IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL I

FAPTELE UNGURILOR

DE

SECRETARUL ANONIM AL REGELUI BELA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
1934

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS I

ANONYMI BELE REGIS NOTARII

GESTA HUNGAROROM

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
1934

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

Preocuparea noastră de a face cunoscute, în traducere românească, principalele izvoare ale istoriei naţionale nu este numai de astăzi. Ea datează de mai multă vreme, decând, încă înainte de războiu, am publicat, pentru întâiaşi dată, în limba română, Breviarium historiae Romanae *al lui Eutropius (1916) şi, apoi,* Corespondenţa lui Plinius cu împăratul Traian *(1920). Ambele aceste traduceri au apărut în ediţia Casei Şcoalelor.*

Editarea izvoarelor istoriei Românilor, text şi traducere, o facem cu un scop îndoit: întâiu, spre a procura publicului putinţa de a cunoaşte exact, şi în original, aceste izvoare şi, al doilea, spre a da un răspuns acelora cari, în baza aşa numitelor drepturi istorice, pretind teritorii ce le-au aparţinut pentru un timp oarecare. Căci, deşi prior tempore potior iure *este o lozincă ce nu are nici o valoare faţă de voinţa fermă a celor ce stăpânesc o ţară, totuşi, duşmanii neamului nostru aproape nu au nici un alt argument de invocat decât drepturile istorice.*

Din lectura celor două opere ce publicăm acum, precum şi din lectura celor ce sperăm să tipărim în curând, se va putea vedea uşor ce şubred este chiar şi acest argument istoric. Căci noi am fost, înainte de Unguri, nu numai în Dacia, dar, ceea ce este de o extremă importanţă, şi în Pannonia şi preste tot locul în vechia Ungarie.

Un singur lucru însă trebuie, totuşi, să concedem vecinilor noştri de dincolo de Tisa. In trecutul nostru sbuciumat, n'am avut întotdeauna posibilitatea de a da dovadă, ca naţiune unitară, de toată puterea de vitalitate cu care am fost înzestraţi. Imprejurările neprielnice au făcut ca noi, în situaţia geografică în care ne-am găsit, pe de o parte, să fim

www.dacoromanica.ro

mai expuşi cutropitorilor din răsărit şi miază-noapte, iar, pe de altă parte, când vremurile au fost, mai târziu, ceva mai priincioase să nu ne putem manifesta, ca scut al civilizaţiei apusene, decât dincoace de Carpaţi. O mare parte din masa românească, şi anume cei de peste Munţi, am fost nevoiţi de vitregia timpurilor să slujim idealul altora şi să contribuim, cu forţele noastre fizice şi morale, pentru gloria altora, după vorba poetului Vergilius:

Hos ego versiculos feci, tulit alter honorem,
Sic vos non vobis...

Vlaga noastră a celor din vechia Ungarie, ca şi, de altfel, a tuturor popoarelor găsite în ţară la ventrea Ungurilor, a fost pusă, în decursul vremurilor, să contribuie, în mare parte, şi într'o largă măsură, la strălucirea culturei maghiare.

Lectura atentă a Izvoarelor istoriei Românilor *ne va da convingerea că, şi acum o mie şi mai bine de ani în urmă, ţara, în care s'au stabilit Ungurii, n'a fost o ţară pustie, iar acei nenumăraţi «habitatores» şi «incolae terrae» nu sunt alţii de cât strămoşii stăpânitorilor de astăzi, în mijlocul şi în detrimentul cărora s'au vârât, ca intruşi, cuceritorii de altă dată.*

Am socotit necesar să publicăm, în acelaşi timp, şi textele originale şi traducerea textelor, pentruca cetitorul să poată, mai uşor şi mai sigur, să se documenteze direct, prin sine însuşi.

Deocamdată publicăm, în colecţiunea Izvoarelor istoriei Românilor, *numai pe Anonymus Bele regis notarius,* Gesta Hungarorum [1]) *şi pe Geograful anonim,* Descriptio Europae Orientalis.

---

1) Anonymus a mai fost tradus în româneşte de d. M. Beşan, notar public în Lugoş. Traducerea sa a fost publicată în revista «Transilvania», a. XXX din 1899, împreună cu textul latin şi cu notele lui Fejérpataky. Traducerea d-lui M. Beşan are şi merite, are şi scăderi. Intre merite este, în primul rând, meritul priorităţii. Dar tocmai din acest merit, decurg şi inevitabilele scăderi. Nefiind tipărită decât într'o revistă, traducerea d-lui M. Beşan era natural să nu fie accesibilă decât cetitorilor acestei reviste şi, în al doilea rând, traducerea având mai multe greşeli de fond — şi care traducere nu are greşeli? — şi mai ales omisiuni, a făcut necesară această nouă încercare de traducere.

www.dacoromanica.ro

Textul latin al lui Anonymus îl dăm după ediția lui Lad. Iuhász[1]*, comentariul textului latin, după ediția, făcută după fotografie, a lui Lad. Fejérpataky*[2]*; în notele la traducerea Anonimului am utilizat, în special, cartea lui Des. Pais*[3]*.*

Textul, și, în mare parte, notele Geografului anonim, le dăm după ediția lui Ol. Górka[4]*.*

La sfârșit, după traducerea lui Anonymus și în urma indicelui de nume proprii, dăm un facsimil, puțin redus, de pe o pagină a pergamentului — originalul este de 16,5×23,5 cm. — împreună cu o hartă a localităților indicate de autor.

G. POPA-LISSEANU

---

1) Lad. Juhász, *Anonymus quondam Bele regis notarius*, Budapesta 1933.

2) Lad. Fejérpataky, *Béla Kiraly névtelen jegyzőjének könyve*, Budapesta, 1892.

3) Des. Pais, *Magyar Anonymus*, Budapesta 1926.

4) Ol. Górka, *Descriptio Europae Orientalis*, Cracovia 1916.

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Cel dintâiu cronicar al Ungurilor şi, în acelaşi timp, cel mai mare cronicar al lor este un scriitor anonim, cunoscut în deobşte subt denumirea de Anonymus. El ne-a lăsat o istorie a cuceririi Ungariei, în 57 capitole, intitulată *Gesta Hungarorum.*

Cine este acest Anonymus, când şi unde a trăit, sunt cestiuni ce nu le putem cunoaşte cu preciziune, iar puţinele date ce avem în această privinţă se reduc mai mult la presupuneri, la deducţiuni şi la unele indicaţiuni probabile, scoase din opera ce ne-a lăsat.

Deşi pe noi ne interesează, în primul rând, cronica însăşi, — cronică ce ne-a fost păstrată într'o copie descoperită, în anul 1746, în Biblioteca imperială din Viena, cod. lat. No. 514, şi publicată pentru întâiaşi dată de Schwandtner în *Scriptores rerum hungaricarum* — totuşi precizarea epocii, când a trăit autorul, şi relaţiile ce putem scoate din vieaţa sa contribuie şi ele mult să proiecteze lumină clarificatoare asupra operei, cu privire la unele probleme nedestul de lămurite.

Când a trăit Anonymus?

In introducerea lucrării sale, cronicarul anonim ne spune despre sine: *P. dictus magister quondam regis Bele notarius.* A fost prin urmare, după afirmaţia sa, înainte vreme, *quondam*, deci înainte de a scrie, secretarul regelui Bela. A cărui Bela? In istoria Maghiarilor, întâlnim patru regi cari se chiamă Bela şi anume Bela I (1061-1063), Bela II (1131-1141), Bela III (1173-1196) şi Bela IV (1235-1270).

Mulţi dintre istorici, între cari şi d. N. Iorga, se pronunţă pentru Bela IV, alţii, şi aceştia sunt cei mai numeroşi, se declară pentru Bela III, iar alţii, în sfârşit, pentru Bela II.

www.dacoromanica.ro

Argumentul decisiv al acelora cari înlătură contimporaneitatea Anonimului cu Bela IV stă, după credinţa lor, în faptul că se găseşte, din anul 1234, deci înainte de a fi ajuns rege Bela IV (în anul 1235), un extras dintr'o cronică ce se potriveşte cu cronica lui Anonymus, extras pe care ni l-a păstrat într'un raport al său călugărul Ricardus [1]). Acest extras n'ar fi putut fi luat din cronica lui Anonymus, dacă acesta ar fi scris numai subt Bela IV sau urmaşii săi. Urmează deci că notarul anonim şi-a compus cronica înainte de Bela IV şi că n'a putut fi secretar decât al unui Bela precedent [2]).

Deşi cei mai mulţi istorici, începând cu Engel care a scris la sfârşitul veacului al XVIII şi cu Pray, dela începutul veacului trecut, susţin că Anonymus ar fi fost secretarul regelui Bela III, totuşi nici o dovadă istorică nu există pentru această părere.

In schimb, faptul că în mai multe cronici ulterioare, cari au avut ca isvor al lor pe Anonymus, şi în special în Cronica pictată dela Viena, din 1358, întâlnim o simpatie pronunţată pentru Bela II şi fiul său Geza II şi o vădită antipatie împotriva regelui Coloman, care orbise pe Bela II şi împotriva fiilor lui Coloman, Ştefan II şi Borici, ne dă o dovadă, aproape sigură, că Anonymus a fost curteanul şi, în acelaşi timp, secretarul lui Bela II şi că, prin urmare, el şi-ar fi scris opera, subt urmaşul acestuia, subt Geza II, între anii 1141—1161, sau câţiva ani mai târziu. De această părere era şi istoricul nostru Dimitrie Onciul.

Şi o întreagă serie de argumente lingvistice, stilistice şi istorice s'au adus, în timpul din urmă, de scriitorii unguri,

---

1) Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, p. 248.

2) Iată pasagiul lui Ricardus: «Inventum fuit in *Gestis Ungarorum* Christianorum, quod esset alia Ungaria maior, *de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum*, eo quod *terra ipsorum multitudinem inhabitancium sustinere non posset*. Qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, *tandem venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pascua Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem.* — Părţile subliniate se găsesc aproape cu aceleaşi cuvinte şi în cronica lui Anonymus.

Istoricii mai noi, între cari Lad. Juhász, *P. Magister quondam Bele regis Hungarie notarius, Gesta Hungarorum* 1933, nici nu mai pun în discuţie contimporaneitatea Anonimului decât cu Bela II sau Bela III.

www.dacoromanica.ro

pentru a dovedi că Anonymus a fost secretar al regelui Bela II [1]). Din parte-ne, credem că dreptatea este cu aceştia [2]).

Anonymus îşi începe introducerea la opera sa prin cuvintele: *P. dictus magister.* Asupra acestui scriitor, ca cel mai mare şi mai important cronicar, existând o literatură întreagă, atât în limba maghiară cât şi în alte limbi străine, era firesc să se dea şi acestor cuvinte introductive, azi aşa de neobicinuite, fel de fel de interpretări.

Astfel, s'a crezut că litera *P*, urmată de *dictus*, ar putea să însemneze *Predictus* (praedictus), adecă mai sus numitul. Şi lucrul ar fi posibil.

Pentru noi cei de astăzi pare cu totul neobişnuit şi, oare cum, nefiresc, faptul ca o simplă scrisoare, sau o introducere la o carte să înceapă cu vorba *predictus*. Explicarea faptului credem că ar putea fi următoarea:

In antichitate, şi multă vreme şi în evul mediu, era uzul ca subscrierea unei scrisori — şi introducerea lui Anonymus nu este de cât o scrisoare adresată unui prietin — să nu se facă la sfârşit, cum obicinuim noi cei de astăzi, ci la început. Astfel se zicea Cicero Attico s(alutem), sau Traianus Plinio s(alutem) şi apoi urma conţinutul scrisorii care, la sfârşit, nu mai era semnată. Predictus magister ar putea însemna în traducere modernă, *subsemnatul magistru.*

Ar putea fi şi o a doua explicaţie pentru *predictus* şi

---

1) Cf. *Revue des études hongroises* III a. 1925, p. 295.

2) Intre argumentele istorice ce se aduc în favoarea contimporaneităţii Anonimului cu Bela II este şi cel pe care scriitorii maghiari cred că-l pot scoate din următorul pasagiu din *Chronicon pictum Vindobonense*, din 1358. Florianus II. p. 218: Vorbind despre împăratul germano-roman Conrad III, cronica vieneză ne spune că el trecând, la anul 1147, prin Ungaria în cruciadă spre locurile sfinte, nu s'a purtat ca un pelerin al lui Cristos, ci ca un tiran prădalnic, *tyrannus et predo*, care a stors ţara de bani, nelăsând nejefuite, în toată Ungaria, nici o biserică şi nici o mănăstire. —— Faptul acesta se pune în legătură cu ceea ce ne spune Anonymus despre *pascua Romanorum*, că adecă, după moartea lui Attila, Romanii numeau Pannonia păşunile lor, pentru că îşi păşteau turmele acolo: Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam *et modo* Romani pascuntur de bonis Hungarie. Anonymus, după credinţa unora, ar fi înţeles subt Romani pe Germani şi că fraza de mai sus ar fi o aluzie la purtarea lui Conrad III; ar urma deci ca Anonymus să-şi fi scris cronica la anul 1147. — Germanii fiind numiţi pe acea vreme Theotonici, iar nu Romani, argumentul rămîne fără valoare probatorie. Cf. Schünemann, *Die Römer des anonymen Notars*, în *Ung. Jahrb.* VI a. 1926 p. 448.

www.dacoromanica.ro

anume că această scrisoare introductică a cronicarului să fi urmat după o altă scrisoare sau o altă carte şi atunci *predictus* ar putea să însemneze *eu cel de mai sus.*

Dacă însă vom cerceta cu atenţie al doilea text ce publicăm cu această împrejurare, textul Geografului anonim al *Descrierii Europei Orientale,* ne vom mira de nenumăratele *dictus, a, um* ce întâlnim la fiece pas: *dictus rex, dictum imperium, dicti montes* etc. Acest dictus este mai degrabă un determinativ, el având mai mult rolul unui pronume demonstrativ, decât al unui verb. Predictus magister ar putea însemna deci, *eu magistrul.*

Mai există şi o a treia hipoteză, mai aproape de adevăr, şi anume că *P.* ar putea fi iniţiala unui nume de scriitor, iniţiala, bunăoară, a numelui Petrus. Şi s'a căutat atunci persoana, de sigur un preot, care având acest nume să fi fost cândva secretar regal şi care să fi înaintat, în urmă, la demnitatea de episcop sau arhiepiscop. După unii, ar fi vorba de prepositul Petru din Buda Veche, din anul 1124, după alţii de prepositul Petru din Alba Regală, din 1134.

In orice caz, este sigur că avem de a face cu un înalt demnitar bisericesc care a studiat la Paris, capitala intelectualităţii europene, în secolul al XII, că a studiat, împreună cu colegii săi de acolo, caligrafia, redactarea diplomelor, gramatica, retorica, istoria şi alte ştiinţe. In special, a cercetat şi a făcut rezumate din scriitorul favorit pe acele vremuri, din Dares Phrygius [1]) care scrisese, în antichitate, despre căderea Troiei şi nimicirea Troienilor, din cari Troieni Francezii pretindeau că-şi trag originea.

După cercetările din urmă ale archivarului paleograf Em. Iacubovich, Anonymus ar fi un înalt demnitar eclesiastic care, în semn de modestie, obişnuită în această formă în evul mediu, şi-a indicat numele prin iniţiala P, urmată de *dictus,* aşezat înaintea demnităţii ce o avea [2]). Cazul nefiind izolat, interpretarea ce o dă Em. Iacubovich pare foarte probabilă [3]).

---

1) *Dares Phrygius* pare a fi autorul unei *historia de excidio Troiae.* Opera ce s'a păstrat astăzi subt numele său nu este originală. cf. Teuffel *Gesch. der röm. Literatur,* II p. 1209.

2) «Dictus» significatio modestiae et humilitatis.

3) *P. Mester* în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kúno,* în *Revue des études hongroises,* III a. 1925, p. 295.

www.dacoromanica.ro

Din cronica notarului anonim nu ni s'au păstrat decât 57 capitole, nu de o egală întindere. Cronica, în realitate, a trebuit să fie mult mai vastă. El însuşi ne spune, în introducerea sa, că achitându-se de făgăduiala ce făcuse fostului său coleg de şcoală, a scris, nu numai despre cucerirea Ungariei, *res geste*, ci şi despre genealogia regilor şi a nobililor, *genealogie regum et nobilium*. Şi că, în adevăr, lucrarea sa cuprindea şi aceste părţi, rezultă din ceea ce se spune în cap. XV, unde, vorbind despre Andrei I, fiul lui Ladislau cel Pleşuv, scrie textual: «Pământul acesta l-au stăpânit urmaşii săi (al lui Ketel) până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleşuv. Regele Andrei însă a luat, prin schimb, de la urmaşii lui (Ketel) acel loc, din două motive: întâi, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale şi, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soţia sa, deoarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor şi se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria, spre a răzbuna sângele regelui Petru, *după cum se va spune în cele următoare*».

Rezultă din acest citat că, cel puţin, până în timpul regelui Andrei I (1047—1059) se tratau în cronica lui Anonymus faptele *(gesta)* Ungurilor. Astăzi însă ne lipsesc din ea, cu totul şi genealogia regilor şi povestirea evenimentelor dela Tocsun (Taksony) înainte, ea păstrându-ni-se numai până la Geza, tatăl regelui Ştefan cel Sfânt.

Cum se explică această pierdere a cronicii?

Studille aprofundate asupra cronicilor, făcute în timpul din urmă de scriitorii unguri, în frunte cu Bálint Hóman, au stabilit, în general, două feluri de *gesta*, două arhetipuri, cari au servit drept izvoare tuturor celorlalte cronici de mai târziu. Primele geste, compuse după izvoarele străine şi după tradiţiile interne, şi intitulate *Gesta Ungarorum* au văzut lumina zilei subt Ladislau cel Sfânt, pe la 1091—1092, iar secundele, întitulate *Gesta Hungarorum*, au fost compuse subt Ladislau IV Cumanul, între anii 1282—1285. Arhetipul al doilea este atribuit de Hóman lui Simon de Kéza, şi nu s'a inspirat din arhetipul dintâi. Ambele aceste gesta, atât cele din sec. XI, cât şi cele din sec. XIII, s'au pierdut; ele însă se pot reconsti-

www.dacoromanica.ro

tui după diferitele informaţii comune ce se găsesc în cronicile ce au utilizat cele două arhetipuri [1]).

Gesta din sec. XIII, împreună cu grupul de cronici ce s'au format din ele, au drept caracteristică tradiţia hunică, adecă afirmarea descendenţii Ungurilor din Huni, căci ar fi o identitate între aceste două popoare. După aceste gesta, precum şi după cronicile din această grupă, istoria maghiară nu începe cu Arpad, ci cu Hunii, iar faptele Ungurilor sunt legate de faptele Hunilor, ai căror urmaşi direcţi sunt consideraţi. Şi, astfel, avem prima venire a Ungurilor în Europa, adecă cea a Hunilor şi a doua venire a Hunilor, adecă cea a Ungurilor lui Arpad.

Cronica lui Anonymus face parte din prima grupă, din gestele din timpul lui Ladislau cel Sfânt; ea fiind compusă în sec. XII, deci înainte de a se fi încetăţenit tradiiţa hunică, nu putea să cuprindă decât cucerirea Ungariei şi genealogia regilor, nu şi istoria Hunilor. Şi tocmai de aceea credem noi că cronicile următoare — şi de sigur ele vor fi existat în mai multe copii — se vor fi luat după arhetipul din timpul lui Ladislau IV Cumanul, fiind socotite ca mai complete şi satisfăcând oarecum mai mult orgoliul naţional şi vor fi părăsit arhetipul din vremea lui Ladislau cel Sfânt, care nu cuprindea decât cucerirea Ungariei şi genealogia regilor.

Faptul că Anonymus nu tratează istoria Hunilor este o dovadă tocmai despre vechimea cronicei sale, vechime mai mare decât a celorlalte cronici ce ni s'au păstrat.

Anonymus a fost apreciat în diferite chipuri şi de multe ori critica a susţinut, în privinţa lui, cele mai contradictorii păreri. Mulţi l-au socotit făuritor de basme şi chiar plăsmuitor de minciuni grosolane, căruia nu trebuie să i se dea nici un crezământ. Alţii l-au considerat ca poet şi literat care, conducându-se după tradiţii populare, a căutat să înfrumuseţeze realităţile cele mai reci, călcând, de altfel, pe urmele lui Dares Phrygius, pe care l-ar fi luat de model şi despre care, precum se ştie, vorbeşte în introducerea operii sale. Alţii, în sfârşit, socotesc pe Anonymus ca un mare istoric, înzestrat cu un ager simţ critic, capabil să arunce la o parte, şi chiar să dispreţuiască, povestirile cari îşi făcuseră curs în tradiţia

1) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Ungarorum*, Budapesta 1925.

www.dacoromanica.ro

populară. A fost un timp când istoricii unguri jurau pe Anonymus ca pe Biblie şi-l socoteau ca «Părintele istoriografiei maghiare» [1]).

De aceea, Anonymus a fost când ridicat în slavă, când aruncat în fundul Tartarului. In general, părerile în privinţa Anonimului porneau mai întotdeauna dela anumite prejudecăţi, de cari şi istoricii, şi mai ales istoricii, nu se pot lăpăda. Şi, în special, de când teoria lui Roesler, privitoare la stăruinţa Românilor în Dacia, a fost îmbrăţişată cu o căldură prea simpatică de întreaga istoriografie maghiară, opera lui Anonymus s'a bucurat de cea mai proastă reputaţie, ajungând cel mai detestat izvor istoric.

E drept că un reviriment s'a produs în timpul din urmă. Anonimul este pe cale de a fi reabilitat. I-a mai rămas numai un mare păcat: acela de a fi întrebuinţat prea multe anacronisme, între cari: venirea unor cete de Cumani, deodată cu venirea Ungurilor, şi, firește, prezenţa Valachilor în Dacia, la sosirea aceloraşi Unguri, câtă vreme Maghiarii ştiu pozitiv — şi de ce n'ar şti? — că au venit de peste Dunăre, de abia în secolul al XIII, iar peste Carpaţi au trecut, cei mai mulţi, de abia în timpul Fanarioţilor [2]).

Dacă Anonymus va fi fost secretarul lui Bela II şi-şi va fi scris cronica sa înainte de anul 1200, după cum pare astăzi bine stabilit, de unde va fi ştiut el despre emigraţia Românilor de peste Dunăre, în secolul al XIII şi mai ales după invazia Tătarilor din 1241, după cum susţin istoricii unguri? — Va trebui, în orice caz, să mai reducem ceva din anacronism!

Anonimul nu este un scriitor de rând. El nu este un simplu preot sau un simplu călugăr care să-şi fi mărginit orizontul între zidurile chiliei sale şi care să fi compilat cu trudă şi migăleală, în singurătatea vr'unei mănăstiri, datele reci ale unor cronice mucigăite. El este o înaltă faţă bisericească, este un om dela curtea regală. Anonymus se învârteşte în lumea mare şi a avut, de sigur, ca om priceput şi cu relaţii întinse, însărcinări de îndeplinit şi misiuni importante.

---

1) Bál. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III a. 1925 p. 157.

2) Jancsó Benedek, *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*, în *L'Europa Orientale*, a. 1929, p. 257.

www.dacoromanica.ro

De aceea, el nu se mulţumeşte să scrie, ca alţi cronicari sau ca analiştii de pe acele vremuri, o cronică rece şi seacă, ci, utilizând cunoştinţele dobândite în şcoli, el ne dă o operă unitară, o operă plină de vieaţă.

Influenţa lui T. Livius, deşi nu ne găsim nici măcar în aurora Renaşterii, este de necontestat. Discursurile ce Notarul anonim le pune în gura personagiilor sale, ca, bunăoară, discursul ducelui Almus către soldaţi sau cel al lui Arpad înaintea luptei cu Salanus, sunt alcătuite după modelul marelui istoric roman. De asemenea, datele ce ni se dau asupra Scithiei, nu sunt nelipsite de înrîurirea scriitorului Justinus.

Tot astfel, expresiuni ca *fama volante*, sau *quo fortuna tua te duxerit*, ori comparaţiuni ca *sicut agni ante arietes*, ori *sicut manipuli post messores* fac dovadă că Anonymus, întocmai ca odinioară T. Livius, concepea istoria ca o operă literară [1]).

Şi, întocmai ca şi istoricii romani, Anonymus vivifică datele seci ale izvoarelor sale istorice şi mai ales vivifică tradiţiile orale ale familiilor şi ale dinastiei arpadiene. Căci, între izvoarele de căpetenie ale primului arhetip de *geste* erau, după cum a arătat-o, între alţii, Bálint Hóman, tradiţiile, fie ale casei domnitoare, fie ale nobililor.

In ce priveşte aceste tradiţii, trebuie să facem din capul locului o distincţiune. Nu e vorba aci de tradiţiile ce se găseau în gura poporului de rând. Pe acest popor Anonymus îl înlătură din preocupările sale şi chiar îl dispreţueşte. Pentru Anonymus nu are importanţă decât regele şi nobilimea, din care, în primul rând, făcea parte clerul; de mulţimile de jos, el nu vrea să ştie nimic şi nici măcar nu le numeşte. In nenumărate rânduri el spune că ducele a dăruit cutărui fruntaş maghiar teritoriul dela..... până la..... împreună cu toţi locuitorii din acel teritoriu, *incole terre*, dar nu găseşte cu cale să spună nici de ce limbă, nici de ce naţionalitate sunt acei locuitori. Din când în când aminteşte doar că, pe limba localnicilor, localitatea se numeşte, bunăoară, *Nougrad*, ori că şeful fortăreţii se numeşte, în graiul local, *duca*.

De iobagi ne vorbeşte, în câteva rânduri, însă iobag, pe

1) Tot astfel: *ferro sibi viam et gladio aperuerunt* ne reaminteşte fraza clasică a scriitorilor antici.

www.dacoromanica.ro

vremea lui Anonymus, este un titlu de nobleţă, iar nu de sclav.

Istoricii maghiari ne prezintă cucerirea Ungariei drept o ocupare a Ungariei, «a honfoglalás» sau germ. «Die Aufnahme des Landes», ca şi când ţara n'ar fi fost stăpânită de nimeni, ca şi când n'ar fi fost ocupată de nimeni, o ţară pustie. Din lectura atentă a lui Anonymus însă reiese în mod clar că ţara a fost cucerită cu forţa, că Ungurii au întâmpinat rezistenţă şi că atât în Pannonia — şi Pannonia pe vremea aceea se întindea până la Tisa — cât şi în Dacia, numită uneori Missia, se găseau mai multe principate, ocupate de schismatici, cari se găseau subt suzeranitatea împăratului din Constantinopol [1]). Luptele au fost crâncene şi câteodată s'au terminat cu moartea principelui, altă dată printr'o căsătorie a fiicei principelui cu fiul ducelui maghiar, revenindu-i principatul ca zestre. Luptele au ţinut uneori săptămâni întregi — *unam ebdomadam*, alteori generalii unguri au *scăpat* sănătoşi şi teferi: *sani et incolumes reversi sunt*, alteori se anunţă bucuria scăpării, *gaudia salutis*. Nu lipsesc nici cazuri când rezistenţa dârză este răzbunată prin tradiţionala spânzurătoare, iar numele lui Attila, ca strămoş al lui Arpad, este fluturat, ori de câte ori Ungurii vroesc să intimideze populaţiile localnice, cari aveau oroare de amintirea prăpădului hunic şi a «biciului lui Dumnezeu».

S'a spus, de atâtea ori, că localnicii nu-şi aveau locuinţe fixe şi că erau migratori. Faptul nu poate să fie decât în parte exact. Românul a fost legat de pământul strămoşesc şi nu s'a despărţit de el decât vremelnic. De altfel, credem că se comite o mare greşală când se judecă stările din trecut după ideile din prezent. Pentru noi cei de astăzi, agricultura este, de sigur, o stare socială superioară păstoritului. Dar n'a fost, în general, totdeauna astfel. Nu mai departe decât în secolul trecut, mai ales înainte de ridicarea robiei, din 1848, păstorii şi proprietarii de vite se bucurau nu numai de o stare materială mai bună, dar şi de situaţie socială superioară celorlalţi ţărani. Pastorii nu erau legaţi de glie şi nici nu munceau ca robi, cu capul aplecat, pe moşia altora. Ei se bucurau de

---

1) Cf. Anonymus Cap. XX, unde Menumorout vorbeşte de strămoşii săi subjugaţi de Huni. Aceşti strămoşi nu puteau fi decât Romani.

www.dacoromanica.ro

mai multă libertate şi aveau, în orice caz, un orizont al lor mai deschis.

Păstorii romani de cari ne vorbeşte Anonymus că trăiau în Pannonia,—păstori despre cari ne vorbesc atât cronicile din grupa I cât şi cronicile din grupa II-a,—precum şi păstorii ce vor fi păscut vitele şi oile lor prin câmpiile şi pădurile Ardealului, erau populaţiuni stăpânitoare ale localităţilor în cari trăiau şi în cari «s'au pomenit». Ele însă au fost supuse de năvălitori şi au fost supuse mai ales din cauza superiorităţii armelor acestora. Anonymus ne vorbeşte chiar şi de *balistae*, maşini de război, pe cari le întrebuinţau Ungurii, dacă nu în timpul lui Arpad, cel puţin în secolul al XII.

Cuceriţi prin puterea armelor sau supuşi, uneori, numai de teama năvălitorilor, locuitorii autochtoni au urmat condiţiunea celor siliţi să se supună, au fost adecă *subjugaţi*, după favorita expresie plastică întrebuinţată de stilul Anonimului. Şi populaţiunile romanice, *Az oláhok*, pe cari «Pais Dezsö le constată în timpul Anonimului în Pannonia în regiunea Balatonului au dispărut cu totul, nelăsându-ne decât câteva urme în toponomastică, şi au dispărut de asemenea cu totul şi cei din nordul fostei Ungarii, ne mai menţinându-se decât cei din stânga Tisei şi din Carpaţii orientali.

Că faptele, pe cari ni le istoriseşte cronica Anonimului, nu s'au putut petrece, toate, subt domnia lui Arpad, aceasta este sigur. Anacronismul ,cel puţin în ce priveşte cucerirea Ardealului, este neîndoios. De altfel, Anonymus nici nu cunoştea Ardealul, decât în mod foarte vag; el, în afară de lupta cu Gelu, nu ne vorbeşte de nici o localitate din Ardealul istoric, din Ardealul de dincoace de munţii Apuseni, deşi ne da o sumedenie de amănunte despre regiunile din nordul Ungariei şi din ţinutul Dunării şi al Tisei.

Această constatare este o dovadă sigură pentru vechimea operii lui Anonymus şi, în acelaşi timp, pentru târzia cucerire a Ardealului.

In ce priveşte informaţiunile ce ni le dă Anonymus despre Românii găsiţi în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor, acestea au fost studiate amănunţit aproape de toţi istoricii noştri mai de seamă, începând cu Petru Maior, în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* şi până la Haşdeu, Xenopol şi Onciul şi au fost discutate în cărţi şi articole de reviste, şi de

www.dacoromanica.ro

scriitorii noştri de astăzi, în frunte cu d. N. Iorga, reprezentantul cel mai autorizat al istoriografiei româneşti din zilele noastre [1]).

Anonymus este un mare istoric. Iată caracterizarea ce-i face unul dintre cei mai de seamă scriitori unguri: «Son oeuvre, malgré ses défauts, est une oeuvre de savant qui domine son époque. Comme oeuvre littéraire, son histoire, toute fragmentaire qu'elle est aujourd'hui, est une des créations les plus harmonieuses de l'historiographie latine du Moyen-Age. L'Anonyme était un homme de science et un écrivain doué de sens artistique et muni d'une plume, au sens que ces mots avaient au XII-e siècle. — Dans l'histoire de la conquête de la patrie, son récit, soigneusement élaboré, aussi bien au point de vue stratégique que géographique, prouve la pénétration de sa critique, sa réflexion méthodique, et la profondeur de ses connaissances» [2]).

Să fie oare posibil ca un aşa de mare scriitor, cu aşa de frumoase calităţi istorice, să se fi înşelat, numai şi numai, în ce priveşte pe Românî? — Nu o credem.

---

1) Vezi, în special, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains* în *Bulletin de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX, a. 1921 şi X, a. 1923.

2) Bál. Hóman, *La premigre période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des études hongroises*, III u. 1925, p. 762.

www.dacoromanica.ro

INCIPIT PROLOGUS IN GESTA HUNGARORUM.

P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N suo dilectissimo amico, uiro uenerabili et arte litteralis scientie inbuto, salutem et sue peticionis effectum [1]). Dum olim in scolari studio simul essemus et in hystoria Troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigii ceterorumque auctorum, sicut a magistris mei audieram, in unum uolumen proprio stilo compilaueram, pari uoluntate legeremus, petisti a me, ut sicut hystoriam Troianam bellaque Grecorum scripseram; ita et genealogiam regum Hungarie et nobilium suorum, qualiter septem principales persone, que Hetumoger uocantur, de terra Scithica descenderunt, uel qualis sit terra Scithica, et qualiter sit generatus dux Almus, aut quare uocatur Almus primus dux Hungarie, a quo reges Hungarorum originem duxerunt, uel quot regna et reges sibi subiugauerunt, aut quare populus de terra Scithica egressus per ydioma alienigenarum Hungarii et in sua lingua propria Mogerii uocantur, tibi scriberem. Promisi et [2]) enim me facturum; sed aliis negotiis impeditus, et [3]) tue peticionis et mee promissionis iam pene eram oblitus, nisi mihi per litteras tua dilectio debitum reddere monuisset. Memor igitur tue dilectionis quamuis multis et diuersis huius laboriosi [4]) seculi impeditus sim negotiis, facere tamen aggressus sum, que facere iussisti et secundum tradiciones diuersorum hystoriographorum, diuine gratie fultus auxilio, optimum estimans, ut ne posteris in ultimam generationem obliuioni tradatur. Optimum ergo duxi, ut uere et simpliciter tibi scriberem quod legentes possint agnoscere, quomodo res geste essent. Et si tam

---

1) Unii comentatori au citit *affectum*.
2) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.
3) *et* este adaus în manuscris mai târziu, de altă mână.
4) *laboriosi*, după acest cuvânt este o stersătură, rasură.

www.dacoromanica.ro

nobilissima gens Hungarie primordia sue generationis et fortia queque facta sua ex falsis fabulis rusticorum uel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniando audiret, ualde indecorum et satis indecens esset. Ergo potius an non [1]) de certa scripturarum explanatione et aperta hystoriarum interpretatione rerum ueritatem nobiliter percipiat. Felix igitur Hungaria, cui sunt dona data uaria, omnibus enim .horis gaudeat de munere sui litteratoris, quia exordium [2]) genealogie regum suorum et nobilium habet, de quibus regibus sit laus et honor regi eterno et sancte Marie matri eius, per gratiam cuius reges Hungarie et nobiles regnum habeant felici fine hic et in euum. Amen.

I. DE SCITHIA

Scithia igitur maxima terra est, que Dentumoger dicitur; uersus orientem finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad nigrum pontum. A tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis, ubi ultra modum habundanter inueniuntur zobolini ita, quod non solum nobiles et ignobiles uestiuntur inde, uerum etiam bubulci, et subbulci ac opiliones sua decorant uestimenta [3]) in terra illa. Nam ibi habundat aurum et argentum et inueniuntur in fluminibus terre illius preciosi lapides et gemme. Ab orientali uero parte uicina Scithie fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander. Scithica autem terra multum patula in longitudine et latitudine, homines uero, qui habitant eam, uulgariter Dentumoger dicuntur usque in hodiernum diem, et nullius [4]) umquam imperatoris potestate subacti fuerunt. Scithici enim sunt antiquiores populi et est potestas Scithie in oriente, ut supra diximus. Et primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet et gens [5]) illa a Magog rege uocata est Moger, a cuius etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila, qui anno dominice incarnationis CCCC° L° i° [6]) de terra Scithica descendens cum ualida manu in terram Pannonie uenit et fugatis Romanis regnum obtinuit; et regalem sibi locum constituit iuxta [7]) Danubium

1) In text se vede urmă de corectură de o altă mână. In original era *amo*, corectat în urmă *ammodo; an non* nu se poate citi.

2) După acest cuvânt în text se vede o rasură.

3) Dintr'o greşală de manuscris este transcris în text *vestimeta*.

4) Corectură de altă mână; înainte era *nullus*.

5) *Gens*, *s* final e o suprascriere contimporană.

6) In original este ii; al doilea *i* e ras.

7) In manuscris avem numai *iux*.

www.dacoromanica.ro

super calidas aquas [1]) et omnia antiqua opera, que ibi inuenit, renouari precepit et in circuitu muro fortissimo edificauit, que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduuar et a Teothonicis Ecilburgu [1]) vocatur. Quid plura? Iter hystorie teneamus. Longo autem post tempore de progenie eiusdem regis Magog descendit Vgek pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungarie originem duxerunt, sicut in sequentibus dicetur. Scithici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi, qui gesta [3]) Romanorum scripserunt, sic dicunt: Quod Scithica [4]) gens fuisset sapientissima [5]) et mansueta [6]) qui terram non laborabant et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tenptoria [7]) de filtro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant et pigmenta [8]) multa habebant. Vestiti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eiusdem terre inueniebantur. Non concupiscebant aliena, quia omnes diuites erant, habentes animalia multa et uictualia sufficienter. Non erant enim fornicatores, sed solummodo unusquisque suam habebat uxorem. Postea uero iam dicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem peruenit, ut quidam dicunt hystoriographi, quod iracundia ducti humanam manducassent carnem et sanguinem bibissent hominum. Et credo, quod adhuc eos cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum. Scithica enim gens a nullo imperatore fuit subiugata. Nam Darium regem Persarum cum magna turpitudine Scithici fecerunt fugere, et perdidit ibi Darius octoginta milia hominum et sic cum magno timore fugit in Persas. Item Scithici Cirum [9]) regem Persarum cum trecentis et XXX milibus hominum occiderunt [10]). Item Scithici Alexandrum magnum filium Phylippi regis et regine Olympiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam turpiter fugauerunt. Gens namque Scithica dura erat ad sus-

---

1) *Aquas*, urmă de rasură.

2) *Ecilburgu*, urmă de rasură.

3) *Gesta*, corectură de altă mână.

4) *Scithica*, corectură de altă mână; original *Scithici*.

5) *Sapientissima*, corectură de altă mână; mai înainte era *sapientissimi*.

6) *Mansueta*, corectură de altă mână; mai înainte era *mansueti*, Fraza, înainte de corectură, era: *quod Scithici gens fuissent sapientissimi et mansueti*.

7) *Tenptoria*, în cuvânt se vede o rasură; în original *temptoria*.

8) *Pigmenta*, probabil un *lapsus calami*, în loc de *iumenta*.

9) *Cirum*, corectură de altă mână; înainte era *Çirium*.

10) *Occiderunt*, corectură de altă mână; înainte probabil era *exciderunt*.

www.dacoromanica.ro

tinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria. Quando enim Scithici uictoriam habebant, nichil de preda uolebant, ut moderni de posteris suis, sed tantummodo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta uero Scithica gens dura erat ad pugnandum et super equos ueloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum. Scithica enim terra quanto a torrida zona ramotior est, tanto propagandis generibus salubrior. Et quamuis admodum sit spatiosa, tamen multitudinem populorum in ibi generatorum nec alere sufficiebat, nec capere. Quapropter septem principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, angusta locorum non sufferentes, ea maxime deuitare cogitabant. Tunc hee [1]) septem principales persone habito inter se consilio constituerunt, ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, a natali discederent solo, sicut in consequentibus dicetur.

II. QUARE HUNGARI DICITUR.

Nunc restat dicere, quare populus de terra Scithica egressus Hungari uocantur. Hungari dicti sunt a castro Hungu eo, quod subiugatis sibi Sclauis, VII principales persone intrantes terram Pannonie diutius ibi morati sunt. Vnde omnes nationes circumiacentes uocabant Almum filium Vgek ducem de Hunguar et suos milites uocabant Hunguaros. Quid plura? His omissis redeamus ad propositum opus iterque hystorie teneamus et, ut spiritus sanctus dictauerit, inceptum opus perficiamus.

III. DE ALMO PRIMO DUCE.

Anno dominice incarnationis DCCC° XVIIII°, Vgek, sicut supra diximus, longo post tempore de genere Magog regis erat quidam nobilissimus dux Scithie, qui duxit sibi uxorem in Dentumoger filiam Eunedubeliani ducis, nomine Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus [2]) est Almus. Sed ab euentu diuino est nominatus

1) *Hee*, corectură de altă mână; înainte era *hii*.

2) *Agnominatus*, silaba *no* este *scrisă* deasupra cuvântului, de o altă mână.

www.dacoromanica.ro

Almus, quia matri eius pregnanti per sompnium apparuit diuina uisio in forma asturis, que quasi ueniens eam grauidauit et innotuit ei, quod de utero eius egrederetur torrens, et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo sompnium in lingua Hungarica dicitur almu, et illius ortus per sompnium fuit pronosticatum [1]), ideo ipse uocatus est Almus. Vel ideo uocatus est Almus idest sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri. Quid ultra? [2])

IV. DE DUCE ALMO.

Dux autem Almus, postquam natus est in mundum, factum est duci Vgek et suis cognatis gaudium magnum [3]) et fere omnibus primatibus Scithie eo, quod pater suus Vgek erat de genere [4]) Magog regis. Erat enim ipse Almus facie decorus, sed niger et nigros habebat oculos, sed magnos, statura longus et gracilis, manus vero habebat grossas et digitos prolixos et erat ipse Almus pius, beniuolus, largus, sapiens, bonus miles, hylaris dator omnibus illis, qui in regno Scithie tunc tempore erant milites. Cum autem ipse Almus peruenisset ad maturam etatem, uelut donum spiritus sancti erat in eo, licet paganus, tamen potentior fuit et sapientior omnibus ducibus Scithie et omnia negotia regni eo tempore faciebant consilio et auxilio ipsius. Dux autem Almus, dum ad maturam etatem iuuentutis peruenisset, duxit sibi uxorem in eadem terra, filiam cuiusdam nobilissimi ducis, de qua genuit filium nomine Arpad, quem secum duxit in Pannoniam, ut in sequentibus dicetur.

V. DE ELECTIONE ALMI DUCIS.

Gens itaque Hungarorum fortissima et bellorum laboribus potentissima, ut superius diximus, de gente Scithica, que per ydioma suum proprium Dentumoger dicitur, duxit originem. Et terra illa nimis erat plena ex multitudine populorum inibi generatorum, ut nec alere suos sufficeret nec capere, ut supra diximus. Quapropter

---

1) *Pronosticatum*, silaba *ca* este scrisă deasupra cuvântului, de o altă mână.

2) *Ultra*, urmă de rasură.

3) *Gaudium magnum*, corectură de altă mână; în original fusese *magnum gaudium*.

4) *Genere*, urmă de rasură.

www.dacoromanica.ro

tunc VII principales persone, qui Hetumoger uocantur, usque in hodiernum diem, angusta locorum non sufferentes, habito ínter se consilio, ut a natali solo discederent, ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, armis et bello querere non cessarunt. Tunc elegerunt sibi querere terram Pannonie ,quam audiuerant fama uolante terram Athile regis esse, de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat. Tunc ipsi VII principales persone communi [1]) et uero consilio intellexerunt, quod inceptum iter perficere non possent, nisi ducem ac preceptorem super se habeant. Ergo libera uoluntate et communi consensu VII uirorum elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum usque ad ultimam generationem Almum filium Vgek, et qui de eius generatione descenderent, quia [2]) Amus dux filius Vgek et qui de generatione eius descenderant, clariores erant genere et potentiores in bello. Isti enim VII principales persone erant uiri nobiles genere et potentes in bello, fide stabiles. Tunc pari uoluntate Almo dudi sic dixerunt: Ex hodierna die te nobis ducem ac preceptorem eligimus et, quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur. Tunc supradicti uiri pro Almo duce more paganismo fusis propriis sanguinibus in unum uas ratum fecerunt iuramentum. Et licet pagani fuissent, fidem tamen iuramenti, quam tunc fecerant inter se, usque ad obitum ipsorum seruauerunt tali modo.

VI. DE IURAMENTO EORUM.

Primus status iuramenti sic fuit: Vt quamdiu uita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis semper ducem haberent de progenie Almi ducis. Secundus status iuramenti sic fuit: Vt quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret. Tercius status iuramenti sic fuit: Vt isti principales persone, qui sua libera uoluntate Almum sibi dominum elegerant, quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino priuarentur. Quartus status iuramenti sic fuit: Vt siquis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus [3]) in iuramento, quod fecerunt Almo duci. Quintus status iuramenti sic fuit: Vt siquis de posteris ducis Almi et aliarum

1) *Communi*, în cuvânt o urmă de corectură.
2) *Quia*, rasură, înainte era *a quia*.
3) *Fusus*, corectură de altă mână.

www.dacoromanica.ro

personarum principalium iuramenti statuta [1]) ipsorum infringere uoluerit, anathemati subiaceat in perpetuum. Quorum VII uirorum nomina hec fuerunt: Almus pater Arpad, Eleud pater [2]) Zobolsu, a quo genus Saac descendit, Cundu pater Curzan, Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit, Tosu pater Lelu, Huba, a quo genus Zemera descendit, VII-us Tuhutum pater Horca, cuius filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit, ut inferius dicetur. Quid plura? Iter hystorie teneamus.

VII. DE EGRESSU EORUM.

Anno dominice incarnationis D. CCC L XXXIIII, sicut in annalibus continetur cronicis, septem principales persone, qui Hetumoger uocantur, egressi sunt de terra Scithica uersus occidentem, inter quos Almus dux filius Vgek de genere Magog regis uir bone memorie, dominus et consiliarius eorum, una cum uxore sua et filio suo Arpad, et duobus filiis Hulec auunculi sui, scilicet Zuard et Cadusa, necnon cum multitudine magna populorum non numerata federatorum de eadem regione egressus est. Venientes autem dies plurimos per deserta loca et fluuium Etyl super tulbou sedentes ritu paganismo transnatauerunt et nunquam uiam [3]) ciuitatis uel habitaculi inuenerunt. Nec labores hominum comederunt, ut mos erat corum, sed carnibus et piscibus uescebantur, donec in Rusciam, que Susudal uocatur, uenerunt. Et iuuenes eorum fere quottidie erant în uenatione, unde a die illo usque ad presens Hungarii sunt pre ceteris gentibus [4]) meliores in uenatu. Et sic Almus dux cum omnibus suis uenientes terram intrauerunt Ruscie, que uocatur Susudal [5]).

VIII. DE RUTENIA.

Postquam autem ad partes Rutenorum peruenerunt, sine aliqua contradicione usque ad ciuitatem Kyeu transierunt, et dum per ciuitatem Kyeu transissent, fluuium Deneper [6]) transnauigando, uoluerunt regnum Rutenorum sibi subiugare. Tunc duces Rutenorum

---

1) *Statuta*, în manuscris e greşit *statura*.
2) *Pater*, cuvântul *et*, ce era scris după *pater*, e ras.
3) *Viam*, după acest cuvânt e o rasură.
4) *Gentibus*, corectură de o altă mână; în original probabil era *generibus*.
5) *Susudal*, cuvântul întreg este scris pe o rasură de altă mână.
6) *Deneper*, originalul scris în două cuvinte: *de neper*.

www.dacoromanica.ro

hoc intelligentes timuerunt ualde eo, quod audiuerant Almum ducem filium Vgek de genere Athile regis esse, cui proaui eorum annuatim tributa persoluebant. Attamen dux de Hyeu [1]) conuocatis omnibus primatibus suis, habito inter se consilio, elegerunt, ut pugnam promouerent contra Almum ducem, et magis uellent mori in bello, quam amitterent regna propria, et subiugati essent sine sua sponte duci Almo. Statim dux de Kyeu, missis legatis, VII duces Cumanorum suos fidelissimos amicos in adiutorium postulauit. Tunc hii VII duces quorum nomina hec fuerunt: Ed, Edum [2]), Etu, Bunger, Ousad pater Ursuur, Boyta, Ketel pater Oluptulma, non modica multitudine equitum insimul coadunata, causa amicicie ducis de Kyeu celerrimo cursu contra Almum ducem uenerunt. Et dux de Kyeu cum exercitu [3]) suo obuiam processit eis et adiutorio Cumanorum armata multitudine contra Almum ducem uenire ceperunt. Dux uero Almus, cuius adiutor erat sanctus spiritus, armis indutus, ordinata acie, super equum suum sedendo, ibat huc et illuc confortans suos milites, et facto impetu, stetis ante omnes suos et dixit eis: O Scithici et conmilitones mei, uiri fortissimi, memores [4]) estote initium uiarum uestrarum, quando dixistis, quod terram, quam incolere possetis, armis et bello quereretis. Ergo nolite turbari de multitudine Ruthenorum et Cumanorum, qui assimulantur nostris canibus. Nam canes statim, ut audiunt uerba dominorum suorum, nonne in timorem uertuntur? Quia uirtus non ualet in multitudine populi, sed in fortitudine animi. An nescitis, quia unus leo multos ceruos in fugam uertit, ut dicit quidam philosophus? Sed hiis omissis dicam uobis: Quis enim potuit contra stare militibus Scithie? Nonne Darium regem Persarum Scithici in fugam conuerterunt et sic cum timore et maxima turpitudine fugiit in Persas et perdidit ibi octoginta milia hominum? Aut nonne Cyrum regem Persarum Scithici cum trecentis XXX-ta milibus occiderunt? [5]). Aut nonne magnum Alexandrum filium Philippi regis et regine Olimpiadis, qui multa regna pugnando sibi subiugauerat, ipsum etiam Scithici turpiter fugauerunt? Unde strennue et fortiter pugnemus contra

---

1) *Hyeu*, greşit în loc de Kyeu.

2) *Edum*, mai târziu *Edumen*.

3) *Exercitu*, greşit *ercitu*.

4) *Memores*, corectură de altă mână; original *memor*; silaba *es* scrisă în urmă deasupra.

5) *Occiderunt*, corectură de altă mână; original *exciderunt*; silaba *oc* scrisă deasupra.

www.dacoromanica.ro

eos, qui assimilantur nostris canibus, et sic multitudinem eorum timeamus, ut muscarum multitudinem. Hoc audientes milites Almi ducis multum sunt confortati statimque sonuerunt tubas bellicas per partes, et commixta est utraque acies hostium, ceperuntque pugnare acriter inter se et interficiebantur plurimi de Ruthenis et Cumanis. Predicti vero duces Ruthenorum et Cumanorum uidentes suos deficere in bello, in fugam uersi sunt, et pro salute uite properantes, in ciuitatem Kyeu intrauerunt. Almus dux et sui milites persequentes Ruthenos et Cumanos usque ad ciuitatem Kyeu et tonsa [1]) capita Cumanorum Almi ducis milites mactabant, tanquam crudas cucurbitas. Duces uero Ruthenorum et Cumanorum in ciuitatem ingressi uidentes audatiam Scithicorum, quasi muti remanserunt.

IX. DE PACE INTER DUCEM ET RUTHENOS.

Dux uero Almus et sui milites adepta uictoria, terras Ruthenorum sibi subiugauerunt et bona eorum accipientes in secunda ebdomada ciuitatem Kyeu ceperunt expugnare. Et dum scalas ad murum ponere cepissent, uidentes duces Cumanorum et Ruthenorum audatiam Scithicorun, timuerunt ualde. Et dum hoc intellexissent, quod eis obsistere non ualerent, tunc missis legatis, dux de Kyeu et alii duces Ruthenorum necnon Cumanorum, qui ibi fuerunt, rogauerunt Almum ducem et principes suos, ut pacem facerent cum eis. Cum autem legati uenissent ad Almum ducem, et eum rogassent, ut domini eorum de sedibus non expellerentur suis, tunc dux Almus, inito consilio cum suis, sic legatos remisit Ruthenorum, ut duces et primates sui filios suos *in obsides* darent tributumque annuatim persoluerent decem milia marcarum, et insuper uictum, uestitum et alia necessaria. Duces uero Ruthenorum, licet non sponte, tamen hec omnia Almo duci concesserunt, sed rogauerunt Almum ducem, ut dimissa terra Galicie, ultra siluam Houos [2]) uersus occidentem in terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisset [3]), et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonam. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum Da-

---

1) *Tonsa*, în litera *o* se observă urmele unei corecturi de altă mână.

2) *Hovos*, în original erau două cuvinte: *Hó vos*, împreunate în urmă de o altă mână.

3) *Fuisset*, corectură, înainte era *fuissent*.

www.dacoromanica.ro

nubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes, quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse eo, quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur, et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie. Quid plura?

X. DE VII DUCIBUS CUMANORUM.

Dux uero Almus et sui primates, inito inter se consilio, peticioni [1]) ducum Ruthenorum satisfacientes, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Sudal [2]), ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt [3]) Almo duci, et cum eis miserunt X-cem milia marcarum, et mille equos cum sellis et frenis more Ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos et XL camelos ad onera portanda, pelles ermelinas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc prenominati duces Cumanorum, scilicet Ed, Edumen, Etu, Bunger [4]) pater Borsu, Ousad pater Ursuuru, Boyta, a quo genus Brucsa descendit, Ketel pater Oluptulma, cum uidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Ruthenos, pedibus eius prouoluti se sua sponte duci Almo subiugauerunt dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum ac preceptorem usque ad ultimam generationem eligimus, et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod uerbo dixerunt Almo duci, fide iuramenti more paganismo firmauerunt et eodem modo dux Almus et [5]) sui primates eis fide se et iuramento se constrinxerunt. Tunc hii VII duces Cumanorum cum uxoribus et filiis suis necnon cum magna multitudine in Pannonia uenire concesserunt. Similiter etiam [6]) multi de Ruthenis Almo duci adherentes secum in Pannoniam uenerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diuersa loca in Hungaria habitat.

---

1) *Peticioni*, silaba *ci* a fost scrisă de asupra mai târziu de aceeaşi mână.
2) *Sudal*, eroare în loc de *Susudal*.
3) *Dederunt*, urmă de rasură.
4) *Bunger*, corectură de aceeaşi mână; înainte era *Burger*.
5) *Et*. deasupra cuvântului o rasură.
6) *Etiam*, corectură de altă mână; înainte era *et*.

www.dacoromanica.ro

XI. DE CIVITATIBUS LODOMER ET GALICIA

Tunc Almus dux et alii principales persone, qui [1]) Hetumoger dicuntur, necnon duces Cumanorum una cum cognatis et famulis ac famulabus [2]) suis egressi sunt de Kyeu, et in ductu Ruthenorum Kyeuyensium uenerunt usque ad ciuitatem Lodomer. Dux uero Lodomeriensis et sui primates obuiam Almo duci usque ad confinium [3]) regni cum diuersis preciosis muneribus processerunt et ciuitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt. Et dux Almus cum omnibus suis in eodem loco per tres ebdomadas mansit, in tercia uero ebdomada dux Ladomeriensis duos filios suos cum omnibus filiis [4]) iobagionum suorum duci Almo in obsides dedit, et insuper duo milia marcarum argenti et centum marcas auri [5]) cocti cum pellibus et palliis non numeratis et CCC equos cum sellis et frenis, et XXV camelos et mille boues ad onera portanda et alia munera non numerata tam duci quam suis primatibus presentauit. Et in quarta ebdomada dux Almus cum suis in Galiciam uenit et ibi requiei locum sibi et suis elegit. Hoc dum Galicie dux audiuisset obuiam Almo duci cum omnibus suis nudis pedibus uenit et diuersa munera ad usum Almi ducis presentauit et aperta porta ciuitatis Galicie, quasi dominum suum proprium hospicio [6]) recepit, et unicum filium suum cum ceteris filiis primatum regni sui in obsidem dedit et insuper X farisios optimos et CCC equos cum sellis et frenis et tria milia marcarum argenti, et CC marcas auri et uestes nobilissimas tam [7]) duci quam etiam omnibus [8]) militibus suis condonauit. Dum enim dux Almus requiei locum per mensem unum in Galicia habuisset, tunc dux Galicie ceterique consocii sui, quorum filii in obsides positi erant, sic Almum ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Howos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent. Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra [9]) diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo

---

1) *Qui*, corectură de altă mână; înainte era *que*.
2) *Famulabus*, fiind o ruptură, cuvântul e despărțit în două.
3) *Confinium*, corectură de altă mână; înainte era *finium*.
4) *Filiis*, după acest cuvânt este o rasură.
5) *Auri*, urmă de rasură.
6) *Hospicio*, corectură de altă mână; înainte era *hospicium*.
7) *Tam*, corectură de altă mână; înainte era *quam*.
8) *Omnibus*, original era *omnibus etiam*.
9) *Supra*, corectură de altă mână, mai înainte era *super*.

www.dacoromanica.ro

fuisset terra Athile regis, et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocauissent [1]) pastores suos. Terram uero, que iacet inter Thisciam et Danubium preoccupauisset sibi Keanus magnus dux Bulgarie, auus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclauos et Bulgaros. Terram uero que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuio Morus usque ad fluuium Zomus preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout eo, quod plures habebat amicas et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar [2]). Terram uero, que est a fluuio Morus usque ad castrum Vrscia preoccupauisset [3]) quidam dux nomine Glad [4]) de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani, Sunad filius Dobuca nepos regis [5]) in castro suo iuxta Morisium interfecit eo, quod predicto regi rebellis fuit in omnibus. Cui etiam predictus rex pro bono seruicio suo uxorem et castrum Ohtum cum omnibus apendiciis suis condonauit, sicut enim mos est bonorum dominorum suos fideles remunerare, quod castrum nunc Sunad nuncupatur. Quid ultra ?

XII. QUOMODO PANNONIAM INTRAUERUNT.

Dux uero Almus et sui primates acquiescentes consiliis Ruthenorum, pacem firmissimam cum eis [6]) fecerunt. Duces enim Ruthe norum, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos, ut supra diximus, in obsides dederunt cum muneribus non numeratis. Tunc dux Galicie duo milia sagittatorum [7]) et III-a milia rusticorum anteire precepit, qui eis per siluam Houos uiam prepararent usque ad confinium Hung, et omnia iumenta eorum uictualibus et aliis necessariis onerauit, et pecudes ad uictum condonauit sine numero. Tunc VII principales persone, qui [8]) Hetumoger dicuntur et hii VII

---

1) *Collocauissent*, original *collocassent*; silaba *vi* a fost suprapusă în urmă de o altă mână.

2) *Cozar*, original *gentes Cozar qui dicuntur.*

3) *Preoccupauisset*, orig. *preoccupauissent.*

4) *Glad*, corectură de altă mână; înainte era *gaad.*

5) *Regis*, corectură de altă mână; înainte era *regem.*

6) *Cum eis*, aceste două cuvinte au fost adaugate ulterior de altă mână.

7) *Sagittatorum*, corectură de altă mână; orig. *sagittarum.*

8) *Qui*, corectură de altă mână; orig. *que.*

www.dacoromanica.ro

duces Cumanorum quorum nomina supra diximus una cum cognatis et famulis ac famulabus consilio et auxilio Ruthenorum Galicie sunt egressi in terram Pannonie. Et sic uenientes per siluam Houos ad partes Hung descenderunt. Et cum illuc peruenissent, locum, quem primo occupauerunt, Muncas nominauerunt eo, quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, peruenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum XL dies permanserunt, et terram ultra, quam dici potest, dilexerunt. Sclaui uero habitatores terre audientes aduentum eorum, timuerunt ualde, et sua sponte se Almo duci subiugauerunt eo, quod audiuerant Almum ducem de genere Athile regis descendisse. Et licet homines fuissent Salani ducis, tamen cum magno honore et timore seruiebant Almo duci omnia, que sunt necessaria ad uictum, sicut decet domino suo, offerentes. Et talis timor et tremor irruerat super habitatores terre et adulabantur [1]) duci et suis primatibus, sicut serui ad suos proprios dominos, et laudabant eis fertilitatem terre illius. et narrabant, quomodo mortuo Athjla [2]) rege, magnus Keanus preauus [3]) ducis [4]) Salani dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupauerat terram illam, qualiter etiam ipsi Sclaui de terra Bulgarie conductu [5]) fuerunt ad confinium Ruthenorum et qualiter nunc Salanus dux eorum se et suos teneret et quante potestatis esset circa suos uicinos.

XIII. DE HUNG CASRO.

Tunc [6]) dux Almus et sui primates audientes talia, leciores facti sunt solito, et ad castrum Hung equitauerunt, ut caperent eum. Et dum castra metati essent circa murum, tunc comes eiusdem castri nomine Loborcy, qui in lingua eorum duca uocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlum [7]) properabat, quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluuium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco, et a die illo fluuium illum uocauerunt sub nomine eiusdem Loborcy. Tunc dux Almus et sui castrum Hung subintrantes

---

1) *Adulabantur*, corectură de altă mână; orig. *adubrabantur*.
2) *Athjla*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Athala*.
3) *Preauus*, pre şi auus au fost împreunate ulterior de altă mână.
4) *Ducis*, corectură de aceeaşi mână, orig. *duces*.
5) *Conductu*, greşit în loc de *conducti*.
6) *Tunc*, în manuscris e greşit pusă litera *D* în loc de *T*.
7) *Zemlun*, acest cuvânt a fost introdus ulterior de altă mână.

www.dacoromanica.ro

diis immortalibus magnas uictimas fecerunt et conuiuia per IIII-or dies celebrauerunt. Quarto autem die inito consilio et accepto iuramento omnium suorum, dux Almus, ipso uiuente, filium suum Arpadium ducem ac preceptorem constituit, et uocatus est Arpad dux Hunguarie [1]), et ab Hungu omnes sui milites uocati sunt Hunguari secundum linguam alienigenarum, et illa uocatio usque ad presens durat per totum mundum.

XIV. DE ARPAD DUCE.

Anno dominice incarnationis D. CCC°.XC°.III°, Arpad dux missis exercitibus suis totam terram, que est inter Thisciam, et Budrug usque ad Vgosam, sibi cum omnibus habitatoribus suis preoccupauit et castrum Borsoa obsedit, et tercio die pugnando apprehendit, muros eius destruxit, et milites Salani ducis, quos ibi inuenit cathenis ligatos in castrum Hung duci precepit. Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui uidentes fertilitatem terre et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus Thiscie et Budrug, terram ultra, quam dici potest, dux Arpad et sui dilexerunt. Tandem uero dum hec omnia, que acta fuerant, dux Salanus a suis fuga lapsis [2]) audiuisset, manum leuare ausus non fuit, sed [3]) missis legatis suis more Bulcarico, ut mos est eorum, mirari cepit et [4]) Arpadium ducem Hungarie quasi deridendo salutauit, et suos pro risu Hunguaros appellauit et multis modis mirari cepit, qui essent et unde uenissent, qui talia ausi facere [5]) fuissent, et mandauit eis, ut mala facta sua emendarent et fluuium Budrug nullo modo transire auderent, ut ne ipse ueniens cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum, de malo facto eorum eis uicem reddens uix aliquem dimitteret, qui ad propria remeans salutis gaudia nuntiaret. Missi uero Salani ducis uenientes ad castrum Zemlin et transito fluuio Budrug secunda die ad ducem Arpadium peruenerunt, tercio autem die ducem Arpadium [6]) uerbo domini sui salutauerunt et mandata eius duci Arpadio retulerunt. Dux autem Arpad audita legatione Salani superbi ducis, non superbe, sed humiliter ei respondit dicens: Licet

---

1) Corectură de aceeaşi mână; orig. Hungarie.
2) *Lapsis*, corectură de aceeaşi mână; orig. *lapsus*.
3) *Sed*, pe această pagină şirurile de aci înainte se scurtează în text.
4) *Et*, cuvântul a fost adăugat ulterior de o altă mână.
5) *Facere*, corectură de aceeaşi mână, textul este *facere ausi fuissent*.
6) *Arpadium*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Apadium*.

www.dacoromanica.ro

preauus meus potentissimus rex Athila habuerit terram, que iacet inter Danubium et [1]) Thysciam usque ad confinium Bulgarorum, quam ipse habet, attamen ego non propter aliquem timorem Grecorum uel Bulgarorum, quod eis resistere non ualeam, sed propter amiciciam Salani ducis uestri, peto de mea iusticia unam particulam propter pecora mea, scilicet terram usque ad fluuium Louiou [2]), et insuper peto ab ipso duce uestro, ut mittat mihi gratia ipsius duas lagungulas plenas aqua Danubii et unam sarciuam de herbis sabulorum Olpar, ut possim probare, si sint dulciores herbe sabulorum Olpar herbis Scythicorum, id est Dentumoger, et aque Danubii si sint meliores aquis Thanaydis. Et data eis legatione diuersis eos muneribus ditauit, et capta beniuolentia eorum repatriare precepit. Tunc dux Arpad inito consilio eodem modo misit nuncios suos ad Salanum ducem et misit ei XII albos equos et XII camelos et XII pueros Cumanicos et duciśse XII puellas Ruthenicas prudentissimas et duodecim pelles ermelinas et XII zobolos et XII pallia deaurata. Et missi sunt in legatione illa de nobilioribus personis: Oundu pater Ethe et [3]) alter Ketel, pater Oluptulmae, et terciuni miserunt quendam strennuissimum militem nomine Tursol, causa spectaculi, qui inspiceret qualitatem terre et citius reuersus nuntiaret domino suo duci Arpad.

XV. DE CAMARO [4]) CASTRO.

Misi uero Arpad ducis, Oundu pater Ethe et Ketel pater Oluptulma et Turzol miles Cumanus, cuius genealogia defecit in semet-ipso, uenientes fluuium Budrug transnatauerunt in illo loco, ubi paruus fluuius manans a Saturholmu descendit in Budrug. Et sic trauseuntes fluuium Budrug cum predictum paruum fluuium transirent quasi leti, tunc per inundationem aquarum Ketel equo offendente in aquam submersus est, et sociis suis adiuuantibus uix a leto liberatus est. Tunc fluuius ille per socios Ketel uocatus est per risum Ketelpotaca. Et postea dux Arpad per gratiam suam totam terram cum habitatoribus suis eidem Ketel a Saturholmu usque ad fluuium Tulsuoa condonauit [5]), et non tantum hec, sed etiam maiora

---

1) *Et*, după acest cuvânt este *o* rasură.

2) *Louiou*, greşit în loc de *Souiou*.

3) *Et*, corectură de aceeaşi mână; orig. *ac*.

4) *Camaro*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Camero*.

5) *Condonauit*, corectura de aceeaşi mână; orig. *condomuit*.

www.dacoromanica.ro

hiis condonauit, quia dux Arpad subiugata sibi tota terra Pannonie, pro fidelissimo seruicio suo eidem Ketel dedit terram magnam iuxta Danubium, ubi fluuius Wag descendit, ubi postea Oluptulma filius Ketel castrum construxit, quod Camarum nuncupauit. Ad seruicium cuius castri tam de populo secum ducto, quam etiam a duce aquisito duas partes condonauit, ubi etiam longo post tempore ipse Ketel et filius suus Tulma more paganismo sepulti sunt [1]), sed terram [2]) illam, que nunc Ketelpotaca uocatur, posteritas eius usque ad tempora Andree regis filii calui Ladizlay habuit. Attamen [3]) rex Andreas de posteris Ketel canbium [4]) illum locum duabus de causis, unum quia utilis regibus erat ad uenationes, secundum quia diligebat partes illas habitare uxor sua eo, quod propius ad natale solum esset [5]), quia erat filia ducis Ruthenorum, et timebat aduentum imperatoris Theotonicorum, ut ne ulterius [6]) sanguinem Petri regis Hungariam intraret, ut in sequentibus dicetur.

XVI. DE MONTE TURZOL

Tunc Ound et Ketel nec non Turzol transeuntes siluam iuxta fluuium Budrug equitando, quasi brauium accipere uolentes, super equos uelocissimos currentes, super uerticem unius alcioris montis ascenderunt. Quos Turzol *miles strennuissimus antecedens cacumen* montis primus [7]) omnium ascendit, et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominauerunt. Tunc hii tres domini super uerticem eiusdem montis terram undique perspicientes, quantum humanus oculus ualet, ultra quam dici potest, dilexerunt, et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt. Turzol a sociis accepta licentia, sicut erat vir audax et fidus in armis, cum suis militibus ad ducem Arpadium reuersus est, ut ei utilitatem illius terre nuntiaret. Quod et sic factum est. Ound uero et Ketel equitantes celerrimo cursu egressi de monte Turzol tercio die ducem Salanum in castro Opar [8]) iuxtaThysiam inuene-

1) *Sunt*, urmă de rasură.
2) *Terram*, corectură de aceeaşi mână.
3) *Attamen*, corectură de aceeaşi mână.
4) *Canbium*, greşit în loc de *canbiavit*.
5) *Esset*, corectură de aceeaşi mână; orig. *essent*.
6) *Ulterius*, greşit, probabil în loc de *ulturus*.
7) *Primus*, corectură de aceeaşi mână; orig. *primum*.
8) *Opar*, greşit în loc de *Olpar*.

www.dacoromanica.ro

runt, quem ex parte Arpad [1]) salutauerunt et ei secunda die post ingressum curie sue dona, que secum portauerant, presentauerunt, ac mandata Arpad ducis ei retulerunt. Dux Salanus uisis muneribus et audita legatione tam suorum quam istorum, letior factus est solito, et missos Arpad ducis benigne suscepit, et diuersis donis ditauit, et insuper postulata Arpad concessit. Decimo autem die Ound et Ketel accepta licentia a Salano duce repatriare ceperunt, per quos dux Salanus duas lagungulas [2]) aqua Danubii plenas et unam sarcinam de herbis melioribus sabulorum Olpar, quasi pro risu deridendo, cum diuersis muneribus duci Arpad misit, et insuper cum habitatoribus suis terram usque ad fluuium Souyoy concessit. Tunc Ound et Ketel ad ducem Arpad cicius uenientes cum legatis Salani ducis ac munera missa presentauerunt et terram cum omnibus habitatoribus suis duci Arpadio condonatam esse dixerunt, unde maxima leticia orta est in curia Arpad ducis et per III dies magnum conuiuium celebrauerunt. Et tunc roborata pace legatos Salani ducis diuersis muneribus ditatos repatriare dimisit paciferos.

XVII. DE ZERENSZE.

Arpad uero dux et sui nobiles egressi de castro [3]) Hung cum magno gaudio ultra montem Turzol castra metati sunt in campo iuxta fluuium Tucota usque ad montem Zerenche et inspicientes super montana illa qualitatem illius loci, et nominauerunt locum illum amabilem, quod interpretatur in lingua eorum zerelmes, eo quod multum dilexerunt illum locum, et a die illo [4]) usque nunc a zerelmu locus ille uocatur Zerenche. Vbi etiam dux Arpad et omnes sui primates cum omni familia sua labore postposito, factis tuguriis requiei locum sibi elegerunt et non paucos ibi dies permanserunt, donec omnia loca sibi uicina subiugauerunt, scilicet usque ad fluuium Souyou, et usque ad castrum salis. Et ibidem iuxta Tocotam et infra siluas dux Arpad dedit terras multas diuersorum locorum cum suis habitatoribus Edunec et Edumernec. Quas etiam terras posteritas eorum, diuina gratia aduiuante, usque nunc habere [5]) meruerunt. Predictus uero Turzol per gratiam Arpad du-

1) *Arpad*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Apad.*
2) *Lagungulas*, corectură de altă mână; orig. *lagugulas.*
3) *Castro*, corectură de aceeaşi mână; orig. *casto.*
4) *Illo*, corectură de altă mână; orig. *illa.*
5) *Habere*, urmă de corectură de altă mână.

www.dacoromanica.ro

cis ad radicem eiusdem montis, ubi Budrug [1]) descendit in Thysciam, aquisiuit magnam terram, et in eodem loco castrum construxit terreum, quod nunc in presenti Hymusuduor nuncupatur.

XVIII. DE BORSOD.

Et dum ita radicati essent, tunc communi consilio et ammonicione omnium incolarum missus est Borsu filius Bunger cum ualida manu uersus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur, et in loco conuenienti castrum construeret causa custodie regni. Borsu uero accepta licentia egressus felici fortuna collecta multitudine rusticorum iuxta fluuium Buldua castrum construxit, quod uocatum est a populo illo Borsod eo, quod paruum fuerit. Bors uero acceptis filiis incolarum in obsides, et factis metis per montes Turtur, reuersus est ad ducem Arpad, et de reuersione Borsu factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux uero pro beneficio suo Borsum in eodem castro comitem constituit et totam curam illius partis sibi condonauit.

XIX. DE DUCE BYCORIENSY.

Dux uero Arpad transactis quibusdam diebus, accepto consilio nobilium suorum [2]), legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menumorout, petens ab eo, quod de iusticia atthaui sui Atthyle regis sibi concederet terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam, et misit ei donaria sua, sicut primo miserat Salano duci Tytulensy. Et in legatione illa missi sunt duo strennuissimi milites: Usubuu pater Zoloucu et Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit. Erant enim isti genere nobilissimi, sicut et alii de terra Scythica egressi, qui post Almum ducem uenerant cum magna [3]) multitudine populorum.

XX. QUALITER CONTRA BYHOR MISSUM EST.

Missi uero Arpad ducis, Vsubuu et Veluc, fluuium Thyscie in portu Lucy transnauigauerunt, et hinc egressi in castrum Byhor uenientes, ducem Menumorout salutauerunt, et donaria, que dux

---

1) *Budrug*, orig. *Brudrug*.

2) *Suorum*, orig. *suorum consilio nobilium*.

3) *Magna*, corectură de altă mână; orig. *magno*.

www.dacoromanica.ro

eorum miserat, ei presentauerunt. Tandem uero mandata Arpad ducis ei referentes, terram, quam prenominauimus, postulauerunt. Dux autem Menumorout eos benigne recepit, et diuersis donis ditatos tercia die repatriare precepit. Quibus tamen ita respondit, dicens: Dicite Arpadio duci Hungarie, domino uestro, debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, que ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget. Terram autem, quam petiuit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis uiuentibus. Hoc etiam indigne tulimus quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus caperet [1]), licet dixerit ius suum esse. Et uerba sua non conturbant animum nostrum eo, quod mandauerit nobis se descendisse de genere Atthile regis, qui flagellum dei dicebatur, qui etiam uiolenta manu rapuerat terram hanc ab atthauo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis [2]). Et hoc dicto dedit eis licentiam recedendi. Tunc Vsubuu et Veluc legati ducis Arpad cursu celeriori ad dominum suum properauerunt, et uenientes mandata Menumorout domino suo duci Arpad retulerunt. Arpad uero dux et sui nobiles hoc audientes iracundia ducti sunt, et statim contra eum exercitum mittere ordinauerunt. Tunc constituerunt, quod Tosu [3]) pater Lelu et Zobolsu filius Eleud, a quo genus Saac descendit, nec non Tuhutum pater Horca, auus Geula et Zumbor, a quibus genus Moglout descendit, irent. Qui cum a duce Arpadio essent licentiati, cum exercitu non modico egressi sunt et Thysciam [4]) transnatauerunt in portu Ladeo, nemine aduersario contradicente. Secundo autem die ceperunt equitare iuxta Thysciam uersus fluuium Zomus et castra metati sunt in illo loco, ubi nunc est Zobolsu, et in eodem loco fere omnes habitatores terre se sua sponte eis subiugauerunt, et pedibus eorum prouoluti filios suos in obsides dederunt, ut ne aliquid mali paterentur. Nam timebant eos fere omnes gentes, et quidam a facie eorum fugientes uix euaserunt, qui uenientes ad Menumorout facta eorum nuntiauerunt. Hoc audito talis et tantus [5]) irruit super Menumorout, quod manum

1) *Caperet*, greşit *capere*.
2) *Meis*, acest cuvânt e scris pe rasură.
3) *Tosu*, corectură de aceeaşi mână; orig. probabil *Tasu*.
4) *Thysciam*, după aceasta, un cuvânt ras.
5) *Tantus*, lipseşte un cuvânt, probabil *timor*.

www.dacoromanica.ro

leuare ausus non fuit, quia omnes habitatores timebant eos ultra, quam dici potest, eo quod audiuerant Almum ducem patrem Arpadii a geonere [1]) Atthile regis descendisse, unde nullus credebat se posse uiuere, nisi per gratiam Arpad filii Almi ducis et suorum nobilium, unde plurimi se sua sponte subiugabant eis. Bene impleuit deus in Almo duce et filio suo Arpad propheciam, quam cecinit Moyses propheta de filiis Israel dicens: Et locus, quem calcauerit pes uester, uester erit. Quia a die illo loca, que calcauerunt Almus dux et filius suus Arpad cum suis nobilibus, usque ad presens posteritates eorum habuerunt et habent.

XXI. DE ZOBOLSU

Tunc Zobolsu uir sapientissimus considerans quendam locum iuxta Thysciam et, cum uidisset qualitatem loci, intellexit esse munitissimum ad castrum faciendum. Communi ergo consilio sociorum suorum congregatione facta ciuium fecit fossatam magnam et castrum [2]) fortissimum edificauit de terra, quod nunc castrum [3]) Zobolsu nuncupatur. Tunc Zobolsu et socii sui de incolis terre ad castrum illud multos ordinauerunt seruientes, qui nunc ciuiles uocantur, et dimissis ibi militibus sub quodam nobilissimo milite nomine Eculsu se longius ire preparauerunt. Tunc Zobolsu et socii sui totum exercitum in duas partes diuiserunt, ut una pars iret iuxta fluuium Zomus et altera pars per partes Nir. Zobolsu et Thosu pater Lelu cum medietate exercitus egressi sunt per crepidinem Thyscie subiugando sibi gentes et uenerunt uersus fluuium Zomus ad illum locum, qui nunc dicitur Saruuar. Et in eodem loco infra paludes Thosu pater Lelu congregata multitudine populi fossatam magnam fecit et castrum munitissimum de terra construxit, quod primo castrum Thosu nominatum fuit, nunc uero Saruuar uocatur, et acceptis filiis incolarum in obsides, castrum militibus plenum dimiserunt. Tunc Thosu per peticionem [4]) ne [5]) populi domino suo duci Arpad subiugati, fecit stare forum inter Nir et Thysciam, cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Thosu nuncupatur. Post uero Zobolsu et Thosu hinc egressi usque ad castrum Zotmar

---

1) *Geonere*, greşit în loc de *genere*.

2) *Castrum*, după acest cuvânt e o rasură.

3) *Castrum*, după acest cuvjnt e o altă rasură.

4) *Peticionem*, silaba *ci* s'a adaus în urmă de o altă mână.

5) *Ne*, acest cuvânt trebuie omis.

www.dacoromanica.ro

peruenerunt, et castrum per tres dies pugnando obsidentes uictoriam adepti sunt. Et quarto die castrum intrantes milites ducis Menumorout, quos ibi apprehendere potuerunt, cathenis ferreis obligatos in teterrima carceris inferiora miserunt et filios incolarum in obsides acceperunt, et castrum militibus plenum dimiserunt, ipsi uero ad portas Mezesinas ire ceperunt.

XXII. DE NYR.

Tuhutum uero et filius suus Horca per partes Nyr equitantes, magnum sibi populum subiugauerunt, a siluis Nyr usque ad Vmusouer. Et sic ascendentes usque ad Zyloc peruenerunt [1]), contra eos nemine manum leuante, quia dux Menumorout et sui non sunt ausi pugnare contra eos, sed fluuium Cris custodire ceperunt. Tunc Tuhutum et filius suus Horca de Ziloc egressi uenerunt in partes Mezesinas ad Zobolsum et Thosum, et cum se ad inuicem uidissent gaudio gauisi sunt magno, et facto conuiuio unusquisque laudabat se ipsum de sua uictoria. Mane autem facto, Zobolsu, Thosu et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terre iussu eorum portas lapideas edificauerunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt. Tunc hĭi tres [2]) prenominati uiri omnia facta sua duci Arpad et suis primatibus per fideles nuntios mandauerunt. Quod cum renuntiatum fuisset duci Arpad et suis yobagyonibus, gauisi sunt gaudio magno ualde, et more paganismo fecerunt aldumas, et gaudium adnuntiantibus diuersa dona presentauerunt. Dux uero Arpad et sui primates ob hanc causam leticie per totam unam ebdomadam sollempniter comedebant et fere singulis diebus inebriebantur propter euentum [3]) tante leticie. Et hoc audito dux Arpad et sui egressi sunt a Zeremsu et castra metati sunt iuxta fluuium Souiou, a Thyscia usque ad [4]) fluuium Honrat.

XXIII. DE UICTORIA THOSU, ZOBOLSU ET TUHUTUM.

Thosu et Zobolsu nec non Tuhutum cum uidissent, quod deus dedit eis uictoriam magnam et subiugauerunt domino suo fere plures

---

1) *Peruenerunt*, silaba *runt* e adausă în urmă de o altă mână.

2) *Tres*, litera e este scrisă deasupra cuvântului.

3) *Eventum*, în acest cuvânt e o rasură şi corectură de altă mână.

4) *Ad*, în manuscris e greşit *sad*.

www.dacoromanica.ro

nationes illius terre: tunc exaltati sunt nimis super habitatores illius terre, et dum ibi nullus inuentus esset eis, plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmauerunt obstaculis firmissimis.

XXIV. DE TERRA ULTRASILUANA

Et dum ibi diutius morarentur, tunc Tuhutum pater Horca, sicut erat uir astutus, dum cepisset audire de incolis bonitatem terre Ultrasiluane, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat, cepit ad hoc hanelare [1]), quod, si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui terram Ultrasiluanam sibi et suis posteris acquireret. Quod et sic factum fuit postea, nam terram Ultrasiluanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt, et diucius habuissent, si minor Gyla cum duobus filiis suis Biuia et Bucna christiani [2]) esse uoluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent, ut in sequentibus dicetur.

XXV. DE PRUDENTIA TUHUTI.

Predictus uero Tuhutum uir prudentissimus misit quendam uirum astutum, patrem Opaforcos Ogmand, ut furtiue ambulans preuideret sibi qualitatem et fertilitatem terre Ultrasiluane, et quales essent habitatores eius. Quod ši posse esset, bellum cum eis committeret, nam uolebat Tuhutum per se nomen sibi et terram aquirere. Vt dicunt nostri ioculatores: omnes loca sibi aquirebant, et nomen bonum accipiebant. Quid plura? Dum pater Ogmand, speculator Tuhutum, per circuitum more uulpino bonitatem et fertilitatem terre et habitatores eius inspexisset, quantum humanus uisus ualet, ultra, quam dici potest, dilexit et celerrimo cursu ad dominum suum reuersus est. Qui cum uenisset, domino suo de bonitate illius terre multa dixit: Quod terra illa irrigaretur optimis fluuiis, quorum nomina et utilitates seriatim dixit, et quod in arenis eorum aurum colligerent, et aurum terre illius optimum esset, et ut ibi foderetur sal et salgenia, et habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclaui, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Geleou minus

---

1) *Hanelare*, orig. *anelare*. Litera *h* a fost introdusă de altă mână la loc greşit, în loc de *anhelare*.

2) *Christiani*, în manuscris *xpiani*, cu literile greceşti X şi P.

www.dacoromanica.ro

esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur.

XXVI. QUOMODO CONTRA GELU ITUM EST.

Tunc Tuhutum audita bonitate terre illius, misit legatos suos ad ducem Arpad, ut sibi licentiam daret ultra siluas eundi contra Gelou ducem pugnare. Dux uero Arpad, inito consilio, uoluntatem Tuhutum laudauit et ei licentiam ultra siluas eundi contra Gelou pugnare concessit. Hoc dum Tuhutum audiuisset a legato, preparauit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis egressus est ultra siluas uersus orientem contra Gelou ducem Blacorum. Gelou uero dux Ultrasiluanis [1]) audiens aduentum eius, congregauit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei, ut eum per portas Mezesinas prohiberet, sed Tuhutum uno die siluam pertransiens ad fluuium Almas peruenit. Tunc uterque exercitus ad inuicem peruenerunt, medio fluuio interiacente. Dux uero Gelou uolebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

XXVII. DE MORTE GELU.

Mane autem facto, Tuhutum ante auroram diuisit exercitum suum in duas partes, et partem alteram misit parum superius, ut transito fluuio, militibus Gelou nescientibus, pugnam ingrederentur. Quod sic factum est. Et quia leuem habuerunt transitum utraque acies, pariter ad pugnam peruenerunt, et pugnatum est inter eos acriter, sed uicti sunt milites ducis Gelou et ex eis multi interfecti, plures uero capti. Cum Gelou dux eorum hoc [2]) uidisset, tunc pro defensione uite, cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret, properans ad castrum suum iuxta fluuium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluuium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmauerunt, et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu eo, quod ibi iurauerunt. Tuhutum uero a die illo terram

1) *Ultrasiluanis*, greşit, în loc de *Ultrasiluanus*.

2) *Hoc*, acest cuvânt este adaus în urmă de altă mână.

www.dacoromanica.ro

illam obtinuit [1]) pacifice et feliciter, sed posteritas eius usque ad tempora sancti regis Stephani obtinuit. Tuhutum uero genuit Horcam, Horca genuit Geulam [2]) et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una uocabatur Caroldu [3]) et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor uero genuit minorem Geulam, patrem Biie et Bucne, tempore cuius sanctus res Stephanus subiugauit sibi terram Ultrasiluanam, et ipsum Geluam uinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies uite sue carceratum tenuit eo, quod in fide esset uanus et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamuis fuisset ex cognatione matris sue.

XXVIII. DE DUCE MENUMOROUT.

Tosu uero et Zobolsu adepta uictoria reversi sunt ad ducem Arpad, subiugando totum populum a fluuio Zomus usque ad Crisium et nullus contra eos ausus fuit manus leuare. Et ipse Menumorout dux eorum magis preparabat uias suas in Greciam eundi, quam contra eos ueniendi. Et deinde egressi, descenderunt iuxta quendam fluuium nomine Humusouer, et uenerunt usque ad lutum Zerep. Et deinde egressi uenerunt usque ad Zeguholmu [4]), et ibi uolebant transire Crisium, ut contra Menumorout pugnarent, sed uenientes milites Menumorout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi per diem unum equitantes castra metati sunt iuxta paruos montes, et hinc iuxta fluuium Turu equitantes, usque ad Thysciam peruenerunt, et in portu Drugma fluuium Thiscie transnauigantes, ubi etiam per gratiam Arpad ducis cuidam Cumano militi nomine Huhot magnam terram aquisiuerunt, quam posteritas eius usque nunc habuerunt.

XXIX. DE REDITU EORUM.

Dum nauigassent fluuium Thyscie, nuntios suos ad ducem Arpadium premiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent. Qui cum ad ducem Arpad uenissent et gaudia ei annuntiassent, quod Zobolsu et Tuso cum exercitu suo sani et incolumes reuersi essent et, por-

1) *Obtinuit*, corectură de aceeaşi mână; orig. *optinuit*.
2) *Geulam*, corectură de altă mână; orig. *Gelam*.
3) *Caroldu*, urmă de corectură de aceeaşi mână.
4) *Zeguholmu*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Zeguhulmu*.

www.dacoromanica.ro

tum Drugma cum omnibus exercitibus suis transnauigassent, hoc cum audiuisset dux Arpad, quod [1]) Thosu et Zobolsu cum omnibus exercitibus suis sani et incolumes reuersi essent, et fluuium Thyscie transnauigassent, fecit magnum coniuium et gaudium annuntiantibus diuersa dedit donaria. Tunc Thosu et Zobolsu cum curiam ducis intrare uellent, dux omnes suos milites obuiam eis premisit, et sic eos cum magno gaudio recepit, et sicut mos est bonorum dominorum, suos diligere fideles, fere cottidie eos faciebat ad mensam suam comedere, et multa eis dona presentabat. Similiter etiam ipsi duci Arpad diuersa dona ac filios incolarum in obsides eis [2]) positos presentauerunt.

XXX. DE DUCE SALANO.

Dux uero Arpad, transactis quibusdam diebus, inito consilio, et sui nobiles miserunt nuntios suos ad ducem Salanum, qui nuntiarent ei uictoriam Thosu et Bulsuu [3]), nec non et Tuhutum, quasi pro gaudio, et peterent ab eo terram usque ad fluuium Zogea. Quod sic factum est. Missi sunt enim Etu et Voyta, qui cum inuenissent ducem Salanum in sabulo Olpar, mandata gaudia nuntiauerunt; et terram ab eo usque ad fluuium Zogea postulauerunt. Salanus dux hoc audito in maximum irruit timorem, et terram ab ipso postulatam timore percussus usque ad fluuium Zogeua duci [4]) Arpad concessit, et legatis diuersa dona presentauit. Septimo autem die Etu et Voyta accepta licentia ad dominum suum sunt reuersi, quos dux Arpad honorifice recepit, et audita legatione eorum, factum est gaudium magnum in curia ducis, et cepit dux donare suis fidelibus loca et possessiones magnas.

XXXI. DE EGRESSU ZEREMSU

Postea dux et sui principes egressi sunt de Zeremsu et transnauigauerunt fluuium Souyou in illo loco ubi fons Honrad descendit, et castra metati sunt iuxta fluuium Heuyou, usque ad Thysciam [5]) et usque ad Emeud et permanserunt ibi per unum mensem.

---

1) *Quod*, după acest cuvânt este o rasură.
2) *Eis*, urmă de corectură făcută de aceeaşi mână.
3) *Bulsuu*, greşit în loc de *Zobolsu*. Vezi capitolul precedent.
4) *Duci*, după acest cuvânt e o rasură.
5) *Thysciam*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Thyciam*.

www.dacoromanica.ro

Ibi etiam dux dedit Bungernec patri Borsu terram magnam a fluuio Topulucea usque ad fluuium Souyou, que nunc uocatur Miscoucy, et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus Borsu cum suo castro, quod dicitur Borsod unum fecit comitatum.

XXXII. DE CASTRO VRSUUR ET FLUUIO EGUR.

Postea dux Arpad [1]) et sui nobiles hinc egressi, uenientes usque ad fluuium Naragy et castra metati sunt iuxta riuulos aquarum a loco illo, qui nunc dicitur Casu, ubi etiam dedit terram magnam Ousadunec patri Vrsuur, et ibi postea Vrsuur filius eius ad caput eiusdem fluminis castrum construxit, quod nunc castrum Ursuur nuncupatur. Hinc uero dux Arpad et sui egressi uenerunt usque ad fluuium Egur et ibi paratis tuguriis plures dies permanserunt, et montem illum, super quem duci foliata fecerunt, nominauerunt Zenuholmu et castra eorum fuerunt a fluuio Ystoros usque ad castrum Purozlou. Deinde egressi uenerunt usque ad fluuium Zogea et castra metati sunt per crepitudinem eiusdem fluminis a Thyscia usque ad siluam Matra, et subiugauerunt sibi omnes habitatores terre a Grisio usque ad fluuium Zogeua et usque ad siluam Zepus. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ubi postea Pota nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

XXXIII. DE CASTRO NOUGRAD ET NITRA.

In eisdem temporibus dux Arpad, dum se per milites suos uidisset ita sublimatum et tutum esse, tunc habito inter se consilio, misit multos milites in expedicionem, qui subiugarent sibi populum de castro Gumur et Nougrad, et si fortuna eis faueret, tunc ascenderent uersus fines Boemorum usque ad castrum Nitra. Quibus etiam militibus in expeditionem euntibus principes et ductores constituit duos filios auunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam, nec non Hubam unum de principalibus personis. Tunc hii tres domini, accepta licentia a duce Arpad, egressi sunt a loco illo, qui dicitur Paztuh, equitantes iuxta fluuium Hongvn [2]) et eundem fluuium

1) *Arpad*, corectură de aceeași mână; orig. *Apad*.

2) *Hongvn*, litera care era în original după g e rasă și deasupra ei e scris *v* de o altă mână.

www.dacoromanica.ro

transierunt iuxta fluuium Souyou. Et inde egressi sunt per partes castri Gumur, et uenerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad uenientes usque ad fluuium Caliga peruenerunt. Hinc uero egredientes per crepitudinem Danubii iuerunt, et fluuium Wereuecca transeuntes, castra metati sunt iuxta fluuium Ypul. Et quia diuina gratia in eis erat, timuit eos omnis homo, et maxime ideo timebant eos, quia audierant ducem Arpadium filium Almi ducis ex progenie Athile regis descendisse. Tunc omnes Sclaui habitatores terre, qui primo erant Salani ducis propter timorem eorum, se sua libera sponte subiugauerunt eis, nullo manum subleuante. Et ita cum magno timore et tremore seruiebant eis, ac si olim domini eorum fuissent. Tunc Zuardu et Cadusa necnon Huba, a quo prudens Zemera descendit, cum uidissent populum multum sine bello ipsis subiugatum, fecerunt magnum conuiuium, et melioribus habitatoribus terre, qui filios suos in obsides dederant, diuersa dona presentauerunt, et blandis uerbis sub dominium ducis Arpad sine bello subiugauerunt, et ipsos secum in expedicionem duxerunt, filios uero eorum in obsides accipientes, ad ducem Arpad cum diuersis muneribus remiserunt, unde dux et sui nobiles leciores facti sunt solito, nuntiis gaudia ferentibus multa dederunt dona.

XXXIV. DE FLUUIO GRON ET CASTRO BORSU.

Interea Zuard et Cadusa filii Hulec, nec non Huba et omnis exercitus eorum fluuium Ypul iuxta Danubium transierunt, et alio die transito fluuio Gron castra metali sunt in campo iuxta quoddam castellum terreum, quod nuncupatur Varod. Et capto illo castro manserunt ibi tres dies expectantes aduentum Borsu filii Bumger, quem dux Arpad cum magno exercitu miserat in auxilium eorum. Quarto die cum Borsu ad eos uenisset cum ualida manu timuerunt eos omnes incole terre et nullus ausus fuit leuare manus contra eos. Tunc hii IIII-or domini, inito inter se consilio, per peticionem incolarum sibi fidelium constituerunt, ut tercia pars de exercitu cum incolis terre irent in siluam Zouolon, qui facerent in confinio regni municiones fortes tam de lapidibus, quam etiam de lignis, ut ne aliquando Boemy uel Polony possent intrare causa furti et rapine in regnum eorum. Tunc communi consilio hac de causa missus est Borsu filius Buger cum suis militibus, et cum equitarent iuxta fluuium Gron, ceruus fuga lapsus ante eos cacu-

www.dacoromanica.ro

mina montium ascendit, quem Borsu celerrimo cursu persecutus, ictibus sagittarum in uertice montium interfecit. Et tunc Borsu cum montes illos in circum aspexisset, in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret, et statim congregata multitudine ciuium, in uertice unius altioris montis castrum fortissimum construxit, cui nomen suum imposuit proprium, ut castrum Borsu nuncupatur. Et inde cum exercitibus suis usque ad siluam Zouolun perrexit, et maximam munitionem de lapidibus facere precepit, quod nunc castrum Borssed [1]) Zouolun [2]) uocatur.

XXXV. DE NITRIA CIUITATE.

Zuardu et Cadusa necnon Huba post discessum Borsu cum omnibus exercitibus suis egressi de castro, quod dicitur Warod, ultra siluam Tursoc castra metati sunt iuxta fluuium Sytua. Altera autem die miserunt quosdam speculatores uiros, quos sciebant esse audaces, qui transirent fluuium Nitra et uiderent, si sine bello possent transmeare usque ad ciuitatem Nytra. Qui cum uelocissimo cursu uenissent usque ad riuulum Turmas, ubi descendit in riuulum Nytre, uiderunt habitatores illius prouincie Sclauos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum, quia mortuo Athila rege, terram que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque fluuium Moroua, dux Boemorum [3]) sibi preoccupauerat et in unum ducatum fecerat, et tunc tempore per gratiam ducis Boemorum dux Nitriensis factus erat Zubur [4]).

XXXVI. DE SPECULATORIBUS MISSIS A DUCIBUS

Cum autem speculatores illi, qui fuerant missi a Zuard et Cadusa, uidissent Sclauos et Boemos eis obsistere non ualentes, miserunt sagittas tribus uicibus super eos et quosdam ex ipsis ictibus sagittarum interfecerunt Hoc cum uidissent Sclaui et Boemi, quos ad custodiam constituerat Zubur, quod isti, qui dicuntur Hetumoger, talibus uterentur armis, timuerunt ualde, quia talis armatura nunquam uisa fuit eis, statim nuntiauerunt Zuburio domino eorum ceterisque principibus eiusdem prouincie.

---

1) *Borssed*, greșit în loc de *Borssod*. .
2) *Zouolun*, corectură de aceeași mână; orig. Zouolon.
3) *Boemorum*, urmă de rasură.
4) *Zubur*, cuvântul întreg e scris pe rasură.

www.dacoromanica.ro

XXXVII. DE PUGNA DUCUM ARPADII.

Tunc Zubur hoc audito cum adiutorio Boemorum armata multitudine obuiam eis uenit pugnaturus. Et dum uterque exercitus ad fluuium Nitra peruenissent, Zuardu, Cadusa et Huba uolebant transire fluuium, sed Zubur dux Nitriensis et sui milites contra eos diutissime certantes nullo modo eis transitum concedere uolebant. Et cum diu inter se certassent, Hungarii ex Boemis et Sclauis ictibus sagittarum multos interficiebant, sed per tres dies nullo modo Hungarii propter inundationem aquarum transitum habuissent, tandem IIII die Boemi et omnes Nytrienses Sclaui, uidentes audatiam Hungarorum et percussiones sagittarum non sufferentes, fuga lapsi sunt, et uelocissimo cursu pro defensione uite in ciuitatem Nitriam inclusi sunt cum magno timore, quos Zuardu, Cadusa et Huba necnon ceteri milites, persequentes eos usque ad ciuitatem, et ex eis quosdam interfecerunt, et quosdam uulnerauerunt et alios ceperunt. Zubur uero dux eorum, dum fugiendo contra eos pugnare uellet, per lanceam Caduse cecidit, et captus in custodiam traditus est, ceteri vero in ciuitatem inclusi quasi muti remanserunt. Alio namque die Zuard, Cadusa et Huba armata multitudine exercituum, ceperunt fortiter expugnare ciuitatem Nitriam multis modis. Et dedit eis deus uictoriam magnam et pugnantes intrauerunt eam et fusus est per eos ibi sanguis multorum aduersariorum. Tunc iracundia ducti Zuburium ducem illius prouincie, quem nudius tercius ceperant, supra montem excelsum ducentes laqueo suspenderunt, unde mons ille a die illo usque nunc mons Zubur nuncupatur. Et propter hoc factum timuerunt eos omnes homines illius patrie, et omnes nobiles filios suos in obsides eis [3]) dederunt, et omnes nationes illius terre se subiugauerunt sibi usque ad fluuium Wag. Et quia gratia dei antecedebat eos, non solummodo ipsos subiugauerunt, uerum etiam omnia castra eorum ceperunt, quorum nomina hec sunt usque modo: Stumtey, Colgoucy, Trusun, Blundus et Bana et ordinatis custodibus castrorum, iuerunt usque ad fluuium Moroa, et firmatis obstaculis constituerunt terminos regni Hungarorum usque ad Boronam

3) *Eis.* Liniile duble de aci ca şi din alte pasagii de mai înainte, indică schimbarea ordinei de cuvinte. Ordinea cuvintelor ar fi: *eis in obsides dederunt.*

www.dacoromanica.ro

et usque ad Saruuar, et adepta uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad, et omnes infideles illius terre ferreis cathenis ligatos secum duxerunt. Cumque Zuard, Cadusa necnon Huba ad ducem Arpad cum omnibus captiuis suis uenissent sani et incolumes, factum est gaudium magnum in curia ducis. Dux Arpad consilio et peticione suorum nobilium donauit, accepto iuramento infidelium, terras in diuersis locis predictis infidelibus de partibus Nytrie ductis, ut ne aliquando infideliores facti, repatriando nocerent sibi fidelibus in confinio Nitrie habitantibus. Et in eodem gaudio dux Arpad Hubam fecit comitem Nitriensem et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam iuxta fluuium Sytuua usque ad siluam [1]) Tursoc.

XXXVIII. DE EXERCITU GRECORUM ET BULGARORUM.

Interea dux Salanus, dum intellexisset potentiam et facta Hungarorum, timuit, ut ne aliquando iracundia ducti eum expellerent de regno suo. Tunc inito consilio suorum, misit legatos suos ad imperatorem Grecorum et ducem Bulgarorum, ut sibi auxilium darent causa pugne contra Arpad ducem Hungarorum. Imperator Grecorum et dux Bulgarorum magnum exercitum Salano duci miserunt. Qui cum ad ducem Salanum peruenissent in illo loco, qui dicitur Tetel, factum est gaudium magnum in curia ducis. Secundo autem die dux Salanus et sui nobiles, inito consilio, miserunt legatos ad ducem Arpad, dicendo, ut terram eorum dimitteret, et ad natale solum repatriare inciperet. Qui cum ad ducem Arpad peruenissent, ac mandata Salani ducis ei dixissent, dux Arpad et sui nobiles egre ferentes, sic per eosdem legatos duci Salano remandauerunt: Terram, que inter Danubium et Thysciam iacet, et aquam Danubii, que a Ratispona in Greciam descendit, pecunia nostra comparauimus, tunc tempore, quando noui fuimus, et pro precio ei misimus XII albos equos et cetera, ut supra. Ipse etiam laudans bonitatem terre sue, misit unam sarcinam de herbis subulorum Olpar, et duas lagungulas de aquis Danubii, unde precipimus domino uestro duci Salano, ut dimissa nostra terra, celerrimo cursu terram Bulgarorum eat, unde preauus suus descenderat, mortuo Athila rege atthauo nostro. Si autem hoc non fecerit, sciat nos in

1) *Silvam*, dintr'o greşală, manuscrisul are numai *sil.*

www.dacoromanica.ro

proximo tempore contra eum dimicaturos. Legati uero [1]) hoc audientes, accepta licentia, tristi uultu ad ducem Salanum properauerunt. Dux autem Arpad et sui nobiles egressi de fluuio Zogea cum omni exercitu, castra metati sunt iuxta montem Teteuetlen usque ad Thysciam, deinde uenientes per crepidinem Thyscie usque ad sabulum Olpar peruenerunt.

XXXIX. DE EGRESSU SALANI DUCIS CONTRA ARPIUM [2]) DUCEM.

Dux autem Salanus cum adiutorio Grecorum et Bulgarorum egressus de Tetel furiata mente per ammonicionem suorum contra ducem Arpad equitare cepit. Et dum uterque exercitus ad inuicem prope pernoctassent, neuter eorum dormire per totam noctem ausus fuit, sed equos sellatos in manibus tenendo, pernoctauerunt. Mane autem facto ante auroram utraque pars se ad bellum preparauit. Dux uero Arpad, cuius adiutor erat deus omnium, armis indutus, ordinata acie, fusis lucrimis deum orans, suos confortans milites, dicens: O Sithici [3]), qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu uocati estis Hungarii, nolite obliuisci propter timorem Grecorum gladios vestros et amittatis uestrum bonum nomen. Unde strennue et fortiter pugnemus contra Grecos et Bulgaros, qui assimilantur nostris feminis et sic timeamus multitudinem Grecorum, sicut multitudinem feminarum. Hoc audito, milites sui multum sunt confortati, statimque Lelu filius Tosu tuba cecinit et Bulsuu filius Bogar [4]) eleuato uexillo in prima acie contra Grecos pugnaturi uenire ceperunt. Et commixta est utraque acies hostium ad bellum et ceperunt pugnare [5]) acriter inter se, et dum totus exercitus ducis Arpad accessisset pugnaturus contra Grecos, plurimi interficiebantur de Grecis et Bulgariis. Predictus uero dux Salanus cum ci [6]) uidisset suos deficere in bello, fuga lapsus est, et pro salute uite Albam Bulgarie properauit. Greci uero et Bulgari timore Hungarorum percussi, uiam, quam uenerant, obliuioni tradiderunt, fuga lapsi pro salute uite Thysciam pro paruo fluuio reputantes trans-

---

1) *Vero*, acest cuvânt e adaus ulterior de aceeaşi mână.

2) *Arpium*, greşit, în loc de *Arpadium*.

3) *Sithici*, în loc de *Scithici*.

4) *Bogar*, greşit, în loc de *Bogat*.

5) *Pugnare*, aci e o crepătură în pergament, care existase şi înainte de scriere.

6) *Ci*, această silabă fiind de prisos, trebuie omisă.

www.dacoromanica.ro

natare uolebant, sed quia talis timor et terror irruerat super eos, ut propter timorem Hungarorum fere omnes in fluuio Thyscie mortui sunt, ita quod aliqui uix remanserunt, qui imperatori eorum mala salutis nuntiarent. Vnde locus ille, ubi Greci mortui fuerunt, a die illo usque nunc portus Grecorum nuncupatur.

XL. DE UICTORIA ARPAD DUCIS.

Dux uero Arpad et sui milites adepta uictoria hinc egressi uenerunt usque ad stagnum, quod dicitur Curtueltou et manserunt ibi iuxta siluam Gemelsen XXX. IIII or[1]) diebus, et in[2]) illo loco dux et sui nobiles ordinauerunt omnes consuetudinarias leges regni et omnia iura eius, qualiter seruirent duci et primatibus suis, uel qualiter iudicium facerent pro quolibet crimine commisso. Ibi etiam dux condonauit suis nobilibus secum uenientibus diuersa loca cum omnibus habitatoribus suis, et locum illum, ubi hec omnia fuerunt ordinata, Hungarii secundum suum idioma nominauerunt Scerii eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni. Et dux locum illum dedit Oundunec patri Ete, a Thyscia usque ad stagnum Botua et a Curtueltou usque ad sabulum Olpar. Postea uero transactis quibusdam temporibus Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum fecit inter castrum Olpar et portum Beuldu edificari[3]) castrum fortissimum de terra, quod nominauerunt Sclaui secundum ydioma suum Surungrad, idest nigrum castrum.

XLI. De egressu Arpad.

Postea uero dux Arpad et sui nobiles hinc egressi uenerunt usque ad Titulum, subiugando sibi populum. Deinde egressi uenerunt usque ad portum Zoloncaman, et totum populum infra Thysciam et Danubium habitantem sub iugum suum constituerunt. Hinc uero uenientes ad partes Budrug peruenerunt, et iuxta fluuium Voyos castra metati sunt, et in partibus illis dux dedit terram magnam cum omnibus habitatoribus suis Tosunec patri Lelu, cum auunculo suo Culpun patre Botond. Tunc dux Arpad et sui primates inito consilio constituerunt, quod exercitum mitterent propter Sa-

1) *Quattuor*, iiii_or este scris peste XXX.

2) *In*, intercalare ulterioară de aceeași mână.

3) *Edificari*, în original *edificicari*, cu punctarea lui *ci* indicând omiterea acestei silabe.

www.dacoromanica.ro

tanum ducem ultra Danubium contra Albam Bulgarie, super quem exercitum constituti sunt principes et ductores: Lelu filius Tosu, Bulsuu filius Bogat, Botond filius Culpun, qui accepta licentia a duce Arpad equitantes transnauigauerunt Danubium, nullo contradicente, in illo loco, ubi [1]) fuuius Zoua descendit in Danubium et inde egressi contra Albam Bulgarie ciuitatem equitare ceperunt. Tunc dux Bulgarorum consanguineus Salani ducis cum magno exercitu contra eos pugnaturus cum adiutorio Grecorum accessit. Altera autem die ordinate sunt utreque acies in campo iuxta ripam Danubii. Statim Lelu filius Tosu eleuato uexillo sui signi et Bulsuu filius Bogat tubas bellicas sonando pugnaturi accesserunt. Et commixte sunt per partes manus utriusque hostis, et ceperunt pugnare inter se acriter, et interfecti sunt de Grecis et Bulgariis plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux Bulgarie suos deficere in bello, fuga lapsus pro defensione uite Albam ciuitatem ingressus est. Tunc Lelu, Bulsuu nec non Botond adepta uictoria castra metati sunt iuxta Danubium parum inferius in campo, et omnes captiuos Bulgarorum et Grecorum ante se duci fecerunt, quos ferro ligatos duci Arpad in Hungariam remiserunt [2]).

XLII. DE NUNTIIS DUCIS BULGARIE.

Secundo autem die dux Bulgarie misit nuntos suos cum diuersis donis ad Lelu et Bulsuu atque Botond et deprecans eos ut paci faueant, et insuper mandauit, quod partem Salani ducis auunculi sui non foueret, sed Arpado duci Hungarie subiugatus fideliter seruiret et annuale uectigal persolueret. Illi uero paci fauentes, proprium filium ducis in pignus accipientes, cum multis bonis rebus Bulgarie discesserunt, et ducem eorum illesum [3]) dimiserunt. Deinde egressi usque ad portam Wazil, iuerunt, et ex hinc egressi terram Racy subiugauerunt, et ducem eius captum diu ferro ligatum tenuerunt. Hinc uero egressi usque ad mare peruenerunt et omnes nationes illius patrie dominatui Arpad ducis Hungarorum potenter et pacifice subiugauerunt, et ciuitatem Spaletensem ceperunt et totam Crouatiam sibi subiugauerunt, et inde egressi filios nobilium in obsides acceperunt et in Hungariam reuersi sunt ad

1) *Ubi*, acest cuvânt este intercalat mai târziu de aceeaşi mână.
2) *Remiserunt*, corectură de altă mână; orig. *remiserunt in Hungariam*.
3) *Illesum*, corectură de altă mână, în orig. *in Iesum*.

www.dacoromanica.ro

ducem Arpad. Quorum etiam bella et fortia queque facta sua, si scriptis presentis pagine non uultis, credite [1]) garrulis cantibus ioculatorum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum usque in hodiernum diem obliuioni non tradunt. Sed quidam dicunt eos iuisse usque ad Constantinopolim [2]) et portam auream Constantinopolis Botondium cum dolabro suo incidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inueni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audiui, ideo ad presens opus scribere [3]) non proposui.

XLIII. DE CASTRIS ZABRAG, POSAGA ET VLCOU.

Bulsuu, Lelu et Botond hinc egressi, siluam que dicitur Peturgoz, descendentes iuxta fluuium Culpe castra metati sunt, et transito fluuio illo, usque ad fluuium Zoua peruenerunt, et transito Zoua, castrum Zabrag ceperunt et hinc equitantes castrum Posaga et castrum Vlcou ceperunt, et hinc egressi Danubium in portu Greci transnauigantes in curiam ducis Arpad peruenerunt. Cumque Lelu, Bulsu et Botond ceterique milites sani et incolumes cum magna uictoria in secundo anno ad ducem Arpad reuersi fuissent, factum est gaudium magnum per totam curiam ducis, et fecerunt conuiuium magnum et epulabantur cottidie splendide Hungarii una cum diuersis nationibus. Et uicine nationes audientes facinora facta eorum, confluebant ad ducem Arpad, et pura fide subditi seruiebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.

XLIV. DE INSULA DANUBII.

Post hec uero egressus dux Arpad de partibus illis, ubi nunc est castrum Budrug, et descendit iuxta Danubium usque ad insulam magnam. Et castra metati sunt iuxta insulam et dux Arpad suique nobiles intrantes insulam, uisa fertilitate et ubertate illius loci, ac municionem aquarum Danubii, dilexerunt locum ultra quam dici potest, et constituerunt, ut ducalis esset insula et unusquisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et uillam. Statim

---

1) *Credite*, după acest cuvânt este o rasură.

2) *Constantinopolim*, corectură de aceeași mână; orig. *Constanti olim*.

3) *Scribere*, corectură, înainte *scripere*.

www.dacoromanica.ro

dux Arpad conductis artificibus precepit facere egregias domos ducales et omnes equos suos longitudine dierum fatigatos ibi introductos pascere precepit, et agasonibus suis magistrum prefecit [1]) quendam Cumanum uirum prudentissimum, nomine Sepel, et propter Sepel magistrum agasonum in ibi morantem, uocata est insula illa nomine Sepel usque in hodiernum diem. Dux vero Arpad et sui nobiles permanserunt [2]) ibi cum famulis et famulabus suis pacifice et potenter a mense aprilis usque ad mensem octobris, et dimissis ibi uxoribus suis communi consilio ab insula exeuntes constituerunt, ut ultra Danubium irent, et terram Pannonie subiugarent, et contra Carinthinos bellum promouerent, ac in marciam Lombardie se uenire prepararent, et, antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra Glad ducem, qui dominium habebat a fluuio Morus usque ad castrum Horom, ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum, quem Sunad interfecit. Ad hoc autem missi sunt Zuardu et Cadusa atque Boyta, qui cum accepta licentia equitarent, Tysciam in Kenesna transnauigauerunt et descensum fecerunt iuxta fluuium Seztureg. Et nemo aduersarius inuentus est eis, qui leuaret manus contra eos, quia timor eorum irruerat super omnes homines illius terre. Ex hinc egressi ad partes Beguey peruenerunt, et ibi per duas ebdomadas permanserunt, donec omnes habitatores illius patrie a Morisio usque ad fluuium Temes sibi subiugauerunt, et filios eorum in obsides acceperunt. Deinde amoto exercitu uenerunt uersus fluuium Temes et castra metati sunt iuxta uadum arenarum, et cum uellent transire amnem Temes, uenit obuiam eis Glad [3]), a cuius progenie Othum descendit, dux illius patrie cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum. Altera autem die, dum utraque acies interiacente fluuio Temes ad inuicem nullatenus transire ualuisset, tunc Zuardu iniunxit fratri suo Caduse, ut ut [4]) cum dimidia parte exercitus sui descenderet inferius, et quodlibet modo posset transmeare, pugnaret contra hostes. Statim Cadusa preceptis fratris sui obediens cum medietate exercitus equitans descendit inferius celerrimo [5]) cursu, et sicut diuina gratia erat eis preuia, leuem habuit transitum. Et dum una pars exercitus Hungarorum

---

1) *Prefecit*, corectură de altă mână; orig. *precepit*.

2) *Permanserunt*, greşit *permaserunt*.

3) *Glad*, aceste patru cuvinte *venit obuiam eis Glad* sunt scrise pe rasură.

4) *Ut*, cuvântul e scris de două ori.

5) *Celerrimo*, corectură de altă mână; orig. *celerimo*.

www.dacoromanica.ro

cum Cadusa ultra esset, et dimidia pars cum Zuard citra esset, tunc Hungarii tubas bellicas sonuerunt et fluuium transnatando acriter pugnare ceperunt. Et quia deus sua gratia antecedebat Hungaros, dedit eis uictoriam magnam, et inimici eorum cadebant ante eos, sicut manipuli post messores. Et in eodem bello mortui sunt duo duces Cumanorum et tres Kenezy Bulgarorum, et ipse Glad dux eorum fuga lapsus euasit, sed omnis exercitus eius liquefacti, tanquam cera a facie ignis, in ore gladii consumpti sunt. Tunc Zuard et Cadusa atque Boyta, adepta uictoria, hinc egressi uenerunt uersus fines Bulgarorum et castra metati sunt iuxta fluuium Ponoucea. Dux uero Glad fuga lapsus, ut supra diximus, propter timorem Hungarorum castrum Keuee ingressus est, et tercio die Zuardu et Cadusa necnon Boyta , a quo genus Brucsa descendit, ordinato exercitu contra castrum Keuee pugnare ceperunt. Hoc cum Glad dux eorum uidisset, missis legatis, pacem ab eis petere cepit, et castrum sua sponte cum diuersis donis condonauit. Hinc euntes, castrum Vrsoua ceperunt, et per mensem unum ibi habitauerunt, et Boytam cum tercia parte exercitus ac filiis incolarum in obsides positis ad ducem Arpad remiserunt, et insuper legatos suos miserunt, ut eis licentiam daret in Greciam eundi, ut totam Macedoniam sibi subiugarent, a Danubio usque ad nigrum mare, nam mens Hungarorum tunc tempore nichil aliud optabat, nisi occupare sibi terras, et subiugare *nationes* et bellico uti labore. Quia Hungarii tunc tempore ita gaudebant de effusione humani sanguinis, sicut sanguissuga, et nisi ita fecissent, tot bonas terras posteris suis non dimisissent. Quid plura? Boyta et legati eorum ad ducem Arpad peruenerunt et res gestas sibi narrauerunt. Dux uero opus eorum conlaudauit et Zuardu ac Caduse licentiam concessit liberam in Greciam eudi et terram preocupandi sibi, et Boyte pro suo [1]) fidelissimo seruicio dedit terram magnam iuxta Thysciam, nomine Torhus. Tunc legati Zuard et fratris sui Caduse accepta licentia leti ad dominos suos reuersi sunt.

XLV. DE CIUIBUS BULGARORUM ET MACEDONUM.

Transactis quibusdam diebus, Zuard et Cadusa cum omni exercitu suo, eleuatis uexillis signiferis [2]) aquam Danubii transnauiga-

1) *Suo*, corectură de aceeași mână; orig. *su*.

2) *Signiferis*, începutul cuvântului e scris de altă mână pe rasură.

www.dacoromanica.ro

uerunt, et castrum Borons ceperunt, deinde ad castrum Scereducy iuerunt. Audientes hoc ciues Bulgarorum et Macedonum, timuerunt ualde a facie eorum. Tunc omnes incole illius terre miserunt nuntios suos cum donariis multis, ut terram sibi subiugarent, et filios suos in obsides traderent. Zuard et Cadusa paci fauentes, et dona et obsides eorum accipientes, eos quasi suum proprium populum in pace dimiserunt, ipsi uero ceperunt equitare ultra portam Wacil et castrum Philippi regis ceperunt, deinde totam terram usque ad Cleopatram ciuitatem sibi subiugauerunt, et sub potestate sua habuerunt totam terram a ciuitate Durasu usque ad terram Rachy. Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur Sobamogera, mortuo duce Zuard, in Grecia remansit, et ideo dictus est soba secundum Grecos, id est stultus populus,quia mortuo domino suo, uiam non dilexit redire ad patriam suam.

XLVI. DE PORTU MOGER.

Transactis quibusdam diebus, dux Arpad et omnes sui primates communi consilio et pari consensu ac libera uoluntate egredientes [1]) de insula, castra metati sunt ultra Surcusar, usque ad fluuium Racus. Et dum uidissent, quod undique tuti essent, nec [2]) aliquis eis obsistere ualeret, transierunt Danubium, et portum, ubi transitum fecerunt, portum Moger nominauerunt, eo quod VII principales persone, qui Hetumoger dicti sunt, ibi Danubium transnauigauerunt. Transito Danubio castra metati sunt iuxta Danubium usque ad aquas calidas superiores. Et hoc audito omnes Romani per terram Pannonie habitantes uitam fuga seruauerunt. Secundo autem die dux Arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus Hungarie intrauerunt in ciuitatem Athile regis, et uiderunt omnia palacia regalia, quedam destructa usque ad fundamentum, quedem non, et ammirabantur ultra modum omnia illa edificia lapidea, et facti sunt leti, ultra quam dici potest eo, quod capere meruerunt sine bello ciuitatem [3]) Atthile regis, ex cuius progenie dux Arpad descenderat, et epulabantur cottidie cum gaudio magno in palatio Atthile regis conlateraliter sedendo. Et omnes simphonias atque dulces sonos cytharārum et fistularum cum omnibus cantibus

1) *Egredientes*, corectură de altă mână; orig. *agredientes*.
2) *Nec*, corectură de aceeași mână.
3) *Ciuitatem*, corectură de aceeași mână; orig. *civitem*.

www.dacoromanica.ro

ioculatorum habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilibus in uasis aureis, seruientibus et rusticis in uasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum, et uiuebant large et splendide cum omnibus hospitibus ad se uenientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux Arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc audito multi hospitum cofluebant ad eum et ouanter morabantur cum eo. Tunc dux Arpad et sui propter leticiam permanserunt in ciuitate Atthile regis per XX-ti [1]) dies, et omnes milites Hungarie ante presentiam, ducis [2]) fere cottidie super dextrarios suos sedendo cum clipeis et lanceis maximum turnamentum faciebant [3]), et alii iuuenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant, unde dux Arpad ualde letus factus est, et omnibus militibus suis diuersa donaria, tam in auro quam in argento, cum ceteris possessionibus donauit, et in eodem loco Cundunec patri Curzan dedit terram a ciuitate Atthile regis usque ad centum montes et usque ad Gyoyg, et filio suo dedit unum castrum ad custodiam populi sui. Tunc Curzan castrum illud sub suo proprio uomine iussit appellari, quod nomen usque in hodiernum diem non est obliuioni traditum.

XLVII. DE TERRA PANNONIE.

Dux uero Arpad XX.I°. die, inito consilio, egressus est de Ecilburgu, ut subiugaret sibi terram Pannonie usque ad fluuium Droua, et prima die castra metatus est iuxta Danubium uersus centum montes. Tunc ordinatum est, quod dux de exercitu suo unam partem mitteret iuxta Danubium uersus castrum Borona, cui prefecit principes [4]) et ductores [5]) duos de principalibus personis, scilicet Ethe pater Eudu et Boyta, a quo genus Brugsa descendit, quibus etiam pro suo fidelissimo obsequio [6]) dux Arpad donauit munera non minima et Eudunec filio Ete dedit terram iuxta Danubium cum populo non numerato. Et in loco illo Eudu, subiugato populo illius partis, edificauit castrum, quod nominauit uulgariter Zecuseu eo, quod sibi sedem et stabilitatem con-

1) *Viginti*, corectură de aceeași mână; orig. XX-ta.
2) *Ducis*, corectură de altă mână.
3) *Faciebant*, corectură de aceeași mână; în orig. *facebant*.
4) *Principes*, corectură de altă mână; orig. *principem*.
5) *Ductores*, corectură de altă mână; orig. *ductorem*.
6) *Obsequio*, cuvântul este adaugat de altă mână.

www.dacoromanica.ro

stituit. Et Boytè eodem modo dedit terram magnam uersus Saru cum populo non numerato, que usque modo nuncapatur Boyta.

XLVIII. DE CIUITATE BEZPREM.

In secunda parte exercitus missus est Vsubu pater Zolocu et Cusee [1]) qui iret uersus ciuitatem Bezprem et subiugaret omnes habitatores terre usque ad Castrum Ferreum. Tunc Vsubu princeps et ductor illius exercitus licentiatus a duce, eleuato uexillo egressus est, et castra metatus est iuxta montem Pacoztu. Hinc uero equitantes in campo Peytu castra metati sunt et per tres dies ibi permanserunt, quarto autem usque ad castrum Bezprem peruenerunt. Tunc Vsubu et Eusee ordinato exercitu contra Romanos milites, qui castrum Bezprem custodiebant, pugnare acriter ceperunt. Et pugnatum est inter eos per ebdomadam unam. In secunda autem ebdomada feria IIII-a, dum utraque pars exercitus labore belli nimis esset fatigata, tunc Vsubu et Eusee plures milites Romanorum in ore gladii consumpserunt et quosdam ictibus sagittarum interfecerunt. Reliqui uero Romanorum uidentes audaciam Hungarorum, dimisso castro Bezprem, fuga lapsi sunt et pro remedio uite in terram Theotonicorum properauerunt, quos Vsubuu et Eusee usque ad confinium Theotonicorum persecuti sunt. Quadam autem die, dum Hungarii et Romanii in confinio essent, Romani fugiendo latenter fluuium, qui est in confinio Pannonie et Theotonicorum, transnatauerunt ,unde fluuius ille ab Hungaris uocatus Loponsu, eo quod Romani propter metum Hungarorum latenter transnatauerunt.

XLIX. DE CASTRO FERREO.

Et ex hinc Vsubuu pater Zoloucu et Eusee pater Vrcun reuersi, Castrum Ferreum ceperunt et filios incolarum in obsides acceperunt. Hinc uero equitantes iuxta fluuium Bolotun usque ad Thyon peruenerunt, et subiugatis sibi gentibus X° IIII° die castrum Bezprem intrauerunt. Tunc Usubuu et Eusee inito consilio nuntios suos cum diuersis muneribus et filiis incolarum in obsides positis, duci Arpad transmiserunt, et qualiter dedit eis deus uictoriam, et quomodo Romani, dimisso castro Bezprem, ante eos fuga

1) *Cusee*, greşit, *in loc de Eusee.*

www.dacoromanica.ro

lapsi fluuium Loponsu latenter transnatauerunt. Missi uero eorum ducem Arpad in silua Turobag arpalice ambulantem inuenerunt, et eum cum diuersis ex parte Vsubuu et Eusee salutauerunt, et filios incolarum in obsides positos duci presentauerunt. Dux uero Arpad audito hoc lecior factus est solito, et iterum in Etiburgu [1]) reuersus, magnum fecit conuiuium, et legatis gaudia nuntiantibus munera magna condonauit.

L. DE DEUASTATIONE PANNONIE.

Tunc dux Arpad et sui nobiles cum tercia parte exercitus sui de Elciburgu [2]) egressi, castra metati sunt iuxta campum putei salsi, et inde equitantes usque ad montem Bodoctu peruenerunt. Dux uero Arpad ab orientali parte dedit Eleudunec patri Zolzu [3]) siluam magnam, que nunc Vertus [4]) uocatur propter clipeos Theotonicorum inibi dimissos. Ad radicem cuius silue iuxta stagnum Ferteu Sac nepos Zobolsu longo post tempore castrum construxit. Quid ultra? Dux autem Arpad et sui milites sic eundo iuxta montem sancti Martini castra metati sunt, et de fonte Sabarie tam ipsi quam eorum animalia biberunt, et montem ascendentes et uisa pulchritudine [5]) terre Pannonie, nimis leti facti sunt. Et inde egressi usque ad Rabam et Rabuceam uenerunt. Sclauorum et Pannoniorum gentes et regna uastauerunt et eorum regiones occupauerunt. Sed et Carinthinorum Moroanensium fines crebris incursibus irripuerunt, quorum multa milia hominum in ore gladii occiderunt, presidia subuerterunt, et regiones eorum possiderunt, et usque in hodiernum diem, adiuuante domino, potenter et pacifice posteritas eorum detinet. Tunc Usubuu et Eusee pater Vrcun cum omni exercitu eorum sani et incolumes cum magna uictoria reuersi sunt ad ducem Arpad. Deus enim, cuius misericordia preuia erat, tradidit duci Arpad et suis militibus inimicos eorum, et per manus suas labores populorum possederunt. Vbi cum radicati fuissent, et fere omnia uiciniora regna sibi subiugassent, reuersi sunt iuxta Danubium uersus siluam causa uenationis et dimissis militibus ad sua propria, dux et sui nobiles manserunt in eadem silua per X dies,

1) *Etiburgu*, în loc de *Ecilburgu*.
2) *Elciburgu*, în loc de *Ecilburgu*.
3) *Zolsu*, în loc de *Zobolsu*.
4) *Vertus*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Uetus*.
5) *Pulchritudine*, în manuscris *pulchritune*.

www.dacoromanica.ro

et inde uenerunt in ciuitatem Atthile regis, et ad [1]) insulam Sepel descenderunt, ubi ducissa et alie mulieres nobilium fuerunt.

Et eodem anno dux Arpad [2]) genuit filium nomine Zulta et factutm est gaudium magnum inter Hungaros, et dux et sui nobiles per plurimos dies faciebant conuiuia magna, juuenesque eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium sicut agni ouium ante arietes. Transactis autem quibusdam diebus, dux Arpad et sui nobiles communi consilio miserunt exercitum contra Menumorout ducem Byhoriensen [3]), cui exercitui principes et ductores facti sunt Vsubuu et Velec. Qui egressi sunt de insula equitantes per sabulum et fluuium Thyscie in portu Beuldu transnauigauerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Couroug castra metati sunt, et omnes Siculi, qui primo erant populi Atthyle regis, audita fama Vsubuu, obuiam pacifici uenerunt, et sua sponte filios suos cum diuersis muneribus in obsides dederunt, et ante exercitum Usubuu in prima acie contra Menumorout pugnaturi ceperunt, et statim filios Siculorum duci Arpad transmiserunt et ipsi precedentibus Siclis una contra Menumorout equitare ceperunt; fluuium Cris in Ceruino monte transnatauerunt, et inde equitantes iuxta fluuium Tekereu castra metati sunt.

LI. DE DUCE MENUMOROUT.

Hoc cum audiuisset Menumorout [4]),quod Vsubuu et Velec nobilissimi milites ducis Arpad cum ualida manu precedentibus Siclis contra eum uenirent, timuit ultra quam debuit et contra eos ausus uenire non fuit eo, quod audiuerat ducem Arpadium et suos milites ualidiores esse in bello, et Romanos fugatos esse de Pannonia per ipsos et Carinthinorum Meroanensium fines deuastasse, et multa milia hominum occidisse in ore gladii eorum, regnumque Pannoniorum occupasse et inimicos eorum ante faciem eorum fugisse. Tunc dux Menumorout dimissa multitudine militum in castro Byhor, ipse cum uxore et filia sua fugiens a facie eorum in nemoribus Ygfon habitare cepit. Vsubuu et Veluc omnisque exercitus eorum leti contra castrum Byhor equitare ceperunt et castra metati

---

1) *Ad*, acest cuvânt e intercalat ulterior de altă mână.
2) *Arpad*, după acest cuvânt e o rasură.
3) *Byhoriensen*, în loc de *Byhoriensem*.
4) *Menumorout*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Menurout*.

www.dacoromanica.ro

sunt iuxta fluuium Iouzos. Tercio autem die ordinatis exercitibus, ad castrum Belland [1]) egressi sunt, et e conuerso milites congregati ex diuersis nationibus contra Vsubuu et suos milites pugnare ceperunt. Sycli et Hungarii [2]) ictibus sagittarum multos hominum interfecerunt. Vsubuu et Velec per balistas CXXV milites occiderunt. Et pugnatum est inter eos XII dies et de militibus Vsubuu XX Hungarii et XV Sicli interfecti sunt. Terciodecimo autem die [3]), cum Hungarii et Sycli fossata castri impleuissent [4]) et [5]) scalas ad murum ponere uellent, milites ducis Menumorout uidentes audatiam Hungarorum, ceperunt rogare hos duos principes exercitus [6]), et aperto castro nudis pedibus supplicantes ante faciem Vsubuu et Velec uenerunt, quibus Vsubuu et Velec custodiam ponentes, ipsi in castrum Byhor intrauerunt et multa bona illorum militum inibi inuenerunt. Hoc cum Menumorout per nuntios faga [7]) lapsos audiuisset, irruit in maximum timorem, et misit nuntios suos cum diuersis muneribus ad Vsubuu et Velec, et rogauit eos, ut ipsi paci fauentes, legatos suos ad ducem Arpad eundi dimitterent, qui nuntiarent ei, quod Menumorout, qui duci Arpad primo per legatos proprios Bulgarico corde superbe mandando, terram cum pugillo se daturum negabat, modo per eosdem nuntios uictus et prostratus totum regnum et Zulte filio [8]) Arpad filiam suam dare non dubitaret. Tunc Vsubuu et Velec consilium eius laudauerunt et cum legatis suis nuntios miserunt, qui dominum suum ducem Arpadium causa pacis rogarent. Qui cum insulam Sepel intrauissent et ducem Arpad salutassent, secunda die legati mandata Menumorout dixerunt. Dux vero Arpad, inito consilio suorum nobilium mandata Menumorout dilexit et laudauit, et dum filiam Menumorout eiusdem etatis, ut filius suus Zultus, iam esse audiuisset, peticionem Menumorout differre noluit et filiam suam in uxorem Zulte accepit, cum regno sibi promisso ,et missis legatis ad Vsubu et Veluc [9]) mandauit, ut celebratis nuptiis, filiam Menumorout filio suo Zulte

---

1) *Belland*, corectură de aceeași mână.
2) *Hungarii*, greșit *Hugarii*.
3) *Die*, corectură de aceeași mână; în orig. *die autem*.
4) *Implevissent*, la mijlocul cuvântului e în pergament o spărtură.
5) *Et*, după acest cuvânt e o rasură.
6) *Exercitus*, corectură de altă mână; orig. *exercitum*.
7) *Faga*, greșit, în loc de *fuga*.
9) *Filio*, după acest cuvânt este o rasură.
8) *Veluc*, urmă de rasură.

www.dacoromanica.ro

in uxorem acciperent, et filios incolarum in obsides positos secum ducerent, et duci Menumorout daret Byhor castrum.

LII. DE VSUBUU, VELUC.

Vsubuu et Veluc nec non omnis exercitus preceptis domini sui fauentes filiam Menumorout celebratis nuptiis acceperunt et filios incolarum in obsides positos secum duxerunt ,et ipsum Menumorout in castro Byhor dimiserunt. Tunc Vsubuu et Veluc cum magno honore et gaudio ad ducem Arpad reuersi sunt, dux uero et sui yobagyones obuiam eis processerunt, et filiam Menumorout, sicut decet sponsam tanti ducis, honorifice ad ducalem domum duxerunt. Dux uero Arpad et omnes sui primates celebrantes nuptias, magna fecerunt conuiuia et fere cottidie comedebant nuptialiter cum diuersis milibus [1]) circumiacentium regnorum, et iuvenes eorum ludebant ante faciem ducis et suorum nobilium. Dux Arpad accepto iuramento primatum et militum Hungarie, filium suum Zultam ducem cum magno honore eleuari fecit. Tunc dux Vsubunec patri Zoloucu pro suo fidelissimo seruicio dedit castrum Bezprem cum omnibus [2]) appendiciis suis, et Veluquio dedit comitatum de Zarand, et sic ceteris nobilibus honores et loca condonauit. Menumorout post istam causam in secundo anno sine filio mortuus est, et regnum eius totaliter Zulte generi suo dimisit in pace. Post hec anno dominice incarnationis D. CCCCVII dux Arpad migrauit de hoc seculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parui fluminis, qui descendit per alueum lapideum in ciuitatem Atthile regis, ubi etiam post conuersionem Hungarorum edificata est ecclesia, que uocatur Alba, sub honore beate Marie Virginis.

LIII. DE SUSCESSIONE [3]) ZULTE DUCIS.

Et succesit ei filius suus Zulta, similis patri moribus, dissimilis natura [4]). Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flauo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in ciuibus clemens, uoce suaui, sed cupidus imperii. Quem om-

---

1) *Milibus*, probabil greșit, în loc de *militibus*.
2) *Omnibus*, în manuscris din eroare *ominibus*.
3) *Suscessione*, în loc de *successione*.
4) *Natuza*, la începutul foaiei o ruptură în pergament.

www.dacoromanica.ro

nes primates et milites Hungarie miro modo diligebant. Transactis quibusdam temporibus, dux Zulta cum esset XIII-cim annorum, omnes primates regni sui communi consilio et pari uoluntate quosdam rectores regni sub duce prefecerunt, qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque [1]) sopirent. Alios autem constituerunt ductores exercitus [2]), cum quibus diuersa regna uastarent, quorum nomina hec fuerunt: Lelu filius Tosu, Bulsuu uir sanguinis filius Bogat, Bonton [3]) filius Culpun. Erant enim isti uiri bellicosi et fortes in animo, quorum cura nulla fuit alia, nisi domino suo subiugare gentes, et deuastare regna aliorum. Qui accepta licentia a duce Zulta cum exercitu Caranthino decreuerunt, et per Forum Iulii in marchiam Lombardie uenerunt, ubi ciuitatem Paduam cedibus et incendiis et gladio et rapinis magnis crudeliter deuastauerunt. Ex hinc intrantes Lombardiam multa mala facere ceperunt. Quorum uiolentie ac belluyno furori cum terre incole in unum augmen conglobate resistere conarentur, tunc [4]), innumerabilis multitudo Lombardorum [5]) per Hungaros ictibus sagittarum periit, quam plurimis episcopis et comitibus trucidatis. Tunc Lutuardus episcopus Vercelensis ecclesie, uir nominatissimus Caroli minoris quondum imperatoris familiarissimus amicus ac fidelissimus consiliarius a secreto, hoc audito, assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra quam estimari potest habundabat, cum omnibus uotis effugere laboraret eorum cruentam ferocitatem, tunc inscius [6]) super Hungaros incidit, et mox ab eis captus interficitur et thesaurum existimationem humanam transcendentem, quem secum ferebat, rapuerunt. Eodemque tempore Stephanus frater Waldonis comitis, cum in secessu residens super murum castri in nocturnis aluum purgare uellet, tunc a quodam Hungaro per fenestram cubiculi sui sagitte ictu grauiter uulneratur, de quo uulnere eadem nocte extinguitur.

LIV. DE DEUASTATIONE LOTORIGIE, ALEMANNIE ET FRANCIE.

Deinde Lotorigiam et Alemanniam deuastauerunt, Francos quoque orientales in confinio Franconie et Bauarie multis milibus

---

1) *Contentionesque*, începutul cuvântului e scris pe rasură.
2) *Exercitus*, corectură; orig. *exercitum*.
3) *Bonton*, în loc de *Botond*.
4) *Tunc*, rasură.
5) *Lombardorum*, corectură de altă mână; orig. *Lumbardorum*.
6) *Inscius*, corectură de aceeași mână.

www.dacoromanica.ro

eorum [1]) cesis, ictibus sagittarum in turpem fugam conuerterunt, et omnia bona eorum accipientes ad ducem Zultam in Hungariam reuersi sunt.

LV. DE MORTE LELU ET BULSUU.

Postea uero anno V regnante Cuonrado imperatore, Lelu, Bulsu, Botond, incliti quondam et gloriosissimi milites Zulte ducis Hungarie, missi a domino suo, partes Alemannie [2]) irrupuerunt, et multa bona eorum acceperunt. Sed tandem Bauarorum et Alemannorum nefandis fraudibus Lelu et Bulsuu capti sunt et iuxta fluuium Hin in patibuto suspensi occiduntur. Botondu et alii Hungarorum milites, qui ex eis residui fuerant, uidentes se malo dolo inimicorum coarctatos, audaucter [3]) et uiriliter steterunt. Et ab inuicem [4]) non sunt alienati, sed alter alteram partem mensuram [5]) in periculum precipue sumpserunt adiuuare et uulneratorum more leonum in media arma fremebundi ruentes in hostes suos grauissima cede prostrauerunt. Et quamuis erant uicti, tament uictores suos forcius et uictoriosius uicerunt et grauissima cede prostrauerunt. Felix igitur Hungarorum embola, multa periculorum experientia, iam securior et exercitatior de ipsa continua exercitatione preliorum uiribus et potestate prestantior, totam Bauariam et Alemanniam ac Saxoniam et regnum Lathariense igne et gladio consumpserunt, et Erchargenum [6]) atque Bertoldum [7]) duces eorum decollauerunt. Hinc uero egressi Franciam et Galliam expugnauerunt et dum inde uictores reuerterentur, ex insidiis Saxonum magna strage perierunt. Qui autem ex ipsis euaserunt, ad propria redierunt. Sed de morte Lelu et Bulsuu aliorumque suorum militum dux Zulta et sui primates non modicum sunt conturbati, et inimici Theotonicorum sunt facti. Tunc dux Zulta et sui milites propter illatam iniuriam inimicorum contra eos inspirare ceperunt, et quolibet modo possent eis uincere [8]) reddere, non tacerent. Sed diuina gratia adiuuante, dux

1) *Eorum*, acest cuvânt este introdus ulterior de aceeaşi mână.
2) *Alemannie*, corectutră de aceeaşi mână.
3) *Audaucter*, în loc de *audacter*.
4) *Invicem*, cuvântul e despărţit printr'o linie după n.
5) *Mensuram*, probabil în loc de *mansuram*.
6) *Erchargenum*, greşit, în loc de *Erchangerum*.
7) *Bertoldum*, corectură de aceeaşi mână; orig. *Bertuldum*.
8) *Vincere*, greşit în loc de *vicem*.

www.dacoromanica.ro

Zulta anno dominice incarnationis D. CCCC XXXI genuit filium, quem nominauit Tocsum, pulchris oculis et magnis, capilli nigri et molles, comam habebat ut leo, ut in sequentibus audietis.

LVI. DE [1]) INIMICIS ATHONIS REGIS.

Eodem anno inimici Athonis regis Theotonicorum in necem eius detestabili facinore machinabantur. Qui cum per se nichil mali ei facere potuissent [2]), auxilium Hungarorum rogare ceperunt, quia sciebant, quod Hungarii essent insuperabiles in assuetis bellorum laboribus et plurimis regnis deus per eos furoris sui flagella propinasset. Tunc illi inimici Athonis regis Theotonicorum miserunt nuncios suos ad Zultam ducem, uirum bellicosum, et rogauit eum, dato auro multo, ut adiutorio Hungaro predictum regem Athonem inuaderent. Dux uero Zulta iracundia ductus, tam pro eorum pace et precio, quam etiam pro morte Lelu et Bulsuu gemebundo pectore misit exercitum magnum contra Athonem regem Theotonicorum. Quibus principes et ductores fecit Botundium filium Culpun et Zobolsum filium Eleud, necnon Ircundium [3]) filium Eusee. Qui cum egressi essent a duce Zulta, rursum Bauariam, Alemanniam et Saxoniam atque Turingiam in gladio percusserunt, et exinde egressi in quadragesima transierunt Renum fluuium, et regnum Latariensem in arcu et sagittis exterminauerunt. Vniuersam quoque Galliam attrociter affligentes, ecclesias dei crudeliter intrantes spoliauerunt. Inde per abrupta [4]) Senonensium per populos Aliminos ferro sibi uiam et gladio apperuerunt. Superatis ergo illis bellicosissimis gentibus et naturali situ locorum tutissimis [5]), montes Senonum transcenderunt et Segusam ceperunt ciuitatem. Deinde egressi Taurinam ciuitatem opulentissimam expugnauerunt [6]), et postquam planam regionem Lambardie aspexerunt, totam pene Italiam bonis omnibus affluentem et exuberantem conscitatis [7]) cursibus spoliaue-

1) *De*, înainte de acest cuvânt se observă o rasură.

2) *Potuissent*, cuvântul e despărțit printr'o ruptură a pergamentului.

3) *Ircundium*, corectură de altă mână; orig. *Icundium*.

4) *Abrupta*, corectură de aceeași mână.

5) *Tutissimis*, corectură; orig. *tutissimus*.

6) *Expugnaverunt*, scris de asupra cuvântului *ceperunt* punctat. In rândul precedent fiind *ceperunt*, copistul a greșit și a adăugat *expugnaverunt*. Este evident deci, că avem de a face cu o copie, nu cu un original.

7) *Conscitatis*, în orig. *conscitatatis*, a doua silabă *ta* fiind punctată, trebuie omisă.

www.dacoromanica.ro

runt. Deinde uero Botond filius Culpun et Vrcun filius Eusee superatis omnibus gentibus prememoratis, felici uictoria fruentes, ad propria regna reuertuntur. Tunc Hoto rex Theotonicorum posuit insidias iuxta Renum fluuium et cum omni robore regni sui eos inuadens, multos ex sis interfecit. Botond et Vrcum ac reliqui exercitum magis uolentes mori in bello, quam apropriatam sibi uictoriam amitterent, tunc hostibus pertinaciter insistunt et in eodem bello quendam magnum ducem, uirum nominatissimum interficiunt, et alios grauiter uulneratos in fugam conuertunt, quorum spolia diripiunt, et exinde ad propria redeunt regna cum magna uictoria. Et cum Bothond et Vrcun in terram Pannonie leti reuerterentur, tunc Bothond longo labore belli fatigatus, miro modo infirmari cepit, ex luce migrauit et sepultus est prope fluuium Vereucea. Sed istud notum sit omnibus scire uolentibus, quod milites Hungarorum hec et alia huiusmodi bella usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt.

LVII. DE CONSTITUCIONE REGNI.

Dux vero Zulta post reuersionem militum suorum fixit metas regni Hungarie ex parte Grecorum usque ad portam Wacil, et usque ad terram Racy. Ab occidente usque ad mare, ubi est Spaletina ciuitas, et ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil, et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo suo in Pannoniam uenerant, et in eodem confinio ultra lutum Musun collocauit etiam Bissenos non paucos habitare pro defensione regni sui, ut ne aliquando in posterum furibundi Theotonici propter iniuriam sibi illatam, fines Hungarorum deuastare possent. Ex parte uero Boemorum fixit metas usque ad fluuium Moroa, sub tali condicione, ut dux eorum annuatim tributa persolueret duci Hungarie, et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem Turtur, sicut primo fecerat regni metam Borsu filiux Bunger. Et dum dux Zulta et sui milites ita radicati essent unque [1]) in Hungaria, tunc dux Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum, et ipso uiuente accepit iuramenta suorum nobilium, et filium suum Tocsun fecit ducem ac dominatorem super totum regnum Hungarie. Et ipse dux Zulta III° anno regni sui

1) *Unque*, în loc de *undique*.

www.dacoromanica.ro

filii [1]) de ergastulo corporis uiam uniuerse carnis egressus est. Thocsun uero dux cum omnibus primatibus Hungarie potenter et pacifice per omnes dies uite sue obtinuit omnia iura regni sui, et audita pietate ipsius [2]), multi hospites confluebant ad eum ex diuersis nationibus. Nam de terra Bular uenerunt quidam nobilissimi domini cum magna multitudine [3]) Hismahelitarum, quorum nomina fuerunt: Billa et Bocsu, quibus per diuersa loca Hungarorum condonauit terras, et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit. Bylla vero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inito consilio de populo secum ducto, duas partes ad seruicium predicti castri concesserunt, terciam uero partem suis posteris dimiserunt. Et eodem tempore de eadem regione uenit quidam nobilissimus miles nomine Heten, cui etiam dux terras et alias possessiones non modicas condonauit. Dux uero Thocsun genuit filium nomine Geysam, quintum ducem Hungarie. Et in eodem tempore de terra Bissenorum uenit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit Thonuzoba [4]) parter Vrcund, a quo descendit genus Thomoy, cui dux Thocsun dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Tysciam, ubi nunc est portus Obad. Sed iste Thonuzoba uixit usque ad [5]) tempora sancti regis Stephani nepotis ducis Tocsun. Et dum beatus rex Stephanus uerba uite predicaret et Hungaros baptizaret, tunc Thonuzoba in fide uanus noluit esse christianus, sed cum uxore uiuus [6]) ad portum Obad est sepultus ,ut ne baptizando ipse et uxor sua uiueret cum Christo in eternum, sed Vrcun filius suus christianus [7]) factus, uiuit cum Christo in perpetuum.

---

1) *Filii,* corectură de aceeaşi mână; ordinea este *filii sui.*

2) *Ipsius,* în orig. *ipsa* punctat, şi de aceeaşi mână scris deasupra *ipsius;* înainte de *ipsius* e o rasură.

3) *Multitudine,* corectură de aceeaşi mână.

4) *Thonuzoba,* corectură de aceeaşi mână.

5) *Ad,* înaintea acestui cuvânt e o rasură.

6) *Viuus,* corectură de altă mână; orig. *uiuos.* Litera *o* e punctată, şi deasupra scris un *v.*

7) *Christianus,* corectură de aceeaşi mână.

www.dacoromanica.ro

PROLOGUL ISTORIEI UNGURILOR

P. numit magistru, fost cândva secretar al prea gloriosului rege al Ungariei, Bela, de fericită amintire, bunului său prietin, venerabilului N. mare iubitor de literatură, salutări şi împlinirea cererii ce i-a făcut.

Când odinioară ne găseam împreună la şcoală, la studii, şi citeam cu acelaşi entusiasm istoria troiană pe care eu îmbrăţişându-o cu cea mai mare dragoste o rezumasem într'un singur volum şi într'un stil propriu, după cărţile lui Dares Frigius[1]) şi ale altor autori, după cum învăţasem dela profesorii mei, mi-ai cerut ca, precum scrisesem istoria troiană şi războaele Grecilor, tot astfel să scriu pentru tine genealogia regilor Ungariei şi a nobililor ei, cum cele şapte personagii principale cari se numesc hetumoger[2]) au descălecat din ţara scithică sau cum este ţara scithică şi cum s'a născut ducele Almus, sau de ce se chiamă Almus, întâiul duce al Ungariei, dela care şi-au tras obârşia regii Ungurilor, sau câte ţări şi câţi regi şi-au subjugat, sau de ce poporul după ce a plecat din Scithia se numeşte pe graiul străinilor Unguri, iar pe limba lor proprie Mogeri. Şi ţi-am făgăduit că o voiu face; dar fiind împedicat de alte treburi, era mai să uit atât de cererea ta cât şi de promisiunea mea, dacă tu, prietenul meu, nu mi-ai fi atras luarea aminte printr'o scrisoare să mă achit de datorie. Gândindu-mă deci la tine, scumpul meu, deşi sunt împedicat de multe şi felurite preocupări ale acestui veac istovîtor, m'am apucat totuşi să fac ceeace mi-ai cerut şi, după pilda diferiţilor istorici, sprijinit de ajutorul lui Dumnezeu, am

---

1) *Dares Frigii.* Dares, istoric din Phrygia, a scris o carte despre războiul troian, la care a luat parte. Există şi astăzi în limba latină o istorie atribuită, pe nedrept, acestui Dares. Cf. Teuffel. *Geschichte der röm. Literatur* II. p. 1209.

2) *Hetumoger.* Este un cuvânt compus din *hetu,* hét, şapte şi *moger,* magyar, adecă Cei şapte Maghiari. Numărul de şapte este fatidic.

www.dacoromanica.ro

socotit că lucrul cel mai bun de făcut este să nu las să se dea uitării, pentru urmaşi până la cea din urmă generaţie; am găsit, prin urmare, de cuviinţă să scriu simplu şi după adevăr, pentruca cetitorii să poată vedea, cum s'au petrecut lucrurile. Căci dacă naţiunea Ungariei, atât de vestită, ar fi să afle despre începuturile naşterii sale şi despre toate faptele vitejeşti ale sale, ca prin vis, din poveştile închipuite ale oamenilor dela ţară sau din născocirile cântăreţilor fără frâu la gură, lucrul ar fi tare neplăcut şi cu totul ne la locul său. De aceea, este mai bine să se afle, în mod limpede, adevărul din examinarea sigură a documentelor scrise şi din interpretarea clară a faptelor istorice. Ferice deci de Ungaria, căreia i-au fost hărăsite daruri feliurite. Căci poate să se bucure în toate zilele de darul scriitorului ei, fiindcă are acum începutul genealogiei regilor şi a nobililor, în privinţa căror regi să aducem laudă şi cinste regelui etern şi maicei sale, sfintei Marii, din graţia căruia regii Ungariei şi nobilii să stăpânească ţara cu sfârşt fericit, acum şi în vecii vecilor. Amin.

I. DESPRE SCITHIA

Scithia este o ţară foarte mare care se numeşte Dentumoger [1]); spre răsărit hotarul ei se întinde de la partea de miază noapte până la marea Neagră, având însă în spate un fluviu ce se numeşte Thanais, cu bălţi mari unde se găsesc samuri [2]), peste măsură de mulţi, aşa că din blănile lor nu numai nobilii şi oamenii de jos îşi fac îmbrăcăminte, dar chiar şi văcarii, porcarii şi ciobanii în acea ţară îşi împodobesc cu ele veştmintele lor. Căci aci este o mare bogăţie de aur şi de argint şi în fluviile din acea ţară se găsesc pietre scumpe şi mărgăritare. Iar în partea de răsărit, vecină cu Scithia, au locuit popoarele Gog şi Magog [3]) pe cari le-a înconjurat Alexandru cel Mare. Ţara scithică însă se întinde mult în lungime şi lăţime, iar oamenii cari locuesc în ea se numesc în de obşte, până în ziua de astăzi, Dentumoger şi n'au fost niciodată subjugaţi de vre-o putere a

1) *Dentumoger*. Este un cuvânt compus din *Dentu*, numele fluviului Don-Thanais, şi *moger*, magyar. Dentumoger însemnează Ungurii de Don.

2) *Zobolini*, în loc de zibellini, samur, o specie de jder, din blana cărora se făcea îmbrăcăminte.

3) *Gog* şi *Magog*. Sunt personagii biblice, fiii lui Iaphet şi nepoţii lui Noe. Din seminţia lor s'ar trage neamul unguresc. Incepând cu sf. Augustin, şi în tot evul mediu, istoria popoarelor se făcea pe baza Bibliei.

www.dacoromanica.ro

vre-unei împărăţii. Căci Scithii sunt un popor destul de vechiu şi puterea Scithiei este, cum am spus-o mai sus, în răsărit. Primul rege al Scithiei a fost Magog, fiul lui Japhet, şi poporul acela s'a numit Moger, după regele Magog. Şi din viţa acestui rege se trage prea vestitul şi prea puternicul rege Athila [1]), care în anul 451 dela întruparea Domnului, pornind din ţara Scithică cu o puternică oaste a veni în Pannonia şi, după ce a gonit pe Romani, a pus stăpânire pe ţară; şi şi-a ales un loc pentru reşedinţa sa regală, lângă Dunăre, mai sus de Apele Calde [2]) şi toate întăriturile antice, pe cari le-a găsit aci, a pus să le renoveze şi de jur împrejur a tras un zid foarte puternic, ceea ce pe limba ungurească se numeşte acum Buduuar [3]), iar Theotonicii [4]) îi zic Ecilburgu [5]). Ce să mai spun? Să urmăm cursul istoriei. După un lung timp însă, din neamul aceluiaşi rege Magog s'a născut Ugek [6]), tatăl ducelui Almus [7]), din care îşi trag originea regii şi ducii Ungariei, după cum se va arăta în cele următoare. Căci Scithii sunt, precum am spus-o, popoare foarte vechi, despre cari istoricii cari au descris faptele Romanilor, grăesc astfel: că naţiunea scithică ar fi fost foarte înţeleaptă şi foarte blândă care nu muncea pământul şi la ei aproape nu existau crime. Ei nu aveau case făcute de meşteri, ci numai corturi pregătite din scoarţă. Mâncau carne şi peşte şi lapte şi miere şi aveau multe vite. Se îmbrăcau cu blănuri de samur şi de alte animale sălbatice. Aveau aur şi argint, precum şi mărgăritare cari se găseau ca şi pietrile în fluviile acelei ţări. Nu râvneau la lucrurile altora, pentrucă toţi erau bogaţi, având animale multe şi alimente îndeajuns. Căci nu erau oameni desfrânaţi, ci fiecare îşi avea o singură soţie. Mai târziu însă acest popor, fiind hărţuit în războaie, a ajuns la atâta

---

1) *Athila.* Anonymus îşi scrie cronica după ce s'a acreditat tradiţia hunică, adecă a descendenţei Ungurilor din Huni.

2) *Apele Calde*, Aquae Calidae, Hévizek, de lângă Buda-Veche, astăzi Császár şi Lukácsfürdö.

3) *Buduuar*, Budavár, azi O-Buda, Buda-Veche. Numirea de Buda, după cronici, ar proveni dela Buda, fratele lui Attila, ucis de acesta la întoarcerea sa din expediţiunea din apus.

4) *Theotonici*, este numirea dată Nemţilor în epoca lui Anonymus.

5) *Ecilburg*, este oraşul lui Attila, numit de Germani Ecel sau Eczel. Ungurescul Attila-vára este o traducere a lui Ecilburg.

6) *Vgek*, pare a însemna sfânt, numire ce s'ar regăsi în egyház, biserică, adecă casă sfântă, casa Domnului. Cfr. Pais Dezső, *Magyar Anonymus* p. 146.

7) *Almus*, ung. Almus. Alom însemnează în limba maghiară somn şi vis: de aci, tradiţia despre visul mamei lui Almus.

www.dacoromanica.ro

sălbătăcie încât, spun unii istorici, fiind mânaţi de cruzime, ar fi mâncat carne de om şi ar fi băut sânge de om. Şi eu cred că până şi astăzi se poate cunoaşte, după faptele lor, că au fost un popor viguros, pentru că naţia aceasta scithică n'a fost subjugată de nici o împărăţie. In adevăr, pe Darius, regele Perşilor, Scithii l-au pus pe fugă în mod ruşinos şi Darius a pierdut acolo optzeci de mii de oameni şi astfel, de teamă grozavă, a fugit în Persia. De asemenea, Scithii au ucis pe Cirus, regele Perşilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de oameni. Şi de aşişderea, Scithii au alungat cu ruşine chiar pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp şi al reginei Olympiada, care subjugase prin lupte multe împărăţii. Căci poporul Scithilor era în stare să înfrângă ori ce oboseală şi erau tare viteji în războiu. Ei n'ar fi avut nimic în lume, de care s'ar fi temut să nu-l piarză, când li s'ar fi făcut vr'o nedreptate. Iar când Scithii câştigau vr'o victorie, nu se gândeau să ia nimica din pradă, ca urmaşii lor de astăzi, ci căutau să dobândească numai glorie. Şi, în afară de Darius, de Cyrus şi de Alexandru, nici un alt popor din lume n'a îndrăznit să calce în ţara lor. Căci neamul scithic era plin de vigoare în lupte, călăreau pe cai iuţi, purtau pe cap coifuri, şi cu arcul şi cu săgeata erau mai presus decât oricare altă naţie din lume. Şi că aşa au fost aţi putea-o cunoaşte după urmaşii lor. Iar ţara scithică cu cât este mai departe de zona tropică, cu atâta este mai prolifică. Şi măcar că ea este foarte extinsă, totuşi nu e capabilă nici să hrănească nici să cuprinză mulţimea de popoare ce se sporesc acolo. De aceea, cele şapte personagii principale cari s'au numit hetumoger, ne mai putând suporta strâmtoarea locurilor, s'au gândit cu tot dinadinsul să le părăsească. Şi astfel, cele şapte persoane principale, ţinând sfat între ele, au hotărît să părăsească pământul natal spre a ocupa ţări în cari să poată locui, după cum se va arăta în cele ce urmează.

II. NUMELE DE UNGUR

Rămâne acum să arătăm de ce poporul care a plecat din Scithia s'au numit Unguri. S'au numit Unguri după fortăreaţa Ungu [1]), fiindcă, după ce au subjugat pe Sclavi, cele şapte personagii de căpetenie, intrând în Pannonia, au zăbovit aci mai mult timp. De

1) *Ungu şi Unguar.* Este castrul sau fortăreaţa de mai târziu Ungvár, de lângă fluviul Ung, din Cehoslovacia. Cuvântul este de origine slavă şi se găseşte în mai multe părţi din fosta Ungarie. cf. Moór *Ungarische Flussnamen,* în *Ung. Iahrb.* VI p. 443.

www.dacoromanica.ro

aceea, toate popoarele cari trăiau în împrejurime au numit de Almus, fiul lui Ugek, duce de Hunguar şi pe ostaşii săi i-au numit Unguri. Ce mai vorba? Lăsând aceasta la o parte, să ne întoarcem la lucrarea ce ne-am propus şi să urmăm cursul istoriei şi, dacă va voi Dumnezeu, să terminăm opera începută.

III. DESPRE INTÂIUL DUCE ALMUS.

In anul 819, dela întruparea Domnului, Ugek, precum am spus mai sus, după un timp îndelungat, a ajuns cel mai vestit duce al Scithiei, din neamul lui Magog [1]). Pe când el se afla la Don şi-a luat de soţie pe fiica ducelui Eunedubelianus [2]), cu numele Emesu. Cu aceasta a avut un fiu ce a fost supranumit Almus. Dar, numai dintr'o întâmplare dumnezeiască s'a numit Almus, fiindcă mamei sale, pe când se afla însărcinată, îi s'a arătat în vis o vedenie sfântă, subt chipul unui vultur care, venind la ea ar fi lăsat-o gravidă. Şi îi s'a părut că din pântecele ei ar ieşi un torent şi din coapsele ei s'ar zămisli regi glorioşi, dar cari nu s'ar înmulţi în ţara lor. Şi, fiindcă vis în limba ungară se zice almu, şi fiindcă naşterea a fost prevestită mai întâiu printr'un vis, de aceea el însuşi s'a numit Almus. Ori, poate, de aceea s'a chemat Almus, adecă sfânt, pentru că din urmaşii lui aveau să se nască regi şi duci sfinţi. Dar să lăsăm asta!

IV. DESPRE DUCELE ALMUS.

După ce însă ducele Almus s'a născut în lume, ducele Ugek şi rudele sale au fost cuprinşi de-o mare bucurie, şi cu ei împreună, aproape toate căpeteniile Scithiei, fiindcă tatăl său Ugek era din neamul regelui Magog. .Căci era Almus însuşi frumos la faţă, dar negricios şi având ochii negri şi mari şi era de statură înaltă şi subţirel. Mâinile le avea însă groase şi degetele lungi; şi era acest Almus cucernic, binevoitor, darnic, înţelept, bun ostaş, vesel, îndatoritor faţă de cei cari pe acea vreme erau soldaţi în regatul scithic. Iar când acest Almus a ajuns în vârstă matură, ca şi când harul sfântului duh ar fi fost într'însul, deşi păgân, a fost totuşi mai puternic

1) *Magog.* Din numele de Magog s'ar deriva numele de moger, magyar.

2) *Eunedubelianus,* ung. Önedbelia ,tatăl Emesei, soţia lui Vgek şi mama lui Almus.

www.dacoromanica.ro

şi mai priceput decât toţi ceilalţi duci din Scithia. Şi toate afacerile din regat se aduceau la îndeplinire, pe acea vreme, după sfatul şi ajutorul său. Când însă Almus a ajuns în vârsta adolescenţii, s'a însurat în aceeaşi ţară cu fiica unui foarte vestit duce. Cu ea a avut un fiu, cu numele de Arpad, pe care l-a dus cu sine în Pannonia, după cum se va arăta în cele următoare.

V. DESPRE ALEGEREA DUCELUI ALMUS.

Astfel poporul unguresc, foarte viteaz şi foarte puternic prin faptele sale de războiu, îşi trage obârşia, după cum am spus mai sus, din naţiunea scithică care, pe graiul său propriu, se numeşte Dentumoger. Şi ţara aceea era mult prea plină de mulţimea de norod ce se sporea acolo, în cât nu ajungea, după cum am spus-o mai înainte, nici să-i hrănească, nici să-i cuprinză. Din această pricină atunci, cele şapte personagii de căpetenie, cari se numesc până în ziua de astăzi hetumoger, nemai răbdând strâmtoarea locului, după ce s'au sfătuit între ei, ca să părăsească pământul natal spre a ocupa, pentru sine, ţări în cari să poată să locuiască, n'au mai contenit de a le căuta cu armele şi prin războiu. Şi au ales atunci să se îndrepte spre ţara Pannoniei, de care auziseră, din faimă, că ar fi ţara regelui Athila, din a cărui vlăstar s'ar pogorî ducele Almus, tatăl lui Arpad. Atunci cele şapte persoane de căpetenie, într'un important consiliu comun, au înţeles că nu pot să aducă la bun sfârşit opera începută, dacă nu-şi vor alege peste ei un conducător şi povăţuitor. De aceea, din libera voinţă şi din înţelegerea comună a celor şapte bărbaţi, şi-au ales de conducător şi povăţuitor, pentru fiii fiilor lor, până la cea din urmă generaţie, pe Almus, fiul lui Ugek şi pe cei ce s'ar pogorî din urmaşii lui, fiindcă ducele Almus, fiul lui Ugek şi cei cari se pogorâseră din urmaşii lui, erau mai distinşi ca neam şi mai puternici în războaie. Iar aceste şapte persoane de căpetenie erau bărbaţi nobili şi vestiţi în războiu, statornici în credinţă. Atunci, în deplină înţelegere, grăiră astfel ducelui Almus: «De azi înainte, te alegem peste noi de conducător şi povăţuitor, şi, ori încotro te va fi mânat soartea, acolo te vom urma». Apoi susnumiţii bărbaţi, după o datină păgână, vărsându-şi propriul lor sânge într'un vas, ratificară jurământul pentru ducele Almus. Şi măcar că au fost păgâni, îşi păstrară totuşi până la moarte jurământul pe care îl făcură între ei, în felul următor:

www.dacoromanica.ro

VI. DESPRE JURĂMÂNTUL LOR.

Primul paragraf al jurământului a fost acesta: cât timp vor fi în vieaţă, atât pentru ei cât şi pentru urmaşii lor, să le fie în totdeauna conducător unul din neamul ducelui Almus. Al doilea punct al jurământului a fost astfel :ca orice bun ar putea dobândi prin lucrarea lor comună, nimeni dintre ei să nu fie lipsit de el. Al treilea punct al jurământului a fost astfel: ca aceste personagii principale cari îşi aleseră pentru sine, din liberă voinţă, ca domn pe Almus, ei şi fiii lor, preste tot, să nu fie nici odată lipsiţi din consiliul ducelui şi dela cinstea domniei. Al patrulea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva din urmaşii lor ar deveni necredincios faţă de persoana ducală şi ar provoca duşmănie între duce şi neamurile sale, sângele celui vinovat să se verse, precum sângele lor s'a vărsat în jurământul pe care l-au făcut ducelui Almus. Al cincilea punct al jurământului a fost astfel: ca dacă cineva dintre urmaşii ducelui Almus şi a altor persoane principale ar fi voit să înfrângă statutele jurământului lor, să fie afurisit pentru vecie. Numele acestor şapte bărbaţi [1]) au fost următoarele: Almus, tatăl lui Arpad, Eleud, tatăl lui Zobolsu, din care pogoară neamul lui Isaac, Cundu, tatăl lui Curzan, Ound, tatăl lui Ete, din care descinde neamul lui Calan şi Colsoy, Totu, tatăl lui Lelu, Huba din care se trage neamul lui Zemera. Al şaptelea Tuhutun, tatăl lui Horca, ai cărui fii au fost Gyula şi Zombor, din cari pogoară neamul lui Moglout, după cum se va spune mai jos. Ce să mai vorbim? Să urmăm drumul istoriei!

---

1) *Numele celor şapte bărbaţi:* a) Almus, tatăl lui Arpad. Numele lui Arpad se derivă, de unii, dela cuvântul *arpa*, orz şi sufixul locativ d.

b) *Eleud* şi *Eleudunec* ung. Előd. Nec din Eleudunec, este sufixa ungurească de dativ. Pais D., *op. cit.*, p. 113 crede a vedea, în Eleud, radicalul ělő, însinte, adecă primul născut. — *Zobolsu*, ung. Szabolcs; există şi judeţul Szabolcs lângă Tisa. — *Saac*, ung. Csák, familie vestită în evul mediu.

c) *Cundu*, Cundunec, ung. Kend; *Curzan;* exista şi o fortăreaţă Curzan.

d) *Oundu* şi *Oundunec*, ung. Ond, nume de persoană şi de localitate; *Ete*, fiul lui Ound; *Calan*, ung. Kalán şi *Colsoy*, *ung. Kőlcse*, nume de familie şi de localităţi.

e) *Tosu* şi *Thosun*, *Tosunec* ung. Tas. Exista şi o fortăreaţă Thosu pe Someş; *Lelu;* ung. Lél; există şi numele de localitate Lel.

f) *Huba*, ung. *Huba*. Exista şi ca nume de localitate; *Zemera* ung. Szemere, există şi ca nume de localitate.

g) *Tuhutum* ung. Tetény. Pais D. *op. cit.*, p. 144 crede cuvântul de origine turcească; *Horca*, ung. Horka; *Gyyla* şi *Gyla*, ung. Gyulu; *Zombor*, ung. Zombor; *Mogolout*, ung. Maglód.

www.dacoromanica.ro

VII. DESPRE PLECAREA LOR.

In anul 884 dela întruparea Domnului, precum stă scris în cronicile anuale, cele şapte personagii principale, cari se numesc hetumoger, au plecat din pământul scitic, spre apus; între ei era ducele Almus, fiul lui Ugek, din neamul regelui Magog, bărbat de bună amintire, domnul şi povăţuitorul lor, împreună cu soţia sa şi cu fiul său Arpad şi doi fii ai unchiului său Hulec [1]), anume Zuard şi Cadusa şi de asemenea, din aceeaşi regiune au plecat o nenumărată mulţime de popoare aliate. Venind însă mai multe zile prin locuri deşerte au trecut în înot peste fluviul Etyl [2]), şezând, după obiceiul păgânesc pe burdufuri, şi n'au dat de urma nici unei cetăţi sau locuinţe omeneşti. Şi n'au mâncat rodul muncii oamenilor, după cum era obiceiul lor, ci s'au hrănit cu vânat şi peşte până ce au ajuns în Rusia, care se chiamă Susudal [3]). Şi tinerii lor erau la vânat aproape în fiecare zi. De aceea, din ziua de atunci şi până în prezent, Ungurii sunt mai buni vânători decât celelalte popoare. Şi astfel Almus, venind cu toţi ai săi, intrară în ţara Rusiei care se chiamă Susudal.

VIII. DESPRE RUTENIA.

După ce au ajuns în părţile Ruteniei, au trecut spre cetatea Kiev [4]) ,fără nici o rezistenţă, şi, pe când treceau pe lângă cetatea Kiev, plutind cu plutele peste fluviul Dnipru [5]), au voit să-şi subjuge împărăţia Rutenilor. Atunci ducii Rutenilor [6]) ,înţelegând aceasta, s'au temut grozav, fiindcă auziseră că ducele Almus ,fiul lui Ugek ar fi din neamul regelui Athila, căruia strămoşii lor îi plăteau, pe fiecare an, tribut. Cu toate acestea, ducele de Kiev, convocând pe toţi fruntaşii săi, după ce s'au sfătuit între ei, s'a ales să pornească luptă împotriva ducelui Almus, şi au hotărât că e mai bine să moară în războiu decât să-şi părăsească domniile proprii şi să fie subjugaţi, fără voia lor, de ducele Almus. Şi numai decât, ducele de Kiev, trimi-

1) *Hulec*, ung. *Hülek*. Pais D. *op. cit.*, p. 120 crede a regăsi, în Ülek, turcescul Ilik, Ilig, Ilk, principe; *Zuard*, ung. Szovárd şi *Cadusa*, ung. Kadocsa.

2) *Etyl*, ung. Etil, în limba turcă însemnează fluviu. Volga poartă numele de Etil. De aci Etel köz, între fluvii. Cf. Pais D. *op. cit.* 114.

3) *Susudal*. Oraş şi regiune în Rusia, înglobat, mai târziu, în principatul Moscovei.

4) *Kyeu*, cetatea Kiev.

5) *Deneper*, fluviul Dnipru.

6) *Ruteni*, sunt Rusii; Rutenia sau Ruscia.

www.dacoromanica.ro

ţând delegaţi, au chemat în ajutor pe cei şapte duci ai Cumanilor, prietenii lor cei mai credincioşi. Atunci cei şapte duci cumani [1]), a căror nume erau Ed, Edumen, Etu, Bunger, Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, Ketel, tatăl lui Oluptulma, strângându-şi o mulţime nu mică de călăreţi, au venit în grabă mare, din prietenie pentru ducele din Kiev, împotriva ducelui Almus. Şi ducele din Kiev, cu armata sa, le-a ieşit în cale şi cu ajutorul Cumanilor, încep să vină cu mulţimea înarmată în contra ducelui Almus. Dar, ducele Almus, în ajutorul căruia era sfântul duh, încingându-şi armele, după ce şi-a orânduit linia de bătaie, suindu-se pe calul său, a început să alerge încoace şi încolo, încurajându-şi soldaţii şi, pornind atacul, s'a oprit înaintea tuturora alor săi şi le-a zis: «O Scithilor, tovarăşii mei de arme, bărbaţi prea viteji, aduceţi-vă aminte de începutul călătoriei voastre, când aţi zis că pământul pe care îl veţi putea să-l locuiţi, îl veţi câştiga prin arme şi războiu. Deci nu vă turburaţi de mulţimea Ruthenilor şi a Cumanilor, cari se aseamănă cu câinii noştri. Căci, câinii îndată ce aud vorbele stăpânilor lor, nu sunt oare cuprinşi de spaimă? Fiindcă virtutea nu stă în mulţimea de popor, ci în curajul din inimă. Nu ştiţi oare voi că un singur leu pune pe fugă mai mulţi cerbi, după cum spune un înţelept? Dar, lăsând la o parte acestea, vă voiu spune: Cine a putut să reziste soldaţilor din Scithia? N'au pus oare pe fugă Scithii pe Darius, regele Perşilor şi astfel cu teamă şi grozav de ruşinat a fugit în Presia şi a perdut aci optzeci de mii de oameni? Au nu Scithii au omorât pe Cyrus, regele Perşilor, împreună cu trei sute treizeci de mii de soldaţi? Au nu ei au pus pe fugă în mod ruşinos pe Alexandru cel Mare, fiul regelui Philipp şi al reginei Olimpiada, şi care prin lupte îşi subjugase multe împărăţii? De aceea, să luptăm cu îndârjire şi cu vitejie împotriva acelora cari se aseamănă cu câinii noştri, şi să ne temem de mulţimea lor ca de mulţimea de muşte». Auzind acestea soldaţii ducelui

---

1) *Cei şapte duci ai Cumanilor* a) *Ed*, Edunec (formă de dativ), ung. Ed.

b) *Edum*, Edumen, Edumenec, ung. Edömen.

c) *Etu* ung. Et.

d) *Bunger*, ung. Böngér.

e) *Ousad*, Ousadunec, ung. Ocsád, există şi localităţi cu acelaşi nume, *Ursuur*, ung. Örsúr. Cuvântul ar fi de origine turcească şi se face apropiere între el şi numele de Orşova cf. Pais D. *op. cit.*, p. 132.

f) *Boyta*, ung. Vajta. Era şi o fortăreaţă Vajta în dreptul Dunării.

g) *Ketel*, numele ar fi de origine turcească; *Oluptulma* ung. Alaptolma.

www.dacoromanica.ro

Almus, s'au îmbărbătat mult. Şi numai decât au făcut să răsune trompetele de războiu din toate părţile şi armatele vrăşmaşe s'au apropiat şi au început să lupte voiniceşte între ele. Şi foarte mulţi Rutheni şi Cumani erau omorâţi, iar, numiţii duci ai Ruthenilor şi ai Cumanilor, văzând că ai lor dau înapoi din luptă, au luat-o la fugă şi grăbindu-se să-şi scape vieaţa, au intrat în cetatea Kiev. Ducele Almus şi soldaţii săi, urmărind pe Rutheni şi pe Cumani până în cetatea Kiev, capetele tunse ale Cumanilor soldaţii ducelui Almus le loveau ca pe nişte dovleci necopţi. Iar ducii Ruthenilor şi ai Cumanilor, intrând în cetate şi văzând îndrăsneala Scithilor, rămaseră ca muţi.

IX. DESPRE PACEA DINTRE DUCE ŞI RUTHENI.

Iar ducele Almus şi ostaşii săi, după câştigarea victoriei, şi-au subjugat ţara Ruthenilor şi luându-le averile ,în a doua săptămână începură să atace cetatea Kiev. Şi când au apucat să pună scări pe ziduri, văzând ducii Ruthenilor şi ai Cumanilor îndrăzneala Scithilor, s'au speriat grozav. Şi după ce au înţeles că n'ar fi în stare să li se împotrivească, ducele din Kiev şi ceilalţi duci ai Ruthenilor precum şi ai Cumanilor cari se găseau acolo, au trimis soli şi au rugat pe ducele Almus şi pe fruntaşii acestuia să încheie pace cu ei. Iar când veniră solii la ducele Almus şi l-au rugat ca stăpânii lor să nu fie goniţi din aşezămintele lor, ducele Almus, după ce a ţinut sfat cu ai săi, a trimis înapoi pe solii Ruthenilor, spunându-le ca ducii şi căpeteniile lor să-i dea ca obstatici fiii, să plătească un tribut anual de zece mii de mărci şi pe deasupra alimente, îmbrăcăminte şi alte lucruri necesare. Iar ducii Ruthenilor, deşi nu de bună voie, au încuviinţat toate acestea ducelui Arpad. Dar l-au rugat pe ducele Almus ca părăsind Galiţia [1]) să descalece dincolo de pădurea Hovos [2]), spre apus ,în Pannonia [3]), care fusese mai înainte ţara regelui Athila. Şi le lăudau pământul Pannoniei ca fiind extraordinar de bun. Căci spuneau că acolo curg cele mai renumite isvoare de ape, Dunărea şi Tisa[4]) şi alte prea vestite ape, pline cu peşte bun.

---

1) *Galiţia.* Pe timpul când scria Anonymus exista un mare principat la Halici. Galicia este acelaşi cuvânt cu Halicia.

2) *Hovos,* ung. Havas, sunt munţii dintre Galiţia şi Maramureş.

3) *Pannonia.* Subt numirea de Pannonia avem să înţelegem Ungaria întreagă, nu numai Pannonia din timpul Romanilor.

4) *Tyscia,* Tisa.

www.dacoromanica.ro

Că această ţară o locuesc Sclavii [1]), Bulgarii [2]) şi Blachii [3]) adecă păstorii Romanilor. Fiindcă, după moartea regelui Athila, pământului Pannoniei Romanii îi ziceau că este păşune, fiindcă turmele lor păşteau în ţara Pannoniei. Şi cu drept cuvânt se spunea că pământul Pannoniei ar fi păşunile Romanilor, fiindcă şi acum Romanii pasc pe moşiile Ungariei. Dar să lăsăm aceasta!

X. DESPRE CEI ŞAPTE DUCI AI CUMANILOR.

Iar ducele Almus şi fruntaşii săi, după înţelegerea luată între ei, încuviinţară cererea ducilor Ruthenilor şi încheiară cu ei pace. Atunci ducii Ruthenilor şi anume cel din Kiev şi Sudal, pentruca să nu fie alungaţi din aşezămintele lor, şi-au dat ducelui Almus copiii ca obstatici şi împreună cu ei îi trimiseră şi o mie de cai înşălaţi şi cu frâne, împodobiţi după datina ruteană şi o sută de copii cumani şi patru zeci de cămile spre a duce bagajele, blăni de ermelin şi de viezuri fără număr şi alte multe daruri nenumărate. Atunci mai sus numiţii duci ai Cumanilor şi anume Ed, Edumen, Etu, Bunger, tatăl lui Borsu [4]), Ousad, tatăl lui Ursuur, Boyta, din care se trage familia Brucsa [5]), Kekel, tatăl lui Oluptulma, văzând bunătatea ducelui Almus, manifestată faţă de Rutheni, s'au aruncat la picioarele lui, de bună voie, şi s'au supus ducelui Almus zicându-i: «De azi încolo, te alegem domn şi povăţuitor al nostru până la ultima generaţie. Şi ori unde te va fi mânat soartea, acolo te vom urma». Şi ceea

1) *Sclavii*, Slavii.

2) *Bulgarii*, Bulgarii, despre cari se crede că au fost şi în Ardeal şi între Dunăre şi Tisa.

3) *Blachii ac pastores Romanorum. Ac* nu este conjuncţia copulativă, ci explicativă şi însmnează Blachii adecă păstorii Romanilor.

După Pais *op. cit.*, p. 129 nu este cu neputinţă ca în timpul cuceririi ţării să fi trăit într'adevăr în fosta *Pannonie romană* sau în ţinutul de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei şi a Rabei de sus oarecare populaţie de păstori *valachi* care vorbea într'o limbă romană, adecă de origine latină.

Că aci *ac* nu este copulativ rezultă şi din alte expresii ale Anonimului: *Sclavi et Bulgari* c. 11, ceea ce însemnează Slavii bulgarici. *Slavi et Boemi* c. 35, 36, 37, ceea ce însemnează Slavii bohemici, *Slavorum et Pannoniorum gentes* c. 50, ceea ce însemnează Slavii din Pannonia sau Slavii panonici. Aceasta se vede şi din expresia: *tres kenezy Bulgarorum* 44, ceea ce nu poate însemna decât kenezi ai Slavilor bulgariei. Cf. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 436. Vezi Gherghel *Pascua Romanorum*, în *Revista Archivelor* II, 3 p. 383.

4) *Borsu* ung. Bors, numele dela care derivă Borsod şi Borsova.

5) *Brucsa*, ung. Baracska, constatat şi ca nume de localitate.

www.dacoromanica.ro

ce au spus ducelui Almus cu cuvântul, au întărit-o, după obiceiul păgânesc, prin credinţa jurământului. Şi, în acelaş chip, ducele Almus şi fruntaşii săi s'au legat prin jurământ de credinţă. Apoi cei şapte duci ai Cumanilor, împreună cu soţiile şi fiii lor, de asemenea cu o mare gloată, au hotărît să vină în Pannonia [1]). De aşişderea chiar mulţi dintre Rutheni, alăturându-se de ducele Almus, veniră cu el în Pannonia, urmaşii cărora până în ziua de astăzi locuesc în diferite locuri din Ungaria.

XI. DESPRE CETĂŢILE LODOMER ŞI GALICIA.

Atunci ducele Almus şi celelalte personagii principale, cari se numesc hetumoger şi, deasemenea, şi ducii Cumanilor, împreună cu rudele şi familiile şi slugile lor, au plecat din Kiev şi sub călăuzirea Ruthenilor din Kiev au venit până la cetatea Lodomer [1]). Ducele din Lodomer însă şi fruntaşii săi au ieşit întru întâmpinarea ducelui Almus până la fruntariile împărăţiei sale, cu diferite daruri preţioase şi i-au deschis de bună voie cetatea Lodomeria. Iar ducele Almus, împreună cu toţi ai săi, au rămas în acest loc, timp de trei săptămâni. In a treia săptămână însă ducele din Lodomer i-a dat ducelui Almus ca obstatici pe cei doi fii ai săi, împreună cu toţi fiii nobililor. Şi, pe deasupra, două mii de mărci de argint şi o sută de mărci de aur topit cu nenumărate blănuri şi mantale şi trei sute de cai cu şei şi frâne şi douăzeci şi cinci de cămile şi o mie de boi pentru transportul bagajelor şi alte daruri nenumărate a prezentat atât ducelui cât şi fruntaşilor săi. Şi în a patra săptămână ducele Almus, împreună cu ai săi, au sosit în Galiţia şi aci şi-a ales loc de odihnă pentru sine şi pentru ai săi. Auzind despre aceasta ducele Galiţiei, i-a ieşit întru întâmpinare ducelui Almus cu toţi ai săi, cu picioarele goale, şi i-au prezentat diferite daruri pentru folosul ducelui Almus şi, cu poarta cetăţii Galiţiei deschisă, l-a primit în ospitalitate ca pe propriul său domn şi i-a dat ca obstatic pe unicul său fiu împreună cu ceilalţi fii ai fruntaşilor regatului său şi i-a dăruit pe deasupra zece cai de sânge arab, foarte buni, şi trei sute de cai înşălaţi şi cu frâne şi trei mii de mărci de argint şi două sute de mărci de aur şi haine scumpe atât pentru duce cât şi pentru

1) *Pannonia.* E de observat că Ungurii în drumul lor spre Ungaria au târât după sine şi alte populaţii nemaghiare.

2) *Lodomer.* Este principatul lui Wladimir, din regiunea Wolhyniei.

www.dacoromanica.ro

toţi fruntaşii săi. Şi după ce s'a folosit ducele Almus de locul din Galiţia o lună întreagă pentru odihnă, ducele din Galiţia şi ceilalţi tovarăşi ai săi, ai căror fii fuseseră daţi ca obstatici, începură astfel să se roage de Almus şi de nobilii săi, ca să se scoboare peste Howos spre apus în Pannonia. Căci le spunea că ţara aceea este foarte bună, că acolo curg cele mai vestite râuri, ale căror nume, după cum am spus mai sus, sunt: Dunărea, Tisa, Wagul, Mureşul, Crişul, Timişul şi altele, ţară care la început a fost ţara regelui Athila. Şi murind acela a ocupat principii Romani Pannonia până la Dunăre, unde şi-au aşezat pastorii lor [1]). Ţara însă care este situată între Dunăre şi Tisa a ocupat-o pe seama sa Kean [2]), marele duce al Bulgariei, strămoşul ducelui Salan [3]), până la fruntariile Ruthenilor şi Polonilor şi a pus să locuiască aci Slavii şi Bulgarii. Ţara însă care este între Tisa şi pădurea Igfon [4]) ce este situată în spre Ardeal, dela fluviul Mureş până la fluviul Someş [5]) a ocupat-o pentru sine ducele Morout [6]), al cărui nepot a fost numit de Unguri Menumorout [7]), pentru că avea mai multe soţii şi teritoriul acesta îl locuiau nişte neamuri ce se numesc Cozar [8]). Teritoriul însă care se întinde dela fluviul Mureş până la fortăreaţa Urscia [9]) l-a ocupat un oarecare duce cu numele Glad [10]), care a ieşit cu ajutorul Cumanilor din fortăreaţa Vidin [11]), şi din ai cărui urmaşi s'a născut Ohtum [12]), pe care mai târziu, după un lung timp, în vremea regelui Ştefan cel

---

1) *Au aşezat păstorii lor.* După Anonymus, după retragerea Hunilor, s'ar fi făcut în Pannonia noui înjghebări romane.

2) *Keanus, marele duce al Bulgarlor.* Kean sau Kahan este un nume generic, nu un nume de persoană, şi însemnează duce sau principe.

3) *Salan, dux* Salanus, se pune în legătură cu vestita localitate Salankemen, dintre Dunăre şi Sava.

4) *Igfon.* Este o pădure *que iacet ad Erdeuelu.* După Pais D. *op. cit.*, p. 120 în cuvântul de Igfon am avea în prima parte igy, sfânt şi în a doua fen sau fan, pădure, tufiş. Igfon ar însemna deci pădurea sfântă. Numele de Ardeal, se ştie astăzi precis, e format din *erdő*, pădure şi *elu*, dincolo, însemnând ţara dincolo de pădure, Ultrasilvania sau, mai târziu, Transilvania.

5) *Zomus*, Someş.

6) *Morout*, după filologii unguri cuvântul ar deriva din Moravia, Morva.

7) *Monumorout* ung. Mén-Marót.

8) *Cozar.* Cazarii au venit, probabil, deodată cu Ungurii, formând un trib aparte.

9) *Urscia*, Orşova, după unii scriitori unguri, ar fi un cuvânt de origine turcească, după alţii de origine slavă.

10) *Glad*, un principe, ai cărui soldaţi erau Cumani, Bulgari şi Români.

11) *Bundyn*, cetatea Vidin din Bulgaria.

12) *Ohtum, ung. Ajtony*, nume, după istoricii unguri, de origine turcească.

www.dacoromanica.ro

Sfânt, l-a omorât, în fortăreaţa sa de lângă Mureş, Sunad [1]), fiul lui Dobuca [2]), nepotul regelui, fiindcă i-a fost în toate adversar numitului rege şi căruia numitul rege pentru bunul său serviciu, i-a dăruit o soţie şi fortăreaţa Ohtum cu toate aparteneţele sale. Căci aşa este obiceiul domnitorilor celor buni de a răsplăti pe credincioşi. Această fortăreaţă se numeşte acum Sunad. Dar ce să mai vorbesc?

XII. CUM AU INTRAT IN PANNONIA.

Iar ducele Almus şi fruntaşii săi, mulţumiţi de sfatul Ruthenilor, au încheiat cu ei cea mai statornică pace. Căci ducii Ruthenilor, spre a nu fi alungaţi din locaşurile lor, şi-au dat fiii, după cum am spus, ca obstatici, împreună cu daruri fără număr. Atunci ducele Galiţiei a pus două mii de arcaşi şi trei mii de ţărani cari să meargă înaintea lor şi să le deschidă drumul prin pădurea Hovos până la hotarul Hung. Şi a încărcat toate vitele lor cu alimente şi cu cele trebuincioase şi le-a mai dăruit nenumărate animale pentru hrană. Apoi cele şapte persoane principale cari se numesc hetumoger, al căror nume l-am spus mai sus, împreună cu rudele, slugile şi slujnicile lor, după sfatul şi cu ajutorul Ruthenilor, au plecat din Galiţia spre ţara Pannoniei. Şi venind astfel prin pădurea Hovos au descălecat în părţile Hungului, şi, după ce au ajuns acolo, locul pe care l-au ocupat întâiu l-au numit Muncaci [3]), fiindcă au ajuns cu cea mai mare muncă în ţara pe care au dorit-o. Apoi, spre a se recrea, au rămas aci unsprezece zile şi le-a plăcut ţara nespus de mult. Iar Sclavii, locuitorii ţării, aflând de sosirea lor, s'au înfricoşat grozav şi s'au supus de bună voie ducelui Almus, pentru că auziseră că ducele Almus se pogoară din neamul regelui Athila şi deşi fuseseră ei oamenii ducelui Salanus, totuşi de teamă serviră cu cinste ducelui Almus toate cele necesare pentru hrană, oferindu-i-le ca şi stăpânului lor. Şi aşa de mare spaimă şi groază cuprinse pe locuitori că molcomeau pe duce şi pe nobili, ca şi robii pe proprii lor domni. Şi începură să le laude fertilitatea acelei ţări şi să le povestească în ce chip, după moartea regelui Athila, marele duce Kean, strămoşul ducelui Salanus, plecând din Bulgaria, cu sprijinul şi sfatul împă-

1) *Sunad*, ung. Csanád; vechiul oraş Morisena s'ar fi numit Cenad.

2) *Dobuca*, ung. Doboka. Numele său îl poartă judeţul Doboka.

3) *Muncas*, ung. Munkács. Cuvântul se pune în legătură cu vechiul slav muncă, ung. munka, rom. muncă.

www.dacoromanica.ro

ratului Grecilor [1]), ocupase acea ţară. Şi, de asemenea, cum chiar ei, Sclavii, au fost aduşi din ţara Bulgariei până la hotarul Ruthenilor şi cum de prezent Salanus, ducele lor, îi conduce pe ei şi pe ai lor şi câtă putere nu are el asupra vecinilor săi.

XIII. DESPRE CASTRUL HUNG.

Atunci ducele Almus şi nobilii săi auzind acestea se bucurară peste măsură de mult şi veniră călări la fortăreaţa Hung ca să o ocupe. Şi, pe când îşi aşezau tabăra lângă ziduri, comitele acelei fortăreţe, cu numele Loborcy [2]), ceea ce pe limba lor însemna duca [3]) luând-o la fugă s'a dus grăbit spre fortăreaţa Zemlun [4]). Dar soldaţii ducelui urmărindu-l l-au prins lângă un fluviu şi l-au spânzurat cu un streang în locul acela. Şi, din ziua aceea, fluviul l-au numit cu numele acelui Loborcy. Apoi ducele Almus, împreună cu ai său, intrând în fortăreaţa Hung au sacrificat pentru zeii nemuritori victime mari şi timp de patru zile au petrecut în ospeţe, iar în ziua a patra ţinând sfat şi primind jurământul tuturor alor săi, ducele Almus, fiind încă în vieaţă, a numit pe fiul său Arpad ca duce şi povăţuitor. Şi a fost numit Arpad ducele Ungariei, şi după Hungu, toţi soldaţii săi s'au numit Hunguari, după limba străinilor şi numirea aceasta dăinueşte în toată lumea până în prezent.

XIV. DESPRE DUCELE ARPAD.

In anul 903 de la întruparea Domnului, ducele Arpad, trimiţându-şi oştirile, a ocupat tot pământul dintre Tisa şi Budrug [5]), până la Ugosa [6]), împreună cu toţi locuitorii săi şi a asediat fortă-

---

1) *Impăratul Grecilor.* Bulgarii, Slavii şi, de sigur, şi Romanii din partea locului erau dependenţi, cel puţin, în cele religioase, de împăratul din Constantinopol.

2) *Loborcy,* ung. Laborc, un fluviu în regiunea Ungului. Cuvântul e de origine slavă cf. Moór, *op. cit.*, 442.

3) *Duca.* Acest cuvânt este întrebuinţat şi ca nume propriu şi ca nume apelativ, cu sensul de duce, voivod. Cum însă Anonymus ne spune că vorba se găseşte în graiul localnicilor, pare evident că aceşti localnici erau Români.

4) *Zemlun,* ung. Zemplén, vestită fortăreaţă. După Pais D. *op. cit.*, p. 149, ar fi vorba de un vechiu cuvânt bulgar, care ar însemna cetate de pământ Zemplén-vár.

5) *Budrug,* ung. Bodrog, un afluent al Tisei.

6) *Ugosa,* ung. Ugocsa, o localitate lângă Tisa.

www.dacoromanica.ro

reaţa Borsoa [1]) şi, după lupte, a cuprins-o a treia zi, i-a dărâmat zidurile şi soldaţii ducelui Salanus pe cari i-a găsit aci a poruncit să fie duşi, legaţi în lanţuri, în fortăreaţa Hung. Şi după ce au stat aci mai multe zile, ducele şi ai săi, văzând rodnicia pământului şi bogăţia în tot felul de animale şi mulţimea de peşti din fluviile Tisa şi Budrug, le-a plăcut ţara ducelui Arpad şi alor săi mai mult decât se poate spune. Iar, în urmă, după ce ducele Salanus a aflat dela oamenii săi, scăpaţi cu fuga, despre toate câte s'au întâmplat, n'a mai îndrăznit să-şi ridice mâna, ci trimiţând soli, după datina bulgărească, cum este obiceiul lor, a început să ameninţe şi a salutat, oarecum în batjocură, pe Arpadiu, ducele Hungariei, şi pe ai săi i-a numit în râs Hunguari şi a început să se mire în tot chipul, cine sunt şi de unde au venit ei cari au îndrăznit să facă astfel de fapte. Şi le-a pretins să-şi îndrepte purtările lor cele urâte şi nu care cumva să cuteze să treacă peste fluviul Budrug, pentru ca nu cumva, venînd el cu ajutorul Grecilor şi al Bulgarilor, să le ceară socoteală de fapta lor cea urâtă şi să nu lase pe nimenea care, întorcându-se acasă, să vestească bucuria scăpării sale. Iar solii ducelui Salanus, venind la fortăreaţa Zemlin şi trecând peste fluviul Budrug, au ajuns a doua zi la ducele Arpad. In a treia zi însă salutară pe ducele Arpad cu cuvintele domnului lor şi raportară ducelui Arpad ordinul. Ducele Arpad însă, auzind solia îngâmfatului duce Salanus, i-a răspuns nu cu mândrie, ci umilit spunându-i: «Cu toate că strămoşul meu, prea puternicul rege Athila, a stăpânit ţara care este aşezată între Dunăre şi Tisa, până la frontiera Bulgarilor şi pe care el o deţine; totuşi eu nu de teamă de Greci sau de Bulgari, că n'aş fi în stare să le rezist, ci pentru consideraţiunea ducelui vostru Salanus, cer din dreptul meu o părticică pentru vitele mele şi anume pământul până la fluviul Souiou [2]) şi pe deasupra cer chiar dela ducele vostru să-mi trimeaţă din bunătatea lui două ulcioare pline cu apă de Dunăre şi un braţ de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar [3]), pentru ca să pot face proba dacă iarba din prundişul Olpar este mai bună decât iarba din Scithia, adecă din Dentumoger şi dacă apa de Dunăre este mai bună decât apa din Thanais». Şi dându-le delegaţia, i-a încărcat cu diferite daruri şi, după ce le-a câştigat bună-

1) *Borsoa*, ung. Borsova, cetate la confluenţa râului Borşova cu Tisa. Cuvântul este de origine slavă, cf. Moór, *op. cit.*, p. 443.

2) *Souiou*, ung. Sajó, un fluviu. Etimologia cuvântului ar fi só, sare şi jo, apă.

3) *Olpar*, ung. Alpár, localitate în dreapta Tisei.

www.dacoromanica.ro

voinţa, le-a spus să se întoarcă în patrie. Apoi ducele Arpad, după ce a ţinut sfat, a trimis de asemenea solii săi la ducele Salanus şi i-a trimis doisprezece cai albi, şi douăsprezece cămîle şi doisprezece băeţi cumani, şi ducesei douăsprezece fete ruthene foarte cuminţi şi douăsprezece blăni de ermelin şi douăsprezece blăni de samur şi douăsprezece mantale aurite. Şi în solia aceea au fost trimişi dintre persoanele cele mai nobile: Oundu, tatăl lui Ethe şi al doilea Ketel, tatăl lui Oluptulma. Al treilea a trimis pe un oarecare oştean neobosit, cu numele Tursol [1]), ca spion, care să observe calitatea pământului şi, întorcându-se mai repede, să raporteze domnului său, ducelui Arpad.

XV. DESPRE FORTĂREAŢA CAMARUM.

Iar trimişii ducelui Arpad, Oundu, tatăl lui Ethe şi Ketel, tatăl lui Oluptulma şi Turzol ostaş cuman, a cărui viţă s'a stins cu el, ajungând la fluviul Budrug, l-au trecut în înot, în locul unde un mic râu, curgând din Saturholmu [2]), se varsă în Budrug. Şi după ce au trecut astfel peste fluviul Budrug, pe când trecea oarecum veseli peste amintitul râu mic, din cauza inundaţiei de atunci a apelor, Ketel, împiedicându-i-se calul, s'a scufundat în apă şi abia a fost scăpat dela moarte cu ajutorul tovarăşilor săi. Atunci acel râu tovarăşii lui Ketel l-au numit în batjocură râul lui Ketel. Şi, în urmă, ducele Arpad, din bunătatea sa, a dăruit aceluiaşi Ketel întregul teritoriu, cu locuitorii săi, dela Saturholmu până la fluviul Tulsuoa [3]). Şi, nu numai acestea, ci i-a dăruit şi altele mai mari decât acestea, fiindcă ducele Arpad, după ce a cucerit toată Pannonia, i-a dat aceluiaşi Ketel, pentru serviciile sale devotate, un teren mare lângă Dunăre, unde se varsă fluviul Wag. Aci în urmă, Oluptulma, fiul lui Ketel, a construit o fortăreaţă care a primit numele de Camarum [4]). Pentru serviciul acestei fortăreţe i-a dăruit două părţi din poporul adus cu sine, cât şi din cel câştigat de duce. Aci chiar, după un lung timp, au fost înmormântaţi, după obiceiul păgânesc, însuşi Ketel şi fiul său Tulma. Iar pământul acela care acum se chiamă

1) *Tursol*, ung. Tarczal, miles cumanus. Există şi muntele Turzol lângă Bodrog.

2) *Saturholmu*, ung. Sátorhalom, localitate lângă Bodrog.

3) *Tulsuoa*, ung. Tolcsva, un părâu.

4) *Camarum*, ung. Komárom, lângă Dunăre şi Vaag; în apropriere se afla proprietatea lui Ketel.

www.dacoromanica.ro

Ketelpotaca [1]) urmaşii lui l-au stăpânit până în timpul regelui Andrei, fiul lui Ladislau cel Pleşuv [2]). Regele Andrei însă a luat prin schimb, dela urmaşii lui Ketel acel loc, din două motive: întâiu, fiindcă îi era necesar pentru vânătorile regale şi, al doilea, fiindcă îi plăcea ca acea localitate să o locuiască soţia sa, de oarece ea era mai aproape de pământul natal, fiind fiica regelui Ruthenilor şi se temea de sosirea împăratului Theutonilor, ca să nu intre în Ungaria spre a răsbuna sângele regelui Petru [3]), după cum se va spune în cele următoare.

XVI. DESPRE MUNTELE TURZOL.

Atunci Ound şi Ketel, şi deaşişderea Turzol, străbătând pădurea şi mergând călări pe lângă Budrug, ca şi când ar fi voit să facă o bravură, alergară pe caii lor cei iuţi şi se urcară pe vârful unui munte cam înalt. Turzol, soldat neobosit, întrecându-i, a urcat el cel dintâiu dintre toţi în vârful muntelui. Apoi cei trei domni, privind din vârful muntelui pământul în toate părţile, pe cât e în stare să cuprinză ochiul omului, au găsit ţara nespus de frumoasă şi în acel loc, după un obiceiu păgânesc, ucizând cel mai gras cal, făcură un mare aldămaş [4]). Turzol, luându-şi rămas bun dela tovarăşi, cum era om îndrăzneţ şi încrezut în arme, s'a întors cu soldaţii săi la ducele Arpad, pentru ca să-i anunţe utilitatea acelei ţări. Ceea ce s'a şi făcut întocmai. Ound şi Ketel însă, alergând călări în fuga mare şi plecând de pe muntele Turzol, în ziua a treia au dat de ducele Salanus, în fortăreaţa Olpar, de lângă Tisa. Salutându-l din partea lui Arpad, a doua zi au intrat în curtea lui şi i-au prezentat darurile pe cari le aduseseră cu sine şi-i raportară solia din partea ducelui Arpad. Ducele Salanus, văzând darurile şi ascultând pe soli, atât ai săi cât şi ai acestora, s'a bucurat mai mult ca de obiceiu şi a primit cu bunăvoinţă pe trimişii ducelui Arpad, dăruindu-i cu diferite daruri. Şi, pe deasupra, a admis cererile lui Arpad. Iar în ziua a zecea Ound şi Ketel, luându-şi rămas bun dela

---

1) *Ketelpotaca*, ung. Ketelpatak, Valea lui Ketel, în regiunea Bodrogului.

2) *Calvus Lalizlaus*, Ladislau cel Pleşuv.

3) *Sângele regelui Petru*. Rezultă din acest pasagiu, că Anonymus şi-a scris cronica sa numai până la regele Petru, urmaşul lui Ştefan cel Sfânt, dar chiar până în timpul lui Andrei I, (1047—1059).

4) *Aldamas*, vorbă curat ungurească, primită şi în graiul Românilor din Ardeal. Cuvântul este format din radicalul *aldani*, a blagoslovi, a consfinţi.

www.dacoromanica.ro

ducele Salanus, se pregătesc să se întoarcă acasă. Prin ei ducele Salanus i-a trimis ducelui Arpad, pe lângă diferite daruri, două ulcioare pline cu apă de Dunăre şi un braţ de iarbă din cea mai bună din prundişul Olpar, luându-l oarecum în bătae de joc. Şi pe deasupra i-a mai dăruit, cu locuitori cu tot, întregul teritoriu până la fluviul Souyoy. Apoi Ound şi Ketel, venind repede la ducele Arpad, împreună cu delegaţii ducelui Salanus, i-au prezentat darurile trimise şi spuseră ducelui Arpad că i-au dăruit pământul cu toţi locuitorii. De aceea, la curtea ducelui Arpad a fost o mare bucurie şi s'a făcut un mare ospăţ, de trei zile. Şi, apoi, cu pacea încheiată, a lăsat pe delegaţii ducelui Salanus să se întoarcă acasă, încărcaţi de daruri şi ducând cu sine pacea.

XVII. DESPRE ZERENSZE.

Iar ducele Arpad şi nobilii săi, plecând din fortăreaţa Hung, şi-au aşezat tabăra cu o mare bucurie dincolo de muntele Turzol, în câmpia de lângă fluviul Tucota [1]), până la muntele Zerenche [2]). Şi privind, peste acele regiuni muntoase, calitatea locului acela, au numit locul «plăcut», ceea ce se tălmăceşte pe limba lor zerelmes, fiindcă le-au plăcut mult locul acela şi, din acea zi şi până astăzi, locul dela zerelmu, se numeşte Zerenche. Aci ducele Arpad şi toţi nobilii săi, cu întreaga lor familie, dând la o parte năcazul, şi-au făcut corturi şi şi-au ales locul pentru răpaus. Şi au rămas aci, nu puţine zile, până ce au cucerit toate localităţile din vecinătate şi anume până la fluviul Souyou şi până la fortăreaţa de Sare [3]). Şi tot aci, lângă Tocota, şi mai jos de păduri, ducele Arpad a dat multe terenuri în diferite părţi, cu locuitori cu tot, lui Edunec şi Edumernec. Şi aceste terenuri urmaşii lor au meritat, cu ajutorul lui Dumnezeu, să le stăpânească până astăzi. Iar numitul Turzol, din bunătatea ducelui Arpad, a dobândit o mare moşie la poalele aceluiaşi munte, unde Budrugul se varsă în Tisa. Şi, tot în locul acela, a construit o fortăreaţă de pământ care în timpul de faţă poartă numele de Hymusuduor» [4]).

---

1) *Tucota*, ung. Takta, o ramificaţie a fluviului Tisa.

2) *Zerenche* şi *Zeremsu*, ung. Szerencs, lângă Tucota. Cuvântul este pus în legătură cu szerelem, iubire şi szerencse, fericire.

3) *Fortăreaţa de sare*, Castrum salis, ung. Sovár, la marginea de Nord a fostei Ungarii.

4) *Hymusuduor*, ung. Himes-udvar, în apropiere de Tokay.

www.dacoromanica.ro

XVIII. DESPRE BORȘOD

Și, prinzând astfel rădăcini, după o înțelegere comună și în urma informațiilor tuturor locuitorilor, a fost trimis Borsu [1]), fiul lui Bunger, cu o puternică trupă spre țara Polonilor, ca să observe fruntariile regatului și să le întărească prin obstacole până la muntele Turtur [2]) și să construiască, la un loc potrivit, o fortăreață pentru paza regatului. Borsu însă, după ce și-a luat rămas bun, a plecat într'un ceas fericit cu o mulțime de țărani și a zidit lângă rîul Buldua [3]) o fortăreață care a fost numită de poporul de acolo Borsod, fiindcă a fost mică. Iar Bors, după ce a primit ca obstatici pe fiii locuitorilor și după ce a pus pari de graniță pe muntele Turtur, s'a întors la ducele Arpad. Și a fost cu prilejul întoarcerii lui Borsu o mare bucurie la curtea ducelui. Iar ducele, ca recunoștință, a pus pe Borsu comite peste acea fortăreață și i-a încredințat toată grija acelui ținut.

XIX. DESPRE DUCELE DE BYHOR.

Iar ducele Arpad, trecând câteva zile, după ce s'a sfătuit cu nobilii săi, a trimis soli în fortăreața Byhor [4]), la ducele Menumorout, cerându-i ca din drepturile strămoșului său, regele Athila, să-i cedeze pământul de la fluviul Someș [5]) până la hotarul Nirului [6]) și până la poarta Mezesyna [7]). Și i-a trimis daruri, precum la început trimisese ducelui Salanus din Tytul. Iar în solia aceea au fost trimiși doi oșteni neînfricați: Usubuu [8]), tatăl lui Zoloucu [9]) și Velec [10]), din ai cărui urmași descinde episcopul Turda [11]). Căci

---

1) *Borsu*, ung. Bors, fiul lui Bunger.

2) *Turtur*, numele vechiu al munților Tatra.

3) *Buldua*, ung. Boldva, afluent al lui *Sajó*.

4) *Byhor*, ung. Bihar, fortăreață vestită. Numele este probabil de origine slavă.

5) *Zomus*, Someșul.

6) *Nyr*, ung. Nyir, o întinsă pădure în stânga Tisei.

7) *Poarta Mezesină*, ung. Meszesi kapu. Aci era într'o vreme *meta regni* și o puternică prisacă, lat. *indago*, ung. gyepű. Pădurea de alături poartă și astăzi numele de Meszes.

8) *Usubuu*, ung. *Ösbő*.

9) *Zoloucu* ung. Szalok.

10) *Velec, Veluc și Uueluc*, ung. Velek.

11) *Turda*, ung. Torda. Episcopul Turda să fi fost contimporan cu Anonymus ?

www.dacoromanica.ro

erau aceştia de neam nobil, plecând, ca şi alţii din Scithia, şi carî veniseră după ducele Almus cu o mare mulţime de popor.

XX. CUM S'AU DUS IMPOTRIVA BYHORULUI

Trimişii lui Arpad însă, Usubuu şi Veluc au trecut peste fluviul Tisa la vadul Lucy [1]). Şi, după ce au pornit de aci, sosind în fortăreaţa Byhor, au salutat pe ducele Menumorout şi i-au prezentat darurile pe cari îi le trimisese ducele lor. In urmă însă, comunicându-i solia ducelui Arpad, au pretins teritoriul pe care l-am numit mai sus. Iar ducele Menumorout i-a primit cu bunăvoinţă şi încărcându-i cu diferite daruri, a treia zi le-a spus să se întoarcă acasă. Totuşi le-a dat răspunsul, zicându-le: «Spuneţi lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin şi duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-a cerut bunei voinţe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în vieaţă. Şi ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduieşte. Noi însă, nici din dragoste nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deşi a spus că are un drept asupra lui. Şi vorbele lui nu ne turbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Şi chiar dacă acela a răpit prin violenţă această ţară dela strămoşul meu, acuma însă graţie stăpânului meu [2]), împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o mai smulgă din mâinile mele». Şi, spunându-le acestea, le-a dat drumul să plece. Atunci Usubuu şi Veluc, solii ducelui Arpad se duseră în fuga mare la stăpânul lor. Şi, sosind, au comunicat domnului Arpad solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad şi nobilii săi aflând aceasta, s'au aprins de mânie şi au poruncit numai decât să se trimeaţă o armată împotriva lui. Au hotărît atunci să plece Tosu, tatăl lui Lelu, şi Zobolsu, fiul lui Eleud, din care se trage neamul lui Saac şi deasemenea Tuhtum, tatăl lui Horca, bunicul lui Geula şi Zumbor, din care descinde neamul lui Moglout. Aceştia luându-şi rămas bun dela ducele Arpad au plecat nu cu o mică oaste şi au trecut peste Tisa la vadul Ladeo [3]), neîntâlnind

1) *Lucy*, ung. Tisza Luc, era un vad peste Tisa.

2) *Stăpânului meu*. Dovadă despre suzeranitatea împăratului din Constantinopol.

3) *Ladeo*, ung. Tisza Ladány, era un vad al Tisei.

www.dacoromanica.ro

nici o împotrivire. A doua zi, încep să meargă călări pe lângă Tisa spre fluviul Someş şi şi-au aşezat tabăra, în locul unde este acum Zobolsu [1]). Şi în acest loc, aproape toţi locuitorii ţării li s'au supus de bunăvoie şi aruncându-se la picioarele lor şi-au dat copiii ca obstatici spre a nu suferi vr'o nenorocire. Căci se temeau de ei mai toate popoarele şi unii, fugind din faţa lor, de abia au scăpat, cari sosind la Menumorout, i-au adus ştire de faptele lor. Auzind aceasta Menumorout a fost cuprins de o atât de mare groază că n'a mai îndrăznit să-şi ridice mâna, căci toţi locuitorii se temeau de ei nespus de mult, fiindcă auziseră că ducele Almus, tatăl lui Arpad se trage din neamul regelui Athila. De aceea, nimenea nu credea că poate să-şi scape vieaţa, decât mulţumită lui Arpad, fiul ducelui Almus, şi nobililor săi. Din această cauză, cei mai mulţi li s'au supus de bună voie. Bine a împlinit Dumnezeu, faţă de ducele Almus şi de fiul său, proorocirea pe care a cântat-o profetul Moyse faţă de fiii lui Israel zicând: «Şi locul pe care îl va fi călcat piciorul vostru, al vostru va fi». Fiindcă din ziua aceea locurile pe cari le-au călcat ducele Almus şi fiul său Arpad, împreună cu nobilii săi, le-au stăpânit şi le stăpânesc urmaşii lor până în prezent.

XXI. DESPRE ZOBOLSU.

Atunci Zobolsu, un bărbat foarte deştept, observând un loc lângă Tisa,după ce s'a convins de calitatea locului, a înţeles că este foarte bine situat pentru ridicarea unei fortăreţe. Deci, cu asentimentul unanim al tovarăşilor săi, după ce au strâns o adunare de cetăţeni, a săpat un şanţ mare şi a ridicat din pământ o fortăreaţă foarte puternică. Această fortăreaţă poartă acum numele de Zobolsu. Apoi Zobolsu şi tovarăşii săi au orânduit dintre locuitorii ţării mai mulţi inşi, având să slujească la acea fortăreaţă. Aceştia se numesc acum cetăţeni. Şi lăsând aci soldaţi subt conducerea unui prea vestit ostaş, cu numele Eculsu [2]), s'au pregătit să meargă mai departe. Atunci Zobolsu şi tovarăşii săi au împărţit întreaga armată în două părţi: o parte să meargă pe lângă fluviul Zomus şi cealaltă jumătate în părţile Nirului. Zobolsu şi Thosu, tatăl lui Lelu au plecat cu jumătatea lor de oaste pe malurile Tisei, subjugând pentru ei popoarele şi au ajuns lângă fluviul Someş la lo-

1) *Zobolsu*, ung. Szabolcs, cf. nota c. VI.

2) *Eculsu*, ung. Ekölcs.

www.dacoromanica.ro

cul care se chiamă acum Saruvar [1]). Şi pe acel loc, mai jos de rovine, Thosu, tatăl lui Lelu, strângând mulţime de popor, a făcut un şanţ mare, şi a construit o fortăreaţă de pământ, foarte puternică, care la început s'a numit fortăreaţa lui Thosu, acum însă se chiamă Saruvar. Şi, primind ca obstatici pe fiii locuitorilor, au lăsat fortăreaţa plină de soldaţi. Apoi Thosu, la cererea poporului supus stăpânului lor, ducele Arpad, a făcut să se ridice un târg între Nir şi Tisa. Acestui târg i-a dat chiar numele său care, până astăzi, se numeşte târgul lui Thosu [2]). In urmă însă Zobolsu şi Thosu plecând de aci au ajuns la fortăreaţa Satmar [3]). Şi după o luptă de trei zile, asediind fortăreaţa au câştigat victoria şi intrând, a patra zi, în fortăreaţă, pe soldaţii ducelui Menumorout pe cari i-a putut prinde aci, i-a legat în lanţuri şi i-a băgat în fundul cel mai întunecat al unei temniţi, dar pe fiii locuitorilor i-a luat ca obstatici şi a lăsat apoi fortăreaţa plină de soldaţi. Iar ei au căutat să se ducă spre porţile Mezeşului.

XXII. DESPRE NYR.

Tuhutum însă şi fiul său Horca, mergând călări prin părţile Nyrului au supus mult popor, dela pădurile Nyrului până la Umusoer [4]) şi, urcând astfel, au ajuns până la Zyloc [5]), fără ca cineva să ridice mâna împotriva lor, fiindcă ducele Menumorout şi ai săi n'au îndrăznit să se lupte în contra lor, ci au început să păzească la fluviul Criş. Atunci Tuhutum şi fiul său Horca, plecând din Ziloc, au venit în părţile Mezeşului, la Zobolsu şi Thosu. Şi când s'au văzut laolaltă s'au bucurat nevoie mare şi, făcând un ospăţ, fiecare se lăuda pe sine şi victoria sa. Iar, în dimineaţa următoare, Zobolsu şi Thosu şi Tuhutum, sfătuindu-se împreună, au hotărît ca marginea regatului ducelui Arpad să fie la poarta Mezeşului. Atunci locuitorii ţării, la porunca lor, au zidit porţi de piatră şi au făcut o îngrăditură mare de copaci la marginea regatului. Apoi, cei trei bărbaţi, amintiţi mai sus, au comunicat toate isprăvile lor ducelui Arpad şi fruntaşilor săi prin soli credincioşi. Aducându-i-se acestea la cunoştinţă

---

1) *Saruuar*, ung. Sárvár, localitate în regiunea Tokay.

2) *Târgul lui Thosu*, ung. Tas vására, lângă Saruuar.

3) *Zotmar*, ung. Szatmár, Satu Mare, pe Someş. Fortăreaţa exista la venirea Ungurilor.

4) *Umusouer*, ung. Omsó-ér, un părău în Biharia.

5) *Ziloc*, ung. Zilah, Sălagiu.

www.dacoromanica.ro

lui Arpad şi iobagilor [1]) săi, s'au bucurat grozav de mult şi, după datina lor păgână, au făcut aldămaş şi au dăruit cu diferite daruri pe cei cari le-au adus vestea bucuriei. Iar ducele Arpad şi fruntaşii săi pentru acest motiv de bucurie, a făcut, ca de sărbătoare, un ospăţ, o săptămână întreagă, şi mai în fiecare zi se îmbătau pentru fericita şi vesela întâmplare. Şi, după ce au aflat despre toate aceste isprăvi, ducele Arpad şi ai săi au plecat din Zerensu şi şi-a aşezat oştirile lângă fluviul Souiou, de la Tisa până la râul Honrat [2]).

XXIII. DESPRE VICTORIA LUI THOSU, ZOBOLSU ŞI TUHUTUM.

Thosu şi Zobolsu, precum şi Tuhutum, văzând că Dumnezeu le-a dat o mare victorie şi că au subjugat pentru domnul lor mai multe popoare din ţara aceea, s'au simţit foarte mândri faţă de locuitorii din acea regiune. Şi, negăsindu-se nimenea pe acolo, au rămas mai multe zile, până să întărească cu obstacole puternice hotarele regatului.

XXIV. DESPRE ŢARA ULTRASILVANĂ

Şi, rămânând aci mai multă vreme, Tuhutum, tatăl lui Horca, cum era el un om şiret, după ce a prins să afle dela locuitori despre bunătatea ţării de dincolo de păduri, unde domnia o avea un oarecare Blac Gelou [3]), a început să ofteze, dacă n'ar putea cumva să dobândească printr'o favoare din partea ducelui Arpad, ţara de dincolo de păduri, pentru sine şi pentru urmaşii săi. Ceea ce s'a şi întâmplat, după aceea, întocmai. Căci ţara Ultrasilvană [4]) urmaşii lui Tuhutum au stăpânit-o până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt şi ar fi stăpânit-o şi mai departe, dacă Gyla cel Mic [5]) ar fi primit să se facă creştin, împreună cu cei doi fii ai săi Biuia [6])

---

1) *Iobagilor săi.* In epoca arpadiană iobag însemna nobil.

2) *Honrat,* ung. Hernád, fluviu în regiunea Zips.

3) *Un oarecare Blach Gelou,* ung. Gyalu. După istoricii unguri numele de Gelou ar fi derivat din numele fortăreţii Gyalu, din judeţul Cluj. — E interesant de a constata că Anonymus nu ne spune că ar fi găsit în Ardeal populaţiuni slave.

4) *Ţara Ultrasilvană,* Ardealul. Dela sfârşitul secolului al XII s'a introdus numirea de Transilvania, în loc de Ultrasilvania.

5) *Gyla cel Mic,* fiul lui Zombor, strănepotul lui Tuhutum.

6) *Biuia* sau *Bue,* ung. Bolya.

www.dacoromanica.ro

şi Bucna [1]) şi n'ar fi lucrat mereu împotriva sfântului rege, după cum se va arăta în cele ce urmează.

XXV. DESPRE PREVEDEREA LUI TUHUTUM.

Iar mai sus numitul Tuhutum, om foarte prevăzător, a trimis pe un oarecare bărbat şiret, pe Ocmand [2]), tatăl lui Opaforcus [3]) pentru ca, umblând pe ascuns, să se informeze despre calitatea şi fertilitatea pământului din Ultrasilvania şi ce fel de oameni sunt locuitorii de acolo şi dacă ar fi cu putinţă să se războiască cu ei. Căci Tuhutum voia să-şi câştige şi nume şi pământ, precum spun lăutarii noştri: toţi au câştigat pământ şi au căpătat şi nume bun. Ce să mai spun? Când tatăl Ogmand, iscoada lui Tuhutum, dând târcoale ca o vulpe, a văzut, pe cât poate să cuprindă vederea omului, bunătatea şi rodnicia pământului şi pe locuitorii săi, i-a plăcut nespus de mult şi, în cea mai mare grabă, s'a întors la domnul său. Şi, după ce a sosit, i-a vorbit multe domnului său despre bunătatea acelei ţări: că pământul acela e udat de cele mai bune râuri, al căror nume şi folos le-a amintit pe rând, că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea ţară este cel mai bun aur, că de acolo se scoate sare şi materii sărate şi că locuitorii din acea ţară sunt cei mai nevoiaşi oameni din toată lumea. Fiindcă sunt Blachi şi Sclavi cari nu au alte arme decât arcuri şi săgeţi şi ducele lor Geleou e puţin statornic şi n'are ostaşi buni împrejurul său şi n'ar îndrăzni să se împotrivească curajului Ungurilor, fiindcă suferă multe neajunsuri din partea Cumanilor şi a Pecenegilor [4]).

XXVI. CUM S'AU DUS IN CONTRA LUI GELU.

Atunci Tuhutum aflând despre bunătatea acelei ţări, şi-a trimis soli la ducele Arpad, ca să-i dea voie să se ducă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Ducele Arpad însă, după consfătuirea avută, a lăudat propunerea lui Tuhutum şi i-a dat voie să meargă dincolo de păduri să se lupte împotriva lui Gelou. Aflând

1) *Bucna* ung. Bonyha.

2) *Ogmand,* ung. Agmand.

3) *Opaforcos,* ung. Apafarkas.

4) *Cumani şi Picenati,* In timpul compunerii cronicii lui Anonymus, Cumanii, ca şi Pecenegii, (Kunok, Besenyők), erau stabiliţi în Ungaria şi, de sigur, se vor fi înstărit în detrimentul localnicilor.

www.dacoromanica.ro

aceasta dela solul său, Tuhutum a făcut pregătiri cu ostaşii săi şi, după ce şi-a lăsat tovarăşii acolo, a plecat peste păduri, spre răsărit, în contra lui Gelou, ducele Blachilor. Iar Gelou, ducele ultrasilvan, auzind despre venirea lui, şi-a strâns oastea şi a pornit călare, în cea mai mare fugă, înaintea lui, pentru ca să-l oprească la porţile Mezeşului. Dar Tuhutum, străbătând pădurea într'o singură zi, a sosit la râul Almaş [1]). Atunci ambele armate au ajuns faţă în faţă, găsindu-se între ele numai râul. Iar ducele Gelou, cu arcaşii săi, voia să-i oprească acolo.

XXVII. DESPRE MOARTEA LUI GELU.

Iar făcându-se dimineaţă, înainte de auroră, Tuhutum şi-a împărţit armata în două părţi şi a doua jumătate a trimis-o ceva mai sus, pentruca, trecând peste râu, fără să afle soldaţii lui Gelou, să înceapă lupta, după cum s'a şi întâmplat. Şi fiindcă trecerea le-a fost uşoară, ambele linii au ajuns deodată la luptă. Şi s'au luptat între ei cu înverşunare; dar ostaşii ducelui Gelou au fost biruiţi şi mulţi dintre ei omorâţi şi încă şi mai mulţi făcuţi prizonieri. Când a văzut aceasta ducele Gelou, ca să-şi scape vieaţa, a luat-o la fugă cu puţini din ai săi. Şi pe când fugea grăbit spre fortănreaţa sa, situată lângă fluviul Zomus, soldaţii lui Tuhutum, urmărindu-l în fuga mare, au omorât pe Gelou lângă râul Copus [2]). Atunci locuitorii acelei ţări, văzând moartea domnului lor, de bună voie, dând mâna, şi-au ales ca domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca. Şi, în localitatea ce se chiamă Esculeu [3]), şi-au întărit cuvântul prin jurământ. Şi din ziua aceea localitatea aceasta poartă numele de Esculeu, fiindcă acolo au făcut jurământul. Iar Tuhutum, din ziua aceea, a stăpânit ţara în pace şi în fericire şi urmaşii lui au stăpânit-o până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt. Iar Tuhutum a dat naştere lui Horca, Horca a dat naştere lui Geula şi Zubor [4]). Geula a avut două fete, dintre cari una se chema Caroldu şi cealaltă Saroltu [5]). Sarolt a fost mama regelui Ştefan cel Sfânt. Iar Zumbor a dat naştere lui Geula

---

1) *Almas, ung. Almás*, un afluent al Someşului.

2) *Copus*, ung. Kapus, Căpuşul, un afluent al Someşului.

3) *Esculeu*, ung. Esküllö, localitate în apropierea Clujului, Vorba Esculeu ar veni de la ung. *esküdni*, a jura.

4) *Zubor*, ung. Zobor.

5) *Caroldu şi Sarolt.* După filologii unguri, în Caroldu am avea turc. *kara* negru şi în Sarolt turc. *sari*, alb. Cf. V. Motogna, *Anonymus în istoriografia ungurească mai nouă*, în *Rev. ist.* XIII, a. 1927.

6) *Zombor*, ung. Zombor.

www.dacoromanica.ro

cel Mic, tatăl lui Bue şi Bucne, în timpul căruia regele Ştefan cel Sfânt a subjugat ţara Ultrasilvană. Pe Geula chiar l-a dus legat în Ungaria şi l-a ţinut în închisoare toată vieaţa, fiindcă era păgân şi n'a voit să se încreştineze şi lucra împotriva regelui Ştefan cel Sfânt, cu toate că i-a fost rudă după mamă.

XXVIII. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Iar Tosu şi Zobolsu, câştigând victoria, s'au întors la ducele Arpad, după ce subjugaseră întregul popor dela fluviul Zomus până la Cris şi nimenea n'a îndrăznit să-şi ridice mâna împotriva lor. Şi chiar Monumerout, ducele lor, mai mult se pregătea de drum, să meargă în Grecia, decât să vină împotriva lor. Şi plecând de acolo, s'au coborât pe lângă un oarecare râu, numit Humusouer [1]) şi au ajuns până la rovina Zerep [2]). Şi plecând de aci au ajuns până la Zeguholmu [3]) şi aci au voit să treacă peste Criş ca să dea lupta cu Menumorout, dar sosind soldaţii lui Menumorout le-au împedicat trecerea. Plecând apoi de aici au mers călări o zi întreagă şi şi-au aşezat tabăra lângă un deal mic, şi de aci pornind călări pe lângă râul Turu [4]), au ajuns la Tisa. Şi în portul Drugma [5]), au trecut peste fluviul Tisa, unde din bunătatea lui Arpad a câştigat mult pământ pentru un oare care ostaş cuman, cu numele Huhot [6]), ai cărui urmaşi îl stăpânesc până astăzi.

XXIX. DESPRE INTOARCEREA LOR.

Pe când treceau cu plutele peste fluviul Tisa, au trimis înainte soli la ducele Arpad ca să-i anunţe bucuria scăpării [7]). Aceştia când au sosit la ducele Arpad şi i-au vestit că Zobolsu şi Tosu s'au întors cu armata sănătoşi şi teferi şi că vadul Drugma l-au trecut cu toţii, ducele Arpad aflând că Tosu şi Zobolsu s'au întors cu toate

---

1) *Humusouer* vezi nota c. XXII, 1.

2) *Zerep*, ung. Szerepsár, lutum Zerep, în judeţul Bihor.

3) *Zeguholmu*, ung. Szeghalom, lângă Criş.

4) *Turu*, ung. Túr, un fluviu, afluent al Crişului. Numele foarte răspândit în ţările slave arată că origina lui e slavă, cf. Moór, *op. cit.* p. 444.

5) *Drugma*, ung. Dorogma, un vad peste Tisa.

6) *Huhot*, ung. Ohat, numele unui soldat cuman.

7) *Bucuria scăpării.* Din acest pasajiu, precum şi din altele ale cronicei Anonimului, rezultă că Ungurii n'au ocupat ţara fără lupte. Ei au cucerit-o cu armele.

www.dacoromanica.ro

oştile lor sănătoşi şi neatinşi şi că au trecut peste fluviul Tisa, a făcut un mare chef şi a dăruit cu diferite daruri pe vestitorii bucuriei. Iar când Thosu şi Zobolsu erau să intre în curtea ducelui, ducele a trimis întru întâmpinarea lor pe toţi soldaţii săi şi astfel i-a primit cu mare bucurie. Şi, după obiceiul domnilor celor buni de a preţui pe credincioşii lor, aproape în fiecare zi, îi poftea la masa sa să-i ospăteze şi le-a dat multe daruri. De asemenea, şi ei au prezentat ducelui Arpad diferite daruri şi pe fiii locuitorilor luaţi ca obstatici.

XXX. DESPRE DUCELE SALANUS.

Iar, după trecere de câteva zile, ducele Arpad şi fruntaşii săi, după ce s'au consfătuit împreună, au trimis, ca de bucurie, soli la ducele Salanus cari să-i vestească victoria lui Thosu şi a lui Bulsuu, precum şi a lui Tuhutum şi să-i ceară ţara până la fluviul Zogea [1]). Ceeace s'a şi făcut. Căci au fost trimişi Etu şi Voyta cari întâlnind pe ducele Salanus în câmpia nisipoasă dela Olpar, i-au vestit bucuria cu care au fost însărcinaţi şi au pretins dela el teritoriul până la fluviul Zogea. Când a auzit aceasta ducele Salanus, a fost cuprins de o mare spaimă şi teritoriul pretins de la el, de frică l-a cedat ducelui Arpad până la fluviul Zogea şi a prezentat solilor diferite daruri. Iar în ziua a şaptea Etu şi Voyta, luându-şi rămas bun, s'au întors la domnul lor. Ducele Arpad i-a primit cu mare cinste şi aflând despre misiunea lor, a fost mare bucurie la curtea ducelui. Şi acesta a căutat să dăruiască credincioşilor săi locuri şi proprietăţi mari.

XXXI. DESPRE PLECAREA DIN ZEREMSU.

In urmă, ducele şi principii săi au plecat din Zeremsu şi au trecut peste fluviul Souyou, în locul unde se varsă în el apa Honradului. Şi şi-au aşezat tabăra lângă râul Heuyou [1]) până la Tisa şi până la Emeud [2]) şi au rămas acolo o lună întreagă. Tot aci, ducele a dăruit pe Bungernec [3]), tatăl lui Borsu, cu o moşie mare, dela flu-

1) *Zogua* sau *Zogea*, ung. Zagyya, afluent al Tisei.

2) *Heuyou*, ung. Hèjő, afluent al Tisei. Etimologia cuvântului ar fi hèvhé «cald» şi jò «fluviu». Cf. Pais D. *op. cit.* p. 118.

3) *Emeud* ung. Emőd, localitate, pe malul drept al Tisei.

4) *Bungernec*, ung. Bőnger. *Nec* este sufixa dativului unguresc, care a trecut în latineasca Anonimului.

www.dacoromanica.ro

viul Topolucea [1]) până la fluviul Souyou, care acum se chiamă Miscoucy [2]) şi i-a dăruit fortăreaţa ce se numeşte Geuru [3]) şi din această fortăreaţă, fiul său Borsu, împreună cu fortăreaţa ce se numeşte Borsod, a făcut un singur comitat.

XXXII. DESPRE FORTĂREAŢA URSUUR ŞI FLUVIUL EGUR.

După aceea ducele Arpad şi nobilii săi au plecat de aci şi, venind până la fluviul Naragy [4]), şi-au aşezat tabăra lângă păraele unor ape, în locul ce se numeşte acum Casu [5]). Aci i-a dăruit o monie mare lui Ousadunec [6]), tatăl lui Ursuur şi aci, în urmă, Ursuur, fiul său, a zidit o fortăreaţă, la izvorul acelui fluviu, care acum poartă numele de fortăreaţa Ursuur. Iar ducele Arpad, împreună cu ai săi, plecând de aici, au venit până la fluviul Egur [7]) şi după ce şi-au făcut corturi, au rămas aci mai multe zile şi muntele acela, în vârful căruia i-au făcut ducelui un cort acoperit cu frunze, l-au numit Zenuholmu [8]), iar tabăra lor se întindea dela râul Ystoros [9]) până la fortăreaţa Purozlou [10]). Plecând apoi de aci au ajuns la fluviul Zogea şi şi-au aşezat tabăra lângă acel fluviu, dela Tisa până la pădurea Matra [11]) şi şi-au subjugat pe toţi locuitorii ţării, dela Cris până la fluviul Zogeva şi până la pădurea Zepus [12]). Apoi ducele Arpad a dat lui Edunec şi lui Edumenec [13]) mult teritoriu din pădurea Matra, unde în urmă nepotul lor, Pota [14]), a zidit o fortăreaţă.

---

1) *Topolucea* ung. Topolca, fluviu lângă Miscolţ. Cuvântul este de origine slavă şi-l regăsim în Topliţele din alte judeţe.

2) *Miscoucy*, ung. Miskolc, terra magna que nunc vocatur Miscoucy.

3) *Geuru*, ung. *Gvőr*. fortăreaţă vestită. în dreapta Tisei.

4) *Naragy*, ung. *Nyárád*, un râu în Borsod.

5) *Casu*, ung. Kács, fortăreaţă în dreapta Tisei.

6) *Ousadunec*, vezi nota c. VIII. 4.

7) *Egur*, ung. Eger, afluent al Tisei.

8) *Zenuholmu*, ung. Szinhalom, un munte lângă fluviul Eger.

9) *Ystoros*, ung. Ostoros, părău în dreapta Tisei.

10) *Purozlou*, ung. Poroszló, fortăreaţă lângă Eger. Pais D. *op. cit.* p. 134 face apropiere între Poroszlo şi slavul Preslav.

11) *Matra*, ung. Mátra, munte şi pădure între Tisa şi Dunăre.

12) *Zepus*, ung. Szepes, Szepsi, Zips.

13) *Edunek şi Edumenec*, forma de dativ ungurese trecută în textul latin al Anonimului.

14) *Pota* ung. Pata.

www.dacoromanica.ro

Din seminţia acestora şi-a tras originea, după mult timp în urmă, regele Samuel, care pentru cucernicia sa se numea Oba [1]).

XXXIII. DESPRE FORTĂREAŢA NOUGRAD ŞI NITRA.

Tot în această vreme,ducele Arpad văzându-se atât de mult înălţat de generalii săi şi în siguranţă, după ce a ţinut sfat împreună cu ei, a trimis mai mulţi oşteni într'o expediţie de războiu ca să cucerească poporul din fortăreaţa Gumur [2]) şi Nougrad [3]) şi dacă i-ar sluji norocul să se urce spre graniţa Boemiei [4]) până la Nitra [5]). Iar în fruntea celor ce plecau la războiu le-a dat ca şefi şi conducători pe cei doi fii ai unchiului său, ai lui Hulec [6]), pe Zuardu [7]) şi Cadusa şi de asemenea pe Huba, unul dintre personagiile principale. Atunci acese trei căpetenii, luându-şi rămas bun dela Arpad, au plecat din locul ce se numeşte Paztuh [8]), mergând călare pe lângă fluviul Hongun [9]) şi au trecut apa aceasta, lângă fluviul Souyou. Şi de aci, au plecat în părţile fortăreţii Gumur şi au ajuns până la muntele Bulhadu [10]); şi de aici, venind în părţile Nougradului, au ajuns până la râul Caliga [11]). Iar de aici ieşind, au mers pe malurile Dunării şi, trecând râul Wereuecca [12]) şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Ypul [13]). Şi fiindcă ajutorul luiDumnezeu era cu ei, toată lumea avea teamă şi, mai ales, pentru aceea aveau teamă de ei, fiindcă auziseră că ducele Arpad, fiul ducelui Almus, se trage din neamul regelui Athila. Atunci toţi Sclavii locuitorii ţării cari dintru început erau ai ducelui Salanus, de frica lor, s'au supus de bunăvoie, ni-

---

1) *Oba Samuel,* pare a fi Aba, tată şi Samuel. Numele Samuel nu se găseşte în lista regilor unguri.

2) *Gumur,* ung. Gömör, fortăreaţă lângă râul Sajó.

3) *Nougrad,* ung. Nógrad, cetate la nordul Dunării. Numirea este slavă.

4) *Boemii.* După acest pasagiu al lui Anonymus, Boemii n'ar fi fost în Ungaria la venirea Ungurilor.

5) *Nitra,* ung. Nyitra, fortăreaţă vestită şi foarte veche, pe fluviul cu acelaşi nume.

6) *Hulec,* vezi nota c. VIII. 1.

7) *Zuardu, Cadusa* vezi nota c. VII. 1.

8) *Paztuh,* ung. Pasztó, localitate lângă râul Zagyva.

9) *Hongun,* ung. Hangony, afluent al lui Sajó.

10) *Bulhadu,* ung. Bolhad, munţi la nord de cotitura Dunării.

11) *Caliga,* ung. Galga, afluent al Zagyvei.

12) *Wereuecca,* ung. Veröce, un pârâu ce se varsă în Dunăre, nu departe de cotitura acesteia.

13) *Ypul,* ung. Ipoly, afluent al Dunării.

www.dacoromanica.ro

meni neîndrăznind să ridice mâna şi le slujeau cu atâta teamă şi groază, ca şi când ar fi fost de mai înainte domnii lor. Iar Zuardu şi Cadusa ,şi de aşişderea Huba, din care se trage înţeleptul Zemera [1]), după ce au văzut că şi-au subjugat fără luptă mult popor, au făcut o mare petrecere şi locuitorilor mai de seamă ai ţării cari îşi dăduseră pe fiii lor ca obstatici le-au dăruit diferite daruri şi cu vorbe molcomitoare i-au adus, fără război, subt domnia ducelui Arpad, şi i-au luat cu ei în expediţia de război, iar pe fiii lor, primindu-i ca obstatici, i-au trimis înapoi, cu diferite daruri la ducele Arpad. De aceea, ducele Arpad şi nobilii săi s'au înveselit neobicinuit de mult, iar celor ce le-au adus bucuria le-a dat daruri multe.

XXXIV. DESPRE FLUVIUL GRON ŞI FORTĂREAŢA BORSU.

Intr'aceea, Zuard şi Cadusa, fiii lui Hulec şi nu mai puţin Huba şi toată oştirea lor au trecut peste fluviul Ypul, lângă Dunăre. Şi, în ziua următoare, trecând peste fluviul Gron [2]) şi-au aşezat tabăra pe un câmp lângă oarecare cetate de pământ ce se chiamă Varod [3]). Şi după ce au cucerit acea fortăreaţă, au rămas acolo trei zile, în aşteptarea lui Borsu, fiul lui Bunger, pe care ducele Arpad îl trimisese cu o mare armată în ajutorul lor. A patra zi, sosind la ei Borsu cu o puternică trupă, toţi locuitorii ţării s'au îngrozit şi nimeni n'a îndrăznit să ridice mâna împotriva lor. Atunci ăşti patru domni, sfătuindu-se între ei, la rugămintea locuitorilor, credincioşi lor, au hotărât ca a treia parte din armată, împreună cu locuitorii autochtoni să se ducă în pădurea Zouolon [4]) ca să facă la hotarul ţării fortificaţii solide, atât de piatră cât şi de lemn, pentru ca niciodată să nu mai poată intra Boemii sau Polonii în ţara lor pentru furt sau jaf. Şi, cu o înţelegere unanimă, au trimis în cauza aceasta pe Borsu, fiul lui Bunger, cu ostaşii săi. Şi pe când mergeau călare pe lângă fluviul Gron, un cerb, scăpând cu fuga dinaintea lor, s'a urcat pe vârful unui munte. Borsu, urmărindu-l în fuga mare, l-a ucis în vârful muntelui, lovindu-l cu săgeata. Şi atunci privind Borsu munţii de jur împrejur, şi-a pus în gând să construiască acolo o fortăreaţă foarte puternică pe vârful unui munte înalt, căruia i-a dat numele său, încât poartă numele de fortăreaţa Borsu [5]). Şi de

1) *Zemera*, ung. Szemere, nume de persoană şi de localitate.
2) *Gron*, ung. Garam, afluent al Dunării.
3) *Varod*, ung. Várad, fortăreaţă pe fluviul Gran.
4) *Zouolon* şi *Zouolun*, ung. Zólyom, fortăreaţă şi pădure.
5) *Castrum Borsu*, ung. Bors vára, fortăreaţă pe stânga Granului.

www.dacoromanica.ro

aci a pornit cu oştile până la pădurea Zouolon şi a pus să se facă o fortificaţie mare de piatră care acum se chiamă fortăreaţa Borsod-Zouolon.

XXXV. DESPRE CETATEA NITRA.

Zuard şi Cadusa, precum şi Huba, după plecarea lui Borsu, venind împreună cu toate trupele lor din fortăreaţa ce se numeşte Warod şi-au aşezat tabăra dincolo de pădurea Tursoc [1]), lângă râul Sytua [2]), iar a doua zi au trimis câţiva spioni pe cari îi ştiau mai îndrăzneţi cari să treacă râul Nitra şi să iscodească nu cumva ar putea să ajungă fără lupte până la cetatea Nytra? Aceştia, venind în goana mare până la părâul Turmas [3]), unde se varsă în părâul Nytra, au văzut că locuitorii acelei provincii, Slavi şi Boeni, li se pot împotrivi cu ajutorul ducelui Boemilor. Pentru că, după moartea regelui Athila, ţara ce se cuprinde între Wag şi Gron, de la Dunăre până la fluviul Morova [4]), a ocupat-o ducele Boemilor şi a prefăcut-o într'un ducat. Şi, pe vremea aceea, mulţumită ducelui din Boemia, a fost făcut duce în Nitra Zubur [5]).

XXXVI. DESPRE SPIONII TRIMIŞI DE DUCI.

Când însă spionii trimişi de Zuard şi Cadusa au văzut că Sclavii şi Boemii nu sunt în stare să li se împotrivească, au aruncat, în trei rânduri, săgeţi asupra lor şi cu loviturile săgeţilor au omorât câţiva dintre ei. Văzând aceasta Sclavii şi Boemii pe cari îi pusese de pază Zubur că aceia cari se numesc hetumoger întrebuinţează astfel de arme, s'au înfricoşat grozav, fiindcă nici odată ei n'au mai văzut astfel de arme. Şi, numai decât, au dat de ştire domnului lor Zubur şi celorlalţi principi din această provincie.

XXXVII. DESPRE LUPTA DUCILOR LUI ARPAD.

Atunci Zubur, auzind aceasta, a venit cu ajutorul Boemilor înaintea lor cu oaste multă ca să se lupte cu ei şi când ambele ar-

---

1) *Tursoc*, ung. Tursok, numele unei păduri în dreapta Granului.
2) *Sytua*, ung. Zsitva, afluent al Dunării.
3) *Turmas*, ung. Tormos, părău lângă localitatea Tormos.
4) *Morava şi Morva*, Morava la frontiera vechei Ungarii.
5) *Zubur*, ung. Zobor, munte lângă fluviul Nitra.

www.dacoromanica.ro

mate au ajuns la fluviul Nitra, Zuard, Cadusa şi Huba au voit să treacă peste fluviu. Dar Zubur, ducele din Nitra, şi soldaţii săi, prin lupte îndelungate împotriva lor, n'au voit nici de cum să le îngăduie trecerea. Şi războindu-se multă vreme, Ungurii au ucis mai mulţi Boemi şi Sclavi, lovindu-i cu săgeţile. Dar, din pricina inundaţiilor de ape, timp de trei zile, Ungurii n'au putut nici de cum să treacă; în sfârşit, în ziua a patra, Boemii şi toţi Sclavii din Nitra, văzând curajul Ungurilor şi ne mai putând suporta loviturile de săgeţi, au luat-o la fugă şi în grabă mare, spre a-şi scăpa vieaţa, s'au închis îngroziţi în cetatea Nitra. Zuard, Cadusa şi Huba, precum şi ceilalţi ostaşi, urmărindu-i până în cetate, pe unii dintre ei i-au omorât, pe câţiva i-au rănit, pe alţii i-au luat ca prizonieri. Iar Zubur, ducele lor, voind să lupte împotrivă-le pe când fugea, a căzut jos de lancea lui Cadusa şi, fiind prins, a fost aruncat în închisoare ,iar ceilalţi închişi în cetate, rămaseră ca muţi. Dar, în ziua următoare, Zuard, Cadusa şi Huba, cu mulţimea înarmată a oştirilor, au început să atace cu putere, pe toate căile, cetatea Nitra. Şi Dumnezeu le-a dat o victorie strălucită şi, luptând, au intrat înlăuntru şi mult sânge de duşman au vărsat acolo. Apoi duşi de mânie, pe Zuburiu, ducele acelei provincii, pe care îl prinseseră cu trei zile înainte, târându-l pe un munte înalt, îl spânzurară în furci. De unde muntele acela, de atunci şi până astăzi, se numeşte muntele Zubur. In urma acestui fapt, toţi oamenii din acea ţară au fost cuprinşi de groază şi toţi nobilii şi-au dat pe fiii lor ca obstatici. Şi toate popoarele din acel ţinut, până la fluviul Wag, li s'au supus. Şi fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era cu ei, n'au subjugat numai pe aceştia, ci au cuprins şi toate fortăreţele lor, al căror nume sunt până în ziua de astăzi: Stumtey [1]), Colgoucy [2]), Trusum [3]), Blundus [4]) şi Bana [5]) şi orânduind paznici în fortăreţe, au înaintat până la fluviul Moroa. Şi făcând fortificaţii puternice au fixat graniţile ţării Ungariei până la Borona [6]) şi Saruuar [7]). Şi victorioşi s'au întors la ducele Arpad, ducându-i cu sine pe toţi necredincioşii din acea regiune, legaţi în lanţuri de fier. Iar când Zuard, Cadusa şi deasemenea şi Huba au

1) *Stumtey*, ung. Sempte, pe stânga fluviului Vaag.
2) *Colgoucy*, ung. Galgoc, în regiunea fluviului Vaag.
3) *Trusum*, ung. Trencsén, în aceeaşi regiune.
4) *Blundus*, ung. Bolondoc în aceeaşi regiune, la sud de Trencsén
5) *Bana*, ung. Bán, în apropriere de Bolondoc.
6) *Borona*, ung. Borona, localitate în nordul fostei Ungarii.
7) *Saruuar*, ung. Sárvár, probabil lângă fluviul Morava.

www.dacoromanica.ro

sosit cu toţi prizonierii lor, sănătoşi şi teferi la ducele Arpad, a fost o mare bucurie la curtea ducelui. Şi, la sfatul şi rugămintea nobililor, ducele a dăruit, după ce le-a luat jurământul chiar acestor necredincioşi din părţile Nitrei, pământuri, în diferite localităţi, ca nu cumva, devenind şi mai necredincioşi şi întorcându-se în patrie să corupă pe credincioşii cari locuiau la graniţile Nitrei. Şi, în mijlocul acestei mari bucurii, ducele Arpad a făcut pe Huba, comite al Nitrei şi al altor fortăreţe şi i-a dat în proprietate moşia de lângă fluviul Sytuua până la pădurea Tursoc.

XXXVIII. DESPRE ARMATA GRECILOR ŞI BULGARILOR.

Intr'acea ducele Salanus, aflând despre puterea şi faptele Ungurilor, s'a temut ca un cumva, împinşi de mânie să-l gonească într'o zi din regatul său. De aceea, sfătuindu-se cu ai săi, a trimis soli la împăratul Grecilor şi la ducele Bulgarilor ca să-i trimeată ajutor să se lupte cu Arpad, ducele Ungurilor. Impăratul Grecilor şi ducele Bulgarilor au trimis ducelui Salanus o mare armată, care, sosind la ducele Salanus, în locul ce se chiamă Tetel [1]), a fost o mare veselie la curtea ducelui. A doua zi însă ducele Salanus şi nobilii săi, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis soli la ducele Arpad spunându-i să le părăsească ţara şi să caute să se întoarcă acasă în pământul lor natal. Iar, când aceştia au ajuns la ducele Arpad şi i-au comunicat solia ducelui Salanus, ducele Arpad şi nobilii săi supărându-se, i-au răspuns, prin aceiaşi delegaţi, ducelui Salanus: «Ţara care este situată între Dunăre şi Tisa şi, în afară de aceasta, apa Dunării care curge de la Ratisbona în Grecia, le-am cumpărat cu banii noştri, în timpul când eram noui veniţi şi ca preţ i-am trimis doisprezece cai albi şi altele, ca mai sus. Chiar el lăudându-şi bunătatea ţării sale, a trimis un braţ de iarbă din câmpia nisipoasă dela Olpar şi două ulcioare de apă de Dunăre. De aceea, povăţuim pe stăpânul vostru, ducele Salanus, să părăsească ţara noastră şi să plece cât mai de grabă în ţara bulgărească, de unde a descălecat strămoşul său, după moartea regelui Athila, răstrămoşul nostru. Iar de nu va face aşa să ştie că în timpul cel mai scurt, noi vom avea războiu cu el». Iar delegaţii, auzind aceasta, după ce şi-au luat rămas bun, s'au dus de grabă, cu faţa ploată, la ducele Salanus. Ducele Arpad însă şi nobilii săi, plecând, cu întreaga lor armată, dela fluviul Zogea, şi-au aşezat

1) *Tetel*, ung. Titel, localitate între Tisa şi Dunăre.

www.dacoromanica.ro

tabăra lângă muntele Teteuetlen [1]) până la Tisa; apoi, venind pe malurile Tisei, au ajuns până la câmpia nisipoasă a Olparului.

XXXIX. DESPRE PLECAREA DUCELUI SALANUS IN CONTRA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Salanus, plecând, cu ajutorul Grecilor şi al Bulgarilor, din Tetel, la îndemnul alor săi, a început cu mare furie să alerge călare împotriva ducelui Arpad şi în timp ce ambele armate, aproape una lângă alta, au înoptat, nici unul dintre ei n'au îndrăznit să doarmă toată noaptea, ci, ţinându-şi cu mâinile caii înşalaţi, au petrecut neadormiţi toată noaptea. Când însă s'a făcut ziuă, încă înainte de aurora, ambele părţi s'au pregătit de războiu. Dar ducele Arpad, în sprijinul căruia era Dumnezeul tuturora, încingându-şi armele şi orânduindu-şi linia de bătaie, s'a rugat lui Dumnezeu cu lacrămile în ochi şi şi-a îmbărbătat soldaţii spunându-le: «O Scithici, voi cari din cauza îngâmfării Bulgarilor vă numiţi Hungari, după fortăreaţa Hungu, nu vă uitaţi, de teama Grecilor, de săbiile voastre şi nu vă pierdeţi renumele vostru cel bun. Ci, neînfricaţi şi vitejeşte, să ne batem împotriva Grecilor şi a Bulgarilor cari seamănă cu femeile noastre şi să ne temem de gloata de Greci, ca de o gloată de femei». Auzind acestea soldaţii săi, au prins mult curaj şi numai decât Lelu, fiul lui Tosu, a sunat din trompetă şi Bulsu [2]), fiul lui Bogat [3]), ridicând steagul, încep să vină să lupte împotriva Bulgarilor în frontul întâiu. Şi amândouă armatele duşmane s'au înhăţat la luptă şi au început să se bată între ele cu înverşunare. Şi după ce întreaga oaste a ducelui Arpad s'a angajat în luptă, faţă în faţă, în contra Grecilor, cădeau morţi foarte mulţi Greci. Iar când mai sus numitul Salanus a văzut că ai săi dau înapoi din luptă, spre a-şi scăpa vieaţa, a luat-o la fugă şi s'a dus în grabă spre Alba Bulgariei [4]). Dar Grecii şi Bulgarii, cuprinşi de spaima Ungurilor, au uitat de drumul pe care veniseră şi puşi pe fugă, ca să scape cu vieaţă, au socotit Tisa drept o apă mică şi au căutat să o treacă cu înotul. Fiindcă însă erau cuprinşi de teamă şi groază, de frica Ungurilor mai toţi au murit în fluviul Tisa şi de abia au mai scăpat câţiva cari

---

1) *Teteuetlen*, ung. Tetétlen, munte în apropierea oraşului Solnoc

2) *Bulsu*, ung. Bulcsu, soldat ungur.

3) *Bogat*, ung. Bogat, tatăl lui Bulsu.

4) *Alba Bulgariei*, este Belgradul de astăzi. La venirea Ungurilor, Bulgarii stăpâneau şi Belgradul

www.dacoromanica.ro

să ducă împăratului vestea nenorocirii lor. Din această cauză, locul acela, unde au murit Grecii, din ziua aceea şi până astăzi, poartă numele de vadul Grecilor [1]).

XL. DESPRE VICTORIA DUCELUI ARPAD.

Iar ducele Arpad şi ostaşii săi, câştigând victoria, au plecat de aci şi au ajuns până la lacul ce se numeşte Curtueltou [2]) şi au rămas acolo lângă pădurea Gemelsen [3]) trei zeci şi patru de zile. Şi în localitatea aceasta, ducele şi nobilii săi au orânduit toate legile consuetudinare ale regatului şi toate drepturile, cum să fie slujiţi ducele şi nobilii, sau cum să se facă judecăţile pentru crimele de tot felul ce s'ar săvârşi. Şi tot aci, ducele a dăruit nobililor cari au venit cu el diferite moşii împreună cu toţi locuitorii lor. Şi locul acela, unde s'au stabilit toate acestea, Ungurii l-au numit după graiul lor Scerii [4]), fiindcă aci s'au orânduit toate afacerile regatului. Şi ducele a dat locul acesta lui Oundunec, tatăl lui Ete, dela Tisa până la lacul Botua [5]) şi dela Curtueltou până la câmpia nisipoasă Olpar. In urmă însă, trecând câtăva vreme, Ethe, fiul lui Oundu, strângând o mulţime de Sclavi, a făcut să se construească între fortăreaţa Olpar şi vadul Beuldu o fortăreaţă foarte puternică, de pământ, pe care Sclavii, pe graiul lor, au numit-o Surungrad, adecă Cetatea Neagră [6]).

XLI. DESPRE PLECAREA LUI ARPAD.

Iar, după aceea, ducele Arpad şi nobilii săi au plecat de aci şi au venit la Titulum [7]) subjugându-şi poporul. In urmă, plecând au ajuns la portul Zoloncaman [8]) şi a adus sub jugul său toate popu-

---

1) *Vadul Grecilor.* Nu se ştie unde va fi fost acest vad. Pais. D. *op. cit.* p. 116, presupune că va fi fost lângă Olpar.

2) *Curtueltou,* ung. Körtvelytó, în dreapta Tisei. Cuvântul este format din körte, păr şi tó, lac.

3) *Gemelsen,* ung. Gyümölcsény, o pădure în dreapta Tisei, gyümölcs înseamnă în ungureşte, fruct, poamă.

4) *Scerij,* ung. Szeri, locaitate în dreapta Tisei.

5) *Botua,* ung. Botva, o mlaştină, lat. *stagnum,* în stânga Dunării.

6) *Surungrad,* ung. Csongrád, cetate în dreapta Tisei. In Surungard întrevedem elementele cern şi grad. Surungard ar însemna Cetatea Neagră.

7) *Titulum,* vezi c. XXXVIII, 1.

8) *Zoloncaman,* ung. Szalánkamen, port la Dunăre. Zoloncaman este pus legătură cu numele principelui bulgar Salanus.

www.dacoromanica.ro

laţiunile de lângă Tisa şi Dunăre şi pornind de aci au ajuns în părţile Budrugului [1]) şi şi-a aşezat tabăra lângă râul Uoyos [2]). Şi, în părţile acelea, ducele a dăruit mult teritoriu, împreună cu locuitori cu tot, lui Tosunec [3]), tatăl lui Lelu şi bunicului său după mama Culpun [4]), tatăl lui Botond [5]). Apoi ducele Arpad consfătuindu-se cu fruntaşii săi, au hotărât să trimeată, din pricina ducelui Salanus, o armată dincolo de Dunăre, împotriva Albei Bulgariei. In fruntea acestei armate a pus ca şefi şi conducători pe Lelu, fiul lui Tosu, pe Bulsuu, fiul lui Bogat şi pe Botond, fiul lui Culpun, cari, luându-şi rămas bun dela ducele Arpad, au plecat călări şi au trecut Dunărea, fără să li se împotrivească cineva, în locul unde Zova [6]) se varsă în Dunăre. Şi pornind de aci au început să se îndrepte călări spre cetatea Alba Bulgariei. Atunci ducele Bulgarilor, rubedenie cu ducele Salanus, a venit aproape cu o mare oaste spre a se bate cu ei, cu ajutorul Grecilor. A doua zi, ambele oştiri au fost aşezate în linie de bătaie în câmpia de lângă malurile Dunării. Atunci Lelu, fiul lui Tosu, ridicând numai decât steagul prevăzut cu semnul său, şi Bulsu, fiul lui Bogat, sunând din trompeta de războiu, s'au apropiat la luptă şi cetele ambilor duşmani s'au încăerat în părţi şi au început să se bată între ele cu înverşunare. Şi au fost omorâţi foarte mulţi dintre Greci şi Bulgari şi unii dintre ei au fost făcuţi prizonieri. Dar, când a văzut ducele Bulgariei că ai săi dau înapoi din luptă, a luat-o la fugă ca să-şi scape vieaţa şi a intrat în cetatea Alba. Atunci Lelu, Bulsu şi de asemenea şi Botond câştigând victoria, şi-au aşezat tabăra lângă Dunăre, ceva mai jos, pe o câmpie şi au pus să se aducă înaintea lor toţi prizonierii Bulgarilor şi Grecilor pe cari, legându-i în fiare, i-au trimis în Ungaria ducelui Arpad.

XLII. DESPRE SOLII DUCELUI BULGARIEI.

A doua zi însă ducele Bulgariei a trimis, cu diferite daruri, soli la Lelu şi Bulsu şi Botond, rugându-i stăruitor să mijlocească pacea, dându-le pe deasupra de ştire că nu reţine partea ducelui

---

1) *Budrug*, ung. Bodrog, regiune lângă Dunăre.
2) *Uoyos*, ung. Vajas, fluviu şi o ramură a Dunării.
3) *Tosunec*, ung. Tas. Nec este sufixa dativului unguresc.
4) *Culpun*, ung. Kölpény, nume de localitate, lângă Sava.
5) *Botond*, ung. Botond.
6) *Zoua*, fluviul Sava.

www.dacoromanica.ro

Salanus, unchiul său. Ci că el, ca supus, va sluji cu credinţă lui Arpad, ducele Ungariei, şi-i va plăti un tribut anual. Iar ei, făcând pace şi primind ca obstatic pe propriul fiu al ducelui, au plecat cu multe averi de ale Bulgarilor şi pe ducele lor l-au lăsat să se retragă nevătămat. In urmă, plecând de aci, s'au dus până la poarta Wazil [1]) şi plecând de aci au subjugat ţara Rasiei [2]) şi au capturat pe ducele ei, ţinându-l multă vreme legat în fiare. Apoi plecând de aci, au ajuns până la mare şi toate popoarele din acea ţară le-au subjugat, prin influenţa lor şi fără lupte, stăpânirii lui Arpad, ducele Ungurilor. Şi au cucerit cetatea Spaleto [3]) şi au supus Croatia [4]) întreagă şi, plecând de aci, au luat ca obstatici pe fiii nobililor şi s'au întors în Ungaria la ducele Arpad. Iar, dacă războaele acestora şi toate isprăvile lor vitejeşti n'aţi voi să le credeţi din scrisul acestor pagini, credeţi atunci cântecele limbute ale cântăreţilor şi poveştile închipuite ale ţăranilor cari nici până astăzi n'au dat uitării faptele vitejeşti şi războaiele Ungurilor [5]). Dar unii spun, că ar fi mers chiar până la Constantinopol şi că Botond ar fi lovit cu barda sa în poarta de aur a Constantinopolului. Eu însă, fiindcă n'am aflat despre această ispravă în nici o carte a vreunui istoric, ci am aflat-o numai din poveştile false ale ţăranilor, de aceea în prezenta lucrare mi-am propus să nu o descriu.

XLIII. DESPRE FORTĂREŢELE ZABRAG, POSAGA ŞI ULCU

Plecând de aci Bulsu, Lelu şi Botond, după ce s'au scoborât prin pădurea ce se chiamă Peturgoz [6]), şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Culpe [7]). Şi trecând peste acest fluviu, au ajuns la fluviul Zoua. Şi, după ce au trecut peste Zoua, au cuprins fortăreaţa Za-

1) *Wazil*, localitate în Bulgaria, între Sofia şi Philippopol, *Claustra sancti Basilii*.

2) *Ţara Rasiei*, Racy, Serbia de sud.

3) *Spaleto*, civitas *Spaletina*, este Spalato din Dalmaţia.

4) *Crouacia*, Croaţia, a căreia întindere nu va fi fost, de sigur, cea de *mai* târziu.

5) *Războaiele Ungurilor*. Atragem atenţia asupra constatării lui Anonymus că exista, pe vremea sa, o tradiţie a istoriei popoarelor din Ungaria. Din această tradiţie ce se cânta pe la toate răspântiile, Anonymus ia numai ceea ce îi se pare mai vrednic.

6) *Peturgoz*, ung. Pétergaz. Este pădurea Petrovagora, din Croaţia.

7) *Culpe*, ung. Kulpa, este un afluent în dreapta Savei.

www.dacoromanica.ro

brag [1]) şi de aci, mergând călări, au cucerit fortăreaţa Posaga [2]) şi fortăreaţa Ulcou [3]). Şi plecând de aci, au trecut peste Dunăre la Vadul Grecilor şi au sosit la curtea ducelui Arpad. Şi fiindcă Lelu, Bulsu şi Botond şi ceilalţi ostaşi s'au întors sănătoşi şi teferi la ducele Arpad după un an de zile, repurtând o mare victorie, la curtea ducelui a fost mare bucurie şi au făcut un ospăţ minunat şi în fiecare zi chefuiau strajnic Ungurii împreună cu diferitele naţiuni. Şi popoarele vecine, aflând despre faptele lor strălucite, alergau cu grămada la ducele Arpad şi supuindu-i-se cu credinţă curată, îl slujeau cu mare grije şi foarte mulţi au devenit musafirii lui de casă.

XLIV. DESPRE INSULA DUNĂRII

Iar, după aceasta, ducele Arpad a plecat din acele părţi, unde se află acum fortăreaţa Budrug şi s'a scoborât pe lângă Dunăre până la insula cea mare. Şi şi-a aşezat tabăra lângă insulă şi ducele Arpad şi nobilii săi, intrând în insulă, după ce au văzut rodnicia şi bogăţia locului şi poziţia întărită de apele Dunării, le-au plăcut mai mult decât se poate spune. Şi au hotărât ca insula să fie a ducelui şi ca fiecare din persoanele nobile să-şi aibă curtea şi vila sa proprie. Şi numai decât ducele Arpad, angajând maeştri a pus să i se facă case ducale strălucite şi a lăsat ca toţi caii săi obosiţi de drumul cel lung să fie aduşi aci să pască. Şi, în fruntea vizitiilor, a pus un oarecare cuman, cu numele Sepel [4]). Şi dela Sepel, şeful vizitiilor, care a rămas acolo, s'a numit insula până în ziua de astăzi cu numele de Sepel. Iar ducele Arpad şi nobilii săi au rămas aci împreună cu servitorii şi servitoarele sale în pace stăpânitori din luna lui Aprilie până în luna lui Octomvrie. Şi, lăsându-şi aci femeile, în deplină înţelegere, au ieşit din insulă şi au hotărât să meargă peste Dunăre şi să cucerească ţara Pannoniei şi să pornească războiu contra Carinthinilor [5]) şi să se pregătească să meargă în ţinuturile dela graniţa Lombardiei [6]). Şi înainte de a face aceasta,

---

1) *Zabrag*, Zagrab, Agram din Serbia de astăzi.

2) *Posaga*, fortăreaţa Pozega din Croaţia.

3) *Vlcou*, Vukovár, lângă Drava, în Serbia actuală. Etimologia cuvântului este *vlc*, lup şi radicalul cuvântului îl găsim şi în Vulcan, comună în jud. Braşov.

4) *Sepel*. ung. Csepel. Este o insulă formată de două braţe ale Dunării.

5) *Carinthini*. Carinthia era un principat pe timpul venirii Ungurilor.

6) *Lombardia*. Regiunea Padului, din Italia.

www.dacoromanica.ro

să trimeată o armată împotriva ducelui Glad care îşi avea domnia dela fluviul Mureş până la fortăreaţa Horom [1]). Din neamul acestuia, după multă vreme, pogorâse Ohtum, pe care l-a omorît Sunad. Iar în scopul acesta au fost trimişi Zuardu şi Cadusa şi Boyta cari, după ce şi-au luat rămas bun, au plecat călări şi au trecut peste Tisa la Kenesna [2]) şi au descălecat lângă râul Seztureg [3]). Şi nu s'a aflat nici un duşman care să ridice mâna împotriva lor, fiindcă groaza cuprinsese pe toţi oamenii din acea ţară. Şi, plecând de aci, au ajuns în părţile dela Beguey [4]) şi aci au rămas timp de două săptămâni, până ce toţi locuitorii din acea patrie, dela Mureş până la fluviul Timiş, li s'au supus şi au primit pe fiii lor ca obstatici. Apoi, plecând cu oastea, au venit spre fluviul Timiş şi şi-au aşezat tabăra lângă Vadul Nisipurilor [5]). Şi când au voit să treacă peste fluviul Timiş, le-a ieşit înainte Glad, din neamul căruia se trage Ohtun, ducele acelei patrii, împreună cu o mare armată de călăreţi şi de pedeştri ,cu ajutorul Cumanilor şi Bulgarilor şi Valachilor. A doua zi, însă, fiindcă nici una din cele două oştiri nu putuse să treacă de loc peste fluviul Timiş, care se găsea între ele, Zuardu a însărcinat pe fratele său Cadusa ca, împreună cu o jumătate din oastea sa, să se scoboare mai jos şi, ori cum ar putea, să treacă apa şi să înceapă lupta în contra duşmanilor. Cadusa, numai decât, dând ascultare poveţii fratelui său, a pornit călare cu o jumătate din oştire şi s'a scoborât mai jos în fuga mare. Şi, cum graţia dumnezeiască era de partea lor, trecerea le-a fost uşoară. Şi în vreme ce o parte din armata Ungurilor era dincolo, împreună cu Cadusa, şi o jumătate de parte, dincoace, împreună cu Zuard, atunci Ungurii făcură să răsune trompetele de războiu şi trecând în înot peste fluviu, încep să lupte cu înverşunare. Şi, fiindcă ajutorul lui Dumnezeu era alături de Unguri, le-a dat o mare victorie, iar duşmanii cădeau înainte-le, ca snopii după secerători. Şi în acest războiu au murit doi duci ai Cumanilor şi trei cneji ai Bulgarilor [10]). Şi însuşi Glad,

---

1) *Horon*, ung. Haram, era o fortăreaţă lângă Dunăre, în Banat. Cuvântul este de origină slavă. cf. Moór, *op. cit.* p. 442.

2) *Kenezna*, ung. Kanizsa, o localitate lângă Tisa.

3) *Seztureg*, ung. Csesztreg, afluent al Tisei de jos.

4) *Beguey*, ung. Bőge, rîul Bega, afluent al Tisei.

5) *Vadul Nisipurilor*, Vadum arenarum, ung. Fövenyrév, localitate în Banat.

6) *Vlachii*. Anonymul îi constată pentru a doua oară în Banat.

7) *Cneji* ai Bulgarilor. Instituţia românească a chinezatului o găsim şi la Bulgari.

www.dacoromanica.ro

ducele lor, numai luând-o la fugă, a putut să scape, şi armata sa întreagă s'a topit ca ceara de faţa focului şi a pierit de ascuţişul săbiilor. Apoi Zuard şi Cadusa şi Boyta, plecând de aci, au venit victorioşi spre hotarele Bulgarilor şi şi-au aşezat tabăra lângă râul Ponoucea [1]). Iar ducele Glad, luând-o la fugă, după cum am spus mai sus, a intrat de teama Ungurilor în fortăreaţa Kevea [2]). Şi, a treia zi, Zuard şi Cadusa, precum şi Boyta, din al cărui neam se trage Brucsa, orânduindu-şi armata împotriva fortăreţii Kevea, a început să dea lupta. Văzând aceasta ducele lor Glad, li-a trimis soli şi a început să ceară pace, dăruindu-le de bună voie fortăreaţa, împreună cu diferite daruri. Apoi mergând de aci, au cucerit fortăreaţa Ursova [3]) şi au locuit în ea timp de o lună şi pe Boyta, împreună cu a treia parte din armată şi cu fiii locuitorilor luaţi ca obstatici, i-au trimis la ducele Arpad. Şi, pe deasupra şi-au trimis şi solii lor, ca să le dea voie să meargă în Grecia, pentruca să cucerească toată Macedonia, dela Dunăre până la Marea Neagră. Căci pe acea vreme Ungurii în mintea lor nu doreau nimic altceva decât să ocupe ţări, să subjuge popoare şi să se îndeletnicească cu fapte războinice. Fiindcă Ungurii în timpul acela aşa de mult se bucurau de a suge sângele omenesc, ca şi lipitoarea, şi dacă n'ar fi făcut aşa n'ar fi lăsat urmaşilor lor atâtea ţări frumoase. Ce să mai spun? Boyta şi delegaţii lor au ajuns la ducele Arpad şi i-au povestit isprăvile lor. Ducele însă le-a lăudat faptele şi lui Zuard şi Cadusa le-a dat libertatea de a se duce în Grecia şi de a cuceri ţara. Şi lui Boyta, pentru serviciul său atât de credincios, i-a dăruit o moşie mare lângă Tisa, cu numele Torhus [4]). Atunci delegaţii lui Zuard şi ai fratelui său Cadusa, luându-şi rămas bun, s'au întors veseli la stăpânii lor.

XLV. DESPRE CETAŢENII BULGARILOR ŞI MACEDONENILOR.

După trecere de câteva zile, Zuard şi Cadusa, împreună cu întreaga lor armată, înălţând steagurile cu insigniile lor, au trecut peste apa Dunării şi au cucerit fortăreaţa Borons [5]), apoi s'au dus

1) *Ponoucea*, ung. Panyoca, este o ramură a Dunării.
2) *Keue*, ung. Keve. Se face în genere legătură între Keve şi Kubin.
3) *Urscia*, ung. Orsova. Vezi c. VIII, 4.
4) *Torhus*, ung. Tarras, localitate în Banat, la stânga Tisei.
5) *Borons*, ung. Baranes, azi Branicevo în Serbia.

www.dacoromanica.ro

spre fortăreaţa Scereducy [1]). Aflând despre aceasta cetăţenii Bulgarilor şi Macedonenilor, s'au speriat grozav de apariţia lor. Atunci toţi locuitorii acelei ţări şi-au trimis soli, cu daruri multe, ca să le dea în supunere ţara şi să le încredinţeze pe fiii lor ca obstatici. Zuard şi Cadusa, doritori de pace, după ce au primit darurile şi obstaticii lor, i-au slobozit în pace înapoi, ca şi pe propriul lor popor. Iar ei începură să meargă călări dincolo de poarta Wacil [2]) şi au cuprins fortăreaţa regelui Philipp [3]), apoi toată ţara, până la cetatea Cleopatra [4]) şi au cucerit şi au luat subt stăpânirea lor tot pământul dela cetatea Durasu [5]) până la ţara Rachy. Şi Zuard s'a însurat în această ţară şi poporul acela care acum se numeşte Sobamogera [6]), după moartea lui Zuard, a rămas în Grecia. Şi de aceea s'a numit de Greci soba, adecă prost, fiindcă murind stăpânul lor, nu li-a mai plăcut calea de a se întoarce în patria lor.

XLVI. DESPRE PORTUL MOGER.

După trecere de câteva zile, ducele Arpad şi toţi fruntaşii săi, plecând din insulă, în urma unei consfătuiri între ei, şi-au aşezat tabăra în deplină înţelegere şi din libera lor voinţă, dincolo de Surcusar [7]), până la rául Racus [8]). Şi, văzându-se în siguranţă din toate părţile şi că nimeni n'ar mai îndrăsni să li se opună, au trecut Dunărea. Şi portul unde s'a făcut trecerea, l'au numit portul Moger [9]), fiindcă cele şapte personagii principale, cari s'au numit hetumoger, au trecut aci, cu corăbiile lor, Dunărea. După trecerea Dunării şi-au aşezat tabăra lângă Dunăre, până la Apele Calde de Sus [10]). Şi auzind aceasta, toţi Romanii [11]) cari locuiau în Pannonia şi-au scăpat vieaţa cu fuga. A doua zi însă ducele Arpad şi toţi nobilii săi, împreună cu toţi ostaşii Ungariei au intrat în cetatea re-

---

1) *Scereducy*, o fortăreaţă, Sofia din Bulgaria.

2) *Poarta Wacil*, cf., c. XLII, 1.

3) *Fortăreaţa regelui Philipp*, este cetatea Philippopoli.

4) *Cetatea Cleopatra*, după Pais D. *op. cit.* 123, ar fi poate Neopatras din Tessalia.

5) *Durasu*, Durazzo, din Albania.

6) *Sobamogera*, ung. Csobamogyera.

7) *Surcusar*, ung. Soroksár, localitate lângă insula Sepel.

8) *Racus*, ung. Rakos, pârâu lângă Pesta.

9) *Moger*, ung. Magyarrév, vad între Pesta şi Buda.

10) *Apele calde superioare*, Aquae calidae superiores, vezi nota c. I. 5.

11) *Toţi Romani*. Anonymus constată, de mai multe ori, că Romanii trăiau mai ales dincolo de Dunăre.

www.dacoromanica.ro

gelui Athila [1]) şi au văzut toate palatele regale, unele distruse până în temelie, altele nu, şi admirau cu nesaţ toate acele edificii de piatră şi s'au bucurat nespus de mult, fiindcă au avut norocul să pună mâna, fără lupte, pe cetatea regelui Athila, din a cărui seminţie se trăgea ducele Arpad. Şi, în fiece zi, se ospătau cu mare plăcere în palatul regelui Athila, şezând unul alături de celălalt, şi toţi aveau înaintea lor sinfonii şi sunete dulci de chitară şi de fluere cu tot felul de cântece de lăutari. Bucatele şi cupele li se aduceau ducelui şi nobililor pe tăvi de aur, slujitorilor şi ţăranilor pe tăvi de argint, fiindcă Dumnezeu le dăduse în mâinile lor toate bunătăţile celorlalte regate din vecinătate. Şi petreceau din belşug şi în chip strălucit, împreună cu toţi musafirii ce veniseră la ei. Iar ducele Arpad dădu pământuri şi proprietăţi întinse oaspeţilor ce steteau cu el şi mulţi străini, aflând despre aceasta, alergau la el, felicitându-l şi rămâneau la el. Atunci ducele Arpad şi ai săi, au zăbovit veseli douăzeci de zile în cetatea regelui Athila şi toţi soldaţii unguri, stând călări înaintea ducelui, făceau cu scuturile şi lăncile lor mari exerciţii militare, iar alţii, după datina păgână, făceau jocuri cu arcurile şi săgeţile. De aceea, ducele Arpad era tare vesel şi a dăruit tuturor soldaţilor săi, împreună cu proprietăţi, diferite daruri, atât de aur cât şi de argint. Şi, în acelaşi loc, a dăruit lui Cundunec, tatăl lui Curzan, o moşie dela Cetatea regelui Athila până la cei o Sută de munţi [2]) şi până la Gyoyg [3]) şi fiului său i-a dat o fortăreaţă pentru apărarea poporului. Atunci Curzan a dat ordin ca acea fortăreaţă să se numească după propriul său nume, nume care până în ziua de astăzi nu s'a dat uitării.

XLVII. DESPRE ŢARA PANNONIEI.

Iar ducele Arpad, în ziua a 21-a, în urma unei consfătuiri, a plecat din Ecilburg, pentru ca să cucerească pentru sine Pannonia până la fluviul Drova [4]). Şi, în prima zi, şi-a aşezat tabăra lângă Dunăre spre cei o Sută de munţi. Apoi s'a luat hotărârea ca ducele să trimeată o parte din armata sa dealungul Dunării spre fortăreaţa Borona [5]) şi a numit ca şefi şi conducători pe doi dintre

---

1) *Cetatea regelui Attila*, Ecilburg, Aquincum al Romanilor.
2) *Centum montes*, ung. Százhalom, lângă Dunăre.
3) *Gyoyg*, ung. Diód, localitate în Pannonia, lângă Dunăre.
4) *Droua*, fluviul Drava.
5) *Borona*, ung. Baranya, cetate între Dunăre şi Drava.

www.dacoromanica.ro

personagiile fruntaşe şi anume pe Ete, tatăl lui Eudu şi pe Boyta, din care se trage familia Brugsa. Şi acestora, pentru devotamentul lor, ducele Arpad le-a dăruit daruri nu neînsemnate şi lui Eudu nec, fiul lui Ete, i-a dat o moşie lângă Dunăre, împreună cu nenumărate populaţii. Şi în acel loc Eudu, după ce şi-a subjugat poporul din acea parte, a zidit o fortăreaţă pe care a numit-o în limba localnicilor Zecuseu [1]) pentru că acolo şi-a aşezat scaunul şi reşedinţa. Şi, de asemenea, a dat şi lui Boyta, spre Saru [2]), împreună cu popor nenumărat, o moşie mare care până astăzi se numeşte Boyta.

XLVIII. DESPRE CETATEA BEZPREM .

Cu partea a doua a armatei a fost trimis Usubu, tatăl lui Zolocu şi Eusee [3]) cari să se ducă spre cetatea Bezprem [4]) şi să subjuge pe toţi locuitorii din regiune până la Castrul de fier [5]). Atunci Usubu, şeful şi conducătorul acelei armate, luându-şi rămas bun dela duce, a plecat cu steagul înălţat şi şi-a aşezat tabăra lângă muntele Pocoztu [6]), iar de aci, mergând călări, şi-au aşezat tabăra în câmpia dela Peytu [7]) şi au rămas aci timp de trei zile. A patra zi însă au ajuns la fortăreaţa Bezprem. Atunci Usubu şi Eusee, orânduindu-şi armata împotriva soldaţilor romani ce păzeau fortăreaţa Bezprem, au început să lupte cu îndârjire. Şi s'au luptat între ei o săptămână întreagă. In a doua săptămână însă, în ziua a patra, în vreme ce ambele armate erau obosite de războiul istovitor, Usubu şi Eusee au trecut prin ascuţişul săbiilor pe mai mulţi soldaţi romani şi pe unii i-au ucis cu lovituri de săgeţi. Ceilalţi Romani, văzând curajul Ungurilor, au părăsit fortăreaţa Bezprem şi au luat-o la fugă, grăbindu-se să-şi scape vieaţa în ţara Theutonilor [8]). Usubu şi Eusee i-au urmărit pe aceştia până la frontiera Theutonilor. Intr'una din zile însă, pe când Ungurii şi Romanii erau la frontieră, Romanii fugind pe ascuns, au trecut peste fluviul ce este la graniţa Pannoniei şi a Theutonilor. De aceea fluviul acela l'au numit Un-

1) *Zecuseu*, ung. Szekcső, localitate în Baranya.
2) *Saru*, ung. Sár, fluviu în Pannonia.
3) *Eusse*, ung. Öse, general ungur.
4) *Bezprem*, ung. Veszprém, vestită şi veche cetate, reşedinţă de episcopat.
5) *Castrum ferreum*, ung. Vasvár, lângă fluviul Raba.
6) *Pocoztu*, ung. Pákozd, un munte în apropiere de Alba Regală.
7) *Peytu*, ung. Pétmező localitate în apropiere de Veszprém.
8) *Theotoni*, In evul mediu Germanii se numeau Theutoni.

www.dacoromanica.ro

gurii Loponsu [1]), fiindcă Romanii, de teama Ungurilor, l-au trecut în înot, pe ascuns.

XLIX. DESPRE CASTRUL DE FIER.

Intorcându-se de aci, Usubuu, tatăl lui Zoloucu şi Eusee, tatăl lui Urcun [2]), au cucerit Castrul de fier şi pe fiii locuitorilor i-au luat ca obstatici. Iar de aci, mergând călări pe lângă fluviul Bolotun [3]) au ajuns la Thyon [4]) şi, după ce şi-au subjugat popoarele, au intrat în a patrusprezecea zi în fortăreaţa Bezprem. Atunci Usubuu şi Eusee, după ce s'au sfătuit împreună, au trimis ducelui Arpad soli cu diverse daruri şi cu fiii localnicilor luaţi ca ostatici, arătându-i cum Dumnezeu le-a dăruit victoria şi cum Romanii, părăsind fortăreaţa Besprem, au luat-o la fugă înaintea lor şi au trecut în înot pe ascuns peste fluviul Loponsu. Iar solii lor au găsit pe ducele Arpad în pădurea Turobag [5]), preumblându-se ca un domn [6]) şi l-au salutat cu diferite daruri din partea lui Usubuu şi Eusee şi i-au prezentat pe fiii localnicilor luaţi ca ostatici. Iar ducele Arpad aflând s'a bucurat nespus de mult şi întorcându-se darăşi la Ecilburg a făcut o mare petrecere şi a dăruit cu mari daruri pe cei ce i-au adus vestea bucurici.

L. DESPRE DEVASTAREA PANNONIEI.

Apoi ducele Arpad şi nobilii săi, plecând din Ecilburg cu a treia parte din armată, şi-au aşezat tabăra lângă câmpia Fântânei sărate [7]); în urmă plecând de aci călări, au ajuns la muntele Bodoctu [8]). Iar ducele Arpad a dăruit lui Eleudunec [9]), tatăl lui Zobolsu, din regiunea din spre răsărit, o pădure mare care acum se

---

1) *Loponsu*, ung. Lapincs, râu la frontierea de apus a ţării. Numele este pus în legătură cu *lop* şi *lappang*, a fura, a se ascunde.

2) *Urcund* şi *Urcum*, ung. Örkénd, fiul lui Tanuzaba. Filologii unguri pun acest cuvânt în legătură cu turc. ör, ër, ür, erou. cf. Dais D. *op. cit.* p. 131.

3) *Bolotun* ung. Balaton. Anonymus numeşte lacul Balaton, râul Balaton.

4) *Thyon*, ung. Tihany, unde era vestita mănăstire Thyon.

5) *Turobag*, ung. Torbagy, pădure, nu departe de Buda.

6) *Ca un domn*, arpalice e un cuvânt a căruia explicare sigură încă nu s'a dat.

7) *Fântâna sărată*, Puteus salsus, ung. Sóskut, localitate în Pannonia, nu departe de Buda.

8) *Bodoctu*, ung. Bodajk, munte în Pannonia, jud. Alba.

9) *Eleud* şi *Eleudnec*, ung. Elöd. Vezi c. VI. 1.

www.dacoromanica.ro

chiamă Vertus [1]) după scuturile ce au părăsit aci Theutonii. La poalele acestei păduri, lângă lacul Ferteu [2]), Sac, nepotul lui Zobolsu, a construit, multă vreme în urmă, o fortăreaţă. Ce să mai spun? Iar ducele Arpad şi ostaşii săi, mergând astfel şi-au aşezat tabăra lângă muntele Sfântului Martin [3]) şi atât ei cât şi animalele lor s'au adăpat din izvorul Sabariei [4]). Şi, urcându-se pe munte şi văzând frumuseţea Pannoniei, s'au înveselit foarte mult. Apoi, pornind de aci, au ajuns la Raba şi Rabucea [5]), au jefuit populaţiunile şi regalele Sclavilor şi Pannonilor şi le-au ocupat provinciile lor. Au făcut însă dese incursiuni şi în teritoriile Carinthinilor Moravieni, din cari multe mii de oameni au pierit de ascuţişul săbiei lor; le-au dărâmat cetăţile, le-au luat în stăpânire pământurile şi, până în ziua de astăzi, cu ajutorul lui Dumnezeu, le păstrează în puterea lor, în pace. Apoi Usubuu şi Eusee, tatăl lui Urcun, cu întreaga lor armată, împodobiţi de victorie, s'au întors la ducele Arpad, sănătoşi şi neatinşi. Căci Dumnezeu, a cărui milă i-a întovărăşit, a dat în mâinile ducelui Arpad şi a ostaşilor săi pe duşmani şi, prin braţul lor, au dobândit agoniseala autochtonilor. Şi, după ce au prins rădăcini aci şi după ce au adus subt jugul lor mai toate regatele învecinate, s'au întors lângă Dunăre spre pădure ca să facă vânătoare şi, dând drumul soldaţilor să se ducă pe acasă, ducele şi nobilii săi au rămas tot în acea pădure, timp de zece zile şi de aci au venit la cetatea regelui Athila şi au descălecat în insula Sepel, unde era ducesa şi celelalte femei ale nobililor.

Şi în acelaşi an, ducelui Arpad i s'a născut un fiu, cu numele Zulta [6]) şi a fost mare bucurie printre Unguri. Şi ospeţe mari au făcut, timp de mai multe zile, ducele şi nobilii săi şi tinerii jucau în faţa ducelui şi a nobililor săi, ca mieii de oaie înaintea berbecilor. Trecând apoi câteva zile, ducele Arpad şi nobilii săi, după ce au ţinut un sfat împreună, au trimis o armată împotriva lui Menumorout, ducele din Byhor, punând în fruntea armatei, ca şefi şi conducători, pe Usubuu şi Velec. Aceştia, plecând din insulă, au mers

---

1) *Uertus*, ung. Vértes, o pădure mare în Pannonia.

2) *Ferteu*. ung. Fertő, o rovină în Pannonia.

3) *Mons Sancti Martini*, ung. Szent Mártonhegye, azi Pannonhalma.

4) *Sabaria*, ung. Szabária forrása, un izvor în apropierea muntelui Sf. Martin.

5) *Raba* şi *Rabucea*, ung. Rába şi Rábca. Sufixa diminutivă *cea* este de origine latină.

6) *Zulta*, ung. Szolta, este Zoltan al cronicarilor.

www.dacoromanica.ro

călări prin prundiş şi au trecut fluviul Tisa la portul Beuldu [1]). Şi pornind de aci călări, şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Couroug [2]) şi toţi Secuii [3]), cari dintru început erau popoare ale regelui Athila ,aflând de faima lui Usubuu, i-au ieşit înainte, pacinici, şi şi-au dat, împreună cu diferite daruri, pe fiii lor ca obstatici şi au început să meargă înaintea armatei lui Usubuu, în prima linie, ca să lupte împotriva lui Menumorout. Şi numai decât pe fiii Secuilor i-au trimis ducelui Arpad, iar ei încep să meargă călări în contra lui Menumorout, având în frunte pe Secui; au trecut în înot peste fluviul Criş, la muntele Cervin [4]) şi de aci mergând călări, şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Tekereu [5]).

LI. DESPRE DUCELE MENUMOROUT.

Auzind aceasta Menumorout că Usubuu şi Velec, cei mai vestiţi generali ai ducelui Arpad, vin împotriva sa cu o puternică trupă, precedată de Secui, s'a temut grozav şi n'a îndrăznit să le iasă în cale, fiindcă auzise că ducele Arpad şi ostaşii săi sunt foarte viteji în războiu, că Romanii din Pannonia au fost puşi pe fugă, că au jefuit teritoriile Carinthinilor Moravieni, că multe mii de oameni au căzut prin ascuţişul săbiilor lor, că au cucerit regatul Pannoniei şi că duşmanii au fugit înaintea feţii lor. Atunci ducele Menumorout, părăsindu-şi mulţimea de soldaţi în fortăreaţa Byhor, el cu soţia şi fiica sa au fugit din faţa lor şi au căutat să rămâie în pădurea Ygfon. Usubuu şi Veluc şi întreaga lor armată veseli încep să meargă călări în contra fortăreţii Byhor şi şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Iuzos [6]). Iar a treia zi orânduindu-şi armatele, au plecat spre castrul Belland [7]) şi din cealaltă parte, soldaţii adunaţi din diferite naţiuni, încep lupta în contra lui Usubuu şi a soldaţilor săi. Secuii şi Ungurii omorâră mulţi oameni prin lovituri de săgeţi.

---

1) *Beuldu*, ung. Bőld, un vad peste Tisa, lângă Csongrád.

2) *Couroug*, ung. Kórógy, un afluent în partea stângă a Tisei.

3) *Siculi, Sicli, Sycli.* Pe vremea Anonymului probabil Secuii nu ajunseseră să fie colonizaţi în Ardeal.

4) *Cervinus mons*, ung. Szarvashalom, lângă Criş.

5) *Tekereu*, ung. Tekerő. Un fluviu sau mai bine o ramură a Crişului Repede.

6) *Iouxos* şi *Iouzos*, ung. Jószas, un părău între Tekerő şi Criş, jud. Bihor.

7) *Belland.* O fortăreaţă până acum neidentificată. Probabil fortăreaţa Bihor, al cărui nume se reduce la Belgrad sau Bjelhorod. cf. Moór, *op. cit.*, p. 440.

www.dacoromanica.ro

Usubuu şi Velec uciseră cu balistelc [1]) lor 125 soldaţi. Şi s'au luptat între ei douăsprezece zile şi dintre soldaţii lui Usubuu au fost omorâţi 20 de Unguri şi 15 Secui. A treisprezecea zi însă, după ce Ungurii şi Secuii au umplut şanţurile fortăreţii şi voiau să aşeze scări pe ziduri, ostaşii ducelui Menumorout, văzând curajul Ungurilor, începu să se roage de aceşti doi şefi de armată şi deschizându-le fortăreaţa, veniră în picioarele goale, rugându-se înaintea feţii lui Usubuu şi Velec. Acestora punându-le oameni de pază, Usubuu şi Velec au intrat în fortăreaţă şi au dat acolo de multe bogăţii de ale soldaţilor acestora. Auzind aceasta Menumorout dela vestitorii scăpaţi cu fuga, a fost cuprins de o mare groază şi şi-a trimis soli la Usubuu şi Velec cu diferite daruri şi i-a rugat ca chiar ei să fie mijlocitori ai păcii şi să lase pe soli să se ducă la ducele Arpad ca să-i vestească că Menumorout care la început prin delegaţii săi proprii cu inima ca de bulgar, cu îngâmfare, i-a comunicat că îi refuză să-i dea o palmă de pământ, acum, prin aceiaşi soli, învins şi zdrobit, nu stă la îndoială să-i dea întregul său regat şi lui Zulta, fiul lui Arpad. pe fiica sa. Atunci Usubuu şi Velec au aprobat bucuros planul lui şi împreună cu delegaţii lor au trimis vestitori cari să roage pentru pace pe domnul lor, pe ducele Arpad. Şi aceştia, după ce au intrat în insula Sepel şi au salutat pe ducele Arpad, a doua zi delegaţii i-au comunicat solia lui Menumorout. Iar ducele Arpad, consfătuindu-se cu nobilii săi, a aprobat şi a lăudat propunerea lui Menumorout şi, când a aflat că fata lui Menumorout este de aceeaşi vârstă cu fiul său Zulta, n'a mai amânat cererea lui Menumorout şi a primit pe fiica lui ca soţie pentru Zulta, împreună cu regatul promis şi, trimiţând delegaţi la Usubuu şi Velec, le-a dat însărcinarea să încheie căsătoria şi să primească pe fiica lui Menumorout, ca soţie pentru fiul său Zulta şi pe fiii locuitorilor, luaţi ca obstatici, să-i aducă cu sine şi ducelui Menumorout să-i lase fortăreaţa Byhor.

LII. DESPRE USUBUU ŞI VELUC.

Usubuu şi Veluc, precum şi întreaga lor armată, bucurându-se de povaţa domnului lor, după ce au încheiat căsătoria au primit pe fiica lui Menumorout şi pe fiii locuitorilor luaţi ca obstatici şi i-au dus cu ei, iar pe Menumorout l-au lăsat în fortăreaţa Byhor.

---

1) *Balistele lor.* Ungurii, la venirea lor, au învins popoarele europene prin superioritatea armelor ce întrebuinţau.

www.dacoromanica.ro

Apoi Usubuu şi Veluc s'au înapoiat cu mari onoruri şi într'o mare bucurie la ducele Arpad; iar ducele şi iobagii săi le-au ieşit întru întâmpinare şi pe fiica lui Menumorout, după cum se cuvenea mireseі unui atât de mare duce, au condus-o cu mare cinste la palatul ducal. Iar ducele Arpad şi toţi fruntaşii săi, după celebrarea căsătoriei, au făcut ospeţe mari şi aproape în fiecare zi mâncau ca la nuntă, împreună cu diferiţii oşteni din regatele învecinate şi tineretul juca în faţa ducelui şi a nobililor săi. Iar ducele Arpad, după ce a primit jurământul nobililor şi al fruntaşilor unguri, a ridicat, cu mari onoruri, pe fiul său Zulta la rangul de duce. Apoi ducele a dăruit lui Usubunec, tatăl lui Zoloucu, pentru serviciile sale devotate, fortăreaţa Bezprem cu tot ce-i aparţinea. Şi lui Veluquiu i-a dăruit comitatul Zarandului [1]), şi tot aşa celorlalţi nobili le-a împărţit onoruri şi proprietăţi. Menumorout, după această întâmplare, în al doilea an, a murit fără vr'un fiu şi a lăsat în întregime regatul în pace ginerelui său Zulta. După aceasta, în anul 907 dela întruparea Domnului, ducele Arpad a părăsit această lume, fiind înmormântat cu mare cinste deasupra izvorului unui mic râu ce curge printr'o albie de piatră în cetatea regelui Athila, unde, după convertirea Ungurilor, s'a zidit o biserică care se numeşte Alba, în cinstea fericitei fecioare Maria.

LIII. DESPRE SUCCESIUNEA DUCELUI ZULTA [2]).

Lui i-a urmat fiul său Zulta, asemenea cu tatăl său ca moravuri, dar neasemenea ca fire. Căci ducele Zulta a fost puţin peltic şi alb, cu părul moale şi bălaiu, de statură mijlocie, duce războinic, cu suflet curajos, dar faţă de cetăţeni blând, cu vocea suavă, dar doritor de putere, şi pe care toţi nobilii şi toţi soldaţii din Ungaria îl aveau grozav de drag. După trecere de câtăva vreme, pe când ducele Zulta era în vârstă de treisprezece ani, toţi fruntaşii regatului său, după o hotărîre comună şi în unanimitate, au ales câţiva inşi de cârmuitori ai regatului, supuşi ducelui, cari să potolească prin aplicarea cumpătată a dreptului consuetudinar certurile şi procesele dintre

1) *Zarand*, ung. Zaránd, era o localitate şi, în urmă, un comitat al Ungariei ce a dăinuit până la anul 1876.

2) Incepând cu acest capitol cronica lui Anonymus se potriveşte cu datele ce se întâlnesc în Cronica lui Simon de Keza.

www.dacoromanica.ro

împricinaţi; iar pe alţii i-au orânduit de conducători ai armatei, cu ajutorul cărora să facă devastări în diferite ţări. Numele acestora au fost următoarele: Lelu, fiul lui Tosu, Bulsuu, bărbat crud, fiul lui Bogat, şi Bonton, fiul lui Culpun. Căci toţi aceştia erau bărbaţi războinici şi viteji în inima lor, a căror singură misiune era să subjuge popoare pentru domnul lor şi să jefuiască ţările altora. Ei, luându-şi rămas bun dela ducele Zulta, au declarat războiu armatei Carinthinilor. Şi prin Forum Iulii [1]) veniră la frontiera Lombardiei, unde devastară în mod îngrozitor cetatea Padova [2]) cu omor şi incendiu, prin sabie şi mari jafuri. De aici, intrând chiar în Lombardia, au început să-i pricinuiască multe neajunsuri. Violenţei şi furiei lor bestiale, încercând să se împotrivească locuitorii ţării, strânşi laolaltă, a pierit de loviturile săgeţilor Ungurilor o mare mulţime de Lombarzi, fiind ucişi foarte mulţi episcopi şi comiţi. Atunci Lutuardus [3]), episcopul bisericii din Vercele, un bărbat de un mare renume, amicul cel mai intim al fostului împărat Carol cel Mic şi consilierul cel mai credincios al lui în cele secrete, auzind aceasta, după ce a luat cu sine averile şi tezaurele neasemuit de mari, din cari avea o mare bogăţie ce nu se poate preţui, pe când căuta să scape prin tot felul de făgăduieli de sălbăticia lor fioroasă, fără să ştie, a dat peste Unguri şi, fiind prins repede de ei, a fost omorât şi tesaurul ce întrecea orice preţuire omenească, pe care îl ducea cu sine, i l-au răpit. In acelaşi timp, Stephanus, fratele comitelui Waldo [4]), pe când, în retragerea sa, stând peste zidul fortăreţii, voia noaptea să-şi uşureze stomacul, e rănit mortal de un ungur pe fereastra camerii sale cu o lovitură de săgeată, de care rană în aceeaşi noapte şi-a dat sufletul.

LIV. DESPRE DEVASTAREA LOTARINGIEI, ALEMANNIEI ŞI FRANŢEI.

Apoi a devastat Lotaringia şi Alemannia şi pe Francii orientali, dela frontiera Franconiei şi Bavariei, ucizându-le mulţi soldaţi prin lovituri de săgeţi, i-au pus cu ruşine pe fugă şi, primind toate averile lor, s'au întors în Ungaria la ducele Zulta.

---

1) *Forum Julii*, azi Friaul în Italia de Nord.

2) *Padova*, cetate în Italia.

3) *Lutuardus din Vercele*, Lutvardus din Vercelle, Italia.

4) *Waldo*. Intâmplarea tragicomică a lui Ştefan, fratele comitelui Waldo, a avut loc probabil în Germania.

www.dacoromanica.ro

LV. DESPRE MOARTEA LUI LELU ŞI BULSUU.

Iar după aceea, în anul al cincilea al domniei împăratului Cunrad [1]), Lelu, Bulsu, Botond, odinioară străluciţi şi cei mai meritoşi generali ai lui Zulta, ducele Ungariei, fiind trimişi de domnul lor, au năvălit în părţile Alemanniei şi le-au luat multe bogăţii. Dar, la urmă, printr'o nespus de urâtă înşelăciune a Bavarilor şi a Alemanilor, Lelu şi Bulsu au fost făcuţi prizonieri lângă fluviul Hin [2]) şi au fost ucişi, spânzurându-i în furci. Botondu şi ceilalţi soldaţi unguri, câţi dintre ei scăpaseră, văzându-se închişi de urâta cursă a duşmanilor, s'au oprit pe loc cu curaj şi bărbăteşte şi nu s'au separat unii de alţii, ci au apucat a se ajuta, o parte pe cealaltă, şi mai ales pe cei rămaşi în primejdie şi, ca leii răniţi, aruncându-se cu furie şi sgomot, au culcat la pământ, în mijlocul armelor, pe duşmanii lor într'un măcel groaznic. Ei, deşi fuseseră biruiţi, totuşi pe învingătorii lor i-au învins mai vitejeşte şi cu mai mare câştig şi i-au doborât la pământ într'un groaznic omor. Fericită este deci această isbândă a Ungurilor: o experienţă câştigată în primejdie, fiind acum mai siguri şi mai deprinşi prin exerciţiul necontenit al luptelor, mai superiori în forţă şi în puteri. Astfel, după aceea, au pustiit prin sabie şi foc toată Bavaria şi Alemannia şi Saxonia şi regatul Lotaringiei şi au tăiat gâtul lui Erchargenus şi lui Bertoldus [3]), şefii lor. Iar plecând de aci, au cucerit Francia şi Gallia şi pe când se întorceau victorioşi de acolo, au pierit într'un măcel îngrozitor, din cauza unei capcane a Saxonilor. Cei cari dintre ei au scăpat, s'au întors acasă. De moartea lui Lelu, a lui Bulsu şi a celorlalţi ostaşi ai lor, ducele Zulta şi nobilii săi nu puţin s'au turburat şi au devenit duşmai ai Theutonilor. De aceea, ducele Zulta şi generalii săi au început să uneltească în contra vrăşmaşilor lor, din pricina nenorocirii suferite şi n'au făcut o taină de cum ar putea să se răzbune. Iar, cu ajutorul lui Dumnezeu, ducelui Zulta, în anul 931 de la întruparea Domnului îi s'a născut un fiu pe care l-a numit Tocsun [4]), cu ochii frumoşi şi mari, cu părul negru şi moale, având plete ca de leu, după cum veţi afla în cele următoare.

---

1) *Cunrad,* imp. Konrad, de pe la anul 913.

2) *Hin,* este fluviul Inn.

3) *Erchargenus* şi *Bertoldus* au fost generali germani.

4) *Tocsun,* ung. Taksony, fiul lui Zoltan. Portretul lui Tocsun Anonymus îl face după Dares Phrygius. Cf. *Mon. Ger. Hist.* XXVIIII, , p. 532.

www.dacoromanica.ro

LVI. DESPRE DUŞMANII REGELUI ATHO.

In acelaşi an, duşmanii i-au urzit moartea lui Atho [1]) regele Theutonilor, printr'o crimă grozavă, dar neputând să-i facă nici un rău, au căutat să ceară ajutorul Ungurilor, fiindcă ştieau că Ungurii sunt neîntrecuţi în treburile războiului şi că Dumnezeu a trimis prin ei asupra mai multor ţări biciul furiei sale. Atunci duşmanii lui Atho, regele Theutonilor, au trimis soli la ducele Zulta, bărbat războinic şi l-au rugat, dăruindu-i mult aur, să atace cu ajutorul Ungurilor săi, pe numitul rege Atho. Iar ducele Zulta, împins de mânie, atât pentru împăcarea acelora şi pentru bani, cât şi pentru moartea suportată cu durere a lui Lelu şi a lui Bulsu, a trimis o armată mare împotriva lui Atho, regele Theutonilor. Iar ca generali-şefi a pus pe Botund, fiul lui Culpun şi pe Zobolsu, fiul lui Eleud, precum şi pe Ircundiu, fiul lui Eusee. Aceştia plecând dela ducele Zulta, pustiiră din nou cu armele Bavaria şi Alemannia şi Saxonia şi Turingia. Şi pornind de aci, în ziua de Paresimi, trecură peste fluviul Rin şi devastară cu arcul şi săgeţile regatul Lotaringiei. Şi lovind cu cruzime şi Gallia întreagă, au intrat în bisericele lui Dumnezeu şi le-au jefuit în mod groaznic. Şi de aci, prin sabie şi fer, şi-au deschis calea prin munţii Senonici spre popoarele Alemaniei. Şi după ce au biruit toate aceste popoare vestite prin războiu şi bine asigurate de poziţia naturală a locurilor, au trecut peste munţii Senonilor şi au ocupat cetatea Segusa [2]). Apoi plecând de aci au cucerit Turinul, o cetate foarte bogată şi după ce şi-au aruncat privirile asupra şesului din regiunea Lombardiei, au jefuit într'o raită aproape toată Italia, plină şi bogată de toate bunătăţile. După aceea Botond, fiul lui Culpun, şi Urcun, fiul lui Eusee, biruitori asupra tuturor popoarelor amintite, bucurându-se de o victorie fericită, se întorc în propria lor ţară. Atunci Hoto, regele Theutonilor, întinzându-le o cursă lângă fluviul Rin şi atacându-i cu toată puterea regatului său, a omorât pe mulţi dintre ei. Dar Botond şi Urcun şi ceilalţi din armată, voind mai de grabă să moară în războiu decât să piardă câştigul victoriei lor, se reped cu îndârjire asupra duşmanilor şi în acea luptă ucid pe un mare duce, un bărbat foarte vestit şi pe alţii, grav răniţi, îi pun pe fugă, răpindu-le ceea ce agonisiseră şi apoi se întorc acasă după o

---

1) *Atho* este Otto cel Mare, rege german şi împărat roman.

2) *Segusa*, Segusio, azi Susa, oraş în Italia, lângă Turin.

www.dacoromanica.ro

mare victorie. Şi pe când Bothond şi Urcun se întorceau veseli în Pannonia, Bothond istovit de neîntreruptă oboseală de războiu, a început, în mod misterios, să slăbească şi s'a mutat din lume, fiind înmormântat aproape de fluviul Vereucea [1]). Dar, să fie cunoscut tuturor, cari vor să ştie, că ostaşii unguri au purtat aceste războaie şi altele, de acest fel, până în timpul ducelui Tucsun.

LVII. DESPRE CONSTITUŢIUNEA ŢĂRII.

Iar ducele Zulta, după întoarcerea oştirilor sale, a fixat marginile regatului Ungariei; din partea Grecilor până la poarta Wacil şi până la ţara Raciei, spre apus până la mare, unde este cetatea Spaletina şi din partea Theutonilor până la podul Guncil [2]) şi în aceleaşi părţi a dat Ruthenilor cari veniseră în Pannonia cu ducele Almus, bunicul său, să-şi construească o fortăreaţă şi la aceeaşi frontieră, dincolo de mlaştina numită Musun [3]), a aşezat nu puţini Pecenegi să locuească acolo spre a apăra regatul său, ca nu cumva vreodată, în viitor, Theutonii, supăraţi pentru nenorocirea ce li s'a întâmplat, să poată să devasteze hotarele Ungariei. Iar, din partea dinspre Boemi, a fixat frontierele până la fluviul Morva, cu condiţia ca ducele lor să plătească ducelui Ungariei pe fiecare an un tribut. Şi în acelaşi chip, dinspre Poloni, până la muntele Turtur, precum fixase la început hotarele ţării Borsu, fiul lui Bunger. Şi, după ce ducele Zulta şi oştenii săi unguri au prins rădăcini pretutindenea, ducele Zulta a adus de soţie, pentru fiul său Tocsun, o femee din ţara Cumanilor. Şi, fiind încă el în vieaţa, acesta a primit jurământul nobililor săi şi a numit pe fiul său Tocsun duce şi domnitor peste întreg regatul Ungariei. Şi el, ducele Zulta, în anul al treilea al domniei fiului său, a plecat din temniţa vieţii pe calea vieţii de veci. Iar ducele Tocsun, împreună cu toţi fruntaşii Ungariei, a avut în puterea sa, şi în pace, toate drepturile regatului, în toate zilele vieţii sale. Şi aflându-se despre bunătatea sa, alergau la el mulţi străini dela diferite popoare. Căci veniră din ţara Bular [4]) unii domni iluştri, cu o

1) *Vereucea*, vezi c. XXXIII, 11.

2) *Guncil*, ung. Gőncől, pod peste Laita.

3) *Musun*, ung. Mosony, *lutun Musun*, localitate mlăştinoasă aproape de Laita.

4) *Bular*, e vorba, probabil, de Bulgarii din Orient. Bular se numesc Bulgarii dela Volga. Cf. El. Moór, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrb.* VI, p. 136.

www.dacoromanica.ro

mulţime mare de Hismahdliţi, al căror nume au fost: Billa şi Bocsu [1]). Acestora le-a dăruit, de veci, în diferite localităţi, pământuri şi pe deasupra o fortăreaţă care se numeşte Pesta [2]). Iar Billa şi fratele său Bocsu, din a căror sămânţă se trage Ethey [3]), sfătuindu-se împreună, a dat pentru serviciul amintitei fortăreţe, două părţi din poporul adus cu ei, iar a treia parte au lăsat-o urmaşilor lor. Şi, în acelaşi timp, din aceeaşi regiune, a sosit un oarecare ostaş, foarte vestit, cu numele Heten [4]), căruia, de asemenea, ducele i-a dăruit pământuri şi proprietăţi nu nenîsemnate. Iar ducele Thocsun a dat naştere fiului său cu numele Geysa, al cincilea duce al Ungariei. Şi, tot în acest timp, a venit din ţara Bissenilor, un oarecare ostaş, de viţă de duce, al cărui nume a fost Thonuzoba [5]), tatăl lui Urcund, din care se trage familia Thomoy [6]). Acestuia ducele Thocsun i-a dat de locuit o moşie în părţile Kemey [7]) până la Tisa, unde se află acum portul Obad [8]). Iar acest Thonuzoba a trăit până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt, nepotul ducelui Tocsun. Şi pe când fericitul rege Ştefan predica cuvântul vieţii adevărate şi boteza pe Unguri, Thonuzoba, statornic în credinţa lui deşartă, n'a voit să se facă creştin; astfel trând cu soţia sa a fost înmormântat în portul Obad, ca nu cumva botezându-se, el şi soţia sa, să trăiască în veci cu Cristos; fiul său Urcun însă s'a făcut creştin şi trăeşte cu Cristos în eternitate.

---

1) *Bylla* şi *Bocsu*, şefii ismailiţilor mahomedani.

2) *Pest*, castrum Pest. După filologii unguri *pest* însemnează cuptor şi cuvântul este de origine slavă, tradus de Nemţi prin *Ofen*. Vezi Pais *op. cit.*, p. 133.

3) *Ethey*, ung. Etej.

4) *Heten*, ung. Hetény, numele mai multor localităţi din Ungaria.

5) *Thonuzoba*, ung. Tanuzaba, şeful unui grup de Pecenegi.

6) *Thomoy*, ung. Tomaj. Există mai multe localităţi purtând aceest nume.

7) *Kemey*, este numele unei regiuni din stânga Tisei.

8) *Obad*, ung. Abád, un vad peste Tisa. *D* fiind o sufixă locativă, numele de Obad se pune în legătură cu numele lui Thonus-oba.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Alba, 53, 55, 65.
Alemannia, Alemanni, 66, 67, 68.
Alexander, 24, 25, 26, 30.
Alimini, 68.
Almas 45.
Almus 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 42, 49, 69.
Andreas 38.
Arpad, Arpadius 27, 28, 29, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65.
Athila, Atthila 24, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 42, 49, 50, 52, 59, 60, 63, 65.
Atho, Hoto 68, 69.

Bana 51.
Bauaria, Bauarus 66, 67, 68.
Beguey 57.
Bela 23.
Belland 64.
Bertholdus 67.
Beuldu 54, 63.
Bezprem 61, 65.
Biie, Biuia, Bue 46.
Billa 70.
Bissenus Byssenus 69, 70.
Blachii, Blacus, Blasii 31, 44, 45, 57.
Blundus 51.
Bocsu 70.
Bodoctu 62.
Boemi 48, 49, 50, 51, 69.
Bogar, Bogat 53,55, 66.
Bolotun 61.
Bonton, v. Botond.
Borona 51, 60.
Borons 59.
Bors, Borsu 32, 40, 48, 49, 50, 69.
Borsova 36.
Borsoa 36.
Borsod 40, 48.
Borssed, Borssod 50.
Botond, Bothond, Botondu 54, 55, 56, 66, 67, 68, 69.
Botua, 54.
Boyta 30, 32, 57, 58, 60, 61.
Brucsa 32, 58.
Brugsa 60.
Bucna 44, 46.
Budrug 36, 37, 38, 40, 54, 56.
Búdțuar 25.
Bue, v. Biie.
Buger-Bunger, Bumger, Bungernec 30, 32, 40, 60.
Bular 70.
Buldua 40.
Bulgaria 34, 35, 55.
Bulgarus 32, 34, 35, 36, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 64.
Bulhadu 49.
Bulsu Bulsuu 53 55, 56, 66, 67, 68.
Bycoriensi 40.
Byhor 40, 63, 64, 65.
Bylla, v. Billa.

Cadusa 29, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59.
Calan 29.
Caliga 48.
Camarum 37, 38.
Caranthinus, Carinthinus 57, 62, 63, 66.
Caroldu 46.

www.dacoromanica.ro

Carolus 66.
Casu 48.
Castrum ferreum 61.
Ceruinus 63.
Cirus, Cyrus 25, 26.
Cleopatra 59.
Colgoucy 51.
Colsoy 29.
Conradus, Cunradus 67.
Constantinopolis 56.
Constantinopolitanus 41.
Copus 45.
Couroug 63.
Cozar 34.
Cris, Crisius, Grisius 33, 43, 46, 63.
Crouatia 55.
Culpe 56.
Culpun 54, 55, 66, 68.
Cumanus, Cumanicus 30, 31, 32, 34, 35, 37, 45, 46, 57, 58, 69.
Cundu, Cundunec 29, 60.
Curtuelton
Cursan 29, 60.
Cusee, v. Eusee.

Danubius 24, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 49 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62.
Dares Frigius 23.
Darius 25 26, 30.
Deneper 29.
Dentumoger 24, 26, 27, 37.
Dobuca 34.
Droua 60.
Drugma 46, 47.
Durasu 59.

Eculsu 42.
Ed, Edunec 30, 32, 39, 48.
Edum, Edumen, Edumenec, Edumernec 30, 32, 39, 48.
Egur 48.
Elciburgu, Ecilburgu, Etiburgu 25, 60, 62.
Eleud, Eleudunec 29, 41, 62, 68.
Emesu 26.
Emeud 47.
Erhangerus, Erchargenus 67.
Erdeuelu 34.
Esculeu.
Ete, Ethe 29, 37, 47, 54, 60.
Ethey 70.
Etu 30, 32.
Etyl 29.
Eudu, Eudunec 60.
Eunedubelianus 26.
Eusee (Cusee) 61, 62, 68, 69.

Ferteu 62.
Forum Iulii 66.
Francia, Francus 66, 67.
Franconia 66.
Frigius 23.

Galicia 31, 33, 34, 35.
Gallia 67, 68.
Gelu, Gelou, Geleou 33, 44, 45.
Gemelsen 54.
Guela, Gyla, Gyyla, 20, 20, 41, 44, 46.
Geuru 48.
Geysa 70.
Glad 34, 57, 58.
Gog 24.
Grecus 23, 25, 36, 37, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 69.
Grecia 46, 52, 58, 59.
Gron 49, 50.
Gumur 48, 49.
Guncil 69.
Gyoyg 60.

Heten 70.
Hetumoger 23, 26, 28, 29, 33, 34, 46, 50, 59.
Heuyou 47.
Hin 67.
Hismahelitae 70.
Hongvn 48.
Honrat, Honrad 43, 47.
Horca 29, 41, 43, 44, 45, 46.
Horom 57.
Hoto, v. Atho.
Hovos, Howos 31, 33, 34, 35.
Huba 29, 48, 49, 50, 51, 52.
Huhot 46.
Hulec 29, 48, 49.

www.dacoromanica.ro

Humusouer 46.
Hung, Hungu, 26, 34, 35, 36, 39, 53.
Hunguari 26, 36.
Hunguaria 36.
Hyeu, v. Kieu.
Hymusuduor 40.

Iaphet 24.
Igfon, Ygfon 34, 63.
Iouzos 64.
Ircudius (Vrcun) 68.
Israel 42.
Italia 68.

Julius 66.

Keanus 34, 35.
Kemey 70.
Kenezna 57.
Ketel 30, 32, 37, 38, 39.
Ketelpotaca 37, 38.
Keuee 58.
Kyeu, Kyeuyensis 29, 30, 31, 32, 33.

Ladeo 41.
Ladizlaus calvus 38.
Ladomeriensis, Ladomer, Lodomeria 33.
Latariensis, Lathariensis 67, 68.
Lambardia, Lombardia 57, 66, 68.
Lelu 29, 41, 42, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68.
Loborcy 35.
Loponsu 61, 62.
Lotorigia 66.
Louiou 37.
Lucy 40.
Lutuardus 66.

Macedonia, Macedo 58, 59.
Magog 24, 25, 26, 27, 28, 29.
Maria 24, 65.
Martinus 62.
Matra 48.
Menumorout 34, 40, 41, 43, 46, 63, 64, 65.
Mezesina, Mezesyna 40, 43, 45.
Miscoucy 48.
Moger 23, 24, 59.
Moglout 29, 41.
Morisius, Morus 33, 34, 57.
Moroa, Moroua 50, 51, 69.
Morout 34.
Moyses 42.
Muncas 35.
Musun 69.

Naragy 48.
Nir, Nyr 40, 42, 43.
Nitra, Nitria, Nitriensis, Nytra 40. 42, 43, 50, 51.
Nougrad 48, 49.

Oba 48.
Obad 70.
Ogmand 44.
Ohtum Othum 34, 57.
Oluptulma 30, 32, 37, 58.
Olimpiadis 25, 30.
Olpar 37, 38, 39, 47, 52, 53, 54.
Ound, Oundu, Oundunec 29, 37, 38, 39, 54.
Ousad, Ousadunec 30, 32, 48.

Pacoztu 61.
Padua 66.
Pannonia, Pannoni 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 59, 60, 62, 63, 69.
Paztuh 48.
Persa 25, 30.
Pest 70.
Petrus 38.
Peturgoz 56.
Peytu 61.
Philippus, Phylippus 25, 30, 59.
Phrygius, v. Frigius.
Picenati 45.
Polonia, Poloni, Polony 34, 40, 49, 69.
Ponoucea 58.
Posaga 56.
Pota 48.
Purozlou 48.

Raba 62.
Rabucea 62.
Rachy, Racy 55, 57, 69.
Racus 59.
Ratisbona 52.

www.dacoromanica.ro

Remus 68, 69.
Romanus 24, 25, 32, 33, 59, 61, 63.
Rutenus, Ruthenus, Ruthenia, 15, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 69.
Ruscia 29.

Sac, Saac 29, 41.
Sabaria 62.
Salanus 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 49, 52, 53, 54, 55.
Samuel 48.
Sarolt 46.
Saru 61.
Saruuar 42, 52.
Saturholmu 37.
Saxonia, Saxones 67, 68.
Scereducy 59.
Scerii 54.
Scithia, Scithici, Sithici 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 37, 53.
Sclavi 26, 32, 34, 35, 44, 49, 50, 51, 54, 62.
Segusa 68.
Senones, Senonenses 68.
Sepel 57, 63, 64.
Seztureg 57.
Sicli, Siculi, Sycli 63, 64.
Sobamogera 59.
Souiou, Souyou 39, 43, 47, 48.
Spaletina, Spaletenses 55, 69.
Stephanus 12, 15, 34, 44, 46, 66, 70.
Stumtey 51.
Sudal, Susudal 29, 32.
Sunad 34, 57.
Surcusar 59.
Surungrad 54.
Situa, Situua 50, 52.

Taurina 68.
Tekereu 63.
Temes, Temus, 33, 57.
Teothonicus, Theotonicus 25, 38, 61, 62, 67, 68, 69.
Tetel 52, 53.
Teteuetlen 53.
Thanais 24, 37.
Thiscia, Thyscia 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 47 52, 53, 54, 57, 58, 63, 70.
Thocsun, Tocsun 68, 69, 70.
Thomoy 70.
Thonuzoba 70.
Thosu, Tosu, Tosunec, Tocsun 15, 29, 41, 42, 43, 46, 47, 53, 55, 66.
Thyon 61.
Titulum, Titulensis, Tytulensis 40, 54.
Tocota 39.
Topolucea 48.
Torhus 58.
Troianus 23.
Trusun 51.
Tucota 39.
Tucsun, v. Thocsun.
Tuhutum, Tuhtum 29, 41, 43, 44, 45, 46, 47.
Tulma 38, 50.
Tulsuoa 37.
Turingia 68.
Turobag 62.
Tursoc 50, 52.
Tursol, Turzol 37, 38, 39.
Turtur 40, 69.
Turu 46.
Tuso 46.

Varod 49.
Velec, Veluc, Veluquius 40, 41, 63, 64, 65,
Vercelensis 66.
Vereucea, Wereuecca 49, 69.
Vertus 62.
Vgek 25, 26, 27, 28, 29, 30.
Vgosa 36.
Vlcou 56.
Ultrasilvana 44, 45, 46.
Vmusouer 43.
Voyta 47.
Voyos 54.
Vreun, Vreund 61, 62, 69, 70.
Vrscia 34.
Vrsoua, Ursua 58.

Ursuur, Vrsuuru 30, 32, 48.

Vsubu, Vsubuu, Vsubunec 40, 41, 61, 62, 63, 64, 65.
Wacil, Wazil 55, 59, 69.
Wag 33, 38, 50, 51.

www.dacoromanica.ro

Waldo 66.
Warod 50.

Ygfon, v. Igfon.
Ypul 49.
Ystoros 48.

Zabrag 56.
Zarand 65.
Zecuseu 60.
Zeguholmu 46.
Zemera 29, 49.
Zemlin, Zemlun 35, 36.
Zenuholmu 48.
Zeremsu, Zeremsze 43, 47.
Zeremche 39.
Zerep 46.
Ziloc, Zyloc 43.
Zobolsu, Zolsu 29, 41, 42, 43, 46, 47, 62, 68.
Zogea, Zogeua 47, 48, 53.
Zolocu, Zoloucu 40, 61, 65.
Zombor, 29.
Zomus, 34, 40, 41, 42, 45, 46.
Zotmar, 42.
Zoua, 55, 56.
Zouolon, Zouolun 49, 50.
Zouard, Zouardu 29, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59
Zubor, Zubur, Zombor, Zumbor, Zuburius 41, 46, 50, 51.
Zulta, Zultus 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.
Zyloc, v. Ziloc.

www.dacoromanica.ro

circa se bonos milites et auderent stare contra audaciam nostri
generis. Quia Cumani et Picenati multas iniurias paterentur.

26 Tunc Tuhutum audita bonitate terre Ultrasilvane misit legatos suos ad ducem Arpad ut
ei licentiam daret ultra silvas eundi contra Gelou ducem pug-
nare. Dux vero Arpad inito consilio voluntatem Tuhutum lau-
davit et ei licentiam ultra silvas eundi contra Gelou pugna-
re concessit. Hoc dum Tuhutum audivisset a legato, prepara-
vit se cum suis militibus et dimissis ibi sociis suis egressus
est ultra silvas versus orientem contra Gelou ducem Blacorum.
Gelou vero dux Ultrasilvanus audiens adventum eius congregavit
exercitum suum et cepit velocissimo cursu equitare obviam ei
ut eum per portas Mezesinas prohiberet. Sed Tuhutum uno
die silvam pertransiens ad fluvium Almas pervenit. Tunc utrique
exercitus ad invicem pervenerunt medio fluvio interiacente. Dux
vero Gelou volebat quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis.

27. Mane autem facto Tuhutum De morte Gelou.
ante auroram divisit exercitum suum in duas partes.
Et partem alteram misit paulum superius, ut transito fluvio mili-
tibus Gelou nescientibus pugnam ingrederentur. Quod sic factum est.
Et quia levem habuerunt transitum, utraque acies pariter ad pug-
nam pervenerunt. Et pugnatum est inter eos acriter, sed victi sunt
milites ducis Gelou, et ex eis multi interfecti, plures vero capti. Cum
Gelou dux eorum vidisset, tunc pro defensione vite cum paucis fu-
gam cepit. Et dum fugiens properaret ad castrum suum iuxta flu-
vium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequen-
tes ducem Gelounem iuxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc
habitatores terre videntes mortem domini sui sua propria voluntate
dextram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca.
Et in loco illo qui dicitur Esculeu fidem cum iuramento firmave-
runt. Et a die illo locus ille nuncupatus est Esculeu, eo quod ibi
iuraverunt. Tuhutum vero a die illo terram illam obtinuit
pacifice et feliciter. Sed posteritas eius usque ad tempora sancti regis
Stephani obtinuit. Tuhutum vero genuit Horcam. Horca genuit Geu-

www.dacoromanica.ro

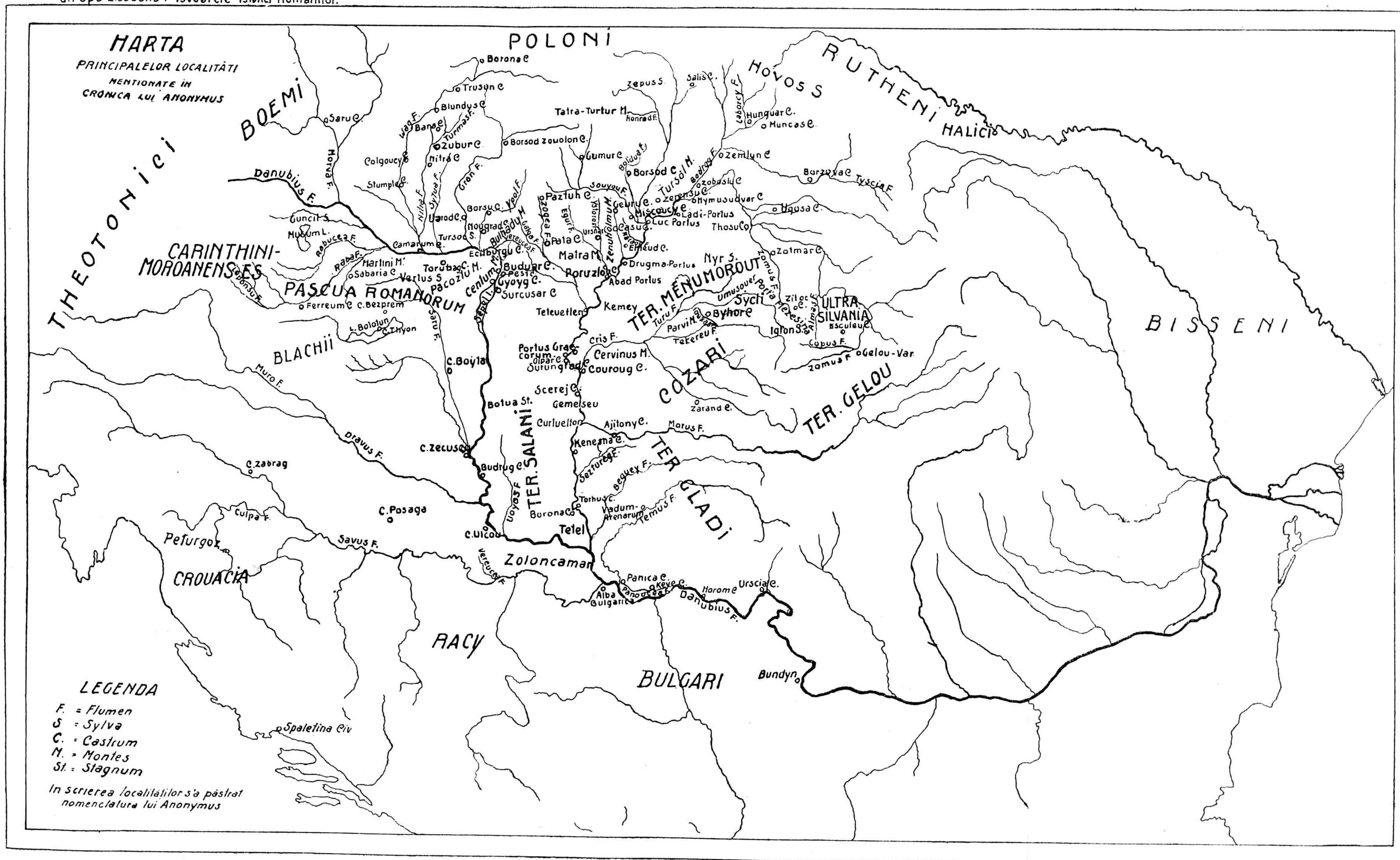

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefață — — — — — — — — — — — — — 7

Introducere — — — — — — — — — — — — 11

I. Gesta Hungarorum. Text latin — — — — 23

Prologus — — — — — — — — — — 23

I. De Scithia — — — — — — — — — 24

II. Quare Hungari dicitur — — — — — — 26

III. De Almo primo duce — — — — — — — 26

IV. De duce Almo — — — — — — — — 27

V. De electione Almi ducis — — — — — — 27

VI. De iuramento eorum — — — — — — — 28

VII. De egressu eorum — — — — — — — 29

VIII. De Rutenia — — — — — — — — 29

IX. De pace inter duces et Ruthenos — — — — 31

X. De VII ducibus Cumanorum — — — — — 32

XI. De ciuitatibus Lodomer et Galicia — — — 33

XII. Quomodo Pannoniam intrauerunt — — — 34

XIII. De Hung castro — — — — — — — 35

XIV. De Arpad duce — — — — — — — 36

XV. De Camaro castro — — — — — — — 37

XVI. De monte Turzol — — — — — — — 38

XVII. De Zerensze — — — — — — — — 39

XVIII. De Borsod — — — — — — — — 40

XIX. De duce Bycoriensy — — — — — — 40

XX. Qualiter contra Byhor missum est — — — 40

XXI. De Zobolsu — — — — — — — — 42

XXII. De Nyr — — — — — — — — — 43

XXIII. De uictoria Thosu, Zobolsu et Tuhutum — 43

XXIV. De terra ultrasiluana — — — — — — 44

XXV. De prudentia Tuhuti — — — — — — 44

XXVI. Quomodo contra Gelu itum est — — — 45

www.dacoromanica.ro

Pag.

XXVII. De morte Gelu — — — — — — 45
XXVIII. De duce Menumorout — — — — 46
XXIX. De reditu eorum — — — — — — 46
XXX. De duce Salano — — — — — — 47
XXXI. De egressu Zeremsu — — — — — 47
XXXII. De castro Vrsuur et fluuio Egur — — — 48
XXXIII. De castro Nougrad et Nitra — — — 48
XXXIV. De fluuio Gron et castro Borsu — — — 49
XXXV. De Nitria ciuitate — — — — — 50
XXXVI. De speculatoribus missis a ducibus — — 50
XXXVII. De pugna ducum Arpadii — — — 51
XXXVIII. De exercitu Grecorum et Bulgarorum — 52
XXXIX. De egressu Salani ducis contra Arpadium ducem — — — — — — — — 53
XL. De uictoria Arpad ducis — — — — — 54
XLI. De egressu Arpad — — — — — — 54
XLII. De nuntiis ducis Bulgarie — — — — 55
XLIII. De castris Zabrag, Posaga et Vlcou — — 56
XLIV. De insula Danubii — — — — — 56
XLV. De ciuibus Bulgarorum et Macedonum — — 58
XLVI. De portu Moger — — — — — — 59
XLVII. De terra Pannonie — — — — — 60
XLVIII. De ciuitate Bezprem — — — — 61
XLIX. De castro ferreo — — — — — — 61
L. De deuastatione Pannonie — — — — — 62
LI. De duce Monumorout — — — — — 63
LII. De Usubuu, Veluc — — — — — — 65
LIII. De successione Zulte ducis — — — — 65
LIV. De deuastatione Lotorigie, Alemannie et Francie — — — — — — — — — 66
LV. De morte Lelu et Bulsuu — — — — — 67
LVI. De inimicis Athonis regis — — — — 68
LVII. De constitucione regni — — — — — 69
II. **Traducerea. Text românesc** — — — — — 71
Indicele numelor proprii — — — — — — — — 125

www.dacoromanica.ro

B U C U R E Ş T I
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUTIU

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL II

DESCRIEREA EUROPEI ORIENTALE

DE

GEOGRAFUL ANONIM

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1934

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS II

ANONYMI GEOGRAPHI

DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1934

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

In anul 1913, un învăţat polonez, Dr. Olgierd Górka, cercetând în Biblioteca Naţională din Paris izvoarele istorice ale Cruciatelor, a dat peste un manuscris latinesc — No. 5515 — rămas până atuncea necunoscut. Manuscrisul fusese catalogat subt un titlu greşit şi astfel istoricii, specialişti în cestiunile sud-est-europene, nu i-au dat nici atenţie, nici importanţa ce i se cuvenea.

Olgierd Górka, descoperind acest manuscris, care cuprindea un tratat de geografie, l-a publicat, pe cheltuiala Academiei Literare din Cracovia, însoţindu-l, totdeodată, de un studiu amănunţit şi foarte documentat, în 49 pagine — textul tratatului este cuprins în 70 pagine — scris şi acest studiu, tot în limba latină, întru cât tratatul avea să intereseze, de o potrivă, mai multe ţări şi popoare.

Autorul acestui tratat, întitulat probabil *Descriptio Europae Orientalis*, şi al cărui manuscris original s'a pierdut, nu se cunoaşte. El este un Anonim şi după cercetările lui Kórka pare a fi un călugăr dominican sau franciscan, care a trăit mai mult timp ca misionar în Balcani, şi anume în Serbia. Simpatiile sale ni-l arată de naţionalitate franceză, căci se identifică cu interesele bisericii catolice şi ale politicei franceze în Orient de pe acea vreme.

Reprezentând politica franceză în Balcani, anonimul acesta este un admirator şi un sfătuitor al fratelui regelui Filip al IV-lea al Franţei, al lui Carol de Valois — Carolus Valesius — vestit ostaş şi pretendent al tronului imperiului latin de Răsărit. Căci, acest Carol de Valois, în urma căsătoriei sale cu Catharina de Courtenay, nepoata ultimului împărat latin din Constantinopol, Balduin al II-lea, mort în 1301, având sprijinul Papei, la îndemnul lui Anonymus, se pregătea cu tot dinadinsul să ocupe pentru sine Constantinopolul.

www.dacoromanica.ro

In vederea acestui eveniment încheiase şi un tratat cu Veneţienii şi contractase căsătoria fiului său, Carol, cu Zarica, fiica lui Uroş, regele Serbiei. In acelaşi timp, Anonimul geograf, ca reprezentant al Bisericii catolice şi ca misionar predicator în Serbia, îndemna pe Carol de Valois ca, împreună cu Carol Robert, regele Ungariei, să supuie pe schismaticii Bulgari, Ruteni, Sârbi şi Ruşi.

Anonymus îşi scrie tratatul său de geografie, după cum a dovedit-o Górka, în primăvara anului 1308 şi s'a folosit la compunerea lui, în afară de cunoştinţele sale personale, mai ales de izvoare franceze. El descrie, rând pe rând, dând indicaţii, nu numai de geografie, ci şi de istorie, următoarele ţări: Imperiul Constantinopolitan, Albania, Serbia, Bulgaria, Rutenia, Ungaria, Polonia şi Boemia.

Cunoştinţele ce ni le procură Anonymus asupra acestor ţări, când sunt culese din izvoarele ce el le utilizează sunt, de sigur, importante şi ele ne confirmă şi stabilesc, de cele mai mult ori, adevăruri şi fapte ştiute deja de aiurea [1]). Cunoştinţele însă ce el ni le dă dela sine, personal, din observaţia proprie sau din observaţia prietinilor săi, sunt cu mult mai importante, ele fiind, mai totdeauna, originale. Şi importanţa lor creşte cu atât mai mult cu cât, în afară de două pasagii, explicate de altfel de Górka, în întreaga operă a lui Anonymus, nu găsim nici o eroare de fond. Anonimul nostru nu inventează nimic. El spune numai adevărul controlat. Pe spusele sale putem pune tot temeiul, în spusele lui putem avea toată încrederea.

Despre ţările noastre, necunoscându-le, nu ne vorbeşte nimic. Face însă, în două pasagii, oarecari aprecieri asupra Vlachilor din Peninsula Balcanică şi asupra originii lor, precum şi asupra păstorilor şi păşunilor romane din Ungaria, *Romanorum pastores* şi *pascua Romanorum* şi de asemenea şi asupra principatelor romane din Ungaria la venirea Ungurilor.

Dată fiind obiectivitatea acestui anonim, recunoscut ca un scriitor veridic, importanţa acestor aprecieri nu va scăpa nimănuia din vedere.

---

1) Anonymus utilizează, în special pentru imperiul Constantinopolitan, operile lui Vincentius Bellovacensis (Vincent de Beauvais), pe cari le-a avut înaintea ochilor. Regretăm că nu avem la îndemână aceste opere spre a ne putea da seama, prin noi înşine, de împrumuturile făcute.

www.dacoromanica.ro

Iată aceste două pasagii:

1. Notandum est hic quod inter Machedoniam, Achayam et Thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spaciosus qui uocantur Blazi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores, ac in Ungaria, ubi erant pascua Romanorum, propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab Uńgaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram enim horum Blachorum que est magna et opulenta exercitus domini Karuli qui in partibus Grecie moratur fere totam occupauit et ideo conuertit se ad regnum Thesalonicense et actu mari terraque, expugnant ciuitatem Thesalonicensem dictam cum regione circumadiacente [1]).

2. Et est notandum, quod regnum Vngarie olim non dicebatur Vngaria, sed Messia et Panonia. Messia quidem dicebatur a messium prouentu [2]), habundat enim multum in messibus, Pannonia dicebatur etiam a panis habundantia; et ista consequenter se habent, ex habundantia enim messium sequitur habundantia panis..... Panoni autem, qui inhabitabant tunc Panoniam, omnes erant pastores Romanorum, et habebant super se decem reges potentes in tota Messia et Panonia; deficiente autem imperio Romanorum egresi sunt Vngari de Sycia prouincia et regno magno, quod est ultra Meotidas paludes, et pugnauerunt in campo magno, quod est inter Sicambriam et Albam Regalem cum X regibus dictis et optinuerunt eos et in signum uictorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum, ubi est scripta prefata uictoria, quiad huc perseuerat usque in hodiernum diem [3]).

Din primul pasagiu al lui Anonymus rezultă că Blazii, —numire subt care îi găsim amintiţi mai ales în izvoarele franceze contimporane [4]), sunt aceiaşi cu Blachii, că sunt un popor foarte mare şi răspândit, că sunt păstori, după cum au şi fost altădată păstori ai Romanilor, că odinioară trăeau în Ungaria,

---

1) Olgierd Górka, *Anonyni, Descriptio Europae Orientalis*, p. 13.

2) Aceste cuvinte sunt luate după Vincentius Bellovacensis I, 71, la Górka *op. cit.* p. 43.

3) Olgierd Górka, *op. cit.* p. 44.

4) Cf. Philippe Musket, din jumătatea întâia a sec. XIII, *Historia regum Francorum*, versurile 23008, 29954 şi 30961.

www.dacoromanica.ro

unde se găsesc bogatele şi plinele de verdeaţă păşuni ale Romanilor, că au fost, mai târziu, goniţi de Unguri şi au fugit în acele părţi (peste Dunăre), că produc o mare bogăţie de brânză excelentă, de lapte şi carne, cum nu produce nici un alt popor, că această ţară a Blachilor, mare şi bogată, a fost ocupată, mai în întregime, de armata lui Carol de Valois care staţiona în regiunea Greciei şi care a ocupat pe apă şi uscat cetatea Salonic, împreună cu ţinutul dimprejur.

Iar, din al doilea pasagiu al Anonimului geograf rezultă că numirea de Ungaria datează numai dela venirea Maghiarilor, şi că, înainte vreme, această ţară purta numele de Pannonia şi Messia — el ne dă şi etimologia acestor două numiri [1]), — că locuitorii acestor două ţeri — Panonnia se întindea pe acel timp până la Tisa — se găseau constituiţi în zece regate, că, la venirea Ungurilor, s'au dat lupte în câmp deschis, în regiunea dintre Sicambria şi Alba Regală, cu aceşti regi romani cari au fost învinşi şi că Ungurii cari se mai numesc şi Huni — *qui alio nomine Huni vocantur* — au ridicat ca semn al victoriei lor o mare statuă de marmoră [2]), care dăinuia încă pe la anul 1308.

Informaţiunea Anonimului geograf, în ce priveşte pe Vlachii din Peninsula Balcanică, ne confirmă teoria lui Haşdeu asupra originii Aromânilor [3]). Haşdeu, fără să fi cunoscut lucrarea lui Górka, apărută mai târziu, după moartea sa, susţinuse printr'o intuiţie genială că Românii din Peninsula Balcanică sunt urmaşii acelor pastores Romanorum, pe cari i-au gonit Ungurii, la venirea lor în Pannonia. O parte dintre aceşti păstori romani, despre cari, de altfel, ne vorbesc mai multe cronici, s'au dus spre nord şi s'au slavizat în Moravia, alţii au trecut în spre apus şi au ajuns în Istria, iar altă parte, mai numeroasă, au fost împinşi spre miază-zi şi au cuprins mai multe regiuni din Peninsula Balcanilor, dând naştere populaţiunilor aromâne. Şi Haşdeu îşi întemeia afirmaţia sa, mai ales, pe unitatea limbei noastre. Căci dialectul aromân ar fi

1) Numirea Messiei ni-o dă după *Speculum historiale* I, 71, al lui Vincentius Bellovacensis.

2) Despre această statuă ne vorbeşte şi cronicarul Simon de Kéza, la Endlicher, *Mon. Arp.* p. 91.

3) Haşdeu. *Strat şi Substrat, Genealogia popoarelor balcanice,* în *An. Ac. Rom. 1892.*

www.dacoromanica.ro

o dovadă că despărţirea Aromânilor de Dacoromâni s'ar fi făcut într'o epocă relativ târzie, când adecă limba românească îşi desăvârşise unitatea sa.

Teoria lui Haşdeu asupra originii Aromânilor, teorie susţinută în cartea sa *Strat şi Substrat* şi care concordă, după cum a observat-o şi Górka, cu cele spusé în pasagiul de mai sus al Anonimului geograf, nu este astăzi împărtăşită de toată lumea. Cercetările mai noui ale istoricilor şi ale lingviştilor şi mai ales constatarea influenţei albaneze asupra dialectelor noastre au împărţit pe învăţaţii români, în ce priveşte locul de formaţiune al limbei româneşti, în două tabere adverse.

O mare parte dintre rămăşiţele acestor păstori romani din Pannonia, de sigur, se vor fi maghiarizat în masa mai numeroasă a Ungurilor. Urmele lor le-am semnalat şi noi în două articole apărute în ziarul *Universul* [1]) sub titlul: *Urme de sate româneşti lângă lacul Balaton* şi *Vechi sate româneşti în Pannonia* şi au fost studiate într'un studiu mai vast al d-lui N. Drăgan [2]). In timpul Notarului anonim al regelui Bela, îi constată şi scriitorul ungur Pais Dezső, care, în harta sa, semnalează pe *Az Oláhok* în regiunea de la sudul lacului Balaton [3]).

Dintre cele două grupuri de cronici, stabilite de Bal. Hóman, după cum am văzut în Introducerea la Notarul anonim [4]), fac parte, din primul arhetip, cronicile lui Odo de Deogilo, din 1147, a lui Gottfried din Viterbo, din 1185, raportul lui Ricardus din 1237, cronica lui Thomas din Spalato, din 1266, a lui Albericus Triumfontium din 1233 şi a însuşi Notarului anonim, de dinainte de 1200; iar din grupa a doua, fac parte cronicele lui Simon de Keza, Chronicon pictum Vindobonense din 1358, Chron. Budense din 1473, Chron. Posoniense şi Chron. Dubnicense.

Atât în cronicile din primul grup, cât şi în cele din grupul al doilea, se vorbeşte, aproape în toate, cu mai multe sau mai puţine amănunte, despre *pastores Romanorum* şi despre *pascua Romanorum.*

---

1) *Universul* din 27 X 1930 şi 24 XII 1932.

2) N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, 1933.

3) Pais Dezső, *Magyar Anonymus*, Budapesta, 1926.

4) *Fontes historiae Daco-Romanorum* I. Anonymi, *Gesta Hungarorum* I. p 15.

www.dacoromanica.ro

Aceşti păstori romani, numiţi uneori şi «Vlachi», sau numai *Coloni* ai Hunilor, trăiau în Pannonia, la venirea Maghiarilor, constituiţi, probabil, nu în regate, în sensul de astăzi al cuvântului, dar având şefii lor ce se vor fi numit uneori *regi* [1]), în sens etimologic, ori *principi* ori *duci*, sau numai *voivozi* ori *cneji*.

Iată diferitele pasagii din cronicarii unguri şi străini cari constată existenţa acestor păstori în Pannonia. Şi citǎm anume şi pe scriitorii străini, fiindcă istoricii unguri susţin că numai în izvoarele naţionale ungureşti se vorbeşte despre aceşti păstori romani [2]).

1. Notarul anonim:

a) Rex Athila... de terra scithica descendens cum valida manu in terram Pannonie venit, et fugatis Romanis regnum obtinuit (c. 1).

b) Quam terram (Pannoniam) habitarent Sclavii, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Ungarie (c. 9).

c) Dicebant enim eis sic, quod terra illa (Pannonia) nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes.... Et mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocassent pastores suos (c. 11).

2.Odo din Deuil, cronicar francez, ne spune:

Terra hec (Ungaria) in tantum pabulosa est, ut dicantur in ea pabula Julii Caesaris extitisse [3]).

3. Thomas din Spalato, din Dalmatia, afirmă:

Haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum [4]).

---

1) Almus însuşi este numit, uneori, rege, *rex*, deşi cronicile îl desemnează cu numele de duce, *dux*.

2) Cf. Ios. Deér, *Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis*, în *Mitteilungen des österreich. Instit. f. Geschichtsforsch.* XLV, 1931.

3) Odo de Deogilo — (Deuil, aproape de Paris) — *Liber de via sancti sepulchri* p. 62. Schünemann crede a fi o confuzie între *Cereris* şi *Caesaris*, *Ung. Jahrbüch.* 1926.

4) Thomas Spalatensis, *Historia Salonitana*, la Schwandtner, *Scrip. rer. Hung.* III. p. 549.

www.dacoromanica.ro

4. Richardus, călugăr din ordinul praedicatorilor, scrie într'un raport al său:

Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum quod esset alia Ungaria maior... de qua septem duces... venerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tum vero dicebatur pascua Romanorum, quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem [1]).

5. Simon de Keza, în două pasagii ale cronicii sale, ne spune:

a) Pannonie, Pamfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie civitates que crebris spoliis et obsedionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum de Ethela licentia impetrata transierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni remanentibus sponte in Pannonia [2]).

b) Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente scithica fere quasi deperissent, Pannonia extitit X annis sine rege, Sclavis tantum modo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis advenis remanentibus, in eadem qui vivente Ethela populari servicio sibi serviebant [3]).

Aceste două pasagii ale cronicei lui Simon de Keza le întâlnim, cu mici variante, şi în Chronicon pictum Vindobonense [4]), în Chronicon Posoniense [5]), şi în Chronicon Dubnicense [6]).

Datele acestor cronici ni le confirmă acum şi Geograful anonim, din 1308, care nu cunoştea pe Vlachii din Ardeal. Că numirea de Vlach a ajuns, cu timpul, un apelativ, însemnând «păstor» aceasta este adevărat, însă numai pentru o epocă târzie, după secolul al XIII-a, iar nu pentru primele veacuri ale istoriei ungare, nu pentru primele timpuri ale dinastiei arpadiene.[7]).

Că Românii, cel puţin în timpul compunerii gestelor

---

1) Richardus, *De facto Ungarie magne*, la Endlicher, *Rerum hungaricarum monumenta arpadiana*, p. 248.

şi p. 70: Zaculi Hunorum sunt residui qui... cum Blackis in montibus confinii

2) Florianus, *Magistri Simonis de Keza, Gesta Hungarorum* II p. 65; cf. sortem habuerunt; unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.

3) Florianus, *ibidem*, p. 70.

4) Florianus, *ibidem*, p. 114 şi 120.

5) Florianus, Chronica minora IV, p. 15 şi 21.

6) Florianus, Chronica Dubnicense III, p. 17 şi 23.

7) Cf. Silviu Dragomir, *Vlachii şi Morlacii* p. 51 seq.

www.dacoromanica.ro

ungare, din timpul lui Ladislau IV Cumanul, nu erau păstori, ci popor aşezat, aceasta rezultă nu numai din faptul că, la anul 1210, Românii au luat parte în expediţiunea contelui Joachim împotriva lui Ascenus Burul din Vidin, capitala imperiului româno-bulgar, *associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis* [1]), şi, mai târziu, împotriva Cehilor, în armata lui Bela IV, *innumeram multitudinem Cumanorum, Ungarorum et diversorum Slavorum Siculorum quoque et Valachorum,* dar şi din menţiunea ce se face despre ei în cântecele medievale ce ni s'a păstrat până astăzi. Astfel anonimul poet al cântecelor *Nibelungilor,* de prin secolul al XII, Rudolf din Ems, de pe la jumătatea secolului al XIII, în *Weltchronik* a sa, Jansen Enikel, din secolul al XIII, în opera sa intitulată, de asemenea *Weltchronik,* apoi Stirianul Ottocar, tot din veacul al XIII, în poema sa *Österreichische Reimchronik,* şi alţii ne vorbesc cu destule amănunte despre Vlachi cari nu puteau să fie, pe acele vremuri, simpli ciobani nomazi.

Astfel, *Descriptio Europae Orientalis* a Geografului anonim vine să confirme, încă odată mai mult, spusele cronicilor ungare în privinţa Vlachilor ce se găseau preste tot locul în fosta Ungarie, la venirea Maghiarilor.

1) *Századok,* a 1912, p. 292. Ascenus Burul este împăratul româno-bulgar Borilă Assan.

www.dacoromanica.ro

DESCRIPTIO EUROPAE ORIENTALIS[1])

I

[IMPERIUM CONSTANTINOPOLITANUM]

Tres sunt partes principales mundi: asia, affrica [et] Europa. Asia extendit se a meridie per orientem in septentrionem, vocatur autem hec pars mundi Asia a quadam muliere sic dicta, que imperium orientis apud antiquos tenuit. Europa extendit se a septentrione in occidentem, dicitur autem europa a filia regis agenoris[2]), que sic nominabatur, et imperium tocius europe apud antiquos tenuit. Affrica autem extendit se ab occidente in meridiem, dicitur autem hec pars mundi affrica a quadam muliere sic dicta, que filia fuit libani regis et apud antiquos imperium affrice[3]) tenuit. Ex hiis apparet manifeste Asiam[4]) tenere dimidium tocius orbis, Europam autem et Affricam alteram dimidiam. Asia autem diuiditur in maiorem et minorem; de asia maiori dominus de kurco[5]) satis plene tractauit. De asia autem minori et de aliquibus partibus europe superficialiter de moribus et condicionibus hominum et prouinciarum contentarum in dictis partibus europe est hic pertractandum. Et quia

1) Manuscrisul descoperit de Górka în Biblioteca Națională din Paris și care poartă numărul de înregistrare 5515 nu este un original, ci numai o copie (din a 1308), cea mai veche și cea mai completă, dar, alături de care, mai există încă patru copii de proveniență ulterioară. In total avem cinci codice cari poartă numele de A, B, C, D și E. Noi vom reda numai deosebirile cele mai importante, rămânând ca cetitorul, doritor de a cunoaște toate variațiunile de text, să se adreseze la studiul atât de complet a învățatului Górka. Titlul lipsește în manuscris.

2) *Agenoris*, Ageronis E.

3) *Affrice*, Africa B, C.

4) *Asiam*, Asyam D.

5) *Kurco*, Kurcho D, E.

www.dacoromanica.ro

[prima] pars europe uocatur tracia [1]), que nunc grecia appellatur, ideo primo de tracia seu de imperio Constantinopolitaneo [est] dicendum, deinde de regnorum condicionibus, rasie, bulgarie, ruthenie, albanie, ungarie, polonieque tractandum est.

II

Quantum ad greciam siue [ad] imperium Constantinopolitanum dicendum [est] quod dictum imperium continet duas partes, videlicet asyam minorem et traciam dictam, et ideo imperium illud dinoscitur [2]) esse permaximum et opulentum ualde; prima enim pars imperii dicti est asia minor, in qua sunt ille ciuitates famose, quas nominat beatus Iohannes in apocalipsi, videlicet effesus ad quam scribit apostolus Epistolam ad epheseos [3]), piladelphia [4]), laudicia [5]), thiatira, pergamum et sardis, ibi est et calcedonia [6]), maxima civitatum, ubi consueuerunt concilia generalia celebrari, ibi est et nicomedia [7]) ad quam hanibal princeps kartaginis timore romanorum fugiens veneno animam expirauit. Preter has ciuitates famosas sunt in ipsa asia que nunc a grecis natuli appellatur, quadringente magne ciuitates, exceptis opidis, castris, fortaliciis et uillis innumerabilibus; irrigatur tota terra dicta quindecim fluminibus naualibus, et circa traciam uel citra [8]) partes constantinopolitanas irrigatur danubio permaximo fluuiorum, qui per ungariam transiens in bulgariam perforat alpes et totum se frangit in quodam magno precipicio, cuius rugitus ad tres dietas auditur. Inde diuiditur in septem capita et transiens per dictam terram intrat mare ponticum, uel secundum alios mare magnum; continet hec pars [grecie] septem provincias, videlicet bitiniam [9]), unde oriundus fuit beatus lucas, dicitur enim bitinia a quodam rege sic nominato. Galaciam [10]) a gallicis nominatam quia a gallorum gentibus [olim] extitit occupata, ad incolas huius prouincie scribitur epistola ad galathas, verum est eciam quod circa

1) *Tracia*, Trccia A.
2) *Dinoscitur*, dignoscitul B, C, dicitur D, E.
3) *Epheseos*, Ephesios C.
4) *Piladelphia*, Philadelphia D. E.
5) *Laudicia*, Laodicia, D. E.
6) *Calcedonia*, Galcedonia D. E.
7) *Nicomedia*, Nycomedia E.
8) *Citra*, circa B. D. E.
9) *Bitiniam*, Bitaniam E. Bithiniam D.
10) *Galaciam*, Gallaciam C.

www.dacoromanica.ro

constantinopolim est castrum quoddam, quod uocatur Galatha. Ysauria sic dicta, quia est referta et sarcita omnibus bonis. Frigia in hac fuit sita illa famosissima ciuitatum Trogia [1]). libdia [2]), in hac prouintia olim erat sedes regni asie, est enim quasi insula eo quod a duobus [magnis] fluuiis navalibus, scilicet Ela et pacolo circumdatur. Karia in hac est fluuius aruius nomine qui harenas [3]) permixtas auro copioso continet. Panphilia a panphilo rege sic dicta. Asia prefata que est pars grecie continet in se dictas prouincias, ab oriente circuncingitur turcis, a septemtrione tartaris et ruthenis [4]), ab occidente bulgaris et cumanis a meridie tracia. Terra est in omnibus habundans et fertilis in pane, vino, piscibus, carnibus, auro, argento, serico, sed homines illius terre sunt ualde imbecilles et in nullo apti ad prelium et ideo reddunt tributum turcis et tartaris Vnde quia dictis turcis nolebant reddere tributum, ab eisdem septimo anno transacto, tota terra dicta fuit deuastata, depopulata et depauperata, et ex hoc est multum imperatoris Constantinopolitani diminuta potentia; homines incole dicti christiani sunt, actamen scismatici perfidi.

III

Secunda pars grecie dicitur tracia, a filio japhet, filii noe sic nominata, inde Grecia quasi tracia. In prima parte huius tracie circa mare mediterraneum in quodam monte non nimium eleuato est sita illa famosissima ciuitatum Constantinopolis, a constantino imperatore sic dicta, nam primo bisantium [5]) appellabatur; hanc ciuitatem dictus Constantinus imperator in magnitudine diuiciis ac meritis fere romane coequauit ciuitati. In ea sunt duo palatia imperialia de porfido marmore fabricata mire pulcritudmis, et quia filii imperatorum qui in eisdem [palaciis] nascebantur, vocabantur porforogeniti [6]) sic dicti,uel a palaciis quia porfido erant constructi, uel quia super porfidem lapidem, quando nascebantur in ipso suo ortu ponebantur. Inde inoleuit quod filii omnes imperatorum uocantur porforogeniti. Notandum tamen quod hic imperator qui

1) *Trogia*, Troya D. E.
2) *Libdia*, Liberdia D. E.
3) *Harenas*, arenas B, C, D, E,
4) *Ruthenis*, Ruchenis E.
3) *Bisantium*, Visantium, Bisantium E.
6) *Porforogeniti*, porforageniti B, porforogenti D, E.

www.dacoromanica.ro

nunc imperat non uocatur porforogenitus, sed andronicus, eo quod quando natus fuit pater suus michael paleagius [1]) [nundum] usurpauerat sibi imperium Constantinopolitanum. Et ideo non nominatur ut *filius imperatoris*. In ea eciam ciuitate est ecclesia mire pulcritudinis ad hononem sancte sophie consecrata. Ciuitas dicta et regio in circuitu que proprie tracia appellatur ab oriente circuncingitur propontide, propontide enim uocatur arcitudo [2]) illius maris ubi de Constantinopoli est introitus ad mare magnum unde itur ad asiam minorem, turcos et tataros barbaros, habens latitudinem solum septem stadiorum, antiquitus autem uocabatur elispontus [3]). A meridie circuncingitur mari mediterraneo, vnde et portum nobilissimum et permaximum habet; circa portum istum de uoluntate imperatoris ianuenses tenent duas ciuitates quarum una uocatur trapason [4]) [et] altera senopi, ille autem qui preest eis uocatur camino [5]) idest marcio. Ab occidente circuncingitur macedonia que fuit patria alexandri, in qua est illa famosa ciuitas philippis, ad quam scribit apostolus epistolam ad philippenses. Sed nunc est quasi destructa, apparet tamen adhuc stabulum marmoreum bucefale [6]) equi dicti alexandri. A septentrione circuncingitur danubio [7]) qui diuiditur in septem capita ut dictum est, quorum quodlibet est habens in latitudine ad tres leucas.

IV

Preter hanc prouinciam que trachia proprie dicitur continet hec pars grecie septem alias prouincias. Primo uidelicet Macedoniam sic dictam a macedone rege. In hac est mons olimpus qui in tantum extollitur ut in cacumine eius nec nubes senciantur [8]); habundat multum uenis aureis et argenteis, in ea etiam est campus pulcherrinus totus planus, habens in longitudine tres dietas, et totidem in latitudine; irrigatur duobus fluuiis naualibus. Ab oriente

---

1) *Michael Paleagius*, Pelagius C.

2) *Arcitudo*, altitudo, D. E.

3) Elispontus. In *C* o notă marginală: *latitudo Hellesponti VII stadiorum.*

4) *Trapason*, Tripason D.

5) *Camino*, Comino D. E.

6) *Bucefale*, Bucifali C.

7) *Danubio.* Notă marginală D: Quodlibet septem capitum Danubii continet tres leucas in latitudine.

8) *Senciantur.* Notă marginală E: Mons Olimpus de eius cacumine non sentiuntur nubes nec uenti.

www.dacoromanica.ro

habet constantinopolim vel traciam, a meridie achayam [1]), ab occidente thesalonicam, a septentrione Ruthenis circuncingitur. Secundo thesaliam [2]) a thesalo rege sic nuncupatam. Est enim hec regio multum lata et opulenta, vnde et usque ad hodiernum diem reseruat sibi nomen regni, uocatur enim regnum thsalonicense. In ea [enim] est illa ciuitas famosa que uocatur thesalonica, vnde et tota regio nominatur, habens portum maris latissimum. In ea eciam est mons parnasus olim apolino [3]) consecratus. Nunc autem uocatur sfeptagoria, quod idem est quod mons sanctus, eo quod ibi est multitudo monachorum grecorum anachoricarum qui calogeri [4]) dicuntur; hec fuit patria illius famosi militis achillis. In ea primo equi domiti fuerunt et denarii aurei fabricati; quatuor magnis fluuiis irrigatur. Magnam partem istius prouincie seu regni possidet rex rasie seu servie, et hoc nomine dotis, eo, quod filiam imperatoris qui nunc imperat duxit in uxorem. Circuncingitur enim hec prouincia a parte orientis machedonia, a meridie achaya, ab occidente rasia et seruia, a septentrione bulgaria. Notandum [est hic] quod inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spaciosus qui uocantur blazi [5]), qui et olim fuerunt romanorum pastores, ac in ungaria ubi erant pascua romanorum propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab ungaris [6]) inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram [enim] horum [7]) blachorum [8]) que est magna et opulenta exercitus domini karuli [9]) qui in partibus grecie moratur fere totam occupauit et ideo conuertit se ad regnum thesalonicense et actu mari terraque, expugnant ciuitatem thesalonicensem dictam cum regione circumadiacente. Tercio achayam sic dictam ab acheo rege, hec prouincia preter partem que iungitur machedonie undique est circumdata mari et ideo fere insula est.

1) *Achayam*, Achaiam D. E.

2) *Thesaliam*, Thessaliam C.

3) *Apolino*, Appolini D.

4) *Calogeri*, Calageri, E.

5) *Blazi*, Blasi D, Blasi, Blati E, în cuvânt este o rasură.

6) *Ungaris*, Ungariis D. E.

7) *Horum*, istorum D, E.

8) *Blachorum*, Blacorum D; Blatorum E. In D este şi o notă marginal. *de blacis.*

9) *Karuli*, Karoli D. E.

www.dacoromanica.ro

Caput huius prouincie est chorintus [1]), que propter suam pulcritudinem et nobilitatem quam olim habuit uocabatur grecie decus; ad hos dirigit apostolus epistolam ad chorintios. In ea eciam sunt ciuitates alie ualde famose, uidelicet patras, vbi beatus andreas fuit crucifixus et corpus eiusdem iacet reconditus, Clarentia, andrauilla [2]) et multe alie. Ulgariter prouincia hec morea uocatur, latine uero principatus achaye. Huius principatus partem occupauit princeps filius regis sycilie; sed et ceteras partes quasi gallici et latini tenent occupatas. Irrigatur hec prouincia uno magno fluuio nauali, qui [Crimantos [3]] uocatur, hic lapidem albesseu [4]) nomine guerat [5]) [qui] semel accensus nunquam extinguitur. Candidissime etiam merule in terra illa nascuntur. Quarto eladiam ab eladio rege sic dictam. Sed nunc atheniensis ducatus uocatur, in ea enim sunt ciuitates athenarum, thebana, peloponensis et achademia, olim uilla philosophorum. Est enim hec prouincia inter macedoniam et achayam uersus constantinopolim sita et regitur tota a gallicis et latinis. Quinto lacedemoniam; in ea est nigro pontus [6]) que a gallicis [eciam] et lonbardis [7]) [tota] regitur et inhabitatur. Est hec prouincia parua in quantitate, tamen multum deliciosa et insularis. Sexto epirum a piro [8]) achillis filio sic dictam, que nunc terra despoti uocatur. Magna prouincia est et lata, habens in se ciuitates [neupotasensem, gridensem, belgradensem et siuariceusem et multas alias ciuitates] et castra. Partem huius prouincie princeps achaye, filius regis sycylie [9]), ratione uxoris, que est despoti filia, occupat, licet frater uterinus uxoris eiusdem principis, qui [nunc] de nouo filiam imperatoris constantinopolitani duxit in uxorem, impugnet eum uiriliter et proficiat multum contra eum ut dicitur. Septimo cretham a cretha rege sic dicta[m] que centopolis olim uocabatur, eo quod centum urbibus nobilibus extitit decorata, licet nunc sint destructe et ille que sunt, non in illo sunt robore quo fuerunt. Hec prouincia insula est et a uenetis tenetur et regitur. Hec insula prima

1) *Chorintus*, Corinthus D. E.
2) *Andravilla*, Andrivilla B.
3) *Crimantos*, Crimates C. Crinantes E.
4) *Albesseu*, albessen C. albessum D, E.
5) *Guerat*, probabil gerit.
6) *Nigropontus*, Nigrapontus D, Nigra pontus E.
7) *Lonbardis*, Lombardis D, E.
8) *Piro*, Pyro C, Pirro D.
9) *Sycylie*, Sicilie B, D, E.

www.dacoromanica.ro

remis et sagittis claruit, litteris iura prima docuit, equestres turmas prima reperit, musicum studium prima adiuuenit, ceruos, lupos, uulpes, serpentes, noctuas, aliaque ferarum noxia nec gignit [1]) nec sustinet et si aliunde illuc portantur statim moriuntur, ut referunt experti.

V

Preter hanc insulam sunt et alie insule que se extendunt fere in cyprum [2]) et ad mare magnum, usque ad mare adriaticum, que sunt et debent esse imperatoris grecorum. Dicte autem insule cyclades uocantur eo quod circumdant vel circumiacent ipsi grecie et sunt principales XII. Prima est rodus, in qua fuit colosus eneus, cuius altitudo erat LXX cubicorum; de hac autem insula et urbe rodia [3]) fuit ptolomeus, qui fecit astrologiam suam. Hanc insulam cum ciuitate sua rodia nuper [hospitalarii] occupauerunt cum magno dampno rerum et personarum suarum; de hac autem insula fuit minodimus [4]) precipuus aristotilis discipulus. Secunda est delos; delos in greco idem est quod manifestatio, quia prima apparet inter insulas. uocatur [et] orthoya propter multitudinem [coturnicum], que ibi sunt et a grecis orthogie uocantur. Tercia uocatur cenodes [5]), in hac naues collecte fuerunt a grecis contra troiam. Qarta uero Michilene [6]), per quam de syria et cypro nauigatur in ytaliam, de qua apostolus in actibus apostolorum: difficilem habuimus accessum propter bitalassum id est littus in mare protentum. Quinta ytharia [7]), hec nullum portum habet. Sexta melos quasi rotundissima. Septima parion sic dicta, quia gignit candidissima marmora et sardium [8]) lapidem. Octaua zyon. Nona sampnia [9]), ex qua fuerunt sibilla samia et pitagoras sammius, a quo phosophie nomen est sumptum. Decima abydos, que est iuxta propontidem et elespontum. in hac xerces fertur fecisse pontem ex nauibus et inde in greciam

---

1) *Gignit,* Notă marginală în E: Notandum provincia Crete non sustinet venenosas bestias.

2) *Cyprum,* Ciprum B.

3) *Rodia,* Rhodia C.

4) *Minodinus,* Musodimus B, C.

5) *Cenodes,* Ceudes D, E.

6) *Michilene,* D în notă marginală: Mitelene.

7) *Ytharia,* Ycaria E, Ycharia D.

8) *Sardium,* Sardinum D,E .

9) *Sampnia,* Samia C.

www.dacoromanica.ro

transsisse. XI-a choos [1]), ex qua ypocras medicus fertur fuisse natus. dicitur [autem] arte lanificii [prima] in ornamento feminarum claruisse. XII-a Chephalania, hec est iuxta achayam et terram despoti, pertinet tamen ad principatum achaye.

VI

Est et octava prouincia ipsius grecie secundum rei ueritatem dalmacia, a delmi [2]) maxima ciuitate eiusdem regionis sic dicta, licet eadem ciuitas postmodum uocata fuerit [salona], que nunc [etiam] est destructa. hec enim prouincia habebat annexas prouincias rasiam uidelicet [et] seruiam et croaciam [3]), et protendebatur usque in ystriam prope venecias ad tres dietas, que quidem prouincia cum adiunctis regnis tempore bonorum imperatorum de constantinopoli, erat prima prouincia grecie. sed deficiente imperio, nec in primo robore stante, partem huius prouincie occupauerunt ueneci [4]), partem ungarii. Regiones autem circumadiacentes sic preoccupauerunt sclaui et ungari, quod iam non uidentur pertinere ad dictum imperium constantinopolitanum.

VII.

[Fuit enim et adhuc est inter omnes partes mundi dictum imperium constatinopolitanum] permagnificum, nam preter ciuitates asie minoris, que sunt numinate supra, que est prima pars grecie seu imperii constantinopolitani in prouinciis secunde partis, scilicet tracie et insulis memoratis, exceptis castris, fortaliciis, opidis et uillis, conputantur ab expertis alie quadrigente [5]) ciuitates et plures pocius quam pauciores. Sed hoc [nos] non credimus nunc licet credamus, quod antiquitus bene fuerunt tot, quia multe ruine ciuitatum [ibidem] uidentur. Est etiam dictum imperium, quam ad secundam partem suam, scilicet traciam, opulentam ualde, habundans nimium auro, argento, serico, pane, vino, carnibus, et omnibus uictualibus. Omnes principes grecie, ac ceteri nobiles et omnes de imperatoris familia uadunt induti sericeis et deauratis pannis uel scar-

1) *Choos*, Cheos D, E.
2) *Delmi*, Delim D, E.
3) *Croaciam*. Cruatum D, Cruacam E.
4) *Veneci*, Veneti D, E.
5) *Quadigente*, quadringente D, E.

www.dacoromanica.ro

leto forrato de nobilibus pellibus. vestes portant [communiter longas, scissas] tamen retro sicut [et] ante cum largis manicis, sicut dalmatica [unde (dalmatica) est quoddam genus uestumenti grecum a dalmacia] sic dicta, que secundum unam considerationem est octaua, secundum uero aliam [est] prima prouincia grecie, quia in illa parte grecie maxime talibus uestibus utebantur. Inter ceteras magnificentias prefatus imperator constantinopolitanus habet has: nam nunquam equitat, quin duo uel tria milia armatorum ipsum precedant et sequentur inter pedites et equites. Raro in camera comedit, sed semper in aula communi permaxima [1]) in loco eminenti. Nullus autem alter comedit ipso comedente nec mense sunt apposite, preter suam; tenentur tamen omnes principes eius et nuncii, qui ad eum mittuntur, interesse prandio suo et stare pedes, quousque comederit coram ipso, et unum quemque eorum, eciam si tria milia essent, exeniat [2]) imperator et de nouo ferculo et famulus cuiuslibet recipit paratus dictum exenium [3]) et apportat ad domini sui hospicium, preter dictum exenium quod omni die recipiunt, habent prebendas et prouisiones ab eodem imperatore largas et magnas. Nam ille, qui vadit cum quinque equis, recipit prebendam pro XXV equis et [pro] XXXV hominibus, et ideo contigit frequenter, quod pauperes nuncii protrahunt quam possunt de tempore, ut diuites efficiantur. Omnes qui uadunt ad dictum imperatorem uisitandum et quocienscumque cum magnis exeniis in pecunia et sericeis pannis exeniantur ab eodem et presertim hoc circa nuncios obseruatur.

VIII

Et licet sic ita magnificus idem imperator, est tamen ualde inbecillis in potentia ,eo quod greci communiter [sunt] effeminati et in nullo ad arma apti, sunt tamen astuti et dolosi, et ideo si contingat eos quandoque uincere, malicia et astucia dictam uictoriam assecuntur. Omnes sunt scismatici perfidi et ab eorum scismate derinantur [4]) omnia seismata, inter [ceteras nationes scismaticas, uidelicet in Rasia, seruia, bulgaria, Ruthenia] georgia et omnes nationes orientales, que christi nomen inuocant, exceptis cypressibus [5])

1) *Permaxima*, proxima B.
2) *Exeniat*, exemat C, examinat D, E.
3) *Exenium*, exemum C, examen D, E.
4) *Derinantur*, în loc de derivantur.
5) *Cypressibus*, Cyprensibus D. E.

www.dacoromanica.ro

et armenis, inter quos eciam multi sunt scismatici. Nam patriarcha Constantinopolitanus preest omnibus regnis dictis in spiritualibus quantum ad clerum, sicut inter katholicos papa, licet non tantam auctoritatem ostendat. quia enim imperator grecorum prefatus homo est muliebris et nullius ualoris nec consilii in armis, et iterum quia per turcos est nimium debilitatus, idcirco ad presens est melius tempus ipsum imperium [per dominum] karulum recuperandi, quia fortassis unquam erit, unde et ipsi greci et omnes scismatici prefati nimium formidant transitum domini karuli, quia si christo duce [1]) transiret, eo modo quo ipsum decet et expedit secundum credulitatem omnium, infra unum annum occuparet dictum imperium et prefatas nationes scismaticas.

IX. [ALBANIA]

Consequenter dicendum est de albania, que est coniuncta grecie immediate [2]) a parte meridiei et est sita inter rasiam et terram despoti. Est enim [hec] albania regio satis lata et magna. habens homines bellicosos ualde, sunt enim optimi sagitarii et lancearii. quatuor fluuiis magnis tota hec regio irrigatur, videlicet ersenta, mathia [3]), Scumpino [4]) Epasa. Terra est fertilis in carnibus, caseis [et] lacte, [in] pane et uino non multum habundant, sufficienter tamen habent presertim nobiles; ciuitates, castra [opida] [et] fortalicia et uillas non habent, sed habitant in papilionibus et sempter mouentur de loco ad locum per turmas et cognationes suas. Habent tamen unam ciuitatem, que uocatur duracium et est latinorum, ab ea [enim] habent pannos et alia necessarija. partem huius regni cum ciuitate duracena [predicta] tenet nunc princeps tarentinus filius regis sycilie et hoc ex uoluntate libera [illorum] dominorum de terra, qui ipsum propter naturalem amorem, quem habent in gallicos, sponte et libere eum in dominum receperunt. De Apulia et de ciuitate brundensima [5]) [vna] nocte potest transiri in duracium et de duracio per albaniam, potest iri in greciam et in Constantinopolim ualde faciliter et bene absque difficultate uiarum et periculo aquarum [6]) et hanc uiam faciebant antiquitus imperatores romanorum, [ut Julius

1) *Duce*, ducente D, E.
2) *Immediate*, in medietate D, C.
3) *Mathia*, Machia D.
4) *Scumpino*, Stumpino D.
5) *Brundensima*, Brudesina D, E.
6) *Aquarum*, equorum C.

www.dacoromanica.ro

cesar, octauianus Augustus et ceteri imperatores], nam nimium tediosum est exercitum [tam) copiosum ducere tanto tempore per mare et per tam longam uiam. Dictum albanie regnum nunc regem nullum habet, sed terra diuiditur per principes terre, qui ipsam regunt et ipsi nulli subsunt. Dicitur autem hec prouincia albania eo quod albo crine [1]) homines illius regionis nascuntur. Canes sunt in ea ingentis magnitudinis et tante ferocitatis quod [eciam] leones perimerunt [2]), vnde et plinius refert, quod albani miserunt unum canem alexandro magno, qui de leone, elephante et tauro in stadio triumphauit. Oculos habent depictos et glaucos in pupilla adeo quod melius de nocte uident quam de die [et adeo sunt magni fures et de nocte discurrunt sicut et de die]. Duas tamen constat esse albanias, vnam in asia, que est circa indiam et de illa non loquimur hic, aliam [esse] in europa, que est de imperio constantinopolitano [de iure] et de hac loquimur hic, [et] duas prouincias continet in se, uidelicet clisaram [3]) et tumurist [4]). Preter has duas prouincias habet iuxta se et alias prouincias videlicet cumaniam, stophanatum polatum, debre, que quidem prouincie sunt tributarie eisdem albanensibus et quasi serue, quia exercent agriculturam et colunt vineas ipsorum ac seruant necessaria in domibus suis. homines istarum prouinciarum non mouentur de loco ad locum, sicut prefati albanenses, sed habent stabiles [5]) mansiones et opida, nec sunt pure catholici, nec pure scismatici. Si tamen esset qui eis uerbum dei proponeret, efficerentur puri catholici, quia naturaliter diligunt latinos ut dictum est; habent enim albani prefati linguam distinctam a latinis, grecis et sclauis ita quod in nullo se intelligunt cum aliis nationibus, et hec de albania dicta sufficiant.

X. [RASIA].

Viso superficialiter de imperio Constantinopolitano, et de albania, nunc accedendum est ad regnum Rasie, quod eidem imperio et albanie est coniunctum, imperio tamen ex parte occidentis, alba-

1) *Albo crine.* E. Intr'o notă marginală: Homines nascuntur albo crine et canes periment leones.

2) *Perimerunt,* perimerent A, B, C.

3) *Clisaram,* Clisaiam A, B, C.

4) *Tumurist,* Trimurist D.

5) *Stabiles,* stabulos A, B, C,

www.dacoromanica.ro

nie vero ex parte meridiei. Regnum enim [hoc] uidelicet Rasie duas habet partes, prima que est principalis dicitur Rasia, sic appellata a nomine cuiusdam fluuii ipsam irrigantis, qui et rasia uocatur. Continet enim hec pars tres prouincias scilicet kelmiam, dioclam, vnde et diocletianus imperator extitit oriundus, et maritimam regionem. Dicitur autem hec prouincia regio maritima, quia ciuitates et castra sunt uel supra mare inmediate uel satis prope [sita], et est regio satis amena et opulenta. in ea metropolis est ciuitas antibarensis [1]) que dicitur antibarum, quia est sita contra barum, ubi corpus beati Nicholay iacet reconditum et de dicto baro una nocte potest transire per mare in antibarum. Antibarum autem distat a littore maris ad unam [paruam] leucam. In hac maritina regione habitatores [eiusdem] sunt puri catholici et quasi latini. Ceteri autem eiusdem regni et rex sunt scismatici perfidi et ideo nimium persequuntur dictos katholicos, et permaxime ecclesias latinorum destruunt, disipant, et inuadunt prelatos et captiuant et plura inexquisita [2]) mala faciunt et ideo dicte ecclesie sunt pauperes; preter hoc eciam, quod [sunt] scismatici sunt et heretici pessimi, infecti ab hereticis, qui fugiunt ad partes illas a facie inquisitorum et ideo magis sunt infesti christianis et cahtolicis. Irrigatur enim hec prouincia vno magno fluuio nauali, qui uocatur drinus; habet eciam in se lacum habentem in latitudine XXXX leucas, et ideo dicta regio tum ex mari, tum ex fluio, tum ex lacu habundat in piscibus nimium. Iste prouincie omnes una cum rasia, que est principalis, adiacent immediate imperio Constantinopolitano.

XI.

Secunda pars huius regni uocatur seruia a conditionibus populorum sic dicta, quia quasi omnes sunt seruilis conditionis. Continet (enim) in se tres prouincias, uidelicet bosnam, maciam et marciam. Est enim hec pars regni sita circa ungariam ita, quod nullum est medium inter ipsam et ungariam. Preter quam in maritima regione dicta, vbi sunt sex ciuitates in toto [Regno] prefato non est aliqua ciuitas, sunt tamen in eo multa castra, fortalicia et magne uille de tricentis et quadrigentis [3]) domibus de lignis et asseribus edificatis

1) *Antibarensis*, Antibarum D, E.
2) *Inexquisita*, exquisita D, in exquisita E.
3) *Quadrigentis*, quadringentis E.

www.dacoromanica.ro

sine aliqua clausura; habundat enim dictum regnum [in] argento [et] plumbo et ferro: nam rex rasie habet actu in suo regno et circa maritimam regionem septem argentifodinas; alias dictum regnum est fertile in pane et carnibus et lacticiniis, sed deficit in vino et piscibus, nam comuniter non bibitur uinum ibi, sed ceruisia et lac. Rex tamen et barones utuntur uino in copia, a maritima regione portatum; homines regni dicti sunt procere [1]) et pulchre stature, tam viri quam mulieres, sed uiri nullius fortitudinis sunt ad arma, vnus enim probus in armis pelleret L ex eis. Equi in partibus illis exceptis ualde paucis sunt parui, ut roncini, tamen [sunt] fortes et agiles ad currendum. Irrigatur duobus fluuiis magnis uidelicet narento et bistrice. Terra prefati regni alicubi est montuosa [valde] et fortis, sed comuniter est plana et paruos habens collos [2]).

XII.

In hoc regno fuit semper unus rex, sed nunc sunt duo reges, vnus regnans in rasia, et hic est maior et uocatur urosius — hoc enim nomine uocantur omnes reges rasie—alter uocatur Stephanus, et hic regnat in seruia, que est a parte ungarie. Ambo enim reges sunt fratres vterini [3]), sed primo genitus est [enim] rex seruie Stephanus. Hic [enim] post mortem patris regnauit in utraque parte regni et in tot regno duobus annis. Quadam autem uice cursitans quemdam equum, de ipso cecidit et crus turpiter fregit. Cernens se in periculo mortis positum ac [pro] tunc esse sine prole, tradidit regnum fratri suo iuniori qui tunc mecolimus uocabatur, nunc autem urosius dicitur. Quidam tamen dicunt quod tradidit ei regnum simpliciter et renunciauit regno in manibus suis, quidam alii dicunt et hoc idem Rex Stephanus fatetur, quod non tradidit simpliciter nec renunciauit, sed sub condicione si uiueret [4]), quod regnum sibi restitueretur; si uero tunc moreretur, quod haberet regnum. Sed frater iunior intrans regni possesionem nunquam ipsi fratri restituit, licet conualuisset, sed tenuit iam per XXVI annos et adhuc tenet ueridicus, propter quod ortum est bellum et dissensio inter dictos fratres usque ad hodiernum diem. Est enim dictus rex Ste-

1) *Procere*, proceres D, E.
2) *Collos*, colles C.
3) *Uterini*, uterinii A, B.
4) *Viveret*, vivat B, C.

www.dacoromanica.ro

phanus homo iustus, et in ritu suo multum sanctus reputatus, katholicos diligens et amplectens ,habet enim in uxorem filiam regis Ungarie, sororem regine Sicilie. Ex qua habet prolem decentem utriusque sexus, nec unquam habuit aliam uxorem.

XIII.

Rex vero vrosius, qui maiorem partem regni occupat [et] regnat uersus greciam, homo est uersutus et mendax nullum iuramentum uel pactum quantumcunque ad dei euuangeliam et super corpus christi ac reliquias sanctorum iuraret, seruans, multitudinem uxorum simul actu [1]) habens. inter quas habet nunc filiam imperatoris constantinopolitani, cum qua habet magnam terram in grecia circa thesalonicam. filium nullum habet sel tamen quendam bastardum a quadam comuni muliercula et vnam filiam [quam] habuit a filia regis vngarie [et] sorore regine sycilie, que fuit monialis professa et uelata XXXIIII annis et in monasterio inclusa; filie enim sue iam [dicte] dedit [duos] maritos, bastardo eciam duas uxores. catholicos nimium persequitur et habet odio, propter timorem tamen domini karoli aliquod signum deuotionis nititur ostendere uersus romanam ecclesiam, ut ecclesia romana dominum karulum prohibeat, ut eumdem non impugnet, ac eadem causa [tam diu] [domini] karuli amiciciam petit. Sed re uera totum est figmentum nec aliquid seruabit de promissis, nisi nimio terrore perterritus. Timet enim dominum karulum ex duplici causa, primo ex parte maritime regionis, quia totus exercitus dicti domini karuli oportet quod transeat per terram illam, et tunc si vellet facilime totam [terram illam bonam et opulentam ac argentifodinas dictas] occuparet et homines de terra, quia sunt catholici et latini esse dinoscuntur [2]), hoc libenter uellent, et si hoc perderet, pociorem partem regni sui perdidisset [3]). Secundo quia regnum rasie dictum immediate est coniunctum grecie, nec distat a thesalonica. Videns quod exercitus dicti domini karuli est sibi prope, et est iam quasi super terram, quam habet in dote ab imperatore; cernens se eidem exercitui non posse resistere ac regnum suum [et terram dictam] in periculo, petit pacem atque concordiam licet alias ubi posset facere, totum oppositum [faceret]. et hec de condicionibus regni rasie [dicta ad presens] sufficiant.

---

1) *Actu*, actum B, nunc habet E.
2) *Dinoscuntur*, dignoscontur C.
3) *Perdidisset*, perderet D, E.

www.dacoromanica.ro

XIV. [BULGARIA ET RUTHENIA]

Post hec de bulgaria et ruthenia dicendum [est], que circum adiacent grecie ex septentrionali parte: Bulgaria est unum imperium magnum per se. Sedes autem imperii dicti est apud budinium [1]) ciuitatem magnam. Imperatores autem eiusdem imperii [omnes] uocantur cysmani. Terra est multum lata et spaciosa ac delicata [2]), est enim decem fluminibus naualibus irrigata, siluis et nemoribus decentibus constita [3]), habundans in pane, carnibus, piscibus, argento et auro et mercimoniis multis et maxime cera et serico; nam in ea sunt multe argentifodine et fluuii eciam omnes trahunt arenam permixtam auro, vnde ex mandato imperatoris continue leuatur et colatur aurum. [etiam] per medium istius imperii transit danubius [4]) fluuius, quod ita excrescit ex multitudine aquarum in ipso intratium, quod alibi continet in latitudine spacium XIIII leucarum. Animalia vnicornia, tygrides et castoria nimis habundant in terra illa, que nec est multum montuosa nec nimium plana, alicubi tamen sunt montes excelsi ualde et terra multum plana. Olim istud imperium ad imperium Constantinopolitanum pertinebat, et adhuc pertinere deberet, si esset potens imperator. Post modum autem rex vngarie andreas dictum imperium sibi subiecit et per longum tempus fuit sub dominio regis vngarie, vacillante autem vngaria, tartari preoccupauerunt dictum imperium et fecerunt eum sibi tributarium; nunc seruit tartaris sub tributo, nam homines illarum terrarum communiter non sunt bellicosi, nec habent usum armorum.

XV.

Juxta hoc imperium est et alia terra permaxima, que uocatur ruthenia, que eciam similiter adiacet grecie ex eadem parte septentrionis, sicut et Bulgaria, tamen est supra bulgariam. hec [autem] terra habet consimiles condiciones cum bulgaria et ab eisdem fluminibus irrigatur, nisi quod loco imperatoris habet unum ducem permaximum virorum, qui uocatur dux leo. filiam huius leonis duxit [nunc] in uxorem Rex vngarie karulus. Olim fuit hec terra sub

---

1) *Budinium*, Budimum B, Budunum D, Bidunum E.

2) *Delicata*, desicata A, B, C.

3) *Constita*, constituta B.

4) *Danubius*, E. Intr'o notă marginală : Notandum de Danubio quod continet in latitudine XIII leucas.

www.dacoromanica.ro

imperio, postmodum sub vngaria, nunc autem est sub tributo tatarorum [1]), quem admodum et bulgaria [2]). Omnes iste nationes sunt scismatice, perfide, linguam eandem habentes. Notandum autem hic quod rucheni, bulgari, Rasenses, sclaui, bohemii, poloni et pruzeni locuntur vnam et eandem linguam scilicet sclauoniam [3]), ex quo patet quod lingua sclauica maior est et diffusior omnibus [linguis] mundi.

XVI.

Ex hiis satis aduerti potest, quod bulgaria et ruthenia et Rasia sunt inter greciam et vngariam et ideo ubi dominus karulus haberet grecorum imperium, confederatione facta cum rege vngarie, idem dominus Karolus ex una parte et rex Ungarie Karolus ex altera parte de facili haberent et subiugarent omnes illas scismaticas et barbaras nationes, que tam opulenta et delicata regna, sicut iniusti possesores occupant. Et posito quod idem dominus karolus dictum imperium grecorum non haberet totum, ipse ex vna parte et dictus rex vngarie ex altera [parte] preoccuparent imperium prefatum et omnes nationes dictas; nam rex karolus frater sancti lodewici [4]), pater regis sycilie, quia ad imperium Constantinopolitanum hauelabat et per consequens omnes prefatas nationes [5]) faciliter occuparet, fortissimo uinculo se coniunxit regi vngarie, eo quod filiam eius recepit pro filio suo et filiam suam dedit filio illius. ut ex duplici parte imperium dictum et nationes prefate, que facilime occuparentur [6]), impugnarentur. nec adhuc nobilior et efficatior modus proueniendi [7]) et subiugandi dictum imperium et nationes dictas, est isto, dum tamen memoratum regnum vngarie haberet pacem.

XVII. [VNGARIA]

Post has prouincias agendum est ulterius de vngaria, que magis appropinquat [ad] septentrionem. [Et est] notandum, quod regnum

1) *Tatarorum*, Tartarorum C, D, E.

2) *Bulgaria*, E. Intr'o notă marginală: Notandum quod loquitur linguam Slauonicam.

3) *Sclauoniam*, slauonicam D, Slauica, sclauonica D, E.

4) *Lodewici*, Lodouici B, C. Ludouici D, E.

5) *Nationes*, naciones prefatas D, E.

6) *Occuparentur*, occuparunt A, B, C.

7) *Proueniendi*, peruenicndi D.

www.dacoromanica.ro

ungarie olim non dicebatur ungaria, sed messia et panonia [1]). Messia quidem dicebatur a messium proventu, habundat enim multum in messibus, pannonia dicebatur etiam a panis habundantia; et ista consequenter se habent, ex habundantia enim messium sequitur habundantia panis. Vnde [et] de beato martino, qui de vngaria fuit, legitur lectione prima: Igitur martinus [2]) sabbarie [3]) panoniorum opido oriundus fuit. Panoni [4]) autem ,qui inhabitabant [5]) tunc panoniam [6]), omnes erant pastores romanorum, et habebant super se decem reges potentes in tota messia et panonia, deficiente autem imperio romanorum egresi sunt vngari de sycia [7]) prouincia et regno magno, quod est ultra meotidas paludes et pugnauerunt in campo magno, quod est inter sicambriam et albam regalem [8]) cum X regibus dictis et optinuerunt eos et in signum uictorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum, vbi est scripta prefata uictoria. quiad huc perseuerat usque in hodieruum diem; et hac uictoria habita, acillem [9]) qui erat potentior inter VII duces, qui egressi fuerunt de sicia [10]), concorditer elegerunt et prefecerunt sibi in regem et optinuerunt totam terram et inhabitauerunt eam, et extunc ab vngaris, qui alio nomine huni uocantur [11]), tota terra dicta est vngaria. habet enim [hoc] regnum prouincias et ducatus magnos, quarum: Prima est posonium. Secunda trincinium. Tercia sipis. Quarta cungolibso [12]). V-a hunga [13]). Sexta malamors [14]). Septima sylac [15]). VIII pars transiluana. IX siculi [16]), X sicurrite [17]), XI

---

1) *Panonia*, Pannonia D, E.
2) *Martinus*, Marthinus D.
3) *Sabbarie*, Salbarie corectat Sabarie D.
4) *Panoni*, Pannoni D, E.
5) *Inhabitabant*, inhabitant E
6) *Panoniam*, Pannoniam D, E.
7) *Sycia*, Syria B, Sithia C, Sicia D, E.
8) *Albam Regalem*, Albanam E.
9) *Acillem*. Atillam C, Acillam corectat Atillam D, E.
10) *Sicia*, Sithia C.
11) *Vocantur*, D, are nota marginală: Ungari alio nomine Huni.
12) *Cungolibso*. Cungolipso B,Liptoso C, Tingolibso D.
13) *Hunga*, Hungar C.
14) *Mala mors*, Maleramgr C.
15) *Sylac*, Silac D, E.
16) *Siculi*, Situli C.
17) *Sicurrite*, Siturrice D, Sicirrice E.

www.dacoromanica.ro

zeuriuenses [1]), XII sirinia [2]), XIII marcia [3]). XIIII simpronium [4]). XV Crouacia, XVI dalmacia. Hec enim prouincie equiperantur regnis in magnitudine, et ideo regnum vngarie est de maioribus regnis mundi, quantum ad terre spacium; dicitur enim comuniter, quod in longitudine habebat [5]), XL dictas et totidem in latitudine. Est enim terra pascuosa [6]) et fertilis ualde in pane, vino, carnibus, auro [et] argento, copia autem piscium excedit fere omnia regna, preterquam noruegiam, ubi pisces comendutur pro panibus, uel loco panis [7]). terra est comuniter plana, colles paruos permixtos habens, alicubi tamen habet montes altissimos: in partibus transiluanis sunt maximi montes de sale, et de illis montibus cauatur sal sicut lapides et apportatur per totum regnum et ad omnia regna circumadiacentia.

XVIII.

Diuiditur enim vngaria in duas partes, uidelicet in partem transiluanam et in partem danubialem. Dicitur enim [pars] transiluana, quod inter ipsam et aliam partem sunt silue durantes ad IIII dietas; pars danubialis irrigatur per medium ab illo famoso fluuio, qui dicitur danubius, qui est de maioribus totius mundi, fertilissimus in omni genere piscium et currit uersus orientem. irrigatur et aliis fluuiis, qui sunt fere eque magni, ut danubius, videlicet draua, zaua, tiscia [8]), vag, culpa, raba, anrad [9]), buga, lobret, lucarta [10]), omnia hec flumina sunt naualia, et multum fertilia in piscibus, sicut et [in] husonibus, qui sunt maximi et delicatissimi pisces, stutionibus [11]), luciis et aliis piscibus, sicut barbotis [12]) et cetera. Pars eciam transiluana irrigatur maximis fluuiis naualibus, per quos

---

1) *Zeuriuenses*, Zeuriuenses B, C, Zeurienses D, E.

2) *Sirinia*, Firmia D, Sirmia E.

3) *Marcia*, Macuria D, E.

4) *Simpronium*, Simpromum C, Simpronum D, E.

5) *Habebat*, habet D, E.

6) *Pascuosa*, spaciosa D, E.

7) *Loco panis*, E, într'o notă marginală: Notandum in Norlvegia comeduntur pisces loco panis.

8) *Tiscia*, Ciscia, A, B.

9) *Anrad*, Arad D, E.

10) *Lucarta*, Bicarta D, E.

11) *Stutionibus*, scurionibus B, C, E, sturionibus D.

12) *Barbotis*, barbatis D, E.

www.dacoromanica.ro

cum magnis nauibus deferuntur sales [1]) per totum regnum et ad alia regna uicina videlicet vysic [2]), thecu [3]), thalabint [4]), thiscia, soget [5]), purut, lapis, econus, aragas, morus, bistrice [6]). fere pro maiori parte hec flumina cum arena trahunt aurum et ideo in vngaria continue faciunt lauari et colari aurum ac congregari principes ac ceteri homines nobiles, qui sunt iuxta dicta flumina, [sed et] ista [flumina] habundant in piscibus nimis.

XIX.

Preter budam [7]), ubi est sedes regni, que est maxima ciuitatum, strigomum [8]), vbi est archiepiscopatus strigoniensis, laurinum [9]), vbi est episcopatus iauriensis, zagrabiam, ubi est episcopatus zagrabiensis [10]), vesprimium [11]), ubi est vespriniensis episcopatus, quinque ecclesias, vbi est episcopatus quinque ecclesiensis, alba iula [12]) vbi est episcopatus transiluanus, tirnam, posonium et baiam, non sunt plures ciuitates in tota vngaria, preter quinque alias circa mare in dalmacia; sunt tamen multa opida, [castra] seu fortalicia et uille innumerabiles in dicto regno, et cum hoc [toto] uidetur prefatum regnum esse omnino uacuum propter magnitudinem eiusdem. Sunt et alii duo [archi]episcopatus in regno vngarie, uidelicet colocensis [13]) intus in vngaria et spalatensis, qui est [in] dalmacia circa mare.

XX.

Sunt comuniter parui homines et nigri ac eciam sicci, [et] bellicosi sunt ualde in quolibet genere armorum, precipue tamen sunt optimi sagitarii, paruos habent equos comuniter, licet alias

---

1) *Deferuntur sales*, defertur sal D, E.
2) Vysic, Visie B, C. Visic D, Vesic E.
3) *Thecu*, Techu D, E.
4) *Thalabint*, Calabine D, E.
5) *Soget*, Sogec D, E.
6) *Bistrice*, Bisturice B, G, Bicrice D, E.
7) *Budam*, Budun B.
8) *Strigomum*, Strigonum D, E.
9) *Iaurinum*, laurinum A, B, C.
10) *Zagrabiensis*, Zagrabriensis, D, E.
11) *Vesprimium*, Vesprinum D, E.
12) *Alba Iula*, Zulle A, Julle B, ville C, Albaiula E.
13) *Colocensis*, Colcensis D, E.

www.dacoromanica.ro

multum fortes et agiles, principes tamen et nobiles habent equos magnos et pulcros, populus vngarie est multum deuotus et catholicus, principes uero et nobiles sunt multum crudeles. potentes sunt ualde dicti principes, nam aliqui ex eis facere possunt X milia armatorum, aliqui uero V milia, illi uero qui minus facere possunt II milia. Omnis tenetur regem sequi vbicumque uoluerit cum tota gente sua, abque aliquo stipendio, et quantumcumque regi placuerit eciam ad X annos, verum tamen omnia loca per que transeunt deuastant, unde rex quantumcunque uellet et [pro] quanto tempore uellet, posset ducere secum centum milia armatorum [1]). Vix autem nunquam reges morantur in ciuitatibus, sed tamen in campis, principes autem et officiales sui, qui sunt in terra, tenentur necessariia eisdem ministrare.

XXI.

Quinque ducatus sunt in vngaria. primogenitus regis debet regnum habere et post patrem regnare. Secundo genitus primum ducatum, tercio genitus secundum ducatum et sic de singulis. Omnes ducatus sive banatus iuxta uulgare vngaricum habet rex nobilibus conferre et iterum ab eodem recipere et alteri tradere iuxta uoluntatis beneplacitum. preter hos officiales est palatinus et magister tarnicorum palatinus uocatur ille qui est iusticiarius in tot regno. Secundus a rege magister tarnicorum; uocatur ille, qui est super tributa. Notandum [est], quod rex vngarie nullum thesaurum congregat, sed omnia que habet expendit in suis baronibus et nunciis et barones omnia sua expendunt in rege. Circuncingitur autem vngaria ex parte orientis Rasia, bulgaria et ruthenia, que sunt medie inter dictum regnum et greciam ut dictum est; a parte meridiei circuncingitur mari adriatico, quod est iuxta apuliam, abruncium [2]) et marciam; ab occidente circumcingitur theotonia [3]) et boemia, a septentrione uero polonia et tataris [4]).

---

1) *Armatorum*, In E, nota marginală indică: Notandum quod rex Vngarie potest ducere C milia armatorum.

2) *Abruncium*, Abruntium D, Abruntum E.

3) *Theotonia*, Theutonia D, E.

4) *Tataris*, Tartaris C, E.

www.dacoromanica.ro

XXII.

Notandum hic [est], quod nondum sunt tricenti [1]) anni, quam vngari ad fidem sunt conuersi per sanctum stephanum eorumdem regem cuius filius eciam est canonizatus, rex hemericus [2]); demum eciam sanctificati sunt de domo illa sanctus ladislaus rex, et sancta elizabet [3]), soror domini belle regis eiusdem regni; sororem [uero] vterinam huius sancte elizabet ac domini regis belle dicti duxit jacobus rex aragonum in uxorem, ex qua genuit filias, petrum, quondam regem aragonum [4]), iacobum regem maioricarum [5]), et reginam francie ysabellam. A dicto domino rege vngarie, bella, nati sunt duo filii videlicet, rex stephanus et virgo margareta, cuius cononizacio nunc petitur. Ex quo patet, quod dictus rex stephanus et virgo margareta, soror sua fuerunt secundi germani cum regina francie ysabella. Et ex hoc etiam patet, quod inclitus rex francorum est nepos eorumdem; a rege uero stephano prefato genitus est unus filius ladislaus, qui postea regnauit post patrem et habuit sororem regis [karoli] sycilie in uxorem. Sed ex ea prolem suscipere non potuit, vnde mortuus est sine herede; ab eodem eciam rege tres filie processerunt, quarum primogenitam habuit imperator Constantinopolitanus qui nunc est, sed ea moriente duxit filiam marcionis montis ferrati. Secundam tradidit regi sycilie qui nunc est. Terciam regi seruie stephano. Quartam posuit in monasterio ubi iacet corpus prefate uirginis margarete sororis sue, in quo stetit per triginta duos annos, postmodum apostatauit [6]) et nobilem quendem de bohemia [7]) duxit in maritum, quo mortuo duxit regem rasie in uirum et ex ea dictus rex rasie habet [8]) filiam, quam vellet tradere domino karolo uel filio suo et qui prefatus rex vngarie ladislaus mortuus est sine herede, ut dictum est, ac eciam sorores eius omnes fuerunt nupte scismaticis, preter reginam sycilie, ideo ipsa sicut

---

1) *Tricenti*, Trecenti, D. In nota marginală a codicelui D: Sanctus Stephanus, Sanctus Emericus.

2) *Hemericus*, Emericus D, E.

3) *Elizabet*, In nota marginală a codicelui D: Sanctus Ladizlaus, sancta Elisabet.

4) *Aragonum*, Arragonum C, D, E. Nota marginală din cod. D: nota de rege vngarorum qui et que ex ipso processerunt.

5) *Maioricarum*, Maioricorum E.

6) *Apostatauit*, apostotauit A, B.

7) *Bohemia*, Boemia C, D, E.

8) *Habet*, habuit C.

www.dacoromanica.ro

catholica remansit heres regni et ipsa fecit donationem de dicto regno filio suo primogenito karolo scilicet martello [1]), quo mortuo successit eidem in regno karolus bertus [2]), filius suus, qui nunc regnat [ratione] iam tacta; hec de vngaria sufficiant.

XXIII. [POLONIA].

Polonia diuiditur in sex ducatus, quorum duces sunt potentes quasi reges, sunt autem [hec] nomina ducatuum: Cracouiensis, Opuliensis, Bratislauiensis, Glogouiensis, Gnisnensis [3]) et magouiensis [4]). licet antipuitus [5]) polonia reges haberet a centum tamen annis caruit rege. Anno uero domini M°CC° nonagesimo elegerunt sibi in regem, ducem Cracouie, qui regnauit annis tribus et mortuus est sine filio masculo; habuit tamen vnam filiam, quam duxit rex boemie in vxorem et cum ea habuit regnum polonie. Sed dicto rege boemie mortuo illam dominam Rex romanorum dedit filio suo secundo genito in vxorem, et cum ea intendit habere prefatum regnum polonie, sed duces prefati eidem resistunt, eo quod naturale odium est inter ipsos et teotonicos [6]). Olim dicebatur polonia Wandalia [7]) a Wandalo fluuio. hii sunt Wandali, qui italiam et affricam deuastantes tempore beati augustini, quieuerunt in finibus hispanie [8]). Terra est pascuosa, nemorosa, et lata ualde; habundat in pane sed caret [omnino] vino; irrigatur Wandalo iam dicto, Odera, nisa, bobera et magara, piscibus habundat multum et carnibus; argentifodine [et montes de sale sunt in ea. Tigrides, unicornia, castoria] et equi indomiti multi sunt ibi. Catholici sunt omnes et ob deuotionem, quam habent ad romanam ecclesiam, quelibet domus tenetur soluere, vnum denarium romane ecclesie et uocatur denarius sancti petri. Olim omnes poloni ibant tonsi sicut conuersi cistercienses [9]), sed nunc aliqui incipiunt dimittere crines. bellicosi sunt satis et pulchre statute; hec de polonia sufficiant.

---

1) *Martelllo*, Macello D, E.

2) *Karolus bertus*, Karolus Robertus rex Hungarie, în nota marginală a codicelui B.

3) *Gnisnensis*, *Gnisuensis* A, B, C.

4) *Magouiensis*, Margomensis B, Mangoniensis D, E.

5) *Antipuitus*, greşit în loc de antiquitus.

6) *Teotonicos*, Teonicos B, Theotonicos C, Theutonicos D, E.

7) *Wandalia*, Wandasia D.

8) *Hispanie*, Yspanie B, Hyspanie C, E.

9) *Cistercienses*, Cysterienses E.

www.dacoromanica.ro

XXIV. [BOEMIA].

Boemia est regnum opulentum ualde in argento et auro eo quod habundat multum mineris [1]) talibus. Duas habet partes uidelicet boemiam iam tactam et pomoraniam [2]). principalis ciuitas regni est praga, que est sita in boemia. Terra non est magna in quantitate, vnde nullus archiepiscopatus est in regno illo, nam [dicitur quod] boemia olim non erat regnum, sed ducatus. Nam fredericus imperator, non ille ultimus [fredericus], sed penultimus ducem dicte terre fecit regem eiusdem et pincernam [3]) regis romanorum. Omnes boemi sunt magni et subtiles fures [4]), [comuniter] non sunt bellicosi, nec reges sunt potentes ex parte hominum de regno, potentes tamen sunt, quia ex multitudine [pecunie] quam habent ex argentifodinis, conducunt multos stipendarios [5]); habundat pane, sed caret omnino vino, nisi aliunde portetur. Ceruisiam tamen bonam habet; linguam sclauicam [6]) loquuntur in utraque parte prouincie [scilicet] in boemia et pomorania. Et quia rex dictus [boemie] mortuus est sine herede, ideo rex romanorum uult illud regnum pro suo filio occupare, sed barones de regno contradicunt eidem; hec de boemia sufficiant.

1) *Mineris,* Mineriis D, E, Mineralibus C.
2) *Pomoraniam,* Pomoramiam B, Pomerariam D, E.
3) *Pincernam,* piscernam E.
4) *Fures.* In codicile C ca notă marginală: Boemi sunt subtiles fures.
5) *Stipendarios,* stipendiarios D.
6) *Sclavicam.* In D ca notă marginală: slauonica.

www.dacoromanica.ro

[DESCRIEREA EUROPEI ORIENTALE] [1])

I

Trei sunt părţile principale ale lumii: Asia, Africa şi Europa. Asia [2]) se întinde dela miază-zi, cătră răsărit spre miază-noapte; se chiamă însă această parte a lumii Asia, după o femee oarecare astfel numită care a stăpânit în antichitate împărăţia Răsăritului. Europa se întinde dela miază noapte spre apus; se chiamă însă Europa după fiica regelui Agenor care avea acest nume şi a stăpânit în antichitate împărăţia Europei întregi. Africa însă se întinde dela apus spre miază zi; se chiamă însă această parte a lumii Africa, după oarecare femee astfel numită care a fost fiica regelui Libiei şi a stăpânit în antichitate împărăţia Africei. Din acestea se vede lămurit că Asia cuprinde jumătate din întreaga lume, iar Europa şi Africa cealaltă jumătate. Asia însă se împarte în (Asia) cea mare şi (Asia) cea mică. Despre Asia cea mare a vorbit destul de complet domnul de Kurchi [3]), iar despre Asia Mică şi despre unele părţi ale Europei se va vorbi aci pe scurt, cu privire la moravurile şi condiţiile de traiu ale oamenilor şi provinciilor ce se cuprind în amintitele părţi ale Europei. Şi fiindcă prima parte a Europei se

---

1. *Descriptio Europae Orientalis.* In manuscris lipseşte titlul.

2. *Asia.* Pasagiul acesta şi altele cari mai urmează sunt luate după *Speculum historiale* al lui Vincentius Bellovacensis (de Beauvais), pe care, neavându-l la îndemână, vom face citatele după arătările lui Górka.

3. *Kurchi.* Haytonus, dominus de Curchi, era un principe din Armenia, ajuns mai târziu frate în Ordinul Praemonstratens şi a scris în 1307, în limba franceză şi latină, *Flos historiarum terre Orientis.* In această operă sunt descrise ţinuturile din Asia, în afară de cele din Asia Mică. Core, Curch, Curscho sunt numele cetăţii Gorigos, vechia Corycus din Cilicia.

www.dacoromanica.ro

numeşte Thracia [1]), care acum se chiamă Grecia, va trebui deci să tratăm mai întâi despre Tracia sau despre împărăţia constantinopolitană, apoi despre diferitele regate, al Rasiei [2]), Bulgariei, Rutheniei, Albaniei, Ungariei şi Poloniei.

II

Cât priveşte Grecia sau împărăţia constantinopolitană, trebuie să spunem că numita împărăţie cuprinde două părţi şi anume *Asia Mică* şi numita Tracie şi de aceea împărăţia aceasta se recunoaşte a fi foarte mare şi tare bogată; căci prima parte a acestei împărăţii este Asia Mică, în care se găsesc acele faimoase cetăţi pe cari la aminteşte fericitul Ioan în apocalips [3]) şi anume Effesus, despre care vorbeşte apostolul în epistola către Efeseni, Filadelfia, Laudicea, Thiatira, Pergamum şi Sardes; aci este şi Calcedonia, cea mai mare dintre cetăţi, unde de obiceiu se ţineau sinoadele ecumenice; aci este şi Nicomedia, în care principele Hanibal din Cartagina, fugind de frica Romanilor, şi-a dat sufletul, otrăvindu-se. In afară de aceste cetăţi faimoase, se găsesc, tot în Asia, care acum se numeşte de Greci Anatolia [4]) patru sute de cetăţi mari, exceptând oraşele, castrele, fortăreţele şi nenumeratele sate. Intreaga ţară amintită este udată de cincisprezece fluvii navigabile şi în apropierea Traciei sau în apropierea părţilor constantinopolitane curge Dunărea, cel mai mare dintre fluvii, care, trecând prin Ungaria spre Bulgaria, străbate Alpii [5]) şi se frânge în întregime într'un mare torent [6]), al cărui muget se aude cale de trei zile [7]). In urmă, se des-

---

1. *Thracia.* Ţara Thraciei este luată în accepţiunea ei din epoca greco-romană, adică numai partea sudestică a Peninsulei Balcanice.

2. *Rasia* sau *Rascia* este partea sudică a vechei Sârbii.

3. *Apocalips.* Apostolul Ioan, în Apocalips I, 11, aminteşte cele şapte biserici creştine.

4. *Anatolia*, anonimul geograf îi spune *Natuli.*

5. *Alpii.* Munţii cei înalţi se numeau odinioară Alpes; *mons* însemna mai mult *deal* sau colină. Serbarea *septimontium.* de la Roma, era serbarea ce se făcea pe cele şapte coline.

6. *Torent.* Danubius grande facit precipitium *Mon. Ger. Hist.* SS. XXVII 371.

7) *Cale de trei zile.* In latina medievală *dieta* însemnează cale de o zi. Ducange, sub voce: Dieta, iter quod una die conficitutr, vel quodvis iter.

www.dacoromanica.ro

parte în şapte guri [1]) şi, trecând prin zisa ţară [2]), intră în marea Pontică sau, după alţii, în Marea cea mare [3]); această parte a Greciei cuprinde şapte provincii şi anume Bithinia, de unde s'a născut fericitul Lucas [4]); şi se chiamă Bithinia [5]); după un rege oarecare numit astfel. Galatia e numită după Gallici, fiindcă a fost odinioară ocupată de naţiunile Gallilor; către locuitorii acestei provincii este adresată epistola către Gallateni; dar există lângă Constantinopol şi un oarecare castru numit Galatha. Ysauria astfel numită, fiindcă este plină şi încărcată de toate bunătăţile. Frigia, în aceasta a fost situată cea mai faimoasă dintre cetăţi, Trogia [6]). Libdia [7]), în această provincie era odinioară reşedinţa regatului Asiei; ea este ca şi o insulă, fiindcă este înconjurată de două fluvii mari, navigabile, Ela şi Pacolus [8]). Caria, în aceasta se găseşte fluviul cu numele Arius care conţine în abundenţă nisip amestecat cu aur. Pamphilia e numită astfel după regele Pamphil. Asia amintită, care este o parte a Greciei, conţine în sine numitele provincii. Din spre răsărit ea este înconjurată de Turci, din spre miază-noapte de Tătari şi Rutheni, dinspre apus de Bulgari şi Cumani, dinspre miază-zi de Tracia. Ţara e bogată în de toate şi îmbelşugată în pâine, vin, peşte, carne, aur, argint, mătase, dar oamenii acelei ţări sunt foarte nevolnici şi nepriceputi de loc în războiu şi de aceea plătesc tribut Turcilor şi Tătarilor. Dar, fiindcă n'au voit să plătească tributul numiţilor Turci, după trecere de şapte ani, întreaga lor ţară a fost devastată, depopu-

---

1) *Guri.* In antichitate se socoteau şapte gurile — *ostia* sau *capita* — Dunării. Ptolemeu, între alţii, ne spune că Dunărea are ca şi Nilul şapte guri. După Herodot, Dunărea sau Istrul avea numai cinci guri. In general se numărau următoarele şase, de la nord spre sud: Psilum, Boreum, Pseudostomon, Calum, Noracun şi Sacrum (Hieron sau Peuce). Vezi *Insula Şerpilor* în *Romanica*, p. 127.

2) *Zisa ţară.* După *Descriptio Europae Orientalis*, urmează că împărăţia Grecilor se întindea şi la nordul Dunării sau că, cel puţin, suzeranitatea ei era şi la nordul acestui fluviu: *transiens per dictam terram.*

3) *Marea cea Mare.* In evul mediu Marea Neagră purta mai multe numiri, între cari *Pontus Euxinus*, ca şi în antichitate, *Mare Maurum*, *Mare Nigrum*, *Mare Maius.*

4 *Beatus Lucas.* Anonymus, fiind preot predicator, era natural să insiste asupra localităţilor importante din punctul de vedere al bisericii.

5. *Bithinia.* Górka observă că, numai printr'o eroare, Anonymus ne arată că Sfântul Luca s'a născut în Bithinia. El s'a născut în Antiochia şi numai a fost înmormântat în Bithinia.

6. *Trogia*, adecă Troja.

7. *Libdia*, adecă Lidia lui Croesus.

8. *Pacolus*, adecă râul Pactolus.

www.dacoromanica.ro

lată şi sărăcită de ei şi din pricina aceasta influenţa împăratului din Constantinopol a fost mult scăzută; numiţii locuitori sunt creştini, dar schismatici perfizi [1]).

III

A doua parte a Greciei se chiamă *Tracia,* numită astfel după fiul lui Iaphet, fiul lui Noe, în urmă Grecia ori Tracia. In prima parte a acestei Tracii, lângă marea mediterană, pe un oarecare munte nu prea înalt, este aşezată cea mai faimoasă dintre cetăţi, Constantinopolul, numită astfel după împăratul Constantin, căci la început se numea Bizanţiu; această cetate numitul împărat Constantin a făcut-o aproape egală în mărimea de bogăţii şi de glorie cu cetatea Roma. In ea sunt două palate imperiale [2]), fabricate din marmoră de porfir [3]), de o minunată frumuseţe şi, fiindcă fiii împăraţilor cari se năşteau în aceste palate se numeau porfirogeniţi, erau numiţi astfel, fie după palate, pentrucă erau construite din porfir, fie pentrucă atunci când se năşteau erau puşi, chiar la naşterea lor, deasupra unei pietre de porfir. In urmă, s'a luat obiceiul ca toţi fiii împăraţilor să se numească porfirogeniţi. Totuşi trebue să se observe că împăratul care stăpâneşte acum nu se chiamă porfirogenitul, ci Andronicus, pentru că atunci când s'a născut, tatăl său, Michail Paleagius ,încă nu ocupase domnia constantinopolitană [4]). Şi, de aceea, nu se numeşte ca fiu de împărat. In acea cetate este şi o biserică de o frumuseţă minunată, consacrată în cinstea sfântei Sofii [5]). Cetatea amintită şi regiunea dimprejur, care propriu zis se numeşte Tracia, dinspre răsărit este înconjurată de Propontida, căci propontidă se numeşte arcuirea acelei mări, pe unde se trece în Asia Mică, la Turci şi Tătari şi la ceilalţi barbari, având o lărgime numai de şapte stadii; în vechime însă ea se numea Helles-

---

1. *Perfizi.* Un călugăr catolic, însărcinat cu misiunea de a face proselitism, nu putea numi pe creştinii ortodocşi de cât perfizi.

2. *Palate imperiale.* In secolul X—XIV se găseau la Constantinopol două palate imperiale, unul numit Marele Palat şi al doilea Blacherna. In cel de al doilea pare a fi fost o colonie de Vlachi. Cf. Pauly Wissowa, *Realencycl.* ad. vocem.

3. *De porfir.* De aceea se numea casa de porfir.

4. *Domnia Constantinopolitană.* Constantinopolul a fost ocupat de Greci la 25 Iulie 1261 şi la 17 August, acelaşi an, Michael Palaeologul şi-a făcut intrarea triumfală în oraş.

5) *Biserica Sfintei Sofii,* astăzi moschee turcească.

www.dacoromanica.ro

pontus. Dinspre miazăzi este încunjurată de Marea Mediterană, unde are şi un port foarte vestit şi foarte mare; în apropierea acestui mare port, din bunăvoinţa împăratului, Ianuensii stăpânesc două cetăţi, dintre cari una se chiamă Trapezunt [1] şi a doua Sinope [2]), cel ce se găseşte în fruntea lor se chiamă camino, adecă marcio [3]). Din spre apus este înconjurată de Macedonia care a fost patria lui Alexandru, în care se află acea faimoasă cetate Philippi, la care apostolul îşi scrie epistola sa cătră Philippeni. Dar acum este aproape distrusă; totuşi se vede încă şi astăzi staulul de marmoră al calului lui Alexandru numit bucefal. Din spre miază noapte se mărgineşte cu Dunărea care se varsă pe şapte guri, după cum s'a spus, dintre cari fiecare are în lăţime ca la trei leghii [4]).

IV

In afară de această provincie care, propriu zis, se numeşte Tracia, această parte a Greciei cuprinde şi alte provincii. Şi anume întâi, Macedonia, numită astfel după regele Macedo. In aceasta se află muntele Olimp, ce se înalţă până într'atâta, în cât în vârful lui nici norii nu se mai simt; ea are din abundenţă vine de aur şi de argint, dar în care se găseşte şi o câmpie foarte frumoasă, cu totul şeasă, având o lungime, de o cale de trei zile şi tot de atâtea în lăţime; este udată de două râuri navigabile. Din spre răsărit se mărgineşte cu Constantinopolul sau Tracia, din spre răsărit cu Achaia, din spre apus cu Thesalonicul, din spre miază noapte este înconjurată de Rutheni. A doua, Thesalia, numită astfel după regele Thesalus. Iar această regiune este foarte lată şi bogată; şi până şi în ziua de astăzi ea îşi păstrează numele de regat, căci se chiamă regatul Thesalonicului [5]). In ea se găseşte acea faimoasă cetate, care

---

1. *Trapezus*, azi Trebizunda este o cetate pe litoralul aziatic al Mării Negre, câtăva vreme capitală a imperiului grecesc.

2. *Sinope*, cetate în aceeaşi regiune. Informaţiunile ce are despre aceste două cetăţi, Anonymus le-a primit de la altcineva, nu şi le-a câştigat direct. De aceea, se şi vede o mare lipsă de precisiune.

3. *Camino, marcio*. Ducange, sub voce: Marchio, Marchisus, Marchensis etc. Marcae vel Marchae seu Provinciae limitaneae praefectus, comes Marcae praepositus.

4. *Legii*, Leuca, leuga, lega, legua, o măsură gallică pentru lungime. O leghe era de 1500 paşi.

5 *Regatul Thesalonicului*. După cucerirea Constantinopolului de Cruciaţi, Bonifaciu de Montferrat a întemeiat în Septemvrie 1204 regatul Thesalonicului, care a dăinuit până la a. 1222. Górka *op. cit*, p. 11.

www.dacoromanica.ro

se numeşte Thesalonic, după care se chiamă toată regiunea, având un port de mare foarte întins. In ea se găseşte şi muntele Parnasus, odinioară închinat lui Apollo. Acum însă se chiamă Sfeptagoria, ceeace însemnează Muntele Sfânt, fiindcă aci se găseşte o mulţime de monachi greci, anahoreţi, cărora li se spune călugări [1]); aceasta a fost patria faimosului ostaş Achille. In ea au fost la început îmblânziţi caii şi s'au fabricat dinari de aur; este udată de patru fluvii mari. O mare parte din această provincie sau regat o stăpâneşte regele Rasiei sau Serbiei şi aceasta sub titlul de dotă, fiindcă el a luat în căsătorie [2]) pe fiica împăratului care domneşte acum. Şi este înconjurată această provincie, din partea de răsărit, de Macedonia, din partea de miază zi de Achaia, din spre apus de Rusia sau Serbia, din spre miază noapte de Bulgaria. Este de notat aci că între Macedonia, Achaia şi Thesalonicul se găseşte un oarecare popor, foarte mare şi răspândit, care se numeşte Blazi [3]), cari şi altă dată au fost păstori ai Romanilor şi din cauza terenului roditor şi plin de verdeaţă trăiau odinioară în Ungaria, unde se aflau păşunile Romanilor [4]). Dar, în urmă, fiind izgoniţi de aci de Unguri, au fugit în acele părţi [5]); ei au în abundenţă multă brânză excelentă, lapte şi carne mai presus de alte naţii. Ţara acestor Blachi, care este mare şi bogată, a ocupat-o aproape în întregime armata prinţului Carol care e stabilită în părţile Greciei şi, de aceea, s'a îndreptat spre regatul Thesalonicului şi acum, pe apă şi pe uscat, cucereşte cetatea numită Thesalonic, împreună cu regiunea dimprejur. A treia, Achaia, astfel numită după regele Acheu; această provincie, în afară de partea ce este alipită Macedoniei, este înconjurată de toate părţile de mare şi de aceea este aproape o insulă. Capitala aceste provincii este Corintul, care din pricina frumuseţii şi a celebrităţii ce a avut odinioară, se chiamă perla Greciei; către aceasta îşi adresează apostolul epistola sa, către Corinteni. In ea sunt şi alte cetăţi foarte vestite,

---

1. *Călugări.* Monachi, praesertim senio et aetate venerandi, la Ducange, sub voce.

2. *Căsătorie.* Ţara cucerită dela Uros II Milutin i-a fost cedată tot lui în 1299 de Andronic al II, ca dotă fiicei sale Simonis, pe care a luat-o în căsătorie Uroş, deşi ea era numai un copil de 6 sau 8 ani. Const. Jirecek, *Geschichte der Serben* II, p. 240 cf. Górka, *op. cit.*, p. 12.

3. *Blazi.* Despre Blachia, Vlachia, Walachia vezi şi I. Arginteanu, *Istoria Românilor Macedoneni* 1904 şi G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind*, 1913.

4. Păsunile Romanilor. Vezi Introducerea p. 7.

5. *Fugierunt.* Vezi Haşdeu, *Strat şi Substrat, Genealogia popoarele balcanice* în *An. Ac. Rom.* 1892.

www.dacoromanica.ro

bunăoară Patras, unde a fost crucificat sfântul Andrei şi unde corpul acetuia zace îngropat, Clarentia [1]), Andravilla [2]) şi multe altele. Popular provincia aceasta se cheamă Morea, latineşte însă Principatul Achaiei. O parte din acest principat a ocupat-o prinţul [3]), fiul regelui Syciliei; dar, şi celelalte părţi le ţin ocupate Galli şi Latinii. Această provincie este udată de un singur mare fluviu navigabil care se chiamă Crimantos; acesta duce în valurile sale o piatră numită albesseu care odată aprinsă nu se mai stinge nici când. Se nasc în această ţară şi mierle foarte albe. A patra, Elada, astfel numită după regele Eladius. Dar acum se chiamă ducatul athenian, căci în ea se află cetăţile Athena, Theba, Peloponesul şi Achademia, odinioară comuna filosofilor [4]). Această provincie însă este situată între Macedonia şi Achaia, spre Constantinopol, şi este guvernată în întregime de Galli şi de Latini. A cincea, Lacedemonia; în ea se află Nigropontus care este cârmuit şi locuit în întregime şi de Galli şi Lombarzi. Această provincie este mică în extindere, cu toate acestea, este plină de farmec şi în formă de insulă. A şasea, Epirul, numită astfel după Pirus, fiul lui Achille; ea se chiamă acum ţara Despotului [5]). Ea este o provincie mare şi latâ, având în sine cetăţile Neupotasensă [6]), Gridensă [7]), Belgradensă [8]) şi Sivaricensă [9]) şi multe alte cetăţi şi castre. O parte din această provincie o stăpâneşte principele Achaiei, fiul regelui din Sicilia, în numele soţiei sale, care este fiica Despotului [10]), cu toate că fratele uterin al soţiei aceluiaşi principe care acum, din nou, a luat în căsătorie pe fiica împăratului din Constantinopol, a pornit luptă vitejească împotriva lui şi are succese faţă de el, după cum se spune. A şaptea Cretha,

---

1. *Clarentia.* Clarencia, Charenza, Glarentsa în Morea.

2. *Andravilla.* Andraville, Andravida, Andravis, aproape de Clarencia.

3. *Princeps,* Filipp de Tarent, fiul lui Carol II, regele Siciliei. Cf. Górka *op. cit.,* 15.

4. *Villa philosophorum.* Cetatea filosofilor, în care se găsea Academia lui Plato, este Athena.

5. *Ţara Despotului.* După cucerirea Constantinopolului de către Cruciaţi, Michail Angel Comnenul a intemeiat *despotatul,* adecă domnia Epirului.

6. *Neupotasensă,* Naupactos.

7. *Gridensă,* Agrinium, Agrinion.

8. *Belgradensă,* Bellegrada, Belgradum, Berat.

9. *Siuaricensă,* Serquices, Serviana, aproape de Janina.

10. *Fiica Despotului.* Despre căsătoria lui Filipp de Tarent, fiul lui Carol II regele Siciliei, cu Thamar, fiica lui Nicephor Ange, despotul Epirului şi a Annei Cantacuzena, din a. 1294 vezi Buchon, *Recherches historiques,* la Górka, *op. cit.* p. 16.

www.dacoromanica.ro

numită astfel după regele Cretha; ea se numea odinioară Centopolis, fiindcă era împodobită cu o sută de cetăţi vestite, deşi acum sunt distruse şi, acelea cari mai sunt, nu se mai găsesc în acea floare în care au fost. Această provincie este o insulă şi e în stăpânirea şi cârmuirea Veneţienilor. Această insulă, ea cea dintâi, s'a făcut celebră prin vâsle şi săgeţi, ea cea dintâi a învăţat să se scrie legile, ea cea dintâi a descoperit escadroanele de călăreţi şi, ea cea dintâi a favorizat studiul muzicei; ea nici nu produce, nici nu creşte cerbi, lupi, vulpi, şerpi, bufniţe şi alte fiare vătămătoare şi dacă se aduc acolo de undeva, mor îndată, după cum ne raportează oamenii cu experienţă.

V

Pe lângă această insulă sunt şi alte insule cari se întind până aproape de Cypru şi de marea cea mare, până la marea Adriatică, cari sunt şi trebuie să fie ale împăratului Grecilor. Şi aceste insule se numesc Cyclade, fiindcă ele înconjoară şi sunt situate chiar împrejurul Greciei şi cele mai însemnate sunt 12: Prima este Rodos, în care a fost Colosul de bronz, a cărui înălţime era de 70 coţi. Din această insulă şi din cetatea Rodia a fost Ptolemeu care a scris astrologia sa [1]). Această insulă, împreună cu cetatea sa Rodia, au ocupat-o nu de mult Hospitalierii cu o mare pagubă de materiale şi de persoane; tot din această insulă a fost şi Minodimus, cel mai de seamă şcolar al lui Aristotel. A doua este Delos; Delos în greceşte însemnează manifestare, fiindcă ea cea dintâi apare între insule. Se numeşte şi Orthogia, din cauza mulţimii de prepeliţe, cari sunt aci şi pe cari Grecii le numesc orthogie [2]). A treia se chiamă Cenodes [3]); în aceasta s'au strâns navele Grecilor împotriva Troiei. Iar a patra e Michilene [4]), prin care e drumul pe apă din Syria

---

1. *Astrologia sa.* Despre celebritatea lui Ptolemeu, vezi Migne, *Patrologia latină* LXXXV, p. 170, aprecierea S. Isidor Hispal. *Etym.* III 16: In utraque lingua (graeca et latina) diversorum quidem sunt de astronomia scripta volumina, inter quos tamen Ptolemaeus apud Graecos habetur praecipuus, hic etiam, et canones instituit, quibus cursus astrorum inveniantur.

2. *Delos*, insula Delos. cf. Isid Hispal. *Etymol.* XIV cap. VI în Migne *Patrol. latina*, LXXXII p. 511.

3. *Cenodes*, probabil Tenedos, faimoasa insulă, în care se retrăseseră Grecii.

4. *Michilene*, Mitilene. Insula Lesbos a primit, după epoca clasică, numele capitalei sale, Mitilene.

www.dacoromanica.ro

şi Cypru spre Italia, despre care apostolul, în faptele apostolilor: «apropierea am avut-o grea din cauza bitalassului, adecă a ţărmului ce se întindea în mare». A cincia Ytharia [1]), aceasta nu are nici un port. A şasea Melos care e foarte rotundă [2]). A şaptea Parion, numită astfel, fiindcă produce cea mai albă marmoră şi piatră de Sardes. A opta Zyon. A noua Sampnia [3]) din care s'a născut Sibilla Samia şi Pitagora Sammius, după care s'a dat numele unei filosofii. A zecea Abydos care este lângă Propontida şi Hellespont. In aceasta se spune că Xerxes a făcut un pod de corăbii şi că a trecut de aci în Grecia. A XI Choos [4]), din care se zice că s'ar fi născut medicul Ypocras. Se spune însă că a fost vestită în măestria facerii lânii pentru podoaba femeilor. A XII Chephalonia, aceasta este lângă Achaia şi ţara Despotului; ea aparţine totuşi principatului Achaiei.

VI

La dreptul vorbind, există şi a opta provincie a acestei Grecii, *Dalmacia*, astfel numită după Delmi, cea mai mare cetate din aceeaşi regiune, cu toate că chiar cetatea aceasta, în urmă, a fost numită Salona care acum este distrusă. Iar această provincie avea anexate nişte provincii, anume Rasia şi Servia şi Croacia şi se întindea până la Ystria, aproape de Veneţia, cale de trei zile. In adevăr, această provincie, împreună cu regatele unite, în timpul împăraţilor celor buni din Constantinopol, era prima provincie a Greciei, dar slăbind împărăţia şi ne mai găsindu-se în vigoarea de mai înainte, o parte a acestei provincii au ocupat-o Veneţii, o parte Ungurii. Regiunile însă dimprejur le-au ocupat de mai înainte Sclavii şi Ungurii, iar acum nu pare că aparţine zisei împărăţii din Constantinopol.

VII

Căci a fost şi este până acum, dintre toate părţile lumii, numita împărăţie constantinopolitană cea mai strălucită; în afară de

---

1. *Ytharia*, Icaria, una dintre Ciclade, unde se spune că a căzut legendarul Icarus.

2. *Rotundă:* Melos omnium insularum rotundissima. Isid. Hisp. *Etym.* XIV, 6, 28.

3. *Sampnia*, Samos, patria lui Pythagoras, vestită pentru ceramica samiană.

4. *Choos*, Choos, patria lui Hippocrates, vestită pentru industria lânei. Isid. Hisp., *ibidem*.

www.dacoromanica.ro

cetăţile din Asia minoră pe cari le-am arătat mai sus, care este prima parte a Greciei, sau a împărăţiei constantinopolitane, în provinciile din partea a doua, adecă a Traciei şi a insulelor amintite, exceptând castrele, fortăreţele, oraşele şi satele, se socotesc de cei cunoscători alte cinci sute de cetăţi, şi, mai de grabă, poate mai multe decât mai puţine. Dar noi deocamdată nu credem aceasta, deşi am putea crede că, în vechime, au fost în adevăr atâtea, fiindcă se văd acolo multe ruine de cetăţi. Zisa împărăţie este în realitate, în ce priveşte partea a doua a sa, adecă Tracia, foarte bogată, având în abondenţă mult aur, argint, mătase, pâne, vin, carne şi toate cele pentru hrană. Toţi principii din Grecia şi ceilalţi nobili şi toţi cei din familia împăratului merg îmbrăcaţi în stofe de mătase şi aurite sau în blănuri stacojii din piei scumpe [1]). De obiceiu ei poartă haine lungi, desfăcute însă îndărăt, ca şi înainte, cu mâneci largi, ca dalmatica [2]), căci dalmatica este un fel de îmbrăcăminte grecească numită astfel după Dalmatia.—Ea, dintr'un punct de vedere este a opta, după alţii însă prima provincie a Greciei,—fiindcă în acea parte a Greciei se foloseau mai ales atari haine. Intre celelalte măreţii, susnumitul împărat constantinopolitan are şi următoarele: că el niciodată nu merge călare, fără ca două sau trei mii de soldaţi să nu meargă înaintea lui şi să nu-i urmeze, ca pedestraşi şi călăreţi. Rare ori el mănâncă în cameră, ci totdeauna într'o curte comună, foarte mare, într'un loc ridicat. Insă nimeni altul nu mănâncă, când mănâncă el, şi nici nu sunt puse alte mese, în afară de a sa. Cu toate acestea, principii lui şi solii cari sunt trimişi la el, sunt ţinuţi să fie de faţă la prânzul său şi să stea în picioare, de câte ori mănâncă, în faţa lui chiar, şi fiecăruia dintre ei, chiar dacă ar fi trei mii, le face daruri împăratul [3]) şi din felul de bucate noui un anume servitor al fiecăruia primeşte darul şi îl duce la locuinţa stăpânului său. Pe lângă darul acesta pe care îl capătă în toate zilele, primeşte dela împărat merinde şi proviziuni multe şi mari. Iar acela care vine cu cinci cai primeşte provizie pentru 25 cai şi pentru 35 oameni şi, de aceea, se întâmplă adeseori că soli săraci amână cât

1. *Scarleto forrato*, scarletum sau scarlatum=coccus sau coccinus, numit şi pannus coccinus, fr. escarlate; forratus, fr. fourré.

2. *Dalmatica*, Ducange, sub voce: vestis sic dicta quod in Dalmatia primum sit reperta, ut habet Isidorus, *Orig.* XIX 22. Dalmatica era o haină fără mâneci sau cu mâneci largi întrebuinţată, ca ornament, de prelaţi.

3. *Ii dărueşte împăratul*: exeniat imperator. Exenium, exennium, idem quod xenium, donum, tributum sub nomine doni, la Ducange, sub voce.

www.dacoromanica.ro

pot timpul ca să se îmbogăţească. Toţi câţi vin la numitul împărat ca să-l viziteze şi ori decâte ori vin, sunt dăruiţi de acesta cu mari daruri în bani şi mătăsuri şi aceasta se observă mai ales faţă de soli.

VIII

Şi de oricâtă măreţie ar fi acest împărat el este totuş tare nevolnic ca putere, pentrucă Grecii în general sunt nişte afemeiaţi şi nu-s de loc pricepuţi în arme; sunt însă şireţi şi vicleni şi, de aceea, dacă se întâmplă ca uneori să învingă, victoria aceasta a lor o dobândesc prin vr'o ticăloşie şi viclenie. Toţi sunt scismatici perfizi şi din schisma lor pornesc toate schismele între celelalte naţiuni scismatice, anume în Rasia, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Georgia şi toate naţiunile orientale cari invoacă numele lui Christ, exceptând pe Cyprioţi şi Armeni, între cari de asemenea sunt mulţi schismatici. Căci patriarchul din Constantinopol este, în ce priveşte clerul, în fruntea tuturor ziselor regate în cele spirituale, după cum între catolici este papa, deşi nu are atâta autoritate. Dar, fiindcă mai sus numitul împărat al Grecilor este un om mueratic şi de nici o energie şi fără pricepere în arme şi de asemenea, fiindcă este foarte slăbit de Turci, de aceea timpul present ar fi nimerit ca împărăţia însăşi să fie cucerită de domnul Carol, ceeace nici când altă dată poate nu se va mai întâmpla; deacea Grecii şi toţi amintiţii schismatici se tem grozav de trecerea pe aci a domnului Carol, fiindcă dacă cu ajutorul lui Dumnezeu ar trece, în felul în care lui îi se cade şi îi place după credinţa tuturora [1]), în mai puţin de un an ar ocupa zisa împărăţie şi amintitele naţiuni schismatice.

IX. [ALBANIA]

Urmează să vorbim despre *Albania* care este în imediată legătură cu Grecia din partea de miazăzi şi este situată între Rasia şi ţara Despotului [2]). Această Albanie este o regiune destul de întinsă şi mare, având oameni foarte războinici, căci sunt foarte buni arcaşi şi lăncieri. Toată această regiune este udată de patru fluvii

1. *Credinţa tuturora:* Carol de Valois avea reputaţiunea de cel mai mare general din timpul său. Cf. Górka, *op. cit.* p. 25.

2. *Ţara Despotului.* Despotatul Epirului.

www.dacoromanica.ro

mari, anume Ersenta [1]), Mathia [2]), Scumpino [3]), Epasa [4]). Ţara este producătoare de carne, brânză şi lapte; în pâne şi vin nu e prea bogată, totuşi au puţin, mai ales nobilii. Nu au cetăţi, castre, oraşe, fortăreţi şi sate, ci locuesc în corturi şi se mişcă necontenit din loc în loc cu turmele şi familiile lor [5]). Au totuşi o singură cetate care se numeşte Duracium [6]) şi este în stăpânirea Latinilor; din ea îşi procură haine şi celelalte lucruri necesare. O parte din acest regat, împreună cu cetatea Duracenă amintită, o stăpâneşte acum principele din Tarent [7]), fiul regelui Siciliei şi aceasta din liberă voinţă a proprietarilor de la ţară cari, din cauza iubirii naturale ce o au faţă de Gallici, de bunăvoinţa lor şi în mod liber, l-au primit ca domnitor [8]). Din Apulia şi din cetatea Brundisium, într'o singură noapte se poate trece la Duracium şi din Duracium se poate trece prin Albania în Grecia şi în Constantinopol foarte uşor şi bine, fără greutatea drumurilor şi primejdia apelor. Acest drum îl făceau în vechime şi împăraţii Romanilor, ca Julus Caesar, Octavianus Augustus şi ceilalţi împăraţi, căci este tare urât de a transporta o armată prea numeroasă, într'un timp atât de îndelungat pe apă şi pe o atât de lungă cale. Amintitul regat al Albaniei, acum nu are nici un rege, iar teritoriul este împărţit între principii ţării cari o guvernează şi nu sunt dependenţi de nimenea. Se numeşte însă această provincie Albania, fiindcă oamenii din această regiune se nasc cu părul alb. Câinii sunt aci de o mărime enormă şi de atâta sălbătăcie că au răpus chiar şi lei; de aceea şi Plinius ne spune că Albanii au trimis lui Alexandru cel Mare un câine care a biruit în stadion un leu, un elefant şi un taur. Ei au ochii albaştri şi pupila azurie aşa că văd mai bine noaptea decât ziua şi de aceea sunt hoţi mari şi bâjbâie noaptea ca şi ziua [9]). Totuşi se constată că sunt două

---

1. *Ersenta*, Arsen, fluviu în Albania ?

2. *Mathia*, Mate, Mati, azi Matja sau Mat.

3. *Scumpino*, Skumbi sau Tjerna.

4. *Epasa*, Apsos, azi poate Semeni.

5. *Familiile lor*. Este de sigur vorba nu atât despre nomadismul populaţiei, cât despre transhumanţa lor.

6. *Duracium*, Durazzo.

7. *Principele din Tarent*, adecă Philipp de Tarent.

8. *Ca domnitor*. Despre această primire voluntară, vezi Górka, *op. cit.*, p. 26.

9. *Noaptea ca şi ziua*. Aci, Anonymus face o confusiune între Albanii din Europa şi Albanii din Asia, despre cari Isidorus Hispalensis, *Etym.* IX, 2, Migne *Patr. lat.* p. 334 ne spune: Horum (Albanorum) glauca oculis, id est picta inest pupilla, adeo ut nocte plus quam die cernant.

www.dacoromanica.ro

Albanii, una în Asia, care este lângă India şi despre ea nu vorbim aci, a doua în Europa care depinde, de drept, de imperiul constantinopolitan şi despre aceasta vorbim acum. Ea cuprinde în sine două provincii şi anume Clisara [1]) şi Tumurist [2]). Pe lângă aceste două provincii mai are lângă sine şi alte provincii, anume Cumania [3]), Stophanatum [4]), Polatum [5]), Debre [6]), cari provincii în adevăr sunt tributare aceloraşi Albanezi şi oarecum sclave, fiindcă se ocupă cu agricultura şi cultivă viile acelora şi le servesc cele necesare pentru casele lor. Oamenii acestor provincii nu se mişcă din loc în loc, ca mai sus numiţii Albanezi, ci au aşezări stabile şi oraşe şi nu sunt nici curaţi catolici, nici curaţi scismatici. Dacă totuşi ar fi cine să le predice cuvântul lui Dumnezeu, s'ar face catolici curaţi, fiindcă din fire ei iubesc pe Latini, după cum s'a spus. Aceşti Albani au o limbă deosebită de Latini, Greci şi Slavi, aşa că nu se înţeleg de loc cu alte naţiuni. Acestea spuse despre Albania, să fie îndeajuns.

X. [DESPRE REGATUL RASIEI].

După ce am aruncat o privire fugară asupra imperiului de Constantinopol şi asupra Albaniei, să tratăm acum despre regatul *Rasiei* [7]) care se mărgineşte cu acelaşi imperiu şi cu Albania, cu imperiul dinspre apus, cu Albania însă din spre miazăzi. Căci acest regat, anume al Rasiei are două părţi; prima, care este principală, se numeşte Rasia, numită astfel după numele unui fluviu care o udă şi care se chiamă Rasia. Această parte cuprinde trei provincii, anume Kelmia [8]), Diocla [9]), de unde s'a născut şi împăratul Diocletian, şi regiunea maritimă. Se numeşte însă această provincie regiune maritimă, fiindcă sunt cetăţi şi castre sau immediat deasupra

1. *Clisara*, azi Clisura.

2. *Tumurist*, Tomor, de aci şi numele munţilor Tomoritza.

3. *Cumania*, Cumanovo, cetate ce işi are numele de la Cumani cari au mai lăsat şi alte nume în toponimia Peninsulei Balcanice. Cf. C. Jiricek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 380.

4. *Stophanatum*. Stephanaphana (Stephani fanum) lângă via Egnatia cf. Górka, *op. cit.* p. 28.

5. *Polatum*, Polatum, localitate din Albania nordică, lângă Drin.

6. *Debre*, Devre, Diwra, Dibra.

7. *Rasia*, sau Rascia este partea meridională a vechei Serbii. Numele provine de la castrul numit Ras şi fluviul Rasca.

8. *Kelmia*, este o regiune din fosta Herţegovină.

9. *Diocla*, Dioclea, este o regiune din fostul Muntenegru.

www.dacoromanica.ro

mării sau sunt situate destul de aproape; regiunea este plăcută şi bogată. In ea este metropola, cetatea Antibarenză care se zice Antibarum [1]), fiindcă este situat în contra Barului, unde zace îngropat corpul fericitului Nicolae şi din acest Bari într'o singură noapte pe mare se poate trece la Antibarum. Antibarum însă e departe de ţărmul mării la mai puţin de o leghe. In această regiune maritimă locuitorii sunt catolici curaţi, ca şi Latinii. Ceilalţi însă din acest regat, precum şi regele, sunt schismatici perfizi şi de aceea persecută foarte mult pe numiţi catolici şi mai ales distrug bisericile Latinilor, le risipesc, atacă prelaţii şi îi duc în robie şi le fac mereu perchiziţii şi de aceea aceste biserici sunt sărace; pe lângă aceasta, fiindcă sunt schismatici, sunt şi heretici foarte răi; de aceşti heretici sunt molestaţi cei cari fug în acele părţi dinaintea inchizitorilor şi de aceea, sunt mai răi faţă de creştini şi de catolici. Această provincie e udată de un singur fluviu mare şi navigabil, care se numeşte Drinus. Are în interior şi un lac, în lăţime 40 de leghii şi de acea zisa regiune are foarte mult peşte, fie din mare, fie din fluviu, fie din lac. Toate aceste provincii, împreună cu Rasia, care este cea de căpetenie, sunt în imediată apropiere de împărăţia de Constantinopol.

XI

Partea a doua a acestui regat se chiamă *Servia*, numită astfel, după condiţia poporului, fiindcă toţi sunt de condiţie de sclav. Ea cuprinde în sine trei provincii şi anume Bosnia [2]), Macia [3]) şi Marcia [4]). Această parte a regatului este situată lângă Ungaria, aşa că nimic nu se găseşte între ea şi Ungaria. In afară de regiunea zisă maritimă, unde sunt şase cetăţi, în întreg regatul sus amintit nu se găseşte nici o cetate; cu toate acestea, sunt în el multe castre, fortăreţe şi sate mari, de câte trei sute şi patru sute de case de lemn şi de scânduri, zidite fără vre-o legătură. Acest regat are în abundenţă argint, plumb şi fier: iar regele Rasiei are actualmente în regatul său şi lângă regiunea maritimă, şapte mine de argint; de altfel zisul regat este bogat în pâine, carne şi lapte, dar duce lipsă de vin şi de peşte; de obiceiu aci nu se bea vin, ci bere şi lapte. Totuşi,

1. *Antibarum*, Antivari.
2. *Bosnia*, Lat. *Bosona*, Bossina, azi Bosna şi Bosnia din Serbia.
3. *Macia*, Macva, Machow, Matscho, regiunea dintre Sava şi Drin.
4. *Marcia*, Craina.

www.dacoromanica.ro

regele şi baronii beau vin din belşug, adus din regiunea maritimă. Oamenii din acest regat sunt înalţi şi de statură frumoasă, atât bărbaţii cât şi femeile; bărbaţii însă nu sunt de loc viteji, căci unul singur, om voinic în mânuirea armelor, ar pune pe goană 50 din ei. Caii din acele părţi, afară de foarte puţine excepţii, sunt mici ca mârţoagele [1]), totuşi sunt tari, şi iuţi la fugă. Ţara este udată de două fluvii mari anume de Narenta [2]) şi Bistriţa [3]). Pământul numitului regat pe alocurea este foarte muntos, dar în general pietros şi având coline mici.

XII

In acest regat a fost totdeauna un singur rege, acum însă sunt doui regi, unul domnind în Rasia, şi acesta este mai mare şi se chiamă Uroş [4]) — căci cu acest nume se chiamă toţi regii Rasiei — al doilea se chiamă Stefan [5]) şi acesta domneşte în Serbia care este din partea din spre Ungaria. Căci ambii regi sunt fraţi din aceeaşi mamă, dar primogenitul este regele Serbiei Stefan. Acesta după moartea tatălui său a domnit peste ambele părţi ale regatului şi peste tot regatul, doui ani. Intr'o împrejurare însă, călărind pe un cal, a căzut şi şi-a rupt rău de tot un picior. Văzându-se pus în primejdie de moarte şi fiindcă atunci era fără moştenitori, a lăsat domnia fratelui său mai mic care, pe atunci, se numea Mecolinus [6]), acuma însă îi zice Uroş. Unii totuşi susţin că i-a dăruit regatul pur şi simplu şi a renunţat la domnia din mâinile sale; alţii însă spun, şi aceasta însuşi regele Ştefan o mărturiseşte, că nu i l-a dăruit simplu, nici n'a renunţat la el, ci sub condiţia că, dacă ar trăi, să i se restituie acest regat; dacă însă ar muri, atunci să păstreze el regatul. Dar fratele mai tânăr, intrând în posesia regatului, nu l-a mai restituit fratelui său, deşi acesta s'a însănătoşit, ci l-a reţinut deja timp de 26 de ani, şi chiar şi acum îl deţine, din care cauză s'a năs-

---

1. *Ca mârţoagele.* Roncinus sau runcinus, equus minor, gregarius fr. roncin, la Ducange, sub voce.

2. *Narentus,* Narenta, fluviu în Bosnia.

3. *Bistriţa.* Numele însemnează fluviu repede; probabil e vorba de Drina sau Morava.

4. *Vrosius,* Ştefan Uroş II Milutin (1282—1321).

5. *Stephanus.* Ştefan Dragutin domneşte (1276—1282 şi în partea de nord până în 1316) cf. Górka, *opt. cit.,* p. 33.

6. *Mecolinus,* adecă Milutin.

www.dacoromanica.ro

cut războiu şi vrăşmăşie până în ziua de astăzi între aceşti fraţi. Numitul rege Stefan este un om drept şi prin ţinuta sa socotit de un mare sfânt, iubind pe catolici şi îmbrăţişându-i, căci are de soţie pe fiica regelui Ungariei, sora reginei din Sicilia [1]). Cu aceasta are odrasle drăgălaşe de ambele sexe, şi n'a avut niciodată vr'o altă soţie.

XIII

Insă regele Uroş care ocupă partea mai mare din regat, şi domneşte din spre Grecia, este un om viclean şi mincinos. El nu păstrează nici un jurământ sau legământ, ori cât ar fi jurat pe evanghelie, pe corpul lui Cristos şi pe moaştele sfinţilor, având, în acelaşi timp, o mulţime de soţii, între cari ţine acum pe fiica împăratului din Constantinopol [2]). Dela aceasta are o mare ţară în Grecia lângă Thesalonic. El n'are nici un fiu, afară numai de un bastard dela oarecare muiere de jos şi o singură fată pe care a avut-o cu fiica regelui Ungariei, o soră a reginei din Sicilia[3]), care a fost declarată şi îmbrăcată călugăriţă, timp de treizeci şi patru de ani şi închisă într'o mânăstire. Fiica aceasta a lui a fost căsătorită de două ori; de asemenea bastardul a avut două soţii. Pe catolici îi persecută mult şi are ură pe ei, totuşi din cauza fricii de domnul Carol se străduesţe să arate oarecare semne de devotament faţă de biserica romană, pentru ca biserica romană să împedice pe domnul Carol să nu-i declare războiu şi, din aceeaşi cauză, de atâta vreme, caută prietenia domnului Carol. Dar, în realitate, totul este o făţărnicie şi nimic nu va păstra din făgăduelile date decât terorizat de teroare. Căci se teme de domnul Carol din două motive, întâiul pentru regiunea maritimă, fiindcă toată armata zisului domn Carol trebuie ca să treacă prin ţara acea şi atunci, dacă ar voi, foarte uşor ar putea să ocupe întreaga ţară, bună şi bogată, şi minele lui de argint şi pe locuitorii din acea ţară, fiindcă sunt catolici şi se recunosc de Latini şi ar voi-o bucuros aceasta şi, dacă ar pierde acest ţinut ar pierde cea mai bună parte din regatul său. In al doilea rând, fiindcă zisul

---

1. *Sora reginei din Sicilia.* Catharina, fiica regelui Ungariei Ştefan al V, sora reginei Siciliei, Maria.

2. *Fiica împăratului din Constantinopol.* Simonis, fiica împăratului Andronic II şi a Irinei de Montferrat.

3. Zorica fiica lui Uroş al II din a treia căsătorie a sa cu Elisabeta, fiica regelui Ungariei Ştefan al V, soră a Mariei, regina Siciliei.

www.dacoromanica.ro

regat al Rasiei este în imediata apropiere de Grecia şi nu e departe de Thesalonic. Văzând că armata numitului domn Carol este aproape de el, şi oarecum deasupra ţării pe care o stăpâneşte, ca dotă dela împărat, şi observând că el nu poate rezista aceleeaşi armate şi că regatul său şi ţara sa este în pericol, cere pace şi unire, deşi, odată, când ar putea să o facă, să facă tocmai contrarul. Şi, acestea spuse despre regatul Rasiei, pentru prezent ,să fie îndeajuns.

XIV. [DESPRE BULGARIA ŞI RUTHENIA].

Trebuie să vorbim acum de Bulgaria şi Ruthenia cari se mărginesc cu Grecia din partea din spre miază noapte. *Bulgaria* este, ea singură, un mare imperiu în sine. Capitala însă a zisului imperiu este la Vidin [1]), o cetate mare. Impăraţii acestui imperiu toţi se numesc Cysmani [2]). Ţara este foarte lată şi întinsă şi e plăcută, căci este udată de zece fluvii navigabile. Ea e plină de păduri şi dumbrăvi încântătoare, având în abundenţă pâine, carne, peşte, argint şi aur şi un negoţ mare mai ales de ceară şi mătase; aci sunt multe mine de argint, şi fluviile toate duc nisip amestecat cu aur, din cari, din porunca împăratului, aurul se spală necontenit şi se strânge. Prin mijlocul acestui imperiu trece fluviul Dunărea care aşa de mult creşte din cauza mulţimii apelor ce se varsă în el, că pe alocurea cuprinde în lăţime un spaţiu de 14 leghii. Inorogii, tigrii şi castorii se găsesc în mare număr în această ţară, care nu e nici prea păduroasă nici prea şeasă, pe alocurea totuşi sunt munţi foarte înalţi şi pământul este şesos. Odinioară acest imperiu aparţinea imperiului de Constantinopol şi chiar şi acum ar trebui să-i aparţină, dacă împăratul ar fi puternic. Nu de mult însă regele Andrei al Ungariei şi-a supus sie-şi acest imperiu şi timp îndelungat a şi fost subt stăpânirea regelui Ungariei. Clătinându-se însă Ungaria, Tătarii au

1. *Vidin.* După Târnova, cea mai importantă cetate din Bulgaria era Vidinul, Bononia Romanilor, Bodon numită de Unguri. Vidinul are o fortăreaţă mare şi bine conservată, construită cu ziduri masive din pietre şi cărămizi rămase din timpul Romanilor. Pe vremea aceasta, imperiul bulgar a început să se destrame şi să-şi piardă unitatea sa şi deşi împărat era Svetslav, în apus era domn Michael, despota Bulgarie, dominus de Vigdino cf. Jiricek, *Gesch. der Bulgaren* p. 288.

2. *Cysmani.* Tatăl despotului Michael se numea *Cysman.*

www.dacoromanica.ro

ocupat această împărăţie şi şi-au făcut-o tributară [1]). Acuma este sclava Tătarilor, dând tribut, căci oamenii acelor ţări, de obiceiu, nu sunt războinici, nici nu au deprinderea armelor.

XV

Lângă această împărăţie se găseşte şi o a doua ţară foarte mare care se numeşte *Ruthenia*, care de asemenea este situată lângă Grecia, de aceeaşi parte de miază noapte, ca şi Bulgaria, totuşi este deasupra Bulgariei. Şi această ţară se află în asemenea condiţiuni, ca Bulgaria, şi este udată de aceleaşi fluvii, decât că în locul împăratului are un duce, cel mai voinic dintre bărbaţi, care se numeşte Leo [2]). Pe fiica acestui Leo a luat-o de soţie acum regele Ungariei Carol [3]). Această ţară a fost înainte vreme subt imperiu [4]), în urmă subt Ungaria, acuma însă este tributară Tătarilor, ca şi Bulgaria. Toate aceste naţiuni sunt schismatice, perfide, având aceeaşi limbă. Şi e de notat aci că Ruthenii, Bulgarîi, Serbii, Sclavii, Bohemii, Polonii şi Prusenii vorbesc una şi aceeaşi limbă, anume cea slavonă, de unde rezultă că limba slavă este mai mare şi mai răspândită de cât toate limbile lumii.

XVI

Din toate acestea se poate vedea că Bulgaria şi Ruthenia şi Rasia sunt situate între Grecia şi Ungaria şi, de aceea, dacă domnul Carol ar avea în stăpânire împărăţia Grecilor, făcând o confederaţiune cu regele Ungariei, acelaşi domn Carol, de o parte, şi regele Ungariei, de cealaltă parte, uşor ar pune mâna şi ar subjuga toate

---

1. *Tributură.* Invasia Tătarilor din 1285 s'a făcut deopotrivă şi asupra Ungariei şi asupra Bulgariei. Trecând Balcanii, au pustiit Thracia şi Macedonia. Cu această împrejurare, păstorii valachi transhumanţi ori nomadizanţi, fiind bănuiţi că ar putea să se alipească de Tătari, au fost colonizaţi în mare număr, în Asia. Transportarea lor însă, făcându-se pe o iarnă grozavă, foarte mulţi din ei au căzut jertfă. Cf. Jiricek, *Gesch. der Bulgaren.* p. 282.

2. *Leo.* Intre anii 1270 şi 1300 a fost duce al Galiţiei Leo I, iar în anul 1308, a ajuns la conducerea ţării nepotul acestuia, Leo al II-lea, la Górka, *op. cit.*, p. 40.

3. *Regele Ungariei Karulus.* Asupra explicării acestui fapt, redat inexact de Anonymus, vezi Górka, *op. cit.* p. XXXV.

4. *Subt imperiu,* fie al Poloniei fi e al Romano-germanilor din Apus.

www.dacoromanica.ro

acele naţiuni schismatice şi barbare cari deţin ca posesori fără drept nişte regate atât de bogate şi de încântătoare. Şi, admiţând că acelaşi domn Carol nu ar avea în stăpânire zisul imperiu al Grecilor, în întregimea sa, el însuşi, pe de o parte, şi numitul rege al Ungariei, pe de altă parte, ar putea să ocupe imperiul amintit şi toate naţiunile amintite; căci regele Carol, fratele sfîntului Ludovic, tatăl regelui Siciliei, fiindcă râvnia după imperiul Constantinopolitan şi, prin urmare, uşor putea să ocupe, toate naţiunile amintite s'a lagat într'o foarte puternică legătură cu regele Ungariei[1]), pentru că a primit pe fiica aceluia pentru fiul său şi pe fiica sa a dat-o fiului aceluia, pentruca, din două părţi, zisului imperiu şi naţiunilor amintite, cari uşor ar putea fi ocupate, să li se declare războiu; şi nici n'ar fi acum un prilej mai bun şi mai uşor de a ajunge şi de a subjuga zisa împărăţie şi naţiunile amintite, decât acesta, cu condiţia totuşi ca să fie pace în amintitul regat al Ungariei [2]).

XVII. [UNGARIA].

După aceste provincii, trebuie să tratăm în cele următoare despre *Ungaria* care este mai aproape de apus. Şi este de însemnat că regatul Ungariei odinioară nu se chema Ungaria, ci *Messia* [3]) şi *Pannonia* [4]). Messia se numea în adevăr după produsul secerişului, căci este bogată în mult seceriş. Panonia se numea după bogăţia păinii. Şi aceasta este logic, căci din abundanţa secerişului, urmează abundanţa pâinii. De aceea, şi despre fericitul Martin, care a fost din Ungaria, se vede în citirea dintâi: «Deci Martin s'a născut în oraşul Sabariei, din Pannonia». Pannonii însă cari locuiau pe atunci în Pannonia, toţi erau pastori ai Romanilor şi aveau în fruntea lor zece

1. *Regele Ungariei*, Ştefan al V (1270—1272).

2. *Regat al Ungariei.* Carol Robert ajunge necontestat rege al Ungariei la 27 Nov. 1308. Textul acestui pasagiu nu este destul de clar.

3. *Messia,* Etimologia acestui cuvânt o întâlnim mai întâi la S. Isid. Hispalensis, Episc. *Etymol.* XIV în Migne, *Patrol. lat.* LXXXII p. 506: Messia a messium proventu vocata, unde eam veteres Cereris horreum nuncupabant. — Şi îi arată, în acelaşi timp, hotarele: Haec autem ab Oriente Ostiis Danubii iungitur; ab Euro vero Thraciae, a Meridie Macedoniae, ab Occasu Histriae copulatur. Post Moesiam Pannonia est, inde Noricus...

4. *Pannonia, Ibidem,* p. 507: Pannonia ab Alpibus Poeninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio viro fortis et solo lacta, duobus satis acribus fluviis Drabo Saboque vallata. Coniungitur autem cum Norico et Raetia, habens ab Oriente Moesiam, ab Euro Istriam.

www.dacoromanica.ro

regi puternici în întreaga Messia şi Pannonia [1]). Slăbind însă imperiul Romanilor, au ieşit Ungurii din provincia Scithia şi din marele regat care este dincolo de bălţile Meotide şi s'au luptat în câmpul deschis care este între Sicambria [2]) şi Alba Regală [3]) cu numiţii

---

1. *In întreaga Moesia şi Pannonia.* Despre existenţa acestor regate sau voivodate ori ducate, cum le numeşte Notariul anonim, nu avem alte indicii de cât cele ce ni le dă, aci, Geograful acestei descrieri a Europei Orientale şi cele ce le găsim în Cronica Anonimului secretar al regelui Bela.

Notă răspuns. Urmele Românilor din Pannonia, studiate de altfel, destul de temeinic şi cu multe amănunte, de d. N. Drăgan, în cartea sa *Românii în veacurile IX—XIV*, şi constatate şi de noi, înaintea D-sale, în două articole publicate în ziarul «Universul», au dat prilej profesorului dela Cluj ca, — în loc să se bucure, cum ar fi fost firesc, că şi alţii se preocupă de aceleaşi probleme, — să se năpustească asupra noastră într'un ton puţin obicinuit oamenilor de ştiinţă, pentru motivul că i-am fi încălcat dreptul de prioritate.

Pornind *ab irato*, d. N. Drăgan, în primul rând, nu ţine seamă că un articol de ziar nici nu urmăreşte aceleaşi scopuri, nici nu poate avea aceeaşi documentare ca un articol de revistă sau ca o carte. In al doilea rând, uită că chiar D-sa a susţinut şi susţine, ceea ce ne impută nouă, că Olaszi nu trebuie să fie numai decât Italieni, ci pot fi şi Români.

Dovezi: In *Toponimie şi istorie*, p. 239 D-sa ne spune: «Numirea Olaszfalva, atestată la 1289 pentru Vàradolaszi (rom. Olosig), ca şi Érolaszi (rom. Olăsâg), atestată la 1354 şi 1552, şi numele Olaszi, lângă pârâul Gyepes, dovedeşte existenţa Românilor în acele părţi. Deşi ar putea fi vorba şi de Italieni, cum crede Györffy, mai curând însă trebue să ne gândim la Romanii orientali, numiţi şi Vlahi, la «Români»... Diferenţiarea acestor două forme ungureşti, olàh şi olasz, pentru a numi două popoare deosebite, nu s'a putut face dintr'odată».

Dar, şi în cartea din urmă, în *Românii în veacurile IX—XIV*, la pag. 138 d. N. Drăgan ne spune: «De populaţie românească în aceste părţi ar putea să ne vorbească şi *Oloszka*»... la p. 221: «După părerea lui Adolf Pechány, *A magyarországi tótok*, p. 28: populaţie de origine românească indică şi numele *Kis* şi *Nagy-Olaszi*»... la p. 351 ne citează *nagy olaszka* = olàh virág... la p. 213: «In Zólyom ar putea fi româneşti numai Valaszka, ung. *Olaszka*»... la p. 590, citează «*Oleştelec* din Odorheiu din ung. *Olasztelek*».

Ori poate se va fi supărat d. N. Drăgan, fiindcă ne-am manifestat, altădată, neîncrederea, poate nejustificată, în afirmaţia, pe care o face şi acum în cartea sa, p. 43, că «numele lui Kocel (fiul principelui Priwina din Pannonia), după toată probabilitatea, este de origine romanică, poate chiar românească», şi că, p. 81 «Kocel poate fi un corespondent al românescului căţel»?

In orice caz, deocamdată constatăm numai atât că d. N. Drăgan şi-a uitat de povaţa lui Tacitus: *sine ira et studio.*

2. *Sicambria* este Aquincum al Romanilor, Buda de astăzi. Localitatea Sicambria o mai găsim amintită şi în cronica lui Simon de Keza. Cf. A. Eckhardt, *Sicambria* în *Rev. des étud. hongr.* VI a 1928 p. 166.

3. *Alba Regală*, fosta capitală a regilor Arpadieni, Székesfehérvár, germ. Stuhlweissenburg.

www.dacoromanica.ro

zece regi şi puseră stăpânire pe ei şi ca semn al victoriei, ridicară aci, pentru veşnicie, o piatră de marmoră foarte mare pe care este scrisă această victorie a lor; ea dăinueşte până în ziua de astăzi [1]). Şi după dobândirea acestei victorii, pe cel care era cel mai puternic dintre cei şapte duci cari plecaseră din Scithia, îl aleseră în unanimitate şi-l făcură peste ei rege şi luară în stăpânire toată ţara şi locuiră în ea şi de atunci de către Unguri, cari cu alt nume se chiamă Huni [2]), întreagă ţara s'a numit Ungaria. Acest regat are provincii şi ducate mari, dintre cari prima este Posonium [3]), a doua Trenciniu [4]), a treia Zips [5]), a patra Cungolibso [6]), a cincea Hunga [7]), a şeasea Malamors [8]), a şaptea Sylac [9]), a opta partea Transilvană, a noua Siculi [10]), a zecea Sicuriste [11]), a unsprezecea zeuriuensă [12]), a douăsprezecea Sirinia [13]), a treisprezecea Marcia [14]), a patrusprezecea Simpronium [15]), a cincisprezecea Crovacia [16]), a şasesprezecea Dalmatia. Căci aceste provincii sunt cât nişte regate, în mărime, şi de aceea regatul Ungariei este unul dintre cele mai mari regate din lume, în ce priveşte întinderea sa de pământ. In general se spune că era în lungime de o cale de 40 de zile şi tot de atâtea în lăţime. Această ţară este plină de peşti şi foarte roditoare în pâine, vin, carne, aur şi argint; mulţimea de peşti întrece aproape toate regatele, în afară de Norvegia, unde peştii se mănâncă ca pâinea sau în

---

1) *Până în ziua de astăzi.* Despre statua de marmoră ridicată cu ocazia victoriei Ungurilor împotriva principatelor romane ne aminteşte şi cronicarul Simon de Keza.

2) *Se chiamă Huni.* Când Anonimul nostru şi-a scris Geografia sa, teoria despre originea hunică a Ungurilor îşi făcuse deja intrarea în istoria Maghiarilor sau, cu alte cuvinte, că Anonimul geograf cunoştea *Gesta Hungarorum*, compuse subt Ladislau al IV-a Cumanul.

3) *Posonium*, comitatul sau judeţul, Pozson, Bratislava, Pressburg. Dăm identificările localităţilor după Górka, *op. cit.* p. 45.

4) *Trenciniu*, com. Trencsen.

5) *Zips*, com. Szepes, Spiz.

6) *Cungolibso*, com. Lipto, Liptau.

7. *Hunga*, com. Ung, Ungh.

8) *Malamors*, com. Maramureş.

9) *Sylac*, com. Sălaj, Szilagy.

10) *Siculi*, Siculia, ţara Secuilor.

11) *Sicurişte*, Securisca, lângă Nicopole.

12) *Zeurivenses*, Banatul Severinului.

13) *Sirinia*, Sirmium, Srem.

14) *Marcia*, Banatul Macvia, Macva.

15) *Simpronium*, Sopron, Oedenburg.

16) *Crouacia*, Croaţia.

www.dacoromanica.ro

lor de pâine. Pământul este în general şes, având amestecate coline mici; pe alocurea, are totuşi munţi foarte înalţi; în părţile transilvane sunt foarte mari munţi de sare şi din ei se scobeşte sarea ca piatra şi este dusă în întregul regat şi în toate regatele dimprejur.

XVIII

Ungaria se împarte în două părţi şi anume în *partea transilvană* şi în *partea dunăreană*. Şi, se numeşte parte transilvană acea care este despărţită de partea dunăreană printr'o pădure ce ţine o cale de patru zile. Partea danubială este udată prin mijloc de faimosul fluviu numit Dunărea, care este din cele mai mari fluvii din lumea întreagă, foarte bogat în tot felul de peşti şi curge spre răsărit. Ea este udată şi de alte fluvii, cari sunt aproape egal de mari ca şi Dunărea şi anume Drava [1]), Sava [2]), Tisa [3]), Vaag, Culpa, Raba, Anradul [4]), Buga [5]), Lobretul [6]), Lucarta [7]). Toate aceste fluvii sunt navigabile şi tare bogate în peşti, ca şi în moruni, cari sunt cei mai mari şi mai delicaţi peşti, în nisetri, ştuci şi alţi peşti, ca mrenele şi alţii. Şi partea transilvană este udată de foarte mar fluvii navigabile, pe cari este dusă sarea în corăbii mari, în tot regatul, şi în alte regate vecine şi anume Vişeul [8]), Thecu [9]), Thalabintul [10]), Tisa [11]), Siretul [12]), Prutul [13]), Lapis [14]), Someşul [15]), Arieşul [16]), Mureşul [17]), Bistriţa [18]). Aproape majoritatea acestor fluvii duc în năsipul lor aur şi de aceea în Ungaria în totdeauna s'a spălat şi s'a

1) *Draua*, Drava. Dăm identificarea rîurilor după Górka, *op. cit.* p. 47.
2) *Zaua*, Sava.
3) *Tiscia*, Tisa.
4) *Anrad*, Hernad?
5) *Buga*, Bega.
6) *Lobret*, Laborcz.
7) *Lucarta*, Latorcza?
8) *Visic*, Vişeul.
9) *Thecu*, Tarac?
10) *Thalabint*, Talabor.
11) *Thiscia*, Tisa.
12) *Soget*, Seretul.
13) *Purut*, Prutul.
14) *Lapis* Lăpuşul.
15) *Sconus*, Someşul?
16) *Aragas*, Arieşul, Aranyos.
17) *Morus*, Mureşul.
18) *Bistriţa*, Bistriţa, jud. Năsăud.

www.dacoromanica.ro

strâns aurul de principii şi oamenii nobili, cari trăesc lângă zisele fluvii. Şi aceste fluvii conţin în abundenţă peşte.

XIX

In afară de Buda, unde se află capitala regatului şi care este cea mai mare dintre cetăţi, deStrigoniu [1]), unde este archiepiscopia de Strigoniu, Laurinum [2]), unde este episcopia jauriensă, Zagrab [3]), unde este episcopia de Zagrab, Vesprimul [4]), unde este episcopia de Vesprim, Cinci biserici unde este episcopia de Cinci-biserici [5]), Alba Iulia [6]), unde este episcopia transilvană, Terna [7]), Pojon [9]), şi Baia [8]), nu sunt alte cetăţi în întreaga Ungarie, pe lângă cele cinci, lângă mare, în Dalmaţia. Totuşi se găsesc în zisul regat multe oraşe, castre şi fortăreţe şi nenumărate sate, dar, cu toate acestea, se pare că regatul este cu totul deşert, faţă de mărimea lui. Mai sunt şi alte două archiepiscopate în regatul Ungariei, anume cel din Calocia [10]) în interiorul Ungariei şi cel dela Spalato [11]), care este în Dalmatia, lângă mare.

XX

In general oamenii sunt mici şi negri şi cam uscăţivi [30]) şi foarte războinici, mânuind tot felul de arme; sunt mai ales foarte buni arcaşi. De obiceiu au cai mici, deşi, de altfel, foarte tari şi sprinteni. Totuşi, principii şi nobilii au cai mari şi frumoşi. Poporul Ungariei e foarte cucernic şi catolic, principii însă şi nobilii sunt grozav de cruzi. Zişii principi sunt tare puternici, căci unii din ei pot să adune 10.000 de soldaţi, alţii însă 5.000, iar cei cari pot mai

---

1) *Strigonium*, Esztergon, Gran.
2) *Iaurinum*, Arrabona, Győr, Raab.
3) *Zagrabia*, Zágreb, Agram.
4) *Vesprimium*, Vesprêm.
5. *Cinci Biserici*, Pecs ,germ. Fünf-Kirchen.
6) *Alba Iulia*, Alba Iulia, Belgrad, Karlsburg.
7) *Tirna*, Tirnau, Nagy Szombat.
8) *Posonium*, Bratislava, Pojon.
9) *Baia*, Baia.
10) *Calocia*, Kalocsa, lângă Dunăre.
11) *Spalatum*, Spalato, Split în Dalmaţia.
12) Cf. Otto din Freising, *Gesta Friderici I*, 32: Sunt autem predicti Ungari facie tetri, profundis oculis, statura humiles.

www.dacoromanica.ro

puţin, 2.000. Oricine e ţinut să urmeze pe rege oriunde acesta ar fi voit, împreună cu toată ginta sa, fără vr'o soldă, şi ori cât timp i-ar fi plăcut regelui, chiar şi zece ani. Toate localităţile pe unde ei trec le devastează, de aceea, regele ,ori cât ar vrea, şi, pentru cât timp ar vrea, poate să ducă cu sine 100.000 de soldaţi. Regii însă mai nici odată nu rămân în cetăţi, ci în câmp, principii însă şi persoanele, care sunt la ţară, sunt ţinuţi să-i servească cu cele necesare.

XXI

In Ungaria sunt cinci ducate. Primogenitul regelui, trebuie să aibă şi să domnească după tatăl său. Al doilea născut, primul ducat, al treilea născut al doilea ducat [1]) şi astfel fie care. Toate ducatele sau banatele, după tradiţia ungară, le posedă regele, ca să le dea nobililor şi să le ia din nou dela ei şi să le dea altora, după bunul său plac. In afară de aceştia, sunt persoane oficiale palatinul şi magister tarnicorum; palatin este acela care este în fruntea justiţiei din întreaga ţară. Al doilea după rege, magistrul tarnicilor, se numeşte acela care este peste dări. E de notat că regele Ungariei nu strânge nici un tesaur, ci tot ce are cheltueşte cu baronii săi şi cu delegaţii, iar baronii toate ale lor la cheltuesc cu regele. Ungaria este mărginită din partea de răsărit în Rasia, Bulgaria şi Rutenia, cari sunt la mijloc între acest regat şi Grecia, după cum s'a spus. Din partea de miazăzi este înconjurată de marea adriatică, care este alături de Apulia, Abruzium şi Marcia; din spre apus este înconjurată de Germania şi Boemia, din spre miază noapte însă de Polonia şi Tătari [2]).

XXII

Este de însemnat aci că, încă nu sunt trei sute de ani, de când Ungurii au fost convertiţi la credinţa creştină de sfântul Ştefan, regele lor, al cărui fiu, de asemeni a fost canonizat, regele Emeric [3]).

---

1) *Al doilea ducat.* Faptul nu poate fi exact pentru al doilea fiu. Cf. Deér, *Ungarn in der Descriptio Europæ Orientalis*, în *Mitteil. des öst. Inst. f. Geschichtsforschung*, 1931, p. 20.

2) *Tatari* adecă Rutheni, cari erau tributari Tătarilor.

3) *Regele Emeric.* Regele Ungariei Ştefan I şi fiul său Emeric au fost canonizaţi în anul 1083.

www.dacoromanica.ro

In urmă au mai fost sanctificaţi, din familia sa, regele Sf. Ladislau, şi sfânta Elisabeta, sora domnitorului Bela, regele aceluiasi regat. Pe sora uterină însă a acestei Sfinte Elisabeta şi a regelui domnitor, numit Bela, a luat-o în căsătorie Iacob regele Aragoniei, cu care a avut ca fii, pe Petru, cândva regele Aragoniei, Iacob, regele Majoricanilor şi pe regina Franciei, Isabella. Din numitul domn, rege al Ungariei, Bela, s'au născut doui fii şi anume regele Ştefan şi fecioara Margareta, a cărei canonizare se cere acum. De unde rezultă că zisul rege Ştefan şi fata Margareta, sora sa, au fost ai doilea fraţi, după tată, ai reginei Franciei, Isabella. Din aceasta încă mai rezultă, că vestitul rege al Francilor este nepotul aceloraşi. Iar din numitul rege Ştefan s'a născut un singur fiu, Ladislau, care în urmă a ocupat domnia după tatăl său şi a avut de soţie pe sora regelui Carol de Sicilia [1]). Dar cu ea n'a putut avea urmaşi, de aceea a murit fără moştenitori. Din acelaş rege s'au născut şi trei fete, dintre cari pe cea mai mare a luat-o împăratul din Constantinopol, care domneşte acum, dar, ea murind, a luat în căsătorie pe fiica Marchizului de Montferrat. A doua a dat-o regelui de acum al Siciliei. A treia regelui Serbiei Ştefan [2]). A patra a pus-o într'o mânăstire, unde zace corpul numitei fecioare Margareta, sora sa [3]) şi unde a stat timp de 32 de ani. In urmă, aceasta s'a lepădat de călugărie şi s'a măritat cu un oare care nobil din Boemia, iar după moartea acestuia a luat de bărbat pe regele Rasiei [4]) şi cu care zisul rege al Rasiei are o fiică pe care ar voi să o dea domnului Carol sau fiului său. iar regele Ungariei, Ladislau, a murit fără urmaşi, după cum s'a spus. Toate surorile au fost măritate cu schismatici, în afară de regina Sycilici. De aceea, ea însăşi fiind catolică, a rămas moştenitoarea regatului şi a făcut donaţiune zisul regat fiului ei primogenitul Carol, anume Martel, care murind, i-a urmat lui în domnie Karol Robert, fiul său, care acuma domneşte în baza drepturilor amintite. Acestea să fie în deajuns despre Ungaria.

---

1) *Carol de Sicilia.* Vezi la Gôrka, *op. cit.*, p. 53, genealogia exactă ce ne-o dă după *Anonimul geograf.*

2) *Regelui Serbiei Ştefan.* Catherina măritată după Ştefan Dragutin, regele Serbiei.

3) *Sora sa,* adecă a regelui Ştefan V.

4) *Regele Rasiei.* Elisabeta, fiica regelui Ştefan V, după ce a stat în mânăstire trei zeci şi doi de ani, a desbrăcat haina monachală şi s'a căsătorit întâi cu un nobil din Boemia, Zavis de Rosenberg-Falkenstein, după moartea căruia s'a căsătorit. pentru a doua oară, cu Uroş II Milutin, regele Serbiei.

www.dacoromanica.ro

XXIII. [POLONIA].

Polonia se împarte în şase ducate, ai căror duci sunt puternici, ca şi regii. Iată numele ducatelor: Cracoviensă [1]), Opuliensă [2]), Bratislaviensă [3]), Glogoviensă [4]), Gnisnensă [5]) şi Magoviensă [6]). Deşi în vechime Polonia avea regi, totuşi, de o sută de ani, e lipsită de regi. In anul însă dela naşterea Domnului 1290, şi-au ales de rege pe ducele de Cracovia care a domnit trei ani şi a murit fără vr'un fiu de sexul bărbătesc. A avut totuşi o fiică pe care a luat-o de soţie regele Boemiei şi împreună cu ea a stăpânit regatul Poloniei. Dar murind numitul rege al Poloniei, pe acea doamnă regele Romanilor a dat-o de soţie fiului său, al doilea născut [7]), şi împreună cu ea tinde să aibă numitul regat al Poloniei, dar numiţii duci se opun, fiindcă este o ură naturală între ei înşişi şi Theutonici. Odinioară, Polonia se numea Wandalia dela fluviul Wandal [8]). Aştia sunt Wandalii cari, devastând Italia şi Africa, în timpul fericitului Augustin, s'au potolit numai în hotarele Spaniei. Ţara este plină de păşuni, plină de păduri şi foarte întinsă. Are bogăţie de cereale, dar e lipsită de viţă. Este udată de amintitul Wandal, de Odera [9]), Nisa [10]), Bobera [11]) şi Magara [12]); are mult peşte şi carne. Sunt în ea mine de argint şi munţi de sare. Sunt acolo tigrii, inorogi, castori şi mulţi cai neîmblânziţi. Sunt cu toţii catolici şi pentru devotamentul ce au pentru biserica romană, ori ce casă e ţinută să dea câte un dinar pentru biserica romană, şi se numeşte dinarul Sf-lui Petru. Odinioară toţi Polonii mergeau tunşi, ca cisterciensii convertiţi, dar

---

1) *Cracoviensă*, Cracovia.

2) *Opuliensă*, Opeln, în Silezia.

3) *Bratislaviensă*, Vratislava, Breslau.

4) *Glogoviensă*, Glogau în Silezia.

5) *Gnisnensă*, Gnesna, Gnesen.

6) *Magoviensă*, Mazoviensă, Mazovia.

7) *Al doilea născut*, Rudolf, fiul lui Albert I. cf. Górka, *op. cit.*, p. VII şi 56.

8) *Fluviul Vandal.* Vistula, Weichsel. După Sf. Isidor Hisp. *op. cit.*, IX 2, 96 numele de Vandali ar veni de la Vindilicus: Vindilicus amnis ab extremis Galliae erumpens, iuxta quem fluuium habitasse et ex eo traxisse nomen Vandali perhibentur.

9) *Odera*, Oder.

10) *Nisa*, Nissa, Neisse.

11) *Bobera*, Bobrane, Bober în Silezia.

12) *Magara*, Neidentificat de Górka, *op. cit.* p. 57.

www.dacoromanica.ro

acum unii încep să-şi lase păr. Sunt destul de războinici şi de o statură frumoasă. Acestea să fie de ajuns, în ce priveşte Polonia.

XXIV. [BOEMIA].

Boemia este un regat foarte bogat în argint şi aur; de aceea are multe mine de acest fel. Ea cuprinde două părţi, şi anume Boemia, deja amintită, şi Pomerania [1]). Principala cetate din regat e Praga care este situată în Boemia. Ţara nu este mare, ca întindere, de aceea, nu se găseşte nici în acel regat nici un archiepiscopat. Căci se spune că odinioară Boemia nu era regat, ci ducat. Iar împăratul Frideric [2]), nu cel din urmă Frideric, ci penultimtul, a făcut pe ducele acelei ţări de rege şi pincerna [3]) al regatului roman. Toţi Boemii sunt mari şi fini hoţi. In general nu sunt războinici şi nici regii nu sunt puternici, prin oamenii lor din regat, totuşi sunt influenţi, fiindcă cu marea lor bogăţie de bani, pe care o au din minele de argint, închiriază mulţi mercenari. Au din abundenţă cereale, dar sunt cu totul lipsiţi de vin, afară de cel de import. Au, totuşi, bere bună; vorbesc limba slavă în ambele părţi ale provinciei, adecă în Boemia şi Pomerania. Şi fiindcă numitul rege [4]) al Boemiei a murit, fără moştenitor, de aceea regele Romanilor [5]) vrea să ocupe acel regat pentru fiul său, dar baronii din regat îi se opun. Aceasta să fie deajuns, în ceea ce priveşte Boemia.

---

1) *Pomerania*, Pomerania. Górka observă greşala Geografului anonim care numeşte aci, în loc de Moravia, Pomerania care de fapt aparţinea Poloniei.

2) *Impăratul Frideric*, Frideric Barbarossa (1152—1190), nu Frideric II (1220—1250) la Górka, *op. cit.* p. 58.

3) *Pincerna*, Ducange, *Gloss.* sub voce: Pincerna qui vinum convivis miscet.

4) *Numitul rege:* Venceslau al III-lea.

5) Albert I.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Abruntium 32.
Abydos 19.
Achademia 18.
Achaya 17, 18, 20.
Achilles 17, 18.
Acilles 19.
Adriaticum 19, 32.
Affrica, 13, 34.
Agenor 13.
Alba Iulia 31.
Alba Regalis 29.
Albani, Albanenses 23.
Albania 14, 22, 23.
Alexander 16, 22.
Alpes 14.
Andrauilla 18.
Andreas 18, 27.
Andronicus 16.
Anrad 30.
Antibarum, Antibarensis 24.
Apolinus 17.
Apulia 22, 32.
Aragas 31.
Aragones 33.
Aristotilis 19.
Armeni 22.
Arvius 15.
Asia, Asya, 13, 14, 15, 16, 23.
Athenae, Atheniensis 18.
Augustinus 34.
Augustinus Octavianus, 22.

Baia 31.
Barium, Barum 24.
Bela 33.
Belgradensis 18.
Bertus 34.
Bistrice Serbica 25.
Bistrice Ungarica 31.
Bidunum, Budinum 27.
Bisantium 15.
Bitinia 14.
Blachi 17.
Blazi 17.
Bober, Bobera 34.
Boemia, Bohemia 32, 33, 34, 35.
Boemii, Bohemii 28, 35.
Bosna, Bosnia 24.
Bratislaviensis 34.
Brosius (=Urosius)
Brundesima 22.
Buda 31.
Buga 30.
Bulgari 15, 28.
Bulgaria 14, 17, 21, 27, 28, 32.
Bystrica, v. Bistrice.

Caesar 22.
Calcedonia, Calcedonensis 14.
Cenodes 19.
Centopolis 18.
Chephalonia, v. Cephalonia 20.
Choos 20.
Chorintus, Corinthus 18.
Chorintii 18.
Ciprus, Cyprus, Cyprensses, 19, 21.
Clarentia 18.
Clisara, 23.

www.dacoromanica.ro

Colocensis 31.
Constantinopolis 15, 17, 18, 20, 22.
Constantinopolitanus 13, 14,15, 16, 18, 20, 21, 22, 23 24 25, 27, 28, 33.
Constantinus 15.
Cracovia 34.
Cracoviensis 34.
Cretha 18.
Crimantos 18.
Croacia, Croatia 20, 30.
Culpa 30.
Cumani 15.
Cumania 23.
Cungolibso 29.
Cyclades 19.
Cyamani 27.

Dalmacia, 20, 21, 30, 31.
Danubialis 30.
Danubius 14, 16, 27, 30.
Debra 23.
Delmi 20.
Delos 19.
Despotus 18, 20, 22.
Dioclea, Dioclia 24.
Draua 30.
Drinus 24.
Duracium, Duracena 22.

Effesus 14.
Ela 15.
Eladia 18.
Eladius 18.
Elespontus, Elispontus 16, 19.
Elisabeth 33.
Epasa 22.
Ephesus, Ephesii 14.
Epirus 18.
Ersenta 22.
Europa, 13, 14, 23.

Francia 33.
Francus 33.
Fredericus 35.
Frigia 15.

Galatha 15.
Galathae 14.
Galicia 14.
Gallici 14, 18, 22.
Gallus 14.
Georgia 21.
Glogovensis 34.
Grecia 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 26, 27, 28, 32.
Grecus 14, 19, 21, 22, 23, 28.
Gridensis 18.

Hanibal 14.
Hellespontus, v. Elespontus.
Hemericus 33.
Hispania 34.
Hospitalarii 19.
Hunga 29.
Huni 29.

Iacobus 33.
Ianuenses 16.
Iaphet 15.
Iauriensis 31.
Iaurinum 31.
India 23.
Iohannes 14.
Isabella, v. Ysabella.
Istria, v. Ystria.
Italia şi Ytalia 19, 34.
Iuliue Cesar 22.

Karia 15.
Kartagina 14.
Karulus, = Carolus 17, 22, 26, 27, 28, 33, 34.
Kelmia 24.
Kurco 13.

Lacedemonia 18.
Ladislaus 33.
Laodicia, Laudicea 14.
Lapis 31.
Latini 18, 22, 23, 24, 26.
Leo 27.
Libanus 13.
Libdia 15.
Lobret 30.

www.dacoromanica.ro

Lodewicus 28.
Lombardi-Lonbardi 18.
Lucarta 30.
Lucas 14.
Ludevicus, v. Lodewicus.

Macedonia, Machedonia 16, 17, 18.
Macedo 16.
Macia 24.
Magara 34.
Magoviensis 34.
Maiorici 33.
Malamors 29.
Marcia 24, 30, 32.
Mare Magnum 19.
Margareta 33.
Martinus 20.
Mate, Mathia 22.
Martellus 34.
Mecolimus 25.
Mediterraneum 16.
Melos 19.
Meotidae 29.
Messia 29.
Michael paleagius 16.
Michilene 19.
Minodimus 19.
Montis ferrati marcio 33.
Morea 18.
Morus 31.

Narenta 25.
Natolia 14.
Neupotasensis 18.
Nicholaus 24.
Nicomedia 14.
Nigropontus 18.
Nisa, Nissa 34.
Noe 15.
Norvegia 30.

Octauianus 23.
Odera 34.
Olimpus 16.
Opuliensis 34.
Orthogie, orthoya alias Delos 19.

Pacolus 15.
Panonia 29.
Pannoni 29.
Panphilia 15.
Panphilus 15.
Parion 19.
Parnasus 17.
Patras 18.
Peloponensis 18.
Pergamos, Pergamum 14.
Petrus 34.
Philadelphia, Piladelphia 14.
Philippenses 16.
Philippis 16.
Pirus, 18.
Pitagoras 19.
Plinius
Polatum 23.
Poloni 28, 34.
Polonia 14, 32, 34
Pomorania 35.
Porforogenitus 15.
Posonium 29, 31.
Praga 35.
Propontis 16, 19.
Pruzeni 28.
Ptolomeus 19.
Purut 31.

Quinque ecclesiae 31.

Raab, Raba 30.
Rascia (=Rasia) 14, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 32, 33.
Rasenses 28.
Rodia 19.
Rodus 19.
Romana y5, 26.
Romani 14, 17, 22, 29, 34, 35.
Rucheni = Rutheni 15, 17, 28.
Ruchenia = Ruthenia 14, 21, 27, 28, 32.

Sabbaria 29.
Salona 20.
Sampnia 19.
Sardis 14, 19.
Sclavi 20, 23, 28.
Sconus 31.

www.dacoromanica.ro

Scumpino 32.
Senopi 16.
Servia 17, 20, 24, 25, 53.
Sfeptagoria 17.
Sibilla samia 19.
Sicambria 29.
Sicia 29.
Siculi 29.
Sicurrite 29.
Simpronium 30.
Sipis 29.
Sirinia 30.
Siuaricensis 18.
Soget 31.
Sophia 16.
Spalatensis 31.
Stephanus 25, 33.
Stophanatum 23.
Strigomum 31.
Strigoniensis 31.
Sytia Sicia
Sycilia, Sicilia 18, 22, 26, 28, 33.
Sylac 29.
Syria 19.

Tarentinus 22.
Tatari, Tartari 15, 16, 27, 28, 32.
Thalabint 31.
Thebana 18.
Thecu 31.
Theotonia 32.
Thesalia 17.
Thesalonica 17, 26.
Thesalonicensis 17.
Thesalus 17.
Thiatira 14.
Thiscia, Tiscia. 30, 31.
Thracia v. Tracia.
Thyatira, v. Thiatira.
Tirna 31.
Tiscia, v. Thiscia.
Trachia, v. Tracia 14, 15, 16, 17, 20.
Transilvana 29.
Transilvanus 30, 31.
Trapason, 16.
Tricinium 29.
Trogia 15.
Troia 19.
Tumurist 23.
Turci 15, 16, 22.
Tysia, v. Thiscia.

Ueneci, Veneti 18, 20.
Uenecia, Venecia 20.
Ungari 17, 20, 29, 33.
Ungaria 14, 17, 24, 25 ,26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34.
Urosius, 25, 26.

Vag, 30.
Valesius, v. Carolus.
Vandalus, Wandalus 34.
Vandalia, Wandalia 34.
Vesprimium, Vesprimum 31.
Vespriniensis 31.
Vindilicus
Vrosius, v. Urosius.
Vysic 31.

Xerces (Xerxes) 19.

Ypocras 20.
Ysabella 33.
Ysauria 15.
Ystria 20.
Ytalia, v. Italia.
Ytharia 19.

Zagrabia 31.
Zagrabiensis 31.
Zaua 30.
Zeurivensis 30.
Zyon 19.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Introducere — — — — — — — — — —	5
I. Descriptio Europae Orientalis. Text latin: — —	13
Imperium Constantinopolitanum — — — —	13
Albania — — — — — — — — — —	22
Rasia — — — — — — — — — —	23
Bulgaria et Ruthenia — — — — — — —	27
Ungaria — — — — — — — — —	28
Polonia — — — — — — — — —	34
Boemia — — — — — — — — —	35
II. Traducerea. Text românese — — — — —	37
Indicele numelor proprii — — — — — — — —	65

www.dacoromanica.ro

B U C U R E Ş T I
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU

www.dacoromanica.ro

G. POPA-LISSEANU
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL III

ROMÂNII ÎN POEZIA MEDIEVALĂ

EXTRAS DIN CERCETĂRI ISTORICE, AN. X, 1934

I A Ş I
Institutul de Arte Grafice „PRESA BUNA", Strada Ştefan cel Mare, No. 56
1 9 3 4

www.dacoromanica.ro

Românii în poezia medievală

Partea cea mai puţin cunoscută din istoria Românilor este desigur cea din evul mediu, când, de altfel, s'a plămădit, precum se ştie, neamul nostru. Născut din contopirea a două elemente, a elementului roman, adus *ex toto orbe Romano*, cu elementul dac, puţin romanizat la început, Românii, în epoca lor de formaţiune, au trebuit să ducă, după retragerea legiunilor şi a funcţionarilor imperiali, o viaţă plină de tot felul de strâmtorări, fiind siliţi să se adapteze, de voie de nevoe, împrejurărilor celor noui, în cari aveau să trăiască.

Obligaţi să se supună poruncilor proaspeţilor stăpânitori ai tării, ei au fost aduşi sub dominaţiunea, rând pe rând, a Goţilor, a Hunilor, a Gepizilor, a Slavilor, a Bulgarilor, a Avarilor, a Pecenegilor, a Cumanilor şi, în sfârşit, a Ungurilor, ca să nu mai vorbim de Tătari şi Turci şi de alte popoare, care au stat mai puţină vreme în ţara noastră.

In tot acest timp, Românii nu par a fi avut o organizaţie de stat, iar primitiva lor organizaţie judecătorească şi administrativă, a fost adoptată de popoarele conlocuitoare cari însă le-au impus numiri noui pentru dregătoriile lor existente. Astfel *iudicia* şi *ducatus*, rudimente de instituţiuni, fără de cari cea mai simplă societate de oameni nu poate să vieţuiască, s'au prefăcut, cu timpul, în cnezate şi voevodate, numiri slave, adoptate mai târziu şi de Unguri, numirile vechi romane dispărând cu totul, ca numiri de instituţiuni. S'au păstrat numai *scaunele de jude-*

www.dacoromanica.ro

cată, primite de Saşi şi de Maghiari şi pe cari nu le întâlnim nici la Germani, nici în Ungaria de dincolo de Tisa [1]).

Românii, neavând nici un rol politic şi de conducere,—ori cât de necesari vor fi fost ei, pentru procurarea de hrană barbarilor năvălitori, — n'au însemnat nimic în viaţa statelor ce vremelnic se înfiripau. De aceea, s'a şi putut susţinea că, bunăoară, ţara Bârsei sau ţara Făgăraşului, a fost o *terra deserta*, fiindcă o stăpânire de stat propriu zisă, n'a putut să existe aici, ci numai muncitori de pământ sau păstori de vite, a căror existenţă, de altfel, nici nu se mai discută.

In timpul migraţiunii popoarelor — şi într'o mică măsură vor fi fost poate şi ei migratori — Românii erau, fără îndoială, singurul element statornic, căci popoarele dominante se găsiau în necontenite lupte, fie de pradă, fie de acaparare de noui teritorii.

Dar, dacă Muntenia şi Moldova puteau să fie minunate porţi, prin cari popoarele dela răsărit şi miază-noapte puteau să tindă spre inima imperiului roman, din Roma sau din Byzanţ, teritoriul de dincolo de Carpaţi nu prezenta aceleaşi avantagii. Ardealul n'a fost prea accesibil barbarilor, din pricina lanţului de munţi înalţi şi păduroşi şi de aceea el a fost mai mult sau mai puţin ocolit de popoarele de stepă cari veniau totdeauna călări pe caii lor cei iuţi şi cari au preferat câmpiile întinse ale Tisei şi şesul Dunării, unor regiuni muntoase sau păduroase.

In afară de numirea generală de *Romani*, sub care numire vor fi fost cunoscuţi Românii până în secolul al X-lea, — şi această numire se constată neîndoielnic pentru elementele romane împinse spre Pannonia—sau de *Daci* ori *Missii*, aceştia din urmă după numirea de Mesia, din sudul, dar şi din nordul Dunării,— Românii sunt amintiţi, mai ales, subt denumirea de *Vlachi-Valachi* sau *Blaci*, adică *Olaci* — popoarele turanice neputând pronunţa consonanta *v* la începutul cuvintelor [2]), — sau subt denumirea de *Cumani* sau de *Valvi* ori *Falones* [3]), şi chiar de *Bul-*

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal*, I, p. 40; Onciul, *Bul. de la sect. hist.* IX, p. 14.

2) Rubruq, *Itinerarium* în *Recueil de voyage*, p. 275: Et iuxta Piscatir sunt Illac, quod idem est quod Blac, sed B nesciunt Tartari sonare. Vezi şi Il. Gherghel, *Conv. Lit.* 1920, p. 335, *Câteva contribuţiuni la cuprinsul noţiunii Vlach.* Cf. şi G. I. Brătianu, Lak etc. în *Cercetări istorice* I, pag. 369—376.

3) N. Iorga, *Bul. de la sect. hist.* III, p. 174.

www.dacoromanica.ro

gari, când aceştia au format, împreună cu Vlachii, imperiul asanesc.

Faţă de tendinţa, din ce în ce mai pronunţată astăzi, a unor învăţaţi străini de a căuta noui argumente împotriva stăruinţei Românilor în Dacia, am crezut necesar să încerc să arăt, bazându-mă deocamdată numai pe cântecele medievale, existenţa Românilor în regiunea norddunăreană, într'o epocă în care, după un învăţat ungur, nici n'ar putea putea să fie vorba de Români, cari după el, ar fi trecut în Ardeal mult mai târziu şi adică numai în epoca Fanarioţilor [1]).

I.

Cea dintâi amintire despre Români, în poezia medievală, o întâlnim la clericul Godefridus sau Gotifredus din Viterbium, născut pe la anul 1120. Bucurându-se de o reputaţiune deosebită, acest scriitor, cunoscut ca «magistru», «capelan al curţii imperiale» şi «notar» al împăraţilor Conrad III, Frideric I şi Henrich VI, a scris în versuri latine, pe lângă lucrările sale *Speculum regum*, *Pantheon* şi *Gesta Friderici*, şi un poem în 192 versuri — 48 strofe — rimate şi întitulat *Gesta Heinrici* [2]).

Descriind războaiele de atunci şi, mai ales, furia cu care ele se purtau, Gotifredus Viterbiensis ne arată ţările bântuite de zeiţăţile Mars şi Bellona. Toată romanitatea—şi sub romanitate se înţelegea pe acea vreme, în deosebi, ţările supuse Byzanţului — a fost prinsă în focul războiului şi între aceste ţări el enumeră şi *Blachina*, din apropierea Constantinopolului. Blachina sau Blacherna pare a fi fost o colonie românească, adusă aci din ţara Scythilor de la nord, înainte de mijlocul veacului al V-lea [3]).

---

1) Iancsó Benedek, *L'Europa Orientale* IX, — 7: *Alcune osservazioni critiche sulla storia antica del popolo romeno*, p. 257: „L'imigrazione della popolazione contadinesca romena in Ungheria raggiunse il sus grado massimo nel secolo XVIII".

2) *Mon. Germ. hist. script.* XXII, p. 334, ed. Waitz.

3) Il. Gherghel, *op. cit.* ne vorbeşte şi de biserica zidită de împărăteasa Pulcheria (450—457), reconstruită în 1069 şi, dupăce a fost arsă, zidită din nou în 1282—1328.

www.dacoromanica.ro

Iată versurile ce ne interesează:

Mars, Bellona Tusciam turbat, Lombardiam,
Apulos et Siculos, Iadera [1]), Solontinam [2])
Ungaros et Bulgaros, Ysdros et *Blachinam* [3])
Grecos, Sardos, Siros et totam Romaniam.

Velud leo fremmit potens magis Roma
luba sursum erigit, est sublimis coma;
Et superbos concutit, velud nothus poma,
O regina omnium, Patarenos [4]) doma.

In acest pasagiu al lui Gotifredus din Viterbo este vorba despre Blachii din Peninsula Balcanică, veniți însă de la nord, din țara Scythilor [5]).

II.

Cea mai de seamă și, în același timp, de istoricii noștri cea mai cunoscută poemă medievală este, fără îndoială, cântecul Nibelungilor. Scrisă în dublul vers german, întrebuințat de cântăreții de pe acele vremuri, poema Nibelungilor, al cărui original s'a pierdut și al cărui autor a rămas încă necunoscut, ne reprezintă migrațiunea popoarelor. Cântecul acesta, compus între anii 1140 — 1160 și care se bazează pe o lucrare mai veche din secolul al X-lea, formează apogeul poemelor rimate din veacul al XIII-lea, de când ni s'a păstrat cântecul în forma lui actuală [6]).

---

1) Iadera, Zara, după Waitz.

2) Solontinam, probabil Salone, după același Waitz.

3) Blachinam „Fortasse *terra Wlachorum,* vel idem quod Blachernapalatium Constantinopolitanum", nota lui Waitz.

4) Patarenii erau în jumătatea a doua a secolului al XI-lea adversarii bisericii din Milan, biserică aproape independentă de cea din Roma și care admitea căsătoria preoților.

5) Despre ducele scyth Vlachernos, (din *Vlach* și *ernos*, vlastar, sau puiu de Vlach), omorât în localitatea *Blacherne*, vezi Il. Gherghel, *l. c.* pag. 337.

6) Hóman Bálint *Geschichtliches im Nibelungenlied* în *Ungarische Jahrbücher*, III, p. 206.

www.dacoromanica.ro

Imprejurarea că în poem se găseşte amintit episcopul Piligrin, care a trăit pe la 971—991, a făcut pe unii critici să crează că prima redactare a poemului ar fi din acea epocă. Sigur însă este faptul că *Gesta Ungarorum*, compusă în timpul regelui Ladislau cel Sfânt (1091—1092), a servit de bază pentru o ulterioară desvoltare a cântecului Nibelungilor.

Poema cuprinde două părţi:

1. Dragostea Kriemhildei, sora regelui din Burgundia pentru Siegfrid din Worms şi, după o văduvie de 13 ani, iubirea ei, ca mireasă, pentru Etzel (Attila), regele Hunilor.

2. Răzbunarea Kriemhildei şi catastrofa Nibelungilor.

In aventura XXII din Dragostea Kriemhildei — poema este compusă în 38 capitole, numite aventuri — întâlnim pasagiul privitor la Valachi şi la ducele lor, herţogul Ramunc.

Kriemhilda, însoţită de falnice cete de Burgunzi, pleacă spre Dunăre şi la Tuln, în drumul spre Viena, unde avea să se facă nunta, este aşteptată de regele Etzel cu un mare alaiu. Ambele convoiuri sunt descrise de poet cu multe amănunte.

Suita lui Etzel este formată din 24 regi şi principi vasali, între cari era şi Dietrich din Berna, regele Ostrogoţilor.

Erau popoare alese şi neamuri mari, vorbind tot felul de limbi, *von vil meneger Sprache*. Intre acestea, în primul rând, se vede herţogul Ramunc, însoţit de 700 de voinici, cari, caşi păsările, îşi goneau caii.

Vers. 1340. Von Riuzen und von Kriechen reit dâ manic man.
den Poelânen und den Vlâchen sach man swinde gân
ir pfert und ros diu gnoten dâ si mit Kreften riten.
Swar si site habeten der wart vil wênec
iht vermiten

Vers. 1341. Von dem lande ze Kiewen reit ouch dâ manec man
und die wilden Pescenaere . . . . .

Vers. 1344. Der herzoge Ramunc ûzer Vlachen lant
mit siben hundert mannen kom er fûr si gerant:

www.dacoromanica.ro

sam vliegende vogele sô sah man si varn.
do kom der fürste Gibeche mit vil hêrlichen scharn[1])

Nunta ţinu şaptesprezece zile, după cari se îmbarcară cu toţii şi, pe Dunăre, pleacă spre Etzelburg, cetatea lui Attila din Pannonia.

Inainte de Vlachi sunt amintiţi în cântec Ruşii, Grecii şi Polonii. Ruşii precum se ştie, erau locuitorii Haliciului, iar Polonii, locuitorii câmpiilor. Şi unii şi alţii sunt vecini cu Românii şi înşirarea acestor popoare ar lăsa să se întrevază oarecare corespondenţă a noţiunilor de geografie [2]).

Faptul că întâlnim în acest poem pe Hermanrich, pe Attila şi pe Theodorich, cari au trăit în epoce deosebite, ne îndreptăeşte să credem că acest Ramunc, în care recunoaştem pentru întâiaşi dată pe un Român [3])—pronunţat potrivit fonetismului german, cu un *c* sau *g* final,—a trăit, nu în timpul lui Attila, ci mai de grabă în veacul al XI-lea sau al XII-lea.

De altfel, precum au observat-o şi criticii unguri, există o identitate desăvârşită între Attila şi Ştefan cel Sfânt al Ungariei, pe de o parte, şi între Kriemhilda şi Gizela de Bavaria, soţia primului rege creştin al Ungurilor, pe de altă parte.

Poetul, care va fi avut, de sigur, înaintea sa *Gesta Ungarorum*, n'a ţinut seamă de cronologie şi a fixat în secolul al V-lea evenimente petrecute cu câteva veacuri mai târziu.

Se înţelege dela sine că argumentul pe care îl scoteau din acest pasagiu al cântecului Nibelungilor, istoricii noştri din secolul trecut, în favoarea persistenţii elementului roman în timpul lui Attila, nu mai poate rezista criticei. Pasagiul poate să servească cel mult ca o dovadă că, prin veacul al XI — XII, popo-

1) Iată traducerea acestui pasagiu: Dela Ruşi şi dela Greci venia călare câte un falnic erou. Impreună cu Polonii şi cu Valachii înainta pe câmpie ceata cailor de rasă, călărită de voinici. Fiecare, fără teamă, îşi arăta obiceiurile din patria să. Şi dela Kiew, ţară îndepărtată veneau unii oameni şi Pecenegi sălbatici.—Aici era ducele Ramunc, din ţara Valachilor; cu şapte sute de oameni venise el în grabă. Ca şi păsările sburătoare se vedeau ei sosind; şi principele Gibeche veni cu mândrele sale cete de călăreţi.

2) Em. Grigorovitză, *Românii în monumentele literare germane medievale*, p. 122.

3) D-l Iorga crede, în *Rev. ist.*, XIX din 1933, că este vorba de regele Roman din Galiţia, din sec. al XIII-lea.

www.dacoromanica.ro

rul român se constituise ca organizaţiune teritorială de sine stătătoare, cu o conducere românească, şi cu legături, poate şi de rudenie, cu vecinii lor Poloni, Ruşi şi Greci.

III.

Dacă Vlachii, amintiţi de două ori în cântecul Nibelungilor, ar putea să fie indentificaţi, după cum o fac unii, cu Vlachii de peste Dunăre, constataţi aci de atâtea alte isvoare istorice, Vlachii, amintiţi în *Weltchronik* a lui Rudolf din Ems, nu pot fi decât Românii de la Nordul Dunării şi din Ardeal.

Cronica aceasta, pe cât ştim, n'a fost utilizată de nici unul dintre istoricii noştri. Până astăzi, n'a amintit-o nimenea în studiile sale şi o semnalăm aici pentru prima oară.

Autorul, în compunerea cronicii sale, scrisă în versul medieval obicinuit, întrebuinţat şi de Ottocar din Stiria, porneşte dela concepţiunea clericală a statului lui Dumnezeu, preconizat de Sf. Augustin. Căci, sunt anume două state, unul al lui Dumnezeu *civitas Dei* sau *civitas coelestis* şi altul al oamenilor, *civitas saeculi* sau *civitas terrena.*

Sfântul Augustin, după care s'a luat în urmă şi Isidorus şi mulţi alţii, între cari şi Rudolf von Ems, stabileşte faptele pornind dela vechiul testament şi intemeindu-se pe acesta. Adevaratul stat este statul lui Dumnezeu. Faptele laicilor n'au o prea mare importanţă şi ele trebuesc tratate mai mult incidental.

Rudolf von Ems, care scrie pe la anul 1250, ne expune în 36338 versuri germane, scurte, de 6—7 silabe, istoria omenirii întregi, din cele cinci epoci sau lumi, cum le numeşte el — şi de aci probabil şi numirea de Weltchronik, — începând cu creaţiunea [1]).

In lumea a III-a în care întâlnim pasagiul important pentru istoria noastră naţională, Rudolf von Ems ne dă o descriere generală a universului — *imago mundi* — Asia, Africa şi Europa, cu amănunte asupra oamenilor, animalelor şi localităţilor. In această epocă sau lume, sunt înşirate personagiile biblice, începând cu Abraham şi terminând cu Iosif în Egipt; ni se dau, în

1) Ultimile trei mii de versuri se datoresc unui autor necunoscut, Rudolf von Ems murind înainte de a-şi fi isprăvit opera.

www.dacoromanica.ro

acelaş timp, informaţiuni asupra zeilor păgâni, asupra regilor şi popoarelor din antichitate.

Enumerând ţările aşezate la Dunăre, *von der grozin Tünowe*, autorul ne vorbeşte mai întâi de *Messia*, apoi *Pannonia Inferioară*, care se întinde până la *Pulgarie und das lant ze Rumenie*, adecă Bulgaria şi ţara Rumenia, adecă Rumelia, numită astfel, mai târziu, de Turci, sau ţara Romeilor, iar nu România, Rumänien, cum crede editorul şi comentatorul lui Rudolf von Ems [1]).

Urmează apoi o ţară, numită *Tracia*, care se întinde până la Tyras, Cetatea Albă de astăzi. Dincolo se găseşte fluviul *Neppir, der durh Rúzin gat*. Marginile ţării ce descrie sunt Constantinopolul, unde locuesc Grecii, *Chriechin*. După ce descrie cu deamănuntul Grecia, ajunge la Ungaria.

Iată pasagiul, în întregime, referitor la această ţară:

Vers. 2553. Dien Ungirn sint gesezzin
inwendig ir Klûse tor
und ir lantmarchin davor
windeschir lande vil:
inrehalp ir Kluse zil
Kotziler und Koltzil sint
und manege unkristenlichú Kint
in vromdin sundir sprachin
Valwen und wilde Vlachin
jensit des sneberges hant
sint lant dú si begant.
inwendig Ungern sint dú lant
gelegin dú hie sint genant,
inrehalp ir chluse tor.
westirhalbin lit da vor
Stire und Ostirriche
stozend geleginliche
an Ungern: mit dén beidin
marckin ist gescheidin
tútschú lant von windeschin landin.

1) Gustav Ehrismann, *Rudolf von Ems*, p. 538.

www.dacoromanica.ro

Din aceste versuri ale lui Rudolf din Ems scoatem următoarele prețioase informațiuni:

1. Că Ungurii trăiau atunci — el scrie pe la anul 1250 — într'un teritoriu închis care pare că se întindea peste Carpați până la Dunăre și la Marea Neagră.

2. Că în acest teritoriu al lor închis, *ir Kluse tor*, locueau diferite popoare cari vorbeau feliurite limbi. Aceste popoare erau Kotzili (Koltzilii), Valwii și Vlachii.

3. Că unele din popoarele țării nu erau creștine și

4. Că Valwii și Vlachii locuiau dincolo de munții de zăpadă, *jensit des sneberges hant.*

Cine sunt popoarele amintite de poetul Rudolf von Ems, ca locuind în Ungaria?

In această cercetare a noastră, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că autorul tratează evenimentele istorice din punct de vedere cronologic; el expune lucrurile petrecute în timp, iar nu pe cele din zilele vieții sale. Sunt popoare dintre cari unele nici nu mai existau, în vremea când el își compune poema. El povestește despre situațiunea Ungariei din momentul venirii Maghiarilor.

Inainte de cucerirea Ungariei, — istoricii Unguri nu vorbesc nici odată de o cucerire, ci numai despre o ocupare a țării, *a honfoglalás, die Aufnahme des Landes*, ca și cum țara ar fi fost nelocuită, — înainte adecă de anul 896, când au pus piciorul pentru întâiași dată în Pannonia, Ungurii trebuind să plece din patria lor primitivă, de lângă munții Urali, s'au așezat în Atelkuz (Atel, apă și között, între) în Moldova de astăzi, de unde faceau incursiuni de pradă. In Ungaria de nord și de apus, în afară de păstorii romani, locuiau Slavii și anume Moravii conduși mai înainte de șeful lor Priwina. In nordul Ungariei acesta stăpânea întreaga regiune de la Neutra.

La anul 830 Priwina este alungat de Moimir care unise subt conducerea sa pe toți Moravii și este silit să treacă Dunărea și să se ducă la comitele mărcii de aci, la Ratbod. In același timp, la dorința împăratului german, primește creștinismul. In urma unei certe cu Ratbod, Priwina trece în regiunea bulgărească, *inlit in regionem Vulgariam cum suis et Chotzil, filius*

www.dacoromanica.ro

eius, cum illo, după cum ne spune un document medieval [1]). Nu mult după aceea se întoarce de la Bulgari şi Ratbod, trebuind să părăsească ţara, Priwina primeşte, după 840, din partea împăratului Ludovic, o parte din Pannonia Inferioară, ca feud, unde mai târziu el, şi fiul său Kotzil, intemeiază un principat independent care a ajuns la oarecare importanţă [2]). Capitala noului principat pare a fi fost Mosapurc (Moosburg, ung. Szalavár) [3]).

Pe când, dincolo de Dunăre, se întemeia principatul morav al lui Priwina, în Moravia se crea un mare regat al lui Moimir şi al urmaşilor săi Ratislav şi Suatopluc, independent de regele german din apus. Independenţei politice i-a urmat îndată independenţa bisericească, căci pe la anul 863 vine, atât în Moravia, cât şi în principatul lui Kotzil, propoveduitorii Metodiu şi Chiril cari întemeiază, în contra dorinţei regilor romani din apus, biserica slavă.

Dar, Suatopluc nu se mulţumeşte numai în întinsul său regat, ci cu furie de lup, cum se exprimă documentele, trece, la anul 883 — 884, Dunărea cu o armată puternică şi devastează întreaga ţară. Iar în expediţia de cucerire ce face mai târziu, la anul 892, iau parte şi Ungurii cari acum se apropiau de viitoarea lor patrie.

In timpul acesta, moare Kotzil şi Pannonia ajunge din nou în mâna Francilor cari însă nu o pot menţinea faţă de Suatopluc investit cu o parte a ţării de însuşi împăratul Carol cel Gros. După moartea lui Suatopluc, la anul 894, regele Arnulf dete Pannonia, cu cetatea de lângă Şala sau Szala, ducelui Brezlav un vasal al împăratului franco-german, la venirea Ungurilor.

La anul 895, Ungurii pustiesc Moravia şi Pannonia. Pustiirile acestea mai dăinuesc câtăva vreme, chiar şi după cucerirea ţării, şi dacă Ungurii n'ar fi fost înfrânţi la Augsburg şi nu s'ar fi hotărât să se aşeze deabinelea în Pannonia şi de a se astâmpăra, de sigur ar fi avut aceeaşi soarte pe care au avut-o, mai

1) *Mon. Germ. hist.* XI, p. 11.

2) *Ibidem*, p. 12: Aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium qui dicitur Sala, qui lacui Blatensi miscetur. Blatum = lutum, de unde în pronunţarea ungurească Balaton.

3) Aici a fundat o biserică pe care a târnosit-o, la anul 850, arhiepiscopul Liuprand din Salzburg şi care a fost închinată Sfintei Marii.

www.dacoromanica.ro

înainte, şi Avarii, şi înaintea asestoraşi celelalte popoare barbare ca Hunii, Gepizii etc.

Pare astăzi stabilit că regatul întemeiat de Priwina n'ar fi fost cucerit de Unguri de la Moravi, ci că, după moartea lui Chezil, sau Kotzil ar fi fost înglobat în imperiul Ostrofrancilor, dela cari apoi a ajuns în mâna Unguriior.

Despre supuşii lui Kotzil vorbeşte Rudolf von Ems, ca fiind înlăuntrul regatului ungar:

Inrehalp ir Klûse zil
Kotziler und Koltzil sint.

Dar versurile lui Rudolf ne vorbesc şi de Valwi şi de Vlachi.

Nu insistăm asupra numirii de Valwi. Din documentele timpului nu mai încape nici o îndoială că ei sunt Cumani, iar Vlachii sunt Românii evului mediu şi ai timpurilor moderne până în secolul trecut.

Relevăm însă aici un fapt care nu ni se pare fără importanţă, mai ales când ţinem seama că Rudolf von Ems tratează evenimentele din punct de vedere cronologic.

Pe când Cumanii locuiau, după cum se constată din izvoarele istorice, mai mult în regiunile de câmp ale Moldovei şi Munteniei, Vlachii, despre care se susţine de scriitorii unguri şi nemţi că, la venirea Maghiarilor, ar fi fost aşezaţi numai la sudul Dunării, nu mai încape nici o îndoială că trăiau, după cum se vede din versurile lui Rudolf von Ems, împreună cu Cumanii nu peste Dunăre, ci peste munţii de zăpadă, *ultra Alpes nivium*.

Greutatea acestui argument pentru dovedirea stăruinţei elementului roman în Dacia nu trebuie piérdută din vedere, cu atât mai vârtos cu cât acelaşi pasagiu al poetului Rudolf ne vorbeşte despre popoare pe cari le-au găsit Ungurii la venirea lor în patria cea nouă.

Iar dacă, din cântecul Nibelungilor, nu rezultă că Vlachii ar fi fost numai de cât dela nordul Dunării, ci ar fi putut fi Vlachii de peste Dunăre, din cântecul lui Rudolf von Ems se constată neîndoios că Vlachii se găseau la nordul Dunării.

Caracteristic este însă epitetul ce li se dă Vlachilor, *wilde Vlachin*, salbaticii Vlachi.

www.dacoromanica.ro

Noţiunile îşi schimbă adeseori sfera şi conţinutul. Şi de câteori avem de a face, mai ales cu un cuvânt nou format, trebuie să ţinem seama de etimonul său. Cuvântul *sălbatic*, care pare a fi astăzi identic cu cuvântul fioros, avea cândva altă însemnare şi anume însemnarea cuprinsă în cuvântul *silva*, padure, din care s'a derivat. Ferus şi fera, de unde avem cuvintele româneşti fioros şi fiară, au fost înlocuite cu vorbele silvaticus, care nu însemnează ferus, ci pădureţ, de pădure.

Tot astfel nemţescul wild, a cărui etimologie este de asemenea *Wald*, silva, nu însemnează ferus, feroce, ci de pădure. Wilde Wlachen însemnează prin urmare — cel puţin pentru timpurile de formaţiune ale acestor cuvinte — locuitorii pădurilor, adica locuitorii regiunilor păduroase cari se găsesc, mai ales, în depresiunile râurilor din Carpaţi. Faţă de Cumani cari erau locuitori de stepă şi cari trăiau mai cu deosebire la câmp, Românii nu puteau fi decât locuitorii pădurilor.

IV.

Menţiune despre Români se face apoi în marea operă a vienezului Iansen Enikel *Weltchronik*, scrisă în 28958 versuri scurte, de câte 6—7 silabe şi în ritmul obicinuit pe vremea când ea a fost compusă.

De origine slav, născut probabil în Boemia, Johannes, prescurtat Jansen, a trăit şi şi-a scris opera la Viena, în jumătatea a doua a secolului al XIII-lea, concepând-o, ca şi Rudolf von Ems ca o lucrare profano-religioasă. Pornind dela ideea statului divin al lui Dumnezeu, autorul intercalează evenimentele laice în lăuntrul evenimentelor biblice, servindu-le oarecum pe acestea.

Dela versul 25537 înainte, Jansen Enikel cântă evenimentele întâmplate subt Carol cel Mare, reprezentantul puterii francogermane. Şi, după ce tratează războaiele purtate împotriva Saxonilor, ne vorbeste despre luptele în contra Avarilor, din Ungaria de mai târziu.

Poetul, printr'un anacronism, admis în poezie, identifică pe Avari cari stăpâneau în secolul al IX-lea peste popoarele din Ungaria cu Maghiarii cari, de fapt, au cucerit Pannonia numai pe la sfârşitul acestui veac. De asemenea, scopul de căpetenie al

www.dacoromanica.ro

lui Carol cel Mare, după concepţia de pe atunci, nu putea fi altul de cât încreştinarea popoarelor ce avea să cucerească.

Faptele se petreceau pe la anul 800 după Christos: *Dàz geschach nâch Gotes geburt aht hundert jâr.*

Intre popoarele cucerite de Carol cel Mare erau, în primul rând, Ungurii, adică Avarii. Viteazul rege, *wigant Künig*, pleacă în Ungaria şi începe să încreştineze pe Unguri, până la Valachi *unz in Walachen*, şi-şi aşează acolo armatele sale. Şi de sigur ar fi săvârşit mari isprăvi, dacă ar fi rămas mai multă vreme în Ungaria.

Iată pasagiul ce ne interesează:

Vers. 25673. Dâ mit fuor der wîgant
hin ze Ungern in daz lant
und begund si Kristen machen.
die Ungern unz in Walachen
dâ leit er sich mit sînen her.
ez was nâhen bi dem mer.
er hêt gelobt der frouwen sîn
wenn er waer zehen jâr von ir schîn,
daz er lenger waere,
daz si dann west diu maere
daz er waer mit grôzen nôt
swar ûf dem weg tôt [1]).

Poetul, precum am spus, descrie evenimentele petrecute pe la anul 800, deşi el îşi scrie opera pe la 1277. La acea dată, după izvoarele ce Jansen Enikel avea la îndemână, existenţa Românilor, ca naţiune constituită, nu mai putea fi pusă la îndoială.

Dar, chiar dacă am admite ipoteza ca Jansen Enikel fixează, în vremuri trecute, evenimente despre a căror existenţă aflase numai în timpul său, totuşi se pare că pe atunci era credinţa că în vremea cuceririlor lui Carol cel Mare, Valachii ocupau partea de răsărit a Ungariei, ale cărei limite orientale, evident, nu se pot stabili, Carpaţii nefiind în acele timpuri o frontieră de ţară.

1) *Mon. Germ. hist. Deutsche Chroniken* III, p. 501 v. 25673.

www.dacoromanica.ro

Totodată, din pasagiul citat mai sus, pare că rezultă, în mod indirect, că Valachii erau creştini şi că se făceau acum sforţări ca să fie aduşi la creştinism şi Avarii.

V.

Murind în anul 1301, fără urmaşi, Andrei al III-lea, ultimul rege din familia arpadiană, se ivesc trei pretendenţi la tronul Ungariei: Carol Robert, din Neapole, din dinastia de Anjou, Venceslav din Boemia şi Otto din Bavaria, toţi trei înrudiţi cu regii maghiari.

In anarchia de atunci, tronul a fost ocupat de Venceslav care însă desgustat, îl părăseşte curând, retrăgându-se în ţara sa. In locul său vine Otto care se şi încoronează.

Acesta, spre a se face popular şi spre a-şi câştiga simpatia Ungurilor, a fost îndemnat să ia în căsătorie pe frumoasa fiică a secuiului, Ladislau Apor, voivodul Ardealului, voivod puternic şi aproape independent de regalitatea ungară.

A fost însă numai o cursă, căci Otto încăpând în mâna lui Ladislau, acesta îl bagă în închisoare, aşteptând momentul să se suie pe tronul Ungariei, devenit acum liber, Carol Robert, pretendentul susţinut de Papa.

La interventiuni mari din afară, Otto care era închis la Deva capitala Ardealului pe acea vreme, ar fi fost predat, la anul 1308, voivodului român [1]), care pe atunci şi-ar fi avut reşedinţă la Haţeg.

Domnul român era în legături de prietenie cu Ladislau Apor şi primind pe Otto l-a băgat la închisoare şi era cât aci să-l omoare. Şi nu i-a dat drumul decât după repetate stăruinţi ale femeilor de la curte şi mai ales ale soţiei sale, domniţa. Căci, voivodului român, — uneori îi se spune rege — greu bolnav, îi s'a arătat prin fel de fel de mijloace băbeşti, că pricina îmbolnăvirii este tocmai închiderea nevinovatului prinţ.

In cele din urmă îi s'a dat drumul. Otto este condus până

1) Voivodul român era poate, Tihomir. După Haşdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXV, ar fi vorba de Mircea I, fratele lui Dan, care ar fi început să domnească dela anul 1298 până la 1309; după d. Iorga, voivodul român este cel dela Argeş. Vezi *Bul. de la Sect. hist.* X, p 4.

www.dacoromanica.ro

la frontieriile țării, de unde pleacă în Rusia, la Halici, la regele George. De aici ajunge apoi la Glogau, unde se căsătorește cu fiica ducelui de acolo, și în sfârșit, sosește acasă în Bavaria.

Robia lui Otto, precum și peripețiile vieții sale, sunt descrise amănunțit în frumoasa poemă a lui Ottocar din Stiria, scrisă între anii 1285—1309 și întitulată *Oesterreichische Reimchronik.*

Scrisă în 98595 versuri germane scurte, cronica versificată a lui Ottocar tratează evenimentele petrecute în Austria și Germania, pe o durată de timp de aproximativ șase zeci de ani, începând cu domnia lui Conrad, 1253.

Trimitem pe cititorul român, doritor de a cunoaște această frumoasă legendă, la originalul publicat de Seemüller[1]) și la traducerea nu prea fluentă, a profesorului Em. Grigorovitză[2]).

Mult mai importantă decât această legendă versificată, privind pe regele Otto în robia domnului român, este mențiunea ce se face în cronică despre Români, ca unii cari constituesc o unitate etnică aparte și sunt amintiți alături de alte popoare și mai ales de Secui, cu cari trăiau împreună în acele vremuri.

Vers. 6819. Die Valben listiclich
vor in alles fluhen hin
unz si si brâhten zin
di dâ in der huote lâgen.
widerwerfens si dô phlâgen
ir wart mêre unde mêr
do die ûz der huote her
mit geschreie brâchen
Zôkel und Walachen
verfluocht mitsamt den Valben sîn.

Vers. 7391. In sînen dienst er dar brâht
liut von manigen sprâchen
Zôkel und Walachen
die kômen allenthalben
gesamnet mit den Valben

1) *Mon. Germ. hist. Deutsche Chroniken* V, v 1, 2.

2) Em. Grigorovitză, *op. cit.* Numele de Valach este amintit de 15 ori în cele 161 versuri, în care este scrisă legenda privitoare la Români.

www.dacoromanica.ro

Sirven unde Niugaere
Turken unde Tâtraere
Râzen, Pozzen und Krawâten
ir hêrschaft die herren hâten
z Ungern von dem Kunic rich
darumb si muosten dienslich
Kunic Wêlân [1]) wesen undertân.

Vers. 10963. Nû kom ouch an der vart
Walachen, Unger, Zokel, Valben
die gebunden allenthalben
die Tiutschen umbegeben
unz daz si sâhen streben.

Vers. 41349. Darzuo swar allenthalben
Zôkel unde Valben
Kunige sint bezalt
der hât er aller gewalt [2]).

Vers. 43642. Got geb daz uns wol gelinge
an der widervart, maniger sprach,
daz dhein Zôkel oder Walach
den fride an uns brechen
und sînen Schaden rechen
den er hie genomen hât.

Vers. 45149. Ich wil gedagen einem phaffen
unde hiet ez geschaffen
ein Kolz (Choloss) und ein Walach
daz unbild, dâ geschach...

Vers. 80385. Swaz der Unger ist wonhaft
gegen der Tîzach und niderhalben
bî den wonent die Valben
Sirven, Zôkel und Walach

1) Kunic Wêlân este regele Bela.
2) In aceste versuri se vorbeşte numai despre Secui şi Cumâni (Zôkel unde Valben).

www.dacoromanica.ro

der wonung und gemach
stôzt an die taeterischen marc
von den sint si sô starc.

Vers. 83995. Mit zwein tûsenden daz her;
do fuorte grâve Lazamer
wol vier tûsend, die man sach
Unger, Zogel und Walach...

Din aceste pasagii, reproduse din cronica rimată a lui Ottocar, se vede lămurit că, la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul celui al XIV-lea Românii erau constituiţi ca o naţiune, separată de Unguri, având armata lor proprie, cu care mergeau în războiu; că Românii cari erau, fără îndoială, feudalii regilor unguri sunt amintiţi mai ales, alături de Secui, Zokel, cu cari trăiau, dacă nu împreună, cum suntem înclinaţi să credem, cel puţin în legături de vecinătate; că pe lângă Unguri, cari locuiau mai spre Tisa, se amintesc încă, în această epocă târzie, Kolţii, adică Slavii moravi din Pannonia, că poporul Cumanilor îşi păstrau încă individualitatea lor şi nu se contopiseră cu naţiunea maghiară şi că, în sfârşit, Românii trăind în răsărit, în apropierea Tatarilor războinici, au câştigat, din contactul cu aceştia puteri de luptă.

VI.

Fără să fie anume amintiţi Românii, îi întâlnim totuşi, subt aspectul lor de schismatici, sau pseudo-creştini — căci astfel erau ei consideraţi de catolicii bisericii din apus, — într'un cântec de consolare, adresat Ungurilor de un autor necunoscut, în urma invaziunei celei mari a Tătarilor. Cântecul poartă titlul de *Carmina de regno Ungariae destructo per Tartaros*, şi se păstrează între manuscrisele provenite de la Archiepiscopia din Salzburg[1]).

Românii, a căror ţară a fost cotropită de Tătari, au luat parte alături de aceştia, împreună cu celelalte popoare ortodoxe, la devastările făcute în Ungaria la anul 1241.

1) *Mon. Germ. hist. Scriptores* XXIX p. 600, ediţia Holder-Egger.

www.dacoromanica.ro

denumirea de cetele de Daci — *manus Dacorum* — alături de Geți, Germani și Bastarni, credem că nu putea fi vorba de altcineva decât de Români, plămădii din populațiunile daco-romane.

VIII.

Nu arare ori, întâlnim amintită țara noastră, sau locuitorii țării noastre în poemele populare italiene din evul mediu. Numirea țării și a poporului nostru ne apare însă aci mai adeseori subt forma de *Dacia* și *Daci*, fie că numele era o reminiscență a studiilor clasice, fie că aceste cuvinte erau bine cunoscute pe atunci și erau, deci, mai mult sau mai puțin curente în gura cărturarilor din acele vremuri. Numirea de Valachia și cea de Valachi o întâlnim mai rar.

Un poet contimporad cu Dante, franciscanul Iacopone din Todi, de pe la mijlocul veacului al XIII, ne vorbește despre *sfuggita la Dacia* [1]).

Făcând elogiul sărăciei, în poema sa *Le Laude*, după ce enumeră, în glumă, toate bogățiile pe care el le are, spre a ajunge să arate, apoi, că el este cel mai sărac om din lume, poetul, spunându-ne că al său e cerul și luna și stelele, că ale sale sunt toate țările de pe pământ, ne vorbește și despre țara Dacilor [2]).

---

1) Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli*, XIV-e XV-e, în *Ephemeris Dacoromana*, I, p. 347.

2) Uneori nu știm, dacă sub numele de *Dacia* avem să înțelegem Danemarca sau țara noastră. Astfel, în cântecul, citat în *Mon. Germ. hist. VII* p. 547, este sigur că în următoarele versuri este vorba despre Danemarca :

Huc ades, Caliope	vires mihi suggere!
Carmen finge lugubre	nobili de principe
Quem produxit Dacia	satum stirpe regia,

iar în pasagiul ce urmează și în care ni se amintește despre Rhodope (Balcani), despre geticul Ismar din Tracia, despre Bosfor și despre Grecia, după toate probabilitățile, subt numirea de Dacia avem să înțelegem țara noastră :

Doletque cum Dacia	Thule remotissima
Glacialis Rhodope	stupet tanto scelere
Geticusque Ismarus	et exclusa Bosphorus
Nec laetetur Graecia	lacrimante Flandria.

www.dacoromanica.ro

Iată versurile ce ne interesează:

Dum celum tonat, fulgurat, sagittas, pelli murmurat celum celi domino, in sue sortis termino,

mittit contra celum fulgur propter telum ei[1]) terra cedit gens misella credit.

Quam plurimi continuis incendiis et spoliis Heretici apercius Scismatici, apostate

congressibus se cedunt ad invicem se ledunt securius incedunt iudicium non credunt[2]).

VII.

Amintim, mai mult în treacăt, că ţara noastră şi locuitorii ţării noastre sunt pomeniţi, fără să se vorbească anume despre Români, într'o scrisoare în versuri a călugărului Ermericus din Elwange, german de origine—*Ermericus Alamannus natu, Elwangensis monachus* — de pe când se găsia în mănăstirea dela Fulda. Scrisoarea lui Ermericus, fost predicator la Bulgari, este adresată abatelui Grimaldus din St. Gáll şi a fost scrisă pe la anul 860.

Vorbind despre Istru care îşi varsă apele în Marea Neagră şi la nordul căruia se află o ţară barbară — *barbara tellus* — şi nenumărate popoare — *gentes innumeras* — Ermericus ne spune în versuri hexametre:

Sunt hic Germanique truces et Sarmata bellax
Atque Gete nec non Basterne semina gentis
Dacorumque manus et Martia pectora Alani[3]).

In secolul al IX-lea, înainte deci de venirea Ungurilor, subt

1) ei, adică neamului tătăresc.

2) Iată notele lui Holder şi Egger: quibus admixti sunt falşi christiani et multitudo hereticorum; sau hiis adiuncti erant hererici et falsi christiani; sau subdunt sibi confederantes videlicet de paganis, hereticis et pseudo-christianis.

3) Mon. Germ. hist. Script. Epist. V, p. 576.

www.dacoromanica.ro

Mia è la terra de Sassogna,
mia è la terra de Guascogna,
mia è la terra de Borgogna,
con tutta la Normandìa.

Mio è il renno Theotonicoro
Mio è il renno Boemioro,
Ybernia et Dacioro,
Scotia et Fresonìa.

Mia è la terra de Toscana
mia è la vale Spoletana
mia è la marca Anconetana
con tutta la Schiavonìa.

IX.

Pe la mijlocul secolului al XIV, Fazio degli Uberti, in poema sa didactică *Il Dittamondo* — dicta mundi — o călătorie imaginară, făcută împreună cu eremitul Paulo, astronomul Ptolomeu şi geograful Solino, după ce vizitează tot globul pământesc, ajunge şi la Dunăre, pe care o descrie cu amănunte, împreună cu popoarele ce locuiau pe malurile ei.

... Dall'altra parte, che borea l'affligge
Par l'Oceâno co'gioghi rifei,
Dietro del qual mal fa chi vi s'affigge.
Alanìa, Gozìa, Dazìa, Iperborei,
Neuri, Geloni ed Agatirsi abbranca
Calibi e Daci, che son crudi e rei...
In Tracia son molti et diversi popoli;
Questa con Istro ad Aquilon confina,
E da levante con Constantinopoli.
Cumani trovo sulla gran marina
Ove'l Danubio, ovvero Istro, par ch'entre
Per via deserta, lunga e peregrina. [1])

1) A. Marcu, *op. cit.* p. 350.

www.dacoromanica.ro

Cine vor fi fost aceşti Calibi e Daci, pe cari poetul îi caracterizează de cruzi şi răi?

Pe malurile Dunării, poetul întâlneşte pe Cumani, cari stăpâneau, precum ştim, Ţara Românească şi Moldova, înainte de organizarea statelor române.

Roma, personificată într'o femee, pe care o întâlnesc călătorii, plânge, iar bunul Traian vede pe văduva care deasemenea plânge; apoi, ajungând la Aurelian, aminteşte din nou de Dacia.

Costui in arme fu franco ed accorto
Se dico il ver, color di Dacia il sanno
E i Goti e i Franchi, a cui il fatto e scorto.

Iar mai departe

Poi cercando Baviera ed Osterlicchi
Trova il fratello di gran signoria
E l'un in corpo all'altro par si ficchi,
Indi per Buda cerca l'Ungheria
E Bulgaria, e Pannonia e Mesia e Dazia
E tre isole forma nella via.

Descriind apoi pe Neurii sălbatici şi pe Gelonii antropofăgi, ajunge în urmă la Calibi şi la Daci, despre cari spune:

Le prime genti che qui seppi sciolgere
Calibi e Dachi fur, che senza regola
Vivon crudeli, nè mai gli puoi rivolgere...

X.

In acelaşi secol, ceva însă mai târziu, găsim amintită ţara noastră în poema geografică *La sfera* a lui Stagio Dati şi a lui Tolosani. Compusă de călugărul dominican Leonardo Dati, la sfârşitul veacului al XIV-a, a fost tipărită, în urmă, de un alt dominican Fra Tolosani da Colle, pe la anul 1514. Poema cuprinde pasagii referitoare la ţara şi locuitorii ţării noastre...

www.dacoromanica.ro

Passomi di leggier dalla Dalmazia
Ove Ragugia par che sita sia:
E similmente passo ancor di Dazia
E Gozia, quale alcun dicon Rossia
Che sparger sangue umàn non fu mai sazia...
Terra fredda di Dacia ed infeconda
Al Pontico ed Illirico confina:
Abitazion nè lieta nè gioconda
Infrigidata per l'acqua marina
Gente produce inculta e tutta immonda
Ed ha di pochi fiumi acqua vicina [1])

Aprecierile făcute la adresa populaţiunii din Dacia nu sunt măgulitoare. Ele se referă, fără îndoială, la Românii schismatici pe cari scriitorii catolici din apus n'aveau nici un un interes să-i prezinte altfel de cât ca un neam de oameni inculţi şi murdari.

XI.

In secolul al XV-a întâlnim citat numele Daciei şi al Valachilor în geografia scrisă în versuri a lui Francesco Berlinghieri (1440-1501). Urmărind de aproape geografia lui Ptolomeu, autorul ne dă o mulţime de informaţiuni asupra cetăţilor şi regiunilor din Dacia. Intre altele ne spune:

Entrati in Dacia nuovamente siano
qual cholle due Sarmatie decta fora
Scythia et anchora il paese germano
Dacii fur dicti Davi et non si ignora...

Iar, din Moesia Inferioară de peste Dunăre, enumără între altele.

Callate o Calliacta seque ellito
dopo di Dyonisio o vuoi di Baccho
la cicta decta chol circuito.

1) Al. Marcu, *op. cit.* p. 356 şi Claudiu Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella Litteratura geografica Italiana del cinquecento*, în *Bul. de la sect. hist. de l'Acad. Rom.* 1929.

www.dacoromanica.ro

Questo paese ha molte volte straccho
l'assalto di Turchia allo Istro intorno
dove habitato è dal popol Valaccho.
Ma Geti in prima el paese habitorno
dallato boreal dell'Istro fiume
et dalla parte anchor di mezo giorno [1])

XII.

Cu prilejul Cruciatelor, relaţiunile dintre popoarele din răsăritul Europei şi cele din apus devin din ce în ce mai frecvente. In special, după ocuparea Constantinopolului de trupele creştine din Occident, şi după întemeierea imperiului latin de răsărit, aceste relaţiuni îşi găsesc un puternic ecou în diferitele documente ale vremii şi astfel avem ocazia să constatăm existenţa Românilor în cântecele medievale ale poeţilor de pe atunci.

In întâia jumătate a veacului al XIII, poetul francez, Philippe Musket, scrie, în 31274 versuri rimate, un poem asupra regilor franci, *Historia regum Francorum,* în care tratează istoria acestora de la răpirea legendarei Elena — după poet, Francii îşi trăgeau originea lor de la Troieni — şi ajunge cu naraţiunea sa până în timpurile în cari trăieşte. Exuberanta imaginaţie poetică îl face pe autor să spună multe lucruri alături de realitate, sau, după cum se exptimă editorii operii sale, Holder şi Egger, să ne istorisească *plura fabulosa quam historica.* Ceeace însă este sigur e faptul că pentru epoca de după veacul al IX şi până la anul 1243, tratarea evenimentelor o face, după cum autorul însuşi o spune, după izvoarele istorice consemnate în cărţile ce le are înainte.

Câteva pasagii din poema lui Musket ne interesează şi pe noi, în deaproape. Astfel este, în special, pasagiul în care ni se vorbeşte despre căsătoria celor trei fiice ale lui Henric de Ango, măritate, cea mai în vârstă, Jolatha, după regele Andrei al Ungariei, a doua după Ioaniţiu, regele Blasilor şi al Cumanilor şi a treia, Maria, după Lascaris, prinţul Nicaeei : [2])

Vers. 23004 Li buens rois de Hungrïe, Andrius,
Ot l'ainsnee, que moult ama,
Que Henris d'Ango li douna;

1) Al. Marcu, *op. cit.* p. 355.
2) *Mon. Germ. hist. Script.* XXVI, p. 718.

www.dacoromanica.ro

Et la seconde ot Iehanins
Sires des Blas et des Comins,
La tierce fu saçans et aspre;
Cele si fu donnee a Lascre,
Un haut prince de la Turkïe
Qui grant tiere on en sa baillïe.

Amintirea despre Români se mai face şi în versurile următoare, din cari se vede lupta ce o purtau Latinii cu Blasii Peninsulei Balcanice:

Vers. 29950 L'enfes a pris son aparel
Droit a l'aoust trest cele part'
Quar moult li est quisant et tart
Que contre les Blas soit en gierre,
Et k'il rait sa fame et sa tiere
Et s'il en avoit le pooir
Assés li est tart del movoir.

De asemenea, se mai vorbeşte, subt anul 1242 despre Tătarii bătuţi cu mari pierderi de regii din ţara Blasilor şi de ducele de Bavaria:

Vers. 30959 Des Tartares revint noviele,
Ki par tot le monde fu biele,
Que li rois de la tiere as Blas
Les ot descomfis a un pas;
D'autre part li dus de Baiwiere,
Il et sa route et sa baniere,
Les ot desconfis ausement.

Exactitatea faptelor, cel puţin în ce priveşte victoria ducelui de Bavaria, este pusă la îndoială de istorici.

Noi însă reţinem faptul că Românii, atât cei de la sudul Dunării, cât şi cei de la nordul acestui fluviu, după cum rezultă din ultimul nostru citat, sunt amintiţi ca popoare de sine stătătoare, la începutul veacului al XIII, înainte deci de organizarea istorică a primelor state româneşti.

www.dacoromanica.ro

XIII.

Spre sfârşitul evului mediu, câţiva ani numai înainte de căderea Constantinopolului, întâlnim pe Români amintiţi în poemul diaconului Ioan, din Adrianopol.

La îndemnul episcopului său Polycarp, al cărui nume însă nu-l găsim trecut în lista episcopilor din Adrianopol, diaconul Ioan a scris, pe la anul 1439, în 422 versuri, un poem de laudă în cinstea împăratului Ioan Paleologul care precum se ştie, a luat parte, la stăruinţele papei Eugeniu al IV-lea, la conciliul din Florenţa, spre a aplana neînţelegerile dintre Biserica de răsărit şi între cea de apus.

In versul al 414-lea al poemului său, diaconul Ioan vorbeşte şi despre «puternicul neam al Vlahilor». Suntem, la anul 1439, când scrie el, abia câteva decenii după epoca de strălucire războinică a lui Mircea cel Bătrân din Muntenia şi a lui Alexandru cel Bun din Moldova.

Iată versurile ce ne interesează în special :

Οὐ Σκύθης γὰρ, οὐδὲ Μυσὸς, οὐ Τριβαλὸς, οὐ Παίων
Ἐτρέψαντο τοὺς δυσσεβεῖς, οὐδὲ Λατίνων σμῆνος,
Οὐδὲ γε πάλιν κραταιὸν ἄλλο τῶν Βλάχων γένος,
Ἀλλὰ δακρύων κρουνοὶ, καὶ τῶν εὐχῶν τὸ πλῆθος [1]).

Adică, nu Scitul, nu Misul, nu Tribalul, nu Pannonianul [2]), nici roiul de Latini şi nici puternicul neam al Vlahilor au respins pe Necredincioşii (Turci), ci izvoarele de lacrimi şi mulţimea rugăciunilor.

XIV.

Nu putem trece cu vederea, cu acest prilej, şi un alt poem, deşi el a fost scris la sfârşitul evului mediu, deci după epoca pe care o îmbrăţişează cercetarea de faţă. In poem, Românii sunt pomeniţi numai incidental, cu toate că în războiul care face

1) Migne, *Patrol. graec.* CLVIII. p. 961. Cf. N. Iorga, *Rev. ist.* XIX, 1933, care a atras, pentru întâiaoară, atenţia asupra acestor versuri.

2) D-l Iorga, *ibidem*, tălmăceşte: adecă Tătarul, Bulgarul, Sârbul, Ungurul.

www.dacoromanica.ro

obiectul acestui cântec, ei sunt un element principal, dacă nu cel mai principal.

In anul 1514, deci numai câţiva ani înainte de catastrofa de la Mohaci, s'au ivit în Ungaria grave neînţelegeri, pe de o parte între nobili, conducători ai destinelor ţării şi, pe de altă parte, între poporul de jos asuprit. Neînţelegerile au culminat în revoluţiunea secuiului Gheorghe Doja.

Thoma Bákoczy, episcop în Strigoniu, în loc să se întoarcă de la Roma cu o coroană regală, a adus doar învoirea Papei Leon al X-a de a face o cruciată împotriva Turcilor cari ameninţau din ce în ce mai mult creştinătatea.

Au fost înarmaţi ţăranii. Aceştia însă nu pornesc în contra Turcilor, ci îşi întorc armele împotriva asupritorilor lor. Şi s'a iscat un război mare şi greu între ţărani şi nobilii ţării.

In cele din urmă Ioan Zapolya, conducătorul nobilimii, după multe înfrângeri, isbuteşte, în cele din urmă, să înăbuşe în sânge revoluţiunea. Şi pedeapsa ce a urmat a fost mai mult decât exemplară. Doja, fript de viu a fost dat tovarăşilor săi, infometaţi până la moarte, ca să-l mănânce.

Urmează după aceasta legiuirile sălbatice ale lui Werböczy cari despoiară ţărănimea de ori ce drept, reducând-o la situaţiunea cunoscută subt denumirea de *misera plebs contribuens, glebae adstricta.*

Cu această împrejurare, micile voivodate româneşti au fost desfiinţate prin legile aduse de dietele din acest an, căci, din cauza numărului celui mare de Români cari participaseră la această revoluţiune, cruciata catolică primise mai mult un caracter românesc. Intregul Maramureş luase parte la mişcarea împotriva nobilimii.

Războiul acesta al cruciferilor sclavi, *bellum servile*, a fost cântat într'o poemă în versuri, de un oarecare Stephanus Taurinus din Olmütz, subt titlul de *Stavromachia*, adecă lupta cruciaţilor.

Poema este scrisă în versuri latine, căci, pe acea vreme, limba maghiară era limba minorităţii; limba oficială şi a oamenilor învăţaţi era limba latină [2]). Poemul este închinat lui G.

1) Bakocz fusese fiul unui iobag al familiei Dragfi.

2) Ch. Kadlec, *Les Magyares et la République Tchéco-Slovaque* p. 8.

www.dacoromanica.ro

Marchion din Brandenburg şi cuprinde cinci cărţi, fiecare carte fiind formată din mai multe sute de hexametri dactilici.

Românii poartă numele de Daci sau Vlacci. Eroul principal al poporului, Gheorghe Doja, se numeşte Georgius Zeclius [1]), adecă Gheorghe Secuiul şi este comparat cu Catilina al lui Sallustius.

Iată câteva pasagii din această poemă:

Vers. IV, 86. Sed quid ego vobis exempla extranea narro?
Num quartum Belam trux Tartarus Ungario ab orbe
Eiecit, pepulit Dacos e sedibus altis,
Quas secat auriflius Marisus foecundus harenis...

Şi mai departe:

Vers. V, 275. En Leonardus adest, vice Regulus, inclyta gentis
Gloria Barlabassiacae, Siculosque rapaces
Attrahit in bellum, hec inexpectatus in armis
Saxo venit, sua per tentoria castra tuentur.
Ruricolae, atque omnes uno ore arma arma tonabant
Iam pugnae sua signa canunt, pugnatur utrimque
Fortiter et primae robusti Saxones alae
Permixti Vlaccis fato cessere cruento.

Lupta s'a dat la Colosba, Cluj, pe Someş.

Căutând să imite pe Vergilius, Taurinus ne descrie în versuri avântate regiunile din Dacia, pe unde a bântuit războiul.

Qua creber obscuros commixta grandine nimbos
Auster agit, surgunt iuga Dacica, acumine celso
Fundentes vitreum Chrysam [2]), qui valle reducta
Effluit, et laeto Varadinum [3]) dividit alveo.

---

1) Engel, *Monumenta Ungrica*, p. 470: Zeclius ab ungaro sermone derivatum et a nobis mollitum agnomen. Nam illi Zeckell eos omnes agminant, qui ex Siculia oriundi sunt. Georg ergo Zeclius non ignobili Sicilorum genere natus, magna vi et animi et corporis... zice Stiph. Taurinus Omolucensis.

2) Chrysam, Crişul.

3) Varadinum, Oradea.

www.dacoromanica.ro

XV.

Mărginind cercetarea noastră, deocamdată, numai la poezia medievală, suntem siliţi să constatăm că nu numai nu ne lipsesc date despre existenţa norddunăreană a Românilor, în evul mediu, cum susţin istoricii unguri, în special, dar că aceste date sunt destul de numeroase şi de aşa natură că din ele se desprinde ideea că Românii au avut în secol. XI-XIII o viaţă etnică, separată de celelalte popoare şi că amintirea acestei vieţi îşi găseşte reflexul său bogat în poezia medievală.

Vor mai fi existând, de sigur, şi alte cântece din aceeaşi epocă, necunoscute de noi cari cântece nădăjduim că vor completa într'o zi seria datelor ce am enumerat aci şi vor contribui astfel la luminarea cestiunilor obscure şi nesigure din istoria noastră medievala.

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL IV

CRONICA UNGURILOR

DE

SIMON DE KEZA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS IV

SIMONIS DE KEZA

CHRONICON HUNGARICUM

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

Ar fi trebuit, poate, să publicăm aceste Fontes historiae Daco-Romanorum, *fără de comentarii şi fără de introducerile ce le însoţesc. S'ar fi dat atunci aparenţa unei mai mari obiectivităţi. Zicem aparenţa, fiindcă cetitorul, lipsit de idei preconcepute, va putea, prin el însuşi, să constate din lectura textelor absoluta noastră obiectivitate.*

Dacă însă am socotit, totuşi, necesar să facem ca aceste cărţi ale noastre să fie precedate de câte o introducere şi să fie însoţite, din când în când, de comentarii, am făcut aceasta, în primul rând, pentruca să atragem luarea aminte a publicului românesc asupra pasagiilor ce se referă la istoria noastră naţională — întrucât noi publicăm nişte lucrări ce privesc în special istoria Ungariei — şi, în al doilea rând, pentru ca să scoatem în evidenţă felul tendenţios, în care istoricii maghiari stăruesc încă, pe lângă toate dovezile ce li s'au adus, în vechea lor prejudecată că Românii nu sunt autohtoni în regiunile pe care le ocupă, şi că s'ar fi infiltrat în plaiurile Carpaţilor, mult în urmă, după venirea Ungurilor.

Din lectura chiar a cronicilor ungureşti se va putea vedea uşor că atunci când Maghiarii au sosit în noua lor patrie, nu numai că nu au găsit o ţară pustie şi nelocuită, dar că au dat peste populaţiuni cu organizaţiile lor proprii, primitive ce e drept, dar cu organizaţii ce s'au impus chiar cuceritorilor cari le-au adoptat pentru trebuinţele lor proprii.

Din această lectură se va putea, apoi, constata nu numai numeroasele încuscriri între Unguri şi localnici — n'am avea decât să amintim că fiul lui Arpad, Zoltan, a luat în căsătorie pe fiica lui Menumorout, că, mai târziu, voivodul Ardealului Apor s'a însurat cu o grecoaică, adecă cu o ortodoxă etc. — dar şi nenumărate absorbţiuni de elemente îndoeuropene în

www.dacoromanica.ro

sânul naţiunii de rasă turanică, a Maghiarilor. Aceste absorbţiuni au fost atât de dese că au modificat cu totul caracterul particular al poporului unguresc care, spre a se putea menţine, a fost obligat să adopte o cultură străină, cultura popoarelor cu cari a venit în atingere.

Din lectura textelor ce publicăm se va putea vedea, mai departe, adevărul adevărat asupra «misiunei istorice» ce au avut, timp de un mileniu, urmaşii celor şapte triburi ale lui Arpad şi asupra rolului de conducător ce au avut Ungurii în domeniul cultural şi economic. «Valorile» pe cari ei le-au dăruit Europei sunt, în toate domeniile, valori, în cea mai mare parte, împrumutate, din mijlocul popoarelor cu cari au trăit împreună şi pe cari, în urma unor fatalităţi istorice, au izbutit să le asimileze. Iar pavăza creştinătăţii, mai ales împotriva Semilunei, se ştie că nu a fost la Dunărea de mijloc, ci la Dunărea de jos.

Pentru documentarea cetitorului român am crezut necesar să dăm nu numai traducerea, dar şi textul acestor traduceri. Felul cum înţelegem noi să se facă o traducere, l-am expus altădată în lucrarea noastră «Studii pedagogice».

G. POPA-LISSEANU

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Asupra vieţii şi personalităţii cronicarului Simon de Keza ne lipsesc datele aproape cu desăvârşire. Puţinul ce-l ştim se reduce la ceeace ne spune el însuşi despre sine.

Ca mai toţi cronicarii unguri, de asemenea şi Simon de Keza a fost un călugăr, având titlul de magistru, după cum chiar el ni-o arată, şi funcţiunea — aşa cel puţin se pare — de canonic al Capitlului Episcopiei din Oradia.

Nu ştim precis nici data când a trăit. Cronica sa, Simon de Keza şi-o dedică regelui Ladislau al III, după cum se poate vedea din codicele ce ni s'a păstrat, ca fiind *clericus fidelis* al aceluia. In istoriografia maghiară însă se confundă, de multe ori, regalitatea lui Ladislau al III (1204-1205) cu regalitatea lui Ladislau al IV (1272-1290). Primul fiind numai un usurpator de domnie, cronicarii nu-l numără între regii Ungariei şi atunci Ladislau al IV, numit şi Ladislau Cumanul, poartă numele de Ladislau al III-lea. De altfel, întrucât Simon de Keza tratează în cronica sa evenimentele petrecute în Ungaria până la sfârşitul războiului împotriva Comanilor din 1282, este evident că el înţelege subt Ladislau al III-lea pe Ladislau al IV al istoriografiei maghiare de astăzi şi că deci el şi-a compus opera între anii 1282—1290.

Şi se numeşte Simon de Keza, fie că s'a născut în Chiza, un sat din Bihor, la câţiva kilometri depărtare de Salonta, fie că era proprietarul teritoriului din Chiza [1]).

Satul, rămas astăzi în Ungaria [2]), este menţionat de

1) După istoricul ungur Szabó K., cronicarul Simon de Kéza s'ar fi născut chiar în satul Kéza din Bihor, după Pauler Jul., în localitatea Duna-Keszi. Cf. Pallas, *Nagy Lexikona* X, 483.

2) In convenţia încheiată de I. I. C. Brătianu cu aliaţii noştri, înainte de intrarea Românilor în marele războiu, satul Keza era trecut ca teritoriu românesc ce ar fi urmat să facă parte din România.

www.dacoromanica.ro

geograful I. Lipszky, în *Repertoriul* său din 1830 cu următoarele vorbe: Kéza, valahice Kiza, praedium comitatus Bihoriensis. Satul acesta, ferma aceasta, ung. puszta, acum o sută şi mai bine de ani, era deci locuit şi de populaţiune românească, căci, altfel, Lipszky n'ar fi avut nici un motiv să ne dea numele şi în limba română. Proporţia numerică între naţionalităţile acestei ferme, nu o cunoaştem şi nu ştim nici dacă astăzi vor mai fi existând Români în această localitate.

Kiza este fermă numai dela anul 1660, când vechiul sat a fost nimicit cu totul de Turci cari au ocupat atunci Oradia şi au pustiit întreaga Biharie. Dela această dată şi până astăzi, satul Kiza s'a prefăcut într'o simplă fermă, având la un moment dat, opt intravilane. Ca fermă, Kéza aparţine comunei Mező-Gyán, în care, după statistica maghiară din 1910, se găseau, la acea dată, 67 Români [1]).

Localitatea Keza a aparţinut multă vreme domeniului Episcopiei rom.-cat. din Oradia, după cum ne comunică Păr. Episcop Tr. Frenţiu.

Scriitorul Jos. Podhradczky, în ediţia din 1833 a cronicei lui Simon de Kéza [2]), susţine că acest cronicar este de origine ungur şi încearcă să ne arate şi argumentele cari l-au condus la această convingere. Argumentele sale însă că Simon de Géza ar fi ungur, fiindcă întrebuinţează termini latini medievali — frequentes idiotismi in dictione latina adhibiti — că avea cunoştinţe temeinice despre lucrurile petrecute în Ungaria şi, mai ales, că avea dragoste mare pentru neamul său, nu sunt argumente concludente. Mai întâi d. Iorga a arătat o serie de italienisme în limba lui Kéza ca *transpassare, crapulati, lucta, fatiga, missitalius* [3]) cari l-ar indica mai de grabă pentru naţionalitatea italiană decât pentru cea ungurească şi, apoi, scriitorii se identifică, în general, cu aspiraţiunile ţării în care trăesc şi ale căreia împrejurări e natural să le cunoască şi, de ori ce naţionalitate ar fi ei, — şi dovadă strălucită în această privinţă ne dă însuşi italianul călugăr Rogerius — orgoliul

1) In această comună, după cum ne comunică Păr. Dr. G. Ciuhandu, se mai vedeau, la a. 1791, urmele unei străvechi biserici, în stil românesc. Cf. *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, p. 114.

2) Jos. Podhradczky, *Magistri Simonis de Géza, De originibus et gestis Hungarorum*, Buda 1833 p. XX.

3) N. Iorga, *Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine* a IX 1921 p. 218. Noi mai putem adăuga pe *scartabellis maneries, cambi, bravium* şi altele.

www.dacoromanica.ro

național îi fac să exalteze, de multe ori, faptele ce descriu și gloria țării în care se găsesc.

Noi avem oarecari bănueli asupra originei ungurești a lui Simion din Chiza și aceleași bănueli ,pare a le avea, fără să și le exprime pe față, și istoricul ungur Marczali [1]). Și, n'ar fi exclus ca și el, ca și cei mai mulți intelectuali și oameni de seamă din Ungaria, să nu fi fost de obârșie maghiară, ci mai degrabă un străin, de rasă arică, iar nu de rasă turanică din care fac parte Maghiarii [2]).

De altfel, însuși Simon de Kéza prea insistă mult asupra nobililor de obârșie nemaghiară din Ungaria, țară care cel puțin în timpul dinastiei Arpadiane era socotită mai mult ca un stat eclesiastic, pus subt ocrotirea directă a Papilor dela Roma, din mâinile cărora regii erau obligați să primească, direct sau indirect, coroana regală, decât ca un stat național maghiar [3]).

Avem convingerea că Simon de Keza a fost, dacă nu un

---

1) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*, 1882, p. 49.

2) Marczali, *loc. cit.* p. 49, atrăgând atenția asupra italicismelor lui Simon de Keza, crede că aceasta se datorește educației sale italiene: Auffallend sind die vielen Italicismen, woraus man vielleicht auf italienische Bildung des Verfassers folgern könnte.

3) Titlul de *nobil ungur* al lui Simon de Keza, Ios. Podhradczky crede a-l putea constata din următoarea notă ce reproduce în *Introducerea* cărții sale:

In Urbariul fortărcții Fraknó, comunicat la a. 1701 de principele palatin Paul Eszterházy stă scris: «Fiindcă prin moartea și lipsa de moștenitori de partea bărbătească a vechei familii a ducilor Gilet, fortăreața Fraknó, împreună cu castelul Kis-Mártony, a revenit Coroanei, la moartea de curând a lui Leonard Gilet, ultimul Gilet stins fără urmași, Noi, Ionaș de Keza, Benedictus Arnoldus, Iacob al lui Tomas și Dionysius de Fok, din ordinul serenisimului domn Ludovic, din grația lui Dumnezeu, rege al Ungariei și al Poloniei, am consemnat amănunțit și în felul ce urmează bunurile catalogate și notate pe scurt, cu toate veniturile lor sigure și nesigure». — Nagy Márton a. 1360.

Podhradczki, deși are oarecari bănueli asupra autenticității Urbariului de mai sus, crede totuși că poate scoate din el două date sigure și anume, întâiu, că Simon de Keza este de origină nobilă și al doilea timpul când s'a stins familia Gilet sau Kelad, ai căror urmași au trecut în familia Kanisaylor [1]). Tot în această familie a Kanisaylor s'a contopit și familia comiților Simon și Mihael, numiți Mertinsdorfarii [2]).

---

1) Podhradczky, *ibidem*, p. XXI.

2) Podhradczky, *ibidem*, p. 83. Mertinsdorfarii, în loc de Martinsdorfarii..

www.dacoromanica.ro

fiu al satului său, ridicat prin însuşirile sale deosebite şi poate prin favoarea proprietarilor satului Keza, cel puţin un descendent al familiei comiţilor Simon şi Michael, doi fraţi veniţi în Ungaria din Spania, şi anume din Aragonia, deodată cu regina Constanţa de Aragon, în timpul regelui Emeric (1196—1204) fiul lui Bela al III-lea [1]).

Insuşi istoricul ungur Marczali observă că prea mult se ocupă Simon de Keza de cei doi comiţi Simon şi Michael veniţi din Spania [2]).

Simon de Keza care, de altfel, poartă şi numele unuia dintre cei doi comiţi, veniţi din Spania şi numiţi Martinsdorfarii, a fost probabil un urmaş al acelor *nobiles advenae*, de cari se ocupă cu atâta predilecţie cronicarul în Apendicele operii sale. Familia Simon îl va fi trimis şi la studii în Italia şi-i va fi dat educaţia religioasă determinându-l pentru cariera preoţească.

*

Opera lui Simon de Keza cuprinde două părţi. Prima parte mai redusă, este întitulată *Liber de introitu* şi tratează despre istoria Hunilor, iar a doua, mai desvoltată şi purtând titlul *Liber de reditu*, expune evenimentele petrecute în Ungaria, dela a doua venire a Hunilor, adecă a Ungurilor, şi până în zilele sale.

Simon de Keza, ca toţi cronicarii veacului al XIII are şi calităţile şi defectele vremurilor în care a scris. El nu este propriu zis un cronicar, ci un scriitor de «geste», e mai mult un compilator decât un istoric şi cu atât mai puţin un istoric critic. Scriitorii din această epocă — epoca lui Dante — sunt preocupaţi nu atât de cauzalitatea istorică şi de desvoltarea evolutivă a evenimentelor, cât mai mult de consemnarea legendelor şi a povestirilor cu caracter epic, fără să ţie seamă de fixarea lor în timp şi în spaţiu, fără să ţie seama de cronologie şi de geografie.

Din lectura atentă însă a cronicelor sale, se poate vedea uşor că autorul a avut înaintea ochilor izvoare pe cari le-a

1) După un document din 1239, comitele Michael era proprietarul satului Kezi. Cf. Marczali, *op. cit.* p. 49.

2) Besonders ausführlich befasst er sich mit den aus Spanien eingewanderten Simon und Michael, ausführlicher als die übrigen. Marczali, *op. cit.* p. 49.

www.dacoromanica.ro

utilizat direct, dar, în acelaşi timp, că s'a folosit şi de lucrări pe cari le-a cunoscut printr'a doua mână, de lucrări pe cari le-a cunoscut numai din alte cărţi [1]).

Astfel Simon de Keza a utilizat *Getica* lui Iordanes, *Istoria Romană* a lui Paulus, continuatorul lui Eutropius [2]), marea operă în versuri a lui Gotifredus din Viterbo, cronica lui Regino şi a Continuatorului său, Annalele Altahense şi fără îndoială Annalele ungureşti, astăzi pierdute etc. De asemenea este sigur că Simon de Keza s'a folosit, în compunerea cronicelor sale, şi de tradiţia orală, mai ales în ce priveşte prima parte a operei sale, a istoriei Hunilor [3]).

Datele ce ni le procură Simon de Keza, în partea a II-a a cronicei sale, în ce priveşte istoria Ungurilor, sunt destul de bogate şi interesante şi sunt scoase din izvoarele ce le-a avut la îndemână. Când însă aceste izvoare sunt mute, sau când ele îi lipsesc cu totul, cronicarul aproape că nu ne dă decât enumerarea regilor, fără să le descrie şi faptele. Şi, numai când ajunge la epoca lui Ladislau al IV, el devine mai elocvent, povestindu-ne fapte şi întâmplări pe cari n'am avea de unde să le cunoaştem de aiurea.

Istoriografia maghiară de astăzi, în frunte cu Val. Hóman [4]), atribue lui Simon de Keza paternitatea aşanumitelor Gesta Hungarorum, după cari s'au călăuzit toate celelalte cronici ungureşti, cronica ce posedăm sub numele său nefiind decât un rezumat al operei sale celei mari şi care s'a pierdut [5]). De asemenea şi Marczali, cu câteva decenii mai înainte, călcând pe urmele lui Engel [6]), fusese şi el de părere că toate cronicile ungare au avut ca izvor principal opera lui Simon de

1) Vezi caracterizarea ce-i face lui Simon de Keza, d. Iorga, în *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, în *Bul. de la Sect. hist.* IX p. 218—223.

2) Heinemann in *Mon. Ger. Hist.* XXIX, p. 523 face dovada neutilizării

3) Heinemann, *op. cit.* p. 523 găseşte această parte a cronicei lui Simon directe a acestor doi istorici.

de Keza: «ridicula, in qua omnia ita conturbata, adulterata, perversa sunt, ut nihil fere cum vera rerum gestarum ratione conveniat».

4) Hóman Bál., *Revue des études hongroises* a. 1925: *La première période de l'historiographie hongroise*, p. 138.

5) Marczali, *op cit.* p. 47: Auch die Chronologie Kézai's beweist, dass sein Werk nur ein Excerpt ist.

6) Engel, *Geschichte des ung. Reiches, Wien*, 1834 I p. 36.

www.dacoromanica.ro

Keza, iar nu invers, că Simon de Keza ar fi urmat de aproape pe ceilalţi cronicari.

Cronica actuală a lui Simon de Keza ni s'a păstrat în trei copii din veacul al XVIII. O primă copie făcută de Gabr. Hevenesy, din 1701, după un codice ce se găsea în Biblioteca Universităţii din Buda, o a doua copie, din 1705, care se păstra odinioară în Biblioteca lui Teleki, din Târgu-Mureş, şi a treia copie ,făcută după un codice ce se găsea în Biblioteca Academiei ungare din Buda. După aceasta, a publicat, în a. 1781, Alexe Horanyi o ediţie completă a lui Simon din Kiza.

In urma lui Horanyi, a editat pe Keza, în a. 1833, la Buda, Jos. Jodhradczky, după codicele Hevenesy, apoi Endlicher în *Monumenta Arpadiana*, din St. Gall în a. 1849 şi, în sfârşit, M. Florianus în *Historiae Hungaricae fontes domestici* I, la a. 1883, la Cinci Biserici, ultima ediţie, aceasta însă prescurtată, ni-a dat-o L. de Heinemann în *Mon. Ger. Hist.* XXIX. Această ediţie este prescurtată, fiindcă pe învăţatul german îl interesa, în special, datele lui Simon de Keza privitoare la istoria Germanilor.

Noi am urmat, în această ediţie a noastră, textul lui Heinemann, completându-i lipsurile cu textul lui Podhradczky. Dela acesta din urmă am împrumutat şi împărţirea în capitole şi paragrafe.

•

In afară de interesul general ce ni-l prezintă această operă importantă ,a cărei autenticitate n'a fost de nimenea, şi nici odată pusă la îndoială, trei pasagii se referă deaproape la istoria medievală a Românilor şi servesc ca izvoare de căpetenie pentru cunoaşterea trecutului nostru îndepărtat.

Ele sunt următoarele:

1. In cap. IV § 1, vorbind despre victoriile lui Attila şi despre asediul Aquileei, Simon de Keza, de acord de altfel şi cu ceilalţi cronicari, ne spune: Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qu ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia.

2. In cap. IV § 7, vorbind despre stăpânii Pannoniei, după alungarea Hunilor, ne spune: Postquam autem filii E-

www.dacoromanica.ro

thele in prelio Crumhelt cum gente Scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruicio sibi seruiebant.

3. In sfârşit, în cap. IV § 6, vorbind despre urmaşii Hunilor în Europa, se exprimă: Remanserant quoque de Hunis uirorum tria milia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis nationes, în campo Csigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerant remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Ceea ce ne spune Simon de Keza în primele două citate ne este confirmat de mai toate cronicile ungureşti şi străine cari s'au ocupat de această chestiune.

Istoriografia maghiară de astăzi împarte cronicile în două grupe. Prima grupă cuprinde cronicile în cari „tradiţia hunică" adecă a descendenţii Ungurilor din Huni, încă nu se acreditase în conştiinţa cronicarilor şi grupa a doua cuprinde cronicile în cari această descendenţă nu se mai pune la îndoială. Prima grupă ar avea ca izvor principal, ca arhetip, *Gesta Ungarorum* din timpul lui Ladislau cel Sfânt (1092) şi a doua *Gesta Hungarorum* din timpul lui Ladislau al IV Cumanul[1]).

Atât cronicile din prima grupă, cât şi cele din grupa a doua, ne vorbesc, cu mai multe sau mai puţine amănunte, despre *pastores Romanorum* şi despre *pascua Romanorum*. Aceşti păstori romani, numiţi vlachi, coloni ai Hunilor, trăeau în Pannonia la venirea Ungurilor.

Astfel, Notarul anonim al regelui Bela, Thomas, archidiacon din Spalato (Split), Ricardus, identificat uneori cu călugărul predicator Iulian, Odo din Deogilo, Chronicon pictum Vindobonense, Chronicon Posoniense, Chonicon Dubni-

1) Unii istorici numesc Cumanul pe Ladislau al III-lea

www.dacoromanica.ro

cense, Chronicon Budense, Descriptio Europae Orientalis a geografului anonim, ne vorbesc, ca şi Simon de Keza, despre aceşti păstori Romani. Se înţelege că toate aceste cronici s'au inspirat, mai mult sau mai puţin, din aceleaşi izvoare istorice.

Atât cronicile ungureşti cât şi cele străine identifică, mai toate, pe păstorii Romani cu Vlachii şi în aceste cronici, după cum a observat-o Xenopol, înaintea noastră, nu poate fi vorba nici despre Romanii imperiului roman din apus, dispărut cu mulţi ani înainte şi nici de Romanii din Peninsula Balcanică, fără legături, pe acele vremuri, cu popoarele din Pannonia.

Din citirea cronicilor reiese în mod evident că dintre toate popoarele lui Attila numai Vlachii au rămas pe loc — *remanentibus* — fiindcă numai ei erau localnici şi cultivatori de pământ — *coloni* — şi că, în vreme ce toţi ceilalţi au plecat, ei singuri au stat pe loc, de bună voie — *sponte* —, fiindcă ei singuri rămâneau în ţara *lor*. Numai această interpretare o putem da vorbelor lui Simon de Keza: „Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia".

La venirea lor în Pannonia, Ungurii n'au găsit ţara lipsită de populaţie, după cum ar voi istoricii unguri să se acrediteze atunci când numesc cucerirea ţării „a honfoglalás", „die Aufnahme des Landes", adecă ocuparea ţării, ca şi când ar fi fost o ţară pustie, în loc să vorbească despre cucerirea ţării prin lupte, pe toate fronturile, în Pannonia, în Banat, în Maramureş şi apoi în Ardeal, după cum rezultă aceasta din textul cronicilor „subiectis sibi populis qui tunc habitabant ibidem".

Nu poate să fie, mai departe, exact că aceşti cronicari unguri, aflând că s'ar fi pripăşit prin Ardeal nişte păstori nomazi, numiţi Vlahi, au putut să interpreteze că şi păstorii romani din Pannonia vor fi fost tot Vlahi. Şi, lipsiţi de obiectivitate, scriitorii maghiari de astăzi nu-şi dau seamă de contrazicerea în care se găsesc, pe de o parte, afirmând că păstorii din Pannonia, au fost numiţi Vlahi, fiindcă nu se ştia despre Vlahii din Ardeal, iar, pe de altă parte, susţinând că păstorii din Pannonia au fost numiţi Vlahi, după ce s'a aflat despre păstorii nomazi din Ardeal [1]).

---

1) Cf. asupra acestei cestiuni *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. II p. 9 şi seq. şi *Revista istorică*, XX, No. 4, p. 101: *Românii în Descriptio Europae Orientalis.*

www.dacoromanica.ro

Mai important decât constatarea existenţei Vlachilor în Pannonia este pasagiul în care Simon de Keza ne vorbeşte despre Secui, Zakuli, cari locuiau nu numai în munţii Bihorului — însuşi Simon de Keza este un Bihorean, — ci şi în munţii Ardealului, împreună cu Românii, ducând aceeaşi soarte cu ei, şi dela cari au împrumutat alfabetul, — Zaculi cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt; unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Asupra Alfabetului secuesc, a se vedea *Excursus* dela sfârşitul acestui volum.

*

Cea mai de seamă parte din opera lui Simon de Kéza este, după cum a observat-o, acum o jumătate de secol, marele istoric ungur Marczali, *Apendicele* [1]), în care, în două capitole, ne vorbeşte despre nobilii de origine străină — *nobiles advenae* — şi despre curteni — *Udvornici* [2]). Căci, pe lângă cele 108 familii curat maghiare, de origine scitică, s'au introdus în Ungaria, începând cu epoca ducilor şi până în timpul lui Simon de Keza, o mulţime de nobili străini, cari au completat pătura suprapusă, pătura de cultură şi de conducere a naţiunei ungureşti.

De altfel, este dovedit astăzi prin documentele vremii că, mult timp, episcopii din Ungaria, ca şi conducătorii vieţii intelectuale din această ţară, au fost de naţionalitate străină şi în special clerul era italian. Şi nu este departe de adevăr presupunerea că atunci când Anonymus vorbind despre *Pascua Romanorum* adaugă reflecţia „nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae", nu s'a gândit atât la armatele împăratului german cari au trecut spre Ierusalim prin Ungaria, cât mai mult, dacă nu cumva a avut în vedere pe Vlachii cari trăiau pe atunci în Pannonia — la prelaţii şi poate şi la nobilii de origine străină.

Intelectualitatea din Ungaria, în marea ei majoritate, până

1) Marczali, *op. cit.* p. 49: Der Hauptwert des Werkes besteht in seinem sog. Appendix über die eingewanderten Edelleute und udvornici (Hofleute, Ministerialen).

2) *Udvar*, curte.

www.dacoromanica.ro

nu de mult, era nu numai de origine străină, dar nici măcar nu vorbea limba lui Arpad [1]).

*

Astfel, informaţiunile ce ni le dă Simon de Kéza asupra Vlachilor de dincolo de Tisa, din Pannonia, şi cele ce ni le dă asupra Vlachilor de dincoace de Tisa, asupra Vlachilor cari au trăit împreună cu Secuii şi cărora le-au împrumutat literile, precum şi datele ce ni le procură asupra creşterii nobilimii maghiare, cu elemente străine, ne fac să considerăm pe acest cronicar, ca pe unul din izvoarele de seamă ale istoriei noastre naţionale.

1) I. Baltariu, *Vechile instituţii juridice din Transilvania*, manuscris, p. 193. «Clasa intelectuală a Ungurilor, împreună cu prelaţii şi magistraţii cari nici nu vorbeau limba ungurească, posedau o cultură de origine străină şi, în timpul din urmă, de origine germană şi numai la finea veacului al XVIII se constată o tendinţă de a funda o cultură naţională maghiară şi de a identifica interesele clasei stăpânitoare cu interesele poporului unguresc. In fine, în evul mediu, clasele intelectuale, precum şi nobilii, din Ungaria, nu au dat nici o atenţiune promovării culturii în masele poporului, deci nu se poate vorbi despre o misiune civilizatorie a Ungurilor cari au împrumutat elemente de civilizaţie şi de cultură dela popoarele autohtone. Procesul de evoluţie biologică a poporului unguresc pentru a ajunge la acel grad de desvoltare necesar capabilităţii de a înţelege, accepta şi asimila o civilizaţie cu totul străină de originea sa turanică, nici astăzi nu este cu totul terminat, deşi în veacul al XIX a fost accelerat prin maghiarizarca forţată a elementelor străine.

www.dacoromanica.ro

M. SIMONIS DE KEZA

GESTA

HUNNORUM ET HUNGARORUM.

PROHEMIUM *) QUODDAM DE GESTIS ET FACTIS HUNGARORUM

Inuictissimo et potentissimo domino Ladislao tercio glorio-sissimo regi Hungarie [1]) magister Simon de Keza, fidelis clericus eius, ad illum aspirare [2]), cuius pulchritudinem mirantur [3]) sol et luna. Cum uestro cordi affectuose adiaceret Hungarorum gesta cognoscere, et id michi ueraciter constitisset, nationis eiusdem histo-rias, que diuersis scartabellis [4]) per Italiam, Franciam ac Germa-niam sparse sunt et diffuse, in uolumen unum redigere [5]) procuraui, non imitatus Orosium, qui fauore Ottonis Cesaris, cui Hungari in diuersis preliis confusiones plures intulerant, multa in libellis suis apocripha confingens, ex demonibus incubis Hungaros asseruit ge-neratos. Scripsit enim, quod Filimer, magni Aldarici regis Gothorum filius, dum fines Scitie armis impeteret, mulieres, que patrio no-mine Baltrame [6]) nominantur, plures secum in exercitu suo dicitur deduxisse. Que dum essent militibus infestissime, retrahentes plu-

---

*) In Cod. Vindob: Simonis de Keza, Chronicon Hungaricum elegans opus-culum.

Dăm principalele variante fără a mai indica codicele.

1) *Hungarie*, Hungarorum.

2) *Aspirare*, aspicere.

3) *Mirantur*, miratur

4) *Scartabellis*, sparse bellis.

5) *Redigere*, redigi.

6) *Baltrame*, Baltucme.

www.dacoromanica.ro

rimos per blandicies [7]) a negotio militari, consilium regis ipsas fertur de consortio exercitus eapropter expulisse. Que quidem peruagantes per deserta littora paludis Meotidis [8]), tandem descenderunt. Ibique diutius dum mansissent priuate solatio maritali, incubi demones ad ipsas uenientes concubuisse cum ipsis iuxta dictum Orosium [9]) referuntur. Ex qua quidem coniuntione dixit Hungaros oriundos. Sed ut eius assertio palam fiat falsissima, primo [10]) per textum comprobatur euangelicum, quod spiritus carnem et ossa non habet[11]), et quod est de carne, caro est, quod autem de spiritu, spiritus est. Contrarium quoque naturis rerum dixisse iudicatur, et penitus aduersatur ueritati, ut spiritus generare possint; quibus non sunt concessa naturalia instrumenta, que uirtutem ac officium dare possint [12]) generandi, ualentes perficere ueram formam embrionis. Quocirca patet, sicut mundi nationes alias, de uiro et femina Hungaros originem assumpsisse. In eo etiam idem satis est transgressus ueritatem, ubi solos sinistros preliorum euentus uidetur meminise ipsorum Hungarorum, felices preteriisse silentio perhibetur, quod odii manifesti materiam portendit euidenter. Uolens itaque ueritatem imitari sic inprosperos ut felices interseram scripturus, quoque ortum prefate nationis ubi et habitauerint, quot etiam regna occupauerint et quoties [13]) immutauerint sua loca, illius tamen adiutorio et gratia ministrante, qui rerum omnium, que sub lunari circulo esse habent et ultra ,uita quoque fruuntur creatione habita, est Deus opifex, creator idem et redemptor, cui sit honor et gloria in secula sempiterna. — *Explicit prologus* [14]).

---

7) *Blandicies*, blandicias.
8) *Meotidis*, Meotide.
9) *Orosium*, Orosii.
10) *Primo*, porro.
11) *Habet*, habent.
12) *Possint*, possit.
13) *Quoties*, quotiens.
14) *Explicit prologus*, lipseşte în unele codice.

www.dacoromanica.ro

INCIPIUNT HUNGARORUM GESTA [1]).

LIBER PRIMUS

CAPUT PRIMUM

§ 1. In chronicon Hungarorum introductio.

Multifarie multisque modis olim in ueteri testamento et nunc sub etate sexta seculi diuersas historias diuersi descripserunt, prout Iosephus, Isidorus, Orosius et Gotfridus, aliique quam plures, quorum nomina exprimere non est opus. Ego autem in illo tempore illius mundi, illud opus inchoaui: quando charitas refriguerat, iniquitas abundauerat et omnis caro ad malum, quam ad bonum pronior erat [2]).

§ 2. Noëmi posteritas a diluuio turrim Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit.

Porro cum per cladem diluuii, preter Noe et tres filios eius deleta esset omnis caro, tandem ex Sem, Kam et Japhet LXX due tribus post diluuium sunt progresse. De Sem XXII [3]) ex Kam XXXIII [4]) a Iahpet uero X et septem. Dum autem tribus iste, sicut refert Iosephus, lingua ebraica uterentur, dicto [5]) primo anno post diluuium Menrot [6]) gygans filius Thana ex semine laphet oriundus, turrem construere cepit in omni cognacione sua, attendentes periculum preteritum, ut si contingeret diluuium iterari, possent euitare ulcionis iudicium turris interfugio. Diuini vero mysterii arbitrata sentencia, cui non sufficit resistere humanus intellectus, sic illorum mutauit loquelam ac confudit ut dum proximus a proximo non posset intelligi, tandem in diuersas sunt dispersi regiones. Fecerant enim in turri memorata, sicut dicit Josephus, deorum templa ex auro purissimo, palacia lapidibus preciosis fabricata, columpnas

---

1. *Gesta*, In unele codice:Incipit prologus in cronica Hungarorum, în roşiu.
2) *Ego... prionior erat*, lipseşte în unele codice.
3) *XXII*—XXV.
4) *XXXII*—XXXVII.
5) *Dicto*, deinde.
6) *Menrot*, Nemroth.

www.dacoromanica.ro

aureas, et plateas diuersimode petris coloratis, ductibusque abstractas [1]). Et erat turris ipsa in quadrum subleuata ab uno angulo ad alium habens passuum longitudinis milia XV, et latitudinis totidem. Altitudinis uero quantitas nondum finita erat, sed usque lunarem circulum, quem diluuii unda non adtigerat, illorum cogitatu debebat subleuari. Trecentorum autem passuum grossitudo fuerat fundamenti, subleuata siquidem paullatim artabatur, quod grossities interior [2]) pondus prominens sustineret. Sita etenim erat inter Nubiam et Egyptum, cuius antiqualia cernuntur usque hodie euntibus de Memphis Alexandriam.

§ 3. Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitaturus intrat, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt.

Dimissis ergo incidenciis, que cepte materie dant colorem, redeundum est ad Menroth [3]) qui gygans post linguarum inceptam confusionem terram Euilath introiuit, que regio Perside [4]) isto tempore appellatur, et ibi duos filios Hunor scilicet et Mogor ex Eneth [5]) sua coniuge generauit, ex quibus Huni siue Hungari sunt exorti. Sed quia gygans Menroth uxores alias sine Eneth [6]) perhibetur habuisse, ex quibus absque Hunor et Mogor plures filios et filias generauit, hi sui filii et eorum posteritas Perside [7]) inhabitant regionem statura et colore Hunis similes, tantummodo parum differunt in loquela, sicut Saxones et Thuringi. Cum autem Hunor et Mogor Menroth essent primogeniti, a patre ipsorum tabernaculis separati incedebant.

Accidit autem dierum una, uenandi causa ipsos perrexisse, quibus in deserto cerua occurrisset, in paludes Meotidas illam insequentes, fugiit ante eos, cumque ibi ab oculis illorum prorsus euanuisset, diucius requisitam inuenire ullo modo potuerunt. Peragratis tandem paludibus memoratis pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam.

---

1) *Abstractas*, astracatas.
2) *Interior*, inferior.
3) *Menroth*, Nemroth.
4) *Perside*, Persidis.
5) *Eneth*, Enee.
6) *Eneth*, Enee.
7) *Perside*, Persidem.

www.dacoromanica.ro

§ 4. *Nemroth filii Paludes Maoetidas petunt.*

Ad patrem deinde redeuntes, ab ipso licencia impetrata cum rebus omnibus paludes Metotidas intrauerunt moraturi. Regio quidem Meotida, Perside [1]) patrie est uicina, quam undique pontus preter uadum unum paruissimum giro uallat, fluminibus penitus carens, erbis, lignis, uolatilibus, piscibus et bestiis copiatur. Aditus illuc difficilis et exitus. Paludes autem Meotidas adeuntes annis [2]) quinque immobiliter ibidem permanserunt.

Anno ergo VI exeuntes in deserto loco sine maribus in tabernaculis permanentes, uxores ac pueros filiorum Belar casu reperererunt, quos cum rebus eorum in paludes Meotidas cursu celeri deduxerunt. Accidit autem principis Dulde Alanorum duas filias inter illos pueros comprehendi, quarum unam Hunor, et aliam Mogor sibi sumpsit in uxorem. Ex quibus mulieribus omnes Huni siue Hungari originem assumpsere. Factum est autem, cum diucis in ipsis paludibus permansissent, in gentem ualidissimam succrescere inceperunt, nec capere eos potuit ipsa regio et nutrire.

§ 5. *Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt.*

Exploratoribus igitur [3]) in Sciciam ab inde destinatis, Scicie regno explorato cum pueris et armentis ipsam patriam intrauere permansuri. Regnum itaque ipsum dum adiissent, Alpzuros et Prutenos in eo inuenerunt habitantes, quibus deletis et expulsis aut occisis, usque hodie illud regnum inuitis uicinis pacifice dinoscuntur possidere.

Scitica enim regio in Europa situm habet. Extenditur enim uersus orientem, ab uno uero latere ponto aquilonali, ab alio montibus Rifeis includitur, a zona torrida distans. De oriente quidem Asie iungitur [4]). Oriuntur eciam in eodem duo magna flumina, uni nomen Etul, et alterius Togora. Gentes siquidem in eo regno procreate ocia amplectuntur, uanitatibus dedite, nature dedignantis artibus [5]) uenereis intendentes rapinas cupiunt, generaliter plus nigre

1) *Perside*, Persidis.
2) *Annis*, annos.
3) *Igitur*, ergo.
4) *Iungitur*, iunguntur.
5) *Artibus*, actibus.

www.dacoromanica.ro

colore, quam albe. Scitico quoque regno de oriente iungitur regnum Iorianorum et post hec Tarsia, et tandem Mangalia, ubi Europa terminatur. Ex plaga uero estiuali subsolana, gens iacet Corosmina. Ethiopia eciam, que India minor dicitur, ac post hoc inter meridiem et cursum Don fluuii desertum existit immeabile. Fluuius siquem Don in Scicia oritur, qui ab Hungaris Etul nominatur, sed ut montes Rifeos transit diffluendo, Don est appellatus, qui tandem in planum effluens, currit terram Alanorum, postea uero cadit in rotundum mare ternis ramusculis. Togora autem fluuius discurrit de Scicia exiendo [1]) per desertas siluas, paludes ac montes niueos, ubi nunquam sol lucet propter nebulas, tandem intrat in Yrcaniam uergens in mare aquilonis. Longitudo siquidem Scitice regionis stadiis CCC et LX extendi perhibetur, latitudo uero CXC. Situm enim naturalem habet tam munitum, ut in solo locello paruissimo ibi aditus reperitur. Propter quod nec Romani Cesares, nec magnus Alexander, quamuis attemptassent, potuerunt in eam introire. Scicia enim solo leta est, nemoribus, siluis, herbis uenustata et bestiis diuersi generis mirabiliter diues ac referta. Habet eciam de occidente uicinos Bessos et Comanos albos, sed circa mare aquilonis, quod eidem uecinatur, usque regnum Susdalie, est desertum siluestre, humano generi immeabile quod ad magnum spacium extendi perhibetur, ubi nubium densitas per nouem menses iacet, ibi nec sol cernitur, nisi tantummodo in Iunio, Iulio et Augusto, et id in tanta diei hora, quantum a sexta est usque nonam. In montibus etenim deserti memorati cristallus inuenitur et Grifo nidum parat [2]) auesque legerfalc, que hungarice kerechet appellantur, procreare pullos dinoscuntur. Sciticum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria diuiditur, principando scilicet in Barsaciam, Denciam et Mogoriam. Habet eciam prouincias C et octo, propter C et octo progenies, que dudum per filios Hunor et Mogor, quando Sciciam inuaserunt, sunt diuise. Centum enim et octo generaciones pura tenet Hungaria et non plures, alie autem sique ipsis sunt coniuncte aduene sunt, uel ex captiuis oriundi: quoniam ex Hunor et Mogor in palude Meotida centum et octo progenies, absque tamen missitalia fuere generate. Quorum ergo aduenarum generatio in fine huius libri apponetur seriatim.

---

1) *Exiendo,* exeundo.

2) *Grifo nidum parat,* grifones nidum parant.

www.dacoromanica.ro

CAPUT SECUNDUM

DE HUNNORUM IN PANNONIA MIGRANTIUM REBUS USQUE AD PUGNAM IN CEZUNMAUER COMMISSAM.

§ 1. *Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt.*

Itaque in etate sexta seculi multiplicati Huni in Scicia habitando ut arena. Anno Domini septingentesimo in unum congregati capitaneos inter se seu duces uel principes prefecerunt, quorum unus Wela fuit Thele filie filius [1]) ex genere Zemein oriundus, cuius frater Cuwe et Caducha ambo capitanei. Quarti uero ducis nomen Ethela fuit Bendacuz [2]) filius, cuius frater Reuwa et Buda uterque duces extitere de genere Erd oriundi, ut simul uno corde occidentales occuparent regiones. Constituerunt quoque inter se rectorem unum nomine Kadar de genere Turda orundum, qui communem exercitum iudicaret, dessidencium lites sopiret, castigaret malefactores, fures ac latrones, ita quidem, ut si rector idem immoderatam sentenciam definiret, communitas in irritum reuocaret, errantem capitaneum et rectorem deponeret, quando uellet. Consuetudo enim ista legitima inter Hunos siue Hungaros usque ad tempora ducis Geiche filii Tocsun [3]) inuiolabiliter exstitit obseruata. Antequam ergo baptizati fuissent Hungari et effecti Christiani, sub tale uoce precones in castris ad exercitum Hungaros abunabant: «uox Dei et populi Hungarici, quod die tali unusquisque armatus in tali loco precise debeat comparere, communitatis consilium, preceptumque auditurus. Quicumque ergo edictum contemsisset, pretendere non ualens racionem, lex Scitica per medium cultro huiusmodi detruncabat, uel exponi in causas desperatas, aut detrudi in communium seruitutem». Uicia itaque et excessus huiusmodi unum Hungarum ab alio separauit [4]) alias cum unus pater et una mater omnes Hungaros procreauerit, quomodo unus nobilis alter ignobilis diceretur, nisi uictus per tales casus communis [5]) haberetur.

---

1) *Thele filie filius*, Thele filius.
2) *Bendacuz*, Bendacus.
3) *Tocsun*, Tocsum.
4) *Separauit*, separarunt.
5) *Communis*, criminis.

www.dacoromanica.ro

§ 2. Emensis Bessorum ac alborum Cumanorum regionibus, Susdaliam attingunt et tandem ad Tibiscum considerent.

Tum de tribubus centum et octo elegerunt uiros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet genere decem milia armatorum, aliis in Scicia derelictis, qui eorum regnum ab hostibus custodirent, eleuatisque baneriis egredientes Bessorum et Cumanorum alborum terras transirent [1]). Deinde Sosdaliam, Rutheniam et nigrorum Comanorum terras ingressi, tandem usque Tize flumen saluis rebus, inuitis gentibus prefatis peruenerunt. Qua quidem regione circumspecta, omni cetui complacuit non incedere ulterius cum armentis et familia. Cum uxoribus etenim tabernaculis et bigis descenderant de eorum terra.

§ 3. Macrinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis auxilia petit.

Cumque eo tempore Pannoniam, Pamphiliam, Phrygiam, Macedoniam, Dalmaciamque tetrarcha Macrinus nacione Longobardus, urbe Sabaria oriundus gubernaret, armis bellicis informatus, audito quod Iluni super Tizam resedissent, et de die in diem lacerarent regnum eius, cum alumpnis regni sui ipsos aggredi reformidans, ad Romanos suos nuncios destinauit contra Hunos petiturus gentem et auxilium commodari. Ex parte [2]) etenim Romanorum in predictis patriis imperabat. Tunc Romani Ditricum Ueronensem Alamannum nacione illo in tempore super se regem prefecerunt uoluntarie, quem petentes, ut Macrino subsidium importaret. Ditrico ergo animo gratanti [3]) annuente egressus cum exercitu Italico, Germanico ac ceteris mixtis gentibus occidentis peruenit in Zazholm, ubi ipsi Longobardi conuenerant ad Potencianam ciuitatem pertractans cum Macrino consilium: utrum Hunos in eorum descensu Danubium transiendo, uel in alio loco congruente inuadere oporteret.

---

1) *Transirent*, transierunt.
2) *Ex parte*, ex gratia.
3) *Gratanti*, constanti.

www.dacoromanica.ro

§ 4. *Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium traiciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur.*

In istis itaque consiliis et tractatibus Ditrico Macrinoque residentibus noctis silencio super utres Huni Danubium in Sicambria transiuerunt, exercitum Macrini et Ditrici, quem capere Potenciana non potuit, in tentoriis, campis commorantem crudeliter trucidarunt. Pro qua enim inuasione Ditricus acerbatus in campum Tawarnucweg [1]) exiuit, cum Hunis committens prelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunos in hoc loco potenter deuicisse. Hunorum autem residuum in sua est reuersum, arrepta fuga, tabernacula. In eo enim prelio ex Hunis uirorum C milia et XXV milia corruerunt, Cuwe eciam capitaneo ibidem interfecto. De milicia uero Ditrici et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis ante urbem memoratam fuerant trucidati CC milia et X milia perierunt. Uidens ergo Ditricus tantam cedem suorum accidisse, die altera post congressum prelii perrexit uersus Tulnam ciuitatem cum Macrino, que tunc erat ciuitas Latinorum inter urbes Pannonie computata [2]). Tunc Huni intellecto, quod Macrinus et Ditricus de loco certaminis remouissent sua castra, reuersi ad locum certaminis, sociorum cadauera que poterant inuenire, Cuwemque capitaneum propo stratam, ubi statua est erecta lapidea more Scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuweazoa propter hoc uocauerunt. Cognita itaque armorum et animi occidentis nacionis qualitate et quantitate, Huni animum resumendo, exercitu resarcito aduersus Ditricum et Macrinum uersus Tulnam pugnaturi perrexerunt. Quorum aduentum Ditricus ut cognouit in Cezunmaur eos conuenit, et a mane usque nonam prelium est commissum tam uehemens ac hostile, ut Wela, Rewa et Caducha Hunorum illustres capitanei cum aliis XL milibus in ipso certamine interirent. Quorum etiam cadauera abinde remouentes apud statuam memoratam cum ceteris sociis subterrarunt. Occubuit quoque Macrinus ex Romano exercitu ipso die, et quam plures principes Germanorum, Ditrico per iaculum in fronte letaliter uulnerato et quasi toto exercitu occidentis intercepto ac fugato.

---

1) *Tavarnucweg*, Tavarnucvelg.

2) *Que tunc computata*, lipseşte în codicele celelaltc.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre Imperium diuidit.*

Postquam uero exercitus se dispersit Romano more, Huni super se Ethelam regem preficiunt, ipseque Budam fratrem suum de flumine Tize usque Don super diuersas exteras naciones principem constituit ac rectorem. Ipse autem seipsum Hunorum regem, metum orbis, flagellum dei a subiectis suis fecit appellari.

§ 6. *Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pugnandi ratio. Tentoria, ac reliqua supellex. Militum copia, arma Hunnorum. Attilae insignia.*

Erat enim rex Ethela colore teter, oculis nigris et furiosis, pectore lato, elatus incessu, statura breuis, barbam prolixam cum Hunis deferebat. Audacie quidem temperantis erat, in preliis astutus et sollicitus, suo corpore competentis fortitudinis habebatur. In uoluntate siquidem magnanimus, politis armis, mundis tabernaculis cultuque utebatur. Erat enim uenereus ultra modum. In arca sua es tenere contempnebat, propter quod ab extera nacione amabatur, eo quod liberalis esset ac communis. Ex nimia uero seueritate [1]), quam habebat, a suis Hunis mirabiliter timebatur. Naciones ideoque regnorum diuersorum ad ipsum de finibus orbis terre confluebant, quibus pro posse liberaliter affluebat. Decem enim millia curruum falcatorum in suo exercitu deferri faciebat cum diuersis generibus machinarum, quibus urbes et castra destrui faciebat. Tabernacula eciam uariis modis regnorum diuersorum habere consueuerat operata. Unum habebat sic celebre et solempne, ut ex laminis aureis mirifice coniunctim solidatum, modo solui et nunc reconiungi ad tendencium staret uoluntatem. Columpne cuius ex auro laborate habentes iunctiones, opera ductilia, in medio tamen uacue, in iuncturis suis preciosis lapidibus iungebantur miribiliter fabricate. Sed eciam sua maristalla, dum pergeret in exercitum, equis dinersarum patriarum replebatur, quos quamuis [2]) uisus esset habuisse, largiter egentibus tribuebat ita quidem, ut uix duos haberet aliqando pro usu equitandi. Iste ergo maristalle [3]) ex purpura et bisso habebant paraturam,

1) *Severitate*, serenitate.
2) *Quamvis*, subînț. caros.
3) *Maristalle*, maristalla.

www.dacoromanica.ro

selle uero regales ex auro et lapidibus preciosis fuerant laborate. Mensa autem eius erat tota aurea, uasa eciam coquinarum. Thalamus quidem eius ex auro purissimo, laboratu mirifico in exercitu secum ferebatur. Expedicio autem eius preter exteras naciones decies centenis armatorum milibus replebatur, ita quidem, ut si unum Sciticum decedere contigisset, alter pro ipso confestim ponebatur. Sed arma gentis eius ex corio maxime et eciam metallis uariis diuersimode fuerant laborata, ferens arcus, cultros et lanceas. Banerium quoque regis Ethele, quod in proprio scuto gestare consueuerat, similitudinem auis habebat, que hungarice Turul dicitur, in capite cum corona. Istud enim banerium Huni usque tempora ducis Geiche, dum se regerent pro communi, in exercitu semper secum gestauere. In istis itaque et aliis populis [1]) huiusmodi Ethela rex Hunorum pre ceteris regibus sui temporis glorisior erat in hoc mundo. Ciuitatum, castrorum et urbium dominus fieri cupiebat, et super illas dominari. Habitare uero in ipsa contempnebat. Cum gente enim sua in campis cum tabernaculis et bigis incedebat; extera nacio, que eum sequebatur, in ciuitatibus et in uillis. Indumentorum uero modus, et forma, sibi et genti modum Medorum continebat.

CAPUT TERTIUM

DE REBUS PER ATTILAM A UICTORIA AD CEZUNMAUR RELATA, USQUE AD CAEDEM BUDAE GESTIS

§ 1. *Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Europae partem igne ferroque uastat.*

Postquam uero in prelio Cezunmaur Romani corruissent, et fuissent dispersi usquequaque, rex Ethela est conuersus in castra gentis sue, et ibi in descensu ultra Tizam paucis diebus habitauit. Tandem in Scewem [2]) curiam solempnem celebrare procurauit. Ad quam Ditricus de Uerona cum principibus Germanie accedens omne homagium Ethele et Hunis fecisse perhibetur. Suggessit regi ut inuadere debeat regna occidentis. Cuius quidem consilium amplectendo exercitum statim proclamari iussit. Egressus de Sicambria primo Illyricos subiciens deinde Rhenum Constancie pertransiuit. Abinde uero Rhenum

1) *Populis*, pompis.
2) *Scewem*, Sceven.

www.dacoromanica.ro

inferius descendendo rex Sigismundus apud Basileam cum ingenti exercitu suo conuenit, quem deuincens cum impetu, suo fecit imperio obedire. A loco autem illo egressus obsedit Argentinam ciuitatem, quam primitus Romanorum Cesarum nullus potuit expugnare, metus orbis expugnauit diruendo murum eius, ut cunctis adeuntibus uia libera haberetur, edictum faciens, ne uiuente eo mutaretur [1]). Propter quod eadem ciuitas post modum Strosburc non Argentina usque hodie est uocata.

Amoto autem de loco illo suo exercitu Luxouium, Bizanciam, Chalon, Masticoniam, Lingonensem et Lugdulum Burgundie destruxit ciuitates. Descendens tandem iuxta Rhodanum aduersus Cathalaunos, ubi eciam diuiso suo exercitu terciam partem sue gentis contra Miramammonam Soldanum scilicet Marroquie [2]) cum electis capitaneis destinauit. Quo audito Mirama de urbe Sibilie fugiit ante Hunos in Maroquiam [3]) brachio Sibilie transpassato. Tunc interea regem Ethelam Romanorum patricius dictus Ecius cum X regibus occidentis inuasit ex abrupto. Et dum subitum insultum niterentur facere super Ethelam, per nuncios preliandi inducias ab ipsis postulauit, ut copia sue gentis que absens fuerat iungeretur. Sed illis renuentibus, inter utrosque exercitus a mane usque noctem in campo Bcluider prelium est commissum. Erat enim inter utrosque exercitus fluuius discurrens tam paruissimus, ut si capellum in ipso quis iactasset fluuii plano, cursu uix poterat inferius remoueri. Prelio autem confecto animalium sanguine et humano talis torrens efficitur, ut aurigam cum curru introtraherat et armatos, fieretque mortalitas per torrentem in exercitu ualde magna. Istud ergo prelium, quod commissum extitit inter Hunos ac reges occidentis in loco memorato, omnibus preliis huius mundi, que commissa sunt uno loco et una die, per ueteres maius esse perhibetur. In quo quidem conflictu Gothorum rex Aldaricus miserabiliter intercipitur [4]). Cuius quidem obitum alii reges ut cognoscunt, in fugam conuertuntur. Ab illo itaque die eleuatum est cor Hunorum et regis Ethele, timorque percussit orbem terre et plura regna hoc audito censu ac tributo eis seruiuerunt.

---

1) *Mutaretur*, moraretur.
2) *Marroquie*, Marroque.
3) *Maroquiam*, marchiam.
4) *Intercipitur*, interficitur.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet.*

Tercia uero exercitus societas, que fuerat contra Miramammonam destinata, propter moram interesse non ualens in prelio, remansit usque uitam [1]) Katalaunis, habitatores tandem Katalaunie sunt effecti. Erant enim soli Huni preter exteras naciones CCC milia XXX millia et XXXII Huni. Ex his eciam Huni plures fuerant in exercitu capitanei constituti, qui Hunorum lingua Spani uocabantur. Ex quorum nominibus tota Ispania postmodum est uocata, cum primo vocati essent Katalauni.

§ 3. *Attila suas victorias continuat.*

Dimorantibus [2]) siquidem Ethela et Hunis in Beluider aliquamdiu, tandem regressi cum uictoria, intrauerunt Tolosanam ciuitatem, ubi a ciuibus cum laude summa sunt suscepti. Indeque recedentes Remensem ciuitatem Gallicorum ,que Ethela in eundo restiterat, igne concremarunt, milicia et ciuibus, quod se ita recluserat [3]), omnibus trucidatis. Taliterque Francia et Flandria demolita Rhenum Colonie pertransiuit, ubi sanctam Ursulam Britanorum regis filiam cum XI millibus uirginum Hunorum feritas crudeliter iugulauit. Abinde Thuringiam introgressus in Isnaco curia celebrata, super Dacos, Noruagios, Frisones, Lituanos et Prutenos exercitum magnum destinauit, quibus deuictis et humiliatis sibi fecit subiugari.

§ 4. *Budam fratrem Attila iugulat.*

Ab Isnaco ante curia [4]) celebrata egrediens, Sicambriam introiuit ubi Budam fratrem suum manibus propriis interfecit, proici faciens corpus eius in Danubium, eo quod ipso Ethela in partibus occiduis preliante inter eum et fratrem eius metas stabilitas transgressus fuerat dominando. Fecerat enim Sicambriam suo nomine appellari. Et quamvis Hunis et ceteris suis gentibus interdictum rex Ethela posuisset, ut urbs Ethele uocaretur, Teutonici interdictum formidantes, eam Echulburc uocauerunt. Huni uero curam paruam il-

1) *Vitam* adaus Ethele.
2) *Dimorantibus,* demorantibus.
3) *Quod se ita recluserat,* qui se in ea recluserant.
4) *Ante* autem.

www.dacoromanica.ro

lud reputantes interdictum usque hodie eandem uocant Oubudam, sicut prius.

§ 5. *Speculatores in omnes mundi partes destinat.*

His itaque peractis, V annis continue in Sicambria requieuit, speculatoribus suis in mundi quatuor partes distributis. Speculatorum siquidem prima societas, ordinatim de Sicambria, in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset, Colonie Germanie ciuitate die ac nocte stare consueuerat; altera usque Lituam; tercia in Don fluuii littore; quarta uero Jadre ciuitate Dalmacie staciones faciebat, quorum uoce et clamore, quid Ethela ageret, seu quali exercitationi deditus esset, mundi partes quatuor potuissent experiri.

CAPUT QUARTUM

INCIDENTIA SEU NARRATIO UICTORIARUM A BUDAE FRATRIS CAEDE PER ATTILAM AD OBITUM USQUE SUUM PARTARUM; ET DE HUNORUM IN SCYTHIAM REDITU.

§ 1. *Attilae uictoriarum et Aquilegiae obsidionis narratio*

Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto in Apuliam per mare Adriaticum de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia. Repausato autem rege Ethela Sicambrie V annis defectum tercie partis sui exercitus, que remanserat Katalaunis, resarcire procurauit, curiaque solempni celebrata egressus est de Pannonia, per Stiriam, Carinciam et Dalmaciam pertransiens, apud urbem Salonam mari Adriatico, et Spaletum se coniunxit, ubi ambas urbes dirui fecit et cremari [1]). Egressus tanden circa mare Traguram, Sebenicum, Scardonam, Iadram, Nonam, Senam, Polam, Parenciam, Capostiriam [2]), Trienstinam [3]) ciuitatem ac cetera multa oppida occupans in montanis peruenit tandem Aquilegiam, cuius magnitudine circumspecta stupefactus, se

1) *Cremari* concremari.
2) *Capostiriam*, Capostriam.
3) *Triestinam*, Terestinam.

www.dacoromanica.ro

confusum reputabat, si dictam ciuitatem inexpugnatam reliquisset, pro eo maxime, quia quamplures Longobardi de Pannonia, qui Hunorum dominium et Ethele contemserunt, confugisse in ipsam ferebantur. Quos quidem a ciuibus per nuncios repetens et dum tradere recusarent, expugnare cepit ciuitatem machinarum diuersis instrumentis. Quam dum capere nullatenus potuisset, obsedit eam anno uno et dimidio.

Accidit ergo uno die, ut eandem circuiret ciuitatem, multis fitonicis eius lateri adherentibus, in quibus iuxta sue opinionem fidei spem maximam apponebat. Et uidens ciconiam de mari euolantem et in pinnaculo unius palacii, in quo habebat nidum suum, resedisse, acceptoque in rostro pullo suo, in maris arundines uisibiliter deportauit. Reuersa tandem et alios pullos suos simul cum nido transtulisse perhibetur. Quo uiso rex Ethela suis militibus ad se conuocatis, ait: «cernite ergo, socii, quod ciconia ista futurorum fatorum sentit indicia, urbemque per nos diruendam, ad fugam, ne cum ciuibus pereat, se communit. Estote ergo die crastina in prelio forciores, uidebitis ciuitatem ruituram». Tunc edicto proclamato, machinarum omnium[4]) genere adhibito, cum non potuisset machinis expugnare, ingenio Sciticorum tandem usus, ex decies centenis millibus sellam unam de quolibet postulauit, et facta congerie ex sellis, iuxta murum iussit incendi sellas ipsas, quarum flamma ac ardore murus se dissoluens corruisse in terram cum turribus perhibetur. Quo uiso omnes ciues urbe derelicta in insulam maris fugierunt[5]). Eamdem etenim insulam intrauerant eterno permansuri, sed in ipsa paucis annis dimorantibus[6]) tandem propter metum regis Ethele in paludes Realt, ubi nunc morantur, intrauerunt. Unde eciam eadem insula usque hodie Venetica[7]) lingua Vecca Venesia nominatur. Veneti[7]) siquidem sunt Troiani, ut canit Cronica uenetorum: Vencti siquidem sunt Troiani etc.[8]). Post excidium enim Troie Aquilegie permanserunt, quam et fundasse referuntur. Quidam autem Venetos de Sabaria fuisse opinantur. Sabaria uero habitata fuerat Longobardis, in qua erat generalis schola orbis terre nacioni, poëtarum musis et dogmatibus philosophicis elucenter illustrata idolorumque erroribus diuersis mancipata. Quam quidem Gothorum nomine Archelaus rex primitus de-

4) *Omnium*, omni.
5) *Fugierunt*, fugerunt.
6) *Dimorantibus*, demorantibus.
7) *Veneti*, Venctii.
8) *Veneti siquidem sunt Troiani*, lipseşte în alte codice.

www.dacoromanica.ro

uastauit. Sed postea per Hunos de Pannonia expelluntur, nuncque littora fluuii Tycini habitare dinoscuntur, qui et dicuntur Papienses.

§ 2. *Expugnata Aquilegia, contra Italos victricia arma uertit; quare ad eum Leo Papa ablegatur.*

Postquam autem rex Ethela Aquilegiam expugnauit, inde uenit in Forum Iulii, ubi ciuitate Concordia occupata in marchiam intrauit Lombardie [1]), in qua Taruisium, Brixiam, Paduam, Cremonam, Veronam, Mantuam, Pergamum, Mediolanum, Alexandriam, Ferrariam aliasque plures urbes Italie suo dominio subiugauit. Post hec Rauennam appropians [2]), Arianorum archipresul, qui in dicta ciuitate contra sedem apostolicam fecerat eleuari XII cardinales suam sectam imitantes, thesaurum habens copiosum, ciuibus ignorantibus Hunos in urbem occulte intromisit, catholicos, qui erant in ea pociores per ipsos fecit trucidari, permittens [3]) Ethele, quod si sue secte adheserit fueritque Christianos persecutus absque fatiga sue gentis et expensis Romanam urbem, totam Italiam et Affricam eius imperio subiugare. Cumque Ethela annuisset plus amore dominii quam secte memorate, cognito Romani periculo, quod exinde poterat Christicolis suscitari, Leonem [4]) Romanorum antistitem ad Ethelam transmiserunt petentes, ut exiret de finibus Lombardorum, propter quod ei et censum persoluerent, et gentem darent, quam [5]) vellet. Apostolico itaque ad Ethelam, cum comitibus [6]), et clero Romano pro parte [7]) conuenerunt in campo ante Rauennam locuturi. Dumque in equis uterque mutuo loquerentur, graveque uideretur regi admittere quod Romani postulabant, inter colloquia contigit Ethelam sursum aspicere, superque caput suum in aëre hominem pendere, gladium tenentem uersatilem, qui caput eius auferre minabatur. Unde quidem corde perterritus uniuersas peticiones annuit Romanorum, et sic apostolicus cum gaudio Romam rediit, et rex Rauennam est ingressus. In qua quidem archi-presulem Arianum cum omnibus

1) *Lombardie*, Longobardie.
2) *Appropians*, adproperans.
3) *Permittens*, promittens.
4) *Leonem*, lipseşte în alte codice.
5) *Quam*, quando.
6) *Comitibus*, crucibus.
7) *Pro parte*, properante.

www.dacoromanica.ro

sequacibus et complicibus captiuari faciens extorsit ab eo sexaginta marcarum millia auri, quos postea fecit omnes iugulari.

§ 3. *Zoard capitanei victoriae.*

In his eciam diebus, dum Ethela Rauenne moraretur, Zoard capitaneus princeps milicie regis cum Hunorum exercitu intrat in Apuliam et Calabriam, ubi Reginam ciuitatem et Cathonam, in qua Catho natus habitauit, demolitur et demum [1]) Terra-laboris demolita usque montem Cassinum exercitus uastat, inde tandem cum uictoria Rauennam est reuersus.

His itaque sic peractis de Italia rex Ethela rediit in Pannoniam. Dum ergo per occidentem, orientem, aquilonem ac meridiem longe lateque imperando extendisset suum posse, uertebat in animo transfretare, ut Egyptios, Assyrios et Africam subiugaret.

§ 4. *Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors.*

Tunc interea Bractanorum regis filiam Micolt nomine sibi adducunt ad amandum suam [2]) formam humanam pulchriorem, quam quidem adamasse in tantum perhibetur, quod excessit modum in habendo. Eadem enim nocte, cum ipsam carnaliter cognouisset, plus excesserat more solito in potando et usu coitus pro uelle [3]) consummato, ex eius naribus supine dormienti sanguis est egressus, qui locum liberum non habens exeundi, in meatum gutturis introiuit, ubi coagulando prepediens anhelitum, metum orbis suffocauit. Micolt uero de somno excitata dum suum Dominum crebris motibus excitasset, nec se mouere potuisset, corpus cernens frigidatum et priuatum calore naturali, eiulando cubicularios regios ad se euocans, suum dominum exlamauit introisse uniuerse viam carnis. Qui quidem terribiliter exclamantes ad palacii ostia uniuersos uigiles fecerunt cursitare. Sepelierunt eum in loco superius memorato cum Vela, Kaducha et aliis capitaneis.

§ 5. *Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium.*

Diuulgato ergo eius obitu obstupuit orbis terre, et utrum plangerent inimici eius, uel gauderent hesitabant, multitudinem filiorum

1) *Demum*, deinde.
2) *Suam*, supra.
3) *Velle*, puelle.

www.dacoromanica.ro

formidantes, qui quasi populus vix poterat numerari. Unum etenim ex filiis post ipsum credebant regnaturum. Sed Ditrici astucia Veronensis ac principum Allamannie, quibus rex Ethela in collo residebat imperando, in partitas [2]) diuersas Hunorum communitas est diuisa, ita quidem, ut quidam Csabam regis Ethele filium ex Grecorum imperatoris filia seu Honorii genitum, alii uero Aladarium ex Cremildi Germanie principissa procreatum preficere in regem post Ethelam nitebantur. Quia uero pars sanior Chabe adherebat, extera autem nacio Aladario, eapropter utrique inceperunt imperare. Tunc Ditrici astucia, qui fauebat Aladario, prelium inter ambos suscitatur. In primo ergo prelio Aladarius superatur, in secundo autem, quod Sicambrie per XV dies continuo committitur, exercitus Csabe sic deuincitur et prostratur, quod perpauci filii Ethele Hunique remanerent. Istud enim est prelium quod Huni prelium Crumhelt usque adhuc nominantes uocauerunt. In quo quidem prelio tantus sanguis Germanicus [3]) est effusus, quod si Teutonici ob dedecus non celarent, et uellent pure reserare, per plures dies in Danubio aqua bibi non poterat, nec per homines nec per pecus, quam de Sicambria usque urbem Potencie sanguine inundauit.

Fugiit ergo Csaba cum XV millibus Hunorum in Greciam ad Honorium et quamvis retinere voluisset, et Grecie incolam efficere, non permansit, rediens in Scithiam ad patris naciones [4]) ac cognatos. Qui dum Scithiam introisset, mox incepit suadere, quod penitus redirent in Pannoniam ulcionem de Germanicis [5]) accepturi.

§ 6. *Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi.*

Remanserant quoque de Hunis uirorum tria millia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis naciones in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque

1) *Allamannie*, Alemannie
2) *Partitas*, partes.
3) *Germanicus*, lipseşte în alte codice.
4) *Ad patris naciones ac cognatos*, ad patrem, nacionem et cognatos.
5) *Germanicis*, Germania.

www.dacoromanica.ro

Pannonia conquestata [1]), partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blackis in montibus confinii [2]) sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zaculi in Grecia periisse Chabam putauerunt. Unde uulgus adhuc loquitur in communi: tunc redire debeas, dicunt recedenti, quando Csaba de Grecia reuertetur.

Iste igitur Csaba filius Ethele est legitimus, ex filia Honorii Imperatoris Grecorum genitus, cui Edemen et Ed filii sunt uocati. Edemen autem, cum Hungari in Pannoniam secundario sunt reuersi, cum maxima familia patris sui et matris introuit. Nam mater eius de Corosminis orta erat. Ed uero in Scitia remansit apud patrem. Ex isto enim Csaba generacio Abe est egressa. Cum igitur Chaba adiens in Scitiam nobilitate genitricis in communi se iactaret, Hunorum nobilitas ipsum contempnebat, asserentes eum non uerum esse alumpnum regni Scithie, sed quasi missitalium extere nacionis. Propter quod ex Scithia uxorem non accepit, sed traduxit de gente Corosmina.

§ 7. *Qui, post eiectos Hunnos, Pannoniarum domini?*

Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente Scitica fere quasi deperissent, Pannonia exstitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruicio sibi seruiebant. Surrexit tandem Zuataplug [3]) filius Morot princeps quidam in Polonia, qui Bracta subiugando, Bulgaris Messianisque imperabat, incipiens similter in Pannonia post Hunorum exterminium dominari. Hunc quidem Hungari de fluvio Hung uariis muneribus allectum, et nunciis explorantes, considerata illius milicia immunita, ipsum Zuataplug irruptione subita prope fluuium Racus [4]) iuxta Banhida, in quodam oppido cuius interrupta adhuc eminent, cum tota milicia peremerunt et sic Pannonie populis, qui superius sunt notati, inceperunt dominari. Tradunt quidam, quod Hungari Morot non Zuataplug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem. Hoc idcirco esse habet, quia Morot pater eius nomine maior erat, sed confectus senio repausabat in castro, quod Bezprem

1) *Conquestata*, conquestrata.
2) *Confinii*, confiniis.
3) *Zuataplug*, Zuatapolug.
4) *Racus*, Ratus.

www.dacoromanica.ro

nominatur. Audito infortunio, quod filio acciderat, morte subita ob dolorem finiuit uitam suam, filius uero in dominando nouus erat.

Explicit liber primus de introitu.

INCIPIT SECUNDUS LIBER DE REDITU.
HISTORIA HUNGARORUM AB EORUM IN PANNONIAS REDITU AD A. 1282

CAPUT PRIMUM.

DE SECUNDO HUNNORUM IN PANNONIAS ADUENTU, AC EORUM REBUS SUB DUCIBUS GESTIS.

§ 1. *Introductio in librum secundum.*

Digestis ergo Hunorum natalibus, preliis felicibus et sinistris, quotiensque sua loca immutauerunt [1]), nunc uidendum est quo tempore redierint in Pannoniam iterato, et qui fuerint redeuntium capitanei, quantusque numerus armatorum, presenti opusculo apponere dignum duxi.

§ 2. *Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi?*

Imperante ergo Ottone Sueuo in Germania et Italia, in Francia Ludouico rege Lotharii filio, et Greciam Antonio [2]) Duro filio Theodori gubernante DCCCLXXII anno ab incarnatione Jesu Christi, Huni sine Hungari denuo ingressi in Pannoniam transierant per regna Bessorum, Alborum Comanorum et ciuitatem Kyo, et deinde in fluuio Hung uocato, ubi castrum fundauere resederunt. A quo quidem fluuio Hungari a gentibus occidentis sunt uocati. Cumque et alia VI castra post hunc fundassent aliquamdiu in illis partibus permansere. Tandemque Zuataplug interemto quemadmodum superius est narratum, in VII exercitus sunt diuisi, ita quidem, ut unus exercitus sine centurionibus decurionibusque unum haberet capitaneum, cui tamquam duci deberent unanimiter intendere ac parere.

---

1) *Immutaverunt*, immutaverint.
2) *Antonio*, Antonino.

www.dacoromanica.ro

Habebat enim unus exercitus XXX milia uirorum armatorum, exceptis decurionibus ac prefectis.

§ 3. *Ubi Danubium traiecere?*

Egressi ergo uexillis erectis cum uxoribus, liberis et armentis Danubium in Pest et in portu Zub transierunt, ubi castrum quoddam circa Danubium, in quo erant milites Zuataplug recollecti, qui fuere erepti per fugam, quando dominus ipsorum interierat, expugnarunt. In quo quidem affinem Morot nimis uetulum cum aliis perimentes, usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseuerant.

§ 4. *Arpad inter Capitaneos primus.*

Ex istis ergo capitaneis Arpad filius Almi filii Elad, filii Uger [1]) de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente. Hic igitur Arpad cum gente sua Ruthenorum alpes prior perforauit, et in fluuio Ung primus fixit sua castra, eo quod prosapia ista pre ceteris Scitie tribubus prerogatiua inuestitur dignitate, ut exercitum precedit eundo, retrograditur redeuntem.

§ 5. *Prope Albam castra metatur.*

Et cum transmeato Danubio Pannoniam introisset ipse Arpad, in loco illo fixit tabernacula, ubi modo Alben [2]) ciuitas est fundata. Illeque locus primus existit Arpad ducis.

§ 6. *Alter capitaneus Zabolcs.*

Alterius uero exercitus capitaneus Zabole uocabatur, qui in eo loco fixit sua castra, ubi modo Chakwara iacet desolata. Ab isto Zobole generatio Chak esse habet.

§ 7. *Tertius Gyula.*

Tertii quidem exercitus Jula fuit capitaneus: hic cum [3]) aliis in Pannoniam introisset in partibus Erteuelu [4]) tandem habitauit.

---

1) *Uger*, Ugek.
2) *Alben*, Albensis.
3) *Hic*, adaus în alte codice *iacet*.
4) *Erteuelu*, Erdewelu.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Quartus Örs.*

Sed quarti capitaneus Urs est nominatus; ipse circa flumen Soio sua tabernacula fixisse perhibetur.

§ 9. *Quintus Cund.*

Quinti vero exercitus Cund est dictus capitaneus. Hic circa Nyr habitauit, huius filii Cusid et Cupian sunt uocati.

§ 10. *Sextus Lel.*

Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat. Iste circa Golgocha [1]) primitus habitans, exinde Messianis et Boemis exstirpatis, tandem in partibus Nitrie sepius fertur habitasse. Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio.

§ 11. *Septimus Bulch.*

Septimi quidem exercitus Werbulchu dux est dictus. Hic in Zala circa lacum Bolotum [2]) descendisse perhibetur. Pro eo enim Werbulchu est uocatus, qui cum auus eius in prelio Crimildino per Teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, uolens recipere uindictam super eos, plures Germanicos [3]) assari fecit super ueru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit sicut uinum.

§ 12. *Aliae generationes aeque pro lubitu sibi sedes legunt: postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt.*

Isti quidem capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi elegerunt. Similiter et generationes alie ubi eis placuit eligentes.

Cum autem resedissent Pannonia occupata, tandem Morauiam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt, Waratislao eorum duce in prelio interfecto. Post hoc uero Carinthiam hostiliter adeuntes ultra cas-

1) *Golgocha*, Golgotha.
2) *Bolotum*, Bolotim.
3) *Germanicos*, Germanos.

www.dacoromanica.ro

trum Leopah, Meranie dux Gotfridus nomine, duxque Eberhardus cum Aquilegiensi patriarcha ipsis occurrentes atrociter insimul pugnauerunt. Et quamuis ex Hungaris plures corruissent, in prelio memorato utrique duces occiduntur, patriarcha per fugam liberato. Abinde spoliata Carintia, Stiria et Carniolia cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur. Conradus uero imperator ut audiuit latrocinationem [1]) gentis sue, exiens de Italia intrauit Augustam Sueuie ciuitatem, ut exinde in Hungariam introiret Hungaros inuasurus. Sed interea Rome bellum generatur intestinum, et Cesar Roman redit.

§ 13. *Bulgariam, Forum Iulii et Lombardiam uastant.*

Tunc Hungari exeuntes intrant in Bulgariam, ex qua armenta et captiuos extrahunt infinitos; redeuntes tandem cum uictoria in Pannoniam. Tempore item alio per Forum Julii intrant Lombardiam, ubi Luitardum Wercellane [2]) ciuitatis episcopum imperatoris Caroli consiliorum fidissimum occidentes, ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt; totaque pene Lombardia demolita cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur.

§ 14. *Occidentales Europae partes inuadunt.*

Post hec Saxoniam Thuringiam Sueuiam Reno circa Maguntiam transpassato, orientalem Franciam et Burgundiam demoliti ecclesias etiam plures destruxerunt. Et cum Renum in Constantia in reditu pertransissent, et cum maximo honore uenissent in Bauariam, circa castrum Abah Alamannicus exercitus ipsos inuadit ex abrupto. Quibus uiriliter resistentibus, prelio confecto Teutonici sagittis deuincuntur, ubi capitur Hertindus [3]) de Suarchumburc imperatoris marischalcus, id est militie sue princeps, et alii quamplures nobiles cum eodem, et licet inestimabilem pecuniam pro redemptione eorum tradidissent, ante Ratisponam in signum positi sagittis crudelissime, ciuibus in muro stantibus et admirantibus, perforantur. Et sic tandem cum uictoria et preda maxima ad propria reuertuntur.

---

1) *Latrocinationem*, lacerationem.
2) *Wercellane*, Vercellene.
3) *Hertindus*, Hertnidus.

www.dacoromanica.ro

§ 15. *Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Christi 955.*

Transactis igitur paucis diebus [1]), Lel et Bulchu per communitatem Hungarorum in Teutoniam destinantur et cum Augustam peruenissent ultra fluuium Lyh in prato fixere sua castra, ciuitatem diuturnis et nocturnis bellis molestantes. Cumque subitis saltibus capere non ualerent, obstinati nolentes recedere de suburbio, Urricus episcopus cum ciuibus ad Cesarem missis nuntiis animant eum ut succurrat ciuitati; quia Hungari obsidentes eos licet sint plurimi non se custodiunt, quia facillime poterunt debellari. Egressus itaque imperator de Ulmensi curia ueniens celeriter, et absconse explorato processu et exercitu Hungarorum in hora tertia cum plueret, irruit super eos et unum [2]) exercitum uiciniorem ciuitati festinanter debellauit. Quo uiso Lel et Bulchu fuge remedium queritantes in nauem se colligunt, submittentes se per Danubium ut fugiant in Hungariam. Qui quidem in transitu Ratispone captiuati Cesari transmittuntur. Quos Cesar iudicio suspendii condemnando Ratispone fecit occidi in patibulo. Quidam uero ipsos aliter dampnatos fabulose asseuerant, quod Cesari presentati, unus illorum cum tuba in caput ipsum Cesarem occidisset feriendo. Que sane fabula uerosimili aduersatur, et credens huiusmodi leuitate mentis denotatur. Nam persone criminose ligatis manibus conspectui principuum presentantur. Verum quidem est et libri continent Cronicarum, ut blasphemati audacter Cesari muriose [3]) sunt locuti, asserentes, quod si ipsos occidi fecerit, de gente sua de cetero nullus captus uiuere poterit sed vel in perpetuam tradetur seruitutem, aut nullo iudicio precedente occidetur. Quod et factum est. Quia ut Hungari audierunt ut Cesar sic ipsos occidisset, omnes captiuos Teutonicos tam mulieres quam paruulos usque ad XX milia iugularunt.

§ 16. *Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat.*

Alius uero exercitus qui distabat ab Augusta impetum Cesaris ut persensit super socios, in unam siluam se collegit, et ut eius exercitum dispersum recognouit, persecutes est maiorem aciem gentis sue que tendebat uersus Renum. Quam in campo coniungens cursi-

1) *Diebus*, temporibus.
2) *Unum*, Hunorum.
3) *Muriose*, iniuriose.

www.dacoromanica.ro

tando, se simul adunauit sicut apes: quam sagittis uulnerando nec descendere nec recedere permiserunt, qui se tandem uelut mortuos in manus dederunt Hungarorum. Quos quidem ut ceperunt, omnibus caput detruncarunt pro exequiis sociorum. Fuerant autem numero milites et scutiferi quasi VIII milia ,quorum capita sunt truncata.

§ 17. *Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur.*

Abinde egressi postmodum Danubii fluuium in Ulma transierunt et ad Wiltense [1]) cenobium cum uenissent thesaurum magnum exinde rapuerunt, et post hoc tota Sueuia [2]) Renum Wormantie transierunt ibique duos duces scilicet Lotharingie [3]) et Sueuie cum maximo exercitu contra eos uenientes inuenerunt. Quibus deuictis et fugatis tandem Franciam intrauerunt, ut christianis et cenobitis persecutio ualida facta est per eosdem. Exinde autem egressi usque fluuium Rodanum [4]) uenientes duas ciuitates, scilicet Segusam et Taurinam spoliarunt. Per alpes Italie sibi uiam preparando, et cum planum uidissent Lombardie concitatis cursibus spolia multa rapuerunt, et sic tandem ad propria reuertuntur.

§ 18. *Germani et Galli foedus contra Hungaros ineunt.*

Postquam uero Lel et Bulchu, ut superius est narratum interissent, exercitus siluit, non intrans ulterius in Germaniam. Nam Francia et Germania unanimiter concordantes simul in unum adunati uenientibus Hungaris deberent resistere usque uitam. Propterea Hungari in Alamanniam usque tempora regis Stephani semper ire dubitabant, ne gens occidentis eos inuaderet simul adunata.

§ 19. *Hungari Italiam, Bulgariam et Graeciam infestant.*

Postquam autem Italie prouincias aliquas spoliassent, V annis fuere sine motu. Tandem in Bulgariam adeuntes usque Ydropolim peruenerunt ;dumque exercitum super se uenientem non uident, usque Constantinopolim uenientes descenderunt prope murum. Tunc Grecus unus magnus sicut gygans emittitur, qui duos Hungaros cum

1) *Wiltense*, Vultense.
2) *Sueuia*, subînţeles demolita.
3) *Lotharingie*, Loteringie.
4) *Rodanum*, Rodani.

www.dacoromanica.ro

eo luctari postulabat, uociferans in hunc modum, ut si ambos Hungaros in terram non prostraret, extum [1]) Grecia censualis Hungaris subiaceret. Cumque idem Grecus exercitui esset plurimum infestissimus, quidam Hungarus Botond dictus Greco opponitur ad luctandum; areaque preparata arrepto dolabro quem ferre consueuerat super portam urbis que erea erat precucurrit, tantamque fissuram in ea fecisse dicitur cum dolabro uno ictu ,ut Greci propter monstram ipsam portam resarcire noluerunt. Quo quidem facto ad aream luctandus [2]) inermis aggreditur. et ad spectaculum Hungari in equis, Greci ad muri propugnacula conuenerunt. Cumque Grecus exisset de urbe iturus ad aream, uidit Botond solum stantem paratum ad luctandum, exclamauit, quare alium Hungarum [3]) non adiungeret sibi in auxilium? Tunc Botond aggresso ipso sic eum comprehendisse perhibetur, ut preteriit [4]) parua hora in luctando, quod Grecus prostratur, non ualens surgere ullo modo. Quo uiso Grecorum imperator et alii Grecorum proceres, imperatrix etiam cum suis dispotinis de muro egredientes, ad sua palatia perrexerunt pre [5]) summa uerecundia, quod acciderat reputantes. Et licet Grecus sic allisus superuiueret cum fracto brachio, occasio tamen sibi fuit ipsa lucta mortis sue. Obtento itaque Hungari certaminis brauio pro censu postulando ad Grecos nuntios destinant, quibus imperator subridendo nullum uerbum dicitur respondisse. Tunc Hungari cum Tocsun eorum duce consilio inito, egressi de loco illo totam Greciam et Bulgariam spoliantes, ex ipsis aurum gemmas lapides pretiosos, captiuos sine numero et armenta infinita rapiunt, redeuntes tandem cum guadio in Pannoniam. Istud enim existit ultimum spolium quod fecere Hungari sub ritu paganismo constituti. Communitas itaque Hungarorum cum suis capitaneis seu ducibus quos pro tempore preficere usa erat, usque tempora ducis Geiche hinc inde huic mundo spolia et pericula dinoscitur intulisse.

---

1) *Extum*, extunc.
2) *Luctandus*, luctandi.
3) *Hungarum*, Hungarorum.
4) *Preteriit*, preterit.
5) *Pre*, pro.

www.dacoromanica.ro

CAPUT SECUNDUM

HISTORIA REGUM A S. STEPHANO, USQUE AD CAEDEM ABAE.

§ 1. *Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037.*

Anno uero Dominice incarnationis DCCCCLXVII Geicha dux diuino premonitus oraculo genuit sanctum [1]) regem Stephanum; Mihal uero frater Geiche genuit Wazul et Zar-Ladislaum. At rex Stephanus plures quidem filios genuit, sed super omnes unum genuit Emricum [2]) nomine, Deo et hominibus honorabilem. Sanctus namque rex Stephanus coronatus [3]) et tandem duce Cuppam interfecto, Jula auunculo suo cum uxore et duobus filiis de septem castris in Hungariam adducto, et adiuncto septem castra Pannonie, post hec cum Kean Bulgarorum duce et Sclavorum preliatus est. Quo deuicto de ipsius thesauro Beate uirginis ecclesiam de Alba ditare non omisit, quam fundasse perhibetur. Postquam autem magnificauit Dominus misericordiam suam cum B. rege Stephano, subiecitque eius dominio multarum gentium nationes, statuit pompis huius seculi, deposito regni diademate, renuntiare, Deique solius seruitio exterioribus curis expeditus deditus esse. Coronam uero regni Emrico duci suo filio se daturum disposuit. Erat enim B. rex Stephanus literatus naturali quoque ingenio celitus eruditus; similiter et Emricus. Cum itaque sanctissimus pater curam ministrationis gubernandi filio sanctissimo committere intenderet, dux ipse morte est preuentus. Fleuit ergo eum pater eius insolabiliter, totaque Hungaria, et pre nimio dolore ac tristitia incurrit egritudinem; pedum enim dolore urgebatur. Nam maxime eapropter, ut de suo sanguine dignus nullus esset regni corona sublimari et qui ipso mortuo gentem tam nouellam in fide catholica posset conseruare. Interea uero uiribus corporis cepit repente destitui et grauatum languore se sentiens misit nuntios festinanter, qui Wazul filium sui patruelis de carcere Nitrie educeret, quem ipse post eum regem faceret super Hungaros. Quo audito Kysla regina habito consilio infidelium misit comitem Sebus, qui regis nuntium preueniens, Wazul oculos effoderet auresque eius

---

1) *Sanctum*, secundum.
2) *Emricum*, Emericum.
3) *Coronatus*, coronatur.

www.dacoromanica.ro

plumbi infusione obturaret, fugeretque abinde in Bohemiam. Quem cum tandem regis nuntius ad regem adduxisset, amare fleuit super casu qui acciderat. Conuocatis igitur ad se Andrea Bela et Lewenta filiis Zar Ladislai consuluit eis, ut in Bohemiam fugerent festinanter. Beatus autem rex Stephanus XLVI anno sui regiminis in die Assumtionis Beate Virginis migrauit ad Daminum. Sepultus est Albe in ecclesia Beate Virginis gloriose. Confestim igtur Hungarorum cythara in luctum est conuersa, et omnis populus regni planxit tam sanctissimum regem ululatu magno .Juuenes eorum ac uirgines scalidis induti uestibus per triennium choreas non duxerunt.

§ 2. *Petrus rex constitutus a. 1038 solio priuatus anno 1041.*

Regina uero Kysla consilio iniquorum Petrum Venetum filium sororis sue, cuius pater dux fuerat Venetorum, regem fecit super Hungaros, ut pro libito [1]) posset motus sue uoluntatis perficere, regnumque Hungarie amissa libertate Teutonicis subderetur. Postquam autem Petrus regnare incepisset, omnem mansuetudinem regie abiecit maiestatis ,et furore Teutonico deseuiens regni nobiles contempnebat, cum Alamannis [2]) et Latinis bona terre superbo oculo et insatiabili corde deuorando. Munitiones autem castra et omnes regni dignitates ab Hungaris auferens tradebat Teutonicis et Latinis. Erat quoque idem lasciuus ultra modum, cuius satellites turpitudinem intemperate libidinis operantes, uxores filiasque Hungarorum, ubicumque Petrus rex ambulabat ,uiolenter opprimebant. Nullus etiam eo tempore de uxoris filieque castitate certus erat, propter insultus aulicorum Petri regis. Uidentes igitur principes et nobiles regni mala gentis sue que fiebant contra legem, communicato consilio, rogauerunt regem ut suis iniungeret, a tam detestabili opere desistere sine mora. Rex uero elationis faustu [3]) inflatus ac furore, malitiam quam in corde gerebat occultando, cum tot ueneno effudit in publicum ita dicens: «Si aliquamdiu sanus ero omnes iudices spectabiles centuriones principes et potestates statuam Teutonicos et Latinos, terramque Hungarie regni hospitibus adimplens in dominium tradam Teutonicis». Hoc itaque fuit discordie seminarium inter Petrum regem et Hungaros.

1) *Libito*, libitu.
2) *Alamannis*, Alemannis.
3) *Faustu*, fastu.

www.dacoromanica.ro

§ 3. *Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044.*

Anno ergo regni Petri tertio principes et nobiles regni Hungarie episcoporum consilio in unum conuenerunt contra Petrum, querentes sollicite, si aliquem de regali genere possent reperire, qui esset idoneus regnum gubernare, eosque a Petri tyrannide potenter liberare. Cumque in regno talem inuenire potuissent ullo modo, ex semetipsis quemdam comitem nomine Aba, sororium sancti regis Stephani super se regem prefecerunt. Aba uero rex congregato exercitu Hungarorum processit contra Petrum pugnaturus. Cernens autem Petrus Hungarorum adiutorio se priuatum, fugiit ad Henricum Cesarem in Bauariam petiturus auxilium sibi dari.

Petro itaque de regno effugato illi tyranni quorum consilio afflicti erant Hungari, sunt detecti. Ex quibus unum in frusta conciderunt, oculos duorum filiorum eiusdem eruentes; alios uero in manganis ferreis confregerunt, quosdam lapidibus obruentes. Sebus uero qui Wazul oculos eruerat, pedibus confractis ac manibus in rota peremerunt. Aba uero in regem consecrato, ea que Petrus statuerat in irritum reuocans, Hungarorum scita iussit obseruare. Tertio autem anno Aba regis descendit Petrus rex cum Henrico Cesare ducens maximum exercitum contra Abam. Quod Aba dum sciuisset, nuntios mittens ad Cesarem probauit, si cum eo pacem posset ordinare uel minime. Cui Cesar in respondendo se ostendit inimicum, intellectoque ut intenderet restituere Petrum Hungaris, iratus inuasit Austriam, et usque ad fluuium Trense [1]) spoliauit, et post hoc est reuersus. Tandem quoque misso exercitu in Carinthiam pro spolio faciendo, cum inde redirent honerosi, Gotfridus Austrie marchio circa Petouiam [2]) insultum faciens super eos, eorum spolia fertur abstulisse. Tunc enim Austria non duces, sed habebat marchiones. Cumque eo tempore Colonie degeret imperator, audito quod Hungari lacerassent Teutonicos sine causa, cum principibus Alamannie [3]) consilium iniit, qualiter ab Hungaris illatam sibi iniuriam, iniuria simili propulsaret. Mouit itaque expeditionem ingentem, et consilio ducis Ratislai Bohemorum, ex aquilonali parte Danubii uenit ad Hungarie confinia. Legati uero Abe regis et Hungarorum promittebant Cesari ,ut in omnibus satisfacerent, nisi [4]) quia Petrum in re-

1) *Trense*, Cremse.
2) *Petoviam*, Potoviam.
3) *Alamannie*, Alemannie.
4) *Nisi*, non.

www.dacoromanica.ro

gem non susciperent, quod Cesar summopere perficere affectabat. Obligatus enim erat ei iuramento ut ipsum in regnum Hungarie iterato collocaret. Cum autem Hungari Petrum non admitterent, missis muneribus dataque fide, quod captiuos Teutonicorum libere permitterent remeare, Cesar consilio inductus ducis Loteringie et plus allectus muneribus rediit Bizantiam Burgundie ciuitatem. Ex hinc ergo rex Aba securitate accepta cepit esse insolens et seuiebat superbe in Hungaros, nobiles contempnens, sed et iusiurandum pro nichilo reputabat uiolare. Hungari uero nolentes id ei sustinere, conspirarunt, ut eum morti traderent et occiderent. Sed quidam prodidit consilium, ex quibus quos capere potuit, sine iudicii examine interfecit, quod ei extitit in summum maxime detrimentum. Nam uiros quinquaginta consiliandi causa in unam domum euocauit, quibus in eadem inclusis crimen non confessos nec conuictos legibus, caput fecit detruncari. Unde beatus Gerardus Chenadiensis episcopus canonica seueritate regem corripiens predixit sibi periculum imminere. Tunc quidam ex Hungaris fugientes ad Cesarem locuti sunt contra Abam dicentes, quod pro nichilo iuramentum reputaret uiolare, nobilesque qui eum regem fecerant contempnebat. Quibus dixit imperator: Oportet ergo ut captiuos reddat, dampna emendando. Cesar igitur Hungarorum animatus consilio, cum exercitu Norico et Bohemico? Austriam introiuit, dissimulans se in Hungariam intraturum, sed simulans cum Aba concordare. Tunc nuntii Aba regis repetebant incessanter a Cesare Hungaros qui ad Cesarem fugerunt, conquerentes ac dicentes predones et latrones ipsos esse, querreque [5]) inter Cesarem et Hungaros precipuos intentores [6]), ideoque huiusmodi iniquitatis artifices in manus Abe regis tradi oportere. Quod facturum se Cesar promisit ullo modo. Concitato igitur cursu inuasit fines Hungarie intrans per Suprunium et cum uellet in Bohut [7]) pertransire non poterat propter aquas. Hungari ergo qui erant cum Cesare et Petro rege duxerunt Cesaris exercitum sursum iuxta fluuium Rebche et utraque flumina tota nocte equitando orto sole facili uado transierunt. Occurrit autem ei rex Aba in Menfeu cum multitudine armatorum, nimis presumens de uictoria, quia Bauari quidam nuntiauerant ei Cesarem cum paucis introisse. Et ut dicitur Aba rex uictoriam habuisset, nisi quia Hungari quidam

5) *Guerreque*, querere.
6) *Intentores*, incentores.
7) *Bohut*, Bobut.

www.dacoromanica.ro

amicitiam Petro reseruantes, super terram sua uexilla proiecissent et fugissent. Commisso igitur prelio diu et acriter, tandem Cesar diuino fretus adminiculo uictoriam est adeptus. Aba uero rex fugiit uersus Tizam et in uilla quadam in scrobe ueteri ab Hungaris quibus regnans nocuerat iugulatur, et iuxta quamdam ecclesiam sepelitur. Post aliquot autem annos, cum esset effossum corpus eius de sepulcro, sudarium ac ipsius uestimenta inuenerunt incorrupta, et loca uulnerum resanata, sepelieruntque tandem corpus eius in proprio monasterio. Ex Teutonicis etenim in illo prelio sine numero ceciderunt. Unde idem locus ubi prelium est commissum eorum lingua usque hodie Florum paiur est uocatus, et Weznemut nostra lingua.

CAPUT TERTIUM.

HISTORIA REGUM A PETRO RESTITUTO, AD OBITUM ANDREAE I.

§ 1. *Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbatur a. 1047.*

Cesar uero obtenta uictoria descendit Albam ciuitatem, ubi Petro restituit regnum, et sic tandem reuersus est Ratisponam. Rege ergo Petro et Hungaris qui eum in regnum reduxerant uires et potentiam resumentibus, ceperunt esse insolentes. Qua de causa omnes Hungari sollicite intendebant, qualiter amoto Petro filios Zar Ladislai reducere potuissent. Dum autem ista ita fierent, Andreas, Bela et Lewenta [1]) de Boemia in Poloniam transeuntes, a Misca Polonorum duce amicabiliter sunt recepti ; ubi Bela Pomeranie ducem duello deuincens, filia Miske sibi datur in uxorem. Quod Andreas et Lewenta egre ferentes, ne ipsius nomine uiuerent in Polonia in Rutheniam transierunt. Et dum ibi a duce Lodomerie propter Petrum regem suscepti non fuissent, ad terram uadunt Comanorum. Qui cum eos perimere cogitarent credentes ipsos exploratores regni sui, tandem per captiuum Hungarorum recogniti optime deinceps pertractantur. Interea uero Petrus rex Hungaros priori grauamine cepit molestare. Tunc in Chenad omnes in unum conuenerunt, consilioque habito communiter pro filiis Zar-Ladislai transmittunt, unde [2]) ad regnum remearent.

1) *Lewenta*, Luenta.
2) *Unde*, ut.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt.*

Qui cum in Pest aduenissent absconse sicut poterant, statim in curia Petri regis una nocte in equis uelocibus per nuntios trium fratrum proclamatur: Quod omnes Teutonici et Latini ubicunque inuenti perimantur, et resumatur ritus paganismus. Mane ergo facto sciscitatus Petrus facti causam, pro certo recognouit ipsos esse in Hungaria. Et licet immenso dolore tactus esset, se letum demonstrabat. Tunc clam mittens suos nuntios ut Albam occuparent, reuelato consilio Hungari per omnia loca incipiunt rebellare, occidentes uno tempore Teutonicos et Latinos, mulieribus quoque infantibus et sacerdotibus, qui per Petrum fuerant prepositi plebani et abbates, non parcentes. Et cum in Albam nequisset introire, arrepta fuga init [1]) uersus Musun, ubi exercitus uenisse contra eum perhibetur, indeque declinans equitauit festinanter uersus Albam. Ciues etenim demandauerant, quod rediret, et ciuitatem sibi darent. Cum uero in quamdam uillam circa Albam peruenisset, subito exercitus ipsum circumdedit, ubi captiuatus oculi eruuntur, licetque superuiueret in merore animi finiens uitam suam, Quinque Ecclessis subterratur, quam fundasse perhibetur.

§ 3. *Andreas I in regem consecratur, a. 1047, + 1061.*

Tunc tres fratres Albensem ingressi ciuitatem, ab omnibus episcopis nobilibus omnique populo cum summa laude sunt susceptі. Et Andreas euo potior in regni solium sublimatur. Quidam autem istos fratres ex duce Wazul progenitos asseuerant ex quadam uirgine de genere Tatun non de uero thoro oriundos et pro tali missitalia illos de Tatum nobilitatem inuenisse. Friuolum pro certo est et pessime enarratum. Abque hoc namque nobiles sunt et de Scitia oriundi, quia isti sunt filii Zar-Ladislai.

§ 4. *B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus a. 1047.*

Gerardus ergo episcopus de Chanad in istis casibus in Pest per Hungaros de monte submissus in biga, martyrio coronatur, qui monachus prius fuerat de Rosacensi abbatia, que est de territorio

1) *Init*, ivit.

www.dacoromanica.ro

Aquilegie. Deinde Pannoniam ingressus in Beel fuit diutius Heremita.

§ 5. *Bella Andreae.*

Cum igitur Andreas diadema regni suscepisset, cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse, quos superans debellando tribus annis fecisse dicitur censuales. Propter quod Henricus imperator descendens usque Bodoct V mensibus Albam obsedit ciuitatem, ubi tandem sic uiribus et potentia dicitur defecisse, ut ipsius Teutonici et Latini in suis tentoriis noctis tempore se uiuos sepelirent. Nam Hungari in obscuris in eorum castra descendentes, eos crudeliter sagittis enecabant. Tandem uero Cesar ille ductus penitentia a rege Andrea et Hungaris ueniam cepit postulare, quod omnia [1]) dimitteret in Hungaria preter equos, faceretque iusiurandum, ut deinceps nec ipse, nec ipsius successores contra regnum Hungarie hostili manu in Hungariam introirent, nec etiam de Bodoct moueret interea suos pedes, donec Sophiam suam Salomoni regi, de Alamannia ductam traderet in uxorem, quam primitus filio regis Francie cum maximo dederat sacramento. Rex uero habito consilio misericorditer eidem dicitur indulsisse. Qui amoto suo castro primum descensum in monte Barsunus fecisse comprobatur. Quia uero fame ac siti defecerant, in eodem loco ex parte regis potus et cibus in maxima copia fuit ministratus. Indeque crapulati quamplurimi, cum Cesaris uigiles incautis obtutibus Hungaros uidissent hinc inde equitantes, in pactis fraudem interesse crediderunt, quod exercitui declarantes dixerunt, ut ad persequendum eos aduenisset [2]), et quamuis plures in feretis [3]) habentes purpurea lectisternia egritudine fatigati ducerentur, dimissis feretis et lectis purpureis equos ascenderunt, orto sole uillam Urs coniungentes. Et cum castellanus qui in porta erat cognouisset, quod gens armata per asperas et immeabiles indagines dimissa uia regia pertransiret, cum suis se armauit. Dumque transeuntem turmam a longe aspiciens tueretur, egroti qui dimissis feretis et lectisterniis in monte Barsunus in equis equitauerant, allocatis curribus per indagines transiebant. Quorum scutiferi ut retro uiderunt aciem castellani, derelictis curribus et dominis super currus,

1) *Omnia*, onera.
2) *Aduenisset*, aduenissent.
3) *Feretis*, faretris.

www.dacoromanica.ro

sicut melius potuerunt aufugerunt. Tunc rustici uenientes, currus auferendo, dominos in curru occiderunt, cadauera in aquis abiectantes. In quibus quidem egrotis, quidam milites, aliqui comites, nonnulli fuere et marchiones. Unde usque hodie in transitu ipso equorum ferramenta, gladii et plura his similia, aquis exsiccatis solent inueniri. Mons uero Barsunus propter lectisternia sic relicta, que fuere purpurea, de terricolis extitit nominatus.

§ 6. *Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061.*

Post mortem itaque sancti regis Stephani transacti sunt anni XI menses IV usque ad annum primum imperii Andree regis. Interea uero Petrus rex primo et secundo regnauit annis quinque et dimidio. Aba uero regnauit annis tribus. Andreas autem confectus senio anno imperii sui XII filium suum, Salomonem adhuc puerulum cum consensu fratris sui Bele et filiorum eiusdem Geiche et Ladislai regem constituit. Ipse autem obiit anno regni sui XV et in Tyhon monasterio proprio cum Dauid filio suo sepelitur.

CAPUT QUARTUM.

RES GESTAE A BELA I REGE USQUE STEPHANI V MORTEM, SEU AB A. 1061 AD A. 1272.

§ 1. *Bela I rex ab anno 1061 ad. a. 1063.*

Post hunc regnauit Benyn Bela. Quo regnante Hungari fidem derelinquunt et baptismum, anno [1]) in fide oberrantes, ut nec pagani nec catholici uiderentur. Postea tamen motu proprio fidei adheserunt. Iste enim omnia fora die sabbati esse uoluit pro emendo et uendendo, byzantiosque currere fecit per districtum regni sui, qui denariis argenteis multum paruis, scilicet XL cambi debuit. Unde usque hodie denarii XL numero aurum appellantur; non quod sint aurei, sed quia denarii XL argentei ualebant byzantium unum. Regnauit autem duobus annis, et in tertio migrauit ex hoc seculo, in suoque monasterio dicto Sceug Zard [2]) sepelitur. Hic enim caluus erat et colore brunus, propter quod suum monasterium diminutiue sicut erat ipse corpore dispositus, sic uocari iussit.

---

1) *Anno*, poate adeo.
2) *Sceug Zard*, Steugzard.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074.*

Tandem uero inter Salomonem Ladislaum et Geicham grauis discordia suscitatur, alumpni patrie inter se diuiduntur. Quidam enim Salomoni, aliqui Ladislao et Geiche adheserunt. Rex autem Salomon Cesarem suum socerum contra Ladislaum et Geicham per Nitriam cum exercitu maximo introducit. Qui Vaciam perueniens, Ladislai exercitu speculato, finxit se infirmum per Posonium in Austriam est reuersus, dimisso de Boemis et Noricis sufficienti auxilio Salomoni. Tunc Cesare retrogresso prelium in Munorod [1]) inter ipsos est commissum. Et quid ultra? Salomon deuincitur, prostrantur Teutonici et Boemi. Et dum se suosque deuictos cognouisset fugam iniit. Danubium in Scigetfeu pertransiens inde in Musunium se collegit. In prelio autem Munorodino non solum Teutonici aut Boemi ceciderunt, sed etiam maior pars de militia regni periit. Salomon ergo metuens fratres suos cum tota familia in Stiriam introiuit, ubi in Agmund monasterio familia sua derelicta, in Musunium est reuersus, uolens colligere exercitum iterato. Sed cum de die in diem deficeret illorumque processus reciperet felicia incrementa, confusus rediit ad Cesarem adiutorium petiturus. Et licet pro militia solidanda affluentem pecuniam tradidisset, Teutonici ob timoren Hungarorum recipere noluerunt. Unde spe omni destitutus rediit in Agmund ad reginam, cum qua dies aliquos cohabitans in ueste monachali deinde Albam uenit. Et cum Ladislaus frater eius in porticu ecclesie Beate [2]) uirginis manibus propriis pauperibus eleemosynam erogaret, ipse ibi inter eos dicitur accepisse. Quem mox cognouit Ladislaus ut inspexit. Reuersus autem Ladislaus a distributione eleemosyne inquiri fecit diligenter, non quod ei nocuisset. Sed ille malum presumens ab eodem, secessit inde uersus mare Adriaticum, ubi in ciuitate Pola usque mortem in summa paupertate in penitentia finiens uitam suam, in qua et iacet tumulatus, nunquam rediens ad uxorem usque mortem. Regina uero Sophia uxor eius in maxima castitate perseuerans nunciis frequentibus maritum uisitabat, mittens ei expensam ut habere poterat, inuitando nichilominus, quod eam uidere dignaretur usque mortem. Qui quamuis in corde habuisset, ob nimiam egestatem tactus uerecundia, ire recusauit. Quem cum de medio sublatum cognouisset, licet multi principes de Germania

1) *Munorod*, Munorad.
2) *Beate*, beatissime.

www.dacoromanica.ro

eibi copulari matrimonialiter uoluissent, spretis omnibus, que habebat secularia faciens uenumdari, egenis est largita. Ipsa uero monialis effecta, arctissimam uitam deducendo migrauit ad Dominum, et in prefato monasterio tumulata, sicut sancta ueneratur.

§ 3. *Geysa I rex ab a. 1074 ad. a 1077.*

Post Salomonem uero regnauit Geicha annis tribus, et mortuus est. Vacie quam fundasse dicitur, tumulatur [1]).

§ 4. *S. Ladislaus rex, ab .a. 1077 ad a. 1095.*

Post Geicham uero regnauit Ladislaus XXX annis et tribus mensibus. In Warod [2]) requiescit. Istius igitur temporibus in Septem castris in monte qui Kyrioleis dicitur, Bessi Hungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugientes coniunguntur, et per eundem Ladislaum regem ac Hungaros taliter superantur, ut nec unus ex ipsis fertur remansisse.

§ 5. *Colomanus rex, ab a. 1095 ad a. 1114*

Ladislao autem migrato regnauit post eum filius Geiche regis Kalomannus [3]) annix X et octo, cuius corpus iacet Albe. Hic quidem presul erat et exinde translatus in regem coronatur. Qunwes [4]) enim Kalman est uocatus, cum libros habebat, in quibus ut episcopus legebat suas horas. Iste quoque in regnum Dalmatie misso exercitu occidi fecit regem Petrum, qui Hungaris, in montibus qui Kozd dicuntur occurrens, est deuictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Patur [5]) Gozdia nominantur. Sedes enim huius regis in Teneu erat ciuitate. Hoc ergo facto, et regno Dalmatie conquistato [6]) galeas naues et teritas cum Venetis solidauit, mittens cum eis exercitum Hungarorum in Apuliam, ubi Monopolim et Brundisium ciuitates occuparunt, ciuibus quibusdam fidem Venetis obseruantibus. Cumque easdem ciuitates

1) *Tumulatur*, tumulatus.
2) *Warod*, Varad.
3) *Kalomannus*, Kolomanus.
4) *Qunwes*, Qunuves.
5) *Patur*, Petur.
6) *Conquistato*, conquestrato.

www.dacoromanica.ro

ad tenendum Venetis reliquissent concitatis cursibus planum Apulie in quibusdam locis deuastantes tribus mensibus in ea permansere. Tandemque ad naues redeuntes per mare in Dalmatiam reuertuntur capitaneo Hungaro et regis Hungarie banerio ibidem cum Venetis derelictis. Quas quidem ciuitates Guillelmus iunior rex Sicilie per auxilium Pisanorum cum magnis sumptibus post modum uix rehabuit

§ 6. *Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141.*

Post Kalomannum uero regnauit Bela annis IX, duobus mensibus. Alba tumulatur.

§ 7. *Geysa II rex, ab a. 1141 ad a. 1161.*

Post Belam autem regnauit Geicha XX annis. Tandem moritur et Albe sepelitur.

§ 8. *Stephanus III rex successit a. 1161. Regnum per patruos occupatum a. 1162 recuperauit, sublatus a. 1173.*

Post hunc regnauit Stephanus annis undecim, mensibus nouem. Quo quidem imperante Ladislaus dux sibi usurpat regnum et coronam anno medio. Albe sepelitur.

Post istum Stephanum [1]) frater suus coronam usurpat mensibus V et diebus V, tandemque deuincitur. In quo prelio plures regni nobiles occiduntur. Idem uero de regno expulsus, demum uenit in Zemin, ubi et finiuit uitam suam. Albe requiescit.

§ 9. *Bela III rex, ab a. 1174, ad a. 1196*

Sed post hunc regnauit Bela Grecus, quem Becha et Gregor apud imperatorem Grecorum diutius tenuerunt. Hic quidem fures et latrones persecutus est, petitionibusque loqui traxit originem, ut Romana habet curia et imperii. Albe iacet tumulatus.

§ 10. *Emericus rex a. 1096 ad a. 1204.*

Post Belam uero regnauit Emiricus [2]) filius eius.

1) *Stephanum* în loc de Stephanus.
2) *Emiricus*, Emericus.

www.dacoromanica.ro

§ 11. *Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235*

Sed post hunc regnauit Andreas rex potens et illustris. Iste etiam terram sanctam uisitauit, ubi per omnes principes christianorum capitaneus ordinatur, et exercitum Soldani Babilonie cum Hungaris et Zaculis effugauit et honore multiplici cum gente sua per Assyrios et alias nationes preuenitur. Indeque cum summa gloria reuertitur in Hungariam.

§ 12. *Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270.*

Post hunc autem regnauit Bela filius eius, apud Fratres Minores Strigonii tumulatur. Istius quidem in diebus Mongli siue Tartari de tribus partibus regni in Hungariam adeunt, cum quinquies centenis milibus armatorum, habentes adhuc centuriones et decuriones ad milia XL. Quibus in Soio rex prefatus conueniens *a Mongalis* [1]) deuincitur anno Domini MCCXLI. Ubi fere tota regni militia est deleta,ipso Bela coram eis ad mare fugiente. Quo quidem de mari reuertente per ducem Fridericum de Austria bello impetitur. Quem ante Ciuitatem Nouam Hungari cum lancea in maxilla transfixum peremerunt.

§ 13. *Stephanus V rex, ab a. 1270 ad a. 1272.*

Postea uero regnauit Stephanus filius eius, qui Boemie regem nomine Otacarum ante fluuium Rebeha [2]) contra eum uenientem, cum Boemis uidelicet Australibus Stiriensibus Brandeburgensibus [3]) et ceteris mixtis gentibus expulit uirtuose. Iste etiam civitatem Budum [4]) suo dominio subiugauit, dominumque Bulgarorum eo uiuente sibi compulit obedire. Migrans tandem ex hoc seculo et in insula uocata Beate [5]) uirginis in cenobio monialium requiescit tumulatus.

---

1) *Mongalis*, Monglis.
2) *Rebeha*, Rebcha.
3) *Brandeburgensibus*, Brandburgensibus.
4) *Budum*, Budun.
5) *Beate*, beatissime.

www.dacoromanica.ro

CAPUT QUINTUM

NARRATIO RERUM PER LADISAUM CUNUM AB A. 1272 AD A. 1282 GESTARUM.

§ 1. *Ladislaus III rex ab a. 1272, ad a. 1290, eius bellum cum Ottocaro a. 1278 gestum.*

Post hunc regnat Ladislaus tertius filius eius. Hic enim puerulus in regni solium Domino disponente coronatur. Istius ergo diebus rex Otacarus [1]) Boemorum, qui de iure imperii plura sibi usurpauerat de facto et iniuste, unde uiros [2]) resumserat ac potentiam inauditam, in confiniis Hungarie lacerauerat in diuersis locis maximam portionem, pro qua ex ipso eius genitor nondum receperat dignam vindicte ultionem, eo quod preuentus esset morte insperata. Sed cum inter ista Alamannie[3]) principes Rudolphum comitem de Habusburc in curia Francuurtensi in regem sibi prefecissent, ut imperii iura que erant occupata deberet reuocare, ipse tamquam pheudorum imperialium redintegrator, in Austriam que fuerat per Otacarum inuasa et possessa primitus introiuit. Quo quidem Vienne diutius residente, ac iura sua de Boemis requirente rex Boemicus contra eum tam immensum commouit exercitum ac perualidum [4]) quod propriis uiribus Alamannie princeps ei resistere dubitaret. Propter quod ergo Hungarie regem magnificum tamquam filium sancte ecclesie catholice sibi postulauit humiliter in auxilium, perpetua amicitia seipsum eapropter eidem obligando. Adiiciens insuper, ut in eo quoque sancte ecclesie Romane summum servitium exhibere uideretur. Ipse uero auxilio simili quocumque [5]) a rege Hungarie foret requisitus, deberet subuenire. Quia uero Ladislaus Hungarorum rex in corde et animo occultabat Otacari presumptionem temerariam contra patrem et ipsum attemptatam, eo quod tener esset uiribus corporis et etate, petitioni principis Alamannie satisfacturum se disposuit.

Egressus ergo de Albensi ciuitate uelut Martis filius, cuius quidem constellatio conceptioni natiuitatique [6]) eius die in audacia et

---

1) *Otacarus*, Otocarus.
2) *Viros*, vires.
3) *Alamannie*, Alemannie.
4) *Perualidum*, prealidum.
5) *Quocunque*, quandocunque.
6) *Natiuitatique* nativitatisque.

www.dacoromanica.ro

ceteris uirtutibus naturalibus uim et incrementum subministrat, in uirtute Altissimi et proauorum suorum, scilicet S. Stephani, Emerici atque Ladislai regum ac sanctorum uotiuus presumens confidensque suffragiis, erecto banerio regie maiestatis Rudolphum in Marhec coniunxit cum exercitu, qui ipsius aduentum et auxilium sicut dei exoptabat [1]). Sed quoniam gens Rudolphi in motu grauis erat propter arma grauiora, nimisque timorata ad resistendum tam ualide multitudini, ut Otacarus conducere ferebatur, pro eo contra ire et moueri dubitabat. Hoc autem Ladislao rege uiso et percepto Otacaro ad prelium properanti ac parato, circa castrum Stilfrid prope fluuium Morowe adpropinquat. Boemicum exercitum conuallando circumquaque, quorum quidem equos, et etiam semetipsos sagittis Hungari et Comani regis sic infestant uulnerando, quod Milot militie sue princeps, in quo copia exercitus presertim confidebat, sustinere non ualens Hungarorum impetum et sagittas, cum suis fugam dedit, et post ipsum Poloni conducticii, dissoluto exercitu fugerent cum Boemis. Comanis uero inter ista prelia, honera et arnesia Boemorum regis, suique exercitus sustollentibus dissipando. In isto igitur prelio, rex Otacarus dispersa mente et confusa uagando in exercitu captus occiditur. Filius uero eius Dux Nicolaus in Hungariam deducitur captiuatus, cum aliis captiuis baronibus, comitibus et militibus sine numero. Mortuorum autem numerum in prefato prelio potuisset estimare sola diuina sapientia. Rudolphus ergo Teutonie rex atque Romanorum cum suis stabat, inspiciendo que fiebant. Facta igitur hac uictoria rex Germanicus Ladislao regi egit gratias, quod per eum Austria et Stiria sibi fuit restituta illo die. Et sic Ladislaus rex Hungarie rediit cum uictoria rege Alamannico in Austria remanente. Hec est enim Ladislai regis uictoria primicia [2]), quam diuina clemencia ei tribuit in etate adolescentie constituto. In quo quidem exercitu ipso die comes Renoldus filius Renoldi banerium regis tenuit uiriliter et potenter de genere Bastech oriundus, adstantes domino regi fratres eiusdem Andreas, Salomon, Ladislaus et alii regni Hungarie nobiles, sicut stelle celi absque numero. Ut ergo in memoriam redeat regis Ladislai tam gloriosa triumphalisque uictoria, in opprobrium sempiternumque dedecus Boemorum, Polonorum, Morauorumque, scuta et uexilla in Albensi ecclesia, sede regni ac solio in pariete suspensa in eternum perseuerant.

---

1) *Exoptabat*, expectabat.

2) *Primicia*, primitima.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis.*

Aliud quoque miraculosum prelium Ladislaus rex adulescens habuit cum Comanis, quod prelio precedenti comparatur. Igitur cum Comani per regem Belam pie memorie auum regis in Hungariam primo introducti ,ut arena postmodum succreuissent ,et ipsi regi Bele ipsos dispergere in animo peruenisset per prouincias, et nunquam id facere presumpsisset, in regno emergere lesionem sperans per eosdem. Hoc ipsum igitur rex Stephanus pater eius bone memorie de ipsis cogitasse, et propter cautelam memoratam retraxisse suum uelle. Ladislaus uero rex illustris, animosus ac magniuolus perfidiam contra eum cognoscens inter eos fabricari, taliter processit contra ipsos bellaturus, ut in prelio ipso acriter debellati, plurimi intercepti [1]), quidam uero ex ipsis relictis uxoribus, pueris et rebus omnibus ad populos barbaros fugierunt. Nonnulli etiam qui sunt residui, regiis preceptis in tantum sunt subiecti, quod corde tremulo uix uidere audent uultum regis. In hoc ergo prelio occiditur Oliuernus [2]) filius Pata per Comanos de genere Aba, Andreas frater Laurentii filius comitis Nicolai de Wigman, Ladislaus filius comitis Ponyth de Miscouch, et Demetrius filius parui Michaelis de genere Kusd perimuntur.

APPENDIX

CAPUT PRIMUM

DE NOBILIBUS ADUENIS.

§ 1. *Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam ducem confluxerunt.*

Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat, quam generationes centum et octo, uidendum est, unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina uel de Alamannia, uel de aliis regionibus descenderunt. Dux namque Geicha de genere Turul, cui pre ceteris Hungaris oraculum profluisse [3]) de superius [4]) dicitur, ut reciperet fidem catholicam et baptismum, quia manus gestabat san-

1) *Intercepti*, interfecti.
2) *Olivernus*, Oliverius.
3) *Profluisse*, profluxisse.
4) *Superius*, supernis.

www.dacoromanica.ro

guine humano madatas [1]), nec erat idoneus ad fidem conuertere tantam gentem, licet ipse domusque eius per sanctum Adalbertum baptismi gratiam recepisset, tamen ei de celesti throno uerbum uenit, quod a tali resileret [2]) cogitatu, quod hec omnia facienda sancto Stephano ex ipso nascituro altissimi clementia ordinarat. Unde hoc audito id quod potuit et debuit circa conuersationem sue gentis secundum ordinationem S. Adalberti Pragensis scilicet episcopi facere non omisit. Misit itaque suos nuntios in christianam regionem suum desiderium omnibus diuulgando. Quapropter hoc audito, multi comites milites et nobiles ex terris christianorum ad eum accesserunt. Quidam enim ex eis amore Dei, ut ipsum ducem contra paganos, qui fidem non acciperent, adiuuarent, et alii quod de ipsis paganis et persecutoribus [3]) ipsorum essent liberati. Nam gens ipsa sub paganismo constituta crudelis persecutio fuerat christianis.

§ 2. *Quos inter comes Tiboldus de Bamberg.*

Tunc eo tempore ad ducem Geicham uenit comes Tiboldus de Fanberg, qui Graun [4]) Tibold est uocatus. Unde de eadem progenie Graun quidam usque hodie simpliciter nominantur. Ex isto illi de Bobocha orti deriuantur. Isti etenim sunt de Deuchunlant [5]).

§ 3. *Hunt et Pazman fratres orti ex Sueuia.*

Post hec uenit Hunt et Pazman duo fratres carnales, milites coridati orti de Sueuia. Hi enim passagium per Hungariam cum suis militibus facientes ultra mare ire intendebant. Qui detenti per ducem Geicham, tandem sanctum regem Stephanum in flumine Goron Teutonico more gladio militari accinxerunt.

§ 4. *Vencellinus comes et Bauaria de Wasserburg.*

Postmodum intrat de Wasurburc comes Wecellinus. Hic Kupan ducem in Simigio interfecit. Istius generatio de Iaki dicti sunt.

---

1) *Madatas*, maculatas.
2) *Resileret*, resiliret.
3) *Persecutoribus*, persecutionibus.
4) *Graun*, Gravu.
5) *De Deuchunlant*, Vandeuchunlat.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Volferus et Hedricus fratres.*

Postea Wolfer cum Hedrico fratre suo introiuit de Viltonia cum XL militibus phaleratis. Huic datur mons Kiscen per descensum [1]), in quo castrum fieri facit ligneum, tandem et cenobium monachorum, in quo post mortem sepelitur. Ex isto namque Hedrici origo esse habet.

§ 6. *Comes Both de Lebyn.*

Post hunc introiuit Pot de Lebyn, qui nomine alio Ernistus est uocatus. Hic cum multis nobilibus [2]) adiit in Hungariam. De isto comitis Conradi de Altunburg [3]) origo esse habet.

§ 7. *Fratres Kelad et Guth.*

Sed postea tempore Petri regis Kelad et Guth intrant tres fratres ex genere Sueuorum de castello Stof sunt natiui.

§ 8. *Altman de Fridburg.*

Post illos Altmann intrat de Fridburc miles coridatus ex patria Turingorum, de isto illi de Bolugi oriuntur.

§ 9. *Oliuerius et Ratoldus.*

Post hos intrant Oliuerius et Ratoldus tempore regis Kalomanni de regno Apulorum. De Caserta ortum habent.

§ 10. *Sambokii origine Galli.*

Illi uero de Sambuk [1]) de comitibus Campanie ex Francia oriuntur.

---

1) *Per descensum*, pro descensu.
2) *Nobilibus*, militibus.
3. *Altunburg*, Altenburg.
4) *Sambuk*, Sumbuk.

www.dacoromanica.ro

§ 11. *Betse et Gregorius de Cornis.*

Betse [1]) uero et Gregory similiter de Francia generatio oritur, ex cognatione Guilielmi dicti Cornes.

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Buzad autem generatio de Mesn originem trahit, nobiles de districtu Wurburc.

§ 13. *Hermannus de Nurimberg.*

Hermanni siquidem generatio ex Nuremberc oritur, satis sunt nobiles cum regina Kisla intrauerunt.

§ 14. *Raduan et Bagath Bohemi.*

Sed illi qui Roduan et Bagath [2]) nominantur eorum generatio de Boemia ortum habet.

§ 15. *Ludanii aeque Bohemi.*

Similiter et illorum, qui de Lodan sunt uocati.

§ 16. *Comites Simon et Michaël Hispani.*

Comitum uero Simonis et fratris eius Michaelis generatio qui Mertinsdorfarii nominantur, diebus regis Emirici filii Bele tertii cum regina Constantia filia regis Aragonie, que uxor fuerat [3]) regis Emirici honestis secum militibus et familia decentissima introductis, in Hungariam pomposissime introiuit. Quia cum eorum generatio cum quodam magno comite pro iustis et certis causis continuo dimicaret, tandem contra ipsum comitem exercitum congregans fertur dimicasse. Ubi prefatus magnus comes per Simonem patrem scilicet comitis Simonis et comitis Michaelis, ac Bertramum patruelem ipsorum captiuatus iugulatur. Simon uero et Bertramus inimicitiam pe-

1) *Betse*, Becse.
2) *Bagath*, Bakath.
3) *Fuerat*, erat.

www.dacoromanica.ro

rinde contrahentes cum regina memorata primi adeunt in Pannoniam. Quorum quidem ingenuitatem experiens rex Emiricus letanter excepit, latisque et amplis pheudis in diuersis Hungarie partibus noscitur inuestisse. Quia uero generatio, sepe dicta in regno Ispanie plura castra possidet, unum tament ex illis existit capitale, quod Boiot nominatur, unde prefati comites et eorum precessores primum descensum circa Nergedsceg Boiot uocauerunt. Generatio quoque eorundem in scuto aquilam ferre solet, quam alii milites comites in Ispania deferre non presumunt. Eapropter quidem, quod exercitum Soldani de Tunisio ,qui Maioricam et Minoricam insulas per naues intrando et classes occupauerant, ceteris militibus regis Arragonie deficientibus eorum generatio fertur expulisse. Unde regis [1]) et communitatis militie decreto est statutum, quod priori signo, quod fuerat totum rubeum [2]), sine aliqua expressa figura in aquilam mutaretur. Adduxerat etiam regina Constantia cum ea sororem comitis Simonis et Bertrammi nomine Totam , tam formosam et pulcerrimam, quod eo tempore uix in mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virgini Benedictus dux Conradi filus, cum uilla Meretinsdorf [3]) pro dotibus ex parte Emirici regis et regine Constantie est coniunctus.

§ 17. *Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt.*

Temporibus insuper Stephani regis tertii introiuit in Hungariam quidam miles Gotfridus nominatus, de Mesnensi regione, a quo egreditur generatio Philippi Ladislai et Gregorii filiorum Kelad. Hic namque Gotfridus cum esset ingenuus, filius scilicet comitis Hersfeldensis in curia Francuurtensi ubi Cesar eligi debuit, seditione commota Lantgrauium de Turingia dicitur occidisse, et inde per fugam euadens ad regem Stephanum peruenit fugitans [4]) a quo etiam repetitur per suos inimicos [5]). Cumque rex Stephanus inimicis suis ipsum non traderet, in Alamannia contra eum proscriptionis sententia promulgatur, et sic remanet inuitus in Hungaria. Quem quidem postmodum aduersus ducem de Bozna cum exercitu rex transmittit, quo deuicto ad regem reuersus cum favore de cetero pertractatur.

---

1) *Regis*, regni.
2) *Rubeum*, rubrum.
3) *Meretinsdorf*, Mertinsdorff.
4) *Fugitans*, fugitivus.
5) *Inimicos*, nuncios.

www.dacoromanica.ro

§ 18. *Myurk, Venceslaus et Iacobus fratres Morauii.*

Myurk etiam de Chakan cum Wenceslao et Iacobo fratribus suis, de ducibus Morauie habentes originem, regni Hungarie noui sunt incole, affinitate Bele regi quarto coniunguntur.

§ 19. *Hospites alii.*

Intrauerunt quoque temporibus tam ducis Geiche quam aliorum regum Boemi Poloni Greci Bessi Armeni, et fere ex omni extera natione que sub celo est, qui seruientes regibus uel ceteris regni dominis ex ipsis pheuda aquirendo, nobilitatem processu temporis sunt adepti. Quorum nomina comprehendere estimaui in presenti libro honerosa.

CAPUT SECUNDUM

DE UDUORNICIS, CASTRENSIBUS, CONDITIONARIIS, LIBERTINIS ET MANCIPIIS.

§ 1. *Seruorum apud Hungaros origines.*

Sed quoniam quosdam mouet quid sint udwornici, castrenses, alii conditionarii, libertini et mancipia, quibus fere Hungaria est repleta, et unde esse habeant, presenti opusculo apponere dignum duxi. Factum est quod cum Hungari possessa Pannonia christianos et paganos more gentium quosdam captiuos occiderent resistentes, aliquos ex captiuis uirtuosos ad prelium deducentes secum, aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam uero diuersis seruitiis mancipando in proprietatem circa sua tabernacula solerent conseruare. iidem captiui ex fructu animalium et preda sola habebant uitam suam ut Comani. Mox uero ut fidem receperunt et baptismum, Romana ecclesia Christo cognito duci Geiche et sancto regi Stephano dedisse dicitur firmiter in mandatis, ut spolia non committerent, captiuos christianos deinceps relinquerent pristine libertati, cum multi nobiles inter captiuos habeantur. Quia uero regnum erat amplissimum et gentibus uacuatum, nec etiam communitas tota in hoc Apostolico assensum tribuebat, dispensatum est postmodum per papam in hunc modum: quod captiui terras colerent ,et ex terre fructibus uiuerent prout alii christiani. Ideoque cap-

www.dacoromanica.ro

tiui terras non habentes propria uoluntate censum dare susceperunt, qualem domini tribuerunt.

§ 2 *Serui, quos in Curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici.*

Processu autem temporis fide roborata, potiores regni uiuere uolentes otiose, habentesque captiuos sine numero, non dimiserunt eos abire liberos, ut uolebat Apostolicus, sed curie sue famulantes ordinarunt ex eisdem, quos patrio nomine udwornicos uocauerunt. Hoc enim obsequium licet eo tempore de suis captiuis plures regni nobiles habuissent, Kalomanni diebus filii regis Geiche extitit reprobatum. Voluit tantummodo huiusmodi seruitia de captiuis suis ipse solus obtinere, et prelatos, quibus largitus erat de captiuis suis. Et ne communitas nobilium reprobationem huius modi graue ferret Palatino regni qui pro utilitate nobilium preficitur, rex suos udwornicos uti dedit.

§ 3. *E conuenis alii fuere Castrenses.*

Sed quia Hungari noui christiani graue habebant huius [1]) fidei eo quod disuescere de spoliis eos oportebat, graues labores et honera suis captiuis imponebant, quod displicens prelatis, Apostolico super his sunt locuti. Audiens uero Apostolicus clamorem prelatorum, scrutata uia laudabili sancti regis Stephani de nunciis qui aderant, in talem uocem fertur prorupisse: Ego, inquit, sum Apostolicus, ille autem uerus apostolicus. Unde et ecclesias regni sui eius committo arbitrio ordinare, captiuos per eundem redemptos ei tantummodo possidere. Propter quod omnes redemit quos potuit, ab Hungaris, inuenire, preter illos, quos regni nobiles ecclesiis dimiserant possidere. Ex quibus quidem ordinauit seruire suis castris obsequio leuiori.

§ 4. *Alii Iobbagiones Castrorum.*

Iobagiones uero castri sunt pauperes nobiles, qui ad regem uenientes terram eis tribuit de castri terris, ut pheuda castri et castrum guerre tempore custodirent.

1) *Huius*, onus.

www.dacoromanica.ro

§ 5. *Alii conditionarii.*

Alii uero conditionarii ex eisdem captiuis disponuntur, quos tandem Kalomannus [1]) rex ad tantas maneries uariauit.

§ 6. *Item libertini.*

Statutum etiam extitit per sanctum regem Stephanum, quod conditionarius, si se uellet redimere, centum byzantiis redimeret se et domum. Si uero esset sine coniuge et familia, personam suam XXIV byzantiis, uel seruitio tantumdem compensante [2]). Inuiti enim Hungari captiuos suos regi redimere permiserunt, Compulsi quidem sunt per sanctum regem Stephanum ac prelatos.

§ 7. *Denique mancipia.*

Ex illis captiuis hic scribitur et tractatur solummodo, quia ex gente christiana fuere captiuati; de illis autem, qui de populo erant barbaro papa [3]) nichil dicit. Uult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Unde illi captiui uheg nominantur. Hos enim unicuique Hungaro dimisit ecclesia possidere et tenere.

1) *Kalomannus*, Kolomanus.
2) *Compensante*, competente.
3) *Papa*, propterea.

www.dacoromanica.ro

PROLOGUL LA ISPRĂVILE ŞI FAPTELE UNGURILOR

Prea puternicului şi neînvisului domn Ladislau al III-lea, prea glorios rege al Ungariei, aceluia a cărui frumuseţe o admiră soarele şi luna, închinare din partea magistrului Simon de Keza, clericul lui credincios.

De oarece doriţi cu totdinadinsul să cunoaşteţi faptele Ungurilor şi fiindcă eu le cunosc pe acestea temeinic, am căutat să strâng într'un singur volum istoria acestei naţiuni, istorie ce se găseşte împrăştiată şi răspândită prin diferitele cărţi, din Italia, Franţa şi Germania. Nu voiu imita însă pe Orosius [1]) care, părtinind pe împăratul Otto, cel căruia Ungurii i-au pricinuit mai multe neajunsuri, a plăsmuit în cărţile sale minciuna că Ungurii s'au născut din împreunarea cu demonii. Căci el a scris că Filimer, fiul marelui Aldaricus, regele Goţilor, când a pornit cu războiu împotriva Scitiei, se zice că ar fi luat cu sine în oastea sa mai multe femei cari după nume ce chemau Baltrame [2]). Acestea, fiindcă ar fi fost spre nenorocirea soldaţilor pe cari, pe cei mai mulţi, îi stânjeneau prin desmierdările lor dela îndeletnicirile militare, din porunca regelui se spune că ar fi fost gonite din intimitatea oştirii. Atunci ele rătăcind prin pustietăţi s'au oprit, în cele din urmă, pe ţărmii mării Meotide şi aci rămânând mai multă vreme, lipsite de mângăerile bărbaţilor, se zice, după spusa lui Orosius că ar fi venit nişte demoni să se culce cu ele şi că ar fi avut contact cu acestea. Din această unire a lor, el spune că s'ar fi născut Ungurii [3]). Dar, că afirmaţiunea lui este evident cu ttoul falsă, rezultă mai întâiu

---

1. *Orosius*, citat de Jordanes, *Getica*, cap. 24, este utilizat indirect de Simon de Keza. Cf. Gotfredus din Viterbo, *Pantheon* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 183.

2. *Baltrame*, numite de Jordanes. *ibidem:* Aliorumnae.

3. *Ungurii*. După Iordanes *ibidem*, Ungurii, adecă Hunii îşi trag originea din aceste femei.

www.dacoromanica.ro

din textul evangheliei: că spiritele nu au nici carne nici oase şi că ce este din carne, carne este şi ce este din spirit, spirit este. Se vede de altfel că el a vorbit împotriva firii lucrurilor şi cu totul în contra adevărului, afirmând că spiritele pot să procreeze, ele cari n'au posibilitatea şi rolul de a procrea, ne fiind în stare să producă forme embrionale. De aceea, este evident că şi Ungurii, ca şi toate celelalte popoare din lume, şi-au luat originea din bărbat şi femee. Şi, de aşi-derea, el nesocoteşte adevărul, atunci când pare a-şi aminti numai despre războaiele nenorocite ale Ungurilor şi când trece subt tăcere pe cele norocoase ale lor, fapt ce denotă în mod evident o ură pe faţă. De aceea, eu voind să expun adevărul, voiu înşira atât succesele cât şi nesuccesele lor, şi voiu descrie, în acelaş timp, şi originea acestui popor, unde au locuit ei şi câte ţări au cucerit şi de câte ori şi-au schimbat sălaşurile. Dar, numai cu ajutorul şi sprijinul aceluia care este Creatorul tuturor lucrurilor câte se găsesc subt bolta cerească şi al acelora cari după creiarea lor se bucură încă de vieaţă, şi care, în acelaşi timp, este Mântuitorul lor, a căruia cinste şi glorie să fie în vecii vecilor. — *Sfârşitul prologului.*

INCEPUTUL FAPTELOR UNGURILOR

CARTEA I

FAPTELE UNGURILOR DELA ORIGINEA LOR PÂNĂ LA MOARTEA LUI ATTILA ŞI INTOARCEREA LOR DIN PANNONIA IN SCYTHIA.

CAP. I.

DESPRE ORIGINEA ŞI FAPTELE UNGURILOR PÂNĂ LA MIGRAŢIUNEA LOR IN SCYTHIA.

§ 1. *Introducerea în Cronica Ungurilor*

Diferiţii scriitori, ca Josephus [1]), Isidorus [2]), Orosius [3]), Gotfridus [4]) şi alţi mai mulţi, ale căror nume nu este nevoie să le mai

---

1. *Iosephus* Flavius, istoric evreu din sec. I d. Chr. a scris în greceşte mai multe cărţi despre Evrei.

2. *Isidorus* Hispalensis, episcop din Sevilla, sec. VII.

3. *Orosius*, istoric şi teolog din sec. V a scris o istorie în contra păgânilor.

4. *Gotfridus* din Viterbo, poet din sec. XII, ne-a lăsat mai multe poeme. Cf. *Izv. ist. Rom.* III, p. 7.

www.dacoromanica.ro

înşir aci, au descris în diferite chipuri şi moduri, odinioară şi acum de curând în deceniul al şaselea al secolului nostru, istoria pe baza vechiului testament. Eu însă mi-am început lucrarea într'o epocă în care dragostea de oameni se răcise, nedreptatea sporise şi carnea omenească era mai aplecată spre rău decât spre bine.

§ 2. *Urmaşii lui Noe zidesc, după potop, turnul lui Babel pe care Simon de Keza îl descrie după Iosephus Flavius.*

Când, mai de mult, după prăpădul potopului, a fost numicită toată omenirea în afară de Noe şi fiii săi, s'au născut, în urmă, din Sem, Kam şi Japhet, şaptezeci şi două de triburi. Din Sem 22, din Kam 33, iar din Japhet 17. Iar, în vreme ce aceste triburi, după spusa lui Iosephus, se foloseau de limba ovreiască, în primul an după deluviu [1]), gigantul Menrot, fiul lui Thana, de origine din seminţia lui Japhet, a început să construiască, împreună cu întreg neamul său, un turn, pentru ca întâmplându-se să se mai repete potopul să poată să scape de pedeapsa răzbunării prin refugiul în turn. Dar, judecata prea înaltă a misterului dumnezeesc, căreia nu poate să i se împotrivească mintea omului, până întru atâta le-a amestecat limbile şi le-a încurcat minţile că vecin cu vecin nu s'a mai putut înţelege şi, în sfârşit s'au împrăştiat în diferitele părţi ale pământului. Ei făcuseră în turnul amintit, după cum ne spune Iosephus, temple din aurul cel mai curat, palate clădite din pietre preţioase, columne de aur, pieţe pavate cu mosaic [2]) şi cu pietre de diferite colori. Turnul însuşi era în formă de pătrat, având dela un colţ până la celălalt 15.000 paşi în lungime şi tot atâţia în lăţime. Înălţimea lui nu era isprăvită, dar, după socoteala lor, trebuia să se ridice până la cercul lunar, pe care unda potopului nu-l atinsese. Iar grosimea fundaţiilor era de treisute de paşi care cu cât se ridica, se strâmtau, deoarece lărgimea inferioară susţinea greutatea din afară. Turnul era clădit între Nubia şi Egipt, iar rămăşiţele lui se văd până în ziua de astăzi de cei cari fac drumul dela Memfis [3]) spre Alexandria.

1) După alte cronici, *ducentesimo primo*, adecă în anul 201 după diluviu.
2) *Astracatas*, adecă *tesselatas*, pavată în mosaic.
3) *Memphis*, azi Cairo.

www.dacoromanica.ro

§ 3. *Nemroth, protopărintele Ungurilor intră în Persia, urmând să locuiască acolo, şi dă naştere fiilor săi Hunor şi Mogor, din cari îşi trag obârşia Ungurii.*

Lăsând la o parte digresiunile cari dau colorit materii pe care o tratăm, să ne întoarcem la gigantul Menroth care, după ce a început amestecul limbilor, a intrat în ţara Evilath, o regiune care pe vremea aceea se numea Persida şi aci, cu soţia sa Enea, a dat naştere la doi fii, anume Hunor şi Mogor, din cari se trag Hunii şi Ungurii. De oarece însă uriaşul Menroth se spune că a mai avut şi alte soţii, în afară de Enea, a născut cu acestea mai mulţi fii şi fiice pe lângă Hunor şi Mogor. Aceşti fii, precum şi urmaşii lor, locuesc în Persia, ei fiind de aceeaşi statură şi coloare ca şi Hunii, deosebindu-se de ei numai puţin, întocmai ca Saxonii de Turingi [1]). Dar, fiindcă Hunor şi Mogor erau primogeniţii lui Menroth, ei umblau în corturi separaţi de tatăl lor. Intr'una din zile s'a întâmplat însă ca ei să plece la vânat şi într'o pustietate să le iasă în cale o cerboaică [2]) pe care, urmărind-o să le fugă înainte spre bălţile Meotide. Aci, dispărându-le cu totul din ochi, deşi au căutat-o mai multă vreme, n'au mai putut-o afla. Iar, după ce au străbătut aceste bălţi, le-au găsit prielnice pentru hrana turmelor lor.

§ 4. *Fiii lui Nemroth se stabilesc în bălţile Meotide.*

Intorcându-se de aci la tatăl lor, acesta şi-a dat învoirea ca ei să intre cu toate lucrurile lor în bălţile Meotide spre a rămâne acolo. In adevăr, regiunea Meotidă este vecină cu patria lor Persia. Este înconjurată, în afară de un vad foarte mic, de mare şi e lipsită cu totul de râuri, dar are din belşug iarbă, păduri, pasări, peşti şi fiare sălbatice. Intrarea şi ieşirea deacolo este foarte anevoioasă. După ce ei au ajuns în bălţile Meotide, au rămas aci neîntrerupt cinci ani. In anul al şaselea însă, ieşind într'un loc deşert, găsiră, din întâmplare, stând în nişte corturi, fără de bărbaţi, pe soţiile şi copiii fiilor lui Belar, pe cari le-au luat, împreună cu lucrurile lor, şi le-au dus în fuga mare în bălţile Meotide. Dar, între tineri s'a întâmplat să fie prinse şi două fete de ale principelui Dula al Alanilor. Dintre

1) *Saxones et Turingi.* Simon de Keza ca străin de Ungaria îşi dedea seama de diferinţa dintre dialectele germane.

2) *Cerva.* Tradiţia cerboaicei o întâlnim la mai multe popoare.

www.dacoromanica.ro

acestea pe una a luat-o de soţie Hunor, pe cealaltă Mogor. Din aceste femei şi-au tras origina toţi Hunii şi toţi Ungurii. Şi, rămânând ei mai multă vreme în aceste bălţi, au început să se sporească într'un popor foarte puternic, pe care ţinutul n'a mai putut, cu vremea, nici să-i mai încapă, nici să-i mai hrănească.

§ 5. *Mărindu-li-se neamul în bălţile Meotide, ei trec în Scythia.*

De aceea, s'au hotărît în urmă să cerceteze Scitia şi după ce au cercetat regatul scitic [1]), au intrat în el cu copiii şi cu turmele lor, cu gândul de a rămânea pentru totdeauna în noua patrie. Iar după ce au pătruns în interiorul regatului, au găsit acolo ca locuitori pe Alpzuri şi pe Pruteni [2]) pe cari nimicindu-i şi gonindu-i ori ucizându-i, regatul lor până în ziua de astăzi se constată că îl stăpânesc ei în pace, deşi cam pe neplacul vecinilor lor. Ţara scitică este situată în Europa şi întinderea ei este spre răsărit; iar din spre miază noapte este închisă, dintr'o parte, de mare, din altă parte de munţii Rifei, la mare depărtare de zona toridă. Spre răsărit se mărgineşte cu Asia. In ea se găsesc şi două fluvii mari, unul numit Etul, celălalt Togora [3]). Popoarele ce s'au născut în această ţară sunt lipsite de energie, superstiţioase, dispreţuitoare de natură, date la pasiunea iubirii, se ţin de hoţii, fiind în general mai mult de culoare neagră de cât albă. Spre răsărit de Scitia este ţara Iorianilor, şi după ea Tarsia şi în sfârşit Mangalia, cu care se sfârşeşte Europa. Iar din spre miazăzi se găseşte poporul ecvatorial Corosmin [4]) şi chiar Ethiopia care se numeşte şi India Minoră. Şi, după acestea, între miazăzi şi cursul fluviului Don, există un deşert de nepătruns. Fluviul Don în adevăr izvoreşte din Scitia şi se numeşte de Unguri Etul, dar îndată ce trece de munţii Rifei, curgând când într'o parte când într'alta poartă numele de Don; în urmă, curgând prin loc şes, străbate ţara Alanilor şi se varsă apoi în marea rotundă prin trei guri. Fluviul Togora însă, izvorând din Scitia, curge prin păduri pustii, prin mlaştine şi munţi de zăpadă, pe unde, din cauza ceţurilor, soarele nu luceşte niciodată; în sfârşit intră în Yrcania şi se îndreaptă spre Marea Nordului. Lun-

1) Descrierea Scythiei cronicarii o iau după Paulus Diaconus.

2) *Alpzurii*, cari acum se numesc Pruteni, par a fi Ruthenii. Cf. *Chron.* lui Thurocz 48, Alprosuros, quos in prioribus chronicis Hungarorum, nunc Ruthenos vocari, ... partibentur.

3) *Togora*, la Thurocz: Togata.

4) *Corosmina*, Chovarezm, azi Khiva.

www.dacoromanica.ro

gimea ţinutului scitic se zice că este de trei sute şaizeci de stadii, iar lăţimea de o sută nouăzeci. Are o poziţie naturală aşa de întărită, că o intrare se găseşte numai într'un singur locşor foarte mic. De aceea, nici împăraţii romani nici Alexandru cel Mare, cu toate că au încercat, n'au putut să pătrunză aci. Sciţia însă ca ţară este încântătoare, împodobită de dumvrăvi şi de păduri şi minunat de bogată şi plină de tot felul de animale. Dinspre apus Scitia are de vecini pe Bessi şi pe Comanii Albi. Dar lângă marea Nordului cu care se învecineşte şi până la regatul Susdaliei [1]) este o pustietate plină de păduri de nepătruns de picior de om. Se spune că ea se întinde într'un spaţiu enorm, unde o ceaţă deasă se lasă timp de nouă luni. Aci nu se zăreşte soarele decât numai în Iunie, Iulie şi August şi aceasta numai atâtea ceasuri din zi, cât este dela şase până la nouă. Iar în munţii acestui deşert se găseşte cristal şi grifonul îşi face aci cuibul şi se mai constată că păserile legerfalc ce se numesc pe ungureşte Kerechet îşi nasc aci puiii lor.

Regatul scitic este cuprins într'o singură unitate, dar ca guvernământ se împarte în trei regate şi anume Barsacia, Dentia şi Mogoria. El are o sută opt provincii, pentru cele o sută opt neamuri, în câte s'au împărţit odinioară fiii lui Hunor şi ai lui Mogor, când au invadat Scitia. Căci adevărata Ungarie are o sută opt neamuri, nu mai multe. Iar celelalte cari s'au unit cu ele sunt sau străine sau provenite din robi. Căci din Hunor şi Mogor se trag numai cele o sută opt familii din Meotida, în afară de cele străine, a căror obârşie o voiu descrie pe rând la sfârşitul acestei cărţi.

CAPITOLUL II.

DESPRE FAPTELE HUNILOR CARI AU INTRAT IN PANNONIA PÂNĂ LA LUPTA DELA CEZUNMAUER.

§ 1. *Hunii având să plece din Scythia îşi aleg dintre ei căpitani.*

In deceniul al şaselea al secolului, înmulţindu-se ca nisipul Hunii din Scitia, s'au adunat la un loc, în anul domnului 700, şi şi-au ales dintre ei căpitani sau duci ori principi. Dintre aceştia unul a fost Wela, fiul unei fiice a lui Thela, de obârşie din neamul Zemein; apoi fraţii acestuia căpitanii Cuwe şi Caducha. Numele celui de al

1) *Susdalia*, Rusia.

www.dacoromanica.ro

patrulea duce a fost Ethela, fiul lui Bendacuz, ai cărui fraţi Reuwa şi Buda de asemenea au fost duci, de obârşie din neamul lui Erd. Aceştia împreună uniţi aveau să cucerească ţările Occidentului. Şi în fruntea lor şi-au pus ca unic conducător pe unul numit Kadar, de origine din neamul lui Turda [1]), care Kadar avea să judece afacerile comune ale armatei, să împace certurile dintre cei învrăjbiţi, şi să pedepsească pe răufăcători, pe hoţi şi pe tâlhari. Dar numai subt condiţia că, dacă conducătorul ar pronunţa o judecată nedreaptă, comunitatea [2]) să o declare nevalabilă, iar pe căpitanul şi conducătorul care greşeşte să-l înlăture când vor voi. Şi obiceiul acesta legal a fost observat neatins de Huni şi de Unguri până în timpul ducelui Geicha ,fiul lui Tocsun. Căci, înainte de a fi primit Ungurii botezul şi de a se fi încreştinat, crainicii adunau pe Unguri, în tabără, la armată cu următoarele vorbe: Vocea lui Dumnezeu şi a poporului maghiar este ca, în cutare zi, să trebuiască să apară fiecare precis în cutare loc, înarmat, spre a auzi sfatul şi povaţa comunităţii. Iar cel ce nu va fi ţinut în seamă porunca, fără să poată să aducă motive valabile, legea scitică îi taie capul cu cuţitul sau îl expune unui proces infamant ori îl aruncă în robia tuturora. Deci greşelele şi excesele de acest fel separa pe un Ungur de alt Ungur. De altfel, întrucât un singur tată şi o singură mamă a dat naştere la toţi Ungurii, cum ar putea să se numească unul nobil şi altul nenobil, dacă vieaţa comună n'ar fi fost determinată de astfel de întâmplări?

§ 2. *Cutreerând ţinuturile Bessilor şi ale Comanilor Albi, ajung în Susdalia şi în cele din urmă se stabilesc la Tisa.*

Atunci din cele o sută opt triburi au ales pentru luptă oameni voinici şi au luat din fiecare neam câte 10.000 de bărbaţi înarmaţi, lăsând pe alţii în Scitia ca să păzească ţara de duşmani. Şi au pornit cu steagurile ridicate, trecând prin ţara Bessilor şi a Comanilor Albi. Apoi au intrat în Sosdalia, Ruthenia şi ţara Comanilor Negri şi au ajuns în cele din urmă la fluviul Tisa, cu toate bagajiile lor neatinse, deşi fără de voia popoarelor ce am amintit. Şi după ce au examinat din toate părţile regiunea de aci, ceata lor întreagă a găsit cu cale

---

1) *Turda*, numele îl întâlnim în diplome încă de la a. 1265.

2) *Communitas*. Atragem atenţia cetitorului asupra importanţei ce se dă comunităţii din cele mai vechi timpuri. Voinţa şefului era subordinată voinţei acestei comunităţi.

www.dacoromanica.ro

să nu meargă mai departe cu turmele şi cu familiile lor, căci porniseră de acasă cu soţiile, cu corturile şi cu carele lor.

§ 3. *Prefectul Macrinus, aflând despre sosirea Hunilor, cere ajutor dela Romani.*

De oarece, pe vremea aceea, se găsea ca guvernator peste Pannonia, Pamphilia, Phrygia, Macedonia şi Dalmaţia tetrarchul Macrinus, de naţiune Longobard şi de origine din oraşul Sabaria [1]), deşi el era înarmat cu arme de războiu, totuşi, când a auzit că Hunii s'au aşezat deasupra Tisei şi că, zi de zi, îi jefuesc ţara, n'a îndrăznit să-i atace cu soldaţii din provinciile sale, ci a trimis crainici la Romani ca să ceară împotriva Hunilor armată şi să-i se dea ajutorul de lipsă; căci el stăpânea peste amintitele ţări din graţia Romanilor Romanii, pe atunci, îşi aleseseră din buna lor voie ca rege pe Ditricus din Verona, de naţiune german, pe care l-au rugat să vină în ajutorul lui Macrinus. Ditricus a primit bucuros şi a pornit cu o armată de Italieni, de Germani şi din celelalte popoare amestecate ale apusului şi a ajuns la Zazholm [2]), unde erau strânşi şi Longobarzii şi a tratat, în cetatea Potentiana [3]), cu Macrinus planul de războiu, dacă aveau să atace pe Huni la scoborârea şi trecerea lor peste Dunăre sau într'alt loc mai potrivit.

§ 4. *Pe când aceştia deliberau, Hunii trec Dunărea la Sicambria şi dau lupta, dar cu succes nesigur şi, în cele din urmă, Romanii fiind învinşi ,ocupă Pannonia.*

In vreme ce Ditricus şi Macrinus îşi pierdeau timpul cu astfel de planuri şi în astfel de pertractări [4]), Hunii, în tăcerea nopţii, trecură pe burdufuri peste Dunăre la Sicambria şi măcelăriră cumplit armata lui Macrinus şi a lui Ditricus câtă se găsea în corturi pe câmp şi câtă nu putu să încapă în Potentiana. Amărît de acest atac, Ditricus iese în câmpia Tawanucweg [5]) şi dă lupta cu Hunii cu o foarte mare primejdie şi pierdere pentru oamenii săi şi ai lui Macrinus. Totuşi

1) *Sabaria*, localitate în apropierea Muntelui Sf. Martin din Pannonia.

2) *Zazholm*, Centum Colles, Centum Montes, în judeţul Alba.

3) *Potentiana*, cetate romană azi probabil în localitatea Hansabék.

4) *Consiliis residentibus*, ne reaminteşte «Roma deliberante Saguntum periit» al lui T. Livius.

5) *Tawarnucweg*, Tárnok völgy, Valea Tarnok.

www.dacoromanica.ro

se zice că a avut un mare succes, în acest loc, faţă de Huni. Resturile de Huni, însă, luând repede fuga, s'au retras în corturile lor. In această bătălie au căzut dintre Huni 125.000, fiind ucis chiar căpitanul Kuwe; iar din armata lui Ditricus şi Macrinus, în afară de câţi fuseseră ucişi în corturile lor înaintea cetăţii amintite mai sus, au pierit 210.000. Deci văzând Ditricus că ai săi au avut de suferit aşa de mari pagube, a doua zi, după ciocnire, s'a îndreptat împreună cu Macrinus spre cetatea Tulna [1]) care pe acea vreme era socotită ca o cetate a Latinilor, printre oraşele Pannoniei. Hunii, înţelegând atunci că Macrinus şi Ditricus au plecat de pe terenul de luptă cu tabăra lor, s'a întors la locul de bătaie, a îngropat, după obiceiul scitic cu solemnitate cadavrele tovarăşilor pe cari i-au putut găsi şi pe căpitanul Cuwe lângă şosea, unde s'a ridicat o statuă de piatră şi teritoriul din acea parte l-au numit din această cauză Cuweazoa [2]). Hunii, cunoscând acum şi calitatea şi cantitatea armelor şi curajul naţiunilor din Occident, au prins însufleţire şi după ce şi-au refăcut armata pornesc să dea lupta la Tulna împotriva lui Ditricus şi a lui Macrinus. Aflând Ditricus despre sosirea lor, i-a întâmpinat la Cezunmaur [3]) şi de dimineaţă şi până la ora nouă seara, s'a dat o bătălie atât de înverşunată şi de cruntă că Wela, Rewa [4]) şi Caducha, distinşi căpitani, împreună cu alţi 40.000 de ostaşi au pierit în luptă. Cadavrele acestora descoperindu-se în urmă au fost îngropate lângă statua amintită mai sus alături de ceilalţi tovarăşi. In această zi, a căzut din armata romană şi Macrinus şi mai mulţi principi de ai Germanilor, iar Ditricus a fost rănit în frunte mortal şi aproape toată armata Occidentului a fost sau capturată sau fugărită.

§ 5. *Attila este ales rege şi împarte puterea cu fratele său Buda.*

După ce însă s'au risipit armatele, Hunii, adoptând un obiceiu dela Romani, şi-au pus în fruntea lor un rege, pe Attila, iar acesta aşează ca principe şi conducător peste diferitele popoare străine, dela Tisa până la fluviul Don, pe fratele său Buda [5]). Şi dă ordin ca el însuşi de aci înainte să fie numit de supuşii săi rege al Hunilor, spaima şi biciul lui Dumnezeu.

---

1) *Tulna*, Tuln, oraş în Austria Inferioară.

2) *Cuweazoa*, Keweháza.

3) *Cezunmaur*, Zeiselmauer în Austria Inferioară.

4) *Rewa*, Iordanes, *Getica*, 35, ne vorbeşte despre unchiul lui Attila, Roas, numit de Priscus Rua, şi de alţi scriitori Rugilas.

5) *Buda*. De fapt el se numea Bleda, de Iordanes, Bleta.

www.dacoromanica.ro

§ 6. *Ţinuta lui Attila, firea sa, puterea sa şi felul său de luptă. Corturile şi mobilierul său. Mulţimea de soldaţi şi armele Hunilor. Insigniile lui Attila.*

Regele Attila [1]) era cu faţa întunecată, cu ochii negri şi plini de furie, lat în piept, cu pasul maiestos, mic de statură şi purta barbă lungă ca Hunii. Era însă de o îndrăzneală cumpătată, în luptă viclean şi prevăzător şi de o vitejie ce se potrivea cu corpul său. Era de o mare voinţă, umbla cu arme strălucitoare, se servea de corturi elegante şi de podoabe. Şi era peste măsură de afemeiat. In caseta sa nu-i plăcea să ţină bani, de aceea şi era el preţuit de naţiile străine, fiindcă era darnic şi popular. Dar din pricina prea marei sale severităţi era grozav de temut de Huni. De aceea, alergau la el popoare din diferite ţări, dela marginea pământului, faţă de cari era plin de dărnicie, pe cât îi era cu putinţă. In oastea sa luau parte zece mii de care prevăzute cu coase şi diferite feluri de maşini cu cari făcea să se distrugă cetăţile şi fortăreţele. Chiar şi corturile sale avea obiceiul să le aibă construite în diferite chipuri, după diferitele ţări. Unul dintre ele era aşa de celebru şi de extraordinar că era încheiat minunat cu lame de aur aşa că aci se întindea, aci se strângea din nou după voia celui ce umbla cu el. Coloanele acestuia lucrate din aur, având capiteluri mobile, fiind însă la mijloc goale se legau în cheutori cu pietre preţioase ,artistic lucrate. Dar chiar şi staulele sale când pleca cu armata erau pline cu cai din diferite ţări, la cari cai deşi ţinea mult, îi dedea bucuros celor ce duceau lipsă, aşa că uneori de abia mai rămânea cu doi pentru trebuinţa călăriei sale. Dar aceste staule aveau o paratură de purpură şi pânză de in; şeile regale însă erau lucrate din aur şi pietre preţioase. Masa lui era în întregime de aur, de asemenea şi vasele de bucătărie. Iar patul lui, o minunată lucrare din cel mai curat aur, îl purta cu sine în armată. Oştirea sa, în afară de popoarele străine ,era formată dintr'un milion de soldaţi, aşa fel că dacă se întâmpla ca un scit să moară, altul să-l înlocuiască îndată. Armele soldaţilor săi erau lucrate mai ales din piele şi din diferite feluri de metale şi ei aveau arcuri, pumnale şi lănci. Insigna regelui Ethela, pe care de obiceiu o purta pe propriul său scut, avea asemănarea unei păsări ce se numeşte în ungureşte turul [2]), în cap cu o coroană. Această insignă Hunii au purtat-o în totdeauna cu ei

1) *Ethela*, Attila. Vezi portretul ce-i face Iordanes, *Getica*, cap. 35.

2) *Turul*. Attila avea pe scutul său chipul unui vultur, *astur*.

www.dacoromanica.ro

în armată, câtă vreme au trăit în comunitate, până în timpul ducelui Geicha. Deci la ei şi la alte popoare de acest fel, Ethela, regele Hunilor, era mai deosebit decât alţi regi din timpul său şi din toată lumea. El dorea să ajungă stăpânul cetăţilor, fortăreţelor şi oraşelor şi să dispună de ele. Nu-i plăcea însă să locuiască în ele, căci mergea împreună cu mulţimea soldaţilor săi în câmp cu corturile şi cu carele; iar popoarele străine cari îl însoţeau steteau în cetăţi şi în sate. Modul de îmbrăcăminte şi fasonul lor, atât pentru sine cât şi pentru poporul său, era cel al Mezilor.

CAPITOLUL III.

FAPTELE LUI ATTILA DE LA VICTORIA REPURTATA LA CEZUNMAUR PÂNĂ LA OMORUL LUI BUDA.

§ 1. *Romanii fiind biruiţi la Cezunmaur, Attila devastează o mare parte din Europa.*

După ce însă Romanii au fost biruiţi în lupta dela Cezunmaur şi s'au risipit în toate părţile, regele Ethela s'a întors în tabăra naţiei sale şi descălecând aci a rămas câteva zile dincolo de Tisa. In urmă a căutat să-şi stabilească curtea principală la Scewen. Aci se spune că a venit Ditricus din Verona împreună cu principii germani şi au adus omagiul lor întreg lui Ethela şi Hunilor. I-a suggerat în acelaşi timp idoea că ar trebui să atace regatele din Apus. Imbrăţişând povaţa, a dat ordin numai decât să se adune armata. Şi a pornit din Sicambria, a supus mai întâiu Illiricul, apoi a trecut Rinul la Constanţa. De aci însă scoborând pe Rin în jos, este întâmpinat de regele Sigismund [1]) cu o armată colosală la Basilea [2]). Pe acesta biruindu-l într'un atac, l-a silit să se supună puterii sale. Plecând în urmă de aci, a asediat cetatea Argentina pe care mai înainte nici unul dintre împăraţii romani nu putuse să o cucerească. «Spaima lumii» a cucerit-o dărâmându-i zidul aşa fel ca să rămână pentru toţi trecătorii o cale liberă şi a dat porunca să nu se mai schimbe cât va trăi. Din această cauză cetatea s'a numit în urmă nu Argentina [3]), ci Strozburc până în ziua de astăzi. Pornind apoi de aci cu oastea sa, a distrus cetăţile

1) *Rex Sigismundus.* Regele Burgundiei care a domnit dela 516—523.
2) *Basilea,* cetate în Elveţia.
3) *Argentina civitas,* azi Strassburg.

www.dacoromanica.ro

Luxovium, Bizancia, Chalon, Masticonia, Lingonia şi Lugdunum din Burgundia. A coborât în urmă pe lângă Ron împotriva Cathalaunilor, unde şi-a împărţit armata, destinând a treia parte din naţia sa, împreună cu generali distinşi, împotriva Sultanului [1]) Miramammona, adecă al Marrocului. Aflând despre aceasta Mirama a fugit din oraşul Sibiliei dinaintea Hunilor în Marochia, trecând peste braţul Sibiliei. Intr'aceea, l'a atacat atunci pe neaşteptate pe regele Ethela un patrician roman numit Aetius [2]) împreună cu zece regi din apus. Dar, în momentul când ei căutau să lovească pe regele Ethela într'un atac fără de veste, acesta e cerut de la ei un armistiţiu, pentru ca să-şi poată aduna oştirea, care nu era de faţă. Ei refuzând, s'a încins lupta între ambele armate de dimineaţa până noaptea în câmpia Beluider. Intre amândouă oştirile era un pârâu curgător, aşa de mic, că dacă cineva ar fi aruncat în albia râului un buştean, apa n'ar mai fi putut să curgă în jos în albie. După ce s'a sfârşit însă lupta s'a făcut un astfel de torent din sângele de animale şi de oameni, că ar fi târît un vizitiu cu car cu tot şi oameni înarmaţi. Şi, din cauza torentului în armată a fost o mare peire. Şi această bătălie care s'a dat între Huni şi regii din Occident, în locul amintit mai sus se spune de bătrâni că a fost mai mare decât toate bătăliile din lumea aceasta, din câte s'au săvârşit într'un singur loc şi într'o singură zi. In această bătălie este omorît ca un nenorocit regele Goţilor Aldaricus. Iar, când ceilalţi regi au aflat despre moartea lui, au luat-o la fugă. Tot din această zi a crescut curajul Hunilor şi al regelui Ethela şi groaza a cuprins tot globul pământesc şi multe ţări, aflând despre aceasta, s'au supus dând bani şi tribut.

§ 2. *A treia parte din oastea lui Attila rămâne în Catalaunia.*

Al treilea grup însă de armată care fusese destinată împotriva lui Miramammona, neputând, din cauza întârzierii, să ia parte la luptă a rămas până la moartea sa (a lui Ethela) la Catalauni şi, în cele din urmă, s'au prefăcut în cetăţeni Catalauni. Hunii erau, în afară de naţionalităţile străine, treisute treizeci de mii, treizeci şi doi. Dintre aceşti Huni, mai mulţi inşi fuseseră orânduiţi ca şefi de armată, cari pe limba Hunilor se numeau Spani. După numele aces-

1) Soldanum Marroque, Sultanul din Maroco.
2) Aetius, originar din Silistra-Durostorum.

www.dacoromanica.ro

tora s'a numit în urmă toată Ispania, câtă vreme mai înainte se numea Catalaunia.

§ 3. *Continuarea victoriilor lui Attila.*

Iar Ethela şi Hunii, după ce au mas câtva timp în Beluider, s'au retras, în urmă, şi au intrat în cetatea Tulna, unde au fost primiţi de cetăţeni cu mari onoruri. Pornind apoi de aci au ars cu foc cetatea Reims din Gallia care rezistase în marşul lui Ethela şi a omorît pe toţi soldaţii şi pe toţi cetăţenii ce se închiseseră înlăuntru. După ce a distrus astfel Franţa şi Flandria a trecut peste Rin la Colonia [1]), unde sălbătăcia hunică a ucis mişeleşte pe Sfânta Ursula, fiica regelui Brittanilor împreună cu 11.000 de fete. De aci plecând în Turingia a ţinut adunare la Isnac şi a orânduit o mare oaste împotriva Dacilor [2]), Norvegilor, Frisonilor, Lituanilor şi Pruthenilor pe cari i-a subjugat după ce i-a biruit şi i-a umilit.

§ 4. *Attila ucide pe fratele său Buda.*

Plecând dela Isnac, după ce a ţinut adunarea, a venit în Sicambria unde cu propria sa mână a ucis pe fratele său Buda, dând ordin să-i arunce trupul în Dunăre, fiindcă, în vreme ce el însuşi, Ethela, se lupta în regiunile din apus acela trecuse cu stăpânirea sa peste limitele stabilite între el şi fratele său. Căci el dispusese ca Sicambria să se numească după numele său. Şi cu toate că regele Ethela interzisese Hunilor şi celorlalte popoare ca cetatea să se numească a lui Ethela, Teutonicii având groază de oprelişte, au numit-o Echulburc [3]). Hunii însă, nesocotind prea mult porunca, până în ziua de astăzi o numesc, ca şi mai înainte, Oubuda [4]).

§ 5. *Attila aşează observatori în toate părţile lumii.*

Petrecându-se deci astfel lucrurile, a stat într'o odihnă neîntreruptă cinci ani în Sicambria şi a aşezat observatori în cele patru părţi ale lumii. Prima grupă de observatori a orînduit-o în şir pornind din

---

1) Colonia, Köln.
2) Dacos, locuitorii din Dania sau Danemarca.
3) Urbs Ethelae, Ecilburg, Etzelburg lângă Buda.
4) Oubuda, O-Buda, Buda Veche.

www.dacoromanica.ro

Sicambria, aşa fel ca strigătul unuia să poată fi auzit de celălalt şi la Colonia, cetate din Germania, obiceiul era să vegheze ziua şi noaptea. A doua făcea de pază până în Lituania; a treia pe ţărmul fluviului Don; iar a patra în Iadra, o cetate din Dalmaţia. Prin glasul şi strigătul acestora cele patru părţi ale lumii puteau să afle ce face şi ce gânduri are regele Ethela.

CAPITOLUL IV.

DIGRESIUNI

SAU POVESTIREA VICTORIILOR LUI ATTILA, DELA UCIDEREA FRATELUI SĂU BUDA, PÂNĂ LA MOARTEA SA. ÎNTOARCEREA HUNILOR IN SCYTHIA.

§ 1. *Descrierea victoriilor lui Attila şi asediul Aquileei.*

Oraşele din Pannonia, Pamfilia, Macedonia, Dalmaţia şi Frigia cari fuseseră pustiite prin jafurile şi asediile Hunilor, părăsindu-şi solul natal, trecură, cu îngăduinţa lui Attila în Apulia, pe marea Adriatică; Blackii cari fuseseră pastorii şi colonii lor rămânând de bună voie în Pannonia. Iar, după un repaus de cinci ani în Sicambria, Ethela a căutat să completeze lipsa părţii a treia din armata sa, care rămăsese în Catalaunia şi după ce îşi ţinu adunarea anuală, trecând din Pannonia prin Stiria, Carintia şi Dalmaţia, s'au adunat cu toţii la un loc în cetatea Salona de lângă marea Adriatică şi în Spaletum [1]). Aci a dărâmat ambele cetăţi, dându-le foc. In urmă, pornind pe lângă mare, a ocupat cetăţile Tragura [2]), Sebenicul [3]), Scardona [4]) Iadra [5]), Nona [6]), Sena [7]), Pola [8]), Parentia [9]), Capostiria [10]), Triestina [11]) şi alte multe oraşe şi a ajuns în sfârşit prin munţi la

1) *Spaletum*, Spalato, azi Split, în Dalmaţia.
2) *Tragura*, Trau.
3) *Sebenicum*, Sebenico.
4) *Scardona*, Scardona.
5) *Yadra*, Zara.
6) *Nona*, Nona ,Nin.
7) *Sena*, Zengg.
8) *Pola*, Pola.
9) *Parentia*, Parenzo.
10) *Capostria*, Capo d'Istria.
11) *Terestina*, Triest.

www.dacoromanica.ro

Aquilegia [12]). După ce a examinat mărimea acesteia, a rămas uimit şi s'a crezut pierdut dacă ar lăsa numita cetate necucerită, cu atât mai vârtos cu cât se spunea că foarte mulţi Longobarzi ar fi fugit aci din Pannonia, din dispreţ pentru domnia Hunilor şi a lui Ethela. Reclamând de la cetăţeni, prin trimişii săi, pe aceşti Longobarzi şi refuzându-i-se predarea lor, a început să cucerească cetatea prin fel de fel de maşini. Dar, neputând să o cuprinză nici decum, a asediat-o timp de un an şi jumătate. Intr'una din zile însă s'a întâmplat să meargă împrejurul cetăţii cu mai mulţi paznici [13]) cari se găseau subt zidurile ei şi în cari, după credinţa sa, îşi punea cea mai mare nădejdie, a văzut că o barză ce sbura din spre mare se aşează pe coperişul unui palat, unde îşi avea cuibul şi că de acolo, luând în cioc un puiu, îl duce în văzul tuturora în trestişul mării. Apoi, întorcându-se din nou, se spune că şi pe ceilalţi pui i-a transportat împreună cu cuibul său. Observând aceasta regele Ethela şi-a convocat soldaţii şi le-a spus: Uitaţi-vă, tovarăşi, cum această barză simte prevestirea destinelor viitoare. De oarece cetatea trebuie să fie distrusă [14]) de noi, ea se asigură prin fugă, ca să nu piară deodată cu cetăţenii. Fiţi deci, pe ziua de mâine, mai viteji şi veţi vedea cetatea căzând în ruină. Apoi a dat ordin să se facă uz de toate maşinele de războiu, dar fiindcă n-a putut-o cuceri cu maşinile, a recurs, în cele din urmă, la o tactică scitică şi a cerut câte o şea dela fiecare din cei un milion de soldaţi şi făcând un turn de şei a dat ordin ca ele să fie aprinse lângă zid. De flacăra şi căldura acestora se spune că zidul s'a desfăcut şi a căzut la pământ cu turnuri cu tot. Văzând aceasta cetăţenii au părăsit cu toţii cetatea şi au fugit pe o insulă [15]) din mare. Şi, au intrat în această insulă cu gândul să rămâie aci pentru totdeauna, dar, au zăbovit în ea numai puţini ani şi, în cele din urmă, de frica regelui Ethela, au intrat în bălţile Realt, unde se găsesc şi acum. De aceea, insula ,până în ziua de astăzi pe limba veneţiană se numeşte Vecca Venesia. Veneti însă sunt Troiani, după cum se rosteşte cronica celor vechi [16]): «Veneti în adevăr sunt Troiani etc.». Căci după dărâmarea Troiei, ei au rămas tot timpul la Aquilegia, pe care se spune că au fundat-o. Unii însă cred că Veneti au fost din Sabaria. Dar Sabaria

12) *Aquilegia*, Aquilea.

13) *Fitonici*, Cf. Gotifr. Viterb. p. 187: per fitones eventum rei perquirit.

14) *Civitatem ruituram* cf. Iordanes, *Getica*, 42.

15) *In insulam fugierunt*, cf. Gotifr. Viterb. p. 187.

16) *Chronica Venetorum*. Tradiţia despre descendenţa Veneţilor din Troian este veche.

www.dacoromanica.ro

fusese locuită de Longobarzi. In ea (Aquilegia) era o şcoală generală pentru tot neamul pământesc, celebră pentru muzele poeţilor şi pentru doctrinele filosofice, supusă însă diferitelor idolatrii rătăcite. Pe aceasta a pustiit-o mai întâiu regele Goţilor, numit Archelaus [1]), dar după aceea ei au fost goniţi din Pannonia de Huni şi acum se ştie că ei locuesc pe malurile Tycinului şi se numesc Papieni.

§ 2. *După cucerirea Aquileei, Hunii devastează Italia. Delegaţia Papei Leon.*

După ce însă regele Ethela a cucerit Aquilegia, a venit apoi la Forum Julii, unde după cucerirea cetăţii Concordia, a intrat în marca Lombardiei şi a subjugat puterii sale Tarvisium, Brixia, Padua, Cremona, Verona, Mantua, Pergamum, Mediolanum, Ferraria şi alte mai multe cetăţi din Italia. După aceasta, venind în grabă la Ravenna, Arhiepiscopul Arianilor care făcuse ca în această cetate să se ridice împotriva Scaunului Apostolic doisprezece cardinali ce urmau secta sa, posedând un tesaur enorm, a introdus pe ascuns în cetate, fără ştirea cetăţenilor, pe Huni. Şi a pus să fie ucişi catolicii mai de frunte din oraş, făgăduind lui Attila că dacă va adopta secta sa şi va persecuta pe creştini, el va aduce sub stăpânirea lui fără oboseală şi fără cheltuială pentru poporul lui, oraşul Roma şi toată Italia şi Africa. Ethela a primit propuneaea mai mult din sete de domnie decât pentru amintita sectă. Romanii însă, aflând de primejdie, fiindcă de aci înainte era periclitat creştinismul, au trimis la Ethela pe marele pontifice [3]) Roman, Leon, rugându-l să plece din ţinutul Lombarzilor şi-i vor plăti şi tribut şi-i vor da poporul ce ar dori. Deci Apostolicul împreună cu comiţi şi cu clerul roman veniră în grabă în câmpia dinaintea Ravennei, având să-i vorbească. Şi pe când şi dintr'o parte şi din alta vorbeau călări şi în vreme ce regelui îi venea greu să primească ceea ce cereau Romanii, s'a întâmplat ca, în timpul convorbirii, Ethela să se uite în sus şi să vază deasupra capului său atârnând un om cu o sabie ce se mişca mereu şi care ameninţa să-i taie capul. Cuprins de groază din această cauză, a aprobat toate cererile Romanilor şi astfel Apostolicul s'a întors vesel la Roma şi regele a intrat în Ravenna. Aci punând să fie prins Arhiepiscopul

---

1) *Archelaus* era rege al Goţilor.

2) *Forum Iulii*, Frejus.

3) *Romanorum Antistitem*, Papa Leon, după alţii Papa Benedict.

www.dacoromanica.ro

Arian împreună cu toţi adepţii săi şi cu toţi complicii săi, după ce i-a stors şaizeci de mii de mărci de aur, a făcut să li se taie la toţi capul.

§ 3. *Victoriile căpitanului Zoard.*

Şi pe când, în vremea aceasta, Ethela zăbovia la Ravenna, generalul său Zoard, şeful armatei regale, împreună cu oastea Hunilor, intră în Apulia şi Calabria, unde dărâmă cetăţile Regina şi Terralaboris, armata lui devastează până la muntele Cassinus, şi de aci în cele din urmă se întoarce încărcat de victorie la Ravenna. După ce toate acestea s'au petrecut astfel, regele Ethela revine din Italia în Pannonia. Şi întinzându-şi astfel domnia în lung şi lat, spre apus, răsărit, miază noapte şi miază zi, îl bătea gândul să treacă peste mare şi să subjuge şi Egiptul şi Asiria şi Africa.

§ 4. *Noua căsătorie a lui Attila şi moartea ce i-a urmat.*

In timpul acesta, îi s'a adus, într'una din zile, ca mireasă, fiica regelui Bractanilor, cu numele Micolt [1]), de o frumuseţe mai mult decât omenească, cu care se spune că atâta dragoste a făcut că a întrecut orice măsură. Fiindcă chiar în acea noapte în care a cunoscut-o trupeşte, după ce făcuse exces de băutură şi după ce a abuzat de dragostea sa, adormind cu faţa în sus, l-a năpădit din nări sângele care neavând loc să iasă, i-a intrat pe gât, unde închegându-se şi împedecându-i suflarea, a sufocat pe «Spaima lumii». Iar Micolt, sculându-se din somn, şi căutând să-şi scoale bărbatul, mişcându-l de mai multe ori, n'a putut să-l mişte şi observându-i corpul rece şi lipsit de căldura naturală, a chemat prin ţipete robii din casă, strigând că stăpânul ei a intrat pe calea veşniciei. Aceştia, prin urletele lor îngrozitoare, au făcut să alerge la uşile palatului toţi paznicii. In urmă l-au înmormântat în locul amintit mai sus, împreună cu Wela, Caducha şi alţi căpitani.

§ 5. *Cearta dintre fiii lui Attila; încetarea puterii Hunilor în Europa.*

După ce s'a aflat în public despre moartea lui Attila, întregul glob pământesc a fost cuprins de groază şi inimicii lui nu ştieau ce să se facă, să plângă sau să se bucure; ei se temeau de mulţimea fii-

1) *Micolt*, după Jordanes se numea Ildico.

www.dacoromanica.ro

lor lui cari erau nenumăraţi, cât un popor întreg. Se credea că după el va domni unul din fiii săi. Din cauza vicleniei lui Ditricus din Verona şi a principilor germani pe umerii cărora se sprijinise domnia regelui Ethela, comunitatea Hunilor s'a împărţit în două, dintre cari unii se străduiau să pună ca rege după Ethela pe Chaba, fiul regelui Ethela, născut din fiica împăratului Grecilor adecă a lui Honorius [1]), alţii pe Aladarius născut din principesa Germaniei Cremilda [2]). Fiindcă cei mai mulţi erau de partea lui Chaba, iar naţiile străine de partea lui Aladarius, la început au domnit împreună amândoi. Prin şiretenia lui Ditricus însă, care era de partea lui Aladarius, se porneşte războiu între ei. In prima luptă Aladarius este biruit, în a doua însă care s'a dat la Sicambria, neîntrerupt timp de cincisprezece zile, armata lui Chaba este învinsă şi nimicită până într'atâta că au mai rămas numai puţini din fiii lui Ethela şi foarte puţini Huni. Acesta este războiul pe care Hunii l-au chemat, numele rămânând până astăzi, războiul Crumbelt. In acest războiu atâta sânge nemţesc s'a vărsat că, dacă Teutonicii de ruşine n'ar ascunde-o şi dacă ar voi să o mărturisească deschis, apa Dunării, timp de mai multe zile, n'a putut fi băută nici de oameni nici de vite, fiind inundată cu sânge dela Sicambria până la oraşul Potentia. Chaba atunci a fugit în Grecia la Honorius împreună cu 15.000 de Huni, şi deşi acesta ar fi voit să-l reţie şi să-l facă cetăţean grec, n'a rămas, ci s'a întors în Scithia la naţia tatălui său şi la rude. Şi, cum a intrat în Scithia, a şi început să îndemne să se întoarcă în Pannonia ca să se răzbune asupra Germanilor.

§ 6. *Secuii, rămăşiţe ale Hunilor.*

Mai rămăseseră dintre Huni trei mii de bărbaţi, cari au scăpat cu fuga din războiul Crimildin şi cari, temându-se de popoarele din apus, au rămas tot timpul în câmpia dela Chigla [3]), până în vremea lui Arpad. Acetşia aci nu s'au chemat Huni, ci Zaculi [4]). Căci aceştî Zaculi sunt rămăşiţe de ale Hunilor cari, când au aflat că Ungurii se

1) *Honorii genitum*, cf. Jordanes, *Getica*, 42.

2) *Aladarium ex Cremildi.* După *Niebelungenlied* Chrimhild a fost un principe care a trăit în sec. V şi care a răzbunat la Buda moartea lui Siegfrid. După aceasta, s'ar fi numit în urmă localitatea Creenfeld şi Kreinfeld, din care s'a născut apoi Kelénföld al Ungurilor Cf. Podhadczky, *op. cit.*, p. 32.

3) *Chigla*, până astăzi încă neidentificată.

4) *Zaculos*, Siculi, Szekler, Secuii.

www.dacoromanica.ro

întorc din nou în Pannonia, le-au ieşit în cale, când se întorceau, în Ruthenia şi, după ce au cucerit împreună Pannonia, au dobândit o parte din aceasta, însă nu în câmpia Pannoniei, ci, vecini cu Blackii, au avut aceeaşi soarte în munţi. De aceea, amestecându-se cu Blackii, se spune că se folosesc de literile lor. Aceşti Zaculi au crezut că Chaba a murit. De aceea, poporul până în ziua de astăzi are proverbul: Atunci să mi te întorci, când se va întoarce Chaba din Grecia [1]). Acest Chaba este deci fiul legitim al lui Ethela, născut din fiica lui Honorius, împăratul Grecilor, ai cărui fii s'au numit Edemen şi Ed. Edemen însă când Ungurii s'au întors pentru a doua oară în Pannonia, a venit cu foarte multe rude de ale tatălui şi ale mamei sale, căci mama sa era de origine dela Corosmini. Ed însă a rămas în Scitia la tatăl său. Din acest Chaba se trage familia lui Aba. Chaba când s'a dus în Scitia, fiindcă se lăuda cu titlul de nobil al mamei sale, nobilimea Hunilor l-a desconsiderat, spunând că el nu este un adevărat fiu al Scitiei, ci un intrus dintr'o naţie străină. De aceea, el nu şi-a luat o soţie din Scitia, ci şi-a luat una din neamul Corosmin.

§ 7. *Stăpânii Pannoniei după alungarea Hunilor.*

După ce însă fiii lui Ethela au pierit aproape cu toţii, împreună cu poporul scitic, în războiul Crumbelt, Pannonia a trăit zece ani fără de rege, rămânând în ea numai străinii [2]) Sclavii, Grecii, Teutonii, Messianii şi Vlahii, cari, în timpul vieţii lui Ethela îi serveau ca robi. S'a ridicat în urmă Zuataplug, fiul lui Morot, principe din Polonia care, după ce a subjugat Bracta, a domnit peste Bulgari şi Messiani, începând, după exterminarea Hunilor să stăpânească, de asemenea, şi în Polonia. Ungurii de la fluviul Hung, atrăgându-l pe acesta cu darurile lor, după ce l-au spionat prin spioni şi după ce au flat că oastea lui nu e bine înarmată, atacându-l chiar pe el, Zuataplug, aproape de râul Racus, lângă Banhida [3]), într'un oraş, ale cărui urme se mai văd şi astăzi [4]), l-au omorît, împreună cu toată armata sa, şi astfel ei începură să stăpânească peste toate popoarele din Pannonia, amintite mai sus. Unii susţin că Ungurii, la a doua lor

1) *Tunc redire debeas.* Keza trebuia să cunoască bine pe Secui, dacă până şi proverbiile lor le ştia. Cf. Iorga, *Bul. de la sect. hist.* IX, 3, a. 1921, p. 219.

2) *Advenis* Un atribut raportându-se la mai multe substantive, în limba latină, în general, se exprimă o singură dată.

3) *Banhida,* Ban-hid, Podul Banului, lângă Tata, în jud. Komorn.

4) *Adhuc eminent.* Pare a fi luat această informaţie din tradiţia populară.

www.dacoromanica.ro

venire în Pannonia, n'au găsit domnind pe Zuataplug, ci pe Morot.. Aceasta va fi provenit de acolo, fiindcă Morot, tatăl lui, era mai mare ca titlu, dar, fiind istovit de bătrâneţe, stetea liniştit acasă în fortăreaţa sa dela Bezprem [1]). Când a auzit despre nenorocirea ce s'a întâmplat fiului său, şi-a sfârşit viaţa printr'o moarte subită. Fiul său însă era nou în domnie.

Sfârşitul cărţii I despre venirea Ungurilor.

CARTEA II

INTOARCEREA UNGURILOR

CAPITOLUL I.

A DOUA SOSIRE A HUNILOR IN PANNONIA. ISPRĂVILE LOR SUBT DUCI.

§ 1. *Introducere.*

După ce am vorbit despre originea Hunilor, despre războaele lor fericite şi nefericite, şi de câte ori şi-au schimbat lăcaşurile, să vedem acum, când s'au întors în Pannonia pentru a doua oară, cari au fost căpitanii celor ce s'au întors şi cât de mare a fost numărul oştilor lor. Aceasta am socotit-o vrednic să o arătăm în prezenta lucrare.

§ 2. *Când s'au întors a doua oară în Pannonia Hunii sau Ungurii?*

Pe când domnia în Germania şi Italia Otto din Suevia, în Franţa regele Ludovic, fiul lui Lothar, iar în Grecia cârma o avea Antonius cel Tare [2]), fiul lui Teodor, în anul 872 de la întruparea lui Isus Christos, Hunii sau Ungurii intrară din nou în Pannonia, după ce trecuseră prin ţara Bessilor, a Comanilor Albi şi cetatea Kyo şi apoi se aşezară la fluviul numit Hung, unde fundară o fortăreaţă [3]). După acest fluviu au fost numiţi ei de popoarele din Occident Unguri. Şi, fiindcă după această fortăreaţă, au mai fundat încă alte şase, au ră-

1) *Bezprem.* După Anonymus la Vesprém era o garnizoană romană.

2) *Antonius* sau *Antonius Durus* nu se găseşte printre împăraţii din Constantinopol.

3) *Hung.* Pasagiul acesta Simon de Keza pare a-l fi împrumutat de la Anonymus.

www.dacoromanica.ro

mas câtva timp în acele părţi. In urmă, murind Zuataplug, în chipul cum am arătat mai sus, şi-au împărţit armata în şapte, aşa fel ca fiecare armată să aibă, în afară de centurioni şi decurioni, câte un căpitan, de care, întocmai ca de un duce, trebuiau să asculte fără condiţii şi să i se supună. Căci avea fiecare armată câte 30.000 de bărbaţi înarmaţi, în afară de decurioni şi de prefecţi.

§ 3. *Trecerea Dunării.*

Pornind deci cu steagurile ridicate, împreună cu soţiile, copiii şi turmele lor, trec Dunărea la Pesta şi vadul Zub şi cuceriră lângă Dunăre o fortăreaţă în care se strânseseră soldaţii lui Zuataplug, câţi mai putuseră să scape cu fuga. Aci au omorît pe o rudă a lui Moroi, pe un moşneag, împreună cu alţii; tradiţia până în ziua de astăzi spune, fără temeiu, că ar fi fost însuşi Morot.

§ 4. *Arpad, întâiul între căpitani.*

Dintre aceşti căpitani mai bogat în avere şi mai influent ca neam era Arpad, fiul lui Almus, fiul lui Elad, fiul lui Uger din familia Turul. Deci acest Arpad împreună cu neamul său a străbătut cel dintâiu munţii Rutheniei şi şi-a fixat lângă fluviul Ung el cel dintâiu tabăra sa, fiindcă această familie mai presus de toate celelalte triburi scitice era învestită cu demnitatea de a avea prerogativa de a merge în fruntea armatelor la înaintare şi de a fi cea din urmă la retragere.

§ 5. *Arpad îşi aşază tabăra la Alba.*

Şi după ce a trecut Dunărea şi a intrat în Pannonia, Arpad însuşi şi-a fixat tabăra în locul unde în urmă a fost fundată cetatea Alba. Acesta este primul loc al descălecării lui Arpad.

§ 6. *Al doilea căpitan Zobole.*

Iar căpitanul amatei a doua se chema Zobole care şi-a fixat tabăra în acel loc unde se afla Chakwara, pustiită în urmă. Din acest Zobole se trage neamul lui Chak.

www.dacoromanica.ro

§ 7. *Al treilea căpitan Jula.*

Căpitanul armatei a treia a fost Jula; acesta, după ce a intrat, împreună cu alţii în Pannonia, a locuit mai târziu în părţile Erteuelu.

§ 8. *Al patrulea căpitan Urs.*

Căpitanul armatei a patra s'a numit Urs; acesta se zice că şi-a fixat corturile lângă fluviul Soio.

§ 9. *Al cincilea căpitan Cund.*

Căpitanul armatei a cincea însă s'a numit Cund. Acesta a locuit lângă Nyr, iar fiii săi s'au chemat Cusid şi Cupian.

§ 10. *Al şaselea căpitan Lel.*

Lel a fost conducătorul armatei a şasea. Acesta, după ce a locuit la început lângă Golgocha [1]), în urmă, după distrugerea Messianilor şi Boemilor se spune că a trăit în sfârşit în părţile Nitriei [2]). Din acesta îşi trage originea tribul şi neamul Zuard.

§ 11. *Al şaptelea căpitan Bulch.*

Iar ducele armatei a şaptea s'a numit Werbulchu. El se spune că a descălecat în Zala [3]), lângă lacul Bolotum. Şi s'a numit Werbulchu fiindcă atunci când bunicul său a fost ucis de Teutoni în războiul Crimildin şi după ce faptul a fost constatat ca sigur, voind să se răzbune împotriva lor, a pus să fie fripţi în frigare mai mulţi Germani şi se spune că s'a aprins de atâta cruzime că a băut, ca vinul, chiar sângele unora dintre ei.

§ 12. *Celelalte neamuri îşi aleg locurile după plac; în urmă invadează ţările Moravilor, Boemilor şi ale altora.*

Astfel aceşti căpitani şi-au ales locurile de descălecat, după

1) *Golgotha*, poate Galgocz, lângă fluviul Waag.
2) *Nitria*, Neutra, lângă fluviul Neutra.
3) *Zala*, oraşul Zala, din comitatul Zala, nu departe de lacul Balaton.
4) *Verbulchu*, însemnează Sanguinarius, dela ung. *ver*, sânge.

www.dacoromanica.ro

cum s'a spus mai sus. De asemenea şi celelalte neamuri şi-au ales locuri unde le-au plăcut.

După ce însă au cuprins Pannonia şi după ce s'au stabilit pe loc, au început să jefuiască în urmă de toate averile lor Moravia şi Boemia şi au omorît în războiu pe ducele lor Waratislaus. După aceasta intrând ca duşmani în Carinthia până dincolo de fortăreaţa Leopah [1]), ducele de Merania, cu numele Gotfridus, şi ducele Eberhardus, împreună cu patriarchul din Aquilegia i-au ieşit înainte şi s'a încins o luptă crâncenă. Şi cu toate că au căzut mai mulţi dintre Unguri, în această bătălie au fost ucişi amândoi ducii, patriarchul scăpând cu fuga. In urmă pustiesc Carinthia, Stiria şi Carniolia şi se întorc încărcaţi de o foarte mare pradă. Când însă împăratul Conrad a aflat despre jefuirea poporului său, a plecat din Italia şi a intrat în cetatea Augusta din Suevia, pentru ca de aci pornind să cază asupra Ungurilor. Dar între timp se iscă la Roma un războiu intern şi împăratul se întoarce la Roma.

§ 13. *Devastarea Bulgariei, a cetăţii Frejus şi a Lombardiei.*

Atunci Ungurii pornind din nou intră în Bulgaria din care scot nenumărate turme de vite şi prizonieri, întorcându-se apoi victorioşi în Pannonia. Intr'o altă împrejurare intră de asemenea prin Forum Julii în Lombardia unde, după ce ucid pe episcopul Luitandus din cetatea Wercelle, consilierul cel mai credincios al împăratului Carol, răpesc din catedrala lui un tesaur enorm şi după ce distrug aproape toată Lombardia se întorc în Pannonia cu o pradă colosală.

§ 14. *Invazia în Occidentul Europei.*

După aceea devastează Saxonia, Thuringia, Suavia, trecând Rinul la Magunţia, Franţa Orientală şi Burgundia dărâmând chiar mai multe biserici. Dar, pe când, la întoarcerea lor, treceau peste Rin la Constanţa şi veneau, încărcaţi de glorie, spre Bavaria, armata germană îi atacă pe neaşteptate, lângă fortăreaţa Abah. Rezistând însă acestora vitejeşte, la sfârşitul luptei Teutonicii sunt învinşi de săgeţile lor şi aci este făcut prizonier Hertindus de Suarchumburc, mareşalul împăratului, adecă generalisimul armatei şi, împreună cu

1) *Leopach*, poate Laibach-Lubliana.

www.dacoromanica.ro

el, alţi mai mulţi nobili şi deşi pentru răscumpărarea lor s'a oferit nenumărat bănet, sunt ucişi în mod crud cu săgeţile puşi la ţântă înaintea Ratisponei şi în faţa cetăţenilor cari steteau pe ziduri uimiţi. Şi astfel, în sfârşit, se întorc acasă victorioşi şi cu o foarte mare pradă.

§ 15. *Dezastrul dela Merseburg, a. 955.*

După ce a trecut câtăva vreme, Lel şi Bulchu sunt trimişi de comunitatea Ungurilor cu destinaţia pentru Teutonia şi după ce au ajuns la Augusta, îşi fixară, dincolo de fluviul Lyh, tabăra într'o câmpie şi începură să atace cu războiu cetatea ziua şi noaptea. Dar, fiindcă prin asalturi neprevăzute n'au putut să o cuprinză şi, în încăpăţinarea lor, nevoind să se retragă din împrejurimile oraşului, episcopul Urricus [1]), împreună cu concetăţenii săi au trimis vestitori la împărat rugându-l insistent să vie în ajutorul cetăţii, fiindcă Ungurii asediatori, cu toate că sunt foarte numeroşi, nu-şi au pază în deajuns şi foarte uşor ar putea să fie bătuţi. Deci plecând împăratul de la curtea sa din Ulm, sosi în grabă şi după ce a examinat într'ascuns situaţia şi armata Ungurilor, pe la ora trei, în timpul unei ploi, a năvălit asupra lor şi a bătut repede trupele ce staţionau în apropierea cetăţii. Văzând aceasta Lel şi Bulchu au căutat să scape cu fuga şi îmbarcându-se într'o corabie, s'au lăsat în jos pe Dunăre ca să fugă în Ungaria. Dar, în trecerea lor la Ratispona [2]) fiind capturaţi, sunt trimişi împăratului. Împăratul condamnându-i prin judecată la spânzurătoare a poruncit să fie spânzuraţi în furci la Ratispona. Unii însă susţin, dar fără temeiu, că au fost altfel condamnaţi, că fiind duşi la împărat, unul dintre ei ar fi ucis chiar pe împărat, lovindu-l în cap cu o trompetă [3]). Această povestire nu e verosimilă şi cel ce o crede dă dovadă de uşurinţă de minte. Căci persoanele vinovate sunt prezentate în faţa principilor cu mâinile legate. Este însă adevărat că în cărţile cronicilor se găseşte scris că cei condamnaţi au vorbit împăratului cu îndrăzneală şi cu injurii, afirmând că dacă el va pune să fie omorîţi, nici un prizonier din neamul lui nu va putea să mai scape cu vieaţă, ci sau va fi aruncat într'o veşnică robie sau va fi omorît fără judecată prealabilă. Ceea ce s'a şi întâm-

1) *Urricus*, Udalricus cf. Gotifr. Vilerb. p. 234.

2) *Ratispona*, Regensburg.

3) *Caesarem occidisset feriendo*. Cf. detalii în *Chr. pict. Vindob.* c. 33.

www.dacoromanica.ro

plat. Fiindcă, îndată ce Ungurii au auzit cum i-a omorît împăratul, pe toţi prizonierii teutonici, atât femei cât şi copii mici, i-au ucis, la 20.000.

§ 16. *A doua armată a Ungurilor răzbună dezastrul tovarăşilor lor.*

A doua armată însă care staţiona la oarecare depărtare de Augusta, când a simţit atacul împăratului asupra tovarăşilor lor, s'au strâns într'o pădure şi când au aflat că armata lui este risipită, au urmărit grosul oştirii împărăteşti ce se îndrepta spre Rin. Şi în marş forţat ajungând-o într'o câmpie, Ungurii se adună deodată ca albinele şi atacându-i cu săgeţile, nu le-a îngăduit nici să înainteze nici să se retragă şi, în sfârşit, ca nişte morţi s'au predat în mâinile Ungurilor. Pe câţi au prins, le-au tăiat îndată la toţi capul, pentru moartea tovarăşilor. Şi au fost soldaţi şi scutieri, cărora li s'au tăiat capul, ca la 8000.

§ 17. *După devastarea diferitelor regiuni, Ungurii se întorc acasă.*

Plecând de aci au trecut în urmă fluviul Dunării la Ulma şi când au ajuns la mănăstirea Wiltensă au jefuit-o de un mare tezaur şi după aceasta, distrugând toată Suevia, trec peste Rin la Wormantia şi dădură peste doi duci, anume cel din Lotharingia şi cel din Suevia cari veneau împotriva lor cu o foarte mare oaste. După ce i-au bătut şi pus pe fugă, au intrat, în sfârşit, în Franţa, unde creştinii şi călugării organizaseră împotriva lor o puternică goană. Pornind apoi de aci au ajuns până la fluviul Ron, şi au jefuit două cetăţi şi anume Segusa [1]) şi Taurina, croindu-şi drumul spre Alpii Italiei. Şi după ce au văzut şesul Lombardiei într'o mare raită [2]), făcură multe prăzi, cu cari însfârşit s'au întors acasă.

§ 18. *Germanii şi Galii încheie alianţă împotriva Ungurilor.*

După peirea lui Lel şi a lui Bulchu, după cum am arătat mai sus, armata s'a potolit,ne mai intrând în urmă în Germania. Căci Franţa şi Germania făcură o alianţă strânsă şi s'au unit la un loc,

1) *Segusa*, Susa.

2) *Concitatis cursibus*. Fraza este identică cu cea a lui Anonymus fie că a împrumutat-o de la el, fie că au întrebuinţat acelaşi izvor.

www.dacoromanica.ro

trebuind să reziste până la moarte, dacă ar mai fi venit Ungurii. De aceea, până în timpul regelui Ştefan, Ungurii esitau de a mai intra în Germania spre a nu fi atacaţi de popoarele Occidentului unite împreună.

§ 19. *Ungurii jefuesc Italia, Bulgaria şi Grecia.*

După ce au jefuit mai multe provincii din Italia, au stat liniştiţi timp de câţiva ani. In urmă, intrând în Bulgaria, au ajuns până la Ydropolis [1]). Şi fiindcă n'au întâlnit armată venind împotriva lor au înaintat până la Constantinopol şi au descălecat lângă zidurile cetăţii. Atunci le ieşi înainte un Grec înalt, cât un uriaş, care cerea să se lupte cu doi Unguri, strigând că dacă n'ar culca la pământ pe amândoi Ungurii, de atunci înainte Grecia să fie tributară Ungurilor. Şi, de oarece acest Grec era foarte primejdios pentru armată, atunci un oarecare Ungur, cu numele de Botond [2]), iese înaintea Grecului să se ia la luptă cu el. Până să se pregătească însă arena, Botond luând securea pe care o purta deobiceiu cu sine, a izbit-o în poarta de aramă a cetăţii şi dintr'o singură izbitură de secure se spune că a făcut o atât de mare spărtură că Grecii n'au mai voit să repare în urmă poarta, lăsându-o ca o monstră. După această faptă, s'a dus neînarmat în arenă să se lupte şi la spectacol Ungurii veniră călări, iar Grecii stând pe parapeturile zidurilor. Când Grecul a ieşit din oraş spre a se duce în arenă şi când a văzut numai pe Botond singur, pregătit de luptă, a strigat de ce nu-şi ia un al doilea Ungur ca ajutor. Atunci apropiindu-se Botond se zice că astfel l-a înşfăcat, că n'a trecut nici o oră de luptă, şi Grecul este trântit la pământ aşa fel că în nici un chip n'a putut să se mai ridice. La văzul acestora, împăratul Grecilor şi alţi fruntaşi ai Grecilor şi chiar împărăteasa împreună cu damele sale pleacă de ruşine de pe ziduri spre palatele lor, gândindu-se la cele ce se întâmplase. Şi deşi Grecul doborît astfel a mai trăit cu braţul rupt, această luptă a fost pricina morţii sale. Iar Ungurii câştigând astfel victoria, trimit la Greci delegaţi cari să ceară tributul. Acestora, împăratul zâmbind, se zice că nu le-a dat nici un răspuns. Atunci Ungurii, luând înţelegere cu ducele lor Tocsun, au plecat de acolo şi au pustiit toată Grecia şi Bulgaria, au răpit pietri preţioase, prizonieri fără număr, turme nesfârşite şi s'au întors în cele

1) *Idropolis*, Adrianopol.

2) *Hungarus Botond*. Cf. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen*, p. 87.

www.dacoromanica.ro

din urmă veseli în Pannonia. Aceasta este ultima expediţie de jaf ce au făcut-o Ungurii, în situaţiunea lor de păgâni. Şi astfel comunitatea Ungurilor, subt căpitanii sau ducii pe cari, după obiceiul lor, şi-i alegeau, se constată că au jefuit lumea într'o parte şi într'alta şi că au constituit o mare primejdie până în timpul ducelui Geicha.

CAPITOLUL II.

ISTORIA UNGURILOR DE LA SF. ŞTEFAN, PÂNĂ LA MOARTEA LUI ABA.

§ 1. *Ştefan cel Sfânt, primul rege, dela a. 1000 până la a. 1038.*

Iar în anul 967 dela întruparea Domnului, ducele Geicha în urma unei proorocii a oracolului divin a dat naştere regelui Ştefan cel Sfânt; iar Mihal, fratele lui Geicha, a dat naştere lui Wazul şi lui Ladislau cel Pleşuv. Regelui Ştefan însă îi s'au născut şi alţi mai mulţi fii, dar mai presus de toţi îi s'a născut unul numit Emeric vrednic şi de cinstirea lui Dumnezeu şi de cinstirea oamenilor. Regele Ştefan cel Sfânt, după ce s'a încoronat şi după ce, în urmă, a fost ucis ducele Cuppan, a fost adus în Ungaria din Cele şapte castre unchiul său Jula împreună cu soţia şi cu cei doi fii ai lui şi unind Cele şapte castre cu Pannonia a purtat războiu cu Kean, ducele Bulgarilor şi al Sclavilor. Acesta fiind biruit, n'a stat la îndoială să înzestreze din banii luaţi dela el catedrala Prea curatei fecioare din Alba, pe care se spune că a fundat-o. Iar, după ce Dumnezeu a binecuvântat în îndurarea sa pe fericitul rege Ştefan şi după ce a supus puterii lui multe popoare,regele a hotărît să renunţe la strălucirea lumii acesteia, depunând diadema regală şi liberându-se de grijile lumeşti, să-şi închine viaţa lui Dumnezeu singur. Iar coroana regală a dispus să o dea fiului său Emeric. Fericitul rege Ştefan era însă un iubitor de literatură, înzestrat de la natură cu talent pe care l-a cultivat; de aşişderea şi Emeric. Şi tocmai, când prea sfinţitul părinte intenţiona să încredinţeze fiului său grija conducerii puterii, ducele moare de o moarte năprasnică. Şi l-a jelit nemângâiatul său părinte şi toată Ungaria şi din pricina preamarei dureri şi întristări a căzut bolnav; căci suferea de podagră. Şi cu atât mai mult suferea cu cât nimenea nu se găsea vrednic din sângele său care să fie ridicat la coroana regatului şi care să fie în stare să păstreze în credinţa catolică un popor atât de nou în această credinţă. Iar în vremea aceasta puterile încep

www.dacoromanica.ro

să-l părăsească repede şi sinţindu-se istovit de boală, a trimis în grabă vestitori ca să scoată din închisoarea dela Nitra pe Wazul, fiul unchiului său pe care să-l facă după sine rege peste Unguri. Aflând despre aceasta regina Kysla, după ce s'a sfătuit cu credincioşii ei, a trimis pe comitele Sebus să apuce înaintea vestitorului regelui, să scoată ochii lui Wazul, să-i astupe urechile cu plumb topit şi să fugă apoi în Boemia. Iar când, în urmă, vestitorul regelui l-a adus astfel, regele a plâns amar de cele întâmplate şi chemând la sine pe Andrei, Bela şi Lewenta, fiii lui Ladislau cel Pleşuv, li-a dat sfatul să se refugieze repede în Boemia. Iar el, fericitul rege Ştefan după o domnie de 46 de ani, în ziua Bunei Vestiri a Sfintei Fecioare s'a dus la Domnul şi a fost înmormântat la Alba în biserica Prea curatei şi fericitei Fecioare. Şi îndată cântecul de chitară unguresc s'a prefăcut în cântec de jale şi poporul din ţara întreagă a plâns cu bocete nesfârşite pe regele lor atât de sfânt; iar băieţii şi fetele, îmbrăcaţi în haine de doliu n'au mai jucat timp de trei ani.

§ 2. *Petru, ales rege în a. 1038, este detronat în a. 1041.*

Regina Kysla [1]) însă, rău sfătuită a făcut ca rege peste Unguri pe Petru Venetul [2]), fiul surorii sale, al cărui tată fusese duce al Veneţilor, pentru ca, după bunul ei plac, să poată să-şi aducă la îndeplinire capriţiile sale şi, nimicind libertăţile, să dea pe mâna Teutonilor regatul Ungariei. Iar, după ce Petru a început să domnească, ne mai având în sufletul său cea mai mică blândeţe ce s'ar fi cuvenit unei maiestăţi regale şi devenind crud, de o furie teutonică, a căutat să despreţuească pe nobili şi să mănânce bunurile ţării împreună cu Nemţii şi cu Latinii, cu ochiul lacom şi cu inima nesăturată. Cetăţile, fortăreţele şi toate demnităţile din regat, luându-le din mâna Ungurilor, le-a încredinţat Teutonilor şi Latinilor. Şi, mai presus de toate, era peste măsură de afemeiat. Sateliţii regelui slujindu-i, fără de nici o sfială, patimile lui josnice, pe soţiile şi fetele Ungurilor, pe ori unde umbla regele, le supuneau violenţei lui. Şi nimenea, pe acea vreme, nu mai era sigur de cinstea soţiei sale sau a fetelor sale, din cauza obrăzniciei curtenilor regelui Petru. De aceea, principii şi nobilii, văzând nenorocirile din ţară cari se făceau împotriva legilor, după ce s'au sfătuit împreună, rugară pe rege să dea ordin

1) *Kysla,* Gisela, soţia regelui Ştefan cel Sfânt şi sora imp. Henric II-a.
2) *Petrus Venetus,* fiul lui Otto Urseolus, ducele Veneţilor.

www.dacoromanica.ro

oamenilor săi ca să pună capăt, fără întârziere, unei atât de detestabile stări de lucruri. Regele însă îngâmfat de situaţia sa înaltă şi plin de furie şi-a dat pe faţă, în public, tot veninul şi răutatea pe care până atuncea o ţinea ascunsă în suflet, grăindu-le astfel: «Cât timp voiu fi în vieaţă voiu pune ca judecători, demnitari, centurioni, principi şi funcţionari numai pe Teutoni şi pe Latini şi ţara regatului Ungariei umplându-o cu colonişti, o voiu da în stăpânirea Teutonilor». Acesta a fost izvorul de discordie dintre regele Petru şi Unguri.

§ 3. *După detronarea lui Petru, este încoronat ca rege Aba, a. 1041.*

Deci, în anul al treilea al domniei lui Petru, principii şi nobilii din regatul Ungariei s'au unit, după sfatul episcopilor, la un loc împotriva lui Petru, cercetând cu deamănuntul dacă n'ar putea cumva găsi din familia regală pe cineva care să fie în stare să ia cârma şi să-i libereze cu forţa de tirania lui Petru. Şi fiindcă un astfel de om putea oarecum să fie găsit în ţară, au ales ca rege peste ei pe cineva chiar dintre ei, pe un oarecare comite, cu numele de Aba [1]), fiul surorii regelui Ştefan cel Sfânt. Iar regele Aba după ce şi-a strâns o armată de Unguri a pornit împotriva lui Petru cu gândul de a da luptă cu el. Petru însă văzându-se părăsit de ajutorul Ungurilor, a fugit în Bavaria la împăratul Henric ca să-i ceară ajutor.

Şi astfel, Petru fiind gonit din domnie, tiranii de a căror purtare avuseră să sufere Ungurii, au fost daţi pe faţă. Dintre aceştia pe unul l-au tăiat în bucăţi, scoţând ochii la doi fii ai lui; pe alţii i-au frânt pe maşini de fer, pe câţiva i-au ucis cu pietri. Pe Sebus însă care scosese ochii lui Wazul [2]), frângându-i picioarele şi mâinile l-au omorît pe roată. Iar Aba, fiind consacrat de rege, după ce a anulat cele stabilite de Petru, a dat ordin ca să se observe pe viitor legile Ungurilor. In al treilea an însă al domniei lui Aba, soseşte regele Petru împreună cu împăratul Henric, aducând o mare armată împotriva lui Aba. Când a aflat despre aceasta Aba a trimis soli la împărat, întrebându-l dacă este dispus să facă cu el pace, ori nu. Impăratul arătându-i-se, în răspunsul său, duşman, şi după ce s'a văzut că el umblă să restabilească pe Petru în domnia Ungariei,

1) *Aba*, este numit pe monete Samuel. Cf. Anonymus c. 32. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ex quorum progenie rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

2) *Wazul*, fiul lui Mihal şi vărul lui Ştefan cel Sfânt.

www.dacoromanica.ro

Aba furios invadă Austria, jefuind-o până la fluviul Trense [3]), întorcându-se în urmă acasă. Apoi, trimiţând o armată să facă jafuri şi în Carinthia, pe când se întorceau de aci încărcaţi de prăzi, Gotfridus, marchizul din Austria, atacându-i lângă Petovia [4]), se zice că le-a luat prăzile. Pe vremea aceasta Austria nu avea duci, ci marchizi [5]). Şi, pe când, în vremea aceasta, împăratul se găsea la Colonia, după ce îi s'a adus la cunoştinţă că Ungurii, făr' de nici un motiv, au atacat pe Nemţi, s'a consfătuit cu principii Alamaniei, cum ar putea să răzbune ofensa adusă sieşi de către Unguri printr'o ofensă identică. De aceea, a pornit o expediţie uriaşe şi, după sfatul ducelui Ratislau din Boemia, a venit spre hotarele Ungariei din partea din spre Nord a Dunării. Solii regelui Aba însă şi ai Ungurilor au promis împăratului că-i vor da satisfacţie în toate, afară numai că nu vor primi pe Petru de rege, ceea ce împăratul doria cu tot dinadinsul; căci se obligase prin jurământ să-l restabilească din nou pe tronul Ungariei. Deşi însă Ungurii nu admiteau pe Petru, fiindcă i-au trimis daruri şi şi-au dat cuvântul că vor îngădui să se întoarcă liberi prisonierii Teutonilor, împăratul determinat de sfatul ducelui de Lotharingia şi mai mult molcomit de darurile primite, s'a întors în cetatea Bizantia [6]) din Burgundia. Din această cauză, regele Aba, socotindu-se acum în siguranţă, a început să se poarte necuviincios şi să fie îngâmfat şi crud faţă de Unguri, dispreţuitor faţă de nobili şi să socotească ca un lucru fără de importanţă de a-şi călca jurământul. Ungurii, neîngăduind aceasta, făcură o conspiraţie împotriva lui cu gândul de a scăpa de el şi de a-l omorî. Cineva dintre ei însă a descoperit conspiraţia şi pe câţi a putut prinde i-a ucis fără judecată, ceea ce pentru el, în urmă, a fost un mare neajuns. Căci convocase într'o casă, spre a sta de vorbă împreună, cincizeci de bărbaţi, cărora, după ce i-a închis acolo, a dat ordin să li se taie capul, fără să-şi fi mărturisit vina şi fără să fi fost dovediţi de lege. — De aceea, fericitul Gerardus, episcopul din Chanad [7]), luând de scurt pe rege, cu severitatea sa canonică, i-a prezis pericolul ce-l aşteaptă. In adevăr, unii dintre Unguri, fugind la împărat, i-au vorbit împotriva lui Aba, spunându-i că el îşi calcă jurământul ca nimica şi că s'a pus în conflict cu nobilii cari îl făcuseră rege. Impăratul le-a răs-

3) *Trense*, Traisen.

4) *Petovia*, Pettau pe Drava.

5) *Marchiones*. Această notă este adausă în urmă.

6) *Bizantiam*, Besançon.

7) *Gerardus Chanadensis* cf. Endlicher, *Mon. Arp.* p. 205.

www.dacoromanica.ro

puns: Trebuie înainte de toate să libereze pe prisonieri şi să plătească daunele. Indemnat deci de sfatul Ungurilor, împăratul intră, cu o armată din Noric şi din Boemia, în Austria, prefăcându-se că n'are să intre în Ungaria, dar arătând pe faţă că este unit cu Aba. In timpul acesta, trimişii regelui Aba cereau necontenit de la împărat, pe Ungurii cari se refugiaseră la el, plângându-se şi spunându-i că sunt nişte hoţi şi nişte tâlhari, şi vinovaţii principali pentru războiul dintre împărat şi Unguri şi că, deaceea, trebuesc daţi pe mâna regelui Aba pricinuitorii unei atari nelegiuiri. Impăratul le-a făgăduit că are să facă oarecum aceasta. Deci, în grabă mare, a invadat în Ungaria, intrând pe la Supruniu [1]) şi când a voit să treacă în Bohut [2]) n'a putut din cauza apelor. Ungurii însă cari erau cu împăratul şi de partea regelui Petru, conduseră armata împărătească mai în sus, lângă fluviul Rebche şi mergând călări toată noaptea, pe lângă ambele fluvii, trecură uşor, la răsăritul soarelui, pe un vad. Dar regele Aba le-a ieşit înainte la Menfeu [3]) cu mulţimea oştirii sale, bizuindu-se însă prea mult pe biruinţă, fiindcă unii Bavarezi îl vestiseră că împăratul a intrat cu puţină oaste. Şi, cu toate acestea, după cum se spune, regele Aba ar fi dobândit victoria dacă unii Unguri, mai păstrând pretinia pentru Petru, n'ar fi aruncat la pământ drapelele şi n'ar fi luat-o la fugă. Dându-se deci o luptă înteţită şi înverşunată, împăratul, sprijinit, în cele din urmă, de ajutorul lui Dumnezeu, a câştigat biruinţa. Regele Aba însă a fugit spre Tisa şi într'un sat oarecare, într'o groapă veche, e ucis de Ungurii cărora le făcuse rău în timpul domniei sale, şi a fost îngropat lângă o biserică. După câţiva ani însă, corpul său fiind desgropat din mormânt, îi s'au găsit neatinse giulgiurile şi hainele şi rănile vindecate şi cadavrul i-a fost înmormântat în propia sa mănăstire. Dintre Teutonici însă au căzut în acea bătălie nenumăraţi inşi. Din această cauză, acel loc, unde s'a dat bătălia, s'a numit până în ziua de astăzi Florum paiur [4]) şi Weznemut pe limba noastră.

---

1) *Suprunium*, Sopron, Oedenburg.

2) *Bobut*, Poarta Sopronului.

3) *Menfeu*, Menfö lângă Raab.

4) *Florumpaiur* Vloren Paier (perditi Baioarii), ceeace însemnează pe limba ungurească Veznemut (perditi Germani). Vloren = verloren.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III.

ISTORIA REGILOR DE LA RESTAURAREA LUI PETRU PANĂ LA MOARTEA LUI ANDREI I.

§ 1. *Petru restituit în domnie, a. 1044, este orbit în a. 1047.*

Iar împăratul, după ce a câştigat victoria s'a dus în jos spre Alba, unde a restituit în domnie pe Petru şi în urmă s'a întors la Ratispona. Regele Petru însă, şi Ungurii cari îl aduseseră în domnie, dobândind din nou putere şi influenţă au început să fie nesuferiţi. Din această cauză Ungurii, cu toţii, stăruesc să caute cum ar putea să readucă pe fiii lui Ladislau Pleşuvul [1]) şi să îndepărteze pe Petru. Pe când se petreceau toate acestea, Andrei, Bela şi Lewenta trecând din Boemia în Polonia au fost primiţi prieteneşte de Misca, ducele Polonilor. Şi aci Bela, învingând într'o luptă pe ducele Pomeraniei, îi se dă de soţie fiica lui Misca [2]). Andrei şi Lewenta însă neputând suferi ca ei să trăiască în Polonia subt domnia acestuia au trecut în Ruthenia. Şi, fiindcă aci, din cauza regelui Petru, n'au fost primiţi de ducele Lodomeriei, trec în ţara Comanilor. Aceştia se gândiră să-i omoare, socotindu-i drept nişte spioni ai ţării lor, mai apoi însă, fiind recunoscuţi de un spion Ungur, sunt trataţi în urmă foarte bine. Intr'aceea regele Petru, din cauza plângerilor de mai înainte, începe să supere pe Unguri. Aceştia atunci s'au strâns cu toţii la un loc, la Chanad [3]), şi după o înţelegere unanimă, trimit după fiii lui Ladislau Pleşuvul, să-i aducă în ţară.

§ 2. *Andrei şi Lewenta, chemaţi de Unguri împotriva lui Petru sosesc la Pesta.*

Aceştia, după ce au ajuns la Pesta, aşa pe ascuns, cum au putut, într'o noapte prin trimişii celor trei fraţi, sosiţi pe cai iuţi pe neaşteptate, se proclamă în curtea regelui Petru: ca toţi Teutonicii şi Latinii, pe oriunde se vor găsi, să fie omorîţi şi să se reia legea păgânească [4]). Şi, după ce s'a făcut ziuă Petru, informându-se despre cele

1) *Zar-Ladislau*, Ladislaus Calvus sau Ladislau cel Pleşuv.
2) *Misca*, Misco fiul lui Boleslav.
3) *Chenad*, Chanad, vechia Morisena de lângă Mureş.
4) *Ritus paganismus* Cf. *Vita Gerardi* 19, 20 in *Mon. Arp.*

www.dacoromanica.ro

întâmplate, şi-a câştigat certitudinea că ei sunt în adevăr în Ungaria. Şi, cu toate că a fost dureros impresionat, s'a prefăcut că e vesel. Apoi şi-a trimis pe furiş oamenii săi ca să ocupe Alba. După ce însă s'au aflat cele ce se plănuiau, Ungurii pun mâna, în toate părţile, pe arme şi ucid în acelaşi timp pe Teutonici şi pe Latini necruţând nici femei, nici copii şi nici preoţii cari fuseseră puşi de Petru ca parochi şi abaţi. Petru, neputând să intre în Alba, a luat fuga şi s'a dus spre Musun [1]), unde se spunea că a venit armata în contra sa. Şi de aci abătându-se din drum s'a dus repede spre Alba, fiindcă cetăţenii pretinseră să se întoarcă înapoi şi să ocupe cetatea [2]). Când însă a ajuns într'un sat [3]) de lângă Alba, armata l-a împresurat deodată şi fiind făcut prizonier îi s'au scos ochii şi, deşi a mai trăit, şi-a dus restul zilelor în jale şi murind a fost îngropat la Cinci Biserici [4]) pe care se zice că a fundat-o.

§ 3. *Andrei I este încoronat ca rege în a. 1047.*

Atunci cei trei fraţi, intrând în cetatea Alba, sunt primiţi cu onoruri de toţi episcopii, nobilii şi de întreg poporul. Iar Andrei, ca mai mare de vârstă se urcă pe tronul regesc. Sunt unii cari au susţinut [5]) că aceşti fraţi ar fi fiii ducelui Wazul făcuţi cu o fată din familia Tatun, şi că n'ar fi fost născuţi dintr'o căsătorie legitimă şi că pentru o astfel de josnică situaţie ei au descoperit nobleţa Tatun. De sigur că aceasta este ceva de necrezut şi o urâtă născocire. Căci, lăsând la o parte aceasta, ei sunt nobili şi de origine din Scythia, fiind fiii lui Ladislau Pleşuvul.

§ 4. *Fericitul Gerardus este ucis la Buda de furia Ungurilor, în a. 1047.*

In aceste împrejurări, episcopul Gerardus din Chanad, fiind aruncat de Unguri de pe un munte, primeşte coroana de martir într'un car tras de doi cai. El fusese mai înainte călugăr la Abatia din

1) *Musun*, Wieselburg.

2) Podhradczky, *op. cit.* 58, observă că aceşti cetăţeni nu puteau fi decât Germani, întru cât Ungurii locuiau la ţară.

3) *Quadam villa*, Zamur villa, poate Zomor in com. Alba.

4) *Quinque Ecclesiae*, Cinci Biserici, Fünf Kirchen in com. Baranya.

5) *Quidam asseverant.* Cf. *Vita Gerardi*, cap. 9.

www.dacoromanica.ro

Rosacia [1]) care se găseşte în regiunea Aquilegiei şi în urmă venind în Pannonia a fost multă vreme sihastru la Beel [2]).

§ 5. *Domnia lui Andrei I.*

După ce Andrei a primit diadema de rege se zice că a purtat un războiu cu Noricii, Boemii şi Polonii [3]), pe cari învingându-i se spune că i-a făcut tributari timp de trei ani. Din această cauză, împăratul Henric descinzând până la Bodoct [4]), a asediat vreme de cinci luni cetatea Alba. Aci, în cele din urmă, până într'atâta se zice că ar fi scăzut ca putere şi forţe, că Teutonicii şi Latinii săi au fost îngropaţi de vii într'una din nopţi în corturile lor, căci Ungurii, scoborându-se pe întunerec în tabăra lor, i-au măcelărit îngrozitor cu săgeţile. In cele din urmă împăratul căindu-se a început să ceară iertare dela Andrei şi de la Unguri, spunându-le că va lăsa în Ungaria toate în afară de cai şi că face jurământ că de aci înainte nici el nici urmaşii săi nu vor mai intra în Ungaria cu oştire duşmană şi că, în timpul acesta, nu-şi va mişca piciorul din Bodoct până ce nu-i va da pe fiica sa Sophia [5]) ca soţie regelui Solomon, aducînd-o din Alamannia şi pe care la început a făgăduise cu jurământ sfânt fiului regelui Franţei. Regele (Andrei) însă, după ce a luat înţelegere cu ai săi, se zice că a fost cuprins de milă faţă de împărat. Acesta plecând cu tabăra sa, s'a aflat că s'a oprit mai întâiu pe muntele Barsunus; fiindcă însă sufereau de foame şi de setc, li s'a servit acolo din partea regelui o mare cantitate de alimente şi de băutură. In urmă foarte mulţi dintre ei fiind ameţiţi de vin, când străjerii împăratului cu vederea neclară, au observat pe Unguri umblând călări în dreapta şi în stânga crezură că, în învoiala lor, se ascunde o înşelăciune şi au spus soldaţilor pe faţă că aceia au venit ca să-i urmărească. Atunci, cu toate că cei mai mulţi fiind obosiţi erau purtaţi pe un fel de lectică cu perne de purpură, dând la o parte lecticile

---

1) *Rosacensi abbatia*, Rosazzo între Cividale şi Palmanuova.

2) *Beel*, Bakonybél cf. *Vita Gerardi* c. 9.

3) *Cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse* a. 1050.

4) *Bodoct*, o parte a pădurii Bakony.

5) *Sophiam* numită *Iuditha*, căsătorită cu Salomon în timpul lui Heinrich al IV.

www.dacoromanica.ro

şi paturile de purpură, încălecară pe cai şi în zorii zilii se întâlnesc ajungând la castrul Urs. Castelanul care era la poartă când a văzut că nişte oameni înarmaţi, părăsind drumul mare, trec prin prisăcile sale puternice şi greu de străbătut, pune mâna pe arme împreună cu ai săi. Şi, în vreme ce se uita de la distanţă la ceata care trecea, cei bolnavi cari părăsindu-şi lecticile şi pernele merseseră călări pe muntele Barsunus, urcându-se acum din nou în care, treceau peste prisăci. Oamenii ce purtau scuturile acestora când au văzut armata castelanului, au părăsit şi carele şi pe stăpânii lor din care şi-o luară la fugă, cum putură mai repede. Ţăranii atunci venind să fure carele, au omorît pe domnii din care, aruncându-le cadavrele în apă. Intre aceşti bolnavi au fost în realitate mai mulţi ostaşi, mai mulţi comiţi şi chiar unii marchizi. De aceea, până în ziua de astăzi se găsesc uneori când seacă apele, în vadul râului, ferărie de cai, săbii şi mai multe altele de acest fel. Iar muntele, din cauza pernelor astfel părăsite şi cari erau de purpură, se numeşte de locuitorii ţinutului Barsunus [1]).

§ 6. *După încoronarea fiului său Salomon, regele Andrei moare în a. 1061.*

Deci, după moartea regelui Ştefan cel Sfânt, au trecut 11 ani şi 4 luni, până la întâiul an al domniei regelui Andrei. In acest interval de timp a domnit regele Petru, întâia şi a doua oară, cinci ani şi jumătate. Iar Aba a domnit trei ani. Andrei însă istovit de bătrâneţe, în anul al 12-lea al domniei, a aşezat de rege pe fiul său Salomon, încă băeţandru, cu asentimentul fratelui său Bela şi al fiilor acestuia Geicha şi Ladislau. El însuşi a murit în anul al cincisprezecelea al domniei şi este înmormântat în mănăstirea sa proprie de la Tyhon [2]), împreună cu fiul său David.

CAPITOLUL IV.

FAPTELE PETRECUTE DE LA REGELE BELA I PÂNĂ LA MOARTEA LUI ŞTEFAN V; a. 1061—1272.

§ 1. *Regele Bela I, de la a. 1061—1063.*

După aceasta a domnit Benyn Bela. Subt domnia lui, Ungurii părăsiră religia creştină şi botezul, şi, timp de un an, rătăciră în cre-

1) Se face apropiere între Barsunus şi barsony, barşon, catifea.

2) *Tyhon.* Abbatia dela Tyhon fundata la a. 1055. Cf. Fejer. *Cod. Dipl.* I, p. 388.

www.dacoromanica.ro

dinţa lor, nefiind nici păgâni nici catolici. In urmă, din proprie iniţiativă reveniră la creştinism. Acesta a voit ca toate târgurile, pentru cumpărare şi vânzare, să fie Sâmbăta şi a făcut să aibă curs în ţara sa byzanţii [1]), cari mult mai mici decât denarii de argint, au trebuit să fie schimbaţi pe patruzeci de denari. De aceea, până în ziua de astăzi, un număr de patruzeci de denari se numesc aur, nu fiindcă ar fi aur, ci fiindcă patruzeci de denari de argint valorau un byzanţiu de aur. El a domnit doi ani şi în al treilea an s'a dus din această lume, fiind îngropat în mănăstirea sa proprie numită Sceugzard. Căci el era chel, de coloare negricioasă şi, de aceea, a dat ordin ca mănăstirea sa să se numească după defectul corpului său.

§ 2. *Regele Salomon, dela 1063—1074.*

In urmă însă între Salomon [2]), Ladislau şi Geicha s'a ivit o mare dihonie, şi fiii patriei se împart în două. Unii ţineau cu Salomon, alţii erau de partea lui Ladislau şi Geicha. Regele Salomon însă introduce în ţară, pe la Nitria, pe împărat, socrul său, cu o mare armată împotriva lui Ladislau şi Geicha. Ajungând la Vaţia [3]) după ce s'a informat asupra oştirii lui Ladislau, s'a prefăcut bolnav şi s'a întors prin Posoniu în Austria lăsând dintre Norici şi dintre Boiemi ajutor în deajuns pentru Salomon. După retragerea împăratului s'a dat o luptă între ei la Munorod [4]). Şi ce să mai spun? Salomon este învins, iar Teutonicii şi Boemii zdrobiţi. După ce s'a văzut bătut, el şi ai săi, a luat-o la fugă. Trecând Dunărea la Scigetfeu [5]), s'au adunat în urmă la Musuniu. In lupta dela Munurod n'au căzut numai Teutonicii şi Boemii, ci şi o mare parte din armata ţării. Salomon însă temându-se de fraţii săi, a intrat în Stiria cu toată familia sa. Lăsându-şi aci familia, în mănăstirea Agmund [6]), s'a întors la Musuniu, cu gândul să-şi strângă din nou armata. Dar, fiindcă din zi în

1) *Byzantios*, moneda de aur, împrumutată de la Greci.

2) *Salomon* a fost încoronat în timpul vieţii tatălui său Andrei şi a avut să se lupte mai întâiu cu unchiul său Bela şi apoi cu fiii acestuia Ladislau şi Geiza.

3) *Vacia*, Vacz-Waizen.

4) *Munorod*, Mögyörod, aproape de Buda. Lupta s'a dat la a. 1074.

5) *Scigetfeu* — Szigetfö, lângă Veröcze.

6) *Agmund*. Simon de Keza confundă pe Sophia, soţia lui Salomon plecată la fratele său Henric IV cu Sophia, fiica regelui Bela II care s'a retras în Stiria, la mănăstirea Admunt. Cf. Heinemann *op. cit.* p. 544. Mănăstirea Admunt a fost fundată numai în a. 1135. Podhradczky, *op. cit.*, p. 63.

www.dacoromanica.ro

zi forţa oştirei sale slăbea mereu, în vreme ce a celorlalţi primea noi sporuri, s'a întors, prăpădit, la împărat spre a-i cere din nou ajutor. Şi cu toate că pentru întărirea armatei a pus la dispoziţie bani mulţi, Teutonicii, de frica Ungurilor, n'au voit să-i primească. De aceea, părăsindu-l orice nădejde, s'a întors la regină, în Agmund, la care rămânând câteva zile ,a venit în urmă la Alba, îmbrăcat în haine de călugăr. Şi, pe când Ladislau, fratele său, distribuia, cu propria sa mână pomană săracilor, în tinda bisericii Sfintei Fecioare, se spune că şi el a primit pomană între ceilalţi. Ladislau l-a recunoscut îndată ce l-a văzut. După ce Ladislau s'a întors dela distribuirea darurilor, a pus să-l caute peste tot locul, nu doară ca să-i facă vr'un rău. Salomon însă bănuind vr'un neajuns din partea lui, a plecat de aci spre marea Adriatică, unde a trăit, în cetatea Pola, în cea mai mare strâmtoare, până la moarte, sfârşindu-şi vieaţa în pocăinţă, unde şi zace înmormântat şi ne mai întorcându-se până la moarte nici odată la soţia sa. Sophia, soţia sa, a rămas în cea mai mare castitate şi-şi cerceta bărbatul prin deşi vestitori, trimiţându-i ce putea de cheltuială şi, nu mai puţin, chemându-l să vie să o vază înainte de moarte. El însă, deşi ar fi avut dorinţa să o facă aceasta, de ruşinea prea marei sale mizerii a refuzat să vie. După ce ea a aflat că a murit, deşi mulţi principi din Germania ar fi voit să o ia în căsătorie, ea i-a refuzat pe toţi şi vânzându-şi toate averile pământeşti le-a dăruit săracilor. Şi făcându-se chiar călugăriţă şi ducând o vieaţă plină de strâmtorări, a plecat în sânul Domnului şi a fost înmormântată în mănăstirea amintită mai sus, fiind venerată ca sfântă.

§ 3. *Regele Geicha, dela a. 1074—1077.*

Iar după Salomon a domnit Geicha trei ani, când a murit şi a fost îngropat, la Vacia, pe care se zice că ar fi fundat-o.

§ 4. *Regele Ladislau cel Sfânt, de la a. 1077—1095.*

După Geicha a domnit Ladislau, treizeci de ani şi trei luni. Este înmormântat la Oradia. In vremea acestuia în Cele Şapte Castre [1]), pe muntele ce se numeşte Kyrioleis [2]), Besii, cei mai mari duşmani

1) *Septem Castris*, Siebenbürgen, Transylvania.

2) *Kyrioleis* — Cserhalom după Bonfinius; Kérlés, după Timon; E vorba de lupta lui Ladislau cel Sfânt împotriva Cumanilor.

www.dacoromanica.ro

ai Ungurilor, după ce au devastat Ungaria, în fuga lor se unesc la un loc şi sunt astfel bătuţi de regele Ladislau şi de Unguri că n'a mai rămas nici unul dintre ei, cum se spune.

§ 5. *Regele Coloman, dela 1095—1114.*

După moartea lui Ladislau însă a domnit timp de optsprezece ani, Kaloman, fiul regelui Geicha. Corpul său zace înmormântat la Alba. Acesta era archiepiscop şi plecând de aci este încoronat de rege. El s'a numit Qunwes [1]) Calman, fiindcă avea cărţi în cari cetea, în ceasurile sale, ca un episcop. Acesta ,trimiţându-şi armata în regatul Dalmaţiei, a pus să fie omorît regele Petru care ieşise înaintea Ungurilor, în munţii ce se numesc Gozd şi a fost învins şi ucis în aceşti munţi. De aceea, până în ziua de astăzi aceşti munţi se numesc în ungureşte Patur Gozdia [2]). Reşedinţa acestui rege era în cetatea Teneu [3]). După ce a isprăvit cu acesta şi după ce a cucerit regatul Dalmaţiei, şi-a făcut împreună cu Veneţienii corăbii galere puternice, trimiţând cu ei o armată ungurească în Apulia, unde ocupă cetăţile Monopolis [4]) şi Brundisium [5]), cu toate că unii cetăţeni mai păstrau supunere Veneţienilor Şi, lăsând aceste cetăţi în dependenţa Veneţienilor, devastară într'o raită câteva localităţi din Apulia şi au rămas aci timp de trei luni. In urmă, revenind la corăbii, se întorc pe mare în Dalmaţia, după ce au lăsat acolo, împreună cu Veneţienii un căpitan ungur şi steagurile regelui Ungariei. Cetăţile acestea de abia le-au câştigat în urmă, cu mari cheltueli Guillelmus cel tânăr, regele Siciliei, cu ajutor de la Pisani.

§ 6. *Regele Bela al II-a, dela a. 1131—1141.*

Iar după Caloman a domnit Bela, nouă ani şi două luni. Este înmormântat la Alba.

§ 7. *Regele Geicha al II, dela a. 1141—1161.*

Iar după Bela a domnit douăzeci de ani Geicha. In sfârşit moare şi e îngropat la Alba.

---

1) *Qunwes*, Cărturarul, könyv, carte; Coloman le Libraire, Hóman Bál. *Rev. des étud. hong.* 1925, p. 155.

2) *Patur Gozdia*, Petrova-Gora, muntele lui Petru, Petersberg.

3) *Teneu*, Kinen, la Heinemann, *op. cit.*, p. 544.

4) *Monopolis*, Monopoli.

5) *Brundisium*, Brindisi.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Regele Ştefan al III, dela a. 1161—1173.*

După acesta, a domnit Ştefan unsprezece ani şi nouă luni. In timpul domniei acestuia, ducele Ladislau, timp de o jumătate de an, usurpă regatul şi coroana. Este înmormântat la Alba.

După acest Ştefan, usurpă coroana, timp de cinci luni şi cinci zile, fratele său care, în cele din urmă, este învins. In războiul acesta sunt ucişi mai mulţi nobili din ţară. Iar el, după ce a fost gonit din domnie, veni în urmă la Zemin, unde îşi sfârşi viaţa. Se odihneşte la Alba.

§ 9. *Regele Bela al III, dela a. 1174—1196.*

Iar, după acesta, a primit coroana Bela Grecul pe care Becha şi Gregor îl ţinură mai mult timp la împăratul Grecilor. El a urmărit pe hoţi şi pe tâlhari şi a inaugurat obiceiul petiţiilor, ca la curtea romană şi la curtea Imperiului. Zace înmormântat la Alba.

§ 10. *Regele Emiric dela a. 1196—1204.*

După Bela a domnit fiul său Emiric.

§ 11. *Regele Andrei al II-a, dela a. 1205—1235.*

Iar, după acesta a domnit puternicul şi strălucitul rege Andrei [1]). Acesta a vizitat chiar ţara sfântă, unde a fost orânduit căpitan peste toţi principii creşini şi a pus pe goană, împreună cu Ungurii şi Secuii săi, oştirile sultanului din Babilon şi a ajuns, cu mari onoruri, împreună cu poporul său, până în Assiria şi la alte naţiuni. De aci s'a întors în Ungaria, încărcat de glorie.

§ 12. *Regele Bela al IV, dela a. 1235—1270.*

Iar, după acesta, a domnit fiul său Bela, care este înmormântat la Strigoniu [2]), la Fraţii Minoriţi. In zilele acestuia intră în Ungaria, din trei părţi ale regatului Monglii sau Tătarii, cu cinci sute de mii de oameni înarmaţi, având până aci patruzeci de mii de centurioni

1) *Andreas*, cunoscut pentru cruciata sa.

2) *Strigonium*, Gran.

www.dacoromanica.ro

şi decurioni. Regele, ieşindu-le înainte la Soio [1]) este învins de Mongoli, în anul Domnului 1241. Aproape întreaga oaste a regatului este distrusă aci şi însuşi Bela fuge dinaintea lor la mare. Apoi, când s'a întors dela mare este atacat cu armele de ducele Frideric de Austria. Ungurii însă îl uciseră înaintea Cetăţii Noui [2]) sdrobindu-i falca cu o săgeată.

§ 13. *Regele Ştefan al V-a, dela 1270—1272.*

După aceea însă a domnit fiul său Ştefan care, luptându-se vitejeşte, a alungat pe regele Boemiei cu numele Otacar dinaintea fluviului Bebcha [3]) şi care venise împotriva lui, anume cu Boemii, Austriacii, Stirienii şi Brandeburgenii şi alte popoare amestecate. Acelaşi Ştefan a cucerit pentru ţara sa şi cetatea Budun [4]) şi pe domnul Bulgarilor, câtă vreme a trăit, l-a făcut să-i fie supus. După ce, în sfârşit, a plecat din lumea aceasta, a fost înmormântat şi se odihneşte în insula numită a Prea fericitei Fecioare, într'o mânăstire de călugări.

CAPITOLUL V.

POVESTIREA FAPTELOR REGELUI LADISLAU AL IV CUMANUL, DELA a. 1272—1282.

§ 1. *Regele Ladislau al III-a, dela a. 1272—1290. Războiul cu Ottocar, a. 1278.*

După el domneşte fiul său Ladislau al III-a. Acesta, din voia Domnului, e încoronat de copil pe tronul ţării. In zilele sale, regele Otacar al Boemiei care de fapt usurpase samavolnic mai multe din drepturile imperiului, în urma căror isprăvi îşi câştigase o mare putere şi o influenţă extraordinară, atacase o bună parte din teritoriul Ungariei, pentru care însă tatăl său (regele Ştefan) nu se răzbunase în deajuns, fiindcă a murit pe neaşteptate. Dar, fiindcă, în timpul acesta, principii Alemanniei şi-au ales, înadunarea dela Francfurt, de rege pe comitele Rudolf de Habsburc, pentru ca să recâştige drepturile

1) *Soio*, Sajo, fluviu, afluent al Tisei.

2) *Nova civitas*, Neustadt. Lupta s'a dat în anul 1246 la 15 Iunie.

3) *Rebcha*. Rabnitz, Rebcze, Răbuca. Cf. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 165.

4) *Budun*, Vidin.

www.dacoromanica.ro

imperiului ce fuseseră răpite, acesta ca un restabilitor al feudelor imperiale, a intrat mai întâiu în Austria care fusese invadată şi supusă de Otacar. Rudolf rămânând mai multă vreme la Viena [1]), după ce şi-a reclamat de la Boemi drepturile sale, regele boem a pornit împotriva lui cu o oaste atât de puternică şi de enormă că principele Alamanniei esita să-i se opună. De aceea, plin de umilinţă, a chemat într'ajutorul său pe magnificul rege al Ungariei, ca pe fiul sfintei biserici catolice, obligându-i-se pentru aceasta cu o veşnică prietenie, adăugând pe deasupra că prin aceasta va aduce cel mai mare serviciu Sfintei biserici romane; că el însuşi, ori de câte ori va fi solicitat de regele Ungariei pentru un asemenea ajutor, se obligă să i-l dea. Fiindcă însă Ladislau, regele Ungariei, avea ascunsă în inimă şi în suflet ţinuta îndrăzneaţă (a lui Otacar) arătată împotriva tatălui său şi a sa, fiindcă era fraged şi ca putere şi ca vârstă, s'a hotărît să satisfacă cererea principelui Alamanniei. Pornind deci din cetatea Alba, ca fiul lui Marte, el a cărui stea aducea firii sale înăscute forţă şi tărie în curaj şi în celelalte virtuţi, întemeiându-se pe puterea celui de Sus şi a strămoşilor săi şi anume a regilor Ştefan cel Sfânt, a lui Emeric şi a lui Ladislau, şi pe ajutorul Sfinţilor, şi încrezându-se şi în simpatiile sale, ridicând drapelul maiestăţii regale, s'a unit cu Rudolf la Marhec [2]) şi cu armata lui care-i aştepta sosirea şi ajutorul ca pe al lui Dumnezeu. Dar, fiindcă oastea lui Rudolf era greoaie în mişcări din cauza armelor lor mai grele şi prea îngrozită spre a se împotrivi unei mulţimi atât de puternice, cum se spunea că este cea condusă de Otacar, esita să se mişte şi să pornească din loc. Văzând şi înţelegând aceasta regele Ladislau, începe să se apropie de Otacar care se grăbea la luptă şi care era pregătit pentru aceasta, lângă castrul Stilfrid [3]), de lângă râul Morava, înconjunrând armata boemă din toate părţile. Ungurii şi Comanii regelui aşa i-au atacat, rănindu-le cu săgeţile caii şi chiar pe ei, ca Milot [4]), şeful oştirii, în care armata îşi pusese toată încrederea, ne mai putând să susţie atacul şi să reziste săgeţilor Ungurilor, a luat-o la fugă cu ai săi, şi după el Polonii mercenari, descompletând armata, fugeau împreună cu Boemii; iar în timpul acestei bătălii, Comanii ridicau armele şi bagajele regelui Boemilor şi ale armatei lui, împrăştiindu-le.

1) *Vienne diutius residente.* Anul 1276.

2) *Marhec* — Marchegg.

3) *Stilfrid* — Stillfried lângă fluviul March.

4) *Milot,* Milota de Diediz care, se spune, că ar fi trădat pe Otacar. Heinemann, *op. cit.* p. 545.

www.dacoromanica.ro

In această luptă regele Otacar, cu mintea rătăcită şi pierdută, pe când alerga în dreapta şi în stânga în armata sa, este prins şi ucis. Iar fiul său, ducele Nicolae [1]), este făcut prisonier şi dus în Ungaria împreună cu alţi captivi, baroni, comiţi şi ostaşi nenumăraţi. Numărul morţilor din această luptă numai Dumnezeu îl poate şti. Iar Rudolf, regele Teutoniei şi al Romanilor, stetea cu ai săi, privind la cele ce se petreceau. Câştigându-se deci această bătălie, regele german aduse mulţumiri regelui Ladislau, fiindcă, mulţumită lui îi s'a restituit în acea zi Austria şi Stiria. Şi astfel regele Ladislau al Ungariei s'a întors victorios, regele Alamanniei mai rămânând în Austria. Aceasta este întâia victorie a regelui Ladislau pe care mila cerească i-a dat-o în vârsta tinereţii. In aceeaşi armată şi în aceeaşi zi a ţinut voiniceşte şi cu putere stindardul regesc comitele Renoldus, fiul lui Renoldus, de origine din Bastech, asistând pe rege fraţii săi Andrei, Salomon şi Ladislau şi alţi nobili din regatul Ungariei, nenumăraţi ca stelele ceriului. Şi pentru ca victoria atât de glorioasă şi de triumfală a regelui Ladislau să fie eternizată ca amintire, pe de o parte, iar pe de altă parte spre vecinică ocară şi ruşine, scuturile şi steagurile Boemilor, Polonilor şi Moravilor stau atârnate pentru eternitate pe un perete din biserica de la Alba, scaunul de reşedinţă al regatului.

§ 2. *Lupta lui Ladislau împotriva Comanilor, a. 1282.*

Şi al doilea războiu minunat l-a purtat tânărul rege Ladislau, dar împotriva Comanilor [2]), războiu care se poate compara cu războiul precedent. In adevăr, Comanii au fost introduşi întâiaşi dată în Ungaria de regele Bela, de pioasă amintire, bunicul regelui şi s'au înmulţit în urmă ca nisipul. Şi, cu toate că chiar acest rege Bela, avea de gând să-i împrăştie prin provincii, totuşi n'a îndrăznit să o facă, temându-se să nu se producă în ţară vr'o turburare. Acelaşi lucru se zice că a voit să-l facă şi regele Ştefan, tatăl său, de bună amintire şi din aceeaşi prevedere, de care am amintit, a renunţat la intenţiunea sa. Strălucitul rege Ladislau însă, plin de inimă şi de curaj, aflând că o ticăloşie se urzeşte între ei, în potriva sa, astfel a procedat în contra lor că într'o luptă i-a bătut atât de cumplit, că foarte mulţi au fost omorîţi, iar unii dintre ei, părăsindu-şi soţiile, copiii

1) *Nicolaus*, numit de Troppau, fiul natural al regelui Otakar.

2) *Comanis*. Comanii, câţi au mai scăpat, au fugit la Tătari.

www.dacoromanica.ro

şi toată averea, au fugit la popoarele barbare. Câţiva au mai rămas, dar sunt atât de supuşi la poruncile regale că nici cu inima tremurândă nu mai îndrăznesc să se uite în faţa regelui. In această luptă este ucis de Comani Olivernus fiul lui Pata, din neamul lui Aba: şi sunt omorîţi Andrei, fratele lui Laurentius, fiul comitelui Nicolae de Wigman, Ladislau, fiul comitelui Ponyth de Miscouch şi Demetrius, fiul lui Michael cel mic, din familia Kusd.

A D A U S

CAPITOLUL I.

DESPRE NOBILII STRĂINI

§ 1. *Nobilii străini veniţi în Ungaria mai ales pentru propagarea crestinismului printre Unguri.*

Fiindcă adevărata Ungarie nu are mai multe triburi sau neamuri decât cele o sută opt generaţii, să vedem de unde provin familiile acelora cari au descălecat din ţara Latinilor şi din Alamannia sau din alte ţinuturi. Căci ducele Geicha, din neamul Turul, căruia se spune că înaintea tuturor celorlalţi îi s'a proorocit din cer ca să adopte credinţa catolică şi botezul, fiindcă el avea mâinile pline de sânge omenesc şi nu era sortit să convertească la credinţă un popor atât de mare, deşi el însuşi şi familia sa primise darul botezului prin sfântul Adalbert, totuşi dela tronul ceresc i-a venit cuvântul să renunţe la un astfel de gând, fiindcă mila celui de Sus orânduise ca toate acestea să fie făcute de Ştefan cel Sfânt care avea să se nască din el însuşi. Deci, auzind aceasta, n'a neglijat să facă, ceeace a putut şi a trebuit, în privinţa convertirii poporului său, conform poveţei Sfântului Adalbert, adecă a episcopului din Praga. De aceea a trimis vestitori în ţinuturile creştine ca să facă cunoscută dorinţa sa. Deci aflându-se despre aceasta, au sosit la el, din ţările creştine mulţi comiţi, ostaşi şi nobili. Unii dintre aceştia din dragoste pentru Dumnezeu, spre a ajuta pe duce în contra păgânilor cari nu primiseră noua credinţă, alţii fiindcă scăpaseră de păgâni şi de persecuţiunile lor. Căci poporul însuşi constituit sub păgânism pornise o grozavă goană în contra creştinilor.

www.dacoromanica.ro

§ 2. *Comitele Tiboldus din Bamberg.*

Chiar atunci a venit la ducele Geicha, comitele Tiboldus de Fanberg, care a fost numit Graun [1]) Tibold. De aceea unii din neamul său până în ziua de astăzi se numesc simplu Graun. Din acesta se trag cei născuți Bobocha. Ei sunt din Țara Nemțească.

§ 3. *Frații Hunt și Paznan, de origine din Suevia.*

După aceștia au venit Hunt și Paznan, doi frați buni, ostași inimoși, de fel din Suevia. Aceștia, fiind în trecere prin Ungaria, aveau intenția să meargă înante peste mare. Fiind însă reținuți de ducele Geicha, în cele din urmă, se alipiră ca militari pe lângă Ștefan cel Sfânt după obiceiul teutonic lângă fluviul Goron.

§ 4. *Comitele Vecellinus din Bavaria, dela Wasserburg.*

In urmă sosește din Wasurburg comitele Wecelinus. Acesta a omorît în Simigiu pe ducele Cupan. Urmașii săi s'au numit Iaki.

§ 5. *Frații Volferus și Hedricus.*

După aceea au intrat din Viltonia Wolfer cu fratele său Hedricus împreună cu patruzeci de soldați călări. Pentru venirea sa îi se dărueşte muntele Kiscen, unde a făcut o fortăreață de lemn și în urmă o mănăstire de călugări, unde a și fost îngropat după moartea sa. Din acesta își trag obârșia Hedrigii.

§ 6. *Comitele Both de Lebyn.*

După acesta a intrat Pot de Lebyn, numit, cu al doilea nume, Ernistus. Acesta a sosit în Ungaria împreună cu mulți nobili. Din acesta își trage originea comitele Conrad de Altunburg.

§ 7. *Frații Kolád și Gut.*

Iar după aceea, în timpul regelui Petru, au intrat trei frați Kelad și Guth din neamul Suevilor, de origine din castelul Stof.

---

1) *Graun* sau *Gravu*, în loc de Grav. După cum observă Podhradczky obiceiul vechiu era de a adăuga la cuvinte un *u* final: Alma-Almu, Emes-Emesu, Lel-Lelu, O-Buda-Ou Buda, Erteuel-Erteuelu, Deuchunlant-Deutschland.

www.dacoromanica.ro

§ 8. *Altman din Fridburg.*

După aceştia soseşte Altmann din Fridburg, soldat inimos din ţara Turingilor; din acesta îşi trag obârşia Bolugi.

§ 9. *Oliverius şi Ratoldus.*

După aceea, în timpul regelui Kalomanus intră Oliverius şi Ratoldus, din regatul Apuliei. Originea lor este din Caserta.

§ 10. *Sambucii de origine din Gallia.*

Sambucii însă se trag din comiţii Campaniei din Franţa.

§ 11. *Beche şi Gregorius de Cornis.*

Iar neamul lui Beche şi a lui Gregory se trag deasemenea din Franţa, din familia lui Guilielm, numiţi Cornes.

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Familia lui Buzad însă îşi trage originea din Mesn, nobili din districtul Wurburc.

§ 13. *Hermann de Nuremberg.*

Iar neamul lui Hermann se trage din Nuremberc; ei sunt destul de nobili. Au intrat deodată cu regina Kisla.

§ 14. *Radoan şi Bagath din Boemia.*

Cei cari se numesc Radoan şi Bagath, neamul lor îşi trage originea din Boemia.

§ 15. *Ludani din Boemia.*

De asemenea şi cei ce se numesc Lodan.

§ 16. *Comiţii Simon şi Michael din Spania.*

Iar neamul comiţilor Simon şi al fratelui său Michael, numiţi Mertinsdorfarii, a intrat în Ungaria cu mare alaiu în zilele regelui

www.dacoromanica.ro

Emiric, fiul lui Bela al III, deodată cu regina Constanţa, fiica regelui Aragoniei, care era soţia regelui Emiric, introducând împreună cu sine militari distinşi şi o familie foarte aleasă. Fiindcă însă familia acestora (a lui Simon şi Michel) se găsea acolo în necontenite lupte cu un mare comite, pentru nişte procese drepte şi sigure, se spune că în sfârşit ei şi-au strâns chiar o armată şi că s'au războit cu acest mare comite. Fiind acesta prins de Simon, tatăl comitelui Simon şi al comitelui Michael, şi de Bertramus, unchiul lor, a fost ucis. Făcându-şi, din această pricină, Simon şi Bertramus duşmănii, au venit cei dintâi cu regina Constanţa în Pannonia. Regele Emiric cunoscându-le originea nobilă i-a primit cu mare plăcere şi precum se ştie au fost învestiţi în diferitele părţi ale Ungariei cu mari şi întinse feude. Dar, deoarece numita familie avea în regatul Spaniei mai multe fortăreţe, şi între acestea una principală, care se numea Boiot, amintiţii comiţi şi predecesorii lor, numiră Boiot, prima descălecare a lor de lângă Nergedsceg. Familia acestora poartă pe scut de obiceiu o acvilă, pe care alţi comiţi militari din Spania nu îndrăznesc să o poarte. Şi aceasta provine de acolo că familia lor a gonit, precum se spune, armata sultanului din Tunisia care intrând cu corăbiile ocupaseră insulele Maiorca şi Minorca şi flota, ceilalţi soldaţi ai regelui Arragoniei dând bir cu fugiţii. De aceea, printr'un decret al regelui şi al comunităţii oştirii, s'a stabilit ca emblema de mai înainte, care fusese cu totul roşie, fără vr'o figură expresă, să fie prefăcută în acvilă. Regina Constanţa mai adusese cu sine pe sora comitelui Simon şi a lui Bertramus, cu numele Tota, aşa de frumoasă şi drăgălaşe că pe acea vreme nu era alta asemenea în toată lumea. Cu această fată s'a căsătorit ducele Benedictus, fiul lui Conrad, primind ca dotă, din partea regelui Emiricus şi a reginei Constanţa, vila Meretinsdorf.

§ 17. *Gotfridus din regiunea Mesne.*

Tot în vremea regelui Ştefan al III-a, a mai intrat în Ungaria un oarecare ostaş numit Gotfridus, din regiunea Mesne şi din care se trage familia lui Filip, a lui Ladislau şi a lui Gregoriu, fiii lui Kelad. Căci acest Gotfridus, fiind nobil din naştere şi anume fiul comitelui din Hersfeld, producându-se o răscoală la curtea din Francfurt, unde trebuia să se aleagă împăratul, a ucis, precum se spune, pe Landgraful din Turingia. Scăpând de aci cu fuga, a ajuns ca fugar la curtea regelui Ştefan, de la care de altfel e reclamat de duşmanii săi. Dar, de oarece Ştefan n'a voit să-l predea duşmanilor săi, s'a pro-

www.dacoromanica.ro

mulgat în Alamania împotriva lui o sentinţă de proscripţie şi astfel, fără voia lui, a rămas în Ungaria. Regele l-a trimis în urmă în fruntea unei armate, împotriva ducelui din Bozna, pe care învingându-l, după ce s'a întors la rege, a fost tratat tot timpul cu prietenie.

§ 18. *Fraţii Myurk, Venceslau şi Jacob din Moravia.*

De asemenea şi Myurk din Chakan împreună cu fraţii săi Wenceslau şi Iacob, de origine din ducii Moraviei, au ajuns locuitori ai regatului Ungariei, şi sunt în legături de rudenie cu regele Bela al IV-a.

§ 19. *Alţi străini.*

Au mai intrat, de aşişderea, atât în vremea ducelui Geicha, cât şi a altor regi, Boemi, Poloni, Greci, Bessi, Armeni şi aproape din toate naţiile străine, câte sunt subt cer. Aceştia slujind regilor sau celorlalţi domni din regat, au dobândit feude, şi cu timpul au obţinut titlul de nobili. In cartea prezentă am socotit de prisos să le mai spun numele.

CAPITOLUL II.

DESPRE UDVORNICI, CASTRENSI, CONDITIONARII, LIBERTINI ŞI SCLAVI.

§ 1. *Originea sclavilor la Unguri.*

Dar, deoarece unii doresc să ştie ce sunt udvornicii [1]), castrensii, conditionarii [2]), libertinii [3]) şi robii [4]), de cari este plină Ungaria, şi care este originea lor, am socotit necesar să o arăt în prezenta lucrare. Când Ungurii, după cucerirea Pannoniei, după dreptul ginţilor pe prizonierii creştini şi păgâni sau îi omorau, dacă li se împotriveau

1) *Udvornici*, udvar, curte.

2) *Conditionarii*. Conditionarii dicebantur qui sub condicione statae servitutis praestandae terras colendas accipiebant, ut puta Tauernici regii, caniferi etc. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

3) *Libertini*. Libertini vocabantur mancipia conditione servitutis manumissa, ut Exequiales, uulgo Dusenici. cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

4) *Mancipia*. Mancipia initio erant servi christiani e diversis Europae partibus per Hungaros abacti. După primirea creştinismului de Unguri, mancipia erau numai păgânii prisonieri. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

sau pe cei voinici îi luau cu ei la războiu şi le dedeau şi lor o părticică din prăzi, s'a întâmplat ca pe unii prizonieri să-i ia la ei acasă, pentru diferitele servicii la proprietatea lor şi să-i ţie de obiceiu pe lângă corturile lor, având să-şi ducă traiul, întocmai ca şi Comanii, numai din prăsila vitelor lor şi din pradă. După ce însă Ungurii au primit noua credinţă şi botezul, biserica romană se zice că a impus, în mod sever, ducelui Geicha, după încreştinarea sa, şi regelui Ştefan cel sfânt, să se lase de a mai face jafuri, iar pe prizonierii creştini, — şi între aceşti prizonieri erau mulţi şi nobili — să-i lase liberi ca şi mai înainte. Fiind însă regatul foarte întins şi lipsit de populaţie, fiindcă comunitatea, în totalitatea ei, nu era de acord în această privinţă cu Scaunul Apostolic, Papa a dispus în felul următor: ca prizonierii de războiu să fie lăsaţi să cultive pământurile şi să trăească din rodul pământului, întocmai ca şi ceilalţi creştini. De aceea, prizonierii, fiindcă nu aveau pământuri, au fost primiţi să plătească pentru acestea dări de venit, întocmai cum plăteau şi domnii.

§ 2. *Udvornicii.*

Cu trecerea vremii, întărindu-se credinţa creştină şi puternicii ţării dorind să trăiască fără muncă, fiindcă aveau nenumăraţi prizonieri de războiu, nu i-au mai lăsat pe aceştia să plece liberi, cum a voit Scaunul Apostolic, ci au reţinut la curţile lor pe unii ca slujitori, numindu-i cu un nume unguresc udvornici. Şi, deşi, pe acea vreme, mai mulţi dintre nobilii ţării aveau în slujba lor dintre prizonieri, totuşi în zilele lui Kaloman, fiul regelui Geicha, nu s'a mai încuviinţat aceasta. Căci servicii de acest fel din partea prizonierilor a voit să aibă numai el singur, regele, şi prelaţii cărora le-ar fi dăruit el, dintre captivii săi. Şi, pentruca să nu se supere comunitatea nobililor pentru o astfel de interzicere, Palatinului ţării, care fusese instituit pentru interesele nobilimii, regele i-a dat încuviinţarea să se folosească de udvornicii săi.

§ 3. *Castrensii străini.*

Dar, fiindcă Ungurii, ca noi creştini, erau supăraţi pe noua credinţă, fiindcă erau siliţi să se lipsească de prăzile lor de războiu, puneau în sarcina prizonierilor lucrări şi poveri grele. Aceasta displăcând prelaţilor, ei se adresară Papii. Când Scaunul Apostolic a aflat despre plângerile prelaţilor, a cercetat propunerile sănătoase

www.dacoromanica.ro

ale regelui Ştefan cel sfânt, împreună cu delegaţii ce sosiseră de la el, şi se spune că a izbucnit cu următoarele vorbe: «Eu, zise, sunt Apostolic, el însă este adevăratul Apostolic. De aceea, las ca, după aprecierea sa, să dispună şi de bisericile din ţară, iar prizonierii răscumpăraţi de el, numai el să-i aibă». Astfel, regele a răscumpărat pe toţi câţi a putut să găsească la Unguri, afară de aceia pe cari nobilii îi lăsaseră în posesiunea bisericilor. Din aceştia a orânduit pe câţiva inşi să servească, într'o slujbă mai uşoară, pe la fortăreţele sale.

§ 4. *Iobagii castrelor.*

Iobagii castrelor sunt nobilii săraci cari venind la rege, acesta le-a dăruit pământuri din pământurile castrelor, ca feude ale castrelor cu condiţia să apere castrul în timp de războiu.

§ 5. *Conditionarii.*

Alţii, din aceiaşi prizonieri de războiu, sunt stabili în mod condiţionat. Pe aceştia din urmă regele Kaloman i-a făcut de mai multe categorii.

§ 6. *Libertinii.*

Dela regele Ştefan cel Sfânt există şi un statut ca iobagul condiţionar să poată să se răscumpere pe sine şi familia sa, dacă voeşte, pe o sută de byzanţi. Dacă însă ar fi fără soţie şi familie, pentru persoana sa 24 byzanţi, sau compensându-se cu un serviciu de aceeaşi valoare. Fără voia lor au admis Ungurii ca regele să le răscumpere pe prizonieri; au fost determinaţi însă de regele Ştefan cel Sfânt şi de prelaţi.

§ 7. *Sclavii.*

Aci vorbim şi scriem numai despre prizonierii cari au fost luaţi de la popoarele creştine; despre cei de la popoarele barbare, Papa nu spune nimic. Căci, Scaunul Apostolic a voit ca păgânii să fie supuşi creştinilor. De aceea, astfel de captivi se numesc uheg. Din aceştia, biserica a încuviinţat fiecărui Ungur să aibă şi să ţină.

www.dacoromanica.ro

EXCURSUS

ALFABETUL SECUESC

Nu numai pentru Secui, dar, în general, pentru întregul popor unguresc se poate pune întrebarea, dacă la venirea lor în Europa, Maghiarii au avut sau n'au avut cunoştinţa scrisului şi a cetitului. E foarte probabil, că în afară de curtea ducelui-şef, care va fi avut necesitate de a trimite şi de a primi solii, nimenea nu va fi avut ştiinţă de carte, propriu zisă; nici nu se putea pretinde ştiinţă de carte unor oarde de cuceritori [1]).

După ce însă vieaţa nomadă a Ungurilor se va fi prefăcut în vieaţă aşezată, sedentară, şi după ce traiul lor de jaf se va fi schimbat, pe la jumătatea veacului al X-a, în traiu de agricultori liniştiţi, vor fi simţit de sigur şi ei trebuinţa de a face însemnări, de a ţinea socoteli pe cari să le consemneze, dacă nu pe hârtie, papyr sau pergament, materiale pe cari nu le puteau avea la îndemână, dar cel puţin pe materiale lemnoase şi chiar pe pietri pe cari le aveau la dispoziţie.

Cam acelaşi lucru se va fi petrecut, fără îndoială, şi cu Românii cari, împreună cu noţiunea «cetirii» au pierdut şi cuvântul latin de «legere», adoptând mai târziu cuvântul slavon «cetire», în vreme ce pentru «scris», pe care l-au întrebuinţat în totdeauna, deşi scrisul acesta va fi constat mai mult în crestături, au păstrat cuvântul latin de «scribere».

In timpul când Secuii, venind din regiunile nordice ale Ungariei, s'au aşezat colonişti în Ardeal, — şi faptul nu s'a putut petrece decât treptat-treptat, începând mai ales din zilele regelui Ladislau cel Sfânt (1077—1095) şi terminându-se, în mare parte, la sfârşitul veacului al XIII — ei se găsesc pe oarecare treaptă de civilizaţie, întrucât stabilirea lor în regiunea Mureşului, Târnavelor şi a Oltului a urmat, sau cel mult a coincidat, cu stabilirea Germanilor şi în nici un caz n'a precedat acestora şi nu încape nici o îndoială că Secuii vor fi fost influenţaţi de situaţiunea morală şi materială a acestor

1) C. Tagliavini, în *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura «runica» dei Siculi*, 1930 p. 24 este de altă părere: ma non sarei alieno dall'ammettere che i progenitori dei Siculi, venuti con i progenitori degli Ungheresi nelle attuali sedi, abbiano ereditato la scrittura a tacche da una popolazione turca, in parte fusasi con loro abitante nelle vicinanze della sponda asiatica dela Mar Nero. — Această vecinătate a Mării Negre ar explica, după scriitorii unguri, influenţa grecească asupra alfabetului secuesc. Asupra originii Secuilor vezi *Sicules et Roumains*, un procès de denationalisation, 1933.

www.dacoromanica.ro

Nemţi, ca să nu mai vorbim de celelalte popoare ce se vor mai fi aflat pe atunci în Ardeal. Acestea din urmă ne având state organizate, dar având ocupaţiunea de agricultori şi de păstori, nomazi sau transhumanţi, vor fi avut şi ei oarecari rudimente de civilizaţie. In năcazurile lor zilnice îşi vor fi uitat de cetit, şi-şi vor fi păstrat numai «scrisul», «numeratul», «însemnările», «rugăciunile», «închinatul la Dumnezeu» şi alte câteva îndeletniciri intelectuale, ale căror termini necesari unei vieţi, oricât de primitive, i-au putut păstra.

Simon de Keza, fie că el însuşi este autorul Gestelor, după care avem rezumatul ce ni s'a păstrat subt numele lui, fie că el a împrumutat datele sale după nişte Geste mai vechi, îşi scrie cronica sa, după ce s'a acreditat în istoriografia maghiară, părerea că Ungurii sunt urmaşi ai Hunilor şi, prin urmare, după ce s'a acreditat şi părerea că Secuii ar fi urmaşi direcţi ai Hunilor. Atât Simon de Keza, cât şi *Chronicon pictum Vindoboneuse*, care a avut acelaşi izvor comun, ne dau informaţia că Secuii au trăit împreună cu Blachii, de la cari se spune că au împrumutat alfabetul.

Ori care ar fi originea lui Simon de Keza, fie că este Ungur neaoş ceeace nu pare admisibil, fiecă este de origine străină, din Spania, din Italia, ori de aiurea, el trăia în Bihor, într'o regiune românească, şi trebuia să cunoască bine pe Români. El nu putea să inventeze, cel mult a putut să reproducă o informaţiune, pe care a luat-o dela un alt autor. Ştiea însă bine că în Biharia se găseau mai multe localităţi ce poartă numele de «Szekely».

Informaţiunea lui Simon de Keza şi a Cronicei zugrăvite dela Viena a dat multă bătaie de cap scriitorilor unguri şi ea a făcut obiect de preocupare şi a unor istorici români.

Analiştii unguri, începând cu Thuroczy, prin faptul că au admis teza hunică, în ce priveşte originea Secuilor, nu puteau să nu crează că aceştia nu vor fi venit din patria lor primitivă cu scrisul lor scitic: Secuii neuitându-şi literile lor scitice, zice Thuroczy, se folosesc nu de hârtie, ci de beţe de lemn, în cari îşi taie literile [1]), iar humanistul Bonfinius, secretarul regelui Mateiu Corvinul ne spune: Secuii au literile scitice pe cari nu le scriu pe hârtie ,ci le taie în beţe de lemn foarte scurte şi în puţine semne cuprind mult înţeles [2]).

---

1) Thuroczy, *Chronica Hungarorum* XXIV: Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar, utuntur.

2) Ant. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades*. Literas Scythicas habent,

www.dacoromanica.ro

Despre acelaşi fel de scriere a Secuilor, adecă despre crestături sau răvaşe în lemn ne vorbeşte şi cronica ungurească din secolul al XV-a [1]) precum iş Nicolae Olahul, din secolul al XVI, atribuind Secuilor, pe lângă scrierea obicinuită cu litere latine, şi-o scriere în lemn, particulară Secuilor [2]).

De asemenea, istoricul ungur Szamosközi, din epoca lui Mihaiu Viteazul, ne vorbeşte despre felul deosebit de scriere secuiască, moştenit de la Scythi [3]).

Cestiunea alfabetului secuesc, împrumutat de la Români, a preocupat şi pe istoricii noştri, în special pe Haşdeu,, Tocilescu, Odobescu, I. Puşcariu şi N. Iorga.

Haşdeu, în *Istoria critică a Românilor* [4]), ne vorbeşte despre două alfabete pe cari le-ar fi întrebuinţat Românii în trecut, în afară de alfabetul cirilic, curent până la mijlocul secolului al XIX şi în afară de alfabetul latin, întrebuinţat de atunci încoace.

a) Unul ar fi alfabetul descoperit de Cezar Boliac, pe nişte cărămibi găsite la Coliba Veche, de lângă comuna Slon, din judeţul Prahova, alfabet pe care Haşdeu îl numeşte mongoloid, fiindcă reproduce câteva litere mongole şi

b) Alfabetul secuesc pe care marele filolog îl socoteşte ca dacic, fiind inventat, pe la anul 100 înainte de Chrîstos, de filosoful Deceneu, şi pe care acesta l-ar fi adus din Egipt unde studiase mai multă vreme [5]).

---

quas non in papyro scribunt sed brevissimo ligno excidunt paucis notis multa sensa comprehendunt.

1) *Chronica Hungarorum*, la Tagliavini, *op cit.* p. 34: Nam et nostro aevo pars nationis eiusdem quaedam, Transilvanis regni posita in oris, characteres quosdam ligno sculpsit et talis scripturae usu literarum ad instar vivit.

2) Nic. Olahus, *Hungaria et Atila*, p. 195. Ad explicandam animi sui sententiam et voluntatem quotidianam praeter usum papyri et atramenti, aut characteris aliarum linguarum, notas quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter se significantes; quibus ita incisis apud amicos ac vicinos vice nuntii, epistolaeve utuntur.

3) Szamosközi, la Tagliavini, *op. cit.* p. 18. Superest apud hos (sc. Siculos) in Transylvania genus quoddam vernaculum scribendi quod ab ἀρχαιογόνοις eorum Scythis iam inde per multa saecula posteritati traditum ac ab Oriente in Europa illatum retinetur.

4) Haşdeu, *Istoria critică a Românilor* II, p. 21.

5) După constatările lui Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 919 — Capitolul acesta, din Apendicele cărţii lui Tocilescu, este atribuit lui Al. Odobescu — semnele de pe cărămizile de la Coliba Veche, de lângă Slon, sunt semne de ale lucrătorilor, obicinuite în evul mediu. Ele nu sunt anteromane, cum credea

www.dacoromanica.ro

Alfabetul dela Slon nu este propriu zis un alfabet, ci mai mult niște semne grafice, fără de nici o importanță.

Alfabetul secuesc însă, pe care Hașdeu îl studiază pe temeiul unui alfabet păstrat în Archiva Bibliotecii evangelice din Brașov și pe care îl găsise preotul Lakatos, ar fi alfabetul românesc pe care l-ar fi împrumutat Secuii dela Blackii cu cari trăiau împreună în munți, după cum afirmă cronica lui Simon de Keza și cronica pictată dela Viena. Alfabetul acesta de care Lakatos spune că figurează într'un manuscris din anul 1702, și pe care Secuii l-ar fi întrebuințat până la anul 1700, încrestând literile pe niște bețe, și începând dela dreapta spre stânga, Hașdeu crede că este dacic, păstrat de Români și transmis în urmă Secuilor.

Autenticitatea afirmațiunilor lui Lakatos este pusă astăzi la îndoială, iar teoria unui alfabet dacic, păstrat alături de alfabetul latin al coloniștilor lui Traian, a fost combătută cu succes de Tocilescu-Odobescu și nimenea nu mai crede astăzi serios în existența unui atare alfabet. De altfel, nu s'a descoperit nici un act românesc în alfabetul lui Lakatos, nici măcar un singur cuvânt și nu există nici o dovadă istorică precum că Românii ar fi avut vreodată un alt alfabet, în afară de cel cirilic oficial, și în afară de cel latin, acum în urmă. In grafica cirilică nu ni-a rămas nici măcar o literă din acel presupus alfabet, împrumutat Secuilor.

Studiul lui Hașdeu pare a fi fost mai mult o neintenționată diversiune. Căci afirmațiunea slaviștilor Schaffarik și Tomaschek că alfabetul secuesc nu putea fi decât un alfabet cirilic, mai mult sau mai puțin modificat, a abătut cercetările din făgașul indicat de cei doui învățați slaviști.

Cestiunea împrumutului alfabetului secuesc de la Români o reia mai târziu Ion Pușcariu, care studiază comparativ cele două inscripțiuni ce s'au descoperit în alfabetul acesta în regiunea secuiacă, una la Inlăceni-Enlaka, un sat între izvoarele Târnavelor, în județul Odorheiu și alta la Nieolești-Csikszentmiklós, din județul Ciuc [1]).

Cezar Bolac care le-a descopert, nici mongoloide cum socotea Hașdeu care le-a studiat, ci ele sunt relativ târzii, de când s'a luat obiceiul de a se face imprimări de semne pe cărămizi și pe pietre, cum se practica în Europa, cu deosebire de către meșterii germani, cărora poate li se datorează, cum credea Tocilescu, zidirea dela Slon.

1) I. Pușcariu, *Alfabetul Secuilor și slovele cirilice*, în *An. Ac. Rom.* XXVII-a 1905.

www.dacoromanica.ro

Pe zidul bisericii unitare din Inlaceni, s'a escoperit, nu prea de mult ,o inscripţie scrisă în caractere secueşti, de la dreapta la stânga de cuprinsul următor:

Georgius Musnai Deak, Egy az isten, adecă Gheorghe Musnai, diacul, unul este Dumnezeu. Precum se ştie, deviza confesiunii unitare este: Unul singur este Dumnezeu.

Inscripţia aceasta datează din anul 1668, după cum rezultă dintr'o a doua inscripţie de pe zidul aceleeaşi biserici, în care se spune că biserica fiind dărâmată de Tătari, s'a reconstruit din nou în anul 1668 şi a fost pictată de Georgiu Muznai, fiind preot Ioan Arkosi [1]). Această a doua inscripţie este în caractere latine.

In afară de această inscripţie, într'un alfabet secuesc ce nu se mai discută, se mai găsesc, în acelaşi alfabet, inscripţiuni pe bisericile dela Nicoleşti şi, în timpul din urmă, s'au mai descoperit, în acelaşi alfabet, caracteristic secuesc, inscripţii la Mihăileni-Csikszentmihály, la Reti-Rety, din judeţul Trei Scaune, şi în alte părţi.

Acest alfabet ar fi fost inventat, după I. Puşcariu, în timpul Reformei religioase şi întrebuinţat în corespondenţa secretă de protestanţi. In Ardeal el pare a fi fost răspândit de meşterii secui şi folosit în inscripţiunile de pe zidurile bisericilor.

In timpul din urmă, Carlo Tagliavini, profesor la Universitatea din Budapesta, a publicat un nou document referitor la acelaşi alfabet secuesc [2]).

Este alfabetul ce s'a găsit printre manuscrisele lui Marsigli n. 1608, ofiţer şi om politic austriac, care a călătorit mult prin Transilania şi prin Ţara Românească şi care a cunoscut şi analizat scrierea secuească. In literile acestui alfabet se cuprinde Calendarul sărbătorilor mobile, crise în lemn, pentru cei dintâi convertiţi la credinţa catolică.

Scrisul se face dela dreapta spre stânga, ca în cele mai multe alfabete orientale, cel arabic, semitic etc. şi urmează sistemul bustrofidon, adecă al mersului boului la plug, continuând şirul al doilea dela stânga spre dreapta.

---

1) Hocce templum per man. noxius immanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi. Haşdeu, *Ist. Crit. a Român.* II, p. 34.

2) Carlo Tagliavini, *Luigi Ferdinando Marsigli et la scrittura runica dei Siculi di Transilvania,* 1930.

www.dacoromanica.ro

Dar, de oarece Marsigli, ca toți contimporanii săi, era convins că Secuii sunt urmași ai Hunilor, căci, după etimologizările pe atunci la modă, Siculi nu pot fi decât Scituli ,adecă Scythae, trebuia neapărat ca și alfabetul lor să fie de origine scită

Fără să admită teoria hunică a originii Secuilor, profesorul Tagliavini, recunoscând că acest popor nu apare în documente înainte de anul 1211 și având convingerea că etniceşte și lingvistic nu este nici o deosebire între Secui și între Ungurii din pustă, admite totuși că Secuii ar putea să fie o undă de emigrare anterioară Ungurilor, trimiși pentru paza frontierelor [1]).

Scriitorii unguri cari s'au ocupat de aproape cu alfabetul Secuilor, au ajuns la concluziunea, — și de aceeași părere este și învățatul Tagliavini — că toate inscripțiunile amintite mai sus, sunt scrise în *rune*, influințate însă de grafica turcă. De altfel, este interesant de a constata că cele mai însemnate cuvinte ungureşti *ir*-ni, a scrie, și *betii*, literă, sunt de origine turcă.

Astfel de rune s'au descoperit și dincoace de Carpați. Colanul găsit în tesaurul ce s'a descoperit la Pietroasa, de pe dealul Istriței, de lângă Buzău și cunoscut subt denumirea de «Cloşca cu pui», cuprinde o inscripție în caractere runice [2]). Şi, tot în caractere runice, sunt și cele două inscripții, găsite acum vr'o trei ani la Buneşti, lângă Folticeni [3]). Ele seamănă mult cu cele studiate de Tagliavini. Căci iată ce spune d. I. Bianu: «Comparând alfabetul secuesc, reprodus de Tagliavini, după Marsigli, cu runele din inscripțiile descoperite acum la Folticeni, pentru multe semne identitatea, sau cel puțin asemănarea, este evidentă».

Se înțelege de la sine că aceste caractere numite runice și despre cari știm că le-au inventat și le-au întrebuințat popoarele germanice în antichitate [4]), nu erau toate la fel. Şi deși ele au fost scoase curând din întrebuințare, totuși au mai fost folosite, de multe ori, fie ca scriere criptică, fie ca scriere proprie inscripțiilor.

Examinând alfabetul din Calendarul lui Marsigli, în comparație cu inscripția dela Orkhon, scrisă în vechiul alfabet turcesc din veacul al VIII, dinainte ca Turcii să fi primit caracterele arabe,

---

1) Tagliavini, *op. cit.*, p. 12: reppresanta son ogni probabilità un'onda di immigrazione anteriore agli Ungheresi veri e proprî, messa a guardia dei confini.

2) A. Odobescu, *Le trésor de Petroasa*, 1900.

3) I. Bianu, *Inscripții în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni*, *An. Ac. Rom.* III, V a. 1931, p. 1.

4) I. Bianu, *loc. cit.* p. 8.

www.dacoromanica.ro

Tagliavini găseşte o frapantă asemănare. Zece litere sunt aproape identice. Acest alfabet runic însă nu este identic cu toate celelalte alfabete runice, ele neavând, cu toatele, aceeaşi desvoltare evolutivă. Iar concluziunea la care ajunge Tagliavini în studiul său este că alfabetul secuesc nu este un alfabet latin, cum ar voi să susţină I. Puşcariu, şi niciun alfabet cirilic cum este înclinat să o crează d. Iorga[1]).

Alfabetul acesta cirilic care poartă numele unuia dintre cei doi fraţi apostoli slavi din Salonic, de sigur este mai vechiu decât secolul al IX, în care au trăit Ciril şi Metodiu, după cum, de altfel, chiar alfabetul lui Ulfila, din secolul al IV, este mai vechiu decât acest secol şi el este, fără îndoială, numai adaptarea unui alfabet deja existent.

Noi nu ne putem pronunţa în privinţa alfabetului ce-l vor fi împrumutat Secuii de la Români, după cum afirmă cronicarul Simon de Keza şi Chronicon pictum Vindobonense. Căci este sigur că inscripţiunile de pe bisericile secueşti, ca şi calendarul lui Marsigli, sunt scrise în litere runice, pe cari Secuii n'au putut să le împrumute de la Români.

Dar, această scrire runică nu se găseşte numai în ţinutul secuesc, ci şi în alte regiuni ale Ungariei, şi peste tot, unde se găsesc, în Secuime, inscripţii în acest alfabet, ele sunt numai în limba maghiară şi nici una nu trădează nici un singur cuvânt care n'ar fi din limba comună maghiară. De unde rezultă că acest alfabet nu este un alfabet specific secuesc.

Dar atunci cum să ne explicăm informaţiunea ce ne dau în această privinţă cronicile?

Linguistica pare că ne aduce o rază de lumină şi în această cestiune întunecoasă.

Ungurii au cuvântul *rovás*, româneşte *răvaş*, şi noi mai avem, pe lângă acest termin, şi cuvântul de *răboj*. Ambele aceste cuvinte sunt de origine slavă. De la Slavii, cu cari am trăit multă vreme împreună, şi pe cari, fiind cu mult mai puţini, i-am desnaţionalizat,

---

1) Vorbind de Simon de Kéza d. Iorga, în *Bul. de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX 1921, p. 221 ne spune: Ils (les Szeklers) ne se fixent pas dans la plaine, mais se retirent dans les montagnes, chez les Blaques, et s'y établissent «ils utilisent leurs alphabet», ce qui signifierait qu'ils embrassent l'ortodoxie et l'alphabet cyrilien, ce qui était possible à cette époque. — Iar în *Bul. de l'Inst. pour l'étude de l'Eur. sud-orien.* X. 1923, p. 211, vorbind de cartea lui Iancsó B. *Les Sicules* se exprimă: Il présente des preuves de l'écriture szekler qui n'est ni «runique», ni turque, mais bien une dérivation de celle des Slaves balcaniques adoptée par les Roumains.

www.dacoromanica.ro

am împrumutat mai toţi termini privitori la scriere: buche, slovă, bucoavnă [1]), cetire, răvaş, răboj etc. şi, la rândul nostru, i-am trecut Ungurilor şi în special Secuilor cu cari am trăit împreună, *commixti*.

S'ar fi putut întâmpla ca Românii să fi avut chiar un alfabet al lor special pe care să-l fi împrumutat Secuilor şi care cu vremea să se fi pierdut, inventându-se, în timpul reformaţiunii religioase, un alfabet care, născându-se la Germani, să fi fost runic. Dar nimic nu ne îndreptăţeşte să facem această ipoteză.

In concluziune, credem stabilit că alfabetul runic secuesc nu este împrumutat de la Români sau dela Comanii românizaţi, cum crede Munkacsi [1]). Răvaşul însă Secuii l-au luat deadreptul de la Români, cu cari trăiau împreună în munţi, ducând aceeaşi soarte: cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.

1) Şi în limba germ. cuvintele *Buch* şi *Buchstab*, vin de la materialul de scris *Buche*, fag.

1) Munkacsi, în *Keleti Szemle* XIV, la Tagliavini, *op. cit.*, p. 37.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Aba 37, 47, 48, 49, 52, 59.
Abah 41.
Adalbertus 60.
Adriaticum m. 32, 53.
Affrica 34, 35.
Agmund 53.
Aladarius 36.
Alani 23, 24.
Alba-Albensis 39, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58.
Aldaricus 19, 30, 32.
Alexander 24.
Alexandria 22, 34.
Alamannia-Alamannus 26, 36, 41, 43, 46, 47, 51, 57, 58, 59, 63.
Almus 39.
Alpzuri 23.
Altunburc 61.
Altmann 61.
Andreas 46, 49, 50, 51, 52, 56, 58, 59.
Antonius-Antoninus 38.
Apulia 32, 35, 54, 55, 61.
Aquilcgia 32, 33, 34, 41, 51.
Archelaus 33.
Argentina 30.
Arianus 34.
Armeni 64.
Arpad 36, 39.
Asia 23.
Arragonia-Aragonia 62, 63.
Assirii 35, 56.
Augusta 41, 42, 53.
Austria 47, 48, 56, 57, 58.

Babilonia 56.
Bagath, 62.
Baltrame 19.
Banhida 37.
Barsacia 24.
Barsunus m. 51, 52.
Basilea 30.
Bastech 58.
Bavaria 41, 47, 48.
Becha 55.
Beel 51.
Bela 46, 49, 52, 55, 56, 59, 62, 64.
Belar 23.
Beliuder 30, 31.
Beltramus 62, 63.
Bendacuz 25.
Benedictus 63.
Benyu Bela 52.
Bessi 24, 26, 38, 54, 64.
Betse 62.
Bezprem 37.
Bizantia 30, 48.
Blacki 32, 37.
Bobocha 60.
Bodoct 51.
Bobut 48.
Boemi, Boemicus, Boemia 40, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 56, 57, 58, 62, 64.
Bolotun 40.
Bolugi 61.
Botond 44.
Bozna 63.
Bracta 35, 37.
Brandeburgensis 56.
Brittani 31.
Brixia 34.
Brundisium 54.

www.dacoromanica.ro

Buda 25, 28, 31.
Budun 56.
Bulchu 42, 43.
Bulgari, Bulgaria 37, 41, 43, 44, 45, 56.
Burgundia 30, 41, 48.
Buzad 62.

Caducha 25, 27, 35.
Calabria 35.
Campania 61.
Capostiria 32.
Carinthia 32, 40, 41, 47.
Carniolia 41.
Carolus 41.
Caserta 61.
Cassinum 35.
Cathalauni, Cathalaunia şi Katalaunia 30, 31, 32.
Catho 35.
Cathona 35.
Cezunmaur 27, 29.
Chaba-Csaba 36, 37.
Chak 39.
Chakan 64.
Chakwara 39.
Chalon 30.
Chanad-Chenad-Chanadiensis 48, 49, 50.
Chigle 36.
Ciuitas-Nova 56.
Colonia 31, 32, 47.
Comani-Cumani 24, 26, 38, 58, 51, 64.
Concordia 34.
Conradus 41, 61, 63.
Constantia 29, 41, 62, 63.
Constantinopolis 43.
Corosmina 24, 37.
Cornes 62.
Cremhild 36, 37, 40.
Cremona 34.
Cund 40.
Cupian 40.
Cusid 40.
Cuwe 25, 27.
Cuweazoa 27.

Daci 31.
Dalmacia, 26, 32, 54, 55.
Danubius 26, 27, 31, 36, 39, 42, 43, 47, 53.
David 52.
Demetrius 59.
Dentia 24.
Deuchunlant 60.
Ditricus 26, 27, 29, 36.
Don 24, 28, 32.
Dulde 23.

Eberhardus 41.
Echulburc 31.
Ecius 30.
Ed 37.
Edemen 37.
Egyptus 22, 35.
Elad 39.
Emiricus-Emricus 45, 55, 58, 62, 63.
Enea, Eneth 22.
Erd 25.
Ernistus 61.
Ertewelu 39.
Ethela 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37.
Ethiopia 24.
Ethul-Etyl 23, 24.
Evilath 22.

Fanberg 60.
Ferraria 34.
Filimer 19.
Flandria 31.
Florum paiur 49.
Forum Julii 34, 41.
Francia 19, 31, 38, 41, 43, 51, 61, 62.
Francuurtensis 57, 63.
Fridburc 61.
Fridericus 56.
Frigia v. Phdygia.
Frisones 31.

Gallici 31.
Geîche 25, 29, 44, 45, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 64, 65.
Gerardus 48, 50.
Germania 19, 29, 32, 36, 38, 43, 53.
Germanus, Germanicus 26, 27, 36, 40.

www.dacoromanica.ro

Golgocha 40.
Gotfridus 21, 41, 47, 63.
Gotha 19, 30, 33.
Goron 60.
Gozd 54.
Graun 60.
Grecia-Grecus 36, 37, 38, 44, 55, 64.
Gregor 55.
Gregory 62, 63.
Guillelmus 55, 62.
Guth 61.

Habusburc 57.
Hedricus 61.
Henricus 47, 51.
Hermannus 62.
Hersfeldensis 63.
Hertindus 41.
Honorius 36, 37.
Hung 37, 38.
Hunor 22, 23, 24.
Hunt 60.

Iacobus 64.
Iadra 32.
Iaki 60.
Iaphet 21.
Ydropolis 43.
Illyrici 29.
India 24.
Yrcania 24.
Ioriani 24.
Iosephus 21.
Isidorus 21.
Isnacum 31.
Ispania 31, 63.
Italia, Italicus 19, 26, 34, 38, 41, 43.
Iula 39, 45.

Kadan 25.
Kalomannus 54, 55, 61, 65, 66.
Kam 21.
Kean 45.
Kelad 61, 63.
Kiscen 61.
Kupan-Kuppan 45, 60.
Kusd 59.
Kyo 38.
Kyrioleis 54.
Kysla 45, 56, 62.

Ladislaus 19, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59.
Latinus 27, 46. 50, 51, 59.
Laurentius 59.
Lebin 61.
Lel 40, 42, 43.
Leo 34.
Leopach 41.
Lewenta 46, 49.
Lingonensis 30.
Litua 32.
Lombardia 41, 43.
Lotardus, Lotharingia 43, 48.
Longobardus 26, 33, 34.
Lodan 62.
Lodomeria 49.
Lotharus 38.
Ludovicus 38.
Lugdunum 30.
Luitardus 41.
Luxovium 30.
Lyh 42.

Macedonia 26, 32.
Macrinus 26, 27.
Maguntia 41.
Maiorica 63.
Mangalia 24.
Mantua 34.
Marbec 58.
Marroquia 30.
Masticonia 30.
Medi 29.
Mediolanum 34.
Memphis 22.
Menfeu 48.
Menroth 21, 22.
Meotis, Meotida 20, 22, 23, 24.
Merania 41.
Meretinsdorf 62, 63.
Mertinsdorfarii 62.
Mesn 62, 63.
Messiani 37, 40.
Micolt 35.
Mihael 59, 62.
Mihal 45.

www.dacoromanica.ro

Milot 58.
Minorica 63.
Mirama, Miramamona 30, 31.
Miska 49.
Miscouch 59.
Mogor 22, 23, 24.
Mogora 24.
Mongoli-Mongoli 56.
Monopolis 54.
Moravia 40, 58, 64.
Moravi
Morot 37, 39.
Morowe 58.
Munurod, Munorodinum 53.
Musun 50, 53.
Myurk 64.

Nergedsceg 63.
Nicolaus 58, 59.
Nitria 40, 45, 53.
Noe 21.
Nona 32.
Noricum 48, 51, 53.
Norvegii 31.
Nubia 22.
Nurimberc 62.
Nyr 40.

Oliverius 61.
Olivernus 59.
Orosius 19, 21.
Otacarus 56, 57, 58.
Otto 19, 38.
Oubuda 32.

Padua 34.
Pamfilia 26, 32.
Pannonia 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 51, 63.
Papienses 34.
Parentia 32.
Pata 59.
Patur Gozdia 54.
Pazman 60.
Pergamum 34.
Persis, Perside 22, 23.
Pesth 39, 50.
Petovia 47.
Petrus 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 61.
Philippus Ladislaus 63.
Phrygia 26, 32.
Pisani 55.
Pola 32, 53.
Polonia 37, 49, 51, 58, 64.
Pomerania 49.
Ponyth 59.
Posonium 53.
Pot 61.
Potentiana, Potentia 26, 27, 36.
Pragensis 60.
Pruteni 23, 31.

Qunwes 54.
Quinque-ecclesie 50.

Racus 37
Ratispona 41, 42, 49.
Ratislaus 47.
Ratoldus 61.
Ravenna 34, 35.
Realt 33.
Rebche 48, 56.
Regina 35.
Remensis 31.
Renoldus 58.
Rhenus-Renus 29, 31, 41, 42.
Reuwa 25.
Rewa 27.
Rifei 23.
Rhodanus-Rodanus 30, 43.
Rodoan 62.
Roma, 34, 41.
Romani 26.
Rosacensis 50.
Rudolphus 57, 58.
Ruthenia 26, 36, 38, 49.

Sabaria 26, 33.
Salomon 51, 52, 53, 54, 58.
Salona 32.
Sambuk 61.
Saxones, Saxonia 22, 41.
Scardona 32.
Sceugzard 52.
Scewen 29.
Scigetfeu 53.
Schithia, Scicia, Sciticus, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 36, 39, 50.

www.dacoromanica.ro

Sclavi 37, 45.
Sebenicum 32.
Sebus 45 47.
Segusa 43.
Sem 21.
Sena 32.
Sibilia 30.
Sicambria 27, 29, 31, 32, 36.
Sicilia 55.
Sigismundus 30.
Simigium 60.
Simon 62, 63.
Soio 56.
Sophia 51, 53.
Spaletum 32.
Spani 31.
Stephanus 43, 45, 46, 47, 52, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66.
Stilfrid 58.
Stiria 32, 41, 53, 56, 58.
Stof 61.
Strigonium 56.
Strosburc 30.
Suarchumburc 41.
Suevi, Suevia 38, 41, 43, 60, 61.
Suprunium 48.
Susdalia 24, 26.

Tarsia 24.
Tartari 56.
Tarvisium 34.
Tatun 50.
Taurina 43.
Tawarnucweg 27.
Teneu 54.
Terra-laboris 35.
Thana 21.
Thela 25.
Theodorus 38
Theutonici, Teutonici 31, 36, 37, 40, 41. 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 60.
Thuringia-Turingi 22, 31, 41, 61, 63.
Iiboldus 60.
Tize 26, 29, 49.
Togora 23, 24.
Tocsun 25.
Tota 63.
Tragura 32.
Trense 47.
Tolosana 31.
Triestina 32.
Troia, Troiani 33.
Tulna 27.
Tunisium 63.
Turda 25.
Turul 29, 39, 59.
Tycinus 34.
Tyhon 52.

Uger 39.
Ulma-Ulmensis 42, 43.
Ung 39.
Urricus 42.
Urs 40.
Ursula 31.

Vacia 53, 54.
Waratislaus 40.
Warod 54.
Wasurburc 60.
Wazul 45, 47, 50.
Wecellinus 60.
Wenceslaus 64.
Wela 25, 27, 35.
Venesia 33.
Veneti 33, 46, 54, 55.
Werbulchu 40.
Wercellane 41.
Verona, Veronensis 26, 29, 34, 36.
Weznemut 49.
Wigman 59.
Viltonia, Wiltense 43, 61.
Vlachii 37.
Wolfer 61.
Wormantia 43.
Wurburc 62.

Zaculi 36, 37, 56.
Zala 40.
Zar-Ladislaus 45, 46, 49, 50.
Zazholm 26.
Zemein 25.
Zemin 55.
Zoard 35.
Zobole-Zabole 39.
Zuataplug 37, 38, 39.
Zuard 40.
Zub 39.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefață — — — — — — — — — — — — — — — — 7

Introducere — — — — — — — — — — — — — — — 9

Gesta Hunnorum et Hungarorum Text latin — — — 19

Prohemium — — — — — — — — — —

Liber primus — — — — — — — — — — — 21

Caput primum — — — — — — — — — — — 21

§ 1. In cronicon Hungarorum introductio — — — — 21

§ 2. Noëmi posteritas a diluuio turrim Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit — — — — — 21

§ 3. Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitaturus intrat, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt — — — — — — — — — 22

§ 4. Nemroth filii Paludes Maeotidas petunt — — — — —

§ 5. Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt 23

Caput secundum — — — — — — — — — 25

De Hunnorum in Pannonia migrantium rebus usque ad pugnam in Cezunmaur commissam — — — — — 25

§ 1. Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt — 25

§ 2. Emensis Bessorum ac alborum Comanorum regionibus, Susdaliam attingunt et tandem ad Tibiscum considerent 26

§ 3. Macrinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis auxilia petit — — — — — — 26

§ 4. Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium traiciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur — 27

§ 5. Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre imperium diuidit — — — — — — — — — — 28

§ 6. Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pugnandi ratio. Tentoria ac reliqua supellex. Militum copia, arma Hunnorum. Attilae insignia — — — 28

Caput tertium.

De rebus per Attilam a uictoria ad Cezunmaur relata usque ad caedem Budae gestis:

§ 1. Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Europae partem igne ferroque uastat — — — — — 29

§ 2. Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet 31

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 3. Attila suas uictorias continuat — — — — — — 31
§ 4. Budam fratrem Attila ingulat — — — — — — 31
§ 5. Speculatores in omnes mundi partes destinat — — — 32
Caput quartum — — — — — — — — — — — 32
Incidentia seu narratio uictoriarum a Budae fratris caede per Attilam ad obitum usque suum partarum; et de Hunnorum in Scythiam reditu — — — — — — 32
§ 1. Attilae uictoriarum et Aquilegiae obsidionis narratio — 32
§ 2. Expugnata Aquilegia, contra Italos uictricia arma uertit; quare ad cum Leo Papa ablegatur — — — — 34
§ 3. Zoard capitanei uictoriae — — — — — — — — 35
§ 4. Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors — — 35
§ 5. Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium — — — — — — — — — 35
§ 6. Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi — — 36
§ 7. Qui, post eiectos Hunnos, Pannoniarum domini — — 37
Liber secundus — — — — — — — — — — — 38
Caput primum — — — — — — — — — — — 38
De secundo Hunnorum in Pannonas aduentu, ac eorum rebus sub ducibus gestis — — — — — — — — — 38
§ 1. Introductio in librum secundum — — — — 38
§ 2. Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi? 38
§ 3. Ubi Danubium traiecere? — — — — — — — — 39
§ 4. Arpad inter Capitaneos primus — — — — — — 39
§ 5. Prope Albam castra metatur — — — — — — — 39
§ 6. Alter capitaneus Zabolcs — — — — — — — — 39
§ 7. Tertius Gyula — — — — — — — — — — 39
§ 8. Quartus Örs — — — — — — — — — — — 40
§ 9. Quintus Cund — — — — — — — — — — 40
§ 10. Sextus Lel — — — — — — — — — — — 40
§ 11. Septimus Bulch — — — — — — — — — — 40
§ 12. Aliae generationes acque pro lubitu sibi sedes legunt; postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt — — 40
§ 13. Bulgariam, Forum Julii et Lombardiam uastant — — 41
§ 14. Occidentales Europae partes inuadunt — — — 41
§ 15. Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Christi 955 — — — — — — — — — — — — 42
§ 16. Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat 42
§ 17. Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur — 43
§ 18. Germani et Galli foedus contra Hungaros ineunt — 43
§ 19. Hungari Italiam, Bulgariam et Graeciam infestant 43
Caput secundum — — — — — — — 45
Historia regum a S. Stephano usque ad eaedem Abac — 45
§ 1. Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037 — — — — — — — — — — 45
§ 2. Petrus rex constitutus a. 1033, solio priuatus anno 1041 46

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 3. Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044 — — — — — — — — — — 47
§ 1. Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbatur a. 1047 — — — — — — — — — — — 49
§ 2. Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt — — — 50
§ 3. Annreas I in regem consecratur, a. 1047 † 1061 — — 50
§ 4. B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus, a. 1047 — — — — — — — — — — — 50
§ 5. Bella Andreae — — — — — — — — — — 51
§ 6. Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061 — — 52
Caput quartum — — — — — — — — — — 52
Res gestae a Bela I rege usque Stephani V mortem, seu ab a. 1061 ad a. 1272 — — — — — — — — 52
§ 1. Bela I rex ab anno 1061 ad a. 1063 — — — — — 52
§ 2. Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074 — — — — — 53
§ 3. Geysa I rex ab a. 1074 ad a. 1077 — — — — — 54
§ 4. S. Ladislaus rex, ab a. 1077 ad a. 1095 — — — — 54
§ 5. Colomannus rex, ab a. 1095 ad a. 1114 — — — 54
§ 6. Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141 — — — — 55
§ 7. Geysa II rex ab a. 1141 ad a. 1161 — — — — — 55
§ 8. Stephanus III rex successit a 1161. Regnum per patruos occupatum a 1162 recuperauit, sublatus a. 1173 — — 55
§ 9. Bela III rex, ab a. 1174 ad a. 1196 — — — 55
§ 10. Emericus rex a 1196 ad a. 1204 — — — — — 55
§ 11. Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235 — — — — 56
§ 12. Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270 — — — — — 56
§ 13. Stephanus V rex ab a 1270 ad a. 1272 — — 56
Caput quintum.
Narratio rerum per Ladislaum Cunum ab a. 1272 ad a. 1282 gestarum — — — — — — — — — — 57
§ 1. Ladislaus III rex ab a. 1272 ad a. 1290, eius bellum cum Ottocaro a. 1278 gestum — — — — — 57
§ 2. Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis — — 59
Appendix — — — — — — — — — — — 59
Caput primum — — — — — — — — — — 59
De nobilibus aduenis — — — — — — — — — 59
§ 1. Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam ducem confluxerunt — — — — — — — — — 59
§ 2. Quos inter comes Tiboldus de Bamberg — — — 60
§ 3. Hunt et Pazman fratres orti ex Sueuia — — — — 60
§ 4. Vencellinus comes e Bauaria de Wasserburg — — — 60
§ 5. Volferus et Hedricus fratres — — — — — 61
§ 6. Comes Both de Lebyn — — — — — 61

www.dacoromanica.ro

Pag.

§ 7. Fratres Kelad et Guth — — — — — — — 61
§ 8. Altman de Fridburg — — — — — — — — 61
§ 9. Oliuerius et Ratoldus — — — — — — — 61
§ 10. Sambokii origine Galli — — — — — — — 61
§ 11. Betse et Gregorius de Cornis — — — — — 62
§ 12. Buzad de Warburg — — — — — — — — 62
§ 13. Hermannus de Nurimberg — — — — — — 62
§ 14. Raduan et Bagathi Bohemi — — — — — — 62
§ 15. Ludanii aeque Bohemi — — — — — — — 62
§ 16. Comites Simon et Michaël Hispani — — — — 62
§ 17. Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt — — — — — — — — — — — 63
§ 18. Myurk, Venceslaus et Jacobus bratres Morauii — — 64
§ 19. Hospites alii — — — — — — — — — 64

Caput secundum.

De uduornicis, castrensibus, conditionariis, libertinis et mancipiis — — — — — — — — — — — 64
§ 1. Servorum apud Hungaros origines — — — — — 64
§ 2. Serui, quos in curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici — — — — — — — — — — — 65
§ 3. E conuenis alii fuere castrenses — — — — — — 65
§ 4. Alii iobbagiones castrorum — — — — — — 65
§ 5. Alii conditionarii — — — — — — — — — 66
§ 6. Item libertini — — — — — — — — — — 66
§ 7. Denique mancipia — — — — — — — — — 66

Traducerea. Text românesc — — — — — — — — — 67
Excursus. Alfabetul secuesc — — — — — — — — — 116
Indicele numelor proprii — — — — — — — — — — 125

www.dacoromanica.ro

Tip. „Bucovina", I. E. Torouțiu, Str. Grigore Alexandrescu No. 4, București III.

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL V

CÂNTECUL DE JALE

DE

ROGERIUS

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5
www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS V

ROGERII

CARMEN MISERABILE

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Rogerius este un călugăr italian, născut în orăşelul Turris-coepit, din regiunea Benevent, în Apulia [1]). Venind la Roma, pe la a. 1230, a fost admis la curtea papală, unde a ajuns în curând capelan al cardinalului Ioan Toletanus. Acesta având încredere în capelanul său, i-a dat mai mult însărcinări, atât în cestiuni de serviciu, interne şi externe, cât şi în cestiuni private [2]). Astfel l-a trimis, în mai multe împrejurări, în Ungaria, cu anumite misiuni şi într'una din aceste împrejurări Rogerius a fost surprins de marea şi neaşteptata invazie tătară din 1241, şi făcut prisonier.

Rogerius, purtând titlul de «magister», după cum el însuşi ni-o spune, se găsea, deci, în misiune în Ungaria, la episcopia din Oradia, când s'a pornit atacul Tătarilor asupra Europei. El nu era, prin urmare, un călugăr ungur şi cu atât mai puţin un canonic al bisericii din Oradia, cum susţin mulţi istorici maghiari.

Pe când se afla în acel oraş a căzut în captivitatea duşmanilor, captivitate în care a stat, nu doi ani întregi, ci în decursul a doi ani, şi anume din Iulie 1241 până în primăvara anului 1242. In timpul acestei captivităţi călugărul Rogerius a fost silit să îndure cele mai mari privaţiuni şi spre a-şi scăpa viaţa, să stea ascuns, ca slugă, la un Ungur, care se pusese în serviciul Tătarilor [3]).

---

1) Thomas, *Hist. Pontificum Salonitanorum et Spalatinorum*, în *Mon. Ger Hist.* XXIX, p. 597.

2) Thomas, *loc. cit.*, p. 597: quem frequenter pro suis et ecclesiae negociis procurandis in Hungariam mittere solitus erat.

3) Thomas, *ibidem:* Inter ipsos sub specie alicuius uilis et pauperis serui delitescens uix euasit mortis incursum.

www.dacoromanica.ro

După ce a isbutit, cu multe greutăţi, să scape din mâinile acestora, pitindu-se prin păduri, răbdând de foame şi hrănindu-se, din când în când, cu ceapa şi usturoiul ce de abia putea să-l capete dela ţărani, Rogerius s'a întors în Italia, unde şi-a continuat activitatea sa de preot, aducând servicii atât cardinalului Joan, cât şi Papii Innocentiu al IV, pe care l-a urmat la Lyon, unde acesta s'a stabilit în urma certei cu împăratul Frideric [1]).

Cât timp a stat la Roma, vr'o 20 de ani, Rogerius şi-a agonisit o avere nu neînsemnată [2]), crescând mai ales în consideraţia papii care îl preţuia în special pentru ştiinţa şi onestitatea sa [3]).

La a. 1249, devenind vacant scaunul de archiepiscop la Spalato (Split), s'a procedat la alegerea unui nou prelat şi după alegere de abia s'au găsit doi delegaţi dalmatini cari cu rezultatul votului să se ducă la papă, la Lyon, să le completeze vacanţa. Au fost canonicul Desa, fiul lui Corvus şi Dragus, nepotul lui Sabacus ,cetăţeni din Spalato. Primejdia drumului, ţinând seamă mai ales de vrăşmăşia dintre împărat şi papă, era foarte mare pe acea vreme. Confirmarea celui ales de Spalatini s'a refuzat; însă, fiindcă delegaţii aveau însărcinarea să primească şi pe altcineva, în caz de refuz, a fost numit de papa Innocentiu al IV, ca archiepiscop în Spalato, călugărul Rogerius.

După ce a fost numit şi investit, — consecratus et paliatus, — Rogerius pleacă să-şi ocupe locul. Trece prin Lombardia şi ajunge la Veneţia, unde rămâne câtva timp ca să-şi facă cumpărăturile necesare. De aci, trece prin Carinthia şi oprindu-se la Aquilea este primit cu mari onoruri de patriarchul Bertholdus care îi dă mijloace băneşti şi călăuze, în trecerea prin diocesa sa, şi atinge, în urmă, hotarele Ungariei.

Intrând în părţile Pannoniei, se duce la curtea regelui

---

1) După un document publicat de Fejér, *Cod. Dipl.* IV, I, p. 30, Rogerius ar fi fost numit în a. 1243, un an după captivitatea sa, archidiacon la Oradia şi permutat îndată la Sopron.

2) Thomas, *ibidem:* Viginti fere annis in Romana curia commorando, non parvam cumulaverat pecuniae summam.

3) Fejér, *Cod. Dipl.*, IV, 2, p. 57 a. 1249. Quem de dono scientiae et honestate morum et conversatione laudabili familiaritas reddebant multipliciter commendatum.

www.dacoromanica.ro

Bela, — pe vremea aceasta era rege în Ungaria Bela IV, — căruia îi expune cum a fost însărcinat cu conducerea archiepiscopiei din Spalato. Deşi regelui Bela nu i-a convenit această numire, fiindcă nu i s'a cerut şi lui consimţământul, totuşi i-a îngăduit să-şi ocupe locul [1]). Şi a fost instalat cu mare pompă la 20 Februarie 1250.

Ca archiepiscop în Spalato, Rogerius s'a ocupat în special cu gospodăria bisericii şi a lucrat activ pentru sporirea prestigiului puterii sale temporale [2]).

Iar, cu prilejul vizitei ce a făcut, şi la Spalato, regele Conrad, fiul fostului împărat Frideric, care Frideric fusese anatemizat şi depus din demnitatea sa de împărat, el şi urmaşii lui, de papa Innocentiu al IV, Rogerius a dat ordine să se închiză toate bisericile, a oprit orice slujbă divină şi, el însuşi, s'a retras din oraş, împreună cu archidiaconul său Thomas şi nu s'a întors decât după plecarea regelui din localitate. Şi, numai când a început să bată un vânt mai prielnic, — vento flante secundo —, cum se exprimă biograful său Thomas [3]), s'a înapoiat iarăşi la scaunul archiepiscopesc. Rogerius moare la 14 Aprilie a. 1266.

Nu mult după anul 1242, — data nu o putem şti cu preciziune, — Rogerius, scăpat cu multe greutăţi din sclavia Tătarilor, a scris o carte cu atât mai interesantă, cu cât este trăită de el însuşi, o carte asupra invaziei tătăreşti, — Ingressus et processus Tartarorum Hungariam intrantium — şi întitulată *Carmen miserabile*, fiindcă a fost oarecum silit, cu lacrămile în ochi, — flebilis, — să scrie pe un ton de jale, — mestos modos, — despre un subiect trist şi dureros [4]).

---

1) Thomas, *loc. cit.*, p. 597: Dissimulato tamen indignacionis motu ad sedem suam archiepiscopum pacifice abire permisit.

2) Thomas, *ibidem:* Vir satis industrius et in augendis rebus temporalibus multum sollicitus et intentus.

3) Thomas, *loc. cit.* p. 598.

4) Rogerius, *Carmen Miserabile*, în *Dedicaţie:* De tristi materia et horrenda flebilis inire compulsus sum maestos modos.

www.dacoromanica.ro

Cartea lui Rogerius este precedată de o scrisoare de dedicaţie, adresată episcopului Ioan din Pestum, Johanni Pestheniensis ecclesiae episcopo [1]).

Scrierea lui Rogerius, cuprinsă în 40 capitole de o întindere diferită, a stat multă vreme necunoscută. Pentru întâiaşi dată ea vede lumina zilei la a. 1488 şi încă deodată în două ediţii, una ca adaus la cronica lui Ioan de Thurocz şi alta, din acelaşi an, la Brno în Moravia. Codicele original s'a pierdut.

In urmă, după ediţiile din 1488, foarte puţin schimbate între ele, lucrarea lui Rogerius a fost tipărită în a. 1746 de Schwandtner, în volumul I din *Scriptores rerum hungaricarum* la Viena, apoi de Endlicher în 1849, in *Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana*, la St Gall, în urmă de M. Florianus, în 1883 în *Historiae hungaricae Fontes Domestici vol. IV* la Cinci Biserici şi în sfârşit, de Heinemann, la 1892 în *Mon. Ger. Hist.* vol. XXIX, la Hanovra.

Textul nostru, care ne-a servit şi ca bază de traducere, este luat după ediţia lui Heinemann din 1892. Am dat însă, în note, variantele de text numai cele mai caracteristice, trimiţând pe cetitorul care ar dori să cunoască toate aceste variante, chiar şi pe cele mai neînsemnate, la lucrările citate mai sus şi pe cari le-am consultat în ediţia noastră.

In afară de cunoştinţele generale ce se desprind din interesanta lectură a acestui scriitor, meşter de condeiu, şi care a luat parte, ca martor ocular, la evenimentele ce le descrie, şi, în afară situaţiunile pe cari, ca om cult, ştie să le zugrăvească, apreciind, cu o minte clară, de om experimentat şi de bun psicholog, stările din Ungaria de pe la mijlocul veacului al XIII-a, Rogerius atinge, între altele, două momente însemnate din istoria noastră medievală.

1. La intrarea lor în Ungaria şi la retragerea lor din această ţară, Tătarii pătrund în Transilvania şi se retrag prin Transilvania, amintindu-ne, cu oarecari amănunte, de locali-

---

1) Aci nu poate fi vorba de episcopul din Pesta, cum crede N. Densuşianu, în Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 212, întrucât în Pesta pe vremea acea, oraş nemţesc, nu exista o episcopie, şi nici de canonicul din Oradia, întru cât Rogerius se găsea acolo numai într'o misiune temporală. Sediul episcopiei a fost la Capiteaquae, azi Capaccio, *Mon. Ger. His.* XXIX p. 548.

www.dacoromanica.ro

tăţile Rudana-Rodna, de Alba Julia şi de satul Frata, din judeţul Clujului.

2. Folosindu-se de împrejurarea că locuitorii ţării îşi aveau oarecare organizaţie a lor, Tătarii se folosiră de această organizaţie locală spre a face să se strângă recolta de pe câmp, recoltă de care aveau o atât de mare nevoie. Sunt cnezatele româneşti, de cari vorbeşte cu destule amănunte călugărul italian Rogerius.

Tătarii [1]) sau Mongolii, venind să cucerească Europa şi să se stabilească în ea, iar nu numai să o jefuiască [2]) cum se crede de obiceiu, erau conduşi de mai mulţi regi. în fruntea cărora era, ca rege al regilor, khanul sau chaganul Bathus. Fiecare rege comanda o armată şi intrarea s'a făcut deodată — unii din ei au mai întârziat pe drum — prin mai multe părţi. După ce au cucerit Ungaria au înaintat până la Viena, pe care n'au ocupat-o, trebuind să se întoarcă pe urma lor, din cauza morţii regelui lor suprem şi a discordiei dintre şefi, pricinuită de această moarte.

Mărginindu-ne numai la expunerea lui Rogerius, fără să mai relevăm datele ce ne procură celelalte izvoare asupra marei invazii tătăreşti din 1241, şi în special Notiţa dela Mănăstirea Epternac [3]), vom atrage atenţia cetitorilor asupra pasagiilor ce privesc istoria Românilor.

Iată aceste pasagii:

In cap. XX Rogerius ne spune:

...Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam per siluas trium dierum habens iter siue uiam, peruenit ad diuitem *Rudanam*,

---

1) Se numesc *Tătari* după numele unui trib mongol din Asia şi se numesc *Tartari*, de scriitorii occidentali, din cauza apropierii ce se făcea între numele lor şi cel al Tartarului din Mitologia greco-romană. Grozăvia produsă de invasia mongolă nu era mai prejos decât grozăvia din Inferu.

2) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 151: Propositum enim habere dicuntur, quod veniant et expugnent Romam et ultra Romam. Cf. şi Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains*, p. 19.

3) *Mon. Germ. Hist.* XXIV p. 65, Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 188 cuprind o notă despre localităţile din Transilvania devastate în 1241 de Tătari. Ele sunt: Rodna, Bârsa, Bistriţa, Kokelburg — Cetatea de Baltă , Sibiul, Clujul, Oradia, Târgul lui Thomas — poate Turda, Alba Iulia şi Zălau. In ce priveşte valoarea acestei aşa numite «Cronici de la Epternac», atragem atenţiunea asupra studiului d-lui Ios Schiopul, *Contribuţiuni la istoria Transilvaniei* p. 142.

www.dacoromanica.ro

inter magnos montes positam Theutonicorum uillam, regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. Sed cum essent homines bellicosi et armorum penuriam non haberent, audito ipsorum aduentu, extra uillam per siluas et montes eis obuiam exierunt. Cadan uero respiciens multitudinem armatorum terga dedit. fingens fugam ante eos. Tunc populi cum uictoria reuertentes, armis depositis, inebriari uino, prout Theutonicorum furia exigit, inceperunt. Sed ipsi Tartari subito uenientes, cum fossata, muros et munitiones aliquas non haberent, uillam ex multis partibus intrauerunt. Et licet hinc inde fieret magna strages, uidens populus, quod eis resistere non ualebat, se ad fidem eorum totaliter reddiderunt. Sed Cadan, sub sua protectione uilla recepta, Aristaldum comitem uille cum electis sexcentis armatis Theutonicis suis militibus associauit sibi, uenire cum eis incipiens citra siluas. — Bochetor autem cum aliis regibus fluuium qui Zerech dicitur transeuntes, peruenerunt ad terram episcopi Comanorum et expugnatis hominibus, qui ad pugnam conuenerant, ceperunt terram totaliter occupare[1]).

Iar, în cap. XL, Rogerius adaugă:

..Tandem uix octauo die a silue recessu ad *Albam* uenimus ciuitatem, in qua nihil potuit reperiri preter ossa et capita occisorum, basilicarum et palatiorum muros diruptos et subfossos, quos nimia christiani cruoris effusio macularat. Et licet terra innoxium sanguinem, quem inebriata suxerat, non monstraret, ostendebant se lapides adhuc cruore roseo purpuratos, per quos absque continuato gemitu amaris suspiriis festinus transitus non fiebat. Et erat ibi ad decem miliaria iuxta siluam uilla, que *Frata* dicitur in uulgari, et infra siluam ad quatuor miliaria mons mirabilis et excelsus, in cuius summitate lapis et petra fundabatur terribilis. Magna ibi hominum et mulierum confugerat multitudo, qui nos gratanter cum fletu receperunt interrogabantque nos de nostris periculis; que nos omnia illis paucis uerbis declarare nequibamus. Obtulerunt tandem nobis nigrum panem de farina et contritis corticibus quercuum pistatum, sed nobis dulcor illius supra similas quandocunque per nos comestas suavior uidebatur. Mansimus igi-

1) Vezi traducerea acestui capitol.

www.dacoromanica.ro

tur ibidem uno mense nec fuimus ausi discedere, sed mittebamus semper speculatores ex hominibus levioribus videre et rescire, si adhuc que pars Tartarorum in Hungaria remansisset, aut si arte deceptoria, ut prius instructi pro capiendis reliquiis fuga lapsis reverterentur. Et quamuis sepius necessitate querendi uictualia cogente loca petierimus quondam habitata [1])...

Autenticitatea acestor arătări ale călugărului Rogerius a fost pusă la îndoială, în timpul din urmă, într'o carte a d-lui Iosif Schiopul [2]). Pornind dela ideea, după noi preconcepută, că Tătarii, în prima lor invazie, din 1241, n'ar fi intrat în Transilvania, D-sa susţine că Rogerius n'a putut vorbi nici despre Rodna, din judeţul Năsăudului, nici despre Alba Iulia şi nici despre satul Frata, din judeţul Clujului şi că aceste identificări nu sunt admisibile. In orice caz, pasagiul din urmă, în care se vorbeşte despre Alba Iulia şi despre Frata, ar fi un pasagiu adaus de altcineva, de mai târziu.

In ce priveşte Rudana, identificată de istorici cu Rodna, din apropierea oraşului cu caracter săsesc Bistriţa, I. Schiopul spune textual: «Nu este exclus ca Rudana lui Rogerius să fie într'adevăr Rodna noastră, cum nu este însă nici exclus să fie vr'un oraş din regiunea minieră din Nordul Ungariei, pe unde au intrat în ţară Tătarii». Rudana ar fi, după D-sa, în regiunea Zipsului, unde erau, precum se ştie numeroase colonii germane, «câtă vreme de o populaţie germană în aceste părţi ale Transilvaniei se pomeneşte numai mult după invaziunea Tătarilor» [3]).

Avem motive să ne îndoim că Germanii, numiţi mai târziu Saşi, ar fi venit în Transilvania numai după anul 1241 şi că sunt pomeniţi «mult după invaziunea Tătarilor», ori câte falşificări de diplome s'ar fi făcut în decursul veacurilor.

In ce priveşte Alba Iulia, unde Rogerius n'a găsit decât oase şi capete de morţi şi zidurile bisericii catedrale dărâmate şi stropite de sânge, şi în ce priveşte satul Frata — que dicitur in vulgari — d. Ios. Schiopul socoteşte pasagiul acesta ca adaus de altcineva, mult mai târziu, al cărui nume nu se

1) Vezi traducerea acestui capitol.

2) Jos. Schiopul, *op. cit.*, p. 133.

3) Jos. Schiopul, *op. cit.*, p. 156.

www.dacoromanica.ro

cunoaşte. Căci, zice d-sa, Cavalerii Joaniţi, refugiaţi după recucerirea Ierusalimului de către Turci, în insula Cipru şi apoi în insula Rhodos, s'au numit *Cruciferi de insula Rhodi* numai după anul 1310 şi, deci, Rogerius care moare [1]) la a. 1268 n'ar fi putut să ne vorbească despre aceşti cruciferi [2]).

Argumentul d-lui Ios. Schiopul ar putea fi decisiv, dacă el n'ar fi în primul rând o dovadă tocmai că aceşti Cruciferi au cucerit insula Rhodos înainte de a. 1309 sau, în al doilea rând, dacă n'ar fi posibil ca vr'un copist al lui Rogerius să fi adaus dela sine aceste vorbe «per cruciferos de insula Rhodi», în timpul când în adevăr insula Rhodos va fi fost în stăpânirea cavalerilor sau dacă, în al treilea rând, aceste cuvinte nu s'ar găsi în ultima frază, din ultimul capitol din Carmen miserabile. In acest din urmă caz, este foarte probabil că ultima frază din Rogerius va fi fost deteriorată şi completată de o altă mână.

Dar admiţând chiar ipoteza d-lui Ios. Schiopul că întreg capitolul din urmă al lui Rogerius ar fi fost interpolat, ne punem atunci întrebarea firească, cum se explică faptul că Reynoldus, episcop de Ultrasilvania adecă din Transilvania şi Nicolaus, prepositus Scibiniensis, adecă din Sibiu, au căzut în lupta dela Sajo împotriva Tătarilor. S'au luptat ei ca simpli soldaţi, ori ca generali combatanţi, cum s'au luptat şi ceilalţi arhiepiscopi şi episcopi, ca cel din Strigoniu, Calocea, etc. Şi nu este oare mai probabil, nu este oare mai curând de admis că forţele armate din Ardeal, părăsind apărarea ţării, s'au retras spre centul Ungariei între Dunăre şi Tisa, unde s'au concentrat trupele regale şi unde s'a organizat marea defensivă?

Şi, dacă ultimul capitol din Carmen Miserabile a fost interpolat, cum este de a se înţelege cele ce ne spune Rogerius despre Rudana, pasagiu ce nu poate fi bănuit că va fi fost adăugat în urmă de o altă mână?

In ce priveşte cucerirea Ardealului de Tătari [3]), în prima lor invazie din 1241, credem că argumentele aduse de d. Sacerdoţeanu, în ultima sa lucrare [4]), nu pot fi infirmate.

---

1) Data exactă a morţii lui Rogerius am dat-o mai sus.

2) Asupra acestor cruciferi, vezi Iorga, *Rhodes sous les Hospitaliers.*

3) Şi Simon de Keza descriind viaţa lui Bela al IV-a ne spune lămurit că Tătarii au intrat în Ungaria, la a. 1241, prin trei părţi: de tribus partibus regni. Cel puţin una dintre aceste trei părţi a fost Ardealul.

4) Aur. Sacerdoţeanu, *Marea Invazie tătară şi Sud-Estul european, 1933.*

www.dacoromanica.ro

Călugărul Rogerius a cunoscut «de visu» situaţiunea nenorocită dela Alba Iulia şi tot «de visu» a cunoscut şi pe sârmanii locuitori din satul ce se numeşte Frata pe limba poporului—que Frata dicitur in vulgari,—sat astăzi cu o populaţie covârşitoare românească, deşi poartă numele de Magyar-Frata, şi unde ţăranii, cu cari de sigur nu se va fi înţeles în ungureşte, ci în limba românească, — altfel nu i-ar fi spus numele «in uulgari» — l-au îmbiat cu pâine neagră, coaptă din făină şi din coaje de stejar măcinată, — nigrum panem de farina et contritis corticibus quercuum pistum.

Informaţiunile ce ne dă Rogerius în cap. XXXV sunt de o importanţă şi mai mare:

Ceperunt aliquos per siluas latitantes et eosdem sub hac uoce miserunt, quod quisquis uellet ad fidem eorum se dare, securus reditus infra certum terminum ad propria ueniendi daretur ei. Quorum uerbis, cum homines iam propter uictualium penuriam morerentur, totaliter crediderunt, et sic omnes, qui remanserant, ad domos proprias sunt reversi. Et cum silue magne essent, erat adhuc populus infinitus, qui latitabat, ita quod ad tres dietas terra facta est populosa; et quelibet villa elegit sibi regem de Tartaris, quem optauit. Quo facto, cum essent tempora messium, fruges unanimiter collegerunt et eas ac stramina et fenum et alia ad horrea congregabant. Stabant nobiscum Tartari et Comani simul, uidebant quamplurimi et gaudebant, letabantur, quod... Constituerunt canesios, id est baliuios, qui iusticiam facerent et eis equos, animalia, arma, exenia et vestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille villas regebat, et erant canesii fere centum. Pacem habebamus et fora, iuxtaque unicuique iusticia seruabatur. Eis mittebantur pulcherrime puellarum, sed oues, boues uel equos ductores pro tali exenio reducebant. Conueniebant canesii pene qualibet septimana. Ego uero sepius, ut uitam eorum aspicerem et aliquos de maioribus noscerem et ut addiscerem, si uia redemptionis aliqua se offerret, ad eos cum meo canesio accedebam. Quadam uice preceperunt omnes canesii in mandatis, ut de certis uillis uiri et mulieres puerique simul cum muneribus in eorum presentiam uenirent. Timebamus de hoc rumore non modicum, causam rei penitus ignorantes. Elegi igitur potius cum ipsis canesiis ad

www.dacoromanica.ro

exercitum ire quam sub tali dubio in uilla remanere. Quare nudi et discalceati ad custodiam curruum in quibusdam tentoriis Hungarorum, qui iam Tartari in suis operibus effecti erant, remansimus. Canesii vero ad recipienda munera accesserunt; qui muneribus receptis, omnes presentantes in quamdam vallem duxerunt enormiterque spoliatos et denudatos ibidem interfecerunt [1]).

Acest pasagiu important din *Miserabile Carmen* — cu atât mai important cu cât el ne redă ceeace observă un străin şi felul cum judecă un străin stările din Ungaria dintr'o anumită epocă — ne procură preţioase lămuriri asupra instituţiunei cnezatului românesc din judeţul Bihor. Şi acest cnezat din Bihor este acelaşi cu cnezatul din celelalte părţi ale ţării, căci, precum istoria bisericii noastre constată o unitate religioasă a Românilor de pretutinderea, şi precum studiul linguisticei găseşte o unitate a limbii pe întregul teritoriu ocupat de poporul nostru norddunărean, tot astfel istoria dreptului românesc descopere deasemenea o unitate a organizaţiilor noastre administrative, politice şi judecătoreşti.

Rogerius ne spune limpede: că Tătarii au instituit cneji sau balivi cari să facă dreptate şi să le procure animale, arme, veştminte etc.; că stăpânul său — el era captiv — era unul dintre aceşti cneji şi avea subt conducerea sa o mie de case, cnejii fiind în total o sută la număr; că prin instituirea cnejilor s'a întronat pacea, s'a slobozit târgurile şi s'a înscăunat dreptatea; că aceşti cneji se strângeau odată pe fiecare săptămână; că el se ducea, împreună cu cneazul său, la aceste adunări, pentru ca să observe viaţa lor, să cunoască pe cei mari şi să vază dacă nu cumva ar putea găsi un mijloc de rescumpărare — ut uitam illorum aspicerem, ut aliquos de maioribus noscerem, et ut addiscerem si uia redemtionis aliqua se offerret, că a preferat, când s'a dat ordin să se strângă la un loc tot poporul, să se ducă cu cneazul său la armată; că unii Unguri s'au pus în serviciul Tătarilor — qui iam Tartari in suis operibus effecti erant —; şi că după ce s'a strâns recolta, Tătarii au omorît pe toţi oamenii într'o vale.

1) Vezi traducerea acestui capitol.

www.dacoromanica.ro

Instituţiunea cnezatului este o instituţiune curat românească. Ea nu se găseşte nici la Unguri şi nici la Nemţii din Ardeal. Ea n'a putut fi adusă nici de Tătari din Rusia, de pe unde au venit, fiindcă acolo, deşi există numirea de cneaz, ea are altă accepţiune. La popoarele slave cneaz este un titlu şi însemnează principe, duce sau rege. Cnezatul n'a putut fi adus deci din Rusia, după cum susţine Hunfalvy, fiindcă instituţia cnezatului ca instituţie nu o găsim acolo.

Ardealul fiind o ţară ceva mai ferită de invaziuni, din cauza munţilor ce o împrejmuiau din toate părţile şi în orice caz mai scutită de atacuri neaşteptate, decât teritoriile de dincoace de Carpaţi, locuitorii autohtoni au putut să trăiască, după retragerea legiunilor romane, într'o relativ mai mare linişte şi siguranţă şi să-şi păstreze mai multă vreme rudimentarele lor organizaţii moştenite. Iar după venirea Ungurilor, şi după ce aceştia s'au hotărît să-şi părăsească traiul lor de jaf şi vagabondaj, aceşti locuitori autohtoni, subt condiţiunea de a se acomoda nouilor împrejurări, vor fi fost mai ocrotiţi în existenţa lor, decât locuitorii de dincoace de munţi. Acelaşi lucru se va fi petrecut de sigur şi cu Românii din câmpia Tisei şi cu cei din Pannonia. Ei vor fi fost mai la adăpost decât Românii dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru, fiind mai departe de drumul pe care se scurgeau cotropitorii şi întru câtva mai protejaţi şi de forţa ce se închega dincolo de Tisa.

Oricât de grele vor fi fost împrejurările în cari se vor fi găsit Românii în evul mediu, ei şi-au putut păstra totuşi instituţiile lor cele vechi, cnezatul şi voivodatul — în timpuri turburi mai mult ca o amintire, în vremuri mai liniştite, ca rudimente de organizaţie. — Ambele aceste numiri deşi sunt de origine slavă, instituţiile în sine însă sunt de origine romană, reprezentând, prima, aşa numitele *judecia* (iudico, iudex) şi, a doua, *ducatul* (dux) sau *principatul* (princeps).

Voivodatul avea atribuţia principală de a organiza apărarea teritoriului, iar cnezatul de a împărţi, în special, dreptatea printre oameni. Voivodatul îşi exercita iurisdicţiunea asupra unui teritoriu mai întins, numit *terra* (ţară), pe care erau aşezate mai multe unităţi teritoriale; cnezatul era o unitate teri-

www.dacoromanica.ro

torială mai restrânsă, condusă de un cneaz [1]) care avea ca principală îndatorire distribuirea dreptăţii, *iustitia* [2]).

Această dreptate se împărţia în scaune de judecată, lat. *sedes*, ung. *szék-ek* [3]), germ. *Stühle*. Scaunele erau unităţi teritoriale, uneori mai mici — în Trei-scaune, Három-szék erau trei — alteori mai mari, cât un judeţ [4]). Nici Ungurii nici Germanii n'au cunoscut organizarea distribuirii dreptăţii pe scaune [5]).

Este interesant de a constata că primele voivodate sau ducate amintite de cronicile ungureşti se găsesc la marginea de Vest a teritoriului românesc şi că Ungurii, după ce au cucerit, mai târziu, Ardealul n'au adus aci, ca guvernatori ai ţării, pe comiţi, n'au organizat ţara, după modelul adoptat dela Germani de Stefan cel Sfânt, în comitate, ci au păstrat voivodatele pe cari le-au găsit în ţară.

Existenţa voivozilor ne este atestată de nenumărate documente şi toţi voivozii, ca şi toţi cnejii, se găsesc funcţionând mai numai în regiunile locuite de Români.

---

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 250 unde e vorba de cnezatele dăruite de Bela IV cavalerilor Ioaniţi şi Confirmarea lor prin bula Papei Innocenţiu al IV, din anul 1251, ne arată pe cneazul Lytivoi ajungând Voivod.

2) Cele mai vechi cnezate le găsim dincoace de Carpaţi, totuşi cnezatul s'a desvoltat mai mult în Ardeal decât în teritoriul vechiului Regat. Aci cnezatul a fost înlocuit prin *boieronat*. Aşa se explică de ce în ţara Făgăraşului, bunăoară, nu întâlnim cneji, ci numai boieri (fem. boreasă). Fiind un feud dat domnilor români de regii Ungariei, ţara Făgăraşului a dat o mai mare desvoltare, întocmai ca şi Ţara Românească şi Moldova, instituţiei boerimii. Tot din această causă boierii Făgăraşului n'au devenit nobili (nemeşi) şi nu s'au prefăcut Unguri. Cf. *Sicules et Roumains*, p. 35.

3) Din cuvântul *szék* s'a format probabil numirea de Székely, Secuiu; numirea latină de *Siculi* este o etimologie medievală din timpul când se credea că Secuii sunt urmaşi direcţi ai Sciţilor, Scituli, Siculi, adecă ai Hunilor cari au venit din Scythia.

4) Numirea de judeţ provine evident din lat. *iudicia, iudico*.

5) Cf. *Secuii şi secuizarea Românilor*, p. 31. D-l Jos. Schiopul, *Diploma Andreiană din 1224*, p. 6, ne spune: «Că n'a existat o altă organizaţiune politică decât cea a populaţiunii autohtone şi că această organizaţiune politică a acelei populaţiuni a trebuit să fie şi a fost o realitate puternică, ni-o dovedeşte în mod limpede faptul că atunci când — mult mai târziu — infiltraţiunile ungureşti s'au intensificat şi noii veniţi s'au putut gândi la înghebarea unei organizaţiuni politice proprii, *a lor*, ei au adoptat structura organizaţiunii politice a populaţiunii autohtone».

www.dacoromanica.ro

După retragerea legiunilor romane şi a funcţionarilor romani destrămându-se provincia Dacia, era natural să se fi format stăpâniri minuscule, un fel de *republici minuscule*, conduse şi administrate de o căpetenie a lor, de un funcţionar ce ele şi-l vor fi ales. Acesta va fi avut în mâinile sale conducerea satului şi pronunţarea judecăţii între împricinaţi.

«Funcţionarul acesta apărea în faţa popoarelor slave cari nu cunoşteau structura juridică a micilor republici, ca un suveran şi stăpânitor, ca un egal al principelui lor, şi l-au numit cneaz» [1]).

Imprumutând acest cuvânt, ca şi pe cel de voivod şi pe cel de boier, dela Slavi, Românii n'au renunţat la terminul latin de *jude* şi în relaţiile dintre ei vor fi întrebuinţat mai mult vorba străveche. Dacă însă s'a menţinut şi cuvântul de cneaz — şi el se mai întrebuinţează şi astăzi în Banat, indicând pe primar — aceasta se datoreşte împejurării că în cancelarii nu se găseau Români, ci străini, pentru cari era indiferent dacă întrebuinţează o vorbă slavă sau o vorbă latină [2]).

Numele de cneaz îl întâlnim în două pasagii din *Miserabile Carmen*, în cap. XXIII cu atribuţiunea de militar, conducător de trupă — *Canesio, idest maiori* — şi în cap. XXXV, cu atribuţiunea de şef administrativ, având şi putere judecătorească, — *canesios, qui iustitiam facerent* et *eis animalia, arma procurarent.*

Dar Rogerius era un străin care era mai mult în trecere prin Ungaria şi nu putea să cunoască instituţiunile ţării. De aceea, când vorbeşte despre cneji, ţine să precizeze că ei se aseamănă cu balivii, funcţionari din patria sa, din Italia — *canesios, id est balivos* [3]) şi balivi din Italia aveau puteri administrative, financiare şi iudiciare.

---

1) I. Baltariu, *Vechile Instituţiuni juridice din Transilvania* (Manuscris) p. 149.

2) Instituţia purtând două numiri, una curat românească şi alta de origine slavă, faptul că s'a păstrat în limbă cuvântul de origine latină şi că a dispărut aproape cu totul cel de origine slavă, cu toată puternica influenţă slavă, dovedeşte că Românii au întrebuinţat între ei mai mult cuvântul latin.

3) *Enciclopedia Italiană* deduce cuvântul *balivo* dela latinescul *baiulus* cu însemnarea de guvernator. Balivii au fost introduşi în administraţia franceză de regele Filip August, prin marea reformă din 1180—1190, când a împărţit teritoriul francez în mari *bailliages*. Micii balivi erau însărcinaţi mai ales cu

www.dacoromanica.ro

Locutorii băştinaşi din Bihor, împrăştiaţi prin păduri de frica Tătarilor, când aceştia au instituit pe cneji ca să organizeze strângerea recoltei, s'au întors pe la vetrele lor, nu fiindcă s'ar fi încrezut în Tătari, ci fiindcă aveau toată încrederea în autoritatea cnejilor lor. S'au lăsat deci să fie ademeniţi nu de Tătari, ci de trecerea şi de garanţia ce le ofereau conducătorii lor fireşti, cari erau cnejii.

Au fost însă amăgiţi, întocmai după cum au fost păcăliţi şi în altă împrejurare, atunci când, pierzându-se sigiliul regelui, a fost găsit de Tătari şi când aceştia au făurit scrisori mincinoase, întărindu-le cu sigiliul regal şi îndemnând populaţia să se întoarcă pe la casele lor.

Cnejii nu erau oameni de rând. Ei erau şefi cu autoritate pe cari Rogerius, el însuşi bărbat cu o vastă cultură şi viitor archiepiscop, îi numeşte *isti domini* [1]). Cneazul, om liber, spre deosebire de cneazul de mai târziu, reprezentant al regelui, era un ales al poporului, un om cu mare vază şi trecere, după după cum rezultă din chiar vorbele lui Rogerius, că prin ei s'a restabilit pacea şi s'a întronat dreptatea — pacem, habebamus et fora, iustaque-unicuique iustitia servabatur.

Se înţelege dela sine că prin introducerea feudalismului. după marea invazie tătărască şi mai ales după stingerea dinastiei Arpadiene, s'a schimbat şi caracterul democratic al instituţiei cnezale şi, în loc de cneji aleşi şi reprezentând poporul ce-i alegea, s'a introdus cnezatul ereditar, ca reprezentant al

---

justiţia. Instituţia balivilor era nu numai în Franţa, dar şi în Germania, Elveţia şi Italia.

«Identificarea cneazului românesc cu balivul italian, zice d. Baltariu, este foarte preţioasă, fiindcă este făcută de un Italian care a văzut atât pe unul cât şi pe celălalt exercitându-şi atribuţiile. Rogerius face identificarea după ce a constatat identitatea atribuţiilor şi modul lor de funcţionare, ceea ce dovedeşte că poporul român, născut în tradiţia juridică romană, totdeauna a trăit viaţa sa juridică aplicând normele şi obiceiurile romane moştenite. Identificarea aceasta este cea mai bună dovadă că instituţia cnezatului izvorăşte din conştiinţa naţională şi tradiţia juridică a poporului românesc». Baltariu, *op. cit.*, p. 166.

1) *Notarul anonim*, cap. XLIV. ne spune că în lupta Ungurilor împotriva ducelui Glad, din apropierea Timişului, luptă la care au luat parte Comanii, Bulgarii şi Blacii, au pierit doi duci comani şi trei cneji bulgari. Aceşti cneji sunt ofiţeri, conducători de oştire.

www.dacoromanica.ro

puterii regale şi depinzând de această putere. Acest cnezat, ne mai fiind o instituţie având la temelie regimul dreptului cutumier, a servit numai ca o treaptă pentru înnobilitare şi prin aceasta ca o treaptă pentru maghiarizare şi deci penru pierderea naţionalităţii româneşti.

Cnezatul primitiv, cu legile sale proprii şi poate şi cu procedură proprie, cunoscute sub numele de *ius valachicum*, dispare încetul cu încetul şi în locul său se introduce cnezatul feudal, ca o funcţie civilă şi militară, acordată de rege şi în care cnezat s'a înmormântat nobilimea românească.

Dar, ar putea cineva să întrebe: cum se înţelegea călugărul italian Rogerius cu cnezii şi mai târziu cu poporul în mijlocul căruia era obligat să mănânce ceapă, usturoiu şi câteodată şi pită neagră? El venea numai în misie în Ungaria şi numai pentru scurtă vreme şi nu avea de unde să ştie ungureşte. Din arătările sale rezultă că el se ducea adeseori — *saepius* — la adunările cnejilor, iar, după retragerea Tătarilor, a petrecut mai multă vreme în mijlocul populaţiunilor din Ardeal. O singură explicare este posibilă: el vorbea limba indigenilor, înrudită cu limba latină şi cu limba italiană.

www.dacoromanica.ro

M. ROGERII

CARMEN MISERABILE

Super destructione Regni Hungariae temporibus Belae IV regis per Tartaros facta.

Epistola

Magistri Rogerii in miserabile carmen super destructione Hungarie per Tartaros facta editum, ad Reuerendum dominum Joannem Pestheniensis ecclesie episcopum, feliciter incipit.

Licet; ut liqueat dominationi uestre, ingressus et processus Tartarorum, Hungariam intrantium, in ignominia Crucifixi, perniciem stragemque non minimam populi Christiani, per presens opusculum uestro nomini reddi, de gestis ipsorum sine falsitatis admixtione collectum, quod cum diligentia perlegatis. Multa quidem inuenietis in eo, que meo subiacuerunt aspectui, plurimaque propriis palpaui manibus: nonnullaque a fide dignis didici, in quorum illa fuerunt presencia perpetrata. Si autem interdum reperietis aliqua, que sensui hominum cernantur terribilia et horrenda, me scriptorem et res minime admirentur: sed gracias referant regi regum, qui sue oblitus misericordie, suo angariato populo non pepercit. Nam a regalibus sedibus in exterminii terram prosilientibus, limo eorum oculos non liniuit, immo exacuit gladium uelut fulgur. Uisitauit iniquitates eorum, non in baculo ,sed in uirga, et peccata non fomentis lenibus, quibus suos consueuerat consolari, sed in uerberibus et in ira subsanando eos, cum irriguit [1]) calamitas repentina sic, quod Hungaria plena populo, sedet sola. O dira crudelitas! facta est Hungaria libera

---

Dăm principalele variante ale textului lui Rogerius

1) *Irriguit*, irruit sau irrupit

www.dacoromanica.ro

sub tributo. Proh pudor, non fuit in tanto exicio, qui consolaretur eam ex omnibus caris eius. Rogo igitur et affectuose deposco, quatenus, cum de uita et ipsorum moribus atque pugna describere uoluerim ueritatem, si de tristi materia et horrenda, flebilis inire compulsus sum mestos modos, uos uel quisque lector ,rectam consciencíam, falsis opinionibus non supponat quod presumptuosa temeritas, patefecit aditum illicitis ausibus uel nociuis. Quia non ad depressionem cuiquam uel derogacionem, sed ad instructionem id potius examinaui ut legentes intelligant, et intelligentes credant, credentes teneant, et tenentes percipiant [1]), quod prope sunt dies perdicionis et tempora properant ad non esse. Et sciant cuncti hec me temere non referre, quod quisquis ad manus ipsorum deuenerit Tartarorum, si natus non fuisset, melius esset ei, et sentiet, se non a Tartaris, sed in tartaro detineri. Hoc refero ut expertus. Fui enim per tempus, et dimidium temporis inter eos, in quo mori solacium extitisset, sicut supplicium fuit uita.

I

De intentione regis Bele.

Cum Bela rex Hungarie, inter principes Christianos zelator catholice fidei nosceretur, ad instar progenitorum suorum, Stephani, Emerici, Ladislai et Colomani regum, qui sanctorum catalogo sunt adscripti, inter alia pietatis opera, que ipse in propatulo ut benefaciendi exemplum preberet, et alia, que in conclaui, ut ora iniqua loquencium contra eum obstrueret, exercebat, in mente gessit assidue, prauas et extraneas naciones ad gremium ecclesie matris attrahere, ut animabus deo quam plurimis lucrefactis, suam facilius deduceret lucrifactam [2]) ad eterna gaudia beatorum.

II

Quomodo rex Bela introduxit regem Comanorum in Hungariam.

Igitur anno MCCXLII ab incarnacione Domini sic euenit, ut Kuthen Comanorum rex ad dictum regem solennes nuncios desti-

1) *Percipiant*, percipient.
2) *Lucrifactam*, lucrefactam.

www.dacoromanica.ro

nauerit asserens [1]) se multis annis cum Tartaris pugnauisse, et obtinuisse duabus uicibus uictoriam contra eos, tercia uero uice, cum existeret imparatus, terram suam subito intrauerunt ita, quod ipso habere exercitum nequeunte, eum dare terga oportuit Tartaris sceleratis [2]), et sic magnam partem terre ipsius, hominibus interemtis, hostiliter destruxerunt. Propter quod si uellet ipsum suscipere ac in libertate tenere, se et suos paratus esset, sibi subdere, ac cum consanguineis fratribusque et amicis suis, rebusque et bonis omnibus in Hungariam intrare, et ipsum in fide catholica imitari. Quo audito rex repletus est gaudio magno ualde; tum pro eo quod talis princeps sibi quasi par hactenus, eius se uolebat subicere dicioni, tum quia poterat ad effectum ducere preconcepta, lucrifaciendo tot animas Iesu Christo. Et sic licentiatis nunciis, non minimis muneribus honoratis, ad dictum Kuthen regem transmisit suos nuncios, et Fratres Predicatores cum eisdem mandans, quod ipsum et suos paratus esset recipere et petita concedere, iuxta sue beneplacitum uoluntatis. Quid plura? Nunciis hinc inde sepius destinatis predictus Kuthen cum suis iter arripuit in Hungariam ueniendi. Rex uero in potentatu mirabili usque ad confinium terre sue obuius sibi fuit, tot eximia, et tot honores sibi et suis faciens, quod ab incolis terre illius, a tempore cuius non exstabat memoria, factum non fuerat neque uisum. Tandem cum propter multitudinem in loco commode morari non possent, pro eo quod erat gens dura et aspera, subdi nescia, ne offenderent Hungaros, uel offenderentur ab ipsis, dabat eis de principibus suis unum, qui eos conduceret; et expensas omnibus, qui preter ipsorum familias, circa quadraginta milia dicebantur, faceret exhiberi, usque ad mediculum [3]) terre sue.

III

De odiis inter regem et Hungaros; et primo de causa odii prima.

Cum autem rex Comanorum cum suis nobilibus et rusticis, cepit Hungariam paragrare, quia iumentorum habebant armenta infinita, in pascuis, segetibus, hortis, uirgultis, uineis et aliis Hungaros grauiter offendebant. Et quod horribilius erat eis, cum essent siluestres

1) *Asserens*, afferens.
2) *Sceleratis*, sceleritatis.
3) *Mediculum*, meditullium.

www.dacoromanica.ro

homines, uirgines pauperum abominabiliter opprimebant, et thorum potencium ,quando commode fieri poterat, maculabant, licet mulieres ipsorum tanquam uiles ab Hungaris prostrarentur [1]). Et, si in rebus uel in persona Comanum Hungarus offendebat, statim de ipso fiebat iusticie complementum, sic quod alius similia facere non audebat. Si uero a Comano Hungarus ledebatur, sibi de ipso iusticia non fiebat. Et si quando instare uolebat pro uerbis interdum uerbera reportabat. Et sic inter populares et regem odium est generatum.

IV

Secunda odii causa inter regem Belam et Hungaros.

Licet digressionem faciam aliquam, tamen ut legentes intelligant, et audientes non ignorent, destructionis Hungarie fundamentum, reuertar quantocyus ad stylum incepte materie prosequendum. Bone memorie rege Andrea, genitore istius Bele regis, mortis debitum persoluente, subito rex cum regni principibus et nobilibus uenit Albam regiam ciuitatem, et ibi postquam per manus Strigoniensis archiepiscopi, prout moris est, regali diademate extitit coronatus, quosdam de suis baronibus, qui patri adheserant contra eum, compulit exulare, quosdam carcerali custodie, quos habere potuit, mancipauit; quendem de maioribus, Dionysium palatinum, priauri fecit lumine oculorum. Quedam autem statuta ibidem faciens, iussit promulgari, ut terra, malis hominibus qui abundabant plurimum, expurgaretur. Baronum quoque presumptuosam audaciam reprimendo, precepit [2]) ut exceptis suis principibus, archiepiscopis et episcopis, si aliquis baronum sedere in sede aliqua in sua presencia auderet, debita pena plecteretur, comburi faciens ibidem ipsorum sedes, quas potuit inuenire. Quod cognati exulum, et captiuorum amici, sibi eciam timentes in posterum, pre malo non modico habuerunt. Exinde inter eos scandalum est ortum.

V

Tercia odii causa ex hinc secuta est.

Preterea nobiles cum cordis amaritudine referebaut: Quod, cum ipsi uel progenitores eorum, contra Ruthenos, Comanos, Polo-

1) *Prostrarentur*, probabil spernerentur.

2) *Precepit*, precipiens.

www.dacoromanica.ro

nos et alios in expedicionem a regibus sepius essent destinati, et aliqui essent ibidem gladio interemti, aliqui fame mortui, aliqui carceribus mancipati, et aliqui diuersis tormentis afflicti, reges, qui pro tempore fuerant, reuertentibus, uel captiuorum propinquis recompensacionem et remuneracionem congruam faciebant, uillas, possessiones et predia concedendo eis, in perpetuum possidenda. Hic autem, non solum eis non addidit aliquid, sed concessa ad ius et proprietatem cuiusque [1]), sine diminucione aliqua reuocauit. Hic est dolor, hic est gladius, qui transfixit animas Hungarorum. Nam qui erant diuites et potentes, et secum habebant multitudinem effrenatam, uix se solos poterant sustentare.

a

VI

Quarta odii causa inter regem Belam et Hungaros.

Item sepius conquerebantur, quod rex contra regni consuetudinem, in depressionem eorum, prout uoluit ordinauit: quod qualiscunque eminencie fuerint nobiles, in eius curia negocium mouere, aut ei ore tenus loqui nequirent [1]), nisi supplicationes cancellariis porrigerent, et exinde finem negocii expectarent. Propter quod plerique pro minimo tantum in curia tenebantur, quod equos et res alias pro expensis expendere cogebantur; et multocies non expeditis negociis recedebant. Nam cancellarii, ut dicebant, pro eo, quod nisi per ipsos requisitos regi loqui poterant, deprimebant et subleuabant aliquos, ut uolebant. Propter quod illos suos reges esse generaliter et publice fatebantur, et regem alium non habere se dicebant.

VII

Quinta odii causa ex hinc orta est.

Hoc aliud referebant, quod preter uel contra eorum consilium et ad depressionem et confusionem eorum, Comanos adduxerat. Quod patebat ex eo, quia quando ipsi uocati uel non uocati ad curiam accedebant, copiam uidendi regem non habebant, nisi a remotis et

1) *Cuiusque*, sui ipsius.
2) *Nequirent*, naquiuerint.

www.dacoromanica.ro

illi solum per intepretem loquendi [1]) habebant facultatem. Et si minimus Comanus accederet, statim ut patebat aditus, intrabat et Comanos tam in sessionibus quam [2]) consiliis et in omnibus Hungaris preferebat. Propter quod tanta indignacio erat eis, quod uix poterant tolerare, et licet non exprimerent, ad ipsum tamen bonum cor et animum non habebant, nec pro ipso pacis consilia cogitabant.

VIII

Responsio ad primam odii causam.

Fautores autem et fauentes regi, iustificare ipsum in omnibus nitebantur, sic ad premissorum singula respondentes. Comanis introductis, cum per fide dignos ad regis noticiam peruenisset, quod per Comanos Hungari grauarentur [1]): principibus, baronibus comitibus et Comanis omnibus, circa monasterium de Kew circa Ticiam conuocatis, deliberacione diligenti, communi consilio est sancitum, quod nobiles Comanorum cum suis famulis diuisim per singulas Hungarie prouincias mitterentur et moram quilibet in prouincia traheret sibi assignata, et ita cum multi simul non essent grauamen inferre Hungaris non ualerent. Et si Comanus Hungarum, uel Hungarus Comanum offenderet, comites, quibus hoc sub pena gracie regis iniunctum fuerat, iusticiam facerent equiualentem; licet Comanis hoc, quod separari [4]) deberent, plurimum displiceret. Et sic ipsi postea sine offensione cuiusquam, cum suis tentoriis filtreis, iumentis, pecoribus, terram uacuam Hungarie peragrabant. Et cum essent multi et pauperes inter eos, habebant Hungari de eis quasi pro nihilo seruientes, et sic status eorum magis ad commodum, quam incommodum erat eis. Cessare igitur debebat in hoc maliuolencia populorum.

IX

Responsio ad secundam odii causam.

Si rex, mortuo genitore, suscipiens gubernacula regni sui, quosdam de maioribus fecit questionibus subici et tormentis, sane men-

1) *Loquendi*, loqui.
2) *Quam*, et.
3) *Grauarentur*, grauerentur.
4) *Separari*, separare.

www.dacoromanica.ro

tis non debet aliquis admirari. Nam iidem [1]) inter ipsum regem et patrem eius sepius seditionem et scandalum procurauerunt, ita quod hinc inde sepius milicia congregata, dimicare ad inuicem uoluerunt, nisi per tenentes medium inter eos, essent pacis federa reformata. Cum et ipse rex ad patris curiam accedebat, iidem in nullo sibi penitus deferebant, immo dehonestare ipsum uerbis et factis in quantum poterant nitebantur. Quod celari non potest. Et contra uitam patris et filiorum nequiter conspirauerant, ut illis gladio interemtis, facilius quilibet posset de Hungaria, quam sibi per partes diuiserant, porcionem sibi debitam, sine condicione cuiuslibet obtinere.

Et cum concepta nequirent effectui mancipare, aliud nequius cogitarunt. Duci Austrie litteras cum certis pactis et condicionibus destinando, domino Frederico Romanorum imperatori coronam regni et Hungariam dare promittebant. Sed nuncius in uia captus, regi fuit cum litteris presentatus. Unde conseruando ipsos ad uitam, misericordia, que superexaltat iudicium, usus est contra eos. Si uero statuit quod terra malis hominibus purgaretur quam iniquitatem continet hoc statutum? Si sedes baronum cremari fecerit, que iniquitas fuit ista? Numquid debent domini subditis esse pares? Igitur non erant iusti Hungari in hac parte.

X

Responsio ad terciam odii causam.

De tercia causa odii regem taliter excusabant. Est omnibus non ignotum, quod septuaginta duos habet Hungaria comitatus, hos reges Hungarie bene meritis conferebant et auferebant [2]) sine iniuria possidentis. Ex his comitatibus [3]) habebant delicias, diuicias et honores, potenciam, altitudinem et munimen. Sed per prodigalitatem quorundam progenitorum suorum, iura comitatuum erant adeo diminuta, ut meritis et demeritis [4]) personarum non discussis, eisdem possessiones, uillas et predia ad comitatus pertinencia, in perpetuum contulerant. Ex quo uiros comites non habebant, et cum incedebant, simplices milites propter diminucionem comitatuum putabantur. Qui autem potenciores erant, sicut Thauerni-

1) *Iidem*, idem.
2) *Auferebant*, auferebatur.
3) *Comitatibus*, comitibus.
4) *Demeritis*. imeritis.

www.dacoromanica.ro

corum [1]), qui et camerarius dicitur, ac dapiferorum, pincernarum, nec non agasonum[2]) magistri, et ceteri qui habebant in curia dignitates, exinde in tantum incrassati erant, ut reges pro nihilo reputarent. Hic autem cupiens redintegrare coronam, que pene parue potencie facta erat, licet plurimis displiceret, male tamen alienata studuit reuocare, ad ius et proprietatem comitatuum, tam a sibi contrariis, quam a suis. Licet non faciendo iniuriam alicui, iure suo in omnibus uteretur, tamen de regalibus bonis, bene ac fideliter seruientibus remuneracionem congruam faciebat [3]). Unde quia usus fuit iure suo, cessare debebat maliuolencia Hungarorum.

XI

Responsio ad quartam odii causam.

Cum esset propter diuersitates multiplices et ritus diuersos pene totum regnum Hungarie deformatum, et rex ad reformacionem eius totis uiribus anhelaret, et implicitus rebus arduis, nequiret singulis audenciam beniuolam exhibere, duxit deliberacione prouida statuendum, quod negocia suorum regnicolarum deberent, ad instar Romane curie, per peticiones in sua curia expediri, suis cancellariis ita mandans quod per se leuia et simplicia negocia expedirent quantocius possent, ad suum auditorium ardua et grauia perferentes. Hoc ideo faciebat, ut negocia finem debitum uelociter sortirentur. Sed maliuoli, quod ad leuamen oppressorum fuerat adinuentum, ad iniquum compendium retorquentes, nodum in stupa ,et pilum in ovo inuenire mendaciter satagebant.

XII

De uulgari Hungarorum opinione

Illud asserebant penitus falsum, quod rex introduxisset Comanos ad depressionem et odium Hungarorum: sed solum propter hoc, ut cultus diuini nominis in Hungaria suis temporibus augeretur et sic, quando ipsum aduersus inimicos corone guerram habere con-

---

1) *Thauernicus*, thauernicorum.

2) *Agasonum*, agazonum, agalonum.

3) *Faciebat*, favebat.

www.dacoromanica.ro

tingeret, contra eos cum eis forcius et durius dimicaret. Si autem Comanos plus quam Hungaros honorabat, hoc ipsi egre ferre non poterant nec debebant. Nam decebat [1]) regiam dignitatem introductos hospites honorare; maxime cum hoc eis promiserat iuramento, et ipsum in fide sua ceperint imitari. Et cum essent eis Hungari odiosi, solum regem habebant in Hungaria protectorem. Nam Kuthen rex Comanorum per regem, et quamplures alii per maiores et nobiles regni fuerant baptizati, ita quod iam cum Hungaris connubia contrahebant. Et si rex eis fauorabilis non fuisset, ipsi in Hungaria non stetissent. Auditis autem hinc inde propositis scriptor finem huius negocii non imponit, lector si ualeat causam terminet, iusticia mediante.

XIII

Interloquium ad continuandam narracionem

His interposicionibus expeditis, scriptor stylum dirigit ad tractandum incepte materie prosecucionem. Et si qui ipsum lingua mordere uoluerint toxicata, dicentes quod interposiciones huiusmodi nil ad rem pertinerent, et bene poterat esse sine illis: non est uerum, quia hec discordia potissimus fomes fuit, quare Hungaria sic uelociter est destructa.

XIV

De uulgari Hungarorum opinione

Anno igitur Domini euoluto, Hungaria ad regem in maliuolencia existente, circa natiuitatem Domini fama fuit, quod confinia Hungarie Ruscie contigua [2]), Tartari deuastabant. Et quia rex de hoc per suos nuncios certus erat, ad custodiendam portam Ruscie, que Montana dicitur, per quam in Hungariam patebat aditus, misit maiorem euum comitem cum exercitu palatinum et fecit per totam Hungariam proclamari, quod tam nobiles, quam qui seruientes regis dicuntur, quam castrenses et pertinentes ad castra superius nominata, se ad exercitum prepararent, ut essent, quando rex mitteret, prepa-

1) *Decebat*, dicebat.
2) *Contigua*, continua.

www.dacoromanica.ro

rati. Cum autem hoc per totam Hungariam clamaretur Hungari pre nimio gaudio non credebant, asserentes, quod de Tartaris multotiens insonuerat talis rumor, et sic semper uiderant illum esse nullum, unde dicebant: «multa renascentur, que iam cecidere». Alii asserebant, quod quidam [1]) de prelatis ecclesiarum rumores huiusmodi procurabant, pro eo quod tunc temporis [2]) Romam non irent, ad concilium uocati a Romano pontifice celebrandum. Et talis opinio erat eis. Fuit tamen omnibus manifestum, quod Ugolinus Colocensis archiepiscopus, pro se ac quibusdam suffraganeis suis Venecias miserat pro galeis, et fuerunt per regem, contra uoluntatem eorum, ab itinere reuocati. Alii uero quamplurimi fatebantur, ut haberent de rege materiam obloquendi, quod Comani societatem contraxissent [3]) cum Ruthenis, ut simul contra Hungaros, a quibus multa mala perceperant, et sepius destructi fuissent, dimicarent. Et propter hoc, plus quam per annum, eos predictus Kuthen cum suis preuenerat, ut condiciones terre addisceret, et linguam faceret sibi notam, et cum introitum illorum perciperet, pugnam inciperet contra regem, et sic facilius illi portam possent [4]) obtinere, et ad ipsius Kunthen auxilium festinare, et ita cicius aliquam partem Hungarie deuastare, gaudendo et mordendo regem, pro eo quod Comanos introduxerat, ut superius est expressum. Et in hac opinione quamplurimi concordabant.

XV

De consilio regis contra Tartaros.

Cum ergo postmodum uersus quadragesima pergeret iter suum [5]), magis ac magis fama huiusmodi crebrescente, rex ad quandam uillam, que Buda dicitur, super ripam Danubii positam, in qua consueuerat quadragesimam celebrare, pro eo quod dicebatur locus communior, properauit. Et archiepiscopis, episcopis et aliis regni maioribus conuocatis, deliberabat assidue, qualiter posset de tanto negocio prouidere, monens et hortans eos sepius, quod quilibet haberet suos stipendiarios milites preparatos. Kuthen uero, qui cum uxore, filiis, filiabus et quibusdam suis maioribus, tanquam suspectus et sceleris

1) *Quidam*, quidem.
2) *Temporis*, tempore.
3) *Contraxissent*, contraxerunt, contraxerant.
4) *Possent*, poterint, poterant.
5) *Iter suum*, subînțeles annus.

www.dacoromanica.ro

conscius, a rege fuerant conuocati, communi deliberato consilio, curialiter, ne possent manus ipsorum effugere, custodie fuerunt mancipati.

XVI

Quid fecit rex Bela, cum per Palatinum de introitu Tartarorum certificatus fuit.

Circa uero medium quadragesime uenit ad regem cursitando unus de militibus Palatini, ex parte ipsius referens, quod iam ad portam Ruscie peruenerant, et indagines destruebant, et *non* credebant quod Palatinus posset eis resistere, nisi rex mitteret ei auxilium festinum. Rex adhuc incredulus, secum armatos milites non habebat. Et dum in anxietate huiusmodi permaneret, quarto die postea, uenit idem solus, qui nocte dieque cursitauerat, Palatinus dicens: quod duodecimo die intrante Marcio, in porta congressum habuerat cum eisdem, et suis pene omnibus sagittis et gladiis crudeliter trucidatis, cum paucis euaserat, et que facta erant sibi uenerat nunciare. Sed licet rex de malis rumoribus non modicum obstuperet, licenciauit tamen archiepiscopos, episcopos et alios suos comites et barones, eis precipiens firmiter et districte, ut quilibet aggregata sibi milicia iuxta posse, rediret ad ipsum, et sine dilacione temporis festinaret, prout urgens necessitas, et manifesta utilitas exigebat. Et precepit magistro Stephano, episcopo Waciensi, Orodiensi et Sancti Salvatoris Chanadiensi prepositis, quod ad reginam festinanter accederent, et ad confinium Austrie properarent, ibidem finem huius negocii expectantes. Item per suas litteras rogauit ducem Austrie, ut ad ipsum accederet festinanter, et iussit Comanis omnibus, quod uenire ad ipsum aliquatenus non differrent. Ipse enim de Strigoniensi et Albensi ciuitatibus, que ad unam tantum dietam distabant, exercitu congregato confestim transiuit Danubium, et in magna et ditissima Theutonica uilla, que Pesth dicitur, Bude opposita ex altera parte Danubii, moram traxit, suos ibidem cum exercitu exspectans principes, comites et barones.

XVII

Alia interlocutio.

Pater et domine aduertite reuerende! et quia cum multa simul occurrerint, nequeunt dici simul; oportet igitur ut uno dimisso negocio, in dicendo aliud assumatur.

www.dacoromanica.ro

XVIII

Sequitur rursus interlocutio.

Notate itaque nomina dominorum Tartarorum, et qualiter intrauerunt in Hungariam, et astuciam eorundem, quia non dimittetur indiscussus articulus, quin quilibet sensus debitus imponatur.

XIX

Nomina regum Tartarorum in Hungariam intrantium.

Rex regum et dominus Tartarorum, qui Hungariam intrauerunt, Bathus suo nomine uocabatur. Rector erat sub ipso, in milicia potencior Bochetor appellatus. Cadan in probitate melior dicebatur, Coacton, Feycan, Peta, Hermeus, Cheb, Ocadar, maiores reges inter Tartaros censebantur, quamquam essent inter eos alii reges quam plurimi, principes et potentes, qui cum quinquies centenis milibus armatorum regnum Hungarie inuaserunt.

XX

Quomodo Tartari Rusciam et Comaniam destruxerunt.

Hi autem quando Rusciam et Comaniam [1]) totaliter et unanimiter destruxerunt, retrocedentes ad quatuor uel quinque dietas, intacta confinia Hungarie continua dimiserunt, ut cum reuerterentur, tam pro equis, quam pro se uictualia inuenirent, et rumores ad Hungaros minime peruenirent. Cum quidem uictualia dictorum regnorum consumsissent et Hungariam proponerent occupare, Bathus maior dominus, dimissa tota familia, solus cum suis militibus et non multis ad dictam portam Ruscie, que propior erat ad locum, in quo rex congregabat exercitum, recto tramite properauit, et expugnato exercitu comitis Palatini, eandem portam obtinuit, et intrauit. Peta rex per Poloniam dirigens gressus suos, uno ab ipso de ducibus Polonie interfecto, et destructa Uratislauia ciuitate nobilissima, et strage facta mirabili, ac in terram ducis Morauie, aliis ducibus pre-

1) *Comaniam*, Comoniam.

www.dacoromanica.ro

stare sibi auxilium nequeuntibus, simili crudelitate peruadens, ad portam Hungarie festinauit. Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam [1]), per silvas trium dierum habens iter siue uiam, peruenit ad diuitem Rudanam, inter magnos montes positam Theutonicorum uillam, regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. Sed cum essent homines bellicosi, et armorum penuriam non haberent, audito ipsorum aduentu extra uillam, per siluas et montes eis obuiam exierunt. Cadan uero respiciens multitudinem armatorum, terga dedit, fingens fugam ante eos. Tunc populi cum uictoria reuertentes, armis depositis, inebriari uino, prout Theutonicorum furia exigit, inceperunt. Sed ipsi Tartari subito uenientes, cum fossata, muros et municiones aliquas non haberent, uillam ex multis partibus intrauerunt. Et licet hinc inde fieret magna strages, uidens populus quod eis resistere non ualebat, se ad fidem eorum totaliter reddiderunt. Sed Cadan sub sua protectione uilla recepta, Ariscaldum comitem uille cum electis sexcentis armatis Theutonicis, suis militibus associauit sibi, uenire cum eis incipiens citra siluas. Bochetor autem cum aliis regibus, fluuium qui Zerech dicitur transeuntes peruenerunt ad terram episcopi Comanorum et expugnatis hominibus, qui ad pugnam conuenerant, ceperunt terram totaliter occupare. Reuertar igitur ad regem Hungarie, qui erat in dicta uilla Pesth, ut processus eius plenius describatur.

XXI

Qualiter Tartari processerunt, postquam portam habuerunt.

Postquam autem maior dominus Bathus portam habuit, cepit uillas comburere, et gladius eius non parcebat sexui uel etati, et ad regem quantum poterat festinabat, et cum prope ad Pesth, ad mediam dietam, ante dominicam de passione Domini, die ueneris peruenisset, statim quosdam usque ad uillam misit, comburendo, interficiendo, prout eis innata malitia ministrabat. Sequenti die misit alios uel eosdem, qui peragebant similia uel peiora. Sed rex exire ad eos aliquos, ad faciendum congressum, nullatenus dimittebat. Et illi dum credebantur ire, reuertebantur, et dum putarentur reuerti, iterum ibant [2]), diem in ludo totaliter expendentes. Cumque die dominico

1) *Comaniam*, Camoniam.

2) *Ibant*, veniebant.

www.dacoromanica.ro

facerent illud idem, Ugolinus Colocensis archiepiscopus hoc graue ferens quamplurimum, quod quidem [1]) quasi predones tot bonos homines confundebant, et grauius quod rex sibi et suis pusillanimus uidebatur. Propter quod contra mandatum regis cum paucis de suis foras exiens, congressum habere uoluit cum eisdem. Sed illi terga uertentes, paulatim retrocedere inceperunt. Hoc archiepiscopus intuens, incepit eos equorum insequi pleno cursu. Tandem terra paludosa reperta ,illi uelocius transierunt paludem. Hoc archiepiscopus non aduertens, cum proximus illis esset, festinus iutrauit, et cum esset cum suis armorum pondere pressus, transire uel retrocedere nequierunt .Sed illi ad eos uelocius reuertentes, circumdederunt paludem, et in ipsos sagittas uelut pluuiam [2]) emittentes, eosdem ibidem totaliter necauerunt. Cum tribus autem uel quatuor euadens archiepiscopus, sic confusus remeauit ad uillam, non modicam iram habens, tam de suis perditis, quam de eo, quod rex non fecit aliquem in sui subsidium properare.

XXII

Quomodo fuit destructa ciuitas Waciensis.

In dominica de passione pars exercitus Bathi regis regum accessit ad Waciam ciuitatem, positam super ripam Danubii, ad mediam dietam prope ad uillam Pesth, in qua rex cum exercitu morabatur. Et capta ciuitate penitus et debellata, qui ad ecclesiam et ad palacia ecclesie, que erant quasi castrum munita, recursum habuerant, tam de ciuitate quam de circumpositis uillis, innumera populi multitudo, eos uiriliter expugnauerunt, et thesauro ecclesie habito, canonicos et alias personas, dominas et puellas, quas noluerunt [3]) interimere gladio, in igne totaliter cremauerunt. Et ita in dominica de passione Wacienses passi sunt, ut cum domino Jesu Christo partem habere mererentur.

XXIII

Quomodo dux Austrie insultum fecit in Tartaros.

Illud non est aliqualiter omittendum, quod dux Austrie, rogatus a rege, uenerat, sed cum paucis, tanquam facti nescius et iner-

1) *Quidem*, quidam.
2) *Pluuiam*, pluuia.
3) *Noluerunt*, uoluerunt.

www.dacoromanica.ro

mis. Et cum aliqui ex Tartaris ad uillan Pesth more solito aduenissent, armis et equis sibi assumtis, obuius eis fuit. Et cum simul congredi [1]) debuissent, illi terga dantes, prout assueuerunt, abibant. Sed dux submisso equo subdens calcaria, quendam attigit [2]), percuciens eum cum lancea taliter, quod lancee hasta fracta, de equo ipsum prostrauit ad terram. Alteri uero ipsorum canesio, id est maiori, uolenti prostrato succurrere, armato more iuxta sellam confestim arrepto mucrone, uno ictu brachium illius amputauit. Qui statim de sella corruens, expirauit. Aliis in fugam conuersis prostratum ceperunt, ipsum uinctum cum equis ad exercitum adducentes. Propter hoc Hungari, assumta materia, exprobrare regem, ac exaltare ipsum ducem unanimiter inceperunt.

XXIV

Quomodo Kuthen rex Comanorum extitit interfectus.

Cumque publica fama esset, quod Kuthen, qui cum suis, ut dictum est, prope ad regem in custodia tenebatur, esset tanti sceleris non immunis, et adhuc qui uenerant Comani, non Tartari crederentur, clamabat totus populus contra eum: «Moriatur, moriatur! ipse est qui destructionem Hungarie procurauit». Et pro ipso regi sepius exprobrantes dicebant: «Pugnet rex noster, qui Comanos in nostrum odium introduxit». Alii clamabant: «Pugnet rex cum illis, quibus nostra predia sunt collata». Rex exprobracionibus frequenter auditis, misit hominem ad Kuthen, ut ad ipsum accedere non differret. Sed Kuthen, qui crebro acclamaciones populi audiebat, timens penam, licet esset immunis a culpa, mandauit regi: quod ad ipsum nequaquam accederet, nisi ei talem hominem destinaret, cui esset potencia ipsum ad eundem ducere[3]), ac ipsum eruere de manibus populorum. Hoc regi nuncio referente, clamor factus est magnus in populo: «Moriatur, moriatur!» Ac sic subito Hungari et Theutonici armati intrantes palacium, in quo erat, uiolenter ad ipsum accedere uoluerunt. Kuthen uero cum suis, arreptis arcubus et sagittis, ad se ipsos accedere non sinebant. Sed populorum multitudine accedente, ceperunt eosdem. Et cunctis in instanti capitibus amputatis, ea in populos per

1) *Congredi,* congregi.
2) *Attigit,* attinxit.
3) *Ducere,* ducem.

www.dacoromanica.ro

fenestras de palacio proiecerunt. Quidam autem uolunt hoc facinus duci Austrie imputare, ab aliis uero de mandato regis dicitur esse factum. Tamen postquam pro certo est compertum, quod Kuthen huius nequicie est expers, asserunt hoc uerisimile non esse, quod rex qui ipsum de sacro fonte leuauerat, et securitatem ei dederat prestito iuramento, tantum facinus perpetrasset. Nolo quidem ego, qualiter hoc factum est diffinire. Diffiniat ille qui nouit, et penam uel graciam unicuique iuxta opera sua reddet.

XXV

Quid fecerunt Comani, audita morte regis ipsorum; et qualiter rex Bela contra Tartaros processit.

Tartaris itaque die noctuque in circuitu uillas comburentibus, instabat Colocensis archiepiscopus apud regem, ut exiret cum exercitu contra eos. Igitur duce Austrie recedente, maxime cum maior regni exercitus aduenisset, rex cum exercitu motus exiens, incepit paulatim procedere contra eos. Cumque Comani, uocati contra Tartaros ubicunque essent, in regis subsidium unanimiter aduenirent, audita morte ipsorum domini Kutheni, turbati sunt grauiter et commoti, quid deberent agere ignorantes. Cum autem rumor de morte eiusdem increbruisset, Hungari uillani, odiosi eis, ubique contra eos insurgere ceperunt, spoliando et interficiendo eosdem, sine aliqua pietate. Qui cum taliter inspicerent se perimi [1]), insimul congregati non solum se defendere inceperunt, sed uillas comburere et rusticos uiriliter expugnare.

XXVI

Quomodo euasit Chanadiensis episcopus manus Comanorum

Sed cum Bulzo Chanadiensis episcopus et Nicolaus filius Bore, cum nobilibus multis, uxores, filios, filias et familias ad partes superiores conducerent, ut postmodum ad regis exercitum festinantes accederent, obuiantes Comani inceperunt pugnam durissimam contra eos, et eis resistere nequeuntibus, sunt quasi omnes gladio interemti. Episcopus tamen cum paucis, in curru iacens infirmus, dum pugna

1) *Perimi*, peremi.

www.dacoromanica.ro

fieret, est longius asportatus. Comani [1]) uero, ut Tartari, terram postmodum destruentes, et conuenientes in unum, ex ista parte Danubium transierunt et sic destruendo inceperunt ad Marchiam properare. Illi autem de Marchia hoc scientes, conuenerunt in unum, eis obuiam exeuntes, congressum cum eis in finibus Marchie habuerunt, et superati ab eis, preueniebant unus alium fugiendo, et sic Comani ceperunt Marchiam nequiter expugnare, mortem sui domini crudeliter uindicantes. Nam cum interficiebant Hungaros, dicebant: «Hunc ictum sufferas pro Kutheno». Et destructis melioribus uillis, scilicet Frankauilla senatoria sancti Martini, et aliis, et recepta multa pecunia, equis et pecoribus, destruendo terram in Bulgariam transierunt.

XXVII

Quomodo Waradiensis episcopus per Tartaros extitit deceptus.

Benedictus quidem Waradiensis episcopus, pro se de mandato regis magno exercitu congregato, uolens in ipsius subsidium accedere, intellexit quod Tartari ciuitatem Agriensem dextruxerant: hominibus de ciuitate et aliorum, qui ad defensionem ipsius conuenerant, aliis combustis, aliis gladio interemtis, spolia, thesaurum episcopi et ecclesie, exinde asportabant. Unde sumens audaciam pro eo, quod paucis diebus elapsis, congressum cum paucis eorum habuerat, et preualuerat contra eos, incepit post ipsos dimisso exercitu festinare, ut sibi posset fragmenta colligere, ne perirent. Hoc Tartari prescientes, finxerunt se ire longius et steterunt. Et cum haberent equos plurimos, et ipsi pauci existerent, figmenta talia ordinauerunt. Fecerunt autem laruas et monstra quamplurima, ea super equos uacuos, tanquam si essent milites ordinando, et equos illos, sub quodam monticulo ,paucis cum eis relictis seruientibus, dimiserunt mandantes eisdem, ut cum ipsi cum Hungaris ingrederentur [2]) ad pugnam, ipsi exirent acie ordinata, et paulatim procederent uersus eos. Et ipsi in planicie Hungaros expectabant. Quibus aduenientibus, Boch comes, et quidam [3]) alii, qui de melioribus militibus Hungarie putabantur, qui cum episcopo uenerant, ipsis uisis, habenis equorum dimissis, congressum habuerunt durissimum cum eis-

1) *Comanos*, Comani.
2) *Ingrederentur*, congrederentur.
3) *Quidam*, quidem.

www.dacoromanica.ro

dem. Et cum essent Tartari numero pauciores, terga eis dare fingentes, uersus monticulum retrocedere ceperunt. Et dum ipsi cum laruis exierunt sub monte, et, ut condictum erat, acie ordinata, Hungari hoc uidentes, et opinantes eis insidias factas, terga dederunt, et fugam uelociter inierunt. Tartari autem mox in illos conuersi, illos sequebantur, eosdem prosternendo [1]) et interficiendo, prout nequius crudelitates poterant exercere. Episcopus autem cum paucis reuersus est ad Waradinum, et aliquantula mora facta collectis aliquibus militibus, transiuit Danubium et euasit.

XXVIII

De infelici bello regis Bele cum Tartaris commisso.

Cumque rex, ut dictum est, egressus de uilla Pesth, progrederetur contra Tartaros cum multitudine armatorum, illi de combustionibus uillarum reuersi, et subito insimul congregati, per uiam, per quam uenerant, retroibant. Et sicut isti paulatim persequebantur eosdem, sic et illi tantum ante ipsos se fugere simulabant. Et cum ad quandam aquam, que Sayo dicitur, et non multum longe de Agriensi ciuitate fluit, et intrat Ticiam, peruenissent, post aque transitum, qui fiebat per pontem, castra metati sunt et steterunt, ponentes in ponte custodes, qui noctis uigilias custodirent. Tartari quidem post transitum eiusdem paludis circa aquam se in planicie posuerunt. Et cum aqua magna existeret et lutosa, non erat eis credulitas [2]), quod sine ponte transitus alicui esse posset. Rex interim suos hortabatur, ut ad pugnam uiriliter se haberent, uexilla non pauca, manu propria maioribus assignando. Hungari autem habebant hec omnia in derisum, de multitudine confidentes, ad pugnam tamen propter raciones superius assignatas cor et animum non habebant. Uolebant quidem quod rex perderet [3]), ut ipsi chariores postmodum haberentur, credentes plagam huiusmodi particularem quibusdam, et non omnibus generalem; sicut audierant quandoque in Hungaria esse factum. Nam intrabant Comani subito, et aliquam partem terre, antequam conuenirent Hungari, destruebant, festinantes postmodum ad recessum; et interdum Hungari idem [4]) de Comania faciebant. Sed

1) *Prosternendo*, prostrando.
2) *Credulitas*, crudelitas.
3) *Perderet*, perderetur, periret.
4) *Idem*, iidem.

www.dacoromanica.ro

non sic, quia hec ultima primis minime responderunt. Tamen mille milites omni nocte ad custodiam exercitus ponebantur. Quid plura? Tartari uadum inuenientes longe ab exercitu, una nocte unanimiter transierunt, et in aurora totum regis exercitum circumdantes, sagittas emittere in exercitum sicut grandines inceperunt. Hungari uero, quia fuerunt totaliter occupati et illorum preuenti astucia, cum armati equos suos ascendebant, nequibant milites suos dominos, et domini suos milites inuenire. Et cum ad pugnam accederent, tepide ac remisse accedebant. Tanta enim erat crebrosa emissio sagittarum, quod fere umbram pugnantibus faciebant, et sagitte sicut locuste et bruchus congregatim uaduut, per aera uolabant. Et sic sagittarum ictus minime sufferre ualentes, infra circulum exercitus retroibant. Rex uero acies non poterat ordinare. Et si mixtim ex quacumque parte ibant Hungari ad pugnam, illi eis cum sagittis obuiam uenientes, ipsos infra exercitum retrocedere faciebant, ita quod ipsi ex calore nimio, et angustia maxima ad tantam lassitudinem uenerant, quod rex et Colocensis archiepiscopus, qui anxii reformidabant, nec minis nec adulacionibus ac monicionibus, iam ad pugnam poterant aliquos destinare, ab aurora usque ad meridiem in tali angustia existentes.

Tandem cum iam deficere uiderentur, dux Colomanus, frater regis, cum suis quos in tanta pressura habere potuit, conflictum durissimum, ex una parte exercitus habuit cum eisdem, pugne per magnum spacium diei insistendo. Et dum crederet se per residuam exercitus partem adiuuari, deceptus est. Nam cum ex altera parte ad pugnam plurimi ire crederentur, ad pugnam non ibant, sed Tartaris ultro parum secedentibus, illis per sui medium uiam absque aliquali sagittarum emissione, dabant. Quare Hungari plures et plures tali uia potiti, ab exercitu se subtrahebant. Et quanto plures transibant, tanto latior uia per Tartaros illis dabatur et in tanto conflictu non erat rumor uel uerbum aliquod inter eos. Et cum rex illos ad conflictum ire crederet, ipsi exibant ad fugam pocius quam ad pugnam. Tartari uero expectantes regis exercitum, nullatenus se mouebant. Et cum iam de multis partibus exercitui regio exitus pateret, rex ab illis incognitus cum paucis uiam habuit uersus siluam. Dum autem Colomanus direxit per aliam partem exercitus suum iter, die noctuque in equis plurimis, usque ad dictam Pesth, non per uiam publicam, per quam Hungarica nacio lubricabat, sed per deuium, laxatis equorum habenis, ad portam Danubii festinabat. Et quanquam a burgensibus rogaretur, ut morulam faceret quousque

www.dacoromanica.ro

saltem pararentur naues ad transitum dominarum uxorum illorum, teneri tamen non potuit, nec ad id induci, dicebat enim, quod de se quilibet cogitaret. Aduentum enim persequencium metuens, solus confestim transiuit, et fugit in Simigium, ad quendam locum qui dicitur Segusd [1]). Et licet burgenses de Pesth cum familia ad transitum festinarent, prius tamen superuenerunt Tartari, et qui non fuerunt in Danubio suffocati de burgensibus, extiterunt gladio interemti.

XXIX

De fuga episcopi Quinque-ecclesiensis.

Intuens autem Bartholomeus episcopus Quinqueecclesiensis, destructionem exercitus, et aduertens quod quidam [2]) de Tartaris in exercitum irruentes castra plurima comburerent, similiter non per uiam publicam, sed per campum, cum multis militibus fugam iniit. Et cum pauci de Tartaris equos post eos mitterent pleno cursu, Ladislaus comes, qui ad regem multis uexillis extensis cum sua milicia ueniebat, nil de gestis ipsis presciens, superuenit. Episcopus hungarica uexilla cognoscens, ad comitem declinauit. Tartari uero multitudinem aduertentes, abierunt retrorsum, et alios insequi curauerunt. Et sic ipse comes cum episcopo abeuntes, ab ipsorum manibus euaserunt.

XXX

De episcopis et aliis clericis in dicto bello interfectis.

De fugientibus quoque per amplam uiam uersus Pesth, et in exercitu remanentibus, facta est tanta strages, totque millia hominum sunt interemta, quod estimacio fieri non ualet, nec referentibus fides, propter innumeram cladem leuiter adhibetur. Maiores tamen de clericis cecidere: Mathias Strigoniensis archiepiscopus, quem rex, tum propter fidelitatem, tum quia insimul nutriti erant, magis diligebat, et eius consiliis, magna sub confidencia, in rebus arduis utebatur. Ugolinus Colocensis archiepiscopus, nobilissima ortus

1) *Segusd,* Fegusd.
2. *Quidam,* quidem.

www.dacoromanica.ro

prosapia, magna et ardua mundi negocia omissis, minimis disponens: Hic erat sub cuius fiducia nobiles Hungarie respirabant, hic erat sub cuius fiducia maiores et mediocres humiles se reddebant. Georgius episcopus Iauriensis, qui et nobilis fuit moribus, et peritus scientia litterarum. Reynoldus Ultrasilvanus episcopus et ecclesie Nitriensis episcopus, qui fuerat laudabilis uite, et morum honestate preclarus. Nicolaus Scibiniensis prepositus, regis uicecancellarius, nobilibus natalibus ortus, qui unum de maioribus, antequam se necis necessitati subiiceret, cruentato gladio iugulauit. Eradius archidiaconus Bachiensis, magister Albertus, Strigoniensis archidiaconus, qui circa fluenta iuris prelatus, alios meruit edocere. Ipsorum quoque corpora diris mucronibus taliter sunt mactata, quod post recessum eorum, quamquam multum exquisita fuerint, nequierunt ullatenus reperiri. De numero uero laicorum maiorum et minorum, qui suffocati fuerunt paludibus et aquis, igne concremati et gladio interemti, nulli mortalium possit fieri certitudo. Nam per campos et uias iacebant corpora multorum mortuorum, aliqua capite diminuta, aliqua frustatim diuisa in uillis et in ecclesiis, ad quas recursum habuerant, plurima concremata. Hoc exicium, hec pernicies, hec strages tenebat duorum dierum itinera occupata, totaque terra erat sanguine rubricata, et existebant corpora super terra, sicut stant ad pascua per deserta greges pecorum, ouium et porcorum et sicut in lapicidinis secti lapides ad stucturas. Habuit igitur aqua corpora mortalium suffocata, hec sunt a piscibus, a uermibus, ab auibus in aquis degentibus deuorata. Terra illorum corporum dominium est adepta, que occubuerunt uenenatis lanceis, mucronibus et sagittis, hec sanguine cruentata celi aues, et dentate bestie, tam domestice quam siluestres, morsu usque ad ossa nequissime corroserunt. Ignis illa tenuit, que cremata sunt in ecclesiis et in uillis. Interdum ignem, ex cremacione huiusmodi, pinguia exstinguebant. Hec consumi nequeunt modico temporis interuallo. Nam inueniuntur [1]) in locis plurimis, usque ad tempora longiora ,ossa denigratis pellibus non consumtis inuoluta, pro eo quod quibusdam bestiis esce placide non existunt, nisi aliter destruantur. Cum autem in dominium trium elementorum uniuersa corpora transiuissent, uidendum est quid quarto reliquerint elemento. Ad aerem igitur, qui quartum dicitur elementum, alia tria fetorem omnium corporum transmiserunt; et sic ex fetore corruptus est et infectus, quod homines, qui per campos,

1) *Inueniuntur*, inuenientur.

www.dacoromanica.ro

et uias et siluas, ex uulneribus remanserant semiuiui, ex infectione aeris, qui forte uiuere poterant, expirauerunt. Et sic aer huius crudelis exicii non est expers. De auro igitur et de argento, equis, armis, uestibus et rebus aliis tot hominum qui occubuerunt, tam in prelio, quam in fuga, quid dicetur? Equi cum sellis et frenis, sine sessoribus, per prata et nemora discurrebant, et ex strepitu erant facti adeo furibundi, quod insanire [1]) penitus uidebantur. Et sic eos territos, cum nequirent proprios dominos reperire, oportebat aut mori gladio, aut subicere se dominio exterorum; quorum hinnitus haberi poterat pro gemitu atque fletu. Argentea quoque uasa et aurea, serice uestes, et alia hominibus opportuna, per campos et siluas a fugientibus proiecta, ut ipsi uelociori cursu manus insequencium euaderent, non habebant aliquos collectores. Tartari tantum interfectionibus hominum insistentes, de spoliis minime curare uidebantur.

XXXI

Quomodo Tartari habita uictoria spolia diuiserunt, et inuento regis sigillo ficticias litteras scripserunt.

Habita de tanto exercitu uictoria, et triumpho captaque depredacione huiusmodi cum tumultu, et uestimentis mixtis sanguine, equis, auro et argento, effusa rubigine rubricatis, tanquam congeriebus lapidum, et aceruis frugum insimul adunatis ad diuisionem et particionem eorum, herus cum elegancioribus de Tartaris, ex particione huiusmodi subsecuta, reperto sigillo regis penes cancellarium, cuius caput a corpore diro mucrone demerant, iam confisi de terra et timentes ne populi profligacione regis audita, manus per fugam effugerent eorundem, diligenter aduertite astuciam quam fecerunt.

Primo totam Hungariam ultra Danubium diuiserunt [2]), et assignauerunt unicuique de maioribus Tartarorum regibus, qui adhuc Hungariam non intrauerant, partem suam, significando eis rumores, et quod festinarent, quia iam eis obstaculum nullum erat. Et fecerunt scribi per quosdam clericos Hungaros, quos adhuc ad uitam seruauerant, maioribus omnibus et popularibus per totam Hungariam existentibus, sub nomine regis multifaria [3]) ficticia litterarum sub hac forma: «Canum feritatem et rabiem non timeatis, nec uestris

1) *Insanire*, insaniem.
2) *Dimiserunt*, diuiserunt.
Multifaria, multiuaria.

www.dacoromanica.ro

de domibus uos mouere audeatis. Licet enim, propter quandam improuisionem, tum castra, tum tentoria reliquerimus, paulatim tamen, Deo nobis propicio, eadem recuperare intendimus, contra illos prelium uirtuosum instaurantes. Unde tantum oracioni uacetis, ut misericors Deus aduersariorum nostrorum capita a nobis pemittat malleari». He fuerunt littere, per quosdam Hungaros, qui iam eis adheserant, destinate, qui me ac totam Hungariam destruxerunt. Nam tantam illarum certitudini litterarum fidem dedimus, quod, licet omni die contrarium cerneretur, tamen, quia in terra illico guerrarum turbacio superuenit, ob hoc ad sciendum rumores nuncios mittere nullatenus poteramus contrariumque credere nequibamus. Et sic Hungaria occupata, uiam non potuit [1]) habere fugiendi. Sed quia processum regis dimisimus indiscussum, reuertamur ad progressum suum, uel quod uerius est, ad egressum.

XXXII

Quid fecit rex Bela post debellationem sui exercitus, et qualiter per ducem Austrie captus fuit pariter et spoliatus.

Ipso itaque rege de exercitu profligato, die noctuque cum pauciesimis uersus confinia Polonie habuit iter suum, et inde directo tramite, ut reginam posset attingere, que in confinio Austrie morabatur, quantum poterat properabat. Dux Austrie hoc audito iniqua in corde concipiens contra eum, sub nomine amicitie obuius ei fuit. Sed rex armis exutus, dum prandium pararetur, modico temporis interuallo somnii quietem capessebat [2]) iuxta aquam, utpote qui solo nutu dei euaserat inter tot diras sugittas et gladios uenenatos et tam longo fuerat itinere fatigatus. Qui tandem excitatus a somno, cum ducem uidit, letatus est ualde. Dux autem regem inter alia consolatoria uerba petiit, ut Danubium transiret, ut [3]) ibidem securius quiescere et morari posset. Rex uero his auditis, tanquam innocens, nihil mali suspicatus, dictis ducis acquieuit. Dicebat enim dux, se castrum ex altera parte habere, et ibidem regem melius honorare posse, cum tamen in animo, non honorare, sed confundere illum haberet propositum. Et cum se rex Scyllam uitare crederet, incidit in Charybdim, et sicut piscis, uolens uitare frixorium ne frigatur, ad assandum proiicit se

1) *Potuit*, de corectat potui.
2) *Capessebat*, capescebat.
3) *Ut*, et.

www.dacoromanica.ro

ad prunas [1]) credens malum effugere, inuenit nequius. Nam dux Austrie astucia excogitata, cum rege suum ad libitum potitus extitit, ab eo quandam pecunie quantitatem, quam dicebat olim a se per ipsum extortam fuisse, repetiit. Quid plura? rex manus illius euadere nequiuit, quousque partem eiusdem pecunie in promto, partem in uasis aureis et argenteis illi persoluit; pro parte autem tres comitatus sui regni, illius terre contiguos illi obligauit. Et licet uasa aurea et argentea maioris fuerint estimacionis, tamen dux illa solum in duobus millibus marcarum, simul cum lapidibus preciosis, recepit. Dux autem illico castrorum illorum comitatus corporali possessione est adeptus, et illa ex propriis pecuniis contra Tartaros fecit reparare. Si queratur quanta fuerit pecunie quantitas? Est ignotum. Nam alii de septem, quidam de nouem, ceteri de decem marcarum milibus referebant. Sed de ueritate liquere non poterat, quia secrete contractus fecerant, et firmauerant propriis iuramentis. Quibus expeditis ad reginam, que non multum distabat, quantum potuit, festinauit. Et una cum ipsa, sine tractu more, Stephanum Waciensem episcopum, ad imperialem et Romanam curiam pro subsidio destinauit, et interim circa Segesdinum, cum illis quos aggregare potuit moram traxit.

XXXIII

Quomodo dux Austrie spoliauit fugitiuos Hungaros et de insultu Theutonorum [2]) *in Hungariam facto.*

Dux prospecto iam quod Hungari essent unanimiter in fuga, sibi multos milites aggregauit, eos contra Hungaros in Hungariam transmittendo, et sic Tartari ex illa parte Danubii destruebant, et ex ista Theutonici depredabantur, et uillas, prout poterant comburebant, ita quod ciuitatem Iauriensem intrantes, castrum ceperunt et illud moliti [3]) sunt, per uiolenciam obtinere. Hungari uero de partibus illis conuenientes [4]) in unum, ad ciuitatem manu armata euntes, ciuitatem ceperunt et omnes in castro Theutonicos cremauerunt. Dux

---

1) *Prunas,* pruinas.
2) *Theutonorum,* Theutonicorum.
3) *Moliti sunt,* molliti sunt.
4) *Conuenientes,* consequentes

www.dacoromanica.ro

nimio furore repletus, propter hoc candescens [1]) contra Hungaros, fugientes a facie Tartarorum, quos in Austria collegerat [2]), et quibus fidem promiserat, non contentus de eo quod regi fecerat, petiit ab eis pro castrorum et ciuitatum custodia quandam pecunie quantitatem. Et sic hac occasione inuenta, cum tam Theutonici quam Hungari essent multum diuites in pecunia et rebus, eos usque ad extremam exinanicionem nequiter spoliauit et miseri Hungari deuorabantur ubique morsu amarissimo a seuis bestiis dentatis, et postmodum nudi in aridam proiiciebantur et euomebantur. Sed his expeditis referamus de rebus Tartarorum, qui postmodum Hungariam intrauerunt.

XXXIV

Quomodo Tartari Waradiensem ciuitatem expugnauerunt et quomodo amplius ad Pontem-Thome et alias processerunt.

Cadan rex, ut in alia parte dictum est, Rudana expugnata et capto Aristaldo [3]) comite, eleganciores sexcentos armatos Theutonicos elegit, qui sub iurisdicione dicti comitis exstiterunt. His prestantibus ducatum Tartaris per siluas et nemora, rupes et precipicia, prope Waradinum ciuitatem subito aduenerunt. Et quia ciuitas multum erat in Hungaria nominata, undique illac nobiles, tam domine quam mulieres populares innumerabiles conuenerant. Et licet episcopus cum quibusdam canonicis exinde recessisset, ego tamen cum remanentibus eram ibi. Et cum castrum ex una parte dirutum cerneretur, amplo muro illud fecimus reparari, ut si ciuitatem defendere non possemus, ad castrum refugium haberemus. Et cum uno dierum subito aduenissent et esset in ciuitate sub quodam dubio mora mea, castrum intrare nolui, sed aufugi in siluam, in qua diu, prout potui, latitaui. Ipsi tamen subito ciuitatem capientes, et pro maiori parte comburentes, tandem nihil extra muros castri penitus dimiserunt, et receptis spoliis, tam uiros quam feminas, minores et maiores interfecerunt, in plateis, domibus et campis. Quid plura ? Non pepercerunt sexui uel etati. Quibus peractis subito exinde recesserunt, et omnia in recessu receperunt, et longe a castro se per quinque millia posuerunt. Et ad castrum per multos dies nullate-

1) *Candescens,* scandescens.
2) *Collegerat,* colligerat.
3) *Aristaldo,* Ariscaldo.

www.dacoromanica.ro

nus accesserunt, sic ut illi de castro cogitarent, eos propter castri fortitudinem recessisse. Nam magnis munitum erat fossatis, et turribus ligneis super muros, et multi loricati milites erant ibi, ita quod dum Tartari ad respiciendum interdum accederent, milites Hungari uelociori cursu eos insequi procurabant. Et cum pluribus diebus ad castrum non accederent, et crederetur quod ex toto exinde recessissent, milites et alii qui in castro erant, de recessu eorum habentes fiduciam, castro quamplurimi exierunt, et domos que remanserant extra castrum, ceperunt communiter habitare. Et sic in aurora eos Tartari, qui ubi essent scire non poterant, inuadentes, magnam ipsorum partem, qui nequiuerunt ad castrum fugere, necauerunt. Et castrum illico circumdantes, ex opposito ad murum nouum septem machinas posuerunt, et die noctuque cum eis emittere lapides, quousque nouus murus dirutus est ex toto nullatenus cessauerunt, et turribus dirutis atque muris, congressum dederunt, et castro per uiolenciam occupato, ceperunt milites, et canonicos, et alios, qui non fuerunt in occupacione castri gladio interemti. Domine uero, domicelle et puelle nobiles, se in ecclesiam cathedralem recipere uoluerunt.

Ipsi uero Tartari fecerunt arma a militibus sibi dari, et per tormenta durissima, quidquid habuerunt a canonicis extorserunt. Et quia cathedralem ecclesiam subito intrare nequierunt, igne apposito ecclesiam, et dominas et quidquid erat in ecclesia cambusserunt. In aliis uero ecclesiis tot scelera de mulieribus patrabant, ut tucius est subticere, ne homines ad nequissima instruantur. Nobiles, ciues, milites et canonici, extra ciuitatem in campo fuerunt omnes sine aliqua pietate iugulati. Post hec sanctorum sepulchra totaliter euerterunt, et pedibus sceleratis reliquias calcauerunt, thuribula, cruces et calices aureos, et uasa aurea et alia dedita ad altaris ministeria comminuerunt. Introducebant in ecclesias mixtim uiros et mulieres; et post turpem illorum abusionem, eosdem [1]) ibidem necabant. Postquam autem omnia euersa sunt, et fetor intolerabilis procederet ex corporibus defunctorum, exinde recesserunt, et tantum locus solus remansit. Homines qui per siluas circumpositas latitabant, conuenerunt ibidem, ut aliqua comestibilia inuenirent. Et cum uerterent lapides et corpora mortuorum, Tartari subito sunt reuersi, et uiuum de uiuentibus, quos ibi reperiebant, neminem dimiserunt. Et sic usque ad extremum fiebant quotidie noue strages. Et cum plures interficere non haberent, ex toto abinde recesserunt.

1) *Eosdem*, easdem.

www.dacoromanica.ro

Nos uero, qui in siluis inter indagines morabamur, de nocte fuga iniuimus, uersus Pontem-Thome, magnam Theutonicorum uillam super fluuium Crisii positam. Sed Theutonici nos transire per pontem nullatenus permiserunt, immo institerunt quamplurimi ut una cum eisdem uillam eorum bene munitam defendere deberemus. Quod plurimum displicebat. Tamen ad quandam diuertimus insulam, que contra Tartaros per homines de Agya, et Waydam de Geroth et de pluribus aliis circumiacentibus uillis, fortiter parabatur. Ego cum ultra procedere non auderem, cepi ad procuratoris et omnium loci illius instanciam moram ibidem trahere cum eisdem. Nam nullus in pretactam insulam intrare poterat, nisi per quandam uiam arctissimam et minutam, ita ut per milliare in illa uia tres porte cum turribus facte essent, et preter has ad milliare fortissime indagines circumquaque. Et cum ita munitum locum aduerterem, placuit mihi et remansi. Sed consuetudo insule illa erat ut ingressum preberet singulis, sed regressum omnibus denegabat. Et cum aliquibus diebus ibi cum mea familia essem, per exploratores nostros percepimus, quod propius Tartari ueniebant. Exiui secrete insulam, ut uiderem quomodo equos poteramus conseruare; et uno ductore conducto, et uno seruiente, quoniam[1]) quilibet nostrum tres equos habebat, de nocte uersus Chanadinum ciuitatem, super fluuium Morisii positam, que distabat ab illo loco ad octo milliaria, properauimus. Et cum per totam noctem iremus, quantum equi poterant nos portare, in aurora peruenimus Chanadinum. Sed precedenti die, a Tartaris, qui per aliam partem intrauerant Hungariam, captum fuerat et destructum, et partes illas totaliter occupauerant, ita quod fluuium nequiuimus pertransire. Et cum equi lassi essent, et homines huc et illuc de partibus illis se absconderent, retrocedere nullo modo poteramus. Et sic in quibusdam domiculis, equis dimissis, in quibudam foueis, illo die nos oportuit latitare. Adueniente tandem nocte, ad locum pristinum, non sine difficultate nimia cepimus in timore transire per medium Tartarorum; curuatoque supercilio, cum pudore insulam reintrauimus. Et cum in tali periculo moraremur, seruientes mei qui ad equos exterius uigilabant, et alii qui mecum erant, cum pecunia quam habebam et uestibus, de insula aufugerunt. Et in fuga inuenti per Tartaros sunt gladio interemti, me cum uno servuiente, quasi nudo in insula permanente. Post hec statim inualuere rumores, quod dictum Pontem Thome, Theutonicorum uillam, in aurora Tartari occu-

1) *Quoniam*, quorum.

www.dacoromanica.ro

pauerunt. Et quos tenere noluerant horrenda crudelitas acerbitatis gladio dire iugulant. Quo audito inhorruerunt pili carnis mee, cepit corpus tremere et pauere, lingua miserabiliter balbutire, perspiciens quod dire mortis articulus, qui iam uitari non poterat, imminebat. Trucidatores cordis oculis intuebar, caro sudorem [1]) mortis frigidissimum emittebat. Videbam et mortales mortem expectantes assidue, non posse manus ad arma extendere, erigere brachia, pedes ad defensionis loca mouere, oculis terram prospicere. Et quid plura? homines conspiciebam ex timore nimio semiuiuos. Et cum essem in extasi positus, affuit mihi misericordia Jesu Christi, et tanquam unus de maioribus, ut melius muniremur, insule populum conuocaui. Cuius rei occasione, cum populo sum egressus insulam, et acceptis dobus pueris, procuratoris et mei hospitis filiis, et unico seruiente, qui mihi remanserat, longius ire simulans, in silua, inter indagines latitaui [2]), puerorum patri renuncians, quod propter timorem nolebam insulam reintrare, et cogitans, quod si mecum absconsos suos tenerem filios, ipse mihi uecessaria transmitteret. Et cum summo diluculo uictualia mitterentur, illico Tartari aduenerunt, insulam circumdantes, et cum darent intelligere, quod uellent per aquam insulam expugnare ,populus insule deceptus, ad protegendum illas partes flexus est. Tartari uero ex alia parte in portas presidio nudatas irruentes, illas expugnarunt, et in insulam intrantes non inuenerunt aliquem de nostris qui sagittam emitteret, uel in equo uel pedibus obuius illis foret. Que et qualia, quot et quanta iniqua ibi et crudelia perpetrauerunt, non solum uisui essent terribilia, sed perhorrescerent homines audire[3]). Et exinde spoliis asportatis, denudata mulierum et hominum corpora, quedam frustatim diuisa, quedam integra remanserunt. Et cum plurimi, qui latitauerant, opinarentur, eos post diem tercium recessisse, pro acquirendis uictualibus recursum ad insulam habuerunt, et occupati a Tartaris, qui se ibi absconderant, paucissimi euaserunt. Ego uero per siluas, tanquam profugus, omnium destitutus auxilio, mendicabam, et cui magna donaueram, uix mihi eleemosynam porrigebat; ita quod necessitate famis et sitis me acrius perurgente, de nocte compellebar intrare insulam, et corpora euertere mortuorum, ut sepultam farinam uel carnes ad esum mihi, uel aliud comestibile inuenirem. Et de nocte quidquid inue-

1) *Sudorem*, sudore.
2) *Latitaui*, latitati.
3) *Audire*, adaudire.

www.dacoromanica.ro

niebam id ad siluas longius asportabam. O attendite et uidete, quam illa pessima uita erat! Post decimum uel uicesimum diem intraui insulam, euertere corpora mortuorum. Quantus ibi poterat esse luctus, quantus ibi poterat esse fetor, quantus poterat esse timor, aduertite! Non est homo, ut opinor, qui tantis in animum reductis penarum generibus, non terreretur. Oportebat me inuenire cauernas, uel foueas facere, uel arbores querere perforatas, in quas me possem recipere, cum illi densitatem ueprium, opaca nemorum, aquarum profunda, intima [1]) solitudinum, tanquam canes lepores et apros inuestigantes, percurrere uidebantur. Siluas has per mensem et amplius quesierunt. Et cum per ipsa loca populos nequirent interimere uniuersos, se ad nouum genus fraudis taliter conuerterunt.

XXXV

Quomodo Tartari illos qui se in siluis absconderunt deceperunt.

Ceperunt aliquos per siluas latitantes et eosdem sub hac uoce miserunt, quod quisquis [2]) uellet ad fidem eorum se dare, securus reditus, infra certum terminum, ad propria ueniendi [3]) daretur ei. Quorum uerbis, cum homines iam propter uictualium penuriam morerentur, totaliter crediderunt, et sic omnes, qui remanserant ad domos proprias sunt reuersi. Et cum silue magne essent, erat adhuc populus infinitus qui latitabat [4]); ita quod ad tres dietas terra facta est populosa et quelibet uilla elegit sibi regem de Tartaris, quem optauit. Quo facto cum essent tempora messium, fruges unanimiter collegerunt, et eas ac stramina, et fenum et alia ad horrea congregabant. Stabant nobiscum Tartari et Comani simul. Uidebant quamplurimi et gaudebant, letabantur, quod patres per filias, mariti per uxores, fratres per sorores pulchras uitam redimebant, illas ad libitum eorum conseruantes et pro quodam [5]) illis fiebat solacio, ut in conspectu patris uel mariti, uxor uel filia stuprabatur. Constituerunt canesios [6]), id est baliuos [7]), qui iusticiam facerent, et eis

1) *Intima*, nimia.
2) *Quisquis*, quisque.
3) *Veniendi*, uenire.
4) *Latitabat*, latitabant.
5) *Quodam*, quadam.
6) *Canesios*, caneseos.
7) *Baliuos*, baliuios, balimos.

www.dacoromanica.ro

equos, animalia, arma, exenia, et uestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille uillas regebat, et erant canesii fere centum. Pacem habebamus, et fora ; iustaque unicuique iusticia seruabatur. Eis mittebantur pulcherrime puellarum; sed oues, boues uel equos ductores pro tali exenio reducebant. Conueniebant canesii pene qualibet septimana. Ego uero sepius, ut uitam illorum aspicerem, et aliquos de maioribus noscerem, et ut addiscerem si uia redemcionis aliqua se offerret, ad eos cum meo canesio accedebam. Quadam uice preceperunt omnes canesii in mandatis, ut de certis uillis uiri [1]) et mulieres puerique simul cum muneribus in eorum presenciam uenirent. Timebamus de hoc rumore non modicum, causam rei penitus ignorantes. Elegi igitur pocius cum ipsis canesiis ad exercitum ire, quam sub tali dubio in uilla remanere. Quare nudi et discalceati, ad custodiam curruum in quibusdam tentoriis Hungarorum, qui iam Tartari in suis operibus effecti erant, remansimus. Canesii uero ad recipienda munera accesserunt, qui muneribus receptis, omnes presentantes in quadam uallem duxerunt, enormiterque spoliatos et denudatos ibidem interfecerunt.

XXXVI

Quomodo presentis carminis auctor ad manus Tartarorum deuenit.

Et cum ad me rumores huiusmodi peruenirent, dicioni cuiusdam Hungari facti, ut dixi, operibus Tartari, me submisi, qui in suum seruum admittere, pro magna gracia me est dignatus. Et cum per aliquot dies cum ipso permansissem, mortem semper pre corde preque oculis habebam. Conspexi inter hec Comanos infinitos et Tartaros, cum curribus spoliis oneratis, pecoribus, iumentis et aliis utensilibus, undique reuertentes. Et cum inquirerem quid hoc esset, responsum est, quod ipsi una nocte, dimissas omnes et singulas uillas circumdantes, inebriauerunt gladios in sanguine occisorum, ita quod in omnibus illis uillis paucissimi euaserunt, qui in siluis et cauernis se abscondere potuerunt, ita quod remansit prouincia totaliter desolata. Verum tamen nec fruges nec stramina nec domos aliquas com-

1) *Viri, homines.*

www.dacoromanica.ro

busserunt, sed in preseruacionem [1]) uite omnia hec induxerunt. Pro eo conieci firmiter ipsos uelle in illis partibus hiemare, uel familias suas dimittere, ut in hieme pro equis domos et uictualia inuenirent. Quod totum postmodum didici esse uerum. Nam populos uiuere ad tempus dimiserant ad cautelam, ut in unum segetes congregarent, et uindemiarent uineas, sed nolebant quod illi consumerent congregata.

XXXVII

De destructione Noue-Ville et Monasterii de Egres.

Quid plura? Versus Orodinum et Chanadinum procedere ceperunt, in medio eorum, Noua-Villa dimissa, nomen cuius Perg fuerat, in qua homines septuaginta uillarum fuerant congregati, et dimisso monasterio Egres Cistercensis ordinis, in quo tanquam munito castro se milites et multe domine receperant. Nec Tartari loca illa aggredi uoluerunt, quousque circumcirca esset terra totaliter desolata. Sed interdum aliqui accedebant, et ab Hungaris militibus per magnum terre spacium fugabantur, ita quod credebant firmiter se intactos, propter suam potenciam remanere. Tandem post tocius terre illius desolacionem, Ruthenorum, Comanorum, Hungarorum captiuorum, paucorum eciam Tartarorum multitudine adunata, uillam magnam undique circumdantes, ad pugnam, captiuos Hungaros premiserunt; et illis interemtis totaliter Rutheni, Ismahelite, Comani postmodum pugnauerunt. Tartari uero retro [2]) post omnes stantes, ridebant de casu et ruina illorum, et retrocedentes a pugna suorum, dabant quamplurimos uoragini gladiorum, ita quod ipsis diebus et noctibus, pugnantibus per unam septimanam, et fossatis impletis ceperunt uillam. Milites igitur et dominas, que multe erant extra in campo, in una parte, et rusticos in alia posuerunt, ac pecunia, armis, uestibus et aliis bonis receptis ab eis, et quibusdam duabus [3]) puellis reseruatis ad uitam, et ad lusum eorum deductis, cum securibus et gladiis omnes crudeliter interfecerunt. Illi quidem solummodo premanserant, qui inter mortuos repentino casu deci-

1) *Preservacionem,* desperationem.
2) *Retro,* retris.
3) *Duabus,* dominabus.

www.dacoromanica.ro

dentes, alieno sanguine cruentati, se occultare ualuerunt. O dolor! o crudelitas et rabies immanis populi immensa! nam qui tante gentis cladem sana mente consideraret, hunc locum agrum sanguinis debite dicere posset. Tandem post paucos dies, dictum claustrum seu monasterium Egres obsederunt, et appositis eidem multis machinis, cum in ipso existentes nequirent resistere, ad manus et fidem ipsorum se, ut uita potirentur, reddiderunt. Sed de ipsis, quod et de aliis, factum est, exceptis quibusdam monachis, quos abire libenter permiserunt, et ad abusum eorum retentis quibusdam dominabus et pulcherrimis puellis. Quid amplius? Si describerentur singulariter pugne singule et crudelitates nimie que fiebant, legencium corda perterrerent, et terribili sonitu tinnire facerent aures. Si huiusmodi rumores horribiles essent diffusi per orbem, mundi pincipes aliter cogitarent. Ecce per estatem illam usque ad confinia Austrie, Bohemie, Morauie, Polonie, Slesie et Comanie, usque ad Danubium communiter omnia destruxerunt.

XXXVIII

Des astucia Tartarorum ad transeundum Danubium exquisita.

Sed cum Strigonium in Hungaria omnes et singulas precellerent ciuitates [1]), maxime cogitabant transire Danubium, et ibi figere castra sua. Et ecce, in hieme niuis et glaciei abundancia superuenit, ita quod Danubius, quod non acciderat a multis retroactis temporibus, gelabatur. Sed Hungari ex ipsorum parte singulis diebus frangebant glacies et custodiebant Danubium ita quod assidue fiebat pugna peditum super gelu. Tamen cum dire glacies aduenerunt, totus Danubius congelatus est, sed isti transire cum equis nullatenus attentabant. Aduertite igitur quid fecerint. Multos equos et animalia super ripas Danubii adduxerunt, et neminem per tres dies ad eorum custodiam dimiserunt, ita quod bestie sine custodibus pergere uidebantur, nec aliquis eorum in illis partibus apparebat. Tunc Hungari credentes Tartaros recessisse, subito transierunt et omnia illa animalia per glacies traduxerunt. Quod Tartari aduertentes, cogitarunt posse in equis transire libere super gelu. Quod et factum est, et tot uno impetu transierunt, quod ex ista parte Danubii terre faciem impleuerunt. Rex autem Cadan post regem Hungarie properauit, qui

1) *Ciuitates,* cives.

www.dacoromanica.ro

in Sclauonia, tanquam qui nullum habebat subsidium, morabatur. Sed ipse huius facti prescius, fugam iniit et cum ipse maritima castra acceptare nequiret, ad insulas pertransiuit, ita quod usque ad recessum eorum, eum insule tenuerunt. Videns Cadan rex, quod eum habere non posset, destruxit Boznam, regnum Rascie, et inde in Bulgariam pertransiuit.

XXXIX

Quomodo Tartari Strigonium destruxerunt.

Alia uero pars exercitus uersus nominatum Strigonium habuit iter suum, et usque ad illud paucissimi accesserunt; sed se longius posuerunt, et usque ad triginta machinas parauerunt. Strigonienses interim se cum fossatis muris et turribus ligneis fortissime munierant. Et erat in ciuitate illa populus infinitus, et burgenses ditissimi, milites nobiles, et domine que illic conuenerant, uelut ad presidium singulare; tantaque erat eorum superbia, quod credebant se resistere posse toti muudo. Ecce una dierum ciuitatem Tartari circumdederunt; et captiui qui cum eis erant, tot ramorum fasciculos portauerunt, quibus in una parte ciuitatis supra fossati supercilium altum murum simul et semel de fasciculis [1]) construxerunt, et statim post murum illum dictas triginta machinas posuerunt, ita quod die noctuque ad ciuitatem et ad turres ligneas lapides emittebant. Et propter hoc tantus in ciuitate cepit esse tumultus, et tanta fuerunt caligine obumbrati, quod iam memoriam amiserant se defendendi, et inter se tanquam ceci et fatui uexabantur. Cum uero Tartari munitiones ligneas destruxissent, saccos plenos terra ad implendum fossata, cum machinis emittebant. Uerum nullus ex Hungaris et aliis audebat in fossati supercilio comparere, propter lapides et sagittas. Hungari uero et Francigene ac Lombardi, qui quasi erant domini ciuitatis, se non posse defendere aduertentes, combusserunt suburbia et domos ligneas, que multe erant, usque ad palacia ciuitatis. Pannos quoque et uestes combusserunt in domibus infinitas; interfecerunt equos, aurum et argentum ad terram foderunt, et quidquid boni habuerunt, abconderunt; et ut se in palaciis defenderent, in eadem se receperunt. Sed Tartari prescientes quod combusta erant omnia, de quibus se ditari credebant, contra nos [2]) magnam succensi

1) *Fasciculis*, fasticulis.

2) *Nos*, eos.

www.dacoromanica.ro

in iram, claudendo ciuitatem cum phalangis ligneis subito circumcirca ut nullus euaderet, quin per os gladii pertransiret. Ceperunt [1]) postmodum palacia expugnare. Quibus uelociter expugnatis, non credo ut uerum fatear, quod quindecim de tota remanserunt ciuitate, qui non fuissent tam intus quam extra omnes nequiter interfecti. Ibi inebriauerunt gladios suos in sanguine, et ex calore, quem conceperant contra eos, uiuos assabant homines sicut porcos.

XL

Quomodo postea Tartari destructa pene omni Hungaria ad propria redierunt.

Domine autem magne, sicut melius poterant ornate [2]), in uno palacio se collegerant. Et cum capi et interfici deberent, ad audienciam magni principis appellauerunt. Omnes itaque sunt fere trecente extra ciuitatem ad principem adducte, que pro munere pecierunt, ut eas uite, sub suo dominio conseruaret. Qui iratus pro eo, quod nihil lucrati fuerant, precepit, ut receptis spoliis earum, capite truncarentur, quod subito factum fuit, castro ciuitatis non expugnato, in quo erat comes Symeon Hispanus, cum multis balistariis, qui se uiriliter defendebat. Et cum ad Albam regiam ciuitatem accederent, que est paludibus circumsepta, cum esset in dissolucione niuis et glaciei, nequierunt eam occupare. Et cum castrum Sancti Martini de Pannonia expugnarent, abbate se uiriliter defendente, fuerunt subito reuocati, ita quod ista tria loca tantum inexpugnata in illis partibus remanserunt. Et terram tam ultra Danubium, quam citra eorum in manibus habuerunt, sed citra non fuit sic funditus desolata, quia ibi sua tentoria non fixerunt [3]), sed transeundo quidquid inuenerunt unanimiter destruxerunt.

Auditis itaque rumoribus quod Tartari aspernabantur Theutoniam expugnare, quamplurimum dolui, quia ibi manus occidencium euadere opinabar: et gauisus fui non modicum, quia Christianorum excidium uitabatur. Sed maiorum regum de mandato incepimus per depopulatam terram retrocedere, cum curribus oneratis spoliis et armamentis, iumentorum et pecorum gregibus pedetentim latebras et

1) *Ceperunt*, inceperunt.
2) *Ornate*, se ornari.
3) *Fixerunt*, fuerunt.

www.dacoromanica.ro

opaca [1]) saltuum exquirendo, ut que reperta in progressibus non fuerant, in regressibus inuenirentur. Et sic retrocedendo paulatim peruenimus ultra siluas, ubi remanserat populi multitudo, et erant ibi post eorum transitum castra plurima preparata. Et quid ultra? Exceptis castris quibusdam, terram totaliter occuparunt et eam procedentes, desolatam et uacuam reliquerunt .Iam cum exirent Hungariam, Comaniam intrare ceperunt .Non sinebant, ut prius, quod sine delectu [2]) interficerentur bestie pro captiuis; sed intestina et pedes bestiarum, et capita tantum dabant eis. Tunc cepimus [3]) cogitare, ut eciam interpretes referebant, quod nobis Hungariam exeuntibus daturi essent [4]) nos omnes uoragini gladiorum. Et cum iam mihi uiuendi fiducia nulla esset, et mors dira et aspera in ianuis haberetur, cogitaui melius ibi mori, quam procedendo assiduis morsibus cruciari. Et sic uia publica derelicta, ire ad opus naturale simulans, ad densitatem saltus festinis gressibus, cum seruiente unico, properaui, et subintrans cuiusdam riuuli concauum, me feci ramis et foliis cooperiri. Absconditque se seruiens meus remocius, ne unius inopinata inuencio, mestam operaretur alterius capcionem. Et sic iacuimus duobus diebus naturalibus, non leuantes capita, sicut in sepulchris, audientes uoces illorum horribiles, qui propius per saltum, post erroneum iter pecorum abibant, captiuos sepius qui se abscondebant acclamantes. Non ualentibus autem nobis ulterius famis iustissimum appetitum et edendi anxiam uoluntatem infra claustra cordis taciturnitatis nodo perstringere, leuauimus capita, et more serpentium, pedibus et manibus reptauimus super terra. Conuenimus tandem, et uoce debili ac submissa mestas querelas importune famis alternatim cepimus reserare, ac gemitibus et fletibus explicare, quod gladio mori minoris excidii fuisset, quam per inediam compagines membrorum ac unionem corporis et anime dissoluere. Et cum pios sermones huiusmodi conferremus, affuit unus homo, ad quem cum se nostrorum acies extenderet oculorum, fugam iniuimus timorosam, nec auertimus oculos fugiendo, ut intueremur si nobis preuius esse posset, uel foret nobis fugientibus subsequela. Sed non minus ipsum uidimus [5]) uices assumere precursoris, credebat enim quod uirtus nostra preualida, insidias sibi poneret per obliquum. Et

1) *Opaca*, optata.
2) *Delectu*, delicto.
3) *Cepimus*, incepimus.
4) *Daturi essent*, dabant.
5) *Vidimus*, videmus.

www.dacoromanica.ro

cum communis inspector traderet et teneret, quod fugitiui conspicerent fugitiuum, armorumque delacio apud illos nulla foret, stetimus, aduocantes nos adinuicem, nutibus atque signis. Et cum unus daret de se ipso alteri nocionem, prolixis sermonibus atque piis deliberando decreuimus, quid agere deberemus. Sed angustia geminata, uidelicet fame execrabili, et timore mortis anxie torquebamur, ita quod priuari uidebamur penitus lumine oculorum. Nam nequibamus succum herbarum siluestrium deglutire, uel ipsas herbas, uti faciunt bestie masticare. Et licet nos tanta fames [1]) perurgeret, et stupende mortis aculeus immineret, prestabat tamen nobis uiuendi fiducia fulcimentum, et euadendi spes fortitudinem ministrabat. Et sic assumta fiducia, in Domino confortati, ad extrema silue peruenimus affectuose, ascendimusque arborem eminentem, et terram conspeximus a Tartaris desolatam, quam non destruxerant ueniendo. O dolor! terram depopulatam ac uacuam cepimus peragrare, quam in eundo demiserant desolatam. Basilicarum siquidem campanilia, de loco ad locum erant nobis signa ducentia, et ipsa uiam [2]) nobis satis horridam presignabant. Nam erant uie et semite antiquate, et ab herbis et uepribus totaliter occupate. Porrum, cepe et allia, que in rusticorum remanserant hortis, quando reperiri poterant, mihi pro maximis deliciis ferebantur, ceteri malua, et cicutarum radicibus utebantur. His uentres famelici replebantur, et spiritus uegetabilis, in exsangui corpore refocillabatur. Lassis requies non dabatur, utpote qui absque tecto et operimentum, quo nostra tegeremus capita non habentes, nocturno tempore quiescebamus. Tandem uix octauo die, a silue recessu ad Albam uenimus ciuitatem, in qua nihil potuit reperiri, preterquam [3]) ossa et capita occisorum basilicarum et palaciorum muros diruptos et subfossos, quos nimia Christiani cruoris effusio macularat. Et licet terra, innoxium sanguinem, quem inebriata suxerat non monstraret, ostendebant se lapides adhuc cruore roseo purpuratos, per quos absque continuato gemitu amaris suspiriis, festinus transitus non fiebat.

Et erat ibi ad decem milliaria iuxta siluam uilla, que Frata dicitur in uulgari, et infra siluam, ad quatuor milliaria, mons mirabilis et excelsus, in cuius summitate lapis et petra fundabatur terribilis. Magna eo homìnum et mulierum confugerat multitudo, qui nos gra-

1) *Fames*, famis.

2) *Viam horridam*, uia horrida.

3) *Preterquam*, preter.

www.dacoromanica.ro

tanter cum fletu receperunt, interrogabantque nos de nostris periculis, que nos omnia illis paucis uerbis declarare nequibamus. Obtulerunt tandem nobis nigrum panem de farina et contritis corticibus quercuum pistum [1]). Sed nobis dulcor illius, supra similas [2]), quandocumque per nos comestas [3]) suauior uidebatur. Mansimus igitur ibidem uno mense, nec fuimus ausi discedere, sed mittebamus semper speculatores, ex hominibus leuioribus, uidere et rescire, si adhuc aliqua pars [4]) Tartarorum in Hungaria remansisset, aut si arte deceptoria, ut prius instructi, pro capiendis reliquiis [5]) fuga lapsis reuerterentur. Et quamuis sepius, necessitate querendi uictualia [6]) cogente, loca petierimus quondam habitata, nunquam tamen noster tutus fuit descensus, donec rex Bela, maritimis de partibus, per cruciferos de insula Rhodi et dominos de Frangapanibus, multis agminibus militum adiutus, certificatus prius per Hungaros de recessu Tartarorum in Hungariam uenit.

Scripsi igitur hec paternitati uestre, absque admixtione falsitatis, ut eadem uestra paternitas, que prosperitatis mee scit rotam, sciat et aduersitatis ac periculi quidditatem. Valeat paternitas uestra.

---

1) *Pistum*, pistatum, piscatos.
2) *Similas*, semilias.
3) *Comestas*, comestos.
4) *Aliqua*, que, qua.
5) *Reliquiis*, reliquis.
6) *Victualia*, uictualium.

www.dacoromanica.ro

MAGISTRUL ROGERIUS

CÂNTECUL DE JALE PRIVITOR LA DISTRUGEREA REGATULUI UNGARIEI DE TĂTARI

SCRISOAREA

Magistrului Rogerius din Cântecul de jale, cu privire la distrugerea Ungariei de Tătari, începe adresându-se către venerabilul domn Ioan, episcopul bisericii din Pesthum.

Cu îngăduința voastră, stăpâne, pentru ca să aveți o cunoștință clară despre intrarea și înaintarea Tătarilor cari au pătruns în Ungaria spre batjocorirea Mântuitorului și pentruca să se vadă lămurit prin prezenta lucrare prăpădul și dezastrul unui popor creștin, lucrare compusă fără amestec de falsuri și pe care să o cetiți cu luare aminte.

In ea veți găsi de sigur multe lucruri cari au trecut pe dinaintea ochilor mei, mai multe pe cari le-am pipăit cu propriile mele mâini, și altele pe cari le am auzit dela oameni demni de încredere și în fața cărora au fost săvârșite. Dacă însă veți găsi, din când în când, unele lucruri cari să vă pară prea grozave și prea înspăimântătoare pentru simțirea omenească să nu se mire cineva nici de mine scriitorul, nici de fapte, ci să mulțumească aceasta regelui regilor care, uitându-și de îndurarea sa, n'a cruțat poporul său obijduit. Căci celor cari au trebuit să se refugieze din palatele lor regale la marginea țării, nu le-a uns ochii cu tină mântuitoare; din contra și-a ascuțit sabia ca un fulger. Nedreptățile lor le-a vizitat nu cu toiagul în mână, ci cu varga, și păcatele lor nu le-a lecuit cu cataplazme ușoare cu cari obișnuia să-i mângâie, ci cu bice și cu mânie, atunci când s'a ivit neașteptata nenorocire. Și astfel Ungaria deși

www.dacoromanica.ro

plină de popor rămâne neajutorată. Vă rog deci şi vă implor din tot sufletul ca atunci când vreau să spun adevărul despre vieaţa şi moravurile lor şi despre lupta lor, dacă sunt silit, cu lacrămile în ochi, să întrebuinţez despre un subiect trist şi îngrozitor accente de jale, voi şi ori care alt cetitor să nu puneţi adevărata conştiinţă mai prejos decât opiniile false; căci de multe ori orbirea plină de îngâmfare deschide calea îndrăznelilor neîngăduite şi primejdioase. Căci noi am cercetat lucrurile nu pentru a critica şi înjosi pe cineva, cât mai mult pentru instruirea lui: pentruca cei ce cetesc, să înţeleagă şi cei ce înţeleg să crează, cei ce cred să ţină şi cei ce ţin să înveţe că se apropie zilele pieirei şi se apropie vremea de apoi. Şi să afle toţi că eu nu vorbesc nebuneşte, fiindcă oricine va fi ajuns în mâinile Tătarilor, ar fi fost mai bine de el să nu se fi născut; căci va simţi că el nu este deţinut de Tătari, ci de însuşi Tartarul. Aceasta o spun ca un om păţit, căci am fost un an şi jumătate [1]) în mijlocul lor, în care timp ar fi fost moartea o mângăiere, precum un chin a fost vieaţa.

I

Despre intenţiunea regelui Bela.

Bela, regele Ungariei, fiind recunoscut printre principii creştini ca un mare propagator al religiei catolice, — întocmai ca şi strămoşii săi, regii Ştefan, Emeric, Ladislau şi Coloman [2]) cari au fost trecuţi în lista sfinţilor, — între alte opere de pietate ce a făcut, pe unele pe faţă, pentruca să dea pildă de binefacere, pe altele într'ascuns, pentruca să închidă gurile rele ale celor ce cleveteau împotrivă-i, s'a gândit mereu să atragă la sânul maicei biserici popoarele străine şi necredincioase, pentruca dobândind cât mai multe suflete să dobândească şi pentru sufletul său mai uşor bucuria eternă a celor fericiţi.

---

1) *Un an şi jumătate.* Rogerius a stat în captivitate din Iulie 1241 până în primăvara anului 1242. Deci Thomas din Spalato greşeşte când susţine, în *Hist. Pontif. Salonit. et Spalatin.* în *Mon. Ger. Hist.* XXIX, p. 597, că Rogerius a fost între Tătari doi ani — inter ipsos *biennium.*

2) *Coloman.* Nu se ştie din altă parte dacă şi regele Coloman a fost canonizat şi deci trecut între Sfinţi.

www.dacoromanica.ro

II

Cum a introdus regele Bela în Ungaria pe regele Comanilor.

Deci, în anul 1242, dela întruparea Domnului, s'a întâmplat ca regele Comanilor, Kuthen [1]), să trimeată la regele Bela o solie solemnă, vestindu-i că el s'a luptat de mulţi ani cu Tătarii, că, în două rânduri, a câştigat victoria în contra lor, dar că, a treia oară, nefiind destul de pregătit, au intrat pe neaşteptate în ţara sa, aşa că neavând răgaz să-şi strângă oastea, a trebuit să fugă dinaintea nelegiuiţilor de Tătari şi astfel, după ce i-au prăpădit oamenii, o mare parte din ţară i-a fost distrusă de duşmani. De aceea, dacă ar voi să-l primească în ţara sa şi să-l lase liber, el ar fi gata să i se supună împreună cu toţi ai săi şi să intre în Ungaria cu tot poporul său, cu fraţii şi amicii săi, cu toate averile şi bunurile sale şi el însuşi va adopta credinţa catolică. Auzind aceasta regele, s'a umplut de o mare bucurie; pe de o parte fiindcă un atare principe, aproape egal cu sine, până atuncia, vrea să se supună puterii sale, iar, pe de altă parte, pentru că putea să aducă la îndeplinire intenţiunea sa de mai înainte de a câştiga atâtea suflete pentru Isus Christos. Şi concediind pe soli, după ce i-a cinstit nu cu puţine daruri, a trimis la numitul rege Kuthen şi solii săi şi, împreună cu ei, nişte Fraţi Predicatori, spunându-le că este gata să-l primească pe el şi pe ai săi şi să le încuviinţeze cererile după dorinţa sufletului lor. Ce să mai spun? După un schimb, de mai multe ori, de vestitori dintr'o parte şi din alta, sus numitul Kuthen a pornit la drum cu ai săi ca să vie în Ungaria. Regele însă deşi era de o putere foarte mare, le-a ieşit totuşi în cale până la marginea ţării aducându-i multe daruri şi dându-i mari onoruri, lui şi oamenilor lui, ceea ce nici odată nu s'a făcut şi nu s'a văzut de locuitorii acestei ţări, de când se ţine minte. In sfârşit, fiindcă, din cauza mulţimii lor, nu puteau să rămână comod într'un singur loc, fiindcă erau un popor incult, îndărătnic şi incapabil de a se supune, spre a nu supăra pe Unguri sau spre a nu fi supăraţi de aceaştia, li s'a dat dintre principii săi pe unul care să-i conducă până în mijlocul ţării, să le poarte cheltuielile pentru toţi cari, în afară de familiile lor, se zicea că sunt vr'o patruzeci de mii.

---

1) *Kuthen.* Faptul s'a petrecut în anul 1239. Cf. Heinemann, *loc. cit.*, p. 549.

www.dacoromanica.ro

III

Vrajba dintre rege şi Unguri şi, mai întâiu, primul motiv al vrajbei.

Când însă regele Comanilor a început să străbată prin ţara ungurească împreună cu nobilii săi şi cu ţăranii săi, pentru că aveau turme nenumărate de vite, au adus supărări mari Ungurilor, în curţile lor, în grădinile lor, în viile lor şi în altele. Şi ceeace era mai urât pentru ei, fiindcă erau oameni sălbatici, necinsteau fără nici o omenie pe fetele celor săraci şi chiar patul celor puternici îl pângăreau, când le era la îndemână: deşi femeile lor, ca femeile de jos, erau desconsiderate de Unguri. Şi, dacă în vr'o afacere, sau personal, un Ungur nedreptăţea pe un Coman, numai decât, se aducea o astfel de sentinţă, ca un altul să nu mai îndrăznească să facă la fel. Dacă însă un Ungur era nedreptăţit de un Coman, atunci aceluia nu i se făcea dreptate şi dacă uneori totuşi voia să stăruească, pentru vorbe se alegea cu bătaie. Şi astfel între popor şi rege s'a născut vrajbă.

IV

Al doilea motiv de vrajbă între regele Bela şi Unguri.

Imi iau libertatea să fac o mică digresiune, pentru ca cetitorii să înţeleagă şi auzind să nu rămână în necunoştinţă temeinică asupra cauzei principale a distrugerii Ungariei şi apoi mă voiu întoarce repede spre a urma povestirea subiectului ce mi-am propus. Dându-şi tributul morţii, regele, de bună amintire, Andrei, tatăl regelui Bela, acesta împreună cu fruntaşii şi cu nobilii ţării a venit repede la cetatea Alba Regală [1]) şi aci, după ce a primit coroana regală din mâinile archiepiscopului din Strigoniu [2]) cum era obiceiul, a aruncat în exil pe câţiva dintre baronii cari fuseseră de partea tatălui său şi împotritva sa. Pe câţiva, pe cari a putut pune mâna, i-a aruncat în închisoare, iar pe unul dintre fruntaşi, pe palatinul Dionv-

1) *Alba Regală.* Fehérvar, Stuhlweissenburg.

2) *Archiepiscop în Strigoniu.* Regele era obligat să primească coroana dela Papă sau dela reprezentantul acestuia.

www.dacoromanica.ro

sius, l-a orbit scoţându-i ochii. Tot aci a făcut câteva decrete şi a dat ordin să fie promulgate spre a curăţa ţara de oamenii cei răi cari erau într'un mare număr. Apoi înfrânând obrăznicia fără margini a baronilor a poruncit ca, exceptând pe principi, achiepiscopi şi episcopi, dacă cineva dintre baroni ar îndrăzni să şează pe scaun în prezenţa sa, să fie lovit de pedeapsa meritată: făcând să fie arse scaunele acelora pe cari i-ar fi putut afla. Rudele celor exilaţi şi prietenii celor arestaţi având temere şi pentru sine în viitor, i-au făcut foarte mult rău. De aci s'a pornit în urmă scandalul dintre ei.

V

Al treilea motiv de vrajbă a pornit de aci.

Pe lângă aceea, nobilii mai spuneau cu amărăciune sufletească că atunci când ei şi părinţii lor erau trimişi de regi în expediţii împotriva Ruthenilor, Comanilor, Polonilor şi a altora şi când unii piereau de sabie, alţii mureau de foame, ori chiar erau aruncaţi în închisori sau erau supuşi la diferite chinuri, regii de pe atuncia dedeau celor ce ce întorceau sănătoşi sau rudelor celor făcuţi prizonieri, recompense potrivite, acordându-le în posesie pe vecie vile, proprietăţi şi moşii. Acesta însă (Bela) nu numai că nu le-a adaus nimic dar le-a şi luat înapoi concesiunile date pe bună dreptate şi proprietăţile în întregimea lor. Aceasta era durerea lor cea mare, aceasta era sabia ce a străpuns inimile Ungurilor. Căci cei ce erau bogaţi şi puternici şi aveau pe lângă ei cete nenumărate, acum de abia se mai puteau susţinea pe ei singuri.

VI

Al patrulea motiv de vrajbă între regele Bela şi Unguri.

De asemenea ei se plângeau mereu că regele, împotriva obiceiului ţării, a dat ordine samavolnice pentru asuprirea lor, fiindcă oricât de ilustrii ar fi fost nobilii, la curtea regelui nu puteau să isprăvească nici o afacere sau să-i vorbească în faţă, decât dacă înaintau cancelariilor petiţii şi dela ele aşteptau finalizarea afacerii. Din această cauză, cei mai mulţi, pentru mai nimica, erau ţinuţi la curte atât de mult că erau obligaţi să suporte cheltuiala cailor şi alte angarale

www.dacoromanica.ro

şi de multe ori plecau cu afacerile neisprăvite. Căci cancelariştii, după cum spuneau ei, prin faptul că nu se putea vorbi regelui, decât după ce ei erau câştigaţi, înlesneau sau asupreau pe unii după bunul lor plac. De aceea, nobilii declarau pe faţă şi în gura mare că aceia sunt regii lor şi că nu au un alt rege.

VII

Al cincilea motiv de vrajbă îşi are originea de aci.

Şi mai spuneau ei că regele, fără consultarea lor sau în contra sfatului lor şi pentru asuprirea şi nimicirea lor proprie, adusese pe Comani. Ceea ce se putea vedea şi din faptul că atunci când chemaţi sau nechemaţi se prezentau la curte, nu aveau posibilitatea să dea faţă cu regele decât prin intermediari şi numai printr'un interpret aveau putinţa să-i vorbească. Iar dacă cel mai neînsemnat Coman îi se prezenta, numaidecât, îndată ce se anunţa, intra. Şi pe Comani îi preferea Ungurilor atât în adunări, cât şi în consfătuiri şi în toate. Din această pricină atâta indignare era împotriva lor că de abia, şi-o mai puteau stăpâni. Şi, cu toate că nu şi-o manifestau deschis, totuşi faţă de rege nu aveau nici inimă bună, nici suflet bun şi pentru el nu se gândeau la păstrarea păcii.

VIII

Răspunsul la primul motiv de vrajbă.

Prietenii şi favoriţii regelui însă se sileau să-l scuze în toate, dând răspunsul lor la fiecare din punctele de mai sus:

După introducerea în ţară a Comanilor, fiindcă a ajuns, prin oameni vrednici de încredere, la cunoştinţa regelui că Ungurii ar suferi din partea Comanilor, au fost convocaţi, la mânăstirea Kew de lângă Tisa, principii, baronii, comiţii şi toţi Comanii şi în urma unei deliberări atente s'a consfinţit printr'o hotărîre comună ca nobilii Comanilor să fie trimişi cu familiile lor, separaţi, prin diferite provincii ale Ungariei şi fiecare să rămână în provincia atribuită lui, şi, astfel, fiindcă nu erau prea mulţi, nu puteau să aducă supărare Ungurilor. Şi dacă un Coman ar ofensa pe un Ungur, ori un Ungur pe un Coman, comiţii anume însărcinaţi cu aceasta, subt pedeapsa graţiei regeşti, să pronunţe judecata sa echitabilă. Comanilor nu le-a

www.dacoromanica.ro

plăcut aceasta, fiindcă trebuiau să trăiască separaţi unul de altul. Astfel ei au început, după aceasta, să cutreere pământul pustiu al Ungariei, fără să mai supere pe cineva, împreună cu corturile căptuşite cu lână, cu vitele şi turmele lor. Şi fiindcă mulţi dintre Comani erau săraci, Ungurii îşi luau din ei servitori mai pe de geaba şi astfel situaţiunea Comanilor era pentru ei mai mult spre folos decât spre pagubă. Ar fi trebuit deci să înceteze, în această privinţă, reaua voinţă a poporului.

IX

Răspuns la al doilea motiv de vrajbă.

Dacă regele, după moartea tatălui său, primind conducerea ţării, a făcut ca unii dintre mai mărimi să fie supuşi unor anchete şi unor torturi, nimenea n'ar trebui, fiind cu mintea sănătoasă, să se mire. Căci aceştia au împins adeseori la vrajbă şi scandal între rege şi tatăl său, astfel că de mai multe ori, strângându-şi armata era să se lupte între ei, dacă n'ar fi intervenit o pacificare din partea celor ce ţineau calea mijlocie. Şi, de câte ori regele se ducea la curtea tatălui său, aceia nu aveau faţă de el nici un fel de respect; ba încă, cât puteau, căutau să-l umilească prin vorbe şi prin fapte. Aceasta nu se poate tăgădui. Şi au conspirat ca nişte netrebnici împotriva vieţii tatălui şi a fiilor săi, pentru ca, murind ei de sabie, mai uşor să poată oricine pune mâna din Ungaria, pe care şi-o împărţiseră, pe porţiunea ce i s'ar fi cuvenit, fără de nici o stânjenire din partea cuiva. Şi fiindcă nu puteau să-şi aducă la îndeplinire planurile lor, s'au gândit la o ticăloşie şi mai mare. Au trimis ducelui din Austria scrisori cu anumite învoieli şi condiţii şi au făgăduit să dea domnului Frederic, împăratul Romanilor, coroana Ungariei. Curierul însă a fost prins în drum şi adus înaintea regelui cu scrisorile. Acesta păstrându-le viaţa, a avut faţă de ei mila care e mai presus decât orice judecată. Dacă însă a hotărît să cureţe ţara de oamenii cei răi, ce nedreptate cuprinde această dispoziţie? Dacă a poruncit să se dea foc scaunelor baronilor, ce nedreptate a fost asta? Ce? domnii trebue să fie egali cu supuşii? Deci, în această privinţă Ungurii nu au dreptate.

www.dacoromanica.ro

X

Răspuns la al treilea motiv de vrajbă.

In privinţa celui de al treilea motiv de vrajbă acuzau pe rege în chipul următor. Este cunoscut de toţi că Ungaria are 72 de comitate. Pe acestea regii Ungariei le încredinţau oamenilor de merit, fără însă să fie supăraţi proprietarii. Din aceste comitate ei îşi procurau toate desfătările, averile, onorurile, puterile, măririle şi siguranţa. Dar, din cauza dărniciei unora dintre regi, antecesorii săi, drepturile comitatelor aşa de mult s'au redus că, nepunându-se în discuţie meritele şi demeritele personale, le-au dăruit de veci aceloraşi, proprietăţi, sate şi ferme cari aparţineau comitatelor. De aceea, comiţii nu mai aveau oameni şi când plecau la luptă, din cauza decăderii comitatelor, erau socotiţi ca simpli soldaţi. Cei cari însă erau mai influenţi, ca cel al thavernicilor [1]), care se mai numeşte şi camerariu, al dapiferilor, al pincernilor şi de asemenea magistrul vizitiilor şi ceilalţi cari aveau demnităţi la curte, până într'atâta s'au îngrăşat din acestea că nici nu mai respectau pe regi. Regele însă, dorind să întărească coroana, care ajunsese fără influenţă, deşi faptul nu plăcea celor mai mulţi, a căutat să redea cele înstrăinate, printr'o greşeală, în dreptul şi proprietatea comitatelor, luându-le atât dela adversari cât şi dela ai săi. Nefăcând nimănuia nici o nedreptate, el se folosea în toate de un drept al său, iar din bunurile regale, el făcea dărnicii potrivite celor ce-l serveau cu credinţă. De aceea, fiindcă el a uzat de un drept al său, reaua voinţă a Ungurilor ar fi trebuit să înceteze.

XI

Răspuns la al patrulea motiv de vrajbă.

Fiindcă întreaga ţară ungurească era turburată din pricina a tot felul de nepotriviri şi a diverse rituri, şi fiindcă regele se străduia din toate puterile sale la refacerea ei, şi, deoarece, fiind copleşit de chestiuni dificile, era în imposibilitate să acorde tuturora au-

1) *Tauernicul* era supremul judecător în procesele cetăţilor libere. Ducange, sub voce: Hungaris, iudicia dicuntur de liberarum ciuitatum controuersiis quae remitti solent ad personalem Praefectum, qui magister Tavernicorum regalium dicitur, in Charta an. 1308.

www.dacoromanica.ro

dienţe pline de bunăvoinţă, a ajuns după o chibzuinţă prevăzătoare să statueze ca afacerile supuşilor să fie rezolvate, după pilda curţii romane [1]), şi la curtea sa, prin petiţiuni, dând însărcinare cancelariilor sale să rezolve ele cât mai repede posibil chestiunile uşoare şi simple, recomandând pentru audienţa sa numai cele mai subtile şi mai grele. Aceasta o făcea pentru ca afacerile să ajungă repede la finalizarea lor. Răuvoitorii însă, interpretând în rău această economisire de timp care fusese găsită ca o uşurare pentru cei apăsaţi, se nevoiau să caute nod în papură şi păr în ou.

XII

Răspuns la al cincilea motiv de vrajbă.

Şi mai susţineau ei că este cu totul greşit că regele ar fi introdus pe Comani pentru asuprirea şi pentru ura sa împotriva Ungurilor; ci numai deaceea pentru ca în Ungaria să crească, în timpul său, credinţa în divinitate şi pentruca, dacă s'ar întâmpla cumva ca odată să poarte război împotriva inimicilor coroanei să poată să se lupte, împreună cu ei, cu mai multă vitejie şi cu mai multe forţe. Dacă însă cinsteşte pe Comani mai mult decât pe Unguri aceasta nu poate şi nu trebuie să-i supere. Căci se cade ca demnitatea regală să cinstească pe străinii introduşi în ţară, mai ales, fiindcă le promisese aceasta prin jurământ şi au început să-l imite încreştinându-se; şi, apoi, câtă vreme Ungurii îi vrăşmăşeau, în Ungaria numai pe rege îl au ei de protector. Căci Kuthen, regele Comanilor, fusese botezat de rege şi foarte mulţi alţii de fruntaşii şi nobilii ţării, astfel că acum contractau căsătorii cu Ungurii. Iar dacă regele nu le-ar fi fost favorabil, ei n'ar fi stat în Ungaria. Ascultând cele spuse dintr:o parte şi din cealaltă, scriitorul acestor rânduri nu-şi impune concluziunea sa în această chestiune, dacă cetitorul poate să pună capăt procesului acesta, după dreptatea cauzei.

XIII

Digresiune în continuarea povestirii.

Sfârşind cu această introducere, scriitorul îşi îndreaptă condeiul său să trateze şi să urmărească subiectul propus. Şi dacă cineva

---

1) *Curţii romane.* Simon de Keza ne spune despre Bela III, numit Bela Grecul: Hic quidem fures et latrones persecutus est, petitionibus loqui traxit originem, ut Romana habet curia et imperii. *Font. hist. Daco-Romanorum* IV, p. 105.

www.dacoromanica.ro

va voi să-l muşte cu dintele otrăvit, spunând că această introducere nu are nimic de a face cu chestiunea însăşi şi că putea prea bine să fie şi fără de ea, n'are dreptate. Fiindcă această vrajbă a fost mai ales materia inflamabilă pentru care Ungaria a fost distrusă aşa de curând.

XIV

Opiniunea generală a Ungurilor.

Deci, către sfârşitul anului, în vreme ce Ungurii se găseau rău dispuşi faţă de rege, s'a răspândit svonul, pe la Crăciun, că Tătarii au început să pustiească hotarele Ungariei, învecinate cu Rusia. Şi fiindcă regele avea în această privinţă informaţiuni precise dela iscoadele sale, a trimis pentru paza porţii Rusciei, care se mai numeşte şi Montana [1]), şi prin care se deschidea intrarea spre Ungaria, pe comitele său mai mare, pe palatinul [2]), cu o armată şi a dat ordin ca în toată Ungaria să se proclame: ca atât nobilii cât şi cei ce se numesc servitorii regelui, cât şi castrensii şi cei ce depindeau de castrele mai sus numite, să se pregătească de război, pentru ca să fie gata când le va da de veste regele. Fiindcă însă aceasta s'a anunţat în întreaga Ungarie, Ungurii faţă de marea lor bucurie, nu dedeau crezământ, susţinând că despre Tătari de mai multe ori a sunat un atare svon şi totdeauna au văzut că nu e nimic. De aceea îşi ziceau: multe se vor mai naşte din câte au pierit. Alţii spuneau că svonurile de acest fel le-au născocit prelaţii bisericii, pentru ca să nu meargă la Roma, pe vremea aceea să ţină conciliu la care fuseseră convocaţi de Pontificele roman [3]). Şi o atare părere exista de fapt. Căci a fost invederat pentru toată lumea că arhiepiscopul din Calocia Ugolinus trimisese la Veneţia pentru sine şi pentru câţiva sufragani de ai săi să angajeze galere, şi au fost rechemaţi din drum de rege, în contra voinţei lor.

Alţii însă, foarte mulţi la număr, declarau, pentru ca să aibă materie de bârfit împotriva regelui, că s'a încheiat o alianţă între Comani şi Rutheni ca să lupte deodată în contra Ungurilor dela cari avuseseră de suferit multe neajunsuri şi de cari de mai multe ori

---

1) *Montana.* Este poarta sau strâmtoarea Vereczke din comit. Bereg.

2) *Palatinul.* Palatin era pe această vreme Dionisiu de Medervary, cf. Sacerdoţeanu, *op. cit.*, p. 44.

3) *Pontificele roman.* Era Gregoriu al IX-a.

www.dacoromanica.ro

fuseseră sdrobiți. Și de aceea, mai sus numitul Kuthen, mai mult de un an, i-a prevenit să învețe referințele țării și să-și însușească limba, pentru ca atunci când vor afla despre intrarea acelora, să înceapă lupta împotriva regelui și astfel mai ușor să poată cuprinde poarta și să se grăbească în ajutorul lui Kuthen și așa, mai iute să devasteze o parte din Ungaria — bucurându-se și clevetind pe rege, fiindcă introdusese în țară pe Comani, după cum s'a arătat mai sus. Și de această părere erau cei mai mulți.

XV

Planul regelui împotriva Tătarilor.

Când deci, mai târziu, spre Paresimi, vremea trecea mereu, în timp ce svonuri de acest fel deveneau din ce în ce mai dese, regele s'a grăbit să se ducă în orașul ce se numește Buda, situat deasupra malurilor Dunării și unde de obiceiu petrecea Paresimile fiindcă se zicea că acest loc este mai central pentru toată lumea. Și după ce a convocat aci pe archiepiscopi, pe episcopi și alte mai mărimi ale regatului, a început să se gândească de aproape cum ar putea să ia măsuri într'o împrejurare atât de serioasă și să-i îndemne stăruitor ca fiecare să strângă soldați bine plătiți și bine pregătiți. Kuthen însă care împreună cu soția sa, cu fiii și cu fiicele sale și cu câțiva fruntași de ai săi, fusese convocați, fiind oarecum bănuiți și socotiți de complici în nelegiuire, în timpul deliberării dela curte, au fost ținuți subt pază, ca nu cumva să poată scăpa din mâinile lor.

XVI

Ce a făcut regele când a aflat dela Palatin despre intrarea Tătarilor.

Iar, cam pe la mijlocul Paresimilor, soseşte la rege, în goana mare, unul dintre soldații palatinului, raportându-i din partea acestuia că Tătarii au ajuns acum la poarta Rusciei și au început să distrugă prisăcile [1]) și că nu crede că palatinul le va putea rezista, dacă

1) *A început să distrugă prisăcile.* Indago, ung. gyepü, întăritură de lemn și pământ. Ele se găseau la toate trecătorile. Cf. Thomas din Spalato, *op. cit.*, p. 37 și *Sicules et Roumains*, p. 22.

www.dacoromanica.ro

regele nu-i va trimite ajutor grabnic. Regele care nu crezuse până atunci, nu avea pe lângă sine soldaţi înarmaţi. Şi în vreme ce se găseau într'o atare îngrijorare, a patra zi, în urmă, a sosit însuşi Palatinul, care alergase în goana mare ziua şi noaptea, spunându-i că în ziua a douăsprezecea dela începutul lui Martie avusese o cioc-nire în poartă cu Tătarii, şi după ce mai toţi oamenii săi au fost ucişi de săgeţi şi săbii, de abia a scăpat numai cu câţiva inşi şi că a venit să-l vestească de cele ce s'au petrecut. Regele însă, deşi rămase încremenit de urâtele ştiri, totuşi a dat drumul arhiepiscopilor, episcopilor şi altor comiţi şi baroni ai săi, poruncindu-le sever şi aspru ca fiecare, cu armata ce ar putea să strângă, să se întoarcă numai decât la el, în grabă şi fără zăbavă, după cum cereau împrejurările şi trebuinţa urgentă. Şi, în acelaşi timp, a dat instrucţiuni magistrului Stephanus, episcop din Vaţ, prepositului din Arad şi celui al Mântuitorului din Chanad [1]) să se ducă în grabă la regină [2]) şi să plece numai decât spre hotarele Austriei, având să aştepte acolo sfârşitul evenimentelor. De asemenea, a rugat printr'o scrisoare pe ducele din Austria [3]) să-i vină într'ajutor cât mai repede. Şi a poruncit tuturor Comanilor să nu întârzie de a veni grabnic la el. Iar regele cu armata ce o strânsese pe repezeală din cetăţile Strigoniu şi Alba [4]), cari erau la depărtare numai de o zi, a trecut Dunărea şi s'a oprit în marea şi bogata cetate teutonică [5]) ce se numeşte Pesta, de cealaltă parte a Dunării, în faţa Budei, spre a aştepta aci cu armata sa pe principi, comiţi şi baroni.

XVII

Altă digresiune.

Luaţi aminte, stăpâne [1]) şi sfinţite părinte, şi fiindcă multe îmi vin deodată în minte şi nu pot să le spun toate în acelaşi timp, trebuie ca, în istorisirea mea, una să o expun şi alta să o las la o parte.

---

1) *Chanad.* Episcopia din Csanad, întemeiată în locul vechei biserici greceşti din Morisena.

2) *Regina.* Era regina Maria.

3) *Ducele Austriei* era Frideric II.

4) *Alba.* Este Alba Regală, Székes Fehérvár.

5) *Cetate teutonică.* Caracterul german al Pestei a durat până în secolul al XIX-a.

6) *Tată şi stăpâne.* Rogerius se adresează episcopului Ioan Pestheniensis.

www.dacoromanica.ro

XVIII

Urmează iarăşi o digresiune.

Observaţi deci numele şefilor Tătarilor şi cum au pătruns ei în Ungaria şi care a fost viclenia lor. Acest punct nu trebue lăsat nelămurit, pentruca fiecine să aibă cunoştinţe precise.

XIX

Numele regilor Tătarilor cari au intrat în Ungaria.

Regele regilor şi domnul Tătarilor cari au intrat în Ungaria pe nume se chema Bathus. Subt el şef mai puternic în armată era Bochetor. Cadan era considerat ca mai cinstit. Regi mai mari între Tătari erau socotiţi Coacton, Feycan, Peta, Hermeus, Cheb şi Ocadar; cu toatecă erau şi alţi regi foarte mulţi, principi şi şefi cari au invadat Ungaria cu cele cinci sute de mii de soldaţi înarmaţi.

XX

Cum au distrus Tătarii Ruscia şi Comania.

După ce aceştia au distrus deodată şi în întregime şi Ruscia şi Comania, s'au retras cale de patru-cinci zile, lăsând neatinse hotarele învecinate cu Ungaria, pentru ca atunci când se vor întoarce din nou să găsească de ale hranei atât pentru ei cât şi pentru cai şi pentru ca svonurile despre ei să nu ajungă până la Unguri. Iar după ce au consumat alimentele din regatele de mai sus, au hotărît să ocupe Ungaria. Bathus, cel mai mare domn al lor, părăsindu-şi întreaga sa familie, s'a grăbit cu oastea sa, nu prea mare, să apuce drumul drept spre numita poartă a Rusciei ce era mai aproape de locul în care regele îşi strânsese armata şi după ce a sdrobit armata comitelui palatin a cuprins poarta şi a pătruns înlăuntru. — Regele Peta îndreptându-şi paşii prin Polonia, după ce a ucis pe unii duci ai Polo-

---

1) *Regele regilor*, Chanul sau Chaganul.

www.dacoromanica.ro

niei [1]) după ce a dărâmat prea vestita cetate Vratislavia, făcând un măcel cumplit, a străbătut cu aceeaşi cruzime în ţara ducelui Moraviei, fără ca ceilalţi duci să poată să-i dea vr'un ajutor, şi s'a îndreptat în grabă spre poarta Ungariei. — Regele Cadan, după ce a făcut un drum sau o cale de trei zile prin pădurile dintre Ruscia şi Comania, a ajuns la bogata Rudana [2]), o cetate a Teutonilor, situată între nişte munţi înalţi, la mina de argint a regelui, unde se găsea o mulţime nenumărată de popor. Dar, fiindcă aceştia sunt oameni războinici şi nu duceau lipsă de arme, când au auzit despre sosirea Tătarilor, le-au ieşit în cale prin păduri şi munţi, afară din oraş. Cadan însă observând mulţimea celor înarmaţi, a întors spatele, prefăcându-se că fuge dinaintea lor. Atunci poporul întorcându-se victorios, a depus armele şi a început să se îmbete de vin, după cum pretindea furia teutonică. Dar Tătarii, întorcându-se repede, fiindcă nu existau nici şanţuri nici ziduri şi nici alte întărituri, întrară în oraş deodată prin mai multe părţi. Şi cu toate că s'a făcut pe ici pe colo un mare măcel, poporul văzând că nu poate să se împotrivească se lăsară cu totul în voia Tătarilor. Dar Cadan, după ce primi oraşul subt protecţia sa, s'a unit cu Aristaldus, comitele oraşului şi împreună cu şase sute de soldaţi teutonici înarmaţi, şi a început să vină cu ei dincoace de păduri. — Bochetor însă, împreună cu alţi regi, se zice că trecând peste fluviul Sereth [3]), a ajuns în ţara episcopului Comanilor [4]) şi după ce a supus oastea ce se strânsese la luptă, au început să ocupe ţara în întregime. — Mă voiu întoarce deci la regele Ungariei ce se găsea în Pesta, pentru ca să descriu mai deaproape situaţiunea lui.

XXI

Cum au procedat Tătarii, după ce au cuprins Poarta.

După ce însă domnul lor cel mare Bathus a cuprins poarta, a început să dea foc satelor şi cu sabia în mână să nu cruţe pe nimeni, nici sex, nici vârstă, grăbindu-se să ajungă la rege. Şi, după ce s'a

---

1) *Ducii Poloniei.* Henric, ducele Silesiei Inferioare, care a fost omorît lângă Liegnitz. Cf. Heinemann, *op. cit.*, p.

2) *Bogata Rudana* este cetatea Rodna, de lângă Bistriţa. Ea era colonizată de Teutoni, numiţi mai târziu, cu un nume comun, Saşi.

3) *Fluviul Serech* este Siretul din Moldova.

4) *Episcopul Comanilor.* Episcopia Comanilor era în Moldova.

www.dacoromanica.ro

apropiat de Pesta, cale de o jumătate de zi, în ziua de Vineri, înainte de Duminica patimilor Domnului, a trimis numai decât, pe câţiva inşi spre oraş, dând foc şi omorînd, după cum îi îndemna răutatea lor înnăscută. In ziua următoare a trimis pe alţii, sau poate pe aceiaşi cari să facă la fel, ori mai rău. Regele însă nu lăsa pe nimenea din ai săi să iasă să se ciocnească cu ei. Tătarii, când păreau că înaintează, se întorceau înapoi, şi când păreau că se întorc, înaintau iarăşi, trecându-şi în întregime ziua în acest joc. Şi fiindcă făceau acelaşi lucru şi dumineca, Ugolinus, arhiepiscopul din Calocea [1]), ne mai suportând aceasta, ca atâţi oameni de treabă să fie atacaţi de nişte tâlhari, şi ce e mai grozav, fiindcă regele părea în faţa lor ca un fricos; de aceea, împotriva ordinului regelui, ieşind afară cu o mică armată a voit să se ciocnească cu Tătarii. Aceştia însă, întorcând spatele, încep să se retragă. Archiepiscopul observând aceasta, începe să-i urmărească în goana cailor.

Tătarii, dând, în cele din urmă, de un teren mlăştinos, trecură repede peste o baltă. Arhiepiscopul nebăgând de seamă aceasta, fiind că era foarte aproape de ei, a intrat şi el şi fiind, împreună cu ai săi, încărcat cu mari greutăţi, n'au mai putut nici să treacă, nici să se întoarcă înapoi. Aceia însă revenind repede la ei, au încunjurat balta şi aruncând asupra lor o ploaie de săgeţi i-au omorît acolo pe toţi. Archiepiscopul însă scăpând cu trei-patru inşi, s'a întors prăpădit în oraş, având nu mică supărare atât pentru pierderea oamenilor săi, cât mai mult pentru faptul că regele n'a trimis pe nimenea să-i vie în ajutor.

XXII

Cum a fost distrusă cetatea Vaţ.

In Dumineca patimilor, o parte din armata lui Bathus, regele regilor, a venit aproape de cetatea Wacia, situată deasupra malurilor Dunării, la o jumătate de zi depărtare de oraşul Pesta, unde se găsea regele împreună cu oastea sa. Şi, după ce a cucerit cetatea cu forţa, pe cei cari se refugiaseră în catedrală şi în palatele cari erau întărite ca nişte fortăreţe, atât din cetate cât şi din satele învecinate, o mul-

1) *Ugolinus*, archiepiscopul din Calocea. In Ungaria, stat clerical, nu este mirare că din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Mihaiu Viteazul întâlnim, de multe ori, în fruntea armatelor înalţi demnitari bisericeşti.

www.dacoromanica.ro

ţime nenumărată de popor, pe toţi aceştia i-a prins şi după ce le-a luat tezaurul din catedrală, pe canonici şi pe alte persoane, pe doamne şi pe fete, pe cari n'au voit să le omoare cu sabia, le-au ars pe toate în foc. Şi, astfel, locuitorii din Vaţ, în Dumineca patimilor, au pătimit şi ei, în cât ar merita să aibă o parte împreună cu domnul Iisus Christos.

XXIII

Cum a atacat pe Tătari ducele din Austria.

Nu trebuie să nesocotim în câtva nici faptul că ducele Austriei fiind rugat de rege a sosit, dar cu puţini soldaţi, ca şi când n'ar fi cunoscut situaţia şi neînarmat. Şi, după ce au sosit, după obiceiul lor, câţiva dintre Tătari lângă Pesta, el prinse armele şi caii şi le-a ieşit întru întâmpinare. Când însă ar fi trebuit să se atace, aceia deodată, dând dosul, după cum erau deprinşi, se retraseră. Dar ducele dând pinteni calului pe care încălecase, atinse pe unul lovindu-l astfel cu lancea, că vârful lăncii frângându-se îl culcă la pământ de pe cal. Iar unui al doilea cneaz [1]), adecă unui şef care înarmat voi să vină în ajutorul celui căzut, lângă şea punând mâna repede pe o sabie, dintr'o singură lovitură îi tăiă braţul. Acesta căzând îndată de pe şea, îşi dete sufletul. Şi în vreme ce ceilalţi o luară la fugă, cel căzut a fost prins, şi legat a fost dus împreună cu caii la armată. Ungurii, găsind pentru această materie de vorbă, începură să clevetească pe rege şi să ridice în slavă pe duce.

XXIV

Cum a fost ucis Kuthen, regele Comanilor.

Fiindcă se răspândise svonul în public că regele Kuthen care, după cum am spus, era ţinut împreună cu ai săi de rege subt pază, nu ar fi neamestecat într'o atât de mare ticăloşie şi că cei cari veniseră erau Comani, iar nu Tătari, întreg poporul începu să strige împotriva lui: «moarte, moarte [2]), el este cauza distrugerii Ungariei».

---

1) *Cneaz.* Din acest pasagiu rezultă că pentru Rogerius cneazul era şi un şef de armată, adecă, pe lângă alte atribuţiuni, cneazul avea şi atribuţiuni militare.

2) *Moarte, moarte.* Călugărul Rogerius întrebuinţează expresiunile cunoscute din Evanghelie: să moară, să moară.

www.dacoromanica.ro

Şi pentru el criticând pe rege adesea îi spuneau: «Lupte-se regele nostru care a introdus în ţară pe Comani în necazul nostru». Alţii strigau: «Lupte regele cu aceia, cărora le-a dat moşiile noastre». Regele auzind mereu aceste critici, a trimis un om la Kuthen ca să vie cât mai neîntârziat la el. Dar Kuthen care auzea adeseori vociferările poporului, temându-se de vr'o pedeapsă, deşi nu era vinovat de nici o vină, a trimis vorbă regelui că el nu vine nicidecum, decât dacă îi tritmite un astfel de om, care să-i garanteze că-l va duce la el şi să-l scape din mâinile poporului. Comunicându-i-se regelui această vorbă, s'a produs în popor un strigăt general: «Moarte, moarte». Şi astfel deodată Ungurii şi Teutonicii intrând înarmaţi în palatul în care el se găsea, voiră să se apropie de el cu forţa. Kuthen însă, împreună cu ai săi, prinzând armele şi săgeţile nu-i lăsară să se apropie de ei. Dar sosind mulţimea de popor îi prinseră şi într'un moment tăindu-le tuturora capetele, le aruncară din palat pe ferestre la popor. Unii cred că această faptă urâtă se datoreşte ducelui de Austria. De alţii însă se crede că s'a făcut din ordinul regelui; totuşi, după ce s'a aflat în mod sigur că regele Kuthen a fost nevinovat de această ticăloşie, se afirmă că nu este verosimil ca regele, care-l botezase şi-i dăduse siguranţă prin prestare de jurământ, să fi săvârşit o astfel de nelegiuire. Eu n'aş voi să precizez cum s'a făcut aceasta; precizeze acela care ştie şi este în stare să dea fiecăruia pedeapsa sau răsplata după faptele sale.

XXV

Ce au făcut Comanii auzind de moartea regelui lor şi cum a procedat regele Bela în contra Tătarilor.

Deci, în vreme ce Tătarii ardeau de jur împrejur satele ziua şi noaptea, episcopul din Calocea stăruia mereu pe lângă rege să iasă cu armata împotriva lor. Iar după ce ducele de Austria s'a retras şi, mai ales, când a sosit cea mai mare parte din armată, regele pornind cu oastea, a început să înainteze în contra lor. Şi, deşi Comanii chemaţi în contra Tătarilor au sosit într'o inimă de pe ori unde se găseau în ajutorul regelui, când au aflat despre moartea domnului lor Kuthen s'au turburat grozav şi erau foarte agitaţi neştiind ce să facă. Când însă vestea despre moartea lui s'a răspândit din ce în ce mai mult, Ungurii de prin sate începură, plini de ură împotriva lor, să

www.dacoromanica.ro

se ridice jefuindu-i şi omorându-i fără nici o milă. Aceştia când au văzut cum sunt omorîţi, strângându-se la un loc, au început nu numai să se apere, dar şi să dea foc satelor şi să atace pe ţărani.

XXVI

Cum a scăpat Episcopul din Chanad de mâinile Comanilor.

Iar când Bulzo, episcopul din Chanad şi Nicolae, fiul lui Bore, împreună cu mai mulţi nobili îşi duceau pe fiii, pe fiicele şi familiile lor în părţile de mai sus, pentru ca în urmă să alerge în grabă la armata regelui, au întâlnit pe Comani şi au pornit luptă strajnică împotriva lor; neputând însă să le reziste au fost trecuţi prin sabie aproape cu toţi. Totuşi episcopul cu puţini inşi, zăcând bolnav într'un car, pe când se dedea lupta, a fost dus de acolo mai la o parte. Comanii însă, ca şi Tătarii, devastând în urmă ţara şi strângându-se la un loc, din partea aceasta au trecut peste Dunăre şi distrugând tot în calea lor, încep să se îndrepte spre Marchia. Cei din Marchia însă aflând despre aceasta, se adună la un loc şi ieşindu-le întru întâmpinare se ciocniră cu ei în hotarele Marchiei. Şi, fiind biruiţi, se preveneau unul pe altul fugind. Şi astfel Comanii începură să cucerească devastând Marchia şi răzbunând cu cruzime moartea domnului lor. Şi când omorau pe Unguri ziceau: «Această lovitură să o primeşti pentru Kuthen». Şi după ce au distrus cele mai bune oraşe ca Frankavilla senatoria a Sfântului Martin [1]) şi altele, şi pustiind ţara, trecură în Bulgaria.

XXVII

Cum a fost păcălit de Tătari Episcopul din Oradia.

Benedictus, episcopul din Oradia, după ce şi-a strâns, din porunca regelui, o mare armată, pe când voia să viuă în ajutorul lui. a aflat că Tătarii distruseseră cetatea Agria [2]) şi că oamenii din cetate şi de aiurea cari veniseră întru apărarea ei, au fost unii arşi de

1) *Frankauilla senatoria Sancti Martini,* este cetatea Fraknó de lângă muntele Sfântului Martin.

2) *Agria.* Erlau.

www.dacoromanica.ro

vii, alţi trecuţi prin sabie şi că acum cărau de aci tesaurul episcopului şi al catedralei. Fiindcă însă, cu câteva zile mai înainte, el avusese câteva ciocniri cu Tătarii şi fiindcă obţinuse câteva mici succese faţă de ei, căpătă curaj şi, deşi nu avea grosul armatei cu sine, totuşi se luă după ei cu gândul de a strânge resturile de soldaţi ca să nu dispară. Tătarii, presimţind aceasta, se prefăcură că se retrag mai departe, dar se opriră. Şi fiindcă aveau foarte mulţi cai, iar ei erau puţini, întrebuinţară următoarea manevră. Făcură mai multe păpuşi şi chipuri de om pe cari le puseră pe caii lor cei liberi, ca şi când ar fi fost soldaţi. Iar caii aceştia îi adăpostiră subt un deal, lăsând cu ei numai câţiva servitori şi dându-le acestora ordin ca atunci când ei vor intra în luptă, să înainteze spre ei puţin câte puţin. Ei însă aşteptau pe Unguri într'un şes. Aceştia sosind, comitele Boch şi alţi câţiva cari erau socotiţi ca cei mai buni ostaşi ai Ungurilor şi cari veniseră cu episcopul, când i-au văzut, au dat pinteni cailor şi avură cu ei o violentă ciocnire. Şi pentru că Tătarii erau mai puţini la număr, prefăcându-se că o iau la fugă, începură să se retragă spre delucean. Şi când cei cu manechinurile ieşiră de subt deal, orânduiţi în linie de bătaie, după cum s'a spus mai sus, Ungurii văzând aceasta şi bănuind că li s'a întins o cursă, o luară la fugă. Tătarii însă întorcându-se repede în contra lor, s'au luat după ei, culcându-i la pământ şi omorându-i cu o cruzime cum nu se putea mai rău. Episcopul însă, împreună cu câţiva inşi, s'a întors la Oradia şi zăbovind puţin spre a-şi strânge câţiva soldaţi, a trecut Dunărea şi a scăpat.

XXVIII

Despre războiul nenorocit dintre regele Bela şi Tătari.

Iar, după ce regele, pornind din oraşul Pesta, după cum am spus mai sus, a început să înainteze cu mulţimea ostaşilor săi împotriva Tătarilor, aceştia după ce s'au întors dela incendierea satelor, s'au strâns la un loc şi apoi s'au îndreptat îndărăt pe calea pe care veniseră. Şi pe cât Ungurii îi urmăreau, pas de pas, pe atâta ei se prefăceau că fug dinaintea lor. Şi când au ajuns la o apă oarecare ce se numeşte Sayo şi care nu curge prea departe de cetatea Agria şi se varsă în Tisa, după ce au trecut apa pe un pod, s'au oprit, ridicându-şi o tabără şi aşezând străjeri la pod cari să păzească noaptea. Tătarii la rândul lor, după trecerea aceleeaşi ape s'au oprit lângă

www.dacoromanica.ro

ea pe o câmpie. Şi, fiindcă apa era mare şi cu multe mlaştini, Ungurii nu puteau să creadă că cineva ar avea posibilitatea să o treacă altfel decât pe pod. — Intr'aceea, regele începe să îndemne pe ai săi să lupte bărbăteşte şi a împărţit cu mâna sa generalilor mai multe drapele. Ungurii însă luau toate acestea cam în bătaie de joc, punându-şi toată încrederea lor în mulţime, iar pentru luptă, din cauza motivelor expuse mai sus, nu-şi aveau nici gândul nici inima. In realitate ei doreau ca regele să piarză, pentru ca în urmă să li se dea şi lor mai multă consideraţie, socotind o pierdere de acest fel, ca o pierdere particulară, a unora numai, şi nu ca una generală, a tuturora, după cum de altfel auziseră că s'a mai întâmplat şi altădată în Ungaria. Căci Comanii năvăleau deodată şi devastau în grabă o parte din ţară, înainte de a se fi putut aduna Ungurii şi, în urmă, iute se retrăgeau şi câteodată acelaşi lucru îl făceau şi Ungurii asupra Comaniei. A pus totuşi o mie de soldaţi cari să păzească armata toată noaptea. Ce să mai spun? Tătarii găsind un vad mai departe de armată, trecură cu toţii într'o singură noapte şi în zorii zilei înconjurând întreaga oştire a regelui, începură să arunce ca grindica săgeţi asupra oştirii. Ungurii însă, fiindcă au fost în chipul acesta surprinşi şi înşelaţi de viclenia duşmanului, când, cu armele în mâini, au voit să încalece pe cai, nici soldaţii nu-şi puteau găsi stăpânii, nici stăpâni nu-şi puteau găsi soldaţii. Iar când porneau la luptă, porneau cu indiferenţă şi nepăsare. Căci atât de des se aruncau săgeţile, că aproape se făcea umbră luptătorilor şi aceste săgeţi sburau prin aer cum se îngrămădesc când vin lăcustele şi libelulele. Şi nemai putând suporta loviturile de săgeţi, soldaţii se întorceau înapoi în dosul cercului de atac. Regele însă nu mai putea să-şi orânduiască linia de bătaie, ci, în dezordine, din orice parte ar fi pornit Ungurii la luptă, Tătarii ieşindu-le în cale cu săgeţile lor, îi făceau să se retragă spre mijlocul armatei. Şi din cauza unei călduri prea mari şi din cauza unei extreme strâmtori, ajunseră astfel la atâta istovire că regele şi arhiepiscopul din Calocea [1]) cari dârdâiau de frică, nu mai puteau să mâne pe cineva la luptă nici prin ameninţări, nici prin rugăminţi şi nici prin îndemnuri. Şi într'o astfel de strâmtorare se găseau ei din zorii zilei până la amiazi.

In cele din urmă, deşi se părea că nu mai pot să susţie lupta, totuşi ducele Coloman, fratele regelui, împreună cu oamenii săi, pe cari a mai putut să-i strângă într'un astfel de teasc, a avut dintr'o

1) *Archiepiscopul din Calocea.* Era Ugolinus.

www.dacoromanica.ro

parte a armatei o puternică ciocnire cu Tătarii, stăruind la luptă c bună parte din zi; dar, când a crezut că va fi ajutat de restul armatei, s'a văzut înşelat. Căci, cu toate că el credea că şi din cealaltă parte a armatei cei mai mulţi vor porni la luptă, aceştia nu porneau, iar Tătarii, dându-se puţin în lături, le deschideau, fără să mai arunce săgeţi, drumul prin mijlocul lor. Şi cu cât mai mulţi treceau, cu atât mai larg li se deschidea drumul de Tătari; şi în această ciocnire nu era între ei nici un sgomot nici o vorbă. Şi în vreme ce regele socotea că ei merg la luptă, ei mai degrabă ieşeau la fugă decât la luptă. Tătarii însă aşteptând armata regelui, steteau pe loc nemişcaţi. Şi fiindcă din mai multe părţi se deschideau ieşiri pentru armata regelui, chiar regele, necunoscut de ei, şi-a făcut drumul împreună cu câţiava inşi spre o pădure. Ducele Coloman [2]) însă a apucat drumul pe o altă parte a armatei şi călare, zi şi noapte, schimbându-şi caii, a alergat până la numita Pesta, nu pe drumul mare, pe care mişuna naţio maghiară, ci pe căi lăturalnice, zorit, cu frânele cailor în voie, spre portul Dunării. Şi cu toate că era rugat de orăşeni să mai zăbovească un pic până ce să se pregătească cel puţin corăbiile pentru trecerea doamnelor soţiilor lor, totuşi n'a putut fi reţinut şi nici determinat la aceasta, căci zicea, să gândească ce-or pofti despre el. Căci temându-se de sosirea celor ce-l urmăreau, a trecut îndată singur şi a fugit la Simigiu, într'o localitate ce se numeşte Segusd [3]). Şi cu toate că orăşenii din Pesta s'au grăbit să treacă cu familia, totuşi Tătarii au venit mai curând şi câţi dintre orăşeni nu s'au înecat în Dunăre, au fost omorîţi de sabie.

XXIX

Fuga episcopului din Cinci-Biserici.

Bartholomeus, episcopul din Cinci Biserici, văzând că armata a fost distrusă şi observând că unii dintre Tătari, dând buzna peste armată, pun foc taberii, a luat, de asemenea, fuga şi el, împreună cu mai mulţi soldaţi, nu însă pe drumul cel mare, ci peste câmp. Şi pe când îl urmăreau câţiva Tătari, cu caii în goana mare, soseşte şi comitele Ladislau ce venea în ajutorul regelui, neştiind nimica din cele petrecute, cu armata sa, cu drapelele desfăşurate. Episcopul re-

2) *Ducele Coloman* a murit, nu mult după aceea, din cauza rănilor primite.

3) *Segusd.* Segesd, în comitatul Somogy-Simigium.

www.dacoromanica.ro

cunoscând drapelele ungureşti, s'a abătut spre comite, iar Tătarii, când au văzut mulţimea înarmată, e'au întors înapoi, căutând să urmărească pe alţii. Şi astfel au scăpat din mâinile lor comitele însuşi împreună cu episcopul.

XXX

Episcopii şi ceilalţi clerici omorîţi în acest războiu.

Iar printre cei ce fugeau, pe drumul cel mare spre Pesta şi printre cei ce au rămas în armată, un atât de straşnic măcel s'a făcut şi atâtea mii de oameni au fost ucişi că nu li se poate face socoteala şi nici nu se poate da uşor crezământ celor ce ne vorbesc de grozăvia dezastrului. Au murit totuşi dintre clericii mai mari: Matheiu, archiepiscopul din Strigoniu, la care regele ţinea foarte mult, pentru fidelitatea lui, cât şi pentru faptul că crescuseră împreună şi în chestiuni dificile recurgea cu toată confienţa la sfatul lui. Ugolinus, archiepiscopul din Calocea, născut dintr'o familie ilustră şi care se ocupa numai de afacerile mari şi grele, lăsând altora cele neînsemnate. Acesta era în care îşi puneau toată încrederea nobilii din Ungaria; acesta era, în a cărui încredere se umileau şi cei mari şi cei mici. George, episcopul din Jauria [1]) care era superior ca moravuri şi literat vestit. Reynoldus, episcopul din Ultrasilvania [2]) şi episcopul bisericii din Nitria, cu merite în vieaţă şi cunoscut prin puritatea moravurilor sale. Prepositul Nicolae din Scibiniu [3]), vicecancelar al regelui, născut din părinţi nobili care, înainte de a se supune necesităţii morţii, a ucis cu sabia sa plină de sânge pe unul dintre mai marii Tătarilor. Eradius, archidiaconul din Bachia [4]). Magistrul Albertus, archidiacon din Strigoniu, prelat, care a avut meritul de a introduce şi pe alţii în ştiinţa dreptului. Corpurile acestora astfel au fost ciopârţite de înfiorătoarele săbii că chiar după retragerea duşmanilor, deşi fuseseră mult căutate, n'au putut fi găsite. Iar despre numărul laicilor mai mari şi mai mici cari se înecaseră în bălţi şi în ape, arşi în foc sau omorîţi de sabie, nu se

1) *Iauria* — Raab.

2) *Episcopul din Ultrasilvania*, Episcopul din Alba Iulia.

3) *Prepositul din Scibiniu* este Prepositul din Sibiu, mai târziu, Hermannstadt.

4) *Archidiaconul din Bachia*, din Bács.

www.dacoromanica.ro

poate pune temeiu pe vorba nici unui om. Căci zăceau pe câmpii şi pe drumuri cadavrele multor morţi, unele cu capul tăiat, altele sfârticate în bucăţi; în vile şi în biserici, în cari se refugiaseră cei mai mulţi, numeroase corpuri arse. Această distrugere, acest prăpăd şi acest măcel ţinu ocupate drumurile două zile şi tot pământul era înroşit de sânge. Şi steteau leşurile pe pământ, cum stau la păşune în câmpiile nelucrate turmele de vite, de oi şi de porci, şi cum stau în carierele de piatră, blocurile tăiate pentru construcţie.

Se vedeau apoi cadavre de om înecate în apă. Ele erau mâncate de peştii ce se găsesc în ape, de viermi şi de păsări. Pământul a pus stăpânire pe acele corpuri cari au căzut de lănci înveninate, de săbii şi de săgeţi. Pe acestea, pline de sânge, le-au ciugulit rozându-le până la oase cu muşcăturile lor neîndurate pasările ceriului şi fiarele carnivore, atât domestice cât şi sălbatice. Focul, la rândul său, a pus stăpânire pe acelea cari au fost arse prin biserici şi prin case. Uneori grăsimile stingeau focul unor astfel de arderi. Unele nu puteau fi consumate într'un interval de timp prea scurt; căci se găseau în foarte multe locuri, vreme îndelungată, oase învelite în piei înegrite şi neconsumate, fiindcă unor fiare nu le sunt plăcute mâncările decât dacă sunt altfel distruse. Şi în vreme ce toate corpurile au trecut în stăpânirea celor trei elemente [1]), să vedem ce a mai rămas pentru al patrulea element. Aerului, deci, care se zice că este al patrulea element, i-au transmis celelalte trei duhoarea tuturor cadavrelor, şi din cauza acestei duhori, el aşa de mult s'a stricat şi s'a infectat că oamenii cari mai rămăseseră jumătate vii, pe câmpuri, pe drumuri şi prin păduri şi cari poate ar mai fi putut trăi, din cauza rănilor au murit, în urma infecţiunii aerului. Şi astfel nici aerul n'a rămas nepărtaş la această sângeroasă pieire. Ce să mai vorbim, deci, de argintul, de caii, de armele, de hainele şi de alte lucruri ale atâtor oameni cari au căzut fie în luptă fie în fugă? Caii cu şeile şi frânele, fără călăreţi, alergau prin livezi şi dumbrăvi şi din pricina sgomotului deveniră atât de furioşi, că păreau că au înebunit deabinelea. Şi, astfel, îngroziţi, neputând să-şi găsească stăpânii, trebuiau sau să fie omorîţi cu sabia sau să se supuie unui nou stăpân din afară. Iar nechezatul lor putea să fie socotit mai mult ca un geinet şi un plânset. Şi vasele de aur şi de argint, hainele de mătase şi alte obiecte trebuincioase omului, aruncate pe câmp şi prin păduri de cei ce fugeau, pentru ca să scape mai uşoraţi din mâinile

1) *Cele trei elemente:* pământul, apa şi focul.

www.dacoromanica.ro

urmăritorilor, nu găseau pe nimenea care să le strângă. Tătarii stăruiau numai în uciderea de oameni şi nu păreau de loc că se gâudesc la prăzi.

XXXI

Cum şi-au împărţit Tătarii prada după victorie şi cum au scris scrisori plăsmuite după ce au aflat sigiliul regelui.

După ce au câştigat victoria şi triumful şi după ce au pus mâna pe o pradă de acest fel, cu mare alaiu şi cu hainele pline de sânge, au strâns la un loc caii însângeraţi, aurul şi argintul, îngrămădindu-le ca mormanele de pietre şi de cereale şi au procedat la împărţirea şi distribuirea lor. Şeful, împreună cu cei mai distinşi dintre Tătari, după distribuirea ce a urmat, a găsit sigiliul regelui la secretarul lui, al cărui cap fusese deslipit de trup printr'o lovitură de sabie şi, fiind acum siguri de ţară şi temându-se ca nu cumva poporul, auzind de dezastrul regelui ,să scape cu fuga din mâinile lor, ascultaţi cu luare aminte vicleuia la care au recurs Tătarii.

Mai întâiu, au împărţit toată Ungaria de dincolo de Dunăre [1]) şi au atribuit fiecăruia dintre regii mai mari ai Tătarilor cari încă nu intraseră în Ungaria, partea sa, dându-le de ştire să se grăbească, fiindcă nu mai era pentru ei nici un obstacol. Apoi au pus să se scrie de unii clerici Unguri, pe cari îi păstraseră încă în vieaţă, mai multe scrisori fictive, în numele regelui, către toţi fruntaşii şi oamenii mai cunoscuţi din întreaga Ungarie, de cuprinsul următor: «Să nu vă temeţi de sălbăticia şi furia câinilor şi să nu îndrăzniţi să vă mişcaţi din casele voastre. Căci, deşi din cauza unei neprevederi am părăsit atât tabăra cât şi corturile, totuşi, încetul cu încetul cu ajutorul lui Dumnezeu suntem pe cale de a le câştiga din nou pornind împotriva lor o luptă aprigă. De aceea să faceţi rugăciuni, ca Dumnezeu cel îndurător să ne îngăduie să sdrobim capetele duşmanilor noştri». Aceasta a fost scrisoarea scrisă de unii Unguri ce depindeau de ei, care m'a pierdut pe mine şi toată Ungaria. Căci atâta credământ am dat certitudinii acestei scrisori că, deşi pe fiece zi vedeam tocmai contrariul, totuşi, fiindcă în ţară a survenit nebunia războa-

1) *Ungaria de dincolo de Dunăre*, Ungaria din stânga Dunării.

www.dacoromanica.ro

ielor, nu puteam trimite oameni cari să controleze svonurile şi nu puteam să credem contrariul. Şi, astfel, Ungaria fiind ocupată, n'a mai putut fi mijloc de fugă. Dar, fiindcă am lăsat nediscutată desfăşurarea situaţiei regelui, să ne întoarcem la înaintarea sau, mai bine, la plecarea lui.

XXXII

Ce a făcut regele Bela după înfrângerea armatei sale şi cum a fost prins de ducele Austriei şi, în acelaşi timp, despoiat de el.

Deci, chiar regele, fiind pus pe fugă dela armata sa, a luat drumul cu foarte puţini oameni de ai săi, mergând, zi şi noapte, spre hotarele Poloniei şi de aci s'a grăbit, cât a putut mai mult, să se ducă, pe cale dreaptă, la regină care se găsea la hotarele Austriei. Ducele Austriei, aflând despre aceasta, şi-a dat pe faţă duşmănia ce o avea în inimă şi i-a ieşit în cale subt titlul de prieten. Regele însă, neînarmat, până să i se pregătească prânzul, s'a pus să se odihnească puţin, aţipind lângă o apă. Căci era ca unul ce numai graţie degetului lui Dumnezeu scăpase de atâtea săgeţi şi de atâtea săbii otrăvite şi era obosit de un drum atât de lung. Când s'a deşteptat din somn şi a văzut pe duce s'a bucurat nespus de mult. Ducele însă între alte vorbe de mângâiere i-a cerut regelui ca să treacă Dunărea, pentru ca acolo să poată, în mai multa siguranţă, să se odihnească şi să rămâie. Regele însă auzind aceasta, ca un inocent, fără să bănuiască nimica rău, a ascultat vorba ducelui. Căci îi spunea acesta că are de cealaltă parte o fortăreaţă [1]) şi că poate acolo să ospăteze mai bine pe rege, deşi în sufletul său nu se gândea să-l cinstească, ci să-l piarză. Şi când regele credea că a scăpat de Scilla, a căzut în Caribda [2]), şi precum peştele care voind să scape de cuptoriu, ca să nu fie fript, se aruncă în jeratic ca să fie prăjit, tot astfel regele crezând că scapă de un rău, a dat peste alt rău şi mai mare. Căci vicleanul duce de Austria a pus stăpânire, după bunul său plac, pe rege şi i-a cerut o sumă mare de bani pe care zicea că odinioară i-a fost smulsă de rege. Ce să mai spun? Regele n'a putut să scape din ghiarele lui până nu i-a plătit o parte din bani în nu-

1) *O fortăreaţă.* După Heinemann, *op. cit.*, p. 560 ar fi poate Hainberg.
2) *Scylla şi Caribda.* Rogerius poseda cultură scolastică.

www.dacoromanica.ro

merar, altă parte în vase de aur şi argint, iar pentru o parte s'a obligat să-i dea trei comitate din regatul său, vecine cu ţara lui [1]). Şi cu toate că vasele de aur şi de argint valorau un preţ mai mare, totuşi ducele le-a primit numai în două mii de mărci, împreună cu pietrele preţioase. Ducele însă a obţinut chiar de atunci în posesie de fapt comitatele acelor castre şi pe acestea a pus să le repare în contra Tătarilor din banii săi proprii. Dacă ar întreba cineva cât de mare a fost suma de bani, lucrul nu se cunoaşte, fiindcă unii vorbeau de şapte, alţii de nouă şi alţii de zece mii de mărci. Adevărul însă nu se putea şti, fiindcă învoiala s'a făcut în taină şi au consfinţit-o cu propriul lor jurământ. După ce s'au terminat toate acestea, regele a plecat cât mai în grabă la regină care nu era prea departe şi împreună cu ea fără nici o tărăgănare a trimis pe Ştefan, episcopul din Vaţ, pentru ajutor la curtea imperială şi romană; iar el, în timpul acesta a zăbovit puţin lângă Segesdin cu oamenii pe cari şi i-a putut strânge.

XXXIII

Cum a jefuit ducele Austriei pe fugarii Unguri şi atacul Teutonilor asupra Ungariei.

Ducele observând că acum toţi Ungurii sunt puşi pe fugă şi-a strâns o oaste pe care a trimis-o în Ungaria în contra Ungurilor. Şi, astfel, în vreme ce Tătarii distrugeau ţara din această parte a Dunării, decealaltă parte o prădau Theutonicii şi pe cât puteau dedeau foc la sate. Intrând în cetatea Jauria au cuprins fortăreaţa şi au încercat să o stăpânească prin violenţă. Ungurii însă de prin părţile acelea s'au strâns la un loc şi cu cete înarmate au mers spre cetate, au cuprins-o şi au dat foc tuturor Theutonicilor ce se aflau în fortăreaţă. Atunci ducele cuprins de o mare furie şi arzând de mânie împotriva Ungurilor ce fugeau din faţa Tătarilor pe căţi i-a prins în Austria şi cărora le făgăduise protecţiune, nefiind mulţumit cu ceea ce storsese dela rege, a cerut şi dela ei pentru paza fortăreţelor şi a cetăţilor o sumă oarecare de bani. Şi astfel găsind acest prilej, fiindcă atât Theutonicii [2]) cât şi Ungurii erau bogaţi în bani şi în obiecte, i-a jefuit cu neruşinare, lăsându-i lipiţi pământului. Şi sărmanii Unguri erau mâncaţi peste tot locul de muşcăturile amare din

1) *Vecine cu ţara lui.* De sigur Burgenlandul de mai târziu.

2) *Teutonicii,* e vorba de sigur de Nemţii din Ungaria cari pe acea vreme erau în foarte mare număr.

www.dacoromanica.ro

partea unor bestii crude şi dinţate, şi în urmă goi erau aruncaţi pe ţărâna uscată şi erau sleiţi de puteri. Dar isprăvind cu această parte, să ne întoarcem la regii Tătarilor cari în urmă au intrat în Ungaria.

XXXIV

Cum au cucerit Tătarii Oradia şi cum au înaintat spre Podul lui Thoma şi în alte părţi.

Cadar însă, după ce a cucerit Rodna, după cum s'a spus în altă parte [1]) şi după ce a pus mâna pe comitele Aristaldus, şi-a ales şase sute de Theutonici dintre cei mai distinşi şi mai bine înarmaţi cari au fost puşi subt iurisdicţiunea acestui comite. Imbiindu-se de călăuze pentru Tătari, au ajuns curând prin păduri şi dumbrăvi, prin stânci şi pretipişuri aproape de cetatea Oradia. Şi fiindcă în Ungaria această cetate era foarte vestită, se strânseseră aci nunumărate femei nobile, atât doamne cât şi femei din popor. Şi, cu toate că episcopul [2]) se retrăsese de aci împreună cu câţiva canonici, eu totuşi eram aci cu cei ce mai rămăseseră. Şi când am observat că fortăreaţa este dărâmată dintr'o parte ne-am pus să o reparăm cu un zid gros, pentruca, dacă n'am fi putut să rezistăm în cetate să avem un refugiu în fortăreaţă. Şi fiindcă Tătarii sosiră pe neaşteptate într'una din zile şi fiindcă rămânerea mea în cetate era oarecum îndoielnică, n'am voit să intru în fortăreaţă, ci am fugit într'o pădure, în care am stat ascuns mai mult timp; atât cât am putut. Ei însă după ce au cucerit cetatea pe repezeală, i-au dat foc în mare parte. In cele din urmă n'au lăsat, în genere, nimic, în afară de zidurile fortăreţii şi după ce au ridicat prăzile au omorît atât pe bărbaţi cât şi pe femei, mai mari şi mai mici, pe străzi, în case, şi în câmpuri. Ce să mai spun? N'au cruţat nici sexul nici vârsta. După ce au făcut aceste isprăvi s'au retras pe neaşteptate de aci şi în retragerea lor au luat totul şi s'au aşezat departe de fortăreaţă ca la cinci mile şi, mai multe zile, nu s'au mai apropiat de loc de fortăreaţă. Şi, astfel, cei din fortăreaţă credeau că s'au retras din cauza tăriei castrului lor. Căci era întărit acest castru cu şanţuri adânci şi deasupra zidurilor

---

1) *După cum s'a spus în altă parte.* In cap. 20.

2) *Deşi episcopul.* Era Benedictus, cap. 27.

www.dacoromanica.ro

cu turnuri de lemn şi se găseau înlăuntru mulţi soldaţi prevăzuţi cu platoşe; aşa că de câte ori Tătarii se apropiau ca să observe, soldaţii unguri în goana mare se puneau pe urma lor. Dar, când odată Tătarii nu s'au mai apropiat de fortăreaţă, mai multe zile, fiindcă s'a născut credinţă că au plecat cu totul de aci, soldaţii şi alţii cari se mai găseau prin fortăreaţă, în credinţă că s'au retras cu totul, au ieşit din fortăreaţă foarte mulţi şi au început să se stabilească prin casele lor, ce rămăseseră afară din fortăreaţă. In zorii unei zile însă, Tătarii, despre cari nu se putea şti unde sunt, dând buzna peste ei, i-au măcelărit pe toţi câţi n'au putut să se refugieze în fortăreaţă. Şi după ce au încunjurat în grabă şi din toate părţile fortăreaţa, au aşezat în faţa zidului celui nou şapte maşini de războiu şi n'au încetat de a arunca în zidul cel nou pietre, şi ziua şi noaptea, până ce el n'a fost cu totul dărâmat. Şi după dărâmarea turnurilor şi a zidului, făcându-se loc de intrare, s'au năpustit în fortăreaţă, unde au prins pe soldaţi, pe canonici şi pe toţi câţi nu fuseseră ucişi în timpul cuceririi fortăreţii. Doamnele însă şi domnişoarele şi fetele nobililor au voit să se retragă în biserica lor catedrală.

Tătarii însă deteră ordin ca soldaţii să predea armele şi prin chinuri grozave au stors dela canonici tot ce aveau. Şi fiindcă n'au putut să intre îndată în biserica lor catedrală, i-au pus foc şi au ars tot ce era în biserică. In celelalte biserici însă s'au săvârşit atâtea nelegiuiri asupra femeilor că e mai bine să nu vorbesc spre a nu se afla atâtea ticăloşii. Cetăţenii nobili, soldaţii şi canonicii au fost ucişi cu toţii fără de nici o milă, afară din cetate, în câmp. După aceea au răscolit cu totul mormintele sfinţilor şi au călcat în picioarele lor criminale moaştele şi au nimicit cădelniţele, crucile, potirele de aur şi vasele de aur şi alte lucruri consacrate serviciului altarului. Băgau în biserici, deavalma, bărbaţi şi femei şi după ce abuzau de ei în mod ruşinos îi ucideau acolo. Şi după ce au prăpădit toate, şi după ce un miros de nesuportat a început să exale din cadavrele celor morţi, s'au retras de aci şi a rămas numai locul pustiu. Dar, oamenii cari stăteau ascunşi prin pădurile din împrejurime au început să se adune aci ca să găsească câte ceva de ale mâncării. Când însă răsturnau pietrile şi corpurile morţilor, iată că Tătarii se întorceau şi din câţi au găsit aci pe nimenea dintre vii n'a lăsat viu. Şi, astfel, pe fiece zi, se făceau mereu noi măceluri. Iar când n'au mai avut pe cine să omoare, s'au retras cu totul. Noi însă cari rătăceam printre higiurile pădurilor, am luat fuga de cu noapte spre Podul lui Thoma, un sat mare Theutonic, situat deasupra fluviului Criş. Dar Nemţii

www.dacoromanica.ro

nu ne-au permis nicidecum să trecem peste pod, ba au stăruit chiar foarte mulţi inşi că trebue să apărăm împreună cu ei satul lor bine întărit; ceea ce nu ne plăcea de loc. Totuşi ne-am abătut spre o insulă oarecare care se pregătea tocmai cu întăriturí în potriva Tătarilor de oamenii din Agya şi Wayda de Geroth şi de alţi mai mulţi din satele învecinate. Eu, fiindcă nu îndrăzneam să merg mai departe, am început, la stăruinţele procuratorului şi ale tuturora din acea localitate, să mai zăbovesc aci, împreună cu ei. In această insulă nimenea nu putea să intre, decât pe o potecă foarte strâmtă şi mică; aşa că în acea potecă se făcuseră de pietre trei porţi cu turnuri şi, în afară de acestea, erau, de jur împrejur, prisăci foarte puternice de piatră. Şi când am văzut locul aşa de întărit, mi-a plăcut şi am rămas. Dar felul insulei era aşa că lăsa intrare numai pentru câte unul singur, dar ieşirea pentru mulţi era împiedicată. Şi pe când mă găseam aci de câteva zile împreună cu familia mea, prin spionii noştri am aflat că Tătarii se apropie de noi. Am ieşit într'ascuns din insulă ca să văd cum am putea să ne păstrăm caii, şi luând o singură călăuză şi un singur servitor, fiindcă fiecare dintre noi avea câte trei cai, am plecat în grabă, de cu noapte, spre cetatea Chanad situată deasupra fluviului Mureş şi care era departe de acel loc la opt mile. Şi, de oarece am mers toată noaptea, cât au putut caii să ne ducă, am ajuns în zorii zilei la Chanad. Dar, Chanadul fusese cuprins în ziua precedentă şi distrus de Tătarii cari intraseră pe altă parte în Ungaria şi ocupaseră în întregime acele părţi aşa că n'am putut să trecem peste fluviu. Şi fiindcă ne erau caii obosiţi şi fiindcă oamenii din acele ţinuturi se ascundeau în dreapta şi în stânga, n'am putut nici decum să ne înapoiem, ci, lăsându-ne caii la nişte bordee, a trebuit să stăm ascunşi în ziua aceea în nişte gropi. Când a sosit noaptea, am început cu mare groază şi nu fără multe greutăţi să ne strecurăm prin mijlocul Tătarilor şi în faptul zilei să intrăm cu ruşine în insulă. Şi fiindcă ne găseam într'o aşa de mare primejdie, servitorii mei cari vegheau la cai, afară, şi alţii cari erau împreună cu mine, au fugit din insulă cu banii şi hainele ce le aveam. In fuga lor însă au fost prinşi de Tătari şi trecuţi prin sabie; iar eu am rămas în insulă aproape gol şi cu un singur servitor.

După aceasta, a început să circule svonul că Tătarii au ocupat în zorii zilei Podul lui Thoma, satul Theutonilor, şi pe câţi n'au voit să-i mai păstreze, în cruzimea lor îngrozitoare, i-au ucis sabia mişeleşte. Aflând despre aceasta, s'au sburlit perii de pe mine, trupul a început să-mi tremure de spaimă, limba să-mi bâlbăie ca unui

www.dacoromanica.ro

nenorocit, văzând cum se apropie ceasul morţii care nu mai putea să fie înlăturată. Pe ucigaşii mei îi priveam cu ochii minţii şi carnea mea îngheţată scotea sudoare de moarte. Vedeam şi pe muritori cum îşi aşteaptă, dintr'un moment într'altul, moartea, neputând să pună mâna pe arme, neputând să-şi ridice braţele, neputând să-şi mişte picioarele spre a se apăra, neputând să privească pământul cu ochii? Ce să mai spun? Mă uitam la oameni jumătate morţi de groază. Şi pe când mă găseam în extaz, a sosit îndurarea lui Jsus Christos şi, ca unul dintre mai mărimi, am convocat poporul din insulă, ca să ne întărim mai bine. Cu această împrejurare am ieşit cu mulţimea din insulă şi luând cu mine pe cei doi copii ai procuratorului şi gazdei mele şi cu unicul servitor ce-mi mai rămăsese, prefăcându-mă că mă duc mai departe, m'am ascuns într'o pădure, în nişte tufe dese şi am dat de ştire tatălui copiilor că de frică nu voiam să mă mai întorc în insulă şi gândindu-mă că dacă voiu ţinea ascunşi pe fiii lui ,el îmi va trimite cele necesare. Şi când, înainte de a se crepa de ziuă, ni s'a trimis merindea, Tătarii au sosit numai decât şi au înconjurat insula. Şi fiindcă dedeau să înţeleagă că vor să cucerească insula de pe apă, poporul din insulă păcălit s'a întors să apere acele părţi. Tătarii însă dând năvală, din altă parte, asupra porţilor lipsite de apărători, le-au cucerit şi intrând în insulă n'au găsit pe nimenea dintre ai noştri care să arunce vr'o săgeată sau să-i atace ieşindu-le în întâmpinare călare sau pe jos. Ce cruzimi, ce fel de cruzimi, cât de multe şi cât de mari au săvârşit ei aci, ar fi grozav nu numai de a le vedea, dar ar fi înspăimântător pentru un om numai să le audă. După ce au luat de aci prăzi, au lăsat numai cadavre despoiate de oameni şi de femei, cadavre unele ciopârţite în bucăţi, altele neatinse. Şi, fiindcă cei mai mulţi cari stătuseră pitulaţi, după trei zile crezură că Tătarii s'au retras, s'au întors în insulă spre a găsi ceva alimente; fiind însă prinşi de Tătarii ce se ascunseseră aci, prea puţini dintre ei au mai scăpat. Eu însă, ca un pribeag, lipsit de orice ajutor, cerşeam prin păduri şi de abia mi se dedea câte ceva de pomană de cei cărora le făcusem numai bine. Astfel, zorit de nevoia grozavă a foamei şi a setii, noaptea eram silit să intru în insulă şi să întorc cadavrele morţilor pentru ca să găsesc puţină făină îngropată în pământ sau carne ori altceva de mâncare, şi tot ce găseam noaptea, o duceam mai departe în pădure. Of, ascultaţi şi vedeţi ce vieaţă era aceia [1]). După zece, douăzeci de zile am intrat în insulă să mai răstorn cadavrele celor morţi. Câtă jale putea să fie aci, câtă duhoare putea să fie aci, câtă groază

www.dacoromanica.ro

putea să fie! Vedeţi! Nu cred să fie inimă de om care amintindu-şi de atâtea feluri de pedepse să nu rămână încremenită. Trebuia să găsesc vr'o peşteră, trebuia să-mi scobesc vr'o vizuină, sau să caut vr'o scorbură de copac în care să mă pot ascunde, fiindcă Tătarii străbăteau desişul mărăcinilor, văgăunile pădurilor, adâncimile văilor, fundul pustietăţilor întocmai cum umbla câinii să urmărească iepurii şi mistreţii. Au cutreerat o lună şi mai bine aceste păduri. Şi fiindcă chiar prin aceste locuri nu putură să ucidă pe toţi oamenii, au recurs în chipul următor la un nou fel de şarlatanie.

XXXV

Cum au înşelat Tătarii pe cei ce se ascunseseră prin păduri.

După ce au prins câţiva inşi cari se ascunseseră prin păduri, le-au dat drumul spunându-le că oricine ar voi să li se supună, li se va da libertatea de a veni acasă, însă într'un anumit timp. Oamenii au dat crezământ acestor vorbe ale lor, fiindcă, din cauza lipsei de hrană mureau de foame. Astfel toţi câţi mai rămăseseră în vieaţă, s'au întors pe la casele lor. Şi cum pădurile erau mari, popor nenumărat stetea ascuns în ele; aşa că ţara s'a populat la cale de trei zile şi fie ce sat şi-a ales dintre Tătari ca rege pe cine a dorit. După ce s'a făcut aceasta, fiindcă era timpul secerişului, au strâns cu toţii recolta şi au adunat-o în hambare împreună cu paele şi cu fânul. Alături de noi steteau şi Tătarii şi Comanii: foarte mulţi se uitau şi se bucurau şi erau veseli că părinţii îşi răscumpărau viaţa prin fetele lor, bărbaţii prin soţiile lor, fraţii prin surorile lor frumoase, păstrându-le pentru placul acelora şi pentru unii era o răsplată că în faţa tatălui sau a bărbatului soţia sau fiica era neciuştită. Şi-au ales cneji [1]), adecă balivi [2]) cari să facă dreptate, să le procure cai, animale, arme, daruri şi vestmintele trebuincioase. Şi astfel gazda mea era dintre domnii aceştia şi conducea aproape o mie de case. Şi erau aproape o sută de cneji. Aveam pace, târguri şi fiecăruia îi se dedea dreptatea ce i se cuvenea. Acelora li se trimeteau cele mai frumoase fete şi pentru un astfel de dar, se întorceau acasă cu oi, cu boi sau cai. Cnejii se adunau aproape în fiecare

1) *Au ales cneji.* Asupra acestora vezi în *Introducerea.*

2) *Balivi.* Rogerius, fiind Italian, compară pe cnezi cu balivii din Italia.

www.dacoromanica.ro

săptămână. Eu însă, pentru ca să observ mai ales vieaţa lor, şi pentru ca să cunosc pe unii dintre mai marii lor, şi pentruca să aflu dacă nu mi se oferă vr'o cale de răscumpărare, mă duceam la ei cu cneazul meu.

Intr'o împrejurare oarecare toţi cnejii dădură ordin ca din anumite case să vie în prezenţa acelora, cu daruri, bărbaţii, femeile şi copiii. De acest svon m'am temut nu puţin, necunoscând de loc motivul acestui lucru. Eu am ales să mă duc mai bine cu cnejii la armată, decât să rămân în sat subt o aşa nesiguranţă. De aceea, goi şi desculţi am rămas de pază carelor în nişte corturi de ale Ungurilor cari în lucrările lor s'au prefăcut în Tătari [1]). Cnejii însă au plecat să primească darurile. Aceştia, după ce au primit darurile, au condus pe toţi câţi le-au pezentat într'o vale şi despoindu-i şi lăsându-i goi, i-au ucis pe toţi acolo.

XXXVI

Cum a ajuns autorul prezentului cântec în mâinile Tătarilor.

Şi după ce au ajuns la urechile mele astfel de svonuri, m'am dat în mâinile unui Ungur, devenit după cum am spus ca meşter Tătar şi care printr'o mare favoare s'a învrednicit să mă primească de rob al său. Şi după ce am rămas câteva zile cu el, aveam mereu moartea înaintea inimei mele şi înaintea ochilor mei. In timpul acesta am observat nenumăraţi Comani şi Tătari întorcându-se din toate părţile cu carele încărcate cu prăzi, cu turme, cu vite şi alte lucruri trebuincioase. Şi, când am întrebat ce însemnează aceasta, mi s'a răspuns că într'o noapte înconjurând toate satele şi fiecare în parte şi-au înmuiat bine săbiile în sângele celor ucişi, aşa că din toate acele sate, foarte puţini inşi au scăpat, câţi doar au putut să se ascundă prin păduri şi prin peşteri; astfel regiunea aceea a rămas cu totul pustie. Dar totuşi n'au ars nici recolta şi nici paele şi nici vr'o casă, ci le-au lăsat toate acestea ca prevedere. De aceea, am bănuit eu, fiindcă fără îndoială ei vor să ierneze în locurile acelea sau să-şi lase acolo familiile lor, pentru ca în timpul iernii să găsească case şi alimente. Aceasta am constatat în urmă că era cu totul ade-

1) *Cari se prefăcuseră în Tătari.* In special Comanii se vor fi pus în serviciul Tătarilor.

www.dacoromanica.ro

vărat. Căci lăsaseră poporul să trăiască pentru un timp oarecare, ca prevedere, ca să strângă recolta şi să culeagă viile, dar nu voiau ca ei să-şi consume cele adunate.

XXXVII

Ce să mai spun? Au început să se îndrepte spre Arad şi Chanad [1]), lăsând în mijloc neatins oraşul Nova Villa, al cărui nume fusese Perg, unde se strânseseră oameni din şaptezeci de sate, şi părăsind şi Mânăstirea Egres [2]) a ordinului Cistercens în care se strânseseră ca într'o fortăreaţă întărită soldaţi şi multe doamne. Dar nici Tătarii nu voiră să atace aceste localităţi, înainte de a fi fost pustiită toată regiunea de prinprejur. Din când în când, veneau şi pe aci câte unii, dar erau puşi pe goană de soldaţii Unguri până departe, aşa că aceştia erau încredinţaţi că au rămas neatinşi din cauza forţelor lor. In urmă însă, după pustiirea întregului ţinut, strângându-se o mulţime de prizonieri Rutheni, Comani, Unguri şi nu prea mulţi Tătari, după ce au înconjurat din toate părţile marele oraş, au trimis înainte la luptă pe prizonierii unguri, şi după ce aceştia au fost omorîţi cu toţii, au luptat în urmă Ruthenii, Ismailiţii şi Comanii. Tătarii însă, stând în urma tuturor, râdeau de cele ce se petreceau şi de ruina acestora, iar dacă cumva se retrăgeau din bătaie, îi treceau prin ascuţitul săbiilor lor, astfel că Tătarii înşişi luptând ziua şi noaptea, timp de o săptămână, după ce au umplut şanţurile, au cucerit oraşul. Şi atunci, pe soldaţi şi pe doamne, cari erau multe, le-au aşezat afară la câmp, de o parte, şi pe ţărani, în altă parte şi după ce le-au luat banii, armele, hainele şi alte bunuri, i-au ucis pe toţi fără milă cu securile şi cu săbiile, păstrând în vieaţă câte două fete şi ducându-le pentru plăcerile lor. Au scăpat numai aceia cari căzând din vr'o întâmplare neaşteptată printre morţi, plini de sângele altora au putut să se ascunză. Ce durere, ce cruzime, ce sălbăticie grozavă de popor fioros! Căci gândindu-se cineva cu sânge rece la dezastrul unui popor atât de mare, ar putea să numească cu drept cuvânt locul acesta câmpia sângelui.

In sfârşit, după câteva zile, au asediat numitul claustru sau mânăstire Egres [3]) şi aşezând în faţă multe maşini de războiu, fiindcă cei ce se găseau înlăuntru nu erau în stare să li se opună, şi-au dat

---

1) *Orodinum* şi *Chanadinum*, Aradul şi Csanadul, adecă vechia Morisena.

2) *Egres*, lângă Csanad.

www.dacoromanica.ro

în mâinile şi puterea lor vieaţa ca să dispună de ea. S'a petrecut însă cu ei, ceeace s'a petrecut şi cu ceilalţi, cu excepţia câtorva călugări, cărora li s'a dat voie să plece liberi şi a câtorva doamne şi fete frumoase păstrate pentru abuzul lor. Ce să mai spun? Dacă s'ar descrie, în parte, fiecare luptă şi cruzimile grozave ce s'au săvârşit inimile cetitorilor s'ar cutremura, iar urechile lor ar ţiui de sunetul cel groaznic. Dacă înspăimântătoarele svonuri de acest fel s'ar răspândi pe globul pământesc, altfel a gândi principii lumii. Iată, în timpul acelei veri s'au distrus toate deavalma până la hotarele Austriei, Boemiei, Moraviei, Poloniei, Slesiei şi Comaniei şi până la Dunăre.

XXXVIII

Viclenia cu care au întrebuinţat-o Tătarii la trecerea Dunării.

Dar, fiindcă în Ungaria Strigoniu era mai presus decât toate celelalte cetăţi şi decât fiecare în parte, Tătarii se gândiră foarte mult să treacă Dunărea şi să-şi aşeze aci tabăra lor. Şi, iată că, în timp de iarnă, a căzut deodată o mare cantitate de zăpadă şi de ghiaţă, aşa că Dunărea a îngheţat, ceeace nu se întâmplase de mulţi ani. Ungurii însă, de partea lor, spărgeau ghiaţa în fiecare zi şi astfel păzeau la Dunăre; de multe ori lupta se dedea pe jos, pe ghiaţă. Dar totuşi, fiindcă sosise un îngheţ cumplit, toată Dunărea a îngheţat. Tătarii însă nu îndrăzneau nicidecum să treacă împreună cu caii. Observaţi, deci, cum au procedat. Au adus mulţi cai şi multe animale pe malurile Dunării şi, timp de trei zile, n'au lăsat pe nimenea de paza lor; aşa că animalele păreau că merg fără paznici şi nimenea dintre Tătari nu apărea în acele părţi. Atunci Ungurii crezând că Tătarii s'au retras, au trecut repede şi toate acele animale le-au dus cu ei pe ghiaţă. Observând aceasta Tătarii se gândiră că au posibilitatea de a trece liberi pe cai peste ghiaţă; ceeace s'a şi întâmplat. Şi într'o singură zi, năvălind cu toţii, trecură şi umplură faţa pământului de cealaltă parte a Dunării. Regele Cadan însă s'a dus în grabă să prindă pe regele Ungariei care stetea în Sclavonia, ca unul care nu avea niciun fel de ajutor. Dar regele presintând aceasta şi fiindcă nu putea să rămâie în fortăreţele de lângă mare, a trecut în insule [1]); astfel că până la retragerea Tătarilor, a

1) *A trecut în insule.* In marea Adriatică şi Dalmaţia.

www.dacoromanica.ro

rămas în insule. Văzând regele Cadan că nu poate pune mâna pe el, a distrus Bozna, regatul Rasciei şi de aci a trecut în Bulgaria.

XXXIX

Cum au distrus Tătarii Strigoniul.

O altă parte din armată şi-a croit drumul spre numitul Strigoniu, dar până aci au venit foarte puţini, căci s'au aşezat la oarecare depărtare şi şi-au pregătit până la treizeci de maşini de războiu. Strigonienii însă se întăriseră în timpul acesta straşnic, cu şanţuri, ziduri şi turnuri de lemn. Şi se găsea în cetate popor nenumărat şi orăşeni foarte bogaţi, militari, nobili şi doamne cari se strânseseră acolo ca într'o garnizoană deosebită. Şi aşa de mândri erau, că se socoteau în stare să reziste la întreaga lume. Dar, iată că într'una din zile Tătarii înconjurară cetatea şi prizonierii cari erau cu ei cărau atâtea ramuri şi crengi, din cari, dintr'o parte a cetăţii, deasupra valului şanţului, ridicară deodată un zid înalt. Şi îndată apoi, după acel zid aşezară cele treizeci de maşini de războiu amintite mai sus; astfel că zi şi noapte aruncau pietri în cetate şi în turnurile de lemn. Şi din această cauză atâta învălmăşală s'a produs în cetate şi au fost orbiţi de atâta fumărie că şi-au pierdut mintea de a se mai apăra şi se loveau ca nişte orbi şi ca nişte neghiobi. După ce însă Tătarii au distrus întăriturile de lemn, au început să arunce cu maşinile saci plini cu pământ ca să umple şanţurile. Dintre Unguri însă şi dintre ceilalţi nimenea nu îndrăznea, din cauza pietrilor şi a săgeţilor să apară pe sprânceana întăriturilor. Atunci Ungurii şi Francigenii şi Lombarzii, cari erau oarecum stăpânii cetăţii, dându-şi seama că nu pot să se apere, dădură foc suburbiilor şi caselor de lemn cari erau multe, până la palatele din cetate. Stofe şi haine nenumărate le arseră în case, omorîră caii, îngropară în pământ aurul şi argintul şi ascunseră tot ce aveau bun şi s'au retras în palate, pentruca să se apere în ele. Iar Tătarii ştiind de mai înainte că au fost arse toate cu câte credeau că se vor îmbogăţi, s'au aprins de grozavă mânie împotriva lor şi au închis repede cetatea cu valatuci de lemn, din toate părţile, pentru ca nimenea să nu poată scăpa de a trece prin ascuţişul săbiilor lor; în urmă începură să cucerească palatele. După ce acestea au fost cuprinse în curând, nu cred că n'aş spune adevărul afirmând că din întreaga cetate n'au rămas cincisprezece inşi cari să nu fi fost ucişi mişeleşte, atât înlăuntru cât şi

www.dacoromanica.ro

în afară. Aci şi-au înmuiat bine săbiile în sânge şi din cauza mâniei înflăcărate în contra lor, prăjeau pe oameni de vii ca pe porci.

XL

Cum în urmă s'au întors acasă Tătarii după distrugerea întregei Ungarii.

Doamnele cele mari însă, împodobindu-se cât putură mai bine, s'au strâns într'un palat. Şi fiindcă trebuiau să fie făcute toate prizoniere şi ucise, făcură apel la o audienţă la marele principe. Toate deci, vr'o trei sute, fură conduse la principe, afară din cetate; ele cerură ca în schimbul darurilor, să li se păstreze vieaţa, rămânând roabele lui. Acesta fiind supărat că nu profitaseră nimic din jaf, a dat ordin ca, după ce se vor fi primit prăzile, să li se taie capul; ceeace s'a şi făcut îndată, rămânând necucerită fortăreaţa în care se găsea Symion Spaniolul [1]) cu mai mulţi balistarii cari s'au apărat vitejeşte. Şi după ce au plecat la cetatea Alba care era înconjurată de nişte bălţi, fiindcă era în timpul topirii zăpezii şi a gheţii, n'au putut-o cuceri. Şi pe când erau ocupaţi cu cucerirea fortăreţii Sfântului Martin din Pannonia, abatele apărând-o vitejeşte, au fost chemaţi deodată înapoi. Aşa că numai aceste trei localităţi au rămas necucerite în această regiune. Astfel ţara, atât cea de dincolo de Dunăre cât şi cea de dincoace a căzut în mâinile lor; cea de dincoace însă n'a fost cu totul pustiită, fiindcă aci nu şi-au fixat corturile, ci, în trecere numai au distrus în întregime tot ce au găsit.

Aflându-se ştirea că Tătarii au părăsit gândul de a pustii şi Teutonia, m'am întristat foarte mult, fiindcă mă gândeam că acolo voiu putea să scap din mâinile ucigaşilor; dar nu mai puţin m'am şi bucurat, că ruina desăvârşită a creştinilor a fost înlăturată. Dar, din porunca regilor celor mai mari, începurăm să ne retragem cu carele încărcate cu prăzi şi mobile de pe pământul jefuit, cu cirezi de vite şi turme de oi, căutând la fiecare pas vizuinele şi desişul codrilor, pentru ca ceea ce n'au putut găsi când au venit să afle acum la întoarcere. Şi astfel retrăgându-ne încet am ajuns în Ardeal unde rămăsese mult popor şi unde după trecerea Tătarilor s'au ridicat foarte multe cetăţi. Şi ce să mai spun? In afară de câteva fortăreţe, au cuprins tot pământul şi pustiindu-l în trecere, l-au lăsat

1) *Simion din Ispania.* Vezi Simon de Keza, *Introducerea.*

www.dacoromanica.ro

deşert. După ce au ieşit din Ungaria, au început să intre în Comania. Aci n'au mai îngăduit, ca mai înainte, să se taie vitele fără alegere pe seama prisonierilor, ci le da lor numai maţele, picioarele şi capetele vitelor. Atunci am început a ne gândi, după cum ne spuneau şi tălmacii, că îndată ce vom ieşi din Ungaria pe toţi ne vor trece prin ascuţişul săbiilor. Şi fiindcă eu nu mai aveam nici o încredere în vieaţă şi steteam pe pragul morţii înfricoşate, m'am gândit că e mai bine să mor aci, decât mergând mai departe să fiu sdrobit de nenumărate chinuri. Şi astfel părăsind drumul mare, prefăcându-mă că mă duc la o parte pentru nevole trupului, cu singurul meu servitor, m'am grăbit în desişul unei păduri şi ascunzându-mă în fundul unui pârâu, am pus să mă acopere cu crengi şi cu frunze. Servitorul meu s'a ascuns ceva mai departe, ca nu cumva o întâmplătoare descoperire a unuia să pricinuiască prinderea dureroasă şi a celuilalt. Şi astfel am zăcut două zile întregi, ca într'un mormânt, nemişcând nici măcar capul, auzind doar vorbele înfricoşetoare ale celor ce umblau prin pădure, în apropierea noastră, mânând vitele ce se abăteau din drum şi strigând adeseori după prizonierii cari s'au ascuns.

Nemai putând însă să pironim în adâncul sufletului nostru în lanţurile tăcerii prea îndreptăţitele cereri ale foamei şi chinuitoarea poftă de mâncare, ne-am ridicat capul şi ne-am târît pe pământ, ca şerpii, pe mâini şi pe picioare. In sfârşit, ne-am întâlnit şi cu glasul stins am început a ne desvăli unul altuia jalnica tânguire a foamei cumplite şi a spune gemând şi plângând că ar fi fost mai mică primejdia de a fi pierit prin sabie, decât de a se descompune prin foame încheieturile membrelor şi legătura trupului şi a sufletului nostru. Şi când vorbeam astfel de vorbe duioase, iată un om înaintea noastră; aruncându-ne privirea spre el, îndată am rupto la fugă de frică, fără a mai căuta că oare vine după noi, ori poate vrea să ne iasă înainte. Mai târziu, am văzut că şi el o pornise la fugă. Căci credea că noi cu putere mai mare voim să-l înconjurăm şi să-l prindem în cursă. Când însă cel de Sus care vede toate ne-a dat să înţelegem că nişte pribegi au înaintea lor un pribeag şi că nici unul nu are nici un fel de armă, ne-am oprit şi prin semne şi mişcări ne-am chemat unul pe altul. Şi după ce ne-am cunoscut, cu vorbe multe şi paşnice ne-am sfătuit ce trebue să facem. Dar îndoita strâmptorare, adecă foamea cea afurisită şi frica de moarte, ne chinuia cumplit, aşa că ni se părea că nu mai vedem nimica cu ochii. Căci nu puteam să înghiţim sucurile de pe ierburile pădurii şi nici să mestecăm în gură

www.dacoromanica.ro

ierburi cum fac dobitoacele. Dar, deşi o foame atât de cumplită ne chinuia şi ne ameninţa clipa morţii înfricoşate, încrederea în vieaţă ne-a fost totuşi un sprijin şi nădejdea de scăpare ne dedea putere. Şi astfel, câştigând încredere şi întărindu-ne întru Domnul, am ajuns la marginea pădurii şi ne-am urcat într'un arbore înalt şi am privit pământul pe care la venirea lor Tătarii nu-l pustiiseră, dar pe care la întoarcere îl lăsaseră deşert. O, ce durere! Am început să pribegim prin ţinuturile pustiite şi fără locuitori. Numai turnurile bisericilor ne erau semnele călăuzitoare din loc în loc, numai ele ne arătau drumul nostru îngrozitor de trist. Căci, drumurile şi potecile se stricaseră şi le acoperise cu totul iarba şi mărăcinii. Praz, ori vr'o ceapă sau v'run usturoiu ce mai rămăsese prin grădinile ţăranilor, când mi se aduceau, erau pentru mine ca cele mai mari bunătăţi, căci ei se hrăneau cu lobodă şi cu rădăcini de mătrăgună. Cu astea se umpleau stomahurile flămânde şi sufletul nostru încă în vieaţă se trezea în corpurile noastre istovite. Dacă ne oboseam, nu puteam avea odihnă, ca unii cari, în timpul nopţii nu eram subt acoperiş, neavând vr'un adăpost subt care să ne plecăm capul. In sfârşit, cu mare greutate, a opta zi după ce am ieşit din pădure am sosit la oraşul Alba [2]), unde n'am putut găsi nimic altceva afară de oasele şi capetele celor ucişi, precum şi zidurile dărâmate şi risipite ale bisericilor şi ale palatelor, pe care le stropise sângele creştinesc vărsat cu îmbelşugare. Şi cu toate că pământul a supt cu sete sângele nevinovat, aşa încât acesta nu se mai vedea, totuşi peste pietrile încă stropite cu sânge roşu, ne-a fost cu neputinţă să trecem, fără gemete şi suspine dureroase.

Şi era aci, la o depărtare de zece mile, lângă o pădure un sat numit Frata [3]) în limba poporului şi mai jos de pădure ca la patru mile un munte minunat şi înalt, în vârful căruia se afla o îngrozitoare stâncă de piatră. O mare mulţime de bărbaţi şi de femei s'au adăpostit acolo, cari ne-au primit bine şi cu lacrămile în ochi ne-au întrebat de păţaniile noastre, pe cari noi, nu în puţine cuvinte, le-am putut înşira pe toate. Ne-au îmbiat în sfârşit cu pâine neagră care era coaptă din făină şi din coaje de stejar măcinată: nouă însă ni s'a părut mai gustoasă decât orice prăjitură ce am mâncat vr'odată. Am rămas deci acolo o lună de zile şi n'am în-

2) *Oraşul Alba* — Alba Iulia.

3) *Frata*. Sat în jud. Cluj, azi numit Magyar Frata, deşi majoritatea covârşitoare este românească.

www.dacoromanica.ro

drăznit să ne îndepărtăm, dar trimeteam totdeauna dintre oamenii mai sprinteni câte o iscoadă să vază şi să cerceteze nu cumva va mai fi rămas vre-o parte de Tătari prin Ungaria sau nu cumva să se mai întoarcă iară întinzând vr'o cursă, după obiceiul lor, ca să prinză şi celelalte rămăşiţe ale poporului cari scăpaseră cu fuga din calea lor. Şi cu toate că silindu-ne trebuinţa de hrană cercetam din când în când satele odinioară locuite, totuşi scoborîrea noastră n'a fost niciodată sigură, până când n'a sosit regele Bela în Ungaria, din părţile de lângă mare, fiind ajutat de cavalerii cruciaţi din insula Rhodos şi de domnii Frangapani cu multe cete de voinici, după ce primise ştire despre retragerea Tătarilor.

Am scris, aşadar, Sfinţiei Voastre acestea, fără nici un adaus de neadevăr, pentru ca Sfinţia Voastră să cunoască soarta vieţii mele şi să ştie prin ce fel de nenorociri şi primejdii am trecut. Să fii sănătos [4]).

4) Ultimul capitol este tradus şi de d. I. Lupaş, în *Lecturi istorice.*

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Agriensis 37, 38.
Agya 47.
Alba regia 24, 54.
Alba 56.
Albensis 31.
Albertus 41.
Andreas 24.
Aristaldus-Ariscaldus 33, 45.
Austria 27, 31, 34, 36, 43, 44, 45, 52.

Bachiensis 41.
Bartholomeus 40.
Bathus 32, 33, 34.
Bela 22, 24, 38, 57.
Benedictus 37.
Boch 37.
Bochetor 32, 33.
Bohemia 52.
Bore 36.
Bozna 53.
Buda 30, 31.
Bulgaria 37, 53.
Bulzo 36.
Cadan 32, 33, 52.
Charybdis 43.
Chanadiensis-Csenadiensis 31, 36, 47, 51.
Cheb 32.
Coacton 32.
Colocensis 30, 34, 36, 39, 40.
Colomannus 22, 39.
Comania, Comanus 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 49, 50, 51, 52, 55.
Crisius 47.

Danubius 30, 31, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 52, 54.
Dionysius 24.

Egres 51, 52.
Emericus 22.
Eradius 41.

Feycan 32.
Franca villa 37.
Frangapanus 57.
Francigena 53.
Frata 56.
Fredericus 27.

Georgius 41.
Geroth 47.

Hermeus 32.
Hispanus 54.

Iauriensis 41, 44.
Ioannes 21.
Ismahelitae 51.

Kew 26.
Kuthen 22. 23, 29, 30, 35, 37.

Ladislaus 22, 40.
Lombardi 53.

Marchia 37.
Martinus Sf. 37, 54.
Mathias 40.
Moravia 32, 52.
Montana 29.
Morisius 47.

www.dacoromanica.ro

Nicolaus 36, 41.
Nitriensis 41.
Nova-Villa 51.

Ocadar 32.
Orodiensis 31, 51.

Pannonia 54.
Perg 51.
Pesth 31, 33, 34, 35, 38, 39, 40.
Pestheniensis 21.
Peta 32.
Polonia, Polonus 24, 32, 43, 52.
Pons-Thomae 47.

Quinque ecclesiensis 40.

Rascia 53.
Reynoldus 41.
Rhodi 57.
Roma 30.
Rudana 33, 45.
Ruscia 29, 31, 32, 33.
Ruthenus 24, 30, 51.

Sayo 38.
Sclavonia 53.
Scibiniensis 41.
Scylla 43.
Segesdinum 44.
Segusd 40.
Sereth-Zerech 33.
Simigium 40.
Slesia 52.
Stephanus 22, 31, 44.
Strigonium-Strigoniensis 24, 31, 40, 41, 52, 53.
Symion 54.

Tártarus 22.
Ticia 26, 38.
Theutonicus 31, 33, 35, 44, 45, 47, 54.

Ugolinus 30, 34, 40.
Ultrasilvanus 41.

Waciensis 31, 34, 44.
Wacia 34.
Wayda 47.
Waradiensis, Waradinum 37, 38, 45.
Venetia 30.
Vratislavia 32.
Gallici 31.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Introducere — — — — — — — — — — — —	5
Cronica Ungurilor. Text latin — — — — —	21
Epistola magistri Rogerii — — — — —	21
I. De intentione regis Bele — — — — —	22
II. Quomodo rex Bela introduxit regem Comanorum in Hungariam — — — — —	22
III. Sequitur de odiis inter regem et Hungaros, et primo de causa odii prima — — — —	23
IV. Secunda odii causa inter regem Belam et Hungaros — — — — — — — — —	24
V. Tertia odii causa ex hinc secuta est — — —	24
VI. Quarta odii causa inter regem Belam et Hungaros — — — — — — — — —	25
VII. Quinta odii causa ex hinc orta est — — —	25
VIII. Responsio ad primam odii causam — —	26
IX. Responsio ad secundam odii causam — —	26
X. Responsio ad tertiam odii causam — — —	27
XI. Responsio ad quartam odii causam — —	28
XII. Responsio ad quintam odii causam — —	28
XIII. Interloquium ad continuandam narrationem	29
XIV. De uulgari Hungarorum opinione — —	29
XV. De consilio regis contra Tartaros — — —	30
ZVI. Quid fecit rex Bela cum per palatinum de introitu Tartarorum certificatus fuit — —	31
XVII. Alia interlocutio — — — — —	31
XVIII. Sequitur rursus interlocutio — — —	32
XIX. Nomina regum Tartarorum in Hungariam intrantium — — — — — — — —	32

www.dacoromanica.ro

Pag.

XX. Quomodo Tartari Rusciam et Comaniam destruxerunt — — — — — — — — 32
XXI. Qualiter Tartari processerunt, postquam portam habuerunt — —— — — — — 33
XXII. Quomodo fuit destructa ciuitas Waciensis 34
XXIII. Quomodo dux Austrie insultum fecit in Tartaros — — — — — — — — 34
XXIV. Quomodo Kuthen rex Comanorum extitit interfectus — — — — — — — — 35
XXV. Quid facerunt Comani audita morte regis ipsorum; et qualiter rex Bela contra Tartaros processit — — — — — — — — 36
XXVI. Quomodo evasit Chanadiensis episcopus manus Comanorum — — — — — 36
XXVII. Quomodo Waradiensis episcopus per Tartaros extitit deceptus — — — — — 37
XXVIII. De infelici bello regis Bele cum Tartaris commisso — — — — — — — 38
XXIX. De fuga episcopi Quinque ecclesiensis — 40
XXX. De episcopis et aliis in dicto bello interfectis 40
XXXI. Quomodo Tartari habita uictoria, spolia diuiserunt et inuento regis sigillo fictitias literas scripserunt — — — — — — 42
XXXII. Quid fecit rex Bela post debellationem sui exercitus et qualiter per ducem Austrie captus fuit pariter et spoliatus — — — — 43
XXXIII. Quomodo dux Austrie spoliauit fugitiuos Hungaros et de insultu Theutonorum in Hungariam facto — — — — — — 44
XXXIV. Quomodo Tartari Waradiensem ciuitatem expugnauerunt et quomodo amplius ad Pontem Thome et alias processerunt — — — 45
XXXV. Quomodo Tartari illos qui se in siluis absconderunt deceperunt — — — — — 49
XXXVI. Quomodo presentis carminis auctor ad manus Tartarorum deuenit — — — — 50

www.dacoromanica.ro

XXXVII. De destructione Nove-Ville et monasterii de Egres — — — — — — — — 51
XXXVIII. De astucia Tartarorum ad transeundum Danubium exquisita — — — — — 52
XXXIX. Quomodo Tartari Strigonium destruxerunt 53
XL. Quomodo postea Tartari destructa pene omni Hungaria ad propria redierunt — — — 54
Traducerea. Text românesc — — — — — — — — 59
Indicile numelor proprii — — — — — — — — 99

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL VI

DESCOPERIREA UNGARIEI MARI

DE

RICARDUS

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS VI

RICARDI

DE INVENTA UNGARIA MAGNA

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Este o enormă deosebire, ca valoare istorică, între o cronică şi un document. O cronică este compusă, de cele mai multe ori, după alte cronici sau după informaţiuni cari pot să nu fie întotdeauna exacte. O cronică este, în general, o lucrare de compilaţie, o consemnare de date, iar nu o operă de creaţiune, originală. Ea nu face întotdeauna dovadă istorică şi valoarea ei documentară poate fi pusă uneori la îndoială.

Cu totul altfel de caracter au documentele. Acestea fiind lucrări spontane şi, în momentul în care se produc, de actualitate, emanând, de cele mai multe ori, dela autorităţi, valoarea lor probatorie este cu mult mai mare. Un document, bunăoară o diplomă regală sau o bulă papală, constituie mai totdeauna o dovadă sigură, o probă pe care istoricul este ţinut să pună temei.

Căci, dacă autoritatea istorică a unui Notar anonim sau a unui Geograf anonim, ori a unei cronici ca cea a lui Simon de Kéza, poate fi câteodată bănuită, — istoricul ce se bazează pe astfel de izvoare fiind îndreptăţit să discute veracitatea afirmaţiunilor lor, — o descriere ca aceea pe care ni-o procură Rogerius, în Carmen miserabile, asupra unor chestiuni precise şi de actualitate în timpul său, ori un Raport pe care îl prezintă superiorului său un călugăr asupra unei călătorii, nu pot să fie decât izvoare istorice sigure — cu excepţia inevitabilelor exagerări de stil datorite temperamentului scriitorului.

Iată de ce credem noi că informaţiunile ce ne dă Ricardus, un călugăr care a scris pe la anul 1236, nu pot să fie decât un izvor istoric de mâna întâi.

Cine este Ricardus?

www.dacoromanica.ro

Asupra vieţii şi personalităţii lui Ricardus (sau Richardus) nu avem nici un fel de date. Sigur este că a fost un călugăr. El n'a fost o înaltă faţă bisericească care, pentru faptele sale sau pentru vr'o operă a sa de creaţiune, să fi atras atenţia contimporanilor asupra sa. El este un simplu călugăr, aproape anonim, care prezintă un raport superiorului său despre o misiune ce a avut de îndeplinit, fie el însuşi, fie călugărul predicator Julianus, cu care cei mai mulţi istorici îl identifică. Raportul acesta ni s'a păstrat şi noi îl publicăm în original şi în traducere [1]).

In veacul al XIII, înainte de marea invazie a Tătarilor, din 1241, s'au trimis mai multe misiuni în Orient. Aceste misiuni aveau de scop, pe de o parte, să încreştineze pe păgâni, predicându-le cuvântul evangheliei, iar, pe de altă parte, să aducă informaţiuni asupra stărilor din Orient, de unde veneau fel de fel de veşti urâte cari turburau liniştea Europenilor.

In Ungaria se ştia, pe vremea aceasta, din cronici şi din tradiţia orală, că Maghiarii, venind din Asia, au lăsat acolo moşi şi strămoşi, că era acolo o Ungarie mare — Ungaria maior [2]), uetus Hungaria [3]) — ţară care era încă păgână. Ea nu trebuia lăsată în prada necredinţii, ci adusă la învăţătura lui Iisus.

De altfel, statul unguresc, având în epoca regilor Arpadieni, un caracter mai mult eclesiastic, pus sub influenţa atotputernicilor pontifi dela Roma, era natural ca regii cari îşi primeau coroana din mâinile papilor sau ale reprezentanţilor acestora, să dea ascultare indicaţiilor Sfântului Scaun, şi să-şi facă un ideal al vieţii lor din propagarea creştinismului printre păgâni, şi a catolicismului, în special, printre schismatici.

---

1) Cf. Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 155. Cf. A. Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains* şi G. I. Brătianu, *Recherches sur le Commerce Génois*, p. 201. D-l Brătianu ne dă şi un rezumat al lui Ricardus.

2) Fejér, *Codex Dipl.* IV. 1. p. 50.

3) Albericus Trium Fontium, *Chron.* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 942.

www.dacoromanica.ro

Astfel se explică trimiterea atâtor misionari în Europa de răsărit şi în Asia.

Inainte de misiunea despre care ne raportează Ricardus, ni se aminteşte de o altă misiune pe care regele Bela al IV o trimisese să facă cercetări în Ungaria Mare. Este misiunea Fraţilor predicatori şi a Fraţilor minori, de care ne vorbeşte scrisoarea de mai târziu, din anul 1241, a unui episcop din Ungaria, adresată episcopului din Paris, misiune care pare a fi fost măcelărită de Tătarii, numiţi Mordani[1]).

Misiunea a doua, trimeasă de regele Bela al IV, în anul 1235, este mai importantă în rezultate decât misiunea precedentă sau decât misiunile precedente — dacă ele vor fi fost mai multe, după cum se presupune — fiindcă despre ea ni s'au păstrat două documente de mare valoare. Aceasta a doua misiune a fost pusă subt conducerea călugărului predicator Julianus. Dela acesta avem o scrisoare adresată episcopului din Perugia (Italia), delegat al Scaunului Apostolic şi raportul de mai sus al lui Ricardus, despre care se susţine că ar fi aceeaşi persoană cu Julianus.

Scrisoarea adresată delegatului Apostolic ni s'a păstrat în două variante, amândouă publicate în Colecţiunea de documente Hurmuzaki[2]), iar raportul lui Ricardus, mult mai important din punct de vedere istoric, fiindcă el ne dă o serie întreagă de note interesante de drum, până în Ungaria mare şi înapoi, se găseşte deasemenea publicat în Colecţia Hurmuzaki[3]).

Pentru Maghiari, Raportul acesta care descopere lângă fluviul Ethyl pe strămoşii Ungurilor de odinioară, strămoşi cari, deşi nu aveau nici o noţiune despre Dumnezeu, vorbeau încă limba ungurească, este evident de o extremă importanţă.

Pe noi, Românii, însă ne interesează acest Raport al lui Ricardus-Julianus, în special, în afară de faptul că ne oferă o

---

1) Hurmuzaki, *Doc.* I. p. 207: Per illos (Mordanos) credo esse interfectos Praedicatores et fratres minores, et alios nuncios, quos miserat Rex Ungariae ad explorandum.

1) Hurmuzaki, *Doc.* I. p. 145 şi p. 148.

2) Hurmuzaki, *Doc.* I. p. 155.

www.dacoromanica.ro

lectură instructivă, întâiu, pentru menţiunea ce o face chiar dela început, despre existenţa faimoaselor *pascua Romanorum* din Pannonia, despre cari ne vorbesc şi celelalte cronici, atât din Ungaria cât şi din afară de Ungaria, al doilea, pentru precizarea ce el ne dă că în drumul lor Ungurii, trecând prin diferite state, le-au distrus — *qui cum multa regna pertransissent et destruxissent* — iar că, ajungând în Pannonia n'au găsit aci o ţară pustie, pe care să o ocupe fără lupte, ci au trebuit să cucerească popoarele aflate aci — *subiectis sibi populis* — şi în sfârşit, al treilea, pentru amintirea ce o face că Fraţii predicatori în drumul lor spre răsărit, au trecut prin Bulgaria lui Ioan Assan şi prin Rumelia ce aparţinea atunci imperiului bizantin, — *per Bulgariam Assani et per Romaniam.*

www.dacoromanica.ro

DE FACTO UNGARIE MAGNE

A

FR. RICARDO ORDINIS FF PREDICATORUM INVENTO TEMPORE DOMINI GREGORII IX.

Inventum fuit in gestis Ungarorum christianorum, quod esset alia Ungaria maior, de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitancium sustinere non posset, qui cum multo regna pertransissent et destruxissent, tandem uenerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pasca Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem. Ubi tandem per sanctum Stephanum primum ipsorum [1]) regem ad fidem catholicam sunt reuersi, prioribus Ungaris a quibus ipsi descenderant, in infidelitate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani.

II

Fratres igitur predicatores hiis in gestis Ungarorum inventis compassi Ungaris, a quibus se descendisse nouerunt, quod adhuc in errore infidelitatis manerent, miserunt quatuor de fratribus ad illos querendum, ubicunque possent eos iuuante domino inuenire. Sciebant per scripta antiquorum, quod ad orientem essent, ubi essent penitus ignorabant. Predicti uero fratres qui missi fuerant, multis se exponentes laboribus, per mare, per terras eos usque post annum tercium quesiuerunt. Nec tamen propter multa uiarum pericula poterant in-

1) *Ipsorum.* In unele ediţii lipseşte acest cuvânt.

www.dacoromanica.ro

uenire, uno ipsorum excepto, sacerdote nomine Otto, qui tantum sub mercatoris nomine processit. Qui in quodam regno paganorum quosdam de lingua illa inuenit, per quos certus efficiebatur ad quas partes manerent, set illorum prouinciam non intrauit; ymmo in Ungariam est reuersus pro fratribus pluribus assumendis, qui cum ipso redeuntes, fidem illis catholicam predicarent. Set multis fractus laboribus post octauum reditus sui diem, cum omnem uiam illos querendi exposuisset, migrauit ad Christum.

III

Fratres uero Predicatores infidelium conuersionem desiderentes, quatuor fratres ad querendam gentem predictam iterato miserunt. Qui accepta fratrum suorum benedictione, habitu regulari in secularem mutato, barbis et capillis ad modum paganorum nutritis, per Bulgariam Assani [2]), et per Romaniam, [3]), cum ducatu et expensis domini Bele [4]) nunc regis Ungarie, usque Constantinopolim peruenerunt.

IV

Ibi intrantes in mare per triginta tres dies, uenerunt in terram que uocatur Sychia [5]), in ciuitatem que Matrica [6]) nuncupatur. Quorum dux et populi se christianos dicunt, habentes literas et sacerdotes Grecos. Princeps centum dicitur habere uxores. Omnes uiri caput omnino radunt, et barbam nutriunt delicate, nobilibus exceptis, qui in signum nobilitatis super auriculam sinistram paucos relinquunt capillos, cetera parte capitis tota rasa. Ubi propter societatis spem, quam expectabant, quinquaginta diebus moram fecerunt. Deus autem dedit ipsis graciam in conspectu domine, que super centum uxores regis maior erat, ita ut mirabili eos amplexaretur affectu, et in omnibus eis necessariis prouidebat.

---

2) *Bulgariam Assani.* Vezi în Hurmuzaki, *Doc.* I, facsimilul după Regestele Pontificilor romani, No. 77.

3) *Romaniam.* Facsimilul, *ibidem*, No. 77.

4) *Bele.* Facsimilul, *ibidem*, No. 77.

5) *Sichia.* Facsimilul, *ibidem*, No. 78.

6) *Matrica.* Facsimilul, *ibidem*, No. 78.

www.dacoromanica.ro

V

Inde progressi consilio et adiutorio predicte domine per desertum, ubi nec homines nec domos inuenerunt, diebus tredecim transiuerunt; ibique uenerunt in terram, que Alania [7]) dicitur, ubi christiani et pagani mixtim manent. Quot sunt uille, tot sunt duces, quorum nullus ad alium habet subiectionis respectum. Ibi continua est guerra ducis contra ducem, uille contra uillam. Tempore arandi omnes unius uille homines armati simul ad campum uadunt, simul omnes metunt, et contiguo terre spacio hec exercent, et quidquid extra uilam siue in lignis aquirendis siue in aliis operis habent, uadunt omnes pariter et armati, nec postea ullo modo pauci per totam septimanam de uillis suis quacunque de causa egredi absque periculo personarum, excepta sola die dominica a mane usque uesperum, que in tanta deuocione apud eos habetur, quod tunc quilibet quantumcumque mali fecerit, uel quocumque habeat aduersarios, securus potest siue nudus siue armatus, eciam inter illos, quorum parentes occidit, uel quibus alia mala intulit, ambulare. Illi qui christiano ibi censentur nomine, hoc obseruant, quod de uase illo nec bibunt nec comedunt, in quo murem mori contingit, uel de quo canis comedit, nisi fuerit prius a suo presbytero ben dictum; et qui aliter facit a christianitate efficitur alienus. Et siquis eorum quocumque casu hominem occidit, pro eo nec penitentiam, nec benedictionem accipit; ymmo apud eos homicidium pro nichilo reputatur. Crucem in tanta habet reuerentia, quod pauperes siue indigene siue aduene, qui multitudinem secum habere non possunt, si crucem qualemcumque super astam cum uexillo posuerint, et eleutam portauerint ,tam inter christianos quam inter paganos omni tempore secure incedunt.

VI

De loco illo fratres societatem habere non poterant procedendi, propter timorem Tartarorum [8]), qui dicebantur esse uicini. Propter quod duobus ex illis reuertentibus, reliquis duobus perseuerantibus, in eadem terra in penuria maxima sex mensibus sunt morati, intra quos nec panem nec potum preter aquam habebant. Set unus fratrum, sacerdos, coclearia et quedam alia preparauit, pro quibus ali-

7) *Alania.* Facsimilul, *ibidem*, No. 79.

8) *Tartarorum.* Facsimilul, ibidem, No. 80.

www.dacoromanica.ro

quando parum de milio receperunt, de quo non nisi tenuiter nimis poterant sustentari. Unde decreuerunt duos ex se uendere, quorum precio alii ceptum iter perficerent, sed non inuenerunt emptores, quia arare et molere nesciuerunt. Unde necessitate coacti duo ex eis de illis partibus uersus Ungariam redierunt, alii uero remanentibus ibidem, nolentes desistere ab itinere inchoato.

VII

Tandem ipsi habita quorundam paganorum societate iter arripientes per deserti solitudinem, triginta septem diebus continuo iuerunt. Intra quos uiginti duobus panibus subcinericiis usi sunt, adeo paruis, quod in quinque diebus potuissent, et non ad sacietatem, totaliter comedisse. Unde frater qui sanus quidem, set sine uiribus fuit, cum maximo labore et dolore libenter tamen de deserto eduxit. Infirmus autem frater plus sano quam sibi compaciens, illi frequenter dicebat quod ipsum in deserto relinqueret tanquam mortuum et truncum inutilem, ne per occupacionem ipsius negligeretur opus dei. Qui neque quidem consensit, set usque ad mortem ipsius secum in itinere laborauit. Pagani comites uie ipsorum, credentes ipsos habere pecuniam, fere eos occiderunt perquirendo.

VIII

Transito autem deserto sine omni uia et semita, trigesimo septimo die uenerunt in terram Sarracenorum que uocatur Uela [9]), in ciuitatem Bundam [10]), ubi nullo modo apud aliquem poterant hospicium obtinere, sed in campo manere oportuit in pluuia et frigore. Diebus uero frater, qui sanus fuit, sibi et infirmo fratri eleemosynam per ciuitatem querebat. Et tam in potu quam in aliis potuit inuenire, precipue a principe ciuitatis, qui eum christianum esse intelligens, libenter ei eleemosynas porrigebat. Quia tam princeps quam populus illius regionis publice dicunt, quod cito fieri debebant christiani et ecclesie Romane subesse.

---

9) *Vela.* Facsimilul, *ibidem*, No. 81. La Enlicher, *Mon. Arp.* şi *Fejér, Codex Dipl.* IV, p. 54: Veda.

10) *Bundam*, Facsimilul, ibi*dem*, No. 82.

www.dacoromanica.ro

IX

Inde ad aliam ciuitatem processerunt, ubi predictus frater infirmus, Gerardus nomine[11], sacerdos, in domo Sarrarceni, qui eos propter Deum recepit, in domino obdormiuit, et est sepultus ibidem.

X

Postmodum frater Iulianus, qui solus remanserat, nesciens qualiter posset habere recessum, factus est seruiens unius Sarraceni sacerdotis et uxoris eius, qui in magnam Bulgariam[12]) profecturus, quo et pariter peruenerunt. Est uero magna Bulgaria regnum magnum et potens, opulentas habens ciuitates; set omnes sunt pagani. In regno illo publicus est sermo quod cito fieri debeant christiani, et Romane ecclesie subiugari, set diem asserunt se nescire, sicut enim a suis sapientibus audierunt.

XI

In una magna eiusdem prouincie ciuitate, de qua dicuntur egredi quinquaginta milia pugnatorum, frater unam mulierem Ungaricam inuenit, que de terra quam querebat, ad partes illas tradita fuit uiro. Illa docuit fratrem uias, per quas esset iturus, asserens quod ad duas dietas ipsos posset Ungaros quos querebat procul dubio inuenire. Quod et factum est. Inuenit enim eos iuxta fluuium magnum Ethyl[14]). Qui eo uiso et quod esset Ungarus christianus intellecto, in aduentu ipsius non modicum sunt gauisi, circumdantes eum per domos et uillas, et de rege et regno christianorum fratrum ipsorum fideliter perquirentes. Et quidcumque uolebat tam de fide, quam de aliis eis proponere, diligentissime audiebant, quia omnino habebant Ungaricum ydioma, et intelligebant eum et ipse eos. Pagani sunt, nullam dei habentes noticiam, sed nec ydola uenerantur, set sicut bestie uiuunt. Terras non colunt. Carnes equinas, lupinas et huiusmodi comedunt. Lac equinum et sanguinem bibunt. In equis et armis habundant, et strenuissimi sunt in bellis. Sciunt enim per rela-

---

11) *Gerardus*, La Fejér, *op. cit.*, IV. 1. p. 54 şi la Endlicher, *op. cit.*, p. Bernardus.

12) *Bulgariam*, Facsimilul, *ibidem*, No. 82.

13) *Bulgaria*, Facsimilul, *ibidem*, No. 83.

14) *Ethyl*, Facsimilul, *ibidem*, No. 84.

www.dacoromanica.ro

ciones antiquorum, quod isti Ungari ab ipsis descenderant, set ubi essent ignorabant.

XII

Gens Tartarorum uicina est eis, set hiidem Tartari committentes cum eis, non poterant in bello eos deuincere, ymmo in primo prelio deuicti sunt per eos. Unde ipsos sibi amicos et socios elegerunt. Itaque simul iuncti XV regna uastauerunt omnino. In hac Ungarorum terra dictus frater inuenit Thartaros, et nuncium ducis Tartarorum, qui sciebat Ungaricum, Ruthenicum, Cumanicum, Theutonicum, Sarracenicum et Tartaricum [15]). Qui dixit quod exercitus Thartarorum, qui tunc ibidem ad quinque dietas uicinus erat, contra Alemaniam uellet ire, set alium exercitum quem ad destructionem Perrarum miserant, expectabant. Dixit etiam idem, quod ultra terram Tartarorum esset gens multa nimis, omnibus hominibus alcior et maior, cum capitibus adeo magnis, quod nullo modo uidentur corporibus suis conuenire, et quod eadem gens de terra sua exire proponit, pugnaturi cum omnibus illis, qui eis resistere uoluerint, et uastaturi omnia regna, quecumque poterunt subiugare.

XIII

Frater, hiis omnibus intellectis, licet ab Ungaris inuitaretur ut maneret, non decreuit [16]) duplici racione. Una quia si regna paganorum et terra Ruthenorum, que sunt media inter Ungaros christianos et illos, audirent quod illi ad fidem catholicam inuitarentur, dolerent, et uias omnes forsitan de cetero obseruarent, timentes quod si illos istis contingeret christianitate coniungi, omnia regna intermedia subiugarent. Alia racione quoniam cogitabat, quod si eum in breui mori aut infirmari contingeret, frustratus esset labor suus, eo quod nec ipse profecisset in illis, nec fratres Ungarie, ubi esset gens eadem scire possent. Cum igitur uellet reuerti, docuerunt eum hiidem Ungari uiam aliquam, per quam posset tucius peruenire.

---

15) *Ungaricum, Ruthenicum, Cumanicum, Theotonicum, Sarracenicum et Tartaricum*, Facsimilul, *ibidem*, No. 86, 87.

16) *Non decreuit.* La Theiner şi Hurmuzaki, *loc. cit.*, p. 158: donec decreuit.

www.dacoromanica.ro

XIV

Incepit autem frater redire tribus diebus ante festum natiuitatis beati. Joannis Baptiste, et paucis diebus in uia quiescens, tam per aquas quam per terras, secundo die post natiuitatem domini Ungarie portas intrauit. Et tamen per Rutheniam et Poloniam eques uenit.

In redeundo de predicta Ungaria transiuit in fluuio regnum Morduanorum [17]) quindecim diebus. Qui sunt pagani et adeo homines crudeles, quod pro nichilo reputatur homo ille qui multos homines non occidit. Et cum aliquis in uia procedit, omnium hominum capita quos occidit, coram ipso portantur. Et quanto plura coram uno quoque portantur capita, tanto melior reputatur. De capitibus uero hominum scyphos faciunt, et libencius inde bibunt. Uxorem ducere non permittitur, qui hominem non occidit. Isti a prophetis suis accipientes quod esse debeant christiani, miserunt ad ducem Magne Laudomerie[19]), que est terra Ruthenorum[20]) illis uicina, quod eis mitteret sacerdotem, qui ipsis baptismum conferret. Qui respondit: non meum est hoc facere, set pape Romani. Prope enim est tempus, quod omnes fidem ecclesie Romane debemus suscipere, et eius obediencie subiugari.

17) *Ruthinorum.* Facsimilul, *ibidem*, No. 88.

18) *Morduanorum.* Facsimilul, *ibidem*, No. 89.

19) *Magne Laudamerie.* Facsimilul, *ibidem*, No. 90.

20) *Ruthenorum.* Facsimilul, *ibidem*, No. 91.

www.dacoromanica.ro

RICARDUS

DESCOPERIREA UNGARIEI CELEI MARI

I

Se găseşte scris în «Faptele Ungurilor» încreştinaţi că ar mai exista şi o altă Ungarie mai mare, din care au plecat cei şapte duci cu triburile lor ca să-şi caute altă patrie, de oarece ţara lor proprie nu mai putea să hrănească aşa de mulţi locuitori. Aceşti duci treeând prin multe ţări, pe cari le-au distrus, au ajuns în sfârşit în pământul care acum se numeşte Ungaria, pe atunci însă Păşunile Romanilor. Această ţară au preferat-o pentru locuinţele lor înaintea tuturor celorlalte ţări şi au supus popoarele cari atunci locuiau acolo. Aci, în sfârşit, ei au fost convertiţi la religia catolică de primul rege, Ştefan cel Sfânt, Ungurii de mai înainte, dela cari plecaseră stăruind încă în credinţa lor, căci şi astăzi sunt păgâni.

II

Fraţii predicatori, gândindu-se cu milă la Ungurii despre cari se scrie în Faptele Ungurilor şi dela cari au aflat că ar fi plecat, fiindcă acestia au rămas până acum în rătăcirea necredinţei lor, au trimis pe patru inşi dintre fraţii lor ca să-i caute pe aceia şi cu ajutorul lui Dumnezeu să-i găsească oriunde se va putea. Căci aflaseră din scrisul celor vechi că ar fi trăind în Orient, unde anume, nu puteau nicidecum să ştie. Deci numiţii fraţi cari fuseseră trimişi, după ce s'au expus la multe neajunsuri, deşi i-au căutat, vr'o trei ani de zile, pe apă şi pe uscat, nu i-au putut găsi din cauza multelor primejdii de călătorie; în afară de unul singur dintre ei, preotul numit Otto. Acesta a călătorit numai ca negustor şi a aflat într'o ţară oarecare, barbară, pe nişte oameni de aceeaşi limbă, de cari a

www.dacoromanica.ro

fost informat, unde s'ar găsi aceştia, dar în ţara lor n'a intrat. S'a întors însă înapoi în Ungaria ca să ia cu sine mai mulţi fraţi cu cari să se întoarcă şi să predice credinţa catolică. Dar fiindcă el era istovit de multe necazuri, după opt zile dela înapoierea sa, după ce le-a expus tot drumul pe unde să umble spre a-i căuta, a repausat în Domnul.

III

Fraţii predicatori însă dorind să convertească pe necredincioşi au trimis din nou patru fraţi spre a căuta poporul amintit. Aceştia, după ce au primit binecuvântarea fraţilor lor şi după ce şi-au schimbat costumul călugăresc într'altul lumesc şi şi-au lăsat părul şi barba în felul păgânilor, au pornit la drum şi au ajuns subt conducerea unor călăuze şi cu cheltuiala domnului Bela, acum rege al Ungariei, prin Bulgaria lui Assan şi prin Romania, până la Constantinopol.

IV

De aci plecând pe mare, timp de treizeci de zile, au sosit în ţara ce se chiamă Sichia, în cetatea numită Matrica. Ducele şi popoarele de aci se zic creştini, având literile greceşti şi preoţi greci. Principele, se spune, că are o sută de soţii. Bărbaţii, cu toţii, îşi rad capul peste tot, îşi lasă însă barbă şi şi-o îngrijesc, afară de nobili cari ca semn al nobleţei lor îşi lasă puţini peri peste urechea stângă, restul capului fiind cu totul ras. In această localitate, în nădejdea unei tovărăşii pe care o aşteptau, au zăbovit cincizeci de zile. Dumnezeu însă le-a procurat aci o mare favoare prin mijlocirea unei doamne care era mai mare peste cele o sută de femei ale regelui, astfel că i-a îmbrăţişat cu o deosebită iubire şi le-a pus la îndemână toate cele necesare.

V

De aci, înaintând, după povaţa şi cu ajutorul numitei doamne, printr'un deşert, unde nu întâlniră nici oameni nici case, au umblat treisprezece zile, după cari au ajuns în ţara ce se numeşte Alania, unde trăesc creştini amestecaţi cu păgâni. Câte sate sunt, tot atâţia duci au, dintre cari niciunul nu are respectul supunerii faţă de un

www.dacoromanica.ro

altul. Războiul este aci necontenit, un duce contra altui duce, o cetate contra altei cetăți. In timpul aratului toți oamenii dintr'un sat, merg la câmp împreună, înarmați, și cu toții împreună seceră și lucrează pământul care este lipit unul de altul. Și tot ce fac, afară din sat, fie în procurarea de lemne, fie în alte lucrări, merg cu toții împreună și înarmați, și, subt niciun motiv, în urmă, nu pot mai puțini inși să iasă în timpul unei săptămâni întregi din satele lor fără primejdie personală. Se exceptează numai Dumineca, de dimineață și până seara, care la ei este ținută cu atâta sfințenie că atunci oricine și orice rău, cât de mare, ar fi făcut, sau oricâți dușmani ar avea, poate să plece singur, fie înarmat, fie neînarmat, chiar și între aceia ai căror părinți i-ar fi omorît, sau cărora le-ar fi pricinuit alte nenorociri. Cei cari, în această țară, se socotesc drept creștini se feresc să bea sau să mănânce din vasul în care se va fi întâmplat să moară vr'un șoarece sau din care să fi mâncat vr'un câine, decât dacă va fi fost sfințit mai nîainte de preotul său; căci cel ce ar face altfel pierde calitatea de creștin. Dacă cineva dintre ei va fi omorît vr'un om din vr'o întâmplare oarecare, pentru aceasta nu primește nici pedeapsă dar nici binecuvântare; la ei omuciderea se considera ca lucru de nimic. Crucea o țin într'atâta cinste că cei săraci, fie indigeni, fie străini, cari nu pot avea pe lângă ei mai mulți oameni, dacă va fi pus o cruciuliță pe lancea sa împreună cu un steguleț și o va fi ținut ridicată, atât între păgâni cât și între creștini, poate să umble în siguranță.

VI

Din această localitate înainte, frații nu mai putură să aibă tovarăși pentru călătoria lor, de teamă de Tătari cari se zicea că trăiesc în vecinătate. De aceea, doi dintre ei s'au gândit să se întoarcă, ceilalți doi însă au stăruit să rămână în aceeași țară, timp de șase luni, în cea mai mare sărăcie. Aci, ei, în afară de apă, nu aveau, nici pâine, nici băutură. Dar unul dintre frați, un preot, a lucrat făcând linguri și alte lucruri, pentru cari, câte odată, au primit puțin meiu, din care pentru câtăvra vreme au putut să se menție. De aceea, au hotărît ca să vânză ca robi pe doi dintre ei, cu prețul cărora ceilalți să poată să-și isprăvească călătoria, dar n'au găsit cumpărători, fiindcă ei nu știau nici să are nici să macine. Din această cauză, zoriți de mare nevoie, doi dintre ei s'au întors din acele părți spre Ungaria; ceilalți doi însă au rămas acolo, nevoind să-și întrerupă călătoria începută.

www.dacoromanica.ro

VII

In sfârşit, întovărăşindu-se cu câţiva păgâni şi apucând drumul prin singurătatea deşertului, au mers necontenit treizeci şi şapte de zile. In acest timp au consumat douăzeci şi două de pâini făcute în spuză, aşa de mici că în cinci zile ar fi putut să le mănânce pe toate, fără să se sature. De aceea fratele care era în adevăr sănătos, dar fără putere, cu foarte mare suferinţă şi durere, a scăpat mulţumit din deşert; fratele cel infirm compătimind mai mult pe cel sănătos, decât pe sine, îi spunea mereu, să-l lase pe loc în deşert, ca pe un mort şi ca pe un trunchiu nefolositor, ca să nu neglijeze, ocupându-se de el, lucrarea lui Dumnezeu. Acesta însă nu s'a învoit în niciun chip, ci până la moartea lui a suferit cu el împreună pe drum. Păgânii însă, tovarăşii lor de drum, crezând că au bani, aproape i-au omorît perchiziţionându-i.

VIII

După ce au trecut, fără de nici o cale sau potecă, prin acest deşert, în ziua a treizeci şi şaptea au ajuns în ţara Sarracenilor, care se numeţe Veda, în oraşul Bunda, unde n'au putut să găsească nicidecum, la nimenea , nici o găzduire, ci au trebuit să rămână în câmp, în ploaie şi în frig. Ziua însă fratele care era sănătos cerea de pomană prin oraş pentru sine şi pentru fratele cel infirm. Şi a putut găsi câte ceva şi de băutură şi de altele, mai ales dela principele cetăţii care, înţelegând că este creştin, îi dedea bucuros de pomană; fiindcă atât principele cât şi poporul din acea regiune spun în gura mare că în curând vor trebui să se încreştineze şi ei şi să se supună bisericii romane.

IX

De aci s'au dus întro' altă cetate, unde fratele cel infirm, cu numele Bernardus, preot, a adormit în Domnul, în casa Sarracenului care, pentru Dumnezeu, i-a primit, şi a fost înmormântat acolo.

X

In urmă fratele Julianus care singur mai rămăsese, neştiind cum ar putea să meargă înainte, s'a băgat servitor la un preot Sarra-

www.dacoromanica.ro

ceam şi la soţia acestuia, cari aveau de gând să plece în Marea Bulgarie, unde de fapt au şi ajuns împreună. Marea Bulgarie e în adevăr o ţară mare şi puternică, având cetăţi bogate. Aci sunt toţi păgâni. In regatul acesta umblă vorba că în curând se vor face cu toţii creştini şi supuşi bisericii din Roma. Dar susţin că ziua precisă nu o ştiu. Astfel doar au aflat dela înţelepţii lor.

XI

Intr'o cetate mare din această provincie, din care se spune că se pot scoate cincizeci de mii de soldaţi, fratele a găsit o femee ungară care din ţara pe care el o căuta, a fost măritată în părţile acelea. Ea a arătat fratelui drumul pe care avea să meargă, susţinând că, după o cale de două zile, va putea găsi fără îndoială pe Ungurii pe cari îi caută. Ceea ce s'a şi întâmplat. Căci i-a găsit lângă marele fluviu Ethil. Aceştia văzându-l şi înţelegând că el este Ungur creştin, s'au bucurat nu puţin de întâlnirea lui ,înconjurându-l prin case şi prin sate şi întrebându-l cu prietenie despre rege şi regatul fraţilor lor creştini. Şi tot ceeace voia să le vorbească, atât despre credinţă cât şi despre altele, îl ascultau cu plăcere fiindcă, peste tot, aveau graiul unguresc şi îl înţelegeau, şi el pe ei. Ei sunt păgâni neavând nici o cunoştinţă despre Dumnezeu. Dar nu se închină nici la idoli, ci trăesc ca dobitoacele. Nu cultivă pământul, mănâncă carne de cal, de lup şi altele de acest fel. Beau lapte şi sânge de cal. Au o mare bogăţie de cai şi de arme şi în războaie sunt foarte viteji. Cunosc din tradiţiile celor vechi că Ungurii descind din ei, dar nu cunosc ţara unde se găsesc.

XII

Poporul Tătarilor este în vecinătatea lor. Tătarii aceştia însă, ciocnindu-se cu ei, n'au putut să-i birue în războiu; ba, din contră, în prima bătălie au fost învinşi de ei. De aceea, şi i-au făcut de prieteni şi tovarăşi, astfel că, uniţi împreună, au devastat în totul cincisprezece regate. In această ţară a Ungurilor, numitul frate a găsit Tătari şi pe trimisul ducelui Tătarilor care ştiea ungureşte, ruseşte, limba comanică, theutonică, sarracenică şi tătară. Acesta a spus că armata Tătarilor care atunci era la o distanţă de cinci zile este gata să meargă în contra Alamaniei; dar aşteptau o altă armată pe care o trimiseseră pentru distrugerea Perşilor. Tot el a

www.dacoromanica.ro

spus că dincolo de ţara Tătarilor este un popor foarte numeros, mai înalţi şi mai mari decât toţi oamenii, cu capetele atât de mari, că nu par de fel potriviţi cu corpurile lor şi că şi acest popor îşi propune să plece din ţara lor, având să bată pe toţi aceia cari vor îndrăzni să li se opue şi că vor devasta toate regatele pe cari vor putea să le subjuge.

XIII

Fratele înţelegând toate acestea, deşi era poftit de Unguri să mai rămâe, totuşi nu s'a hotărît, din două motive. Intâiu, fiindcă, dacă regatele păgânilor şi ţara Ruthenilor, cari se găsesc la mijloc între Ungurii creştini şi aceia, ar auzi că Ungurii necreştini sunt invitaţi să se facă creştini, le-ar părea rău şi ar recurge la toate mijloacele, temându-se că, dacă s'ar întâmpla ca aceştia să se unească cu creştinătatea, ar subjuga împreună toate ţările intermediare. Şi al doilea motiv, fiindcă se gândea că dacă s'ar întâmpla ca el să moară în curând sau să se îmbolnăvească, toată lucrarea sa s'ar zădărnici, fiindcă nici el n'ar avea nici un câştig la ei, nici fraţii săi din Ungaria n'ar şti unde se găseşte acest popor. Prin urmare, fiindcă voia să se întoarcă, aceiaşi Unguri i-au arătat o altă cale pe care să poată să ajungă mai sigur acasă.

XIV

Iar, fratele a început să se înapoieze, trei zile înainte de sărbătoarea naşterii Sfântului Ioan Botezătorul, şi odihnindu-se câteva zile pe drum, după ce a mers şi pe apă şi pe uscat, a intrat, a doua zi după naşterea Domnului, pe porţile Ungariei. Prin Ruthenia şi Polonia a mers călare.

XV

In drumul său, la întoarcere din Ungaria cea Mare, a trecut peste un fluviu în regatul Morduanilor, timp de cincisprezece zile. Aceştia sunt păgâni şi oameni atât de cruzi că despreţuesc pe acela care n'a fost în stare să omoare mai mulţi oameni. Şi când cineva merge în călătorie, poartă, înaintea sa, capetele tuturor acelor oameni pe cari i-a ucis. Şi cu cât mai multe capete sunt duse înaintea cuiva, cu

www.dacoromanica.ro

atâta reputaţia acestuia este mai mare. Iar din titvele de oameni îşi fac cupe şi beau mai bucuros din acestea. N'are voie să se însoare cel ce n'a ucis un om. Aflând aceştia dela prevestitorii lor că vor trebui să se încreştineze şi ei, au trimis la ducele din Marea Laudameria, care este ţara Ruthenilor, vecină cu ei, ca să le trimeaţă un preot care să le împărtăşească botezul. Acesta le răspunse: nu este treaba mea să fac aceasta, ci a Papei dela Roma: căci este aproape timpul, când toţi vom trebui să primim credinţa bisericii romane, şi să ne supunem ascultării ei.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Alamannia 14.
Alania 11.
Assanus 10.

Bela 10.
Bulgaria 10, 13.
Bunda 12.

Constantinopolis 10.

Ethyl 13.

Gerardus 13.
Gregorius 9.

Ioannes 15.
Iulianus 13.

Laudomerie 15.

Matrica 10.
Morduani 15.

Otto 10.

Persia 14.
Polonia 15.

Romania 10.
Ruthenia, Ruthenicus 14, 15.

Sychia 10.
Sarracenus 13.
Stephannus 9.

Tartarus 11, 14.

Ungaria, 9, 10, 12, 13, 14.

Vela 12.

Tip. „Bucovina", I. E. Toroutiu, Str. Grigore Alexandrescu No. 4, Bucureşti III.

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL VII

CRONICA LUI NESTOR

TRADUCERE ŞI COMENTARII

DE

G. POPA-LISSEANU

CU O HARTĂ

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 5

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS VII

CHRONICA NESTORIS

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1935

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Ni s'a adus imputarea că n-am publicat aceste Fontes Historiae Daco-Romanorum *pe bază de manuscrise originale. O astfel de lucrare, în împrejurările de astăzi, ar fi fost peste posibilitățile noastre și ar fi reclamat, de sigur, cercetări migăloase de paleografie în niște archive puțin accesibile nouă. Numai o instituție cu mijloace întinse, cum este, bunăoară, Academia, ar fi fost chemată să aducă la îndeplinire o astfel de operă. Intru cât aceasta nu s'a făcut de nimenea până acum, cu toate că lucrarea ar fi trebuit să fi fost de mult făcută, și întrucât nu sunt perspective să se aducă la îndeplinire nici într'un viitor apropiat, am socotit că lucrarea noastră modestă, de a da la lumină izvoarele principale ale istoriei noastre medievale este o lucrare utilă. Și suntem mulțumiți să constatăm că, în afară de foarte rare excepții, publicațiunea noastră a găsit o primire favorabilă și uneori chiar entusiastă din partea tuturor istoricilor noștri.*

Scopul ce ne-am propus n'a fost să dăm o ediție critică a unor izvoare vechi și originale, izvoare ce se găsesc răspândite prin diferitele archive și biblioteci din străinătate și asupra cărora s'au făcut și se mai fac încă și astăzi astfel de ediții bazate pe colaționarea diferitelor variante de text, ci să dăm în românește, pentru cetitorul român — pe viitor din ce în ce mai puțin familiarizat cu limbile vechi — într'o traducere cât mai exactă izvoarele istoriei noastre naționale. Traducerile noastre sunt făcute după textele restabilite de cercetările de până acum.

Dacă însă, pe lângă traducere, dăm, uneori, și textul în original, o facem aceasta, după cum am spus-o în prefața volumului I, «pentruca cetitorul să poată, mai ușor și mai sigur, să se documenteze direct, prin sine însuși».

In raportul ce a prezentat Academiei Române, propunând

www.dacoromanica.ro

pentru premiere această lucrare a noastră, d. prof. Silviu Dragomir, cel mai competent în materie, spune între altele: «Publicaţia d-lui G. Popa-Lisseanu, întreprinsă cu mari jertfe, merită toată atenţia Academiei. E o operă mare, lucrată cu răbdare şi migăleală, care va face nepreţuite servicii istoriografiei române, dând impuls la cercetări mai ample asupra acestor izvoare, singurele, care pot lumina o epocă atât de întunecată a istoriei noastre medievale. Premiul ce i s'ar acorda, ar fi o vrednică răsplată, nu numai pentru erudiţia ce trebuie cinstită, ci şi pentru activitatea sa neîntreruptă pe terenul literaturii şi culturii româneşti».

Cât despre rarele excepţii, vom spune numai atâta că pisma, — acel livor dente iniquo, *aşa de bine caracterizat de Ovidius — nu ne va împiedica să continuăm această lucrare a noastră, câtă vreme ne vor mai sluji puterile şi cât timp nu vom fi lipsiţi de concursul binevoitor al unui om de sacrificiu, al d-lui G. D. Cioriceanu, căruia îi aducem aci prinosul nostru de recunoştinţă.*

Textul cronicei lui Nestor fiind scris în vechia limbă rusească, adecă în paleoslovenă, traducerea noastră am făcut-o după traducerile franceze şi germane ale lui Joh. Ben. Scherer, Russische Geschichte, *1774, Aug. Lud. Schlözer,* Russische Annalen *1802; Jos. Müller,* Altrussische Geschichte nach Nestor *1812, L. Paris,* La Chronique de Nestor *1834 şi mai ales ale lui L. Leger,* Chronique dite deNestor, *1884 şi R. Trautmann,* Die Nestorchronik, *1931.*

Pentru înţelegerea unor pasagii mai obscure ne-am bucurat de concursul d-lui Prof. Stoica Nicolaescu, căruia îi aducem aci mulţumirile noastre.

G. POPA LISSEANU

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Nu mult timp înainte de a fi apărut în Vestul Europei «Chronica Bohemorum» a lui Cosmas din Praga, considerat de Herodot al patriei sale, şi cu câţiva ani numai înainte de compunerea operei «Gesta Ungarorum» a Notarului anonim al regelui Bela, apare la Kiev, în Rusia, o cronică de cea mai mare importanţă pentru istoria politică din Estul Europei, o cronică astăzi cunoscută în general subt numele călugărului Nestor, şi intitulată *Povest vremennych let*, adecă Istoria anilor trecuţi.

Ca şi operile amintite a lui Cosmas Pragensis şi a lui Anonymus, cronica ce poartă numele lui Nestor porneşte din aceeaşi concepţie istorică, având aceeaşi tendinţă şi urmărind aceeaşi ţintă bine fixată de a preamări faptele vitejeşti ale părinţilor şi ale strămoşilor. Subt îndemnul unui sentiment patriotic destul de desvoltat, cronicarul de la Kiev îşi propune să povestească evenimentele petrecute în Rusia de la începuturile sale până în zilele autorului, cam până la anul 1110, sau, cum se exprimă el însuşi, în introducerea cărţii sale, să ne arate «cum şi-a luat începutul ţara rusească, cine a domnit mai întâi la Kiev şi cum s'a născut Rusia».

Vieaţa cronicarului. — Se ştie, de multă vreme, că Nestor nu este autorul cronicei ce-i poartă numele sau că, cel puţin, nu este singurul ei autor. Faptul acesta, de altfel, nu are în sine o importanţă prea mare. Importanţa stă doar în însăşi valoarea operii; căci, nu prezintă un prea mare interes, dacă această cronică poartă numele lui Nestor, nume ce nu se găseşte nicăiri amintit în ea, sau dacă poartă numele lui Silvestru sau al lui Vasile, nume ce le întâlnim, pe amândouă, în această operă.

Sunt mai multe pasagii în cari redactorul sau redactorii acestor anale ruseşti ne vorbesc în persoana întâia, dându-ni-se

www.dacoromanica.ro

astfel unele informaţiuni asupra vieţii autorului. Le vom indica în ordinea lor cronologică.

1. Subt anul 1051 (anul Facerii 6559), cronica ne spune că principele Iaroslav a numit pe preotul Hilarion ca metropolit în Rusia. Şi, de unde, până aci, cronica se mulţumise să noteze evenimentele fără comentarii, se opreşte deodată spre a ne da relaţii amănunţite asupra întemeierii Mănăstirii Peşterilor din Kiev. Şi ne spune că acest Hilarion, pe când era un simplu preot şi-a săpat pe un munte de lângă fluviul Dnipru o peşteră în care să poată să se roage în linişte. Curând după numirea sa de metropolit, un oarecare locuitor din Lubeci, întorcându-se dela Sfântul Munte (Athos), a început să ducă la Kiev o vieaţă de sihastru şi să trăiască, subt noul său nume călugăresc de Antoniu, în peştera săpată de Hilarion. In jurul acestuia s'au strâns 12 fraţi călugări, cari au fost tunşi şi cari au îmbrăcat rassa, şi au făcut subt munte o peşteră mai mare, o bisericuţă şi nişte chilii pentru călugări.

Acest Antoniu a ajuns cu timpul la o mare vază şi renume, fiind respectat nu numai de marele public, dar şi de principele Iziaslav, care îşi avea reşedinţa la Kiev. Antoniu în urmă alese ca egumen peste comunitate pe călugărul Varlaam, iar el însuşi s'a retras într'o altă peşteră mai la o parte, pentru ca să-şi ducă aci vieaţa sa de ascet. In timpul egumenului Varlaam, s'a zidit o biserică, deasupra pământului, chiar peste vechia peşteră şi o mănăstire, numită mănăstirea Peşterilor, în care a fost compusă cronica noastră.

După Varlaam a urmat, ca stareţ sau egumen, Theodosie subt care s'au strâns la mănăstire o sută de călugări. «La acesta, zice autorul cronicei, am venit şi eu, păcătosul şi nevrednicul rob, şi el m'a primit, pe când eram în vârstă numai de 17 ani. Acestea le-am scris eu, pentru ca să fixez anul, când s'a ridicat mănăstirea şi de ce ea s'a numit mănăstirea Peşterilor». In acelaşi timp, cronicarul adaugă făgăduiala că va vorbi mai târziu despre egumenul Theodosie. Ar urma, după aceste date, că Nestor, sau redactorul cronicii, ori cine ar fi el, să se fi născut la anul 1034.

2. Subt anul 1065 (anul Facerii 6573), cronicarul vorbind despre aparițiunea fenomenelor extraordinare, prevestitoare de nenorociri, şi comparându-le pe acestea cu cele ce s'au întâmplat mai de mult şi pe cari le-a înregistrat istoria universală,

www.dacoromanica.ro

— el era un om învățat care cunoștea multe lucruri din trecut — ne vorbește despre apariţiunea unui copil-monstru. Niște pescari, pe când pescuiau în râul Setoml, au prins în plasa lor un copil aruncat ce-şi avea părţile genitale la faţă. «După ce noi, zice autorul cronicii, am privit acest monstru până seara, a fost aruncat din nou în apă».

Cine să fi fost aceşti *noi?* Să fie vorba de călugării din peştera Kievului? Sau vor fi fost privitorii niște laici? Setoml nu este prea aproape de Kiev. Şi, apoi, este admisibil ca niște călugări cucernici să fi privit toată ziua un astfel de monstru? Mai de grabă poate fi vorba de niște copii sau tineri cari nu intraseră încă în călugărie. In acest caz, autorul cronicei, să-i zicem Nestor, s'ar fi născut după anul 1048, iar la anul 1065 încă n'ar fi fost călugăr. Dacă, deci, între pasagiul precedent şi pasagiul acesta nu este o contrazicere, ne produce în orice caz o nedumerire.

3. Subt anul 1074 (anul Facerii 6582), redactorul cronicei ne vorbeşte despre boala şi moartea egumenului Theodosie. «Vom spune câteva cuvinte, zice cronicarul, despre moartea sa». Cu această împrejurare ne vorbeşte şi despre alţi pustnici, despre Damian, Jeremia, Matei, Isaac.

Să fie oare acelaşi autor care, în anul 1051, a fost primit în mănăstire, în vârstă de 17 ani, de către stareţul Theodosie, a cărui vieaţă ştim precis că a descris-o? Sau sunt mai mulţi autori cari vorbesc despre aceşti pustnici, după cum se crede de obiceiu [1])?

4. Subt anul 1091 (anul Facerii 6599), analistul, vorbind în persoana întâia,ne povesteşte că din îndemnul egumentului său, a căutat osămintele sfântului Theodosie, mort în anul 1074, ca să le desgroape de la locul lor şi să le înmormânteze în noua biserică ce fusese zidită de acelaşi Theodosie, pe când era încă în vieaţă. «Cele ce vă istorisesc, zice cronicarul, le spun nu din auzite, ci sunt lucruri pe cari eu însumi le-am făptuit. Căci, a venit la mine egumenul şi mi-a zis: «Să mergem la peştera lui Theodosie... A doua zi după ce l-au înmormântat episcopii ce se strânseseră dela Vladimir, Cernigov, Juriev, Pereiaslavl, s'a celebrat o mare serbare». In urmă, cronicarul a-

1) Cf. Eugen Şcepkin, *Zur Nestorfrage,* în *Archiv für slavische Philologie,* XIX, a. 1896, p. 500.

www.dacoromanica.ro

daogă: «Cât mă priveşte pe mine, păcătosul, servitorul şi şcolarul tău — se adresa în rugăciune sfântului Theodosie, — nu ştiu cum să laud mai cu vrednicie vieaţa ta şi cumpătarea ta, şi de aceea nu voiu spune decât câteva cuvinte...».

Şi, pe când se făcea desgroparea osemintelor, episcopul din Vladimir, Ştefan, văzu o roşaţă spre răsărit, deasupra peşterii dela Kiev şi înţelegând că tocmai atunci se făcea transportarea osămintelor sfântului, a încălecat pe un cal în grabă şi împreună cu Clement, pe care în urmă l-a numit stareţ, a alergat spre Kiev.

Acest Ştefan, episcop, ajunge apoi egumen în mănăstirea Peşterilor şi lui ar urma, după arătările cronicei, să-i fie ca succesor Clement. In lista egumenilor însă nu găsim pe acest Clement, căci după Ştefan urmează ca egumen Nikon, pe care îl găsim de trei ori amintit în cronica noastră, ca urmaş al lui Ştefan. Este o contrazicere ce o constatăm în text şi un argument pentru pluralitatea autorilor acestei cronici.

5. Subt anul 1096 (anul Facerii 6604), Polovcii, adecă Cumanii pustiesc, subt conducerea şefului lor Boniac, ţinutul Kievului. Cu această împrejurare, «ei veniră şi la mănăstirea Peşterilor, unde noi ne găseam în chilii, odihnindu-ne după utrenie; au spart uşile şi au început să jefuiască». Autorul cronicei era martor ocular şi a asistat la toate ticăloşiile Polovcilor. Şi, cu acest prilej, el ne vorbeşte despre Torkomani, Torci, Pecenegi şi Polovci cari se trag, cu toţii, din Ismail şi pe cari Dumnezeu i-a trimis ca pedeapsă pentru creştini. In acest an, autorul cronicii ni se arată ca un simplu călugăr din mănăstirea Peşterilor.

6. Subt anul 1097 (anul Facerii 6605), analistul ne vorbeşte despre tratativele dintre Sviatoslav II, principe în Kiev şi David principe din Vladimir. «Principele David, spune cronicarul, a trimis după mine şi mi-a zis: «Te trimit pe tine, Vasile, du-te la Vasilko, care poartă acelaşi nume ca şi tine şi spune-i... Şi, apoi, cronicarul continuă: «M'am dus la Vasilko şi i-am comunicat vorbele lui David...

Ar rezulta din acest pasagiu că redactorul cronicei noastre se numeşte Vasile. Să fie oare numele Vasile, numele de botez al lui Nestor, după cum au susţinut unii [1])? Ori va fi

1) Cf. E. Şcepkin, *op. cit.*, p. 504.

www.dacoromanica.ro

fost acest Vasile un om de încredere al principelui şi cronica reproduce aci, în stil direct, evenimente petrecute, în afară de acţiunea directă a autorului acestor anale. Chestiunea rămâne încă nedeslegată [1]).

7. Subt anul 1106 (anul Facerii 6614), analistul ne vorbeşte despre moartea lui Jan Vişata, în vârstă de 90 de ani, «Dela el, spune autorul, am aflat multe lucruri pe cari le-am consemnat în aceste anale... Mormântul său se găseşte într'o capelă din mănăstirea Peşterilor». Aci este vorba de sigur despre un călugăr, frate bun cu analistul nostru, şi un izvor principal de informaţiuni pentru cronică.

8. Unul dintre cele două manuscrise originale, în cari ni s'au păstrat aceste anale ruseşti, se termină cu următoarele vorbe: «Eu Silvestru, egumenul mănăstiri Sfântului Mihail, am scris această carte de anale, în nădejdea harului lui Dumnezeu, subt domnia principelui Vladimir din Kiev, în anul 6624 (1116 d. Chr.). Cine va citi această carte să se roage pentru mine».

S'ar părea, deci, că autorul «Istoriei anilor trecuţi» este Silvestru, iar nu Nestor, care nu este amintit nicăirea în întreaga carte. Cu toate acestea, critica a dovedit că nu egumenul Şilvestru este autorul cronicei şi că, în ori ce caz, mai de grabă trebuie considerat, ca redactor al acestei cărţi, Nestor decât Silvestru, pe lângă toate evidentele contraziceri ce le întâlnim în ea. Dovezile mai vechi sunt unanime întru a recunoaşte paternitatea lui Nestor.

In *Paterikonul* mănăsirii Peşterilor dela Kiev, o colecţie de descrieri ale vieţii călugărilor din aceeaşi mănăstire, ni s'a păstrat două scrisori, dintre cari într'una călugărul Polycarp, adresându-se egumenului Akidin, numeşte pe Nestor nu numai de autor al unor anale, dar şi ca autor al descrierii vieţilor călugărilor Damian, Isaac şi alţii, descrieri cari se găsesc şi în cronica noastră, subt anii 1074, alături de descrierea vieţii Sfântului Theodosie.

Critica modernă însă a stabilit că de fapt Nestor este au-

---

1) După L. Leger, *Chronique dite de Nestor*, p. XII, pasagiul acesta ar fi interpolat.

www.dacoromanica.ro

torul unei *Lectio* despre vieaţa şi moartea fericiţilor martiri Boris şi Gleb şi al unei *vita* a sfântului Theodosie [1]).

E natural să se găsească şi unele nepotriviri între cele ce ni se spune în vieaţa sfântului Theodosie şi cele ce întâlnim în cronică. Aceste nepotriviri privesc atât informaţiunile referitoare la fundarea şi desvoltarea ulterioară a mănăstirii, cât şi cele referitoare la personalitatea şi moartea lui Theodosie. Intre atele în Vita Theodosii, Nestor ar fi venit la mănăstirea Peşterilor subt egumenul Ştefan, în cronică, subt egumenul Theodosie.

Unii istorici critici, pornind de la aceste deosebiri de informaţiuni, au emis părerea că redactorul cronicei noastre ar fi utilizat în adevăr o cronică scrisă de Nestor, dar că acea cronică originală s'ar fi pierdut [2]).

S'a căutat de multeori să se arate că adevăratul autor al cronicei ar fi Silvestru, despre care am vorbit mai sus. Dar, în afară de indicaţia de la sfârşitul manuscrisului Laurentin, despre care am amintit, nici un alt argument nu găsim în favoarea acestei ipoteze. Mai întâi, Silvestru n'a fost călugăr în mănăstirea Peşterilor, unde a fost scrisă cronica şi, în al doilea rând, nici odată n'a trecut în istoria rusească Silvestru, ca un reprezentant al scrisului, pe câtă vreme Nestor a fost considerat în totdeauna de urmaşii săi, ca un mare scriitor rus. In vechea literatură rusească întâlnim adeseori pe Nestor, iar nu pe Silvestru, deşi, din punct de vedere cronologic, ar fi putut să fie şi el şcolar al lui Theodosie. Dar, nimenea şi nici odată, n'a indicat pe Silvestru, ca fiind călugăr în mănăstirea Peşterilor.

In afară de aceasta, mai există un argument ce pledează împotriva paternităţii lui Silvestru. El figurează numai în manuscrisul Laurentin şi, chiar şi aci, numai subt anul 1116, pe câtă vreme cronica se termină cu anul 1113.

Intru cât cel de al doilea manuscris original, manuscrisul Hypatic, mai complet decât cel Laurentin, ne spune precis că aceste anale ruseşti au fost scrise în mănăstirea Peşterilor, unde Silvestru n'a fost călugăr, este de presupus că Silvestru a făcut mai mult o copie, după cum s'au mai făcut atâtea copii de atunci încoace. Şi, mai este posibil ca Silvestru să fi luat o mai

1) R. Trautmann, *Die altrussische Nestorchronik*, 1931, p. XVI.

2) E. Şcepkin, *op. cit.*, p. 508.

www.dacoromanica.ro

mare parte chiar la prelucrarea operei originale. De altfel se ştie că vechile anale, şi în vestul Europei, se completau de multe ori prin fel de fel de interpolări şi erau mărite prin aşa numitele *Continuationes.*

Aprecierea cronicei. — Cronica lui Nestor — păstrăm numirea de cronica lui Nestor, după un obiceiu astăzi consacrat de toată lumea, chiar dacă Nestor n'ar fi autorul, sau singurul ei autor — este o operă mai mult sau mai puţin unitară. Deşi caracterul de anale o face, chiar prin definiţie, lipsită de unitate, totuşi se poate vedea o introducere în materie şi o desvoltare a materialului istoric. Acesta este cu atât mai desvoltat, cu cât lucrarea se apropie de sfârşitul ei. Sfârşitul este brusc şi coincide probabil cu moartea autorului.

Scriitorul îşi urmăreşte de aproape planul lucrării şi ţelurile ce-şi pune înainte. Principala sa preocupare este de a fixa, cum s'a format poporul rus, de unde vine numele de Rus la aceste popoare slave, cum s'a desvoltat vatra ţării care este Kievul şi cum s'a ajuns să se formeze din mai multe principate un singur principat cu reşedinţa la Kiev. Şi, spre a ajunge să stabilească aceste fapte, recurge la tot felul de izvoare istorice şi merge aşa de departe încât născoceşte — probabil — până şi legenda că întemeietorul cetăţii Kiev ar fi fost însuşi apostolul Andrei.

Cronicarul tratează evenimentele de la începuturile neamului său şi până în zilele în care trăieşte, sau, mai precis spus, dela Rurik, primul principe rus, întemeietorul dinastiei Rurik şi până în zilele lui Vladimir Monomachul, deci, dela anul 862 până la anul 1110, un interval de timp de două veacuri şi jumătate.

De notat este sentimentul religios profund ce se întâlneşte mai la fiecare pagină din această operă. Reflecţiile religioase şi motivările religioase transpiră la tot pasul. Nu numai atât, dar, exaltându-şi sentimentele, autorul, din monoteist ce este, se preface într'un dualist convins, contrar doctrinei creştine. In toate împrejurările se dă o luptă dârje între bine şi rău, între Dumnezeu şi Diavol. Acesta din urmă are o putere enormă, pe care autorul se găseşte mereu nevoit să o combată. Firește, biruitoare iese în totdeauna divinitatea cea bună. In general, citind cronica, îţi face de multe ori impresia că citeşti biblia, iar nu o carte de istorie, tratând evenimente săvârşite de laici.

www.dacoromanica.ro

Izvoarele lui Nestor. — O lucrare de întinderea acestei cronici nu se poate concepe, provenind de odată, ca un *deus ex machina*, nu se poate concepe fără izvoare. Acestea se pot urmări în însăşi cronica.

Scriind la Kiev, reşedinţa marelui principat rus şi centrul politic al lumei slave de pe acele vremuri, redactorul cronicei nu putea să nu aibă contact cu curtea princiară. Nestor a putut, deci, avea la îndemână archiva curţii. Şi, de sigur, cele patru tratate cu Grecii din Byzanţ — unele din ele reproduse în întregime şi constatate astăzi a fi fost autentice — i-au fost procurate, fără îndoială, de archiva princiară.

Apoi, ca izvor principal, va fi avut de sigur Nestor, în primul rând, tradiţiile orale. In aceeaşi mănăstire, se găseau alături de sine, între alţii, doi bătrâni despre cari el însuşi ne spune că ştiau multe lucruri. Despre unul din ei, despre Jeremia, ne spune că era un frate călugăr ce-şi aducea aminte de botezul Ruşilor şi care avea darul profeţiei, deci va fi fost un om inventiv. Dela al doilea bătrân, Jan Vişata, despre care am amintit şi mai sus, Nestor ne spune că a învăţat multe lucruri pe cari, ni-o spune expres, le-a consemnat în analalele sale.

Cronicarul nostru, fiind un om învăţat, şi un profund cunoscător al vechiului şi noului testament, era de sigur familiarizat cu cronicile greceşti şi bulgare şi, în special, ne citează pe Georgios Monachos numit şi Hamartolos, dela care împrumută mai multe pasagii [1]). De asemenea ni se citează Methodios, episcopul din Patara, care a scris prin veacul al III-a [2]).

De asemenea, cronicarul Nestor a introdus în text mai multe legende, fără a fi fost prelucrate de el. Varietatea stilului constatată de critica modernă este dovada sigură a acestui fapt [3]). Astfel de legende sunt cea despre moartea lui Boris şi Gleb, cea despre orbirea lui Vasilko, cea despre Methodiu, calcată uneori întocmai după legendele pannonice, apoi, cea despre liberarea Bielgorodului, toate acestea luate din tradiţia

---

1) Miklosich, în ediţia sa, *Chronica Nestoris*, din 1860, reproduce pasagiile greceşti ale lui Georgios, utilizate de Nestor.

2) In sec. XI exista în Rusia o traducere în l. bulgară a lui Methodios din Patara. Cf. Suchomlinov, *Sbornik*, 85, 114, la Trautmann, *op. cit.*, p. 247.

3) Cf. Trautmann, *op. cit.* ne dă întreaga bibliografie a studiilor privitoare la cronica lui Nestor.

www.dacoromanica.ro

slavă şi varegă, tradiţie care va fi existat, fără îndoială, în timpul compunerii cronicei lui Nestor.

De aşişderea, lunga expunere a dogmei creştine, pe care redactorul cronicei ni-o înfăţişează cu prilejul încreştinării Ruşilor de către Greci, este scoasă după tradiţiile greceşti şi bulgare.

Codicele. — Compusă de unul sau mai mulţi redactori, cronica lui Nestor ni s'a păstrat în două manuscrise originale şi în foarte multe copii. Primul manuscris se numeşte Laurentin şi este de proveniență din Suzdal, din regiunea Volgii, scris de un călugăr numit Laurentiu care ni l-a transmis, la anul 1377, după primul original. Al doilea manuscris, scris ca şi cel dintâi pe pergament, poartă numele de Hypatic, fiindcă el provine din mănăstirea Sfântului Hypatie din Kostroma din regiunea Volga şi apare câţiva ani numai după codicele Laurentin. Primul manuscris, cel din Suzdal, merge până la anul 1110, cel de al doilea, cel din Kostroma, merge până la anul 1113.

Cronica lui Nestor pune în discuţie şi uneori chiar soluţionează o mulţime de probleme de cea mai mare importanţă pentru istoria politică, culturală, religioasă etc. a vecinilor noştri dela Răsărit. Intre aceste probleme cari se discută mai mult în timpul din urmă, în mare parte tot pe baza textului acestei cronice, este cea privitoare la originea poporului rusesc. Dacă Ruşii sunt de origine finică ori varegă, dacă cultura lor îşi are temeiurile în cultura nordică sau normanică a Scandinavilor ori în cultura popoarelor sudice, în special a Grecilor, printre cari Varegii au trăit mai multă vreme, sunt cestiuni cari, oricât de interesante ar fi şi pentru noi, le lăsăm nediscutate [1]).

Deşi cronica lui Nestor, spre deosebire de alte cronici, nu prezintă nici un fel de falsificări, totuşi, fie dintr'o nebăgare de seamă, fie dintr'o lipsă de critică a izvoarelor, are şi ea unele contraziceri şi chiar, după cum constată Trautmann unele omisiuni tendenţioase. Astfel, bunăoară, cetatea Pereiaslavl, după o indicaţie, este amintită în anul 907, iar după altă indicaţie, de mai târziu, ar fi fost întemeiată numai în anul 993 [2]).

1) Cf. Ad. Stender-Petersen, *Die Varïgersage* şi observaţiile lui Konrad Bittner, în *Germanoslavica* III, 1—2, 1935, p. 178.

2) Cf. Cap. 21 şi 45.

www.dacoromanica.ro

In general, relaţiunile Rusiei cu ţările din apus sunt puţin desvoltate [1].

Volochii. — Pentru noi, Românii, cronica lui Nestor este de o importanţă deosebită. In ea găsim cea dintâi informaţiune despre existenţa noastră ca popor la nordul Dunării. Importanţa informaţiei creşte cu atât mai mult, cu cât ea este coroborată de datele ce ni le procură, câţi-va ani mai târziu, cronicarul din Ungaria, Anonymus. Şi la Nestor, ca şi la Anonymus, nu este vorba numai despre o populaţiune românească, ci de un popor român, de sigur cu organizaţie politică, ce va fi fost primitivă, dar totuşi aşa fel, încât poporul românesc să poată purta războaie.

Faptele date la iveală de Nestor sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât, între cronicarul rus şi între cronicarul ungur, ori cronicarii unguri, nu se constată nicio relaţie. Nu se poate stabili nici o legătură între unii şi între alţii, deşi ei ne povestesc despre aceleaşi fapte şi deşi arătările lor coincid.

Trecerea Ungurilor pe lângă Kiev, în drumul lor spre apus, popoarele întâlnite în cale şi mai ales luptele ce au purtat Ungurii la venirea lor cu Românii spre a cuceri ţara ocupată de aceştia şi de Slavi sunt fapte cari sunt istorisite la fel şi de cronica rusească şi de cronicile ungureşti. Şi, fără îndoială, dacă procesul de desnaţionalizare a Slavilor ar fi fost cu totul terminat în vechia Ungarie la sosirea Maghiarilor, arătările analiştilor ar fi fost mai precise şi nu ar fi lăsat uneori să se întrevază numai că atunci când ele vorbesc de Slavi este a se înţelege în acelaşi timp şi poporul românesc.

Iată în întregime pasagiile lui Nestor în cari el ne vorbeşte despre Români, rămânând ca într'un Apendice să dăm şi textul slavon.

1. Vorbind, în capitolul I, despre împărţirea diferitelor regiuni între fiii lui Noe, între Sem, Ham şi Japhet, cronicarul Nestor ne spune:

---

1) Trautmann, *op. cit.*, arată cu destule amănunte evenimentele importante cari ar fi trebuit să se găsească în această cronică ca d. e.: Căsătoria Eupraxiei, fiica lui Vsevlad cu Henric al IV; căsătoria Annei, fiica a doua a lui Iaroslav, cu Henric din Franţa; solia papei către principele Vladimir spre a împiedica botezul după ritul grec; căsătoria lui Iaroslav cu fiica lui Olaf din Suedia; solia Olgei din 955 către Otto I din Germania etc.

www.dacoromanica.ro

«In partea dinspre marea Pontului (Euxin), Iaphet a cuprins spre Nord, Dunărea, Nistrul şi munţii Kaucasus, adecă ai Ungariei, şi de aci până la Dnipru şi celelalte fluvii ca Desna, Pripet, Dvina, Volchov şi Volga care curge spre răsărit, spre regiunea lui Sem. Deci, în partea lui Iaphet, locuesc Ruşii, Ciuzii şi celelalte popoare ca Merii, Muromii, Vesii, Mordvinii, Ciuzii Zavolochisi, Permii, Pecerii, Iamii, Ugrii, Litvanii, Semgalli, Kurii, Letgalli, Livii. Iar Leşii, Prusii şi Ciuzii locuesc lângă marea Varegă. Lângă această mare locuesc şi Varegii până spre răsărit, spre regiunea lui Sem. Şi tot lângă această mare locuesc ei spre apus până la ţara Anglilor şi a Volochilor. De seminţia lui Iaphet se ţin şi Varegii, Suezii, Norvegii, Gotlandezii, Ruşii, Anglii, Galitienii, Volochii, Romanii, Nemţii, Carolingii, Veneţienii, Francii şi alte popoare. Ei locuesc de la apus spre miază zi şi se învecinesc cu popoarele din seminţia lui Ham».

2. In capitolul III, vorbind despre popoarele slave, cronicarul Nestor ne spune:

«Mulţi ani în urmă, Slavii se stabiliră la Dunăre, unde este acum ţara Ungurilor şi a Bulgarilor. De aci Slavii se respândiră pe pământ şi au primit nume după ţările unde s'au aşezat. Astfel ei veniră şi se aşezară unii pe malurile Moravei şi se numiră, unii Moravi iar alţii Cehi. Şi, de asemenea, se numără printre Slavi: Croaţii cei Albi şi Sârbii şi Carintienii. Iar când Volochii atacară pe Slavii dela Dunăre şi se stabiliră între ei şi-i asupriră, aceşti Slavi plecară şi se stabiliră pe Vistula şi se numiră Leşi; dintre aceşti Leşi se numiră unii Poliani, alţi Lutici, alţii Masovieni, iar alţii Pomerani. De asemenea, veniră aceştia şi se aşezară pe Dnipru şi s'au numit deaşişderea Poliani, iar alţii Drevliani [1]), fiindcă locuiau în mijlocul pădurilor. Alţii se stabiliră între Pripet şi Dvina şi se numiră Dregovici; apoi alţii se aşezară pe Dvina şi se numiră Polociani, după numele unui râu ce se chiamă Polota care se varsă în Dvina. Slavii ce se aşezară în jurul lacului Ilmen îşi păstrară numele lor şi fundară o cetate pe care o numiră Novgorod; alţii se stabiliră pe Desna, pe Sem şi pe Sula şi se numiră Severiani. Şi astfel s'a înprăştiat poporul slav; după ei s'a numit şi scrierea lor slavă.

1) *Derev* în ruseşte însemnează pădure, *pole*, câmpie.

www.dacoromanica.ro

3. In capitolul VIII vorbind despre invazia Bulgarilor, Ugrilor şi Obrilor, cronicarul Nestor ne spune:

«Pe când poporul slav trăia la Dunăre, după cum am spus, veniră din Scythia, anume dela Chazari, popoarele numite Bulgari şi se stabiliră la Dunăre şi oprimară pe Slavi. In urmă veniră Ugrii cei Albi şi luară în stăpânire ţara slavă, după ce alungară pe Volochi, cari mai înainte ocupaseră ţara slavă. Aceşti Ugrii anume şi-au făcut apariţia în timpul împăratului Heraclius şi merseră cu el [1]) împotriva regelui Perşilor Chosroes. In acelaşi timp apărură şi Avarii, cari porniră împotriva împăratului Heraclius şi era aproape să-l facă prizonier. Aceştĭ Avari se luptară împotriva Slavilor şi supuseră pe Dulebi cari erau Slavi şi violentară femeile Dulebilor: când un Avar voia să călătorească undeva, nu punea să se înjuge un cal ori un bou, ci poruncea să fie înjugate la car trei sau patru sau cinci femei şi să tragă pe Avar; astfel asupreau ei pe Dulebi. Erau aceşti Avari anume mari de statură, îngâmfaţi în sufletul lor. Dumnezeu i-a pedepsit şi ei muriră cu toţii şi n'a mai rămas nici un singur Avar. Şi astăzi mai există în Rusia proverbul: Au pierit, ca Avarii, dela cari n'au rămas nici urmaşi nici moştenitori. După aceştia însă veniră Pecenegii şi apoi, în sfârşit, trecură pe la Kiev, în timpul lui Oleg, Ugrii cei Negri.

4. In capitolul XIX, vorbind despre războaele lui Oleg cu popoarele vecine, cronicarul Nestor ne spune:

«In anul 6406 Ungurii trecură pe lângă Kiev, peste muntele care şi astăzi se numeşte Ugorskoje [2]) şi au ajuns la Dnipru şi-şi întinseră corturile, căci ei erau nomazi, cum sunt şi Polovcii. Venind din răsărit ei mergeau în grabă prin munţii ceĭ înalţi cari se cheamă ungureşti[3]) şi începură să se lupte cu Volochii şi cu Slavii cari locuiau acolo. Căci mai înainte vreme locuiau acolo Slavii iar Volochii supuseră ţara Slavilor. In urmă însă Ungurii goniră pe Volochi şi luară în stăpânire această ţară şĭ se aşezară cu Slavii împreună pe cari îi supuseră şi de atunci ţara se chiamă Ungaria. Şi Ungurii se apucară să poarte războiu cu Grecii şi pustiiră Thracia şi Macedonia până la Thessalonic. Apoi începură să se războiască cu Moravii şi cu Cehii. Căci po-

1) *Cu el.* Cf. Schlözer, *op. cit.*, I. p. 116.

2) *Ugors Koje*, muntele Ungurilor.

3) Munţii ungureşti, Carpaţii, numiţi şi Caucasus.

www.dacoromanica.ro

porul slav este unul singur: Slavii cari locuiau la Dunăre şi au fost supuşi de Unguri şi apoi Moravii şi Celii şi Leşii şi Polianii cari se numesc acum Ruşi. Pentru ei s'a tradus mai întâi în Moravia sfânta Scriptură care, redactată cu scrisul şi în limba lor — slavonă — a fost transmisă Ruşilor, ca şi Bulgarilor de la Dunăre.

Cine sunt aceşti Volochi, amintiţi în cele patru pasagii ale cronicei lui Nestor? Ei nu sunt decât Vlachii lui Anonymus şi ai celorlalte cronici medievale, cuvântul, «Vlach» suferind în gura popoarelor germane, slave şi turanice fenomentul fonetic numit epenteză: Vlach-Valach, Grad-Gorod, Kris-Körös Brassu-Barasu, Blaj-Balazs, Krai-Király, cneaz-kenez, vrabie-vereb, grebla-gerebla, etc.

Românii nu s'au numit pe sine niciodată Vlachi, ori valachi, ci numai rumâni sau români [1]). Numirea de Vlachi ne-a fost dată de străini. Ea este foarte veche şi după credinţa noastră ea ne-a fost dată mai întâi de Germanii cari au locuit la noi în ţară şi anume de Goţi. La această concluzie ne duce faptul că numirea de Vlach o întâlnim tocmai în secolul al VI, după gonirea Goţilor de Huni, şi anume pentru întâiaş dată la scriitorul grec Malalas, contimporan cu împăraţii din Byzanţ, Justin şi Justinian [2]).

Acest Malalas, vorbind despre regina Hunilor Sabiri, ne spune: «Cam în acelaşi timp, s'a unit cu Romanii şi o femee văduvă, regina Hunilor Sabiri, cu numele de Boa, vestită pentru puterea şi înţelepciunea ei. Aceasta era mama a doi fii minori şi având subt puterea ei 100.000 de oşteni, stăpânea regiunile hunice, după moartea soţului ei Blach [3]). Fireşte nu putem face o apropiere între acest nume şi cel dat poporului român. Constatăm numai existenţa cuvântului şi, în acelaşi timp, semnalăm faptul că, unii scriitori din veacul al XVIII, întemeiându-se pe această arătare a Chronografilor byzantini, au susţinut originea aziatică a Românilor.

---

1) Cu trecerea vremii, când o pătură suprapusă a luat conducerea ţării, cuvântul de român a ajuns în Muntenia şi în Moldova în înţelesul de rob sau de vicin. Cf. C. C. Giurescu, *Inst. Rom. I*, p. 238. In Ardeal însă cuvântul «român» sau «român» şi-a păstrat întotdeauna înţelesul său etnic.

2) Malalas. *Chronographia*, LXVIII, ed. Bonn, p. 431.

3) Istoricul Theophanes în *Chronographia sa* I, p. 269, ed. Bonn, ne dă forma cu epenteză Balah.

www.dacoromanica.ro

Numirea de Blach credem a o întâlni în cuvântul şi mai vechiu de Blachernae, citat în cronica lui Nestor, ca fiind un însemnat cartier în Constantinopol. Aci se găsea şi o prea vestită biserică, închinată în cinstea Maicii Domnului şi în care se afla păstrată o mantie, făcătoare de minuni, a Prea Sfintei Fecioare [1]).

Numirea de Blachernae provine, după istoricul Genesios, contimporan cu Porphyrogenitul, şi care făcea parte din istoricii de la curtea acestui împărat, de la Blachernos, un duce scyth, omorît la Constantinopol [2]); iar Blachernos ar fi un nume compus din Βλάχ şi ἔρνος, vlăstar. Cuvântul Blachernos ar însemna, deci, vlăstar sau fiu de vlach, iar Vlachernae ar fi o colonie a populaţiunii româneşti de lângă Constantinopol, venite dinspre Scythii, dela Nordul Dunării, înainte de mijlocul veacului al V-a [3]).

Numirea aceasta de Vlach, dată popoarelor romanice de Germani, mai întâi, şi apoi de popoarele slave şi turanice, modificând cuvântul fireşte după fonetismul limbii lor, în Voloch, Bloch, Valach-Black, Blas, Olah, Ulag etc., continuă până în ziua de astăzi să fie dată poporului român, uneori în sens peiorativ sau chiar ca batjocură, deşi, precum am spus, Românii nu s'au numit pe sine nici odată altfel decât rumân sau român.

Dar, fiindcă, în decursul vremurilor, vieaţa Românilor s'a desfăşurat, în mare parte, ca vieaţă de păstori, putând ei astfel mai uşor, în timpuri turburi, să-şi păstreze avutul, numirea de Valach a primit accepţiunea de păstor.—De altfel, pastoritul nu trebuie să-l considerăm ca o treaptă socială inferioară agriculturii, ci, din contră, superioară acesteia din urmă, întrucât vieaţa de păstor implică în sine mai multă libertate şi avânt sufletesc decât vieaţa lipită de glie a agricultorului.

Despre Vlachi găsim nenumărate menţiuni, mai ales în izvoarele byzantine şi ei sunt aceiaşi cu Volochii din cronica lui Nestor.

Dintre cele patru pasagii citate mai sus din analele ruseşti mai multă bătaie de cap a dat istoricilor arătarea, repetată de

---

1) Bibliografia Blachernelor în Pauly-Wisssowa, *Real-Ency*, sub voce şi în Ducange, *Glos.* sub voce

2) *Genesios*, Regum lib. IV p. 85, ed. Bonn: Βλαχέρναις ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμισται.

3) Cf. Il. Gherghel, *Câteva contribuţiuni la cuprinsul noţiunei cuvântului «Vlach»*, în *Conv. Lit.* LII anul 1920.

www.dacoromanica.ro

trei ori, că Volochii lovind pe Slavii aşezaţi la Dunăre, în regiunile panonice, i-au silit să-şi părăsească locuinţele şi să plece unii spre Nord, spre Vistula şi în alte părţi, iar pe alţii să rămână pe loc, supuşi aceloraşi Volochi, cu cari au trăit împreună până la venirea Ungurilor.

Istoricul german Schlözer care a studiat, la începutul secolului trecut, într'o lucrare în cinci volume, analele ruseşti ale lui Nestor,—până la a. 980—a crezut, întâi, că Volochii, despre cari se vorbeşte în cronică, sunt Italieni, fiindcă subt numele de Wälsche, pe care îi identifica cu Volochii, se înţelegeau Italienii şi în general popoarele romanice — Walland era Franţa şi Italia —; mai târziu însă a admis părerea istoricului polon Dlugosz care a crezut că e vorba, în acest pasagiu al lui Nestor, de Longobarzii, cari au gonit pe Slavi, *Lomgobardis Slavos e Pannonia pellentibus*; în cele din urmă însă, dându-şi seama că nu poate fi vorba nici de Italieni cari, de altfel, nu existau pe acea vreme ca popor, — în Italia nu erau în timpul formării cronicei decât Romani şi Veneţieni, — şi nici de Longobarzi cari după înfrângerea Gepizillor trec în Italia, a emis părerea pe care o împărtăşim şi noi că în adevăr Slavii au suferit în Pannonia o înfrângere din partea Volochilor, în urma căreia s'au împrăştiat unii spre Sud, iar alţii spre Nord. Această înfrângere în afară de cronica lui Nestor, nu o întâlnim consemnată nicăiri aiurea în istorie.

Iată chiar vorbele lui Schlözer [1]): «Aceşti Volochi nu sunt nici Romani nici Bulgari nici Wälsche, ci Vlachi, urmaşi ai marei şi străvechei seminţii de popoare a Thracilor, Dacilor şi Geţilor, cari, şi acum, îşi au limba lor proprie şi, cu toate asupririle, locuesc în Valachia, Moldova, Transilvania şi Ungaria în număr de milioane. Să admitem, continuă Schlözer, că subt acest nume nu se vorbeşte nicăirea de ei în istorie înainte de veacul al 11-a. Ei însă au locuit într'un colţ de lume care, după ce împăratul Aurelian şi-a retras din Dacia pe toţi coloniştii romani şi a părăsit lumea dela Nordul Dunării, a rămas în decurs de mai multe secole o *terra incognita*. Ca să fi pierit cu totul de atunci acele naţiuni de pe suprafaţa pământul este *a priori* cu totul neprobabil. Vor fi fost, timp îndelungat, apăsaţi de Goţi şi apoi de Huni şi de alţii; de toţi însă s'au liberat. Ce

1) Schlözer. *Russische Annalen*, III, p. 145.

www.dacoromanica.ro

s'a petrecut după aceea în marea lor ţară primitivă, între sec. al V şi al IX-a, despre aceasta istoria nu ştie decât puţin sau nimic; şi ceeace ea ne spune nu este cel puţin în contrazicere cu afirmarea lui Nestor că a fost o vreme când aceşti Vlachi (poate din Transilvania) au pornit un atac asupra Pannoniei şi au ajuns stăpâni peste locuitorii slavi de atunci ai acestei ţări».

Istoricii noştri din ultima jumătate de veac ne dau impresia unei complete discurajeri, atât din cauza atacului violent şi bine pregătit al lui Roesler şi al şcoalei sale, în frunte cu Hunfalvy, Rethy şi alţii, cari, cu argumente quasi ştienţifice, au tăgăduit continuitatea elementului daco-roman la Nordul Dunării, cât şi în urma intervenţiei filologilor noştri cari, *nebănuind măcar influenţa limbii Dacilor asupra formării graiului nostru,* au susţinut că neamul românesc nu s'a putut forma decât în Peninsula Balcanică, subt directa înrâurire a idiomului iliric. Şi astfel, Xenopol, bunăoară, sleindu-şi puterile în căutarea de argumente împotriva teoriei roesleriene, s'a retranşat în dosul parapetului şi lipsit de curajul unui Haşdău, predecesorul său, a păstrat cu sfială linia de apărare, fără să îndrăznească să mai ia ofensiva. Şi ca Xenopol, au păstrat timoraţi şi ceilalţi istorici ai noştri aceeaşi timidă prudenţă.

Dar, Nestor ne spune clar că a existat poporul Volochilor, amintiţi alături de Romani (Râmleni) şi de Veneţieni; că acest popor al Volochilor s'a luptat cândva — nu ni se spune anume când — cu Slavii pe cari i-au bătut şi i-au silit să-şi părăsească, unii cel puţin, locuinţele lor; iar când au venit Ungurii, aceştia au dat peste Români şi peste Slavi, i-au învins şi de atunci ţara lor se numeşte Ungaria.

Simion Mangiuca [1]), şi după el Xenopol [2]), necutezând să se bazeze prea mult pe arătările precise ale lui Anonymus şi ale celorlalte izvoare medievale, au crezut că «singura interpretare raţională a spuselor lui Nestor este a raporta cuvintele lui la cucerirea romană de pe timpul lui Traian şi la efectul ce această cucerire trebuia să-l aibă asupra popoarelor sarmatice pe cari Nestor le arată ca Slavi, cari trăiau în Dacia, alături de Daci».

Socotim că atât Xenopol, cât şi toţi ceilalţi istorici cari,

1) *Românische Revue* III, I. a. 1887.

2) Xenopol, *Ist. Rom.* II. p. 137.

www.dacoromanica.ro

după el, au admis aceeaşi interpretare a textului lui Nestor, sunt pe o cale greşită; şi că, mai mult din timiditatea de care vorbeam mai sus şi dintr'o excesivă prudenţă, n'au tras toate concluziunile cari trebuiau trase din coroborarea textelor cronicilor şi din logica faptelor şi că numai Schlözer singur a avut intuiţia exactă a evenimentelor, când a susţinut că «a fost o vreme când aceşti Vlachi (poate din Transilvania) au pornit un atac asupra Pannoniei şi au ajuns stăpâni peste locuitorii slavi de atunci ai acestei ţări».

Căci avem convingerea nestrămutată, manifestată de altfel cu oare cari şovăeli şi de alţii, că au existat, înainte de venirea Ungurilor, mai multe organizaţiuni teritoriale româneşti, mai multe voivodate sau poate republici federative, în stare să poarte războaie, fie împotriva celor ce ar fi năvălit în ţara lor dinafară, fie împotriva celor cari vor fi izbutit să se stabilească între ei de mai înainte. Aceste organizaţiuni teritoriale vor fi fost de sigur, uneori curat româneşti, alte ori româno-slave ori româno-bulgare, etc.

Ducatele ce le constată, odinioară, urgisitul şi, în urmă, reabilitatul Anonymus, nu numai în Transilvania propriu zisă, dar şi în Banat şi în centrul ţării ungureşti — acel dux Bihoriensis, cuscrul lui Arpad, trăia doar aproape în mijlocul fostei Ungarii — existenţa unei puternice garnizoane în cetatea Vesprem, de dincolo de Dunăre, formată din populaţia romanică din împrejurimi, garnizoană cu care ducii unguri Usubu şi Eusee au trebuit să dea lupte crâncene, de o săptămână întreagă, silindu-o în sfârşit să părăsească localitatea şi să se retragă spre ţara Theotonicilor. şi care garnizoană presupune o organizaţie politică a populaţiei romane sau romanisate, — vlache numite în cronici [1]) — din Pannonia, la fel cu cea dedincoace de Tisa; apoi, existenţa atâtor sate şi atâtea numiri topice vlache, constatate chiar în documentele ungureşti, ca aflându-se în Pannonia şi în Nordul Ungariei [2]), ne îndrituesc să credem că au trebuit să existe formaţiuni teritoriale şi politice româneşti cari vor fi purtat lupte cu Slavii din Pannonia şi de la

1) Cf. *Revista Istorică*, XX, 4.

2) Cf. Articolele noastre din «*Universul*» din 27.X.1930 şi 24 XII 1932 şi N. Drăgan, *Românii* în veacurile IX—XIV. Comitele fortăreţii Hung, «în graiul locuitorilor din acea provincie, se chema *duca*».

www.dacoromanica.ro

Dunăre, după cum ne afirmă cronica lui Nestor, că vor fi biruit pe aceşti Slavi, cari, neputând suporta dominaţiunea valachă — românească — vor fi emigrat unii spre Nord sau spre Sud, iar alţii acomodându-se împrejurărilor, vor fi trăit împreună cu Românii, până la venirea Ungurilor cari au supus şi pe unii şi pe alţii.

La această concluzie ne duce şi constatarea existenţei, în toată fosta Ungarie, nu numai în Bihor, dar şi în Pannonia, a cnezatelor româneşti, a scaunelor de judecată, precum şi a voivodatelor, instituţii politice şi judecătoreşti, proprii ale Românilor şi adoptate dela Români şi de către Ungurii cuceritori, devenind din nomazi sedentari. Căci, de ce oare Maghiarii introducând din Germania organizaţiunea comitatelor, nu le-au introdus pe acestea şi în regiunile româneşti din răsăritul ţării, şi s-au menţinut, şi pe mai departe, vechile voivodate şi scaunele de judecată?

Pannonia, ca şi Nordul Ungariei, fiind cele dintâi regiuni supuse de Maghiari, este firesc lucru ca Vlachii de acolo, ca şi celelalte neamuri conlocuitoare, să fi fost cei mai repede asimilaţi de Unguri.

In afară de aceasta, *faptul păstrării cultului grecesc şi la Românii din Ardeal—primele elementele ale creştinismului românesc sunt latine — în timpul când se încreştinau Ungurii, după ritul roman, e o dovadă că ei se găseau acasă la ei; iar primirea liturghiei slave de toţi Românii de pretutindenea este o probă că faptul s'a petrecut înainte de venirea Ungurilor* [1]).

Dar, chiar dacă am admite interpretarea ce o dă Xenopol pasagiului de mai sus din cronica lui Nestor, rămâne totuşi de nediscutat arătarea cronicei că Ungurii, la sosirea lor, au avut de purtat lupte, spre a-şi asigura stăpânirea, cu Românii pe cari i-au găsit în noua lor patrie.

Principate valache se întâlnesc, în tradiţia analistică, nu numai în fosta Ungarie, dar şi în regiunile nordice ale ţării

1) P. P. Panaitescu. *La littérature slavo-roumaine*, p. 2, ne spune: «Liturghia slavă a existat, la toţi Românii, nu numai din principatele Valachiei şi Moldovei, ci şi în Transilvania şi în general la Românii din Ungaria. Această unitate a ritului slav este anterioară cuceririi Ardealului de Unguri, ea datează dintr'o epocă, când Românii trăiau în *mici principate libere*, căci această mare reformă religioasă nu s'ar fi putut produce subt egida coroanei apostolice a Sfântului Ştefan».

www.dacoromanica.ro

noastre, în Galiția și până la Bugul superior. Și întru cât Vlachii s'au numit de Ruși întotdeauna Volochi, socotim că nu trebuie pusă la îndoială naționalitatea acelor populațiuni valache cari se întâlnesc la Nordul Carpaților și nici naționalitatea Volochovenilor. Originea însă a numelui Volochov dela Voloch a dovedit-o mai întâi E. Kaluzniacki prin documente în cari localitatea Bolechov din Galiția este numită *Villa Valachorum dicta*[1]).

O țară a Bolochovenilor, zemlja Bolochovskaja, se găsește menționată în Podolia, încă din anul 1150, iar în izvoarele bizantine se vorbește despre Bolochoveni pe la anul 1164. Și, întrucât acești Bolochoveni erau conduși de cneji, pe cari îi întâlnim mai ales în Ungaria, se crede că ei au venit la Nord din părțile Ungurești[2]).

Volochii ce se întâlnesc în anul 1070 ca făcând parte din armata lui Iziaslav, principele Kievului, amintiți, după Dlugosz, de Cantemir, nu credem că vor fi fost niște simpli ciobani cari își căutau noi locuri de așezare prin Galiția, sau niște mercenari ce-și căutau angajamente în armatele principilor vecini[3]).

Pornind dela ideea că numele de Vlach a însemnat într'o vreme pastor sau cioban — deși accepțiunea aceasta a cuvântului este târzie — I. Peisker a emis, în timpul din urmă, strania părere că Vlachii, adecă Românii, ar fi de origine turanică, că adecă ei ar fi rezultat din fuziunea unor nomazi turanieni, veniți în Europa din regiunea Altai, cu populațiunea indigenă romanizată din Peninsula Balcanică; și că de aci, deci de peste Dunăre, și-ar fi tras obârșia întregul neam românesc[4]). Peisker reia, prin urmare, teza susținută în veacul al XVIII de istoricii germani Thunman, Sulzer și alții, anume că Românii și-ar avea originea, întocmai ca și Ungurii, tot din Asia. Peisker însă

---

1) Cf. D. Onciul. *Originea Principatelor*, p. 287.

2) D. Onciul, *op. cit.* p. 86, crede că Bolochovenii se găsesc în oare care dependență de regii Ungariei, căci ne spune: «Și Bolochovenii se aflau subt conducerea mai mult cneji cari împreună formau un fel de *republică federativă*, compusă din cantoane cu câte un cneaz în frunte. Ei au venit din Ungaria cu cari întreținueau legături».

3) D. Cantemir, *Hronicul*, p. 385 ed. Tocilescu Cf. Th. Holban, *Archiva* a. 1930 p. 134.

4) I. Peisker, *Die Abkunft der Rumänen*, p. 30.

www.dacoromanica.ro

nu ţine seama nici de arătările lui Nestor, nici de datele cronicilor medievale şi nici de probele ce s'au adus în favoarea continuităţii elementului daco-roman din Dacia Traiană.

In chipul acesta, turanismul Românilor *a priori* nu este de susţinut.

Dar, cronica lui Nestor ne vorbeşte, în nenumărate rânduri, şi despre celelalte popoare turanice aşezate în Europa şi în special despre Pecenegi şi despre Polovci sau Cumani. Pecenegii, duşmani de moarte ai Ungurilor, i-au silit pe aceştia să-şi părăsească patria lor de la Atelkuz şi să se îndrepte spre Pannonia; la rândul lor, Pecenegii au fost goniţi, luându-le locul, de Cumani, un neam de oameni înrudiţi cu ei. Şi unii şi alţii, adică şi Pecenegii şi Cumanii, au trăit în contact cu Volochii, în total, un timp de trei secole şi nu este posibil ca aceşti turanici să nu fi exercitat influenţe asupra noastră şi să nu fi lăsat urme pe cari, de altfel, nu este locul să le discutăm şi să le arătăm aci.

In cronica lui Nestor însă întâlnim o dată foarte importantă în ce priveşte familia Asaneştilor,întemeetorii imperiului româno-bulgar din veacul al XII-a. Numele Osen sau Asen îl întâlnim de două ori în cronică, ca nume de principe cuman.

Intre Vlachi şi între Cumani, născându-se o comunitate de interese, în timpul celor peste o sută cincizeci de ani de convetuire în acelaşi teritoriu, se vor fi născut fără îndoială şi legături familiare între conducătorii celor două naţiuni şi mai ales după încreştinarea Cumanilor — pentru biserica de rit catolic ei au fost atraşi numai în preajma marei invazii tătărăşti din 1241— şi astfel atât numele de Basarab cât şi cel de Asan au putut fi înprumutate de la Cumani, cu cari Volochii lui Nestor au trăit în simbiosă [1]).

Ca încheiere, constatăm că studiul cronicei lui Nestor şi a celorlalţi cronicari din evul mediu dau o desminţire categorică tuturor acelora cari susţin că naţionalitatea română s'ar fi închegat peste Dunăre—Dunărea ca şi Carpaţii n'au constituit niciodată hotar de ţară — şi că de acolo în urmă poporul român s'ar fi răspândit în regiunile carpatine.

In acelaşi timp, cronica lui Nestor ne dă dovadă că Slavii

1) C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 300 discută cestiunea naţionalităţii Asaneştilor.

www.dacoromanica.ro

nu s'au *infiltrat* în ţările noastre *pe nesimţite*, după cum susţin aproape toţi scriitorii noştri, cu excepţia istoricilor Giurescu, tatăl şi fiul, ci că, întocmai ca şi ceilalţi barbari din evul mediu, ei au avut să poarte cu popoarele daco-romane lupte crâncene al căror ecou l-am întâlnit în *Povest vremennych let*. Influenţa acestor Slavi o constatăm, mai ales, în limba noastră. La Nordul Dunării ei fiind mai puţin număroşi şi deci mai puţin rezistenţi, au fost cu timpul asimilaţi, la răsărit de Români, la apus, ceva mai târziu, de Unguri. In schimb, la Sudul aceluiaşi fluviu, Slavii au izbutit să asimileze, la rândul lor pe Bulgari, a căror limbă nu numai că au influenţat-o, dar chiar au înlocuit-o în întregime cu graiul lor propriu.

După capitolul LXXIX, redactorul cronicei introduce, fără nici o justificare şi pe neaşteptate, trei documente ce nu au nici un raport cu aceste anale. Ele sunt: o *Învăţătură* a lui Vladimir Monomachul către fiii săi, o *Scrisoare* a aceluiaşi către Oleg şi o *Rugăciune*. Ne având nici o legătură cu cronica, mai toţi editorii lui Nestor din timpul din urmă au trecut aceste documente la sfârşitul ediţiilor lor, ca un *adaus* al cronicei. Acelaşi lucru l-am făcut şi noi.

Documentele acestea, de altfel, nu sunt opera lui Nestor, ci a marelui principe rus Vladimir Monomachos [1]), născut în a. 1053 şi care a domnit între anii 1113 şi 1125.

1) Fiu al lui Vsevlad şi nepot al lui Iaroslav, poartă numele grecesc de *Monomachos*, fiindcă mamă sa era grecoaică.

www.dacoromanica.ro

CRONICA LUI NESTOR

Povestirea anilor din trecut, cum s'a format ţara rusească, cine a domnit mai întâi la Kiev [1]) *şi de unde a început Rusia* [2]).

INCEPUTUL POVESTIRII

I. *Impărţirea pământului dupa potop Despărţirea popoarelor.*

După potop, cei trei fii ai lui Noe: Sem, Ham şi Iaphet şi-au împărţit pământurile între ei. Răsăritul căzu la sorţi lui Sem: Persia, Bactria până la India în lungime şi în lăţime până la Rhinokorura, adecă dela răsărit până la miază-zi: Syria şi Media şi fluviul Euphrat, Babylonul, Korduena, Assyria, Mesopotamia, Arabia cea Veche, Elymais, India, Arabia Fericită, Coelesyria, Kommagena şi întreagă Phoenicia.

Ham cuprinse partea de miazăzi: Aegyptul, Aethiopia care se mărgineşte cu India, apoi cealaltă Aethiopie din care izvoreşte fluviul aethiopean Erythra, care curge spre răsărit, Thebais, Libya care se întinde până la Cyrena, Marmaria, Syrtele, cealaltă Libye, Numidia, Massuria, Mauritania, care se află în faţa lui Gades, iar dintre ţările din răsărit a luat: Cilicia, Pamphylia, Pisidia, Mysia, Lykaonia, Phrygia, Kamalia, Lycia, Caria, Lydia, cealaltă Mysia, Troas, Aeolia, Bithynia, Phrygia cea Vechie; apoi insulele Sardinia, Creta, Cyprul şi fluviul Gion [3]), numit Nilul.

Lui Iaphet i-au căzut ţările dela miază noapte şi dela apus:

---

1) *Kiev*, vchia cepitală a Rusiei. Situată pe Dnipru. cetatea bine întărită a Kievului avea mai multe palate şi curţi princiare.

2) *Rusia. Ruşii.* Numire luată dela Finnii din Suedia şi întrebuinţată, în urmă, pentru pătura conducătoare slavizată şi, în sfârşit, ca noţiune politică pentru toate populaţiile din Rusia de mai târziu. Marea rusească este Marea Neagră.

3) *Gion*, numele Nilului, după George Hamartolos, L. Leger, *op. cit.* 307.

www.dacoromanica.ro

Media [4]), Albania, Armenia cea Mare şi cea Mică, Cappadocia, Paphlagonia, Galatia, Colchis, Bosporos, Mäotis, Dervis, Sarmatia, Tauris, Scythia, Thracia, Macedonia, Dalmatia, ţara Molossilor, Thessalia, Locris, Pelenia, care se mai numeşte şi Pelopones, Arcadia, Epirul, Illyria, Slovenia [5]), Lychnitis, Adria, după care se numeşte Marea Adriatică; de asemenea şi insulele Britannia, Sicilia, Euboea, Rhodos, Chios, Lesbos, Cythera, Zacynthos, Cephalonia, Ithaea, Corcyra şi partea Asiei, numită Ionia şi fluviul Tigru care curge între Mezi şi Babyloneni; spre Pontos, la miază noapte a ocupat Dunărea, Nistrul şi munţii Caucasus [6]) adecă munţii Unganiei şi de aci până la Dnipru şi celelalte fluvii ca Desna, Pripet, Dvina, Volchov [7]) şi Volga care curge spre răsărit spre moştenirea lui Sem. Deci, în partea lui Iaphet locuesc Ruşii, Ciuzii [8]) şi celelalte popoare ca : Merii [9]), Muromii [10]) Vesii [11]), Mordvinii [12]), Ciuzii Transvolochişi [13]), Permienii [14]), Pecerii [15]), Iamii [16]), Ugrii [17]), Lituanii [18]), Semgal-

4) *Media*, probabil *Moesia*, căci Media a luat-o Sem.

5) *Slovenia*, ţara Slavilor, în general.

6) *Caucasus*, vechea numire a Carpaţilor. Uneori geografii cei vechi confundă munţii Caucaz cu munţii Carpaţi.

7) *Volchov*, fluviu ce curge din lacul Ilmen şi se varsă în lacul Ladoga; pe malurile sale se găseşte Novgorodul.

8) *Ciuzii*, numire dată populaţiunilor finnice. Vecini cu Novgorodienii, ei au fost rusificaţi repede. Fuseseră tributari Ruşilor şi Varegilor.

9) *Merii*, populaţiune finnică, tributari Ruşilor şi apoi Varegilor. Ei locuiau la cursul de sus al Volgei. Azi au dispărut cu totul.

10) *Muromii*, populaţiune finnică, aşezaţi lângă fluviul Oka, asimilaţi cu Ruşii.

11) *Vesii*, populaţiune finnică, locuind între Ladoga şi Beloozero (Lacul Alb) au făcut parte din armata lui Rurik şi au fost repede asimilaţi cu Ruşii.

12) *Mordvinii*, populaţiune finnică ce locuia între Oka şi Volga, au fost tributari ai Ruşilor. Urmele lor se găsesc şi astăzi în aceeaşi regiune.

13) *Ciuzii* Transvolochişi, populaţiune finnică, locuind dincolo de Volok, adecă de locurile unde nefiind canaluri, mărfurile se duceau pe sus.

14) *Permii*, populaţiune finnică, locuiau în guvernământul de azi Perm. Tributari ai Ruşilor au lăsat urme până astăzi.

15) *Pecerii*. populaţiune finnică, la Nord de Permieni, au fost tributari ai Novgorodienilor.

16) *Iamii*, populaţiune finnică, tributari ai Ruşilor, ei locuiau la Nordul Vesilor, în Finlanda.

17) *Ugri*. Erau Ugrii Albi şi Ugrii Negri. Ei sunt Ungurii cari trec pe lângă Kiev, peste colina ce le poartă numele. In textele slave nu se găseşte numirea de Maghiari. Ungurii Negri sunt Ungurii propriu zis, Unguri Albi sunt probabil Hunii.

18) *Lituanii*, populaţiune din regiunea Balticei, tributară Ruşilor. Ei au o limbă ce nu este limba slavă.

www.dacoromanica.ro

lii [19]), Curii [20]), Letgallii [21]), Livii [22]). Iar Leşii [23]), Prusii [24]) şi Ciuzii locuesc lângă marea Varegă [25]). Lângă această mare locuesc şi Varegii până spre răsărit spre moştenirea lui Sem. Şi tot lângă această mare locuesc ei spre apus până în ţara Anglilor [26]) şi Volochilor [27]). De seminţia lui Iaphet se ţin şi Varegii, Suezii, Norvegii, Gotlandezii, Ruşii, Anglii, Galiţienii, Volochii, Romanii [28]), Nemţii, Carolingii, Veneţienii, Francii şi alte popoare. Ei locuesc dela apus spre miazăzi şi se învecinesc cu popoarele din seminţia lui Ham.

II. *Turnul lui Babel. Risipirea popoarelor.*

Deci, după ce Sem, Ham şi Iaphet, trăgând la sorţi, şi-au împărţit pământul, jurară ca nici unul dintre ei să nu se amestece în partea fratelui său şi fiecare a trăit pe porţiunea sa. Şi nu era decât o singură limbă. Dar după ce oamenii se înmulţiră pe pământ, s'au gândit ei în zilele lui Iektan şi ale lui Falek să construiască un turn până la cer. Şi se adunară într'o localitate din câmpia Sinear spre a zidi un turn până la cer, şi împrejurul lui o cetate, Babylonul. Şi zidiră la acest turn, timp de patruzeci de ani, fără să-l termine. Şi Dumnezeu se scoborî din cer să vază cetatea şi turnul şi zise Domnul: «Iată, este o singură rasă şi o singură limbă». Şi Dumnezeu le ames-

19) *Semgalii*, populaţiune din regiunea Balticei, tributari Ruşilor, înruditi cu Lituanii.

20) *Kurii*, populaţiune din regiunea Balticei. După ei s'a numit Kurlanda.

21) *Letgalli*, populaţiunea baltică a Leţilor, pe Dvina.

22) *Livii*, populaţiune finnică din regiunea Balticei. După ei se numeşte Livonia.

24) *Leşii*, Liachii, sunt Polonii, populaţiune slavă. Ei se numeau Liutici, Polieni, Mazovieni şi Pomoriani.

24) *Prusii*, populaţiune din regiunea Balticei, vecini cu Leşii.

25) *Varegă*. Marea Varegă este marea Baltică. Varegii sunt Scandinavi, mai ales Suezi, veniţi în Rusia ca negustori şi mercenari. Ei se confundă de multe ori cu Ruşii. Vezi luptele Varegilor la Durostor în *Monografia Drâstorului-Silistra*, p. 114.

26) *Anglii*, vechii locuitori ai Engliterei.

27) *Volochii*. Trautmann, *op. cit.* p. 282: «romanisches Volk im Donaugebiet mutmasslich die Vorfahren der späteren Rumänen». Şachmatov, Izv. Tavriceskoj uconoj archivnoj Kommisei. a. 31 (1918) p. 234—240. Vezi *Introducerea*.

28) *Romanii*, Romanii în special aderenţii bisericii catolice dela Roma. Autorul nu confundă pe Volochi cu Romani.

www.dacoromanica.ro

tecă limbile şi le-a împărţit în 72 de limbi, şi i-a împrăştiat peste întreg pământul.

După amestecarea limbilor, Dumnezeu, printr'o furtună puternică, le dărâmă turnul, ale cărui ruine se mai văd între Assyria şi Babylon şi sunt de 5433 coţi în înălţime şi tot atâţia în lăţime; aceste ruine s'au păstrat mulţi ani. După dărâmarea turnului şi amestecul limbilor, fiii lui Sem cuprinseră ţinuturile din răsărit, fiii lui Ham ţinuturile dela miazăzi şi fiii lui Iaphet ţinuturile dela miază noapte. Printre aceste şaptezeci şi două de popoare era şi poporul slav; din seminţia lui Iaphet sunt şi Noricii [1]) cari sunt Slavi.

III. *Popoarele slave.*

Mulţi ani în urmă Slavii [2]) se stabiliră la Dunăre, unde este acum ţara Ungurilor şi a Bulgarilor [3]). De aci Slavii se răspândiră pe pământ şi şi-au primit nume după ţările unde s'au aşezat. Astfel veniră şi se aşezară unii pe malurile Moravei [4]) şi se numiră Moravi, alţii se numiră Cehi [5]). Şi de asemeni se numără printre Slavi: Croaţii cei Albi [6]) şi Sârbii [7]) şi Carintienii [8]). Iar când Volochii atacară pe Slavii dela Dunăre şi se stabiliră între ei şi-i asupriră, aceşti Slavi plecară şi se stabiliră pe Vistula şi se numiră Leşi; dintre aceşti Leşi se numiră unii Poliani [9]), alţii Liuticî [10]), alţii Maso-

---

1) *Norici*, locuitorii din Noricum, din Austria. Nestor crede Slavi pe Norici, deşi această provincie n'a fost ocupată de Slavi decât prin sec. V—VI d. Christos.

2) *Slavii*. Slavii în general.

3) *Bulgarii*, popor turco-tătar, slavizat, locuind în Peninsula Balcanică. Ei nu trebuesc confundaţi cu Bulgarii dela Volga. Bulgarii dela Dunăre au favorizat desvoltarea literaturii slavone ecclesiastice care s'a introdus în urmă în Rusia.

4) *Morava*, e vorba de Morava din Moravia. Nu trebuie să se facă confuzie cu Morava din Serbia.

5) *Cehi*, populaţiune slavă de vest, locuitorii Boemiei.

6) *Croaţii*, Chorvatii. Croaţii cei Albi locuiau în Dalmaţia, în regiunea numită Croaţia Albă. Croaţii se mai găseau şi în regiunea de sus a Nistrului. Din aceşti Croaţi Albi s'a despărţit o ramură care s'a stabilit în sec. VII între Drava şi Adriatica.

7) *Sârbii*, populaţiune sudslavă, veniţi probabil din regiunea Carpaţilor.

8) *Carintienii*, Carantani, populaţiune sudslavă, locuind în Carintia.

9) *Polianii*, populaţiune slavă. Ei sunt Leşii de câmpie, având capitala Kievul.

10) *Liuticii*, populaţiune slavă din regiunea Oderului.

www.dacoromanica.ro

vieni [1]), iar alţii Pomoriani [2]). Deasemenea veniră aceştia şi se aşezară pe Dnipru şi s'au numit aşişderea Poliani, iar alţii Drevliani [3]), fiindcă locuiau în mijlocul pădurilor. Alţii se stabiliră între Pripet şi Dvina şi se numiră Dregovici [4]); apoi alţii se aşezară pe Dvina şi se numiră Polociani [5]) după numele unui râu numit Polota care se varsă în Dvina. Slovenii [6]) cari se aşezară împrejurul lacului Ilmen îşi păstrară numele lor şi fundară o cetate pe care o numiră Novgorod; alţii se stabiliră pe Desna, pe Sem şi pe Sula şi se numiră Severiani [7]). Şi astfel s'a împrăştiat poporul slav; după el s'a numit şi scrierea de slavă.

IV. *Descrierea drumului din Rusia până la Roma.*

Pe când Polianii trăiau izolaţi în munţii lor, era un drum care ducea din ţara Varegilor până la Greci, şi din ţara Grecilor la Varegi, dealungul Dniprului; şi în cursul de sus al Dniprului este un canal până la Lovot şi prin Lovot se intră în marele lac Ilmen. Din acest lac izvorăşte Volchovul care se varsă în marele lac Nevo şi acest lac se varsă în marea Varegilor. Pe marea aceasta se poate ajunge la Roma [8]) şi dela Roma se poate ajunge pe mare la Constantinopol şi dela Constantinopol se poate merge în Pontos, în care se varsă Dniprul. Căci Dniprul izvorăşte din pădurea Okov şi se îndreptă spre miazăzi. Din aceeaşi pădure izvorăşte şi Dvina, se îndreaptă însă spre miazănoapte şi se varsă în marea Varegilor. Din aceeaşi pădure îşi are izvorul şi Volga care se îndreaptă spre răsărit şi se varsă pe şaptezeci de guri în marea Chvalisică. Deci se poate merge, pe Volga, din Rusia la Bulgari şi la Chvalisi [9]) şi în răsărit

---

1) *Masovienii*, populaţiune polonă, locuind la cursul de mijloc al Vistulei. Ei erau independenţi de Leşi.

2) *Pomorianii*, slavi de vest, cari locuiau în Pomorania.

3) *Drevlianii*, Drevlianii, populaţiune estslavică, având capitala Iskorosten. Ei trăiau într'o regiune păduroasă, după care şi-au luat şi numele; derev, pădure.

4) *Dregovici*, populaţiune estslavă, cu centrul în Turov, pe Pripet.

5) *Polociani*, populaţiune estslavă, dependenţi de Krivici.

6) *Slovenii*. In afară de numele general al Slavilor, mai existau Slovenii de lângă lacul Ilmen, având ca centru cetatea Novgorod.

7) *Severianii*, populaţiune estslavă locuind pe Desna.

8) *Roma*. Cronicarul ţine să ne spună că sunt două căi pe cari se poate ajunge la Roma, una pe Dnipru — Marea Neagră şi alta prin Marea Varegilor (Baltica) şi Oceanul Atlantic.

9) *Chvalisii*, o populaţiune turco-tătară, de mult dispărută. După numele lor se cheamă marea Chvalisă (Caspică).

www.dacoromanica.ro

până în regiunile lui Sem, pe Dvina, până la Varegi şi dela Varegi până la Roma şi dela Roma până la seminţia lui Ham. Iar Dniprul se varsă pe trei guri în Pontos; această mare se numeşte Rusească; pe ţărmii ei a predicat, după cum se spune, Sfântul Andrei [1]), fratele lui Petru.

V. *Tradiţia privitoare la apostolul Andrei. Descrierea băilor ruseşti.*

Pe când Andrei predica la Sinope [2]) şi a ajuns până la Korsun [3]), a aflat că în apropierea Chersonesului s'ar afla gurile Dniprului. Voind să meargă la Roma, s'a îmbarcat la gurile Dniprului şi s'a dus în susul apei pe Dnipru. Şi, din întâmplare, se opri pe ţărm la poalele munţilor.

A doua zi, după ce s'a sculat, zise învăţăceilor cari se aflau cu el: «Vedeţi voi aceşti munţi? Peste aceşti munţi va străluci binecuvântarea Domnului: o mare cetate se va ridica aci şi Dumnezeu va ridica aici multe biserici». Şi s'a urcat pe munţi, îi binecuvântă şi împlântă în pământ o cruce şi după ce a înălţat rugăciuni lui Dumnezeu s'a scoborît de pe aceşti munţi, pe cari s'a ridicat în urmă Kievul şi s'a îmbarcat pe Dnipru. Şi a ajuns la Sloveni, unde este acum Novgorodul [4]), şi a văzut obiceiurile oamenilor ce locuiau acolo, cum se spală şi cum se lovesc şi s'a mirat de ei. Şi apoi se duse la Varegi şi veni la Roma şi povesti câte a învăţat şi câte a văzut şi le grăi: «Minunate lucruri am văzut în ţara Slovenilor, când am ajuns aci. Văzui băi de lemn pe cari le încălzeau foarte tare, se desbrăcau şi intrau în ele cu totul goi, se stropeau apoi cu apă caldă, luau în urmă o nuia mlădioasă şi se loveau aşa de tare că de abia mai ieşeau vii; apoi se stropeau cu apă rece şi reveneau astfel la vieaţă. Aceasta o fac în fiecare zi, nefiind siliţi de nimenea la astfel de chinuri; se torturează singuri dela sine. Şi fac aceasta pentru a se îmbăia, nu pentru a se tortura». Şi cei ce au auzit acestea, s'au mirat. După ce a trecut pe la Roma, Andrei s'a întors la Sinope.

---

1) Sfântul Andrei, fratele apostolului Petru.

2) *Sinope*, cetate în Asia Mică, pe ţărmul Mării Negre.

3) *Korsun*, colonie grecească veche în Crimea, aproape de Sevastopolul de astăzi. Chersonezul depindea de imperiul byzantin.

4) *Novgorodul*, veche cetate comercială, lângă lacul Ilmen, centrul Slovenilor.

www.dacoromanica.ro

VI *Cei trei fraţi Kii, Şcek şi Choriv întemeiază Kievul.*

Pe când deci Polianii trăiau separaţi în grupuri şi fiecare îşi conducea familia sa, — căci şi înainte de cei trei fraţi existau Poliani şi fiecare trăia cu familia sa şi în locurile sale, fiecare domnind peste familia sa — erau trei fraţi, dintre cari unul se numea Kii, al doilea Şcek şi al treilea Choriv şi o soră numită Lybed. Kii se stabili pe muntele unde este acum prăpastia Boricev, Şcek se stabili pe muntele care acum se chiamă Şcecoviţa şi Choriv pe un al treilea munte care după el s'a numit Choriviţa. Apoi zidiră o mică fortăreaţă în cinstea fratelui lor mai mare şi o numiră Kiev. Şi împrejurul cetăţii era o pădure mare şi o dumbravă de brazi şi ei făceau aci vânătoare de animale. Erau oameni înţelepţi şi înţelegători şi se numeau Poliani; dela ei se trag Polianii cari sunt în Kiev până în ziua de astăzi.

Alţii, necunoscând toate acestea, au susţinut că Kii ar fi fost un luntraş, căci la Kiev era atunci o trecere la celălalt mal al Dniprului; de aceea se zicea: Trecătoarea Kievului. Dacă Kii ar fi fost un barcagiu, nu s'ar fi dus la Constantinopol; mai mult încă, acest Kii a stăpânit peste familia sa; şi când a venit la împărat, a primit, după cum se povesteşte, mare cinste din partea împăratului la care se dusese. Iar când s'a întors de aci şi a ajuns la Dunăre şi a găsit aci un loc ce i-a plăcut, zidi o mică cetate şi a voit chiar să se stabilească aci cu nemetul său, dar locuitorii din aceea regiune nu-i permiseră. Această cetate până în ziua de astăzi locuitorii de la Dunăre o numesc Kioviţa [1]). Kii se întoarse deci în cetatea sa dela Kiev şi-şi sfârşi aci vieaţa. Şi fraţii săi Şcek şi Choriv şi sora lor Lybed muriră tot aci.

VII. *Popoarele cari locuesc în Rusia.*

După moartea acestor fraţi neamul lor începu să domnească peste Poliani ca principi. Totuşi Drevlianii şi-au avut cnejii lor proprii, precum şi Dregovicii şi Slovenii dela Novgorod şi încă alţii, ca Polocianii dela Polota. Dincolo de aceştia se găsesc Krivicii [2]) la iz-

1) *Kioviţa.* In judeţul Brăila, plasa Borcea, este o vale numită Chioveanul. S'ar putea ca cetatea Chioviţa să fi fost în apropiere.

2) *Krivicii,* populaţiune est-slavă, locuind la izvoarele Dniprului, Dvinei şi Volgei, având de capitală oraşul Smolensk. Etimologia cuvântului după L. Leger, *op. cit.* p. 370, pare a fi «smoală».

www.dacoromanica.ro

voarele Volgei şi ale Dvinei şi ale Dniprului, a căror capitală este Smolensk: aci deci sunt stabiliţi Krivicii şi lângă ei Severianii. La Beloozero sunt aşezaţi Vesii şi, lângă lacul Rostov, Merii. Merii locuesc şi lângă Kleşcinoozero. Iar lângă fluviul Oka, acolo unde se varsă în Volga se găsesc Muromii şi Ceremisii [1]) şi Mordvinii, popoare fiecare de sine stătătoare. Căci numai acestea sunt popoare slave în Rusia: Polianii, Drevlianii, Novgorodienii, Polocianii, Dregovicii, Severianii, Bujanii [2]), fiindcă s'au stabilit pe malurile Bugului, numiţi mai târziu Volynii. Iar popoarele străine cari plătesc tribut Ruşilor sunt: Ciuzii, Merii, Vesii, Semgallii, Kurii, Neromii [3]) şi Livii. Aceste popoare îşi au limba lor proprie şi sunt din neamul lui Iaphet şi trăiesc în regiunile nordice.

VIII. *Invazia Bulgarilor, Ugrilor şi Obrilor.*

Pe când poporul slav trăia la Dunăre, după cum am spus, veniră din Scythia [4]), anume dela Chazari [5]), popoarele numite Bulgari şi se stabiliră la Dunăre şi oprimară pe Slavi. În urmă veniră Ugrii cei Albi şi luară în stăpânire ţara slavă, după ce alungară pe Volochi, cari mai înainte ocupaseră ţara slavă. Aceşti Ugrii anume şi-au făcut apariţia în timpul împăratului Heraclius [6]) şi se duseră împotriva regelui Perşilor Chosroes. In acelaşi timp apărură şi Avarii [7]), cari porniră împotriva împăratului Heraclius şi era aproape să-l facă prizonier. Aceşti Avari se luptaseră în contra Slavilor şi supuseră pe Dulebi [8]), cari erau Slavi şi violentară pe femeile Dulebilor: când un Avar voia să călătorească undeva, nu punea să se injuge un cal ori un bou, ci poruncea să fie injugate la car trei sau patru sau cinci femei şi să tragă pe Avar; astfel asupreau ei pe Dulebi. Erau anume aceşti Avari mari de statură, îngâmfaţi în

1) *Ceremissi*, populaţiune finnică, locuind lângă Volga.

2) *Bujanii*, populaţiune estslavă, locuind lângă Bug.

3) Neromii, populaţiune finnică, tributară Ruşilor.

4) *Scythia*, o forma întreaga regiune din Europa de Est, la Nord de Carpaţi şi de Marea Neagră. Supt Scythi se înţelegeau toate popoarele din aceste ţări.

5) *Chazarii*, popor turco-tătar din regiunea Donului şi a Volgei. Principii lor primiseră religia iudaică. cf. Trautmann, *op. cit.* p. 268.

6) *Heraclius*, împărat din Byzanţ (610—641).

7) *Avarii* (Obrii), populaţiune turco-tătară ca şi Hunii şi Bulgarii.

8) *Dulebii*, populaţiune estslavă. Locuiau odinioară pe lângă Bug, în urmă se scoborîră până în Galiţia şi la Nord peste Pripet. Dispar în sec. X-a. Cf. Trautmann, *op. cit. p. 270.*

www.dacoromanica.ro

sufletul lor. Dumnezeu i-a pedepsit şi ei muriră cu toţii şi n'a mai rămas nici un singur Avar. Şi astăzi mai există în Rusia proverbul: Au pierit ca Avarii dela cari n'au rămas nici urmaşi nici moştenitori. După aceştia însă veniră Pecenegii [1]) şi apoi în sfârşit trecură pe la Kiev în timpul lui Oleg [2]) Ugrii cei Negri.

IX. *Continuarea migraţiunii popoarelor.*

Deci Polianii trăiau separat, după cum am arătat, şi sunt de origine slavă şi se chemau Poliani. Şi Drevlianii se trăgeau de asemenea din Slavi şi se chemau Drevliani; Radimicii [3]) şi Viaticii [4]) se trag din Leşi. Erau anume între Leşi doi fraţi: Radim se numea unul şi Viatko celălalt. Şi veniră şi se aşezară, Radim la Soj şi poporul său se numi Radimici, Viatko însă se aşeză cu neamul său la Oka şi după el se numesc Viaticii. Iar Polianii şi Drevlianii şi Severianii şi Radimicii şi Viaticii şi Croaţii (Chorvaţii) trăiră în pace. Dulebii locuiau la Bug, unde locuesc astăzi Volynii. Ulicii [5]) însă şi Tivercii locuiau la Nistru şi se întindeau până la Dunăre. Ei erau foarte numeroşi: mai înainte ei se aşezaseră pe Boh şi pe Dnipru până la mare şi cetăţile lor au rămas până în ziua de astăzi. Grecii au numit această ţară Scythia cea Mare.

X. *Morvurile lor.*

Fiecare popor îşi avea obiceiurile sale şi legile şi tradiţiile părinţilor lor. Polianii anume îşi au obiceiurile părinţilor dulci şi blânde şi aveau un mare respect pentru nurorile lor, pentru surorile lor, pentru mamele şi părinţii lor şi poartă cinste pentru soacre şi cumnaţi. Aveau obiceiuri la nunţi: mirele nu se ducea singur să-şi ia mireasa, ci i-o aducea seara şi în dimineaţa următoare îi se aducea zestrea. Drevlianii însă vieţuiau o viaţă de animale, trăind ca dobitoacele; se omorau unii pe alţii şi mâncau tot felul de spurcă-

1) *Pecenegii.* Popor de semînţie turcă, înrudiţi deaproape cu Turcii şi Polovcii, trăiau în sec. IX între Urali şi Volga; în a doua jumătate a secolului acesta nomadizau în stepa dela Don până la Dunăre. In 915 atacă pentru întâia oară Rusia; sunt nimiciţi la a. 1036 de Ruşi. De aci pleacă spre Apus şi se stabilesc între Dnipru şi Dunăre. Trautmann, *op cit.* p. 296.

2) *Oleg,* principe rus (879—912).

3) *Radimicii,* populaţiune estslavă, locuind între Severiani şi Dregovici.

4) *Viaticii,* populaţiune estslavă, locuind în apropierea fluviului Oka.

5) *Ulicii,* populaţiune estslavă, locuind între Boh şi Nistru.

www.dacoromanica.ro

ciuni. Nu cunoşteau căsătoria, ci răpeau pe fete, când se duceau să ia apă. Radimicii şi Viaticii şi Severianii aveau aceleaşi moravuri: trăiau în pădure, ca animalele sălbatice, mâncau toate spurcăciunile şi vorbeau lucruri obscene înaintea părinţilor şi nurorilor lor. Căsătorie nu era la ei, aveau însă între sate locuri de joc. Se întruneau în locurile de joc ca să danseze şi să cânte tot felul de cântece drăceşti. Acolo îşi răpeau femeile cu cari se înţeleseseră mai înainte; şi aveau câte două sau trei soţii. Când cineva murea făceau un ospăţ funebru în jurul cadavrului, apoi ridicau un rug mare, puneau mortul pe rug şi-i dedeau foc. Apoi adunau oasele, le puneau într'un vas mic şi-l aşezau pe acesta pe o coloană de lemn la marginea drumului. Aceasta o fac Viaticii până în ziua de astăzi. Aceleaşi obiceiuri le aveau şi Krivicii şi ceilalţi păgâni; necunoscând legea lui Dumnezeu, îşi făceau ei singuri legi.

XI. *Extras din George Hamartolos relativ la moravurile diferitelor popoare.*

Georgios [1]) spune în cronica sa: Fiecare popor îşi are sau legi scrise sau obiceiuri, fiindcă obiceiurile părinteşti pentru cei fără de legi sunt socotite ca lege. Printre aceste popoare mai întâi Serii [2]), cari locuesc la marginea pământului au drept lege obiceiul părinţilor lor. Se abţin de la desfrânări şi dela adulter, nu fură, nu ponegresc, nu ucid, într'un cuvânt se feresc dela orice faptă rea. Iar la Bactrieni [3]), cari se numesc Brahmani şi Insulari serveşte drept lege ca în conformitate cu învăţătura strămoşilor lor şi din pietatea pentru ei, să nu mănânce carne, să nu bea vin, să nu umble după femei, şi în genere să nu facă nimica rău, de teama lor cea mare de Dumnezeu. Indienii însă, vecini cu ei, sunt ucigaşi, obsceni, porniţi spre mânie peste măsură. Şi cei cari locuesc în interiorul ţării lor, mănâncă carne de om, ucid pe călători şi mănâncă de aşişderea şi câini. Chaldeii [4]) şi Babylonenii au ca lege să se însoare cu mamele lor, să facă desfrâu cu nepoatele lor şi să omoare; să săvârşească tot felul de infamii soco-

---

1) *Georgios Monachos* numit şi *Hamartolos*, cronicar grec pe care Nestor l-a avut subt ochi când şi-a scris opera sa. Cronica lui Hamartolos mergea până la anul 867 şi a fost continuată de un anonim până la a. 944. Miklosich în *Chronica Nestoris* reproduce pasagiile urmate de Nestor.

2) *Serii*, Chinezii, numiţi astfel de Romani.

3) *Bactrienii*, populaţiune estiranică, asimilaţi cu Brahmanii şi locuind în Asia Mică.

4) *Chaldeii*, popor semit din Asia.

www.dacoromanica.ro

tesc ca o virtute, când sunt însă departe de ţara lor. Gelii [5]) au o altă lege: la ei pământul îl lucrează femeile, ele zidesc casele şi se îndeletnicesc cu lucrări de bărbaţi, pot însă să fie desfrânate pe cât vor şi bărbaţii lor nu le împiedică de la aceasta şi nu le pasă. Şi se găsesc la ei şi femei viteze, puternice cari merg la vânat de animale sălbatice. Ele domnesc peste bărbaţii lor şi le sunt stăpâni. In Britannia cu una şi aceeaşi femee se culcă mai mulţi bărbaţi şi mai multe femei au legături cu unul şi acelaşi bărbat şi această fărădelege o exercită ca o lege lăsată dela părinţi, neîmpedicaţi şi fără supărare. Amazoanele [6]) n'au bărbaţi de loc şi ca animalele neînţelegătoare se duc odată pe an primăvara, afară din ţara lor şi se împărecheză cu bărbaţii din ţările învecinate şi consideră acest timp ca o epocă de sărbătoare şi ca o mare solemnitate. După ce au fost însărcinate de ei, pleacă îndărăt cu toate. Când însă vine timpul ca să nască, dacă se naşte un băiat, atunci îl omoară, dacă este o fată, o hrănesc şi o cresc cu îngrijire. In acelaşi chip şi vecinii noştri Polovci [7]) păstrează legea părinţilor lor, de a vărsa sânge şi se fălesc încă cu aceasta; ei mănâncă mortăciuni şi toate spurcăciunile: şoareci şi hârciogi, se însoară cu mamele lor vitrige şi cu cumnatele lor şi ţin şi alte obiceiuri de ale strămbunilor lor. Noi, creştinii, însă din ori ce ţară am fi, cari credem în Sfânta Treime şi într'un botez şi într'o singură credinţă, noi n'avem decât o lege; toţi ne-am botezat în Christos şi ne-am îmbrăcat în Christos.

XII. *Lupta Polianilor cu Chazarii. Subjugarea Chazarilor*

In această vreme, după moartea acestor fraţi, Polianii au fost strămtoraţi de Drevliani şi de alte popoare vecine şi fiindcă ei locuiau prin păduri şi prin munţi, veniră Chazarii peste ei şi le grăiră: «Plătiţi-ne tribut». Polianii s'au sfătuit între ei şi le dădură de fiecare fum câte o spadă. Chazarii le duseră la cneazul lor şi la bătrânii lor şi le spuseră: «Noi am găsit un nou tribut». Ii întrebară:

---

5) *Gelii*, locuitori în Media de Nord, în Asia.

6) *Amazoanele*. Poporul legendar al femeilor Amazoane trăeau în Asia Mică lângă fluviul Thermodont. Cf. *Romanica*, Insula Şerpilor, p. 141.

7) *Polovcii*, popor de seminţie turcă, numiţi şi Cumani. Ei sunt înrudiţi de aproape cu Pecenegii şi cu Turcii. Pentru întâia dată vin în Rusia la 1061 şi locuiesc în Rusia sudică până la venirea Tătarilor, când se colonizează în ţinuturile noastre şi ale Ungariei. In Ungaria există până astăzi regiunile Nagy şi Kis Kunság. Atât între Români cât şi între Unguri Cumanii şi-au pierdut naţionalitatea.

www.dacoromanica.ro

«De unde», iar ei răspunseră: «In pădurea de pe munţii Dniprului». Atunci îi întrebară: «Ce v'a dat?» Ei arătară spadele. Bătrânii Chazarilor grăiră: «Acesta nu e un tribut bun, principe! Noi am câştigat acest tribut cu săbiile, arme cu un singur tăiş, totuşi armele lor, spadele, sunt cu două tăişuri. Ei au să ceară într'o zi de la noi şi dela alte popoare tribut». Toate acestea s'au împlinit, căci aceasta n'au spus-o dela ei, ci după o arătare divină. Tot astfel s'a întâmplat şi în vremea lui Pharaon, regele Egiptului, când a fost dus Moise înaintea Pharaonului şi bătrânii lui Pharaon spuseră: «Acesta are să umilească ţara Egiptului». După cum s'a şi întâmplat: Egiptenii fură nimiciţi de Moise, dupăce Evreii le fuseseră mai întâi sclavi. Astfel Chazarii odinioară erau stăpâni, mai târziu însă au fost stăpâniţi, căci principii ruşi domnesc peste Chazari până în ziua de astăzi.

XIII. *Ivirea Ruşilor. Date cronologice.*

In anul 6360 (852 d. Chr.), în al 15-a an al Indicaţiunii [1]), la suirea pe tron a împăratului Mihaïl a început ţara să se numească Ţara Rusească. Aceasta o ştim de acolo, fiindcă subt acest împărat Ruşii porniră spre Ţarigrad, după cum spun cronicile greceşti. De aceea şi noi începem să înşirăm anii dela această dată.

Dela Adam până la potop 2242 ani.

Dela potop până la Abraham 1082 ani.

Dela Abraham până la exodul lui Moise 430 ani.

Dela exodul lui Moise până la David 601 ani.

Dela David şi începutul domniei lui Solomon până la cucerirea Ierusalimului 448 ani.

Dela captivitatea Babylonului până la Alexandru 318 ani.

Dela Alexandru până la naşterea lui Christos 333 ani.

Dela naşterea lui Christos până la Constantin 318 ani.

Dela Constantin până la acest Mihail 542 ani.

---

1) *Indicaţiunea* este un ciclu sau period de 15 ani. Împăratul Constantin cel Mare a părăsit datarea timpului după Olympiade sau după fundarea Romei şi a admis cea a impunerii tributului care a început la a. 3 în. Chr. Căzută în disuetudine, această socoteală a timpului, ea a fost impusă din nou de împăratul Justinian. Erau trei indicaţiuni: cea a lui Constantin, numită *Indictio Constantinea* vel *imperatoria*, vel *caesarea; indictio Constantinopolitana*, atribuită lui Justinian şi *indictio Romana*, vel *pontificia, ratio Romana*. Cf. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, sub voce.

www.dacoromanica.ro

Dela I an al lui Mihail până la I an al lui Oleg, cneazul Rusiei, 29 ani.

Dela I an al lui Oleg, de când s'a stabilit în Kiev, până la I an al lui Igor 31 ani.

Dela I an al lui Igor până la I an al lui Sviatoslav 33 ani.

Dela I an al lui Sviatoslav până la I an al lui Iaropolk 28 ani.

Iaropolk domni 8 ani, Vladimir 37 ani, Iaroslav 40 ani. Deci dela moartea lui Sviatoslav până la moartea lui Iaroslav sunt 85 ani şi dela moartea lui Iaroslav până la moartea lui Sviatopolk 60 ani.

Dar să ne întoarcem de unde ne-am oprit şi să povestim ceeace s'a petrecut în aceşti ani; şi după cum mai înainte am început cu primul an al lui Mihail, să socotim rând pe rând numărul anilor.

XIV. *Bulgarii şi Varegii* (853—858).

In anul 6361, 6362, 6363, 6364, 6365, 6366. Impăratul Mihail[1] porni cu o armată, pe uscat şi pe apă, în contra Bulgarilor. Când Bulgarii văzură că nu pot să li se împotrivească cerură botezul şi se supuseră Grecilor. Impăratul le boteză pe toţi principii şi pe toţi boierii şi încheiă pace cu Bulgarii.

In anul 6367. Varegii veniră de dincolo de mare şi izbutiră să ia tribut dela Ciuzi şi Sloveni, dela Meri şi dela Vesi şi dela Krivici. Chazarii însă primiră tribut dela Poliani, dela Severiani şi dela Viatici: ei luară de fiecare fum o piele de hermină.

XV. *Stabilirea Varegilor ruşi.*

In anii 6368, 6369, 6370. Ei goniră pe Varegi dincolo de mare şi nu le-au mai plătit nici un tribut şi începură să se cârmuiască singuri. Şi între ei nu se mai da dreptate şi neamurile se ridicau împotriva neamurilor şi erau între ei vrăşmăşii şi începură să se lupte între ei. Atunci îşi ziseră: «Vrem să ne căutăm un principe care să domnească peste noi şi care să ne judece după dreptate». Şi se duseră peste mare la Varegi, la Ruşi, căci aceşti Varegi se numeau Ruşi, după cum alţii se numesc Svezi, alţii Norvegi şi Anglii, alţii Goţi[2]: tot astfel şi aceştia. Grăiră deci către Ruşi, Ciuzii, Slovenii, Kricicii şi Vesii: «Ţara noastră este mare şi bogată, totuşi în ea nu este nici

---

1) *Mihail*, Mihail III, împărat în Byzanţ (842—867).

2) *Goţi*, locuitorii din Gotlanda.

www.dacoromanica.ro

o rânduială; de aceea veniţi la noi să ne conduceţi şi să ne cârmuiţi. Şi s'au ales trei fraţi cu triburile lor şi luară pe toţi Ruşii cu ei şi veniră. Rurik [1]), cel mai mare, se stabili la Novgorod, al doilea Sineus la Beloozero, al treilea Truvor [2]) la Izborsk [3]). Şi după aceşti Varegi s'a numit ţara Novgorod rusească şi Novgorodienii sunt de neam varegic, mai dinainte însă erau Sloveni.

După doi ani muriră Sineus şi fratele său Truvor şi luă domnia Rurik şi împărţi cetăţile între oamenii săi, dând unuia Polockul, altuia Rostovul şi unui al treilea Beloozero. Şi în aceste cetăţi Varegii nu sunt decât nişte colonişti, căci cei dintâi locuitori, din Novgorod sunt Slovenii, în Polock Krivicii, în Rostov Merii, în Beloozero Vesii, în Murom [4]) Muromii şi peste toţi aceştia domnia o avea Rurik. Şi se aflau la el, doi bărbaţi, cari nu erau din neamul său, ci erau boieri cari îl rugară să se ducă împreună cu familiile lor la Constantinopol. Şi trecură dincolo de Dnipru şi pe când mergeau înainte văzură pe un deal o mică fortăreaţă şi informându-se despre ea ziseră: «A cui este această mică fortăreaţă?» Li s'a răspuns: «Au fost trei fraţi Kii, Şcek, Choriv, cari au zidit această fortăreaţă mică şi murind ei, noi, urmaşii lor, locuim aici şi plătim tribut Chazarilor». Atunci Askold şi Dir [5]) rămaseră în această cetate, îşi strânseră în jurul lor un mare număr de Varegi şi începură să stăpânească peste ţara Polianilor, în vreme ce Rurik era stabilit ca principe în Novgorod.

XVI. *Askold şi Dir atacă Constantinopolul (863—866).*

Anii 6371, 6372, 6373, 6374. Askold şi Dir plecară în contra Grecilor şi ajunseră aci în anul al 14-lea al domniei împăratului Mihail. Împăratul era plecat în contra Agarenilor [6]) şi când a sosit la fluviul Negru [7]), eparchul îi trimise veste, că Ruşii au pornit împotriva Ţarigradului; atunci împăratul se întoarse înapoi. Duşmanii pătrun-

---

1) *Rurik*, principele Veregilor, întemeietorul dinastiei Rurik. El stăpânea în Ladoga şi în Novgorod.

2) *Sineus* şi *Truvor* poartă nume scandinave.

3) *Izborsk*, cetate în ţinutul Krivicilor, în regiunea Pskovului.

4) *Murom*, cetate lângă fluviul Oka, capitala Muromilor.

5) *Askold* şi *Dir*, principi veregi, la Kiev.

6) *Agarenii*, urmaşii Ismailiţilor, ai fiilor femeei Agar: Arabii, Agarenii sunt Sarasinii.

7) *Fluviul Negru*, fluviu în Asia Mică.

www.dacoromanica.ro

seră în Sud [1]), făcură un mare măcel printre creştini şi împresurară Constantinopolul cu 200 corăbii. Cu mare greutate pătrunse împăratul în cetate. Apoi el şi patriarchul Photios se duc în grabă la biserica sfintei Maici a Domnului din Blacherne [2]) şi se rugară toată noaptea; în urmă scoaseră cu cântece mantia divină a maicii Domnului şi o băgară în apa mării. Şi cu toate că până atunci vremea era frumoasă şi marea liniştită, s'a pornit deodată o furtună; valuri puternice se ridicară în acelaşi timp, izbiră corăbiile necredincioşilor Ruşi de ţărm şi le sfărâmară aşa fel că puţine mai scăpară din dezastru şi se întoarseră acasă.

VII. *Moartea lui Rurik (867—879).*

Anul 6375, 6376. Basilios [3]) începu să domnească.

Anul 6377. Toată Bulgaria s'a botezat.

Anul 6378, 6379, 6380, 6381, 6382, 6383, 6384, 6385, 6386, 6387. La moartea sa Rurik lăsă domnia lui Oleg, care era din semiţia sa şi i-a încredinţat pe fiul său Igor în tutelă; acesta era foarte tânăr.

XVIII. *Expediţia lui Oleg în contra lui Askold şi Dir. Moartea acestora. Oleg se stabileşte la Kiev.*

Anul 6388, 6389. Oleg porni luând cu sine mulţi soldaţi: Varegi, Ciuzi, Sloveni, Meri, Vesi şi Krivici. Plecă mai întâi la Smolensk în ţara Krivicilor, cuceri cetatea şi puse o garnizoană. De aci se duse înainte şi cuprinse Lubeciul [4]) şi aşeză o garnizoană. Apoi mergând spre munţii Kievului, Oleg află că acolo domneau Askold şi Dir. Îşi ascunse soldaţii în corăbii, iar pe alţii îi lăsă în urmă şi veni el însuşi, aducând pe tânărul Igor. In urmă înaintând până la Ugorskoie [5]), îşi ascunse soldaţii şi trimise la Askold şi Dir ca să-i spuie: «Noi suntem nişte negustori străini şi mergem în Grecia din partea lui Oleg şi Igor, fiul principelui. Veniţi la noi cari suntem din ace-

1) *Sud*, Bosforul şi ţărmii săi, Cornul de Aur dela Constantinopol. Vorba este luată din limba suedeză. Trautmann, *op. cit.* p. 280.

2) *Blachernae*. Vezi Introducerea. După încreştinarea Ruşilor, cultul Maicei Fecioare din Blachernae a fost trecut în Rusia. In apropiere de Moscova era şi un sat numit Blachernae

3) *Basilios, Vasile*, împărat în Byzanţ (867—886).

4) *Lubeci*, un oraş în regiunea Cernigovului, la Nord de Kiev.

5) *Ugorskoie*, munţii Ungurilor, peste cari au trecut Maghiarii la venirea lor în Ungaria. Faptul trecerii Ungurilor peste munţii de lângă Kiev şi pe lângă această cetate ne este confirmat şi de cronicile ungureşti, la aceeaşi dată.

www.dacoromanica.ro

lași neam». Askold și Dir veniră și deodată săriră toți ceilalți din corăbii. Iar Oleg grăi lui Askold și Dir: «Voi nu sunteți nici principi și nici din familie de principi, eu însă sunt din familie de principe. Și scoțând pe Igor adause: Acesta este fiul lui Rurik». Apoi omorîră pe Ascold și pe Dir, îi duseră pe munte și îi îngropară pe muntele ce se numește și astăzi Ugorskoie, unde se află acum Curtea lui Olma [1]). Pe acest munte a fost zidită biserica sfântului Nicolae. Mormântul lui Dir este în dosul bisericii sfintei Irena. Și Oleg stabilindu-se ca principe la Kiev zise: «Aceasta va fi mama cetăților rusești». Și Varegii și Slovenii și ceilalți câți erau cu el se numiră Ruși. Acest Oleg începu să zidească cetăți și impuse tribut Slavilor, Krivicilor și Meriilor și dete ordin ca Novgorodienii să plătească Varegilor ca tribut 300 de grivne [2]) pe an spre a avea pace, pe care le-au plătit Varegilor până la moartea lui Iaroslav.

XIX. *Războaele lui Oleg cu popoarele vecine. Lupta cu Ugrii (883—898).*

Anul 6391. Oleg începu războiu cu Drevlianii. După ce i-a bătut, le-a impus ca tribut câte o blană neagră de jder (881).

Anul 6392. Oleg porni împotriva Severianilor, îi bătu și le impuse un tribut ușor; i-a oprit de a mai plăti tribut Chazarilor spunându-le: «Eu le sunt dușman și nu mai aveți trebuință» (884).

Anul 6393. Oleg trimise la Radimici și-i întrebă: «Cui plătiți voi tribut?» Ei răspunseră «Chazarilor». Și Oleg le spuse: «Nu-l mai plătiți Chazarilor, plătindu-mi-l mie». Și au plătit lui Oleg câte un șiling de cap, cum plătiseră și Chazarilor. Și Oleg supuse domniei sale pe Poliani, pe Drevliani, pe Severiani, pe Radimici, iar cu Ulicii și Tivercii era în războiu.

Anul 8394, 8395. Leon fiul lui Basilios, numit leul fu ales împărat, împreună cu fratele său Alexandru și au domnit 26 ani (886—887).

Anul 6396, 6397, 6398, 6399, 6400, 6401, 6402, 6403, 6404, 6405, 6406. Ungurii trecură pe lângă Kiev, peste muntele care și astăzi se numește Ugors Koie și au ajuns la Dnipru și-și întinseră corturile, căci erau nomazi, cum sunt Polovcii. Venind din răsărit ei mergeau grăbiți prin munții cei înalți, cari s'au numit ungurești și începură să

1) *Olma* se crede a fi o vorbă suedeză.

2) *Grivna* era o veche monedă rusească.

3) *Tivercii*, o populațiune în sudestul Nistrului, dispărută în sec. X-a.

www.dacoromanica.ro

se lupte cu Volochii şi cu Slavii cari trăiau acolo. Căci acolo erau stabiliţi mai înainte Slavii, iar Volochii supuseră ţara Slavilor. In urmă însă Ungurii goniră pe Volochi şi luară în stăpânire această ţară şi se aşezară cu Slavii împreună pe cari şi-i supuseră şi de atunci ţara se chiamă Ungaria. Şi Ungurii se apucară să poarte războiu cu Grecii şi pustiiră Thracia şi Macedonia până la Thesalonic. Apoi începură să se războiască cu Moravii şi cu Cehii. Căci era un singur popor slav: Slavii cari erau aşezaţi la Dunăre şi au fost supuşi de Unguri şi Moravii şi Cehii şi Leşii şi Polonii cari se numesc acum Ruşi. Pentru ei s'a tradus mai întâi în Moravia sfânta Scriptură şi scrisul şi limba s'a numit slovenă şi se găseşte la Rusi şi la Bulgarii dela Dunăre.

XX. *Istoria lui Cyril şi Methodiu.*

Când Slavii şi principii lor s'au botezat, au trimis Rostislav şi Sviatopolk şi Koţel [1]) la împăratul Mihail spuindu-i astfel: «Ţara noastră a primit botezul, noi încă n'avem nici un învăţător care să ne predice şi să ne înveţe şi să poată să ne citească scrierile sfinte; noi nu înţelegem nici limba grecească nici limba latină. Unii ne învaţă într'un fel, iar alţii într'alt fel; din care cauză noi nu înţelegem nici sensul cărţilor scrise nici puterea lor. De aceea trimiteţi-ne un învăţător care să poată să ne explice cuvintele scripturii şi înţelesul lor. Auzind aceasta împăratul Mihail, chemă pe toţi filosofii şi le-a povestit ceeace i-au spus principii slavi. Atunci ziseră filosofii: «In Thessalonic trăieşte un om numit Leon, el are doi fii pricepuţi în limba slavă, doi fii înţelepţi are el, filosofi. Când a auzit aceasta împăratul, a trimis după ei la Thessalonic, la Leon şi spuse: «Trimite-ne repede pe cei doi fii ai tăi Methodiu şi Constantin». Auzind aceasta Leon îi trimise numai decât. Veniră amândoi la împărat şi el le grăi: «Iată, poporul slav a trimis la mine şi mă roagă pentru un învăţător, care să poată să-i explice cărţile sfinte; aceasta este dorinţa lor». Şi s'au lăsat să fie convinşi de împărat şi i-a trimis la Rostislav şi Sviatopolk şi Koţel în ţara slavă. După ce au venit acolo ,au început să stabilească literile alfabetului slav şi traduseră pe apostoli şi evanghelia. Şi Slavii se bucurară când auziră că li se propovăduesţe în limba lor slava lui Dumnezeu. Apoi traduseră Psaltirea şi Octoichul şi alte cărţi. Unii însă începură să-şi bată joc de cărţile slave, zicând : «Nici un popor n'are dreptul să aibă al-

1) *Rostislav* (846—869). *Sviatopolk* (mort 894) şi *Koţel* (pe la 865) erau principi moravi, înainte de venirea Ungurilor.

www.dacoromanica.ro

fabetul propriu în afară de Ovrei şi de Greci şi de Latini, din cauza inscripţii pe care Pilat o puse pe crucea Domnului» [1]). Când a auzit aceasta Papa dela Roma, i-a criticat pe cei cari murmurau împotriva cărţilor slave şi zise: «Să se împlinească vorba scripturii: «Toate popoarele vor lăuda pe Domnul»; şi în altă parte: «Toţi vor vesti, în limbile lor, slava lui Dumnezeu, după cum li s'a orânduit de Duhul Sfânt». Şi dacă cineva îşi bate joc de scrierea slavă, să fie izgonit din biserică, până se va fi îndreptat; căci aştia sunt lupi nu oi; pe aceştia îi veţi recunoaşte după fructele lor şi de ei să vă păziţi. Iar voi, fiii lui Dumnezeu, ascultaţi învăţătura şi nu vă îndepărtaţi de cuvântul bisericii, aşa precum v'a propovăduit-o învăţătorul vostru Methodiu».

Constantin se întoarse înapoi şi să duse să înveţe poporul bulgar, Methodiu însă rămase în Moravia. In urmă principele Koţel aşează pe Methodiu de episcop în Pannonia pe scaunul sfântului apostol Andronicos, unul dintre cei şaptezeci de şcolari ai apostolului Sf. Paul. Şi Methodiu puse doi preoţi, tachigrafi şi traduse întreaga sfântă Scriptură din limba grecească în slavoneşte în timp de 6 luni, începând din Martie până la 26 Octomvrie. Şi după ce a isprăvit-o, a adus lui Dumnezeu cuvenita mulţumită şi slavă fiindcă a învrednicit astfel pe Methodiu, urmaşul lui Andronicus. De aceea, apostolul Andronicus este învăţătorul poporului slav, în Moravia a venit şi apostolul Paul şi a învăţat aci; căci acolo este şi Illyria, unde a ajuns apostolul Paul; acolo însă erau mai întâi Slavi. De aceea şi este Paul învăţătorul poporului slav şi din acest popor suntem şi noi, Ruşii. Deci Paul este şi învăţătorul nostru al Ruşilor. fiindcă a învăţat poporul slav şi a aşezat pe Andronicus la poporul slav ca episcop şi urmaş al său. Poporul slav însă şi poporul rusesc sunt unul singur; căci după Varegi s'au numit ei Ruşi, la început însă erau Slavi; dacă însă ei s'au numit şi Poliani, ei vorbeau limba slavă. Se numeau Poliani, fiindcă locuiau la câmp deschis; dar limba slavă le era lor limbă comună.

XXI. *Expediţia lui Igor împotriva Scythilor. Tratatul cu Grecii* (899—911).

Anul 6407, 6408, 6409, 6410. Impăratul Leon [2]) atrase pe Unguri în contra Bulgarilor şi Ungurii făcură o incursiune şi pustiiră în-

1) Luca, XXIII, 38: Iar deasupra crucii lui stetea scris cu slove elineşti, latineşti şi evreeşti: Acesta este împăratul Iudeilor. Cf. Ioan, XIX, 20.

2) *Leon*, este Leon al VI numit filosoful, împărat byzantin, (886—911).

www.dacoromanica.ro

treaga ţară bulgărească. Când a aflat despre aceasta Simeon [1]), se întoarse şi el în contra Ungurilor. Ungurii îi ieşiră împotrivă şi biruiră pe Bulgari, aşa că Simeon de abia a putut să scape cu fuga la Durostor [2]).

Anul 6411. După ce Igor s'a făcut mare, a continuat să urmeze pe Oleg în expediţiile sale şi să-i asculte sfatul. Şi i-a adus ca soţie o femee din Pskov [3]) cu numele Olga [4]) (903).

Anul 6412, 6413, 6414, 6415. Oleg a pornit în contra Grecilor, după ce lăsase pe Igor la Kiev. El a luat un mare număr de Varegi şi de Sloveni, preium şi Ciuzi, Krivici, Meri, Drevleani, Radimici, Poliani, Severiani, Viatici, Corvaţi, Dulebi, precum şi Tiverci, cari sunt popoare străine. Toţi aceştia fuseseră numiţi de Greci Scythia Mare. Oleg plecă cu toţi aceşti oameni, călări şi în corăbii. Numărul corăbiilor era de 2000. Şi au sosit înaintea Ţarigradului şi Grecii le-au închis portul şi au încuiat cetatea. Oleg debarcă pe ţărm, ordonă armatei să tragă vasele pe uscat şi să pustiească împrejurmile oraşului şi omorî mulţi Greci; dărîmară multe palate şi arseră bisericile. Şi dintre prizonierii pe cari îi făcură, pe unii îi omorîră, pe alţii îi schinjuiră sau îi uciseră cu săgeţile, iar pe alţii îi aruncară în mare. Şi alte multe rele făcură Ruşii Grecilor, cum au obiceiul să facă oamenii în războiu. Şi Oleg porunci soldaţilor săi să facă vălătuci şi aceşti vălătuci să-i pună sub corăbii. Şi fiindcă bătea un vânt favorabil, întinseră pânzele şi corăbiile se apropiară de oraş. Când văzură aceasta Grecii, se înspăimântară şi trimiseră la Oleg soli cari să-i spună: «Nu ne distruge cetatea; îţi vom plăti tributul pe care îl vrei». Oleg îşi opreşte armata. Şi li s'au adus mâncări şi vin; dar nu le-au primit, căci fusese pregătite cu otravă. Şi Grecii s'au îngrozit şi-i spuseră «Acesta nu este Oleg, ci sfântul Dumitru pe care Dumnezeu l-a trimis împotriva noastră». Şi Oleg porunci să se plătească tribut pentru cele 2000 corăbii, 12 grivne de om; şi erau 40 de oameni în fiecare corabie. Şi Grecii consimţiră şi începură (să plătească) spre a avea pace şi a nu mai pustii imperiul grecesc. Oleg deci se retrase puţin îndărăt dela cetate şi începu să

---

1) *Simeon*, numit Simeon cel mare, ţarul Bulgarilor (893—927).

2) *Durostor*. Asupra războaielor dela Durostor vezi *Monografia cetăţii Drâstor-Silistra*.

3) *Pskov*, oraş în ţinutul Krivicilor, azi reşedinţă de gubernie.

4) *Olga*, prin botez Elena, mare principesă de Kiev (945—957, moartă 969).

www.dacoromanica.ro

trateze în privinţa păcii cu împăraţii Leon şi Alexandru [1]). Trimise la ei în oraş pe Karl, Farlof, Veremud, Ruhav şi Stemid şi spuse: «Obligaţi-vă să-mi plătiţi tribut». Şi Grecii răspunseră: «Iţi vom da tot ce vrei». Şi Oleg porunci să se dea soldaţilor săi pentru cele 2000 corăbii câte 12 grivne de vâslaş şi pe lângă aceasta să plătească dări pentru cetăţile ruseşti, mai întâi pentru Kiev, apoi pentru Cernigov [2]) şi Pereiaslavl [3]) şi Polock şi Rostov şi Lubeci şi pentru celelalte cetăţi, căci în aceste cetăţi residau principi puternici supuşi lui Oleg. Şi ceru:

«Dacă vin Ruşii încoace (în solie), au să primească întreţinerea cât de mult vor voi, dacă însă ei vin ca negustori să-şi primească întreţinerea lor lunară timp de şase luni: pâine, vin, peşte, carne şi fructe; li se vor pregăti băi, de câte ori vor voi. Iar când Ruşii se întorc acasă, au să primească dela împăratul vostru merinde pentru drum şi ancore şi otgoane şi pânze, câtă trebuinţă va fi». Şi Grecii se obligară la acestea. Şi amândoi împăraţii şi întreaga boerime ziseră: «Dacă Ruşii vin fără marfă, să nu primească ajutoare lunare. Principele să interzică trimişilor săi şi Ruşilor cari vin aci de a face vr'o daună în satele din ţara noastră. Ruşii cari vor veni să locuiască la Sfântul Mamas [4]) şi majestatea sa împăratul nostru va trimite ca să le înscrie numele şi în urmă vor primi ajutorul lor lunar, mai întâi cei din cetatea Kiev apoi cei din Cernigov şi din Pereiaslavl şi din celelalte cetăţi. Şi ei să intre în cetate pe o anumită poartă cu un agent al împăratului, fără arme, câte 50 oameni şi să-şi facă comerţul, cum vor crede ei, fără să plătească pentru ceva vr'o vamă».

Impăratul Leon şi Alexandru încheiară pace cu Oleg, după ce se obligaseră să plătească tribut şi se legară prin jurământ: ei sărutară crucea, iar Oleg şi oamenii săi depuseră jurământul după obiceiul lor şi jurară pe armele lor şi pe Perun, zeul lor, şi pe Volos, zeul turmelor şi pacea fu încheiată.

Şi Oleg zise: «Ţeseţi pentru Ruşi pânze din pavoloc şi pentru Sloveni din mătase». Şi s'a făcut aşa. Şi apoi el îşi atârnă, în semn de victorie, scutul său de poarta cetăţii şi plecă din Ţari-

---

1) *Alexandru*, împărat în Byzanţ (886—912) domnea împreună cu fratele său Leon.

2) *Cernigov*, cetate în regiunea Severianilor, situată pe fluviul Desna.

3) *Pereiaslavl*, cetate vestită, mai la sud de Kiev, azi în guv. Poltava.

4) *Sfântul Mamas*, cartierul rusesc din Constantinopol. Aci era şi o mănăstire o sfântului Mamas. Grecii se temeau să nu ocupe Ruşii Constantinopolul prin surprindere.

www.dacoromanica.ro

grad. Şi Ruşii îşi întinseră pânzele din pavoloc [1]), iar Slovenii cele de mătase, pe cari vântul le rupse. Atunci spuseră Slovenii: «Să ne întoarcem la pânzele noastre cele groase, Slovenilor nu li s-a dat nici o pânză». Astfel Oleg se întoarse la Kiev şi aduse aur, pavoloc, fructe, vin şi tot felul de scumpeturi. Şi Oleg a fost numit Vrăjitorul, căci aceşti oameni erau păgâni şi inculţi.

Anul 6416, 6417, 6418, 6419 Spre apus s'a arătat o mare cometă în formă de lancie

Anul 6420. Oleg trimise soli cari să încheie pace şi să stabilească tratatul dintre Greci şi Ruşi şi trimise să li se spună:

XXII *Tratatul cu Grecii* (912).

Copie după tratatul de alianţă care s'a încheiat cu împăraţii Leon şi Alexandru:

Noi, din partea poporului Ruşilor: Karly, Inegeld, Farlof, Veremud, Rulav, Gudy, Ruald, Karn, Frelav, Rual, Aktevu, Truan, Lidul, Fost, Stemid, în numele lui Oleg, mare principe al Rusiei şi al tuturor marilor duci şi luminaţilor duci cari stau subt puterea sa, şi al marilor săi boieri, am fost trimişi la voi, Leon şi Alexandru şi Constantin, din graţia lui Dumnezeu, atotputernici împăraţi ai Grecilor, pentru menţinerea şi întărirea prieteniei încheiate de mai mulţi ani între Creştini şi Ruşi, prin voinţa marilor noştri principi şi potrivit ordinilor tuturor Ruşilor cari sunt supuşi autorităţii sale. De oarece Serenitatea noastră mai presus de toate doreşte să se păstreze şi să se întărească prietenia ce cu ajutorul lui Dumnezeu există între Creştini şi între Ruşi, am găsit de cuviinţă mai mult de cât oricând, ca această prietenie să o proclamăm şi să o confirmăm nu numai prin simple vorbe, ci prin scris şi printr'un jurământ efectiv, jurând pe armele noastre potrivit credinţei şi potrivit datinei noastre.

Următoarele sunt condiţiunile tratatului pe care noi îl încheiăm cu credinţa în Dumnezeu şi pentru prietenia noastră: Inainte de toate voim să încheiem pace cu voi, Grecii, şi din tot sufletul şi cu întreaga voinţă să ne iubim unii pe alţii şi să nu îngăduim, cât ne va sta în putinţa noastră, ca cineva dintre supuşii strălucitilor noştri principi să comită vr'o violenţă sau vr'o faptă rea; ci voim ca, pe cât ne va sta în putere, să ne căznim ca să păstrăm în viitor

1) *Pavoloc*, stofe scumpe de mătase.

www.dacoromanica.ro

şi pe vecie o prietenie neschimbată şi desăvârşită cu voi, Grecii, prietenie pe care am întărit-o printr'o făgăduială orală şi prin jurământ. In acelaşi chip şi voi, Grecii, să păstraţi neatinsă, pentru totdeauna şi vecinic, aceeaşi prietenie faţă de luminaţii principi Ruşi şi faţă de toţi câţi stau subt puterea strălucitilor noştri principi.

In ce priveşte însă despăgubirile, dacă se săvârşeşte o crimă stabilim următoarele: Dacă se face dovada prin probe evidente, să se considere de dreaptă desvinovăţirea; dacă desvinovăţirii nu i se dă crezământ, trebuie să jure partea care se sileşte să nu creadă celui ce se desvinovăţeşte. Dacă el jură după legea sa, trebuie să urmeze o pedeapsă potrivită cu vina.

Pe lângă aceasta: Dacă ucide pe un Creştin un Rus sau pe un Rus un Creştin, să moară acolo unde a comis crima. Dacă ucigaşul fuge şi are avere, atunci ruda cea mai apropiată a celui omorît să ia partea sa, adecă ceea ce îi se cuvine după lege, dar şi soţia ucigaşului să ia ce îi se cuvine potrivit legii. Dacă asasinul nu are nici o avere şi dacă a fugit, să se constate faptele până ce el va fi fost găsit şi în urmă să moară.

Dacă cineva taie cu sabia sau dacă loveşte cu vre'un alt instrument, pentru această tăiere sau lovitură, să plătească cinci funzi de argint după legea rusească; dacă făptuitorul este sărac, atunci să plătească cât poate, şi chiar să i se ia hainele pe cari le are pe trup şi pe deasupra să jure, după legea sa, că nimenea nu este care să-l ajute şi atunci să înceteze urmărirea.

Pe lângă aceasta: Dacă un Rus fură ceva dela un Creştin sau un Creştin dela un Rus şi dacă hoţul în momentul când comite furtul este surprins de cel căruia îi se fură şi dacă cel care fură se opune şi este omorît, moartea sa nu va fi urmărită nici de Creştini nici de Ruşi; ci partea îşi va lua înapoi lucrul sau ce i s'a furat. Dacă însă hoţul se lasă să fie prins, atunci să fie prins şi legat de acela dela care a furat şi va da înapoi ceea ce a îndrăznit să fure şi va plăti întreit ceea ce a furat.

Pe lângă aceasta: Dacă cineva, fie că un Rus la un Creştin fie că un Creştin la un Rus prin mijloace violente comite o încercare de furt şi dacă cu puterea ia ceva unul dela altul, atunci să-l despăgubească cu întreita valoare.

Dacă o corabie va fi fost aruncată de furtună într'o ţară străină şi dacă se găseşte acolo cineva dintre noi, Ruşii, şi dacă cineva vine să ascundă corabia cu încărcătura sa şi să o trimeată din nou în ţară creştină, să fie condusă prin eventuale locuri primejdioase, pânăce

www.dacoromanica.ro

ajunge la un loc sigur. Dacă o astfel de corabie, este împedicată fie de furtună fie de vr'un obstacol de pe uscat, de a se putea salva într'un loc din patria sa, atunci noi Ruşii vom veni în ajutorul vâslaşilor acestui vas şi-i vom conduce cu marfa în siguranţă, dacă ţara grecească este în apropiere. Dacă în acelaşi chip o corabie rusească cade în primejdie, atunci noi Grecii o vom conduce în ţara rusească şi încărcătura unei astfel de corăbii va fi vândută, dacă se poate ceva vinde, după ce noi Ruşii vom fi scos-o din corabie. Şi când noi vom merge la Greci, fie cu marfă, fie în vr'o solie la împăratul vostru, atunci în mod cinstit vom achita preţul pentru încărcătura vândută din corabia voastră. Dacă s'ar întâmpla ca unul de pe acest vas să fie omorît de noi, Ruşii, sau dacă îi se va fi luat ceva, atunci făptuitorul va fi lovit de pedeapsa amintită mai sus.

Pe lângă aceea: Dacă un prizonier din ambele părţi contractuale se găseşte ţinut de Ruşi sau de Greci sau a fost vândut într'o altă ţară şi dacă se găseşte acolo un Rus sau un Grec, atunci acela să fie răscumpărat şi persoana răscumpărată să fie dusă în ţara sa şi cumpărătorul să-şi primească preţul şi în locul preţului de cumpărare să i se plătească preţul obicinuit pentru un sclav. In acelaşi chip dacă cineva va fi fost luat prizonier în războiu de Greci, să fie trimis îndărăt în patria sa, şi preţul său, după cum s'a spus, va fi plătit la înălţimea preţului de cumpărare obicinuit pentru un sclav.

Dacă ar fi nevoie ca împăratul să meargă în războiu şi dacă ei ar voi să onoreze pe împăratul vostru, punându-se în serviciul lui, toţi câţi ar voi să meargă cu el pentru un timp oarecare, şi ar voi să rămână de bună voie, să nu fie împiedecaţi de Ruşi.

Despre Ruşii prizonieri: Dacă, după cum se întâmplă de multe ori, Ruşii din orice ţară ar veni, şi ar fi vânduţi într'o ţară creştină, şi deasemenea Creştinii prizonieri, cari, după cum se întâmplă adeseori, din orice ţară ar fi, ar veni în Rusia, să poată fi răscumpăraţi pe douăzeci de zloţi şi apoi să meargă în Grecia (sau în Rusia).

In afară de aceasta: Dacă un sclav Rus este furat sau fuge ori este vândut cu sila şi dacă Ruşii îl reclamă şi dacă dreptatea reclamaţiunii este dovedită, atunci să-l ia cu ei în Rusia. De asemenea, dacă nişte negustori Ruşi ar pierde un sclav şi l-ar reclama, atunci să-l caute şi să-l ia dacă l-ar găsi. Dacă însă cineva s'ar opune la cercetarea aceasta a mestnicului [1]), atunci să-şi piardă el însuşi sclavul său.

1) *Mestnic*, funcţionar judecătoresc.

www.dacoromanica.ro

Despre Ruşii cari servesc în Grecia la împăratul creştin. Dacă cineva moare, fără să fi dispus de averea sa, şi dacă nu are familie, atunci să fie dată averea rudelor sale îndepărtate din Rusia. Dacă însă a lăsat oarecari dispoziţii, acela va primi moştenirea căruia i-a testat în scris moştenirea.

Despre Ruşii cari fac comerţ...

Despre diferiţii oameni cari vin în Grecia şi încheie acolo afaceri.. Dacă un criminal trece din Rusia, în Grecia şi dacă Ruşii îl reclamă împăratului creştin, un atare să fie prins şi cu forţa să fie dus înapoi în Rusia. Şi tot astfel să facă şi Ruşii cu Grecii, când se întâmplă un caz la fel.

Pentru confirmare şi neschimbare, am dispus să se facă tratatul de pace încheiat între voi, Creştinii şi între noi, Ruşii, scris cu cinober [2]), în dublu exemplar pe pergament. Şi a fost semnat cu mâna proprie de împărat în faţa sfintei cruci şi a sfintei Treimi una şi nedespărţită, a unicului şi adevăratului nostru Dumnezeu; el a sancţionat-o şi a remis-o solilor noştri. Iar noi am jurat împăratului vostru, care este dela Dumnezeu, ca făptură dumnezeiască, după datina şi obiceiul poporului nostru, că nici noi nici altcineva din poporul nostru nu va călca condiţiunile stabilite de pace şi de prietinie. Şi acest act scris l-am dat spre întărire prin maiestatea voastră, că ambele părţi au să rămâie la această deciziune pentru menţinerea şi pentru întărirea păcii ce există între noi. In ziua a doua a lunei Septembrie în anul al 15-a al Indicaţiunii, în anul 6420 dela facerea lumii (912).

XXIII. *Povestea calului lui Oleg. Moartea lui Oleg.*

Împăratul Leon încărcă pe trimişii ruşi cu daruri: aur, mătăsuri, haine scumpe şi le dete câţiva oameni de ai săi cari să le arate frumuseţea bisericilor şi palatelor de aur şi bogăţiile ce se găseau în ele, aur mult şi mătăsuri şi pietre scumpe şi instrumentele de tortură ale Domnului şi coroana (de spini) şi cuiele şi mantaua de purpură şi relicviile sfinţilor, învăţându-i credinţa lor şi propoveduindu-le adevărata credinţă. Şi le dete drumul în ţara lor cu mare cinste. Trimişii lui Oleg se întoarseră la Oleg şi arătară cele ce li-a spus împăratul şi cum au încheiat pacea şi cum între ţara gre-

2) *Cinober*, kinovar.

www.dacoromanica.ro

cească şi ţara rusească s'a încheiat un tratat şi cum Grecii şi Ruşii n'au să calce jurământul ce şi-au dat.

Şi Oleg a trăit în pace cu toate popoarele, stând ca principe în capitala sa Kiev. Si soei toamna şi Oleg îşi aduse aminte de calul său pe care el pusese să-l hrănească fără însă să-l încalice. Căci el întrebase odată pe vrăjitori şi pe ghicitori: «De unde are să-mi vie moartea»? Un profet îi răspunse: «Principe, calul la care ţii, şi pe care îl călăreşti, acesta va fi cauza morţii tale». Oleg se gândi în sine şi-şi zise: «N'am să-l mai încalic nici odată, şi nici să-l văd mai mult». Şi porunci să-l hrănească, dar să nu i-l mai aducă niciodată. Şi astfel trecură câţiva ani, fără să-l mai vază, până ce porni expediţia în contra Grecilor. Iar dupăce s'a întors la Kiev, şi petrecu acolo patru ani, în anul al cincilea s'a gândit la calul său care, după prezicerea vrăjitorilor, avea să-i aducă moartea. Şi chemând pe mareşalul său, îi zise: «Unde este calul meu pe care am dat ordin să-l hrăniţi şi să-l îngrijiţi?» Acela răspunse: «A murit». Atunci Oleg se puse pe râs şi a început să-şi bată joc de ghicitori, zicând: «Ceea ce spun ghicitorii, nu este adevărat, totul este o minciună: calul a murit şi eu trăiesc». Apoi puse să i se înşale un cal: «să-i văz oasele!» Şi a venit la locul unde zăcea oasele goale şi căpăţina, a sărit de pe cal şi râzând a zis: «Se poate să mor de această căpăţină»? Şi călcă cu piciorul pe căpăţină. O viperă ieşi atunci din căpăţină şi-l muşcă de picior. Căzu apoi bolnav şi muri. Tot poporul îl deplânse, bocindu-se şi-l înmormântară pe colina ce se numeşte Şcecoviţa. Mormântul său se vede până în ziua de astăzi şi se numeşte mormântul lui Oleg. Şi domnia sa a fost de 33 ani (912).

XXIV. *Vrăjitorii.*

Nu este nimic extraordinar, că prin farmece să fac minuni, cum s'a întâmplat subt domnia lui Domitian. Un fermecător cu numele de Apollonius din Tyana [1]) era celebru. El cutreera oraşele şi satele şi făcea peste tot locul minuni drăceşti. Dela Roma a venit la Byzanţ şi la rugămintea locuitorilor de acolo făcu următoarele: a gonit din oraş sumedenia de şerpi şi de scorpii aşa fel că oamenii nu mai aveau nici o pagubă din partea lor. De asemenea, în adunările nobililor a îmblânzit furia unor cai. Apoi a venit la Antiochia, la in-

1) *Apollonius din Tyana*, era un filosof grec. Pasajul privitor la minunile lui Apollonius este reprodus de Miklosich, *op. cit.* după Georgios Hamartolos.

www.dacoromanica.ro

vitaţia locuitorilor antiocheni, cari sufereau de plaga scorpiilor şi a ţânţarilor. A făcut o scorpie de metal, a îngropat-o în pământ şi a ridicat o mică coloană de marmoră deasupra şi porunci oamenilor să meargă prin oraş cu o trestie în mână şi să strige, agitând trestia: «Oraşul este fără ţânţari». Şi astfel dispăru scorpiile şi ţânţarii din oraş. L'au întrebat şi în privinţa cutremurilor cari ameninţau cetatea. El suspină şi scrise pe-o tăbliţă aceste vorbe: «Vai de tine oraş nefericit, vei suferi de multe cutremure şi te va cuprinde focul. Te va plânge fluviul tău Oronte pe malurile sale». Despre acesta a spus şi marele Anastasie din Theopolis: «Farmecele lui Apollonios îşi produc până şi astăzi efectul lor în anumite localităţi, fie prin gonirea unor anumite quadrupede sau păsări, cari pot strica omului, fie oprind cursul neregulat al apelor, fie înlăturând relele cari pot să strice şi să aducă pagubă oamenilor». Căci nu numai în timpul vieţii sale, diavolii fac prin el aceste lucruri şi altele la fel, ci fac şi după moartea sa, petrecând la mormântul său, făcând minuni în numele său, spre a înşela pe sârmanii oameni, aplecaţi pentru astfel de lucruri diavoleşti. Ce să mai vorbesc de aceia cari execută faptele magice [ale lui Manethon] [1]). Acesta era aşa de priceput în arta vrăjitoriei, că îşi bătea joc necontenit de Apollonios spunând că el nu este în posesiunea adevăratei înţelepciuni filosofice. «El ar fi trebuit, zicea el, să facă numai cu vorba, ca mine, ceeace voia, şi să nu întrebuinţeze nici un mijloc material». Toate acestea însă se fac prin voinţa lui Dumnezeu şi prin puterea diavolului, pentruca prin aceasta să se pună la încercare credinţa adevărată, dacă ea este tare, neclintită în Domnul şi nu se lasă înşelată de duşmanii cei răi prin miracole mincinoase şi prin uneltirile Satanei şi cari sunt robi şi slujitori ai răutăţii. Pe lângă aceasta, unii au făcut profeţii chiar în numele Domnului ca Balaam şi Saul şi Kaiphas şi au gonit diavolii, ca Iuda şi fiii lui Skeva. Căci harul divin lucrează adeseori chiar prin mijlocirea unor persoane nedemne, spre a face binele. Balaam în adevăr era străin de amândouă, şi de o vieaţă cinstită şi de credinţa dreaptă, şi cu toate acestea graţia divină din grija pentru alţii s'a arătat în el. Tot astfel a fost şi Pharaon, totuşi îi s'a prezis cele viitoare. Şi Nabucadnesar a călcat legea, dar şi lui îi s'a desvăluit, ceeace avea să se întâmple abia după multe generaţiuni. Şi astfel se înveder ează că mulţi inşi, deşi au sentimente duşmane, subt semnul lui

1) *Manethon*, menţiunea despre Manethon nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

Christos, fac oarecari minuni spre a înşela pe oamenii ce nu înţeleg binele. Astfel au fost vraciul Simon şi Menandros şi alţii, despre cari cu drept s'a spus: «Nu vă lăsaţi înşelaţi de minuni».

XXV. *Igor* (913).

Anul 6421. Igor îşi începe domnia după Oleg. In acelaşi timp se urcă pe tron Constantin [1]), fiul lui Leon, ginerele lui Roman [2]) şi Drevlianii după moartea lui Oleg se despărţiră de Igor.

Anul 6422. Igor merse împotriva Drevlianilor şi după ce i-a învins le-a impus un tribut mai mare decât Oleg. In acelaşi an, Simion din Bulgaria se duse spre Constantinopol, şi după ce a încheiat pacea, s'a întors în ţara sa (914).

XXVI. *Igor. Prima invazie a Pecenegilor. Diferite războaie. Expediţia în contra Constantinopolului. Focul grecesc (915).*

Anul 6423 Pecenegii năvăliră pentru întâiaşi dată în ţara rusească, şi după ce au încheiat pace cu Igor, s'au dus la Dunăre. In acest timp veni Simion şi pustii Thracia; Grecii trimiseră după Pecenegi. Pecenegii sosind, au voit să atace pe Simion, dar între comandanţii greci se iscă o neînţelegere. Când Pecenegii au văzut, că aceştia se ceartă între ei, s'au întors acasă. Bulgarii însă atacară pe Greci şi-i sdrobiră.

Simion cuceri Odren [3]), care mai înainte se numea Orestias, după fiul lui Agamemnon, care scăldându-se în trei fluvii s'a însănătoşit de pe boala sa. De aceea a numit oraşul după numele său; mai târziu împăratul Adrian îl reînoi şi-l numi după numele său, Adriian; noi însă îl numim Odren.

Anul 6424, 6425, 6426, 6427, 6428. Romanos ajunge împărat în Grecia; Igor însă se luptă împotriva Pecenegilor.

Anul 6429, 6430, 6431, 6432, 6433, 6434, 6435, 6435, 5437. Simeon porni împotriva Ţarigradului şi pustii Thracia şi Macedonia, apoi cu mari forţe şi plin de trufie ajunse înaintea Ţarigradului şi

1) *Constantin*, este împăratul Constantin al VII, Porphyrogenitus (912—959).

2) *Roman*, este Romanos împărat în Byzanţ (920—944), supranumit Lecapenos. Pe vremea aceasta pe tronul dela Constantinopol erau mai mulţi împăraţi în acelaş timp.

3) *Odren*, cetatea Adrianopol, numită odinioară Orestias.

www.dacoromanica.ro

încheiând pace cu împăratul Romanos, se întoarse acasă (921—929).

Anul 6438, 6439, 6440, 6441, 6442. Ungurii merseră pentru întâiaşi dată în contra Ţarigradului şi pustiiră Thracia întreagă. Romanos însă încheia pace cu Ungurii.

Anul 6443, 6444, 6445, 6446, 6447, 6448, 6449: Igor porni în contra Grecilor. Şi Bulgarii trimiseră veste împăratului că Ruşii înaintează în contra Ţarigradului cu 10.000 corăbii. Aceştia plecară traversând marea, începură să pustiască Bithynia şi să devasteze ţărmii Pontului până la Heraclea şi Paphlagonia şi jefuiră întreaga regiune dela Nicomedia şi dădură foc la toţi ţărmii golfului. Dintre acei pe cari îi luau prizonieri, pe unii îi spânzurau, pe alţii îi puneau ca ţintă şi ochiau în ei, pe alţii îi prindeau, le legau mâinile la spate şi le băteau cuie în cap. Dădură pradă focului mai multe biserici sfinte şi mânăstiri şi au ars sate şi luară nu puţină pradă pe ambele coaste ale portului. Când însă s'a întors armata din Orient, Pantherios Domesticos [1]) cu 40.000 oameni, Phocas patriciul [2]) cu Macedonenii, Theodoros Stratelates [3]) cu Thracii şi împreună cu ei alţi nobili iluştri, împresurară din toate părţile pe Ruşi. Atunci Ruşii ţinură sfat şi merseră înarmaţi împotriva Grecilor. Şi s'a născut între ei o luptă amarnică şi Grecii învinseră cu mare greutate. Ruşii însă se întoarseră spre seară la drujina [4]) lor, se îmbarcară noaptea pe corăbii şi fugiră. Theophanes însă îi întâmpină de pe chelandiile [5]) sale cu foc şi începu să arunce prin tuburi foc asupra vaselor ruseşti: a fost atunci un spectacol grozav. Când Ruşii văzură flăcările, se aruncară în mare spre a se salva cu înotul şi astfel cei ce supravieţuiră se întoarseră în patria lor. Când au ajuns în ţara lor, fiecare povestea la ai săi de cele întâmplate şi de focul vaselor lor. «Grecii au la ei fulgere, cum sunt cele din cer şi aruncându-le asupra noastră, ne-au dat foc şi de aceea nu i-am putut învinge. După ce Igor s'a întors acasă, începu să strângă o armată mare şi trimise la Varegi dincolo de mare şi şi-i câştigă împotriva Grecilor, pe cari voia să-i atace din nou (935—941).

---

1) *Domesticos*, era o demnitate la curtea byzantină.

2) *Patrician*, era un titlu de nobleţă.

3) *Stratelat*, era un general la curtea byzantină.

4) *Drujina*, era curtea, adecă suita principelui formată din boieri şi slujitorii, de obiceiu cei mai nobili fruntaşi ai ţării. Drujina (dela *drug*, tovarăş) era compusă numai din oameni liberi şi, în expediţii, lua parte la beneficii. Drujina la început era formată numai din elemente scandinave.

5) *Chelandie* era corabia de războiu grecească.

www.dacoromanica.ro

Anul 6450. Simion porni împotri a Croaţilor şi a fost biruit de Croaţi; el muri lăsând pe fiul său Petru ca principe peste Bulgari (942). In acest an îi se născu lui Igor un fiu, numit Sviatoslav.

XXVII. *Expediţie nouă împotriva Constantinopolului. Supunerea Grecilor. Noul tratat* (943).

Anul 6451. Ungurii porniră din nou asupra Constantinopolului. După ce au încheiat pace cu Romanos, s'au întors în ţara lor.

Anul 6452. Igor îşi strânse o armată numeroasă de Varegi, Ruşi, Poliani, Sloveni, Krivici, Tiverci şi-şi câştigă pe Pecenegi, luând dela ei ostatici şi a pornit în corăbii şi călări împotriva Grecilor, voind să se răzbune. Când au aflat despre aceasta locuitorii din Korsun [1], trimiseră la Romanos spunându-i: «Vin Ruşii; corăbii nenumărate; cu vasele lor au acoperit marea». Şi Bulgarii îi aduseră această veste zicând: «Vin Ruşii şi şi-au câştigat pentru ei şi pe Pecenegi». Auzind aceasta împăratul, a trimis la Igor pe cei mai de seamă nobili ai săi agrăindu-l»: «Nu înainta mai departe, ci iaţi tributul pe care îl primea Oleg; voi mai mări acest tribut». De aşişderea a trimis şi Pecenegilor mătăsuri şi mult aur. Când Igor a ajuns la Dunăre, şi-a convocat drujina şi se puse să se sfătuiască şi-i arătă, ceeace zisese împăratul. Atunci drujina lui Igor spuse: «Dacă împăratul vorbeşte astfel, ce să voim mai mult, câtă vreme fără de luptă primim aur, argint şi mătăsuri? Căci cine poate să ştie, cine va învinge, noi sau ei ? Cine şi-a luat marea ca aliat? Căci, uite, noi nu mergem pe uscat, ci peste adâncurile mării şi moartea ne ameninţă pe toţi». Igor le-a dat ascultare şi a poruncit Pecenegilor să pustiească Bulgaria; iar el luă dela Greci aur şi mătăsuri, chiar şi pentru soldaţii săi, se întoarse şi ajunse la Kiev (944).

Anul 6453. Romanos, Constantin şi Stefan [2]) au trimis soli la Igor spre a reînoi vechiul tratat. Şi Igor, după ce s'a înţeles cu ei în privinţa păcii, şi-a trimis oamenii săi la Romanos şi Romanos şi-a convocat pe nobili şi pe demnitarii săi. Şi s'au introdus solii Ruşi şi le-a poruncit să grăiască şi să scrie pe pergament cele două convenţii.

Copia tratatului de prietinie care s'a încheiat între împăratul Romanos şi Constantin şi Stephanos, domnitori iubitori de Christos (945):

---

1) Korsun sau Cherson, veche colonie grecească din Crimea.

2) *Ştefan*, *Stephanos*, împărat byzantin, tovarăş de domnie cu împăratul Romanos.

www.dacoromanica.ro

Noi, soli şi negustori din partea poporului Ruşilor: Ivor, trimisul marelui principe rus Igor şi solia cealaltă: Vuiefast, trimisul lui Sviatoslav, al fiului lui Igor; Iskusev, trimisul principesei Olga; Sludy, trimisul lui Igor, nepotul lui Igor; Uleb, trimisul lui Vladislav; Kanicar, trimisul Peredslavei; Sichbern, trimisul Sfandrei, soţia lui Uleb; Prasten, trimisul lui Turd; Libiar, trimisul lui Fast; Grim, trimisul lui Sfirk, Prasten, trimisul lui Akun, nepotul lui Igor; Kary, trimisul lui Tudek; Karşev, trimisul lui Tudor; Egri, trimisul lui Erlisk; Voist, trimisul lui Voiko; Istr, trimisul lui Amind; Prasten, trimisul lui Bern; Iatviag, trimisul lui Gunar; Şibrid, trimisul lui Aldan; Kol, trimisul lui Klek; Stengi, trimisul lui Eton; Sfirka...; Alvad, trimisul lui Gudy; Frudi, trimisul lui Tulb; Mutur, trimisul lui Uta. Negustorii: Adun, Adulb, Ingivlad, Uleb, Frutan, Gomol Kuci, Emig, Turbrid, Fursten, Bruny, Roald, Gunastr, Frasten, Ingeld, Turbern, Mony, Ruald, Sven, Stir, Aldan, Tilii, Apubkar, Sven, Vuzlev şi Sinko Borici, trimis de Igor, de marele principe rus şi de toate căpeteniile şi de întreg poporul ţării ruseşti. Şi ni s'a poruncit de aceştia să reînoim vechia pace care a fost nimicită de mulţi anı de diavolul care urăşte binele şi iubeşte vrajba şi să întărim prietenia dintre Greci şi Ruşi.

Marele nostru principe Igor şi principii şi boierii săi şi întregul popor rus ne-au trimis la Romanos şi Constantin şi Stephan, mari împăraţi greci, să încheiem pace chiar cu împăraţii şi cu întreaga boerime şi cu întregul popor grec pentru toate vremurile cât va străluci soarele şi va fi lumea. Şi dacă din partea Ruşilor se va gândi cineva să sfarme această prietenie, toţi câţi au primit botezul să-şi primească pedeapsa dela Dumnezeu, atotputernicul şi osânda în vieaţa aceasta şi în cea viitoare; toţi însă cari nu sunt botezţi, să nu-i ajute Dumnezeu sau Perun; scuturile lor proprii să nu-i proteagă, să cază de propriile lor săbii, de propriile lor săgeţi şi de alte arme şi să ajungă robi în această vieaţă şi în cea viitoare.

Marele principe rus şi boierii săi pot să trimeată în Grecia la prea puternicii împăraţi greceşti corăbii câte vor voi cu soli şi cu negustori. După cum s'a stabilit pentru ei, solii aveau un sigil de aur, negustorii însă de argint; acuma însă principele nostru a decis să trimeată un document [1]) la împăratul vostru. Cei trimişi de ei fie ca soli fie ca negustori, să aducă documentul în care să stea scris: atâtea corăbii am trimis; şi astfel vom şti, că vin cu intenţie

1) *Document*, o scrisoare întărită cu pecetie.

www.dacoromanica.ro

pacinică. Câtă vreme vin fără document, ni se vor preda, ca să-i ţinem de scurt şi să-i păzim, până ce principele nostru este pus în cunoştinţă despre aceasta. Dacă însă ei nu se supun şi opun rezistenţă, au să fie omorîţi şi în privinţa morţii lor nu se va face reclamaţiune din partea principelui vostru; iar dacă fug şi vin în Rusia, vom scrie principelui vostru şi el va proceda faţă de ei, cum va găsi cu cale.

Dacă Ruşii vin la noi fără mărfuri, ei nu vor primi întreţinerea lunară. Principele rus va da ordin trimişilor săi şi Ruşilor ce vin aci să nu facă vr'o pagubă în satele şi în ţara noastră. Şi dacă sosesc aci, ei vor locui la Sfântul Mamas; apoi maiestatea sa imperială va trimite pe cineva care să-i înregistreze şi atunci vor primi ei subsidiile lor lunare, solii subsidiile pentru soli şi negustorii întreţinerea lunară, mai întâi cei din oraşul Kiev, apoi cei din Cernigov şi Pereiaslavl şi din alte cetăţi. Şi ei au să intre în cetate pe o anumită poartă cu un agent al împăratului, neînarmaţi, în cete de câte 50 de oameni, să-şi vază de regoţul lor, după cum le este interesul şi apoi să plece. Şi agentul maiestăţii imperiale îi va proteja. Şi dacă vr'un Rus sau vr'un Grec face vr'un rău, el va îndrepta lucrurile. Ruşii cari vin în oraş nu vor face nicio faptă rea, şi nu vor putea cumpăra pavoloci mai mult decât de 50 zloţi. Şi cine cumpără pavoloci, trebuie să-i arate agentului împărătesc, care îi va sigila şi-i va preda. Şi dacă Ruşii pleacă de aci, vor primi dela noi merindea, de care au nevoie pe drum, şi ceea ce trebuie pentru corabie, după cum s'a stabilit mai înainte şi astfel să plece sănătoşi în ţara lor. La Sfântul Mamas n'au voie să rămână în timp de iarnă.

Dacă un rob fuge din Rusia şi dacă vine în ţara maiestăţii sale imperiale ca să-l găsească, sau dacă fuge dela Sfântul Mamas, şi este găsit, să fie prins. Dacă însă nu e găsit, atunci Ruşii creştini vor depune jurământ după legea lor, iar cei necreştini după datina lor, şi atunci vor primi dela noi preţul său, după cum s'a stabilit mai sus, doi pavoloci pentru un sclav.

Dacă cineva din oamenii maiestăţii sale imperiale şi dacă cineva din cetatea voastră sau din alte cetăţi fuge la noi sau un sclav de al nostru fuge la voi şi aduce ceva, trebuie predat înapoi şi dacă ceeace a luat cu sine se găseşte neatins, să se reţină pentru el doi zloţi.

Dacă vr'unul dintre Ruşi încearcă să ia ceva dela oamenii maiestăţii sale imperiale, cine va face aceasta, va fi aspru pedepsit;

www.dacoromanica.ro

dacă a luat ceva, va plăti îndoit decât face. Dacă aceasta o face un Grec unui Rus, va primi aceeaşi pedeapsă ca şi acela.

Dacă s'ar întâmpla ca un Rus să fure ceva dela un Grec sau un Grec dela un Rus, se cuvine nu numai să dea lucrul înapoi, dar şi valoarea lui. Dacă lucrul furat se va dovedi că a fost vândut, atunci să plătească preţul îndoit şi să fie pedepsit după legea grecească şi după datina şi legea rusească.

Dacă Ruşii aduc prizonieri creştini din ţara noastră, atunci dacă este un tânăr sau o fată adultă li se va da 10 zloţi şi îl va primi; dacă e de vârstă mijlocie se va da 8 zloţi şi va primi; dacă este un bătrân sau un copil se va da pentru el 5 zloţi.

Dacă se găsesc Ruşi la Greci servind ca robi, dacă ei vor fi prizonieri, Ruşii pot să-i răscumpere; dacă i-a cumpărat un Grec, atunci are să jure că ia preţul ce l-a plătit pentru el.

Despre ţara Korsunilor. Câte cetăţi sunt în această ţară, nu-i va fi îngăduit principelui rus să poarte războiu în aceste regiuni, şi ţara aceasta nu are să vă fie vouă supusă. Apoi, dacă principele rus ne va cere soldaţi, îi vom da dtâţia, de câţi va avea nevoie.

Şi pe deasupra. Dacă Ruşii găsesc în vr'o localitate vr'o galeră grecească aruncată de furtună, nu-i vor face nici un neajuns. Dacă cineva va lua ceva de pe ea, sau va lua vr'un om în robie, ori îl va omorî, va fi pedepsit după legea rusească şi grecească.

Dacă Ruşii întâlnesc oameni din Korsun pescuind la gurile Dniprului, să nu le facă nici un rău.

Şi Ruşilor să nu le fie îngăduit să ierneze la gurile Dniprului, în Beloberejie [1]), nici chiar la Sfântul Elevtherie, ci, dacă vine toamna, să se întoarcă în Rusia.

Şi pe deasupra: Dacă Bulgarii cei Negri [2]) vin să pustiască ţara Chersonezului, pretindem dela principii ruşi să nu le permită să facă vr'o pagubă în ţară.

Dacă se întâmplă ca vr'o crimă să fie făcută de Grecii supuşi maiestăţii sale imperiale, atunci voi să n'aveţi dreptul, de a-i pedepsi, ci vor fi pedepsiţi potrivit cu fapta lor la porunca maiestăţii sale împăratului nostru.

Dacă un Creştin ucide vr'un Rus sau vr'un Rus pe vr'un Creştin, atunci ucigaşul să fie prins de rudele celui ucis şi să fie omorît.

---

1) *Beloberejie*, o regiune la gura Dniprului.

2) *Bulgarii cei Negri* locuiau în regiunea fluviului Volga şi deşi erau de aceeaşi origine cu Bulgarii dela Dunăre, erau păgâni.

www.dacoromanica.ro

Dacă ucigaşul scapă şi fuge, atunci, dacă are avere, rudele celui ucis îi v'a lua averea. Dacă asasinul nu are avere şi scapă, atunci să fie căutat, până este găsit; dacă va fi găsit, să fie omorît.

Dacă un Rus loveşte cu spada sau cu lancea sau cu vr'o altă armă pe un Grec sau un Grec pe un Rus, atunci pentru acest delict să plătească după legea rusească cinci funţi de argint. Dacă el nu are nici o avere, atunci îi se va vinde tot ce are şi chiar hainele cu cari umblă îi se vor lua; în afară de aceasta, să jure potrivit legii sale, că nu posedă nimic, şi atunci să fie lăsat liber.

Dacă maiestatea noastră imperială vă va cere soldaţi împotriva duşmanilor noştri şi va scrie marelui vostru principe, atunci el îi va trimite atâţia, câţi vom voi noi; şi din aceasta celelalte ţări vor recunoaşte ce prietenie există între Greci şi între Ruşi.

Acest tratat l-am scris pe două pergamente; unul se găseşte la Maiestatea imperială a noastră, care poartă o cruce şi numele nostru înscris, celălalt la trimişii voştri şi negustorii voştri. Şi plecând cu trimişii maiestăţii sale împăratului nostru, îl vor duce la marele principe rus Igor şi la oamenii săi. Aceştia au să primească documentul şi să jure că vor observa cu adevărat toate cele ce am convenit şi am fixat în acest document, pe care sunt puse numele noastre.

Şi noi toţi câţi suntem botezaţi am jurat în biserica sfântului Ilie, în biserica catedrală şi pe sfânta cruce şi pe acest document că vom ţinea tot ce s'a consemnat şi că nu vom călca nimic. Cine însă din partea noastră, fie principe fie altcineva, botezat sau nebotezat va călca aceasta, să nu-i ajute Dumnezeu şi să ajungă rob în această vieaţă şi în cea viitoare şi să piară de propriile sale arme.

Iar Ruşii nebotezaţi vor depune scuturile lor şi săbiile lor goale şi armele lor de braţ şi alte arme şi vor jura că tot ceea ce stă scris în acest document va fi ţinut de Igor şi de toţi boierii şi de celălalt popor din ţara rusească, în toate timpurile şi deapururea.

Dacă însă cineva din principii sau bărbaţii ruşi, fie creştini sau necreştini, calcă ceeace stă scris în acest document, acela să piară de propriile sale arme şi să fie blăstămat de Dumnezeu şi de Perun, fiindcă şi-a călcat jurământul.

Deci să trăiască marele principe Igor ca să păstreze această prietenie dreaptă, ca să nu fie nimicită, cât soarele va lumina şi lumea va exista, în vremurile de acum şi în cele viitoare.

Trimişii lui Igor veniră cu trimişii greci la Igor şi-l informară de tot ce zisese împăratul Romanos. Atunci Igor chemând la sine

www.dacoromanica.ro

pe trimişii greci le spuse : «Spuneţi-mi ce însărcinare v'a dat împăratul vostru». Şi trimişii împărăteşti răspunseră: «Iată, ne-a trimis împăratul: el ţine să fie pace şi dragoste, să aibă cu principele rus pace şi prietenie; şi trimişii tăi au depus jurământ în mâinile împăratului nostru şi ne-a trimis pe noi ca să depunem jurământ în faţa ta şi a oamenilor tăi». Şi Igor le făgădui că va face aceasta. Şi în dimineaţa următoare Igor chemă pe trimişi şi se duse pe colina, unde era statua lui Perun: aci depuseră armele şi scuturile şi podoabele lor de aur, şi Igor şi oamenii săi jurară, căci Ruşii erau unii păgâni; dar Ruşilor creştini li s'a luat jurământul în biserica Sfântul Ilie, care este lângă Ruciaj [1]) la sfârşitul Pasyncei Beseda [2]), căci aceasta era catedrala, fiindcă mulţi Veregi şi Chazari erau creştini. După ce Igor a încheiat pace cu Grecii, a concediat pe trimişi; după ce i-a dăruit cu blănuri şi robi şi ceară, le-a dat drumul. Solii se întoarseră la împărat şi l-au informat de tot ce le spusese Igor, şi de prietinia sa pentru Greci.

Igor începu să domnească la Kiev, păstrând pacea cu toate popoarele. Dar când veni toamna, puse gând rău Drevlianilor, cărora voia să le ia un tribut mai mare.

XXVIII. *Războiul lui Igor împotriva Drevlianilor.*

Anul 6453. In acest an Drujina se adresă lui Igor cu vorbele: «Slujitorii lui Svenald [3]) sunt îmbrăcaţi cu arme şi cu vestminte, iar noi suntem goi. Vino cu noi, principe, ca să le impunem tribut şi atunci vei câştiga şi tu şi noi». Şi Igor le dete ascultare. Porni în ţara Drevlianilor pentru tribut şi se gândi să obţină un tribut mai mare de cât cel de mai înainte. Intrebuinţând forţă, el şi oamenii săi, au luat tributul şi s'au întors îndărăt în cetatea lor. Pe când se întorceau spre casă, el se gândi în sine şi spuse Drujinei sale: «Duceţi-vă cu tributul acasă, iar eu am să fac o nouă expediţie». Işi trimise Drujina acasă, iar el însuşi cu puţini însoţitori s'a întors îndărăt, voind mai multă pradă. Când Drevlianii auziră că el iarăşi se întoarce, se sfătuiră cu principele lor Mal, zicându-şi: Când lupul prinde obiceiul să meargă la turmă, el ia una câte una toată turma, dacă nu este omorît. Aşa şi cu acesta, dacă nu-l omorîm, pe toţi ne va prăpădi». Şi trimiseră la el şi'i spuseră: «De ce vii din nou?

---

1) *Ruciaj* sau *Pociaina*, afluent al Dniprului.
2) *Pasyncei Beseda*, localitate lângă Kiev.
3) *Svenald*, voevod în Kiev.

www.dacoromanica.ro

Ţi-am plătit doar tot tributul». Igor însă nu voi să-i asculte. Atunci Drevlianii ieşiră din cetatea Iskorosten [1]) şi omorîră pe Igor şi pe Drujina sa, căci erau puţini. Şi Igor a fost înmormântat şi mormântul său se vede în cetatea Iskorosten, din regiunea Drevlianilor, până în ziua de astăzi.

XXIX. *Olga şi Sviatoslav. Olga omoară pe solii Drevlianilor* (945)

Olga însă era la Kiev împreună cu fiul ei, tânărul Sviatoslav. Guvernorul său era Asmud [2]) şi voevod era Svenald, tatăl lui Mstişa. Şi Drevlianii îşi ziseră: «Pe principele rus l-am ucis, să dăm pe soţia sa, Olga, de soţie principelui nostru Mal, şi cu Sviatoslav vom face ce vom voi». Şi Drevlianii trimiseră pe oamenii lor cei mai de seamă, 20 la număr, într'o corabie la Olga. Şi călătoriră cu corabia până la Bovicev. Pe vremea acea apa curgea pe lângă munţii Kievului şi în Podol nu locuiau oameni, ci numai pe înălţimi. Fortăreaţa Kievului era unde este acum Gordiata [3]) şi curtea lui Nikifor; palatul principelui era în fortăreaţă unde este acum casa lui Vorotislav şi a lui Ciudin. Totuşi piaţa de păsări era afară din cetăţuie; şi tot în afară de cetăţuie era şi o a doua curte princiară, unde este acum casa lui Domesticos, în apropierea bisericii Maicii Domnului, deasupra muntelui Terem [4]) căci acolo era un terem de piatră. Olga a fost anunţată că au sosit Drevlianii. Şi Olga ii chemă la ea şi le spuse: «Au sosit oaspeţi buni». Şi Drevlianii răspunseseră: «Am sosit, principesă». Şi Olga le zise: «Spuneţi-mi de ce aţi venit?». Atunci răspunseră Drevlianii «Ne-a trimis ţara Drevlianilor, grăindu-ne astfel : «Am ucis pe bărbatul tău, fiindcă bărbatul tău era prădalnic şi răpitor ca un lup; principii noştri însă sunt buni şi ţara Drevlianilor este înfloritoare; ia în căsătorie pe principele nostru Mal». Căci principele Drevlianilor se chema Mal. Olga le răspunse: «Cuvântarea voastră îmi place; pe bărbatul meu n'am să-l mai pot reînvia; pe voi însă vreau să vă cinstesc mâine înaintea oamenilor mei. Totuşi acum duceţi-vă la corabia voastră şi aşezaţi-vă cu încredere în ea. Dimineaţă voiu trimite după voi; atunci să spuneţi: «noi nu mergem călare, dar nu mergem nici pe jos: Duceţi-ne în corabie şi vă vor lua în corabie». Şi i-a lăsat în corabia lor. Atunci Olga porunci să se sape pe terem în afară de fortăreaţă o groapă

1) *Iskorosten,* oraş în ţara Drevlianilor.
2) *Asmud* poartă nume scandinav.
3) *Gordiata,* o casă în Kiev.
4) *Terem,* curte, locuinţă.

www.dacoromanica.ro

mare şi adâncă. Şi a doua zi dimineaţa trimise Olga, şezând în Terem, după oaspeţi. Şi veniră la ei şi ziseră: «Olga vă cheamă la o mare cinste». Iar ei răspunseră: «Noi nu venim nici călare, nici în căruţe şi nici pe jos; duceţi-ne în corabie». Kievenii replicară: «Va trebui să o facem: principele nostru a fost omorît şi principesa noastră vrea să ia de bărbat pe principele vostru». Şi i-au dus în corabie. Iar aceia steteau în hainele lor cu cute largi, împodobiţi cu agrafe mari şi plini de îngâmfare. Şi au fost duşi la curtea Olgăi. Şi când au ajuns acolo, i-au aruncat în groapă cu corabie cu tot. Şi Olga se aplecă spre ei şi zise: Vă prieşte această onoare? Iar ei răspunseră: «Pentru noi este mai rea decât moartea lui Igor». Şi s'a dat ordin să fie acoperiţi cu pământ de vii şi au fost acoperiţi cu pământ.

Şi Olga trimise la Drevliani să le spuie: «Dacă în realitate vreţi să mă aveţi, trimiteţi-mi oamenii cei mai de seamă pentru ca să pot să viu cu mare cinste la principele vostru; altfel Kievenii n'au să mă lase să plec». Când au auzit aceasta Drevlianii, au ales pe cei mai distinşi bărbaţi cari cârmuiau ţara lor şi i-au trimis la ea. Sosind Drevlianii, Olga a dat ordin să li se pregătească o baie şi spuse: «După ce veţi fi luat baia, veniţi la mine». S'a încălzit bine baia, Drevlianii intrară în ea şi începură să se spele. Apoi s'au închis uşile şi s'a dat foc la baie, arzând cu toţii în ea.

Şi s'a trimis la Drevliani spunându-li-se: «Iată, vreau să viu la voi; pregătiţi o mare cantitate de mied[1]) în oraşul unde a fost omorît bărbatul meu, pentru ca să plâng deasupra mormântului lui şi să aranjez un ospăţ mortuar pentru bărbatul meu». Când au auzit aceasta au adunat foarte multă miere şi au fiert-o. Olga însă luă o mică parte din drujina sa şi se duse în grabă acolo, merse la mormânt şi plânse după bărbatul ei. Şi porunci oamenilor ei să ridice o mare movilă de mormânt şi după ce a fost ridicată, dete ordin să înceapă ospăţul mortuar. Şi se aşezară Drevlianii la băutură şi Olga porunci oamenilor săi să-i servească. Drevlianii întrebară pe Olga: «Unde sunt tovarăşii noştri pe cari ţi i-am trimis ca să te aducă pe tine?» Ea răspunse: «Ei vin după mine cu drujina bărbatului meu». După ce Drevlianii se îmbătară, puse pe oamenii săi să bea în cinstea lor; apoi ea însăşi plecă dând ordin drujinei să-i măcelărească. Şi măcelăriră cinci mii. Olga însă se întoarse la Kiev şi-şi pregăti o armată în contra celorlalţi Drevliani.

---

1) *Mied*, o băutură făcută din miere. Acest mied îl întâlnim şi la populaţiunile romanice din Pannonia în timpul lui Attila. Cf. Priscos Panites, *Frag. hist. gr.* IV p. 83

www.dacoromanica.ro

Inceputul domniei lui Sviatoslav.

XXX. *Olga porneşte în contra Drevlianilor şi le arde cetatea* (956).

Anul 6454. Olga şi fiul ei Sviatoslav strânseră nenumăraţi soldaţi viteji şi porniră în contra ţării Drevlianilor. Şi Drevlianii le ieşiră înainte, iar după ce ambele armate stătură faţă în faţă, Sviatoslav şi-a aruncat lancea împotriva Drevlianilor şi lancea aceasta trecu printre urechile calului şi lovi picioarele animalului; căci Sviatoslav nu era decât un copil. Atunci Svenald şi Asmud ziseră: «Principele a început lupta! Noi, drujina, să urmăm pe principe». Şi biruiră pe Drevliani. Drevlianii fugiră şi se închiseră în cetăţile lor. Olga însă se duse în grabă cu fiul ei spre cetatea Iskorosten, unde îi fusese omorît bărbatul şi împresură cetatea împreună cu fiul ei. Drevlianii se închiseră în cetate şi se apărau vitejeşte din cetate, căci ştiau că ei le omorîseră pe principe, şi ce i-ar fi aşteptat, dacă s'ar fi predat. Şi Olga a stat un an întreg şi n'a putut să cuprindă cetatea. Atunci se gândi la o păcăleală şi trimise în oraş să se spună: «Ce mai aşteptaţi voi? Toate cetăţile voastre mi s'au supus şi s'au obligat la tribut şi ele îşi lucrează acum ogoarele şi pământurile, iar voi vreţi mai bine să muriţi de foame de cât să vă obligaţi la plata unui tribut». Drevlianii răspunseră: «Ţi-am da bucuros tributul, dar tu vrei să te răzbuni pentru bărbatul tău». Olga le zise: «Nedreptatea făcută bărbatului meu am răzbunat-o deja, când voi aţi venit la Kiev pentru întâiaşi dată şi pentru a doua oară, iar a treia oară când am făcut serbarea funebră în cinstea lui; acum nu mai vreau să mă răzbun, ci mă mulţumesc cu un mic tribut şi după ce mă voiu şi împăcat cu voi, vreau să plec de aci». Atunci Drevlianii o întrebară: «Ce vreai dela noi? Ţi-am da bucuros miere şi blănuri». Ea le răspunse: Acum n'aveţi nici miere nici blănuri; dar eu cer ceva mai puţin dela voi: daţi-mi din fiecare curte trei porumbei şi trei vrăbii, căci nu vreau să vă impun un tribut prea greu, cum făcea bărbatul meu, ci numai aceasta o pretind eu dela voi». Drevlianii se bucurară şi strânseră de fiecare curte trei porumbei şi trei vrăbii şi cu umilinţă le trimiseră la Olga. Olga însă le grăi: «Fiindcă v'aţi supus mie şi fiului meu, întoarceţi-vă în oraş acum, iar eu mâine dimineaţă voiu să plec de la oraşul vostru şi să mă duc acasă». Drevlianii erau veseli şi s'au întors în cetate, şi spuseră acestea oamenilor lor şi poporul din oraş a fost cuprins de o mare bucurie.

www.dacoromanica.ro

Atunci Olga dădu fiecăruia dintre soldaţii săi, unora câte un porumbel, altora câte o vrabie. Şi a pus să se lege de fiecare porumbel şi vrabie pucioasă aprinsă, să o îmbrace într'o mică bucată de pânză şi să o lege cu un fir. Când veni seara, Olga dete ordin soldaţilor să dea drumul porumbeilor şi vrăbiilor. Porumbeii şi vrăbiile sburară în cuiburile lor, cei dintâi în coteţele de porumbei, vrăbiile sub acoperişuri. Şi astfel începură să arză coteţele de porumbei şi hambarele cu provizii şi turnurile şi şopurile, şi n'a rămas nici o curte, unde să nu arză, şi focul nu se putea stinge, fiindcă deodată începu să arză în toate curţile. Oamenii fugiră din oraş, iar Olga porunci trupelor sale să-i ia ca prizonieri. Şi după ce a cucerit cetatea incendiată a luat pe bătrânii cetăţii ca prizonieri şi din restul mulţimii pe unii îi omorî, pe alţii îi dete în robie ofiţerilor săi, iar altora lăsându-i în viaţă le impuse să plătească tribut. Şi le-a impus un greu tribut. Două treimi din tribut fură trimise la Kiev, iar o treime la Vysegorod [1]), căci Vysegorodul era oraşul Olgii. Şi Olga străbătu cu fiul ei şi cu drujina ţara Drevliamilor stabilind legi şi fixând imposite. Aci se văd şi acum curţile sale de vânătoare şi de pescuit. Şi în urmă se întoarse cu fiul ei Sviatoslav în cetatea Kiev, unde rămase un an întreg.

Anul 6544. Olga se duse la Novgorod şi institui la Msta [2]) pogoste [3]) şi impuneri de impozite şi la Luga [4]) dările anuale şi tributul. Şi locurile ei de vânătoare se găsesc în toată ţara precum şi bornele şi locurile şi pogostele şi saniile ei se văd şi astăzi la Pskov şi pieţele de prins păsări de pe Dnipru ca şi de pe Desna şi până în ziua de astăzi mai există satul ei Oljici [5]). Şi după ce a făcut toate acestea, s'a întors la Kiev cu fiul ei şi trăit cu el în dragoste maternă (947).

XXXI. *Botezul Olgei.*

Anul 6456, 6457, 6458, 6459, 6460, 6461, 6462, 6463. Olga plecă spre Grecia şi ajunse la Constantinopol. Pe atunci era împărat la Constantinopol Constantin, fiul lui Leon şi Olga se duse la el. Şi văzând-o foarte frumoasă ca figură şi foarte înţeleaptă, împăratul a admirat-o pentru inteligenţa ei şi după ce s'a întreţinut cu ea îi zise

1) *Vysegorod*, o cetate la Nord de Kiev.

2) *Msta*. un fluviu în regiunea Slovenilor nordici.

3) *Pogoste*, circumscripţie rurală pentru perceperea impozitului.

4) *Luga*, o cetate şi un fluviu lângă golful Finlandei.

5) *Oljici*, sat pe Desna.

www.dacoromanica.ro

«Tu eşti vrednică să domneşti împreună cu mine în această cetate». Ea care înţelesese aceasta, spuse împăratului: «Eu sunt păgână; dacă vrei să mă botez, botează-mă tu însuţi; altfel n'am să mă botez». Şi împăratul împreună cu patriarchul o botează. După ce s'a luminat, s'a bucurat cu sufletul şi cu trupul. Şi patriarchul îi propovădui credinţa şi-i zise: «Slăviţă eşti tu între femeile ruse, căci ai dobândit lumina şi gonit întunericul. Pe tine te vor binecuvânta fiii Rusiei până în ultima generaţie a nepoţilor tăi». Şi apoi îi dete cunoştinţele despre rânduiala bisericii, despre rugăciune, despre post, despre milostenie şi despre curăţenia trupească. Iar ea stătea cu capul aplecat şi ca un burete care suge apa, primea ea învăţătura, apoi înghenunchiă înaintea patriarchului şi zise: Prin rugăciunea ta, prea cinstite părinte, fă-mă să scap din ispita celui rău». Şi prin botez îi se dete numele de Elena. După cum s'a numit şi fosta împărătească, mama lui Constantin cel Mare. Şi patriarchul o binecuvântă şi o lăsă să plece. După ce primi botezul, împăratul o chemă la sine şi-i zise: «Vreau să te iau de soţie». Ea însă îi replică: Cum vrei tu să mă iei de soţie, câtă vreme tu m'ai botezat şi m'ai numit fiica ta ? Intre creştini nu este acest obiceiu şi tu însuţi o ştii aceasta». Atunci împăraul zise: «Tu m'ai înşelat, Olga». Şi i-a dat multe daruri: aur, argint, pavoloci şi vase de diferite feluri şi-i dete drumul numind-o fiica sa. Fiindcă acum voia să plece acasă, se duse la patriarch, îi ceru binecuvântare pentru familia sa şi-i grăi: «Poporul meu şi fiul meu sunt păgâni; dare-ar Dumnezeu să fiu ferită de orice rău». Şi patriarchul zise: «Copil credincios, în Christos te-ai botezat, în Christos te-ai îmbrăcat. Christos te va păzi, precum a păzit pe Enoch în primele timpuri, pe urmă pe Noe în arcă, pe Abraham de Abimelech, pe Lot de Sodomiţi, pe Moise de Pharaon, pe David de Saul, pe cei trei tinerii de focul cuptorului, pe Daniel de fiarele sălbatice: astfel te va păzi el şi pe tine de cei răi şi de cursele lor. Şi patriarchul o binecuvântă şi ea plecă în pace în ţara ei şi ajunse la Kiev. Aceasta s'a întâmplat, aşa precum, în zilele lui Solomon, regina Ethiopiei a venit la Solomon ca să asculte înţelepciunea lui Solomon şi ea văzu multă înţelepciune şi multe minuni : tot astfel şi fericita Olga a umblat după buna înţelepciune a lui Dumnezeu; acelea după înţelepciunea omenească, aceasta însă după înţelepciunea dumnezeiască. Căci cei ce caută înţelepciunea, o vor găsi: înţelepciunea se găseşte înaintea porţilor caselor, ea strigă în gura mare pe toate căile. Ea este vestită de pe zidurile cetăţilor, de la poarta cetăţii strigă ea cu tărie, căci câţi ani cei drepţi vor iubi

www.dacoromanica.ro

adevărul... Căci fericita Olga a căutat, din copilărie, înțelepciunea, care este mai bună de cât orice în această lume și ea a găsit o piatră nestimată, care este Christos. Căci zise Solomon: «Dorința drept credincioșilor se întărește în sufletul lor» și «Apleacă-ți inima ta către conștiința înțelepciunii. Eu iubesc pe cei ce mă iubesc și cei ce mă caută mă vor găsi». Domnul a zis: «Cine vine la mine, pe acela eu nu-l voiu goni».

Deci Olga se înoarse la Kiev, după cum am amintit și împăratul Grecilor a trimis la ea, spunându-i: «Ți-am dăruit frumoase daruri, iar tu mi-ai spus: după ce mă voiu fi întors în Rusia, îți voiu trimite multe daruri: sclavi, ceară, blănuri precum și trupe de ajutor». Olga răspunse grăind către trimiși: «Spuneți-i: dacă tu vei rămânea la mine în Pociaina atâta vreme cât eu am fost la Constantinopol, îți dau». Cu aceste vorbe ea dete drumul trimișilor. Olga trăi cu fiul ei Sviatoslav și a voit să-l convingă să primească botezul; el însă nu voi și nici măcar să audă vorbindu-se de aceasta. Când cineva voia să se boteze, el nu-l împiedica, dar își bătea joc de el. Căci pentru necredincioși credința creștină este o nebunie. Cei ce umblă în întuneric nici nu o simt nici nu o pricep și nu cunosc slava lui Dumnezeu, căci inimile lor sunt împietrite, urechile lor aud cu greu, iar ochii lor nu văd. Căci zice Solomon: «Faptele necredincioșilor sunt departe de rațiune; căci v'am chemat și voi nu m'ați auzit; v'am chemat prin cuvinte și voi nu m'ați înțeles, ci ați respins sfaturile mele și ați disprețuit mustrările mele. Căci ei au urît înțelepciunea și n'au vroit să aibă frică de Dumnezeu, n'au voit să înțeleagă sfaturile mele și și-au bătut joc de mustrările mele». De multe ori zicea Olga: «Eu, fiul meu, am cunoscut pe Dumnezeu și mă bucur, dacă tu-l vei cunoaște, te vei bucura și tu». El însă nu dedea ascultare la acestea și zicea: «Cum pot eu singur să primesc o altă credință; drujina mea va râde de mine». Ea însă îi spunea: «Dacă tu te botezi, toți vor face ca tine». El însă n'a ascultat de mama sa și a trăit după obiceiurile păgânești și n'a voit să știe că cine n'ascultă de mama sa, ajunge în nevoie, căci este scris, că: «Cel ce n'ascultă de tatăl său și de mama sa, să fie pedepsit cu moartea». Și chiar se supăra împotriva mamei sale. Căci Solomon zice: «Cel ce învață pe cei răi își face sieși întristare; cel ce învinovățește pe un om lipsit de Dumnezeu, își caută el singur ocară, căci învinuirile celor lipsiți de Dumnezeu sunt pentru sine lovituri. Nu învinovăți pe cei răi, pentru ca să nu te urască». Totuși Olga își iubea pe fiul său Sviatoslav, zicându-i: «Implinească-se voia Domnului! Dacă Dumnezeu vrea să aibă milă de neamul meu și

www.dacoromanica.ro

de ţara rusească, atunci le va băga în suflet gândul să se întoarcă spre Dumnezeu, după cum a făcut cu mine». Şi spunând acestea, se ruga zi şi noapte pentru fiul ei şi pentru poporul ei, educându-şi copilul până ce a crescut mare şi s'a făcut bărbat.

XXXII. *Majoratul lui Sviatoslav. Războaiele sale* (965—967).

Anul 6464, 6465, 5466, 6467, 6468, 6469, 6470, 6471, 6472. Când principele Sviatoslav s'a făcut mare şi a ajuns bărbat se puse să strângă mulţi soldaţi viteji, căci el însuşi era un viteaz şi mergea ca o panteră în fruntea trupelor şi a purtat multe războae. In expediţiile sale el nu lua nici o trăsură şi nici o oală (de fiert bucate); carnea nu o mânca fiartă, ci carnea de cal, de vânat şi de vită o tăia felii subţiri, o frigea pe cărbuni şi aşa o mânca; nu avea nici cort, ci întindea o pătură şi la căpătâiu îşi punea o şa. Tot aşa făceau şi soldaţii săi, cu toţii. Şi trimise în ţările străine spunând: «Vreau să pornesc împotriva voastră». Şi a plecat spre Oka şi spre Volga şi a ajuns la Viatici şi a grăit Viaticilor: «Cui plătiţi tribut?» Ei răspunseră: «Plătim Chazacilor câte un şiling de plug» (965).

Anul 6473. Sviatoslav porni în contra Chazarilor. Auzind aceasta Chazarii porniră cu principele lor Kagan împotriva lui. Şi se întâlniră împreună, şi luptându-se a învins Sviatoslav pe Chazari şi le-a cucerit cetatea lor Bela Veja. Şi învinse şi pe Jasi şi pe Kasogi [2]), şi se întoarse la Kiev (965).

Anul 6474. Sviatoslav învinse pe Viatici şi le impuse un tribut (966).

Anul 6476. Pecenegii năvăliră pentru întâia oară în Rusia, iar după ce s'au luptat împreună, Sviatoslav a învins pe Bulgari şi le-a cuprins 80 cetăţi pe Dunăre. Şi după ce a aşezat acolo în Perciaslavăţ [3]) un guvernator, a primit tribut dela Greci (967).

XXXIII. *Pecenegii asediază Kievul. Intoarcerea lui Sviatoslav* (968)

Anul 6496. Pecenegii năvăliră pentru întâiaoară în Rusia, iar Sviatoslav era la Pereiaslaveţ şi Olga se închise cu nepoţii ei Iaropolk şi Oleg şi Vladimir în cetatea Kiev. Pecenegii împresurară cetatea cu mari forţe, aşezând de jur împrejurul cetăţii o mulţime ne-

1) *Jasi*, un popor la Nordul munţilor Caucas, probabil Oseţii.

2) *Kasogi*, un popor la Nord de Caucas.

3) *Pereiaslaveţ*, cetate la Gurile Dunării, aproape de Tulcea. Urmele ei se regăsesc în satul Prislav.

www.dacoromanica.ro

numărată, aşa că n'aveau putinţa nici să iasă din cetate nici să trimeată veste; iar poporul era sleit de foame şi de sete. Oamenii ce se adunaseră de cealaltă parte a Dniprului în corăbii şi steteau pe ţărm, nu puteau să ajungă la Kiev, nimenea dintre ei, şi nici să vie cineva din cetate. Poporul din oraş începu să se tânguiască şi să zică: «Nu se găseşte nimenea care să se ducă de cealaltă parte a malului şi să le poată spune: dacă mâine nu porniţi spre oraş, vom trebui să ne predăm Pecenegilor»? Şi un tânăr zise: «Mă voiu duce eu». Şi ei spuseră: «Du-te»! Acesta ieşi deci din cetate în mână cu un frâu, trecu printre Pecenegi în fuga mare şi strigă: «N'a văzut nimenea calul meu?» căci el ştia limba pecenegă şi ei credeau că este unul dintre ai lor. Când a ajuns la fluviu, îşi scoase haina, se aruncă în Dnipru şi începu să înoate. Când văzură aceasta Pecenegii, se repeziră asupra lui, aruncară asupra lui săgeţi, dar n'au putut să-i facă nimic. Cei de dincolo de mal când văzură aceasta, îi ieşiră întru întâmpinare într'o corabie, îl luară în corabie şi-l duseră la drujină. Şi el le spuse: «Dacă mâine dimineaţă nu veţi fi sub porţile cetăţii, oamenii se vor preda Pecenegilor». Atunci voivodul lor cu numele Pretici zise: «Dimineaţă vom veni cu vasele, vom lua pe principesă şi pe copii principelui şi-i vom duce repede de partea noastră; dacă nu vom face aceasta, Sviatoslav va pune să fim omorîţi». In dimineaţa următoare, în zorii zilei, se îmbarcară în corăbii, începură să facă mare sgomot din trompete, iar oamenii din cetate ridicară un strigăt puternic. Pecenegii crezură atunci că a sosit principele şi fugiră în toate părţile de la cetate. Atunci se duse Olga cu nepoţii ei şi cu oamenii la corăbii. Când principele Pecenegilor a văzut aceasta, se întoarse singur la voivodul Pretici şi-l întrebă: «Cine a sosit?» Acela îi răspunse: «Oamenii depe celălalt mal». Şi principele Pecenegilor îl întrebă: «Eşti tu principele?» Acela răspunse: «Eu sunt voivodul său şi am venit cu avangarda, dar după mine vine armata cu principele şi cu o mulţime nenumărată». Şi grăise pe un ton ameninţător. Atunci principele Pecenegilor zise lui Pretici: «Fii prietenul meu». Acela răspunse: «Aşa să fie». Şi-şi întinseră mâna, şi principele Pecenegilor dădu lui Pretici un cal, o sabie şi săgeţi; iar acesta îi dădu arme, un scut şi o spadă. Şi Pecenegii s'au retras dela cetate şi din cauza Pecenegilor n'a fost cu putinţă să bea un cal apă din Lybed [1]). Şi locuitorii din Kiev trimiseră la Sviatoslav să i se spună: «Principe, tu cauţi ţări străine şi le aperi, iar ţara ta proprie

1) *Lybed*, este numele surorei lui Kii şi al unei ape ce curge prin Kiev.

www.dacoromanica.ro

o năpusteşti, căci era cât pe aci ca Pecenegii să pună mâna pe mama ta şi pe copiii tăi. Dacă tu nu vii să ne aperi, au să vie din nou peste noi. Nu-ţi pare rău de moştenirea ta părintească, şi de mama ta care este bătrână şi de copiii tăi?» Când a auzit aceasta Sviatoslav, se urcă repede pe un cal şi cu drujina sa veni la Kiev, îşi sărută pe mama sa şi pe copii şi a deplâns cele întâmplate din partea Pecenegilor. Şi strângându-şi armata, goni pe Pecenegi în stepă. Şi astfel a fost pace.

XXXIV. *Moartea Olgei* (969).

Anul 6477. Sviatoslav zise mamei sale şi boierilor: Nu-mi place să trăiesc în Kiev, aş vrea să stau la Dunăre, în Pereiaslaveţ, acolo este centrul ţării mele. Acolo se adună toate bogăţiile: din Grecia aur, pavoloci, vin şi diferite fructe; din Boemia şi Ungaria argint şi cai; din Rusia, blănuri şi ceară şi miere şi sclavi». Olga îi grăi: «Tu vezi că eu sunt bolnavă; unde vreai să te duci de lângă mine?» Căci se îmbolnăvise şi îi zise lui: «După ce mă vei fi îngropat, du-te, unde voeşti». Şi după trei zile Olga muri şi o plânse şi fiul ei, şi nepoţii ei şi toţi oamenii, bocindu-se amar, şi o luară şi o îngropară în locaşul de veci. Ea oprise să i se facă ospăţ funerar; căci avea pe lângă ea un preot şi acesta a îngropat pe fericita Olga.

Ea a fost antemergătoarea creştinismului în Rusia, după cum luceafărul este al soarelui, după cum aurora este al luminei zilei. După cum luna luminează noaptea, tot astfel a strălucit şi ea în mijlocul unui popor păgân, ca şi o piatră nestimată în mijlocul gunoiului, căci poporul era în gunoiul păcatelor, nefiind încă curăţat prin sfântul botez. Ea însă s'a spălat în baia sfântă a botezului, s'a desbrăcat de haina păcatului omului de odinioară Adam şi a îmbrăcat pe noul Adam, care este Christos. Iar noi îi vom spune: «Bucură-te, tu care ai adus Rusia la cunoştinţa lui Dumnezeu, căci noi suntem începutul împăcării cu Dumnezeu». Ea este care cea dintâi dintre Rugi a intrat în împărăţia cerului. Pe ea o socotesc fiii Rusiei ca pe o străbună, căci după moartea ei s'a rugat la Dumnezeu pentru Rugi. Căci sufletele celor drepţi nu mor niciodată, după cum spune Solomon: «De lauda celui drept se bucură poporul», căci amintirea sa este nemuritoare, ea este cunoscută de Dumnezeu şi de oameni. Uite cum o preţuesc toţi oamenii cari văd stând neatinse ani de zile moaştele ei. Căci profetul a zis: «Voi preamări pe cei ce mă preamăresc». Şi despre aceştia a spus David: «Cel drept rămâne într'o vecinică pomenire, el nu se va teme de vorbele cele rele, inima sa este pregătită să nădăjduiască în Dumnezeu, inima sa s'a întărit şi ea nu se

www.dacoromanica.ro

clatină». Solomon însă zise: «Cei drepţi trăesc pentru vecie şi dela Dumnezeu le vine răsplata şi dela Cel prea înalt paza. De aceea ei vor primí din mâna Domnului împărăţia măririi şi cununa frumuseţii; ei se vor acoperi cu dreapta sa şi cu braţul său se vor apăra». Căci el a apărat pe fericita Olga de duşmanul său şi de uneltirile diavolului.

XXXV. *Războaele lui Sviatoslav cu Grecii. Tratatul cu Grecii.* (970).

Anul 6478. Svitoslav aşează pe Iaropolk la Kiev şi pe Oleg la Drevliani. Intre timp Novgorodienii veniră să ceară un principe zicând: «Dacă nu veniţi la noi, ne vom căuta un principe». Iar Sviatolav le răspunse: «Dacă ar voi numai să vie cineva la voi». Iaropolk şi Oleg refuză să se ducă. Şi Dobrynia [1]) zise: «Cereţi pe Vladimir» Era anume Vladimir fiul Maluşei, intendenta Olgei, şi care era o soră a lui Dobrynia. Tatăl amândurora însă era Malko din Lubeci. Dobrynia era deci unchiul lui Vladimir. Şi Novgorodienii ziseră lui Sviatoslav: «Dă-ne pe Vladimir». Acesta le spuse: «Luaţi-l». Şi Novgorodienii luară pe Vladimir cu ei. Astfel se duse Vladimir cu Dobrynia, unchiul său, la Novgorod, iar Sviatoslav la Pereiaslaveţ.

XXXVI. *Războiul lui Sviatoslav cu Grecii. Tratatul* (971).

Anul 6479. Sviatoslav se duse spre Pereiaslaveţ şi Bulgarii se închiseră în cetate. Şi Bulgarii ieşiră să se lupte împotriva lui Sviatoslav şi s'a dat o mare bătălie şi Bulgarii erau să învingă. Atunci Sviatoslav zise soldaţilor săi: «Aci ne este dat să cădem ! să luptăm vitejeşte, fraţilor şi tovarăşilor!». Şi spre seară Sviatoslav fu învingător şi luă cetatea cu asalt, zicând: «Aceasta este cetatea mea». Şi trimise la Greci spunându-le: Am să viu la voi să cuceresc cetatea voastră, precum am cucerit pe aceasta. Iar Grecii răspunseră: «Nu suntem în stare să ne împotrivim ţie; primeşte însă dela noi tribut, chiar şi pentru drujina ta şi spuneţi-ne câţi sunteţi, ca să vă plătim de cap». Aceasta o spuneau Grecii ca să păcălească pe Ruşi, căci şi astăzi Grecii sunt plini de şiretenie. Şi Sviatoslav le răspunse: Sun-

1) *Dobrynia*, unchiul lui Vladimir. In numele său întâlnim vorba slavă *dobr*, bun.

2) *Maluşa*, mama lui Vladimir. In numele ei se regăseşte cuvântul slav *mal*, mic.

www.dacoromanica.ro

tem 20,000, şi adause 10,000, căci Ruşii erau numai 10,000. Şi Grecii înarmară 100,000 împotriva lui Sviatoslav şi nu-i deteră nici un tribut. Şi Sviatoslav porni împotriva Grecilor, iar aceştia porniră împotriva Ruşilor. Când Ruşii îi văzură se înspăimântară grozav de mulţimea armatei. Iar Sviatoslav le zise: «N'avem unde să ne retragem, de voie de nevoie, trebuie să ne luptăm. Să nu facem ruşinea ţării ruseşti, ci să ne lăsăm aici oasele. Dacă vom cădea nu vom da de nici o ruşine. Numai dacă vom fugi va fi ruşine de noi: să nu fugim, ci să ne ţinem tari. Voiu merge înaintea voastră, dacă eu cad, gândiţi-vă la voi». Şi soldaţii ziseră: «Dacă va cădea capul tău, vor cădea împreună şi capetele noastre». Şi Ruşii începură lupta şi s'a dat o strajnică bătălie; şi Sviatoslav a ieşit biruitor, iar Grecii o luară la fugă. Şi Sviatoslav porni spre Capitală, pustiind ţara şi distrugând cetăţile, cari au rămas pustii până în ziua de astăzi. Atunci împăratul convocă pe boierii săi la palat şi le zise: «Ce să facem, căci lui nu putem să i ne împotrivim?» Şi boierii îi răspunseră: «Trimite-i daruri, să-l ispitim, dacă îi place aurul şi pavolocele». Şi-i trimiseră aur şi pavoloace şi un om înţelept căruia îi zise: «Observă-i ochii, privirea şi gândul». El luă darurile şi se duse la Sviatoslav. Şi îi se spuse lui Sviatoslav că au venit dela Greci cu daruri. Şi el zise: «Introduceţi-i aci». Aceştia veniră, se închinară înaintea lui şi depuseră în faţa lui aurul şi pavolocele. Sviatoslav, fără să se uite la aceste daruri, porunci servitorilor săi: «Păstraţi-le». Apoi se întoarseră la împărat şi împăratul convocă pe boieri. Trimişii grăiră: «Am venit la el şi am depus darurile, dar nu s'a uitat la ele, ci a poruncit să le puie la o parte». Atunci unul zise: «Incearcă-l încă odată şi trimite-i arme». Il ascultară pe acesta şi-i trimiseră o sabie şi alte arme şi i le duse. El le primi, începu să le laude, să se bucure de ele şi mulţumi împăratului. Trimişii veniră din nou la împărat şi-i povesti tot ce s'a întâmplat. Atunci ziseră boierii: «Acesta trebue să fie un om fioros, fiindcă nu vrea să ştie de bogăţii, dar ia arme: plăteşte-i tribut». Şi împăratul trimise la el, spunându-i: «Nu veni spre Capitală, ci primeşte tributul ce vei vrea»; căci nu mai era departe de Ţarigrad. Şi i-a dat tribut; el primi însă şi pentru cei morţi, zicând: «Trebuie să-l aibă familia lor». Şi a luat multe daruri şi s'a întors cu mare glorie la Pereiaslaveţ. Când văzu acum ce mică era drujina sa, îşi zise în sine. Dacă ar veni pe neaşteptate, m'ar omorî şi pe mine şi oamenii mei !». Căci căzuseră mulţi în această expediţie. Şi zise: «Vreau să merg în Rusia şi să strâng armată mai numeroasă». Şi a trimis soli la împărat, la Dorostorum, căci acolo era împăratul,

www.dacoromanica.ro

grăindu-i astfel: «Vreau să fac cu tine pace şi o prietenie statornică». Când a auzit aceasta împăratul, s'a bucurat şi i-a trimis daruri mai mari decât înainte. Sviatoslav primi darurile şi începu să se sfătuiască cu drujina sa, spunând: Dacă nu încheiem cu împăratul pace şi dacă împăratul va afla, ce puţini suntem, vor veni şi ne vor împresura în cetate. Iar ţara rusească este departe şi Pecenegii sunt în război cu noi şi cine ne va ajuta? Să facem deci pace cu împăratul; căci vezi, el s'a obligat la tribut şi aceasta să ne fie îndeajuns. Dacă nu ne vor plăti tributul, atunci vom strânge din Rusia din nou o armată mai numeroasă şi vom porni spre Ţarigrad». Această cuvântare plăcu drujinei şi au trimis la împărat pe cei mai destoinici ofiţeri. Aceştia veniră la *Dorostorum* şi au fost anunţaţi împăratului. Impăratul îi chemă în dimineaţa următoare şi le zise: «Să vorbească trimişii ruşi». Ei ziseră: «Iată ce spune principele nostru: Vreau să trăiesc în prietenie desăvârşită cu împăratul Grecilor în tot timpul viitor». Impăratul se bucură şi puse un scriitor să transcrie pe pergament toate vorbele lui Sviatoslav. Atunci începu trimisul să spună toate vorbele şi scriitorul începu să scrie. El grăi astfel:

Copiia tratatului de prietenie care s'a încheiat între Sviatoslav, mare principe al Rusiei şi Svenald, scris de Theophilos Syncellos [1]) către *Ioan, numit* Tzimiskes [2]), împăratul Grecilor la *Dorostorum*, în luna lui Iulie, la a 14-a Indicaţiune, în anul 6479 (971).

Eu, Sviatoslav, principe rus, după cum am jurat, întăresc acest tratat cu jurământul meu: vreau să trăesc în pace şi într'o prietenie desăvârşită cu Ioan, marele împărat grec şi cu Basilios [3]) şi cu Constantin, împăraţi luminaţi de Dumnezeu şi cu poporul vostru întreg, cu precum şi toţi Ruşii cari sunt subt mine, boieri şi ceilalţi, până la sfârşitul lumii. Nici odată nu mă voiu gândi să atac ţara voastră, nici nu voiu strânge oştiri sau alt popor să conduc împotriva ţării voastre şi împotriva acelora cari stau subt stăpânirea grecească şi nici împotriva regiunii dela Corsun şi cetăţile sale şi nici în contra ţării Bulgarilor. Şi dacă alt cineva s'ar gândi să atace ţara voastră, atunci eu voiu fi duşmanul aceluia şi mă voiu lupta cu el. După cum eu am făcut jurământ împăraţilor greci şi cu mine boierii şi toţi Ruşii, aşa vom ţinea convenţia prezentă. Dacă însă nu păstrăm cele mai sus

---

1) *Theophilos Syncellos*, secretar particular al împăratului.

2) Ioan Tzimiskes, împărat byzantin. Vezi *Monografia cetăţii Drâstorul-Silistra*, p. 114.

3) *Vasile-Basilios II* Bulgarochtonul, împărat în Byzanţ (976—1025).

www.dacoromanica.ro

enunţate eu şi cei cari sunt cu mine şi cei cari sunt subt puterea mea, să fim blăstămaţi de Dumnezeu, în care credem şi de Perun şi de Volos, zeul animalelor, să ne facem galbeni ca aurul şi să pierim de propiile noastre arme. Consideraţi ca adevăr cele ce am convenit astăzi şi cele ce am scris pe acest pergament şi am sigilat cu sigiliile noastre.

Sviatoslav, după ce a încheiat pace cu Grecii, a plecat cu corabia până la cataractele Dniprului şi Svenald, voivodul tatălui său, îi zise: «Principe, fă drumul călare cu ocol, căci la cataracte te pândesc Pecenegii». El însă nu i-a dat ascultare şi a mers în corabie. Şi locuitorii din Pereiaslaveţ trimiseră la Pecenegi, spunându-le: Sviatoslav vine în Rusia încărcat cu multe bogăţii şi cu nenumărată pradă luată de la Greci, însoţit de puţini tovarăşi. Auzind acestea Pecenegii, ocupară cataractele şi când ajunse Sviatoslav la cataracte, n'a putut să le treacă. De aceea, se opri şi petrecu iarna la Belobereje. Şi începu să-i lipsească alimentele şi era o mare foamete, aşa că se plătea pentru un cap de cal o jumătate de grivnă. Şi Sviatoslav trecu iarna aci. Când însă sosi primăvara.

In anul 6480, Sviatoslav porni spre cataracte. Aci fu atacat de Kuria, principele Pecenegilor. Şi au omorît pe Sviatoslav, i-au tăiat capul şi din titvă îi făcu o cupă pe care o garnisiră cu metal şi din care băură. Svenald însă ajunse la Kiev la Iaropolk. Şi anii domniei lui Sviatoslav au fost în total 28 (972).

XXXVII. *Domnia lui Iaropolk. Diferite întâmplări* (973—977).

Anul 6481. Începutul domniei lui Jaropolk.

Anul 6482, 6483. Fiul lui Svenald, numit Liut, era la vânătoare; el plecase anume din Kiev şi urmărea fiarele prin pădure. Oleg îl văzu şi întrebă: «Cine este ăsta?» Ii se răspunse că este fiul lui Svenald; se repezi călare spre el şi-l ucise, căci şi el era la vânătoare. Din această cauză se iscă o ură cumplită între Iaropolk şi Oleg şi Svenald spunea mereu lui Iaropolk: «Porneşte împotriva fratelui tău şi cuprinde-i ţara, — căci el vrea să se răzbune pentru fiul său (974—975).

Anul 6484, 6485. Iaropolk porni împotriva fratelui său Oleg în ţara Drevlianilor şi Oleg îi ieşi întru întâmpinare; şi se pregăteau de luptă şi când lupta începu între cele două armate, Iaropolk birui pe Oleg. Oleg fugi cu ostaşii săi în cetatea ce se numea Vrucii [1]) şi un pod conducea peste şanţ spre poarta cetăţii. Aci se înbulziră şi

1) *Vrucii*, cetate în regiunea Drevlianilor.

www.dacoromanica.ro

s'au împins unii pe alţii în groapă şi Oleg căzu de pe pod în prăpastie şi căzură jos mulţi oameni şi cai şi-l striviră. Şi Iaropolk intră în oraşul lui Oleg şi-şi luă asupra-şi domnia. Şi a trimis să caute pe fratele său, şi cei ce l-au căutat nu l-au găsit. Atunci grăi un Drevlian: «Am văzut ieri, cum l-au aruncat de pe pod». Atunci Iaropolk trimise să cerceteze după fratele său. Şi scoţând cadavrele din groapă de dimineaţa până la amiazi, găsiră pe Oleg tocmai în fund printre cadavre. Il scoaseră afară şi-l aşezară pe un covor. Şi sosind Jaropolk plânse la capul lui şi zise lui Svenald: «Uite, aceasta ai vrut». Şi au îngropat pe Oleg în locul acela în cetatea Vrucii, şi mormântul său se vede la Vrucii până în ziua de astăzi. Iar ţara sa o luă asupră-şi Jaropolk. Soţia lui Jaropolk era grecoaică, care fusese călugăriţă. Tatăl său Sviatoslav i-o adusese şi i-a dat-o de soţie lui Iaropolk pentru frumuseţea feţii sale. Când Vladimir a auzit la Novgarod că Jaropolk a omorît pe fratele său Oleg, s'a temut şi a fugit dincolo de mare. Iaropolk însă îşi aşează la Novgorod posadnicii [1]) săi şi a rămas singur atot stăpânitor în Rusia (976—977).

XXXVIII. *Vladimir ia în căsătorie pe Rogneda. Domnia sa în Kiev. Viaţa sa.* (978—988).

Anul 6486, 6487, 6488. Vladimir sosi cu Veregii la Novgorod şi se adresă posadnicilor lui Jaropolk: «Duceţi-vă la fratele meu şi spuneţi-i: «Vladimir porneşte împotriva ta, pregăteşte-te de luptă». Şi s'a stabilit la Novgorod. Şi trimise la Rogvolod [2]) în Polock spunându-i: «Vreau să iau de soţie pe fiica ta». Acela întrebă pe fiica sa: «Vrei să iai de bărat pe Vladimir?». Ea răspunse: «Nu vreau să desculţ pe fiul unei sclave; pe Iaropolk însă da». Rogvolod venise de peste mare şi-şi avea ţara la Polock şi Tury [3]) la Turov, după care s'au numit Turovcii. Şi slujitorii lui Vladimir se întoarseră şi-i spuseră toate ce zisese Rogneda, fiica lui Rogvolod, principele din Polock. Atunci Vladimir îşi strânse o armată mare de Varegi şi Sloveni şi Ciuzi şi Krivici şi porni împotriva lui Rogvolod. In timpul acesta se făcea căsătoria Rogniedei cu Iaropolk. Şi Vladimir veni la Polock, ucise pe Rogvolov şi pe cei doi fii ai săi şi pe fiica lui Rogneda o luă de soţie. Şi porni împotriva lui Jaropolk. Şi Vladimir veni la Kiev cu o armată numeroasă şi Iaropolk neputând să i se împotrivească,

1) *Posadnicii*, erau înalţi funcţionari, reprezentând pe principe.
2) *Rogvolod*, principe vareg din Polock.
3) *Tury*, principe vareg din Turov, cetate lângă Pripet.

www.dacoromanica.ro

se închise cu oamenii săi şi cu Blud [1]) în Kiev. Vladimir se întări prin şanţuri la Dorogojici [2]), şi între Dorogojici şi între Kapici [3]) a făcut o groapă care se vede până în ziua de astăzi. Vladimir trimise la Blud, voivodul lui Iaropolk şi-i spuse cu viclenie: «Fii prietenul meu; dacă eu omor pe fratele meu, vreau să te am ca pe un părinte şi vei primi din partea mea o mare cinste. Nu eu am început să-mi omor fraţii, ci el şi numai de teamă am pornit în contra lui». Şi Blud spuse trimişilor lui Vladimir: «Voiu fi din toată inima prietenul tău». O blestemată viclenie omenească ! Cum spune David: «Cel ce mănâncă pâinea mea, mi-a întins cursă». Căci acesta cu viclenie a întins cursă principelui său. Şi iarăşi: «Cu limbile lor au înşelat. Judecă-i, Doamne, să cadă din gândurile lor; goneşte-i pentru marea lor nelegiuire, căci te-au mâniat, Doamne». Şi iarăşi grăieşte acelaşi David: «Oamenii de sânge şi de trădare nu vor ajunge la jumătatea drumului lor». Este urît sfatul care sfătueşte vărsarea de sânge. Sunt nebuni acei cari, după ce au primit cinste şi avere dela principii sau stăpânii lor, se gândesc la pieirea principilor lor; aceştia sunt mai răi decât diavolul. Astfel şi Blud şi-a trădat pe principele său, deşi primise dela el multă cinste: acesta este vinovat de sângele vărsat. Căci după ce Blud s'a închis împreună cu Iaropolk a trimis cu viclenie împotriva lui de mai multe ori la Vladimir şi-l chemă să ia cu asalt cetatea; şi el însuşi s'a gândit să ucidă pe Iaropolk, însă nu i-a fost cu putinţă să-l omoare din cauza locuitorilor din cetate. Fiindcă Blud nu ştia, în ce chip să-l piardă, se gândi la o viclenie şi-l sfătui să facă o ieşire din oraş. Plin de viclenie Blud spuse lui Vladimir: «Locuitorii din Kiev stau în legătură cu Vladimir şi-i spun: «Atacă cetatea şi-ţi vom da în mână pe Iaropolk. Fugi din cetate»! Şi Iaropolk îi dete ascultare, fugi şi se închise în cetatea Rodnia, la gura fluviului Ros. Vladimir însă intră în Kiev. Şi Iaropolk a fost asediat în Rodnia, unde domnea o mare foamete. Până în ziua de astăzi mai există proverbul: Sărăcie ca în Rodnia. Şi Blud grăi lui Jaropolk: «Vezi ce de soldaţi are fratele tău? Nu vom putea să-i biruim; încheie pace cu fratele tău». Aceasta însă o spunea din viclenie împotriva lui. Şi Jaropolk zise: «Aşa să fie». Deci Blud trimise lui Vladimir soli cari să-i spună: «Dorinţa ta s'a împlinit; voiu aduce pe Iaropolk la tine; pregăteşte totul să-l omori». Când Vla-

1) *Blud,* voevod din Kiev.

2) *Dorogojici,* o localitate lângă Dnipru, mai sus de Kiev.

3) *Kapici,* o localitate lângă Dnipru, mai la Nord de Kiev.

4) *Rodnia,* cetate lângă fluviul Ros, un afluent al Dniprului.

www.dacoromanica.ro

dimir a auzit aceasta, merse la curtea părintească Terem, despre care am vorbit mai înainte şi s'a aşezat cu ostaşii săi şi cu drujina sa. Şi Blud zise lui Iaropolk: «Du-te la fratele tău şi spune-i: Tot ce-mi vei da, eu voiu primi. Iaropolk plecă acolo, însă Variajko [1]) îi zise: «Nu te duce, principe; au să te omoare; fugi la Pecenegi şi vino încoace cu o armată». Dar nu l-a ascultat şi Iaropolk veni la Vladimir. Şi când intră pe uşe, doi Varegi îl loviră cu săbiile în piept. Blud însă închisese uşile, şi n'a mai lăsat pe nimeni din ai săi să intre. Astfel pieri Iaropolk. Variajko însă când a văzut că Iaropolk a fost omorît, fugi dela palat la Pecenegi şi de mai multe ori s'a luptat alături de Pecenegi în contra lui Vladimir. Acesta numai cu greu putu să-l atragă la sine, după ce îi făcu un jurământ. Vladimir însă avu legături cu soţia fratelui său, cu grecoaica, care îi era cumnată. Din aceasta s'a născut Sviatopolk. Deci dintr'o sămânţă urîtă ieşi fructe urîte. Mamă sa a fost o călugăriţă şi a doua oară Vladimir avu legături cu ea în afară de căsătorie. Sviatopolk era deci fiul unei adultere. De aceea tatăl său nici nu l-a iubit, căci el avea doi taţi, pe Jaropolk şi pe Vladimir.

Atunci Varegii grăiră către Vladimir: «Această cetate este a noastră, noi am cucerit-o; vrem să avem preţul răscumpărării două grivne de cap. Vladimir le spuse: Aşteptaţi o lună, până ce strâng bani pentru voi. Şi au aşteptat o lună întreagă şi nu le-a dat nimic. Atunci ziseră Varegii «Ne-ai înşelat; arată-ne drumul spre Grecia. El le zise: «Mergeţi». Şi din mijlocul lor alese bărbaţi buni, pricepuţi şi viteji şi le-a distribuit cetăţi; ceilalţi însă porniră la Ţarigrad, în Grecia. Şi el trimise, înaintea lor, soli cari grăiră împăratului: «Iată vin la tine Veregii, nu-i ţinea în oraş, căci se vor purta rău, după cum s'a purtat şi aci; împrăştie-i în diferite părţi şi nu lăsa pe nici unul să se întoarcă aci». (978—980).

Şi Vladimir începu să domnească singur în Kiev. Şi ridică mai mulţi idoli pe colina din afară a palatului Terem: un Perun de lemn, cu cap de argint şi mustăţi de aur; şi pe Chors, pe Dajbog şi Strîbog şi pe Semargl şi pe zeiţa Mokoş. Şi le-au adus jertfe, numindu-i zei, şi-şi aduseră aci pe fiii şi ficele lor şi-i jertfiră diavolilor şi pângăriră pământul prin jertfele lor. Şi pământul rusesc şi această colină era pângărită de sânge. Dar prea bunul Dumnezeu nu vrea moartea păcătoşilor. Pe această movilă se ridică acum biserica Sfântului Vasile, după cum vom istorisi mai târziu. Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

---

1) *Variajko*, un voivod al lui Iaropolk.

www.dacoromanica.ro

Vladimir așează atunci pe unchiul său Dobrynia în Novgorod, Și Dobrynia veni la Novgorod și ridică la Volchov un idol al lui Perun; și Novgorodienii îi aduseră jertfe ca unui Dumnezeu.

Vladimir era învins de dragostea după femei și soțiile sale au fost: Rogneda, pe care o așează la Lybed [1]), unde este acum satul Predslavino, și cu care a avut patru fii: Iziaslav, Mstislav, Iaroslav, Vsevlad și două fete; cu grecoaica pe Sviatopolk, cu o cehă pe Vyșeslav, cu o alta pe Sviatoslav și Mstislav; și cu o bulgăroaică pe Boris și Gleb. Concubine a avut el 300 în Vyșegorod, 300 în Belgorod și 20 în Berestov [2]), în satul care se chiamă acum Berestovojie. Nesăturându-se cu viața desfrânată, a luat și femeile altor bărbați și-a batjocorit și fete mari. Căci era stricat ca Solomon. Solomon avea, cum se spune 700 femei și 300 concubine. Acesta era înțelept, totuși la sfârșit a căzut; cestălalt însă era fără minte, și la sfârșit și-a găsit mântuirea. Mare este Domnul și mare este puterea sa; înțelepciunea sa n'are sfârșit. Căci urîtă este ademenirea femeilor, după cum a spus despre femei Solomon, după ce s'a pocăit: «Nu da ascultare unei femei rele, căci miere picură de pe buzele femeei stricate; câtva timp ea îți îndulcește gâtlejul, dar mai în urmă devine mai amară decât fierea. Cine se alipește de ea îl târește prin moarte în prăpastie. Ea nu merge pe calea vieții, ci rătăcitori și nebunești sunt pașii ei». Astfel a grăit Solomon despre femeile desfrânate, despre femeia cea bună însă el a zis: «Ea este mai prețioasă decât o piatră nestimată; bărbatul ei se veselește de ea, căci ea îi face fericirea în întreaga lui viață. Dacă a găsit lână și in, cu mâinile ei face lucru folositor. Ea este ca o corabie care face negustorie: de departe strânge ea bogății. Ea se scoală de noapte și dă casei mâncări și de lucru servitorilor. Dacă a văzut un ogor, l-a și cumpărat; din lucrarea mâinilor ei, a plantat viea; ea și-a încins puternic șalele, și și-a întărit brațul pentru muncă și știe ce bună este munca. Lumina ei nu se stinge toată noaptea. Mâna ei se întinde după lucruri folositoare și degetele ei țin fusul. Mâinile ei se deschid pentru săraci și dă fructe celor însetați. Bărbatul ei n'are să se ocupe de casă, ori unde ar fi el; toți ai ei vor fi îmbrăcați; pentru bărbatul ei, ea a făcut două feluri de haine, una vopsită în roșu, și alta de purpură. Bărbatul ei se distinge la poarta cetăților țării. Ea a țesut pături și le-a pus în vânzare; gura și-o deschide cu vorbe înțelepte,

1) *Lybed*, un afluent al Dniprului.

2) *Bredslavino*, un sat pe Lybed, aproape de Kiev.

3) *Vyșegorod*, *Belgorod* și *Berestov*, orășele lângă Kiev.

www.dacoromanica.ro

ea vorbeşte cu limba sa numai când trebuie. Ea s'a îmbrăcat cu putere şi cu frumuseţe, dărniciile ei i-au ridicat copiii şi i-au făcut bogăţii; şi bărbatul ei a lăudat-o. Căci femeea cumnte este binecuvântată; să laude teama de Dumnezeu. Daţi-i din fructele buzelor ei şi lucrarea ei să o laude înaintea porţilor bărbatului ei».

Anul 6489. Vladimir merse în contra Leşilor şi le-a cuprins oraşele Peremysl [1]), Cerven [2]) şi alte oraşe, cari până în ziua de astăzi aparţin Rusiei. Tot în acest an a învins şi pe Viatici şi le-a impus un tribut de fie care plug, după cum făcuse şi tatăl său (981).

Anul 6490. Viaticii începură războiu; Vladimir porni împotriva lor şi-i învinse pentru a doua oară (982).

XXXIX. *Sacrificiile omeneşti. Istoria unui Vareg creştin.*

Anul 6491. Vladimir porni împotriva Iatviagilor, învinse pe Iatviagi [3]) şi le cuprinse ţara. Şi după ce se întoarse la Kiev aduse jertfe idolilor împreună cu poporul său. Şi bătrânii şi boierii ziseră: «Să tragem la sorţi un băiat şi o fată; asupra căruia va cădea sorţul să-l sacrificăm zeilor». Şi era un Vareg şi curtea lui era acolo unde este biserica Sfintei Maici a Domnului ce a fost zidită de Vladimir. Acest Vareg venise din Grecia şi făcuse cunoştinţă cu credinţa creştină. Şi el avea un fiu frumos ca înfăţişare şi ca suflet; din pisma diavolului asupra acestuia a căzut sorţul: căci diavolul n'a putut să se reţină să-şi arate puterea şi tânărul era ca un spin în inima sa. Şi Satana căută să-l prăpădească şi aţâţă mulţimea. Trimişii veniră la el şi-i spuseră: «Sorţul a căzut pe fiul tău; căci zei pe el l-a ales; deaceea îl vom duce ca jertfă zeilor. Veregul zise: «Aceştia nu sunt zei, ci bucăţi de lemn; astăzi sunt aci, mâine însă vor putrezi; căci ei nici nu mănâncă nici nu beau, nici nu vorbesc; ei sunt făcuţi de mâna omului din lemn. Dar există un singur Dumnezeu, căruia îi slujesc Grecii şi căruia i se închină, care a făcut cerul şi pământul şi stelele şi soarele şi luna şi pe om şi i-a poruncit să trăiască pe pământ. Iar aceşti zei, ce-au făcut? Ei înşişi sunt făcuţi. Pe fiul meu nu vreau să-l dau diavolilor». Trimişii se duseră şi istorisiră acestea poporului. Aceştia prinseră armele, se repeziră la el şi nimiciră din toate părţile olatele lui. Veregul însă era cu fiul său în vestibul şi îi se adresară: «Dă-ne pe fiul tău ca să-l jertfim zeilor». El răspun-

1) *Peremysl*, cetate pe fluviul Jan. Peremysl.
2) *Cerven*, cetate în Galiţia.
3) *Iatviagi*, populaţiune baltică aproape de Prusieni.

www.dacoromanica.ro

se: «Dacă aceia sunt zei, pot să trimeată pe vre'unul dintre zei şi să ia pe fiul meu; dece îl cereţi?» Atunci începură să strige, sparseră podina de subt ei şi-i omorîră şi nimenea nu ştie, unde au fost îngropaţi. Pe acea vreme oamenii n'aveau minte şi erau păgâni. Diavolul s'a bucurat de aceasta şi nu ştia că sfârşitul său era aproape. Astfel se silea el să nimicească poporul creştin, deşi chiar din aceste ţări avea să fie gonit de sfânta cruce. «Aci, se gândea în sine satana, aci este locaşul meu, aci m'au învăţat apostolii şi m'au proorocit proorocii», şi nu ştiea că proorocul spune: «Chiar şi pe cei cari nu sunt poporul meu, îi voiu numi poporul meu», iar de apostoli s'a zis: «Vorbele lor s'au răspândit în toată ţara şi cuvintele până la marginea pământului. Căci deşi apostolii n'au fost aci cu trupul, răsună totuşi învăţătura lor, ca trompetele, peste tot pământul; în biserici prin învăţătura lor biruim noi pe duşman şi-l călcăm cu picioarele noastre, după cum l-au călcat acest tată cu fiul său şi au primit cununa cerească împreună cu sfinţii mucenici şi cu cei drepţi.

XL. *Războaele lui Vladimir. Discuţii religioase* (984).

Anul 6492. Vladimir porni împotriva Radimicilor. El avea pe lângă sine pe voivodul Volcii Chvost şi Vladimir trimise pe Volcii Chvost înaintea sa. Aceştia îi întâlni la râul Peşceana [1]) şi Volcii Chvost învinse pe Radimici. Deaceea Ruşii îşi băturâ joc de Radimici spunându-le: «Cei de la Pesceana fugiră de o coadă de lup». Radimici însă erau din neamul Leşilor; venind s'au stabilit aci şi plăteau tribut Ruşilor; un povoz [2]) aduc până în ziua de astăzi.

Anul 6493. Vladimir porni cu unchiul său Dobrynia pe corăbii împotriva Bulgarilor şi pe Torci [3]) îi duse pe uscat călări şi birui pe Bulgari. Dobrynia zise lui Vladimir: Am văzut pe prizonieri şi toţi sunt cu cisme; aceştia n'au să ne trimeată tribut; să mergem să căutăm duşmani încălţaţi cu paie. Şi Vladimir încheiă pace cu Bulgarii şi s'a depus jurământ din ambele părţi. Şi zise Bulgarii: «Atât timp va ţinea pacea între noi până ce piatra va începe să înoate şi hameiul să cadă la fund. Şi Vladimir se întoarse la Kiev (985).

Anul 6494. Bulgarii de legea mahomedană veniră la el şi

1) *Peşceana*, un afluent al fluviului Soz din ţara Radimicilor.

2) *Povoz*, tribut ce se dedea principelui.

3) *Torcii*, popor de seminţie turcă, ca şi Torcmenii, Pecenegii, Polovcii. Ei trăiau la fruntariile Rusici chiovene. Porphyrogenitul numeşte şi pe Unguri tot Turci.

www.dacoromanica.ro

spuseră: «Tu eşti un principe înţelept şi priceput şi totuşi nu cunoşti legea. Crede în legea noastră şi cinsteşte pe Mahomed. Şi Vladimir îi întrebă: Cum este legea voastră». Ei răspunseră: «Noi credem în Dumnezeu, Mahommed însă ne învaţă tăierea împrejur, să nu mâncăm carne de porc, să nu bem vin. După moarte, zise el, se poate trăi în desfrâu cu femeile: Mahommed va da fiecăruia 70 femei frumoase; din ele el alege una frumoasă şi toate frumuseţile le îngrămădeşte asupra ei; aceasta devine soţia sa. Dar şi aci se poate el da la tot desfrâul. Cel ce este sărac în această lume va fi sărac şi în cealaltă». Şi o sumedenie de alte minciuni pe cari mi-este ruşine să le reproduc (986).

Vladimir i-a ascultat căci şi plăceau femeile şi el însuşi era desfrânat, de aceea i-a ascultat bucuros; ceea ce nu-i convenea de loc era tăierea împrejur şi reţinerea dela carne de porc şi dela orice băutură. El răspunse: «Pentru Ruşi băutura este o plăcere, fără ea nu putem fi». Apoi veniră Nemţii de la Roma şi-i grăiră: «Papa ne-a însărcinat să-ţi spunem: Ţara ta este ca ţara noastră, dar credinţa voastră nu este ca a noastră; căci credinţa noastră este lumină; noi ne rugăm lui Dumnezeu care a făcut cerul şi pământul şi stelele, luna şi tot ce are suflare; zeii voştri sunt încă de lemn. Vladimir îi întrebă: «Cari sunt poruncile voastre?». Ei răspunseră: «A posti după putere; dacă cineva mănâncă şi bea, toate acestea sunt pentru slava lui Dumnezeu. a zis învăţătorul nostru Paul». Vladimir zise atunci Nemţilor: «Plecaţi de aci, căci părinţii noştri n'au admis aceasta». Când au auzit aceasta Ovreii Chazari, veniră şi grăiră: «Am auzit că au venit Bulgari şi creştini,învăţându-te fiecare dintre ei credinţa sa. Creştinii cred în acela pe care noi l-am răstignit pe cruce, noi însă credem în singurul Dumnezeu al lui Abraham, al lui Isaac şi al lui Iacob». Şi Vladimir îi întrebă: «Cum este legea voastră?» Ei răspunseră: circumciziunea, abţinerea dela carnea de porc şi de iepure şi serbarea sabbatului». El îi întrebă: «Şi unde este ţara voastră?» Ei răspunseră: «In Ierusalim». Apoi îi întrebă: «Acolo locuiţi voi acum?» Ei ziseră: «Dumnezeu s'a mâniat pe părinţii noştri şi pentru păcatele noastre ne-a împrăştiat pe tot pământul şi ţara noastră a dat-o în mâna creştinilor». Atunci zise el: «Cum învăţaţi voi pe alţii, iar voi sunteţi goniţi de Dumnezeu şi împrăştiaţi de el? Dacă Dumnezeu v'ar fi iubit pe voi şi legea voastră, nu v'ar fi împrăştiat prin ţări străine. Aţi voi voi ca şi nouă să ni se întâmple la fel?».

In urmă trimiseră Grecii la Vladimir un filosof care grăi ast-

www.dacoromanica.ro

fel: Am aflat că au venit Bulgarii şi au voit să te înveţe să primeşti credinţa lor: credinţa lor însă pângăreşte cerul şi pământul; ei sunt mai blăstămaţi decât toţi oamenii, au ajuns asemenea cu Sodoma şi Gomora, asupra cărora Dumnezeu a lăsat să cadă pietre de foc şi i-a înghiţit şi cufundat subt pământ. Astfel îi aşteaptă şi pe ei ziua pieirei, când va veni Dumnezeu să judece pe pământ şi să piardă pe toţi câţi fac nedreptate şi săvârşesc grozăvii: căci aceştia se spală în excrementele lor şi le bagă în gură, şi le trec prin barbă invocând pe Mahommed. Tot astfel şi femeile lor săvârşesc aceleaşi crime şi altele şi mai urîte căci gustă murdăria împreunării bărbatului cu femeia !. Când a aflat aceasta Vladimir, a scuipat pe pământ şi a zis: «Asta-i o scârboşenie». Iar filosoful zise: Am mai aflat şi despre aceea că au sosit oameni dela Roma să vă propovăduiască credinţa lor. Credinţa lor este puţin deosebită de credinţa noastră. Ei se slujesc în serviciul lor divin de pâine nedospită, adică de azimă, pe care Dumnezeu nu le-a dat-o; mai mult chiar el a poruncit să se servească cu pâine şi aceasta a dat-o apostolilor şi luând pâinea a zis: «Acesta este trupul meu care se frânge pentru voi». In acelaşi fel a luat el şi vinul şi a zis: «Acesta este sângele meu al legei celei noui care se varsă pentru voi şi pentru mulţi spre iertarea păcatelor». Ei însă nu fac aşa şi nu împlinesc adevărata credinţă». Atunci Vladimir zise: «Au venit la mine jidovii şi au spus: Nemţii şi Grecii cred în acela pe care noi l-am răstignit pe cruce». Filosoful răspunse: «E adevărat, noi credem în acesta; căci proorocii lor au prezis, că Dumnezeu se va naşte, alţii însă că va fi crucificat şi îngropat şi a treia zi se va scula şi se va înălţa spre cer. Ei însă au ucis pe aceşti profeţi, iar pe alţii i-au maltratat. Şi când s'a împlinit timpul proorocirei lor, s'a scoborît pe pământ şi a lăsat să fie răstignit şi înviind s'a suit la cer. El a aşteptat 46 ani ca ei să se căiască şi nu s'au căit. Atunci a trimis împotriva lor pe Romani cari le-au dărîmat cetăţile lor şi şi pe ei i-a împrăştiat peste tot pământul şi astfel slujesc în ţări străine». Vladimir întrebă: «De ce Dumnezeu s'a pogorît pe pământ şi s'a supus la o astfel de mucenicie?». Filosoful răspunse zicând: «Dacă vreai să asculţi, am să-ţi istorisesc dela început, de ce Dumnezeu s'a pogorît pe pământ». Vladimir zise: «Vreau bucuros să ascult».

Şi filosoful începu să grăiască astfel: «La început, Dumnezeu a făcut cerul şi pământul, în întâia zi. A doua zi a făcut uscatul care este în mijlocul apelor; în aceeaşi zi s'au despărţit apele: o parte se ridică deasupra uscatului, cealaltă jumătate se retrase subt

www.dacoromanica.ro

uscat. In ziua a treia făcu marea şi râurile şi izvoarele şi sămănăturile; în ziua a patra soarele, luna şi stelele şi Dumnezeu împodobi cerul. Când a văzut aceasta cel dintâi dintre îngeri, cel mai bătrân din ceata îngerilor, se gândi în sine şi zise: «Vreau să mă scobor pe pământ şi să pun stăpânire pe pământ şi voiu fi asemenea cu Dumnezeu şi-mi voiu aşeza tronul meu pe norii dela miază noapte». Şi numai de cât Dumnezeu îl aruncă din cer şi după el căzură, cei cari îi erau supuşi, ceata a zecea (de îngeri). Numele acestui uneltitor era Satanael şi în locul său Dumnezeu puse pe Mihail ca cel mai bătrân. După ce Satanael n'a isbutit în planurile sale şi după ce şi-a pierdut slava de mai înainte, a fost numit inimicul lui Dumnezeu. In urmă, în ziua a cincea Dumnezeu a făcut chiţii şi peştii şi târîtoarele şi păsările înaripate. In ziua a şasea a făcut Dumnezeu fiarele şi dobitoacele şi viermii pământului, el făcu şi pe om. In ziua a şaptea Dumnezeu se odihni de lucrurile sale: aceasta este Sabbatul. Şi Dumnezeu aşeză paradisul în răsărit în Eden şi duse aci pe omul pe care îl făcu. Şi i-a dat voie să mănânce din orice pom în afară de unul singur, acela al cunoaşterii binelui şi răului. Şi Adam era în paradis şi privea pe Dumnezeu şi-l lăuda, când îl lăudau şi îngerii. Şi Dumnezeu trimise lui Adam un somn şi Adam adormi; şi Dumnezeu luă lui Adam o coastă şi-i făcu o soţie şi-i o aduse lui Adam în paradis şi Adam zise: «Aceasta este os din oasele mele şi carne din carnea mea, şi a fost numită femee». Şi Adam dădu numele animalelor şi păsărilor şi fiarelor şi viermilor, şi un înger îi numi şi pe ei amândoi. Şi Dumnezeu făcu să asculte de Adam fiarele şi dobitoacele şi el stăpânea peste toate şi ele îi erau supuse. Când diavolul văzu cât de mult cinsteşte Dumnezeu pe om, a început să-l pizmuiască, s'a prefăcut într'un şarpe şi a venit la Eva şi-i spuse: De ce nu mâncaţi voi din pomul, care se găseşte în mijlocul paradisului?». Şi femeea grăi către şarpe: «Dumnezeu a spus: «Voi nu trebuie să mâncaţi: căci dacă veţi mânca, veţi muri». Atunci şarpele grăi femeei: Nu veţi muri, dar Dumnezeu ştie că în ziua în care veţi mânca din el, ochii voştri se vor deschide şi voi veţi fi ca Dumnezeu, cunoscând binele şi răul». Şi femea văzu că fructul era bun de mâncat şi ea luă şi mâncă şi dădu şi bărbatului ei şi mâncară amândoi. Şi ochii lor s'au deschis şi văzură că sunt goi şi din foi de smochin şi-au făcut şorţuri. Atunci Dumnezeu zise: «Blestemat să fie pământul în lucrările tale; în necaz să mănânci în toate zilele vieţii tale». Şi Dumnezeu Domnul grăi: «Dacă întindeţi mâna şi culegeţi fructul arborelui vieţii, veţi trăi veecinic» şi Dumnezeu Domnul

www.dacoromanica.ro

goni pe Adam din paradis. Şi s'a aşezat dincolo de paradis, plângând şi muncind pământul şi Satan s'a bucurat de blăstămul pământului: astfel ne-a ajuns prima cădere şi pedeapsă amară: pierderea vieţii îngereşti. Adam născu pe Cain şi Avel; Cain era muncitor de pământ. Avel păstor. Şi Cain oferi lui Dumnezeu din fructele câmpului şi Dumnezeu nu primi darurile sale; Avel îi jertfi cel dintâi miel născut şi Dumnezeu primi darul lui Avel. Atunci Satan se furişă în sufletul lui Cain şi împinse pe Cain să omoare pe Avel. Şi Cain zise: «Să mergem în câmp» şi Avel îl ascultă. Şi după ce s'au dus s'a ridicat Cain şi a voit să-l omoare şi n'a ştiut, cum să-l omoare. Atunci grăi Satan către el: «Ia o piatră şi loveşte-l». Şi a luat o piatră şi l-a omorît. Şi Dumnezeu zise către Cain: «Unde este fratele tău?». El răspunse: «Sunt eu păzitorul fratelui meu»? Şi Dumnezeu zise: «Sângele fratelui tău strigă către mine; vei geme şi vei tremura toată viaţa ta». Adam şi Eva plânseră, iar diavolul s'a bucurat şi a spus: «Uite pe cel pe care l-a cinstit Dumnezeu, eu am făcut să cadă dela Dumnezeu şi uite acum l-am făcut să plângă». Şi au plâns amândoi după Avel treizeci de ani şi cadavrul lui nu putrezea. Şi nu se pricepea să-l îngroape. Atunci la porunca lui Dumnezeu sosiră în ebor două păsări: una dintre ele murind, cealaltă făcu o groapă şi puse pe cea moartă înlăuntru şi o îngropă. Când au văzut aceasta Adam şi Eva făcură şi ei o groapă şi băgară pe Avel în ea şi plângând îl îngropară. Când Adam era de 230 ani născu pe Seth şi două fete: şi Cain a luat pe una şi Seth pe cealaltă. As fel se înmulţiră oamenii şi se lăţiră pe pământ. Şi ei nu cunoşteau pe creatorul lor şi erau desfrânaţi şi daţi la tot felul de crime, omoruri şi patimi; oamenii trăiau ca vitele. Singurul om drept în acest neam era Noe; acesta avu trei fii: Sem, Ham şi Iaphet. Şi Dumnezeu zise: Duhul meu nu va mai rămânea deasupra acestor oameni, şi zise: «Am să prăpădesc ceea ce am creiat, dela om până la animale». Şi Dumnezeu Domnul grăi către Noe: «Fă-ţi o arcă lungă de 300 coţi, lată de 80 coţi şi înaltă de 30 coţi,— căci Egiptenii îi ziceau la sagenă cot.— După ce arca a fost construită timp de o sută de ani, povesti Noe că are să vie un potop, dar era luat în râs. După ce a fost gata arca, zise Domnul către Noe: «Intră înlăuntru, tu şi soţia ta şi fiii tăi şi nurorile tale; şi ia cu tine înlăuntru câte o pereche din toate animalele şi din toate păsările şi din toate reptilele». Şi Noe le băgă înlăuntru, după cum i-a spus Dumnezeu. Atunci Dumnezeu făcu să cadă pe pământ un potop şi înghiţi toate vietăţile; arca însă plutea pe apă. Când s'au retras apele, Noe a ieşit cu fii săi şi cu soţia sa; din ei s'a înmulţit neamul

www.dacoromanica.ro

omenesc pe pământ. Şi oamenii au ajuns mulţi la număr şi vorbeau o singură limbă şi ziseră între ei: «Să ridicăm un turn până la cer. Şi se apucară de zidit şi şeful lor era Nimrod. Atunci zise Dumnezeu: «Uite cum s'au înmulţit oameni şi gândurile lor sunt pline de deşertăciune. Şi Dumnezeu veni şi le încurcă limbile în 72 limbi. Eber însă a rămas cu limba lui Adam, căci el singur n'a luat parte la nebunia lor, zicând: «Dacă Dumnezeu ar îndemna pe oameni să zidească un turn până la cer, el însuşi l-ar fi creat cu vorba sa, după cum a făcut cerul, pământul, marea şi toate cele văzute şi nevăzute. De aceea limba sa n'a fost schimbată. Din el se trag Ebreii.

Oamenii se împărţiră în şaptezeci şi două de popoare şi se împrăştiară pe pământ şi fiecare popor îşi luă obiceiurile sale. Şi după învăţătura diavolului aduceau ei jertfe pădurilor şi izvoarelor şi florilor şi nu cunoşteau pe Dumnezeu. De la Adam până la potop sunt 2242 ani şi dela potop până la amestecul limbilor 529 ani. In urmă diavolul aruncă pe oameni în păcate şi mai mari: ei se apucară să-şi facă idoli, unii de lemn, alţii de aramă, alţii de marmoră şi alţii de aur şi de argint. Şi se închinau lor şi-şi duceau pe fii şi fiicele lor şi-i omorau înaintea lor şi întreg pământul a fost pângărit. Autorul idolatriei a fost Seruch; căci el făcu idoli în cinstea oamenilor morţi, dintre cari unii erau regi, alţii eroi, alţii vrăjitori, alţii femei desfrânate. Acest Seruch a născut pe Tharah, Tharach însă a născut trei fii: Abraham şi Nahor şi Haran. Tharah făcu idoli, precum a fost obicinuit de tatăl său. Abraham însă, când a ajuns să aibă minte, s'a uitat spre cer şi văzu stelele şi cerul şi grăi: «In adevăr, acela este Dumnezeu care a făcut cerul şi pământul, iar tatăl meu a dus pe oameni pe căi greşite». Şi Abraham grăi: «Am să pun la încercare pe zeii tatălui meu»; şi zise: «Tată, de ce duci pe oameni pe căi greşite, făcând idoli de lemn? Acela este Dumnezeu care a făcut cerul şi pământul». Şi Abraham luând foc, arse pe idoli în templu. Când a văzut Haran, fratele lui Abraham, a voit în grija sa pentru idoli să-i scoată în grabă; a ars însă însuşi Haram şi muri înaintea tatălui său. Până atunci nici odată un fiu n'a murit înaintea tatălui său, ci tata înaintea fiului; de la el a început şi fiii să moară înaintea părinţilor lor.

Şi Abraham plăcu lui Dumnezeu şi Dumnezeu grăi lui Abraham: «Mergi din casa tatălui tău în ţara ce-ţi voiu arăta. Şi din tine am să fac un popor mare şi neamurile de pe pământ te vor binecuvânta». Şi Abraham făcu ceea ce-i porunci Dumnezeu. Şi Abraham luă pe nepotul său Loth: căci Loth era cumnatul său şi fiul

www.dacoromanica.ro

fratelui său, căci Abraham luase în căsătorie pe fiica fratelui său Haran, pe Sara. Şi a venit în ţara Canaanului lângă un stejar mare şi Dumnezeu grăi lui Abraham: «Seminţiei tale îi voiu da eu această ţară». Şi Abraham se închină lui Dumnezeu. Abraham era de 75 ani, când a plecat de la Haran, iar Sara era stearpă: supărată de această sterilitate a ei, Sara zise către Abraham: «Du-te la sclava mea». Şi Sara luă pe Hagar şi o dete bărbatului ei. Şi Abraham se unii cu Hagar şi Hagar rămase însărcinată şi născu un fiu pe care l-a numit Isaac. Şi Dumnezeu a poruncit lui Abraham să taie împrejur copilul şi l-a tăiat împrejur în ziua a 8-a. Dumnezeu ţinea la Abráham şi la neamul lui şi l-a numit poporul său. După ce Isaac se făcu mare, iar Abraham trăise 175 ani, muri şi a fost îngropat. Când Isaac era de 60 de ani, născu doi fii, pe Esau şi Iacob. Esau era rău, Iacob însă drept. Iacob slujì 7 ani la unchiul său pentru fiica acestuia mai mică, şi Laban, unchiul său, nu i-o dete ,ci îi spuse: «Ia pe cea mai mare». Şi-i dete pe Lea, a mai mare, iar pentru a doua îi grăi : «Slujeşte-mi mai departe 7 ani». Şi i-a servit mai departe 7 ani pentru Rahela. Astfel luă el pe cele două surori ca soţii şi născu cu ele 8 copii: Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isachar şi Sabulon, Iosif şi Beniamin; şi cu două sclave avu el pe Dan, Naphtali, Gad şi Asser. Şi din aceştia se trag Jidovii. Când Iacob a fost de 130 ani, se duse el cu familia sa, care număra 65 suflete, în Egipt; a trăit în Egipt 17 ani şi muri; şi seminţia sa a stat în robie 400 de ani. După aceşti ani neamul evreesc s'a întărit şi s'a înmulţit, şi Egiptenii îi asupriră cu robia.

In acest timp se născu printre Jidovi Moise. Şi vrăjitorii egipteni spuseră regelui: S'a născut printre Evrei un copil, care va pierde Egiptul». Atunci regele porunci numai decât să fie aruncaţi în Nil toţi copii nou născuţi ai Evreilor. Mama lui Moise însă, fiindcă se temea de moartea lui, luă pe copilaş şi îl puse într'un coşuleţ, îl duse şi-l aşeză pe malul fluviului. In această vreme fiica Faraonului Termuthis veni să facă baie şi zărind copilaşul plângând, îl ridică, îi se făcu milă de el şi îl numi Moise şi-l luă cu sine: căci era un copil frumos. Şi fiindcă avea patru ani, îl duse fiica faraonului la tatăl ei. Când Faraonul văzu pe Moise, îi plăcu copilul; Moise însă, când îl îmbrăţişă, îi aruncă regelui coroana de pe cap şi o călcă. Când a văzut aceasta un vrăjitor grăi către rege: «O rege, nimiceşte pe acest copil, căci dacă nu-l nimiceşti, el vă va pierde tot Egiptul». Şi regele nu-i dădu ascultare, ci mai mult încă dete ordin să nu mai fie nimiciţi copiii de Evrei. După ce Moise s'a făcut mare, a ajuns

www.dacoromanica.ro

la o mare putere în casa Faraonului. Când însă veni un alt rege, nobilii începură să-l pizmuiască. Moise, fiindcă ucise pe un Egiptean care rănise pe un Evreu, fugi din Egipt şi veni în ţara Midian. Şi călătorind prin pustiu a fost învăţat de îngerul Gabriel despre creaţiunea lumii şi despre cei dintâi oameni şi despre cele ce s'au întâmplat în urmă şi despre potop şi despre amestecul limbilor şi câţi ani a trăit fiecare; deasemenea l-au învăţat despre mersul şi numărul stelelor, despre întinderea pământului şi despre înţelepciune. In urmă îi apăru Dumnezeu într'un mărăciniş şi îi zise : «Am văzut mizeria poporului meu din Egipt şi m'am scoborît (din cer) să-l scap din mâinile Egiptenilor şi să-l scot din această ţară.. Tu însă dute la Faraon, regele Egiptului şi spune-i «Libereazâ pe Israel pentru ca timp de trei zile să aducă jertfă lui Dumnezeu. Dacă regele egiptean nu va vrea să te asculte, am să-l lovesc cu toate minunile mele». Când a venit Moise, Faraonul nu i-a dat ascultare. Şi Dumnezeu trimise asupra Faraonului 10 plăgi; întâia, prefacerea râurilor în sânge, a doua broaşte, a treia ţânţari, a patra muşte de cal, a cincea ciuma animalelor, a şasea bube ce ardeau, a şaptea grindină, a opta lăcuste, a noua întuneric de trei zile, a zecea ciumă printre oameni. De aceea au venit asupra lor zece plăgi, fiindcă în decurs de zece luni au înecat pe copiii Evreilor. Şi pe când era ciuma în Egipt, zise Faraon lui Moise şi fratelui său Aron: «Plecaţi cât mai repede de aci». Atunci Moise adună poporul evreiesc şi plecă din Egipt. Şi Domnul îi conduse pe cale prin pustiu spre Marea Roşie; şi înaintea lor mergea noaptea o coloană de foc şi ziua o coloană de nori. Când Faraonul auzi că poporul fuge, se puse pe urma lor şi-i îngrămădi la ţărmul mării. Când văzu aceasta poporul evreesc, începu să murmure împotriva lui Moise zicând: «De ce ne-ai dus la moarte?». Şi Moise chemă pe Dumnezeu şi Dumnezeu grăi: «De ce mă strigi?. Loveşte cu toiagul tău în mare». Moise făcu aşa şi apa se despărţi în două şi fiii lui Israel intrară în mare. Când a văzut aceasta Faraonul, se luă după ei, şi fiii lui Israel trecură ca pe uscat. După ce s'au urcat pe ţărm, marea se revărsă peste Faraon şi peste armata sa. Căci Dumnezeu iubea pe Israel. Şi porniră dela mare trei zile prin pustiu şi ajunseră la Mara; aci apa era amară şi poporul începu să cârtească împotriva lui Dumnezeu şi Dumnezeu îi arătă un pom; Moise îl băgă în apă şi apa s'a îndulcit. In urmă cârtiră iarăşi împotriva lui Moise şi Aron şi ziseră: «Era mai bine pentru noi în Egipt unde aveam de mâncat carne, ceapă şi pâine după voie». Şi Dumnezeu grăi către Moise: «Am

www.dacoromanica.ro

auzit murmurele fiilor lui Israel, şi le-a dat să mănânce manna. La urmă le dete o lege pe muntele Sinai. Când Moise era dus la Dumnezeu pe munte, turnară un cap de viţel şi îi se rugau ca unui Dumnezeu: din aceştia Moise omorî trei mii, şi în urmă murmurară din nou împotriva lui Moise şi Aron, fiindcă nu aveau apă. Şi Domnul grăi către Moise: «Loveşte cu toiagul în stâncă». Şi el zise: «Vom dobândi apă şi din această stâncă». Şi Domnul se mânie pe Moise, fiindcă se îndoise de Domnul. Şi el nu ajunse în ţara făgăduită, din pricina murmurilor lor; ci îl conduse pe el la muntele Nebo şi i-a arătat ţara făgăduinţii şi Moise muri acolo pe munte. Şi Iosua, fiul lui Nun, luă conducerea. Acesta ajunse în ţara făgăduită, nimici neamul Cananienilor şi în locul lor aşeză pe fiii lui Israel. După moartea lui Iosua, ajunse în locul său Iuda ca judecător şi ceilalţi judecători au fost patruzprezece, în timpul cărora ei îşi uitaseră de Dumnezeu care îi scosese din Egipt şi începură să slujească idolilor. Şi Dumnezeu se mânie pe ei şi-i lăsă în prada străinilor. Când începeau să se căiască, avea iarăş milă de ei; când îi libera, greşeau din nou, închinându-se la idoli. In urmă, ajunse judecător preotul Ilie şi după acesta profetul Samuel. Şi poporul grăi lui Samuel: «Dă-ne un rege». Şi Domnul se mânie împotriva lui Israel şi aşeză peste ei ca rege pe Saul. Intr'aceea Saul nu voi să meargă în legea Domnului şi Domnul alese pe David şi-l puse ca rege peste Israel şi David plăcu lui Dumnezeu. Acesta este David căruia Dumnezeu îi făgădui că din neamul său se va naşte Dumnezeu. Şi acesta începu să prooroceaască întruparea divină spunând: «Din trupul meu te-am născut înainte de steaua dimineţii». Acesta a proorocit patruzeci de ani şi a murit. Şi după el a proorocit fiul său Solomon care a zidit lui Dumnezeu un templu şi-l numi Sfântul Sfinţilor. El era înţelept, dar la sfârşit a căzut în păcat: a domnit patru zeci de ani şi a murit. După Solomon a domnit fiul său Roboam; sub acesta împărăţia ovrească se împărţi în două: una la Ierusalim şi alta la Samaria.

La Samaria domni Ieroboam, servitorul lui Solomon care făcu două vaci de aur, pe una o aşează în Bethel pe o colină, pe alta la Dan spunând: «Iată zeii tăi, Israel». Şi poporul li se închină şi uită pe Dumnezeu. Chiar în Ierusalim începură să uite pe Dumnezeu şi să se închine lui Bal, adecă zeului războiului, care este Ares, şi uitară pe Dumnezeul părinţilor lor. Atunci Dumnezeu începu să le trimeaţă profeţi şi profeţii începură să-i mustre pentru necredinţa lor şi pentru idolatria lor: ei însă începură să-şi omoare profeţii, fiindcă erau abătuţi de ei de la păcat. Atunci Dumnezeu se mânie

www.dacoromanica.ro

în contra lui Israel şi zise: «Am să-i gonesc dela mine şi să chem alte popoare cari mă ascultă. Dacă mai păcătuesc, nu-mi voiu mai aduce aminte de nedreptăţile lor. Şi a început să trimeată profeţi, zicând: «Prooroci despre alungarea Ovreilor şi despre chemarea popoarelor».

Mai întâi începu să prooroceascâ Hosea, zicând: «Am să fac să înceteze domnia casei lui Israel, voiu rupe arcul lui Israel. Nu voiu mai avea milă de casa lui Israel, ci-l voiu alunga şi mă voiu despărţi de el, zise Domnul, şi vor avea să rătăcească printre popoare». Şi Ieremia grăi: «Chiar dacă ar sta înaintea mea Samuel şi Moise, nu voiu mai avea milă de ei. Şi Ieremia spune iarăşi: Astfel zice Domnul: «Iată, am jurat pe numele meu cel mare, că de acum înainte numele meu nu va mai fi chemat de buzele Jidovilor». Ezechil a zis: «Aşa grăeşte domnul Adonai: «Am să vă împrăştiu pe voi şi pe urmaşii voştri în toate vânturile, căci voi aţi pătat sanctuarul meu cu toate crimele voastre; vă voiu goni, şi nu voiu mai avea milă de voi. Maleachi zice: Aşa grăeşte Domnul: «Eu nu vă mai plac pe voi, căci din Răsărit până în Apus numele meu va fi slăvit între popoare; în orice loc se aduce numelui meu tămâie şi jertfă curată, căci mare este numele meu printre popoare». Marele Isaia zise: «Aşa grăeşte Domnul: Voiu întinde mâna mea în contra ta, şi te voiu nimici şi te voiu împrăştia şi nu te voiu mai aduce înapoi». Şi în altă parte grăi acelaşi: «Am început să urăsc sărbătorile voastre, şi începutul lunilor voastre şi nu mai ţin la sabbatele voastre». Profetul Amos zise: «Ascultaţi cuvântul Domnului: eu încep un cântec de jale pentru voi; casa lui Israel a căzut şi nu se va mai ridica nici odată». Maleachi zise: «Aşa grăi Domnul: Voiu trimite asupra voastră blestemul şi voiu anatemiza cultul vostru şi-l voiu nimici şi nu va mai fi în mijlocul vostru». Şi mulţi au prooroci că ei vor fi goniţi.

Acestor profeţi Dumnezeu le-a poruncit să prooroceascâ despre chemarea altor popoare în locul lor. Isaia a început să-i cheme, grăind astfel: «Iată că o lege va ieşi dela mine şi judecata mea este lumină pentru popoare. Dreptatea mea se apropie curând; mântuirea mea va veni ca o lumină şi în braţul meu îşi vor pune nădejdea popoarele! Ieremia a zis: «Astfel a grăit Domnul: Am să dau o nouă legătură casei lui Iuda, punând Legea în conştiinţa sa. Eu vreau să fiu Dumnezeul lor şi ei să fie poporul meu. Isaia grăi: «Cele vechi au trecut, cele noui le vestesc; înainte de venirea lor, v'au fost vădite. Cântaţi lui Dumnezeu un cântec nou; acelora cari îmi slujesc li se va da un nume nou care va fi binecuvântat pe întreg pământul.

www.dacoromanica.ro

Casa mea va fi numită casă de rugăciuni pentru toate popoarele». Şi tot Isaia zise: «Domnul va arăta braţul său cel sfânt tuturor popoarelor şi toate marginile pământului vor vedea mântuirea dela Dumnezeul nostru». David zice: «Lăudaţi pe Domnul, toate popoarele, şi slăviţi-l voi, toţi oamenii».

Dar fiindcă Dumnezeu a iubit pe oamenii cei noi, le-a spus: «Vreau ca eu însumi să mă pogor la ei şi să mă arăt oamenilor în carne şi să sufăr pentru păcatele lui Adam. Şi ei au început să prooroccască despre incarnaţiunea lui Dumnezeu. Mai întâiu David a zis: «Domnul a grăit Domnului meu: «Aşează-te la dreapta mea, până ce eu voi aseza pe duşmanii tăi ca scaun la picioarele tale». Şi în altă parte zise: «Domnul grăi către mine: Tu eşti fiul meu, astăzi te-ai născut pe tine». Isaia zise: «Nu un trimis şi nici un sol, ci însuşi Dumnezeu a venit să ne mântuiască». Şi iarăşi: «Un prunc ni s'a născut, a cărui putere stetea în braţul său şi se va numi marele sfătuitor al îngerilor; mare este puterea sa şi pacea sa nu are sfârşit». Şi iarăşi: «Iată o fecioară va concepe şi va naşte un fiu şi numele său va fi Immanuel». Micha grăi: «Tu Bethleem, casa lui Ephratha, tu eşti mică printre miile de Ovrei. Din tine va ieşi acela care are să fie cel dintâi printre principii lui Israel; origina lui a fost din zilele veciniciei. De aceea nu o va părăsi până în ziua când cel ce trebue să se nască se va naşte şi ceilalţi fraţi ai săi se vor întoarce la fiii lui Israel». Ieremias zise: «Iată Dumnezeul nostru şi nimenea altul nu va fi asemenea cu el. El a găsit toate căile ştiinţei, şi le-a dat lui Iacob, servitorul său». In urmă s'a arătat pe pământ şi a trăit cu oamenii. Şi iarăş: El este om, cine va ghici că el este Dumnezeu? El moare ca un om». Zaharia a zis: «Ei n'au ascultat pe fiul meu, de aceea nici eu nu-i voiu asculta pe ei, zice Domnul. Şi Hosea a zis: «Aşa grăeşte Domnul: Trupul meu vine dela ei».

Ei au proorocit şi patimile sale, grăind, precum a spus Isaia: «O, vai de sufletul lor. Căci au făcut un plan urît, când au grăit: Să legăm pe cel drept». Şi iarăşi a spus: «Domnul a grăit aşa: Eu nu vreau să mă împotrivesc şi nici nu vorbesc în contră. Spatele meu mi l-au întins pentru lovituri şi obrajii mei pentru palme şi faţa mea nu mi-am întors-o dela ocări şi scuipaturi». Ieremias a zis: «Veniţi să punem lemn în pâinea sa şi vieaţa sa să o ştergem de pe pământ». Moise a spus despre crucificarea lui: «Dece s'au turburat popoarele?» Isaia a zis: «Ca un miel va fi dus la moarte». Esra a spus: «Slăvit să fie Domnul şi-a întins braţele şi a mântuit Ierusalimul».

Şi au vorbit şi despre învierea sa. David a zis: «Ridică-te Dum-

www.dacoromanica.ro

nezeule, judecă pământul, căci tu eşti moştenitorul între toate popoarele». Şi iarăşi: «Domnul s'a sculat ca dintr'un somn». Şi iarăşi: «Să se scoale Dumnezeu ca duşmanii săi să fie risipiţi». Şi iarăşi: «Scoală-te, Doamne Dumnezeu meu, mâna ta să se ridice». Isaia a zis: «Voi cari vă scoborîţi pe pământ şi în umbra morţii, lumina va străluci deasupra voastră. Zaharia a spus: «Prin sângele legăturii tale, tu ai făcut să iasă prizonierii din groapă, unde nu este apă». Multe s'au proorocit asupra lui şi toate s'au împlinit.

Vladimir spuse atunci: «Când s'au împlinit acestea şi s'au întâmplat de fapt ori numai au să se întâmple?». El răspunse spunându-i: «Toate acestea s'au întâmplat mai înainte, când Dumnezeu s'a întrupat. După cum am spus-o adineaori, după ce Ovreii au omorît pe profeţi şi regii lor au călcat legea, Dumnezeu îi dete pradă şi pentru păcatele lor au fost duşi în Asiria în sclavie şi au robit acolo timp de şaptezeci de ani. Şi în urmă s'au întors în ţara lor şi n'au mai avut regi, ci îi stăpânea preoţii, până la străinul Irod, care domni peste ei».

Subt domnia acestuia, în anul 5500 a fost trimis Gabriel în Nazaret la fecioara Maria din seminţia lui David să-i spună: «Bucură-te prea fericită, Domnul este cu tine». Şi în urma acestui cuvânt, ea primi în trupul ei cuvântul lui Dumnezeu şi născu un fiu, căruia îi dete numele de Iisus. Şi iată, veniră magii din răsărit şi ziseră: «Unde este regele nou născut al Evreilor? Noi am văzut în răsărit steaua sa şi am venit să i ne închinăm». Când a auzit aceasta regele Irod, s'a înspăimântat şi împreună cu el întreg Ierusalimul. Şi el chemă pe oamenii învăţaţi în legi şi pe bătrânii poporului şi-i întrebă: «Unde s'a născut Christos?». Şi ei răspunseră: «La Bethleem în Iudeia». Când a auzit Irod aceasta, a trimis vestitori zicând: «Ucideţi pe toţi copii până la doi ani». Ei se duseră şi uciseră pe copii. Atunci Maria de teamă îşi ascunse copilul; şi Iosif şi Maria îşi luară copilul şi fugiră în Egipt şi au rămas acolo până la moartea lui Irod. In Egipt îngerul îi se arătă lui Iosif grăindu-i: «Scoală, ia copilul şi pe mama sa şi pleacă în ţara lui Israel». El plecă şi se aşeză în Nazareth. Când s'a făcut mare şi era în vârstă de treizeci de ani, începu să facă minuni şi să propovăduiască împărăţia cerului. Şi-şi alese doisprezece oameni pe cari îi numi învăţăceii săi. Şi se apucă să facă minuni mari, să învie pe morţi, să cureţe pe leproşi şi să facă să meargă ologii şi să dea vedere orbilor şi multe alte minuni mari, după cum mai înainte preziseseră despre el profeţii, grăind: «El a vindecat boalele noastre şi şi-a luat asupra-şi durerile

www.dacoromanica.ro

noastre». Şi a fost botezat de Ioan în Iordan şi a arătat oamenilor celor noui regenerarea.

După ce s'a botezat, iată că s'au deschis cerurile şi duhul în chip de porumb s'a scoborît şi un glas se auzi spunând: «Acesta este fiul meu cel iubit, în care mi-am pus toată plăcerea. Şi trimise pe învăţăcei să predice împărăţia cerurilor şi pocăinţa pentru iertarea păcatelor. Şi fiindcă vrea să se împlinească proorocia, se apucă el însuşi să prooroceaască, că fiul omului trebuie să sufere şi să fie răstignit pe cruce şi să învieze a treia zi. Pe când el învăţa în templu, preoţii şi învăţătorii în legi se umplură de pizmă şi căutară să-l omoare şi-l luară şi-l duseră înaintea guvernatorului Pilat. Pilat când a aflat că a fost judecat la moarte fără vină, a voit să-l slobozească. Atunci grăiră către el: «Dacă tu dai drumul acestuia, nu eşti prietenul împăratului». Atunci Pilat porunci să-l răstignească. Ei luară pe Iisus, îl duseră pe muntele Căpăţinei şi-l răstigniră. Şi s'a făcut întuneric în toată ţara de la ora a şasea până la a noua şi la ora nouă Iisus îşi dete sufletul. Atunci catapeteasma bisericii se rupse în două şi mulţi morţi se sculară şi le-a spus să intre în paradis. Il scoborîră de pe cruce, îl puseră în mormânt şi Jidovii pecetluiră mormântul cu peceţi şi puseră paznici zicând: «Altfel învăţăceii lui îl vor fura». El însă s'a sculat a treia zi, şi se arătă apostolilor că a înviat din morţi spunându-le: «Mergeţi la toate popoarele şi învăţaţi în toate ţările botezul în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh! El petrecu împreună cu ei patruzeci de zile după înviere arătându-li-se lor. După ce s'au împlinit cele patruzeci de zile, le-a poruncit să se ducă pe muntele Maslinilor şi acolo li s'a arătat binecuvântându-i şi grăindu-le: «Rămâneţi în cetatea Ierusalimului până ce eu vă voiu trimite făgăduiala tatălui meu. Şi după ce spuse aceste vorbe el se înălţă în cer. Ei îi se închinară şi se întoarseră la Ierusalim şi au rămas mereu în templu. După ce s'au împlinit cinci zeci de zile, Duhul sfânt se pogorî peste apostoli şi după ce au primit darul sfântului Duh, se risipiră pe tot pământul, învăţând şi botezând cu apă».

Vladimir zise atunci: «De ce s'a născut din femee, şi a fost răstignit pe pom şi botezat în apă?» El îi răspunse: «De aceea fiindcă la început neamul omenesc a căzut în păcat printr'o femee, iar diavolul prin Eva a înşelat pe Adam şi a pierdut el paradisul. Astfel s'a răzbunat Dumnezeu pe diavol: prin femee a venit diavolului întâia lui cădere, căci prin femee pierduse Adam paradisul. Din femee s'a întrupat deci Dumnezeu şi a poruncit credincioşilor să intre în

www.dacoromanica.ro

paradis. Şi că a fost crucificat pe pom, de aceea s'a făcut, fiindcă din pom a mâncat şi a pierdut paradisul; Dumnezeu din pom şi-a început suferinţele pentru ca prin pom să fie biruit dracul şi ca drepţii fie scăpaţi prin pomul dătător de viaţă. Iar prin apă s'a făcut regenerarea, fiindcă Dumnezeu, în timpul lui Noe, deoarece păcatele oamenilor se înmulţiră, a trimis pe pământ potopul şi înghiţi lumea sub ape. De aceea Dumnezeu a zis: «Fiindcă prin apă am pedepsit pe oameni pentru păcatele lor, vreau acum tot prin apă să curăţ păcatele oamenilor, prin regenerarea cu apă. Căci poporul Ovreilor s'a purificat în mare de obiceiurile rele ale Egptenilor, fiindcă dintru început apa a fost primul lucru ce a existat. Căci se spune: «Duhul lui Dumnezeu pluteşte deasupra apei», de aceea se şi face acum botezul cu apă şi cu duhul sfânt. Intâiul exemplu s'a făcut prin apă, aşa precum l-a închipuit Gedeon. Când îngerul a venit la el şi i-a poruncit să meargă în contra Midianiţilor, grăi către Domnul, punându-l la încercare: «Voiu pune lâna mea pe arie, spunând: dacă pe întreg pământul va fi rouă şi lână va fi uscată, voiu crede în el», şi s'a făcut aşa. Aceasta însemnează că străinii au fost uscăciune, iar Ovreii lâna, iar în urmă la popoarele străine a fost roua, adecă sfântul botez, şi la Ovrei uscăciunea. Şi profeţii au prezis că reînoirea se face prin apă. Apostolii au învăţat în lume credinţa în Dumnezeu şi noi Grecii am primit învăţătura lor: şi lumea întreagă crede în învăţătura lor. Dumnezeu a hotărît o zi, în care el are să se pogoare din cer, să judece pe cei vii şi pe cei morţi şi să răsplătească pe fiecare după faptele sale: pe cei drepţi cu împărăţia cerurilor, cu frumuseţea neştearsă, cu bucurie fără de sfârşit şi cu vieaţă vecinică, pe cei păcătoşi cu chinurile de foc şi cu vermii ce nu adorm niciodată şi cu chin fără de sfârşit. Chinurile vor fi pentru aceia cari nu cred în Domnul Christos: cel ce nu se botează, acela are să arză în foc».

Şi după ce spuse aceste vorbe arătă lui Vladimir o pânză pe care era zugrăvită judecata Domnului; la dreapta îi arătă pe cei drepţi cari merg veseli spre raiu, la stânga însă pe cei păcătoşi, cari merg spre iad. Atunci Vladimir suspină şi zise: «Fericiţi sunt cei ce sunt la dreapta, dar vai de cei de la stânga». Atunci filosoful zise: «Dacă vreai să stai la dreapta, cu cei drepţi, primeşte botezul». Vladimir punându-şi aceasta la inimă, a zis: «Voiu mai aştepta încă puţin», căci voia să cerceteze toate credinţele. După ce Vladimir i-a dat daruri bogate, îi dete drumul cu mare cinste.

www.dacoromanica.ro

XLI. *Trimişii lui Vladimir la Bulgari, Germani şi Greci* (987).

Anul 6495. Vladimir îşi strânse boierii şi bătrânii cetăţii şi le zise: «Au venit la mine Bulgarii şi mi-au spus: «Primeşte legea noastră». In urmă veniră Nemţii şi-şi lăudară legea lor; după ei veniră Ovreii. In sfârşit au venit Grecii, criticând toate religiile, lăudând însă pe a lor, şi ne-au vorbit îndelung, şi ne-au povestit despre creaţiunea lumii şi despre tot istoricul lumii întregi. Ei vorbeau cu minte, şi e o minune şi o plăcere pentru cineva să-i asculte; şi ei spun că mai există şi o altă lume. «Cel ce primeşte legea noastră, susţineau ei, acela se va scula chiar dacă a murit şi va trăi vecinic; dar dacă primeşte o altă lege, va trebui în lumea cealaltă să arză în foc». Care este părerea voastră, şi ce-aveţi de spus?». Boierii şi bătrânii răspunseră: «Tu ştii, principe, că nimenea nu critică ce este al său, ci dimpotrivă şi-l laudă. Dacă vreai să fii luminat, ai oamenii tăi: trimite-i să cerceteze diferitele culte şi să vază cum cinsteşte fiecare pe Dumnezeu». Această părere a fost aprobată şi de principe şi de toată lumea. S'au ales zece bărbaţi înţelepţi şi luminaţi şi li s'a spus: «Mergeţi mai întâi la Bulgari şi studiaţi credinţa lor». Ei plecară şi după ce au ajuns, au văzut faptele lor cele urîte şi cultul lor din moschee; şi apoi se întoarseră în ţară. Atunci Vladimir la zise: «Mergeţi acum la Nemţi şi observaţi-i în acelaş fel şi în urmă duceţi-vă la Greci». Ei plecară deci la Germani şi după ce ce au observat la ei slujba divină, se duseră la Constantinopol şi merseră la împărat. Impăratul îi întrebă de ce au venit, iar ei îi povestiră tot ce s'a petrecut. Impăraul aflând despre aceasta se bucură şi în ziua aceea îi încărcă cu onoruri. A doua zi el trimise veste patriarchului, zicându-i: «Au sosit nişte Ruşi cari să studieze credinţa noastră, pregăteşte deci biserica şi clerul şi îmbracă-ţi odăjdiile pontificale, pentruca să vază gloria Dumnezeului nostru». Atunci patriarchul îşi chemă clerul, celebră solemnităţile după ritual, arse tămâie şi puse să răsune cântecele şi corurile. Şi, împăratul plecă cu Ruşii la biserică, îi aşeză într'un loc spaţios de unde să poată vedea totul; apoi le arătă frumuseţile bisericii, cântecele şi slujba archiereilor, serviciul diaconilor şi le explică oficiul divin (947).

Plini de admiraţiune, ei se minunară şi lăudară acest serviciu al lor. Iar împăraţii Vasile şi Constantin chemându-i le ziseră: «Duceţi-vă în ţara voastră» şi cu mari daruri şi cu mare cinste le deteră drumul. Când ajunseră în ţara lor, principele convocă pe boieri şi pe bătrâni şi le zise: «Iată s'au înapoiat oamenii trimişi de noi ; să-i

www.dacoromanica.ro

ascultăm ce au văzut». Şi le zise: «Spuneţi înaintea drujinei unde aţi fost şi ce-aţi aflat». Ei ziseră: Am fost mai întâi la Bulgari şi am observat cum se închină ei în templele lor, anume în moschee. Ei stau în picioare neîncinşi; se apleacă, se aşează, privesc în dreapta şi în stânga ca nebunii; nici o veselie nu e la ei, ci tristeţe şi un miros de nesuferit. Religia lor nu e bună. Şi ne-am dus la Germani şi am văzut de mai multe ori celebrându-şi serviciul lor divin în biserică, şi n'am văzut nimic frumos. Şi ne-am dus la Greci şi ne-au condus acolo unde ei se închină la Dumnezeul lor şi nu mai ştieam, dacă ne găsim în cer ori pe pământ; căci pe pământ nu se găseşte nici o atare privelişte, nici o atare frumuseţe. Nu suntem în stare să vă povestim, dar un lucru ştim că acolo Dumnezeu locueşte în mijlocul oamenilor; şi slujba lor este mai minunată decât în oricare altă ţară. Nu o să uităm niciodată frumuseţea aceasta, căci nici un om când a gustat odată un lucru dulce nu mai poate în urmă să suporte amărâciunea. De aceea noi nu mai putem trăi aici». Atunci boierii răspunseră: «Dacă religia greacă ar fi fost rea, bunică-ta Olga, care era cea mai înţeleaptă dintre toate femeile, n'ar fi adoptat-o». Vladimir răspunse: «Unde, deci, primim botezul!» Ei răspunseră: «Unde-ţi va plăcea».

XLII. *Asediul Khersonului. — Căsătoria lui Vladimir. — Doctrina creştină* (988).

Anul 6496. După ce a trecut un an, Vladimir porni cu armata sa în contra Khersonului, o cetate grecească, iar Khersonienii se închiseră în cetate. Vladimir însă se aşează de cealaltă parte a cetăţii, în golf, departe de cetate la o aruncătură de săgeată. Locuitorii se luptară vitejeşte împotriva lui. Vladimir asediă oraşul şi poporul fiind istovit, Vladimir trimise vorbă locuitorilor: «Dacă nu vă predaţi voiu rămânea aci, la nevoie, trei ani. Ei nu se supuseră. Atunci Vladimir îşi aşează armata în linie de bătaie şi porunci să se facă o ridicătură de pământ până la cetate. Şi în vreme ce se făcea aceasta, locuitorii din Kherson, găurind pe de desupt zidurile cetăţii, luau pământul îngrămădit şi-l cărau în mijlocul cetăţii. Soldaţii însă îşi continuau lucrarea, iar Vladimir persista înainte. Dar un om din Kherson, cu numele Anastasie, aruncă o săgeată pe care scrise: «Indărătul tău, spre răsărit, se găsesc nişte izvoare din care apa ne vine prin nişte tuburi; sapă acolo şi vei putea intercepta apa». Vladimir aflând aceasta, privi spre cer şi zise «Dacă mi se

www.dacoromanica.ro

împlineşte aceasta, mă voiu boteza». Şi numai decât dete ordin să se sape în direcţia tuburilor şi tăia apa. Atunci poporul istovit de sete se predă. Vladimir intră în oraş cu drujina sa. In urmă, Vladimir trimise soli la împăraţii Vasile şi Constantin, spunându-le: «Am cucerit celebra voastră cetate; am aflat că voi aveţi o soră nemăritată; dacă nu mi-o daţi de soţie, voiu trata capitala voastră, precum am tratat acestă cetate». Impăraţii se întristară de această veste şi-i trimiseră răspunsul următor: «Nu se cade ca miste creştinii să se căsătorească cu păgânii. Dacă tu te botezi, vei putea să capeţi ceea ce ceri şi, pe deasupra, împărăţia cerurilor şi vei avea aceeaşi lege ca şi noi; dar dacă nu te botezi, noi nu putem să-ţi dăm pe sora noastră». Auzind aceasta Vladimir spuse delegaţilor împăraţilor: «Spuneţi împăraţilor că mă voiu boteza; căci am cercetat religia voastră, îmi plac credinţa voastră şi riturile voastre de cari mi-au istorisit oamenii trimişi de mine». Impăraţii auzind aceasta se bucurară şi deciseră pe sora lor, numită Ana, pentru această căsătorie şi trimiseră deputaţiuni la Vladimir, spunându-i: «Botează-te şi noi îţi vom trimite pe sora noastră». Iar Vladimir zise: «Să veniţi cu sora voastră, să mă botezaţi». Impăraţii, auzind aceasta trimiseră pe sora lor împreună cu câţiva preoţi şi cu câţiva demnitari. Ea însă nu vrea să plece: «Să merg, zise ea, ca în robie la păgâni: mai bine vreau să mor aci». Fraţii săi îi spuseră: «Prin tine Dumnezeu va aduce poporul rusesc la pocăinţă şi va scăpa imperiul grecesc de un războiu crâncen. Tu vezi cât rău a făcut Rusia Grecilor, şi ne va mai face încă, dacă tu nu pleci»; şi de abia au hotărît-o. Atunci se urcă într'o corabie, îşi îmbrăţişă plângând rudele şi plecă pe mare. Când sosi la Kherson, Khersonienii îi ieşiră întru întâmpinare, o conduseră în oraş şi o aşezară în palat. Dar, din voia lui Dumnezeu, Vladimir era în acest timp bolnav de ochi şi, lipsit de vedere, era într'o mare neliniste şi nu ştia ce să facă. Şi fata de împărat trimiţând la el îi zise: «Dacă vrei să te vindeci de această boală, botează-te cât mai repede; dacă nu, nu te vei vindeca». Vladimir, auzind aceasta zise: «Dacă aceasta se împlineşte, Dumnezeul creştinilor este în adevăr un mare Dumnezeu», şi se lăsă să fie botezat. Episcopul din Kherson, împreună cu preoţii principesei, după ce a dat această veste poporului, l-a botezat şi îndată ce puse mâna pe el, începu numai de cât să vază. Vladimir, văzându-se deodată vindecat, lăudă pe Dumnezeu, zicând: «Acum numai am cunoscut eu pe adevăratul Dumnezeu». Iar când curtea sa văzu aceasta, mulţi se botezară. El a fost botezat în biserica Sfântului Vasile. Biserica aceasta se găseşte în

www.dacoromanica.ro

Kherson, în mijlocul oraşului, pe locul unde Khersonienii îşi ţin târgul lor. Palatul lui Vladimir există până în ziua de astăzi lângă biserică, palatul fetii împăratului însă îndărătul altarului. După botez Vladimir se căsători cu principesa. Unii, rău informaţi, susţin că el s'a botezat la Kiev, alţii la Vasilev, iar alţii aiurea. Iar când Vladimir a fost botezat la Kherson, preoţii i-au explicat credinţa creştină, vorbindu-i astfel: «Nu te lăsa ademenit de eretici, ci crede astfel zicând: Crez într'unul Dumnezeu, tatăl a tot ţiitorul, făcătorul cerului şi al pământului ,etc... şi apoi: Crez într'unul Dumnezeu, tatăl, care nu este născut, într'unul Fiu care este născut, într'unul sfânt Duh care purcede: trei fiinţe unite, într'una singură, deosebite ca număr şi persoane, nu ca divinitate; căci ea se separă fără să se împartă şi se uneşte fără să se amestece. Dumnezeu Tatăl nenăscut este vecinic, în paternitatea sa, fără început, principiul şi cauza tuturor lucrurilor, mai în vârstă, fiindcă nu este născut ca Fiul şi Sf. Duh; căci din el s'a născut Fiul înaintea tuturor veacurilor. Spiritul sfânt purcede fără timp şi fără trup. El este tot împreună Tată, Fiu şi Spirit. Fiul este una cu Tatăl fără început, el nu se deosebeşte de Tatăl şi de Sf. Duh, decât că a fost născut. Duhul este sfânt: din natura sa el seamănă cu tatăl şi cu Fiul şi el este vecinic. Tatăl are paternitatea, Fiul filialitatea, Spiritul purcederea: căci nici Tatăl nu trece în Fiu sau în Spirit, nici Fiul în Tată sau Spirit; nici Spiritul în Tată sau Fiu; însuşirile lor sunt neschimbate. Nu sunt trei dumnezeiri; nu este decât un singur Dumnezeu, căci dumnezeirea este una în trei persoane. Fiul a venit prin voinţa Tatălui şi a Spiritului pentru mântuirea oamenilor, din sânul Tatălui, fără însă să-l părăsească, pentru a se pogorî, ca o sămânţă divină, în sânul curat al unei fecioare; a primit apoi un trup cu vieaţă, înzestrat cu cuvânt şi judecată şi s'a prefăcut în Dumnezeu întrupat. El s'a născut printr'o minune fără ca fecioria unei mame să sufere. El n'a suferit nici turburare, nici schimbare, nici transformare, ci a rămas ceea ce a fost. El s'a prefăcut în ceea ce nu era; el a primit chipul unui rob adevărat, nu în aparenţă, asemenea cu noi în toate, în afară de păcat; căci din voinţa sa s'a născut, din voinţă a flămânzit, prin voinţa sa a însetat, prin voinţa sa a suferit, prin voinţa sa s'a temut, prin voinţa sa a murit cu adevărat, şi nu în aparenţă şi toate suferinţele sale au fost naturale şi adevărate, omeneşti. El s'a lăsat să fie răstignit pe cruce; el a suferit moartea, deşi era nevinovat. El a înviat cu trupul său, s'a ridicat în ceruri, fără să fi văzut putreziciune. El s'a aşezat la dreapta Tatălui şi va veni din nou cu glorie să judece pe-

www.dacoromanica.ro

vii şi pe morţi. Cum el s'a înălţat cu trupul său, va veni tot cu trupul său. Pe lângă aceasta recunosc un singur botez prin apă şi prin spirit; apropiindu-mă de prea sfânta împărtăşanie, cred că este adevăratul trup şi adevăratul sânge. Primesc datinile Bisericii şi cinstesc icoanele cele sfinte. Cinstesc sfântul lemn al crucii şi toate crucile precum şi sfintele moaşte şi vasele sfinte. Cred de asemenea în cele şapte soboare al sfinţilor părinţi între cari cel dintâiu a fost la Nicea, format din trei sute şaptezeci părinţi, cari au blăstămat pe Arius şi au propovăduit credinţa cea adevărată şi fără de prihană. Al doilea a fost la Constantinopol; el a fost format din o sută cincizeci de părinţi cari au afurisit pe Macedonius ce se împotrivea dumnezeirei Sfântului Duh şi au propovăduit unitatea Trinităţii. Al treilea a avut loc la Ephes; el a fost format din două sute de părinţi. Ei au anatemizat pe Nestor şi au propovăduit sfinţenia Maicii Domnului. Al patrulea sobor a avut loc în Chalcedonia; el a fost format din şase sute treizeci de părinţi. Ei au anatemizat pe Eutychie şi pe Dioscor şi au propovăduit ca adevăratul Dumnezeu şi ca adevăratul om pe Domnul nostru Iisus-Christos. Al cincelea sobor a avut loc la Constantinopol; el era format din o sută şaizeci şi cinci de părinţi. Ei au anatemizat pe Origen şi Evagriu. Al şaselea sobor a avut loc la Constantinopol; el era format din o sută şapte zeci de părinţi. Ei au anatemizat pe Sergiu şi Cyr. Al şaptelea sobor a avut loc la Nicea; trei sute cinci zeci de părinţi au blăstămat pe cei cari nu cinstesc icoanele.

Nu primi învăţătura Latinilor; ştiinţa lor este plină de greşeli, căci ei intră în biserică fără să îngenunche înaintea icoanelor. Ei stau în picioare, se apleacă şi după ce s'au aplecat trag o cruce pe pământ, o sărută şi după ce s'au ridicat, se ţin drept în sus. Ei sărută deci crucea aplecându-se, în urmă o calcă în picioare. Dar, apostolii n'au învăţat aceasta, ci după obiceiul lor trebuie să sărutaţi crucea care este sus, şi trebuie de asemenea să sărutaţi şi icoanele; căci Luca, evanghelistul, le-a zugrăvit cel dintâi şi le-a trimis la Roma, şi, după cum ne învaţă Vasile, icoana aminteşte chipul original. In afară de aceasta, ei numesc pământul mama lor, deci, dacă pământul este mama lor, cerul le este atunci tată; căci la început Dumnezeu a creiat cerul şi pământul. De aceea se zice: «Tatăl nostru carele eşti în ceruri»! Deci dacă, după părerea lor, pământul este o mamă, de ce scuipaţi pe mama voastră? Voi, prin urmare, la început o sărutaţi şi apoi o murdăriţi. Odinioară Romanii nu făceau aşa; ci luau parte la toate soboarele; ei veneau la ele dela

www.dacoromanica.ro

Roma şi din toate diocesele. Astfel la primul sobor în contra lui Arius, dela Nicea, Silvestru a trimis din Roma episcopi şi preoţi; Athanasie trimise dela Alexandria; Metrophan trimise dela Constantinopol; astfel ei îşi îmbunătăţeau credinţa. La al doilea sobor, Damasus veni din Roma, Timotheu din Alexandria, Meletie din Antiochia, Cyrill din Ierusalim şi (din Constantinopol) Grigorie Teologul. La al treilea sobor veniră Celestin din Roma, Cyrill din Alexandria, Juvenal din Ierusalim. La al patrulea, Leontie din Roma, Anatolie din Constantinopol, Juvenal din Ierusalim. La al cincilea sobor, Vigil din Roma, Eutychie din Constantinopol, Apollinarie din Alexandria, Domnin din Antiochia. La al şaselea sobor veniră Agathon din Roma, Georgie din Constantinopol, Theophan din Antiochia, Petre călugărul din Alexandria. La al şaptelea sobor, Adrian din Roma, Tarasius din Constantinopol, Politian din Alexandria, Theodoret din Antiochia, Ilie din Ierusalim. Toţi aceşti prelaţi adunându-se la un loc cu episcopii lor au formulat credinţa. După al şaptelea sobor Petre cel Gângav veni la Roma cu alţii, puse mâna pe scaunul dela Roma şi strică credinţa, după ce se deslipi de scunul din Ierusalim, din Alexandria, din Constantinopol şi din Antiochia. Ei turburară toată Italia, răspândind diferite învăţături. Ei nu mărturisesc o singură confesiune de credinţă, ci mai multe. Căci, printre preoţi, unii slujesc neavând decât o singură femee, alţii având şapte: ei se deosebesc unii de alţii în mai multe privinţe. Nu te încrede în învăţătura lor. Ei iartă păcatele pentru bani, şi nimic nu este mai rău decât aceasta. Dumnezeu să te păzească de astfel de lucruri!» (988).

XLIII. *Distrugerea idolilor — Botezul poporului rus (988).*

In urmă Vladimir, cu împărăteasa [1]), cu Anastase şi cu preoţii din Kherson, iau moaştele sfântului Clement şi ale lui Phoebus, şcolarul său, precum şi vasele sfinte şi icoanele cultului. Zidi o biserică la Kherson pentru Sf. Ioan Botezătorul pe o ridicătură ce o făcu în mijlocul oraşului cu pământul adunat din timpul asediului şi această biserică se vede şi astăzi. Când plecă de acolo luă cu sine de asemenea două statui de aramă şi patru cai de aramă cari şi acum mai există înapoia Sfintei Maici a Domnului; necunoscătorii le socotesc de marmură. Ca dar de nuntă pentru principesă, el restitui

1) *Ţariţa*, împărăteasa, adecă sora împăratului.

www.dacoromanica.ro

Khersonul Grecilor şi se întoarse la Kiev. Când a ajuns, a dat ordin să se doboare idolii. Pe unii i-a tăiat în bucăţi, pe alţii i-a aruncat în foc. A poruncit ca Perun să fie legat de coada unui cal şi să fie târât de sus în jos de pe Boricev până la Ruciai; şi puse doisprezece oameni ca să-l bată cu bastoane, nu doar că ar fi crezut că lemnul ar fi simţit ceva, dar pentru ca să-şi bată joc de demonul care, subt această formă, înşelase pe oameni şi pentru ca să-l pedepsească pentru înşelăciunea sa. «Mare eşti tu Doamne, şi minunate sunt faptele tale». Ieri era cinstit de oameni, astăzi iată-l batjocorit. Şi în vreme ce-l târau dealungul pârâului Ruciai până la Dnipru, păgânii plângeau după el; căci nu primiseră cu toţii sfântul botez. Şi după ce l-au târît, l-au aruncat în Dnipru. Iar Vladimir spuse servitorilor: «Dacă s'ar opri undeva, împingeţi-l de la mal, până ce va fi trecut de cataracte, apoi lăsaţi-l». Şi făcură cum li s'a poruncit. După ce-l lăsară, el pluti prin cataracte şi prundişul lui Perun, nume care îl poartă şi astăzi. În urmă Vladimir puse să se răspândească în tot oraşul anunţul următor: «Oricine, bogat sau sărac, cerşitor sau muncitor, nu va veni mâine la fluviu spre a se boteza, va cădea în disgraţia mea». Auzind aceste vorbe, poporul veni cu bucurie, veselindu-se şi zicând: «Dacă religia aceasta n'ar fi bună, n'ar fi îmbrăţişat-o principele şi boierii».

A doua zi Vladimir veni cu preoţii principesei şi cu cei din Kherson la malurile Dniprului şi se adună o sumedenie de oameni şi intră în apă; unii erau în apă până la gât, alţii până la piept; cei mai tineri erau pe ţărm; alţii îşi ţineau copiii, adulţii erau cu totul în apă şi preoţii în picioare spuneau rugăciunile. Şi era o mare bucurie în cer şi pe pământ de a vedea atâtea suflete mântuite. Iar diavolul gemând zicea: «Nenorocitul de mine, iată-mă gonit de aci; eu credeam că m'am stabilit aci, fiindcă apostolii n'au propeveduit în aceste locuri şi poporul acesta nu ştiea nimic despre Dumnezeu; eu mă bucuram de cultul ce mi se făcea şi acum iată-mă învins de cei neştiutori, iar nu de apostoli, nu de martiri; de aci înainte nu vom mai stăpâni în această ţară».

După ce poporul s'a botezat, s'a întors fiecare pe la casa sa. Vladimir se bucură că a cunoscut pe Domnul, el şi poporul său, îşi ridică mâinile spre cer şi zise: «Dumnezeule, creatorul cerului şi al pământului, priveşte spre poporul tău cel nou şi fă-l ca să te cunoască ca pe adevăratul Dumnezeu, astfel precum au făcut ţările creştine. Întăreşte în el adevărata şi neclintita credinţă, fii-mi în ajutor, Doamne, împotriva duşmanului: înrezător în tine şi în pu-

www.dacoromanica.ro

terea ta, o de aş putea să birui răutatea». Astfel grăi şi dete ordin să se clădească biserici şi să fie ridicate chiar în locurile unde s'ătuseră idolii. El zidi biserica Sfântului Vasile pe muntele pe care se găsea idolul lui Perun şi al altora şi unde principele şi poporul le aducea jertfe. El porunci să se zidească biserici în cetăţi şi să se aşeze preoţi şi să învite tot poporul să se boteze în toate oraşele şi în toate satele. Apoi porunci să se caute copii din familiile cele mai înalte şi să-i instruiască în învăţătură. Mamele acestor copii plângeau pentru ei, fiindcă ele încă nu erau destul de întărite în credinţa lor; ele plângeau pentru ei, ca pentru nişte morţi. Dar, prin această învăţătură se împlini în Rusia proorocia care spune: «În acest timp cei surzi vor auzi vocea Scripturei şi se va deslega limba celor gângavi». Căci poporul acesta la început nu auzea cuvintele Duhului Sfânt; dar Dumnezeu prin puterea sa şi prin mila sa avu îndurare, cum spune profetul: «Voiu avea milă de cine voiu voi». Deci el avu milă de noi, dându-ne botezul renaşterii şi al reînoirii sufleteşti prin îndurarea divină, iar nu pentru faptele noastre.

Binecuvântat să fie Domnul Iisus Christos care iubeşte popoarele cele noui din ţara rusească şi le luminează prin sfântul botez. De aceea noi cădem înaintea lui, spunând: «Doamne Iisuse Christoase, pentru atâtea bunătăţi pe cari noi păcătoşii le-am primit dela tine ce-ţi vom da în schimb? Noi nu suntem în stare să răspundem în mod vrednic binefacerilor tale; căci tu eşti mare şi faptele tale sunt minunate; slava ta n'are sfârşit; lucrările tale le vom lăuda din neam în neam, spunând împreună cu David: Veniţi şi vă veseliţi în Domnul, să strigăm către Domnul, mântuitorul nostru, să mergem înaintea lui, cântând şi mărturisind cât de mare este, cât de vecinică este iubirea lui, cum ne-a scăpat el de duşmanii noştri adecă de idolii cei deşerţi. Şi vom mai spune împreună cu David: Cântaţi Domnului un cântec nou, cântaţi-i voi, toate neamurile, cântaţi pe Domnul, binecuvântaţi numele său; predicaţi zi de zi mântuirea lui; propoveduiţi slava lui printre popoare, minunile sale printre oameni; ce mare şi slăvit este Domnul, cum slava lui n'are sfârşit».

Ce mare bucurie! Nu este numai un suflet ori două cari au fost mântuite, căci Domnul a zis: «Ce bucurie este în cer, când un singur păcătos se pocăeşte»! Nu este nici unul şi nici doi, ci o mulţime nenumărată care s'a întors la Domnul, luminată de Sfântul botez. Cum spune proorocul: «Voiu vărsa peste voi apă curată şi voi vă veţi curăţi de idolii voştri şi de păcatele voastre».

www.dacoromanica.ro

Un alt prooroc a spus: «Cine este, ca Dumnezeu care iartă păcatele şi nu pedepseşte greşelile? căci lui îi place mila şi-şi întoarce faţa sa spre noi; el se îndură de noi şi greşelile noastre le face să se piardă în abis. Iar Sfântul Paul a spus: «Fraţilor, noi toţi cari ne-am botezat în Christos, ne-am botezat în moartea sa. Noi ne-am îngropat cu el în moartea sa prin botez, pentru ca, după cum Christos a înviat din morţi în slava tatălui său, tot astfel noi să putem intra în reînvierea vieţii». Şi mai departe: «Lucrurile cele vechi au trecut, cele noi s'au arătat; acum, mântuirea noastră este aproape: noaptea a trecut, ziua s'a apropiat. Mulţumită credinţii principelui nostru Vladimir, noi am câştigat harul, de care suntem mândri şi prin care noi trăim; acum scăpând de păcat şi ajungând slujitori ai Domnului, voi aţi dobândit fructul mântuirii. De aceea să slujim Domnului, bucurându-ne de el; căci David a zis: «Slujiţi pe Domnul cu teamă şi bucuraţi-vă cu cutremur». Deci ne ridicăm glasul nostru către Domnul, zicând: Binecuvântat să fie Domnul care nu ne dă pradă dinţilor săi. Laţul a fost rupt şi noi am scăpat din cursele diavolului; şi slava sa a pierit cu zgomot şi Domnul rămâne să fie lăudat de fiii Rusiei cari sărbătoresc Treimea şi demonii sunt blăstămaţi de oamenii drept credincioşi şi de femeile drept credincioase cari au primit botezul şi pocăinţa pentru iertarea păcatelor; un nou popor creştin, ales al lui Dumnezeu».

Şi astfel a fost luminat şi Vladimir şi fiii săi şi poporul său; căci el avea doisprezece fii: Viceslav, Iziaslav, Iaroslav, Sviatopolk, Vsevolod, Sviatoslav, Mstislav, Boris, Gleb, Stanislav, Pozvizd şi Sudislav. El aşează pe Viceslav la Novgorod, pe Iziaslav la Polotsk pe Sviatoslav la Turov, pe Iaroslav la Rostov. Când cel mai în vârstă, Viceslav, a murit la Novgorod, aşeză pe Iaroslav la Novgorod, pe Boris la Rostov, pe Gleb la Murom, pe Sviatoslav la Drevliani, pe Vsevolod la Vladimir [1]), pe Mstislav la Tmutorakan [2]) şi zise Vladimir: «Nu e bine ca în apropierea Kievului să fie aşa de puţine cetăţi», de aceea el ridică cetăţi întărite pe Desna şi pe Vostr [3]), pe Trubeja [4]) şi pe Sula [5]) şi pe Stugna [6]) şi adună oameni harnici

1) *Vladimir*, cetate în Volynia, reşedinţă de principat.

2) *Tmutorakan*, cetate lângă marea de Azov, reşedinţă de principat, azi dispărută.

3) *Vostr*, afluent în stânga Desnei.

4) *Trubeja*, afluent în stânga Dniprului, în regiunea Pereiaslavlului.

5) *Sula*, afluent în stânga Dniprului, în regiunea Severianilor.

6) *Stugna*, afluent în dreapta Dniprului.

www.dacoromanica.ro

printre Sloveni, Krivici, Ciuzi, Viatici şi îi colonizâ în aceste cetăţi. Căci era în războiu cu Pecenegii şi se luptă cu ei şi îi învinse.

XLIV. *Expediţia lui Vladimir în contra Pecenegilor. — Fundarea Bielgorodului (991).*

Anii 6497, 6498, 6499. In urmă Vladimir trăind în religia creştină, se gândi să zidească o biserică de piatră pentru Sfânta Fecioară. Trimise deci să se caute architecţii în Grecia şi începu zidirea. După ce biserica a fost terminată, el o împodobi cu icoane şi o încredinţă lui Anastasie din Kherson şi alese preoţi din Kherson ca să slujească în ea. Şi o înzestră cu tot ce adusese din Kherson, cu icoane, cu vase bisericeşti şi cu cruci (989—922).

Anul 6500. Vladimir fundă cetatea Belgorod şi o colonizâ cu locuitori din alte cetăţi, şi aduse aci mult popor, căci ţinea mult la această cetate (991).

XLV. *Războiul cu Pecenegii. Lupta dintre un Rus şi un uriaş peceneg. — Aşezămintele şi dărniciile lui Vladimir (991—996).*

Anul 6501. Vladimir porni împotriva Croaţilor şi după ce s'a întors îndărăt se pomeneşte cu Pecenegii de dincolo de (râul) Sula. Vladimir merge în contra lor şi-i întâlneşe la Trubeja, lângă un vad unde este astăzi Pereiaslavlul. Vladimir era de o parte a râului, Pecenegii de cealaltă parte şi nici una din cele două armate nu îndrăznea să treacă peste fluviu. Principele Pecenegilor veni până la mal, chemă pe Vladimir şi-i zise. «Trimite pe unul dintre oamenii tăi şi eu voiu trimite pe unul dintre ai mei; ei se vor lupta împreună şi dacă al tău este biruitor, timp de trei ani nu voiu mai purta război cu tine; dacă însă va învinge al meu, atunci ne vom lupta trei ani. Şi fiecare se întoarse la ai săi. Vladimir ducându-se în tabără, trimise crainici zicând: «Nu e nimenea care să vrea să se lupte cu Pecenegii»? Şi nu s'a găsit nimenea. A doua zi veniră călări Pecenegii, aducând pe omul lor şi nimenea dintre ai noştri nu se prezenta. Vladimir începu să se mâhnească şi trimise în toată armata. Un bătrân veni atunci lângă principe şi îi zise: «Principe, eu am un fiu mai mic, acasă; aci am venit cu alţi patru şi el a rămas; din copilăria sa nimenea n'a putut să-l birue. Intr'o zi îl certai, când el tăbăcea o bucată de piele; atunci el se supără împotriva mea şi cu mâinile sale rupse pielea în bucăţi». Principele auzind aceasta se

www.dacoromanica.ro

bucură şi trimise numai decât să caute pe tânăr. Îl aduse la principe şi principele îi spuse tot. El îi răspunse: «Principe, eu nu ştiu, dacă mă pot măsura cu el; să fiu pus la încercare: «nu se găseşte cumva pe aci un taur mare şi puternic?» Se găsi un taur mare şi puternic şi dete poruncă să-l îndârjească; s'a pus pe acest taur fiare roşii şi îi dete drumul; animalul trecu pe lângă tânăr care îl prinse şi îi smulse pielea cu atâta carne, câtă putu ţinea cu mâna. Atunci Vladimir îi zise: «Tu poţi să te lupţi cu acest Peceneg». A doua zi, Pecenegii veniră şi începură să strige: «N'aveţi nici un om? Iată al nostru a venit». Vladimir dăduse ordin soldaţilor săi să se înarmeze peste noapte şi cei doi oameni înaintară să se lupte. Pecenegii trimiseseră pe al lor care era extraordinar de puternic şi de grozav. Omul lui Vladimir merse întru întâmpinarea lui, iar Pecenegul văzându-l, se puse pe râs, căci era de o statură mică. Se măsură un spaţiu între cele două armate. Ajung la piept şi se încăerară. Rusul strânse pe Peceneg în braţele sale aşa de tare, că-l sufocă şi-l trânti la pământ. Ruşii începură să strige, iar Pecenegii o luară la fugă. Ruşii se iau după ei, îi masacrară şi-i goniră. Vladimir se bucură, zidi o cetate la acest vad şi o numi Pereiaslavl, fiindcă tânărul îşi câştigă aci gloria [1]). Vladimir îl făcu, pe el şi pe tatăl său, doi mari demnitari. Apoi Vladimir se întoarse la Kliev, biruitor şi cu o mare glorie.

Anii 6502, 6503 şi 6504. Vladimir, văzând biserica terminată, se duse la ea şi se rugă de Dumnezeu zicând: «Doamne Dumnezeule, priveşte din înălţimea cerului, uită-te spre noi şi vino să vezi via ta şi sfârşeşte ceea ce a început dreapta ta; ca aceste popoare a căror inimă ai luminat-o să te recunoască ca pe Dumnezeul cel drept; priveşte biserica ce ţi-am zidit, eu robul tău nevrednic, în cinstea Sfintei Fecioare care te-a născut. Dacă cineva se roagă în această biserică, ascultă-i rugăciunea şi iartă-i toate păcatele, cu îndurarea sfintei tale mame». Şi după ce s'a rugat, el grăi astfel: «Dăruesc acestei biserici a sfintei Maici a lui Dumnezeu a zecea parte din averea mea şi din cetăţile mele. Apoi scrise un blăstăm şi-l lăsă în biserică zicând: «Dacă cineva calcă acest jurământ să fie blăstămat». Şi această dijmă o dărui lui Anastasie din Kherson şi în acelaşi

1) Pereiaslavl, oraş pe apa Trubeja. «Nestor face aci o confuzie. Oraşul n'a fost întemeiat la 993, ci este un oraş mai vechiu. Etimologia nu este probabilă. Cronicarul a întrebuinţat mai multe fragmente de cronici, unindu-le fără discernământ, zice L. Leger, *op. cit.* p. 349.

www.dacoromanica.ro

zi făcu o mare sărbare pentru boieri, pentru bătrânii oraşului şi dădu multă pomană săracilor.

In urmă Pecenegii veniră spre Vasilev şi Vladimir ieşi împotriva lor cu o mică oaste şi când se întâlniră neputând să le ţie piept, fugi şi se ascunse subt un pod şi de abia a scăpat de duşmani. Atunci Vladimir făgădui să ridice la Vasilev o biserică a Sfintei Schimbări la faţă — Preobejania — a Domnului, căci era ziua Schimbării la faţă, când a avut loc această ciocnire. Scăpând astfel Vladimir, clădi o biserică şi făcu o mare sărbătoare. El făcu să se pregătească trei sute de măsuri de mied [1]), pofti pe boieri, pe posadnici şi pe bătrânii tuturor cetăţilor, o mare mulţime de popor şi împărţi la săraci trei sute de grivne. Sărbătoarea ţinu opt zile şi se întoarse la Kiev în ziua Adormirii Sfintei Mării şi celebră aci o nouă sărbătoare, strângând popor nenumărat. Văzând că poporul său s'a înregţinat, s'a bucurat în trupul şi sufletul său şi în fiecare an celebra aceste sărbători. Căci el ţinea la vorbele Scripturii: într'o zi auzi cetindu-se în evanghelie: «Fericiţi cei ce au milă, căci ei vor afla milă» şi aiurea «Vindeţi averile voastre şi daţi-le săracilor» şi iarăşi: «Nu adunaţi comori pe pământ, unde putreziciunea le strică şi unde hoţii le fură, ci strângeţi comori în Cer, unde nici rugina nu le mănâncă, nici hoţii nu le fură»; şi David zice: «Fericit omul care are milă şi care dărueşte». El auzi şi pe Solomon care zice: «Cel ce dă săracilor, dă lui Dumnezeu». Auzind acestea, el porunci tuturor săracilor şi tuturor celor lipsiţi să vie la palatul principelui şi să ia tot de ceea ce ar avea nevoe: să bea, să mănânce şi să ia bani din tezaurul principelui. Şi mai dădu încă următorul ordin, zicând: «Cei slabi şi cei suferinzi nu pot veni până la palatul meu». Porunci deci să se aducă mai multe căruţe şi să puie în ele, pâine, carne, peşte, fructe diferite, apoi butoaie de mied şi altele cu Kvas [2]) dând ordin să fie purtate prin oraş, informându-se, unde se găsesc bolnavi sau săraci neputincioşi de a umbla; şi dete acestor nenorociţi tot, de ceea ce ei aveau nevoie. In afară de aceasta, în fiecare săptămână, iată ce făcea pentru aceşti oameni: în fiece Duminică el le punea la dispoziţie sala cea mare a palatului, pentru un ospăţ, la care veneau boierii, ofiţerii curţii, centurionii, decurionii şi oamenii cei mai distinşi, fie în faţa printului, fie în lipsa sa; la acest ospăţ era multă cărnărie de vite şi de vânat; era de toate în mare belşug. Dar, într'o zi, după ce au băut mai mult, aceştia începură să murmure în con-

1) *Mied* o băutură pregătită din miere.

2) *Kvas*, o băutură populară în Rusia. Ea era din făină fermentată în apă.

www.dacoromanica.ro

tra principelui zicând: «Ne tratează rău, mâncăm cu linguri de lemn, iar nu de argint». Vladimir, auzind aceste vorbe, dete ordin ca pentru drujina sa să se facă linguri de argint, zicând: «Cu aur şi cu argint eu n'am să găsesc o drujimă, dar cu drujima mea eu voiu găsi aur şi argint: după cum strămoşul meu şi tatăl meu au câştigat aur şi argint cu drujina lor». Căci Vladimir ţinea la drujina sa; el se sfătuia cu ea în privinţa administrării ţării, în privinţa războaielor de întreprins şi asupra instituţiunilor ţării. Şi a trăit în pace cu suveranii vecini, cu Boleslav al Leşilor, cu Ştefan al Ungarei, cu Oldrich al Boemiei; între ei era pace şi amiciţie.

Vladimir trăia în teama de Dumnezeu: totuşi numărul tâlharilor sporea, de aceea episcopii ziseră lui Vladimir: «Numărul tâlharilor sporeşte, de ce nu-i pedepseşti?» El le zise: «Am teamă de păcat». Ei îi răspunseră. «Tu eşti orânduit de Dumnezeu de a pedepsi pe cei răi şi de a avea milă cu cei buni. Trebuie să pedepseşti pe tâlhari, dar, după ce îi vei fi convins de vinovăţia lor». Vladimir suprimă atunci vira [2]) şi începu să pedepsească pe hoţi. Iar episcopii şi bătrânii ziseră: «Războaiele noastre sunt numeroase, dacă există o vină, atunci ea să servească spre a cumpăra arme şi cai». Vladimir zise: «Să se facă aşa». Şi a trăit după prescripţiunile tatălui său şi ale bunicului său (994—996).

XLVI. *Nou război cu Pecenegii. Asediul Belgorodului. — O istorie minunată* (997).

Anul 6505. Vladimir se duse la Novgorod să-şi procure cavalerie spre a se lupta împotriva Pecenegilor; căci războiul dăinuia cu îndârjire şi fără întrerupere. Pecenegii însă aflând că principele lipseşte de acasă, veniră şi să stabilească la Belgorod. Ei asediară cetatea; şi era o foamete mare în oraş, unde lui Vladimir nu-i era cu putinţă să le dea vr'un ajutor; nu era armată, iar Pecenegii erau foarte numeroşi. Asediul oraşului continua şi fiind o mare foamete cei dinlăuntru se strânseră la un loc în vece [3]) şi ziseră: Iată noi murim de foame şi n'avem nici un ajutor dela principe. Nu e mai

1) *Vira* era o compensare în bani pe care Vladimir a suprimat-o în schimbul unor pedepse corporale. Pasagiul este obscur şi contradictoriu. Dacă a suprimat vira, nu se mai poate pretinde ca prin ea să se cumpere arme şi cai. Vezi L. Leger, *op. cit.* p. 105.

2) *Vece*, adunarea cetăţenilor liberi.

www.dacoromanica.ro

bine să murim mai de grabă? Să ne predăm Pecenegilor; Ei vor lăsa în vieaţă pe câţiva dintre noi şi vor omorî pe unii; altfel vom muri de foame cu toţii». Aceasta a fost hotărîrea lor. Dar, un oare care bătrân, care nu era din adunare, întrebă ce s'a hotărît şi poporul îi spuse că a doua zi vor trebui să se predea în mâinile Pecenegilor. Auzind aceasta, el trimise vorbă bătrânilor din oraş: «Am aflat că voi voiţi să vă predaţi Pecenegilor». Ei răspunseră: «Poporul nu poate să suporte foametea». El le zise: «Ascultaţi-mă pe mine, amânaţi predarea voastră timp de trei zile şi faceţi ceeace vă voiu porunci eu»: Ei se învoiră să-l asculte bucuros. Şi le zise: «Luaţi o măsură de ovăz, de grâu sau de tărâţe. Ei se duseră să caute ce li s'a spus. Atunci el porunci femeilor să pregătească lichidul cu care se face kisel [1]) şi porunci să se sape un puţ, să pue acolo un butoiu şi să se verse lichidul în acest butoiu. Apoi porunci să se sape un al doilea puţ şi bagă înlăuntru un al doilea butoiu. Apoi porunci să se caute miere. S'a adus un lukno [2]) cu miere ce se păstra în camera principelui: o amestecă în apă şi o vărsă în butoiul al doilea ce era deasupra puţului. A doua zi trimise o deputaţiune la Pecenegi: oamenii din oraş se duseră să-i găsească şi le spuseră: «Luaţi ostatici, dar să vie şi dela voi în oraşul nostru zece inşi, ca să vază ce se petrece». Pecenegii se bucurară, crezând că ei vor să se predea. luară ostaticii şi aleseră şi ei pe cei mai distinşi oameni şi-i trimiseră în oraş pentru ca să cerceteze cele ce se petreceau. Şi, venind în oraş, poporul le zise: «De ce vă irosiţi puterile împotriva noastră? Credeţi voi că ne biruiţi? Chiar dacă aţi rămânea aci zece ani, ce puteţi să ne faceţi? Pământul ne procură hrana; dacă nu o credeţi, veniţi să vedeţi chiar cu ochii voştri». Şi ei îi conduseră la puţurile, unde se găsea butoul şi luară mâncarea cu un ulcior şi o vărsară în căldări şi o fierseră în faţa lor. Apoi, după ce au făcut kisel, veniră cu ei la al doilea puţ, luară miedul şi se apucară să mănânce. In urmă mâncară şi Pecenegii şi minunându-se ziseră: «Principii noştri nu cred aceasta, până nu gustă şi ei». Poporul luând o cană de kisel şi o cană de mied le dete Pecenegilor.

Aceştia după ce s'au întors spuseră la rândul lor tot ce s'a petrecut şi principii Pecenegi luară kiselul, îl puseră la foc să fiarbă şi rămaseră uimiţi. Işi luară ostaticii, înapoiară pe cei din oraş şi se întoarseră în ţara lor (998).

---

1) *Kizel*, un fel de mâncare făcută din «purée» de ovăz.

2) *Lukno*, un vechiu vas rusesc.

www.dacoromanica.ro

XLVII. *Sfârşitul domniei lui Vladimir. — Moartea sa* (998—1015). *Sviatopolk. — Moartea lui Boris şi a lui Gleb.* (1015).

Anii 6506, 6507 şi 6508. Muri Malfrid [1]). Tot în acest an a murit Rogneda, mama lui Iaroslav:

Anul 6509. Iziaslav, tatăl lui Briacislav, fiul lui Vladimir, muri.

Anii 6510—6511. Viseslav, fiul lui Iziaslav, nepotul lui Vladimir, muri.

Anii 6516, 6517 şi 6518. Anna, soţia lui Vladimir şi fiica împăratului, muri.

Anii 6520, 6521 şi 6522. Când Iaroslav era la Novgorod, plătea la Kiev un tribut anual de două mii de grivne [2]) şi dedea o mie de grivne gărzilor sale dela Novgorod. Tot atâta dedeau şi posadnicii din Novgorod. Iaroslav însă încetă de a mai plăti această sumă la Kiev. Atunci Vladimir zise: «Reparaţi şoseaua şi ziditi podurile» căci voia să meargă în contra fiului său Iaroslav; căzu însă bolnav.

Anul 6523. Când Vladimir voi să plece împotriva lui Iaroslav, Iaroslav trimise dincolo de mare să cheme pe Varegi, de frică de tatăl său. Dar Dumnezeu nu dădu diavolului această bucurie. In momentul când Vladimir căzu bolnav, el avea lângă sine pe fiul său Boris. Iar când Pecenegii porniră în contra Rusiei: el trimise pe Boris în contra lor, fiind el însuşi foarte bolnav şi muri de această boală la 15 Iulie. Principele Vladimir muri la Berestovoie şi s'a ascuns moartea sa, căci Sviatopolk se găsea la Kiev. In timpul nopţii, s'a făcut între două camere o gaură în mijlocul podinei [3]); i-a învălit corpul într'o cuvertură, l-a scoborît pe pământ prin nişte funii şi-l puseră pe o corabie, apoi îl duseră să-l îngroape în biserica Maicii Domnului, pe care el însuşi o zidise. Când poporul a aflat despre aceasta, o mulţime nenumărată s'a răspândit prin oraş plângându-l, atât boierii ca pe un apărător al ţării, cât şi sărăcimea ca pe un protector şi un binefăcător al ei; apoi îl puseră într'un coşciug de marmoră şi înmormântară, cu mari bocete, trupul prea fericitului principe.

El este ca un nou Constantin din marea Roma, care s'a convertit pe sine şi pe ai săi. Vladimir a făcut la fel ca şi Constantin. La început era cuprins de patimi urîte. Mai târziu s'a pocăit, cum

1) *Malfrid*, probabil soţia lui Vladimir, fiul lui Sviatoslav.

2) *Crivna*, era o monetă de o valoare de zece copeici antebelice.

3) Locuinţa lui Vladimir pare a fi fost construită pe nişte piloţi.

www.dacoromanica.ro

spune apostolul: «Când păcatele se înmulţesc, harul este mai bogat». Deci dacă la început a păcătuit, uneori, trăind în neştiinţă, mai târziu totuşi şi-a ispăşit păcatele prin pocăinţa sa şi prin pomenile sale, aşa cum este scris: «Te voiu judeca în starea în care te voiu găsi». De asemenea, proorocul a grăit: «Eu sunt Dumnezeul cel viu Adonai, şi eu nu vreau moartea păcătosului, ci să se îndrepte şi să trăiască: «îndreptaţi-vă şi reveniţi pe calea cea bună». Căci mulţi oameni drepţi, şi trăind după legea lui Dumnezeu, se întorc din calea cea bună spre moarte şi pier; şi alţii, trăind pe căi rătăcite, vin la cuminţenie în ceasul morţii şi se curăţă prin pocăinţă, după cum spune profetul: «Cel drept nu poate găsi mântuire în ziua păcatului său; dacă spun unui om drept: tu vei trăi, să se încreadă în dreptatea sa şi dacă face nedreptate, toată dreptatea sa va fi uitată în nedreptatea ce a săvârşit şi va muri în această nedreptate. Şi dacă voiu spune unui om rău: tu vei pieri pentru totdeauna şi dacă revine de pe calea pe care merge şi se conduce după dreptate şi justiţie, dacă dă înapoi ce a luat şi ce a furat, toate păcatele ce el a făcut vor fi uitate, îndată ce va fi început; pentrucă el dacă începe să trăiască în justiţie şi dreptate, el va trăi în această justiţie şi dreptate. Eu voiu judeca pe ficare dintre voi, după căile sale, o casă a lui Israil. Deci, acest om a murit în religia cea bună. El şi-a spălat păcatele prin pocăinţă, prin pomeni cari preţuesc mai mult decât ori ce lucru, căci este scris: «Eu vreau pomană, iar nu victime; căci pomana este mai bună decât orice, ea e mai presus decât orice. Ea ne duce chiar în cer, înaintea lui Dumnezeu, cum spune îngerul către Cornelius: [rugăciunile tale şi pomenile tale sunt pomenite înaintea lui Dumnezeu] [1]).

E o mare minune cât mult bine a făcut el Rusiei prin botez. Noi însă ajunşi odată creştini, nu-i dăm cinstea potrivită cu binele pe care l-am primit dela el. Dacă el nu ne-ar fi botezat, noi am fi acum în cursele diavolului, în cari au pierit strămoşii noştri. Dacă noi am fi avut grije de el şi dacă ne-am fi rugat lui Dumnezeu pentru el în ceasul morţii sale, fără îndoială Dumnezeu, văzând zelul nostru l-ar fi înălţat în glorie: trebuie deci să ne rugăm la Dumnezeu pentru el; căci prin el am cunoscut noi pe Dumnezeu. Dare-ar Domnul să fii răsplătit după inima ta şi să-ţi împlinească toate rugăciunile tale; de ţi-ar dărui împărăţia cerului pe care tu o cauţi, cununa

1) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

celor drepți, hrana și bucuriile paradisului; o dacă te-ar face tovarăș cu Abraham și cu ceilalți patriarchi după vorba lui Solomon: «când un om drept moare, nădejdea nu e perdută». Rușii își amintesc de el, când se gândesc la încreștinarea lor. Ei laudă pe Dumnezeu în rugăciunile lor, în cântecile lor, în psalmii lor și slăvesc pe Dumnezeu: poporul cel nou, luminat de sfântul duh, nădăjduește în marele Dumnezeu, în Domnul nostru Iisus Christos care are să dea fiecăruia, după faptele sale, o bucurie neștearsă. Această bucurie o de ar avea-o toți creștinii! (1015).

Sviatopolk se stabili la Kiev după moartea tatălui său și strânse pe Kieveni și începu să le împărțească bunătăți. Ei le primiră, dar inima lor nu era cu el, căci frații lor erau cu Boris. Când Boris se întorcea cu armata fără să fi întâlnit pe Pecenegi, vestea că tatăl său a murit, a ajuns până la el. El plânse mult pe tatăl său, căci tatăl său îl iubea mai mul, de cât pe ceilalți.

Ajungând la Alta, se opri pe loc. Drujina tatălui său îi zise «Tu ai lângă tine drujina tatălui tău și armata sa, du-te la Kiev și ocupă tronul tatălui tău». El însă răspunse: «Departe de mine aceasta, ca eu să ridic mâna împotriva fratelui meu mai mare, căci, după moartea tatălui meu, el să ocupe locul». Armata auzind aceste cuvinte, îl părăsi și Boris rămase singur cu servitorii săi. Sviatopolk, plin de nedreptate, făcu un plan vrednic de Cain, și trimise să-i spună lui Boris: «Eu vreau să trăiesc în prietenie cu tine și să-ți măresc averile pe cari le ai dela părintele nostru». El spuse aceasta din viclenie, căutând prilejul să-i piarză. Apoi Sviatopolk se duse noaptea la Visegrad și chemă în taină pe Putșa și pe alți boieri din Visegrad și le spuse: «Imi sunteți voi devotați cu tot sufletul?» Putșa și ceilalți răspunseră: «Suntem gata să murim pentru tine». Atunci el le zise: «Nu spuneți nimic nimănui: duceți-vă și omorîți pe fratele meu Boris». I-au făgăduit că vor face aceasta îndată. Căci despre astfel de oameni a spus Solomon: «Ei sunt gata să verse sânge nevinovat, ei se pun la pândă împotriva sângelui lor; ei îngrămădesc răul peste rău, calea lor e calea acelora cari fac nedreptate, căci ei își pierd sufletul prin nelegiuire. Trimișii ajunseră de cu noapte la Alta și, apropiindu-se, auziră pe fericitul Boris cântând cântecele dimineții; căci îi sosise vestea că-l vor omorî. El se ridică și începu să cânte zicând: «Doamne, de ce s'au înmulțit numărul vrăjmașilor mei. Mulți s'au ridicat împotriva mea». Și apoi: «Săgețile tale au intrat în carnea mea. Eu sunt gata pentru lovituri și durerea mea este înaintea mea». Și apoi: «Doamne ascultă rugăciu-

www.dacoromanica.ro

nea mea şi nu merge în judecăţi cu sluga ta, căci nici un om viu nu va putea să se desvinovăţească înaintea ta, căci vrăşmaşul a urmărit sufletul meu». Apoi, după ce a isprăvit cei şase psalmi, observând că trimişii se apropiau să-l lovească, se puse să cânte psalmul zicând: «Tauri puternici m'au înconjurat, şi adunarea celor răi m'a împresurat. Doamne Dumnezeule, nădejdea mea este la tine. Scapă-mă şi slobozeşte-mă de toţi vrăşmaşii». Apoi începu să cânte canonul. După ce şi-a sfârşit rugăciunea de dimineaţă, se puse să se roage, privind icoana care reprezenta pe Domnul şi zise: «Doamne Iisuse Christoase care te-ai arătat pe pământ, subt acest chip, pentru mântuirea noastră şi ai lăsat de bunăvoie să-ţi bată în cuie mâinile pe cruce, şi ai suferit patimi pentru păcatele noastre, fă-mă să suport şi eu această patimă a mea. Eu o primesc nu dela duşmanii mei, ci dela fratele meu: Doamne, nu-i fă din aceasta un păcat». Apoi, după ce s'a rugat, s'a aruncat pe patul-său: şi atunci ucigaşii se repeziră ca fierele sălbatice împrejurul cortului lui şi străpunseră pe Boris cu lăncile lor: servitorul său căzu deasupra lui şi a fost omorît, în acelaşi timp cu el. Boris îl iubea mult. Era un tânăr, de rasă ungară, cu numele de Georgè şi Boris îl iubea mult. Ii dăduse în dar o salbă de aur şi o purta la gât când servea pe principe. Ei omorîră şi un mare număr de alţi servitori. Neputând lua repede lui George salba ce o purta la gât, îi tăiară capul şi după ce i-au luat salba, îi aruncară capul. De aceea în urmă nu i s'a mai recunoscut trupul printre cadavre. Criminalii, după ce au ucis pe Boris, l-au învălit într'o pânză de cort, îl puseră într'o căruţă şi-l duseră încă respirând. Când nelegiuitul Sviatopolk a aflat că el mai respiră încă, trimise doi Varegi ca să-i dea lovitura de graţie. Aceştia veniră şi văzură că el este încă în viaţă. Unul din ei scoase sabia şi-l lovi în inimă. Astfel muri prea fericitul Boris. El a primit cu cei drepţi cununa Domnului nostru Iisus Christos şi s'a dus lângă Apostoli şi Profeţi şi a a intrat în corurile de martiri şi odihneşte în sânul lui Abraham, privind la bucuria neştearsă, cântând cu îngerii şi bucurându-se cu cetele Sfinţilor. Corpul său a fost adus în taină la Visegrad şi a fost îngropat în biserica Sfântului Vasile. Iar nelegiuiţii săi ucigaşi se duseră să găsească pe Sviatopolk, ca şi când nu ştiau ce ispravă mare ar fi făcut, ticăloşii! Numele acestor criminali este: Putşa, Taleţ, Ielovici şi Liaşko, şi tatăl lor este Satan.

Diavolii astfel de treburi fac aci pe pământ; căci diavolii sunt trimişi ca să facă rău şi îngerii binele; căci îngerul nu face rău omului, ci se gândeşte mereu la binele său. El ajută pe toţi

www.dacoromanica.ro

creştini şi-i ocroteşte împotriva diavolului, duşmanul lor. Dar, demonii nu caută decât răul, ei sunt pismuitori ai omului, fiindcă îl văd cinstit de Dumnezeu şi fiind pizmuitori ai omului, ei sunt numai decât gata, atunci când Dumnezeu îi trimite să facă rău. [In adevăr, Dumnezeu zise «Cine va merge să piarză pe Achab?» Şi un demon răspunse: «Eu voiu merge»] [1]). Omul rău însă care se îndeletniceşte să facă rău, e mai ticălos decât diavolul: căci diavolii fug de Dumnezeu, iar omul rău n'are teamă de Dumnezeu şi nici ruşine înaintea oamenilor. Diavolii au teamă de crucea Domnului, iar omul rău n'are teamă de crucea domnului. [De asemenea David zice: «Voi vorbiţi cu dreptate; voi judecaţi cu dreptate, voi fii ai oamenilor; dar în inimile voastre faceţi nedreptăţi; mâinile voastre fac să apese nedreptatea pe pământ; oamenii sunt stricaţi la ieşirea din sânul mamei lor; ei sunt rătăciţi de la naştere, spunând minciuni; veninul lor este ca veninul şarpelui» [1])].

Nelegiuitul Sviatopolk se gândi atunci în sine: «Am ucis pe Boris, cum aş ucide şi pe Gleb?». Şi concepu un gând vrednic de Cain. Trimise un sol vicleau la Gleb, spunându-i: «Vino iute părintele nostru te chiamă, căci este foarte bolnav». Gleb încălecă numai decât pe un cal şi plecă cu o mică drujină, fiindcă era foarte supus faţă de tatăl său. Când sosi la Volga, calul său dădu în câmpie peste o groapă şi-şi făcu o mică fractură la picior. In urmă, Gleb ajunse la Smolensk, de unde porni în zori şi fiindcă oraşul nu era departe, luă o corabie la Smiadin. In timpul acesta, Iaroslav aflând de la Predslava, fiica lui Vladimir, despre moartea tatălui său, trimise la Gleb, spunându-i: «Nu te duce: tatăl tău a murit, iar fratele tău a fost ucis de Sviatopolk». Gleb auzind aceste vorbe izbucni în plânsete şi sughiţuri, plângând pe tatăl său şi mai mult încă pe fratele său şi începu să se roage cu lacrămi, zicând: «Nefericitul de mine, Doamne, aş vrea mai bine să fiu mort împreună cu fratele meu, decât să trăesc pe această lume. Dacă aş fi văzut, dragă frate, faţa ta de înger, aş fi murit împreună cu tine. De ce am rămas acuma singur? Unde sunt vorbele ce-mi spuneai, frate prea scump? Acum n'am să mai aud sfaturile tale cele dulci. Dacă tu ţi-ai primit răsplata dela Domnul, roagă-te pentru mine pentru ca să suport această mucenicie. Aş vrea mai bine să mor cu tine decât să trăiesc în

1) Acest pasagiu nu este în toate manuscrisele şi nu se găseşte nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

această lume plină de ticăloşie». In vreme ce se ruga astfel, cu lacrămile în ochi, sosiră deodată trimişii lui Sviatopolk spre a omorî pe Gleb, şi aceşti trimişi puseră mâna pe corabia lui Gleb şi scoaseră sabiile. Servitorii lui Gleb fură cuprinşi de groază. Unul dintre trimişi, nemernicul Goriaser, porunci să ucidă îndată pe Gleb. Bucătarul lui Gleb, numit Torcin, luă un cuţit şi-l omorî. Ca un mieluşel nevinovat, el se dădu ca jertfă lui Dumnezeu, într'un miros plăcut, ca o victimă grăitoare. El primi cununa şi intrând în cer văzu pe fratele său atât de dorit şi se bucură împreună cu el de o bucurie neştearsă în dragostea lor frăţească. O, ce frumos este, ce bine este, când fraţii trăesc împreună. Şi ticăloşii se întoarseră acasă, cum zice David: «Cei blăstămaţi să se întoarcă în Infern». [Şi apoi: «Cei păcătoşi au tras sabia, ei au întins arcul lor spre a lovi pe cel slab şi sărac şi spre a lovi pe oamenii cari au inimă dreptă: sabia lor să intre în inima lor, arcurile lor să se frângă, şi păcătoşii să piară şi să se împrăştie ca fumul»] [1]). Şi apoi după ce s'au întors, spuseră lui Sviatopolk: «Ţi-am împlinit poruncile». La auzul acestora se umplu de îngâmfare, neştiind ce spune David: «De ce, principe, eşti mândru de răutatea ta? limba ta toată ziua n'a urmărit decât nedreptatea; [ca o lamă ascuţită ea a făcut numai rău. Ţi-a plăcut răutatea mai mult decât bunătatea; tu spui mai mult minciuni decât adevărul, ţie ţi-au plăcut mai mult vorbele pline de îngâmfare şi limba plină de înşelăciune; dar şi Dumnezeu te va prăpădi de sus până jos ,te va smulge din locuinţa ta şi te va desrădăcina de pe pământul celor vii». De asemenea Solomon a spus: «Voi râde de peirea voastră şi mă voiu bucura când vă va ajunge ruina. Ei vor mânca fructele căilor lor şi se vor sătura de nelegiuirea lor»] [1]).

Gleb fu deci omorît şi aruncat pe mal între două trunchiuri de copac, apoi îl ridicară şi-l puseră lângă fratele său Boris în biserica Sfântului Vasile. Uniţi cu trupurile lor şi mai mult încă în sufletele lor, ei rămân lângă Regele Regilor într'o bucurie nesfârşită, într'o strălucire neştirbită, aducând poporului rusesc darurile mântuirii şi celor cari vin, având credinţă, din alte ţări, vindecare. Ei dau putinţă de a merge celor ologi, vedere celor orbi, sănătate celor bolnavi, libertate celor robiţi. Ei deschid temniţile prizonierilor, mângâie pe cei oropsiţi, mântuesc pe cei ce sunt în primejdie. Ei

1) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

sunt protectorii Rusiei, lumini orbitoare pentru totdeauna şi se roagă la Domnul pentru compatrioţii lor. De aceea, noi trebuie să lăudăm în mod vrednic pe aceşti doi mucenici ai lui Crist şi să-i rugăm cu rugăciuni fierbinţi zicând: «Bucuraţi-vă, mucenici ai lui Christos, ocrotitori ai Rusiei, voi cari uşuraţi pe cei cari vin la voi cu credinţă şi cu dragoste; bucuraţi-vă voi, locuitori ai cerurilor. Voi aţi fost îngeri, slugi însufleţite de aceleaşi gânduri, fraţi plini de acelaşi duh, de aceeaşi inimă întocmai ca şi sfinţii, de aceea daţi mântuire tuturor celor cari sufăr. Bucuraţi-vă voi, Boris şi Gleb, voi plini de înţelepciunea divină; ca două părae, faceţi să ţâşnească din izvoare apă dătătoare de vieaţă şi uşurare celor credincioşi. Bucuraţi-vă, voi cari aţi călcat în picioare şarpele cel crud, cari v'aţi arătat încurajaţi de razele strălucitoare ca nişte făclii luminând toată ţara rusească. gonind tot întunerecul, arătându-vă într'o credinţă nestrămutată. Bucuraţi-vă voi cari, aţi dobândit un ochiu care nu adoarme, o inimă, pătrunsă de poruncile Domnului şi suflete binecuvântate pentru a face binele. Bucuraţi-vă, fraţilor, amândoi în lăcaşul fericirii, în locuinţa Celului, în slava care nu apune nici odată şi unde aţi intrat pentru meritele voastre. Bucuraţi-vă voi cari aţi fost luminaţi de lumina Domnului. Străbătând lumea întreagă, gonind pe diavoli, vindecând pe bolnavi, făclii strălucitoare, vii proteguitori pe lângă Dumnezeu, mereu luminaţi de flacăra divină, mucenici neadormiţi cari luminaţi sufletele credincioşilor. Voi aţi fost înălţaţi prin harul aducător de lumină al Domnului. Voi aţi fost împărtăşiţi de toate frumuseţile vieţii cereşti, de gloria şi de hrana paradisului, de lumina minţii, de bucuria recunoştinţii. Bucuraţi-vă voi cari daţi hrană inimilor, goniţi durerile şi chinurile, vindecaţi suferinţele cele mai grozave. Din picăturile sacre ale sângelui vostru, voi v'aţi făcut o podoabă de purpură şi domniţi vecinic cu Christos, rugându-vă pentru popoarele creştine cele noui, pentru compatrioţii voştri, căci pământul rusesc a fost binecuvântat prin sângele vostru; prin moaştele voastre depuse în biserică, voi luminaţi cu duhul vostru cel sfânt, şi vă rugaţi pentru poporul vostru, mucenici împreună cu mucenicii. Bucuraţi-vă voi care prin suferinţele voastre v'aţi prefăcut în soare strălucitor al Bisericii. Răsăritul se ilumineză în cinstea voastră, o mucenici. Veseliţi-vă, voi stele strălucitoare cari vă ridicaţi la aurora dimineţii. Martiri credincioşi ai lui Christ, o voi, sprijinitori ai noştri, puneţi pe păgân la picioarele principilor noştri; rugaţi pe atotputernicul Dumnezeu ca să trăim în unire şi în sănătate. Apăraţi-ne de războaie lăuntrice

www.dacoromanica.ro

şi de apucăturile diavolului. Ingăduiţi-ne nouă cari cântăm şi vă cinstim, să sărbătorim sărbătoarea voastră, în toate veacurile până la sfârşitul lumii.

XLVIII. *Iaroslav din Novgorod în contra lui Sviatopolk* (1015).

Nelegiuitul şi blăstămatul Sviatopolk ucise în urmă pe Sviatoslav, urmărindu-l până în munţii Carpaţi când voi să se refugieze în Ungaria. Şi se gândea în sine. «Voi omorî pe toţi fraţii mei şi voiu pune mâna pe Rusia întreagă». Astfel se gândea el în îngâmfarea sa, neştiind că Dumnezeu încredinţează domnia aceluia căruia el o voeşte; că pe împăraţi şi pe regi îi aşează Atotputernicul şi le dă putere numai când vrea. Dacă un popor este drept înaintea Domnului, îi dă lui un rege sau un principe drept, iubind dreptatea şi echitatea, şi hotăreşte un cârmuitor şi un judecător care să împărţească dreptatea. Când într'o ţară principii sunt drepţi, multe păcate îi sunt iertate; când însă principii sunt răi şi nedrepţi, Dumnezeu face să apese asupra ţării mult rău, fiindcă principele îi este capul. Căci Isaia a zis: «Ei au păcătuit dela cap până la picioare, adecă dela principe până la poporul de jos. Nefericită este cetatea în care principele este tânăr, plăcându-i să bea vin la sunetul de muzică împreună cu consilierii săi cei tineri. Căci Dumnezeu trimite astfel de principi pentru păcatele poporului şi înlătură pe sfătuitorii vechii şi înţelepţi, cum zice Isaia: «Dumnezeu va ridica din Ierusalim pe uriaşul cel puternic, pe viteaz, pe judecător, pe profet, pe bătrânul cumpătat, pe consilierul distins, pe meşteşugarul cel activ, pe sluga cea înţeleaptă. Voiu aşeza de conducător un principe tânăr şi obraznic ca să guverneze».

Nelegiuitul Sviatopolk începu să domnească în Kiev. El adună poporul şi se apucă să împartă haine la unii, bani la alţii şi o mare parte din bogăţiile tatălui său. Dar Iaroslav nu aflase încă despre moartea tatălui său şi avea pe lângă sine mulţi Varegi. Aceştia nu se purtau bine cu Novgorodienii şi cu femeile lor şi Novgorodienii revoltându-se au ucis pe Varegi în casa lui Poromon. Iaroslav supărat veni la Rokom [1]), se stabili în palat şi trimise la Novgorodieni, spunându-le. «Pe aceştia n'am putinţa să-i mai aduc în vieaţă». Şi chemând la sine pe oamenii cei mai de seamă cari uciseră pe Varegi, îi ucise prin viclenie. Dar chiar în aceeaşi noapte el primi un

1) *Rokom*, o localitate lângă Novgorod, lângă lacul Ilmen.

www.dacoromanica.ro

vestitor dela sora sa Predslava din Kiev: «Tatăl tău a murit; Sviatopolk s'a stabilit la Kiev, după ce a omorît pe Boris şi după ce a trimis să caute pe Gleb. Fereşte-te de el». La această veste Iaroslav plânse după tatăl său şi după drujina sa. A doua zi, adună pe ceilalţi Novgorodieni şi le zise: «Scumpă drujină, ieri te-am ucis şi astăzi mi-ai fi de folos». Îşi şterse lacrămile şi spuse în vece: «Tatăl meu a murit şi Sviatopolk s'a suit pe tron la Kiev şi-şi ucide fraţii». Novgorodienii spuseră: «Principe, deşi fraţii noştri au fost ucişi, noi putem totuşi să ne luptăm pentru tine». Şi Iaroslav luă o mie de Varegi şi patruzeci de mii de alţi soldaţi şi se duse în contra lui Sviatopolk. Închinându-se lui Dumnezeu, zise: «Nu eu am început să omor pe fraţii mei, ci el; Dumnezeu să răzbune sângele fraţilor mei; căci el a vărsat sângele nevinovat al dreptilor Boris şi Gleb. Cine ştie dacă nu-mi va face la fel? Dar, judecă-mă, Doamne, în dreptatea ta şi răutatea păcătosului să aibă sfârşit». Şi plecă împotriva lui Sviatopolk. Când Sviatopolk auzi că Iaroslav vine cu armată în contra sa, îşi adună o armată de Ruşi şi de Pecenegi şi-i ieşi în cale la Liubeci, venind unul dinspre Dnipru, şi Iaroslav din cealaltă parte.

XLIX. *Iaroslav se stabileşte la Kiev. Boleslav merge împotriva lui.* (1016).

Anul 6524. Iaroslav porni în contra lui Sviatopolk. Se găsiau faţă în faţă pe cele două maluri ale Dniprului, neîndrăznind să înceapă atacul nici unii nici ceilalţi. Şi au stat unul în faţa celuilalt trei luni. Voivodul Sviatopolk mergând călare dealungul malului, se puse să-şi bată joc de Novgorodieni spunându-le: «De ce zidarilor aţi venit cu acest schiop. Vă vom pune să ne ziditi şi casele noastre». Novgorodienii auzind aceasta ziseră lui Iaroslav. «Mâine vom trece râul şi vom porni contra lor, şi cel ce nu va veni îl vom omorî chiar noi». Începuse tocmai să îngheţe şi Sviatopolk îşi avea lagărul între două lacuri. Toată noaptea a chefuit cu drujina sa. Iaroslav însă îşi strânse pe a sa şi începu să meargă cu ea în zorii zilei. Se scoborîră la mal, deslegară corăbiile de pe ţărm şi porniră îndată unii contra celorlalţi şi se ciocniră. Lupta fu grozavă şi Pecenegilor le-a fost cu neputinţă să le vie într'ajutor din cauza lacului. Împinseră pe Sviatopolk şi drujina sa spre lac. Aceştia înaintară pe ghiaţă, ghiaţa însă se rupse şi Iaroslav începu

www.dacoromanica.ro

să aibă precădere. Văzând aceasta, Sviatopolk fuge şi Iaroslav iese învingător.

Sviatopolk se refugiă la Leşi şi Iaroslav se stabili la Kiev pe tronul părinţilor săi. Iaroslav din Novgorod avea atunci douăzeci şi opt de ani.

L. — *Războiul cu Boleslav* (1018).

Anul 6525. Iaroslav vine la Kiev şi un incendiu arse bisericile (1017).

Anul 6526. Boleslav porni cu Sviatopolk şi cu Leşii împotriva lui Iaroslav. Iaroslav adunând pe Ruşi, pe Varegi şi pe Sloveni se duse în contra lui Boleslav şi Sviatopolk şi soseşte în Volhynia şi-şi aşezară tabăra pe cele două maluri ale fluviului Bug. Iaroslav avea pe lângă sine pe educatorul său ce-l crescuse, un voevod numit Budy, şi se apucă să insulte pe Boleslav spunându-i: «Cu un drug avem să-ţi spintecăm noi ţie burta ta cea mare». Căci Boleslav era mare şi gras aşa că abia se mai ţinea pe cal; dar era om cuminte. Şi Boleslav zise drujinii sale: «Dacă nu simţiţi ruşine de această ocară, am să mă duc să mor singur». Şi se aruncă împreună cu calul său în fluviu şi armata sa îl urmă. Iaroslav însă n'avu răgaz să-şi aşeze armata în linie de bătaie şi deci fu învins de Boleslav. Iaroslav cu vr'o patru inşi se refugiă la Novgorod şi Boleslav veni la Kiev cu Sviatopolk. Şi Boleslav zise: «Împarte drujina mea în oraşe pentru ca să-şi procure hrană» şi ordinul îi se aduse la îndeplinire.

Iaroslav refugiindu-se la Novgorod, voia să scape dincolo de mare. Dar posadnicul Kosniatin, fiul lui Dobrynia şi locuitorii din Novgorod sfărâmară corăbiile lui Iaroslav, spunându-i: «Vrem încă să ne mai luptăm cu Boleslav şi cu Sviatopolk». De aceea, se apucară să strângă bani, câte patru kunii [1]) de cap, câte zece grivne de statorste şi câte optsprezece grivne de boer, şi chemară pe Varegi şi le dădură bani. Şi Iaroslav îşi strânse o mare armată. Boleslav era la Kiev şi nelegiuitul Sviatopolk zise: «Ucideţi pe toţi Leşii din oraş». Şi ei uciseră pe Leşi; atunci Boleslav fugi din Kiev, ducând tezaurul lui Iaroslav şi luând pe boieri şi pe cele două surori ale lui Iaroslav. Şi aşeză ca paznic al tezaurului pe

1) *Kune*, o veche monedă rusească, la început însemna blană de jder; ca şi în latineşte *pecunia*, bani, dela *pecus*, vită, banii se strângeau în natură.

www.dacoromanica.ro

Anastase, căci acesta îi câştigase încrederea prin apucăturile sale. Şi luă mulţi locuitori cu el şi cuprinse cetăţile din ţinutul de la Cervensk şi se întoarse în ţara sa, iar Sviatopolk începu să domnească la Kiev. Şi Iaroslav se duse împotriva lui Sviatopolk şi Sviatopolk se refugiă la Pecenegi (1018).

LI. — *Continuarea războiului* (1020). — *Infrângerea şi fuga lui Sviatopolk.*

Anul 6527. Sviatopolk sosi cu Pecenegii în fruntea unei armate foarte puternice şi Iaroslav îşi strânse o armată numeroasă şi porni împotriva lui la Alta. Iaroslav se opri în locul unde Boris fusese ucis şi ridicând mâinile spre cer zise: «Sângele fratelui meu strigă către tine Doamne; răzbună sângele acestui drept, cum ai răzbunat sângele lui Abel aruncând asupra lui Cain gemete şi groază: fă tot astfel cu Sviatopolk». După ce a făcut rugăciunea, zise: «Fraţilor, deşi voi sunteţi aci de faţă cu trupul vostru, ajutaţi-mă prin rugăciunile voastre împotriva acestui duşman, acestui ucigaş, acestui îngâmfat». După această rugăciune, amândoi fraţii porniră unul împotriva celuilalt şi câmpiile dela Alta se umplură de o mulţime nesfârşită de soldaţi de ambele părţi. Era într'o Vineri, la răsăritul soarelui şi a fost o luptă grozavă precum n'a mai fost până atunci în Rusia. Soldaţii se luptau corp la corp şi se măcelăreau; de trei ori începură din nou bătălia şi sângele curgea vale prin văgăuni. Spre seară Iaroslav ieşi biruitor, iar Sviatopolk fugi, şi cum fugea, diavolul veni la el. Oasele lui începură să slăbească şi nu putea să se mai ţie pe cal. Soldaţii îl puseră atunci pe o targă şi-l duseră până la Berestie [2]), fugind cu el. Căci le spunea: «Fugiţi cu mine, căci mă urmăresc». Atunci servitorii trimiseră să vază dacă cineva îl urmăreşte; dar nu era nimenea care să-l urmărească şi continuară să fugă cu el. El îngălbeni şi, apoi, revenindu-şi strigă: «Uite, ne urmăresc, fugiţi». El nu putea sta pe loc şi fugi prin toată ţara Leşilor, gonit de mânia lui Dumnezeu. Şi ajungând într'un loc deşert între ţara Leşilor şi cea a Cehilor, îşi sfârşi viaţa într'un chip jalnic. Fără îndoială, el fiind un om nedrept, judecata lui Dumnezeu a căzut asupra capului lui. După ce a plecat din această lume, a dat de chinurile celor osândiţi; aceasta o dove-

1) *Cervensk*, este regiunea dela Cerven.

2) *Berestie*, oraşul de mai târziu Brest-Litovsk.

www.dacoromanica.ro

dise şi boala grozavă care, fără milă, l-a dus la moarte. Iar, după moartea sa, a fost dat chinurilor veşnice. Mormântul său se vede încă şi astăzi într'un deşert şi din care iese un miros de nesuferit.

Aceasta este o învăţătură pe care Dumnezeu a trimis-o priucipilor ruşi. Dacă ei ar mai săvârşi crime de acelaşi fel, să-şi aducă aminte că vor primi tot astfel de pedepse sau chiar şi mai mari, dacă, ştiind ce s'a întâmplat, mai săvârşesc omoruri aşa de urîte. Cain a fost pedepsit de şapte ori, fiindcă a omorît pe Abel, iar Lamach de şaptezeci de ori; căci Cain nu ştiea că-l aşteaptă pedeapsa lui Dumnezeu, iar Lamech ştiind ce pedeapsă a suferit bunicul său, a săvârşit totuşi un omor. Căci Lamech zise celor două femei ale sale: «Am omorît un om pentru nenorocirea mea şi un tânăr pentru peirea mea. De aceea, mi-a fost dată o pedeapsă repetată de şaptezeci de ori, fiindcă am făcut aceasta cu ştiinţă». Căci Lamech ucisese pe cei doi fraţi ai lui Enoch şi le-a luat femeile. Iar Sviatopolk acesta este un nou Abimelech care ca fiu al unei adultere şi-a omorît pe fraţii săi, pe fiii lui Gedeon: tot astfel a fost şi acesta. Iaroslav se stabili la Kiev, unde s'a odihnit cu drujina sa, după ce cu multă sudoare îşi câştigase victoria.

Anul 6528. Iaroslav dobândi un fiu, căruia îi dete numele de Vladimir (1020).

Anul 6529. Briacislav, fiul lui Iziaslav, nepotul lui Vladimir, merse împotriva Novgorodului, puse mâna pe această cetate şi luând un mare număr de Novgorodieni, împreună cu averile lor, se întoarse la Polock. Şi când ajunse la fluviul Sudoma [1]) Iaroslav, ieşind din Kiev, îl întâlni după şapte zile. Îl învinse şi duse pe Novgorodieni la Novgorod şi Briacislav se refugiă la Polock (1021).

LII. — *Lupta lui Mstislav cu Rededia* (1022).

In 6530 Iaroslav vine la Berestie. In timpul acesta Mstislav, care era la Tmutorakan, porni în contra Kasogilor [2]). Principele Kasogilor, Rededia, la vestea aceasta, înaintă împotriva lui. Când cele două armate se găseau faţă în faţă, Rededia spuse lui Mstislav: «De ce să piară cele două armate în lupta noastră? Să ne luptăm noi înşine. Dacă tu vei fi învingător, vei lua averile mele, femeia mea, copiii mei şi ţara mea. Dacă eu voiu fi învingătorul, voiu lua pe ale tale». Iar Mstislav zise: «Aşa să fie». Şi Rededia zise lui

1) Sudoma, un râu în guv. Pskov.

2) *Kasogii* erau un popor la Nordul Caucazului.

www.dacoromanica.ro

Mstislav: «Să nu ne luptăm cu armele, ci să ne luăm la trântă». Şi începură să se lupte voiniceşte şi se luptară multă vreme. Mstislav începu să slăbească, căci Rededia era mare şi puternic şi Mstislav îi zise: «O preacurată Maică a Domnului! Ajută-mă. Dacă îl voiu birui, voiu clădi o biserică în cinstea ta». Cu aceste vorbe îl aruncă la pământ, scoase cuţitul şi-l lovi în gât. Astfel pieri Rededia. Mstislav intră în ţara lui, îi luă toate averile, femeia, copiii, şi impuse un tribut Kasogilor. Apoi la întoarcerea sa la Tmutorakan puse temeliile unei biserici, pentru Sfânta Maica a Domnului şi o construi. Ea există încă şi astăzi la Tmutorakan.

Anul 6531. Mstislav porni în contra lui Iaroslav cu Chazarii şi Kasogii (1023).

LIII. *Războaele civile* (1024—1026).

Anul 6532. Pe când Iaroslav era la Novgorod, Mstislav vine dela Tmutoraken la Kiev, unde locuitorii din Kiev nu-l recunoscură ca principe. Atunci el plecă la Cernigov, în vreme ce Iaroslav stetea la Novgorod. In acest an, se iviră nişte vrăjitori la Suzdal [1]). Ei omorîră pe bătrâni prin ştiinţa lor drăcească şi prin influenţa demonilor, zicând că ei ar împedica recoltele. Şi a fost o mare turburare şi o mare foamete în toate aceste ţinuturi. Tot poporul alergă la Volga, la Bulgari, aduse grâu şi avu astfel din ce să trăiască. Iaroslav auzind vorbindu-se de aceşti vrăjitori, se duse la Suzdal, închise pe vrăjitori, îi risipi şi pe unii îi pedepsi zicând: «Dumnezeu trimite pentru păcatele noastre în fiecare ţară foamete ori ciumă ori secetă, sau altă pedeapsă şi omul nu ştie nimic». In urmă, Iaroslav se întoarce la Novgorod.

Apoi Iaroslav trimise dincolo de mare după Varegi. Iakun veni cu Varegii. Iakun era orb şi purta un veşmânt ţesut în aur şi veni la Iaroslav. Iaroslav veni cu Iakum împotriva lui Mstislav. Mstislav, la această veste, merse în contra lui la Listven [2]). Mstislav îşi orândui seara armata în linie de bătaie, puse pe Severieni în faţa Varegilor şi el se aşeză la cele două aripi cu drujina sa. Când sosi noaptea, se ivi întunerecul cu fulgere, tunete şi ploaie. Şi Mstislav spuse drujinei sale: «Să mergem acum împotriva lor». Şi Mstislav şi Iaroslav porniră unul contra altuia. Severieni cari formau cen-

1) *Suzdal*, faimoasă cetate în regiunea Rostovului, guv. Vladimir.

2) *Listven*, oraş în regiunea Cernigovului.

www.dacoromanica.ro

trul se repeziră asupra Varegilor. Varegii începură să slăbească, luptând în contra Severienilor. Atunci Mstislav se repezi cu drujina sa şi se puse să măcelărească pe Varegi. Lupta fu îndârjită. La lumina fulgerilor se amesteca reflexul armelor. Furtuna era grozavă, lupta crâncenă şi teribilă. Iaroslav văzându-se învins se refugiă cu Iakun principele Varegilor şi Iakun în fuga sa îşi perdu haina ţesută cu aur. Iaroslav se duse atunci la Novgorod, Iakun însă trecu peste mare. A doua zi de dimineaţă Mstislav privind cadavrele Varegilor lui Iaroslav, ucişi de Severieni, zise: «Cine nu s'ar bucura de aceasta? Aci zace un Severian, dincolo un Vareg, şi drujina mea este neatinsă!» Şi Mstislav trimise să-i spună lui Iaroslav: «Stabileşte-te tu la Kiev; căci tu eşti fratele meu mai mare şi această ţară să fie a mea». Şi Iaroslav nu îndrăzni să meargă la Kiev, atât timp cât nu încheiară o pace. Şi Mstislav se stabili la Cernigov, Iaroslav la Novgorod şi oamenii lui Iaroslav la Kiev. Tot în anul acesta îi se născu lui Iaroslav un al doilea fiu, care se numi Iziaslav.

Anii 6533, 6534. Iaroslav îşi strânse o armată numeroasă, veni la Kiev şi făcu pace cu fratele său Mstislav la Gorodeţ [1]). Şi ei împărţiră ţara rusească după cursul Dniprului. Iaroslav ocupă un mal, Mstislav luă celălalt. Apoi să puseră să trăiască în unire, iubindu-se ca fraţii şi războiul acesta de familie încetă şi în ţară domni o lungă pace (1025—1026).

Anul 6535. Lui Iaroslav îi se născu un al treilea fiu şi-i dădu numele de Sviatoslav (1027).

Anul 6536. Un semn în formă de balaur apăru pe cer şi a fost văzut în toată regiunea.

Anul 6537. A fost pace (1029).

Anul 6538. Iaroslav cuceri Belz [2]), şi i s'a născut al patrulea copil pe care îl numi Vsevlad. In acest an Iaroslav porni în contra Ciuzilor, îi învinse şi fundă fortăreaţa Juriev [3]). Cam în acest timp, muri Boleslav cel Mare la Leşi şi au fost mari turburări în ţara Leşilor. Poporul se răsvrăti, omorî pe episcopi, pe preoţi, pe domni şi a făcut dezordini (1030).

Anul 6539. Iaroslav şi Mstislav adunară o armată numeroasă, se duseră la Leşi, cuprinseră din nou cetăţile din ţara Cerven

1) *Gorodeţ*, oraş în stânga Dniprului, aproape de Kiev.

2) *Belz*, oraş în Galiţia.

3) *Juriev*, oraş în ţara Ciuzilor, azi Dorpat.

www.dacoromanica.ro

şi pustiiră ţara Leşilor. Ei luară mulţi Leşi şi şi-i împărţiră. Iaroslav stabili pe prizonieri dealungul Rosului [1]), unde sunt şi astăzi.

Anul 6540, Iaroslav începu să zidească cetăţi dealungul Rosului (1032).

Anul 6541, Eustathie, fiul lui Mstislav îşi dete sufletul (1033).

LIV. *Moartea lui Mstislav* (1034—36).

Anii 6542, 6543 şi 6544. Mstislav ducându-se la vânătoare, căzu bolnav şi muri. A fost înmormântat în biserica Mântuitorului pe care el însuşi o fundase. Subt el biserica a fost ridicată la înălţimea că un om călare, întinzând mâna, putea să o ajungă. Mstislav era voinic ca trup, roşcovan la faţă; avea ochii mari, era viteaz în războiu, prietenos, ţinea la drujinea sa şi dedea din belşug şi avere, şi băutură şi hrană. După el ocupă ţara în întregime Iaroslav şi rămase singur stăpân pe ţara rusească. Iaroslav se duse la Novgorod şi aşeză aci pe fiul său Vladimir şi ca episcop aşeză pe Jidiata. In timpul acesta Iaroslav dobândi un fiu, pe care îl numi Viaceslav. Iaroslav, pe când se afla la Novgorod, află că Pecenegii au asediat Kievul. Luând o armată numeroasă de Varegi şi de Sloveni veni la Kiev şi intră în capitala sa, deşi Pecenegii erau nenumăraţi. Iaroslav ieşi din cetate şi-şi aşeză armata în linie de bătaie: aşezându-i pe Varegi la mijloc, pe Kieveni la aripa dreaptă şi pe Novgorodeni la aripa stângă. Şi se aranjară dinaintea cetăţii. Pecenegii înaintară şi întâlniră pe Ruşi în localitatea, und este astăzi Sfânta Sophia, biserica metropolitană rusească, căci pe vremea aceea era un câmp liber în afară de oraş. Şi s'a produs lupta crâncenă şi Iaroslav n'a biruitor decât spre seară. Pecenegii fugiră în diferite părţi şi nu ştieau unde fugeau. Unii în fuga lor se înecară în Setoml, alţii în alte ape. Ceilalţi au fugit şi de atuncia nu s'au mai întors. In acest an Iaroslav a băgat pe fratele său Sudislav în închisoare la Pskov, căci fusese acuzat înaintea sa.

LX. *Iaroslav. Gustul său pentru carte. Aşezăminte religioase.* (1037).

In anul 6545, Iaroslav zidi la Kiev un castel întărit, unde este Poarta de Aur. El puse şi temelia bisericii metropolitane a Sfintei Sophii, adecă a Înţelepciunii lui Dumnezeu; apoi o altă biserică de

1) Ros, un afluent la stânga Dniprului.

www.dacoromanica.ro

piatră la Poarta de Aur, cea a Bunei Vestiri. [Înțeleptul principe Ieroslav a zidit Biserica Bunei Vestiri la poartă, pentruca cetatea să se bucure totdeauna de sfânta Buna Vestire și de rugăciunea Maicii Domnului și a archanghelului Gabriel [1])].

In urmă puse temelia mănăstirii Sfântului Gheorghe și a Sfintei Irena. Și, subt domnia sa, religia creștină începu să se răspândească și să înflorească în Rusia și călugării să se înmulțească și să se înalțe mănăstirii. Lui Iaroslav îi plăceau așezămintele religioase, preoții și mai ales călugării. El se îndeletnicea cu cărțile și le citea adeseori ziua și noaptea. El adună mulți scriitori și făcu traduceri din grecește în limba și scrisul slavon. Și-a scris și multe cărți și adunat multe cărți, prin cari credincioșii să se instruiască și găsească plăcere în învățătura lui Dumnezeu. Căci, precum când un om ară și un altul seamănă, alții strâng recolta și au în abundență alimente, tot astfel a fost și cu Iaroslav. Tatăl său Vladimir lucră pământul și-l pregăti, adică se lumină prin botez, Iaroslav, fiul său, aruncă sămânța în inimile credincioșilor prin cuvintele Sfintei Scripturi iar noi, noi secerăm, primind știința din cărți: căci din știința din cărți iese un mare câștig: cărțile ne edifică și ne arată calea pocăinții. Noi câștigăm din cărți înțelepciune și cumpătare; ele sunt fluvii cari udă lumea întreagă; ele sunt izvoarele înțelepciunii. Sunt cărți de o adâncime nemăsurată; ele sunt mângâierea în durere; ele sunt frâna cumpătării. Căci înțelepciunea este un lucru mare, cum spune Solomon, lăudând-o: «Eu, înțelepciunea, dau sfat, minte și pricepere. Eu sunt cea care învăț teama de Domnul; la mine se găsește sfatul, la mine e înțelegerea, la mine statornicia, la mine tăria. Prin mine domnesc regii, prin mine cei puternici scriu legile; prin mine puternicii cresc în fortă și cuceritorii stăpânesc pământul. Eu iubesc pe cei cari mă iubesc; cei ce mă caută, mă găsesc».

Dacă voi căutați cu sârguință înțelepciunea în cărți, veți găsi un mare câștig pentru sufletul vostru. Căci cel ce citește mereu cărțile, acela stă de vorbă cu Dumnezeu sau cu sfinții. Cel ce citește cuvântările proorocilor și învățăturile evangeliștilor și ale apostolilor și viețile sfinților părinți, găsește pentru sufletul său un mare folos. Deci, Iaroslav, cum am spus-o, iubea cărțile. El scrise un mare număr și le depuse în biserica Sfintei Sophii, pe care el însuși o fundase. El o împodobi cu icoane de preț, de aur și de argint și cu vase sacre.

---

1) Pasagiul acesta lipsește în unele manuscrise și în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

Şi în ea, în zile de sărbătoare, se cântau imnurile Domnului. El puse temelia şi la alte biserici în oraşe şi în târguri şi aşeză preoţi şi-i susţinea din veniturile sale dând ordin să înveţe poporul cum a fost poruncile lui Dumnezeu şi să cerceteze des biserica. Căci un preot trebuie să înveţe mereu pe popor, fiindcă Dumnezeu i-a dat această misiune. Şi se mări numărul preoţilor şi al creştinilor. Şi Iaroslav se bucura văzând numărul cel mare de biserici şi de creştini, iar demonul era mâhnit, văzându-se învins de nouii creştini.

Anul 6546. Iaroslav merse împotriva Iatviagilor (1038).

Anul 6547. Biserica Sfintei Maici a Domnului, pe care o zidise Vladimir, tatăl lui Iaroslav, a fost târnosită de metropolitul Theopemptos (1039).

Anul 6548. Iaroslav făcu o expediţie în Lithuania (1040).

Anul 6549. Iaroslav făcu cu corabiile o expediţie în contra Mazovienilor (1041).

Anul 6550. Vladimir, fiul lui Iaroslav, merse împotriva Iamilor şi-i învinse: dar, caii din armata lu Vladimir mureau: se smulgea pelea cailor încă de vii, atât de grozavă era această ciumă a cailor (1042).

LVI. *Expediţia nenorocită împotriva Grecilor* (1043).

.Anul 6551. Iaroslav trimise pe fiul său Vladimir împotriva Grecilor, dându-i o armată foarte mare şi numindu-i de voevod pe Vyşata, tatăl lui Jan. Vladimir porni spre Constantinopol cu corăbiile şi ajunseră la Dunăre şi dela Dunăre la Constantinopol. Şi se ridică o furtună mare care sfărâmă vasele Ruşilor. Vântul sfărâmă şi pe cel al principelui; pe aceasta îl primi, pe vasul său, Ioan, fiul lui Tvorimir, voivodul lui Iaroslav. Restul armatei lui Vladimir fu aruncat pe ţărm, în număr de şase mii de oameni. Ei vrură să se întoarcă în Rusia şi niminea din drujina principelui nu merse cu ei. Vyşata zise atunci: «Eu am să merg cu voi». Şi părăsi corabia şi se duse la ei, spunând: «Dacă am să mai trăesc, este cu ei, dacă este să mor, e cu drujina». Şi plecară spre Rusia. Iar Grecii aflând că marea a risipit pe Ruşi, împăratul cu numele Monomachos, trimise contra Ruşilor patrusprezece vase. Vladimir şi drujina sa văzându-se urmăriţi, se întoarseră înapoi, nimiciră vasele greceşti, apoi se înapoiară cu ale lor în Rusia. Vyşata însă şi mulţi dintre aceia cari fuseseră aruncaţi pe ţărm, fură prinşi şi duşi la Constantinopol. Şi la mulţi Ruşi li se crăpară ochii. Trei ani în urmă, după ce s'a încheiat pacea, Vyşata

www.dacoromanica.ro

a fost trimis în Rusia la Iaroslav. In acest timp Iaroslav dădu pe soră sa lui Kazimir şi Kazimir dete ca dar de nuntă optsute de Ruşi pe cari Boleslav îi făcuse prizonieri, după ce învinsese pe Iaroslav.

Anul 6552. S'au desgropat corpurile ambilor principi Iaropolk şi Oleg, fii lui Sviatoslav: au fost botezate osemintele lor şi au fost îngropate în biserica Sfintei Maici a Domnului. In acest an a murit Briacislav, fiul lui Iziaslav, nepotul lui Vladimir, tatăl lui Vseslav şi fiul său Vseslav se urcă pe tron. Acest Vseslav venise în lume prin descântece. Când îl născu mama sa, el avea o rană pe cap. Vrăjitorii spuseră mamei sale: «Iată o rană, leagă-o, să o poarte toată viaţa sa». Vseslav poartă şi astăzi acestă rană; de aceea lui nu-i place vărsarea de sânge (1044) [2]).

Anul 6553. Vladimir zidi biserica Sfântei Sophii din Novgorod (1045).

Anul 6554. [Acest an a fost cu totul liniştit]. (1046) [3]).

Anul 6555. Iaroslav se duse în contra Masovienilor şi-i învinse; ucise pe principele lor Moislav şi-i supuse lui Kazimir (1047).

Anii 6556, 6557 şi 6558. Principesa, soţia lui Iaroslav, muri (1048—1050).

LVII. *Istoricul mânăstirii Pesterilor* (1051).

Anul 6559. Iaroslav strângând pe episcopi, aşeză pe Hilarion de metropolit al Rusiei, la Sfânta Sophia. Cu acest prilej vom spune de ce mănăstirea Peşterilor poartă acest nume. De Dumnezeu iubitorului principe Iaroslav îi plăcea Berestovojie [4]) şi biserica Sfinţilor Apostoli ce se găsea acolo şi strânse aci un mare număr de preoţi, printre cari se găsea un anume Hilarion, om plin de virtuţi, învăţat şi cumpătat. Acesta se ducea adeseori dela Berestovojie lângă Dnipru, pe o colină, unde este acum vechea mânăstire a Peşterilor şi se închina aci; căci era aci o mare pădure. El săpă o mică grotă de două sagene de adâncă; apoi venea dela Berestovojie şi cânta aci ceasuri întregi şi se ruga de Dumnezeu în taină. In cele din urmă, Dumnezeu inspiră inima principelui care îl făcu metropolit la Sfânta Sophia şi această grotă rămase astfel goală. Câtva timp în urmă s'a

1) Kazimir, regele Poloniei (1034—1058).

2) Vseslav muri în 1101. Pasagiul ne dă o dată importantă asupra vieţii cronicarului.

3) Pasagiul lipseşte în unele manuscrise şi în traducerea lui Trautmann.

4) Berestovojie era o colină lângă Kiev.

www.dacoromanica.ro

găsit un laic din orașul Liubeci, numit Antipa [1]). Dumnezeu îi inspiră dorința de a merge în călătorie. El se duse la Sfântul Munte [2]), văzu mănăstirile cari se găseau acolo, le examină cu grije și a rămas încântat de starea călugărească. Veni deci la una din aceste mănăstiri și rugă pe egumen să-l sfințească de călugăr. Egumenul îi ascultă rugăciunea, îl tunse și-i dete numele de Anton. Il instrui, îl învăță viața monachală și-i zise: «Intoarce-te în Rusia. Cu tine va fi binecuvântarea Sfântului Munte. Din tine vor ieși o mulțime de călugări». Il binecuvântă și-l trimise înapoi, spunându-i: «Du-te în pace». Anton veni deci la Kiev și se întrebă unde avea să trăiască. Și se duse la diferite mănăstiri și nu i-au plăcut, căci nu o voia Dumnezeu. Se puse deci să cutreere văile și munții, căutând locul pe care i l-ar arăta Dumnezeu și ajunse pe muntele unde Hilarion își săpase peștera. Acest loc i-a plăcut și s'a stabilit aci. Și cu lacrămi în ochi, începu să se roage lui Dumnezeu, zicând: «Doamne, întărește-mă într'acest loc și să fie asupra acestui loc binecuvântarea Sfântului Munte și a egumenului care m'a tuns». Și a început să trăiască în acest loc, rugând pe Dumnezeu și nemâncând decât pâine uscată, toată ziua, și bând un pic de apă, săpându-și peștera și petrecându-și noaptea și ziua lucrând, veghind și rugându-se. Oamenii de bine aflară despre aceasta și veniră la el, aducându-i de ce putea avea lipsă și ajunse celebru sub numele de marele Anton. Și veneau oamenii la el spre a-i cere binecuvântarea. Mai târziu, când muri marele principe Iaroslav, fiul său Iziaslav luă puterea și se stabili la Kiev. Anton ajunsese vestit în țara rusească. Iziaslav aflând cum trăiește el, veni cu drujina sa să-i ceară binecuvântarea și rugăciunile sale. Marele Anton fu cunoscut și cinstit de toată lumea. Doi frați veniră la el; el îi primi și le dădu tunderea: cu timpul frații se înmulțiră la doisprezece și ei săpară o mare criptă și o biserică și chilii cari se văd încă și astăzi în criptă subt vechia mănăstire. Frații strângându-se la un loc, Anton le zise: «Iată, fraților, Dumnezeu v'a adunat, și voi aveți binecuvântarea Sfântului Munte, cu care egumenul Sfântului Munte m'a tuns și eu v'am tuns pe voi. Asupra voastră să fie deci binecuvântarea lui D-zeu și a Sfântului Munte». Și le zise: «Trăiți fără de mine; am să vă dau un egumen, iar eu însumi voiu merge singur spre acel munte. Căci eu m'am obișnuit din tinerețea mea să trăiesc în singurătate». Și puse peste ei un

1) Numele este nesigur; Trautmann *op. cit.* nu-l indică.

2) Muntele Athos.

www.dacoromanica.ro

egumen, numit Varlaam şi el plecă pe munte şi-şi găuri o peşteră, care este subt noua mânăstire şi aci îşi termină viaţa sa, trăind în evlavie, fără să iasă timp de ani îndelungaţi. Moaştele sale repauzează acolo încă şi astăzi. Fraţii săi călugări, şi egumenul trăiră alături în peşteră. Şi când numărul fraţilor se mări în criptă şi când nu mai putură să locuiască aci, se gândiră să clădească o mânăstire în afară de peşteră. Şi egumenul şi fraţii veniră să găsească pe Anton şi-i ziseră: «Părinte, numărul fraţilor s'a înmulţit şi nu mai putem să mai stăm în criptă. Dacă harul lui Dumnezeu şi rugăciunile tale ne-ar fi favorabile, noi am zidi o mică biserică în afară de criptă». Şi Anton le dădu voie. Ei se închinară înaintea lui şi zidiră deasupra peşterii o mică bisericuţă în cinstea Adormirii Maicii Domnului. Şi Dumnezeu începu, prin rugăciunile Maicii Domnului, să înmulţească numărul călugărilor. Şi fraţii ţinură un sfat cu egumenul, cu gândul să zidească o mânăstire. Ei căutară pe Anton şi-i ziseră: «Părinte, numărul fraţilor sporeşte şi noi am vrea să zidim o mânăstire». Anton se bucură de aceasta şi zise: «Dumnezeu să fie binecuvântat şi rugăciunea Maicii lui Dumnezeu şi a Părinţilor Sfântului Munte să fie cu voi». Spunând aceasta, trimise pe unul din fraţi la principele Iziaslav, zicându-i: «Principe, Dumnezeu a sporit numărul fraţilor şi locul este mic: dărueşte-ne colina ce este deasupra peşterii. Iziaslav, auzind aceasta, s'a bucurat şi a trimis pe unul dintre oamenii săi spre a le da colina. Atunci egumenul şi fraţii puseră fundamentul unei mari biserici şi încunjurară mânăstirea cu uluci şi au ridicat aci un mare număr de chilii, terminară biserica, o împodobiră cu icoane şi-i dete numele de Mânăstirea Peşterilor, fiindcă la început călugării locuiau într'o peşteră, şi din această vreme a fost numită Mânăstirea Peşterilor. Mânăstirea a fost deci începută cu binecuvântarea Sfântului Munte. Când a fost terminată, Varlaam fiind egumen, Iziaslav ridică mănăstirea Sfântului Dumitru şi numi pe Varlaam ca egumen al mânăstirii Sfântului Dumitru, căci el voia să facă această mânăstire mai strălucită decât mânăstirea peşterii în baza bogăţiilor ce el i-a hărăsit. Căci multe mănăstiri au fost fundate de regi, de boieri şi de oamenii bogaţi, dar ele nu au atâta măreţie ca acelea cari au fost fundate cu lacrimi, cu post, cu rugăciuni şi cu nesomn. Anton n'avea nici aur, nici argint şi şi-a fundat mânăstirea cu lacrimi, cu post, cum am spus. Când deci Varlaam s'a dus la Sfântul Dumitru, fraţii ţinură sfat, se duseră să găsească de Anton şi-i ziseră: «Dă-ne un egumen». El le spuse: «Pe cine voiţi voi»? Ei răspunseră: «Pe acela pe care îl vrea Dumnezeu şi

www.dacoromanica.ro

cu tine». El le spuse: «Cine este printre voi mai mare ca Theodosie. El este ascultător, modest şi umil. Să fie egumenul vostru». Fraţii se bucurară şi se închinară dinaintea stareţului şi aşezară pe Theodosie ca egumen peste fraţii cari erau în număr de douăzeci. Theodosie ajungând superiorul mănăstirii, trăi în abstinenţă, postind şi rugându-se cu lacrimi în ochi. Apoi se puse să adune un mare număr de fraţi şi strânse până la o sută de călugări. In urmă se apucă să stabilească regulele vieţii călugăreşti. Se găsea pe vremea aceea un călugăr din mânăstirea Studiţilor care venise din Grecia cu metropolitul Gheorghe. La el căută deci regulamentul mânăstirii Studiţilor. Şi fiindcă se găsea la el, îl copiară şi-l introduseră în mânăstirea sa: cum să se facă cântecele imnurilor religioase, închinăciunile, citirile, ţinuta în biserică, ordinea serviciului, felul de a se aşeza la masă, cum să se hrănească în fiecare zi, totul era regulat. Theodosie găsind întreg acest regulament, îl introduse în mânăstirea sa. Şi dela această mânăstire s'au împrumutat toate regulamentele celorlalte mănăstiri, deaceea mănăstirea Peşterilor este considerată ca cea mai veche din toate. Theodosie rămase apoi în mănăstire, ducând o viaţă plină de virtuţi, urmând regulele vieţii monachale şi primind pe toţi câţi veneau la el. Venii şi eu să-l găsesc, sărac şi nevrednic servitor, şi el m'a primit la vârsta de şaptesprezece ani. Eu deci am scris şi am povestit în ce an a început mânăstirea şi dece ea se numeşte a Peşterilor. Despre viaţa lui Theodosie însă vom vorbi mai târziu.

In anul 6560 a murit Vladimir, fiul cel mai mare al lui Iaroslav, la Novgorod şi a fost înmormântat în biserica Sfintei Sophii, pe care însuşi o zidise (1052).

Anul 6561. Un fiu îi se născu lui Vsevlad din împărăteasa [1]) greacă şi îi se dete numele de Vladimir (1053).

LVIII. *Moartea lui Iaroslav* (1054).

In anul 6562 a murit marele principe rus Iaroslav şi, înainte de moarte, dădu sfaturi fiilor săi, spunându-le: «Iată, fiilor, eu plec din această lume; iubiţi-vă între voi, căci sunteţi fraţi născuţi din acelaşi tată şi aceeaşi mamă. Dacă vă veţi iubi între voi, Dumnezeu va fi cu voi şi el vă va supune vouă pe vrăşmaşi şi veţi trăi în pace. Dar dacă veţi trăi în ură, în ceartă şi în vrăşmăşie, veţi pieri voi

1) Ţariţa.

www.dacoromanica.ro

înşivă, veţi pierde ţara părinţilor voştri şi a strămoşilor voştri, pe care au câştigat-o cu mult năcaz. Trăiţi, deci, în pace, ascultând unul de celălalt. Eu las capitala mea din Kiev lui Iziaslav, cel mai mare dintre voi, fiul meu şi fratele vostru: ascultaţi-l precum m'aţi ascultat pe mine, căci el va ţinea locul meu. Lui Sviatoslav îi dăruesc Cernigovul, lui Vsevlad Pereiaslavlul, [lui Igor Vladimirul] [1]), lui Viaceslav Smolenskul». Astfel împărţi el între ei cetăţile, oprindu-i de a întra în teritoriul fraţilor şi de a se despoia unul pe altul. Şi zise lui Iziaslav: «Dacă vr'unul ar vrea să facă rău fratelui său, ajută pe cel care este atacat». Astfel recomandă el fiilor săi, să se iubească între ei. Fiind slăbit, căzu rău bolnav, când ajunse la Vyşegorod. Iziaslav era atunci la Novgorod, Sviatoslav la Vladimir, Vsevlad era lângă tatăl său, căci tatăl său îl iubea mai mult decât pe toţi fraţii săi şi-l avea totdeauna lângă sine. In urmă Iaroslav îşi sfârşi vieaţa. Işi dădu sufletul Sâmbătă, la 20 Februarie, prima Sâmbătă din postul mare, în ziua sfântului Theodor. Vsevlad luă corpul tatălui său, îl puse pe o corabie şi-l duse la Kiev. Preoţii îi cântară cântecele îndatinate şi poporul îl deplânse. Il închise într'un coşciug de marmoră, în biserica Sfintei Sophii. Vsevlad şi tot poporul îl plânseră. Iaroslav trăi în totul şapte zeci şi şase de ani.

LIX. *Războaiele împotriva Torcilor şi Polovcilor* (1055).

Inceputul domniei lui Iziaslav la Kiev. In anul 6563 Iziaslav veni să se stabilească la Kiev, Sviatoslav la Cernigov, Vsevlad la Pereiaslavl, Igor la Vladimir, Viaceslav la Smolensk. In acest an Vsevlad merse în timpul iernii spre Voin [2]) contra Turcilor şi-i învinse. In acest an Boluş veni cu Polovcii şi Vsevlad încheiă pace cu ei, dar ei nu se întoarseră, de unde au venit.

Anul 6564, 6565. Viaceslav, fiul lui Iaroslav, muri la Smolensk şi a fost aşezat Igor la Smolensk, după ce a părăsit Vladimirul (1056—1057).

Anul 6566 Iziaslav învinse pe Galinzi [3]) (1658).

Anul 6567. Iziaslav, Sviatoslav şi Vsevlad puseră în libertate pe unchiul lor (Sudislav) [1]); care era în închisoare de douăzeci şi patru de ani, după ce i-au cerut jurământul. Şi el s'a făcut călugăr (1059).

---

1) Lipseşte în unele manuscrise şi în traducerea lui Trautmann.

2) Voin, localitate în apropiere de Pereiaslavl.

3) Galinzi, populaţiune baltică, înrudiţi cu Prusienii.

www.dacoromanica.ro

Anul 6568. Igor, fiul lui Iaroslav muri. Tot în acest an Iziaslav, Sviatoslav şi Vsevlad strânseră o armată colosală şi porniră călări şi cu corăbiile, cu nenumărate trupe împotriva Torcilor. Aflând despre aceasta, Torcii de frică o luară la fugă şi nu s'au mai întors de loc. Unii muriră fugind, fiind loviţi de mânia lui Dumnezeu, iar alţii pieriră de frig, alţii de foame, alţii de ciumă şi de judecata lui Dumnezeu. Şi astfel scăpă Dumnezeu pe creştini de păgâni (1060).

Anul 6569 Polovcii veniră să atace Rusia pentru întâiaşi dată. Vsevlad porni împotriva lor, la 2 din luna lui Februarie şi începu lupta cu ei. Ei învinseră pe Vsevlad, îi jefuiră ţara şi plecară. Aceasta a fost întâia înfrângere ce o suferi Rusia din partea păgânilor acestora, a acestora duşmani nelegiuiţi. Principele lor se numea Sokal (1061).

Anul 6570—6571. Sudislav, fratele lui Iaroslav, muri şi a fost înmormântat în biserica Sfântului Gheorghe. In acest an, timp de cinci zile, Volkhovul curse la Novgorod înapoi şi aceasta a fost o rea prevestire, căci patru ani după aceasta Vseslav arse cetatea (1062—1063).

LX. *Sviatoslav. Prevesturi* (1064).

Anul 6572. Rostislav, fiul lui Vladimir, nepotul lui Iaroslav, fugi la Tmutorakan şi împreună cu el fugiră Porei şi Vyşata, fiul lui Ostromir, voevodul din Novgorod. Ajungând la Tmutorakan alungă de aci pe Gleb şi se aşezà în locul său.

Anul 6573. Sviatoslav se duse la Tmutorakan împotriva lui Rostislav. Rostislav se retrase din oraş, nu doar că ar fi avut frică de el, ci fiindcă nu voia să ia armele împotriva unchiului său. Sviatoslav veni atunci la Tmutorakan, aşeză din nou pe fiul său Gleb şi se întoarse acasă. Totuşi Rostislav se întoarse încă odată înapoi, goni pe Gleb care se duse să caute pe tatăl său şi Rostislav se stabili la Tmutorakan. In acest an Vseslav începu războiul.

In această vreme un semn apăru în apus, o stea enormă ale cărei raze erau ca de sânge. Ea apărea seara după apusul soarelui şi a fost văzută şapte zile. Aceasta era o prevestire urîtă, căci după acest timp, au fost numeroase războaie interne şi invazii de păgâni în ţara rusească: căci această stea, cu strălucirea ei sângerândă, însemna vărsare de sânge.

Cam în această vreme un copil monstru a fost aruncat în Setoml. Nişte pescari îl traseră din apă cu laţurile lor. Il privirăm

www.dacoromanica.ro

până seara, apoi îl aruncară în apă. El avea părţile genitale la faţă: ruşinea nu ne lasă să povestim mai multe. Inainte de această vreme a fost tocmai o schimbare în soare, care nu dedea lumină decât ca luna. Cei nepriceputi pretindeau că soarele ar fi fost mâncat. Astfel de fenomene nu sunt semne de bine.

Tot astfel odinioară, în timpul lui Antiochus, s'a întâmplat deodată la Ierusalim ca, timp de patruzeci de zile, să se vază în tot oraşul, în aer, cavaleri înarmaţi, îmbrăcaţi în aur, şi escadroane, lovindu-şi armele; ele anunţau invazia lui Antiochus în Ierusalim. In urmă, în timpul lui Nero, tot în acest Ierusalim, s'a văzut o stea, în formă de lancie, deasupra cetăţii; ea anunţa războiul cu Romanii. De asemenea, a fost subt împăratul Iustinian [1]); o stea se văzu în Occident, răspândind raze. A fost numită Strălucitoarea şi ea străluci douăzeci de zile; în urmă, au fost stele cari s'au mişcat de seara până dimineaţa şi tuturora li se părea că stelele cad şi iarăşi soarele străluci atunci fără de raze: aceasta era o prevestire de turburări, de boale, de moarte între oameni. Şi iarăşi subt împăratul Mauricius [2]) iată ce s'a întâmplat: O femee născu un copil monstru, fără ochi şi fără mâini. Şalele sale se sfârşeau într'o coadă de peşte. S'a născut şi un câine care avea şase picioare. Se născură în Africa doi copii: unul având patru picioare, altul având două capete. Mai târziu în vremea lui Constantin Iconoclastul [3]), fiul lui Leon, s'au văzut pe cer o mişcare de stele cari cădeau pe pământ. Cine le-a văzut, a crezut că este sfârşitul lumii. Şi au fost în aer mari turburări şi în Siria au fost mari cutremure. S'a făcut în pământ o căscătură de trei mile şi din pământ a ieşit un monstru, o catârcă care vorbea cu voce de om şi vestea invazia păgânilor; ceea ce s'a şi întâmplat, fiindcă Saracinii [4]) invadară Palestina. Căci semnele cereşti ce arată cerul, stelele şi soarele, păsările etc. nu vestesc nici un bine, ci totdeauna rău: ele anunţă războiul, foametea sau moartea (1065).

LXI. *Kotopan la Rostislav* (1066).

Anul 6574. Pe când Rostislav se găsea la Tmutorakav şi primea tribut de la Kasogi şi de la alte popoare, Grecii având teamă de el,

1) *Iustinian I*, împărat byzantin (517-565).
2) *Mauricius*, împărat byzantin (582—602).
3) *Constantin*, împărat byzantin (741—775).
4) *Saracini*, Arabii.

www.dacoromanica.ro

îi trimiseră cu viclenie un Kotopan [1]). Acesta se duse să dea de Rostislav, îi câştigă încrederea şi Rostoslav îl trată cu cinste. Într'una din zile pe când Rostislav bea cu drujina sa, Kotopanul îi zise: «Principe, vreau să beau în onoarea ta». Celălalt îi zise: «Bea». Bău deci jumătate din cupă şi dete cealaltă jumătate să o bea principele, după ce şi-a băgat degetul în cupă — el avea sub unghie o otravă ucigătoare — apoi o dete principelui, fixând moartea acestuia după opt zile. După ce principele a băut, Kotopanul plecă la Korsun şi vesti că în cutare zi Rostislav avea să moară: ceace s'a şi întâmplat. Locuitorii din Korsun omorîră cu pietri pe acest Kotopan. Rostislav era un om viteaz în lupte, bine făcut şi frumos la faţă, plin de milă faţă de săraci. El muri în luna lui Februarie, a treia zi, şi a fost îngropat în biserica Maicii Domnului.

LXII. *Războaiele interne* (1067).

Anul 6575. Vseslav, fiul lui Briacislav, principe de Polock, începu din nou războiul şi cuprinse Novgorodul. Atunci cei trei fii ai lui Iaroslav: Iziaslav, Sviatoslav, Vsevlad, îşi unirâ armatele şi merseră împotriva lui Vseslav, deşi era o iarnă grea. Ajunseră la Minsk [2]) şi locuitorii din Minsk se fortificară în cetate. Fraţii cuprinseră Minskul, trecură pe oameni prin vârful săbii, luară pe femei şi pe copii în robie şi se dusera spre Nemiga [3]). Vseslav merse în contra lor, şi cele două armate se întâlniră la Nemiga, la 3 Martie şi deşi zăpada cădea în abundenţă totuşi se atacară. Bătaia fu sângeroasă şi pieriră mulţi oameni: Iziaslav, Sviatoslav şi Vsevlad fură biruitori şi Vseslav scăpă cu fuga. Mai târziu, la 10 Iunie, Iziaslav, Sviatoslav şi Vsevlad, sărutând crucea, spuseră lui Vseslav: «Vino la noi, nu-ţi vom face nici nu rău». El dădu crezământ jurământului lor şi trecu Dniprul pe o corabie. Când intră în cortul său, Iziaslav puse mâna pe el, călcându-şi jurământul şi Vseslav fu astfel prins la Orşa [4]) lângă Smolensk. Iziaslav duse pe Vseslav la Kiev, şi-l aruncă în închisoare pe el şi pe cei doi fii ai săi.

---

1) *Kotopan*, mare demnitar la curtea din Byzanz.
2) *Minsk*, oraş în vechiul principat Polock.
3) *Nemiga*, un râu în apropiere de Minsk.
4) *Orşa*, oraş lângă Dnipru, în regiunea Smolensk.

www.dacoromanica.ro

LXIII. *Invazia Polovcilor — Reflexii* (1068).

Anul 6576. Străinii invadară Rusia. Era o mulţime de Polovci; Iziaslav, Sviatoslav şi Vsevlad merseră în contra lor la Alta. Şi când a înoptat, se luară la luptă. Dumnezeu pentru păcatele noastre împinsese pe aceşti păgâni în contra noastră. Principii Rusiei fugiră şi Polovcii rămaseră învingători. Căci Dumnezeu, când se mânie trimite duşmani străini în contra unei ţări, pentruca oamenii umiliţi să se întoarcă din nou spre Domnul; războiul civil însă este stârnit de uneltirile diavolului, căci Dumnezeu nu voeşte nenorocirea, ci binele oamenilor. Diavolul însă se bucură de nenorocire, de omor, de vărsare de sânge. El este acela care aţâţă certurile, geloziile, ura între fraţi şi calomnia. Dacă o naţiune păcătueşte, Dumnezeu o pedepseşte cu moartea, cu foametea, cu invazia păgânilor, cu seceta, cu lăcustele şi cu alte pedepse, până ce ne pocăim şi trăim cum voeşte Dumnezeu. Căci el a spus prin profetul său: «Intoarceţi-vă către mine din toată inima voastră, în post şi în lacrimi». Dacă lucrăm astfel, toate păcatele noastre ne vor fi iertate. Dar noi ne întoarcem spre rău, tăvălindu-ne fără încetare ca porcii în mocirla păcatelor noastre şi rămânem în starea asta. De asemenea, el ne spune prin profetul său: «Am înţeles ce tare eşti tu şi cum gâtul tău este de fer, de aceea am oprit ploaia, am udat un câmp şi n'am udat pe un altul; eu am făcut să se usuce pământul, eu am făcut să suferiţi de arşiţă, v'am acoperit de diferite pedepse şi totuşi voi nu v'aţi întors la mine. De aceea am lovit viile voastre, şi smochinii voştri, şi pădurile voastre, zice Domnul, dar n'am putut să stârpesc nedreptăţile voastre. Am trimis împotriva voastră diferite boale şi moartea cea grozavă. Eu mi-am arătat mânia mea asupra turmelor voastre şi totuşi voi nu v'aţi întors, ci aţi spus numai: Să avem curaj. Când deci vă veţi sătura de nedreptăţile voastre? Căci voi v'aţi abătut din calea mea, zice Domnul, şi pe mulţi aţi amăgit. De aşişderea, voiu fi eu un martor grăbit faţă de duşmanii mei, contra celor desfrânaţi, contra acelora cari chiamă în deşert numele meu, contra acelora cari reţin plata slugilor, în contra acelora cari asupresc pe văduve şi pe orfani şi contra acelora cari împart rău dreptatea. De ce nu v'aţi reţinut dela păcatele voastre, de ce aţi călcat legea mea, în loc să o păziţi? Veniţi înapoi la mine şi eu voi veni la voi, zice Domnul. Vă voiu deschide râurile cerului şi voiu abate dela voi mânia mea, ca să aveţi prisos în toate lucrurile, şi nu voiu mai distruge viile voastre şi câmpiile voastre. Dar voi m'aţi blăstamat cu vorbele voastre zicând:

www.dacoromanica.ro

Este un om deşert, cel ce slujeşte lui Dumnezeu. De aceea ei mă cinstesc din buze, dar inimile lor sunt departe de mine, zice Domnul. Pentru aceasta, nu dobândim aceea ce cerem. Căci se va întâmpla, zice el, ca atunci când voi, păcătoşilor, mă veţi chema, eu nu vă voiu asculta. Voi mă veţi căuta şi nu mă veţi găsi, fiindcă n'aţi vrut să mergeţi în calea mea. Pentru aceasta cerul se închide şi nu se deschide de cât pentru nenorocirea voastră, trimiţându-vă grindină în loc de ploaie; sau făcând să se distrugă secerişul de ger şi să se usuce pământul din cauza păcatelor noastre. Dar, dacă ne pocăim de nedreptăţile noastre, atunci el ne dă, ca la copii, tot ce îi cerem. El ne va da roua de seară şi de dimineaţă. Hambarele voastre se vor umplea de grâu, pivniţele vor fi pline de struguri şi de măsline. Şi eu am să vă despăgubesc de anii, când grâul a fost mâncat de lăcuste, de gândaci şi de omizi. Puterea mea e mare, puterea pe care am trimis-o în contra voastră», zice Domnul, Atotţiitorul. Când auzim aceste vorbe, ne vom năzui spre bine. Să căutăm dreptatea, să scăpăm pe cei asupriţi, să ne pocăim şi să nu dăm, în schimbul binelui, rău, nici injurie pentru injurie, ci să ne alipim de Dumnezeu prin dragoste, post şi lacrimi. Să ne spălăm toate păcatele noastre în plânset. Să nu ne numim creştini numai cu vorba şi trăind ca păgânii. Căci nu trăim oare ca păgânii, când credem în puterea întâmplărilor? Căci când cineva se întâlneşte cu un călugăr, cu un mistreţ sau cu un porc, el se întoarce înapoi; asta nu înseamnă că eşti păgân? Insemnează că urmăm învăţăturile diavolului, când urmăm astfel de prejudecăţi. Alţii cred în strănuturi cari sunt spre sănătatea capului. Astfel diavolul se arată în aceste obiceiuri şi în altele, îndepărtându-ne de Dumnezeu prin tot felul de uneltiri, cu trompete şi bufoni, cu surle şi cu Rusalii [1]). Căci vedem localurile de plăcere ale poporului aşa de îngrămădite că nu încape, spre a privi spectacolele născocite de diavol, în vreme ce bisericile rămân goale şi când vine ceasul slujbei se găsesc puţini credincioşi în biserică. Şi de aceea ne aşteaptă din partea lui Dumnezeu tot felul de pedepse şi duşmanii cad asupra noastră ca pedeapsă pentru păcatele ce avem. Dar să revenim la povestirea noastră.

Când Iziaslav a fugit cu Vsevlad la Kiev şi Sviatoslav la Cernigov, Kiovenii se întoarseră şi ei la Kiev, se strânseră în târg şi trimiseră să-i spună principelui: «Uite, Polovcii au năvălit în ţară; dă-ne, principe, cai şi arme să ne batem cu ei». Iziaslav nu dădu ascultare acestei rugi. Atunci poporul începu să murmure contra voe-

1) *Rusalii*, cf. *Romanica*, p. 21.

www.dacoromanica.ro

vodului Kosniaciko, din vece [1]) se urcă pe colină şi ajunse în casa lui Kosniaciko şi negăsindu-l, s'a oprit în faţa curţi lui Briacislav, zicând: «Haideţi să liberăm pe prietenii noştri din închisoare». Şi să împărţiră în două partide: jumătate merse la închisoare şi alta trecu podul şi se duse la palatul principelui. Iziaslav stetea cu drujina sa în vestibul şi de jos se puseră la ceartă cu principele. Cum principele privea printr'o mică fereastră şi drujina sa era cu el împreună, Tuky, fratele lui Ciudin, zise lui Iziaslav: «Vezi tu, principe, furia poporului, trimite să păzească pe Vseslav». Şi când spunea acestea, cealaltă jumătate din popor se întorcea dela închisoare, ale cărei porţi ea le deschise. Şi drujina zise principelui: «Are să fie rău; trimite să caute pe Vseslav; să-l atragă prin viclenie lângă fereastră, şi să-l omoare cu sabia». Principele nu voi să auză de aceasta. Poporul se duse strigând către închisoarea lui Vseslav. Iziaslav văzând aceasta, se refugia din palatul său cu Vsevlad. Poporul scoase pe Vseslav din închisoare la 15 Septemvrie şi-l aşeză în palatul principelui. Apoi jefui palatul, puse mâna pe o imensă cantitate de aur, argint, bani şi blănuri. Iziaslav fugi la Leşi.

In urmă Polovcii jefuiră Rusia. Sviatoslav era la Cernigov. Pe când Polovcii devastau ţinuturile Cernigovului, Sviatoslav îşi strânse o mică drujină şi se duse în contra lor spre Snovsk [2]). Polovcii văzând armata venind se aşezară în linie de bătaie. Sviatoslav observând marele lor număr, zise drujinei sale «Să ne repezim în contra lor; nu ne este cu putinţă să scăpăm de ei». Dădură pinteni cailor şi Sviatoslav ieşi învingător cu 3000 de oameni: Polovcii erau 12.000; unii fură ucişi, alţii se înecară în Snov [3]). Şi principele lor fu făcut prizonier la 1 Novembre. Astfel Sviatoslav se întoarse victorios în cetatea sa Cernigov.

Vseslav se stabili la Kiev. Dar Dumnezeu a făcut atunci să se vază puterea crucii, căci Iziaslav, după ce a sărutat crucea, a făcut pe Vseslav prizonier. De aceea, Dumnezeu a adus pe păgâni. Apoi, în sfârşit, sfânta cruce a hotărît: căci în ziua Inălţării crucii, Vseslav zise, suspinând: «O cruce sfântă, fiindcă m'am încrezut în tine, scapă-mă din această prăpastie. Dumnezeu a arătat deci puterea crucii, ca o învăţătură pentru Rusia, ca nimenea pe viitor, după ce a sărutat crucea să nu-şi mai calce jurământul. Căci dacă cineva şi-l calcă, el va fi pedepsit aci jos, iar în viaţa viitoare el va fi pedepsit

1) *Vece*, adunarea cetăţenilor liberi.
2) *Snovsk*, un oraş în regiunea Cernigovului.
3) *Snov*, afluent al Desnei.

www.dacoromanica.ro

pentru vecînicie. Căci puterea crucii este mare. Prin puterea crucii Dumnezeu ajută pe principi să câştige victoria în războiu. Credincioşii cari se înarmează cu crucea sunt învingătorii duşmanilor lor. Crucea scapă îndată din primejdie pe acei cari o chiamă cu credinţă; şi diavolii n'au teamă de cât de cruce. Dacă diavolii ispitesc pe cineva, un semn al crucii este de ajuns spre a-i goni.

Vseslav rămase şapte luni la Kiev.

LXIV. *Războaiele interne* (1069).

Anul 6577. Iziaslav merse cu Boleslav în contra lui Vseslav. Vseslav le ieşi împotriva şi ajunse la Belgorod. Când a sosit noaptea, ascunzându-se de Kieveni, se furişă dela Belgorod la Polock. A doua zi, văzând poporul că principele a fugit, s'a întors la Kiev, făcu aci o vece şi trimiseră după Sviatoslav şi Vsevlad zicând: «Rău am făcut când am alungat pe principele nostru. Iată acum el înarmează pe Leşi împotriva noastră. Veniţi deci în casa părintelui vostru. Dacă nu vreţi aceasta, nu ne rămâne de cât să dăm foc cetăţii noastre şi să plecăm în Grecia». Şi Sviatoslav le zise: «Vom trimite după fraţele nostru şi dacă vine împotriva voastră cu Leşii, pentru ca să vă nimicească, vom lua armele împotriva lui şi nu vom lăsa să distrugă cetatea părintelui nostru. Dacă vrea pacea, să vie cu o mică drujină». Locuitorii Kievului se bucurară. Sviatoslav atunci şi Vsevlad trimiseră la Iziaslav spunându-i: «Vseslav a fugit dinaintea ta; nu aduce pe Leşi la Kiev, fiindcă tu nu mai ai duşmani în cetatea aceasta. Dacă însă tu stărueşti în mânia ta, dacă distrugi cetatea, să ştii că noi vom plânge după cetatea tatălui nostru». Iziaslav auzind aceasta părăsi armata leşească şi înaintă cu Boleslav, neavând pe lângă el decât puţini Leşi şi trimise înainte pe fiul său Mstislav la Kiev. Mstislav venind a făcut să piară pe aceia dintre locuitori cari dăduseră drumul lui Vseslav, în număr de şapte zeci, şi puse să le crepe ochii la ceilalţi. Şi a pus să mai fie omorîţi şi alţii, deşi nevinovaţi, fără să fi făcut nici o cercetare. Când Iziaslav ajunse în oraş, poporul alergă cu umilinţă înaintea lui şi Kievenii primiră pe principele lor. Iziaslav se restabili pe tronul său la 2 Mai. Şi puse pe Leşi în cantonamente; îi ucise într'ascuns şi Boleslav se întoarse la Leşi, în ţara sa. Iziaslav transportă târgul pe colină. El goni pe Vseslav din Polock şi stabili aci pe fiul său Sviatopolk, după ce a fugit Vseslav.

www.dacoromanica.ro

Anul 6578. Lui Vsevlad îi se născu un fiu; a fost numit Rostislav. In acest an s'a pus temelia bisericii Sfântului Mihail în mânăstirea lui Vsevlad (la Vydobici) [1] (1070).

LXV. *Istoria vrăjitorilor* (1071).

Anul 6579. Polovcii se luptară în jurul Rosʼpvăţului [2] şi Nejatinului. In acest an, Vseslav alungă pe Sviatopolk din Polock. In acest an Iaropolk învinse pe Vseslav lângă Golotick [3].

In acest timp veni un vrăjitor inspirat de diavol. El veni la Kiev şi zise: «Mi s'au arătat 5 zei şi mi-au grăit aşa: Spune oamenilor: Peste cinci ani Dniprul îşi va schimba înapoi cursul, ţările îşi vor schimba locul, Grecia va lua locul Rusiei, Rusia al Greciei şi toate celelălte ţări îşi vor schimba locul». Oamenii simpli crezură; credincioşii râseră şi ziseră: «Diavolul îşi bate joc de tine ca să te piardă». Şi aşa s'a şi întâmplat, căci într'o noapte el dispăru, fără să se ştie ce s'a făcut cu el. Căci diavolii când înhaţă pe un om, îl duc la rău şi-şi bat joc de el. Ei îl aruncă în prăpastia morţii, după ce l-au învăţat să vorbească vorba lor. Vom cita câteva învăţăminte şi fapte de ale diavolului.

Fiindcă era odată secetă în ţara Rostovului, doi vrăjitori din Iaroslavl se arătară, zicând «Noi ştim bine ce împedică belşugul». Şi se duseră la Volga şi ajungând într'o pogostă numiră pe cele mai distinse femei, zicând: «Aceasta împedică recolta grâului, aceasta a mierei, aceea a peştelui, aceea a blănurilor. Locuitorii le aduseră deci pe surorile lor, pe mamele lor, pe femeile lor. In orbirea lor le tăiară braţele şi le luară grâul şi peştele şi blănurile şi omorîră astfel multe femei şi le luară averile. Apoi veniră la Beloozero şi erau lângă ei vreo trei sute de persoane. In timpul acesta, se întâmplă ca Ioan, fiul lui Vyşata să vie din partea lui Sviatoslav să strângă impozitele. Locuitorii din Beloozero îi spuseră că doi vrăjitori omorîseră mai multe femei la Volga şi la Şeksna [4] şi că au venit acum la ei. Ioan căută atunci să vază ai cui supuşi sunt ei şi văzând că sunt ai principelui său, trimise la cei ce erau cu ei, zicându-le: «Daţi-ne pe aceşti vrăjitori, căci ei sunt supuşii principelui meu». Dar n'a fost

---

1) Lipseşte în cele mai multe manuscrise.

2) *Rostovăţ*, oraş în regiunea Rosului, lângă localitatea *Nejatin*.

3) *Golotick*, oraş în regiunea Polock.

4) *Şeksna*, afluent al Volgei.

www.dacoromanica.ro

ascultat. Atunci Ioan s'a dus el însuşi fără arme şi servitorii săi îi ziseră: «Nu te duce fără arme, au să te atace». El porunci atunci slugilor sale să ia armele şi erau doisprezece la număr. Şi, întâlniră pe aceşti oameni într'o pădure. Ei s'au orânduit în linie de bătaie, spre a i se opune. Ioan înaintă spre ei cu o secure. Trei dintre aceşti oameni înaintară spre el, spunându-i: «Tu vezi bine că mergi la moarte. Nu mai înainta». El ordonă să lovească şi merse spre ceilalţi. Se repezi spre ei. Unul dintre aceia asvârli asupra lui Ioan o secure. Ioan se feri de secure, lovi pe duşman cu arma sa şi porunci să-i măcelărească. Ei fugiră însă atunci în pădure şi acolo omorîră pe preotul care însoţia pe Ioan. Ioan veni în oraş la Beloozero şi spuse locuitorilor: «Dacă nu prindeţi pe vrăjitorii aceştia, n'am să plec dela voi timp de un an». Locuitorii merseră atunci să-i prinză şi îi aduseră la Ioan. Acesta îi întrebă: «De ce aţi făcut să piară atâtea persoane?» Ei răspunseră: «Erau persoane cari împedicau hrana .Făcându-i să moară, belşugul va veni. Dacă vreai, vom scoate în prezenţa ta grâu, peşte şi alte lucruri». Ioan le zise: «De sigur voi minţiţi. Căci Dumnezeu a creiat pe om din ţărână; el este format din oase şi vine şi sânge şi altceva nu e nimic în el; el nu ştie nimic, căci numai Dumnezeu singur le ştiutor».Ei însă ziseră: «Ştim noi cum a fost creiat omul». El îi întrebă: «Cum»? Ei răspunseră: «Dumnezeu se scălda într'o baie; fiind asudat se şterse cu un mototol de paie, apoi îl aruncă din cer pe pământ. Satana începu cearta cu Dumnezeu, cine să facă un om din acest mototol de paie. Diavolul făcu pe om şi Dumnezeu îi dete un suflet. De aceea, când omul moare, corpul său intră în pământ şi sufletul său în cer». Ioan le zise: «Voi sunteţi fără îndoială în stăpânirea demonului. In ce zeu credeţi voi?» Ei răspunseră: «In Antichrist». El zise: «Unde este el?» Ei răspunseră: «El locueşte în Iad». Ioan îi întrebă: «Cine este acest zeu care îşi are locaşul în Iad? Acolo e locaşul diavolului; Dumnezeu e în cer, aşezat pe un tron înconjurat de îngeri cari stau înaintea lui cu teamă, neputând să se uite la el. A fost aruncat din ceata îngerilor, acela pe care îl numiţi voi Antichrist, a fost aruncat din cauza purtării sale şi zace în Iad până în ceasul când Dumnezeu va veni din cer, pentru ca să-l încătuşe şi să-l arunce în focul cel vecinic cu slujitorii săi şi cu cei cari cred în el. Cât pentru voi, voi amândoi veţi fi daţi chinurilor de mine în această vieaţă şi veţi suferi şi în cealaltă». Ei răspunseră: «Zeii ne spune că tu nu ne poţi face nimic». El le zise: «Zeii voştri sunt mincinoşi». Ei răspunseră» «Noi trebuie să ne du-

www.dacoromanica.ro

cem la Sviatoslav; cât despre tine, tu nu ne poţi face nimic». Ioan dete ordin să fie bătuţi şi să li se smulgă barba. După ce au fost bătuţi şi li s'a smuls barba cu totul, Ioan îi întrebă: «Ce vă spun zeii voştri?» Ei răspunseră: «Să ne prezentăm lui Sviatoslav». Ioan porunci să le bage un căluş în gură şi să-i lege de o căruţă şi îi trimise înainte într'o corabie şi el îi urma. Când fură la gura Şeksnei Ioan îi întrebă: «Ce vă spun zeii voştri». Ei răspunseră: «Zeii ne spun că tu nu ne vei lăsa cu vieaţă». Ioan le răspunse «In aceasta, zeii v'au spus adevărul». Ei replicară: «Dacă ne dai drumul, mult bine te va ajunge. Dacă nu, vei avea multă supărare şi mult rău». El le răspunse: «Dacă vă liberez, atunci Dumnezeu mă va pedepsi; dacă voiu face să pieriţi, el mă va răsplăti». Şi Ioan zise luntraşilor: «Este cineva dintre voi căruia aceşti oameni să-i fi ucis vr'o rudă?» Ei răspunseră: «Mie mi-a ucis pe mama, mie pe soru-mea, mie o rudă». El le zise: «Răzbunaţi pe ai voştri». Ei îi prinseră, îi omorîră şi-i spânzurară de un stejar şi astfel răzbunarea lui Dumnezeu căzu asupra lor, cum o meritau. Pe când Ioan se întorcea acasă, noaptea următoare, un urs se acăţărase de stejar, se puse să le roază cadavrele şi îi devora. Astfel periră, prin demonul lor, ei cari cunoşteau viitorul pentru ceilalţi şi nu-l cunoşteau pentru ei înşişi. Căci dacă ar fi ştiut, n'ar fi venit în locul unde au fost prinşi. Şi când au fost arestaţi, cum au putut să spună: «Noi nu vom pieri», atunci când Ioan se gândea să-i piardă? Aşa este inspiraţia diavolilor! Diavolii nu cunosc gândurile oamenilor. Ei dau numai gânduri oamenilor, fără să cunoască ei înşişi tainele lor. Singur Dumnezeu cunoaşte gândurile oamenilor. Diavolii însă nu ştiu nimic, căci sunt neputincioşi şi orbi.

Vom mai spune acum câte ceva despre manifestările lor şi despre uneltirile lor. Cam în aceeaşi vreme, s'a întâmplat ca un Novgorodian să se ducă în ţara Ciuzilor şi să plece la un vrăjitor să-i facă prevestiri. Acesta, după obiceiul său, se puse să cheme pe diavoli în casa sa. Novgorodianul era aşezat pe prag. Vrăjitorul stetea culcat şi diavolul îl chinuia. Vrăjitorul se ridică şi zise Novgorodianului: «Zeii noştri nu îndrăznesc să vină, fiindcă tu ai asupra ta un lucru de care ei au frică». El îşi aduse aminte că avea asupra sa o cruce, ieşi afară şi o atârnă în afară din casă. Atunci se apucă să cheme din nou pe diavoli. Diavolii, biciuindu-l, îi ziseră de ce a venit? Apoi el întrebă pe demon: «De ce ai tu frică de ceea ce port asupra mea». El răspunse: «Este semnul lui Dumnezeu din cer, de care zeii noştri au teamă». El îl întrebă: «Cine sunt zeii

www.dacoromanica.ro

voştri? Unde trăesc ei?» «In iad, răspunse el. Ei sunt negri, întraripaţi, cu coadă, şi se ridică câte odată până la cer, ascultând de zeii voştri, căci zeii voştri sunt în cer. Când vr'unul dintre voi moare, el îl ia în cer, când însă unul dintre ai noştri moare, noi îl ducem la zeii noştri din Infern». Căci aşa se face: păcătoşii sunt în iad, unde îi aşteaptă chinuri vecinice; cei drepţi din contră rămân în cer şi trăiesc cu îngerii.

Astfel este puterea demonilor, frumuseţea lor, neputinţă lor! Astfel ei duc în rătăcire pe oameni, poruncindu-le să propovăduiască vedeniile lor cari se arată la cei a căror credinţă slăbeşte; ei li se arată unora în somn, altora în halucinaţiuni şi fac minuni prin aceste învăţăminte drăceşti. Şi, mai ales, prin femei îşi fac ei vrăjitoriile lor diabolice. Căci dintru început diavolul pe femee a ispitit, apoi ea ispiti pe bărbat. Şi în decursul veacurilor femeile au fermecat mult prin vrăji, prin venin şi prin alte apucături diavoliceşti. Dar şi bărbaţii necredincioşi sunt vizitaţi de diavol, cum s'a văzut aceasta odinioară în timpul apostolilor. Era unul numit Simon, care prin vrăjitorii, făcea să vorbească câinii cu voce de om, şi chiar el se prefăcea când bătrân când tânăr. El schimba chiar şi pe alţii, dându-le un chip nou şi făcea aceasta prin arta sa înşelătoare. Jannes şi Jambres făcură prin vrăji minuni în contra lui Moise, dar n'au putut rezista lui Moise. De asemenea Kunop făcu minuni prin arta sa diabolică. El mergea chiar pe apă şi făcu şi alte minuni, împins de demon pentru nenorocirea sa şi a celorlalţi.

Un vrăjitor s'a arătat şi în timpul lui Gleb la Novgorod. El vorbea oamenilor şi căuta să treacă drept un zeu. Şi, a înşelat pe mulţi oameni, aproape tot oraşul, căci spunea: «Eu ştiu tot». Şi blăstăma legea creştină, zicând: «Voiu trece peste Volkhov în faţa lumii întregi». Şi a fost în oraş o mare zarvă. Toţi credeau în el şi voiau să-şi omoare episcopul. Episcopul luă crucea, îmbrăcă odăjdiile preoţeşti şi zise: «Cine crede în vrăjitor să se ducă după el. Cei ce au credinţă să vie după cruce». Şi convoiul s'a împărţit în două grupe: Principele Gleb cu drujina sa trecu la episcop şi tot poporul urmă pe vrăjitor. Şi au fost mari turburări printre ei. Gleb luând o secure subt haină se duse să găsească pe vrăjitor şi-i spuse: «Ştii tu ce se va întâmpla mâine şi astăzi până de seară?» El zise: «Ştiu tot». Şi Gleb îi spuse: «Ştii deci ce se va întâmpla astăzi? El zise: «Voiu face mari minuni». Gleb scoase securea şi-l omorî. El căzu mort şi poporul se împrăştiă. Astfel el pieri, trup şi suflet, fiindcă se dăduse în puterea diavolului.

www.dacoromanica.ro

LXVI. *Translațiunea sfinților Boris și Gleb* (1072).

Anul 6580. Sfinții martiri Boris și Gleb au fost strămutați. Se adunară atunci fiii lui Iaroslav, Iziaslav, Sviatoslav, Vsevlad. Apoi metropolitul de atunci Gheorghe, episcopii Petre din Pereiaslavl, Michail din Juriev, Theodosie, egumenul mânăstirii Peșterilor, Sofronie, egumenul dela Sfântul Michail, German, egumenul mânăstirii Mântuitorului și toți ceilalți egumeni. Făcură o sărbătoare și o ceremonie solemnă, apoi depuseră pe sfinți într'o nouă biserică, fundată de Iziaslav care mai există și astăzi. Mai întâi Iziaslav, Sviatoslav, Vsevlad luară pe Boris într'un sicriu de lemn și-l duseră pe umerii lor. In frunte mergeau călugării cari purtau în mâini făclii. După ei diaconii cu cădelnițele, apoi preoții, în urmă episcopii și metropolitul și în sfârșit principii purtând sicriul. După ce l-au adus în noua biserica, deschiseră sicriul și biserica se umplu de un miros cu bună mireasmă. Văzând aceasta, lăudară pe Dumnezeu. Metropolitul fu cuprins de groază, fiindcă el n'avea decât puțină credință în acești sfinți. El căzu cu fața la pământ, cerând iertare. Se sărutară moaștele lui Boris și se depuseră apoi într'un sicriu de piatră. Apoi, a fost luat Gleb din sicriul de piatră, a fost pus într'o corabie și l-au tras cu funiile. Când s'a ajuns la poarta bisericii, sicriul se opri și nu mai înaintă. S'a dat poruncă poporului să spună: «Domne, fie-ți milă». Și intrară. A fost îngropat la 2 Mai (1072). După ce s'a cântat liturghia, toți frații mâncară împreună, fiecare cu boierii săi, într'o mare dragoste. In timpul acesta Ciudin era comandant al Vyșegorod și Lazar șeful bisericii. Apoi se împrăștiară și se întoarseră acasă.

LXVII. *Discordia dintre fiii lui Iaroslav* (1073).

Anul 6581. Diavolul aținâ vrajbă între fiii lui Iaroslav. Când această vrajbă se iscă între ei, Sviatoslav se uni cu Vsevlad împotriva lui Iziaslav. Iziaslav părăsi Kievul și Sviatoslav cu Vsevlad se duseră la Kiev: la 22 Martie, ei se instalară în palatul Berestevojie, înfrângând ordinele tatălui lor. Sviatoslav a fost pricina plecării fratelui său din cauza lăcomiei sale. El înșelă pe Vsevlad, spunându-i: «Uite Iziaslav uneltește în contra noastră cu Vseslav. Dacă nu-i o luăm înainte, el ne va goni». Și aținâ astfel pe Vsevlad în contra lui Iziaslav. Iziaslav se duse la Leși cu soția sa, ducând cu ei multe bogății. El avea nădejde în bogățiile sale cele mari și zicea: «Am

www.dacoromanica.ro

să găsesc acolo o armată». Totuşi Leşii îi luară totul şi-l goniră. Sviatoslav se stabili la Kiev, gonind pe fratele său, trecând peste ordinele tatălui său, şi mai mult peste cele ale lui Dumnezeu. Căci este un mare păcat să calci poruncile părintelui tău. Tot astfel fiii lui Han invadară în ţara lui Seth şi după patru sute de ani fură pedepsiţi de Dumnezeu. Căci Evreii se ţin de rasa lui Seth, cari după ce au distrus poporul din Canaan, cuceriră moştenirea lor şi ţara lor. In urmă şi Esau calcă poruncile tatălui său şi fu omorît, căci este rău de a încălca bunurile altuia. Tot în acest an a fost fundată biserica mânăstirii Peşterilor de egumenul Theodosie şi de episcopul Michail, metropolitul din Kiev, Gheorghe fiind atunci în Grecia şi domnind la Kiev Sviatoslav.

LXVIII. *Moartea lui Theodosie. Panegiricul său. Istoricul mănăstirii Peşterilor* (1074).

Anul 6582. Theodosie, egumenul mănăstirii Peşterilor a murit. Vom spune câteva vorbe despre moartea sa.

Acest Theodosie avea obiceiul, când venea timpul postului mare, în seara de Dumineca brânzii, să sărute pe toţi fraţii după datină şi să-i înveţe cum trebuie să petreacă această vreme, rugându-se, zi şi noapte, şi păzându-se de gânduri necurate şi de ispitele demonului. Căci demonii, zicea el, insuflă călugărilor gânduri şi pofte urîte, aprinzându-le imaginaţia şi prin aceasta îi împedică din rugăciunile lor. Când astfel de gânduri de abat, trebuie să le înlăture prin semnul crucii zicând: «Doamne Iisuse Christoase, Dumnezeul nostru, ai milă de noi, amin». In afară de aceasta trebuie să te abţii de a mânca mult: căci băutura şi mâncarea peste măsură produc gânduri urîte. Şi când se produc gândurile urîte, păcatul soseşte. De aceea, zicea el, călugărul ca să reziste străduinţelor şi răutăţii diavolilor, trebuie să se păzească de lenevire, de somn, îndelungat, să fie exact la cântările bisericii, la învăţătura preoţilor, la cetirea scripturilor şi mai presus de toate se cuvine unui călugăr de a avea pe buze psaltirea lui David, şi a respinge prin el momelile ce le inspiră demonul. Dar, înainte de toate, zicea el, trebuie dragostea deaproapelui, iar cei tineri să asculte de bătrâni cu umilinţă şi cu supunere. Cei bătrâni trebuie să aibă pentru cei tineri dragoste şi să le dea învăţătură şi să le fie prin ei înşişi exemplu de cumpătare, de muncă şi modestie. Ei trebuie să înveţe pe tineri şi să-i mângâie. Şi aşa să petreacă postul. Căci, zicea el, Dumnezeu

www.dacoromanica.ro

ne-a dat patruzeci de zile să ne curăţim sufletul nostru. Este o dijmă a anului plătită lui Dumnezeu. In adevăr într'un an sunt trei sute, şaizeci şi cinci de zile şi dând lui Dumnezeu a zecea zi ca dijmă, avem postul de patruzeci de zile. In aceste zile se curăţă sufletul, apoi, în urmă, el sărbătoreşte Invierea Domnului şi se bucură în Dumnezeu. Timpul păresimilor curăţă sufletul omului. Căci postul a fost dintru început impus lui Adam: el constă în a nu mânca din fructul unui pom. Moise postind patruzeci de zile, se făcu vrednic să primească legea pe muntele Sinai, şi a văzut slava lui Dumnezeu. Prin post a născut mama sa pe Samuel. Postind Niniviţii înlăturară mânia Domnului. Prin post Daniel ajunse vrednic de mari minuni şi Ilie prin post a fost ridicat în cer la masa cerească. Prin post cei trei oameni tineri stinseră puterea focului. Insuşi Domnul a postit patruzeci de zile, arătându-ne astfel timpul postirii. Prin post Apostolii au distrus învăţămintele diavolului. Prin post părinţii noştri s'au prefăcut în luminile lumii, lumini cari strălucesc încă şi după moartea lor; ei ne-au dat exemplul marilor lucrări şi a unei mari cumpătări ca Anton cel mare, ca Euthymie şi Sava şi alţi părinţi pe cari noi, fraţii, îi imităm». Vorbind astfel, el îmbrăţişă pe fraţi unul după altul, sărutându-i pe nume, apoi ieşi din mânăstire neluând decât puţină pâine. Apoi intră în peşteră, închise poarta, o acoperi cu pământ şi n'a mai vorbit nimănuia. Când avea nevoie mare de vr'un lucru indispensabil spunea câteva vorbe pe o ferestruică şi, numai Sâmbăta şi Duminica; în celelalte zile el trăia într'un post sever şi în rugăciune. Şi venia la mânăstire numai Vineri în ajunul Sfântului Lazăr, căci aceasta este ziua când se termină postul de patruzeci de zile, care începe în prima Luni după săptămâna Sfântului Theodor, şi se termină Vinerea în ajunul Sfântului Lazăr. In săptămâna Sfântă se ajunează în cinstea Patimilor Domnului.

Theodosie veni deci, sărută pe fraţi după obiceiul său şi petrecu cu ei Duminica Floriilor. Şi când sosi ziua cea mare a Invierii Domnului, el o celebră sărbătoreşte după obiceiul său şi căzu bolnav. El stătu bolnav cinci zile, apoi seara porunci să-l ducă în curte. Fraţii îl puseră pe o targă şi-l duseră în faţa bisericii. El porunci atunci să fie chemaţi toţi fraţii; sunară clopotul şi se strânseră cu toţii. El le spuse atunci: «Părinţilor şi fraţilor şi fiilor: Iată eu vă părăsesc. Dumnezeu mi-a arătat, în timpul postului, atunci când mă găseam în peşteră că trebuie să părăsesc această lume. Pe cine voiţi voi să aşezaţi ca egumen în fruntea voastră, pentru ca

www.dacoromanica.ro

să-i dau binecuvântarea mea?». Ei îi ziseră: «Tu eşti tatăl nostru al tuturora. Pe cel pe care tu-l vei alege va fi părintele nostru şi egumenul nostru şi noi ne vom supune ca şi ţie». Tatăl nostru Theodosie zise atunci: «Plecaţi şi alegeţi-vă pe cine veţi voi, în afară de cei doi fraţi Nicolae şi Ignat: alegeţi dela cel mai bătrân, până la cel mai tinăr». Ei se supuseră şi se retraseră spre biserică. Şi după ce s'au sfătuit împreună, ei trimiseră doi fraţi zicând: Acela pe care îl va alege Dumnezeu şi sfânta ta rugăciune, pe acela care-ţi place, pe acela numeşte-ni-l. Theodosie le răspunse: «Dacă voi vreţi să primiţi dela mine un egumen, eu va voîu da unul, nu după voia mea, ci după porunca lui Dumnezeu». Şi le-a desemnat pe preotul Iacob. Acesta nu le plăcură fraţilor şi ziseră: «El m'a fost tuns aci» [1]) Căci Iacob venise dela Leteţ [2]) cu fratele său Paul. Şi ei se puseră să ceară pe Ştefan, servitorul [3]) care era atunci elevul lui Theodosie zicând: El a crescut subt mâna ta, el te-a slujit, da-ni-l pe el.» Theodosie le zise: «Eu v'am desemnat pe Iacob, după porunca lui D-zeu, şi voi vreţi să aveţi un egumen după voia voastră». Şi ascultând de dorinţa lor, le dete pe Ştefan ca egumen, şi el binecuvântă pe Ştefan zicând: «Fiule, eu îţi încredinţez această mânăstire, păzeşte-o cu grije; păzeşte ceea ce eu am dobândit. Nu schimba tradiţiile, nici regulele mânăstirii, ci fă totul după legea şi regula mânăstirii». Apoi fraţii îl luară, îl duseră în chilia sa şi-l aşezară pe patul său. A şasea zi el căzu rău bolnav. Sviatoslav veni să-l vază împreună cu fiul său Gleb şi după ce se aşezară lângă el, Theodosie le zise: «Eu mă duc de pe această lume şi eu încredinţez această mânăstire ocrotirii tale, în caz că s'ar ivi vr'o neregulă. Eu dau titlul de egumen lui Ştefan, nu îngădui ca să i se facă rău». Principele îl îmbrăţişă, îi făgădui să ocrotească mânăstirea şi-l părăsi. Şi, când sosi ziua a şaptea, Theodosie, devenind din ce în ce mai slab, chemă pe Ştefan şi pe fraţii săi şi se puse să le vorbească cu aceste cuvinte: «După plecarea mea din această lume, dacă am fost plăcut lui Dumnezeu şi mă va primi, şi mânăstirea va începe să se desvolte şi să se umple din ce în ce mai mult: atunci să ştiţi că Dumnezeu m'a primit. Dacă, după moartea mea, călugării şi veniturile vor fi scăzut din mânăstire, atunci să ştiţi că n'am fost plăcut înaintea lui Dumnezeu. Astfel vorbi el, iar fraţii plângeau, zicând: «Părinte, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi, căci ştim că Dumnezeu nu va

1) N'a fost făcut călugăr.
2) *Leteţ*, localitate lângă fluviul Alta.
3) Crâstinicul.

www.dacoromanica.ro

arunca dela sine lucrarea ta». Preoţii petrecură această noapte lângă el şi când sosi ziua a opta, a doua Sâmbătă după Paşti, la a doua oara din zi îşi dădu sufletul în mâinile Domnului, a treia zi din luna Mai, într'a unsprezecea indicaţiune (1074). Fraţii îl plânseră. Iar Theodosie poruncise ca să fie îngropat în cripta în care a împlinit un mare număr de lucrări, zicând: «Ingropaţi-mi corpul în timpul nopţii». Astfel se şi făcu. Când sosi seara, fraţii luându-i corpul îl depuseră în criptă, şi îl conduseră aci cu imnuri şi cu făclii, aducând laude Domnului nostru Iisus Christos.

Ştefan administră de aci înainte mânăstirea şi turma binecuvântată pe care o adunase Theodosie. Astfel de călugări străluceau în Rusia ca făcliile: erau oameni cari ştiau unii să ţină un post sever, alţii să vegheze nedormiţi, alţii să se roage în genunchi, alţii să postească o zi întreagă sau chiar două zile încontinuu, alţii trăiau numai cu apă şi pâine, alţii cu zarzavat crud sau fiert. Ei se iubeau între ei. Cei mai tineri erau smeriţi înaintea celor mai bătrâni şi nu îndrăzneau să vorbească în faţa lor decât cu umilinţă şi supunere. Cei bătrâni erau şi ei plini de dragoste pentru cei mai tineri; ei îi îndreptau şi-i mângâiau ca pe copiii lor iubiţi. Dacă vr'un frate cădea în greşală, ei îl mângâiau şi împărtăşeau cu trei sau patru inşi pocăinţa unuia singur, în mare dragoste: atât de mare era iubirea şi cumpătarea care domnia printre ei. Dacă vr'un frate ieşea din mânăstire, se mâhneau grozav toţi, şi trimeteau după el şi-l aduceau îndărăt la mânăstire, apoi să duceau să cază în genunchi înaintea egumenului, îl rugau şi primeau din nou pe frate cu bucurie în mănăstire. Astfel era dragostea lor, postul lor, cumpătarea lor. Voiu aminti printre ei câţiva oameni în adevăr minunaţi.

Cel dintâi, preotul Damian, era aşa de cumpătat şi înfrânat că n'a gustat decât pâine şi apă până la moartea sa. Când se aducea la mânăstire vr'un bolnav de vr'o boală oarecare, sau vr'un om suferind de vr'o nenorocire, venea să găsească pe preafericitul Theodosie; el dedea ordin acestui Damian să se roage pentru bolnav. Indată ce se spuneau rugăciunile şi el era uns cu o anumită alifie, bolnavul se tămăduia. Odată, pe când Damian era bolnav, şi gata să moară, un înger subt chipul lui Theodosie, veni lângă patul său şi-i făgăduí împărăţia cerului, ca răsplată pentru lucrările sale. Apoi veni Theodosie cu fraţii săi şi se aşezară în jurul lui. In mijlocul agoniei sale el privi pe egumen şi zise: «Nu uita, egumene, ceea ce mi-ai făgăduit astă noapte». Marele Theodosie pricepu că el avusese o viziune şi-i zise: «Frate Damiene, ceea ce ţi-am făgăduit, se

www.dacoromanica.ro

va împlini». Apoi Damian îşi închise ochii şi-şi dete sufletul său în mâinile lui Dumnezeu. Egumenul şi fraţii înmormântară corpul său.

Era aci un alt frate, cu numele Ieremia care îşi aducea aminte de încreştinarea Rusiei. Dumnezeu îl dăruise cu un dar, acela de a prezice viitorul. Şi, când vedea vr'un frate absorbit de gândurile sale, îl lua la o parte şi-l învăţa cum să se ferească de diavol. Dacă vr'un frate se gândea să părăsească mânăstirea, când îl vedea, se ducea la el, îl mustra pentru planul său şi-l mângâia. De câte ori vestea cuiva, vr'un lucru bun sau rău, vorbele stareţului se împlineau totdeauna.

Era aci şi un alt stareţ cu numele Matheiu. El avea darul vederii duble. Odată când se găsea în biserică la locul său, îşi ridică ochii şi privind pe fraţi cari cântau din ambele părţi, văzu un diavol subt chipul unui Leş care purta în haina sa cu care era îmbrăcat flori numite lepok [1]); el trecea pe lângă fraţi, lua flori dela brâul său şi le arunca asupra lor. Dacă floarea se acăţa de vr'unul din fraţii cari cântau, nu rămânea mult timp şi gândul lui se turbura, şi luând vr'un pretext, ieşea din biserică, se ducea în chilia sa şi se culca şi nu se întorcea la biserică înainte de a se fi isprăvit cântările. Dacă floarea cădea peste vr'un călugăr şi nu se agăţa de el, rămânea nemişcat, până ce se sfârşeau cântecele utreriei şi, atunci numai, el pleca în chilia sa.

Fratele văzând aceasta spuse fraţilor săi. In urmă iată ce văzu: De obiceiu când acest stareţ asculta utrenia şi după ce fraţii săi sfârşind se retrăgeau în chiliile lor înainte de auroră, bătrânul ieşea de obiceiu cel din urmă din biserică. Odată după ce ieşi, se aşeză să se odihnească subt clopotniţă, căci chilia sa era departe de biserică. Atunci văzu el o ceată de oameni venind dela poartă; îşi ridică ochii şi văzu un om care călărea pe un porc şi alţii cari mergeau îndărătul lui. Stareţul întrebă: «Unde mergeţi voi?» şi dracul care era pe porc răspunse: «Mergem să căutăm pe Mihail Tolbekovici [2]). Stareţul făcu semnul crucii şi se duse în chilia sa. Când sosi aurora şi după ce s'a deşteptat stareţul, zise servitorului chiliilor: «Du-te şi întreabă dacă Mihail este în chilia sa. Şi i s'a spus: Adineaori, îndată după utrenie, el a sărit peste gard». Şi bătrânul spuse vedenia sa egu-

1) *Lepok*, după unii ar fi gui, *vâscul*, după alţii *Arctium lappa*, scaiu, ce se acaţă de haine şi de părul animalelor.

2) Mihail Tolbekovici era un călugăr din aceeaşi mănăstire.

www.dacoromanica.ro

menului şi fraţilor. In timpul acestui stareţ a murit Theodosie şi Ştefan ajunge egumen şi după Ştefan, Nikon, pe când încă mai trăia acest stareţ. Odată când el era la utrenie, el ridică ochii voind să se uite la egumenul Nicon şi văzu un măgar în locul egumenului şi înţelese că egumenul încă nu se sculase. Acest bătrân mai avu şi alte vedenii de acest fel şi muri în mânăstire la adânci bătrâneţe.

Mai era aci un călugăr numit Isaac. Pe când trăia încă în lume o vieaţă de laic, el era bogat, căci era negustor, născut la Toropeţ [1]). El se hotărî să se facă călugăr şi îşi împărţi averea între săraci şi mânăstiri, apoi se duse să găsească pe marele Anton în grotă, rugându-l să-l facă călugăr. Anton îl primi, îl îmbrăcă în haina călugărească şi-i dete numele de Isaac; căci în lume el se numise Cerny. Deci el se îmbrăcă cu cămaşea pocăinţii. Apoi porunci să-i cumpere un ţap, îi jupui pielea, apoi o puse peste cămaşa pocăinţii şi această piele proaspătă se uscă pe el şi se închise în peşteră, într'o mică chilie de pa'ru coţi. Aci, fără încetare, se ruga lui Dumnezeu cu lacrimi în ochi. Ca hrană toată ziua n'avea decât o bucăţică de pâine şi nu bea decât puţină apă. Era marele Antoniu care i-o aducea şi i-o trecea printr'o mică ferestruică, unde se putea introduce mâna; astfel îşi primea el hrana. El a făcut aceasta timp de şapte ani nedând de loc la lumină. El nu se culca nici măcar pe coaste, ci dormea puţin, stând pe un scăunaş. Intr'o seară, după obiceiul său, se puse în genunchi, cântând psalmi până la miezul nopţii şi când se obosi, se aşeză pe scaunul său. Dar cum era aşezat, stingând lumina, deodată o lumină la fel cu a soarelui, lumină peştera, încât să orbească ochii omului. Şi doi tineri frumoşi apărură înaintea lui: ochii lor străluceau ca soarele şi-i ziseră: «Isaac, acesta este Christos; cazi înaintea lui şi închină-i-te». El însă nu băgă de seamă că este opera diavolului, uită să-şi facă semnul crucii, înaintă şi se închină înaintea diavolului ca înaintea lui Christos.

Diavolii atunci strigară: «Isaac tu eşti al nostru!» Ei îl duc în chilie, îl pun să şează şi se aşezară şi ei în jurul lui. Ei umpleau chilia şi intrarea în peşteră. Şi unul dintre demoni, care luase numele de Christ, zise: «Luaţi flautele, tobele şi surlele şi cântaţi pentru ca Isaac să înceapă să joace înaintea noastră». Şi ei făcură să răsune flautele, tobele şi surlele şi se apucară să-şi bată joc de bătrân şi după ce l-au obosit îl lăsară pe jumătate mort şi plecară după ce şi-au bătut joc de el. A doua zi, când se ivi aurora şi era ora de mâncare, Anton

1) Toropeţ, un oraş poate în guvern. Pskov.

www.dacoromanica.ro

vine după obiceiul său la celulă şi zise: «Dumnezeu să te binecuvinteze, părinte Isaac!» Iar Issac rămase mut şi surd. Şi Anton zise: «Uite că a murit». Şi trimise la mânăstire să caute pe Theodosie şi pe fraţii săi. Şi după ce au deschis intrarea care era zidită, pătrunseră înlăuntru, îl luară, socotind că era mort, îl duseră şi-l aşezară înaintea peşterii. Atunci observară că era încă în viaţă. Şi egumenul Theodosie zise: «Asta e fapta diavolului». Şi-l puseră pe un pat şi Anton îl îngriji. In vremea aceasta, Iziaslav reveni din ţara Leşilor. El era supărat pe Anton, din cauza lui Vseslav. Şi Sviatoslav în timpul nopţii puse să-l ducă pe Anton la Cernigov. Anton vine la Cernigov şi colina Boldiny [1]) îi plăcu, scobi o peşteră şi se stabili în ea. Mânăstirea Maicii Domnului de pe colina dela Boldiny, mai există încă şi astăzi. Theodosie aflând că Anton a plecat la Cernigov, veni el însuşi cu fraţii săi, luă pe Isaac, îl puse în chilia sa şi-l îngriji: că era aşa de slăbit de corp şi de suflet că nu putea nici să se întoarcă, nici să se ridice, nici să se aşeze pe scaun, ci era culcat pe o parte, şi făcea subt el; urina sa şi excrementele sale făcură viermi subt rănile sale. Theodosie cu propriele-i mâini îl spăla şi-l îmbrăca. El îl îngriji timp de doi ani. Lucru minunat şi miraculos, el a rămas aceşti doi ani fără să guste nici pâne nici apă şi nici un fel de hrană, nici un fel de fruct. Şi nu vorbea nici o vorbă, ci rămase doi ani surd şi mut. Theodosie se ruga pentru el şi citea asupra lui rugăciuni ziua şi noaptea. In sfârşit, în anul al treilea începu să vorbească, să audă, să se ţie pe picioarele sale, ca un copil, şi să meargă. Dar la biserică nu se ducea. Trebuia ca să-l mâne cu sîla şi l'au învăţat puţin câte puţin şi în sfârşit a apucat să meargă în sufragerie, unde îl aşezau la o parte, punându-i înainte pâinea. El nu o lua decât dacă i-o punea în mână. Theodosie zise atunci: «Puneţi pâinea înaintea lui şi nu i-o mai puneţi în mână; să mânce el însuşi». A stat o săptămână întreagă nemâncat. Incetul cu încetul observă că are pâine şi o mâncă. Astfel Theodosie l-a scăpat din cursele diavolului. Şi Isaac căpătă curaj şi trăi într'o severă cumpătare. Când Theodosie a murit şi Ştefan i-a luat locul, Isaac zise: «Tu m'ai înşelat, diavole, întâi când mă găseam în chilia mea singuratică. Acum nu mai vreau să mă mai închiz în peştera mea ci vreau să te biruesc ducându-mă la mânăstire». Şi îmbrăcă o cămaşe de pocăinţă şi deasupra ei aruncă o haină groasă şi se apucă să facă lucruri de nebun: ajuta pe bucătari, ferbea mâncarea călugărilor, mergea la utrenie înaintea tuturor fraţilor şi stătea grav şi ne-

1) *Boldiny*, colină lângă Cernigov,

www.dacoromanica.ro

mişcat. Când venea iarna şi erau geruri mari, el nu avea decât opinci găurite aşa că picioarele sale îngheţate mergeau pe piatră şi nu-şi mişca picioarele până ce nu se sfârşea cântecul utreniei. După utrenie se ducea la bucătărie, pregătea focul, apa şi lemnele şi în urmă numai veneau ceilalţi fraţi bucătari. Un anumit frate bucătar, numit de asemenea şi el Isaac, spuse răzând lui Isaac: «Vezi, uite colo un corb negru, du-te şi prinde-l». El se închină înaintea lui, se duse să prindă corbul şi-l aduse în faţa tuturor bucătarilor: ei se îngroziră şi spuseră aceasta egumenului şi celorlalţi fraţi. Fraţii începură să-l cinstească, dar el, nedorind gloria omenească, se puse să facă nebunii şi să joace festa când egumenului, când fraţilor, când laicilor, aşa că uneori mânca şi bătaie. Şi se puse să alerge prin lume, făcând pe nebunul. Apoi se stabili în cripta unde trăise Anton (căci Anton murise). Şi el întrunea pe lângă sine tineri şi-i îmbrăca în haina monacală, ceea ce îi aducea bătaie când din partea egumenului Nikon când din partea părinţilor acestor băeţi. El îndura toate acestea, suferind bătăi, goliciune şi frig ziua şi noaptea. Într'o noapte aprinse o sobă în camera cea mică din criptă. Soba încălzită care era veche, crepă şi flacăra ieşi prin crepături. Neavând cu ce să stingă focul, îşi puse picioarele goale pe flacără, le lăsă acolo până se stinse flacăra şi în urmă ieşi. Se mai povestesc despre el încă multe lucruri, al căror martor eu însumi am fost câte odată. Astfel birui el puterile diavolului, ca pe nişte muşte. El n'avea nici o frică de grozăviile şi de arătările lor, căci obicinuia să zisă: «Voi m'aţi înşelat odată în peşteră, fiindcă atunci nu cunoşteam cursele voastre şi răutatea voastră, acum însă, când am pentru mine pe Domnul Iisus Christos şi pe Dumnezeul meu şi rugăciunile lui Theodosie, părintele nostru, nădăjduesc să vă învinge în numele lui Christ». Căci adeseori diavolii îl persecutau şi-i ziceau: «Tu eşti al nostru! Tu te-ai închinat stăpânului nostru şi nouă». El răspundea: «Stăpânul vostru e Antichrist, şi voi, voi sunteţi draci». Şi făcea pe faţa sa semnul crucii şi ei dispăreau; alte ori ei veneau lângă el noaptea, speriindu-l prin vedenii, făcându-l să vază o ceată mare cu sape şi lopeţi. Ei ziceau: «Să facem să se surpe această peşteră şi să-l îngropăm aci». Alţii ziceau: «Scapă-l-e, Isaac, ei vor să te îngroape». El le răspundea: «Dacă voi aţi fi oameni, voi aţi veni în ziua mare; dar voi sunteţi întunerec, voi veniţi în întunerec, şi întunericul vă cuprinde din nou». El făcea cruce şi ei dispăreau. Altă dată ei îl îngrozeau subt chipul unui urs; alte ori subt cel al unei fiare sălbatice sau a unui bou, sau a unui şarpe, şi veneau târându-se spre el. Alteori se prefă-

www.dacoromanica.ro

ceau în broaşte, şoareci sau reptile. Totuşi nu puteau să-i facă nimic şi îi ziceau: «Issac, tu ne-ai învins». Intr'o zi le răspunse: «Voi m'aţi învins altădată sub forma lui Christ şi a îngerilor de cari voi nu sunteţi vrednici şi acum voi vă arătaţi sub forma voastră adevărată: fiare sălbatice, dobitoace, şerpi, reptile, aşa cum sunteţi, urîte şi respingătoare la vedere». Şi atunci ei dispărură şi din acest timp nu-l mai ispitiră. Cum spunea el însuşi: «Eu am purtat această luptă timp de trei ani». In urmă se apucă să trăiască o viaţă mai austeră, păstrând abstinenţa, postul şi veghia. Trăind astfel el ajunse la capătul zilelor sale. Căzu bolnav în peştera sa. Il duseră bolnav la mânăstire; a opta zi adormi în Domnul. Egumenul Ioan şi fraţii săi îl puseră în coşciug şi-l înmormântară. Astfel erau călugării mânăstirii lui Theodosie. După moarte ei strălucesc ca făcliile şi se roagă lui Dumnezeu pentru fraţii lor cari sunt aci şi pentru fraţii laici şi pentru binefăcătorii mânăstirii. Şi fraţii duc şi astăzi o viaţă plină de virtuţi, trăind în comun, în cântece, rugăciune şi supunere, în cinstea lui Dumnezeu atot puternicul, ocrotiţi de rugăciunile lui Theodosie, a cărui cinste să fie în vecii vecilor, amin.

LXIX. *Solii germani la Sviatoslav* (1075).

Anul 6583. Biserica mânăstirii Peşterilor a fost continuată de egumenul Ştefan pe temeliile de mai înainte; căci temeliile erau puse de Theodosie şi ea a fost reluată pe aceleaşi temelii de Ştefan, şi terminată după trei ani, la 11 Iulie. In acest an sosesc solii Germaniei la Sviatoslav. Sviatoslav le arată cu mândrie bogăţiile sale; văzând această masă nenumărată de aur, argint şi pavoloci, ei ziseră: «Toate acestea nu slujesc la nimic; sunt lucruri moarte, oamenii voinici valorează mai mult; căci oamenii sunt cei cari procură toate aceste bogăţii şi încă şi mai mari. Tot astfel Ezechias, regele Iudeilor, se laudă înaintea solilor regelui Assyriei şi toate acele bogăţii au fost duse la Babylon. De asemenea, după moartea lui Sviatoslav toate aceste bunuri fură împrăştiate în toate părţile.

Anul 6584. Vladimir, fiul lui Vsevlad şi Oleg, fiul lui Sviatoslav, merseră să dea ajutor Leşilor în contra Cehilor. In acest an muri Sviatoslav, fiul lui Iaroslav, la 27 Decemvrie, făcându-i operaţie de un ulcer şi îl înmormântară la Cernigov în biserica Mântuitorului. După el Vsevlad se urcă pe tron la 1 Ianuarie | In acest

www.dacoromanica.ro

an se născu lui Vladimir un fiu Mstislav, nepotul lui Vsevlad (1076).[1]).

Anul 6585. Iziaslav declară războiu fiind în alianţă cu Leşii. Vsevlad merse contra lui. Boris se stabili la Cernigov, a patra zi din luna Mai; el domni opt zile aci şi fugi la Tmutorakan la Roman; Vsevlad merse contra fratelui său Iziaslav în Volhynia şi încheiară pace. Şi Iziaslav veni să se stabilească la Kiev la 15 Iulie. Oleg, fiul lui Sviatoslav, era atunci la Vsevlad, la Cernigov (1077).

LXX. — *Războiul în contra Polovcilor. — Moartea lui Iziaslav* (1078).

Anul 6586. Oleg, fiul lui Sviatoslav, se refugiă la Tmutorakan, fugind de Vsevlad, la 10 luna lui April. In acest an Gleb, fiul lui Sviatoslav, fu omorît la Zavolocie. Glev era milos faţă de săraci, binevoitor faţă de străini, zelos faţă de biserici, aprins în credinţa sa, plăcut şi frumos la vedere. I-au îngropat corpul la Cernigov în dosul bisericii Mântuitorului, la 23 Iulie. Pe când Sviatopolk, fiul lui Iziaslav, domni în locul său la Novgorod, iar Iaropolk la Vyşegorod şi Vladimir la Smolensk, Oleg şi Boris aduseră pe păgâni în contra ţării ruseşti şi se duseră în contra lui Vsevlad cu Polovcii. Vsevlad porni în contra lor la Sojiţa [2]) şi Polovcii bătură pe Ruşi şi un mare număr dintre ei fură omoriţi în această luptă. Periră aci Ivan Jiroslavici şi Tuky, fratele lui Ciudin, Porei şi mulţi alţii, la 25 August. Oleg şi Boris însă intrară în Cernigov ca biruitori şi făcură mult rău Rusiei, vârsând sânge creştinesc, sânge pe care Dumnezeu îl va răsbuna asupra lor: căci ei vor răspunde de moartea sufletelor creştine. Vsevlad se duse să găsească pe fratele său Iziaslav la Kiev: se îmbrăţişară şi şezură împreună şi Vsevlad povesti tot ce se petrecuse. Iziaslav îi zise: «Frate, nu te supăra! n'ai văzut ce mi s'a întâmplat? La început, nu m'au gonit? Nu mi-au jefuit averile? Şi, a doua oară, deşi n'am făcut nici un rău, nu m'aţi alungat, voi, fraţii mei? N'am rătăcit ca un surghiunit în ţări străine? Mi s'au luat bunurile mele, deşi n'am făcut nici un rău. Astăzi, frate, să nu ne întristăm! Dacă trebuie să avem vr'o moştenire din ţara rusească, noi vom avea-o împreună; dacă vom trebui să o perdem, o vom perde împreună. Imi voiu expune vieaţa pentru tine». El mângâia pe Vsevlad cu aceste cuvinte şi porunci numai decât să-şi strângă

1) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

2) *Sojiţa*, un părâu, în ţara Radimicilor.

www.dacoromanica.ro

luptătorii dela cei mai tineri până la cei mai bătrâni. Şi Iziaslav merse cu fiul său Iaropolk şi Vsevlad cu Vladimir, fiul său, şi se duseră în contra Cernigovului şi locuitorii din această cetate se închiseră în întăriturile lor. Oleg însă şi Boris nu erau în această cetate. Locuitorii nedeschizând-o, asediatorii înaintară spre cetate. Vladimir înaintă spre poarta orientală, cuprinse poarta dinspre partea dela Strijen [1]), ocupă partea exterioară a cetăţii şi-i dete foc. Poporul se refugiă în interiorul oraşului. Iziaslav şi Vsevlad aflând că Oleg şi Boris se îndreaptă împotriva lor, le-au luat înainte şi ieşiră din cetate în contra lui Oleg. Oleg zise lui Boris: «Să nu mergem împotriva lor, căci nu suntem în stare să ţinem piept la patru principi; dar să trimitem soli la unchii noştri». Boris îi zise: «Vezi cum sunt eu de pregătit, le voiu rezista la toţi». Şi el se mândrea fără să ştie că Dumnezeu este împotriva celor îngâmfaiţ şi că iubeşte pe cei umiliţi, pentru ca cel puternic să nu se mai fălească cu puterea sa. Merseră deci unii împotriva celorlalţi şi se întâlniră lângă un sat în câmpia dela Nejata [2]). Când cele două armate ajunseră faţă în faţă, s'a dat o luptă crâncenă. Mai întâiu fu omorît Boris, fiul luj Viaceslav, acela care se îngâmfase atâta. Iziaslav se găsea în mijlocul infanteriei. Deodată însă un soldat se repezi şi-l lovi cu o lancie în spate; astfel pieri Iziaslav, fiul lui Iaroslav. Şi cum lupta continua, Oleg fugi cu o mică drujină şi de abia putu să se refugieze la Tmutorakan. Principele Iziaslav fu ucis la 3 Octomvrie. Corpul i l-au ridicat şi a fost dus pe o corabie şi a fost depus în faţa Gorodeţului [3]). Toată cetatea Kievului ieşi înaintea lui, se puse corpul lui pe un catafalc, preoţii şi călugării îl conduseră în cetate cu cântece şi cântecele nu se puteau auzi în mijlocul plânsetelor şi gemetelor, căci tot oraşul Kiev îl deplângea. Iaropolk mergea îndărătul lui plângând împreună cu toată drujina sa. «Tată, tată, tu n'ai trăit fără suferinţe în această lume. Tu ai suferit multe ocări din partea poporului tău şi a fraţilor tăi şi iată că ai pierit. Tu ai murit, nu de mâna fratelui tău, ci expunându-ţi viaţa pentru fratele tău». Ii duseră corpul în biserica Maicii Domnului, unde fu depus într'un sicriu de marmoră. Iziaslav avea o înfăţişare frumoasă, era mare de statură, cu moravuri blânde. El ura nedreptatea şi iubea justiţia. El era lipsit de viclenie şi de prefăcătorie, era binevoitor şi nu dedea rău în schimbul răului. La câte excese nu s'au dat locuitorii din Kiev

1) *Strijen*, un râu lângă Cernigov.

2) *Nejata*, un sat nu departe de Cernigov.

3) *Gorodeţ*, e o localitate lângă Kiev. Cuvântul este un diminutiv al lui Gorod, grad. De aci vine şi numele de Gratz=Gradacz, loc întărit.

www.dacoromanica.ro

în contra lui! Ei îl goniră, îi jefuiră casa şi totuşi pentru rău el nu-i răsplăti cu rău. Dacă cineva vă spune: «Acest călău a făcut să piară acei cari liberară pe Vseslav din închisoare: nu este el care a făcut aceasta, ci fiul său. Apoi cei doi fraţi ai săi îl goniră şi el se duse de aci în exil, în ţară străină. Când însă a fost restabilit pe tron şi când Vsevlad învins veni la el, el nu-i spuse: «Câte rele nu m'ai făcut să sufer?». El nu-l răsplăti pentru rău cu rău, ci îl mângâiă zicându-i: «Frate, tu mi-ai arătat dragostea ta; tu m'ai repus pe tronul meu şi m'ai recunoscut ca mai bătrân; eu voiu uita bucuros vechia ta nedreptate, tu eşti fratele meu, eu sunt al tău şi-mi voiu expune viaţa pentru tine». Şi aşa a şi făcut. El n'a spus: «Ce rău mi-ai făcut! şi acum îţi voiu face şi eu la rândul meu». El nu zise: «Aceasta nu mă priveşte». Ci el împărtăşi întristarea fratelui său, şi-i arată o mare dragoste, împlinind vorbele apostolului: «Mângâiaţi pe cei întristaţi». In adevăr, dacă el a comis vr'o greşală în această lume, ea îi va fi iertată. Căci el şi-a pierdut viaţa pentru fratele său, nu pentru ca să aibă mai multă putere, sau mai multă avere, ci pentru a repara răul ce s'a făcut fratelui său. El este dintre aceia, de cari Domnul a zis: «Jertfiţi-vă viaţa pentru cea a prietenilor voştri». Solomon a zis: «Fraţii în nenorocire se ajută unul pe altul, căci iubirea este mai tare decât orice». De asemenea, Ioan a spus: «Dumnezeu este iubire. Cine trăieşte în iubire, trăieşte în Dumnezeu şi Dumnezeu trăieşte în el. Iubirea ne-a făcut să dobândim moştenirea sa în ziua judecăţii şi ne face să fim aci jos astfel ca Dumnezeu însuşi. In iubire nu este teamă. Adevărata iubire înlătură teama, căci teama aduce chin. Cel ce are teamă nu este desăvârşit în iubire». Dacă cineva spune: «Eu iubesc pe Dumnezeu», dar urăşte pe fratele său, este un mincinos. Căci cel care nu iubeşte pe fratele său pe care îl vede, cum ar putea să iubească pe Dumnezeu pe care nu-l vede? El este acela care ne-a spus: «Cel ce iubeşte pe Dumnezeu iubeşte pe fratele său». Căci totul se desăvârşeşte prin iubire. Chiar păcatele se şterg. Din iubire Dumnezeu s'a scoborît pe pământ şi a fost răstignit pentru noi păcătoşii. El a luat păcatele noastre şi a fost răstignit pe cruce şi ne-a dăruit crucea sa spre a ne ajuta şi a ne apăra împotriva urii diavolului. Prin iubire mucenicii şi-au vărsat sângele lor, prin iubire acest principe şi-a vărsat pe al său, pentru fratele său, împlinind porunca Domnului.

Inceputul domniei lui Vsevlad la Kiev. Vsevlad se stabili la Kiev pe tronul tatălui său şi al fratelui său şi domni peste întreaga Rusie. El stabili pe fiul său Vladimir la Cernigov şi Iaropolk la Vladimir dându-i pe deasupra Turovul.

www.dacoromanica.ro

LXXI. *Războaiele civile. Moartea lui Iziaslav* (1079—1080).

Anul 6587. Roman veni cu Polovcii la fluviul Voin [1]). Vsevlad se stabili la Pereiaslavl şi făcu pace cu Polovcii şi Roman se întoarse înapoi cu Polovcii şi Polovcii îl uciseră la 2 August. Şi rămăşiţele acestui fiu al lui Sviatoslav, nepotul lui Iaroslav, zac în aceste ţinuturi. Chazarii prinseră pe Oleg şi-l duseră pe mare la Constantinopol. Vsevlad aşează pe Ratibor ca posadnic la Tmutorakan (1079).

Anul 6588. Torcii din Pereiaslavl intrară în Rusia. Vsevlad trimise în contra lor pe fiul său Vladimir. Vladimir merse în contra lor şi-i învinse (1080).

Anul 6589. David, fiul lui Igor, fugi cu Volodar, fiul lui Rostislav la 18 Maiu. Ei veniră la Tmutorakan, prinseră pe Ratibor şi se stabiliră la Tmutorakan (1081).

Anul 6590. Osen, principele Polovcilor, muri (1682).

Anul 6591. Oleg vine din Grecia la Tmutorakan, prinse pe Davil şi Volodar, fiul lui Rostislav, şi se stabili la Tmutorakan. El făcu să piară Chazarii cari puseseră la cale moartea fratelui său şi se declară chiar în contra lui şi dete drumul lui David şi Volodar (1083).

Anul 6592. Iaropolk veni la Vsevlad la Paşti. In acest timp cei doi fii ai lui Rostislav fugiră dela Iaropolk, apoi se întoarseră şi-l goniră. Vsevlad trimise pe fiul său Vladimir, care alungă pe fiii lui Rostislav şi stabili pe Iaropolk la Vladimir. In acest an David prinse pe Greci în Oleşia [1]) şi le luă toată averea. Vsevlad trimise să-l caute, îl făcu să vie la el şi-i dete Dorogobujul [2]) (1084).

Anul 6593. Iaropolk voi să meargă în contra lui Vsevlad, dând ascultare unor răi sfătuitori. Vsevlad aflând despre aceasta, trimise în contra lui pe fiul său Vladimir; Iaropolk lăsă pe mama sa şi drujina sa la Luck [3]) şi fugi la Leşi. Vladimir veni la Luck şi locuitorii acestei cetăţi se predară. Vladimir stabili atunci pe David la Vladimir în locul lui Iaropolk, luă pe mama sa, femeia sa şi drujina sa la Kiev şi-i luă averile (1085).

Anul 6594. [Vsevlad puse temelie bisericii Sfântului Andrei a prea sfântului mitropolit Ivan. Lângă această biserică zidi o mânăs-

---

1) *Voin*, fluviu în regiunea Pereiaslavlului.

1) *Oleşia*, oraş lângă Dnipru, azi Oleşky.

2) *Dorogobujul*, oraş în Volynia.

3) *Luck*, oraş în Volynia.

www.dacoromanica.ro

tire, unde fiica sa se făcu călugăriță. Ea se numea Ianka. Ea strânse mai multe călugărițe și trăi cu ele după regulele monahale (1086)] [1]).

LXXII. *Diferite evenimente* (1087—1088).

Iaropolk se întoarse dela Leși și încheiă pace cu Vladimir. Vladimir se întoarse la Cernigov și Iaropolk se stabili la Vladimir. Câteva zile în urmă el se duse la Zvenigorod [2]). Inainte de a ajunge în cetate, el fu ucis de un ticălos numit Neradeț, care fusese inspirat de diavol și sfătuit de oameni răi. Principele Iaropolk stetea așezat în trăsura sa, Neradeț care era călare îl ucise cu o lovitură de sabie, la 22 Noembre. Iaropolk se ridică, aruncă departe sabia și strigă cu vocea puternică: «Ah, mizerabile, tu m'ai omorît». Ticălosul Neradeț se refugiă la Premysl la Rurik. Servitorii lui Iaropolk, Radko, Vonkina și mai mulți alții îl puseră pe un cal înaintea lor și-l duseră la Vladimir și de aci la Kiev. Dreptcredinciosul principe Vsevlad îi ieși înainte cu fiii săi Vladimir și Rostislav, și toți boierii și prea fericitul metropolit Ioan, cu călugării și cu preoții și cu toți locuitorii din Kiev, îl deplânseră și-l însoțiră cu psalmi și cântece până la mânăstirea Sfântului Dumitru. Ii luară corpul și-l așezară cu onoruri într'un cosciug de marmoră în biserica Sfântului Apostol Petru pe care el însuși începuse să o zidească, la 5 Decembrie.

El suferise mult, deși nevinovat, fusese gonit de frații săi; ocorît, despoiat, în sfârșit omorît de o mână criminală, el merita în adevăr pacea și repausul veçinic. Căci acest prea fericit principe Iaropolk era blând și modest. El iubea pe frații săi și pe săraci, plătea din averea sa dijmă fiecare an pentru fericita Maica a Domnului și se ruga mereu zicând: «Doamne Iisuse Christoase, primește rugăciunea mea, dăruește-mi o moarte ca cea pe care frații mei Boris și Gleb au primit-o de o mână străină. O dacă aș putea să-mi spăl toate păcatele mele în sângele meu și să scap de deșertăciunea acestei lumi plină de turburări și de cursele diavolului». Domnul în bunătatea sa n'a respins de loc aceste rugăciuni. El l-a făcut părtaș al acestor bunuri, pe cari nici un ochiu nu le-a văzut, pe cari nici o urechiă nu lea auzit și pe cari Dumnezeu le-a pregătit pentru aceia cari îl iubesc».

---

4) Acest pasagiu nu este în toate manuscrisele și nici în traducerea lui Trautmann.

1) *Zvenigorod*, oraș lângă Nistru, circ. Tarnopol.

www.dacoromanica.ro

Anul 6595. [In acest an Vsevlad se duse la Premysl] [1]).

Anul 6596. Biserica Sfântului Michail din mânăstirea lui Vsevlad, fu târnosită de metropolitul Ioan şi episcopii Luca şi Isaia şi Ivan. In acest moment Lazăr era egumen al acestei mânăstiri. In acest an Sviatopolk părăsi Novgorodul şi merse să domnească la Turov. In acest an muri Nikon egumenul mânăstirii Peşterilor. In acest an Bulgarii cuprinseră Muromul (1088).

LXXIII. *Diferite evenimente* (1088—1090).

Anul 6597. Biserica Maicii Domnului, din mânăstirea Peşterilor, a lui Theodosie, a fost târnosită de metropolitul Ioan şi de Luca, episcop din Belgorod, de Isaia, episcop de Rostov şi de Ivan, episcop de Cernigov şi de Anton egumen în Juriev, subt domnia prea evlaviosului principe Vsevlad, domn peste ţara rusească, şi a fiilor săi Vladimir şi Rostislav, voevodul a o mie de oameni din Kiev fiind Jan şi Ioan egumen. In acest an muri Ioan, metropolitul. Ioan era cunoscător în cărţi şi învăţături, îndurător cu săracii şi văduvele, prietenos pentru cei bogaţi ca şi pentru cei săraci, smerit şi blând, bun orator, folosindu-se bine de cărţile sfinte spre a mângâia pe cei în întristare. Unul ca el nu s'a mai văzut înaintea sa în Rusia; şi nu se va mai vedea în urmă. In acest an Ianka se duse în Grecia; ea era fiica lui Vsevlad, de care s'a vorbit mai sus.

Anul 6598. Ianka aduse cu sine pe metropolitul Ioan, un eunuc; poporul văzându-l zicea: «Iată un mort ne-a sosit!» El mai trăi încă un an şi muri. Era un om fără instrucţie, dar simplu şi sincer. In acest an s'a târnosit biserica Sfântului Michail dela Pereiaslavl de Ephrem metropolitul acestei biserici pe care el însuşi a zidit-o şi care era foarte mare. El a împodobit-o cu podoabe bogate: o mări, o înfrumuseţă în diferite chipuri şi a dăruit-o cu vaze bisericeşti. Acest Ephrem în aceşti ani ridică mai multe edificii, termină biserica Sfântului Mihail, fundă o biserică la poarta cetăţii în cinstea Sfântului mucenic Theodor, apoi o alta în cinstea sfântului Andrei, lângă poarta oraşului şi zidi băi de piatră, ceeace nu s'a mai văzut în Rusia, o împrejmuire de piatră în jurul bisericii Sfântului şi înfrumuseţă oraşul Pereaslavlului cu edificii bisericeşti şi alte edificii.

---

1) Lipseşte din unele manuscrise şi din traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

LXXIV. *Descoperirea relicviilor sfântului Theodosie* (1091).

Anul 6599. Egumenul şi călugării ţinură consfătuire zicând: «Nu e bine ca părintele nostru Theodosie să zacă în afară de mănăstire şi de biserică; căci el este acela care a pus temelie bisericii şi a adunat pe călugări». După ce au ţinut sfat, porunciră să se pregătească un loc, unde să se depună oasele sale. Trei zile înainte de Adormirea Maicii Domnului, egumenul dete ordin să se sape acolo unde zac rămăşiţele pământeşti ale părintelui nostru Theodosie, şi, eu, păcătosul, am fost, din ordinul sau, primul martor, la aceea ce am să vă spun; eu nu numai l-am auzit spunând, ci chiar eu însumi am adus-o la îndeplinire. Egumenul veni să mă găsească şi-mi zise: «Haida în peştera lui Theodosie». Eu mersei atunci cu egumenul şi nimenea nu ştiea nimica despre aceasta. Privirăm unde trebuia să se sape şi însemnarăm locul unde trebuia să se sape, lângă intrare. Atunci egumenul îmi zise: «Nu spune aceasta la nimenea dintre fraţi; ca nimeni să nu ştie nimic, dar ia pe cine vreai ca să te ajute». In ziua aceea am pregătit sape pentru săpat: şi Marţi seara la crepuscul, am luat cu mine doi fraţi şi fără ca să ştie cineva ceva, ne duserăm la peşteră şi începurăm să săpăm, după ce eu am cântat psalmii. Dupăce m'am obosit, am pus să sape un alt frate şi am săpat până la miezul nopţii. Ne-am obosit şi n'am găsit nimic şi am început a mă supăra, temându-ne a fi săpat alăturea. Am pus din nou mâna pe sapă şi m'am pus să sap cu nădejde, în vreme ce tovarăşul meu se odihnea înaintea criptei şi îmi zise: «Sună clopotul». In acest moment am dat de relicviile lui Theodosie; şi când acela îmi spuse: Sună clopotul, eu îi răspunsei: «Eu am ajuns la oase». Dar când le-am atins, m'a cuprins frica şi am început să strig: «Doamne, ai milă de mine». In acest moment şedeau pe scaunele lor în mânăstire doi fraţi. Ei priveau spre criptă spionând momentul când egumenul şi câţiva fraţi ar duce în secret relicviile. In momentul când clopotul începu să sune, ei amândoi văzură trei coloane ca nişte curcubee strălucitoare cari veneau să se aşeze pe biserica unde Theodosie trebuia să fie înmormântat. In acelaşi timp, Ştefan care a fost în urmă egumen şi care pe vremea aceea era episcop, văzu dela mânăstirea sa peste câmp o mare lumină deasupra criptei. El crezu că atunci îl transportam pe Theodosie, căci aceasta îi se comunicase în ziua precedentă. Şi fiindcă s'a supărat că s'a transportat fără el, se urcă pe un cal şi alergă în grabă, luând cu el pe Clement, pe care îl aşezase ca egumen după el şi amândoi mergând văzură o mare

www.dacoromanica.ro

strălucire şi, apropiindu-se, văzură multă lumină deasupra criptei şi când au ajuns la peşteră, nu mai văzură nimic şi intrară în criptă, unde noi eram aşezaţi lângă acele oase. După ce le-am desgropat trimisei să spună egumenului: «Vino, să le ridicăm». Egumenul veni cu doi fraţi ai săi. Am mărit groapa; ne-am coborît şi am văzut relicviile. Membrele încă nu se desfăcuseră şi părul său era încă în cap. Au fost strânse într'o manta, şi au fost scoase din peşteră. A doua zi se adunară episcopii Ephrem din Pereiaslavl, Ştefan din Vladimir, Ivan din Cernigov, Marin din Juriev şi egumenii dela toate mânăstirile şi călugării lor şi cu credincioşi; luară rămăşiţele lui Theodosie cu tămâie şi cu lumânări şi le-au depus în biserică, subt arcada din dreapta, Joi la 14 August, la ora unu din zi, în al patrusprezecelea an al indicaţiunii. Şi s'a prăznuit această zi sărbătoreşte.

Iar acum voiu spune în câteva cuvinte cum s'a împlinit o prezicere a lui Theodosie. In timpul când trăia şi, fiind egumen, păstorea turma de călugări pe care Dumnezeu îi o încredinţase avea grije de sufletele nu numai ale călugărilor, dar şi de ale laicilor, veghând la mântuirea lor şi mai ales la mântuirea fiilor săi duhovniceşti, mângâind ori mustrând pe cei cari veneau la el. Erau uni la cari şi el se ducea câte odată, dându-le binecuvântarea sa. Dar într'o zi el venise la Ioan şi la femeia sa Maria; căci îi iubea mult, fiindcă ei trăiau după poruncile lui Dumnezeu şi se iubeau între ei. El se puse să-i înveţe despre pomana săracilor, despre împărăţia cerurilor, la cari vor ajunge cei drepţi, despre pedeapsa păcătoşilor cari vor ajunge în chinurile iadului şi despre ceasul morţii. Cum, cu împrejurarea aceasta, el vorbea şi de îngroparea corpurilor, femeia lui Ioan îi zise: «Cine ştie unde mă va îngropa?» Theodosie îi zise: «In adevăr acolo unde eu voi fi înmormântat, acolo vei repauza şi tu». Aceasta s'a şi împlinit, căci optsprezece ani după moartea egumenului, în acest an muri şi femeea lui Ioan, numită Maria, la 16 August şi călugării veniră să cânte cântecele obicinuite, o duseră şi o îngropară în sfânta biserică a Maicii Domnului, în faţa mormântului lui Theodosie, la stânga. Theodosie fu îngropat la 14 şi ea la 16.

Astfel se împlini prezicerea prea fericitului nostru părinte Theodosie, acest pastor bun, care a ştiut să păstorească oile duhovniceşti, plin de bunătate şi înţelepciune, veghindu-le şi ocrotindu-le, rugându-se pentru turma care i-a fost încredinţată, pentru creştini, pentru Rusia, pentru care acum, după ce ai părăsit această lume, tu te rogi pentru popoarele credincioase, pentru şcolarii tăi cari prî-

www.dacoromanica.ro

vind cosciugul tău, îşi aduc aminte de învăţătura ta şi de cumpătarea ta, lăudând pe Dumnezeu. Cât pentru mine, păcătosul, servitorul şi învăţăcelul tău, eu nu ştiu cum să laud mai cu vrednicie vieaţa ta şi cumpătarea ta. De aceea nu voiu spune decât câteva cuvinte. Bucură-te, părinte al nostru şi învăţătorule al nostru, Theodosie, tu ai urît egomotul lumii, tu ai iubit tăcerea, tu ai iubit pe Dumnezeu în pace, în vieaţa ta călugărească, tu ai unit în tine toate darurile lui Dumnezeu, tu te ai ridicat prin post, tu ai urît patimile şi plăcerile trupeşti. Tu ai alungat frumuseţile şi plăcerile lumii spre a călca pe urmele părinţilor, al căror gând era îndreptat spre cer, întrecându-te cu ei şi ridicându-te prin smerenie, găsindu-ţi bucuria ta în Scripturi. Bucură-te, tu care te-ai întărit prin nădejde, pentru bunurile de veci, tu care ai omorît poftele trupeşti cari sunt izvor de fapte rele; tu ai scăpat din cursele şi uneltirile diavolului; tu te odihneşti cu cei drepţi, primind răsplata pentru chinurile tale. Tu ai ajuns moştenitorul părinţilor, urmând învăţătura lor şi moravurile lor şi înfrânarea lor, împlinind legile lor. Dar mai ales tu ai voit să trăieşti după pilda marelui Theodosie [1]), întrecându-te cu el în moravurile sale, în vieaţa sa, în cumpătarea sa, înaintând în fiecare zi către perfecţiune, îndreptând spre Dumnezeu rugăciunile obicinuite, întru miros cu bună mireasmă, ca o jertfă de recunoştinţă. Invingând plăcerile diavolului ale acestui stăpân al veacului, tu ai biruit loviturile sale, tu te-ai împotrivit îngâmfatelor lui planuri; tu te-ai întărit prin puterea crucii, cu o credinţă de neînvins şi cu ajutorul lui Dumnezeu. Roagă-te pentru mine, prea cinstite părinte, pentru ca şi eu să fiu scăpat din cursele diavolului şi scapă-mă de duşmanul cel rău prin rugăciunile tale.

In acest an a fost un semn în soare, că părea că-ar fi vrut să dispară. N'a mai rămas decât o mică parte din el şi semăna cu luna, la 21 Maiu, la ceasul al doilea din zi.

In acest an Vsevlad, fiind la vânătoare lângă Vyşegorod, pe când întindea laţurile şi gonacii strigau, a căzut din cer un balaur mare. Toată lumea s'a îngrozit. In acest moment pământul bubui şi mulţi auziră acest egomot.

In acest an se arătă la Rostov un vrăjitor, care muri în scurt timp.

---

1) *Theodosie,* unul dintre părinţii bisericii creştine.

www.dacoromanica.ro

LXXV. *Minunile dela Polock* (1092).

Anul 6600. In anul acesta a fost la Polock o arătare extraordinară. Se auzeau noaptea gemete şi sgomote în stradă: diavolii alergau ca oamenii şi când cineva ieşea de acasă ca să vază ce e, era lovit deodată de un diavol invizibil şi mureau oamenii de aceste lovituri şi nimeni nu mai îndrăznia să iasă din locuinţa sa. Apoi diavolii începură să se arate ziua mare călări. Pe ei nu-i vedeau, dar se vedeau copii ele cailor lor şi ei loveau şi pe oameni din Polock şi pe cei din împrejurimi. Şi se spunea: «Uite morţii omoară pe locuitorii din Polock». Aceste arătări începură la Driuck [1]). Cam în acelaşi timp apăru un semn pe cer. Un mare cerc s'a văzut în mijlocul cerului. In acest an a fost o astfel de secetă că pământul se aprinse şi multe păduri de pin şi chiar lacuri începură să ardă. Au fost multe semne în cer şi Polovcii făcură războiu în toate părţile. Ei cuprinseră trei cetăţi Pesocen [2]), Perevoloka [3]) şi Priluk [4]) şi pustiiră multe sate pe cele două maluri ale Dnipriului. In acest an Polovcii se luptară cu Leşii, cu Vasilko, fiul lui Rostislav. Tot în acest an muri Rurik fiul lui Rostislav. In acest timp mulţi oameni muriră de diferite boale şi cei ce vindeau sicrie spuneau: «Dela Sf. Filip [5]) până la Păresimi am vândut 7000 sicrie». Dar, aceste rele erau pricinuite de păcatele noastre, căci păcatele noastre şi nedreptăţile noastre se înmulţiseră. De aceea ne-a certat Dumnezeu, fiindcă el vrea să ne facă să ne pocăim şi să ne facă să ne lăsăm de păcate şi de ură şi de alte fapte urîte ale diavolului.

LXXVI. *Moartea lui Vsevlad. — Pustiirile Polovcilor. — Reflecţii* (1093).

Anul 6601. In anul întâi al indicaţiunii a murit marele principe Vsevlad, fiul lui Iaroslav, nepotul lui Vladimir, la 13 Aprilie şi fu îngropat la 14 Aprilie, în ziua de Joia sfântă. El fu îngropat în marea biserică a Sfintei Sophii. Acest principe evlavios Vsevlad a iubit pe Dumnezeu din tinereţea sa. El iubea dreptatea, ajuta pe să-

1) *Driuck*, oraş în regiunea Krivicilor, circ. Mohilev.
2) *Pesocen* oraş în regiunea Pereiaslavlului.
3) *Perevoloka* oraş în regiunea Pereiaslavlului.
4) *Priluk* oraş în regiunea Pereiaslavlului.
5) 11 Octomvrie.

www.dacoromanica.ro

raci, dedea cinste episcopilor şi preoţilor. El iubea mai presus de toate pe călugări şi le dedea de ceeace ei aveau lipsă. El se reţinea dela excese de băutură şi de la petreceri. Iar tatăl său îl iubea şi-i spunea: «Fiul meu! fiul meu! fii binecuvântat. Eu auz vorbindu-se de dulceaţa ta şi mă bucur văzând că tu eşti o mângâere a bătrâneţelor mele. Dacă Dumnezeu îţi îngăduie să ajungi la putere, după fraţii tăi, urmând legea, iar nu prin violenţă, când Dumnezeu te va ridica din această lume, tu vei repausa lângă mine în mormântul meu, fiindcă eu te iubesc mai mult decât toţi fraţii tăi». Şi cuvintele tatălui său s'au împlinit, când, în sfârşit, după toţi fraţii săi, a domnit pe tronul ta'ălui său. Pe când domnia la Kiev, avu griji mai mari decât atunci, când domnia la Pereiaslavl, căci în timpul domniei sale la Kiev, el avu griji din cauza nepoţilor săi cari îl neliniştea ca să le dea moşii, cerând unul aceasta, celălalt cealaltă. El îi împăca, dându-le. La aceste griji se adăugară boalele, apoi bătrâneţea. Şi atunci el începu să iubească societatea tinerilor şi-i chema în sfatul său. Ei îl atraseră pe căi rele şi-l îndepărtară dela drujina sa. Poporul nu mai primi dreptate dela principe, judecătorii să puseră să jefuiască şi să vânză pe oameni. Şi el, în mijlocul suferinţelor sale, nu ştia nimic din toate acestea. Ajungând foarte bolnav, el trimise după fiul său Vladimir la Cernigov. Vladimir veni şi văzându-l foarte bolnav, plânse. Cei doi fii ai săi, Vladimir şi Rostislav, cel tânăr, erau aşezaţi lângă el şi când sosi ceasul, el muri în linişte şi tăcere şi se duse să se unească cu părinţii săi, după ce a domnit cincisprezece ani la Kiev, un an la Pereiaslavl şi un an la Cernigov. Vladimir şi fratele său Rostislav îl îngropară plângând. Apoi episcopii, egumenii, călugării, preoţii, boierii şi poporul se adunară. Ii duseră corpul în cântece obişnuite şi l-au îngropat în biserica Sfintei Sophii, cum am spus mai sus.

Vladimir, atunci, începu să se gândească, zicând: «Dacă mă aşez pe tronul ta'ălui meu, voiu avea să mă lupt cu Sviatopolk, căci tronul aparţinuse la început tatălui său. Şi gândindu-se astfel, el trimise să caute pe Sviatopolk la Turov şi se duse el însuşi la Cernigov şi Rostislav se duse la Pereiaslavl. Şi, după ce au trecut Paştile şi după ce a trecut şi săptămâna Paştilor, la 24 April, Sviatopolk veni la Kiev. Locuitorii din Kiev ieşiră înaintea lui, îl salutară şi-l primiră cu bucurie. El se aşeza pe tronul tatălui său şi al unchiului său. In acest timp Polovcii veniră să atace Rusia. Aflând că Vsevlad a murit, ei trimiseră delegaţi la Sviatopolk ca să trateze pacea. Sviatopolk, fără să ia avizul drujinii mai numeroase a tatălui său şi un-

www.dacoromanica.ro

chiului său, a cerut sfatul numai al acelora cari veniseră cu el, puse mâna pe delegaţi şi-i aruncă în închisoare. Polovcii veniră atunci în mare număr şi asediară cetatea Torcesk [1]). Sviatopolk dete drumul delegaţilor polovci voind să aibă pace. Polovcii nu voiră de loc pace şi se răspândiră în ţară, jefuind-o. Sviatopolk îşi strânse armata sa ca să se ducă în contra lor. Şi oamenii cei mai cuminţi îi spuseră: «Nu-i ataca, tu n'ai decât o armată mică». El răspunse: «Eu am opt sute de tineri, cari se pot măsura cu ei». Alţii, mai puţin cuminte, începură să-i spună: «Du-te principe». Înţelepţii răspunseră: «Chiar dacă ai avea opt mii de oameni, n'ar fi prea mulţi; războiul a sărăcit ţara noastră; au fost vânduţi locuitorii; trimite şi cere ajutor dela fratele tău Vladimir». Sviatopolk dându-le ascultare trimise să ceară ajutor dela fratele său Vladimir. Atunci Vladimir îşi adună armata şi trimise să-i spună fratelui său Rostislav la Pereiaslavl să dea ajutor lui Sviatopolk. Când Vladimir ajunse la Kiev, s'au strâns la Sfântul Mihail şi începură să se certe şi să se învrăjbească; mai apoi se aplanară certurile lor, lăsară la o parte toate vrăşmăşiile, şi reconciliindu-se, sărutară între ei crucea. Fiindcă însă Polovcii pustieau ţara înţelepţii ziseră: «De ce vă certaţi între voi, câtă vreme păgânii pustiesc ţara rusească? Afacerile voastre vi le veţi regula mai târziu, acum mergeţi înaintea păgânilor, oferiţi-le pace, ori faceţi cu ei războiu». Vladimir voia pacea; Sviatopolk voia războiul. Sviatopolk, Vladimir şi Rostislav se duseră la Trepol [2]) şi ajunseră la Stugna. Atunci Sviatopolk şi Vladimir şi Rostislav convocară la sfat drujina, voind să treacă peste fluviu. Şi începură să delibereze. Vladimir zise: «Situaţia e primejdioasă; să rămânem înaintea fluviului şi să încheiem pace cu ei». Şi înţelepţii Lui şi ceilalţi se opriră la această părere. Kievenilor nu le-a plăcut această părere şi ziseră: «Noi vrem să ne batem, să trecem peste râu». Aceasta părere avu precădere şi trecură peste Stugna. Dar apa era foarte creccută în acest timp. Sviatopolk atunci şi Vladimir şi Rostislav îşi orânduiră trupele şi înaintară. Svatopolk era la dreapta, Vladimir la stânga, Rostislav la centru. După ce au depăşit Trepolul trecură peste întăriturí. Polovcii sosiră atunci împotriva lor, precedaţi de arcaşii lor. Soldaţii noştri se stabiliră în mijlocul întăriturilor, înfipseră steagurile şi arcaşii ieşiră din întărituri. Polovcii ajunseră aci, îşi

1) *Torcesk*, oraş în regiunea Kievului.
2) *Trepol*, o cetate în regiunea Kievului.

www.dacoromanica.ro

înfipseră steagurile, atacară mai întâi pe Sviatopolk şi-i împrăştiară corpul său de armată. Sviatopolk se menţine cu energie, dar armata sa neputând suporta atacurile duşmanilor, fugi. Sviatopolk fugi cel din urmă. Apoi ei atacară pe Vladimir şi s'a dat o luptă crâncenă. Vladimir fugi de asemenea cu Rostislav şi cu armata sa. Ei fugiră spre râul Stugna şi Vladimir îl trecu pe un vad împreună cu Rostislav. Rostislav era să se înece în ochii lui Vladimir. Acesta voind să salveze pe fratele său, era cât pe aci să se înece şi el. Rostislav, fiul lui Vsevlad se înecă. Vladimir trecu fluviul cu o mică drujină, căci mulţi dintre soldaţii săi şi dintre boierii săi pieriseră. După ce au trecut Dniprul, el deplânse pe fratele său şi druj'na sa şi plecă la Cernigov foarte trist. Sviatopolk fugi la Trepol şi se închise aci, unde rămase până seara şi noaptea sosi la Kiev. Polovcii văzând aceasta se răspândiră în ţară, pustiiră to'ul şi alţii merseră în contra Torceskului. Această nenorocire se întâmplă în ziua înălţării Domnului nostru Iisus Christos, la 26 Mai. A fost căutat Rostislav şi a fost găsit în râu. A fost ridicat şi dus la Kiev. Il deplânse mama sa, îl deplânse tot poporul pentru tinereţea sa. Episcopii, preoţii, călugării se adunară, şi cântând cântece obişnuite, îl îngropară în biserica Sfintei Sophii, lângă tatăl său. Polovcii asediară Torceskul, dar locuitorii din acest oraş rezistară şi apărându-se cu energie, uciseră un mare număr de duşmani. Atunci Polovcii blocară cetatea, o lipsiră de apă şi asediaţii cădeau istoviţi de foame şi sete. Locuitorii din Torcesk trimiseră atuncia la Sviatopolk spunându-i: «Dacă nu ne trimiţi hrană, noi ne predăm». Sviatopolk atunci le trimise. Dar era imposibil de a le introduce în cetate din cauza mulţimii duşmanilor. Polovcii rămaseră supt zidurile cetăţii nouă săptămâni. Apoi se împărţiră în două grupe, unii rămaseră să se lupte sub cetate, ceilalţi plecară spre Kiev, pustiind ţara între Kiev şi Vyşegorod. Sviatopolk se duse atunci spre râul Jelan. Ambele armate se întâlniră şi a fost o luptă straşnică. Soldaţii noştri fugiră în faţa străinilor şi căzură răniţi înaintea inimicilor şi mulţi dintre ei periră, şi numărul morţilor a fost mai mare ca la Trepol. Această înfrângere a fost la 23 Iulie.

A doua zi, 24, sărbătoarea sfinţilor Boris şi Gleb, au fost multe lacrimi şi tristeţe în oraş, din cauza greutăţii păcatelor noastre şi a mulţimii nedreptăţilor noastre. Căci Dumnezeu a trimis pe păgâni asupra noastră, nu doară că el i-ar iubi, ci spre a ne pedepsi ca să ne facă să părăsim faptele noastre cele rele. De aceea, el ne pe-

www.dacoromanica.ro

depşeşte prin invazii de păgâni, (căci ei sunt biciul lui Dumnezeu), pentru ca să ne cuminţim şi să părăsim căile cele rele. De aceea, Dumnezeu ne trimite necazuri în zile de sărbători, cum s'a întâmplat anul acesta; căci în ziua înălţării Domnului s'a ivit primul dezastru dela Trepol, iar al doilea s'a întâmplat în ziua sărbătorii sfinţilor Boris şi Bleb care este o nouă sărbătoare în Rusia. Cum spune profetul. «Voiu schimba sărbătorile voastre în lacrimi şi cântecele voastre în gemete». Căci numeroase lacrimi s'au vărsat în ţara noastră. Satele noastre şi oraşele noastre au fost pustiite şi noi a trebuit să fugim dinaintea vrăşmaşului. Căci astfel a zis profetul: «Voi veţi cădea înaintea duşmanilor voştri. Cei ce vă urăsc, vor înfrânge nerusinarea îngâmfării voastre şi tăria voastră va fi deşartă; sabia dusmanului vă va face să pieriţi. Ţara voastră va fi un deşert şi deşerte palatele voastre. Căci voi sunteţi răi şi ticăloşi şi eu în mâna mea peste măsură voiu merge împotriva voastră». Astfel vorbeşte Domnul Dumnezeul lui Israil. Aceşti fii răi ai lui Ismail au ars satele noastre şi şoproanele noastre şi cea mai mare parte din bisericile noastre. Nimeni să nu se mire, căci acolo unde sunt multe păcate, acolo şi pedeapsa este la fel. De aceea, ţările au fost supuse, de aceea mâna lui Dumnezeu s'a întins, deaceea pământul a fost pustiit; unii au fost duşi în robie, alţii au fost măcelăriţi, alţii expuşi răzbunării, suferind o moarte amară; alţii tremură privind victimele, alţii mor de foame şi de sete. Nu este decât o ameninţare şi decât o pedeapsă, poporul este lovit de răni nenumărate, de diferite necazuri, de chinuri grozave. Creştinii sunt legaţi şi călcaţi în picioare, expuşi la frig şi răniţi. Şi, ceea ce este mai grozav, mai înspăimântător, este că asupra poporului creştin a căzut această grozăvenie, acest dezastru, acest necaz. Este drept şi cuviincios ca noi să fim astfel pedepsiţi, pentru ca să credem în adevăr că aceasta este o pedeapsă. Noi am meritat să fim predaţi în mâinile unei naţii străine, naţiunei celei mai nelegiuite din lumea întreagă. Să spunem acum cu vocea tare: «Tu eşti drept, Doamne, şi judecăţile tale sunt drepte». Să spunem cu acel tâlhar: «Ceea ce ni s'a întâmplat este drept şi noi am primit preţul faptelor noastre». Să spunem cu Iov: «Ceeace a plăcut lui Dumnezeu s'a împlinit; numele lui Dumnezeu să fie în veci binecuvântat». Astfel cotropiţi de străini, chinuiţi de ei, să recunoaştem pe Domnul pe care noi l-am mâniat. Slăviţi de el, noi nu l-am slăvit. Cinstiţi, noi nu l-am cinstit. Consacraţi, noi n'am înţeles consacrarea noastră. Răscumpăraţi, noi nu i-am slujit bine. Născuţi, noi n'am cinstit pe părintele nostru. Noi am păcătuit şi noi suntem

www.dacoromanica.ro

pedesiți. Noi suferim pentru ceea ce noi am făcut; toate orașele, toate satele sunt pustiite. Noi cutreerăm câmpiile, unde păsteau odinioară herghelliile de cai, cirezile de oi și de boi; acum le vedem părăsite; câmpurile acoperite de iarbă au ajuns lăcașul fiarelor sălbatice. Cu toate acestea, noi ne punem nădejdea noastră în mila lui Dumnezeu, căci este un stăpân bun și plin de milă cel ce ne pedepsește. El nu s'a purtat cu noi potrivit cu nedreptățile noastre, el nu ne-a pedepsit după păcatele noastre. Astfel a crezut de cuviință acest bun stăpân să ne pedepsească, fără să ție socoteala de numeroasele noastre păcate. Aceasta a făcut-o Domnul. El a ridicat pe cei ce căzuseră, el a iertat pe Adam de fărădelegea sa, el ne-a dăruit o baie de curățenie, el și-a vărsat sângele pentru noi. Când ne-a văzut că trăim în nedreptate, el a deslănțuit în contra noastră acest război, această umilire, pentru ca, de voie, de nevoie, noi să găsim plină și întreagă mila în viața viitoare; căci sufletul pedepsit aci jos, va găsi în viața viitoare tot felul de milă și îndulcire a necazurilor, căci Domnul nu ne pedepsește de două ori. O, nestearsă dragoste a lui Dumnezeu pentru om, când ne vede întorcându-ne pocăiți spre el. O, ce nemărginită dragoste pentru noi! Cu voință noi am călcat poruncile lui și acum suferim siliți fără să o voim. Dar să știm să suferim cu voință. Unde mai înainte era întristare, acum totul este plin de lacrimi; unde a fost mai înainte suspine, acum pe toate căile nu sunt decât plânsete pentru cei omorîți de nelegiuiții Polovci. Aceștia pustiiră multe localități; în urmă ei veniră la Torcesk, luară pe locuitori prin foamete, așa că ei se predară dușmanilor. Polovcii după ce au cuprins orașul, i-au dat foc și și-au împărțit pe locuitori și i-au dus în corturile lor, pe la părinții lor și pe la rudele lor. Mulți creștini au fost prinși, chinuiți, înghețați de frig, copleșiți de foame, de sete și de mizerie, cu fața palidă, cu pielea înegrită, goi, ei merseră în țări străine, la popoare sălbatice, mergând desculți, având spini în picioarele lor. Ei își vorbeau unii altora prin lacrimi, zicând: «Eu sunt din această cetate» și un altul «eu sunt din acest sat». Astfel ei se întrebau unii pe alții prin lacrămi, spunându-și originea, suspinând și ridicându-și ochii spre cel Prea Inalt care cunoaște tainele viitorului.

Nimenea să nu îndrăznească să spună că Dumnezeu ne urăște, căci el pe nimenea nu iubește atâta ca pe noi. Cine l-a cinstit atâta, cât el ne-a slăvit și ne-a ridicat? Nimenea. De aceea, el și-a întors către noi mânia sa, cu atât mai mult, fiindcă noi am fost cinstiți mai mult decât ceilalți, că noi am săvârșt mai multe păcate decât toți

www.dacoromanica.ro

ceilalţi; fiindcă noi, mai luminaţi decât alţii şi cunoscând voia Domnului nostru, l-am dispreţuit. Spre a ne îndrepta, noi suntem pedepsiţi mai mult de cât alţii. Pentru mine, păcătosul, eu supăr adesea pe Dumnezeu şi, păcătuesc adesea şi în toate zilele.

In acest an a murit Rostislav, fiul lui Mstislav, nepotul lui Iziaslav, la 1 Octomvrie, şi a fost îngropat la 16 Novembrie în biserica Maicii Domnului, numită *a Dijmelor*.

LXXVII. *Pustiirile Polovcilor* (1094).

Anul 6602. Sviatopolk încheie pace cu Polovcii. Şi a luat ca soţie pe fiica lui Tugorkan, principele Polovcilor. In acest an, Oleg veni cu Polovcii din Tmutorakan la Cernigov. Vladimir se închise în cetate. Oleg veni sub zidurile cetăţii, arse împrejurimile, incendiă bisericile şi mânăstirile. Vladimir încheiă pace cu Oleg şi se duse să se stabilească în reşedinţa tatălui său la Pereiaslavl şi Oleg se duse în cetatea tatălui său. Polovcii începură să jefuiască împrejurul Cernigovului. Oleg nu-i împedică, căci chiar el îi chemase.

Astfel, pentru a treia oară, Oleg aduse pe păgâni în Rusia. Iertа-i-ar Dumnezeu acest păcat; căci pieriră mulţi creştini, iar alţii fură trimişi în robie, alţii fură împrăştiaţi în ţări străine. In acest an lăcustele năpădiră în ţara rusească, la 26 August, mâncară toată iarba şi multe bucate şi nu s'a auzit niciodată vorbindu-se în Rusia de un astfel de flagel ca cel pe care noi l-am văzut cu ochii noştri, pentru păcatele noastre. In acest an muri episcopul din Vladimir Ştefan, la 27 April, la 6 ore din noapte. Inainte fusese egumen al mânăstirii Peşterilor.

LXXVIII. *Pustiirile Polovcilor. Itlar şi Kytan* (1095).

Anul 6603. Polovcii merseră în contra Grecilor cu Devgenevici şi pustiiră Grecia. Impăratul prinse pe Devgenevici şi puse să-i crepe ochii. In acest an, Polovcii Itlar şi Kytan veniră să găsească pe Vladimir ca să facă pace. Itlar se duse în cetatea Pereiaslavl şi Kytan rămase în incinta întăriturilor cu armata sa. Vladimir dete lui Kytan pe fiul său Sviatoslav ca ostatic şi Itlar rămase în cetate cu o drujină aleasă. In acest an, Slaviata venise de la Kiev la Vladimir din partea lui Sviatopolk pentru o anumită afacere. Şi tovarăşii lui Ratibor începură să complotеze cu principele Vladimir ca să piardă trupa lui Itlar. Vladimir însă se opunea la aceasta, spunând: «Cum

www.dacoromanica.ro

aş putea să fac aceasta, câtă vreme m'am legat cu ei prin jurământ. Drujina sa însă îi răspunse: «Principe, în aceasta nu este nici un păcat. Dumnezeu ni i-a pus în mâinile noastre. Pentru ce ei fac mereu jurăminte şi după aceea distrug ţara rusească şi varsă fără încetare sânge creştinesc?» Vladimir le dete ascultare şi chiar în acea noapte trimise pe Slaviata cu o mică drujină şi cu Torci în mijlocul întăriturilor. Ei liberară mai întâi pe Sviatoslav, apoi omorîră pe Kytan şi măcelăriră drujina. Era într'o Sâmbătă seara şi în această noapte Itlar se odihnea cu drujina sa în palatul lui Ratibor şi nu ştia ce s'a petrecut cu Kytan. A doua zi, Duminecă, la ceasul utreniei, Ratibor îşi înarmă ofiţerii şi porunci să se facă foc în sala de baie. Apoi Vladimir trimise pe servitorul său Biaidiuk la oamenii lui Itlar şi Biaidiuk le spuse: «Principele Vladimir vă cheamă zicând: «După ce vă veţi fi îmbrăcat în camera de baie şi veţi fi dejunat la Ratibor, să veniţi la mine». Şi Itlar zise: «Aşa să fie». Când intrară în cameră, îi încuiă; apoi s'a suit pe coperiş şi făcură o deschizătură. Atunci Olbeg Ratiborici luă arcul, aruncă o săgeată şi lovi pe Itlar în inimă. Ei îi omorîră toată drujina. Astfel Itlar îşi sfârşi trist viaţa împreună cu drujina sa, în prima Duminecă din păresimi, la ora unu în 24 Februarie. Atunci Sviatopolk şi Vladimir trimiseră la Oleg, poruncindu-i să meargă cu ei în contra Polovcilor. Oleg promise să meargă şi porni, dar pe o altă cale. Sviatopolk şi Vladimir ajunseră la tabăra duşmanilor, o luară, prinseră animale şi cai, cămile şi servitori şi-i duseră în ţara lor. Şi începură să fie supăraţi pe Oleg, fiindcă nu venise cu ei în contra păgânilor. Şi Sviatopolk şi Vladimir trimiseră la Oleg să-i spună: «Tu n'ai venit cu noi împotriva duşmanilor, cari au pustiit ţara rusească, totuşi tu ai în mâinile tale pe fiul lui Itlar. Omoară-l sau predă-ni-l nouă, căci este duşmanul nostru şi duşmanul ţării noastre. Oleg nu-i ascultă şi o ură mare se iscă între ei.

In anul acesta Polovcii veniră împotriva Jurievului şi rămaseră toată vara în jurul cetăţii şi era să o cucerească. Sviatopolk îi hotărî să facă pace. Polovcii atunci trecură Rosul. Locuitorii din Juriev emigrară şi se duseră la Kiev. Sviatopolk ordonă să se zidească o cetate pe colina dela Vyteci [1]) o numi după numele său Sviatopolci şi porunci episcopului Marin de a se stabili aci cu locuitorii din Juriev, precum şi cu cei din Sakov [2]) şi din alte cetăţi.

---

2) *Vyteci*, o colină lângă Dnipru.

2) *Sakov*, oraş în regiunea Pereiaslavlului.

www.dacoromanica.ro

Polovcii arseră Jurievul părăsit. La sfârşitul acestui an, David Sviatoslavici se duse de la Novgorod la Smolensk. Locuitorii din Novgorod se duseră la Rostov să caute pe Mstislav, fiul lui Vladimir, îl găsiră şi îl duseră la Novgorod şi ziseră lui David: «Nu veni la noi». David, după ce a venit, s'a întors la Smolensk şi se stabili la Smolensk şi Mstislav se stabili la Novgorod. In acest timp Iziaslav, fiul lui Vladimir, veni dela Kursk [1]) la Murom. Locuitorii din Murom îl primiră ca principe şi el făcu prizonier pe posadnicul lui Oleg. In acest an, veniră locustele la 28 August şi acoperiră tot pământul. Era îngrozitor să te uiţi la ele. Ele se îndreptară spre miazănoapte mâncând ierburile şi meiurile.

LXXIX. *Noi invazii de Polovci. Polovcii înaintea Kievului.* (1096)

Anul 6604. Sviatopolk şi Vladimir trimiseră să i se spună lui Oleg: «Vino la Kiev; să ne sfătuim în privinţa ţării ruseşti în prezenţa episcopilor, egumenilor, ofiţerilor, părinţilor noştri, a oamenilor din cetate, pentru ca să fim în stare să apărăm Rusia în contra păgânilor. Oleg avu o idee nenorocită şi răspunse în termeni îngâmfaţi: «Nu se cade ca episcopii sau egumenii sau smerdea [2]) să mă judece». Şi nu voi să vină lângă fraţii săi, dând ascultare unor răi sfătuitori. Sviatopolk şi Vladimir îi ziseră: «Vezi, tu nu mergi cu noi în contra păgânilor, tu nu iei de loc parte la sfaturile noastre; dar ai intenţii urîte în contra noastră şi vreai să ajuţi pe păgâni; Dumnezeu însă va fi judecătorul nostru. Atunci Sviatopolk şi Vladimir merseră în contra lui Oleg la Cernigov. Oleg însă fugi din Cernigov, Sâmbătă la 3 Maiu. Sviatopolk şi Vladimir îl urmăriră. Oleg fugi la Starodub şi se închise aci. Sviatopolk şi Vladimir îl asediară în cetate. Asediaţii se apărară cu energie, totuşi cetatea fu luată prin asalt. Şi au fost mulţi răniţi de ambele părţi şi lupta fu crâncenă. Asediul durase treizeci şi trei de zile şi asediatorii începură să slăbească. Oleg ieşi din cetate cerând pace şi-i o acordară zicând: «Du-te şi găseşte pe fratele tău David şi veniţi la Kiev, unde este tronul părinţilor noştri şi al bunicilor noştri, căci Kievul este cea mai veche cetate din ţară. Acolo se cade să ne adunăm spre a face pace». Oleg promise că va face astfel şi sărutară crucea.

In cest timp Boniak veni cu Polovcii subt zidurile Kievului,

1) *Kursk*, oraş în centrul Rusiei, lângă fluviul Sem.
2) *Smerdea* erau ţăranii liberi.

www.dacoromanica.ro

într'o Duminecă seara şi pustiiră împrejurimile Kievului şi dete foc în Berestovoie, palatului principelui. In acelaşi timp, Kuria pustia cu Polovcii ţara dela Pereiaslavl şi arse Ustia [1]), la 24 Martie. Oleg ieşi din Starodub [2]) şi veni la Smolensk, dar locuitorii din Smolensk nu-l primiră ca principe şi se duse la Riazan [3]). Sviatopolk şi Vladimir veniră acasă. In aceeaşi lună Tugorkan, socrul lui Sviatopolk, merse în contra Pereiaslavlului, la 13 Maiu, se stabili înaintea oraşului şi locuitorii din Pereiaslavl se închiseră în cetate. Sviatopolk şi Vladimir merseră în contra lui din partea de dincoace de Dnipru şi ajunseră la Zarub [4]), trecură acolo fluviul şi Polovcii nu bănuiră sosirea lor, căci Dumnezeu ocrotea pe Ruşi. Şi odată orânduiţi în linie de bătaie, înaintară spre cetate. Locuitorii, văzându-i, se bucurară şi merseră înaintea lor, dar Polovcii se aşezară în linie de bătaie de cealaltă parte a Trubejei. Sviatopolk şi Vladimir trecură printr'un vad Trubeja şi se îndreptară spre Polovci. Vladimir voia tocmai să-şi aşeze drujina sa pentru luptă. Ei însă nu-l ascultară, ci dând pinteni cailor se repeziră în contra inimicilor. Polovcii văzând aceasta, fugiră şi soldaţii noştrii îi urmăriră şi-i omorîră. Dumnezeu ne-a scăpat în această zi dintr'o mare primejdie, la 19 Iulie. Străinii fură învinşi, principele lor Tugorkan ucis, împreună cu fiul său şi cu alţi principi. Mulţi dintre duşmanii noştri au căzut acolo. A doua zi a fost găsit Tugorkan ucis. Sviatopolk luă corpul socrului şi inimicului său, îl duse la Kiev şi-l îngropă în Berestovoie între şoseaua care duce la Berestovoie şi cea care duce la mânăstire.

La 20 din această lună, Vineri la ora unu, nelegiuitul şi răiosul Boniak, tâlharul, sosi pe ascuns şi apăru fără de veste sub zidurile Kievului cu Polovcii şi era cât pe aci să intre în cetate. Ei arseră împrejurimile oraşului, apoi se întoarseră împotriva mănăstirilor şi dădură foc mănăstirii Sfântului Ştefan şi satelor şi Germaneciului. Şi veniră până la mânăstirea Peşterilor unde noi ne odihneam în chiliile noastre după slujba de dimineaţă. Şi strigară împrejurul mănăstirii şi înfipseră două drapele înaintea porţilor mânăstirii, în vreme ce unii dintre noi fugeau din mănăstire şi alţii se ascundeau prin podurile bisericii. Fiii neleguiţi ai lui Ismail sparseră porţile mănăstirii şi pătrunseră în chilii, spărgând uşile şi luând tot

1) *Ustia*, localitate nu departe de Pereiaslavl.
2) *Starodub*, un oraş în ţara Cernigovului.
3) *Riazan*, cetate pe ţărmul fluviului Oka.
4) *Zarub*, oraş în dreapta Dniprului, în faţa revărsării Trubejei.

www.dacoromanica.ro

ce găseau în chilii. Apoi arseră casa Sfintei noastre ocrotitoare, a Maicii lui Dumnezeu, pătrunseră în biserică şi arseră porţile cari se găsesc spre miazăzi şi miazănoapte şi intrară în capelă, unde este mormântul lui Theodosie, luară icoanele, arseră uşile şi-şi băturâ joc de Dumnezeu şi de credinţa noastră. Dumnezeu răbdă aceasta, căci păcatele lor şi nedreptăţile lor nu ajunseră la culme. Astfel ei ziceau: «Unde este Dumnezeul vostru? Să-i mântuiască şi să-i scape de noi!» Şi spuneau şi alte ocări bătându-şi joc de sfintele icoane şi necinstindu-le şi neştiind că Dumnezeu pedepseşte pe slujitorii săi prin invazii şi războaie, pentru ca ei să se cureţe ca aurul prin proba focului. Căci creştinii, numai prin trecerea prin multe suferinţe şi nenorociri, ajung în împărăţia cerului şi aceşti păgâni defăimători au în această lume bucurie şi bogăţie şi în cealaltă lume, ei vor merge cu diavolul în foc şi în chinuri vecinice. Atunci ei arseră Krasnyi Dvor [1]), fundat de cucernicul principe Vsevlad pe muntele Vydobici [2]). Blestămaţii Polovci îl nimiciră cu totul prin foc. De aceea noi, imitând pe profetul David, strigăm: «Doamne Dumnezeule, fă-i asemenea unei roate, ca focul înaintea vântului care arde pădurile, urmăreşte-i în mânia ta; umple-le lor faţă de ruşine». Căci ei au jefuit şi au ars locaşul tău cel sfânt, precum mânăstirea Maicii tale şi şi relicviile slujitorilor tăi. Căci aceşti nelegiuiţi fii ai lui Ismail deslănţuiţi pentru pierderea creştinilor au omorît cu armele pe unii dintre fraţii noştri.

Ei au plecat din deşertul Etrivului [3]) ca să meargă spre răsărit şi miazăzi. Dela ei au venit patru seminţii: Torkmenii şi Pecinegii, Torcii şi Polovcii. Methodiu [4]) spune că dintre popoarele lor, opt au fugit când le-a bătut Gedeon, opt dintre aceste popoare au fugit în deşert şi patru au fost măcelărite. Alţii spun că ei sunt fiii lui Amon. Dar nu este aşa; căci fiii lui Moab sunt Khvalisii [5]) şi fiii lui Amon, sunt Bulgarii, totuşi Saracenii descind din Ismail, din Sara şi de aceea şi-au dat numele de Saraceni, ceea ce vrea să zică: noi sunt'em născuţi din Sara. Deci Khvalisii şi Bulgarii s'au născut din fiicele lui Loth, cari concepură cu părintele lor. De aceea rasa lor este necu-

1) *Krasnyi Dvor*, palatul roşiu din Kiev.

2) *Vydobici*, o colină lângă Kiev, pe Dnipru.

3) *Etriv*, un deşert de care vorbeşte Methodios din Patara.

4) *Methodios* din Patara, în Cilicia, autorul unei cărţi de oracole, trăia la sfârşitul sec. III-a d. Chr. vezi Migne, *Patrol. gr.* XVIII.

5) *Khavalisii*, probabil un popor turco-tatar, care a dispărut repede.

www.dacoromanica.ro

rată. Şi Ismail născu doisprezece fii, din cari provin Torkmenii [1]), Pecenegii, Torcîi, Cumanii, adecă Polovcii, cari vin din stepă şi în urmă din aceste opt triburi vor ieşi la sfârşitul lumii oamenii necuraţi, cari sunt închişi în munte de Alexandru din Macedonia [2]).

LXXXI *Popoarele necurate.*

Vreau să vă povestesc ce am auzit, spunându-se acum patru ani. Giuriata Rogovici din Novgorod îmi povesti atunci cele ce urmează: Trimisesem pe servitorul meu la Pecerieni, un popor care plăteşte tribut Novgorodenilor. Servitorul meu se duse şi plecă în urmă la Jugrieni [3]). Jugrieni este numele unui popor cu o limbă străină care se mărgineşte cu Samoezii [4]) în ţinuturile Nordului. Jugrienii spuseră atunci servitorului meu: «Am fost martorii unei minuni extraordinare, de care nu mai auziserăm vorbindu-se. Sunt acum trei ani că s'a întâmplat această minune. Sunt nişte munţi cari împrejmuesc un golf de mare şi se înalţă până la cer. In acest munte se aud strigăte grozave, zgomot de voci de oameni cari oameni scobesc muntele pentru a ieşi şi în acest munte e tăiată o mică deschizătură şi ei vorbesc prin această deschizătură: Nu se poate înţelege limba lor, însă arată cu degetul fierul şi fac semne cu mâinile lor pentru ca să ceară fier. Şi când li se dă fier, un cuţit sau un topor, îţi dă în schimb blănuri. Este o potecă ce conduce la aceşti munţi, dar ea nu e practicabilă din cauza prăpăstiilor, a zăpezilor şi a pădurilor. De aceea, noi nici nu putem să ajungem la acest popor. De altfel el este departe spre Nord». Şi eu spunei lui Giuriata: «Aceştia sunt popoarele închise de Alexandru Macedon de care vorbeşte Methodiu din Patara: Alexandru Macedon veni în ţările Orientului pe ţărmul unei mări, în ţara numită ţara Soarelui şi văzu aci popoare necurate din rasa lui Japhet. Şi a văzut murdăria lor. Locuitorii mâncau: scârnăvii, ţânţari, muşte, pisici, şerpi. Ei nu îngropau cadavrele, ci le mâncau, ca şi fetuşii avortaţi, şi tot felul de animale necurate. Alexandru văzând aceasta se temu să nu se înmulţească şi să pângărească pământul. El îi alungă în ţările Nordului, spre munţii cei

---

1) *Torkmenii*, un popor turc, la Est de marea Caspică, înrudiţi de aproape cu Turcii, Pecenegii şi Polovcii.

2) Aci urmează *Învăţătura* lui Vladimir Monomachul.

3) *Jugrienii*, un popor de rasă finică în Nordestul Rusiei.

4) *Samoiezii*, un popor în Estul Rusiei.

www.dacoromanica.ro

înalți; și, din porunca lui Dumnezeu se ridicară munții înalți împrejurul lor nerămânând de cât o gaură de doispreze coți. Apoi se ridică o poartă de aramă care fu căptușită cu un metal ce nu se topește, pentru ca să nu poată nici să o ia nici să o arză; căci acest metal are însușirea de a nu fi nici ars de foc, nici spart de fer. Deci, în ultimele zile, cele opt triburi ieșiră din deșertul Etrivului și națiunile murdare cari sunt în munții Nordului ieșiră de aci din porunca lui Dumnezeu». Dar reviu la lucrurile de mai înainte, de cari am vorbit.

LXXXI. *Războaele civile.*

Deși Oleg făgăduise să se ducă să găsească pe fratele său David la Smolensk și să revie cu fratele său la Kiev spre a se întâlni împreună, el însă nu voi să facă aceasta, ci se duse la Smolensk și strângându-și o armată merse în contra Muromului. La Murom își avea reședința atunci Iziaslav, fiul lui Vladimir. Când Iziaslav află că Oleg merge contra Muromului trimise să caute trupe la Suzdal și Rostov, la Beloozero și adună o armată numeroasă. Și Oleg trimise soli la Iziaslav, spunându-i: «Du-te la Rostov, acolo este voloștea[1]) tatălui tău; această voloște e a mea, și vreau să mă stabilesc în ea și să încheiu o înțelegere cu tatăl tău. Căci el m'a gonit din cetatea tatălui meu; ori tu nici aci nu vreai să-mi dai pâinea mea?» Iziaslav n'ascultă de aceste vorbe, bizuindu-se pe numeroasa sa armată. Oleg se întemeia pe dreptul său și avea dreptate în această privință. Și porni cu armata sa în contra cetății. Și Iziaslav își orândui pe a sa în câmpia dinaintea cetății. Oleg se duse atunci în contra lui cu armata sa și amândoi ajunseră față în față. Lupta a fost teribilă. Iziaslav, fiul lui Vladimir, nepotul lui Vsevlad pieri la 6 Septemvrie. Restul armatei fugi, unii în pădure alții în cetate. Oleg intră înlăuntru și fu recunoscut de locuitori ca principe. Au ridicat apoi corpul lui Iziaslav și-l depuseră în mânăstirea Sfântului Mântuitor, de unde îl duseră la Novgorod și-l îngropară în biserica Sfintei Sophii în partea stângă. Oleg după ce a cuprins cetatea, luă pe locuitorii din Rostov, din Beloozero și din Suzdal ca prizonieri, îi legă în fiare și merse în grabă în contra Suzdalului. Și când ajunse înaintea cetății Suzdal, aceasta se predă. Oleg după ce a pacificat această cetate, băgă în închisoare pe câțiva locuitori, goni pe celilalți și le luă averile. Se duse apoi la Ros-

1) *Voloște*, regiune administrativă.

www.dacoromanica.ro

tov şi locuitorii din Rostov îi se predară şi el cuprinse toată ţara dela Murom şi Rostov, stabili posadnici în cetăţi şi primi tributuri. Mstislav din Novgorod îi trimise soli, spunându-i: «Întoarce-te de la Suzdal la Murom şi nu te stabili în proprietatea altuia. Cât despre mine, eu voiu merge cu drujina mea să rog pe tatăl meu şi te voiu împăca cu el, deşi tu ai ucis pe fratele meu; aceasta nu e de mirare, fiindcă în războiu regii pier întocmai ca şi ceilalţi oameni». Oleg nu voi să audă aceste vorbe, ci se gândea să cuprindă cu puterea şi Novgorodul. Şi Oleg trimise pe fratele său Iaroslav cu avangarda şi el însuşi rămase în câmpia de la Rostov. Atunci Vstislav ţinu sfat cu locuitorii din Novgorod şi ei trimiseră înainte pe Dobrynia Raguilovici [1]) cu avangarda şi Dobrynia prinse mai întâi pe cei cari plăteau tribut lui Oleg. Jaroslav aflând că Dobrynia i-a făcut prizonieri (ei erau atunci la Medvedica[2]) cu avantgarda fugi chiar în această noapte la Oleg şi-i spuse că are să sosească Mstislav şi că avangărzile au fost prinse. El se duse atunci la Rostov şi Mstislav ajunse la Volga. Ii s'a spus că Oleg s'a întors la Rostov, el se luă după el. Oleg sosi atunci la Suzdal şi aflând că Mstislav îl urmăreşte, dete ordin să incendieze oraşul Suzdal. Şi nu rămase aci de cât clădirea mănăstirii Peşterilor şi biserica Sfântului Dimitrie pe care o dăruise Ephrem cu mai multe sate. Oleg fugi la Murom, Mstislav sosi la Suzdal, şi în vreme ce se găsea aci, trimise să roage pe Oleg să facă pace, spunându-i: «Eu sunt mai tînăr decât tine, trimite un sol să întâlnească pe tatăl meu, dă-mi înapoi drujina pe care mi-ai luat-o şi eu am să te ascult în toate». Şi Oleg trimise să-i spună aceasta, oferindu-i pacea din viclenie şi Mstislav să lasă să fie prins în capcană şi lasă să i se împrăştie drujina sa prin sate. Sosise săptămâna postului Sfântului Theodor şi se apropia Sâmbăta Sfântului Theodor. Pe când Mstislav era la masă, află că Oleg este la Kliazma; el sosise aci pe neaşteptate. Căci Mstislav având încredere în el nu pusese sentinele. Dar Dumnezeu ştie cum să păzească de curse pe credincioşii săi. Oleg se stabilise pe Kliazma [3]), socotind ca Mstislav temându-se de el, va fugi. Dar drujina lui Mstislav sosi chiar în acea zi şi ziua următoare sosiră locuitorii dela Novgorod, dela Rostov şi Beloozero. Mstislav se aşeză înaintea oraşului, după ce şi-a orânduit armata în linie de bătaie. Dar, nici unul nici altul nu ataca, ci rămaseră patru zile unul în faţa celuilalt. Şi

1) *Dobrynia Raguilovici*, un voevod al principelui Mstislav.
2) *Medvedica*, afluent în stânga Volgii.
3) *Kliazma*, afluent al fluviului Oka.

www.dacoromanica.ro

Mstislav primi ştirea că tatăl său îi trimite pe fratele său Viaceslav cu Polovcii. Viaceslav sosi Joia ce urmează săptămâna postului sfântului Theodor şi Vineri Oleg începu să-şi orânduiască linia de bătaie înaintea oraşului. Mstislav merse în contra lui cu locuitorii din Roslov şi Novgorod. Şi Mstislav dădu drapelul lui Vladimir unui Polovc, numit Kunui [1]), îi dete infanteria şi-l aşează la aripa dreaptă. Kunui atacă cu infanteria sa, după ce a desfăşurat drapelul lui Vladimir şi Oleg văzând steagul lui Vladimir se îngrozi. Spaima îl cuprinse şi pe el şi armata sa. Cele două armate se încinseră la luptă, Oleg împotriva lui Mstislav şi Jaroslav în contra lui Viaceslav. Mstislav trecu cu Novgorodeni Pejarul [2]) îi puse să descalece şi la Kolokşa s'a dat o luptă sângeroasă. Şi Mstislav începu să fie învingător. Oleg văzând că steagul lui Vladimir înaintează şi venea să-i cadă în spate, fugi îngrozit şi Mstislav ieşi biruitor. Oleg fugi la Murom şi închise pe Iaroslav la Murom apoi el însuşi se duse la Riazan. Mstislav sosi înaintea Muromului şi încheiă pace cu locuitorii din această cetate, apoi luând pe oamenii din Rostov şi Suzdal merse să urmărească pe Oleg la Riazan. Oleg atunci fugi din Riazan şi venind Mstislav, încheia pace cu locuitorii din Riazan şi a luat pe aceia dintre ai săi pe carî Oleg îi băgase în închisoare. Şi trimise să spună lui Oleg: «Nu fugi, ci trimite de roagă pe fraţii tăi să nu te despoaie de pământul rusesc şi eu voiu merge să rog pe tatăl meu pentru tine». Oleg promise că va face aceasta. Mstislav se întoarse atunci la Suzdal. De aci se duse la Novgorod, mulţumită rugăciunilor Sfântului episcop Nikita. Şi faptele se petrecură către sfârşitul anului 6604, pe la mijlocul indicaţiunii a patra.

LXXXII. *Istoria lui Vasilko* (1096—1097).

Anul 6605. Sviatopolk, Vladimir, David Igorovici şi Vasilko Rostislavici şi David Sviatoslavici şi fratele său Oleg se întâlniră la Liubeci spre a încheia pacea şi-şi ziseră: De ce să ruinăm ţara noastră rusească prin certele dintre noi. Polovcii pustiesc ţara în diferite chipuri şi se bucură văzându-ne luptând unii împotriva celorlalţi. Să ne unim dar acum ca un singur om şi să apărăm ţara rusească. Fie care să-şi păstreze moştenirea sa părintească: Sviatopolk Kievul în locul lui Iziaslav, Vladimir (Pereiaslavlul) în locul

1) *Kunui*, un Cuman.

2) *Pejar*, un râuleţ lângă Kolokşa, care era un afluent al Kliaznei.

www.dacoromanica.ro

lui Vsevlad, David şi Oleg partea lor în locul lui Sviatoslav şi, ca ceilalţi să păstreze de asemenea cetăţile pe cari Vsevlad li le-ă dăruit. Vladimir a fost dat lui David, cât pentru fiii lui Rostislav, Premyşl a fost dăruit lui Volodar, Terebovlul [1]) lui Vasilko). Şi cu acestea se învoiră sărutând crucea. «Dacă vreunul, ziseră, se ridică împotriva altuia, vom fi cu toţii în contra lui şi de asemenea şi sfânta cruce». Şi ziseră cu toţii: «Crucea şi toată Rusia să fie în contra celui ce ar călca aceasta». Şi se îmbrăţişară şi se duseră pe acasă.

Şi Sviatopolok veni cu David la Kiev şi tot poporul s'a bucurat. Singur diavolul s'a întristat de această concordie. Şi Satana se vârî în inima unor oameni şi ei ziseră lui David, fiul lui Igor: «Vladimir s'a unit cu Vasilko în contra lui Sviatopolk şi contra ta». David aplecându-şi urechea la aceste vorbe mincinoase, începu să vorbească împotriva lui Vasilko, spunând lui Sviatopolk: «Cine a ucis pe fratele tău Jaropolk? Acum el face complot împotriva mea şi împotriva ta şi se uneşte cu Vladimir. Păzeşte-ţi capul». Sviatopolk fu turburat de aceasta, şi zise: «De este asta adevărat ori nu, eu nu ştiu». Sviatopolk neştiind ce era în realitate, zise lui David: «Dacă spui adevărul, Dumnezeu să te auză!» dacă grăeşti din pismă, Dumnezeu te va pedepsi». Sviatopolk se întristă de fratele său şi de sine şi începu să se gândească: Aceasta ar putea să fie deci adevărat! Şi a crezut pe David. Astfel David înşelă pe Sviatopolk şi începură să facă planuri împotriva lui Vasilko. Şi niciVasilko nici Vladimir nu ştieau nimic de toate acestea. Şi David începu să spuie «Dacă noi nu punem mâna pe Vasilko, tu n'ai să mai rămâi principe la Kiev, nici eu la Vladimir». Şi Sviatopolk îi dete ascultare. Şi la 4 Noemvrie Vasilko veni şi se duse la Vydobyci, merse la mânăstire să roage pe Sfântul Mihail, luă masa şi-şi stabili tabăra la Rudica [2]). Când sosi seara, el întră în tabăra sa. A doua zi dimineaţa Sviatopolk veni la el şi-i spuse: «Nu pleca înainte de ziua mea». Vasilko refuză, zicând: «Nu te pot aştepta, are să fie războiu la mine acasă». Şi David îi trimise vorbă: «Nu pleca, frate, nu refuza unui frate mai mare ce-ţi cere». Vasilko n'a vrut să facă aceasta şi nici să-l asculte. Atunci David zise lui Sviatopolk: «Vezi tu, el nu ţine socoteală de tine, deşi este în mâinile tale. Dacă se duce acum în volostea sa, vei vedea dacă nu are să-ţi cuprinză cetăţile tale dela Turov şi dela Pinsk [3]) şi alte

1) *Terebovl*, un oraş în ţara Cervenilor, voevodatul Tarnopol.
2) *Rudica*, în apropiere de Kiev.
3) *Pinsk*, oraş lângă râul Pina.

www.dacoromanica.ro

cetăți. Atunci ai să-ți aduci aminte de vorbele mele. Pofteşte-l deci acum, prinde-l şi dă-l pe mâna mea». Sviatopolk îl ascultă, trimise să caute pe Vasilko şi să-i spună: «Fiindcă tu nu vreai să aştepți până la ziua mea, vino acum să te îmbrățişez şi ne vom întâlni amândoi cu David». Vasilko îi făgădui să vină, neştiind de cursa ce-i întindea David. Vasilko se urcă pe un cal şi plecă călare. Unul dintre servitori îi observă şi'i zise: «Principe nu pleca. Ei vor să te prindă». Vasilko nu-l ascultă, zicându-i «Cum să voiască ei să mă prindă? Ei au sărutat crucea cu mine zicând: «Dacă cineva se pune în contra altuia, toți ceilalți şi crucea sfântă vor fi împotriva lui». Spunând astfel, el face cruce şi zise: «Facă-se voia Domnului». Şi el veni în fruntea unei drujine mici la curtea principelui. Şi Sviatopolk ieşi înaintea lui şi întrară în odaie. David întră şi el şi se aşezară pe scaune. Sviatopolk începu să spuie: «Rămâi de ziua mea». Vasilko zise: «Nu pot rămânea, frate dragă. Am şi poruncit soldaților mei să plece». David sta tea pe scaun fără să spună nimica. Şi Sviatopolk zise: «Atunci, dragă frate, stai la masă cu noi». Vasilko făgădui să stea. Sviatopolk zise: «Staţi pe scaun aci amândoi, eu mă duc şi voiu să văz de masă». Şi el plecă şi David rămase cu Vasilko. Şi Vasilko începu să vorbească cu David. Şi David, nici nu răspundea nici nu-l auzea. Căci îi era teamă şi viclenia lui îi apăsa pe inimă. David, după ce stătu pe scaun câteva momente, zise: «Unde e fratele meu ? I s'a spus: El este în vestibul». David se ridică şi'i zise: «Mă duc să-l caut, stai aci pe scaun, frate». David se sculă şi ieşi şi îndată ce ieşi închise pe Vasilko, la 5 Noembrie. I se puse cătuşi duble, şi-i aşezară sentinele în timpul nopții. A doua zi Sviatopolk convocă pe boieri şi pe locuitorii din Kiev şi le aminti ceea ce David i-a spus: «Vasilko a ucis pe fratele tău şi el a complotat împotriva ta cu Vladimir şi vor să te omoare şi să-ți ia cetățile». Boierii şi poporul ziseră: «E treaba ta, principe, să veghezi asupra vieții tale. Dacă David a spus adevărul, să fie pedepsit Vasilko; dacă David a minţit, el să fie pedepsit de Dumnezeu şi să răspundă înaintea lui Dumnezeu pentru minciuna sa». Egumenii aflară ce s'a petrecut şi începură să ceară lui Sviatopolk iertare pentru Vasilko. Şi Sviatopolk le zise: «David e cel ce a voit». David fiind informat de ceea ce se întâmpla, insistă să i se crepe ochii lui Vasilko. «Dacă tu nu faci aceasta şi dacă îi dai drumul, nici tu nici eu nu vom domni». Sviatopolk voia să-l libereze, dar David nu voia fiindcă se temea de el. Şi în acea noapte îl conduseră la Belgorod. Aceasta

www.dacoromanica.ro

este o mică cetate, la zece verste departe de Kiev. Il duseră legat într'o căruţă, îl scoborîră din căruţă şi-l băgară într'o mică colibă. După ce Vasilko fu aşezat jos, a văzut el nişte Torki ascuţindu-şi cuţitul şi a înţeles că vrea să-i crape ochii şi chemă pe Dumnezeu cu multe lacrimi şi cu gemete. Atunci sosiră trimişii lui Sviatopolk şi ai lui David Snovid Izecevici, şeful grajdurilor lui Sviatopolk şi Dumitru, şeful grajdurilor lui David şi începură să întindă un covor şi după ce l-a întins, prinseră pe Vasilko voind să-l trânteaască jos. Dar el se lupta cu putere şi nu fură în stare să-l culce. Intrară alţii, îl răsturnară jos, îl legară, luară o scândură dela sobă şi-i o puseră pe piept. Snovid şi Dumitru s'aşezară la picioarele sale, de cele două părţi şi nu puteau să-l ţină. Atunci intrară alţi doi oameni şi luară de la o sobă o a doua scândură, se aşezară deasupra ei şi o apăsară cu atâta putere că pieptul lui Vasilko trosni. Apoi apăru un Tork numit Berendi, cioban al lui Sviatopolk: el ţinea un cuţit şi voi să lovească ochiul lui Vasilko, dar nu isbuti şi-l răni în faţă. Vasilko poartă până în ziua de astăzi această rană. Apoi îi înfipse din nou cuţitul în ochiu şi-i smulse pupila, îl lovi în urmă în celălalt ochiu şi-i scoase şi cealal ă pupilă. Vasilko era ca mort. Il luară şi-l puseră pe un covor într'o căruţă, ca un cadavru, şi-l duseră la Vladimir. In timpul drumului se opriră după ce trecură podul dela Zdvijden [1]) în târg, îi scoaseră lui Vasilko cămaşa plină de sânge şi o deteră femeei unui popă să o spele. După ce a spălat-o, i-a pus-o din nou, în vreme ce ei mâncau. Şi soţia popii plânse, căci el era ca un mort. El îi auzi sughiţurile şi întrebă: «Unde sunt eu?». Ii s'a spus «In cetatea Zdvijden». El ceru apă şi i s'a dat. A băut-o şi viaţa i-a revenit. Venindu-şi în simţiri îşi pipăi cămaşa şi zise: «De ce mi-aţi scos-o? Aş fi voit să mor şi să apar înaintea lui Dumnezeu în această cămaşe plină de sânge». După ce au isprăvit cu masa, plecară în grabă pe un ger mare. Căci pe atunci era luna Gruden [2]). In ziua a şasea ajunseră la Vladimir şi David veni cu ei, ca un vânător care a prins o pradă şi-l închise în palatul lui Vakei şi-l dete în paza a treizeci de oameni şi doi ofiţeri, Ulan şi Kolciko.

Vladimir când a aflat că lui Vasilko îi s'a crepat ochii, s'a îngrozit, plânse cu hohote şi zise: «Nu s'a săvârşit nici odată o faptă atât de urîtă în Rusia, nici în timpul strămoşilor noştri nici în timpul părinţilor noştri». Şi trimise numai decât să-i spună lui David şi

1) *Zdvijden*, un oraş între Kiev şi Vladimir.
2) *Gruden*, Noemvrie.

www.dacoromanica.ro

Oleg, cei doi fii ai lui Sviatoslav: «Veniţi la Gorodeţ spre a îndrepta nenorocirea ce s'a întâmplat în Rusia şi între noi cari suntem fraţi, fiindcă sabia a fost aruncată între noi. Dacă noi nu reparăm această faptă urîtă, un rău şi mai mare se va ivi între noi şi fratele va începe să ucidă pe fratele său, Rusia va pieri şi duşmanii noştri Polovcii vor veni să pună mâna pe noi». David şi Oleg auzind aceasta se întristară grozav şi plânseră, zicând: «Aşa ceva nu s'a mai întâmplat în familia noastră». Şi-şi strânseră numai decât armatele lor şi se duseră la Gorodec, în vreme ce Vladimir era cu armata sa într'o pădure. Atunci Vladimir, Oleg şi David trimiseră pe oamenii lor la Sviatopolk spunându-i: «De ce ai săvârşit tu această crimă în ţara rusească? De ce ai aruncat sabia în mijlocul nostru? De ce ai orbit pe fratele tău? Dacă ţi-a făcut vr'un rău, trebuia să-l acuzi înaintea noastră. După ce i-ai fi dovedit vina puteai să-l pedepseşti. Acum, spune-ne nouă pentru ce greşală l-ai maltratat astfel»? Sviatopolk zise: «David Igorovici mi-a spus: Vasilko a ucis pe fratele tău Iaropolk, el vrea să te ucidă şi pe tine şi să pue mâna pe oraşele tale, Turov, Pinsk, Berestie şi Pogorina, şi că a jurat, el şi Vladimir, că Vladimir are să se stabilească la Kiev şi Vasilko la Vladimir. Eu a trebuit, fără voia mea, să-mi apăr capul. De altfel, nu eu, ci David l-a orbit şi l-a luat la el». Atunci oamenii lui Vladimir, ai lui David şi ai lui Oleg îi ziseră: «Nu te desvinovăţi declarând că David l-a orbit. Nu într'un oraş de al lui David, ci în al tău a fost el lipsit de vedere». Cu aceste vorbe ei se despărţiră. A doua zi ei voiau, Vladimir, David şi Oleg să treacă Dniprul spre a se duce împotriva lui Sviatopolk şi Sviatopolk vru să fugă din Kiev. Locuitorii din Kiev nu-i dădură voie, ci trimiseră pe văduva lui Vsevlad şi pe metropolitul Nicolae la Vladimir cu vorba: «Noi te rugăm, principe, pe tine şi pe fraţii tăi, să nu pustiţii ţara rusească. Căci, dacă voi vă apucaţi de faceţi război între voi, păgânii se vor bucura şi vor năvăli în această ţară cucerită prin munca şi vitejia părinţilor voştri şi a strămoşilor voştri. Apărând ţara rusească, ei au cucerit şi alte ţări şi voi voiţi acum să daţi de mal ţara rusească». Văduva lui Vsevlad şi metropolitul veniră la Vladimir, îl rugară şi-i împărtăşiră rugăciunea prin care locuitorii din Kiev se îndatorau să încheie pace spre a-şi apăra ţara rusească şi a face războiu cu păgânii. Vladimir auzind aceasta plânse şi zise: «E adevărat; părinţii şi strămoşii noştri au apărat ţara rusească şi noi, noi vrem să o ruinăm». Şi el primi favorabil rugăciunea princi-

2) *Pogorina*, o regiune lângă râul Goryn, afluent al Pripetului.

www.dacoromanica.ro

pesei, căci el o venera ca pe o mamă, din cauza tatălui său. Căci el fusese foarte iubit de tatăl său şi nici pe când era în viaţă nici după moartea sa, el nu făcu nimic în contra voinţii sale. De aceea el ascultă pe principesa ca pe o mamă. El asculta pe mitropolit, căci el cinstea clerul şi nu-i refuză cererea. Vladimir era de fapt un principe uman. El iubea pe metropoliţi, pe episcopi şi pe egumeni. El iubea mai presus de toate pe călugări şi, când aceştia veneau să-l vază, le dădea să bea şi să mănânce ca la copii săi. Dacă vedea pe vr'unul că se îmbată sau că face vr'o necuviinţă, el nu-l osândea, ci-l lua cu dragoste şi-l mângâia. Dar să revenim la subiectul nostru.

Principesa după ce a fost la Vladimir, veni la Kiev şi arătă lui Sviatopolk şi locuitorilor din Kiev tot ce s'a zis şi că va fi pace. Şi începură să-şi trimeată unul altuia delegaţi şi se înţeleseră să spuie lui Sviatopolk: «Dacă este David care a făcut această nenorocire, tu Sviatopolk, mergi 'n contra lui, prinde-l şi goneşte-l». Sviatopolk se însărcină cu această afacere, sărutară crucea şi încheiară pace.

Dar, în vreme ce Vasilko era la Vladimir, în locul care am spus, în apropierea părăsimilor, mă găseam şi eu acolo. Intr'o noapte principele David trimise să mă caute. Eu viu; drujina era aşezată în jurul său. Mă puse să şez şi-mi zise: «Vasilko a vorbit în această noapte lui Ulan şi lui Kolcia şi a zis: Aud că Sviatopolk şi Vladimir sunt pe cale să se ducă în contra lui David: Dacă David m'ar asculta, ar putea trimite un om la Vladimir spre a-l face să se întoarcă din drum, căci ştiu că a spus că ar părăsi expediţia. Du-te deci, cu aceşti doi oameni, Vasile, de găseşte pe Vasilko, omonimul tău, şi spune-i: «Dacă tu vreai să trimiţi unul din oamenii tăi şi dacă Vladimir se întoarce înapoi, îţi voiu da cetatea care vei vrea, Vsevoloj [1]), Şepol [2]) sauPeremil»[3]). Mă dusei deci să găsesc pe Vasilko şi raportai tot ce a spus David. El răspunse: «Eu n'am spus aceasta, dar am mare nădejde în Dumnezeu. Voiu trimite la Vladimir să-l rog să nu verse sânge din cauza mea. Un lucru mă miră: e că David îmi dă una din cetăţile sale. Cât despre Terebovl, ea îmi aparţine, acum şi în veci». Aceasta în adevăr s'a şi întâmplat, căci a fost pus de îndată în stăpânirea posesiunilor sale. Mie însă îmi zise: «Du-te, găseşte pe David şi spune-i să-mi expedieze pe Kulmei, vreau să-l trimit la Vladimir». David nu se învoi, ci mă trimise din nou, zicându-mi «Kulmei

1) *Vsevoloj*, oraş în Volynia.
2) *Şepol*, oraş în Volynia.
3) *Peremil*, oraş în Volynia.

www.dacoromanica.ro

nu e aci». Şi Vasilko îmi zise: «Stai un moment». El porunci servitorului său să iasă, se aşeză lângă mine şi-mi zise: «Aflu că David vrea să mă dea Leşilor. Nu s'a săturat el de sângele meu, mai vrea încă să se sature dându-mă lor? Eu am făcut Leşilor mult rău şi aveam gândul să le mai fac încă mai mult şi să răzbun ţara rusă. Dacă el mă dă în mâna Leşilor, eu n'am teamă de moarte. Dar îţi voiu spune adevărul: Dumnezeu va fi voit desigur să mă pedepsească de îngâmfarea mea. Când mi s'a adus vestea că Berendicii [1]), Pecenegii şi Torcii vin împotriva mea, mi-am zis în mine: Când vor sosi Berendicii, Pecenegii şi Torcii, voiu spune fratelui meu Volodar şi David: «*Daţi-mi cei mai tineri soldaţi din drujina voastră şi voi înşivă, beţi* şi veseliţi-vă». Şi mă mai gândeam încă. In timpul iernii voiu năvăli în ţara Leşilor şi până în timpul verii voiu lua în stăpânire ţara leşească şi voiu răzbuna Rusia. In urmă voiam să invadez în ţara Bulgarilor dela Dunăre şi să-i supun. In sfârşit aş fi rugat pe Sviatopolk şi Vladimir să mă lase să merg contra Polovcilor. Voiu merge, mă gândii eu, contra Polovcilor, să câştig glorie sau să-mi jertfesc viaţa pentru ţara rusească. Eu nu aveam în minte nici un plan, nici contra lui Sviatopolk, nici contra lui David. Jur pe Dumnezeu şi pe judecata lui de sus, că nu m'am gândit de loc să fac vr'un rău fraţilor mei: dar, din cauza îngâmfării mele, Dumnezeu m'a umilit şi m'a înjosit».

Când sosi ziua de Paşti, David veni să cuprinză volostea lui Vasilko. Şi Volodar, fratele lui Vasilko, îl întâlni la Busk [2]) şi David nu îndrăzni să dea lupta cu Volodar, fratele lui Vasilko şi el se închise în Buck şi Volodar asedià această cetate. Şi Volodar începu să spună: «Tu ai făcut rău şi tu nu te căeşti; aminteşte-ţi câte crime ai săvârşit». David începu atunci să arunce vina asupra lui Sviatopolk, zicând: «Eu am făcut aceasta? A fost într'o cetate a mea? Eu însumi mă temeam să nu mă prinză şi să nu mă facă să păţesc la fel. Eu a trebuit să îndeplinesc ceea ce el a hotărît; căci eram în mâinilor lor». Volodar zise: «Dumnezeu numai ştie ce a fost. Acum, liberează pe fratele meu şi eu voiu încheia pace cu tine». David se bucură, trimise să caute pe Vasilko, îl dete în mâna fratelui său şi încheiă pace şi se duse fiecare în treaba sa. Vasilko se stabili la Terebovl şi David se întoarse la Vladimir. Când sosi primăvara Volodar şi Vasilko merseră împotriva lui David şi ajunseră înaintea cetăţii Vsevoloj şi David se închise în Vladimir. Ei asediară Vse-

1) *Berendicii*, popor nomad de rasă turcă, tributari Ruşilor. Ei dispar curând din istorie.

2) *Busk*, oraş în Volynia, voivodatul Ternopol.

www.dacoromanica.ro

volojul, luară această cetate cu asalt şi-i deteră foc. Vasilko porunci să omoare pe locuitorii cari fugeau. El îşi satisfăcu răzbunarea sa asupra unor nevinovaţi şi vărsă sânge nevinovat. In urmă merse în contra Vladimirului. David se închise în Vladimir. Ei blocară cetatea şi trimiseră să spună locuitorilor din Vladimir: «Noi n'am venit în contra cetăţii voastre, nici contra voastră, ci contra duşmanilor Turiak, Lazăr şi Vasile, căci ei sunt cei cari au sfătuit pe David şi l-au pus să facă răul pe care l-au făcut. Dacă vreţi să vă bateţi pentru ei, noi suntem gata să ne batem, dacă nu, daţi-ne în mâini pe duşmanii noştri». Locuitorii auzind aceasta se adunară şi spuseră lui David: «Liberează-i pe aceşti oameni, noi nu ne batem pentru ei; noi putem să ne batem pentru tine, iar nu pentru ei». Dacă tu nu-i dai, noi vom deschide porţile cetăţii. Gândeşte-te atunci tu însuţi la scăparea ta». El a fost silit să-i predea. Dar atunci David zise: «Ei nu sunt aci», căci îi trimisese la Luck. Când ei au sosit la Luck, Turiak fugi la Kiev; Lazăr şi Vasile se întoarseră la Turiisk. Când poporul a aflat că ei erau la Turiisk [1]), începu să strige în contra lui David cu vorbele: «Predă pe cei ce îţi cere, altfel ne predăm noi». David trimise să caute pe Vasile şi Lazăr şi-i predă. S'a încheiat pacea, Duminecă, şi a doua zi dimineaţa, au fost spânzuraţi Vasile şi Lazăr. Oamenii lui Vasilko îi ciuruiră de săgeţi... Apoi ridicară asediul cetăţii. Aceasta a fost a doua răzbunare a lui Vasilko, răzbunare pe care rău a făcut că şi-a luat-o. Ar fi fost mai bine să lase aceasta în grija lui Dumnezeu; să lase în sarcina lui, cum zice profetul: «Eu mă voiu răzbuna faţă de inimici săi şi de cei cari mă urăsc». Căci el răzbună sângele fiilor săi şi face să cază răzbunarea sa asupra inimicilor şi asupra celor cari îl urăsc». Când asediatorii au plecat, el desfăcu pe cei spânzuraţi şi-i îngropă.

Sviatopolk, promiţând să gonească pe David, merse în contra Berestiei, la Leşi. Când David a aflat despre aceasta, se duse la Leşi să ceară ajutorul lui Vladislav. Leşii făgăduiră de a-l ajuta şi primiră dela el cinci zeci de grivne de aur zicând: «Vino cu noi la Berestie, căci Sviatopolk ne pofteşte la o întrevedere. Acolo te vom împăca cu Sviatopolk». David, ascultându-i, se duse la Berestie cu Vladislav. Sviatopolk era în cetate şi Leşii pe Bug. Sviatopolk se înţelesese cu Leşii şi le-a dat mari daruri pentru ca să-i dea în mână pe David. Şi Vladislav zise lui David: «Sviatoslav nu m'a ascultat, întoarce-te acasă». Şi David se duse la Vladimir. Şi Sviatopolk înţe-

1) *Turiisk*, cetate în Volynia.

www.dacoromanica.ro

legându-se cu Leşii se duse în contra Pinskului, trimiţând să-şi strângă armata. El înaintă până la Dorogobuj, unde îşi aştepta armata sa. Apoi se duse în contra lui David până subt zidurile cetăţii; David se închise aci, aşteptând ajutorul Leşilor. Caci îi spuseseră: «Dacă principii ruşi vin în contra ta, noi vom veni în ajutorul tău». Şi ei îl înşelară, primind aur şi dela David şi dela Sviatopolk. Sviatopolk încunjură oraşul şi rămase înaintea lui timp de şapte săptămâni. David începu să-l roage: «Lasă-mă să ies din oraş». Sviatopolk consimţi la aceasta şi sărutară crucea. David ieşi din oraş şi se duse la Cerven. Sviatopolk intră în oraş, în Sâmbăta sfântă şi David fugi la Leşi. Sviatopolk, după ce a gonit pe David, se puse să facă planuri în contra lui Volodar şi Vasilko, spunând: «Aceasta este voloştea tatălui meu şi al fratelui meu». Şi porni în contra lor. Când Volodar şi Vasilko au auzit aceste vorbe, plecară şi ei în contra lui, luând cu ei crucea pe care o sărutase şi zisese: «Eu am venit în contra lui David, dar vreau să am pace şi prietenie cu voi». Şi Sviatopolk îşi călcă acest jurământ, bizuindu-se pe numărul trupelor sale. Şi se ciocniră în câmpia de la Rojna [1]). Când cele două partide se încăerară, Vasilko ridică crucea zicând: «Iată crucea pe care tu ai sărutat-o. Tu mi-ai răpit deja ochii, acum vreai să-mi răpeşti şi viaţa: crucea aceasta să fie între noi!». Şi lupta începu. Trupele se încăerară şi mulţi oameni evlavioşi văzură o cruce, care se ridica deasupra armatei lui Vasilko. Lupta a fost teribilă. Mulţi oameni căzură de ambele părţi. Sviatopolk văzând aprinderea luptei, fugi la Vladimir. Volodor şi Vasilko învingători se opriră zicând, «Ne ajunge, să stăm în fruntariile noastre». Şi nu mai merseră mai departe. Sviatopolk fugi la Vladimir. El avea cu el pe cei doi fii ai săi şi pe cei doi fii ai lui Iaropolk şi pe Sviatoşa [2]), fiul lui David Sviatoslavici şi restul drujinei sale. Sviatopolk stabili la Vladimir pe fiul său Mstislav pe care el îl avuse cu o concubină şi trimise pe Iaroslav în Ungaria spre a chema pe Unguri în contra lui Volodar şi el însuşi se duse la Kiev. Atunci Iaroslav, fiul lui Sviatopolk veni cu Ungurii. Cu el era regele Koloman [3]) şi doi episcopi şi se opriră lângă Premyşl, dealungul Viagrului [4]) şi Volodar se închise în cetate. Cam în acest timp, David sosi dela Leşi, îşi lăsă femea la Volodar şi se duse el însuşi la Polovci. Boniak îl întâlni. Atunci David se întoarse şi se duseră îm-

1) *Rojna*, o câmpie în Galiţia.
2) *Sviatoşa*, diminutiv dela Sviatoslav.
3) *Koloman*, regele Ungariei (1095—1114).
4) *Viagr*, afluent în dreapta Samului, azi Wiar.

www.dacoromanica.ro

preună în contra Ungurilor. In drumul lor ei se opriră să treacă noaptea. La miezul nopţii Boniak se sculă, părăsi armata şi se puse să urle ca un lup. Un lup îi răspunse şi mai mulţi lupi începură să urle. Boniak revine atunci şi zise lui David: Mâine vom învinge pe Unguri». A doua zi Boniac îşi orândui armata în linie de bătaie. David avea o sută de soldaţi, Boniak trei sute. El îi aşeză în trei coloane şi plecă în contra Ungurilor. Şi în avangardă puse pe Altunopa [1]) cu cincizeci de oameni. Incredinţă steagul lui David şi-şi împărţi trupa sa în două părţi, punând cincizeci de oameni la fie care aripă. Ungurii se asezară în mai multe grupe. Ei erau în număr de 100.000. Altunopa atacă prima grupă şi după ce făcu un prim asalt se retrase dinaintea Ungurilor. Ungurii îl urmăriră şi în înaintarea lor depăşiră pe Boniak. Boniak atacă atunci pe Unguri dela spate. Altunopa se întoarse şi nu dădu voie şi Ungurilor să se întoarcă. Astfel el omorî un mare număr dintre ei. Şi Boniak îi măcelări pe Unguri prinzându-i întocmai ca un şoim care urmăreşte ciorile. Ungurii fugiră, mulţi se înecară în Viagr, alţii în San. Fugind dealungul Sanului, ei căděau unul peste altul. Timp de două zile învingătorii îi urmăriră măcelărindu-i. Aci a fost omorît episcopul lor Kupan împreună cu mai mulţi boieri. Se spune că au pierit 40.000.

Iaroslav fugi la Leşi şi ajunse la Bereştie. David însă cuprinzând Suteiska [2]) şi Cervenul, sosi repede şi făcu prizonieri pe oamenii din Vladimir. Mstislav se închise în cetate cu o garnizoană, căci el avea cu el locuitori din Pinsk, din Berestie, din Vygoşev [3]). David înconjură cetatea şi o supuse la mai multe asalturi. Odată, el a înaintat până subt poarta cetăţii. Dar locuitorii aruncau săgeţi, cari căděau mai dese ca ploaia. Mstislav în momentul când urcat pe ziduri se pregătea să tragă, fu atins de o săgeată printr'o ruptură a chirasei sale, subt subsuoară. L-au scos afară şi peste noapte muri. Moartea n'a fost făcută cunoscut trei zile, într'a patra s'a anunţat în adunare. Oamenii ziceau: «Uite a murit principele, dacă nu ne predăm, Sviatopolk ne va face să pierim cu toţii». Ei trimiseră să-i spue lui Sviatopolk: «Fiul tău e mort şi noi, noi suntem istoviţi de foame. Dacă tu nu vii, poporul se va preda, nemai putând suporta foamea».

---

1) *Altunopa*, principe al Cumanilor.

2) *Suteiska*, un oraş în apropiere de Cerven şi de Vladimir.

3) *Vygoşev*, oraş în Volynia.

www.dacoromanica.ro

Sviatopolk trimise pe Putiata [1]), voevodul său. Putiata sosi cu o armată la Luck, la Sviatoşa, fiul lui David. Şi oamenii lui David erau la Sviatoşa, Căci Sviatoşa jurase lui David: «Dacă Sviatopolk vine împotriva ta, ţi-o voiu spune». Sviatoşa însă n'a făcut aceasta, ci el puse mâna pe oamenii lui David şi merse chiar el în contra lui David. Sviatoşa şi Putiata sosiră la cinci August, pe când armata lui David asedia cetatea, şi David îşi făcea siesta; ei căzură asupra lor şi începură să-i masacreze. Asediaţii ieşiră din cetate şi începură să ucidă armata lui David. Şi David fugi împreună cu Mstislav, nepotul său. Sviatoşa şi Putiata luară cetatea şi stabiliră aci pe Vasile ca posadnic al lui Sviatopolk. Şi Sviatoşa se duse la Luck şi Putiata la Kiev. David fugi la Polovci şi Boniak îi înşeală. David şi Boniak merseră în contra lui Sviatoşa, la Luck, asediară pe Sviatoşa în cetate şi încheiară pace. Sviatoşa ieşi din cetate şi se duse să găsească pe tatăl său la Cernigov. David însă cuprinse Luckul, şi de aci se duse la Vladimir. Atunci posadnicul Basile fugi din cetate şi David cuprinse Vladimirul şi se stabili aci.

După doi ani, principii Sviatopolk, Vladimir, David şi Oleg ţinură o adunare şi invitară şi pe David Igorovici şi-i dădură nu Vladimirul, ci Dorogobujul, unde el şi muri, Sviatopolk cuprinse Vladimirul şi stabili aci pe fiul său Iaroslav.

LXXXIII. *Negocieri între principi* (1098—1100).

Anul 6606. Vladimir, David şi Oleg merseră în contra lui Sviatopolk. Ei se opriră la Gorodeţ şi încheiară pace, cum am spus în anul precedent. [In acest an Vladimir zidi o biserică de piatră în cinstea Sfintei Maici a lui Dumnezeu în palatul principelui la Pereiaslavl. In acest an Vladimir Monomachul [2]) funda o cetate pe Ostr [3]) (1098) [4])].

Anul 6607. Sviatopolk merse în contra lui David la Vladimir şi goni pe David, la Leşi. In acelaşi an Ungurii fură bătuţi la Peremyşl [In acest an apăru un semn deasupra Vladimirului în luna lui Aprilie. S'au văzut două cercuri şi în aceste două cercuri, ca doi sori

1) *Putiata*, voivodul lui Sviatopolk.

2) *Vladimir Monomachul*, fiul lui Vsevlad, fiul lui Iaroslav, mare principe de Kiev (1113—1125), născut la 1053.

3) *Ostr*, afluent al Desnei, guvern. Cernigov.

4) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

până la ora a şasea. Şi noaptea s'a văzut ca trei steaguri luminoase până la auroră [1]). In acest an Mstislav, fiul lui Sviatopolk, fu omorît la Vladimir la 12 Iunie (1099).

Anul 6608, Mstislav fugi de David pe mare, la 10 Iunie. Tot în acest an pacea fu încheiată între fraţii Sviatopolk, David, Vladimir şi Oleg la Uvetici [2]). La 30 aceeaşi lună, se adunară în această localitate fraţii Sviatopolk, David, Oleg, Vladimir; David Igorovici veni la ei şi le spuse: «De ce m'aţi făcut să viu? Iată-mă. Cui i-am făcut eu vr'un rău?». Şi Vladimir îi răspunse: «Tu ne-ai trimis să spunem: Fraţilor, eu vreau să viu şi să mă plâng de nedreptăţile ce mi s'au făcut. Iată-te. Tu eşti aşezat pe acelaşi covor, ca şi fraţii tăi: de ce nu te mai plângi? Cine din noi ţi-a făcut vr'un rău?». Şi David nu răspunse nimica. Toţi fraţii săi încălecară, şi Sviatopolk era călare cu drujina sa. David şi Oleg cu a lor, la o oare care distanţă unul de altul. Şi David Igorovici se ţinea la o parte. Ei nu-l lăsară lângă ei, dar se sfătuiră în privinţa lui fără de el. După ce s'au consfătuit, ei îşi trimiseră oamenii lor la David. Sviatopolk trimise pe Putiata, Vladimir pe Orgost şi Ratibor; David şi Oleg trimiseră pe Torcin. Trimişii sosiţi la David îi spuseră: «Iată ce spun fraţii tăi: noi nu voim să te lăsăm să şezi la Vladimir, fiindcă tu ai ridicat sabia în contra noastră, ceea ce până acum nu s'a mai întâmplat în ţara rusească. Cu toate acestea, noi nu te băgăm în închisoare, noi nu-ţi facem nici un rău, dar îţi îngăduim cele ce urmează: Du-te şi te stabileşte la Bujskii Ostrog [3]), un loc fortificat; Sviatopolk îţi dărueşte Duben [4]) şi Certoryisk [5]). Vladimir îţi dărueşte două sute de grivne, David şi Oleg două sute de grivne». In urmă, ei trimiseră soli la Volodar şi Vasilo: «Ia pe fratele tău Vasilko cu tine şi Peremyşl să vă aparţină ca voloşte comună. Rămâneţi împreună, dacă aceasta vă convine, dacă nu, lasă aci pe Vasilko, noi îl vom întreţine aci; daţi-ne însă înapoi robii noştri şi pe supuşii noştri». Nici Volodar nici Vasilko nu primiră aceasta şi David se stabili la Busk [6]) şi în urmă Sviatoslav dete lui David Dorogobujul, unde muri şi Vladimirul îl dărui fiului său Iaroslav (1100).

---

1) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

2) *Uvetici*, localitate în regiunea Kievului.

3) *Bujskii Ostrog*, localitate lângă Bug.

4) *Duben*, oraş în Volynia, azi Dubno.

5) *Certoryisk*, oraş în Volynia.

6) *Busk*, oraş în Volynia.

www.dacoromanica.ro

LXXXIV. *Noui negocieri (1101).*

In anul 6609 muri Vseslav, principe de Polock, Miercuri la 14 Aprilie, la ceasul nouă din zi. In acelaşi an Iaroslav Iaropolkovici din Berestie declară războiu. Sviatopolk merse împotriva lui, îl surprinse în cetatea sa, îl prinse, îl puse în lanţuri şi-l duse la Kiev. Metropolitul şi egumenii intervenirâ pentru el şi dobândirâ iertarea lui Sviatopolk. Il conduseră la mormântul sfinţilor Boris şi Gleb, îi scoaseră lanţurile şi-i dădură libertatea. In acest an, toţi fraţii Sviatopolk, Vladimir, David şi Oleg şi de asemenea Iaroslav se întrunirâ la Zolotcea [1]). Şi toţi principii Polovcilor trimiseră delegaţi la toţi aceşti fraţi spre a cere pace. Principii ruşi le răspunseră: «Dacă vreţi pace, să ne întâlnim la Sakov [2]). Şi Polovcii trimiseră soli şi reunirea avu loc la Sakov şi încheiară pace cu Polovcii şi primiră unii dela alţii obstatici, la 15 Septemvrie. Apoi se despărţiră. [In acest an Vladimir ridică o biserică catedrală în cinstea sfintei Maici a lui Dumnezeu la Smolensk (1101) [3])].

Anul 6610. Iaroslav, fiul lui Iaropolk fugi din Kiev la 1 Octombrie. La sfârşitul acestei luni Iaroslav, fiul lui Sviatopolk, atrase într'o cursă pe Iaroslav, fiul lui Iaropolk, îl prinse pe malurile Nurei [4]) şi-l aduse la tatăl său Sviatopolk; ei îl puseră în lanţuri. In acest an, la 20 Decemvrie, Mstislav fiul lui Vladimir, veni cu Novgorodenii. Căci Sviatopolk făcuse cu Vladimir o învoială în virtutea căreia Sviatopolk trebuia să ocupe Novgorodul şi să stabilească pe fiul său aci, iar Vladimir să stabilească pe fiul său la Vladimir. Mstislav veni la Kiev şi se adunară într'o adaie împreună şi oamenii lui Vladimir ziseră: «Iată că Vladimir a trimis pe fiul său aci şi locuitorii din Novgorod se găsesc aşezaţi acolo şi au să prinză pe fiul său şi să-l ducă la Novgorod, iar Mstislav să se ducă la Vladimir». Locuitorii din Novgorod, ziseră lui Sviatopolk: «Principe, noi am fost trimişi la tine şi ni s'a spus: Noi nu vrem nici pe Sviatopolk nici pe fiul său. Dacă fiul tău are două capete, trimite-ni-l. Voevodul ne-a dat pe acest principe şi noi l-am crescut ca pe principele nostru, iar tu, tu ne-ai părăsit». Sviatopolk avu o mare discuţie cu ei.

---

1) *Zolotcea*, un râu în faţa Kievului, afluent al Dniprului.

2) *Sakov*, oraş în regiunea Pereiaslavluluiă

3) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

4) *Nura*, afluent al Bugului.

www.dacoromanica.ro

Şi cum ei nu voiau să cedeze, ei luară pe Matislav şi se duseră la Novgorod (1102).

In acest an apăru pe cer un semn, la 29 Ianuarie, timp de trei zile. S'a văzut un fel de aurora aprinsă la răsărit, la miază zi, la apus şi la miazănoapte şi a fost toată noaptea o lumină la fel cu cea de lună plină. Tot în acest an a fost un semn în lună, la 5 Februarie. La 7 din această lună, s'a văzut un semn în soare. El a fost înconjurat de trei curcubee. Şi erau şi alte curcubee unul în dosul celuilalt. Văzând aceste semne, credincioşii se rugară de Dumnezeu cu suspine şi cu lacrămi ca să le prefacă în prevestiri fericite. Căci printre semne, unele sunt socotite bune şi altele rele. Anul următor Dumnezeu insuflă un gând principilor ruşi. Ei se hotărîră să facă războiu Polovcilor şi să le invadeze ţara. Acest proiect s'a adus la îndeplinire cum vom arăta, în anul următor. In acest an muri Iaroslav, fiul lui Iaropolk, la 11 August. In acest an fiica lui Iaropolk Sbyslava se duse în Polonia să se mărite cu Boleslav, la 11 Novembrie. [In acest an lui Vladimir îi se născu un fiu care fu numit Andrei (1102)] [1]).

LXXXV. *Victoria asupra Polovcilor* (1103).

Anul 6611. Dumnezeu dete un gând bun principilor ruşi Sviatopolk şi Vladimir. Ei s'au adunat la Dolobsk [2]) ca să ţie sfat. Sviatopolk se aşeză cu drujina sa, Vladimir cu a sa în acelaşi cort. Şi drujina lui Sviatopolk începu să delibereze şi să grăiască astfel: «Primăvara nu e timpul bun de luptă, vom ruina pe smerzi şi câmpurile lor». Vladimir zise: Eu mă mir, o drujină, de a vă vedea cu atâta grije pentru caii, cu cari ţăranii ară. Cum nu vă gândiţi voi că îndată ce ţăranul va începe să are, Polovţul va sosi, îl va lovi cu săgeţile sale, îi va lua calul, va pă'runde în sate, îi va prinde femeea sa şi pe fiii săi, şi toate averile sale. Astfel voi aveţi teamă pentru cai şi nu aveţi teamă pentru însuşi ţăranul». Şi drujina lui Sviatopolk nu putu să-i răspundă nimic. Şi Sviatopolk zise: «Frate, eu sunt gata» şi se sculă şi Vladimir şi zise: «Frate, tu aduci Rusiei un mare serviciu». Şi trimiseră să spună lui Oleg şi David: Veniţi cu noi în contra Polovcilor; noi sau vom trăi sau vom muri», David îi ascultă. Oleg nu

1) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele, nici în traducerea lui Trautmann.

2) *Dolobsk*, o localitate pe malul Dniprului.

www.dacoromanica.ro

voi, ci se scuză zicând: «Eu nu sunt prea bine». Vladimir îmbrăţişă pe fratele său şi se duse la Pereiaslavl. Şi cu el Sviatopolk şi David Sviatoslavici şi David Vseslavici şi Mstislav, nepotul lui Igor şi Viaceslav Iaropolkovici şi Iaropolk Vladimirovici. Ei plecară şi călări şi cu corabiile. Ajunseră mai jos de Cataractele Dniprului şi se opriră în locurile joase de lângă insula Chortica [1]). Se urcară pe cai, infanteriştii ieşiră din corabii şi merseră timp de patru zile, şi ajunseră la Suten [2]). Polovcii auzind de sosirea Ruşilor se adunară în mare număr şi ţinură sfat. Urusoba [3]) zise: Să cerem pace Ruşilor, căci ei se vor bate cu îndârjire în contra noastră, fiindcă noi am adus mult rău ţării ruseşti. Cei mai tineri ziseră lui Urusoba: «Dacă tu ai teamă de Ruşi, noi nu ne temem: noi îi vom bate, vom merge în ţara lor şi le vom cuprinde cetăţile. Cine îi va scăpa de noi?». Principii ruşi şi toată armata făceau rugăciuni lui Dumnezeu şi prea curatei Maicii sale. Unii ofereau kutia [4]), alţii pomană săracilor, alţii daruri mânăstirilor. Şi pe când se rugau astfel, Polovcii porniră împotriva lor. Ei puseră în capul avangardei lor pe Altunopa care era renumit pentru vitejia sa.

Principii ruşi trimiseră şi ei avangarda lor. Ea surprinse avangarda lui Altunopa, dădu buzna peste el şi îl ucise şi pe el şi pe ai săi. Nimeni dintre cei cari erau cu el nu scăpă, ci toţi au fost măcelăriţi. Trupele Polovcilor sosiră acum dese ca arborii din pădure, încât nu se putea să-i cuprinzi dintr'o privire. Ruşii merseră în contra lor. Şi marele Dumnezeu bagă o mare groază în sufletul Polovcilor. Ei fură cuprinşi de spaimă şi de cutremur în faţa trupelor ruseşti, şi înaintau încet şi chiar caii lor nu mai aveau iuţeală în picioarele lor. Ai noştrii însă, călăreţi şi pedestraşi, se repeziră asupra lor cu înfocare. Polovcii văzând entusiasmul Ruşilor împotriva lor înainte chiar de a se fi încăerat, o luară la fugă din faţa trupelor ruseşti. Soldaţii noştrii îi urmăriră şi-i măcelăriră. Era la 4 Aprilie, când Dumnezeu trimise această izbândă credincioşilor principi ruşi, şi tuturor creştinilor şi a adus duşmanilor această mare înfrângere. In această luptă periră douăzeci de principi: Urusoba, Kocii, Arslanopa, Kitanopa, Kuman, Asup, Kurtyk, Cenegrepa, Surbar şi alţii. Beldiuz fu făcut prizonier. In urmă fraţii se repausară după victorie. Pe Beldiuz

---

1) *Chortica*, o insulă în Dnipru, în faţa râului Chortiţa.

2) *Suten*, localitate neindentificată, în regiunea Cumanilor.

3) *Urusoba*. Compară numele cu cel de *Thonusoba* al unui duce peceneg, la Anonymus. *Izv. Ist. Rom.* I, p. 70.

4) *Kutia*, adecă colaci, pomană pentru sufletele celor morţi.

www.dacoromanica.ro

îl conduseră la Sviatopolk. El începu să ofere pentru libertatea sa aur, argint, cai şi vite. Sviatopolk însă îl trimise la Vladimir. Când sosi, Vladimir îi zise: «Voi sunteţi pedepsiţi pentru nelegiuirea voastră, căci voi aţi jurat adesea şi cu toate aceatea aţi făcut războiu în Rusia. Dece n'ai învăţat tu pe fiii tăi şi pe familia ta să nu calce jurămintele? De ce aţi vărsat voi sânge creştinesc? Acest sânge să cază asupra capului tău». Şi porunci să-l omoare şi-l tăiară în bucăţi. Apoi toţi fraţii se adunară şi Vladimir zise: «Iată ziua ce ne-a dat-o Domnul. Trebuie să ne bucurăm şi să ne veselim într'însa, căci Domnul ne-a scăpat de duşmanii noştri: el i-a umilit, a zdrobit capul şerpilor şi prada lor a dat-o ca hrană poporului rus». In adevăr ei luară atunci oile, boii, caii, cămilele, corturile cu uneltele şi cu sclavii. Ei luară ca prizonieri pe Pecenegi şi Torci cu corturile lor. Şi se întoarseră în Rusia cu o bogată pradă şi cu o mare victorie (1103).

In anul acesta veniră lăcustele la 1 August. La 18 August din această lună Sviatopolk se duse să reclădească cetatea Juriev pe care o arseră Polovcii. In acest an Jaroslav se bătu cu Mordvinii, la 4 Martie şi Jaroslav a fost învins.

LXXXVI. *Diferite evenimente* (1104—1107).

Anul 6612. Fiica lui Volodar a fost dusă la Constantinopol la 20 Iulie, unde s'a măritat cu fiul împăratului Alexios [1]). Tot în acest an, Predslava, fiica lui Sviatopolk a fost dată în căsătorie fiului regelui Ungariei, la 21 August. In acest an mitropolitul Nicephor veni în Rusia la 6 Decemvrie. La 13 din aceeaşi lună muri Viaceslav, fiul lui Jaropolk. La 18 din aceeaşi lună metropolitul Nikephor fu instalat în scaunul său. La sfârşitul acestui an, Sviatopolk trimise pe Putiata şi Vladimir trimise pe fiul său Iaropolk, în contra Minskului, şi Oleg însuşi se duse împotriva lui Gleb, după ce a prins pe David Vseslavici, şi eau întors înapoi fără să fi făcut vr'o ispravă. Lui Vladimir îi se născu un fiu pe care l-a numit Briacislav. In acest an a fost un semn pe cer. Soarele a fost înconjurat de un cerc, şi în centrul cercului era o cruce şi în centrul acestei cruci era soarele. In afară de cerc, de cele două părţi, doi sori, şi peste soare, la o parte de cerc, un curcubeu, ale cărui coarne erau spre Nord. Un semn la fel a fost în lună la 4, 5 şi 6 Februarie. Acest semn a fost în soare timp de trei zile, şi timp de trei nopţi în lună (1004).

1) *Alexios* Komnenos, împărat în Byzanţ (1081—1118).

www.dacoromanica.ro

Anul 6613. [Acoperigul Sfântului Andrei se prăbuşi][1]). Metropolitul stabili pe Amphiloc episcop la Vladimir, la 27 August. Tot în acest an, la 12 Noembrie, stabili pe Lazăr la Pereiaslavl şi stabili pe Mina la Polock, la 18 Decemvrie. [In acest an o stea cu coadă se arătă la apus şi a stat o lună. In acest an Boniak se duse iarna la Zaruba, bătu pe Torci şi pe Berendici (1105)] [1]).

Anul 6614. Polovcii pustiiră ţinutul din jurul Zareciskului [2]) şi Sviatopolk trimise în contra lor pe Ioan şi pe Ivan Zachariici, Chazarii, şi ei respinseră pe Polovci dincolo de Dunăre, şi le-au luat prăzi. In acest an muri Ioan, un bătrân venerabil care trăise într'o frumoasă bătrâneţe, de nouăzeci de ani. Trăind după legea Domnului, era dintre cei mai drepţi. Eu am învăţat dela el multe lucruri, şi le am însemnat în aceste anale. Căci era un om virtuos, afabil, modest şi care se abţinea de la toate. Mormântul său se vede şi azi în mânăstirea Peşterilor, într'o capelă, unde corpul său a fost depus la 24 Iunie. In acest an Eupraxia, fiica lui Vsevlad, se făcu călugăriţă la 6 Decembrie. [In acest an a fost în luna lui August o întunecime de soare] [1]). In acest an Izbygnev fugi la Sviatopolk (1106). In acest an Sviatopolk, fiul lui David, nepotul lui Sviatoslav se făcu călugăr la 17 Februarie. In acest an Semgallii învinseră pe toţi fiii lui Vseslav şi omorîră nouă mii de soldaţi din drujina lor (1107).

LXXXVII. *Victoria asupra Polovcilor. Tratate, căsătorii* (1107).

Anul 6615. Anul întâi al indicaţiunii, al patrulea an din ciclul lunar şi al optulea din ciclul solar. In acest an muri principesa, soţia lui Vladimir, la 7 Mai. Tot în această lună, Boniak făcu o expediţie şi luă ca pradă cai dela Pereiaslavl. In acest an Boniak şi Şarukan, bătrânul, şi mai mulţi alţi principi, veniră să asedieze Lubenul [3]). Dar Sviatopolk, Vladimir, Oleg, Sviatoslav, Mstislav, Viaceslav, Iaropolk merseră în contra Polovcilor, la Luben. La şase ore sara trecură printr'un vad peste Sula şi începură să-i atace strigând împotriva lor. Polovcii se înspăimântară şi în groaza lor, nu putură nici măcar să-şi desfăşoare steagurile, ci fugiră, unii agăţându-se de caii lor, alţii pe jos. Soldaţii noştrii începură să-i urmărească şi să-i omoare; luară pe unii şi urmăriră pe alţii până la râul

1) Această frază nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

2) *Zarecisk*, oraş în Volynia.

3) *Luben*, oraş pe malul drept al râului Sula.

www.dacoromanica.ro

Khorol [1]). Aci uciseră pe Taz, fratele lui Boniak şi prinseră pe Sugr şi pe fratele său. Şarukan însă scăpă cu greutate şi şi-au părăsit tabăra pe care au cuprins-o soldaţii ruşi, cari se întoarseră apoi acasă victorioşi. Sviatopolk se înapoiă atunci la mânăstirea Peşterilor, în ziua adormirii Maicii Domnului, la ora utreniei. Şi fraţii îl îmbrăţişară cu mare bucurie, fiindcă duşmanii noştri fuseseră învinşi prin rugăciunile Sfintei Maici a lui Dumnezeu şi a Sfântului nostru părinte Theodosie. Căci Sviatopolk avea acest obiceiu. Când pleca la războiu, sau în vr'o călătorie, el îngenunchia mai întâi la mormântul lui Theodosie, primea binecuvântarea egumenului, se ruga şi apoi pornea (1107).

In acest an muri principesa mamă a lui Sviatopolk, la 4 Ianuarie. In acelaşi an şi în aceeaşi lună Vladimir, David şi Oleg merseră să găsească pe cei doi Aiepa şi încheiară pace. Şi la 12 Ianuarie Vladimir căsători pe fiul său Gheorghe cu fiica lui Aiepa, nepoata lui Osen şi Oleg îşi căsători pe fiul său cu fiica lui Aiepa Girgen.

La 5 Februarie a fost un cutremur de pământ noaptea înainte de auroră.

LXXXVIII. *Theodosie înscris în synodic. Diferite întâmplări.*

Anul 6616. Bisericii Sfântului Mihail cu cupola de aur i s'a pus temelia de principele Sviatopolk la 11 Iulie şi s'a terminat sufrageria mânăstirii Peşterilor, Theoctist fiind egumen; el o zidi din ordinul lui Gleb şi cu cheltuiala sa. In acest an s'a revărsat apa din Dnipru, din Desna şi din Pripet. In acest an Dumnezeu a dat o inspiraţie lui Theoctist, egumenul mănăstirii Peşterilor şi el i-o insuflă lui Sviatopolk, că anume ar trebui înscris Theodosie în synodic, sub cuvânt că aceasta ar plăcea lui Dumnezeu. Sviatopolk se bucură de această idee şi făgădui să facă aşa [îndată ce ar cunoaşte vieaţa lui Theodosie. Sviatopolk studiă dedi vieaţa lui Theodosie][2]) şi porunci Metropolitului şi tuturor episcopilor să fie înscris în synodic [3]). Toţi episcopii îl înscriseră cu bucurie şi declarară că-l vor aminti în toate sinoadele lor. In acest an muri Catherina, fiica lui Vsevlad, la 11 Iulie. In acest an fu terminată cupola bisericii sfintei Maici a lui

1) *Khorol*, un râu în regiunea Pereiaslavl.

2) Fraza aceasta nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

3) *Synodic*, este pomelnicul celor ce trebuiau amintiţi în slujbele religioase.

www.dacoromanica.ro

Dumnezeu la Klov [1]), biserică fundată de episcopul Ştefan, care a fost mai înainte egumenul mănăstirii Peşterilor.

Anul 6617. Eupraxia, fiica lui Vseslav muri la 10 Iulie. A fost înmormântată în mănăstirea Peşterilor, aproape de poarta dela miazăzi. In acest loc se ridică peste ea o capelă, unde-i repauzează astăzi corpul. Tot în acest an la 2 Decembre Dumitru, fiul lui Ivor, cuceri corturile Polovcilor pe Don. A luat o mie. Vladimir îi trimisese (1109).

LXXXIX. *Infrângerea Polovcilor. Digresie asupra îngerilor* (1110).

Anul 6618. In timpul primăverii Sviatopolk, Vladimir şi David merseră împotriva Polovcilor, ajunseră până la răul Voin şi se întoarseră.

[In acest an Polovcii veniră şi făcură războiu în jurul Pereiaslavlului. In acest an Polovcii întorcându-se acasă, cuprinseră mai multe sate] [2]).

In acest an a fost o arătare în mânăstirea Peşterilor, la 11 Februarie. O coloană de foc se înalţă dela pământ până la cer. Fulgere luminară tot pământul şi cerul; a tunat la ora unu din noapte şi toată lumea a văzut aceasta. Această coloană se ridică la început deasupra sufrageriei de piatră aşa că crucea nu se mai vedea. Apoi coloana, după ce s'a oprit un moment, se ridică deasupra bisericii şi se duse să se aşeze deasupra mormântului lui Theodosie. In urmă ea se înalţă în aer ca şi când s'ar îndrepta spre răsărit şi dispăru. Nu era o coloană de foc, ci o arătare de înger. Căci îngerii se arată sub chipul unei coloane de foc, sau al unei flacări, cum spune David: «El face îngerii săi ca duhuri şi servitorii săi, ca foc care arde». Ei sunt trimişi din porunca lui Dumnezeu acolo unde vrea Domnul şi creatorul tuturor lucrurilor; căci îngerul vine în locurile binecuvântate, în casele de rugăciune şi acolo el îşi arată puterea, sub forma unei coloane, a unei flacări, sau subt altă formă accesibilă omului. Căci omul nu poate să vază figura îngerilor, după cum nici marele Moise nu putu să vază figura îngerului. Căci era o coloană de nori aceea care îl conducea, ziua, şi o coloană de foc noaptea. Dar, nu era o coloană aceea care conducea pe Evrei, ci un înger care mergea înaintea lor noaptea şi

1) *Klov*, o colină aproape de Kiev.

2) Acest pasagiu nu se găseşte în toate manuscrisele şi nici în traducerea lui Trautmann.

www.dacoromanica.ro

ziua. Arătarea anunța ceea ce trebuia să se întâmple și aceea se și întâmpla. Și anul următor, n'a fost un înger care conduse pe Evrei în contra străinilor și a dușmanilor? Cum s'a spus: «Un înger va merge înaintea ta», și încă: «Îngerul va fi cu tine» [1]). Cum spune profetul David: «El poruncește îngerilor să vegheze asupra ta». Iată ce scrie prea înțeleptul Epiphan: Fiecărei creaturi îi s'a dat un înger, un înger norilor, ceții, zăpezilor, grindinilor, ghețurilor, bubuiturilor, tunetelor, iernelor, căldurilor, toamnelor, primăverilor, verilor. Ori ce spirit are creatura sa pe pământ sau în abisurile misterioase. Ascunse subt pământ și în umbrele infernului și în abisuri, ele erau odinioară la suprafața pământului și ele sunt cele ce fac umbră, seară și noapte, și lumină și ziuă. Ori ce creatură are un înger. Un înger a fost dat fie cărui ținut spre a veghea asupra lui, chiar dacă ar fi fost ocupat de păgâni. Dacă mânia lui Dumnezeu se ridică în contra unei țări, el ordonă îngerului acestei țări de a se pune în războiu contra altei țări. Și îngerul țării nu se opune poruncii lui Dumnezeu. Aceasta s'a întâmplat la noi. Dumnezeu a trimis în contra noastră, pentru păcatele noastre, pe dușmanii noștri păgâni și ei ne-au învins din porunca lui Dumnezeu. Dacă cineva pretinde că nu sunt îngeri la păgâni, n'are decât să vază cum Alexandru din Macedonia, după ce și-a reunit armata sa și a mers în contra lui Darius, a bătut toate țările din răsărit și din apus, a bătut pe Egipteni, a bătut pe Aram și a ajuns până la insulele marii. Și a hotărît să pună mâna pe Ierusalim și să bată pe Evrei, fiindcă trăiseră în pace cu Darius și el merse în contra lor cu întreaga armată și-și stabili tabăra și se odihni. Când veni noaptea, el era culcat în patul său sub cort. Deschizând ochii, el văzu un om în picioare de asupra sa, cu o sabie goală în mână și această sabie ardea ca un fulger și el o agita de asupra capului regelui. Și regele avu o mare teamă și zise: «Doamne, nu mă face să pier!». Și îngerul îi zise: «Dumnezeu m'a trimis ca să umilesc înaintea ta pe regii cei mari și multe popoare. Eu merg deci înaintea ta și te ajut; dar acum să știi că vei muri, fiindcă ai hotărît să cucerești Ierusalimul, să faci rău preoților și poporului lui Dumnezeu». Și regele zise: «Te rog, Doamne, iartă acum păcatele servitorului tău. Dacă aceasta nu-ți place, mă voiu întoarce acasă». Și îngerul îi zise: «Nu te teme, du-te la Ierusalim și vei vedea la Ierusalim un om, care samănă cu mine; cazi cu fața la pământ, înghenunchează înaintea acestui om și fă tot ce-ți va spune și nu

1) Aci se termină, după unele manuscrise, cronica lui Nestor.

www.dacoromanica.ro

călca poruncile sale; căci în ziua când le vei călca, vei muri». Regele se sculă, se duse la Ierusalim şi după ce a intrat aci, întrebă pe preoţi ,dacă trebuie să meargă împotriva lui Darius. Ei îi arătară cărţile profetului Daniel şi-i spuseră: «Tu eşti berbecele şi el este mielul, tu-l vei distruge şi-i vei prăpădi împărăţia». Alexandru n'a fost condus de înger? N'a învins el pe toţi păgânii şi pe toţi Grecii adoratori de idoli?

Astfel aceşti păgâni au fost aruncaţi asupra noastră pentru păcatele noastre. Să se ştie deci, că la creştini, nu este numai un singur înger, dar atâţia îngeri, câţi oameni botezaţi sunt, mai ales la principii noştri evlavioşi. Ei nu pot să se opună voinţei divine, ci ei roagă pe Dumnezeu cu căldură pentru creştini. Ceea ce s'a şi întâmplat, graţie rugăciunilor sfintei Maici a Domnului, şi a Sfinţilor îngeri. Dumnezeu are milă de noi, el ni-a trimis îngerii săi în ajutorul principilor ruşi contra păgânilor. Căci astfel a zis el lui Moise: «Ingerul meu va merge înaintea feţii tale», aşa precum l-am văzut. Iar acest semn s'a arătat la 11 Februarie.

XC. *Expediţiuni în contra Polovcilor.* (1111).

Anul 6619. Dumnezeu dete o inspiraţie lui Vladimir şi el începu să grăiască fratelui său Sviatopolk, îndemnându-l să meargă în primăvară în contra păgânilor. Sviatopolk transmise drujinei sale cuvântul lui Vladimir. Ei îi spuseră: «Nu este încă timpul de a smulge pe ţăran de pe câmpul său». Sviatopolk trimise să spună lui Vladimir: «Ar fi bine să ne întâlnim şi să ne înţelegem cu drujina». Trimişii lui Sviatopolk se duseră la Vladimir şi-i repetară vorbele lui Sviatopolk. Vladimir veni deci, se întâlniră la Dolobsk şi se aşezară în acelaşi cort; Sviatopolk cu drujina sa şi Vladimir cu drujina sa. Şi după ce s'a făcut linişte Vladimir zise: «Frate, tu eşti mai mare: începe să spui cea ce trebuie noi să facem pentru ţara rusească». Sviatopolk replică: «Frate, începe». Şi Vladimir zise: «Dacă eu vorbesc, drujina ta şi a mea au să spună că eu ruinez pe ţărani şi câmpurile lor. Dar, ceea ce mă miră, frate, este că voi regretaţi pentru ţărani şi pentru caii lor şi nu vă gândiţi că la primăvară, când ţăranii vor începe să are cu caii lor, vor veni Polovcii, vor ucide pe ţăran cu săgeţile, îi vor lua calul, îi vor lua femeia şi copiii şi-i vor arde coliba [1]). De ce nu vă gândiţi la aceasta?» Şi toată

1) Aceste vorbe au fost spuse şi mai înainte.

www.dacoromanica.ro

drujina a zis: «Aşa e». Şi Sviatoslav zise: «Frate, eu sunt gata să merg cu tine». Şi trimiseră la David Sviatoslavici poruncindu-i să meargă cu ei. Vladimir şi Svatopolk se ridicară, se îmbrăţişară şi merseră împreună în contra Polovcilor. Sviatopolk era cu fiul său, Iaroslav şi Vladimir cu fiii lor, David cu fiul său. Şi nădejdea şi-o puneau în Dumnezeu, în sfânta lui Maică şi în sfinţii îngeri. Ei porniră în a doua Duminecă din păresimi şi într'o Vineri ajunseră la Sula şi Sâmbătă trecură râul şi ajunseră la Khorol. Aci îşi lăsară săniile şi continuară Duminecă drumul, când se sărută crucea şi în urmă ajunseră la Psel [2]). După ce au ajuns la râul Golta[3]), se opriră şi aşteptară armata apoi ajunseră la Vorskla[4]). Miercuri sărutară crucea cu multe lacrămi, punându-şi în ea toată nădejdea lor. Apoi trecură mai multe râuri şi după a şasea Duminică din păresimi, Marţi, ajunseră la Don. Îşi pregătiră armele, îşi orânduiră trupele în linie de bătaie şi înaintară subt zidurile cetăţii lui Şarukan[5]). Principele Vladimir porunci preoţilor să meargă înaintea trupelor cântând imnuri în cinstea sfintei cruci şi cântecele Sfintei Maici a Domnului. Ei sosiră subt zidurile cetăţii seara. Luni ieşiră delegaţii din cetate, salutară pre principii ruşi şi le aduseră peşte şi vin. Ei trecură noaptea în această ţară. Miercuri ei ajunseră la Sugrov [6]) şi arseră această cetate. Joi se îndepărtară de Don. Vineri dimineaţa la 24 Martie, Polovcii se strânseră la un loc, îşi aranjară armata şi începură lupta. Principii noştri îşi puseră nădejdea în Dumnezeu zicând: «Chiar dacă ar trebui să pierim aci, să ne batem vitejeşte». Ei se îmbrăţişară, şi ridicându-şi ochii spre cer, invocară pe Atotputernicul. Lupta începu, şi deveni crâncenă. Dumnezeu se uită la străini cu mânie şi ei căzură înaintea creştinilor. Astfel fură învinşi străinii şi a pierit un mare număr dintre ei de mâna principilor şi a armatei ruseşti, aproape de fluviul Degeia [7]) şi Dumnezeu veni în ajutorul principilor ruşi. Şi s'a adus mulţumită lui Dumnezeu în această zi şi a doua zi Sâmbătă se celebră sărbătoarea învierii lui Lazăr şi a Bunei Vestiri. Ei petrecură astfel Sâmbăta şi Dumineca în a aduce slavă lui Dumnezeu. Dar Luni în săptămâna Patimilor străinii îşi adunară trupele în

2) *Psel*, un râu, afluent în stânga Dniprului.
3) *Golta*, azi Gotva, afluent al Psedului.
4) *Vorskla*, afluent în stânga Dniprului.
5) *Şarukan*, principe al Polovcilor.
6) *Sugrov*, o cetate în ţara Polovcilor.
7) *Degeia*, un râu în ţara Polovcilor.

www.dacoromanica.ro

mare număr, şi înaintară ca o pădure mare şi cu miile lor atacară trupele ruseşti. Dumnezeu trimise un înger în ajutorul principilor ruşi. Polovcii şi Ruşii se încăerară şi în prima ciocnire a scuturilor, zgomotul răsună ca un tunet, lupta fu crâncenă şi soldaţii căzură de ambele părţi. Şi Vladimir înainta cu soldaţii săi şi David cu ai săi şi Polovcii la vederea lor întoarseră spatele şi fugiră. Ei căzură înaintea trupelor lui David, lovite de un înger invizibil, astfel precum au văzut mai mulţi oameni: capete tăiate fără să se ştie cum cădeau la pământ. Ei fură bătuţi în Lunea sfântă, la 27 Martie. Un mare număr de inimici periră la râul Salniţa [1]) şi Dumnezeu deslegă pe poporul său. Sviatopolk, Vladimir şi David lăudară pe Dumnezeu care le-a dat o astfel de victorie asupra barbarilor şi ei luară multă pradă, mari bogăţii, cai, boi, oi şi făcură mulţi prizonieri. Şi ei întrebară pe prizonieri: «Cum se face că fiind aşa de puternici şi numeroşi voi n'aţi putut rezista şi aţi fugit dela început? Ei răspunseră: «Cum am putea să ne batem cu voi, când alţii mergeau călare înaintea voastră acoperiţi de arme strălucitoare şi teribile şi vă dedeau ajutor?» Nu sunt aceştia oare trimişi de Dumnezeu în ajutorul creştinilor? Un înger a fost cel ce a inspirat lui Vladimir să ridice pe fraţii săi în contra barbarilor. S'a văzut, cum am spus-o, un semn în mănăstirea Peşterilor; era o coloană de foc care se ţinea deasupra sufrageriei şi care în urmă se îndreptă către Gorodeţ. Vladimir era atunci la Rodosyn [2]) şi îndată ce îngerul l-a inspirat, el s'a pus să îndemne pe ceilalţi, precum am spus. De aceea e drept să lăudăm pe îngeri, cum spune Sfântul Ioan Chrysostomul; căci cântând fără încetare înaintea Domnului ei îl fac îndurător şi bun pentru oameni. Ingerii, zic, sunt apărătorii noştri şi luptă împotriva inimicilor noştri. Printre ei este archanghelul Mihail care dispută diavolului corpul lui Moise. El se luptă cu regele Persiei spre a asigura libertatea poporului său. Ingerii împărţiră pe oameni din ordinul lui Dumnezeu şi dădură şefi naţiunilor. Şi Dumnezeu însărcină pe un înger să ocrotească pe Perşi şi a încredinţat lui Mihail paza celor tăiaţi împrejur şi el a stabilit hotarele lor nu într'o pornire de neîmpăcată mânie, ci printr'o vorbă plină de milă. Acest înger a băgat pe Evrei în robia Perşilor; tot acest înger i-a condus la libertate şi a ridicat o rugăciune caldă către Dumnezeu zicând: «Dumnezeule a tot puternic, când vei avea tu milă de Ierusalim şi de cetăţile lui Israil pe cari le-ai îndepărtat dela tine de şaptezeci de

1) *Salniţa*, un râu în Podolia. In Salniţa găsim radicalul sal, sare.

2) *Rodosyn*, localitate încă neidentificată.

www.dacoromanica.ro

ani». Daniel îl văzu: «Faţa sa era strălucitoare ca fulgerul, ochii săi erau ca luminile; braţele sale şi picioarele sale luceau ca arama. Vocea sa răsuna cât cea a unui popor întreg. Era, de asemenea, un înger cel care a făcut să se înapoieze măgarul şi întoarse pe Balaam dela o vraje nelegiuită. Şi, de asemenea, a fost un înger acela care ţinea sabia goală înaintea lui Iosua, fiul lui Nun, şi îi dete ordine sub chip de om spre a-l ajuta în contra duşmanilor săi. Şi acela care a ucis într'o noapte o sută optzeci de mii de Asirieni şi prefăcu în moarte somnul acestor barbari. Şi acela care duse pe profetul Habakuk într'un moment prin văzduh până la profetul Daniel şi l-a hrănit în mijlocul leilor. Sunt îngerii cei cari se luptă cu diavolii. Astfel este şi frumosul înger Raphael care scoase măruntaele unui peşte şi vindecă o fată tânără posedată de demon şi dete vederea unui bătrân orb. Nu sunt vrednici de cinste cei cari ocrotesc vieaţa noastră? Dar îngerii nu numai că au primit porunca de a apăra popoarele, după cum am spus. Când cel Atot puternic împărţi pământul între naţiuni şi împrăştiă pe fiii lui Adam, el determină fruntariile popoarelor după numărul îngerilor. Fiecare credincios a primit un înger. Când tânăra fecioară Rodi spuse apostolilor că Petru era la poartă, fugind dinaintea lui Irod, ei necrezând ziseră: «Este îngerul său». Este ceea ce mărturiseşte însuşi Domnul zicând: «Feriţi-vă de a nesocoti pe nici unul dintre aceştia mici, căci vă spun: îngerii lor văd fără încetare chipul părintelui nostru care este în cer». De altfel, Dumnezeu a dat fiecărei biserici un înger păzitor, astfel precum a proorocit-o lui Ioan, zicând: «Spune îngerului care veghează asupra bisericii din Smyrna: Am văzut mizeria ta, şi înjosirea ta: dar tu eşti bogată». Căci se ştie că îngerii ne iubesc, că se roagă pentru noi la Domnul; căci ei sunt servitorii săi. Astfel cum a spus Apostolul, ei sunt trimişi ca să însoţească pe cei cari vor să fie mântuiţi. Ei sunt şi apărătorii lor, cum am văzut la Daniel care a văzut pe îngerul Mihail înaintând în contra Perşilor spre a scăpa pe poporul lui Dumnezeu; căci el a fost dus de Perşi în robie, precum am spus-o, şi acest înger căuta ca să-i libereze. Şi Mihail învinse pe duşmanul său. Jidovii trecând Euphratul, dobândiră o patrie şi zidiră o cetate şi un templu. Marele Epiphan spuse de asemenea: «Fie cărei naţiuni îi s'a dat un înger». Şi în Scriptură se spune lui Daniel «Este un înger căpetenie a Elinilor şi Mihail căpetenie a Evreilor», şi mai departe: «El a împărţit rangurile după numărul îngerilor». Şi Hyppolit tălmăcind pe Daniel zise: «In anul al treilea al domniei lui Cyrus, eu, Daniel, eu am plâns trei săptămâni; la începutul primei

www.dacoromanica.ro

luni m'am liniştit, am rugat pe Dumnezeu douăzeci şi una de zile şi i-am cerut să ne desvălească misterele şi Tatăl ascultându-mă a lăsat să-i scape vorba, anunţând ceea ce trebuia să se întâmple, şi ceea ce trebuia să se întâmple era de o mare frumuseţe; căci păcatele trebuiau să fie iertate. Şi ridicându-mi ochii, privii şi văzui un om îmbrăcat în purpură. La prima vedere ai fi zis că era îngerul Gabriel care sbura; dar nu, ci era arătarea Domnului însuşi, arătare care nu era în totul cea a unui om, ci a unei fiinţe ce se manifesta sub formă quasiomenească, cum s'a spus: şi acest om era îmbrăcat într'o haină de coloare pestriţă şi mijlocul său era încins de aur curat şi corpul său era ca Tharsis şi faţa sa ca fulgerul şi ochii săi ca facle strălucitoare, braţele sale şi umerii săi asemenea cu bronzul galben, vocea sa ca cea a unei mulţimi de oameni. Şi am căzut la pământ şi el m'a luat de mână ca un om şi îmi zise: Nu te teme, Daniel: ştii tu, de ce sunt la tine? Fiindcă voiu să mă lupt cu regele Persiei. Dar îţi voiu spune ceea ce este scris în cartea adevărului: nu este nimenea care să mă susţie în această treabă, în afară de Mihael, principele vostru. Deaceea l-am lăsat aci. Din ziua când el a început să roage pe Dumnezeul tău, el a ascultat rugăciunea ta şi eu am fost trimis să mă lupt cu principele Persiei. El făcuse planul să nu lase să plece Evreii, dar după ce rugăciunea a fost isprăvită, eu m'am împotrivit la acest plan şi am lăsat aci pe principele vostru Mihail». Cine este acest Mihail dacă nu un înger dat oamenilor? Cum s'a spus lui Moise: «Nu voiu merge cu voi, fiindcă voi sunteţi un popor cu capul tare. Dar, îngerul meu va merge cu voi».

Şi acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, graţie rugăciunilor prea sfintei Maici şi a sfinţilor îngeri, principii ruşi s'au întors acasă cu o mare glorie, la poporul lor. In toate ţările străine, la Greci, la Unguri, la Leşi, la Cehi şi până la Roma, vestea victoriei lor se întinde pentru lauda lui Dumnezeu, acum şi totdeauna şi în vecii vecilor. Amin.

In acest an muri principesa, fiica lui Vsevlad, la 7 Octomvrie şi a fost îngropată în mănăstirea Sfântului Andrei. In acest an muri Ioan, episcopul din Cernigov, la 12 Noembrie.

XCI. *Evenimente diferite.*

Anul 6620. Iaroslav, fiul lui Sviatopolk, se duse în potriva Latviagilor şi-i învinse. La întoarcerea sa din acest războiu, el trimise o solie la Novgorod şi luă de soţie, la 12 Maiu, pe fiica lui Mstislav,

www.dacoromanica.ro

nepoata lui Vladimir; i-a adus-o la 29 Iunie. Tot în acest an s'a făcut căsătoria Euphemiei, fiica lui Vladimir, cu regele Ungariei [1]). In acest an muri David Igorovici, la 25 Maiu şi a fost îngropat la 29 în biserica Sfintei Maici a Domnului a Blachernelor la Klov [2]). In acest an a murit Ianka, fiica lui Vsevlad, sora lui Vladimir. La 3 Noembrie ea a fost îngropată în biserica Sfântului Andrei pe care o clădise tatăl său, unde ea s'a făcut călugăriţă, fiind încă fată tânără. La sfârşitul acestui an, a fost numit episcop la Cernigov Theoctist, egumenul mănăstirii Peşterilor, la 12 Ianuarie, şi a fost instalat la 19. Principele David s'a bucurat de aceasta, de asemenea şi principesa; căci era naşul său. Boerii şi tot poporul s'a bucurat, căci înainte de el era un episcop bolnăvicios care nu putea să-şi facă serviciul şi care a fost suferind timp de douăzeci şi cinci de ani. Dar, principii şi poporul doreau să asiste la oficiul episcopal şi se bucurară lăudând pe Dumnezeu. Când s'a întâmplat aceasta, călugării văzându-se fără egumen, se adunară cu toţii şi aleseră de egumen pe preotul Prokhor. Ei prevenirâ de această alegere pe metropolitul şi pe principele Sviatopolk şi principele porunci cu plăcere metropolitului să-l aşeze ca egumen şi el fu instalat Joi, în prima săptămână a păresimilor, la 9 Februarie. Astfel fraţii începură păresimile cu un nou egumen.

XCII. *Semne pe cer. Moartea lui Sviatopolk. Anarhia din Kiev.* (1113)

Anul 6621. A fost un semn în soare, la ora unu, semn care a fost văzut de tot poporul. N'a rămas vizibilă de cât o parte din soare, cât coarnele lunii, coarnele fiind întoarse în jos, la 19 Martie, în al nouăsprezecelea ciclu lunar. Astfel de semne nu indică nimica bun. Ele au loc în soare, în lună sau în stele, dar nu se văd pe tot pământul, ci numai în anumite ţări. O ţară le vede, şi o alta nu le vede. Aceasta s'a întâmplat odinioară în timpul lui Antioch. Au fost semne deasupra Ierusalimului; s'a întâmplat că în aer să se arate călăreţi cari îşi agitau armele lor. Dar, aceasta n'a avut loc decât la Ierusalim şi nu şi în alte ţinuturi. Acest semn în soare vestea moartea lui Sviatopolk. Sosi sărbătoarea Paştilor; după ce s'a celebrat, principele căzu bol-

1) Koloman.

2) *Klov*, o colină în Kiev unde egumenul Stefan, din mănăstirea Peşterilor, a zidit o biserică în cinstea Maicii Domnului a Blachernelor, în amintirea celei cu acelaşi nume din Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

nav şi muri. Evlaviosul principe Mihail, numit Sviatopolk, muri la 16 April la Vyşegorod, şi l-au adus într'o corabie până la Kiev. A fost îmbrăcat în vestmintele sale şi l-a pus într'un car şi toţi boierii şi toată drujina sa plânse după el, cântând cântece îndatinate. Şi a fost depus în biserica Sfântului Mihail pe care el o fundase. Principesa împărţi bogăţii mari la mânăstiri şi preoţi, aşa că toată lumea s'a minunat. Căci nimenea nu poate să facă o atare pomană. A doua zi, la 17, Kievenii ţinură sfat şi trimiseră să spună lui Vladimir: «Vino, principe, pe tronul tatălui tău şi al bunicului tău». Vladimir auzind aceasta plânse mult şi nu veni, fiind întristat de fratele său. Locuitorii din Kiev jefuiră casa căpitanului Putiata, se aruncară asupra Ovreilor şi-i jefuiră. Kievenii trimiseră din nou la Vladimir zicând: «Principe, vino la Kiev; dacă tu nu vii, să ştii că vom păţi mult rău. Nu numai casa lui Putiata sau a ofiţerilor, dar se vor jefui şi Ovreii, apoi se va arunca asupra cumnatei tale şi asupra boierilor şi asupra mânăstirilor şi tu vei avea să dai socoteala, principe, dacă se jefuesc mănăstirile». Vladimir auzind acestea veni la Kiev.

XCIII. *Diferite întâmplări* (1113).

Inceputul domniei lui Vladimir, fiul lui Vsevlad. Vladimir Monomachul se stabili la Kiev într'o Duminecă. Metropolitul Nichiphor, episcopii şi toţi Kievenii ieşiră înaintea lui cu mari onoruri. El se aşeză pe scaunul tatălui său şi al strămoşilor săi. Tot poporul se înveseli şi desordinele se potoliră. Polovcii auzind, vorbindu-se de moartea lui Sviatopolk, se adunară la un loc şi veniră la Vyr. Vladimir îşi strânse fiii şi nepoţii şi merseră la Vyr [1]). El se uni cu Oleg şi Polovicii fugiră. In acest an el stabili pe fiul său Sviatoslav la Pereiaslavl şi Viaceslav la Smolensk. In acest an muri egumena mânăstirii Lazăr, femeie de o mare sănătate, la 14 Septembrie. Ea trăise şaizeci de ani în călugărie şi era de nouăzeci şi doi de ani. In acest an Vladimir căsători pe fiul său Roman cu fata lui Volodar la 11 Septemvrie. In acest an Mstislav puse temelia bisericii din piatră a Sfântului Nicolae aproape de palatul principelui, în târgul Novgorod. In acest an el stabili pe fiul său Iaropolk la Pereiaslavl, şi tot în anul acesta, el stabili pe Daniel ca episcop la Juriev şi la Belgorod pe Nikita.

1) Vyr, cetate în regiunea Pereiaslavlului.

www.dacoromanica.ro

ADAUS

Învățătura lui Vladimir Monomachul.

Eu, nevrednicul, care de binecuvântatul și pe prea strălucitul meu bunic Iaroslav am fost numit prin botez Vasile, iar pe numele meu rusesc mă cheamă Vladimir și am fost numit de prea iubitul meu tată și prea iubita mea mamă Monomach . . . . . [1]) și pentru poporul creștinesc cât timp Dumnezeu în îndurarea sa, prin rugăciunile părintești, mă va scăpa de toate nevoile. Pe când mă găseam culcat într'o sanie, mă gândeam în sufletul meu și lăudam pe Dumnezeu care m'a ținut pe mine păcătosul până în zilele de astăzi. Da, fiii mei, voi, sau ori cine va ceti această scrisoare, să nu râdeți de loc, ci oricăruia dintre fiii mei îi va plăcea cele ce scriu, să le pună la inimă și să nu neglijeze de a se căzni: mai întâi de toate, pentru dragostea de Dumnezeu și pentru sufletul vostru, de a avea în inima voastră teamă de Dumnezeu și de a da pomană bogată, căci aceasta este începutul a oricărui bine. Iar dacă cuiva nu-i va plăcea această scrisoare, să nu-și bată joc și nici să nu spună: «In timpul unei lungi călătorii, stând întins pe sanie, a spus lucruri fără de nici un rost».

Căci, niște trimiși din partea fraților mei m'au întâlnit la Volga și mi-au spus: «Vino de grabă la noi ca să gonim pe fiii lui Rostislav și să punem mâna pe voloștiile lor. Dacă nu vii cu noi, vom trăi fiecare cu al său, noi cu al nostru și tu cu al tău». Și eu le-am răspuns: «Chiar dacă v'ați supăra, eu tot nu pot merge cu voi și nici nu-mi voi calca jurământul». Și trimițându-i înapoi, am luat psaltirea, am deschis-o și iată ce am ceȋit în ea: «De ce te turburi, suflete al meu? De ce mă duci în neliniște» și așa mai departe. In urmă, aceste dragi cuvinte le-am comparat împreună și am scris dea-

1) Aci lipsesc în original vr'o cinci șire.

www.dacoromanica.ro

supra: dacă cele din urmă nu vă plac, primiţi-le cel puţin pe cele dintâi [1]). De ce eşti întristat suflete al meu? Dece mă duci în nelinişte? puneţi nădejdea în Dumnezeu, căci eu îl voiu preamări. Nu te supăra pe oamenii cei răi şi nici nu-ţi urî pe cei ce fac nedreptăţi, căci cei răi vor fi pedepsiţi, iar cei ce se îndreaptă spre Domnul, vor moşteni pământul. Şi încă puţină zăbavă şi cel păcătos nu se va mai vedea; el îşi va căuta locul său şi nu-l va mai găsi.

Dar cei blânzi vor moşteni pământul şi se vor bucura de belşugul păcii. Cel păcătos unelteşte împotriva celui drept şi scrâşneşte din dinţi în contra lui: Domnul însă va râde de el, căci a văzut că ziua lui se apropie. Cei păcătoşi şi-au scos sabia şi au întors arcul lor spre a lovi pe cel necăjit şi sărac şi spre a opri pe cei ce merg pe calea cea dreaptă; sabia lor însă va intra în propria lor inimă şi arcurile lor se vor rupe. Puţina avere a celui drept face mai mult decât bogăţia cea mare a celor păcătoşi. Căci braţele celor răi se vor frânge, iar Domnul sprijine pe cei drepţi. Cei răi vor pieri, iar cel drept are milă şi dăruieşte. Cei cari îl vor binecuvânta vor moşteni pământul, iar cei ce-l vor blăstăma vor fi schinjuiţi. Paşii omului de bine sunt cârmuiţi de Domnul. Dacă el cade, nu va fi de loc zdrobit, căci Domnul îi susţine braţul. Eu am fost tânăr şi am atins bătrâneţea, dar eu n'am văzut pe cel drept părăsit, nici pe urmaşii săi cerşind pâine. Cel drept e totdeauna plin de milă şi el dă şi urmaşii săi sunt binecuvântaţi. Fugi de rău şi fă binele, caută pacea şi umblă după ea şi vei avea un locaş etern. Dacă oamenii s'ar scula, ne- ar înghiţii de vii, dacă furia lor s'ar răscula în contra noastră, ne-ar îneca apa. Ai milă de mine, Dumnezeule, căci omul m'a trântit la pământ şi mă chinueşte, luptând împotriva mea. Duşmanii mei au călcat peste mine, căci sunt mulţi cari se luptă cu mine din înălţime. Cel drept se va bucura când va fi văzut răsplata, el îşi va spăla mâinile în sângele celui rău, şi fiecare va spune: Dacă omul de bine isbuteşte, atunci există un Dumnezeu care judecă pe pământ. Dumnezeul meu! Scapă-mă de cei ce se ridică împotriva mea. Scapă-mă de uneltiri, nedreptăţi, şi mântueşte-mă de oamenii ce umblă după sânge. Căci ei mi-au întins curse. Mânia stă în aprinderea sa şi vieaţa în puterea sa. Seara se va lăsa plânsetul său, iar dimineaţa bucuria. Căci mila ta e mai tare decât vieaţa mea şi buzele mele te vor slăvi. Eu te voiu slăvi în vieaţa mea şi în numele tău îmi voiu ridica mâinile.

---

1) Pasagiul aceeta, ca şi multe altele din cronică, sunt constatate de traducători ca lipsite de claritate.

www.dacoromanica.ro

Pune-mă la adăpost de planurile cele rele ale celor răi şi de mulţimea uneltitorilor de nedreptăţate. Bucuraţi-vă voi toţi câţi aveţi inima dreaptă, eu voiu slăvi pe Domnul în toată vremea; slavă lui în totdeauna...

Astfel a învăţat Vasile; el a adunat aci pe tineri, sufletele curate, fără pată, corpuri nefintinate. El i-a învăţat să vorbească măsurat, să repete cuvintele Domnului, la mâncare şi băutură, să nu facă gălăgie, să tacă înaintea celor bătrâni, să asculte pe cei înţelepţi, să aibă ruşine înaintea celor mai în vârstă, să aibă dragoste pentru egali şi inferiori, să vorbească fără prefăcătorie, să mediteze mult, să nu ridice vocea, să nu înjure, să nu râză peste măsură, să aibă respect pentru bătrâni, să nu vorbească cu femei neruşinate, să ţie ochii aplecaţi şi sufletul înălţat, să nu aţâţe pe cei porniţi, să nu caute puterea, chiar când toată lumea ne cinsteşte. Dacă cineva dintre voi poate face serviciu altuia (spune Vasile) să aştepte răsplata sa dela Dumnezeu şi se va bucura de bunuri vecinice...

O Maică a lui Dumnezeu, stăpână, alungă din inima mea mândria şi îngâmfarea ca să nu fiu târît de deşertăciunea acestei lumi. In această vieaţă trecătoare, învaţă credincioasele să fii evlavios, învaţă după cuvântul Evangheliei să îndreptăţi ochii tăi, să ţii limba ta, să moderezi simţurile tale, să înfrânezi corpul tău, să-ţi potoleşti mânia ta, să ai gândurile curate, să te îndeletniceşti cu lucruri bune în numele Domnului. Dacă ai fost jefuit, nu te răzbuna, dacă ai fost urît, iubeşte, dacă ai fost persecutat, sufere, maltratat, roagă-te: omoară păcatul, liberează pe cel ocărît, judecă drept pe orfani, apără pe văduvă. Veniţi şi să discutăm împreună, zice Domnul : când păcatele voastre ar fi roşii ca purpura, le voiu face albe ca zăpada etc. Primăvara postului şi floarea pocăinţii strălucesc la fel. Să ne curăţim, fraţilor, de toată murdăria trupească şi sufletească, ridicând glasul către Cel ce dă lumina, spunându-i: Slavă ţie iubitorule de oameni! In adevăr, fiii mei, înţelegeţi cât este de îndurător şi cât plin de milă este Dumnezeu care iubeşte pe oameni. Noi oamenii, păcătoşi şi muritori, dacă cineva dintre noi ne face vr'un rău, noi vrem numai decât în graba noastră să-l jertfim şi să-i vărsăm sângele. Iar Dumnezeul nostru de care depinde vieaţa şi moartea rabdă păcatele noastre, păcate cari atârnă pe capetele noastre şi aceasta în tot timpul vieţii noastre; el e ca un tată care îşi iubeşte copilul, îl loveşte şi-l chiamă înapoi la el. Astfel ne-a arătat Domnul calea ca să învingem pe duşmani prin trei mijloace: prin pocăinţă, lacrimi şi pomană. Astfel, fiii mei, nu este o poruncă prea grea a aceluia care ne îngăduie să ne

www.dacoromanica.ro

ştergem păcatele noastre prin aceste trei lucruri şi de a nu pierde domnia cerului. Dar, pentru Dumnezeu, nu fiţi leneşi, vă rog, nu pierdeţi din vedere aceste trei lucruri, căci ele nu sunt grele. Nu ni se cere nici viaţă de pustnic, nici viaţă de călugăr, nici post nu vi se cere vouă, ca altor oameni, ci printr'o uşoară stăruinţă se poate dobândi graţia lui Dumnezeu. Ce este omul, Doamne, pentru ca tu să-ţi aduci aminte de el? Mare eşti tu şi minunile lucrurilor tale; nici o minte omenească nu poate povesti minunile tale. Şi iarăşi spunem: Tu eşti mare, Doamne, şi lucrurile tale minunate. Numele tău este slăvit şi crednic de laudă în veac pe tot pământul. Cine să nu laude şi să nu slăvească puterile tale, minunile tale cele mari şi binefacerile tale împlinite în această lume? Cum a fost creat cerul, cum soarele, cum luna, cum stelele, cum întunericul şi lumina; pământul este pus pe ape, o Doamne, prin Providenţa ta. Diferitele animale, pasările, peştii au fost împodobiţi de Providenţa ta, o Doamne. Şi noi ne minunăm de această minune, cum din ţărână tu ai făcut pe om, cum tu i-ai dat înfăţişarea de om. Dacă toată lumea s'ar strânge la un loc, nu s-ar găsi două figuri la fel, ci fiie care are faţa sa deosebită prin înţelepciunea divină. Şi noi ne minunăm de asemenea cum paserile aerului soseşc primăvara şi vin la început la noi şi nu se opresc într'o singură ţară, ci slabe sau puternice, se răspândesc prin toate ţările din ordinul lui Dumnezeu, pentru ca să populeze pădurile şi câmpiile. Toate acestea au fost date de Dumnezeu pentru plăcerea omului, pentru hrana sa, pentru bucuria sa.

Mare este, Doamne, îndurarea ta faţă de noi, de a fi creat toate aceste plăceri pentru omul păcătos. Aceste păsări ale cerului învăţate de tine cântă, atunci când tu porunceşti şi înveselesc pe om; iar când le opreşti, deşi au o limbă, ele tac. Tu eşti blagoslovit, Doamne, şi lăudat, făcând toate aceste minuni şi dându-ne atâtea binefaceri. Cel ce nu te laudă, Doamne, şi nu crede din toată inima sa şi din tot sufletul său în Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt, să fie blăstămat.

Citind aceste vorbe pline de evlavie, fiii mei, lăudaţi pe Dumnezeu, care ne-a dat harul său şi care vă dă această învăţătură prin umila mea pricepere. Ascultaţi-mă pe mine şi dacă nu primiţi toate sfaturile mele, primiţi-le măcar pe jumătate. Dacă Dumnezeu a înmuiat inimile voastre, vărsaţi lacrimi asupra păcatelor voastre, zicând: «Cum ai avut tu milă de femeia păcătoasă, de hoţ, de vameş, ai milă şi de noi, păcătoşii». Faceţi aceasta în biserică şi când vă culcaţi. Nu lipsiţi o singură seară, dacă puteţi, de a vă închina până la pământ, cel puţin de trei ori, dacă sunteţi bolnavi şi dacă nu pu-

www.dacoromanica.ro

teţi mai mult. Nu uitaţi aceasta, nu fiţi leneşi, căci prin aceste închinări din timpul nopţii şi prin aceste cântece, omul birue pe diavol şi îşi răscumpără astfel păcatele din timpul zilei. Şi când mergeţi călare, dacă nu aveţi de a face cu nimenea şi dacă nu ştiţi altă rugăciune, repetaţi fără încetare în taină: «Doamne, fie-ţi milă de mine». Căci aceasta este cea mai bună din toate rugăciunile. Şi aceasta face mai mult decât a te gândi la lucruri urîte. Şi, mai presus de toate, nu unitaţi pe săraci, ci pe cât vă e îngăduit, hrăniţi-i, daţi orfanilor, ocrotiţi dreptul văduvii şi nu permiteţi celor puternici să piardă pe aproapele lor. Nu omorîţi pe nici un om drept sau criminal, şi nu îngăduiţi ca să fie omorît. Dacă un om trebuie să fie condamnat la moarte, feriţi-vă de a pierde sufletul unui creştin.

Când povestiţi vr'un lucru de bine sau de rău, nu juraţi pe Dumnezeu, nu faceţi semnul crucii, nu este nici o trebuinţă pentru aceasta. Dacă sărutaţi crucea ca să faceţi un jurământ unui frate al vostru sau unui altuia, cercetaţi-vă bine inima spre a vedea dacă sunteţi dispuşi de a vă ţinea cuvântul şi atunci numai sărutaţi-o şi în urmă aveţi grije să nu vă pierdeţi sufletul printr'o călcare a jurământului. In ce priveşte pe episcopi, preoţi, egumeni, primiţi binecuvântarea lor cu dragoste, nu vă îndepărtaţi de ei. Iubiţi-i după puterile voastre şi faceţi să obţineţi ca ei să roage pe Dumnezeu pentru voi. Mai ales nu aveţi îngâmfare nici în inimă, nici în gând, ci ziceţi: Noi suntem muritori. Astăzi trăim, mâine suntem în mormânt; tot ceace ne-ai dat, nu este al nostru, ci al tău; tu ne-ai încredinţat-o pentru puţine zile. Nu ascundeţi tezaure în pământ; este un mare păcat pentru noi. Cinsteşte pe cei bătrâni ca pe un tată şi iubeşte pe tineri ca pe fraţi.. Nu fiţi de loc leneşi în casa voastră, ci vedeţi toate prin voi înşivă; nu vă bazaţi nici pe intendentul vostru nici pe servitorul vostru, pentru ca oaspeţii cari vă vizitează să nu râză de casa voastră sau de masa voastră. In războiu nu fiţi negligenţi, nu vă încredinţaţi în voezozii voştri. Nu vă lăsaţi nici la băutură, nici la mâncare, nici la somn. Puneţi voi înşivă sentinelele. Nu vă culcaţi seara decât după ce le veţi fi aşezat de toate părţile împrejurul armatei voastre. Sculaţi-vă foarte de dimineaţă; nu lăpădaţi armele voastre în grabă, fără a fi examinat totul; căci omul piere pe neaşteptate. Fugiţi de minciună, de beţie, de desfrâu; căci prin acestea piere trupul şi sufletul. In drumul vostru peste tot pe unde treceţi în moşiile voastre, nu îngăduiţi servitorilor voştri nici celor ai altora de a face pagube, nici în eate, nici la câmp, pentru ca să nu vă blesteme oamenii. Peste tot unde mergeţi, unde vă

www.dacoromanica.ro

opriţi, daţi de băutură şi de mâncare cerşitorului. Mai ales cinstiţi pe oaspe, de ori unde ar veni, sărac, nobil, sol; dacă nu puteţi să-i faceţi daruri, îmbiaţi-l cu băutură şi mâncare. Căci călătorii vor face să fiţi cunoscuţi în toată ţara ca buni sau ca răi. Cercetaţi pe bolnavi, însoţiţi pe morţi, căci toţi suntem muritori. Nu treceţi pe lângă un om fără să-l salutaţi şi să-i daţi o vorbă bună. Iubiţi-vă femeile voastre, dar nu le daţi putere asupra voastră. In sfârşit, ceeace este mai presus de toate, aveţi mai ales teamă de Dumnezeu. Dacă vă e frică să nu uitaţi (poveţele mele), citiţi adesecri această învăţătură. Eu nu voiu avea ruşine şi va fi bine pentru voi. Ce ştiţi că e bine, nu o uitaţi, şi ceace nu ştiţi, învăţaţi-o; tatăl meu, stând numai acasă, învăţase şase limbi. Aceasta face cinste unui om în toate ţările. Căci lenea este mama tuturor viţiilor. Ceea ce se ştie, se uită şi ceea ce nu se ştie nu se mai învaţă. Când voiţi să faceţi un bine, faceţi-l în întregime, mai ales în ce priveşte biserica. Soarele să nu vă găsească în pat. Astfel făcea răposatul meu tată şi astfel fac toţi oamenii în adevăr buni. Mai întâi, de dimineaţă, adu lui Dumnezeu mulţumită, în urmă când soarele se urcă, îndată ce-l vedeţi, măriţi pe Dumnezeu, spunând cu bucurie: Luminează ochii mei, Doamne Christoase, care mi-ai dat lumina ta cea frumoasă; apoi, Doamne, adaugă încă un an la anul acesta, pentruca, după ce mă voiu fi pocăit de păcatele mele şi-mi voiu fi îndreptat vieaţa, să pot lăuda pe Dumnezeu. In urmă voi vă veţi putea aşeza ca să deliberaţi cu drujina voastră, sau să judecaţi poporul, sau să mergeţi la vânătoare sau în sfârşit să vă faceţi siesta; căci Dumnezeu a stabilit somnul dela amiazi. Este ceasul când se repauzează animalele, păsările şi oamenii.

Vă voiu spune acum, iubiţii mei fii, oboselile pe cari le-am suportat timp de treizeci de ani de călătorie şi de vânătoare. Mai întâi m'am dus la Rostov prin ţara Viaticilor. Tatăl meu m'a trimis aci şi el însuşi s'a dus la Kursk. Apoi m'am dus la Smolensk cu Stavko Scondiatici. El s'a dus în urmă la Berestie cu Iziaslav şi pe mine m'a trimis la Smolensk. Apoi dela Smolensk m'am dus la Vladimir, în aceeaşi iarnă. Apoi mă trimiseră cu fratele meu la Berestie ca să vizităm pădurile pe cari le arseseră şi eu le-am apărat. In urmă m'am dus la Pereiaslavl la tatăl meu şi după Paşti mă dusei de la Pereiaslavl la Vladimir, spre a face pace cu Leşii la Suteiska[1]). De aci revin în urmă în timpul verii la Vladimir. Apoi Sviatoslav mă trimise la Leşi. Am trecut Glogovul[2]) către pădurea Boemilor şi am călătorit

1) *Suteiska*, oraş în apropierea Vladimirului.

2) *Glogov*, oraş în Silezia, lângă Oder.

www.dacoromanica.ro

timp de patru luni în ţara lor. Tot în acest an mi se născu un fiu (Mstislav) la Novgorod. Mă dusei în urmă la Turov, de aci primăvara la Pereiaslavl, apoi iar la Turov. Sviatoslav muri şi eu mă dusei iarăşi la Smolensk şi dela Smolensk, în aceeaşi iarnă, la Novgorod. In primăvară am mers în ajutorul lui Gleb. Vara m'am dus cu tatăl meu la Polock, şi iarna următoare mă dusei cu Sviatopolk în contra Polotkului care fu ars. El se duse la Novgorod şi eu cu Polovcii până la Odresk [1]), pustiind ţara. Apoi la Cernigov şi iarăşi dela Smolensk m'am dus la tatăl meu la Cernigov. Şi Oleg veni chemat dela Vladimir şi eu îl poftii să mănânce cu tatăl meu la Cernigov în Krasnyi Dvor şi eu dădui tatălui meu trei suţe de grivne de aur. Apoi revenind dela Smolensk, luptând mi-am făcut drumul printre armata polovcă până la Pereiaslavl şi găsii pe tatăl meu care se întorcea dintr'o expediţie. Apoi merserăm în această vară cu tatăl meu şi cu Iziaslav, ca să ne luptăm în contra lui Boris la Cernigov şi băturăm pe Boris şi Oleg. Apoi ne întoarserăm la Pereiaslavl şi am rămas în Obrov [2]). Şi Vsevlav arse Smolenskul şi eu plecai cu Cernigovenii cu doi cai, dar nu l-am întâlnit deloc la Smolensk; îl urmării, arsei ţara şi am jefuit până la Lukoml [3]) şi Logojsk [4]), apoi mă dusei spre Driuck şi Cernigov. In iarna aceasta Polovcii jefuiră tot Starodubul şi eu plecai cu oamenii din Cernigov în contra Polovcilor şi la Desna prinserăm pe principii Asaduk şi Sauk şi le-am învins drujinele. A doua zi dincolo de Novyi Gorod [5]) împrăştiarăm armata considerabilă a lui Belkatgin; le-am luat săbiile şi întreaga lor pradă. Merserăm timp de două ierni în contra Viaticilor şi a principelui lor Chodota şi fiul său. In prima iarnă mă dusei în contra Kordnei [6]) apoi contra fiilor lui Rostislav dincolo de Mikulin [7]), dar nu i-am ajuns. In aceeaşi primăvară ne-am întâlnit cu Sviatopolk la Brody [8]). Vara următoare urmărirăm dincolo de Khorol pe Polovci cari luaseră Goroşinul [9]); şi toamna merserăm cu Cernigovienii, Polovcii şi Citeievicii [10]) con-

1) *Odresk*, oraş în regiunea Polock.

2) *Obrov*, localitate în regiunea Pereiaslavlului.

3) *Lukoml*, oraş în regiunea Pereiaslavlului.

4) *Logojk*, oraş în ţara Krivicilor. Numele samănă cu cel al Lugojului nostru.

5) *Novyi Gorod* un oraş pe fluviul Derna.

6) *Kordno*, oraş în ţinutul Viaticilor.

7) *Mikulin*, oraş încă neidentificat, poate în regiunea Tarnopol.

8) *Brody*, oraş în Volynia.

9) *Goroşin*, oraş lângă râul Sula, guvern. Poltava.

10) *Citeievicii*, un trib al Polovcilor.

www.dacoromanica.ro

tru Minskului; luarăm cetatea şi n'am lăsat acolo nici un sclav nici un cap de vită. Iarna următoare merserăm să ne întâlnim cu Iaropolk la Brody şi am încheiat o strânsă prietenie. Primăvara, tatăl meu mă stabili la Pereiaslavl, în prezenţa fraţilor mei, şi am mers până dincolo de Supoi [1]). Apropiindu-ne de cetatea Priluk am fost întâlniţi pe neaşteptate de principii polovci în frunte cu mii de oameni; noi am fi voit să ne batem cu ei, dar ne trimiseserăm armele noastre înainte în căruţe şi trebuirăm să intrăm în cetate. Ei nu luară în vieaţă, de cât pe Semca şi câţiva ţărani; ai noştri însă prinseră şi omorîră un anumit număr de Polovci. Ei nu îndrăsniră nici măcar să ia caii lor şi fugiră la Sula chiar în noaptea aceea. A doua zi, ziua Adormirii Maicii Domnului merserăm la Bela Veja [2]) şi Dumnezeu ne veni în ajutor împreună cu Sfânta Născătoare. Noi băturăm nouă sute de Polovci şi am luat prizonieri doi principi, fraţii lui Bagubars, Osen [3]) şi Sakz şi numai doi oameni scăpară. In urmă urmărirăm pe Polovci spre Sviatoslavl [4]) şi apoi spre cetatea Torcesk şi în urmă spre Juriev. Şi încă odată, din această parte, momiserăm pe Polovci la Krasen [5]) şi cu Rostislav la Varin [6]) le-am luat corturile. In urmă, m'am dus la Vladimir şi stabilii aci pe Jaropolk şi Jaropolk muri. Şi după moartea tatălui meu şi cea a lui Sviatopolk noi ne-am bătut pe Sula cu Polovcii până seara, ne-am bătut la Chalep [7]) şi în urmă făcurăm pace cu Tugorkan şi cu alţi principi polovci. Şi luarăm dela oamenii lui Gleb toată drujina noastră.

In urmă Oleg veni în contra mea la Cernigov şi Polovcii şi drujina mea s'a luptat cu el timp de opt zile pentru o mică întăritură, nelăsându-l să pătrundă în lăuntrul ei şi mie mi s'a făcut milă de suflete creştine, de satele incendiate şi de mănăstiri şi zisei: «Păgânii n'au să se laude de aceasta» şi dădui fratelui meu (Oleg) partea care îi revenea şi eu însumi plecai la proprietatea tatălui meu la Pereiaslavl. Am ieşit din Cernigov în ziua Sfântului Boris şi trecurăm printre batalioanele Polovcilor. Noi nu aveam decât vro sută de persoane în drujană, sicotind femeile şi copiii. Polovcii ne pân-

---

1) *Supoi*, un afluent al Dniprului.
2) *Bela Veja*, oraş în regiunea Pereiaslavlului.
3) *Osen* sau *Asen*, principe al Cumanilor vezi *Introducerea*.
4) *Sviatoslavl*, oraş încă neidentificat.
5) *Krasen*, oraş în regiunea Kievului, lângă râul Krasna.
6) *Varin*, localitate neidentificată, în stânga Dniprului.
7) *Chalep*, oraş în regiunea Kievului, lângă Dnipru.

www.dacoromanica.ro

deau ca lupii în trecători şi în munţi, dar Dumnezeu şi Sfântul Boris nu ne-a dat în mâinile lor. Am ajuns fără pierderi la Pereiaslavl.

Am rămas la Pereiaslavl trei ierni şi trei veri cu drujina mea şi am suferit mult din partea războiului şi a foamei. Apoi merserăm să atacăm pe Polovci dincolo de Rimov [1]) şi Dumnezeu ne veni în ajutor şi noi uciserăm şi prinserăm un anumit număr din ei. Şi am învins din nou trupa lui Itlar şi i-am luat corturile trecând dincolo de Goltava [2]). Şi merserăm spre Starodub în contra lui Oleg, fiindcă el se dusese la Polovci şi am mers spre Bug şi cu Sviatopolk merserăm în contra lui Boniak dincolo de Ros şi merserăm până la Smolensk, după ce am făcut pace cu David. In urmă revenirăm pentru a doua oară de la malurile Voroniţei [3]). Atunci Torcii veniră să mă găsească şi Citeievicii veniră dela Polovci şi merserăm în contra lor la Sula şi merserăm la Rostov să trecem iarna şi peste trei ierni venirăm din nou la Smolensk şi în urmă mă dusei la Rostov. Şi apoi urmăririrăm pe Boniak împreună cu Sviatopolk, dar ne-a scăpat din mâini şi nu l-am ajuns. In urmă urmăririrăm pe Boniak dincolo de Ros, dar l-am lăsat să ne scape. Iarna mersei la Smolensk şi plecai din Smolensk după Paşti. Şi mama lui George muri. Venind să petrec vara la Pereiaslavl, mă întâlnii cu fraţii mei. Boniak veni cu toţi Polovcii la Kosniatin [4]) şi merserăm în contra lui, îndreptându-ne dela Pereiaslavl spre Sula şi Dumnezeu ne veni în ajutor. Invinserăm pe Polovci şi prinserăm pe principii lor cei mai de seamă. Şi după Crăciun făcurăm pace cu Aiepa. El ne dete pe fiica sa (pentru fiul meu) şi merserăm la Smolensk. In urmă mă dusei la Rostov. Venind dela Rostov mă dusei din nou cu Sviatopolk în contra lui Urusoba, şeful Polovcilor, şi Dumnezeu ne veni în ajutor; în urmă iarăşi în contra lui Boniak spre Luben [5]) şi Dumnezeu ne-a fost în ajutor. In urmă merserăm spre Voin [6]) cu Sviatopolk. In urmă merserăm spre Don cu Sviatopolk şi David şi Dumnezeu ne veni în ajutor. Aiepa şi Boniak veniseră la Vyr [7]) şi voiau să se stabilească aci. Şi eu mă dusei la Romen [8]) cu Oleg şi cu fiii mei şi Polovcii

1) *Rimov*, oraş în regiunea Pereiaslavlului, azi poate Rimovka. Cf. Trautmann, *op. cit.*, p. 278.

2) *Goltava*, un râu în regiunea Pereiaslavlului, azi Holtva.

3) *Voronica*, localitate în regiunea Pereiaslavlului.

4) *Kosniatin*, o fortăreaţă lângă râul Sula, în regiunea Pereiaslavl.

5) *Luben*, oraş pe malul drept al râului Sula, în regiunea Pereiaslavlului.

6) *Voin*, râu şi localitate în regiunea Pereiaslavlului.

7) *Vyr*, fortăreaţă în regiunea Pereiaslavlului.

8) *Romen*, oraş în regiunea Pereiaslavlului, azi Romny.

www.dacoromanica.ro

aflând aceasta fugiră. In urmă merserăm spre Minsk în contra lui Gleb, fiindcă el făcuse pe câţiva dintre oamenii noştri prizonieri şi Dumnezeu ne veni în ajutor şi ne-am adus la îndeplinire planul nostru. In urmă merserăm asupra cetăţii Vladimir în contra fiului lui Jaroslav, nevoind să-i suferim ticăloşiile. Şi am plecat dela Cernigov la Kiev, la tatăl meu. Drumul acesta l-am făcut într'o zi şi ajunsei înaintea vecerniei.

In total, am făcut optzeci şi trei de călătorii mari; pe cele mici nu mi le amintesc şi am încheiat cu Polovcii unsprezece tratate, în prezenţa tatălui meu sau fără de el, şi am dat mulţi bani şi multe din hainele mele. Şi am slobozit din fiară pe mulţi principi distinşi de ai Polovcilor: doi fraţi ai lui Şarukan, trei fraţi ai lui Bagubars, patru fraţi ai lui Ovcin şi alţi o sută. Şi pe următorii principi Dumnezeu i-a pus de vii în putetrea mea: Koksus şi fiul său, Aklan Burcevici, Azgului, principe de..... şi cincisprezece alţi ostaşi tineri. Şi i-am dus de vii, i-am măcelărit şi-i aruncai în fluviul Slavlii [1]).

Şi m'am obosit mult şi în vânătorile mele, în timpul şederii mele la Cernigov. In împrejurimile acestui oraş în cursul unui an am ucis, nu fără mare străduinţă, până la o sută tauri sălbatici, fără a socoti alte animale pe cari le-am vânat cu tatăl meu. Iată ce am mai făcut la Cernigov: am prins în stepe cu mâinile mele până la zece sau douăzeci de cai şi deasemenea dealungul Rosului am prins cu mâinile mele cai sălbatici. Doi zimbri m'au luat în coarnele lor, pe mine şi calul meu; un cerb m'a lovit cu coarnele; doi elani, unul m'a călcat în picioare, iar altul m'a lovit cu coarnele. Un mistreţ mi-a smuls sabia din coapsă, un urs m'a muşcat de şold, un lup mi-a sărit în spate şi a trântit calul cu mine. Dar Dumnezeu m'a scăpat neatins. Am căzut adesea de pe cal ; mi-am spart de două ori capul, m'am rănit la mâini şi la picioare în tinereţea mea. Nu mi-am păzit nici viaţa, nu mi-am cruţat nici capul.

Ceeace ar fi trebuit să facă servitorul meu, am făcut eu însumi, la războiu şi la vânat, noaptea şi ziua, în zăpadă şi în frig, fără a avea răpaus. Eu nu m'am lăsat nici pe posadnici, nici pe soli, eu supravegheam însumi casa mea şi, la vânătoare, eu însumi făceam rânduială printre vânători, eu mă ocupam de grajdurile mele, de şoimi şi de ulii. De asemeni, n'am lăsat să fie supăraţi de cei puternici ţăranul sărman şi văduva săracă şi am supravegheat eu însumi rosturile bisericii şi serviciul divin.

---

1) *Slavlii*, un râu neidentificat.

www.dacoromanica.ro

Nu-mi faceţi imputări pentru cele ce am spus, iubiţii mei fii, şi nici ori cine va ceti acestea, căci eu nu mă laud pentru curajul meu, ci laud pe Dumnezeu şi proslăvesc îndurarea aceluia care m'a ocrotit de moarte pe mine, sărmanul şi păcătosul, în timpul atâtor ani, el care nu m'a făcut pe mine leneş, ci folositor pentru atâtea lucrări omeneşti. Citind această scriere, umpleţi-vă de zel pentru toate lucrările cele bune, lăudând pe Dumnezeu şi pe sfinţi. Fiii mei, n'aveţi teamă de moarte, nici de războiu, nici de vânătoare, ci faceţi fapte bărbăteşti, după cum vă va îngădui Dumnezeu. Dacă nici războiul, nici vânătoarea, nici apa, nici căderile de pe cal, n'au putut să-mi facă vr'un rău, nimenea dintre voi nu poate să sufere vr'o pagubă, nici să-şi piarză viaţa, fără porunca lui Dumnezeu. Dacă moartea vine dela Dumnezeu, nici tata, nici mama, nici fratele nu o vor putea împiedica. Dacă este bine ca cineva să se păzească singur pe sine, paza lui Dumnezeu este mai bună decât paza omului.

Scrisoare către Oleg.

O ! nenorocitul şi sărmanul de mine! Tu, suflete al meu, multă luptă duci cu inima mea, şi după ce ai biruit-o, mă gândesc cum ar trebui, fiindcă noi suntem trecători, cum ar trebui să stăm înaintea înfricoşatului judecător, dacă nu ne-am pocăit şi dacă nu ne-am iertat unul pe altul. Căci, dacă cineva spune: «Eu iubesc pe Dumnezeu, dar nu iubesc pe fratele meu», este un mincinos, şi iarăşi: «Dacă nu iertaţi greşelele fratelui vostru, nici Dumnezeu din cer nu vă va ierta pe voi». Şi profetul zice: «Nu te supăra pe oamenii cei răi şi nu urî pe cel ce face fapte rele: ce frumos şi ce plăcut este ca fraţii să trăiască împreună uniţi...

Dar, diavolul se amestecă între oameni: au existat războaie între înţelepţii noştri strămoşi, între bunii şi fericiţii noştri părinţi, căci diavolul care nu voieşte binele pentru neamul omenesc, ne împinge spre vrajbă. Şi ţi-am scris aceasta fiind îndemnat de fiul meu [1]) pe care tu l-ai botezat şi care se găseşte la tine. El mi-a trimis un curier cu o scrisoare şi mi-a spus: «Să ne iertăm unul pe altul şi să ne împăcăm. Fratele meu [1]), e adevărat, a murit, dar noi doi să nu ne gândim la răzbunarea lui, ci să ne lăsăm în seama lui Dumnezeu; el va judeca pe cei vinovaţi. Să nu aducem la pierzare ţara rusească». Şi când am văzut bunătatea fiului meu, m'am înduioşat, şi având

1) *Mstislav*, fiul lui Vladimir, a avut de naş pe Oleg.
2) *Iziaslav*, vezi cap. LXXXI.

www.dacoromanica.ro

teamă de Dumnezeu, mi-am zis: «El care este tânăr şi nepriceput, e plin de bunătate şi se lasă în seama lui Dumnezeu; eu sunt mai păcătos decât ceilalţi». De aceea am ascultat pe fiul meu şi ţi-am scris această scrisoare. O vei primi cu sentimente bune, ori cu ocări, aceasta o voiu vedea din răspunsul tău. Totuşi prin aceste vorbe eu, nădăjduind ca Dumnezeu să-mi ierte păcatele mele cele vechi, ţi-am luat înainte în umilinţa şi căinţa mea, pe care o aşteptam dela tine. Căci Domnul nu este un om, ci Dumnezeul lumii întregi, care într'o clipă face tot ce voieşte. El însuşi a suferit ocări, scuipături, bătăi şi s'a dat morţii, cu toate că este stăpân peste vieaţă şi peste moarte. Şi ce suntem noi? Nişte oameni păcătoşi şi răi, astăzi în vieaţă, mâine în moarte, azi în glorie şi cinste, mâine în mormânt, uitaţi. Alţii vor împărţi ce noi am adunat. Vezi, dragă frate, pe părinţii noştri; ce au luat cu ei? Ce le mai folosesc hainele lor? Nimic altceva decât ce au făcut pentru sufletul lor.

Dacă ar fi dat Dumnezeu, dragă frate, ca tu să-mi fi luat înainte şi să-mi fi scris tu cel dintâi aceste cuvinte! Când fiul meu, care era şi al tău, a fost ucis înaintea ta, când ai văzut sângele lui şi corpul lui veştejindu-se ca o floare de abia înflorită, ca un miel înjunghiat, ar fi trebuit să zici în faţa acestui cadavru, adâncindu-te în gândurile tale: «Nenorocitul de mine! Ce-am făcut? Profitând de nevinovăţia lui, din pricina unei lumi trecătoare, am săvârşit un păcat, şi am produs lacrămi unui tată şi unei mame». Tu ar fi trebuit să zici împreună cu David: «Imi recunosc păcatul, el este totdeauna înaintea ochilor mei». Nu fiindcă David ar fi vărsat sânge, ci pentrucă a comis un adulter; el şi-a acoperit capul cu cenuşe şi a plâns amarnic. Şi Dumnezeu i-a iertat păcatul. Tu trebuia să te pocăeşti înaintea lui Dumnezeu şi să-mi fi scris o scrisoare de mângâere, să-mi fi trimis înapoi pe nora mea, care nu-ţi făcuse nici bine nici rău, pentruca să o pot îmbrăţişa şi să plâng pe bărbatul ei, iar căsătoria ei să o însoţesc de plânsete, în loc de cântece de bucurie. Căci pentru păcatele mele, eu n'am asistat nici la cununia lor, nici la primele lor bucurii. Totuşi, pentru Dumnezeu, trimite-mi-o cât mai în grabă cu întâiul tău curier, pentruca, împreună cu ea, să încetez de a mai plânge. Ii voiu pregăti aci o locuinţă în care să stea şi unde ca o turturică pe un copac uscat să-l jelească şi eu să mă mângâi în Dumnezeu. Căci aceasta este calea pe care au urmat-o părinţii noştri şi strămoşii noştri: moartea ar fi trebuit să-i vie dela Dumnezeu, iar nu dela tine.

Dacă tu ţi-ai fi realizat atunci voinţa şi ai fi cuprins Muromul şi ai fi lăsat Rostovul, şi dacă ai fi trimis la mine, noi ne-am fi în-

www.dacoromanica.ro

ţeles. Dar gândeşte-te, se cădea ca eu să fi trimis la tine şi nu mai de grabă tu la mine? Dacă ai fi spus băiatului meu: «Trimite un curier la tatăl tău». Eu aş fi trimis zece. Tu te-ai mirat că unul dintre oamenii tăi a căzut în luptă? Cei mai buni au murit, chiar din neamul nostru. Dar tu nu trebuia să umbli după teritoriile mele şi nici să-mi faci această ruşine şi această supărare. Slugile îndeamnă câte odată să pui mâna pe averea altuia; de data asta învăţătura lor a fost rea.

Şi dacă începi să te căeşti înaintea lui Dumnezeu, vei face un bine şi sufletului meu; atunci trimite-mi un curier sau un episcop şi scrie-mi o scrisoare după cuviinţă: în urmă, îţi vei lua volostea ce ţi se cade şi ne vom împăca amândoi şi vom fi apoi mai buni prietini cu înainte. Eu nu-ţi port sentimente nici de ură nici de răzbunare pentru moartea lui. Eu n'am vrut să văz sângele tău la Starodub şi Dumnezeu să mă ferească să văz sângele vr'unui frate, vărsat fie de mâinile tale, fie din porunca mea. Dacă mint, să mă pedepsească Dumnezeu şi sfânta cruce. Am făcut poate un păcat când, din cauza păgânilor, am mers împotriva ta la Cernigov şi mă căiesc de aceasta, şi m'am căit în gura mare înaintea fraţilor mei, în două rânduri. fiindcă sunt om. Dacă tu te găseşti bine cum eşti, rămâi în pace, dacă te găseşti rău, fă ca fiul tău să rămână cu fratele său mai mic şi să mănânce pâinea ce i se cuvine, dela bunicul său, iar tu să rămâi cu moştenirea ta. In această privinţă însă înţelege-te cu noi. Dacă vreai să-i omori pe amândoi, îi ai în puterea ta. Eu însă nu vreau răul ţării ruseşti, ci numai binele. Dacă tu vreai să întrebuinţezi forţa, să ştii că noi ţi-am dat partea ta părintească, având milă de tine, la Starodub. Şi Dumnezeu ne este martor că ne-am înţeles cu fratele tău şi n'avem nici un interes să ne înţelegem fără de tine. Noi n'am făcut nici un rău, ci am zis: «Trimite la fratele tău, ca să ne înţelegem». Dacă acum, vr'unul dintre voi nu vrea binele şi nici nu doreşte pacea între creştini, Dumnezeu să nu-i dea pe cealaltă lume pacea sufletului său. Nu-ţi vorbesc acestea nici silit nici mânat de vr'un interes. Dumnezeu îmi este martor, şi sufletul meu îmi este mai scump decât orice pe lume. La judecata cea de pe urmă nu mă voiu teme de dugmanii mei !... [1]).

---

1) Scrisoarea nu este sfârşită şi înţelesul nu este destul de clar.

www.dacoromanica.ro

Rugăciune

Stăpâne al înţelepciunii, dătătorule de minte, tu care pedepseşti pe cei nebuni şi aperi pe cei smeriţi, întăreşte inima mea întru înţelepciune, Doamne, arată-mi cuvântul tatălui, căci nu voiu împiedica buzele mele de a striga către tine: Bunule Doamne, ai milă de cel ce a căzut. Dumnezeu este nădejdea mea, Christos este scăparea mea, Duhul sfânt este paza mea. Tu, nădăjdea şi sprijinul meu, nu mă da la o parte, prea bunule. Căci pe tine te am ca sprijinitor în supărare, în boală, în toate năcazurile şi pe tine prea slăvite, te preamăresc. Înţelegeţi şi vedeţi că eu sunt Dumnezeu care cercetează inimile, care cunoaşte gândurile, care descopere faptele, care judecă pe orfani, pe săraci şi pe cei umiliţi. Ridică-te, o suflet al meu, gândeşte-te la faptele pe cari le-ai făcut, adună-le înaintea ochilor şi fă să curgă picături din lacrimile tale, mărturiseşte lui Christos pe faţă faptele tale şi toate gândurile tale şi curăţăşte-te.

Pre cinstite Andrei [1]) părinte prea fericit, păstor din Creta, nu înceta de a te ruga pentru noi, căci te cinstim pentru ca să putem înlătura orice mânie, orice supărare, orice putreziciune, ori ce păcat, orice necaz, cinstind cu credinţă pomenirea ta. Ocroteşte, o Fecioară, Maică prea curată, cetatea ta (Kiev) care stăpâneşte prin tine, pentru ca prin tine să se întărească, întru tine să nădăjduiască, ca să birue toate piedicile, ca să sdrobească pe vrăşmaşi, ca să facă poruncile Domnului. O prea cinstită, Maică a lui Dumnezeu, care ai născut prea sfântul Cuvânt al tuturor sfinţilor, primeşte jertfa noastră şi ocroteşte de tot năcazul, de tot chinul ce va să vie, pe noi cei ce ne închinăm ţie. Noi, slujitorii tăi, te implorăm şi înaintea ta ne aplecăm genunchii inimii noastre. Apleacă-ţi urechea ta, o prea curată, şi scapă-ne de grijile în cari suntem cufundaţi şi mântueşte de ori ce jaf al duşmanilor cetatea ta, o Maică a lui Dumnezeu. Apără, Doamne, moştenirea ta şi nu lua samă la păcatele noastre, tu de care se roagă cea care te-a născut fără de sămânţă, Christoase, care pentru noi te-ai întrupat. Tu, Doamne, care te-ai născut şi ai păstrat fără stricăciune pe cea care te-a născut, ocroteşte-mă, când vei veni să judeci faptele mele, tu care eşti fără de păcat şi îndurător, ca un Dumnezeu şi iubitor de oameni. Fecioară preacurată, tu care n'ai

1) Archiepiscopul Andrei din Creta, autorul «Canonului cel Mare», cf. Trautmann, *op. cit.* p. 252.

www.dacoromanica.ro

cunoscut bărbat şi eşti mărită de Dumnezeu, tu care îndrepţi paşii celor credincioşi, scapă-mă pe mine, pierdutul, care strig către fiul tău. Ai milă de mine, Doamne, ai milă; când tu mă vei judeca, nu mă osândi în focul cel vecinic şi nu mă învinovăţi în mânia ta. Aceasta este rugăciunea de-ţi face curata fecioară care te-a născut, Chistoase, şi mulţimea de îngeri şi ceata mucenicilor. Pentru Iisus Christos, Domnul nostru, căruia îi se cuvine cinstea şi mărirea Tatălui şi Fiului şi Duhului Sfânt, totdeauna acum şi pururea şi în vecii vecilor.

www.dacoromanica.ro

, I До Понътьскаго Морꙗ, на полоунощьнꙑꙗ странꙑ, Доунаи, Дънѣстръ и Кавькаспискꙑꙗ горꙑ, рекъше Ѫгорьскꙑ, и ѡтъ тѫдѣ доже и до Дънѣпра, и прочаꙗ рѣкꙑ: Десна, Припеть, Дъвина, Влъховь, Влъга, ꙗже идеть на въстокъ, въ часть Симовоу. Въ Афетовѣ же части сѣдить Роусь, Чюдь и вьси ꙗзыци: Мерꙗ, Моурома, Вьсь, Моръ-два, Заволочьскаꙗ Чюдь, Пермь, Печера, Ꙗмь, Ѭгра, Литва, Зимѣгола, Кръсь, Сѣтьгола, Либь. Лѧхове же и Проуси; Чюдь присѣдѧть къ Морю Варѧжьскомоу. По семоу же морю сѣдѧть Варѧзи сѣмо къ въстокоу до прѣдѣла Симова, потомоу же морю сѣдѧть къ западоу до землꙗ Ангълꙗньскꙑ и до Волошьскꙑ. Афетово же колѣно и то: Варѧзи, Свеи, Оурмане, Гъте, Роусь, Ангълꙗне, Галичане, Волъхва, Римлꙗне, Нѣмци, Корълѧзи, Венедици, Фрѧгове и прочии; присидѧть отъ запада къ полоудьнию, и съсѣдѧть сѧ съ племеньмь Хамовъмь.

III. По мнозѣхъ же врѣменѣхъ сѣли сѫть Словѣни по Доунаѥви, къдѣ ѥсть нꙑнѣ Ѫгорьска землꙗ и Блъгарьска. Оть тѣхъ Словѣнъ разидошѧ сѧ по земли, и прозъвашѧ сѧ именꙑ своими, къдѣ сѣдъше на которѣмь мѣстѣ, ꙗко пришьдъше сѣдошѧ на рѣцѣ именьмь Морава, и прозъвашѧ сѧ Морава, а дроузии Чеси нарекошѧ сѧ, а се ти же Словѣни: Хръвате бѣлии и Сръбь и Хорѫтане. Волъхъмъ бо нашьдъшьмъ на Словѣнꙑ на Доунаискꙑꙗ, сѣдъшьмъ въ нихъ и насилꙗѭщьмъ имъ, Словѣни же ови пришьдъше сѣдошѧ на Вислѣ, и прозъвашѧ сѧ Лѧхове, а отъ тѣхъ Лѧховъ прозъвашѧ сѧ Полꙗне, Лѧхове дроузи и Лоутичи, ини Мазовшане, ини Поморꙗне. Такоже и тиже Словѣне пришьдъше сѣдошѧ по Дънѣпроу, и рекошѧ сѧ Полꙗне, а дроузии Деревлꙗне, за не сѣдошѧ въ лѣсѣхъ; а дроузии сѣдошѧ межю Припетиѭ и Дъвиноѭ, и нарекошѧ сѧ Дръговичи; ини сѣдошѧ на Дъвинѣ, и нарекошѧ сѧ Полочане, рѣчькꙑ ради, ꙗже вътечет въ Дъвинѫ, и

www.dacoromanica.ro

меньмь Полота, отъ сеꙗ прозъвашѧ сѧ Полочане. Словѣни же сѣдошѧ около ѥзера Ильмерꙗ, прозъвашѧ сѧ своимь именьмь, и съдѣлашѧ градъ, и нарекошѧ и Новъгородъ. Адроузии сѣдошѧ по Десьнѣ и по Семи, по Соулѣ, и нарекошѧ сѧ Сѣверъ. Тако разиде сѧ Словѣньскыи ꙗзыкъ; Тѣмьже и прозъва сѧ Словѣньскаꙗ грамота.

VIII. Словѣньскоу же ꙗзыкоу, ꙗкоже рекохомъ, живѫщо по Доунаи, придошѧ отъ Скоуѳь, рекъше отъ Козаръ, рекомии Блъгаре, сѣдошѧ по Доунаѥви, насильници Словѣнъмъ бъішѧ. По сьмь придошѧ Ѫгре бѣлии, наслѣдишѧ землѭ словѣньскѫ, прогънавше Волъхы, иже бѣшѧ прѣжде приѧли землѭ Словѣньскѫ. Си бо Ѫгри почѧшѧ быти при Ираклии цѣсари, иже ходишѧ на Хоздроꙗ цѣсарꙗ перьскаго. Въ сиже врѣмена бъішѧ и Обьре, иже воѥвашѧ на цѣсарꙗ Ираклиꙗ, и мало ѥго не ꙗшѧ. Си же Обьре воѥвахѫ на Словѣны, и примѫчишѧ Доулѣбы, сѫщаꙗ Словѣны, и насилиѥ творꙗхѫ женамъ Доулѣбьскыимъ. Аще поѣхати бѫдꙗше Обьриноу, не дадꙗше въпрѧчи конꙗ, ни вола, нъ велꙗше въпрѧчи три ли четыри ли пѧть ли женъ въ телѣгѫ и повезти Обьрина; Тако мѫчахѫ Доулѣбы. Бъішѧ бо Обьре тѣлъмъ велици и оумъмь гръди, и Богъ потрѣби ꙗ, помръшѧ вьси, и не остасѧ ни ѥдинъ Обьринъ; ѥсть притъча въ Роуси и до сего дьне; погыбошѧ акы Обьре, ихже нѣсть ни племени ни наслѣдъка. По сихъ же придошѧ Печенѣзи, и пакы идошѧ Ѫгри чрънии мимо Кыѥвъ, послѣже при Ользѣ

XIX. Въ лѣто ҂ѕтчѕ., въ лѣто ҂ѕтчз., въ лѣто ҂ѕтчи., въ лѣто ҂ѕтчѳ., въ лѣто ҂ѕу., въ лѣто ҂ѕуа., въ лѣто ҂ѕув., въ лѣто ҂ѕуг., въ лѣто ҂ѕуд., въ лѣто ҂ѕуе., въ лѣто ҂ѕуѕ., идошѧ Ѫгри мимо Кыѥвъ

www.dacoromanica.ro

горою, юже сѧ зъветь нынѣ Ѫгорьскою, при-
шьдъше къ Днънѣпроу, и сташѧ вѣжами, бѣ-
шѧ бо ходѧще ꙗко и Половьци. Пришьдь отъ
въстока и оустръмишѧ сѧ черезъ горы великы
ꙗ, иже прозъвашѧ сѧ горы Ѫгорьскыꙗ, и по-
чѧшѧ воювати на живѫщаꙗ тоу Волъхы и Сло-
вѣны. Сѣдꙗхѫ бо тоу прѣже Словѣни, и Волъхве
переꙗшѧ землю Словѣньскѫю. По сьмь же
Ѫгри прогнашѧ Волъхы, и наслѣдишѧ зем-
лю тѫ, и сѣдошѧ съ Словѣны, покоривъше ꙗ
подъ сѧ; От толѣ прозъва сѧ землꙗ Ѫгорьска.
И начѧшѧ воювати Ѫгри на Гръкы, и поплѣ-
нишѧ землю Ѳрачьскѫ и Македоньскѫ до-
же и до Селоуна. Начѧшѧ воювати на Мо-
равѫ и на Чехы. Бѣ бо юдинъ ꙗзыкъ словѣ-
ньскъ, Словѣни, иже сѣдꙗхѫ по Доунаюви,
ихъ же приꙗшѧ Ѫгри, и Морава, Чеси, и Лѧхо-
ве и Полꙗне, иже нынѣ зовомаꙗ Роусь. Симь
бо прьвою прѣложены кънигы Моравѣ, ꙗ-
же прозъва сѧ грамота словѣньскаꙗ, ꙗ-
же грамота юсть въ Роуси и въ Блъгарѣхъ
Доунаискыхъ.

Textul slav dat aci după August Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, 1864, vol. I, cap. I, p. 550—551; cap. III, p. 555, cap. VIII, p, 557—588; cap. XIX, p. 568—569. Ca orânduire el corespunde cu textul cronicei publicate de Fr. Miklosich, *Chronica Nestoris* 1860, cap. I, p. 1—2; cap. III, p. 2—3; cap. VIII. p. 5—6; cap. XIX, p. 12—13. La Miklosich sunt unele omisiuni de text. In ce priveşte termenul de *Vlah* la Miklosich este redat sub forma: *Vlaşki, Vlahove*, în cap. I, p. 1—2; în cap. III, p. 2—3: *Vlahom;* în cap. VIII, p. 5—6 lipseşte; în cap. XIX, p. 12—13: *Vlahii, Vlahove*. Iar la Bielowski, cap. I, p. 550—551: *Voloşski, Volhwa;* în cap. III, p. 555: *Volhăm;* în cap. VIII, p. 557—558: Volhi; în cap. XIX, p. 568—569: *Volhi, Volhve, Volhi.*

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Abel—Avel 121, 122.
Abimelech 69, 122.
Abraham 42, 60, 84, 88, 89, 113, 114.
Adam 42, 73, 86, 87, 88, 93, 95, 146, 168, 200.
Adonai 92, 112.
Adria 32.
Adrianopol 57.
Adrian 57, 102.
Adriatica (marea) 32, 34.
Achab 115.
Adulb 60.
Adun 60.
Aegyptul v. Egipt.
Aeolia 31.
Aethiopia 31.
Africa 134.
Agamemnon 57.
Agar 46.
Agareni 44.
Agathon 102.
Albania 32.
Aiepa 194, 212.
Aklan Burcevici 213.
Aktevu 51.
Aldan 60.
Alexandria 102.
Alexandru cel Mare 42, 174, 196, 197.
Alexandru, împ. byzantin 46, 50, 51.
Alexios, împ. byzantin 102.
Akun 60.
Alta 113, 121, 136.
Altunopa 186, 191.
Alvad 60.
Amazoanele 41.
Amind 60.
Amon 173.
Amos 92.
Amphiloch 193.
Ana—Anna 99, 111.
Anastasie din Theopolis 56.
Anastasie din Cherson 98, 102, 106, 121.
Anatolie 102.
Andrei, apostolul 96, 157, 159, 193, 201, 202.
Andrei, arhiepisc. din Creta 217.
Andrei, f. Vladimir 190.
Andronicos, apostol 48.
Angli 33, 43.
Antiochia 55, 102.
Antiochos—Antioch 134, 202.
Antipa 120
Anton, sfântul 129, 130, 146, 150, 151, 152
Anton, egumen din Juriev 159
Anton cel Mare, din Theba 146.
Apollonius 56.
Apollonius din Tyana 55.
Apollinarie 102.
Apubkar 60.
Arabia, Arabi 31, 44.
Aram 196.
Arcadia 32.
Ares 91.
Arius 101, 102.
Aron 90, 91.
Arslanopa 191.
Armenia Mare şi Mică 32.
Asaduk 210.
Asia, Asia Mică 32, 36, 41, 44.
Askold 44, 45, 46.
Asmud 65.
Asser 89.

www.dacoromanica.ro

Assyria—Aşiria şi Asirieni 31, 34, 94, 153, 200.
Asup 191.
Athanasie 102.
Athos (muntele) 129.
Atlantic (Oceanul) 35.
Avari 38, 39.
Avel vezi Abel.
Azgului 213.
Azov (marea) 105.

Babel 33.
Babylon 41, 33, 34, 42, 153.
Babyloneni 32, 40.
Bactria 31.
Bactriani 40.
Bagubars 211, 213.
Bal 91.
Balaam 56, 200.
Baltica 32, 33.
Basilios—Vasile arhiep. 101, 206.
Basilios—Vasile, împ. byzantin 45, 46.
Basilios II—Vasile Bulgarochtonul 76, 97.
Bela Veja 71, 211.
Beldiuz 191.
Belgorod 81, 106, 109, 139, 159, 180, 203.
Belkatgin 210.
Belobereje 62, 77.
Beloozero 32, 38, 44, 140, 141, 175, 176.
Belz, 124.
Beniamin 89.
Berendi 180.
Berendici 183, 193.
Berestie 121, 122, 181, 184, 1p6, 189, 2099.
Berestovoie 81, 111, 128, 144, 172.
Beseda Pasyncei 64.
Bethel 91.
Bethleem 93, 94.
Biaidiuk 170.
Bithynia 31, 58.
Blacherne 45, 202.
Blud 79, 80.
Boemia 34, 73, 109, 209.
Boh—Bug 212.
Boldiny 151,
Boleslav I, II, III regi ai Poloniei 109, 110, 120, 124, 128, 139, 190.
Boluş 132.
Boniak 171, 172, 185, 186, 187, 193, 194, 212.
Boricev 37, 65 103.
Boris, f. Viaceslav 210 şi mai deseori.
Boris, f. Vladimir, sfântul 81, 105 şi mai deseori.
Bosforul—Bosporos 32, 45.
Brahmani 40.
Briacislav. f. Iziaslav 111, 112, 128, 135, 138.
Briacislav, f. Vladimir 192.
Britannia 32, 41.
Brody 210, 211.
Bruny 60.
Bug 38, 39, 112, 120 v. Boh.
Bujani 38.
Bujiskii Ostrog 188.
Bulgari 34, 35, 38, 44, 47, 48, 49, 57, 58, 59, 62, 71, 74, 76, 83, 84, 85, 97, 98, 123, 159, 173, 183.
Bulgaria 45, 57, 59.
Busk 183, 188.
Byzanţ 38, 45, 50, 55, 57, 76.

Cain 87, 112, 113, 115, 121, 122.
Canaan 89, 91, 145
Căpăţinci (muntele) 95.
Caria 31.
Cappadocia 32.
Carantani—Carintieni 34.
Carintia 34.
Carolingi 33.
Carpaţi 34, 38, 118.
Caspica (marea) 35.
Cataractele (Dniprului) 199.
Catherina 194.
Caucasus 32.
Cehi 34, 47, 121, 153, 201.
Celestin 102.
Cenegrepa 191.
Cephalonia 32.
Ceremisi 38.
Cernigov 45, 61, 123, 132, 137 şi mai adeseori.
Certoryisk 188.
Cerven 82, 124, 185, 186.
Cervensk 121.

www.dacoromanica.ro

Chalcedonia 101.
Chaldei 40.
Chalep 211.
Chazari 41, 42, 43, 44, 46, 64, 71, 84, 123, 151, 193.
Cherson vezi Korsun.
Chios 32.
Chioviţa 37.
Chortica-Chortiţa 191.
Choriv 37, 44.
Chorvaţi-Croaţi 34, 39, 49, 59, 106.
Chvalisi, chvalisic 35.
Cilicia 31.
Citeievici 210, 212.
Ciudin 65, 144, 154.
Ciuzi 32, 33, 38, 43, 49, 78, 106, 124, 138 142.
Ciuzii Transvolokisi 32.
Clement 102 160.
Coelesyria 31.
Colchis 32.
Constantin VII Porphyrogenitul, 57 şi mai deseori.
Constantin V, Iconoclastul, 134.
Constantin cel Sfânt 69.
Constantin, apostolul 47, 48.
Constantin IX, Manomachul 127.
Croaţi, vezi Chorvaţi.
Cornul de Aur 45.
Coreyra 32.
Cornelius 112.
Creta 31.
Cumani 174.
Curi 33.
Cypru 31.
Cyrena 31.
Cyrill, patriarch din Ierusalim 102.
Cyrill, patriarch din Alexandria 102.
Cyrill (Constantin), apostol slav 47.
Cyrus 101, 200.
Cythera 32.

Daibog 80.
Dalmatia 32, 34.
Damasus 102.
Damian 148, 149.
Dan, f. Iacob 89.
Dan, cetate 91.
Daniel 69, 146, 197, 200, 201, 203.
Darius 196, 197.
David, regele Ovreilor 42 şi mai adeseori.
David, f. Igor 157 şi mai adeseori.
David, f. Sviatoslav 175 şi mai adeseori.
David, f. Vseslav 190, 191 şi mai adeseori.
Degeia 198.
Dervis 32.
Desna 32, 35, 68, 105, 194, 210.
Devgenevici 169.
Dioscor 101.
Dnipru 31, 32, 35 şi mai deseori.
Dobrynia 74, 81, 83, 120.
Dobrynia Raguilovici 176.
Dolobsk 196, 197.
Domesticos 65.
Domitian 55.
Domnin 102.
Don 38, 39, 195, 198, 212.
Dorogobuj 157, 187, 188.
Dorogojici 79.
Dorostorum-Durostorum 33, 49, 75, 76.
Dregovici 35, 37, 38, 39.
Drevliani 35, 37, 38, 39, 41, 46, 49, 57, 64, 65, 66, 67, 68, 74, 77, 105.
Driuck 163, 210.
Duben 188.
Dulebi 38, 39, 49.
Dunărea 32, 34, 37 şi mai deseori.
Dumitru, Sf. din Thessalonic 49, 130, 158, 176.
Dumitru, f. Ivor 195.
Dumitru, servitorul lui David 180.
Dvina 32, 33, 35, 36, 37, 38.

Eber 88.
Ebrei vezi Evrei, Ovrei, Jidovi.
Eden 86.
Egipt—Aegyptul 31, 42, 89, 90, 91, 94, 96, 196.
Egri 60.
Elena 49, 69.
Eleutherie, Sfântul 62.
Elini 200.
Elymais 31.
Emig 60.

www.dacoromanica.ro

Enoch 69, 122.
Ephes 101.
Ephratha 93.
Ephrem 159, 161, 176.
Epiphan 196, 200.
Epir 32.
Erlisk 60.
Erythra 31.
Esau 89, 145.
Esra 93.
Etiophia 69.
Eton 60.
Etriv 173, 175.
Euboea 32.
Euphemia 202.
Euphrat 31, 200.
Eupraxia 193, 195.
Eustathie, 125.
Euthichie 101, 102.
Euthimie 146.
Eva 86, 87, 95
Evagriu 101.
Evrei-Ovrei-Ebrei-Jidovi 42, 88, 89, 145. 1995, 196, 199, 200, 201.
Ezechias-Hiskias 153.
Ezechil 92.

Falek 33.
Farlof 50, 51.
Fast 60.
Filip, sfântul 163.
Finlanda 32. 68.
Finii 31.
Fost 51.
Franci 33.
Frasten 60.
Frelav 51.
Frudi 60.
Fursten 60.
Frutan 60.

Gabriel 90, 94, 126, 201.
Gad 89.
Gades 31.
Galatia 38.
Galateni 33.
Galinzi 132.
Gedeon 96, 122, 173.
Geli 41.
George—Gheorghe, servitorul lui Boris 114.
Gheorghe, metrop. 131, 144, 145.
Gheorghe, sfântul 126, 133.
Georgios, vezi Hamartolos
Georgie, prelat 102.
Gheorghe, f. Vladimir 194, 212.
German, 144.
Germani-Nemți 98.
Germania 153.
Germanceiu 172.
Gion 31.
Girgen 194.
Gleb 81, 105, 115 și mai deseori.
Gleb, f. Vladimir, sfântul 55, 81 și mai deseori.
Gleb, f. Sviatoslav 133 și mai deseori.
Gleb, f. Vseslav 192 și mai deseori.
Glogov 209.
Golta—Goltava 198, 212.
Golotick 140.
Gomol 60.
Gomora 85.
Gordiata 65.
Goriaser 116.
Gorodeț 124, 155, 181, 187, 199.
Goroșin 210.
Goți 43.
Gotlanda 33.
Greci 48, 49 și mai adeseori.
Grecia 45 și mai adeseori.
Grigore 102.
Grimi 60.
Gruden 180.
Gudy, principe 51, 60.
Gudy, delegat 51.
Gunar 60.
Gunastr 60.

Habakuk 200.
Hadrian vezi Adrian.
Hagar 89.
Ham 31, 33, 34, 36, 87.
Hamartolos 31, 40.
Haran 89.
Heraclea 58.
Heraclius 38.

www.dacoromanica.ro

Hilarion-Ilarion 128, 129.
Hosea 92, 93.
Hyppolit 200.

Iacob, fiul lui Isaac 84, 89, 93.
Iacob, călugăr 147.
Iakun 124.
Iambres 143.
Iami 32, 127.
Ian, bărbatul Mariei 161.
Ian, fiul lui Vysata 127.
Ian, vocvod 159.
Ianka 158, 159.
Iannes 143.
Iaphet 31, 32, 33, 34, 38, 87, 174.
Iaropolk, f. Iziaslav 140 şi mai deseori.
Iaropolk, f. Sviatoslav 184 şi mai deseori.
Iaropolk, f. Vladimir 191 şi mai deseori.
Iaroslav, f. Iaropolk 185 şi mai deseori.
Iaroslav, f. Sviatopolk 181 şi mai deseori.
Iaroslav, f. Sviatoslav 189 şi mai deseori.
Iaroslav, f. Vladimir 43 şi mai deseori.
Iasi 71.
Iatviag 60.
Iatviagi 82, 127, 201.
Iektan 33.
Ielovici 114.
Ieremia 92, 93, 149.
Ieroboam 91.
Ignat 147.
Igor, nepotul lui Rurik 59.
Igor, f. Iaroslav 132 şi mai deseori.
Igor, f. Rurik 43 şi mai deseori.
Ilarion vezi Hilarion.
Ilie, preot al lui Israil 91.
Ilie, prooroc 63, 64, 146.
Ilie, patriarch 102.
Illyria 32.
Ilmen 32, 35, 36.
India 31.
Indieni 40.
Ingeld, delegat 51.
Ingeld 60.
Ingivlad 60.
Ioan, egumenul 153, 159.
Ioan Botezătorul 95.
Ioan Evanghelistul 156.
Ioan Tzimiskes 76.
Ioan I metropolitul 158.
Ioan II metropolitul 159.
Ioan vezi Ian.
Ioan f. Tvorimir 127.
Ioan Chrysostomul 199.
Ioan vezi Ivan.
Insulari 40.
Ionia 32.
Iordan 95.
Iosif 89, 94.
Iosua 91, 200.
Iov 167.
Irena, Sfânta 126.
Irod 94, 200.
Isaac 84, 89, 150, 151, 152,153.
Isahar 89.
Isaia 92, 93, 94, 159
Iskorosten 35, 65, 67.
Iskusev 60.
Ismail 167, 172, 173, 174.
Israel 90, 91, 92, 93, 94, 167.
Istr 60.
Ithaca 32.
Itlar 169, 170, 212.
Iuda 56, 89, 91, 94.
Ivor, tatăl lui Dumitru 195.
Ivor 60.
Ivan Jiroslavici 154.
Ivan Zachariici 193.
Izborsk 44.
Izbygnev 193.
Iziaslav, f. Iaroslav 124 şi mai deseori.
Iziaslav, f. Vladimir, principe de Polock, 81 şi mai adeseori.
Iziaslav, f. Vladimir Monomachul 171, şi mai adeseori.

Jelan 166.
Jidiata 125.
Jidovi-Judei 85, 95, 153, 200 v. Evrei.
Jugrieni 174.
Juriev cetate lângă Ros, 144, 159, 161, 170, 192, 201, 203.
Juriev, cetate în ţara Ciuzilor 124.
Jurii vezi Gheorghe.
Justinian 42, 134.
Juvenal 102.

www.dacoromanica.ro

Kakan 71.
Kaiphas 56.
Kamalia 31.
Kanikar 60.
Kanaan 89.
Kapici 79.
Karl 50.
Karly 51.
Karn 51.
Karsev 60.
Kary 60.
Kasogi 71, 122, 123, 134.
Kazimir 128.
Khodota 210.
Khorol 194, 198, 210.
Kiev 31, 32 şi mai adeseori.
Kii 37, 44.
Kioviţa 37.
Kitanopa 191.
Klek 60.
Kleşcinoozero 38.
Kliazma 176.
Klov 195, 202.
Kocii 191.
Koksus 213.
Kol 60.
Kolciko-Kolcia 180, 182.
Kolokşa 177.
Koloman 185, 202.
Kommagena 31.
Kordna 210.
Korduena 31.
Korsun-Cherson 36, 59, 62, 98, 99, 100, 102, 103, 106, 135.
Kosniaciko. 138.
Kosniatin 120, 212.
Koţel 47.
Kotopan 134, 135.
Krasen 211.
Krasnyi Dvor 173, 210.
Krivîci 35, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 49, 59, 78, 106.
Kuci 60.
Kulmei 182.
Kuman 191.
Kunopa 143.
Kunui 77.
Kupan 186.
Kuri 38.
Kuria, principele Pecenegilor 77.
Kuria, principe al Polovcilor 172.
Kurlanda 33.
Kursk 171, 209.
Kurtyk 191.
Kvalisi 173.
Kytan 169, 170.

Laban 89.
Ladoga 32, 44.
Lamech 122.
Latini 48, 101.
Lazăr, egumen 159.
Lazăr, episcop 193.
Lazăr, devotatul lui David 184.
Lazăr, din Vyşegrad 144.
Lea 89.
Leo I, Papa 102.
Leo, tatăl lui Methodiu şi Cyrill 47.
Leo III, împărat byzantin, tatăl lui Constantin Iconoclastul 134.
Leo VI, Filosoful 46.
Lesbos 32.
Leşi-Liachi, 33, 39, 47 şi mai de multe ori.
Leteţ 147.
Letgalli 38.
Leti 33.
Levi 89.
Liaşko 114.
Libya 31.
Libiar 60.
Lidul 51.
Listven 123.
Liubeci 45, 50, 74, 119, 119, 129, 177.
Lituania 32, 127.
Liut 77.
Liutici 33, 34.
Livi 33, 38.
Locris 32.
Logojsk 210.
Loth 69, 88, 173.
Lovot 35.
Luben 193, 212.
Luca, evanghelistul 101.
Luca, episcop 159.
Luck 157, 184, 187.
Luga 68.
Lukoml 210.

www.dacoromanica.ro

Lybed 37, 72, 81.
Lychnitis 32.
Lycia 31.
Lydia 31.
Lycaonia 31.

Macedonia 32, 47, 57.
Macedoneni 58.
Macedonius 101.
Mahommed vezi Mohammed.
Mal 64, 65.
Maleachi 92.
Malfrid 111.
Malko 74.
Maluşa 74.
Mamas, sfântul 50, 61.
Manethon 56.
Maeotis 32.
Mara 90.
Maria, mama lui Iisus 94.
Maria, soţia lui Jan 161.
Marea Neagră 35, 36.
Marea Roşie 90.
Marea Varegă 33.
Marin 161, 170.
Marmaris 31.
Măslinilor, muntele 95.
Masovieni 34, 35, 127, 128.
Massuria 31.
Matheiu 149.
Mauricius 134.
Mauritania 31.
Media 31. 32, 41.
Medi 32.
Medvedica 176.
Meletie 102.
Menandros 57.
Meri 32, 38. 43, 44, 45, 46, 49.
Mesopotamia 31.
Methodius 47 48, 173.
Methodius din Patara 174.
Metrophan 102.
Micha 93.
Midian 90.
Midianiţi 96.
Mihail, archangel 199, 200 şi mai adeseori.
Mihail Studitul 131.
Mihail III împ. byzantin 42, 47, 203 şi mai adeseori.
Mihail, episcop din Juriev 145.
Mihail Tolbecovici 149.
Mikulin 210.
Mina 193.
Minsk 135, 192, 211, 213.
Moab 173.
Mohammed-Mahommed 84, 85.
Moise 42, 69, 89, 90, 91, 92, 93, 143, 146, 195, 197, 199, 201.
Moislav 128.
Mokoş 80.
Molossi 32.
Monachos G. Hamatolos 40.
Monomachos 127, 203, 204.
Mony 60.
Morava 34.
Moravi 34, 47.
Moravia 34, 47, 48.
Mordvini 32, 38, 192.
Msta 68.
Mstislav f. Iziaslav 139 şi mai adeseori.
Mstislav, f. Sviatopolk 185, şi mai adeseori.
Mstislav, f. Vladimir, principe de Tmuto Zokan 81.
Mstislav f. Vladimir Monomachul 176 şi mai adeseori.
Mstislav f. Vsevlad 189 şi mai adeseori.
Murom 44, 106, 171, 175, 176, 177, 215.
Muromi 32, 38, 44.
Mutur 60.
Mysia 31

Nabucadnesar 56.
Nahor 88.
Naphtali 89.
Nazareth 94.
Nebo 91.
Negru, fluviul 44.
Nejata 155.
Nejatin 140.
Nemiga 135.
Nemti 33, 84, 85, 97.
Neradeţ 158.
Nero 134.
Neromi 38.
Nestor 101.

www.dacoromanica.ro

Nevo 35.
Nicea 101, 102.
Nicephor, Nikifor-Nichiphor 65, 192, 203.
Nicolae, egumen 144.
Nicolae, metropolit 181.
Nicolae, călugăr 147.
Nicomedia 58.
Nikita 177, 203.
Nikon 150, 159.
Nilul 31.
Nimrod 88.
Niniviți 146.
Nistru 32, 39, 46.
Noe 31, 69, 87, 96.
Norici 34.
Noricum 34.
Norvegi 33, 43.
Novgorod 32, 35, 36 și mai adesеori.
Novgorodieni 32, 38 și mai adeseori.
Novyi Gorod 210.
Numidia 31.
Nun 91, 200.
Nura 189.

Obri 38.
Obrov 210.
Oder 34.
Odreu 59.
Ogorsk 188.
Oka 32, 38, 39, 44, 71.
Okov 35.
Olberg Ratibovici 170.
Oldrich 109.
Oleb 0.
Oleg, principe rus 39 și mai adesеori.
Oleg, f. Sviatoslav, nepotul Olgei 71.
Oleg Sviatoslav, principe de Cernigov 153 și mai adesеori.
Oleșia 157.
Olga 49, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 98.
Oljici 68.
Olma 46.
Orestias 57.
Orgost 188.
Origen 101.
Oronte 56.
Orșa 135.
Osen 157, 194, 211.
Ostr 187.
Ostromir 133.
Ovcin 213.
Ovrei vezi Ebrei 48, 84, 92, 93, 94, 96, 203.

Palestina 134.
Pamphylia 31.
Panuonia 48.
Pantherios Domesticos 58.
Paphlagonia 32, 58.
Pasyncea Beseda 64.
Patara 174.
Paul, apostolul 48. 84, 105.
Paul, călugărul 147.
Pecenegi 39, 41 59 și de mai multe ori.
Peceri 32, 174.
Pejar 177.
Pelenia 32.
Peloponez 32.
Pereiaslavcț 71, 73, 75, 77.
Pereiaslavl 50, 61, 74 și mai adesеori.
Peremil 187.
Peremyșl-Premyșl 82, 158, 159, 178, 185, 187, 188.
Peredslava vezi Predslava.
Perevolska 163.
Perm 32.
Permieni 32.
Persi-Persia 31, 38. 199, 200, 201.
Perun 50, 60, 63, 64, 77, 80, 81, 103, 104.
Pesocea 163.
Peșceana 83.
Petru, țarul Bulgariei 59.
Petru, apostolul 36, 144, 158, 200.
Petru, episcopul 144.
Petru, călugăr din Alexandria 102.
Petru cel Gângav 102.
Phocas 58.
Phoebus 102.
Phoenicia 31.
Phrygia 31.
Pilat 48, 95.
Pinsk 178, 181, 185, 186.
Pisidia 31.
Poarta de Aur 125.
Pociaina 64, 70.
Podol 65.
Pogorina 181.

www.dacoromanica.ro

Poliani 34, 35, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 48, 49, 59.
Polociani, 35, 37, 38.
Polock 44, 50, 78, 105, 122, 135, 139 163, 189, 193, 210.
Poloni, Polonia 33, 47, 190.
Politian 102.
Polota 35, 37.
Polovci 39, 41 şi foarte de multe ori.
Poltava 50.
Pomerani 35.
Pomerania 35.
Pontos 35, 36, 58.
Porei 133, 154.
Poromon 118.
Porphyrogenitul 83.
Pozvizd 105
Prasten, trimis al lui Bern 60.
Prasten, trimis al lui Akun 60.
Predslava-Peredslava 115, 119, 192
Pretici 72.
Predslavino 81.
Premyşl vezi Peremyşl.
Priluk 163, 211.
Pripet 32, 35, 38, 194.
Proktor 202.
Prusi 32.
Psel 198.
Pskov 44, 49, 68, 122, 125.
Putiata 187, 188, 192, 203.
Putşa 113 114.

Radim 39.
Radimici 39, 40, 46, 49, 83, 154.
Radko 158.
Rahela 89.
Raphael 200.
Ratibor 157, 159, 169, 170, 188.
Rededia 122, 123.
Rhinokorura 31.
Rhodos 32.
Riazan 172, 177.
Rimov 212.
Roboam 91.
Rodi 200.
Rodnia 79.
Rogneda 78, 81, 111.
Rodosyn 199.
Rogovici Giuriata 174.
Rogvolod 78.
Rojna 185.
Rokom 118.
Roma 33, 35, 36, 42, 55, 84, 85, 101, 102, 111, 201.
Romani 33, 85, 101, 134.
Roman-Romanos, împ. byzantin 57, 58, 59, 60, 63.
Roman, f. Vladimir 203.
Roman, f. Sviatoslav, principe de Tmutorakan 154, 157.
Romen 212.
Ros 79, 125, 170, 212, 213.
Rostilav, principe morav 47.
Rostislav, f. Mstislav 169.
Rostislav, f. Vladimir 133, 134, 135.
Rostislav, f. Vsevlad 158 şi mai deseori
Rostov, cetate în ţara Moţilor 44, 50, 105, 140, 159, 162, 171, 175, 176, 209, 212, 215.
Rostov, cetate lângă marea de Azov 38.
Rotovăţ 140.
Rual 51.
Ruald 60.
Ruben 89.
Ruciai 64, 103.
Rudica 178.
Rulav 51.
Rurik 32, 44, 45, 46, 158, 163.
Rusească, marea 137.
Rusali 137.
Rusia 31, 39 şi mai de multe ori.
Ruşi 32, 33 şi mai de multe ori.

Sabulon 89.
Sakov 170, 189.
Saks 211.
Salniţa 199.
Samaria 91.
Samoezi 174.
Samuel 91, 92, 146.
San 186.
Sara 89, 173.
Saraceni 134, 173.
Sârbi 34.
Sardinia 31.
Sarmatia 32.
Şarukan 194, 198, 213.
Satanael 86.

www.dacoromanica.ro

Sauk 210.
Saul 56, 69, 91.
Sava 146.
Sbyslava 198.
Scandinavi 33.
Şcek 37, 44.
Scordiatici Stavko 209.
Scythi 48.
Scythia 32, 38, 39.
Sem 31, 32, 33, 34, 36, 87.
Semargl 80.
Semgalli 32, 33, 38, 193.
Şeksna 211.
Şepol 182.
Sergiu 101.
Seri 40.
Seruch 88.
Seth 87, 145.
Setoml 125, 133.
Severiani 35, 38, 39, 40, 43, 46, 49, 50, 105, 123, 124.
Sfandra 60.
Sfirk 60.
Sfirka 60.
Şihrid 60.
Sichbern 60.
Sicilia 32.
Silvestru, Papa 102.
Silvestru, egumen, vezi *Introducerea*.
Simeon 49, 59.
Simeon, fiul lui Iacob 89.
Simon vraciul 57, 143.
Sinai 91, 146.
Sinka Bovici 60.
Sinear 33.
Sineus 44.
Sinope 36.
Skeva 56.
Slavi 34, 35 şi mai de multe ori.
Slaviata 169, 170.
Slavlii 213.
Sloveni 35, 35 şi mai de multe ori.
Sludy 60.
Smiadin 115.
Smolensk 37, 38, 45 şi de mai multe ori.
Smyrna 200.
Snovid Szecevici 180.
Snov 138.
Snovsk 138.
Sodoma 85.
Sodomiţi 69.
Sofronie 147.
Soj 39.
Sojiţa 154.
Sokal 133.
Solomn 42, 69 şi mai adeseori.
Sophia, Sfânta 125, 126, 128, 131, 163, 166, 175.
Stanislav 105.
Starodub 171 172, 210, 212, 216.
Stefan I cel Sfânt 109.
Stefan, egumen 147, 150, 153 şi apoi episcop 161, 169, 195.
Stefan-Stephanos, împ. byzantin 59, 60.
Stemid 50, 51.
Stengi 60.
Stir 60.
Stribog 80.
Strijen 155.
Studiti 131.
Stugna 105, 165, 166.
Sud 45.
Sudislav 105, 132, 133.
Sudoma 122.
Suedia, Suezi 31, 33, 43.
Sugr 194.
Sugrov 198.
Sula 35, 105, 106, 193, 198, 211, 212.
Supoi 211.
Surbar 191.
Suteisca 186, 209.
Suten 191.
Suzdal 123, 175, 176, 177.
Sven 60.
Svenald 64, 65, 76, 77, 78.
Sviatopolk, principe morav 47.
Sviatopolk, f. Iziaslav 43 şi mai adeseori.
Sviatopolk, f. Iaropolk, 80 şi mai adeseori.
Sviatopolci 170.
Sviatoslav, f. David (Sviatoşa) 185, 186, 190.
Sviatoslav, f. Igor 43, 67 şi mai adeseori.
Sviatoslav, f. Iaroslav 124 şi mai adeseori.
Sviatoslav, f. Oleg 193 şi mai adeseori.

www.dacoromanica.ro

Sviatoslav, f. Vladimir, principele Drevlianilor 81 şi mai adeseori.
Sviatoslav, f. Vladimir Monomachul 169. şi mai adeseori.
Sviatoslavl 211.
Syria 31.
Syrtele 31.

Taleţ 114.
Tarasius 102.
Ţarigrad sau Constantinopol 42, 44 şi mai adeseori.
Tatari 41.
Tauris 32.
Taz 144.
Terebovl 178, 182.
Tarem 65, 66, 80.
Termuthis 89.
Tarach 88.
Tharsis 201.
Thebais 31.
Theoctist 194, 202.
Theodor 132, 146, 159, 176, 177.
Theodoret 102.
Theodosie, egumen 131, 144 şi mai adeseori.
Theodosie, părinte ale bisericii 162.
Theodoros Stratelas 58.
Theopemptos 127.
Theophanes, patriarch 102.
Theophanes, amiral 58.
Theophilos Syncellos 76.
Theopolis 56.
Thessalia 32.
Thessalonic 47.
Thraci, Thracia 32, 47, 57, 58.
Tigru 32.
Tilii 60.
Timotheu 102.
Tiverci 39, 46, 49, 59.
Tmutorokan 105, 122, 123, 133, 134, 154, 155, 157, 169.
Torcesk 165. 166, 168, 211.
Torci 83, 132, 133, 167, 170 173, 174, 180, 183, 192. 193, 212.
Torcin, bucătarul 116.
Torcin, delegatul lui David 188.
Torkmeni 173, 174.
Toropeţ 150.
Trepol 165, 166, 167.
Trepol 165, 166, 167.
Troas 32.
Truan 51.
Trubeja 105, 106, 107, 172.
Truvor 44.
Tudek 60.
Tudor 60.
Tugorkan 169, 172, 211.
Tuky 138, 154.
Tulb 60.
Turbern 60.
Turbrid 60.
Turd 60.,
Turiak 184.
Turiisk 184.
Turov 35, 78, 105, 156, 159, 164, 178, 181, 210.
Turovci 78.
Tury 78.
Tvorimir 127.

Ugorskoie 45, 46.
Ugri 32, 38, 39, 46.
Ulan 180, 182.
Uleb, principe rus 60.
Uleb, negustor 60.
Ulici 39, 46.
Unguri 34, 41, 45, 46, 47, 49, 58, 59, 83, 186, 187, 201.
Ungaria 32, 41, 47, 73, 109, 118, 185, 192, 202.
Urusoba 191, 212.
Ust a 172.
Uta 60.
Uvetici 188.

Vakei 180.
Varcgă (marea) 33.
Varegi 32, 33, 35 şi mai adeseori.
Variajko 80.
Varia 211.
Varlaam 130.
Vasile, posadnic 187.
Vasile-Basilios I împ. byzantin 45, 46.
Vasile-Basilios II Bulgarochtonul 76, 97, 99.
Vasile-Basilios, cel Mare, archiepiscop 102.

www.dacoromanica.ro

Vasile, prietenul cronicarului 182.
Vasile, omul lui David 184.
Vasilev 100, 108.
Vasilko, f. Rostislav 163 şi mai adeseori.
Veneţieni 33.
Veremud 50, 51.
Vesi 32, 38, 43, 44, 45.
Viaceslav, f. Iaropolk 191, 192.
Viaceslav, f. Iaroslav 125 132.
Viaceslav, f. Vladimir Monomachul 177, 193.
Viagr 185, 186.
Viatici 39, 40, 43, 49, 71, 82, 106, 209, 210.
Viatko 39.
Viceslav-Vyşeslav 105.
Vigil 102.
Vişegrad vezi Vyşegorod.
Viseslav vezi Vseslav.
Vistula 34.
Vladimir-Volodimer oraş în Volynia 105 şi mai adeseori.
Vladimir-Volodimer f. Iaroslav 122 şi mai adeseori.
Vladimir-Volodimer, f. Sviatoslav 74 şi mai adeseori.
Vladimir, f. Vsevlad, Monomachul 131 şi mai adeseori.
Vladislav, principe rus 60.
Vladislav, regele Poloniei 184.
Voiko 60.
Voin 132, 157, 195, 212.
Voist 60.
Volchov 32, 35, 81, 133, 143.
Volcii Chvost 83.
Volga 32, 34, 35 şi mai adeseori .
Volochi 33, 34, 38, 47.
Volodar 157, 178, 183, 185, 188, 192, 203.
Volos 50, 77.
Volhynia-Volynia 38, 39, 105, 120, 154, 180.
Vonkina 158.
Voroniţa 212.
Vorskla 198.
Vostr 105.
Vrucii 77, 78.
Vseslav, f. Briacislav 128, 135 şi mai deseori
Vseslav, f. Iziaslav 111.
Vsevlad, f. Iaroslav 124 şi mai adeseori.
Vsevlad, f. Vladimir 81, 105.
Vsevoloj 182, 183.
Vuiefast 60.
Vuzlev 60.
Vydobici 140, 173, 178.
Vygoşev 186.
Vyşata 127, 133, 140.
Vyr 203, 212.
Vyşegorod 68, 81, 113, 114, 132, 144, 159, 160, 162, 203.
Vyşeslav-Viceslav 105.
Vyteci 170.

Zacynthos 31.
Zaharia 93, 94.
Zarecisk 193.
Zarub 172, 193.
Zavolocie 154.
Zdvijda 180.
Zdvijden 180.
Zolotcea 180.
Zvenigorod 158.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață.	7
Introducere.	9
I. Impărțirea pământului după potop. Despărțirea popoarelor — — — — — — —	
II. Turnul lui Babel. Risipirea popoarelor — —	33
III. Popoarele slave — — — — — — —	34
IV. Descrierea drumului din Rusia până la Roma	35
V. Tradiția privitoare la Sf. Andrei. Descrierea băilor rusești — — — — — — —	36
VI. Cei trei frați Kii, Scek și Choriv întemeiază Kievul — — — — — — — —	37
VII. Popoarele cari locuiesc în Rusia — — —	37
VIII Invazia Bulgarilor, Ugrilor și Obrilor — —	38
IX. Continuarea migrațiunii popoarelor— — —	39
X. Moravurile lor — — — — — — —	39
XI. Extras din George Hamartolos relativ la moravurile diferitelor popoare — — — —	40
XII. Lupta Polianilor cu Chazarii. Subjugarea Chazarilor — — — — — — — —	41
XIII. Ivirea Rușilor. Date cronologice — — —	42
XIV. Bulgarii și Varegii (853—858) — — —	43
XV. Stabilirea Varegilor ruși — — — — —	43
XVI. Askold și Dir atacă Constantinopolul — —	44
XVII. Moartea lui Rurik (867—879) — — —	45
XVIII. Expediția lui Oleg în contra lui Askold și Dir. Moartea acestora. Oleg se stabilește în Kiev. — — — — — — — — —	45
XIX. Războaiele lui Oleg cu popoarele vecine. Lupta cu Ugrii (883—898) — — — —	46
XX. Istoria lui Cyril și Methodiu — — — —	47

www.dacoromanica.ro

Pag.

XXI. Expediția lui Igor împotriva Scythilor. Tratarul cu Grecii (899—911) — — — — 48
XXII. Tratatul cu Grecii (912) — — — — 48
XXIII. Povestea calului lui Oleg. Moartea lui Oleg 54
XXIV. Vrăjitorii — — — — — — — 55
XXV. Igor (913) — — — — — — — 57
XXVI. Igor. Prima invazie a Pecenegilor. Diferite războaie. Expediția în contra Constantinopolului. Focul grecesc (915) — — — — — — 57
XXVII. Expediție nouă împotriva Constantinopolului. Supunerea Grecilor. Noul tratat (943) 59
XXVIII. Războiul lui Igor împotriva Drevlianilor 64
XXIX. Olga și Svia oslav. Olga omoară pe solii Drevlianilor (945) — — — — — — 65
XXX. Olga pornește în contra Drevlianilor și le arde cetatea (956) — — — — — — 67
XXXI. Botezul Olgei — — — — — — 68
XXXII. Majoratul lui Svia'oslav. Războaiele sale (965—967) — — — — — — — 71
XXXIII. Pecenegii asediază Kievul. Intoarcerea lui Sviatoslav (968) — — — — — — 71
XXXIV. Moartea Olgei (969) — — — — — 73
XXXV. Războaiele lui Sviatoslav cu Grecii. Tratatul cu Grecii (970) — — — — — — 74
XXXVI. Războiul lui Svia'oslav cu Grecii. Tratatul (971) — — — — — — — — 74
XXXVII. Domnia lui Iaropolk. Diferite întâmplări (973—977) — — — — — — — 77
XXXVIII. Vladimir ia în căsătorie pe Rogneda. Domnia sa în Kiev. Viața sa (978—988) — 78
XXXIX. Sacrificiile omenești. Istoria unui Vareg creștin. — — — — — — — — 82
XL. Războaiele lui Vladimir. Discuții religioase (984) — — — — — — — — 83
XLI. Trimișii lui Vladimir la Bulgari, Germani și Greci (987) — — — — — — — 97
XLII. Asediul Khersonului. Căsătoria lui Vladimir Doctrina creștină (988) — — — — — 98

www.dacoromanica.ro

Pag.

XLIII. Distrugerea idolilor. Botezul poporului rus (988). — — — — — — — — 102
XLIV. Expediția lui Vladimir în contra Pecenegilor. Fundarea Belgorodului (991). — — — 106
XLV. Războiul cu Pecenegii. Lupta dintre un Rus și un uriaș Peceneg. Așezămintele și dărniciile lui Vladimir (991—996) — — — — 106
XLVI. Nou război cu Pecenegii. Asediul Belgorodului. O istorie minunată (997) — — — 109
XLVII. Sfârșitul domniei lui Vladimir. Moartea sa (998—1015). Sviatopolk. Moartea lui Boris și a lui Gleb (1015) — — — — — — 111
XLVIII. Iaroslav din Novgorod în contra lui Sviatopolk (1015) — — — — — — — 113
XLIX. Iaroslav se stabilește la Kiev. Boleslav merge împotriva lui (1016) — — — — — 119
L. Războiul cu Boleslav (1018) — — — — 120
LI. Continuarea războiului (1020). Infrângerea și fuga lui Sviatopolk — — — — — — 121
LII. Lupta lui Mstislav cu Rededia (1922) — — 122
LIII. Războaiele civile (1024—1026) — — — 123
LIV. Moartea lui Mstislav (1034—36) — — — 125
LV. Iaroslav. Gustul său pentru carte. Așezămintele religioase (1037) — — — — — — 125
LVI. Expediția nenorocită împotriva Grecilor (1043) — — — — — — — — 127
LVII. Istoria mânăstirii Peșterilor — — — — 128
LVIII. Moartea lui Iaroslav (1054)— — — — 131
LIX. Războaiele împotriva Turcilor și Polovcilor (1055) — — — — — — — — 132
LX. Sviatoslav. Prevestiri (1064) — — — — 133
LXI. Kotopan la Rostislav (1066) — — — — 134
LXII. Războaiele interne (1067) — — — — 135
LXIII. Invazia Polovicilor. Reflexii (1068) — — 136
LXIV. Războaiele interne (1069) — — — — 139
LXV. Istoria vrăjitorilor (1071) — — — — 140
LXVI. Translațiunea sfinților Boris și Gleb (1072) 144
LXVII. Discordia dintre fiii lui Iaroslav (1073) — 144
LXVIII. Moartea lui Theodosie. Panegricul său. Istoricul mânăstirii Peșterilor (1074) — — 145

www.dacoromanica.ro

Pag.

LXIX. Solii germani la Sviatoslav (1075) — — 153
LXX. Războiul în contra Polovcilor. Moartea lui Iziaslav (1078) — — — — — — — 154
LXXI. Războaiele civile. Moartea lui Iziaslav (1079-1080) — — — — — — — — 157
LXXII. Diferite evenimente (1087—1088) — — 158
LXXIII. Diferite evenimente (1083—1090) — — 159
LXXIV. Descoperirea relicviilor sfântului Theodosie (1091) — — — — — — — — 160
LXXV. Minunile dela Polock (1092) — — — 163
LXXVI. Moartea lui Vsevlad. Pustiirile Polovcilor. Reflecţii (1093) — — — — — — 163
LXXVII. Pustiirile Polovcilor (1094) — — — 169
LXXVIII. Pustiriile Polovcilor. Ilar şi Kytan (1095) — — — — — — — — 169
LXXIX. Noui invazii de Polovci. Polovcii înaintea Kievului (1096) — — — — — — 171
LXXX. Popoarele necurate — — — — — 174
LXXXI. Războaiele civile — — — — — 175
LXXXII. Istoria lui Vasilko (1096—1097) — — 177
LXXXIII. Negocieri între principi (1098—1100) — 187
LXXXIV. Noui negocieri (1101) — — — — 189
LXXXV. Victoria asupra Polovcilor (1103) — — 190
LXXXVI. Diferite evenimente (1104—1107) — 192
LXXXVII. Victoria asupra Polovcilor. Tratate, căsătorii (1107) — — — — — — — 193
LXXXVII. Theodosie înscris în synodic. Diferite întâmplări — — — — — — — — 194
LXXXIX. Infrângerea Polovcilor. Digresie asupra îngerilor (1110) — — — — — — 195
XC. Expediţiuni în contra Polovcilor (1111) — 197
XCI. Evenimente diferite — — — — — — 201
XCII. Semne pe cer. Moartea lui Sviatopolk. Anarhia din Kiev (1113) — — — — — — 202
XCIII. Diferite întâmplări (1113) — — — — 303

Adaus.

Învăţătura lui Vladimir Monomachul— — — — — — 204
Scrisoare către Oleg — — — — — — — — — 214
Rugăciune — — — — — — — — — — — 217

www.dacoromanica.ro

Tip «BUCOVINA» I. E. Toroutiu, Str. Gr. Alexandrescu No. 4, Bucureşti

www.dacoromanica.ro

HARTA POLITICĂ
A
EUROPEI ORIENTALE ŞI A UNEI PĂRŢI DIN EUROPA CENTRALĂ
DUPĂ
CRONICARUL NESTOR (Sec. IX-XI)

G. Popa-Lisseanu Izvoarele Istorii Românilor

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL VIII

AMBASADELE

LUI

PRISCUS

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS VIII

PRISCI

EXCERPTA DE LEGATIONIBUS

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAȚA

Marele orator roman, Cicero, apreciind vechimea scriitorilor după anul cel mare, — annus magnus *sau* annus mundanus, *de 25800 ani solari — constată că între epoca în care a trăit Homer și între epoca timpurilor sale, nu numai că nu există nici o diferență de ani, dar că ele se găsesc în aceeași lună. Pornind dela această idee, și ținând seama de imensitatea anilor, de când ființează omenirea, suntem îndreptățiți și noi să considerăm evenimentele din cei aproximativ cinci mii de ani, de când sunt consemnate faptele omenești, ca fiind săvârșite nu numai în același an al existenței omului, dar chiar în aceeași lună. Spiritul omenesc, o afirmăm fără putință de contrazicere, a înregistrat în acest timp destul de redus mai mult o revoluțiune a sa decât o evoluțiune. Căci primejdiile cari au amenințat altă dată civilizația rămân și astăzi aceleași, iar barbaria și-a schimbat doar metodele și și-a perfecționat doar mijloacele de distrugere.*

Plecând de sigur dela astfel de considerațiuni, a ajuns și profesorul de istorie dela Sorbona, Ferdinand Lot, la concluziunea că este o imposibilitate să se înțeleagă chestiunile de politică internațională din zilele noastre, dacă s'ar ignora mai întâi chipul cum s'au format statele moderne și modul cum s'a repopulat Europa cea nouă, ieșită din convulsiunile mai ales dintre anii 376 și 955 — intrarea Goților în teritoriul roman și înfrângerea Ungurilor la Augsburg [1]).

Problemele politice, multiple și complicate, din timpurile noastre își găsesc înțelegerea lor, mai sigură și mai ușoară, la lumina istoriei.

---

1) Ferdinand Lot, *Les invasions germaniques*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

Introducerea ce premerge lucrarea noastră asupra excerptelor lui Priscus ne va oglindi, sperăm, multe din tainele prezentului.

Dar, rostul publicațiunii acestor izvoare, o repetăm, nu este ca să resolvim noi *problemele cele mari ce și le pune istoria noastră națională. Ele vor fi discutate și soluționate de istoricii, cărora le punem la îndemână aceste izvoare*[1]).

G. POPA-LISSEANU

1) Lectura lui Priscus ar fi de dorit să se facă în ordinea cronologică a întâmplărilor, iar nu după gruparea fragmentelor privind cele două feluri de ambasade: ambasadele romane către popoare și ambasadele străine către Romani. Ar fi de recomandat să se citească A. 1, B. 1, 2, A. 2, B. 3, 4, 5, A. 3, B. 6, A. 4. 5, B. 7, 8, A. 6, B. 9, 10, 11, A. 7, 8, B. 12, 13, A. 9, 10, B. 14, 15, A. 11, 12, B. 16, 17, 18, 19, 20, 21, A. 13, B. 22.

www.dacoromanica.ro

AVANT-PROPOS

Le vaste Empire romain, qui avait instauré son régime d'autorité dans presque tout le monde connu de l'antiquité, se voit, à partir du II-e et du III-e siècle, menacé, chaque jour davantage, par les irruptions des barbares. Son système de défense militaire sur le Rhin comme sur le Danube se révèle souvent incapable d'arrêter les vagues envahissantes déferlant du Nord, de la fameuse Forêt Hercynienne, prolongement à l'Ouest de la Taïga. Les empereurs romains ou quelques-uns de leurs vaillants généraux portent la guerre destructive à l'intérieur de la Germanie même, sur le territoire des différentes peuplades ou confédérations de tribus germaniques; mais ils finissent souvent par enrôler dans les rangs de leurs armées des mercenaires germains, qui, peu après, seront opposés à leurs congénères attaquant d'au delà du Rhin et du Danube.

Aux III-e et IV-e siècles, quand les vertus guerrières des Romains proprement dits deviennent de simples réminiscences, les armées impériales fortes parfois de plus de 400.000 hommes, — au III-e siècle les Romains entretiennent plus de 200.000 hommes armés dans le voisinage du bas et du moyen Danube, — sont constituées dans presque leur totalité de Thraces et d'Illyriens romanisés ainsi que de Germains immigrés depuis peu de temps. Après un arrêt, d'ailleurs de courte durée, les barbares du centre et du Sud-Ouest des pays germaniques commencent à franchir le Rhin et le Danube; les empereurs ordonnent alors, pour des raisons stratégiques et politiques, de reporter les bornes de leur domination sur la ligne du bas et du moyen Danube; ils font ramener au Sud de ce fleuve leurs légions et les fonctionnaires publics. Un riche pays, «*Dacia Felix*», source de revenus considérables pour le Trésor

www.dacoromanica.ro

de Rome, habité par une nombreuse population dace (thrace) romanisée, est ainsi abandonné à son sort.

Dorénavant, cette population, tantôt aura à braver, avec ses propres moyens la fureur des barbares pillards, en se retirant, en cas de défaite, en des lieux sûrs dans l'attente du moment opportun pour prendre la revanche; tantôt, elle composera avec les nouveaux venus qui se fixent à demeure ou temporairement dans ce pays. Nulle invasion n'a eu un caractère si destructif comme se plaisent à le croire maints auteurs, soient-ils de bonne foi. Une fois affaiblie l'intensité des vagues envahissantes, les indigènes fuyards viennent reprendre les places abandonnées. Bien plus: il y a eu des moments où les pays carpathiques et les pays danubiens souffraient, après leur abandon par les Romains, d'un véritable surpeuplement, si l'on tient compte des moyens de subsistance d'alors, en maintes régions. M. C. Patsch, membre de l'Académie de Vienne, s'est appliqué, dans un de ses travaux, à le demontrer pour la plaine de la Tissa moyenne et inférieure, pour les III-e et IV-e siècle. Les populations romaniques de ces pays vivaient parfois avec les envahisseurs dans des conditions supportables; c'est là une exception, car elles ont, pour la plupart du temps, à supporter les rigueurs et les misères inhérentes aux dominations exercées par les barbares cupides, animés de la soif de piller et de satisfaire leurs instincts bestiaux. Des révoltes se sont produites chez les populations asservies que les barbares dominateurs étouffaient vite, comme, par exemple à l'époque de l'empire des Avars.

Les Huns, présentés, à tort, par les historiens comme un peuple ou une cohue de peuplades ougro-finnoises nomades, associées sous la conduite d'un chef commun pour le brigandage, assassinant tout être humain trouvé dans leur chemin, ne font guère exception à la règle générale exposée ci-dessus; ils vivent, pour la plupart du temps, en état de symbiose avec les populations des pays qu'ils soummettent, mais qu'ils défendent contre d'autres envahisseurs; en échange, ces populations «*protégées*» sont tenues à leur fournir une bonne partie de leurs vivres, grains, miel, viande séchée, sel, etc. Le manque de subsistances figure parmi les principales causes qui poussent les barbares des steppes euroasiatiques à chercher ailleurs une vie meilleure. Attila, le grand roi des Huns, qui s'appelle

www.dacoromanica.ro

lui-même «*le fléau de Dieu*», n'est pas aussi terrible qu'il veut le paraître.

Après avoir bousculé les Wisigoths de la Russie méridionale et de la Moldavie du Sud-Ouest qui cherchent refuge au Sud du Danube, chez le Romains; et, après avoir asservi les Gépides des pays carpathiques, qui, à leur tour, tenaient en soumission les populations romaniques indigènes, les Huns pénétrent dans les régions arrosées par le moyen Danube et la Tissa. Mais, il est à ajouter que, avant leur arrivée dans ces contrées, quelques groupes de leurs guerriers, mercenaires, figuraient dans les armées des empereurs de Constantinople; d'autres avaient pillé à plusieurs reprises la Moesie inférieure et la Thrace; ainsi les pays danubiens n'étaient aucunement inconnus aux hordes d'Attila. Toutefois, on ne peut pas nier que le gouvernement de Constantinople n'ait pratiqué la politique de bascule à l'égard de ces barbares; ils les a incités et lancés contre les Wisigoths, devenus génants pour les provinces bas-danubiennes, la Moesie et la Scythie mineure. Une fois anéantie la domination Wisigothe, les Huns entendent agir pour leur propre compte. Les vastes plaines de la Tissa et du moyen Danube, qui offrent plusieurs ressemblances avec les steppes euro-asiatiques, pays de départ de ces Ougro-Finnois, les attirent.

Une fois établis là, les Huns, qui ont sous leurs ordres d'autres guerriers barbares cueillis en route ou engagés comme volontaires, font des razzias de tous les côtés; ils cherchent les endroits peuplés, sûrs d'y trouver un riche butin; ils ne reculent pas devant les armées romainnes envoyées à leur rencontre, comme devant les groupes de guerriers des autres peuplades barbares, ou des populations romaniques et germaniques de l'Europe Centrale. En les écrasant, ils s'assurent un vaste empire, sur les pays carpatiques et danubiens, des Alpes autrichiennes jusque dans la Russie méridionale; ils vivent donc aux dépens des nombreuses populations d'origines diverses, en majorité sédentaires, adonnées à l'agriculture et à l'élevage. La défaite qu'Aetius, général romain, secondé de Wisigoths et de Francs établis en Gaule, leur infligea, en 451, aux Champs Catalauniques, sur Seine, marqua leur déclin. En 453, avec la mort d'Atilla, l'empire des Huns disparaît. Une partie de ces barbares reprennent le chemin de retour vers l'Asie occidentale; de là, ils iront ravager l'Inde du Nord-Ouest;

www.dacoromanica.ro

d'autres vagabondent encore quelque temps dans l'Europe centrale jusqu'à ce qu'ils soient massacrés par d'autres barbares. Néanmoins, il y a eu des Huns qui sont restés dans les pays pannoniques jusqu'à l'avènement des Avars qui se les sont assimilés.

Les historiens hongrois, en se basant sur une allégation, d'ailleurs invraisemblable, du *Chronicon hungaricum*, de Simon de Keza, font descendre les Sicules, (Szeklers) de Transylvanie des Huns qui s'y seraient réfugiés après la mort d'Attila; en réalité, les Sicules ne sont que les descendents d'un mélange de Petchénègues et de Roumains des Carpates moldaves, mélange qui s'est produit au cours des âges, à partir du IX-e siècle.

C'est autant pour apaiser la soif des conquêtes des Huns aux dépens de leurs territoires, que pour les attirer dans la sphère d'influence politique et économique de Constantinople, mais toujours avec l'arrière-pensée de les écraser dès que l'occasion se présenterait, que l'empereur Théodose II envoie une ambassade chez Attila. Priscus Panites, historien et diplomate, fait partie de cette ambassade. De retour à Constantinople, il décrit ce qu'il a vu en cours de route ainsi que le séjour de cette embassade à la cour d'Attila.

Ce compte-rendu présente une importance considérable pour l'historiographie des pays danubiens, en particulier des pays roumains des Carpates, au seuil du Moyen-Age. Les historiens et les croniqueurs ultérieurs, qui ont relaté des faits se rapportant à l'époque des Huns, se sont servis de ce précieux document, l'interpretant chacun à sa guise. Cependant, c'est grâce à lui que nous connaissons un peu le genre de vie et les moeurs de ces barbares. Priscus nous y fait le portrait d'Attila, qui, tout barbare qu'il était, sollicitait la dignité de général romain. Il fait tout ce qu'il pouvait pour mener une vie «*à la romaine*». Bien plus: Honoria, (417—453), fille de l'empereur Constance III, par haine de l'empereur Théodose II de Constantinople, offre sa main à Attila, ce qui eût rapporté à celui-ci la moitié de l'empire romain, à titre de dot. Heureusement pour Constantinople que cette proposition n'eut pas de suite. Considéré par le côté moral, Attila montre plus de sentiments humanitaires, et plus de dignité, que les membres de l'ambassade de Constantinople, qui essaient de l'empoisonner.

www.dacoromanica.ro

A le lecture des «*Fragmenta*» de Priscus Panites, on s'apercoit que les pays carpatiques, par exemple, ou plus exactement, la région de Témissane ainsi que la plaine de la Tissa, que l'ambassade romaine avait traversées pour se rendre à la cour d'Attila, étaient habitées par une population sédentaire, assemblée dans des villages, qui pratiquait l'agriculture et l'élevage; le millet, céréale si répandue dans le monde thraco-illyrien, formait la base de sa nourriture; elle donnait à boire aux hommes de cette ambassade du «*mied*» préparé avec le miel des abeilles qu'elle élevait, etc. Ce sont là des faits qui se placent plus tard que les migrations, du III-e et du IV-e siècles, des populations de la plaine de la Tissa au Sud et à l'Ouest du moyen Danube. L'allégation de tant d'auteurs antiques et modernes, que les pays carpathques, spécialement la Dacie Trajane, fussent restés presque vides de leur ancienne population pendant longtemps, après la retraite des troupes, des fonctionnaires publics et de la population urbaine romains, au Sud du Danube, se révèle totalement fausse. Ces agriculteurs et éleveurs des pays carpatiques et de la plaine de la Tisa, qui pourvaient-ils être autres que les Daces romanisés, vivant dans les mêmes régions que leurs ancêtres? On ne peut pas parler, à l'époque des Huns, de populations slaves qui ne firent irruption dans les pays carpatiques et au Sud du Danube qu'entraînées par les Avars; d'ailleurs, la question des Slaves est très mal connue; elle se présente un peu autrement que le veulent les philologues et historiens, soient-ils slaves ou étrangers. Les Gépides, qui exerçaient une vague domination dans ces pays, peu nombreux, vivaient de l'élevage et de la chasse, et en second lieu de l'agriculture, comme toutes les autres peuplades gothes; en cas de manque de vivres, ils se rabattaient sur les indigènes sédentaires qu'ils obligeaient à leur fournir une partie de leur subsistence.

Voilà comment un examen attentif des documents anciens, parmi lenquels il faut compter «*Fragmenta*» de Priscus Panites, ainsi que la logique immuable des choses et des faits infirment l'hypothèse de ce fameux «*hiatus*» de l'histoire des Roumains; par ce hiatus, qui d'ailleurs n'a existé, ou continue à exister, que dans l'imagination de maints auteurs étrangers, voire roumains, on entends un manque de continuité, de persistance des éléments daces romanisés, aïeux des Roumains de plus tard, dans

www.dacoromanica.ro

la Dacie Trajane, censée avoir été presque totalement vidée de cette ancienne population, lors de son abandon par les Romains vers 260—272.

La traduction du grec en roumain, des «*Fragmenta*» de Priscus Panites, accompagnée de commentaires nécessaires, traduction faite par l'érudit professeur G. Popa-Lisseanu, constitue une contribution réelle à la connaissance de l'histoire des Roumains du Moyen-Age; avec ses autres traductions, toujours en roumain, et ses aperçus critiques de «*Anonymi Bele regis notarii Gesta Hungarorum*», (Bucarest 1934); *Anonymi geographi Descriptio Europae Orientalis*, (Buc. 1934); Simonis de Keza, «*Chronicon Hungarorum*», (Buc. 1935); *Rogerii Carmen Miserable*», (Buc. 1935); Ricardi, *De inventa Ungaria Magna*, (Buc. 1935); *Chronica Nestoris* ou *Povest vremennych let*, (Annales), (Buc. 1935); auxquelles s'ajoute «*Les Roumains dans la poésie du Moyen-Age*», Buc. 1934), le présent ouvrage enrichit la série des «*Fontes rerum Daco-Romanorum*» ou, en roumain, «*Izvoarele Istoriei Românilor*», publiées par ce même érudit.

G. TH.

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

I. *Excerptele.*—Impăratul bizantin Constantin al VII-lea, numit în deobşte Porfirogenitul, fiul lui Leon Filosoful, s'a manifestat, în timpul lungei sale domnii, de la 912—959 [1]), nu numai el însuşi ca scriitor de seamă, care ne-a lăsat lucrări importante privitoare la diferite domenii de activitate omenească, dar a şi favorizat, într'o largă măsură, cu îndemnul şi cu sprijinul, pe toţi scriitorii din vremea sa. Indemnului şi iniţiativei acestui împărat-scriitor, îi datorăm astăzi o interesantă *Enciclopedie istorică* ce ni s'a păstrat din zilele sale.

Ideea enciclopediilor făcute pe bază de excerpte sau extrase, iar nu de rezumate, — prin excerptare, iar nu prin epitomare — este o idee vechie şi o întâlnim cu multe secole înainte, şi chiar în epoca latinităţii clasice. M. Terentius Varro, Plinius cel Bătrân, Apuleius şi alţii au compus enciclopedii istorice, iar rezumate istorice sau breviarii, ni s'au păstrat dela împăratul August, de la Eutropius, dela Rufus şi dela alţii. Nouă este doar ideea enciclopediilor făcute pe specialităţi, aşa numitele antologii şi crestomatii, adecă excerpte din poeţi sau prozatori. Nu ne pronunţăm dacă aceste excerpte aduc vr'un folos sau aduc mai multă pagubă autorilor excerptaţi, dacă ele servesc la păstrarea sau mai de grabă la pierderea operilor originale.

Ceea ce este sigur este faptul că excerptele ce le datorăm Porfirogenitului ne-au scăpat dela peire unele texte pe cari fără de iniţiativa sa, astăzi nu le-am mai fi avut.

Ni s'au păstrat mai multe enciclopedii pe specialităţi, alcătuite în diferite timpuri. Astfel avem o enciclopedie a agriculturii, făcută pe baza unor lucrări mai vechi, o enciclopedie

1) In realitate Constantin a luat conducerea efectivă a imperiului numai în anul 945.

www.dacoromanica.ro

a medicinei, o enciclopedie a ştiinţei politice, o enciclopedie a istoriei etc.

Împăratul Constantin a voit să aibă în special o enciclopedie care să trateze despre virtuţile şi viţiile oamenilor mari, făcându-se extrase din toţi istoricii, începând cu Herodot şi Tucidide şi ajungând până la scriitorii din zilele sale.

Această enciclopedie istorică, cea mai importantă din toate, era compusă din 53 capitole şi trata despre stat, biserică şi morală. Ea cuprindea fragmente ce se pot grupa subt următoarele titluri:

1. Ἐκλογαὶ περὶ πρεσβειῶν, *Excerpta de legationibus,* o monografie asupra ambasadelor din diferitele timpuri;

2. Excerpta Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, *De virtutibus et de vitiis.*

3. Excerpta Περὶ γνωμῶν, *De sententiis.*

4. Excerpta Περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγονυιῶν, *De Insidiis.* Şi alte câteva feluri de excerpte.

Din aceste patru colecţiuni ni s'a păstrat completă numai prima colecţiune, jumătate din a doua, resturi mai importante dintr'a treia şi foarte puţine dintr'a patra [1]).

Excerpta de legationibus, sunt formate din două părţi: a) Ambasadele popoarelor străine către Romani şi b) Ambasadele Romanilor către popoarele străine [2]).

Unii dintre editori au publicat deavalma aceste excerpte, urmând şirul anilor, fie că ambasadele au plecat dela Romani, fie dela popoarele străine; alţii însă le-au publicat separat. Noi am adoptat ultimul sistem, al lui De Boor, al cărui text ne-a servit de bază în ediţia noastră.

Lucrarea aceasta, făcută din iniţiativa Porfirogenitului, era de o întindere vastă. Ne fiind însă compusă de specialişti şi nici de oameni cu prea multă pricepere, ea lasă de dorit, atât

---

1) Cf. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur,* p. 65.

2) *Excerpta de legationibus* au o întreagă literatură. Amintim numai câteva din ediţiile principale.

a) Hoeschel, Excerpta de legationibus ex Dexippo. . . Prisco sophista 1603, 1609.

b) Valesius, cu acelaşi titlu ca şi Hoeschel, Paris 1648.

c) Im. Bekker şi B. G. Niebuhr, *Dexippi, Eunapii.,.* in *Corpus hist, Byzant,* 1829, Bonn.

d) Carolus Mullerus, *Fragmenta historicorum Graecorum.* Paris, 1851, col. Firmin Didot.

www.dacoromanica.ro

din punctul de vedere al unității sale cât și subt raportul literar și estetic. Uneori are chiar și greșeli. Excerptatorii au făcut mai mult o lucrare mecanică și de sigur că primul gând al lor era ca să menajeze interesele curții și ale împăratului, fără să se orienteze după criterii de stil sau de estetică.

Excerptele acestea nu sunt deci un rezumat al unor fapte istorice petrecute, ci cuprind însuși textul exact, așa precum îl întâlnim în autori. Căci, dacă întâmplător, avem și textul autorului și excerptele sale, constatăm ușor identitatea lor. O singură modificare fac excerptatorii: introduc capitolele cu un τι , *că*, după care urmează textul original, exact [1]).

Intre excerptele *de legationibus* ni s'au păstrat și excerptele făcute din istoria lui Priscus. Istoria acestuia a dispărut și nu ne-au rămas dela el decât excerptele privitoare la ambasade, cari excerpte constituesc tot atâtea fragmente ale operei sale. Ele sunt în total 35 la număr cari, împreună cu câteva citate din autorii de mai târziu, formează tot ceeace ne-a rămas dela acest scriitor.

Nu trebue să ne mirăm de împrejurarea că în centrul acestei lucrări de enciclopedie istorică întâlnim tocmai extrasele privitoare la ambasade. In situațiunea noastră de astăzi și stăpâniți de idei cari au evoluat mult, timp de un mileniu și jumătate, nu ne dăm seama îndeajuns de însemnătatea acestor delegațiuni. Ele însă constituiau într'o vreme punctul central al vieții internaționale; ele înlocuiau diplomația secretă și diplomația cu ușile deschise de astăzi; ele înlocuiau Geneva timpurilor moderne. Căci aproape întotdeauna războaiele s'au purtat numai în urma unor pregătiri diplomatice, în urma unor încheeri de alianțe și a unor combinațiuni de ordin politic. De aceea, publicarea unei lucrări, ca aceea asupra delegațiunilor, întreprinsă în secolul al X-a de împăratul Constantin, înseamnă publicarea unei cărți asupra politicei externe a statului roman, a politicei externe a celor două imperii romane, a celui cu capitala Roma și a celui cu capitala Constantinopol.

II. *Viața lui Priscus.* — Priscus, sofist și retor, cum îl nu-

---

e) L. Dindorf, *Historici Graeci minores*, col. Teubner, Lipsca 1870.

f) Carolus de Boor, *Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeneti confecta*, Berlin 1903.

1) Cf. C. Boor, *Zu den Excerptsammlungen des Konstantin Porphyrogenetos*, în *Hermes*, XIX, p. 123.

www.dacoromanica.ro

mesc contimporanii şi scriitorii medievali, s'a născut în Tracia şi anume la Panion, un oraş pe ţăramul Propontidei (Marea de Marmara), nu departe de vestita cetate Heraclea. De aceea, se şi chiamă el, după localitatea unde s'a născut, când Priscus «Thrax». când Priscus «Panites», numiri ce întâlnim mai întâi în Chronicum Paschale [1]), în Theophanes [2]) şi în lexicograful Suidas [3]).

După nume, Priscus, în greceşte Priscos [4]), nu pare să fi fost un Grec, ci un Roman neaoş, care însă a scris în greceşte, lucru de alt cum foarte obicinuit la Romani în epoca imperială. Ştim doar că însuşi împăratul Marcus Aurelius a scris în greceşte. In timpul lui Priscus, secolul al V-a, Grecia se romanizase în bună parte, aşa că numai datorită limbei şi literaturei elene, mai găsim în imperiul roman de răsărit o populaţiune de limbă grecească, iar nu una curat neolatină, adecă romanică.

Despre vieaţa lui Priscus nu se ştie nimic altceva, decât ceeace ne spune el însuşi despre sine în fragmentele ce ni s'au păstrat din opera sa. Din acestea rezultă faptul cel mai important din vieaţa sa că a luat parte, în anul 448, la ambasada trimisă la curtea lui Attila, regele Hunilor. Ambasada aceasta era condusă de Maximin, un înalt demnitar dela curtea împăratului bizantin Teodosie al II. Priscus, ne spune el însuşi, a cedat insistenţelor lui Maximin ca să-l însoţească în această călătorie. Serviciile pe cari îi le-a adus Priscus lui Maximin în această împrejurare au fost nepreţuite. Căci Attila, fiind supărat pe împărat, şi pe bună dreptate, fiindcă aflase de un complot ce se urzise împotriva vieţii sale cu ştirea împăratului, a refuzat să primească ambasada şi numai mulţumită abilităţii lui Priscus, s'a izbutit ca Attila să-şi potolească supărarea şi să se decidă, în cele din urmă, să primească deputaţiunea şi astfel ca aceasta să-şi poată îndeplini misiunea.

Peripeţiile prin cari a trecut această ambasadă precum şi împrejurările călătoriei dela Constantinopol până la curtea lui

---

1) *Chronicum Paschale*, p. 588, edit. Bonn.

2) Theophanes, p. 179; Persicus (nu Priscus) Thrax.

3) *Suidas, Lexicon*, sub voce.

4) *Pris-cus, pris-tinus*, tema *pris*, de unde *pri-or, pri-mus*, din vechiul pri «prae» cf. Walde, *Lat. etym. Wörterbuch*, sub voce.

www.dacoromanica.ro

Attila şi înapoi, Priscus ni le-a descris cu multe amănunte şi cu o pană de scriitor iscusit, într'unul din fragmentele ce ni s'a păstrat.

Mai târziu întâlnim pe Priscus, după cum ne arată unul din fragmentele sale, la Roma, unde a văzut, în anul 450 pe unul dintre fiii decedatului rege al Francilor, cerând ajutorul lui Aetius în contra fratelui său mai mare, care recursese la sprijinul lui Attila.

Mai ştim apoi, tot din fragmentele sale, că Priscus a mai făcut, câţiva ani în urmă, în tovărăşia aceluiaşi Maximin, o călătorie în Arabia şi la Thebaida din Egipt. Ea a avut loc în anul 453. De aci, după moartea lui Maximin, a venit, în acelaşi an, la Alexandria, unde izbucnise tocmai o revoltă împotriva autorităţilor romane. Prin sfaturile lui Priscus însă, Florus, comandantul armatelor din Egipt şi prefectul oraşului Alexandria, a izbutit să reprime în linişte această revoltă.

Trei ani în urmă, la anul 456 întâlnim iarăşi pe Priscus ca asesor al lui Euphemius, un înalt demnitar roman, «*magister officiorum*» care avusese, de sigur şi prin sfatul noului asesor, succese în misiunea sa pe lângă Gobazes, regele din Colchis, din Asia Mică.

Deşi a trăit după edictul lui Constantin cel Mare privitor la cultul creştin, se pare totuşi că Priscus a fost păgân. Aceasta ar rezulta, după cum a căutat să o dovedească mai întâi marele istoric Niebuhr, din fragmentul lui Priscus, în care se vorbeşte despre Blemmyenii şi Nubazii din Africa. Intre condiţiunile de pace ce au pus aceste popoare lui Maximin era şi cea privitoare la cultul zeiţei Isis. Ambasada lor pe lângă Maximin, care era însoţit de Priscus, a insistat să se respecte cultul zeiţei lor păgâne. Dar, după ce a fost primită şi această condiţiune, Maximin a găsit cu cale să se afişeze pactul în templul de la Philae, ceeace de sigur nu s'ar fi admis din partea unor creştini, cunoscută fiind intransigenţa acestora faţă de ori ce cult păgân[1]). Atâta ştim despre vieaţa lui Priscus.

---

1) Niebuhr, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, I, p. XXIX: «Qui Maximinus cum absque dubio paganus esset, (Christianus enim nunquam animum induxisset, ut Blemyis de sacris in Philarum insula celebrandis concederet, foederisque tabulam in illo templo figeret) coniecura iam per se valde probabilis Priscum quoque antiquis sacris addictum fuisse, magis adhuc confirmatur.

www.dacoromanica.ro

III. *Opera lui Priscus.* După mărturia lexicografului Suidas, Priscus a scris *Istoria Bizantină* şi *a lui Attila* — Ἱστορίαν Βυξαντικὴν καὶ (τὰ) κατὰ Ἀττήλαν —, în opt cărţi, apoi *Declamaţiuni* şi *Epistole.*

Prima sa lucrare poartă două titluri, după cum rezultă din excerptele făcute în timpul împăratului Constantin Porfirogenitul, *Ecloge din Istoria Bizantină* şi *Ecloge din Istoria Gotică* [1]).

Fiindcă în prima parte a Istoriei sale, Priscus se ocupă mai ales de Goţi, Sciţi şi Huni, Niebuhr crede, şi după el aproape toţi scriitorii cari au studiat pe acest autor, că titlul operei a fost dedublat fie chiar de Priscus, fie de vr'un scrib de mai târziu, adăugându-se pe lângă primul titlu şi cel de al doilea de *Istoria Gotică.*

Istoria Bizantină, după cum presupune Niebuhr, ar îmbrăţişa un spaţiu de timp de 41 de ani şi anume dela anul 433, când, în regatul Hunilor, ia puterea Attila, şi până la anul 476, când începe Istoria bizantină, *Byzantiaca,* a lui Malchus.

Iată cum istoricul Niebuhr caracterizează opera lui Priscus: Este mult superior tuturor istoricilor din epoca următoare: ca talent, ca exactitate, şi ca bun simţ; nu e mai prejos decât nici unul din istoricii celor mai bune timpuri; având un stil ales, şi o limbă destul de curată, el şi-a câştigat cu drept cuvânt merite şi glorie atât între contimporani cât şi între urmaşi» [2]).

Asupra lui Priscus şi a operei sale avem, în afară de studiile scriitorilor moderni, făcute în ultimele trei veacuri, de la Hoeschel încoace şi atestări din partea autorilor medievali. Astfel Suidas, un lexicograf din sec. al X-a ne spune:

«Priscus din Panion, sofist care a trăit în timpul lui Teodosie cel Tânăr, a scris Istoria Bizantină şi cea a lui Attila, în opt cărţi. De asemenea a scris Declamaţiuni retorice şi Epistole» [3]).

---

1) Aupra restabilirii textului vezi Ludovicus Dindorfius, *Historici Graeci minores I, Praefatio.*

2) Niebuhr, *op. cit.* p. 69: Longe optimus omnium sequioris aevi historicorum; ingenio, fide, sapientia, nulli vel optimorum temporum posthabendus; elegans quoque et sermone satis puro usus, laudem atque gloriam cum apud coaevos, tum inter posteros merito adeptus est.

3) Suidas, *Lexicon,* sub voce. Tot Suidas ne mai dă numele a încă doi Priscus: *Priscus, fiul lui Constantin cel Mare şi Priscus din Emesa.*

www.dacoromanica.ro

Iar Evagrius, scriitor din sec. VI-a, în două pasagii ale sale, ne spune despre Priscus:

«In acelaşi timp, s'a pornit din partea lui Attila faimosul războiu descris de atâţia inşi. Pe acesta ni-l povesteşte, cu date precise şi într'un stil frumos, şi retorul Priscus, expunându-ne într'o formă deosebit de aleasă, cum a început Attila expediţiunea sa împotriva regiunilor Orientale şi Occidentale ale imperiului, ce anume şi cât de mari erau oraşele ce a cucerit, în sfârşit, cum a plecat din lumea aceasta, după ce a săvârşit atâtea fapte» [1]).

Iar în altă parte:

«Din ambasada Romanilor Occidentali, trimeasă la împ. Leon, a făcut parte şi Antemius, mai apoi împărat al Romanilor, căruia împăratul Marcian îi dăduse în căsătorie pe propria sa fiică. Nu mult în urmă este trimis cu o armată aleasă, împotriva lui Gizeric, Basiliscus, fratele Verinei Augusta, soţia lui Leon. Toate acestea ne sunt descrise cu amănunte exacte de retorul Priscus. De asemenea tot el ne mai spune cum acelaşi împărat Leon, după ce a prins prin viclenie pe Aspar, l-a ucis, răsplătindu-l astfel pentru ridicarea sa la domnie. A omorît şi pe fiii lui Aspar, pe Ardaburius şi pe Patricius, pe care mai înainte Leon îl ridicase la rangul de Caesar (principe), pentru ca să-şi câştige pentru sine bunăvoinţa lui Aspar» [2]).

IV. *Ce a văzut Priscus la Nordul Dunării?*

Trăind pe la mijlocul secolului al V-a d. Chr. şi fiind martor ocular al celor mai importante evenimente istorice cari au modificat fundamental structura politică a Europei din timpurile acelea, — trecuseră vr'o două sute de ani de la părăsirea Daciei de legiunile romane, — Priscus, un bărbat de o cultură aleasă, şi înzestrat cu un simţ ager de observaţie, ne descrie fapte pe cari le-a cunoscut *de visu* şi la cari el însuşi a luat parte. El nu ne povesteşte ceeace ar fi auzit dela alţii sau ceeace ar fi cetit prin cărţi. El ne expune, clar şi sincer, impresiile sale personale şi judecă evenimentele după ideile dominante ale timpului său. El nu are nici un fel de interes lăturalnic de a ascunde sau de a falsifica adevărul.

---

1) Evagrii, *Ecclesiasticae Historiae* I, 17 p. 271, ediţ. Valesius.

2) Evagrii, *op. cit.* II 16, p. 308, ediţ. Valesius.

www.dacoromanica.ro

De aceea, tot ceea ce ne spune Priscus ai simţământul că este adevăr şi tot ce afirmă acest retor şi sofist este, de sigur, mai veridic decât cele ce ne raportează ceilalţi scriitori din vremea sa sau de mai târziu despre întâmplările de pe atunci.

a) *Situaţia generală la Sudul şi la Nordul Dunării.*

Inainte de a urmări peripeţiile călătoriei ambasadei, la care a luat o parte activă şi Priscus, şi mai înainte de a arăta concluziile ce se desprind din descrierea acestei călătorii, este bine, credem, să cunoaştem cari erau raporturile dintre imperiul roman de răsărit şi regatul Hunilor şi, în general, care era situaţia la Dunărea de jos, chiar după datele aceluiaşi Priscus.

Ambasada condusă de Maximin, în anul 448, nu este cea dintâi ambasadă pe care o trimeteau Romanii la Huni. Priscus ne vorbeşte mai întâi de ambasada din 433, din anul al 26-lea al domniei lui Teodosie al II, ambasadă condusă de Plinthas şi de Epigenes. Aceştia ajung la Dunăre, la cetatea Margus-Dubroviţa, unde se întâlnesc cu principii huni.

Pornind din Asia centrală, după ce au nimicit pe Ostrogoţi şi după ce au alungat pe Vizigoţi, popoare germanice cari se stabiliseră în Dacia după părăsirea acestei provincii de Aurelian, Hunii se aşezară dea- binelea prin Ucraina şi la Nordul Dunării de jos—în Pannonia ei se stabilesc numai în anii 405—406 — şi după o şedere aci, de mai bine de şaizeci de ani, încep să se gândească că ar fi mai bună vieaţa sedentară şi, încetul cu încetul, caută să-şi părăsească vieaţa lor de până atunci, vieaţă de pradă şi de jaf[1]).

Situaţia Hunilor, faţă de cea a Romanilor, era favorabilă şi în continuă ascensiune. Aceasta rezultă şi din discuţiunile dintre ambasada romană şi principii huni. Căci Romanii plăteau Hunilor un tribut anual de 350 libre de aur, care acum este sporit la îndoitul sumei, la 700 libre şi se mai obligau ca, în afară de restituirea dezertorilor, să nu mai încheie nici un fel de alianţă cu vr'un popor cu care Hunii s'ar găsi în stare de războiu şi ca târgurile — existau târguri comune. dovadă de raporturi comerciale regulate — să funcţioneze nestingherite de nimeni şi să fie libere, în interesul ambelor popoare.

---

1) P. Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, op. 18 constată enormele progrese ce au făcut Hunii în timp de 70 de ani: so muss die Bildung der Hunnen binnen 70 Jahren ungeheuere Fortschritte gemacht haben.

www.dacoromanica.ro

Ca o urmare a acestui tratat, încheiat de ambasada română şi de regii Hunilor, tinerii Mama şi Atacam, Huni şi ei, de neam regesc, au fost predaţi Barbarilor cari i-au spânzurat în oraşul Carsum în Tracia [1]). Reţinem faptul, ce se constată şi în alte împrejurări, că nici Hunii nu erau prea solidari între ei şi că adeseori dezertau în regiunile romane.

Câţiva ani în urmă, la 442, Hunii, al căror hotar spre miazăzi era Dunărea, trec peste acest fluviu, cuceresc oraşul Viminacium-Costolaţ, cuprind prin trădare cetatea Margus-Dubroviţa şi, subt pretextul că nu li se plăteşte tributul, şi nu li se predau dezertorii, pătrund în teritoriul roman şi cuceresc Ratiaria-Arciar, de lângă Dunăre.

Cinci ani mai târziu, la anul 447, Romanii sunt nevoiţi să încheie o nouă alianţă cu Barbarii, în condiţiuni oneroase şi umilitoare. Căci sunt siliţi să plătească anual un tribut de 2100 libre de aur — Romanii nu-i ziceau tribut, ci «dar» — şi să-şi sacrifice pe cei mai devotaţi prieteni ai lor din Tracia, pe Asimunţi cari, până aci, rezistaseră şi aduseseră multe pagube Hunilor.

In anul 448, au loc două ambasade, una dela Huni la Romani şi a doua dela Romani către Huni. Din fragmentul lui Priscus, despre prima ambasadă, rezultă că Barbarul stăpânea acum toată regiunea Paeoniei, de lângă râul Sava, şi dealungul Dunării până la Novae-Şiştos, şi în adâncime cale de cinci zile, că Naissus-Niş-ul fusese cucerit şi că mai ameninţa că dacă nu-i se satisfac cererile ,are să vină el însuşi la Serdica-Sofia.

b) *Ambasada lui Maximin.* A doua ambasadă, la care ia parte şi autorul informaţiunilor noastre, Priscus, este condusă de Maximin, un înalt demnitar dela curtea împăratului Teodosie al II şi are în suita sa, pe lângă Priscus, pe Bigila (Vigil), un Roman care servea de interpret, pe Rusticius care de asemenea cunoştea limba Hunilor şi o mare caravană cu multe bagaje. Ambasada romană era însoţită şi de delegaţiunea hună ce se întorcea dela Constantinopol şi care avea în fruntea ei pe Edecon, Scir de origine, mare personagiu la curtea lui Attila şi care luase parte împreună cu Bigila la complotul iniţiat de eunucul Chrysaphius împotriva vieţii lui Attila, complot aprobat

1) Nu credem că ar fi vorba de *Carsium*, Hârşova, din Dobrogea.

www.dacoromanica.ro

de împărat şi de Martialius, *magister officiorum*. Edecon mai era însoţit de Orestes, un secretar al lui Attila, tatăl viitorului şi ultimului împărat al imperiului de apus, Romulus Augustulus, apoi de Scotta, un om de încredere al lui Attila, frate cu Onegesius, probabil grec de naştere şi de alţii.

Primul popas mai mare delegaţiile îl fac la Serdica, unde iau masa împreună şi unde pare că s'au chefuit cu toţii, până la ceartă. De aci, ajung la Naissus-Niş, pe care îl găsesc pustiit şi dărâmat şi numai printre ruinele bisericilor au mai aflat câte un bolnav.

Pornind apoi înainte, spre Dunăre, n'au întâlnit decât oasele celor morţi în lupte şi în urmă au dat de Agintheus, comandantul trupelor romane din Iliria. Dela acesta au primit cinci dezertori — aveau acuma în total şaptesprezece — pe cari urmau să-i predea Barbarului.

Sosesc în sfârşit la Dunăre pe care o trec în bărci monoxile (ciobace) pregătite anume pentru Attila care voia să treacă peste acest fluviu la o vânătoare, în realitate însă, ca să pornească războiu în regiunile romane.

Dela Dunăre, caravana a călătorit timp de «şapte zile» până să întâlnească pe regele Hunilor. Acesta, după ce a fost informat, în secret, de Edecon despre complotul urzit la Constantinopol. n'a mai voit să primească ambasada romană şi a cerut ca ea să se întoarcă înapoi.

In cele din urmă însă, mulţumită abilităţii lui Priscus, ea este primită; răspuns însă nu i s'a dat. Dar, după ce Attila a mustrat bine pe Bigila, l-a trimis înapoi ca să aducă şi pe ceilalţi dezertori, în realitate însă el voia ca să aducă aurul făgăduit lui Edecon pentru executarea complotului şi pentru ca astfel să fie mai bine dovedită vinovăţia. Restului ambasadei i-a poruncit să aştepte sosirea lui Onegesius, un fel de prim ministru al său, care tocmai atunci se găsea în ţara Agatirilor, împreună cu Irnach sau Ellac, fiul mai mare al regelui.

Deaci, — nu ştim localitatea, unde va fi avut loc întâlnirea — pleacă cu toţii împreună spre Nord şi ajung într'un sat, unde Attila se opreşte ca să se căsătorească cu fiica lui Escam, deşi el mai avea şi alte soţii, poligamia fiind admisă la Huni.

Apoi, au călătorit «pe un drum neted şi au trecut peste mai multe fluvii navigabile» dintre care, după Dunăre, cele mai

www.dacoromanica.ro

mari erau Drecon, Tigas şi Tiphisas, peste cari trec cu bărci monoxile; peste celelalte râuri însă trec pe plute pe cari barbari din cauza «locurilor băltoase» le transportă în care [1]).

«Ni se aduceau de prin sate ca hrană, ne spune Priscus. în loc de grâu mălaiu (meiu), în loc de vin mied, numit astfel în graiul locuitorilor indigeni. De asemenea şi servitorii noştri cari ne conduceau purtau cu sine mălaiu şi o băutură preparată din orz; barbarii o numesc pe aceasta camus».

Caravana ajunge după o «lungă călătorie», într'o zi spre seară, lângă un lac cu apă potabilă, unde şi-au întins corturile. Dar, ivindu-se în timpul nopţii o furtună groaznică, plecară de acolo şi la strigătele lor se deşteptară din colibele lor[2]) oamenii din sat şi Sciţii — toţi locuitorii dela Nordul Dunării se numeau Sciţi, fie că ei erau Huni, fie că erau Goţi sau alte naţii — îi primiră în case şi aprinzând focul, îi ospătară. Satul aparţinea unei soţii a regelui Bleda, care respectând legile ospitalităţii, i-a primit cu o afabilitate de nebănuit.

Au mai mers apoi o «cale încă de şapte zile», după care s'au întâlnit şi cu o ambasadă din partea Romanilor Occidentali, condusă de Romulus, socrul lui Orestes, despre care am amintit mai sus, de Primutus, prefectul Noricului, Romanus şi alţii.

Impreună cu această ambasadă, lăsând pe Attila să plece înainte, au mers mai departe «trecând peste câteva râuri» şi au ajuns în sfârşit într'un sat foarte mare, în care se zicea că este cel mai strălucit palat al regelui.

După ce ne descrie palatul lui Attila şi palatul lui Onegesius, cel mai bogat dintre Sciţi, după Attila, Priscus ne spune: «Nu departe de palatul acestuia se află o baie, pe care şi-o zidise Onegesius, aducând marmora din ţara Paeonilor; căci la barbari nu se găseşte în aceste părţi nici marmoră nici copaci, ci ei se folosesc de lemnul adus din altă parte. Architectul lor a fost luat dintre captivii din Sirmium».

După ce Priscus descrie apoi primirea ceremonială ce i s'a făcut lui Attila, ne povesteşte o prea interesantă scenă petrecută la reşedinţa regală. Pe când se preumbla pe dinaintea

---

1) Că erau pe acolo multe bălţi, rezultă şi din faptul că ţăranii focul îl făceau cu stuh.

2) Colibele, καλύβαι, sunt locuinţele proprii ale populaţiunilor trace.

www.dacoromanica.ro

casei lui Onegesius, în aşteptarea audienţei solicitate regelui, a avut o convorbire cu un Grec care trăia printre Huni şi care l-a agrăit cu vorba χαῖρε (să trăieşti). Era un Grec de origine[1]) care, după ce fusese făcut prizonier de Huni, a izbutit să-şi câştige libertatea şi care, adoptându-le şi portul, se simţea foarte bine printre barbari. Nu numai atâta, dar considera chiar superioară vieaţa printre Huni, vieţei din împărăţia romană. Se înţelege că retorului şi sofistului Priscus nu i-a fost greu să-i răstoarne argumentele.

In urmă Priscus ne descrie o scenă penibilă. Conducătorul ambasadei, Maximin, care nu avea nici o cunoştinţă de complotul lui Bigila şi al lui Chrysaphius împotriva vieţii lui Attila — altfel poate n'ar fi riscat propunerea — îndeamnă pe Onegesius ca să-şi trădeze stăpânul şi ţara şi să treacă de partea Romanilor, unde are să găsească un trai mai bun. Se înţelege că Onegesius refuză net această propunere.

Vorbind despre populaţiunea dela curtea lui Attila, Priscus adaugă: «Fiind o populaţiune amestecată, la întâmplare, pe lângă limba lor barbară, se silesc să grăiască sau limba Hunilor sau a Goţilor sau a Ausonilor şi anume aceia dintre ei cari au de a face cu Romanii. Şi cu greu se întâmplă să ştie cineva grăi din ei greceşte, decât doar din cei ce au fost luaţi prizonieri şi robiţi de prin Tracia şi de pe lângă ţărmul Iliriei».

In conversaţiile dintre cele două ambasade, cea dela Roma şi cea dela Constantinopol, şi înainte de a fi poftite la Attila, se aminteşte că regele hun poartă titlul de general roman şi că primeşte, în această calitate a sa, bani dela împărat, ca toţi ceilalţi generali romani, bani însă pe cari îi reţine pentru sine şi că nemulţumit cu acest titlu, ar dori să ajungă chiar împărat roman.

In urmă Priscus ne povesteşte cum Attila a trimis pe Tatulus, tatăl lui Orestes, ca să-i poftească pe toţi la un banchet.

Banchetul dela curtea lui Attila nu se deosibeşte prea mult de banchetele romane. Caracteristice sunt doar închină-

---

1) Asupra naţionalităţii acestui Grec nu încape nici o îndoială. El însă fiind supus roman, din imperiul roman de răsărit, trece ca Roman şi de sigur ca atare a fost considerat şi de istoricii noştri. Cf. V. Grecu, *Codrul Cosminului*, VIII a. 1934, p. 432.

www.dacoromanica.ro

rile (toasturile) cari se fac, închinându-se în sănătatea vecinului, ca la noi la țară, în afară de închinarea în sănătatea regelui hun.

N'au lipsit la acest banchet nici recitările, nici cântecele și nici bufonii cari aveau să înveselească pe comeseni. Bufonul Zercon «schimonosindu-și figura și îmbrăcămintea și vocea și vorbele ce rostea, amestecând în graiul Ausonilor cuvinte de ale Hunilor și ale Goților, i-a umplut pe toți de veselie și i-a făcut să izbucnească într'un hohot de râs ce nu mai contenea».

Când Attila, foarte rezervat față de fiii săi, a început să mângâie pe cel mai mic dintre fii, care tocmai atunci a intrat în sală, și când Priscus s'a mirat de această preferință «barbarul ce stetea lângă mine și care cunoștea limba Ausonilor, șoptindu-mi să nu destăinuesc nimica din cele ce-mi comunică, îmi spuse că lui Attila niște ghicitori i-ar fi prevestit că neamul său are să piară și că va fi restabilit de acest copil».

A doua zi după banchet Rusticius șeful secretarilor lui Attila, un fost prizonier din Moesia Superioară, a început să compună scrisoarea de răspuns către împărat.

A urmat apoi, ne informează Priscus, un banchet la Greca, una din soțiile lui Attila, pe care mosafirii au găsit-o înconjurată în cerc, întocmai ca pe damele din antichitatea greco-romană, de femeile sale și de slujnicile sale ce coseau haine pentru bărbații lor, apoi un nou banchet la regele hun, cu care ocazie Attila a rugat pe Maximin să comunice împăratului să-și țină promisiunea dată lui Constantius, secretar al lui Attila, de a-i da o soție cu zestre [1]).

La întoarcere, ambasada a trecut prin mai multe sate până la Dunăre, a ajuns apoi la Philippopol, în urmă la Adrianopol și apoi a sosit acasă.

c) *Populațiunile romanice dela Nordul Dunării.* Din lectura lui Priscus se desprind următoarele concluziuni:

1) Spre deosebire de ceeace ne spun ceilalți scriitori

---

1) Este interesant de a constata interesul ce pune «barbarul» Attila ca să însoare bine, cu o fată cu zestre mare, pe secretarul său — era un Roman — Constantius. Aceasta denotă fără îndoială și un sentiment de prietenie pe lângă interesul material ce-l va fi avut.

www.dacoromanica.ro

contimporani şi mai ales de ceeace ne spun scriitorii din secolele de mai târziu despre Attila, acesta, deşi era un barbar de o fire impulsivă, reprezentând tendinţele şi idealurile de vieaţă ale rasei sale, totuşi ne este arătat de Priscus mai mult ca un diplomat, mai mult ca un geniu politic decât ca un geniu războinic, decât ca un erou. Acţiunile sale războinice şi le motivează întotdeauna dându-le o bază de drept: fie neplata unui tribut, fie nerestituirea unor dezertori, fie vr'un pretext oarecare. El ştie să fie cumpătat, el poate să se reţie în mânie; iar când descopere comploul împotriva vieţii sale, el se arată rezervat şi ştie să facă deosebire între vinovaţi şi între inocenţi.

Attila nu este un barbar lipsit cu totul de cultură. In tinereţea sa, dacă nu va fi trăit la Roma, — fapt nedovedit documentar, —a trăit totuşi ca nepot de rege, în contactul şi prietenia lui Aetius, dela care de sigur va fi avut multe de învăţat, după cum şi viitorul general roman va fi profitat mult din cunoştinţele dobândite în ţara Hunilor, despre popoarele şi conducătorii acestei ţări.

Căci Aetius, născut la Durostorum-Silistra, aparţinea unei bune familii de militari romani. Mama sa se numea Itala, iar tatăl său Gaudentius, din Moesia Inferioară (Dobrogea), distins ofiţer. Ca fiu de militar, Aetius a fost trimis de copil ca obstatic, mai întâi la Alaric, regele Vizigoţilor, şi apoi la Huni peste cari domnea pe atunci Rua sau Rugila [1]). Aci a cunoscut şi s'a împrietenit cu nepotul Khanului, cu Attila. Şi, deşi în urmă, ca vrăşmaşi înverşunaţi, unul reprezentând în *Campus Mauriacus*, de lângă Troyes din Franţa, Romanitatea aliată cu federaţii Vizigoţi şi Franci, iar celălalt Barbaria sprijinită de Ostrogoţi, Alani etc., generalii se cunoşteau bine între ei şi se apreciau [2]).

---

1) Tot astfel, mai târziu, Carpilio, fiul lui Aetius, a fost trimis tot ca obstatic, la Attila. Vezi p. 89.

2) Iată cum judecă Amédée Thierry, în *Histoire d'Attila* I, p. 49 raporturile dintre cei doi mari generali: «Probablement, et d'après ce que se pratiquait par une sorte d'échange entre la barbarie et la civilisation, tandis qu'Aëtius faisait ses premières armes chez les Huns, Attila faisait les siennes chez les Romains étudiant les vices de cette société comme le chasseur étudie les allures d'une proie: faiblesse de l'élément romain et force de l'élément barbare dans les armées, incapacité des empereurs, corruption des hommes d'Etat, ab-

www.dacoromanica.ro

De altfel, pe acele vremuri de decadenţă a puterii romane, oştirile nu mai erau oştiri naţionale, ci ele erau formate mai mult din mercenari. Şi, mai ales, după venirea Hunilor, la a. 376, trecând Vizigoţii ca «federaţi», în imperiul roman, armatele romane, atât cele din imperiul de răsărit cât şi cele din imperiul de apus, erau formate din aceşti mercenari. Se ştie doar că însuşi Aetius şi-a format o armată de mercenari huni în luptele din 424 împotriva lui Valentinian al III şi că se găseau mercenari huni în armata generalului Stilicon, un Vandal romanizat.

Statele pe vremea aceea nu erau state naţionale. Imperiul hunic era împestriţat cu tot felul de popoare ce vorbeau diferite limbi. «L'empire hunique, — zice Ferd. Lot, profesor la Sorbona, — est des plus composites. Les Huns n'y forment qu'une minorité. La majorité des sujets d'Attila est constituée par les Germains: Ostrogoths, Gepides, Scyres, Ruges, Thuringiens, Suèves (en partie); puis par les débris des Alains et des Sarmates, en fin par les Romains de Pannonie» [1]).

Prin urmare, subt denumirea de Huni sau Sciţi sau Barbari se înţelege întregul conglomerat de popoare cari locuiau în basinul Dunării de jos, iar nu numai Hunii propriu zişi. Aceştia formau clasa dominantă şi conducătoare, ei formau elita, clasa războinică [2]).

In luptele lor de jaf şi de pradă, întrebuinţând, ca toţi barbarii, teroarea, Hunii distrugeau oraşele, unde erau îngrămădite bogăţii şi cu a căror vieaţă nu se împăcau, dar nu aveau

---

sense de resort moral dans les sujets, en un mot tout ce qu'il eut si bien exploiter plus tard, et qui servit de levier à son audace et à son génie. Aëtius et lui restèrent liés d'une sorte d'emitié qui se manifestait par de petits services et une réciprocité de petits cadeaux. Le Romain fournissait au Hun ses secrétaires latins et ses interprètes; Le Hun lui envoyait en retour quelque objet curieux, quelque monstre difforme on risible: un jour il lui envoye un nain (Zercon). Ces deux hommes s'appréciaient et se redoutaient secrètement comme deux rivaux que les chances de la fortune amèneraient un jour sur les champs de bataille en face l'un de l'autre, et qui seuls étaient dignes de se mesurer».

1) Ferd. Lot, *Les Invasions germaniques*, p. 102.

2) Faptul că statele formate de barbari se bazau pe o aristocraiţe de oameni războinici, puţin numeroasă faţă de indigenii pe socoteala cărora trăiau, explică şi repedea lor cădere. Masa cea mare a populaţiunii rămâne indiferentă şi gata să primească pe noul ei stăpân. Cf. Ferd. Lot, *op. cit.* p. 58.

www.dacoromanica.ro

nici un interes să nimicească satele şi populaţiunea rurală. Aceasta le era necesară ca să le procure hrana, aceasta constituia pentru ei principala lor avere [1]). Pentru câţiva prizonieri erau în stare să facă războiu şi e de mirare cum întregul număr al prizonierilor de care se vorbeşte în ambasada din a. 448 nu trece de şaptesprezece persoane. Atât de mult ţineau Hunii la braţele popoarelor cucerite. De sigur aceasta e o dovadă că Hunii n'aveau nici un interes să distrugă populaţiunile ce le supuneau [2]).

d) *Satele dela Nordul Dunării.* Din arătările lui Priscus rezultă că satele din stânga Dunării, cel puţin pe acolo pe unde a trecut ambasada romană, prin Banatul Timişean şi prin Crişana, erau foarte numeroase, contrar afirmaţiunilor istoricului maghiar Hunfalvy. Satele acestea erau locuite de agricultori cari le-au adus meiu (malaiu), în loc de grâu, şi mied în loc de vin. Atât meiul cât şi miedul sunt produse ale agriculturii şi presupun o vieaţă sedentară a locuitorilor cari le produc. Aceşti locuitori nu puteau fi nici Slavi, cari nu veniseră încă în aceste locuri, nici Goţi, cari fuseseră alungaţi de Huni şi cari trecuseră unii în Peninsula Balcanică, ca federaţi ai Romanilor, iar alţii în regiunile din apusul Europei. Cel mult ar fi putut să fie Gepizi, cari însă nu duceau o vieaţă rurală. Ei nu puteau fi decât autochtonii, Daci romanizaţi, cari cultivau meiul, hrana lor principală şi în urmă hrana Românilor, înainte de aducerea porumbului din America. Tot ei produceau miedul, băutură întrebuinţată de Români până la începutul veacului trecut.

In ce priveşte meiul, el a format din antichitate baza alimentării diferitelor popoare şi în special a celor din regiunea mării Negre. Plinius ne spune clar că «popoarele pontice preferă meiul tuturor celorlalte mâncări» [3]).

Meiul poartă două numiri, una de «meiu» şi cealaltă de «mălaiu», reprezintând cele două varietăţi: *miliun* şi *panicum*. La sfârşitul secolului al XVII, porumbul luând locul meiului, i-a usurpat şi numele, numindu-se făina de porumb, mălaiu [4]).

---

1) Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 187: «Băştinaşii constituiau averea cuceritorilor şi în acelaşi timp garanţia aprovizionării cu cereale».

2) Cf. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* I, p. 61.

3) Plinius *Hist. Nat.* XVIII, 24.

4) Cuvântul «mălaiu» nu este cunoscut peste tot locul în Ardeal, după

www.dacoromanica.ro

Locuitorii cari au adus călătorilor din ambasada lui Priscus mălaiu şi mied sunt numiţi autochtoni (ἐπιχωρίως) şi sunt cu totul deosebiţi de ceilalţi Huni pe cari autorul îi numeşte barbari (βάρβαροι) şi cari aveau ca băutură un lichid fabricat din orz, numit de ei *camus* [1]).

e) *Ce este miedul?* — Miedul (fr. hydromel) este o băutură alcoolică întrebuinţată mai de toate popoarele, din cea mai veche antichitate. El se prepara din miere şi apă, lăsate să fermenteze timp de aproximativ patru săptămâni şi se păstra în poloboace ori în sticle şi dura ani întregi. Amestecat cu diferite aromate miedul fermentat devenea o băutură delicioasă.

După Homer, miedul μέθυ, numit şi *melicraton* se întrebuinţa în libaţiuni, în cinstea zeilor. La Romani miedul se numea *aqua mursa* şi era o băutură apreciată. Popoarele dela Nord, Germanii şi Slavii, întrebuinţau în loc de vin miedul [2]), fiindcă la ei strugurii nu se coceau şi băutura aceasta era mai uşor de pregătit [3]).

La noi, întrebuinţarea miedului este foarte veche şi se constată pe cale documentară până în veacurile trecute. Astfel Tiktin şi Ghibănescu ne dau mai multe dovezi istorice despre existenţa acestei băuturi la poporul român. Nu numai atât, dar într'o vreme miedul servea şi ca obiect de schimb. Se dedeau atâtea poloboace de mied pentru cumpărarea unei proprietăţi mobiliare sau imobiliare [4]).

---

cum şi cuvântul de «porumb» este înlocuit cu cel de cucuruz. Haşdeu, *Columna lui Traian* V, a. 1874 crede că vorba mălaiu este de origine dacă. El ne citează şi afirmaţiunea unui prelat catolic care călătorind prin ţările noastre, spune: *totus ille populus pane ex milio vescitur*. Tot din cauza hranei Românilor cu mălaiu, Saşii din Ardeal numeau pe Mihaiu Viteazul, Mălaiu Vodă.

1) Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave* I, p. 37, ne spune că acest *camus*, despre a cărui origine se îndoieşte că ar fi slavă, se întâlneşte la Slavii din Balcani, începând din sec. al X-a, subt forma de *Komina*, băutură din orz.

2) Mijloacele moderne de transport au putut uşor să înlocuiască băutura miedului cu băutura vinului. De aceea, în zilele noastre hydromelul se întrebuinţează numai ca preparat medicinal.

3) Asupra întrebuinţării miedului în vechime şi în evul mediu vezi Du Cange, *Gloss. sub* voce; iar asupra miedului la Ruşi, vezi *Isv. Ist. Rom. Cronica lui Nestor*, p. 66 şi 108.

4) Tiktin, *Dicţionar român-german*, sub voce, constată miedul la Simion Dascălul şi la Niculcea. — Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, II, 1, p. 17: Dolcu-

www.dacoromanica.ro

«Dacă ne întoarcem acum, spune Burlă [1]), la întrebarea privitoare la originea cuvântul μέδος, din raportul lui Priscus, trebuie din capul locului să ne opunem provenienței hunice a acestui cuvânt [2]), căci un cuvânt care se găsește în Europa în limba grecească, în limbile celtice, germanice, lituanice și slavice, iar în Asia în limba sanscrită, reprezentanta limbilor indice și în limba zendică, reprezentanta limbilor eranice sau persice, prin urmare mai în toate limbile arice, vechi și moderne, nu poate fi decât un cuvânt aric din cea mai îndepărtată antichitate și cu nici un preț un cuvânt de origine finică-tatarică sau mongolică, de care era și limba hunică, o limbă cu totul străină, prin originea și caracterul său, de limbile arice. Afară de aceasta, chiar Priscus ne spune lămurit că băutura numită μέδος pe care o primea deputațiunea grecească prin satele bănățene se numea astfel «în limba indigenilor», nu în limba Hunilor, pe cari scriitorul bizantin îi numește pretutindenea sau Huni sau Sciți sau Barbari, nicăirea însă ἐπιχώριοι (indigeni). Tot așa suntem siliți a nega și originea germanică a acestui cuvânt din cauze fonetice.

Astfel limba gotică ar fi dat forma μίδος (= got. midus) cu i, nu μέδος cu ε, iar dintre celelalte seminții germanice cari au putut veni în contact îndelungat cu diferitele popoare din Dacia vechie nu pot fi decât germanii propriu ziși și în limba acestora ar fi rezultat pentru Priscus forma μέτος (= germ. vech. *metu*) sau μίτος (= germ. vech. *mito* cu τ· nu cu δ».

Și Niederle [1]), socotește că *medus* al lui Priscus nu poate proveni dintr'o limbă germană, — deși proveniența cuvântului din limba slavă este tot atât de imposibilă. — «Căci, zice el,

---

mentul din 7141 din 14 Sept., dela Iliaș Voevod întărește o vânzare pentru care s'a plătit, pe lângă bani gata, treisprezece poloboace de mied. In vol. II, 2, p. 154, găsim o vânzare din 7156 din 2 Iunie, prin care Vasile Vodă întărește un act de cumpărare, pentru care s'a plătit patru sute lei, bani gata, două sute stupi aleși, douăzeci de iepe cu mânji și trei poloboace de mied. In vol. I, 1, p. 169 întâlnim pe miedarul Andreica într'un document dela Petru Vodă, din 7097.

1) Burlă, *Hunfalvy și teoria lui Roesler*, în *Revista p. Ist. Arch. și Filol.* I a. 1883, p. 304.

2) Niebuhr, *op. cit.*, p. 649, afirmase că miedul este o băutură hunică, *potio hunnica*.

3) Niederle, *op. cit.*, p. 52.

www.dacoromanica.ro

«si le mot avait été got, Priskos eût entendu *midus*, ou, en transcription grecque, μίθος ou μίδος ».

«Aşa dar, conchide Burlă [1]), când vedem că cuvântul român *mied*, articulat *miedul* se reduce la o formă mai vechiă *medu*, în care *e* este scurt şi accentuat, şi când luăm în considerare că legea fonetică despre diftongarea unui atare *e* în *ie* s'a aplicat în limba română numai în cuvinte de origine latină, ne va fi permis din partea filologiei comparate moderne de a susţinea că cuvântul *mied* este un element de origine latină, moştenit de poporul român dela Romanii cei vechi».

Prin urmare, cuvântul *mied*, nefiind împrumutat nici dela Slavi, căci atunci s'ar fi pronunţat *med*, nu mied, şi nici dela Germani, căci în cazul acesta el s'ar fi rostit *midus* sau *mitus*, urmează ca să fie de origine latină, deşi în latina clasică el nu este atestat [2]).

f) *Reşedinţa lui Attila.* — Nu se ştie nici astăzi unde a fost reşedinţa regelui Hunilor. In această privinţă părerile sunt împărţite. După arătările lui Priscus ambasada, după ce a trecut Dunărea pe la gura Moravei, a făcut o călătorie de «şaptezeci de stadii», cam 22 km., când a întâlnit pe Attila. Apoi au mers «câtva timp împreună»; în urmă despărţindu-se au călătorit pe o cale netedă timp de «şapte zile», trecând peste mai multe fluvii navigabile, între cari cele mai mari erau Drencon, Tigas şi Tiphisas. Intâlnindu-se în urmă cu ambasada ce venea dela Roma au mers împreună o «cale lungă», trecând peste nişte râuri pe cari nu le numeşte şi ajunge în sfârşit la un sat mare, unde se găsea reşedinţa regelui.

Aceasta ar fi după unii în Pannonia — Pannonia se întindea până la Tisa — în apropiere de confluenţa Mureşului cu Tisa. De această părere era şi Xenopol. Alţii susţin că reşedinţa lui Attila ar fi fost între Tisa şi Criş, unde ambasada a ajuns după ce a trecut peste Timiş, Bega şi Mureş. De această părere este şi Diculescu [3]) şi acum în urmă Ferd. Lot. [4]). Cei mai mulţi istorici cred că reşedinţa lui Attila este aceea a-

1) Burlă, *ibidem* II, 1. p. 96 a. 1884.

2) Cf. şi H. Gelzer, în *Byzantinische Zeitschrift*, a. 1923, p. 313, care ne dă şi bibliografia chestiunei.

3) Diculescu, *Die Gepiden*, p. 85, fixează această reşedinţă la Nord de Criş.

4) Lot, *op. cit.*, p. 104 ne spune numai atât că se află între Tisa şi Criş.

www.dacoromanica.ro

mintită în cântecul Niebelungilor, Etzelburg sau Ecilburg [1]) şi care ar fi tot una cu O-Buda (Buda Vechie) şi cu Sicambria.

Nouă ni se pare că au mai multă dreptate aceia cari susţin că această capitală a lui Attila era în comitatul Pesta-Pilis, fie în apropiere de Dunăre, fie în apropiere de Matra şi mai probabil în localitatea numită astăzi Taszberény [2]).

Alături de palatul de lemn şi împodobit cu turnuri al lui Attila, palat de o mare întindere şi împrejmuit cu o ulucă, tot de lemn, se mai găseau în proporţii însă mai reduse, palatul reginei Kreca şi palatul primului sfetnic al regelui, Onegesius, după toată probabilitatea Grec de naştere. In apropiere se aflau băile lui Onegesius clădite în stil roman de un architect din Sirmium-Mitroviţa, căzut în captivitate şi ajuns în posesia lui Onegesius [3]). Hunfalvy se întreabă de ce n'a fost adus acest arhitect dela Ulpia-Traiană — Sarmisegetuza, vrând să spună cu aceasta că Dacia a fost părăsită de Romani şi că nu se mai găseau în ea populaţiuni romanice. — N'a luat architect din Ulpia Traiană, fiindcă aceasta era mai departe decât Sirmium şi probabil era distrusă. Apoi se ştie doar că centrul dominaţiunii hunice s'a strămutat de pe la anul 405—406 în Pannonia şi apoi Onegesius avea la îndemână un architect gratis care l-a îndemnat tocmai să construiască aceste băi în nădejdea că va primi, ca răsplată, libertatea. Iniţiativa clădirii băilor a venit dela architect, iar nu de la Onegesius.

Băile nu erau de piatră, după cum au susţinut toţi istoricii, ci de marmoră, căci grecesul λίθος nu înseamnă numai piatră, ci şi marmoră [4]). De altfel, fie că reşedinţa lui Attila va fi fost între Dunăre şi Tisa, fie între Criş şi Tisa, ori chiar în dreapta Dunării, nu era nevoie să se aducă piatră de construcţie din Paeonia, câtă vreme se găsea destulă piatră în apropiere. Logica nu ne îngăduie să admitem că Onegesius va fi adus, pentru băile sale, piatra dela o aşa de mare depărtare.

---

1) Cf. Savagner, în Iordanes, *De origine actisque Getarum*, p. 342.

2) Unii au crezut că această reşedinţă ar fi fost la Tokai. Cf. Thierry *op. cit.*, p. 89.

3) Asupra stilului architectural al acestor palate vezi amănunte în F. Vámos, *Attilas Hauptlager und Holzpaläste*, în *Seminarium Kondakovianum* V, a. 1932, p. 129.

4) Aceeaşi însemnare o găsim chiar la Herodot I, 164. In ce priveşte lemnul de construcţie, probabil este vorba de brad care se aducea din depărtări.

www.dacoromanica.ro

In drumul lor spre capitala lui Attila, membri ambasadei romane au călătorit prin Banatul Timişan, trecând peste râurile Drica sau Dreccon, Tigas şi Tiphisas. Identificarea acestor râuri s'a făcut în diferite feluri. Cea mai plauzibilă ni se pare cea făcută de d. Diculescu, după care Tiphisas ar fi Tibiscus-Timişul, Tigas-Bega, iar Dreccon, (Drencon, în transcriere grecească), Mureşul [1]).

Celelalte ape, peste cari a trecut delegaţia şi pe cari Priscus nu le aminteşte, ar fi Tajió şi Tagyva [2]).

g) *Limba Ausonilor.*—In trei pasagii din *Fragmentele* sale, Priscus, care pe Romani nu-i cunoaşte decât sau ca Romani Orientali sau ca Romani Occidentali, ne vorbeşte despre limba Ausonilor. Iată aceste trei pasagii:

1) «Hunii, zice el, fiind o amestecătură de diferite popoare, pe lângă limba lor barbară, se silesc să înveţe şi pe cea a Hunilor, a Goţilor şi a Ausonilor şi anume aceia cari au de a face cu Romanii. Greceşte ştiu numai aceia cari sunt prizonieri de războiu de prin Tracia şi de prin Iliricul maritim».

2) La banchetul de la palatul lui Attila veni şi bufonul Zercon care — zice Priscus — «amestecând în graiul Ausonilor vorbe de ale Hunilor şi Goţilor, a produs veselie tuturora şi i-a făcut să izbucnească în hohote de râs».

3) Mirându-se Priscus că Attila a dezmerdat numai pe cel mai mic dintre fiii săi, «unul dintre barbari care şedea lângă mine şi care cunoştea graiul Ausonilor, dându-mi cuvântul că nu voiu destăinui nimic din ceeace-mi va comunica, îmi spuse că nişte ghicitori i-ar fi prevestit că neamul său se va prăpădi şi nu va fi restabilit decât prin acest copil».

Cine sunt aceşti Ausoni? [3]) In antichitatea clasică vorba

---

1) Diculescu, *Die Gepiden* p. 65. Enumerarea acestor ape d. Diculescu crede că a făcut-o Priscus după drumul său la întors acasă. In Drinca, a cărui etimologie o reduce la *Trank, trinken* crede că poate găsi o reminiscenţă gepidă. Aceeaşi părere o avea şi Tomaschek, în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.* sub voce. Xenopol, *op. cit.*, p. 23 identifică pe Drencon cu Bega, Tigas cu Tisa şi Tiphisas cu Timişul. După el reşedinţa lui Attila ar fi în apropierea Segedinului.

2) Szabo, într'o scrisoare către Thierry, *op. cit.*, p. 427.

3) Din *Ausones* nu se poate deriva, după cum cred unii, cuvântul *Aşani*, nume dat Aromânilor de Bulgari. Cf. şi T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

Ausones era identică cu vorba Romanus sau Latinus. Ausones erau locuitorii Italiei. Nu înţelegem de ce Priscus, decâte ori vorbeşte despre Romanii din răsărit sau de cei din apus, îi numeşte în totdeauna Romani şi niciodată Ausones. A voit poate să facă o diferenţiere între Romanii din imperiul roman şi între Romanicii cari trăiau în imperiul Barbarilor de la Nordul Dunării? [1])

Barbaria, adecă imperiul Hunilor, era, după cum am spus, o amestecătură de popoare de toate limbile, iar graiul oficial al acestui conglomerat nu era numai limba hunică adecă tatară, ci, după cum precizează profesorul de istorie de la Sorbona, şi limba gotică şi limba latină, nu însă limba greacă, despre care Priscus spune precis că nu se vorbea la Nordul Dunării [2]).

De altfel, mai toate personalităţile de seamă de la curtea luí Attila sunt străine: Edecon, un Scir (german), tatăl lui Odoacru [3]), Onegesius şi fratele său Scotta, după toate probabilităţile, Greci de origine, Tatulus şi fiul său Oreste Romani, cancelaria regelui era formată din scribi Romani, Adamis, intendentul reginei Kreca un Grec şi de sigur încă mulţi alţii, fără să mai numărăm pe Ardaric, regele Gepizilor, Valamir, regele Ostrogoţilor cari se bucurau de favoarea regelui hun. La curtea regelui forfoteau străinii, după cum, câteva secole mai târziu, la curtea regilor Arpadieni, mişunau nemţii.

Limba latină era limbă curentă — nu vorbim de limba română care atunci se zemislea. — Aproape toţi, dacă nu chiar toţi, comesenii dela masa lui Attila, ştieau latineşte; altfel n'ar fi făcut atâta haz — «toţi» spune Priscus, — de glumele lui Zercon.

Iar dacă barbarul care a convorbit la masă cu Priscus ştiea latineşte, suntem noi siguri că el era hun din naştere? Şi numai el va fi fost în această categorie? «Insăşi cererea

---

1) Xenopol, *op. cit.*, p. 23 vede în întrebuinţarea cuvântului *Ausones* o tendinţă de arhaizare a lui Priscus, iar d-lui V. Grecu, *op. cit.*, p. 432 i se «pare» că prin *Ausones* Priscus ar voi să indice pe Romanii din Italia şi pe cei din apus, iar prin *Romei*, pe Romanii din răsărit, supuşi împăratului Teodosie cel Tânăr. In sprijinul acestei păreri însă nu există nici cea mai mică dovadă.

2) Ferd. Lot, *op. cit.*, p. 103: «Les langues officielles de l'Empire sont le hun (dialect turc), le gothique, le latin, mais non le grec».

3) Tillemont, *op. cit.*, p. 435, Frd. Lot. *op. cit.* p. 102.

www.dacoromanica.ro

«barbarului», observă Burlă [1]), adresată lui Priscus de a nu divulga secretul privitor la familia lui Attila, arată că un adevărat barbar n'ar fi cutezat să destăinuiască o proorocie defavorabilă neamului hunic unui Grec [2]) (Roman) care numai simpatie n'avea pentru barbarii de la Nordul Dunării şi căruia speranţa de a vedea pierind familia regală a lui Attila, i-ar fi umplut de sigur inima de bucurie». Şi poate tocmai fiindcă barbarul era un Roman, l-a conjurat pe Priscus să nu destăinuiască secretul şi să nu-l trădeze. Şi apoi ne mai punem întrebarea, de unde vor fi învăţat limba Ausonilor toţi aceşti barbari dela curtea lui Attila?

Limba aceasta a Ausonilor în care s'a urmat discuţia a fost desigur limba latină ori limba Romanicilor dela Nordul Dunării. Această limbă istoricul Niebuhr socoteşte că era limba latină vulgară, mama limbei noastre [3]).

Căci în Barbaria, adecă în imperiul Hunilor, trăiau în simbioză două populaţiuni diferite, una barbară, Huni, Goţi şi Gepizi şi alta indigenă care nu putea să fie decât cea a Dacilor romanizaţi. Deosebirea dintre aceste două populaţiuni rezultă şi din arătările lui Priscus că indigenii beau mied, pe când barbarii întrebuinţau ca băutură camos-ul. Aceşti indigeni însă nu puteau să fie Slavi, cum presupune Niederle, fiindcă Slavii nu se stabiliseră încă pe acea vreme în Banat şi, în acelaşi timp, nu se poate scoate din acest pasagiu, cum vrea învăţatul ceh, un argument că pe vremea aceea se găseau Slavi în regiunile, pe unde trecuse ambasada romană [4]).

O vagă amintire a acestei simbioze o întâlnim şi în docu-

---

1) Burlă, *op. cit.*, p. 288.

2) Burlă credea că Priscus este Grec.

3) Niebuhr, *op. cit.*, p. 615 *lingua ausonica* adecă *Romana rustica.*

4) Philippide, *Originea Românilor* I, p. 325: «In realitate nici băutura mied care este foarte răspândită la tot felul de popoare şi nici cuvântul μέδος care a putut fi ori german (vechiul german *medo* hydromel, ţara lui Attila era plină de Ostrogoţi şi de Gepizi), ori slav (vechiu bulgar *medu*, vin) ori român (mied, hydromel împrumutat ori de la Germani ori de la Slavi, dacă nu cumva e băştinaş), nu pot proba existenţa Slavilor în Banat pe vremea lui Priscus (prima jumătate a secolului al V).

www.dacoromanica.ro

mente, ori cât de nesigure ar fi ele [1]), şi apoi în toponimie [2]).

Părintele istoriei, Herodot, în cartea a V-a a operei sale [3]), ne spune că, după Indieni, poporul cel mai mare din întreaga lume cunoscută pe atunci, sunt Tracii, din cari, precum se ştie fac parte Geto-Dacii, Carpo-Dacii şi alte neamuri din regiunile esteuropene. Aceste popoare cu totul romanizate în timp de mai bine de 150 ani, nu puteau să-şi părăsească căminurile şi averea strămoşească — şi n'aveau nici posibilitatea materială să o facă — spre a trece într'o lume pentru ei necunoscută. Au rămas deci pe loc, după cum reiese şi din arătările lui Priscus, şi au dat naştere unei populaţiuni romanice, naţiunei române, întocmai după cum Celto-galii şi Iberii romanizaţi au dat naştere Neolatinilor din Franţa şi din Spania. Şi precum în apusul Europei, istoria nu înregistrează nici un «hiatus», tot astfel, în răsăritul ei, ori cât de puţine ar fi monumentele medievale privitoare la continuitatea elementului dac romanizat, ele însă ne fac suficientă dovadă că un «hiatus» n'a existat nici în istoria Românilor.

---

1) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 112 sub anul 1366 şi Iorga, *Studii şi Documente* XXII, p. 229. I. Lupaş, *Lecturi din Izvoarele istoriei Românilor*, p. 25, rezumând aceste documente, adaugă: Deşi documentele acestea sunt târzii şi nesigure, apare totuşi semnificativ faptul, că nu pierise din amintirea poporului conştiinţa convieţuirii strămoşilor îndepărtaţi cu Hunii lui Attila.

2) *Muntele Hunilor*, din judeţul Târnava Mare şi *Satul Hunului*, Hunsdorf, numit şi Hundsdorf, în Zips, unde s'au găsit arme hune. Cf. *Ungarisches Magazin* II, p. 60.

3) Herodot, *Ist.* V., 3.

www.dacoromanica.ro

TEXTUL GRECESC

A.

Περὶ πρέσβεων Ῥωμαίων πρὸς ἐθνικούς.

Ἐκ τῆς ἱστορίας Πρίσκου ῥήτορος καὶ σοφιστοῦ τῆς Γοτθικῆς

.1. *Ὅτι Ῥοῦα βασιλεύοντος Οὔννων, Ἀμιλζούροις καὶ Ἰτιμάροις καὶ Τούνσουρσι καὶ Βοΐσκοις καὶ ετέροις ἔθνεσι προσοικοῦσι τὸν Ἴστρον καὶ ἐς τὴν Ῥωμαίων ὁμαιχμίαν καταφυγγάνουσιν ἐς μάχην ἐλθεῖν προῃρημένος ἐκπέμπει Ἥσλαν εἰωθότα ἐπὶ τοῖς διαφόροις αὐτῷ τε καὶ Ῥωμαίοις διακονεῖσθαι, λύειν τὴν προϋπάρχουσαν εἰρήνην ἀπειλῶν, εἰ μή γε πάντας τοὺς παρὰ σφᾶς καταφυγόντας ἐκδοῖεν. βουλευομένων δὲ Ῥωμαίων στεῖλαι πρεσβείαν παρὰ τοὺς Οὔννους, πρεσβεύειν μὲν ἤθελον Πλίνθας καὶ Διονύσιος, Πλίνθας μὲν τοῦ Σκυθικοῦ, Διονύσιος δὲ τοῦ Θρᾳκίου γένους, ἀμφότεροι δὲ στρατοπέδων ἡγούμενοι καὶ ἄρξαντες τὴν ὕπατον παρὰ Ῥωμαίοις ἀρχήν. ἐπειδὴ δὲ ἐδόκει Ἥσλαν παρὰ τὸν Ῥοῦαν ἀφικνεῖσθαι πρότερον τῆς ἐκπεμφθησομένης πρεσβείας, συνεκπέμπει Πλίνθας Σηγγίλαχον, ἄνδρα τῶν ἐπιτηδείων, πεῖσαι τὸν Ῥοῦαν αὐτῷ καὶ μὴ ἑτέροις Ῥωμαίων ἐς λόγους ἐλθεῖν. τελευτήσαντος δὲ Ῥοῦα, καὶ περιστάσης τῆς Οὔννων βασιλείας ἐς Ἀττήλαν καὶ Βλήδαν, ἐδόκει τῇ Ῥωμαίων βουλῇ Πλίνθαν πρεσβεύεσθαι παρ' αὐτούς. καὶ κυρωθείσης ἐπ' αὐτῷ παρὰ βασιλέως ψήφου, ἐβούλετο καὶ Ἐπιγένην ὁ Πλίνθας συμπρεσβεύειν αὐτῷ ὡς μεγίστην ἐπὶ σοφίᾳ δόξαν ἐπιφερόμενον καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα τοῦ κοιαίστορος. χειροτονίας δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ γενομένης, ἄμφω ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἐξώρμησαν καὶ παραγίνονται ἐς Μάργον (ἡ δὲ πόλις τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ Μυσῶν πρὸς τῷ Ἴστρῳ κειμένη ποταμῷ ἀντικρὺ Κωνσταντίας φρουρίου κατὰ τὴν ἑτέραν ὄχθην διακειμένου), εἰς ἣν καὶ οἱ βασίλειοι συνήεσαν Σκύθαι. καὶ τὴν σύνοδον ἔξω τῆς πόλεως ἐποιοῦντο ἐπιβεβηκότες ἵππων· οὐ γὰρ ἐδόκει τοῖς βαρβάροις ἀποβᾶσι λογοποιεῖσθαι, ὥστε καὶ τοὺς Ῥωμαίων πρέσβεις τῆς σφῶν αὐτῶν ἀξίας προνοουμένους ἀπὸ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως ἐς ταὐτὸν τοῖς Σκύθαις ἐλθεῖν, πρὸς τὸ μὴ τοὺς μὲν ἀφ' ἵππων, τοὺς δὲ πεζοὺς διαλέγεσθαι. * * * τοὺς ἀπὸ τῆς Σκυθικῆς καταφεύγοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη πεφευγότας σὺν καὶ τοῖς αἰχμαλώ-*

www.dacoromanica.ro

τοις Ῥωμαίοις τοῖς ἄνευ λύτρων ἐς τὰ σφέτερα ἀφιγμένοις ἐκδίδοσθαι, εἰ μή γε ὑπὲρ ἑκάστου πεφευγότος τοῖς κατὰ πόλεμον κτησαμένοις ὀκτὼ δοθεῖεν χρυσοῖ· ἔθνει δὲ βαρβάρῳ μὴ συμμαχεῖν Ῥωμαίους πρὸς Οὔννους αἱρουμένους πόλεμον· εἶναι δὲ καὶ τὰς πανηγύρεις ἰσονόμους καὶ ἀκινδύνους Ῥωμαίοις τε καὶ Οὔννοις· φυλάττεσθαι δὲ καὶ διαμένειν τὰς συνθήκας ἑπτακοσίων λιτρῶν χρυσίου ἔτους ἑκάστου τελουμένων παρὰ Ῥωμαίων τοῖς βασιλείοις Σκύθαις· πρότερον δὲ πεντήκοντα καὶ τριακόσιαι αἱ τοῦ τέλους ἐτύγχανον οὖσαι. ἐπὶ τούτοις ἐσπένδοντο Ῥωμαῖοί τε καὶ Οὖννοι καὶ πάτριον ὅρκον ὁμόσαντες ἐς τὰ ἀμφότερα ἐπανῆεσαν. οἱ δὲ παρὰ Ῥωμαίους καταφυγόντες ἐξεδόθησαν βαρβάροις, ἐν οἷς καὶ παῖδες Μάμα καὶ Ἀτακὰμ τοῦ βασιλείου γένους, οὓς ἐν Καρσῷ φρουρίῳ Θρᾳκίῳ οἱ παρειληφότες ἐσταύρωσαν δίκας αὐτοὺς πραττόμενοι τῆς φυγῆς. οἱ δὲ περὶ Ἀττήλαν καὶ Βλήδαν τὴν εἰρήνην πρὸς Ῥωμαίους θέμενοι διεξῆεσαν τὰ ἐν τῇ Σκυθικῇ ἔθνη χειρούμενοι καὶ πόλεμον πρὸς Σορόσγους συνεστήσαντο.

2. Ὅτι Θεοδόσιος ἔπεμπε Σηνάτορα ἄνδρα ὑπατικὸν παρὰ τὸν Ἀττήλαν πρεσβευσόμενον. ὃς οὐδὲ τὸ τοῦ πρεσβευτοῦ ἔχων ὄνομα ἐθάρρησε πεζὸς παρὰ τοὺς Οὔννους ἀφικέσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Πόντον καὶ τὴν Ὀδυσσηνῶν ἔπλευσε πόλιν, ἐν ᾗ καὶ Θεόδουλος στρατηγὸς ἐκπεμφθεὶς διέτριβεν.

3. Ὅτι τοῦ Χρυσαφίου τοῦ εὐνούχου παραινέσαντος Ἐδέκωνι ἀνελεῖν τὸν Ἀττήλαν; ἐδόκει τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ καὶ τῷ μαγίστρῳ Μαρτιαλίῳ βουλευομένοις τῶν προκειμένων πέρι μὴ μόνον Βιγίλαν ἀλλὰ καὶ Μαξιμῖνον ἐκπέμπειν πρεσβευόμενον παρὰ τὸν Ἀττήλαν, καὶ Βιγίλαν μὲν τῷ φαινομένῳ τὴν τοῦ ἑρμηνέως ἐπέχοντα τάξιν πράττειν ἅπερ Ἐδέκωνι δοκεῖ, τὸν δὲ Μαξιμῖνον μηδὲν τῶν αὐτοῖς βουλευθέντων ἐπιστάμενον τὰ βασιλέως ἀποδιδόναι γράμματα. ἀντεγέγραπτο δὲ τῶν πρεσβευομένων ἀνδρῶν ἕνεκα ὡς ὁ μὲν Βιγίλας ἑρμηνεύς, ὁ δὲ Μαξιμῖνος μείζονος ἢπερ ὁ Βιγίλας ἀξίας γένους τε περιφανοῦς καὶ ἐπιτήδειος ἐς τὰ μάλιστα βασιλεῖ, ἔπειτα ὡς οὐ δεῖ παρασαλεύοντα τὰς σπονδὰς τῇ Ῥωμαίων ἐμβατεύειν γῇ, φυγάδας δὲ μετὰ τοὺς ἤδη ἐκδοθέντας ἑπταικαίδεκα ἀπέσταλκέν οἱ, ὡς ἑτέρων οὐκ ὄντων. καὶ ταῦτα μὲν ἦν ἐν τοῖς γράμμασιν. φράζειν δὲ τὸν Μαξιμῖνον ἀπὸ στόματος τῷ Ἀττήλᾳ μὴ χρῆναι αἰτεῖν πρέσβεις μείζονος ἀξίας παρ' αὐτὸν διαβῆναι· τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτοῦ προγόνων οὐδὲ ἐπὶ ἑτέρων τῶν ἀρξάντων τῆς Σκυθικῆς γενέσθαι, ἀλλὰ πρεσβεύσασθαι τόν τε ἐπιτυχόντα στρατιώτην καὶ ἀγγελιαφόρον. εἰς δὲ τὸ διευκρινῆσαι τὰ ἀμφιβαλλόμενα ἐδόκει πέμπειν Ὀνηγήσιον παρὰ Ῥω-

www.dacoromanica.ro

μαίους· μὴ οἷόν τε γὰρ αὐτὸν Σερδικῆς δηωθείσης σὺν ὑπατικῷ ἀνδρὶ ἐς αὐτὴν προϊέναι. ἐπὶ ταύτην τὴν πρεσβείαν ἐκλιπαρήσας πείθει με Μαξιμῖνος αὐτῷ συναπᾶραι. καὶ δῆτα ἅμα τοῖς βαρβάροις ἐχόμενοι τῆς ὁδοῦ ἐς Σερδικὴν ἀφικνούμεθα τρισκαίδεκα ὁδὸν ἀνδρὶ εὐζώνῳ τῆς Κωνσταντίνου ἀπέχουσαν· ἐν ᾗ καταλύσαντες καλῶς ἔχειν ἡγησάμεθα ἐπὶ ἑστίαν Ἐδέκωνα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ βαρβάρους καλεῖν. πρόβατα οὖν καὶ βόας ἀποδομένων τῶν ἐπιχωρίων ἡμῖν, κατασφάξαντες ἠριστοποιούμεθα. καὶ παρὰ τὸν τοῦ συμποσίου καιρὸν τῶν μὲν βαρβάρων τὸν Ἀττήλαν, ἡμῶν δὲ τὸν βασιλέα Θαυμαζόντων, ὁ Βιγίλας ἔφη ὡς οὐκ εἴη θεὸν καὶ ἄνθρωπον δίκαια συγκρίνειν, ἄνθρωπον μὲν τὸν Ἀττήλαν, θεὸν δὲ τὸν Θεοδόσιον λέγων. ἠσχάλλον οὖν οἱ Οὖννοι καὶ κατὰ μικρὸν ὑποθερμαινόμενοι ἐχαλέπαινον. ἡμῶν δὲ ἐς ἕτερα τρεψάντων τὸν λόγον καὶ φιλοφροσύνῃ τὸν σφῶν αὐτῶν καταπραῦνάντων θυμόν, μετὰ τὸ δεῖπνον ὡς διανέστημεν, δώροις ὁ Μαξιμῖνος Ἐδέκωνα καὶ Ὀρέστην ἐθεράπευσε σηρικοῖς ἐσθήμασι καὶ λίθοις Ἰνδικοῖς. ἀναμείνας δὲ τὴν Ἐδέκωνος Ὀρέστης ἀναχώρησιν πρὸς τὸν Μαξιμῖνον φράζει, ὡς σοφός τε εἴη καὶ ἄριστος μὴ ὁμοια σὺν τοῖς ἀμφὶ τὰ βασίλεια πλημμελήσας· χωρὶς γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ δεῖπνον τὸν Ἐδέκωνα καλοῦντες δώροις ἐτίμων. ἀπόρου δὲ τοῦ λόγου ὡς μηδὲν ἐπισταμένοις φανέντος, καὶ ἀνερωτήσασιν ὅπως καὶ κατὰ ποῖον καιρὸν περιῶπται μέν αὐτός, τετίμηται δὲ ὁ Ἐδέκων, οὐδὲν ἀποκρινάμενος ἐξῆλθεν· τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ὡς ἐβαδίζομεν, φέρομεν ἐπὶ Βιγίλαν ἅπερ ἡμῖν Ὀρέστης εἰρήκει. ὃς δὲ ἐκεῖνον ἔλεγεν μὴ δεῖν χαλεπαίνειν ὡς τῶν αὐτῶν Ἐδέκωνι μὴ τυγχάνοντα· αὐτὸν μὲν γὰρ ὀπάονά τε καὶ ὑπογραφέα εἶναι Ἀττήλα, Ἐδέκωνα δὲ τὰ κατὰ πόλεμον ἄριστον καὶ τοῦ Οὔννου γένους ἀναβεβηκέναι τὸν Ὀρέστην πολύ. ταῦτα εἰπὼν καὶ τῷ Ἐδέκωνι ἰδιολογησάμενος ἔφασκεν ὕστερον πρὸς ἡμᾶς, εἴτε ἀληθιζόμενος εἴτε ὑποκρινόμενος, ὡς εἴποι μὲν αὐτῷ τὰ εἰρημένα, μόγις δὲ αὐτὸν καταπραῦναι τραπέντα ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσιν εἰς ὀργήν. ἀφικόμενοι δὲ ἐς Ναΐσσὸν ἔρημον μὲν εὕρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν ὡς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀνατραπεῖσαν, ἐν δὲ τοῖς ἱεροῖς καταλύμασι τῶν ὑπὸ νόσων κατεχομένων τινὲς ἐτύγχανον ὄντες. μικρὸν δὲ ἄνω τοῦ ποταμοῦ ἐν καθαρῷ καταλύσαντες (σύμπαντα γὰρ τὰ ἐπὶ τὴν ὄχθην ὀστέων ἦν πλέα τῶν ἐν πολέμῳ ἀναιρεθέντων) τῇ ἐπαύριον πρὸς Ἀγίνθεον τὸν ἐν Ἰλλυριοῖς ταγμάτων ἡγούμενον ἀφικόμεθα οὐ πόρρω ὄντα τῆς Ναΐσσου, ἐφ' ᾧ τὰ παρὰ βασιλέως ἀγγεῖλαι καὶ τοὺς φυγάδας παραλαβεῖν· τοὺς γὰρ ε' τῶν ιζ', περὶ ὧν Ἀττήλᾳ ἐγέγραπτο, αὐτὸν ἔδει παραδιδόναι. ἤλθομεν οὖν ἐς λόγους καὶ τοὺς ε' φυγάδας παραδοῦναι αὐτὸν τοῖς Οὔννοις

www.dacoromanica.ro

παρεσκευάσαμεν· οὓς φιλοφρονησάμενος σὺν ἡμῖν ἀπέπεμψεν. διανυκτερεύσαντες δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Ναϊσσοῦ τὴν πορείαν ποιησάμενοι ἐπὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν ἔς τι χωρίον ἐσβάλλομεν συνηρεφές, καμπὰς δὲ καὶ ἑλιγμοὺς καὶ περιαγωγὰς πολλὰς ἔχον. ἐν ᾧπερ τῆς ἡμέρας διαφανούσης, οἰομένοις ἐπὶ δυσμὰς πορεύεσθαι ⟨ἡ⟩ τοῦ ἡλίου ἀνατολὴ κατεναντίον ὤφθη, ὥστε τοὺς ἀπείρως ἔχοντας τῆς τοῦ χωρίου θέσεως ἀναβοῆσαι, οἷα δὴ τοῦ ἡλίου τὴν ἐναντίαν ποιουμένου πορείαν καὶ ἕτερα παρὰ τὰ καθεστῶτα σημαίνοντος· ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ τόπου ἀνωμαλίας ἐπὶ ἀνατολὰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἔβλεπε τῆς ὁδοῦ. μετὰ δὲ τὴν δυσχωρίαν ἐν πεδίῳ καὶ αὐτῷ ὑλώδει παραγινόμεθα. ἐντεῦθεν βάρβαροι πορθμεῖς ἐν σκάφεσι μονοξύλοις, ἅπερ αὐτοὶ δένδρα ἐκτέμνοντες καὶ διαγλύφοντες κατασκευάζουσιν, ἐδέχοντο ἡμᾶς καὶ διεπόρθμευον τὸν ποταμόν, οὐχ ἡμῶν ἕνεκα παρασκευασάμενοι, ἀλλὰ διαπορθμεύσαντες πλῆθος βαρβαρικόν, ὅπερ ἡμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπηντήκει, οἷα δὴ βουλομένου ὡς ἐπὶ θήραν Ἀττήλα διαβαίνειν ἐς τὴν Ῥωμαίων γῆν. τοῦτο δὲ ἦν πολέμου παρασκευὴν ποιουμένῳ τῷ βασιλείῳ Σκύθῃ, προφάσει τοῦ μὴ πάντας αὐτῷ τοὺς φυγάδας δεδόσθαι. περαιωθέντες δὲ τὸν Ἴστρον καὶ σὺν τοῖς βαρβάροις ὡς ὀ πορευθέντες σταδίους ἐν πεδίῳ τινὶ ἐπιμένειν ἠναγκάσθημεν, ὥστε τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἐδέκωνα τῷ Ἀττήλᾳ γενέσθαι τῆς ἡμετέρας ἀφίξεως μηνυτάς. καταμεινάντων δὲ σὺν ἡμῖν καὶ τῶν ξεναγησάντων ἡμᾶς βαρβάρων, ἀμφὶ δείλην ὀψίαν δεῖπνον ἡμῶν αἱρουμένων, κρότος ἵππων ὡς ἡμᾶς ἐρχομένων ἠκούετο, καὶ δὴ ἄνδρες β' Σκύθαι παρεγίνοντο ὡς τὸν Ἀττήλαν ἡμᾶς ἀπιέναι παρακελευόμενοι. ἡμῶν δὲ πρότερον ἐπὶ τὸ δεῖπνον αὐτοὺς ἐλθεῖν αἰτησάντων, ἀποβάντες τῶν ἵππων εὐωχήθησαν καὶ ἡμῖν τῆς ὁδοῦ τῇ ὑστεραίᾳ ἡγήσαντο. παραγενομένων δὲ ἐς τοῦ Ἀττήλα σκηνὰς ἀμφὶ θ' τῆς ἡμέρας ὥρᾳ (πολλαὶ δὲ αὗται ἐτύγχανον οὖσαι) ἐπί τε λόφου τινὸς σκηνοποιῆσαι βουληθέντων, οἱ ἐπιτυχόντες διεκώλυσαν βάρβαροι, ὡς τῆς Ἀττήλα ἐν χθαμαλῷ ὑπαρχούσης σκηνῆς. καταλυσάντων δὲ ὅπου τοῖς Σκύθαις ἐδόκει, Ἐδέκων καὶ Ὀρέστης καὶ Σκόττας καὶ ἕτεροι τῶν ἐν αὐτοῖς λογάδων ἦκον ἀνερωτῶντες τίνων τυχεῖν ἐσπουδακότες τὴν πρεσβείαν ποιούμεθα. ἡμῶν δὲ τὴν ἄλογον ἀποθαυμαζόντων ἐρώτησιν καὶ ἐς ἀλλήλους ὁρώντων, διετέλουν πρὸς ὄχλου τῆς ἀποκρίσεως ἕνεκα γινόμενοι. εἰπόντων δὲ Ἀττήλᾳ καὶ οὐχ ἑτέροις λέγειν βασιλέα παρακελεύσασθαι, χαλεπήνας ὁ Σκόττας ἀπεκρίνατο τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγουμένου ἐπίταγμα εἶναι· οὐ γὰρ ἂν πολυπραγμοσύνῃ σφετέρᾳ παρ' ἡμᾶς ἐληλυθέναι. φησάντων δὲ μὴ τοῦτον ἐπὶ τοῖς πρέσβεσι κεῖσθαι τὸν νόμον, ὥστε μὴ ἐντυγχάνοντας

www.dacoromanica.ro

μηδὲ ἐς ὄψιν ἐρχομένους παρ' οὓς ἐστάλησαν δι' ἑτέρων ἀνακρίνεσθαι ὧν ἕνεκα πρεσβεύοιντο, καὶ τοῦτο μηδὲ αὐτοὺς ἀγνοεῖν Σκύθας θαμινὰ παρὰ βασιλέα πρεσβευομένους· χρῆναι δὲ τῶν ἴσων κυρεῖν· μὴ γὰρ ἄλλως τὰ τῆς πρεσβείας ἐρεῖν· ὡς τὸν Ἀττήλαν ἀνέζευξαν· καὶ αὖθις ἐπανῆκον Ἐδέκωνος χωρὶς καὶ ἅπαντα, περὶ ὧν ἐπρεσβεύομεθα, ἔλεγον προστατταντες την ταχίστην ἀπιέναι, εἰ μὴ ἕτερα φράζειν ἔχοιμεν. ἐπὶ δὲ τοῖς λεχθεῖσι πλέον ἐπαποροῦντες (οὐ γὰρ ἦν ἐφικτὸν γινώσκειν, ὅπως ἔκδηλα ἐγεγόνει τὰ ἐν παραβύστῳ δεδογμένα βασιλεῖ) συμφέρειν ἡγούμεθα μηδὲν περὶ τῆς πρεσβείας ἀποκρίνεσθαι, εἰ μὴ τῆς παρὰ τὸν Ἀττήλαν εἰσόδου τύχοιμεν. διὸ ἐφάσκομεν, εἴτε τὰ εἰρημένα τοῖς Σκύθαις εἴτε καὶ ἕτερα ἤκομεν πρεσβευόμενοι, τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγουμένου τὴν πεῦσιν εἶναι, καὶ μηδαμῶς ἄλλοις τούτου χάριν διαλεχθήσεσθαι· οἱ δὲ ἡμᾶς παραχρῆμα ἀναχωρεῖν προσέτατον. ἐν παρασκευῇ δὲ τῆς ὁδοῦ γενομένους τῆς ἀποκρίσεως ἡμᾶς ὁ Βιγίλας κατεμέμφετο, ἐπὶ ψεύδει ἁλῶναι ἄμεινον λέγων ἢ ἀπράκτους ἀναχωρεῖν. εἰ γὰρ ἐς λόγους τῷ Ἀττήλᾳ ἔτυχον, φησίν, ἐληλυθώς, ἐπεπείκειν ῥᾳδίως ἂν αὐτὸν τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἀποστῆναι διαφορᾶς, οἷα δὴ ἐπιτήδειος αὐτῷ ἐν τῇ κατὰ Ἀνατόλιον πρεσβείᾳ γενόμενος. ταῦτα† εὖνουν αὐτῷ τὸν Ἐδέκωνα ὑπάρχειν ἔφασκεν, ὥστε λόγῳ τῆς πρεσβείας καὶ τῶν ὁπωσοῦν εἴτε ἀληθῶς εἴτε ψευδῶς ῥηθησομένων προφάσεως τυχεῖν ἐπὶ τῷ βουλεύσασθαι περὶ τῶν αὐτοῖς κατὰ Ἀττήλα δεδογμένων, καὶ ὅπως τὸ χρυσίον, οὗπερ ἔφασκε δεῖσθαι ὁ Ἐδέκων, κομίσαι τὸ διανεμηθησόμενον† ταττομένοις ἀνδράσι. προδεδομένος δὲ ἐλελήθει ὁ γὰρ Ἐδέκων, εἴτε δόλῳ ὑποσχόμενος εἴτε καὶ τὸν Ὀρέστην εὐλαβηθείς, μὴ ἐς τὸν Ἀττήλαν ἀγάγοι ἅπερ ἡμῖν ἐν τῇ Σερδικῇ μετὰ τὴν ἑστίασιν εἰρήκει, ἐν αἰτίᾳ ποιούμενος τὸ χωρὶς αὐτοῦ βασιλεῖ καὶ τῷ εὐνούχῳ ἐς λόγους αὐτὸν ἐληλυθέναι καταμηνύει τὴν μελετηθεῖσαν αὐτῷ ἐπιβουλὴν καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ἐκπεμφθησομένου χρυσίου, ἐκλέγει δὲ καὶ ἐφ' οἷς τὴν πρεσβείαν ἐποιούμεθα. τῶν δὲ φορτίων ἤδη τοῖς ὑποζυγίοις ἐπιτεθέντων, καὶ ἀνάγκη τὴν πορείαν κατὰ τὸν τῆς νυκτὸς καιρὸν ποιεῖσθαι πειρώμενοι, μετεξέτεροι τῶν βαρβάρων παραγενόμενοι ἐπιμεῖναι ἡμᾶς τοῦ καιροῦ χάριν παρακελεύσασθαι τὸν Ἀττήλαν ἔλεγον. ἐν αὐτῷ οὖν τῷ χωρίῳ, ὅθεν καὶ διανέστημεν, ἦκον ἡμῖν βοῦν ἄγοντές τινες καὶ ποταμίους ἰχθύας παρὰ τοῦ Ἀττήλα διαπεμφθέντας. δειπνήσαντες οὖν ἐς ὕπνον ἐτράπημεν. ἡμέρας δὲ γενομένης ᾠόμεθα μὲν ἥμερόν τι καὶ πρᾶον παρὰ τοῦ βαρβάρου μηνυθήσεσθαι· ὁ δὲ πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἔπεμπε παρακελευόμενος ἀπιέναι, εἰ μὴ ἔχοιμέν τι παρὰ τὰ αὐτοῖς ἐγνωσμένα λέγειν. οὐ-

www.dacoromanica.ro

δὲν οὖν ἀποκρινάμενοι πρὸς τὴν ὁδὸν παρασκευαζόμεθα, καίπερ τοῦ Βιγίλα διαφιλονεικοῦντος λέγειν εἶναι καὶ ἕτερα ἡμῖν ῥηθησόμενα. ἐν πολλῇ δὲ κατηφείᾳ τὸν Μαξιμῖνον ἰδών, παραλαβὼν Ῥουστίκιον ἐξεπιστάμενον τὴν βαρβάρων φωνήν (ὃς σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὴν Σκυθικὴν ἐληλύθει οὐ τῆς πρεσβείας ἕνεκα, ἀλλὰ κατὰ πρᾶξίν τινα πρὸς Κωνστάντιον, ὃν Ἰταλιώτην ὄντα ὑπογραφέα Ἀττήλᾳ ἀπεστάλκει Ἀέτιος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων στρατηγός) παρὰ τὸν Σκόττην ἀφικνούμενος (οὐ γὰρ Ὀνηγήσιος τηνικαῦτα παρῆν) καὶ αὐτὸν προσειπὼν ὑπὸ ἑρμηνεῖ τῷ Ῥουστικίῳ ἔλεγον δῶρα πλεῖστα παρὰ τοῦ Μαξιμίνου λήψεσθαι, εἴπερ αὐτὸν τῆς παρὰ τὸν Ἀττήλαν εἰσόδου παρασκευάσοι τυχεῖν. τὴν γὰρ αὐτοῦ πρεσβείαν οὐ μόνον Ῥωμαίοις καὶ Οὔννοις συνοίσειν, ἀλλὰ καὶ Ὀνηγησίῳ, ὃν παρ' αὐτὸν βασιλεὺς ἰέναι βούλεται, καὶ τὰ τοῖς ἔθνεσι διευκρινῆσαι ἀμφίβολα· ἀφικόμενον δὲ μεγίστων τεύξεσθαι δωρεῶν. χρῆναι οὖν μὴ παρόντος Ὀνηγησίου ἡμῖν, μᾶλλον δὲ τἀδελφῷ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ συναγωνίζεσθαι πράξει. πείθεσθαι δὲ καὶ αὐτῷ τὸν Ἀττήλαν μεμαθηκέναι ἔλεγον· οὐκ ἐν ἀκοῇ δὲ ἔσεσθαι βεβαίως τὰ κατ' αὐτόν, εἰ μή γε πείρᾳ τὴν αὐτοῦ γνοίημεν δύναμιν. ὃς δὲ ὑπολαβὼν μηκέτι ἀμφιβόλους εἶναι ἔφη τοῦ καὶ αὐτὸν ἴσα τῷ ἀδελφῷ παρὰ Ἀττήλᾳ λέγειν τε καὶ πράττειν· καὶ παραχρῆμα τὸν ἵππον ἀναβὰς ἐπὶ τὴν Ἀττήλα διήλασε σκηνήν. πρὸς δὲ τὸν Μαξιμῖνον ἐπανελθὼν ἀλύοντα ἅμα τῷ Βιγίλᾳ καὶ διαπορούμενον ἐπὶ τοῖς καθεστῶσιν ἔλεγον ἃ τε τῷ Σκόττᾳ διείλεγμαι καὶ ἅπερ παρ' αὐτοῦ ἠκηκόειν, καὶ ὡς δεῖ τὰ τῷ βαρβάρῳ δοθησόμενα παρασκευάζειν δῶρα καὶ τὰ αὐτῷ παρ' ἡμῶν ῥηθησόμενα ἀναλογίζεσθαι. ἀμφότεροι οὖν ἀναπηδήσαντες (ἐπὶ γὰρ τοῦ ἑδάφους καὶ τῆς πόας κεῖσθαι σφᾶς συνέβαινεν) ἐπῄνεσάν τε τὴν πρᾶξιν καὶ τοὺς ἤδη μετὰ τῶν ὑποζυγίων ἐξορμήσαντας ἀνεκάλουν καὶ διεσκέψαντο, ὅπως τε προσείποιεν τὸν Ἀττήλαν καὶ ὅπως αὐτῷ τά τε βασιλέως δῶρα δοῖεν καὶ ἅπερ αὐτῷ ὁ Μαξιμῖνος ἐκόμιζεν. ἀμφὶ δὲ ταῦτα πονουμένους διὰ τοῦ Σκόττα ὁ Ἀττήλας μετεπέμψατο, καὶ δῆτα ἐς τὴν ἐκείνου παραγινόμεθα ὑπὸ βαρβαρικοῦ κύκλῳ φρουρουμένην πλήθους. ὡς δὲ εἰσόδου ἐτύχομεν, εὕρομεν ἐπὶ ξυλίνου δίφρου τὸν Ἀττήλαν καθήμενον. στάντων δὲ ἡμῶν μικρὸν ἀπωτέρω τοῦ θρόνου, προσελθὼν ὁ Μαξιμῖνος ἠσπάσατο τὸν βάρβαρον, τά τε παρὰ βασιλέως γράμματα δοὺς ἔλεγεν ὡς σῶν εἶναι αὐτὸν καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν εὔχεται βασιλεύς. ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ἔσεσθαι Ῥωμαίοις ἅπερ αὐτῷ βούλοιντο. καὶ ἐπὶ τὸν Βιγίλαν εὐθὺς τρέπει τὸν λόγον θηρίον ἀναιδὲς ἀποκαλῶν, ὅτου χάριν παρ' αὐτὸν ἐλθεῖν ἠθέλησεν ἐπιστάμενος τά τε αὐτῷ καὶ Ἀνατολίῳ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ δόξαντα, ὡς

www.dacoromanica.ro

εἴρητο μὴ πρότερον πρέσβεις παρ' αὐτὸν ἐλθεῖν πρὶν ἢ πάντες οἱ φυγάδες ἐκδοθεῖεν βαρβάροις. τοῦ δὲ φήσαντος ὡς ἐκ τοῦ Σκυθικοῦ γένους παρὰ Ῥωμαίοις οὐκ εἴη φυγάς, τοὺς γὰρ ὄντας ἐκδεδόσθαι, χαλεπήνας μᾶλλον καὶ αὐτῷ πλεῖστα λοιδορησάμενος μετὰ βοῆς ἔλεγεν ὡς αὐτὸν ἀνασκολοπίσας πρὸς βορὰν οἰωνοῖς ἐδεδώκει ἄν, εἰ μή γε τῷ τῆς πρεσβείας θεσμῷ λυμαίνεσθαι ἐδόκει, καὶ ταύτην αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἀναιδείᾳ καὶ τῇ τῶν λόγων ἰταμότητι ἐπιθεῖναι δίκην· φυγάδας γὰρ τοῦ σφετέρου ἔθνους παρὰ Ῥωμαίοις εἶναι πολλούς, ὧν ἐκέλευε τὰ ὀνόματα ἐγγεγραμμένα χάρτῃ τοὺς ὑπογραφέας ἀναγινώσκειν. ὡς δὲ διεξῆλθον ἅπαντας, προσέταττε μηδὲν μελλήσαντα ἀπιέναι· συμπέμψειν δὲ αὐτῷ καὶ Ἥσλαν Ῥωμαίοις λέξοντα πάντας τοὺς παρὰ σφίσι καταφυγόντας βαρβάρους ἀπὸ τῶν Καρπιλεόνος χρόνων, ὃς ὠμήρευσε παρ' αὐτῷ παῖς ὢν Ἀετίου τοῦ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ Ῥωμαίων στρατηγοῦ, ἐκπέμψαι παρ' αὐτόν. μὴ γὰρ συγχωρήσειν τοὺς σφετέρους θεράποντας ἀντίον αὐτοῦ ἐς μάχην ἰέναι, καίπερ μὴ δυναμένους ὠφελεῖν τοὺς τὴν φυλακὴν αὐτοῖς τῆς οἰκείας ἐπιτρέψαντας γῆς τίνα γὰρ πόλιν ἢ ποῖον φρούριον σεσῶσθαι, ἔλεγεν, ὑπ' ἐκείνων, οὗπερ αὐτὸς ποιῆσαι τὴν αἵρεσιν ὥρμησεν; ἀπαγγείλαντας δὲ τὰ αὐτῷ περὶ τῶν φυγάδων δεδογμένα αὖθις ἐπανήκειν μηνύοντας, πότερον αὐτοὺς ἐκδιδόναι βούλονται ἢ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναδέχονται πόλεμον. παρακελευσάμενος δὲ πρότερον καὶ τὸν Μαξιμῖνον ἐπιμένειν, ὡς ὁι αὐτοῦ περὶ τῶν γεγραμμένων ἀποκρινούμενος βασιλεῖ, ἐπέτρεπε τὰ δῶρα δόντας, ἅπερ ὁ Μαξιμῖνος ἔφερεν, ὑπεξιέναι. δόντες τοίνυν καὶ ἐπανιόντες ἐς τὴν σκηνὴν ἑκάστου τῶν λεχθέντων πέρι ἰδιολογούμεθα. καὶ Βιγίλα θαυμάζοντος, ὅπως πάλαι αὐτῷ πρεσβευομένῳ ἤπιός τε καὶ πρᾶος νομισθεὶς τότε χαλεπῶς ἐλοιδορήσατο, ἔλεγον, μήποτέ τινες τῶν βαρβάρων τῶν ἐν Σερδικῇ ἑστιαθέντων σὺν ἡμῖν δυσμενῆ αὐτῷ τὸν Ἀττήλαν παρεσκεύασαν ἀπαγγείλαντες, ὡς θεὸν μὲν τὸν Ῥωμαίων ἑκάλει βασιλέα, ἄνθρωπον δὲ τὸν Ἀττήλαν. τοῦτον τὸν λόγον ὁ Μαξιμῖνος ὡς πιθανὸν ἐδέχετο οἷα δὴ ἀμέτοχος ὢν τῆς συνωμοσίας, ἣν κατὰ τοῦ βαρβάρου ὁ εὐνοῦχος ἐποιήσατο. ὁ δὲ Βιγίλας ἀμφίβολός τε ἦν καὶ ἐμοὶ ἐδόκει προφάσεως ἀπορεῖν, δι' ἣν αὐτῷ ὁ Ἀττήλας ἐλοιδορήσατο οὔτε γὰρ τὰ ἐν Σερδικῇ, ὡς ὕστερον ἡμῖν διηγεῖτο, οὔτε τὰ τῆς ἐπιβουλῆς εἰρῆσθαι τῷ Ἀττήλᾳ ἐνόμιζεν, μηδενὸς μὲν ἑτέρου τῶν ἐκ τοῦ πλήθους διὰ τὸν ἐπικρατοῦντα κατὰ πάντων φόβον ἐς λόγους αὐτῷ θαρροῦντος ἐλθεῖν, Ἐδέκωνος δὲ πάντως ἐχεμυθήσοντος διά τε τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἀδηλίαν τοῦ πράγματος, μήποτε καὶ αὐτός, ὡς τοιούτων μέτοχος λόγων, ἐπιτήδειος νομισθεὶς θάνατον ὑφέξει ζημίαν. ἐν τοιαύτῃ οὖν ἀμφι-

www.dacoromanica.ro

βολίᾳ τυγχάνουσιν ἐπιστὰς Ἐδέκων καὶ τὸν Βιγίλαν ἔξω τῆς ἡμετέρας ἀπαγαγὼν συνόδου ὑποκρινάμενός τε ἀληθίζεσθαι τῶν αὐτοῖς βεβουλευμένων ἕνεκα καὶ τὸ χρυσίον κομισθῆναι παρακελευσάμενος τὸ δοθησόμενον τοῖς ἅμα αὐτῷ περὶ τὴν πρᾶξιν ἐλευσομένοις ἀνεχώρει. πολυπραγμονοῦντας δὲ τίνες οἱ τοῦ Ἐδέκωνος πρὸς αὐτὸν λόγοι ἀπατᾶν ἔσπευδεν ἠπατημένος αὐτός, καὶ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν ἀποκρυψάμενος ἔφασκε παρ' αὐτοῦ Ἐδέκωνος εἰρῆσθαι ὡς καὶ αὐτῷ ὁ Ἀττήλας περὶ τῶν φυγάδων χαλεπαίνοι· ἔδει γὰρ ἢ πάντας ἀπολαβεῖν ἢ πρέσβεις ἐκ τῆς μεγίστης ἐξουσίας ἀφικέσθαι πρὸς αὐτόν. ταῦτα διαλεγομένοις παραγενόμενοί τινες τοῦ Ἀττήλα ἔλεγον μήτε Βιγίλαν μήτε ἡμᾶς Ῥωμαῖον αἰχμάλωτον ἢ βάρβαρον ἀνδράποδον ἢ ἵππους ἢ ἕτερόν τι πλὴν τῶν εἰς τροφὴν ὠνεῖσθαι, ἄχρις ὅτου τὰ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Οὔννων ἀμφίβολα διακριθείη. σεσοφισμένως δὲ ταῦτα καὶ κατὰ τέχνην ἐγένετο τῷ βαρβάρῳ, ὥστε τὸν μὲν Βιγίλαν ῥᾳδίως ἐπὶ τῇ κατ' αὐταῦ ἁλῶναι πράξει ἀποροῦντα αἰτίας, ἐφ' ᾗπερ τὸ χρυσίον κομίζοι, ἡμᾶς δὲ προφάσει ἀποκρίσεως ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ δοθησομένης Ὀνηγήσιον ἀπεκδέξασθαι τὰ δῶρα κομιούμενον, ἅπερ ἡμεῖς τε διδόναι ἐβουλόμεθα καὶ βασιλεὺς ἀπεστάλκει. συνέβαινε γὰρ αὐτὸν σὺν τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν Ἀττήλα παίδων ἐς τὸ τῶν Ἀκατίρων ἔθνος ἐστάλθαι, ὅ ἐστι Σκυθικὸν ἔθνος, παρέστη δὲ τῷ Ἀττήλᾳ ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. πολλῶν κατὰ φῦλα καὶ γένη ἀρχόντων τοῦ ἔθνους, Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς ἐκπέμπει δῶρα, ὥστε ὁμονοίᾳ σφετέρᾳ ἀπαγορεῦσαι μὲν τῇ τοῦ Ἀττήλα συμμαχίᾳ, τὴν δὲ πρὸς Ῥωμαίους εἰρήνην ἀσπάζεσθαι. ὁ δὲ τὰ δῶρα ἀποκομίζων οὐ κατὰ τάξιν ἑκάστῳ τῶν βασιλέων τοῦ ἔθνους δίδωσιν, ὥστε τὸν Κουρίδαχον πρεσβύτερον ὄντα τῇ ἀρχῇ τὰ δῶρα δεξάμενον δεύτερον, οἷα δὴ περιοφθέντα καὶ τῶν σφετέρων στερηθέντα γερῶν, ἐπικαλέσασθαι τὸν Ἀττήλαν κατὰ τῶν συμβασιλευόντων, τὸν δὲ μὴ μελλήσαντα πολλὴν ἐκπέμψαι δύναμιν, καὶ τοὺς μὲν ἀνελόντα, τοὺς δὲ παραστησάμενον καλεῖν τὸν Κουρίδαχον τῶν νικητηρίων μεθέξοντα. τὸν δὲ ἐπιβουλὴν ὑποτοπήσαντα εἰπεῖν ὡς χαλεπὸν ἀνθρώπῳ ἐλθεῖν ἐς ὄψιν θεοῦ· εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν τοῦ ἡλίου δίσκον ἀτενῶς ἔστιν ἰδεῖν, πῶς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν ἀπαθῶς τις ὄψοιτο; οὕτω μὲν οὖν ὁ Κουρίδαχος ἔμεινεν ἐπὶ τοῖς σφετέροις καὶ διεφύλαξε τὴν ἀρχήν, τοῦ λοιποῦ παντὸς τοῦ Ἀκατίρων ἔθνους τῷ Ἀττήλᾳ παραστάντος· οὗπερ ἔθνους βασιλέα τὸν πρεσβύτερον τῶν παίδων καταστῆσαι βουλόμενος Ὀνηγήσιον ἐπὶ ταύτην ἐκπέμπει τὴν πρᾶξιν. διὸ δὴ καὶ ἡμᾶς, ὡς εἴρηται, ἐπιμεῖναι παρακελευσάμενος τὸν Βιγίλαν διαφῆκεν ἅμα Ἥσλᾳ προφάσει μὲν τῶν φυγάδων ἐς τὴν Ῥωμαίων διαβησόμενον, τῇ δὲ ἀλη-

www.dacoromanica.ro

θείᾳ τῷ Ἐδέκωνι τὸ χρυσίον κομιοῦντα.

Τοῦ δὲ Βιγίλα ἐξορμήσαντος, μίαν μετὰ τὴν ἐκείνου ἀναχώρησιν ἡμέραν ἐπιμείναντες τῇ ὑστεραίᾳ ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα τῆς χώρας σὺν Ἀττήλᾳ ἐπορεύθημεν, καὶ ἄχρι τινὸς τῷ βαρβάρῳ συμπροελθόντες ἑτέραν ὁδὸν ἐτράπημεν, τῶν ξεναγούντων ἡμᾶς Σκυθῶν τοῦτο ποιεῖν παρακελευσαμένων, ὡς τοῦ Ἀττήλα ἐς κώμην τινὰ παρεσομένου, ἐν ᾗ γαμεῖν θυγατέρα Ἔσκὰμ ἐβούλετο, πλείστας μὲν ἔχων γαμετάς, ἀγόμενος δὲ καὶ ταύτην κατὰ νόμον τὸν Σκυθικόν. ἐνθένδε ἐπορευόμεθα ὁδὸν ὁμαλὴν ἐν πεδίῳ κειμένην ναυσιπόροις τε προσεβάλομεν ποταμοῖς, ὧν οἱ μέγιστοι μετὰ τὸν Ἴστρον ὅ τε Δρήκων λεγόμενος καὶ ὁ Τίγας καὶ ὁ Τιφήσας ἦν. καὶ τούτους μὲν ἐπεραιώθημεν τοῖς μονοξύλοις πλοίοις, οἷς οἱ προσοικοῦντες τοὺς ποταμοὺς κέχρηνται, τοὺς δὲ λοιποὺς ταῖς σχεδίαις διεπλεύσαμεν, ἃς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν οἱ βάρβαροι διὰ τοὺς λιμνάζοντας φέρουσι τόπους. ἐχορηγοῦντο δὲ ἡμῖν κατὰ κώμας τροφαί, ἀντὶ μὲν σίτου κέγχρος, ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος. ἐκομίζοντο δὲ καὶ οἱ ἑπόμενοι ἡμῖν ὑπηρέται κέγχρον καὶ τὸ ἐκ κριθῶν χορηγούμενοι πόμα· κάμον οἱ βάρβαροι καλοῦσιν αὐτό. μακρὰν δὲ ἀνύσαντες ὁδὸν περὶ δείλην ὀψίαν κατεσκηνώσαμεν πρὸς λίμνῃ τινὶ πότιμον ὕδωρ ἐχούσῃ, ὅπερ οἱ τῆς πλησίον ὑδρεύοντο κώμης. πνεῦμα δὲ καὶ θύελλα ἐξαπίνης διαναστᾶσα μετὰ βροντῶν καὶ συχνῶν ἀστραπῶν καὶ ὄμβρου πολλοῦ οὐ μόνον ἡμῶν ἀνέτρεψε τὴν σκηνήν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατασκευὴν σύμπασαν ἐς τὸ ὕδωρ ἐκύλισε τῆς λίμνης. ὑπὸ δὲ τῆς κρατούσης τὸν ἀέρα ταραχῆς καὶ τοῦ συμβάντος δειματωθέντες τὸ χωρίον ἀπελείπομεν καὶ ἀλλήλων χωριζόμεθα, ὡς ἐν σκότῳ καὶ ὑετῷ, τραπέντες ὁδόν, ἣν αὐτῷ ῥᾳδίαν ἕκαστος ἔσεσθαι ᾤετο. ἐς δὲ τὰς καλύβας τῆς κώμης παραγενόμενοι (τὴν αὐτὴν δὲ πάντες διαφόρως ἐτράπημεν) ἐς ταὐτὸν συνήειμεν καὶ τῶν ἀπολειπομένων σὺν βοῇ τὴν ζήτησιν ἐποιούμεθα. ἐκπηδήσαντες δὲ οἱ Σκύθαι διὰ τὸν θόρυβον τοὺς καλάμους, οἷς πρὸς τῷ πυρὶ κέχρηνται, ἀνέκαιον φῶς ἐργαζόμενοι, καὶ ἀνηρώτων ὅ τι βουλόμενοι κεκράγαμεν. τῶν δὲ σὺν ἡμῖν βαρβάρων ἀποκριναμένων ὡς διὰ τὸν χειμῶνα ταραττόμεθα, πρὸς σφᾶς τε αὐτοὺς καλοῦντες ὑπεδέχοντο καὶ ἀλέαν παρεῖχον καλάμους πλείστους ἐναύοντες. τῆς δὲ ἐν τῇ κώμῃ ἀρχούσης γυναικὸς (μία δὲ αὕτη τῶν Βλήδα γυναικῶν ἐγεγόνει) τροφὰς ἡμῖν διαπεμψαμένης καὶ ἐπὶ συνουσίᾳ γυναῖκας εὐπρεπεῖς (Σκυθικὴ δὲ αὕτη τιμή) τὰς μὲν γυναῖκας ἐκ τῶν προκειμένων ἐδωδίμων φιλοφρονησάμενοι, τῇ πρὸς αὐτὰς ὁμιλίᾳ ἀπαγορεύσαντες, ἐγκαταμείναντες δὲ ταῖς καλύβαις ἅμα ἡμέρᾳ ἐς τὴν τῶν σκευῶν ἐτράπημεν ἀναζήτησιν, καὶ σύμπαντα εὑρηκότες, τὰ μὲν

www.dacoromanica.ro

ἐν τῷ χωρίῳ, οὗπερ ἐν τῇ προτεραίᾳ καταλύσαντες ἐτύχομεν, τὰ δὲ καὶ πρὸς τῇ ὄχθῃ τῆς λίμνης, τὰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι, ἀνελάβομεν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐν τῇ κώμῃ διετρίψαμεν ἅπαντα διατερσαίνοντες· ὁ τε γὰρ χειμὼν ἐπέπαυτο καὶ λαμπρὸς ἥλιος ἦν. ἐπιμεληθέντες δὲ καὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν λοιπῶν ὑποζυγίων παρὰ τὴν βασιλίδα ἀφικόμεθα, καὶ αὐτὴν ἀσπασάμενοι καὶ δώροις ἀμειψάμενοι, τρισί τε ἀργυραῖς φιάλαις καὶ ἐρυθροῖς δέρμασί καὶ τῷ ἐξ Ἰνδίας πεπέρει καὶ τῷ καρπῷ τῶν φοινίκων καὶ ἑτέροις τραγήμασι διὰ τὸ μὴ ἐπιχωριάζειν τοῖς βαρβάροις οὕτω τιμίοις, ὑπέξιμεν εὐξάμενοι αὐτῇ ἀγαθὰ τῆς ξενίας πέρι. ἡμερῶν δὲ ζ' ὁδὸν ἀνύσαντες ἐν κώμῃ τινὶ ἐπεμείναμεν, τῶν ξεναγούντων παρακελευσαμένων Σκυθῶν, οἷα δὴ τοῦ Ἀττήλα ἐς αὐτὴν ἐμβαλοῦντος τὴν ὁδὸν καὶ ἡμῶν κατόπιν αὐτοῦ πορεύεσθαι ὀφειλόντων. ἔνθα δὴ ⟨ἐνε⟩τυγχάνομεν ἀνδράσι τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων καὶ αὐτοῖς παρὰ τὸν Ἀττήλαν πρεσβευομένοις· ὧν Ῥωμύλος ἦν, ἀνὴρ τῇ τοῦ κόμητος ἀξίᾳ τετιμημένος, καὶ Προμοῦτος τῆς Νωρικῶν ἄρχων χώρας καὶ Ῥωμανὸς στρατιωτικοῦ τάγματος ἡγεμών. συνῆν δὲ αὐτοῖς Κωνστάντιος, ὃν ἀπέστελλε Ἀέτιος παρὰ τὸν Ἀττήλαν ὑπογραφέως χάριν, καὶ Τατοῦλος ὁ Ὀρέστου πατὴρ τοῦ μετὰ Ὀδόακωνος, οὐ τῆς πρεσβείας ἕνεκα, ἀλλὰ οἰκειότητος χάριν ἅμα σφίσιν αὐτοῖς τὴν πορείαν ποιούμενοι, Κωνστάντιος μὲν διὰ ⟨τὴν ἐν⟩ ταῖς Ἰταλίαις προϋπάρξασαν πρὸς τοὺς ἄνδρας γνῶσιν, Τατοῦλος δὲ διὰ συγγένειαν· ὁ γὰρ αὐτοῦ παῖς Ὀρέστης Ῥωμύλου θυγατέρα ἐγεγαμήκει. * * * ἀπὸ Παταβίωνος τῆς ἐν Νωρικῷ πόλεως ἐπρεσβεύοντο ἐκμειλιττόμενοι τὸν Ἀττήλαν ἐκδοθῆναι αὐτῷ βουλόμενον Σιλβανόν, † ἀρμίου τραπέζης κατὰ τὴν Ῥώμην προεστῶτα, ὡς φιάλας χρυσᾶς παρὰ Κωνσταντίου δεξάμενον, ὃς ἐκ Γαλατῶν μὲν τῶν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ὡρμᾶτο, ἀπέσταλτο δὲ καὶ αὐτὸς παρὰ Ἀττήλαν τε καὶ Βλήδαν, ὥσπερ ὁ μετ' αὐτὸν Κωνστάντιος, ὑπογραφέως χάριν. κατὰ δὲ τὸν χρόνον, ἐν ᾧ ὑπὸ Σκυθῶν ἐν τῇ Παιόνων ἐπολιορκεῖτο τὸ Σίρμιον, τὰς φιάλας παρὰ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου ἐδέξατο ἐφ' ᾧ αὐτὸν λύσασθαι, εἴ γε περιόντος αὐτοῦ ἁλῶναι τὴν πόλιν συμβαίη, ἢ ἀναιρεθέντος ὠνήσασθαι τοὺς αἰχμαλώτους ἀπαγομένους τῶν ἀστῶν. ὁ δὲ Κωνστάντιος μετὰ τὸν τῆς πόλεως ἀνδραποδισμὸν ὀλιγωρήσας τῶν συνθηκῶν ἐς τὴν Ῥώμην κατὰ πρᾶξίν τινα παραγίνεται καὶ κομίζεται παρὰ τοῦ Σιλβανοῦ χρυσίον τὰς φιάλας δούς, ὥστε ῥητοῦ χρόνου ἐντὸς ἢ ἀποδόντα τὸ ἐκδανεισθὲν χρυσίον ἀναλαβεῖν τὰ ἐνέχυρα, ἢ αὐτοῖς τὸν Σιλβανὸν ἐς ὅ τι βούλοιτο χρήσασθαι. τοῦτον δὴ τὸν Κωνστάντιον ἐν ὑποψίᾳ προδοσίας ποιησάμενοι Ἀττήλας τε καὶ Βλήδας ἀνεσταύρωσαν· μετὰ δὲ χρόνον τῷ Ἀττήλᾳ ὡς τὰ περὶ

www.dacoromanica.ro

τῶν φιαλῶν ἐμηνύθη, ἐκδοθῆναι αὐτῷ τὸν Σιλβανὸν οἷα δὴ φῶρα τῶν αὐτοῦ γενόμενον ἐβούλετο. πρέσβεις τοίνυν παρὰ Ἀετίου καὶ τοῦ βασιλεύοντος τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων ἐστάλησαν ἐροῦντες ὡς χρήστης Σιλβανὸς Κωνσταντίου γενόμενος τὰς φιάλας ἐνέχυρα καὶ οὐ φώρια λαβὼν ἔχοι, καὶ ὡς ταύτας ἀργυρίου χάριν ἱερεῦσι καὶ τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ἀπέδοτο· οὔτε γὰρ θέμις ἀνθρώποις εἰς σφετέραν διακονίαν κεχρῆσθαι ἐκπώμασιν ἀνατεθεῖσι θεῷ. εἰ οὖν μὴ τῆς εὐλόγου προφάσεως καὶ εὐλαβείᾳ τοῦ θείου ἀποσταίη τοῦ τὰς φιάλας αἰτεῖν, ἐκπέμπειν τὸ ὑπὲρ αὐτῶν χρυσίον τὸν Σιλβανὸν παραιτουμένους· οὐ γὰρ ἐκδώσειν ἄνθρωπον ἀδικοῦντα σύθέν." καὶ αὕτη μὲν αἰτία τῆς τῶν ἀνδρῶν πρεσβείας, καὶ παρείποντο δ τι καὶ ἀποκρινάμενος ἀποπέμψοι σφᾶς ὁ βάρβαρος. ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὖν ὁδοῦ γενόμενοι, προπορευθῆναι αὐτὸν ἀναμείναντες σὺν τῷ παντὶ ἐπηκολουθήσαμεν πλήθει. καὶ ποταμούς τινας διαβαντες ἐν μεγίστῃ παρεγινόμεθα κώμῃ, ἐν ᾗ τὰ τοῦ Ἀττήλα οἰκήματα περιφανέστερα τῶν ἀπανταχοῦ εἶναι ἐλέγετο ξύλοις τε καὶ σανίσιν εὐξέστοις ἡρμοσμένα καὶ περιβόλῳ ξυλίνῳ κυκλούμενα οὐ πρὸς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ πρὸς εὐπρέπειαν συλλαμβάνοντι. μετὰ δὲ τὰ τοῦ βασιλέως ἦν τὰ τοῦ Ὀνηγησίου διαπρεπῆ καὶ περίβολον μὲν ἐκ ξύλων καὶ αὐτὰ ἔχοντα, οὐχ ὁμοίως δὲ ὥσπερ ὁ Ἀττήλα πύργοις ἐκοσμεῖτο. βαλανεῖον δὲ ἦν οὔ πόρρω τοῦ περιβόλου, ὅπερ Ὀνηγήσιος μετὰ τὸν Ἀττήλαν παρὰ Σκύθαις ἰσχύων μέγα ᾠκοδόμει λίθους ἐκ τῆς Παιόνων διακομίσας γῆς· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ λίθος οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστίν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ. ὁ δὲ ἀρχιτέκτων τοῦ βαλανείου ἀπὸ τοῦ Σιρμίου αἰχμάλωτος ἀχθείς, μισθὸν τοῦ εὑρέματος ἐλευθερίαν λήψεσθαι προσδοκῶν ἔλαθε μείζονι πόνῳ περιπεσὼν τῆς παρὰ Σκύθαις δουλείας· βαλανέα γὰρ αὐτὸν Ὀνηγήσιος κατέστησεν, καὶ λουομένῳ αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν διηκονεῖτο. ἐν ταύτῃ τῇ κώμῃ εἰσιόντα τὸν Ἀττήλαν ἀπήντων κόραι στοιχηδὸν προπορευόμεναι ὑπὸ ὀθόναις λεπταῖς τε καὶ λευκαῖς ἐπὶ πολὺ ἐς μῆκος παρατεινούσαις, ὥστε ὑπὸ μιᾷ ἑκάστῃ ὀθόνῃ ἀνεχομένῃ ταῖς χερσὶ τῶν παρ' ἑκάτερα γυναικῶν κόρας ζ' ἢ καὶ πλείους βαδιζούσας (ἦσαν δὲ πολλαὶ τοιαῦται τῶν γυναικῶν ὑπὸ ταῖς ὀθόναις τάξεις) ᾄδειν ᾄσματα Σκυθικά. πλησίον δὲ τῶν Ὀνηγησίου οἰκημάτων γενόμενον (δι' αὐτῶν γὰρ ἡ ἐπὶ τὰ βασίλεια ἦγεν ὁδός) ὑπεξελθοῦσα ἡ τοῦ Ὀνηγησίου γαμετὴ μετὰ πλήθους θεραπόντων, τῶν μὲν ὕδωρ, τῶν δὲ καὶ οἶνον φερόντων (μεγίστη δὲ αὕτη παρὰ Σκύθαις ἐστὶ τιμή) ἠσπάζετό τε καὶ ἠξίου μεταλαβεῖν ὧν αὐτῷ φιλοφρονουμένη ἐκόμισεν. ὃς δὲ ἐπιτηδείου ἀνδρὸς χαριζόμενος γαμετῇ ἤσθιεν ἐπὶ τοῦ ἵππου ἥμενος, τῶν

www.dacoromanica.ro

παρεπομένων τὸν πίνακα (ἀργύρεος δὲ ἦν οὗτος) ἐς ὕψος ἀράντων βαρβάρων. ἀπογενσάμενος δὲ καὶ τῆς προσενεχθείσης αὐτῷ κύλικος ἐς τὰ βασίλεια ἐχώρει ὄντα τῶν ἄλλων ὑπέρτερα καὶ ἐν ὑψηλῷ διακείμενα χωρίῳ. ἡμεῖς δὲ ἐν τοῖς Ὀνηγησίου, ἐκείνου παρακελευσαμένου, ἐγκατεμείναμεν· ἐπανελήλυθει γὰρ σὺν τῷ Ἀττήλα παιδί. ἡριστοποιησάμεθα ⟨δέ⟩, δεξιωσαμένης ἡμᾶς τῆς τε γαμετῆς καὶ τῶν κατὰ γένος αὐτῷ διαφερόντων· αὐτὸς γὰρ τῷ Ἀττήλᾳ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τότε πρῶτον ἐς ὄψιν ἐλθὼν καὶ αὐτῷ τὰ ἐπὶ τῇ πράξει, ἐφ' ἣν ἔσταλτο, ἀπαγγέλλων καὶ τὸ πάθος τὸ τῷ Ἀττήλα παιδὶ συνενεχθέν (τὴν γὰρ δεξιὰν χεῖρα ἐξολισθήσας κατέαξεν) συνευωχεῖσθαι ἡμῖν οὐκ ἦγε σχολήν μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον ἀπολιπόντες τὰ τοῦ Ὀνηγησίου οἰκήματα πλησίον τῶν Ἀττήλα κατεσκηνώσαμεν ἐπιτραπέντες, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἢ παρὰ τὸν Ἀττήλαν ἐσιέναι τὸν Μαξιμῖνον ἤγουν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐς λόγους ἰέναι ὀφείλοντα μὴ πολλῷ κεχωρίσθαι διαστήματι. διαγαγόντων δὲ ἡμῶν ἐκείνην τὴν νύκτα ἐν ᾧπερ κατελύσαμεν χωρίῳ, ὑποφαινούσης ἡμέρας ὁ Μαξιμῖνος στέλλει με παρὰ τὸν Ὀνηγήσιον τὰ δῶρα δώσοντα, ἅ τε αὐτὸς ἐδίδου, ἅ τε βασιλεὺς ἀπεστάλκει, καὶ ὅπως γνοίη οἵ βούλεται αὐτῷ καὶ ὁπότε ἐς λόγους ἐλθεῖν. παραγενόμενος δὲ ἅμα τοῖς κομίζουσιν αὐτῷ ὑπηρέταις προσεκαρτέρουν, ἔτι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ἄχρις ὅτου τις ὑπεξελθὼν τὴν ἡμετέραν μηνύσειεν ἄφιξιν.

Διατρίβοντι δέ μοι καὶ περιπάτους ποιουμένῳ πρὸ τοῦ περιβόλου τῶν οἰκημάτων προσελθών τις, ὃν βάρβαρον ἐκ τῆς Σκυθικῆς ᾠήθην εἶναι στολῆς, Ἑλληνικῇ ἀσπάζεταί με φωνῇ, χαῖρε προσειπών, ὥστε με θαυμάζειν ὅτι γε δὴ ἑλληνίζει Σκύθης ἀνήρ. ξύγκλυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξία· καὶ οὐ ῥᾳδίως τις σφῶν ἑλληνίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾳκίας καὶ Ἰλλυρίδος παράλου. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν γνώριμοί τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐτύγχανον ἔκ τε τῶν διερρωγότων ἐνδυμάτων καὶ τοῦ αὐχμοῦ τῆς κεφαλῆς ὡς ἐς τὴν χείρονα μεταπεσόντες τύχην· οὗτος δὲ τρυφῶντι ἐῴκει Σκύθῃ εὐείμων τε ὢν καὶ ἀποκειράμενος τὴν κεφαλὴν περιτρόχαλα. ἀνταναστασάμενος δὲ ἀνηρώτων τίς ὢν καὶ πόθεν ἐς τὴν βάρβαρον παρῆλθε γῆν καὶ βίον ἀναιρεῖται Σκυθικόν. ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὅ τι βουλόμενος ταῦτα γνῶναι ἐσπούδακα. ἐγὼ δὲ ἔφην αἰτίαν πολυπραγμοσύνης εἶναί μοι τὴν Ἑλλήνων φωνήν. τότε δὴ γελάσας ἔλεγε Γραικὸς μὲν εἶναι τὸ γένος, κατ' ἐμπορίαν δὲ εἰς τὸ Βιμινάκιον ἐληλυθέναι τὴν πρὸς τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ Μυσῶν πόλιν. πλεῖστον δὲ ἐν αὐτῇ διατρῖψαι χρόνον καὶ γη-

www.dacoromanica.ro

ναῖκα γήμασθαι ζάπλουτον. τὴν δὲ ἐντεῦθεν εὐπραγίαν ἐκδύσασθαι ὑπὸ τοῖς βαρβάροις τῆς πόλεως γενομένης, καὶ διὰ τὸν ὑπάρξαντα πλοῦτον αὐτῷ Ὀνηγησίῳ ἐν τῇ τῶν λαφύρων προκριθῆναι διανομῇ· τοὺς γὰρ ἁλόντας ἀπὸ τῶν εὐπόρων μετὰ τὸν Ἀττήλαν ἐκκρίτους εἶχον οἱ τῶν Σκυθῶν λογάδες διὰ τὸ ἐπὶ πλείστοις διατίθεσθαι. ἀριστεύσαντα δὲ ἐν ταῖς ὕστερον πρὸς Ῥωμαίους μάχαις καὶ τὸ τῶν Ἀκατίρων ἔθνος, ὄντα τῷ βαρβάρῳ δεσπότῃ κατὰ τὸν παρὰ Σκύθαις νόμον τὰ κατὰ τὸν πόλεμον αὐτῷ κτηθέντα, ἐλευθερίας τυχεῖν. γυναῖκα δὲ γήμασθαι βάρβαρον, εἶναί τε αὐτῷ παῖδας· καὶ Ὀνηγησίῳ τραπέζης κοινωνοῦντα ἀμείνονα τοῦ προτέρου τὸν παρόντα βίον ἡγεῖσθαι. τοὺς μὲν γὰρ παρὰ Σκύθαις μετὰ τὸν πόλεμον ἐν ἀπραγμοσύνῃ διατελεῖν, ἑκάστου τῶν παρόντων ἀπολαύοντος καὶ οὐδαμῶς ἢ ὀλίγα ἐνοχλοῦντος ἢ ἐνοχλουμένου, τοὺς μέντοι παρὰ Ῥωμαίοις ἐν μὲν πολέμῳ ῥᾳδίως ἀναλίσκεσθαι εἰς ἑτέρους τὰς τῆς σωτηρίας ἐλπίδας ἔχοντας, ὡς πάντων διὰ τοὺς τυράννους μὴ χρωμένων ὅπλοις· καὶ τῶν χρωμένων δὲ σφαλερωτέρα ἡ τῶν στρατηγῶν κακία μὴ ὑφισταμένων τὸν πόλεμον. ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ ὀδυνηρότερα ὑπάρχειν τὰ συμβαίνοντα τῶν ἐν τοῖς πολέμοις κακῶν διά τε τὴν βαρυτάτην εἴσπραξιν τῶν δασμῶν καὶ τὰς ἐκ τῶν πονηρῶν βλάβας, τῶν νόμων οὐ κατὰ πάντων κειμένων, ἀλλὰ εἰ μὲν ὁ παραβαίνων τὸν θεσμὸν τῶν πλουτούντων εἴη, ἔστι τῆς ἀδικίας αὐτὸν μὴ διδόναι δίκας· εἰ δὲ πένης εἴη, οὐκ ἐπιστάμενος χρῆσθαι πράγμασιν ὑπομένει τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου ζημίαν, εἴπερ μὴ πρὸ τῆς κρίσεως ἀπολείποι τὸν βίον, μακροῦ ἐπὶ ταῖς δίκαις παρατεινομένου χρόνου καὶ πλείστων ἐκδαπανωμένων χρημάτων· ὅπερ τῶν πάντων ἀνιαρότατον εἴη, ἐπὶ μισθῷ τῶν ἀπὸ τοῦ νόμου τυγχάνειν. οὐδὲ γὰρ τῷ ἀδικουμένῳ τις δικαστήριον παραδώσει, εἰ μή τι ἀργύριον τῷ τε δικαστῇ καὶ τοῖς ἐκείνῳ διακονουμένοις κατάθοιτο. τοιαῦτα καὶ πλεῖστα ἕτερα προτιθέντος, ὑπολαβὼν ἔφασκον πράως αὐτὸν καὶ τὰ ἐξ ἐμοῦ ἀκούειν. καὶ δὴ ἔλεγον ὡς οἱ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας εὑρεταὶ σοφοί τε καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, ὥστε τὰ πράγματα τηνάλλως μὴ φέρεσθαι, τοὺς μὲν τῶν νόμων εἶναι φύλακας, τοὺς δὲ ποιεῖσθαι τῶν ὅπλων ἐπιμέλειαν ἔταξαν καὶ τὰς πολεμικὰς μελέτας ἀσκεῖν, πρὸς μηδὲν ἕτερον ἐπαγομένους ἢ ὥστε εἶναι πρὸς μάχην ἑτοίμους καὶ ὡς ἐπὶ τὴν συνήθη γυμνασίαν θαρροῦντας ἐπὶ τὸν πόλεμον ἰέναι, προαναλωθέντος αὐτοῖς διὰ τῆς μελέτης τοῦ φόβου· τοὺς δὲ προσκειμένους τῇ γεωργίᾳ καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τῆς γῆς ἑαυτούς τε καὶ τοὺς ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἀγωνιζομένους τρέφειν· ἔταξαν τὸ στρατιωτικὸν εἰσπραττομένους σιτηρέσιον· ἄλλους δὲ τῶν ἀδικουμένων προνοεῖν, καὶ τοὺς μὲν τοῦ δικαίου

www.dacoromanica.ro

προϊστασθαι ὑπὲρ τῶν δι' ἀσθένειαν φύσεως μὴ οἷων τε ὄντων τὰ σφέτερα προϊσχεσθαι δίκαια, τοὺς δὲ δικάζοντας φυλάττειν ἅπερ ὁ νόμος βούλεται· μὴ ἑστερῆσθαι δὲ φροντίδος μηδὲ τῶν παραστάντων τοῖς δικασταῖς, ἀλλὰ κἀκείνων εἶναι τοὺς πρόνοιαν ποιησομένους, ὅπως τοῦ τε δικαίου τεύξοιτο ὁ τῆς τῶν δικαστῶν τυχὼν κρίσεως καὶ ὁ ἀδικεῖν νομισθεὶς μὴ εἰσπραχθείη πλέον ἢπερ ἡ δικαστικὴ βούλεται ψῆφος. εἰ γὰρ μὴ ὑπῆρχον οἱ ταῦτα ἐν φροντίδι ποιούμενοι, ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἑτέρας δίκης ἐγίνετο ἂν πρόφασις, ἢ τοῦ νενικηκότος χαλεπώτερον ἐπεξιόντος, ἢ τοῦ τὴν χεῖρονα ἀπενεγκαμένου τῇ ἀδίκῳ ἐπιμένοντος γνώμῃ. εἶναι δὲ καὶ τούτοις τεταγμένον ἀργύριον παρὰ τῶν τὰς δίκας ἀγωνιζομένων, ὡς παρὰ τῶν γεωργῶν τοῖς ὁπλίταις. ἢ οὐχ ὅσιον τὸν ἐπικουροῦντα τρέφειν καὶ τῆς εὐνοίας ἀμείβεσθαι; ὥσπερ ἀγαθὸν ἵππει μὲν ἡ τοῦ ἵππου κομιδή, ἀγαθὸν δὲ βουκόλῳ ἡ τῶν βοῶν καὶ θηρατῇ ἡ τῶν κυνῶν ἐπιμέλεια, καὶ τῶν ἄλλων ὧν πρὸς σφετέραν φυλακήν τε καὶ ὠφέλειαν ἔχουσιν ἄνθρωποι, ὁπότε τὴν δαπάνην τὴν ἐπὶ τῇ δίκῃ γενομένην ἀλόντες ἐκτίνουσιν, ἀνατιθέντες ἀδικίᾳ σφετέρᾳ καὶ οὐχ ἑτέρῳ τὴν βλάβην. τὸν δὲ ἐπὶ ταῖς δίκαις μακρότερον, ἂν οὕτω τύχοι, χρόνον τῆς τοῦ δικαίου προνοίας γίνεσθαι χάριν, ὥστε μὴ σχεδιάζοντας τοὺς δικαστὰς τῆς ἀκριβείας διαμαρτεῖν λογιζομένους ἄμεινον εἶναι ὀψὲ πέρας ἐπιτεθῆναι δίκῃ ἢ ἐσπουδακότας μὴ μόνον ἄνθρωπον ἀδικεῖν, ἀλλὰ εἰς ⟨τὸν⟩ τοῦ δικαίου εὑρετὴν θεὸν πλημμελεῖν. λεῖσθαι δὲ τοὺς νόμους κατὰ πάντων, ὥστε αὐτοῖς καὶ βασιλέα πείθεσθαι, καὶ οὐχ, ὃ τῇ αὐτοῦ ἔνεστι κατηγορίᾳ, ὅτι γε δὴ οἱ εὔποροι τοὺς πένητας ἀκινδύνως βιάζοιντο, εἰ μή γε διαλαθών τις φύγοι τὴν δίκην. ὅπερ οὐκ ἐπὶ τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ πενήτων εὕροι τις ἄν· πλημμελοῦντες γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ ἀπορίᾳ ἐλέγχων δοῖεν δίκας. καὶ τοῦτο παρὰ πᾶσι καὶ οὐ παρὰ Ῥωμαίοις μόνον συμβαῖνόν ἐστιν. χάριν δὲ ὁμολογεῖν τῇ τύχῃ ἐπὶ τῇ αὐτῷ ὑπαρξάσῃ ἐλευθερίᾳ, καὶ μὴ τῷ ἐπὶ πόλεμον ἐξάγοντι δεσπότῃ, ὥστε αὐτὸν δι' ἀπειρίαν ἢ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναιρεθῆναι ἢ φεύγοντα ὑπὸ τοῦ κτησαμένου κολάζεσθαι. ἄμεινον δὲ καὶ τοῖς οἰκέταις διατελοῦσι Ῥωμαῖοι χρώμενοι. πατέρων γὰρ ἢ διδασκάλων ἐς αὐτοὺς ἔργα ἐπιδεικνύντες, ἐφ' ᾧ τῶν φαύλων ἀπεχομένους μετιέναι ἅπερ αὐτοῖς καλὰ νενόμισται, σωφρονίζουσι σφᾶς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ὥσπερ τοὺς οἰκείους παῖδας· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοῖς θάνατον, ὥσπερ Σκύθαις, ἐπάγειν θέμις. ἐλευθερίας δὲ τρόποι παρ' αὐτοῖς πλεῖστοι, ἣν οὐ μόνον περιόντες ἀλλὰ καὶ τελευτῶντες χαρίζονται διατάττοντες κατὰ τῆς περιουσίας ἂν βούλονται τρόπον, καὶ νόμος ἐστὶν ὅπερ ἕκαστος τελευτῶν περὶ τῶν προσηκόντων βουλεύσοιτο. καὶ ὃς δακρύσας

www.dacoromanica.ro

ἔφη ὡς οἱ μὲν νόμοι καλοὶ καὶ ἡ πολιτεία Ῥωμαίων ἀγαθή, οἱ δὲ ἄρχοντες οὐχ ὁμοια τοῖς πάλαι φρονοῦντες αὐτὴν διαλυμαίνονται.

Ταῦτα διαλεγομένων ἡμῶν, προσελθών τις τῶν ἔνδοθεν ἀνοίγει τὰς θύρας τοῦ περιβόλου. ἐγὼ δὲ προσδραμὼν ἐπυθόμην ὅ τι πράττων Ὀνηγήσιος τυγχάνοι· ἀπαγγεῖλαι γὰρ αὐτῷ με βούλεσθαί τι παρὰ τοῦ ⟨παρὰ⟩ Ῥωμαίων ἥκοντος πρεσβευτοῦ. ὃς δὲ ἀπεκρίνατο αὐτῷ μοι ἐντεύξεσθαι μικρὸν ἀναμείναντι· μέλλειν γὰρ αὐτὸν ὑπεξιέναι. καὶ δὴ οὐ πολλοῦ διαγενομένου χρόνου, ὡς προϊόντα εἶδον, προσελθὼν ἔλεγον ὡς ὁ Ῥωμαίων αὐτὸν ἀσπάζεται πρεσβευτής, καὶ δῶρα ἐξ αὐτοῦ ἥκω φέρων σὺν καὶ τῷ παρὰ βασιλέως πεμφθέντι χρυσίῳ· ἐσπουδακότι δὲ ἐς λόγους ἐλθεῖν οἱ καὶ πότε βούλεται διαλέγεσθαι. ὃς δὲ τό τε χρυσίον τά τε δῶρα ἐκέλευσε τοὺς προσήκοντας δέξασθαι, ἐμὲ δὲ ἀπαγγέλλειν Μαξιμίνῳ ὡς ἥξοι αὐτίκα παρ' αὐτόν. ἐμήνυον τοίνυν ἐπανελθὼν τὸν Ὀνηγήσιον παραγίνεσθαι· καὶ εὐθὺς ἦκεν ἐς τὴν σκηνήν. προσειπὼν δὲ τὸν Μαξιμῖνον ἔφασκε χάριν ὁμολογεῖν ὑπὲρ τῶν δώρων αὐτῷ τε καὶ βασιλεῖ καὶ ἀνηρώτα ὅ τι λέγειν βουλόμενος αὐτὸν μετεπέμψατο. ὁ δὲ ἔφασκεν ἥκειν καιρὸν ὥστε Ὀνηγήσιον μεῖζον ἐν ἀνθρώποις ἔξειν κλέος, εἴπερ παρὰ βασιλέα ἐλθὼν διευκρινήσει τὰ ἀμφίβολα τῇ σφετέρᾳ συνέσει καὶ ὁμόνοιαν Ῥωμαίοις καὶ Οὔννοις καταστήσεται. γενήσεται γὰρ ἐνθένδε οὐ μόνον τοῖς ἔθνεσιν ἀμφοτέροις συμφέρον, ἀλλὰ καὶ τῷ σφετέρῳ οἴκῳ ἀγαθὰ παρέξει πολλά, ἐπιτήδειος ἐς ἀεὶ αὐτός τε καὶ οἱ αὐτοῦ παῖδες βασιλεῖ τε καὶ τῷ ἐκείνου ἐσόμενοι γένει. ὁ δὲ Ὀνηγήσιος ἔφη· καὶ τί ποιοῦντες κεχαρισμένως βασιλεῖ ἢ ὅπως παρ' αὐτοῦ τὰ ἀμφίβολα λυθείη; ἀποκρινομένου δὲ ὡς διαβὰς μὲν εἰς τὴν Ῥωμαίων βασιλεῖ τὴν χάριν καταθήσει, διευκρινήσει δὲ τὰ ἀμφίβολα τὰς αἰτίας διερευνῶν καὶ ταύτας κατὰ ⟨τὸν⟩ τῆς εἰρήνης λύων θεσμόν, ἔφασκεν ἐκεῖνα ἐρεῖν βασιλεῖ τε καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν, ἅπερ Ἀττήλας βούλεται. ἢ οἴεσθαι ἔφη Ῥωμαίους τοσοῦτον ἐκλιπαρήσειν αὐτὸν ὥστε καταπροδοῦναι δεσπότην καὶ ἀνατροφῆς τῆς παρὰ Σκύθαις καὶ γαμετῶν καὶ παίδων κατολιγωρήσειν, μὴ μεῖζονα δὲ ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ Ἀττήλᾳ δουλείαν τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις πλούτου; συνοίσειν δὲ ἐπιμένοντα τῇ οἰκείᾳ τὸν τοῦ δεσπότου καταπραΰνειν θυμόν, ἐφ' οἷς αὐτὸν ὀργίζεσθαι κατὰ Ῥωμαίων συμβαίνει, ἢ παρὰ σφᾶς ἐλθόντα αἰτίᾳ ὑπάγεσθαι ἕτερα ἥπερ ἐκείνῳ δοκεῖ διαπραξάμενον. ταῦτα εἰρηκὼς κἀμὲ ποιεῖσθαι τὴν πρὸς αὐτὸν εἰσηγησάμενος ἔντευξιν περὶ ὧν πυνθάνεσθαι αὐτοῦ βουλόμεθα, (οὐ γὰρ τῷ Μαξιμίνῳ ὡς ἐν ἀξίᾳ τελοῦντι ἡ συνεχὴς πρόσοδος ἦν εὐπρεπής) ἀνεχώρει. ἐγὼ δὲ τῇ ὑστεραίᾳ ἐς τὸν Ἀττήλα περίβολον ἀφικνοῦμαι δῶρα τῇ αὐτοῦ κομίζων γαμετῇ,

www.dacoromanica.ro

(Κρέκα δὲ ὄνομα αὐτῇ) ἐξ ἧς αὐτῷ παῖδες ἐγεγόνεισαν τρεῖς, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦρχε τῶν Ἀκατίρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τῶν νεμομένων τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Σκυθικήν. ἔνδον δὲ τοῦ περιβόλου πλεῖστα ἐτύγχανεν οἰκήματα, τὰ μὲν ἐκ σανίδων ἐγγλύφων καὶ ἡρμοσμένων εἰς εὐπρέπειαν, τὰ δὲ ἐκ λύγων κεκαθαρμένων καὶ πρὸς εὐθύτητα ἐπεξεσμένων, ἐμβεβλημένων δὲ ξύλοις ⟨κύκλους⟩ ἀποτελοῦσιν· οἱ δὲ κύκλοι ἐκ τοῦ ἐδάφους ἀρχόμενοι ἐς ὕψος ἀνέβαινον μετρίως. ἐνταῦθα τῆς Ἀττήλα ἐνδιαιτωμένης γαμετῆς, διὰ τῶν πρὸς τῇ θύρᾳ βαρβάρων ἔτυχον εἰσόδου καὶ αὐτὴν ἐπὶ στρώματος μαλακοῦ κειμένην κατέλαβον, τοῖς ἐκ τῆς ἐρέας πιλωτοῖς τοῦ ἐδάφους σκεπομένου, ὥστε ἐπ' αὐτῶν βαδίζειν. περιεῖπε δὲ αὐτὴν θεραπόντων πλῆθος κύκλῳ· καὶ θεράπαιναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀντικρὺ αὐτῆς καθήμεναι ὀθόνας τινὰς χρώμασι διεποίκιλλον ἐμβληθησομένας πρὸς κόσμον ἐσθημάτων βαρβαρικῶν. προσελθὼν τοίνυν καὶ τὰ δῶρα μετὰ τὸν ἀσπασμὸν δοὺς ὑπεξῄειν καὶ ἐπὶ τὰ ἕτερα ἐβάδιζον οἰκήματα, ἐν οἷς διατρίβειν τὸν Ἀττήλαν ἐτύγχανεν, ἀπεκδεχόμενος ὁπότε ὑπεξέλθοι Ὀνηγήσιος· ἤδη γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτοῦ οἰκημάτων ἐξεληλύθει καὶ ἔνδον ἦν. μεταξὺ δὲ τοῦ παντὸς ἱστάμενος πλήθους (γνώριμός τε γὰρ ὢν τοῖς Ἀττήλα φρουροῖς καὶ τοῖς παρεπομένοις αὐτῷ βαρβάροις ὑπ' οὐδενὸς διεκωλυόμην) εἶδον πλῆθος πορευόμενον καὶ θροῦν καὶ θόρυβον περὶ τὸν τόπον γενόμενον, ὡς τοῦ Ἀττήλα ὑπεξιόντος. προῄει δὲ τοῦ οἰκήματος βαδίζων σοβαρῶς τῇδε κἀκεῖ περιβλεπόμενος. ὡς δὲ ὑπεξελθὼν σὺν τῷ Ὀνηγησίῳ ἔστη πρὸ τοῦ οἰκήματος (πολλοὶ δὲ τῶν ἀμφισβητήσεις πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων προσῄεσαν καὶ τὴν αὐτοῦ κρίσιν ἐδέχοντο), εἶτα ἐπανῄει ὡς τὸ οἴκημα καὶ πρέσβεις παρ' αὐτὸν ἥκοντας βαρβάρους ἐδέχετο.

Ἐμοὶ δὲ ἀπεκδεχομένῳ τὸν Ὀνηγήσιον Ῥωμύλος καὶ Προμοῦτος καὶ Ῥωμανὸς οἱ ἐξ Ἰταλίας ἐλθόντες παρὰ τὸν Ἀττήλαν πρέσβεις τῶν φιαλῶν ἕνεκα τῶν χρυσῶν, συμπαρόντος αὐτοῖς καὶ Ῥουστικίου τοῦ κατὰ Κωνστάντιον, καὶ Κωνσταντιόλου, ἀνδρὸς ἐκ τῆς Παιόνων χώρας τῆς ὑπὸ Ἀττήλᾳ ταττομένης, ἐς λόγους ἦλθον καὶ ἀνηρώτων, πότερον διηφείθημεν ἢ ἐπιμένειν ἀναγκαζόμεθα. καὶ ἐμοῦ φήσαντος, ὡς τούτου χάριν πευσόμενος τοῦ Ὀνηγησίου τοῖς περιβόλοις προσκαρτερῶ, καὶ ἀντερωτήσαντος, ⟨εἰ⟩ αὐτοῖς ὁ Ἀττήλας ἡμερόν τι καὶ πρᾶον περὶ τῆς πρεσβείας ἀπεκρίνατο, ἔλεγον μηδαμῶς μετατρέπεσθαι τῆς γνώμης, ἀλλὰ πόλεμον καταγγέλλειν, εἰ μή γε αὐτῷ Σιλβανὸς ἢ τὰ ἐκπώματα πεμφθείη. ἀποθαυμαζόντων δὲ ἡμῶν τῆς ἀπονοίας τὸν βάρβαρον, ὑπολαβὼν ὁ Ῥωμύλος, πρεσβευτὴς ἀνὴρ καὶ πολλῶν πραγμάτων ἔμπειρος, ἔλεγε τὴν αὐτοῦ μεγίστην τύχην καὶ τὴν ἐκ τῆς τύχης δύναμιν ἐξαίρειν

www.dacoromanica.ro

αὐτόν, ὥστε μὴ ἀνέχεσθαι δικαίων λόγων, εἰ μὴ πρὸς αὐτοῦ νομίσῃ ὑπάρχειν αὐτούς. οὕπω γὰρ τῶν πώποτε τῆς Σκυθικῆς ἢ καὶ ἑτέρας ἀρξάντων γῆς τοσαῦτα ἐν ὀλίγῳ κατεπράχθη, ὥστε καὶ τῶν ἐν τῷ Ὠκεανῷ νήσων ἄρχειν καὶ πρὸς πάσῃ τῇ Σκυθικῇ καὶ Ῥωμαίους ἔχειν ἐς φόρου ἀπαγωγήν. ἐφιέμενον δὲ πρὸς τοῖς παροῦσι πλειόνων καὶ ἐπὶ μεῖζον αὔξοντα τὴν ἀρχὴν καὶ ἐς Πέρσας ἐπιέναι βούλεσθαι. τῶν δὲ ἐν ἡμῖν τινος πυθομένου, ποίαν ὁδὸν τραπεὶς ἐς Πέρσας ἐλθεῖν δυνήσεται, ἔλεγεν ὁ Ῥωμύλος μὴ πολλῷ διαστήματι τὴν Μήδων ἀφεστάναι τῆς Σκυθικῆς· οὐδὲ γὰρ Οὔννους ἀπείρους τῆς ὁδοῦ ταύτης εἶναι, ἀλλὰ πάλαι ἐς αὐτὴν ἐμβεβληκέναι, λιμοῦ τε τὴν χώραν κρατήσαντος, καὶ Ῥωμαίων διὰ τὸν τότε συνιστάμενον πόλεμον μὴ συμβαλλόντων. παρεληλυθέναι δὲ ἐς τὴν Μήδων τόν τε Βασὶχ καὶ Κουρσὶχ τοὺς ὕστερον ἐς τὴν Ῥώμην ἐληλυθότας εἰς ὁμαιχμίαν, ἄνδρας τῶν βασιλείων Σκυθῶν καὶ πολλοῦ πλήθους ἄρχοντας. καὶ τοὺς διαβεβηκότας λέγειν ὡς ἔρημον ἐπελθόντες χώραν καὶ λίμνην τινὰ περαιωθέντες, ἣν ὁ Ῥωμύλος τὴν Μαιῶτιν εἶναι ᾤετο, πεντεκαίδεκα διαγενομένων ἡμερῶν ὄρη τινὰ ὑπερβάντες ἐς τὴν Μηδικὴν ἐσέβαλον. ληιζομένοις δὲ καὶ τὴν γῆν κατατρέχουσι πλῆθος Περσικὸν ἐπελθὸν τὸν σφῶν ὑπερκείμενον ἀέρα πλῆσαι βελῶν, ὥστε σφᾶς δέει τοῦ κατασχόντος κινδύνου ἀναχωρῆσαι εἰς τοὐπίσω καὶ τὰ ὄρη ὑπεξελθεῖν ὀλίγην ἄγοντας λείαν· ἡ γὰρ πλείστη ὑπὸ τῶν Μήδων ἀφῄρητο. εὐλαβουμένους δὲ τὴν τῶν πολεμίων δίωξιν ἑτέραν τραπῆναι ὁδόν, καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς ὑφάλου πέτρας ἀναπεμπομένην φλόγα ἐκεῖθεν πορευθέντας ἡμερῶν ὀλίγων ὁδὸν εἰς τὰ οἰκεῖα ἀφικέσθαι καὶ γνῶναι οὐ πολλῷ διαστήματι τῶν Μήδων ἀφεστάναι τὴν Σκυθικήν. τὸν οὖν Ἀττήλαν ἐπ' αὐτὴν ἰέναι βουλόμενον οὐ πονήσειν πολλὰ οὔτε μακρὰν ἀνύσειν ὁδόν, ὥστε καὶ Μήδους καὶ Πάρθους καὶ Πέρσας παραστήσεσθαι καὶ ἀναγκάσειν ἐλθεῖν ἐς φόρου ἀπαγωγήν· παρεῖναι γὰρ αὐτῷ μάχιμον δύναμιν, ἣν οὐδὲν ἔθνος ὑποστήσεται. ἡμῶν δὲ κατὰ Περσῶν ἐλθεῖν αὐτὸν ἐπευξαμένων καὶ ἐπ' ἐκείνους τρέψαι τὸν πόλεμον, ὁ Κωνσταντίολος ἔλεγε δεδιέναι μήποτε καὶ Πέρσας ῥᾳδίως παραστησάμενος ἀντὶ φίλου δεσπότης ἐπανήξει. νῦν μὲν γὰρ τὰ χρυσίον κομίζεσθαι παρ' αὐτῶν τῆς ἀξίας ἕνεκα· εἰ δὲ καὶ Πάρθους καὶ Μήδους καὶ Πέρσας παραστήσοιτο, οὐκ ἔτι Ῥωμαίων ἀνέξεσθαι τὴν αὐτοῦ νοσφιζομένων ἀρχήν, ἀλλὰ θεράποντας περιφανῶς ἡγησάμενον χαλεπώτερα ἐπιτάξειν καὶ οὐκ ἀνεκτὰ ἐκείνοις ἐπιτάγματα. ἦν δ' ⟨ἡ⟩ ἀξία, ἧς ὁ Κωνσταντίολος ἐπεμνήσθη, στρατηγοῦ Ῥωμαίων, ἧς χάριν ὁ Ἀττήλας παρὰ βασιλέως ἐδέδεκτο τὸ τοῦ φόρου ἐπικαλύπτοντος ὄνομα, ὥστε αὐτῷ σιτηρεσίου προφάσει τοῦ τοῖς στρατηγοῖς χορηγουμένου τὰς συντάξεις

www.dacoromanica.ro

ἐκπέμπεσθαι. ἔλεγεν οὖν μετὰ Μήδους καὶ Πάρθους καὶ Πέρσας τοῦτο τὸ ὄνομα, ὅπερ αὐτὸν βούλονται Ῥωμαῖοι καλεῖν, καὶ τὴν ἀξίαν, ἣ αὐτὸν τετιμηκέναι νομίζουσιν, ἀποσεισάμενον ἀναγκάσειν σφᾶς ἀντὶ στρατηγοῦ βασιλέα προσαγορεύειν. ἤδη γὰρ καὶ χαλεπαίνοντα εἰπεῖν ὡς ἐκείνῳ μὲν οἱ αὐτοῦ θεράποντές εἰσι στρατηγοί, αὐτῷ δὲ οἱ τοῖς βασιλεύουσι Ῥωμαίων ὁμότιμοι. ἔσεσθαι δὲ οὐκ εἰς μακρὰν τῆς παρούσης αὐτῷ δυνάμεως αὔξησιν· σημαίνειν καὶ τοῦτο· τὸν θεὸν τὸ τοῦ Ἄρεος ἀναφήναντα ξίφος, ὅπερ ὂν ἱερὸν καὶ παρὰ τῶν Σκυθικῶν βασιλέων τιμώμενον, οἷα δὴ τῷ ἐφόρῳ τῶν πολέμων ἀνακείμενον, ἐν τοῖς πάλαι ἀφανισθῆναι χρόνοις, εἶτα διὰ βοὸς εὑρεθῆναι.

Καὶ ἑκάστου λέγειν τι περὶ τῶν καθεστώτων βουλομένου, Ὀνηγησίου ὑπεξελθόντος, παρ' αὐτὸν ἤλθομεν καὶ ἐπειρώμεθα περὶ τῶν ἐσπουδασμένων μανθάνειν. ὁ δέ τισι πρότερον βαρβάροις διαλεχθεὶς πυθέσθαι με παρὰ Μαξιμίνου ἐπέτρεπε, τίνα Ῥωμαῖοι ἄνδρα τῶν ὑπατικῶν παρὰ τὸν Ἀττήλαν πρεσβευόμενον στέλλουσιν. ὡς δὲ παρελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν ἔφραζον ἅπερ εἴρητό μοι, καὶ ὅ τι δεῖ λέγειν ὧν χάριν ὁ βάρβαρος ἡμῶν ἐπίθετο ἅμα τῷ Μαξιμίνῳ βουλευσάμενος ἐπανῆλθον ὡς τὸν Ὀνηγήσιον, λέγων ὡς ἐθέλουσι μὲν Ῥωμαῖοι αὐτὸν παρὰ σφᾶς ἐλθόντα τῶν ἀμφιβόλων ἕνεκα διαλέγεσθαι, εἰ δὲ τούτου διαμάρτοιεν, ἐκπέμψειν βασιλέα ὃν βούλεται πρεσβευσόμενον. καὶ εὐθὺς μετιέναι με τὸν Μαξιμῖνον παρεκελεύσατο, καὶ ἥκοντα αὐτὸν ἦγε παρὰ τὸν Ἀττήλαν. καὶ μικρὸν ὕστερον ὑπεξελθὼν ὁ Μαξιμῖνος ἔλεγεν ἐθέλειν τὸν βάρβαρον Νόμον ἢ Ἀνατόλιον ἢ Σενάτορα πρεσβεύεσθαι· μὴ γὰρ ἂν ἄλλον παρὰ τοὺς εἰρημένους δέξασθαι. καὶ ὡς αὐτοῦ ἀποκριναμένου μὴ χρῆναι ἐπὶ τὴν πρεσβείαν τοὺς ἄνδρας καλοῦντα ὑπόπτους καθιστᾶν βασιλεῖ, εἰρηκέναι τὸν Ἀττήλαν, εἰ μὴ ἕλοιντο ποιεῖν ἃ βούλεται, ὅπλοις τὰ ἀμφίβολα διακριθήσεσθαι. ἐπανελθόντων δὲ ἡμῶν ἐς τὴν σκηνήν, Τατοῦλος ὁ τοῦ Ὀρέστου πατὴρ ἦκε λέγων ὡς ἀμφοτέρους ὑμᾶς Ἀττήλας ἐπὶ τὸ συμπόσιον παρακαλεῖ· γενήσεσθαι δὲ αὐτὸ περὶ θ' τῆς ἡμέρας. ὡς δὲ τὸν καιρὸν ἐφυλάξαμεν καὶ ἐπὶ τὸ δεῖπνον κληθέντες παρεγενόμεθα ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων πρέσβεις, ἔστημεν ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ ἀντία Ἀττήλα. καὶ κύλικα οἱ οἰνοχόοι κατὰ τὸ ἐπιχώριον ἐπέδοσαν ἔθος, ὡς καὶ ἡμᾶς πρὸ τῆς ἕδρας ἐπεύξασθαι· οὗ δὴ γενομένου, τῆς κύλικος ἀπογευσάμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους ἤλθομεν, οὗ ἔδει καθεσθέντας δειπνεῖν. πρὸς δὲ τοῖς τοίχοις τοῦ οἰκήματος πάντες ὑπῆρχον οἱ δίφροι ἐξ ἑκατέρας πλευρᾶς. ἐν μεσωτάτῳ δὲ ἦστο ἐπὶ κλίνης ὁ Ἀττήλας, ἑτέρας ἐξόπισθεν κλίνης ὑπαρχούσης αὐτῷ, μεθ' ἣν βαθμοί τινες ἐπὶ τὴν αὐτοῦ ἀνῆγον

www.dacoromanica.ro

εὐνὴν καλυπτομένην ὀθόναις καὶ ποικίλοις παραπετάσμασι κόσμου χάριν, καθάπερ ἐπὶ τῶν γαμούντων Ἕλληνές τε καὶ Ῥωμαῖοι κατασκευάζουσιν. καὶ πρώτην μὲν ἐνόμιζον τῶν δειπνούντων τάξιν τὴν ἐν δεξιᾷ τοῦ Ἀττήλα, δευτέραν δὲ τὴν εὐώνυμον, ἐν ᾗ ἐτυγχάνομεν ὄντες, προκαθεσθέντος ἡμῶν Βερίχου παρὰ Σκύθαις εὖ γεγονότος ἀνδρός· ὁ γὰρ Ὀνηγήσιος ἐπὶ δίφρου ἦστο ἐν δεξιᾷ τῆς τοῦ βασιλέως κλίνης. ἀντικρὺ δὲ τοῦ Ὀνηγησίου ἐπὶ δίφρου ἐκαθέζοντο δύο τῶν Ἀττήλα παίδων· ὁ γὰρ πρεσβύτερος ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἦστο κλίνης, οὐκ ἐγγύς, ἀλλ' ἐπ' ἄκρου, αἰδοῖ τοῦ πατρὸς βλέπων ἐς γῆν. πάντων δὲ ἐν κόσμῳ καθεστώτων, παρελθὼν οἰνοχόος τῷ Ἀττήλᾳ οἴνου κισσύβιον ἐπιδίδωσιν· δεξάμενος δὲ τὸν τῇ τάξει πρῶτον ἠσπάζετο. ὁ δὲ τῷ ἀσπασμῷ τιμηθεὶς διανίστατο καὶ οὐ πρότερον ἵζῃσαι θέμις ἦν, πρὶν ἢ τῷ οἰνοχόῳ ἀπογευσάμενος ἢ καὶ ἐκπιὼν ἀπέδωκε τὸ κισσύβιον. καθεσθέντα δὲ αὐτὸν τῷ ⟨αὐτῷ⟩ τρόπῳ οἱ παρόντες ἐτίμων δεχόμενοι τὰς κύλικας καὶ μετὰ τὸν ἀσπασμὸν ἀπογευόμενοι. ἑκάστῳ δὲ εἷς οἰνοχόος παρῆν, ὃν ἔδει κατὰ στοῖχον εἰσιέναι, τοῦ Ἀττήλα οἰνοχόου ὑπεξιόντος. τιμηθέντος δὲ καὶ τοῦ δευτέρου καὶ τῶν ἑξῆς, καὶ ἡμᾶς τοῖς ἴσοις ὁ Ἀττήλας ἐδεξιώσατο κατὰ τὴν τῶν ἡλίκων τάξιν. ᾧ δὴ ἀσπασμῷ πάντων τιμηθέντων, ὑπεξῆσαν μὲν οἱ οἰνοχόοι, τράπεζαι δὲ μετὰ τὴν τοῦ Ἀττήλα παρετίθεντο κατὰ τρεῖς καὶ τέτταρας ἄνδρας ἢ καὶ πλείους· ὅθεν ἕκαστος οἷός τε ἦν τῶν τῇ μαγίδι ἐπιτιθεμένων μεταλαβεῖν μὴ ὑπεξιὼν τῆς τῶν θρόνων τάξεως. καὶ πρῶτος εἰσῄει ὁ τοῦ Ἀττήλα ὑπηρέτης κρεῶν πλήρη πίνακα φέρων, καὶ οἱ πᾶσι διακονούμενοι μετ' αὐτὸν σῖτον καὶ ὄψα ταῖς τραπέζαις ἐπέθεσαν. ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄλλοις βαρβάροις καὶ ἡμῖν πολυτελῆ δεῖπνα κατεσκεύαστο κύκλοις ἐπικείμενα ἀργυροῖς, τῷ δὲ Ἀττήλᾳ ἐπὶ τοῦ ξυλίνου πίνακος ἦν οὐδὲν πλέον κρεῶν. μέτριον δὲ ἑαυτὸν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐδείκνυ. τοῖς γὰρ τῆς εὐωχίας ἀνδράσι κύλικες χρυσαῖ τε καὶ ἀργυραῖ ἐπεδίδοντο, τὸ δὲ αὐτοῦ ἔκπωμα ξύλινον ἦν. λιτὴ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ ἐσθὴς ἐτύγχανεν οὖσα μηδὲν τῶν ἄλλων πλὴν τοῦ καθαρὰ εἶναι διαφυλάττουσα· καὶ οὔτε τὸ παρηωρημένον αὐτῷ ξίφος οὔτε οἱ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδημάτων δεσμοὶ οὔτε τοῦ ἵππου ὁ χαλινός, ὥσπερ τῶν ἄλλων Σκυθῶν, χρυσῷ ἢ λίθοις ἤ τινι τῶν τιμίων ἐκοσμεῖτο. τῶν δὲ ὄψων τῶν ἐν τοῖς πρώτοις πίναξιν ἐπιτεθέντων ἀναλωθέντων, πάντες διανέστημεν, καὶ οὐ πρότερον ἐπὶ τὸν δίφρον ἀναστὰς ἦλθεν, πρὶν ἢ κατὰ τὴν προτέραν τάξιν ἕκαστος τὴν ἐπιδιδομένην αὐτῷ οἴνου πλήρη ἐξέπιε κύλικα τὸν Ἀττήλαν σῶν εἶναι ἐπευξάμενος καὶ τοῦτον τιμηθέντος αὐτοῦ τὸν τρόπον ἐκαθέσθημεν, καὶ δεύτερος ἑκάστῃ τραπέζῃ ἐπετίθετο πίναξ ἕτερα ἔχων ἐδώδιμα. ὡς δὲ καὶ αὐτοῦ οἱ πάντες

www.dacoromanica.ro

μετέλαβον, καὶ τῷ αὐτῷ ἐξαναστάντες τρόπῳ αὖθις ἐκπιόντες ἐκαθέσθημεν, ἐπιγενομένης ἑσπέρας ᾠδὰς ἀνήφθησαν, δύο δὲ ἀντικρὺ τοῦ Ἀττήλα παρελθόντες βάρβαροι ᾄσματα πεποιημένα ἔλεγον νίκας αὐτοῦ καὶ τὰς κατὰ πόλεμον ἀρετάς. ἐς οὓς οἱ τῆς εὐωχίας ἀπέβλεπον, καὶ οἱ μὲν ἥδοντο τοῖς ποιήμασιν, οἱ δὲ τῶν πολέμων ἀναμιμνησκόμενοι διηγείροντο τοῖς φρονήμασιν, ἄλλοι δὲ ἐχώρουν ἐς δάκρυα, ὧν ὑπὸ τοῦ χρόνου ἠσθένει τὸ σῶμα καὶ ἡσυχάζειν ὁ θυμὸς ἠναγκάζετο. μετὰ δὲ τὰ ᾄσματα Σκύθης τις παρελθὼν φρενοβλαβὴς ἀλλόκοτα καὶ παράσημα καὶ οὐδὲν ὑγιὲς φθεγγόμενος ἐς γέλωτα πάντας παρεσκεύασε παρελθεῖν. μεθ' ὃν ὑπεισῆλθε Ζέρκων ὁ Μαυρούσιος. ὁ γὰρ Ἐδέκων αὐτὸν παρὰ τὸν Ἀττήλαν ἐλθεῖν παρέπεισεν ὡς τῇ ἐκείνου σπουδῇ τὴν γαμετὴν ἀπολεψόμενον, ἣν κατὰ τὴν τῶν βαρβάρων εἰλήφει χώραν τῷ Βλήδᾳ περισπούδαστος ὤν, ἀπολέλοιπει δὲ αὐτὴν ἐν τῇ Σκυθικῇ παρὰ τοῦ Ἀττήλα δῶρον Ἀετίῳ πεμφθείς. ἀλλὰ τῆς μὲν τοιαύτης διήμαρτεν ἐλπίδος, τοῦ Ἀττήλα χαλεπήναντος, ὅτι γε δὴ ἐς τὴν αὐτοῦ ἐπανῆλθεν· τότε δὲ διὰ τὸν τῆς εὐωχίας καιρὸν παρελθὼν τῷ τε εἴδει καὶ τοῖς ἐσθήμασι καὶ τῇ φωνῇ καὶ τοῖς συγκεχυμένως παρ' αὐτοῦ προφερομένοις ῥήμασι (τῇ γὰρ Αὐσονίων τὴν τῶν Οὔννων καὶ τὴν τῶν Γότθων παραμιγνὺς γλῶτταν) πάντας διέχεε καὶ ἐς ἄσβεστον ὁρμῆσαι γέλωτα παρεσκεύασε πλὴν Ἀττήλα· αὐτὸς γὰρ ἔμενεν ἀστεμφὴς καὶ τὸ εἶδος ἀμετάτρεπτος καὶ οὐδὲν οὔτε λέγων οὔτε ποιῶν γέλωτος ἐχόμενον ἐφαίνετο, πλὴν ὅτι τὸν νεώτατον τῶν παίδων (Ἡρνᾶς δὲ ὄνομα τούτῳ) εἰσιόντα καὶ παρεστῶτα εἶλκε τῆς παρειᾶς γαληνοῖς ἀποβλέπων ὄμμασι πρὸς αὐτόν. ἐμοῦ δὲ θαυμάζοντος, ὅπως τῶν μὲν ἄλλων παίδων ὀλιγωρεῖ, πρὸς δὲ ἐκεῖνον ἔχει τὸν νοῦν, ὁ παρακαθήμενος βάρβαρος συνιεὶς τῆς Αὐσονίων φωνῆς καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μοι ῥηθησομένων μηδὲν ἐκλέγειν προειπὼν ἔφασκε τοὺς μάντεις τῷ Ἀττήλᾳ προηγορευκέναι τὸ μὲν αὐτοῦ πεσεῖσθαι γένος, ὑπὸ δὲ τοῦ παιδὸς ἀναστήσεσθαι τούτου. ὡς δὲ ἐν τῷ συμποσίῳ εἶλκον τὴν νύκτα, ὑπεξήλθομεν ἐπὶ πολὺ μὴ βουληθέντες τῷ πότῳ προσκαρτερεῖν.

Ἡμέρας δὲ γενομένης ἐπὶ τὸν Ὀνηγήσιον ἤλθομεν χρῆναι ἡμᾶς διαφεθῆναι λέγοντες καὶ μὴ τηνάλλως τρίβειν τὸν χρόνον. καὶ ὃς ἔφη ἐθέλειν καὶ τὸν Ἀττήλαν ἀποπέμπειν ἡμᾶς. καὶ μικρὸν διαλιπὼν ἅμα τοῖς λογάσιν ἐβουλεύετο περὶ τῶν Ἀττήλᾳ δεδογμένων καὶ τὰ βασιλεῖ ἀποδοθησόμενα συνέτατε γράμματα, ὑπογραφέων αὐτῷ παρόντων καὶ Ῥουστικίου, ἀνδρὸς ὁρμωμένου μὲν ἐκ τῆς ἄνω Μυσίας, ἁλόντος δὲ ἐν τῷ πολέμῳ καὶ διὰ λόγων ἀρετὴν τῷ βαρβάρῳ ἐπὶ τῇ τῶν γραμμάτων διαπονουμένου συντάξει. ὡς δὲ ἐκ

www.dacoromanica.ro

τῆς συνόδου διανέστη, ἐδεῖτο αὐτοῦ περὶ λύσεως τῆς Σύλλων γαμετῆς καὶ τῶν ἐκείνης παίδων ἐν τῇ Ῥατιαρίας ἀνδραποδισθέντων ἀλώσει. καὶ πρὸς μὲν τὴν αὐτῶν οὐκ ἀπηγόρευσε λύσιν, ἐπὶ πολλοῖς δὲ σφᾶς ἐβούλετο χρήμασιν ἀπεμπολᾶν. ἡμῶν δὲ ἐλεεῖν αὐτοὺς τῆς τύχης ἱκετευσάντων τὴν προτέραν εὐδαιμονίαν λογιζόμενον, διέβη τε πρὸς τὸν Ἀττήλαν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα ἐπὶ πεντακοσίοις διαφῆκε χρυσοῖς, τοὺς δὲ παῖδας δῶρον ἔπεμπε βασιλεῖ. ἐν τούτῳ δὲ καὶ Κρέκα ἡ τοῦ Ἀττήλα γαμετὴ παρὰ Ἀδάμει τῶν αὐτῆς πραγμάτων τὴν ἐπιτροπὴν ἔχοντι δειπνεῖν ἡμᾶς παρεκάλει. καὶ παρ' αὐτὸν ἐλθόντες ἅμα τισὶ ἐκ τοῦ ἔθνους λογάδων φιλοφροσύνης ἐτύχομεν· ἐδεξιοῦτο γὰρ ἡμᾶς μειλιχίοις τε λόγοις καὶ τῇ τῶν ἐδωδίμων παρασκευῇ. καὶ ἕκαστος τῶν παρόντων Σκυθικῇ φιλοτιμίᾳ κύλικα ἡμῖν πλήρη διανιστάμενος ἐδίδου καὶ τὸν ἐκπιόντα περιβαλὼν καὶ φιλήσας ταύτην ἐδέχετο. μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἐλθόντες ἐς ὕπνον ἐτράπημεν. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ἐπὶ συμπόσιον αὖθις ἡμᾶς Ἀττήλας ἐκάλει, καὶ τῷ προτέρῳ τρόπῳ παρά τε αὐτὸν εἰσήλθομεν καὶ ἐς τὴν εὐωχίαν ἐτράπημεν. συνέβαινε δὲ ἐπὶ τῆς κλίνης ἅμα αὐτῷ μὴ τὸν πρεσβύτερον τῶν παίδων ἧσθαι, ἀλλὰ γὰρ Ὠηβάρσιον θεῖον αὐτῷ τυγχάνοντα πρὸς πατρός παρὰ πᾶν δὲ τὸ συμπόσιον λόγοις φιλοφρονούμενος φράζειν ἡμᾶς βασιλεῖ παρεκελεύετο τῷ Κωνσταντίῳ, ὃς αὐτῷ παρὰ Ἀετίου ἀπέσταλτο ὑπογραφέως χάριν, διδόναι ἣν αὐτῷ γυναῖκα [καὶ] ὑπέσχετο παρὰ γὰρ τὸν βασιλέα Θεοδόσιον ἅμα τοῖς σταλεῖσι παρὰ τοῦ Ἀττήλα πρέσβεσιν ἀφικόμενος ὁ Κωνστάντιος τὴν εἰρήνην Ῥωμαίοις καὶ Σκύθαις ἔφησεν ἐπὶ μακρὸν φυλάττεσθαι χρόνον παρασκευάσειν, ἂν αὐτῷ γυναῖκα εὔπορον δοίη. καὶ πρὸς τοῦτο ἐπένευσε βασιλεὺς καὶ Σατορνίλου περιουσίᾳ καὶ γένει κοσμουμένου θυγατέρα εἰρήκει δώσειν. τὸν δὲ Σατορνίλον ἀνηρήκει Ἀθηναΐς ἡ καὶ Εὐδοκία ἀμφοτέροις γὰρ ἐκαλεῖτο τοῖς ὀνόμασιν. ἐς ἔργον δὲ τὴν αὐτοῦ οὐ συνεχώρησεν ἀχθῆναι ὑπόσχεσιν Ζήνων ὑπατικὸς ἀνὴρ καὶ πολλὴν ἀμφ' αὐτὸν ἔχων Ἰσαύρων δύναμιν, μεθ' ἧς καὶ τὴν Κωνσταντίνου κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν φυλάττειν ἐπετέτραπτο. τότε δὴ τῶν ἐν τῇ ἑῴᾳ στρατιωτικῶν ἀρχων ταγμάτων ὑπεξάγει τοῦ φρουρίου τὴν κόρην καὶ Ῥούφῳ τινὶ ἐνὶ τῶν ἐπιτηδείων κατεγγυᾷ. ταύτης δὲ ἀφῃρημένης, ὁ Κωνστάντιος ἐδεῖτο τοῦ βαρβάρου ἐνυβρισμένον αὐτὸν μὴ περιορᾶσθαι, ἀλλὰ ἢ τὴν ἀφαιρεθεῖσαν ἢ καὶ ἄλλην αὐτῷ δίδοσθαι γαμετὴν τοσαύτην φερνὴν εἰσοίσουσαν παρὰ τὸν τοῦ δείπνου τοίνυν καιρὸν ὁ βάρβαρος λέγειν. τῷ βασιλεύοντι τὸν Μαξιμῖνον ἐκέλευε μὴ χρῆναι τῆς ἐξ αὐτοῦ τὸν Κωνστάντιον ἐλπίδος διαμαρτεῖν· οὔτε γὰρ βασιλεῖ † τὸ ψεύδεσθαι. ταῦτα δὲ ὁ Ἀττήλας

www.dacoromanica.ro

ἐνετέλλετο, ὑποσχομένου Κωνσταντίου χρήματα δώσειν, εἰ τῶν ζαπλούτων αὐτῷ παρὰ Ῥωμαίοις κατεγγυηθείη γυνή.

Τοῦ δὲ συμποσίου ὑπεξελθόντες μετὰ τὴν νύκτα ἡμερῶν διαγενομένων τριῶν διηφείθημεν δώροις τοῖς προσήκουσι τιμηθέντες. ἑπεμπε δὲ ὁ Ἀττήλας καὶ Βέριχον τὸν ἡμῶν ἐν τῷ συμποσίῳ προκαθεσθέντα ἄνδρα τῶν λογάδων καὶ πολλῶν ἐν τῇ Σκυθικῇ κωμῶν ἄρχοντα παρὰ βασιλέα πρεσβευσόμενον, ἄλλως τε καὶ αὐτόν, οἷα δὴ πρέσβιν, † παρὰ Ῥωμαίων δέξασθαι. ποιουμένων δὲ ἡμῶν τὴν πορείαν καὶ πρὸς κώμῃ καταλυσάντων τινί, ἦλω Σκύθης ἀνὴρ κατασκοπῆς ἕνεκα ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἐς τὴν βάρβαρον διαβεβηκώς χώραν· καὶ αὐτὸν Ἀττήλας ἀνασκολοπισθῆναι παρεκελεύσατο. τῇ δὲ ἐπιούσῃ δι' ἑτέρων κωμῶν πορευομένων ἡμῶν, ἄνδρες β' τῶν παρὰ Σκύθαις δουλευόντων ἤγοντο ὀπίσω τὼ χεῖρε δεδεμένω ὡς τοὺς κατὰ πόλεμον ἀνελόντες δεσπότας· καὶ ἐπὶ ξύλων β' κεραίας ἐχόντων ἀμφοῖν τὰς κεφαλὰς ἐμβαλόντες ἀνεσταύρωσαν ἐφ' ὅσον δὲ τὴν Σκυθικὴν διεξῆειμεν, ὁ Βέριχος ἐκοινώνει τε ἡμῖν τῆς ὁδοῦ καὶ ἡσυχός τις καὶ ἐπιτήδειος ἐνομίζετο· ὡς δὲ τὸν Ἴστρον ἐπεραιώθημεν, ἐν ἐχθροῦ ἡμῖν ἐγένετο μοίρᾳ διά τινας ἑώλους προφάσεις ἐκ τῶν θεραπόντων συνενεχθείσας καὶ πρότερον μὲν τὸν ἵππον ἀφείλετο, ᾧ τὸν Μαξιμῖνον δωρησάμενος ἦν ὁ γὰρ Ἀττήλας πάντας τοὺς ἀμφ' αὐτὸν λογάδας παρεκελεύσατο δώροις τὸν Μαξιμῖνον φιλοφρονήσασθαι, καὶ ἕκαστος ἐπεπόμφει ἵππον αὐτῷ, μεθ' ὧν καὶ ὁ Βέριχος. ὀλίγους δὲ λαβὼν τοὺς ἄλλους ἀπέπεμπε τὸ σῶφρον δηλῶσαι ἐκ τῆς μετριότητος ἐσπουδακώς. τοῦτον οὖν ἀφείλετο τὸν ἵππον καὶ οὔτε συνοδοιπορεῖν οὔτε συνεστιᾶσθαι ἠνέσχετο· ὥστε ἡμῖν ἐν τῇ βαρβάρων χώρᾳ γενόμενον σύμβουλον ἐς τοῦτο προελθεῖν, καὶ ἐντεῦθεν διὰ τῆς Φιλίππου ἐπὶ τὴν Ἀδριανούπολιν τὴν πορείαν ἐποιησάμεθα. ἐν ᾗ διαναπαυσάμενοι ἐς λόγους ἤλθομεν τῷ Βερίχῳ καὶ αὐτὸν τῆς πρὸς ἡμᾶς σιωπῆς κατεμεμψάμεθα, ὅτι γε δὴ ὀργίζεται οὐκ ἀδικοῦσιν οὐδέν. θεραπεύσαντες οὖν αὐτὸν καὶ ἐπὶ ἑστίασιν καλέσαντες ἐξωρμήσαμεν, καὶ τῷ Βιγίλᾳ ἐν τῇ ὁδῷ ἀπαντήσαντες ἐπὶ τὴν Σκυθικὴν ἐπαναζευγνύντι καὶ τὰ παρὰ Ἀττήλα ἡμῖν τῆς ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ ἀποκρίσεως εἰρημένα ἀφηγησάμενοι τῆς ἐπανόδου εἰχόμεθα. ὡς δὲ ἐς τὴν Κωνσταντίνου παρεγενόμεθα, μεταβεβλῆσθαι μὲν ᾠόμεθα τὸν Βέριχον τῆς ὀργῆς· ὃς δὲ τῆς ἀγρίας οὐκ ἐπελέληστο φύσεως, ἀλλ' ἐς διαφορὰς ἐχώρει καὶ ἐν κατηγορίᾳ ἐποιεῖτο τὸν Μαξιμῖνον, ὡς ἔφησεν εἰς τὴν Σκυθικὴν διαβὰς τὸν Ἀρεόβινδον καὶ τὸν Ἄσπαρα ἄνδρας στρατηγοὺς μηδεμίαν παρὰ βασιλεῖ ἔχειν μοῖραν, καὶ ὡς ἐν ὀλιγωρίᾳ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐποιήσατο τὴν βαρβαρικὴν ἐλέγξας κουφότητα.

www.dacoromanica.ro

Λόγος δ'.

Ἀναζεύξαντα δὲ τὸν Βιγίλαν εἰς τὴν Σκυθικὴν καὶ ἐν οἷς τὸν Ἀττήλαν τόποις διατρίβειν συνέβαινεν ἀφικόμενον περιστάντες εἶχον οἱ πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένοι βάρβαροι καὶ τὰ χρήματα, ἅπερ τῷ Ἐδέκωνι ἐκόμιζεν, ἀφείλοντο. ὡς δὲ καὶ αὐτὸν παρὰ τὸν Ἀττήλαν ἦγον, καὶ ἀνηρωτᾶτο, ὅτου χάριν τοσοῦτον φέροι χρυσίον, ἔφη οἰκείας τε καὶ τῶν παρεπομένων προνοίας ἕνεκα, ὥστε μὴ ἐνδείᾳ τροφῶν ἢ ἵππων σπάνει ἢ καὶ τῶν φορτηγῶν ὑποζυγίων ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἐκδαπανηθέντων ὁδοῦ διαμαρτεῖν τῆς περὶ τῆς πρεσβείας σπουδῆς· παρεσκευάσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ἐς αἰχμαλώτων ὠνήν, πολλῶν κατὰ τὴν Ῥωμαίων δεηθέντων αὐτοῦ τοὺς σφίσι προσήκοντας λύσασθαι. καὶ ὁ Ἀττήλας· ἀλλ' οὔτι, ἔφη, σὺ πονηρὸν θηρίον, τὸν Βιγίλαν λέγων, τὴν δίκην σοφιζόμενος λήσεις, οὐδὲ ἔσται σοι πρόφασις ἱκανὴ εἰς τὸ τὴν κόλασιν διαφυγεῖν, μείζονος μὲν τῆς σῆς δαπάνης παρασκευῆς σοι χρημάτων ὑπαρχούσης, καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ ἵππων καὶ ὑποζυγίων ὠνηθησομένων, καὶ τῆς τῶν αἰχμαλώτων λύσεως, ἣν σὺν Μαξιμίνῳ παρ' ἐμὲ ἀφικομένῳ ποιεῖν ἀπηγόρευσα. ταῦτα εἰπὼν τὸν υἱὸν (ἦν δὲ καὶ τῷ Βιγίλᾳ τότε πρῶτον εἰς τὴν βαρβάρων ἠκολουθηκὼς χώραν) ξίφει καταβληθῆναι παρεκελεύσατο, εἰ μὴ φθάσας εἶποι, ὅτῳ τὰ χρήματα καὶ δι' ἣν αἰτίαν κομίζει. ὁ δὲ ὡς ἐθεάσατο τὸν παῖδα ἐπὶ θάνατον στείχοντα, ἐς δάκρυά τε καὶ ὀλοφυρμοὺς ἐτράπη καὶ ἀνεβόα τὴν δίκην ἐπ' αὐτὸν φέρειν τὸ ξίφος, οὐκ ἐπὶ τὸν νέον τὸν ἀδικοῦντα οὐδέν. καὶ μηδὲν μελλήσας τά τε αὐτῷ καὶ Ἐδέκωνι καὶ τῷ εὐνούχῳ καὶ τῷ βασιλεῖ μελετηθέντα ἔλεγεν, συνεχῶς δὲ ἐς ἱκεσίας τρεπόμενος, ὥστε αὐτὸν μὲν ἀναιρεθῆναι, διαφεθῆναι δὲ τὸν παῖδα. γνοὺς δὲ ὁ Ἀττήλας ἀπὸ τῶν Ἐδέκωνι εἰρημένων μηδὲν διεψεῦσθαι τὸν Βιγίλαν ἐν δεσμοῖς εἶναι προσέταττεν, οὐ πρότερον λύσειν ἀπειλήσας, πρὶν ἢ τὸν παῖδα ἐκπέμψας ἑτέρας αὐτῷ ν' χρυσίου λίτρας ὑπὲρ τῶν σφετέρων κομίσοι λύτρων. καὶ ὁ μὲν ἐδέδετο, ὁ δὲ ἐς τὴν Ῥωμαίων ἐπανήει. ἔπεμπε δὲ καὶ Ὀρέστην καὶ Ὧρσλαν ὁ Ἀττήλας ἐς τὴν Κωνσταντίνου.

4. *Ὅτι ὑπ' ἀμφοτέρων Ἀττήλα τε καὶ Ζήνωνος αἰτούμενος ὁ Χρυσάφιος ἐν ἀγωνίᾳ καθεστήκει. πάντων δὲ αὐτῷ εὐνοιάν τε καὶ σπουδὴν συνεισφερόντων, ἐδόκει παρὰ τὸν Ἀττήλαν πρεσβεύεσθαι Ἀνατόλιον καὶ Νόμον, τὸν μὲν Ἀνατόλιον τῶν ἀμφὶ βασιλέα ἄρχοντα τελῶν καὶ τὰς συνθήκας τῆς ἐκείνου εἰρήνης προθέμενον, τὸν δὲ Νόμον τὴν τοῦ μαγίστρου ἀρχὴν ἄρξαντα καὶ ἐν τοῖς πα-*

www.dacoromanica.ro

τρικίοις σὺν ἐκείνῳ καταλεγόμενον, οἱ δὴ τὰς ἀρχὰς ἀναβεβήκασι πάσας. συνεπέμπετο δὲ Ἀνατολίῳ Νόμος οὐ διὰ μέγεθος τῆς τύχης μόνον, ἀλλὰ ὡς καὶ τῷ Χρυσαφίῳ εὔνους ὢν καὶ φιλοτιμίᾳ τοῦ βαρβάρου περιεσόμενος· ὅτι γὰρ μάλιστα προσῆν αὐτῷ τὰ μὴ φείδεσθαι χρημάτων τὸ παρὸν διαθεῖναι ἐσπουδακότι. καὶ οὗτοι μὲν ἐστέλλοντο τὸν Ἀττήλαν ἀπάξοντες τῆς ὀργῆς καὶ τὴν εἰρήνην ἐπὶ ταῖς συντάξεσι διαφυλάττειν πείσοντες, λέξοντες δὲ καὶ ὡς τῷ Κωνσταντίῳ κατεγγυηθήσεται γυνὴ οὐ μείων τῆς Σατορνίλου γένει τε καὶ περιουσίᾳ· ἐκείνην γὰρ μὴ βεβουλῆσθαι, ἀλλ' ἑτέρῳ κατὰ νόμον γήμασθαι· οὐ γὰρ θέμις παρὰ Ῥωμαίοις ἄκουσαν γυναῖκα κατεγγυᾶσθαι ἀνδρί. ἔπεμπε δὲ καὶ ὁ εὐνοῦχος τῷ βαρβάρῳ χρυσίον ὥστε αὐτὸν μειλιχθέντα ἀπαχθῆναι τοῦ θυμοῦ.

5. Ὅτι οἱ ἀμφὶ τὸν Ἀνατόλιον καὶ Νόμον τὸν Ἴστρον περαιωθέντες ἄχρις τοῦ Δρέγκανος λεγομένου ποταμοῦ ἐς τὴν Σκυθικὴν διέβησαν. αἰδοῖ γὰρ τῶν ἀνδρῶν ὁ Ἀττήλας ὥστε μὴ τῷ τῆς ὁδοῦ ἐπαρίβεσθαι διαστήματι ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο ἔντευξιν καὶ πρῶτον μὲν ὑπερηφάνως διαλεχθεὶς ὑπήχθη τῷ πλήθει τῶν δώρων, καὶ λόγοις προσηνέσι μαλαχθεὶς φυλάττειν τὴν εἰρήνην ἐπὶ ταῖς αὐταῖς ἐπώμνυτο συνθήκαις, ἀναχωρεῖν δὲ καὶ τῆς τῷ Ἴστρῳ ὁριζομένης Ῥωμαίων γῆς καὶ τοῦ πράγματα ἔτι παρέχειν περὶ φυγάδων βασιλεῖ, εἰ μή γε Ῥωμαῖοι αὖθις ἑτέρους καταφεύγοντας παρ' αὐτοῦ δέξοιντο. ἠφίει δὲ καὶ Βιγίλαν τὰς ν' τοῦ χρυσοῦ λίτρας δεξάμενος ταύτας γὰρ αὐτῷ ἐκεκομίκει ὁ παῖς σὺν τοῖς πρέσβεσιν ἐς τὴν Σκυθικὴν διαβάς· καὶ αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων ἀφῆκε πλείστους Ἀνατολίῳ καὶ Νόμῳ χαριζόμενος. δωρησάμενος δὲ καὶ ἵππους αὐτοῖς καὶ θηρίων δοράς, αἷς οἱ βασίλειοι κοσμοῦνται Σκύθαι, ἀπέπεμπε συμπέμψας καὶ τὸν Κωνστάντιον ὥστε αὐτῷ βασιλέα ἐς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν ὑπόσχεσιν. ὡς δὲ ἐπανῆλθον οἱ πρέσβεις καὶ ἅπαντα τά τε παρ' αὐτῶν τά τε παρὰ τοῦ βαρβάρου διεξῆλθον, κατεγγυᾶται τῷ Κωνσταντίῳ γυνὴ γαμετὴ Ἀρματίου γενομένη παιδὸς Πλίνθου τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις στρατηγήσαντος καὶ τὴν ὕπατον ἀρχὴν ἄρξαντος. συνεβεβήκει δὲ τὸν Ἁρμάτον ἐς τὴν Λιβύων διαβάντα ἐπὶ τῇ πρὸς Ἀύσορianοὺς μάχῃ εὐημερῆσαι μὲν ἐν τῷ πρὸς ἐκείνους πολέμῳ, νοσήσαντα δὲ τελευτῆσαι τὸν βίον. οὗ δὴ τὴν γαμετὴν καὶ γένει καὶ περιουσίᾳ διαπρέπουσαν ἔπεισεν ὁ βασιλεὺς τῷ Κωνσταντίῳ γήμασθαι. οὕτω καὶ τῶν πρὸς Ἀττήλαν λυθέντων διαφόρων, ὁ Θεοδόσιος ἐδεδίει μήποτε καὶ Ζήνωνι τυραννίδι ἐκιθήσεται.

6. Ὅτι τοῦ Ἀττήλα ⟨τὸν⟩ παρὰ Θεοδοσίου τεταγμένον φόρον ζητοῦντος ἢ πόλεμον ἀπειλοῦντος, τῶν Ῥωμαίων στέλλειν παρ'

www.dacoromanica.ro

αὐτὸν πρέσβεις ἀποκριναμένων, Ἀπολλώνιος ἐπέμπετο, οὗπερ ὁ ἀδελφὸς τὴν Σατορνίλου γεγαμήκει θυγατέρα, ἣν ὁ Θεοδόσιος ἐβούλετο Κωνσταντίῳ κατεγγυᾶν, Ζήνων δὲ Ῥούφῳ ἐδεδώκει πρὸς γάμον· τότε δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐγεγόνει. τοῦ Ζήνωνος οὖν τῶν ἐπιτηδείων ὁ Ἀπολλώνιος γεγονὼς καὶ τὴν στρατηγίδα λαχὼν ἀρχὴν παρὰ τὸν Ἀττήλαν ἐπέμπετο πρεσβευσόμενος, καὶ τὸν μὲν Ἴστρον ἐπεραιοῦτο, οὐκ ἔτυχε δὲ τῆς πρὸς τὸν βάρβαρον προσόδου. ἐν ὀργῇ γὰρ ἐκεῖνος ποιούμενος τὸ μὴ κεκομίσθαι τοὺς φόρους, οὓς ἔλεγεν αὐτῷ παρὰ τῶν βελτιόνων καὶ βασιλικωτέρων τετάχθαι, οὐδὲ τὸν πρεσβευσάμενον ἐδέχετο τοῦ πέμψαντος κατολιγωρῶν ὁ δὲ Ἀπολλώνιος ἀνδρὸς ἔργον κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν φαίνεται διαπραξάμενος. τοῦ γὰρ Ἀττήλα μὴ προσιεμένου τὴν αὐτοῦ πρεσβείαν μηδὲ ἐς λόγους αὐτῷ ἐλθεῖν βουλομένου, παρακελευομένου δὲ πέμπειν ἅπερ αὐτῷ ἐκ βασιλέως δῶρα ἐκόμιζεν, καὶ θάνατον ἀπειλοῦντος, εἰ μὴ δοίη, ἔφησεν· οὐκ αἰτεῖν προσῆκε Σκύθαις ἅπερ αὐτοῖς ἔξεστιν ἢ δῶρα ἢ σκῦλα λαβεῖν, παραδηλῶν δῶρα μὲν αὐτοῖς δοθήσεσθαι, εἰ αὐτὸν προσδέξοιντο πρεσβεύμενον, σκῦλα δέ, εἰ ἀνελόντες ἀφέλοιντο· οὕτω μὲν οὖν ἀπρακτος ἐπανῆει.

7. Ὅτι Γεζερίχου τὴν Ῥώμην πορθήσαντος, καὶ βασιλεύοντος Ἄβιτου, Μαρκιανὸς ὁ τῶν τῆς ἑῴας Ῥωμαίων βασιλεὺς παρὰ τὸν Γεζέριχον τὸν τῶν Βανδίλων ἄρχοντα πρέσβεις ἔστελλεν, ὥστε τῆς Ἰταλῶν ἀπέχεσθαι γῆς καὶ τὰς βασιλείους ἐκπέμπειν γυναῖκας αἰχμαλώτους ἀγομένας, τήν τε Βαλεντινιανοῦ γαμετὴν καὶ τὰς αὐτῆς θυγατέρας. καὶ οἱ πρέσβεις ἐς τὴν ἑῴαν ἄπρακτοι ἐπανῆσαν· οὐδενὶ γὰρ ⟨τῶν⟩ ἐπεσταλμένων παρὰ τοῦ Μαρκιανοῦ ὁ Γεζέριχος ὑπήκουσεν, οὐδὲ μὴν λύειν τὰς γυναῖκας ἐβούλετο. ὁ δὲ Μαρκιανὸς ἕτερα πρὸς αὐτὸν διέπεμπε γράμματα καὶ τὸν πρεσβευσόμενον Βλήδαν· ἦν δὲ τῆς τοῦ Γεζερίχου αἱρέσεως ἐπίσκοπος· τῆς γὰρ τῶν Χριστιανῶν θρησκείας καὶ τοὺς Βανδίλους εἶναι συμβαίνει. ὃς ἐπειδὴ παρ' αὐτὸν ἀφίκετο καὶ ἔγνω τῇ αὐτοῦ μὴ ὑπακοήσοντα πρεσβείᾳ, αὐθαδεστέρων λόγων ἤπτετο καὶ ἔφη μὴ συνοίσειν αὐτῷ, εἴπερ ὑπὸ τῆς παρούσης εὐημερίας ἀρθεὶς καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑῴαν Ῥωμαίων βασιλέα πρὸς πόλεμον αὐτῷ ἀναστῆναι παρασκευάσοι τὰς βασιλείους μὴ λύων γυναῖκας. ἀλλ' οὔτε ⟨ἡ⟩ τῶν προηγησαμένων ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ ῥημάτων ἐπιείκεια οὔτε ὁ ἀπειληθεὶς φόβος μέτρια τὸν Γεζέριχον φρονεῖν ἠνάγκασεν· ἄπρακτον γὰρ καὶ τὸν Βλήδαν ἀπέπεμπε καὶ ἐς τὴν Σικελίαν αὖθις καὶ ἐς τὴν πρόσοικον αὐτῇ Ἰταλίαν δύναμιν διαπεμψάμενος πᾶσαν ἐδῄου. ὁ δὲ Ἄβιτος ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐπρεσβεύετο καὶ αὐτὸς παρὰ τὸν Γεζέριχον τῶν πάλαι αὐτὸν ὑπομιμνήσκων σπονδῶν,

www.dacoromanica.ro

ὡς εἰ μὴ φυλάττειν ἔλοιτο, καὶ αὐτὸν παρασκευάσασθαι πλήθει τε οἰκείῳ πίσυνον καὶ τῇ τῶν συμμάχων ἐπικουρίᾳ. ἔπεμπε δὲ καὶ παρὰ τὸν Ῥεκίμερ ἐς τὴν Σικελίαν σὺν στρατῷ.

8. Ὅτι τῶν Ῥωμαίων ἐς Κόλχους ἐλθόντων καὶ συμβαλόντων πόλεμον πρὸς Λαζούς, ὁ μὲν Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐς τὰ σφέτερα ἐπανέζευξεν, καὶ οἱ ἀμφὶ τὰ βασίλεια πρὸς τὴν ἑτέραν μάχην παρεσκευάζοντο βουλευόμενοι, πότερον τὴν αὐτὴν ἢ τὴν δι' Ἀρμενίας τῆς Περσῶν χώρας προσοίκου πορευθέντες ὁδὸν τὸν πόλεμον ἐπάξουσι, πρότερον πρεσβείᾳ τὸν μόναρχον τῶν Παρθυαίων πείσαντες· κατὰ γὰρ θάλατταν ἄπορον αὐτοῖς πᾶν ἐνομίζετο τὰς δυσχωρίας παραπλεῖν, ἁλιμένου τῆς Κόλχου τυγχανούσης. ὁ δὲ Γωβάζης ἐπρεσβεύετο μὲν καὶ αὐτὸς παρὰ τοὺς Παρθυαίους, ἐπρεσβεύετο δὲ καὶ παρὰ τὸν βασιλέα Ῥωμαίων. καὶ ὁ μὲν τῶν Πάρθων μόναρχος, ὡς πολέμου αὐτῷ συνισταμένου πρὸς Οὔννους τοὺς Κιδαρίτας καλουμένους, ἀπεσείσατο παρ' αὐτὸν τοὺς Λαζοὺς καταφεύγοντας.

9. Ὅτι τοῦ Βαλάμερος τοῦ Σκύθου παρασπονδήσαντος καὶ πολλὰς πόλεις δῃωσαμένου καὶ χώρας Ῥωμαϊκάς, ἔπεμπον παρ' αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις, οἳ αὐτῷ τοῦ νεωτερισμοῦ κατεμέμφοντο, καὶ ὥστε μὴ αὖθις τὴν χώραν καταδραμεῖν τ' λίτρας φέρειν αὐτῷ ἑκάστου ἔτους ἔταξαν· σπάνει γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἔφραζε πρὸς πόλεμον τὸ οἰκεῖον διαναστῆναι πλῆθος.

10. Ὅτι ὁ Γεζέριχος οὐκ ἔτι ταῖς πρὸς Μαιοριανὸν τεθείσαις σπονδαῖς ἐμμένων Βανδίλων καὶ Μαυρουσίων πλῆθος ἐπὶ δῃώσει τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἔπεμπεν, Μαρκελλίνου ἤδη πρότερον τῆς νήσου ἀναχωρήσαντος διὰ τὸ Ῥεκίμερα παρελέσθαι αὐτὸν τῆς δυνάμεως ἐθελήσαντα τοὺς παρεπομένους αὐτῷ Σκύθας (ἦσαν δὲ ἐν πλείστοις ἀνδράσι) παραπειθειν χρήμασιν, ὥστε ἐκεῖνον μὲν ἀπολιπεῖν, ἀφικέσθαι * * * εὐλαβηθέντα τὴν ἐπιβουλήν (οὐ γὰρ ἀντιφιλοτιμεῖσθαι τῷ Ῥεκίμερος ἐδύνατο πλούτῳ) τῆς Σικελίας ὑπονοστῆσαι. ἐστέλλετο οὖν καὶ παρὰ τὸν Γεζέριχον πρεσβεία, τοῦτο μὲν παρὰ τοῦ Ῥεκίμερος, ὡς οὐ δεῖ κατολιγωρεῖν αὐτὸν τῶν σπονδῶν, τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τοῦ κρατοῦντος τῶν ἐν τῇ ἑῴ Ῥωμαίων, ἐφ' ᾧ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπέχεσθαι καὶ τὰς βασιλείους ἐκπέμπειν γυναῖκας. Γεζέριχος δέ, πολλῶν πρὸς αὐτὸν πρεσβευτῶν κατὰ διαφόρους σταλέντων χρόνους, τὰς γυναῖκας οὐ πρότερον διαφῆκε πρὶν ἢ τὴν πρεσβυτέραν τῶν Βαλεντινιανοῦ θυγατέρων (Εὐδοκία δὲ ἦν ὄνομα αὐτῇ) Ὀνορίχῳ τῷ ἑαυτοῦ παιδὶ κατενεγύησεν. τότε γὰρ καὶ τὴν Εὐδοξίαν τὴν Θεοδοσίου θυγατέρα ἀπέπεμπε σὺν Πλακιδίᾳ τῇ ἑτέρᾳ αὐτῆς θυγατρί, ἣν ἐγεγαμήκει Ὀλύβριος. τοῦ δὲ τὰς Ἰταλίας καὶ τὴν Σικελίαν δηοῦν ὁ

www.dacoromanica.ro

Γεζέριχος οὐκ ἀπέστη, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὰς ἐξεπόρθει, μετὰ τὸν Μαιοριανὸν βουληθεὶς βασιλεύειν τῶν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ Ῥωμαίων Ὀλύβριον διὰ τὴν ἐξ ἐπιγαμίας συγγένειαν.

11. *Ὅτι ἐπὶ Λέοντος βασιλέως Ῥωμαίων ἐπρεσβεύετο παρὰ μὲν Βανδίλους ὑπὲρ Ἰταλῶν Τατιανὸς ἐν τῇ τῶν πατρικίων ἀξίᾳ καταλεγόμενος, παρὰ δὲ Πέρσας Κωνστάντιος, τρίτον μὲν ⟨τὴν⟩ ὕπατον λαχὼν ἀρχήν, πρὸς δὲ τῇ ὑπατικῇ ἀξίᾳ καὶ τῆς πατρικιότητος τυχών. καὶ Τατιανὸς μὲν ἐκ Βανδίλων εὐθὺς ἄπρακτος ἀνεχώρησεν, τῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Γεζερίχου μὴ παραδεχθέντων λόγων· ὁ δὲ Κωνστάντιος τῇ Ἐδέσῃ, Ῥωμαϊκῇ μὲν πόλει, προσοίκῳ δὲ τῆς Περσῶν χώρας, ἐγκατέμεινεν, ἐσδέξασθαι αὐτὸν ἐπὶ πολὺ διαναβαλλομένου τοῦ Παρθυαίου μονάρχου.*

12. *Ὅτι τὸν Κωνστάντιον τὸν πρεσβευτὴν ἐν τῇ Ἐδέσῃ χρόνον ἐπιμείναντα, ὡς εἴρηταί μοι, τῆς πρεσβείας πέρι, τότε ἐδέξατο ὁ Περσῶν μόναρχος ἐς τὴν σφετέραν καὶ παρ' αὐτὸν ἀφικέσθαι προσέταξεν, οὐκ ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ γὰρ ἐν τοῖς μεθορίοις αὐτῶν τε καὶ Οὔννων τῶν Κιδαριτῶν τὰς διατριβὰς ποιούμενος * * * αὐτῷ συνίστατο αἰτίαν ἔχων ὡς τοὺς φόρους τῶν Οὔννων μὴ κομιζομένων, οὓς οἱ πάλαι μὲν τῶν Περσῶν καὶ Πάρθων βασιλεύοντες ἔθεντο. ὧν ὁ πατὴρ † τὴν τοῦ φόρου ἀπαρνησάμενος ἀπαγωγὴν τὸν πόλεμον ὑπεδέξατο καὶ τοῦτον μετὰ τῆς βασιλείας παρέπεμψε τῷ παιδί, ὥστε ταῖς μάχαις ἐπιτριβομένους τοὺς Πέρσας ἀπάτῃ ἐθελῆσαι τὴν τῶν Οὔννων λῦσαι διαφοράν, καὶ δῆτα διαπέμψασθαι τὸν Πειρώζην (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ τότε Περσῶν βασιλεύοντι) πρὸς τὸν Κούγχαν τὸν Οὔννων ἡγούμενον, ὡς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀσμενίζων εἰρήνην ἐπί τε συμμαχίᾳ σπένδεσθαι βούλοιτο καὶ τὴν αὐτοῦ κατεγγυᾷ ἀδελφήν. νεώτατον γὰρ αὐτὸν εἶναι συνέβαινε καὶ μηδέπω παίδων εἶναι πατέρα. τὸν δὲ προσδεξάμενον τοὺς λόγους γήμασθαι οὐ τοῦ Πειρώζου ἀδελφήν, ἀλλ' ἑτέραν γυναῖκα βασιλικῶς διακοσμηθεῖσαν, ἣν ὁ Περσῶν μόναρχος ἐξέπεμψε, παρεγγυήσας ὡς οὐδὲν μὲν ἀνακαλύπτουσα τῶν ἐσχηματισμένων βασιλείας καὶ εὐδαιμονίας μεθέξει, ἐκλέγουσα δὲ τὴν ὑπόκρισιν θάνατον ἕξει ζημίαν· οὐ γὰρ ἀνέξεσθαι τὸν Κιδαριτῶν ἄρχοντα θεράπαιναν ἔχειν γαμετὴν ἀντὶ τῆς εὖ γενομένης τούτου χάριν σπεισάμενος ὁ Πειρώζης πρὸς τὸν τῶν Οὔννων ἡγούμενον οὐκ ἐπὶ πολὺ τῆς ἀπάτης ἀπώνατο· εὐλαβηθεῖσα γὰρ ἡ γυνή, μήποτε ὁ ἄρχων τοῦ ἔθνους ὑπὸ ἑτέρων πυθόμενος τὴν αὐτῆς τύχην χαλεπῷ αὐτὴν ὑφέξει θανάτῳ, μηνύει τὸ μελετηθέν. ὁ δὲ Κούγχας ἐπαινέσας τὴν γυναῖκα τῆς ἀληθείας αὐτὴν μὲν ἔμεινεν ἔχων γαμετήν, τίσασθαι δὲ τοῦ δόλου Πειρώζην ἐθέλων πόλεμον πρὸς τοὺς ὁμόρους ἔχειν ὑπεκρίνετο δεῖσθαί τε ἀνδρῶν οὐ τῶν πρὸς μάχην ἐπιτη-*

www.dacoromanica.ro

δείων, (μυρίον γὰρ αὐτῷ παρεῖναι πλῆθος) ἀλλὰ τῶν στρατηγησόντων αὐτῷ τὸν πόλεμον. ὁ δὲ τ' αὐτῷ ἄνδρας τῶν λογάδων ἐξέπεμψεν. καὶ τοὺς μὲν ὁ τῶν Κιδαριτῶν ἄρχων ἀπέκτεινεν, τοὺς δὲ λωβησάμενος παρὰ τὸν Πειρώζην ἀπέπεμψεν ἀπαγγελοῦντας ὡς τῆς ἀπάτης ταύτην ἔδωκε δίκην. οὕτως αὖθις αὐτοῖς ὁ πόλεμος ἀνεζωπυρήθη, καὶ ἐμάχοντο καρτερῶς. ἐν Γόργᾳ τοίνυν, (τοῦτο γὰρ ὄνομα τῷ χωρίῳ, ἐν ὅπερ συνέβαινε τοὺς Πέρσας στρατοπεδεύεσθαι) τὸν Κωνστάντιον ὁ Πειρώζης ἐδέχετο καί τινας ἡμέρας φιλοφρονησάμενος διαφῆκε δεξιὸν οὐδὲν περὶ τῆς πρεσβείας ἀποκρινάμενος.

13. Ὅτι Λέων ὁ βασιλεὺς στέλλει πρὸς τὸν Γεζέριχον Φύλαρχον τὴν τοῦ Ἀνθεμίου βασιλείαν μηνύσων καὶ πόλεμον ἀπειλήσων, εἰ μὴ γε τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἀφέξοιτο. ἐπανῆκε δὲ ἀγγέλλων μὴ ἐθέλειν αὐτὸν τοὺς τοῦ βασιλέως προσίεσθαι λόγους, ἀλλὰ ἐν πολέμου εἶναι παρασκευῇ, ὡς ὑπὸ τῶν ἑῴων Ῥωμαίων παραοπονδούμενον

Τέλος τῆς ἱστορίας Πρίσκου σοφιστοῦ τῆς Γοτθικῆς.

www.dacoromanica.ro

B.

Περὶ πρέσβεων ἐθνῶν πρὸς Ῥωμαίους.

Ἐκ τῆς ἱστορίας Πρίσκου ῥήτορος.

1. *Ὅτι τῶν Σκυθῶν κατὰ τὸν τῆς πανηγύρεως καιρὸν κατα-στρατηγησάντων Ῥωμαίους καὶ πολλοὺς ἀνελόντων, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέστελλον πρὸς τοὺς Σκύθας ἐν αἰτίᾳ σφᾶς ποιούμενοι τῆς τοῦ φρουρίου αἱρέσεως ἕνεκεν καὶ τῆς τῶν σπονδῶν ὀλιγωρίας. οἱ δὲ ἀπεκρίναντο ὡς οὐκ ἀρξάμενοι ἀλλ' ἀμυνόμενοι ταῦτα δράσειαν· τὸν γὰρ τῆς Μάργου ἐπίσκοπον εἰς τὴν αὐτῶν διαβεβηκότα γῆν καὶ διερευνησάμενον τὰς παρὰ σφίσι βασιλείους θήκας σεσυληκέναι τοὺς ἀποκειμένους θησαυρούς· καὶ εἰ μὴ τοῦτον ἐκδοῖεν, ἐκδοῖεν δὲ καὶ τοὺς φυγάδας κατὰ τὰ ὑποκείμενα (εἶναι γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις πλείστους) τὸν πόλεμον ἐπάξειν. Ῥωμαίων δὲ τὴν αἰτίαν οὐκ ἀληθῆ φαμένων εἶναι, ἐν τοῖς σφετέροις λόγοις τὸ πιστὸν οἱ βάρβαροι θέμενοι κρίσεως μὲν τῶν ἀμφιβόλων κατωλιγώρουν, πρὸς πόλεμον δὲ ἐτράπησαν, καὶ περαιωθέντες τὸν Ἴστρον πόλεις καὶ φρούρια πλεῖστα ἐπὶ τῷ ποταμῷ ἐκάκωσαν, ἐν οἷς καὶ τὸ Βιμινάκιον εἷλον· πόλις δὲ αὕτη τῶν ἐν Ἰλλυριοῖς Μυσῶν. ὧν γινομένων, καί τινων λογοποιούντων ὡς ὁ τῆς Μάργου ἐπίσκοπος ἐκδοθείη, ὥστε μὴ ἑνὸς ἀνδρὸς πέρι τῷ παντὶ Ῥωμαίων τὸν ἐκ τοῦ πολέμου ἐπαχθῆναι κίνδυνον, ὑποτοπήσας ὁ ἄνθρωπος ἐκδοθήσεσθαι, λαθὼν τοὺς ἐν τῷ ἄστει πρὸς τοὺς πολεμίους παραγίνεται καὶ αὐτοῖς παραδώσειν ὑπισχνεῖται τὴν πόλιν, εἴ γε ἐπιεικές τι οἱ τῶν Σκυθῶν βουλεύσαιντο βασιλεῖς. οἱ δὲ ἔφασαν πάντα ποιήσειν τὰ ἀγαθά, εἰ τὴν αὐτοῦ ἄγοι ἐς ἔργον ὑπόσχεσιν· δεξιῶν τε καὶ ὅρκων ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις δοθέντων, μετὰ βαρβαρικῆς πολυπληθίας ἐς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπάνεισι γῆν καὶ ταύτην προλοχίσας ἀντικρὺ τῆς ὄχθης νυκτὸς διανίστησιν ἐκ συνθήματος καὶ ὑπὸ τοῖς ἀντιπάλοις τὴν πόλιν ποιεῖ. δηωθείσης δὲ τῆς Μάργου τὸν τρόπον τοῦτον, ἐπὶ μεῖζον ηὐξήθη τὰ τῶν βαρβάρων πράγματα.*

www.dacoromanica.ro

2. Ὅτι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ βασιλέως Ἀττήλας ὁ τῶν Οὔννων βασιλεὺς τὸν οἰκεῖον στρατὸν ἀγείρας γράμματα στέλλει παρὰ τὸν βασιλέα τῶν τε φυγάδων καὶ τῶν φόρων πέρι, ὅσοι προφάσει τοῦδε τοῦ πολέμου οὐκ ἐδέδοντο, τὴν ταχίστην οἱ ἐκπέμπεσθαι παρακελευόμενος συντάξεως δὲ ἕνεκα † μέλλοντος φόρου παρ' αὐτὸν πρέσβεις τοὺς διαλεξομένους ἀφικνεῖσθαι, ὡς, εἰ μελλήσειαν ἢ πρὸς πόλεμον ὁρμήσειαν, οὐδὲ αὐτὸν ἔτι ἐθέλοντα τὸ Σκυθικὸν ἐφέξειν πλῆθος. ταῦτα ἀναγνόντες οἱ ἀμφὶ τὰ βασίλεια οὐδαμῶς τοὺς παρὰ σφᾶς καταφυγόντας ἐκδώσειν ἔφασαν, ἀλλὰ σὺν ἐκείνοις τὸν πόλεμον ὑποστήσεσθαι, πέμψειν δὲ πρέσβεις τοὺς τὰ διάφορα λύσοντας. ὡς δὲ τῷ Ἀττήλᾳ τὰ δεδογμένα Ῥωμαίοις ἠγγέλλετο, ἐν ὀργῇ τὸ πρᾶγμα ποιούμενος τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐδῄου γῆν, καὶ φρούριά τινα καθελὼν τῇ Ῥατιαρίᾳ προσέβαλε μεγίστῃ καὶ πολυανθρώπῳ.

3. Ὅτι μετὰ τὴν ἐν Χερρονήσῳ μάχην Ῥωμαίων πρὸς Οὔννους ἐγίνοντο καὶ αἱ συμβάσεις, Ἀνατολίου πρεσβευσαμένου. καὶ ἐπὶ τοῖσδε ἐσπένδοντο, ὅπως ἐκδοθεῖεν μὲν τοῖς Οὔννοις οἱ φυγάδες, καὶ ἓξ χιλιάδες χρυσίου λιτρῶν ὑπὲρ τῶν πάλαι συντάξεων δοθεῖεν αὐτοῖς· φόρον δὲ ἔτους ἑκάστου δισχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ σφίσι τεταγμένον εἶναι· ὑπὲρ δὲ αἰχμαλώτου Ῥωμαίου φεύγοντος καὶ ἐς τὴν σφετέραν γῆν ἄνευ λύτρων διαβαίνοντος δώδεκα χρυσοῦς εἶναι ἀποτίμησιν, μὴ καταβάλλοντας δὲ τοὺς ὑποδεχομένους ἐκδιδόναι τὸν φεύγοντα· μηδένα δὲ βάρβαρον Ῥωμαίους κατὰ σφᾶς φεύγοντα δέχεσθαι. ταύτας προσεποιοῦντο μὲν ἐθέλονται Ῥωμαῖοι τὰς συνθήκας τίθεσθαι ἀνάγκῃ δὲ ὑπερβάλλοντι δέει, ὅπερ κατεῖχε τοὺς σφῶν ἄρχοντας, πᾶν ἐπίταγμα καίπερ ὂν χαλεπὸν τυχεῖν τῆς εἰρήνης ἐσπουδακότες ἡσμένιζον, καὶ τὴν τῶν φόρων σύνταξιν βαρυτάτην οὖσαν προσίεντο, τῶν χρημάτων αὐτοῖς καὶ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν οὐκ εἰς δέον ἐκδεδαπανημένων, ἀλλὰ περὶ θέας ἀτόπους καὶ φιλοτιμίας οὐκ εὐλόγους καὶ ἡδονὰς καὶ δαπάνας ἀνειμένας, ἃς οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων οὐδὲ ἐν εὐπραγίαις ὑποσταίη, μήτι γε δὴ οἱ τῶν ὅπλων ὀλιγωρήσαντες, ὥστε μὴ μόνον Σκύθαις, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς λοιποῖς βαρβάροις τοῖς παροικοῦσι τὴν Ῥωμαίων ὑπακούειν ἐς φόρου ἀπαγωγήν τούτων τῶν συντάξεων καὶ τῶν χρημάτων πέρι, ἅπερ ἔδει τοῖς Οὔννοις ἐκπέμπεσθαι, συνεισφέρειν πάντας ἠνάγκασαν δασμὸν εἰσπραττομένους καὶ τοὺς κατὰ χρόνον τινὰ τὴν βαρυτάτην κουφισθέντας τῆς γῆς ἀποτίμησιν εἴτε δικαστῶν κρίσει εἴτε βασιλέων φιλοτιμίαις συνεισέφερον δὲ ῥητὸν χρυσίον καὶ οἱ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀναγεγραμμένοι ὑπὲρ τῆς σφῶν αὐτῶν ἀξίας. καὶ ἦν πολλοῖς ἡ λαμπρὰ τύχη βίου μεταβολή· ἐσεπράττοντο γὰρ μετὰ αἰκισμῶν

www.dacoromanica.ro

ἅπερ ἕκαστον ἀπεγράψαντο οἱ παρὰ βασιλέως τοῦτο ποιεῖν ἐπιτεταγμένοι, ὥστε τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ἔπιπλα τοὺς πάλαι εὐδαίμονας προτιθέναι ἐν ἀγορᾷ τοῦτο μὲν μετὰ τὸν πόλεμον τὸ κακὸν Ῥωμαίους ἐδέξατο, ὥστε πολλοὺς ἢ ἀποκαρτερήσαντας ἢ βρόχον ἀψαμένους τὸν βίον ἀπολιπεῖν. τότε δὲ ἐκ τοῦ παραχρῆμα τῶν θησαυρῶν ἐξαντληθέντων, τό τε χρυσίον καὶ οἱ φυγάδες ἐπέμποντο. Σκόττα ἐπὶ ταύτην τὴν πρᾶξιν ἀφιγμένου ὧν πλείστους Ῥωμαῖοι ἀπέκτειναν ἀπειθοῦντας πρὸς τὴν ἔκδοσιν, ἐν οἷς καὶ τῶν βασιλικῶν ὑπῆρχον Σκυθῶν, οἳ ὑπὸ Ἀττήλᾳ τάττεσθαι ἀνηνάμενοι παρὰ Ῥωμαίους ἀφίκοντο. τοῖς δὲ αὐτοῦ ὁ Ἀττήλας προστιθεὶς ἐπιτάγμασι καὶ Ἀσημουντίους ἐκέλευσεν ἐκδιδόναι ὅσους αἰχμαλώτους ὑπῆρχον ἔχοντες εἴτε Ῥωμαίους εἴτε βαρβάρους Ἀσημοῦς δέ ἐστι φρούριον καρτερόν, οὐ πολὺ μὲν ἀπέχον τῆς Ἰλλυρίδος, τῷ δὲ Θρᾳκίῳ προσκείμενον μέρει· ὅπερ οἱ ἐνοικοῦντες ἄνδρες πολλὰ δεινὰ τοὺς ἐχθροὺς εἰργάσαντο, οὐκ ἀπὸ τειχῶν ἀμυνόμενοι, ἀλλ' ἔξω τῆς τάφρου μάχας ὑφιστάμενοι πρός τε ἄπειρον πλῆθος καὶ στρατηγοὺς μέγιστον παρὰ Σκύθαις ἔχοντας κλέος, ὥστε τοὺς μὲν Οὔννους ἀπορρεύσαντας τοῦ φρουρίου ὑπαναχωρῆσαι, τοὺς δὲ ἐπεκτρέχοντας καὶ περαιτέρω τῶν οἰκείων γινομένους, ἡνίκα ἀπήγγελλον αὐτοῖς οἱ σκοποὶ διιέναι τοὺς πολεμίους λείαν Ῥωμαϊκὴν ἀπάγοντας, ἀδοκήτοις τε ἐμπίπτειν καὶ σφέτερα τὰ ἐκείνων ποιεῖσθαι λάφυρα, πλήθει μὲν λειπομένους τῶν ἀντιπολεμούντων, ἀρετῇ δὲ καὶ ῥώμῃ διαφέροντας. πλείστους τοίνυν οἱ Ἀσημούντιοι ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ Σκύθας μὲν ἀπέκτειναν, Ῥωμαίους δὲ ἠλευθέρωσαν, τοὺς δὲ καὶ ἀποδράσαντας τῶν ἐναντίων ἐδέξαντο οὐκ ἀπάγειν οὖν ἔφη ὁ Ἀττήλας τὸν στρατὸν οὐδὲ ἐπικυροῦν τὰς τῆς εἰρήνης συνθήκας, εἰ μὴ ἐκδοθεῖεν οἱ παρ' ἐκείνους καταφυγόντες Ῥωμαῖοι ἢ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν δοθεῖεν ἀποτιμήσεις, ἀφεθείησαν δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀσημουντίων ἁπαχθέντες αἰχμάλωτοι βάρβαροι. ἀντιλέγειν δὲ αὐτῷ ὡς οὐχ οἷός τε ἦν οὔτε Ἀνατόλιος πρεσβευόμενος οὔτε Θεόδουλος ὁ τῶν στρατιωτικῶν κατὰ τὸ Θρᾴκιον ταγμάτων ἡγούμενος, (οὔτε γὰρ ἐπείθον οὔτε τὰ εὔλογα προτείνοντες, τοῦ μὲν βαρβάρου τεθαρρηκότος καὶ προχείρως ἐς τὰ ὅπλα ὁρμῶντος, αὐτῶν δὲ κατεπτηχότων διὰ τὰ προὐπάρξαντα) γράμματα παρὰ τοὺς Ἀσημουντίους ἔστελλον ἢ ἐκδιδόναι τοὺς παρ' αὐτοὺς καταφυγόντας αἰχμαλώτους Ῥωμαίους, ἢ ὑπὲρ ἑκάστου δώδεκα τιθέναι χρυσοῦς, διαφθῆναι δὲ καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Οὔννους. οἱ δὲ τὰ αὐτοῖς ἐπεσταλμένα ἀναγνόντες ἔφασαν τοὺς μὲν παρ' αὐτοὺς καταφυγόντας Ῥωμαίους ἀφεῖναι ἐπ' ἐλευθερίᾳ, Σκύθας δὲ ὅσους αἰχμαλώτους ἔλαβον ἀνῃρηκέναι, δύο δὲ συλλαβόντας ἔχειν διὰ τὸ καὶ τοὺς πολεμίους μετὰ τὴν

www.dacoromanica.ro

γενομένην ἐπὶ χρόνον πολιορκίαν ἐξ ἐνέδρας ἐπιθεμένους τῶν πρὸ τοῦ φρουρίου νεμόντων παίδων ἁρπάσαι τινάς, οὓς εἰ μὴ ἀπολάβοιεν, οὐδὲ σφᾶς τοὺς νόμῳ πολέμου κτηθέντας ἀποδώσειν. ταῦτα ἀπαγγειλάντων τῶν παρὰ τοὺς Ἀσημουντίους ἀφιγμένων, τῷ τε Σκυθῶν βασιλεῖ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἄρχουσιν ἐδόκει μὲν ἀναζητεῖσθαι οὓς οἱ Ἀσημούντιοι ἔφασαν ἡρπάσθαι παῖδας, οὐδενὸς δὲ φανέντος, οἱ παρὰ τοῖς Ἀσημουντίοις βάρβαροι ἀπεδόθησαν, πίστεις τῶν Σκυθῶν ὄντων ὡς παρ' αὐτοῖς οἱ παῖδες οὐκ εἴησαν. ἐπωμνύοντο δὲ καὶ οἱ Ἀσημούντιοι, ὡς οἱ παρὰ σφᾶς καταφυγόντες Ῥωμαῖοι ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἀφείθησαν. ὤμνυον δέ, καίπερ παρὰ σφίσιν ὄντων Ῥωμαίων· οὐ γὰρ ἐπίορκον ᾤοντο ὅρκον ὀμνύναι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἐκ τοῦ σφετέρου γένους ἀνδρῶν.

4. Ὅτι γενομένων τῶν σπονδῶν Ἀττήλας αὖθις παρὰ τοὺς ἑῴους ἔπεμψε πρέσβεις φυγάδας αἰτῶν. οἱ δὲ τούς πρεσβευομένους δεξάμενοι καὶ πλείστοις δώροις θεραπεύσαντες ἀπέπεμψαν φυγάδας μὴ ἔχειν φήσαντες. ὁ δὲ πάλιν ἑτέρους ἔπεμψεν. χρηματισαμένων δὲ καὶ αὐτῶν, τρίτη παρεγένετο πρεσβεία, καὶ τετάρτη μετ' αὐτήν. ὁ γὰρ βάρβαρος ἐς τὴν Ῥωμαίων ἀφορῶν φιλοτιμίαν, ἣν ἐποιοῦντο εὐλαβείᾳ τοῦ μὴ παραβαθῆναι τὰς σπονδάς, ὅσους τῶν ἐπιτηδείων εὖ ποιεῖν ἐβούλετο ἔπεμπε παρ' αὐτούς, αἰτίας τε ἀναπλάττων καὶ προφάσεις ἐφευρίσκων κενάς. οἱ δὲ παντὶ ὑπήκουον ἐπιτάγματι καὶ δεσπότου ἡγοῦντο τὸ πρόσταγμα, ὅπερ ἂν ἐκεῖνος παρεκελεύσατο. οὐ γὰρ μόνον τὸν πρὸς αὐτὸν ἀνελέσθαι πόλεμον εὐλαβοῦντο, ἀλλὰ καὶ Παρθυαίους ἐν παρασκευῇ τυγχάνοντας ἐδεδίεσαν καὶ Βανδίλους τὰ κατὰ θάλασσαν ταράττοντας καὶ Ἰσαύρους πρὸς τὴν ληστείαν διανισταμένους καὶ Σαρακηνούς τῆς αὐτῶν ἐπικρατείας τὴν ἕω κατατρέχοντας καὶ τὰ Αἰθιοπικὰ ἔθνη συνιστάμενα. διὸ δὴ τεταπεινωμένοι τὸν μὲν Ἀττήλαν ἐθεράπευον, πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ἔθνη ἐπειρῶντο παρατάττεσθαι δυνάμεις τε ἀθροίζοντες καὶ στρατηγοὺς χειροτονοῦντες.

5. Ὅτι καὶ αὖθις Ἐδέκων ἦκε πρέσβις, ἀνὴρ Σκύθης μέγιστα κατὰ πόλεμον ἔργα διαπραξάμενος, σὺν Ὀρέστῃ, ὃς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ γένους ὢν ᾤκει τὴν πρὸς τῷ Σάῳ ποταμῷ Παιόνων χώραν τῷ βαρβάρῳ κατὰ τὰς Ἀετίου στρατηγοῦ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων συνθήκας ὑπακούουσαν οὗτος ὁ Ἐδέκων ἐς τὰ βασίλεια παρελθὼν ἀπεδίδου τα παρὰ Ἀττήλα γράμματα, ἐν οἷς ἐποιεῖτο τοὺς Ῥωμαίους ἐν αἰτίᾳ τῶν φυγάδων πέρι· ἀνθ' ὧν ἠπείλει ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν, εἰ μὴ ἀποδοθεῖεν αὐτῷ καὶ ἀφέξονται Ῥωμαῖοι τὴν δοριάλωτον ἀροῦντες εἶναι δὲ μῆκος μὲν αὐτῆς κατὰ τὸ ῥεῦμα τοῦ Ἴστρου ἀπὸ τῆς Παιόνων ἄχρι Νοβῶν τῶν Θρᾳκίων, τὸ δὲ βάθος πέντε ἡμερῶν ὁδόν· καὶ τὴν ἀγοράν τὴν ἐν Ἰλλυριοῖς μὴ πρὸς τῇ

www.dacoromanica.ro

ὀχθῃ τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ γίνεσθαι, ὥσπερ καὶ πάλαι, ἀλλ' ἐν Ναΐσσῳ, ἣν ὄριον ὡς ἐπ' αὐτοῦ δηωθεῖσαν τῆς Σκυθῶν καὶ Ῥωμαίων ἐτίθετο γῆς, πέντε ἡμερῶν ὁδὸν εὐζώνῳ ἀνδρὶ τοῦ Ἴστρου ἀπέχουσαν ποταμοῦ. πρέσβεις δὲ ἐκέλευσε πρὸς αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι τοὺς περὶ τῶν ἀμφιβόλων διαλεξομένους, οὐ τῶν ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ τῶν ὑπατικῶν ἀνδρῶν τοὺς μεγίστους· οὓς εἰ ἐκπέμπειν εὐλαβηθεῖεν, αὐτὸν δεξόμενον σφᾶς ἐς τὴν Σερδικὴν διαβήσεσθαι. τούτων ἀναγνωσθέντων βασιλεῖ τῶν γραμμάτων, ὡς ὑπεξῆλθεν ὁ Ἐδέκων σὺν τῷ Βιγίλᾳ ἑρμηνεύσαντι ὅσαπερ ὁ βάρβαρος ἀπὸ στόματος ἔφρασε τῶν Ἀττήλᾳ δεδογμένων, καὶ ἐς ἑτέρους οἴκους παρεγένετο, ὥστε αὐτὸν Χρυσαφίῳ τῷ βασιλέως ὑπασπιστῇ οἷα δὴ τὰ μέγιστα δυναμένῳ ἐς ὄψιν ἐλθεῖν, ἀπεθαύμασε τὴν τῶν βασιλείων οἴκων περιφάνειαν. Βιγίλας δέ, ὡς τῷ Χρυσαφίῳ ἐς λόγους ἦλθεν ὁ βάρβαρος, ἔλεγεν ἑρμηνεύων, ὡς ἐπαινοίη ὁ Ἐδέκων τὰ βασίλεια καὶ τὸν παρὰ σφίσι μακαρίζοι πλοῦτον. ὁ δὲ Χρυσάφιος ἔφασκεν ἔσεσθαι καὶ αὐτὸν οἴκων τε χρυσοστέγων καὶ πλούτου κύριον, εἴ γε περιίδοι μὲν τὰ παρὰ Σκύθαις, ἕλοιτο δὲ τὰ Ῥωμαίων. τοῦ δὲ ἀποκριναμένου ὡς τὸν ἑτέρου δεσπότου θεράποντα ἄνευ τοῦ κυρίου οὐ θέμις τοῦτο ποιεῖν, ἐπυνθάνετο ὁ εὐνοῦχος εἴ γε ἀκώλυτος αὐτῷ ἡ παρὰ τὸν Ἀττήλαν εἴη ἔξοδος καὶ δύναμιν παρὰ Σκύθαις ἔχει τινά. τοῦ δὲ ἀποκριναμένου ὡς καὶ ἐπιτήδειος εἴη τῷ Ἀττήλᾳ καὶ τὴν αὐτοῦ ἅμα τοῖς εἰς τοῦτο ἀποκεκριμένοις λογάσιν ἐμπιστεύεται φυλακήν, (ἐκ διαδοχῆς γὰρ κατὰ ῥητὰς ἡμέρας ἕκαστον αὐτῶν ἔλεγε μεθ' ὅπλων φυλάττειν τὸν Ἀττήλαν) ἔφασκεν ὁ εὐνοῦχος, εἴπερ πίστεις δέξοιτο, μέγιστα αὐτῷ ἐρεῖν ἀγαθά· δεῖσθαι δὲ σχολῆς· ταύτην δὲ αὐτῷ ὑπάρχειν, εἴ γε παρ' αὐτὸν ἐπὶ δεῖπνον ἕλθοι χωρὶς Ὀρέστου καὶ τῶν ἄλλων συμπρεσβευτῶν. ὑποσχόμενος δὲ τοῦτο ποιεῖν, ἐπὶ τὴν ἑστίασιν πρὸς τὸν εὐνοῦχον παραγενόμενος, καὶ ὑπὸ τῷ Βιγίλᾳ ἑρμηνεῖ δεξιὰς καὶ ὅρκους ἔδοσαν, ὁ μὲν εὐνοῦχος ὡς οὐκ ἐπὶ κακῷ τῷ Ἐδέκωνι, ἀλλ' ἐπὶ μεγίστοις ἀγαθοῖς τοὺς λόγους ποιήσοιτο, ὁ δὲ ὡς οὐκ ἐξείποι τὰ αὐτῷ ῥηθησόμενα, εἰ καὶ μὴ πέρατος κυρήσοι. τότε δὴ ὁ εὐνοῦχος ἔλεγε τῷ Ἐδέκωνι, εἰ διαβὰς ἐς τὴν Σκυθικὴν ἀνέλοι τὸν Ἀττήλαν καὶ παρὰ Ῥωμαίους ἥξει, ἔσεσθαι αὐτῷ βίον εὐδαίμονα καὶ πλοῦτον μέγιστον. τοῦ δὲ ὑποσχομένου καὶ φήσαντος ἐπὶ τῇ πράξει δεῖσθαι χρημάτων, οὐ πολλῶν δέ, ἀλλὰ πεντήκοντα λιτρῶν χρυσίου δοθησομένων τῷ ὑπ' αὐτὸν τελοῦντι πλήθει, ὥστε αὐτῷ τελείως συνεργῆσαι πρὸς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ τοῦ εὐνούχου τὸ χρυσίον παραχρῆμα δώσειν ὑποσχομένου, ἔλεγεν ὁ βάρβαρος ἀποπέμπεσθαι μὲν αὐτὸν ἀπαγγελοῦντα τῷ Ἀττήλᾳ περὶ τῆς πρεσβείας, συμπέμπεσθαι δ' αὐτῷ Βιγίλαν τὴν παρὰ

www.dacoromanica.ro

τοῦ Ἀττήλα ἐπὶ τοῖς φυγάσιν ἀπόκρισιν δεξόμενον. δι' αὐτοῦ γὰρ περὶ τοῦ αὐτοῦ χρυσίου μηνύσειν, καὶ ὃν τρόπον τοῦτο ἐκπεμφθήσεται. ἀπεληλυθότα γάρ, ὥσπερ καὶ τοὺς ἄλλους, πολυπραγμονήσειν τὸν Αττήλαν, τίς τε αὐτῷ δωρεὰ καὶ ὁπόσα παρὰ Ῥωμαίων δέδοται χρήματα· μὴ οἷόν τε δὲ ταῦτα ἀποκρύπτειν διὰ τοὺς συμπορευομένους. ἔδοξε δὴ τῷ εὐνούχῳ εὖ λέγειν, καὶ τῆς γνώμης τὸν βάρβαρον ἀποδεξάμενος ἀποπέμπει μετὰ τὸ δεῖπνον καὶ ἐπὶ βασιλέα φέρει τὴν βουλήν. ὃς Μαρτιάλιον τὴν τοῦ μαγίστρου διέποντα ἀρχὴν προσμεταπεμψάμενος ἔλεγε τὰς πρὸς τὸν βάρβαρον συνθήκας. ἀνάγκη δὲ ἐθάρρει τὸ τῆς ἀρχῆς· πασῶν γὰρ τῶν βασιλέως βουλῶν ὁ μάγιστρός ἐστι κοινωνός, οἷα δὴ τῶν τε ἀγγελιαφόρων καὶ ἑρμηνέων καὶ στρατιωτῶν τῶν ἀμφὶ τὴν βασιλέως φυλακὴν ὑπ' αὐτὸν ταττομένων. ἐδόκει δὲ αὐτοῖς βουλευομένοις τῶν προκειμένων πέρι μὴ μόνον Βιγίλαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ Μαξιμῖνον ἐκπέμπειν πρεσβευόμενον παρὰ τὸν Ἀττήλαν.

6. Ὅτι φωραθέντα τὸν Βιγίλαν ἐπιβουλευόμενον τῷ Ἀττήλᾳ, καὶ τοῦ χρυσίου τὰς ἑκατὸν λίτρας τὰς παρὰ τοῦ Χρυσαφίου τοῦ εὐνούχου σταλείσας ἀφελομένου, παρευθὺ ἔπεμπεν Ὀρέστην καὶ Ἧσλαν ὁ Ἀττήλας ἐς τὴν Κωνσταντίνου ἐντειλάμενος τὸν μὲν Ὀρέστην τὸ βαλλάντιον, ἐν ᾧπερ ἐμβεβλήκει Βιγίλας τὸ χρυσίον ⟨τὸ⟩ Ἐδέκωνι δοθησόμενον, τῷ σφετέρῳ περιθέντα τραχήλῳ ἐλθεῖν τε παρὰ βασιλέα καὶ αὐτῷ ἐπιδείξαντά καὶ τῷ εὐνούχῳ ἀνερωτᾶν, εἴ γε αὐτὸ ἐπιγινώσκοιεν, τὸν δὲ Ἧσλαν λέγειν ἀπὸ στόματος εὖ μὲν γεγονότος εἶναι πατρὸς τὸν Θεοδόσιον παῖδα, εὖ δὲ καὶ αὐτὸν φύντα καὶ τὸν πατέρα Μουνδίουχον διαδεξάμενον διαφυλάξαι τὴν εὐγένειαν· ταύτης δὲ τὸν Θεοδόσιον ἐκπεπτωκότα δουλεύειν αὐτῷ τὴν τοῦ φόρου ἀπαγωγὴν ὑφιστάμενον. οὐ δίκαιον οὖν ποιεῖ τῷ βελτίονι καὶ ὃν αὐτῷ ἡ τύχη δεσπότην ἀνέδειξεν ὡς πονηρὸς οἰκέτης λαθριδίως ἐπιτιθέμενος. οὐ λύσειν οὖν τὴν αἰτίαν ἔφη τῶν ἐς αὐτὸν ἡμαρτημένων, εἰ μή γε τὸν εὐνοῦχον ἐκπέμψοι πρὸς κόλασιν. καὶ οὗτοι μὲν ἐπὶ τοῖσδε ἐς τὴν Κωνσταντίνου παρεγένοντο· συνηνέχθη δὲ τὸν Χρυσάφιον ἐξαιτεῖσθαι καὶ παρὰ Ζήνωνος. Μαξιμίνου γὰρ εἰρηκέναι τὸν Ἀττήλαν ἀπαγγείλαντος χρῆναι βασιλέα πληροῦν τὴν ὑπόσχεσιν καὶ τῷ Κωνσταντίῳ τὴν γυναῖκα διδόναι, ἣν οὐδαμῶς παρὰ τὴν ἐκείνου βουλὴν ἑτέρῳ καταγγυηθῆναι οἷόν τε ἦν (ἡ γὰρ ἂν ὁ τολμήσας ἐκδεδώκει δίκας, ἥ τοιαῦτα τὰ βασιλέως ἐστίν, ὥστε μηδὲ τῶν σφετέρων κρατεῖν οἰκετῶν, καθ' ὧν συμμαχίαν, εἴ γε βούλοιτο, ἕτοιμον εἶναι παρασχεῖν) ἐδήχθη τε ὁ Θεοδόσιος τὸν θυμὸν καὶ δημοσίαν τὴν τῆς κόρης οὐσίαν ποιεῖ.

7. Ὅτι ὡς ἠγγέλθη τῷ Ἀττήλᾳ τὸν Μαρκιανὸν ἐς τὰ κατὰ

www.dacoromanica.ro

τὴν ἕω Ῥωμαϊκὰ παρεληλυθέναι βασίλεια μετὰ τὴν Θεοδοσίου τελευτήν, ἠγγέλθη δὲ αὐτῷ καὶ τὰ τῆς Ὀνωρίας πέρι γεγενημένα, πρὸς μὲν τὸν κρατοῦντα τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων ἔστελλε τοὺς διαλεξομένους μηδὲν Ὀνωρίαν πλημμελεῖσθαι, ἣν ἑαυτῷ πρὸς γάμον κατενεγύησε· τιμωρήσειν γὰρ αὐτῇ, εἰ μὴ καὶ τὰ τῆς βασιλείας ἀπολάβῃ σκῆπτρα. ἔπεμπε δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἑῴους Ῥωμαίους τῶν ταχθέντων φόρων ἕνεκα. ἀπράκτων δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν αὐτοῦ ἐπανελθόντων πρέσβεων· οἱ μὲν γὰρ τῆς ἑσπέρας ἀπεκρίναντο Ὀνωρίαν αὐτῷ ἐς γάμον ἐλθεῖν μήτε δύνασθαι ἐκδεδομένην ἀνδρὶ σκῆπτρον δὲ αὐτῇ μὴ ὀφείλεσθαι οὐ γὰρ θηλειῶν, ἀλλὰ ἀρρένων ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἀρχή. οἱ δὲ τῆς ἕω ἔφασαν οὐχ ὑποστήσεσθαι τὴν τοῦ φόρου ἀπαγωγήν, ἣν ὁ Θεοδόσιος ἔταξεν· καὶ ἡσυχάζοντι μὲν δῶρα δώσειν, πόλεμον δὲ ἀπειλοῦντι ὅπλα καὶ ἄνδρας ἐπάξειν τῆς αὐτοῦ μὴ λειπομένους δυνάμεως ἐμερίζετο οὖν τὴν γνώμην καὶ διηπόρει ποίοις πρότερον ἐπιθήσεται, καὶ ἔχειν αὐτῷ ἐδόκει καλῶς τέως ἐπὶ τὸν μείζονα τρέπεσθαι πόλεμον καὶ ἐς τὴν ἑσπέραν στρατεύεσθαι, τῆς μάχης αὐτῷ μὴ μόνον πρὸς Ἰταλιώτας, ἀλλὰ καὶ πρὸς Γότθους καὶ Φράγγους ἐσομένης, πρὸς μὲν Ἰταλιώτας ὥστε τὴν Ὀνωρίαν μετὰ τῶν χρημάτων λαβεῖν, πρὸς δὲ Γότθους χάριν Γεζερίχῳ κατατιθέμενον

8. Ὅτι τῷ Ἀττήλᾳ ἦν τοῦ πρὸς Φράγγους πολέμου πρόφασις ἡ τοῦ σφῶν βασιλέως τελευτὴ καὶ ἡ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐκείνου παίδων διαφορά, τοῦ πρεσβυτέρου μὲν Ἀττήλαν, τοῦ δὲ νεωτέρου Ἄέτιον ἐπὶ συμμαχίᾳ ἐπάγεσθαι ἐγνωκότος· ὃν κατὰ τὴν Ῥώμην εἴδομεν πρεσβευόμενον μήπω ἰούλου ἀρχόμενον, ξανθὸν τὴν κόμην τοῖς αὐτοῦ περικεχυμένην διὰ μέγεθος ὤμοις. θετὸν δὲ αὐτὸν ὁ Ἄέτιος ποιησάμενος παῖδα καὶ πλεῖστα δῶρα δοὺς ἅμα τῷ βασιλεύοντι ἐπὶ φιλίᾳ τε καὶ ὁμαιχμίᾳ ἀπέπεμψεν. τούτων ἕνεκα ὁ Ἀττήλας τὴν ἐκστρατείαν ποιούμενος αὖθις τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἄνδρας ἐς τὴν Ἰταλίαν ἔπεμπεν ὥστε τὴν Ὀνωρίαν ἐκδιδόναι· εἶναι γὰρ αὐτῷ ἡρμοσμένην πρὸς γάμον, τεκμήριον ποιούμενος τὸν παρ' αὐτῆς πεμφθέντα δακτύλιον, ὃν καὶ ἐπιδειχθησόμενον ἐστάλκει· παραχωρεῖν δὲ αὐτῷ τὸν Βαλεντινιανὸν καὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς βασιλείας μέρους, ὡς καὶ τῆς Ὀνωρίας διαδεξαμένης μὲν παρὰ πατρὸς τὴν ἀρχήν, ταύτης δὲ τῇ τοῦ ἀδελφοῦ ἀφαιρεθεῖσαν πλεονεξίᾳ ὡς δὲ οἱ ἑσπέριοι Ῥωμαῖοι τῆς προτέρας ἐχόμενοι γνώμης πρὸς οὐδὲν τῶν αὐτῷ δεδογμένων ὑπήκουον, εἴχετο μᾶλλον τῆς τοῦ πολέμου παρασκευῆς πᾶν τὸ τῶν μαχίμων ἀγείρων πλῆθος.

9. Ὅτι ὁ Ἀττήλας μετὰ τὸ τὴν Ἰταλίαν ἀνδραποδίσασθαι ἐπὶ τὰ σφέτερα ἀναζεύξας τοῖς κρατοῦσι τῶν ἑῴων Ῥωμαίων πόλεμον καὶ ἀνδραποδισμὸν τῆς χώρας κατήγγελλεν, ὡς μὴ ἐκπεμφθέντος

www.dacoromanica.ro

τοῦ παρὰ Θεοδοσίου τεταγμένου φόρου

10. Ὅτι Ἀρδαβούριος ὁ τοῦ Ἄσπαρος Σαρακηνοῖς ἐπολέμει κατὰ τὴν Δαμασκόν καὶ ἐκεῖσε παραγενομένου Μαξιμίνου τοῦ στρατηγοῦ καὶ Πρίσκου τοῦ συγγραφέως, εὗρον αὐτὸν τοῖς Σαρακηνῶν πρέσβεσι περὶ εἰρήνης διαλεγόμενον.

11. Ὅτι Βλέμμυες καὶ Νουβάδες ἡττηθέντες ὑπὸ Ῥωμαίων πρέσβεις παρὰ τὸν Μαξιμῖνον ἔπεμπον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν εἰρήνης πέρι, βουλόμενοι σπένδεσθαι, καὶ ταύτην διατηρῆσαι ἔφασαν, ἐφ' ὅσον ὁ Μαξιμῖνος τῇ Θηβαίων ἐγκαταμένοι χώρᾳ. τοῦ δὲ μὴ προσδεξαμένου ἐπὶ χρόνῳ σπένδεσθαι τοσούτῳ, ἔλεγον ἄχρι τῆς αὐτοῦ ζωῆς μὴ κινήσειν ὅπλα. ὡς δὲ οὐδὲ τοὺς δευτέρους τῆς πρεσβείας προσίετο λόγους, ἑκατοντούτεις ἔθεντο σπονδάς· ἐν αἷς ἐδόκει Ῥωμαῖον μὲν αἰχμάλωτον ἄνευ λύτρων ἀφεῖσθαι, εἴτε κατὰ ἐκείνην εἴτε κατὰ ἑτέραν ἔφοδον ἥλω, τὰ δὲ τότε ἀπαχθέντα ἀποδοθῆναι βοσκήματα, καὶ τῶν δαπανηθέντων κατατίθεσθαι τὴν ἀποτίμησιν, ὁμήρους δὲ τοὺς εὖ γεγονότας παρὰ σφίσι δίδοσθαι πίστεων ἕνεκα τῶν σπονδῶν. εἶναι δὲ αὐτοῖς κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον ἀκώλυτον τὴν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἴσιδος διάβασιν, τοῦ ποταμίου σκάφους Αἰγυπτίων ἐχόντων τὴν ἐπιμέλειαν, ἐν ᾧπερ τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ ἐντιθέμενον διαπορθμεύεται. ἐν ῥητῷ γὰρ οἱ βάρβαροι χρόνῳ ἐς τὴν οἰκείαν διακομίζοντες τὸ ξόανον πάλιν αὐτῷ χρηστηριασάμενοι ἐς τὴν νῆσον ἀποσώζουσιν. ἐμπεδωθῆναι τοίνυν ἐν τῷ ⟨ἐν⟩ Φίλαις ἱερῷ τὰς συνθήκας ἐδόκει τῷ Μαξιμίνῳ ἐπιτήδειον ὄν. ἐπέμποντο μετεξέτεροι· παρεγίνοντο δὲ καὶ τῶν Βλεμμύων καὶ Νουβάδων οἱ τὰς σπονδὰς ἐν τῇ νήσῳ τιθέμενοι. ἐγγραφέντων δὲ τῶν συνδοξάντων καὶ τῶν ὁμήρων παραδοθέντων· ἦσαν δὲ τῶν τε τυραννησάντων καὶ ὑπὸ τυράννων γεγονότων παῖδες, ὅπερ οὐδεπώποτε ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ ἐγένετο· οὔποτε γὰρ Νουβάδων καὶ Βλεμμύων παρὰ Ῥωμαίοις ὁμήρευσαν παῖδες. συνηνέχθη δὲ τὸν Μαξιμῖνον ἀνωμάλως διατεθῆναι τὸ σῶμα καὶ ἀποθανεῖν· τὴν δὲ τοῦ Μαξιμίνου τελευτὴν μαθόντες οἱ βάρβαροι τούς τε ὁμήρους ἀφείλοντο βιασάμενοι καὶ τὴν χώραν κατέδραμον.

12. Ὅτι Γωβάζης πρεσβεύεται παρὰ Ῥωμαίους· Ῥωμαῖοι δὲ ἀπεκρίναντο τοῖς παρὰ Γωβάζου σταλεῖσι πρέσβεσιν ὡς ἀφέξονται τοῦ πολέμου, εἴ γε ἢ αὐτὸς Γωβάζης ἀπόθοιτο τὴν ἀρχὴν ἣν ἢ γοῦν τὸν παῖδα τῆς βασιλείας ἀφέλοιτο· οὐ γὰρ θέμις τῆς χώρας ἀμφοτέρους ἡγεμονεύειν παρὰ τὸν παλαιὸν θεσμόν· ὥστε δὲ θάτερον βασιλεύειν, Γωβάζην ἢ τὸν αὐτοῦ παῖδα, τῆς Κολχίδος, καὶ τῇδε λυθῆναι τὸν πόλεμον, Εὐφήμιος ἐσηγήσατο, τὴν τοῦ μαγίστρου διέπων ἀρχήν· ὃς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγων ἀρετῇ δόξαν

www.dacoromanica.ro

ἔχων Μαρκιανοῦ τοῦ βασιλέως τὴν τῶν πραγμάτων ἔλαχεν ἐπιτροπὴν καὶ πλείστων τῶν εὖ βουλευθέντων ἐκείνῳ καθηγητὴς ἐγένετο· ὃς καὶ Πρίσκον τὸν συγγραφέα τῶν τῆς ἀρχῆς φροντίδων ἐδέξατο κοινωνόν. τῆς δὲ αἱρέσεως τῆς αὐτῷ δοθείσης, ὁ Γωβάζης εἵλετο τῆς βασιλείας παραχωρῆσαι τῷ παιδί, αὐτὸς τὰ σύμβολα ἀποθέμενος τῆς ἀρχῆς, καὶ παρὰ τὸν κρατοῦντα Ῥωμαίων τοὺς δεησομένους ἔπεμπεν, ὡς, ἑνὸς Κόλχου ἡγεμονεύοντος, οὐκ ἔτι δι' αὐτὸν χαλεπαίνοντα ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν· βασιλεὺς δὲ διαβαίνειν αὐτὸν ἐς τὴν Ῥωμαίων ἐκέλευε καὶ τῶν αὐτῷ δεδογμένων διδόναι λόγον. ὃς δὲ τὴν μὲν ἄφιξιν οὐκ ἠρνήσατο, Διονύσιον δὲ τὸν εἰς τὴν Κολχίδα πάλαι διαπεμφθέντα τῆς τε αὐτοῦ Γωβάζου διαφορᾶς ἕνεκα πίστιν δώσοντα ᾔτησεν, ὡς οὐδὲν ὑποσταίη ἀνήκεστον. διὸ δὴ ἐς τὴν Κολχίδα Διονύσιος ἐστέλλετο, καὶ περὶ τῶν διαφόρων συνέβησαν

13. Ὅτι ὁ Μαιοριανὸς ὁ τῶν ἑσπερίων Ῥωμαίων βασιλεύς, ὡς αὐτῷ οἱ ἐν Γαλατίᾳ Γότθοι σύμμαχοι κατέστησαν, καὶ τὰ παροικοῦντα τὴν αὐτοῦ ἐπικράτειαν ἔθνη τὰ μὲν ὅπλοις, τὰ δὲ λόγοις παρεστήσατο, καὶ ἐπὶ τὴν Λιβύην σὺν πολλῇ διαβαίνειν ἐπειρᾶτο δυνάμει, νηῶν ἀμφὶ τὰς τριακοσίας ἠθροισμένων αὐτῷ, πρέσβεις μὲν πρότερον παρ' αὐτὸν ὁ τῶν Βανδίλων ἡγούμενος ἔπεμπε λύειν τὰ διάφορα λόγοις βουλόμενος· ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε, τὴν Μαυρουσίων γῆν, ἐς ἣν τοὺς ἀμφὶ τὸν Μαιοριανὸν ἀπὸ τῆς Ἰβηρίας ἀποβαίνειν ἐχρῆν, πᾶσαν ἐδῄωσε καὶ ἐκάκωσε καὶ τὰ ὕδατα.

14. Ὅτι οἱ ἑσπέριοι Ῥωμαῖοι ἐς δέος ἐλθόντες περὶ Μαρκελλίνου, μήποτε αὐξανομένης αὐτῷ τῆς δυνάμεως καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἀγάγοι τὸν πόλεμον, διαφόρως ταραττομένων αὐτοῖς τῶν πραγμάτων, τοῦτο μὲν ἐκ Βανδίλων, τοῦτο δὲ καὶ Αἰγιδίου, ἀνδρὸς ἐκ Γαλατῶν μὲν τῶν πρὸς τῇ ἑσπέρᾳ ὁρμωμένου, τῷ δὲ Μαιοριανῷ συστρατευσαμένου καὶ πλείστην ἀμφ' αὐτὸν ἔχοντος δύναμιν καὶ χαλεπαίνοντος διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἀναίρεσιν· ὃν τοῦ πρὸς Ἰταλιώτας τέως ἀπήγαγε πολέμου ἡ πρὸς Γότθους τοὺς ἐν Γαλατίᾳ διαφορά· περὶ γὰρ τῆς ὁμόρου πρὸς ἐκείνους διαφιλονεικῶν γῆς καρτερῶς ἐμάχετο καὶ ἀνδρὸς ἔργα μέγιστα ἐν ἐκείνῳ ἐπεδείξατο τῷ πολέμῳ. τούτων δὴ ἕνεκα ⟨οἱ⟩ ἑσπέριοι Ῥωμαῖοι παρὰ τοὺς ἑῴους πρέσβεις ἔστειλαν, ὥστε αὐτοῖς καὶ τὸν Μαρκελλῖνον καὶ τοὺς Βανδίλους διαλλάξαι. καὶ πρὸς μὲν τὸν Μαρκελλῖνον Φύλαρχος σταλεὶς ἔπεισεν αὐτὸν κατὰ Ῥωμαίων ὅπλα μὴ κινεῖν, ὁ δὲ παρὰ τοὺς Βανδίλους διαβὰς ἄπρακτος ἀνεχώρει, τοῦ Γεζερίχου μὴ ἄλλως τὸν πόλεμον καταθήσειν ἀπειλοῦντος, εἰ μή γε αὐτῷ ⟨ἡ⟩ τοῦ Βαλεντινιανοῦ καὶ Ἀετίου περιουσία δοθῇ. καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἑῴων Ῥωμαίων ἐκεκόμιστο μοῖραν τῆς Βαλεντινιανοῦ περιουσίας ὀνόματι Εὐδοκίας τῆς τῷ Ὀνορίχῳ γεγαμημένης. διὸ δὴ

www.dacoromanica.ro

ἔτους ἑκάστου ταύτην τοῦ πολέμου πρόφασιν ποιούμενος εὐθὺς ἦρος ἀρχομένου σὺν στόλῳ τὴν ἐκστρατείαν ἐποιεῖτο ἐπί τε Σικελίαν καὶ τὰς Ἰταλίας καὶ ταῖς μὲν πόλεσιν, ἐν αἷς μάχιμον δύναμιν τῶν Ἰταλιωτῶν εἶναι συνέβαινεν, οὐ ῥᾳδίως προσεφέρετο, καταλαμβάνων δὲ χωρία, ἐν οἷς μὴ ἔτυχεν οὖσα ἀντίπαλος δύναμις, ἐδῄου τε καὶ ἠνδραποδίζετο. οὐ γὰρ πρὸς πάντα τἀποβάσιμα τοῖς Βανδίλοις μέρη οἱ Ἰταλιῶται ἀρκεῖν ἐδύναντο, πλήθει τῶν πολεμίων βιαζόμενοι καὶ τῷ μὴ παρεῖναι σφίσι ναυτικὴν δύναμιν, ἣν παρὰ τῶν ἑῴων αἰτοῦντες οὐκ ἐτύγχανον διὰ τὰς πρὸς Γεζέριχον ἐκείνοις τεθείσας σπονδάς· ὅπερ ἔτι μάλιστα ἐκάκωσε τὰ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ Ῥωμαίων πράγματα διὰ τὸ διῃρῆσθαι τὴν βασιλείαν.

Ἐπρεσβεύσαντο δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον κατὰ τοὺς ἑῴους Ῥωμαίους Σαράγουροι καὶ Οὔρωγοι καὶ Ὀνόγουροι, ἔθνη ἐξαναστάντα τῶν οἰκείων ἠθῶν, Σαβίρων ἐς μάχην σφίσιν ἐληλυθότων, οὓς ἐξήλασαν Ἄβαροι μετανάσται γενόμενοι ὑπὸ ἐθνῶν οἰκούντων μὲν τὴν παρωκεανῖτιν ἀκτήν, ὥσπερ καὶ οἱ Σαράγουροι ἐλαθέντες κατὰ ζήτησιν γῆς πρὸς τοῖς Ἀκατίροις Οὔννοις ἐγένοντο, καὶ μάχας πρὸς ἐκείνους πολλὰς συστησάμενοι τό τε φῦλον κατηγωνίσαντο, καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἀφίκοντο, τυχεῖν τῆς αὐτῶν βουλόμενοι ἐπιτηδειότητος. βασιλεὺς οὖν καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν φιλοφρονησάμενοι καὶ δῶρα δόντες αὐτοὺς ἀπέπεμψαν

15. Ὅτι στασιαζόντων τῶν φυγάδων ἐθνῶν κατὰ τοὺς κατὰ τὴν ἑῴαν Ῥωμαίους, παρὰ τῶν Ἰταλῶν πρεσβεία ἀφίκετο λέγουσα ὡς οὐχ ὑποστήσονται, εἰ μή γε σφίσι τοὺς Βανδίλους διαλλάξοιεν. ἀφίκετο δὲ καὶ παρὰ τοῦ Περσῶν μονάρχου, τῶν τε παρ' αὐτοὺς καταφευγόντων ἐκ τοῦ σφετέρου ἔθνους αἰτίαν ἔχουσα καὶ τῶν Μάγων τῶν ἐν τῇ Ῥωμαίων γῇ ἐκ παλαιῶν οἰκούντων χρόνων, ὡς ἀπάγειν αὐτοὺς τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ νόμων ἐθέλοντες καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἁγιστείας παρενοχλοῦσί τε ἐς ἀεὶ καὶ ἀνακαίεσθαι κατὰ τὸν θεσμὸν οὐ συγχωροῦσι τὸ παρ' αὐτοῖς ἄσβεστον καλούμενον πῦρ· καὶ ὡς χρὴ τοῦ Ἰουρσειπαὰχ φρουρίου ἐπὶ τῶν Κασπίων κειμένου πυλῶν χρήματα χορηγοῦντας Ῥωμαίους ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν ἢ γοῦν τοὺς φρουρήσοντας αὐτὸ στρατιώτας στέλλειν, καὶ μὴ μόνους ⟨σφᾶς⟩ δαπάνῃ καὶ φυλακῇ τοῦ χωρίου βαρύνεσθαι· εἰ γὰρ ἐνδοῖεν, οὐκ εἰς Πέρσας μόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς Ῥωμαίους τὰ ἐκ τῶν παροικούντων ἐθνῶν κακὰ ῥᾳδίως ἀφικέσθαι. χρῆναι· ὃὲ αὐτοὺς ἔλεγον καὶ χρήμασιν ἐπικουρεῖν ἐπὶ τῷ πρὸς Οὔννους πολέμῳ τοὺς Κιδαρίτας λεγομένους· ἔσεσθαι γὰρ σφίσιν αὐτῶν νικώντων ὕνησιν, μὴ συγχωρουμένου τοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν διαβαίνειν ἐπικράτειαν. πάντων δὲ ἕνεκα Ῥωμαίων ἀποκριναμένων στέλλειν τὸν διαλεξόμενον τῷ Παρθυαίῳ μονάρχῃ

www.dacoromanica.ro

μήτε γὰρ φυγάδας εἶναι παρὰ σφίσι μήτε παρενοχλεῖσθαι τοὺς Μάγους τῆς θρησκείας πέρι· τὴν φυλακὴν δὲ τοῦ Ἰουροειπαὰχ φρουρίου καὶ τὸν πόλεμον τὸν πρὸς τοὺς Οὔννους ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἀναδεδεγμένους μὴ δικαίως χρήματα αἰτεῖν παρ' αὐτῶν. ἐπρεσβεύετο δὲ παρὰ μὲν Βανδίλους ὑπὲρ Ἰταλῶν Τατιανὸς ἐν τῇ τῶν πατρικίων ἀξίᾳ καταλεγόμενος, παρὰ δὲ Πέρσας Κωνστάντιος, τρίτον μὲν τὴν ὕπαρχον λαχὼν ἀρχήν, πρὸς δὲ τῇ ὑπατικῇ ἀξίᾳ καὶ τῆς πατρικιότητος τυχών.

16. Ὅτι μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως τὸν ἐπὶ Λέοντος ἦκεν ὁ Γωβάζης σὺν Διονυσίῳ ἐς τὴν Κωνσταντίνου Περσικὴν ἔχων στολὴν καὶ τῷ Μηδικῷ δορυφορούμενος τρόπῳ. ὃν οἱ ἀμφὶ τὰ βασίλεια δεξάμενοι πρότερον μὲν τοῦ νεωτερισμοῦ κατεμέμψαντο, ἔπειτα δὲ φιλοφρονησάμενοι ἀπέπεμψαν· εἶλε γὰρ αὐτοὺς τῇ τε θωπείᾳ τῶν λόγων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπιφερόμενος σύμβολα.

17. Ὅτι Σκίροι καὶ Γότθοι ἐς πόλεμον συνελθόντες καὶ διαχωρισθέντες ἀμφότεροι πρὸς συμμάχων μετάκλησιν παρεσκευάζοντο· ἐν οἷς καὶ παρὰ τοὺς ἑῴους Ῥωμαίους ἦλθον. καὶ Ἄσπαρ μὲν ἡγεῖτο μηδετέροις συμμαχεῖν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Λέων ἐβούλετο Σκίροις ἐπικουρεῖν. καὶ δὴ γράμματα πρὸς τὸν ἐν Ἰλλυριοῖς στρατηγὸν ἔπεμπεν ἐντελλόμενος σφίσι κατὰ τῶν Γότθων βοήθειαν τὴν προσήκουσαν πέμπειν.

18. Ὅτι ἦκε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον παρὰ τῶν Ἀττήλα παίδων ὡς τὸν βασιλέα Λέοντα πρεσβεία τὰς αἰτίας διαλύουσα τῆς προϋπαρξάσης διαφορᾶς, καὶ ὡς χρὴ αὐτοὺς ἐπὶ εἰρήνῃ σπένδεσθαι καὶ κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος παρὰ τὸν Ἴστρον ἐς ταὐτὸν ἰόντας Ῥωμαίοις προτιθέναι ἀγορὰν καὶ ἀντιλαμβάνειν, ὧν ἂν δεόμενοι τύχοιεν. καὶ ἡ μὲν σφῶν αὐτῶν πρεσβεία ἐν τοῖσδε οὖσα ἄπρακτος ἐπανῆει· οὐ γὰρ ἐδόκει τῷ βασιλεύοντι Οὔννους τῶν Ῥωμαϊκῶν συμβολαίων μετέχειν πολλὰ τὴν αὐτοῦ κακώσαντας γῆν· οἱ δὲ τοῦ Ἀττήλα παῖδες τὴν ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ ἀπόκρισιν δεξάμενοι πρὸς σφᾶς διεφέροντο· ὁ μὲν γὰρ Δεγγιζὶχ, ἀπράκτων ἐπανελθόντων τῶν πρέσβεων, πόλεμον Ῥωμαίοις ἐπάγειν ἐβούλετο, ὁ δὲ Ἡρνὰχ πρὸς ταύτην ἀπηγόρευε τὴν παρασκευήν, ὡς τῶν κατὰ χώραν ἀπαγόντων αὐτὸν πολέμων.

19. Ὅτι Σαράγουροι Ἀκατίροις καὶ ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπιθέμενοι ἐπὶ Πέρσας ἐστράτευον. καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τὰς Κασπίας παρεγένοντο πύλας· καὶ φρουρὰν Περσικὴν ἐν αὐταῖς ἐγκαθεστῶσαν εὑρόντες ἑτέραν ὁδὸν ἐτράποντο, δι' ἧς ἐπὶ τοὺς Ἴβηρας ἐλθόντες τήν τε αὐτῶν ἐδῄουν καὶ τὰ Ἀρμενίων χωρία κατέτρεχον· ὥστε Πέρσας πρὸς τῷ πολέμῳ τῶν Κιδαριτῶν τῷ πάλαι αὐτοῖς συ-

www.dacoromanica.ro

στάντι καὶ ταύτην εὐλαβουμένους τὴν ἔφοδον παρὰ Ῥωμαίους πρεσβεύσασθαι καὶ αἰτεῖν χρήματα σφίσιν αὐτοῖς δίδοσθαι ἢ ἄνδρας πρὸς φυλακὴν τοῦ Ἰουροειπαὰχ φρουρίου, καὶ λέγειν, ἅπερ αὐτοῖς πολλάκις εἴρητο πρεσβευομένοις, ὡς, αὐτῶν ὑφισταμένων τὰς μάχας καὶ μὴ συγχωρούντων τὰ ἐπιόντα ἔθνη βάρβαρα πάροδον ἔχειν, ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀδήωτος διαμένει χώρα. τῶν δὲ ἀποκριναμένων ὡς ἕκαστον ἀνάγκη τῆς οἰκείας ὑπερμαχοῦντα γῆς τῆς σφετέρας φρουρᾶς ἐπιμελεῖσθαι, πάλιν ἄπρακτοι ἐπανέζευξαν

20. Ὅτι Δεγγιζὶχ πόλεμον ἐπὶ Ῥωμαίους ἐπενεγκόντος καὶ τοῦ Ἴστρου ὄχθῃ προσκαρτεροῦντος, τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀναγάστης ὁ Ὀρνιγίσκλου (αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν πρὸς τῷ Θρᾳκίῳ μέρει τοῦ ποταμοῦ φυλακήν) ἐκ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐκπέμψας ἐπυνθάνετο ὅ τι βουλόμενοι πρὸς μάχην παρασκευάζονται. ὁ δὲ Δεγγιζὶχ τοῦ Ἀναγάστου κατολιγωρήσας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεμφθέντας ἀπράκτους ἠφίει, παρὰ δὲ τὸν βασιλέα τοὺς διαλεξομένους ἔστελλεν, ὡς, εἰ μὴ γῆν καὶ χρήματα αὐτῷ τε καὶ τῷ ἑπομένῳ δοίη στρατῷ, πόλεμον ἐπάξει. τῶν δὲ παρ' ἐκείνου πρέσβεων ἐς τὰ βασίλεια ἀφικομένων καὶ τὰ αὐτοῖς ἐνταλθέντα ἀπαγγειλάντων, ἀπεκρίνατο βασιλεὺς ἑτοίμως ἔχειν πάντα ποιεῖν, εἴ γε ὑπακουσόμενοι αὐτῷ παραγένωνται χαίρειν γὰρ τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπὶ συμμαχίᾳ ἀφικνουμένοις.

21. Ὅτι Ἀναγάστου καὶ Βασιλίσκου καὶ Ὄστρουϊ καὶ ἄλλων τινῶν στρατηγῶν Ῥωμαίων τοὺς Γότθους ἔς τινα κοῖλον χῶρον συγκλεισάντων καὶ πολιορκούντων, λιμῷ τε πιεζομένων τῶν Σκυθῶν σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, πρεσβείαν παρὰ τοὺς Ῥωμαίους ποιήσασθαι, ὥστε αὐτοὺς εἰ ἐνδιδόασι νεμομένους γῆν ὑπακούειν αὐτῶν ἐς ὅ τι ἂν θέλοιεν· τῶν δὲ ἐπὶ βασιλέα τὴν ἐκείνων φέρειν ἀποκριναμένων πρεσβείαν, καὶ τῶν βαρβάρων τοῦ λιμοῦ πέρι σφᾶς θέσθαι ἐθέλειν τὰς συμβάσεις φαμένων καὶ μὴ οἵους τε εἶναι μακρὰς ποιεῖσθαι ἀνακωχάς, βουλευόμενοι οἱ τὰς Ῥωμαϊκὰς τάξεις διέποντες τροφὰς χορηγήσειν αὐτοῖς ὑπέσχοντο ἄχρι τῆς βασιλέως ἐπιτροπῆς, εἴ γε σφᾶς αὐτοὺς διέλοιεν ὥσπερ καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν διακέκριται πλῆθος· ἔσεσθαι γὰρ αὐτῶν ῥᾳδίως οὕτως ἐπιμέλειαν, ἐς τοὺς κληρουμένους καὶ οὐκ εἰς πάντας ἀποβλεπόντων τῶν στρατηγῶν, οἵπερ ἐς φιλοτιμίαν ὁρῶντες πρὸς τὴν αὐτῶν πάντως ἀμιλληθήσονται κομιδήν. τῶν δὲ Σκυθῶν τοὺς ἀπαγγελθέντας διὰ τῶν πρέσβεων προσδεξαμένων λόγους καὶ ἐς τοσαύτας σφᾶς αὐτοὺς ταξάντων μοίρας, ἐς ὅσασπερ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι διεκέκριντο, Χελχάλ, τοῦ Οὔννων γένους ἀνὴρ καὶ ὑποστράτηγος τῶν διεπόντων τὰ Ἄσπαρος τάγματα, παρὰ τὴν ἐπιλαχοῦσαν αὐτοῖς βαρβαρικὴν μοῖραν ἐλθὼν καὶ τῶν Γότθων (πλείονες δὲ τῶν ἄλλων

www.dacoromanica.ro

ὑπῆρχον) μεταπεμψάμενος τοὺς λογάδας τοιῶνδε ἐποιήσατο λόγων ἀρχήν, ὡς δώσει μὲν αὐτοῖς γῆν ὁ βασιλεύς, οὐκ εἰς σφετέραν δὲ αὐτῶν ὄνησιν, ἀλλὰ τοῖς ἐν σφίσιν Οὔννοις. τούτους γὰρ ὀλιγώρως γεηπονίας ἔχοντας δίκην λύκων τὰς αὐτῶν ἐπιόντας διαρπάζεσθαι τροφάς, ὥστε θεραπόντων τάξιν ἐπέχοντας τῆς ἐκείνων ἕνεκα ταλαιπωρεῖσθαι τροφῆς, καίπερ ἐς ἀεί ποτε τοῖς Οὔννοις τοῦ Γότθων γένους ἀσπόνδου διαμείναντος, καὶ ἐκ προγόνων τὴν αὐτῶν ἀποφυγεῖν ὁμαιχμίαν ὁμοσαμένων, ἐφ' ᾧ καὶ ὅρκων πατρίων πρὸς τῇ τῶν οἰκείων στερήσει καταφρονεῖν· αὐτὸν δέ, εἰ καὶ τὸ Οὔννων αὐχεῖ γένος, δικαιοσύνης πόθῳ τάδε πρὸς αὐτοὺς εἰπόντα δεδωκέναι περὶ τοῦ πρακτέου βουλήν. ἐπὶ τούτοις οἱ Γότθοι διαταραχθέντες καὶ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς αὐτοὺς ταῦτα τὸν Χελχὰλ εἰρηκέναι νομίσαντες, τοὺς ἐν αὐτοῖς Οὔννους συστάντες διεχειρίζοντο· καὶ μάχη καρτερὰ ἀμφοτέρων συνίστατο τῶν ἐθνῶν ἐκ συνθήματος. ὁ Ἄσπαρ πυθόμενος, ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ τῶν λοιπῶν στρατοπέδων ἡγεμόνες μετὰ τῶν οἰκείων παραταξάμενοι τὸν ἐπιτυχόντα τῶν βαρβάρων ἀνῄρουν. τοῦ δὲ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης οἱ Σκύθαι λαβόντες ἔννοιαν σφᾶς τε ἀνεκαλοῦντο καὶ ἐς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις ἐχώρουν. ἀλλ' οἱ μὲν Ἄσπαρος τὴν σφίσιν ἐπιλαχοῦσαν ἔφθασαν ἀναλώσαντες μοῖραν, τοῖς δὲ λοιποῖς στρατηγοῖς οὐκ ἀκίνδυνος ἡ μάχη ἐγένετο, τῶν βαρβάρων καρτερῶς ἀγωνισαμένων, ὥστε τοὺς ἐξ αὐτῶν ὑπολειφθέντας τάς τε Ῥωμαϊκὰς τάξεις διώσασθαι καὶ τῇδε τὴν πολιορκίαν διαφυγεῖν.

22 Ὅτι μεγίστης πρὸς τὸ Σουάνων ἔθνος Ῥωμαίοις τε καὶ Λαζοῖς ὑπαρχούσης διαφορᾶς, καὶ σφόδρα ἐς τὴν τοῦ σώματος † τῶν Σουάνων συνισταμένων μάχην, καὶ Περσῶν δὲ ἐθελόντων αὐτῷ πολεμεῖν διὰ τὰ φρούρια, ἅπερ τῶν Σουάνων ἁφῄρηντο, πρεσβείαν ἔστελλεν, ἐπικούρους αὐτῷ διαπεμφθῆναι παρὰ βασιλέως αἰτῶν ἐκ τῶν παραφυλαττόντων στρατιωτῶν τὰ Ἀρμενίων ὅρια τῶν Ῥωμαίοις ὑποτελῶν, ἐφ' ᾧ προσχώρων ὄντων ἑτοίμην ἔχειν βοήθειαν, καὶ μὴ κινδυνεύειν τοὺς πόρρωθεν ἀπεκδεχόμενον, ἢ παραγενομένων ἐπιτρίβεσθαι δαπάνῃ, τοῦ πολέμου, ἂν οὕτω τύχῃ, διαναβαλλομένου, καθάπερ ἤδη πρότερον ἐγεγόνει. τῆς γὰρ σὺν Ἡρακλείῳ ἀπεσταλμένης βοηθείας, καὶ Περσῶν καὶ Ἰβήρων τῶν αὐτῷ ἐπαγόντων τὸν πόλεμον πρὸς ἑτέρων ἐθνῶν τότε ἀπασχοληθέντων, μάχην † τὴν συμμαχίαν ἀπέπεμψεν ἀσχάλλων ἐπὶ τῇ τῶν τροφῶν χορηγίᾳ, ὥστε αὖθις τῶν Πάρθων ἐπ' αὐτὸν ἀναζευξάντων Ῥωμαίους ἐπικαλέσασθαι. τῶν δὲ στεῖλαι τὴν βοήθειαν ἐπαγγειλαμένων καὶ ἄνδρα τὸν αὐτῆς ἡγησόμενον, παρεγένετο καὶ Περσῶν πρεσβεία ἀγγέλλουσα τοὺς Κιδαρίτας Οὔννους ὑπ' αὐτῶν κατηγωνίσθαι καὶ Βαλαὰμ πόλιν αὐτῶν ἑκπε-

www.dacoromanica.ro

πολιορκηκέναι. ἐμήνυον δὲ τὴν νίκην καὶ βαρβαρικῶς ἐπεκόμπαζον τὴν παροῦσαν αὐτοῖς μεγίστην δύναμιν ἀποφαίνειν ἐθέλοντες. ἀλλὰ αὐτοὺς παραυτίκα τῶν ἀγγελθέντων ἀπέπεμπε βασιλεύς, ἐν μείζονι φροντίδι τὰ ἐν Σικελίᾳ συνενεχθέντα ποιούμενος.

Τέλος τῆς ἱστορίας Πρίσκου.

www.dacoromanica.ro

A.

AMBASADELE ROMANILOR CĂTRE POPOARE

Din istoria gotică a retorului şi sofistului Priscus

I. *(a. 433 d. Chr.)*

I. Rua, regele Hunilor, trimite pe Esla în ambasadă la Romani, amenințându-i că le va declara război, dacă nu-i restituie pe fugari. După moartea lui Rua, urmând la domnie Attila şi fratele său Bleda, Romanii trimit la ei pentru menținerea păcii pe delegații Plinthas şi Dionysius. Condițiuni de pace umilitoare pentru Romani.

Când Rua, regele Hunilor, s'a hotărît să înceapă războiu împotriva Amilzurilor, Itimarilor, Tonosurilor, Boiscilor [1]) şi altor popoare cari locuesc lângă Dunăre, căci toți aceştia se grăbiseră să facă alianțe de arme cu Romanii, a trimis pe Esta care de obiceiu era întrebuințat să aplaneze diferendele dintre Romani şi Huni, să denunțe Romanilor pacea încheiată, dacă nu i se vor înapoia fugarii sciți ce se refugiaseră la ei. Romanii atunci au decis să trimeată la Huni o ambasadă şi au voit ca din aceasta să facă parte Plinthas şi Dionysius, acesta de fel din Tracia, acela din Sciția, amândoi comandanți de armată şi cari avuseseră la Romani demnitatea de consuli. Dar, de oarece s'a găsit cu cale să nu fie trimeasă ambasada, mai înainte ca Esla să fi ajuns la Rua, Plinthas a trimis deodată cu Esla şi pe Singilachus, una din rudele sale, care să convingă pe Rua să nu stea cu nimenea altul de vorbă decât cu el însuşi. Dar, fiindcă a murit Rua şi a ajuns ca rege al Hunilor Attila [2]) (şi Bleda), senatul ro-

1) Amilsuri (Alipsuri la Jordanes), Itimari, Tonosuri (Iuncarsi, la Jordanes), Boisci, erau popoare barbare la Dunărea de jos.

2) Asupra venirii la domnie a lui Attila, vezi Iordanes, *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, cap. 35 Cf. Tillemont, *Histoire des empereurs* VI, p. 95; Halphen *Les Barbares* 1926, p. 30 şi Ferd Lot, «*Les invasions germaniques*, 1935, p. 100.

www.dacoromanica.ro

man a găsit de cuviinţă ca aceeaşi misiune să fie adusă la îndeplinire pe lângă Attila. Deciziunea aceasta a senatului fiind aprobată de împărat, Plinthas a dorit să ia în solia sa şi pe Epigenes, un om prea vestit pentru marea sa înţelepciune şi care ajunsese la demnitatea de cvestor. Obţinându-se confirmarea pentru aceasta, porniră amândoi în ambasadă şi ajunseră la Margus. Cetatea aceasta Margus [1]) se găseşte în Iliria, ţara Mysiilor, lângă Dunăre, în faţa fortăreţii Constanţa[2]) de pe celălalt mal al fluviului, unde se aflau şi principii sciţi. Şi întâlnirea lor s'a făcut afară din oraş, venind călări [3]). Barbarii au socotit că nu e bine să trateze de jos, aşa că delegaţii romani n'au găsit de demnitatea lor să nu vie în faţa Sciţilor în aceeaşi ţinută, ca să nu trebuiască să vorbească de jos unor oameni călări... Şi au ajuns în cele din urmă la înţelegerea ca pe viitor Romanii nu numai să nu mai primească la ei pe fugarii sciţi, dar să predea chiar pe cei cari fugiseră de mai înainte, împreună cu prizonierii romani cari se întorseseră acasă, fără să fi plătit preţul rescumpărării lor, sau să dea pentru fiecare prizonier roman, prins în războiu, câte opt monede de aur. Apoi, Romanii să nu încheie alianţă cu vr'un popor barbar cu care Hunii s'ar găsi în războiu, iar târgurile să se facă în condiţii egale de siguranţă atât pentru Romani cât şi pentru Huni. Aceste tratate să fie păzite şi respectate şi Romanii să plătească regilor sciţi un tribut anual de şapte sute de libre de aur, deşi mai înainte el n'a fost decât de trei sute cincizeci de libre. In aceste condiţii s'a încheiat pacea între Huni şi Romani şi s'a întărit prin prestare de jurământ, după obiceiul patriei fiecăruia şi ambasadele se întoarseră acasă. Deci fugarii cari se găseau la Romani au fost predaţi barbarilor: între aceştia erau şi copiii Mama şi Atacam, de neam de rege, pe cari primindu-i Sciţii la Carsus [4]), o fortăreaţă din Tracia, îi crucificară, pedepsindu-i astfel pentru fuga lor. Iar după ce Attila şi Bleda încheiară pace cu Romanii, au plecat să subjuge popoarele din Sciţia şi porniră cu războiu împotriva Sorogilor [5]).

---

1) Margus, azi Dubroviţa.

2) Constanţa, neidentificată până astăzi, fortăreaţă pe malul stâng al Dunării.

3) Barbarii îşi făceau viaţa mai mult călare.

4) *Carsus* nu trebuie confundat cu *Carsium* sau *Carsium*, Hârşova, din Moesia Inferioară.

5) *Sorogi*, un popor din Sciţia

www.dacoromanica.ro

II.

II. Senator, un fost consul, este trimis în ambasadă la Attila.

Teodosie a trimis în ambasadă la Attila pe Senator, un fost consul [1]). Acesta, deşi avea titlul de ambasador, n'a îndrăznit să se ducă la Huni pe uscat, ci a călătorit cu corabia pe Marea Neagră, spre cetatea Odessenilor, în care se găsea atunci, trimis comandant, Theodulus [2]).

III. *(a. 448 Chr.).*

III. Maximin pleacă la Attila împreună cu tălmaciul Bigila şi cu scriitorul Priscus. Descrierea călătoriei. Edecon trădează complotul. Ambasada e refuzată de a fi primită de Attila. Mijlocirea lui Priscus şi a lui Scotta. Bigila e trimis la Constantinopol. Maximin este obligat să aştepte întoarcerea lui Onegesius dela Acatiri Situaţia Acatirilor. Delegaţi pleacă împreună cu Attila spre palatul acestuia. Primirea într'unul din sate de o soţie a lui Bleda. Intâlnirea cu Romanii Occidentali. Delegaţiunea acestora. Descrierea palatului lui Attila. Coruri de fete şi soţia lui Onegesius întâmpină pe Attila. Convorbirea lui Priscus cu un Grec dela curtea regelui. Priscus duce daruri lui Onegesius. Răspunsul lui Onegesius dat lui Maximin. Priscus dă daruri Krecei, soţia lui Attila. Caso acesteia. Convorbirea dintre deputaţiunea Romanilor Orientali şi deputaţiunea Romanilor Occidentali despre imperiul *Hunilor* şi despre expediţia lor în Persia. Descrierea ospăţului din palatul lui Attila. Obiceiurile lui Attila şi caracterizarea sa. Intoarcerea delegaţilor.

Din cartea IV-a. Intoarcerea dela Constantinopol a lui Bigila şi prinderea sa. Mărturisirile lui Bigila şi condamnarea fiului său. Delegaţia lui Oreste şi a lui Esla la Romani.

Eunucul Chrysaphius [3]) după ce a dat sfatul lui Edecon [4]) să suprime pe Attila, împăratul Teodosiu şi magistrul Martialius consultându-se împreună în privinţa acestei chestiuni, au hotărît să trimeaţă în deputaţiunea de pe lângă Attila, nu numai pe Bigila, dar şi pe Maximin; şi anume pe Bigila sub motivul că, fiind tâlmaciu,

---

1) Senator, fusese consul în anul 436. Când a avut loc această ambasadă nu se ştie cu preciziune. Valcsius, în marea sa operă asupra *Istoriei ecclesiastice*, socoteşte că ea ar fi avut loc înainte de războiul din Chersonez, despre care se face menţiune în B. cap. III.

2) Theodulus, general roman din timpul lui Teodosie al II.

3) Eunucul Chrysaphius, spătarul împăratului, este atotputernic la Constantinopol.

4) Edecon, german de origine şi anume din neamul Scirilor, era o persoană de încredere dela curtea lui Attila.

www.dacoromanica.ro

să aducă la îndeplinire cele ce va crede de cuviință Edecon, iar pe Maximin, care nu știea nimic de cele ce se trataseră în conciliul împăratului ca să dea din partea acestuia lui Attila o scrisoare. Impăratul scrise despre delegații săi, pe de o prte că Bigila este interpret, iar, pe de altă parte, că Maximin îi este superior lui Bigila ca rang, că este dintr'o familie strălucită și că îi este prietin intim. Pe lângă acestea, adause că n'ar trebui ca Attila să calce tratatele și să invadeze teritoriul roman. «Iar pe lângă fugarii trimiși mai înainte, ți-am trimis acum șaptesprezece, nemai fiind alții». Acestea se cuprindeau în scrisoare. Iar Maximin să spună din gură lui Attila că n'ar trebui să ceară să i se trimeată ca delegați oameni de o vază mai mare. Căci aceasta nu s'a făcut nici de strămoșii tăi, nici de ceilalți regi ai Sciției, ci a îndeplinit rolul de delegat ori care soldat și ori care crainic. De altfel, spre a discuta neînțelegerile dintre ei, socotește că ar fi bine să trimeață la Romani pe Onegesius. Căci cum ar putea să vie el în Serdica ce a fost dărîmată cu un fost consul?

In această delegațiune, rugându-se de mine Maximin, m'a convins să-l însoțesc. Și astfel am început să facem călătoria împreună cu barbarii și am ajuns la Serdica, departe de Constantinopol drum de zece zile pentru un om iute de picior. Poposind aci am găsit cu cale să poftim la masă pe Edecon și pe barbarii cari erau cu el. Locuitorii de acolo procurându-ne oi și boi, i-am tăiat și am făcut un ospăț. In timpul ospățului am găsit prilejul, barbarii să laude pe Attila, iar noi pe împărat. Atunci Bigila zise că nu se cade să se compare un zeu cu un om, numind pe Attila om, iar pe Teodosie zeu. Hunii n'au putut să sufere aceasta și s'au aprins numai decât de mânie. Noi căutarăm să schimbăm vorba și cu cuvinte dulci potolindu-le supărarea, ne-am sculat dela masă. Maximin a împăcat pe Edecon și pe Oreste [1]) cu daruri, dându-le haine de mătase și pietre nestimate de India. In urmă Oreste, așteptând să se îndepărteze Edecon, aduse vorba și-i spuse lui Maximin că om înțelept și cinstit este acela care nu face greșeli cum au făcut cei cari sunt slujitorii împăratului. Căci neglijându-l pe el, au poftit la masă pe Edecon și l-au încărcat cu daruri. Nepricepând alusiunea, ca unii cari nu știeam de cele ce se petrecuseră, și întrebându-l cum și în

1) Oreste este un Roman din Paeonia, țară supusă lui Attila, secretar al lui Attila.. El era fiul lui Tatulus și a luat în căsătorie pe fiica lui Romulus.

www.dacoromanica.ro

ce împrejurare el a fost neglijat, iar Edecon onorat, n'a răspuns nimic şi a plecat. In ziua următoare, pe când mergeam pe drum, am comunicat lui Bigila cele ce-mi spusese Oreste. El însă îmi răspunse că Oreste n'ar trebui să se supere, dacă n'a fost tratat ca Edecon, căci Oreste este un tovarăş şi un secretar al lui Attila, pe când Edecon este un general vestit, dintr'o familie distinsă de Huni şi care este mult superior lui Oreste. Spunând acestea, Bigila s'a adresat lui Edecon în graiul lor părintesc şi în urmă ne-a confirmat-o şi nouă, fie că ne-a spus adevărul, fie că ni l-a ascuns, că i-a comunicat lui Edecon cele ce am vorbit împreună şi că numai cu greu a putut să-i potolească mânia pentru vorbele lui Oreste. Am ajuns la Naissus şi am găsit oraşul deşert de locuitori, fiindcă fusese dărâmat de duşmani; numai prin ruinele bisericilor se mai întâmpla să se găsească câte un bolnav. Puţin mai sus de râu [1]), după ce am poposit într'un loc pustiit — căci toate locurile de lângă malurile apei erau pline de oasele celor ce căzuseră în lupte — am întâlnit a doua zi pe Agintheus, comandantul armatei din Iliria şi care se găsea cu tabăra nu departe de Naissus şi dela care, din porunca împăratului, aveam să primim nişte fugari: trebuia să ne dea cinci fugari din cei şaptesprezece, de câţi scriese lui Attila. Ne-am întâlnit cu el şi am primit pe cei cinci fugari spre a-i da Hunilor şi, după ce i-a mângâiat, i-a trimis cu noi. După ce a trecut noaptea, am făcut drumul din munţii Naissului spre fluviul Dunării şi ajungem într'o vale strâmtă, având mai multe cotituri şi coline. Aci, după ce s'a luminat de ziuă, fiindcă aveam de gând să pornim spre apus, răsăritul soarelui ni s'a arătat în partea opusă; astfel că fiind desorientaţi în privinţa situaţiei locului, strigarăm că soarele şi-a schimbat cursul, indicând o altă stare de lucruri. Din această regiune plină de dealuri, am dat de una şeasă şi păduroasă. Aci ne-au primit luntraşi barbari în bărci monoxile pe cari ei înşişi şi le-au pregătit din copaci tăiaţi pe cari i-au scobit şi ne-au trecut peste fluviu. Aceste bărci nu erau pregătite pentru noi, ci ca să transporte mulţimea barbarilor pe cari i-am întâlnit în cale, fiindcă Attila ar fi voit să treacă la o vânătoare în teritoriul roman. In realitate însă regele scit făcea pregătiri de războiu, subt pretextul că nu i s'au restituit toţi fugarii. După ce am trecut Dunărea şi am făcut îm-

1) Râul Naissus ce curge pe lângă oraşul Naissus-Niş.

www.dacoromanica.ro

preună cu barbarii un drum de aproape şapte zeci de stadii [1]), trebuirăm să ne oprim într'o oarecare câmpie, până ce Edecon să anunţe pe Attila despre sosirea noastră. Rămânând împreună cu noi şi câţiva barbari cari ne serveau drept călăuze, pe când spre seară luam masa, s'a auzit sgomot de cai ce veneau spre noi. Şi sosiră doi Sciţi cari ne-au poruncit să mergem la Attila. Noi însă i-am poftit mai întâi să se aşeze cu noi la masă şi descălecând de pe cai luară parte la masă; a doua zi ne conduseră pe drum. Ajungând la ora nouă la corturile lui Attila — căci el avea mai multe — am voit să ne aşezăm cortul nostru pe o movilă, dar barbarii cari ni-au ieşit în cale ne-au oprit, fiindcă cortul lui Attila era aşezat într'o câmpie.

Deci, aşezându-ne cortul jos, după cum voiră Sciţii, sosiră îndată aci Edecon şi Oreste şi Scotta [2]) şi între ei şi alţi fruntaşi sciţi şi ne-au întrebat în vederea căror afaceri am primit asupra-ne această ambasadă. Noi mirându-ne de această întrebare anodină şi uitându-ne miraţi unul la altul, ei insistară cu întrebările lor de ce am venit? Noi însă le răspunserăm că avem poruncă dela împăratul să vorbim cu Attila, iar nu cu alţii.

Atunci Scotta supărându-se ne spuse că acesta este ordinul şefului său şi că n'a venit la noi de capul său. Noi însă ripostarăm că nici odată nu li s'a impus ambasadorilor obligaţiunea de a-şi expune misiunea lor prin alţii şi să nu dea ochii cu cei la cari au fost trimişi; că acest fapt îl cunosc şi Sciţii cari au venit adeseori în ambasadă la împărat; că trebuie să se petreacă la fel şi cu noi şi că altfel nu ne vom arăta misiunea noastră. Cu acestea ei se duseră la Attila şi se întoarseră apoi numai decât, însă fără Edecon, şi ne comunicară toate pentru cele ce veniserăm în deputaţiune şi ne porunciră să plecăm îndată, dacă nu mai avem altceva de comunicat. La aceste vorbe fiind şi mai nedumeriţi — căci nu puteam înţelege, cum de au fost date la iveală toate planurile ascunse ale împăratului, — socotirăm că e preferabil să nu răspundem nimica în privinţa delegaţiunii noastre, dacă nu ni se dă posibilitatea de a ajunge la Attila. De aceea comunicarăm că, fie că am venit să tratăm despre cele ce ne-au spus Sciţii, fie despre altele, numai

---

1) Circa 21 km. Se crede că au ajuns la Biserica Albă (Weisskirchen).

2) Scotta, fratele lui Onegesius, om de încredere al lui Attila.

www.dacoromanica.ro

regele vostru să cerceteze, şi nu vom discuta cu nimenea altul, subt nici un motiv. Ei însă ne-au poruncit să plecăm imediat.

Pe când făceam pregătirile de drum, Bigila ne-a mustrat pentru răspunsul nostru, spunând că ar fi fost mai bine să fi fost prinşi cu o minciună, decât să ne întoarcem acasă fără de nici un rezultat. «Căci dacă, zise el, aş fi ajuns la vorbă cu Attila, l-aş fi convins uşor să înceteze neînţelegerile cu Romanii, ca unul care am încheiat prietenie cu el, în timpul delegaţiei lui Anatolius» [1]). Şi mai spuse că Edecon îi este binevoitor şi că a nădăjduit că, subt pretextul acestei delegaţiuni şi cu cele ce va spune, fie că ar grăi adevărul fie că ar spune minciuni, va găsi prilejul să aducă la îndeplinire planurile sale împotriva lui Attila şi modul cum să dea banii despre cari Edecon spusese că are trebuinţa să-i împartă la anumiţi oameni însărcinaţi cu aceasta. Nu ştiea însă că este trădat. Căci Edecon, fie că tratase cu viclenie, fie că s'a ferit de Oreste să nu raporteze cele ce ni se întâmplase după masă în Serdica-Sofia şi să nu-l învinovăţească că fără de el a avut conciliabule cu împăratul şi cu eunucul, a descoperit lui Attila cursa pregătită şi câţi bani trebuiau trimişi în această afacere şi i-a comunicat şi cele ce avea să trateze delegaţiunea noastră. După ce ne-am pregătit vitele pentru plecare şi când căutam să pornim la drum, fără de voia noastră, în timpul nopţii, alergară la noi doi barbari spunându-ne că Attila a dat ordin, că din cauza vremei celei urâte să mai rămânem. Şi în acelaşi loc de unde plecam, sosiră unii cari ne-au adus, fiind trimişi de Attila, un bou şi peşti de râu. Deci, după ce am mâncat, ne-am dus la culcare. Când s'a făcut ziuă am socotit că Attila s'a mai îmblânzit şi că a devenit mai înţelegător; dar el a trimis din nou pe aceiaşi oameni poruncindu-ne să plecăm, dacă nu avem altceva de a-i comunica afară de cele până acum cunoscute. Nedând nici un răspuns ne-am pregătit de drum, deşi Bigila căuta să ne convingă să-i spunem că noi avem şi alte lucruri de a-i comunica. Dar eu, fiindcă vedeam pe Maximin mâhnit, cu ochii în pământ, am luat la o parte pe Rusticius, care cunoştea limba barbarilor şi care venise cu noi în Scitia, — nu în delegaţiunea noastră, ci într'o afacere pe lângă Constantius şi care, fiind italian, fusese trimis de Aetius, comandantul Romanilor Occidentali, ca să-i fie aceluia ca secretar — şi cu el m'am dus la Scotta, căci în acel moment Onegesius

1) Vezi, B, cap. III.

www.dacoromanica.ro

nu era de faţă, şi-i spusei prin interpretul Rusticius, că are să primească multe daruri dela Maximin, dacă i-ar putea procura o audienţă la Attila. Căci această delegaţie va aduce foloase nu numai Romanilor şi Hunilor, ci şi lui Onegesius pe care împăratul ar dori să-l aibă la sine ca delegat şi cu care să discute neînţelegerile dintre cele două popoare; căci se va întoarce de aci încărcat cu foarte mari daruri. Că el, Scotta, ar trebui, fiindcă Onegesius nu e de faţă, să ne dea, într'o împrejurare atât de importantă o mână de ajutor nouă şi mai mult fratelui său. Şi-i mai spusei că am aflat că Attila are o mare încredere în el; dar că cele auzite nu sunt destul de sigure, afară numai dacă nu va dovedi prin fapte trecerea ce are pe lângă Attila. El însă, luându-mi vorba din gură, îmi spuse că are aceeaşi trecere pe lângă Attila, ca şi fratele său, atât în vorbe cât şi în fapte. Şi a încălecat numai decât pe cal şi s'a îndreptat spre cortul lui Attila. Iar eu m'am întors la Maximin care stetea supărat împreună cu Bigila şi nu ştiea ce hotărîre să ia în această împrejurare şi-i spusei conversaţia mea cu Scotta şi cele ce am auzit dela el şi că trebuie să pregătească darurile cari au să-i fie date barbarului şi să mediteze asupra celor ce are să le spună lui Attila.

Se sculară amândoi, căci se găseau trântiţi pe o pajişte verde, lăudară afacerea iniţiată şi chemară înapoi pe cei cari porniseră cu caravana la drum. Apoi se chibzuiră cum să se adreseze lui Attila şi cum să-i predea darurile împăratului şi cele ce i-a adus el însuşi, Maximin. Pe când ne munceau aceste gânduri, iată că Attila ne chiamă prin Scotta.

Ne îndreptăm deci spre cortul său care era înconjurat din toate părţile de o sumedenie de barbari cari îi serveau drept gardă. Intrăm înlăuntru, unde găsim pe Attila stând într'un jilţ de lemn. Ne oprim mai departe puţin de tronul său şi Maximin înaintând salută pe barbar, îi dă scrisoarea din partea împăratului şi'i spuse că împăratul se închină cu sănătate pentru el şi pentru ai săi. Barbarul răspunse: «De asemenea să fie pentru Romani, precum îmi poftesc ei mie» [1]) şi îndreptându-şi vorba către Bigila îl numi bestie neruşinată şi-l întrebă cum de a îndrăznit să vie înaintea sa, câtă vreme ştie ce gânduri are el însuşi şi Anatolius în privinţa păcii; că n'ar fi trebuit să vie în delegaţie la el înainte de a fi predat bar-

1) Observă răspunsul cu două înţelesuri al lui Attila.

www.dacoromanica.ro

barilor pe toți fugarii. Bigila răspunzând că din neamul scitic nu se găsește la Romani nici un fugar, căci toți câți au existat, au fost restituiți, Attila înfuriindu-se și mai mult, l-a acoperit de insulte și de ocări strigând la el că l-ar fi răstignit pe cruce și l-ar fi dat ca hrană pasărilor, dacă nu s'ar fi temut că prin această pedeapsă a neruşinării şi a îndrăznelii n'ar fi călcat legile soliei. Că se mai găsesc încă mulți fugari la Romani, ale căror nume, trecute într'o listă porunci secretarilor săi să le cetească [1]). După ce a dat lectură tuturor acestora, a poruncit să plece fără de zăbavă. Şi împreună cu el a trimis şi pe Esla care să comunice Romanilor să-i restituie pe toți fugarii sciți de la ei, ori câți ar fi, din timpurile lui Carpilio, fiul lui Aetius, comandantul Romanilor din apus, şi care fusese la ei obstatic .Căci el nu va permite ca slugile sale să se lupte împotriva sa, cu toate că ele nu vor fi în stare să aducă vr'un folos nici măcar acelora cari le-au încredințat paza caselor din cari ei să hrănesc. Căci, zise el, ce cetate, ce fortăreață ar putea fi salvată de ei, pe care erau hotărîți mai înainte să o dărâme şi să o distrugă? Iar după ce vor fi comunicat împăratului cele hotărîte în privința fugarilor, să se întoarcă numai decât şi să-l anunțe ori de vor să predea pe transfugi, ori de vor mai bine să primească războiul? Porunci însă mai întâi ca Maximin să mai aştepte puțin, pentru ca să-i dea răspunsul la scrisoare şi-i ceru darurile.

După ce li le-am dat şi după ce ne-am întors în cortul nostru, am discutat despre toate câte s'au vorbit. Şi, fiindcă Bigila s'a mirat, cum de în vechia sa delegație, Attila se arătase blând şi afabil, iar acum l-a încărcat de ocări, eu spusei că mă tem ca nu cumva vr'unul dintre barbarii cari mâncaseră cu noi în Serdica să nu-l fi indispus față de noi, raportându-i că Bigila numise pe împăratul Romanilor zeu, iar pe Attila om. Presupunerea aceasta Maximin a primit-o ca plauzibilă, fiindcă nu luase parte la conspirațiunea ce se urzise împotriva barbarului. Bigila însă era plin de nedumeriri şi mi se părea că nu poate bănui pricina pentru care Attila l-a certat atât de tare. Căci nu-şi putea închipui, după cum mi-a mărturisit-o mai târziu, nici că ar fi fost denunțate lui Attila cele ce

1) In liste erau trecuți, probabil, dezertorii huni. Interesul lui Attila era mai mult să pună mâna pe dezertorii huni, refugiați în imperiul roman, decât pe cei câțiva fugari romani. Cf. I. D. Țiceloiu, *Byzantinische Zeitschrift*, a. 1923, p. 84.

www.dacoromanica.ro

s'au vorbit la Serdica, nici că-i va fi descoperit cineva conjurațiunea, pe câtă vreme nimenea altul din oamenii din jurul lui Attila, în afară de Edecon, n'ar fi îndrăznit, din cauza fricei ce-i cuprinsese pe toți, să vorbească cu Attila. Socotea însă pe de altă parte că Edecon își va fi dat toată strădania să ascunză lucrurile atât din cauza jurământului său cât și din cauza gravității faptului, ca unul care luând parte la astfel de discuții, fiind găsit vinovat, să nu fie condamnat la pedeapsa cu moartea. Pe când ne găseam într'o atare nedumerire, soseşte Edecon şi trăgând la o parte din adunarea noastră pe Bigila — căci se prefăcea că vrea într'adevăr să trateze cu el asupra planului pus la cale, — şi după ce i-a vorbit şi de aurul pe care să-l aducă spre a-l împărți celor ce aveau să ducă la îndeplinire treaba, a plecat. Noi însă descosind mai cu deamănuntul pe Bigila asupra discuției ce a avut cu Edecon, a încercat să ne înşele, fiind şi el însuşi înşelat, şi tăinuindu-ne motivul adevărat, ne-a păcălit spunându-ne că Edecon i-ar fi zis că Attila este supărat şi pe el din cauza fugarilor. Căci ar fi trebuit ca toți să-i fi fost restituiți şi, în acelaşi timp, să fi venit la el ca delegați cei mai înalți demnitari. In vreme ce noi discutam acestea, soseră din partea lui Attila oameni cari să ne spună că n'avem voie, nici Bigila nici noi, să rescumpărăm vr'un captiv sau vr'un sclav barbar, ori să cumpărăm cai sau altceva, în afară de cele pentru hrană, până ce nu se va fi judecat diferendele dintre Romani şi Huni. Toate acestea le spuse barbarul din şiretenie şi cu intenție pentruca mai uşor să prindă pe Bigila, executând planul împotriva sa şi neavând nici un alt motiv, ca să aducă atâția bani. Nouă însă, subt pretextul răspunsului ce avea să-l dea deputațiunii, ne-a poruncit să aşteptăm pe Onegesius spre a-i da darurile aduse şi pe cari voiam să i-le înmânăm, fiind trimise din partea împăratului. Căci atunci întâmplarea făcuse ca Onegesius să fie trimis cu cel mai mare dintre fiii lui Attila la Acatiri [1]). Aceştia sunt un popor din Sciția cari fuseseră supuşi de Attila în următoarele împrejurări. Puterea la acest popor al Acatirilor o aveau mai multe neamuri şi triburi. Acestora împăratul Teodosie le trimisese daruri, pentru ca să-i deslipească de alianța cu Attila şi să-i atragă în alianță cu Romanii [2]). Cel ce le-a dus darurile nu le-a distribuit după rangul fiecăruia dintre regii acestor popoare.

1) Acatirii erau o populațiune tătară, din regiunea fluviului Volga de jos.

2) E vorba de «politica de basculă» pe care o urmăreau Romanii.

www.dacoromanica.ro

Astfel Curidachus, deşi era mai vechiu în domnie, a primit darurile în rândul al doilea. Acesta, ca mai bătrân, socotindu-se desconsiderat şi lipsit de daruri, chemă în ajutor, împotriva celorlalţi regi, pe Attila. Acesta fără să stea o clipă la îndoială, trimise o mare armată, care, pe unii i-a sdrobit, iar pe alţii i-a subjugat. Apoi chemă la sine pe Curidachus, având să împartă câştigul victoriei. Acesta însă, temându-se de o capcană, răspunse că-i este greu unui om să vie în faţa unui zeu. Căci dacă nu-i cu putinţă ca cineva cu ochii deschişi să privească discul soarelui, cum ar putea să se uite, fără suferinţă, la cel mai mare dintre zei. Astfel Curidachus a rămas acasă şi şi-a păstrat domnia, iar toată cealaltă regiune a Acatirilor a ajuns în stăpânirea lui Attila. Peste acest popor Attila voind să aşeze pe cel mai mare dintre fiii săi,[1]) a trimis în această afacere pe Onegesius. Şi tocmai din această cauză ne-a poruncit el nouă, după cum s'a spus, să mai aşteptăm; iar pe Bigila îl trimise împreună cu Esla, subt pretext de a cere pe fugari, în realitate însă spre a aduce aurul lui Edecon.

După plecarea lui Bigila, am rămas numai noi, o singură zi în aceste locuri. In ziua următoare însă am plecat împreună cu Attila în regiunile dinspre miazănoapte. Şi, după ce am mers un drum oarecare cu barbarul[2]), am apucat pe o altă cale, de oarece Sciţii ce ne conduceau ne-au poruncit să facem astfel, fiindcă Attila s'a oprit într'un sat, unde voia să se căsătorească cu fata lui Esca, deşi avea mai multe soţii. Aceasta este îngăduit de legile Sciţilor. De aci înainte am călătorit pe un drum neted, aşternut pe un ges, şi am trecut peste mai multe fluvii navigabile, dintre cari cele mai mari, după Dunăre, erau aşa numitul Drecon[3]) şi Tigas şi Tiphisas[4]). Peste acestea am trecut în bărci monoxile (ciobace), de cari se folosesc

1) Se numea Ellac.

2) După ce au făcut o călătorie cam de 21 km. dela Dunăre au mers «cu drum oarecare».

3) *Drecon* nu poate fi râul *Drecova* de astăzi care se află lângă Dunăre, ci mai probabil Bega, după cum susţin unii istorici.

4) Despre identificarea acestor trei râuri vezi *Introducerea* pag. 7. Iordanes *op. cit.*, cap. 34, după ce face caracterizarea lui Attila, zice: «Iată între altele cele ce ne spune Priscus, trimis la el în ambasadă de Teodosie cel Tânăr: După ce am trecut peste nişte fluvii foarte mari şi anume Tysias Tibisias şi Dricca, ajunserăm în localitatea unde odinioară Vidicula, cel mai viteaz dintre Goţi, a căzut prin viclenia Sarmaţilor; de aci la o mică distanţă ne-am apropiat de cetatea unde se găsea Attila. Aceasta era ca o vastă cetate, unde

www.dacoromanica.ro

cei ce locuesc pe malurile fluviilor; peste celelalte râuri am trecut pe plute, pe cari barbarii le duc în care pentru locurile acoperite cu bălți [1]). Ni se aduceau de prin sate ca nutriment, în loc de grâu mălaiu (meiu), în loc de vin mied, numit astfel în graiul locuitorilor indigeni [2]). Deasemenea și servitorii noștri cari ne conduceau, purtau cu sine mălaiu și o băutură, preparată din orz; barbarii o numesc pe aceasta camos. După ce făcurăm o călătorie lungă [3]), într'o zi spre seară ne întinserăm corturile lângă un lac, care avea apă bună de băut, și la care locuitorii satului vecin veneau după apă.

Un vânt și o furtună torențială ne-au răsturnat cortul și ne-au rostogolit toate acareturile noastre în apa lacului. Îngroziți de turburarea ce domnea în aer și de ceea ce se întâmplase, părăsirăm acest loc și ne despărțirăm unii de alții, apucând astfel prin întuneric și prin ploaie și rătăcind drumul am plecat pe calea ce i se părea fiecăruia mai lesnicioasă. Ajungând la colibele [4]) din sat, (căci toți ne-am îndreptat spre acesta pe diferite căi), ne întâlnirăm aici și căutarăm prin strigăte ceea ce ne lipsea (un adăpost). Sciții, la strigătul nostru, ieșind afară, aprinseră trestii ce le întrebuințau pentru foc și făcând lumină, ne întrebară ce voim de facem atâta gălăgie. După ce barbarii cari erau cu noi le-au răspuns că ne-am speriat din pricina furtunii, Sciții ne-au poftit la dânșii, ne primiră cu ospitalitate, aprinzând mai multe trestii [5]). Stăpâna satului

---

văzurăm ziduri de lemn făcute din scânduri poleite a căror legături imitau așa de bine soliditatea că de abea puteai să observi, uitându-te cu cea mai mare atenție locul unde se îmbinau aceste scânduri. Se puteau vedea aci săli de mâncare cari se întindeau pe o mare suprafață și portice distribuite cu un mare lux; iar suprafața curții *(curtis)* era împrejmuită cu o ulucă enormă așa că însăși întinderea ei arăta că era aci o reședință regală. Astfel era scaunul de domnie al lui Attila care ținea subt stăpânirea sa toate națiunile barbare; astfel era locuința sa pe care o prefera tuturor cetăților cucerite».

1) Textul ne pare nesigur. Socotim că ar trebui să se spună că pe aceste plute trec cu carele lor.

2) Vezi *introducerea*, p. 31.

3) «*O călătorie lungă*». Drumul îl făceau spre Nord către reședința lui Attila.

4) καλύβαι, *colibele* din sat. Cuvântul deși îl întâlnim până și la Herodot, credem totuși că este de origină tracă.

5) Satul găsindu-se lângă un lac, era natural ca locuitorii să întrebuințeze acest combustibil ce le era la-îndemână.

www.dacoromanica.ro

era una din soţiile lui Bleda. Ea ne-a trimis de mâncare şi pentru petrecere femei frumoase (la Sciţi aceasta este un semn de cinste). Mulţumind femeilor pentru aducerea bucatelor, am refuzat contactul cu ele.

Poposind în aceste bordee, ne-am întors, când s'a făcut ziuă, să ne căutăm acareturile noastre şi le-am găsit pe toate, pe unele chiar în acel loc, unde ne opriserăm în ziua de mai înainte, pe altele pe malul lacului şi pe altele le-am luat, găsindu-ni-le în lac. Şi pentru ca să le uscăm am zăbovit toată ziua în acel sat, căci furtuna încetase şi soarele era strălucitor. Apoi după ce ne-am îngrijit de cai şi de celelalte vite, ne-am dus la regină pe care, după ce am salutat-o, am cinstit-o cu daruri: cu trei cupe de argint, cu lână văpsită în roşiu, cu piper de India, curmale şi diferite alte fructe, cari toate, fiind exotice, erau în mare cinste la barbari. Şi după ce i-am urat, pentru ospitalitate, toate fericirile, am plecat. După ce am parcurs un drum de şapte zile, Sciţii cari ne conduceau, ne-au poruncit să ne oprim într'un oarecare sat [1]), fiindcă Attila avea să treacă pe aceeaşi cale şi noi trebuia să urmăm după el. Aci ne-am întâlnit cu o ambasadă din partea Romanilor Occidentali trimisă şi ea la Attila. Intre delegaţi erau Romulus, ridicat la demnitatea de comite, şi Promutus, prefectul regiunei Noricum, şi Romanus, şeful tagmei militare. Impreună cu el mai erau şi Constantius, pe care îl trimise Aetius la Attila ca să-i fie secretar şi Tatulus, tatăl lui Oreste, care era cu Edecon, aceştia însă nu ca delegaţi, ci pentru afacerile lor private şi făcând drumul împreună cu ei. Constantius, pe de o parte, fiindcă petrecând în ţinuturile Italiei făcuse cunoştinţă cu aceşti bărbaţi, iar, Tatulus, pe de altă parte, din cauza înrudirii sale. Căci fiul acestuia, Oreste, se căsătorise cu fiica lui Romulus, din Patavio, oraş din Noric.

Această ambasadă venea ca să îmbuneze pe Attila care voia să-i fie predat Silvanus, prefectul din Roma al mesei lui Armius [2]), fiindcă acest Silvanus primise nişte cupe de aur dela Constantius care îşi trăgea originea din Gallicii din apus şi care fusese trimis ca şi celălalt Constantius, ca secretar pe lângă Attila şi Bleda. Acest Constantius, în timpul când Sciţii asediau cetatea Sirmium [3]) din Paeo-

1) Regiunea nu era pustie de populaţie. Satele se întâlnesc des.

2) Armius, textul nu este sigur în acest loc.

3) Sirmium oraş în Paeonia lângă Sava, distrus de Avari. Ruinele se văd lângă Mitroviţa în Iugoslavia.

www.dacoromanica.ro

nia, a primit dela episcopul din cetate niște cupe de aur, din prețul cărora să fie răscumpărat el, episcopul, dacă s'ar fi întâmplat ca orașul să fie cucerit și el să fi scăpat cu vieață, iar dacă ar fi murit, să fie răscumpărați alți cetățeni luați în robie. Dar Constantius, după căderea cetății în robie, puțin i-a mai păsat de învoială, și a plecat la Roma pentru o afacere privată și a adus acele cupe lui Silvanus, primind pentru ele bani și au convenit ca dacă, într'un anumit timp, i-ar restitui banii împrumutați, să primească înapoi gajul, iar de nu, Silvanus să se folosească de el cum i-ar plăcea. Pe acest Constantius, căzut în bănuială de trădare, Attila și Bleda l-au răstignit pe cruce. In timpul acesta s'a făcut lui Attila denunțul în privința cupelor și acesta a pretins să i se predea Silvanus, ca hoț al lucrurilor sale. De aceea, a fost trimeasă delegația din partea lui Aetius și a împăratului de la Roma ca să spună lui Attila că vasele au fost lăsate în gaj de Constantius lui Slivanus, ca creditor, și că nu le posedă furându-le, ci că le vinde pe bani preoților cari se vor ivi de cumpărători; că nu se cade ca oamenii să se folosească pentru uzul lor propriu de niște vase consacrate lui Dumnezeu. Deci, dacă un motiv atât de just și dacă frica de divinitate nu-l împedică de a reclama acele cupe, vor trimite în locul lor bani, iar pe Silvanus îl vor reținea, căci n'au să predea pe un om care n'a greșit întru nimic. Acesta era motivul ambasadei și urma ca ea să se întoarcă acasă, după ce ar fi primit răspunsul lui Attila. Având deci să facem același drum, am zăbovit puțin ca să treacă Attila înainte și ne-am continuat apoi călătoria cu toții. Și după ce am trecut câteva râuri [1]), am sosit într'un sat foarte mare, în care se spunea că se află cel mai strălucit palat al lui Attila, de preste tot locul. El era din bârne și din scânduri bine poleite și bine încheiate și înconjurat de jur împrejur de o ulucă de lemn, făcută nu pentru siguranță, ci pentru frumusețe. După palatul regelui se afla palatul lui Onegesius, având și acesta o ulucă de lemn; el însă nu era la fel cu cel al lui Attila și nici împodobit cu turnuri. Nu departe de palatul acestuia, se afla o baie pe care și-o zidise Onegesius, cel mai bogat dintre Sciți, după Attila, aducând marmora din țara Paeonilor [2]). Căci la barbarii cari se găseau în aceste părți nu se găsește nici marmoră nici copaci, ci ei se folosesc de lemnul adus din altă parte.

1) Intre aceste râuri probabil a fost Mureșul și poate și Crișul și Tisa.
2) Vezi *Introducerea* p. 34.

www.dacoromanica.ro

Architectul băii a fost adus dintre captivii din Sirmium. Acesta a crezut că va primi, ca răsplată pentru opera sa, libertatea, dar s'a înşelat, căci a căzut într'o robie şi mai grea, fiind făcut chiar el însuşi băieş al lui Onegesius, având să-l servească atât pe el cât şi pe ai săi, de câteori făcea baie. Când Attila a intrat în acest sat, i-au ieşit înainte fete cari mergeau în şir, subt voaluri întinse de pânză subţire şi albă, aşa că subt fiecare voal, ţinut sus de ambele părţi de femei cu mâinile, şapte fete sau mai multe — şi erau multe şiruri de astfel de femei subt acele voaluri — mergând cântau cântece scitice. Apropiindu-se de casa lui Onegesius, căci drumul spre palatul regelui trecea pe la el, i-a ieşit înainte soţia lui Onegesius împreună cu mai multe servitoare şi i-au prezentat mâncăruri şi vin, — aceasta este la Sciţi cea mai mare onoare, — i-a urat lui Attila bun sosit şi l-a poftit să guste din cele ce ea, cu atâta bună voinţă, adusese. Attila spre a mulţumi soţiei unui prietin, stând călare, a luat din mâncări, iar barbarii ce-l însoţeau îi ridicară în sus tava — aceasta era de argint. — Dupăce a gustat şi din cupa ce i-s'a oferit, s'a dus la palatul său care era mai deosebit decât celelalte palate şi situat într'un loc mai înalt. Noi însă rămaserăm în casa lui Onegesius, după cum ne poruncise el, căci se întorsese cu fiul lui Attila. Şi am fost ospătaţi aci, primindu-ne soţia lui, şi oameni de neam distins cari o însoţeau. Căci Onegesius însuşi n'a putut să stea cu noi la ospăţ, fiindcă, după întoarcerea sa, atunci pentru întâiaşi dată, dedea faţă cu Attila şi avea să-i raporteze în privinţa afacerii pentru care fusese trimis şi apoi şi din cauza nenorocirii întâmplate fiului lui Attila — căci într'o cădere îşi frânsese mâna. După cină, părăsind casele lui Onegesius, ne-am aşezat corturile mai aproape de palatul lui Attila, pentru ca Maximin să nu fie separat de Attila la o depărtare prea mare, fie că l-ar chema, fie că ar trebui să aibă convorbiri cu ceilalţi sfetnici ai acestuia. Petrecând noaptea în locul în care ne-am aşezat, când s'a făcut ziuă, m'a trimis Maximin la Onegesius să-i duc darurile pe cari el însuşi i le-a adus şi pe cele ce i le-a trimis împăratul şi pentru ca să afle, dacă vrea, şi când vrea, să aibă o convorbire cu el. Am sosit acolo împreună cu servitorii însărcinaţi să ducă darurile şi găsind porţile închise, am aşteptat până să iasă cineva care să ne anunţe sosirea noastră.

Imi petreceam vremea preumblându-mă pe dinaintea împrejmuirii caselor, când îmi ieşi în cale cineva pe care îl socotii, după îmbrăcămintea sa scitică, drept un barbar; el însă mă salută pe

www.dacoromanica.ro

greceşte, spunându-mi (χαῖρε) (salutare) aşa că mă cuprinse mirarea că un bărbat scit ştie greceşte. Căci, fiind o populaţiune amestecată, la întâmplare, pe lângă limba lor barbară, se silesc să grăiască sau limba Hunilor sau a Goţilor sau a Ausonilor, şi anume aceia dintre ei carî au de a face cu Romanii. Şi cu greu se întâmplă să ştie cineva grăi din ei greceşte, decât doar din cei ce au fost luaţi prizonieri şi robiţi, de prin Tracia şi de pe lângă ţărmul Iliriei. Dar, pe aceştia, când îi întâlneşti, îi poţi recunoaşte după hainele lor zdrenţuite şi după capul lor zburlit şi neîngrijit, că au căzut într'o soarte mai rea. Acesta însă semăna cu un Scit, ce ducea un trai îmbelşugat, fiind îmbrăcat frumos şi cu capul tuns de jur împrejur. Răspunzându-i la salut, l-am întrebat de mai multe orî, cine e şi de unde a ajuns în ţara barbară, alegându-şi traiul scitic. El însă mi-a răspuns că de ce port atâta interes să ştiu aceasta; iar eu îi spun că motivul curiozităţii mele este că a grăit greceşte. Şi atunci, râzând, îmi spune că este doar Grec de origine, şi că umblând după negoţ a ajuns în oraşul Viminacium [1]), dela Dunărea de jos, din ţara Mysiilor. Acolo a trăit el foarte mult timp şi s'a însurat cu o femee foarte bogată. Traiul bun de acolo însă l-a pierdut, când oraşul a căzut subt barbari; iar la împărţirea prăzii de războiu, din pricina averii sale, a fost luat în partea de pradă a lui Onegesius. Căci dintre prizonierii mai bogaţi, după ce şi-i alege Attila, pe ceilalţi îi iau nobilii Sciţilor, din cauza situaţiei înalte ce-o deţin. Apoi, mai pe urmă, distingându-se în lupte împotriva Romanilor şi a neamului Acatirilor [2]) şi dând, potrivit legii Sciţilor, stăpânului său barbar, tot câştigul său de războiu, şi-a dobândit libertatea. S'a însurat cu o femee barbară şi are copiî. E invitatul la masă al lui Onegesius şi socoate starea lui de acuma mai bună decât cea de mai înainte. Căci cei ce rămân la Sciţi, după vreme de războiu, îşi duc traiul în linişte, fiecare bucurându-se de tot ceea ce are şi neasuprind şi nefiind asuprit de loc sau numai puţin; cei din imperiu însă, în timp de războiu, se pot prăpădi uşor, căci nădejdea de mântuire le este la alţii, ne având voie cu toţii să poarte arme, din cauza stăpânilor asupritori. Iar cei ce au voie să poarte arme, sunt mai nenorociţi

1) Viminacium, Costolaţ din Jugoslavia.

2) V. Grecu, *op. cit.* p. 432 crede că n'ar fi exclus ca Priscus să facă o confuzie cu vr'o seminţie barbară de pe locurile anticilor Agathyrsi şi mai apropiaţi de tabăra lui Attila.

www.dacoromanica.ro

din cauza răutăţii comandanţilor cari nu vor să suporte greutăţile războiului. Iar în vreme de pace, au de îndurat suferinţe şi mai dureroase decât nenorocirile din război, din cauza celei mai grele stoarceri de biruri şi din cauza nedreptăţilor din partea celor răi, aplicarea legilor nefiind egală faţă de toţi, ci cel ce o calcă, dacă e vr'unul din cei bogaţi, are posibilitatea să scape nepedepsit; iar de e sărac, neştiind cum să-şi apere interesele, are de suferit rigorile legii, dacă doar cumva, încă înainte de darea sentinţei, n'a apucat să moară, de oarece judecăţile ţin timp îndelungat şi cer cheltueli foarte mari. Cel mai nesuferit lucru din toate celea este că legea ţi-o poţi dobândi cu bani. Căci, cel nedreptăţit nu poate ajunge la judecată, dacă nu dă ceva bani atât judecătorului, cât şi funcţionarilor de pe lângă el. — Debitând acestea şi alte mai multe de acest fel, eu i-am răspuns, spunându-i, să fie liniştit şi să mă asculte şi pe mine. Şi-i arătai că întemeietorii statului roman, oameni înţelepţi şi integri, pentru ca treburile publice să nu fie conduse alandala, au instituit pe unii ca paznici ai legilor, iar altora le-a încredinţat grija armelor: aceştia adecă să se îndeletnicească numai cu afacerile războinice, pentru ca ei, nepreocupându-se de altceva, decât să fie gata de luptă, să facă exerciţii militare şi întăriţi sufleteşte şi scăpând de teama de război, să pornească oricând la bătălie. Altora le-a încredinţat lucrarea pământului şi cultivarea ţarinelor, pentru ca să procure hrană pentru sine şi pentru cei cari luptă pentru ei. Au instituit apoi pe alţii cari să se ocupe de cei loviţi de vr'o nedreptate şi pe cei cari să apere drepturile acelora cari, din pricina vre-unei infirmităţi naturale, n'ar fi în stare să se apere singuri şi au instituit pe judecători cari să păzească ceea ce ordonă legea. Şi, în prevederea lor, n'au lăsat fără ajutor nici pe cei ce asistă pe judecători, ci aceştia să aibă pe cei cari să aducă la îndeplinire sentinţa judecătorilor şi, chiar dacă judecata ar fi fost nedreaptă, să se execute sentinţa şi nimic altceva. Căci, dacă n'ar fi unii cari să se ocupe de aceasta, dintr'un proces s'ar naşte motiv pentru alt proces, fie că cel ce a câştigat ar deveni mai pretenţios, fie că cel condamnat, ca neavând dreptate, ar persista în părerea sa greşită. De aceea, s'a fixat şi o taxă pentru cei ce poartă procese, după cum s'a fixat pentru ostire din partea agricultorilor. Nu e oare drept ca să hrăneşti pe cel ce te păzeşte şi să-i răsplăteşti serviciile, după cum pentru un călăreţ este o necesitate întreţinerea calului, pentru un păstor este o necesitate îngrijirea boilor, pentru un vânător cea a câinilor şi a altor animale pe

www.dacoromanica.ro

cari oamenii le ţin pentru paza şi folosul lor? Iar când cel ce pierde un proces plăteşte cheltuelile procesului, atunci nu plătesc despăgubirea pentru altceva, ci pentru cauza lor nedreaptă. Cât priveşte prelungirea timpului proceselor, când se întâmplă aceasta, ea se face în interesul dreptăţii, pentru ca judecătorii, să nu grăbească în graba lor examinarea cestiunilor. Este mai bine ca judecătorii să cerceteze cu luare aminte şi să amâne deci mai mult timp sentinţa, decât să stabilească în grabă o judecată ce ar fi nedreaptă nu numai faţă de oameni, ci şi faţă de Dumnezeu, ocrotitorul dreptăţii. Căci legile sunt stabilite pentru toată lumea, aşa că de ele ascultă chiar şi împăratul. Şi ceea ce cuprinde imputarea ta, că cei mari aduc sălnicie celor slabi, nimenea nu scapă pentru aceasta de pedeapsă, decât doar dacă ascunzându-se va fi fugit de pedeapsă. Aceasta însă se întâmplă nu numai cu cei bogaţi, dar şi cu cei săraci, căci şi aceştia dacă lipsesc dovezile scapă de pedeapsă. Dar, aceasta se întâmplă peste tot locul, nu numai la Romani. — Iar dacă el şi-a câştigat libertatea, aceasta o datoreşte în cea mai mare parte întâmplării şi nu trebuie să i-o atribuie stăpânului său care l-a prins în războiu. Când a pornit la războiu, ar fi putut să fie ucis, din cauza inexperienţei sale în luptă, sau, dacă ar fi fugit, să fi fost pedepsit de cel în mâna căruia ar fi căzut. Romanii însă tratează mai bine pe sclavi. Faţă de ei, aplică povaţa părinţilor şi a profesorilor şi caută ca ei să se ferească de rău şi-i fac părtaşi de cele ce ei găsesc cu cale şi-i păzesc de greşeli, ca pe proprii lor copii. Căci nu este îngăduit ca ei să fie pedepsiţi cu moartea, ca la Sciţi. Spre a se putea libera sunt mai multe căi, de cari se folosesc nu numai cei ce se găsesc în vieaţă, dar şi după ce au plecat dintre cei vii, căci fiecare poate să hotărască de averea sa în chipul cum ar vrea. Este lege ceea ce fiecare va fi voit să stabilească la moartea sa. Atunci el, lacrămi în ochi, zise că legile romane sunt frumoase, că statul e bun, dar că magistraţii cari nu mai sunt înţelepţi, le-au stricat.

Pe când vorbeam între noi acestea, cineva dinlăuntru ne-a deschis poarta dela curtea casei lui Onegesius. Eu am alergat numai decât să-l întreb ce face Onegesius, căci vream să-i vestesc ceva din partea lui Maximin care a sosit în deputaţiune dela Romani. El mi-a răspuns că-l voiu putea să-l întâlnesc, dacă mai aştept puţin, căci are să iasă. Şi n'a trecut mult timp, când l-am şi văzut ieşind, M'am dus să-i spun «că delegatul roman îl salută şi eu viu să-ţi aduc daruri din partea sa, împreună cu aurul trimis de îm-

www.dacoromanica.ro

părat». Că el doreşte o audienţă, unde va vrea şi când va vrea să stea de vorbă. El a poruncit ca oamenii ce-l însoţeau să primească darurile, iar eu să vestesc pe Maximin că vine el însuşi numai decât la el. M'am întors deci şi l-am anunţat că vine la el Onegesius şi îndată a şi sosit în cort şi adresându-se lui Maximin îi spuse că-i mulţumeşte, lui iş împăratului, pentru daruri şi-l întreabă ce vrea să-i spună de a trimis după el. Acesta îi răspunse că a sosit vremea când Onegesius va putea să-şi câştige printre oameni o mare glorie, dacă ducându-se la împărat ar soluţiona diferendele dintre Romanii şi Huni şi ar stabili concordia între unii şi alţii. Din aceasta ar reieşi nu numai un mare folos pentru ambele popoare, dar şi familia lui ar dobândi mari averi ,având să devie, el şi familia sa, prieteni cu împăratul şi cu familia împărătească. Atunci Onegesius îl întrebă ce trebuie să facă spre a mulţumi pe împărat şi cum ar putea el să deslege neînţelegerile? Maximin atunci îi răspunse că trecând la Romani ar câştiga recunoştinţa împăratului, iar diferendele le-ar deslega, cercetând cu deamănuntul pricinele şi le-ar soluţiona după condiţiile de pace. Atunci Onegesius zise că el va comunica împăratului şi sfetnicilor săi cele ce va fi voit Attila. Cred oare Romanii, zise el, că pot să-l momească până într'atâta, încât să-şi trădeze stăpânul şi să-şi bată joc de creşterea sa din Scitia, de soţiile sale şi de copiii săi şi să nu prefere mai degrabă robia la Attila decât bogăţia la Romani?

De altfel, dacă ar rămânea acasă i-ar putea sluji mai uşor, potolind mânia stăpânului său împotriva Romanilor, în cazul că s'ar supăra pe ei, decât dacă mergând la ei, ar cădea în prepus, făcând altceva decât ce ar voi Attila. Spunând acestea şi dându-mi voie să i mă adresez pentru cele ce am dori să mai avem părerea sa — căci Maximin îndeplinind o funcţiune oficială nu putea să aibă în tot momentul o intrare la el nestânjenită, — a plecat. A doua zi însă sosii la Attila, în interiorul curţii palatului, ducând daruri soţiei sale care se numea Kreca. Attila avea cu ea trei copii, dintre cari cel mai mare domnea peste Acatiri şi peste celelalte popoare cari stăpânesc Scitia până la mare. Inlăuntrul ulucilor erau mai multe clădiri, unele din scânduri sculptate, frumos încheiate, altele din bârne curate şi ciopodite măestrit în lungimea lor, ale căror capete erau aşezate pe nişte lemne îndoite în formă de cerc: cercurile însă mergând de jos în sus avea o mică înălţime. Aci locuia soţia lui Attila şi la ea găsii intrarea prin mijlocirea barbarilor cari steteau lângă uşa ei şi o aflai stând culcată pe o pătură moale, podina fiind

www.dacoromanica.ro

acoperită cu covoare de lână, pe cari se putea călca. De jur împrejurul ei steteau în cerc o mulțime de servitoare, iar în fața ei, servitoarele, ședând jos, brodau niște țesături în diferite colori pe cari barbarii le arunceau ca podoabe peste hainele lor. Înaintând deci spre ea, după ce i-am oferit cu un salut amical darurile, am ieșit și m'am dus pe la alte case în cari Attila avea obiceiul să petreacă, așteptând până să iasă Onegesius, căci venise și el aci de acasă.

Pe când mă găseam aici, împreună cu cealaltă mulțime, — căci fiind cunoscut de paznicii lui Attila și de barbarii cari îl însoțeau, nu mai eram oprit de nimenea — am văzut o sumedenie de oameni îngrămădindu-se și alergând și făcând gălăgie în așteptarea ieșirii lui Attila. Acesta ieși din casă, pășind grav, și privind cu ochii în toate părțile și se opri împreună cu Onegesius înaintea palatului. Aci veniră mulți din cei ce aveau procese între ei și-și primeau judecata lui. Apoi intrând în casă a primit pe delegații popoarelor barbare cari veniseră la el.

Pe când eu așteptam în neliniște pe Onegesius, m'a agrăit Romulus și Promutus și Romanus cari sosiră la Attila ca delegați din Italia în privința vaselor de aur, însoțiți fiind și de Rusticius, care era în tovărășia lui Constantius, și de Constantiolus, un om din Paeonia supusă lui Attila, și m'au întrebat dacă plecăm ori ne-a dat ordin să mai rămânem. Eu aștept mereu, le zisei, înlăuntrul curții, pe Onegesius, să-mi dea informații. Iar, la rândul meu, îi întrebai dacă au primit vr'un răspuns favorabil la deputațiunea lor din partea lui Attila. Ei însă îmi spuseră că nu vrea nici de cum să-și schimbe părerea, ci că amenință cu războiu, dacă nu-i este predat Silvanus sau nu i se trimit cupele de aur. Și, în vreme ce noi ne miram de îngâmfarea barbarului, Romulus, bărbat cu experiența multor lucruri și care luase parte în mai multe delegațiuni, ne spuse că din cauza norocului său, și a puterii izvorîte din acest noroc, Attila a ajuns ca nimenea să nu mai aibă dreptate înaintea sa, decât doar acei ce au aceeași părere cu el. Căci nimenea nici din Scitia, nici din altă parte, n'a săvârșit atâtea fapte, într'un așa de scurt timp, încât și-a întins domnia până la insulele Oceanului și peste Scitia întreagă și vrea să aibă tribut și dela Romani. Ba însă, nefiind mulțumit cu cele prezente, se gândește la lucruri și mai mari și vrea să-și mărească domnia și să cucerească și Persia. Cineva dintre noi întrebând, ce drum s'ar face ca să poată merge la Perși, Romulus răspunse că Mezii nu sunt la o prea mare distanță de Sciți și că Hunii nu sunt necunoscători de acest drum, fi-

www.dacoromanica.ro

indcă odinioară s'au dus până la ei, în timpul unei foamete ce le cuprinsese ţara şi când Romanii din cauza războaielor ce purtau nu i-au putut ataca. Şi au pătruns năvălind până în ţara Mezilor şi anume Basichus şi Cursichus, urmaşi ai unor regi sciţi [1]), cari domneau peste mai multe popoare şi cari mai târziu veniseră la Roma pentru o alianţă de arme. Aceştia au spus că mergând au călătorit printr'o regiune pustie şi că au trecut peste o baltă, pe care Romulus credea a fi fost balta Maeotidă şi apoi, făcând un drum de cincispreze zile au trecut nişte munţi şi s'au scoborît în Media [1]). După ce devastând ţara au făcut prăzi, le-au ieşit în cale o mare mulţime de Perşi, aşa că au umplut aerul de săgeţi, în cât au trebuit, din cauza primejdiei ce-i ameninţa, să se retragă înapoi şi, trecând prin munţi, să piarză o parte din prada câştigată, căci cea mai mare parte le-a fost luată de Mezi. Ferindu-se de un atac al duşmanilor, apucară pe un alt drum şi mergând prin locuri unde, piatra maritimă scoate flăcări, ajunseră acasă pe un drum de...; de aci se vede că nu este la o mare distanţă Sciţia de Mezi. Deci, dacă Attila ar voi să intre în această ţară, n'ar avea o prea mare greutate şi nu s'ar osteni pe un prea mare drum spre a ataca pe Mezi, pe Parţi şi pe Perşi şi să ajungă să-i silească să-i plătească tribut. Căci el are o armată căreia nici un popor nu-i poate rezista. Noi însă, fiindcă doream ca el să pornească împotriva Perşilor şi să-i atace pe aceia cu războiu, Constantiolus zise că trebuie să ne temem ca nu cumva, după ce va fi biruit uşor pe Perşi, să nu se întoarcă, nu ca un prieten al nostru, ci ca un stăpân. Căci acum când primeşte aur, o consideră aceasta ca o demnitate; dacă însă ar subjuga pe Mezi, pe Parti şi pe Perşi, n'ar mai admite ca împărăţia Romanilor să fie separată de a sa, ci socotindu-i pe aceştia ca robi ai săi, i-ar trata rău şi ar deveni chiar insuportabil. Demnitatea de care a amintit Constantiolus era cea de comandant roman, pe care Attila o primise dela împărat, şi pentru care primea dela

---

1) Sciţi, adică Huni. Sub numele de Sciţi se înţelegeau toate popoarele dela Nordul Dunării.

2) Iordanes, *op. cit.*, cap. 24 ne spune: «Acest popor barbar (Hunii), după cum ne spune istoricul Priscus, s'a aşezat pe ţărmul de dincolo al Mării Maeotide (Marea de Azov), ocupându-se numai cu vânatul şi neavând nici o altă îndeletnicire decât doar că, după ce s'a înmulţit până într'atâta, încât să formeze un popor, au pustiit neamurile învecinate prin jafurile şi hoţiile lor.

www.dacoromanica.ro

împărat banii ce acesta trimitea comandanţilor săi [1]). Deci, spunea el, după Mezi, Parţi şi Perşi, acest nume de comandant pe care Romanii îl dau bucuros şi demnitatea cu care ei socotesc a-l onora, le va refuza şi-i va sili să i se adreseze, în loc de comandant, cu numele de împărat. Căci Attila chiar şi atunci spunea cu dispreţ că pentru el comandanţii sunt nişte robi, iar oameni demni sunt numai cei ce au în mână împărăţia romană. Că şi lui îi se va mări, în scurtă vreme, puterea de acum. Un semn pentru aceasta i-a arătat chiar Dumnezeu, dând la lumină sabia lui Marte, care, fiind sfântă şi venerată de regii sciţi, ca una ce era consacrată protectorului războaelor, ecoasă la iveală în timpurile de demult, a fost descoperită acum mulţumită unei juninci [1]).

Şi în vreme ce fiecare voia să spună câte ceva în privinţa chestiunile prezente, iată că iese Onegesius, la care ne-am dus să-l întrebăm ce ne comunică referitor la misiunea noastră. El însă vorbind mai întâi ceva cu unul dintre barbari, s'a întors cu vorba spre mine, să întreb pe Maximin pe cine dintre foştii consuli au să trimeată Romanii în ambasadă pe lângă Attila? După ce m'am dus în cort şi după ce i-am comunicat lui Maximin cele ce-mi spusese Onegesius şi cele ce trebuia să-i răspundem în privinţa celor ce barbarul voia să afle dela noi, m'am întors la Onegesius şi i-am spus că Romanii ar dori ca el însuşi să vie să discute diferendele, iar dacă propunerea ar cădea, împăratul va trimite în delegaţie pe cine va crede de cuviinţă. Atunci mi-a poruncit să mă duc numai decât după Maximin, care sosind a fost introdus la Attila. Şi, după puţin timp, Maximin întorcându-se îmi spuse că barbarul doreşte ca delegaţi pe Nomus sau Anatolius sau pe Senator; că în afară de cei amintiţi nu va primi pe nimenea altul; că răspunzându-i că aceşti oameni, fiind bănuiţi, nu vor putea face parte din delegaţie,

---

1) Attila purta titlul de *magister militum*, ca şi ceilalţi «federaţi» ai imperiului roman. Vezi şi *Introducerea*, p. 2.

2) Jordanes, *op. cit.*, cap. 35 ne spune: «Acest Attila, deşi avea din firea sa o mare încredere în sine, i-a mai sporit această încredere descoperirea săbii lui Marte, sabie pe care o păstrau totdeauna regii din Sciţia. Iată care este, după istoricul Priscus, povestea acestei descoperiri: Un păstor spune că văzând odată o juncă din turma sa schiopând, şi neştiind cauza unei răni ce o avea, s'a luat îngrijorat după urmele sângelui şi, în sfârşit, a găsit sabia peste care junca păscând călcase din nebăgare de seamă. Scoţând-o din pământ o duse lui Attila. Acesta, cum era mândru ca suflet, primi cu plăcere darul şi s'a socotit de atunci ca fiind sortit cel dintâi om din lumea întreagă şi şi-a închipuit că, odată cu sabia lui Marte, îi s'a dat atotputernicia şi în fapte.

www.dacoromanica.ro

Attila zise că dacă nu se va face cum voieşte el, diferendele vor fi soluţionate pe calea armelor. După ce ne-am întors în cort, iată că soseşte tatăl lui Oreste, spunându-ne că Attila ne pofteşte pe amândoi la un banchet; că el va avea loc la ora nouă din zi [1]). Păzirăm ora fixată şi, ca invitaţi, sosirăm la masă şi, împreună cu delegaţii Romanilor Occidentali, ne oprirăm în pragul sufrageriei, în faţa lui Attila. Atunci paharnicii ne dădură, după obiceiul acelor locuri, cupe pentru ca şi noi să închinăm înainte de a ne aşeza la masă. Făcând aceasta, şi după ce am gustat din pahare, ne aşezarăm pe tronuri pe cari şezând trebuia să mâncăm. Tronurile erau toate aşezate lângă pereţii casei, de ambele părţi. In mijloc pe un pat stetea Attila, iar un al doilea pat era la spate acoperit, lângă care se găseau câteva trepte ce duceau la acest pat. El era acoperit cu pânze fine şi cu covoare de diferite colori, cum sunt cele de cari se folosesc Grecii şi Romanii la nunţi. Cel diutâi rang de cinste al comesenilor era socotit al celor din dreapta lui Attila, iar cei din cealaltă parte erau de rangul al doilea; în acesta ne găseam şi noi şi Berichus [2]), un bărbat nobil între Sciţi; el însă şedea înaintea noastră. Iar Onegesus stetea pe un pat la dreapta tronului regesc şi în aceeaşi parte se aşezase doi dintre fiii lui Attila. Căci cel mai în vârstă dintre ei stetea pe acelaşi tron, ca şi tatăl său, nu aproape, ci mult mai jos, privind din respect pentru tatăl său în pământ. Aşezându-se cu toţii în rând, intrând paharnicul lui Attila îi dete cupa de vin. Acesta, primind-o, a închinat pentru cel de alăturea din rând. Cel onorat cu închinarea se ridică şi nu-i este permis să şează înainte de a fi gustat sau de a fi golit cupa, dând-o paharnicului. După ce Attila s'a aşezat, cei de faţă îi închinară în acelaşi chip paharele, primindu-le şi gustând din ele. Pentru fiecare persoană era un paharnic care trebuia să intre pe rând, când ieşea paharnicul lui Attila. Inchinându-se în acest fel pentru al doilea şi pentru ceilalţi, Attila a închinat şi pentru noi, după ordinea scaunelor. După ce s'au ridicat păharele în sănătatea tuturora, paharnicii s'au retras. Şi s'au aşezat mesele, după cea a lui Attila, pentru trei sau patru inşi sau şi mai mulţi, astfel că, stând fiecare la locul său, putea să ia din bucate fără să se deraujeze. Şi a intrat cel dintâi inaşul lui Attila, aducând o tavă plină de cărnuri şi după el pitarnicii, şi s'au aşezat mâncările pe mese. Pentru

1) Ora 9, cam la ora 3 p. m.

2) A fost trimis mai târziu în solie la Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

ceilalţi barbari şi pentru noi s'au gătit mâncări alese, puse în farfurii de argint, pentru Attila însă în strachini de lemn şi nu era în ele nimic altceva decât carne. Cumpătat se arata el în toate. Căci pentru ceilalţi oaspeţi se aduseră cupe de aur şi de argint, paharul lui Attila însă era de lemn. Simplă îi era şi îmbrăcămintea, neîngrijindu-se de nimic altceva decât să-i fie curată. Şi nu-i era mai deosebită nici sabia, nici nojiţele încălţămintei sale barbare, nici frâul calului nu era ca al celorlalţi Sciţi, împodobit cu aur sau pietre scumpe sau cu altceva de preţ. După ce am consumat mâncările aduse pe primele tave, ne-am ridicat, şi nimenea dintre noi nu s'a întors la locul său, până ce n'a băut cupele de vin ce li s'a oferit, păstrând ordinea de mai înainte şi închinând în sănătatea lui Attila. Dându-i în acest chip cinstea cuvenită, am şezut şi s'a pus pe fiecare masă tăvi cu alte bucate. Iar după ce am luat şi din acestea, până ce ne-am săturat, ne-am ridicat în acelaşi chip şi golind paharele, iarăşi am şezut. Făcându-se seară se aprinseră faclele şi doi Sciţi barbari, înaintând în faţa lui Attila, recitară versuri compuse de ei, cântând biruinţele şi isprăvile lui în războaie. Mesenii îşi întoarseră privirile asupra lor, şi unii se desfătau de cântece, alţii se înduioşau la amintirea războaielor, iar alţii, având trupul slăbit de vârstă, lăcrămau. După cântări şi versuri, apăru un Scit oarecare, prilostit de minte, care debita tot felul de prostii şi comèdii şi nici o vorbă la locul ei şi ne-a făcut pe toţi să izbucnim de râs. După acesta intră Zercon din Mauritania [1]). Căci

---

1) Despre acest Zercon, *Suidas*, în *Lexiconul* său, sub voce, ne spune: Zercon, numit Scitul, este de neam din Mauritania. Din cauza schilodenii corpului său şi fiindcă, prin bâlbâitul vocii şi chiar prin aspectul său, provoca râsul, — căci era pitic, ghebos, cu picioarele încovoiate, adevărată maimuţă, aşa că abea putei să-i vezi nasul din mări, — a fost dăruit (ca sclav) lui Aspar, fiul lui Ardaburius, pe când se găsea pe atunci în Lybia. Fusese făcut prizonier, când năvăliseră barbarii în Tracia şi a fost dus la regii Sciţi: dintre aceştia Attila n'a putut să-i suporte nici măcar privirea; Bleda însă s'a bucurat de el peste măsură, fiindcă vorbea numai vorbe ridicole, şi când nu vorbea, mergea într'un mod cu totul neobicinuit, aruncându-şi corpul. Era însă împreună cu el şi când mânca şi când pleca la războiu, luând în expediţiuni arme anume făcute ca să provoace râsul. De aceea, Bleda a ţinut atât de mult la el încât, când împreună cu Romanii dezertori a scăpat cu fuga, trecând peste toţi ceilalţi, a poruncit să fie căutat Zercon cu toată grija. După ce a fost prins şi adus la sine, l-a aruncat în lanţuri făcând haz de el şi după ce i-a trecut supărarea, l-a întrebat de cauza fugii şi de ce socoteşte el mai bună situaţia la Romani? Zercon răspunse că a greşit, dacă a fugit, dar că are un motiv pentru greşala sa, fiindcă nu i s'a dat

www.dacoromanica.ro

Edecon îl convinsese pe acesta să vie la Attila, pentru ca, la stăruinţa sa, să i se dea înapoi soţia ce o luase, pe când se găsea subt protecţia lui Bleda, în ţara barbarilor [1]). Pe această soţie a sa o părăsise în Sciţia, când Attila îl trimisese ca rob în dar lui Aetius. Zercon însă s'a înşelat în această nădejde a sa, fiindcă Attila se supărase pe el când a fugit dela el acasă. Profitând de împrejurarea acestui ospăţ, Zercon, schimonosidu-şi şi figura şi îmbrăcămintea şi vocea şi vorbele ce rostea, amestecând în graiul Ausonilor cuvinte de ale Hunilor şi ale Goţilor, i-a umplut pe toţi de veselie şi i-a făcut să izbucnească într'un hohot de râs, ce nu se mai putea opri. Afară de Attila, căci acesta rămase neclintit, cu faţa neschimbată şi nici vorbele nici râsul nu i-a produs nici o veselie, nici o glumă, decât că a privit cu ochii dulci pe cel mai tânăr dintre fii săi — Ernas avea numele — când a intrat şi l-a mângâiat pe obraz când a venit la el. Mirându-mă, cum de Attila nesocoteşte pe ceilalţi fii ai săi, iar faţă de acesta îşi arată dragostea, barbarul ce stetea lângă mine şi care cunoştea limba Ausonilor [2]), spunându-mi să nu destăinuesc nimic din cele ce-mi comunică, zise că nişte ghicitori ar fi prevestit lui Attila că neamul său are să piară şi că va fi restabilit de acest copil al său. De oarece ospăţul s'a prelungit mult în noapte, noi ne-am retras, ne mai voind să continuăm cu băutura.

Făcându-se ziuă, ne-am dus la Onegesius să-i spunem că trebuie să ne dea drumul şi să nu mai pierdem vremea de geaba. El ne răspunse că şi el doreşte aceasta şi că Attila a hotărît să plecăm. Şi nu după mult timp, s'a ţinut sfat în privinţa celor stabilite de Attila şi a compus scrisoarea ce trebuia să-i fie dată împăratului, fiind de faţă şi scriitorii însărcinaţi cu aceasta şi Rusticius, un bărbat de origine din Moesia Superoară, care fusese făcut prizonier în războiu şi care, pentru ştiinţa sa de carte, a fost pus de barbar în fruntea celor ce compuneau scrisorile [3]). După ce adunarea a

---

nici o nevastă. Atunci Bleda izbucnind într'un hohot de râs şi mai mare, i-a dat o nevastă, una dintre nobile şi care fusese o servitoare a reginei dar, din cauza unei greşeli, nu se mai ducea la ea. După această învoială însă a trăit necontenit împreună cu Bleda. Dar, după moartea acestuia, Attila a trimis pe Zercon în dar lui Aetius, comandantul Romanilor Occidentali şi acesta l-a trimis lui Aspar

1) Este interesant de a constata preocupările regilor huni pentru cestiunile matrimoniale ale supuşilor lor, de origine romană: Constantius, Zercon şi alţii.

2) Vezi *Introducerea*, p. 35.

3) *Rusticius* era şeful cancelariei lui Attila.

www.dacoromanica.ro

fost ridicată, l-am rugat pe Onegesius pentru liberarea soției lui Sylla și a fiilor ei, făcuți captivi la cucerirea Ratiariei. Și nu s'a pronunțat împotriva liberării lor, dar voia să fie răscumpărați cu bani mulți. Noi însă, rugându-l că ei au căzut în captivitate numai printr'o întâmplare și amintind de situațiunea lor strălucită de mai înainte, s'a dus la Attila și a liberat pe femee penru cinci sute monede de aur, iar pe băieți i-a trimis în dar împăratului. Intr'acea ne-a poftit la masă și Kreca, soția lui Attila, la Adamis [1]), care era omul ei de afaceri. Și mergând la el, împreună cu mai mulți fruntași de ai Sciților, am întâlnit bunăvoință, căci ne-au primit cu vorbe plăcute și cu mâncări alese. Și ni se dedea, cu amabilitate scitică, fiecăruia care se scula, paharul plin, îmbrățișându-ne și sărutându-ne. După masă, mergând în cort, ne-am culcat. A doua zi, Attila ne-a chemat din nou la ospăț, și ne-am dus în aceeași ordine, ca și mai înainte, și am fost cu voie bună. Atunci însă s'a așezat pe tron împreună cu el nu cel mai în vârstă dintre fiii lui Attila, ci Oebarsius [2]), unchiul său după tată. In tot timpul ospățului Attila ni s'a adresat cu vorbe prietenești și ne-a rugat să spunem împăratului să-i dea lui Constantius care îi fusese trimis de Aetius ca secretar, soția pe care i-o promisese. Căci acest Constantius venind din partea lui Attila în delegație la împăratul Teodosie, împreună cu ambasada, făgăduise că va căuta să păstreze cât mai mult pacea dintre Romani și Sciți, dacă îi se va da de soție o femee bogată. Impăratul i-a încuviințat cererea și i-a promis că-i va da de soție pe fiica lui Saturnin [3]), un om distins atât ca avere cât și ca neam. Dar pe acest Saturnin îl ucisese soția împăratului Athenis sau Eudocia — căci purta două nume — și împăratul n'a putut să'și împlinească făgăduiala din cauza lui Zenon [4]), un fost consul, care avea pe lângă sine o mare mulțime de Isauri. Cu aceștia avu prilejul să apere Constantinopolul în timp de războiu. Atunci însă, în vreme ce era comandant al armatelor din Orient, scoase pe fată din închisoare și o dete în căsătorie unui oarecare Rufus, o rudă a sa. Această fată fiindu-i răpită, Constantius se ruga

---

1) *Adamis*, pare a fi de națiune Grec. El era intendentul reginei Kreca.

2) Unchiul lui Attila; împreună cu Rug.las și Mundzuk, erau cei trei frați, fiii lui Oktar.

3) *Saturninus*, în limba greacă *Satornilus*.

4) *Zenon*, vestit general, prefect al Constantinopolului și comandant al armatelor din Orient.

www.dacoromanica.ro

de barbar să nu-l lase batjocorit, ci sau să-i dea pe cea care i-a fost răpită sau să-i dea o altă soţie care să-i aducă dotă. De aceea, cu ocaziunea ospăţului barbarul rugă pe Maximin să spună împăratului că nu trebuie să înşele pe Constantius în speranţa sa şi că nu se cade unui împărat să nu-şi ţie cuvântul. Attila de aceea a dat această poruncă, fiindcă Constantius îi promisese că-i va da bani, dacă se va căsători la Romani cu o femeie bogată [1]).

Ne-am sculat dela masă spre seară şi după ce au trecut trei zile şi după ce am fost dăruiţi cu daruri, am fost lăsaţi să plecăm. Impreună cu noi, Attila a trimis şi pe Berichus, care la masă şezuse înaintea noastră, unul dintre bărbaţii fruntaşi ai Sciţilor şi care avea în stăpânirea sa mai multe sate din Sciţia [2]), mergând în ambasadă la împărat atât pentru alte motive cât şi pentru ca să primească ca delegat daruri dela Romani. Pe când călătoream pe drum şi ne-am oprit într'un sat oarecare, a fost prins un Scit care venise în teritoriul barbar dela Romani pentru spionaj şi pe care Attila poruncise să-l spânzure. Iar în ziua următoare, mergând prin alte sate [3]), doi bărbaţi cari slujeau la Sciţi, erau purtaţi cu mâinile legate la spate, fiindcă omorîseră pe stăpânii lor pe cari li dase întâmplarea războiului. Şi-i spânzurară după ce le-a vârît capetele în două lemne despicate. Cât timp am mers prin teritoriul sciţic, Berichus ne-a însoţit pe acelaşi drum şi ni s'a arătat blând şi prietenos; cum însă am trecut peste Dunăre, s'a prefăcut deodată în duşman, din pricina unor motive neîntemeiate provocate de servitori. Şi mai întâi de toate şi-a luat înapoi calul ce-l dăduse în dar lui Maximin. Căci Attila dăduse ordin ca toţi fruntaşii sciţi de pe lângă sine să cinstească pe Maximin cu daruri şi fiecare îi trimisese câte un cal, între cari şi Berichus. Dar Maximin luând numai puţini cai, pe ceialalţi i-a trimis înapoi, voind să se arate modest. Deci Berichus şi-a luat calul înapoi şi n'a mai voit nici să călătorească pe acelaşi drum cu noi, şi nici să mai ia masa cu noi. Astfel semnul ospitalităţii ce l-am avut în ţara barbarilor, până aci numai a mers [4]). De aci înainte am făcut călătoria noastră prin Phi-

1) Lăcomia de bani şi în special de aur a Hunilor e proverbială.

2) Hunii nu distruseră satele autochtonilor, ci au pus stăpânire pe ele, robind pe locuitori şi servindu-se ca proprietăţi ale lor particulare. Pe oamenii robiţi n'aveau nici un interes să-i ucidă, căci aceştia le slujeau ca un mijloc de îmbogăţire personală.

3) Observă sumedenia de sate amintite de Priscus la Nordul Dunării.

4) Aşa numita *tessera hospitalitatis.*

www.dacoromanica.ro

lippopol şi Adrianopol. Aci poposind am ajuns să vorbim cu Berichus şi am trimis să-l întrebăm de tăcerea sa faţă de noi, că n'avea nici o dreptate să fie supărat. Împăcându-l şi poftindu-l la masă, am pornit din Adrianopol. Şi am întâlnit în drumul nostru şi pe Bigila care se întorcea cu o misiune în Sciţia şi, după ce i-am comunicat cele spuse de Attila, ca răspuns al delegaţiei noastre, ne-am continuat călătoria. Când am ajuns la Constantinopol, socotirăm că Berichus şi-a uitat de supărarea sa. Acesta însă nu şi-a părăsit firea sa de sălbatic, ci s'a arătat cu totul altul, aducând învinuire lui Maximin că, ar fi spus când a trecut în Sciţia că Areobindus şi Aspar, comandanţi de armată, n'ar avea nici o trecere înaintea împăratului şi că, nedând nici o importanţă celor ce ei au făcut, a numit pe barbari uşurei.

DIN CARTEA A IV.

După ce s'a întors Bigila şi a ajuns în acele locuri în cari petrecea pe atunci Attila, barbarii puşi anume pentru aceasta îl primiseră, îl încunjurară din toate părţile şi-i luară banii ce-i adusese pentru Edecon. Iar când l-au dus înaintea lui Attila şi când acesta l-a întrebat de ce a adus atâţi bani, el răspunse că din prevedere pentru afacerile sale particulare şi ale tovarăşilor săi şi pentru ca nu cumva din lipsa celor necesare, fie a cailor, fie a celorlalte animale de transport cari ar fi pierit din cauza drumului celui lung, delegaţia să nu fie împiedicată în împlinirea misiunii sale. Apoi că a pregătit bani pentru răscumpărarea prizonierilor, căci mulţi dintre Romani l-au rugat să le răscumpere rudele ce au căzut în mâinile lor. Atunci Attila zise: Dar tu, bestie ticăloasă, numind pe Bigila, n'ai să scapi de judecată prin nici un fel de şiretenie şi n'ai să găseşti nici un pretext ca să fugi de pedeapsă, căci suma este mai mare decât banii cari să-ţi ajungă pentru întâmpinarea cheltuelelor şi pentru cumpărarea de cai şi alte animale de transport şi pentru răscumpărarea de prizonieri ceea ce am refuzat-o lui Maximin să o mai facă, când a fost la mine. Şi spunând acestea a dat ordin ca fiul lui Bigila, (acesta atunci pentru întâia-şi dată venise în tabăra barbarilor, însoţind pe tatăl său) să fie tăiat cu sabia, dacă tatăl său n'ar spune mai înainte, pentru cine şi din ce cauză a adus atâţia bani. Pe Bigila, când căzu pe fiul său osândit la moarte, îl podidiră lacrămile şi plânsul şi striga în gura mare

www.dacoromanica.ro

că judecata să ridice sabia împotriva sa, iar nu împotriva tânărului care n'a făcut nici un rău. Şi nestând o clipă la îndoială, spuse toate cele ce a convenit cu Edecon, cu eunucul şi cu împăratul, rugându-l necontenit să-l pedepsească pe el şi să libereze pe băiat. Attila cunoscând din cele spuse de Edecon că Bigila n'a grăit nici o minciună, a poruncit să fie pus în lanţuri, amenințându-l că nu-l va slobozi înainte ca fiul său liberat să-i fi adus alte cincizeci de libre de aur pentru liberarea lor. Şi Bigila a fost aruncat în lanțuri, iar fiul său s'a întors la Romani. Attila a trimis împreună cu el la Constantinopol şi pe Oreste şi pe Esla.

IV (a. 449 d. Chr.).

IV. Nomus şi Anatolius pleacă la Attila ca să-l îmbuneze faţă de Chrysaphius.

Chrysaphius fiind acuzat din două părţi, şi de Attila şi de Zenon, se cerea condamnarea sa. Dar, de oarece simpatiile şi bunăvoinţa tuturora erau pentru el, s'a găsit de cuviinţă să se trimeaţă o deputaţiune la Attila, în frunte cu Anatolius şi Nomus; Anatolius ca unul care îndeplinea pe lângă împărat funcţiunea de general şi care propusese lui Attila condiţiunile de pace, iar Nomus ca unul ce avea demnitatea de magister şi era ales, împreună cu Anatolius, între patricieni [1]), cinste care întrecea pe toate celelalte. A fost trimis, împreună cu Anatolius, şi Nomus, nu numai pentru situaţia sa înaltă, ci şi pentru că era cu bunăvoinţă faţă de Chrysaphius şi avea, din pricina demnităţii sale, o mare trecere pe lângă barbar. Căci nu cruţa nici o cheltuială, când îşi punea în gând să aducă ceva la îndeplinire. Şi ei fuseseră trimişi la Attila ca să-i potolească supărarea şi să-l convingă să păzească stipulaţiunile păcii şi să-i comunice în acelaşi timp că lui Constantius îi se va da în căsătorie o femee nu mai prejos decât fiica lui Saturnin, atât ca neam cât şi ca avere. Căci aceasta s'a măritat din voia ei după un alul şi, potrivit legilor, nu este îngăduit la Romani ca o femee să fie măritată după un bărbat fără voia ei. In acelaşi timp, a tri-

1) Patriciatul era o demnitate creiată de Constantin cel Mare, mai sus decât toate celelalte demnităţi. Patricii erau numiţi pe viaţă şi puteau avea şi alte demnităţi temporale.

www.dacoromanica.ro

mie şi eunucul bani barbarului, pentru ca îndulcindu-l să-i potolească supărarea.

V (a. 449 d. Chr.).

V. Succesul ambasadei lui Nomus şi Anatolius.

Anatolius şi Nomus, după ce au trecut peste Dunăre, au ajuns, mergând prin Sciţia, până la fluviul numit Drencon[1]). Atunci Attila, din consideraţie pentru aceşti bărbaţi, pentruca să nu-şi irosească puterile pe drum, a căutat să-i întâlnească în acel ţinut. La început el le-a vorbit cu îngâmfare, mai apoi însă, fiind biruit de mulţimea darurilor şi îndulcit de vorbele molcomitoare ale delegaţilor, le-a făcut jurământul că va păstra condiţiunile de pace, că se va retrage din teritoriul roman ce se mărgineşte cu Dunărea şi nu va mai aduce nici o supărare împăratului Romanilor cu privire la fugari, dacă însă şi Romanii la rândul lor, nu vor mai primi transfugii dela ei[2]). Şi a slobozit şi pe Bigila, după ce a primit cele cincizeci de libre de aur, aduse de fiul acestuia care sosise în Scitia împreună cu delegaţii şi a liberat, fără preţ de răscumpărare, în cinstea lui Anatolius şi a lui Nomus, mai mulţi prizonieri de război. Apoi, dăruindu-le cai şi blănuri de fiare, cu cari se împodobesc Sciţii, i-a concediat, trimiţând împreună cu ei, şi pe Constantius, pentru ca împăratul să-şi împlinească de fapt făgăduiala sa. După ce s'au întors delegaţii, şi după ce au raportat toate cele ce li-a spus barbarul, îi s'a dat lui Constantius de soţie femeia ce fusese a lui Armatius, fiul lui Plinthas, care fusese general roman şi ajunsese la consulat. S'a întâmplat ca acest Armatius să plece în Libia şi să poarte războiul cu Ausorianii şi să aibă succese războinice împotriva acestora, dar îmbolnăvindu-se, să moară. Pe soţia acestuia, o femeie dis'insă, şi ca familie şi avere, împăratul o convinse să ia de bărbat pe Constantius, Soluţionându-se astfel diferendele cu Attila, Teodosie a început să se teamă de Zenon să nu-i ia locul, punând mâna pe domnie.

---

1) Vezi mai sus p. 91.

2) Se pare că Attila într'adins nu voia să-şi mute locuinţele în Sudul Dunării, preferind teritoriile mai bune de păşune dela Nordul acestui fluviu.

www.dacoromanica.ro

VI (a. 452 d. Chr.)

VI. Ambasada lui Apollonius la Attila. Nerecunoscându-i-se delegaţia, s'a întors fără de rezultat. Răspunsul lui Apollonius.

Când Attila şi-a reclamat tributul stabilit cu împăratul Teodosie, ameninţând, în caz contrar, cu războiu şi când Romanii răspunseră delegaţilor lui că îl vor plăti, a fost trimis în deputaţiune Apollonius, fratele celui ce luase în căsătorie pe fiica lui Saturnin, şi pe care Teodosie o făgăduise lui Constantius, iar Zenon i-o dăduse de soţie lui Rufus, mort pe acea vreme. Deci, a fost trimis în ambasadă la Attila Apollonius, unul dintre prietenii lui Zenon, şi care fusese investit cu demnitatea de comandant de armată. Dar el, după ce a trecut Dunărea, n'a fost primit de Attila. Căci acesta, furios că nu i s'a adus tributul ce zicea că i-a fost fixat de cei mai buni şi mai nobili bărbaţi, a refuzat să primească pe delegat, spre batjocura celui ce-l trimisese. Apollonius însă pare că s'a achitat complet, în această împrejurare, de misiunea sa; căci, deşi Attila nu i-a recunoscut delegaţia şi deşi n'a voit să stea de vorbă cu el, a poruncit totuşi să-i se trimeaţă darurile ce i s'au adus din partea împăratului, ameninţându-l cu moartea, dacă nu i le-ar da[1]). Apollonius însă răspunse: Nu se cade ca Sciţii să-i ceară cele ce el a adus, ca daruri, sau să i le ia ca pradă; a arătat prin aceasta că ăi le va da ca daruri, dacă îl primeşte ca delegat, iar ca pradă, dacă i le-ar lua, ucizându-l. Şi astfel el s'a întors fără rezultat.

VII (a. 456 d. Chr.)

VII. Marcian trimite o deputaţiune la Genserich ca să pună în libertate pe Eudocia, soţia lui Valentinian, şi pe fetele ei, Genserich, nedând ascultare nici delegaţilor lui Marcian nici celor ai lui Avitus, devastează Sicilia şi Italia.

După ce Genserich[2]) a devastat Roma şi după ce Avitus a ajuns ca împărat, Marcian, împăratul Romanilor Orientali, a trimis o deputaţiune la Genserich, regele Vandalilor, spunându-i să se retragă din teritariul Italiei şi să libereze pe femeile împărăteşti, luate ca prizoniere, pe soţia lui Valentinian şi pe fiicele acesteia.

---

1) Observă încă odată lăcomia după aur a Hunilor şi răspunsul demn al lui Apollonius.

2) Genserich sau Geiserich, regele Vandalilor.

www.dacoromanica.ro

Deputațiunea însă se întoarse în Orient fără de nici o ispravă, căci Genserich, nici n'a ascultat de porunca lui Marcian, nici n'a voit să libereze pe femei. De aceea, Marcian a trimes o nouă scrisoare la Genserich și ca delegat a trimis pe Bleda, căci acesta era episcopul eresiei lui Genserich, căci din întâmplare și Vandalii îmbrățișaseră legea creștină. După ce episcopul a ajuns la Genserich și după ce a aflat că nu dă satisfacție misiunei sale, începu să-i vorbească cu vorbe înțelepte și-i spuse că n'are să-i meargă bine, dacă întemeindu-se pe succesele prezente, încearcă să se ridice cu războiu și împotriva împăratului din răsărit, neliberându-i pe femeile împărătești. Dar nici moderațiunea vorbelor întrebuințate înainte de delegat, nici amenințările cu teama n'au putut aduce pe Genserich la cumințenie. Căci a concediat și pe Bleda fără de nici un rezultat și trimițându-și din nou forțele armate în Sicilia și în localitățile învecinate ale Italiei a devastat totul [1]). Și Avitus, împăratul Romanilor Occidentali, a trimis o deputațiune la Genserich să-i amintească de tratatele de odinioară pe cari, dacă ar căuta să le calce, se va pregăti și el de războiu, bazându-se pe armata din patrie și pe ajutorul aliaților.

VIII (a. 456 d. Chr.)

VIII. Romanii se pregătesc de războiu împotriva lui Gobazes, regele Lazilor din Colchida.

După ce Romanii au plecat în Colchida și au început războiul împotriva Lazilor, armata romană, nu mult în urmă, s'a retras la ale sale, dar când cei din jurul împăratului au căutat să se pregătească de un al doilea războiu, s'a ținut sfat spre a se hotărî, dacă războiul are să se poarte mergând pe același drum sau dacă au să pornească prin Armenia, vecină cu țara Perșilor, având încredere în prietenia de mai înainte a regelui Parților. Căci pe mare drumul nu era practicabil și Colchida neavând porturi, au socotit că drumul pe apă este plin de primejdii. In timpul acesta Gobazes [2])

1) Despre această pustiire a Italiei și a Siciliei, ne amintește și Suidas, în *Lexiconul* său, la cuvântul Charybda, după istoricul Priscus: «Priscus ne spune despre Charybda: Când însă navigau pe lângă Sicilia, în dreptul Messanei, ridicându-se în golful Italici, unde este Carybda, o furtună colosală, navele au fost scufundate cu echipaj cu tot».

2) Gobazes, regele Lazilor.

www.dacoromanica.ro

a trimis o deputaţiune la Parţi şi la împăratul Romanilor. Regele Parţilor însă, fiindcă pe atunci purta războiu cu Hunii numiţi Cidariţi, a gonit pe Lazii cari se refugiau la el.

IX (a. 461 d. Chr.)

IX. Impăratul Leon promiţând un tribut anual lui Balamerus, şeful Goţilor, îl abate dela pustiirea teritoriului roman.

Fiindcă Balamerus [1]) din Scitia a călcat tratatele şi a pustiit mai multe cetăţi şi regiuni romane, au trimis la el Romanii o delegaţiune care să se plângă de revolta lui şi, pentruca să nu mai facă pe viitor incursiuni în ţara lor, au stabilit să i se plătească pe fiecare an trei sute de libre de aur. Căci, spunea el, din lipsă de cele necesare, gloatele de Sciţi au pornit la acest războiu intern.

X (a. 461 d. Chr.)

X. Recimer îndeamnă printr'o deputaţiune pe Genserich care devasta Sicilia părăsită de trupele lui Marcellin, să nu calce tratatele şi să pună în libertate pe femeile împărăteşti. Genserich liberează pe Eudocia şi pe fiicele ei, dar continuă a pustii Sicilia.

Fiindcă Genserich s'a hotărît să nu mai respecte tratatul încheiat cu Maiorianus [2]), a trimis cete de Vandali şi de Mauruşi să pustiască Italia şi Sicilia. Căci Marcellinus [3]) părăsise încă de mai înainte insula, de oarece Reciner [4]), căutând el însuşi să pună mâna pe putere, a încercat să atragă cu bani de partea sa pe Sciţii ce însoţeau pe Marcellinus (erau mai toţi Sciţi) ca să-l părăsească. Marcellinus plecase din insulă, fiindcă se ferea de o cursă şi fiindcă nu putea să se ia la întrecere în avere cu Recimer. S'a trimis deci atunci o delegaţie la Genserich, pe de o parte din partea lui Recimer, să nu calce tratatele, pe de altă parte din partea lui Leon care ajunsese împăratul Romanilor Orientali, ca să se ţină departe de Sicilia şi Italia şi să restituie pe femeile din familia împărătească. Genserich însă, după ce s'au trimis dintr'o parte şi din cealaltă mai multe şi de mai multeori deputaţiuni, n'a lăsat pe femei să

1) Balamerus sau Valamir, regele Goţilor, tatăl lui Teodoric. Goţii erau *federaţi*, adică aliaţi ai Romanilor.

2) Maiorianus, împărat al Romanilor Occidentali.

3) Marcellinus, comandant al armatelor romane.

4) Recimer, patriciu roman, omorîtorul împ. Maiorianus.

www.dacoromanica.ro

plece înainte de a fi dat pe cea mai mare dintre fiicele lui Valentinian, numită Eudocia în căsătorie fiului său Honorich [1]). Tot atunci a trimis înapoi şi pe Eudoxia, fiica lui Teodosie, împreună cu Placidia cealaltă soră a ei, care se măritase cu Olybrius [2]). Cu toate acestea, Genserich n'a încetat de a pustii Italia şi Sicilia, şi furia sa a ajuns şi mai mare atunci când, după moartea lui Maiorianus, a voit să domnească peste Romanii Occidentali Olybrius în temeiul căsătoriei acestuia.

XI (a. 465 d. Chr.)

XI. Tatian se întoarce dela Vandali fără de ispravă. Constantius rămase mai mult timp în Edessa, regele Parţilor amânând să-l primească în audienţă.

Subt Leon, împăratul Romanilor, a fost trimis în deputaţiune la Vandali, pentru Italieni, Tatianus [3]), care fusese ridicat la rangul de patriciu, iar la Perşi, Constantius care era pentru a treia oară prefect şi avea pe lângă demnitatea de consul şi pe cea de patriciu. Dar Tatianus s'a întors curând de la Vandali, fără de nici o ispravă, Genserich neprimind condiţiunile de pace; Constantius însă rămase mai mult timp la Edessa [4]), cetate romană din vecinătatea ţării Perşilor, regele Parţilor amânând mereu timpul de a-l primi.

XII (a. 465 d. Chr.)

XII. Constantius se întâlneşte cu Perozes care purta războiu cu Cunchas, regele Hunilor. Înşelăciunea lui Perozes şi răzbunarea lui Cunchas. Rezultatul negativ al delegaţiunii.

In sfârşit, regele Perşilor primi în teritoriul său pe delegatul Constantius care, pentru delegaţia sa, rămăsese, după cum am spus, mai mult timp la Edessa şi a hotărît să vină la el nu într'unul din oraşe, ci la frontiera dintre ţara sa şi a Hunilor Cidariţi, unde el poposea atunci, fiindcă declarase războiu acestora din pricină că nu i-au adus tributul ce-l fixaseră mai de mult regii Perşilor şi ai Parţilor. Tatăl regelui Hunilor a refuzat trimiterea tri-

1) Honorich, fiul lui Genserich, regele Vandalilor.
2) Ohybrius, candidat de împărat roman.
3) Tatianus, patriciu roman.
4) Edessa, oraş în Mesopotamia.

www.dacoromanica.ro

butului şi, prin aceasta, şi-a luat asupră-şi şi războiul şi-l trecuse pe acesta, împreună cu domnia, fiiului său. Perşii, obosiţi de lupte îndelungate, se gândiră ca printr'o înşelătorie să curme diferendele dintre ei şi de fapt Perozes [2]), căci aceasta era numele regelui Perşilor, trimise la Cunchas, regele Hunilor, spunându-i că ar dori să încheie cu el pace şi să facă şi o alianţă de arme, dându-i de soţie pe sora sa. Dar, din întâmplare, acesta era foarte tânăr şi nu fusese tată de copii. Primind propunerea luă de soţie nu pe sora lui Perozes, ci pe o altă fată, îmbrăcată în haine regale şi pe care i-o trimisese regele Perşilor, anunţându-o că, dacă nu va descoperi nimic din cele plăsmuite, se va bucura de regalitate şi de fericire, iar, dacă va desvăli înşelătoria, va primi ca pedeapsă moartea; căci regele Cidariţilor nu va suferi să aibă de soţie o sclavă, în loc de una nobilă. Dar Perozes, încheiând în aceste condiţiuni pacea cu regele Hunilor, nu s'a bucurat mult de înşelătoria sa. Căci femeia, luând precauţiuni, ca nu cumva regele să afle dela alţii despre originea sa şi să o pedepsească cu o moarte mai rea, dete pe faţă grija ei. Cunchas însă şi-a lăudat soţia pentru descoperirea adevărului, şi a păstrat-o mai departe ca soţie, dar a voit să pedepsească pe Perozes pentru înşelăciunea sa. De aceea, s'a prefăcut că poartă războiu cu vecinii şi că are nevoie, nu de bărbaţi buni de luptă, căci de aceştia avea o mulţime nenumărată, ci de generali cari să conducă războiul. Atunci Perozes îi trimise trei sute de nobili dintre cari regele Cidariţilor pe unii i-a omorît, iar pe alţii, ciungărindu-i, i-a trimis înapoi lui Perozes, pentru ca să-i arate că ei au primit pedeapsă pentru înşelăciunea sa. De aceea, războiul s'a aprins din nou între ei şi luptele au fost îndârjite. De aceea, în Georgia, — căci acesta era numele ţinutului unde s'a întâmplat să-şi aibă tabăra Perşii, — a primit Perozes pe Constantius, unde tratându-l bine l-a concediat, nedând delegaţiunii sale nici un răspuns sigur.

1) Perozes, regele Perşilor.

www.dacoromanica.ro

XIII (a. 467 d. Chr.)

XIII. Genserich respinge condiţiunile de pace propuse prin delegatul Phylarchus şi se pregăteşte de războiu.

Impăratul Leon a trimis la Genserich pe Phylarchus [1]) ca să-l înştiinţeze despre suirea pe tron a lui Anthemius [2]) şi să-l ameninţe cu războiu, dacă nu renunţă la Italia şi la domnia asupra acesteia. Vestitorul însă s'a întors înapoi, raportându-i că Genserich nu vrea să se supună poruncii împăratului, ci că se pregăteşte de războiu, fiindcă Romanii din răsărit ar fi călcat tratatele.

Sfârşitul istoriei gotice a sofistului Priscus.

1) Phylarchus vezi B. cap. XIV p. 129.

2) Anthemius, împărat roman de apus, socrul lui Recimer.

www.dacoromanica.ro

B.

AMBASADELE POPOARELOR CĂTRE ROMANI

Din istoria retorului Priscus

I (a. 442 d. Chr.)

I. Sciţii, pretextând că Romanii au călcat tratatele, trec peste Dunăre şi cuceresc Viminacium. Cetatea Margus le este trădată de episcop.

După ce Sciţii au atacat şi au omorît, cu prilejul adunării pentru târg, pe mai mulţi dintre Romani, aceştia au trimis la Sciţi o solie care să se plângă pentru cucerirea fortăreţelor lor şi pentru nesocotirea tratatelor. Hunii însă răspunseră că au făcut aceasta, nu ca să provoace războiu, ci pentru ca să se răzbune; căci episcopul din Margus [1]), ducându-se în teritoriul lor, le-a jefuit averile fiscului şi le-a luat tezaurele ce le ascunseseră; că, dacă nu li-l predă şi dacă nu le înapoiază şi pe fugari, după cum s'au înţeles prin tratate, — căci erau mai mulţi din aceşti fugari la Romani —, le vor declara războiu. Romanii însă, spunând că acest motiv nu este întemeiat, iar barbarii persistând că ei sunt de bună credinţă şi, în acelaşi timp, nevoind să intre în judecarea diferendului dintre ei, aceştia au pornit cu războiu. Trecură deci peste Dunăre şi produseră mai multe stricăciuni cetăţilor de lângă acest fluviu. Intre aceste cetăţi ei cuprinseră şi Viminacium, care era o cetate a Mysiilor din Iliria. Pe când se petreceau toate acestea, fiindcă unii spuneau că episcopul ar trebui predat, pentru ca să nu sufere toţi Romanii primejdia războiului, din pricina unuia singur, omul bănuind că va fi predat, s'a ascuns de cei din cetate şi s'a dus la duş-

1) Margus-Dobroviţa.
2) Viminacium-Costolaţ.

www.dacoromanica.ro

mani, făgăduindu-le că le va preda cetatea, dacă regii Sciţilor vor voi să fie îndatoritori faţă de el. Aceştia îl asigurară că-l vor trata bine, dacă va duce promisiunea la bun sfârşit. După ce şi-au dat mâna şi au întărit învoiala prin jurământ, acesta se întoarse la Romani cu o mare mulţime de barbari pe care îi aşeză într'un loc ascuns pe malul din faţă şi noaptea, la un semn dat, au ieşit din adăpost şi a dat cetatea în mâna duşmanilor. In acest chip, predarea cetăţii Margus a făcut ca situaţiunea barbarilor să devie din ce în ce mai bună.

II (a. 442 d. Chr.)

II. Attila cere dela Teodosie să-i se restitue fugarii sciţi. Acesta refuzând, devastează teritoriul roman, cucereşte mai multe fortăreţe şi atacă cetatea Ratiaria.

In timpul lui Teodosie cel Tânăr, Attila, regele Hunilor, după ce şi-a strâns printre ai săi o armată, a scris împăratului o scrisoare, în privinţa fugarilor şi a tributului, spunându-i să-i trimeată cât mai repede cele ce i s'au promis cu ocaziunea războiului; în ce priveşte plata tributului să vină la el o ambasadă cu care să trateze; dacă însă ar tărăgăna lucrurile sau s'ar pregăti de războiu, nici el nu va mai voi să ţină pe loc mulţimea de Sciţi. Cetind acestea, cei din jurul împăratului spuseră că ei nu vor să predea pe nici un fugar scit, ci că, împreună cu aceştia, vor purta războiu, dar că vor trimite delegaţi cari să soluţioneze diferendele dintre ei. Când îi s'a adus la cunoştinţă lui Attila cele hotărîte de Romani, înfuriindu-se a devastat teritoriul roman, a dărîmat câteva fortăreţe şi a năvălit în Ratiaria [1]), un oraş foarte mare şi foarte populat.

III (a. 447 d. Chr.)

III. După dezastrul din Chersonez, Anatolius este trimis în ambasadă la Attila. Condiţii grele de pace, impuse de Huni. Teodosie ca să poată plăti tributul impune supuşilor săi dări mari. Asimuntii cari rezistaseră până acum Hunilor, se supun.

După lupta din Chersonez, Romanii, prin delegatul lor Anatolius, făcură pace cu Hunii. Şi înţelegerea a fost în următoarele

1) Ratiaria, Arciar, lângă Dunăre.

www.dacoromanica.ro

condiţiuni: să li se înapoieze Hunilor fugarii, să li se plătească pentru tributul de mai înainte şase mii de libre de aur, iar tributul viitor să fie stabilit la două mii o sută libre anual; pentru captivii romani cari se vor fi întors în ţara lor, fără să fi plătit preţul răscumpărării, să se plătească o amendă de douăsprezece monede de aur. Dacă nu s'ar plăti aceasta de cel ce a primit pe captiv, să fie restituit fugarul; Romanii să nu mai primească la ei pe nici un fugar barbar. Romanii voiau să pară că au primit aceste condiţiuni de bună voie. Dar, de nevoie şi copleşiţi de teama ce cuprinsese pe conducători primeau bucuros orice condiţii, ori cât de grele ar fi fost, în dorinţa lor de pace şi n'ar fi refuzat nici cel mai apăsător tribut. Căci, ei îşi cheltuiau banii lor proprii şi tezaurele regeşti, nu pe ceea ce ar fi trebuit, ci pe spectacole fără rost, pe onoruri deşarte, în plăceri şi în risipă de bani pe cari nici un om cu minte nu i-ar fi aruncat, nici măcar dacă ar fi fost în belşug, necum aceşti Romani cari neglijaseră până într'atâta afacerile militare, încât au ajuns să plătească tribut nu numai Sciţilor, dar şi celorlalţi barbari, vecini cu Romanii. Pentru aceste contribuţiuni şi pentru aceşti bani pe cari trebuia să-i trimeată Hunilor, împăratul a constrâns pe toţi ca să adune, neacordând nici o scutire, nici acelora cari fuseseră uşuraţi din cauza sarcinilor pământului, ca fiind pentru moment prea grele, nici acelora cari stăpâneau acest pământ din dărnicia împăraţilor, nici acelora cari posedau acest pământ în urma vre unei sentinţe judecătoreşti. Se scotea aurul impus şi dela cei ce fuseseră înscrişi în senat, ca o recompensă a demnităţii lor, ceeace adusese pentru mulţi o prefacere a vieţii lor de strălucire. Iar banii, impuşi tuturor, se procurau cu ocări pentru cei cari fuseseră însărcinaţi de împărat cu această treabă, aşa că cei cari aveau averi moştenite erau siliţi să vândă în piaţă giuvaericalele soţiilor şi mobilele lor. Nenorocirea acestui războiu până într'atâta a cuprins pe Romani că mulţi şi-au sfârşit viaţa, fie prin foame, fie prin ştreangul legat de gât. S'au aleit deci atunci, pentru un scurt timp, tezaurele şi a fost trimis la Sciţi aurul şi fugarii, căci pentru această treabă sosise Scotta [1]). Pe mulţi dintre fugarii cari refuzau să fie predaţi, Romanii i-au ucis. Intre aceştia erau şi câţiva dintre regii sciţi, cari, nevoind să lupte subt Attila, veniseră- la Romani. Pe lângă aceste condiţiuni de pace, Attila a mai poruncit şi Asimunţilor să-i predea captivii

1) Vezi A. cap. 1.

www.dacoromanica.ro

ce-i aveau la ei, fie Romani, fie barbari. Asimus este o fortăreaţă puternică, nu departe de Iliria, situată în părţile Traciei. Locuitorii de aci pricinuiseră duşmanilor lor multe neajunsuri; ei nu se apărau între zidurile cetăţii, ci-şi susţineau luptele lor împotriva mulţimii nenumărate de Sciţi, în afară de întărituri şi aveau generali de o mare reputaţiune înaintea Sciţilor. Astfel Hunii, pierzând nădejdea de a cuprinde cetatea lor, o părăsiră. Ei însă cutreerând ţara şi îndepărtându-se de locuinţele lor, când li se dedea de veste de spioni că duşmanii au pornit la prăzi în teritoriile Romanilor, atacându-i pe neaşteptate, le luau prăzile câştigate de ei, căci deşi erau mai puţini, ca număr, decât duşmanii lor, le erau superiori în vitejie şi putere. De aceea, Asimunţii au ucis pe foarte mulţi Sciţi în acel războiu şi au liberat pe mulţi Romani şi au primit pe mulţi fugari de ai duşmanilor. Din această cauză, Attila a declarat că nu va pleca cu armata şi nu va ratifica nici condiţiunile de pace, dacă nu-i vor fi predaţi Romanii cari au fugit la Asimunţi sau nu i se va plăti pentru ei amenda convenită şi dacă nu i se vor libera şi barbarii cari au fost luaţi în robie de aceia. Ne având ce să replice la acestea nici delegatul Anatolius, nici Theodulus, comandantul armatei din garnizoana Traciei, — căci n'ar fi putut să convingă pe barbar, nici să-l abată din hotărîrile sale, el care era mândru de victorie şi gata să pună mâinile pe arme, iar ei descurajiaţi din cauza dezastrului lor — făcură cunoscut Asimunţilor printr'o scrisoare: sau să dea înapoi pe captivii romani, cari se refugiaseră la ei, sau să plătească pentru fiecare captiv doisprezece aurei şi să libereze pe captivii huni. După ce au cetit scrisoarea, răspunseră că Romanii cari au fugit la ei au fost lăsaţi în libertate, iar Sciţii cari au fost prinşi în războiu, au fost omorîţi şi că pe doi îi păstrează captivi, fiindcă şi duşmanii părăsind asediul şi stând câtva timp la pândă, au răpit nişte copii cari păşteau turmele înaintea întăriturilor [1]) şi pe cari, dacă nu-i vor restitui, nici ei, după legile războiului, nu vor preda pe cei prinşi. Acestea spuseră cei ce fuseseră trimişi la Asimunţi şi atât regele Sciţilor cât şi comandanţii romani au găsit cu cale să fie căutaţi copiii, de cari Asimunţii spuneau că au fost răpiţi.

Dar, negăsindu-se nimenea, au fost liberaţi barbarii prinşi de Asimunţi, Sciţii dându-şi cuvântul de onoare că aceşti copii nu

1) Deşi erau vremuri de războiu, totuşi păstorii romani îşi păşteau turmele în apropierea întăriturilor cetăţilor lor.

www.dacoromanica.ro

se găsesc la ei. Pe de altă parte, Asimunţii declarară, subt prestare de jurământ, că Romanii cari au fost fugari la ei, au fost puşi în libertate, deşi mai sunt mulţi până acum la ei. Căci nu socotesc a-şi fi călcat jurământul, dacă pot numai să scape pe ai lor.

IV (a. 447 d. Chr.)

IV. Attila, spre a-şi îmbogăţi prietinii, trimetea ambasade peste ambasa.

IV. Attila, spre a-şi îmbogăţi prietinii, trimitea ambasade peste ambasa.

Romanii sunt hărţuiţi în lupte de Parţi, Vandaţi, Isauri şi Saraceni.

După ce s'a încheiat pacea, Attila a trimis iarăşi o deputaţiune la Romanii Orientali ca să reclame pe fugari. Romanii însă, după ce primeau pe delegaţi şi după ce îi încărcau cu numeroase daruri, îi trimiteau înapoi spunând că n'au la ei fugari. Attila trimitea atunci din nou o altă deputaţiune. Incărcând-o de bani şi pe aceasta, apărea în urmă a treia deputaţiune şi a patra. Căci Attila, luând în bătaie de joc dărnicia Romanilor, la care ei recurgeau cu evlavie, numai şi numai să nu calce barbarii tratatul de pace, pe cine voia să îmbogăţească din rudele sale, îl trimitea la ei, născocind noi motive şi plăzmuind noi pretexte. Iar Romanii se supuneau tuturor pretenţiilor lui şi-i împlineau toate poruncile ca unui stăpân, după placul lui. Căci Romanii aveau motive nu numai de a fugi de războiul cu Attila, ci se temeau şi de Parţi, cari se pregăteau de luptă şi de Vandali cari pustiau ţinuturile maritime şi de Isauri cari făceau jafuri şi de Saraceni cari prin incursiunile lor devastau regiunile din Orient şi de popoarele din Etiopia cari se revoltaseră. De aceea, înfrânţi ca moral, căutau să se apropie de Attila, iar, faţă de celelalte popoare, încercau să reziste, strângând oştiri şi alegând generali.

V (a. 448 d. Chr.)

V. Scitul Edecon vesteşte pe Teodosiu despre cererea lui Attila de a-i restitui fugarii. Eunucul Chrysaphius caută să convingă pe Edecon să suprime pe Attila. Teodosie trimite în ambasadă la Attila pe Maximin.

Şi sosi din nou în ambasadă Edecon, un bărbat scit care săvârşise mai multe fapte mari în război, însoţit de Orestes care, fiind de neam roman, locuia în ţinutul Paeonian de lângă fluviul Sava ce aparţinea acum barbarului, în baza tratatului încheiat cu

www.dacoromanica.ro

Aetius, comandantul Romanilor din apus. Acest Edecon, intrând în palat, dete împăratului din partea lui Attila scrisoarea prin care acuza pe Romani pentru fugari, pentru cari amenința că va recurge la arme, dacă nu i se vor da înapoi, și dacă Romanii nu vor înceta de a mai cultiva pământurile pe cari el le-a cucerit cu spada. Aceste pământuri se întindeau de-alungul Dunării dela Paeoni până la Novae-Sistov, iar în lățime o cale de cinci zile. Și târgul nu voia să se mai țină, ca mai înainte, pe malul Dunării, ci la Naissus-Niș [1]), care fiind dărîmat de el, devenise frontieră între țara Sciților și cea a Romanilor, la o depărtare de fluviul Dunărea, cale de cinci zile pentru un om iute de picior. Și a dat ordin Attila să vie la el spre a discuta diferendele dintre ei și delegații, dar nu din orice fel de oameni, ci dintre consularii iluștri, pe cari dacă, din precauțiune, nu *i-ar trimite*, se va duce el însuși la Serdica spre a-i primi. După ce s'a citit împăratului această scrisoare și după ce Edecon a plecat, împreună cu Bigila care avea să tălmăcească împăratului din gură ceea ce voia să-i spună Attila, când ei au ajuns și pe la celelalte palate, au eșit în fața celui al lui Chrysaphius, spătarul împăratului, care avea o mare trecere și a început să admire strălucirea caselor împărătești. Bigila însă, după ce barbarul a apucat să vorbească cu Chrysaphius, tălmăcindu-i i-a spus că Edecon a lăudat mult palatele împărătești și că el fericește mult pe Romani din cauza bogățiilor lor. Atunci Chrysaphius zise lui Edecon că și el ar putea să fie stăpânul unor astfel de palate cu acoperișuri ce strălucesc de aur, dacă ar voi să părăsească pe Sciți și dacă ar voi să vie la Romani. Dar Edecon răspunse că nu se cade ca un sclav să facă astfel de fapte, fără de voia stăpânului său. Atunci eunucul l-a întrebat, dacă are intrare liberă la Attila și dacă are trecere la Sciți. Edecon răspunse că e rudă cu Attila și că lui, împreună cu câțiva fruntași, îi s'a încredințat paza regelui, având să facă pe rând fiecare dintre ei paza cu armele în mâini. Eunucul atunci zise că dacă și-ar da cuvântul, subt prestare de jurământ, o mare fericire are să-l aștepte: dar că e nevoie să trateze în liniște. Aceasta

1) Asupra asediului orașului Naissus din 441 ni s'a păstrat o descriere destul de amănunțită într'un fragment ce se atribuie istoricului Priscus. Vezi *Fragm. hist. Graec.* V, p. 25. In acest fragment se amintește, între altele, și faptul că s'ar fi născut aci împăratul Constantin cel Mare.

In același loc ni se vorbește și despre asediul orașului Novidunum, azi Novigrad, din Pannonia, de lângă râul Culpa, oraș care nu trebuie confundat cu Noviodunum-Isaccea, din Moesia Inferioară. *Frag. hist. Graec.* V p, 24,

www.dacoromanica.ro

ar putea avea loc, dacă ar voi să vină la masă la el, fără de Oreste şi de ceilalţi tovarăşi din deputaţiune. Promiţându-i că va urma întocmai, sosi în timpul mesii la eunuc şi prin tălmaciul Bigila încheiară învoiala şi făcură jurământ, pe deoparte ca eunucul să lucreze aşa fel ca lui Edecon să nu i se întâmple nici un rău, ci numai bine, iar pe de altă parte ca Edecon să nu denunţe nimic din cele ce i s'au încredinţat, chiar dacă n'ar voi să aducă la îndeplinire înţelegerea lor. Atunci eunucul spune lui Edecon că dacă, ducându-se în Scitia, ar suprima pe Attila şi ar veni la Romani, va avea să trăiască o vieaţă fericită şi plină de belşug. Edecon i-a făgăduit aceasta şi i-a spus totdeodată că ar avea nevoie de bani, nu de mulţi, ci de cincizeci de libre de aur pe cari să-i împartă oamenilor cari au să-l ajute cu devotament în îndeplinirea acestei afaceri. Eunucul făgăduindu-i că-i va da banii numai decât, barbarul spuse că el trebuie mai întâi să fie concediat, pentru ca să raporteze lui Attila, în privinţa misiunii lor, şi să trimeaţă împreună cu el şi pe Bigila care să primească dela Attila răspunsul în privinţa fugarilor. Tot prin el îl va înştiinţa şi de bani şi de felul cum să-i fie trimişi. Căci, îndată ce se va fi întors, Attila îl va descoase, pe el ca şi pe ceilalţi, ce daruri şi cât de mari daruri au primit dela Romani şi aceasta nu se cuvine să o ascunză faţă de tovarăşi. Eunucul a găsit că barbarul are dreptate şi, alăturându-se la părerea lui, l-a concediat de la masă şi a raportat împăratului despre această învoială. Aceasta, trimiţând după Matialius care îndeplinea funcţiunea de magistru al ofíciilor [1]), i-a comunicat înţelegerea făcută cu barbar. Căci era necesar ca aceasta să fie comunicată şi magistratului, fiindcă magistratul participă la toate consiliile împăratului, căci în grija lui se găsesc toţi secretarii, toţi interpreţii şi soldaţii, în paza cărora este palatul. Impăratul însă şi Martialius, fiind consultaţi în această afacere, au găsit de cuviinţă să trimeată în ambasadă la Attila nu numai pe Bigila, dar şi pe Maximin.

VI (a. 449 d. Chr.)

VI. Attila trimite la Constantinopol o ambasadă formată din Oreste şi Esla, cari să ceară predarea lui Chrysaphius, autorul conspiraţiunii. Chrysaphius este reclamat în acelaşi timp şi de Zenon.

Bigila fiind dovedit că a întins curse lui Attila, acesta, după ce i-a luat cele o sută de libre de aur, aduse din partea eunucului

1) *Magister officiorum* avea rolul unui ministru de finanţe de astăzi.

www.dacoromanica.ro

Chrysaphius, a trimis repede la Constantinopol pe Orestes şi pe Bigila (fiul) poruncind lui Orestes ca purtând la gât punga în care Bigila băgase aurul de dat lui Edecon, să meargă înaintea împăratului şi după ce îi va fi arătat punga, să întrebe pe eunuc, dacă o cunoaşte. Iar Esla să-i spună din gură că Teodosie este fiul unui părinte de neam nobil, dar că şi el (Attila) e fiu de nobil şi că tatăl său, Mundiuchus, nobleţa moştenită a păstrat-o; dar că Teodosie a decăzut din această nobleţă, ajungând să-i fie sclav, de oarece îi plăteşte tribut. De aceea, nu se cade ca unuia mai bun ca el şi pe care soartea îi l-a dat ca stăpân să-i întindă într'ascuns curse, întocmai ca un sclav de rând şi că nu va înceta de a-l învinovăţi până ce nu-i va fi trimis pe eunuc ca să-l pedepsească. Cu aceste însărcinări ajunseră ei la Constantinopol. S'a întâmplat însă ca în acelaşi timp Chrysaphius să fie reclamat şi de Zenon. Căci Maximin anunţase că Attila a spus că împăratul ar fi trebuit să-şi ţie cuvântul şi să dea lui Constantius soţia care, fără de voia împăratului, nici de cum nu putea să se mărite cu un altul, căci sau ar fi trebuit să-şi primească pedeapsa cel ce ar fi îndrăznit să o facă, sau că împăratul a căzut până într'atâta, încât să nu-şi poată stăpâni supuşii, în contra cărora dacă ar voi să lupte, ar fi gata să-i dea ajutor. Teodosie nu şi-a arătat supărarea, dar a confiscat averea fetii.

VII (a. 450 d. Chr.)

VII. Attila trimite delegaţi la Valentinian cari să reclame pe Honoria ce-i fusese promisă ca soţie. O altă ambasadă e trimisă la împăratul Marcian, la Constantinopol, pentru plata tributului. Ambele ambasade întorcându-se fără ispravă, Attila se pregăteşte de război.

Când i s'a adus vestea lui Attila că după moartea lui Teodosie, a ajuns, la domnia Romanilor Orientali, Marcianus şi când îi s'a făcut cunoscut cele ce se întâmplase cu Honoria, a trimis o deputaţiune la împăratul Romanilor Occidentali ca să i se spună că nu s'a făcut nici o greşală din partea Honoriei [1]) ce-i fusese destinată ca soţie şi că el îi va da ajutor, dacă nu i se va încredinţa ei sceptrul împărăţiei. Şi a trimis şi la Romanii Orientali pentru tri-

1) *Honoria*, sora lui Valentinian al III, declarată *Augusta*, exilată pentru purtările ei şi-a trimis lui Attila inelul, fie spre a-l chema în ajutor, fie, după cum o interpreta Attila, ca să-i fie soţie. A fost arestată şi în urmă trimeasă la Teodosie II.

www.dacoromanica.ro

buturile stabilite. Dar, din ambele părți, ambasadele s'au întors fără de rezultat; căci cel din fruntea imperiului din apus răspunse că nu este posibil ca Honoria să-l ia de bărbat, fiind acum măritată cu alt bărbat. In acelaşi timp îi se spuse că ei nu i se cuvine nici decum sceptrul, fiindcă domnia la Romani se dă bărbaților, nu femeilor. Iar cei ce se găseau în răsărit ziseră că nu admit plata tributului pe care-l stabilise Teodosie. Dacă însă va sta liniştit, îi se va da daruri; dacă îi amenință cu războiu, îi va opune arme şi bărbați nu mai prejos decât puterea lui. El se găsea la îndoială şi nu ştiea pe ce cale să apuce mai întâi. In cele din urmă îi se păru că e mai bine să pornească la războiu şi să se lupte în apus [1]), lupta având să o dea nu numai cu Italicii, ci şi cu Goții şi cu Francii; împotriva celor din Italia pentru ca să ia pe Honoria cu toate bogățiile ei, împotriva Goților pentru ca să facă pe placul lui Genserich.

VIII (a. 450 d. Chr.)

VIII. Cauza războiului dintre Attila şi Actius. Nouă deputațiune din partea lui Attila la Roma, cerând de soție pe Honoria ce-i fusese promisă. Refuzul Romanilor şi pregătirile lui Attila.

Attila a găsit ca pretext, de a începe războiul împotriva Francilor, moartea regelui acestora şi cearta pentru domnie a fiilor lui; atunci cel mai mare găsi cu cale să ceară ajutorul lui Attila, cel mai mic însă pe cel al lui Aetius. Pe cel mic îl văzui în deputațiune la Roma, un băiat nedându-i încă barba şi cu părul bălaiu ce-i cădea în bucle mari pe umeri. Aetius după ce l-a adoptat ca fiu, încărcându-l cu nenumărate daruri, atât el cât şi împăratul, îl concediă, făcându-şi-l prieten şi aliat. De aceea, Attila hotărît să înceapă războiul, a trimis din nou delegați în Italia cari să ceară să i se dea pe Honoria; căci ea îi fusese destinată ca soție, făcând dovadă despre aceasta cu inelul ce-i fusese expediat de ea şi pe care

1) Iordanes, *op. cit.*, cap. 42 ne spune «Cu toate că gândurile sale îl împingeau pe Attila să pornească împotriva Romei, prietinii săi, după cum ne spune istoricul Priscus, îl abătură dela acest plan, nu doar din interes pentru cetatea căreia ei îi erau dușmani, ci aducându-i înainte exemplul lui Alaric, regele de odinioară al Vizigoților, temându-se ca să nu aibă şi regele lor soarta acestui principe, care, după cuprinderea Romei n'a mai supaviețuit mult timp, ci a părăsit în curând, după triumful său, această lume» Cf. *Chron.* Pasch. p. 587, ed. Bonn: Despre acest războiu a scris prea înțeleptul Priscus din Tracia.

www.dacoromanica.ro

îi trimise ca să-l arate. In acelaşi timp, cerea ca Valentinian să-i cedeze lui jumătate din împărăţie, fiindcă şi Honoria trebuia să primească o parte din domnie dela părintele ei şi care parte i-a fost răpită de lăcomia fratelui ei. Dar, deoarece Romanii Occidentali persistau în părerea lor de mai înainte, nu s'a dat ascultare cererilor lui Attila. Acesta începu pregătiri mai mari, strângându-şi toată mulţimea gata de luptă.

IX (a. 452 d. Chr.)

IX. Attila după ce a pustiit Italia s'a întors acasă şi a început să ameninţe cu războiu pe Romanii Orientali.

Attila, după ce a pustiit Italia, s'a întors acasă şi a anunţat că va porni cu războiu împotriva împăraţilor Romanilor Orientali, fiindcă nu i s'a plătit tributul fixat de Teodosie.

X (a. 453 d. Chr.)

X. Ardaburius poartă războiu cu Saracenii. Maximin şi Priscus îl întâlnesc tratând condiţiile de pace.

Ardaburius [1]), fiul lui Aspar, s'a luptat cu succes la Damasc împotriva Saracenilor. Când a ajuns acolo comandantul Maximin, împreună cu scriitorul Priscus, întâlniră pe Arbadurius tratând ca delegat în privinţa păcii.

---

1) Ardaburius, fiul lui Aspar; pe tatăl generalului roman Aspar, îl chema tot Ardaburius. Asupra lui Ardaburius cetim în *Lexiconul* lui Suidas următoarele: «Ardaburius, fiul lui Aspar, om distins ca suflet şi care, ca un viteaz, a alungat pe barbarii ce jefuiseră de mai multe ori Tracia, a fost făcut de împăratul Marcian, ca recompensă pentru vitejia sa, prefect al armatelor de Orient. Dar, ajungând într'o epocă de pace, generalul, în această demnitate a sa, a început să se dedea la o vieaţă de trândăvie, la o vieaţă uşuratică şi de desfrâu. Căci îi plăceau comedianţii şi saltimbancii şi tot felul de histrioni şi zile întregi şi le petrecea în distracţii urâte, neglijând cu totul faptele ce duc la glorie. Marcian, deşi era un împărat foarte bun, a murit în curând, iar Aspar, prin puterea sa, i-a ales ca urmaş pe Leon».

www.dacoromanica.ro

XI (a. 453d. Chr.)

XI. Maximin, plecând împreună cu Priscus în Thebaida din Egipt, încheie pace cu Blemmyenii şi Nubazii. Pacea este călcată odată cu moartea lui Maximin.

Blemmyenii şi Nubazii [1]) după ce au fost învinşi de Romani, a sosit la Maximin o deputaţiune din partea ambelor popoare, voind să înceapă tratative de pace, şi spuseră că ei vor păstra pacea cât timp Maximin va rămânea în regiunea Thebanilor. Acesta refuzând pentru moment să încheie un tratat cu ei, îi comunicară că atât timp cât va trăi el, nu vor mai ridica armele. Cum nici cu aceasta a doua solie n'a stat de vorbă, se făcu un armistiţiu pentru o sută de ani. In această învoială s'a căzut de acord ca prizonierii romani să fie eliberaţi fără de preţ de răscumpărare, fie că aceştia fuseseră prinşi atunci, fie în vr'un atac de mai înainte; iar vitele, cele luate atunci, să fie date înapoi, iar pentru cele consumate să se plătească preţul; să dea obstatici din familiile nobile pentru asigurarea tratatelor; să le rămână liberă, după vechia lor lege, trecerea la templul Isidei [2]), Egiptenii având în grija lor bărcile de pe fluviu în care fiind aşezată statuia zeiţei să fie transportată. Căci în'r'un anumit timp al anului barbarii [3]) duc acasă statuia, apoi iarăşi după ce le-a făcut oracole, o duc din nou în insulă. Invoiala aceasta Maximin a găsit cu cale că e bine să fie afişată în templul dela Philae [4]) şi au fost trimişi aci mai mulţi oameni. Au luat parte şi din-

---

1) Blemmyenii şi Nubazli, Iordanes, *De regnorum ac temporum successione liber*, cap. XIV ne spune: Impăratul Marcian a adus la tăcere ameninţările lui Attila, a înăbuşit prin Florus, procuratorul cetăţii Alexandria, pe Nomazi (Nubae, Nobatae) şi pe Blemmyeni cari porniseră din Etiopia şi-i îndepărtă dela hotarele romane şi înainte de a-şi da sufletul a avut mulţumirea să afle despre moartea lui Attila şi a lui Zeno Isaurul.

Despre moartea lui Attila, Jordanes, *op. cit.*, cap. 49, bazându-se pe arătările lui Priscus ne spune: «Divinitatea s'a arătat în somn lui Marcian, împăratul Romanilor din răsărit, căruia un duşman atât de grozav îi inspira griji serioase şi i-a arătat în miezul nopţii arcul lui Attila rupt în două, ca şi cum poporul întreg al Hunilor avea să sufere această lovitură. Priscus ne raportează despre acest fapt după mărturii ce nu se pot contesta».

Felul morţii lui Attila şi cauza morţii lui ne-o arată Iordanes în acelaşi pasagiu tot după arătările lui Priscus.

2) Isis şi Osiris erau principalii zei ai Egiptenilor.

3) Barbarii, adică Egiptenii.

4) Philae, o insulă în Nil.

www.dacoromanica.ro

tre Blemmyeni şi dintre Nubazi oameni cari au depus în insulă tratatul. După ce s'a transcris tratatul şi după ce s'au adus obstaticii, — erau între aceştia şi din aceia cari au domnit şi din fiii domnitorilor, ceea ce nu s'a mai întâmplat nici odată în acest războiu până acum, căci niciodată fiii Blemmyenilor şi Nubazilor n'au fost obstatici la Romani. — Maximin, fiindcă nu şi-a îngrijit trupul, s'a îmbolnăvit şi a murit. Barbarii aflând despre sfârşitul lui Maximin, îşi luară înapoi cu forţa pe obstatici şi invadând regiunea au pustiit-o [4]).

XII (a. 456 d. Chr.)

XII. Gobazes trimite o ambasadă la Romani. Se încheie pacea cu el în condiţiunile pe cari Euphemius le-a indicat împăratului Marcian.

Gobazes [1]) a trimis o deputaţiune la Romani. Aceştia răspunseră delegaţilor trimişi de Gobazes că nu vor înceta războiul, decât dacă sau Gobazes însuşi va fi părăsit domnia sau i-o va fi luat pe cea a fiului său. Căci, după vechea lege a ţării, nu este

4) Asupra evenimentelor petrecute în Egipt în acest an, Priscus ne mai dă următoarele informaţiuni într'unul din fragmentele sale în Evagrius, *Hist. Eccles.* II. 5: Proterius este ales episcop al Alexandrinilor cu votul comun al adunării întregi. Dar, după ce şi-a ocupat scaunul, s'a născut în oraş, agitat de două păreri, o mare şi urîtă rezvrătire. Căci unii, după cum se întâmplă în astfel de împrejurări, cereau pe Dioscorus, alţii dimpotrivă susţineau cu îndârjire pe Proterius, aşa că din această pricină se iscară multe lucruri urîte. De aceea, ne povesteşte retorul Priscus, ajungând tocmai atunci din provincia Theba la Alexandria, a văzut poporul îndreptându-se împotriva magistraţilor şi că puterea armată, voind să împiedice mişcarea, aceştia au început să arunce cu pietre. Soldaţii s'au retras atunci în templul de odinioară al lui Serapis, iar poporul alergând după ei i-a asediat înlăuntru şi li-a dat foc de vii. Când împăratul a aflat despre aceasta, a trimis acolo două mii de soldaţi, recrutaţi de curând şi aceştia având vântul favorabil, au fost împinşi într'acolo şi după şapte zile au ajuns în marea cetate a Alexandrinilor. Dar, atunci, soldaţii având o purtare scandaloasă faţă de femeile şi fetele Alexandrinilor, s'au petrecut lucruri cu mult mai urîte decât cele de mai înainte. In cele din urmă însă poporul adunat în circ a rugat pe Florus, comandantul forţelor militare ale Egiptului şi care conducea în acelaşi timp şi treburile politice ale cetăţii, să le redea aprovizionarea cu grâu care li se sistase, şi băile şi spectacolele şi toate câte li se tăiase din cauza dezordinelor făcute de ei. Şi astfel Florus, la îndemnul său (al lui Priscus), apărând înaintea poporului, i-a făcut făgăduieli şi răscoala se potoli în scurt timp.

1) Gobazes, rege în Colchis.

www.dacoromanica.ro

permis să domnească în acelaşi timp doi inşi. Astfel, peste Colchida trebuie să domnească numai unul din doi: sau Gobazes sau fiul acestuia şi numai sub această condiţie vor înceta războiul. La aceasta îl sfătuise pe împărat Euphemius [1]), un bărbat care obţinuse demnitatea de magistru al afacerilor şi care, prin priceperea şi talentul său de vorbă, având o mare trecere, administra afacerile împăratului Marcian şi ajunsese sfetnicul celor mai multe şi mai bune planuri ale acestuia. El a primit de consilier al prevederilor asupra domniei şi pe scriitorul Priscus. Dându-i-se alegerea, Gobazes a hotărît să lase domnia fiului său, iar el a depus insigniile domniei. A trimis, în acelaşi timp, delegaţi la împăratul roman spre a-i spune că, fiind acum un singur domn peste Colchida, n'ar mai trebui să fie atât de supărat, încât să ridice armele. Impăratul dete ordin ca el să vie în teritoriul roman şi să dea socoteală pentru cele ce el hotărîse să facă. Acesta n'a refuzat să vie, însă ceru ca Dionysius, care fusese trimis odinioară în Colchida la Gobazes în cestiunea neînţelegerilor lor, să dea garanţie că nu va avea să dea de nici o primejdie. Deci Dionysius a fost trimis în Colchida şi se înţeleseră în privinţa tuturor diferendelor lor.

XIII (a. 460 d. Chr.)

XIII. Maiorianus se uneşte cu Goţii din Gallia. Hotărăsc să treacă cu războiul în Africa în contra lui Genserich.

Goţii din Gallia [2]) cari încheiaseră alianţă cu Romanii au supus lui Maiorianus, împăratul Romanilor Occidentali, popoarele cari locuiau în ţara acestuia, pe unele cu arma, pe altele convingându-le cu vorba. Şi a încercat să treacă şi în Libia cu mari forţe, strângând o armată de aproape trei sute de corăbii. Regele Vandalilor însă a trimis la el mai întâi o deputaţiune, dorind să deslege prin bună învoială neînţelegerile dintre ei. Nereuşind în aceasta, a pustiit ţara Mauritanilor, unde trebuiau să ajungă trupele navale ale lui Maiorianus, făcând jafuri şi infectând şi apele.

---

1) Euphemius, vezi *Introducerea*, p. 19.

2) Goţii din Gallia erau federaţi.

www.dacoromanica.ro

XIV (a. 463 d. Chr.)

XIV. Romanii Occidentali, temându-se de Marcellin şi de Vandali, aleargă la intervenţia împăratului Leon. Delegatul lui Leon îndeamnă pe Marcellin să nu pornească războiu împotriva Romanilor. Genserich ameninţă. Pustieşte Sicilia şi Italia. Deputaţiunea Saragurilor, Urogilor şi Onogurilor la împăratul Leon.

Romanii din apus au început să se teamă de Marcellinus [1]), ca nu cumva acesta înmulţindu-şi trupele să pornească şi împotriva lor cu războiu. Căci afacerile romane erau cam încurcate, amenin-ţându-i pe de o parte Vandalii, iar pe de altă parte Aegidius [2]). Acesta era însă un bărbat din Gallia Occidentală care luptase alături de Maiorianus şi avea pe lângă sine multă armată şi era supărat pe Romani pentru omorul împăratului. Dar dela războiul în contra Italienilor l-au abătut pentru moment neînţelegerile cu Goţii din Gallia .Căci ivindu-se între ei o discuţie pentru teritoriul învecinat, Aegidius s'a luptat vitejeşte împotriva lor şi a săvârşit fapte demne de un mare erou. Din cauza acestor întâmplări Romanii Occidentali au trimis o deputaţiune la Romanii Orientali, pentru ca să-şi atragă de partea lor şi pe Marcellinus şi pe Vandali. Phylarchus [3]) a fost trimis întâi la Marcellinus pe care îl convinse să nu pornească cu războiu împotriva Romanilor; ducându-se apoi la Vandali s'a întors acasă fără de rezultat; căci Genserich a amenin-ţat că nu va înceta războiul altfel, decât dacă îi va da averea lui Valentinian şi a lui Aetius. Fiindcă, zicea el, că şi din partea Romanilor Orientali şi-a primit partea din averea lui Valentinian, în numele Eudochiei, care se căsătorise cu fiul său Honorich [4]). Şi acest pretext de războiu îl invoca în fiecare an. De aceea, îndată ce s'a făcut primăvară, Genserich cu o trupă bine înarmată începu să invadeze Sicilia şi Italia. Cetăţile, în cari s'a întâmplat să fie garnizoane subt arme, le-a cucerit nu cu uşurinţă, regiunile însă pe cari le-a găsit lipsite de trupe le-a pustiit şi le-a nimicit. Căci Italienii nu puteau să apere toate localităţile expuse Vandalilor, fiindcă erau atacaţi deodată de mai mulţi duşmani şi nu aveau forţe

1) Marcellinus, general roman, competitor la domnia Romei după moartea lui Maiorianus.

2) Aegidius, *magister militum*, în Gallia;

3) Phylarchus, delegat roman pe lângă Marcellinus.

4) Honorich, fiul Genserich, şi soţul Eudochiei.

www.dacoromanica.ro

navale. Pe acestea cerându-le dela Romanii din răsărit, nu le-au primit din cauza tratatului ce aceştia încheiaseră cu Genserich. Astfel divizarea domniei a fost spre marea nenorocire a Romanilor Occidentali.

Cam în acelaşi timp, trimiseră ambasade la Romanii din răsărit şi Saragurii, Urogii şi Onogurii[1]) popoare gonite din sălaşurile lor de acasă, fiind împinşi prin lupte de Sabiri[2]) pe cari îi alungaseră Avarii, aceştia înşişi dislocaţi de popoarele ce locuiau pe coasta Oceanului. Aceştia din urmă îşi părăsiseră ţara din cauza ceţii ce se ridicase de vaporii din mare şi din cauza ivirii a o mulţime de grifoni. Despre aceştia se spunea că nu vor dispărea înainte de a fi înghiţit întregul neam omenesc. Goniţi din aceste pricini, ei au năvălit în ţările învecinate şi cei ce nu puteau rezista năvălitorilor mai paternici decât ei, plecau în altă parte, ca bunăoară Saragurii cari pornind în căutarea unui nou teritoriu ajunseră la Hunii Acatiri şi, dând mai multe lupte cu aceştia, îi biruiră şi ajunseră până la Romani, dorind să găsească la aceştia o alianţă. De aceea împăratul primi bine delegaţia lor şi îi concedie, după ce le-a dat daruri.

XV (a . 464 d. Chr)

XV. Romanii Occidentali cer dela împăratul Leon ca să intervină să împace pe Vandali. Perozes, regele Perşilor, se plânge că fugarii perşi sunt primiţi de Leon şi că Magii sunt împedicaţi dela cultul lor. Cere bani spre a purta războiul împotriva Hunilor Cidariţi. Leon trimite la Perşi pe Constantius, la Vandali pe Tatian ca delegaţi.

Pe când popoarele migrătoare se găseau în Orient în revoltă împotriva Romanilor, ne-a sosit dela Italieni o ambasadă care ne-a spus că ei nu vor putea rezista, dacă nu se va încheia pace cu Vandalii. A sosit o ambasadă şi dela regele Perşilor care se plângea că mulţi fugari au venit dela popoarele lor la Romani şi că Magii[3]) cari locuesc din timpuri străvechi în teritoriul roman sunt împedicaţi din obiceiurile lor părinteşti, din datinile lor şi dela ceremoniile lor religioase şi sunt opriţi, pe nedrept, şi de a se aduna să aprindă după vechiul lor obiceiu focul ce se numeşte de ei ne-

1) Saragurii, Urogii şi Onogurii sunt barbari din Asia, goniţi de Huni.

2) Sabirii erau un trib hun; se mai numesc şi Abiri.

3) Magii erau împrăştiaţi în întreaga provincie a Cappadociei şi erau colonişti de ai Mezilor din Persia.

www.dacoromanica.ro

stins. Şi mai adăugau că ar trebui ca Romanii să aibă grije şi de fortăreaţa Iuroipach [1]) situată la porţile Caspice, să facă cheltueli de bani sau cel puţin să trimeată soldaţi pentru întărirea gărzii, pentru ca să nu fie numai ei apăsaţi de cheltueli şi de paza fortăreţii. Dacă însă s'ar desinteresa de aceasta, ar invada popoarele învecinate, nu numai în ţara Perşilor, dar şi în teritoriul Romanilor. Şi mai spuseră că ar trebui să fie ajutaţi cu bani şi în războiul impotriva Hunilor Cidariţi [2]). Căci din aceasta ar trage folos nu numai ei, ca învingători, de a nu se apropia acele popoare, ci şi împărăţia romană de a nu veni la ei. Romanii răspunseră că vor trimite pentru toate acestea delegaţi cari să discute cu regele Parţilor. De altfel, la ei nu se găsesc fugari şi nici Magii nu sunt turburaţi în ceremoniile lor. Iar dacă au luat asupra lor paza fortăreţii Juroipach şi războiul împotriva Hunilor, nu e cu cale să ceară bani dela Romani. La Vandali a fost trimis ca delegat pentru Italieni Tatianus [3]), ridicat la demnitatea de patrician, la Perşi însă Constantius [4]), care fusese prefect al cetăţii, pentru a treia oară, înălţat la demnitatea de consul şi patrician.

XVI (a. 466 d. Chr.)

XVI. Gobazes, venind împreună cu Dionysius la Constantinopol este bine primit de împăratul Leon.

După incediul oraşului [5]) din timpul lui Leon, a venit la Constantinopol, împreună cu Dionysius, Gobazes [6]), îmbrăcat în stolă persană, şi înconjurat, după obiceiul Mezilor, de o ceată de sateliţi. Cei dela curtea împăratului cari îl primiră, la început, l-au dojenit pentru gustul său de a umbla după inovaţiuni, mai apoi însă îl tratară bine şi apoi i-au dat drumul. Căci Gobazes i-a câştigat măgulindu-i cu vorba şi prin faptul că purta ostentativ insigniile creştinilor.

---

1) Juroipach—Viriparach sau Viraparach; cuvântul ar fi format din *barach*. casă şi *viram* ruină. Cf. Carolus Mullerus, *op. cit.* p. 105.

2) Hunii Cidariţi, vezi A. cap. VIII şi XII.

3) Tatianus, *praefectus praetorio*, subt împ. Teodosie.

4) Constantius, patrician şi prefect de trei ori.

5) Incediul oraşului s'a întâmplat la 2 Septemvrie 465.

6) Gobazes, regele Lazilor din Colchis. Vezi A. cap. VIII.

www.dacoromanica.ro

XVII (a. 466 d. Chr.)

XVII. Scirii purtând războiu împotriva Goţilor cer ajutor dela Romani cari li-l 'dau.

Scirii [1]) şi Goţii, purtând războiu între ei, şi apoi retrăgându-se şi unii şi alţii, se pregătiră să recurgă la alianţe de arme. Intr'aceea alergară şi la Romanii din Răsărit. Aspar socoti că nu trebuie să dea ajutor nici unora nici altora, împăratul Leon însă voi să ajute pe Sciri. De aceea, trimise o scrisoare prefectului din Iliria, poruncindu-i să expedieze trupele de ajutor necesare împotriva Goţilor.

XVIII

XVIII. Fiii lui Attila caută, însă fără de rezultat, alianţă de arme cu Romanii.

Cam în acelaşi timp a sosit la împăratul Leon o deputaţiune din partea fiilor lui Attila[2]) cerându-i ca să înlăture neînţelegerile ce au existat mai înainte între ei, că ar trebui să se încheie pace şi să se stabilească, după vechiul obiceiu, lângă Dunăre târgul la care să vie şi Romanii şi în care să se găsească cele necesare. Deputaţiunea aceasta a lor, având acest obiect, s'a întors fără de rezultat. Căci împăratul nu găsi de cuviinţă ca Hunii să aibă întâlniri cu Romanii, după ce aşa de mult le-a pustiit ţara. Fiii lui Attila însă, după primirea acestui răspuns, s'au despărţit între ei. Căci Dengesich, după ce s'au întors delegaţii fără de nici un rezultat, a voit să pornească cu războiu împotriva Romanilor, Irnach însă renunţă la ori ce pregătire, fiindcă războaiele interne îl abăteau dela aceasta.

XIX

XIX. Saragurii şi Agatirii pornind războiu împotriva Perşilor, aceştia cer ajutor dela 'Romani, cari însă li-l refuză.

Saragurii, uniţi cu Acatirii şi cu alte popoare porniră cu războiu împotriva Perşilor. Şi mai întâi se duseră spre porţile Caspice;

---

1) Scirii, populaţiune germanică, distrusă de Huni, dar din cari totuşi s'au mai păstrat oarecari resturi la Sudul Dunării.

2) Attila moare în anul 453.

www.dacoromanica.ro

întâmpinând însă garnizoana persană stabilită aci, apucară pe alt drum, pe care, în trecere pe la Iberi [1]) pustiiră ţara acestora şi făcură incursiuni în teritoriul Armenilor. De aceea Perşii, faţă de războiul ce-l aveau mai de mult cu Cidariţii, temându-se şi de acest atac, trimiseră o ambasadă la Romani, cerând să li se dea bani şi soldaţi pentru paza fortăreţii Iuroipach [2]), şi să le spună ceeace le-au mai comunicat adeseori delegaţii lor, că dacă ar putea să reziste agresiunilor şi dacă n'ar permite popoarelor barbare ce vin să-şi facă drum pe la ei, ar rămânea şi ţara Romanilor în siguranţă. Dându-li-se răspunsul că e necesar ca fie care să îngrijească şi să-şi păzească ţara sa proprie, se întoarseră acasă fără nici o ispravă.

XX

XX. Dengesich, fiul lui Attila, porneşte războiu împotriva Romanilor şi cere mai întâi dela împăratul roman pământ şi bani.

Dengesich [3]) pornind cu războiu împotriva Romanilor şi stând mai multă vreme pe malurile Dunării, fiul lui Ornigisclus [4]), căci acesta avea (ca prefect) paza malurilor fluviului dinspre Tracia, a observat aceasta şi a trimis o deputaţiune dintre oamenii ce se găseau pe lângă sine ca să se informeze ce gând are el de se tot pregăteşte pentru luptă. Dengesich însă n'a voit să ştie de Anagastus şi concediă delegaţia trimisă la el fără nici un rezultat; în acelaşi timp, trimise oameni la împărat cari să-i comunice că dacă nu-i dă pământ şi bani, lui şi armatei ce-l însoţeşte, va începe războiu. Delegaţii, după ce au fost introduşi în palat şi după ce i-au expus cele ce li s'au poruncit, împăratul le răspunse că este gata să facă totul, dacă ei voiesc să devie supuşii săi; căci se bucură când duşmanii săi ajung să-i fie aliaţi.

---

1) Iberii din provincia Iberia din Asia.

2) Vezi p. 131.

3) Dengesich, fiul lui Attila.

4) Anagastus, fiul lui Ornigisclus, general roman, cu titlul de praefect, avea paza Dunării.

www.dacoromanica.ro

XXI (a. 467 d. Chr.)

XXI. Goţii, supunându-se comandanţilor romani, sunt uciși în urma unei revolte, provocate de un comandant hun.

Anagastus şi Basiliscus [1]) şi Ostryes [2]) şi alţi câţiva generali romani înconjurară pe Goţi, închizându-i într'o înfundătură. Aci Sciţii, din lipsa de hrană, fiind siliţi de foame, trimiseră delegaţi la Romani, spunându-le, că se supun la tot ce ei ar voi, dacă, predându-se, li s'ar distribui pământ. Romanii răspunseră că vor comunica împăratului cererea lor. Dar barbarii, din cauza foamei, ziseră că ei vor să termine înţelegerea cu ei şi să nu mai aibă astfel amânări lungi. Atunci generalii cari conduceau trupele romane, sfătuindu-se împreună, le făgăduiră că, până la hotărîrea împăratului, ei le vor organiza hrana, dacă ar voi ca mulţimea lor să fie separată, după cum este separată şi mulţimea Romanilor. Căci vor avea astfel mai lesnicioasă grija de ei, comandanţii având să ţie seamă de grija celor în grupe, iar nu de grija tuturora, întrecându-se între ei în această îngrijire. Sciţii primind condiţiunile arătate prin delegaţi, se separară în tot atâtea cete, în câte erau separaţi şi Romanii. Atunci Chelchal [3]), un Hun de neam, şi care ocupa locul al doilea între comandanţii trupelor lui Aspar, ducându-se la cohorta sa barbară, care se dăduse pentru ai săi (erau mai mulţi Goţi decât ceilalţi) şi trimiţând după ceilalţi fruntaşi ai Goţilor, începu să le vorbească astfel: Împăratul le va da pământ, dar nu pentru folosul lor, ci al Hunilor. Căci aceştia, disprețuind munca câmpului, au obiceiul să răpească, întocmai ca lupii, hrana Goţilor; astfel ei reduşi la rolul de sclavi, muncesc pentru hrana acelora [4]), deşi între Huni şi între poporul Goţilor, nu s'a sancţionat niciodată vr'un tratat şi strămoşii lor i-au conjurat să fugă de alianţa militară cu Hunii. De aceea, ei nu numai că sunt lipsiţi de bunurile lor, dar îşi calcă jurămintele părinteşti; că el, deşi se făleşte de a fi Hun, în dragostea sa pentru dreptate, vorbind astfel, le dă sfatul ce trebuie ei să facă. Goţii, în urma acestora, turburându-se şi soco-

1) Basiliscus, fratele împărătesei Verina Augusta, general roman.

2) Ostryes, era general roman, de naţiune Got.

3) Chelchal. Observă amestecul în armata romană de tot felul de elemente din toate popoarele: Goţi, Huni, etc.

4) Hunii nu se ocupau cu agricultura. Aceasta au lăsat-o în grija supuşilor lor. Ocupaţiunea principală a Hunilor erau armele şi poate în câtva şi păstoritul.

www.dacoromanica.ro

tind că Chelchal a vorbit astfel din bunăvoinţă faţă de ei, puseră mâna pe Hunii cari se găseau printre ei. Şi, la un semn dat, se născu o strajnică luptă între ambele popoare. Când a aflat despre aceasta Aspar, dar şi ceilalţi comandanţi ai celorlalte armate, şi-au orânduit trupele în linie de bătaie şi uciseră pe toţi barbarii ce-i întâlneau în cale. Sciţii văzând păcăleala şi viclenia, se strânseră la un loc şi ridicară armele împotriva Romanilor. Iar cei de subt Aspar distruseră omorând întreaga cohortă de subt ordinele lui. Pentru ceilalţi comandanţi însă lupta n'a fost fără primejdie, barbarii luptând vitejeşte, astfel că cei cari dintre Sciţi mai scăpaseră, forţând şirurile romane, fugiră din cercul în care erau închişi [1]).

XXII (a. 468 d. Chr.)

XXII. Suanii pornind cu războiu împotriva Romanilor şi a Laziloc, Perşii au voit să intervină şi ei în războiu şi cerură ajutorul Romanilor. Delegaţii Perşilor anunţă victoria lor asupra Hunilor Cidariţi. Ingrijorarea împăratului Leon în privinţa afacerilor din Sicilia.

Fiindcă între Romani şi Lazi, pe de o parte, şi între poporul Suanilor [2]), de altă parte, s'a născut o mare vrăşmăşie, Suanii pornind cu străjnicie lupta, şi fiindcă, din cauza fortăreţelor pe cari li le-au luat Suanii, au voit să ia parte la războiu şi Perşii, aceştia trimiseră la împăratul Romanilor o ambasadă care să-i ceară ajutor, dar dela soldaţii cari păzeau frontierele Armeniei tributare, dela cari, fiind în apropiere, ar avea un ajutor mai grabnic şi n'ar fi în primejdie, primind ajutorul de departe sau, dacă ar sosi, să fie sleiţi de cheltueli. Căci, fiind astfel, războiul s'ar amâna, după cum s'a întâmplat şi mai înainte. In adevăr, trupa de ajutor trimeasă (subt comanda) lui Heraclie, de teama cheltuelilor de în-

1) Asupra evenimentelor din acest an, Evagrius, în *Hist. Eccles.* II, 14 ne mai spune după Priscus, următoarele: Cam în acelaşi timp, când a început războiul Sciţilor în contra Romanilor din răsărit, au fost zguduite de un cutremur Tracia şi Hellespontul; de asemenea şi Ionia şi insulele numite Ciclade, aşa că multe clădiri din Cnidos şi din Cos au căzut în ruină. Şi ploi extraordinare spune Priscus că au fost la Constantinopol şi în regiunea Bitiniei, timp de trei-patru zile, apa vărsându-se din cer ca un fluviu. Şi munţii s'au prăvălit în şes şi sate inundate s'au ruinat. Şi s'au ridicat chiar insule în lacul Boan ce se găseşte nu departe de Nicomedia, formate din aluviunile ce s'au îngrămădit. Dar acestea s'au întâmplat mai târziu.

2) Suanii, locuitorii Suaniei, o provincie din Asia.

www.dacoromanica.ro

treţinere, o trimise îndărăt, fiindcă Persii şi Iberii cu cari purtau atunci războiu, erau ocupaţi în contra altor popoare. Parţii însă întorcându-se acum din nou împotriva lor, au alergat la Romani. Aceştia îi vestiră că le vor trimete ajutoare şi un general care să-i conducă. A sosit şi dela Perşi o ambasadă care anunţa că Hunii Cidariţi au fost biruiţi de ei şi că Balaam [1]) cetatea Hunilor a fost cucerită. Anunţând victoria, barbarii se făleau cu ea, voind să arate că puterea lor prezentă este foarte mare. După ce şi-au expus însărcinarea, împăratul i-a concediat repede, având o mai mare grije de cele ce se petreceau în Sicilia [2]).

Sfârşitul Istoriei lui Priscus.

---

1 Balaam, o cetate în ţara Hunilor Cidariţi.

2) Referitor la evenimentele din acest an, Theophanes, în *Chron*, p. 178, ed. Bonn, ne mai dă după Priscus următoarele informaţiuni: In acest an, împăratul Leon a trimis împotriva lui Genserich care avea în stăpânire Africa o armată bine echipată. Căci Genserich, după moartea lui Marcian, făcuse mai mult stricăciuni în teritoriile supuse puterii romane, a prădat, a luat mulţi prizonieri şi a distrus cetăţi. De aceea, împăratul aprins de mânie a strâns, din toată marea din Răsărit 1100 corăbii, le-a echipat cu soldaţi şi arme şi le-a trimis împotriva lui Genserich. Se spune că pentru această flotă s'au cheltuit 1300 centinari de aur. De comandant şi prefect împăratul a pus pe Basiliscus, fratele Verinei Auguste, care avusese înainte demnitatea de consul şi care biruise în mai multe rânduri în Tracia pe Sciţi. Acesta fiindcă i-a sosit în grabă în ajutor din apus trupe nu neînsemnate, a dat o mare luptă pe apă împotriva flotei lui Genserich şi i-a scufundat mai multe corăbii, aşa că ar fi putut să cucerească chiar şi Cartagina. In cele din urmă însă momit de darurile lui Genserich şi de banii cei mulţi ai acestuia, s'a predat şi din buna sa voie a fost biruit, după cum ne spune Priscus din Tracia.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Acatiri 83, 90, 96, 99, 131, 132.
Adamis 106.
Adrianopol 108.
Aegidius 130.
Aetius 87, 89, 93, 94, 105, 122, 125, 130.
Agintheus 85.
Amilzuri 81.
Anagastus 135.
Anatolius 87, 88, 102, 109, 110, 118, 120.
Anthemius 116.
Apollonius 111.
Ardaburius 126.
Areobindus 108.
Armatius 110.
Armenia, Armeni 112, 134, 136.
Armius 93.
Asimus, Asimuntii 120, 121.
Aspar 108, 126, 133, 135, 136.
Atacam 82.
Athenais 106.
Attila 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 133.
Ausonii 96, 105.
Ausoriani 110.
Avari 131.
Avitus 111, 112.

Balaam 137.
Balamerus 113.
Basichus 101.
Basiliscus 135.
Bericsus 103, 107, 108.
Bigila 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 108, 109, 110, 122, 123, 124.
Bleda 81, 82 83, 93, 94, 105.
Bleda, episcop, 112.
Blemmyenii 127, 128.
Boisci 81.

Carpilio 89.
Carsus 82.
M. Caspică 132, 133.
Chelchal 135, 136.
Chersonez 118.
Chrysaphius 83, 109, 122, 124.
Cidariti (Huni) 113, 114, 115, 132, 134, 136.
Colchis, Colchida 112, 129.
Constanța 82.
Constantinopol 83, 84, 106, 107, 109, 124, 132.
Constantiolus 100, 101.
Constantius, delegat 93, 114, 115, 131, 132.
Constantius, secretar 87, 93.
Constantius 94, 100, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 124.
Creca sau Kreca 99, 106.
Cunchas 115.
Curidachus 91.
Cursichus 101

Damasc 126.
Dengesich 133, 134.
Drecon sau Drencon 91, 109, 110.
Dionysius 81, 129, 132.
Dunărea 81, 82, 85, 96, 107, 110, 111, 117, 122, 125, 133, 133.

www.dacoromanica.ro

Edecon 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 93, 105, 108, 109, 121, 122, 123, 124.
Edessa 114.
Egipteni 127.
Epigenes 82.
Ernas 105.
Esca 91.
Esla 81, 83, 89, 91, 109, 124.
Etiopia 120.
Eudocia 106, 114.
Eudochia, sora Placidiei 113, 130.
Eudoxia 114.
Euthemius 129.

Franci 125.

Gallia, Gallici, 93, 130.
Genserich 111, 112, 113, 114, 116, 125, 130, 131.
Georgia 115.
Gobazes 112, 128, 129, 132.
Goţii 96, 105, 125, 129, 130, 133, 135.
Grecii 96, 103.

Heraclie 136.
Honoria 124, 125, 126.
Honorich 114, 130.
Huni, 81 şi de mai multe ori.

Iberi 134, 137.
Iliria, Iliric, 82, 85, 96, 117, 120, 133.
India 84, 93.
Irnach 132.
Isauri 106, 121.
Isis 127.
Italia, Italieni 93, 111, 112, 113, 114, 115, 125, 126, 130, 131.
Itimari 81.
Iuroipach 132, 134.

Lazi 112, 121, 132, 136.
Leon 114, 116, 133.
Libia 110, 129.

Maeotis 101.
Maiorianus 113, 114, 129, 130.
Mama 82.
Marcian 111, 112, 124, 129.
Marcellinus 113, 130.
Margus 82, 117, 118.
Martialius 83, 123.
Mauruşi 113.
Mauretanii 129.
Mauretania 104.
Maximin 83, 84, 87, 88, 89, 95, 98, 99, 102, 107, 108, 123, 124, 126, 127, 128,
Media, Mezi 100, 101, 102, 103.
Moesia superior 105.
Mundiuchus 124.
Mysia, Myssii 82, 96, 117.

Naissus 85, 122.
Neagră (Marea) 83.
Nomus 102, 109, 110.
Noric 93.
Novae 122.
Nubazi 127. 128.

Oceanus 100, 131.
Odesseni 83.
Oebarsius 106.
Olybrius 114.
Onegesius 83, 84, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106.
Onoguri 131.
Oreste 83, 84, 85, 86, 87, 93 103, 109, 121, 123, 124.
Ornigisclus 124.
Ostryes 135.

Palonia 93, 94, 100, 122.
Parti 101, 102, 112, 113, 114, 121, 132, 137.
Patavio 93.
Perozes 115.
Persia, Perşii 83, 100, 101, 102, 112, 114, 115, 131, 132, 133, 136, 137.
Philae 127.
Phylarchus 116, 130.
Philippopol 107.
Placidia 114.
Plinthas 81, 82, 110.
Primutus (Promutus) 93, 100.
Priscus 83, 126, 129.

www.dacoromanica.ro

Ratiaria 106, 118.
Recimer 113.
Roma 93, 94, 101, 111, 125.
Romani Orientales şi Occidentales de mai multe ori.
Romanus 93, 100.
Romulus 93, 100, 101.
Rua 81.
Rufus 106. 111.
Rusticius 87, 88, 100, 105.

Sabiri 131.
Saraceni 121, 126.
Saraguri 131, 133.
Saturnin 106, 109.
Sava 121.
Sciri 133.
Sciţia, Sciţii 81, 82, 84, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 117, 118, 119, 120, 122, 135, 136.
Scotta 83, 86, 87, 88, 119.
Senator 83, 102.
Serdica 84, 87, 89, 90, 122.
Sicilia 112, 113, 114, 129, 137.
Silvanus 93, 94, 100.
Singilachus 81.
Sirmium 93, 95.
Sorogi 82.
Suani 136.
Sylla 106.

Tatianus 111, 114, 132.
Tatulus 93.
Teodosie 82, 84, 90, 106, 110, 111, 114, 118, 124, 125, 126.
Thebani 127.
Theodulus 83, 120.
Tigas 91.
Tiphisas 91.
Tonosuri 81.
Tracia 81, 82, 96, 120, 134.

Urogi 131.

Valentinian 111, 114, 126, 130.
Vandali 111, 112, 113, 114, 121, 130, 131.
Viminacium 96, 117.

Zenon 106, 109, 110, 111, 124.
Zercon 104, 105.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefață. 1

Avant-propos 9

Introducerea. 15

I. Excerptele — — — — — — — 15

II. Viața lui Priscus — — — — — — — 17

III. Opera lui Priscus — — — — — — — 20

IV. Ce a văzut Priscus la Nordul Dunării — — 21

a) Situația generală la Sudul și Nordul Dunării — — — — — — — — — 22

b) Ambasada lui Maximin — — — — 23

c) Populațiunile romanice dela Nordul Dunării — — — — — — — — — 27

d) Satele dela Nordul Dunării — — — 30

e) Ce este miedul — — — — — — 31

f) Reședința lui Attila — — — — — 33

g) Limba Ausonilor — — — — — — 39

Textul grecesc — — — — — — — — — — — 39

A. Ambasadele Romanilor către popoare.

Din istoria gotică a retorului și sofistului Priscus 81

I. Rua, regele Hunilor trimite pe Esla în ambasadă la Romani, amenințându-i că le va declara războiu, dacă nu-i restituie fugarii. După moartea lui Rua, Romanii trimit lui Attila și lui Bleda pe delegații Plinthas și și Dionysius. Condițiuni de pace umilitoare pentru Romani — — — — 81

II. Senator, un fost consul, este trimis în ambasadă la Attila — — — — — — — — 83

III. Maximin pleacă împreună cu Bigila și cu Maximin în ambasadă la Attila. Descrierea

www.dacoromanica.ro

Pag.

călătoriei lor. Edecon trădează pe conspiratori. Refuzul lui Attila de a primi ambasada. Mijlocirea lui Priscus. Bigila e trimis la Constantinopol. Maximin e obligat să aştepte pe Onegesius dela Acatiri. Plecarea delegaţilor la reşedinţa lui Attila. Peripeţiile călătoriei. Descrierea palatului lui Attila. Banchetul. Obiceiuri dela Curtea lui Attila. Intoarcerea ambasadei 83

Din cartea a IV. Intoarcerea lui Bigila, prinderea sa şi mărturisirile sale. Delegaţia lui Oreste şi a lui Esla la Romani — — — 108

IV. Nomus şi Anatolius pleacă în ambasadă la Attila — — — — — — — — 109

V. Succesul ambasadei lui Nomus şi Anatolius— 110

VI. Ambasada lui Apollonius la Attila. Răspunsul lui Apollonius — — — — — — 111

VII. Ambasada trimisă de Marcian lui Genserich pentru liberarea Eudociei, soţia lui Valentinian şi a fetelor ei. Genserich nedând ascultare delegaţilor lui Marcian, devastează Sicilia şi Italia — — — — — — 111

VIII. Romanii se pregătesc de războiu împotriva lui Gobazes, regele Lazilor din Colchida 112

IX. Impăratul Leon promite tribut lui Balamerus, şeful Goţilor, spre a înlătura pustiirea teritoriului roman — — — — — — 113

X. Recimer îndeamnă pe Genserich care devasta Sicilia să pună în libertate pe femeile din familia împărătească. Genserich liberează pe Eudocia şi pe fetele ei, dar continuă să pustiească Sicilia — — — — — 113

XI. Delegatul Tatian se întoarce dela Vandali fără de ispravă. Constantius rămâne mai mult timp la Edessa. — — — — — — 114

XII. Constantius se întâlneşte cu Perozes care purta războiu cu Cunchas, regele Hunilor. Inşelăciunea lui Perozes şi răzbunarea lui Cunchas. Rezultatul negativ al delegaţiunii 114

www.dacoromanica.ro

Pag.

XIII. Genserich respinge condiţiile de pace propuse prin delegatul Phylarchus şi se pregăteşte de războiu — — — — — 116

B. **Ambasadele popoarelor către Romani.**

Din istoria retorului Priscus — — — — — *117*

I. Sciţii, pretextând că Romanii au călcat tratatele, trec peste Dunăre şi cuceresc Viminacium. Cetatea Margus le este trădată de episcop 117

II. Attila cere dela Teodosie să-i restituie fugarii sciţi. Acesta refuzând, devastează teritoriul roman, cucereşte mai multe fortăreţe şi atacă cetatea Ratiaria — — — — 118

III. Anatolius este trimis în ambasadă la Attila. Condiţii grele de pace impuse de Huni. Teodosie, ca să poată plăti tributul, pune dări mari asupra supuşilor săi. Supunerea Asimunţilor — — — — — — 118

IV. Attila spre a-şi îmbogăţi prietenii, trimitea ambasade peste ambasade la Romani, cari erau hărţuiţi în lupte de Parţi, Vandali, Isauri şi Saraceni — — — — — 121

V. Edecon vesteşte pe Teodosie despre cererea lui Attila de a-i restitui fugarii. Chrysaphius caută să convingă pe Edecon să suprime pe Attila. Trimiterea ambasadei lui Maximin. — — — — — — — — 121

VI. Attila trimite la Constantinopol o ambasadă formată din Oreste şi Esla cari să ceară predarea lui Chrysaphius, autorul complotului. Chrysaphius este reclamat în acelaşi timp şi de Zenon. — — — — 123

VII. Attila trimite delegaţi la Valentinian cari să reclame pe Honoria ce-i fusese promisă ca soţie. O altă ambasadă trimisă la Constantinopol pentru plata tributului. Ambasadele înfrorcându-se fără rezultat, Attila se pregăteşte de războiu. — — — — 124

VIII. Cauza războiului dintre Attila şi Aetius. O

*

www.dacoromanica.ro

Pag.

nouă delegaţiune din partea lui Attila la Roma ca să ceară de soţie pe Honoria. Refuzul Romanilor şi pregătirile lui Attila. 125

IX. Attila, după ce a pustiit Italia s'a întors acasă şi a început să ameninţe cu războiul pe Romanii Orientali — — — — — 126

X. Ardaburius poartă războiu cu Saracenii. Maximin şi Priscus îl întâlnesc tratând condiţiile de pace — — — — — — 126

XI. Maximin, plecând împreună cu Priscus în Thebaida din Egipt, încheie pace cu Blemmyenii şi Nubazii. Pacea este călcată odată cu moartea lui Maximin — — — 127

XII. Gobazes trimite o ambasadă la Romani. Pacea încheiată în condiţiunile indicate de Euphemius. — — — — — — — 128

XIII. Maiorianus se uneşte cu Goţii din Gallia. Hotărîrea de a trece războiul în Africa în contra lui Genserich. — — — — 129

XIV. Romanii Occidentali, temându-se de Marcellin şi de Vandali, aleargă la intervenţia împăratului Leon. Delegatul lui Leon îndeamnă pe Marcellin să nu pornească războiu împotriva Romanilor. Genserich ameninţă. Pustieşte Sicilia şi Italia. Deputaţiunea Saragurilor, Urogilor şi Onogurilor la împăratul Leon — — — — — 130

XV. Romanii Occidentali cer dela împăratul Leon ca să intervină să împace pe Vandali. Perozes, regele Perşilor, se plânge că fugarii perşi sunt primiţi de Leon şi că Magii sunt împiedicaţi dela cultul lor. Cere bani spre a purta războiu împotriva Hunilor Cidariţi. Leon trimite la Perşi pe Constantius, la Vandali pe Tatian ca delegaţi. 131

XVI. Gobazes venind la Constantinopol este bine primit de împăratul Leon. — — — 132

XVII. Scirii cer ajutor dela Romani împotriva Goţilor. — — — — — — — — 133

www.dacoromanica.ro

Pag.

XVIII. Fiii lui Attila caută alianţă de arme cu Romanii. — — — — — — — — 133

XIX. Saragurii şi Acatirii pornesc războiu împotriva Perşilor. Aceştia cer ajutor dela Romani. — — — — — — — — 133

XX. Dengerich, fiul lui Attila, porneşte războiu împotriva Romanilor şi cere mai întâi dela împăratul roman pământ şi bani. — — 134

XXI. Goţii, supunându-se comandanţilor romani, sunt ucişi în urma unei revolte, provocate de un comandant hun — — — — 135

XXII. Suanii pornind războiu împotriva Romanilor şi a Lazilor, Perşii au voit să intervină şi ei în războiu şi cerură ajutor dela Romani. Delegaţii Perşilor anunţă victoria lor asupra Hunilor Cidariţi. Ingrijorarea împăratului Leon în privinţa afacerilor din Sicilia. — — — — — — — 136

Indicele — — — — — — — — — — — — — 138

www.dacoromanica.ro

DIN PUBLICAŢIUNILE AUTORULUI:

Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, 2 vol., cu ilustraţiuni şi planşii.

Legende şi poveşti antice, cu stampe şi ilustraţiuni.

Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărţi şi ilustraţiuni.

Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă şi ilustraţiuni.

Romanica (Tablele cerate, Insula Şerpilor etc.) studii istorice, filologice şi archeologice, cu o hartă şi ilustraţiuni.

Viaţa şi opera lui G. Lazăr (în colaborare).

Basarabia, privire istorică.

Versificaţiunea latină, Prosodia şi Metrica.

Istoria literaturei latine, Antologie şi Crestomaţie.

Studii pedagogice, Limbile clasice în învăţământul secundar şi metodica lor.

Secuii şi secuizarea Românilor.

Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation.

Eutropius, *Istoria Romană*, traducere.

Plinius, *Corespondenţa cu Impăratul Traian*, traducere.

Apuleius, *Amor şi Psyche*, cu ilustraţiuni, traducere.

Lucian, *Toxaris sau Prietinia*, traducere.

Cicero, *Discursul pentru Archias*, traducere.

---

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL IX

VIEAŢA IMPĂRATULUI AURELIAN

DE

FLAVIUS VOPISCUS

TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS IX

FLAVII VOPISCI SYRACUSII

VITA DIVI AURELIANI

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢA

Fiecare volum ce am publicat în colecţia acestor Fontes Historiae Daco-Romanorum *este precedat de un studiu introductiv, mai mult sau mai puţin complet, cuprinzând rezultatele la cari am ajuns şi concluziunile ce am socotit că putem să tragem din cercetarea operei traduse. Aceste rezultate şi aceste concluziuni cari se desprind în mod logic din examinarea textelor originale şi cari nouă ni s'au impus cu putere de dogmă, ar putea să fie, uneori, numai opiniile noastre personale cari să nu aibă în totul şi aprobarea cetitorului. Originalul acestor izvoare istorice stând acum la îndemâna tuturora, va putea fiecine să scoată direct încheierile ce le va crede necesare.*

Lucrarea noastră principală, am putea spune lucrarea noastră fundamentală, căreia i-am dat o grije deosebită, constă în publicarea textelor originale pe cari noi ne-am silit să le dăm cât mai exact posibil şi după ultimele ediţii critice.

Traducerea ce am făcut ar putea să pară uneori, o simţim şi noi aceasta, nu destul de desăvârşită. O traducere perfectă este, după cum am arătat-o altă dată în studiul asupra Metodicei limbilor clasice, *o imposibilitate. Căci o traducere desăvârşită nu se poate face decât prin interpretare şi o atare interpretare este aci cu neputinţă. Putem însă afirma că traducerile noastre sunt în totdeauna fidele cu originalul. — Traducerea noastră a lui Eutropius, neînsoţită de textul latin, a apărut încă din anul 1916 în editura Casei Şcoalelor.*

In ce priveşte în special volumele IX şi X cari cuprind un material istoric ce în ordine cronologică ar fi trebuit să intre în volumele precedente, ele, prin conţinutul lor, şi prin interpretarea noastră asupra acestui conţinut, pun încă odată interesanta problemă asupra părăsirei Daciei şi implicit a con-

www.dacoromanica.ro

tinuității elementului daco-roman în țările noastre. In acelaşi timp, ele fac dovadă că în istoria poporului român n'a existat acel gol, acel hiatus, *de o mie de ani, cum s'a crezut, vreme îndelungată, de mulți dintre istoricii noştri, ci că, din interpretarea textelor, fapte noi ies la iveală, fapte cari umple acel pretins* hiatus.

Aprecierile favorabile făcute acestei colecții de izvoare istorice sunt o dovadă că lucrarea noastră, grea, şi migăloasă, este o operă utilă, sau după cum se se exprimă recensentul revistei dela Iaşi, Cercetări Istorice *«este mare, de deosebit preț, serviciul adus istoriografiei române prin aceste publicații».*

G. POPA-LISSEANU

www.dacoromanica.ro

AVANT PROPOS

En poursuivant le châtiment des pirates illyriens qui infestaient les mers Adriatique et Ionienne les Romains pénétrent dans la Péninsule Thrace, — et non Balcanique comme on persiste à l'appeler à tort — par les ports de Dyrrhachium (Durazzo) et d'Apollonia, (aujourd'hui colmaté). Ça se passait à la fin du 3-e siècle avant J. Ch. Depuis les Romains n'ont fait qu'élargir progressivement leurs conquêtes soumettant à tour de rôle les Illyriens, les Hellènes, les Macédoniens, conglomérat de peuplades thraces, et non illyriennes, vivant rarement en rapports amicaux avec les Odryses, leurs congénères du Rhodope et du bassin de l'Hebrus.

Au début du 1-er siècle de nôtre ère, les limites de l'Empire romain s'établissent le long du Danube moyen et de l'Ister, le Danube inférieur. Les points stratégiques, déjà répérés par les Celtes Scordisques et les Bastarnes, envahisseurs gaulois des 4-e et 3-e siècles, comme Singidunum (Belgrade) Bononia (Vidin), Durostorum (Silistra), Noviodunum (Isacea), qui commandent des gués importants, ainsi que d'autres localités, sont fortifiés le long ou au voisinage de ce fleuve. Les commandements de plusieurs légions, fortes de 4—5.000 hommes, sont fixés dans quelques-unes de ces localités d'ou rayonnent des détachements dans toutes les directions chargés de la securité des pays respectifs et d'arrêter toute invasion venant du Nord du Danube.

Avec l'extension de leur pouvoir, les Romains font pénétrer dans les villes du voisinage de la mer Adriatique leur civilisation, qui gagnera vite les bassins et les vallées, habités souvent par une population nombreuse, des principaux fleuves et rivières. Les formes de vie romaine font changer profondèment d'aspect les bourgades thraces des vallés de l'Axius (Vardar), du Strymon (Strouma), de l'Hebrus (Maritza), du Margus (Morave), de l'Ister et du Danube moyen.

www.dacoromanica.ro

Avec la «paix romaine», étendue à toute la Péninsule Thrace, le calme et la tranquilité s'établissent même dans les recoins des montagnes auparavant agités par des querelles et des luttes fratricides. Presque toutes les populations thraces, portant des dénominations qui changent d'un pays à l'autre, voire d'une région à l'autre, connaisent une vie aisée; elles renoncent aux luttes intestines qui les épuissaient pour se livrer au commerce, aux métiers, à l'agriculture, à l'industrie des transports; les produits de l'élevage qu'elles pratiquent trouvent des debouchés sûrs dans les villes agrandies; les nécéssités économiques et administratives les mettent en rapports permanents avec les nouveaux maîtres de ces pays, les Romains, qui s'y font recruter des contingents considérables. Il y a eu des époques où plus d'un tiers des armées romaines de terre et de mer était formé par les Thraces, qui, sous le commandement des généraux vaillants, ont reporté les frontières des possesions romaines sur l'Euphrate et le Tigre, au Nord du Danube supérieur et à l'Est du Rhin.

La paix et la civilisation romaines engagent presque toutes les peuplades thraces du Sud du Danube dans la voie de la prospérité qu'elles avaient ignorée jusque là; des villes naissent en grand nombre dont quelques-unes deviennent centres militaires entre le Danube, la Mer Noire, l'Adriatique et l'Egée; dans la Scythie Mineure, qui se confond pour la plupart avec la Dobrogea actuelle, on compte pour le premier siècle de notre ère environ 18 villes; les cités grecques de la Mer Noire, affaiblies auparavant par les pillages ou les attaques fréquentes des barbares, sont rappelées à une activité économique intense.

La richesse et la vie aisée de la majorité de ces populations n'étaient pas restées sans provoquer l'appât de leur congénères du Nord du Danube, des Daces et des Carpi ou Carpodaces, qui s'étendaient jusqu'au Nord des Carpates Forestières, dans la Pologne méridionale de plus tard. En bandes isolées ou en armées commandées par des chefs de guerre, voire par leur roi ou leurs rois, ils franchissent le Danube et pillent les établissements romains ou thraces; ils poussent jusqu'en Macédoine, ou jusqu'au voisinage de Byzance, établissement à l'origine thrace, devenu par la suite hellènique.

Les Daces n'étaient d'ailleurs pas des inconnus pour les Romains. Déjà, au temps de César, leur nom avait retenti à Rome, divisée par les factions politiques. Boérébista, ou Burbista, roi des Daces proprement dits du Nord du Danube, possède, aux dires de

www.dacoromanica.ro

Strabon, une armée de plus de 200.000 hommes; après avoir englobé dans son royaume les Gètes ou les Moesiens du Sud du Danube, écrase succesivement les Celtes Scordisques du bassin de la Morave, les Celtes Taurisques des bassins de la Save et de la Drave, et les Boïi ou Boïens, Celtes du bassin du Danube Moyen et de la Bohême. Ces conquêtes le mettent en rapport avec Arioviste, chef des Suèves, qui sollicite son alliance contre César, son rival.

En estimant «le péril dace» *imminent, et après avoir écrasé les Suèves venus au secours des Celtes de l'Ouest du Rhin, César fait des préparatifs pour mesurer son génie militaire à celui de Burbista; mais il tombe sous les coups de poignard de ses adversaires politiques; presqu'en même temps Burbista a une fin semblable amenagée par les compétiteurs de son trône. Camille Jullian dans son* «Histoire de la Gaule» *esquisse en quelques mots émouvants la personalité de ce héros légendaire.*

Cependant que le peuple romain suit sa marche ascendante vers la conquête du monde connu de l'Antiquité, les Daces et les Gètes se divisent; ils reviennent à leurs anciennes luttes intestines. Ce n'est que 130—140 ans plus tard, que Décébale, en réunissant les Daces sous son sceptre, s'érige en rival redoutable des Romains; après plusieurs rencontres avec les troupes romaines, aux issues favorables pour lui, il impose au pusillanime Domitien un «arrangement», *par lequel celui-ci s'oblige de lui payer tribut et de lui fournir des architectes pour la construction des cités et fortifications. L'officialité impériale masque comme elle peut cette défaite de l'amour propre romain.*

Ce n'est pas le cette façon que Trajan, monté sur le trône des Césars, entend continuer les rapports de voisinage avec les Daces de Décébale. Plutôt pour prévenir la consolidation des alliances contre Rome de ce roi avec les Germains, qui s'agitent au Nord du Danube Moyen et Supérieur, et avec quelques roitelets asiatiques, que de s'emparer des trésors de métaux précieux entassés à Sarmisegèthuse, la capitale de l'Etat dace, comme on le croit souvent, que ce vaillant empereur procède à l'anéantissement du péril dace. Les guerres des années 101—102 et de 105—106 de notre ère, lui permettent, en effet, de venir à bout de la résistance du brave Décébale qui se donne la mort avec son propre poignard; ce n'est que sa tête tranchée qui sera portée en triomphe à Rome. La plupart des légions du Danube inférieur auront dorénavant à défendre pour 150—160 ans les nouvelles limites de l'Empire romain qui

www.dacoromanica.ro

s'établissent au Nord de la Transylvanie de plus tard; ces limites sont prolongées à l'Est, à travers les Carpates ou les Alpes Bastarnes (Carpates Moldaves) et la Moldavie centrale, jusqu'au Bosphore Cimmérien (Crimée).

Malgré les attaques répétées des Daces libres, refoulés dans les Carpates Forestières, et des Carpi, repoussés à leur tour dans les régions arrosées par le Prut et le Nistru Moyen, ces nouvelles conquêtes romaines connaissent une longue ère de grande prospérité. De nombreux colons, provenant de tout l'Empire mais surtout de l'Asie Mineure habitée en majorité par les Phrygiens et les Mysiens thraces qui s'étaient déjà romanisés, sont transplantés en Dacie. De multiples centres urbains s'y forment; ceux déjà existants, où les indigènes se trouvaient en grand nombre, se développent considérablement. Une multitude d'aventuriers du monde romain viennent y chercher fortune. Les Daces fournissent à leur tour des contingents considérables aux armées impériales. La civilisation, la paix, et le bien-être s'établissent partout où auparavant regnaient la barbarie et la discorde. Les Daces, comme tous les autres Thraces, se laissent facilement romaniser; ils renoncent à maintes formes de leur vie sociale pour adopter celles de leurs nouveaux maîtres plus civilisés. Ils ne faisaient d'ailleurs que se conformer à la norme sociologique qui veut que l'inférieur imite le supérieur jusqu'à ce qu'il s'identifie à lui à bien des égards.

*Peu après leur conquête, ces pays carpatiques et danubiens, qui reunissent des richesses naturelles incalculables dont une partie seulement était mise en valeur ou en voie de l'être, méritent le surnom de «*Dacia Felix*»; les négociants et les artisans grecs, moesiens, illyriens et romains les parcourent dans tous les sens. En bref, l'oeuvre civilisatrice des Romains produit ici ses effets comme partout où les aigles impériales ont séjourné un certain temps.*

*Cette «*Dacia-Felix*», comme bien d'autres provinces romaines prospères, excite l'envie des Germains barbares, particulièrement des Goths, qui glissent par le Nord des Carpates vers la Mer Noire, et même des Daces libres et des Carpi guerriers ou désireux de s'enrichir aux dépens du monde civilisé. Tous ces barbares s'élancent à l'attaque de ce pays à plusieurs reprises; mais ils sont vite repoussés par les légions qui y stationnent. Pourtant ils profitent de quelques moments de défaillance dans la conduite militaire et administrative de l'Empire, pour passer le Danube. En 268, après J.-Ch., par exemple, ils vont dévaster les deux Moesies et l'Illyrie.*

www.dacoromanica.ro

Afin de mieux contenir le flot envahissant des Germains, des Goths dont un grand nombre avait déjà été établi, comme «foederati» *dans plusieurs endroits de l'Empire, les chefs de l'Etat romain se proposent de repporter les limites de leur possessions sur la ligne du Danube; c'est l'empereur Aurélien qui procède vers 270—272 à l'accomplissement de ce projet; il retire au Sud de ce fleuve les légions de la Dacie, ainsi que les fonctionnaires publics et la majorité de la population citadine; celle-ci sera établie en bonne partie entre le Timachus (Timoc) et le Margus (Morave); cette région, qui s'intercalle entre la Moesie supérieure et la Moesie inférieur, sera appelée dorénavant* «la Dacie aurélienne», *euphémisme utilisé par l'officialité pour masquer la défaillance de l'Etat romain. Toutefois, il ne s'agit en réalité que d'un abandon, considéré au début comme provisoire; car on voit peu après les empereurs romains essayer de reprendre l'ancienne* «Dacia trajane», *que les auteurs romains, puis byzantins, commencent à appeler* «Gothie», *du nom des peuplades gothes qui s'en étaient emparé. Constantin le Grand (306—337) organise une tête de pont à Daphné (sur l'emplacement de l'Oltenitza actuelle), où il fait bâtir une forteresse, en face de la Transmarisca (Turtucaïa); de là il dirige des expéditions militaires contre les Goths, les Carpi et les Daces des pays carpatiques. Ce même empereur fait construire un pont sur le Danube à l'Ouest de l'embouchеure de l'Olt.*

Les documents officiels contemporains, plus détaillés, concernant cet événement de l'abandon de la Dacie trajane d'une si grande importance, nous font défaut.

Ce n'est que cent ans plus tard qu'Eutrope, auteur qui vit à l'époque de Valens (364-378), dans son Breviarum Historiae Romanae, *parle de l'évacuation de la Dacie trajane des troupes et de la population romaine, cest-à-dire citadine, effectuée par Aurélien. Vingt ou trente ans après, un haut dignitaire romain, descendant de la famille de cet empereur, charge Flavius Vospiscus, qui très certinement n'est qu'un pseudonyme qui cache un personnage marquant, de redresser en quelque sorte la mémoire d'Aurélien entachée de l'abandon de la Dacie, mais surtout d'avoir laissé proie aux barbars ce pays. Celui-ci se met, en effet, dans son étude* «Vita Aureliani», *de la collection* Historia Augusta, *à surenchérir sur les affirmations d'Eutrope concernant cette question; il y dit que cet empereur en eût retiré et transplanté au Sud du Danube toute la population civile, millitaire et les provinciaux, en indendant par là, evi-*

www.dacoromanica.ro

demment, les indigènes, les Daces romanisés ou non. La conséquence logique en eût été la transformation de ce pays dans un désert qui aurait été ensuite repeuplé partiellement par les Goths envahisseurs.

Même si on faisait abstraction des rapports, fort susceptibles de discussion, de ces deux auteurs, qui parlent de l'abandon de la Dacie, ces anciennes possesions romaines n'ont jamais été vidées de leur population; car on voit après, l'an 272 de notre ère Daces et les Carpi, tantôt seuls, tantôt associés avec les Goths passant le Danube pour ravager les Moesies et s'attaquer aux légions romaines. Les empereurs seront obligés de les poursuivre dans leur pays de départ et de faire prisonniers une partie d'entre eux pour les transplanter au Sud du fleuve, où ils y formeront un Vicus Carporum, *circonscription habitée par les Carpi. Pourtant la majorité des Daces romanisés, des Daces libres et les Carpi continuent à dèrouler leur vie autour des chaînes et massifs carpatiques; on retrouve les Carpi des Carpates aux IV-e et V-e siècles en association avec les hordes pillardes des Huns. Et puis, on ne doit pas oublier que la majorité de la population de la Dacie trajane, comme de tout autre pays thrace, était rurale, totalement ou en grande majorité romanisée, vivant de l'agriculture et de l'élevage; elle persiste à occuper en grand nombre les mêmes régions que ses ancêtres. Par contre, les formes de vie urbaine disparaissent sous les coups réitérés des barbares envahisseurs, qui, généralement peu nombreux, cherchent les centres de richesses accumulées. Les populations indigènes, après les premiers moments d'épouvante passés, composent avec les barbares qui, par la suite, se contentent de les exploiter ou d'en entraîner les hommes valides dans leurs vagabondages; mais s'il leur arrive de rencontrer une force armée mieux organisée, leur défaite équivaut généralement avec leur disparition complète ou presque complète, preuve de leur petit nombre. Une bonne partie des Visigoths et des Osthrogoths, les Vandales et les Gépides en fournissent des exemples typiques. Les traces laissées par ces populations germaniques dans les pays carpatiques, principalement dans la toponymie, sont insignifiantes malgré les efforts inutiles de quelques philologues entêtés d'en trouver même là où elles n'existent pas! Si les barbares envahisseurs disparaissent plus ou moins vite, les populations indigènes subissent à leur tour des changements considérables dans leur structure morale et physique; sous les coups des barbares, des déplacements de populations se sont produits d'une région à l'autre, bien que, généralement, dans le cadre du même pays; il fallait tout d'abord, si on*

www.dacoromanica.ro

ne pouvait pas résister la main armée, échapper à la soif d'anéantir de l'ennemi, pour revenir peu à peu aux rapports de bon voisinage quand les barbares s'établissaient à demeure dans le pays, ou bien subir leur domination. Si ces séjours se prolongent, des mélanges se produisent entre conquérants et assujettis, d'ailleurs dans une faible mesure. Ce sont surtout les anciens Daces et les Carpi qui, plus nombreux que les Goths vagabonds, reviennent occuper les anciennes possessions romaines du Nord du Danube. Ouverts à la civilisation, comme toute autre population thrace, ils subissent graduellement l'emprise de leurs congénères romanisés de ce pays; de là, ce processus de romanisation, quoiqu' affaibli, se propage dans les régions habitées par les Carpi et les Costoboci de l'Est et du Nord des Carpates Moldaves et Forestières.

Ces deux dernières peuplades thraces, qui à certains moments semblent avoir été assez nombreuses, ont évolué ou se sont transformées pour la plupart sur place; car aucun document historique ou autre source d'information précise ne nous indique qu'elles eussent été entièrement disloquées; les Sarmates, proches parents des anciens Scythes, comme les Goths et les Ougro-Finnois de plus tard, ont passé seulement par ces régions où, ils n'y sont restés en maîtres ou dominateurs que temporairement. Les auteurs romains, souvent très bien informés sur l'éthnographie des pays étrangers limitrophes des leur Empire, ne parlent des Slaves avec quelque précision qu'à partir du IV-e siècle de notre ère; ceux-ci d'ailleurs ne sortent des contrées forestières et marécageuses de la Polésie (Pologne de l'Est) et de la Russie de l'Ouest qu'ils habitaient, pour se répandre dans ces parages, qu'au IV-e ou V-e siècle de notre ére. Il y pénétrent au début par des infiltrations individuelles, insignifiantes, ou par «tchété», groupes, clans familiaux, voire tribus.

Tacite dans sa «Germania» esquisse en quelques mots l'état misérable qui paraît être celui des Slaves de Polésie; alors il est étonnant de les voir, quoique peu nombreux et totalement barbares, exercer une si grande influence sur les populations indigènes presque toutes d'origine thrace, jusqu'à se les assimiler sans trace, ainsi que le veulent les auteurs slaves. C'est là une question qui vaudrait bien être considérée de plus près, avec plus d'impartialité qu'elle ne l'a été jusqu'à présent; ça remettrait en discusion le délicat problème des Slaves qui auraient supplanté dans les pays carpatiques, comme dans la Péninsule Thrace la plupart des anciens Thraces; ceux-ci, arrivés dans ces régions dès le deuxième millénaire avant notre

www.dacoromanica.ro

ère, forment, après les Hindous, au temps d'Hérodote, la population la plus nombreuse du monde connu par les Hellènes. Même plus tard, les Thraces du Sud du Danube représentaient encore un bon quart de la population de l'Empire romain. Tout ce monde thrace aurait disparu presque totalement pendant les invasions pour faciliter les recherches et rendre vraissemblables les allégations des auteurs modernes ou contemporains slaves, allemands, voire roumains, qui accordent une importance demeseurrée aux Slaves dans l'éthnographie de l'Europe medievale! Ce n'est pas dans cet avant-propos que j'aborderais le problème des Slaves envahisseurs des pays carpatiques et de la Péninsule thrace, si mal présenté et imparfaitement examiné jusqu'à présent, toutefois je ne saurais passer outre sans effleurer une question d'éthnographie et de toponymie de ces pays.

On ne pourrait expliquer autrement la présence des Roumains au Nord et à l'Est du grand arc carpatique dès les IX-e et X-e siècles sans la persistance et les changements sur place des Daces et Carpi libres auxquels sont venus s'ajouter leurs congénères romanisés de la Dacie trajane soit par infiltrations lentes et paissibles, soit sous la forme des migrations pastorales provoquées par les invasions des barbares. Les migrations pastorales, transhumantes, dont beaucoup d'auteurs se sont servi pour présenter bien à tort les Roumains du Moyen-Age comme un peuple de pâtres nomades, n'ont fait que serrer davantage les rapports sociaux et économiques de tous les Roumains; elles ont maintenu à peu près partout l'unité de la langue, des moeurs, des Thraces romanisés, comme de leurs descendents, les Roumains, qui, en partie, se trouvaient au Nord et à l'Est des Carpates bien avant le X-e siècle. Ils y vivaient, d'après le chroniqueur Nestor de Kiev et les Chroniqueurs byzantins séparément des Slaves même au XI-e siècle. Toutefois les migrations, soient-elles pastorales ou provoquées par les invasions, ne suffiraient guère pour justifier la persistance dans ces régions d'une toponymie nettement thrace dûe trés certainement à des populations en permanence sédentaires.

A part, par exemple, les dénominations indogermaniques de date très ancienne des accidents topographiques, particulièrement des cours d'eau, tels que les Siret, Prut (Prth-gué), Nistru (Danastris), Nipre (Danapris), Danube (Danubius), ces trois derniers noms ont une racine commune (dana, eau en sanskrit); on identifie certains mots d'origine indogermanique, c'est vrai, mais d'un emploi toponymique plus fréquent dans le cadre géografique habité par les Thraces que dans tout autre pays indogermanique. Ainsi le mot vis, bis ou is,

www.dacoromanica.ro

eau, est utilisé, tantôt seul, tantôt comme racine des nombreuses dénominations ayant toujours trait à l'eau; on le retrouve partout dans les pays carpatiques comme dans la Péninsule Thrace et dans l'Asie Mineure de l'Ouest.

Ceux des auteurs, qui ont attribué ce mot au vocabulaire des Slaves, sont dans une regrettable erreur. Les noms du Vésère et de l'Isère, de la Vistre, etc. de France, où il n'y a jamais eu de Slaves, dérivent du Vis, eau. On identifie d'ailleurs ce mot dès les VIII-e et VII-e siècles avant J.—Ch., dans les dénominations de Byzance ou Vyzance, Byzone ou Vyzone de la Scythie Mineure du Sud-Est, de Byzie ou Vyzie, de la Thrace orientale, à l'origine des établissements thraces et qui signifient villes ou cités d'eau, près de la mer ou d'un cours d'eau; l'Ister est une dénomination thrace pour le Danube inférieur. Les formes phonétiques du mot vis *comme bien d'autres mots varient d'un groupe de peuples thraces à l'autre, mais le sens initial est resté toujours le même et il a persisté à travers les âges jusqu'à nos jours. Les Slaves l'ont adopté beaucoup plus tard, en formant des dénomations à leur façon comme,* Bistre *ou* Vistre, *Bistra ou Bistritza, eau rapide fougeuse; toutefois il est fort discutable si cette dénomination est réellement slave. On la trouve d'ailleurs en France dans nom de la Vistre, en Himalaja, et dans, bien d'autres endroits où il n'y a jamais eu de Slaves. Mais il n'est pas moins vrai qu'à coté de ces dénominations qui portent une empreinte soi-disant slave, il y a des cours d'eau que la population des Carpates, par exemple, continuent de les appeler comme à l'époque des Daces et des Carpi, tels la Mara et l'Iza ou Isa qui arrosent la même contrée, le Maramures, que le* Visau, *de Visova, forme censée être également slave.*

Un autre mot d'usage toponymique très fréquent dans les pays thraces est Bor, *ou Bori, qui signifie généralement un cours d'eau sujet à l'inondation où une région marécageuse. Hérodote le mentionne dans le Borysthènes, eau qui gèle, dénomination appliquée au Danapris ou Dnipre. D'aucuns considèrent ce mot d'origine scythe, ou plus exactement, turco-mongole; c'est une erreur, car il préexiste à l'avènement des Scythes dans l'Europe. La racine de la Berzovia des anciens. (Barzava ou Borzava, rivière de la région de la Timissane actuelle), est très certainement* Bor, *qu'on retrouve aussi dans la dénomination des rivières de Borsava ou Barsava du versant Sud des Carpates Forestières, Borsa du Maramures, Borsec, (rivière désséchée), des Carpates Moldaves, Bârsa ou Borsa, du versant Nord du massif des Bucegi, qui a donné son nom à la région qu'elle traverse, au pays de la Barsa, boisé et marécageux, avant d'être colonisé aux XII et XIII-e siècle par les ancêtres des Saxons actuels de Transylvanie. Le nom de la ville de Brasov est très ancien et signifie localité du pays de Borsa ou Barsa.* La Borcea *est le bras Ouest du Danube, contournant, l'île marécageuse de la Borcea, qui s'intercalle entre la Dobrogea et la Monténia; il s'agit donc d'une vieille dénomination thrace et non coumane ou turco-mongole comme le veulent maints historiens.*

La Bora, *montagne dans la langue des Thraces, est d'un usage d'autant plus grand que les pays qu'ils habitaient sont en majorité montagneux, très accidentés. Pour les Hellènes d'Homère, la Borée, Boréas, signifiait plutôt le vent souvent humide qui soufflait des montagnes, des pays thraces montagneux qui se trouvaient au Nord par rapport à eux, que le*

www.dacoromanica.ro

point cardinal Nord. Pour Hérodote, les Hyperboréens étaient les gens qui habitaient au delà des montagnes légendaires de la Grande Scythie; en réalité cet auteur utilise un mot dont il n'avait pas bien saisi sa véritable signification. On continue d'appeler Bora *le vent, souvent très violent, qui se précipite en raffales des Alpes Dinariques vers la Mer Adriatique; les populations romaniques et slaves de ces régions ne se rendent plus compte du sens initial de cette* Bora *des Thraces et Illyriens; il y a encore plusieurs sommets dans la Péninsule Thrace qu'on appelle, tout simplement* Bor, *ou* Bora.

C'est de la Bora *que dérive* la Hora, la Gora, *(en grec* oros), *montagne, mot de viel usage dans les pays thraces, comme par exemple, pour le massif et le sommet du* Bihor *grande montagne. Ce mot n'appartient guère au maigre vocabulaire des Slaves dont les ancêtres sortaient des régions plates et marécageuses, sans montagnes. On trouve d'ailleurs des «*Bihors*» ou «*Bihars*» dans la Péninsule Thrace comme dans le Caucase et la Himalaya où il n'y a jamais eu de Slaves.*

Cependant ces ressemblances linguistiques ont amené quelques auteurs à considérer surtout les Daces comme des Slaves. Un de ces auteurs Zablovsky, dans une étude publiée dans la Revue d'Archéologie, *développe cette hypothèse. Il va jusqu'à faire des bassins du Moyen et du Bas Danube la patrie des anciens Slaves; pour cela, il se sert principalement des arguments tirés de la toponymie. Pour lui, la Bersovia, par exemple, serait une dénomination slave, quoi qu'elle fût thrace; il attribue le suffixe* ova, ovis, *uniquement aux populations slaves, bien qu'il se rencontre dans les pays celtiques comme dans les pays latins; de même, la dénomination de Tsierna ou Dierna, la Noire, cité sur l'emplacement de l'Orsova actuelle, mentionnée par les auteurs anciens serait pour lui une preuve péremtoire que les ancêtres des Slaves, chez qui cette dénomination eût été fréquente, auraient vécu dans les bassins du Danube Moyen et dans les pays carpatiques; et que les Daces de plus tard eussent été des Slaves, quoique tous les documents historiques prouvent à satiété qu'ils appartenaient à la famille des peuples thraces. Or, cette forme linguistique de la* Tsierna, *qui s'est conservée presque telle quelle dans la dénomination de la* Cerna, *rivière des Carpates occidentales, ainsi que de bien d'autres rivières du même nom surtout des pays carpatiques, atteste autre chose que celle voulue par Zablovsky, savoir; la persistence à travers les âges, jusqu'à nos jours, d'une très ancienne prononciation thraco-romaine, ce qui n'eût été possible sans la possession permanente de ces pays par les Thraco-romains, par les Daces libres et les Carpi, connus plus tard sous le nom de Wolochs, Vlahs, Vlaques, Valaques, nom d'origine germanique, emprunté par les Slaves et appliqué à partir du IX-e ou X-e siècle à toutes les populations romaniques des pays carpatiques et de la Péninsule Thrace. Pourtant ces populations ont renoncé graduellement à leur dénominations régionales de Daces, Moésiens, Thraces, Dardaniens, etc. pour se dire elles-mêmes des* Roumains *c'est-à-dire sujets de l'Empire romain, ou peuple de civilisation romaine. Elles ont obstinément réfusé de se faire appeler Vlahs ou Valaques, terme qu'elles ont toujours considéré peu flateux pour elles bien qu'il signifiât à l'origine romain, romanique ou sujet romain. Ce sont ces Roumains qui ont perpetué l'emploi d'une bonne partie du vocabulaire thrace, mais considéré à tort slave.*

www.dacoromanica.ro

Ces quelques remarques toponymiques et languistiques, qui pouraient être indéfiniment enrichies par des recherches assidûes et de bonne foi, posent cette double question; est-il possible que les peuples thraces si nombreux autrefois aient laissé si peu de traces linguistiques dans les parlers des Roumains leurs descendents, dont le vocabulaire serait formé, d'après les dires des philologues pour $^{2}/_{3}$ de mots slaves, et le reste des mots d'origine latine ou d'autre provenance? D'après d'autres auteurs, cette proportion des mots slaves serait de $^{3}/_{5}$, donc incertitude! Puisqu'il s'git des Slaves, qui, jusqu'à leur arrivée dans les pays carpatiques, ont mené une vie misérable, ayant un maigre vocabulaire et étant totalement barbares, et des Thraces romanisés ou non, des Carpi, mais qui vivaient dans des régions plus riches et qui disposaient d'un trésor linguistique plus volumineux, plus varié, ne serait-il plus logique d'essayer à discerner l'influence de ceux-ci sur les Slaves, et non de continuer à discourir à perte de vue de l'influence slave sur les Roumains? Les résultats en seraient surprenants, mais véridiques. Car sans aller avec Gustave Kossina, archéologue préhistorien, pour les étendre jusqu'à la mer Baltique, les Thraces ont joué dans la vie politique et économique de l'Europe centrale et Sud-orientale ancienne et médievale un rôle incomparablement plus grand que celui qu'on leur attribue ordinairement. Bien que l'on ne sâche d'une façon précise leurs modes de prononciation, car les quelques indications des auteurs grecs sont incomplètes et transcrites d'une façon imparfaite, les mots nettement thraces abondent dans le vocabulaire des Roumains; les linguistes modernes roumains et étrangers considèrent beaucoup de ces mots, en vertu de leurs innombrables lois phonétiques dont la plupart sont de simples absurdités, comme étant forgés par les Slaves anciens Les études linguistiques sont donc susceptibles dans ces pays d'une revision, sinon d'une refonte générale, radicale; elles doivent être incessament engagées dans la bonne voie pour dégager l'apport thrace dans les langues des populations romaniques des Bas et Moyen Danube. Autrement, ce serait pérsister dans l'erreur et tourner le dos à la réalité des faits les plus manifestes. En ne considérant cette fois-ci que les pays carpatiques du Nord du Danube, les populations thraces ont évolué comme je viens de la dire plus haut, pour la plupart sur place; qu'elles aient subi ou non l'empreinte totale des Romains, on les voit toutefois mentionnées dans les documents historiques tantôt seules sous le nom de Daco-Romains, de Daces libres ou de Carpi, tantôt aux cotés de Goths, Gépides et Huns, qui ont

www.dacoromanica.ro

passé par ces pays où y ont séjourné temporaiment. Puis quand elles seront connues sous le nom générique de Vlahs, Valaques, ou Walachs, c'est-à-dire à partir des VIII-e et IX-e siècles elles sont mentionnées soit seules, comme chez le chroniqueurs hongrois Anonyme, (adopté et rejeté à tour de rôle par les istoriographes magyars et étrangers suivant les intêrets politiques du moment à sauvegarder), soit à côté des Slaves, Petschénègues, Hongrois, Coumans, Tartares, etc., à propos de certains évènements historiques, politiques ou militaires.

En dépit de ces faits, ainsi que de bien d'autres d'une évidence incontestable, la présentation de l'histoire des Romains continue d'être entachée d'une erreur initiale, due en grande partie aux allégations d'Eutrope et de Flavius Vopiscus concernant l'abandon de la Dacie par les Romains. Maints auteurs modernes ou contemporains, qui réfusent de reconnaître l'importance que comporte la romanisation, quoique à des dégrés variables suivant les gions des population Thraces, des pays soumis à la domination de Rome ne sont guère de bonne foi; ils font fi des preuves péremtoires qui viennent à l'appui de la persistance à travers les siècles de ce procéssus civilisateur représenté presqu'uniquement par les Roumains, ces Thraces romanisés, qui ont évolué dans le même cadre géographique que leurs ancêtres les Thraces. Au cours du temps ils ont subi, c'est vrai, quelques influences des peuples envahisseurs dont une partie avait fini par se fixer à demeure dans certains régions de ce cadre.

Ces mêmes auteurs se montrent empréssés de considérer la Dacie Aurélienne comme l'ancienne partie des Roumains, qui descendraient uniquement des colons romains et Daco-Romains, retirés de la Dacie trajane et fixés, ici en même temps que les légions et les fonctionnaires publics; ultérieurement, après avoir subi l'influence des Slaves, ils se seraient répandus sur toute l'ancienne Moesie supérieure et la Dardanie jusqu'au Scardus (Char-Dagh). Soit pour échapper à leurs persécuteurs, soit par suite des nécéssités des occupations pastorales auxquelles ils se seraient presque tous livrés, mais qui auraient présenté pendant les invasions plus de sécurité que toute autre occupation, ces Daco-Romains où Valaques du Moyen-Âge se seraïent éparpillés un peu partout, dans la Péninsule Thrace comme dans les pays carpatiques. Les ancêtres des Magyars actuels les auraient vus pénétrer dans la plaine de la Tissa, dans la Pannonie comme dans la Transylvanie,

www.dacoromanica.ro

donc beaucoup plus tard, après leur établissement dans l'Europe centrale. De nombreux linguistes ou philologues, parmi lesquels figurent quelques Roumains, sont d'accord pour fixer la patrie des ancêtres des Roumains dans la Dacie Aurélienne d'où ils auraient rayonné ultérieurement dans toutes les directions. Les arguments qu'ils invoquent à l'appui de cette thèse sont des plus invraissemblables. Après avoir parlé longuement de l'influence slave sur les Roumains, influence imaginaire pour la plupart du temps, ils se sont avisés que dans les parlers roumains il y à quelques éléments illyriens (!), d'où la conclusion que les Roumains du Moyen-Âge auraient habité les mêmes régions que les Illyriens, ou leurs descendents, les Albanais; et qu'ils se seraient donc étendus jusqu'à la Mer Adriatique. Après le mythe slave et le mythe illyrien, à quand la réalité thrace? *Décidement ces linguistes, comme beaucoup d'historiens nationaux ou étrangers, semblent être voués à une longue pérégrination dans le domaine de l'invraissemblable, sinon de l'absurde, jusqu'à ce qu'ils s'engageront dans la voie du vrai, du réel.*

C'est précisément pour redresser cette erreur initiale d'historiographie, que l'éminent érudit G. Popa-Lisseanu, auteur des nombreux études et ouvrages d'une parfaite probité scientifique, s'est mis à traduire dans sa langue maternelle les oeuvres en question d'Eutrope et de Flavius Vopiscus. Il les a précédé d'une introduction où elles sont soumises à une analyse critique, brève mais substantielle. Le public instruit étranger et roumain aura ainsi à sa portée, en latin et en traduction roumaine, ces oeuvres tant discutées.

Cette contribution de Mr. G. Popa-Lisseanu à l'étude de l'histoire des Roumains vient à temps; à l'étranger, comme en Roumaine, la conception historique qui attache une importance démeusurée aux faits d'armes de quelques personnages, soient-ils, géniaux, font place à celle où les masses d'hommes sont censées, dans leur dynamisme éternel, être les vrais causes des évenements historiques; leurs chefs de guerre ou politiques sous quelque dénomination qu'ils soient connus, ne font qu'exécuter ou essayer d'accomplir, sciemment ou non, leurs aspirations (de ces masses). Constituées en nations, ces masses tienent à tout prix justifier leur «droits historiques» sur les pays qu'elles habitent, aussi bien que sur les régions qu'elles auraient occupées autrefois, elles ou leurs ancêtres. De là le besoin de connaître à fond leur vrai passé à la lumière des principaux documents historiques.

G. Th.

www.dacoromanica.ro

FLAVIUS VOPISCUS,

VIEAŢA IMPĂRATULUI AURELIAN

INTRODUCERE

Despre părăsirea Daciei, care este, după cucerirea acestei ţări, cel mai important eveniment din întreaga noastră istorie primitivă, au scris patru autori latini cari, trăind după mijlocul secolului al IV, deci aproximativ o sută de ani după părăsirea provinciei lui Traian, ni-au lăsat mai multe date interesante asupra acestei chestiuni, aşa de mult controversate în timpul din urmă. Ei sunt Flavius Vopiscus, Eutropius, Aurelius Victor şi Rufius Festus, acesta cunoscut în deobştie subt numele de Sextus Rufus.

Dintre toţi aceşti istorici, cel care a făcut obiectul unor cercetări mai amănunţite atât din partea istoricilor noştri, cât şi, mai ales, din partea istoricilor străini, a fost Flavius Vopiscus, autorul, între altele ,al vieţii împăratului Aurelian.

Flavius Vopiscus face parte, în acelaşi timp, şi dintre autorii unei mari colecţiuni de biografii, aşa numita *Historia Augusta* [1]), care formează un întreg corp de biografi, scrise după modelul biografiilor lui Suetonius, *Vitae duodecim Caesarum* (dela C. Julius Caesar până la Domitian,) corp de biografii care începe cu Hadrian (117) şi sfârşeşte cu vieaţa lui Carinus (285). — Traian, printr'o fatalitate a istoriei, este singurul care n'a avut parte nici de pana lui Suetonius nici de cea a autorilor istoriei Auguste.

Mai înainte de a cerceta cine este Flavius Vopiscus şi ce

1) Autorii istoriei Auguste sunt şase: Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcatius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio şi Flavius Vopiscus.

www.dacoromanica.ro

valoare istorică are opera sa, să arătăm informaţiunile ce ne dau, privitor la istoria noastră primitivă, scriitorii de mai sus:

Iată datele, în presupusa ordine cronologică, ale celor patru istorici.

1. *Aurelius Victor.* Vorbind în *De Caesaribus* despre împăratul Traian, autorul ne spune:

Quippe primus, aut solus etiam, vires Romanas trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis Sacisque nationibus, Decibalo rege ac Sardinio. Castra suspectioribus atque opportunis locis exstructa; ponsque Danubio impositus, ac deductae coloniarum pleraeque [2]).

Vorbind despre Licinius Gallienus zice:

Et amissa trans Istrum, quae Traianus quaesierat. Ita quasi ventis undique saevientibus, parvis maxima, ima summis orbe toto miscebantur [3]).

Descriind domnia lui Diocletian (284—306), ne dă informaţiunea:

Et interea caesi Marcomanni, Carporumque natio translata omnis in nostrum solum, cuius fere pars iam tum ab Aureliano erat [4]).

Subt domnia lui Constantin ne spune:

Et interea Gothorum Sarmatarumque stratae gentes, — nu ni se arată anume localitatea — et pons per Danubium ductus, castraque castellaque pluribus locis commode posita [5]).

2. *Rufius Festus.* In *Breviarium rerum gestarum populi Romani,* scris din ordinul împăratului Valens (364—378), ne dă următoarea informaţiune:

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, et Daciam trans Danubium in solo barbarico provinciam fecit, quae in circuitu decies centena millia passuum habuit, sed sub Gallieno imperatore amissa est; et per Aurelianum, translatis exinde Romanis, duae Daciae, in regionibus Moesiae (ac Dardaniae) factae sunt [6]).

---

2) *De Caesaribus, XIII.*
3) *De Caesaribus,* XXXIII.
4) *De Caesaribus,* XXXIX.
5) *De Caesaribus,* XLI.
6) *Breviarium rerum gestarum,* VIII.

www.dacoromanica.ro

3. *Eutropius. In Breviarium historiae Romanae,* scris la îndemnul aceluiaşi Valens, ne spune, vorbind despre Traian:

Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum fines longe lateque diffudit: urbes trans Rhenum in Germania reparavit: Daciam, Decebalo victo, subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Thaiphali habent, Victoali et Thervingi. Ea provincia decies centena millia in circuitu tenuit [7]).

Vorbind despre Hadrian, Eutropius zice:

Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quod Traianus, victa Dacia, ex tot orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia anim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta [8]).

Subt domnia lui Gallien, Eutropius ne spune:

Alamanni, vastatis Galliis, in Italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est [9]).

Vorbindu-ne despre Aurelian, născut în Dacia Ripensă, Eutropius adaugă:

Provinciam Daciam quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit, et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva [10]).

4. *Flavius Vopiscus.* In *Vita Aureliani,* Vopiscus ne spune:

Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exer-

7) *Breviarium hist. Rom.,* VIII. 2.
8) *Breviarium hist. Rom.,* VIII. 6.
9) *Breviarium hist. Rom.* IX. 8.
10) *Breviarium hist. Rom.* IX. 15.

www.dacoromanica.ro

citu et provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit [11]).

*

In introducerea sa la vieaţa lui Aurelian, Flavius Vopiscus ne spune că pe când se găsea, după sărbătorile zeiţei Cibela în trăsura de gală a lui Iunius Tiberianus, prefectul oraşului, acesta, fiind rudă cu Aurelian — *ex eius origine sanguinem duceret* — l-a îndemnat să descrie vieaţa împăratului, spunându-i că-i va pune la dispoziţie cărţile şi documentele din biblioteca Ulpiană. Tot cu această împrejurare, venind vorba despre Trebellius Pollio care descrisese vieţile împăraţilor precedenţi lui Aurelian, şi de care se plângea că le-a compus cu destul de multe inexactităţi şi prea pe scurt, — *incuriose et breviter* — Flavius Vopiscus i-a răspuns că nu există istoric să nu fi povestit şi lucruri inexacte, citând, între alţii, pe Livius, Sallustius, şi Tacitus. Prefectul atunci i-a spus: «Scrie cum îţi place şi eu voiu fi mulţumit cu gândul că ori cari ar fi inexactităţile tale, tu te găseşti în tovărăşia celor mai mari istorici romani».

Inexactităţile şi exagerările lui Vopiscus se văd la tot pasul. Căci, deşi descrierea vieţii lui Aurelian o face după documentele din archiva bibliotecii Ulpiane, Aurelian ne este prezentat totuşi ca unul dintre cei mai mari generali, un model incomparabil — *dux magni totius exempli*, — asemenea cu Corvinii şi cu Scipionii, liberatorul Iliriei, restauratorul Galiilor, ca unul care a redat integritatea imperiului — *rempublicam in integrum reddidit*, — ca unul care a biruit pe Suevi, pe Sarmaţi şi pe Marcomani, ca unul care a învins pe barbari în Tracia, pe Goţi la Nordul Dunării şi care a meritat supranumele de Carpicus, Gothicus, Sarmaticus, Armeniacus, Parthicus şi Adiabenicus, repurtând triumf asupra Orientului şi Occidentului, — *de Oriente et Occidente triumphum Romanis oculis exhibuit* [12]).

Dar, deşi născut în Dacia Ripensă, Aurelian este silit totuşi să părăsească Dacia, cu toate strălucitele sale victorii. Iată

11) *Aurelianus*, XXXIX.
12) *Aurelianus*, XXX, XXXIII.

www.dacoromanica.ro

cum se exprimă, în traducere, despre acest fapt istoricul sau mai bine zis panegiristul său, Flavius Vopiscus:

Văzând Iliria devastată şi Moesia pierdută şi disperând de a mai putea păstra Dacia pe care Traian o făcuse provincie romană dincolo de Dunăre, a părăsit-o, retrăgând armata şi pe provinciali; popoarele scoase din ea le-a aşezat în mijlocul Moesiei pe care a numit-o Dacia sa [13]), care acum desparte cele două Moesii [14]).

Faţă de nenumăratele elogii ce întâlnim aduse împăratului Aurelian în cele 50 capitole din câte se compune biografia acestuia, elogii al căror ecou l-am semnalat în titlurile de mai sus, mărturisirea neputinţei împărăteşti de a păstra Dacia cucerită de Traian şi nevoia imperioasă de a trece peste Dunăre legiunile şi pe locuitorii provinciei — *exercitu et provincialibus*—pare cel puţin anacronică şi nu ne putem explica această lipsă de consecvenţă. Contrazicerea în concepţia scriitorului este cu atât mai bătătoare la ochi, cu cât însuşi Aurelian s'a născut în Dacia Ripensă. — Şi chiar şi constatarea lui Vopiscus că Aurelian s'a născut în Dacia Ripensă — sau la Sirmium — este curioasă, câtă vreme în timpul naşterii acestui împărat nu exista această provincie.

O contrazicere evidentă se constată şi în citatul de mai sus [15]), căci dacă Iliricul a fost devastat şi dacă Dacia a fost pierdută — *vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam* — ce rost mai avea strămutarea acolo, în nişte ţări bântuite de duşmani şi pierdute pentru Romani, a locuitorilor din provincia lui Traian?

Flavius Vopiscus, ca şi alţi scriitori din aceeaşi epocă, scrie după comandă. El nu putea să refuze pe prefectul oraşului, pe Iunius Tiberianus, să scrie o carte de laudă pentru ruda împărătească a acestuia. Şi atunci părăsirea Daciei trebuia astfel prezentată ca să nu se resfrângă nici un blam asupra împăratului. Nu trebuia să i se aducă lui Aurelian imputarea că după o stăpânire de mai bine de 160 de ani, a fost silit să pără-

13) In loc de *suam* unii comentatori cred că trebuie să citim *eam*.

14) *Aurelianus*, XXXIX.

15) Contrazicerea a fost semnalată de d. N. Iorga. *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, în *Revue hist. du sud-est europ.* I, 1—3 şi în urmă, şi de d. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 164.

www.dacoromanica.ro

sească o ţară, a cărei cucerire constituia gloria imperiului şi a unuia dintre cei mai mari împăraţi. Efectul dezastruos ce ar fi făcut asupra contimporanilor şi asupra urmaşilor părăsirea unei provincii prospere, *Dacia felix* [16]) trebuia cu ori ce chip înlăturat. Şi atunci Flavius Vopiscus, care ne-a prevenit de la început că nu are să ţină prea mult la adevărul istoric — dacă cumva pasagiul nu va fi fost interpolat de vr'un copist de mai târziu — a trecut peste Dunăre dintr'un singur condei pe toţi provincialii din Dacia, scăpându-i astfel de orice primejdii din ţara lor. Iar afirmaţiunea d-lui L. Tamás-Treml că *Dacia* a fost numită *Felix*, în speranţa recuperării ulterioare a acestei provincii, ni se pare neserioasă [17]).

Invinuirea ce i s'ar fi adus lui Hadrian, semnalată în pasagiul lui Eutropius, de a fi lăsat în mâna barbarilor mulţi cetăţeni romani — *multi cives Romani barbaris traderentur*, — în cazul când el ar fi părăsit Dacia [18]), numai după douăzeci de ani dela ocuparea ei, ar fi fost şi mai apăsătoare pentru Aurelian, dacă această părăsire s'ar fi făcut după o sută şaizeci de ani de stăpânire romană. De aceea, ca să scape pe împărat de această grea imputare, Vopiscus atribuie lui Aurelian trecerea tuturor Romanilor din Dacia lui Traian într'o nouă Dacie, în Dacia din Moesia [19]). Şi, de sigur, pentru multă lume şi mai ales pentru prietinii împăratului, invenţia lui Vopiscus sau a aceluia dela care ea va fi pornit, va fi fost bine primită. Au fost două Dacii sau trei la Nordul Dunării, două şi chiar trei, s'au creiat şi la Sudul acestui fluviu.

S'a crezut într'o vreme că Vopiscus ar fi fost un contimporan al împăratului Aurelian. Studiile ce s'au făcut însă în timpul din urmă asupra operii sale au dovedit că el a scris cu mult mai târziu.

Cel dintâi care a supus la o analiză critică scrierile acestui istoric a fost învăţatul german H. Dessau, care, în ur-

---

16) Pe o monedă din timpul lui Aurelian (a 271) se poate citi *Dacia Felix*. Cf. Cohen, *Médailles impériales*, VI. No. 73—74.

17) L. Tamás, *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*, în *Archivum Europae Centro-Orientalis* I, p. 78.

18) Eutropii, *Breviarium* VIII. 6.

19) Eutropii, *Breviarium* IX, 15, ne vorbeşte despre *cives Romani ex urbibus et agris*, iar Vopiscus despre *exercitus et provinciales*. Nu credem că cele două feluri de exprimare ar însemna unul şi acelaşi lucru.

www.dacoromanica.ro

ma unor studii amănunţite a ajuns la concluzia că autorul descrierii vieţii lui Aurelian este un mistificator din epoca împăratului Teodosie (379—395) şi care a falsificat nu numai datele privitoare la Aurelian, dar şi datele privitoare la celelalte vieţi ale împăraţilor. Şi, în cel mai bun caz, când nu ar fi el singurul falsificator, alţii la fel cu el, din aceeaşi epocă, au falsificat descrierea vieţilor împăraţilor.

Critica lui Dessau a provocat o întreagă serie de studii asupra istoriei Auguste şi s'a produs o întreagă literatură asupra chestiunilor ridicate de Dessau [20]). La discuţia aceasta au luat parte mai mulţi istorici, între cari Mommsen [21]), Hohl [22]) şi alţii [23]).

Prin aceste studii s'a făcut dovada că cei şase scriitori ai istoriei Auguste au utilizat atât *De Caesaribus*, din 360, al lui Aurelius Victor, cât şi *Breviarium historiae Romanae* din 369, al lui Eutropius, precum şi *Beviarium rerum gestarum*, tot din 369, al lui Rufius Festus. Nu numai atât, dar se constată în istoria Augusta aluziuni evidente la epoca lui Valentinian (364—375) şi a lui Teodosie cel Mare (379—395) [24]). Aceasta este o dovadă că Vopiscus a scris în timpul Impăratului Teodosie, sau chiar după acest timp.

---

20) H. Dessau, *Ueber Zeit und Persönlichkeit der Scriptores historiae Augustae*, în *Hermes*, XXIV, 1889. — *Ueber die Scriptores historiae Augustae*, *Hermes*, XXVII, 1892. — *Die Ueberlieferung der Scriptores historiae Augustae*, *Hermes*, XXIX, 1894.

21) Th. Mommsen, *Die Scriptores historiae Augustae*, *Hermes*, XXV, 1800.

22) E. Hohl, *Vopiscus und die Biographie des Kaisers Tacitus*, *Klio*, XI. 1911. — *Vopiscus und Pollio*, *Klio*, XII, 1912. — *Kent Eutrop einen Usurpator Trebellianus*, *Klio* XIV, 1915. — *Zur Textgeschichte der Historia Augusta*, *Klio*, XV, 1917.

23) A se vedea bibliografia chestiunei în Pauly Wissowa, *Real-Encycl; Historia Augusta.*

24) *Iudiciale carpentum*, de care vorbeşte Vopiscus, în cap. I din *Vita Aureliani*, a fost acordat prefectului din Roma, lui *praefectus urbi*, de abia în anul 384.

www.dacoromanica.ro

Iată de pildă utilizarea lui Eutropius de Vopiscus:

Eutropius, IX, 15	Vopiscus, XXXIX
Templum Soli aedificavit in quo infinitum auri gemmarumque constituit.	In templo Solis multum auri gemmarumque constituit.
Provinciam Daciam quam Traianus ultra Danubium fecerat intermisit.	Cum vastatum Illyricum et Moesiam deperditam videret provinciam Transdanuvianam Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliquit desperans eam posse retineri abductosque ex ea populos in Moesia collocavit appellavitque suam Daciam quae nunc duas Moesias dividit.
Vestato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam quae nunc duas Maesias dividit.	

Apropierile dintre textele celor patru istorici de mai sus, precum şi dintre textele celor şase autori ai istoriei Auguste, sunt numeroase.

Iată cum îşi sfârşesc Breviariile lor Rufius Festus şi Eutropius şi cum termină Vopiscus vieaţa lui Bonosus.

Rufius Festus XIX	Eutropius X, 18	Vopiscus, *Bon.* XV
Quam magno deinceps ore tua, o princeps invicte, facta incluta sunt personanda.	Quia autem ad inclutos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus; nam reliqua stilo maiore dicenda sunt.	Supersunt mihi Carus, Carinus et A. Numerianus; nam Diocletianus et qui sequuntur, maiore stilo dicendi sunt.

Studiul comparativ al textelor celor şase scriitori ai vieţilor împăraţilor [25]) a dus şi la alte concluziuni. Vopiscus ar fi aceeaşi persoană cu Trebellius Pollio şi cu Vulcatius Gallicanus, şi că cele şase nume ar fi nume fictive, iar ca autor al istoriei Auguste ar fi una şi aceeaşi persoană. Explicarea numelui lui Vopiscus ni-o dă Plinius într'o informaţie pe care

25) Mommsen a propus ca în loc de *Historia Augusta* să se spună *Vitae Caesarum* şi istoriografia germană i-a adoptat propunerea.

www.dacoromanica.ro

ne reţinem de a o traduce: Vopiscus appellabant e geminis, qui retenti utero nascerentur, altero interempto abortu [26]).

Deci, întrucât Flavius Vopiscus este un nume inventat — de aceea nici nu mai căutăm să-i descriem vieaţa — un pseudonim din epoca teodosiană, aproape o sută cincizeci de ani după părăsirea Daciei de Aurelian, şi întru cât el s'a inspirat în compunerea lucrărilor sale de scrierile predecesorilor săi, Aurelius Victor, Eutropius, Rufius Festus şi de sigur, şi de ale altora, şi întrucât, în sfârşit, el face operă tendenţioasă, o operă de comandă, urmează că nu putem pune prea mult temeiu pe afirmaţiunile sale şi că istoriografia maghiară porneşte dela o premisă falsă, atunci când ia de bază spusele acestui scriitor, privitor la părăsirea Daciei de către Aurelian.

Ne rămâne, prin urmare, numai afirmările lui Aurelius Victor, Eutropius şi Rufius Festus şi constatăm înainte de toate că şi acestea s'au produs numai la o sută de ani, după ce s'a petrecut evenimentul istoric al părăsirei provinciei dela Nordul Dunării.

*

Dacă însă autorul pseudonim al descrierii vieţii lui Aurelian a putut înţelege prin *exercitus et provinciales* legiunile romane şi populaţia civilă a Dacilor romanizaţi, atât Rufius Festus, prin *translatis deinde Romanis*, cât şi Eutropius prin *abductos Romanos ex urbibus et agris* [27]), nu puteau înţelege decât populaţiunea romană, nu şi pe cea a Dacilor romanizaţi. Căci oricât de intensiv se va fi făcut colonizarea nouei provincii a Daciei lui Traian şi oricât de puternică va fi fost romanizarea ei prin colonişti, nu ne putem închipui că vor fi fost cu totul şi preste tot locul nimicite populaţiunile traco-dace dela Nordul Dunării.

L. Tamás, şi înaintea sa And. Alföldi, cred că prin *provincialibus* al lui Vopiscus, ca şi prin *Romanos ex urbibus et agris* al lui Eutropius ar fi să se înţeleagă ultimele resturi ale populaţiunilor romane din Dacia, trecute peste Dunăre de Aurelian care a desăvârşit numai evacuarea populaţiunilor urbane, începută subt împăratul Galien, că adevărata evacuare s'ar fi fă-

26) Plinius, *Nat. hist.* VII, 10.

27) Aurelius Victor nu ne spune decât *amissa sunt quae Traianus quaesierat.*

www.dacoromanica.ro

cut subt Galien, iar că Aurelian n'a făcut decât să tragă concluziunile finale [28]). Cât priveşte populaţiunea Dacilor romanizaţi, aceştia aproape n'au existat, căci zice L. Tamás «Les Daces, quoique écrasés, restèrent toujours ennemis de l'Empire et la latinisation ne fit des progrès que dans ces petits groupes qui avaient survécu à la conquête. La majorité de la population se ramassa, par contre, au delà des frontières pour y ébaucher des plans de vengeance contre les conquérants» [29]).

Dacii cari făceau parte din marea seminţie a Tracilor, cel mai mare popor din antichitate, după Indieni [30]), erau numai o ramură din aceşti Traci şi ei numai în câteva împrejurări au putut fi aduşi să se constitue în unitate naţională şi să se strângă la olaltă subt acelaşi sceptru. Ei au putut fi nimiciţi de Romani ca organizaţie politică şi ţara lor a putut fi prefăcută în provincie romană. Dar, ca populaţiune, ei au rămas pe loc şi s'au romanizat, după cum s'au romanizat şi Tracii de peste Dunăre şi după cum s'au romanizat şi Geţii din Dobrogea, altă numire dată aceloraşi Traco-Daci. Evident au mai rămas în regiunile nordice şi răsăritene ale teritoriului lor populaţiuni dace necucerite, au mai rămas *Dacii cei liberi.*

Ca o dovadă de neconstestat a perpetuării populaţiunilor traco-dace la Nordul Dunării avem, în afară de bogata nomenclatură de râuri şi de localităţi ce întâlnim în regiunile nordice ale fostei Ungarii, nomenclatură traco-dacă, şi existenţa Carpilor, dela cari ni s'au păstrat numele de Carpaţi, popor care la venirea Goţilor din spre miază noapte, se unesc cu ei şi fac chiar incursiuni împreună cu ei, în sudul Dunării.

Aceşti Carpi pe cari îi întâlnim, secole înainte de cucerirea Daciei, supt numele de Carpizi şi Carpieni, iar mai târziu subt denumirea de Carpodaci, au atacat în mai multe rânduri armatele romane şi deşi ni se spune că subt Diocleţian ar fi fost trecuţi cu toţii, *omnes,* peste Dunăre, totuşi subt Valens (364—378) ni se vorbeşte de un *vicus Carporum,* lângă acest fluviu, nu în centrul imperiului şi în timpul Hunilor se unesc cu aceştia ca să invadeze teritoriile Romanilor.

Carpii aceştia, cari sunt Daci curaţi, nu şi-au părăsit nici-

28) Tamás, *op. cit.* p. 74.
29) L. Tamás, *op. cit.* p. 63.
30) Herodot, *Hist.* V, 4.

www.dacoromanica.ro

odată cu totul ţara lor şi ca ei vor fi făcut de sigur şi ceilalţi Daci romanizaţi. Căci ne spune istoricul grec Zosimus care a trăit pe la anul 500: S'au mai întâmplat în timpul lui Teodosie şi alte evenimente fericite, căci el a respins pe Sciri şi pe Carpodaci, uniţi cu Hunii şi înfrângându-i în războiu i-a făcut să se întoarcă peste Dunăre, la locuinţele lor [31]).

Asupra aceluiaşi eveniment al părăsirii Daciei, ceilalţi istorici latini de mai târziu ca bunăoară gotul Jordanes [32]), precum şi istorici greci, nu fac decât să reproducă părerile lui Eutropius.

Astfel, istoricul grec din veacul al VI, Malalas, ne spune numai atât că Aurelian a prefăcut Dacia de lângă Dunăre, Dacia Parapotamia, în provincie romană [33]), iar Syncellos, istoric din secolul al IX, că Aurelian a trecut pe bărbaţi şi pe femei din Dacia Traiană în mijlocul Moesiei, numind-o Dacia [34]).

Lexicograful Suidas, care a trăit pe la mijlocul secolului al X ne dă pur şi simplu traducerea în greceşte a cunoscutului pasagiu din Eutropius [35]).

Terminând citatele din scriitorii medievali, privitoare la părăsirea Daciei, nu putem trece cu vederea pe scriitorul latin Lactatius, aproape un contimporan al acestor evenimente. Vorbind despre Maximian, ginerele împăratului Diocletian, ne spune că mama acestuia era de peste Dunăre, — *mater eius Transdanuviana* — care, de frica invaziei Carpilor, a trecut peste acest fluviu, în Dacia cea nouă, — în *Daciam novam*. Faptele s'au petrecut de sigur după părăsirea Daciei de legiunile romane, deci după evacuarea poruncită de Aurelian [36]).

*

Dar, dacă Aurelian a fost un mare împărat, după cum ni-l prezintă izvoarele istorice, de ce totuşi a părăsit Dacia în prada barbarilor? De ce el, născut în părţile dunărene, a îngăduit să se piardă o provincie atât de bogată, atât de prosperă?

---

31) Zosimus, *Historiae* IV, 34, p. 213, ed. Bonn.

32) Iordanes, *Romana*, 217.

33) Ioan Malalas, *Chronographia*, LXII p. 301, ed. Bonn.

34) Georg. Syncellos I, p. 721, ed. Bonn.

35) Suidas, *Lex*, s. v.

36) Lactantius, *De mort. persecutorum* c. 9. L. Tamás *op. cit.* p. 68 ar voi să scoată din acest fapt un argument împotriva continuităţii Romanicilor în Dacia lui Traian, deşi, după noi, el este o dovadă tocmai a neevacuării complete din Dacia a acestor Romanici.

www.dacoromanica.ro

Dacia n'a fost pierdută; ea a fost părăsită. Faptul acesta era în conştiinţa tuturora. De aceea a şi putut că spună istoricul Ammian Marcellin, cu o sută de ani mai în urmă (a. 363): «nici o părticică din pământul nostru n'a fost cedată duşmanului de vr'un împărat sau de vr'un consul. Răsfoind analele niciodată, de când e lumea, nu se va putea dovedi aceasta» [37]).

Nici un război n'a pierdut împăratul Aurelian în Dacia ca să fi motivat părăsirea acestei provincii. Ba din contra, el a biruit pe Goţi cari împreună cu Carpii invadaseră această ţară şi a putut chiar să ia, după cum am văzut, titlul de Gothicus şi de Carpicus.

Dacia, prin urmare, n'a fost pierdută în urma unui război nenorocit. Ea a fost părăsită, temporar, din motive ce interesau apărarea imperiului. De aceea nu se găseşte nici un singur reproş, nici o singură imputare care să-i să fi făcut acestui împărat pentru pierderea Daciei.

De ce, cu toate acestea, a părăsit Aurelian această provincie pentru care avea o simpatie deosebită, în care era adorat [38]) şi pe care ar fi fost mai firesc să o fi apărat cu orice preţ, cu ori ce rizic?

Cucerirea Daciei o făcuse Traian nu atât ca să scape de un duşman, cum erau Dacii, în mijlocul cărora Romanii ştiuseră să se infiltreze şi să-i aducă, de multe ori, în sfera lor de influenţă. Cucerirea acestei provincii Traian a făcut-o mai ales cu scopul de a fi mai bine apărată linia Dunării, pe de o parte, iar, pe de altă parte, spre a-şi creia şi în Ardeal un stăvilar puternic, un bulevard de apărare împotriva duşmanilor năvălitori şi cărora ar fi putut să le cază, la un moment dat, în spate sau în coaste, dacă ar fi încercat să pătrundă în imperiul roman fie prin văile Siretului şi ale Prutului, din spre răsărit, fie prin valea Tisei, din spre apus.

Noi, cei de astăzi, cu felul nostru de a gândi, nu ne putem da seama de ceea ce se petrecea în lumea veche de odinioară. După cum am observat-o şi altă dată, starea normală în antichitate era starea de război. In fie ce zi se putea ivi la

37) Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum lib.* XXV. 9.

38) Se pare că în colindele noastre se face o amintire despre acest împărat în refrenul Ler, Oiler Relui Doamne. Cf. şi P. Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, ediţ. 1883 p. 27.

www.dacoromanica.ro

marginea imperiului un duşman primejdios. Spre a evita primejdiile trebuiau luate necontenit măsuri de precauţiune. Şi în vederea acestor măsuri a cucerit Traian Dacia, iar nu ca să-şi mărească imperiul său, şi aşa destul de vast.

Dar, atacurile nu încetau mai ales în regiunile din spre răsărit şi din spre miază noapte ale imperiului. In special popoarele germanice erau într'o necontenită frământare. Până la anul 250 Dacii au putut să reziste; populaţiunile romanizate din această provincie izbutiseră, până în acest an, să înlăture toate pericolele ce le ameninţau. Incepând din acest an însă, legiunile cedează presiunilor Goţilor şi Carpilor. Subt Galien, în 253, Dacia începe să fie evacuată [39]), iar cele două legiuni ce trăiau în inima Ardealului au fost retrase în colţul de jos al actualului Banat, între Timiş, Dunăre şi Carpaţi [40]).

Dar Goţii nu se mulţumesc numai cu cuprinderea Daciei. Ei trec în 271 peste Dunăre şi pătrund în Moesia. Aurelian originar din ţinuturile dunărene, aleargă împotriva lor, îi învinge şi restabileşte situaţia Romanilor în Dacia. Probabil din acest an datează şi moneda lui Aurelian pe care se află inscripţia *Dacia felix* şi tot în acest an îi s'a conferit de senat titlul de *Dacicus*.

Cu toate succesele sale, repurtate în 271 în Dacia, Aurelian începe în 272 evacuarea ţării pe care o desăvârşeşte, definitiv şi oficial, în 275.

Motivul principal al părăsirii acestei provincii bogate şi prospere este acelaşi ca şi motivul cuceririi ei. Dacia a fost cucerită, fiindcă cereau aceasta interesele imperiului şi a fost părăsită fiindcă apărarea imperiului cerea imperios aceasta. Nu motive de ordin sentimental, ci interese superioare de stat au determinat atât cucerirea cât şi părăsirea Daciei.

Căci invaziile duşmanilor nu se mai făceau acum, pe aceleaşi căi, pe aceleaşi văi. Ele se făceau acum pe apă. Subt Galien, ales împărat în 253, ca şi subt Claudiu 268, invaziile Goţilor se fac pe mare, iar înfrângerile Romanilor în Moesia şi Iliria aduseseră cu sine pustiirea acestor regiuni, *vastato omni Illyrico et Moesia* [41]).

---

39) Eutropius, *Brev.* IX. 8. Dacia quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est.

40) Cf. şi L. Homo, *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien*, p. 313.

41) Eutropius, *Brev.* IX, 15.

www.dacoromanica.ro

Şi în loc ca provinciile dela Sudul Dunării, lipsite de locuitori, să fie populate cu barbari, cum a făcut Claudiu, colonizând pe Goţi, după înfrângerea acestora dela Naissus-Niş, sau după cum a făcut, mai târziu, Probus şi Diocleţian, colonizând pe Carpi, colonizarea Sudului Dunării cu locuitori din Dacia pe cari Romanii nu o mai puteau menţine cu uşurinţă, s'a găsit să fie de un mare folos pentru apărarea imperiului atât de hărţuit.

Părăsirea Daciei trebuia deci făcută în interesul apărării imperiului şi a făcut-o Aurelian cu tot amorul său propriu rănit. Căci, în definitiv, mai ales acest amor propriu suferea din acest mare act istoric: părăsirea unei ţări, pentru care se făcuseră enorme sacrificii de către un împărat biruitor şi mare.

Dar, părăsirea Daciei nu se făcea pentru vecie. Impăratul nu renunţase definitiv la această provincie; el renunţa numai la apărarea ei. Aurelian nu o ceda unor duşmani, ci o părăsea pentru moment, fiindcă interesul imperiului cerea să o părăsească. El o lăsa în seama Goţilor cari erau «federaţi» ai Romanilor, o lăsa deci în mâna unor aliaţi.

Că Romanii nu s'au gândit să părăsească pentru totdeauna Dacia,rezultă, între altele, şi din preocupările împăraţilor următori de a se interesa de fosta provincie de peste Dunăre. N'am avea decât să citäm pe împăratul Constantin care a zidit cetatea Daphne-Constantiana, azi Spanţov, din faţa Transmariscei-Turtucaia, pe ţărmul stâng al Dunării [42]) şi a Sucidavei din faţa cetăţii Oescus.

Şi, pentruca totuşi orgoliul roman să nu sufere prea mult, împăratul a trecut legiunile peste Dunăre, a rechemat pe funcţionarii administrativi şi a poftit şi populaţiunea civilă să treacă peste fluviu, nu într'o altă ţară, ci tot într'o Dacie, într'o nouă Dacie pe care o creia el acum. La apelul împăratului vor fi pornit la drum toţi câţi vor fi putut să o facă, toţi câţi vor fi avut mijloace să o facă. Şi, fără îndoială, şi subt împăraţii dinaintea lui Aurelian mulţi bogătaşi vor fi căutat să-şi schimbe căminul pentru un altul mai la adăpost de primejdii. Dar, marea mulţime de ţărani, de muncitori, de meşteri şi chiar de păstori, fie că vor fi fost Romani de obârşie, fie că vor fi rezultat din fuziunea coloniştilor cu populaţiunile locale, fie

42) Procopius, *De aedificiis*, IV, 5. Cf. şi *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, p. 64.

www.dacoromanica.ro

că, în sfârşit, vor fi fost Daci romanizaţi, au rămas pe la vetrele lor, mai ales că erau poftiţi în nişte localităţi unde tocmai se strămutaseră luptele dintre barbari şi Romani.

De altfel, nu ne putem închipui, cum s'ar putea face, chiar şi astăzi, cu mijloacele de transport moderne, evacuarea totală a unei populaţiuni dintr'o singură regiune, necum dintr'o ţară întreagă, având aproximativ trei sute de mii de Km. p.[43]).

O evacuare completă nu s'ar fi putut face nici din alt motiv. Inşişi Goţii n'ar fi convenit ca ţara lor, viitoarea Gotia, să rămână fără de populaţie. De altfel, după concepţia celor vechi, poporul supus şi prizonierii de război constituiau o parte din averea cuiva. A avea oameni, a avea robi, însemna a avea avere, nu o povară cum poate s'ar socoti câte odată astăzi. Supuşii şi robii nu erau şomeri de întreţinut, ci erau puteri productive, ei însemnau avere. Şi cum era să se dispenseze Goţii de populaţiunea ţării lor, cum erau să o lase să plece din ţara lor de bună voie? Ar fi fost chiar un motiv pentru un nou război cu Romanii [44]). Când vedem că pe la anul 448 Attila ameninţă cu război pe Romani pentru şaptesprezece dezertori, cum să ne închipuim că Goţii ar fi renunţat aşa de uşor la supuşii lor?

Populaţiunea civilă care va fi trăit pe lângă armată ca negustori şi ca oameni de afaceri se va fi retras peste Dunăre, în dosul *limes*-ului. Toţi însă câţi se vor fi adaptat împrejurărilor celor noui, în contactul cu Goţii, cu cari se vor fi obicinuit, încă de subt administraţia romană, să trăiască împreună

---

43) L. Tamás, *op. cit.* p. 82 ne citează după Patsch, *Beiträge*, în *Anzeiger der Wiener Akademie* 1925 p. 182—183 strămutarea în 334 a trei sute de mii de Sarmaţi Argaragenţi în teritoriul roman. Distribuirea acestora însă nu s'a făcut într'o ţărişoară ca Moesia, ci în Italia, Macedonia, Tracia şi Scitia Minora, bărbaţii fiind încorporaţi în armată. Exactitatea cifrei nu o putem verifica, însă cifra nu poate fi nici pe departe egală cu aceea a întregei populaţiuni a Daciei lui Traian.

44) L. Tamás, *op. cit.* p. 88 citând pe Alföldi ne spune: «pour le Banat on pourrait admettre la survivance de certains fragments romanisés au plus tard jusqu'au commencement du V siècle», când au încetat relaţiile comerciale, coincizând aceasta cu venirea Hunilor în această regiune — Noi însă ştim precis din fragmentele unui istoric contimporan că nici relaţiunile comerciale n'au încetat, nici prigoana Romanicilor din Dacia nu s'a produs. Vezi *Izvoarele Istoriei Românilor*, VIII, *Ambasadele lui Priscus.*

www.dacoromanica.ro

ca tovareşi, în linişte şi, poate, şi în armonie, vor fi rămas pe loc, lângă avutul şi agoniseala lor, lângă mormintele părinţilor lor, lângă locurile în cari au văzut pentru întâiaşi dată lumina zilei, unde au copilărit şi unde au trăit. Şi oricât de neserios ar părea acest argument de ordin sentimental, va fi atârnat puţin, fără îndoială, şi el în cumpăna judecăţii celor ce erau poftiţi să apuce calea bejaniei. Şi să nu uităm că poate nicăiri aiurea n'a fost o colonizare mai înfloritoare, mai intensă şi mai prosperă ca în această Dacie, de care nu uşor se vor fi despărţit chiar şi aceia cari au plecat cu gândul poate de a se întoarce într'o zi înapoi.

Aci, în aşa numitul *Barbaricum*, de care ne vorbesc Rufius Festus — *in solo barbarico* [45]) — şi, mai târziu, Orosius — *a barbarico ad mare Nostrum* [46]) — şi a cărui existenţă nu o contestă nici Alföldi [47]), vor fi trăit populaţiunile romanizate ale Dacilor în simbioză cu barbarii stăpânitori, Carpi, Goţi, Gepizi, Avari, etc. şi împreună cu cari vor fi luat parte chiar la diferitele lor războaie [48]).

Şi, după cum nu trebuesc luate ad litteram vorbele lui Eutropius *exhausta viris*, tot astfel nu trebuesc luate nici *abductos Romanos ex urbibus et agris in media Moesia collocavit*, căci nici nu s'ar fi găsit loc pentru toţi.

Pe de altă parte, de sigur nu trebuie să credem, după cum credea altă dată Petru Maior, voind să scoată în evidenţă puritatea latinităţii noastre, că Romanii colonişti ar fi fost numai din Italia şi că ei n'ar fi fuzionat cu Dacii, cari ar fi trăit izolaţi. Din contra, precum în Galia şi în peninsula Ibérică populaţia băştinaşe a format elementul de bază care, prin romanizare, a dat naştere poporului neolatin din Franţa şi din Spania, tot astfel Dacii romanizaţi, şi mai ales aceştia, au dat naştere poporului latin dela Dunărea de jos, mărit în urmă şi prin admigraţiuni din peninsula tracică.

Şi cum ar fi putut fi convinsă populaţiunea Dacilor romanizaţi, din întregul cuprins al ţării să emigreze, — oricât de sistematic s'ar fi făcut evacuarea, — cu tot avutul lor într'o

45) *Breviarium rerum gestarum*, VIII.

46) Orosius, *Histor. adversum paganos* I, 2, 54.

47) And. Alföldi in *Revue des études hongroises*, IV, p. 189.

48) Cf. C. Diculescu, *die Gepiden*, p. 224.

www.dacoromanica.ro

ţară necunoscută şi pe atunci în prada războaielor? Părăsiţi de protecţia legiunilor romane, — e de presupus că ei se vor fi bucurat de multe ori şi de protecţia stăpânitorilor lor, Carpi, Goţi, etc. — şi că vor fi înfruntat din când în când singuri toate primejdiile, după cum au făcut-o şi provinciile părăsite din Galia şi din alte părţi![49]). Uneori vor fi fost vremelnic chiar dislocaţi, dar, în urmă, după trecerea furtunei se vor fi întors iarăşi pe la căminurile lor. Şi, din cauza numărului lor cu mult mai mare decât al năvălitorilor, şi-au putut păstra individualitatea; au fost însă siliţi cu timpul să se retragă şi să cedeze o parte din teritoriu lor cel vast în favoarea Bulgarilor, a Slavilor şi a Ungurilor. Rămăşiţele existenţei lor însă se constată atât în Pannonia cât şi în Nordul fostei Ungarii[50]) cât şi, în sfârşit, pe tot teritoriul trac dela Nordul ca şi dela Sudul Dunării.

Trecând subt tăcere toate dovezile privitoare la continuitatea şi persistenţa elementului daco-roman în regiunile Norddunărene, dovezi scoase din studiul limbii[51]), toponomasticei, portului, credinţelor[52]), datinilor etc. şi mărginind, deocamdată cercetarea noastră numai la Flavius Vopiscus şi la scriitorii

---

49) Cf. N. Iorga, *op. cit.* p. 53.

50) Cf. N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei.*

51) Un argument decisiv, în ce priveşte continuitatea elementului romanic în Dacia, ni-l procură linguistica. In comunicarea sa ce a făcut în şedinţa solemnă a Academiei Române, dela 27 Mai a. c. d. Sextil Puşcariu, vorbind despre Atlasul linguistic al limbei române, a dovedit prin fapte sigure, scoase din dinamismul graiului nostru că vorbe de origine latină ca *nea* (din nix, nivis), în loc de zăpadă şi omăt împrumutate din limba slavă, *moare de curechi* (din muria şi cauliculus), în loc de zamă de varză, acesta din urmă de asemenea din latinescul *viridia*, *cute* (din cos, cotis), în loc de slav. gresie, *sânt* (din sanctus, Sân Petru, Sân Nicoara), în loc de slav. sfânt, *păcurar* (din pecorarius), în loc de cioban, etc., s'au păstrat mai ales în părţile Nord şi de Vest ale ţării, unde latinitatea a fost odinioară mai intensă. Aceste cuvinte n'au fost aduse în teritoriul românesc din altă parte şi cu atât mai puţin de peste Dunăre, ci au rămas pe loc din epoca romană şi, în luptă cu echivalentele lor de origină străină, au biruit şi s'au menţinut în limba noastră. In Vicleimul Secuilor, după cum am arătat-o în *Graiul Românesc* an. 1933, cuvântul păcurar se întâlneşte chiar subt forma străveche de *pecular.*

52) Asupra originei trace a unor sărbători româneşti, ca *Brumalia* şi *Rusaliile* vezi şi studiul nostru din *Convorb. Liter.* a. XLI, p. 597 şi 673 din an. 1907, studiu reprodus şi în *Romanica*, p. 9.

www.dacoromanica.ro

utilizaţi de el, credem, din cele expuse până aci, că se desprind următoarele concluziuni:

1) Că Flavius Vopiscus, scriind din ordin un panegiric al împăratului Aurelian, nu este un istoric pe ale cărui informaţiuni să putem pune temeiu şi aceasta cu atât mai mult cu cât, după cum a dovedit-o în timpul din urmă critica textelor, el este un mistificator din epoca teodosiană.

2) Că Flavius Vopiscus şi-a luat informaţiunile sale dela ceilalţi istorici latini cari, şi ei, au scris cel puţin cu o sută de ani după părăsirea Daciei şi că aceşti istorici ne vorbesc despre evacuarea Romanilor, iar nu despre evacuarea provincialilor, deci nu despre evacuarea Dacilor romanizaţi.

3) Că pentru satisfacerea orgoliului naţional, în parte cel puţin, Aurelian a creiat în dreapta Dunării, în Moesia, o nouă Dacie care nu s'a numit nici odată Dacia Aureliană, cum o numesc şi astăzi unii dintre istorici şi care a figurat pe viitor între celelalte provincii ale imperiului. In chipul acesta, cu părăsirea Daciei lui Traian, numărul provinciilor nu părea a se micşora [53]).

4) Că Dacii romanizaţi făcând parte din masa cea mare a poporului trac — Tracii se întindeau pe un teritoriu enorm, atât în dreapta cât şi în stânga Dunării, până dincolo de creasta de miază noapte a Carpaţilor — n'au putut fi evacuaţi, ci au rămas pe loc, trăind în simbioză cu Goţii «federaţi» şi apoi cu Hunii, şi ei la un moment dat «federaţi», şi cu ceilalţi barbari cari au mai năvălit peste ei, nu peste tot întinsul teritoriu al Daciei, şi pe cari, uneori, îi vor fi însoţit în războaie, dar, de cele mai multe ori, îi vor fi servit cu hrana ce producea pământul pe cari ei înşişi îl cultivau; căci Romanii din Dacia formau elementul rural ce se ocupa în special cu agricultura şi cu creşterea vitelor [54]).

---

53) O inscripţie găsită la frontiera Daciei creiată de Aurelian, din anul 283, deci la opt ani numai după moartea acestui împărat, ne vorbeşte despre cele două Dacii, despre *Dacia Ripensis* şi despre *Dacia Mediterranea*. Acest fapt ne îndreptăţeşte să credem că chiar luî Aurelian îi se atribuie această împărţire. O a treia provincie, *Dardania*, a fost adausă la cele două Dacii de împăratul Diocletian în anul 297. Cf. B. Filow, in *Klio*, XII, p. 234.

54) D-l N. Iorga, *op. cit.* p. 56 a arătat că chiar împăraţii romani, începând din sec. III, au ieşit mai uuult din mediul rural. Tot acest fapt ne explică şi lipsa de inscripţii şi monumente din Dacia părăsită.

www.dacoromanica.ro

5) Că Dacia n'a fost părăsită decât temporar şi că împăraţii mai vrednici s'au ocupat întotdeauna şi de această provincie năpustită şi a căreia apărare a rămas pe seama localnicilor [55]).

Toate aceste concluziuni sunt coroborate şi de celelalte izvoare ale istoriei noastre naţionale.

Astfel, istoricul Priscus, în descrierea ambasadei sale, ne vorbeşte despre locuitorii autochtoni ai Daciei cari aveau ca ocupaţie agricultura şi cari se găseau şi la curtea lui Attila. Acesta, deşi era barbar, dorea ca să trăiască ca un roman, purta titlul de general roman, primea soldă dela împărat ca toţi ceilalţi generali romani şi era prietin din copilărie cu generalul roman Aetius din Durostor. Traiul subt barbari nu era aşa precum ni-l prezintă istoria de mai târziu. Nu era mai rău la ei decât la Roma şi la Constantinopol. Ba, unul dintre curtenii lui Attila, un grec, ne prezintă vieaţa de subt barbari superioară vieţii romane, unde domnea nesiguranţa, nedreptatea şi perceptorul. Şi, fără îndoială, de cât Hunii nu vor fi fost mai răi nici Goţii, nici Gepizii şi nici ceilalţi barbari [56]), al căror rol în vieaţa localnicilor era mai mult un rol trecător.

Tot astfel, *Carmen miserabile* al lui Rogerius arată că Romanii din Dacia şi-au putut păstra vechile lor instituţiuni judecătoreşti şi administrative, că au putut să aibă chiar organizaţiuni de stat, al căror ecou îl întâlnim atât în Cronica lui Nestor, necontestată de istoriografia rusească, cronică ce ne vorbeşte, pe la anul 1080 despre luptele Romanilor-Volochilor cu Slavii la venirea acestora în Dacia, cât şi în toate cronicile ungureşti cari, ori cât ar avea, unele din ele, caracterul

---

55) L. Toppeltin, în *Origines et Occasus Transsylvanorum* cap. VI, p. 53 (1667) ne citează pasagiul lui Vopiscus fără de conjuncţiunea *et* după *exercitu*, adecă: *Provinciam, Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu Provincialibus reliquit*, ceeace ar însemna că Aurelian a lăsat apărarea ţării în seama provincialilor. P. Maior, op. cit. I, p. 46 semnalând acest fapt bănueşte că intenţionat a fost adăugată în urmă conjuncţiunea *et* spre a produce o confuzie. Deşi avem înaintea noastră ediţia critică a lui Ern. Hohl, cu toate variantele, lipsa acestei conjuncţiuni nu o putem constata, iar codicile originale nu le avem la îndemână.

56) L. Tamás, *op. cit.* p. 89 ne da o explicaţie cu totul simplistă a existenţei limbei latine la curtea lui Attila: familiarizarea Hunilor cu civilizaţia romană, comerţul cu Romanii şi «le voisinage des provinces danubiennes de l'Empire oriental, où, à cette époque, on parlait encore en langue latine».

www.dacoromanica.ro

«Gestelor» din apus, totuşi au un cuprins istoric pe care nu numai că nu-l mai contestă istoricii maghiari, dar chiar consideră pe un Anonymus, bunăoară, ca cel mai de seamă izvor istoric al lor [57]).

Romanii dela Nordul Dunării au fost în necontenit contact cu romanitatea dela Sudul acestui fluviu, căci Dunărea n'a fost decât pentru apărarea imperiului o barieră, un *limes;* pentru populaţiunea civilă ea a fost numai o punte de trecere.

Numai la venirea Bulgarilor şi Slavilor şi mai târziu a Ungurilor, unitatea romană ce se întindea dela marginile de apus ale Pannoniei şi până dincolo de Nistru s'a putut sfărâma, după cum a observat-o cel dintâi Anonimul geograf din 1308.

Ca încheere vom adăuga că argumentul procurat istoricilor maghiari, şi afiliaţilor lor, de Flavius Vopiscus, în *Vita Aureliani,* dacă a putut avea altă dată vr'o valoare privitor la părăsirea «provincialilor» din Dacia lui Traian, astăzi, în urma studiilor făcute ulterior asupra acestui istoric latin, el nu mai poate avea nici o importanţă.

In textul nostru am urmat ediţia critică a lui Ern. Hohl, *Scriptores Historiae Augustae,* din 1927, care a avut de bază codicile numit *Palatinus,* din 899, scris în minuscule latine, şi păstrat astăzi în biblioteca Vaticanului.

---

57) H. Marczali în *Ungarns Geschichtsquellen,* p. 69, exprimă un mare adevăr când spune: dass Alles, was erzählt ist, wirklich geschehen ist, aber nichts so, wie est dargestellt worden. Asupra veracităţii datelor lui Anonymus privitoare la Români vezi şi Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra Istoriei Românilor în evul mediu,* p. 155.

www.dacoromanica.ro

FLAVI VOPISCI SYRACUSII

DIVUS AURELIANUS

Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus et dici, impletis sollemnibus vehiculo suo meo ei iudiciali carpento praef. urbis, vir inlustris ac praefata reverentia nominandus, Iunius Tiberianus accepit. ibi cum animus a causis atque a negotiis publicis solutus ac liber vacaret, sermonem multum a Palatio usque ad hortos Varianos instituit et in eo praecipue de vita principum. cumque ad templum Solis venissemus ab Aureliano principe consecratum, quod ipse non nihilum ex eius origine sanguinem duceret, quaesivit a me, quis vitam eius in literas rettulisset. cui cum ego respondissem neminem a me Latinorum, Graecorum aliquos lectitatos, dolorem gemitus sui vir sanctus per haec verba profundit: 'ergo Thersitem, Sinonem ceteraque illa prodigia vetustatis et nos bene scimus et posteri frequentabunt: divum Aurelianum, clarissimum principem, severissimum imperatorem, per quem totus Romano nomini orbis est restitutus, posteri nescient? deus avertat hanc amentiam. et tamen, si bene novi, ephemeridas illius viri scriptas habemus. etiam bella c(h)aractere historico digesta, quae velim accipias et per ordinem scribas, additis quae ad vitam pertinent. quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse cotidiana sua scribi pr(a)eceperat, pro tua sedulitate condisces. curabo autem, ut tibi ex Ulpia bibliotheca et libri lintei proferantur. tu velim Aurelianum ita ut est, quatenus potes, in litteras mittas.' parui mi Pi<ni>ane, praeceptis, accepi libros Graecos et omnia mihi necessaria in manum sumpsi, ex quibus ea, quae digna erant memoratu, in unum libellum contuli. tu velim meo muneri boni consulas et, si hoc contentus non fueris, lectites Graecos, linteos etiam libros requiras, quos Ulpia tibi bibliotheca, cum volueris, ministrabit. 1

Et quoniam sermo nobis de Treb<ell>io Pollione, a duo- 2

www.dacoromanica.ro

bus Philippis usque ad divum Claudium et eius fratrem Quintillum imperatores tam claros quam obscuros memoriae prodidit, in eodem vehiculo fuit adserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset, me contra dicente neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum, prodente quin etiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus convincerentur, pedibus in sententiam transitum faciens ac manum porrigens iocando[m] praeterea: 'scribe', inquit, 'ut libet. securus, quod velis, dices, habiturus mendaciorum comites, quos historicae eloquentiae miramur auctores.'

3 Ac ne multa et frivola pro<o>emiis odiosus intexam, divus Aurelianus ortus, ut plures loquuntur, Sirmii familia obscuriore, ut nonnulli, Dacia ripensi. ego autem legisse me memini auctorem, qui eum Moesia genitum praedicaret. et evenit quidem, ut de eorum virorum genitali solo nesciatur, qui humiliore loco et ipsi plerumque solum genitale confingunt, ut dent posteritati de locorum splendore fulgorem. ne<c> tamen magnorum principum in rebus summa sciendi est, ubi quisque sit genitus, sed qualis in re p. fuerit. an Platonem magis commendat, quod Atheniensis fuerit quam quod unicum sapientiae munus inluxerit? aut eo minores invenientur Aristoteles Stagirites Eleatesque Zenon aut Anac<h>arsis Scytha, quod in minimis nati sint viculis, cum illos ad caelum omnis philosophiae virtus extulerit? atque ut ad ordinem redeam,

4 Aurelianus modicis ortus parentibus, a prima aetate ingenio vi<va>cissimus, viribus clarus, nullum umquam diem praetermisit, quamvis festum, quamvis vacantem, quo non se pilo et sagittis ceterisque armorum exerceret officiis. matrem quidem eius Callicrates Tyrius, Graecorum longe doctissimus scr<i>ptor, sacerdotem templi Solis <i>nvi<cti>in vico eo, in quo habitabant parentes, fuisse dicit. habuisse quin etiam non nihilum divinationis, adeo ut aliquando marito suo iurgans ingesserit, cum eius et stultitiam increparet et vilitatem: 'en imperatoris patrem.' ex quo constat illam mulierem <s>cisse fatalia. idem dicit auspicia imperii Aureliano haec fuisse; primum pueri eius pelvem serpentem plerumque cinxisse neque umquam occidi potuisse, postremo ipsam matrem, quae hoc viderat, serpentem quasi familiarem occidere noluisse. his accedit quod ex palliolo purpureo, quod Soli sui temporis imperator optulerat, sacerdos mulier crepundia filio fecisse perhibetur. addit etiam illud, quod vinctum fasceola[m] Aurelianum aquila innoxie

www.dacoromanica.ro

de cunis levaverit et in aram posuerit, quae iuxta sacellum forte sine ignibus erat. idem auctor es<*t*>vitulum matri eius natum mirae magnitudinis, candidum sed purpurantibus maculis, ita ut haberet in latere uno 'ave' *et* in alio coronam. multa superflua in eodem legisse <*me*> memini; quippe qui adseveret etiam rosas in eiusdem mulieris chorte nato Aureliano ex[s]isse purpureas, odoris rosei, floris aurei. fuerunt et postea multa omina iam militanti[s] futuri, ut res monstravit, imperii. nam ingrediente eo Antiochiam in vehiculo, quod prae vulnere tunc equo sedere non posset, ita pallium purpureum, quod in honore eius [s]pansum fuerat, decidit, ut umeros eius tegeret. et cum in equum transire vellet, quia invidiosum tunc erat vehiculis in civitate uti, equus est ei imperatoris adplicitus, cui per festinationem insedit. sed ubi comperit, semet ad suum transtuli<*t*>. data est ei praeterea, cum legatus ad Persas isset, patera, qualis solet imperatori[s] dari a rege Persarum, in qua insculptus erat Sol eo habitu, quo colebatur ab eo templo, in quo mater eius fuerat sacerdos. donatus eidem etiam elefantus praecipuus, quem ille imperatori optulit, solusque omnium privatus Aurelianus elefanti dominus fuit. 5

Sed ut haec et talia omittamus, fuit decorus [h]*ad* gratia<*m*>, viriliter speciosus, statura procerior, nervis validissimis, vini et cibi paulo cupidior, libidinis rarae, severitatis inmensae, disciplinae singul<*ar*>is, gladii exserendi cupidus. nam cum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic et alius, qui cum Valeriano captus est, huic signum exercitus adposuerat 'manu ad ferrum', ut si forte quaereretur, quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur 'Aurelianus manu ad ferrum' atque cognosceretur. 6.

Privatim huius multa extant egregia facinora. nam erumpentes Sarmatas in Illyrico cum trecentis praesidiariis solus adtrivit. refer<*t*> Theoclius, Caesareanorum temporum scriptor, Aurelianum manu sua bello Sarmatico una die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta, adeo ut etiam ballistia pueri et saltatiunculas <*in*> Aurelianum tales [componerent], quibus diebus festis militariter saltitarent:

'mille mille mille decollavimus.
unus homo ! mille decollavimus.
mille *bib*at qui mille occidit.
tantum vini nemo habet, quantum fudit sanguinis.'

haec video esse perfrivola, sed quia supra scriptus auctor ita eadem ut sunt Latina suis scriptis inseruit, tacenda esse non credidi.

www.dacoromanica.ro

7 idem apud Mo<*go*>ntiacum tribunus legionis sextae Gallicanae Francos inruentes, cum vagarentur per totam Galliam, sic adflixit, ut trecentos ex his captos septingentis interemptis sub corona vendiderit. unde iterum d<*e*>eo facta est cantilena:

'mille Sarmatas, mille Francos semel et semel occidimus,
mille Persas quaerimus.'

Hic autem [ut supra] militibus ita timori fuit, ut sub eo, posteaquam semel cum ingenti severitate castrensia peccata correxit, nemo peccaverit. solus denique omnium militem, qui adulterium cum hospitis uxore[m] commiserat, ita punivit, ut duarum arborum capita inflecteret, ad pedes militis deligaret easdemque subito dimitteret, ut scissus ille utrimque penderet, quae res ingentem timorem omnibus fecit. huius epistola militaris est ad vicarium suum data huius modi: 'si vis tribunus esse, immo si vis vivere, manus militum contine. nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat. uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, salem, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. de praeda hostis, non de lacrimis provincialium habeant. arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamenta fortia. vestis nova vestem veterem excludat. stipendium in balteo, non in popina habeat. torquem brac[c]hialem, anulum adponat. equum et sagmarium suum defricet, capitum animalis non vendat, mulum centuriatum communiter curent. alter alteri quasi <*dom*>in<*o*>, nemo quasi servus obsequatur, a medicis gratis curentur, haruspicibus nihil dent, in hospitiis caste se agant, qui litem fecerit, vapulet.'.

8 Inveni nuper in Ulpia bibliotheca inter linteos libros epistolam divi Valeriani de Aureliano principe scriptam. ad verbum, ut decebat, inserui. 'Valerianus Augustus Antonino Gallo consuli. culpas me familiaribus litteris, quod Postumo filium meum Gallienum magis quam Aureliano commiserim, cum utique severiori et puer credendus fuerit et exercitus. ne tu id [d]iu<*s*>tius iudicabis, si bene scieris, quantae sit Aurelianus severitatis: nimius est, multus est, gravis est et ad nostra iam non facit tempora. testor autem omnes (deos) me etiam timuisse, ne quid etiam e<*r*>ga filium meum severius [si quid] ille fecisset, cum — ut est natura pronus ad ludicra — levius cogitaret.' haec epistula indicat, quantae fuerit severitatis, ut illum Valerianus etiam timuisse se dicat.

Eiusdem Valeriani alia est epistola, quae laudes illius conti-
9 net. quam ego ex scriniis praefecturae urban<*a*>e protuli. nam illi

www.dacoromanica.ro

Romam venienti salaria sui ordinis sunt decreta. exemplum epistulae: 'Valerianus Augustus Ceionio Albino praefecto urbi. vellemus quidem singulis quibusque devotissimis rei p. viris multo maiora deferre compendia, quam eorum dignitas prostulat, maxime ubi honorem vita commendat — debet enim quid praeter dignitatem pretium esse meritorum —, sed facit rigor publicus, ut accipere de provinciarum inlationibus ultra ordinis sui gradum nemo plus possit. Aurelianum, fortissimum virum, ad inspicienda et ordinanda castra omnia destinavimus, cui tantum a nobis atque ab omni re[i] p. communi totius exercitus confessione debetur, ut digna illo vix aliqua vel nimis magna sint munera. quid enim in illo non clarum? quid non Corvinis et Scipionibus conferendum? ille liberator Illyrici, ille Galliarum restitutor, ille dux magni totius exempli. et tamen nihil praeterea possum addere tanto viro ad muneris gratiam — <*non*> patitur sobrie et bene gerenda res p. — quare sinceritas tua, mi parens carissime, supra dicto viro ad[f]iciet, quamdiu Rom<*a*>e fuerit, panes militares mundos sedecim, panes militares castrenses quadraginta, vini mensalis sextarios quadraginta, porcellum dimidium, gallinaceos duos, porcina<*e*> pondo triginta, bubul<*a*>e pondo quadraginta, olei sextarium unum et item [olei sextarium unum] liquaminis sextarium unum, salis sextarium unum, herbar<*um*>, holerum quantum sat est. sane quoniam ei aliquid praecipue decernendum est, quamdiu Romae fuerit, pabula extra ordinem decernes, ipsi autem ad sumptus aureos Antoninianos diurnos binos, argenteos Philippeos minutulos quinquagenos, aeris denarios centum. reliqua per praefectos aerarii praebebuntur.'

Frivola haec fortassis cuipiam et nimis levia esse videantur, sed curiositas ni[hi]l recusat. habuit ergo multos ducatus, plurimos tribunatus, vicarias ducum et tribunorum diversis temporibus prope quadraginta, usque adeo ut etiam Ulpii Criniti, qui se de Traiani genere referebat, et fortissimi re vera viri et Traiani simillimi, qui pictus est cum eodem Aureliano in templo Solis, quem Valerianus Caesaris loco habere instituerat, vicem sumeret, exercitum duceret, limite<*m*> rest<*it*>ueret, praedam militibus daret, T<*h*>rac[h]ias bubus, equis, mancipiis captivis locupletaret, manubias in Palatio conlocaret, quingentos servos, duo milia vaccarum, equas mille, ovium decem milia, caprearum quindecim in privatam villam Valeriani congereret, tunc cum Ulpius Crinitus publice apud Byzantium sedenti Valeriano in thermis egit gratias dicens magnum de

www.dacoromanica.ro

se iudicium habitum, quod eidem vicarium Aurelianum dedisset. quare eum statuit adrogare.

11 Interest epistolas nosse de Aureliano scriptas et ipsam adrogationem. epistula Valeriani ad Aurelianum: 'si esset alius, Aureliane iucundissime, qui Ulpii Criniti vicem posset implere, tecum de eius virtute ac sedulitate conferrem; nunc te cum <*non meliorem*> requirere potuissem, suscipe bellum a parte Nicopolis, ne nobis <*a*>egritudo Crini<*t*>i obsit. fac, quidquid potes. multa non dico: in tua erit potestate militiae magisterium. habes sagittarios Ityr<*a*>eos trecentos, Armenios sescentos, Arabas centum quinquaginta, Saracenos ducentos, Mesopotamenos auxiliares quadri<*n*>gentos; habes legionem tertiam Felicem et equites catafractarios octingentos. tecum erit Hariomundus, Haldagates, Hildomundus, Cariovisc̃us. commeatus a praefectis necessarius in omnibus castris est constitutus. tuum est pro virtutibus tuis atque sollertia illic hiemalia et aestiva disponere, ubi tibi nihil deerit, quaerere praeterea, ubi carrago sit hostium, et vere scire, quanti qualesque sint, ut non in vanum aut annona consum[m]atur aut tela iaciantur, in quibus res bellica constituta est. ego de te tantum deo favente spero, quantum de Traiano, si viveret, posset sperare res p.; neque enim minor est, in cuius locum vicemque te legi. consulatum cum eodem Ulpio Crinito in annum sequentem a die undecimo kal. Iuniarum in locum Gallieni et Valeriani sperare te convenit sumptu publico. levanda est enim paupertas eorum hominum, qui diu in re p. viventes pauperes sunt, et nullorum magis.' his quoque litteris indicatur, quantus fuerit Aurelianus; et re vera, neque enim quisquam aliquando ad summam rerum pervenit, qui non a prima aetate gra-

12 dibus virtutis ascenderit. — litterae de consulatu. 'Valerianus Augustus Aelio Xifidio praefecto aerarii. Aureliano, cui consulatum detulimus ob paupertatem, qua ille magnus est, ceteris maior, dabis ad editionem circensium aureos Antoninianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria milia, in aere sestertium quinquagies, tunicas multicias viriles decem, lineas Aegyptias viginti, mantelia Cypria paria duo, tapetia Afra decem, <*s*>tragula Maura decem, porcos centum, oves centum. convivium autem publicum [a]edi iubebis senatoribus [a]equitibus Romanis, hostias maiores duas, minores quattuor'.

Et quoniam etiam de adrogatione aliqua me dixeram positu-

www.dacoromanica.ro

rum, quae ad tantum principem pertinerent, quaeso, ne odiosior verbosiorve in ea re videar, quam fidei causa inserendam credidi ex libris Ac<*h*>oli, qui magister admissionum Valeriani principis fuit, libro actorum eius nono:

Cum consedisset Valerianus Augustus in thermis apud *Byzan-* 13
tium, praesente exercitu, praesente etiam officio Palatino, adsidentibus *Nummio Tusco* consule ordinario, Baebio Macro praefecto pr<*a*>et., Quinto Ancario praeside orientis, adsidentibus etiam a parte l<*a*>eva Avulnio Saturnino Scythici limitis duce et Murrentio Mauricio ad Aegyptum destinato et Iulio Tryphone orientalis limitis duce et Maecio Brundisino praefecto annonae orientis et Ulpi[ci]o Crinito duce Illyriciani limitis et Thracici et Fulvio Boio duce R<*a*>etici limitis Valerianus Augustus dixit: 'gratias tibi agit, Aureliane, res p., quod eam a Gothorum potestate liberasti. abundamus per te praeda, abundamus gloria et his omnibus, quibus Romana felicitas crescit. cape igitur tibi pro rebus gestis tuis coronas murales quattuor, coronas vallares quinque, coronas navales duas, coronas civicas duas, hastas puras decem, vexilla bicolora quattuor, tunicas russas ducales quattuor, pallia proconsularia duo, togam praetextam, tunicam palmatam, togam pictam, subarmalem profundum, sellam eburatam. nam te consulem hodie designo, scripturus ad senatum, ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces; haec enim imperator non solet dare, sed a senatu, quando fit consul, accipere.' post haec Valeriani dicta Aurelianus 14
surrexit atque ad manus accessit agens gratias militaribus verbis, quae propria et ipsa adponenda decrevi. Aurelianus dixit: 'et ego, domine Valeriane, imperator Auguste, ideo cuncta feci, ideo vulnera patienter excepi, ideo et equos et coniuratos meos lassavi, ut mihi gratias ageret res p. et conscientia mea. at tu plus fecisti. ago e<*r*>go gratias bonitati tuae et accipio consulatum, quem das. dii facia<*n*>t et deus [Sol] <*in*>victus, ut et senatus de me sic iudicet.' agentibus igitur gratias omnibus circumstantibus Ulpius Crinitus surrexit atque hac oratione usus est: apud maiores nostros, Valeriane Auguste, quod et familiae meae amicum ac proprium fuit, ab optimis quibusque in filiorum locum fortissimi viri semper electi sunt, ut vel senescentes familias vel fetus matrimoniis iam caducos substituae fecunditas prolis ornaret. hoc igitur, quod Cocceius Nerva in Traiano adoptando, quod Ulpius Traianus in Hadriano, quod Hadrianus in Antonino et ceteri deinceps proposita suggestione fecerunt, in[t] *ad*rogando Aureliano, quem mihi vicarium iudicii tui

www.dacoromanica.ro

auctoritate fecisti, censui esse referendum. iube igitur, ut lege agatur, sitque Aurelianus heres sacrorum nominis et bonorum totiusque iuris Ulpio Crinito iam consulari viro, ipse actutum
15 te iudice consularis.' longum est cuncta pertexere. nam et act<*a*>e sunt Crinito a Valeriano gratiae, et adoptio, ut solebat, impleta. memini me in quodam libro Graeco legisse, quod tacendum esse non credidi, mandatum esse Crinito a Valeriano, ut Aurelianus adoptaretur, idcirco praecipue quod papuer esset; sed hoc in medio relinquendum puto.

Et quoniam superius epistolam posui, qua sumptus Aureliano ad consulatum delatus est, quare posuerim rem quasi frivolam, eloquendum putavi: vidimus proxime consulatum Furii Placidi tanto ambitu in circo editum, ut non praemia dari aurigis sed patrimonia viderentur, cum darentur tunicae subsericae, lineae paragaud<*a*>e, darentur etiam equi, ingemescentibus frugi hominibus. factum est enim, ut iam divitiarum sit, non hominum consulatus, quia utique, si virtutibus defertur, editorem spoliare non debe[n]t. perierunt casta illa tempora et magis ambitione populari peritura sunt. sed nos, ut solemus, hanc quoque rem in medio relinquimus.

16 His igitur tot ac talibus praeiudiciis muneribusque fultus Claudiani<*s*>temporibus tantus en<*it*>uit, ut post eum Quintillo quoque eius fratre interempto solus teneret imperium Aure<*o*>l[ian]o interfecto, cum quo Gallienus fecerat pacem. hoc loco tanta est diversitas historicorum, et quidem Graecorum, ut alii dicant invito Claudio ab Aureliano Aureolum interfectum, alii mandante ac volente, alii ab imperatore iam Aureliano eundem occisum, alii vero adhuc a privato. sed haec quoque media relinquemus, ab ipsis petenda, per quos in litteras missa sunt. illud tamen co<*n*>stat omne contra Meotidas bellum divum Claudium nulli magis quam Aure-
17 liano credidisse. extat epistula, quam ego, ut soleo, fidei causa, immo ut alio<*s*> annalium scriptores fecisse video, inserendam putavi: 'Flavius Claudius [Valeriano] Aureliano suo salutem. expetit a te munus solitum nostra res p.: adgredere, quid moraris? tuo magisterio milites uti volo, tuo ductu tribunos. Gothi oppugnandi sunt, Gothi a T<*h*>raciis amovendi. eorum enim plerique <*Ha*>emimontum Europamque vexant, qui te pugnante fugerunt. omnes exercitus Thracicos, omnes Illyricianos totumque limitem in tua potestate constituo: solitam en nobis [a]ede virtutem. tecum erit etiam frater Quintillus, cum occurrerit. ego allis rebus occupatus

www.dacoromanica.ro

summam belli illius virtutibus tuis credo. misi sane equos decem, loricas duas et cetera, quibus munire ad bellum euntem necessitas cogit.'

Secundis igitur proeliis usus auspiciis Claudianis rem p. in integrum reddidit atque ipse statim, ut supra diximus, consensu omnium legionum factus est imperator.

Equites sane omnes ante imperium sub Claudio Aurelianus 18
gubernavit, cum offensam magistri eorum incurrissent, quod temere Claudio non iubente pugnassent.

Idem Aurelianus contra Suebos et Sarmatas isdem temporibus vehementissime dimicavit ac florentissimam victoriam rettulit. accepta est sane clades sub Aureliano a Marcomannis per errorem. nam dum is a fronte non curat, occurre<*runt*> subito erumpentibus, dumque illos a dorso persequi parat, omnia circa Mediolanum graviter evastata sunt. postea tamen ipsi quoque Marcomanni superati sunt.

In illo autem timore, quo Marcomanni cuncta vastabant, ingentes Romae seditiones motae sunt paventibus cuntis, ne eadem, quae sub Gallieno fuerant, provenirent. quare etiam libri Sibyllini noti beneficiis publicis inspecti sunt inventumque, ut in certis locis sacrificia fierent, quae barbari transire non possent. facta denique sunt ea, quae praecepta fuerant in diverso caerimoniarum genere, atque ita barbari restiterunt, quos omnes Aurelianus carptim vagantes occidit.

Libet ipsius senatus consulti formam exponere, quo libro<*s*> inspici clarissimi or<*dinis*> iussit auctoritas:

Die tertio iduum Ianuariarum Fulvius Sabinus praetor ur- 19
banus dixit: 'referimus ad vos, p. c., pontificum suggestionem et Aureliani principis litteras, quibus iubetur, ut inspiciantur fatales libri, quibus spes belli terminandi sacrato deorum imperio continetur. scitis enim ipsi, quotiescumque gravior aliquis extitit motus, eos semper inspectos neque prius mala publica esse finita, quam ex his sacrificiorum processit auctoritas.' tunc surrexit primae sententiae Ulpius Silanus atque ita loquutus est: sero nimis, p. c., de rei p. salute consulimur, sero ad fatalia iussa respicimus more languentium, qui ad summos medicos nisi in summa desperatione non mittunt, proinde quasi peritioribus viris maior facienda sit cura, cum omnibus morbis occurri sit melius. meministis enim, p. c., me in hoc ordine saepe dixisse, iam tum cum primum nuntiatum est Marco-

www.dacoromanica.ro

mannos erupisse, consulenda Sibyllae decreta, utendum Apollinis beneficiis (inserviendum deorum immortalium praeceptis), recus-[s]asse vero quosdam, et cum ingenti calumnia recusasse, cum adulando dicerent tantam principis Aureliani esse virtutem, ut opus non sit deos consuli, proinde quasi et ipse vir magnus non deos colat, non de dis inmortalibus speret, quid plura? audivimus litteras, quibus rogavit opem [dei] {deorum, quae numquam cuiquam turpis est.} [ut] vir fortissimus adiuvetur. agite igitur, pontifices, qua puri, qua mundi, qua sancti, qua vestitu animisque sacris commodi, templum ascendite, subsellia laureata const<r>uite, velatis manibus libros evolvite, fata rei p. quae sunt aeterna perquirite. {patrimis matrimisque pueris carmen indicite. nos sumptum sacris, nos
20 apparatum sacrificiis, nos ar<v>is ambarvalia[s] indicemus.'} post haec interrogati plerique senatores sententias dixerunt, quas longum est innectere. deinde aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententias euntibus, plerisque verbo consentientibus conditum est senatus consultum. itum deinde ad templum, inspecti libri, proditi versus, lustra<ta> urbs, cantata carmina, amburbium celebratum, ambarvalia promissa, atque ita sollemnitas, quae iubebatur, expleta est.

Epistula Aureliani de libris Sibyllinis. nam ipsam quoque indidi ad fidem rerum. 'miror vos, patres sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, proinde quasi in C<h>ristianorum ecclesia, non in templo deorum omnium tractaretis. agite igitur et castimonia pontificum caeremoniisque sollemnibus iuvate principem necessitate publica laborantem. inspiciantur libri; s<i> quae facienda fuerint, celebrentur: quemlibet sumptum, cuiuslibet gentis captos, quaelibet animalia regia non abnuo, sed libens offero, neque enim indecorum est diis iuvantibus vincere. sic apud maiores nostros multa finita sunt bella, sic coepta. si quid est sumptuum, datis ad praefectum aerarii[m] litteris decerni iussi. est praeterea vestrae auctoritatis arca publica, quam magis refertam repperio esse quam cupio.'

21 Cum autem Aurelianus vellet omnibus simul facta exercitus sui constipatione concurrere, tanta apud Placentiam clades accepta est, ut Romanum p<a>ene solveretur imperium. et causa quidem huius periculi perfidia et callidi[a]tas barbarici fuit motus. nam cum congredi aperto Marte non possent, in silvas se densissimas contulerunt atque ita nostros vespera incumbente turbarunt. denique nisi divina

www.dacoromanica.ro

ope post inspectionem librorum sacrificiorumque curas monstris quibusdam speciebusque divinis inpliciti essent barbari, Romana victoria non fuisset.

Finito proelio Marcomannico Aurelianus, ut erat natura ferocior, plenus irarum Romam petit vindictae cupidus, quam seditionum asperitas suggerebat. incivilius denique usus imperio, vir alias optimus, seditionum auctoribus interemptis cruent<*i*>us ea, q<*a*>e mollius fuerant curanda, compescuit. interfecti sunt enim nonnulli etiam nobiles sanatores, cum his leve quiddam et quod contemni a mitiore principe potuisset vel unus vel levis vel vilis testis obiceret. quid multa? magnum illud et quod iam fuerat et quod non frust<*r*>a speratum est infamiae tristioris ictu contaminavit imperium. timeri coepit princeps optimus, non amari, cum alii dicerent per[f]odiendum talem principem, non optandum, alii bonum quidem medicum, sed mala ratione curantem. his actis cum videret posse fieri, ut aliquid tale iterum, quale sub Gallieno evenerat, proveniret, adhibito consilio senatus muros urbis Romae dilatavit. nec tamen pomerio addidit eo tempore, sed postea. pomerio autem neminem principum licet addere nisi eum, qui agri barbarici aliqua parte Romanam rem p. locupletaverit. addidit autem Augustus, addidit Traianus, addidit Nero, sub quo Pontus Polem<*o*>niacus et Alpes Cottiae Romano nomini s<*unt*> tributae.

Transactis igitur, quae ad s<*a*>eptiones atque urbis statum 22
et civilia pertinebant, contra Palmyrenos, id est contra Zenobiam, quae filiorum nomine orientale tenebat imperium, iter flexit. multa in itinere ac magna bellorum genera confecit. nam in Thraciis et in Illyrico occurrentes barbaros vicit, Gothorum quin etiam ducem Cannaban sive Cannabauden cum quinque milibus hominum trans Danuvium interemit. atque inde per Byzantium in Bithy<*ni*>am transitum fecit eamque nullo certamine optinuit. multa eius magna et pr<*a*>eclara tam facta quam dicta sunt, sed omnia libro innectere nec possumus fastidii evitatione nec volumus, sed ad intellegendos mores atque virtutem pauca libanda sunt. nam cum Tyanam venisset eamque obclusam repperisset, iratus dixisse fertur: 'canem in hoc oppido non relinquam.' tunc et militibus acrius incumbentibus spe praed<*a*>e, et Heraclammone quodam timore, ne inter ceteros occideretur, patriam suam prodente civitas capta est. sed Aurelianus 23
duo statim praecipua, quod unum severitatem ostenderet, alterum lenitatem, ex imperatoria mente monstravit. nam et Heraclammo-

www.dacoromanica.ro

nem proditorem patriae suae sapiens victor occidit et, cum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud T[h]yanos negarat, eversionem urbis exposcerent, respondit his: 'canem', inquit, 'negavi in hac urbe me relicturum: canes omnes occidite.' grande principis dictum, grandius militum fac[a]tum, nam iocatum principis, quo praeda negabatur, civitas servabatur, totus exercitus ita quasi ditaretur, accepit. epistula de Heraclammone: 'Aurelianus Augustus Mallio Chiloni. occidi passus sum cuius quasi beneficio T[h]yanam recepi. ego vero proditorem amare non potui et libenter tuli, quod eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem servare potuisset, qui patriae non pepercit. solum denique ex omnibus, qui oppugnabantur, campus accepit. divitem hominem negare non possum, sed cuius bona eius liberi<s> reddidi, ne quis me causa pecuniae locupletem hominem occidi passum esse criminaretur.'

24 Capta autem civitas est miro modo. nam cum Heraclammon locum ostendisset aggeris naturali specie tumentem, qua posset Aurelianus cultus ascendere, ille conscendit atque elata purpurea clamide intus civibus, foris militibus se ostendit, et ita civitas capta est, quasi totus in muris Aureliani fuisset exercitus.

Taceri non debet res, quae ad famam venerabilis viri pertinet. fertur enim Aurelianum de T[h]yan<a>e civitatis eversione vere dixisse, vere cogitasse; verum Apollonium T[h]yan<a>eum, celeberrimae famae auctoritatisque sapientem, veterem philosophum, amicum ver<e> deorum, ipsum etiam pro numine frequentandum, recipienti se in tentorium ea forma, qua videtur, subito adstitisse atque haec Latine, ut homo Pannonius intellegeret, verba dixisse: 'Aureliane, si vis vincere, nihil est quod de civium meorum nece cogites. Aureliane, si vis imperare, a cruore innocentium abstine. Aureliane, clementer te age, si vis vivere.' norat vultum philosophi venerabilis Aurelianus atque in multis eius imaginem viderat templis. denique statim adtonitus et imaginem et statuas et templum <e>idem promisit atque in meliorem redit mentem. haec ego et a gravibus viris conperi {et} in Ulpiae bibliothecae libris relegi et pro maiestate Apollonii magis credidi. quid enim illo viro sanctius, venerabilius, antiquius divinusque inter homines fuit? ille mortuis reddidit vitam, ille multa ultra homines et fecit et dixit. quae qui velit nosse, Graecos legat libros, qui de eius vita conscripti sunt. ipse autem, si vita suppetit atque ipsius viri favor vi[s]guerit, breviter saltem tanti viri facta in litteras mittam, non quo illius viri

www.dacoromanica.ro

gesta munere mei sermonis indigeant, sed ut ea, quae miranda sunt, omnium voce praedicentur.

Recepta T[h]yana Antiochiam proposita omnibus inpunitate 25
brevi apud Dafnem certamine optinuit atque inde praeceptis, quantum probatur, venerabilis viri Apollonii parens humanior atque clementior fuit. pugnatum est post haec de summa rerum contra Zenobiam et Za[no]b[i]am eius socium apud Emessam magno certamine. cumque Aureliani equites fatigati iam p<*a*>ene discederent ac terga darent, subito vi numinis, quod postea est proditum, hortante quadam divina forma per pedites etiam equites restituti sunt. fugata est Zenobia cum Zaba et plenissime parta victoria. recepto igitur orientis statu Emesam victor Aurelianus ingressus est ac statim ad templum Heliogabali tetendit, quasi communi officio vota soluturus. verum illic eam formam numinis repperit, quam in bello sibi faventem vidit. quare et illic templa fundavit donariis ingentibus positis et Romae Soli templum posuit maiore honorificentia consecratum, ut suo dicemus loco.

Post haec Palmyram iter flexit, ut ea oppugnata laborum ter- 26
minus fieret. sed in itinere a latronibus Syris male accepto frequenter exercitu multa perpessus est et in obsidione usque ad ictum sagittae periclitatus est.

Epistula ipsius extat ad Mucaporem missa, in qua de huius belli difficultate ultra pudorem imperialem fatetur: 'Romani me modo dicunt bellum contra feminam gerere, quasi sola mecum Zenobia et suis viribus pugnet, atque hostium <*tantum*> quantum si vir a me oppugnandus esset, <*adest, sed sub fem*>in<*a*> conscientia et timore longe deteriore. dici non potest, quantum hic sagittarum est, qui belli apparatus, quantum telorum, quantum lapidum, nulla pars muri est, quae non binis et ternis ballistis occupata sit; ignes etiam tormentis iaciuntur. quid plura? tim<*et*> quasi femina, pugnat quasi <*vir*> poenam timen[te]s. sed credo adiuturos Romanam rem p. [vir] deos, qui numquam nostris conatibus defuerunt.'

Denique fatigatus ac pro malis fessus litteras ad Zenobiam misit deditionem illius petens, vitam promittens, quarum exemplum indidi: 'Aurelianus imperator Romani orbis et receptor orientis Zenobiae ceterisque, quos societas tenet bellica. sponte facere debuistis id, quod meis litteris nunc iubetur. deditionem enim praecipio inpunitate vitae proposita, ita ut illic, Zenobia, cum

www.dacoromanica.ro

tuis agas vitam, ubi te ex senatus amplissimi sententia conlocavero. gemmas, aurum, argentum, sericum, equos, camelos in Romanum aerarium conferatis. Palmyrenis ius suum servabitur.'

27 Ha[e]c epistula accepta Zenobia superbius insolentiusque rescripsit quam eius fortuna poscebat, credo ad terrorem. nam eius quoque epistulae exemplum indidi: 'Zenobia regina orientis Aureliano Augusto. nemo adhuc praeter te hoc, quod poscis, litteris petit. virtute faciendum est quidquid in rebus bellicis est gerendum. deditionem meam petis, quasi nescias Cleopatram reginam perire maluisse quam in qualibet vivere dignitate. nobis Persarum auxilia non desunt, quae iam speramus, pro nobis sunt Saraceni, pro nobis Armenii. latrones Syri exercitum tuum, Aureliane, vicerunt. quid? si igitur illa venerit manus quae undique speratur, pones profecto supercilium, quo nunc mihi deditionem, quasi omnifariam victor, imperas.'

Hanc epistulam Nic[h]omachus se transtulisse in Graecum ex lingua Syrorum dicit ab ipsa Zenobia dictatam. nam illa superior Aureliani Graeca missa est.

28 His acceptis litteris Aurelianus non erubuit, sed iratus est statimque collecto exercitu ac ducibus suis undique Palmyram obsedit neque quicquam vir fortis reliquit, quod aut inperfectum videretur aut incuratum. nam et auxilia, quae a Persis missa fuerant, intercepit et alas Saracenas Armeniasque corrupit atque ad se modo ferociter modo subtiliter transtulit, denique multa vi mulierem potentissimam vicit. victa igitur Zenobia cum fugeret camellis, quos dromedas vocitant, atque ad Persas iter tenderet, equitibus missis est capta atque in Aureliani potestatem deducta. victor itaque Aurelianus totiusque iam orientis possessor, cum in vinculis Zenobiam teneret, cum Persis, Armeniis, Saracenis super<*b*>ior atque insolentior egit ea, quae ratio temporis postulabat. tunc ill<*ata*>e vestes, quas in templo Solis videmus, consertae gemmis, tu*nc* Persici dracones et t[h]iarae, tunc genus purpurae, quod postea nec ulla gens detulit nec Romanus orbis vidit. de qua pauca saltem libet dicere.

29 meministis enim fuisse in templo Iovis Optimi Maximi Capitolini pallium breve purpureum lanestre, ad quod cum matronae atque ipse Aurelianus iungerent purpuras suas, cineris specie decolorari videbantur ceterae divini comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur, scribens: 'sume purpuram, qualis apud nos est.' {sed hoc falsum fuit.} nam postea diligentissime et Aurelianus et Probus et proxime

www.dacoromanica.ro

Diocletianus missis diligentissimis confectoribus requisiverunt tale genus purpurae nec tamen invenire potuerunt. dicitur enim sandyx Indica talem purpuram facere, si curetur.

Sed [sed] ut ad incepta redeamus: ingens tamen strepitus mi- 30
litum fuit omnium Zenobiam ad poenam poscentium. sed Aurelianus indign<*um*> aestimans mulierem interimi, occisis plerisque, quibus auctoribus illa bellum moverat, paraverat, gesserat, triumpho mulierem reservavit, ut populi Romani oculis esset ostentui. grave inter eos, qui caesi sunt, de Longino filosofo fuisse perhibetur, quo illa magistro usa esse ad Graecas litteras dicitur. quem quidem Aurelianus idcirco dicitur occidisse, quod superbior illa epistula ipsius diceretur dictata consilio, quamvis Syro esset sermone contexta.

Pacato igitur oriente in Europam Aurelianus redit victor atque illic Carporum copias adflixit et, cum illum Carpicum senatus absentem vocasset, mandasse[t] ioco fertur: 'superest, p. c., ut me etiam Carpisclum vocetis.' carp[l]isc<*l*>um enim genus calciamenti esse satis notum est. <*quod*>cognomen [quod] deforme videbatur, cum et Gothicus et Sarmaticus et Armenicus et Parthicus et Adiabe*nicus* iam ille di[s]ceretur.

Rarum est ut Syri fidem servent, immo difficile. nam Palmy- 31
reni, qui iam victi atque contusi fuerant, Aureliano rebus Europensibus occupato non mediocriter rebellarunt. Sandarionem enim, quem in praesidio illic Aurelianus posuerat, cum sescentis sagittariis occiderunt Achilleo cuidam parenti Zenobiae parantes imperium. verum adeo Aurelianus, ut erat paratus, e Rhodopa revertit atque urbem, quia ita merebatur, evertit. crudelitas denique Aureliani vel, ut quidam dicunt, severitas eatenus extitit, ut epistula eius feratur confessionem inmanissimi furoris ostentans. cuius hoc exemplum est: Aurelianus Augustus Cerronio Basso. non oportet ulterius progredi militum gladios. iam satis Palmyrenorum caesum atque concisum est. mulieribus non pepercimus, infantes occidimus, senes iugulavimus, rusticos interemimus. cui terras, cui urbem deinceps relinquemus? parcendum est his, qui remanserunt. credimus enim tam paucos tam multorum suppliciis esse correctos. templum sane Solis, quod apud Palmyram aquiliferi legionis tertiae cum vexilliferis et draconario et cornici<*ni*>bus atque liticinibus diripuerunt, ad eam formam volo, quae fuit, reddi. habes trecentas auri libras <*de*> Zenobiae capsulis, habes argenti mille octingenta pondo de Palmyrenorum bonis, habes gemmas regias. ex his omnibus fac cohonestari templum: mihi et diis inmortalibus gratissimum

www.dacoromanica.ro

feceris. ego ad senatum scribam petens, ut mittat pontificem, qui dedicet templum.' haec litterae, ut videmus, indicant satiatam esse inmanitatem principis duri.

32 Securior denique iterum in Europam redit atque illic omnes, qui vagabantur, hostes nota illa sua virtute contudit. interim res per Thracias Europamque omnem Aureliano ingentes agente Firmus quidam extitit, qui sibi Aegyptum sine insignibus imperii, quasi ut esset civitas libera, vindicavit. ad quem continuo Aurelianus revertit, nec illic defuit felicitas solita. nam Aegyptum statim recepit atque, ut erat ferox animi, cogitationem ultus, vehementer irascens, quod adhuc Tetricus Gallias optineret, occidentem petit atque ipso Tetrico exercitum suum prodente, quod eius scelera ferre non posset, deditas sibi legiones optinuit. princeps igitur totius orbis Aurelianus pacatis oriente[m], Gallis atque u<*n*>dique terr[or]i<*s*> [victo eripe me his invicte malis] Romam iter flexit, <*ut*> de Z<*en*>obia et Tetrico, hoc est de oriente et de occidente, triumphum Romanis oculis exhiberet.

33 Non absque re est cognoscere, qui fuerit Aureliani triumphus: fuit enim speciosissimus. currus regii tres fuerunt, in his unus Odenati, argento, auro, gemmis operosus atque distinctus, alter, quem rex Persarum Aureliano dono dedit, ipse quoque pari opere fabricatus, tertius, quem sibi Zenobia composuerat sperans se urbem Romam cum eo visuram; quod illam non fefellit, nam cum eo urbem ingressa est victa et triumphata. fuit alius currus quattuor cervis iunctus, qui fuisse dicitur regis Gothorum. quo, ut multi memoriae tradiderunt, Capitolium Aurelianus invectus est, ut illic c<*a*>ederet cervos, quos cum eodem curru captos vovisse Iovi Optimo Maximo ferebatur. praecesserunt elephanti viginti, ferae mansuetae Libycae, Palaestinae diversae ducent<*a*>e, quas statim Aurelianus privatis donavit, ne fiscum annonis gravaret; tigrides quattuor, camelopardali, alces, cetera talia per ordinem ducta, gladiatorum paria octingenta — praeter captivos gentium barbararum — Blemmyes, Axomitae, Arabes Eu[n]d<*a*>emo[m]nes, Indi, Bactrani, Hiberi, Saraceni, Persae cum suis quique muneribus, Gothi, Halani, Roxolani, Sarmatae, Franci, Suevi, Vandali, Germani, religati<*s*> manibus, captivi <*ut*>pote. <*p*>raecesserunt inter hos etiam Palmyreni, qui superfuerant, principes civitatis et Aegyptii ob rebellionem.

34 Ductae sunt et decem mulieres, quas virili habitu pugnates inter Gothos ceperat, cum multae essent interemptae, quas de Amazonum genere titulus indicabat: praelati sunt tituli gentium nomina

www.dacoromanica.ro

continentes. inter haec fuit Tetricus elamide coccea, tunica galbina, bracis Gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem imperatorem in Gallia nuncupaverat. incedebat etiam Zenobia, ornata gemmis, catenis aureis, quas alii sustentabant. praeferebantur coronae omnium civitatum aureae titulis eminentibus proditae. iam populus ipse Romanus, iam vexilla collegiorum atque castrorum et catafractarii milites et opes regiae et omnis exercitus et senatus (etsi aliquantulo tristior, quod senatores triumphari videbant) multum pompae addiderant. denique vix nona hora in Capitolium pervenit, sero autem ad Palatium. sequentibus diebus datae sunt populo voluptates ludorum scaenicorum, ludorum circensium, venationum, gladiatorum, naumachiae.

Non praetereundum videtur, quod et populus memoria tenet 35
et fides historica frequentavit, Aurelianum eo tempore, quo proficiscebatur ad orientem, bilibres coronas populo promisisse, si victor rediret, et, cum aureas populus speraret neque Aurelianus aut posset aut vellet, coronas eum fecisse de panibus, qui nunc siliginei vocantur, et singulis quibusque donasse, ita ut siligineum suum cotidie toto aevo suo et unusquisque et acciperet et posteris suis dimitteret. nam idem Aurelianus et porcinam carnem p. R. distribuit, quae hodieque dividitur.

Leges plurimas sanxit et quidem salutares. sacerdotia composuit, templum Solis fundavit et porticibus roboravit; decrevit etiam emolumenta sartis tectis et ministris.

His gestis ad Gallias profectus Vindelicos obsidione barbarica liberavit, deinde ad Illyricum redit paratoque magno potius quam ingenti exercitu Persis, quos eo quoque tempore, quo Zenobiam superavit, gloriosissime iam vicerat, bellum indixit. sed cum iter faceret apud C<a> enofrurium mansionem, quae est inter Heracliam et Byzantium, malitia notarii sui et manu Mucaporis interempts est.

Et causa occidendi eius quae fuerit et quemadmodum sit oc- 36
cisus, ne res tanta lateat, brevi edisseram. Aurelianus, quod negari non potest, severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps. hic, cum usque eo severitatem tetendisset, ut et filiam sororis occideret non in magna neque in satis idonea causa, iam primum in odium suorum venit. incidit autem, ut se res fataliter agunt, ut [o]Mneste[c]um quendam, quem pro notario secretorum habuerat, libertum, ut quidam dicunt, suum, infensiorem sibi minando redderet, quod nescio quid de [q]eo suspicatus esset. Mnesteus, qui sciret Aurelianum neque frustra minari solere neque, si minaretur, ignoscere, brevem nomi-

www.dacoromanica.ro

num conscripsit mixtis his, quibus Aurelianus vere irascebatur, cum his, de quibus nihil asperum cogitabat, addito etiam suo nomine, quo magis fidem faceret ingestae sollicitudinis, ac brevem legit singulis, quorum nomina continebat, addens disposuisse Aurelianum eos omnes occidere, illos vero debere suae vitae, si viri sint, subvenire. hi[c] cum exarsissent, timore, qui merebantur offensam, dolore[m] innocentes, <*quod*>beneficiis atque officiis Aurelianus videbatur ingratus, in supra dicto loco iter facientem principem subito adorti interemerunt.

37 Hic finis Aureliano fuit, princip*i* necessario magis quam bono. quo interfecto cum esset res prodita, et sepulchrum ingens et templum illi detulerunt hi, a quibus interemptus est. sane Mnesteus postea subreptus ad stipitem *b*estiis obiectus est, quod statuae marmoreae posit<*a*>e in eodem loco utrimque significant, ubi et in columnis divo Aureliano statuae constitutae sunt. senatus mortem eius graviter tulit, gravius tamen p. R., qui vulgo dicebat Aurelianum p<*a*>edagogum esse senatorum. imperavit annis <*quinque mensibus*> sex minus paucis diebus ac rebus magnis gestis inter divos relatus es<*t*>.

Quia pertinet ad Aurelianum, id quod in historia relatum est, tacere non debui. nam multi ferunt Quintillum, fratrem Claudii, cum in praesidio Italico esset, audita morte Claudii sumpsisse imperium, verum postea, ubi Aurelianum comperit imperare, a toto exercitu ea de <*causa re*>lictum; cumque contra eum contionaretur, nec a militibus audiretur, incisis sibimet venis die vicesimo imperii sui perisse. quidquid sane scelerum fuit, quidquid mal<*a*>e conscientiae vel artium funest*a*rum, quidquid denique factionum, Aure-
38 lianus toto penitus orbe purgavit. hoc quoque ad rem pertinere arbitror Vabalati filii nomine Zenobia<*m*>, non Timolai et Herenniani, imperium tenuisse quod tenuit. fuit sub Aureliano etiam monetariorum bellum Felicissimo rationali auctore. quod acerrime severissimeque conpescuit, septem tamen mil[it]ibus suorum militum interemptis, ut epistola docet missa ad Ulpium Crinitum ter consulem, qui eum ante adoptaverat: 'Aurelianus Augustus Ulpio patri. quasi fatale quiddam mi*h*i sit, ut omnia bella, quecumque gessero, omnes motus ingravescant, ita etiam seditio intramurana bellum mihi gravissim*um* peperit. monetarii auctore Felicissimo, ultimo servorum, cui procurationem fisci mandaveram, re*b*elles spiritus extulerunt. hi conpressi sunt septem mil[it]ibus *L*embariorum et Riparensium et

www.dacoromanica.ro

Castrianorum et Daciscorum interemptis. unde apparet nullam mihi a dis inmortalibus datam sine <*dif*>ficultate victoriam.'

Tetricum triumphatum correctorem Lucaniae fecit, filio eius in senatu manente. templum Solis magnificentissimum constituit. muros urbis Romae sic ampliavit, ut quinquaginta prope milia murorum eius ambitus teneant. idem quadru[m]platores ac delatores ingenti severitate persecutus est. tabulas publicas ad privatorum se*cu*ritatem exuri in foro Traiani semel iussit. amnestia etiam sub eo de*l*ictorum publicorum decreta est [te] exemplo A[n]the<*nie*>nsium, cuius rei etiam Tullius in Philippicis meminit. fures provinciales repetundarum ac peculatus reos ultra militarem modum est persecutus, ut eos ingentibus suppliciis cruciatibusque puniret. in templo Solis multum auri gemmarumque constituit. cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Transdanuvina<*m*> Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliqui*t*, desperans eam posse retineri, *a*bductosque ex ea populos i*n* Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. dicitur praeterea huius fuisse crudelitatis, ut plerisque senatoribus simul<*a*>tam ingereret factionem coniurationis ac tyrannidis, <*quo*>facilius eos posset occidere. addunt nonnulli filium sororis, non filiam, ab eodem interfectum, plerique autem etiam filium sororis. 39

Quam difficile sit imperatorem in locum boni principis legere, et senatus sancti or<*din*>is gravitas probat et exercitus prudentis auctoritas: occiso namque severissimo principe de imperatore deligendo exercitus rettulit ad senatum, idcirco quod nullum de his faciendum putabat, qui *t*am bonum principem occiderant. verum senatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, sciens non libenter iam milites accipere imperatores eos, quos senatus elegerit. denique id tertio factum est, ita ut per sex menses imperatorem Romanus orbis non habuerit, omnesque iudices hi[i] permanerent, quos aut senatus aut Aurelianus elegerat, nisi quod pro consule Asiae Fal*t*onius Probus in locum Arelli Fusci delec[i]t<*us*>. 40

Non iniucundum est ipsas inserere litteras, quas ad senatum exercitus misit: 'felices ac fortes exercitus senatui P. Q. R. Aurelianus imperator noster per fraudem unius hominis et per errorem bonorum ac malorum interemptus est. hunc inter deos referte, sancti et <*venerabiles*>domini p. c., et de vobis aliquem, sed dignum vestro iudicio principem mittite. nos enim de his, qui vel errarunt [qui] vel male fecerunt, imperare nobis neminem patimur.' — res- 41

www.dacoromanica.ro

criptum ex senatus consulto. cum die III. nonarum Februari<ar> um senatus amplissimus in curiam Pompilianam convenisset, Aurelius Gordianus consul dixit: 'referimus ad vos, p. c., litteras exercitus felicissimi.' quibus recitatis Aurelius Tacitus, primae sententiae senator, ita loquutus est: (hic autem est qui post Aurelianum sententia omnium imperator est appellatus.) 'recte atque ordine consuluissent dii immortales, p. c., si boni principes ferro inviolabiles extitissent, ut longiorem ducerent vitam neque contra eos aliqua esset potestas his, qui neces infanda<s> tristis<s>ima mente concipiunt. viveret enim princeps Aurelianus, quo <neque fortior> neque utilior fuit quisquam. respirare certe post infelicitatem Valeriani, post Gallieni mala imperante Claudio coeperat nostra res p.; at eadem reddita fuerat Aureliano toto penitus orbe vincente. ille nobis Gallias dedit, ille Italiam liberavit, ille Vindelicis iugum barbaricae servitutis amovit. illo vincente Illyricum restitutum est, redditae Romanis legibus Thraciae. ille, pro pudor[e], orientem femineo pressum iugo in nostra iura restituit, ille Persas, insultantes adhuc Valeriani nece, fudit, fugavit, oppressit, illum Saraceni, Blemmycs, Axomit<a>e, B[r]actrani, Seres, Hiberi, Albani, Armenii, populi etiam Indorum veluti praesentem p<a>ene venerati sunt deum. illius donis, quae a barbaris gentibus meruit, refertum est Capitolium. quindecim milia librarum auri ex eius liberalitate unum tenet templum, omnia in urbe fana eius micant donis. quare, p. c., vel deos ipsos iure convenio, qui talem principem interire passi sunt, nisi forte secum eum esse maluerunt. decerno igitur divinos honores, idque vos omnes aestimo esse facturos. nam de imperatore diligendo ad eundem exercitum censeo esse referendum. e[s]tenim in tali genere sententiae nisi fiat quod dicitur, et electi periculum erit et elegentis invidia.' probata sententia est Taciti. attamen cum iterum atque iterum mitteretur, ex senatus consulto, quod in Taciti vita dicemus, Tacitus factus est imperator.

42 Aurelianus filiam solam reliquit, cuius posteri etiam nunc Romae sunt. Aurelianus namque pro consule Ciliciae, senator optimus, sui vere iuris vitaeque venerabilis, qui nunc in Sicilia vitam agit, eius est nepos.

Quid hoc esse dicam, tam paucos bonos extitisse principes, cum iam tot Caesares fuerint? nam ab Augusto in Diocletianum Maximianumque principes quae series purpuratorum sit, index publicus tenet, sed in his optimi ipse Augustus, Fl(avius) Vespasianus, Fl(avius) Titus, Cocceius Nerva, divus Traianus, divus Hadrianus,

www.dacoromanica.ro

Pius et Marcus Antonini, Severus Afer, Alexander Mamm<*a*>eae, divus Claudius et divus Aurelianus. Valerianum, enim, cum optimus fuerit, ab omnibus infelicitas <*se*>par<*a*>vit vides, quaeso, quam pauci sint principes boni, ut bene dictum sit a quodam mimico scurra Claudii huius temporibus in uno anulo bonos principes posse perscribi atque depingi. at contra quae series malorum? ut enim omittamus Vitellios, Caligulas et Nerones, quis ferat Maximinos et Filippos atque illam inconditae multitudinis f<*a*>ecem? tametsi D[a]ecios excerpere debeam, quorum et vita et mors veteribus comparanda est.

Et quaeritur quidem, quae res malos principes faciat: iam 43
primum, mi amice, licentia, deinde rerum copia, amici praeterea inprobi[s], satellites detestandi, eunuchi avarissimi, aulici vel stulti vel detestabiles et, quod negari non potest, rerum publicarum ignorantia. sed ego a patre meo audivi Diocletianum principem iam privatum dixisse nihil esse difficilius quam bene imperare. colligunt se quattuor vel quinque atque unum consilium ad decipiendum imperatorem capiunt, dicunt, quid probandum sit. imperator, qui domi clausus est, vera non novit. cogitur hoc tantum scire, quod illi loquuntur, facit iudices, quos fieri non oportet, amovet a re p., quos debeat optinere. quid multa? ut Diocletianus ipse dicebat, bonus, cautus, optimus venditur imperator. haec Diocletiani verba sunt, quae idcirco inserui, ut prudentia tua sciret nihil esse diffi<*ci*>lius bono principe.

Et Aurelianum quidem multi neque inter bonos neque inter malos principes ponunt, idcirco quod ei clementia, imperatorum {dos} prima, defuerit. Verconnius Herennianus praefectus praetorii Diocletiani teste Asclepiodoto saepe dicebat Diocletianum frequenter dixisse, cum Maximiani asperitatem reprehenderet, Aurelianum magis ducem esse debuisse quam principem. nam eius nimia ferocitas eidem displicebat.

Mirabile fortasse videtur quod conpertum Diocletiano Ascle- 44
piodotus Celsino consiliario suo dixisse perhibetur, sed de hoc posteri iudicabunt. dicebat enim quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse Dryadas sciscitantem, utrum apud eius posteros imperium permaneret, cum illas respondisse dixit nullius clarius in re[s] p. nomen quam Claudii posterorum futurum. et est quidem iam Constantius imperator, eiusdem vir sanguinis, cuius puto posteros ad eam gloriam, quae a Dryadibus pronuntiata sit, pervenire.

www.dacoromanica.ro

quod idcirco ego in Aureliani vita constitui, quia haec ipsi Aureliano consulenti <*re*>sponsa sunt.

45 Vectigal ex Aegypto u<*r*>bi Romae Aurelianus vitr[e]i, chartae, lini, stupp<*a*>e atque anabolicas species aeternas constituit. thermas in Transtiberina regione Aurelianus facere paravit hiemales, quod aquae frigidio[e]ris copia illic deesset. forum nominis sui in Ost<*i*>ensi ad mare fundare coepit. in quo postea praetorium publicum constitutum est. amicos suos honeste ditavit, et modice, ut miserias paupertatis effugerent et divitiarum invidiam patrimonii moderatione vitarent. v<*e*>stem <*h*>olosericam neque ipse in vestiario suo habuit neque alteri utendam dedit. et cum ab eo uxor sua peteret, *ut* [t]unico pallio blatt<*e*>o serico uteretur, ille respondit: 'abis ut auro fila pensentur.' libra enim auri tunc libra serici
46 fuit. habuit in animo, ut aurum neque in cameras neque in tunicas neque in pelles neque in argentum mitteretur, dicens plus auri esse in rerum natura quam argenti, sed aurum per varios brattearum, fil[i]orum et liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere. idem dederat facultatem, ut aureis, qui vellent, et vasis uterentur et poculis. dedit praeterea potestatem, ut argentatas privati c[h]arruchas haberent, cum antea aerata et [a]eburata vehicula fuissent. idem concessit, ut blatteas matronae tunicas haberent <*et*>ceteras vestes, cum antea coloreas habuissent et ut multum oxyp<*a*>ederotinas. ut fibulas aureas gregarii milites haberent, idem primus concessit, cum antea argenteas habuissent. paragaudas vestes ipse primus militibus dedit, cum ante non nisi rectis purpureis accepissent, et quidem aliis monolore[a]s, aliis dilores, trilores aliis et usque ad
47 pentelores, quales hodie lineae sunt. panibus u[e]rbis Romae unciam de Aegyptio vectigali auxit, ut quadam epistula data ad praefectum annonae urbis etiam ipse gloriatur: Aurelianus Augustus Fl(avio) Arabiano praefecto annonae. inter cetera, quibus dis faventibus Romanam rem p. iuvimus, nihil mihi est magnificentius, quam quod additamento uncae omne[m] annonarum urbi<*c*>a[u]rum genus iuvi. quod ut esset perpetuum, naviculatios Niliacos apud <*A*>egyptum novos et Romae amnicos posui, Tiberinas extruxi ripas, vadum alvei tumentis effodi, diis et Perennitati vota constitui, almam Cererem consecravi. nunc tuum est officium, Arabiane iucundissime, elaborare, ne meae dispositiones in irritum veniant. neque enim p. R. saturo quicquam potest esse laetius.'

48 Statuterat et vinum gratuitum p. R. dare, ut, quem ad modum

www.dacoromanica.ro

oleum et panis et porcina gratuita praebentur, sic etiam vinum daretur, quod perpetuum hac dispositione conceperat. Etruriae per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt hique fertiles ac silvosi. statuerat igitur dominis, locorum incultorum qua<n>tum[en] vellent, gratis dare atque illic familias captivas constituere, vitibus montes conserere atque ex eo <o>per<e> vinum dare, ut nihil redituum fiscus acciperet, sed totum p. R. concederet. facta erat ratio dogae, cuparum, navium et operum. sed multi dicunt Aurelianum, ne id faceret, praeventum, alii a praef. praetorii suo prohibitum, qui dixisse fertur: 'si et vinum p. R. damus, superest, ut et pullos et anseres demus.' argumento est id vere Aurelianum cogitasse, immo etiam facere disposuisse vel ex aliqua parte fecisse, quod in porticibus templi[s] Solis fiscalia vina ponuntur, non gratuita populo eroganda sed pretio. sciendum tamen congiaria illum ter dedisse, donasse etiam p. R. tunicas albas manicatas ex diversis provinciis et lineas Afras atque Aegyptias puras, ipsumque primum donasse oraria p. R., quibus uteretur populus ad favorem.

Displicebat ei, cum esset Romae, habitare in Palatio, ac magis 49
placebat in hortis Sallusti vel in Domitiae vivere. miliarensem denique porticum in hortis Sallusti ornavit, in qua cotidie et equos et se fatigabat, quamvis esset non bon<a>e valetudinis. servos et ministros peccantes coram se c<a>edi iubebat, ut plerique dicunt, causa tenendae severitatis, ut alii, studio crudelitatis. ancillam suam, quae adulterium cum conservo suo fecerat, capite punivit, multos servos ex familia propria, qui peccaverant, legibus audiendos iudiciis publicis dedit. senatum sive senaculum matronis reddi voluerat, ita ut primae illic quae sacerdotia senatu auctore meruissent. calceos mullos et c[a]ereos et albos et <h>ederacios viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. cursores eo habitu, quo ipse habebat, senatoribus concessit. concubinas ingenu<a>s haberi vetuit. eunuchorum modum pro senatoriis professionibus statuit, idcirco quod ad ingentia pretia pervenissent. vas argenti eius numquam triginta libras transiit. convivium de assaturis maxime fuit, vino russo
maxime delectatus est. medicum ad se, cum <a>egrotaret, 50
numquam vocavit, sed ipse se in[a]edia praecipue curabat. uxori et filiae annu<u>m sigillaricium quasi privatus instituit. servis suis vestes easdem imperator quas et privatus dedit praeter duos senes, quibus quasi libertis plurimum detulit, Antistium et Gillonem,

www.dacoromanica.ro

<*qui*> post eum ex senatus sententia manu missi sunt. erat quidem rarus in voluptatibus, sed miro modo mimis delectabatur, vehementissime autem delectatus est fago*ne*, qui usque eo multum comedit, ut uno die ante mensam eius aprum integrum, centum panes, berbicem et porcellum comederet, *bib*eret autem infundibulo adposito plus orca.

Habuit tempus praeter seditiones quasdam domesticas fortunatissimum. populus eum Romanus amavit, senatus et timuit.

www.dacoromanica.ro

VIEAŢA DIVULUI AURELIAN

I

I. Autorul arată, în introducerea sa, cum a ajuns, la îndemnul lui Iunius Tiberianus, prefectul Romei, să descrie vieaţa împăratului Aurelian.

Cu prilejul veselei sărbători a zeiţei Cibela, când, după cum se ştie, se fac şi se spun tot felul de lucruri distractive, Iunius Tiberianus [1]) prefectul Romei, bărbat ilustru şi al cărui nume trebuie pomenit cu respect, m'a luat cu sine în trăsura sa de magistrat [2]). Aci, fiind departe de ori ce afaceri şi de chestiuni politice, am început în linişte o lungă conversaţie, de la Palatin până la parcul luĭ Varius [3]) şi, între altele, am vorbit împreună mai ales despre vieaţa împăraţilor. Şi, când am ajuns la templul Soarelui, înălţat de împăratul Aurelian, m'a întrebat, fiindcă prefectul însuşi îşi trăgea originea întrucâtva din sângele acestuia, cine a scris despre vieaţa acestui împărat? Răspunzându-i că n'am văzut ca ea să fi fost scrisă de vr'un scriitor latin, ci doar numai de câţiva istorici greci, atunci venerabilul bărbat, exprimându-şi printr'un suspin durerea, îmi spuse: «Deci un Thersit, un Sinon şi toate pociturile antichităţii ne sunt cunoscuţi în toate amănuntele şi vor fi cunoscuţi şi de urmaşii noştri, iar istoria divului Aurelian, bărbat de seamă şi principe ilustru care a redat Romanilor întregul glob pământesc, va ră-

1) *Iunius Tiberianus*, fost de două ori consul, a trăit subt împăratul Diocleţian (284—305).

2) *Trăsura sa de magistrat. Iudiciale carpentum* era o căruţă cu două roate şi acoperită cu un covâltir. La început *carpentum* era întrebuinţat numai de damele romane; cu timpul însă acest *vehiculum pompaticum* s'a făcut de mai multe feluri: *funebre, iudiciale* etc. Magistraţilor li s'a acordat acest vehicul numai în anul 384. *Vezi Thesaurus linguae latinae*, sub voce.

3) *Parcul lui Varius.* Unii comentatori presupun că trebuie citit *Valerianos.* Aci însă e vorba de Varius Heliogabalus, care a construit şi *thermae Varianae.*

www.dacoromanica.ro

mânea necunoscut de urmaşii noştri! Dumnezeu să ne ferească de o atare ruşine! Şi, totuşi, pe câte ştiu, ni s'au păstrat efemeridele acestui mare principe şi istoricul războaielor ce el a purtat. Aş dori ca să iai acest material şi să-i scrii istoria în mod cronologic, adăugând şi amănuntele privitoare la vieaţa sa. Toate aceste amănunte le vei găsi prin stăruinţa ta în cărţile scrise pe in [1]), în cari el însuşi poruncise să se consemneze tot ce făcea în fiecare zi. Voiu căuta să ţi se pună la îndemână aceste cărţi de in din biblioteca Ulpiană [2]). Aş dori apoi să descrii, întru cât îţi va fi cu putinţă, pe Aurelian aşa precum a fost el». Am ascultat, Piniane [3]), de această povaţă: am primit cărţile greceşti şi am strâns în mâna mea tot ce îmi era necesar pentru această lucrare; în baza acestora am adunat într'un singur volum tot ceea ce mi-a părut vrednic de a fi amintit. Aş dori ca tu să primeşti cu bunăvoinţă lucrarea mea. Iar dacă nu eşti mulţumit cu ea, reciteşte autorii greci şi aleargă şi la cărţile de in, cari îţi vor fi puse la dispoziţie, când vei voi, de biblioteca Ulpiană.

II.

II. Nici un istoric nu este lipsit de inexactităţi, prin urmare nici autorul.

Şi, fiindcă în convorbirea noastră din acea trăsură a venit vorba şi despre Trebellius Pollio care a publicat istoria împăraţilor, atât a celor însemnaţi cât şi a celor mai puţin cunoscuţi, dela cei doi Philippi până la divul Claudius şi la fratele acestuia Quintillus, Tiberianus a susţinut că Pollio a afirmat multe neexactităţi şi că a scris prea în rezumat. Eu contrazicându-l şi ripostându-i că nimenea dintre scriitori, cel puţin dintre istorici, nu se găseşte care să nu fi spus şi inexactităţi, şi citându-i ca dovezi evidente pasagii din Livius, din Sallustius, din Cornelius Tacitus şi, în sfârşit, din Trogus Pompeius, pasagii din cari uşor s'ar putea convinge, prin mărturii neîndoelnice, mi-a aprobat părerea şi mi-a întins mâna cu bunătate, zicându-mi: «Scrie cum îţi place şi sunt sigur că ori cum vei scrie,

---

1) *Cărţile scrise pe in.* Sunt *libri lintei* de care ne vorbeşte de atâtea ori T. Livius.

2) *Biblioteca Ulpiană* a cărei fundaţie se atribuie împăratului Ulpiu Traian.

3) *Piniane*, Pinianus sau Pionius, era un prieten, căruia Vopiscus îi dedică această carte. Cf. cap. 43.

www.dacoromanica.ro

vei avea ca tovarăşi ai inexactităţilor tale [1]) pe aceia pe care îi admirăm ca autori ai elocvenţiei istorice.

III.

III. Naşterea lui Aurelian.

Dar, pentruca să nu înşir, în introducerea mea, prea multe lucruri de prisos, divul Aurelian s'a născut, cum spun cei mai mulţi, la Sirmium [2]), dintr'o familie cam de jos, după alţii, în Dacia Ripensă [3]). Eu însă îmi aduc aminte să fi çitit un autor care spune că s'a născut în Moesia. Se întâmplă în adevăr uneori să nu se ştie în ce ţară s'a născut bărbaţii de origine mai obscură cari îşi dau ca patrie o ţară ce nu e a lor spre a-i da pentru posteritate oarecare strălucire. Dar, n'are atâta importanţă, faţă de meritele unor împăraţi iluştri, de a se şti unde s'a născut fiecare, cât mai mult ce foloase au adus ei statului. Pe un Plato îl înalţă oare mai mult faptul de a se fi născut la Atena, de cât că a fost un ilustru maestru al filosofiei? Oare sunt de mai puţină însemnătate un Aristotel din Stagira, un Zenon din Elea, sau un Anacharsis din Sciţia, că s'au născut în nişte sate mititele, de cât că meritul filosofiei lor i-a ridicat până la cer?

IV.

IV. Copilăria sa — Mama sa — Prevestiri pentru viitor.

Dar, pentru ca să mă întorc la subiectul meu: Aurelian născut dintr'o familie de jos, s'a distins din copilăria sa printr'o fire vioaie şi printr'o forţă deosebită, ne lăsând să treacă nici o zi, chiar dacă ar fi fost o zi de sărbătoare sau de răpaus, să nu facă exerciţii cu lancea şi cu săgeata sau cu alte arme. Mama sa, după spusa lui Callicrates din Tyr, cel mai învăţat scriitor grec, a fost preoteasă la templul Soarelui, în satul în care locuiau părinţii săi. Se pretinde că ea ar fi posedat întrucâtva chiar arta divinaţiunii, până într'atâta în cât uneori imputa bărbatului ei [4]), ocărându-l, că e nătâng şi

---

1) *Tovarăşi ai inexactităţii tale, comites mendaciorum*, adecă ai minciunilor tale.

2) *Sirmium*, mare oraş, astăzi lângă Mitroviţa, în Jugoslavia.

3) *Dacia Ripensă*, adecă în Dacia pe care el însuşi a creiat-o în urmă.

4) Tatăl lui Aurelian a fost cultivatorul moşiei unui senator numit Aurelius. Dela acesta îşi trage originea şi numele viitorului împărat. Mama sa fiind preoteasă avea oarecare superioritate morală asupra bărbatului ei.

www.dacoromanica.ro

grosolan şi spunându-i: «Uite ce mai tată de împărat». Din aceasta rezultă că femeia cunoştea secretele destinului. Acelaşi autor ne mai dă următoarele presemne despre domnia lui Aurelian: Mai întâi, că un şarpe s'a încolăcit de mai multe ori în copaia de copil a lui Aurelian şi n'a putut fi omorît nicidecum. In cele din urmă, însăşi mama sa, care văzuse aceasta, n'a mai voit să ucidă şarpele, socotindu-l ca un geniu familiar. Pe lângă aceasta, se mai spune că mama sa, ca preoteasă, a făcut pentru fiul ei o jucărie din mantaua de purpură pe care împăratul de atunci o dedicase Soarelui. Şi s'a întâmplat, de asemenea, ca un vultur să ridice, fără să-i facă vr'un rău, pe Aurelian pe când era înfăşat în scutece, şi să-l aşeze pe un altar, de lângă un templu, care însă din întâmplare nu avea foc. Acelaşi autor ne mai spune că mamei lui Aurelian îi s'a născut odată un viţel de o mărime excepţională, alb şi cu pete de purpură şi aşa fel că pe o parte a coastelor purta vorba «ave», iar pe cealaltă o coroană.

V.

V. Alte prevestiri pentru ridicarea sa.

Imi aduc aminte că am citit în acelaşi autor şi alte multe năzbâtii. Astfel, bunăoară, el spune că la naşterea lui Aurelian ar fi înflorit în curtea mamei sale[1]) un trandafir ca purpura, cu miros de trandafir, dar cu petalele de aur. Au mai fost apoi şi alte semne, din timpul campaniilor sale, prevestitoare de viitoarea sa domnie, care s'a adeverit în urmă. Astfel, pe când odată intra în Antiochia în trăsură, fiindcă, din causa unei răni, nu se putea ţine pe cal, o manta de purpură, care flutura întinsă în cinstea sa, a căzut şi i-a acoperit umerii. Iar, când a vrut să încalece pe un cal, fiindcă pe vremea aceea era interzis să meargă cineva în trăsură în oraş, îi s'a adus un cal care era al împăratului şi pe care l-a încălecat, fără să bage de seamă, îndată. Iar când a observat aceasta, s'a dus şi şi-a încălecat calul său. In afară de aceasta, pe când se găsea în Persia comandant, îi s'a dăruit din partea regelui Perşilor o cupă, cum se obişnuieşte să se dea numai împăraţilor şi pe care era sculptat Soarele, în ţinuta celuia ce se găsea în templul în care mama sa era preoteasă. Ii s'a dăruit şi un elefant enorm pe care l-a oferit la rândul său împăratului, astfel că singur Aurelian, ca om particular, a fost stăpânul unui astfel de elefant.

1) *In curtea mamei sale, in eiusdem mulieris chorte.*

www.dacoromanica.ro

VI.

VI. Portretul lui Aurelian — Isprăvile sale personale — Cântec în onoarea sa.

Dar, pentru ca să lăsăm la o parte toate acestea şi altele de acest fel, vom spune numai că Aurelian a fost un bărbat frumos şi impunător prin ţinuta sa bărbătească; destul de înalt ca statură şi energic, cam aplecat spre băutură şi chefuri, puţin afemeiat, de o severitate excesivă şi de o disciplină aspră, şi gata în orice moment să pună mâna pe spadă. Astfel, fiindcă se găseau în armată doi ofiţeri cu numele de Aurelian, el şi un altul care a fost făcut prizonier împreună cu Valerian, pe el armata îl poreclise «mână de fer», aşa că dacă cineva întreba care Aurelian a făcut sau a executat cutare lucru, se spunea Aurelian «mână de fer», aşa era el cunoscut [1]). Se povestesc mai multe fapte strălucite din partea acestui Aurelian, ca om particular. El, împreună cu trei sute de soldaţi din garnizoană, a sdrobit singur pe Sarmaţii cari atacaseră Iliria. Theoclius, un scriitor din epoca împăraţilor, ne povesteşte că Aurelian, în războiul cu Sarmaţii, într'o singură zi a ucis, cu mâna sa proprie, patru zeci şi opt de inşi, însă, în mai multe zile diferite, mai mult de nouă sute cinci zeci de oameni. Astfel că flăcăii au compus în cinstea lui Aurelian cântece şi dansuri pe cari le executau soldaţii în timp de sărbătoare: «Am tăiat capul la o mie şi-o mie şi-o mie, un singur om am tăiat capul la o mie. Să bea o mie cel ce a ucis o mie. Nimeni nu are atâta vin, cât sânge a vărsat el» [2]). Ştiu că aceste lucruri n'au nici o însemnătate, dar, fiindcă scriitorul de mai sus a trecut în scrierile sale aceste cântece, ca fiind latine, am găsit cu cale că nu trebuie să le trec cu vederea nici eu.

---

1) *Mână de fier, manus ad ferrum*, adecă gata în orice moment să pună mâna pe armă.

2) Mille, mille, mille decolavimus
Unus homo! mille decolavimus.
Mille bibat qui mille occidit.
Tantum vini habet nemo
Qantum fundit sanguinis. Aceste versuri, scrise în latina populară se consideră ca făcând tranziţia între poesia antică bazată pe cantitate şi poezia modernă bazată pe accent cf. *Poezia populară la Romani* în *Romanica* p. 95.

www.dacoromanica.ro

VII.

VII. Succesele sale în contra Francilor şi un alt cântec în onoarea sa. Cruzimea sa spre a ţinea în frâu pe soldaţi. Recomandări pentru conduita ostaşilor săi.

Tot Aurelian, pe când se găsea la Maienţa, ca tribun al legiunei a şaptea galică, atât de cumplit a bătut pe Francii cari, năvălind asupra întregii Gali, o pustieau în lung şi lat, că a omorît şapte sute de inşi şi pe trei sute de prizonieri i-a vândut la mezat. Cu acest prilej, si s'a compus un cântec[1]): «Am ucis dintr'odată o mie de Franci, o mie de Sarmaţi. Căutăm o mie de Perşi[2])». Şi atâta groază, după cum am spus, a băgat el în soldaţi, pedepsindu-i cu asprime pentru greşelile lor din tabără, că nimenea în urmă n'a mai greşit. El, în sfârşit, singurul dintre toţi generalii astfel a pedepsit pe un soldat care a comis un adulter cu soţia unui prietin, că, aplecând vârfurile dela doi copaci şi legându-le de picioarele soldatului, după ce le-a dat drumul deodată, spintecându-l în două, au rămas atârnate câte o jumătate de fiecare arbor. Acest fapt a băgat groaza în toţi. Există o scrisoare din timpul milităriei lui Aurelian către înlocuitorul său, în următorii termeni: «Dacă vrei să fii în adevăr tribun[3]), sau mai bine dacă vrei să trăieşti, ţine în frâu pe soldaţi. Nimeni să nu fure un puiu străin; nimeni să nu se atingă de o oaie străină; nimeni să nu fure un strugure, nimeni să nu calce sămănăturile; nimeni să nu pretindă dela cineva uleiu, sare sau lemne; fiecine să se mulţumească cu porţia sa de hrană. Prada să o aibă dela duşman; să nu aibă lacrămile locuitorilor provinciei. Armele lui de apărare să fie totdeauna curate, armele de atac ascuţite, încălţămintea în stare bună. Haine nouă să înlocuiască pe cele vechi. Solda să şi-o aibă în chimir, nu la cârciumă[4]). Să aibă la braţ brăţare, să poarte inel; să-şi ţesele calul ce duce samarul[5]), să nu vânză furajul; să îngrijească împreună cu toţii de catârul centu-

---

1) *S'a compus un cântec, ballistia* (orum), dela *ballo (are)*, gr. *ballizo*, de unde neologismul *bal* şi *ballet*. Cântecul era făcut pentru dans *(saltatiunculas)*.

2) Mille Sarmatas, mille Francos
Semel et semel occidimus.
Mille Persas quaerimus. Vezi nota dela cap. VI 2.

3) *Tribun*, adecă ofiţer de legiune.

4) *Solda să şi-o aibă la chimir, nu la cârciumă.* Observă plasticitatea expresiei.

5) *Calul ce duce samarul, equus sagmarius.*

www.dacoromanica.ro

rei [1]); să se servească ajutându-se unul pe altul; să fie curărisit în mod gratuit de medici; să nu dea nimic aruspicilor; prin mahalale soldaţii să se poarte cinstit, iar cel ce caută pricină altuia, să mănânce bătaie».

VIII.

VIII. Aprecierea împăratului Valerian asupra severităţii lui Aurelian.

Am găsit, nu de mult, între cărţile din biblioteca Ulpiană, o scrisoare a divului Valerian scrisă privitor la principele Aurelian. Am transcris-o, precum şi trebuia, vorbă cu vorbă. «Valerian August către consulul Antoninus Gallus. Imi reproşezi într'o scrisoare particulară că am încredinţat pe fiul meu Galien lui Postumius, în loc să-l fi încredinţat lui Aurelian, cu toate că ar fi trebuit să fie dat pe mâna unui om sever, atât fiul meu, cât şi armata. Tu însă n'ai să rămâi multă vreme de această părere, când vei afla de câtă severitate este Aurelian. El este un om pornit, grosolan şi sever şi nu este pentru timpurile de astăzi. Iţi jur pe toţi zeii că chiar m'am temut să nu se arate prea aspru cu fiul meu şi prea crud cu el, dacă ar fi făcut ceva, cum băiatul din fire este aplecat spre glume». Scrisoarea aceasta ne dovedeşte de câtă severitate era Aurelian, dacă chiar Valerian ne spune că s'a temut de el.

IX.

IX. Elogiul lui Aurelian făcut de împăratul Valerian, şi darurile ce urmează să i se dea la Roma.

Există şi o a doua scrisoare tot dela Valerian, în care se aduc elogii lui Aurelian şi pe care eu am scos-o din arhivele prefecturei urbane. Dacă Aurelian ar fi venit la Roma, îi se preciza onorariul gradului său. Iată copia acestei scrisori: «Valerian August către Ceionius Albinus, prefectul oraşului. Aş dori ca fie căruia dintre bărbaţii cei mai devotaţi pentru republică să le acord o răsplată mai mare decât o pretinde demnitatea lor, mai ales atunci când vieaţa lor îi recomandă pentru atari onoruri. In afară de demnitate, li se cuvine şi o recompensă pentru meritele lor. Căci riguroasa administraţie publică face ca nimeni să nu se poată atinge de ceva din

1) Catârul centuriei. Pe vremea aceasta compania de o sută de oameni adecă centuria, avea câte un catâr.

www.dacoromanica.ro

contribuţiile provinciilor, în afară de ce se cuvine gradului funcţiunii sale. Pe Aurelian, un bărbat foarte viteaz, l-am însărcinat cu inspecţia şi cu organizarea tuturor taberilor noastre. Lui îi datorăm atât de mult, şi eu şi republica, după mărturia unanimă a întregei armate, aşa că nu se găsesc daruri demne de el, şi nici destul de mari, cum îi s'ar cuveni. Căci ce calităţi nu găsim la acest bărbat? Intru cât el este mai prejos de cât Corvinii şi decât Scipionii? El este liberatorul Iliriei, el este restauratorul Galiilor, el este modelul unui general incomparabil[1]). Şi, cu toate acestea, nu pot să răsplătesc pe un atare bărbat peste ceea ce îi acordă republica, sobră şi econoamă. De aceea, mă adresez sinceritătii tale, prea scumpul meu părinte, să dai acestui bărbat, cât timp se va găsi la Roma, şaisprezece pâini militare alese, patruzeci de pâini militare de cazarmă, patru zeci de sextarii de vin de masă, o jumătate de purcel, două galiţe, treizeci de libre de carne de porc, patru zeci de carne de vacă, un sextariu de untdelemn fin şi de asemenea unul de calitatea a doua, un sextariu de grăsime topită, un sextariu de sare, legume şi fructe, de cât ar avea nevoie. Fără îndoială, fiindcă trebuie să i se facă avantagii deosebite, cât timp se va găsi la Roma, îi vei da, ca provizii extraordinare, furagii. Iar lui personal de cheltuială şi vei da, pe fiecare zi, doi antonini de aur, câte cinci zeci de filipi mici de argint, o sută de dinari de aramă; restul i-l va da prefectul tesaurului.

X.

X. Comandamentele sale. Aurelian înlocueşte pe Ulpius Crinitus care era bolnav şi care mulţumeşte împăratului pentru alegerea înlocuitorului său.

Li s'ar părea unora, poate, că aceste lucruri sunt fără nici o importanţă şi de prisos spuse; curiositatea însă nu refuză nimic[2]). Aurelian a avut multe comandamente şi foarte multe tribunate şi a înlocuit în serviciu pe generali şi pe tribuni, în diferite timpuri, aproape de patru zeci de ori. A ţinut chiar locul lui Ulpius Crinitus, care pretindea că se trage din neamul lui Traian şi, în realitate, semăna foarte mult cu Traian, prin calităţile sale deosebite. Acest

1) *Modelul unui general incomparabil, dux magni totius exempli.* Observă exagerarea evidentă a meritelor lui Aurelian.

2) *Curiozitatea însă nu refuză nimic, curiositas nihil recusat.* In această frază autorul arată care a fost, în realitate, ideea conducătoare în compunerea istoriei Auguste.

www.dacoromanica.ro

Crinitus a fost pictat împreună cu Aurelian în templul Soarelui. Valerian hotărîse să ia pe Aurelian ca Cesar, să-l ia în locul său ca să-i conducă armatele, să-i restituie frontierele imperiului, să împartă prada la soldaţi, să înzestreze Traciile cu boi, cai, sclavi şi captivi, să aşeze pe Palatin spoliile luate dela duşmani. El, înainte de a ajunge ca împărat Valerian, i-a îngrămădit curtea cu cinci sute de sclavi, cu două mii de vaci, cu o mie de iepe, cu zece mii de oi, cu cincisprezece mii de capre. Atunci Ulpius Crinitus i-a adus chiar în terme lui Valerian, care se găsea la Bizanţ, mulţiumiri publice, spunându-i că i-a făcut o distinsă onoare, dându-i ca înlocuitor pe Aurelian şi a luat hotărîrea să-l adopte.

XI.

XI. Impăratul Valerian anunţă pe Aurelian că l-a însărcinat cu înlocuirea lui Ulpius Crinitus şi-i arată ce măsuri trebuie să ia. Il vesteşte în acelaşi timp că va fi ales consul.

Este interesant să se cunoască scrisoarea adresată de Valerian lui Aurelian şi adopţiunea acestuia. Scrisoarea lui Valerian: «Dacă altul ar fi, prea scumpe Aurelian, cel care să poată ţinea locul lui Crinitus, ţi-aş fi cerut sfatul în privinţa virtuţilor şi calităţilor lui; am fi cercetat împreună această chestiune. Ia asupra ta războiul din partea din spre Nicopole, ca nu cumva boala lui Crinitus să ne aducă vr'un neajuns. Fă tot ce poţi. Multe n'am să mai spun. In mâna ta stă conducerea armatei. Ai trei sute de arcaşi din Ityria [1]), şase sute din Armenia, o sută cincizeci din Arabia, două sute Saraceni, patru sute auxiliari din Mesopotamia, ai legiunea a treia Felix şi opt sute de călăreţi îmbrăcaţi în zale. Vor fi alături de tine Hariomundus, Haldogastes, Hildamundus, Carioviscus. Proviziile necesare s'au strâns în toate taberile de prefecţi. Este afacerea ta să dispui după înţelepciunea şi iscusinţa ta de taberile de iarnă şi de taberile de vară, acolo unde să nu-ţi lipsească nimica. Interesează-te unde sunt depozitele duşmanilor şi caută să afli precis, cât de mari şi ce fel sunt ele, pentru ca să nu-ţi consumi nici proviziile în deşert nici să se risipească săgeţile în cari stă forţa armatei. Eu, cu ajutorul lui Dumnezeu, am tot atâta nădejde în tine câtă ar fi avut republica în Traian, dacă ar fi fost el în vieaţă. Căci nu este mai prejos acela, în locul căruia alegându-te mi-am pus toată încrederea mea. Poţi să fii sigur că vei avea, pe cheltuiala statului, în anul viitor, consulatul

1) Ityria, o provincie din Syria.

www.dacoromanica.ro

împreună cu acelaşi Ulpius Crinitus, începând cu ziua de unsprezece a calendelor lui Ianuarie, în locul lui Galien şi a lui Valerian. Căci trebuesc ajutaţi mai mult de cât alţii aceia cari, închinându-şi vieaţa în interesul statului, se găsesc în sărăcie». Această scrisoare ne este o dovadă de câtă trecere avea de fapt Aurelian. Căci nimenea n'a ajuns vr'odată la cea mai înaltă putere în stat, dacă nu s'a urcat din tinereţe pe treptele virtuţii [1]). Iată scrisoarea privitoare la consulatul său.

XII.

XII. Scrisoarea împăratului către prefectul tesaurului spre a recompensa pe Aurelian pentru alegerea de consul.

«Valerian August către Aelius Xiphidius, prefectul visteriei. Lui Aurelian căruia i-am acordat consulatul îi vei da, din cauza sărăciei sale, prin care sărăcie se arată el aşa de mare, mai mare decât toţi ceilalţi, pentru jocurile ce trebue să le dea în circ: trei sute de antonini de aur, trei mii de filipi mici de argint, cinci zeci de mii de sexterţi de aramă, zece tunici bărbăteşti jumătate de mătase, două zeci de tunici de in de Egipt, două perechi de mantale de Cipru, zece covoare de Africa, zece plapome de Mauritania, o sută de porci, o sută de oi; vei da ordin să se servească un ospăţ public pentru senatori şi pentru călăreţii romani; pentru sacrificiu vei procura două vite mari şi patru mici». Şi, fiindcă spusesem că voiu vorbi ceva şi despre adopţiunea acestui principe atât de însemnat, n'aş dori să par plicticos şi limbut, dar scrupulositatea de istoric îmi impune să inserez şi următoarele scoase din cartea a noua a «Actelor» lui Acholus, care a fost maestrul de primiri dela curtea împăratului Valerian.

XIII.

XIII. Împăratul Valerian acordă, pe când se găsea la Bizanţ, recompense militare lui Aurelian, ales în calitate de consul.

Pe când Valerian August se găsea în Bizanţ, la terme, în prezenţa armatei, fiind de faţă ofiţerimea palatului şi având lângă sine,

1) *Nimeni n'a ajuns niciodată la cea mai înaltă putere în stat, dacă n'a urcat din tinereţe treptele virtuţii.* Observă frumuseţea acestei gândiri.

www.dacoromanica.ro

pe Nummius Tuscus, consul în funcţiune, pe Bebius Macer, prefectul pretoriului, pe Quintus Ancarius, guvernatorul Orientului, iar la stânga şezând pe Avulnius Saturninus, comandantul limes-ului scitic, pe Murrentius Mauricius numit guvernator în Egipt, pe Iulius Tryphon, comandantul limes-ului Oriental şi pe Maecius Brundisinus prefectul aprovizionărilor din Orient şi pe Ulpius Crinitus, comandantul limes-ului Iliriei şi Traciei şi pe Fulvius Boius, comandantul limes-ului din Retia, Valerian August zise: «Ţara îţi mulţumeşte, Aureliene, fiindcă ai liberat-o din mâinile Goţilor. Mulţumită ţie stăpânim astăzi o mare pradă, o glorie nemărginită şi tot ceea ce face să sporească fericirea romană. Primeşte ca răsplată pentru faptele tale: patru coroane murale, cinci coroane valare, două coroane navale, două coroane civice, zece lănci curate de fer, patru drapele de două colori, patru tunici roşii de general, două mantale de proconsul, o togă pretextă; o tunică brodată, o togă pictată, o tunică militară pe dedesupt, un scaun de fildeş. Căci astăzi te numesc consul şi am să scriu şi senatului să-ţi acorde sceptrul de fildeş, să-ţi dea şi fascele. Căci acestea de obiceiu nu le dă împăratul, ci, când se alege un consul, sunt primite acestea din mâna senatului [1])».

XIV.

XIV. Răspunsul de mulţumire al lui Aurelian şi cererea lui Ulpius Crinitus de a-i încuviinţa adoptarea lui Aurelian.

După aceste cuvinte ale lui Valerian, s'a ridicat Aurelian şi i-a întins mâna, aducându-i mulţumiri în vorbe milităreşti. Pe acestea am hotărît să le citez chiar cum au fost spuse: «Şi eu, împărate Valerian, stăpânul meu August, de aceea am primit cu răbdare atâtea răni, de aceea am obosit sub mine atâţia cai şi tovarăşi [2]) ai mei, pentru ca statul să-mi mulţumească şi pentruca să-mi mulţumesc şi conştiinţa mea. Tu ai făcut mai mult, de aceea mulţumesc bunătăţii tale şi primesc consulatul ce-mi oferi. Facă zeii şi Soarele, acest zeu nediscutat, ca şi senatul să aibă despre mine aceeaşi părere». Toţi cei de faţă unindu-şi mulţumirile lor, Ulpius Crinitus s'a ridicat şi a rostit următoarea cuvântare: «La strămoşii noştri, Valeriane August, şi în familia mea a fost totdeauna obiceiul ca să fie aleşi

1) *Din mâna Senatului.* După unii comentatori ultima frază din acest capitol n'ar fi spusă de împăratul Valerian, ci ar fi a autorului Vopiscus care a compus biografia lui Aurelian.

2) *tovarăşi ai mei,* coniuratos *(socios).* Cf. *Thesaurus linguae latinae,* s. v. Unele texte au *equos et cantherios,* cai şi armăsari.

www.dacoromanica.ro

de oamenii iluştri, în locul fiilor lor, bărbaţii cei mai viteji, pentruca familiile îmbătrânite să fie primenite printr'o fecunditate artificială sau prin căsătorii cari să împrospăteze generaţiile pe cale de a se prăpădi. De aceea, ceeace a făcut Cocceius Nerva adoptând pe Traian, ceeace a făcut Ulpiu Traian adoptând pe Adrian, ceeace a făcut Adrian cu Antonin şi ceilalţi în urmă, într'o prevedere înţelceptă, am socotit să o fac şi eu adoptând pe Aurelian pe care tu prin judecata ta l-ai socotit demn să-mi fie înlocuitor. Dă, prin urmare ordin ca, în conformitate cu legea, Aurelian să fie moştenitorul cultului, al numelui, al averii şi al tuturor drepturilor casei mele şi, fiindcă eu, Ulpius Crinitus, sunt consular [1]), dă-i de azi înainte acest titlu lui Aurelian.

XV.

XV. Adoptarea se înfăptueşte. — Autorul se plânge de cheltuelile cele mari făcute cu prilejul alegerilor de consul.

Ar fi prea lung să înşir aci toate câte s'au spus. Ii s'au adus mulţumiri lui Crinitus de Valerian şi adopţiunea s'a perfectat conform tradiţiei. Mi aduc aminte că am citit într'o carte grecească un fapt pe care nu găsesc cu cale să-l trec subt tăcere, anume că îi s'ar fi dat ordin lui Crinitus de Valerian ca să adopte pe Aurelian, mai ales fiindcă ar fi fost sărac; aceasta însă nu o mai discut. Fiindcă mai sus am citat scrisoarea prin care îi s'a acordat lui Aurelian cheltueli pentru consulat, am socotit că e bine să spun acum, de ce am făcut această citaţie, lucrul ne fiind important. Am văzut de curând celebrându-se în circ consulatul lui Furius Placidus cu un fast atât de demagogic că se părea că vizitiilor nu li se da recompense, ci averi întregi, fiindcă li se dedeau tunici de mătase, paragaude de in [2]), li se dedeau până şi cai, în vreme ce oamenii cumînţi scoteau gemete din adâncul sufletelor lor. Astăzi am ajuns ca să fie consulatul o recompensă pentru bogăţie, iar nu pentru merite; căci dacă s'ar da pentru merite, n'ar trebui să sărăcească pe cei ce ajung la el. Vremurile curate de altă dată au pierit şi nu se vor mai întoarce din cauza linguşirii poporului [3]). Noi însă, după obiceiul nostru, nu vom stărui mai mult asupra acestei chestiuni.

---

1) *Sunt consular.* A fi consular era un titlu de nobleţă.

2) *Paragandă*, mauta plină de podoabe.

3) *Lingaşirii poporului.* Spiritul demagogic era în floare şi în această epocă de decadenţă a moravurilor cetăţeneşti.

www.dacoromanica.ro

XVI.

XVI. După moartea lui Claudius, Aurelian ajunge singur împărat. — Moartea lui Aureolus.

Aurelian sprijinit de aşa de multe şi de mari dovezi de stimă şi de recompense, atât de mult s'a ridicat în timpul domniei lui Claudius că în urma acestuia şi după asasinarea lui Quintillus, fratele lui, a rămas singur la conducerea imperiului [1]), mai ales după ce a fost ucis Aureolus cu care Gallienus făcuse pace. In privinţa aceasta atât de mare este deosebirea între părerile istoricilor şi anume a celor Greci, că unii spun că Aureolus a fost omorît de Aurelian, fără voia lui Claudius, alţii că la cererea şi dorinţa acestuia, iar alţii că a fost ucis chiar de Aurelian, după ce a ajuns împărat; după alţii, în sfârşit, că ar fi fost ucis înainte de a fi ajuns la domnie. Şi această chestiune o lăsăm nehotărîtă, trimiţând pe cetitor la cei cari ne-au dat aceste informaţii. Un singur lucru este totuşi sigur că războiul în contra Meotidei, divul Claudius nu l-a încredinţat nimănui altuia decât lui Aurelian.

XVII.

XVII. Scrisoarea împăratului Claudius către Aurelian prin care scrisoare îi se încredinţează comandamentul armatelor împotriva Goţilor. — Succesele lui Aurelian — Legiunile îl aleg de împărat.

Există o scrisoare pe care eu, după obiceiul meu, am găsit cu cale să o reproduc aci spre documentare şi mai mult, fiindcă văd că au făcut-o şi alţi istorici. «Flavius Claudius salută pe prietenul său Aurelian. Ţara noastră cere dela tine serviciile ce-i datorezi. La lucru. Ce mai aştepţi? Am dorinţa ca soldaţii să te aibă de comandant, tribunii de şef. Goţii trebue să fie atacaţi, ei trebuie să fie goniţi din Tracia. Căci cei mai mulţi cari pustiesc Heminontul şi Europa sunt aceia cari au fugit de tine în luptă. Iţi dau în puterea

1) Un istoric antic ne spune că Aurelian, după ce a ajuns să fie singur împărat, şi-a adunat ofiţerii săi principali şi le-a cerut părerea de cum ar trebui să administreze o împărăţie atât de vastă cum era a sa. Atunci unul dintre ei l-a sfătuit să facă provizii de fier şi de aur. Prin fier să pedepsească pe răzvrătiţi şi pe duşmani, prin aur să recompenseze pe amici şi pe supuşi. Cel ce i-a dat acest sfat şi-a primit îndată fructul sfatului său, trecând el cel dintâi prin asoţişul săbiei împăratului.

www.dacoromanica.ro

ta toate trupele din Tracia, toate cele din Iliria şi întregul limes din această parte; dă dovadă de vitejia ta obicinuită. Va fi alături de tine şi fratele meu Quintillus, îndată ce te va întâlni. Eu, fiind ocupat cu alte treburi, conducerea războiului o încredinţez vitejiei tale. Ţi-am trimis zece cai, două platoşe şi celelalte lucruri necesare unui general când pleacă la război». In urma unor bătălii fericite, date sub auspiciile lui Claudius, Aurelian a restabilit întegritatea teritoriului ţării. Şi în urmă, după cum am spus mai sus, cu asentimentul tuturor legiunilor a fost ales ca împărat.

XVIII.

XVIII. Fiind comandant al cavaleriei subt Claudius, Aurelian poartă războaie cu Suevii şi Sarmaţii. Războiul nenorocit împotriva Marcomanilor. — Consultarea cărţilor sibiline.

De fapt, înainte de a fi ajuns împărat, subt domnia lui Claudius, Aurelian avusese subt comanda sa întreaga cavalerie, fiindcă şefii ei căzuseră în disgraţia împăratului, de oarece se angajaseră într'o luptă fără ordinul lui Claudius. In acelaşi timp, Aurelian s'a luptat deasemenea voiniceşte împotriva Suevilor şi Sarmaţilor şi a repurtat o victorie strălucită. Dintr'o greşală însă, din partea Marcomanilor, a suferit Aurelian o înfrângere. Căci în vreme ce el căuta să lovească pe Marcomani cari năvăliseră de odată, nu din front şi în vreme ce el se pregătea să-i lovească dela spate, aceştia au devastat grozav toate ţinuturile din jurul Milanului. Totuşi, în cele din urmă, au fost biruiţi aceşti Marcomani. In mijlocul acestei spaime, când Marcomanii jefuiau totul, la Roma s'au produs mari turburări, temându-se cu toţii să nu se întâmple cele ce se întâmplaseră subt Galien. De aceea, s'au consultat chiar şi cărţile sibiline [1]), cunoscute pentru ajutorul lor în timp de nenorociri publice şi s'a găsit cu cale să se facă, în anumite locuri, sacrificii, pentru ca barbarii să nu poată să treacă înainte. Şi s'au adus la îndeplinire tot ce ce prescria în diferitele feluri de ceremonii şi astfel se opriră pe loc barbarii pe cari Aurelian i-a ucis pe toţi, în vreme ce erau risipiţi în dreapta şi în stânga. Voiu reproduce chiar şi textul deciziei senatului, prin care cea mai înaltă autoritate din stat a dat ordin să se consulte cărţile sibiline.

1) *Cărţile sibiline.* Ele nu erau consultate decât în timp de mari calamităţi pentru stat.

www.dacoromanica.ro

XIX.

XIX. Hotărîrea senatului de a se consulta cărţile sibiline.

In ziua a treia a idelor lui Ianuarie, pretorul urban Fulvius Sabinus zise: «Vă aduc la cunoştinţă, senatori, hotărîrea pontificilor şi scrisoarea împăratului, prin cari se prevede consultarea cărţilor destinului, în cari se indică speranţa de a se termina, subt protecţia sfântă a zeilor, războiul. Căci ştiţi bine că de câte ori s'a întâmplat vr'o primejdie mai mare, ele totdeauna au fost consultate şi nenorocirile publice n'au încetat de cât atunci când din ele s'a arătat autoritatea sacrificiilor». Atunci s'a ridicat spre a-şi da primul vot Ulpius Silanus [1]) care a supus următoarele: «Prea târziu, senatori, ne gândim la salvarea statului, prea târziu ne-am gândit la poruncile destinului, întocmai ca bolnavii cari nu trimit după doctorii cei mari decât atunci când starea lor este disperată, ca şi cum doctorilor pricepuţi n'ar trebui să le fie încredinţate decât boalele cele grele, ca şi cum n'ar fi mai bine să se prevină toate boalele. Căci vă aduceţi aminte, senatori, că eu am spus în această adunare, atunci când s'a anunţat pentru întâiaşi dată în această adunare că au năvălit Marcomanii, că trebuesc consultate cărţile sibiline, că trebuie să ne folosim de binefacerile lui Apollo, că trebuie să aducem la îndeplinire poruncile zeilor nemuritori. Unii dintre voi v'aţi împotrivit şi aţi refuzat cu sgomot propunerea mea, când prin linguşiri spuneaţi că vitejia împăratului este atât de mare că nu mai este nevoie de a se consulta zeii, ca şi când acest ilustru bărbat n'ar cultiva şi el pe zei, ca şi când el nu şi-ar pune nădejdea în zeii nemuritori. Ce mai vorbă? Am ascultat scrisoarea sa prin care el cere ajutorul zeilor, ceea ce nici odată n'a fost o ruşine pentru cineva ca cel mai viteaz bărbat să li-l ceară. Haideţi deci, pontifici, voi cari sunteţi curaţi, neprihăniţi, şi sfinţi, haideţi în odăjdi şi cu sufletele pline de evlavie, întraţi în templu, construiţi scaunele împodobite cu laur, deschideţi cu mâinile voastre sacre [2]) cărţile religioase, cercetaţi destinele eterne ale republicii, învăţaţi pe copiii cari au taţi şi mame [3]) imnu-

1) *Ulpius Silanus.* El era *princeps senatus.*

2) *Cu mâinile voastre sacre.* In loc de *velatis,* unele ediţii au *veteranibus,* căci preoţii când intrau în templu îşi aveau mâinile învălite.

3) *Copiii cari au taţi şi mame, patrimis et matrimis pueris.* Patrimi şi matrimi erau copiii născuţi dintr'o căsătorie făcută prin *confarreatio,* adecă prin cea mai solemnă formalitate.

www.dacoromanica.ro

rile ce trebuie să cânte; iar noi vom fixa cheltuelile pentru sacrificii, şi pregătirile pentru aceste sacrificii; noi vom hotărî zilele pentru purificarea câmpurilor».

XX.

XX. Ceremoniile prescrise în cărţile sibiline. Scrisorile lui Aurelian privitoare la consultarea acestor cărţi şi îndeplinirea solemnităţilor.

După aceasta, cei mai mulţi senatori, şi-au dat voturile cerute, pe care ar fi prea lung să le enumăr aci. In urmă, în unanimitate, unii ridicând mâinile, alţii trecând dintr'o parte într'alta, cei mai mulţi spunându-şi şi cuvântul lor, s'a redactat decizia senatului. S'au dus apoi în templu, s'au deschis cărţile sacre, s'au cântat imnuri religioase, s'a purificat cetatea, s'au recitat versuri, s'a făcut o procesiune în jurul Romei, s'a promis o ceremonie la câmp [1]) şi astfel sa îndeplinit solemnitatea prescrisă. Există o scrisoare a lui Aurelian în privinţa cărţilor sibiline, pe care o reproduc spre dovedirea faptelor. «Mă mir, prea onorabili senatori, că voi aţi stat atâta vreme la îndoială de a deschide cărţile sibiline, ca şi când aţi fi într'o biserică de creştini [2]), nu în templul tuturor zeilor. Haideţi deci, adaugaţi la sfinţenia pontificilor, şi prin ceremoniile moastre solemne ajutaţi pe un principe care sufere într'o nevoie a statului. Să se consulte cărţile, să se îndeplinească ceremoniile prescrise, iar eu nu voiu refuza nici o cheltuială, şi ofer bucuros pe captivii ori cărei naţiuni [3]), orice fel de victime regeşti [4]); căci nu este neplăcut de a învinge cu ajutorul zeilor. Astfel, la strămoşii noştri, multe războaie au fost sfârşite, astfel multe au fost începute [5]). In ce priveşte chel-

---

1) *S'a promis o ceremonie la câmp, ambarvalia,* cu care împrejurare se purificau câmpurile şi holdele.

2) *Ca şi când aţi fi într'o biserică creştină.* Pentru Romanii politeişti, creştinii treceau drept atei ca unii cari nu aveau nici zei nici temple şi cari erau prin urmare împotriva cărţilor sibiline.

3) *Captivii oricărei naţiuni.* Pare că se face aluziune la sacrificiile umane ce se mai îndeplineau în anumite împrejurări.

4) *Victime regeşti,* după unii ar fi vorba de animale cari sunt regii speciei, ca lei, vulturi etc., după alţii de animale carî aparţineau împăratului.

5) *Multe războaie au fost sfârşite, multe începute.* Faptul nu este exact, căci nu s'au început şi nu s'au sfârşit războaiele prin consultarea cărţilor sibiline şi probabil de aceea s'au şi opus senatorii la consultarea acestor cărţi.

www.dacoromanica.ro

tuiala, printr'o scrisoare am poruncit prefectului tezaurului să vi se pună banii la îndemână. De altfel casieria publică este în puterea autorităţii voastre, care casierie aflu că este mai plină decât aş dori[1]).

XXI.

XXI. Infrângerea Romanilor la Placenţia. — In urmă, victoria asupra Marcomanilor. — Intoarcerea lui Aurelian la Roma şi pedepsirea celor răsvrătiţi. Lărgirea razei oraşului.

Când însă Aurelian, strângându-şi o armată numeroasă, se gândea să alerge deodată împotriva tuturor duşmanilor săi, la Placentia a suferit un dezastru atât de mare că s'a adus aproape o lovitură de moarte imperiului roman. Cauza acestei primejdii a fost o stratagemă perfidă a barbarilor. Căci neîndrăznind ei să se lupte într'o luptă făţişe, s'au ascuns în nişte păduri mari şi dese şi când a sosit seara, au căzut asupra trupelor noastre. In sfârşit dacă barbarii n'ar fi fost opriţi cu ajutorul zeilor şi prin nişte arătări minunate şi supranaturale în urma consultării cărţilor sibiline şi a îndeplinirii sacrificiilor, victoria n'ar fi fost de partea Romanilor. Iar după ce s'a sfârşit războiul cu Marcomanii, Aurelian, cum era el un om pornit din fire, s'a dus furios la Roma, doritor de răzbunare, împins la aceasta de asprimea revoltelor. Aci, în sfârşit, folosindu-se fără de nici o milă de puterea sa, acest principe care de altfel era un om bun, după ce a ucis pe căpeteniile răsculaţilor, a potolit mişcările mai cu cruzime decât cu blândeţea cu care ar fi putut să le potolească. Căci au fost ucişi chiar şi unii dintre senatorii cei nobili[2]), când se producea vr'un denunţ ori cât de neînsemnat, fie din partea unui singur denunţător, fie din partea unui denunţător suspect, fie din partea unui om de rând, denunţ care ar fi putut fi trecut cu vederea de un alt împărat mai cu milă. Ce mai vorbă? Această domnie glorioasă, care fusese în adevăr glorioasă, şi care n'a înşelat speranţele ce s'au pus în ea, a fost întinată de această urîtă cruzime. Astfel acest principe bun a început să fie mai mult temut în loc să fie iubit. De aceea, unii spuneau că trebuie înlăturat un astfel de îm-

1) *Mai plină de cât aş dori.* Perceptorii fiind la dispoziţia şefului statului, odiul pentru fiscalitatea excesivă şi pentru lipsa de păsuire a contribuabilului cădea asupra sa.

2) *Unii dintre senatorii cei nobili.* După unii istorici au fost ucişi mai mulţi senatori bănuiţi că ar fi stat în corespondenţă cu regina Zenobia.

www.dacoromanica.ro

părat [1]), iar nu de dorit, alţii că este un bun medic, dar care lecueşte cu medicamente rele. După ce s'a făcut toate acestea, văzând Aurelian că s'ar putea întâmpla ceea ce s'a petrecut subt Galien, a întins, luând avizul senatului, zidurile Romei. Totuşi pomeriul nu I-a mărit acum [2]), ci mai târziu, căci la Romani nu era îngăduit nimănuia dintre împăraţi ca să adauge ceva la pomeriu, decât dacă statul roman ar fi fost mărit cu o parte din teritoriul barbar. Pomeriul a fost mărit de August, a fost mărit de Traian, a fost mărit de Nero, subt care s'a adaus la imperiul roman Pontus Polemoniacus şi Alpii Cotieni.

XXII.

XXII. Plecarea lui Aurelian împotriva Palmyrenilor. Infrângerea în drum a Goţilor şi a celorlalţi barbari. — Reocuparea Bitiniei. — Cucerirea Thyanei.

Iar, dupăce Aurelian a terminat tot ceeace privea incinta oraşului şi situaţia internă din Roma, a plecat împotriva Palmyrenilor, adecă împotriva Zenobiei care conducea, în numele fiilor ei, imperiul Orientului. In calea sa însă a mai purtat încă multe şi importante războaie. Căci în Tracia şi în Iliria a biruit pe barbarii ce i-a găsit în drum; a ucis împreună cu cinci mii de oameni, peste Dunăre, pe şeful Goţilor Cannaba sau Cannabauda. De aci a trecut prin Bizanţ în Bitinia [3]) pe care a cucerit-o fără lupte. Se amintesc multe fapte strălucite şi multe vorbe spuse de el pe cari însă spre a evita plictiseala nu pot şi nici nu vroesc să le citez în această carte; totuşi spre a ne da seamă de moravurile sale şi de curajul său; voiu pomeni numai câteva. Când a sosit la Thyana, găsind-o închisă se spune că, în mânia sa, ar fi zis: «N'am să las în acest oraş nici un câine» [4]). Atunci, pe deoparte, soldaţii săi, în nădejdea prăzii, luptând mai vitejeşte, iar, pe de altă parte, un oarecare Heraclammon de frică să

---

1) *Că trebuie înlăturat un astfel de împărat, nu de dorit. Perfodiendum talem principem, non optandum.* Expresiunea *perfodiendum* s'a propus să fie înlocuită prin *perodiendum.*

2) *Totuşi pomerium nu l-a mărit acum.* Incinta oraşului, mică la început, s'a mărit mereu cu timpul.

3) *In Bitinia.* Deşi această ţară era sub stăpânirea romană, se pare că barbarii o invadaseră şi că mulţi locuitori favorizau pe Palmyreni şi pe Zenobia.

4) *N'am să las în acest oraş nici un câine.* E o expresiune care după unii comentatori ar fi o dovadă că Aurelian citise istoria sfântă.

www.dacoromanica.ro

nu fie omorît, împreună cu ceilalţi, trădându-şi patria, cetatea a fost repede cucerită.

XXIII.

XXIII. Uciderea trădătorului Heraclammon. Scrisoarea lui Aurelian în privinţa trădătorului.

Aurelian însă a dat dovadă de o minte superioară demnă de un împărat prin două fapte mari, dintre cari una denotă severitate, cealaltă blândeţe. Căci ca învingător înţelept a ucis pe un trădător de patrie, şi în al doilea rând, fiindcă soldaţii cereau jefuirea cetăţii, potrivit vorbelor sale că nu va lăsa în viaţă nici un câine la Thyaneni, le-a dat acelora răspunsul: «Am spus că nu voiu lăsa nici un câine în oraşul acesta, ucideţi toţi câinii». Frumoasă vorbă de împărat, dar mai frumoasă hotărîrea soldaţilor [1]), căci vorba împăratului prin care li se refuza prada şi se păstra cetatea, armata întreagă a primit-o cu plăcere ca şi cum s'ar fi îmbogăţit de o pradă. Iată scrisoarea privitoare la Heraclammon: «Aurelian către Mallius Chilon. Am încuviinţat să fie ucis acela prin a cărui binefacere am cucerit Thyana. Eu însă n'am putut să mă împac cu un trădător şi am primit bucuros vestea când soldaţii l-au ucis. Căci nu mi-ar fi inspirat nici o încredere acela care nu şi-a cruţat patria. Pământul a înghiţit [2]) numai pe acesta singur dintre toţi câţi au fost asediaţi. Nu pot nega că n'ar fi fost un om bogat, dar bogăţia sa am lăsat-o fiilor săi, pentru ca să nu mă învinuiască cineva că ,din cauza banilor, am suferit să fie ucis un om bogat.

XXIV.

XXIV. Felul cum a fost cucerită cetatea Thyana. Filosoful Apollinius din Thyana şi elogiul său.

Cetatea însă a fost cucerită într'un chip cu totul miraculos. Căci atunci când Heraclammon a indicat lui Aurelian un loc mai înalt, în forma unei ridicături naturale, pe unde împăratul pe ascus

1) *Hotărîrea soldaţilor.* Vorba *votum*, după unii comentatori ar trebui înlocuită prin *factum*. Soldaţii îşi dau asentimentul că vor executa dorinţa împărătească.

2) *Pământul l-a înghiţit.* Expresiunea *campus* în loc de *terra* e neobicinuită.

www.dacoromanica.ro

să poată să se urce, acesta s'a suit pe movilă şi, agitându-şi chlamida de purpură, s'a arătat şi cetăţenilor din lăuntru şi soldaţilor săi din afară şi astfel cetatea a fost cuprinsă ca şi când toată armata lui Aurelian ar fi fost pe ziduri. N'ar trebui să trec subt tăcere şi un alt fapt ce priveşte faima unui om extraordinar. Căci se spune că Aurelian ar fi hotărît în adevăr şi că s'ar fi gândit în adevăr la distrugerea cetăţi Thyana, dar că Apollonius din Thyana, un filosof de o faimă şi de o autoritate extraordinară, un filosof bătrân, un veritabil amic al zeilor, şi, el însuşi, vrednic de a fi venerat ca un zeu, s'a înfăţişat subt chipul său obicinuit, pe neaşteptate înaintea împăratului, când acesta se retrăgea în cortul său şi adresându-se în limba latină spre a fi înţeles de împăratul de origine din Pannonia, i-ar fi grăit astfel: «Aureliene, dacă vrei să învingi, nu trebuie să te gândeşti la măcelărirea concetăţenilor mei; Aureliene, dacă vrei să domneşti, reţine-te de la sânge nevinovat; Aureliene, dacă vrei să fii învingător, arată-te îndurător». Aurelian avea cunoştinţă de figura venerabilului filosof, căci îi văzuse chipul în mai multe temple. In sfârşit, mişcat, i-a făgăduit deodată, să-i consacre şi chipul şi statuile şi un templu şi a revenit la sentimente mai bune. Aceste lucruri le-am aflat dela oameni cu greutate şi le-am recitit şi în cărţile din archiva Ulpiană, şi le-am dat crezământ mai ales faţă de respectul pentru Apollonius. Căci, în realitate, existat-a vr'odată un om mai sfânt, mai venerabil şi mai superior decât el? Acesta a dat vieaţă celor morţi [1]), acesta a făcut şi a spus multe lucruri mai presus de mintea omenească. Cine vrea să cunoască toate acestea, să citească cărţile greceşti în cari este descrisă vieaţa sa. Eu însumi, dacă voiu mai avea zile şi dacă şi el ar primi bucuros această făgăduinţă, voi scrie pe scurt, cel puţin faptele cele mari ale acestui bărbat extraordinar, nu doar că isprăvile sale ar avea nevoie de ajutorul glasului meu, ci pentru ca faptele ce merită să fie admirate, să fie cunoscute şi purtate din gură în gură.

---

1) *Acesta a dat vieaţă celor morţi.* Se face aluzie la reînvierea unei fete după moarte.

2) *Faptele sale ce merită să fie admirate.* Apollonius din Thyana, care a trăit în secolul I d. Chr. este comparat cu Orfeu şi cu Christos. El vindeca pe bolnavi, învia pe morţi şi făcea minuni. El aparţinea şcoalei lui Pitagora.

www.dacoromanica.ro

XXV.

XXV. Cucerirea Antiochiei. Lupta dela Emessa împotriva reginei Zenobia. Ajutorul divin primit de Aurelian.

După cucerirea Thyanei şi după o scurtă luptă lângă Daphne, Aurelian a cuprins Antiochia, dând impunitate tuturor locuitorilor. Şi, în urmă, ascultând pe cât se vede de sfaturile venerabilului bărbat Apollonius, s'a arătat mai uman şi mai blând. După aceasta, s'a luptat într'o luptă pe vieaţă şi pe moarte împotriva Zenobiei şi a lui Zaba[1]), aliatul ei, într'o mare bătălie, lângă Emessa. Aci în vreme ce cavaleria lui Aurelian, obosită, era cât pe aci să se retragă şi să o ia la fugă, deodată, prin puterea unei divinităţi, după cum s'a dovedit în urmă, care subt o formă cerească a înconjurat-o, s'a refăcut prin sprijinul infanteriei şi cavaleria. Zenobia şi Zaba au fost puşi pe fugă şi s'a câştigat o victorie desăvârşită. Restabilindu-şi situaţia în Orient, Aurelian a intrat învingător în Emessa şi s'a îndreptat numaidecât spre templul lui Heliogabal[2]), având oarecum să-şi aducă la îndeplinire făgăduiala dată zeilor. Aci însă a regăsit zeitatea subt acelaşi chip, pe care l-a văzut în războiu, când i-a dat sprijin; de aceea, a pus temelia aci a unor temple, dându-le daruri bogate şi la Roma a fundat cu mai mare ceremonie, după cum vom spune-o la locul său, un templu în onoarea Soarelui.

XXVI.

XXVI. In drum spre Palmyra, Aurelian are de luptat cu tâlharii. Scrisoarea lui Diocletian către Mucapor. — Aurelian cere Zenobiei să i se predea.

După aceasta, a pornit spre Palmyra, pentru ca, după cucerirea acestei cetăţi, să pună capăt expediţiunilor sale. Dar, pe drum, armata sa, fiind hărţuită de tâlharii din Siria, a avut multe de suportat, iar, în asediul oraşului Palmyra, a fost, din cauza loviturii unei săgeţi, în primejdie de moarte. Există din partea lui Aurelian adresată lui Mucapor o scrisoare, în care se dă dovadă despre greutăţile războiului cu exagerări nedemne de un împărat. «Romanii spun că eu am purtat, acum de curând, războiu împotriva unei femei, ca şi

1) *Zaba* era nu aliatul, ci un general al Zenobiei.

2) *S'a îndreptat spre templul lui Heliogabal*, adecă spre templul Soarelui.

www.dacoromanica.ro

cum singură Zenobia prin puterile ei s'ar fi luptat cu mine, iar nu nu puterile unor dușmani, întocmai ca și când ar fi fost de învins un bărbat care luptă în conștiința și teama unei pedepse mai grele. N'aș putea să spun câte săgeți nu s'au aruncat aci, ce pregătiri de război n'au făcut, câte arme, câte pietre. Nici o părticică de zid n'a existat care să nu fi fost ocupată de două sau de trei baliste; chiar focuri se aruncau cu mașinile. Ce să mai spun? Ea se teme ca o femee, și se luptă ca un bărbat ce se teme de pedeapsă. Dar, am nădejde că zeii, cari au favorizat în totdeauna încercările noastre, vor favoriza și de astă dată statul roman». In cele din urmă Aurelian, obosit și istovit de pierderi, a trimis o scrisoare Zenobiei, cerându-i să se predea și promițându-i că o va lăsa în viață. Copia scrisorii este următoarea: «Aurelian, împăratul Romanilor și cuceritorul Orientului către Zenobia și către ceilalți tovarăși ai ei de război. Ar fi trebuit să faceți, voi de voi, ceea ce vă ordon prin această scrisoare să faceți. Vă poruncesc să vă predați, făgăduindu-vă impunitatea vieții, astfel ca Zenobia să-și ducă viața acolo unde o va fi fixat deciziunea venerabilului Senat. Veți preda pietrile scumpe, argintul, aurul, mătăsurile, caii și cămilele. Palmyrenilor li se vor menține drepturile lor.

XXVII.

XXVII. Răspunsul plin de îngâmfare al Zenobiei.

Primind această scrisoare, Zenobia a dat un răspuns plin de îngâmfare și de obrăznicie, nu cum i-ar fi îngăduit situația ei; cred spre a intimida pe Aurelian. Dau și copia acestei scrisori: «Zenobia, regina Orientului către Aurelian August. Nimeni până acum, în afară de tine, n'a cerut printr'o scrisoare ceea ce ceri tu. In afacerile de război, tot ce se hotărăște, se hotărește prin curaj. Ceri predarea mea ,ca și cum n'ai ști că regina Cleopatra a voit mai bine să moară, decât să trăiască în cele mai mari onoruri. Nouă nu ne lipsesc ajutoarele Perșilor pe cari le așteptăm să ne sosească. Noi avem de partea noastră pe Saraceni, avem de partea noastră pe Armeni. Armata ta a fost biruită, Aureliene, până și de niște tâlhari din Siria. Ce se va întâmpla, dacă ne vor sosi acele trupe pe cari le așteptăm de pretutindenea? De sigur, îți vei lepăda această îngâmfare a ta, cu care îmi ceri acum predarea, ca și cum ai fi un învingător în toate părțile». Această scrisoare, dictată chiar de Zenobia, ne spune Nico-

www.dacoromanica.ro

machus că a fost tradusă în greceşte din limba siriană; cea de mai sus a lui Aurelian a fost scrisă în greceşte.

XXVIII.

XXVIII. Zenobia este învinsă şi prinsă pe când fugea. — Tratament rău faţă de aliaţii Zenobiei.

Primind această scrisoare Aurelian n'a roşit, ci a fost cuprins de mânie. Apoi strângându-şi numai decât armata şi generalii, a asediat Palmyra din toate părţile. Şi n'a rămas nimic neîngrijit, nimic neobservat de acest bărbat viteaz. Căci ajutoarele trimise de la Perşi le-a interceptat, iar, pe de altă parte, excadroanele Saracenilor şi ale Armenilor le-a câştigat pentru sine, corupându-le, fie prin ameninţări fie prin vicleşug. In sfârşit, după mai multe atacuri a învins pe viteaza femee. Fiind deci biruită Zenobia, pe când fugea cu cămilele sale, pe cari Palmyrenii le numesc dromedari [1]), şi-şi făcea drum spre Persia, fiind urmărită de călăreţii noştri, a fost prinsă şi dată în mâna lui Aurelian. Astfel, Aurelian învingător, stăpân pe întregul Orient, având pe Zenobia în lanţuri, a început să se poarte cu Perşii, cu Armenii şi cu Saracenii mai trufaş şi, mai îngâmfat de cât s'ar fi cuvenit în situaţia vremurilor de atunci. In acest timp s'au atârnat în templul Soarelui acele haine încărcate de pietre preţioase, pe cari le vedem şi astăzi, acei dragoni persani, acele tiare şi acele soiuri de purpură cum mai târziu nu s'au mai adus dela nici un popor şi nici nu s'au mai văzut la Roma. Despre acestea îmi iau libertatea să spun câteva cuvinte.

XXIX.

XXIX. Purpura de India.

Vă aduceţi aminte că se găsea în templul de pe Capitol al lui Jupiter Optimus Maximus, o mică manta de lână, de coloarea de purpură, cu care dacă matroanele şi chiar Aurelian însuşi şi-ar compara purpura lor, ar părea acestea decolorate, ca cenuşia, faţă de cealaltă de o strălucire divină. Această manta fusese dăruită, lui Aurelian, după cum se spune, de regele Perşilor luând-o din fundul

1) *Cămilele sale pe cari ei le numesc dromedari.* Dromadarii fug mai repede decât caii.

www.dacoromanica.ro

Indiei şi scriindu-i: «Primeşte această purpură care se produce la noi». Aceasta însă nu era o purpură veritabilă, căci, în urmă, şi Aurelian şi Probus şi acum de curând şi Diocletian, trimiţând vopsitori iscusiţi, căutară cu deamănuntul această purpură, dar n'au putut-o să o găsească. Se spune însă că din sandixul din India s'ar scoate o atare purpură, dacă s'ar lucra bine. Dar, să ne întoarcem la subiectul nostru.

XXX.

XXX. Aurelian omoară pe consilierii Zenobiei, păstrând-o însă pe ea pentru triumful său. Uciderea lui Longinus. In drum spre Roma, Aurelian învinge pe Carpi, după cari a primit titlul de Carpicus.

Soldaţii, cu toţii, cerură sgomotos ca Zenobia să fie pedepsită cu moartea. Aurelian însă a socotit nevrednic de sine să omoare o femee şi a căutat să o rezerve, după ce a ucis pe cei mai mulţi la îndemnul cărora se pornise, pregătise şi purtase războiul, pentru triumful său, pentruca ea să servească drept spectacol pentru priveliştea poporului din Roma. Urît este faptul că între cei ucişi ar fi fost, după cum se spune, şi folosoful Longinus[1]), pe care se crede că regina l-ar fi avut ca profesor de limba greacă. Pe el se zice că de aceea l-ar fi omorît Aurelian, fiindcă la sfatul lui ar fi compus Zenobia acea scrisoare obraznică, deşi ea a fost compusă în limba siriană. Deci, după pacificarea Orientului, Aurelian s'a întors victorios în Europa şi aci a bătut ostirile Carpilor. Şi fiindcă senatul, în lipsa sa, i-a dat titlul de Carpicus, se spune că el i-ar fi scris: «rămâne, senatori, ca să mă numiţi şi Carpisclus», căci carpisclus se ştie că este un fel de încălţăminte. Numele de Carpicus îi se părea că înjoseşte pe cele ce le avea de Gothicus şi Sarmaticus şi Armeniacus şi Parthicus şi Adiabenicus.

XXXI.

XXXI. Revolta Palmyrenilor. — Aurelian se întoarce în Asia şi distruge Palmyra.

Este un lucru rar, dacă nu chiar imposibil, ca Sirienii să-şi ţină cuvântul. Căci Palmyrenii cari fuseseră învinşi şi subjugaţi, s'au

1) *Filosoful Longinus.* Acesta era un învăţat care, după spusele istoricilor greci, a lăsat mai multe scrieri literare.

www.dacoromanica.ro

revoltat în timpul când Aurelian era ocupat cu afacerile din Europa. Ei au ucis pe Sandarion pe care Aurelian îl pusese în fruntea garnizoanei, împreună cu cei şapte sute de arcaşi ai săi şi au încredinţat domnia unui oarecare Achilleus[1]), rudă cu Zenobia. Aurelian însă care era bine pregătit, s'a întors din Rhodopa şi le-a dărâmat cetatea, cum de altfel şi merita. In sfârşit, cruzimea lui Aurelian, sau, după cum spun unii, severitatea sa, a mers foarte departe, precum rezultă dintr'o scrisoare a lui, dând dovadă de o sălbăticie de neînchipuit. Iată copia acestei scrisori: «Aurelian August către Cerronius Bassus. Nu trebuie ca soldaţii să facă uz mai mult de săbiile lor. Au fost ucişi şi măcelăriţi destui Palmyreni. N'am cruţat pe femei, am ucis copii, am ciopârţit pe bătrâni, am omorît pe ţărani. Cui vom lăsa pe viitor câmpiile, cui vom lăsa în urmă cetatea? Trebuie să cruţăm acum pe cei ce au mai rămas. Cred că puţini câţi vor fi mai existând se vor fi cuminţit la vederea atâtor morţi. Aş dori ca cel puţin templul Soarelui, pe care l-au jefuit în Palmyra stegarul legiunei a treia, împreună cu portdrapeliştii, cu draconierii cu trompetiştii şi cu trâmbiţaşii, să fie readus în forma în care a fost. Ai la dispoziţie trei sute libre de aur din caseta Zenobei, ai o mie opt sute piese de argint din averile Palmyrenilor, ai giuvaericalele regale. Din toate acestea dispune să se împodobească templul şi vei fi făcut un lucru plăcut şi pentru mine şi pentru zeii nemuritori. Voiu scrie senatului să trimeată un pontifice care să consacre templul». Scrisoarea aceasta, precum vedem, ne face dovadă că a ajuns la saturaţie cruzimea acestui împărat aspru.

XXXII.

XXXII. La întoarcerea sa Aurelian are succese în Tracia, învinge în Egipt pe Firmus, prinde pe Tetricus în Galia şi se întoarce învingător la Roma.

In sfârşit, s'a întors în Europa destul de liniştit. Aci a nimicit, prin curajul său cunoscut pe toţi duşmanii săi cari mişunau în toate părţile. In vremea aceasta, pe când Aurelian săvârşea atâtea fapte mari în Tracia şi în întreaga Europă, în Egipt s'a ridicat un oare care Firmus care fără să ia insignele de împărat şi-a însuşit pentru sine domnia, ca şi când ar fi fost o ţară liberă. Aurelian se îndreptă

1) *Achilleus.* După istoricii greci, Palmyrenii aleseră de şef al lor pe un oarecare Antiochus.

www.dacoromanica.ro

numai de cât împotriva lui şi norocul său obicinuit nu l-a părăsit nici aici. Căci a luat numai decât Egiptul subt stăpânire. In urmă, fiind din fire pornit spre mănie, se gândi la o pedeapsă mai grozavă în contra lui Tetricus care pusese mâna pe Galia şi porni spre apus. Tetricus, el însuşi, trădându-şi armata, ale cărei ticăloşii nu le mai putea suporta, legiunile îi s'au predat repede lui Aurelian. Şi astfel, aducând Aurelian la supunere în Occident Galia [1]) şi pacificând ţările de pretutindeni, s'a întors ca învingător la Roma, pentruca să-şi sărbătorească în ochii Romanilor triumful său asupra Zenobiei, şi a lui Tetricus, adecă asupra Orientului şi Occidentului.

XXXIII.

XXXIII. Descrierea *triumfului* lui Aurelian.

Nu este fără interes de a cunoaşte cum a fost triumful lui Aurelian. El a fost extraordinar. Au fost trei care regale. Intre acestea, unul era al lui Odenat, încărcat de aurărie, argintărie şi pietre nestimate şi era admirabil lucrat. Al doilea era carul pe cale i-l dăduse lui Aurelian regele Perşilor, lucrat şi el cu aceeaşi artă. Al treilea car era cel pe care şi-l făcuse Zenobia sperând să viziteze în el cetatea Romană. Asupra acestui fapt nu s'a înşelat, căci a intrat cu el în oraş, ca învinsă însă nu în triumf. A fost şi un al patrulea car, tras de patru cerbi [2]), care se spune că ar fi fost al regelui Goţilor. Cu acesta, cum susţin cei mai mulţi istorici, s'a urcat Aurelian în Capitol, pentru ca să jertfească aci cerbii pe cari se spunea că i-ar fi prins şi i-ar fi închinat cu acelaşi car în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus. Inaintea sa mergea douăzeci de elefanţi, animale din Libia, domesticite, şi două sute altele de tot felul, aduse din Palestina. Pe acestea Aurelian le-a dăruit unor particulari ca să nu împovăreze cu întreţinerea lor fiscul. Urmau apoi în rând patru tigri, girafe, elani şi alte animale de acest fel; apoi optsute de părechi de gladiatori, în afară de prizonierii popoarelor barbare ca Blemyeni, Axomiţi, Arabi, Eudemoni, Inzi, Bactriani, Hiberi, Saraceni şi Perşi, împreună cu darurile lor. Inaintea acestora mergeau cu mâinile le-

1) *Aducând la supunere în Occident Galia.* Cu această împrejurare se crede că Aurelian a rezidit vechia cetate Cenabum de lângă Loire, numind-o *Aurelianum*, din care a rezultat în urmă cetatea Orléans.

2) *Tras de patru cerbi.* Istoricii greci vorbesc de patru elefanţi în loc de patru cerbi.

www.dacoromanica.ro

gate prizonierii Goți, Alani, Roxolani, Sarmați, Franci, Suevi, Vandali și Germani. Intre ei erau și Palmyrenii, căpeteniile cetății cari scăpaseră de măcel, și Egiptenii, luați ca rebeli.

XXXIV.

XXXIV. Continuarea descrierii triumfului lui Aurelian.

Erau duse și zece femei, cari, luptând în costume bărbătești, au fost prinse printre Goți [1]), deși alte multe fuseseră ucise pe cari listele le arată ca fiind din neamul Amazoanelor. In frunte erau purtate niște placarde cari conțineau numele popoarelor biruite. In această mulțime se găsea și Tetricus într'o chlamidă de purpură strălucitoare și înbrăcat într'o tunică verde, având pantaloni galici și mergând alături de fiul său pe care îl numise împărat în Galia. Pâșea apoi Zenobia, împodobită cu pietre prețioase și cu lanțuri de aur pe cari le susțineau alții. Erau purtate apoi coroanele de aur ale tuturor cetăților, indicând în inscripții aurite originea lor. Apoi poporul roman, drapelele societăților și ale trupelor și soldații numiți catafractari, și bogățiile regale, întreaga armată, și senatorii, deși cam nemulțumiți [2]), fiindcă se celebra triumful și asupra unora dintre ei, adăugau mult la strălucirea procesiunei. Insfârșit, de abia la ora nouă, au ajuns în Capitol și destul de târziu pe Palatin. In zilele următoare s'a dat ca distracții plăcute pentru popor reprezentațiuni scenice, jocuri de circ, de alergări, de gladiatori și regate.

XXXV.

XXXV. Darurile făcute poporului. — Ridicarea templului Soarelui. — Instituțiile sale. — Noui expediții.

Nu trebuie să trecem subt tăcere un fapt pe care tradiția ni l-a păstrat în amintire și pe care istoria l-a consemnat. Când a plecat Aurelian la războiul din Orient a făgăduit poporului că dacă se va

---

1) *Erau și zece femei prinse printre Goți.* Observă obiceiul german de a lua și femeile parte la războiu.

2) *Senatorii, deși cam nemulțumiți.* Tetricus asupra căruia se repurta triumful era senator roman.

www.dacoromanica.ro

întoarce biruitor şi va da fiecărui cetăţean coroane de două libre [1]). Poporul a crezut ci e vorba de coroane de aur, Aurelian însă fie că nu putea sau nu voia să dea de acestea, a făcut coroane de pâine, cari se numesc acum floare de pâine [2]) şi a dat fiecăruia câte una. Astfel, în tot timpul domniei sale fiecare cetăţean primea zilnic câte o pâine din floare de făină şi dreptul l-au lăsat şi urmaşilor lor. Tot Aurelian a distribuit poporului şi carne de porc, obiceiu care se păstrează până în ziua de astăzi. A adus foarte multe legi, şi în adevăr bune legi; a instituit sacerdoţii şi a fundat un templu în cinstea Soarelui [3]) şi l-a întărit prin portice. A fixat salarii architechţilor [4]) şi slujitorilor lor. După ce a făcut toate acestea a plecat în Galia şi a liberat pe Vindelici de invaziunile Barbarilor. In urmă s'a întors în Iliria şi strângându-şi o armată mai mult vitează decât mare, a declarat războiu Perşilor pe cari îi bătuse cumplit chiar în timpul când s'a luptat cu Zenobia. Dar, pe când era în drum, căzând victima perfidei secretarului său, a fost asasinat de mâna lui Mucapor la Caenofrurium [5]), o haltă imperială între Heraclea şi Bizanţ.

XXXVI.

XXXVI. Aurelian cade victima perfidiei secretarului său.

Pentruca un eveniment atât de însemnat să nu rămână necunoscut, voiu spune în puţine cuvinte şi care a fost cauza acestui asasinat şi cum s'a făptuit el. Aurelian era, ceea ce nu se poate tăgădui, un om sever, crud şi sângeros. Acesta mergând cu cruzimea sa aşa de departe încât să ucidă, pentru o cestiune de nimica şi nu destul de dovedită, chiar şi pe fiica surorii sale, a ajuns, înainte de toate, să fie urgisit în familia sa. S'a întâmplat însă, cum dealtfel se petrec lucrurile în mod fatal, ca să-şi facă de duşman, pentru nu ştiu ce

1) *Coroane de două libre.* Obiceiul vechiu de a se distribui poporului grâu s'a înlocuit în timpul împăratului Traian cu distribuirea de pâine. Pâinile erau făcute în formă de coroană, întocmai ca şi colacii noştri dela pomeni.

2) *Cari se numesc acum floare de pâine. Siligo* (inis) este făină de grâu de o calitate superioară.

3) *A fundat un templu în cinstea Soarelui.* Aurelian era un păgân convins şi un prigonitor al creştinilor.

4) *A fixat salarii pentru architecţi.* Unii comentatori citesc în loc de *sartis tectis, architectis.*

5) *Caenofrurium,* era un castel întărit *Caenon fruriom,* noul castel.

www.dacoromanica.ro

amenințare, pe un oare care Mnesteus[1]), pe care îl avusese ca secretar intim, un libert al său, după cum spun unii. Mnesteus care știa că Aurelian n'are obiceiul să amenințe în zadar și nici să ierte, dacă odată amenința, a făcut o listă de nume, amestecând între cei pe care Aurelian era în adevăr supărat, și cei împotriva cărora n'avea nici un gând rău și adăugând chiar și numele său, pentru ca să dea dovada unei mari îngrijorări și a citit lista fiecăruia în parte, care își avea numele scris, adăugând că Aurelian a dispus ca să fie cu toții uciși; că ei, dacă sunt oameni, să-și scape viața. Cei cari își meritau pedeapsa dela Aurelian fură cuprinși de groază și unindu-și durerea cu a acelora cărora Aurelian li se părea un ingrat pentru binefacerile și serviciile ce i li-au adus, l-au asasinat în localitatea amintită mai sus, atacând deodată pe împărat, când mergea în contra Perșilor.

XXXVII.

XXXVII. Ucigașii îi ridică un monument. — Mnesteus este aruncat la fiare. — Aurelian este zeificat.

Acesta a fost sfârșitul lui Aurelian, un om mai mult folositor, decât bun. După moartea sa complotul fiind descoperit, asasinii îi ridicară un mormânt enorm și-i zidiră și un templu. Ce e drept, Mnesteus fiind prins, a fost aruncat la fiare, iar amintirea acestui fapt ne-o dă cele două coloane de marmoră, ridicate în același loc și deasupra cărora au fost așezate statuele divului Aurelian. Senatul a regretat mult moartea lui și mai mult încă poporul roman, care spunea peste tot că Aurelian a fost dascălul senatorilor. A domnit cinci ani și șase luni mai puțin câteva zile și pentru faptele sale cele mari a fost pus printre zei. Nu voiu trece cu vederea o faptă, pe care au citat-o istoricii și care privește pe Aurelian. Se spune că Quintillus, fratele lui Claudius, pe când se găsea într'o garnizoană în Italia, aflând de moartea lui Claudius, a pus mâna pe domnie. Dar, în urmă, când a luat cunoștință că Aurelian a fost proclamat împărat, fiind părăsit de întreaga armată, căreia i-a vorbit împotriva rivalului

1) Mnesteus. Alți istorici îl numesc pe acest secretar Eros.

2) *Statuele divului Aurelian.* Pe mormântul lui Aurelian s'a ridicat două coloane, deasupra cărora s'au așezat, în urmă, două statui. Coloanele, cari aveau inscripții pe ele, comemorând faptul asaninării împăratului, n'au fost ridicate pentru Mnesteus care a fost aruncat la fiare.

www.dacoromanica.ro

său, fără încă să fi fost ascultat, tăindu-şi vinele, a murit după o domnie de douăzeci de zile. Aurelian a curăţit, din întreaga lume, tot ce a fost crimă, tot ce a fost ticăloşie, în sfârşit tot ce a fost răzvrătire.

XXXVIII.

XXXVIII. Zenobia domnise în numele fiului ei. — Aurelian înăbuşe revolta monetariilor. — Scrisoarea sa.

Cred că sunt în materie, dacă adaug că Zenobia a ţinut domnia, cât a ţinut-o, în numele fiului ei Valabatus [1]), iar nu în numele lui Timolaus şi a lui Herennianus. Subt Aurelian, s'a întâmplat şi războiul monetăriilor [2]), la instigaţia şefului tezaurului, a lui Felicissimus. Răscoala a înăbuşit-o împăratul cu asprime şi cu severitate, pierzând totuşi dintre oamenii săi şapte mii, după cum rezultă din scrisoarea ce a trimis-o lui Ulpius Crinitus care era pe atunci consul pentru a treia oară şi care îl adoptase mai înainte. «Aurelian August către tatăl său Ulpius. Este o fatalitate care face ca tot ce eu întreprind să fie îngreunat de tot felul de mişcări. Căci, bunăoară, răzvrătirea din interiorul cetăţii a degenerat într'un adevărat război: monetarii, la instigaţiunea lui Felicissimus, ultimul dintre sclavii mei, şi căruia îi încredinţasem grija tezaurului, a revoltat spiritele împotriva mea. Răzvrătirea a fost, e drept, înăbuşită, dar după ce au fost omorîţi, şapte mii de oameni, Hiberi, Riparieni, Castriani şi Daci. De unde se vede că nici o victorie nu mi-a fost dată de zeii nemuritori fără de greutate».

XXXIX.

XXXIX. Aurelian face, după triumful său, pe Tetricus censor în Lucania. — Ridică templul soarelui. — Măreşte incinta oraşului. — Amnestiază delictele politice. — Pedepseşte pe prevericatori. — Părăsirea Dacici. — Cruzimea sa.

Aurelian a făcut pe Tetricus, asupra căruia a reputat triumful, censor în Lucania, iar pe fiul lui l-a menţinut în senat. A ridicat un admirabil templu Soarelui. Zidurile cetăţii Roma le-a lărgit, aşa fel

1) *Valabatus.* După unii el s'ar fi numit Balatus, după alţii, Babalatus sau chiar Bahalatus.

2) *Războiul monetariilor.* Din cauza schimbării monedelor, revolta monetariilor s'a transformat într'un război foarte primejdios.

www.dacoromanica.ro

că le-a dat un circuit de cincizeci de mile. Tot el a pedepsit cu cea mai strălnică severitate pe denunţătorii de profesie şi pe delatori. A poruncit să fie arse în pieaţa lui Traian registrele publice ale datornicilor spre a linişti pe particulari. A decretat, după pilda Atenienilor, amnestia delictelor politice, pildă de care a amintit şi Cicero în Filipicile sale. A pedepsit mai mult decât milităreşte pe prevericatorii de bani publici ai provinciilor şi pe sperţari aşa că i-a supus la cele mai mari torturi şi chiar crucificări. In templul Soarelui a îngrămădit mult aur şi pietre nestimate. Văzând Iliria devastată şi Moesia pierdută şi disperând de a mai putea păstra Dacia pe care Traian o făcuse provincie romană dincolo de Dunăre, a părăsit-o, retrăgând armata şi pe provinciali; popoarele scoase din ea le-a aşezat în mijlocul Moesiei pe care a numit-o Dacia sa [1]) care acum desparte cele două Moesii. Se spune apoi că el a fost de o aşa de mare cruzime că a acuzat pe nedrept pe mai mulţi senatori de complot şi râvnire de domnie, pentru ca astfel să poată mai uşor să-i condamne la moarte. Unii mai adaugă că el ar fi ucis şi pe fiul surorei sale, nu pe fiica ei. Mulţi susţin că şi pe unul şi pe altul.

XL.

XL. După moartea lui Aurelian imperiul roman rămâne fără conducător.

Cât de greu este de a alege un împărat, în locul unui principe bun, ni-o arată aceasta, pe deoparte, seriositatea unui senat înţelegător, iar, pe de altă parte, autoritatea unei armate prevăzătoare. Căci, după asasinarea unui principe atât de sever, armata a lăsat sarcina alegerii împăratului în seama senatului, fiindcă ea socotea că nici unul dintre cei ce a ucis pe împărat nu trebuia ales principe, iar senatul a lăsat aceeaşi alegere în seama armatei, ştiind că nu bucuros oştirea primeşte de împărat pe aceia pe cari senatul i-ar alege. In sfârşit, s'a făcut de trei ori amânarea, aşa că timp de şase luni lumea romană n'a avut împărat şi au rămas aceiaşi toţi judecătorii pe cari îi alesese sau senatul sau Aurelian, decât doar că a fost ales ca proconsul al Asiei Faltonius Probus, în locul lui Arellius Fuscus [2]).

---

1) *Pe care a numit-o Dacia sa.* Intrucât pasagiul accsta este imitat după Eutropius e de presupus că în loc de *suam* este a se citi *eam*. P. Maior, op. cit. p. 46 citând pe Toppeltin ne spune că într'o ediţie a acestuia ar fi lipsit conjuncţia *et*. Inţelesul, în cazul acesta, ar fi că Aurelian a lăsat Dacia în seama provincialilor.

2) *Arellius Fuscus.* Unele manuscrise poartă în loc de *Arellius*, *Asellius*,

www.dacoromanica.ro

XLI.

XLI. Scrisoarea armatei către senat. — Aurelian Tacitus propune ca alegerea să o facă armata. — Tacit este ales împărat.

Este interesant de a reproduce scrisoarea ce a trimis-o senatului armata. «Norocoasele şi victorioasele oştiri către senatul şi poporul roman. Împăratul nostru Aurelian a fost răpus prin mişelia unui om şi prin greşala câtorva oameni de bine şi a câtorva ticăloşi. Puneţi-l în rândul zeilor, prea cinstiţi senatori, şi trimiteţi-ne ca împărat pe cineva din rândurile voastre, dar care să fie vrednic de preţuirea voastră. Să ştiţi însă că nu primim să ne fie de conducător unul dintre cei ce au greşit sau au făptuit această crimă». Li s'a dat răspunsul printr'o hotărîe a senatului. Venerablul senat strângându-se a treia zi înainte de nonele lui Februarie, în curia Pompiliană, consulul Aurelius Gordianus, ridicându-se, zise: «Vă aducem la cunoştinţă, senatori, o scrisoare din partea prea fericitei armate». După cetirea ei Aurelius Tacitus[1]) senator ce era chemat cel dintâi să-şi dea părerea şi care după Aurelian a fost numit împărat cu asentimentul tuturor, ridicându-se a rostit următoarele: «Zeii nemuritori ar fi lucrat, senatori, cu mai multă dreptate şi mai potrivit legilor justiţiei, dacă ar fi stabilit ca oamenii cei buni să nu poată fi răniţi cu arma, pentru ca să aibă o viaţă mai lungă şi dacă, pe de altă parte, n'ar fi dat nici o putere acelora cari, în mintea lor ticăloasă, concep asasinate blăstămate. Căci, în cazul acesta, bunul nostru împărat Aurelian, decât care n'a existat un altul mai necesar pentru stat, ar fi şi astăzi în vieaţă. In adevăr, după nefericita domnie a lui Valerian, după nenorocirile din vremea lui Galien, subt domnia lui Claudius republica a început să respire puţin, iar, în timpul vieţii lui Aurelian, să câştige victorii în lumea întreagă. El ne-a dat înapoi Galia, el a liberat Italia, el a abătut dela Vindelici jugul sclăviei barbare. In timpul vieţei sale ne-a fost restituit Iliricul şi a fost readuse subt stăpânirea romană Traciile. El ne-a restituit în drepturile noastre Orientul, apăsat subt jugul ruşinos al unei femei. El a risipit, a pus pe fugă şi a nimicit pe Perşi cari, în urma ucederii lui Valerian, îşi băteau joc de noi. Pe el l-au adorat aproape ca pe un zeu Saracenii, Blemyi, Axomiţii, Bactrianii, Serii, Hiberii, Albanii, Armenii şi chiar popoarele Indieni-

1) *Aurelius Tacitus.* Unele manuscrise ne dau Aurelianus Tacitus.

www.dacoromanica.ro

lor. De darurile lui, pe cari le-au luat dela popoarele barbare, s'a umplut Capitoliul: cincisprezece mii de libre de aur, din dărnicia sa, are unul singur din tempele noastre şi toate altarele Romii strălucesc de daniile sale. De aceea, senatori, cred că pe drept cuvânt acuz eu pe zeii cari au răbdat ca un astfel de împărat să fie ucis, afară numai dacă nu vor fi voit ei mai bine ca să-l aibă mai curând în mijlocul lor. De aceea, eu propun să i se dea onoruri divine şi socotesc că şi voi toţi sunteţi de aceeaşi părere. In ce priveşte alegerea de împărat, cred că trebuie să lăsăm aceasta în seama armatei. Căci într'o hotărîre de acest fel, dacă nu se aduce la îndeplinire ceeace se propune, este o primejdie şi pentru cel ales şi în acelaşi timp o ură împotriva propunătorului». Această părere a lui Tacit a fost aprobată; cu toate acestea, amânându-se de mai multe ori alegerea, în cele din urmă, după votul senatului a fost ales de împărat Tacit, fapt ce-l vom povesti cu ocazia descrierii vieţii lui Tacit.

XLII.

XLII. Impăraţi buni şi împăraţi răi.

Aurelian a lăsat o singură fiică, ai cărei urmaşi trăiesc chiar şi acum în Roma. Căci Aurelian, proconsulul din Cilicia, un foarte bun senator, de admirat pentru neprihănita sa dreptate în vieaţă şi care tăieşte în Sicilia, este nepotul aceluia. Ce am să spun apoi de faptul că deşi au existat atâţia Cesari, au fost totuşi aşa de puţini împăraţi buni? Căci de la August până la principii Diocletian şi Maximin, registrele publice ne arată un lung şir de bărbaţi îmbrăcaţi în purpură; dar, între aceştia, principi buni au fost August, Flavius Vespasian, Titus, Cocceius Nerva, divul Traian, divul Adrian, Pius şi Marcus Antonini, Severus Africanul, Alexandru fiul lui Mammea, divul Claudius şi divul Aurelian; căci Valerian, deşi a fost foarte bun, a fost nenorocos în toate. Vezi, deci, cât de puţini au fost principii cei buni, aşa că în timpul acesta, bine a spus un oarecare mim, bufonul lui Claudius, că «s'ar putea înscrie şi desemna într'un singur inel numele principilor celor buni». Iar, dinpotrivă, ce nesfârşit este şirul celor răi? căci, lăsând la oparte pe dalde Vitelius, Caligula şi Nero, cine n'ar vorbi cu dispreţ de Maximini, de Filipi şi de acea drojdie de împăraţi ticăloşi? Cu toate acestea, ar trebui să facem o excepţie cu Decii, a căror vieaţă şi moarte s'ar putea compara cu a celor din antichitate.

www.dacoromanica.ro

XLIII.

XLIII. Greutatea de a domni.

Şi, se pune întrebarea: ce anume face pe principi răi? Mai întâi, scumpe prietene, vieaţa liberă, apoi belşugul în toate; pe lângă aceea, prietenii necinstiţi, curtizanii blăstămaţi, eunuchii lacomi, curtenii, sau proşti sau ticăloşi, şi ceea ce nu se poate nega, necunoştinţa afacerilor publice. Eu însă am aflat dela tatăl meu că împăratul Diocletian, după ce a ajuns simplu particular [1]), ar fi spus că «nimica nu este mai greu decât de a guverna bine». Se strâng la un loc patru sau cinci persoane, şi iau o singură hotărîre aceea de a înşela pe împărat. Ei îi spun numai ceea ce el are să aprobe. Impăratul care trăieşte închis în casă nu cunoaşte adevărul. El este forţat să nu cunoască de cât ceea ce îi s'a spus: instituie magistraţi pe cari n'ar trebui să-i instituie şi înlătură dela conducerea afacerilor publice pe aceia cărora ar trebui să li le încredinţeze. Ce mai vorbă? Cum spunea însuşi Diocletian: «Cel mai bun principe, cel mai prevăzător şi cel mai de treabă este vândut». Reproduc chiar vorbele lui Diocletian pe cari de aceea le-am citat pentru ca, în înţelepciunea ta, să vezi că nimic nu este mai greu decât de a găsi un principe bun.

XLIV.

XLIV. Aprecierea lui Diocletian despre Aurelian. — Prorocirea dată lui Aurelian de druidesele galice.

Mulţi nu pun pe Aurelian nici între principii cei buni nici între cei răi, fiindcă i-a lipsit blândeţea, cea dintâi calitate a unui împărat. Verconnius Herennianus, subt Diocletian prefect al pretoriului, spunea adeseori, după mărturia lui Asclepiodotus, că Diocletian ar fi zis de mai multe ori, criticând asprimea lui Maximian că Aurelian ar fi trebuit să fie mai mult un comandant de oştire de cât un principe; lui nu-i plăcea prea marea cruzime a acestuia. Este, de sigur, un fapt extraordinar, cunoscut de Diocletian, şi pe care acesta l-ar fi comunicat, după cum spune Asclepiodotus, confidentului său Celsinus; dar despre acest fapt judecata şi-o va da posteritatea. Căci spunea că odinioară Aurelian ar fi consultat pe druidesele ga-

1) *Diocletian, după ce a ajuns simplu particular.* Se ştie că Diocletian s'a retras din domnie şi n'a revenit, cu toate insistenţele ce s'au pus pe lângă el

www.dacoromanica.ro

lice [1]), vrând să afle, dacă domnia va rămâne la urmaşii săi. Atunci, zise el, că acelea au răspuns că nici un nume nu va fi în republică mai strălucit decât al urmaşilor lui Claudius. Şi este, de fapt, acum Constantius, împărat din acelaşi sânge, şi socotesc că urmaşii săi vor ajunge la acea glorie care a fost prorocită de druidese. Aceasta de aceea am raportat-o la vieaţa lui Aurelian, fiindcă răspunsul s'a dat lui Aurelian care a făcut consultarea.

XLV.

XLV. Impunerea unui tribut perpetuu asupra Egiptului. — Construcţiile lui Aurelian. — Purtarea sa faţă de prieteni. — Măsuri contra luxului.

Aurelian a impus Egiptului, în folosul cetăţii Roma, o dare perpetuă în sticlărie, în hârtie, în sfoară şi în hăinărie [1]). In regiunea de dincolo de Tibru a dispus să se facă băi de iarnă, fiindcă acolo nu e în abundenţă apa rece [2]). Iar la Ostia, în apropiere de mare, a început să puie fundamentul unui for, după numele său, unde în urmă s'a stabilit un pretoriu public. Pe prietenii săi a căutat să-i îmbogăţească, dar cu măsură şi în mod echitabil, pentruca, pe de o parte, să-i scape de mizeriile sărăciei, iar, pe de altă parte, să nu-i expună invidei pentru bogăţia lor. Haine de mătase pură nici el n'a avut în garderoba sa, nici n'a dat voie altora să aibă. Şi când soţia sa i-a cerut ca să aibă cel puţin o singură haină de mătase de coloarea de purpură, i-a răspuns: «Să nu se cântărească mătasea cu aur», căci pe atunci o libră de mătase făcea cât o libră de aur.

XLVI.

XLVI. Restrânge întrebuinţarea aurului. — Reglementează îmbrăcămintea soldaţilor.

Aurelian şi-a pus în gând să împiedice de a se întrebuinţa aurul, ca podoabă, pentru camere, pentru tunici, pentru mantale şi nici să fie amestecat cu argint, spunând că în natură este mai mult aur decât argint, dar că aurul se prăpădeşte prin întrebuinţarea lui în

---

1) *Druidesele galice.* Erau nişte preotese cari erau consultate pentru oracolele lor, întocmai ca şi preoteasa dela Delfi. Ele regulau sacrificiile şi ceremoniile religioase.

1) *Hăinărie.* Propriu zis erau mărfuri ce se aruncau (gr. *anavallo)*, în corabii cari le transportau.

2) *Apa rece.* In unele manuscrise se citeşte *frigidi aeris*, în loc de *frigidioris.*

www.dacoromanica.ro

foi, sau în fire, sau prin topire, pe când argintul rămâne pentru întrebuinţarea sa. Tot el a dat posibilitatea, cui ar fi voit, să se folosească de vase şi de cupe de aur şi tot el a admis ca particularii să aibă trăsuri împodobite cu argint [1]), pe câtă vreme mai înainte n'au fost decât vehicule împodobite cu aramă şi cu fildeş. Tot el a acordat matroanelor dreptul să poarte tunici şi haine de coloarea de purpură, pe câtă vreme mai înainte acestea erau de mai multe culori şi mai ales de un roşiu închis. Şi tot el a îngăduit soldaţilor de rând să poarte agrafe de aur, cari mai înainte erau de argint şi el cel dintâi a încuviinţat soldaţilor să umble cu paragaude [2]), în vreme ce mai înainte n'aveau decât haine cu nişte dungi drepte de purpură, şi anume cele noui încuviinţate erau pentru unii cu o singură bandă, pentru alţii cu două, pentru alţii cu trei şi până la cinci, cum sunt astăzi pânzele de in.

XLVII.

XLVII. Aurelian măreşte cu o uncie distribuţiile gratuite ale poporului.

Pentru pâinea poporului din Roma [3]) Aurelian a mărit cu o uncie tributul Egiptului, după cum se lauda într'o scrisoare adresată prefectului, însărcinat cu aprovizionarea cu alimente a cetăţii. «Aurelian August către Flavius Arabianus, prefectul aprovizionării. Intre alte ajutoare pe care le-am adus statului roman, mulţumită zeilor nemuritori, nici unul nu este de un mai mare preţ ca sprijinul de a fi mărit cu o uncie toate proviziunile oraşului Roma; aceasta, pentru ca să fie pentru totdeauna, am stabilit în Egipt corabieri pe Nil şi luntraşi pe Tibru. Am refăcut malurile Tibrului şi am săpat albia vadului. Am dispus să se facă rugăciuni publice pentru zeii nemuritori şi am adus sacrificii pentru binefăcătoarea Ceres. Acum este datoria ta, prea scumpe Arabian, să lucrezi să nu rămână fără de efect dispoziţiunile mele. Căci nimic nu poate să fie mai plăcut pentru poporul roman decât ca să nu sufere de foame». Hotărîse să se dea poporului roman şi vin gratuit, după cum îi se dă gratuit

1) *Trăsuri împodobite cu argint, argentatas carruchas.*

2) *Paragauda* era o haină introdusă în epoca imperială, în locul aşa numitului *clavus*, având o bandă de purpură.

3) *Pânea poporului din Roma.* Cantitatea de pâine ce dedeau împăraţii a mers crescând. După Aurelian s'a dat fiecărui cetăţean câte trei libre, sau trei zeci şi şase de uncii, fiecare libră având douăsprezece uncii.

www.dacoromanica.ro

uleiul, pâinea şi carnea de porc şi avea de gând să i se dea gratuit vinul pentru totdeauna.

XLVIII

XLVIII. Aurelian este preocupat de distribuiri de vin pentru popor.

In Etruria, prin regiunea Aurelia, până la Alpii Maritimi, sunt nişte câmpii imense, roditoare, pline de păduri. Hotărîse deci ca proprietarilor acelor locuri necultivate, cari totuşi ar fi voit să le vânză, să le dea preţ de cumpărare [1]) şi să aşeze acolo familii de prizonieri cari să planteze dealurile cu vii şi să dea poporului din Roma tot vinul recoltat, fără ca fiscul să se atingă de venitul lor. Se făcuse socoteala butoaielor, cofelor, hramelor şi a manoperei. Sunt unii cari susţin că Aurelian a fost prevenit să nu facă aceasta, iar alţii că ar fi fost oprit de prefectul pretoriului care se spune că i-ar fi zis: «Dacă dăm şi vin poporului roman, mai rămâne să-i dăm şi pui şi gâşte». Ca dovadă că Aurelian s'a gândit la aceasta, ba că chiar a luat unele dispoziţii şi că în parte şi-a pus în aplicare proiectul, este faptul că fiscul a pus vinuri în porticile templului Soarelui spre a fi date poporului, nu gratuit, ci pe bani. Mai trebuie ştiut că Aurelian a distribuit poporului trei congiarii şi i-a făcut danii din diferitele provincii de tunici albe cu mâneci şi tunici de in curat din Africa şi din Egipt; şi tot el a dat pentru întâiaşi dată poporului din Roma năframe [2]), de care publicul se foloseşte spre a-şi arăta favoarea la jocuri.

XLIX

XLIX. Preferinţele lui Aurelian pentru parcul lui Sallustiu şi cel al Domiţei. Severitatea sa. Proiectul pentru restituirea senatului de femei. Regulamentele sale.

Când era la Roma, nu-i plăcea să locuiască pe Palatin, ci-i plăcea să trăiască mai mult în parcul lui Sallustius, sau în cel al Domiţiei. In urmă, a împodobit porticul din parcul lui Sallustius cu coloane miliare şi cu toate că era de o sănătate şubredă, făcea aci călare, în fiecare zi, exerciţii obositoare. Pe sclavi şi pe slugile sale,

---

1) In textul nostru: *să le dea gratuit.*

2) *A dat poporului naframe.* Naframele sau batistele *oraria,* dela *os* (oris) serveau ca să aplaudc cu ele la jocuri. După unii comentatori ele erau date ca poporul să-şi şteargă sudoarea, *ad sudorem.*

www.dacoromanica.ro

când greşeau, dedea ordin să fie bătuţi în faţa sa, pentruca să li se aplice severitatea, după cum spuneau unii, din înclinare pentru cruzime, după alţii. Pe una dintre servitoarele sale învinuită de adulter cu unul din sclavii săi a pedepsit-o cu moartea. Pe mulţi sclavi din familia sa proprie cari nu-şi făcuseră datoria i-a trimis în faţa legilor şi a judecătorilor publici. Voise să refacă senatul femeilor, adecă micul senat, în care avea să ia parte numai acelea cari, după avizul senatului, ar fi meritat să aibă funcţiuni sacerdotale. A interzis bărbaţilor cismele roşii, galbene şi verzi şi nu le-a admis decât femeilor. A permis ca senatorii să aibă sclavi curieri îmbrăcaţi ca şi curierii săi. A oprit concubinajul femeilor născute liber. A stabilit numărul eunicilor, după declaraţiunea făcută în senat, ceea ce a făcut ca preţul acestora să fie colosal. Nici odată n'a avut un vas de argint mai greu decât de treizeci de libre.

L.

L. Mesele sale. Consideraţia sa pentru doi din sclavii săi, pe cari senatul îi liberează după moartea sa. — Petrecerile sale. — Voracitatea lui Fagon. — Rezumatul domniei lui Aurelian.

La ospeţele sale se serveau mai ales fripturi. Îi plăcea în special vinul roşiu. Când a fost bolnav n'a chemat nici odată un doctor, ci se curarisea singur, în deosebi prin dietă. Soţiei şi fiicei sale, la sărbătoarea sigilariilor, le dedea câte un inel, ca şi cum ar fi fost un simplu particular[1]). Sclavilor săi le dădea aceleaşi haine, ca şi un om privat, în afară de doi bătrâni, cărora le dedea haine, ca şi unor liberti, lui Antistius şi lui Gillo, pe cari, după moartea sa, senatul i-a liberat. Se dedea rar chefurilor, dar făcea mare haz de mimi şi în special îl desfăta mult Fagon, care mânca aşa de mult că într'o singură zi a mâncat, alături de masa împăratului, un mistreţ întreg, o sută de pâini, un berbec şi un purcel şi a băut dintr'o butie pusă înaintea sa mai mult decât un butoiu. Epoca lui Aurelian, în afară de câteva revoluţii interne, poate trece ca o epocă foarte fericită. Poporul roman l-a iubit, senatul însă s'a şi temut de el.

---

1) *Le dedea câte un inel,* ca orice *particular.* La sărbătoarea *Sigillaria* se dedeau femeilor şi copiilor drept cadouri un inel ce servea şi ca sigil. Autorul voieşte să scoată în evidenţă simplitatea moravurilor împăratului.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Achilleus 31.
Acholius 12.
Adiabenicus 30.
Aegyptus 13, 32, 45, 47.
Aegyptii 33 — Aegyptiae lineae 12, 48, — Aegyptium vectigal 47.
Afrae lincae 48 — Afra tapetia 12.
Afer, *vezi* Severus 42.
Albani 41.
Albinus, *vezi* Ceionius 9.
Alexander Mammaeae 42.
Alpes Cotiae 21. — Alpes maritimae 48.
Amazones 34.
Anacharsis Scytha 3.
Q. Ancarius 13.
Antistius 50.
Antiochia 5, 25.
Antoninus Pius 14, 42.
Antoninus Marcus 42.
Antoniniani aurei 9, 12.
Antoninus Gallus 8.
Apollo 19.
Apollonius 24, 25.
Arabes 11.
Arabianus Flavius 47.
Arellius Fuscus 40.
Aristoteles 3.
Armenia 27 — Armenii 11, 41 — Armenicus 28, 30.
Asclepiodotus 44.
Asia 40.
Atheniensis 3, 39.
Augustus Octavianus 21, 42.
Aurelia 48.
Aurelianus *în toate capitolele.*
Aureolus 16.
Aurelius Gordianus 41.
Aurelius Tacitus 41.
Avulnius, *vezi* Saturninus 13.
Axomitae 33, 41.

Bactrani 33, 41.
Bachius, *vezi* Macer 13.
Bassus, *vezi* Cerronius 31.
Bithynia 22.
Blemmyes 33, 41.
Boius Fulvius 13.
Brundisinus, *vezi* Maecius 13.

Caenofrurium 35.
Caesar, *mai adeseori* — Caesareana tempora 6.
Caligula 42.
Callicrates 4.
Cannaba 22. — Cannabauda 22.
Capitolium 33, 34, 41.
Carioviscus 11.
Carpi 30 — Carpicus 30 —
Carpisclus 30.
Castriani 38.
Ceionius, *vezi* Albinus 9.
Celsinus 44.
Cercs 47.
Cerronius, *vezi* Bassus 31.
Chillo, *vezi* Mallius 23.
Christianus 20.
Cilicia 42.
Claudius 2, 16. 17, 18, 37. 41, 42. 44 — Claudiana auspicia 17, Claudiana tempora 16.
Cleopatra 27.
Constantius 44.

www.dacoromanica.ro

Cornelius Tacitus 2.
Corvini 9.
Crinitus Ulpius 10, 11, 13, 14, 15, 38.
Cottiae Alpes 21.
Cypria mantelia 12.

Dacia 39 — Dacia Ripensis 3.
Dacisci 38.
Daecii 42.
Dafne 25.
Danuvius 22.
Diocletianus 29, 42, 43.
Domitia 49.
Dryades 44.

Eleates 3.
Emessa 25.
Eudaemones 33.
Etruria 48.
Europa 17, 30, 32 — Europensis 31.

Faltonius, *vezi* Probus 40.
Felicissimus 38.
Felix legio 11.
Firmus 32.
Franci 7, 33.
Flavius, *vezi* Titus 42.
Fulvius, *vezi* Sabinus 19.
Furius, *vezi* Placidius 15.

Gallia 7, 9, 32, 34, 35, 41 — Gallicanica legio 7, — Gallicanae Dryades 44, — Gallicus *ornatus* 34.
Gallienus 8, 11, 16, 18, 21, 41.
Gallus, *vezi* Antoninus 8.
Gallus 32.
Germani 33.
Gordianus, *vezi* Aurelius 41.
Gothi 13, 17, 22, 33, 34 — Gothicus 30.
Graecus 1, 4, 16, 15, 24, 27, 30.

Hadrianus 14, 42.
Haemimontus 17.
Halani 33.
Haldagates 11.
Hariomundus 11.
Heliogabalus 25.
Heraclammon 22, 23, 24.
Heraclia 35.
Herennianus, *vezi* Verconius 44.
Herculianus 38.
Hiberi 33, 41.
Hilaria 1.
Hildemundus 11.

Illyria 39.
Illyricum 6, 9, 22, 35, 41, — Illyricianus limes 13, — exercitus 17.
Indi 29, 33, 41.
Italia 41.
Ityraei 11.
Iunius, *vezi* Tiberianus 1, 2.
Iupiter Optimus Maximus 29, 33.

Latini 1, 6, 24.
Lembarii 38.
Libycae ferae 33.
Livius 2.
Longinus 30.
Lucania 39.

Macer, *vezi* Baebius 13.
Maecius, *vezi* Brundisinus 13.
Macotidae 16.
Mallius, *vezi* Chillo 23.
Marcomanni 18, 19, — Marcomanicum proelium 21.
Mars 21.
Maura stragula 12.
Mauricius, *vezi* Murrentius 13.
Maximianus 42, 44.
Maximinus 42.
Mediolanum 18.
Mesopotamia 11.
Mnesteus 36, 37.
Moesia 3, 39.
Mogontiacum 7.
Mucapor 26, 35.
Murrentius 13.

www.dacoromanica.ro

Nero 21, — Nerones 42.
Nerva Cocceius 14, 42.
Nicomachus 27.
Nicopolis 11.
Niliaci naviculariі 47.
Nummius Tuscus 13.

Odenatus 33.
Ostiensis ager 45.

Palaestina 33.
Palatium 1, 10, 34, 49.
Palatinum officium 13.
Palmyra 26, 28, 31, — Palmyreni 22, 26, 31, 33.
Pannonius homo 24.
Parthicus 30.
Perennitas 47.
Persae 5, 7, 27, 28, 29, 33, 35, 41, — Persici dracones 28.
Philippi 2, 42.
Philippi argentei 9, 12.
Philippicae orationes 39.
Pinianus 1.
Placentia 21.
Placidius Furius, *vezi* Furius 15.
Plato 3.
Polemoniacus Pontus 21.
Pollio, *vezi* Trebellius 2.
Pompiliana curia 41.
Postumus 8.
Probus 29.
Probus, *vezi* Faltonius 40.

Quintillus 2, 16, 17, 37.

Racticus limes 13.
Rhodopa 31.
Riparenses 38.
Ripensis, *vezi* Dacia Ripensis 3.
Roma, *de mai multe ori*, — Romani, *de mai multe ori*.
Roxolani 33.

Sabinus, *vezi* Fulvius 19.
Sallustius 2. Sallusti horti 49.
Sandario 31.
Saraceni 11, 27, 28, 33, 41.
Sarmatae 6, 7, 18, 33, — Sarmaticus 6, 30.
Saturninus, vezi Avulnius 13.
Scipiones 9.
Scythae 3, — Scythicus limes 13.
Seres 41.
Severus, *vezi* Afer 42.
Sibylini libri 18, 20.
Sibylla 19.
Sicilia 42.
Silanus, *vezi* Ulpius 19.
Sinon 1.
Sirmium 3.
Solis templum 1, 4, 5, 10, 25, 28, 31, 35, 39, 48.
Stagirites (Aristoteles) 3.
Suebi, *vezi* Suevi 18, 33.
Syrus, 26, 27, 30, 31.

Tacitus, *vezi* Cornelius 2.
Tacitus imp., *vezi* Aurelius, 41.
Tersites 1.
Tetricus 32, 34, 39.
Theoclius 6.
Thracia 10. 17, 22, 32, 41, — Thracicus limes 13, Thracicus exercitus 17.
Thyana 22, 23. 24. 25, — Thyaneus (Apollonius 5, — Thyani 23.
Tiberianus, *vezi* Iunius 1, 2.
Tiberina ripa 47.
Timolaus 38.
Titus *vezi* Flavius 42.
Traianus Ulpius 10, 11, 14, 21, 39, 42.
Transtiberina regio 45.
Trebellius, *vezi* Pollio 2.
Trogus 2.
Tryphon, Julius 13.
Tullius (Cicero) 39.
Tuscus, *vezi* Nummius 13.
Tyrius, *vezi* Callicrates 4.

Ulpia bibliotheca 1, 8, 24.

www.dacoromanica.ro

Ulpius, *vezi* Crinitus 14, 11, 13, 14, 15, 38.
Ulpius, *vezi* Silanus 19.

Vabalatus 38.
Valerianus 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 41, 42.
Vandali 33.
Variani horti 7
Verconnius, *vezi* Herennianus 44
Vespasianus Flavius 42.
Vindelici 35, 41.
Vitellius 42.

Xifidius, Aelius 12.

Zaba 25.
Zenobia 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38.
Zenon 3.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Prefaţa — — — — — — — — — — — — — 7
Avant-propos — — — — — — — — — — — — 9
Introducerea — — — — — — — — — — — — 23
I. Autorul arată, în introducerea sa, cum a ajuns, la îndemnul lui Iunius Tiberianus, prefectul Romei, să descrie vieaţa împăratului Aurelian 67
II. Nici un istoric nu este lipsit de inexactităţi, prin urmare nici autorul. — — — — — — 68
III. Naşterea lui Aurelian — — — — — — 69
IV. Copilăria sa — Mama sa — Prevestiri pentru viitor — — — — — — — — — 69
V. Alte prevestiri pentru ridicarea sa — — — 70
VI. Portretul lui Aurelian — Isprăvile sale personale — Cântec în onoarea sa — — — — 71
VII. Succesele sale în contra Francilor şi un alt cântec în onoarea sa. Cruzimea sa spre a ţine în frâu pe soldaţi. Recomandări pentru conduita ostaşilor săi — — — — — — 72
VIII. Aprecierea împăratului Valerian asupra severităţii lui Aurelian — — — — — — 73
IX. Elogiul lui Aurelian făcut de împăratul Valerian, şi darurile ce urmează să i se dea la Roma — — — — — — — — — 73
X. Comandamentele sale. Aurelian înlocueşte pe Ulpius Crinitus care era bolnav şi care mulţumeşte împăratului pentru alegerea înlocuitorului său — — — — — — — — 74
XI. Impăratul Valerian anunţă pe Aurelian că l-a însărcinat cu înlocuirea lui Ulpius Crinitus şi-i arată ce măsuri trebuie să ia. Il vesteşte în acelaşi timp că va fi ales consul. — — — 75
XII. Scrisoarea împăratului către prefectul tesau-

www.dacoromanica.ro

Pag.

rului spre a recompensa pe Aurelian pentru alegerea de consul — — — — — — 76

XIII. Impăratul Valerian acordă, pe când se găsea la Bizanţ, recompense militare lui Aurelian, ales în calitate de consul — — — — — 76

XIV. Răspunsul de mulţumire al lui Aurelian şi cererea lui Ulpius Crinitus de a-i încuviinţa adoptarea lui Aurelian — — — — — 77

XV. Adoptarea se înfăptueşte. — Autorul se plânge de cheltuelile cele mari făcute cu prilejul alegerilor de consul — — — — — — 78

XVI. După moartea lui Claudius, Aurelian ajunge singur împărat. — Moartea lui Aureolus. — 79

XVII. Scrisoarea împăratului Claudius către Aurelian prin care scrisoare îi se încredinţează comandamentul armatelor împotriva Goţilor. Succesele lui Aurelian. — Legiunile îl aleg de împărat — — — — — — — — 79

XVIII. Fiind comandant al cavaleriei sub Claudius, Aurelian poartă războaie cu Suevii şi Sarmaţii. Războiul nenorocit împotriva Marcomanilor. — Consultarea cărţilor sibiline — — 80

XIX. Hotărîrea senatului de a se consulta cărţile sibiline — — — — — — — — — 81

XX. Ceremoniile prescrise în cărţile sibiline. Scrisorile lui Aurelian privitoare la consultarea acestor cărţi şi îndeplinirea solemnităţilor — 82

XXI. Infrângerea Romanilor la Placenţia. — In urmă, victoria asupra Marcomanilor. — Intoarcerea lui Aurelian la Roma şi pedepsirea celor răsvrătiţi. Lărgirea razei oraşului — 83

XXII. Plecarea lui Aurelian împotriva Palmyrenilor. Infrângerea în drum a Goţilor şi a celorlalţi barbari. — Reocuparea Bitiniei. — Cucerirea Thyanei — — — — — — — 84

XXIII. Uciderea trădătorului Heraclammon. Scrisoarea lui Aurelian în privinţa trădătorului 85

XXIV. Felul cum a fost cucerită cetatea Thyana. Filosoful Apollinius din Thyana şi elogiul său 85

www.dacoromanica.ro

Pag.

XXV. Cucerirea Antiochiei. Lupta dela Emessa împotriva reginei Zenobia. Ajutorul divin primit de Aurelian — — — — — — — — 87

XXVI. In drum spre Palmyra, Aurelian are de luptat cu tâlharii. Scrisoarea lui Diocletian către Mucapor. — Aurelian cere Zenobiei să i se predea — — — — — — — — — 87

XXVII. Răspunsul plin de îngâmfare al Zenobiei 88

XXVIII. Zenobia este învinsă şi prinsă pe când fugea. Tratament rău faţă de aliaţii Zenobiei 89

XXIX. Purpura de India — — — — — — — 89

XXX. Aurelian omoară pe consilierii Zenobiei, păstrând-o însă pe ea pentru triumful său. Uciderea lui Longinus. In drum spre Roma, Aurelian învinge pe Carpi, după cari a primit titlul de Carpicus — — — — — — — 90

XXXI. Revolta Palmyrenilor. — Aurelian se întoarce în Asia şi distruge Palmyra. — — 90

XXXII. La întoarcerea sa Aurelian are succese în Tracia, învinge în Egipt pe Firmus, prinde pe Tetricus în Galia şi se întoarce învingător la Roma — — — — — — — — — — 91

XXXIII. Descrierea triumfului lui Aurelian — — 92

XXXIV. Continuarea descrierii triumfului lui Aurelian — — — — — — — — — — 93

XXXV. Darurile făcute poporului. — Ridicarea templului Soarelui.— Instituţiile sale.— Noui expediţii — — — — — — — — — 93

XXXVI. Aurelian cade victima perfidiei secretarului său — — — — — — — — — — 94

XXXVII. Ucigaşii îi ridică un monument. — Mnesteus este aruncat la fiare. — Aurelian este zeificat — — — — — — — — — 95

XXXVIII. Zenobia domnise în numele fiului ei. — Aurelian înăbuşe revolta monetariilor. — Scrisoarea sa — — — — — — — — 96

XXXIX. Aurelian face, după triumful său, pe Tetricus censor în Lucania. — Ridică templul soarelui. — Măreşte incinta oraşului. — Am-

www.dacoromanica.ro

Pag.

nestiază delictele politice. — Pedepseşte pe prevericatori. — Părăsirea Daciei. — Cruzimea sa — — — — — — — — — — 96

XL. După moartea lui Aurelian imperiul roman rămâne fără conducător — — — — — 97

XLI. Scrisoarea armatei către senat. — Aurelian Tacitus propune ca alegerea să o facă armata. Tacit este ales împărat. — — — — — 98

XLII. Împăraţi buni şi împăraţi răi — — — 99

XLIII. Greutatea de a domni — — — — — 100

XLIV. Aprecierea lui Diocletian despre Aurelian. Prorocirea dată lui Aurelian de druidesele galice — — — — — — — — — — 100

XLV. Impunerea unui tribut perpetuu asupra Egiptului. — Construcţiile lui Aurelian. — Purtarea sa faţă de prieteni. — Măsuri contra luxului. — — — — — — — — — — 101

XLVI. Restrânge întrebuinţarea aurului. — Reglementează îmbrăcămintea soldaţilor — — 101

XLVII. Aurelian măreşte cu o uncie distribuţiile gratuite ale poporului — — — — — 102

XLVIII. Aurelian este preocupat de distribuiri de vin pentru popor — — — — — — 103

XLIX. Preferinţele lui Aurelian pentru parcul lui Sallustiu şi cel al Domiţei. Severitatea sa. Proiectul pentru restituirea senatului de femei. Regulamentele sale — — — — — 103

L. Mesele sale. Consideraţia sa pentru doi din sclavii săi, pe cari senatul îi liberează după moartea sa. — Petrecerile sale. — Voracitatea lui Fagon. — Rezumatul domniei lui Aurelian 104

Indice — — — — — — — — — — — — — — 105

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL X

ISTORIA ROMANĂ PRESCURTATĂ

DE

EUTROPIUS

TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS X

EUTROPII

BREVIARIUM HISTORIAE ROMANAE

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1 9 3 6

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

1. DATE BIOGRAFICE.

De oarece studiul oricărei opere literare trebuie să ne conducă, în ultimă analiză, la cunoaşterea cât mai temeinică a personalităţii autorului acelei opere şi de oarece orice lucrare literară este produsul a doi factori puternici, a înrâuririi mediului în care s'a desvoltat şi a valorii geniului creator, vom căuta, mai întâi de toate, să fixăm *locul* ce ocupă în literatura latină autorul nostru şi apoi, strângând laolaltă toate datele ce le avem asupra vieţii sale, să stabilim valoarea *personalităţii scriitorului şi a operei sale*, arătând, în acelaşi timp, influenţa sa asupra contimporanilor şi asupra urmaşilor săi.

Viaţa lui Eutropius ne va procura oarecari elemente de apreciere asupra operii sale, după cum, pe de altă parte, studiul operii înseşi va arunca oarecare lumină asupra personalităţii autorului.

Dar, din nenorocire, cunoştinţele ce le avem din antichitate asupra lui Eutropius sunt foarte reduse. Autorul însuşi, în afară de o singură frasă, nu ne aminteşte nimica despre sine. Cu cât însă datele din lumea veche sunt mai puţine, cu atât studiile ce s'au făcut de învăţaţii de mai târziu şi de cei din zilele noastre sunt mai bogate.

Am putea zice că, precum gloria de a fi dat naştere lui Homer şi-o reclamau mai multe cetăţi din lumea veche, tot astfel cinstea de a fi patria de naştere a lui Eutropius şi-o reclamau pe rând şi Grecia şi Italia şi Gallia. După unii el s'ar fi născut la Constantinopol, după alţii că ar fi văzut lumina zilei în Italia şi că ar fi scris la Roma; n'au lipsit nici acei cari să crează că Eutropius ar fi fost de naştere gal şi că ar fi avut chiar proprietăţi în Gasconia.

www.dacoromanica.ro

Importanța operii acestui scriitor este așa de mare, că el a meritat să aibă astăzi o întreagă literatură asupra vieții sale, a meritat ca filologii să caute să studieze și mai ales să ilustreze, prin argumente scoate din opera sa sau din operile contimporanilor, viața puțin cunoscută a lui Eutropius.

Eutropius a fost de sigur grec din naștere, unul dintre acei *Graeculi*, cari în epoca imperială au pus mâna pe toată puterea de stat dela Roma și mai târziu din Constantinopol și cari, întocmai ca și Grecii din Țările românești, din secolele trecute, romanizându-se au condus destinele imperiului roman și ale romanității până târziu în evul mediu.

Numele de Eutropius (Εὐτρόπιος, în greceşte însemnează cel cu bune moravuri) ajunge frequent prin secolul al IV-lea după Christos. Critica literară de azi pare a fi stabilit că Eutropius al nostru este identic cu proconsulul din Asia din anul 370; cu *comes rerum privatarum* din anul 380—381, apoi din 385, pentru a doua oară, și cu *consulul* din 387. In acelaşi timp, pare sigur că nu trebuie confundat nici cu Eutropius presbyter, preot din Africa, școlar al Sfântului Augustin și care a scris două consolațiuni către surorile sale, nici cu Eutropius, atotputernicul eunuc dela curtea împăratului Arcadius, nici cu medicul Eutropius, vestit scriitor, despre care ne vorbește Marcellus Empiricus, nici cu alți Eutropii, cu cari a fost adeseori identificat istoricul nostru.

După toate probabilitățile, Eutropius s'a născut pe la anul 316 după Christos, în timpul împăratului Constantin, că ar fi asistat la fundarea Constantinopolului a. 329, în vârstă de 13 ani — unii au crezut, fără să fi putut aduce dovezi, că ar fi scris mai târziu și o carte asupra fundării acestui oraș — că în vârstă de 57 ani se găsea guvernator în Asia, și că în vârstă de 65—65 ani Theodosius îl numi prefect al pretoriului.

Se mai crede că Eutropius ar fi fost un nepot de soră și școlar al retorului Acacius din Caesarea și despre care ne vorbește de mai multe ori în scrisorile sale filosoful Libanius. Dacă hipoteza aceasta este adevărată, atunci este sigur, după cum rezultă din scrisorile lui Libanius, că Eutropius a venit în anul 355 la Antiochia și a rămas aci până la anul 363. Iar când, în anul 362, a venit împăratul Iulian în această metropolă a Orientului, a făcut și cunoștința lui Eutropius care ajunsese la oarecare vază și reputație prin talentul său orato-

www.dacoromanica.ro

ric. La recomandaţiunea filosofului Libanius, Eutropius intră în prietenia împăratului care îl luă cu sine în expediţiunea ce tocmai întreprindea în Persia[1]). E puţin probabil să fi avut un comandament militar, cum se crede în genere.

Fapt pozitiv este numai acesta că a luat parte în nenorocita expediţiune a lui Julian Apostatul în contra Perşilor (a. 363). El însuş ne spune: *cui expeditioni ego quoque interfui.* Acelaşi lucru ni-l confirmă istoricul grec Georg. Codinus[2]), Εὐτρόπιος ὁ σοφιστὴς ὁ τῷ παραβάῖῳ Ἰουλιανῷ ἐν τῇ Περσίδι ὁ ἐπιστολογράφος Κωνσταντίνου, unde *epistolographos Constantini* de sigur este o eroare a istoricului grec.

De asemenea este iarăşi fapt pozitiv că Eutropius a avut la curtea împăratului Valens, în anul 369, titlul de *magister memoriae.* In codicile numit Bambergensis, din veacul al X-lea sau al IX-lea, într'o epistolă ce precede *Breviarium* al lui Festus se zice: *Valenti perpetuo Augusto v. c. magister memoriae.*

Magister memoriae προεστὼς μνήμης era un titlu de înaltă dregătorie la curtea împărătească. El era însărcinat să tragă atenţiunea asupra celor ce trebuiau să se facă în administrarea imperiului. Notele lui se numiau *memoria* sau *sacra memoria.*

Abreviaţiunea *V. C.*, din epistola amintită mai sus, pentru *vir clarissimus,* însemnează că Eutropius a ajuns la onoarea clarissumatului. Cei ce, în această epocă imperială, aveau titlul de clarissumat, rămâneau pentru totdeauna în ordinul senatorial: «*indepti semel clarissumatus dignitatem perpetuo manebant in ordine senatorum*»[3]).

Lexicograful grec Suidas ne spune că Eutropius a fost Ἰταλὸς σοφιστής. Sophist pe vremea aceasta nu avea accepţiune peiorativă, şi sophist italian nu însemna altceva decât că a fost un retor care a scris în limba latină. Ceeace în special ne face să credem ca Eutropius nu era Roman este împrejurarea că nicăierea în opera sa el nu ne spune «armata *noastră*», «consulii *noştri*», cum se exprimă de altfel ceilalţi scriitori din această epocă, ca d. ex. contimporanul său Rufus[4]).

---

1) Otto Seeck, *Q. Aurelli Symmachi, quae supersunt,* în *Monumenta Germaniae historica,* Auctores, 6, pag. CXXXII.

2) Georg. Codinus, *De origin. Constantinop.* 18.

3) *Thessaurus linguae latinae,* vorba *clarissumatus.* Despre clarissumatul lui Eutropius vezi şi Mommsen, la Droysen, *Eutropi Breviarium,* pag. II.

4) Excepţie face un singur pasagiu, unde textul este alterat,

www.dacoromanica.ro

Impăratul Valens (364—378), despre care scriitorii ne spun că era un ignorant, *omnium litterarum ignarus*, cum îl numeşte istoricul Ammianus Marcellinus — împăratul Vetranio, după cum ne spune Eutropius, era aşa de ignorant că nici nu ştiea măcar să cetească — şi necunoscând nici limba grecească, cu toate că un mare număr dintre supuşii săi vorbeau numai greceşte, puse pe Eutropius să-i scrie un rezumat al istoriei romane. Eutropius se execută şi compuse atunci opera sa, precedând-o de o dedicaţie şi sfârşind-o cu făgăduiala că va trata domnia lui Valens şi Valentinianus, într'o lucrare mai îngrijită, cu un stil mai frumos, lucrare pe care sau n'a compus-o sau s'a pierdut. Iată vorbele cu care încheie Eutropius Breviariul său: *Quia autem ad inclytos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus; nam reliqua stilo maiore dicenda sunt; quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.*

La această din umă frasă pare că face alusiune şi prefectul Romei, Symmachus, când zorea pe Eutropius să scrie istoria împăraţilor Valens şi Valentinianus; căci dintre scrisorile lui Symmachus opt sunt dedicate lui Eutropius, iar în vorbele «*sed haec stilo exequenda tibi ante alios, cui pollet Minerva, concedimus*» se vede o aluzie la ultimele vorbe din Breviarium [5]).

Dacă Eutropius al nostru este în adevăr acela căruia îi se adresează Symmachus în scrisorile sale [6]), şi lucru pare neîndoios pentru cei mai mulţi critici literari, atunci el avea în Asia nişte proprietăţi, după cum rezultă aceasta din scrisoarea în care vorbeşte că un oarecare Ausonianus *v* (ir) *c* (larissimus) a fost încălcat de Eutropius. Symmachus intervine prietineşte pe lângă Eutropius în favoarea lui Ausonianus [7]»).

Intr'un manuscris al lui Eutropius, într'unul singur, Valens poartă titlul de *Gothicus*. Dacă această titulatură a împăratului exista în timpul când Eutropius şi-a compus opera sa, atunci rezultă că Breviarium a fost scris în 369, după victoria lui Valens asupra Goţilor, deci cartea apăruse înainte de a fi fost chemat ca guvernator în Asia, a. 370.

---

5) Symmachus, *Epistolae*, III 47.

6) Symmachus, *Epistolae*, III, 46—53.

7) Symmachus, *Epistolae*, III, 53.

www.dacoromanica.ro

Pe când Eutropius se găsea ca proconsul în Asia, prin intrigile lui Festus, succesorul său, şi el magister memoriae, a fost implicat în procesul de înaltă trădare al lui Theodorus, secretarul lui Valens, şi n'a putut scăpa de condamnare decât graţie filosofului Pasiphilus, căruia tortura nu i-a putut smulge nici o declaraţiune în contra lui Eutropius: «*Eutropius Asiam proconsulari tunc obtinens potestate, ut factionis conscius arcessitus in crimen, abscessit innocuus, Pasiphilo eximente philosopho, cui ut eum mendacio iniusto perverteret, crudeliter tortus, de statu robustae mentis non potuit deturbari* [8]).

Deşi Eutropius a fost achitat, cât timp a trăit împăratul Valens, n'a mai avut nici unul dintre onoruri; după moartea lui Valens însă, la anul 379, primeşte titlul şi însărcinarea de *comes rerum privatarum* al lui Flavius Gratianus, iar în anul următor este numit *praefectus praetorio Orientis.* (380—381). Pentru a doua oară a fost însărcinat cu aceeaşi funcţiune în 385, iar în 387 fu ales consul împreună cu împăratul Valentinian. Din scrisorile lui Gregorius din Nazians rezultă că Eutropius dela 381 până la 387 a trăit ca om particular [9]).

S'a pus de multeori întrebarea dacă Eutropius, care a trăit pe timpul introducerii creştinismului ca religiune de stat, a fost creştin sau păgân? Rezultatul discuţiunilor pare a duce la concluziunea că Eutropius n'a fost nici creştin, nici păgân. Ca cei mai mulţi filozofi din acele vremuri, Eutropius a fost un simplu sofist.

Dacă Eutropius ar fi fost creştin ar fi vorbit altfel de cum vorbeşte despre domnia împăratului Constantin şi de-desigur un fapt aşa de extraordinar ca introducerea creştinismului n'ar fi putut să-l lase indiferent. Ar fi motivat, fără îndoială, războiul lui Constantin cu Licinius, persecutorul creştinilor şi altfel ar fi vorbit despre domnia lui Iulian Apostatul, căruia numai laude nu i-ar fi adus.

Ce e drept, sub regimul lui Julian, ne spune câteva cuvinte despre persecuţiunea creştinilor şi ar fi avut prilej să desvolte mai pe larg teza creştinismului. Nu ne spune însă decât că a persecutat pe creştini, dar n'a vărsat sânge creşti-

8) Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, XXIX 1. 36.

9) Greg. Nazianz, *Epist.* 137, 138.

www.dacoromanica.ro

nesc, *nimius religionis Christianae insectator, perinde tamen ut cruore abstineret,* în care frasă vorba *nimius* se crede că este interpolată de vr'un creştin de mai târziu.

Spre a se putea susţinea creştinismul lui Eutropius, unii copişti au introdus chiar în textul original proba pe care voiau să o aibă; astfel, într'unul din manuscrise găsim adausul «*Iesum Christum deum et dominum nostrum*».

In orice caz, Eutropius chiar dacă va fi fost creştin, n'a fost creştin în sensul lui Ambrosius, Augustinus, Orosius, etc. care să-şi susţie cu tărie credinţele sale, ci va fi susţinut, ca cei mai mulţi filosofi din această epocă, legea împăratului. Subt împăratul Constantin va fi admis închiderea templelor păgâne, supt împăratul Julian va fi aprobat redeschiderea lor, supt împăratul arian Valens va fi persecutat pe drept-credincioşi şi, în sfârşit, supt Theodosius, se va fi acomodat credinţei acestui împărat, a cărui favoare o căuta.

II. OPERA LUI EUTROPIUS.

Breviarium ab urbe condita, cum este intitulată lucrarea lui Eutropius, nu este de o prea mare întindere. In zece cărţi, nu prea lungi, găsim condensate evenimentele mai importante ale istoriei romane, dela fundarea cetăţii (754 înainte de Christos) până la urcarea pe tronul împărătesc a lui Valens (364 după naşterea lui Christos), deci un interval de timp de 1117 ani.

Lucrarea lui Eutropius se poate împărţi în trei părţi: *a)* epoca republicană; *b)* epoca imperiului până la domnia lui Nerva şi *c)* epoca împăraţilor până la Valens. Fiecare din aceste trei epoce sunt tratate deosebit. Prima parte este caracterizată printr'o înşirare succintă a evenimentelor externe, fără să se trateze de loc evenimentele interne. Scriitorul se mărgineşte la războaie şi lupte, citându-ne foarte adesea ori numărul morţilor şi prizonierilor şi arătând locul unde s'au petrecut faptele. In partea II-a, Eutropius începe să ne dea caracterizări, indicându-ne în scurte cuvinte rolul împăraţilor, nedispreţuind câte odată nici anecdotele [10]) şi în partea III-a, cu cât ne apropiem de epoca în care a trăit autorul, caracte-

10) *Breviarium* VII. 18.

www.dacoromanica.ro

rizările câştigă în pătrundere. In această din urmă parte, scriitorul nostru, întocmai ca şi pedagogul al cărui rol şi-l însuşeşte prin compunerea cărţii sale, compară trecutul cu prezentul, dând adeseori indicaţii asupra vremurilor sale.

Rezumatul istoric al lui Eutropius este făcut cu exactitate şi inteligenţă, este însă cam sec în primele cărţi, din ce în ce mai bogat cu cât se apropie de domnia lui Valens şi ne dă portretele împăraţilor cu justeţă, în special portretele lui Caesar, Constantin şi Julian.

Toţi criticii literari sunt unanimi întru a recunoaşte că Eutropius a scris într'un stil simplu, clar şi vioiu. Cu obiectivitatea sa merge aşa de departe că nici odată nu-şi spune părerile sale: el n'are idei proprii, nu apreciază. Ca o dovadă despre nepărtinirea sa, ne poate servi aprecierea ce face împăraţilor Constantin şi Julian. Eutropius este lipsit de adulaţiune, dovadă epistola dedicatorie adresată lui Valens. Cât de nobil şi de demn este Eutropius, rezultă de sigur şi din faptul că despre împăratul Valens, care i-a comandat *Breviarium*, nu vorbeşte decât în scrisoarea de dedicaţie şi în ultimul capitol al cărţii sale [11]).

Limba lui Eutropius nu mai putea să fie limba clasică; ea se apropie de limba evului mediu. Limba vechilor învingători ai lumii încetase să mai fie regina limbilor, fiindcă nici Romanii nu mai erau poporul-rege, cum se exprimă un critic literar. Cu toate acestea, Eutropius scrie aşa de simplu şi de clar, cum nu ne-am fi aşteptat dela un scriitor din această epocă şi de sigur el face excepţie între scriitorii contimporani. Aceasta dovedeşte că Eutropius avea calităţi de mare scriitor. De altfel, nu e uşor lucru să caracterizezi în câteva frase vieaţa întreagă a unui mare general sau a unui mare împărat.

Dacă, pe lângă metoda sa, Eutropius ar fi adăugat şi eleganţa stilului lui August, am avea în adevăr un cap de operă. Cu toate acestea, deşi influenţat de limba epocii sale, *Breviarium* se abate totuşi puţin dela limba clasică.

In general se poate spune că un anumit spirit filosofic

---

11) O singură dată (I. 12) caracterizând dictatura, o aseamănă cu puterea imperială: *neque quicquam similius potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati quam nunc tranquillitas vestra habet.*

www.dacoromanica.ro

traspiră din întreaga lucrare a lui Eutropiu̇s şi de sigur autorul nostru a avut vederi largi de mare istoric. Perioadele lungi, caracteristice stilului contimporanilor săi şi caracteristice lucrărilor cu tendinţe retorice, cum sunt în deosebi lucrările istorice, lipsesc din opera lui Eutropius. Repetiţiunile cari se găsesc din când în când la autorul nostru, nu trebuesc considerate ca negligenţe de stil. Ele sunt întrebuinţate în scopul de a imprima mai bine în mintea cetitorului anumite numiri şi fapte[12]).

Şi eleganţe de stil găsim din când în când: *Aemilianus obscurissime natus obscurius imperat; Traianus orbem terrarum aedificans; Commodus hostis humani generis; Numa infinita Romae sacra ac templa constituit*[13]); etc. Există două feluri de împărţiri de capitole; în traducerea noastră am admis numai una singură, pe aceea a lui H. Droysen.

Breviariul lui Eutropius este aşa de bine făcut; că el a putut servi drept călăuză analiştilor de mai târziu.

III. IZVOARELE LUI EUTROPIUS.

Suidas în Lexiconul său ne spune: Καπίτων Λύκιος οὗτος ἔγραψε Ἰσαυρικὰ βίβλια μ' μεταφράσιν τῆς ἐπιτομῆς · Εὐτροπίου ρωμαϊστὶ Λίβιον τὸν Ῥωμαῖον, adecă «Capito din Lycia istoricul. Acesta a scris războaiele Isaurice în VIII cărţi şi a tradus în limba grecească epitoma lui Eutropius, care a redat în rezumat pe scriitorul roman Livius». Din acest pasagiu ar rezulta că în Breviarium avem un rezumat al lui Livius, a cărui operă desigur pe vremea aceea va fi fost completă, neatinsă de vicisitudinile vremurilor.

Din cele trei părţi în cari am spus că se poate împărţi şi caracteriza mai bine opera lui Eutropius, în partea întâia, care tratează epoca republicană, deşi găsim pasagii asemănătoare cu Livius, totuşi nu credem că textul e luat după marele istoric roman. El este luat mai mult după vr'o epitomă sau după vr'o cronică, compusă în mare parte după istoricul patavin. Ar fi fost şi greu pentru Eutropius ca să rezumeze întreaga

12) Tranziţia dela un capitol la altul o face prin *eodem tempore, post eum*, iar când Eutropius nu precizează timpul zice *per idem tempus*.

13) Vezi Eutropius, ediţia Büchling.

www.dacoromanica.ro

operă a lui Livius; existau pe acea vreme mai multe *epitomae Livianae*, din cari ar fi putut extrage Eutropius lucrarea sa.

Partea II-a, domnia împăraţilor până la moartea lui Domitianus, este extrasă, în mare parte, după istoricul Suetonius. Comentatorii moderni ai lui Eutropius, între cari învăţatul Droysen, au dovedit filiaţiunea celor două texte.

Partea III-a, epoca celorlalţi împăraţi, a avut ca izvor principal *Croniça împăraţilor*, al cărui autor este necunoscut, *Istoria familiei lui Constantin* şi scriitorii pe cari i-au avut în vedere şi autorii *Historiei Auguste*. Pe Julian şi Jovian putea Eutropius să-i caracterizeze după cunoştinţele sale personale.

IV. CONTINUATORII LUI EUTROPIUS.

Importanţa operii lui Eutropius rezultă din numeroşii imitatori ce a avut. De abia apăru opera sa şi numai decât găsi un traducător. Este *Paeanius*, şcolar al filosofilor Libanius şi Acacius, cari (în 345—355) profesau împreună în Antiochia, ca celebri sofişti şi retori greci. Libanius în scrisorile sale aminteşte nu o singură dată despre Paeanius.

Paeanius însă nu ştia bine latineşte, de aceea n'a tradus textul lui Eutropius vorbă de vorbă, ci a dat mai mult o parafrazare a lui, o *metaphrasis*. Textul latin a fost redus, lăsându-se la o parte pasagiile cari îi se păreau de prisos. Astfel în textul lui Paeanius, text care ni s'a păstrat complet, lipsesc foarte adesea ori *prenomina*, lipsesc indicaţiile de demnităţi, lipsesc unele localităţi şi regiuni din Occident; anii însă îi redă exact. Lucrarea lui Paeanius, apărută în anul 380, este o dovadă că locuitorii din Asia, supuşi romani, nu cunoşteau limba latină şi deci el, un Asiatic, s'a simţit obligat să traducă pentru Asiatici resumatul istoriei romane a lui Eutropius[14]).

Vr'o sută de ani în urmă, s'a făcut o a doua traducere a lui Eutropius; de data asta probabil de Capito din Lycia, autorul mai multor alte lucrări. Opera lui Capito, diferită de a lui Paeanius, nu ni s'a păstrat decât în fragmente, mai ales la Ioan Antiochianul. Acest Capito, despre care ne vor-

14) Prima ediţie a lui Paeanius s'a publicat în anul 1590 de învăţatul Sylburg, după un manuscris al lui Pithoeus.

www.dacoromanica.ro

beşte Suidas, în pasagiul citat mai sus, a trăit înainte de Stephanus din Byzanz, înainte de 580, poate între anii 491—527.

Se înţelege că şi versiunea lui Capito diferă de versiunea lui Eutropius, că se găsesc şi în această versiune oarecari modificări, introduse fie direct de Capito, fie de Ioan Artiochianul. Traducerea aceasta a lui Capito este şi ea mai mult o parafrazare şi cuprinde cu mult mai multe adausuri decât cuprinde parafrazarea lui Paeanius.

Excerpte din traducerea grecească a lui Paeanius şi a lui Capito găsim şi la Maximus Planudes [15]).

Aprecierea favorabilă ce s'a făcut operii lui Eutropius rezultă şi din împrejurarea că, atât pentru contimporani, cât şi pentru urmaşi, ea a servit ca izvor principal de informaţiune.

Chiar Festus, contimporanul şi urmaşul său, ca *magister memoriae* în *aula orientali*, în scrierea ce a compus asupra evenimentelor din Orient dela Traian până la Diocletian, a avut ca izvor principal şi ca model Breviarul lui Eutropius. De asemenea, critica a dovedit că şi *Epitome* a lui Aurelius Victor este influenţată de Eutropius. De aşişderea şi analiştii eclesiastici au avut drept călăuză tot pe Eutropius. Astfel au fost Sf. Augustin în *De civitate Dei*, Sf. Ieronim, Sf. Prosper, Orosius, care îl citează de două ori, Isidorus, Cassiodorus, în *Chronica* sa, Jordanes, în *De summa temporum* şi alţii.

Popularitatea cea mai mare i-o câştigă lui Eutropius un călugăr din evul mediu *Paulus Warnefridus*, care trăia în epoca lui Carol cel Mare, ca diacon în Aquileia, şi numit în genere *Paulus Diaconus*.

Acest Paulus, cunoscut scriitor al istoriei Longobarzilor, luând de bază scrierea lui Eutropius, a voit să facă o istorie universală, amplificând textul şi continuându-l prin adausuri, mai ales din Orosius, până la Justinian a. 553.

Paulus ne spune de altfel într'o scrisoare: *Ac primo paulo superius ab eiusdem textu historiae narratiorem capiens eamque pro loci merito extendens quaedam etiam temporibus eius congruentia ex divina lege interserens eamdem sacratissimae historiae consonam reddidi. Et quia Eutropius usque ad Va-*

15) Vezi Eutropi, *Breviarium* de Droysen, pag. CXVIII în *Monum. Germ. hist. II.*

www.dacoromanica.ro

lentis tantummodo imperium narrationis suae in ea seriem deduxit, ego deinceps meo ex maiorum dictis stilo subsecutus sex in libellis superioribus in quantum potui haud dissimilibus usque ad Justiniani Augusti tempora perveni.

Paulus a modificat deci şi a mărit cu şase cărţi noi textul quasi clasic al lui Eutropius şi l-a făcut mai plăcut şi mai uşor de cetit pentru Adelperga; căci în condicele Monacensis găsim la sfârşitul cărţii a X-a o scrisoare către Adelperga: *Hucusque historiam Eutropius composuit, cui tamen aliqua Paulus Diaconus addidit, iubente domna Adelperga Christianissima Beneventi ductrice, coniuge domni Arichidis* (între 766—782), *deinceps quae sequuntur* (X—XVI) *idem Paulus ex diversis auctoribus proprio stilo contexuit* [16]).

Lucrarea lui Paulus Diaconus a servit mai târziu ca bază la o nouă compilaţiune, la aşa numita *Historia Miscella* [17]) a lui Landolfus Sagax, compusă pe la anul 1000 după Christos. Ca şi Paulus, deasemenea şi Sagax, a mărit prin adausuri textul lui Eutropius şi a dus povestirea până în timpul împăratului Leon din Armenia (813—820).

Landolfus Sagax adause pe lângă cele 16 cărţi ale lui Paulus încă 8 cărţi noi. Cele 16 cărţi au fost desvoltate prin adausuri şi desvoltări, iar cărţile a VII-a şi a XVI au fost împărţite în câte două cărţi, astfel că s'a ajuns ca această *Historia Miscella* să aibă 26 cărţi.

Dela Eutropius avem azi opt codice, dela Paulus cinci, dela Paeanius două şi dela Landolfus Sagax unul. Cel mai vechiu codice al lui Eutropius este aşa numitul *Gothanus*, din secolul al X sau al IX.

Învăţatul Antonius Schoonhoven a restabilit în 1546 textul lui Eutropius, purificându-l de adausurile lui Paulus şi ale lui Sagax.

Ediţia cea mare a lui Eutropius a dat-o învăţatul german Droysen [18]), al cărui text l-am adoptat şi noi.

---

16) W. Hartel, *Eutropius und Paulus Diaconus.*

17) S'a numit astfel fiindcă a fost alcătuită din mai multe lucrări.

18) *Monumenta Germaniae historica, Auctores* 1 şi 2. Bibliografia lui Eutropius în Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie des classischen Altertumswissenschaft.*

www.dacoromanica.ro

DOMINO VALENTI MAXIMO PERPETVO AVGVSTO

Eutropius V. C. magister memoriae.

Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim additis etiam his, quae in principum vita egregia extiterunt, ut tranquillitatis tuae possit mens divina laetari prius se inlustrium virorum facta in administrando imperio secutam quam cognosceret lectione.

LIBER PRIMVS.

Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus I
neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet, qui Reae Silviae Vestalis virginis filius et quantum putatus est Martis cum Remo fratre uno partu editus est. is cum inter pastores latrocinaretur, decem et octo annos natus urbem exiguam in Palatino monte constituit, XI Kal. Maias, Olympiadis sextae anno tertio, post Troiae excidium, ut qui plurimum minimumque tradunt, anno trecentesimo nonagesimo quarto.

Condita civitate quam ex nomine suo Romam vocavit haec fere II
egit. multitudinem finitimorum in civitatem recepit, centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores nominavit propter senectutem. cum uxores ipse et populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbis Romae nationes atque earum virgines rapuit. commotis bellis propter raptarum iniuriam Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes. haec omnia oppida urbem cingunt. et cum orta

www.dacoromanica.ro

subito tempestate non comparuisset, anno regni tricesimo septimo ad deos transisse creditus est. deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt et his regnantibus unus annus completus est.

III Postea Numa Pompilius rex creatus est, qui bellum quidem nullum gessit, sed non minus civitati quam Romulus profuit. nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur, et annum descripsit in decem menses prius sine aliqua supputatione confusum et infinita Romae sacra ac templa constituit. morbo decessit quadragesimo et tertio imperii anno.

IV Huic successit Tullus Hostilius. hic bella reparavit, Albanos vicit qui ab urbe Roma duodecimo miliario sunt, Veientes et Fidenates, quorum alii sexto miliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit. urbem ampliavit adiecto Caelio monte. cum triginta et duos annos regnasset, fulmine ictus cum domo sua arsit.

V Post hunc Ancus Marcius Numae ex filia nepos suscepit imperium. contra Latinos dimicavit, Aventinum montem civitati adiecit et Ianiculum, apud *ostium Tiberis* Ostiam civitatem supra mare sexto decimo miliario ab urbe Roma condidit. vicesimo et quarto anno imperii morbo periit.

VI Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. hic numerum senatorum duplicavit, circum Romae aedificavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. vicit idem etiam Sabinos et non parum agrorum sublatum isdem urbis Romae territorio iunxit primusque triumphans urbem intravit. muros fecit et cloacas, Capitolium inchoavit. tricesimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est regis eius, cui ipse successerat.

VII Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. hic quoque Sabinos subegit,montes tres Quirinalem Viminalem Esquilinum urbi adiunxit, fossas circum murum duxit. primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capita LXXXIII milia civium Romanorum cum his, qui in agris erant. occisus est scelere generi sui Tarquini Superbi, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

VIII L. Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum Volscos, quae gens ad Campaniam euntibus non longe ab urbe est, vicit, Gabios civitatem et Suessam Pometiam subegit, cum Tuscis pacem fecit et templum Iovi in Capitolio aedificavit. postea Ardeam ob-

www.dacoromanica.ro

pungnans in octavo decimo miliario ab urbe Roma positam civitatem imperium perdidit. nam cum filius eius et ipse Tarquinius nobilissimam feminam Lucretiam eandemque pudicissimam Collatini uxorem stuprasset eaque de iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. propter quam causam Brutus parens et ipse Tarquini populum concitavit et Tarquinio ademit imperium. mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit: veniensque ad urbem rex portis clausis exclusus est, cumque imperasset annos quattuor et viginti, cum uxore et liberis suis fugit. ita Romae regnatum est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum adhuc Roma ubi plurimum vix usque ad quintum decimum miliarium possideret.

Hinc consules coepere, pro uno rege duo hac causa creati, ut, IX si unus malus esse voluisset, alter eum habens potestatem similem coerceret. et placuit, ne imperium longius quam annuum haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent futuros esse privatos. fuerunt igitur anno primo expulsis regibus consules L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Collatinus maritus Lucretiae. sed Tarquinio Collatino statim sublata est dignitas. placuerat enim, ne quisquam in urbe maneret qui Tarquinius vocaretur. ergo accepto omni patrimonio suo ex urbe migravit et loco ipsius factus est L. Valerius Publicola consul. commovit tamen bellum urbi Romae rex Tarquinius qui fuerat expulsus et collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit. In prima pugna Brutus consul et Arruns Tarquini filius in vicem X se occiderunt, Romani tamen ex ea pugna victores recesserunt. Brutum matronae Romanae defensorem pudicitiae suae quasi communem patrem per annum luxerunt. Valerius Publicola Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit Lucretiae patrem, quo morbo mortuo iterum Horatium Pulvillum collegam sibi sumpsit. ita primus annus quinque consules habuit, cum Tarquinius Collatinus propter nomen urbe cessisset, Brutus in proelio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset.

Secundo quoque anno iterum Tarquinius ut reciperetur in XI regnum bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsenna Tusciae rege, et Romam paene cepit. verum tum quoque victus est.

tertio anno post reges exactos Tarquinius cum suscipi non posset in regnum neque ei Porsenna, qui pacem cum Romanis fecerat, praestaret auxilium, Tusculum se contulit, quae civitas non

www.dacoromanica.ro

longe ab urbe est, atque ibi per quattuordecim annos privatus cum uxore consenuit.

quarto anno post reges exactos cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt et de is triumphatum est.

quinto anno L. Valerius, ille Bruti collega et quater consul, fataliter mortuus est, adeo pauper ut collatis a populo nummis sumptum habuerit sepulturae. quem matronae sicuti Brutum annum luxerunt.

XII Nono anno post reges exactos cum gener Tarquini ad iniuriam soccri vindicandam ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae dictatura appellatur, maior quam consulatus. eodem anno etiam magister equitum factus est qui dictatori obsequeretur. neque quicquam similius potest dici quam dictatura antiqua huic imperii potestati quam nunc tranquillitas vestra habet, maxime cum Augustus quoque Octavius, de quo postea dicemus, et ante eum C. Caesar sub dictaturae nomine atque honore reguaverint. dictator autem Romae primus fuit Larcius, magister equitum primus Sp. Cassius.

XIII Sexto decimo anno post reges exactos seditionem populus Romae fecit, tamquam a senatu atque consulibus premeretur. tum et ipse sibi tribunos plebi quasi proprios iudices et defensores creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.

XIV Sequenti anno Volsci bellum reparaverunt et victi acie etiam Coriolos civitatem quam habebant optimam perdiderunt.

XV Octavo decimo anno postquam reges eiecti erant, expulsus ex urbe Q. Marcius, dux Romanus qui Coriolos ceperat Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus et auxilia contra Romanos accepit. Romanos saepe vicit, usque ad quintum miliarium urbis accessit, obpugnaturus etiam patriam, legatis qui pacem petebant repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe vennissent, quarum fletu et deprecatione superatus removit exercitum. atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

XVI C. Fabio et L. Virginio consulibus trecenti nobiles homines, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt, promittentes senatui et populo per se omne certamen implendum. itaque profecti omnes nobiles et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent in proelio conciderunt. unus omnino superavit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat

www.dacoromanica.ro

ad pugnam. Post haec census in urbe habitus est et inventa sunt civium capita CXVII milia CCCXVIIII.

Sequenti anno cum in Algido monte ab urbe duodecimo fere XVII
miliario Romanus obsideretur exercitus, L. Quintius Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quattuor iugerum possidens manibus suis colebat. is cum in opere et arans esset inventus, sudore deterso togam praetextam accepit et caesis hostibus liberavit exercitum.

Anno trecentesimo et altero ab urbe condita imperium con- XVIII
sulare cessavit et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, decemviri nominati. sed cum primo anno bene egissent, secundo unus ex is Ap. Claudius Virgini cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit; quam pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus ad milites movit tumultum. sublata est decemviris potestas ipsique damnati sunt.

Anno trecentesimo et quinto decimo ab urbe condita Fidenates XIX
contra Romanos rebellaverunt. auxilium his praestabant Veientes et rex Veientium Tolumnius, quae ambae civitates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Veii octavo decimo miliario absint. coniunxerunt se his et Volsci. sed Mam. Aemilio dictatore et L. Quintio Cincinnato magistro equitium victi etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

Post viginti annos Veientani rebellaverunt. dictator contra ip- XX
sos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit acie, mox etiam civitatem diu obsidens cepit antiquissimam Italiae atque ditissimam. post eam cepit et Faliscos, non minus nobilem civitatem. sed commota est ei invidia, quasi praedam male divisisset, damnatusque ob eam causam et expulsus civitate. statim Galli Senones ad urbem venerunt et victos Romanos undecimo miliario a Roma apud flumen Alliam secuti etiam urbem occupaverunt. neque defendi quicquam nisi Capitolium potuit; quod cum diu obsedissent et iam Romani fame laborarent, a Camillo qui in vicina civitate exulabat Gallis superventum est gravissimeque victi sunt. postea tamen etiam accepto auro, ne Capitolium obsiderent, recesserunt, sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum quod is datum fuerat et omnia quae ceperant militaria signa revocaret. ita tertio triumphans urbem ingressus est et appellatus secundus Romulus quasi et ipse patriae conditor.

www.dacoromanica.ro

LIBER SECVNDVS.

I Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt et pro duobus consulibus facti tribuni militares consulari potestate. hinc iam coepit Romana res crescere. nam Camillus eo anno Volscorum civitatem quae per septuaginta annos bellum gesserat vicit et Aequorum urbem et Sutrinorum atque omnibus deletis earundem exercitibus tres simul triumphos egit.

II T. etiam Quintius Cincinnatus Praenestinos qui usque ad urbis Romae portas cum bello venerant persecutus ad flumen Alliam vicit, octo civitates quae sub ipsis agebant Romanis adiunxit, ipsam Praeneste adgressus in diditionem accepit, quae omnia ab eo gesta sunt viginti diebus, triumphusque ipsi decretus.

III Verum dignitas tribunorum militarium non diu perseveravit. nam post aliquantum nullos placuit fieri et quadriennium in urbe ita fluxit, ut potestates ibi maiores non essent. resumpserunt tamen tribuni militares consulari potestate iterum dignitatem et triennium perseveraverunt; rursus consules facti.

IV L. Genucio et Q. Servilio consulibus mortuus est Camillus. honor ei post Romulum secundus delatus est.

V T. Quintius dictator adversus Gallos qui ad Italiam venerant missus est. hi ab urbe quarto miliario trans Anienem fluvium consederant. ibi nobilissimus de senatoribus iuvenis Manlius provocantem Gallum ad singulare certamen progressus occidit et sublato torque aureo colloque suo imposito in perpetuum Torquati et sibi et posteris cognomen accepit. Galli fugati sunt, mox per C. Sulpicium dictatorem etiam victi. non multo post a C. Marcio Tusci victi sunt et octo milia captivorum ex his in triumphum ducta.

VI Census iterum habitus est. et cum Latini qui a Romanis subacti erant milites praestare nollent, ex Romanis tantum tirones lecti sunt, factaeque legiones decem, qui modus sexaginta vel amplius armatorum milia efficiebat. parvis adhuc Romanis rebus tanta tamen in re militari virtus erat. quae cum profectae essent adversum Gallos duce L. Furio, quidam ex Gallis unum ex Romanis qui esset optimus provocavit. tum se M. Valerius tribunus militum obtulit, et cum processisset armatus, corvus ei supra dextrum brachium sedit. mox commissa adversum Gallum pugna idem corvus alis et unguibus Galli oculos verberavit, ne rectum posset aspicere. ita a tribuno Valerio interfectus non solum victoriam ei, sed etiam nomen dedit. nam

www.dacoromanica.ro

postea idem Corvinus est dictus. ac propter hoc meritum annorum trium et viginti consul est factus.

Latini qui noluerant milites dare hoc quoque a Romanis exi- VII
gere coeperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur. quod cum esset negatum, bellum contra eos susceptum est, et ingenti pugna superati sunt; ac de his perdomitis triumphatum est. statuae consulibus ob meritum victoriae in rostris positae sunt. eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est.

Iam Romani potentes esse coeperunt. bellum enim in cente- VIII
simo et tricesimo fere miliario ab urbe apud Samnitas gerebatur, qui medii sunt inter Picenum Campaniam Apuliam. L. Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. qui cum Romam redisset, Q. Fabio Maximo magistro equitum quem apud exercitum reliquit praecepit, ne se absente pugnaret. ille occasione reperta felicissime dimicavit et Samnitas delevit. ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod se vetante pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus est. tanta Papirio seditione commota, ut paene ipse interficeretur.

Postea Samnites Romanos T. Veturio et Sp. Postumio consu- IX
libus ingenti dedecore vicerunt et sub iugum miserunt. pax tamen a senatu et populo soluta est, quae cum ipsis propter necessitatem facta fuerat. postea Samnites victi sunt a L. Papirio consule, septem milia eorum sub iugum missa. Papirius de Samnitibus triumphavit. eo tempore Ap. Claudius censor aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit. Samnites reparato bello Q. Fabium Maximum vicerunt tribus milibus hominum occisis. postea cum pater ei Fabius Maximus legatus fuisset et Samnitas vicit et plurima ipsorum oppida cepit. deinde P. Cornelius Rufinus, M. Curius Dentatus, ambo consules, contra Samnitas missi ingentibus proeliis eos confecere. tum bellum cum Samnitibus per annos quadraginta novem actum sustulerunt. neque ullus hostis fuit intra Italiam qui Romanam virtutem magis fatigaverit.

Interiectis aliquot annis iterum se Gallorum copiae contra Ro- X
manos Tuscis Samnitibusque iunxerunt, sed cum Romam tenderent, a Cn. Cornelio Dolabella consule deletae sunt.

Eodem tempore Tarentinis qui iam in ultima Italia sunt bel- XI
lum indictum est, quia legatis Romanorum iniuriam fecissent. ii Pyrrum Epiri regem contra Romanos auxilium poposcerunt, qui ex genere Achillis originem trahebat. is mox ad Italiam venit, tumque

www.dacoromanica.ro

primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt. missus est contra eum consul P. Valerius Laevinus. qui cum exploratores Pyrri cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi omnem exercitum tumque dimitti, ut renuntiarent Pyrro quaecumque a Romanis agerentur. commissa mox pugna cum iam Pyrrus fugeret, elephantorum auxilio vicit quos incognitos Romani expaverunt. sed nox proelio finem dedit; Laevinus tamen per noctem fugit. Pyrrus Romanos mille octingentos cepit et eos summo honore tractavit, occisos sepelivit. quos cum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos iacere vidisset, tulisse ad caelum manus dicitur cum hac voce: se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.

XII Postea Pyrrus coniunctis sibi Samnitibus Lucanis Brittiis Romam perrexit, omnia ferro ignique vastavit, Campaniam populatus est atque ad Praeneste venit miliario ab urbe octavo decimo.mox terrore exercitus qui eum cum consule sequebatur in Campaniam se recepit. legati ad Pyrrum de redimendis captivis missi ab eo honorifice suscepti sunt. captivos sine pretio Romam misit, unum ex legatis Romanorum Fabricium sic admiratus, cum eum pauperem esse cognovisset, ut quarta parte regni promissa sollicitare voluerit, ut ad se transiret, contemptusque est a Fabricio. quare cum Pyrrus Romanorum ingenti admiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis condicionibus peteret, praecipuum virum Cineam nomine, ita ut Pyrrus partem Italiae quam iam armis occupaverat
XIII obtineret, pax displicuit: remandatum Pyrro a senatu eum cum Romanis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse. tum Romani iusserunt captivos omnes quos Pyrrus reddiderat infames haberi, quod armati capti fuissent, nec ante eos ad veterem statum reverti, quam si binorum hostium occisorum spolia retulissent. ita legatus Pyrri reversus est. a quo cum quaereret Pyrrus, qualem Romam comperisset, Cineas dixit, regum se patriam vidisse; scilicet tales illic fere omnes esse, qualis unus Pyrrus apud Epirum et reliquam Graeciam putaretur.

Missi sunt contra Pyrrum duces P. Sulpicius et Decius consules. certamine commisso Pyrrus vulneratus est, elephanti interfecti, viginti milia caesa hostium, et ex Romanis tantum quinque milia; Pyrrus Tarentum fugatus.

XIV Interiecto anno contra Pyrrum Fabricius est missus, qui prius inter legatos sollicitari non potuerat quarta regni parte promissa. tum cum vicina castra ipse et rex haberent, medicus Pyrri nocte ad eum venit promittens veneno se Pyrrum occisurum, si sibi aliquid

www.dacoromanica.ro

polliceretur. quem Fabricius vinctum reduci iussit ad dominum Pyrroque dici quae contra caput eius medicus spopondisset. tum rex admiratus eum dixisse fertur: ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate quam sol a cursu suo averti potest. tum rex ad Siciliam profectus est. Fabricius victis Lucanis et Samnitibus triumphavit.

Consules deinde M. Curius Dentatus et Cornelius Lentulus adversum Pyrrum missi sunt. Curius contra eum pugnavit, exercitum eius cecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra cepit. ea die caesa hostium viginti tria milia. Curius in consulatu triumphavit. primus Romam elephantos quattuor duxit. Pyrrus etiam a Tarento mox recessit et apud Argos Graeciae civitatem occisus est.

C. Fabio Licinio, C. Claudio Canina consulibus anno urbis conditae quadringentesimo sexagesimo primo legati Alexandrini a Ptolemaeo missi Romam venere et a Romanis amicitiam quam petierant obtinuerunt. XV

Q. Ogulnio, C. Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commovere et ab insequentibus consulibus P. Sempronio, Ap. Claudio victi sunt; et de is triumphatum est. conditae a Romanis civitates Ariminus in Gallia et Beneventum in Samnio. XVI

M. Atilio Regulo, L. Iunio Libone consulibus Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est. XVII

Anno quadringentesimo septuagesimo septimo cum iam clarum urbis Romae nomen esset, arma tamen extra Italiam mota non fuerant. ut igitur cognosceretur quae copiae Romanorum essent, census est habitus, inventa sunt civium capita ducenta nonaginta duo milia trecenta triginta quattuor, quamquam a condita urbe numquam bella cessassent. et contra Afros bellum susceptum est primum Ap. Claudio, Q. Fulvio consulibus. in Sicilia contra eos pugnatum est et Ap. Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone triumphavit. XVIII

Insequenti anno Valerio Marco et Otacilio consulibus in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani Catinenses et praeterea quinquaginta civitates in fidem acceptae. XIX

tertio anno in Sicilia contra Hieronem bellum paratum est. cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis impetravit deditque argenti ducenta talenta. Afri in Sicilia victi sunt, et de his secundo Romae triumphatum est.

Quinto anno Punici belli quod contra Afros gerebatur primum Romani C. Duillio et Cn. Cornelio Asina consulibus in mari dimicaverunt paratis navibus rostratis quas Liburnas vocant. consul Cor- XX

www.dacoromanica.ro

nelius fraude deceptus est. Duillius commisso proelio Carthaginiensium ducem vicit, trignita et unam navem cepit, quattuordecim mersit, septem milit hostium cepit, tria milia occidit. neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod invicti terra iam etiam mari plurimum possent.

C. Aquilio Floro, L. Scipione consulibus Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa milia inde captivorum adduxit, triumphum egit.

XXI L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo consulibus bellum in Africam translatum est. contra Hamilcarem Carthaginiensium ducem in mari pugnatum, victusque est. nam perditis sexaginta quattuor navibus retro se recepit, Romani viginti duas amiserunt. sed cum in Africam transissent, primam Clypeam Africae civitatem in deditionem acceperunt. consules usque ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis Manlius victor Romam rediit et viginti septem milia capitivorum reduxit, Atilius Regulus in Africa remansit. is contra Afros aciem instruxit. contra tres Carthaginiensium duces dimicans victor fuit, decem et octo milia hostium cecidit, quinque milia cum decem et octo elephantis cepit, septuaginta quattuor civitates in fidem accepit. tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petiverunt. quam cum Regulus nollet nisi durissimis condicionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. et duce Xanthippo qui a Lacedaemoniis missus fuerat Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. nam duo milia tantum ex omni exercitu refugerunt, quingenti cum imperatore Regulo capti sunt, triginta milia occisa, Regulus ipse in catenas coniectus.

XXII M. Aemilio Paulo, Ser. Fulvio Nobiliore consulibus ambo Romani consules ad Africam profecti sunt cum trecentarum navium classe. primum Afros navali certamine superant. Aemilius consul centum et quattuor naves hostium demersit, triginta cum pugnatoribus cepit, quindecim milia hostium aut occidit aut cepit. militem suum ingenti praeda ditavit. et subacta Africa tunc fuisset, nisi quod tanta fames erat, ut diutius exercitus exspectare non posset. consules cum victrici classe redeuntes circa Siciliam naufragium passi sunt. et tanta tempestas fuit, ut ex quadringentis sexaginta quattuor navibus octoginta servari potuerint, neque ullo tempore tanta maritima tempestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves reparaverunt, neque in aliquo animus is infractus fuit.

XXIII Cn. Servilius Caepio, C. Sempronius Blaesus consules cum ducentis sexaginta navibus ad Africam profecti sunt. aliquot civitates

www.dacoromanica.ro

ceperunt. praedam ingentem reducentes naufragium passi sunt. itaque cum continuae calamitates Romanis displicerent, decrevit senatus, ut a maritimis proeliis recederetur et tantum sexaginta naves ad praesidium Italiae salvae essent. XXIV

L. Caecilio Metello, C. Furio Placido consulibus Metellus in Sicilia Afrorum ducem cum CXXX elephantis et magnis copiis venientem superavit, XX milia hostium cecidit, sex et viginti elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas quos in auxilium habebat collegit et Romam deduxit ingenti pompa, cum elephantorum omnia itinera conpleret. post haec mala Carthaginienses Regulum ducem XXV quem ceperant petiverunt, ut Romam proficisceretur et pacem a Romanis obtineret ac permutationem captivorum faceret. ille Romam cum venisset, inductus in senatum nihil quasi Romanus egit dixitque se ex illa die qua in potestatem Afrorum venisset Romanum esse desisse. itaque et uxorem a conplexu removit et senatui suasit, ne pax cum Poenis fieret: illos enim fractos tot casibus spem nullam habere; tanti non esse, ut tot milia captivorum propter unum se et senem et paucos, qui ex Romanis capti fuerant, redderentur. itaque obtinuit. nam Afros pacem petentes nullus admisit. ipse Carthaginem rediit offerentibusque Romanis, ut eum Romae tenerent, negavit se in ea urbe mansurum, in qua postquam Afris servierat dignitatem honesti civis habere non posset. regressus igitur ad Africam omnibus suppliciis extinctus est.

P. Claudio Pulchro, C. Iunio consulibus Claudius contra au- XXVI spicia pugnavit et a Carthaginiensibus victus est. nam ex ducentis et viginti navibus cum triginta fugit, nonaginta cum pugnatoribus captae sunt, demersae ceterae. alius quoque consul naufragio classem amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina litora erant.

C. Lutatio Catulo, A. Postumio Albino consulibus anno belli XXVII Punici vicesimo et tertio Catulo bellum contra Afros commissum est. profectus est cum trecentis navibus in Siciliam, Afri contra ipsum quandringentas paraverunt. numquam in mari tantis copiis pugnatum est. Lutatius Catulus navem aeger ascendit. vulneratus enim in pugna superiore fuerat. contra Lilybaeum civitatem Siciliae pugnatum est ingenti virtute Romanorum. nam LXIII Carthaginiensium naves captae sunt, CXXV demersae, XXXII milia hostium capta, XIII milia occisa, infinitum auri argenti praedae in potestatem Romanorum redactum. ex classe Romana XII naves demersae. pugnatum est VI Idus Martias. statim pacem Carthaginienses petiverunt, tributaque est eis pax. captivi Romanorum qui tenebantur

www.dacoromanica.ro

a Carthaginiensibus redditi sunt. etiam Carthaginienses petiverunt, ut redimi eos captivos liceret quos ex Afris Romani tenebant. senatus iussit sine pretio dari qui in publica custodia essent; qui autem a privatis tenerentur, ut pretio dominis reddito Carthaginem redirent atque id pretium ex fisco magis quam a Carthaginiensibus solveretur.

XXVIII Q. Lutatius, A. Manlius consules creati bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit, quod ambo consules intra sex dies quam venerant transegerunt XV milibus hostium caesis, ceteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato.

LIBER TERTIVS.

I Finito igitur Punico bello quod per XXIII annos tractum est Romani iam clarissima gloria noti legatos ad Ptolemaeum Aegypti regem miserunt auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus ei bellum intulerat. ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit. iam enim fuerat pugna transacta. eodem tempore potentissimus rex Siciliae Hiero Romam venit ad ludos spectandos et ducenta milia modiorum tritici populo donum exhibuit.

II L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco consulibus, quibus Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est et de his triumphatum. Carthaginienses tum bellum reparare temptabant, Sardinienses, qui ex condicione pacis Romanis parere debebant ad rebellandum inpellentes. venit tamen Romam legatio Carthaginiensium et pacem impetravit.

III T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulco consulibus de Sardis triumphatum est, et pace omnibus locis facta Romani nullum bellum habuerunt, quod is post Romam conditam semel tantum Numa Pompilio regnante contigerat.

IV L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centumalus consules bellum contra Illyrios gesserunt et multis civitatibus captis etiam reges in deditionem acceperunt. ac tum primum ex Illyriis triumphatum est.

V L. Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico qui ei bello interfuit DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse. sed res per consulem tantum prospere gesta est. XL milia hostium interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus.

VI Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pugnatum est, finitumque bellum. M. Marcello et Cn. Cornelio Scipione

www.dacoromanica.ro

consulibus. tum Marcellus cum parva manu equitum dimicavit et regem Gallorum Viridomarum nomine manu sua occidit. postea cum collega ingentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam pertulit. ac triumphans Marcellus spolia Galli stipiti inposita umeris suis vexit.

M. Minucio Rufo, P. Cornelio consulibus Histris bellum inlatum VII est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant quae frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes. eodem anno bellum Punicum secundum Romanis inlatum est per Hannibalem Carthaginiensium ducem, qui Saguntum Hispaniae civitatem Romanis amicam obpugnare adgressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis centum quinquaginta milium. huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret. is legatos admittere noluit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret. dura responsa a Carthaginiensibus data. Saguntini interea fame victi sunt captique ab Hannibale ultimis poenis adficiuntur.

Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam profectus VIII est, Ti. Sempronius in Siciliam. bellum Carthaginiensibus indictum est. Hannibal relicto in Hispania fratre Hasdrubale Pyrenaeum transiit. Alpes tum ea parte invias sibi patefecit. traditur ad Italiam LXXX milia peditum, X milia equitum, septem et XXX elephantos adduxisse. interea multi Ligures et Galli Hannibali se coniunxerunt. Sempronius Gracchus cognito ad Italiam Hannibalis adventu ex Sicilia exercitum Ariminum transvexit.

P. Cornelius Scipio Hannibali primus occurrit. commisso IX proelio fugatis suis ipse vulneratus in castra rediit. Sempronius Gracchus et ipse confligit apud Trebiam amnem. is quoque vincitur. Hannibali multi se in Italia dediderunt. inde ad Tusciam veniens Hannibal Flaminio consuli occurrit. ipsum Flaminium interemit; Romanorum XXV milia caesa sunt, ceteri diffugerunt. missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus. is eum differendo pugnam ab impetu fregit, mox inventa occasione vicit.

Quingentesimo et quadragesimo anno a condita urbe L. X Aemilius Paulus, P. Terentius Varro contra Hannibalem mittuntur Fabioque succedunt, qui Fabius ambo consules monuit, ut Hannibalem calidum et inpatientem ducem non aliter vincerent quam proelium differendo. verum cum inpatientia Varronis consulis contradicente altero consule apud vicum qui Cannae appellatur in Apulia pugnatum esset, ambo consules ab Hannibale vincuntur. in

www.dacoromanica.ro

ea pugna tria milia Afrorum pereunt, magna pars de exercitu Hannibalis sauciatur. nullo tamen Punico bello Romani gravius accepti sunt. periit enim in eo consul Aemilius Paulus, consulares et praetorii XX, senatores capti aut occisi XXX, nobiles viri CCC, militum XL milia, equitum III milia et quingenti. in quibus malis nemo tamen Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. servi, quod numquam ante, manumissi et milites facti sunt.

XI Post eam pugnam multae Italiae civitates quae Romanis paruerant se ad Hannibalem transtulerunt. Hannibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent, responsumque est a senatu eos cives non necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent. ille omnes postea variis suppliciis interfecit et tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit, quos ex manibus equitum Romanorum senatorum et militum detraxerat. interea in Hispania, ubi frater Hannibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus Romanis ducibus vincitur. perdit in pugna XXXV milia hominum: ex his capiuntur X milia, occiduntur XXXV milia. mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires XII milia peditum, IIII milia equitum, XX elephanti.

XII Anno quarto postquam ad Italiam Hannibal venit, M. Claudius Marcellus consul apud Nolam civitatem Companiae contra Hannibalem bene pugnavit. Hannibal multas civitates Romanorum per Apuliam Calabriam Brittios occupavit. quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos sub hac condicione, ut deletis Romanis ipse quoque contra Graecos ab Hannibale auxilia acciperet. captis igitur legatis Philippi et re cognita Romani in Macedoniam M. Valerium Laevinum ire iusserunt, in Sardiniam T. Manlium Torquatum proconsulem. nam etiam ea sollicitata ab Hannibale Romanos deseruerat.

XIII ita uno tempore quattuor locis pugnabatur: in Italia contra Hannibalem, in Hispaniis contra fratrem eius Hasdrubalem, in Macedonia contra Philippum, in Sardinia contra Sardos et alterum Hasdrubalem Carthaginiensem. is a T. Manlio proconsule qui ad Sardiniam missus fuerat vivus est captus, occisa cum eo duodecim milia, capti mille quingenti, et a Romanis Sardinia subacta. Manlius victor captivos et Hasdrubalem Romam reportavit. interea etiam Philippus a Laevino in Macedonia vincitur et in Hispania ab Scipionibus Hasdrubal et Mago tertius frater Hannibalis.

XIV Decimo anno post quam in Italiam venerat P. Sulpicio, Cn. Fulvio consulibus Hannibal usque ad quartum miliarium urbis ac-

www.dacoromanica.ro

cessit, equites eius ad portam. mox consulum cum exercitu venientum metu Hannibal ad Campaniam se recepit. in Hispania a fratre Hasdrubale ambo Scipiones qui per multos annos victores fuerant interficiuntur, exercitus tamen integer mansit; casu enim magis erant quam virtute decepti. quo tempore etiam a consule Marcello Siciliae magna pars capta est quam tenere Afri coeperant et nobilissima urbs Syracusana, praeda ingens Romam perlata est. Laevinus in Macedonia cum Philippo et multis Graeciae populis et rege Asiae Attalo amicitiam fecit, et ad Siciliam profectus Hannonem quendam Afrorum ducem apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit, eum Romam cum captivis nobilibus misit. XL civitates in deditionem accepit, XXVI expugnavit. ita omnis Sicilia recepta est, Macedonia fracta. ingenti gloria Romam regressus est. Hannibal in Italia Cn. Fulvium consulem subito adgressus cum octo milibus hominum interfecit.

Inter ea ad Hispanias, ubi occisis duobus Scipionibus nullus XV
Romanus dux erat, P. Cornelius Scipio mittitur, filius P. Scipionis qui ibidem bellum gesserat, annos natus quattuor et viginti, vir Romanorum omnium et sua aetate et posteriore tempore fere primus. is Carthaginem Hispaniae capit, in qua omne aurum argentum et belli apparatum Afri habebant, nobilissimos quoque obsides quos ab Hispanis acceperant. Magonem etiam fratrem Hannibalis ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. quare omnes Hispaniae uno animo ad eum transierunt. post quae Hasdrubalem Hannibalis fratrem victum fugat et praedam maximam capit.

Interea in Italia consul Fabius Maximus Tarentum recepit, in XVI
qua ingentes copiae Hannibalis erant. ibi etiam ducem Hannibalis Carthalonem occidit, XXV milia hominum captivorum vendidit, praedam militibus dispertivit, pecuniam hominum venditorum ad fiscum retulit. tum multae civitates Romanorum quae ad Hannibalem transierant prius rursus se Fabio Maximo dediderunt. insequenti anno Scipio in Hispania egregias res egit et per se et per fratrem suum L. Scipionem; septuaginta civitates receperunt. in Italia tamen male pugnatum est. nam Claudius Marcellus consul ab Hannibale occisus est.

Tertio anno postquam Scipio ad Hispanias profectus est rursus XVII
res inclitas gerit. regem Hispaniarum magno proelio victum in amicitiam accepit et primus omnium a victo obsides non poposcit.

www.dacoromanica.ro

XVIII Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem diutius posse retineri fratrem suum Hasdrubalem ad Italiam cum omnibus copiis evocavit. is veniens eodem itinere quo etiam Hannibal venerat a consulibus Ap. Claudio Nerone et M. Livio Salinatore apud Senam Piceni civitatem in insidias conpositas incidit. strenue tamen pugnans occisus est, ingentes eius copiae captae aut interfectae sunt, magnum pondus auri atque argenti Romam relatum. post haec Hannibal diffidere iam de belli coepit eventu. Romanis ingens animus accessit; itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania P. Cornelium Scipionem. is Romam cum ingenti gloria venit.

XIX Q. Caecilio, L. Valerio consulibus omnes civitates quae in Brittiis ab Hannibale tenebantur Romanis se tradiderunt.

XX Anno quarto decimo postea quam in Italiam Hannibal venerat, Scipio qui multa in Hispania bene egerat consul est factus et in Africam missus. cui viro divinum quiddam inesse existimabatur, adeo ut putaretur etiam cum numinibus habere sermonem. is in Africa contra Hannonem ducem Afrorum pugnat: exercitum eius interfecit. secundo proelio castra cepit cum quattuor milibus et quingentis militibus, XI milibus occisis. Syphacem Numidiae regem qui se Afris coniunxerat capit et castra eius invadit. Syphax cum nobilissimis Numidis et infinitis spoliis Romam a Scipione mittitur, qua re audita omnis fere Italia Hannibalem deserit. ipse a Carthaginiensibus redire in Africam iubetur quam Scipio vestabat.

XXI Ita anno septimo decimo ab Hannibale Italia liberata est. legati Carthaginiensium pacem a Scipione petiverunt. ab eo ad senatum Romam missi sunt. quadraginta et quinque diebus indutiae datae sunt, quousque ire Romam et regredi possent. et triginta milia pondo argenti ab is accepta sunt. senatus ex arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginiensibus fieri. Scipio his condicionibus dedit, ne amplius quam triginta naves haberent, ut quingenta milia pondo argenti darent, captivos et perfugas redderent.

XXII Interim Hannibale veniente ad Africam pax turbata est, multa hostilia ab Afris facta sunt. legati tamen eorum ex urbe venientes a Romanis capti sunt et iubente Scipione dimissi. Hannibal quoque frequentibus proeliis victus a Scipione petit etiam ipse pacem. cum ventum esset ad colloquium, isdem condicionibus data est quibus prius, additis quingentis milibus pondo argenti centum milibus librarum propter novam perfidiam. Carthaginiensibus condiciones displicuerunt iusseruntque Hannibalem pugnare. infertur a Scipione et Masinissa alio rege Numidarum qui amicitiam cum Scipione fe-

www.dacoromanica.ro

cerat Carthagini bellum. Hannibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit ostendique eis totum exercitum, mox etiam prandium dari dimittique, ut renuntiarent Hannibali quae apud Romanos vidissent.

Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix XXIII
ulla memoria fuit, cum peritissimi viri copias suas ad bellum educerent. Scipio victor recedit paene ipso Hannibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum viginti, postermo cum quattuor evasit. inventa in castris Hannibalis argenti pondo viginti milia, auri octingenta, cetera supellectilis copiosa. post id certamen pax cum Carthaginiensibus facta est. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit atque Africanus ex eo appellari coeptus est. finem accepit secundum Punicum bellum post annum nonum decimum quam coeperat.

LIBER QVARTVS.

Transacto Punico bello secutum est Macedonicum contra Phi- I
lippum regem quingentesimo quinquagesimo et primo anno ab urbe condita; T. Quintius Flaminius adversum Philippum rem prospere II
gessit. pax ei data est his legibus: ne Graeciae civitatibus quas Romani contra eum defenderant bellum inferret, captivos et transfugas redderet, quinquaginta solas naves haberet, reliquas Romanis dederet, per annos decem quaterna milia pondo argenti praestaret et obsidem daret filium suum Demetrium. T. Quintius etiam Lacedaemoniis intulit bellum. ducem eorum Nabidem vicit et quibus voluit condicionibus in fidem accepit. ingenti gloria duxit ante currum nobilissimos obsides, Demetrium Philippi filium et Armenem Nabidis.

Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra An- III
tiochum regem, P. Cornelio Scipione, M. Acilio Glabrione consulibus. huic Antiocho Hannibal se iunxerat, Carthaginem patriam suam metu, ne Romanis traderetur, relinquens. M. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit. castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus. Philippo, quia contra Antiochum Romanis fuisset auxilio, filius Demetrius redditus est.

L. Cornelio Scipione et C. Laelio consulibus Scipio Africanus IV
fratri suo L. Cornelio Scipioni consuli legatus contra Antiochum profectus est. Hannibal qui cum Antiocho erat navali proelio victus est. ipse postea Antiochus circa Sipylum Magnesiam Asiae civitatem

www.dacoromanica.ro

a consule Cornelio Scipione ingenti proelio fusus est. auxilio fuit Romanis in ea pugna Eumenes Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condidit. quinquaginta milia peditum, tria equitum eo certamine ex parte regis occisa sunt. tum rex pacem petiit. isdem condicionibus data est a senatu quamquam victo, quibus ante offerebatur: ut ex Europa et Asia recederet atque intra Taurum se contineret, decem milia talentorum et viginti obsides praeberet, Hannibalem concitatorem belli dederet. Eumeni regi donatae sunt a senatu omnes Asiae civitates quas Antiochus bello perdiderat et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concessae sunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit. nomen et ipse ad imitationem fratris Asiagenis accepit quia Asiam vicerat, sicuti frater ipsius propter Africam domitam Africanus appellabatur.

V Sp. Postumio Albino, Q. Marco Philippo consulibus M. Fulvius de Aetolis triumphavit. Hannibal, qui victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam Bithyniae regem fugerat, repetitus etiam ab eo est per T. Quintium Flaminium. et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit et apud Libyssam in finibus Nicomedensium sepultus est.

VI Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversum Romanos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. nam adiutores habebat Cotyn Thraciae regem et regem Illyrici Gentium nomine. Romanis autem in auxilio erant Eumenes Asiae rex, Ariaratus Cappadociae, Antiochus Syriae, Ptolemaeus Aegypti, Masinissa Numidiae. Prusias autem Bithyniae quamquam sororem Persei uxorem haberet, utrisque se aequum praebuit. dux Romanorum P. Licinius consul contra eum missus est et a rege gravi proelio victus. neque tamen Romani quamquam superati regi petenti pacem praestare voluerunt nisi his condicionibus: ut se et suos senatui et populo Romano dederet. mox missus contra eum L. Aemilius Paulus consul et in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium. sed Gentius facile uno proelio victus mox se dedidit. mater eius et uxor et duo filii fraterque simul in potestatem Romanorum venerunt. ita bello intra XXX dies perfecto ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nuntiaretur.

VII Cum Perseo autem Aemilius Paulus consul III Nonas Sept. dimicavit vicitque eum viginti milibus peditum eius occisis. equitatus cum rege integer fugit. Romanorum centum milites amissi sunt.

www.dacoromanica.ro

urbes Macedoniae omnes quas rex tenuerat Romanis se dediderunt. ipse rex cum desereretur ab amicis, venit in Pauli potestatem. sed honorem ei Aemilius Paulus consul non quasi victo habuit; nam et volentem ad pedes sibi cadere non permisit et iuxta se in sella conlocavit. Macedonibus et Illyriis hae leges a Romanis datae: ut liberi essent et dimidium eorum tributorum praestarent quae regibus praestitissent, ut appareret populum Romanum pro aequitate magis quam avaritia dimicare. itaque in conventu infinitorum populorum Paulus hoc pronuntiavit et legationes multarum gentium quae ad eum venerant magnificentissime convivio pavit dicens eiusdem hominis esse debere et bello vincere et in convivii apparatu elegantem VIII esse. Mox septuaginta civitates Epiri quae rebellabant cepit, praedam militibus distribuit. Romam ingenti pompa rediit in navi Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut sedecim ordines dicatur habuisse remorum. triumphavit autem magnificentissime in curru aureo cum duobus filiis utroque latere adstantibus. ducti sunt ante currum duo regis filii et ipse Perseus XLV annos natus. post eum etiam Anicius de Illyriis triumphavit. Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. ad hoc spectaculum reges multarum gentium Romam venerunt, inter alios etiam Attalus atque Eumenes Asiae reges et Prusias Bithyniae. magno honore excepti sunt et permittente senatu dona quae attulerunt in Capitolio posuerunt. Prusias etiam suum Nicomeden senatui commendavit.

Insequenti anno L. Memmius in Lusitania bene pugnavit. Mar- IX
cellus postea consul res ibidem prosperas gessit.

Tertium deinde bellum contra Carthaginem suscipitur sescen- X
tesimo et altero ab urbe condita anno, L. Manlio Censorino et M. Manilio consulibus, anno quinquagesimo primo post quam secundum Punicum transactum erat. ii profecti Carthaginem oppugnaverunt. contra eos Hasdrubal dux Carthaginiensium dimicabat. Famea dux alius equitatui Carthaginiensium praeerat. Scipio tum Scipionis Africani nepos tribunus ibi militabat. huius apud omnes ingens metus et reverentia erat; nam et paratissimus ad dimicandum et consultissimus habebatur. itaque per eum multa a consulibus prospere gesta sunt, neque quicquam magis vel Hasdrubal vel Famea vitabant quam contra eam Romanorum partem committere, ubi Scipio dimicaret.

Per idem tempus Masinissa rex Numidarum per annos sexa- XI
ginta fere amicus populi Romani anno vitae nonagesimo septimo

www.dacoromanica.ro

mortuus quadraginta et quattuor filiis relictis Scipionem divisorem regni inter filios suos esse iussit.

XII Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuvenis adhuc consul est factus et contra Carthaginem missus, is eam cepit ac diruit. spolia ibi inventa quae variarum civitatum excidiis Carthago collegerat et ornamenta urbium civitatibus Siciliae Italiae Africae reddidit quae sua recognoscebant. ita Carthago septingentesimo anno quam condita erat deleta est. Scipio nomen quod avus eius acceperat meruit, scilicet ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior XIII vocaretur.

Interim in Macedonia quidam Pseudophilippus arma movit et Romanum praetorem P. Iuventium contra se missum ad internicionem vicit. post eum Q. Caecilius Metellus dux a Romanis contra Pseudophilippum missus est et XXV milibus eius occisis Macedoniam recepit, ipsum etiam Pseudophilippum in potestatem suam redegit.

XIV Corinthiis quoque bellum indictum est, nobilissimae Graeciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. hanc Mummius consul cepit et diruit. tres igitur Romae simul celeberrimi triumphi fuerunt: Africani ex Africa ante cuius currum ductus est Hasdrubal, Metelli ex Macedonia cuius currum praecessit Andriscus idem qui et Pseudophilippus, Mummi ex Corintho ante quem signa aenea et pictae tabulae et alia urbis clarissimae ornamenta praelata sunt.

XV Iterum in Macedonia Pseudoperses, qui se Persei filium esse dicebat, collectis servitiis rebellavit, et cum sedecim milia armatorum haberet, a Tremellio quaestore superatus est.

XVI Eodem tempore Metellus in Celtiberia apud Hispanos res egregias gessit. successit ei Q. Pompeius. nec multo post Q. quoque Caepio ad idem bellum missus est, quod quidam Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. quo metu Viriatus a suis interfectus est, cum quattuordecim annis Hispanias adversus Romanos movisset. pastor primo fuit, mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitavit, ut adsertor contra Romanos Hispaniae putaretur. et cum interfectores eius praemium a Caepione consule peterent, responsum est numquam Romanis placuisse imperatorem a suis militibus interfici.

XVII Q. Pompeius deinde consul a Numantinis, quae Hispaniae civitas fuit opulentissima, superatus pacem ignobilem fecit. post eum C. Hostilius Mancinus consul iterum cum Numantinis pacem fecit infamem, quam populus et senatus iussit infringi atque ipsum Mancinum hostibus tradi, ut in illo quem auctorem foederis habebant

www.dacoromanica.ro

iniuriam soluti foederis vindicarent. post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani exercitus fuerant subiugati, P. Scipio Africanus secundo consul factus et ad Numantiam missus est. is primum militem vitiosum et ignavum exercendo magis quam puniendo sine aliqua acerbitate correxit, tum multas Hispaniae civitates partim cepit, partim in deditionem accepit, postremo ipsam Numantiam diu obsessam fame confecit et a solo evertit, reliquam provinciam in fidem accepit.

Eodem tempore Attalus rex Asiae frater Eumenis mortuus est XVIII heredemque populum Romanum reliquit. ita imperio Romano per testamentum Asia accessit.

Mox D. Iunius Brutus de Callaecis et Lusitanis magna gloria XIX triumphavit. et P. Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit quarto decimo anno post quam priorem de Africa egerat.

Motum interim in Asia bellum ab Aristonico Eumenis filio, XX qui ex concubina susceptus fuerat. hic Eumenes frater Attali fuerat. adversus eum missus P. Licinius Crassus infinita regum habuit auxilia; nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuvit et Mithridates Ponticus cum quo bellum postea gravissimum fuit et Ariarathes Cappadox et Pylaemenes Paphlagon. victus est tamen Crassus et in proelio interfectus. caput ipsius Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum. postea Perpenna consul Romanus qui successor Crasso veniebat audita belli fortuna ad Asiam celeravit et acie victum Aristonicum apud Stratonicen civitatem quo confugerat fame ad deditionem conpulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est. triumphari enim de eo non poterat, quia Perpenna apud Pergamum Romam rediens diem obierat.

L. Caecilio Metello et T. Quintio Flaminio consulibus Carthago XXI in Africa iussu senatus reparata est quae nunc manet, annis duobus et viginti post quam a Scipione fuerat eversa. deducti sunt cives Romani.

Anno sescentesimo vicesimo septimo ab urbe condita C. Cassius XXII Longinus et Sex. Domitius Calvinus consules Gallis transalpinis bellum intulerunt et Arvernorum tunc nobilissimae civitati atque eorum duci Bituito infinitamque multitudinem iuxta Rhodanum fluvium interfecerunt. praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Bituitus se Domitio dedidit atque ab eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo triumphaverunt.

M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege consulibus sescentesimo XXIII

www.dacoromanica.ro

tricesimo et tertio anno ab urbe condita Narbone in Gallia colonia deducta est.

Annoque post a L. Caecilio Metello et Q. Mucio Scaevola consulibus de Dalmatia triumphatum est.

XXIV Ab urbe condita anno sescentesimo tricesimo quinto C. Cato consul Scordiscis intulit bellum ignominioseque pugnavit.

XXV C. Caecilio Metello et Cn. Carbone consulibus duo Metelli fratres eodem die alterum ex Thracia alterum ex Sardinia triumphum egerunt, nuntiatumque Romae est Cimbros e Gallia in Italiam transisse.

XXVI P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia consulibus Iugurthae Numidarum regi bellum inlatum est, quod Adherbalem et Hiempsalem Micipsae filios fratres suos reges et populi Romani amicos interemisset. missus adversum eum consul Calpurnius Bestia. corruptus regis pecunia pacem cum eo flagitiosissimam fecit, quae a senatu reprobata est. postea contra eundem insequenti anno Sp. Postumius Albinus profectus est. is quoque per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit.

XXVII Tertio missus Q. Caecilius Metellus consul. is exercitum ingenti severitate et modernatione correctum, cum nihil in quemquam cruentum, faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtham variis proeliis vicit, elephantos eius occidit vel cepit, multas civitates ipsius cepit. et cum iam finem bello positurus esset, successum est ei a C. Mario. is Iugurtham et Bocchum Mauretaniae regem qui auxilium Iugurthae ferre coeperat pariter superavit. aliquanta et ipse oppida Numidiae cepit belloque terminum posuit capto Iugurtha per quaestorem suum Cornelium Sullam ingentem virum tradente Boccho Iugurtham, qui pro eo ante pugnaverat. a M. Iunio Silano collega Q. Metelli Cimbri in Gallia victi sunt et a Minucio Rufo in Macedonia Scordisci et Triballi et a Servilio Caepione in Hispania Lusitani. acti sunt et duo triumphi de Iugurtha, primus per Metellum, secundus per Marium. ante currum tamen Marii Iugurtha cum duobus filiis ductus est catenatus et mox iussu consulis in carcere strangulatus.

LIBER QVINTVS.

I Dum bellum in Numidia contra Iugurtham geritur, Romani consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonibus et Tugurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes,

www.dacoromanica.ro

victi sunt iuxta flumen Rhodanum, et ingenti internicione etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. timor Romae grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore Punici belli, ne iterum Galli Romam redirent. ergo Marius post victoriam Iugurthinam secundo consul est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutones decretum est. tertio quoque ei et quarto delatus est consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur. sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. cum Cimbris itaque confixit et duobus proeliis CC milia hostium cecidit, LXXX milia cepit et ducem eorum Teutobodum, propter quod meritum absens quinto consul est factus.

Interea Cimbri et Teutones, quorum copia adhuc infinita erat, II
ad Italiam transierunt. iterum a C. Mario et Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte felicius. nam proelio, quod simul ambo gesserunt, CXL milia aut in pugna aut in fuga caesa sunt, LX milia capta. Romani milites ex utroque exercitu trecenti perierunt. tria et triginta Cimbris signa sublata sunt. ex his exercitus Marii duo reportavit, Catuli exercitus XXXI. is belli finis fuit; triumphus utrique decretus est.

Sex. Iulio Caesare et L. Marcio Philippo consulibus sescentesimo III
quinquagesimo nono anno ab urbe condita, cum prope alia omnia bella cessarent, in Italia gravissimum bellum Picentes Marsi Peligniique moverunt, qui cum annis numerosis iam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi aequam adserere coeperunt. perniciosum admodum hoc bellum fuit. P. Rutilius consul in eo occisus est. Caepio nobilis iuvenis, Porcius Cato alius consul. duces autem adversus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt T. Vettius, Hierius Asinius, T. Herennius, A. Cleuntius. a Romanis bene contra eos pugnatum est a C. Mario, qui sexies consul fuerat, et a Cn. Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sulla, qui inter alia egregia ita Cluentium hostium ducem cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret, quadriennio cum gravi tamen calamitate hoc bellum tractum est. quinto demum anno finem accepit per L. Cornelium Sullam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue sed praetor egisset.

Anno urbis conditae sescentesimo sexagesimo secundo primum IV
Romae bellum civile commotum est, eodem anno etiam Mithridaticum. causam bello civili C. Marius sexies consul dedit. nam cum Sulla consul contra Mithridaten gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, de quo diximus, quod intra Italiam

www.dacoromanica.ro

gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius adfectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. qua re Sulla commotus cum exercitu ad urbem venit. illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita ordinatis consulibus in futurum annum Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna ad Asiam profectus.

V Mithridates enim, qui Ponti rex erat atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in circuitu cum Bosphoro tenebat, primum Nicomeden amicum populi Romani Bithynia voluit expellere senatuique mandavit bellum se ei propter iniurias, quas passus fuerat, inlaturum. a senatu responsum, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur. quare iratus Cappadociam statim occupavit et ex ea Ariobarzanen regem et amicum populi Romani fugavit. mox etiam Bithyniam invasit et Paphlagoniam pulsis ex ea regibus amicis populi Romani Pylaemene et Nicomede. inde Ephesum contendit et per omnem Asiam litteras misit, ut ubicumque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur.

VI Interea etiam Athenae civitas Achaiae ab Aristone Atheniensi Mithridati tradita est. miserat enim iam ad Achaiam Mithridates Archelaum ducem suum cum centum et viginti milibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupata est. Sulla Archelaum apud Piraeum non longe ab Athenis obsedit, ipsas Athenas cepit. postea commisso proelio contra Archelaum ita eum vicit, ut ex CXX milibus vix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu XIII tantum homines interficerentur. hac pugna Mithridates cognita septuaginta milia lectissima ex Asia Archelao misit, contra quem iterum Sulla commisit. primo proelio quindecim milia hostium interfecta sunt et filius Archelai Diogenes; secundo omnes Mithridatis copiae extinctae sunt, Archelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. hac re audita Mithridates iussit cum Sulla de pace agi.

VII . Interim eo tempore Sulla etiam Dardanos Scordiscos Dalmatas et Maedos partim vicit, alios in fidem accepit. sed cum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sulla esse respondit, nisi rex relictis his quae occupaverat ad regnum suum redisset. postea tamen ad colloquium ambo venerunt. pax inter eos ordinata est, ut Sulla ad bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. nam dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridaten vincit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna unus ex consulibus bellum in Italia reparaverunt et ingressi urbem Romam nobilissimos e senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscrip-

www.dacoromanica.ro

serunt, ipsius Sullae domo exersa filios et uxorem ad fugam conpulerunt. universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Graeciam venit orans, ut patriae subveniret. ille in Italiam traiecit bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem consules. primo proelio contra Norbanum dimicavit non longe a Capua. tum sex milia eius cecidit, sex cepit, CXXIII suos amisit. inde etiam ad Scipionem se convertit et ante proelium totum eius exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

Sed cum Romae mutati consules essent, Marius Mari filius ac VIII
Papirius Carbo consulatum accepissent, Sulla contra Marium iuniorem dimicavit et XV milibus eius occisis CCCC de suis perdidit. mox etiam urbem ingressus est. Marium Mari filium Praeneste persecutus obsedit et ad mortem conpulit. rursus pugnam gravissimam habuit contra Lamponium et Carrinatem duces partis Marianae ad portam Collinam. LXX milia hostium in eo proelio contra Sullam fuisse dicuntur, XII milia se Sullae dediderunt, ceteri in acie in castris in fuga insatiabili ira victorum consumpti sunt. Cn. quoque Carbo consul alter ab Arimino ad Siciliam fugit et ibi per Cn. Pompeium interfectus est, quem adulescentem Sulla atque annos unum et viginti natum cognita eius industria exercitibus praefecerat, ut secundus a Sulla haberetur.

Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. transgressus IX
inde ad Africam Domitium Marianae partis ducem et Hierdam regem Mauretaniae, qui Domitio auxilium ferebat, occidit. post haec Sulla de Mithridate ingenti gloria triumphavit. Cn. etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et vicesimum annum agens de Africa triumphavit. hunc finem habuerunt duo bella funestissima, Italicum quod et sociale dictum est et civile, quae ambo tracta sunt per annos decem. consumpserunt autem ultra CL milia hominum, viros consulares XXIIII, praetorios VII, aedilicios LX, senatores fere CC.

LIBER SEXTVS.

M. Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem pu- I
blicam conposuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, aliud in Pamphylia et Cilicia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia. nam Sertorius qui partium Marianarum fuerat timens fortunam ceterorum qui interempti erant ad bellum commovit Hispanias. missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius qui Iugur-

www.dacoromanica.ro

tham regem vicit, et L. Domitius praetor. a Sertori duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. postea cum inpar pugnae solus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. ita duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia saepe pugnavit. octavo demum anno per suos occisus est, et finis ei bello datus per Cn. Pompeium adulescentem et Q. Metellum Pium atque omnes prope Hispaniae in dicionem populi Romani redactae.

II Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post consulatum. levia proelia habuit contra varias gentes quae Rhodopam provinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. missus ei successor C. Scribonius Curio post consulatum. is Dardanos vicit et usque ad Danuvium penetravit triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit.

III Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est P. Servilius ex consule, vir strenuus. Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnavit et cepit, in his Phaselida Olympum Corycum Ciliciae. Isauros quoque adgressus ad dicionem redegit atque intra triennium bello finem dedit. primus omnium Romanorum in Tauro iter fecit. revertens triumphum accepit et nomen Isaurici meruit.

IV Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule. multam partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit et conposito bello Romam post biennium rediit.

V Isdem temporibus consul M. Aemilius Lepidus Catuli collega civile bellum voluit commovere, intra unam tamen aestatem motus eius oppressus est. ita uno tempore multi simul triumphi fuerunt, Metelli ex Hispania, Pompei secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Servili ex Isauria.

VI Anno urbis conditae sescentesimo septuagesimo sexto L. Licinio Lucullo et M. Aurelio Cotta consulibus mortuus est Nicomedes rex Bithyniae et per testamentum populum Romanum fecit heredem. Mithridates pace rupta Bithyniam et Asiam cursus voluit invadere. adversus eum ambo consules missi variam habuere fortunam. Cotta apud Chalcedona victus ab eo acie, etiam intra oppidum coactus est et obsessus. sed cum se inde Mithridates Cyzicum transtulisset, ut Cyzico capta totam Asiam invaderet, Lucullus ei alter consul occurrit. ac dum Mithridates in obsidione Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit fameque consumpsit et multis proeliis vicit, postremo Byzantium quae nunc Constantinopolis est fugavit. navali quoque proelio duces eius Lucullus oppressit. ita una hieme et aestate a Lucullo ad centum fere milia regis exstincta sunt.

www.dacoromanica.ro

Anno urbis Romae sescentesimo septuagesimo octavo Macedo- VII
niam provinciam M. Licinius Lucullus accepit consobrinus Luculli, qui contra Mithridaten bellum gerebat. et in Italia novum bellum subito commotum est. septuaginta enim quattuor gladiatores ducibus Spartaco Crixo et Oenomao effracto Capuae ludo fugerunt, et per Italiam vagantes paene non levius bellum in ea, quam Hannibal moverat, paraverunt. nam multis ducibus et duobus simul Romanorum consulibus victis sexaginta fere milium armatorum exercitum congregaverunt, victique sunt in Apulia a M. Licinio Crasso proconsule, et post multas calamitates Italiae tertio anno bello huic est finis inpositus.

Sescentesimo octogesimo primo anno urbis conditae P. Corne- VIII
lio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste consulibus duo tantum gravia bella in imperio Romano erant, Mithridaticum et Macedonicum. haec duo Luculli agebant, L. Lucullus et M. Lucullus. L. ergo Lucullus post pugnam Cyzicenam, qua vicerat Mithridaten, et navalem, qua duces eius oppresserat, persecutus est eum et recepta Paphlagonia atque Bithynia etiam regnum eius invasit, Sinopen et Amison civitates Ponti nobilissimas cepit. secundo proelio apud Cabira civitatem, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat Mithridates, cum XXX milia lectissima regis a quinque milibus Romanorum vastata essent, Mithridates fugatus est, castra eius direpta. Armenia quoque minor quam tenuerat eidem sublata est. susceptus tamen est Mithridates post fugam a Tigrane Armeniae rege, qui tum ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat et Syriam et Phoenices partem.

Ergo Lucullus repetens hostem fugatum etiam regnum Tigra- IX
nis, qui Armeniis imperabat, ingressus est. Tigranocertam civitatem Arzianenae nobilissimam regni Armeniaci cepit, ipsum regem cum septem milibus quingentis clibanariis et centum milibus sagittariorum et armatorum venientem ducem et octo milia militum habens ita vicit, ut magnam partem Armeniorum deleverit. inde Nisibin profectus eam quoque civitatem cum regis fratre cepit. sed hi quos in Ponto Lucullus reliquerat cum exercitus parte, ut regiones victas et iam Romanorum tuerentur, neglegenter se et avare agentes occasionem iterum Mithridati in Pontum inrumpendi dederunt, atque ita bellum renovatum est. Lucullo paranti capta Nisibi contra Persas expeditionem successor est missus.

Alter autem Lucullus qui Macedoniam administrabat Bessis X
primus Romanorum intulit bellum atque eos ingenti proelio in

www.dacoromanica.ro

Haemo monte superavit. oppidum Uscudamam quod Bessi habitabant eodem die quo adgressus est vicit, Cabylen cepit, usque Danuvium penetravit. inde multas supra Pontum positas civitates adgressus est. illic Apolloniam evertit, Callatim Parthenopolim Tomos Histrum Burziaonem cepit belloque confecto Romam rediit. ambo triumphaverunt, tamen Lucullus qui contra Mithridaten pugnaverat maiore gloria, cum tantorum regnorum victor redisset.

XI Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod recedente Lucullo rex collectis auxiliis reparaverat, bellum Creticum ortum est. ad id missus Q. Caecilius Metellus ingentibus proeliis intra triennium omnem provinciam cepit, appellatusque est Creticus atque ex insula triumphavit. quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Apionis qui rex eius fuerat accessit, in qua inclutae urbes erant Berenice Ptolemais Cyrene.

XII Dum haec geruntur, piratae omnia maria infestabant ita, ut Romanis toto orbe victoribus sola navigatio tuta non esset. quare id bellum Cn. Pompeio decretum est. quod intra paucos menses ingenti et felicitate et celeritate confecit. mox ei delatum etiam bellum contra reges Mithridaten et Tigranen. quo suscepto Mithridaten in Armenia minore nocturno proelio vicit, castra diripuit, quadraginta milia eius occidit, viginti tantum de exercitu suo perdidit et duos centuriones. Mithridates cum uxore fugit et duobus comitibus. neque multo post cum in suos saeviret, Pharnacis filii sui apud milites seditione ad mortem coactus venenum hausit. hunc finem habuit Mithridates: periit apud Bosphorum. vir ingentis industriae consiliique. regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus, contra Romanos bellum habuit annis quadraginta.

XIII Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. ille se ei dedidit et in castra Pompei sexto decimo miliario ab Artaxata venit ac diadema suum, cum procubuisset ad genua Pompei, in manibus ipsius conlocavit. quod ei Pompeius reposuit honorificeque eum habitum regni tamen parte multavit et grandi pecunia. adempta est ei Syria Phoenice Sophanene, sex milia praeterea talentorum argenti quae populo Romano daret, quia bellum sine causa Romanis commovisset.

XIV Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit et eorum regem Oroden ter civit, postremo per epistulas ac munera rogatus veniam ei ac pacem dedit. Hiberiae quoque regem Artacen vicit acie et in deditionem accepit. Armeniam minorem Deiotaro Galatiae regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat. Attalo et Pylaemeni Paphlagoniam reddidit. Aristarchum Colchis regem inposuit. mox Ituraeos

www.dacoromanica.ro

et Arabas vicit. et cum venisset in Syriam, Seleuciam vicinam Antiochiae civitatem libertate donavit, quod regem Tigranen non recepisset. Antiochensibus obsides reddidit. aliquantum agrorum Daphnensibus dedit, quo lucus ibi spatiosior fieret, delectatus loci amoenitate et aquarum abundantia. inde ad Iudaeam transgressus Hierosolyma caput gentis tertio mense cepit, XII milibus Iudaeorum occisis, ceteris in fidem acceptis. his gestis in Asiam se recepit et finem antiquissimo bello dedit.

M. Tullio Cicerone oratore et C. Antonio consulibus anno urbis conditae sescentesimo octogesimo nono L. Sergius Catilina nobilissimi generis vir, sed ingenii pravissimi ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam claris quidem sed audacibus viris. a Cicerone urbe expulsus est. socii eius deprehensi in carcere strangulati sunt. ab Antonio altero consule Catilina ipse victus proelio et interfectus. XV

Sescentesimo nonagesimo anno urbis conditae D. Iunio Silano et L. Murena consulibus Metellus de Creta triumphavit, Pompeius de bello piratico et Mithridatico. nulla umquam pompa triumphi similis fuit. ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis et Aristobulus rex Iudaeorum, praelata est ingens pecunia, auri atque argenti infinitum. hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat. XVI

Anno urbis conditae sescentesimo nonagesimo tertio C. Iulius Caesar qui postea imperavit cum L. Bibulo consul est factus. decreta est ei Gallia et Illyricum cum legionibus decem. is primos vicit Helvetios qui nunc Sequani appellantur, deinde vincendo per bella gravissima usque ad Oceanum Britannicum processit. domuit autem annis novem fere omnem Galliam, quae inter Alpes flumen Rhodanum Rhenum et Oceanum est et circuitu patet ad bis et tricies centena milia passuum. Britannis mox bellum intulit, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat. eos quoque victos obsidibus acceptis stipendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annum imperavit sestertium quadringenties, Germanosque trans Rhenum adgressus inmanissimis proeliis vicit. inter tot successus ter male pugnavit, apud Arvernos semel praesens et absens in Germania bis. nam legati eius duo Titurius et Aurunculeius per insidias caesi sunt. XVII

Circa eadem tempora anno urbis conditae sescentesimo nonagesimo septimo M. Licinius Crassus collega Cn. Pompei Magni in consulatu secundo contra Parthos missus est, et cum circa Carras contra omen et auspicia dimicasset, a Surena Orodis regis duce victus XVIII

www.dacoromanica.ro

ad postremum interfectus est cum filio clarissimo et praestantissimo iuvene. reliquiae exercitus per C. Cassium quaestorem servatae sunt, qui singulari animo perditas res tanta virtute restituit, ut Persas rediens trans Euphraten crebris proellis vinceret.

XIX Hinc iam bellum civile successit exsecrandum et lacrimabile, quo praeter calamitates quae in proeliis acciderunt etiam populi Romani fortuna mutata est. Caesar enim rediens ex Gallia victor coepit poscere alterum consulatum atque ita, ut sine dubietate aliqua ei deferretur. contradictum est a Marcello consule, a Bibulo, a Pompeio, a Catone, iussusque dimissis exercitibus ad urbem redire. proter quam iniuriam ab Arimino, ubi milites congregatos habebat, adversum patriam cum exercitu venit. consules cum Pompeio senatusque omnis atque universa nobilitas ex urbe fugit et in Graeciam transiit. apud Epirum Macedoniam Achaiam Pompeio duce senatus contra Caesarem bellum paravit.

XX Caesar vacuam urbem ingressus dictatorem se fecit. inde Hispanias petiit. ibi Pompei exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone, superavit. inde reversus in Graeciam transiit, adversum Pompeium dimicavit. primo proelio victus est et fugatus, evasit tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit, dixitque Caesar nec Pompeium scire vincere et illo tantum die se potuisse superari. deinde in Thessalia apud Palaeopharsalum productis utrimque ingentibus copiis dimicaverunt. Pompei acies habuit XL milia peditum, equites in sinistro cornu sescentos in dextro quingentos, praeterea totius Orientis auxilia, totam nobilitatem, innumeros senatores praetorios consulares et qui magnorum iam bellorum victores fuissent. Caesar in acie sua habuit peditum non integra XXX milia, equites mille.

XXI Numquam adhuc Romanae copiae in unum neque maiores neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. pugnatum tamen est ingenti contentione, victusque ad postremum Pompeius et castra eius direpta sunt. ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuvenilem eius aetatem, acciperet auxilia. qui fortunam magis quam amicitiam secutus occidit Pompeium, caput eius et anulum Caesari misit. quo conspecto Caesar lacrimas fudisse dicitur tanti viri intuens caput et generi quondam sui.

XXII Mox etiam Caesar Alexandriam venit. ipsi quoque Ptolemaeus parare voluit insidias, qua causa bellum regi inlatum est. victus in

www.dacoromanica.ro

Nilo periit inventumque est eius corpus cum lorica aurea. Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit Ptolemaei sorori, cum qua consuetudinem stupri habuerat. rediens inde Caesar Pharnacen Mithridatis Magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto et multas populi Romani provincias occupantem, vicit acie, postea ad mortem coegit.

Inde Romam regressus tertio se consulem fecit cum M. Aemilio XXIII
Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat. inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba Mauretaniae rege bellum reparaverat. duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio ex genere antiquissimo Scipionis Africani (hic etiam socer Pompei fuerat), M. Petreius, Q. Varus, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus Sullae dictatoris filius. contra hos commisso proelio post multas dimicationes victor fuit Caesar. Cato Scipio Petreius Iuba ipsi se occiderunt. Faustus Sullae quondam dictatoris filius Pompei gener a Caesare interfectus est.

Post annum Caesar Romam regressus quarto se consulem fecit et XXIV
statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompei filii Cn. Pompeius et Sex. Pompeius ingens bellum praeparaverant. multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut fugientibus suis se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adulescentium natus annos sex et quinquaginta veniret. denique reparatis suis vicit. et Pompei filius maior occisus est, minor fugit.

Inde Caesar bellis civilibus toto orbe conpositis Romam rediit. XXV
agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo ante deferebantur, nec senatui ad se venienti adsurgeret aliaque regia et paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat, C. Cassius et Servilius Casca. ergo Caesar cum senatus die inter ceteros venisset ad curiam, tribus et viginti vulneribus confossus est.

LIBER SEPTIMVS.

Anno urbis septingentesimo fere ac nono interfecto Caesare ci- I
vilia bella reparata sunt. percussoribus enim Caesaris senatus favebat. Antonius consul partium Caesaris civili bello opprimere eos

www.dacoromanica.ro

conabatur. ergo turbata re publica multa Antonius scelera committens a senatu hostis iudicatus est. missi ad eum persequendum duo consules Pansa et Hirtius et Octavius adulescens annos X et VIII natus, Caesaris nepos, quem ille testamento heredem reliquerat et nomen suum ferre iusserat. hic est, qui postea Augustus est dictus et rerum potitus. quare profecti contra Antonium tres duces vicerunt eum. evenit tamen, ut victores consules ambo morerentur. quare tres exercitus uni Caesari Augusto paruerunt.

II Fugatus Antonius amisso exercitu confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat et tum militum copias grandes habebat. a quo susceptus est. mox Lepido operam dante Caesar pacem cum Antonio fecit et quasi vindicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus extorsit, ut sibi vicesimo anno consulatus daretur. senatum proscripsit, cum Antonio ac Lepido rem publicam armis tenere coepit. per hos etiam Cicero orator occisus est multique alii nobiles.

III Interea Brutus et Cassius interfectores Caesaris ingens bellum moverunt. erant per Macedoniam et Orientem multi exercitus quos occupaverunt. profecti igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus) apud Philippos Macedoniae urbem contra eos pugnaverunt. primo proelio victi sunt Antonius et Caesar, periit tamen dux nobilitatis Cassius, secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, victam interfecerunt. ac sic inter eos divisa est res publica, ut Augustus Hispanias Gallias Italiam teneret, Antonius Asiam Pontum Orientem. sed in Italia L. Antonius consul bellum civile commovit frater eius, qui cum Caesare contra Brutum et Cassium dimicaverat. is apud Perusiam Tusciae civitatem victus et captus est neque occisus.

IV Interim a Sex. Pompeio Cn. Pompei filio ingens bellum in Sicilia commotum est, his qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique ad eum confluentibus. bellatum per Caesarem Augustum Octavianum et M. Antonium adversus Sex. Pompeium est. pax postremo convenit.

V Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem prospere gessit. et L. Ventidius Bassus inrumpentes in Syriam Persas tribus proeliis vicit. Pacorum regis Orodis filium interfecit eo ipso die, quo olim Orodes Persarum rex per ducem Surenam Crassum occiderat. hic primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.

VI Interim Pompeius pacem rupit et navali proelio victus fugiens

www.dacoromanica.ro

ad Asiam interfectus est. Antonius qui Orientem et Asiam tenebat repudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani Cleopatram reginam Aegypti duxit uxorem. contra Persas etiam ipse pugnavit. primis eos proeliis vicit, regrediens tamen fame et pestilentia laboravit et cum instarent Parthi fugienti, ipse pro victo recessit.

VII Hic quoque ingens bellum civile commovit cogente uxore Cleopatra regina Aegypti, dum cupiditate muliebri optat etiam in urbe regnare. victus est ab Augusto navali pugna clara et inlustri apud Actium, qui locus in Epiro est, ex qua fugit in Aegyptum et desperatis rebus, cum omnes ad Augustum transirent, ipse se interemit. Cleopatra sibi aspidem admisit et veneno eius extincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio Romano adiecta est praepositusque ei Cn. Cornelius Gallus. hunc primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

VIII Ita bellis toto orbe confectis Octavianus Augustus Romam rediit duodecimo anno quam consul fuerat. ex eo rem publicam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit, ante enim duodecim annos cum Antonio et Lepido tenuerat. ita ab initio principatus eius usque ad finem quinquaginta et sex anni fuerunt. obiit autem septuagesimo sexto anno morte communi in oppido Campaniae Atella. Romae in campo Martio sepultus, vir qui non inmerito ex maxima parte deo similis est putatus: neque enim facile ullus eo aut in bellis felicior fuit aut in pace moderatior. quadraginta et quattuor annis quibus solus gessit imperium civilissime vixit, in cunctos liberalissimus, in amicos fidissimus, quos tantis evexit honoribus, ut paene aequaret fastigio suo.

IX Nullo tempore ante eum magis Romana res floruit. nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum Cantabriam Dalmatiam saepe ante victam sed penitus tum subactam, Pannoniam Aquitaniam Illyricum Raetiam Vindelicos et Salassos in Alpibus omnes Ponti maritimas civitates, in his nobilissimas Bosphorum et Panticapaeum. vicit autem proeliis Dacos. Germanorum ingentes copias cecidit, ipsos quoque trans Albim fluvium summovit, qui in barbarico longe ultra Rhenum est. hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium privignum alterum Pannonicum, quo bello XL captivorum milia ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia conlocavit. Armeniam a Parthis recepit. obsides, quod nulli antea, Persae ei dederunt. reddiderunt etiam signa Romana quae Crasso victo ademerant.

www.dacoromanica.ro

X Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset, primusque eam M. Lollius pro praetore administravit. tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges populi Romani amici in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauretania a rege Iuba et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur, et habitu Romano togati scilicet ad vehiculum vel equum ipsius cucurrerunt. moriens divus appellatus. rem publicam beatissimam Tiberio successori reliquit ,qui privignus ei, mox gener, postremo adoptione filius fuerat.

XI Tiberius ingenti socordia imperium gessit, gravi crudelitate, scelesta avaritia, turpi libidine. nam nusquam ipse pugnavit, bella per legatos gessit suos. quosdam reges per blanditias ad se evocatos numquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in provinciae formam redegit et maximam civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dicitur, cum Mazaca antea vocaretur. hic tertio et vicesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, ingenti omnium gaudio mortuus est in Campania.

XII Successit ei C. Caesar cognomento Caligula, Drusi privigni Augusti et ipsius Tiberi nepos, sceleratissimus ac funestissimus et qui etiam Tiberi dedecora purgaverit. bellum contra Germanos suscepit et ingressus Suebiam nihil strenue fecit. stupra sororibus intulit, ex una etiam natam filiam cognovit. cum adversum cuntos ingenti avaritia libidine crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis vicesimo nono, imperii tertio, mense decimo, die octavo.

XIII Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulae, Drusi qui apud Mogontiacum monumentum habet filius, cuius et Caligula nepos erat. hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. bellum Britannis intulit, quam nullus Romanorum post C. Caesarem attigerat, eaque devicta per Cn. Sentium et A. Plautium inlustres ac nobiles viros triumphum celebrem egit. quasdam insulas etiam ultra Britannias in Oceano positas imperio Romano addidit, quae appellantur Orchades, filio autem suo Britannici nomen inposuit. tam civilis autem circa quosdam amicos extitit, ut etiam Plautium nobilem virum, qui expeditione Britannica multa egregia fecerat, triumphantem ipse prospequeretur et conscendenti Capitolium laevus incederet, is vixit annos IIII et LX, imperavit XIIII. post mortem consecratus est divusque appellatus.

www.dacoromanica.ro

Successit huic Nero, Caligulae avunculo suo simillimus, qui XIV
Romanum imperium et deformavit et minuit, inusitatae luxuriae sumptuumque, ut qui exemplo C. Caligulae in calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. infinitam senatus partem interfecit, bonis omnibus hostis fuit. ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scaena citharoedico habitu vel tragico, parricidia multa commisit fratre uxore matre interfectis. urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem cerneret. quali olim Troia capta arserat. in re militari nihil omnino ausus Britanniam paene amisit. nam duo sub eo nobilissima oppida capta illic atque eversa sunt. Armeniam Parthi sustulerunt legionesque Romanas sub iugum miserunt. duae tamen sub eo provinciae factae sunt, Pontus Polemoniacus concedente rege Polemone et Alpes Cottiae Cottio rege defuncto.

Per haec Romano orbi execrabilis ab omnibus simul destitutus XV
est et a senatu hostis iudicatus; cum quaereretur ad poenam, quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus furca capiti eius inserta virgis usque ad mortem caederetur atque ita praecipitaretur a saxo, e palatio fugit et in suburbano liberti sui, quod est inter Salariam et Nomentanam viam ad quartum urbis miliarium, se interfecit. aedificavit Romae thermas, quae ante Neronianae dictae nunc Alexandrianae appellantur. obiit tricesimo et altero aetatis anno, imperii quarto decimo, atque in eo omnis Augusti familia consumpta est.

Huic Serv. Galba successit antiquissimae nobilitatis senator, XVI
cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis, ab Hispanis et Gallis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. nam privata eius vita insignis fuerat militaribus et civilibus rebus. saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux in gravissimis bellis. huius breve imperium fuit et quod bona haberet exordia, nisi ad severitatem propensior videretur. insidiis tamen Othonis occisus est imperii mense septimo. iugulatus in foro Romae sepultusque in hortis suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma.

Otho occiso Galba invasit imperium, materno genere nobilior XVII
quam paterno, neutro tamen obscuro. in privata vita mollis et Neronis familiaris, in imperio documentum sui non potuit ostendere. nam cum isdem temporibus, quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis exercitibus imperator, bello contra eum suscepto cum apud Betriacum in Italia levi proelio victus esset, ingentes tamen copias ad bellum haberet, sponte semet

www.dacoromanica.ro

occidit et petentibus militibus, ne tam cito de belli desperaret eventu, cum tanti se non esse dixisset, ut propter eum bellum civile moveretur, voluntaria morte obiit tricesimo et octavo aetatis anno, nonagesimo et quinto imperii die.

XVIII Dein Vitellius imperio potitus est, familia honorata magis quam nobili. nam pater eius non admodum clare natus tres tamen ordinarios gesserat consulatus. hic cum multo dedecore imperavit et gravi saevitia notabilis, praecipue ingluvie et voracitate, quippe cum de die saepe quarto vel quinto feratur epulatus. notissima certe cena memoriae mandata est, quam ei Vitellius frater exhibuit, in qua super ceteros sumptus duo milia piscium, septem avium adposita traduntur. hic cum Neroni similis esse vellet atque id adeo prae se ferret, ut etiam exequias Neronis quae humiliter sepultae fuerant honoraret, a Vespasiani ducibus occisus est interfecto prius in urbe Sabino Vespasiani imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit. interfectus autem est magno dedecore: tractus per urbem Romam publice nudus, erecto coma capite et subiecto ad mentum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis adpetitus, postremo iugulatus et in Tiberim deiectus etiam communi caruit sepultura. periit autem aetatis anno septimo et quinquagesimo, imperii mense octavo et die uno.

XIX Vespasianus huic successit, factus apud Palaestinam imperator, princeps obscure quidem natus, sed optimis conparandus, privata vita inlustris, ut qui a Claudio in Germaniam et deinde in Britanniam missus tricies et bis cum hoste conflixerit, duas validissimas gentes, viginti oppida, insulam Vectam Britanniae proximam imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gesit. pecuniae tantum avidior fuit ita, ut eam nulli iniuste auferret. quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue indigentibus. nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior est liberalitas comperta vel iustior. placidissimae lenitatis, ut qui maiestatis quoque contra se reos non facile punierit ultra exilii poenam. sub hoc Iudaea Romano accessit imperio et Hierusolyma, quae fuit urbs nobilissima Palaestinae. Achaiam Lyciam Rhodum Byzantium Samum, quae liberae ante id tempus fuerant, item Thraciam Ciliciam Commagenen, quae sub regibus amicis egerant, in provinciarum formam redegit.

XX Offensarum inimicitiarum inmemor fuit, convicia a causidicis et philosophis in se dicta leviter tulit, diligens tamen coercitor disciplinae militaris. hic cum filio Tito de Hierusolymis triumphavit. per

www.dacoromanica.ro

haec cum senatui et populo, postremo cunctis amabilis ac iucundus esset, profluvio ventris extinctus est in villa propria circa Sabinos annum agens sexagesimum nonum, imperii nonum et diem septimum atque inter divos relatus est. genituram filiorum ita cognitam habuit, ut cum multae contra eum coniurationes fierent, quas patefactas ingenti dissimulatione contempsit, in senatu dixerit, aut filios sibi successuros aut neminem.

Huic Titus filius successit, qui et ipse Vespasianus est dictus, XXI
vir omnium virtutum, genere mirabilis adeo, ut amor et deliciae humani generis diceretur, facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus. causas Latine egit, poemata et tragoedias Graece conposuit. in oppugnatione Hierusolymorum sub patre militans duodecim propugnatores duodecim sagittarum confixit ictibus. Romae tantae civilitatis in imperio fuit, ut nullum omnino puniret, convictos adversum sese coniurationis et dimiserit et in eadem familiaritate qua antea habuerit. facilitatis et liberalitatis tantae fuit, ut cum nulli quicquam negaret et ab amicis reprehenderetur, responderit nullum tristem debere ab imperatore discedere, praeterea cum quadam die in cena recordatus fuisset nihil se illo die cuiquam praestitisse, dixerit: amici, hodie diem perdidi. hic Romae amphitheatrum aedificavit et quinque milia ferarum in dedicatione eius occidit. per haec inu- XXII
sitato favore dilectus morbo periit in ea, qua pater, villa post biennium, menses octo, dies viginti, quam imperator erat factus, aetatis anno altero et quadragesimo. tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tamquam in propria doluerint orbitate. senatus obitu ipsius circa vesperam nuntiato nocte inrupit in curiam et tantas ei mortuo laudes gratiasque congessit, quantas nec vivo umquam egerat nec praesenti. inter divos relatus est.

Domitianus mox accepit imperium, frater ipsius iunior, Neroni XXIII
aut Caligulae aut Tiberio similior quam patri vel fratri suo. primis tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad ingentia vitia progressus libidinis iracundiae crudelitatis avaritiae tantum in se odii concitavit, ut merita et patris et fratris aboleret. interfecit nobilissimos e senatu. dominum se et deum primus appellari iussit. nullam sibi nisi auream et argenteam statuam in Capitolio passus est poni. consobrinos suos interfecit. superbia quoque in eo execrabilis fuit. expeditiones quattuor habuit, unam adversum Sarmatas, alteram adversum Cattos, duas adversum Dacos. de Dacis Cattisque duplicem triumphum egit, de Sarmatis solam lauream usurpavit. multas tamen calamitates isdem bellis passus est; nam in Sarmatia legio eius cum

www.dacoromanica.ro

duce interfecta est et a Dacis Oppius Sabinus consularis et Cornelius Fuscus praefectus praetorio cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit, in his Capitolium et Forum transitorium, Divorum Porticus, Iseum ac Serapeum et Stadium. verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio anno aetatis quadragesimo quinto, imperii quinto decimo. funus eius ingenti dedecore per vispelliones exportatum et ignobiliter est sepultum.

LIBER OCTAVVS.

I Anno octingentesimo et quinquagesimo ab urbe condita Vetere et Valente consulibus res publica ad prosperrimum statum rediit bonis principibus ingenti felicitate commissa; Domitiano enim exitiabili tyranno Nerva successit, vir in privata vita moderatus et strenuus, nobilitatis mediae. qui senex admodum operam dante Petronio Secundo praefecto praetorio, item Parthenio interfectore Domitiani imperator est factus. aequissimum se et civilissimum praebuit. rei publicae divina provisione consuluit Traianum adoptando. mortuus est Romae post annum et quattuor menses imperii sui ac dies octo, aetatis septuagesimo et altero anno, atque inter divos relatus est.

II Successit ei Ulpius Crinitus Traianus, natus Italicae in Hispania, familia antiqua magis quam clara. nam pater eius primum consul fuit. imperator autem apud Agrippinam in Gallis factus est. rem publicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur, *vir* inusitatae civilitatis et fortitudinis. Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat quam nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit. urbes trans Rhenum in Germania reparavit. Daciam Decebalo victo subegit provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Taifali Victoali et Tervingi habent. ea
III provincia decies centena milia passuum in circuitu tenuit. Armeniam quam occupaverant Parthi recepit Parthomasiri occiso qui eam tenebat. Albanis regem dedit. Hiberorum regem et Sauromatarum et Bosporanorum et Arabum et Osdroenorum et Colehorum in fidem accepit. Carduenos Marcomedos occupavit et Anthemusiam, magnam Persidis regionem, Seleuciam Ctesiphontem Babylonem Messenios vicit ac tenuit. usque ad Indiae fines et mare rubrum accessit atque ibi tres provincias fecit, Armeniam Assyriam Mesopotamiam, cum his gentibus quae Madenam attingunt. Arabiam postea

www.dacoromanica.ro

in provinciae formam redegit. in mari rubro classem instituit, ut per eam Indiae fines vastaret.

Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione superavit, IV
Romae et per provincias aequalem se omnibus exhibens, amicos salutandi causa frequentans vel aegrotantes vel cum festos dies habuissent, convivia cum isdem indiscreta vicissim habens, saepe in vehiculis eorum sedens, nullum senatorum laedens, nihil iniustum ad augendum fiscum agens, liberalis in cunctos, publice privatimque ditans omnes et honoribus augens quos vel mediocri familiaritate cognovisset, *per* orbem terrarum aedificans multa, inmunitates civitatibus tribuens, nihil non tranquillum et placidum agens, adeo ut omni eius aetate unus senator damnatus sit atque is tamen per senatum ignorante Traiano. ob haec per orbem terrarum deo proximus nihil non venerationis meruit et vivus et mortuus.

Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. amicis enim culpan- V
tibus, quod nimium circa omnes communis esset, respondit talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset. post ingentem igitur gloriam belli domique quaesitam e Perside rediens apud Seleuciam Isauriae profluvio ventris extinctus est. obiit autem aetatis anno sexagesimo tertio, mense nono, die quarto, imperii nono decimo, mense sexto, die quinto decimo. inter divos relatus est. solus omnium intra urbem sepultus est; ossa conlata in urnam auream in foro quod aedificavit sub columna posita sunt, cuius altitudo CXLIIII pedes habet. huius tantum memoriae delatum est, ut usque ad nostram aetatem non aliter in senatu principibus adclametur, nisi «felicior Augusto, melior Traiano». adeo in eo gloria bonitatis obtinuit, ut vel adsentantibus vel vere laudantibus occasionem magnificentissimi praestet exempli.

Defuncto Traiano Aelius Hadrianus creatus est princeps, sine VI
aliqua quidem voluntate Traiani, sed operam dante Plotina Traiani uxore; nam eum Traianus quamquam consobrinae suae filium vivus noluerat adoptare. natus et ipse Italicae in Hispania. qui Traiani gloriae invidens statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat, et de Assyria Mesopotamia Armenia revocavit exercitus ac finem imperii esse voluit Euphraten. idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quia Traianus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas; Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

Pacem tamen omni imperii sui tempore habuit, semel tantum VII

www.dacoromanica.ro

per praesidem dimicavit. orbem Romanum circumiit. multa aedificavit. facundissimus Latino sermone, Graeco eruditissimus fuit. non magnam clementiae gloriam habuit, diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. obiit in Campania maior sexagenario imperii anno vicesimo primo, mense decimo, die vicesimo nono. senatus ei tribuere noluit divinos honores, tamen cum successor ipsius T. Aurelius Antoninus Fulvius hoc vehementer exigeret et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

VIII Ergo Hadriano successit T. Antoninus Fulvius Boionius, idem etiam Pius nominatus, genere claro sed non admodum vetere, vir insignis et qui merito Numae Pompilio conferatur, ita ut Romulo Traianus aequetur. vixit ingenti honestate privatus, maiore in imperio, nulli acerbus, cunctis benignus, in re militari moderata gloria defendere magis provincias quam amplificare studens, viros aequissimos ad administrandam rem publicam quaerens, bonis honorem habens, inprobos sine aliqua acerbitate detestans, regibus amicis venerabilis non minus quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes depositis armis ad eum controversias suas litesque deferrent sententiaeque parerent. hic ante imperium ditissimus opes quidem omnes suas stipendiis militum et circa amicos liberalitatibus minuit, verum aerarium opulentum reliquit. Pius propter clementiam dictus est. obiit apud Lorium villam suam miliario ab urbe duodecimo. vitae anno septuagesimo tertio, imperii vicesimo tertio, atque inter divos relatus est et merito consecratus.

IX Post hunc imperavit M. Antonius Verus, haud dubie nobilissimus, quippe cum eius origo paterna a Numa Pompilio, materna a Solentino rege penderet, et cum eo L. Annius Antoninus Verus. tuncque primum Romana res publica duobus aequo iure imperium administrantibus paruit, cum usque ad eum singulos semper habuisset Augustos.

X Hi et genere inter se iuncti fuerunt et adfinitate. nam Verus Annius Antoninus M. Antonini filiam in matrimonium habuit, M. autem Antoninus gener Antonini Pii fuit per uxorem Galeriam Faustinam iuniorem, consobrinam suam. ii bellum contra Parthos gesserunt, qui post victoriam Traiani tum primum rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est. qui Antiochiae et circa Armeniam agens multa per duces et ingentia patravit; Seleuciam Assyriae urbem nobilissimam cum quadringentis milibus hominum cepit; Parthicum triumphum revexit. cum fratre eodemque socero triumphavit. obiit tamen in Venetia, cum a Concordia civitate Alti-

www.dacoromanica.ro

num proficisceretur et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus casu morbi, quem Graeci apoplexin vocant. vir ingenii parum civilis, reverentia tamen fratris nihil umquam atrox ausus. cum obisset undecimo imperii anno, inter deos relatus est.

XI Post eum Antoninus solus rem publicam tenuit, vir quem mirari facilius quis quam laudare possit. a principio vitae transquillissimus, adeo ut ex infantia quoque vultum nec ex gaudio nec ex maerore mutaverit. philosophiae deditus Stoicae, ipse etiam non solum vitae moribus, sed etiam eruditione philosophus. tantae admirationis adhuc iuvenis, ut eum successorem paraverit Hadrianus relinquere, adoptato tamen Antonino Pio generum ei idcirco esse voluerit, ut hoc ordine ad imperium perveniret.

XII Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam litterarum Graecarum per Chaeronensem Plutarchi nepotem, Latinas autem eum litteras Fronto orator nobilissimus docuit. hic cum omnibus Romae aequo iure egit ad nullam insolentiam elatus imperii fastigio, liberalitatis promptissimae. provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. nam eo gravius est factum, quod universi exercitus Romani perierant; sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam Romae ac per Italiam provinciasque maxima hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

XIII Ingenti ergo labore et modernatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi Vandali Sarmatae Suebi atque omnis barbaria commoverat, multa homninum milia interfecit, ac Pannoniis servitio liberatis Romae rursus cum Commodo Antonino filio suo, quem iam Caesarem fecerat, trimphavit. ad huius belli sumptum cum aerario exhausto largitiones nullas haberet neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet, instrumentum regii cultus facta in foro divi Traiani sectione distraxit, vasa aurea, pocula crystallina et murrina, uxoriam ac suam sericam et auream vestem, multa ornamenta gemmarum. ac per duos continuos menses ea venditio habita est multumque auri redactum. post victoriam tamen emptoribus pretia restituit, qui reddere conparata voluerunt; molestus nulli fuit, qui maluit semel empta retinere.

XIV Hic permisit viris clarioribus, ut convivia eodem cultu quo ipse et ministris similibus exhiberent. in editione munerum post victo-

www.dacoromanica.ro

riam adeo magnificus fuit, ut centum simul leones exhibuisse tradatur. cum igitur fortunatam rem publicam et virtute et mansuetudine reddidisset, obiit XVIII. imperii anno, vitae LXI., et omnibus certatim adnitentibus inter divos relatus est.

XV Huius successor L. Antoninus Commodus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur. sed luxuria et obscenitate depravatus gladiatoriis armis saepissime in ludo, deinceps etiam in amphitheatro cum huiusmodi hominibus saepe dimicavit. obiit morte subita atque adeo, ut strangulatus vel veneno interfectus putetur, cum annis XII post patrem et VIII mensibus imperasset, tanta execratione omnium, ut hostis generis humani etiam mortuus iudicaretur.

XVI Huic successit Pertinax grandaevus et qui septuagenariam attigisset aetatem, praefecturam urbi tum agens, ex senatus consulto imperare iussus. octogesimo die imperii praetorianorum militum seditione et Iuliani scelere occisus est.

XVII Post eum Salvius Iulianus rem publicam invasit, vir nobilis et iure peritissimus, nepos Salvi Iuliani, qui sub divo Hadriano perpetuum conposuit edictum. victus est a Severo aqud Mulvium pontem, interfectus in palatio. vixit mensibus septem, postquam coeperat imperare.

XVIII Hinc imperii Romani administrationem Septimius Severus accepit, oriundus ex Africa, provincia Tripolitana, oppido Lepti. solus omni memoria et ante et postea ex Africa imperator fuit. hic primum fisci advocatus, mox militaris tribunus, per multa deinde et varia officia atque honores usque ad administrationem totius rei publicae venit. Pertinacem se appellari voluit in honorem eius Pertinacis, qui a Iuliano fuerat occisus. parcus admodum fuit, natura saevus. bella multa et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Syria rebellaverat, apud Cyzicum interfecit. Parthos vicit et Arabas interiores et Azabenos; Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret: idcirco Parthicus Arabicus Azabenicus dictus est. multa toto orbe Romano reparavit. sub eo etiam Clodius Albinus, qui in occidendo Pertinace socius fuerat Iuliano, Caesarem se in Gallia fecit victusque apud Lugdunum est interfectus.

XIX Severus tamen praeter bellicam gloriam etiam civilibus studiis clarus fuit et litteris doctus, philosophiae scientiam ad plenum adeptus. novissimum bellum in Britannia habuit, utque receptas provincias omni securitate muniret, vallum per CXXXII passuum milia a

www.dacoromanica.ro

mari ad mare deduxit. decessit Eboraci admodum senex imperii anno sexto decimo, mense tertio. divus appellatus est. [nam] filios duos successores reliquit, Bassianum et Getam, sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit inponi; itaque dictus est M. Aurelius Antoninus Bassianus patrique successit, nam Geta hostis publicus iudicatus confestim periit.

M. igitur Aurelius Antoninus Bassianus idemque Caracalla XX
morum fere paternorum fuit, paulo asperior et minax. opus Romae egregium fecit lavacri, quae Antoninianae appellantur, nihil praeterea memorabile. inpatientis libidinis, qui novercam suam Iuliam uxorem duxerit. defunctus est in Osdroena apud Edessam moliens adversum Parthos expeditionem anno imperii sexto, mense secundo, vix egressus quadragesimum tertium annum. funere publico elatus est.

Deinde Opilius Macrinus, qui praefectus praetorio erat, cum XXI
filio Diadumeno facti imperatores nihil memorabile ex temporis brevitate gesserunt. nam imperium eorum duum mensium et unius anni fuit. seditione militari ambo pariter occisi sunt.

Creatus est post hos M. Aurelius Antoninus, hic Antonini Ca- XXII
racallae filius putabatur, sacerdos autem Heliogabali templi erat. is cum Romam ingenti et militum et senatus expectatione venisset, probris se omnibus contaminavit. inpudicissime et obscenissime vixit, biennioque post et octo mensibus tumultu interfectus est militari et cum eo mater Symiasera.

Successit huic Aurelius Alexander, ab exercitu Caesar, a senatu XXIII
Augustus nominatus, iuvenis admodum, susceptoque adversus Persas bello Xerxen eorum regem gloriosissime vicit. militarem disciplinam severissime rexit; quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. adsessorem habuit vel scrinii magistrum, Ulpianum iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. periit in Gallia militari tumultu tertio decimo imperii anno et die nono. in Mamaeam matrem suam unice pius.

LIBER NONVS.

Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium I
accessit sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas neque ipse senator esset. is bello adversus Germanos feliciter gesto cum a militibus imperator esset appellatus, a Pupieno Aqui-

www.dacoromanica.ro

leiae occisus est deserentibus eum militibus suis cum filio adhuc puero, cum quo imperaverat triennio et paucis diebus.

II Postea tres simul Augusti fuerunt, Pupienus, Balbinus Gordianus, duo superiores obscurissimo genere, Gordianus nobilis, quippe cuius pater senior Gordianus consensu militum, cum proconsulatum Africae gereret, Maximino imperante princeps fuisset electus. itaque cum Romam venissent, Balbinus et Pupienus in palatio interfecti sunt, soli Gordiano imperium reservatum. Gordianus admodum puer cum Tranquillinam Romae duxisset uxorem, Ianum geminum aperuit et ad Orientem profectus Parthis bellum intulit, qui iam moliebantur erumpere. quod quidem feliciter gessit proeliisque ingentibus Parthos adflixit. rediens haud longe a Romanis finibus interfectus est fraude Philippi, qui post eum imperavit. miles ei tumulum vicesimo miliario a Circesio, quod castrum nunc Romanorum est Euphrati inminens, aedificavit, exequias Romam revexit, ipsum divum appellavit.

III Philippi duo filius ac pater Gordiano occiso imperium invaserunt atque exercitu incolumi reducto ad Italiam ex Syria profecti sunt. his imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. ambo deinde ab exercitu interfecti sunt, senior Philippus Veronae, Romae iunior, annis quinque imperaverunt. inter divos tamen relati sunt.

IV Post hos Decius e Pannonia inferiore Budaliae natus imperium sumpsit. bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt. senior meruit inter divos referri.

V Mox imperatores creati sunt Gallus Hostilianus et Galli filius Volusianus. sub iis Aemilianus in Moesia res novas molitus est; ad quem opprimendum cum ambo profecti essent, Interamnae interfecti sunt non conpleto biennio. nihil omnino clarum gesserunt. sola pestilentia et morbis atque aegritudinibus notus eorum principatus fuit.

VI Aemilianus obscurissime natus obscurius imperavit ac tertio mense extinctus est.

VII Hinc Licinius Valerianus in Raetia et Norico agens ab exercitu imperator et mox Augustus est factus. Gallienus quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. horum imperium Romano nomini perniciosum et paene exitiabile fuit vel infelicitate principum vel ignavia. Germani Ravennam usque venerunt. Valerianus in Mesopotamia

www.dacoromanica.ro

bellum gerens a Sapore Persarum rege superatus est, mox etiam captus apud Parthos ignobili servitute consenuit.

VIII Gallienus cum adulescens factus esset Augustus, imperium primum feliciter mox commode ad ultimum perniciose gessit. nam iuvenis in Gallia et Illyrico multa strenue fecit occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpuram sumpserat, et Trebelliano. diu placidus et quietus mox in omnem lasciviam dissolutus tenendae rei publicae habenas probrosa ignavia et desperatione laxavit: Alamanni vestatis Galliis in Italiam penetraverunt, Dacia quae a Traiano ultra Danuvium fuerat adiecta tum amissa est. Graecia Macedonia Pontus Asia vastata est per Gothos, Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est. Germani usque ad Hispanias penetraverunt et civitatem nobilem Tarraconem expugnaverunt. Parthi Mesopotamia occupata Syriam sibi coeperant vindicare.

IX Tum desperatis rebus et deleto paene imperio Romano Postumus in Gallia obscurissime natus purpuram sumpsit et per annos decem ita imperavit, ut consumptas paene provincias ingenti virtute et moderatione reparaverit. qui seditione militum interfectus est, quod Mogontiacum, quae adversus eum rebellaverat Laeliano res novas moliente, diripiendam militibus tradere noluisset. post eum Marius vilissimus opifex purpuram accepit et secundo die interfectus est. Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus, sed, cum nimiae libidinis esset et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae occisus est actuario quodam dolum machinante imperii sui anno secundo .

X Huic successit Tetricus senator, qui Aquitaniam honore praesidis administrans absens a militibus imperator electus est et aquid Burdigalam purpuram sumpsit. seditiones multas militum pertulit. sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenathum Persae victi sunt. defensa Syria recepta Mesopotamia usque ad Ctesiphontem Odenathus penetravit.

XI Ita Gallieno rem publicam deserente Romanum imperium in Occidente per Postumum, per Odenathum in Oriente servatum est. Gallienus interea Mediolani cum Valeriano fratre accisus est imperii anno nono, Claudiusque ei successit a militibus electus a senatu appellatus Augustus. hic Gothos Illyricum Macedoniamque vastantes ingenti proelio vicit. parcus vir ac modestus et iusti tenax ac rei publicae gerendae idoneus, qui tamen intra imperii biennium morbo interiit. divus appellatus est. senatus eum ingenti honore decora-

www.dacoromanica.ro

vit, scilicet ut in curia clipeus ipsi aureus item in Capitolio statua aurea poneretur.

XII Quintillus post eum Claudii frater consensu militum imperator electus est, unicae moderationis vir et civilitatis, aequandus fratri vel praeferendus; consensu senatus appellatus Augustus. septimo decimo imperii die occisus est.

XIII Post eum Aurelianus suscepit imperium, Dacia Ripensi oriundus, vir in bello potens, animi tamen inmodici et ad crudelitatem propensior. is quoque Gothos strenuissime vicit. Romanam dicionem ad fines pristinos varia bellorum felicitate revocavit. superavit in Gallia Tetricum apud Catalaunos ipso Tetrico prodente exercitum suum, cuius adsiduas seditiones ferre non poterat. quin etiam per litteras occultas Aurelianum ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Vergiliano uteretur: *eripe me his invicte malis.* Zenobiam quoque, quae occiso Odenatho marito Orientem tenebat, haud longe ab Antiochia sine gravi proelio cepit, ingressusque Romam nobilem triumphum quasi receptor Orientis Occidentisque egit praecedentibus currum Tetrico et Zenobia. qui quidem Tetricus corrector Lucaniae postea fuit ac privatus diutissime vixit, Zenobia autem posteros qui adhuc manent Romae reliquit.

XIV Hoc imperante etiam in urbe monetarii rebellaverunt vitiatis pecuniis et Felicissimo rationali interfecto, quos Aurelianus victos ultima crudelitate conpescuit. plurimos nobiles capite damnavit. saevus et sanguinarius ac necessarius magis in quibusdam quam in ullo amabilis imperator. trux omni tempore, etiam filii sororis interfector, disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector.

XV Urbem Romam muris firmioribus cinxit. templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danuvium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Maesias dividit et est dextra Danuvio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva. occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros amicos ipsius nomina pertulit adnotata falso manum eius imitatus, tamquam Aurelianus ipsos pararet occidere; itaque ut praeveniretur, ab isdem interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolim et Heracleam est stratae veteris; locus Caenophrurium appellatur. mors tamen eius inulta non fuit. meruit quoque inter divos referri.

www.dacoromanica.ro

Tacitus post hunc suscepit imperium, vir egregie moratus et rei publicae gerendae idoneus. nihil tamen clarum potuit ostendere intra sextum mensem imperii morte praeventus. Florianus, qui Tacito successerat, duobus mensibus et diebus XX in imperio fuit neque quicquam dignum memoria egit. XVI

Post hunc Probus, vir inlustris gloria militari, ad administrationem rei publicae accessit. Gallias a barbaris occupatas ingenti proeliorum felicitate restituit, quosdam imperium usurpare conatos, scilicet Saturninum in Oriente, Proculum et Bonosum Agrippinae, certaminibus oppressit. vineas Gallos et Pannonios habere permisit, opere militari Almam montem apud Sirmium et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendos dedit. hic cum bella innumera gessisset, pace parata dixit brevi milites necessarios non futuros. vir acer strenuus iustus et qui Aurelianum aequaret gloria militari, morum autem civilitate superaret, interfectus tamen Sirmi tumultu militari in turri ferrata. XVII

Post hunc Carus est factus Augustus, Narbone natus in Gallia. is confestim Carinum et Numerianum filios Caesares fecit. sed dum bellum adversus Sarmatas gerit, nuntiato Persarum tumultu ad Orientem profectus res contra Persas nobiles gessit; ipsos proelio fudit, Cochen et Ctesiphontem urbes notissimas cepit. et cum castra supra Tigridem haberet, vi divini fulminis periit. Numerianus quoque filius eius, quem secum Caesarem ad Persas duxerat, adulescens egregiae indolis, cum oculorum dolore correptus in lecticula veheretur, inpulsore Apro qui socer eius erat per insidias occisus est. et cum dolo occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset imperium, foetore cadaveris prodita est; milites enim qui eum sequebantur putore commoti diductis lecticulae palliis post aliquot dies mortem eius notam habere potuerunt. XVIII

Interea Carinus, quem Caesarem ad Parthos proficiscens Carus in Illyrico Gallia Italia reliquerat, omnibus se sceleribus inquinavit: plurimos innoxios fictis criminibus occidit, matrimonia nobilia corrupit, condiscipulis quoque qui eum in auditorio vel levi fatigatione taxaverant perniciosus fuit; ob quae omnibus hominibus invisus non multo post poenas dedit. nam de Perside victor exercitus rediens cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, Diocletianum imperatorem creavit Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anullini senatoris libertinus fuisse credatur. XIX

www.dacoromanica.ro

XX Is prima militum contione iuravit Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper qui Numeriano insidias fecerat constitisset, in conspectu exercitus manu Diocletiani percussus est. Postea Carinum omnium odio et detestatione viventem apud Margum ingenti proelio vicit, proditum ab exercitu suo, quem fortiorem habebat, certe desertum, inter Viminacium atque Aureum montem. ita rerum Romanarum potitus cum tumultum rusticani in Gallia concitassent et factioni suae Bacaudarum nomen inponerent, duces autem haberent Amandum et Aelianum, ad subigendos eos Maximianum Herculium Caesarem misit, qui levibus proeliis agrestes domnuit et pacem Galliae reformavit.

XXI Per haec tempora etiam Carausius, qui vilissime natus strenuae militiae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam per tractum Belgicae et Armorici pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant, multis barbaris saepe captis nec praeda integra aut provincialibus reddita aut imperatoribus missa cum suspicio esse coepisset consulto ab eo admitti barbaros, ut transeuntes cum praeda exciperet atque hac se occasione ditaret, a Maximiano iussus occidi purpuram sumpsit et Britannias occupavit.

XXII Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Britanniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent, Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare fecit Augustum, Constantium et Maximianum Caesares, quorum Constantius per filiam nepos Claudi traditur, Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus. atque ut eos etiam affinitate coniungeret, Constantius privignam Herculi Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos Constantini fratres habuit, Galerius filiam Diocletiani Valeriam, ambo uxores quas habuerant repudiare conpulsi. cum Carausio tamen, cum bella frustra temptata essent contra virum rei militaris peritissimum, ad postremum pax convenit. eum post septennium Allectus socius eius occidit, atque ipse post eum Britannias triennio tenuit. qui ductu Asclepiodoti praefecti praetorio oppressus est. ita Britanniae decimo anno receptae.

XXIII Per idem tempus a Constantio Caesare in Gallia bene pugnatum est. circa Lingonas die una adversam et secundam fortunam expertus est. nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum tunibus tolleretur, vix quinque horis mediis adventante exercitu sexa-

www.dacoromanica.ro

ginta fere milia Alamannorum cecidit. Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit domitis Quinquegentianis et ad pacem redactis. Diocletianus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit eumque interfecit. victoria acerbe usus est; totam Aegyptum gravibus proscriptionibus caedibusque foedavit. ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit, quae ad nostram aetatem manent.

Galerius Maximianus primum adversum Narseum proelium in- XXIV
secundum habuit inter Callinicum Carrasque congressus, cum inconsulte magis quam ignave dimicasset; admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste commisit. pulsus igitur et ad Diocletianum profectus cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum milia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse ; mox tamen per Illyricum Moesiamque contractis copiis rursus cum Narseo Hormisdae et Saporis avo in Armenia maiore pugnavit successu ingenti nec minore consilio, simul fortitudine, quippe qui etiam speculatoris munus cum XXV
altero aut tertio equite susceperit. pulso Narseo castra eius diripuit; uxores sorores liberos cepit, infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam Persicam copiosissimam. ipsum in ultimi regni solitudines egit. quare ad Diocletianum in Mesopotamia cum praesidiis tum morantem ovans regressus ingenti honore susceptus est. varia deinceps et simul et viritim bella gesserunt Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea et admodum XXVI
subtilis ingenio et qui severitatem suam aliena invidia vellet explere. diligentissimus tamen et sollertissimus princeps et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis quam Romanae libertatis invexerat adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur. ornamenta gemmarum vestibus calciamentisque indidit. nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliqua communia.

Herculius autem propalam ferus et incivilis ingenii asperita- XXV
tem suam etiam vultus horrore significans. hic naturae suae indulgens Diocletiano in omnibus saevioribus consiliis obsecutus. cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in vitam privatam concederent et stationem tuendae rei publicae viridioribus iunioribusque mandarent; cui aegre collega obtemperavit. tamen uterque uno

www.dacoromanica.ro

die privato habitu imperii insigne mutavit, Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani, post triumphum inclitum, quem Romae ex numeriosis gentibus egerant, pompa ferculorum inlustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. concesserunt tum Salonas unus, alter in Lucaniam.

XXVIII Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit, inusitata virtute usus, ut solus omnium post conditum Romanum imperium ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet; contigit igitur ei quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter divos tamen referretur.

LIBER DECIMVS.

I Iis igitur abeuntibus administratione rei publicae Constantius et Galerius Augusti creati sunt divisusque inter eos ita Romanus orbis, ut Gallias Italiam Africam Constantius, Illyricum Asiam Orientem Galerius obtineret, sumptis duobus Caesaribus. Constantius tamen contentus dignitate Augusti Italiae atque Africae administrandae sollicitudinem recusavit, vir egregius et praestantissimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum adfectans dicensque melius publicas opes a privatis haberi quam intra unum claustrum reservari, adeo autem cultus modici, ut festis diebus, si amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento ostiatim petito triclinia sternerentur. hic non modo amabilis sed etiam venerabilis Gallis fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam et Maximiani sanguinariam temeritatem imperio eius evaserant. obiit in Britannia Eboraci principatus anno tertio decimo atque inter divos relatus est.

II Galerius, vir et probe moratus et egregius re militari, cum Italiam quoque sinente Constantio administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duo creavit Maximianum, quem Orienti praefecit, et Severum, cui Italiam dedit. ipse in Illyrico commoratus est. verum Constantio mortuo Constantinus ex obscuriore matrimonio eius filius in Britannia creatus est imperator et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani excito tumultu Maxentium Herculi filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. quo nuntio Maximianus Herculius ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat in agris

www.dacoromanica.ro

amoenissimis consenescens, Diocletianumque etiam per litteras adhortatus est, ut depositam resumeret potestatem, quas ille inritas habuit. sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar Romam missus a Galerio cum exercitu venit obsidensque urbem militum suorum scelere desertus est. auctae Maxenti opes confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est.

Herculius tamen Maximianus post haec in contione exercitus III
filium Maxentium nudare conatus seditionem et convicia militum tulit. inde ad Gallias profectus est dolo composito, tamquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero iungeretur, moliens tamen Constantinum reperta occasione interficere, qui in Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat caesis Francis atque Alamannis captis eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit. detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro enuntiaverat, profugit Herculius Massiliaeque oppressus (ex ea enim navigare ad filium praeparabat) poenas dedit iustissimo exitu, vir ad omnem acerbitatem saevitiamque proclivis, infidus incommodus civilitatis penitus expers.

Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus Dacia IV
oriundus, notus ei antiqua consuetudine et in bello, quod adversus Narseum gesserat, strenuus laboribus et officiis acceptus. mors Galeri confestim secuta. ita res publica tum a novis quattuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio filiis Augustorum, Licinio et Maximino novis hominibus. quinto tamen Constantinus imperii sui anno bellum adversum Maxentium civile commovit, copias eius multis proeliis fudit, ipsum postremo Romae adversum nobiles omnibus exitiis saevientem apud pontem Mulvium vicit Italiaque est potitus. non multo deinceps in Oriente quoque adversum Licinium Maximinus res novas molitus vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

Constantinus tamen, vir ingens et omnia efficere nitens quae V
animo praeparasset, simul principatum totius orbis adfectans, Licinio bellum intulit, quamquam necessitudo et adfinitas cum eo esset; nam soror Constantia nupta Licinio erat. et primo eum in Pannonia secunda ingenti apparatu bellum apud Cibalas instruentem repentinus oppressit omnique Dardania Moesia Macedonia potitus numerosas provincias occupavit.

Varia deinceps inter eos bella et pax reconciliata ruptaque est. VI
postremo Licinius navali et terrestri proelio victus apud Nicomediam se dedidit et contra religionem sacramenti Thessalonicae pri-

www.dacoromanica.ro

vatus occisus est. eo tempore res Romana sub uno Augusto et tribus Caesaribus quod numquam alias fuit, cum liberi Constantini Galliae Orienti Italiaeque praeessent. verum insolentia rerum secundarum aliquantum Constantinus ex illa favorabili animi docilitate mutavit. primum necessitudines persecutus egregium virum filium et sororis filium commodae indolis iuvenem interfecit, mox uxorem, post numerosos amicos.

VII Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. innumerae in eo animi corporisque virtutes claruerunt. militaris gloriae adpetentissimus, fortuna in bellis prospera fuit, verum ita ut non superaret industriam. nam etiam Gothos post civile bellum varie profligavit pace iis postremum data, ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam conlocavit. civilibus artibus et studiis liberalibus deditus, adfectator iusti amoris, quem omni sibi et liberalitate et docilitate quaesivit, sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius, nihil occasionum praetermittens, quo opulentiores eos clarioresque praestaret.

VIII Multas leges rogavit, quasdam ex bono et aequo, plerasque superfluas, nonnullas severas, primusque urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam faceret, bellum adversus Parthos moliens, qui iam Mesopotamiam fatigabant, uno et tricesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediae in villa publica obiit, denuntiata mors eius est etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquamdiu fulsit, Graeci cometen vocant. atque inter divos meruit referri.

IX Is successores filios tres reliquit atque unum fratris filium. verum Dalmatius Caesar prosperrima indole neque patruo absimilis haud multo post oppressus est factione militari et Constantio patrueli suo sinente potius quam iubente. Constantinum porro bellum fratri inferentem et apud Aquileiam inconsultius proelium adgressum Constantis duces interemerunt. ita res publica ad duos Augustos redacta. Constantis imperium strenuum aliquamdiu et iustum fuit. mox cum et veletudine inprospera et amicis pravioribus uteretur, ad gravia vitia conversus, cum intolerabilis provincialibus militi iniucundus esset, factione Magnenti occisus est. obiit haud longe ab Hispaniis in castro, cui Helenae nomen est, anno imperii septimo decimo, aetatis tricesimo, rebus tamen plurimis strenue in militia gestis exercituique per omne vitae tempus sine gravi crudelitate terribilis.

X Diversa Constantii fortuna fuit. a Persis enim multa et gravia perpessus saepe captis oppidis obsessis urbibus caesis exercitibus,

www.dacoromanica.ro

nullumque ei contra Saporem prosperum proelium fuit, nisi quod apud Singara haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, qui pugnam seditiose et stolide contra rationem belli die iam praecipiti popóscerunt. post Constantis necem Magnentio Italiam Africam Gallias obtinente etiam Illyricum res novas habuit Vetranione ad imperium consensu militum electo. quem grandaevum iam et cunctis annabilem diuturnitate et felicitate militiae ad tuendum Illyricum principem creaverunt, virum probum et morum veterum ac iucundae civilitatis, sed omnium litterarum expertem adeo, ut ne elementa quidem prima earum nisi grandaevus et iam imperator acceperit.

Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternae necis bellum civile XI
commoverat, abrogatum est imperium; novo inusitatoque more consensu militum depondere insigne conpulsus. Romae quoque tumultus fuit Nepotiano Constantini sororis filio per gladiatoriam manum imperium vindicante, qui saevis exordiis dignum exitum nanctus est: vicesimo enim atque octavo die a Magnentianis ducibus obpressus poenas dedit. caput eius pilo per urbem circumlatum, gravissimaeque proscriptiones et nobilium caedes fuerunt.

Non multo post Magnentius apud Mursam profligatus acie est XII
ac paene captus. ingentes Romani imperii vires ea dimicatione consumptae sunt, ad quaelibet bella externa idoneae, quae multum triumphorum possent securitatisque conferre. Orienti mox a Constantio Caesar est datus patrui filius Gallus. Magnentiusque diversis proeliis victus vim vitae suae apud Lugdunum attulit imperii anno tertio, mense septimo, frater quoque eius Senonis, quem ad tuendas Gallias Caesarem miserat.

Per haec tempora etiam a Constantio multis incivilibus gestis XIII
Gallus Caesar occisus est, vir natura ferus et ad tyrannidem pronior, si suo iure imperare licuisset. Silvanus quoque in Gallia res novas molitus ante diem tricesimum extinctus est, solusque in imperio Romano eo tempore Constantius princeps et Augustus fuit.

Mox Iulianum Caesarem ad Gallias misit, patruelem suum, XIV.
Galli fratrem, tradita ei in matrimonium sorore, cum multa oppida barbari expugnassent, alia obsiderent, ubique foeda vastitas esset Romanumque imperium non dubia iam calamitate nutaret. a quo modicis copiis apud Argentoratum Galliae urbem ingentes Allamannorum copiae extinctae sunt, rex nobilissimus captus, Galliae restitutae. multa postea per eundem Iulianum egregia adversum barbaros gesta sunt summotique ultra Rhenum Germani et finibus suis Romanum imperium restitutum.

www.dacoromanica.ro

XV Neque multo post cum Germaniciani exercitus a Galliarum praesidio tollerentur, consensu militum Iulianus factus Augustus est interiectoque anno ad Illyricum obtinendum profectus Constantio Parthicis proellis occupato. *qui iis* rebus cognitis ad bellum civile conversus in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque anno imperii octavo et tricesimo, aetatis quinto et quadragesimo meruitque inter divos referri, vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimium amicis et familiaribus credens, mox etiam uxoribus deditior, qui tamen primis imperii annis ingenti se modestia egerit, familiarium etiam locupletator neque inhonores sinens quorum laboriosa expertus fuisset officia, ad severitatem tum propensior, si suspicio imperii moveretur, mitis alias, et cuius in civilibus magis quam in externis bellis sit laudanda fortuna.

XVI Hinc Iulianus rerum potitus est ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. aliquot oppida et castella Persarum in deditionem accepit vel vi expugnavit, Assyriamque populatus castra apud Ctesiphontem stativa aliquamdiu habuit. remeansque victor dum se inconsultius proeliis inserit, hostili manu interfectus est VI. Kal. Iul. imperii anno septimo, aetatis altero et tricesimo. atque inter divos relatus est, vir egregius et rem publicam insigniter moderaturus, si per fata licuisset. liberalibus disciplinis adprime eruditus, Graecis doctior atque adeo, ut Latina eruditio nequaquam cum Graeca scientia conveniret, facundia ingenti et prompta, memoriae tenacissimae, in quibusdam philosopho propior. in amicos liberalis sed minus diligens quam tantum principem decuit; fuerunt enim nonnulli qui vulnera gloriae eius inferrent. in provinciales iustissimus et tributorum quatenus fieri posset repressor. civilis in cunctos, mediocrem habens aerari curam, gloriae avidus ac per eam animi plerumque inmodici, religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret, Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

XVII Post hunc Iovianus qui tunc domesticus militabat ad obtinendum imperium consensu exercitus lectus est, commendatione patris militibus quam sua notior. qui iam turbatis rebus exercitu quoque inopia laborante uno a Persis atque altero proelio victus pacem cum Sapore necessariam quidem sed ignobilem fecit multatus finibus ac nonnulla imperii Romani parte tradita. quod ante eum annis mille centum et duobus de viginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat, numquam accidit. quin etiam legiones nostrae ita et apud Caudium per Pontium Telesinum et in Hispania apud Numan-

www.dacoromanica.ro

tiam et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. ea pacis condicio non penitus reprehendenda foret, si foederis necessitatem tum cum integrum fuit mutare voluisset, sicut a Romanis omnibus his bellis quae commemoravi factum est. nam et Samnitibus et Numantinis et Numidis confestim bella inlata sunt neque pax rata fuit. sed dum aemulum imperii veretur, intra Orientem residens gloriae parum consuluit. isque iter ingressus atque Illyricum petens in Galatiae finibus repentina morte obiit, vir alias neque iners neque inprudens.

XVIII Multi exanimatum opinantur nimia cruditate, inter cenandum enim epulis indulserat, alii odore cubiculi quod ex recenti tectorio calcis grave quiescentibus erat, quidam nimietate prunarum quas gravi frigore adoleri multas iusserat. decessit imperii mense septimo, tertio decimo Kal. Mart., aetatis, ut qui plurimum vel minimum tradunt, tertio et tricesimo anno, ac benignitate principum qui ei successerunt inter divos relatus est. nam et civilitati propior et natura admodum liberalis fuit.

Hic status erat Romanae rei Ioviano eodem et Varroniano consulibus anno urbis conditae millesimo centesimo et octavo decimo. quia autem ad inclitos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus. nam reliqua stilo maiore dicenda sunt. quae nunc non tam praetermittimus quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.

www.dacoromanica.ro

PREA PUTERNICULUI ŞI DEAPURURI AUGUSTULUI IMPĂRAT VALENS.

Din porunca prea graţioasă a Maiestăţii Voastre am strâns într'o scurtă şi sumară expunere, făcută în ordine cronologică, evenimentele mai de seamă ale istoriei romane, din timp de pace şi din timp de războiu, dela fundarea Romei până în zilele noastre. Am adăogat totdeodată şi faptele mai însemnate din viaţa împăraţilor, pentruca mintea divină a Serenităţii Voastre să poată să se bucure văzând că în conducerea imperiului a urmat pilda celor mai iluştri bărbaţi, înainte de a fi cunoscut aceasta din cetire.

EUTROPIUS

ISTORIA ROMANĂ PRESCURTATĂ.

CARTEA I-a

Cuprinsul: — 1. Fundarea Romei. — 2—8. Cei şapte regi, caracterizarea lor; instituţiunile şi faptele lor. — 9. Consulatul. Cei dintâi consuli. — 10. Războiul lui Tarquinius Superbus împotriva Romanilor. — 11. Porsena, regele Etruscilor. Războiul cu Sabinii. — 12. Instituirea dictaturii. — 13. Răscoala poporului; originea puterii tribuniciare. — 14. Victoria asupra Volscilor. — 15. Coriolanus, în fruntea Volscilor, atacă Roma. Retragerea lui Coriolanus după intervenţia mamei sale şi a soţiei sale. — 16. Familia Fabiilor în luptă împotriva Vejenţilor. Recensământul cetăţenilor. — 17. Dictatorul Quintius Cincinnatus. Felul de vieaţă al acestuia. 18. — Creiarea decemviratului. — 19. Războiul împotriva Fidenaţilor, Vejenţilor şi Volscilor. — 20. Războiul împotriva Gallilor. Victoria lui Camillus.

1. Impărăţia romană, la început, poate cea mai mică din toate împărăţiile, iar în urmă, prin cuceririle sale, cea mai mare, pe cât îşi poate închipui mintea omenească, dintre toate împărăţiile câte au existat vre-o dată în lume, îşi trage obârşia dela *Romulus*, fiul

www.dacoromanica.ro

unei fecioare Vestale şi, cum se crede, al lui Marte. El s'a născut gemen cu fratele său Remus. Până la 18 ani a hoinărit printre ciobani; la această vârstă însă a fundat pe muntele Palatin o mică cetate. Era la 11 ale calendelor lui Maiu, în al treilea an al Olimpiadei a şeasea şi, după tradiţiunea, mai mult sau mai puţin acurată, în anul 394 dela dărâmarea Troiei (a. 754. în. de Chr.).

2. După ce a făcut această cetate, pe care a numit-o după numele său, a săvârşit cam următoarele fapte: a primit ca cetăţeni o mulţime de străini din ţinuturile de prin prejur; a ales o sută de bărbaţi mai în vârstă, după sfatul cărora avea să se călăuzească în toate treburile şi pe cari din pricina bătrâneţii lor, i-a numit senatori[1]). Apoi, fiindcă nici el nici poporul său n'aveau neveste, a poftit la o privelişte de jocuri neamurile învecinate cu oraşul Roma şi le-a răpit femeile. Din pricina acestei hoţii, s'au pornit războaie din toate părţile. A înfrânt însă şi pe Caeninensi şi pe Antemnaţi şi pe Crustumini şi pe Sabini şi pe Fidenaţi şi pe Vejenţi, ale căror state se găseau împrejurul Romei. Mai târziu, ridicându-se odată o furtună pe neaşteptate, s'a făcut nevăzut, în al 37-lea an al domniei sale. S'a crezut că s'a înălţat la cer şi a fost trecut în numărul zeilor. După el, conduseră treburile din Roma senatorii fiecare câte cinci zile, şi dăinuirea acestei stări de lucruri a fost de un an.

3. După aceea a fost ales ca rege *Numa Pompilius*. Acesta, cu toate că n'a purtat nici un războiu, n'a adus statului roman mai puţin folos decât Romulus. El nu numai că a adus legi şi a îmbunătăţit moravurile Romanilor cari, din pricina atâtor războaie, păreau o ceată de tâlhari şi de jumătate sălbatici, dar a mai făcut şi o împărţire a anului, care mai înainte de aceasta, din lipsa unor socoteli hotărîte, era împărţit numai în zece luni; apoi a statornicit la Roma un mare număr de ceremonii religioase şi un mare număr de temple. A murit de o moarte firească, în anul al 32-lea al domniei sale.

4. După el a urmat *Tullus Hostilius*. Acesta a început din nou războaiele; a biruit pe Albani cari locuiau la 12 mile departe de Roma, a înfrânt pe Vejenţi şi pe Fidenaţi cari erau departe de Roma, cei dintâi la şease mile, cei de-al doilea la optsprezece mile. A mărit Roma, adăogând la ea colina Coelius. După o domnie de

---

1) *Senex*, bătrân, senator.

www.dacoromanica.ro

treizeci şi doi de ani, fiind lovit de un trăsnet, a ars împreună cu palatul său.

5. In urma sa luă domnia nepotul său *Ancus Marcius*, fiul unei fiice a lui Numa. Acesta a avut de purtat războaie cu Latinii; a mărit cetatea adăogându-i colinele Aventină şi Ianiculul şi a fondat la gura Tibrului, pe ţărmul mării, la şaisprezece mile depărtare de Roma, o nouă cetate [1]). In anul al 25-lea al domniei sale a murit de boală.

6. Apoi a venit la tronul regesc *Priscus Tarquinius*. Acesta a îndoit numărul senatorilor, a zidit circul din Roma şi a întocmit jocurile romane, cari dăinuesc până în ziua de astăzi [2]). Tot el a supus şi pe Sabini şi le-a luat mai multe ţinuturi pe cari le-a adaus la ţara Romanilor şi a fost cel dintâi care a intrat în Roma în triumf. A pus să se facă ziduri şi cloace şi a început zidirea Capitoliului. In anul al 38-lea al domniei sale a fost ucis de fiii lui Ancus, ai regelui pe care el însuşi îl urmase în domnie.

7. După aceasta pune mâna pe putere *Servius Tullius*, fiul unei femei, ce e drept, ca obârşie, de neam, dar prinsă în războiu şi servitoare. Şi acesta a birut pe Sabini şi a adaus la oraşul Roma încă trei coline şi anume Quirinalul, Viminalul şi Esquilinul şi a tras un şanţ de jur împrejurul zidurilor cetăţii. El a fost cel dintâiu care a pus să se facă numărătoarea poporului, numărătoare despre care până atunci în lume nimeni nu auzise. Fiind băgaţi toţi cetăţenii în listele de recensământ, s'a găsit că supt el Roma avea 83.000 de cetăţeni, împreună cu cei dela ţară. In anul al 45-lea al domniei sale, a fost răpus de mâna ucigaşă a lui Tarquinius, ginerele său, fiul acelui rege, căruia el însuşi îi urmase în domnie şi a chiar fiicei sale, soţia lui Tarquinius.

8. *Lucius Tarquinius Superbus* al şaptelea şi cel din urmă rege, a biruit pe Volsci, un neam de oameni cari nu trăiau departe de Roma, pe drumul spre Campania. A supus cetăţile Gabii şi Suessa Pometia, a făcut pace cu Tuscii şi a înălţat templul lui Jupiter de pe Capitoliu. In urmă, pe când se găsea ocupat cu împresurarea Ardeei, o cetate aşezată la optsprezece mile departe de Roma, şi-a pierdut coroana de rege. Căci fiul său, care purta de aşişderea numele de Tarquinius, siluind pe *Lucreţia*, soţia lui Collatinus, o doamnă cu vază şi de o cinste fără pată, aceasta, după ce s'a plâns

1) *Ostia. Apud ostium Tiberis.* la gura Tibrului.
2) *Ludi Romani* erau sărbători romane.

www.dacoromanica.ro

de necinstirea sa bărbatului, tatălui, şi prietenilor săi, şi-a pus capăt zilelor în faţa tuturor. Din această pricină Brutus, deşi rubedenie şi el cu Tarquinius, a răsculat poporul şi a răsturnat pe rege. Curând după aceea şi armata a părăsit pe Tarquinius, în timpul împresurării Ardeei, iar când regele a venit înaintea Romei, porţile i se închiseră şi după o domnie de douăzeci şi cinci de ani a trebuit să fugă împreună cu soţia şi fii săi. Astfel a dăinuit puterea regească la Roma două sute patru zeci şi trei de ani, sub şapte regi, timp în care când ţara a fost mai mare, de abia s'a întins până la a cincisprezecea milă.

9. De aci înainte, în loc de un singur rege începură să se aleagă *doi consuli*. Dacă unul ar fi voit să facă rău, celălalt, având o putere deopotrivă de mare, putea să-l împiedice. Totdeodată s'a găsit cu cale ca ei să nu aibă domnia mai mult de un an, ca nu cumva după o domnie prea lungă să ajungă prea înfumuraţi. Ştiind că după un an puterea lor încetează, aveau să fie oameni de treabă. Deci, în întâiul an, după izgonirea regilor au fost aleşi consuli *Lucius Iunius Brutus*, care luase parte mai mare la răsturnarea lui Tarquinius şi *Tarquinius Collatinus*, bărbatul Lucreţiei. Lui Tarquinius Collatinus însă i se luă repede dregătoria, căci s'a găsit de cuviinţă să nu mai rămână nimeni în Roma care ar purta numele de Tarquinius. De aceea, luându-şi cu sine averea, plecă din Roma şi în locul lui a fost ales consul *Valerius Publicola*.

10. Deşi gonit, regele Tarquinius porni totuşi război împotriva Romei, şi unindu-se cu mai multe popoare a dat lupte, pentruca să-şi capete din nou domnia. In cea dintâi luptă consulul Brutus şi Aruns, fiul lui Tarquinius, căzură ucizându-se unul pe altul. Cu toate acestea, Romani ieşiră biruitori. Pe Brutus îl jeliră matroanele romane un an întreg, ca pe un apărător al cinstei lor, ca pe un tată al lor, al tuturora. Valerius Publicola îşi ia în urmă de tovarăş pe Spurius Lucretius Tricipitinus, tatăl Lucreţiei. Acesta murind de o boală, consulul îşi alege pentru a doua oară, de tovarăş în consulat pe Horatius Pulvillus. Astfel, în anul întâi, au fost cinci consuli, dintre cari Tarquinius Collatinus a trebuit să plece din Roma din vina numelui său, Brutus a căzut în războiu şi Spurius Lucretius a murit în urma unei boli.

11. Şi în anul al doilea, Tarquinius, pentruca să câştige din nou domnia, a pornit cu războiu împotriva Romanilor, cu ajutorul lui Porsena, regele Tuscilor, şi era cât p'aci să cucerească Roma. A fost însă şi acum biruit. In anul al treilea după alungarea regilor,

www.dacoromanica.ro

Tarquinius, fiindcă nu mai avea nădejde că o să ajungă la domnie şi fiindcă Porsena, făcând pace cu Romanii, nu-i mai putea veni în ajutor, se duse la Tusculum, o cetate nu departe de Roma. Aci trăi el, ca om de rând, încă patrusprezece ani, până la bătrâneţe, împreună cu soţia sa. — In al patrulea an după alungarea regilor, Sabinii cari porniseră cu războiu împotriva Romanilor au fost biruiţi şi asupra lor s'a sărbătorit un triumf. In anul al cincilea, marele Valerius, colegul lui Brutus, şi care fusese de patru ori consul, s'a stins de o moarte bună, însă într'o aşa de mare sărăcie că a trebuit să se strângă, printr'o colectă publică, cheltuiala de înmormântare. Matroanele, întocmai ca şi pe Brutus, l'au jelit un an întreg.

12. In anul al noulea după alungarea regilor, ginerele lui Tarquinius, adunându-şi o armată strajnică, cu care să pedepsească nedreptatea făcută socrului său, s'a înfiinţat la Roma o nouă dregătorie, numită *dictatură*, mai mare decât consulatul. In acelaşi an (a. R. 254) s'a ales şi un *magister equitum*, care era supt ordinile dictatorului. Şi nimic nu se poate asemăna mai mult cu puterea imperială, pe care o deţine astăzi serenitatea voastră, ca vechea dictatură; şi aceasta cu atât mai mult cu cât chiar Augustus Octavianus, despre care vom vorbi mai târziu, şi înainte de el Caius Caesar, au domnit supt numele de dictatori [1]). Cel dintâi dictator roman însă a fost Larcius, cel dintâiu magister equitum, Spurius Cassius.

13. In anul al şaisprezecelea dela întemeierea republicei, poporul roman, din pricină că ar fi fost năpăstuit de senat şi de consuli, s'a răsculat. Cu prilejul acesta au luat naştere *tribunii poporului*, ca judecători şi apărători ai săi deosebiţi, prin mijlocirea cărora poporul să poată să fie pus la adăpost împotriva senatului şi a consulilor.

14. In anul următor Volscii puseră din nou mâna pe arme, dar fiind sdrobiţi în luptă, perdură şi cetatea Corioli, cea mai de seamă cetate a lor.

15. In anul al 18-lea după alungarea regilor, generalul roman Q. Marcius care cuprinsese Corioli, oraşul Volscilor, din pricina unei supărări trecu la Volsci şi primind ajutoare împotriva Romanilor i-a biruit pe aceştia de mai multe ori. S'a apropiat chiar de Roma

---

1) De părerea lui Eutropius este numai Florus (IV. 12). Suetonius (*Aug.* 52), Cicero (*Philip.* I, 1) şi Appianus ne spun că Augustus n'a voit să primească numele de *dictator*.

www.dacoromanica.ro

până la mila a cincea şi, respingând soliile cari veniseră să ceară pace, era cât pe aci să împresoare chiar patria sa, dacă nu l'ar fi hotărît ca să plece cu armata, lacrimile mamei sale Veturia şi ale soţiei sale Volumnia. El a fost deci, după Tarquinius, al doilea care prinse armele împotriva patriei sale.

16. Sub consulatul lui Caius Fabius şi Titus Virginius (a. R. 275) trei sute de fruntaşi, din familia Fabiilor, îşi luară singuri asupră-le războiul împotriva Vejenţilor, făgăduind senatului şi poporului că vor duce la capăt, numai ei, întreg războiul. Porniră deci toţi aceşti oameni de neam — fiecare dintre ei ar fi fost vrednic să comande, o armată întreagă — şi au căzut cu toţii în luptă. Din această familie, atât de mare, numai unul a mai rămas în vieaţă, neputând fi dus la luptă din pricina vârstei sale fragede. — După aceasta s'a făcut la Roma un recensământ şi s'a găsit o populaţiune de 119.000 cetăţeni.

17. In anul următor (a. R. 296), fiind împresurată oştirea romană pe muntele Algidus, cam la 12 mile departe de Roma, s'a ales dictator *Lucius Quintius Cincinnatus*. Acesta îşi lucra tocmai cu mâinile moşia sa de patru iugere [1]). A fost găsit la munca câmpului, la coarnele plugului. Işi şterse sudoarea, şi îmbrăcă toga pretextă, bătu pe duşmani şi-şi liberă armata.

18. In anul 302 dela fundarea Romei, a încetat puterea consulară şi, în loc de doi consuli, s'au ales zece bărbaţi, numiţi *decemviri*, cari să aibă puterea cea mai înaltă în stat. In anul dintâiu cârmuirea lor a fost bună; în anul al doilea însă, unul dintre ei, *Appius Claudius*, voind să necinstească pe fiica unui oarecare Virginius, care ca ofiţer se lupta contra Latinilor pe muntele Algidus, tatăl o omorî, ca să nu sufere batjocura decemvirului şi, întorcându-se din nou la ostaşii săi, îi împinse la răsvrătire. Puterea a fost luată din mâna decemvirilor şi ei înşişi fură osândiţi la moarte.

19. In anul 315 dela fundarea Romei să ridicară cu războiu împotriva Romanilor Fidenaţii, ajutaţi de Vejenţi şi de regele acestora Tolumnius. Amândouă aceste cetăţi sunt foarte aproape de Roma, Fidenae numai la şase mile depărtare, Veji la optsprezece. Cu ei se uniră cu Volscii [2]). Au fost însă biruiţi de dictatorul Mamercus Aemilius şi de şeful călărimii Lucius Quintius Cincinnatus şi-şi pierdură chiar şi pe regele lor. Fidenae e luată şi dărâmată.

---

1) Un juger = 2510 m. p.

2) Toţi ceilalţi istorici numesc pe Falisci în loc de Volsci.

www.dacoromanica.ro

20. Douăzeci de ani în urmă, Vejentanii se ridicară din nou cu războiu. In contra lor a fost trimis dictatorul *Furius Camillus*. Acesta îi înfrânge mai întâiu într'o bătălie şi curând acesta, împresurând într'un asediu îndelungat cetatea lor, cea mai veche şi cea mai bogată cetate din Italia, o cucereşte. In urmă pune mâna pe Falisci, o cetate nu mai puţin vestită. Impotriva lui Camillus însă se ridicară învinuiri, fiind sub bănuiala că n'ar fi împărţit cinstit prada. Din pricina aceasta a fost osândit şi gonit din Roma. — Curând în urmă Galii Senoni ajung până la Roma. (a. R. 364) şi, bătând armatele romane la fluviul *Allia*, le urmăresc şi pun mâna pe Roma. Romanii nu putură apăra altceva decât Capitoliul. Acesta fiind împresurat vreme îndelungată şi Romanii suferind de foamete, Camillus, care trăia surghiunit într'o cetate vecină, căzu peste duşmani şi îi sdrobi într'o groaznică bătălie. Totuşi nu ridicară împresurarea Capitolului decât după ce li se dădu o sumă de bani. Camillus însă se puse pe urma lor şi-i bătu aşa de cumplit că le luă nu numai aurul ce li se dăduse, dar şi toate insigniile militare pe care le cuceriseră. Astfel intră în triumf în Roma, pentru a treia oară, şi fu numit al doilea Romulus, ca şi când ar fi fost el fondatorul Romei.

CARTEA II-a

Cuprinsul. — 1. Instituirea tribunilor militari cu putere consulară în locul celor doi consuli. Victoria lui Camillus asupra Volscilor, Aequilor şi Sutrinilor. — 2. Victoria lui Quintius Cincinnatus asupra Praenestinilor. — 3. Inlocuirea tribunilor militari cu putere consulară prin cei doi consuli. — 4. Moartea şi elogiul lui Camillus, — 5. Fuga Gallilor din Italia. — 6. Noul recensământ, Marcus Valerius Corvus ucide un Gal într'o luptă în doi. — 7. Războiul în contra Latinilor. 8—9. Diferitele înfrângeri ale Samniţilor şi încetarea lungului războiu. — 10. Victoria asupra Gallilor şi aliaţilor lor Tuscii şi Samniţii.— 15. Ptolemaeus, regele Egyptului, trimite la Roma o solie. — 16. Infrângerea Picentinilor. — 17. Infrângerea Sallentinilor. — 18—28. Recensământul populaţiunii. Primul răsboiu punic.

1. In anul 465 dela fundarea Romei, un an însă după cucerirea ei de Galli, s'au schimbat magistraturile şi în loc de doi consuli s'au ales *tribuni militari cu putere consulară*. Din acest moment începe să crească puterea romană. In adevăr, în acest an Camillus a supus cetatea Volscilor care purtase războiu timp de 70 ani. Subjugă de aşişderea şi capitala Equilor, şi pe cea a Sutrinilor, după ce le nimici mai întâiu armata şi dobândeşte trei triumfuri deodată.

2. De asemenea Titus Quintius Cincinnatus respinge pe Prae-

www.dacoromanica.ro

nestini cari veniseră cu războiu până la porţile oraşului Roma şi-i înfrânge lângă fluviul Allia. Intrupează la statul roman opt cetăţi cari fuseseră supuse acelora; chiar Praeneste, după ce a fost lovită, se supuse Romanilor. Toate acestea le înfăptui el în timp de 20 de zile, după carę i s'a hotărît un triumf.

3. Dregătoria tribunilor militari însă n'a ţinut multă vreme. Câtva timp în urmă, ea a fost înlăturată şi se scurseră patru ani fără să mai fi fost magistraturi înalte. Totuşi tribunii militari cu putere consulară îşi luară din nou titlul şi aşezământul dăinui încă trei ani, după cari se aleseră din nou consuli.

4. Supt consulatul lui Lucius Genucius şi Quintus Servilius moare Camillus. I s'au dat onoruri ca unui al doilea Romulus.

5. Titus Quintius e trimis ca dictator împotriva Gallilor, cari pătrunseseră în Italia şi-şi aşezară tabăra dincolo de fluviul Anio, la patru mile depărtare de Roma. Aci tânărul *Titus Manlius,* unul din cei mai de seamă dintre senatori, se ia la luptă cu un Gal, care îl îmbiase la un duel şi-l omoară. Luându-i salba[1]) de aur ce-o purta la gât şi atârnându-şi-o de gâtul său, căpătă, pentru totdeauna, atât pentru sine cât şi pentru urmaşii săi, porecla de *Torquatus.* Gallii sunt puşi pe fugă şi curând după aceasta sunt înfrânţi chiar de dictatorul C. Sulpicius. Nu mult în urmă Caius Marcius birue pe Tusci şi ia opt mii de robi pe care îi duce în triumful său.

6. S'a făcut apoi un nou recensământ; şi fiindcă Latinii, sudiţii Romanilor, nu voiră să fie luaţi în oştire, s'a făcut recrutarea numai printre Romani. S'au alcătuit zece legiuni cari făceau mai mult de 60.000 de soldaţi; atâta de mare era puterea militară a Romanilor, cu toate că statul lor era încă destul de mic. Plecând aceste trupe împotriva Gallilor, supt comanda lui Lucius Furius, unul dintre Galli îmbie la un duel pe unul din Romani, pe cel care ar fi mai viteaz. Atunci se înfăţişă tribunul militar *Marcus Valerius* şi, păşind înainte înarmat, un corb i se aşează pe braţul drept. Lupta începe numai decât şi acelaşi *corb* loveşte cu aripile şi un unghiile pe gal peste ochi ,aşa că acesta numai putu să vază nimic.

Galul este astfel omorît de Valerius care câştigă nu numai biruinţa, dar şi un nume, căci de aci înainte s'a numit *Corvinus*[2]). Pentru această faptă ne mai pomenită a ajuns consul la vârsta de 23 ani.

---

1) *Torques,* de unde numirea de *Torquatus.*

2) *Corvus* de unde numirea de *Corvinus.*

www.dacoromanica.ro

7. Latinii cari nu primiseră să fie recrutaţi în oştire, începură acum să ceară dela Romani ca unul dintre cei doi consuli să fie ales dintre ei şi numai unul dintre Romani. Refuzându-li-se aceasta, pornesc războiu împotriva Romanilor, sunt însă bătuţi cumplit. Subjugarea lor s'a sărbătorit printr'un triumf. Pentru meritul ce şi-l câştigară prin această biruinţă, consulilor li s'au aşezat statuele pe Rostre în for. [Tot în acest an Alexandru din Macedonia fundă Alexandria]. (a. R. 417).

8. De aci înainte puterea Romanilor începe să înflorească. Căci pornesc acum războiu la o depărtare de 130 mile de Roma, cu Samniţii, a cărora ţară se găsea între Picenum, Campania şi Apulia. *Lucius Papirius Cursor* porni la acest războiu, îmbrăcat cu titlul de dictator. Intorcându-se odată la Roma, cu toate că dase ordin şefului cavaleriei, lui *Q. Fabius Maximus*, pe care îl lăsase cu armata, să nu dea lupta în lipsa sa, totuşi acesta, fiindcă i se ivi un bun prilej dase lupta, o luptă plină de izbândă, şi a sdrobit cu totul pe Samniţi. Din această pricină, fiindcă s'a luptat, în contra ordinului, a fost osândit la moarte de dictator. Dragostea nemărginită însă a ostaşilor şi a poporului l-a scăpat dela moarte; ba încă, atâta răsvrătire s'a iscat împotriva lui Papirius că mai mai era să fie el însuşi ucis.

9. Câtva timp în urmă, supt consulatul lui Titus Veturius şi Spurius Postumius, (a. R. 433) Samniţii trecură pe Romani prin cea mai mare ruşine, în defileul *Furcilor Caudine* unde i-au biruit şi i-au trecut pe sub jug. Totuşi senatul şi poporul rupse tratatul de pace pe care nevoia i-a făcut să-l încheie cu ei. In urmă consulul Lucius Papirius înfrânge pe Samniţi (a. R. 434); şapte mii dintre aceştia sunt trecuţi pe supt jug şi Papirius dobândeşte un triumf. In vremea aceasta censorul Appius Claudius puse să se clădească apeductul numit Claudian şi să se paveze Calea Appia. Samniţii, începând din nou războiul, biruiră pe Q. Fabius Maximus şi uciseră 2000 de oameni. In urmă dându-i-se ca locotenent-general Fabius Maximus, tatăl său, înfrânge pe Samniţi şi le ia mai multe cetăţi. In sfârşit amândoi consulii, Publius Cornelius Rufinus şi Manius Curius Dentatus, fură trimişi împotriva Samniţilor şi-i sdrobiră pe aceştia în urma unor crâncene bătălii. Astfel se sfârşeşte războiul cu Samniţii, care ţinuse 49 ani. Dintre câţi inimici s'au bătut cu Romanii în Italia nici unul n'a pus mai mult la încercare vitejia romană.

10. După câţiva ani Gallii se unesc din nou cu Tuscii şi cu Samniţii împotriva Romanilor. Pe când însă se îndreptau spre Roma, sunt sdrobiţi de consulul Cnaeus Cornelius Dolabella.

www.dacoromanica.ro

11. Cam în acelaşi timp, s'a deslănţuit războiu şi împotriva Tarentinilor, cari trăiau la marginea Italiei, şi cari aduseseră o mare batjocură unei solii romane. Tarentinii cer ajutor împotriva Romanilor dela *Pyrrhus*, regele Epirului, care îşi trăgea obârşia dela Achille. Acesta vine numai decât în Italia şi acum pentru întâiaşi dată Romanii au să se lupte cu un duşman venit de peste mare. In contra lui a fost trimis Publius Valerius Laevinus care, prinzând iscoadele lui Pyrrhus, porunci să fie duşi prin toată tabăra şi să li se arată toată armata şi apoi să le dea drumul, pentru ca să poată povesti lui Pyrrhus tot ceeace au văzut la Romani. Lupta se dete numai decât şi Pyrrhus deşi o luase la fugă, totuşi a rămas învingător din pricina ajutorului dat de elefanţii săi cari, nemai fiind văzuţi până atunci de Romani, băgară groază în aceştia. Noaptea puse capăt bătăliei; Laevinus fugi totuşi în timpul nopţii. Pyrrhus făcu 1800 de robi, faţă de cari de altfel s'a purtat cu multă bunăvoinţă. Pe cei morţi puse să-i îngroape. Văzând Pyrrhus că toţi aceştia erau răniţi în faţă şi că nici moartea nu le-a luat înfăţişarea lor grozavă, se zice că şi-ar fi ridicat mâinile spre cer şi-ar fi zis: *că el ar fi fost în stare să se facă stăpân pe lumea întreagă, dacă ar fi avut astfel de ostaşi.*

12. După aceea Pyrrhus unit cu Samniţii, cu Lucanii şi cu populaţiunile din Bruttium, porneşte spre Roma, prăpădind tot cu sabie şi foc. A pustiit Campania şi a ajuns la Praeneste, optsprezece mile departe de Roma. Curând în urmă, de groaza armatei care se apropia supt conducerea consulului, s'a adăpostit în Campania. Pentru răscumpărarea prizonierilor s'au trimis lui Pyrrhus o solie care a fost primită de acesta cu multă cinste. Pe prizonieri i-a trimis la Roma fără nici o plată. Faţă de unul din solii Romanilor, faţă de *Fabricius*, a rămas într'o mare uimire. Cunoscându-l pe acesta sărac şi voind să-l ispitească să treacă de partea sa, cu toate că i-a făgăduit a patra parte din regatul său, a fost respins. Deaceea Pyrrhus, fiindcă a fost cuprins de o neobicinuită admiraţie pentru Romani, a trimis un sol, unul dintre cei mai de seamă bărbaţi, pe Cineas, ca să ceară pace în condiţiuni destul de favorabile şi anume ca Pyrrhus să rămâe cu partea din Italia pe care o cucerise cu armele.

13. Romanii n'au primit această condiţiune şi senatul trimise ştafetă lui Pyrrhus că nu va putea avea pace cu Romanii, câtă vreme nu va părăsi Italia. In acelaşi timp, Romanii hotărîră ca toţi robii, care fuseseră trimişi de Pyrrhus înapoi la Roma, să fie de-

www.dacoromanica.ro

claraţi ca *dezonoraţi* [1]), fiindcă s'au lăsat să fie prinşi, deşi aveau armele în mâini, şi să nu-şi mai poată redobândi drepturile cetăţeneşti înainte de a fi jupuit fiecare pe câte doi duşmani ucişi. Cu astfel de impresii întorcându-se delegatul lui Pyrrhus, când acesta l-a întrebat cum a găsit Roma, Cineas răspunse, că a văzut acolo *o patrie de regi; că acolo mai toţi cetăţenii sunt astfel de oameni, după cum Pyrrhus singur e socotit în Epir şi în restul Greciei.* In contra lui Pyrrhus fură trimişi consulii *Publius Sulpicius* şi *Decius Mus.* In ciocnirea ce avu loc, Pyrrhus fu rănit, elefanţii omorîţi, 20.000 de duşmani măcelăriţi, iar dintre Romani numai 5000. Pyrrhus trebui să caute loc de scăpare la Tarent.

14. Un an în urmă este trimis împotriva lui Pyrrhus acelaşi Fabricius pe care, pe când se găsea între soli, nu putuse să-l atragă de partea sa, deşi îi făgăduise a patra parte din regat. Pe când acesta şi regele Pyrrhus îşi aveau taberile în vecinătate, veni într'o noapte la Fabricius medicul lui Pyrrhus şi-i făgădui că va otrăvi pe Pyrrhus, dacă îi va da o resplată. Fabricius puse să-l lege şi astfel să fie dus înapoi la stăpânul său, arătând ce făgăduială a făcut împotriva sa. Atunci regele, plin de admiraţie pentru Fabricius, se zice că ar fi spus: *Da, acesta este Fubricius, care mai anevoie poate fi abătut dela calea cinstei decât soarele din drumul său.* Pyrrhus plecă atunci spre Sicilia. Fabricius însă, după ce bătu pe Samniţi şi pe Lucani, dobândi un mare triumf. In urmă fură trimişi din nou în contra lui Pyrrhus consulii *Curius Dentatus* şi *Cornelius Lentulus.* Curius dete peste el, îi măcelări armata, îl sili să fugă spre Tarent şi puse mâna pe tabăra lui. In ziua aceea duşmanul pierdu 23.000 de oameni. Curius căpătă un triumf în anul consulatului său şi aduse la Roma, el cel dintâiu, patru elefanţi. Curând după aceasta Pyrrhus părăseşte şi Tarentul şi la Argos, o cetate din Grecia, este asasinat.

15. Supt consulatul lui Caius Fabius Licinius şi Caius Claudius Canina, în anul 461 dela fundarea Romei, trimise Ptolenaeus din Alexandria delegaţi la Roma ca să ceară alianţa Romanilor şi o dobândiră.

16. Supt consulatul lui Quintus Ogulnius şi Caius Fabius Pictor, locuitorii din Picenum porniră cu războiu, dar fură bătuţi de consulii anului următor Publius Sempronius şi Appius Claudius. Aceştia îşi serbară şi un triumf. Tot atunci Romanii fundară şi cetăţile Ariminus în Gallia şi Beneventum în Samnium.

---

1) *Infamis,* pecetluit cu ştampila necinstei şi a ruşinei.

www.dacoromanica.ro

17. Supt consulatul lui *Marcus Atilius Regulus* şi *Lucius Julius Libo*, s'a deslănţuit războiul împotriva Sallentinilor din Apulia. Brundisinii au fost cuceriţi cu cetate cu tot şi un nou triumf s'a sărbătorit la Roma.

18. In anul 477, deşi numele de roman ajunsese un nume vestit, totuşi Roma nu purtase războaie afară din Italia. Spre a se putea vedea cât de mare era puterea armată a Romanilor s'a făcut numărătoarea şi s'a găsit o populaţiune de 292,334 de cetăţeni, cu toate necontenitele războaie ce s'au purtat neîncetat dela fundarea Romei. — Atunci pentru întâiaşi dată s'a întreprins *un război şi în potriva Africanilor*, sub consulatul din Appius Claudius şi al lui Quintus Fulvius. Lupta s'a dat în Sicilia şi Appius Claudius a dobândit un triumf asupra lor şi asupra lui Hiero, regele Siciliei.

19. In anul următor, supt consulatul lui Valerius Marcus şi al lui Manius Otacilius, Romanii în Sicilia au făcut isprăvi mari, căci Tauromenitanii Catinensi şi pe lângă aceştia, peste cinzeci de cetăţi le făcură jurământ de credinţă. In anul al treilea se sfârşi şi războiul din Sicilia împotriva lui Hiero. Acesta, împreună cu întreaga nobilime a Syracuzanilor, primi pacea, plătind Romanilor 200 talanţi de argint. Africanii fură înfrânţi în Sicilia şi la Roma se sărbători al doilea triumf asupra lor.

20. In anul al cincilea al războiului punic ce se purta împotriva Africanilor, Romanii, subt consulatul lui Caius Decius şi Cnaeus Cornelius Asina, se luptară pentru întâiaşi dată pe mare, făcându-şi nişte corăbii cu cioc, numite Liburne. Consulul Cornelius a fost biruit prin viclenie; *Duilius* însă, dând lupta, învinse pe amiralul Carthaginenilor, îi luă 31 de corăbii şi-i scufundă 14; prinse 7000 de duşmani şi ucise 3000. Nici o altă biruinţă n'a fost mai plăcută pentru Romani decât biruinţa aceasta, fiindcă, ei care până acum erau de nebiruit pe uscat, acum aveau o mare putere pe apă.

Supt consulatul lui Caius Aquilius şi *Lucius Scipio*, acesta din urmă pustii Corsica şi Sardinia, aduse de aci multe mii de prizonieri şi dobândi un triumf.

21. Supt consulii Lucius Manlius Vulso şi *Marcus Atilius Regulus*, războiul a fost transportat în Africa (a. R. 496). Lupta împotriva lui Hamilcar, comandantul Carthaginenilor, s'a dat pe mare şi a fost biruit: perzând 64 de corăbii, s'a retras. Romanii perdură 22. Aceştia trec în Africa şi primesc supunerea Clypeei, cea mai însemnată cetate din acea regiune. Consulii înaintară până la *Carthaginea* şi după ce jefuiră mai multe oraşe, Manlius se întoarse la Roma

www.dacoromanica.ro

biruitor, aducând cu sine 27.000 de robi. Atilius Regulus rămase în Africa, spre a merge înainte cu războiul. El, cu toate că avea să lupte împotriva a trei generali carthagineni, îi bătu pe toţi trei, omorând 18.000 de duşmani, prinzând alţi 5000, împreună cu 18 elefanţi. Şaptezeci şi patru cetăţi i se supun. Carthaginenii văzându-se înfrânţi cer Romanilor pace şi fiindcă Regulus nu voia să le o dea decât în condiţiuni foarte grele Africanii cerură atunci ajutorul Lacedaemonienilor. Generalul Xanthippus, fiind trimis de Lacedaemonieni, înfrânge pe comandantul roman Regulus într'o luptă care a fost un adevărat dezastru. Din întreaga armată romană n'au mai putut scăpa decât 2000 de inşi. Cinci sute au fost făcuţi prizonieri, împreună cu Regulus cu tot. 30.000 rămaseră morţi pe câmpul de luptă. Regulus însuşi fu aruncat în lanţuri.

22. Supt consulatul lui *Marcus Aemilius Paulus* şi al lui *Servius Nobilior* (a. R. 497) porniră amândoi consuli romani spre Africa cu o flotă de 300 corăbii. Mai întâi ei biruesc pe Africani într'o luptă pe apă. Consulul Aemilius scufundă 104 corăbii duşmane, prinse 30 cu echipaj cu tot, iar 15.000 de inimici fură parte omorîţi parte făcuţi prizonieri. Pe soldaţii săi Aemilius îi îmbogăţi cu o pradă neobişnuită. Africa [1]) chiar ar fi fost atunci supusă dacă o foamete cumplită n'ar fi silit armata romană să se retragă. Pe când consulii se întorceau cu flota lor biruitoare au suferit un naufragiu lângă Sicilia. Furtuna a fost aşa de mare că din 450 de corăbii deabia au putut să scape 80. De un aşa de mare dezastru maritim nici nu s'a mai pomenit. Cu toate acestea, Romanii au găsit numai decât 200 de corăbii, şi pierderea n'a putut să le sdrobească tot curajul.

23. Cnaeus Servilius Caepio şi Caius Sempronius Blaesus fiind numiţi consuli pornesc spre Africa cu 260 de corăbii şi cuprind câteva cetăţi. Pe când însă se întorceau încărcaţi de prăzi suferiră un naufragiu. Aceste nenorociri necontenite nevenindu-le la socoteală Romanilor, senatul luă hotărîrea să ocolească luptele pe apă şi să păstreze numai 60 de corăbii, pentru paza Italiei.

24. Supt consulatul lui *Lucius Caecilius Metellus* şi al lui Caius Furius Placidus, birui Metellus în Sicilia pe comandantul Africanilor, care venise cu 130 de elefanţi şi cu multe trupe; omorî 20.000 de duşmani, luă 26 elefanţi şi cu ajutorul Numizilor, pe care îi avea ca trupe de ajutoriu, strânse pe toţi câţi rătăceau în dreapta şi

1) Supt *Africa* se înţelege numai regiunea carthagineană.

www.dacoromanica.ro

în stânga şi-i aduse la Roma cu mare alaiu. Cei 130 de elefanţi umplură toate străzile.

După atâtea nenorociri Cartaginienii rugară pe generalul Regulus, pe care îl ţineau la închisoare, să se ducă la Roma să mijlocească dela Romani o pace şi un schimb de prizonieri.

25. Sosind acesta la Roma şi fiind adus în senat, nu mai voi să lucreze ca şi când ar fi fost un Roman şi spuse că din ziua în care a căzut în mâna Africanilor a încetat de a mai fi un Roman [1]). De aceea, nu numai că nu primi îmbrăţişerile soţiei sale, dar sfătui chiar pe Romani să nu facă pace cu Carthaginenii : că aceia sunt slăbiţi din cauza atâtor nenorociri şi sunt într'o stare desnădăjduită, că nu e în folosul Romanilor ca pentru sine singur, care e încărcat de ani, şi pentru câţiva Romani, să dea înapoi atâtea mii de prizonieri. Sfatul său a fost primit, căci Africanilor cari veniseră să ceară pace nu li s'a dat ascultare. Regulus însuşi se înapoiă la Carthagena şi cu toate că Romanii îi propuseră să rămână în Roma, el nu primi să rămâie într'un oraş, unde nu mai putea avea demnitatea de cetăţean onorabil, după ce odată a fost în sclavie la Africani. Se întoarse deci în Africa, unde fu ucis în cele mai mari chinuri.

26. Supt consulatul lui Publius Claudius Pulcher, şi a lui Caius Junius, Claudius a avut îndrăzneala să dea lupte în contra prevestirilor auspiciilor şi a fost biruit de Carthagineni; din 220 de corăbii, câte avea, n'a putut scăpa decât cu 30; nouăzeci fură prinse cu echipaj cu tot, celelalte fură scufundate. Şi colegul său îşi pierdu flota, într'un naufragiu; echipagiul şi-l scăpă totuşi, fiindcă se găsea aproape de ţărm.

27. Supt consulatul lui Caius Lutatius şi al lui Aulus Postumius Albinus, în anul al 23-lea al războiului punic, luă comanda împotriva Africanilor Catulus. A plecat spre Sicilia cu 300 de corăbii. Africanii pregătiră împotriva lor 400 de corăbii. Niciodată nu s'a dat o luptă pe apă cu aşa de mari trupe militare. Lutatius Catulus, deşi bolnav, căci fusese rănit mai înainte într'o luptă, totuşi se urcă pe corabie. Lângă Lilybaeum, un oraş din Sicilia, Romanii făcură minuni de vitejie, căci cuceriră 73 corăbii carthaginene, scufundară 125, făcură prizonieri 32.000 de oameni, uciseră 13.000 şi o nenumărată sumă de aur şi de argint a căzut pradă în mâinile biruitorilor; din flota romană nu fură scufundate decât 12 corăbii. Lupta s'a dat la 10 martie. Curând după aceasta, Carthaginenii cerură pace

1) Toţi prizonierii din războiu deveniau sclavii cuceritorilor.

www.dacoromanica.ro

şi pacea li s'a acordat. Prizonierii romani, pe cari Carthaginenii îi ţineau la ei, au fost înapoiaţi. Carthaginenii cerură şi ei voie ca să-şi răscumpere pe prizonierii lor ce-i aveau la Romani. Senatul dete ordin să fie înapoiaţi fără preţ de rescumpărare toţi câţi se găseau în închisorile publice; acei cari s'ar fi găsit la persoane particulare să se întoarcă în Africa numai după ce vor fi fost rescumpăraţi dela stăpânii lor.

28. Quintus Lutatius şi Aulus Manlius fiind numiţi consuli porniră din nou cu războiu în contra Faliscilor, a căror capitală a fost odinioară una dintre cele mai bogate cetăţi din Italia. Acest războiu l-au terminat ambii consuli în şease zile. După ce au ucis 15.000 oameni, au acordat celorlalţi pacea, luându-le însă jumătate din ţara lor.

CARTEA III-a.

Cuprinsul. — 1. Ptolemaeus, regele Egyptului refuză ajutorul Romanilor în contra lui Antiochus, regele Syriei. Hiero, regele Siciliei, vine la Roma să asiste la jocurile publice. — 2. Succesul războiului purtat cu Ligurii. Teama unui nou războiu punic e înlăturată. — Romanii în pace cu toate popoarele. — 4. Războiul Illyric. — 5—6. Dezastrul Gallilor în Italia. — 7—23. Războiul cu Istrienii şi războiul al doilea punic, în diferite regiuni şi cu diferite peripeţii.

1. Astfel s'a sfârşit întâiul războiu punic, care a dăinuit 23 de ani. Romanii cunoscuţi acum prin strălucirea gloriei lor, trimiseră o solie la Ptolemaeus, regele Egyptului, făgăduindu-i trupe împotriva lui Antiochus, regele Syriei care îl atacase. Ptolemaeus mulţumi Romanilor, dar ajutorul nu-l primi, fiindcă războiul se sfârşise. In acelaşi timp vine la Roma prea puternicul rege al Siciliei Hiero, ca să privească spectacolele publice şi face poporului un dar de 200.000 de baniţi de grâu.

2. Supt consulatul lui Lucius Cornelius Lentulus şi al lui Fulvius Flaccus, chiar în anul când Hiero a venit la Roma, s'a purtat un războiu împotriva Ligurilor, în Italia, şi asupra lor s'a sărbătorit un triumf. In vremea aceasta, Carthaginenii încearcă din nou să pornească cu războiu, împingând la răsvrătire pe Sardinieni cari, pe temeiul condiţiunilor de pace, trebuiau să fie supuşi Romanilor. Cu toate acestea, soseşte la Roma o solie dela Carthagineni şi dobândeşte pacea.

3. Supt consulatul lui Titus Manlius Torquatus şi Caius Atilius Balbus, s'a serbat un triumf asupra Sardinienilor şi o pace generală

www.dacoromanica.ro

puse capăt tutulor războaielor, ceea ce dela fundarea Romei, nu s'a mai întâmplat decât o singură dată, sub domnia lui Numa Pompilius.

4. Lucius Postumius Albinus şi Cnaeus Fulvius Centumalus, după ce au fost aleşi consuli, purtară războiu în contra Illyriilor. Cuprinzând dela aceştia mai multe cetăţi, primiră chiar supunerea unor regi. Cu acest prilej s'a celebrat primul triumf asupra Illyriilor.

5. Supt consulatul lui *Lucius Aemilius* o armată strajnică de Galli trece peste Alpi. De partea Romanilor însă era Italia întreagă şi istoricul Fabius [1]) care a luat parte la acest războiu ne spune că 800.000 de oameni, s'au ridicat împotriva duşmanului. Dar consulul a avut singur o izbândă desăvârşită: a nimicit 40.000 de oameni şi un triumf i s'a hotărît lui Aemilius.

6. Câţiva ani în urmă, s'au dat iarăşi lupte împotriva Gallilor, în Italia, şi războiul l-au sfârşit consulii *Marcus Claudius Marcellus şi Cnaeus Cornelius Scipio.* Cu acest prilej Marcellus cu o mică ceată de călăreţi dete lupta şi omorî chiar cu mâna sa pe regele Gallilor, Viridomarus. După aceea el, împreună cu tovarăşul său, a sdrobit nenumărate cete de Galli, a cuprins Mediolanum [2]) şi a adus la Roma o mare pradă. In triumful său Marcellus ducea pe umeri, în capul unei prăjini, spoliile unui Gal.

7. Supt consulii Marcus Minucius Rufus şi Publius Cornelius s'a făcut o expediţie războinică în contra Istrienilor, fiindcă aceştia jefuiseră navele Romanilor cari erau încărcate cu grâu. Au fost supuşi cu desăvârşire.

In acelaşi an, s'a început *al doilea războiu punic* de generalul Carthaginean Hannibal (a. 218 în. Chr.) Acesta, în vârstă numai de 20 de ani, a început împresurarea Saguntului, o cetate din Spania, care era în legătură de prietenie cu Romanii. Pentru aceasta şi-a strâns o armată de 150.000 de oameni. Romanii îi făcură cunoscut, printr'o solie, să înceteze cu vrăşmăşia. El însă nici n'a vrut să primească solia. Atunci Romanii trimiseră şi la Carthagina să se dea ordin lui Hannibal să nu se războiască cu aliaţii poporului roman. Carthaginenii le-au dat un răspuns obraznic. In vremea aceasta Saguntinii sunt biruiţi prin foame. Cei prinşi sunt omorîţi în cele mai straşnice chinuri.

8. Atunci *Publius Cornelius Scipio* pleacă cu o armată în Spa-

1) Cunoscut supt numele de *Fabius Pictor.*
2) *Milanul* de astăzi.

www.dacoromanica.ro

nia, Tiberius Sempronius în Sicilia. Astfel războiul împotriva Carthaginenilor se deslănţuieşte. Hannibal lasă în Spania pe fratele său Hasdrubal, trece peste Pyrenei şi-şi deschide o cale prin Alpi, printr'un loc până atunci neumblat. Se spune că a adus cu sine în Italia 80.000 de infanterişti, 20.000 călăreţi şi 37 elefanţi.

In timpul acesta cete de Liguri şi de Galli se unesc cu Hannibal. *Sempronius Gracchus* auzind despre sosirea lui Hannibal îşi trece armata din Sicilia la Ariminus [1]).

9. Publius Cornelius Scipio porneşte cel dintâi întru întâmpinarea lui Hannibal, şi-l atacă. Trupele sale însă sunt puse pe fugă şi el însuşi rănit se retrage în tabăra sa. Şi Sempronius Gracchus se ciocneşte cu Hannibal lângă fluviul Trebia, dar e de asemenea bătut. Multe popoare din Italia se dau acum de partea lui Hannibal. De aci, Hannibal se îndreaptă spre Tuscia [2]), unde întâlneşte pe consulul Flaminius pe care îl omoară, făcând 25.000 de prizonieri. Ceilalţi o luară la fugă. In urmă în potriva lui Hannibal Romanii trimit pe *Quintus Fabius Maximus*. Acesta prin tărăgănări micşoră atacurile lui Hannibal; apoi, găsind un prilej priincios, îl înfrânge.

10. In anul 538 de fundarea Romei, *Lucius Aemilius Paulus* şi *Publius Terentius Varro* sunt trimişi împotriva lui Hannibal, în locul lui Fabius. Acesta prevestise pe cei doi consuli, că nu vor putea să birue pe Hannibal, un general aşa de priceput şi aşa de năprazнic, decât ocolind lupta cu el. Dar Varro, plin de nerăbdare şi neţinând seamă de sfatul celuilalt consul, dete lupta lângă un sat din Apulia, numit *Cannae* şi amândoi consulii sunt înfrânţi de Hannibal. Africanii pierd în această bătălie 3.000 de oameni şi o mare parte din armata lui Hannibal este scoasă din luptă; cu toate acestea, în nici o altă luptă cu Carthaginenii, Romanii n'au suferit o mai mare pierdere. Căci au pierit atunci consulul Aemilius Paulus, douăzeci de foşti consuli sau foşti pretori; treizeci de senatori au fost, parte prinşi, parte omorîţi; dintre ceilalţi bărbaţi din familiile boereşti căzură 300, dintre soldaţii de rând 40.000, dintre călăreţi 3.500. Cu tot acest prăpăd, nimeni la Roma n'a găsit de cuviinţă să pomenească de pace. Sclavii — lucru ne mai auzit până atunci — au fost liberaţi şi trecuţi în oştire [3]).

11. După lupta aceasta multe cetăţi din Italia cari ţineau de

---

1) *Rimini* de astăzi, oraş în Umbria.

2) *Tuscia* sau Etruria.

3) La Roma numai cetăţenilor le era îngăduit să facă serviciul militar.

www.dacoromanica.ro

Romani, trecură de partea lui Hannibal. Acesta îşi arătă dorinţa sa Romanilor să răscumpere pe prizonieri. Senatul îi răspunse că se poate lipsi de astfel de cetăţeni, cari deşi înarmaţi, s'au lăsat să fie prinşi. Pe toţi aceştia Hannibal i-a omorît prin fel de fel de torturi şi trimise la Carthagena trei baniţe de inele de aur pe care le scosese din mâinile călăreţilor, senatorilor şi ostaşilor romani. — In timpul acesta în Spania, Hasdrubal, fratele lui Hannibal, care rămăsese acolo cu o armată numeroasă ca să aducă supt supunerea Africanilor toată ţara, a fost bătut de cei doi Scipioni, generali romani, şi perdu în luptă 35.000 de oameni. Dintre aceştia 10.000 au fost făcuţi prizonieri, iar 25.000 ucişi. Spre a repara aceste pierderi, Carthaginenii îi trimiseră 12.000 soldaţi de infanterie, 4.000 de cavalerie şi 20 elefanţi.

12. In anul al patrulea dela sonirea lui Hannibal în Italia, consulul Claudius Marcellus câştigă o biruinţă împotriva Punilor la Nola, o cetate din Campania. Cu toate acestea. Hannibal pune mâna pe mai multe cetăţi romane din Apulia, Calabria, şi Bruttium. In acelaşi timp Philippus, regele Macedoniei, trimite şi el soli la Hannibal, făgăduindu-i trupe de ajutor împotriva Romanilor, cu condiţia ca şi Hannibal după sdrobirea acestora să-i trimeată ajutor în contra Grecilor. Solia lui Philippus fiind prinsă şi aflându-se de însărcinarea ei, Romanii trimiseră în Macedonia pe Marcus Valerius Laevinus şi în Sardinia pe proconsulul Titus Manlius Torquatus, căci şi această ţară, la uneltirile lui Hannibal, părăsise pe Romani.

13. Astfel războiul se purta, în acelaşi timp, pe patru fronturi în Italia în potriva lui Hannibal, în Spania împotriva fratelui acestuia, Hasdrubal, în Macedonia împotriva lui Philippus, în Sardinia împotriva Sardinienilor şi în contra celui de al doilea Hasdrubal din Carthaginea. Acesta din urmă fu prins de viu de proconsulul Titus Manlius, care fusese trimis în Sardinia. Din oamenii lui Hasdrubal fură ucişi 12.000; au fost făcuţi prizonieri 1.500 şi Sardinia intră din nou în puterea Romanilor. Manlius se întoarce învingător la Roma, împreună cu Hasdrubal şi cu prizonierii. Intre timp e învins şi Philippus în Macedonia de Laevinus şi în Spania Hasdrubal şi Mago, al treilea frate al lui Hannibal, e bătut de Scipioni.

14. Zece ani dela venirea sa în Italia, supt consulatul lui Publius Sulpicius şi al lui Cnaeus Fulvius, Hannibal se apropiă de Roma la depărtare de patru mile, iar cavaleria sa chiar până la porţile cetăţii. Totuşi de frica consulilor cari se apropiau cu armatele lor se retrage numai decât în Campania. In Spania fratele lui Hasdru-

www.dacoromanica.ro

bal omoară pe ambii Scipioni cari, timp de mai mulţi ani, fuseseră necontenit biruitori. Armata lor rămase, cu toate acestea, teafără, căci generalii căzură mai mult prin viclenie decât prin vitejia duşmanului. Tot în acest timp, consulul Marcellus cuprinde din nou o mare parte din Sicilia pe care puseseră mâna Carthaginenii şi făcând o straşnică pradă de războiu la Syracusa, cea mai faimoasă cetate din această regiune, o strămută la Roma. In Macedonia, Laevinus încheiă un tratat de alianţă cu Philippus şi cu mai multe popoare din Grecia şi cu Attalus, un rege din Asia. Trecând apoi în Sicilia pune mâna, lângă Agrigentum şi împreună cu acest oraş, pe un oare care Hanno, general Carthaginean, pe care îl trimite la Roma împreună cu cei mai de seamă prizonieri şi primeşte închinarea a 40 cetăţi, după ce cucereşte încă 26. Astfel punând stăpânire pe întreagă Sicilia şi supuind Macedonia, s'a întors la Roma încărcat de slavă. — In Italia Hannibal atacând pe neaşteptate pe consulul Cnaeus Fulvius îl omorî împreună cu opt mii de oameni.

15. Intr'aceea Romanii trimit în Spania, unde de la moartea celor doi Scipioni, armata romană era fără comandant, pe Publius Cornelius Scipio, fiul lui Publius Scipio care, şi el, purtase războiu în aceeaşi ţară. Era în vârstă de 24 de ani, un bărbat poate cel mai de seamă, atât din vremea sa cât şi din veacurile următoare. Acesta cuprinse Cartagenena din Spania, unde Africanii îşi aveau tot aurul, tot argintul şi toate muniţiunile de războiu şi unde păstrau pe cei mai de frunte obstatici pe care îi luaseră din Spania. Prinse aci pe Mago, fratele lui Hannibal, pe care îl trimite la Roma împreună cu ceilalţi prizonieri. Vestea acestei isbânzi pricinui la Roma o neînchipuită bucurie. Scipio dă înapoi părinţilor lor pe obstaticii spanioli, fapt care face să treacă de partea sa mai toată Spania. Nu mult după aceea înfrânge şi pe Hasdrubal, fratele lui Hannibal, îl pune pe fugă şi-i ia o foarte mare pradă de războiu.

16. In timpul acesta consulul Quintus Fabius Maximus ocupă Tarentum, în care Hannibal îngrămădise multe merinde de războiu. Aci omoară chiar pe Carthalo, unul din generalii lui Hannibal, vinde 25.000 de prizonieri, împarte prada soldaţilor săi şi varsă în tezaurul public venitul vânzării prizonierilor. Cu acest prilej, un mare număr de state cari atârnaseră de Romani şi se deteră în urmă pe partea lui Hannibal, se supun din nou lui Fabius Maximus. In anul următor, Scipio are isbânzi frumoase în Spania, unde, ajutat de fratele său Lucius Scipio, cucereşte din nou 70 de cetăţi. In Italia

www.dacoromanica.ro

însă au fost mai puțin norocoși, căci consulul Claudius Marcellus este omorît de Hannibal.

17. In al treilea an dela sosirea sa în Spania, Scipio avu din nou succese strălucite. După ce înfrânse într'o crîntă bătălie pe regele acestei țări, îl cinsti cu pritenia sa și dintre toți Romanii el a fost cel dintâiu învingător care n'a cerut de loc obstatici unui dușman biruit.

18. Hannibal pierzând orice nădejde de a mai putea păstra mai departe Spania împotriva lui Scipio, chiamă în Italia pe fratele său Hasdrubal împreună cu toate trupele. Dar acesta, venind pe același drum, pe care îl făcuse și Hannibal, cade în cursa ce-i întinde [lângă fluviul Metaurus] la Sena, cetate în Picenum, consulii Appius Claudius Nero și Marcus Livius Salinator. A căzut totuși luptând vitejește, iar nenumăratele sale trupe au fost sau măcelărite sau prinse și o mare sumedenie de aur și de argint este cărată la Roma. Acest dezastru făcu pe Hannibal să-și piardă nădejdea în reușita războiului. Romanii, din potrivă, căpătară mare curaj și chemară și ei înapoi pe Publius Cornelius Scipio. Acesta intră în Roma încărcat de slavă.

19. Supt consulatul lui Quintus Caecilius și al lui Lucius Valerius toate cetățile din Bruttium, cari atârnau de Hannibal, trec pe partea Romanilor.

20. In anul al patrusprezecilea dela sosirea lui Hannibal în Italia, Scipio, făptuitorul atâtor isprăvi strălucite în Spania, este ales consul și e trimis în Africa. Acest mare bărbat se credea că are în sine o oarecare putere dumnezeiască și lumea bănuia că el are întrevederi chiar cu zeii. La sosirea sa în Africa, se ciocnește într'o luptă cu Hanno, comandantul Africanilor, și-i nimicí armata. Intr'o a doua luptă îi cucerește tabăra, îi omoară 11.000 de oameni și face prizonieri 4500. Prinde și pe Syphax, regele Numizilor, care se unise cu Carthagineni și-i cuprinde tabăra, apoi trimite la Roma pe acest rege împreună cu cei mai de seamă Numizi și cu prăzi nenumărate. La vestea acestei izbânzi, mai toată Italia părăsește pe Hannibal. Acesta, primind și el ordin dela Carthagineni, se întoarce în Africa, unde Scipio făcea mai jafuri.

21. Astfel, după un război de 17 ani, Italia scapă de Hannibal [care o părăsi, zice-se plângând] Carthaginenii trimit o solie la Scipio ca să-i ceară pace. Scipio însă o trimete la Roma să intre în vorbă cu senatul. El din parte-i le-a învoit un armistițiu de 45 zile, pentru ca să poată să meargă la Roma și să se întoarcă și primi dela

www.dacoromanica.ro

ei 30.000 de pfunți de argint. Senatul însă dete lui Scipio însărcinarea de a încheia pace cu Carthaginenii. Scipio li-o hătărî în următoarele condițiuni: Carthaginenii să nu păstreze mai mult de treizeci de corăbii, să dea 500.000 de pfunzi de argint și să înapoieze pe prizonieri și pe dezertori.

22. Intr'aceea Hannibal întorcându-se în Africa, pacea începe să fie turburată și Carthaginenii fac mai multe fapte dușmănoase. Cu toate acestea, Scipio dă drumul solilor lor, făcuți prizonieri de armata sa pe când aceștia se întorceau din Roma. Chiar Hannibal, biruit de Scipio în mai multe lupte, sfârșește prin a cere pace. Scipio le dărueste pacea în aceleași condițiuni ca și mai înainte, adăugând însă, din cauza nouei viclenii încă 100.000 pfunți de argint pe lângă cei 500.000. Carthaginenii respinseră aceste condițiuni și deteră ordin lui Hannibal să înceapă lupta. Războiul este declarat Carthaginei de Scipio și Masinissa, un alt rege al Numidei, care făcuse alianță cu generalul roman. Hannibal trimisese trei spioni în tabăra romană. Acești spioni însă fiind prinși, Scipio dă ordin să-i ducă în tabăra sa și să li se arate toată armata. In urmă porunci să-i ospăteze și să le dea drumul, pentru ca să spună lui Hannibal ceeace au văzut.

23. In vremea aceasta, amândoi generalii se pregătesc de luptă, cea mai vrednică de amintit din câte s'au dat vr'odată, armatele având în fruntea lor pe cei mai mari generali din lume. Scipio ieși biruit și puțin lipsi ca să nu puie mâna și pe Hannibal, care scapă la început cu un mare număr de călăreți, apoi cu 20 și, în sfârșit, de abia cu 4. In tabăra lui Hannibal s'au găsit 20.000 pfunți de argint, 800 pfunți de aur și o mare cantitate de obiecte prețioase. După această bătălie, s'a făcut pace cu Carthaginenii. Scipio se întoarse la Roma și a fost cinstit cu un triumf strălucit și din acel moment primi și numele de *Africanus*. Astfel se sfârși al doilea războiu punic, care a ținut 19 ani.

CARTEA IV-a.

Cuprinsul. — 1, 2. Războiul macedonean în contra regelui Philippus. 3, 4. Războiul syriac în contra regelui Antiochus. — 5. Triumful lui Fulvius asupra Aetoliilor și moartea lui Hannibal. — 6, 7, 8. Al doilea războiu macedonean în contra lui Perseus; războiul illyric în contra lui Gentius. Triumfurile celebrate la Roma. — 9, Succesele lui Mummius în Spania. — 10, 11, 12. Războiul al treilea punic; dărâmarea Carthaginei. — 11. Al treilea războiu macedonean în contra lui Pseudophilippus. — 14. Războiul achaic sau corinthian, dă-

www.dacoromanica.ro

râmarea Corinthului. — 15. Războiul macedonic al patrulea în contra lui Pseudoperseus. — 16. Succesele Romanilor în Spania în contra lui Viriathus. — 17. Războiul numantin. — 18. Attalus lasă poporul roman de moştenitor al regatului său. — 19. Triumful lui Junius Brutus asupra Gallaecilor şi Lusitanilor şi al lui Scipio Africanus asupra Numantinilor. — 20. Dezastrul lui Crassus în Asia în războiul în contra lui Aristonicus; Perpenna repară pierderea. — 21. Reconstruirea Carthaginei şi prefacerea ei în colonie romană. — 22. Războiul în contra Gallilor transalpini şi în contra lui Bituitus, şeful Arvernilor. Dezastrul său. — 23. Trimiterea unei colonii la Narbo. — 24. Războiul nenorocit al lui Cato în Thracia, în contra Scordiscilor. — 25. Triumfurile celebrate asupra Sardiniei şi Thraciei. — 26, 27. Războiul iugurthin.

1. După terminarea războiului punic urmă *războiul în contra lui Philippus, regele Macedoniei.*

2. In anul 551 dela fundarea Romei a fost trimis împotriva regelui Philippus, Titus Quintius Flaminius care îl bate şi-l sileşte să facă pace în următoarele condiţiuni: să nu se mai lege de cetăţile greceşti a căror apărare Romanii o luaseră împotriva lui; să dea înapoi pe prizonieri şi pe dezertori; să păstreze numai 50 de corăbii, iar celelalte să le dea Romanilor; să plătească, timp de zece ani, câte 4000 pfunzi de argint şi să dea ca obstatic pe fiul său Demetrius. Titus Quintius declară război şi Spartanilor; pe căpetenia acestora, Nabis, îl învinge şi îl sileşte să i se supuie în condiţiunile în care el voi. Mare slavă câştigă, când, înaintea carului său triumfal, duse pe cei mai străluciţi obstatici, pe Demetrius, fiul lui Philippus şi pe Armenes, fiul lui Nabis.

3. După războiul cu Macedonia urmă *războiul cu Syria, împotriva regelui Antiochus,* supt consulatul lui Publius Cornelius Scipio şi al lui Marcus Acilius Glabrio. (a. 190 în. de Chr.). Hannibal de frică să nu fie dat pe mâna Romanilor îşi părăseşte patria sa Carthagena şi se uneşte cu acest Antiochus. Marcus Acilius Glabrio se luptă cu folos în Achaia. Intr'o luptă năvală, în vreme de noapte, puse mâna pe tabăra regelui Antiochus şi-l făcu să fugă. Lui Philippus însă, fiindcă dăduse ajutor Romanilor împotriva lui Antiochus, i-a înapoiat pe fiul său.

4. Supt consulatul lui Lucius Cornelius Scipio şi al lui Caius Laelius, porni Scipio Africanul împotriva lui Antiochus, ca locotenent al fratelui său, Lucius Cornelius Scipio, pe atunci consul. Hannibal, care era împreună cu Antiochus, este biruit într'o luptă pe apă. Dar chiar Antiochus însuşi este învins în urmă de consulul Cornelius Scipio în marea bătălie dela muntele Sipylus de lângă

www.dacoromanica.ro

Magnesia, o cetate din Asia. In această bătălie au luat parte fiind într'ajutorul Romanilor şi Eumenes, fratele lui Attalus, fondatorul Eumeniei din Phrygia. Antiochus pierzând 50.000 soldaţi din armata infanteriei şi 3.000 din cavalerie a cerut pace. Senatul i-a încuviinţat-o în aceleaşi condiţiuni în cari i-o propuseseră şi înainte de a fi fost învins şi anume să iasă din Europa şi din Asia şi să se retragă dincolo de Taurus; să dea Romanilor 10.000 talanţi şi 20 de obstatici şi să le pună în palmă pe Hannibal, pricinuitorul acestui războiu. Lui Eumenes îi dărui senatul toate oraşele din Asia, pe cari le perduse Antiochus în această campanie; de asemenea dădu multe cetăţi Rhodienilor cari ajutaseră pe Romani în contra regelui Antiochus. Scipio se întoarse la Roma încărcat de mărire şi odată cu cinstea triumfului primi numele de *Asiaticus*, fiindcă subjugase Asia, după cum fratele său s'a numit Africanus, fiindcă subjugase Africa.

5. Supt consulatul lui Spurius Postumius Albinus şi al lui Quintus Marcus Philippus, Marcus Fulvius îşi sărbători triumful asupra Aetolienilor. — Hannibal, după supunerea lui Antiochus, se aciolă la Prusias, regele Bithyniei, de frică să nu fie dat pe mâna Romanilor; dar, fiind cerut şi lui Prusias de Titus Quintius Flaminius şi, fiindcă era pe cale de a fi predat, a băut venin şi a fost îngropat la Libyssa, la frontiera Nicomediei.

6. După moartea lui Philippus regele Macedoniei, care pe de o parte s'a luptat în contra Romanilor, pe de altă parte le-a dat în urmă ajutor împortiva lui Antiochus, se ridică în Macedonia fiul acestuia, *Perseus*, cu o armată uriaşe. De partea sa avea pe Cotys, regele Thraciei, şi pe un rege din Illyric, numit Gentius. De partea Romanilor erau Eumenes, în Asia, Ariarathes în Cappadocia, Ptolemaeus în Egypt şi Masinissa în Numidia. Prusias, regele Bithyniei însă, neţinând seamă că soţia sa era o soră a lui Persens, rămase neutru. Romanii trimit în contra lui Perseus cu războiu pe consulul Publius Licinius, care este însă bătut într'o luptă hotărîtoare. Cu toate acestea, Romanii, deşi bătuţi, n'au încuviinţat regelui pacea pe care ei o cereau, decât în următoarele condiţiuni: să se predea atât pe sine cât şi pe ai săi senatului şi poporului roman. Curând după aceea, a fost trimis în contra lui Perseus consulul Lucius Aemilius Paulus şi în Illyric, în contra lui Gentius, praetorul Caius Anicius. Gentius a fost înfrânt uşor, într'o singură luptă, şi curând după aceea se predă. De aşişderea căzură, în acelaşi timp, în mâinile Romanilor, mama sa, soţia sa, doi fii ai săi, împreună cu un frate.

www.dacoromanica.ro

Războiul se sfârşi astfel în timp de 30 de zile şi, mai înainte ca să se fi auzit de începerea expediţiunii, sosi vestea despre răpunerea lui Gentius.

7. Cu Perseus însă lupta o dădu consulul Aemilius Paulus, la 3 Septemvrie, şi-l birui omorându-i 20.000 de oameni din infanterie. Cavaleria, şi regele împreună cu ea, au scăpat neatinşi. Romanii n'au perdut decât 100 de soldaţi. Toate cetăţile din Macedonia cari atârnau de rege, se supuseră Romanilor. Regele însuşi, fiind părăsit de ai săi, a căzut în mâinile lui Paulus. Cu toate acestea, Aemilius îi arătă mai multă cinste decât se arătă de obiceiu unui învins. Acesta voind să se arunce la picioarele lui, Paulus nu l-a lăsat, ci l-a aşezat lângă sine pe un scaun. Pe Macedoneni şi pe Illyri Romanii i-au silit la următoarele îndatoriri: să fie liberi şi să le dea jumătate din dările pe care ei le plăteau până atunci regilor lor, ca dovadă că *poporul roman purta războiul mai mult din iubire pentru dreptate decât din interese egoistice*[1]). Paulus rosti aceasta într'o adunare de mai multe popoare şi pe trimişii acestor popoare îi ospătă cu un ospăţ strălucit, spunând că tocmai acela care ştie să învingă în războaie trebuie să ştie şi cum se pregăteşte un ospăţ.

8. Curând după aceasta, cuprinse el 70 de cetăţi, din Epir, cari se resvrătiseră. Prada o împărţi între soldaţi. Se întoarse apoi la Roma în mare alaiu, pe corabia lui Perseus care se spune că ar fi fost de o mărime neobicinuită; se zice că ar fi avut 16 rânduri de lopeţi. I s'a făcut un triumf strălucit, fiind purtat pe un car aurit, împreună cu cei doi fii ai săi la dreapta şi la stânga. Inaintea carului mergeau cei doi fii ai regelui Perseus şi însuşi Perseus, în vârstă de 45 de ani. După el primi şi Anicius un triumf asupra Illyriilor. Inaintea carului mergea Gentius cu fratele său şi cu fiii săi. Ca să vază această priveliştе, veniră la Roma regii mai multor popoare, între cari Attalus şi Eumenes, regi din Asia, şi Prusias, regele Bithyniei. Aceştia sunt primiţi cu mare cinste şi cu învoirea senatului depun în Capitoliu darurile pe cari le-au adus. Prusias prezintă senatului şi pe fiul său Nicomedes.

9. In anul următor, Lucius Mummius avu izbânzi de războiu *în Lusitania*. Şi consulul Marcellus a fost norocos, după aceea în încercările sale de aci.

10. După aceea s'a început *al treilea războiu punic* în anul 602

---

1) *Ut appareret populum Romanum pro aequitate magis quam avaritia dimicare.*

www.dacoromanica.ro

dela fundarea Romei, supt consulatul lui Lucius Manlius Censorinus şi al lui Marcus Manilius, cincizeci şi unu de ani după războiul al doilea punic. Aceşti consuli deschiseră vrăşmăşiile cu împresurarea Carthaginiei. In contra lor aveau pe generalul carthaginean Hasdrubal; un al doilea general, Famea, comanda cavaleria Carthaginenilor. In acest război îşi făcu armata ca tribun militar *Scipio*, un nepot al lui Scipio Africanus. Era temut şi cinstit de toată lumea, căci era cunoscut ca un ostaş plin de curaj şi cu o mare pricepere. Făcuse de altfel multe servicii consulilor şi cei doi generali Carthagineni, atât Hasdrubal cât şi Phamea, se fereau să se lupte în acea parte unde era Scipio.

11. In vremea aceasta, moare şi Masinissa, regele Numidiei, care timp de aproape 60 de ani fusese în alianţă cu Romanii, în vârstă de 97 de ani, lăsând după sine 44 de copii. După dorinţa sa, Scipio avea să împartă regatul între fiii legitimi ai lui [1]).

12. Scipio, al cărui nume ajunsese acum vestit, deşi tânăr, este ales consul şi trimis în contra Carthaginei. El o cuprinde şi o dărâmă. Aci găseşte prada pe care Carthagena o adunase, dărâmând diferite cetăţi, şi dădu înapoi monumentele de artă ale Siciliei, Italiei şi Africei acelor cetăţi cari le recunoşteau ca fiind ale lor. *Astfel a fost distrusă Carthaginea după 700 de ani dela întemeierea ei.* Scipio îşi câştigă numele pe care îl avuse bunicul său, adecă să se numească şi el, pentru vitejia sa, *Africanus iunior*.

13. Intr'acea în Macedonia, un oarecare Pseudophilippus [2]) pune mâna pe arme şi sdrobeşte cu totul armata romană a praetorului Publius Juventius care fusese trimis împotriva sa. Romanii, în urma acestuia, trimiseră împotriva falsului Philippus pe Quintus Caecilius Metellus. Acesta după ce îi ucise 25,000 de oameni, ocupă din nou Macedonia şi pune mâna şi pe Pseudophilippus.

14. S'a pornit apoi război şi împotriva *Corinthienilor*, unul dintre cele mai vestite popoare din Grecia. Pricina a fost o ocară adusă unei solii romane. Consulul Mummius le cuprinde cetatea şi le-o dărâmă. In chipul acesta se serbătoresc la Roma trei triumfuri strălucite: al lui Africanus asupra Africei, înaintea carului căruia era dus Hasdrubal, al lui Metellus asupra Macedoniei, înaintea carului căruia era dus Andriscus sau falsul Philippus şi al lui Mummius asupra Corinthului, înaintea carului căruia erau purtate

1) Erau trei fii legitimi Micîpsa, Gulussa şi Manastabalus.

2) Philippus cel fals. ψευδής, fals, presupus. El se numia Andriscus.

www.dacoromanica.ro

statuele de aramă, tablourile şi alte podoabe ale acestei cetăţi aşa de vestite.

15. In Macedonia începe din nou războiul, strângându-şi o armată de sclavi, un alt şarlatan, care se dedea drept fiu al lui Perseus. Cu toată armata sa de 16,000 de oameni, a fost biruit de quaestorul Tremellius.

16. In acelaşi timp, isbuti să facă isprăvi strălucite Metellus *în Celtiberia în contra Spaniolilor*. Lui îi urmă Quintus Pompeius şi nu mult după aceea a fost trimis şi Quintus Caepio, tot pentru acest războiu pe care îl purta în contra Romanilor în Lusitania un oarecare *Viriathus*. Fiind îngroziţi de venirea lui Caepio, soldaţii îşi omorîră pe generalul lor Viriathus, după ce 14 ani ţinuse Spania în răsvrătire în contra Romanilor. La început, acesta fusese un cioban, apoi cap de bandă, în cele din urmă atâtea popoare ştiu el să aţâţe, că trecea drept apărătorul Spaniei împotriva Romanilor. Când asasinii lui îşi cerură dela consulul Caepio răsplată, primiră răspunsul, că *Romanii nici odată n'au încuviinţat ca un comandant să fie ucis de proprii săi soldaţi*.

17. In urmă, consulul Quintus Pompeius, fiind învins de *Numantini*, al căror stat era cel mai puternic din Spania, încheiă o pace ruşinoasă. După el consulul Caius Hostilius Mancinus făcu din nou cu Numantinii un tratat scandalos, pe care însă senatul şi poporul roman nu-l întări. Ba încă, chiar pe Mancinus îl deteră pe mâna duşmanilor, pentru ca ei să se răzbune de ruperea păcii chiar pe făuritorul tratatului. După ruşinea de a fi fost de două ori biruiţi de Numantini, Romanii aleg pentru a doua oară de consul pe Publius Scipio Africanul şi-l trimit în Numantia. Soldaţii se obicinuiseră cu desfrâul şi cu trândăvia. Scipio începu prin a-i îndrepta, dar fără asprime şi mai mult prin muştrulueli decât prin pedepse. Apoi ocupă mai multe cetăţi din Spania, pe unele cu putere înarmată, pe altele, predându-i-se de bunăvoie. In cele din urmă, după o împresurare îndelungată, cucereşte prin foame chiar Numantia şi o face una cu pământul. Restul provinciei îi se supune.

18. In acelaşi an Attalus, rege din Asia, fratele lui Eumenes, moare lăsând ca moştenitor al regatului său pe poporul roman. Astfel, printr'un testament, Asia [1]) intră în stăpânirea imperiului roman.

---

1) Supt *Asia* se înţelege numai provincia Asia, a cărei capitală era Pergamos.

www.dacoromanica.ro

19. Curând după aceasta, Decimus Junius Brutus îşi sărbători cu mare strălucire triumful său asupra Gallaecilor şi Lusitanilor şi Publius Scipio Africanus al doilea triumf al său, asupra Numantinilor, după-ce, cu patruzeci de ani mai înainte, îşi sărbătorise întâiul triumf asupra Africei.

20. In timpul acesta Aristonicus, un fiu natural al lui Eumenes, care fusese frate al lui Attalus, face să isbucnească un războiu în Asia. Impotriva lui e trimis Publius Licinius Crassus, având nenumărate trupe din partea unor regi: căci săriră într'ajutorul Romanilor şi Nicomedes, regele Bithyniei, şi Mithridates, regele Pontului, cu care s'a purtat în urmă un războiu aşa de crâncen, şi Ariarathes, regele Cappadociei, şi Pylaemenes, regele Paphlagoniei. Cu toate acestea, Crassus a fost biruit şi omorît în luptă. Capul lui a fost dăruit lui Aristonicus, iar trupul îngropat la Smyrna. După ce consulul roman Perpenna, care venea să înlocuiască pe Crassus, a aflat despre dezastrul acestei expediţii, s'a grăbit să între în Asia şi sili prin foame pe Aristonicus să se predea în cetatea Stratonice, unde se adăpostise după perderea luptii. Aristonicus, din ordinul senatului, a fost strâns de gât la Roma în închisoare, căci nu putea servi la triumful lui Perpenna, care murise la Pergamos, pe când se întorcea la Roma.

21. Supt consulatul lui Lucius Caecilius Metellus şi al lui Titus Quintius Flaminius, Carthagena din Africa a fost, din ordinul senatului, din nou reclădită, aşa precum se vede şi astăzi, după ce timp de 22 de ani fusese rasă de pe pământ de Scipio. Au fost strămutaţi aici colonişti romani.

22. In anul 627 dela fundarea Romei, consulii Caius Cassius Longinus şi Sextus Domitius Calvinus pornesc cu războiu împotriva Gallilor de dincolo de Alpi şi împotriva celui mai puternic stat din acea vreme *contra Arvernilor* şi a regelui lor Bituitus şi lângă fluviul Rhodanus măcelăriră o nenumărată mulţime de oameni. Din sălbile Gallilor au adus la Roma o pradă foarte mare. Bituitus se dete în mâna lui Domitius, care îl aduce la Roma şi amândoi consulii dobândiră un triumf strălucit.

23. Supt consulatul lui Marcus Porcius Cato şi al lui Quintus Marcius Rex, în anul 630 dela fundarea Romei, s'a statornicit o colonie în Gallia, la Narbo. In anul următor, consulii Lucius Caecilius Metellus şi Quintus Mucius Scaevola îşi sărbătoriră triumful lor asupra Dalmaţiei.

www.dacoromanica.ro

24. In anul 635 dela fundarea Romei, consulul Caius Cato se războiu cu *Scordiscii*, dar a fost bătut în chip ruşinos.

25. Supt consulatul lui Caius Caecilius Metellus şi al lui Cnaeus Carbo, amândoi fraţii Metelli dobândiră un triumf, în aceeaşi zi, unul asupra Sardiniei celălalt asupra Thraciei. Se mai răspândise la Roma svonul că Cimbrii din Gallia ar fi pătruns în Italia.

26. Supt consulatul lui Publius Scipio Nasica şi al lui Lucius Calpurnius Bestia, s'a declarat *războiu lui Jugurtha, regele Numizilor*, fiindcă omorîse pe fraţii săi Adherbal şi Hiempsal, fiii lui Micipsa, regi şi amici ai poporului roman. In potriva lui a fost trimis cu armată consulul Calpurnius Bestia. Acesta fiind mituit cu bani de rege, face o pace ruşinoasă, de care însă senatul n'a ţinut seamă. După aceea, în anul următor, pleacă în contra lui Jugurtha Spurius Postumius Albinus. Printr'o greşală a fratelui său şi această expediţie se sfârşi cu ruşine.

27. Pentru a treia oară primeşte acum comanda Quintus Caecilius Metellus. Acesta, fără să pedepsească pe cineva cu vr'o pedeapsă sălbatică, folosindu-se de o asprime straşnică, dar şi de cumpătare, aduse din nou pe soldaţi la vechia disciplină romană. Infrângând pe Jugurtha în mai multe lupte, omorîndu-i sau prinzându-i elefanţii, isbuti să cucerească mai multe cetăţi. Dar, când era să pue capăt războiului, sosi în locu-i *Marius*. Acesta birue în acelaşi timp şi pe Jugurtha şi pe Bocchus, regele Mauritaniei, care venise în ajutorul Numizilor. Şi Marius cucereşte câteva cetăţi din Numidia şi sfârşeşte războiul, după ce prin quaestorul său *Cornelius Sulla*, un om fără seamăn, pune mâna pe Jugurtha. Acesta a fost vândut de Bocchus, care mai înainte luptase alături de el. Marcus Junius Silanus, colegul lui Quintus Metellus birue pe *Cimbri* în Gallia, Minucius Rufus pe Scordisci şi pe Triballi în Macedonia, şi Servilius Caepio pe Lusitani în Spania. Două trumfuri s'au sărbătorit asupra înfrângerii lui Jugurtha; primul de Metellus, al doilea de Marius. Jugurtha, împreună cu cei doi fii ai săi, au fost purtaţi în lanţuri înaintea carului lui Marius. Curând după aceea, din ordinul consulului, au fost strânşi de gât în închisoare.

www.dacoromanica.ro

CARTEA V-a.

Cuprinsul. — 1, 2. Războiul cu Cimbrii şi cu aliaţii lor din Germania şi din Gallia. Supunerea acestora. — 3. Războiul cu socii. — 4. Primul războiu civil; luptele dintre Marius şi Sulla. — 5, 9. Războiul cu Mithridates; războiul thracic; continuarea şi sfârşitul războiului marian.

1. In vreme ce se dedeau luptele din Numidia împotriva lui Jugurtha, consulii romani Marcus Manlius şi Quintus Caepio fură bătuţi şi de *Cimbri şi de Teutoni şi de Tigurini şi de Ambroni*, popoare din Germania şi din Gallia, şi fură aşa de crunt striviţi lângă râul Rhodanus, că îşi pierdură şi lagărul şi o mare parte din armată. La Roma spaima a fost grozavă, cum n'a fost nici în timpul lui Hannibal, în timpul războiului punic; se temeau că o să se întoarcă din nou Galli la Roma. De aceea, după biruinţa iugurthiană, Marius este ales pentru a doua oară consul şi însărcinat cu războiul împotriva Cimbrilor şi Teutonilor. Şi fiindcă războiul cimbric trăgăna, îi s'a încredinţat consulatul şi pentru a treia oară şi pentru a patra oară. In al patrulea consulat a avut de tovarăş pe Quintus Lutatius Catulus. Ciocnirea cu Cimbrii, în cele două lupte ale sale, a fost aşa de puternică, că nimici 200.000 de duşmani şi făcu prizonieri 80.000, împreună cu comandantul lor Teutobodus. Pentru această faptă strălucită a fost ales pentru a cincea oară consul, deşi nu era de faţă.

2. Intr'aceea Cimbrii şi Teutonii, cari aveau încă mijloace nesfârşite, trec în Italia. Caius Marius şi Quintus Catulus pornesc din nou în contra lor. Izbânda a fost mai ales de partea lui Catulus. Ambii generali, luptând alături, au ucis în luptă sau în fugă 140.000 de oameni şi au făcut prizonieri 60.000. Romanii n'au pierdut din amândouă armatele mai mult de 300 soldaţi. Au cucerit dela duşmani 33 de steaguri: din acestea două le-a cucerit armata lui Marius, treizeci şi unu armata lui Catulus. Astfel s'a sfârşit acest războiu; generalilor, la amândoi, li s'au hotărît onorurile triumfului.

3. Supt consulatul lui Sextus Julius Caesar şi al lui Lucius Marcius Philippus, în anul 650 dela fundarea Romei, pe când liniştea domnea mai peste tot locul, *Picentinii, Marsii şi Pelignii* stârnesc un nou războiu foarte primejdios.

Aceştia deşi, de ani nenumăraţi, primiseră de bună domnia Romanilor, începură acum să râvnească la egalitatea de drepturi, deopotrivă cu Romanii. Războiul acesta avea să aibă urmări foarte

www.dacoromanica.ro

primejdioase. Cu acest prilej a fost ucis consulul Publius Rutilius, apoi Caepio, un tânăr de mare nădejde şi Porcius Cato, al doilea consul. Picentinii şi Marsii aveau împotriva Romanilor de comandanţi pe Titus Vettius, Hierius Asinius, Titus Herennius şi Aulus Cluentius. Romanii câştigară izbânzi însemnate supt Caius Marius, care fusese ales pentru a şasea oară consul şi supt Cnaeus Pompeius şi mai ales supt *Lucius Cornelius Sulla* care, între alte fapte strălucite, a bătut pe comandantul duşmanilor Cluentius atât de crunt, că l-a pus pe fugă cu toată armata sa cea numeroasă, fără să piarză mai mult decât un singur om. Cu toate acestea, războiul se târăgăneşte cu mari pierderi, patru ani de zile. De abia în anul al cincilea îl sfârşeşte consulul Lucius Cornelius Sulla, care a făcut în acest război multe fapte strălucite, deşi era numai praetor.

4. In anul 662 dela fundarea Romei, s'a iscat *primul război civil* şi în acelaşi an şi *războiul mithridatic*. Pricina războiului civil o dădu Caius Marius care era pentru a şasea oară consul. In adevăr, având consulul Sulla să poarte război cu Mithridates, care ocupase Asia şi Achaia, şi rămânând el încă câtva timp cu armata în Campania spre a înăbuşi resturile războiului cu socii, despre care am amintit mai sus, Marius cerea cu încăpăţinare să fie trimis el cu armata împotriva regelui din Pontus. Sulla supărat din pricina aceasta sosi cu trupele sale înaintea Romei şi se luptă aci cu Marius şi cu Sulpicius. El a fost cel dintâiu care a intrat în Roma cu oştire înarmată. Pe Sulpicius îl omorî, iar pe Marius îl puse pe fugă. Astfel după ce orândui de consuli, pentru anul viitor, pe Cnaeus Octavius şi pe Lucius Cornelius Cinna, plecă în Asia.

5. Căci Mithriadates care era rege în Pontus şi stăpânea Armenia minoră şi Marea-Neagră, de jur împrejur, împreună cu Bosphorus cu tot, voi la început să gonească din Bithynia pe Nicomedes, un aliat al poporului roman şi a adus la cunoştinţa Senatului că el are să atace pe acest rege din pricina unor jicniri ce i s'au adus. Senatul îi dă lui Mithridates răspunsul că, dacă va face aceasta, va avea şi el de furcă cu Romanii. Supărat de acest răspuns, Mithridates ocupă numai decât Cappadocia şi alungă de aci pe regele Ariobarzanes, un amic al poporului roman. Curând după aceea, năvăli în Bithynia şi în Paphlagonia şi goni de aci pe regii Pylaemenes şi Nicomedes, amici ai poporului roman. De aci se îndreaptă spre Ephesus şi trimite scrisori în Asia întreagă, vestind că ori unde s'ar găsi cetăţeni romani să fie omorîţi în aceeaşi zi.

6. Intre timp, chiar Athena, capitala Achaiei, este dată în

www.dacoromanica.ro

mâna lui Mithridates de un oarecare Aristio din Athena, căci Mithridates trimisese aci pe generalul său Archelaus cu 120.000 de oameni, din infanterie şi din cavalerie. Acesta ocupă, după aceea, şi restul Greciei. Sulla împresură pe Archelaus în Piraeu, la o mică depărtare de Athena, şi izbuti să cuprinză chiar această cetate. După aceea, dete lupta cu Archelaus şi îl bătu aşa de cumplit că Archelaus din 120.000 de oameni de abia scăpă cu 10.000, pe când din armata lui Sulla nu muriră decât 14 oameni. Primind Mithridates vestea despre această înfrângere, îi trimite lui Archelaus din Asia 70.000 dintre cei mai aleşi soldaşi ai săi. Sulla se ciocni din nou cu ei. In prima luptă, fuse omorîţi 15.000 de duşmani, între cari şi Diogenes, fiul lui Archelaus. Intr'a doua luptă fu sdrobită întreaga putere armată a lui Mithridates. Archelaus însuşi stătu ascuns, în pielea goală, timp de trei zile, într'o mlaştină. Când Mithridates află despre aceasta, începu tratativele de pace cu Sulla.

7. Intr'acea Sulla bate sau impune tratate de supunere Dardanilor, Scordiscilor, Dalmatinilor şi locuitorilor din *Moesia*. La sosirea solilor lui Mithridates, veniţi spre a cere pace, Sulla le răspunde că nu primeşte pacea decât în condiţiunea ca regele să părăsească ţările cucerite şi să se întoarcă în regatul său. In urmă, amândoi generalii veniră la o întrevorbire şi pacea s'a iscălit, de oarece Sulla, grăbindu-se să se ducă la războiul civil, voia să-şi aibă spatele liber de orice primejdie. Căci, în vreme ce Sulla avea de lucru cu Mithridates în Achaia şi în Asia, Marius, care fusese silit să fugă, şi Cornelius Cinna, unul dintre cei doi consuli, începură din nou războiul în Italia. Intrând în Roma au măcelărit pe senatorii cei mai de vază şi pe mai mulţi foşti consuli, proscriseră o mulţime de cetăţeni, dărâmară chiar casa lui Sulla şi puseră pe fugă pe soţia şi fiii acestuia. Restul senatului fugi din Roma, veni la Sulla în Grecia şi-l rugă să vie în ajutorul patriei. Acesta trecu în Italia, pentru ca să poarte războiul civil împotriva consulilor Norbanus şi Scipio. Prima bătălie o dete împotriva lui Norbanus, nu departe de Capua. Cu acest prilej, Sulla omorî 7000 de oameni şi făcu 6000 de prizonieri; dintre ai săi perdu 124. De aci porneşte şi în contra lui Scipio, dar, înainte de a ajunge la luptă, toată armata îi se predă fără vărsare de sânge.

8. După ce însă se aleseră la Roma alţi consuli, şi după ce primiră consulatul Marius, fiul lui Marius, şi Papirius Carbo, porni din nou Sulla cu războiu împotriva tânărului Marius. Acestuia îi omorî 20.000 oameni, pierzând şi el din ai săi 400. Curând după

www.dacoromanica.ro

aceea, intră şi în Roma. Pe Marius, fiul lui Marius, îl urmări până la Praeneste, unde îl împresură şi-l sili să-şi pună capăt zilelor. In urmă dete o nouă luptă crâncenă împotriva lui Lamponius şi Carrinas, căpeteniile partidului lui Marius, lângă poarta Collină. In această luptă se zice că au luat parte împotriva lui Sulla 70.000 de oameni. Din aceştia 12.000 se predară lui Sulla, ceilalţi fură măcelăriţi de mânia nesăţioasă a biruitorului, fie în luptă, fie în tabără, fie în fugă. Cnaeus Carbo, celălalt consul, fuge dela Ariminus în Sicilia, unde este omorît de Cnaeus Pompeius, care n'avea pe atunci decât 21 de ani şi căruia Sulla, cunoscându-i curajul, i-a încredinţat comanda peste trupele sale, aşa că după Sulla era socotit el ca al doilea.

9. Pompeius, după ce a ucis pe Carbo, a pus mâna pe Sicilia. De aci trece în Africa unde omoară pe Domitius, o căpetenie a partidului lui Marius şi pe Hierdas, regele Mauritaniei, care ajutase pe Domitius. După aceste fapte, Sulla îşi sărbători un triumf strălucit asupra lui Mithridates. Şi Cnaeus Pompeius triumfă după aceea asupra Africei, fiind în vârstă numai de 25 de ani, cinste pe care nu a mai avut-o nici un alt Roman. Astfel se sfârşiră două din cele mai nenorocite războaie; cel italic care se mai numeşte şi războiul social şi cel civil cari, amândouă, dăinuiră zece ani. Ele au mistuit în focul lor mai mult de 150.000 de oameni, între cari 24 foşti consuli, 7 foşti praetori, 60 foşti edili şi aproape 200 senatori.

CARTEA VI-a

Cuprinsul. — 1. Războiul în contra lui Sertorius, în Spania. Acest general e omorît de trupele sale. — 2. Războiul în contra Macedoniei şi în contra ţărilor învecinate. Triumful lui Scribonius Curio. — 3. Victoriile şi triumful lui Servilius Isauricus asupra Ciliciei şi asupra Lyciei. — 4. Războiul lui Cosconius în Illyricum şi în Dalmaţia. — 5. Consulul Lepidus provoacă turburări. Înăbuşirea lor. Triumfurile câtorva generali. — 6. Nicomedes, regele Bithyniei, lasă moştenitor la moartea sa poporul roman. Noi războaie. Al treilea războiu mithridatic. — 7. Războiul cu sclavii, terminat după trei ani, de Lucinius Crassus. — 8. Continuarea războiului cu Mithridates, — 9. Războiul în contra aliatului său Tigranes, regele Armeniei. — 10. Războiul în contra Thracilor şi în contra popoarelor dela Dunăre. Triumful celor doi Lucullus. — 11. Războiul cretic terminat de Metellus. Apion, regele Lybiei lasă moştenitor pe poporul roman. — 12. Războiul în contra Piraţilor şi în contra lui Mithridates, condus de Pompeius. — 13-14. Pompeius învinge pe Tigranes şi pe alţi regi din Asia. Purtarea sa după războiu. — 15. Conjuraţiunea lui Ca-

www.dacoromanica.ro

tilina. — 16. Triumfurile lui Metellus şi ale lui Pompeius. — 17. Războiul gallic al lui Julius Caesar. — 18. Crassus e omorît într'o expediţiune în contra Parţilor şi armata sa masacrată. — 19-25. Războiul civil între Caesar şi Pompeius. Evenimentele acestui război. Infrângerea şi moartea lui Pompeius. Puterea lui Caesar. Moartea sa. —

1. După ce Sulla a restatornicit ordinea în stat, izbucniră, supt consulatul lui Marcus Aemilius Lepidus şi al lui Quintus Catulus, noi războaie: unul în Spania, un al doilea în Macedonia, un al treilea în Pamphilia şi Cilicia şi un al patrulea în Dalmaţia. In adevăr, *Sertorius*, un vechiu partizan al lui Marius, temându-se de soarta celorlalte căpetenii, cari fuseseră omorîţi, împinge pe Spanioli la război. Impotriva lui fură trimişi generalii Quintus Caecilius Metellus, fiul învingătorului lui Jugurtha şi praetorul Lucius Domitius. Acesta din urmă fu ucis de Hirtuleius, un general al lui Sertorius. Metellus s'a luptat împotriva lui Sertorius cu sorţi feluriţi. In cele din urmă, fiind socotit la Roma nevrednic să poarte acest război el singur, a fost trimis în Spania Cnaeus Pompeius. In contra acestor doi adversari, Sertorius avu şi izbânzi, suferi însă şi înfrângeri. In sfârşit, în anul al optulea, Sertorius căzu de mâna alor săi şi Cnaeus Pompeius, punând capăt războiului, a adus în supunerea Romanilor mai toată Spania.

2. Appius Claudius, în anul după consulatul său, fiind trimis în Macedonia, a purtat lupte de hărţuială cu feluritele popoare cari locuiau în provincia Rhodope şi muri aci din pricina unei boli. In locul lui a fost trimis fostul consul Caius Scribonius Curio. *Acesta învinge pe Dardani şi străbate până la Dunăre* şi după trei ani, isprăvind războiul, a dobândit un triumf (a. 71 în. Chr.).

3. E trimis apoi Publius Servilius, fost consul, cu titlul de proconsul, un bărbat plin de vlagă, în Cilicia, şi în Pamphilia. Acesta supune Cilicia, împresoară şi cucereşte cele mai de seamă cetăţi din Licia, între cari Phaselis şi Olympus. Cuprinde şi Corycus din Cilicia. Se năpusteşte de asemenea şi asupra Isaurilor, cari sunt siliţi să i se supuie şi în timp de trei ani pune capăt războiului său. El a fost cel dintâi dintre Romani care a trecut cu o armată peste Taurus. La întoarcerea sa în Roma dobândi un triumf şi cinstea de a se numi *Isauricus*.

4. In Illyria e numit comandant cu titlul de proconsul Caius Cosconius. Acesta supune o mare parte din Dalmaţia, cucereşte Sa-

www.dacoromanica.ro

lona [1]) şi, sfârşind războiul în timp de doi ani, se întoarce la Roma.

5. Tot în vremea aceasta, consulul Marcus Aemilius Lepidus, colegul lui Catulus, a voit să aţâţe un război civil. Mişcarea a fost însă înăbuşită într'o singură campanie. In chipul acesta s'au sărbătorit, în acelaşi timp, mai multe triumfuri şi anume al lui Metellus asupra Spaniei, al lui Pompeius, pentru a doua oară, asupra aceleeaşi provincii, al lui Curio asupra Macedoniei şi al lui Servillius asupra Isauriei.

6. In anul 670 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Lucius Licinius Lucullus şi al lui Marcus Aurelius Cotta, moare Nicomedes, regele Bithyniei, lăsând de moştenitor testamentar poporul roman. Mithridates strică pacea şi caută să puie din nou mâna pe Bithynia şi pe Asia. Impotriva lui Mithridates senatul trimite pe amândoi consulii cari, însă, nu sunt la fel de norocoşi. Cotta e înfrânt într'o luptă la Chalcedon, e respins în cetate şi împresurat. După ce, însă Mithridates pleacă de aci la Cyzicus, cu gândul să puie mâna pe întreaga Asie, după cucerirea acestei cetăţi, îi iese în cale celălalt consul, Lucullus şi, pe când Mithridates era ocupat cu împresurarea Cyzicului, îl loveşte dela spate, îl slăbeşte prin foame şi-l înfrânge în mai multe lupte. In cele din urmă îl împinge spre Byzantium, care acum se numeşte Constantinopolis. Lucullus înfrânge şi pe mare pe generalii lui Mithridates. Astfel într'o singură iarnă şi o singură vară, Lucullus omoară aproape 100.000 de oameni de ai regelui.

7. In anul 678 dela fundarea Romei, Marcus Licinius Lucullus, un văr al celui ce se lupta împotriva lui Mithridates, primeşte ocârmuirea provinciei Macedonia. In Italia, izbucneşte deodată un război. Şaptezeci şi patru de gladiatori, supt conducerea lui *Spartacus,* Crixus şi Oenomaus, sparg uşile sălei lor de arme din Capua şi fug. Se răspândesc în întreagă Italia şi aţâţă un război mai primejdios decât cel al lui Hannibal. După ce omoară pe mai mulţi generali romani şi pe amândoi consulii, în aceeaşi luptă, îşi strâng o armată de aproape 60.000 de oameni. Sunt însă sdrobiţi de proconsulul Marcus Licinius Crassus, în Apulia, şi acest război, după ce a pricinuit mai multe nenorociri Italiei, se sfârşeşte după al treilea an.

---

1) *Salona* sau *Salonae,* vestit oraş în Illyria, aproape de *Spalato* de astăzi.

www.dacoromanica.ro

8. In anul 681 dela fundarea Romei, pe când erau consuli Publius Cornelius Lentulus şi Cnaeus Aufidius Orestes, în tot imperiul roman nu erau decât două războaie mai primejdioase, cel mithridatic şi cel macedonic. Comanda o aveau ambii Luculli, şi anume Lucius Lucullus şi Marcus Lucullus. Lucius Lucullus, după lupta dela Cyzicus, în care el înfrânsese pe Mithridates şi după lupta navală în care îi sdrobise flota, se pune pe urma lui şi după ce îi ia înapoi Paphlagonia şi Bithynia, îl loveşte în chiar regatul său şi-i cucereşte Sinope şi Amisos, cele mai vestite cetăţi din Pontus. Intr'o a doua luptă, lângă cetatea Cabira, unde Mithridates adunase din întregul său regat trupe nenumărate, 5000 Romani nimicesc 30.000 de oameni aleşi ai regelui, pun pe fugă pe Mithridates şi fac jaf în lagărul lui. Lucullus ia şi Armenia minor, a căreia stăpânire o avea Mithridates. Totuşi fugarul Mithridates e primit de Tigranes, regele Armeniei, care, după ce biruise de mai multe ori pe Perşi şi ocupase Mesopotamia, Syria şi o parte din Phoenicia, domnea încărcat de o mare slavă.

9. Lucullus urmărind pe duşmanul său, pe care îl pusese pe fugă, intră şi în ţara lui Tigranes, regele Armeniei. Aci cucereşte *Tigranocerta*, cea mai vestită cetate din ţinutul Arzanenii a regatului armenian, înfrânge pe însuşi regele care era în fruntea a 600.000 de oameni înarmaţi cu platoşe şi 100.000 de arcaşi şi alţi ostaşi, cu toate că el nu avea decât 18.000 de soldaţi. Biruinţa lui Lucullus a fost aşa de strălucită că o mare parte din Armeni au fost prăpădiţi. De aci pleacă la Nisibis, cuprinde şi această cetate şi face prizonier pe fratele regelui care avea comanda aci. Dar fiindcă generalii romani, pe care îi lăsase Lucullus cu o parte din armată ca să apere ţinuturile cucerite, dădură prilej lui Mithridates, din pricina netrebniciei şi lăcomiei lor, să năvălească iarăşi în Pontus, războiul începe din nou. Iar când Lucullus, după cuprinderea cetăţii Nisibis, se pregătea să înceapă o expediţiune împotriva Perşilor, a fost înlocuit.

10. Celălalt Lucullus, însă, care se găsea ca guvernator al Macedoniei, fu cel dintâiu dintre Romani care a avut să poarte război cu *Bessi* (a. 71 în. Chr.). Ii învinge într'o mare bătălie pe muntele Haemus [1]); cuprinde Uscudama [2]), oraşul Bessilor, chiar în ziua

---

1) *Haemus*, Balcanii de astăzi. De obiceiu se face apropiere între *Bessi* şi Basarabii noştri.

2) Probabil Adrianopolis de mai târziu.

www.dacoromanica.ro

ciocnirii, cuprinde şi Cabyle [1]) *şi pătrunde până la Dunăre. Apoi atacă mai multe cetăţi de lângă Pontus. Dărâmă Apollonia* [2]), *cucereşte Callatis* [3]), *Parthenopolis, Tomi* [4]), *Histrus* [5]), *şi Burziaon* şi sfârşind războiul se întoarce la Roma. Amândoi Luculli îşi serbară triumfuri. Biruitorul lui Mithridates şi al atâtor regate a avut însă un triumf mai strălucit.

11. După războiul macedonic rămase însă războiul cu Mithridates, căci acest rege, folosindu-se de plecarea lui Lucullus, îşi strânge trupe şi pune mâna pe arme: atunci izbucni şi *războiul cu Creta*. Aci fu trimis Quintus Caecilius Metellus care după câteva lupte mari, cuprinde în timp de trei ani întreagă provincia şi, sărbătorindu-şi un triumf, primi numele de *Creticus*. Tot în acest an imperiul roman spori cu Lybia, în urma testamentului fostului ei rege Apion; cetăţi celebre erau aci Berenice, Ptolemais şi Cyrene.

12. Pe când se petreceau toate acestea, *piraţii* aşa de mult încălcau mările, că Romanii, deşi biruitori pe întreg globul pământesc, erau totuşi în primejdie pe apă. De aceea, îi s'a încredinţat conducerea războiului în contra piraţilor lui Cnaeus Pompeius. Acesta în câteva luni, cu mare izbândă şi cu mare repeziciune, isprăvi războiul împotriva lor. Curând după aceasta, îi se încredinţă, tot lui, comanda împotriva lui Mithridates şi a lui Tigranes. Primind această comandă înfrânge pe Mithridates în Armenia Minor, într'o luptă de noapte, îi jefueşte lagărul şi îi omoară 40.000 de oameni, el nepierzând din armata sa decât 20 de soldaţi şi 2 centurioni. Mithridates scapă în fugă cu soţia sa şi cu doi tovarăşi. Nu mult după aceea, ajungând prea tiran faţă de ai săi, Mithridates este silit să-şi puie capăt zilelor, luând otravă în timpul unei răscoale militare, urzită de fiul său Pharnaces. Astfel se sfârşi Mithridates. A pierit însă lângă Bosphor acest bărbat de o aşa de mare hărnicie şi de o aşa de mare experienţă, după o domnie de 60 de ani, şi în vârstă de 72. Impotriva Romanilor a purtat armele timp de 40 de ani.

13. In urmă, Pompeius porneşte cu război împotriva lui Tigranes. Acesta îi se supune. Vine la el în tabără, departe de 16 mile de Artaxata, şi căzând în genunchi, îi întinde diadema sa. Pompeius

---

1) Cabyle, oraş în Thracia, la nord de Anchialus.

2) *Apollonia*, colonie milesiană, în Thracia, la Marea Neagră, azi Sizebolu.

3) *Callatis*, azi Mangalia.

4) *Tomi*, azi Constanţa.

5) *Histrus*, azi Caranasuf, în Dobrogea.

www.dacoromanica.ro

i-o pune din nou pe cap şi-l tratează cu toată cinstea; totuşi îl pedepseşte cu luarea unei părţi din imperiu şi cu o mare sumă de bani. I s'a luat Syria, Phoenicia şi Sophene. Pe lângă aceasta, trebui să mai dea 600 talanţi de argint poporului roman, fiindcă a pornit cu războiu împotriva Romanilor fără nici un motiv.

14. Curând după aceea, Pompeius făcu o campanie împotriva *Albanilor* şi învinse pe regele lor Orodes în trei bătălii. Fiind înduioşat prin scrisorile şi darurile acestui rege, sfârşi prin a-i da iertare şi a-i acorda pace. Birui de aşişderea într'o luptă şi pe regele Iberiei Artaces care iî se supuse. Dete ca dar Armenia Minor regelui Galatiei, Dejotarus, fiindcă îi fusese aliat în războiul mithridatic, lui Attalus şi lui Pylaemenes le dădu înapoi Paphlagonia, iar pe Aristarchus îl făcu rege peste Colchis. Nu mult după aceea, învinse şi pe Ituraei şi pe Arabi. Iar când veni în Syria dărui libertatea cetăţii Seleucia, din vecinătatea Antiochiei, fiindcă nu primise pe Tigranes. Antiochenilor le-a dat înapoi obstaticii. Poporului din Daphne îi dete ceva pământ, pentru ca să aibă unde să-şi planteze o dumbravă mai mare, rămânând încântat de poziţia locului şi de bogăţia izvoarelor. De aci plecă spre Judaea şi în timp de trei luni cuprinde Jerusalymul, capitala ţării, după ce omorî 12.000 de ovrei şi după ce ceilalţi îi se supuseră. După aceste fapte trece din nou în Asia şi pune capăt acestui războiu care ţinuse aşa de mult.

15. Supt consulatul oratorului Marcus Tullius Cicero şi al lui Caius Antonius, în anul fundării Romei 689, Lucius Sergius Catilina, dintr'una din cele mai vestite familii, însă de o fire pornită spre rău, făcu uneltiri împreună cu câţiva cetăţeni, de asemenea străluciţi, dar plini de îndrăsneală, să nimicească patria. A fost însă izgonit din Roma de Cicero şi tovarăşii săi, fiind prinşi, au fost spânzuraţi în închisoare. Dar şi Catilina a fost biruit într'o luptă de celălalt consul şi omorît (a. 63 în. Chr.).

16. In anul 690 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Decimus Junius Silanus şi al lui Lucius Murena şi-a sărbătorit Metellus triumful său asupra Cretei şi Pompeius asupra piraţilor şi asupra lui Mithridates. Un tirumf mai strălucit ca al acestuia nu s'a sărbătorit nici odată: înaintea carului lui Pompeius mergeau fiii lui Mithridates, fiul lui Tigranes, şi Aristobulus, regele Judaeilor; iar înaintea biruitorului erau purtate tezaure nenumărate, o sumedenie nemăsurată de aur şi de argint. Pe vremea aceasta în lume nu era nici un războiu mai de seamă.

www.dacoromanica.ro

17. In anul 693 dela fundarea Romei, *Caius Julius Caesar*, cel care mai târziu avea să ajungă stăpânul atotputernic al lumii, este ales consul împreună cu Lucius Bibulus. Ii se încredinţează ocârmuirea Galliei şi a Illyriei şi comanda peste 10 legiuni. Mai întâiu înfrânge pe *Helveţieni*, cari astăzi se numesc Sequani. După aceea, câştigând biruinţă după biruinţă, ajunge după lupte sângeroase până la oceanul britannic şi supune în timp de nouă ani aproape întreaga Gallie care se găseşte aşezată între Alpi, fluviul Rhon, Rhin şi Ocean şi care are un ocol de jur împrejur de 3.200.000 paşi. Curând după aceea vesti războiu şi Britannilor, cari mai înainte nici măcar după nume nu erau cunoscuţi, îi birui, le luă obstatici şi-i făcu tributari. Gallilor le-a poruncit să plătească anual un tribut de 40.000.000 sexterţii. Se năpusteşte şi asupra Germanilor de dincolo de Rhin, pe cari îi birue după nişte lupte foarte sângeroase. In mijlocul atâtor izbânzi n'avu decât trei înfrângeri: odată la Arverni, fiind şi el de faţă, şi de două ori în Germania, în lipsa sa, unde doi din generalii săi, Titurius şi Aurunculeius, fiind surprinşi, au fost omorîţi prin vicleşug.

18. Cam în aceeaşi vreme, în anul 697 dela fundarea Romei, Marcus Licinius Crassus, tovarăşul lui Cnaeus Pompeius cel Mare, în al doilea consulat al său, fu trimis împotriva *Parthilor*. Dând lupta în ţinutul dela Carrae, fără să ţie seamă de prevestiri şi de auspicii, e bătut de Surena, un general al regelui Orodes, şi în cele din urmă omorît împreună cu fiul său, un tânăr distins prin meritele sale războinice. Resturile armatei fură scăpate de quaestorul Caius Cassius, care prin curajul său deosebit a refăcut cu atâta vitejie pierderea suferită că, trecând peste Eufrat, a biruit pe Perşi în mai multe lupte una după alta.

19. După acestea a urmat războiul civil cel mai îngrozitor şi cel mai dureros din câte au fost. In acesta, pe lângă nenorocirile de războiu pe cari le-au păţit Romanii, suferi chiar şi constituţiunea romană o schimbare. Caesar, întorcându-se ca biruitor din Gallia, ceru să fie făcut pentru a doua oară consul, şi de sigur ar fi dobândit aceasta, dacă nu s'ar fi împotrivit consulul Marcellus împreună cu Bibulus, Pompeius şi Cato. Ba încă îi s'a trimis şi ordinul senatului ca nu cumva să se întoarcă la Roma înainte de a-şi fi dat drumul trupelor. Furios din cauza acestei împotriviri, porni cu armata sa dela Ariminum, unde îşi avea soldaţii strânşi, împotriva patriei sale. Consulii, senatul întreg şi toată nobilimea fugiră din Roma, împreună cu Pompeius şi trecură în Grecia. Aci în Epir, în

www.dacoromanica.ro

Macedonia şi în Achaia, senatul începu, supt conducerea lui Pompeius, să-şi pregătească o armată împotriva lui Caesar.

20. Caesar, intrând în Roma părăsită, îşi luă *titlul de dictator;* apoi plecă în Spania. Aci bătu puternicele şi vitezele armate ale lui Pompeius, împreună cu cei trei comandanţi ai lor: Lucius Afranius, Marcus Petreius şi Marcus Varro. Se întoarse de aci şi trecu în Grecia să se lupte împotriva lui Pompeius. In prima luptă a fost înfrânt şi pus pe fugă. Cu toate acestea scăpă, căci Pompeius, din pricina nopţii ce se apropia, n'a voit să-l urmărească. Aceasta a făcut pe Caesar să spună că *Pompeius nu ştie să învingă şi că el numai în acea zi ar fi putut să fie învins.* Se luară în urmă la luptă în Thessalia, la Palaeopharsalus, cu trupe nenumărate din ambele părţi. Armata lui Pompeius avea 40.000 soldaţi din infanterie; 600 din cavalerie în aripa stângă, 500 în aripa dreaptă. Pe lângă aceasta mai avea el trupe de ajutor din întregul Orient şi toată nobilimea, nenumăraţi senatori, foşti praetori, foşti consuli şi foşti generali cari câştigaseră victorii în războaie mari. Armata lui Caesar n'ajunsese la un număr mai mare de 30.000 de soldaţi, din infanterie, şi numai 1000 soldaţi din cavalerie.

21. Romanii nici când altă dată n'au avut strânse la un loc trupe mai numeroase şi nici generali mai buni; cu aceştia uşor ar fi putut să cucerească lumea întreagă, dacă ar fi pornit împotriva barbarilor. Lupta a fost totuşi îndârjită şi în cele din urmă Pompeius a fost biruit, iar tabăra sa jefuită. El însuşi, fiind pus pe fugă, se îndreptă spre Alexandria, pentru ca să primească ajutoare dela regele Egyptului, al căruia epitrop fusese dat de senat, din cauza vârstei fragede a aceluia. Acest prinţ, însă, ţinând seamă mai mult de împrejurări de cât de prietenie, puse să omoare pe Pompeius, iar capul şi inelul acestuia îl trimise lui Caesar. Se zice că pe Caesar, privind capul unui om atât de mare, care îi fuse odinioară şi ginere, l'ar fi podidit lacrimile.

22. Curând după aceea veni şi Caesar în Alexandria. Ptolemaeus voi să-i întindă şi lui o cursă; din această cauză îi s'a declarat războiu. Ptolemaeus fu însă biruit şi a pierit în Nil, unde îi s'a găsit corpul şi platoşa de aur. Punând mâna pe Alexandria, Caesar dete regatul Egyptului *Cleopatrei,* sora lui Ptolemaeus, cu care avusese legături intime. De aci Caesar se întoarse înapoi şi bătu pe Pharnaces, fiul lui Mithridates cel Mare, care ajutase pe Pompeius în Thessalia şi care acum se lupta în Pontus, ocupând

www.dacoromanica.ro

mai multe provincii romane. Caesar înfrângându-l chiar în linia de bătae, îl sili să-şi puie capăt zilelor.

23. Intorcându-se la Roma, s'a făcut pentru a treia oară consul, împreună cu Marcus Aemilius Lepidus, care, cu un an înainte, fusese magister equitum, pe când Caesar era dictator. De aci a plecat în Africa, unde o mulţime nenumărată de nobili, cu ajutorul lui Juba, regele Mauritaniei, se pregăteau din nou de război. Generalii romani erau Publius Cornelius Scipio, din strălucitul neam al lui Scipio Africanus, (acesta fusese şi socrul lui Pompeius), Marcus Petreius, Quintus Varus, Marcus Porcius Cato şi Lucius Cornelius Faustus, fiul dictatorului Sulla. Incepând războiul după mai multe lupte, victoria o câştigă Caesar. Cato, Scipio, Petreius şi Juba se sinuciseră. Faustus, fiul dictatorului de odinioară Sulla, ginerele lui Pompeius, este omorît din ordinul lui Caesar.

24. Intorcându-se la Roma, anul următor, Caesar este ales pentru a patra oară consul şi pleacă numai decât în Spania, unde fiii lui Pompeius, Cnaeus Pompeius şi Sextus Pompeius, porniseră un război pe o scară întinsă. S'au dat mai multe lupte; ultima a fost lângă oraşul Munda, unde Caesar era cât pe aci să fie bătut. Soldaţii săi luând-o la fugă, el voi să se sinucidă, ca să nu cază în mâinele unor tineri, el în vârstă de 54 de ani, după o glorie militară atât de mare. Refăcând rândurile soldaţilor săi, câştigă în cele din urmă biruinţa. Fiul cel mai mare al lui Pompeius fu ucis, cel mai mic scăpă cu fuga.

25. După ce pune capăt tuturor războaielor civile, de peste tot locul, Caesar se întoarse la Roma. Acum începe să se poarte cu trufie şi *în contra obiceiurilor libertăţii romane*. Fiindcă în urmă căuta să împărţească şi onorurile după bunul său plac, onoruri cari mai înainte se împărţeau de popor şi fiindcă nu se scula înaintea senatului când acesta venea la el şi de oarece şi în altele se purta ca un rege şi ca un stăpân cu puteri neţărmurite, s'au conjurat în contra lui 60 şi mai bine de senatori şi de călăreţi romani. Cei mai de seamă dintre conjuraţi erau cei doi Brutus, din neamul aceluiaşi Brutus, care fusese primul consul la Roma şi alungase pe regi, Caius Cassius şi Servilius Casca. Astfel Caesar într'o zi de senat, venind în curie împreună cu alţi senatori, a fost străpuns de 23 de pumnale (a. 44 în. de Chr.).

www.dacoromanica.ro

CARTEA VII-a

Cuprinsul. — 1. Moartea lui Caesar este începutul unor noi războaie civile; purtarea lui Antonius. — 2. Antonius, pus pe fugă, se refugiază la Lepidus, care îl împacă cu Octavianus. Triumviratul lor. Omorul lui Cicero. — 3. Războiul lui Brutus şi al lui Cassius, omorîtorii lui Caesar; moartea lor. Impărţirea statului între Antonius şi Octavianus. Lucius, fratele lui Antonius, provocator de noi turburări, cari sunt înăbuşite. — 4. Războiul lui Sextus Pompeius; tratatul de pace. — 5. Succesele lui Agrippa în Aquitania. Ventidius Bassus bate pe Parthii cari au năvălit în Syria; triumful său. — 6. Sextus Pompeius începe din nou războiul; e învins şi omorît. — 7. Războiul dintre Octavianus şi Antonius. Lupta dela Actium; moartea lui Antonius şi a Cleopatrei; Egiptul e încorporat în imperiul roman. — Octavianus primeşte titlul de Augustus, şi rămâne singur stăpânul imperiului. — 9-10. Războaele lui Augustus; viaţa sa; caracterul său. El măreşte imperiul. Moartea sa. — 11. Tiberius urmează după Augustus. Moartea sa pricinueşte o bucurie generală. — 12. Caligula. Laşitatea sa în războiul contra Germanilor. Asasinarea sa. — 13. Claudius; slăbiciunea sa; el supune Britannia. — 14. Nero; desfrânarea şi cruzimea sa. Britannia ameninţă să scuture jugul roman; Parthii pun mâna pe Armenia. Pontus Polemoniacus şi Alpii Cottieni se alipesc de imperiul roman. — 15. Nero, urgisit de toţi, e declarat de senat de duşman şi se sinucide. — 16. Bătrânul Galba, câtva timp împărat, e asasinat. — 17. Otho fiind în războiu cu Vitellius, rivalul său, se sinucide spre a curma războiul civil. — 18. Vitelius ia de exemplu pe Nero, lăcomia sa după mâncare; moartea sa ruşinoasă. — 19-20. — Vespasianus, calităţile sale, cuceririle sale; insula Vecta e încorporată la imperiul roman. Achaia, Lycia, Rhodos, Samos, Thracia, Cilicia şi Commagena se prefac în provincii romane. — 21-22. Domnia fericită a lui Titus. — 23. Războiul lui Domitianus cu Sarmaţii, cu Cattii şi cu Dacii. Crimele sale. Asasinarea sa.

1. La anul 709 dela fundarea Romei, începură din nou, după omorîrea lui Caesar, războaiele civile. Senatul era de partea omorîtorilor, consulul Antonius însă, fiind partizan a lui Caesar, căuta să-i pedepsească, urnind războiul civil. In această turburare a statului, Antonius, săvârşind tot felul de fărădelegi, a fost declarat duşman al patriei. In contra lui a fost trimis cu armată cei doi consuli, Pansa şi Hirtius, împreună cu tânărul Octavianus, în vârstă numai de 18 ani, un nepot al lui Caesar, care îl lăsase în testamentul său, moştenitor, cu condiţiunea să-i poarte numele. Este acelaşi *Octavianus*, numit în urmă *Augustus*, care s'a făcut stăpânul atot puternic al statului roman. Cei trei generali pornind împotriva lui Antonius l-au biruit; întâmplarea însă a făcut ca cei doi consuli învingători să moară şi ca cele trei armate să se găsească subt comanda unuia singur, a lui Caesar Augustus.

www.dacoromanica.ro

2. Antonius, pierzându-şi armata şi fiind pus pe fugă s'a refugiat la Lepidus care fusese odinioară magister equitum al lui Caesar şi care în vremea aceasta, avea o mare armată supt comanda sa. Lepidus primeşte pe Antonius şi începe numai decât întrevorbiri cu Octavianus care subt pretextul răsbunării tatălui său adoptiv, mergea cu o armată împotriva Romei şi izbutise, ca în vârsta de 20 de ani, să i se încredinţeze consulatul. In înţelegere cu Antonius şi Lepidus Octavianus proscrie senatul şi cu armele în mâini, începe să domnească. *Triumvirii* (cei trei bărbaţi) măcelăriră cu acest prilej pe cetăţenii cei mai de seamă, între cari şi pe oratorul Cicero.

3. Intr'acea Brutus şi Cassius, ucigaşii lui Caesar, dând în Macedonia şi în Orient peste mai multe armate pe cari şi le atraseră de partea lor, pun la cale un mare războiu. Impotriva lor pleacă Caesar Octavianus Augustus şi Marcus Antonius (Lepidus rămăsese să apere Italia) şi lupta se dă lângă *Philippi*, un oraş din Macedonia [1]). In primă bătaie fură biruiţi Antonius şi Caesar; pieri însă Cassius, conducătorul nobilimii. Intr'a doua bătălie pieri şi Brutus şi o mulţime nenumărată de nobili cari prinseseră armele alături de Cassius. Apoi biruitorii îşi împărţiră astfel republica: Augustus ia Gallia, Spania şi Italia; Antonius Asia, Pontus şi Orientul. In Italia însă consulul Lucius Antonius, un frate a celui care împreună cu Caesar se luptase împotriva lui Brutus şi Cassius, aţâţă un nou războiu civil. Este înfrânt însă la Perusia, un oraş în Tuscia, şi făcut prizonier, dar nu e omorît.

4. Intr'acea Sextus Pompeius, un fiu al lui Cnaeus Pompeius cel Mare, urzeşte în Sicilia un războiu foarte primejdios, împreună cu rămăşiţele partidului republican al lui Brutus şi Cassius, strânse din toate părţile în jurul său. Impotriva lui Sextus Pompeius pornesc Caesar Augustus Octavianus şi Marcus Antonius. In cele din urmă au căzut la pace.

5. In timpul acesta Marcus Agrippa face o expediţiune norocoasă în Aquitania, iar Lucius Ventidius Bassus, în trei lupte, una după alta, învinge pe Perşii cari năvăliseră în Syria. Pe Pacorus, fiul regelui Orodes, îl omorî tot în aceeaşi zi în care odinioară Orodes, regele Perşilor, omorîse, prin generalul său Surena, pe Crassus. Ventidius este cel dintâiu dintre Romani care şi-a sărbătorit asupra Parthilor un triumf, la care de altfel a avut tot dreptul.

6. Intr'acea Pompeius strică pacea; fiind biruit într'o luptă

1) Azi *Filibeh*, la frontiera Thraciei. .

www.dacoromanica.ro

pe apă, e omorît pe când fugia spre Asia. — Antonius care avea în stăpânirea sa Asia şi Orientul, despărţindu-se de sora lui Caesar Octavianus Augustus, ia în căsătorie pe Cleopatra, regina Egyptului. Şi el are războaie cu Perşii, pe cari îi învinge în cea dintâiu luptă; cu toate acestea, fiindcă armata sa suferea de foame şi de boale şi fiindcă era ameninţat de Parthi, s'a retras din ţara lor, ca un învins.

7. Antonius, la îndemnul soţiei sale Cleopatra care în ambiţiunea ei de femee doria să domnească şi în oraşul Roma, începu un nou război civil. Augustus îl învinge în faimoasa şi strălucita luptă navală dela *Actium*, o localitate din Epir (a. 31 în. de Chr.). După această luptă fuge spre Egypt, unde se sinucide, de oarece, toţi trecând de partea lui Augustus, se găsea într'o stare desnădăjduită. Cleopatra îşi aplică la piept un şarpe, de veninul căruia muri. Egyptul e adaus la imperiul roman de Augustus şi ca guvernator e aşezat Cnaeus Cornelius Gallus, primul judecător roman în această ţară.

8. Statornicindu-se pacea în întreg imperiul roman, Octavianus Augustus se întoarce la Roma, în al 12-lea an după întâiul său consulat. Din această clipă, a condus singur statul, timp de 44 de ani, căci 12 ani mai înainte avuse puterea împreună cu Antonius şi cu Lepidus. In total, dela începutul domniei sale şi până la sfârşit, au trecut 56 de ani. A murit în vârstă de 76 de ani, de o moarte naturală, la Atella, un oraş din Campania şi a fost îngropat la Roma, în câmpul lui Marte [1]). Acest bărbat a fost socotit, în cele mai multe privinţe, ca având ceva dumnezeiesc în sine, de oarece nu uşor se poate găsi cineva care să fi avut în război mai mult noroc decât el, şi în pace mai multă cumpătare. In cei 44 de ani, cât a avut singur puterea, s'a purtat faţă de cetăţeni cu bunăvoinţă, faţă de toată lumea cu dărnicie, faţă de prieteni cu credinţă, ridicându-i la aşa înalte deregătorii că erau aproape la fel cu ale sale.

9. Nici când altădată n'a fost imperiul roman într'o stare mai înfloritoare. In adevăr, în afară de războaiele civile, în cari niciodată n'a fost biruit, el a mărit imperiul roman cu Egyptul, Cantabria, Dalmaţia, — învinsă mai înainte, dar acum supusă cu totul — cu Pannonia, Aquitania, Illyricum, Raetia, cu ţara Vindelicilor şi a Salassilor din Alpi, cu toate cetăţile maritime dela Marea Neagră, între cari Bosporus şi Panticapaeum sunt cele mai renumite.

1) Toţi ceilalţi istorici ne spun că Augustus a murit la *Nola*.

www.dacoromanica.ro

A învins şi pe Daci în mai multe lupte. A ciopărţit nenumărate popoare germanice şi le-a alungat peste Elba care curge, departe dincolo de Rhin, în ţara barbarilor. Dar acest războiu a fost purtat de fiul său vitreg Drusus, ca şi cel din Pannonia de Tiberius, un alt fiu vitreg al său. In această campanie, a făcut 40.000 prizonieri din Germania şi i-a aşezat pe ţărmul Rhinului în Gallia. Parthilor le-a luat înapoi Armenia şi a primit dela ei obstatici, lucru ne mai auzit până atuncea. Aceştia îi deteră înapoi şi steagurile romane, cari le luaseră cu prilejul înfrângerii lui Crassus.

10. Sycthii şi Indienii, despre cari mai înainte Romanii nici nu auziseră, îi trimit daruri şi solii. Şi Galatia, care mai înainte fusese un regat independent, supt el, se preface în provincie romană, iar Marcus Lollius e cel dintâi cârmuitor al ei cu titlul de propraetor. Augustus era iubit chiar de barbari, dovadă regii acestora cari, fiind în legătură de alianţă cu poporul roman, zideau în cinstea lui Augustus cetăţi, pe cari le numeau *Caesaree*, precum e cea făcută de Iuba în Mauretania şi cea din Palestina, astăzi cetate vestită. Mulţi regi veneau din regatele lor ca să i se închine şi, îmbrăcaţi în costume romane, adică în togă, mergeau pe lângă lectica sau calul lui. După moartea sa a fost pus în numărul zeilor. Statul, în cea mai înfloritoare stare, l-a lăsat urmaşului său Tiberius, fiul său vitreg la început, după aceea ginerele său şi în cele din urmă fiul său prin înfiare.

11. Domnia lui *Tiberius* (a. 14 d. Chr.), a fost de o nepăsare destrăbălată, de o cruzime grozavă, de o lăcomie nelegiuită şi de o desfrânare ruşinoasă. Căci el personal n'a purtat nici un războiu; expediţiunile războinice le conducea prin generalii săi. Pe câţiva regi, momindu-i la sine, nu i-a mai lăsat să se întoarcă înapoi. Intre aceştia a fost şi Archelaus din Cappadocia, al căruia regat îl prefăcu în provincie romană, iar capitala dete poruncă să se numească după numele său. Se numeşte azi Caesarea, ea care mai înainte se numia Mazaca. Spre marea bucurie a tuturora, muri în anul al 23-lea al domniei şi în vârstă de 78 ani, în Campania (a. 37 d. Chr.).

12. După el urmă *Caius Caesar* poreclit şi *Caligula;* acesta era nepotul lui Tiberius şi al lui Drusus, un fiu vitreg al lui Augustus. Inotând în fărădelegi şi în omoruri, făcu în curând să fie regretată chiar domnia urgisită lui Tiberius. A întreprins un războiu împotriva Germanilor; când însă a intrat în Suevia, n'a dat dovadă de nici un fel de curaj. Işi necinsti surorile şi pe fiica uneia din

www.dacoromanica.ro

acestea a recunoscut-o chiar ca fiică a sa. Fiind faţă de toată lumea de o nemaipomenită lăcomie, patimă şi cruzime, a fost omorît în palatul său, în vârstă de 29 de ani, după o domnie de 3 ani, 10 luni şi 8 zile. î

13. Ca urmaş avu pe *Claudius,* un unchiu de tată al lui Caligula, fiul lui Drusus, al cărui monument se poate vedea la Mogontiacum [1]), şi care avea de aşişderea pe Caligula de nepot. Domnia acestuia n'a fost nici bună nici rea. In unele privinţe era bun şi cumpătat, în altele crud şi nesăturat. Declară războiu Britanniei, în care dela Caius Caesar nimeni dintre Romani nu mai intrase. După ce birui pe Britanni prin iscusinţa generalilor săi Cnaeus Sentius şi Aulus Plautius, doi bărbaţi de seamă, îşi sărbători un triumf măreţ. Imperiul roman l-a mărit, adăogând la el câteva insule aşezate în Ocean, dincolo de Britannia, numite Orchades. Fiului său i-a dat numele de Britannicus. Faţă de unii din prietenii săi era foarte binevoitor. Pe Plautius, spre pildă, un bărbat care în expediţiunea sa în Britannia făcuse mai multe fapte strălucite, l-a însoţit chiar în timpul triumfului pe Capitol, mergând la stânga triumfătorului. A trăit 64 de ani şi a domnit 14. După moarte a fost zeificat şi numit *divus* (a. 54 d. Chr.).

14. Urmaşul său, Nero, a fost în toate la fel cu Caligula, unchiul său după mamă. Acesta a slăbit şi a micşorat imperiul roman [2]). A fost de un desfrâu şi de o risipă nemai pomenită. După pilda lui Caius Caligula, făcea baie caldă şi rece de mirodenii, mergea la pescuit cu undiţe de aur, pe cari le lega cu sfoară de purpură. A omorît un mare număr de senatori şi a fost duşmanul tuturor oamenilor de treabă. In cele din urmă până într'atât s'a înjosît şi şi-a pângărit fiinţa sa, că a început să joace şi să cânte la teatru, îmbrăcat în costum de muzicant şi de actor tragic. A făcut numeroase paricidii, ucizând între alţii pe fratele său, pe soţia sa, pe mama sa. A dat foc oraşului Roma, pentru ca, la priveliştea acestui incendiu, să-şi facă o idee de felul cum a ars odinioară Troia. In ceea ce priveşte războiul, peste tot n'a prea avut curaj şi era cât pe aci să piarză Britannia. Două cetăţi, cele mai vestite din această provincie, i-au fost cucerite şi nimicite în timpul domniei sale. Parthii i-au luat Armenia şi legiunile romane le-au trecut pe sub jug. Cu toate acestea, s'a câştigat şi supt el două provincii: Pon-

1) *Mayence* sau *Maynz* din zilele noastre.

2) Este vorba de pierderea Armeniei.

www.dacoromanica.ro

tus Polemoniacus, cedat de regele de acolo Polemon, şi Alpii Cottieni, după moartea regelui Cottius.

15. Din pricina atâtor fărădelegi, fiind socotit de toată lumea ca blăstămat de zei, a fost părăsit de toţi şi a fost judecat de Senat, ca duşman al patriei. Şi, pe când era căutat să fie supus la pedeapsă — trebuia să fie dus în pielea goală prin oraş, cu capul vârît într'o furcă, bătut cu vergi până la moarte şi astfel aruncat de pe stânca Tarpeiană — a fugit din palat şi furişându-se la un libert al său, între calea Salaria şi calea Nomentană, la patru mile depărtare de Roma, s'a sinucis. A zidit la Roma termele, numite mai înainte Neroniane, cari acum însă se numesc Alexandrine. A murit în vârstă de 31 de ani, în anul al 14-lea al domniei şi împreună cu el s'a stins toată familia lui Augustus.

16. Urmaşul său a fost *Servius Galba*, un senator din cea mai vechie boierime, şi în vârstă de 73 de ani. A fost ales ca împărat de *Spanioli* şi de *Galli* şi în urmă *toată armata întări această* alegere. Deregatoriile sale civile şi militare aruncase oarecare strălucire şi asupra vieţii sale private, căci fusese adeseori consul, adeseori proconsul şi de mai multe ori generalisim în cele mai primejdioase războaie.

Domnia lui a fost foatre scurtă; începuturile ei au fost fericite şi nu i s'a putut aduce altă învinuire decât că a fost cam aplecat spre cruzime. Cu toate acestea, a pierit prin viclenia lui Otho, în a şeaptea lună a domniei sale. A fost strâns de gât în forul roman şi îngropat în parcul vilei sale, de pe goseaua Aurelia, nu departe de oraşul Roma, (a 79 d. Chr.).

17. După uciderea lui Galba, imperiul încăpu pe mâna lui *Otho*, un bărbat dintr'o familie nu de jos, totuşi mai de neam după mamă decât după tată. In vieaţa sa particulară, a trăit în desfrânare şi în legături de prietenie cu Nero, iar ca împărat n'a avut timp să se arate cine este. Căci în clipa în care el ucidea pe Galba, trupele din Germania proclamau de împărat pe Vitellius, iar Otho pornind cu armata împotriva acestuia a fost înfrânt la întâia ciocnire a lor la Bebriacum [1]) în Italia. Şi cu toate că mai avea destule trupe cu cari să se împotrivească şi cu toate că soldaţii săi îl conjurau să nu-şi piarză nădejdea aşa de repede de izbânda armelor lor, totuşi el şi-a pus capăt zilelor, spunând că vieaţa sa nu preţueşte atâta, ca din pricina lui să înceapă un nou război civil. Muri deci de bună voie

1) Intre Mantua şi Cremona.

www.dacoromanica.ro

în vârstă de 38 de ani, după o domnie de 95 de zile (a. 69 d. Chr.).

18. In urmă pune mâna pe putere *Vitellius*. Acesta era dintr'o familie mai mult onorabilă decât nobilă, căci tatăl său, deşi de neam de joe, a fost totuşi ales de trei ori consul ordinar [1]). Domnia lui Vitellius a fost o ruşine, căci s'a făcut vestit prin cruzimea sa şi mai ales prin lăcomia sa după mâncare şi prin nesaţul său, aşezându-se de patru şi chiar de cinciori la masă pe zi. Istoria ne povesteşte, cel puţin, de o faimoasă masă ce i-a dat fratele său Vitellius, masă în care pe lângă alte mâncări scumpe se spune că i s'ar fi pus înainte 2000 de peşti şi 7000 de păsări. Vitellius fiindcă voia să fie deopotrivă cu Nero, şi fiindcă aşa de mult ţinea el la acesta, că aducea chiar onoruri rămăşiţelor mortuare ale acestui împărat, înmormântat fără nici o pompă, a fost omorît de generalii lui Vespasian, al cărui frate, Sabinus, făcuse împăratul să piară în incendiul Capitoliului [2]). Inainte de moartea sa însă, a fost târît în batjocura tuturora pe străzile Romei, în pielea goală, cu părul vulvoi, cu capul gol, cu o sabie pusă supt bărbie, lovit în faţă şi în piept cu tot felul de murdării de toţi câţi îl întâlneau. In sfârşit, l-au strâns de gât şi l-au aruncat în Tibru, lipsindu-l de orice înmormântare. A pierit în vârstă de 57 de ani, după o domnie de 8 luni şi o zi.

19. Urmaşul său a fost *Vespasianus*, ales de împărat în Palestina. Acesta, deşi era dintr'o familie de joe, totuşi poate fi asemuit cu cei mai buni împăraţi. Dar chiar înainte de a fi ajuns la domnie, a avut un trecut strălucit, căci, fiind trimis de Claudius în Germania, apoi în Britannia, s'a luptat cu duşmanul în 32 de lupte şi a adăugat la imperiul roman două popoare foarte puternice, 20 de oraşe şi insula Vecta din apropierea Britanniei. Ca împărat, s'a purtat cu cea mai mare cumpătare; numai că era cam lacom de bani. Totuşi dela nimenea n'a luat ceva pe nedrept şi deşi banii îi strângea cu lăcomie, îi dăruia foarte bucuros, mai ales celor lipsiţi. Ba am putea zice că înainte de el nici un alt împărat n'a fost de o dărnicie mai mare sau mai la locul ei. Era de o blândeţe neobicinuită, aşa că nu pedepsea cu o pedeapsă mai mare decât exilul, nici chiar pe cei vinovaţi de lèse-maiestate. Supt domnia sa, imperiul roman s'a mărit cu Judaea şi Ierusalymul, cea mai vestită cetate din Palestina (a. 70 d. Chr.). De asemenea Achaia, Lycia, Rhodos, Byzantium, Samos,

---

1) Consulul care intra în funcţiune la întâiu Ianuarie şi după numele căruia se numea anul se chema *consul ordinarius*.

2) Incendierea Capitoliului este fapta împăratului Vitellius.

www.dacoromanica.ro

cari mai înainte fuseseră state libere, precum şi Thracia, Cilicia, Commagena, cârmuite de regi amici, au fost prefăcute în provincii romane.

20. Neţinând seamă de vechile supărări şi de vrăşmăşiile de mai înainte şi îndurând cu răbdare ocara advocaţilor şi filosofilor. Vespasianus avea în grija sa mai ales disciplina militară. Impreună cu fiul său Titus, îşi sărbători un triumf asupra Jerusalimului. Insuşirile sale l-au făcut iubit de senat, de popor, în sfârşit de toată lumea, când se stinse deodată din pricina unei desinterii în vila sa, aproape de ţara Sabinilor, în vârstă de 69 de ani şi după o domnie de nouă ani şi şapte zile; a fost pus în numărul zeilor. Cu toate uneltirile urzite împotriva sa, uneltiri pe cari se prefăcea în totdeauna că le dispreţueşte, avea atâta încredere în ursita fiilor săi, că în plin senat a spus că după sine sau va urma în domnie fiii săi, sau nu-i va mai urma nimenea.

21. După el a ocupat tronul fiul său *Titus*, care s'a chemat de aşişderea Vespasianus. Acesta era un bărbat desăvârşit, aşa că a fost vrednic să fie numit *iubirea şi farmecul neamului omenesc* [1]). A fost o pildă de elocinţă, de virtuţi ostăşeşti, de înfrânare. A pledat procese în latineşte, a compus poeme şi tragedii în greceşte. In împresurarea Jerusalymului pe când îşi făcea serviciul militar supt tatăl său, cu douăsprezece săgeţi a nimerit pe doisprezece duşmani. In timpul domniei sale, s'a arătat cu atâta bunătate, că n'a pedepsit niciodată pe nimenea, iar pe cei dovediţi că au uneltit împotriva sa îi primea tot cu aceeaşi prietenie ca şi mai înainte. A fost atâta de blând şi atâta de darnic că nu tăgăduia nimănuia nimic, iar când amicii săi îl mustrau pentru aceasta le răspundea: *Nimeni nu trebue să plece nemulţumit dela o audienţă împărătească* [2]). Odată aducându-şi aminte în timpul unei cine că în acea zi n'a făcut nimănuia nici un bine se spune că ar fi zis: *Iată, prieteni, am pierdut o zi degeaba* [3]). Titus puse să se zidească la Roma un amfiteatru, la târnosirea căruia, se uciseră cinci mii de fiare sălbatice.

22. Acest împărat, iubit de toţi din pricina însuşirilor sale, a murit de o moarte firească, în aceeaşi vilă ca şi tatăl său, după o domnie de 2 ani, 8 luni şi 20 de zile, în vârstă de 41 de ani. La moartea sa a fost o jale atât de mare, că fiecare plângea ca după un

1) *Amor et deliciae humani generis.*

2) *Respondit, nullum tristem debere ab imperatore discedere.*

3) *Amici, hodie diem perdidi.*

www.dacoromanica.ro

părinte. Senatul aflând despre această pierdere numai înspre seară, s'a îngrămădit noaptea în curie şi l-au încărcat de atâtea laude şi i-au arătat atâta recunoştinţă, câtă nu i-a arătat nici odată în vieaţă, nici odată fiind de faţă. A fost pus în rândul zeilor.

23. Fratele său mai tânăr, *Damitianus*, primi după el domnia. Acesta semăna mai mult cu Nero şi cu Caligula decât au tatăl şi fratele său. In cei dintâi ani ai domniei sale a fost, cu toate acestea, blând. Curând însă a căzut atât de jos în păcatul desfrâului, al furiei, al cruzimii şi al lăcomiei şi din pricina aceasta, îşi atrase atâta ură, că s'au uitat şi faptele cele bune ale tatălui şi ale fratelui său. A pus la cale moartea celor mai de seamă senatori; el a fost cel dintâiu care a vrut să fie numit domn şi zeu. Pe Capitol îngăduia să i se ridice numai statui de aur şi de argint. A urzit moartea verilor săi. A fost de o îngâmfare nemaipomenită. A întreprins patru expediţiuni războinice, una împotriva Sarmaniţior, a doua împotriva Cattilor şi *două împotriva Dacilor. Expediţiunea în contra Dacilor şi cea în contra Catiilor i-au dat prilejul pentru un îndoit triumf.* Campania împotriva Sarmanţilor nu i-a adus decât o coroană de lauri. Cu toate acestea, chiar în aceste războaie a suferit mari înfrângeri. Căci în Sarmatia o legiune a sa [1]) a fost nimicită, cu general cu tot, *iar Dacii îi uciseră pe fostul consul Oppius Sabinus şi pe prefectul praetoriului Cornelius Fuscus împreună cu armatele lor cele mari.* La Roma a pus să se ridice mai multe clădiri, între altele Capitoliul, Forum transitorium, Odeum, Porticul Zeilor, Iseum, Serapeum şi Stadium. Atrăgându-şi însă ura tuturora din pricina nelegiurilor sale a fost ucis în palatul său, în urma unei conspiraţiuni, în al 45-a an al vârstei şi în al 15-lea al domniei. Cadavrul său a fost ridicat noaptea de ciocli şi în batjocură îngropat fără nici o pompă (a. 96 d. Chr.).

CARTEA VIII-a.

Cuprinsul: 1. Nerva, dreptatea şi bunătatea sa. — 2—5. Traianus supune mai multe popoare şi măreşte imperiul roman. — 6—7. Hadrianus, gelos de gloria lui Traianus, părăseşte cuceririle acestuia. — 8. Antoninus Pius, virtuţiile sale; renumele său la popoarele streine. — Statul condus de doi împăraţi: Marcus Antoninus Verus (sau Marcus Aurelius) şi Lucius Antoninus Verus. — 10. Lucius, defectele sale; expediţiunea sa în contra Parthilor; moartea sa. —

1) *Legio ejus* poate să însemneze legiunea care îi purta numele, *legio Flavia.*

www.dacoromanica.ro

11—14. Marcus Antoninus, ştiinţa sa, meritele sale; succesele sale în contra Germanilor şi Marcomanilor; moartea sa. — 15. Commodus, fiul lui Marcus Aurelius şi succesorul său, viţiile sale; succesele sale în contra Germanilor. — 16. Helvius Pertinax e ales de împărat şi omorît de soldaţii săi, după 80 de zile de domnie. — 17. Salvius Iulianus, iurisconsult, e învins de Severus, după o domnie de şapte luni. — 18—19. Septimius Severus, cruzimea sa, ştiinţa sa. Bate pe Pescenius Niger şi pe Clodius Albinus, rivalii săi, supune pe Parthi, pe Arabi şi pe Adiabeni; năvăleşte în Britannia. — 20. Antoninus Caracalla, construirea thermelor antonine; cruzimea sa, desfrâul său. — 21. Opilius Macrinus şi Diadumenus, fiul său, domnesc puţin timp şi nu fac nimic mai de seamă. — 22. Aurelius Antoninus Heliogabalus, ticăloşiile sale. — 22. Aurelius Alexander, victoria sa asupra Parthilor, restabilirea disciplinei militare. Cancelarul său, iurisconsultul Ulpianus.

1. In anul 850 dela fundarea Romei, supt consulatul lui Vetus şi al lui Valens, statul roman, fiind încredinţat în mâinile unor împăraţi buni, a ajuns iarăşi în cea mai înfloritoare stare. Căci, după nelegiuitul tiran Domitianus, a urmat la tron *Nerva*, un om care, înainte de a ajunge la domnie, dăduse dovezi de cumineţenie şi curaj. Familia sa era din clasa mijlocie. Era bătrân, când Petronius Secundus, praefectul praetoriului şi împreună cu el Parthenius, omorîtorul lui Domitianus, îl proclamară de împărat. Nerva a fost un om plin de dreptate şi foarte popular şi a avut o prevedere dumnezeiască pentru fericirea statului, adoptând de fiu pe Traianus. A murit la Roma după o domnie de un an, patru luni şi opt zile, în vârstă de 71 de ani şi a fost pus în numărul zeilor (a. 98 d. Chr.).

2. După el a urmat *Ulpius Traianus Crinitus* care se născuse la Italica în Spania, dintr'o familie mai mult veche decât de neam. Căci tatăl său a fost cel dintâiu din familia sa care a ajuns la consulat. A fost ales de împărat la Agrippina [1]), în Gallia şi aşa de bine a dus cârma statului că poate fi socotit cu drept cuvânt mai presus decât oricare alt împărat. Bunătatea şi vitejia sa au fost fără de seamăn. Graniţele imperiului roman, care dela Augustus au fost mai mult apărate decât mărite cu glorie, le-a întins în lung şi în lat. In Germania, dincolo de Rhin, a zidit noi cetăţi. *Invingând pe Decebalus a cucerit şi a făcut o provincie din ţările de dincolo de Dunăre, ţări cari acum le locuesc Taifalii, Victoalii şi Thervingii. Lungimea acestei provincii de jur împrejur este de 1.000.000 de paşi* (a. 106 d. Chr.).

1) *Colonia Agrippina* a fost fondată de soţia împăratului Claudius, astăzi Cologne sau Köln, pe Rhin.

www.dacoromanica.ro

3. Cuprinde din nou Armenia pe care o ocupaseră Parthii, ucigând pe Parthamasirus care era guvernatorul ei. Albanilor le dete un rege; regii Hiberilor, Sauromaţilor, Bosporanilor, Arabilor, Osdroenilor şi Colchienilor îi se închinară de bună voe. Pe Cardueni, pe Marcomedi îi supuse cu arma în mână. Cuceri şi luă în stăpânire Anthemusia, o întinsă regiune din Persia, apoi Seleucia, Cthesiphonul, Babylonul şi Messenia. Pătrunse până în India şi la Marea Roşie şi făcu aci trei provincii romane şi anume: Armenia, Assyria şi Mesopotamia, împreună cu teritoriul popoarelor cari se mărginesc cu Madena [1]). Şi Arabia, în urmă, a prefăcut-o în provincie romană. In Marea Roşie îşi pregăti o flotă, cu care să facă pustiiri în India.

4. Cu toate acestea, gloria sa militară a întrecut-o prin cumpătarea şi prin bunătatea sa, căci, atât la Roma cât şi în provincii, era aşa de îndatoritor faţă de toată lumea, ca şi când toţi ar fi fost deopotrivă cu el. Adeseori îşi cerceta prietenii, fie spre a le da bună ziua, fie în cazuri de boală; sărbătorea zilele lor de sărbătoare, ori la masa lor, ori la masa sa; adeseori mergea cu ei în lecticele lor; n'a adus supărare nici unui senator, n'a adus, spre a-şi spori averea sa, nici o nedreptate nimănuia. Era darnic faţă de toţi. Imbogăţea din averea statului şi din averea sa particulară şi ridica la locuri de cinste chiar şi pe aceia pe cari deabia îi cunoştea. Intreg imperiul roman îl acoperi de monumente; dete multor cetăţi privilegii. Tot ceeace făcea, făcea cu blândeţe şi cu bunătate, aşa că în timpul domniei sale un singur senator a fost osândit, şi acesta de senat, fără ştirea lui Traianus. Din pricina aceasta pe întreg globul pământesc era socotit ca un zeu şi vrednic de tot felul de închinăciuni, atât în vieaţă cât şi după moarte.

5. Intre altele se pomeneşte dela el următoarea vorbă faimoasă. Când prietenii îl învinuiră odată că prea se poartă deopotrivă cu toţi, el le răspunse că *se poartă ca împărat faţă de particulari precum ar dori ca particular să se poarte împăratul cu sine* [2]). După ce şi-a câştigat o aşa de mare glorie, atât în timp de pace cât şi în timp de războiu, a murit de dezinterie la Seleucia, în Isauria, pe când se întorcea din Persia (a. 117 d. Chr.). S'a stins în vârstă de 63 de ani, după o domnie de 19 ani, 6 luni şi 15 zile. A fost aşezat între zei şi este singurul care a fost îngropat înlăuntrul Romei. Oa-

---

1) O regiune din Armenia, între fluviul Cyrus şi Araxes.

2) *Respondit, talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset.*

www.dacoromanica.ro

sele sale, puse într'o urnă de aur, zac în piaţa pe care singur a construit-o, supt o coloană a căreia înălţime este de 144 picioare. Pomenirea lui a rămas aşa de scumpă, că până şi astăzi se aclamă împăraţii în senat: «*Fii mai fericit decât Augustus, mai bun decât Traianus*[1])». Prin bunătatea sa şi-a câştigat o glorie atât de mare, că şi cei ce laudă din linguşire şi cei ce laudă în serios, pe el îl iau ca pilda cea mai strălucită.

6. După moartea lui Traianus a fost ales împărat Aelius *Hadianus*. Alegerea se datoreşte Plotinei, soţia lui Traian, căci acesta, nu numai că nu a căutat, dar, cât timp a fost în vieaţă, nici nu voise să auză de adopţiune, deşi era fiul verişoarei sale. Şi el s'a născut în Italica. Pizmuind gloria lui Traianus, Hadrianus a părăsit numai decât provinciile pe cari Traianus le adăogase la statul roman. A chemat înapoi legiunile din Assyria, Mesopotamia şi Armenia şi a hotărît ca frontiera imperiului să fie Eufratul. *Ar fi voit să renunţe şi la Dacia, dar amicii săi îl împiedicară, spunându-i că ar fi să dea pradă barbarilor o mulţime de cetăţeni romani, de oarece Traianus, după cucerirea Daciei, adusese aci din toate părţile imperiului o mulţime nenumărată de colonişti spre a cultiva câmpurile şi a locui oraşele, depopulate de lungile războaie ale lui Decebalus*[2]).

7. In tot timpul domniei sale a fost linişte; războiu a purtat o singură dată, printr'un general al său. A făcut o călătorie în întreg teritoriul roman şi a pus să se clădească un mare număr de zidiri. In limba latină ţinea discursuri cu o uşurinţă neobicinuită şi era adânc cunoscător al limbii greceşti. De blândeţea sa n'a lăsat un nume prea bun, cu toate acestea, s'a ocupat mai cu osebire de disciplina militară şi de sporirea visteriei statului. A murit în Campania în vârstă de peste 60 de ani, după o domnie de 21 ani, 10 luni şi 29 zile (a. 138 d. Chr.). Senatul n'a voit să-i dea cinstea zeificării; totuşi, la stăruinţa dârje a urmaşului său Titus Aurelius Fulvius Antoninus, deşi senatorii în unanimitate s'au opus pe faţă, a dobândit-o.

8. După Hadrianus urmă deci *Titus Antoninus Fulvius Boio-*

---

1) *Felicior Augusto, melior Traiano.*

2) Iată textul latin al acestui celebru pasagiu: *Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur, propterea quia Traianus victa Ducia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.*

www.dacoromanica.ro

nius, numit şi Pius, dintr'o familie strălucită, deşi nu prea vechie. Acesta a fost un împărat mare, aşa că s'ar putea asemui, pe bună dreptate, cu Numa Pompilius, *după cum Traianus se pune pe aceeaşi treaptă cu Romulus.* Inainte de a se urca pe tron, a trăit în cinste, ca împărat, şi mai mult. Nu era aspru faţă de nimenea, era plin de bunătate faţă de toată lumea. După glorie militară n'a râvnit gândindu-se mai mult la apărarea decât la sporirea provinciilor. Pentru cârmuirea statului îşi alegea bărbaţii cei mai drepţi. In funcţiuni ţinea pe oamenii de treabă, pe cei răi îi înlătura fără însă să-i prigonească. Regii, cari steteau în legături de prietenie cu el, îl venerau şi, în acelaşi timp, se şi temeau de el. Ba încă, popoarele barbare, părăsind armele, aduceau înaintea lui neînţelegerile lor şi ascultau de hotărîrea ce dădea el. Cu toate că înainte de a ajunge la domnie stăpânea bogăţii nenumărate, el şi le-a micşorat, plătind soldă militarilor şi dăruind bani prietenilor săi. Tesaurul public însă l-a lăsat în bună stare. Numele de Pius l-a căpătat pentru bunătatea sa. S'a stins din viaţă la Lorium, o vilă a sa dela ţară, departe de 12 mile dela Roma în vârstă de 73 de ani şi după o domnie de 33 ani. A fost aşezat printre zei, după cum îi se şi cădea.

9. După el a luat conducerea imperiului *Marcus Antoninus Verus,* de obârşie foarte nobilă, căci după tată se trăgea din Numa Pompilius, după mamă dintr'un rege al Sallentinilor. Impreună cu el a fost împărat şi *Lucius Annius Antoninus Verus.* Acum pentru întâiaşi dată, statul roman a fost în stăpânirea a doi împăraţi cu puteri egale. Până la această dată, Romanii au avut un singur Augustus.

10. Amândoi împăraţii aveau între ei nu numai legături de sânge, dar şi legături de încuscrire: căci Verus Annius Antoninus ţinea în căsătorie pe fiica lui Marcus Antoninus Pius, iar Marcus Antoninus era ginere al lui Antoninus Pius prin soţia sa Galeria Faustina, cea tânără, vara sa. Ei avură să poarte războaie cu Parthi cari acum pentru întâiaşi dată dela victoria lui Traianus, puseră mâna pe arme. Expediţiunea împotriva lor a făcut-o Verus Antoninus; acesta, aşezîndu-şi tabăra în Antiochia şi la frontiera Armeniei, câştigă prin generalii săi mai multe victorii strălucite. A cuprins Seleucia, una din cele mai de vază cetăţi din Assyria şi a făcut 14.000 de prizonieri. In urmă se întoarse la Roma unde a împărţit onorurile unui triumf asupra Parthilor cu fratele său care în acelaşi timp îi era şi socru. A murit în Veneţia, într'o călătorie ce o fă-

www.dacoromanica.ro

cea dela oraşul Concordia spre Altinum. Se găsea în aceeaşi trăsură împreună cu fratele său, când fu lovit pe neaşteptate de o vărsare de sânge, boală pe care Grecii o numesc apoplexie. Firea sa nu era dintre cele mai blânde, cu toate acestea, din respect pentru fratele său, nu s'a dedat niciodată la cruzimi. După moartea sa, întâmplată în anul al 11 al domniei sale, a fost aşezat în rândul zeilor.

11. După el a cârmuit statul numai *Marcus Antoninus* singur, un bărbat mai mult de admirat decât de lăudat. Acesta chiar din anii copilăriei a arătat o atât de mare linişte sufletească că, în pruncia sa chiar, nu arăta în înfăţişare nici o schimbare nici la bucurie nici la durere. Inchinându-şi viaţa filosofiei stoice, el a fost un adevărat filosof, nu numai prin moravurile sale, dar chiar prin ştiinţa sa. Incă de tânăr, şi-a câştigat atâta admiraţiune, că Hadrianus a căutat să şi-l facă urmaş şi când, cu toate acestea, a luat de fiu adoptiv pe Antoninus Pius, a dorit ca cel puţin să fie ginerele acestuia, pentru ca astfel să poată ajunge la domnie.

12. A fost introdus în filosofie de Apollonius din Chalcedon, în literatura grecească de Sextus din Cheronea, un nepot al lui Plutarchus; literatură latină însă l-a învăţat marele orator Fronto. La Roma trăia pe picior de egalitate cu oricare alt cetăţean. Strălucirea împărătească nu l-a împins spre îngâmfare. Fiind aplecat spre dărnicie, s'a purtat faţă de provincii cu bunătate şi cumpătare. Supt acest împărat s'au dat câteva lupte norocoase împotriva Germanilor. El personal n'a făcut decât un singur războiu, cel în contra Marcomannilor, un războiu aşa de grozav, că s'ar putea compara cu războaiele punice şi care a fost cu atât mai primejdios, cu cât periseră cu această ocaziune toate armatele romane. In timpul său a izbucnit, după victoria asupra Perşilor, o aşa de mare epidemie că la Roma, în Italia şi în provincii, au pierit de tifos cea mai mare parte din locuitori şi aproape toată oştirea.

13. Cu multă trudă şi cu mare răbdare, stând la Carnuntum trei ani de zile, a izbutit să pue capăt războiului Marcomannic, la care luaseră parte şi Quazii, Vandalii, Sarmaţii, Suevii şi toată lumea barbară. A omorît cu acest prilej multe mii de oameni şi, după ce a liberat de sclăvie pe Pannoni, şi-a sărbătorit la Roma un triumf, împreună cu fiul său Commodus Antoninus pe care tocmai îl făcuse Caesar [1]). Fiindcă, purtând acest războiu, împăratul sleise

1) Numele de *Caesar* a fost adoptat, ca titlu împărătesc, de Octavianus Augustus şi de toţi urmaşii săi. Când Hadrianus a înfiat pe Aelius Verus,

www.dacoromanica.ro

tot tezaurul statului şi nu mai avea bani să dăruiască bravilor săi soldaţi şi deoarece nu voia să ceară, nici dela locuitorii provinciilor, nici dela senat, a scos spre vânzare la mezat, în forul divului Traianus, toate podoabele regeşti, vasele de aur, cupele de cristal, vasele murine, hainele de aur ale sale şi ale soţiei sale şi podoabele de pietre preţioase. Vânzarea a ţinut două luni neîntrerupt şi s'a scos mult bănet. Totuşi după victorie a înapoiat preţul cumpărătorilor, cari voiau să-i dea îndărăt obiectele. N'a supărat însă pe nimenea, dacă ar fi voit să păstreze cele odată cumpărate.

14. A îngăduit şi cetăţenilor mai cu vază să dea ospeţe, tot aşa de pompoase ca şi împăratul, şi să-şi aibă lachei, tot aşa îmbrăcaţi ca şi lacheii împărăteşti. In jocurile cari le-a dat ca să sărbătorească izbânda sa, a fost aşa de darnic că a făcut să apară deodată 100 de lei. Prin bunătatea şi stăruinţa sa, asigurând fericirea imperiului, a murit după o domnie de 18 ani, în vârstă de 61 ani. La cererea stăruitoare a tuturora, a fost pus în rândurile zeilor (a. 180 d. Chr.).

15. Urmaşul său, *Lucius Antoninus Commodus*, n'a avut nimic din însuşirile tătalui său, decât doar că s'a luptat şi el cu izbândă împotriva Germanilor. Luna lui Septembre a încercat să o numească după numele său, aşa ca să se numească Cammodus. Desfrâul său şi destrăbălarea sa l-au târît însă până la atâta înjosire, că adesea ori se lupta în sala de gladiatori, şi în urmă chiar şi în amfiteatru cu oameni de acest soiu. A murit de o moarte aşa de năprasnică, încât s'a crezut că a fost strâns de gât sau ucis prin venin. A domnit după tatăl său 12 ani şi 8 luni şi atât de mult a fost blăstămat de toţi, că chiar după moarte a fost judecat ca duşman al neamului omenesc (a. 192 d. Chr.).

16. După el a urmat *Pertinax*, un moşneag care atinsese vârsta de 70 de ani. Era prefect al Romei, când senatul, printr'o hotărîre a sa, îi încredinţă domnia. După o guvernare de 80 de zile, a fost omorît într'o răscoală a soldaţilor pretoriani de mâna criminală a lui Julianus (a. 192 d. Chr.).

17. După el se repezi să pună mâna pe putere *Salvius Julianus*, un om de o familie cunoscută şi un mare jurisconsult. Era nepot al

---

îi dete voie să poarte şi numele de Caesar. Din această epocă înainte, deşi numele de *Augustus* se dedea împăratului care domnea, s'a păstrat numele de Caesar pentru a doua persoană din stat şi pentru moştenitorul presumptiv al tronului.

www.dacoromanica.ro

vestitului Salvius Julianus care, supt divul Hadianus, alcătuise *edictul perpetuu*[1]). A fost învins de Severus la podul Mulvius şi ucis în palat, după şapte luni, de când a început să domnească.

18. In urmă primi ocârmuirea imperiului roman Septimius *Severus*. Acesta se trăgea din Africa, din oraşul Septis, din provincia Tripolitania. Pe cât se ştie, el este singurul împărat din Africa, atât dintre înaintaşii cât şi dintre urmaşii săi. La început a fost advocat al fiscului, curând după aceea ajunse tribun militar. Trecând prin diferite funcţiuni şi onoruri, ajunse în cele din urmă până la conducerea întregului stat. A dat ordin să fie numit Pertinax, în cinstea acelui Pertinax care a fost omorît de Julianus. Impăratul Severus era din firea sa foarte lacom şi crud şi a purtat multe războaie norocoase. Omorî aproape de Cyzicus pe Pescenius Niger, care se ridicase cu armele împotriva sa în Egypt şi în Syria. Supuse pe Parthi, Arabia inferioară şi pe Adiabeni şi anume pe Arabi aşa fel că prefăcu ţara lor într'o provincie romană. De aceea, a şi primit numele de *Parthicus, Arabicus* şi *Adiabenicus*. A ridicat pe toată întinderea imperiului roman un mare număr de monumente. Supt domnia sa, Clodius Albinus, tovarăşul lui Julianus în asasinatul lui Pertinax şi care se proclamase în Gallia de Caesar, a fost învins şi el şi omorît aproape de Lugdunum (a. 197 d. Chr.).

19. Severus, pe lângă gloria sa militară, se distingea şi prin însuşirile sale de bărbat de stat. In acelaşi timp, era literat de seamă şi mai ales adânc cunoscător în ştiinţa filosofiei. Cea din urmă expediţiune războinică a sa a fost în Britannia, unde, pentru ca să pună în siguranţă provinciile cucerite din nou, trase un şanţ de 32.000 de paşi dela o mare până la celaltă mare. A murit la Eboracum[2]), la adânci bătrâneţe, după o domnie de 16 ani şi 3 luni şi a fost zeificat (a. 211 d. Chr.). Imperiul l-a lăsat celor doi fii ai săi, Bassianus şi Geta. Lui Bassianus însă pusese el senatul să-i dea numele de Antoninus. De aceea s'a numit el Marcus Aurelius Antoninus Bassianus. Acesta urmă în domnie după tatăl său, căci Geta fu declarat duşman al patriei şi omorît îndată.

20. *Marcus Aurelius Antoninus Bassianus*, numit şi *Caracalla*, a fost de o fire cam ca şi a tatălui său, puţin însă mai fioros şi mai

---

1) *Edictul perpetuu* este un codice de legi, după care avea să se conducă praetorii noi aleşi. Până la acest edict, praetorii fixau în fiecare an principiile, după care aveau să se judece procesele.

2) Astăzi York.

www.dacoromanica.ro

pornit. La Roma strălucita clădire numită *Băile antonine*, este opera sa. In afară de aceasta n'a lăsat nimic vrednic de amintire. A fost atât de neînfrânat în patimile sale, că a luat în căsătorie chiar pe mama sa vitregă, Iulia. Pe când se pregătea pentru o expediţiune împotriva Parthilor, a murit în Osdroena, lângă Edessa [1]), după o domnie de 6 ani şi 2 luni, în vârstă abia de 43 ani şi a fost îngropat pe cheltuiala statului.

21. După el, au fost făcuţi împăraţi *Opilius Macrinus*, prefectul gărzii pretoriane, împreună cu fiul său *Diadumenus*. Din pricina scurtei lor domnii, de un an şi două luni, nu putură să săvârşească nimic vrednic de amintire. Fură omorîţi amândoi într'o răscoală militară (a. 218 d. Chr.).

22. După aceştia fu ales împărat *Marcus Aurelius Antoninus*. Acesta trecea drept un fiu al lui Antoninus Caracalla, şi era preot al templului lui Heliogabalus. După ce vine la Roma, unde senatul şi armata îl aştepta cu mare nerăbdare, s'a murdărit în tot felul de ticăloşii. Vieaţa sa a fost plină de ruşini şi de desfrânări, deaceea, după o domnie de doi ani şi opt luni, este omorît într'o revoltă militară şi împreună cu el şi mama sa Symia Syra.

23. In locul acestuia vine la domnie *Aurelius Alexander*, care, deşi foarte tânăr, e numit de armată ca Caesar şi de senat ca Augustus. Pornind un războiu împotriva Perşilor, câştigă o victorie strălucită asupra regelui Xerxes. Disciplina militară o ţinu cu severitate. Pe unele legiuni aplicate spre răscoală le-a desfiinţat cu totul. Avea de sfetnic sau cancelar al său pe *Ulpianus*, creatorul ştiinţei dreptului. In Roma ştiu să se facă popular. S'a stins în Gallia într'o resmiriţă militară, după o domnie de 13 ani şi 8 zile. Faţă de mama sa Mammaea a fost un model de iubire (a. 235 d. Chr.).

CARTEA IX-a

Cuprinsul: 1. Maximinus poartă război cu Germanii, pe cari îi învinge, dar e ucis de Pupienus. — 2. Trei Augusti în acelaş timp, Pupienus, Balbinus şi Gordianus. Gordianus singur împărat. Deschiderea templului lui Ianus. Infrângerea Perşilor. — 3. Cei doi Philippus, tatăl şi fiul, ca împăraţi. Sărbătorirea mileniului dela fundarea Romii. — 4. Decius înăbuşe războiul civil aţâţat în Gallia. Moartea sa şi a fiului său. — 5. Gallus Hostilianus şi Volusenus, fiul său, nu fac nici o faptă istorică. — 6. Domnia lui Aemilianus. — 7-10.

1) *Osdroena* era o parte din Mesopotamia.

www.dacoromanica.ro

Domnia lui Licinius Valerianus şi a lui Gallienus, fatală pentru imperiul roman. Invaziunile barbarilor. Mai mulţi împăraţi deodată: Postumus, Marius, Victorinus, Tetricus şi Odenathus. — 11. Claudius învinge pe Gothi. Calităţile sale, moartea sa. — 12. Quintillus, un împărat de seamă, domneşte scurt timp. — 12-15. Aurelianus învinge pe Gothi; readuce imperiul roman în limitele sale. Invinge pe Tetricus în Gallia. Face prizonieri în Orient, pe Zenobia. Înăbuşirea răscoalei monetariilor din Roma. Cruzimea sa. — 16. Scurtele domnii ale lui Tacitus şi Florianus. — 17. Recucerirea Galliei invadate de barbari de către vestitul general Probus. Incurajarea culturii viţei de vie. — 18. Războiul fericit al lui Carus în contra Parthilor. Moartea împăratului fiind trăsnit de fulger. Fiul său Numerianus moare prin trădare. — 19. Carinus, urgisit din cauza crimelor sale, e părăsit de soldaţi. Diocletianus este proclamat de soldaţi ca împărat. — 20. După înfrângerea lui Carinus, Maximianus Herculius este trimis să înăbuşe revolta Bagaudilor. — 21-23. Carausius îmbracă purpura de Caesar în Britannia şi Herculius în Egipt. Quinquegentianii pustiesc Africa. Diocletianus numeşte August pe Maximinus şi-l trimite să înăbuşe răscoalele. Constantius şi Galerius Maximianus sunt făcuţi Caesari. Germanii sunt masacraţi de Constantius. — 24-25. Galerius Maximianus învins de Narses, regele Perşilor, îl învinge în urmă într'o mare bătălie. Infrângerea Carpilor, Bastarnilor şi Sarmaţilor. — 26-28. Diocletianus şi Maximianus Herculius abdică dela domnie şi trăiesc ca simpli particulari. Caracterul lor.

1. Alexander Severus avu de urmaş pe *Maximinus*, cel dintâiu care din simplu soldat a ajuns la domnie numai prin voinţa armatei, fără sprijinul sau consimţimântul senatului şi fără să fi fost şi el senator. După ce a făcut un războiu norocos împotriva Germanilor şi, tocmai când a primit dela soldaţi titlul de împărat, a fost asasinat de Pupienus la Aquileia [1]), unde l-au părăsit şi trupele. Cu el a fost asasinat şi fiul său, un copil, cu care domnise împreună, trei ani şi câteva zile.

2. După aceea au fost trei împăraţi deodată şi anume: *Pupienus*, *Balbinus* şi *Gordianus*. Cei doi dintâiu erau de obârşie foarte de jos, Gordianus însă era de familie bună, căci tatăl său, bătrânul Gordianus, pe când se găsea ca proconsul în Africa, în timpul domniei lui Maximinus, fusese ales ca împărat de unanimitatea soldaţilor. Când însă Balbinus şi Pupienus veniră la Roma, fură omorîţi în palatul împărătesc şi s'a păstrat domnia numai pentru Gordianus. Gordianus căsătorindu-se la Roma, foarte tânăr, cu Tranquillina, deschide templul lui Janus, cel cu două feţe, şi plecând în

1) *Aquileia*, cetate în Gallia Transpadană, dărâmată de Attila în a. 452 d. Chr., ai căreia locuitori se refugiară în lagunele, unde s'a zidit în urmă Veneţia.

www.dacoromanica.ro

Orient, declară războiu Parthilor cari se pregăteau tocmai să năvălească în provinciile romane. In această expediţie este norocos şi-i sdrobeşte pe duşmani în mai multe lupte crâncene. La întoarcere sa însă este asasinat, nu departe de frontiera romană, de vicleanul Philippus care i-a luat locul. Soldaţii îi ridicară un monument, la 20 mile depărtare de Circesium, unde se află acum o fortăreaţă romană lângă Eufrat, îi aduseră la Roma cenuşa şi oasele, şi-l puseră în numărul zeilor.

3. Cei doi *Philippi*, tatăl şi fiul, înhăţară domnia după omorîrea lui Gordianus şi, conducând fără pierderi armatele, plecară din Syria spre Italia. Supt domnia lor s'a sărbătorit anul al miilea dela fundarea Romei, cu jocuri măreţe şi spectacole falnice. In urmă sunt omorîţi amândoi de soldaţi. Philippus, cel bătrân, la Verona, cel tânăr, la Roma. Domniră cinci ani şi au fost puşi, şi ei, în rândul zeilor.

4. După aceştia luă domnia *Decius*, născut la Budalia, în Pannonia inferioară. Acesta înăbuşi războiul civil ce se iscase în Gallia. Dete fiului său titlul de Caesar şi construi la Roma băi publice. După o domnie de doi ani muri, împreună cu fiul său, în teritoriul barbar [1]) şi fură aşezaţi între zei.

5. Curând după aceasta sunt aleşi împăraţi *Gallus Hostilianus* şi *Volusianus*, un fiu al lui Gallus. Supt domnia acestora, Aemilianus a voit să aţâţe un războiu civil în Moesia. Plecând amândoi împăraţii să înăbuşe acest războiu, fură asasinaţi la Interamna, după o domnie de doi ani neîmpliniţi. Nici o faptă mai de seamă n'au făcut. Domnia lor e cunoscută doar printr'o epidemie, prin boale felurite şi printr'o jelanie mare.

6. *Aemilianus* a fost de o obârşie întunecoasă şi a avut o domnie şi mai întunecoasă. Muri după trei luni.

7. După aceea, *Licinius Valerianus* care comanda oştirile în Rhaetia şi în Noricum, e ales de trupe împărat şi curând după aceea e numit Augustus. La Roma deaşişderea, primi din partea senatului, titlul de Caesar *Gallienus*. Domniile acestora au fost uenorocoase şi aproape fatale pentru statul roman. Vina la aceasta o purta, parte nenorocul împăraţilor, parte netrebnicia lor. Germanii

---

1) *In barbarico* pare a fi o confuzie de text, în loc de *in Abritto*, la Abtat Calessi, în Dobrogea, unde se ştie din alte izvoare istorice că au murit în lupte cu Avarii. (Vezi cartea noastră, *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei* pag. 67.

www.dacoromanica.ro

pătrunseră până la Ravenna. In acelaşi timp Valerianus care purta războiu în Mesopotamia e biruit de regele Perşilor, Sapor, şi curând după aceea fu făcut prizonier şi-şi trăi restul zilelor la Parthi, într'o sclavie ruşinoasă (a. 259 d. Chr.).

8. Gallienus, fiind numit Augustus de tânăr, a avut la început o domnie fericită, a continuat să aibă una potrivită şi a sfârşit prin a avea una dezastruoasă. In tinereţea sa, se distinse în adevăr prin mai multe fapte vitejeşti, în Gallia şi în Illyria, şi ucise la Mursa [1]) pe Ingenuus, care se proclamase de împărat, şi pe Regalianus. Trăind multă vreme în pace şi în linişte, se lăsă în urmă în tot felul de desfrânări şi în căderea sa ruşinoasă şi desperată dete drumul frânelor imperiului. Alamannii pustiiră Gallia şi pătrunseră în Italia. *Dacia pe care Traian o alipise dincolo de Dunăre, la imperiul roman, fu atunci pierdută;* [2]) Grecia, Macedonia, Pontus, Asia, fură pustiite de Gothi, Pannonia jefuită de Sarmati şi de Quazi. Germanii pătrunseră până în Spania şi cuceriră vestita cetate Tarraco. Parthii, după ce ocupară Mesopotamia, încep să pună mâna şi pe Syria.

9. In această stare desnădăjduită, în care împărăţia romană era cât pe aici să fie nimicită cu totul, îmbracă purpura împărătească în Gallia Postumus, un om de origină cu totul necunoscută şi, în timp de zece ani, cât a domnit, prin vitejia sa şi prin înţelepciunea sa, isbuti să scape provinciile aproape pierdute. Este însă ucis într'o răscoală militară, fiindcă n'a voit să le dea soldaţilor să prădeze Mogontiacum care la îndemnul lui Aelianus, se revoltase împotriva lui. După el ajunge la domnie Marius, un meşteşugar de jos, dar este omorît a doua zi. După aceea îmbracă purpura în Gallia Victorinus, un bărbat de un mare curaj. De oarece însă acesta era prea mult dat desfrâului şi căuta să seducă femeile altora, a fost omorît la Agrippina, în al doilea an al domniei sale, prin trădarea şi răzbunarea unui secretar al său.

10. Acesta are de urmaş pe senatorul Tetricus, prefectul Aquitaniei, pe care soldaţii îl proclamară de împărat în absenţa sa şi îmbracă purpura la Burdigala [3]). El a avut să înfrunte mai multe revolte militareşti. Pe când se petreceau toate acestea în Gallia, în

---

1) Astăzi Essek, în Pannonia.

2) *Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, tum amissa est.*

3) *Burdigala,* azi Bordeaux.

www.dacoromanica.ro

Orient, Odenathus învinge pe Perşi, apără Syria, cucereşte din nou Mesopotamia şi pătrunde până la Ctesiphon.

11. Astfel împărăţia romană, de a căreia conducere Gallienus nu se mai îngrijea, a fost scăpată în Apus de Postumus, în Răsărit de Odenathus. Intr'aceea Gallienus (trădat de generalul său Aureolus) este asasinat la Mediolanum, împreună cu fratele său Valerianus, în anul al noulea al domniei sale. In locul lui urmă *Claudius*, ales de armată, şi întărit Augustus de senat. Acesta birui într'o luptă crâncenă pe Gothi, cari pustiau Illyria şi Macedonia. Claudius era un împărat cruţător şi cumpătat, care ţinea la dreptate şi care avea calităţi de bărbat de stat. A murit însă de o boală, în al doilea an al domniei sale şi a fost trecut în numărul zeilor. Senatul îi arătă o mare cinste, căci hotărî să-i pue scutul de aur în curie şi pe Capitol să-i ridice o statue tot de aur (a. 270 d. Chr.).

12. După el este ales de împărat cu consimţimântul unanim al soldaţilor *Quintillus*, un frate a lui Claudius. Acesta era un bărbat de o modestie rară şi foarte popular, aşa că ştiu să fie deopotrivă, dacă nu chiar să întreacă pe fratele său. Senatul îi încuviinţă în unanimitate titlul de Augustus; a fost însă asasinat după o domnie de 17 zile.

13. După el luă domnia *Aurelianus, de origină din Dacia Ripensă*. Acesta era de o mare destoinicie militară, însă de o fire năbădăioasă şi aplecat spre cruzime. A biruit pe Gothi cu o vitejie neobişnuită. Teritoriului roman îi dădu, după mai multe expediţiuni fericite, vechile fruntarii de odinioară. In Gallia, în câmpiile Catalaune, învinse pe Tetricus, după ce însuşi Tetricus îşi trădase armata, ale căreia revolte el nu le mai putea suferi. Intr'o scrisoare tainică, prin care cerea iertare dela Aurelianus, se zice că s'ar fi slujit de versul lui Vergilius:

Scapă-mă, erou neînvins, de aceste nenorociri [1])

Aurelianus, într'o luptă nu prea cruntă, făcu prizonieră, în Antiochia, şi pe Zenobia care era regina Orientului, după moartea lui Odenathus, bărbatul ei. Apoi, întorcându-se la Roma, îşi sărbători, ca un nou cuceritor al Orientului şi al Occidentului, un triumf strălucit. Tetricus şi Zenobia mergeau înaintea carului său. Acest Tetricus a fost numit în urmă guvernator în Lucania şi a trăit până la adânci bătrâneţe, ca un simplu particular. Urmaşii pe care i-a lăsat Zenobia trăiesc şi acum la Roma.

1) Vergilius, *Aeneis*, VI, 365.

www.dacoromanica.ro

14. In timpul domniei lui Aurelianus, s'a întâmplat la Roma revolta funcţionarilor monetari. Aceştia băturâ monede falşe şi uciseră pe vistierul Felicissimus. Aurelianus îi birui şi-i pedepsi cu cea din urmă cruzime; el osândi la moarte pe mai mulţi cetăţeni fruntaşi. A fost în tot timpul vieţei sale un împărat crud şi însetat de sânge, şi în câteva împrejurări mai mult necesar, decât vrednic de a fi iubit. A fost totdeauna pornit şi a omorît chiar şi pe fiul surorei sale. Cu toate acestea, e vrednic de laudă, că a îndreptat disciplina militară şi moravurile stricate.

15. Oraşul Roma l-a înconjurat cu ziduri puternice. In cinstea Soarelui a pus să se ridice un templu, pe care l-a încărcat cu nenumărat aur şi pietre preţioase. *Provincia Dacia pe care Traianus o făcuse dincolo de Dunăre a părăsit-o, deoarece după pustiirea Illyriei şi a Moesiei nu mai avea nici o nădejde să o mai poată ţinea mai departe, şi Romanilor, aduşi din cetăţile şi din câmpiile Daciei, le-a dat locuri în mijlocul Moesiei şi numi teritoriul dintre cele două Moesii, Dacia, care acum se găseşte pe ţărmul drept al Dunării cum curge ea în mare, de oarece Dacia propriu zisă este aşezată pe partea stângă a Dunării*[1]). Aurelian pieri jertfă a trădării unui sclav al său care, falşificându-i iscălitura, arătă unor generali, amici ai împăratului, lista cu numele lor, însemnaţi ca şi cum ar fi plănuit să-i omoare. Aceştia, pentruca să-i ia înainte, îl omoară în mijlocul vechei şosele împietruite între Constantinopol şi Heraclea, într'o localitate numită Caenophrurium[2]). Moartea totuşi n'a rămas nerăsbunată. A fost ţinut şi el vrednic să fie pus în numărul zeilor, după o domnie de cinci ani şi şease luni.

16. De urmaş a avut pe *Tacitus*, un bărbat cu moravuri alese, şi cu multe însuşiri pentru conducerea statului. N'a avut însă timp să facă nici o faptă mai de seamă, de oarece moartea l-a răpit în a şeasea lună a domniei sale. *Florianus*, care urmă după Tacitus, n'a domnit decât două luni şi douăzeci de zile şi n'a lăsat după sine nimica vrednic de amintire.

17. După aceasta luă ocârmuirea statului *Probus*, un general

---

1) Iată textul latin al acestui pasagiu important: «*Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mari fluenti, cum antea fuerit in laeva.*

2) *Novum Castellum*, azi *Papasli*.

www.dacoromanica.ro

vestit prin faptele sale militare. Acesta, după un lung şir de lupte norocoase, a adus din nou la imperiul roman ţările gallice pe cari le ocupaseră barbarii. Pe câţiva generali, cari umblau să pună mâna pe tron, i-a răpus după mai multe lupte, astfel pe Saturninus în Orient, pe Proculus şi Bonosus la Agrippina. Dete voie Galliilor şi Pannonienilor să aibă vii. El însuşi prin soldaţii săi puse să se planteze vii pe muntele Alma [1]), de lângă Sirmium şi pe muntele de Aur din Moesia superioară şi cultura lor o lăsă pe seama locuitorilor acestor provincii. Restabilind pacea, după nenumărate războaie, zise că în scurtă vreme nu va mai fi nevoie de oştire. Probus a fost un bărbat plin de vlagă, viteaz, drept, deopotrivă cu Aurelianus, ca glorie militară, dar superior prin bunătatea firii sale. Cu toate acestea, a fost asasinat într'o răscoală militară, în Turnul de fer [2]) de lângă Sirmium. A domnit şease ani şi patru luni.

18. După el a fost proclamat de Augustus un oare care *Carus*, născut la Narbo în Gallia. Acesta numi numai decât de Caesari pe cei doi fii ai săi, pe Carinus şi Numerianus, cu cari împreună domni doi ani. Pe când el se găsea în războiu cu Sarmaţii, primi vestea că Perşii s'ar fi răsculat. Trecu în Orient şi avu mari izbânzi împotriva Perşilor. Punându-i pe aceştia pe fugă, le cuprinse vestitele lor cetăţi Coche şi Ctesiphon, dar pe când se afla în tabără, pe malurile Tigrului, pieri trăsnit de fulgerul lui Jupiter. Fiul său Numerianus, un tânăr de o fire aleasă, pe care îl luase cu sine în Persia, fu asasinat prin uneltirile socrului său Aper, pe când era dus, în urma unei oftalmii, pe o lectică. Omorul acesta se ţinea tăinuit, pentru ca Aper să aibă timp să puie mâna pe putere; mirosul cadavrului însă îl dete de gol. In adevăr soldaţii cari îl urmau, izbiţi de acest miros, traseră perdelele lecticii şi putură să afle, după câteva zile, despre omorul lui Numerianus.

19. Intr'aceea *Carinus* pe care Carus, la plecarea sa în contra Parthilor, îl lăsase ca regent în Illyria, Gallia şi Italia, s'a murdărit în tot felul de ticăloşii. A ucis prin învinuiri născocite pe foarte mulţi nevinovaţi, a sedus pe soţiile celor mai de seamă cetăţeni şi s'a răzbunat chiar şi pe colegii săi de şcoală cari l-ar fi supărat măcar şi numai în glumă. Din pricina aceasta fiind urît de toată lumea, îşi primi nu mult după aceea răsplata. Căci armata, întorcându-se victorioasă din Persia, alese, după ce pierduse pe împăratul Carus

1) Un munte în Pannonia, Slavonia de azi, între Drava şi Sava.

2) Construit de el însuşi, ca să poată observa mişcările duşmanilor.

www.dacoromanica.ro

prin fulger, pe Numerianus prin trădare, de împărat pe Diocletianus, născut în Dalmaţia dintr'o familie aşa de joasă, că cei mai mulţi istorici cred că a fost fiul unui copist, alţii însă susţin că a fost fiul unui libert al senatorului Anulinus.

20. *Diocletianus*, în cea dintâiu cuvântare ce a ţinut-o înaintea soldaţilor, a jurat că el este străin de omorul lui Numerianus apoi, văzând lângă sine pe Aper, ucigaşul acestui principe, îl străpunse cu sabia înaintea armatei întregi. Apoi învinse la Margus [1]) într'o mare bătălie, pe Carinus, urgisit şi blăstămat de toată lumea şi pe care l-a trădat, sau l-a părăsit cel puţin, între Viminacium [2]), şi Muntele de Aur, însăşi armata sa, care era mai mare decât cea a lui Diocletianus. Astfel Diocletianus ajunge împărat, tocmai când ţăranii din Gallia se răsculaseră, dând partidului lor numele de Bacauda [3]). Conducătorii lor erau Amandus şi Aelianus. Spre a-i aduce la supunere, Diocletianus trimite împotriva lor pe Caesarul Maximinus Herculius, care în câteva lupte uşoare, potoli pe aceşti ţărani şi restatornici în Gallia liniştea şi pacea.

21. Tot cam în timpul acesta, *Carausius*, un om de familie foarte de jos, care îşi câştigase prin curajul său o faimă militară deosebită, a fost însărcinat să se ducă la Bononia [4]) şi să apere ţărmul mări dela Belgica şi Armorica, pe care-l bântuiau Francii şi Saxonii. Carausius prindea adeseori mulţi duşmani, dar prada nu o dedea întreagă îndărăt locuitorilor şi nici nu o trimetea împăratului. De aci s'a născut bănuiala că el lăsa înadins pe piraţi să intre în ţară, pentru ca să-i jefuiască trecând cu prada şi cu astfel de prilej să se îmbogăţească el însuşi. Maximianus dete poruncă să fie omorît, dar Carausius îmbracă purpura şi pune mâna pe Britannia.

22. Producându-se astfel peste tot locul mişcări războinice: revolta lui Carausius în Britannia, a lui Achilleus în Egypt, răzvrătirea Quinquegentianilor în Africa, războiul lui Narseus în Orient, Diocletianus ridică pe Maximianus Herculius dela demnitatea de Caesar la cea de Augustus şi numeşte Caesari pe Constantius (Chlorus) şi pe Maximianus. Constantius se crede a fi fost un nepot al lui Claudius, din fiica acestui împărat; *Maximianus Galerius era năs-*

1) Un oraş în Moesia superioară, azi *Passarovici*.

2) *Viminacium*, azi *Vidin*.

3) Vorba *bacauda* pare a fi însemnat răsvrătit.

4) Azi *Boulogne*.

www.dacoromanica.ro

cut în Dacia nu departe de Serdica[1]). Pentruca să şi-i lege şi printr'o legătură de rudenie, Constantius ia în căsătorie pe Theodora, fiica vitrigă a lui Herculius, din care a avut în urmă şase copii, pe fraţii lui Constantinus; Galerius ia în căsătorie pe fiica lui Diocletianus, pe Valeria. Amândoi însă sunt siliţi să se divorţeze de soţiile lor de mai înainte. Cu toate acestea, neizbutind în luptele lor împotriva lui Carausius, un bărbat foarte priceput în treburile militare, făcură în cele din urmă pace cu el. Şapte ani mai târziu, Carausius e omorît de tovarăşul său Allectus, care a stăpânit apoi singur timp de trei ani Britannia. Acesta este biruit şi el de Asclepiodotus, prefectul gardei pretoriane. In chipul acesta, după zece ani, Britannia este cucerită din nou de Romani (a. 296 d. Chr.).

23. In acelaşi timp, Caesar Constantius se lupta în Gallia, în ţinutul Lingonilor şi în aceeaşi zi bătălia a fost şi nepriincioasă şi priincioasă. Fiind silit din cauza atacului neaşteptat al duşmanilor să se retragă repede în cetate şi, trebuind să fie tras cu funiile peste zid, porţile fiind închise, de abia trecură cinci ore, când, apropiindu-se armata sa, ucise aproape 60.000 de Alamanni. Şi Augustus Maximianus, la rândul său, pune capăt războiului din Africa, învingând pe Quinquegentiani şi silindu-i să încheie pace. Diocletianus, ţinu împresurat pe Achileus în Alexandria timp de opt luni, îl birui şi-l omorî. De victoria sa s'a folosit cu multă cruzime, căci umplu Egyptul întreg de proscripţiunile şi de omorurile sale. In acelaşi timp, cu prilejul acesta, luă mai multe măsuri înţelepte şi făcu mai multe aşezăminte cari dăinuiesc până în zilele noastre.

24. Galerius Maximianus la prima ciocnire cu Narseus între Callinicum şi Carrae ieşi bătut, nu fiindcă s'a luptat fără curaj, dar fiindcă s'a luptat fără pricepere, căci îndrăznise să se lupte cu o mică trupă de oameni împotriva unui duşman numeros. Fiind deci pus pe fugă şi alergând la Diocletianus se zice că acesta, când îl întâlni în drum, îl primi cu atâta obrăznicie că-l lăsă să alerge, deşi îmbrăcat în purpură, câteva mii de paşi, lângă carul său.

25. Totuşi, curând după aceasta, îşi strânse trupe din Illyria şi din Moesia, şi dete din nou lupta cu Narseus, unchiul lui Hormisda şi al lui Sapor, în Armenia de sus, cu mare isbândă şi cu multă prevedere şi totodată cu mult curaj; căci, fiind însoţit numai de doi-trei călăreţi a îndeplinit chiar slujba de iscoadă. Puse pe

1) Azi Sofia, din Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

fugă pe Narseus, îi jefui lagărul, îi luă prizoniere soţiile lui, surorile lui, copiii lui, în afară de un număr nenumărat de Perşi fruntaşi; puse mâna pe bogatul tezaur al Perşilor, iar pe Narseus îl goni până în cele mai îndepărtate singurătăţi ale regatului său. De aceea, la întoarcerea sa victorioasă, fu primit de Diocletianus, care stetea cu armata sa de acoperire în Mesopotamia, cu mari onoruri. In urmă, atât împreună, cât şi fiecare în parte, purtară încă diferite războaie în cari supuseră pe Carpi[1]), pe Bastarni şi învinseră pe Sarmaţi. Dela aceste popoare, luând un mare număr de prizonieri, îi transportară în teritorul roman (a. 299 d. Chr.).

26. Diocletianus a fost o fire şireată, plin de pricepere şi de isteţime; el ştia să povestească lucrurile aşa fel, ca ura pentru cruzimea sa să o arunce pe altul. In acelaşi timp era un împărat foarte energic şi muncitor, şi care a dat împărăţiei romane o astfel de înfăţişare că părea mai mult o domnie regească decât o libertate romană, şi, deşi toţi împăraţii de mai înainte erau salutaţi numai, el dete ordin ca lui să i să cază în genunchi. Hainele sale şi cismele sale erau împodobite cu pietre scumpe; mai înainte însă semnul demnităţii împărăteşti stetea într'o manta de purpură, căci restul îmbrăcămintii îl avea împăratul deopotrivă cu ceilalţi oameni.

27. Maximianus Herculius era de o fire sălbatică şi neprietenoasă, arătând pe faţa sa trufia şi groaza. El nu făcea decât să urmeze pornirea sa naturală, când se întovărăşea la toate cruzimile lui Diocletianus. Acesta, fiindcă băgase de seamă îmbătrânind, că n'ar mai fi în stare să conducă mai departe domnia, făcu propunerea lui Herculius să se retragă în vieaţa privată, iar cârma statului să o încredinţeze unor persoane mai tinere şi mai puternice. Colegul primi cu greu această propunere. Cu toate acestea, în aceeaşi zi, amândoi şi-au schimbat îmbrăcămintea împărătească cu una particulară, Diocletianus la Nicomedia, Herculius la Mediolanum, după un triumf strălucit pe care şi-l sărbătoriră la Roma, cu un mare alaiu, fiind purtate trofeele dela numeroase popoare şi în care soţiile, surorile şi copiii lui Narseus erau duşi înaintea carului lor. După aceasta unul plecă la Salonae, celălalt în Lucania.

28. Diocletianus ajunse la adânci bătrâneţe, ca un om particular, într'un repaus ce-i face cinste, în vila sa, nu departe de Salonae. Pildă de virtute încă necunoscută, Diocletianus este singurul dela statornicirea imperiului, care dela o înălţime atât de mare să se

1) Dela *Carpi* ne-a rămas numirea *Carpaţilor* noştri.

www.dacoromanica.ro

scoboare, de bună voie, la simplitatea vieţii particulare şi la starea de simplu cetăţean. După moartea sa a fost pus în rândul zeilor, cinste de care nu s'a bucurat nici un particular.

CARTEA X-a

Cuprinsul. — 1. Impărţirea imperiului între Constantius şi Galerius cari îşi aleg doi Caesari, pe Maximinus şi Severus. — 2. Constantinus este ales împărat în Britannia şi Maxentius, fiul lui Maximianus Herculius este ales împărat la Roma. Severus, trimis în contra lui Maxentius, este părăsit de soldaţii răi şi omorît. 3. — Maximianus Herculius încearcă să detroneze pe fiul său, dar piere înainte de a reuşi. Viţiile sale. — 4. Licinius este făcut generalisim de Galerius, care moare puţin în urmă. Patru împăraţi domnesc deodată: Constantius, Maxentius, Licinius şi Maximinus. Maxentius e învins de Constantinus. Maximinus moare în drumul său în contra lui Licinius. — 5-6. Licinius, învins de Constantinus e omorît. Constantinus, singur domn în imperiu, alege trei Caesari. — 7-8. Virtuţile şi defectele lui Constantinus; cruzimile sale. Moartea sa în timpul preparativelor de războiu în contra Parthilor. — 9-13. El are ca urmaşi pe cei trei fii ai săi Constantinus, Constans şi Constantius, împreună cu Dalmatius, fiul fratelui său. După moartea lor, Constantius, rămânând singur împărat, poartă războiu fără succes în contra Perşilor. Invinge pe Vetranio. Nepotianus, fiind ales împărat la Roma, e omorît de generalii lui Magnentius, care se sinucide la Lyon. Constantius omoară pe Gallus, pe care îl numise Caesar. Silvanus aţâţă o revoltă în Gallia şi este omorît. — 14. Constantius dă titlul de Caesar lui Julianus, care fiind trimis în contra Gallilor şi Germanilor, are mari succese. — 15. Julianus este proclamat Augustus de soldaţii săi în Germania. Constantius porneşte în contra lui şi moare pe drum. Caracterul său. — 16. Julianus declară războiu Perşilor şi moare în această expediţiune. Elogiul său. — 17. Jovianus, învins de Perşi, face cu ei o pace ruşinoasă. Moare subit pe când se întorcea la Constantinopol. — 18. Diferite păreri asupra morţii sale. Autorul anunţă, ca urmare a acestei povestiri, o lucrare mai completă.

1. Diocletianus şi Maximianus Herculius părăsind cârma imperiului, au fost aleşi împăraţi Constantius şi Galerius şi lumea romană este împărţită între ei astfel: Constantius primeşte Gallia, Italia şi Africa, Galerius Illyria, Asia şi Orientul. In acelaşi timp, îşi iau doi Caesari. Cu toate acestea, *Constantius*, mulţumindu-se cu demnitatea de Augustus, a părăsit grija de a conduce Italia şi Africa. El era un bărbat de seamă, de o popularitate deosebită, neatingându-se de averea provinciilor şi a particularilor, neţinând prea mult la interesele fiscului, spunând că e mai bine să se lase averile publice în mâna particularilor decât să stea închise într'un singur tezaur. De altfel, ţinuta vieţii sale era aşa de modestă că în zile de sărbătoare, dacă avea să aibă la masă mai mulţi amici, ca de obiceiu,

www.dacoromanica.ro

trimetea să ceară, din uşe în uşe, particularilor argintăria trebuincioasă pentru serviciul mesii. El a fost nu numai iubit, dar chiar slăvit de Galli, mai ales că aceştia se vedeau scăpaţi de precauţiunile bănuitoare ale lui Diocletianus şi de nebunia sângeroasă a lui Maximianus Herculius. A murit în Britannia, în oraşul Eboracum, după o domnie de 13 ani şi a fost aşezat în numărul zeilor.

2. *Galerius*, un împărat distins, atât prin virtuţiile sale cât şi prin meritele sale milităreşti, văzând că Constantius lasă în grija sa şi Italia, şi-a numit doi Caesari, pe Maximinus, pe care îl însărcină cu guvernământul Orientului, şi pe Severus căruia îi dete Italia; cât pentru sine el rămase în Illyria. După moartea lui Constantius însă, fiul său *Constantinus*, născut dintr'o căsătorie cu o femee dintr'o familie de jos [1]), a fost proclamat în Britannia de împărat şi sosi spre marea bucurie a tuturora ca urmaş în locul tatălui său. In timpul acesta pretorianii, răsculându-se la Roma, deteră titlul de Augustus lui *Maxentius*, fiul lui Herculius, şi care se găsea în palatul ambasadorilor [2]), nu departe de Roma. La vestea aceasta, Maximianus Herculius mişcat de nădejdea de a lua din nou puterea pe care o părăsise fără voie, alergă la Roma din fundul Lucaniei, unde trăia ca un simplu particular şi unde îşi petrecea vieaţa într'o regiune încântătoare. In acelaşi timp, trimise o scrisoare şi lui Diocletianus, îndemnându-l să ia din nou puterea pe care o părăsise; fu însă în zadar. Caesarul Severus este trimis la Roma de Galerius cu o armată împotriva lui Maxentius şi a pretorianilor revoltaţi. Acesta asediă oraşul Roma, dar în curând s'a văzut părăsit de soldaţii săi cari îl trădară. Această dezerţiune spori puterile lui Maxentius şi-i întări autoritatea. Severus fiind silit să fugă a fost omorît la Ravenna.

3. Cu toate acestea, Maximianus Herculius încercă să detroneze pe fiul său Maxentius şi în acest scop se adresează soldaţilor săi cari însă, nu-i răspund decât prin strigăte de ocară. Atunci plecă în Gallia, gândindu-se la o nouă trădare; se prefăcea că a fost gonit de fiul său şi că voia să se unească cu ginerele său Constantinus, deşi n'avea alt scop decât să-l omoare pe acesta la primul prilej. Constantinus cârmuia Gallia, fiind foarte iubit de soldaţii

1) Sfânta *Elena*, mama sfântului *Constantin*, pe cari îi prăznuim la 21 Maiu.

2) *Villa publica*, palatul în care delegaţii popoarelor străine aşteptau răspunsul senatului, dacă erau sau nu admişi să-şi expună obiectul însărcinării lor. Acest palat se găsea afară din barierile cetăţii Roma.

www.dacoromanica.ro

săi şi de locuitorii acestei provincii, după ce nimicise pe Franci şi Germani şi după ce făcu prizonieri pe regii lor, aruncându-i la fiarele sălbatice într'un spectacol măreţ ce îl dete spre a sărbători izbânzile sale. Văzându-şi planurile desvăluite de fiica sa Fausta, care vestise pe bărbatul său de această uneltire, Herculius fugi la Marsilia, unde a fost prins pe când se pregătea să se îmbarce spre a se uni cu fiul său; iar moartea a fost o răsplată dreaptă pentru crimele sale. Căci acesta a fost un om sever şi crud, un om care îşi călca mereu cuvântul, primejdios şi lipsit de orice omenie.

4. In timpul acesta, Galerius ridică la treapta de imperator pe *Licinius, dac de origine* şi prieten vechiu al său, şi care-i făcuse prin vitejia lui mari servicii în războiul ce purtase împotriva lui Narseus. Curând după aceasta, moare şi Galerius. Astfel statul ajunge acum pe mâna a patru împăraţi noi: Constantinus şi Maxentius, fiii celor doi Augusţi; Licinius şi Maximinus, din familii de rând. Constantinus însă, în al cincilea an al domniei sale, porneşte un război civil împotriva lui Maxentius. Luptându-se cu el în mai multe lupte, îl pune pe fugă şi, în cele din urmă, îl învinge lângă podul Mulvius, împiedicând astfel cruzimile sângeroase ce făcea la Roma împotriva nobililor şi rămâne stăpân pe Italia. Câtva timp în urmă, şi în Orient, Maximinus care se gândea la răsturnarea lui Licinius moare la Tarsus, de o moarte întâmplătoare, şi scapă astfel de moartea cu care era ameninţat.

5. Cu toate acestea, Constantinus, un bărbat de o voinţă nefrântă, care nu alegea mijloacele când era vorba să-şi aducă la îndeplinire planurile sale şi care râvnea la domnia lumii întregi, declară războiu lui Licinius, cu toate legăturile de prietenie şi de rudenie dintre ei: soră-sa Constanţa era măritată după Licinius. Mai întâiu îl bătu în Pannonia, apoi căzând peste el pe neaşteptate, în momentul când acesta făcea la Cibalae mari pregătiri de războiu, îl învinse din nou şi se făcu stăpân pe întreaga Dardania, Moesia, Macedonia, ocupând şi multe alte provincii.

6. A urmat apoi între ei mai multe războaie şi pacea a fost de mai multe ori încheiată şi ruptă. In cele din urmă, Licinius fiind biruit şi pe mare şi pe uscat, s'a predat lângă oraşul Nicomedia, dar a fost ucis, în contra făgăduelii date prin jurământ, la Tessalonic, unde se retrăsese ca un simplu particular. Astfel în vremea aceasta imperiul roman, — fapt ce nu s'a mai întâmplat altădată — este cârmuit de un singur August şi trei Caesari, împăratul Constantinus încredinţând fiilor săi guvernământul Galliei, al Orientului

www.dacoromanica.ro

şi al Italiei. Izbânzile sale prea mari însă zăpăciră şi pe acest împărat de treabă. Persecutând mai întâiu pe rudele sale, puse să omoare chiar pe fiul său Crispus, un tânăr distins, pe fiul surorii sale, un tânăr de caracter, apoi pe soţia sa şi în urmă un mare număr de prieteni (a. 326 d. Chr.).

7. Constantinus a fost un împărat care, în cei dintâi ani ai domniei sale, se poate asemui cu cei mai buni împăraţi, în ultimii, cu cei mai de rând. De altfel, el avea cele mai frumoase însuşiri sufleteşti şi trupeşti. Era lacom după glorie militară şi izbânzile ce le-a avut se datoresc nu atât norocului cât mai mult priceperii sale. După războiul civil bătu pe Goţi în mai multe lupte. In cele din urmă încheiă cu ei pace şi prin binefacerile sale dobândi recunoştinţa popoarelor barbare. Avea gust pentru artele frumoase şi pentru literatură; prin dărnicia sa şi prin purtarea sa căuta să-şi câştige o iubire neprefăcută din partea poporului, şi pe cât de nepăsător era faţă de unii prieteni, pe atâta de devotat era faţă de alţii, nelăsând să-i scape nici un prilej spre a le mări averea şi vaza.

8. A făcut multe legi, unele bune şi drepte, cele mai multe netrebuincioase, altele draconice. El a fost cel dintâiu care a căutat să dea oraşului, numit după numele său, o strălucire egală cu cea a Romei, căreia i-o făcu rivală. Intreprinzând un război împotriva Parthilor, cari se năpustiseră asupra Mesopotamiei, a murit la Nicodemia, în palatul ambasadelor, în vârstă de 66 de ani, după o domnie de 31 de ani. Moartea sa a fost de altfel prevestită printr'o stea cu coadă, de o mărime colosală, pe care Grecii o numesc κομήτης şi care a strălucit multă vreme. A fost pus pe dreptate în numărul zeilor.

9. De urmaşi a lăsat pe cei trei fii ai săi şi pe un fiu al fratelui său. Caesarul Dalmatius însă, înzestrat cu foarte frumoase însuşiri şi leit unchiului său, a fost asasinat într'o revoltă militară, mai mult cu consimţimântul decât din ordinul vărului său Constantius. Curând apoi Constantinus [1]) declară război fratelui său, dar atacându-l orbeşte la Aquileia, este omorît de generalii lui Constans. Astfel statul încape pe mâna a doi Augusţi. Guvernarea lui Constans a fost câtva timp energică şi dreaptă; în urmă însă, fiind de o sănătate şubredă şi fiind târît de nişte prieteni ai săi stricaţi pe povârnişul desfrâului, ajunse să fie urît de popoarele provinciilor, urgisit de soldaţi şi a fost asasinat de partidul lui Magnentius. A

1) Acesta este numit în genere Constantinus al II-lea.

www.dacoromanica.ro

murit nu departe de Spania, într'un castel fortificat numit Helenae [1]), după o domnie de 17 ani, în al 30-lea an al vârstei (a. 350 d. Chr.). S'a distins, de altfel, printr'un mare număr de expediţiuni militare şi fără să se fi arătat crud, a ştiut să se facă temut în tot timpul vieţii sale.

10. Constantius a avut o soartă mai încercată. In adevăr, Perşii îl făcură să sufere mai multe lupte sângeroase, îi cuceriră mai multe oraşe, îi împresurară mai multe cetăţi fortificate şi îi prăpădiră armatele. Impotriva lui Sapor n'a fost norocos în nici o campanie; ba încă odată, lângă Singara, a pierdut chiar o victorie neîndoioasă, din cauza nerăbdării nebuneşti a soldaţilor săi, cari ceruseră să se lupte prosteşte spre seară, în contra tacticii de războiu. După moartea lui Constans (a. 360 d. Chr.) şi pe când Magnentius punea mâna pe putere în Italia, în Africa şi în Gallia, o nouă revoluţie izbucni în Illyria, unde trupele ridicară la tron pe *Vetranio*. Aceasta era foarte bătrân şi lunga durată a serviciului său militar unită cu norocul armelor, îl făcuse iubit de soldaţi cari, spre a apăra Illyria, îl aleseră de împărat. El era un om de treabă, cu moravuri patriarhale, plin de bunătate, dar de o aşa de mare ignoranţă, că n'a învăţat decât la bătrâneţe şi când a fost pe tron, primele elemente ale literilor şi artelor.

11. Dar Constantius, care pentru a răsbuna moartea fratelui său aprinsese din nou războiul civil, luă domnia din mâinele lui Vetranio care, — lucru nemai auzit până atunci — fu silit de armata întreagă să puie jos semnele puterii [2]). Şi la Roma au fost turburări, unde Nepotianus, fiul surorei lui Constantinus, în fruntea unei cete de gladiatori, voia să pună mâna pe tron. A isprăvit însă cu aceeaşi cruzime precum a început; căci fiind învins de generalii lui Magnentius, după 28 de zile, a fost pedepsit cu moartea, iar capul său a fost preumblat prin oraş în vârful unei lăncii. A urmat apoi proscripiuni şi grozave masacre printre nobili.

12. Nu mult după aceasta, Magnentius a fost cu totul bătut, lângă Mursa, şi cât pe aci era să fie prins. In această luptă s'au pierdut nenumărate trupe romane cari ar fi putut fi întrebuinţate mai bine împotriva neamurilor barbare şi să fi slujit astfel la siguranţa şi la triumful patriei. Curând după aceasta Constantius dete guvernământul Orientului lui Gallus, fiul unchiului său, cu titlu

1) Azi *Elna*, în Russillon, nu departe de Pyrenei.

2) Probabil soldaţii erau creştini.

www.dacoromanica.ro

de Caesar. Şi Magnentius, după mai multe înfrângeri, îşi pune capăt zilelor sale la Lugdunum, după o domnie de trei ani şi şeapte luni. De asemenea şi fratele său, pe care îl făcuse Caesar şi-l trimesese în Gallia să apere această ţară, s'a sinucis la Senoni[1]) (a. 353 d. Chr.).

13. Cam în acelaşi timp Constantius puse să omoare pe Caesarul Gallus, învinovăţit de un mare număr de cruzimi. Acesta era din fire crud şi aplecat spre tirănie, dacă ar fi fost să ajungă singur domn. Pe de altă parte, Silvanus urzind o revoluţie în Gallia, pieri în mai puţin de 30 de zile şi de atunci rămase singur Constantius ca împărat şi August.

14. In urmă trimise în Gallia, cu titlul de Caesar, pe vărul său Julianus, fratele lui Gallus, căruia îi dete în căsătorie pe sora sa. Barbarii din această provincie cuceriseră mai multe oraşe şi pe altele le împresuraseră; peste tot locul era jaf şi jale şi imperiul roman era ameninţat de o mare prăbuşire. Julianus cu puţine trupe bate lângă Argentoratum[2]), un oraş din Gallia, numeroasele trupe ale Germanilor, face prizonier pe cel mai distins rege al lor şi restabili rândueala în Gallia. Mai târziu, acelaşi Julianus câştigă mai multe victorii strălucite asupra barbarilor: pe Germani i-a împins peste Rhin şi imperiului roman îi dete din nou frontierile sale de odinioară.

15. Nu mult după aceea, legiunile cari se luptaseră cu Germanii, fiindcă se vedeau chemate înapoi dela însărcinarea lor de a apăra Galia, în unanimitate proclamară de împărat pe Julianus, (a. 360 d. Chr.). Acesta, după un an, porneşte să ia în stăpânire Ilyria, Constantius fiind ocupat în războaiele cu Parthii. La vestea aceasta Constantius lasă totul ca să vie să se lupte cu Julianus, dar pe drum, între Cicilia şi Cappadocia moare, în al 38-lea an al domniei, în vârsta de 45 de ani. A fost pus pe dreptate în rândul zeilor. El a fost un bărbat de o fire blândă şi liniştită, prea încrezător în prieteni şi în curtizani şi spre sfârşitul vieţii prea afemeiat. In cei dintâi ani ai domniei sale, s'a arătat foarte cumpătat; încărca de averi pe curtenii săi şi înălţa în dregătorii pe acei cari îl slujiseră în vremuri grele. Faţă de cei pe cari îi bănuia că râvnesc la tron era fără de milă. De altfel era destul de blând şi putea să se

1) Azi *Sens* în Franţa.
2) Azi *Strassburg*.

www.dacoromanica.ro

laude mai mult de norocul războaelor dinlăuntru decât al celor din afară.

16. In urmă pune mâna pe putere *Julianus*. Acesta, după mari pregătiri, porneşte cu războiu împotriva Parthilor, expediţiune la care am luat parte şi eu. Câteva oraşe şi câteva cetăţi întărite îi se supun, pe altele le cucereşte cu puterea. După ce a pustiit Assyria, şi-a ţinut armata în conac câtva timp lângă Ctesiphon. Pe când se întorcea biruitor, fiind târît orbeşte de curajul său în lupte noi, a fost omorît de mâna unui duşman la 6 calendele lui Iulie, în anul al şaptelea al domniei, în vârstă de 31 de ani şi a fost pus în rândul zeilor. Julianus a fost un împărat distins şi, dacă soarta ar fi îngăduit, ar fi condus statul la fericire şi la glorie. Cunoştea bine literatura şi artele şi mai ales era învăţat în literatura greacă, pe care o stăpânia mai bine decât pe cea latină; era înzestrat cu o elocinţă puternică şi vie şi cu o memorie ne mai pomenită; în unele privinţi era mai mult decât un filosof. Faţă de amicii săi era darnic, dar nu destul de grijuliu în alegerea lor, cum îi s'ar fi căzut unui împărat de seama sa. Mulţi chiar s'au încercat să-i ciunteasc̆ă din glorie. Faţă de locuitorii provinciilor era foarte drept şi avea toată dorinţa să ecază cât mai mult tributurile; bun cu toată lumea, nestăruind prea mult pentru sporirea tezaurului public, el era lacom după glorie, pe care o căuta cu o râvnă nepotolită; *prigonitor al religiunii creştine, dar totuşi numai până în aşa măsură, ca să nu verse sângele celor ce o mărturiseau* [1]). Era leit Marcus Antoninus, pe care de altfel căuta să-l întreacă.

17. După acesta a fost ales de împărat, cu consimţămîntul unanim al armatei, *Jovianus*, unul dintre ofiţerii curţii [2]); pentru aceasta a fost recomandat mai mult de vrednicia tatălui său decât de vrednicia sa. Jovianus, faţă de împrejurările turburi de atunci, pe deoparte, fiindcă armata sa suferea de lipsuri, pe de altă parte, fiindcă el însuşi a fost înfrânt în câteva lupte cu Perşii, a încheiat pace cu Sapor, o pace ce e drept necesară, dar ruşinoasă: căci a pierdut ţări şi a trebuit să părăsească oarecari părţi din imperiul roman, ceeace înainte de el, timp de 1118 ani, de când fusese fundată împărăţia romană, nici odată nu s'a întâmplat. Ba încă, legiunile noastre au fost trecute pe sub jug, întocmai ca la Caudium,

1) *Religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret.*

2) *Domestici* erau ofiţerii casei împărăteşti şi formau garda împăratului. Se mai numeau şi *protectores*, fiindcă apărau pe principe în contra atacurilor.

www.dacoromanica.ro

supt Pontius Telesinus şi ca în Spania, la Numantia, şi ca în Numidia, deşi atunci nu s'a pierdut nimic din teritoriul roman. Acest tratat de pace n'ar fi cu totul de osândit, dacă pacea făcută de nevoie ar fi voit să o schimbe, când ar fi scăpat de încurcătură, după cum au făcut Romanii în toate războaiele pe cari le am amintit. Căci li s'a declarat numai decât războiu şi Samniţilor şi Numantinilor şi Numizilor şi pacea încheiată n'a fost întărită. Jovianus însă, fiindcă se temea de vr'un rival în domnie, dacă ar fi stat mai mult timp în Orient, nu s'a mai gândit la gloria sa. Porneşte deci spre Roma, dar moare pe drum spre Illyricum, de o moarte neaşteptată, la fruntaria Galatiei. De altfel a fost un om viteaz şi destul de înţelept.

18. Mulţi cred că a murit de aplecare, căci la cină mâncase prea mult; alţii cred că din pricina mirosului odăii care, având pereţii acoperiţi de curând cu var nestins, sunt primejdioşi în timpul somnului; sunt unii cari socotesc că a murit din pricina cărbunilor pe cari, fiind frig, i-a pus într'o mare grămadă de foc. A murit la 14 ale Calendelor lui Martie, după o domnie de şapte luni, în vârstă de vr'o 33 de ani, şi mulţumită bunătăţii urmaşilor săi [1]) a fost aşezat în rândul zeilor (a. 364 d. Chr.). El era din fire bun şi foarte darnic.

Aceasta era starea imperiului roman supt consulatul lui Jovianus şi al lui Varronianus, în anul 1119 dela fundarea Romei. Fiindcă am ajuns cu istorisirea mea până la strălucitii noştrii principi, vrednici de toată cinstea, pun deocamdată aci capăt lucrării mele. Căci ceeace ne-a mai rămas de spus, trebuie să o spunem pe un ton mai înalt şi nu numai că nu ne lăpădăm de aceasta, dar voim să o scriem cu mai multă îngrijire.

1) Sunt împăraţii Flavius Valentinianus şi Valens.

www.dacoromanica.ro

INDICE

Achaia IV 3, V 4, 6, 7, VI 19 VII 19.
Achilles II 11.
Achilleus VIII 22, 23.
M. Acilius Glabrio cos. (563). III. 3
Actium VII 7.
Adherbal IV 26.
Aegyptus III 1, IV 16, VI 21, VII 6, 7, 9, VIII 18, IX 22, 23.
Aelianus IX 20.
Aemilianus IX 5, 6.
L. Aemilius cos. (a. 529) III 5.
Mam. Aemilius dict. I 19.
L. Aemilius Paulus cos. (a. 538) III 10.
M Aemilius Paulus cos. (a. 586) IV 6, 7.
M. Aemilius Lepidus cos. (676) VI 1, 5, 23, VII 2, 3, 8.
Aequi I 1.
Aetoli IV 5.
L. Afranius VI 20.
Africa II 21, 22, 23, 25. III 20, 22, IV 4, 12, 14, 19, 21, V 9, VI 23, VIII 18, IX 2, 22, 23, X 1, 10—Afri. II 18—22, 24, 25, 27, III 10, 11, 14, 15, 20, 22.
Agrigentum III 14.
M. Agrippa VII 5.
Agrippina VIII 2, IX 9, 17.
Alamanni IX 8, 24, X 3, 14.
Albani I 4.
Albani (Asiae) VI 14, VIII 3.
Clodius Albinus VIII 18.
Albis VII 9.
Alexander Macedo II 7.
Aurelius Alexander VIII 23.
Alexandria II 7, VI 21, 22, IX 23 — Alexandrini legati II 15.
Algidus I 17, 18.
Allectus IX 22.
Allia I 20, II 2.
Alma mons IX 17.
Alpes III 5, 8, VI 17, VII 9. Cottiae VII 14.
Altinum VIII 10.
Amandus IX 20.
Ambrones V 1.
Amisos VI 8.
Ancus Marcius I 5, 6.
Andriscus IV 14.
C. Anicius pr. IIII 6, 8.
Anio II 5.
Antemnates I 2.
Anthemusia VIII 3.
Antiochia VI 14, VIII 10, IX 13 — Antiochenses VI 14.
Antiochus (III) IV 3, 4, 5,.
Antiochus (Epiphanes) IV 6.
T. Aurelius Antoninus Fulvius Boionius Pius VIII 7—11.
M. (Aurelius) Antoninus Verus VIII 9, 10, 11, X 16.
L. Annius Antoninus Verus VIII 9, 10.
L. Antoninus Commodus VIII 13, 15.
M. Aurelius Antoninus Bassianus idemque Caracalla VIII 19, 20, 22—Antoninianae (thermae) VIII 20.
M. Aurelius Antoninus (Heliogabalus) VIII 22.
C. Antonius cos. (691) VI 15.
L. Antonius cos. (713) VII 3.
M. Antonius cos. (718) VII 1—4. 6—8.
Anulinus IX 19.
Aper IX 18, 20.

www.dacoromanica.ro

Apion VI 11.
Apollonia VI 10.
Apollonius Chalcedonius VIII 12.
Appia via II 9.
Apulia II 9, 17, III 19, 12, VI 7.
Aquileia IX 1, X 9.
C. Aquilius Florus cos. (495) II 20.
Aquitania VII 5, 9, IX 10.
Arabia VIII 3—Arabes VI 14 VIII 3, interiores VIII 18.
Archelaus (dux Mithridatis) V 6.
Archelaus Cappadox VII 11.
Ardea I 8.
Argentoratum X 14.
Argos II 14.
Ariarathes Cappadox IV 6, 20.
Ariminus II 17, III 8, V 8, VI 19.
Ariobarzanes V 5.
Aristarchus VI 14.
Aristo Atheniensis V 6.
Aristobulus VI 16.
Aristonicus IV 20.
Armenes IV 2.
Armenia VI 8, VII 9, 14, VIII 3, 6, 10, maior IX 25, minor V 5, VI 8, 12 14, — Armenii VI 9 — Armeniacum regnum VI 9.
Armoricum IX 21.
Arruns I 10.
Artaxata VI 13.
Artaces VI 14.
Arveni IV 22, VI 17.
Arzianene VI 9.
Asclepiodotus IX 22.
Asia III 14, IV 4, 6, 18, 20, V 4, 5, 6, 7, VI 6, 14, VII 3, 5, 6, IX 8, X 1.
Hierius Asinius V 3.
Assyria VIII 3, 6, 10, X 16.
Atella VII 8.
Athenae V 6.
C. Atilius Bulcus cos. (519) III 3.
M. Atilius Regulus cos. (487) II 17. 24.
M. Atilius Regulus cos. (498) II 21, 25.
Attalus rex III 14
Attalus (Philadelphus) IV 4, 8.
Attalus (Philometor) IV 18, 20.
Attalus VI 14.
Aventinus mons I 5.
Cn. Aufidius Orestes cos. (683) VI 8.
Caesar Augustus Octavianus (Octavius I 12, VII 1) I 12, VII 1, 3, 4, 6, 7, 8, 12, 15, VIII 2, 5.
Aurelia via VII 16.
Aurelianus IX 13, 14, 15, 17.
M Aurelius Cotta cos. (680) VI 6.
Aureolus IX 11.
Aureus mons X 17, 20.
Aurunculeius VI 17.
Azabeni VIII 18.

Babylon VIII 3.
Bacaudae IX 20.
Balbinus IX 2.
Bassianus, *vid.* M. Aurelius Antoninus.
Bastarnae IX 25.
Belgica IX 21.
Beneventum II 16.
Berenice VI 11.
Bessi VI 10.
Betriacum VII 17.
L. Bibulus cos. (695) VI 17, 19.
Bithynia IV 5, 6, 8, 20, V 5 VI 6, 8.
Bituitus IV 22.
Bocchus IV 27.
Bononia IX 21.
Bononus IX 17.
Bosphorus V 5, VI 12, VII 9 — Bosphorani VIII 3.
Britannia VII 14, 19, VIII 19, X 1, 2; Britanniae VII 13, IX 21, 22 — Britanni VI 17, VII 3 — Oceanus Britannicus VI 17.
Britannicus VII 13.
Brittii II 12, III 12, 19.
Brundisini II 17.
Bruti duo VI 25, *vid.* Iunius.
Budalia VIII 4.
Burdigala IX 10.
Burziao VI 10.
Byzantium VII 19, quae nunc Constantinopolis VI 6.

Cabira VI 8.
Cabyle VI 10.
Q. Caecilius (548) III 19.

www.dacoromanica.ro

C. Caecilius Metellus cos. (641) IV 25.
L. Caecilius Metellus cos. (a. 503) II 42.
L. Caecilius Metellus cos. (a. 631) IV 21, 23.
Q. Caecilius Metellus (Macedonicus) IV 13, 14, 16.
Q. Caecilius Metellus cos. (645) IV 27.
Q. Caecilius Metellus Pius VI 1, 5.
Q. Caecilius Metellus Creticus VI 11, 16.
Caelius mons I 4.
Caeninenses I 2.
Caenophrurium IX 15.
Caepio V 3, *vid.* Servilius.
Caesar, *vid.* Iulius.
Caesarea (Cappadociae) VII 11.
Caesareae civitates VII 10.
Calabria III 12.
C. Caesar Caligula VII 12, 13, 14, 23.
Callaeci IV 19.
Callatis VI 10.
Callinicum IX 24.
L. Calpurnius Bestia cos. (642) IV 26.
Camillus, *vid.* Furius.
Campania I 8, II 8, 12, III 12, 14. V 4, VII 8, 11, VIII 7, 11.
Campus Martius VII 8.
Cannae III 10.
Cantabria VII 9.
Capitolium 1, 6, 8, 20, IV 8, VII 13. 18, 23, IX 11.
Cappadocia IV 6, V 5, VII 11. X 15.
Capua V 7, VI 7.
Caracalla, *vid.* M. Aurelius Antoninus Bassianus.
Carausius IX 21, 22.
Carbo, *vid.* Papirius.
Cardueni VIII 3.
Carinus IX 18. 19. 20.
Carnuntum VIII 13.
Carpi IX 25.
Carrae VI 18, IX 24.
Carrinas V 8.
Carthago II 21, 25, 27, III 7, 11, 22, IV 3, 10, 12, 21, — Carthaginienses II 20, 21, 25, 26, 27, III 2, 7, 8, 11, 20—23, IV 10.
Carthago Hispaniae III 15.
Carthalo III 16.
Carus IX, 18, 19.
Casca, *vid.* Servilius.
C. Cassius Longinus cos. (630) IV 22.
C. Cassius VI 18, 25, VII 3, 4.
Sp. Cassius I 12.
Catalauni IX 13.
Catilina, *vid.* Sergius.
Catinenses II 19.
Cato, *vid.* Porcius.
Catti VII 23.
Catulus, *vid.* Lutatius.
Caudium X 17.
Celtiberia IV 16.
(Sextus) Chaeronensis VIII 12.
Chalcedon VI 6.
Christiana religio X 16.
Cibalae X 5.
Cilicia VI 1, 3, VII 19, X 15.
Cimbri IV 25, 27 V 1, 2 — Cimbricum bellum V 1.
Cineas II 12, 13.
Circesium IX 2.
aqua Claudia II 9.
Ap. Claudius decemvir I 18.
Ap. Claudius censor II 9.
Ap. Claudius cos (486) II 16, 18.
Ap. Claudius VI 2.
Ap. Claudius Nero cos. (547) III 13.
C. Claudius Canina cos. (481) II 15.
M. Claudius Marcellus cos. (532) III 6, 12, 14, 26.
Marcellus cos. (588) IV 9.
Marcellus cos. (705) VI 19.
P. Claudius Pulcher cos (505) II 26.
Claudius imp. Drusi f. VII 13, 19.
Claudius imp. (Gothicus) IX 11, 12, 22.
Cleopatra VI 22, VII 6, 7.
Clodius Albinus VIII 18.
A. Cluentius V 3.
Clypea II 21.
Coche IX 18.
Colchi VI 14, VIII 3.
Collina porta V. 8.
Commagene VII 19.
Commodus, *vid.* Antoninus.
Concordia VIII 10.

www.dacoromanica.ro

Constans X 9, 10.
Constantia X 5.
Constantinopolis VI 6, IX 15.
Constantinus (Magnus) VIII 22, 23, X 2—6, 11, 12.
Constantinus (Constantini M. pater) IX 22, 23, X 1, 2.
Constantius (Constantini M. filius) X 9—13, 15.
Corinthus IV 14 — Corinthii IV 14.
Corioli I 14, 15.
Cn. Cornelius Asina cos. (494) II 20.
P. Cornelius (Asina) cos. (533) III 7.
L. Cornelius Cinna cos. (667) V 4, 7.
Cn. Cornelius Dolabella cos. (471) II 10.
L. Cornelius Faustus VI 23.
Cornelius Fuscus VI 23.
Cn. Cornelius Gallus VII 7.
Cornelius Lentulus cos (479) II 14.
L. Cornelius Lentulus cos. (517) III 2.
P. Cornelius Lentulus cos. (683) VI 8.
P. Cornelius Rufinus cos. (464) II 9.
Cn. Cornelius Scipio cos. (532) III 6, 11, 13, 14, 15.
L. Scipio cos. (495) II 20.
L. Cornelius Scipio Asiagenes cos. (564) III 16, IV 4.
P. Cornelius Scipio cos. (536) III 8, 9, 11, 13, 14, 15.
P. Cornelius Scipio Africanus cos. (549) III 15—18, 20—23, IV 3, 4, 10, VI 23.
P. Cornelius Scipio Africanus iunior cos. (607) IV 10, 11, 12, 14, 17, 19, 21.
P. Cornelius Scipio cos (563) IV 3.
P. Scipio Nasica cos. (643) IV 26.
P. Cornelius Scipio VI 23.
Scipio cos. (671) V 7.
L. Cornelius Sulla IV 27, V 3, 4, 6—9, VI 1, 23.
Corsica II 20.
Corycus VI 3.
C. Cosconius VI 4.
Cottius rex VII 14.
Cotys IV 6.
Creta VI 16 — bellum Creticum VI 11.
Crixus VI 7.
Crustumini I 2.
Ctesiphon VIII 3, IX 10, 18. X 16.
M. Curius Dentatus cos. (464) II 9.
M. Curius Dentatus cos. (479) II 14.
Cyrene VI 11.
Cyzicus VI 7, VIII 18.

Dacia VIII 2, 6, IX 8, 15, 22 X 4 — Ripensis IX 13 — Daci VII 9, 23.
Dalmatia IV 23, VI 1, 4, VII 9, IX 19— Dalmatae V 7.
Dalmatius Caesar X 9.
Danuvius VI 2, 10, VIII 2, IX 8, 15.
Daphnenses VI 14.
Dardania X 5 — Dardani V 7, VI 2.
Decebalus VIII 2, 6.
Decius cos. (475) II 13.
Decius (imp.) IX 4.
Deiotarus VI 14.
Demetrius IV 2, 3.
Diadumenus VIII 21.
Diocletianus IX 19, 22—28, X 1, 2.
Diogenes V 6.
divorum porticus VII 23.
Domitianus VII 23, VIII 1.
Sex Domitius Calvinus cos. (630) IV 22.
Domitius V 9.
L. Domitius pr. VI 1.
Drusus VII 9, 12, 13.
C. Duillius cos. (494) II 20.

Eboracum VIII 19, X 1.
Edessa VIII 20.
Ephesus V 5.
Epirus II 11, 13, IV 8, VI 19, VII 7.
Esquilinus mons I 7.
Eumenes IV 4, 6, 8, 18, 20.
Eumenia IV 4.
Euphrates VI 18, VIII 6, IX 2.
Europa IV 4.

Fabia familia I 16.
C. Fabius cos. (275) I 16.
C. Fabius Licinius cos. (481) II 15.
C Fabius Pictor cos (485) II 16.
Q. Fabius Maximus mag. equit. II 8, 9.
Q. Fabius Maximus II 9.
S. Fabius Maximus (Cunctator) cos.

www.dacoromanica.ro

(545) III 9, 10, 16).
Fabius historicus III 5.
Fabricius II 12, 14.
Falisci I 20, II 28.
Famea IV 10.
Faselis VI 3.
Fausta X 3.
Galeria Faustina iunior VIII 10.
Felicissimus IX 14.
Fidenae I 19 — Fidenates I 2, 4, 19,
Flaminius cos. (537) III 9.
Florianus IX 16.
forum VII 16, transitorium VII 23. Traiani VIII 5. 13.
Franci IX 21, X 3.
Fronto VIII 12.
Cn. Fulvius cos. (543) III 14.
M. Fulvius IV 5.
Q. Fulvius cos. (490) II 18.
Cn. Fulvius Centumalus cos. (525) III 4.
Fulvius Flaccus cos. (517) III 2.
Ser. Fulvius Nobilior cos. (499) II 22.
Furius Camillus I 20. II 1, 4.
L. Furius II 6.
C. Furius Placidus cos. (503) II 24.

Gabii I 9.
Galatia VI 14, VII 10, X 17.
Ser. Galba VII 16, 17.
Gallia II 16, IV 23, 25, 27, VI 17, 19, VII 9, VIII 18, 23, IX 4, 8, 9, 10, 13, 18, 19, 20, 23, X 6, 13, 14 — Galliae VII 3. IX 8, 9, 17 X 1, 3, 10, 12, 14, 15— Galli I 20, II 5, 6, 10, III 5, 6, 8, IV 22, V 1, VII 16, VIII 2, 8, IX 17, X 1 transalpini IV 22.
Gallienus IX 7, 8, 11.
Gallus Caesar X 12, 13, 14.
Gallus Hostilianus IX 5.
Gentius IV 6, 8.
L. Genucius cos. (89) II 4.
Germania VI 17, VII 9, 19, VIII 2— Germani V 1, VI 17, VII 9, 12, VIII 12. 15. IX 1, 7, 8. X 14.
Germaniciani exercitus VII 17 X 15.
Getta VIII 19.
Gordianus senior IX 2.
Gordianus Augustus IX 2, 3.
Gothi IX 8, 11, 13, X 7.
Graecia II 13, 14, III 14, IV 2, 14, V 6, 7, VI 19, 20, IX 8—Graeci III 12, VIII 10, X 8 — Graecae litterae VIII 12.

Aelius Hadrianus VIII 6, 8, 11, 17.
Haemus mons VI 10.
Hamilcar III 7—23, IV 3, 4, 5, V 1, VI 7.
Hanno III, 14, 20.
Hasdrubal Hannibalis frater III 8, 11, 13, 14, 15, 18 — alii III 13, IV 10, 14.
Helena castrum X 9.
Heliogabalus (deus) VIII 22: *vid.* M. Aurelius Antoninus.
Helvetii qui nunc Sequani VI 17.
Heraclea IX 15.
T. Herennius V 3.
Hiberia VI 14 — Hiberi VIII 3.
Hierius Asinius V 3.
Hiempsal IV 26.
Hierda V 9
Hiero II 18 19, III 1, 1.
Hierosolyma VI 14, VII 9, 19, 20, 21.
Hirtius cos. (711) VII 1.
Hirtuleius VI 1.
Hispania III 7, 8, 11, 13, 14, 18. 20. IV 16, 17, 27, VI 1, 5, VIII 2, 6. X 17— Hispaniae III 13. 15 17, 18. IV 16, 1, 20, 24, VII 3, IX 8, X 9 — Hispani III 15, IV 14, VII 6.
Hister urbs IV 10.
Histri III 7.
M. Horatius Pulvillus cos. (245) I 10.
Hormisda IX 25.
C. Hostilius Mancinus cos. (617) IV 17.

Ianiculus I 5.
Ianus geminus IX 2.
Ilyricum IV 6, VI 4, 17, VII 9, IX 8, 11, 15, 19, 25, X 1, 2, 10, 15, 17.
Illyrii III 4, IV 7, 8.
India VIII 3 — Indi VII 10.
Ingenuus IX 8.
Interamna IX 5.

www.dacoromanica.ro

Iovianus X 17, 18, cos. (1117) X 18.
Isauria VI 5, VIII 5 — Isauri VI 3.
Iseum VII 23.
Italia *adeseori* — Italicum bellum quod et sociale V 9.
Italica VIII 2, 6.
Ituraei VI 14.
Iuba VI 23.
Iuba VII 10.
Iudaea VI 14, VII 19 — Iudaei VI 14, 16.
Iugurtha IV 26, 27, V 1, VI 1.
Iulia VIII 20.
Salvius Iulianus (iuris peritus) VIII 17.
Salvius Iulianus imp. VIII 16—18.
Iulianus X 14—16.
C. Iulius Caesar I 12, VI 17, 19—25, VII 1, 2, 3, 13.
Sex. Iulius Caesar cos. (663) V 3.
C. Iunius cos. (505) II 26.
D. Iunius Brutus IV 19.
Brutus VI 26, VII 3, 4.
L. Iunius Brutus cos. (245) I 8—11, VI 25.
L. Iunius Libo cos. (487) II 17.
D. Iunius Silanus cos. (692) VI 16.
M. Iunius Silanus cos. (645) IV 27.
P. Iuventius pr. IV 13.

Lacedaemonii II 21, IV 2.
Laelianus IX 9.
C. Laelius cos. (564) IV 4.
Lamponius V 8.
Larcius dict. I 12.
Latini I 5, 18, II 6, 7.
Leptis VIII 18.
Liburnae naves II 20.
Libya VI 11.
Libyssa IV 5.
Licinius (imp.) X 4—6.
P. Licinius cos. (583) IV 6.
M Licinius Crassus cos. (699) VI 7, 18, VII 5, 9.
P. Licinius Crassus IV 20.
L. Licinius Lucullus cos. (680) VI 6-11.
M. Licinius Lucullus VI 7, 8, 10.
Ligures III 2, 8.
Lilybaeum II 27.
Lingones IX 23.
M. Livius Salinator cos. (547) III 18.
M. Lollius VII 10.
Lorium VIII 8.
Lucania IX 13, 27, X 2 — Lucani II 12, 14.
Lucretia I 8—10.
Sp. Lucretius Tricipitinus cos. (245) I 10.
Lugdunum VIII 18, X 12.
Lusitania IV 9, 16, 27 — Lusitani IV 19, 27.
C. Lutatius Catulus cos. (512) II 27.
Q. Lutatius Catulus cos. (513) II 28.
Q. Catulus cos. (652) V 1, 2.
Q. Catulus cos. (676) VI 1, 5.
Lycia VI 3, VII 19.

Macedonia III 12 — 14, IV 6, 7, 13, 14, 15, 27, VI 1, 2, 5, 7, 10, 19, VII 3, IX 8, 11, X 5 — Macedones IV 7 — Macedonicum bellum IV 1, 3, VI 8, 11.
Opilius Macrinus VIII 21.
Madena VIII 3.
Maedi V 7.
Magnentius X 9, 10, 12 — Magnentiani duces X 11.
Magnesia IV 4.
Mago III 13, 15.
Mamaea VIII 23.
M. Manilius cos. (605) IV 10.
A. Manlius cos. (513) II 28.
M. Manlius cos. (649) V 1.
L. Manlius Censorinus cos. (605) IV 10.
Manlius Torquatus II 5.
T. Manlius Torquatus cos. (519) III 3, 12, 13.
L. Manlius Vulso cos. (498) II 21.
Marcellus, *vid.* Claudius.
C. Marcius II 5.
Q. Marcius Coriolanus I 15.
L. Marcus Philippus cos. (667) V 3.
L. Marcius Philippus cos. (568) IV 5.
Q. Marcius Rex cos. (636) IV 23.
Marcomannicum bellum VIII 12, 13.
Marcomedi VIII 3.

www.dacoromanica.ro

mare rubrun VIII 3.
Margus IX 20.
C. Marius cos. sexies IV 27, V 1—4, 7, 8 — Mariana pars. V 8, 9, VI 1.
Marius iunior cos. (672) V 8.
Marius (imp.) IX 9.
Mars I 1.
Marsi V 3.
Masinissa III 22, IV 6, 11.
Massilia X 3.
Mauretania IV 27, V 9, VI 23, VII 10.
Maxentius X 2—4.
Maximianus Galerius IX 22, 24, X 1, 2, 4.
Maximianus Herculius IX 20—23, 27, X 1—3.
Maximinus Augustus IX 1, 2.
Maximinus Caesar X 2, 4.
Mazaca VII 11.
Mediolanum III 6, IX 11, 27.
L. Memmius cos. IV 9.
Mesopotamia VI 8, VIII 3, 6, IX 7, 8, 10, 25, X 8, 10.
Messenii VIII 3.
Micipsa IV 26.
M. Minucius Rufus cos (533) III 7.
Minucius Rufus IV 27.
Mithridates Ponticus IV, 20; Magnus VI 22; IV 20, V 4—7, 9. VI 6—10. 12. 16 — Mithridaticum (bellum) V 4, VI 8, 11, 14, 16.
Moesia IX 5, 15, 17, 25, X 5 — Moesiae duae IX 15.
Mogontiacum VII 13, IX 9.
Q. Mucius Scaevola (637) IV 23.
Mulvius pons VIII 17, X 4.
Mummius IV 14.
Munda VI 24.
L. Murena cos, (692) VI 16.
Mursa IX 8, X 12.

Nabis IV 2.
Narbone IV 23, IX 18.
Narseus IX 22, 24, 25, 27, X 4.
Nepotianus X 11.
Nero VII 14, 17, 18, 23 — Neroniane thermae nunc Alexandrinae VII 15.
Nerva VIII 1.
Nicomedes IV 8, 20.
Nicomedes (Philopator) X 5, VI 6.
Nicomedia IX 27, X 6, 8 — Nicomedenses IV 5.
Nilus VI 22.
Nisibis VI 9.
Nola III 12.
Nomentana via VII 15.
Norbanus cos.(671) V 7.
Noricum IX 7.
Numa Pompilius I 2, 5, III 3, VIII 8, 9.
Numantia IV 17, X 17 — Numantini IV 17, 19, X 17.
Numerianus IX 18—20.
Numidia III 20, IV 6, 27, V 1, X 17 — Numidae II 24, III 20, 22, IV 11, 26, X 17.

Occidens IX 11, 13.
Oceanus VI 17, VII 13.
C. Octavianus Augustus *vid.* Augustus.
Cn. Octavius cos. (667) V 4.
Odenathus IX 10, 11, 13.
Oenomaus VI 7.
Q. Ogulnius cos. (485) II 16.
Olympus urbs VI 3.
Opilius Macrinus VIII 21.
Oppius Sabinus VII 23.
Orchades VII 13.
Oriens VI 20, VII 3, 6, IX 2, 10, 11, 13. 17, 18, 22, X 1, 2, 4, 6. 12. 17.
Orodes VI 14, 18, VII 5.
Osdroena VIII 29 — Osdroeni VIII 3.
Ostia I 5.
Otacilius cos. (491) II, 19.
Otho VII 16, 17.

Pacorus VII 5.
Palaeopharsalus VI 20.
Palaestina VII 10, 19.
Palatinus mons I 1.
Palatium VII 12, VIII 17.
Pamphylia VI 1, 3.
Pannonia VII 9, IX 4; inferior IX 4; secunda X 5 — Pannonii VIII 13, IX 17 — Pannonicum bellum VII 9.
Pansa cos. (711) VII 1.

www.dacoromanica.ro

Panticapaeum VII 9.
Paphlagonia V 5, VI 8, 14.
L. Papirius Cursor dict. II 8; cos. (435) II 9.
Cn. Carbo cos. (641) IV 25.
Cn. Papirius Carbo cos. (672) V 8, 9.
Parthenius VIII 1.
Parthenopolis VI 10.
Parthi VI 18, VII 5, 6, 9, 14, VIII 3, 10, 18, 20, IX 2, 7, 8, 19, X 8, 16.
Parthomasiris VIII 3.
Peligni V 3.
Pergamus IV 20.
Perpenna cos. (624) IV 20.
Perseus IV 6—8, 15.
Persis VIII 3, 5, IX 19 — Persae VI 8, 9, 18, VII 5, 6, 9, VIII 23, IX 2, 7, 10, 18, 25, X 10, 16, 17,
Pertinax VIII 16, 18.
Perusia VII 3.
Pescennius Niger VIII 18.
M. Petreius VI, 20, 23.
Petronius Secundus VIII 1.
Pharnaces VI 12, 22.
Phaselis VI 3.
Philippus III 12, 13, 14, IV 1, 2, 3, 6.
Philippus (imp.) senior VIII 2, 3.
Philippus iunior VIII 3.
Philippi VII 3.
Phoenice VI 8, 13.
Phyrgia IV 4.
Picenum II 8, III 18 — Picentes II 16, V 3.
Piraeus V 6.
piraticum bellum VI 16.
A. Plautius VII 13.
Plotina VIII 9.
Plutarchus VIII 12.
Poeni II 26.
Polemo VII 14 — Pontus Polemoniacus VII 14.
Cn. Pompeius V 3.
Cn. Pompeius Magnus V 8, 9, VI 1, 5, 12—14, 16, 18—24, VII 4.
Cn. Pompeius (Magni f.). VI 24.
Sex. Pompeius VI 24, VII 4—6.
Q. Pompeius IV 16, 17.
Pontius Telesinus X 17.
Pontus V 5. VI 8, 9, 10, 22, VII 3, 9, 14, IX 8 — Ponticum Mare V 5.
Porcius Cato cos. (665) V 3.
C. Cato cos. (610) IV 24.
M. Porcius Cato cos. (636) IV 23.
M. Porcius Cato (Uticensis) VI 19, 23.
Porsena I 11.
Sp. Postumius cos (433) II 9.
A. Postumius Albinus cos. (512) II 27.
L. Postumius Albinus cos. (525) III 4.
Sp. Postumius Albinus cos. (568) IV 5.
Sp. Postumius Albinus IV 26.
Postumus IX 9, 11.
Praeneste II 2, 12, V 8 — Praenestini II 2.
Probus IX 17.
Proculus IX 17.
Prusias IV 5, 6, 8.
Pseudoperseus IV 15.
Pseudophilippus IV 13, 14.
Ptolemaeus (Philadelphus) II 15.
Ptolemaeus (Euergetes) III 1.
Ptolemaeus (Philometor) IV 6.
Ptolemaeus (Auletae filius) VI 22.
Ptolemais VI 11.
Punicum bellum II 20, 27, III 1; secundum III 7, 10, 23, IV 1, 10, V 1; tertium IV 10 Punica bella VIII 12.
Pupienus IX 1, 2.
Pylaemenes Paphlagon IV 20, V 5, VI 14.
Pyrenaeus III 8.
Pyrrus II 11—14.

Quadi VIII 13, IX 8.
Quinquegentiani IX 22, 23.
Quintillus IX 12.
T. Quintius dict. II 5.
L. Quintius Cincinnatus 17, 19.
T. Quintius Cincinnatus II 2, 5,
T. Quintius Flamininus cos. (631) IV 2, 5, 21.
Quirinalis mons I 7.

Raetia VII 9, IX 7.
Ravenna IX 7, X 3.

www.dacoromanica.ro

Rea Silvia I 1.
Remus I 1.
Rhenus VI 17, VII 9, VIII 2, X 14.
Rhodanus IV 22, V 1, VI 17.
Rhodope provincia VI 2.
Rhodus VII 19 — Rhodii IV 4.
Roma *et* Romani *mai adeseori.*
Romulus I 1, 3, 20, II 4, VIII 8.
Rostra II 7.
P. Rutilius cos. (664) V 3.

Sabini I 2, 6, 7, 11, VII 20.
Sabinus VII 17.
Saguntum III 7 — Saguntini III 7.
Salaria via VII 15.
Salassi VII 9.
Sallentini II 17.
Salonae VI 4, IX 27, 28. „
Samnium II 16 — Samnites II 8, 9, 10, 12, 14, X 17.
Samus VII 19.
Sapor IX 7.
Sapor Narsei nepos IX 25, X 10, 17.
Sardinia II 20, III 12, 13, IV 25 — Sardi III 3, 13 — Sardinienses III 2.
Sarmatia VII 23 — Sarmatae VII 23, VIII 13, IX 8, 18, 25.
Saturninus IX 17.
Sauromatae VIII 3.
Saxones IX 21.
Scordisci IV 24, 27, V 7.
C. Scribonius Curio VI 2, 5.
Scythae VII 10.
Seleucia Assyriae VIII 3, 10; Isauriae VIII 5; Syriae VI 14.
P. Sempronius cos. (486) II 16.
C. Sempronuis Blaesus cos. (501) II 23.
Ti. Sempronius Gracchus III 8,9.
Sena III 18.
Senones I 20, II 20.
Senoni X 12.
Cn. Sentius VII 13.
Sequani VI 17.
Serapeum VII 23.
Serdica IX 22.
L. Sergius Catilina VI 15.
Sertorius VI 1.
Q. Servilius cos. (389) II 4.
P. Servilius Isauricus VI 3, 5.
Cn. Servilius Caepio cos. (501) II 23.
Q. Servilius Caepio cos. (614) IV 16, 27.
Q. Caepio cos. (648) V 1.
Servilius Casca VI 25,
Servius Tullius I 7.
Severus Caesar X 2, 3.
Septimius Severus VIII 17—19; Pertinax VIII 18; Parthicus Arabicus Azabenicus VIII 18.
Sicilia II 14, 18, 19, 22, 24, 27, III 1, 8. 14, IV 12, V 8, 9, VII 4.
Silvanus X 13.
Siagara X 10.
Sinope VI 8.
Sipylus IV 4
Sirmium IX 17.
Smyrna IV 20.
Sol IX 15.
Solentinus rex VIII 9.
Sophanene VI 13.
Spartacus VI 7.
Stoica philosophia VIII 11.
Stratonice IV 20.
Suebia VII 12 — Suebi VIII 13.
Suessa Pometia I 8.
C. Sulpicius cos. (475) II 13.
P. Sulpicius cos. (543) III 14.
Sulpicius V 4.
Surena VI 18, VII 5.
Sutrini II 1.
Symia Sera VIII 22.
Syphax III 20.
Syracusana urbs III 14 — Syracusanorum nobilitas II 19.
Syria III 1, IV 5, VI 8, 13, 14, VII 5, VIII 18, IX 3, 8, 10 — Syriacum bellum IV 3.

Tacitus IX 16.
Taifali VIII 2.
Tarentum II 13, 14, III 16 — Tarentini II 11, 14.
Tarquinius Priscus I 6.
Tarquinius Superbus I 7 — 12, 15.
Tarquinius Collatinus cos. (245) I 8—10.

www.dacoromanica.ro

(Sex) Tarquinius I 8.
Tarraco IX 8.
Tarsus X 4.
Tauromenitani II 19.
Taurus IV 4, VI 3.
P. Terentius Varro cos. (538) III 10.
Tervingi VIII 2.
Tetricus IX 10, 13.
Teutobodus V 1.
Teutones V 1, 2.
Theodora IX 22.
Thessalia VI 20, 22.
Thessalonica X 6.
Thracia IV 6, 25, VII 19.
Tiberis I 5, VII 18.
Tiberius VII 9—12, 23.
Tigranes VI 8, 9, 12—14, 16.
Tigranocerta VI 9.
Tigris IX 18.
Titurius VI 17.
Titus Vespasianus VII, 20, 21.
Tolumnius I 19.
Tomi VI 10.
Ulpius Crinitus Traianus VIII 1, 2, 4 — 6, 8, 10, 13, IX 8, 15.
Tranquillina IX 2.
Trebellianus IX 8.
Trebia III 9.
Tremellius IV 15.
Triballi IV 27.
Tripolitana provincia VIII 18.
Troia I 1, VII 14.
Tugurini V 1.
M. Tullius Cicero cos. (691) VI 15, VII 2.
Tullus Hostilius I 4.
Tuscia I 11, III 9, VII 3 — Tusci I 8, II 5, 10.
Tusculum I 11.

Ulpianus VIII 23.
Uscudama VI 10.

Valens cos. (849) VIII 1.
Valeria IX 1, 22.
Licinius Valerianus IX 7.
Valerianus Gallieni fr. IX 11.
L. Valerius Publicola cos. (245) I 9—11.
L. Valerius cos (548) III 19.
M. Valerius cos. (491) II 19.
M. Valerius Corvinus cos. (406) II 6.
M Valerius Laevinus III 12—14.
P. Valerius Laevinus cos. (474) II 11.
Vandali VIII 13.
M. Varro VI 20.
Varronianus cos. (1117) X 18.
Q. Varus VI 23.
Vecta VII 19.
Veii I 19 — Veientes I 2, 4, 16, 19 — Veientani I 20.
Venetia VIII 10.
L. Ventidius Bassus VII 5.
Vergilianus versus *(Aen. 6, 365)* IX 13.
Verona IX 3.
Verus, *vid.* L. Annius Antoninus.
Vespasianus VII 18, 19, 21.
Vetranio X 10, 11.
T. Vettius V 3.
Veturia I 15.
T. Veturius cos. (433) II 9.
Vetus cos. (849) VIII 1.
Victoali VIII 2.
Victorinus IX 9.
Viminacium IX 20.
Viminalis mons I 7.
Vindelici VII 9.
Virginius I 18.
L. Virginius cos. (275) I 16.
Viriatus IV 16.
Viridomarus III 6.
Vitellius VII 17, 18.
L). Vitellius VII 18.
Volsci I 8, 14, 15, 19, II 1.
Volumnia I 15.
Volusianus IX 5.

Xanthippus II 21.
Xerxes VIII 23.

Zenobia IX 13.

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL XI

CRONICA PICTATĂ DELA VIENA

TEXT, TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 7

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS XI

CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1937

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

Ilustrațiunile colorate sunt luate după copiile Academiei Române, procurate de regretatul I. Bianu.

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Deşi, publicând această colecţie de Izvoare ale Istoriei Românilor, scopul nostru nu este de a rezolva, noi înşine, marile probleme istorice, mai ales cele din epoca atât de întunecată a evului mediu, ci mai mult de a procura altora materialul necesar pentru rezolvirea lor, totuşi nu ne putem reţinea, cel puţin, de a semnala aceste probleme, dându-ne, în acelaşi timp, şi părerea noastră personală. Această părere care ar putea, uneori, să nu fie şi cea a cetitorului sau a criticului, noi o socotim, când nu o prezentăm subt formă de hipoteză, ca singură cea întemeiată.

Ne găsim, deci, ispitiţi să semnalăm în «Introducerile» noastre principalele chestiuni ce se referă la istoria noastră naţională, cu toate că avem teamă să nu influenţăm prea mult pe cetitor cu părerile noastre şi să nu-l abatem dela judecata sa proprie. Dacă totuşi o facem, o facem aceasta mai mult cu gândul de a-l ajuta în aprecierea datelor procurate de lectura acestor izvoare.

Că punctul nostru de vedere, ce l-am exprimat şi altă dată în aceste studii introductive, este cel just, o deducem aceasta din judecata favorabilă, aproape unanimă, ce s'a făcut acestei publicaţiuni.

Cât priveşte critica străină, că ar trebui mai întâi să dovedim — este vorba de Notarul anonim — că Vlachii cronicilor sunt aceiaşi cu Românii din secolele XIX şi XX, credem că ne putem dispensa de a face această dovadă, ca fiind de prisos, şi să ne mulţumim cu constatarea că traducerea noastră este ireproşabilă — einwandfreie Uebersetzung[1])*.*

1) *Ungarische Jahrbücher*, XVI. 1 anul 1936. De altfel, prin faptul că în cronica pictată se vorbeşte în ultimul capitol de Vlachi, despre cari autorul vorbise şi în primele capitole, rezultă că el cunoştea vechia tradiţie şi o admitea. Căci, altfel, ar fi avut un cuvânt de spus în capitolul final şi ar fi arătat, dacă sunt sau nu sunt aceiaşi Vlachii lui Basarab cu Vlachii tradiţiei.

www.dacoromanica.ro

Am publicat textele în întregime, în original şi în traducere, fiindcă am pornit dela ideea că, pe de o parte, o operă, fie ea literară fie ea ştiinţifică, nu poate să fie apreciată decât în totalitatea ei, iar, pe de altă parte, fiindcă se găsesc, în aceste texte, o mulţime de date cari, deşi, în aparenţă, n'ar putea fi considerate ca izvoare ale istoriei noastre naţionale, un observator mai atent totuşi le descopere ca având, uneori, chiar pentru istoria noastră, o importanţă capitală. Astfel, bunăoară, Menumorut din cronica lui Anonymus, considerat de mulţi istorici ca un principe slav, dă trimişilor generalului Tuhutum cari îi cereau moştenirea regelui Attila următorul răspuns: «Attila n'a putut să cucerească această ţară decât dela strămoşul meu şi graţie stăpânului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să o smulgă din mâinile mele». Acel strămoş al lui Menumorut, dela care Attila a cucerit ţara, nu poate fi decât împăratul roman. Un alt exemplu. In cronica lui Nestor, vorbindu-se despre războaele dintre Ruşi şi Cumani, ni se aminteşte într'un pasagiu care, în aparenţă, n'are de a face cu istoria noastră naţională, despre principele Asen sau Osen. Ei bine, numele acestui principe este, în acelaşi timp, numele glorios al familiei domnitoare din imperiul româno-bulgar.

Spunem toate acestea ca răspuns la o observaţie a recensentului nostru din «Dacoromania» care se întreabă dacă «pentru un pasagiu ori două, care pot interesa istoria românească, merită să se producă şi traducă cu mare muncă şi jertfă de timp o carte întreagă [1]*)».*

In ce priveşte imputarea din «Revista Istorică» [2]*), anume că această colecţie de izvoare istorice nu o publicăm pe bază de manuscripte, mărturisim că, în împrejurările de astăzi şi cu mijloacele reduse ce ne stau la îndemână, ne găsim în imposibilitate de a face, prin noi înşine, colaţionarea atâtor codice — numai Vopiscus şi Eutropius se găsesc în câte opt — ce se află risipite prin diferitele biblioteci din Roma, Paris Petrograd etc., ci ne mulţumim să reproducem textele noastre după cele mai nouă şi cele mai bune ediţii critice.*

G. POPA-LISSEANU.

---

1) *Dacoromania*, VIII, p. 236; vezi aceeaşi observaţie şi în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, VI, p. 697.

2) *Revista Istorică* XXI, p. 400, XXII, p. 91 şi 357.

www.dacoromanica.ro

AVANT PROPOS.

Vers la fin du IX-me siècle, les Hongrois, d'origine turco-mongole, entraînant après eux toute une cohue de Finnois, de Slaves ou d'autres fractions de peuples barbares qu'ils avaient rammassés en cours de route vers l'Europe Centrale, plantèrent leurs tentes dans le Nord de la plaine de la Tissa; plus tard, ils iront s'établir dans la Pannonie de l'Est. Pendant plus de trois cents ans, ils s'efforceront d'étendre leur dommination sur les pays voisins, habités par de peuples différents, mais principalement par les Roumains, descendants des Thraces romanisés et par les mélanges de Slaves et de restes des Huns et des Avars, maîtres ephémères du début du Moyen-Age d'une bonne partie de l'Europe Centrale.

Les Roumains de la plaine de la Tissa et de la Transylvanie de plus tard, organisés en petits duchés ou „**Tsĕri**" (= terres, terrae) depuis une date très ancienne, et, dépendant en fait de croyance religieuse de l'Eglise de Constantinople, essayèrent de résister les armes aux mains à ces envahisseurs; mais, à la suite des combats sanglants, ils finirent par céder. Les rois hongrois, purent ainsi, jusqu'à la fin du XII-me siècle, reporter les frontières de leur Etat à l'Est sur les crêtes des Carpates, du Danube jusqu'aux sources du Prut.

Pour s'assurer contre les attaques des Barbares se produisant de l'Est et du Sud-Est, ces rois, qui, depuis la conversion de Saint Etienne, se considéraient au service du pape et en quelque sorte le bouclier du catholicisme vers l'Est, contre les Barbares payens, voire contre les chrétiens orthodoxes, organisèrent militairement les débouchés des passages carpatiques vers la Transylvanie; ils y firent bâtir des châteaux forts gardés par leurs hommes et les mercenaires étrangers. Ils

www.dacoromanica.ro

firent également venir des paysans, et peut-être des artisans, de l'Europe Centrale et du Nord-Ouest des Flandres, aux XII-me et XIII-me siècles, qu'ils colonisèrent dans la Transylvanie, dans les régions propices aux occupations agricoles, mais presque toujours au voisinage de ces localités fortifées. Ils voulaient par là atteindre un double but: la mise en valeur de ce nouveau pays davantage que ne l'avait fait la population indigène, les Roumains, qui pratiquait pour la plupart l'élevage, en particulier l'élevage du mouton, ainsi que de constituer des réserves d'hommes où seraient venus puiser, en cas de nécessité, les commandants militaires des châteaux forts en question. Ces colons seront appelés par la suite du nom générique de Saxons.

Au début du XII-me siècle, en 1211, le roi André II concéda aux Chevaliers Teutoniques la Tsara de Borsa ou Barsa du Sud-Est de la Transylvanie, à la condition que ceux-ci défendissent les possessions hongroises contre les incursions des Coumans nomadisants du Sud-Est et de l'Est des Carpates. Cependant, ces moines-soldats, qui s'étaient donnés pour mission de convertir au christianisme les Barbares par la parole, mais surtout par l'épée, manifestèrent quelque temps après des velléités d'y fonder un Etat à eux et d'en étendre les limites sur le versant Sud des Carpates Méridionales. A cette nouvelle, le roi hongrois ordona le bannissement de ses Etats des Chevaliers Teutoniques et révoqua la donation qu'il avait faite en leur faveur (1225). Dorénavant il assurera la garde des Carpates avec ses propres soldats et mercenaires. Il se proposa également d'annexer au moment opportun les pays où les Coumans exerçaient une vague domination et de fixer les nouvelles frontières de son royaume le long du Danube inférieur et du Prut, voire du Nistru. Les Hongrois n'ont jamais pu réaliser se plan grandiose; par contre, les tentatives qu'ils ont faites dans ce sens leur causèrent bien des déboires.

Presque à la même époque, les Roumains de la Péninsule Thrace, ou plus exactement les Roumains de la Moesie inférieure et de la Thrace proprement dite, s'étaient révoltés contre le gouvernement grec de Byzance, abusif et cupide, dont rien ne les rattachait plus; sous la conduite des deux frères, Pierre et Jean Assan, ils aboutirent, après avoir infligé des

www.dacoromanica.ro

défaites sanglantes aux armées impériales envoyées pour étouffer leur révolte, à fonder un Etat, „**Empire**", à eux, ayant Haemus (le Balcan) comme épine dorsale. La majorité des annalystes et historiographes grecs, allemands, français et italiens de cette époque-là s'accordent à reconnaître au nouvel Etat un caractère roumain, c'est-à-dire habité en majorité par les Roumains et ayant des chefs nationaux roumains. Les Bulgares — mixture de Bulgares touraniens et de Slaves immigrés au Sud du Danube aux VI-me et VII-me siècles dont le dernier Csarat ou Empire avait été anéanti par Basile II, le Bulgaroctone, tueur de Bulgares, (976—1025), qui établit à nouveau les frontières de la monarchie byzantine sur le Danube inférieur où resteront jusqu'en 1185, c'est-à-dire jusqu'à la révolte des Roumains, — s'y trouvaient en moindre nombre.

L'allégation de maints auteurs modernes, voire contemporains, que les Bulgares l'eussent emporté numériquement sur les Roumains de cet Etat ne tient pas debout; une multitude de documents historiques prouvent le contraire. Cette allégation est dûe pour la plupart à une information insufisante sur la composition ethnique de la Péninsule Thrace au Moyen-Age.

Il est également à ajouter que l'ancien terme germanique de Woloh, Wloch, Wloh, etc., qui désignait les populations d'origine romaine, était devenu Vlah, Valah, Valaque dans la langue des Slaves qui le leur avaient emprunté, et qu'ils appliquèrent à leur tour aux Thraces romanisés, puis à leurs descedants, les Roumains. Avec l'extension des Slaves dans les pays carpatiques et la Péninsule Thrace, ce terme devint d'emploi courant; il se substitua progressivement aux dénominations régionales de Daces, Gètes, Moesiens, Thraces, Bessi, etc. La chancellerie et les chroniqueurs byzantins l'adoptèrent, eux-aussi, à partir du début du X-me siècle; cent ou deux cents ans plus tard, les annalistes n'usaient qu'exceptionellement des mots de Moesiens, Thraces, Daces, etc., à la place de celui de Vlah, Valaque ou Blachus.

Cependant, les Roumains proprement dits n'ont jamais cessé de s'appeler eux-même „**Roumains**", c'est-à-dire anciens sujets romains ou citoyens romains; ils ont toujours considéré le mot de Valaque étranger à leur langue; son emploi dans la correspondence et les actes officiels des organes administratifs

www.dacoromanica.ro

des Principautés roumaines ou de l'étranger ne les ont guère empêchés de le considérer injurieux à leur adresse.

Enfin, fidèle à l'alliance traditionnelle des Hongrois avec les empereurs d'Orient, puis avec les empereurs latins qui s'étaient substitués à ceux-ci, à Constantinopole, de 1204 à 1261, André II, roi de Hongrie, décida d'attaquer l'Empire roumain de la Péninsule Thrace, rival des Byzantins. Pretextant l'appel qui lui aurait été adressé par un compétiteur à la conduite de cet Etat, il fit franchir le Danube à son armée formée principalement de Saxons, de Roumains et de Szeklers de Transylvanie ainsi que de mercenaires pétchénègues, en 1210 ou 1211; une pareille expédition fut répétée en 1230, quand ce roi instala une garnison hongroise dans la forteresse de Vidine C'est alors qu'il retint sous sa domination l'Olténie, pays qui s'étend à l'Ouest de l'Olt inférieur, entre les Carpates méridionales et le Danube inférieur, et qui avait appartenu jusqu'alors à l'Empire roumain en question. Peu après, en 1232 ou 1233, André II fut obligé de retirer sa garnison de Vidine, mais il se maintint dans l'Olténie, surnommée par la suite le pays de Severin, et qu'il considéra désormais partie intégrante de son royaume.

Afin d'être informé à temps des agissements de Jean Assan II (1218—1241), qui avait étendu sa domination de la Mer Noire, de la Thrace proprement dite, jusqu'à Durazzo, sur l'Adriatique, du Danube jusqu'en Thessalie, et d'en rapporter, bien entendu, à l'empereur latin de Constantinople, ainsi qu'à l'empereur byzantin réfugié dans l'Asie mineure, André II fit bâtir un château fort sur la rive gauche du Danube à sa sortie des Carpates Méridionales; et, suivant une coutume médievale, il le mit sous la protection de Saint Séverin et le dota d'un domaine s'étendant tout autour de quelques kilomètres carrés. Le commandant de ce château fort reçut le titre de „Ban" (du joupan, chef d'un youpa, pays en slave). Ce fut là l'origine du Banat de Severin, qui sera élargi par la suite en englobant une bonne partie de l'Olténie de l'Ouest; il acquit ainsi le caractère d'un confin militaire, destiné à prévenir toute ataque contre les Hongrois se produisant de l'Est, de la vallée du Danube inférieur. Plus tard, ce Banat, après avoir été disputé à plusieurs reprises entre les Hongrois et les Roumains, appartiendra à

www.dacoromanica.ro

ces derniers; il sera incorporé dans la Principauté de Monténie ou Valachie.

Pressentant une grande attaque innopinée contre eux entreprise par les Tartares ou Tatares, Mongols, la majorité des Coumans nomades, en voie d'être convertis au christianisme par des missionaires catholiques, abandonnent en hâte la Monténie de l'Est et la Moldo-Bessarabie méridionale où ils avaient longtemps vécu, et chargent leurs femmes, enfants, infirmes et le peu de biens meubles qu'ils possedaient sur leurs chariots rudimentaires tout en bois, couverts de peaux et entraînnés par plusieurs paires de boeufs; et amenant avec eux leurs esclaves, prisonniers de guerre, leurs troupeaux de bêtes à cornes et leurs haras de chevaux, ils gagnèrent sous la conduite de leur chef Coutan la plaine de la Tissa, en 1239; ils s'y mirent sous la protection des Hongrois.

Les Tartares, qui avaient préalablement ravagé la Russie méridionale, envahirent en effet les pays carpatiques et la Pannonie en 1241—1242; le système de défense militaire que les rois hongrois avaient organisé pendant plus de cent ans le long des Carpates se révéla incapable de leur résister. Ces Barbares saccagèrent la Transylvanie et presque toute la Hongrie, en y tuant un grand nombre d'hommes. Le roi hongrois, Béla IV, fils d'André II, tout en étant le buoclier du catholicisme contre les Barbares de l'Est, défenseur de la chrétienetè, leur échapa par la fuite. Ce fut une question de succession à leur Khanat qui décida le retrait brusque de ces envahisseurs de l'Europe Centrale et le retour dans leur pays de départ, mais sans avoir rennoncé d'en revenir au moment opportun.

Dans sa collection de chroniques, le Persan Fazel-Oullah Rachid, en décrivant cette invasion des Tartares mentionne la Cara-Ulah, la Valachie Noire ou la future Monténie où il y avait un prince ou voévode appelé Mislav, (Séneslav), qui essaya de leurs résister; mais son armée fut anéantie et il trouva son salut en se cachant dans les immences forêts séculaires, d'une couleur verte foncée en été, ce qui avait valu à ce pays la dénomination de Cara-Ulah ou Ulaghi, devenue Cara-Iflac pour les Turcs Ottomans, et Cara-Vlascaïa, pour les Slaves.

Revenant de son refuge et se disant peut-être qu'**„à quelque chose malheur est bon"**, Béla IV s'estima le maître de

www.dacoromanica.ro

droit des pays délaissés par les Coumans de Coutan, mais qui n'avaient pas été occupés effectivement par les Tartares; néamoins il n'eut pas le courage et la force nécéssaires de passer les Carpates et de s'en saisir. Mais craignant le retour offensif des Tartares qui s'étaient emparés de presque toutes les steppes eurasiatiques, des embouchures du Danube jusque dans l'Asie occidentale, ce roi agit à l'instar de son père André II, qui avait concédé le pays de Barsa aux Chevaliers Teutoniques; il fit donation, en 1247, du Pays de Séverin, en entendant par là toute l'Olténie y compris le Banat de Séverin proprement dit, aux Chevaliers Hospitaliers ou Johanites, à la condition que ceux-ci défendissent la Hongrie contre les attaques des Barbares venant du Sud-Est; il leur permit également de rapporter, s'ils pouvaient le faire, bien entendu, leurs possessions à l'Est de l'Olt, dans la Cara-Coumanie, c'est-à-dire dans l'ancien pays assujeti aux Coumans et d'y diffuser la foi catholique.

Dans l'acte officiel qui consacre cette donation, Béla IV mentionne deux de ses vassaux, Jean et Farcas à la tête des deux duchés ou cniazats en slave, qui faisaient partie du Pays de Séverin, ainsi que le Voévode Lithuan ou Lythovoï. Les possessions de celui-ci, qui resta sous la dépendance directe du roi hongrois, occupaient le Nord de l'Olténie ainsi que le pays de Hatseg d'au-delà des Carpates. Également, Béla IV interdisait aux Chevaliers Hospitaliers de s'emparer du voévodat de Séneslav, son vassal, du Nord-Est de l'Olt inférieur.

Il est à noter que ce même roi avait fait donation à Corlard, comte de Talmaci, localité près de Sibiu, en 1233, quand il jouait le rôle d'associé au trône de son père, le pays de Lovisté (pays aux eaux poissoneuses en slave); ce pays correspondait à la partie de Sud-Ouest du bassin intercarpatique de Brezoï-Titești; en échange, le comte Corlard s'obligeait d'arrêter les incursions des Barbares pillards venant du Sud, de la Cara-Coumanie. Quelque cent ans plus tard, ce confin militaire, le pays de Lovisté, sera incorporé dans la Monténie de Bessarab, surnommé le Grand.

Enfin, on ne sait pas d'une façon précise si les Chevaliers Hospitaliers se sont jamais installés dans le pays de Séverin;

www.dacoromanica.ro

d'ailleurs, à partir de 1250, on n'y entendit plus parler d'eux ni de la donation qu'on avait faite en leur faveur.

Pour résister avec succés aux bandes des Tartares, secondés par les restes de Coumans nomades de l'Est des Carpates, qui parfois poussaient leurs razzias jusqu:au-delà de l'Olt, ces formations politiques des Roumains reçurent de leurs chefs une meilleure organisation militaire. A l'Ouest de l'Olt, le voévode Lithovoï profita de la défaillance, bien que passagère, de la royauté hongroise pour inclure dans son Etat les duchés de Jean et de Farcas. Ce fut après l'incursion de 1261 des Roumains et des Bulgares du Sud du Danube dans l'Olténie, mais d'où ils furent obligés de se retirer en 1263. Puis se sentant assez fort, ce voévode étendit son pouvoir sur toute l'Olténie, à l'exception du Banat de Séverin, et refusa de payer le tribut annuel, marque de vassalité, au roi hongrois, incapable de le secourir contre les Tartares et les Coumans.

Ce refus provoca l'expédition militaire de 1270 que Béla IV organisa contre lui. Lithovoï trouva sa mort dans cette rencontre avec les Hongrois; son frère, Barbat, qui combattait aux côtes de lui, fut pris et amené en captivité à Visegrade, résidence royale, le pays de Hatseg lui fut enlevé et annexés à la Hongrie, ou plus exactement, au voévodat de Transylvanie. Relâché contre une forte rançon, Barbat revint prendre la conduite de l'Olténie où lui succéda peu après son fils Tihomir Bessarab. Ce nom de Bessarab était alors très fréquent parmis les Roumains; on le retrouvait aussi dans la toponymie des pays carpatiques et du Nord de la Péninsule Thrace.

Soit pour mieux résister aux attaques des Tartares, soit par suite d'une alliance matrimoniale, l'Olténie et le voévodat de Séneslav fusionnèrent en un seul Etat national sous la conduite de Tihomir Bessarab. L'ambiance politique extérieure en était favorable, d'autant plus que la dynastie arpadienne, qui avait dirigé les destinées de la Hongrie pendant plus de 300 ans et qui aurait pu s'opposer à cette union, touchait à sa fin. Le jeune roi Ladislas IV (1272—1290) et André III (1290—1301), le dernier des Arpadiens, ne virent aucun inconvénient, au moins pour le moment, pour leur royaume, dans l'ascension des Roumains à des organisations politiques plus perfectionnées et à caractère nettement national.

www.dacoromanica.ro

Les Byzantins appelèrent ce nouvel Etat „**Ungro-** ou **Ougro-Vlahie**", probablement en raison de sa proximité de la Hongrie ou bien de sa vassalité par raport à la cour de Bude; les Hongrois „**Transalpina**", pour ne pas le confondre avec la Transylvanie, les Slaves, en particulier les Serbes et les Bulgares, „**Vlascaïa-Zemlié**" ou „**Valachie**", et les Roumains „**Tsara Romaneasca**", pays roumain, ou „**Monténie**", pays de montagnards.

La légende veut que la fondation de cette principauté soit dûe aux immigrants du Nord des Carpates, de la Transylvanie, notamment du pays de Fagaras, arrosé par l'Olt moyen. Cette légende d'ailleurs fantaisiste, s'est formée plusieurs centaines d'années plus tard par suite d'une confusion des multiples réminiscences historiques, telles que les immigrations, quoique intérmittentes et durant depuis une date immémoriale, des Roumains de la Transylvanie au Sud des Carpates, les tentatives des Chevaliers Teutoniques de ce saisir de la ci-devant Coumanie où ils avaient déjà transplanté quelques colons, en les fixant à Campulung (Longchamp) qui deviendra plus tard la résidence des princes Bessarab; puis, les donations de domaines, de fiefs, faites par les rois hongrois dans le Transylvanie méridionale aux princes de la Tsara Romaneasca pour se les rendre favorables, principalement aux moments difficiles pour la Hongrie; l'annulation de ces donations en cas de manquement des princes roumains aux engagements pris envers les rois hongrois provoquait souvent des échanges de populations entre ces deux pays, etc.

S'appuyant solidement contre quelques endroits fortifiés de la bordure des Carpates Méridionales, mais surtout contre le château fort de l'Arges ou Poenari, qui commandait le défilé presque impratiquable de l'Arges à sa sortie des montagnes, et en cas de nécéssité, pouvant trouver aussi un abri sûr dans les immenses fôrets séculaires qui convraient une bonne partie de la Tsara Romaneasca, Bessarab le Grand, qui succéda à son père Tihomir Bessarab, reléva vite l'importance politique et économique de ce nouvel Etat; il aboutit pendant son long règne, (1310-1352), à lui donner les frontières qu'il garda durant plus de 500 ans, jusqu'à son union avec la Moldavie, (1859), pour former la Roumanie moderne. Il fit entrer dans ses possessions le pays de Lovisté, mais le Banat de Séverin resta entre les mains des Hongrois; puis, bannissant des régions bas-danubiennes les Tartares, terreur de l'Europe

www.dacoromanica.ro

du Moyen Age, il étendit sa domination sur toute la Moldavie méridionale jusqu'au voisinage du Nistru.

Ces terres conquises furent appelées par les historiographes de cette époque-là ainsi que par la population indigène, locale, **„Bessarabie"**, du nom de son nouveau maître; la principauté de Moldavie portera primitivement le nom de **„Bogdanie"**, d'après Bogdan, son vrai fondateur. Malgré les vicissitudes historiques, cette dénomination survivra à travers les siécles, mais appliquée jusqu'à la fin du XVIII-me siècle à la région comprise entre le Nistru et le Prut inférieurs et la Mer Noire, que les Turco-Tartares appelaient **„Bougeac"**, bon coin. Les Russes étendirent abusivement ce nom de Bessarabie à toute la portion de la Moldavie comprise entre le Prut et le Nistru, qu'ils avaient arrachée en 1812. Les tentatives de donner une autre origine ou explication à ce mot de Bessarabie se sont revélées erronées.

Une remarque s'impose : tandis que la Tsara Romaneasca se consolidait vite et manifestait une vitalité et soif d'expansion surprenantes, l'Empire roumain du Sud du Danube, de la Péninsule Thrace, défaillait de plus en plus. Aprés les jours de gloire qu'il avait vécus, principalement pendant la régne de Jean Assan II, cet Empire vit passer à sa conduite des élé-ments bulgares, quoique apparentés aux Assanesti, ses fondateurs. En conséquence, les chroniqueurs et historiographes de ces événements—là remplacèrent la dénomination de l'Empire ou Etat roumain par celle de Csarat bulgare, bien que sa population fût en majorité roumaine.

On sait qu'au Moyen-Age il s'était produit un changement considérable dans la composition et la distribution de la population des pays exposés aux invasions. A l'époque romaine. les bassins des fleuves et les vallées des rivières nourrissaient pour la plupart des populations romaines ou romanisées nombreuses sinon en surnombre par rapport à leurs resources. Par contre, dans les petits bassins intermontueux et dans les zones avoisinantes persistaient encore aux III-me et IV-me siècles quelques restes des ancienes populations indigènes, peu nombreuses et réfractaires à la civilisation romaine. Les Barbares envahisseurs, presque tous des pillards, boulversérent cet aspect ethnique. Toujours en quête de richesses accumulées sous une forme ou sous une autre, ils refoulérent les populations sédentaires, agriculteurs et artisans, des bassins et des vallées des rivières dans les montagnes ou dans les zones des collines viosines, moins propices à la vie, ce qui y entraîna une augmentation considérable de la population; longtemps des contrées autrefois florissantes demeurérent désertes ou presque désertes; elles ne furent repeuplées que petit à petit, par le retour des anciens

www.dacoromanica.ro

réfugiés dans les régions montueuses; parfois ils y trouvaient établis ou en voie de s'établir les Barbares avec lesquels ils fusionnèrent plus tard. L'accumulation des populations roumaines ou roumanisantes dans des contrées peu favorables à la vie, c'est-à-dire dans les montagnes, là où elle sont habitables, et dans les régions voisines formait une règle générale dans la plupart des pays carpatiques et dans la Péninsule Thrace. Le Haemus et les zones adjacentes, comme la chaîne du Pinde et les grandes dépressions voisines, ont longtemps nourri une population en grande majorité roumaine.

Le Csarat bulgare, ou roumano-bulgare, qui avait mal résisté aux attaques des Tartares, se fractionna d'abord en deux, puis en trois Csarats, qui se trouvaient presque toujours en mauvaises relations de voisinage; ils se faisaient souvent la guerre. Bessarab le Grand fut plusieurs fois sollicité d'intervenir pour applanir les questions qui les divisaient. Il eut même à aider un de ces Csarats dans une guerre contre les Byzantins. Mal dirigés et afafiblis par les luttes intestines, les Csarats roumano-bulgares furent facilement balayés dans la seconde moitié d XIV-me siècle par la vague envahissante des Turcs Ottomans. Ils ne s'en relèveront plus jamais. Par contre les Turcs Ottomans se heurteront, en essayant de franchir le Danube, contre la résistance acharnée des Roumains de la Tsara Romaneasca, et bien des fois ils seront obligés à reculer jusqu'au Sud du Haemus.

Enfin ces tendances expansionistes de Bessarab le Grand, ce grandiose et représentatif personnage de l'histoire des Roumains, comparable par maint côté à Boérébista, n'étaient pas de nature à laisser indifférents les Hongrois. C'est Charles d'Anjou, qui, monté sur le trône de Hongrie, (1308—1342), se proposa, malheureusement pour lui, de contrecarrer l'essor politique et économique qu'avait imprimé à la Tsara Romaneasca ce prince vaillant; il y fut incité surtout par Thomas, voévode de Transylvanie, qui désirait de s'emparer de ce pays roumain.

En effet, en Septembrie 1330, Charles Robert, après une longue et minutieuse préparation, entprit une expédition militaire contre Bessarab ; celui-ci se depêcha de faire des offres de paix à ce roi et de lui promettre une importante augmentation de tribut qu'il lui payait en qualité de vassal, mais sans résultat.

L'armée hongroise, ayant parmi ses multiples chefs les

www.dacoromanica.ro

hommes les plus importants de la cour de Visegrade et les plus proches du roi, pénétra dans la Tsara Romaneasca par le Banat de Séverin; elle longea les dépressions qui bordent les Carpates Méridionales, mais dont la population avait été évacuée d'avance par Bessarab le Grand et cachée dans les vastes fôrets du voisinage o bien dans les montagnes; cette nombreuse armée, affaiblie par suite du manque de vivres et par les maladies, arriva devant la forteresse d'Arges. Mais comme l'époque des pluies, précédant l'hiver, avait déjà commencé, et que le siège de cette forteresse eût duré longtemps, Charles Robert voulu remettre à plus tard cette entreprise et se dépêcha de regagner ses Etats à travers les Carpates en entraînant après lui sa fameuse armée; surpris par les Roumains dans un défilé de ces montagnes, il échappa à la mort comme par miracle; il gagna vite sa résidance de Visegrade; par contre, son armée fut littéralement anéantie, laissant entre les mians des vainqueurs un riche et énorme buttin. L'auteur ou les auteurs du **„Chronicon Pictum Vindobonense"**, contemporains de Charles Robert, considèrent cette défaite comme un vrai châtiment appliqué par la Providence à l'orgueuilleux peuple hongrois et à son roi téméraire.

Après plus de 300 ans de pressions contre les Roumains, auxquels ils avaient enlevé la majorité des territoires qu'ils possédaient depuis une date immémoriale, les Hongrois se virent obligés de battre en retraite, de se retirer pour toujours à l'Ouest des Carpates. La victoire de Bessarab le Grand marqua ainsi la date de l'affranchissement réel d'une grande partie du peuple roumain de toute emprise hongroise. Désormais les princes de la Tsara Romaneasca, s'ils se reconnaissent parfois les vassaux des rois hongrois, c'est pour obtenir d'eux des cessions territoriales au Nord des Carpates, ainsi que d'être aidés militairement, le cas échéant, contre les Turcs Ottomans. Quelques dizaines d'années plus tard, les Hongrois se virent infliger une nouvelle défaite, cette fois, par Bogdan I, fondateur de l'Etat Moldave.

Ils furent ainsi ammenés à renoncer au rôle de défenseurs du christianisme, de bouclier du catholocisme contre les Barbares payens. Ce rôle échouera réelement à plusieures reprises aux princes de la Tsara Romaneasca et de la Moldavie,

www.dacoromanica.ro

qui combattrons vaillament contre les Turcs Ottomans et les Tartares islamisés; ces princes monteront la garde sur le Danube inférieur et sur le Nistru pendant des siècles contre les vagues envahissantes des Barbares; ce n'est pas sans raison plausible du'Etienne le Grand, prince de Moldavie, (1456-1504), sera appelé par le pape **„Athlète du Christ".**

En traduisant le **„Chronicom Pictum Vindobonense"** en roumain, chronique qui relate en termes émouvants la victoire des Roumains de 1330, M. G. Popa-Lisseanu, l'éminent érudit, met sous les yeux du public roumain instruit un des documents dont l'authenticité n'a jamais été mise en doute et qui forme une des principales sources de l'histoire nationale des Roumains. Cette chronique, ornée de nombreuses gravures enluminées, d'où son titre de Chronicom Pictum, reproduit un bon nombre de faits déjà relatés dans d'autres chroniques hongroises antérieures, telles que **„Gesta Hungarorum"** du Notaire Anonyme du roi Béla II, **Chronicom Hungaricum"** de Simon de Kéza, **„Miserabile Carmen"** de Rogerius, etc. C'est donc une corroboration de plus des faits et événements concernant de près l'histoire des Roumains des pays carpatiques. Dans l'Introduction à la traduction en roumain du Chronicom Pictum Vindobonese, M. Georges Popa-Lisseanu examine succintement mais avec beaucoup de perspicacité quelques questions d'importance incontestable pour la connaissance exacte du passé historique des Roumains.

G. TH.

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Istoricul manuscrisului. Cronica pictată dela Viena — *Chronicon pictum Vindobonense* — se găseşte pe un pergament ce se păstrează în Biblioteca, fostă imperială, dela Viena, Cod. Vindob. Lat. No. 405.

Manuscrisul datează, după cum ni se spune chiar la începutul Prologului la această cronică, din anul 1358, deci din timpul domniei regelui Ludovic cel Mare, fiul lui Carol Robert de Anjou. El nu are un sfârşit, ci se întrerupe brusc, cu vorba *quatenus,* dela finea capitolului 103, de pe fila 146, unde se vorbeşte despre expediţiunea de războiu a regelui ungur împotriva voevodului Basarab cel Mare, dela anul 1330. Autorul va fi voit, de sigur, să scrie istoria Ungurilor până în zilele sale; dar, firul vieţii, probabil, îi s'a întrerupt.

O copie de pe cronica pictată dela Viena se află şi în Biblioteca Academiei maghiare din Budapesta, făcută în anul 1862.

Chronicon pictum se găseşte astăzi tipărit în două ediţii complete, şi într'o a treia în excerpte. Prima ediţie este din 1867 şi se datoreşte lui Francisc Toldy, consilier regesc şi director al Bibliotecii Universităţii din Budapesta. Ea este o lucrare de artă şi a fost prezentată împăratului Francisc Iosif, cu prilejul înfăptuirii dualismului austro-maghiar şi a încoronării sale ca rege al Ungariei. A doua ediţie se datoreşte lui Matei Florian (M. Florianus) care a publicat-o în anul 1883 în colecţia sa *Historiae Hungaricae Fontes domestici,* vol. II. In timpul din urmă, a tipărit la Seghedin, în anul 1931, excerpte din această cronică Ladislau Iuhász, subt

www.dacoromanica.ro

titlul *Chronica de gestis Hungarorum*, secundum Chronicon pictum Vindobonense, partes selectae [1]).

De oarece această cronică pictată dă o mai mare desvoltare decât celelalte cronici vechi evenimentelor istorice şi de oarece ea prezintă faptele, în afară de sensibilizarea lor prin ilustraţiuni artistice, într'un stil mai vioiu şi uneori cu pronunţate accente epice şi dramatice, a fost utilizată de mai toţi cronicarii şi scriitorii unguri de mai târziu. In special ea a fost folosită de marele cronicar din epoca regelui Matei Corvin, de Ioan de Turocz care reproduce, în 1484, cu mici modificări şi completări, pasagii întregi din cronica vieneză. De asemenea, a fost utilizată această cronică, reproducându-se din ea pasagii întregi, de cronica dela Buda din 1473, de cea de la Dubniţa din 1479, de cea dela München şi de altele.

Intrucât se cunoaşte exact anul de când datează cronica pictată, numele autorului ei nu mai prezintă pentru noi o prea mare importanţă. Toldy, în ediţia sa, crede că autorul ar fi fost un oarecare Marcus; de aceea, îşi şi intitulează el luxoasa sa ediţie: *Marci Chronica, de gestis Hungarorum.*

Istoricul Marczali însă, din faptul că autorul cronicei pictate arăta oarecare interes Saşilor şi Thuringilor, de cari se vorbeşte în manuscris, socoteşte că autorul ei ar putea să fie un german, căci mulţi din aceştia se găseau prin Ungaria [2]).

Ştiinţa ungurească de astăzi identifică pe autorul cronicei vieneze cu Marcus din Kalt — Kálti Márk — un canonic din Székes-Fehérvar, Alba Regală şi care se trăgea dintr'o familie de nobili, proprietari în comitatul Vesprém. Kalt era un sat, dispărut astăzi din geografia Ungariei, şi prefăcut acum într'o pustă (fermă), lângă localitatea Bank. Tatăl lui Marcus s'a numit Mihail, iar al acestuia Szomajon.

---

1) Primele douăzeci şi şapte de file ale manuscrisului sunt reproduse şi de *A magyar honfoglalás kútfői*, din 1900.

2) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen*, p. 81: Wer der Verfasser war ist wol schwer zu bestimmen: «es war einer der unzähligen gelehrten Männer, welche Ungarn nährt und in sich schliesst», wie Bischof Harwich schrieb. Pare că autorul cronicii pictate nu ştia ungureşte, căci altfel n'ar fi zis, cap. X: *campus Csigla mezei*, căci mezei însemnează doar tot *campus*; deşi în altă parte (cap. XLV) spune: nostra autem lingua Westnempti.

www.dacoromanica.ro

Cum a ajuns manuscrisul la Viena, nu se ştie precis [3]).

Cronica este cunoscută astăzi în general subt denumirea de *Chronicon pictum Vindobonense*, iar dintre cele două ediţii complecte cea mai bună este a lui Florianus, după care am făcut şi noi traducerea de faţă [4]).

Descrierea şi caracterizarea cronicei pictate. — După cum se poate vedea din facsimilul ce dăm în ediţia noastră, manuscrisul are pe fiecare pagină două coloane şi este împodobit cu un chenar pe toate paginile şi chiar între coloane. Sunt în total 146 file de pergament şi fiecare filă este însoţită, dacă nu de un tablou, cel puţin de o iniţială pictată. Sunt vr'o sută cincizeci de tablouri, în afară de iniţiale.

Chronicon pictum este considerat ca unul dintre cele mai preţioase monumente de artă din secolul al XIV. Tablourile sunt în miniatură şi fiind destinate pentru curtea unui mare rege, ele sunt demne de un mare rege.

Ca fond, cronica pictată este o lucrare de compilaţie şi are legături de filiaţiune cu celelalte cronici mai vechi sau contimporane. De asemenea, ea a servit de material pentru alte cronici ulterioare. După cum a dovedit-o istoricul Valentin Hóman, cronica pictată face parte din familia de cronici cari au avut ca izvor principal *Gesta Hungarorum* din 1282—

---

3) După Toldy, *Marci Chronica*, p. 7, pergamentul ar fi fost pictat din ordinul regelui Ludovic, cu prilejul căsătoriei fiicei acestuia, Maria, cu principele Ludovic, fiul regelui Franţei. Carol al V, şi trimis acestuia ca dar. După un secol Carol al VII, regele Franţei, ar fi trimis cronica despotului George Brancovîci şi dela acesta ar fi ajuns la Viena.

4) Dovada superiorităţii ediţiei lui Florianus faţă de cea a lui Toldy ni-o arată chiar critica ce face cel dintâi celui din urmă. Dăm numai câteva exemple: Fraza de pe fila a treia a manuscrisului: «Secundum Iosephum a Tauro et Amano montibus Sycilie et Syrie», Toldy, orientându-se după cronica lui Turocz, o schimbă în «a Tauro et Imao montibus Scythiae et Syriae» ceea ce nu este exact, fiindcă după Iosephus, *Antiq* I, 6. 1, Amanus nu este un munte în Scythia, ci unul între Cilicia (în textul original Sycilia) şi Syria. — Tot astfel pe fila a cincia a manuscrisului, filă reprodusă în ediţia lui Toldy, se citeşte clar «uxores et filios filiorum Bereka; Toldy însă înlocueşte pe «filios» prin «filias», fără să bage de seamă că, mai jos cu câteva rânduri, se spune «inter illos pueros duas filias comprehendi». — Pe fila a patrusprezecea a manuscrisului se citeşte: «Vlachis qui ipsorum coloni extitere ac pastores remanentes (remanentibus) sponte in Pannonia; Toldy însă în ediţia sa are «coloniae» în loc de «coloni». — Florianus, în ediţia sa indică în note cele mai principale variante de text ale lui Toldy.

www.dacoromanica.ro

1285 şi după care s'a orientat şi Simon din Keza, în cronica sa [5]).

Materialul istoric ce întâlnim în cronica pictată nu este inventat de autor, ci el este luat din alte cronici şi desvoltat şi amestecat cu elemente din tradiţiile şi legendele ce vor fi circulat pe acele vremuri. In acelaşi timp, acestui material îi s'a dat un colorit poetic [6]).

Spre a pune în evidenţă valoarea istorică a cronicei pictate dela Viena, vom cita numai câteva fapte scoase din cronică şi confirmate de documentele contimporane:

Secretarul regal amintit cu prilejul evenimentelor din 1133 ne este atestat într'un document din 1135: Ioannes Notarius [7],. — Fundarea mănăstirii din Dömös de către ducele Almus, ne este confirmată de un document din 1138, emanat dela Bela II, fiul lui Almus [8]). — Expediţia nenorocoasă a regelui Coloman în Rusia ne este confirmată printr'un pasagiu din Cronica lui Nestor, fără ca o cronică să fi avut cunoştinţă de existenţa celeilalte [9]). — Tot astfel, expediţiile războinice ale regelui Ştefan II la Sudul Dunării şi în Moravia ne sunt atestate de istoricii bizantini [10]) şi de scriitorii cehi [11]), fără ca să se poată constata o legătură între aceste izvoare istorice. — Cât priveşte războiul regelui Carol Robert împotriva lui Basarab, faptul ne este confirmat prin vr'o treisprezece documente din aceeaşi epocă. Scriitorul Marczali ne citează o sumedenie de cazuri în cari faptele istorice din cronica pictată ne sunt adeverite de documente interne ungureşti sau de izvoare externe contimporane [12]).

Iar dacă despre cronica lui Anonymus se poate spune că ea are mai mult caracterul gestelor medievale, fiind inspirată

---

5) Hóman Bálint, *A szent László-kori Gesta Hungarorum*, p. 109.

6) Marczali, *op. cit.* p. 68 se exprimă: «Die Eigenthümlichkeit der Bilderchronik ist, dass sie den historischen Inhalt der andern Chroniken in ganzem Umfange darbietet, aber mit einer grossen Menge poetisch gefärbter Traditionen gemengt».

7) Fejér, *Codex Dipl. Hung.* II, p. 85.

8) Fejér, *Codex Dipl. Hung.* II, p. 94.

9) *Izv. Ist. Rom.* VII, *Cronica lui Nestor*, p. 185.

10) Nicetas Choniates, *Hist.* I, p. 24 ed. Bonn.

11) *Mon. Germ. Hist. Script.* IX, p. 122.

12) Marczali, *op. cit.*, p. 70 sq.

www.dacoromanica.ro

de poemele şi legendele lui Dares Phrygius, de Gesta Alexandri, de Exordia Scythica şi de tradiţiile locale, despre cronica pictată nu se poate spune acelaşi lucru. Şi dacă despre cronica lui Anonymus se poate susţinea, până la un punct oarecare, că ea, fiind o lucrare mai mult literară, şi-a putut îngădui libertatea de a nu ţinea seamă în totdeauna de înlănţuirea logică a evenimentelor şi de cronologia riguroasă a întâmplărilor, cronica pictată urmăreşte faptele cum s'au succedat în timp şi ne prezintă evenimentele ca efecte ale unor cauze determinante, fie aceste cauze de natură psichologică, fie de natură politico-socială.

Se înţelege dela sine că şi autorul cronicei pictate este influenţat în aprecierile sale de mediul în care trăieşte şi de gustul literar al epocei în care scrie. De aceea, este firesc lucru ca el să nu fie lipsit cu totul de părtinire. Şi astfel, regi cari ar trebui defăimaţi pentru faptele lor, sunt lăudaţi de cronicar şi chiar ridicaţi în slavă, în vreme ce, pe de altă parte, regi glorioşi sunt lăsaţi în umbra scrisului. In timp ce pentru regii Bela II şi Geysa II nu are decât cuvinte de laudă cari merg uneori până la expresii ditirambice, deşi ni se spune că Bela II a ucis la Arad mişeleşte şaizeci şi opt de căpetenii de ale ţării, pe Coloman pe care îl cunoaştem din alte părţi ca pe un rege destoinic şi învăţat, «Kőnyves»-cărturarul, cronica pictată ni-l prezintă ca pe un om netrebnic, atât ca trup cât şi ca suflet. De asemenea, cronica este părtinitoare şi cu Ştefan II, fiul lui Coloman, despre care ne spune că el se credea înţelept ca Solomon, puternic ca Samson, viteaz ca David, deşi era departe de aceştia.

Şi tocmai din cauza acestei atitudini părtinitoare cred unii că această cronică a avut ca izvoare de inspiraţie una sau mai multe cronici de pela mijlocul secolului al XII, dintre anii 1150—1160, când adecă au trăit regii Bela II şi Geysa II. Căci, de sigur, autorul cronicei pictate a avut înaintea sa mai multe izvoare pe cari le-a compilat [13]). Dovadă despre acest fapt o găsim chiar în expresiunile: *tradunt quidam* sau *dicunt alii.*

Este, de asemenea, interesant de semnalat şi faptul că autorul cronicei pictate, vorbind despre regele Ladislau cel

13) Marczali, *op cit.*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

Sfânt, nu-l numeşte în totdeauna *beatus* sau *sanctus*, ci îi arată numai atributele sale de viteaz şi înţelept. Intru cât canonizarea acestui rege se ştie că s'a făcut numai în anul 1192, urmează că izvorul ce l-a avut înaintea ochilor autorul cronicei pictate, a fost dintr'o epocă mai dinainte de acest an. Altfel ar fi trebuit ca acest izvor să fi amintit subt o formă oarecare de canonizarea regelui.

De asemenea, din împrejurarea că în cronica pictată nu se vorbeşte prea mult despre marea invazie a Tătarilor din anul 1241, e de presupus că izvorul cronicei sale a fost scris mai înainte de această dată.

Cronica pictată a fost compusă, foarte probabil, pentru curtea regală a regelui Ludovic cel Mare. Dacă însă a fost scrisă chiar la curte sau aiurea, nu se poate afirma cu precisiune. E de presupus că ea fost scrisă în mănăstirea dela Dőmős, din judeţul Strigoniu, mănăstire fundată de ducele Almus, tatăl lui Bela II.

Filiaţiunea dintre Chronicon pictum şi alte cronici. — Nu este greu de dovedit că această cronică este o lucrare de compilaţie, mai ales pentru epocile primitive, după alte cronici mai vechi şi că a servit, la rândul său, ca izvor de compilaţie pentru alte cronici de mai apoi. Dăm câteva exemple prin cari să se vază filiaţiunea dintre cronica pictată şi alte cronici:

Chr. pict. Vind. [14]	
1. Paludes Meotydas pro armentis nutriendis intrauerunt morаturi, şi *Dub* [15]	Paludes Meotidas intraverunt moraturi. *Bud.* [16] *Keza* [17].
2. perside patrie est vicina.	perside prouincie est vicina. *Bud.*
3. fluuys currens.	fluuiis currentibus. *Bud.*
4. Anno vero sexto exeuntes. şi *Keza.*	anno vero sexto exierunt *Bud.*
5. Uxores ac filios şi *Dub.*	uxores ac pueros *Bud. Keza.*

14) *Chronicon pictum Vindobonense. Chr. pict. Vind.*
15) *Chronicon Dubnicense. Dub.*
16) *Chronicon Budense. Bud.*
17) Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum, Keza.*

www.dacoromanica.ro

6. Et post hec inter meridiem. şi *Dub. Keza.*

deinde inter meridiem. *Bud.*

7. Iuxta ipsum iacet gens. şi *Dub.*

circa ipsum iacet gens. *Bud.*

9. Longitudo siquidem Scytie patrie. şi *Dub.*

Longitudo quidem scitie proprie. *Bud.*

8. Vadus ibi reperitur. şi *Dub.*

vadu aditus illuc reperitur. *Bud.*

9. qui nunc pruteni nuncupantur.

qui nunc pruteni nominantur. *Bud.* şi *Dub.*

10. Congregati in unum inter se capitaneis constitutis Bele, filio Chelc de genere Zemein oriundo Keuc et Kadicha eiusdem Atile, Keue et Budam filys Bendekus de genere Cadar occidentales regiones inuadere decreuerunt. şi *Dub.*

...congregati in unum inter se capitaneis constitutis Bele filio Chele de genere Zemeyn oriundo Kcue et Cadicha eiusdem fratribus Atile, Keue et Buda filiis Bendekuz de genere Erd occidentales regiones inuadere decreuerunt. *Bud.*

11. ex gracia etenim Romanorum imperatoris memoratis imperabat.

ex gracia etenim Romanorum in patrys memoratis imperabat. *Bud. Keza.*

12. in campis in tentoriis commorantem

in campis commorantem. *Bud.* şi *Dub.*

13. apud statuam memoratam cum alys hunis sepulture tradiderunt.

apud statuam memoratam sepulture tradiderunt. *Bud.* şi *Dub.*

14. Tunc Atylam filium Bendekuz consuetudine Romanorum super se regem prefecerunt.

Tunc huni Atilam filium Bendekuz consuetudine romanorum super se regem prefecerunt. *Bud.*

15. Atyla dei gracia filius Bendekuz, nepos magni Magor, nutritus in Engadi, rex hunorum Medorum Gottorum, Danorum metus orbis terre et flagellum dei.

Atila dei gracia filius Bendekuz qui est nutritus in engaddi nepos magni Nemproth, rex hungarorum Medorum Dariorum et Gothorum, metus orbis terre et flagellum dei. *Bud.* şi *Dub.*

16. Isti etenim Zekuli hunorum sunt residui usque ad aliorum hungarorum reditum in campo prefato commorantes. Dum ergo hungaros iterato in Pannoniam redire cognouissent in Rutheniam eis occurrerunt conquestrantes simul Pannonie regionem. Qua quidem conquestrata, in eadem sorte remanserunt, ut tamen hungarï voluerunt, non in plano Pannonie, sed cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Vlachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur.

Isti etenim Zaculi Hunorum sunt residui qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerunt remeasse redeuntibus in Ruthenic finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed eum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. *Keza.*

17. Montem Kyscen et insulam Danubii circa Iaurinum dedit pro descensu eterno.

montem Kyscen pro descensu eterno *Bud.* şi *Keza.*

www.dacoromanica.ro

18. Vicit amor filialis in Andrea rege iustitiam.	Vicit amor filialis in Andrea rege iustitiam. *Bud. Dub.*
19. Nocte autem secuta prognosticum future discordie et turbationis prouenit, totam enim ecclesiam illam.	In eodem autem anno ducibus ibidem existentibus Ecclesia horribiliter est combusta. *Bud.*
20. Thezaurum fere inestimabilem... nullusque fuit ex Hunaris qui ibi locupletatus non fuisset.	Thesaurum fere inestimabilem, nullusque fuit ex Hungaris, qui ibi locupletatus non fuisset. *Bud.*
21. Rex autem certificauit eos super hoc prestito iuramento.	Rex autem certificauit eos super hoc prestito sacramento et tunc securus transiuit. *Bud.*
22. Audita morte regis Magni fratrem eius Ladislaum ad regni gubernaculum elegerunt.	Magnus rex obiit et frater eius Ladislaus in regem eleuatur. *An. Poj.* (a. 1076).
23. Ladislaus... pacificatus est Salomone. Eodem etiam anno crux Domni, que Albe constituta fuerat, percussa est fulgure.	Ladislaus rex et Salomon frater eius pacem fecerunt et crux Domini fulgure pescussa est (a. 1081). *An. Poj.*
24. Colomanus coronatus est et duci Almus ducatum plenarie concessit [18]).	Colomanus rex coronatur et frater eius Almus diadema induitur. *An. Poj.* a. 1098.

Românii în cronica pictată. — Pentru istoria primitivă a Ungurilor, Chronicon pictum Vindobonense, deşi nu este cel mai vechiu izvor, este însă unul din cele mai importante. Pentru istoria noastră naţională au o deosebită însemnătate mai ales următoarele unsprezece pasagii:

Pannonie, Pamphilie, Frigie, Macedonie et Dalmatie ciuitates, que per hunos obsidione crebra erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum licentia ab Atyla impetrata, seruire ipsi Atyle renuentes dimissis armentis transierunt; vlachis qui ipsorum coloni existere ac pastores remanentes sponte in Pannonia[19]). (Cap. VI).

2. ...Remanserant autem ex hunis virorum tria milia, qui per fuge interfugium erepti de prelio Crumheldino in campum Csigla mezei se colligere procurarunt. Qui cum timerent occidentis nationes ne eos inuaderent ex abrupto, ad Erdeelew intrauerunt, non se hungaros, sed Zekul alio nomine vocauerunt. In vita quidem Atyle

18) cf. *Századok*, 1889, p. 226 şi 1905, p. 21, precum şi V. Hóman. *op. cit.* p. 70.

19) Vezi traducerea p. 126.

www.dacoromanica.ro

infesti fuerant ipsi huni occidentali nationi. Isti etenim Zeculi hunorum sunt residui, usque ad aliorum hungarorum reditum in campo prefato commorantes. Dum ergo hungaros iterato in Pannoniam redire cognouissent in Rutheniam eis occurrerunt conquestrantes simul Pannonie regionem. Qua quidem conquestrata in eadem sorte remanserunt, ut tamen hungari voluerunt, non in plano Pannonie, sed cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Vlachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti namque Zeculi Chabam in Grecia perisse putauerunt. Unde vulgus adhuc loquitur in communi: Tunc redire debeas, quando Csaba de Grecia reuertitur... Postquam autem filii Atyle in prelio Crumhelt cum gente Scytica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo grecis, vlachis, teutonicis aduenis messianis remanentibus in eadem, qui uiuente Atyla populari seruitio sibi seruiebant [20]) (Cap. X).

3) ...Exinde montes descendunt per tres menses et deueniunt in confinium regni Hungarie, scilicet in Erdelw inuitis gentibus memoratis (Bessis. Albis Cumanis, Ruthenis). Ibique terreis castris septem preparatis pro uxoribus et rebus suis conseruandis, aliquamdiu permanserunt. Quapropter teutonici partem illam ab illo die Simburg, id est septem castra vocauerunt [21]) (Cap. XI).

4) Fuerat autem ex istis capitaneis dicior et potentior Arpad, filius Almus, filii Eleud, filii Ugeg. Huius auten pater Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire. In Erdelw igitur quieuerunt et pecora sua recreauerunt. Audientes autem terre utilitatem de habitatoribus, quod optimus fluuius esset Danubius[22]) (cap. XIII).

5) Tertius vero capitaneus Gyula fuit, unde Gyula filius Ladizlai deriuatur. Eratque iste Gyula dux magnus et potens qui ciuitatem magnam in Erdelw in uenatione sua inuenerat, que iam pridem a romanis constructa fuerat. Habebatque filiam nomine Sarolt pulcherrimam, de cuius pulchritudine prouinciales duces diutius loquebantur. Quam Geysa dux consilio et auxilio Beliud, qui terram Kulam possiderat, traduxit in uxorem legittimam. Isti Beliud Kulan dedit filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret. Et post obitum suum terram suam idem Kulan Beliud hereditauit. Tandem

20) Vezi traducerea p. 131.
21) Vezi traducerea p. 133.
22) Vezi traducerea p. 134.

www.dacoromanica.ro

cum Gyula hungaris in Pannonia habitantibus infestus esset et multipliciter aggravatus, per sanctum Stephanum regem in Pannoniam est deductus. Non tamen iste Gyula capitaneus, sed ab illo tertius [23]). (Cap. XV).

6) Porro beatus Stephanus postquam regie celsitudinis coronam diuinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra auunculum suum nomine Gyulam, qui tunc temporis tocius ultra siluam regni gubernacula possidebat. Anno itaque domini Mo. II-o beatus rex Stephanus cepit Gyulam ducem cum uxore et duobus filiis suis et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia sepissime amonitus a beato rege Stephano, nec ad fidem Christi conuersus, nec ab inferenda Hungaria iniuria conquieuit. Universum vero regnum eius latissimum et opulentissimum, monarchie Hungarie adiunxit. Dicitur autem regnum illud hungarice Erdeelw, quod irrigatur plurimis fluuiis, in quorum arenis aurum colligitur, et aurum terre illius optimum est [24]). Cap. (Cap. XXXVII).

7) Post hec autem movit exercitum super Kean ducem bulgarorum et sclauorum, que gentes loca naturali situ munitissima inhabitant. Unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus predictum ducem vix tandem deuicit et occidit, et inestimabilem copiam thesaurorum et precipue in auro et gemmis ac pretiosis lapidibus accepit et locauit ibi unum proauum suum nomine Zoltan, qui postea hereditauit illas partes Transiluanas et ideo uulgariter dici solet Erdeelw Zoltan. Erat enim ille antiquissimus, qui vixerat usque tempora sancti regis, et ideo uoluit ipsum esse super gentes opulentas [25]) (Cap. XXXVIII).

8) Post hec autem pagani Cuni a superiori parte porte Meses ruptis indaginibus irruperunt in Hungariam totamque prouinciam Nyr usque ciuitatem Byhor crudeliter depredantes, infinitam multitudinem uirorum ac mulierum ceterorumque animalium secum trahentes, per amnem Lapus et fluenta Zomus inopinabiliter transeuntes remeabant. Rex igitur Salomon et dux Geysa cum fratre suo Ladizlao collecto exercitu festinantissime accelerauerunt per portam Meses transeuntes priusquam Cuni montes transcenderent in urbem Dobuka, pene per totam septimanam ibi aduentum paganorum expectarunt... Est enim ascensus grauissimus montis illius, qui ab incolis uocatur

23) Vezi traducerea p. 136.
24) Vezi traducerea p. 148.
25) Vezi traducerea p. 148.

www.dacoromanica.ro

Kyrieleys. Congregatus est autem uniuersus exercitus hungarorum ad radicem montis eiusdem [26]) (Cap. LV).

9) Solomon rex dimissus de carcere... et tandem fugiens adiit ducem Cunorum qui vocabatur Kutesk. Cui iurauit quod Transiluanam prouinciam proprietario sibi traderet, et filiam eius in uxorem acciperet, si ille in auxilium *eius* super Ladizlaum veniret [27]). (Cap. LXII).

10) Potentiores regni Stephanum Colomani filium in regem coronauerunt... Bohemi uidentes sagittarios uenire, sine dubio sciuerunt ueritatem esse quod audierant. Qui impetum super sagittarios fecerunt. Bisseni atque Siculi villissimi usque ad castrum regis absque vulnere fugierunt. Rex autem loc audiens, cum paucis celeriter equitauit uersus Hungariam [28]) (Cap. LXVIII).

11) Nam anno eodem... quos diligit [29]) (Cap. CIII).

In afară de interesul general ce-l prezintă lectura acestui manuscris atât de vechiu, sunt, după cum vedem, mai ales unsprezece pasagii cari se referă în special la istoria noastră medievală şi cari au o importanţă deosebită pentru cunoaşterea acesteia. Dar, înainte de a scoate în evidenţă însemnătatea covârşitoare a lor, ţinem să precizăm încă odată ceeace am spus şi până acum, de mai multe ori, că scopul nostru, făcând aceste traduceri, nu este atât să rezolvăm noi problemele cele mari şi dificile ale istoriei, cât mai mult să semnalăm aceste probleme lăsând deslegarea lor definitivă pe seama istoricilor în primul rând şi pe seama lingviştilor în rândul a doilea.

1. In ce priveşte primul şi al doilea pasagiu (cap. VI şi X), ele fiind interpolări din cronica lui Simon din Keza, «Gesta Hungarorum» (1282—1285), trimitem pe cetitor la cele ce am spus în *Introducerile* la volumele I, II şi IV din colecţia noastră de izvoare istorice [30]).

2. In ce priveşte pasagiul al treilea şi al patrulea (cap. XI şi XIII) observăm că autorul cronicei pictate face aci o confuzie sau, mai bine zis, că izvorul său de compilaţie i-a procurat

---

26) Vezi traducerea p. 176 a acestui important pasagiu. Aci se vorbeşte şi de *Osul seruiens Gyule ducis Cunorum.*

27) Vezi traducerea p. 195.

28) Vezi traducerea p. 206. Vezi şi cap. LXX: *Bisseni uero pessimi et Siculi vilissimi omnes pariter fugierunt.*

29) Vezi textul în întregime p. 108 şi traducerea p. 233.

30) Vezi şi cele ce am spus în *Revista Istorică*, XX, p. 101.

www.dacoromanica.ro

o informaţie greşită. Astăzi se ştie precis că Ungurii n'au venit din Ardeal în Pannonia, ci invers din Pannonia în Ardeal. Au intrat în ţară pe la Ung, unde au stat mai multă vreme în regiunea păduroasă de acolo, — după Ung au şi primit, în izvoarele occidentale, numirea de Unguri — de unde s'au îndreptat spre apus şi miazăzi. In Ardeal ei au venit târziu, după întemeierea regalităţii ungureşti. Dar cihar şi ca Secui numai, ei n'au putut să se menţină, ca rămăşiţe ale Hunilor, în Transilvania, căci ar fi fost asimilaţi de autohtoni, după cum au fost asimilaţi şi Slavii. De altfel, Secuii, cari se întâlnesc mai întâi în Ungaria de Nord şi de Vest, au fost colonizaţi târziu în Ardeal [30]).

Numirea de *septem castra* este o traducere a lui Siebenbürgen, care, la rândul său, e o traducere populară a lui *Cibinium* [31]). Regiunea păduroasă de la Ung a dat, desigur, prilejul la confuzia dintre ung. *erdö*, pădure şi *Erdő-elve*, dincolo de pădure, adică Ultra-silvania şi, mai târziu, Transilvania. Românii n'aveau nevoie de un nume deosebit pentru «ţara» lor.

3. In pasagiul al cincilea, al şaselea şi al şaptelea (cap. XV, XXXVII şi XXXVIII) ni se vorbeşte despre căpitanul (ducele) *Gyula*, Iulius, a căruia reşedinţă era de sigur la Alba-Iulia, deşi exista şi cetatea Gyulavár. Autorul cronicei pictate însă are grije să ne arate că după acest Gyula, s'a numit şi fiul lui Ladislau cel Sfânt, «unde Gyula, filius Ladizlai, derivatur» [32]).

Intre cele dintâi căpetenii ale Ungurilor, întâlnim trei inşi cari se numesc Gyula. Ei sunt Gyula I, apoi fiul acestuia Gyula II care a fost supus la anul 1003 de regele Ştefan cel Sfânt şi Gyula III, tertius capitaneus, care cu prilejul unei vânători, a descoperit în Ardeal o vechie cetate romană.

Numele de Gyula, gr. γυλᾶς şi Γύλα, îl întâlnim, la început ca numele unei demnităţi, ca numele unei autorităţi. El însemnează şef, conducător. In această accepţiune îl întâlnim

30) Vezi *Sicules et Roumains*, p. 18 sq.

31) Vezi şi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, p. 552. Designarea lui Ioan Huniadi, în izvoarele sârbeşti, ca *Iancu Sibinianul*, vrea să zică *Iancu Ardeleanu*, sau voevodul Ardealului.

32) Stăpânirea din Ardeal a Cumanilor a fost distrusă de Ladislau cel Sfânt.

www.dacoromanica.ro

pe Gyula şi la împăratul scriitor Constantin Porphyrogenitus care a trăit cam în vremea venirii şi stabilirii Ungurilor în noua lor patrie [33]). Dar, în acelaşi timp, numele de Gyula care este de proveniență turcă, se întâlneşte atât la Turci şi la Unguri, cât şi la Pecenegi şi la Cumani, popoare de asemenea de origine turcă şi cari au stăpânit într'o vreme în teritoriul fostei Dacii.

Cuvântul acesta de Gyula, atât supt forma simplă de Giula sau Gyula, cât şi subt forma derivată de Giulea, Giuliţa şi Giuleşti îl întâlnim de mai multe ori şi în toponimia românească din judeţele Arad, Ilfov, Mehedinţi, Roman, Suceava, Vâlcea şi Vlaşca precum şi în onomastica noastră ca nume de familie [34]),

Dacă acest Gyula — nume de care este a se apropia numele ducelui Românilor *Gelou* al lui Anonymus şi Alba-Julae sau Alba Transilvana a cronicei pictate — este Ungur ori Peceneg sau Cuman [35]), asupra acestei probleme rămâne a se pronunţa definitiv filologii. Noi constatăm deocamdată numai atâta că Ardealul de dincoace de poarta Mezesina a fost cucerit, după cronica pictată vieneză, dela un oarecare Gyula, iar după Anonymus dela Gelou, dux Blachorum. Nu ne pronunţăm de asemenea nici asupra faptului dacă Cumanii cari trăiau în simbioză cu Românii atât la Sudul Carpaţilor, unde se constată documentar ţara Cumaniei, cât şi la Nordul Carpaţilor, unde îi găsim reprezentând în adunări şi pe Români, erau conduşi de nişte şefi ce se numeau pe limba turcă γυλᾶς sau erau conduşi în realitate de un Gyula I şi al II-lea şi al III-lea.

Intre triburile primitive ungureşti, Michael de Ferdinandy socoteşte că, înainte de a se fi stabilit de către dinastia lui Arpad unitatea naţională, au fost trei triburi mai de căpetenie şi anume cel al lui Gyula care conducea partea de răsărit a ţării, cel al lui Horca ce conducea regiunile dinspre apus şi

---

33) Porphyrogenitus, *De adm. imp.* 37, ad. Bonn p. 166: τὸ θέμα τοῦ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκία.

34) Vezi amănunte la N. Dragan, *op. cit.* p. 508.

35) *Chr. pict.* cap. LV: Osul, serviens Gyule, ducis Cunorum Cf. şi Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei Românilor din evul mediu*, p. 157 eq.

www.dacoromanica.ro

cel al lui Arpad; că primul pas pentru ridicarea dinastiei arpadiene şi deci pentru unificarea naţională maghiară s'ar fi făcut prin căsătoria lui Geysa, fiul lui Tocsun cu Sarolta, fiica lui Gyula, iar al doilea pas prin căsătoria fiicei lui Geysa cu Samuel Aba, ducele Kazarilor [36]). Tot după Michael von Ferdinandy, prin orientarea ducelui Geysa spre imperiul romano-german de apus şi, în urmă, prin biruinţa regelui Ştefan asupra ortodoxismului, adecă a bisericii de răsărit, s'au pus bazele temeinice ale unui stat catolic, ca reprezentant al sfântului Scaun apostolic dela Roma.

Cetatea Alba Iulia (Alba Iulae)[37])—numirea este o traducere a ung. Gyula fehérvár care, la rândul său este o traducere a slav. Belgrad germ. Weissenburg, numită mai târziu şi Carlsburg sau Alba Carolina, după numele împăratului Carol VI-lea care a rezidit-o — a fost nu numai reşedinţa politică a lui Gyula, sau a ducelui, dar şi, mai târziu, reşedinţa şefului religios al Ardealului [38]).

Din căsătoria lui Geysa cu Sarolta, fiica ardeleanului Gyula [39]) s'a născut Ştefan, primul rege al Ungariei.

Acest Gyula nu era un catolic. El era de religiunea creştină ortodoxă şi ortodoxă a fost şi fiica sa Sarolta, mama lui Ştefan cel Sfânt şi ortodox s'a născut şi primul rege al Ungurilor, înainte de trecerea sa la catolicism.

Dovada acestui fapt ni-o dau scriitorii bizantini Kedre-

---

36) Michael von Ferdinandy, *Das Ende des haidnischen Kultur in Ungarn*, în *Ung. Jahrb.* XVI, 1936, p. 67. Ui.ă cu acest prilej autorul să ne reamintească şi de o altă căsătorie, de cea a lui Zoltan, fiul lui Arpad, cu fiica lui Menumorout, ducele din Bihor, în urma cărei căsătorii, această ţară a revenit ca zestre, după cronica luï Anonymus, în moştenirea Ungurilor.

37) Numirea de *Alba* se dedea odinioară nu pentru că ar fi avut stânci sau pietre albe, ci fiindcă era reşedinţa şefului ţării sau al regiunei. Avem o mulţime de cetăţi ce poartă acest nume: Alba Regală, Alba Iulia, Cetatea Albă, Belgradul din Serbia, Bielgorod etc.

38) Că această cetate a fost considerată ca cea mai importantă din Ardealul propriu zis, rezultă şi din faptul că, mai în urmă, în anul 1291 s'a ţinut aci singura, întâia şi ultima Adunare atestată de documente, adunare prezidată de rege şi în care găsim pe Români egal îndreptăţiţi cu celelalte naţiuni — *cum universis Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis.* Zimmermann—Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 177. Vezi şi I. Lupaş, *Voivodatul Transilvaniei*, în sec. XII şi XIII, p. 22.

39) Aceasta a şi făcut pe unii să crează că mama lui Ştefan cel Sfânt ar fi fost de origine română, cazul nefiind izolat în istoria Ungurilor.

www.dacoromanica.ro

nos [40]) şi Zonaras [41]) cari reproduc o informaţie a lui Skylitzes, citaţi şi de Şincai în cronica sa [42]). Ei ne spun că principii Turcilor (adecă ai Ungurilor) Bolosudes (Bulchu) şi Gylas au plecat la Constantinopol la anul 947, unde au fost primiţi cu onoruri de împăratul Constantin al VII, Porfirogenitul, şi după ce au primit botezul după ritul grecesc, dându-li-se şi demnitatea de «patricii», s'au întors acasă luând cu ei şi pe distinsul monach Hierotheos, ca să le fie episcop, desemnat ca atare de însuşi patriarchul din Constantinopol Teofilact [43]).

Biserica creştină maghiară, înainte de Ştefan cel Sfânt, s'a format aproape în întregime subt influenţa bisericii ortodoxe [44]).

Ortodoxismul acesta al Ungurilor se constată uşor şi în numele ce el a lăsat în terminologia creştină maghiară şi în datinile dela sărbători [45]).

De aşişderea, Ochtum sau Aiton, nepotul ducelui Glad, din cetatea Morisena din Banat, era şi el creştin ortodox. Subt numele de Achtum este a se înţelege, după cum presupun unii, tot numirea unei demnităţi, ca şi γυλᾶς sau Kean (chan), poate un ἄρχων principe. Acest Ochtum s'a botezat la Vidin şi puterea sa cea mare, mai mare chiar decât a regelui Ştefan cel Sfânt, şi-o trăgea dela ortodocşi [46]).

La Morisena, capitala Banatului [47]), exista şi o episcopie ortodoxă şi o mănăstire închinată Sf-lui Ioan Botezătorul.

---

40) Kedrenos, *Hist. Comp.* II p. 328, ed. Bonn.

41) Zonaras, *Epit. hist.* III p. 484, ed. Bonn.

42) Şincai, *Cron. Român,* I ² p. 296.

43) După Kedrenos vizita la Constantinopol a lui Gyula s'a făcut în urma lui Bulchu, nu în acelaşi timp.

44) Este sigur că ducii unguri Mihail, fratele lui Geysa, şi fiul său Vazul şi-au primit numele lor creştine subt influenţa grecismului de răsărit, unde întâlnim în acest timp pe împăraţii Mihail şi Vasile. Cf. şi Iorga, *Bul. dela sect. hist.* X, p. 18.

45) Cf. G. Cotoşman, *Din trecutul Banatului* I, p. 56. Terminii bisericeşti luaţi dela Orientali îi relevă şi Iorga *Bul. de la sect. hist.* IX, p. 195.

46) *Vita Gerardi,* cap. 10. Că acest Achtum n'a fost bulgar, cum se spune uneori, rezultă şi din faptul prieteniei sale intime cu împăratul Vasile II Bulgarochtonul, adecă omorîtorul de Bulgari, şi distrugătorul ţaratului bulgar, cf. Karácsonyi, Szent Gellért, Csanádi Püspök, p. 83, la Cotoşman, *op. cit.* p. 64.

47) In regiunea Morisenei se constată, mai târziu, o Zemlja Vlaşca=Ţara Românească, vezi N. Dragan, *op. cit.* p. 228.

www.dacoromanica.ro

După ce Achtum a fost trădat de Cenad şi biruit de oştirile regale, episcopia ortodoxă din Morisena s'a prefăcut, cu timpul, în episcopia catolică din Cenad, iar călugării greci au fost înlocuiţi cu călugări benedictini [48]).

In epoca în care se dedeau lupte îndârjite între cele două biserici creştine, între ortodoxismul de răsărit al Grecilor şi între catolicismul de apus al Latinilor, lupte ce au dus la proclamarea schismei din 1054, a fi ortodox însemna nu numai a fi schismatic, a fi eretic, dar chiar a fi păgân [49]), iar, pe de altă parte, a fi catolic însemna pentru cei de ritul oriental, a fi *latină*, adecă a fi spurcat. Şi, de oarece a nu fi catolic însemna a fi anticrist, Ştefan cel Sfânt, precum şi urmaşii săi, odată cu primirea «Sfintei coroane» ungare, îşi luau asupra-le şi misiunea de a converti pe ortodocşi la catolicism [50]).

Popoarele din Dacia, încreştinate încă din epoca romană — şi dacă ele n'ar fi fost creştine, s'ar fi amintit în istorie de convertirea lor — erau sub influenţa directă a bisericii de răsărit. Dovadă despre aceasta o avem în participarea la sinodul ecumenic dela Nicea, din 325, a lui Teofil din Gotia. Goţii propriu zişi s'au încreştinat după 348, data hirotonirei lui Ulfila; deci Teofil reprezenta pe celelalte populaţiuni din ţara ce pe vremea aceasta se numea Gotia. Nu mai vorbim de celelalte episcopate din Dacia, de mai târziu, şi nici de episcopatul din Argeş, din 680, pentru existenţa cărora dovezile sunt încă până astăzi nu destul de sigure. E de presupus însă că populaţiunile dela Nordul Dunării, atât cele din Ardeal cât şi cele din Banat şi în genere cele din stânga Tisei vor fi avut, înainte de catolicizarea Ungurilor o temeinică organizaţie religioasă, creştină ortodoxă, organizaţie împotriva căreia s'a

---

48) Şi la Seghedin a existat o biserică a Sfântului Dumitru, deci o biserică ortodoxă, acest sfânt fiind un sfânt ortodox. Cf. Coloman Juhász, *Das Tschanad-Temesvarer Bistum im frühen Mittelalter*, p. 25,

49) Din documentul din anul 1351 emanat dela Ludovic, fiul lui Carol Robert — Hurm. *Doc.* I, partea 2-a, p. 14, — pare că rezultă că ortodocşii erau consideraţi ca păgâni.

50) Unii istorici cred că luptele dintre ducele Leventa şi regele Andrei, numit «catholicus», lupte despre care ne vorbeşte *Chron. pict.* cap. XLIX, ar fi lupte date nu între păgânism şi catolicism, ci lupte dintre biserica de răsărit şi biserica de apus.

www.dacoromanica.ro

deslănţuit, începând din secolul al XI-lea, toată puterea de prozelitism a Romei.

Şi, spre a-şi aduce la îndeplinire regele Ştefan cel Sfânt misiunea cu care se însărcinase şi din care făcuse raţiunea de a fi a statului său pur catolic, a pornit, după cum ne spune cronica pictată, o expediţie războinică împotriva lui Gyula — acelaşi lucru l-a făcut şi în contra lui Achtum din Morisena Banatului — şi biruindu-l l-a trecut cu soţia şi cu cei doi fii ai lui în Pannonia, scoţând în acelaşi timp mari bogăţii din Ardeal.

Prigoana împotriva ortodoxismului a continuat cu străşnicie tot timpul, atât subt regii din dinastia lui Arpad şi a celor din casa de Anjou, cât şi sub regii şi principii de mai târziu. Cu toată această persecuţie, din documentele vremii rezultă că ortodoxismul nu numai s'a menţinut printre Români, dar chiar a făcut cuceriri printre coloniştii unguri şi germani. In această privinţă este caracteristică scrisoarea papei Grigore al IX către regele Bela, din 14 Noembrie 1234, scrisoare prin care îi se spune că Ungurii şi Germanii, făcându-se una cu Valachii, — quia populus unus facti sunt cum eisdem Valachis — dispreţuesc pe episcopul catolic al Cumaniei şi primesc sfintele taine dela nişte pseudoepiscopi cari ţin de ritul Grecilor[51]).

Progresele ce făcea însă catolicismul erau făcute pe socoteala elementului românesc şi anume pe socoteala celor mai buni dintre Români, a celor nobili şi a celor mai viteji în războae. Căci toţi câţi dintre aceştia se distingeau în lupte şi toţi câţi prin virtuţile lor primeau recompense din partea regilor şi chiar a voevozilor şi a principilor, îşi părăseau, împreună cu legea, şi limba lor şi îngroşau astfel elementul suprapus al Ungurilor.

Şi, de sigur, chiar şi expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab a avut ca motiv, între altele, ura faţă de schismatic, *confidens de fide perfidi schismatici*, pe care voia să-l scoată de barbă din bârlog, *de suis latibulis per barbas suas extraham.*

4. In ce priveşte pasagiul al optulea şi al noulea (cap. LV şi LXII), cronica pictată ne dă preţioase amănunte asupra luptelor cu poporul Cumanilor. Aceştia, trăind în simbioză cu

51) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 132. Cf. I. Lupaş, *op. cit.* p. 9.

www.dacoromanica.ro

Românii, formau pătura conducătoare a Ardealului şi a Ţării Româneşti, înainte de înfrângerea lor de către Ladislau cel Sfânt şi, mai apoi, de distrugerea puterii lor de către Tătari.

Multă vreme Românii au trecut sub numele de Cumani. Aceştia, având conducerea, ţara pe care o cârmuiau se numea Cumania. De aceea, în documente, mai ales în cele externe, înainte de a fi luat conducerea Românii, adecă înainte de întemeerea Principatelor naţionale, întâlnim adeseori numele de Cumania dat ţării noastre. In această privinţă este edificator documentul din 11 Martie anul 1291 faţă de cel din 29 Iulie 1292. In primul document se vorbeşte despre Adunarea dela Alba Iulia, la care au luat parte Saşii, Secuii şi Românii, — *cum universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olahis* [52]), — în al doilea, în care se vorbeşte despre adunarea dela Buda (Ofen) la care ia parte şi nobilimea întreagă a Ungurilor, Secuilor, Saşilor şi Cumanilor, — *universitas nobilium Ongarorum, Siculorum, Saxonum et Comanorum* [53]) — adunare în care de sigur sub numele de Cumani este de a se înţelege şi Românii [54]).

Ungurii nu se constată să fi pătruns în Ardealul propriu zis înainte de biruinţa lui Ladislau cel Sfânt asupra Cumanilor din a. 1070, deşi ei cuceriseră ţinuturile dintre Tisa şi Munţii Apuseni. Iar dacă, totuşi, vor fi pătruns şi în Ardeal înainte de acest an, va fi fost mai mult vr'un războiu de pradă sau vr'o expediţie religioasă, cum a fost cea a lui Ştefan cel Sfânt, decât o expediţie de cucerire teritorială. Ardealul păduros aţâţa în special pofta Ungurilor prin sarea sa şi mai ales prin aurul său de o calitate superioară, — in quorum (fluviorum) arenis aurum colligitur et aurum terre illius optimum est [55]).

Localitatea Kyrieleis, unde s'a dat lupta între Unguri şi Cumani şi despre care ne vorbeşte cronica pictată, în pasagiul citat mai sus, este foarte probabil o amintire a ortodoxismului autohtonilor din Bihor [56]).

---

52) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch* I, p. 177.

53) Zimmermann-Werner, *op. cit.* I, p. 192.

54) Cf. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises*, în *Bul. dela sect. hist.* X 3. Cf. şi I. C. Filitti, *Negru Vodă, Mem. Sect, Ist, III, IV, 5.*

55) *Chr. pict. Vind.* XXXVII.

56) Cf. nota dela p. 176.

www.dacoromanica.ro

5, In ce priveşte pasagiul al zecilea (cap. LXVIII) în care ni se aminteşte despre luptele dintre Unguri şi Boemi şi în cari lupte Pecenegii şi Secuii, mergând în fruntea trupelor maghiare, au luat-o la fugă, numindu-i autorul cronicii pictate: *Bisseni et Siculi vilissimi* [1]), socotim că găsim aci o probă decisivă, întărită şi de alte probe, că Secuii nu pot fi consideraţi ca autohtoni în Ardeal. Ei au fost colonizaţi mai târziu, pe la sfârşitul secolului al XII şi începutul celui de al XIII [55]).

6. In ce priveşte pasagiul al unsprezecelea din capitolul CIII, el este de o importanţă capitală pentru istoria noastră naţională din evul mediu. Căci în capitolul acesta găsim, pe trei pagini de manuscris (filele 144, 145 şi 146), descrierea amănunţită a celei dintâi victorii strălucite ce au repurtat Românii asupra Ungurilor. Această victorie a adus după sine independenţa completă a statului român al Basarabilor faţă de Unguri, înlăturând pentru câtăva vreme orice fel de urmă de vasalitate de până la această dată. Biruinţa aceasta românească desăvârşeşte, în acelaşi timp, întemeierea Ţării Româneşti.

După marea invazie a Tătarilor din anul 1241, invazie ce a pus capăt stăpânirii Cumanilor din regiunile româneşti, desfiinţând totdeodată şi vestita episcopie catolică a acestora din regiunea Carpaţilor, regele Ungariei Bela IV s'a gândit să-şi organizeze mai bine apărarea ţări sale şi în special punctul cel mai nevralgic, Banatul Severinului, expus nu numai unui eventual nou atac din partea Tătarilor, dar şi incursiunilor Romăno-Bulgarilor şi Sârbilor dela Sudul Dunării. Şi a făcut deci planul, după cum ne arată o prea interesantă diplomă a sa, din anul 1247 [56]), să aducă în ţinutul Severinului pe Cavalerii Ioaniţi, sau Ospitalieri, cari, împreună cu Românii din partea locului, să apere pe viitor frontierile de miază-zi ale regatului ungar. Ţările româneşti dela Nordul Dunării erau pe vremea aceea subt suzeranitatea regelui Ungariei.

Şi ni se spune în acea diplomă, pe care o avem până în ziua de astăzi, că regele dărueşte Cavalerilor Ioaniţi, sub anu-

---

54) Vezi şi cap. LXX. *Pessimi Bisseni et Siculi vilissimi.*

55) Cf. *Sicules et Roumains*, p. 8.

56) Hurmuzaki, *Doc. I*, p. 242 şi 249.

www.dacoromanica.ro

mite condiţiuni, toată ţara Severinului, peste care se găsea cârmuitor un ban, apoi cnezatele lui Farcas [57]) şi al lui Ioan până la Olt — probabil judeţele Vâlcea şi Romanaţi — în afară de cnezatul voevodului Litovoi. Din ţara lui Litovoi li se acordă cavalerilor numai anumite venituri, afară de cele din ţara Haţegului. De asemenea li se mai dărueşte întreaga Cumanie, dela Olt până la Alpii Transilvaniei, exceptând ţara lui Seneslau.

Din documentele vremii mai aflăm că după moartea regelui Bela IV şi a fiului acestuia Ştefan, subt minoratul lui Ladislau IV, Litovoi pune mâna pe unele ţinuturi ale Banatului unguresc dela Severin şi refuză să mai plătească tribut regelui. Faptul acesta determină pe Unguri să pornească la anul 1279 cu război împotriva lui Litovoi. Acesta este însă bătut şi moare în luptă, iar fratele său Barbat este prins şi nu poate să scape decât plătind Ungurilor, ca preţ de răscumpărare, o mare sumă de bani. Cu această împrejurare, Românii pierdură Haţegul care încăpu pe mâna Ungurilor [58]).

In preajma anului 1300 se putu înfăptui şi unitatea politică a Munteniei. Căci, după stingerea dinastiei lui Arpad, prin moartea la 14 Ianuarie 1301, a lui Andrei al III, a urmat în Ungaria, timp de şapte ani, o anarhie completă. S'au ivit ca pretendenţi la tronul regatului deodată trei competitori: Venceslau din Boemia, Otto din Bavaria şi Carol Robert din Neapol [59]). De asemenea, în imperiul Asaneştilor se dedeau lupte interne; împrejurările erau deci favorabile pentru Românii din Sudul Carpaţilor, nefind împiedicaţi de nimenea, de a-şi constitui unitatea lor politică.

După ce s'a restabilit liniştea în Ungaria şi după ce Carol Robert a fost recunoscut ca rege, se pare că raporturile dintre Ţara Românească a lui Basarab şi Ungaria lui Carol Robert s'au îmbunătăţit, căci un document emanat dela regele ungur numeşte pe Basarab, fiul lui Tihomir, deci, poate, un nepot al lui Seneslau: *voevodul nostru transalpin*. Se pare

---

57) Farcas în ungureşte însemnează *lup*. Pare a fi vorba aci de o traducere a lui *Lupu*. Tot lup însemnează slav. Vulc, de unde avem numirea de Vâlcea, probabil regiunea lui Lupu.

58) Cf. şi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.* I, p. 347.

59) Vezi amănunte în *Izv. Ist. Rom.* III.

www.dacoromanica.ro

că Basarab recunoscuse suzeranitatea regelui ungar, considerându-se ca vasal al lui; relaţii bune se constată şi în anul 1327, dar după acest an ele se înrăutăţesc aşa de mult că în anul 1330 Carol Robert porneşte cu războiu împotriva lui Basarab.

Adevărata cauză a războiului nu se cunoaşte. Documentele ce ni s'au păstrat din anii 1332 şi 1351 ne vorbesc de o încălcare a ţinuturilor dela graniţa regatului «spre marea pagubă a coroanei», ţinuturi pe cari regele voieşte să le recupereze. In special, se pare că Severinul intrase în posesiunea domnului român încă din anul 1290.

Cronica pictată care caută de sigur să scuze cât mai mult pe rege de dezastrul suferit, dă vina pe alţii şi, în primul rând, pe domnul român: Că acesta, după ce i s'a luat Severinul şi după ce a fost atacat de oştile ungureşti chiar în capitala ţării sale, n'ar fi fost destul de cruţător cu regele semeţ care, deşi îi s'a propus pacea de voevodul român, totuşi îi s'a trimis vorba — şi aceasta repetată de două ori — că-l va scoate de barbă din bârlogul său.

Vinovaţi de acest războiu însă, după cronica pictată, sunt Toma, voevodul Ardealului şi Dionisie, fiul lui Nicolae, şi nepot al lui Iancha cari au îndemnat pe rege să întreprinză această expediţie, primul, probabil, ca să pună mâna pe ţara lui Basarab, iar al doilea pe Banatul Severinului, pe care, de altfel, l-a şi ocupat în prima lună a războiului. Acelaşi Dionisie se întâlneşte mai târziu, purtând titlul de ban al Severinului, fie că era în realitate ban, fie că păstra numai acest titlu [60]). S'ar putea însă ca adevăratul motiv al acestei expediţii, nenorocite pentru Unguri, să fi fost dorinţa de răzbunare a lui Carol Robert şi a voevodului ardelean Toma asupra fiilor fostului voevod Ladislau. Aceşti fii se refugiaseră probabil dela curtea lor din Deva la curtea domnului român [61]).

Expediţiunea s'a făcut în timpul toamnei, contrar obiceiului de a se porni războiul în timpul primăverii, fiindcă regele a crezut vremea mai potrivită atunci, de oarece Asaneştii cari trăiau în bune raporturi cu Basarab, pierduseră

60) C. C. Giurescu, *op. cit.* p. 357.

61) I. Lupaş, *op. cit.* p. 29.

www.dacoromanica.ro

războiul împotriva Sârbilor, la 28 Iunie 1830, la Velbujd, cu tot ajutorul dat de domnul român şi regele bănuia că Basarab nu va putea lupta cu succes în contra sa.

După ce regele a ocupat Severinul şi a ajuns la Curtea domnească dela Argeş, s'a găsit deodată într'o mare lipsă de alimente, deoarece Românii arseseră totul în calea sa şi s'a văzut nevoit să dea semnalul de retragere, cu tot ajutorul ce-i sosise în timpul acesta din Ardeal.

Cronica pictată însă adaugă — şi nu ştim întrucât aceasta va fi fost o realitate, ori mai mult o scuză pentru rege — că s'a făcut un armistiţiu cu Basarab, că acesta i s'ar fi supus, dându-i garanţia unei retrageri sigure, dar că l-a înşelat, atacându-l pe neaşteptate, în drum spre patrie, într'o vale îngustă.

Expediţia războinică a lui Carol Robert împotriva lui Basarab este descrisă, în cronica pictată, cu multe amănunte şi povestirea este făcută, fără îndoială de un martor ocular sau de cineva care a avut informaţii directe.

Asupra localităţii unde s'a dat bătălia, datele sunt nesigure. Unii dintre istoricii noştri cred că ea a avut loc la Posada, lângă Podul Dâmboviţei, între Rucăr şi Bran; alţii socotesc că ea s'a dat pe Valea Oltului, poate la Loviştea. Aceştia din urmă se bazează pe o informaţie a unui scriitor polon, Mateiu Strikovsky care a făcut în secolul al XVI, două sute cincizeci de ani după ce s'a întâmplat lupta, o călătorie prin ţările noastre şi care ne spune că a văzut o biserică şi trei stâlpi de piatră ridicaţi de Basarab în munţi, în locul bătăliei, cale de două zile dela Sibiu [62]). Această informaţie ne-ar determina să credem că lupta s'a dat mai de grabă pe Valea Oltului.

Dela Argeş, drumul cel mai drept pentru retragere, nu era pe la Bran, ci pe lângă Olt şi, de sigur, pe acest drum trebuie căutată localitatea unde a suferit dezastrul Carol Robert. In istoria noastră naţională însă, lupta aceasta este cunoscută subt numele de lupta dela Posada.

Despre această luptă avem o mulţime de date documentare. Căci regele Carol Robert, scăpând cu mare greutate din-

62) N. A. Constantinescu, *Bătălia dela Posada*, p. 26. Despre Posada vezi M. Sânzianu, *Rev. Ist. Rom.* IV, p. 306 sq,

www.dacoromanica.ro

tr'o primejdie de moarte, a ţinut minte păţania în toată vieaţa sa şi, în semn de recunoştinţă, a încărcat cu binefaceri, înobilând prin acordare de proprietăţi, de moşii şi de bunuri, pe toţi câţi au luptat alături de el în această nenorocită expediţie de războiu. Astfel sunt amintiţi:

1. La anul 1330, sasul Martin de Berend ca unul care prin scutul său a scăpat de primejdie pe rege *contra Valachorum tela* [63]).

2. La anul 1331, Carol Robert conferă Saşilor din Cluj mai multe libertăţi, drept recompensă pentru daunele suferite în timpul expediţiei din Ţara Românească, *în partibus transalpinis* [64]).

3. La anul 1331, Papa Ioan al XXII felicită pe regele Ungariei că a scăpat de atacul lui Basarab, — *proditoriis tibi et gentibus tuis paratis in regressu insidiis* [65]).

4. La anul 1332, Carol Robert vorbeşte de *vizita* ce a făcut în ţara transalpină, *ad visitandam terram nostram transalpinam* şi despre atacul necredinciosului nostru Basarab, *infidelis noster ...in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato* [66]).

5. La anul 1333, Carol Robert vorbeşte despre războiul în contra lui Basarab, fiul lui Thocomery, *schismaticus* [67]), *infidelis Olahus noster* [68]).

6. La anul 1333, Carol Robert conferă dreptul de nobilitate mai multor iobagi din Transilvania şi Ungaria, ca recompensă pentru luptele eroice în contra lui Basarab, *manifestum et notorium nostrum infidelem*, lupte la cari au luat parte *cum potioribus Regni nostri Prelatis et Baronibus, ac Nobilibus nec non Regnicolis nostris* [69]). Nu era numai o vizită, cum s'a spus mai sus.

---

63) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 615.

64) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 616. Vezi reconfirmarea acestor libertăţi, *ibidem*, p. 640.

65) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 617. De remarcat expresia *gentibus tuis*, nu *Hungaris tuis*. La Hurmuzaki este aci o confuzie între Basarab cel Mare şi fiul său Alexandru.

66) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 623.

67) Privitor la luptele împotriva schismaticilor şi deci şi în contra lui Basarab, vezi Hurmuzaki, *Doc.* I, No. 493, 494, 495, 503 şi 504.

68) Hurmuzaki, *Doc.* I, 624.

69) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 626.

www.dacoromanica.ro

7. La anul 1334, Carol Robert conferă lui Nicolae şi lui Ioan din comitatul Vesprém dreptul de vamă pentru serviciile aduse de părintele lor în războiul în contra lui Basarab [70]).

8. La anul 1334. Carol Robert dărueşte secretarului său o moşie, fiindcă a fost rănit în ţara Transalpina [71]). Aceeaşi danie o confirmă regele din nou în anul 1335 [72]).

9. La anul 1335, Carol Robert reconfirmă donaţiunile făcute în 1333 pentru serviciile aduse în luptele în contra lui Basarab şi a fiilor acestuia, care a adus prejudicii ţării noastre transalpine şi sfintei coroane, *in preiudicium sacri dyadematis regii et nostrum*. Intre martori figurează şi Dionisie, banul Severinului [73]).

10. La anul 1335, Carol Robert aminteşte de sigiliul pierdut în Ţara Românească [74]).

11. La anul 1336, Carol Robert confirmă posesiunile date lui Tatamir, vice-cancelarul său, ca recompensă pentru serviciile aduse în Ţara Românească, venindu-i în ajutor, din porunca voevodului Ardealului Toma, şi ajungând *recte sub castro Argias*. Acest Tatamir de abia a scăpat din luptă, fără răni grave, *vix evasit, sine gravi vulneris susceptione*, dar pierzându-şi ochiul drept [75]).

12. La anul 1335, Carol Robert, într'o diplomă dată lui Nicolae, fiul lui Radoslav, descrie el însuşi lupta cu Basarab. Dăm în notă traducerea acestui important document [76]).

---

70) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 628. Cf. şi I, 2, p. 14, o diplomă a lui Ludovic din 1351.

71) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 632.

72) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 635.

73) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 633.

74) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 638.

75) Hurmuzaki, *Doc.* I, p. 641 şi I, 2, p. 23.

76) Blagay, *Családoklevéltára*, p. 110 sq, reprodus de V. Motogna în *Iarăşi lupta dela Posada*, *Rev. Ist.* IX p. 31.

Pierzând, cu trecerea vremii, ori ce încredere în acel blăstămat de Bozorad, voevodul Valachilor, un răzvrătit şi un recunoscut rival al nostru, fiindcă ne-a încălcat ţara şi hotarele regatului, după ce am luat sfatul, bine chibzuit, din motive binecuvântate, al tuturor plelaţilor, al baronilor şi al tuturor fruntaşilor regatului nostru, ne-am strâns o armată puternică şi am trecut în ţara sa de peste munţi, necunoscută pentru popoarele noastre, pentru ca să o supun înălţimii noastre regale. Acolo înaintând câteva zile fără de lupte printre vizuinile dintre munţi şi dintre dealuri, am început să suferim de lipsa

www.dacoromanica.ro

Dacă textul acestui document îl comparăm cu textul cronicei pictate, suntem izbiţi nu numai de identitatea cuprinsului lor, ci şi de identitatea, pe alocurea, a aceloraşi expresii. Această constatare ne sileşte să ajungem, împreună cu d. Motogna, la presupunerea că diploma regală a servit de izvor de informaţii autorului cronicei pictate.

Pe de altă parte, cercetând cu luare aminte, în lumina documentelor vremii, descrierea expediţiei lui Carol Robert împotriva lui Basarab, făcută de cronica pictată şi de alte cronici ulterioare, nu putem să nu ajungem la convingerea că ne găsim în faţa unei unanimităţi de a se căuta să se scuze regele ungar de vina sa pentru dezastrul suferit în Ţara Românească. Şi atunci calea cea mai lesnicioasă nu putea fi alta decât să se arunce în cârca domnului român cauza acestui dezastru.

Ca o dovadă despre aceasta ne este faptul că una dintre diplomele regale, cea din anul 1332, ne vorbeşte numai despre o vizită, un fel de preumblare de plăcere, a regelui în Transalpina sa şi că n'ar fi venit aci cu toate puterile sale, *non totum suum posse*, cum ne spune cronica pictată, cu toate că diploma din 1333 şi cea din 1335 ne spun precis că a venit cu toate forţele sale, *cum potioribus Regni nostri Prelatis et Baronibus ac Nobilibus nec non Regnicolis nostris*, şi

---

de orice alimente şi pentru oameni şi pentru cai. Atunci am încheiat cu numitul Basarab un armistiţiu, dându-şi cu perfidie cuvântul că ni se va supune şi ne va arăta nouă şi armatei noastre un drum sigur de întors acasă. Ne-am încrezut în cuvântul schismaticului în care nu era bună credinţă, ci înşelarea bunei credinţe. Şi pe când ne întorceam înapoi cu oamenii noştri, pe o cale blestemată în veci de Dumnezeu, închisă de ambele părţi cu râpe ameţitoare, iar înainte unde ea se lărgea era întăritură, în mai multe locuri, de puternice prisăci ocupate de o mulţime de oameni înarmaţi de ai numitului Basarab, ne pomenim deodată din toate părţile cu un atac năpraznic, năvălind asupra noastră şi a armatei noastre cu furie în diferite chipuri şi lovindu-ne câineşte cu bolovani, cu aruncători de praştii şi cu alte izbituri ameţitoare de loviri sălbatice. Cu sabiile lor lovesc escadroanele noastre înmuindu-şi în sângele celor ucişi săgeţile şi lănciile lor. Din toate părţile suntem izbiţi de o ploaie de aruncături, fiind strânşi ca de un zid muşcător. Şi nu era chip să scăpăm nici fugind înapoi, nici mergând înainte, ci prinşi ca peştii în plasă sau în vârşe ne sbatem strigând către Făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute, către Mântuitorul nostru: ia aminte, Doamne, la suspinele noastre cele adânci. Apoi cu ajutorul dumnezeesc al lui Iisus Christos care s'a răstignit pentru noi şi cu al prea sfintei sale maice şi al tuturor sfinţilor, făcându-se din partea câtorva oştaşi de

www.dacoromanica.ro

că a întreprins aceasta după un sfat bine chibzuit, *habito consilio prematuro.*

Şi este, de sigur, un neadevăr când se spune că Basarab s'ar fi învoit să arate regelui drumul, să-l recunoască de suzeran şi că au căzut în luptă atâţia Români, câţi numai judecătorul din Infern îi poate socoti.

Că nu este vorba de o perfidie a lui Basarab, ci de o expediţie nereuşită, aceasta se vede şi din încheierea cronicarului care, dându-şi seama de nedreptatea cauzei regelui — nedreptate semnalată acestuia şi de consilierul său Donciu — spune: prin această luptă a fost pedepsită semeţia regelui, *ne propter victoriarum frequentiam superbiret.*

După această întâmplare nenorocită, regele a venit, după cum ne spune cronica dela Buda şi cea a lui Turocz, la Timişoara şi de aci la Vişegrad.

Din izvoarele ce ni s'au păstrat până astăzi relativ la expediţia regelui Carol Robert împotriva voevodului Basarab nu se poate şti lămurit, după cum am arătat mai sus, care a fost cauza acestui războiu.

S'a întreprins această expediţie, după sfatul bine chibzuit al mai marilor regatului, fiindcă Basarab i-a încălcat

---

lângă mine de asupra capului meu un acoperământ de scuturi şi înlăturând astfel potopul ca de ploaie torenţială a unor lovituri de sabii, de săgeţi, de lănccii şi de alte izbituri ne puturăm feri vieaţa de primejdia morţii ce se apropia din ce în ce mai mult. Atunci credinciosul nostru, Nicolae (Radoslav), un tânăr atlet, curajios ca un recrut, cu mintea ageră, cu ochii ţintă la mine, furios ca un leu, încordându-şi forţele şi tăria braţului său de ostaş, rupse şi aruncă la pământ toată armătura sa de fier şi aşa desbrăcat, numai cu scutul şi agitându-şi lancea sa cea ascuţită se aruncă din nou în linia celor ce năvăliseră asupra noastră, având să lupte voinicește. Nu se mai gândea să-şi apere capul său, ci era ţintă la capul nostru, de asupra căruia sburau paloşele a cinci viteji ostaşi valahi cari se grăbeau înainte de toate să ne reteze capul nostru de rege. Dar prin agerimea sa fulgerătoare pe toţi i-a răpus, aşternându-i la pământ lipsiţi de suflare. Acolo însuşi viteazul soldat Nicolae şi-a primit din faţă şase răni la cap şi la umeri destul de grele şi a lăsat pe locul luptei vr'o douăzeci şi cinci de nobili dintre ai săi. Şi astfel cu ajutorul lui Dumnezeu se potoli ardoarea duşmanilor şi se putu sparge laturea dreaptă a zidului de duşmani şi luându-o la picior prin spărtura făcută, din bătălia venită fără de veste, — cu voia Celui prea Inalt care pe toate de mai înainte le orânduește — siliţi la fugă de duşmani şi urmăriţi din acel loc, aflarăm prilejul mântuirii şi luarăm drumul spre casă. Dat la 13 Decemvrie 1335.

www.dacoromanica.ro

posesiunile, ori fiindcă regele voia să dea Banatul Severinului devotatului său Dionisie, iar domnia schismaticului Basarab lui Toma, voivodul Ardealului, înlocuitorul trădătorului Ladislau din Deva? Chestiunea rămâne deocamdată nedeslegată, izvoarele contrazicându-se între ele.

In ce priveşte pe Dionisie, acesta, după arătarea cronicei este fiul lui Nicolae, nepotul lui Ioancha, adecă, poate, al lui Ivancu, deci un frate nelegitim al lui Basarab, şi fiu al lui Tihomir [77]). Neputând fi numit prinţ, zice d. Iorga, el a fost numit Ban de Severin şi în urma pretenţiunilor sale la tron, s'a început nenorocita expediţie împotriva lui Basarab. Tot după d. Iorga, «călugărul dominican Petru care a căzut în luptă, pare a fi fost desemnat ca viitor episcop de Argeş, iar magistrul Donch (Danciu) şi Ladislau (Vlad) fiul său, precum şi Berend, tatăl lui Martin, magistrul, care prin numele său ne aminteşte pe Berindeiu, adversarul lui Ştefan cel Mare, par a fi fost Români refugiaţi» [78]).

In ce priveşte numele de Basarab, — în cronica pictată Bazarad — asupra căruia am atras atenţia şi noi, când am vorbit despre Osen sau Asen [79]), că el este de origine cumană, trimitem pe cetitor la cartea d-lui N. Drăgan care discută amănunţit chestiunea numelui de Basarab, dând, în acelaşi timp, şi bibliografia acestei chestiuni [80]). Noi vom admite aci, împreună cu d. Drăgan, părerea d-lui G. I. Brătianu care susţine că originea etnică a Basarabilor rămâne îndoielnică: «Numele cu aspect cuman al Basarabilor nu însemnează neapărat şi originea cumană a acestei familii; el poate fi numai rezultatul influenţii fireşti a vecinătăţii şi a alianţei acestui neam de năvălitori aziatici cu Românii dela Dunăre, o mărturie a legăturilor noastre cu neamurile turco-tătare» [81]).

In afară de *modă*, — şi Românii au ţinut în toate vremurile la moda de a adopta nume străine, — a jucat de sigur un mare rol în adoptarea numelor de origine cumană şi faptul că femeile cumane erau vestite pentru frumuseţea lor deosebită. Aşa se şi explică desele încuscriri cu Cumanii. Şi soţia lui

77) Iorga, *Bul. de la sect. hist.* p. 9.

78) Iorga, *ibidem* p. 8.

79) *Izv. Ist. Rom. VII, Cronica lui Nestor*, p. 28.

80) N. Drăgan, *op. cit.* p. 52 sq.

81) G. I. Grătianu, *Rev. Ist. Rom.* I, p. 238 sq.

www.dacoromanica.ro

Ioniță, a împăratului româno-bulgar, era o cumană și se citează o sumedenie de fete cumane măritate cu principi europeni [82]).

Nu ne putem opri totuși, în acest loc, de a face o apropiere între diferitele nume ale domnilor români, nume ce le întâlnim în pragul istoriei noastre naționale. Sunt cele trei nume de Asan, de Gelu și de Basarabă. Toate trei sunt, întocmai ca și numele de Keanus (chan), nume de origine turco-tătară și par a fi fost, la început, nume generice, designând pe șeful tribului, pe duce sau pe principe. Mai târziu ele s'au prefăcut, sau au fost considerate, ca nume de persoană.

a) Numele de *Osen* sau *Asen* [83]). In Introducerea noastră la Cronica lui Nestor spuneam între altele: «Intre Vlachi și între Cumani, născându-se o comunitate de interese, în timpul celor peste o sută cincizeci de ani de conveţuire în acelaşi teritoriu, se vor fi născut fără îndoială și legături familiare între conducătorii celor două națiuni, și mai ales după încreştinarea Cumanilor — pentru biserica de rit catolic, ei au fost atrași numai în preajma marei invazii tătărești din 1241 — și astfel, atât numele de Basarab cât și cel de Asan, au putut fi împrumutate dela Cumani, cu cari Valachii lui Nestor au trăit în simbioză» [84]). După numele cuman de Osen sau Asen pare că s'a numit și familia Asaneștilor din imperiul româno-bulgar. Pe un Osul sau Oslu îl întâlnim și în cronica pictată ca *serviens Gyulae*, ducis Cumanorum.

b) Numele de *Gelou*, ce-l întâlnim la Notarul anonim, ca dux Blachorum, are probabil aceeași etimologie ca și Γυλᾶς al lui Porphyrogenitus, ca și Γύλα al lui Kedrenos, Scylitzes și Zonaras și ca și Gyula al cronicei pictate și al altor cronici ungurești. Γυλᾶς era, la început, numele unei demnități [85]), a doua autoritate după aceea a ducelui, un fel de judecător suprem, după cum ne spune Porphyrogenitus [86]). Mai târziu, el

---

82) Cf. I. Ferenț, *Cumanii și episcopia lor*, p. 10.

83) *Hassan* în limba turcă însemnează cel mai bun, cel mai frumos.

84) *Izv. Ist Rom., Cronica lui Nestor*, p. 28.

85) Γυλᾶς este identic cu turcescul jyla-jula, care însemnează faclă, lumină. Cf. N. Drăgan, *op. cit.* p. 507.

86) Porphyrogenitus, *De adm. imp.* p. 174 sq. ediț, Bonn,

www.dacoromanica.ro

apare ca nume de persoană. Numele Gelou, subt această formă, puţin latinească, pare a fi un nume străin, de origine turco-tătară, al domnului român la venirea Ungurilor în Pannonia. Numele se explică prin faptul, credem noi, că Românii, în timpul cuceririlor lui Tuhutum, fiind organizaţi în principat, erau conduşi de un domn român ce purta un nume străin şi prin faptul că, la un moment dat, puterea armată a ţării o reprezentau Cumanii.

c) Numele de *Basarabă* este format din două părţi, din *Basar*, cuvânt asupra etimologiei căruia filologii încă nu au căzut de acord şi din *aba* sau *apa* care în limba turcă însemnează *tată*. Că acest nume românesc este de origine cumană sau pegenegă, rezultă din menţionarea atâtor numiri cumane, de aceeaşi factură, ce întâlnim atât în Cronica lui Nestor [87]): Urusoba, Altunopa, Arslanopa, Kitanopa etc., cât şi în Cronica Notarului anonim [88]): Tonusoba.

Toate aceste trei nume Asan, Gelu şi Basaraba, deşi sunt de origine străină, ne designează trei familii de duci români, primul în Peninsula Balcanilor, al doilea în Ardeal şi al treilea în Ţara Românească [89]).

Concluzii. Din studiul cronicei pictate dela Viena se desprind următoarele încheieri:

1. La venirea Maghiarilor în noua lor patrie, existenţa în masă a Românilor (Vlachilor), ca urmaşi ai populaţiunilor trace de mult romanizate se constată nu numai în Dacia, ci şi în Pannonia şi în Nordul fostei Ungarii.

2. Populaţiunile româneşti, în secolul al IX şi al X nu erau organizate în state, cu alcătuiri definitive, ci erau mici organisme, puse subt conducerea unor voevozi şi a unor cneji — aceste numiri sunt împrumutate dela Slavi, cu cari trăiseră împreună — adecă a unor duci şi a unor juzi şi având vremelnic o cârmuire supremă străină. După distrugerea imperiului Avarilor, dominaţiunea a încăput pe mâna Pecenegilor şi apoi a Cumanilor.

---

87) *Izv. Ist. Rom. Cronica lui Nestor*, p. 191. Cf şi N. Iorga «*Imperiul Cumanilor şi Domnia lui Basarabă*» în *Mem. Sect. Ist.* III, VJJJ, p. 99.

88) *Izv. Ist. Rom.* Anonymus, *Gest. Hung.* p. 70. cf, şi L. Râsonyi, *L'origine des Basarabas*, în *Arch. Eur. centro-orientalis*, I, p. 221.

89) Deşi, ca nume, aceste trei familii sunt de origine străină, ele sunt tot atât de româneşti precum sunt familiile Cantacuzino, Ghica, Brătianu, etc.

www.dacoromanica.ro

3. Această ocârmuire străină, fiindcă numai ea avea puterea armată şi fiindcă numai ea avea dreptul de a strânge dări, ea singură este numită în izvoarele istorice contimporane, populaţiunile rurale fiind aproape trecute subt tăcere.

4. Populaţiunile autohtone, stabile, Românii şi Slavii, — aceştia din urmă desnaţionalizaţi în Dacia — erau, la venirea Ungurilor creştini ortodocşi. Ei au influenţat şi primul creştinism al Ungurilor. Aceştia, convertindu-se în urmă la catolicism, s'au pornit lupte îndârjite împotriva creştinilor de rit oriental. Prigoana s'a continuat secole dearândul, ortodocşii adecă schismaticii fiind consideraţi ca eretici şi chiar ca păgâni.

5. Cumanii, cei din urmă stăpânitori ai populaţiunilor autohtone, înainte de stăpânirea Ungurilor, erau creştini ortodocşi, trecuţi în urmă la catolicism.

6. Românii, trăind în simbioza cu Cumanii, erau socotiţi, câte odată, drept Cumani şi, numai după înlăturarea dominaţiunii acestora, s'a putut întemeia, în foarte scurt timp, de către Basarabi unitatea statului român dela Nordul Dunării.

7. In lupta dintre regele Carol Robert şi voevodul Basarab, luptă ce a pus capăt expansiunei ungureşti spre miază-zi şi prin care s'a câştigat desăvârşita independenţă a Ţării Româneşti, cronica pictată, ca şi documentele vremii, caută să mistifice adevărul, dând vina dezastrului pe infidelitatea domnului român.

8. In lupta, aşa numită dela Posada. dezastruoasă pentru Unguri, se întâlnesc în armata regală nu numai Maghiari, dar şi Români.

9. Cronica pictată, coroborată de documenele ce ni s'au păstrat din evul mediu, ne mai duce la concluzia finală că statul unguresc n'a fost un stat naţional care să se fi desvoltat în mod organic prin forţele sale interne, ca o expresie a rasei maghiare, ci a fost un stat compozit-polinaţional, reprezentant al catolicismului dela Roma şi sprijinit şi alimentat de elemente străine: Germani, Italieni, Slavi, Români, etc.

www.dacoromanica.ro

TEXTUL LATIN

www.dacoromanica.ro

CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE.

Anno domini MCCC quinquagesimo octauo feria tertia infra octauas ascensionis eiusdem domini Incepta est ista Cronica de gestis Hungarorum antiquis et nouissimis, ortu et progressu, victoria eorundem et audacia, collecta ex diuersis cronicis veteribus earundem veritates ascribendo, et falsitatem omnino refutando. In nomine domini Amen.

Incipit prologus in cronicam hungarorum.

Per me reges regnant ait dominus deus per sapientem Salomonem prouerbiorum VIII-o capitulo. Gloriosus deus in sanctis suis, in maiestate mirabilis, cuius ineffabilis altitudo prudencie nullis inclusa limitibus, nullis terminis comprehensa, recti censura iudicii celestia pariter disponit et terrena. Etsi cunctos eius ministros magnificet et altis decoret honoribus, et celestis efficiat beatitudinis possessores, illos tamen, ut dignis digna rependat, pocioribus attolit insigniis dignitatum et premiorum uberiore retributione prosequitur, quos digniores agnoscit, et commendat ingentior excellentia meritorum. Prout apparet luculentissime in excellentia regum illustrium, et victoriarum exercitio celebratissimarum per reges hungarorum patratarum, qui diuino freti auctoritatis presidio, gladiorum aciebus ualidissime profligatis, castra subuertentes regum et imperatorum(2) fortes facti sunt in bello, nullo eisdem potente resistere in pugnando. Quod bene ostenditur in uerbo diuino oraculo exarato: Per me, inquit deus, et non virtute propria reges regnant et regnabunt hungarorum. Ubi primo diuina exprimitur auctoritas, virtutem insuperabilem allatura: per me inquit, qui sum virtutis infinite, cunctos ualens adiuuare presidentes. Quia ego occidam, et ego uiuere faciam, percutiam et sanabo, et non est qui de manu mea possit eruere. Suscitans de puluere egenum, ut sedeat cum principibus et

www.dacoromanica.ro

solium regale teneat. Ideo subditur: Reges regnant, qui habent iustitie equitatem, sapientie claritatem, patientie tranquillitatem et misericordie pietatem, attestante sacro eloquio Prouerbiorum XX: Misericordia et ueritas custodiunt regem et roboratur clementia thronus eius. Et iterum in alio loco dicit scriptura: Rex sapiens sedens in solio intuitu suo dissipat omne malum. Et rursus Salomon ait Sapientie VI-o: Rex sapiens et misericors stabilimentum populi est, et dissipat impios, subiectos populos a tyrannis eripiendo. Quod bene impletur in regibus hungarie, qui cunctos tyrannos debellando, populos hungarie in pulcritudine pacis et in requie opulenta sedere procurarunt, propter hoc, quia pre cunctis regibus timuerunt dominum deum. Unde scribitur Deuteronomii XVII capitulo, loquens deus de regibus ait: Rex constitutus postquam sederit in solio regni sui describet sibi legem dei, et habebit secum, legetque illam omnibus diebus uite sue, ut discat timere dominum deum suum, et custodire uerba eius, que in lege precepta sunt, ut longo tempore regnet ipse, filii eius super terram, et gloriam meam possideat in eternum. Quorum regum, scilicet hungarorum origʼnem principium et egressum de Scytia diuersis sanctorum doctorum ystoriis hoc ordine declarabo.

I. *De prima origine hungarorum secundum sacram scripturam.*

Sicut scribit magister ystoriarum Genesis decimo capitulo: Iste sunt generationes filiorum Noe, et de istis tribus filiis eius, scilicet Sem Cam et Japhet exorte sunt post diluuium septuaginta due generationes. De Japhet (3) XV, de Cam XXX, de Sem vero XXVII. Isti disseminati sunt in tribus partibus orbis, Sem Asyam, Cam Affricam, Japhet Europam sortitus est. Nam secundum Josephum filii Japhet possederunt septentionalem regionem a Tauro et Amano [1]) montibus Sycilie et Syrie, usque ad fluuium Tanay, qui est in Scytia. Et hoc idem asserit beatus Jeronimus in libro de Ebraicis questionibus, quod filii Japhet possederunt in Asya (ab) Amano [1]) et Tauro montibus, usque ad fluuium Tanay. In Europa vero usque ad Gadyra, nomina locis et gentibus relinquentes ex quibus postea mutata sunt plurima, cetera permanent in se, uel in aliquo simili, uel propinquo. Filii Japhet: Gomer, a quo nominati sunt Galathe et postea Gallici, qui sunt Francigene a quodam Francione dicti, filio Paridis, filio Pria-

1) T. Toldi: Imao.

www.dacoromanica.ro

midis primi regis Troie, qui uenientes de Troia post eius excidium in Pannoniam, que olim tempore Alexandri magni superior Grecia nuncupabatur, sub monte Sicaan circa fluuium Hystri, qui alamanice Dun nominatur, ciuitatem fortissimam construxerunt, et ei nomen Siccambriam a monte Syccan imposuerunt, et ibidem quadringentis annis ante incarnationem Christi permanserunt, et tandem orientales timentes nationes, se ad partes occidentales transtulerunt, et regionem circa fluuium Sakana occupauerunt, cui nomen Franciam a Francione duce eorum dictam indiderunt, et ciuitatem principalem Paris, nomine patris eiusdem Francionis appellarunt. Secundus filius Japhet Magog, a quo descenderunt Scythe secundum Ieronymum; et Maday, a quo dicti sunt Medi, Jauan, a quo Greci; unde in ebreo adhuc Grecia nominatur Jauan; et Tubal, a quo descenderunt Hyspani; et Mesoch a quo Capadoces descenderunt; unde et apud eos adhuc Mazecab ciuitas nominatur; et Tyras a quo nominati sunt Traces. Porro filii Gomer: Assenech, a quo Troiani; filii Jauan Elyza, a quo dicti sunt Elysei primo, et post Eolides; et Tarsis, a quo descenderunt Cylices. Unde et ciuitas metropolis eorum uocata est Tharsus. Unde natus Paulus apostolus. Ut habetur in Actibus apostolorum XXI-o capitulo et sequitur: Ab his diuise insule gentium in regionibus suis. Unusquisque secundum linguam suam. Hoc dicitur hic per anticipationem, quia factum fuit postea tempore diuisionis linguarum. Filii autem Cam: Chus, a quo dicti sunt Etyopes, unde in ebreo Etyopia Chus nominatur; et Mezarim, a quo Egipty. Unde et in ebreo Egyptus Mezarim dicitur: (4) Phuth a quo Sibies. Qui tamen primo uocati sunt Phutei. Unde ibidem est fluuius, qui usque nunc Phut dicitur. Et Chanaan, a quo dicti sunt Chananei, quorum terra postea filiis Israel data est. Filii autem Chus: Saba, a quo dicti sunt Sabei; Euila, a quo descenderunt gentiles; et Sabatha, a quo Sabateni. Porro Chus genuit Nemproth. Iste fuit qui induxit posteritatem Noe ad faciendam ciuitatem et turrim, contra dominum, de qua dicitur Genesis XI-o capitulo. Ideo dicitur: Ipse cepit esse potens in terra; quia per potentiam alios sibi submittebat, et nolentes ad opus predictum compellebat. Ideo sequitur: Et erat robustus uenator, id est oppressor hominum coram domino. Quia nichil latet eius aspectui. Ob hoc exiuit prouerbium, id est uerbum commune uel uulgatum: quasi Nemproth. Quando enim postea uidebatur aliquis oppressor hominum, uocabatur alter Nemproth, uel similis Nemproth. Fuit autem principium regni eius Babilon, et eius posteritas obtinuit regiones ad mare oceanum.

www.dacoromanica.ro

Ex quibus apparet omnibus dictum illorum esse uerum, qui dicunt, quod Hunor et Magor patres Hungarorum, fuerint filii Nemproth, qui fuit filius Cus, qui fuit Cam; qui fuit a Noe maledictus; tum quia non essent Hungari de genere Japhet, secundum dictum beati Ieronymi; tum etiam quia Nemproth nunquam habitauit circa fluuium Thanay, qui est ad orientem, sed ad mare oceanum. Ergo sicut dicit sacra scriptura, et sancti doctores, hungari descenderunt a Magor filio Japhet, qui post diluuium anno quinquagesimo VIII-o, sicut dicit sanctus Sigilbertus episcopus antyochenus in Cronica orientalium nationum, intrauit terram Euilat, et ex coniuge sua Enee genuit Magor et Hunor, a quo Magari et Huni sunt nominati.

II. *Prima origo dilatationis hungarorum in oriente Scytie.*

(5) Accidit autem dierum una uenandi causa illos perrexisse, quibus in deserto cum cerua occurrisset, in palules Meotydas illam insequentes fugit ante eos. Cumque ibi ante eos prorsus euanuisset, diutius requisitam nullo modo inuenire potuerunt. Peragratis tandem paludibus memoratis, pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam. Deinde ad patrem redeuntes, ab ipso licentia impetrata, cum rebus omnibus paludes Meotydas pro armentis nutriendis intrauerunt moraturi. Regio quidem Meotyda Perside patrie est uicina. Quam undique preter uadum unum pontus gyrouallat, fluuiis currens [1]), herbis siluis piscibus volucribus et bestiis copiatur; aditus illic difficilis est et exitus. Paludes ergo Meotydas adeuntes quinque annis ibidem immobiliter permanserunt. Anno uero VI-o exeuntes, in deserto loco sine maribus in thabernaculis permanentes uxores ac filios [2]) filiorum Bereka, cum festum tube colerent, et coreas ducerent, ad sonitum simphonie casu repererunt. Quos cum eorum rebus in paludes Meotydas rapinis celeribus deduxerunt. Hec fuit prima preda post diluuium. Accidit autem Dule principis Alanorum in illo prelio inter illos pueros duas filias comprehendi, quarum unam Hunor aliam Magor sibi sumpserunt in uxorem. Ex quibus mulieribus omnes Huni siue hungari originem sumpserunt. Factum est autem, cum diutius in paludibus Meotidis habitassent, in gentem ualidissimam crescere ceperunt, nec eos capere ipsa regio poterat aut nutrire. Exploratoribus igitur abinde in Scytiam desti-

1) Toldy: currentibus.
2) Toldy: filias.

www.dacoromanica.ro

natis scrutinii astutia subtilissima Scythie regione explorata cum pueris et armentis [1]) ipsam patriam intrauerunt permansuri. Regnum igitur ipsum dum adissent, Alplozuros [2]) qui nunc Pruteni nuncupantur in eo habitantes inuenerunt. Quibus deletis et expulsis ac occisis, usque hodie ipsum regnum inuitis uicinis possidere dignoscuntur. Scytia enim regio in Europa situm habet, et extenditur uersus orientem ab uno latere ponto aquilonari, ab (6) alio uero Ripheis montibus includitur. Cui de oriente Asya, et de occidente fluuius Ethul, id est Don. Gentes siquidem in eadem procreate otia amplectuntur, uanitatibus dedite, nature dedignantis, actibus uenereis intendentes, rapinas amant: generaliter colore plus nigre, quam albe. Scytia enim comprehensione una cingitur, sed in tria regna diuiditur principando, scilicet in Bascardiam Denciam et Magoriam. Habet quoque prouincias C et VIII-o, que dudum per filios Hunor et Mogor ob centum et octo progenies, que egresse fuerunt ex femoribus eorundem de paludibus Meotydis, intrantes Scytiam sunt diuise. Regno autem Scytico de oriente regnum iungitur Iurianorum, et post hec Tarsia. Tandem uero Mangalia, ubi et Europa terminatur. Ex plaga autem estiuali subsolari geus iacet Corosmina et Ethyopia, que minor India dicitur, et post hec inter meridiem et cursum Don fluuii est desertum inmeabile, ubi propter intemperiem aeris illius zone sunt serpentes diuersi generis, rane uelud porci basillicus [3]) et plura animalia toxicata, tigris et unicornis ibi generantur. Don grandis fluuius est, in Scytia oritur ab hungaris Etul nuncupatur, et ibi montes niueos, qui Scytiam cingunt, transcurrit, amisso nomine Don uocatur. Circa enim meridiem iuxta ipsum iacet gens Kytanorum et gens Alanorum, tandem in mare cadit rotundum tribus ramusculis. Alter quoque fluuius nomine Thogata, ualde magnus in regno nascitur Scyticorum; qui per siluas uadit desertas, paludes et montes niueos, ubi sol nunquam lucet, discurrens, intrat tandem in Irchaniam et ibi uergit in mare aquilonis. Longitudo quidem Scytie patrie trecentis et sexaginta stadiis extendi perhibetur latitudo C nonaginta. Situm enim habet tam munitum, quod in solo loco uno paruissimo uadus ibi reperitur, propter quod ipsi Scythe, nulli imperio nec etiam Macedonico aliquo tempore sunt subiecti, et pro tanto uocamus eos demptos, id est

1) Toldy: armatis.
2) Toldy: Alprosuros.
3) Toldy: basiliscus.

www.dacoromanica.ro

exemptos ab omni potestate. Dicimus etiam Dentos a dentositate, quia sicut dentes omnia corrodunt et triturant, ita ipsi omnes alias nationes triturabant. Unde romani eos uocabant flagellum dei. Sola tamen dicta Scytia in quibusdam locis satis lata esse dicitur. Nemoribus siluis herbis uenustata, diuersique generis bestiis diues et referta. Cui de oriente uicini sunt Bessi et Cumani albi. Circa etiam mare aquilonis de occidente quod ei uicinatur usque Susdaliam est(7) desertum siluestre humano generi immeabile, quod ad magnum spatium extendi perhibetur, ubi nubium densitas per nouem menses continue iacet, ubi sol non cernitur per menses memoratos, nisi in mense Iulio Iunio et Augusto et hoc in tanta hora d'ei, quanta est a sexta usque ad nonam. In montibus enim deserti memorati cristallus inuenitur, grifones nidum parant auesque legisfalk que hungarice kerechets appellantur, pullos procreare dignoscuntur.

III. *Primus ingressus hungarorum in Pannoniam.*

Anno ab incarnatione domini CCCLXXIII-o tempore Valentis imperatoris, et Celestini primi pape romane ecclesie, in sexta etate seculi multiplicati huni in Scythia habitando congregati in unum, inter se capitaneis constitutis Wele filio Chele de genere Zemein oriundo, Keue et Kadicha eiusdem fratribus, Ethele Kewe et Buda filiis Bendekus de genere Kadar, ad occidentales regiones inuadere decreuerunt. De centum enim et octo tribubus decies centena milia, scilicet de uno quoque genere decem milia armatorum uirorum eligentes, derelictis aliis hunis in Scythia, qui ipsorum sedes regnumque ab hoste custodirent. Constituentes inter se rectorem unum, nomine Kadar de genere Tunda, qui lites sopiret dissidentium, fures et latrones ac malefactores castigaret, ita tamen, ut si rector idem immoderatam sententiam diffiniret, in irritum posset communitas reuocare, errantemque rectorem et capi(8)taneos deponerent quando vellent. Consuetudo itaque ista legittima inter hunos siue hungaros uque ad tempora ducis Geyche filii Toxun extitit obseruata. Ante etenim baptismum hungarorum in castris uox preconia clamando taliter hunos congregabat ad exercitum: Vox dei et communitatis uniuerse, quod unusquisque in tali loco armatus uel sicuti esse[1]) debeat precise comparere communitatis preceptum ac consilium auditurus. Quicunque ergo edictum contempsisset, non ualens pre-

1) Toldy: est.

www.dacoromanica.ro

tendere racionem cultu diuino [1]) per medium lex Scytica sancciebat, aut ire in desperatas causas, uel in communium seruicium inmisericorditer tradebatur. Vicia itaque et huiusmodi excessus, unum hunum ab aliis fecerunt separari. Alias autem cum unus pater et una mater hunos omnes generans procreauerit, quomodo unus nobilis et alter ignobilis esse diceretur, nisi uictus per hos casus criminis haberetur? Tunc omnes capitanei simul uno animo unoque consilio egressi de Scythia intrantes tandem Bissos et cumanos albos deinde susdalos ruthenos, terramque nigrorum cumanorum intrauere. Abinde egressi usque ad Tysciam peruenerunt, qua quidem regione circumspecta, concorditer placuit omni cetui ulterius non incedere cum uxoribus et armentis. Cum uxoribus enim et bigis, et suis thabernaculis de natali solo descenderant. Cumque eo tempore Pannoniam Pamphyliam, Frygiam Macedoniam et Dalmatiam tetrarcha Macrinus natione longobardus de Sabaria oriundus gubernaret armis [2]) bellicis informatus, audito quod huni super Tysciam resedissent, et de die in diem deuastarent regnum eius, cum alumpnis sui regni ipsos aggredi formidans, ad romanos nuncios suos destinauit, peteus sibi auxilium commodari contra hunos. Ex gratia etenim romanorum imperatoris memoratis imperabat. Romani uero eo tempore Detricum de Verona natione alamanum uoluntarie super se regem prefecerant. Quem petentes ut Macrino subsidium importaret, illo autem animo gratanti annuente, egressus est cum exercitu italico germanico ac aliis mixtis gentibus partis occidentis. Peruenit tandem in Zazholm ubi ipsi longobardi ad ciuitatem Potencianam conuenerant, ut tractarent cum Macrino consilium utrum hunos in eorum thabernaculis in suo descensu transmeando Danubium, uel in alio loco competenti inuadere oporteret. In istis itaque consiliis et tractatibus De(9)trico Macrinoque residentibus, huni super utres noctis in silentio in Sicambria Danubium transeuntes, Macrini et Detrici exercitum, quem ciuitas Poterciana capere non poterat in campis in tentoriis commorantem crudeliter trucidarunt. Ex qua enim inuasione Detricus acerbatus exiuit contra hunos in campum Tarnukuolg pugnaturus, qui committendo prelium hunos fertur deuicisse, cum suorum maximo interitu et periculo Ex hunis uero qui remanserunt, fugerunt ultra Tysciam. Ceciderunt autem illo die

1) Toldy: cultro diuidi.
2) Toldy: artibus.

www.dacoromanica.ro

ex hunis C et XXV [1]) milia Keueque capitaneus interiit et in ipso prelio inter illos. Ex Detrici uero et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis fuerant trucidati CC et decem milia corruerunt. Videns autem Detricus tantam cedem accidisse de sui populi in prelio, post congressum altera die perrexit uersus Tulnam ciuitatem cum Macrino, que tunc erat ciuitas latinorum inter urbes Pannonie computata. Tulna ciuitas est in Austria, tres rastas distat Vienne. Ut autem cognouerunt huni retrocessisse suos aduersarios, ad locum certaminis sunt reuersi et cadauera suorum sociorum, et Keuam capitaneum more Scythico prope stratum [2]) ut putamus sollempnis lapidea est erecta, decentissime subterrarunt, locumque illum et partes illas Kewe oza uocauerunt. Experientes igitur in prelio precesso animositatem romanorum et armorum paraturam, resarcito exercitu uersus Tulnam ciuitatem, ubi se inimici eorum collegerant, huni perrexerurt. Contra quos Detricus cum Macrino in Cesumaur dicitur occurriisse et a mane usque ad nonam preliantes romani sunt deuicti. Ubi et Macrinus mortuus est et Detricus per sagittam in fronte uulneratus, totoque exercitu romanorum interempto ac fugato. Ex hunis uero in illo prelio quadraginta milia perierunt, Wela Kewe et Kadicha ibidem interfectis, quorum cadauera abinde remouentes apud statuam memoratam cum aliis hunis sepulture tradiderunt. Postquam autem romanorum exercitus de Cezunmaur est dispersus, nunquam deinceps per plures annos contra hunos congregari potuerunt.

IV. *De eleccione Atyle regis hungarorum et de uictoria eiusdem monarchiali.*

(10) Anno ab incarnatione domini quadringentesimo primo, ab ingressu uero hungarorum in Pannoniam anno XXVIII-o hungari siue huni concordi uoluntate Atylam filium Bendekuz consuetudine romanorum super se regem prefecerunt, qui primo unus de capitaneis habebatur, et ipse Budam fratrem suum de flumine Tysce usque Don principem constituit ac rectorem, uocarique se faciens regem hungarorum metum orbis flagellum dei. Atyla dei gratia filius Bendekus, nepos magni Magor, nutritus in Engadi rex hunorum medorum gottorum danorum metus orbis terre et flagellum dei. Erat enim rex

1) Toldy: triginta.

2) Toldy completează: stratam ubi statua.

www.dacoromanica.ro

Atyla colore teter, oculis furiosus, elatus incessu, pectore lato, barbam prolixam deferebat, uenereus etiam erat ultra modum. In archa sua es tenere contempnebat, audacie quidem temperate. Astutissimus in preliis ac sollicitus, fortitudinis competentis suo corpore habebatur. In uoluntate magnanimus, armis politis mundis thabernaculis cultuque utebatur. Amabatur siquidem ab extranea natione, eo quod esset liberalis ac communis, ex natura uero seueritatem quam habebat, mirabiliter a suis timebatur. Linguarum ideoque diuersarum nationes de finibus orbis terre ad eum confluebant, quibus liberaliter pro posse affluebat. Habebat enim decem milia curruum falcatorum, diuersas machinas, et omnia ingenia quibus castra urbesque confringuntur, que in suo exercitu secum ferebat. Thabernacula quidem uariis modis diuersorum regnorum operata habere consueuerat. Unum tamen habebat sic celebre ac sollempne, ut ex laminis aureis mirifice coniunctim solidata, modo solui et nunc reconiungi attendencium staret uoluntate. Columpne eius ex auro laborate habentes iuncturas, opera ductilia, in medio tamen uacue in suis iuncturis lapidibus preciosis fabricate iungebantur. Sed et sua maristalla dum pergeret ad exercitum, diuersarum patriarum equis[1]). Quos quamuis uisus esset habuisse, largiter tamen egentibus tribuebat, ita quidem(11)ut duos haberet aliquando pro usu equitandi. Iste uero maristalle ex bisso et purpura habebant paraturam, sed et regales selle ex auro fuerant, et lapidibus preciosis laborate. Mensa erat tota aurea, uasa etiam coquinaria aurea erant. Talamus autem eius ex auro purissimo mirifice fabrefactus, secum in exercitu ferebatur. In huiusmodi igitur et aliis seculi pompis Atyla rex hunorum erat gloriosus. Expeditio uero sua preter extraneas nationes decies centenis milibus uirorum armatorum replebatur, ita quidem, ut si unum Scyticum decedere contigisset, statim pro ipso alter ponebatur. Arma quidem gentis eius ex corio maxime et metallis uariis diuersimode fuerunt laborata, arcus habens et lanceas acutissimas pariter, ac cultros accinctos in femore. Galnerium[2]) quoque regis Atyle quod in suo scuto gestare consueuerat, similitudinem austuris in capite habebat cum corona. Quod signum hungari dum se regerent per communitatem, usque tempora ducis Geyche filii Toxun, in exercitu semper communium gestauere.

---

1) Toldy completează: replebatur.

2) Toldy: bancrium.

www.dacoromanica.ro

V. *Continuatio Hystorie.*

Postquam autem commisso prelio in Cezumaur redissent huni cum uictoria ad sua thabernacula, diebus paucis ultra Tisciam cum uxoribus permanserunt, et hoc facto rex Atyla ad unum diem sollempnem curiam fecit congregari. In quam Detricus de Verona cum principibus Germanie accedens, omnem omaginem [1]) et reuerentiam regi Atyle fecisse perhibetur. Suggessit itaque regi ad partes occidentales personaliter accedere, ubi magnum honorem possit adipisci. Cuius quidem amplectens consilium, exercitu statim proclamato, egressus de Siccambria primo illiricos dicitur inuasisse, deinde Constancie regnum pertransiuit, cui Sigismundus rex occurrit circa Basileam cum exercitu magno. Quem cum gente tota conterens, suo dominio subiugauit. A loco autem illo egressus iuxta Renum Argentinam ciuitatem obsedit, quam quidem ciuitatem romanorum nullus cesar potuit primitus expugnare, ipse Atyla expugnauit diruendo murum eius in diuersis locis, ut cunctis aduenientibus sine grauitate uia libera preberetur. Edicens firmissime, ne ipsius murus ipso uiuente muraretur. Ut eadem ciuitas non Argentina, sed Strozburg uocaretur, propter uiarum pluralitatem, quas in muro eius fecerat aperiri. Amoto igitur suo exercitu, de Argentina Luxouium (12) Bizanciam, Chalon, Masticon Ligonem Burgundiam et Lugdunum destrui fecit ciuitates usque terram. Et egressus inde iuxta fluuium Rhodanum peruenit Cathalaunia. Ubi diuiso suo exercitu, tertiam partem sue gentis contra Miramommonam soldanum potentissimum cum electis capitaneis destinauit. Quo audito idem de urbe Sibilie fugit ante hunos in Marrochiam brachio maris quod strictum Sibilie dicitur transpassato. Hoc facto incerto regem Atylam romanorum patricius dictus Eucius cum decem regibus occidentis inuasit ex obrupto. Cumque insultum niterentur facere super Atylam, per nuncios petens inducias preliandi, ut copia sue gentis que fuerat aduersus soldanum destinata remearet. Illis renuentibus inter ambos exercitus a mane usque ad noctem in campo qui Bewinde dicitur prelium est commissum. Erat enim inter duos exercitus fluuius discurrens tam paruissimus, ut si capillum in ipsum quis iactasset, suo lento motu uix potuisset inferius remouere. Prelio autem iam facto, animalium et hominum sanguinem inundando, tantus torrens fuisse perhibetur, ut aurigam cum curru intro traheret ac armatos

1) Toldy: omagionem.

www.dacoromanica.ro

fieretque mortalitas non modica per torrentem in utroque exercitu. Illud ergo prelium, quod commissum extitit inter reges occidentis et Atylam in campo Beusscite Cathalaunis, omnibus preliis huius mundi, que commissa sunt uno die et loco uno, terribiliora et magis ardua per ueteres non memorantur. In quo quidem conflictu rex gottorum Marinus [1]) nomine Aldaricus extitit interemptus. Cuius quippe obitum dum alii reges cognouissent, qui occisi non fuerant, fuge latebras queritarunt. Ab illo ergo die eleuatum est cor hunorum et regis Atyle, timorque percussit orbem terre, quo audito censu eis et tributo, plurima regna seruierunt. Tertia uero pars exercitus Atyle regis, que non potuit in hoc prelio interesse, timens Atylam propter moram, usque vitam Atyle remansit Cathalaunis, eiusdem patrie habitatores tandem sunt effecti, Pannoniam nolentes remeare. Erant enim soli huni aduersus Miramammonam destinati sexaginta quinque milia, excepta extranea natione. Ex hys etiam hunis plures fuerant capitanei constituti, qui lingua ipsorum Spani uocabantur. Ex quorum quidem nominibus Yspania tota nomen(13) assumsit. In loco siquidem prelii diebus paucis Atyla commorante, regressus est demum cum uictoria, uenitque in ciuitatem Tolosanam, in qua per ciues cum summa laude est receptus. Abinde se remouens abiit contra Remensem ciuitatem, scilicet capitalem urbem gallicorum, que ei cum pergeret Cathalauniam, resisterat uehementer, quam occupans sine mora omnes quos ibi reperit igne ac gladio deuastauit. Taliterque tota Francia et Flandria demolita peruenit Coloniam, ubi sanctum Ursulam Bractanorum [2]) regis filiam cum undecim milibus uirginum hunorum feritas crudeliter iugulauit. Regno [3]) ibidem Colonie transpassato deinde intrans Turingiam apud Ysnacum ciuitatem curia sollempni in ipsa celebrata, super dacos normanos frisones lytuanos et prutenos exercitum destinauit. Quos deuictos sibi fecit deseruire. Egressus uero curia celebrata Siccambriam Pannonie ciuitatem intrauit, in qua propriis manibus Budam fratrem suum interfecit, ac corpus eius in Danubium proiecit, quoniam ipse, Atyla in partibus occidentalibus demorante, ibidem Buda inter ipsum et Atylam fratrem suum metas statutas transgressus fuerat dominando. Nam Siccambriam suo nomine fecerat nominari Buda Wara. Et quamuis rex Atyla hunis et aliis

1) Toldy: maximus.
2) Toldy: Britanorum.
3) Toldy: Rheno.

www.dacoromanica.ro

gentibus posuisset interdictum, ut eadem ciuitas non Budauara, sed urbs Atyle uocaretur, teutonici interdictum formidantes Eccylburg eam uocant, id est urbs Atyle, hungari uero interdictum non curantes adhuc eam Ovbudam usque hodie uocant et appellant. Hys itaque sic peractis quinque annis Siccambrie requieuit speculatoribus suis per mundi quatuor partes destinatis, siue distributis. Speculatorum quidem prima societas de Siccambria ordinatim in quantum unius clamor potuisset ad alium exaudiri die ac nocte Colonie Germanie ciuitate stare consueuerat; altera pars usque Lituam. Tertia in littore Don fluuii idest Etul; sed quarta statio Yadrie Dalmatie ciuitate consistebat. Quorum quidem clamore et uoce quid Atyla ageret, uel quali exercitationi esset deditus, mundi quatuor partes scire potuissent.

VI. *Fugat nationes.*

Pannonie Pamphilie Frigie Macedonie et Dalmatie ciuitates, que per hunos obsidione crebra erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam(14)per mare adriaticum licentia ab Atyla impetrata, seruire ipsi Atyle renuentes dimissis armentis transierunt; vlachis qui ipsorum coloni existere ac pastores remanentes[1]) sponte in Pannonia.

VII. *Rex Atyla expugnat ciuitatem Aquilegiam.*

Cumque rex Atyla quinque annis Siccambrie repausasset, sui exercitus defectum, uidelicet tertie partis, que dudum remanserat Cathalaunia, resarcire procurauit, curiaque celebrata egressus de Pannonia per Carinthiam Stiriam et Dalmatiam pertransiens apud urbem Salonam et Spaletum mari adriatico se coniunxit, ambasque urbes fecit concremari. Ab illo uero loco egressus perrexit circa mare Traguram, Sardonam, Sibinicum, Iadram, Nonam, Sceniam Parentiam Polam, Caputstriam Terrestrinam ciuitates et alia multa oppida in montibus discurrens[2]) peruenit tandem Aquilegiam, cuius quippe magnitudine conspecta abhoruit, et se confusum deputans si dictam urbem inexpugnabilem reliquisset, pro eo maxime, quia plures rebelles longobardi de Pannonia fugisse in ipsam ferebantur.

1) Toldy: remanentibus.

2) Toldy: destruens.

www.dacoromanica.ro

Quos cum per nuncios a ciuibus repetisset, (15) illosque tradere recusassent, expugnare cepit diuersis machinis ciuitatem, quam cum capere nullatenus potuisset, obsedit eam uno anno et dimidio. Accidit autem uno die, ut ipsam ciuitatem circuiret multis Phitonicis eius lateri adherentibus, in quibus iuxta fidei sue opinionem spem maximam apponebat, uidens ciconiam de mari euolantem et in pinnaculo unius pallacy in quo habebat nidum suum resedisse. Acceptoque in rostro pullo uno in maris arundines illum deportauit. Reuersa iterato, et alios pullos suos simul cum nido transportauit. Quo uiso rex Atyla suos milites ad se uocans dicit eis: Cernite socy, quod ista ciconia futurorum fatorum indicia [1]) et urbem istam per nos sentit diruendam, ad fugam ne pereat cum ciuibus se communit. Estote ergo in prelio die crastina fortiores, uidebitis ciuitatem ruituram. Tunc edicto proclamato, machinarum omnium genere adhibito, cum non potuisset ciuitatem expugnare cum machinis, consilio Scythicorum usus, sellam unam ex decies centenis milibus de quolibet potulauit, fecitque ex sellis iuxta muri circulum congeriem uehementem, et iussit incendi sellas ipsas, quarum flamma et ardore murus se dissoluens, cum turribus in terram est prostratus. Quo uiso ciues omnes derelicta urbe in insulam maris fugerunt, quandam enim insulam maris Aquilegie contiguam decreuerunt introire eterno ibidem permansuri, que uera Venecia usque hodie nominatur. In qua quidem aliquamdiu habitantes, propter metum regis Atyle ipsa derelicta, insulam que Realth dicitur intrauerant permansuri.

VIII. *De ortu Venetorum.*

Veneti quidam [2]) sunt Troiani, ut Cronica canit ueterorum; post excidium tamen Troie Aquilegie permanserunt, quam fundasse perhibentur. Veneti quidem non accipiunt originem de Sabaria, ut quidam opinantur. Nem Sabarie latini (16) longobardi uidelicet inhabitabant, et erat ibi scola generalis tam ipsis longobardis quam aliis gentibus orbis terre, poetarum multis philosophorum dogmatibus luculenter illustrata, et uarys ydolorum erroribus mancipata, quam quidam rex gottorum Arcellauus primo uolens capere, diu obsessam non potuit. Demum metus orbis expugnauit. Cuius nempe incole per hunos expulsi nunc habitant Papye in Ytalia, iuxta flumen Ticini.

1) Toldy adaugă notat.
2) Toldy: quidem.

www.dacoromanica.ro

IX. *Deuastant Alamaniam.*

Destructa itaque ciuitate Aquilegie et Concordia, demum in Foro Julii destruxit Ciuitatem. Abinde in marchiam intrans Longobardie, Teruisium, Paduam, Veronam, Brixam, Cremonam, Mantuam, Pergamum, Mediolanum, Alexandriam et Ferrariam aliasque plures urbes ipsius regionis, suo subiugauit dominio. Post hec Rauennam dum uenisset, Arianorum archipresul qui in ipsa ciuitate contra sedem apostolicam duodecim cardinales fecerat eleuari, sectam suam imitantes, habens thesaurum copiosum ciuibus ignorantibus in urbem Rauennam clam hunos intromisit, filiosque baptismatis, qui in ipsa ciuitate erant potiores, fecit iugulari, promittens nichilominus regi Atyle, quod si secte sue adheserit, fueritque christianos persecutus, totam Italiam et Romanam ciuitatem et Affricam sine fatigatione sue gentis et expensis sibi subiugaret. Cumque Atyla libenter annuisset, ac magis oblectatus amore dominii quam secte memorate; cognoscentes romani periculum quod inde potuisset emergere christianis, Leonem adeunt apostolicum ut (ad) Atylam debeat dirigere gressus suos, petens eum ex parte romanorum, ut acciperet census ac seruicia quamdiu uiueret ipse Atyla. Interea rex Atyla ad Apuliam exercitum suum destinauit, constituens ipsi exercitui capitaneum Zorard ex tribu Zoard(17)oriundum, qui quidem Apuliam, Terramlaboris et Calabriam usque Regionam ciuitatem et Catonam, quam sapiens Cato fundasse dicitur spoliauit, et cum summa preda reuertitur. Cumque Leo papa cum cleri multitudine ac crucibus ad Atylam Rauennam peruenisset, in campo simul in equis colloquium habuerunt, et dum promissa et uerba audisset romanorum, onerosa uidebantur regi Atyle. Admisit tamen postulata, ob reuerentiam sedis apostolice, et timorem ymaginis apparentis. Nam cum idem rex oculos superius eleuasset, uidit supra capus suum pendere hominem in aere habentem gladium in manu sua, qui ipsius caput quasi stridentibus dentibus truncare minabatur. Et sic romanis admittendo postulata, apostolico licentia data, rex Rauennam est ingressus. In qua quidem archipresulem arrianum fecit captiuari cum suis sequacibus pape imitatus consilium. Et postquam exegisset ab eo et complicibus suis sexaginta milia marcarum auri, ipso iugulato cum omni copia sui exercitus frena retro uertit, Pannoniam [1]) est reuersus. Dum ergo per meridiem occidentem aqui-

1) Toldy: Pannoniamque.

www.dacoromanica.ro

lonem atque orientem longe lateque suum imperium extendisset, uertebat in animo suo transfretare, ut Egiptios Assirios et Affricam subiugaret.

X. *Atyla rex uxoratur.*

Tunc filiam regis Bractanorum nomine Mikolch supra formam humanam pulcriorem sibi adducunt ad amandum. Quam in tantum amasse perhibetur, ut modum excesserat, sicuti moris erat ei in potando. Factoque fine coitus puelle usque [1]) consumato, de naribus eius sanguis egrediens supino dormienti cruor per os in guttur intrauit, ubi sanguis coagulatus tractum impediens anhelitus, Atylam interemit. Mikolch uero de sompno excitata, cum suum dominum motu celeri tetigisset, et ille se mouere non potuisset, cernens corpus frigidatum et priuatum calore naturali cubicularios regios eiulatu magno(18)ad se uocans, dominum suum eis demostans uniuerse carnis uiam introisse. Qui sane clamore terribili perstrependo uniuersos uigiles ad hostia palatii eorum eiulatu fecerunt cursitare. Sepelieruntque eum cum Wele Kadicha et Kewe, et aliis capitaneis hunorum in loco superius memorato. Diuulgato igitur eius obitu, obstupuit totus mundus, et utrum inimici eius lugerent, an gauderent hesitabant, filiorum multitudinem formidantes, qui quasi populi uix poterant numerari. Et credebant aliquem post obitum patris ex filiis regnaturum. Detrici uero et aliorum principum alamanorum astutia, quibus rex Atyla in collo imperando residebat, hunorum inpartita communitas in partes diuersas est diuisa. Ita quidem ut quidam Chabam regis filium ex grecorum imperatoris, scilicet Honorii filia procreatum, alii uero Aladarium ex Germanie principissa scilicet domina Crumheldina procreatum in regen post Atilam sibi prefi-cere nitebantur. Sanior uero [2]) hunorum dum Chabe adhesisset, Detricus autem exterra natio, cum paucis hunis Aladario, ambo regnare ceperunt. Dumque alter alteri se preferre moliretur, Detrici astutia, qui illo tempore Sicambrie Aladario adherebat, inter ambos reges tam durum prelium ac forte est commissum, ut per quindecim dies continuos, ita Danubium germanico sanguine inundauit, quod si Teutonici occisionem que per hunos facta est diebus memoratis, ob odium non celarent, profecto possent confiteri, quod a Sicambria usque Potentianam, nec homines nec bruta animalia de Danubio

1) Toldy: usuque.

2) Toldy adaugă: pars.

www.dacoromanica.ro

aquam puram bibere potuissent. Istud est illud prelium, quod huni Crumheld prelium uocant usque in diem istum. In istis itaque preliis semper Chaba et huni uictoriam habuerunt. Postmodum uero Detricus de Verona per tradimentum Chabam fecit superari. Deuicerat enim primitus Chaba fratrem suum, sed tandem in ultimo est deuictus, ut uix XV milia ex parte Chabe remanerent, aliis hunis et filiis Atyle totaliter deletis et occisis. Mortuo itaque Atila tam filii sui, quam Huni inter se sunt necati. Deuictus itaque Chaba et germani sui, filii Atile regis, qui ei assisterant ex aduerso, numero sexaginta, cum quindecim milibus hunorum ad Honorium auunculum suum fugisse perhibetur. (19) Et quamuis Honorius imperator grecorum incolam Grecie eum facere uoluisset, illo renuente remanere, paternam sedem, uidelicet Scythiam moraturus repetiuit. Manserat namque Chaba in Grecia cum Honorio annis XIII, sed rediit in Scythiam anno uno propter uiarum discrimina, et difficultatem passigiorum. Hic autem in Scytiam, paternam scilicet sedem adiendo, uxorem de Scytia non accepit, sed traduxit de Corosmenia, de consilio Bendekuz aui sui, quem sanum, sed nimis decrepitum dicitur inuenisse. Ex ista quidem uxore sua genuit Edemen et Ed. Hic igitur Chaba suo amonitu redire fecit Scyticos iterum in Pannoniam. Remanserant autem ex hunis uirorum tria milia, qui per fuge interfugium. erepti de prelio Crumheldino in campum Chigla mezei se colligere procurarunt. Qui cum timerent occidentis nationes ne eos inuaderent ex obrupto, ad Erdeelew [1]) intrauerunt, non se hungaros, sed Zekul alio nomine uocauerunt. In uita quidem Atyle infesti fuerant ipsi huni occidentali nationi. Isti etenim Zekuli hunorum sunt residui, usque ad aliorum hungarorum reditum in campo prefato commorantes. Dum ergo hungaros iterato in Pannoniam redire cognouissent in Rutheniam eis occurrerunt conquestrantes simul Pannonie regionem. Qua quidem conquestrata in eadem sorte remanserunt, ut tamen hungari uoluerunt, non in plano Pannonie, sed cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Vlachis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti namque Zekuli Chabam in Grecia perisse putauerunt. Unde wlgus adhuc loquitur in communi: Tunc redire debeas, quando Chaba de Grecia reuertitur. Iste igitur Chaba filius Atyle est legittimus, ex filia Honorii imperatoris grecorum genitus, cui Edemen et Ed filij sui sunt uocati. Edemen au-

1) Toldy: Erdeelw.

www.dacoromanica.ro

tem cum Ungari in Pannoniam secundario sunt reuersi, cum maxima familia patris sui et matris introiuit. Nam mater eius de Corosminis orta erat. Ed uero in Scithia mansit apud patrem. Ex isto enim Chaba generatio Abe est egressa. Cum igitur Chaba adiens in Scithiam nobilitate genitricis in communi se iactaret, hunorum nobilitas (20)ipsum contempnebat, asserentes eum non uerum esse alumpnum regni Scitie, sed quasi missitalium extere nationis, propter quod ex Scytia uxorem non accepit, sed traduxit de genere Corosmina. Postquam autem filii Atyle in prelio Crumhelt cum gente Scytica fere quasi deperiissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclauis tantummodo grecis vlachis teutonicis aduenis messianis [1]) remanentibus in eadem, qui uiuente Atyla populari seruitio sibi seruiebant. Surrexit post hec quidam Zuatapolug nomine Moroti filius in Polonia qui Bracta subiugando, bulgaris messianisque imperabat, incipiens similiter in Pannonia dominari post hunorum exterminium. Hunc quidam hungari de Erdelw et de fluuio Hung uariis muneribus allectum, et nunciis explorantes, considerata illius militia immunita, ipsum Zuatapolug irruptione subita in quodam oppido circa pontem Bani iuxta Tatam, cuius oppidi adhuc apparet interruptio, cum tota militia peremerunt, et sic populis Pannonie memoratis, quos Moroti filius dilatando adauxerat, inceperunt dominari. Tradunt quidam quod hungari Morot non Zuatapolug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem; hoc idcirco esse habet, quia Moroth pater eius nomine maior erat, sed confectus senio repausabat in castro quod Besprem nominatur. Audito infortunio quod filio acciderat, morte subita ob dolorem finiuit uitam suam. Filius uero in dominando nouus erat. Huni autem applicuerunt fluuio Tyscie et de Tyscia egressi quinto anno. A prelio Kezumaur usque regnum Atile annus fluxit unus. Regnauit autem Atyla annis quadraginta quatuor; ducatum tenuit quinque annis; uixit autem centum uiginti quatuor annis. Mortuus est autem post ingressum hungarorum in Pannoniam anno LXX-o II-o, ab incarnatione autem domini anno quadringentesimo XL-o V-o tempore imperatoris Marciani secundi, et pape Gelasii primi. Nocte autem illa, qua Atyla mortuus est in Siccambria, uidit Marcianus imperator in somnis arcum Atyle fractum, ex hoc intelligens, ipsum esse mortuum; qui tunc Constantinopolim morabatur.

Explicit prima cronica Hungarorum.

1) Toldy: Marchianis.

www.dacoromanica.ro

XI. *In(21)cipit prologus de secundo ingressu, et de casibus prosperis et aduersis eorundem.*

De gestis[1]) igitur Hunorum natalibus preliis felicibus et sinistris, quociensque eorum loca inmutauerunt, videndum nunc est, quo tempore in Pannoniam redierunt iterato, quique redeuntium fuerunt capitanei, quantusque numerus armatorum in exercitu, apponere in presenti opusculo dignum duxi.

Anno ab incarnatione domini sexcentesimo LXX-o VII-o a morte vero Atyle regis hungarorum anno centesimo quarto tempore Constantini imperatoris tertii et Zacharie pape, sicut scribitur in cronica romanorum, hungari de Scytia secundo ingressi sunt hoc modo. (22) Quod Eleud filius Vgeg ex filia Eunodbilia in Scytia genuit filium, qui nominatur Almus ab euentu. Quia matri eius in sompno innotuerat auis, quasi in forma asturis uenyens, dum esset grauida; et quod de utero eius egrederetur torrens, ac in terra non sua multiplicaretur, ideoque factum fuit, quod de lumbis eius gloriosi reges propagarentur. Quia vero sompnium in lingua nostra dicitur alm, et illius ortus per sompnium fuit prenosticatus, ideo ipse vocatus est Almus. Qui fuit Eleud qui fuit Vgeg, qui fuit Ed qui fuit Chaba qui fuit Ethele qui fuit Bendekus qui fuit Turda qui fuit Scemen qui fuit Ethei qui fuit Opus qui fuit Kadicha qui fuit Berend qui fuit Zulta qui fuit Bulchu qui fuit Bolug qui fuit Zambur qui fuit Zamur qui fuit Leel qui fuit Leuente qui fuit Kulche qui fuit Ompud qui fuit Miske qui fuit Mike qui fuit Beztur qui fuit Budli qui fuit Chanad qui fuit Buken qui fuit Bondofard qui fuit Farkas qui fuit Othmar qui fuit Kadar qui fuit Beler qui fuit Kear qui fuit Keue qui fuit Keled qui fuit Dama qui fuit Bor qui fuit Hunor qui fuit Nemproth qui fuit Thana qui fuit Iaphet qui fuit Noe. Almus genuit Arpad, Arpad genuit Zoltan, Zoltan genuit Toxun.

Anno igitur ab incarnatione domini sexcentesimo, vel sexingentesimo septuagesimo septimo a morte vero Atyle regis anno centesimo wlgariter Magori siue huni, latine vero Vngari, tempore Constantini tertii imperatoris et Zacharie pape denuo ingressi sunt Pannoniam. Transeuntes igitur per regnum Bessorum, alborum Cumanorum Susdaliam et ciuitatem Kyo nominatam, deinde transierunt alpes in quandam prouinciam ubi viderunt aquilas innumerabiles, et ibi propter aquilas illas manere non potuerunt, quia de

1) Toldy: digestis.

www.dacoromanica.ro

arboribus tamquam musce descendebant aquile et consummebant deuorando pecora eorum et equos; volebat enim deus ut citius descenderent in Hungariam. Exinde montes descendunt per tres menses, et deueniunt in confinium regni Hungarie, scilicet in Erdelw, inuitis gentibus memoratis. Ibique terreis castris septem preparatis pro(23)uxoribus et rebus suis conseruandis, aliquamdiu permanserunt. Quapropter teutonici partem illam ab illo die Simburg, id est septem castra uocauerunt.

XII. *De septem capitaneis electis.*

Cumque in eisdem castris permanerent, irruptionem circumquaque iacentium dominorum formidantes, deliberato communi consilio, septem capitaneos inter se prefecerunt et in septem exercitus sunt diuisi, ita ut unusquisque exercitus unum haberet capitaneum, sine centurionibus et decanis consueto modo positiuis. Unus namque exercitus habebat tria milia uirorum armatorum sine centum uiris. Ex centum itaque tribubus et octo, in secundo egressu de Scytia de qualibet tribu duo milia uirorum armatorum sunt egressi, familiarium numero non apposito.

XIII. *Primus capitaneus.*

Fuerat autem ex istis capitaneis dicior et potencior Arpad filius Almus, filii Eleud filii Vgeg. Huius autem pater Almus in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire. In Erdelw igitur quieuerunt, et pecora sua recreauerunt. Audientes autem terre utilitatem de habitatoribus, quod optimus fluuius esset Danubius, et melior terra in mundo non esset partibus illis: accepto itaque communi consilio miserunt nuncium nomine Kusid filium Kund, ut iret et totam terram prospiceret, habitatoresque terre agnosceret. Cum ergo Kusid venisset in medium Vngarie, et circa partes Danuby descendisset vidit locum amenum et circumquaque terram bonam ac fertilem, fluuium bonum et pratosum, placuit ei. Deinde uenit ad ducem prouincie qui regnabat post Atilam uocatum Zuatapolug. Salutauitque eum de suis et causam pro qua uenerat manifestauit. Hec audiens Zuatapolug gauisus est gaudio magno, putabat enim illos esse rusticos, ut uenirent et terram eius colerent; propter hoc nuncium delicatum remisit. Kusid autem de aqua Danuby lagenam implens et herbam periarum ponens in utrem, et de

www.dacoromanica.ro

terra nigri sabuli accipiens ad suos reuersus est. Cumque narras(24) set omnia que audierat et viderat, valde placuit eis, et lagenam aque terram et herbam eis presentauit. De quibus ipsi sapiendo bene cognouerunt, quod terra optima sit, et aquam habebat dulcem, et pratum cum herbis similibus que nuncius eis recitavit. Arpad vero cum suis de aqua Danuby cornu implens et ante omnes hungaros super illud cornu omnipotentis dei clementiam rogauit; ut dominus eis terram in perpetuum concederet. Finitis hys verbis omnes hungari clamauerunt deus deus deus tribus vicibus. Et ibi inuentus est usus iste, et seruatur apud hungaros usque modo. Deinde communi consilio ad predictum ducem eundem nuncium remiserunt, et ei equum magnum cum sella deaurata auro Arabie, et freno deaurato miserunt pro terra sua. Quo viso dux ipse magis gauisus putabat, quod ei pro terra quadam hospitalary misissent. Nuncius ergo impetrauit ibi a duce terram herbam et aquam. Dux vero subridens ait: Habeant quantumcunque uolunt pro hoc munere. Et sic nuncius ad suos reuersus est. Arpad autem interim cum septem ducibus Pannoniam intrauit. Non sicut hospites, sed sicut terram iure hereditario possidentes. Tunc nuncium alium ad ducem miserunt et ei hanc legationem mandauerunt: Arpad cum suis tibi dicit: quod super ista terra, quam a te emerunt diutius nullo modo stes, quia terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, aquam cum sella. Et tu propter emphiteosim, id est inopiam et cupiditatem terram herbam et aquam concessisti. Cumque duci dicta esset legatio subridens dixit: Equum illum malleo ligneo interficiant, frenum autem in pratum proiiciant, sellam vero deauratam in aquam Danubii abiciant. Cui nuncius: Et inde domine quid dampni habebunt? Si equum interficis, canibus suis victualia dabis; si frenum in herbam proicies[1]) homines sui qui fenum falcant aurum freni inueniunt Si vero sellam in Danubium abicis piscatores illius aurum selle super litus exponunt, atque domum reportabunt. Si ergo terram herbam et aquam habent, totum habent. Dux ergo hys auditis exercitum cito congregauit timens Vngaros et auxilium ab amicis impetrauit et omnibus coadu(25)natis eis obuiam uenit. Illi autem interdum prope Danubium peruenerunt et in campo pulcherrimo summo diluculo pugnam inierunt. Fuit autem auxilium domini cum hungaris, a quorum facie dux sepe dictus se in fugam conuertit. Persecuti suntque eum hungari usque Danubium et ibi pre timore in

1) Toldy: proicis.

www.dacoromanica.ro

Danubium se iactauit, in quo pre aquarum uehementia suffocatur. Retradidit autem dominus hungaris Pannoniam sicut tradiderat filys-[1]) tempore Moysi terram Seon regis Amorreorum et omnia regna Chanaan in hereditatem. Dum ergo capitaneus iste Arpad uteretur speciali quadam dignitate in Scytia et hanc haberet ipsius generacio consuetudinem Scithica legittima et probata, ut unus in expeditione gradientibus debeat auteire, in redeundo vero retrocedere, ipse pro eo alios capitaneos in Pannoniam adeuntes fertur precesisse. Eoque Arpad Zuatapolug cum ceteris hungaris, ut superius dictum est debellato et occiso castra fixit in monte Noe prope Albam, et ille locus est primus, quem Arpad sibi elegit in Pannonia unde et ciuitas Alba per sanctum regem Stephanum, qui de ipso processit, fundata est ibi prope.

XIV. *Secundus capitaneus.*

Zoboleh vero alius capitaneus, unde Chak oritur generatio, descendisse dicitur in ipso campo et loco, ubi Chakuara nunc iacet desolata. Illud etenim castrum Zobolei[2]) fundauit capitaneus, quod postmodum Chak ipso mortuo, suo nomine a suis cognatis et familia iussit apellari; primo quidem Zoboley dicebatur. Illud etiam castrum temporibus Andree Bele et Leuente filiorum Zaar Ladizlai per commune consilium Vngarorum est confractum.

XV. *Tercius capitaneus.*

Tercius vero capitaneus Gyula fuit, unde Gyula filius Ladizlai deriuatur. Eratque ipse Gyula dux magnus et potens, qui ciuitatem magnam in Erdelw in uenatione (26) sua inuenerat, que iam pridem a romanis constructa fuerat. Habebatque filiam nomine Sarolt pulcherrimam, de cuius pulchritudine prouinciales duces diutius loquebantur. Quam Geysa dux consilio et auxilio Beliud, qui terram Kulan possiderat, traduxit in uxorem legittimam. Isti Beliud Kulan dedit filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret. Et post obitum suum terram suam idem Kulan Beliud hereditauit. Tandem cum Gyula hungaris in Pannonia habitantibus infestus esset, et multipliciter aggrauatus; per sanctum Stephanum regem in Pan-

1) Toldy: Israel, subint.
2) Toldy: Zobolch, Zobolci.

www.dacoromanica.ro

noniam est deductus. Non tamen iste Gyula [1]) capitaneus, sed ab illo tertius.

XVI. *Quartus capitaneus.*

Quarti siquidem capitanei vocabulum fuerat Cund, cuius filius Kusyd et Cupan, qui prope Nyr fixere sua castra, ibique post baptismum monasterium fundauere.

XVII. *Quintus capitaneus.*

Sed quintus Leel est nominatus qui messianos s. [2]) Bohemicos de partibus Golgate expulit, ibique diutius castra metatus fuisse perhibetur, Ex isto quidem Zuard oritur generatio, siue prosapia et origo.

XVIII. *Sextus capitaneus.*

Sextus capitaneus Werbulchu nomen habuit, qui circa Balatun sua thabernacula fixisse probatur.

XIX. *VII-us capitaneus.*

Septimus capitaneus Vrs dicitur. Istius siquidem generatio Seyo locum habebat.

Alie vero generationes, que genere sunt istis pares et consimiles acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum. Cum igitur codices quidam contineant, quod ipsi capitanei septem Pannoniam introierint, et Hungaria ex ipsis solis edita sit et plantata: unde ergo venit generatio Akus Bor(27)Abe, aliorumque nobilium hungarorum, cum omnes isti non hospites sed de Scytia descenderunt? Assignant enim hanc rationem solam quam uulgus dicit: septem hungaros. Si ergo septem soli sunt hungari cum familia et non plures familie uxores filii filie accipi possunt serui et ancille: numquid enim cum tali familia regna possunt expugnari? Absit. Accidit autem temporibus Toxun hungarorum exercitum versus Galliam pro accipiendis spolys ascendisse. Qui cum in reditu Reno transmeato diuisi forent in tres partes, due sine honore, una cum honore in Hungariam descendebat. Quam dux Saxonie apud Ysnacum Thu-

1) Toldy: preste tot are Gywla. 2) scilicet.

www.dacoromanica.ro

ringie ciuitatem sine VII hungaris omnes interfecit. Septem autem ex ipsis reseruatis amputatis auribus misit in Pannoniam. Ite inquit ad uestros hungaros taliter enarrantes, ut amplius non ueniant in hunc locum tormentorum. Due uero partes iam Sueuiam introierant. Audito ut acciderat eorum socys et cognatis, dimiserunt spolia accipere in Sueuia et quidquid eis occurrit a flumine Illirici usque flumen Saar, siue Leytah [1]) occiderunt ab homine usque ad pecus. Hungaris autem VII sine auribus, pro eo ut uiui redierunt, et se occidi cum socys non elegerunt, communitas talem sententiam dedisse perhibetur: Omnia que habebant amiserunt, tam in re stabili, quam mobili, ab uxoribus et pueris illos separantes, pedite(s) sine calceis, proprium nil habere permiserunt. Semper etiam insimul de thabernaculo in thabernaculum mendicando usque dum uiuerent ire compulerunt. Qui quidem septem ob offensam huiusmodi Lazari sunt uocati. Ex istis itaque sic dampnatis uulgus dicit, non de septem capitaneis istis primis. Preterea cum sit quodammodo proprium mundanorum arrogantie plausum plus de se assumere, quam ex alienis (de se ipsis componentes), ideo isti capitanei VII de se ipsis cantilenas componentes, fecerunt inter se decantari ob plausum secularem et diuulgationem sui nominis, ut quasi eorum posteritas hys auditis inter uicinos et amicos iactare arrogantia se ualerent. Constat itaque non tantum septem capitaneos Pannoniam conquestrasse, sed etiam alios nobiles, qui de Scytia (28) descenderunt. Unde in ipsis uenerari potest nomen dignitatis plus aliis et potentie; nobilitatis uero equaliter. Cum ergo quidam sint hospites isto tempore nobilitate pares hungaris, inquirendum est quare istud esse habuit [2]), cum hungari numero ad implendam Pannoniam suffecissent.

Geycha namque dux inter alios diuino premonitus oraculo conuertere cepit hungarorum gentem ad fidem christianam. Et dum monitu illos conuertere non posset paganismis ritibus deditos et intentos, oportebat quosdam armis edomare, ad quod faciendum, quia plures fuere fidei repugnantes, quam quippe adherentes, necessarium habuit desiderium suum diuulgare regibus et principibus christianis. Quo audito huiusmodi desiderio, non solum iuuamen transmiserunt, sed etiam personaliter adierunt, quibus fuerat hungarorum crudelitas nociua et exosa.

---

1) Laytah.

2) Toldy adaugă: undeque processit.

www.dacoromanica.ro

XX. *De generatione Tata.*

Intrauit ergo primo Deodatus de comitibus sancti Scuerini de Apulia, qui fundator extitit monasterii de Tata et parator. Iste etiam cum sancto Adalberto pragensi episcopo sanctum regem Stephanum baptizauit, cuius quidem monasterii nomen pro eo Tata appellatur. Quia cum beatus rex Stephanus ipsius nomen ob reuerentiam non exprimeret, sed eum tata appellaret, abolilum est nomen Deodati, sed Tata extitit vocatus. Vnde etiam ipsius monasterium taliter est vocatum. Huius quidem generatio in Pannonia non habetur, quia quamuis uxorem habuisset, tamen sine heredibus finiuit uitam suam.

XXI. *Generatio filiorum Hedrih.*

Post hec de Alamania Volphgerus cum fratre suo Hedrico de comitibus Heinburg ortus cum trecentis dextrariis falleratis introiuit. Cui dux Geycha montem Kyscen et insulam Danubii circa Jaurinum dedit pro descensu eterno ubi castrum lig(29)neum faciens, fecit quoque in eodem monte cenobium ubi est tumulatus. De istis Hedrici generatio deriuatur.

XXII. *Generatio Vecellini de Alamania venientis.*

Ascendit quoque de Bauaria Vecellinus uidelicet de Wazunburg. Qui cum sancto Stephano in Symigio Cupan ducem interfecit. Capitaneus enim exercitus extitit illo die. Ex istis Jako nascitur principium et origo.

XXIII. *Generatio Hunt et Paznan.*

Adierunt etiam istis diebus Hunt et Paznan, qui sanctum Stephanum regem in fluuio Goron gladio Theutonico more accinxerunt. Istorum namque generatio ab istis nominibus distare non uidetur. Istorum itaque comitum dux Geycha fretus auxilio, et sanctus rex Stephanus suus filius, et diuino potius, quosdam rebelles armorum terroribus, nonnullos voluntarie conuerterunt ad baptismum, quos quidem comites tam dux Geycha, quam filius suus latis et amplis hereditatibus, pro ipsorum seruitiis ditauere, prout apparat nunc manifeste. Qui quidem temporis in processu ungaris per contractus matrimoniorum sunt immixti. Istorum etiam consilio et auxilio su-

www.dacoromanica.ro

per hungaros rex est constitutus, pluresque nobiles hungari duci Cupan adherentes, baptismum fidemque respuentes ad turpia seruicia sunt detrusi. Illis namque in gerendis iudicatus erat nobilior, qui fidei Christi citius adhesisset.

XXIV. *Generatio Poth.*

Poth vero generatio de imperatore Corardus[1]) de Altinburg deriuatur, temporibus regis Salomonis filii Andree regis venit in Pannoniam. Hic Hernistus est vocatus. Scilicet propterea Poth fuit appellatus, quia internuntius erat inter imperatorem Corardum et Andream(30) ac Salomonem reges. Poth enim teutonice latine nuncius sonat.

Merse autem et Gregorii generatio de Francia est, ex consanguinitate Guilermi dicti Comes.

Kyquini quidem et Renaldi origo est de Yspania, cum regina Margaretha coniuge Bele regis filii Zaar Ladizlai,Pannoniam adeuntes. Hic enim Bela primo uxorem de Polonia habuit.

De generatione ergo Gwth Keled plura enarrantur, sed pro certo per Petrum regem, dum idem fugit ad Henricum Cesarem, in adiutorium sunt ei adducti. De castro Stoph sunt exorti de Sueuia, unde imperator Fridericus ortum habet. Ista enim generatio de primatibus Sueuie extitit, pauperes enim sunt hereditatibus, sed probi et valentes sunt in patria memorata. Istius siquidem Guth Keled generatio temporibus Salomonis regis, Ladizlai et Geyche ducum extitit exaltatum. Nam tunc ipsa generatio in duas partes diuisa fuit, quidam ducibus adherentes, quidam vero Salomoni; et specialiter Wyd, quem Salomon exaltasse perhibetur super alios de generatione supradicta.

XXV. *Generatio Oliuerii et Ratoldi.*

Post hec intrant Oliuerius et Ratoldus tempore regis Colomani de regno Apulorum. De Caserta ortum habent.

Illi vero de Sambuk[2]) de comitibus Campanie ex Francia oriuntur.

---

1) Toldy: unde Conradus de Altenburg.

2) Zambuk la Toldy.

www.dacoromanica.ro

XXVI. *Generatio Hermani de Alamania.*

Hermani etiam generatio cum regina Keisla introiuit. Liberi homines sunt de Nurumburg, hereditatibus pauperes.

XXVII. *De generatione Buzad est dicendum.*

De generatione quidem Buzad est dicendum. Huius enim generatio per regem Stephanum filium secundi Bele in Hungariam adducitur in adiutorium regis memorati. Ex comitibus enim Orlamundi sunt. Primus enim qui uenit Hadoch est uocatus, cuius filius similiter Hadolch et Arnol(31)dus. Ex istis origo procedit Buzad bani. Hic enim Hadolch exprimi non potuit, sed paraloyzando Hoholt dicitur. Generatio quidem Chaak, cum aliis quibusdam generationibus conspirauerunt contra istum regem, quos per Hoholdum et suam militiam dicitur contriuisse.

XXVIII. *De generatione Keleed.*

Stephani Ladizlai et Gregorii filiorum Keleed prosapia de prouincia Meysie ortum habet. Stephanus enim filius fuit sororis Meysnensis marchionis, filius comitis de Herfold. Qui occiso Turingie Langrauio in Francfurd in sollempni curia, ubi imperator eligi debuit, per eum ac per alios, dum reoccidendi sententia per Alamanie principes contra ipsum lata esset, diebus Geyche regis filii secundi Bele descendit in Pannoniam cum dextrariis falleratis sexaginta, et a rege predicto receptus sollempniter, optimis et latis possessionibus inuestitur, prout patet, ipso in Meysnensis regionis proscriptionis penam intrante. Eorum vero generatio, qui dicuntur de Boiotha, de Samberg descendit in Pannoniam.

XXIX. *De Symone et Michaele.*

Symonis vero et fratris eius Michaelis generatio quidem Mortundorf nominatur; temporibus Andree regis filii Bele tertii descendit de Ispania. Castra quidem multa habet in Ispania illa generatio, ex quibus unum quod melius est Boyoth [1]). Huius quidem Symonis auus dum cum rege Aragonum annis pluribus contendisset, tandem

1) Toldy adaugă: vocatur.

www.dacoromanica.ro

per eundem regem captiuatus in carcere detruditur. Quod Symon (32) comes et Bertramus formidantes, cum secunda uxore prefati regis Andree, que fuerat de Campania, in Vngariam intrauerunt. In Yspania enim nulla generatio in scuto suo aquilam ferre audet, nisi Symon et Michael, eapropter, quod exercitum Soldani de Tunisio, qui Maioricam et Minoricam insulas per naues intrando et classes occupauerant, ceteris militibus regis Aragonie deficientibus, eorum generatio fertur expulisse. Unde regis et communitatis milicia decreto est statutum quod priori signo, quod fuerat totum rubeum sine aliqua expressa figura, in aquilam mutaretur.

XXX. *Introitus diuersarum nationum.*

Preterea intrauerunt in Vngariam tam tempore regis Geyche et sancti regis Stephani, quam diebus regum aliorum, Bohemi, Poloni, Greci, Ispani, Hismahelite seu Saraceni, Bessi, Armeni, Saxones, Turingi, Misnenses, et Rhenenses, Cumani, Latini. Qui diutius in regno commorando, quamuis illorum generatio nesciatur, propter matrimoniorum diuersorum contractus ungaris immixti nobilitatem pariter et descensum sunt adepti.

(33) XXXI. *Recitantur facta tempore Toxun ducis.*

Postquam autem Zuatapolug per ungaros ut superius dictum est, necatus, et hungari descendissent in Pannoniam, per sex annos eorum anima et equos meliorare curauerunt. Anno igitur septimo Morauiam et Bohemiam, in quibus eo tempore dux Vratizlaus regnare videbatur, crudeliter spoliauerunt. Exinde cum victoria redeuntes, treugis ordinatis cum prefato duce uno anno quieuerunt. Post hec Carinthiam hostiliter adeuntes, ultra castrum Leopah dux Meranie Gothfridus nominatus, et dux Carinthie Eberhardus, necnon Gregorius Aquilegie patriarcha ipsis occurrentes, insimul atrociter pugnauerunt, et quamuis ex hungaris plures ibi cecidissent, tamen ambos duces hungari occiderunt, patriarcha uero per fugam euadente. Abinde spoliata Carinthia, Carniola et Stiria, cum maxima preda sunt reuersi. Audito igitur Conrardo Cesare, quod hungari imperii sui confinia intrassent, ducesque memoratos occidissent, decreuit uenire in hungariam, et cum exisset de Italia, uenissetque Augustam Sueuie ciuitatem, ut deinde in Pannoniam inuasurus hungaros descenderet, inter romanos bellum generatum est interea in-

www.dacoromanica.ro

testinum; propter quod ipsum retrocedere oportebat. Inter hec hungari immobiliter annis tribus ad nullas partes perrexerunt.

XXXII. *Hungari deuastant Bulgariam.*

Anno autem quarto hungari Bulgariam inuaserunt, et ex ea thesaurum et arma innumerabilia adduxere, castra ipsorum occupantes, et ciuitates eorum destruentes, que domino concedente, et nunc habent et possi(34)dent. Postquam autem memorata regna deuicerunt, per Forum Julii usque in marchiam Longobardie intrauerunt, ubi ciuitatem Paduam igne ac gladio consumpserunt. Ex hinc intrantes Lombardiam Linthar Vercelline ciuitatis episcopum imperatoris Caroli consiliarium fidissimum occidentes, ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt, totamque pene Longobardiam spoliantes, cum maximo spolio in Pannoniam cum uictoria redierunt. Post hec decem annis repausantes, anno undecimo Saxoniam Turingiam, Sueuiam Francosque orientales id est Burgundos demoliti, in confiniis Bauarie ultra castrum Abah citra Danubium Alemanorum exercitus ipsos in reditu honeratos inuaserunt ex obrupto. Quos hungari in fugam turpiter conuerterunt, cesis multis milibus ex eisdem. In quo quidem conflictu ex ungaris tria milia uirorum perierunt, qui uero euaserunt ad propria redeuntes, annis sedecim immobiliter in Hungaria permanserunt.

XXXIII. *De morte Leel et Bulchu capitaneorum.*

Regnante uero per Alemaniam Corrardo primo, decimo octauo anno Hungari egressi quibusdam partibus Teutonie deuastatis, cum ad urbem Augustam peruenissent, Uttrico episcopo cum ciuibus et Sueuie primatibus, resistentibus, tandem cum hungari eandem obsiderent ciuitatem, obstinati nolentes de urbe recedere, missis nunciis ad Corardum memoratum ut celeriter urbanis succurreret, idem non omisit. Vngaris igitur se incaute circa obsessionem, ciuitatis ingerentibus alamanicus et ytalicus exercitus illos inuasit ex obrupto, ut si fugere uoluissent non potuissent, ex una parte fluuioli[1]) qui illis diebus per canales mirabiliter inundauerat, impedimentum faciens, ab altero uero exercitibus predictis circumuallantibus sicut murus, illosque constringentibus. Sic itaque artati ab hostibus, quidam captiuati ab eis(35)aliqui crudeliter sunt necati. In quo loco Leel et Bulchu illustres capitanei captiuati sunt, et ducti coram Cesare. Quos

1) Toldy: fluuio Lih.

www.dacoromanica.ro

cum Cesar requireret quare christianis essent sic crudeles? dicunt: Nos sumus ultio summi dei, ab ipso uobis in flagellum destinati, tunc enim per uos captiuamur et occidimur, cum persequi uos cessamus. Quibus imperator: eligite uobis mortem quam uultis. Cui Leel ait: afferatur mihi tuba mea, cum qua primum buccinans postea hec tibi respondebo. Allataque est tuba ei, et appropians Cesari, cum se ingereret ad buccinandum, ipsum Cesarem sic fortiter in fronte cum tuba fertur percussisse, ut illo solo ictu imperator moreretur. Dixitque ei: tu preibis ante me, michique in alio seculo eris seruiturus. Est namque fides Scithicorum, ut, quoscumque uiuentes occiderent, in alio seculo ipsis seruire teneantur. Detentique sunt sine mora, et Ratispone patibulo suffocati.

Alius autem exercitus hungarorum, in quo erant bene uirorum armatorum milia quadraginta, qui castra metati sunt longe ab Augusta ciuitate, sentientes socios suos tam crudeliter artari, captiuari et occidi, seorsum in quamdam insulam se receperunt, expectantes, ut se ab inuicem imperatoris exercitus separaret, et dum maior pars Cesaris exercitus tenderet ire uersus Rhenum, hungari in campo quodam illos coniungentes, sagittis primitus illorum equos occiderunt, tota die ipsos nec descendere, nec quoquam fugere permittendo. Tandem uero se mouere dum non possent, captiuari se dederunt, cum quibus socios suos Ratispone detentos redimerent. Ipsi uero exinde tali fortuna eis occurrente monasterium de Wlta [1]) combusserunt, ubi multum de auro haurientes, abinde Rheno transpassato Lothoringensem ducatum igne et gladio uastauerunt, ubi circa Strozburg, que in latino dicitur Argentina in quodam prelio Ekhardum ducem Lothoringie et Pertoldum ducem Barbancie, qui ei uenerat in auxilium captiuantes decollauerunt. Inde uero Galliam atrociter affligentes, crudeliter in ecclesiam dei seuientes, Metenseque, Treurense et Aquisgranense territorium deuastantes(36) deinde per obrupta moncium Senoniensium per populos eterni martis [2]) uiam sibi gladio aperientes parauerunt. Ubi siquidem Segusam Taurinamque ciuitates destruxerunt, montesque prefatos perforantes, planum Lombardie cum uidissent, totam pene prouinciam concitatis cursibus uastauere; et ita ad proprium regnum cum uictoria reuertuntur.

---

1) Toldy: Wultha.

2) Manuscrisul defectat; la Turocz Senonensium populos exterminantes.

www.dacoromanica.ro

XXXIV. *Greci deuincuntur per Hungaros.*

Vicesimo autem primo anno egressi in Bulgariam intrauerunt, et inde Ydropolim uenientes ipsa expugnata Constantinopolim tandem obsederunt. In obsidione igitur urbis memorate hungaris constitutis, quidam grecus, sicut gygas emissus de urbe, ad luctandum cum eo duos hungaros impetebat altercari dicens: quod si ambos non deuinceret, grecorum imperator censu hungaris teneretur. Qui cum hungaris infestus esset ultra modum, unum contrarium ei inuenerant, qui oppositus greco ita ait: Ego inquit sum Bothond rectus hungarus, minimus hungarorum; adiungas tibi duos grecos, quorum unus conseruare debeat animam tuam exituram, alter vero cadauer tuum subter(37)randum, qu'a certissime censualem faciam grecorum imperatorem genti mee. Unde capitaneus hungarorum nomine Opour qui illi exercitui de communi voluntate fuerat constitutus, iussit Botond cum dolabro suo pergere contra portam urbis que erat metallina, et in porta declarare vires suas cum dolabro. Veniens autem usque portam, talem ictum et cesuram in ipsa porta fecisse perhibetur, quod puer annorum quinque per ipsum foramen exire et intrare satis large potuisset. Facto namque spectaculo hungarorum et grecorum, parata area ad certandum ante portam urbis, parua hora simul in unum dimicantes, grecus in terram per hungarum est detrusus, et statim sine mora spiritum exalauit. Quod factum et casum grecorum imperator, qui stabat in urbis propugnaculo cum coniuge sua, pro ingenti verecundia reputantes, auerterunt facies suas pergentes in palacium. Verumtamen cum hungari censum repetissent, pro quo certamen commissum fuerat et pugnatum, dum risum faceret grecorum imperator de censu postulato, recedentes hungari de obsidione ciuitatis depopulati sunt totam Greciam, haurientes ex ea aurum, gemmas et armenta infinita, sicque ad propria sunt reuersi. Communitas itaque hungarorum cum suis capitaneis siue ducibus hec et alia huiusmodi usque ad tempora Toxun ducis gessisse perhibetur.

XXXV. *Sanctus Stephanus primus rex hungarorum nascitur.*

(38)Porro Toxun genuit Geycham et Michaelem, Michael vero genuit caluum Ladizlaum et Vazul. Geycha vero diuino premonitus oraculo anno dominice incarnationis nongentesimo sexagesimo nono, quemadmodum in Legenda beati Stephani regis scriptum est, genuit

www.dacoromanica.ro

S. Stephanum regem ex Sarolth filia Gyula. At rex Stephanus plures quidem genuit filios, sed inter alios habuit unum filium nomine Emericum deo amabilem et hominibus honorabilem, cuius memoria in benedictione est. Hic autem per inscrutabile diuini consilii iudicium raptus est de medio, ne malicia mutaret intellectum eius, et ne ficcio deciperet animum eius, quemadmodum de immatura morte scribitur in libro sapientie. Ut ergo acta ne agamus et exposita ne exponamus, quot et quantis virtutibus floruerit, et quam feruens in dei seruitio sanctus confessor Christi Emericus dux fuerit scribere supersedimus. Quisquis enim hoc scire voluerit, ex legenda eiusdem beatissimi confessoris plenam sanctissime conuersationis eius noticiam habere poterit. Nos ea potius, que ab aliis scriptoribus pretermissa sunt breuiter ac summatim scribere intendimus.

XXXVI. *Pugna sancti regis Stephani contra Cupan ducem.*

(39) Sanctus autem rex Stephanus iam pridem in adolescentia sua contra Cupan ducem fortem et potentem gessit bellum gloriosum. Erat autem Cupan filius calui Zyrind, qui etiam uiuente Geycha duce patre sancti Stephani regis ducatum tenebat. Mortuo autem Geycha duce Cupan uoluit matrem sancti Stephani regis sibi per incestuosum copulare connubium, et sanctum Stephanum occidere, ducatumque eius sue subdere potestati. Hic fuerat dux Symigiensis. Sanctus autem Stephanus conuocatis proceribus suis, per interuentum beatissimi Martini confessoris divine misericordie implorauit auxilium. Postmodum uero congregato exercitu, perrexit obuiam hosti suo, et ad amnem Goron primitus accinctus est gladio, ibique ad custodiam corporalis salutis sue duos principes Hunt et Paznan constituit. Tocius autem exercitus sui principem ac ductorem Vencillinum[1]) hospitem alamanum genere prefecit. Commisso itaque prelio inter utrumque diu et fortiter est dimicatum; sed diuine miserationis auxilio beatus Stephanus dux gloriosam obtinuit uictoriam. In eodem prelio Vencillinus comes interfecit Cupan ducem, et largissimis beneficiis a beato Stephano tunc duce remuneratus est. Ipsum vero Cupan beatus Stephanus in quatuor partes fecit mactari: primam partem misit in portam Strigoniensem, secundam, in Vesprimiensem, tertiam in Jauriensem, quartam in Erdelw. Beatus enim Stephanus dux uotum quod tunc uouerat deo fideliter reddidit. Nam

1) Toldy: Vencellinum.

www.dacoromanica.ro

uniuersum populum in prouincia Cupan ducis degentem decimas liberorum, frugum ac pecorum suorum cenobio sancti Martini dare perpetuo iure decreuit. Predictus autem Vencellinus genuit Radi, Radi vero genuit Misca, Misca uero genuit Cupan et Martinum.

XXXVII. *Sanctus rex Stephanus (40) pugnat cum Gyula duce Transiluano.*

Porro beatus Stephanus postquam regie celsitudinis coronam diuinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra auunculum suum nomine Gyulam, qui tunc temporis tocius ultra siluam regni gubernacula possidebat. Anno itaque domini M-o II-o beatus rex Stephanus cepit Gyulam ducem cum uxore et duobus filiis suis, et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia sepissime amonitus a beato rege Stephano, nec ad fidem Christi conuersus, nec ab inferenda hungaris iniuria conquieuit. Uniuersum uero regnum eius latissimum et opulentissimum, monarchie Hungarie adiunxit. Dicitur autem regnum illud hungarice Erdeelw, quod irrigatur plurimis fluuiis, in quorum arenis aurum colligitur, et aurum terre illius optimum est.

XXXVIII. *Tercium bellum sancti regis Stephani contra Kean ducem.*

(41) Post hec autem mouit exercitum super Kean ducem bulgarorum et sclauorum, que gentes loca naturali situ munitissima inhabitant. Unde etiam multis laboribus et bellicis sudoribus predictum ducem uix tandem deuicit et occidit, et inestimabilem copiam thezaurorum et precipue in auro et gemmis ac pretiosis lapidibus accepit, et locauit ibi unum proauum suum nomine Zoltan, qui postea hereditauit illas partes transiluanas et ideo uulgariter sic dici solet: Erdeelui[1]) Zoltan. Erat enim ille antiquissimus, qui uixerat usque tempora sancti regis, et ideo uoluit ipsum esse super gentes opulentas. Ex hac itaque gaza multiplici sanctus rex Stephanus plurimum locupletatus, Albensem basilicam, quam ipse fundauerat aureis altaribus, crucibus quoque et calicibus indumentis etiam pon(43)tificalibus contextis auro purissimo et lapidibus preciosissimis copiauit et ditauit. Vasa quoque ministratoria et cetera utensilia eidem basilice necessaria: necnon et aliis ecclesiis dei regali donauit lar-

1) Toldy: Erdeelui.

www.dacoromanica.ro

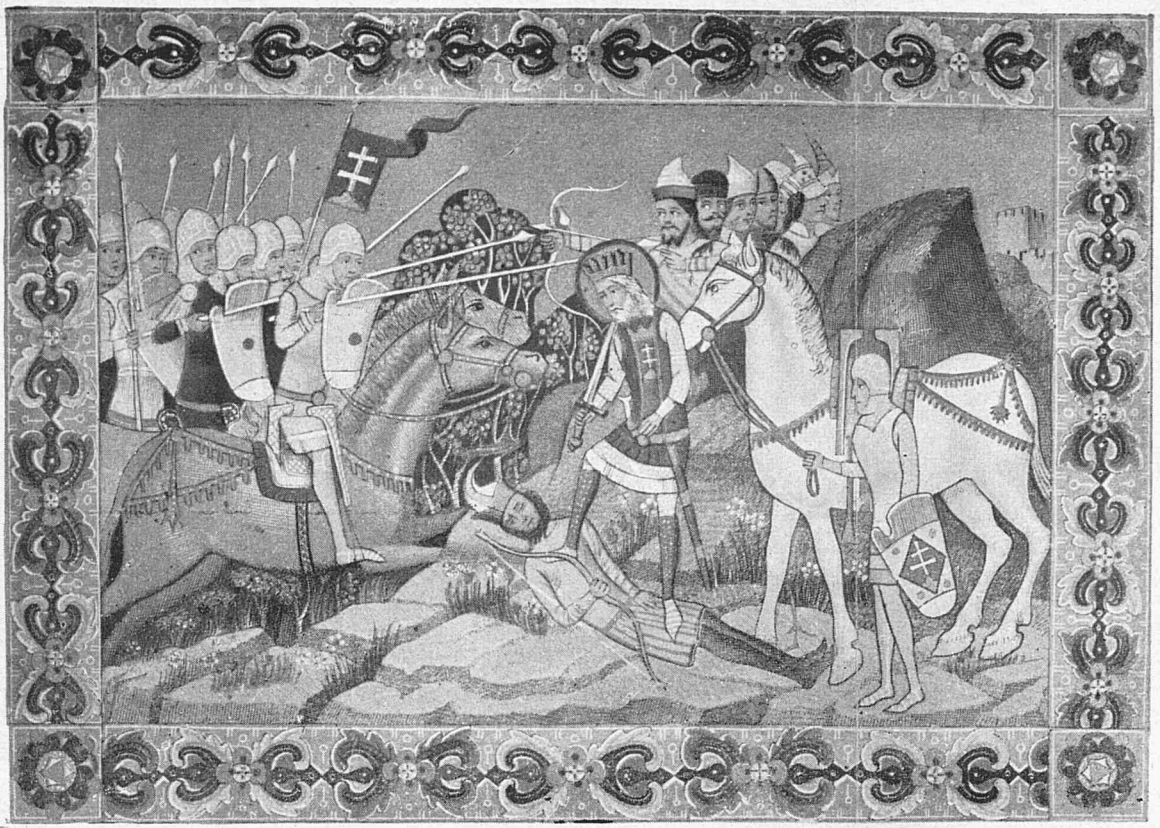

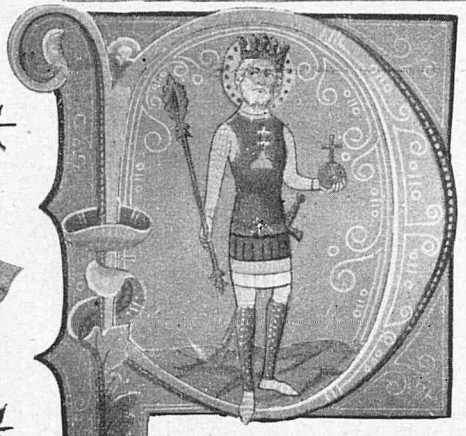

Facsimil necolorat. **Chron. pict. Wind.** Fila 41.

www.dacoromanica.ro

gitate. Inter cetera uero dedit eidem Albensi ecclesie quedam donaria sempiterne memorie digna, duo scilicet racionalia, quorum utrumque habebat oram contextam septuaginta quatuor marcis auri purissimi et lapidibus preciosis, que beatus Benedictus sancte romane ecclesie pontifex, ad preces sancti Stephani regis tante auctoritatis priuilegio insigniuit, ut quicunque in celebrando missam eis uteretur, legitime posset regem inungere, coronare et gladio accingere. Et quia pecunia illius gyule fuit male acquisita, ideo ipsa ecclesia frequenter est passa incendium. In eadem autem ecclesia, ipsum auunculum suum cum tota familia sua absque velle compulit baptizari, sed postea honorifice tenuit sicut patrem. Regina uero Keisla, uxor sancti regis dictam ecclesiam aureis crucibus, fusoriis tabulis, calicibus gemmis et ornamentis ultra modum ditauit.

XXXIX. *De edificatione templi per sanctum Stephanum regem in Veteri Buda pro canonicis.*

Deinde sanctus rex uenit in ciuitatem que Vetus Buda uocatur, una cum filio suo sancto Emerico et regina. Et cum ibi non inuenisset aliquod pium opus in Christo, in quo possit laudari creator omnium, statim sanctissimus rex de thezauro predicti Kean ducis bulgarorum et sclauorum, quem occiderat, cepit in medio ciuitatis edificare grande cenobium in honore apostolorum Pe(43)tri et Pauli, ditando illud multis prediis et simili libertate romane ecclesie fulciendo, in memoriam et honorem curie romane, quam corporaliter uisitarat. Dum igitur edificaretur, magistri lapicide de Grecia ducti erant et sanctissimus rex cum regina racione deuocionis ibidem degebant. Regina autem cruces tabulas et ornamenta procurabat. Quia uero illud grande opus inceptum multos annos conduxerat, ideo uiuente sancto Stephano rege illud cenobium non potuit consumari, sed uolente deo post multum temporis sanctissimus rex Ladizlaus nepos eiusdem beati Stephani, illud opus consumauit, ut scilicet possit adimplere uotum proaui sui, sicut inferius plenius declarabitur. Consuetudo autem sancti regis Stephani maior ista fuit, quod omnes ecclesias quas ipse fundauerat, in quolibet anno adminus tribus uicibus uisitabat. Et dum ad ipsas ecclesias deuenisset, primo ad omnia altaria pergebat, et singulis singulas preces effundebat. Tandem exeundo totam ecclesiam illam circuibat, et fracturas siue scisuras parietum ac tectorum perspicacibus oculis et morose inspiciebat et statim remeliorari procurabat, nec a loco illius ciuitatis

www.dacoromanica.ro

aut uille recedebat, nisi prius uidisset renouari. Quo experto regina Keisla dum ad aliquas ecclesias in Hungaria deuenisset, omnes apparatus in domo domini existentes sibi presentari faciebat, et renouanda tam in sindone quam in bysso omni anno renouabat. Filius autem ipsorum beatus Emericus proprias uestes purpureas ante altare deponebat, pro altaribus induendis, sicut patet in ecclesiis regalibus usque modo. Pater uero sanctisimus bursam auream in lumbis gestabat refertam denariis puri argenti, et dum pauperes uidisset, mox ibi accedebat, et propriis manibus eis prouidebat. Et ideo dextera misericors est in corpore exterius coram oculis Hungarie, usque in hodiernum diem.

XL. *Incidencia.*

Anno domini M-o XX-o II-o in multis locis incendia multa et magna facta sunt, ingens etiam terre motus contigit IIII-o Idus May decima hora(4) diei sexta feria post ascensionem domini. Quasi duo soles uisi sunt decimo Kalendas July.

XLI. *De morte sanctissimi Emerici ducis et orbacione oculorum Vazul*

Postquam autem magnificauit dominus misericordiam suam cum beato rege Stephano, uertendo dorsa regum in fugam a facie gladii eius et dominio eius principatus atque potestates subiciendo omnium exterarum nacionum circumadiacentium, deliberauit sanctus rex Stephanus et firmiter statuit, ut omnibus pompis mundane glorie calcatis et temporali regni dyademate deposito, solius dei seruicio semet ipsum manciparet et ab exterioribus curis expeditus, contemplatiuam uitam, tranquillam pacem perageret, coronam uero regie celsitudinis filio suo duci Emerico, sanctissimis moribus diuinitus instructo, se daturum disposuit. Erat enim beatus Emericus in primeuo adolescentie flore, supra communem naturam hominum diuino munere sublimatus, iusticia prudencia fortitudine temperancia sapiencia sciencia mansuetudine misericordia benignitate largitate humilitate et patientia armatus, ceterisque catholicis atque politicis uirtutibus adornatus, similiter et sanctus Stephanus pater suus. Cum itaque sanctissimus pater sanctissimo filio curam administrationis, et gubernandi regni solicitudinem intenderet committere, beatus dux Emericus propria morte preuentus est. Fleuit autem eum sanctus rex Stephanus, et uniuersa Hungaria inconsolabiliter(45)

www.dacoromanica.ro

planctu magno ualde. Tanta uero doloris acerbitate sanctus rex Stephanus exacerbatus, in grauissimam incidit infirmitatem, et post multos dies vix qualemcunque uite reparacionem recepit, sed pristine sanitati nunquam plene potuit restitui. Nam et pedum doloribus urgebatur, et tristicia ac gemitibus afficiebatur, presertim propterea, quia nullus uidebatur de consanguineis suis ydoneus ad hoc, ut eo mortuo regnum in fide Christi conseruaret. Pronior etenim erat gens hungarica ritui paganismo inclinari, quam fidei christiane. Interim uero uiribus corporis cepit destitui, et languore grauissimo se grauatum senciens, misit festinanter nuncium, scilicet Budam filium Egiruch, qui Wazul patruelis sui filium, quem recluserat rex propter iuuenilem lasciuiam et stultitiam ut corrigeretur, de carcere Nitrie educeret, et ad se duceret, ut eum antequam moreretur, regem constitueret. Audiens autem hoc Keisla regina, iniit consilium cum Buda uiro nephando. Et festinantissime misit nuncium nomine Sebus, filium ipsius Buda ad carcerem, in quo Vazul detinebatur. Sebus itaque preueniens nunciun regis, effodit oculos Vazul, et concauitates aurium eius plumbo obturauit, et recessit in Bohemiam. Post hunc autem ueniens nuncius regis, uidit Vazul oculis orbatum, in eisdem oculis [1]) uulneribus duxit ad regem. Quem sanctus rex Stephanus uidens tam miserabiliter destructum, in nimias erupit lacrymas, sed impediente egritudinis molestia debitam penam malefactoribus inferre non potuit. Conuocatis itaque filiis calui Ladizlai patrui sui, scilicet Andrea Beela et Leuenta, consuluit eis, ut quanto citius possent fugerent, ut sic sibi salutem, et corporum suorum seruaret integritatem. Illi igitur salubri consilio sancti regis acquiescentes a facie malorum et dolorum in Bohemiam fugerunt.

XLII. *Beatus rex Stephanus moritur et Albe tumulatur.*

(46)Beatus autem rex Stephanus sanctitate et gracia plenus XLVI anno regni sui, in festo assumpcionis beatissime Marie semper uirginis a presenti seculo nequam eripitur, et sanctorum angelorum consorcio adiungitur. Sepultus est autem in basilica Albensi, quam ipse in honore sanctissime genetricis dei semper uirginis Marie construxerat, ubi multa signa et miracula fiunt interuenientibus meritis eiusdem sanctissimi regis Stephani ad laudem et gloriam domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in secula seculorum.

1) Toldy: oculorum.

www.dacoromanica.ro

Amen. Confestim quoque totius cythara Hungarie uersa est in luctum, et omnis populus regni tam nobiles quam ignobiles, simul in unum diues et pauper planxerunt super mortem sanctissimi regis, piissimi patris pupillorum, lacrimis uberrimis et ululatibus plurimis. Juuenes et uirgines pre tristitia et merore scalidis induti per triennium choream non duxerunt, et omne genus musicorum delinitiua, dulcisona siluerunt. Planxeruntque eum plactu cordis fidissimi eratque planctus magnus et inconsolabilis. At regina Keysla cum Buda satellite scelerum, Petrum Alamanum vel pocius Venetum fratrem regine regem preficere statuerunt. Hoc intendentes, ut regina Keysla motus sue uoluntatis pro libitu suo posset complere, et regnum Hungarie amissa libertate teutonicis subderetur sine impedimento. Villelmus autem pater Petri regis, fuit frater Sigismundi regis burgundiorum, sed post interemptionem sancti Sigismundi uenerat ad imperatorem. Quem imperator collocauit Veneciis, et dederat ei sororem suam nomine Gertrud in uxorem, de qua genuit Keyslam reginam. Mortua autem Gertrud Villelmus duxit in uxorem sororem sancti regis Stephani, de qua genuit Petrum regem.

XLIII. *De seuicia Petri regis.*

(47) Postquam autem Petrus factus est rex, omnem regie seueritatis benignitatem abiecit, et teutonico furore seuiens nobiles Hungarie aspernabatur, bona terre superbo oculo et insaciabili corde cum teutonicis belluina feritate rugientibus, et cum latinis yrundinum garrulitate murmurantibus deuorabat. Municiones presidia et castella teutonicis et latinis custodienda tradebat. Erat enim ipse Petrus nimium lasciuus, nullusque eo tempore tutus esse poterat de pudicicia uxoris sue uel filie seu sororis uirginitate—[1]) insultus satellitum regis, qui eas impune uiolabant. Videntes igitur principes Ungarie mala gentis sue, que contra deum eis inferebantur, communicato consilio rogauerunt regem ut preciperet suis a tam detestabili opere desistere. Rex autem faustu [2]) superbie inflatus, pestiferum preconcepti ueneni fetorem in propatulum effudit dicens. Si aliquamdiu sanus fuero, omnes iudices tam clarissimos et spectabiles, quam pedaneos centuriones [3]) ac uillicos, omnesque principes et potestates in regno

1) Toldy: adaugă propter.
2) Toldy: fastu.
3) Toldy adaogă: et decuriones.

www.dacoromanica.ro

Hungarie teutonicos constituam, et terram eius hospitibus implebo, et eam uniuersaliter in potestatem teutonicorum redigam. Et dicebat: hoc nomen Hungaria deriuatum est ab angaria, et ipsi debent angariari. Hec itaque fuerunt fomenta discordie inter Petrum regem et hungaros.

XLIV. *De fuga Petri, et de eleccione Abe.*

(48) Anno igitur regni Petri tercio principes hungarorum et milites consilio episcoporum conuenerunt aduersus Petrum regem, et solliciti querebant, si aliquem de regali progenie in regno tunc inuenire possent, qui ad gubernandum regnum esset ydoneus, et eos a tyrannide Petri liberaret. Cumque neminem talem in regno inuenire potuissent, elegerunt de semet ipsis, quemdam comitem nomine Abam sororium sancti regis Stephani, et eum super se regem constituerunt. Aba uero congregato hungarorum exercitu, contra Petrum regem processit preliaturus. Petrus autem uidens se hungarorum auxilio destitutum, uehementer expauescens transfugit in Bauariam Herrici regis teutonicorum adiutorium imploraturus. Petro itaque per fugam de manibus hungarorum elapso, ungari sceleratissimum Budam barbatum omnium malorum incentorem, cuius consilio Petrus Ungariam afflixerat, in frusta concidentes intefecerunt, et duorum filiorum suorum oculos effoderunt. Sebus autem qui oculos Vazul eruerat, confractis manibus et pedibus peremerunt. Quosdam uero lapidibus obruentes, alios autem in manganis ferreis uastantes occiderunt. Aba uero regali potestate sublimatus consecratus est in regem.Omnes autem constituciones et exacciones, quas Petrus rex secundum consuetudinem suam statuerat, Aba rex in irritum reuocauit. In hys autem rebus gerendis tres de principibus regni precipui fuerunt. Unus uocabatur Wisce, secundus Toyzlau, tercius uero Pezli, qui libertatem gentis sue querebant, et regnum regali semini restituere fideliter nitebantur. In tertio uero anno regis Abe Petrus cum Herrico rege teutonicorum descendit cum exercitu magno contra Abam regem. Rex igitur Aba audiens Petrum ab hungaris derelictum et ab Herrico (49) rege teutonicorum benigne susceptum, anno domini M-o XL-o II-o misit nuncios ad Cesarem ut perquireret an inimicaretur ei pro eo quod Petrum de regno expulerat, an etiam pacem stabilem cum eo posset habere. Cui Cesar in respondendo se inimicum esse ostendit dicens: quia meos iniuriis lacessuit, quid uel quantum possum ipse sentiet. Rex Aba hys auditis intellexit,

www.dacoromanica.ro

quod Cesar intenderet Petro regnum restituere. Inflammatus ira, congregato exercitu magno inuasit Austriam et Bauariam et ex utraque parte Danubii fluminis bipertitis alis pugnatorum fortium, percussit eos in ore gladii. Tulit itaque spolia eorum et plurimos captiuos ex eis secum trahens a flumine quod uocatur Traysama, pertransiuit captiuando usque ciuitatem Tulnam, in qua pernoctauit. Factum est autem hoc secunda feria a crepusculo usque noctem. Mane autem facto cum innumerabili multitudine captiuorum in Hungariam reuersi sunt gaudentes. Post hec misit bellatores fortes in Karinthiam, qui plurimos captiuos receperunt et in Hungariam redierunt. Gothfridus autem Austrie marchio circa Petouiam insultum faciens super eos eorum spolia fertur abstulisse. Tunc enim Austria non duces, sed habebat marchiones. Eo autem tempore Cesar pasca domini Colonie celebrauit et cum principibus suis consiliatus est, qualiter regno suo iniuste illatam ab hungaris iniuriam deberet uindicare. Qui concorditer consuluerunt ei, ut hungaros, qui sine causa regnum suum hostiliter irruperant armis inuaderet et captiuos suos ab eorum seruitute liberaret. Mouit itaque expedicionem ingentem et consilio Baratzlai [1]) ducis Bohemorum ex aquilonari parte Danubii uenit ad confinium Hungarie. Legati uero hungarorum promiserunt Cesari, quod hungari in omnibus starent ad mandatum eius, nisi quia Petrum in regem non susciperent, quod tamen Cesar summo opere perficere affectabat. Obligatus enim erat Petro promissione, quod ei regnum restitueret. Hungari uero null (50) atenus consenserunt, et missis muneribus, data quoque fide, quod captiuos tentonicorum abire permitterent, Cesar rediit festinanter contra insultus Gothfridi ducis Lotoringorum, filii ducis Gozzilonis.

XLV. *Aduentus Cesaris in Hungariam contra Abam.*

Sequenti anno Aba rex missis legatis ad Cesarem, que pacis sunt querebat, promittens captiuorum dimissionem, quos habebat. Eorum autem quos reddere non poterat, condignam compensacionem. Cesar uero noluit conponere, donec in Bauariam ueniret, ut qui per hungaros iniuste lesi fuerant, composicioni pacis interessent. Venit ergo Cesar ad terminos Hungarie, et in crastinum expugnare disposuit obstacula, quibus hungari fluuium Rabcha concluserant. Interim uero a legalis Abe regis rogatus est Cesar, ut

1) Toldy: Vratizlai.

www.dacoromanica.ro

competentem terminum figeret, in quo omnes captiuos ei remitteret, et donaria insuper ei donaret. Cesar itaque allectus muneribus, et aliis grauioribus negotiis prepeditus (51) rediit Bizancium quod est oppidum Burgundie. Ex hinc itaque rex Aba securitate accepta factus est insolens, et cepit crudeliter seuire in ungaros. Arbitrabatur enim, ut omnia communia essent dominis cum seruis, sed et iusiurandum uiolasse pro nichilo reputabat. Nobiles enim regni contempnens, habens semper cum rusticis et ignobilibus commune. Hungari uero nobiles nolentes ei id sustinere, exacerbacionem eius moleste ferentes conspirauerunt, et coniurauerunt, ut ipsum occiderent. Quidam autem ex ipsis notificauit regi in necem eius coniuratos, ex quibus eos quos potuit captos fecit interfici, sine iudicii examine, quod in magnum detrimentum regis uersum est. Cum enim rex quadragesimam Chanadini celebraret, in eadem quadragesima ciriciter quinquaginta uiros nobiles sub pretextu consiliandi in quadam domo conclusit et ab armatis militibus fecit eos obtruncari nec contritos nec confessos. Unde beatus Gerardus Chanadiensis episcopus canonica seueritate regem corripuit, et sibi periculum imminere predixit. Quidam itaque ex coniuratis propter hoc magis incitati fugientes uenerunt ad Cesarem, et oblocuti sunt contra Abam dicentes: Quod pro nichilo iuramentum reputaret, nobilesque qui eum regem super se constituerant contempneret, et cum rusticis ignobilibus ederet equitaret et continue loqueretur. Quibus dixit imperator: Ista enim consuetudo non est nobilis hominis, sed eius oppositi. Ipsum ergo Cesarem efficaciter instigauerunt, ut super Abam regem iniuriam uindicaret, quia nec captiuos suos remiserat,sicut Cesari iurauerat, nec illata damna resarciret. Cesar itaque animatus instigacionibus hungarorum, cum exercitu Norico et Bohemico et Flangribus aulicorum suorum uenit in marchiam Austrie, dissimulans se intraturum in Hungariam, simulans autem se pactum ab Aba rege axacturum, et reuersurum. Tunc legati Abe regis uenientes ad Cesarem repetebant hungaros qui ad Cesarem fugerant, conquerentes et dicentes: quod ipsi essent predones et latrunculi regni Hungarie, et precipui incentores guerrarum et discordie inter hungaros et Cesarem, (52) qui Cesari fideliter obsequerentur; ideoque huiusmodi seminatores discordie tradi oportere in manus Abe regis hungarorum. Quod Cesar nullo modo se facturum respondit. Concitato itaque [1]) inuasit fines Hungarie intrans per Supronium, et cum vellet per Bobuth Rabcha per-

1) Toldy adaugă: cursu.

www.dacoromanica.ro

transire, fluuium Rabcha stagnantibus aquis et densissimis nemoribus et scaturientibus paludibus impermeabilem transire non potuit. Hungari ergo qui erant cum Cesare et Petro rege duxerunt exercitum tota nocte equitantes sursum iuxta fluuios Raba et Rabcha, quos illucescente sole facili uado transierunt. Occurrit autem ei Aba rex in Menfew iuxta Jaurinum cum magna multitudine armatorum, nimium presumens de uictoria, quia Bauari quidam intimauerant ei quod Cesar cum paucis super eum ueniret. Et ut dicitur Aba rex uictoriam habuisset, nisi quia hungari quidam amiciciam Petro regi reseruantes super terram sua uexilla proiecissent et fugissent. Tradunt autem teutonici, quod cum ad prelium appropinquassent, cum celesti signo nebula tenuis apparuit, turboque uehemens diuinitus incitatus terribilem puluerem obtutibus ingessit ungarorum, quos iam pridem ut dicitur, quia Petrum suum regem dehonestauerunt, dominus apostolicus anathemate dampnauerat feriendo. Commisso igitur prelio inter utrumque diu et acriter pugnatum est, sed tandem Cesar diuino fretus auxilio felicem obtinuit uictoriam. Aba uero rex deuictus fugit uersus Tysciam et (in) uilla quadam in scoobe ueteri [1]) ab hungaris, quibus regnans nocuerat crudeliter iugulatur. Cuius quidem corpus est sepultum in ecclesia que fuerat prope ipsam uillam. Post aliquos autem annos, cum esset effossum de sepulchro, sudarium et ipsius uestimenta inuenerunt incorrupta, et loca uulnerum resanata. Tandem sepelierunt corpus in proprio monasterio in Sarus. Cesar autem reuersus ad castra ante sacrosanctum lignum salutifere crucis se humiliter ac deuote prostrauit, discalceatus pedes, cilicio ad carnem indutus, una cum omni populo suo misericordiam dei glorificauit, quod ipsum illo die liberauit de manibus hungarorum. Ex teutonicis illo die in loco ipso infinita corruit multitudo. Itaque idem locus usque hodie Fer(53)lorum payer, in lingua eorum, in lingua autem nostra Westnempti nominatur. Ob fetorem namque mortuorum per duos menses homo non poterat bono modo per partes illas pertransire, sagittarii enim occiderant eos. Interea hungari congregati supplices uenerunt ad Cesarem, ueniam et misericordiam implorantes. Quos Cesar placido uultu et benigne suscipiens, quod rogabant concessit. Indeque cum omni multitudine sua Albam uenit que teutonice Veyzinburg dicitur, que est principalis sedes regni Hungarie. Ibi ergo Cesar imperiali honore et latissimo preparatu ab ungaris honoratus, Petrum regem regali corone ple-

2) Toldy: scrobe.

www.dacoromanica.ro

narie restitutum, et sacris insignibus sancti regis Stephani more regio decoratum, in regali throno manu sua deducens, in basilica gloriose genetricis dei semper uirginis Marie regaliter sedere fecit, et ibidem regem hungaris, et hungaros regi reconciliauit. Concessitque petentibus ungaris hungarica scita seruare, et consuetudinibus iudicari. Hys itaque taliter ordinatis Cesar Petro rege cum presidio suorum in Hungaria relicto, cum optata prosperitate Ratisponam rediit.

XLVI. *De reuersione imperatoris in Hungariam.*

Sequenti uero anno reuersus est Cesar in Hungariam, cui Petrus rex in ipsa sancta sollempnitate regnum Hungarie cum deaurata lancea tradidit coram hungaris simul et teutonicis. Multis eciam insuper et magnificis muneribus Cesar honorificatus a rege, ad propria rediit cum gloria. Interea Endre et Bela et Leuente, qui fugerant in Bohemiam, inde peopter paupertatis inopiam transierunt in Poloniam, et a Misca duce Polonie benigne sunt suscepti et honorati. Tunc uero Pomorani annuas pensiones duci Polonorum cui tenebantur, reddere recusarunt. Dux uero censum sibi debitum a Pomoranis armata manu cepit exigere. Pomoranis itaque paganis et polonis christianis communiter (54) placuit, ut duces eorum duello confligerent, et si caderet deuictus pomoranus, consuetam persolueret pensionem; si uero polonus, tantummodo dampna fleret. Cum igitur Misca dux et filii eius horrerent duellum assumere impositum, Bela seipsum per uerbum interpretis in medium introducens, sic dicebat: Si uobis polonis et domino duci placet, quamuis sim nobilior quam paganus ille, tamen pugnabo pro regni uestri commodo et honore ducis. Placuit itaque tam pomorano et polonis. Cumque armati cum lancea se uinxissent, tam uiriliter pomoranum fertur Bela de suo dextrario detrusisse, ut de loco suo se mouere non potuit, et gladio perfossum prostrauit. Confessusque est ipse dux pomoranus se culpabilem. Quo uiso pomorani duci Polonie humiliter subditi solitum tributum sine contradiccione persoluerunt. Dux uero inde reuertens cum uictoria per Belam aquisita, audaciam et potentiam ualoris in Bela duce collaudans, cum toto censu pomoranico ei tradidit filiam suam in uxorem, et uniuersa que sibi necessaria fuerant sufficienter et copiose ministrari precepit, et eum in omnibus honoratum in ducatu suo tenuit, ac bona quantitate de terra eundem hereditare non omisit.

www.dacoromanica.ro

XLVII. *De Bela duce Benyn dicto.*

Bela uero dux ipse in Polonia duos genuit filios, quorum unus Geysa, alter autem Ladizlaus nomine aui sui est uocatus. Displicuit autem Endre et Leuente quod per Belam apud ducem Polonie quasi appendices degerent, dedignatique sunt occasione sui nominis in ducis curia permanere. Et accepta a duce licentia, Bela fratre suo ibidem relicto, euntes iuerunt ad regem Lodomerie, qui ipsos non recepit. Cumque non haberent ubi caput suum reclinarent, abinde ad cumanos perrexerunt. Videntes autem ipsos cumani optime personatos, arbitrati sunt, ut eorum terram aduenissent explorare. Et nisi captiuus hungarus illos congnouisset re uera occidissent; et sic postmodum aliquo tempore ipsos tenuerunt. Abhinc postea in Rusciam sunt profecti. Eo tempore quidam magnates Hungarie desolacionem regni gementes et liberacionem Hungarie a tyrannide Petri cupientes, Endre Bele et Leuente, qui de genere sancti Stephani regis progeniti erant, intemeratam fidelitatem seruabant, et eis per nuncios bona que habere poterant mittendo, fideliter seruiebant. Erant autem isti magnates Visca Bua et Buhna, et alii eorundem cognati qui semper cum suspiriis et gemitibus expectabant opportunum tempus, quando Andream Belam et Leuentam possent reducere in Hungariam, et regnum generi santi Stephani regis qui eos dilexerat et exaltauerat, omnibus uiribus suis restituere laborabant. Petrus uero rex per potestatem regis teutonicorum elatus, non iam regnabat sed potius tyrannidis sue crudelitate Hungariam deprimendo flagellabat. Quibusdam autem perfidis Buda scilicet et Denecher suggerentibus, audiuit Petrus, quod predicti nobiles Hungarie scilicet Visca Bua et Buhna et eorum cognati cogitabant, qualiter regnum regio semini possent restituere, et Andream Belam atque Leuentam contra Petrum regem in regnum reducere. Petrus uero rex uehementi furore succensus fecit eos comprehendi in eculeo suspensos interfici, quosdam autem effosis oculis tormentari. Et totam Hungariam tam magnis afflixit angustiis, ut magis eligerent mori, quam ita miserabiliter uiuere. Tunc nobiles Hungarie uidentes mala gentis sue, in Chanad in unum conuenerunt consilioque habito tocius Hungarie nuncios miserunt sollempnes in Rusciam ad Andream et Leuentam, dicentes eis: quod tota Hungaria eos fideliter expectarent, et uniuersum regnum eis, sicut regali semini libenter obsequeretur, tantummodo ipsi in Hungariam descenderent, et eos a furore teutonicorum

www.dacoromanica.ro

defenderent. Hoc etiam eis iuramento firmauerunt quod statim ut ipsi in Ungariam introirent, omnes hungari unanimiter ad ipsos confluerent, et eorum dominio(56) se subderent. Endre uero et Leuente timentes palliatas insidias clanculo miserunt nuncios in hungariam. Cum autem uenissent ad Nouum castrum, quod rex Aba construxerat, ecce uniuersa multitudo hungarorum cateruatim confluxit ad ipsos, et instinctu dyabolico inflammati peruicaciter petierunt ab Endre et Leuente, quod permitterent uniuersum populum ritu paganorum uiuere, episcopos et clericos occidere, ecclesias destruere, christianam fidem abicere, et ydola colere. Permiseruntque eos secundum desideria cordis eorum, ut irent et perirent in adinuencionibus antiquorum patrum suorum, aliter enim non pugnabant contra Petrum regem pro Endre et Leuente. Primus autem inter hungaros nomine Vatha de castro Belus dedicauit se demoniis radens caput suum et cincinos dimittens sibi per tres partes ritu paganorum. Cuius filius nomine Janus, multo postmodum tempore ritum patris sequendo congregauit ad se multos magos et phitonissas, et aruspices, per quorum incantaciones ualde graciosus erat apud dominos. De multis autem deabus suis una nomine Rasdi capta fuit a christianissimo rege Bela, et tamdiu in carcere fuit reclusa, donec recomederet pedes proprios, ibidemque moreretur. Est autem scriptum in antiquis libris de gestis hungarorum, quod omnino prohibitum erat christianis uxorem ducere de consanguineis Vatha et Janus, qui sicut Dathan et Abyron in ueteri lege sedicionem mouerunt contra dominum, sic et isti tempore gracie ungaricum populum a fide Christi auerterunt. Tunc itaque detestabili et execrabili amonicione illius Vathe omnes populi libauerunt se demoniis et ceperunt comedere equinas pulpas, et omnino pessimas facere culpas. Tam quippe clericos quam laicos catholice fidei seruatores interfecerunt et quamplures ecclesias dei destruxerunt. Deinde contra Petrum regem rebellantes uniuersos teutonicos et latinos qui in officiis diuersis prefecti per Hungariam sparsi fuerant, turpi neci tradiderunt. Mittentesque in Petri castra in equis uelocissimis nocte tres precones(57) qui deberent proclamare edictum et uerbum dei Endree et Leuente, ut episcopi cum clero sint necati, decimator trucidetur, tradicio resumatur paganisma, penitus abolenda sint collecta cum suis teutonicis et latinis, Petri pereat memoria in eternum et ultra. Mane igitur facto sciscitatus est rex rei factum, et certissime experiens, quod isti fratres redissent, eorumque intuitu sui prefecti per hungaros fuissent trucidati, non se ostendit perterritum de rumoribus, sed le-

www.dacoromanica.ro

tum se demonstrans, et suo castro de loco remutato transiuit Danubium in Sytiaten [1]) Albam cupiens introire. Hungari autem prescientes eius uelle preuenerunt occupantes campanilia et turres ciuitatis, et seratis ianuis illum excluserunt. Inter hec autem Endre et Leuente cum eadem multitudine procedentes per medium Hungarie appropinquauerunt ad portum qui uulgo dicitur Pesth. Quo audito Gerardus Bostricus [2]) Buldi et Benetha episcopi et Zonunc comes de ciuitate Alba egressi sunt obuiam Endre et Leuente ducibus, ut eos honorifice susciperent. Cumque festinanter predicti episcopi ad locum uenissent qui dicitur Gyod, ibi in ecclesia sancte Sabine priusquam ad dominos irent missam audire uoluerunt. Beatus itaque Gerardus episcopus sacerdotalibus uestibus ad celebrandam missam indutus, exortacionis gracia locutus est eis dicens: Fratres et coepiscopi mei et omnes alii fideles qui adestis, scitote nos hodie ad dominum Jesum Christum cum corona martirii in eterna gaudia peruenturos. Ego enim notum facio uobis archanum dei quod michi in hac nocte reuelatum est. Vidi enim dominum nostrum Jesum Christum in pluteo sanctissime matris sue semper uirginis Marie sedentem, nobisque ad se uocatis de manu sua corporis et sanguinis sui eucharistiam communicantem. Beneta uero episcopus cum ad eum accessisset, retraxit ei Christus eucharistiam. Unde ipse hodie martirii nostri consortio priuabitur. Post hoc autem beatus Gerardus admonuit eos ut confiterentur alterutrum peccata sua et audita missa orationi incumbentes, et certa spe eterne beatitudinis per martirium adipiscende letificati, omnes communicauerunt. (58) Deinde perrexerunt per iter uersus portum Danubii in Pesth. Beatus autem Gerardus episcopus cum esset breuis statura, omnesque uires suas in seruicio dei funditus consumpsisset, currus subueccione utebatur. Cumque ad predictum portum uenisset, ecce uiri impii, scilicet Vatha et complices sui, demonibus pleni, quibus se ipsos dedicauerant, irruerunt in episcopos, et in omnes socios eorum, et lapidibus eos obruebant. Beatus autem Gerardus episcopus eos qui se lapidabant, indesinenter crucis signo insigniebat. At illi hoc uiso multo magis seuientes impetum fecerunt in eum, et euerterunt currum eius in rippam Danubii, ibique abstracto eo de curru eius, in biga positum de monte Kelenfeld submiserunt [3]), et dum adhuc palpitaret

1) Toldy: Situatu.
2) Toldy: Bestricus.
3) Toldy: submerserunt.

www.dacoromanica.ro

in pectore lancea percussus, ac deinde super unum lapidem contriuerunt cerebrum eius, sicque gloriosus martir Christi ab erumpnis mundi huius ad eternam beatitudinem transiit. Danubius sepe redundans super molem lapidis, in qua contritum est caput sancti Gerardi, non potuit sanguinem diluere per septem annos, donec recoligatus est a sacerdotibus. Et lapis ille nunc est Chanadini in superficie sui altaris. Nunc in eodem loco ubi contritum est caput eius, in honorem beati Gerardi martiris ecclesia sub monte apparet fabricata. Hic siquidem Gerardus monachus de Rosacio nacione Wenetensis, qui in Pannoniam ueniens primus in Beel uitam ducens heremiticam, tandem in Chanadiensem cathedram in episcopum est translatus. Buldi quoque episcopus lapidibus obrutus transiit ad gloriam. Beztricus autem et Beneta cum transissent Danubium nauigio ad Endre et Leuente, heretici qui in ulteriore litore erant Veztricum episcopum uulnerauerunt, qui tertia die postmodum mortuus est. Endre autem dux interim superueniens Benetam episcopum a manibus eorum liberauit, et sic prophecia sancti Gerardi impleta est. Omnes enim preter Benetam martirizati sunt. Zonuk quoque comes super dextrarium suum Danubio insiliens natabat, quem in naui ueniens quidam nomine Murthmur leuauit(59) in nauim, ut eum a morte liberaret. Erat enim iste Murthmur baptizatus a comite Zonuk. Qui cum predictum comitem saluare uellet, ceperunt ei heretici mortem comminare, nisi ipse Zonuk comitem interficeret. Quorum minas Murthmir metuens, ipsum comitem in naui gladio interemit. Tanta ergo multitudo clericorum et laicorum pro Christi fide eadem die martirium pertulit, ut eorum numerus deo tantum et angelis est cognitus.

XLVIII. *De morte Petri regis.*

Petrus autem rex uidens hungaros unanimiter adhesisse ducibus Endre et Leuente, ipse cum suis teutonicis fugam iniit uersus Musun, ut abinde in Austriam pertransiret, sed euadere non potuit. Interim enim hungari portas et exitus regni primo occupauerunt, sed et legatus ducis Endre reuocauit Petrum regem sub pretextu pacis et honoris sibi congrui. Qui credens ei reuertebatur ut dicitur. Sed maxime coacte, quia exercitum sibi iam absconditum cognouerat, et uolebat reuerti festinanter in Albam. Qui cum diuertisset in uillam Zamur, predictus legatus insidiis uoluit eum capere, et uinctum ad Endre ducem ducere. Petrus autem prenoscens hoc col-

www.dacoromanica.ro

legit se in quandam curiam, et per triduum uiriliter dimicando semet ipsum defendebat. Tandem milites eius omnes a sagittariis sunt interempti, ipse uero uiuus captus est, et obcecatus, Albamque ductus, pre nimio dolore uitam in breui finiuit. Sepultusque est Quinqueecclesiis, quam ipse fundauerat in honore beati Petri apostoli, anno regni sui secunda uice tercio.

XLIX. *Rex Andreas per hungaros coronatur.*

(60) Porro dux Andreas a perturbacionibus hostium securus effectus in regia ciuitate Alba, regalem coronam est adeptus. A tribus tantum episcopis, qui in illa magna strage christianorum euaserant, coronatus est anno domini M-o XLVII-o. Precepit itaque uniuerse genti sue, sub pena capitalis sentencie, ut deposito ritu paganismo prius eis concesso, ad ueram Christi fidem reuerterentur, et in omnibus secundum legem illam uiuerent, quam sanctus rex Stephanus eos docuerat. Leuente uero in eisdem diebus mortuus est; qui si diutius uixisset et regni potestatem obtinuisset sine dubio totam Hungariam paganisma ydolatria corrupisset. Et quia ipse Leuente catholice non uixit, ideo circa uillam Toxun ultra Danubium est sepultus, ubi iacere dicitur Toxun auus suus more paganismo. Tradunt quidam istos tres fratres filios fuisse Vazul ducis ex quadam puella de genere Tatun, et non de uero thoro ortos esse, et ob hanc coniunccionem illos de Tatun nobilitatem accepisse. Falsum pro certo est, et pessime enarratum. Absque hoc namque sunt nobiles; quia isti filii sunt calui Ladizlai, qui uxorem de Ruthenia dicitur accepisse, ex qua tres isti fratres generantur. Iste quidem rex albus Andreas et catholicus est uocatus. Tribus enim annis Polonos Bohemos et Australes hungaris suis armis fecit censuales.

Rex autem hic Andreas fratre orbatus misit in Poloniam ad alterum fratrem suum Belam, cum magna dilecione uocans eum et dicens: nos qui quondam penurie participes fuimus et laborum, rogo te dilectissime frater, ut ad me non tardes uenire, quatenus consortes simus gaudiorum et bonis regni corporali presencia gaudentes communicemus. Neque enim heredem habeo, nec germanum preter te. Tu sis michi heres, tu in reg(61)num succedas. Hys itaque uerbis Bela adlinitus, cum omni familia sua uenit ad regem. Quem rex uidens gauisus est gaudio magno ualde, quia fraterno fulcitus est robore. Post hec autem rex et frater eius Bela habito consilio diuiserunt regnum in tres partes, quarum due in proprietatem regie

www.dacoromanica.ro

maiestatis seu potestatis manserunt, tertia uero pars in proprietatem ducis est collata. Hec igitur prima regni huius diuisio seminarium fuit discordie et guerrarum inter duces et reges Hungarie. Eo tempore rex Andreas iuxta lacum Balatun construxit monasterium in honore sancti Aniani, in loco qui dicitur Tyhon. Duxit autem sibi uxorem filiam ducis Ruthenorum, de qua genuit Salomonem et Dauid. De concubina autem quam habuit de uilla Moroth genuit Georgium. Porro dux Bela in Polonia genuit liberos Geysam et Ladizlaum. In Hungaria autem genuit Lampertum et filias. Viuebantque rex et dux in magna pacis tranquillitate.

L. *De rege Theutonicorum.*

Eo tempore teutonicorum rex cum magno exercitu obsed't castrum Poson, uolens iniuriam Petri uindicare, et Hungariam suo dominio subiugare. Extruxit autem multas machinas bellicas ad pugnandum castrum, et per octo ebdomadas obsidendo nichil profecit. Venerat enim predictus rex nauigio ad obsidendum castrum Poson. Tunc hungari qui in castro erant natatorie prudent'ss:mum inuenerunt hominem nomine Zothmund, quem noctis in silentio ad naues imperatoris miserunt, qui sub aqua ueniens omnes naues perforauit, que subito aqua plene facte sunt et potencia teutonicorum contrita est, et sic effeminati eneruatique uiribus reuersi sunt ad propria. (62) Multi enim milites erant in Poson, sed precipui erant inter eos Woytech, Endre, Vylunpard, Vrosa et Martinus, qui cottidie cum teutonicis dimicabant acriter.

Sequenti uero anno Cesar cum magna multitudine bellatorum ob easdem causas uenit in Hungariam iuxta fontes riuorum Zala et Zelice. Sed et naues uictuales oneratas per Danubium misit in Hungariam, prefecitque eis episcopum Gebarth fratrem [1]). Hys auditis Andreas rex et dux Bela omnes aceruos segetum et tirsos herbarum igne combusserunt, habitatoresque cum uniuersis animalibus eorum de partibus illis per quas Cesar erat transiturus procul abduxerunt. Cumque Cesar intrasset ad Hungariam et uenisset in regiones conbustas; neque militibus suis inuenire potuit uictualia, nec equis; et nesciebat ubi naues eius essent, nullumque subsidium ex eis poterat habere. Transiens autem siluas, appropinquauit montibus Bodohot, omnium uictualium penuria laborans. Interea autem Gebarth episcopus uenit in Geurinum, et mittens epistolam ad Her-

1) Toldy adaugă: suum.

www.dacoromanica.ro

ricum Cesarem sciscitabatur ab eo, ubi deberet ipsum expectare. Is autem qui ferebat litteram deo sic uolente captus est a latrunculis Andree regis, et ad eum ductus. Cumque Nicolao episcopo interpretante tenorem litterarum percepissent, rescripserunt episcopo Gebarth litteras, quas per quendam hospitem eidem miserunt. Ille autem simulans se a Cesare missum, obtulit litteras Gebarth episcopo talia continentes: Noueris optime Gebarth episcope; quod magna et ardua negotia nostri imperii nos ab Hungaria in Teutoniam ire compellunt; nam inimici nostri imperium nostrum hostiliter occuparunt. Ergo age festina, et destructis nauibus quam cicius poteris nobis Ratispone occurras. Nec enim tibi tutum est amplius in Hungaria commorari. Hys itaque cognitis Gebarth episcopus festinanter fugit in Teutoniam. Cesar igitur spe sustentationis quam a nauibus expectabat frustratus, ad mortem incepit egere, similiter et uniuersus exercitus eius cum equis et subuectoribus miserabiliter fame periclitabantur. Insuper etiam hungari et bisseni sin(63) gulis noctibus acriter eos infestabant, toxicatis sagittis eos inerficiendo, et funes extendentes inter papiliones eorum, quam plures aliqua seruicia facientes rapiebant. Pre timore autem imbrium sagittarum, quibus teutonici compluebantur et consumebantur, fodiebant sibi terram, et desuper insertis clipeis etiam uiui cum mortuis iacebant in sepulchris. Nam sepulchrum quod mortuo fodiebatur uiuus iacebat in eo de nocte et quod uiuo fodiebatur pro nocte, mortuus sibi uendicabat de die. Cesar ergo uidens tot et tantis periculis se esse perplexum, misit ad Andream regem et Belam ducem, rogans perpetue pacis firmitatem. Dicebat enim quod si rex Andreas securum ei iter preberet ad reuertendum, et exercitui suo fame oppresso subsidia uite largiretur, ipse nunquam Andree regi et successoribus eius inimicaretur, et nunquam ammodo regem hungarorum dictis uel factis aut consilio ledere attemptaret. Sed etiam siquis de successoribus suis ad debellandum Hungariam arma moueret indignacionem omnipotentis dei incurreret, et perpetuo eius anathemati subiaceret. Filiam quoque suam Sophiam nomine Salomoni filio regis Andree daret in uxorem, quam primitus filio regis Francie cum maximo dederat sacramento, propter perpetue pacis federa firmius roboranda. Hic autem omnia fideliter seruaturum iusiurandi religione interposita confirmabat. Rex itaque Andreas et dux Bela magis amatores pacis quam discordie seminatores esse uolentes, pacem cum Cesare composuerunt. Cesar autem in propria persona sua iureiurando confirmauit omnia que dixerat fideliter facturum. Tunc rex Andreas

www.dacoromanica.ro

solita regum Hungarie largitate utendo misit Cesari quinquaginta corpora immensorum usonum, et duo millia lardorum, mille tauros ingentes. De panibus autem plus quam secum ferre poterant. Oues quoque et boues seu pecudes pascuales et uini copiam superefluentem. Plurimi eciam teutonicorum de immoderata ciborum ingestione et potus ingurgitacione crapulati et infusi mortui sunt. Residui uero a faucibus mortis miseracione hungarorum liberati, relictis tentoriis et clipeis, et uniuersis supellectilibus suis abiectis adeo concitato cursu in Teutoniam redire(64) properarunt, quod nec retro prospicerent. Ex hoc autem euentu locus ille unde teutonici tam turpiter dedecorati abiectis clipeis fugerunt usque hodie Werteshege nuncupatur.

LI. *De coronacione Salomonis patre suo Andrea rege adhuc uiuente.*

Postquam autem Cesar Herricus cum tanto dedecore fugit in terram suam de Ungaria, rex Andreas mittens ad eum legatos petiuit ab eo ut Sophiam filiam suam Salomoni filio suo matrimonio copulandam ut promiserat concederet. Cesar autem quemadmodum iureiurando promiserat fideliter compleuit. Regalibus itaque nuptiis iuxta fluuium Morua celebratis, et federibus pacis firmiter roboratis Cesar et rex cum gaudio sunt reuersi. At rex Andreas post hoc cito incidit in paralisim et tam niuali quam estiuali tempore super traham ferebatur. Post mortem itaque santi regis Stephani transancti sunt anni undecim, menses quatuor, usque ad annum primum imperii Andree regis. Interea uero Petrus teutonicus uel uerius Venetus primo et secundo regnauit annis quinque et dimidio. Aba uero regnauit annis tribus. Quia uero carnalis amor et consanguinitatis affectio solet impedire ueritatem, uicit amor filialis in Andrea rege iusticiam, et rupto federe sue promissionis, quod in regibus esse non deberet, filium suum Salomonem infantulum adhuc quinque annorum super totam Hungariam anno imperii sui duodecimo confectus senio in regem fecit inungi et coronari. Simulabat enim quod pro perdicione regni hoc faceret, quia imperator filiam suam filio suo Salomoni non dedisset si non eum coronaret. Cum autem in coronacione Salomonis caneret: Esto dominus fratrum tuorum; et hoc per interpretem Bele duci innotuisset, quod Salomon infantulus sibi dominus constitueretur, grauiter est indignatus. Dicunt alii quod(65)Bela duce et filiis eius Geycha scilicet et Ladizlao cunctisque regni optimatibus consencientibus Salomon

www.dacoromanica.ro

unctus esset in regem, postmodum seminatoribus discordie instigantibus odium ortum est inter eos. Susurratores enim, quales nostris temporibus conplacent, precipue suggerebant regi, non pose regnare Salomonem, nisi fratre suo Bela extincto. Ab alia uero parte duci Bele persuadebant, quod tempus opportunum esset regnum acquirere, dum Salomon puerulus esset, et pater eius senio confectus ac ualetudinarius. Venerunt itaque rex et dux in Varkun. Rex autem cognoscebat, quod filius suus absque uoluntate ducis post obitum suum regnare non posset. Vocauit ad consilium suum duos fideles suos, cum quibus consilium iniit dicens: Volo attemptare ducem et duobus interrogare; si uult habere coronam uel ducatum. Fecitque rex ei coronam iacere ante se super rubeum stramentum, et gladium iuxta, qui ducatum designat. Si ducatum dux cum bona pace habere uoluerit, habeat: si uero coronam, statim uos duo principes surgite, et eodem gladio ducem Belam decollate. Et illi promisserunt se facturos. Cum autem hoc consilium inirent comes preconum Nicolaus tenens hostium pallatii deforis hec omnia audiuit, cumque ducem ad regem uocassent, et in hostio intraret, dixit citissime duci causam (comes) preconum: Si uitam optas, accipe gladium, et plus dicere non potuit. Cum autem dux intrauit, uidit coronam iacentem cum gladio ante regem, et mirabatur. Statimque cum sedisset, rex iacens se leuauit, et in lecto sedens dixit: Dux! ego coronaui filium meum non tamen causa cupiditatis, sed (pro) perditione [1]) regni, que nudius tercius ab imperatore acta fuere [2]). Sed tu uoluntatem liberam habeas; si uis regnum, accipe coronam: si ducatum accipe gladium; ex hys aliud concedas filio meo, sed corona cum iusticia tua est. Statim dux cognouit de uerbis Nicolai comitis et dixit: Habeat filius tuus coronam, qui unctus est, et da mihi ducatum. Statimque gladium accepit. Rex itaque inclinauit se ad pedes eius, quod raro factum est. Putabat enim de eadem simplicitate dedisse coronam filio so, sicut sibi Leuente dederat. Sed dux pre timore hoc fecerat. Tandem sinistris suggestionibus malorum (66) hominum rex et dux discordauerunt. Dux autem erat sicut sagacissimus precauens sibi ab insidiis regis, cum omni familia sua secessit in Poloniam ad socerum suum. Quod audiens rex Andreas, timens illius machinamenta filium suum Salomonem transmisit ad imperatorem socerum suum. Secuti sunt autem eum plurimi primates Hungarie. In-

1) Toldy: pace.
2) Toldy: fuit.

www.dacoromanica.ro

terea dux Bela omnem iniuriam, quam ei frater suus rex Andreas intulerat notificauit socero suo duci Polonie. Dux autem Polonie auxiliatus est ei fideliter et efficaciter. Dux itaque Bela tribus agminibus soceri sui munitus reuersus est in Hungariam. Rex autem Andreas prenoscens eum cum exercitu intrasse in Hungariam, ab imperatore teutonicorum duos duces, uidelicet Villelmum et Poth in auxilium suum fecit adduci. Ducem quoque Bohemorum, qui consanguinitate eidem attinebat, mercede conduxit, et confidebat in multitudine conductorum. Hungaros autem non multos habebat, quamplurimi enim Salomonem filium suum secuti fuerant, et ex his qui in regno remanserant, plurimi ad ducem Belam confluxerant. Nunciatum est autem Bele duci, quod rex Andreas maximam haberet multitudinem conductorum, elegitque magis mori in bello, quam sine pugna ab exercitu regis declinare. Tunc intrepidus concitatum duxit exercitum super Andream regem versus Tysciam. Villelmus uero et Poth duces theutonicorum furore concitati cum agminibus suis festinanter Tysciam transierunt, et commisso prelio ab utraque parte fortiter est pugnatum. Sed adiuuante deo dux Bela uictoriam obtinuit, fere omnibus teutonicis ibidem interfectis, et ducibus eorum comprehensis. Porro hungari qui erant apud regem Andream, uidentes uictoriam fecisse ducem Belam, dimisso rege Andrea uersi sunt ad ducem Belam. Rex autem Andreas fugit uersus Teutoniam, sed euadere non potuit, captus est enim ad portas Musum, et negligenter detentus in silua Bacon ad crucem suam [1]) que dicitur Scire mortuus est. Sepultus est autem in monasterio sancti Aniani confessoris, quod idem rex construxit in Tihon iuxta lacum Balaton. Sed et dux Bohemorum captus est, et sine scitu ducis Bele exoculatus, Villel(67)mus uero et Poth duces adducti sunt ad Belam ducem, qui eos liberos abire permisit.

LII. *Dux Bela feliciter coronatur in regem.*

Dux igitur Bela uocatus Benyn uictor cum triumpho uenit in ciuitatem Albam, ibique regali dyademate inungentibus eum episcopis feliciter est coronatus. Tenuit autem regnum pacifice, sine molestatione hostium et quesiuit bona genti sue. Inter cetera siquidem pericie sue argumenta, fecit fabricari nummos magne monete ex purissimo argento, et precium rerum uenalium secundum ter-

1) Toldy: curtem

www.dacoromanica.ro

ram [1]) quantitatem iusto moderamine discrete racionis constituit. Non enim permittebat mercatores et nummularios per detestabilem auaricie uoraginem a simplicibus et rusticis superfluum lucrum congregare. Hec est enim causa, que maxime solet populos paupertatis et inopie periculis obuoluere, sed [2]) statutum precium unusquisque uendebat et emebat, sine iniuria et circumuencione. Iste etenim omnia fora die Sabbati constituit pro uendendo et emendo, bisancinosque misit currere per districtum regni sui. Argenteos eciam denarios ut supra scriptum est cudere fecit, quorum quadraginta bisancius census erat. Unde et nunc denarii numero quadraginta aurum appellantur, non quod sint aurei, sed quod tot denarii bīsancium ualere illo tempore uidebantur. Omnibus enim diebus uite sue in tota Hungaria non est mutata moneta.

Multa etiam alia fecit sempiterna digna memoria. Omnium enim qui secuti fuerant Salomonem regem uxores et filios et omnia que habebant integra et illesa fecit custodiri, ut ad eum sponte reuerterentur, bonis suis in pace degerent. Unde plurimi de illis facti fideles redierunt.

Alleuiauit hic etiam pietatis [3]) onus hungarorum, a debito seruicio relaxans eis consuetas (68) pensiones et antiquas exacciones. Quapropter Hungaria quam plurimum locupletata super omnes circumadiacentes regiones caput extulit uincentes eas diuiciis et gloria. Tunc in ea pauperes locupletabantur, et diuites gloriabantur.

Misit eciam rex clementissimus per totam Hungariam precones, ut de singulis uillis uocarentur duo seniores facundiam habentes, ad regis consilium. Quo audito non tantum hy qui uocati fuerant, sed eciam omnes rustici et serui cum uniuersa plebe Hungarie uenerunt ad regem in Albam. Rex autem et episcopi cunctique proceres uidentes immensam multitudinem, timuerunt, ne forte irruerent in eos. Et intrantes ciuitatem obseruauerunt eam. Plebs autem constituit sibi prepositos, quibus preparauerunt orcistrum de lignis, unde ab hominibus possent uideri et audiri. Prepositi uero miserunt ad regem et ad proceres nuncios dicentes: concede nobis ritum patrum nostrorum [4]) paganismo uiuere, episcopos lapidare, presbiteros exentherare, clericos strangulare, decimatores suspendere, ecclesias destruere campanas confrangere. Hys auditis contristatus est rex et

1) Toldy: certam.
2) Toldy adaugă: secundum.
3) Toldy adaugă: affectu.
4) Toldy adaugă: more.

www.dacoromanica.ro

petiuit inducias dierum trium ad deliberandum super negocio. Interim uero prepositi plebis in eminenti suggestu residentes predicabant nephanda carmina contra fidem. Plebs autem tota congratulanter affirmabat: fiat. Cum autem tercia die responsum expectarent, milites armati ex precepto regis irruerunt super eos, aliquos ex eis obtruncauerunt, prepositosque eorum ab altis precipitando contriuerunt, reliquos autem ligatos duris uerberibus flagellauerunt, et sic occidendo, ligando, flagellando sedicionem eorum milites uix edomauerunt. Postquam enim sanctus rex Stephanus conuertit Hungariam ad Christum, bis ad paganismum uersa est. Semel tempore regis Hendree; secundo tempore regis Bele, sicut nunc scriptum est.

Piissimus autem rex Bela completo regni sui anno tercio in Demes regali allodio, corruente solio confractus corpore irremediabiliter cepit egrotare. Duxeruntque eum seminecem ad riuulum Kynisua propter quasdam regni necessitates, et ibi migrauit e seculo. Sepultus est autem in monasterio sancti Saluatoris, quod ipse construxerat in loco qui dicitur Zugzard. Hic enim Bela erat (69) caluus et in colore brunus, propterea suum monasterium, ad suam disposicionem Zugzard appellavit.

LIII. *De aduentu imperatoris cum rege Salomone genero suo.*

Rex autem Salomon audita morte Bele regis, accessit ad socerum suum imperatorem teutonicorum, rogauitque eum ut regnum Hungarie sibi restitueret. Cuius precibus imperator libenter acquieuit, et cum illo nobili romane artis exercitu et illustri cetu imperialis glorie Salomonem in Ungariam reduxit. Interim Geysa filius regis Bele sicut erat prudens et circumspectus, cum duobus fratribus suis adolescentibus, assumpsit se seorsum in partes Polonie. Non enim poterat impetum Salomonis et teutonicorum tunc sustinere. Rex itaque Salomon cum imperatore sine difficultate intrauit in Hungariam rege orbatam, et securus uenit in ciuitatem regiam Albam, ibique ab omni clero et populo totius Hungarie honorificentissime susceptus est. Concionatus est autem imperator ad uniuersum cetum hungarorum pro genere suo rege Salomone, pacemque inter eos reformatam iusiurandum [1]) religione interposita confirmauit. Regem autem Salomonem in paterno solio glorie coronatum cum assensu et clamacione totius Hungarie sedere fecit. Ipse uero imperator diuite gaza Hungarie a rege Salomone remu-

1) Toldy: iurisiurandi.

www.dacoromanica.ro

neratus prospere rediit ad propria. Statim autem ut imperator discessit, Geysa illinc quo se caute contulerat, in Hungariam accessit. Rex autem Salomon, tamquam nouus, et necdum in regno roboratus, timens ne forte Geysa cum exercitu polonico super eum irrueret, paulisper retrocessit cum suis, et in castro Musun munitissimo tuta statione resedit. Porro episcopi et alii uiri religiosi instanter satagebant inter eos pacem componere. Maxime (70) autem Desiderius episcopus delinitiuis ammonicionibus et dulcibus allocucionibus suis mitigauit animam Geyse ducis, ut Salomoni quamuis iuniori regnum cum pace redderet, et ipse ducatum quem pater eius habuerat pacifice teneret. Cuius salubribus persuasionibus Geysa deposito rancore paruit. In festo autem sanctorum Fabiani et Sebastiani martirum rex Salomon et Geysa dux coram Hungaria in Geur pacem firmauerunt. Deinde festum Dominice resurreccionis ambo simul cum plena curia Quinqueecclesiis celebrauerunt. Ibi rex Salomon ipso die Pasce assistentibus regni proceribus per manus Geyse ducis honorabiliter est coronatus, et in regiam beati Petri principis apostolorum basilicam ad audiendam missam gloriose deductus. Uniuersa ergo congregatio hungarorum uidentes pacem regis et ducis et mutuam inter eos dileccionem, laudauerunt deum pacis amatorem et facta est leticia magna in populo. Nocte autem secuta prognosticum future discordie et turbacionis prouenit. Totam enim ecclesiam illam et omnia pallacia ceteraque edificia et appendencia repentina flamma corripuit, et uniuersa, uastante incendio corruerunt. Accepit autem omnes timor pre nimia concussione flammarum stridencium, et terribili furore campanarum ex turribus ruencium; nec sciebat quisquam quo se diuerteret. Rex et dux uehementi stupore attoniti, et suspicione mali doli perterriti, quantocius in diuersa se transtulerunt. Mane autem facto, per fideles nuncios et in ueritate rerum cognouerunt, quia nichil mali ex utraque parte perniciosa fraude fuerat excogitatum, sed forte inopinatum euenerat incendium. Rex et dux cum bona pace iterum conueniunt.

Misit itaque rex Zolomerus Dalmacie, qui sororius Geyse erat, nuncios ad regem Salomonem et ducem Geysam, et rogauit eos ut propria persona eorum contra aduersarios suos scilicet Carantanos ipsum adiuuarent, qui tunc marchiam Dalmacie occupauerant. Rex igitur et dux collecto exercitu iuerunt in Dalmaciam et ablatam sibi restituerunt integre. Regi ducique dona regalia ac preciosa pallacia aurum et argentum multum (71) donauit. In reuersione autem eorum Atha palatinus rogauit regem et ducem, ut in constructione mo-

www.dacoromanica.ro

nasterii sui quod in honore sancti Jacobi edificauerunt in Zelyz interessent, quod et factum est.

LIV. *Quod rex Salomon et Dauid liberos non habuerunt.*

Rex autem Salomon et Dauid frater eius liberos nunquam habuerunt, et in ipsis semen regis Andree defecit. Quod ideo diuinitus factum esse credimus, quia quando Andreas primo in Hungariam reuersus est cum Leuente fratre suo, propter hoc, quod ipse regnum posset obtinere, permisit Vatam prophanum, et alios pessimos sanctum Gerardum et multos christianos interficere. Dux autem Geysa genuit Colomanum et Almum ac filias. Viguit autem tranquilla pax inter regem et ducem circiter annos tredecim. Interim autem Bohemi superbia inflati irruperunt uersus urbem Trenchen, et magnam predam hominum et ceterorum animalium rapientes abduxerunt. Rex autem et dux pro magna iniuria hoc reputantes, cum suis exercitibus Bohemiam inuaserunt. Et Bohemis ad conflictum uenire non audentibus, hungari fere totam Bohemiam igne ac gladio uastauerunt. Ibi Bator Opus Martini filius, quendam Bohemum instar gygantee magnitudinis corpus habentem, in certamine singulari uiriliter prostrauit, propter quod memoriale factum semper postmodum apud regem et omnes optimates Hungarie gloriosus emicuit. Rex itaque et dux iniuriam suorum super Bohemos grauiter uindicantes, cum maxima preda captiuorum Bohemorum in Hungariam gaudentes sunt reuersi.

LV. *Deuastant Cuni Hungariam.*

(72)Post hoc autem pagani Cuni a superiori parte porte Meses ruptis indaginibus irruperunt in Hungariam, totamque prouinciam Nyr usque ciuitatem Byhor crudeliter depredantes, infinitam multitudinem uirorum ac mulierum, ceterorumque animalium secum trahentes, per amnem Lapus et fluenta Zomus inopinabiliter transeuntes remeabant. Rex igitur Salomon et dux Geysa cum fratre suo Ladizlao collecto exercitu festinantissime accelerauerunt per portam Meses transeuntes, prius quam Cuni montes transcenderent in urbem Dobuka, pene per totam septimanam ibi aduentum paganorum expectarunt. Quidam autem de speculatoribus nomine Fantiska, qui erat de Nouo castro, certificauit regem et duces in quinta feria, quod exercitus Cunorum appropinquaret. Rex autem et duces cum exercitu equitauerunt illuc usque properantes, et in nocte illa de-

www.dacoromanica.ro

scenderunt prope Cunos. Surgentes autem summo diluculo sexta feria, omnes eucharistie communione se ipsos muniuerunt, et ordinatis agminibus suis ad confligendum contra paganos perrexerunt. Quod cum uidisset princeps milicie paganorum nomine Osul, qui fuit seruiens Gyule ducis Cunorum, sicut erat plurimum inflatus superbia, ac nimium de se presumens, inquit suis, uadant iuuenes super inhermes hungaros, et cum eis ludi simile bellum committant. Nullos enim credebat esse, qui cum eis congredi auderent. Procedentes autem pagani contra hungaros, uiderunt terribilia eorum agmina, et prepropere renunciauerunt Osul principi suo. Qui coadunato conducto exercitu Cunorum, festinanter collegit se in supercilium montis altissimi, putans hoc sibi fieri pro maximo tutamento. Est enim ascensus gra(73)uissimus montis illius, qui ab incolis uocatur Kyrieleys. Congregatus est autem uniuersus exercitus hungarorum ad radicem montis eiusdem. Milites enim regis Salomonis omnes pariter gestabant uexilla sua facta de syndone. Pagani autem in cacumine montis iam collocati fuerant, ex quibus forciores et audaciores sagittarii descenderunt in medium deuexi montis, ut hungaros ab ascensu montis procul arcerent. Ceperunt itaque tempestuosis ymbribus densissimarum sagittarum in turmas legionum regis et ducis deseuire. Quidam autem incliti milites hungarorum irruerunt super illos sagittarios et quamplures ex eis in latere eiusdem montis occiderunt, et ualde pauci equos suos arcubus suis uerberando urgentes, uix ad socios suos ascendere potuerunt. Rex autem Salomon acerrime animositatis audacia fremebundus, per grauissimum ascensum cum agmine suo, quasi reptando ad paganos ascendit, qui super eum densissimos sagittarum ymbres effundebant. Dux autem Geysa sicut erat semper prouidus, per leuiorem ascensum ascendens, sagittis inruit super Cunos. Cuius frater Ladizlaus quatuor ex fortissimis paganorum primo impetu interfecit, et a quinto eorum sagitta grauiter est uulneratus, eodem mox ibidem interfecto. Postmodum diuina miseracione a uulnere illo cito est sanatus. Pagani ergo atrocissima mortis illacione ab hungaris coartati, miserabiliter fugiebant. Quos hungari celerius persequentes acutissimos gladios suos et sitibundos in sanguinibus Cunorum inebriauerunt. Capita quippe Cumanorum [1]) nouiter rasa tamquam cucurbitas ad maturitatem nondum bene perductas gladiorum ictibus disciderunt.

Vidit denique beatissimus Ladizlaus dux unum paganorum qui

1) Toldy: Cunorum.

www.dacoromanica.ro

super dorsum equi sui ducebat unam puellam hungaram speciosam. Sanctus ergo dux Ladizlaus, putans illam esse filiam episcopi Waradiensis, et quamuis esset grauiter uulneratus, tamen illum celerrime persecutus est super equum illum, quem Zug nominabat. Cum autem attingeret ut eum lancearet, minime poterat, quia nec—[1]) eius celerius currebat, nec equus il(74)-l us aliquantulum remanebat, sed quasi brachium hominis erat inter lanceam et dorsum Cuni. Clamauit itaque sanctus dux Ladizlaus ad puellam et dixit: Soror speciosa accipe Cunum in c'ngulo, et iacta te in terram. Quod et fecit. Cumque beatus Ladizlaus dux procul illum lanceasset in terra iacentem, uoluit eum interficere. Quem puella ualde rogauit ne eum interficeret, sed ut dimitteret. Unde in hoc notatur, quod fides in mulieribus non sit, quia forte amore stupri illum liberare uoluit. Sanctus autem dux diu cum eo luctando et absciso neruo illum interfecit. Sed illa filia episcopi non fuit. Rex igitur et gloriosi duces fere omnibus paganis interfectis, et omnibus christian's a captiuitate liberatis, una cum felici embola totius Hungarie cum triumpho uictorie gaudentes redierunt. Facta est igitur leticia magna in tota Hungaria, et in ymnis et confessionibus benedicebant deum, qui dedit eis uictoriam.

LVI. *De aduentu Bissenorum in Hungariam.*

Factum est autem tertio anno post aduentum Cumanorum, Bisseni per Albam bulgariam uenientes transnatauerunt flumen Zaua in campum Buzias, et non modicam gentem captiuorum et predarum diripientes, in suam terram abduxerunt. Rex autem et dux imposuerunt crimen tradicionis Albe bulgarice, eo quod pace defraudata uoluntarie permisissent latrunculos Bessorum depredari Hungariam. Collectis itaque exercitibus, conuenerunt in Zalankemen, ubi consilia deliberantes, decreuerunt Albam traditricem obsideri oportere, et expugnari. Inde castra mouentes descenderunt circa flu(75)men Zaua in directo Nandorfeirwar. Exiit autem edictum a rege et duce, ut uniuersus exercitus hungarorum quantocius transiret fluuium Zauam in Bulgariam. Greci autem et bulgari nauigantes in celonibus suis per ingenia sufflabant ignes sulphureos in naues hungarorum, et eas in ipsis aquis incendebant. Victi sunt autem igniuomi greci ab hungaris pre multitudine nauium, quibus flumen operue-

2) Toldy adaugă: equus.

www.dacoromanica.ro

rant. Fugientibus autem grecis ac bulgaris, transierunt hungari et terminos bulgarorum occupauerunt.

Rex autem et dux secunda feria transierunt Zauam, et mane facto ordinauerunt acies suas, et plenis manipulis uniuersaliter per turmas suas insertis umbonibus obsederunt ciuitatem. Greci igitur et bulgari timentes ex obsidione periculum sibi imminere orauerunt Bissenos per clam destinatos nuncios ut sine pauore eorum in adiutorium ipsorum, eo quod nec rex nec dux ciuitatem eorum obsedissent, sed tantum comes Vid cum Bachiensibus militibus eos inuasisset. Bessi ergo fraudulentibus uerbis eorum seducti, festinanter uenerunt in adiutorium ipsorum, et cupiditate prede allecti, quam de comite Vid deuicto sperabant se habere, precipites irruerunt super agmina Supronіensium, quorum rector erat comes Jan nomine. Hic autem insultus bessorum uiriliter ac fortiter cum Supruniensibus superauit, plurimis eorum ibidem in ore gladii prostratis, residuis autem eorum, in captiuitatem subactis. Princeps bissenorum nomine Kazar cum paucissimis fugiendo manus hungarorum uix euasit. Rex igitur et dux eidem militi Jan munera regalia condignasque grates liberalitate[1]) contulerunt, eo quod ipse multa milia bissenorum tamquam lapis limpidissimus uasa fictilia contriuisset, priusquam rex et dux cum exercitu suo de gentaculis capita leuassent. Regi autem et ducibus Geysa et Ladizlao super rupem, que eidem ciuitati proxima est, residentibus, ceperunt hungari presentare captos bissenos et capita interfectorum et equos et supellectilia, que in quarta feria a mane usque ad inclinacionem meridiei plene perficere non potuerunt. Hoc autem ideo factum est, ut greci et bulga(76)ri qui obsidebantur, uidentes bissenos, in quibus sperabant tam crudeliter ab hungaris obtruncatos, timerent et semet ipsos cum ciuitate regi et ducibus contraderent.

Porro rex et duces ad expugnandam ciuitatem conuenienciora loca prospicientes preceperunt carpentariis, ut ibi turres ligneas octo altitudinem murorum duplo superantes fabricarent, unde milites in medium ciuitatis lapides et sagittas super homines iacularent. Inter turres uero totidem tormenta ad destruendum muros erexerunt, longos etiam pluteos ad defendendos introitus turrium, ceteraque instrumenta bellica composuerunt. In quibusdam itaque locis destruxerunt muros eius usque ad fundamentum, sed ciuitatem capere non poterant, quia eam intrinsecus fortissimi bellatores defendebant. Ob-

1) Toldy: liberaliter.

www.dacoromanica.ro

sederunt itaque ciuitatem duobus mensibus, infra quos sepius congressi sunt cum sarracenis de ciuitate egredientibus, et ex eis alios occiderunt, alios autem fugauerunt. Post hoc tres sarraceni fostissimi et audacissimi de urbe prosiliunt, iaculis lanceis et sagittis duram plagam hungaris propinantes. Salomon autem balistarius regis unum illorum ictu baliste fulminauit, cuius cadauer hungari nitebantur rapere, socii uero eius de predictis acriter dimicantes defenderunt. Rex autem et dux uidentes eorum conflictum, circumstantibus aiunt militibus: utinam sanguis et cor Machabeorum efferbesceret in militibus, qui defensarent hungaros ab his sarracenis pre municione arcis [1]) audacter pugnantibus, ut hungari cadauer sarraceni raperent.

Hoc audito Obus [2]) Georgius et Bors milites bellicosi, concitato impetu in modum fulguris irruerunt super illos. Quos quidem Obus nimium audacter persequens, usque ad urbis portas fugauit. Pugnatores iactabant lapides et sagittas de pugnaculis ciuitatis. Obus tamen sine lesione rediit. Interea autem Georgius et Bors exortati sunt hungaros, qui corpus sarraceni rapuerunt, et in turpitudinem proiecerunt. In tercio uero mense obsidionis quedam puella hungarica olim illuc per captiuitatem abducta, in quarta (77) feria ciuitatem succendit. Flabat autem subsolanus uehementissime, cunctaque edificia occupauerunt incendia. Exercitus itaque hungarorum irruit in ciuitatem ea parte, qua muri eius per tormenta iam corruerant, et grecos sarracenos atque bulgaros crudeliter trucidarunt. Qui autem residui fuerant cum Nicota duce eorum fugierunt in arcem. Hungari ergo capta ciuitate sequenti die postquam ignis resederat, uidentes scrobes grecorum deiscentes, tulerunt exinde aurum multum et argentum, lapides preciosos, gemmasque prelucidas et thezaurum fere inestimabilem. In cuius particione orta est discordia inter regem et ducem. Nullusque fuit ex hungaris, qui ibi locupletatus non fuisset.

Porro in arce inclusi rogauerunt regem et duces, ut eis uitam et libertatem donarent, arcem et uniuersa sibi uendicarent. Manibus itaque regis et ducum in fidei pignus extensis, quod eos amplius non lederent, omnes qui in arce erant descenderunt. At dux Nycota portans argenteam yconam sanctissime genetricis dei semper uirginis Marie cum magna multitudine populi ueniens in potestatem ducis Geyse se contulit. Sciebat enim Geysam ducem deuotum deo,

1) Toldy: artis.

2) Toldy: Opus.

www.dacoromanica.ro

et captiuos seu afflictos misericordie uisceribus refouentem. Ad manus autem regis Salomonis pauci uenerunt, quia nouerant ipsum esse austerum et pessimis consiliis Vyd comitis in omnibus ascultantem. Qui Vyd deo et nominibus detestabilis erat. Cumque uidisset rex plures ad ducem ex illis confugisse, paucos autem ad se, plurimum indignatus est. Cum autem reuersi essent cum thesauro inestimabili, uenerunt in uillam Buzias, in predium Vyd, uolebatque diuidere thezaurum et captiuos, et illos eciam qui ad fidem illorum de castro uenerant. Dux autem regi in hoc contradicens diuidere non potuerunt. Hec ergo causa fuit malorum et seminarium discordie inter eos. Sed cum thezaurum diuiderent rex cum consilio Vyd, et Frank episcopi, et Radoan filii Bugar, et Ilia generis Vyd, in quatuor partes diuisit. Et quartam partem duci, de tribus partibus unam haberet ut omnibus militibus, secundam autem Vyd, tertiam autem Ilia. Unde (78) dux ualde molestatus est.

LVII. *Discordia regis et ducum.*

Interea imperator grecorum audita liberalitate ducis Geyse misit ad eum nuncios ad firmandam pacem et amiciciam. Dux autem remisit ei omnes captiuos et omnes qui ab arce descenderant. Ad regem autem Salomonem, rex nequaquam misit grecorum. Unde rex Salomon super Geysam ducem magis inuidie faucibus [1]) ac magis exarsit. Comes eciam Vyd peruicaciter instigabat regem, ut ducem Geysam expelleret et ducatum eius sibi de leui posset uendicare. Et hoc facile fieri dicebat eo quod rex multo plures milites quam dux haberet; nec hoc differendum, sed magis accelerandum esse suggerebat. Seducebatque regem hoc prouerbio: Quod sicut duo gladii acuti in eadem uagina contineri non possent, sic nec uos in eodem regno conregnare potestis. Rex ergo uenenosis uerbis comitis Vyd tragefactus, odium et rancorem concepit. Exinde itaque querebat oportunitatem aut capiendi ducem Geysam per insidias, aut bellandi. Dissimulabat tamen rex, et simulata amicicia dimisit ducem abire in ducatum.

LVIII. *De discordia eorum.*

Post itaque misit rex ad utrumque ducem, ut ambo simul ad regem uenirent, et cum exercitu super (79) Nys castrum grecorum pro-

1) Toldy=facibus.

www.dacoromanica.ro

ficiscerentur. Rex enim dolose intendebat eos perdere, ut si ambos improuisos capere posset, de cetero securus fuisset. Duces autem insidias regis percipientes, sibi caute consuluerunt. Ladizlaus cum medietate exercitus in partibus Nyr remansit, Geysa uero cum rege profectus est, nec ausi sunt quicquam molestie ei inferre, quia Ladizlaum in manu ualida fratris ultorem fore non dubitabant.

Interea uiri de Nys multam in auro et argento et preciosis palliis regi et duci habundanter obtulerunt. Deinde reuertentes ab urbe Keue rex et dux ab inuicem sunt diuisi. Ladizlaus autem consilio fratris sui de ciuitate Byhor iuit in Rusciam, querere auxilium amicorum suorum, ut contra machinamenta regis sese premuniret. Iam enim omnibus innotuerat iniuria et discordia regis et ducum. Post hec collectis exercitibus, nunciis frequenter missis, tandem rex et dux uenerunt Strigonium, ibique ex conducto[1]) utrique eorum tantum cum octo hominibus inter episcopos et principes nauigauerunt in insulam ciuitati proximam ad colloquendum. Ubi diu semet ipsos incusantes et excusantes, tandem roborato federe pacis, Geysa rediit in ducatum, rex autem uenit in Albam. Post hec misit ad Geysam ducem rex Vyd deo detestabilem et Ernei mansuetum, quos Geysa fecit caute custodiri, pre timore tradicionis Vyd. Misit eciam dux ad regem episcopum Waradiensem et nequam Vatha quos rex fecit similiter custodiri. Rex autem de uilla Meger iuit uersus flumen Rabcha in occursum trium ducum theutonicorum, quos in auxilium sibi contra ducem Geysam expectabat.

Quia uero dux nec fratrem suum presentem habebat, nec amicorum auxilium, misit Vyd et Ernei ad regem, data treuga a festo sancti Martini, usque ad festum sancti Georgii. Quo audito rex misit Vatham et episcopum Waradiensem. Porro eo tempore rex Natale celebrauit in loco qui dicitur geminum castellum. Deinde uenit in Zalam ubi Marchrat dux theutonicorum et Vyd instigauerunt regem, ut ducem debellaret. Sug(80)gerebat enim Vid regi hoc et huiuscemodi: Ecce nunc facile potes et indubitanter ducem deuincere, quia destitutus est omni auxilio, et si distuleris eum aggredi usque ad datas inducias, erit spes euadendi. Cumque rex Salomon uenisset ad Zugzard et castra metatus esset super locum Kestelci, uenit audire uesperas in monasterio sancti Saluatoris. Post uesperas in monasterio Vyd et alii consuluerunt regi dicentes: Do-

1) Toldy : condicto.

www.dacoromanica.ro

mine noveris, quod Ladizlaus in Rusciam iuit et Lampertus in Poloniam, conducere exercitum fratri eorum duci Geyse; sepe consuluimus tibi ut nunc ueniatis super ducem, qui uenatur in Igfan noctis in silentio impetum faciamus super eum, capiamus eum, et oculos eius eruamus. Et cum Ladizlaus et Lampertus uenerint, uel exercitum secum duxerint, contra nos stare non possint. Et cum hec audierint eciam regnum intrare non audebunt. Et potestis facere quia omnes consiliarii sui tibi fideles sunt. Et ducatum michi dabis, et ita confirmabis coronam tuam.

Rex autem hoc audito promisit se cogitaturum usque ad matutinas. Et placuit consilium ante oculos eius. Abbas autem eiusdem loci, nomine Willermus latinus, qui erat in absconso loco clausus, quasi deum precans in monasterio, audiuit consilium quando factum est. Qui statim nuncium misit ad ducem et litteras, ut sibi de rege caueret. Cum autem nuncius ad ducem uenisset, erant ibi iniqui consiliarii, et ipsius ducis traditores, Petrud scilicet, Zounuk et Bykas. Qui dixerunt: Domine dux ne timeas, quoniam abbas ebriosus est, et in ebrietate sua ad uos nuncium misit, et nescit quid loquatur. Hoc autem dicebant, quia uolebant tradere ducem in manus Salomonis. Dux autem in illis confidens, ibidem, scilicet in Igfan uenabatur. Sed fratrem suum Ladizlaum misit in Bohemiam, quia iam tunc reuersus erat de Ruscia sine subsidio, ut rogaret Otthonem ducem Bohemorum, ut ipsis in necessitate positis auxiliaretur. In eodem mane quando rex se cogitaturum statuerat, cum uenisset ad matutinas, abbas idem abscondit se in monasterio, ut audiret (81) consilium. et quod fidelis erat duci, quia filius fundatoris ecclesie sue fuerat. Cantatis igitur matutinis cum omnes exiuissent, rex et Vid ibidem remanserunt, et tale consilium statuerunt, sicut Vid regi facere laudauerat. Hoc autem predictus abbas audierat, monachalem statim deponens habitum, et laicalem induens, gladiumque accingens, ascendit equum, et uenit citissime ad ducem, quem mane dormientem inuenit, et excitauit eum dicens ei: Fuge dux, et si non fugeris, statim milites Salomonis ad capiendum te appropinquant. Dux uero collecto exercitu suo uoluit ut citissime iret in partes Bohemie pro fratre suo Ladizlao, sed rex obuiam ei ueniebat. Regebat autem Vid sic regem, sicut magister discipulum, eratque sibi de iure, sine omni iure subditus. Quod cauendum est omnibus hominibus, sed maxime regibus. Lactatusque est pessimo Vyd perfidi consilio, mouitque exercitum super ducem.

Dux uero cum exercitu suo obuiauit regi in Kemey, principes

www.dacoromanica.ro

autem ducis ymo traditores miserunt clanculo nuncios ad regem dicentes: Quod si rex eos in dignitatibus suis teneret, et in gratiam susciperet, ipsi in bello, relicto duce, ad regem confluerent. Rex autem certificauit eos super hoc, prestito iuramento, et securus tunc transiuit Tysciam glaciatam super ducem. Cumque appropinquassent ad prelium, rex apud ecclesiam filii. Nog armauit se, et coadunauit agnima sua ad dimicandum, et impetum fecit super ducem, ac ducem auxilio suorum fraudulenter destitutum superauit. Principes autem Geyse Petrud et Bykas in ipso prelio cum tribus agminibus castrorum uerterunt se ad Salomonem, sicut sibi promiserunt. Dux uero Geysa, quamuis maxima parte exercitus sui esset destitutus, non tamen abhorruit, uno tantum agmine stipatus contra triginta Salomonis agmina seuissimum prelium committere. Traditores autem fugientes leuabant clipeos suos in signum, quod regi dederant, quemadmodum Iudas traditor qui dederat signum, ne milites regis eos persequerentur. Exercitus autem regis ignarus prodicionis signi, et ui(82)dentes agmina ducis fugere, persecutus est ea usque ad interempcionem, ita quod uix paucissimi ex illis traditoribus mortem euaserunt, et utinam ex eis nullus euasisset, qui dominum suum benefactorem scelerat'ssime tradiderunt. Omnibus autem militibus suis pereuntibus, declinauit dux a bello, transiuitque Tysciam in Cothoid [1]) et Georgium nigrum capellanum suum ad fratrem suum Ladizlaum transmisit, ut quamcicius posset ad eum festinaret. Iuancam uero clericum suum litteratum misit ad Lampertum. Cumque Geysa equitasset usque Vaciam, obuiauit fratri suo Ladizlao, et Otthoni duci sororio eorum, cum auxilio ualido uenientibus.

Cumque dux Geysa uidisset fratrem suum Ladizlaum, pre nimio dolore flebat quia bonos et fideles suos amisisset, et de traditoribus conquerebatur. Ladizlaus autem animo fortis fratrem suum confortabat ne fleret, sed potius omnipotentis dei clemenciam exoraret, ut uictorem uictis subiugaret, quemadmodum forma bellorum est. Rex autem et dux ante Quadragesimam pugnauerunt in Kemei, quarta feria post dominicam qua cantatur Exurge. In hoc autem bello Opus filius Martini de genere Vecellini miles gloriosus, militem ducis nomine Petrum audacissimum super equum submirteum, ceterosque precedentem, radiante lorica et deaurata galea perspicuum, atque ad conflictum milites prouocantem, singulari certamine superauit. Nam de agmine Salomonis ad predictum militem

1) Toldy: Thocoyd.

www.dacoromanica.ro

solus Opus super giluum equum in lorica cucullata euulsus, in modum fulminis ictu lancee rupta lorica Petrum per medium cor transfixit. In eodem autem bello tantam stragem crebris ictibus gladii sui fecit Opus, quod pre nimia reciprocacione ictuum dextra eius obriguerat, et capulo gladii sui adheserat. Rex autem Salomon et maxime theutonici mirabantur de potencia et audacia Opus in prelio.

Rex uictoriam potitus transiuit Tysciam congellatam in Thoroyd et descendit in curia filii Petri ibique audiuit Geysam obuiasse Ladizlao et Otthoni (83) ducibus cum ualida multitudine pugnatorum ad se ueniencium. Vid uero detestabilis urgebat regem hys uerbis: Nouiter exercitum eius confecimus, nobiliores occidimus, timorem ei immisimus, et nunc seruos congregauit, messores coadunauit et eorum agmine se stipauit. Nichil ergo de eis debemus dubitare, quin eos in momento deuorabimus. Bohemicum uero agmen omnibus consodalibus meis acquiescentibus ego cum Bachiensibus prematuremortis periculis afficiam. Erney autem semper pacis amator, cum hoc audiuit flebat. Quem cum Salomon uidisset flere, dixit: Comes Erney, uidetur michi quod tu fidelis sis duci, tantummodo apud mesimulatus manes. Cui Erney respondit: Nequaquam domine, sed nollem, quod cum fratribus tuis pugnares, et ut milites interficerent se ad inuicem, filius patrem uel pater filium. Deinde Vid comiti dixit Erney: Tu laudas domino pugnare cum fratribus et dicis: Quia falcatores et furcantes coadunasset. Vide quia mille falcantes quod incidunt, decem milia furcatorum congregare non potuerunt, et absque deo numerare non ualebunt. Nobis aptum est pro rege mori, sed esset melius ut pociori uteremur consilio.

Rex ergo in uerbis Vid confidens festinauit cum exercitu suo, et in quarta feria descendit in Racus[1]) Sed et duces Geysa Ladizlaus, et Ottho ac totus exercitus hungarorum, qui erat cum eis, descenderunt circa Vaciam. Fuit autem ibi magna silua, et nemo in ea manserat preter unum heremitam nomine Wach, sancte uite, ex cuius nomine dux Geysa illi ciuitati postea ibi constructe nomen imposuit. Cum igitur exercitus predictus Salomonem contra se expectaret, duces quodam mane in equis causa consiliandi stabant in loco ubi modo est capella lapidea beati Petri apostoli, tractantes, qualiter sint pugnaturi. Et dum ibi starent clara die uidit beatus Ladizlaus visionem de celo, et ait ad Geysam ducem fratrem suum:

1) Toldy: Rachus.

www.dacoromanica.ro

Vidisti aliquid? Qui respondit: nichil. Tunc beatus Ladizlaus subiunxit: Dum staremus hic in consilio, ecce angelus domini descendit de celo, portans coronam auream (84) in manu sua, et impressit capiti tuo, unde certus sum quod nobis uictoria donabitur, et Salomon exul fugiet debellatus extra regnum. Regnum uero et corona tibi tradetur a domino. Cui Geysa ait: Si dominus deus fuerit nobiscum, et custodierit nos ab inimicis nostris, et uisio hec fuerit adimpleta, edificabo hic in loco isto ecclesiam sacratissime uirginis Marie genetricis sue.

Hoc dicto castra mouerunt, et descenderunt in allodio quod dicitur Zimgota. Mons autem quidam nomine Monorod interiacebat exercitum, et lucescente quinta feria uolebant preliari, sed densissima obscuritas superuenientis nebule eos impediuit. Nocte uero insequenti dextrarios suos per habenas in manibus tenentes, ortum solis prestolabantur. In diluculo autem sexte ferie rex ordinatis agminibus suis, equitauit trans uerticem montis Monorod, et precepit salmariis ut in latere eiusdem montis remanerent, quatenus hostes uidentes turmas illorum, non sarcinas, sed in presidio constitutos esse putarent. Vyd autem dicebat: Statim ut exercitum nostrum uiderint fugient. Sed et duces summo mane suas acies ordinauerunt. Cumque Ladizlaus se armaret in terram se prostrauit et omnipotentis dei clemenciam postulauit, et beato Martino uotum uouit, ut si dominus ei uictoriam concederet in eodem loco ecclesiam in honore beati Martini construeret. Quod et factum est. Et in medio siquidem Bihoriensi agmine Ladizlaum locato ex sinistra parte, Otthonem uero ex dextera constituerunt, Geysam uero in Nitriensi agmine in medio collocauerunt. Preterea ex utraque parte ter tria agmina quaternatim connectendo conseruauerunt. Cumque rex de monte descenderet, exercitus Geyse, qui inferiori loco erat uidebatur eleuancior cunctis exercitibus Salomonis. Quo uiso dixit Erney ad comitem Vyd: Mirum est si agmina ista fugiant a facie nostra, quia Danubium post dorsum eorum non misissent; sed puto ut ipsi proposuerunt uincere siue mori.

Dux autem Ladizlaus ante exercitum suum super arduum equum residens, gratia exortandi suos et animandi, in girum (85) flexit abenas. Cumque tetigisset ueprem lancea, quedam hermellina albissima mirum in modum lancee eius insedit, et super ipsam discurrendo in sinum eius usque deuenit. Cum autem commissum esset prelium comes Vyd et bachienses in primo ictu a Bohemis misera-

www.dacoromanica.ro

biliter sunt prostrati. Ladizlaus autem dux commutauerat signa sua cum uexillo ducis Geyse ea intencione, quod Salomon audacius invaderet illud agmen, in quo signa Geyse gestabantur, putans esse agmen Geyse quem nuper deuicerat. Dux autem Ladizlaus affectabat custodire fratrem suum Geysam ducem ab insultu Salomonis, et ideo primos impetus belli in se maluit experiri. Rex itaque cum uenisset ad agmen Ladizlai, ipso cognito timore eius perterritus precepit signiferis declinare agmina super agmina ducis Geyse.

Ladizlaus autem uidens regem pre timore deuertisse a se, ipse primus omnium irruit super agmina regis. Cunctique milites sui impetum fecerunt super eum a tergo. Sed et ex aduerso Geysa dux cum suis acriter inuasit eosdem. Milites autem Ladizlai agmina Salomonis tamquam in cortinis retro respicientia terribili tinnitu gladiorum sauciata, in morte conclusit crudeli. Sed ex transuerso milites Geyse pocula dire mortis eisdem propinarunt. Ceduntur theutonici, fugiunt latini, locumque fuge non inueniunt, et cadunt ante hungaros ut boues in maccello. Rex autem Salomon fere omnibus suis interfectis, aufugit et in Zygetfeu Danubium transiens, cum Opus Martini filio uenit tandem in Musum ad matrem et uxorem. Persecutusque est eum et suos, exercitus ducum a mane usque ad uesperam. In prefato namque prelio non solum theutonici aut latini ceciderunt, sed maior pars milicie regni Hungarie dicitur corruisse.

Duces autem Geysa et Ladizlaus triumpho uictorie diuinitus sublimati super cadauera interfectorum deo ter laudes proclamauerunt. Dux autem Ladizlaus sicut erat semper eximie pietatis uidens tot milia interfectorum, quamuis inimici eius fuissent qui occisi erant, tamen (86) commota sunt omnia uiscera eius super illos, et fleuit eos amare, scindens sibi genas et capillos planctu magno, tamquam mater in funere filiorum. Postea de spoliis eorum constructa est ecclesia de Monorod. Marchart uero dux teutonicorum, et Sentepolug dux Bohemorum capti sunt, militibus suis interfectis, et ipsis grauiter uulneratis.

Cumque Ladizlaus perambularet gemens in cadaueribus mortuorum uidens cadauera Erney comitis, statim de equo prosiliit et ipsum amplexatus est, cui flens dicebat: Erney comes pacis amator doleo super te, quasi super fratrem meum, quia cor tuum et consilium tuum pace plenum erat. Quem manu propria leuans osculatus est eum, precepitque militibus suis, ut eum Bacie honorifice

www.dacoromanica.ro

sepelirent. Cumque idem Ladizlaus ex alia parte ambularet, uidit cadauer Vyd et ait: Doleo super morte tua, quamuis nobis semper inimicus fuisses, utinam uixisses et conuersus fuisses, et pacem inter nos firmasses. Sed miror quia de genere ducum non fuisti, cur ducatum uolebas, nec de propagine-[1]) quare coronam optabas? Video nunc quia cor quod ad ducatum anhelabat lancea perforatum iacet, et caput quod coronam optabat gladio scissum est. Sed et ipsum sepelire precepit.

Milites ergo Geyse et Ladizlai, qui consilio Vyd in bello de morte fratrum vel filiorum, amaritudine complexi fuerant, statim de equo descenderunt, et pectus cum cutello scindentes, ad oculos suos diuerterunt, et terram in oculos eius proicientes dixerunt: Nunquam oculi tui rebus et nobilitate saciati sunt, nunc autem oculos tuos et pectus terra saciet.

Dux autem hohemorum Ottho, qui animam suam pro eis posuerat, copiose remuneratus repatriauit. Cumque Salomon uenisset ad Musun, uidens mater eius fleuit super eum, sicut debet super unicum filium suum, qui tantis bonis a deo priuatus fuerat, et increpabat dicens: Fili karissime nunquam consilium meum audisti, nec consilium Erney, nec consilium aliorum fidelium tuorum, sed semper acquiescebas consilio Vyd, et ecce destruxisti te et tuos! Nonne semper lau(87)daui et dixi, quod sufficit tibi corona Hungarie, et ut dares ducatum in pace fratribus tuis. Nunc autem Vyd dux esse non potuit, nec tu amplius coronaberis. Quo audito rex iratus, uoluit matrem suam in faciem percutere, cuius manum uxor sua retinuit. Iam enim cognouerat rex Salomon, quod non auxiliaretur ei dominus in bello, et in eadem nocte collegit se festinanter in Musun et Poson, que castra iam pridem muniuerat. Matrem quoque et uxorem suam quando in prelium iuit illic reliquerat; ob quam causam uictus in prelio, ob timorem ducum ibi se recepit.

LIX. *De coronacione Geyse regis.*

Porro duces Geysa et Ladizlaus cum exercitu Albam uenerunt. Deinde castrum porte Bobuth et Albam ac alia castra fortissimorum militum presidio munientes dimissoque exercitu habitabant in Hungaria. Tunc Geysa dux Magnus compellentibus hungaris coronam regni suscepit. Post coronacionem autem ueniens in locum ubi facta uisio fuerat, et ceperunt cum fratre suo Ladizlao proponere de loco

1) Toldy adaugă: regum.

www.dacoromanica.ro

fundamenti ecclesie ad honorem Virginis matris [1]) fabricande. Et dum ibi starent iuxta Vaciam, ubi nunc est ecclesia beati Petri apostoli, apparuit eis ceruus habens cornua plena ardentibus candelis, cepitque fugere coram eis versus siluam, et in loco ubi nunc est monasterium fixit pedes suos. Quem cum milites sagittarent, proiecit se in Danubium, et eum ultra non uiderunt. Quo uiso beatus Ladizlaus ait: Vere non ceruus, sed angelus dei erat. Et dixit Geysa rex: Dic michi, dilecte frater, quid fieri uolunt omnes candele ardentes uise in cornibus ceru. Respondit beatus Ladizlaus non sunt cornua sed ale, non sunt candele ardentes, sed penne fulgentes (88) pedes uero fixit, quia ibi locum demonstrauit ut ecclesiam beate Virgini non alias, nisi hic edificari faceremus. Vt autem locus prime uisionis non sit sine edificio, a Geyse rege et suis fratribus decretum est, ut ibi capella in honore beati Petri principis apostolorum fundaretur. Rex igitur Geysa fundauit ecclesiam Vaciensem, et dotauit eam prediis multis et possessionibus. Non solum ecclesiam illam, uerum etiam Budensem, cui constituit tributum de Pesth et tres uillas in Simigio, ac ornamenta preciosa.

Eo tempore Bisseni unanimiter rogauerunt regem Geysam, ut si eos libertati donaret, ipsi insultus regis Salomonis omnino cohercerent, ita quod nec auderet exire de Musum et Poson ad temptandam Hungariam. Rex autem Geysa peticioni eorum condescensurum promisit, si ipsi hoc quod promiserant adimplerent. Bisseni itaque cum principe eorum Zultan nomine equitauerunt super regem Salomonem. Rex autem Salomon marchionem theutonicorum promissa pecunia in auxilium asciuit. Cumque obuiam ageret Bissenis, marchio uidens horribiles aspectu et terribiles, timuit. Presertim quia subiit in mentem sibi quam miserabiliter perierant per Hungaros Willermus et Poth et Marcard duces. Dixitque regi simulatorie: quod in quadragesimali tempore bellum non committerent. Sed si rex uellet confligeret, et si Bisseni preualerent, tunc ipse indubitanter auxiliaretur. Et sic ascendit cum suo exercitu in montem Bachy, et inde prospiciebat conflictus preliancium. Cum autem uenissent ad conflictum, Bisseni fugierunt a facie Salomonis, sicut fluit cera a facie ignis, et multis ex eis intefectis, alios in stagno Ferteu submersis, pauci cum Zultan fugiendo euaserunt. Victis itaque Bissenis, marchio pecuniam petiuit a Salomone, cui ille nichil dedit. Ipse autem minabatur ei, quod eum ante imperatorem accusaret,

1) Toldy adaugă: Marie.

www.dacoromanica.ro

quia pre timore se ostendere non esset ausus uilissimis Bissenis. Marchio itaque predictus nomine Hernuh iratus uoluit uenire super Salomonem, sed timens imper (89) atorem cessauit, et tristis reuersus est ad propria.

LX. *Aduentus Imperatoris.*

Postea autem rex Salomon metuens Geysam regem (et) ipsius fratres cum rebus et familia Stiriam introiuit, et in claustro Agmund matre et uxore derelictis in Musun est reuersus, uolens collecto exercitu inuadere fratres suos. Cumque de die in diem Salomon deficeret, sed illorum processus reciperet felicia incrementa, confusus ad Cesarem direxit gressus suos, ut ei auxilium tribueret in Hungariam reuertendi. Et licet pecuniam dedisset affluenter pro militibus solidandis, theutonici tamen et latini cum ipso ob metum non uenerunt hungarorum. Rex autem Salomon conquerebatur Cesari de amissione regni dicens: quod de regno suo uiolenter esset expulsus, et non tantum sibi sed magis imperio Cesaris hec iniuria esset illata. Et dicebat in tanto: tuo quippe Hungaria, tuum regnum in quo me regem constituisti; me regnante optima regni illius tue maiestati gratanter offerebantur annuo censu et secundum mandatum tuum tibi seruiebatur. Nunc autem hec omnia tibi denegantur ab his qui imperio tuo detrimenta machinantur. Quapropter uenias in Hungariam et tuam ulciscaris iniuriam, super hostes tuos, et regnum tibi vendices.

Hys igitur uerbis imperator motus cum magno exercitu intrauit Hungariam. Alimentum uero ad usum sui exercitus habunde nauigio ferebatur in Danubio. Cumque uenisset imperator ad fluuium Wag, Salomon acceptis tribus agminibus equitauit de Sempte super Nitriam. Exeuntes autem iuuenes confligebant secum nunc hys, nunc illis fugientibus, et diu sine uulnere certantibus. Opus miles (90) electus ex milibus sedens super dextrarium suum irruit super portam ciuitatis et unum de pugnantibus fulminauit. Nitrienses uero de morte socii sui turbati, acriter ingemebant, in Opus iaculantes lanceas dextrarium suum intefecerunt. Ipse autem fortiter eis resistens illesus euasit. Inde ergo reuertentes theutonici narrabant imperatori audaciam Opus, et incredibilem eius potenciam in prelio. Imperator autem accersito eo magnis eum laudibus commendauit, et uerbis dulcibus gratificauit. Quesiuitque a Salomone, si apud Geysam et Ladizlaum essent multi tam boni milites? Salomon au-

www.dacoromanica.ro

tem intendens laudare hungaros, inpremeditate respondit: Multi sunt inquiens, etiam multo meliores. Cui imperator: Si ita est, talibus militibus repugnantibus non recuperabis regnum. Rex autem Geysa audiens imperatorem perueniisse Vaciam prudenti usus consilio, iussit attemptare et demulcere patriarcham aquilegiensem, cuius consiliis imperator plurimum ascultabat, simul etiam omnes duces theutonicorum promittens eis multam pecuniam si imperatorem reuerti facerent. Patriarcha igitur et duces muneribus illecti, et auri amore capti, satagebant uariis figmentis inducere imperatorem ut reuerteretur. Patriarcha enim finxit se uidisse sompnium, cuius coniectura manifestissime totum exercitum imperatoris diuina ulcione periturum, nisi quamcitius reuerteretur. Sed et duces finxerunt similiter se diuinitus attonitos[1]). Conquerebanturque imperatori nescio quid opinari mali imminere, si non cito reuerterentur. Sequenti uero nocte duces theutonicorum instruxerunt quosdam astutos milites suos, ut ipsi uociferando, et clipeos suos alternatim percuciendo sedicionem ortam in exercitu simularent. Quod cum fecissent milites, magnus horror irruit super imperatorem et uniuersum exercitum excogitate fraudis et simulationis inscium. Factus est itaque tota nocte illa tumultus magnus in castris. Mane autem facto conuocauit imperator patriarcham et duces in consilium, ut deliberarent quidnam (91) esset agendum. Patriarcha ergo et duces pecunia corrupti modis omnibus consuluerunt ei ut reuerteretur. Cesar autem ingeniis deceptus, simulans se Salomoni in posterum auxiliaturum, destructis nauibus in Theutoniam est reuersus.

LXI. *Fugit Salomon.*

At rex Salomon spe fraudatus gemebundus ac mestus collegit se in Poson. Confortatumque est regnum in manu Geyse regis, et ex eo tempore uocatus est magnus rex. Ducatumque dedit fratri suo Ladizlao. Dux autem Ladizlaus obsedit castrum Poson multis diebus. Milites uero Salomonis de castro exiebant, et cum militibus Ladizlai decertabant. Salomon autem et Ladizlaus aliquando exiebant signa sua cambientes et uelut milites pugnabant. Contigit autem ut Ladizlaus in meridionali silentio ad castrum ueniret. Vidit autem Salomon uenientem, mutatis armis ignorabiliter exiuit ad eum, sed nec eum Ladizlaus agnoscebat. Milites uero Salomonis su-

1) Toldy: amonitos.

www.dacoromanica.ro

per castra sedentes illos aspiciebant; putabatque Salomon illum esse seruientem et propterea iuerat decertare cum illo. Statimque cum ad eum uenisset, et faciem eius respexisset, uidit duos angelos super caput ipsius Ladizlai igneo gladio volantes, et inimicos eius minantes. Quo uiso, Salomon fugit in castrum. Cui milites sui dixerunt: Domine, quid est hoc quod vidimus? nunquam te a duobus vel a tribus fugere uidimus, quid ergo nunc? Quibus ipse dixit: Noueritis quod homines non fugissem, sed iste non est homo, quia protegunt eum igneo gladio. Quo audito mirabantur. Unde ipsum magis timere ceperunt. Milites vero eiusdem Salomonis necessitate compellente ad Ladizlaum ueniebant, ipse vero (92) ducali libertate et benignissima largitate refouebat et ad dominum suum reuerti libere permittebat. Rex autem Magnus eo tempore natale Domini in Zugzard celebrauit. Quo petente archiepiscopus Desiderius solempnem missam celebrauit et sermone lucidissimo animum regis deliniuit et ad bonum pacis inclinauit. Celebrataque missa, omnibus rite peractis, precepit rex ut omnes egrederentur preter episcopos et abbates. Tunc rex cum lacrimis prostratus est archiepiscopo et aliis ecclesiasticis personis seu prelatis, dicebat se peccasse, qui regnum legittime coronati regis occupauerat promisitque regnum redditurum Salomoni cum pace firma hoc modo, quod ipse coronam iure teneret, cum tertia tamen parte regni, que ducatui appropriata erat; Salomon quoque duas partes regni coronatus teneret quas prius detinebat. Episcopi ergo letas deo gracias egerunt, quia regem Spiritus sancti gracia uisitacione compunctum et illustratum esse uidebant. Tunc rex Magnus missis nunciis ad regem Salomonem explicauit ei per literas modum pacis pretaxatum. In currentibus itaque nunciis, et super hac re diuersis diuersa sencientibus, consumpcio reconciliationis effectum sortiri non potuit. Interea rex Magnus in grauem egritudinem incidit et VII Kalendas May uiam carnis uniuerse uirtutibus adornatus est ingressus. Erat enim fide catholicus, deo deuotissimus et princeps christianissimus. Regnauit autem tribus annis, et Vacie tumulatus in ecclesia B. Virginis, quam ipse contruxit. In primo etiam anno regni sui ualidissima fames regnum Hungarie afflixit.

LXII. *Sanctus Ladizlaus coronatur in regem.*

(93) Audita uero morte regis Magni conuenit uniuersa multitudo nobilium Hungarie ad fratrem eius Ladizlaum, et eum com-

www.dacoromanica.ro

muni consensu, parili uoto et consona uoluntate ad suscipiendum regni gubernaculum concorditer elegerunt; ymo uero magis affectuosissimis et instantissimis precibus conpulerunt. Omnes enim nouerant ipsum esse uestitum consumacione uirtutum, fide catholicum, pietate precipuum, largitate munificum, caritate conspicuum. Emicuit quippe quasi stella matutina in melio nebule, fugans tedia tenebrarum et quasi luna plena lucet in diebus suis, velut etiam sol refulgens, sic effulsit in populo suo; quasi adeps separatus a carne. Et cum leonibus et ursibus lusit quasi cum agnis ouium. Numquid non occidit gygantem et abstulit obprobrium ex Israel? Conuertit enim inimicos suos undique et extirpauit aduersarios. Erat enim magnus secundum nomen suum maximum. Nam si ethymologie nominis eius alludamus, Ladizlaus, quasi laus diuinitus data populo dicitur. Laos enim populus interpretatur, dosis autem dans, vel dacio, siue datum. Prima enim sillaba nominis eius laus est per paragogen. Et quamuis ipsum Hungari in regem absque uoluntate sua elegerunt nunquam tamen in capite suo coronam posuit propter quod pocius celestem coronam optabat quam terrenam et uiui regis coronam. Sed usque legittime coronari et coronam habere noluit — in eius [1]) animo, ut si firma pax inter eos esse posset, regnum Salomoni redderet et ipse ducatum haberet.

Postquam autem diuina dispensatione regni gubernacula suscepit, non mundanam gloriam caducam et transitoriam, sed celestem patriam et diuinam gloriam toto cordis affectu promereri studuit. Semper enim timorem domini pre oculis habuit in omnibus iudiciis suis et maxime in causis (94) criminalibus, ubi ulcio siue pena sanguinis irrogatur. Diuina quidem inspiracione illustratus sciebat quod rex non tamen regat, quam regatur. Unde in omnibus iudiciis suis mitigata legum seueritate, semper utebatur misericordie lenitate. Erat enim consolator afflictorum, subleuator oppressorum, pius pater orphanorum, a cunctis enim regnicolis mutato proprio nomine pius rex uocabatur. Qui etiam uictor honoratus inclitus augustus extitit, non tam nominum proprietate quam rerum ueritate; adauxit enim rempublicam Hungarie. Ipse prius Dalmatiam atque Croatiam sue monarchie iure perpetuo subiugauit. Cum enim rex Zolomerus sine liberis decessisset uxor eius soror regis Ladizlai ab inimicis viri sui multis iniuriis pregrauata auxilium fratris sui regis Ladizlai in nomine Iesu Christi implorauit. Cuius iniurias rex gra-

1) Subînțeles: statutum erat.

www.dacoromanica.ro

uiter uindicauit et Croatiam atque Dalmatiam integraliter sibi restituit. Quam postea a predicta regina suo subdidit dominio. Quod tamen rex non fecit propter cupiditatem, sed quia secundum regalem iusticiam sibi competebat hereditas. Quoniam quidem rex Zolomerus in primo gradu affinitatis eidem attinebat et heredem non habuit.

Porro Salomon erat in Poson. Reuerentissimi autem episcopi laborabant pacificare eos. Rex autem Ladizlaus quamuis sciret Salomonem nimis esse trucem et impacibilem, uictus tamen pietate, et maxime iusticia compellente quia ius legittimum Ladizlaus non habebat contra eum, sed omnia ex facto fecit non de iure, quarto anno regni sui pacificatus est cum Salomone donans ei stipendia ad regales expensas sufficiencia. Optimates autem regni futura pericula bellice cladis caute precauentes, non paciebantur regnum partiri cum Salomone, ne nouissima fierent peiora prioribus. Salomonis autem cauteriatam conscientiam preconcepte iracundie amaritudo laniabat. Cepit itaque fremebundus estuanti animo machinari dolos, in perniciem innoxii sanguinis Ladizlai. Sed incidit in foueam quam fecit. Eodem etiam anno crux domini que Albe constituta fuerat percussa est a fulgure.

Rex autem (95) Ladizlaus deprehenso flagitio, cepit Salomonem et in Vyssegrad retrusit in carcerem. Erat autem apud Salomonem Bodus filius Bokon in carcere. Hoc autem non causa timoris fecit, sed pro consanguineitate regis qui semper minabatur facere peiora prioribus et ut furor illius paululum temperaretur. Ipse enim assidue pro Salomone orabat, ut ad legem dei conuerteretur. Si uero Salomon conuersus fuisset, ueraciter regnum plenarie sibi restituisset, ipse ducatum sibi elegisset. Et quamuis Salomon in carcere fuisset, Ladizlaus multo magis ei condolebat. Sed postmodum Salomon rex dimissus de carcere, in eleuacione corporis sancti regis Stephani, et beati Emerici Confessoris astitit regi paucis diebus, et tandem fugiens adiit ducem Cunorum qui uocabatur Kutesk. Cui iurauit quod Transiluanam prouinciam proprietario sibi traderet, et filiam eius in uxorem acciperet, si ille in auxilium eius super Ladizlaum ueniret. Dux autem Kutesk inani spe seductus, cum magna multitudine Cunorum inuadens Hungariam, deuenit usque in prouinciam castrorum Vng et Borsua. Quo audito, rex Ladizlaus irruit super eos et contriti sunt a facie eius, ceciderunt que in ore gladii multa milia Cunorum. Rex autem Salomon cum Kutesk sicut anates auulsis pennis ab unguibus austuris fugientes eua-

www.dacoromanica.ro

serunt. Rex itaque Ladizlaus tulit spolia eorum et in ympnis et confessionibus benedicebant deum qui dedit eis gloriosam uictoriam. Fecit autem construi ibidem ecclesiam ad honorem dei omnipotentis ob memoriam uictorie quam adiutorio dei obtinuerunt.

At rex Salomon cum latrunculis Cunorum inuasit Bulgariam et confinia Grecie, ubi ab exercitu imperatoris Grecie miserabiliter sunt percussi, e quibus pauci ualde euaserunt. Cum enim uidissent Cuni magnam multitudinem loricatorum timuerunt ualde, cepenuntque festinare ut transirent Danubium, priusquam ab hostibus concluderentur. Qui ergo loricas non habebant, celerius pre leuitate precedebant. Salomon autem et sui atque alii loricati armorum pondere prepe (96) diti precedentes socios tardius sequebantur et yems erat, ningebatque densissime, repleuerantque niues oculos eorum, et preoccupante niuium densitate non poterant uidere socios suos qui precesserant. Errantes itaque ferebantur per inania. Sed et hostes persequebantur eos cominus. Cumque deuenissent ad quoddam castrum desertum et uacuum, intrauerunt illuc, et tota die et nocte ibidem manserunt. Hostes autem circumdederunt castrum undique. Obessi uero uidentes se periculo famis perire, elegerunt magis pugnando mori quam fame perimi. Summo itaque diluculo exierunt in hostes et simul cum interfectoribus suis interierunt et quamplures ex eis occidebantur, qui eos interficiebant. Rex autem Salomon fugiens cum paucis uix euasit, et facili cursu transiuit Danubium quia glaciatus erat. Cumque uenisset ad quoddam nemus magnum, dixit suis, ut pro recreandis equis paululum pausarent. Ipse uero, deposito scuto, finxit se confestim reuersurum, et abiit in opacas partes siluarum; suis nichil tale opinantibus absentauit se ab illis nec unquam ultra comparuit. Fractus quippe tot aduersis, uisitatus a spiritu salutari, qui ex ipsis aduersis non est effectus durior, nec contra iustissimam dei ueritatem libero pugnans arbitrio, sed manum misericordissime corripientis dei senciens, in recordacione commissorum ingemuit, et quantum iuste humanitatis arbitratu pensari potest, cum cordis contricione et satisfactione de peccatis suis penituit. Vere felix necessitas, que compellit ad meliora; nam reuera necesse est, ut quem mundus odit, diligatur a deo. En nobile corpus regis Salomonis, regalibus deliciis educatum, iacet in puluere et cinere fatigatum, et qui prius pugnabat pro temporalibus, nunc solum intendit celestibus. Totum enim tempus uite sue in peregrinacione et oratione, in ieiuniis et uigiliis in laboribus et obsecratio-

www.dacoromanica.ro

nibus consumauit. Visus est etiam semel in Hungaria tempore regis Colomani, sed statim dilituit, nec unquam amplius comparuit. Migrauit autem ex hoc seculo ad dominum et sepultus (97) est Pole in ciuitate Istria. Uxor autem et mater in Agmund requiescunt.

Post hec autem quidam de Cunis nomine Copulch filius Krul [1]) cum ualida manu intrauit in Hungariam, ut debellaret. Qui ultrasiluanum regnum depredauit et predam secum ducebat. Qui depopulata terra transiluana transiens uenit in Byhor, et circa flumen Umsoer aliquantis diebus permoratus est. Deinde transiens Tysciam in Thocoyd, exercitum suum in tria agmina diuisit; duo agmina uersus sabulum uastare proposuit, unum uero circa Tysciam debellare dimisit. Debellantes uero et predantes uenerunt in locum, qui dicitur Bechey, cum multitudine predarum et ad propria redire statuerunt. Qui dicebant: Venimus debellando, nunc reuertamur uenando. Tantam ergo predam de Hungaria habuerunt, quantam unquam aliqua gens potuit habere. Uxores etiam et filios nobilium secum in captiuitate ducebant. Rex autem Ladizlaus cum suis in Sclauonia fuerat. Cumque in reuersione sua hec omnia nunciassent, citius quam sciuerat reuersus est et cum suis militibus celeriter post eos equitauit. Quos circa fluuium Temes inuenit. Et illi putantes se omnino esse liberatos, plus affectabant uenationem quam bellum. Rex autem Ladizlaus militibus suis dicebat: Utilius est michi mori uobiscum, quam uxores uestras et filios uidere in captiuitate. Hec dicens lacrimabatur, et primus uexillo rubeo impetum fecit in castra Cunorum. Contriuitque dominus Cunos ante faciem hungarorum. Rex itaque Ladizlaus militibus suis clamabat: Non interficiamus homines istos, sed capiamus eos, et si conuersi fuerint uiuant. Kopulch uero et meliores mortui sunt, et alii quamplures capti sunt, et nemo ex eis euasit preter unum seruientem nomine Escembu. Rex autem cum suis omnibus pro tanta uictoria gratias egit omnipotenti deo, qui eripuit eos de manibus hostium suorum, nominauitque fluuium Paganti, propter paganos usque in presentem diem. Hoc audientes Cuni de seruiente illo qui euaserat ualde contristati sunt, qui etiam coniurantes promiserunt se in (98) iuriam Kopulch uindicaturos. Miseruntque ad regem nuncios et captiuos dimittere preceperunt uerbis superbis et contumeliosis, regem deriserunt, et statuerunt diem in Hungariam intrandi. Cumque rex audisset subrisit, et diem quam in Hungariam uenire proposuerant. Rex prius obuiam

1) Toldy: Kwl.

www.dacoromanica.ro

eis equitauit, timens depopulacionem Hungarie. Et quodam sabbato sumpmo mane prope Danubium impetum super Cunos fecit. In primo autem impetu rex ducem Kunorum nomine Akus percussit, et Cusem quem rex sibi infidelem putabat, in eadem die fideliter ac uiriliter seruiuit. Contriuitque dominus Kunos ante faciem hungarorum, et rex cum uictoria reuersus est.

LXIII. *Rex uadit contra Rutenos.*

Post hec autem rex gloriosus inuasit Rusciam, eo quod Kuni per consilium eorum Hungariam intrauerunt. Cumque uidissent se Ruteni male coartari, rogauerunt regis clemenciam et promiserunt regi fidelitatem in omnibus. Quos rex piissimus grauiter [1]) suscepit. Deinde irruit in poloniam. Poloni uero contra ipsum uenientes pugnauerunt, sed hungari adiuuante deo uictoriam habuerunt. Exinde hungari castrum Korokou tribus mensibus obsederunt. Interim obsessii et obsedentes ceperunt egere. Rex autem et principes pecierunt ab omnibus hungaris noctis silencio, ut portaret unusquisque ocream solam de terra plenam (99) quod et factum est. Fecerunt autem ante castrum montem magnum de terra illa, quam desuper cum farina coperuerunt. Videntes autem obsessi, quia obsidentes habundarent uictualibus, et quod diu possent manere ante castrum, arcem cum uniuersis regi reddiderunt, et pacem ad uoluntatem regis ordinauerunt, seu composuerunt. At inde transiuit in Bohemiam, et multos captiuos de Bohemis duxerunt impune in Hungariam. Et sic rex uictoriosissimus ad propria rediit cum gaudio.

LXIV. *De construccione Waradensis ecclesie et de morte regis Ladizlai.*

Post hec in parochia castri Bihor inter flumen Keres in uenacione sua inuenit locum, ubi angelico amonitu proposuit constituere monasterium in honore Virginis Marie, quem locum Varad nominauit. At rex Ladizlaus in ampliora semper se extendens, et de uirtute in uirtutem proficiens, non solum in Hungaria, sed in omnia regna christianitatis sue respersit suauitatis odorem. Unde mortuo romanorum imperatore, duces et tetrarche theutonicorum cunctique barones et optimates communiter et concorditer rogauerunt

1) Toldy: gratanter.

www.dacoromanica.ro

ipsum, ut susciperet imperium. Quia uero tempore suo non solum sua, sed que Iesu Christi sunt querebat, et illud diuinum(100) oraculum mente sedulo reuoluebat: Non transgrediaris terminos patrum tuorum. Suis itaque terminis contentus esse maluit, quam supra mensuram iuris augere affectans, alienigenarum et ignotarum gentium regimen suscipere recusauit. Vix autem in Hungaria deo pie ac fideliter seruiendo, et leges conuenienti uigore sanciendo poterat remanere.

Cumque celebrasset Pasca domini in Bodrog, ecce nuncii de Francia, et de Ispania, de Anglia et Britania ad eum uenerunt, et precipue de Wyllermo fratre regis Francorum, et ei omnipotentis dei iniuriam se ulcisci manifestauerunt, et sanctam ciuitatem, et sanctissimum sepulchrum de manu sarracenorum liberare pensauerunt. Unde gloriosum regem rogauerunt, ut eis rector et gubernator in exercitu Iesu Christi existeret. Rex autem hoc audiens, gauisus est gaudio magno et in eadem festiuitate a nobilibus Hungarie licentiatus est: tristabaturque tota Hungaria propter eum. Sed ipse quod inceperat, nullo modo dimittebat. Misitque nuncium ad Corardum ducem Bohemorum filium Othonis, et petiit ab illo ac precepit, ut secum ultra mare ire pro iniuria Iesu Christi prepararet. Ille autem libenti animo se promisit. Interim cognatus Corrardi ducis nomine Sentapolug, noctis silencio Pragam ueniens, ipsam ciuitatem cepit. Mane facto ab episcopo pragensi in solio ducali sedit, et a quibusdam honorifice susceptus est. Corrardus autem ad gloriosum regem auunculum suum uenit, et que ei acciderant narrauit et regem in auxilium sibi uenire in propria persona rogauit. Rex autem concedens ei ita, quod de seruicio dei dux non remaneret. Et quia consanguinitatis uinculo illi iungebatur, etiam memor sue accionis[1]) ducis patris eius, qui sibi in auxilium contra Salomonem uenerat, promisit se in propria persona eum adiuturum. Habebatque rex secum fratres suos filios Geyse regis Colomanum et Almum. Pronosticatusque ita erat rex de Colomano, quia fusor sanguinis fieret. Voluit enim Agriensem episcopum eum facere. Audiens eadem nocte secessit in Poloniam, audiens quod pater eius et auus(101) Polonie honorifice suscepti essent. Secuti sunt eum de Hungaria Marcus et Ugra et alii.

Rex autem congregato exercitu suo, cepit ire contra Bohemos propter iniuriam nepotis sui. Cum autem peruenisset in confinium

1) Toldy: Otthonis.

www.dacoromanica.ro

Bohemorum, grauis infirmitas eum inuasit. Conuocatisque principibus suis ad Colomanum nuncios misit, scilicet Marcellum prepositum et Petrum comitem, ut ad Hungariam reuerteretur. Beatus autem Ladizlaus sic ordinauit, ut post ipsum Almus regnaret, qui sincera simplicitate ductus honorauit fratrem suum Colomanum, preferendo sibi coronam regni, tamquam cui iure primogeniture uidebatur competere.

Si quem autem scire delectat, quot et quanta bona genti sue beatus Ladizlaus fecit, de gestis eiusdem plenam poterit habere notitiam. Sanctitate igitur et gracia plenus transiit ad consorcia angelorum anno regni sui XIX-o et sepultus Waradini in monasterio suo. Anno domini MXCV-o III Kal. Augusti feria prima.

LXV. *Sanctus rex Ladizlaus moritur, et Colomanus filius Geyse regis in regem legittime coronatur.*

Colomanus itaque filius regis Geyse de Polonia festinanter rediit et coronatus est, et duci Almus ducatum plenarie (102) concessit. In cuius etiam temporibus multa mala sunt perpetrata ut inferius patebit. Erat namque habitu corporis contemptibilis, sed astutus et docilis, ispidus pilosus luscus gibosus claudus et blesus. Cumque predicti peregrini Iesu Christi audissent de morte gloriosi regis Ladizlai, ualde condoluerunt, ac inde miserunt nuncios ad regem Colomanum, ut quemadmodum gloriosum Ladizlaum rogauerunt, ita et de ipso petierunt, putantes ipsum esse de eadem pietate, quia ipse de eodem sanguine fuerat. Colomanus autem rex hoc audiens, non solum non ire cum eis promisit, sed etiam per terram suam uiam illis minime concessit. Exercitum autem contra eos misit, ut ad regnum introire non permitterent, putans ipsos esse tirannos, et non peregrinos. Illi autem spem in deo ponentes et cuius signum portabant Iesu Christi, in illo confidentes Hungariam audacter intrauerunt, et ex Hungaris multos interfecerunt. Hoc audito rex congregauit exercitum suum circa Temes, et illos simulata pace ire dimiserunt [1]). Cumque ad Zemlin peruenissent, et se in pace esse sperantes castra metati sunt. Castrum autem Zemlin ceperunt, quod rex alias insidias non faceret, et peiora prioribus non fierent. Deinde marchiam illam totam deuastabant, propter uictum, et quidquid rapere poterant ad ca-

1) Toldy: dimisit.

www.dacoromanica.ro

strum portabant. Rex autem in Temes utiliori consilio usus, pacem cum illis firmauit et multis muneribus et uictualibus eos honorauit, et in pace ire dimisit. Illi autem peregrini proficientes ceperunt Antiochiam, et aduiuante deo Ierusalem abierunt.

Cumque rex ad propria reuerteretur, et dux Almus ad ducatum iret, quidam iniqui dyabolico freti consilio ceperunt inter eos accusare. Dicebant enim duci: Domine dux! rex insidiatur tibi et capere uult te. Deinde regi dicebant: Dux tibi posuit insidias, et si non custodieris te, scias procul dubio te moriturum. Hoc autem audientes ambo iuuenes et lasciui congregauerunt exercitum. Rex autem cum exercitu uenit contra ducem in Warkun, (103) et dux e contra uenit prope Warkun, Tisciam autem inter eos dimiserunt. Fideles autem Hungari treugas ab ipsis petierunt, et ut colloquium haberent. Dixerunt: Quid est quod nos pugnamus? Isti nos obpugnant, moriemur; et cum ipsi euaserint fugient: sicut nudius tertius patres nostri uel fratres cum patribus eorum uel fratribus pugnauerunt, et ipsi mortui sunt. Nec nos uidemus causam pugne. Sed eis si pugna placet, ipsi duo pugnent, et quis eorum preualuerit pro domino habeamus. Quo statuto consilio principes reuersi sunt. Cumque Grak regi dixisset quemadmodum statuerant, et Ilia duci reuelasset, absque uoluntate eorum quieuerunt.

Post hec autem rex inuasit Rusciam, et ducissa Rutenorum nomine Lanca eiusdem regis, uenit obuiam regi, pedibus prouoluta obsecrabat regem cum lacrimis, ne disperderet gentem illam. Cumque regem non audientem instantissimis sollicitaret precibus, calcitrauit eam rex et amouit a se dicens: Non oportet regalem maiestatem fletu muliebri deturpari. Illa autem gemens reuersa est retrorsum, et rogabat omnipotentis dei auxilium. Plurimi autem Kuni cum Mircode cum precibus ueneraut in auxilium Rutenorum. Qui de nocte consurgentes sumpmo mane percusserunt castra regis, usque ad interempcionem dissipauerunt ea crudeliter. Nobiles autem Hungarie communierunt regem circumquaque, fueruntque regi pro muro inexpugnabili. Kuni autem persequentes comitem Euzem de genere Almasi, uirum fortem et alacrem, interfecerunt eum, et omnes qui cum eo erant. Similiter et episcopos Kuppan et Laurencium, multosque alios bellatores fortes sagittarum transfixionibus occiderunt. Unus autem ex Kunis nomine Monoch acriter persequebatur hungaros. Quem Mathaeus miles regis optimus uolens comprehendere, impetum fecit in illum. Ille uero fugiens, missa post tergum sagitta

www.dacoromanica.ro

pedem Mathei transfixit, et nisi socii multi insertis clipeis illum protexissent mortem non euasisset. Petrus itaque uersus est ad Monoch; cumque ad Petrum (104) sagittasset, sagittare non potuit, et usquedum aliam sagittam acciperet, Petrus latus Monoch perforauit, quem captiuum ad regem uiuum perduxit. Tunc Iula comes in pedibus uulneratus euasit, de quo uulnere in Hungaria mortuus est. Rex itaque et omnes sui celeriter fugiendo uenerunt in Hungariam. Thesaurum autem regis et omnes qui celeriter fugere non potuerunt Kuni rapuerunt. Tanta strages ibi fuit, quod raro hungari in tanta strage fuerunt. Qui autem ex hungaris in siluis euaserant, pre necessitate famis soleas calceamentorum suorum assando comedebant. Quid plura? Tanta tunc pericula facta sunt, que dici non possunt.

Rex autem de prima uxore sua genuit Ladizlaum et Stephanum anno domini MCI. Cumque rex esset in Dalmacia, in ciuitate Zadur, et cogitaret ciuitatem succendere pre duritia gentis illius, dormierat in pallacio suo, quod ibi edificauerat; et ecce sanctus Zadriensis episcopus uenit ad eum horrido uultu, quem per capillos capiens traxit, et cum uirgis laureis ualde uerberauit. Quem cum dimisisset, et excitatus fuisset, illum non uidit, sed dolorem sentiebat, et ictus uirgarum super corpus suum aspiciebat. Quapropter a molestacione ciuitatis patienter cessauit. Deinde rex uolebat ire in Rusciam. Anno domini M-o C-o VI-o reuersus est dux Almus de Patauia, qui propter regis timorem illuc fugierat. Quem rex suscepit ad pacem. Deinde fugit in Poloniam et accersito Polonorum et hungarorum consilio et auxilio reuersus est in Hungariam, et cepit Nouum castrum, et intrauit illud. Rex autem hoc audito obsedit castrum. Cumque in crastinum pugnare uellet, ecce dux subito equum ascendens portas castri exiens citissime equitauit solus ad castrum regis. Et cum ad tentorium regis uenisset, statim de equo descendens, et ad pedes regis uenit, et in ore omnium se culpabilem proclamauit. Rex autem nichil tale scientibus duci indulsit. Nam et indignationem suam ab hungaris qui in castro erant, per intercessionem ducis amouit. (105) Deinde dux Iherosolimam profectus est, et cum prosperitate rediens, rex eum suscepit ad pacem. Delectabatur autem dux in uenacionibus, et assiduus erat in eis, et dabat ei rex omnia ad uenandum necessaria.

www.dacoromanica.ro

LXVI. *De consctructione ecclesie Demes.*

Dux autem construxit monasterium de Demes, rogauitque regem, ut ad consecracionem ueniret et sic factum est. Post quam palatini accusabant ducem, quod insidias preparasset, ut interficeret regem in constructione monasterii sui. Quod et forte fecisset, nisi amici regis ipsum uigilantissime custodissent. Rex autem iratus uoluit capere eum, sed reuerentissimi episcopi et alii boni principes scientes falsum esse quod ex confectione[1]) inimicorum duci imponebatur, intercesserunt pro eo apud regem et pacificauerunt eos iuramento, dimisitque ducem in pace, ut in Bokon uenaretur. Misitque cum eo duos iobagiones sub pretextu honorandi eum; quos tamen clanculo instruxerat, ut animum ducis sollercius explorarent, si dux aduersus regem machinaretur, regi nunciarent. Cumque uenisset dux in Chour et asture misso cornicem cepisset, simplici animo dixit iobagionibus: Nonne cornix ista iuraret asturi, ut si eam dimitteret, de cetero non uociferaretur? Illi autem respondent: Quod nec astur dimitteret cornicem propter iuramentum, nec cornix iurare posset, cum sit animal irracionale. Eadem uero (106) nocte uerba ducis regi nunciauerunt. Dux autem ueniens in Bokon causa uenandi statim absentauit se ab illis et fugit iterum ad Patauos, regis teutonicorum auxilium imploraturus. Anno domini M-o C-o XII-o N. filius regis Colomani mortuus est et rex secundam duxit uxorem de Ruscia, quam in adulterio deprehensam peccantem, nec uiolenta temeritate dimisit. Sciebat enim quia scriptum est: Deus quos coniunxit homo non separet. Scilicet sine lege et absque racione. Ideo non ipse ab ea se separauit, sed lex ab ea eum separauit, quam reatus accusauit, culpa dampnauit, maleficium coartauit. Remisit ergo eam lex in terram suam. Que in[2]) ex adulterio genuit filium nomine Borith, Borith autem genuit Calamanum[3]).

LXVII. *Dux Almus et filius eius exoculantur.*

Anno domini MCXIII-o imperator propter ducem Almun mouit exercitum ingentem, et uenit in confinium Hungarie, ut colloquium cum rege haberet et inter eos pacem formaret. Et quod factum est.

1) Toldy: confictione.
2) Toldy: in et ex.
3) Toldy: Colomanum.

www.dacoromanica.ro

Rex autem imperatori plurima dona misit et sic honorifice repatriauit. Post hoc rex reduxit ducem Almum ad pacem. Confirmata autem pace, tandem rex cepit ducem et filium eius Belam infantulum, et obcecauit eos. Sed et Belam infantulum preceperat castrare. Sed obcecator timens deum et regni sterilitatem, castrauit catulum, cuius testiculos tulit regi. Et de nobilibus regni obcecauit Vros, Vatha et Paul. Nichil(107)tamen profuit innoxii sanguinis profusio, quem diuina ulcione premature mortis deglutiuit sorbicio, et puniuit temporalis regni destruccio. Unde dictum est: Non sic impii, in omnes, et cetera. Ductus est autem dux Almus in monasterium suum in Demes. Post hec autem rex cepit egrotare grauiter, et habebat quemdam medicum latinum nomine Draconem, cui nimium credebat. Hic apposuit emplaustrum super aures regis, qui ex capitis dolore urgebatur et per concauitates aurium uis emplaustri non modicam extraxit partem cerebri eius. Remoto autem emplaustro, quod diucius tenere non poterat ostendit Othmaro comiti. Comes Othmarus inspiciens emplaustrum, uidit in eo cerebrum extractum, dixitque regi: Domine expedit tibi, ut prepares te ad uiaticum. Quo audito timuit rex et ingemuit. Postea autem iniit rex consilium cum sceleratissimis Mark filio Syma, et Achille filio Iaco, et cum aliis comitibus, quorum consilio ducem et filium eius de gremio matris sue extractum excecauerat. Misitque ex eis quemdam nomine Benedictum, filium Both apprehendere ducem, ne forte mortuo rege ipse ei succederet. Rex autem in morte precepit filio suo et principibus, ut ipsi post mortem suam super Rusciam ulciscerentur iniuriam, quam ipsi fecerant. Cum autem Benedictus recessisset, dux ante monasterium sedebat, plangens dolorem proprium. Qui cum audisset, quod equites festinanter uenissent, presensit animo sibi periculum imminere, et fecit se introduci in monasterium, et tenebat manibus altare sancte Margarethe uirginis, ut saltem pro reuerencia dei et sanctorum eius eum inde abstrahere non presumant. Benedictus autem per antifrasim dictus, sacrilegas manus iniecit in eum, et tenentem altaria uiolenter extrahebat. Dum quoque sic conaretur extrahere, diuulsa est cutis manus ducis, et infectum est altare sanguine. Sacerdotes autem obseruabant hostia ecclesie, et uolebant illum Benedictum capere. Ille autem hoc percipiens corde furibundo quomodo potuit exiuit, et dum festinanter equitaret per siluam Pelys, cecidit de equo, et ceruice fracta mortuus est. Et ca-

www.dacoromanica.ro

nes(108)eius qui sequebantur ipsum, deuorauerunt carnes eius et ossa.

Iste Colomanus sicut quidam dicunt, fuit episcopus Waradiensis, sed quia fratres quos habebat, morte sunt preuenti, ideo summo pontifice cum eo dispensante regnare compellitur. Qui ab hungaris Cunues Calman appellatur. Eo quod libros habebat, in quibus horas canonicas, ut episcopus persoluebat. Iste Dalmatie regnum occiso suo rege Petro nominato in montibus Petergozdia Hungarie adiunxit. Galeas quoque Venetorum et naues solidans, et allocans pecunia maxima exercitum copiosum in Apuliam destinauit. Qui Apulia spoliata per tres menses permanserunt in ea. Ubi etiam Monopolim et Brundisium ciuitates expugnantes, Venetis ad tenendum pro utilitate regis Colomani reliquerunt. Ipsi autem in Hungariam abinde sunt reuersi. Que quidem ciuitates, per soldatos Parisanorum [1]) missos per Cesarem expulsis Venetis sunt rehabite. Regnauit autem annis XXV mensibus VI diebus V. Anno domini M-o C-o XIIII.o tertio Nonas Februarii feria tertia migrauit ex hoc seculo. Cuius corpus Albe quiescit.

LXVIII. *Stephanus Colomani filius coronatur in regem.*

Potentiores regni Stephanum Colomani filium in regem coronauerunt. Erat enim adhuc inpubes, sed spiritus eius in manibus eius. Anno autem nono regni sui intrauit Dalmatiam, et a dalmatiensibus honorifice est susceptus. Inde reuersus missis exercitibus suis fines polonicos deuastauit. Placuit autem regno, ut rex Stephanus cum duce Bohemorum colloquium haberet. Cumque uenisset ad confinium Hungarie prope (109) fluuium Orsoua, et dux Bohemorum obuiam illi uenisset, fluuius tamen eos interiacebat. Erat autem Solth semper inique cogitationis auctor, qui per iniquitatem suam de Hungaria fuerat expulsus, qui tunc ibi cum Bohemis presens erat. Antequam uero rex cum duce colloquium haberet, misit Solt nuncium ad regem clanculo dicens:: Fidelis sum domino meo. Et quod noui de Bohemis sibi notifico. Unde statim cum colloquium habebit cum duce, dux eum capiet. Quia audiuit tuos uenisse sine armis. At reuersus idem duci dicebat: Statim cum colloquium habueris cum rege, rex te capiet. Sed potius arma tuos, et ita in castris sedeant. Bohemi ergo, sicut furibundi et bibuli, fecerunt quemad-

1) Toldy: galiotas Pisanorum.

www.dacoromanica.ro

modum illis Solt laudauerat. Et alium nuncium misit ad regem dicens: Mittat rex sagittarios circa castra ducis, ne cito ad castra sua equitare preualeant. Rex autem ut fuit impetuosus, fecit sicut Solt dixerat, sine suorum consilio. Bohemi uidentes sagittarios uenire, sine dubio sciuerunt, ueritatem esse quod audierant. Qui impetum super sagittarios fecerunt. Bisseni atque Syculi uilissimi usque ad castrum regis, absque uulnere fugierunt. Rex autem hoc audiens, cum paucis celeriter equitauit uersus Hungariam, quia sui absque armis uenerant, et qui arma habebant, armare se non poterant, quia inscii regis consilii erant. Putabatque rex in consilio equalem se Salomoni, in fortitudine Samsoni, in audacia Dauid. Sed illis equalis non erat .Bohemi autem acriter deuastabant castrum regis. Ianus uero filius Vrosa palatinus comes — longe descenderant [1]) de rege. Qui cum audissent, silenter ac suauiter suos armauerunt [2]), et impetum super Bohemos, qui castra deuastabant fecit [3]). Contriuitque dominus eos in ore gladii hungarorum, et dire morti sauciauit. Misitque Janus post regem nuncium, et manifestauit illi uictoriam quam dominus sibi dederat. Rex itaque reuersus gauisus est gaudio magno. Sed ualde doluit, quia Solt in eodem prelio mortuus non fuit, qui tanta mala mendaciis [4]) simulabat.

Rex autem Stephanus legittimam nolebat ducere ux(110)orem, sed concubinis meretricibus iunctus erat. Quare barones et optimates dolentes de regni desolacione et regis sterilitate, duxerunt ei uxorem dominam nobilissimam filiam regis Roberti Viscardi de Apulia. Venit itaque dux teutonicorum [5]) nomine Bezen ad regem, et conquestus ei est, ut frater suus eum de ducatu eiecisset, roganque regis clemenciam, ut in propria persona sua ipsum adiuuaret. Rex autem Stephanus uolens iniuriam patris sui regis Colomani uindicare, promisit ducem adiuuaturum, et collecto exercitu iuit in Rusciam. Cumque peruenisset, primus obsedit castrum. Contigit autem summo diluculo quod predictus dux Bezen ambulabat circa castrum preuidendo loca expugnandi municiones. Obsessi uero exiuerant de castro causa uisitandi hungaros. Cumque dux uidisset illos, impetum fecit super illos, qui uiriliter pugnantes, ducem usque ad mor-

1) Intre comes şi longe este în manuscris o lacună.

2) Toldy citeşte: descenderat, audisset, armauit, în loc de pluralul descenderant etc.

3) Toldy: fecerunt.

4) Toldp adaugă: suis.

5) Rhutenorum în loc de teutonicorum.

www.dacoromanica.ro

tem uulnerauerunt. Cumque rex audisset de morte ducis, indignatus est ualde et precepit omnibus hungaris ut castrum obpugnarent, et eodem die eligerent municiones possidere uel mori. Principes autem Hungarie habuerunt consilium et dixerunt: Quid et quare morimur? Si ducatum vendicabimus, quem rex ex nobis constituet ducem? Stabilitum igitur sit inter nos, quod nullus castrum obpugnet, et dicamus regi, quia hec omnia absque consilio suorum principum facit. Cum uero principes uenissent ad consilium regis, omnes in duas partes se transtulerunt. Sed Cosma de genere Paznan erexit se, dicens regi: Domine quid est quod facis? Si cum multitudine morte militum tuorum castrum capis, quem ducem constitues? Si inter principes tuos eligis, nullus remanet. Numquid uos uultis regno relicto habere ducatum? Nos barones castrum non obpugnabimus. Si obpugnare uis, solus pugna. Nos autem in Hungariam recedimus, et nobis regem eligemus. Unde ex precepto principum precones in castris clamabant, ut hungari quam citissime in Hungariam reuerterentur. Rex itaque cum uidisset se suorum auxilio iuste destitutum, reuersus est in (111) Hungariam. Post hoc tertio anno fines polonicos missis exercitibus deuastauit. Deinde misit exercitum, solummodo falangos [1]) aulicorum suorum, partes Bulgarie et Seruie deuastatum.

Interea imperatrix contantinopolitana filia regis Ladizlai nomine Pyrisk nunciauit regi Stephano [2]) dicens: regem Hungarie esse nominem suum [3]) quam etiam contradicentem imperator castigauit. Cum autem hoc audisset rex, pro nimia reputauit iniuria, et collecto exercitu in impetu spiritus sui inuasit partes Grecie, atque alias ciuitates Grecie igne et gladio deuastauit, et cecidit timor super omnes ciuitates prouincie illius. Timebantque omnes reges Stephanum regem, tamquam ictum fulminis, unde infantes uagientes comminatione nominis regis Stephani quiescere compellebantur. Habebatque rex secum septingentos milites Francos, cum quibus Bulgariam deuastabat, et per eorum ingenia muros castrorum Grecie destruebat. Ea de causa quod imperator ad conflictum non ueniebat ad ipsum, misit rex nuncium ad imperatorem Grecorum, et uituperauit eum dicens: Quod non esset dignus uocari imperator neque

1) Toldy: phalanges.

2) Toldy adaogă: Imperator Mauritius, maritus eius improperasset regi Stephano, dicens.

3 Toldy: saeuum.

www.dacoromanica.ro

rex, sed anus et vetula, quia sicut vetula semper est in ocio. Quo audito respondit imperator dicens: Indubitanter credat rex quod sua in presenti anus[1]) simul cum umbilico uirilia incidam. Ea de causa misit imperator exercitum ingentem in Hungariam. Venientesque transiuerunt in Hungariam in Haram, et hungari aliquod impedimentum facere non poterant. Quia greci per ingenia inflammabant ignes sulphureos in naues hungarorum et eas in ipsis aquis incendebant. Misit itaque rex omne robur regni sui contra grecos, quibus prefecit Setephel. Qui uenientes pugnauerunt cum grecis ultra riuulum Karaso uersus Boron. Fuitque manus domini cum grecis, nec potuerunt hungari resistere. Tanta ergo strages raro facta est, quanta ibi contigit; riuulus enim Karasu humano sanguine in tantum mixtus fuerat, quod omnino sanguis esse putabatur. Iacebantque loricati homines in fluuio tamquam trunci, super quos fugientes(112)et persequentes transiebant riuulum quasi super pontem. Mactabantur autem Hungari tamquam boues, nec erat qui redimeret eos de manibus grecorum. Ciz uero Comes et alij boni milites ibi occubuerunt. Post hec imperator et rex per fideles nuncios conuenerunt ad colloquendum nauigantes in insulam que ciuitati Bororich[2]) proxima est. Ibi uero inter principes suos diu excusantes et incusantes, tandem pace roborata redierunt ad propria.

Rex itaque Stephanus multa mala faciebat que non debebat in impetu animi sui. Dominam Christianam combussit, et super homines cocturas cum stercore equino faciebat fieri. Cereos magnos ardentes in fundamentum hominis stillare faciebat. Dux Almus seueritate regis Stephani minoris, seu mediam capitis diminucionem passus fuerat. Quamuis fuisset obcecatus, tamen mortem timens de rege Stephano, fugierat in Grecia. Qui ab imperatore honorifice susceptus erat, imposuit sibi nomen Constantinus; qui et ibi iam pridem edificauerat ciuitatem Contantinam in Machedonia et multi hungari atrocitate regis Stephani fugierant ad ipsum. Quo mortuo corpus eius preceptu regis Fulbertus episcopus reportauit, et in Albensi ecclesia sepeliuit. Bela uero filius eius in Hungaria occulte tenebatur a principibus propter furorem regis. Qui omnes inito consilio regi manifestauerunt, quem post excecationem mortuum credebat. Quem cum rex ueraciter sciuisset uiuere a Paulo episcopo et Othmaro comite, quorum conscientia retentus erat, gauisus est

1) Toldy: anno.
2) Toldy: Boroneh.

www.dacoromanica.ro

gaudio magno. Quia absque dubio sciebat se heredem non habere. Statimque misit nuncios in Seruiam et filiam Vros comitis magni in legittimam uxorem Bele traduxerunt. Que non post multos dies procreauit Geycham. Quo audito rex gauisus est ualde. Disposuerat eum rex uiuere, in Talna. Et dabantur ei regalia stipendia. Antequam rex Belam sciuisset coniurauerat regnum, ut post regem filius sororis sue Sophie nomine Saul regnaret. Contigit autem ut rex incideret in gra(113)uem infirmitatem Agrie, ita ut omnes mortem illi uidebant. Bors uero Comes et Iwan inani spe ducti, a traditoribus in regem electi sunt. Cum autem deo uolente rex conualuisset, Iuani caput decollauit, Bors uero comitem turpiter de curia reiecit in Greciam, et ita statutum est, quod de propagine sua amplius ad curiam regiam nullus dignus esse iudicaretur intrare. Propter hoc principes ausi sunt regem Belam manifestare, quia super hoc rex ualde condolebat, qui sibi succederet.

Rex autem Stephanus diligebat Kunos tunc temporis plus quam deceret. Quorum dux nomine Tatar, qui a cede imperatoris cum paucis ad regem fugerat, cum rege morabatur. Rex autem incidit in dissenteriam. Kuni uero qui promissionibus[1]) regis fuerant assueti sceleribus, nec tunc minus seuiebant in hungaros. Hungari uero uillani cum audissent, quod rex in mortis esset articulo, interfecerunt Kunos, qui eorum bona diripiebant. Tatar autem dux Kunorum conquestus est regi de nece suorum. Rex autem putabat anime[2]) aliquantulum alleuiatum esse ab egritudine. Cumque uidisset Tatar lacrimantem ceterosque Kunos circumfusos lamentantes, quia supra modum diligebat eos, infremuit et dixit: Si sanitati restitutus fuero pro uno quoque, quem ex uobis interfecerunt, decem interficiam. Nunc de uita mea ne desperetis, quia conualui. Et hys dictis extendit manus suas in Kunos. Qui precipites irruerunt ad osculandum manus eius, et pre nimia pressura defatigauerunt regem. Unde etiam recidiuo dolore corruptus sublatus est de medio. Sed cum esset in articulo mortis, monachalem habitum, relicto regno, suscepit, anno regni sui X-o VIII-o et sepultus est Varadini.

1) Toldy: permissionibus.
2) Anima.

www.dacoromanica.ro

LXIX. *Hic Bela cecus filius Almi ducis ceci in regem legitime coronatur.*

(114) Regnauit autem post eum Bela cecus, filius ducis Almi ceci, omnemque numerum malorum deuitans, bonorum operum exercitationi humiliter adherebat. Nec posuit carnem brachii sui in adiutorium, nec habuit fiduciam in homine, sed ad Altissimum posuit refugium suum, et factus est Dominus protector eius. Et deduxit eum in multitudine misericordie sue, de fructu uentris sui posuit super sedem suam. Confirmatum est ergo regnum in manu eius, et inimicos eius dedit Dominus in obprobrium eius, usque in presentem diem. Genuitque quatuor filios, scilicet Geysam, Ladizlaum, Stephanum et Almum. Quo regnante regina Elena, habito consilio regis et baronum, fecit congregationem generalem in regno iuxta Arad. Illa igitur die dicte congregacionis, dum rex sedisset super solium regni sui, uenit regina cum filiis suis et sedit circa regem. Dixit autem ad populum uniuersum: Omnes fideles, nobiles senes et iuuenes diuites ac pauperes audite! Cum cuique uestrum deus uisum dederit naturalem, uolo audire cur dominus noster rex suis oculis sit priuatus, et quorum consilio hoc sit actum, modo mihi propalate et eos fideliter in hoc loco uindicantes, nobis de ipsis finem date. Ecce enim deus regi nostro pro duobus oculis dedit quatuor. Facta igitur hac uoce irruit omnis populus super illos barones, quorum consilio rex obcecatus fuerat. Et quosdam ex ipsis ligauerunt, quosdam uero detruncauerunt. Sexaginta autem et octo prophanos ibidem crudeliter occiderunt, et omnes successores eorum tam uiri quam mulieres eodem die sunt registrati. Insuper omnis illorum possessio ecclesiis cathedralibus est diuisa. Et sic omnes ville condicionales de Hungaria donaciones regum nominantur.

Quia uero hungari semper fluctuant (115) iniuria sicut mare salsum, filii nequam Leuiatam per nuncios inuitabant Borich adulterum, ut ueniret, et eorum adiutorio regnum sibi uendicaret, credentes ipsum esse filium regis Colomani. Borith itaque ascito rutenorum polonorumque auxilio, uenit in confinium Hungarie in directo loco qui dicitur Seo. Rex autem collecto exercitu ibat obuiam ei. Plurimi autem ex nobilibus, in partem Borithi cesserant. Proceres autem Hungarie uocati sunt ad colloquendum cum rege. Interrogauit autem eos rex, si scirent Borichium adulterum esse, uel filium regis Colomani? Fideles autem regni responderunt, quod indubitanter scirent Borichium esse adulterum et nullatenus dignum iam esse corona

www.dacoromanica.ro

regis. Infideles autem et contradictores musitabant incerta, et titubantes in duas partes claudicantes [1]). Rex autem et consiliarii eius, quantum in ipsis erat segregauerunt hedos ab agnis, et firmiter statuerunt, ut ibidem interficerent proditores. Ne forte si diutius differrent, traditores transferrent se ad Borich, et hoc regni reuerteretur in periculum. Orta est igitur seditio, et ibidem ceperunt Lampertum comitem, quem cum extraxissent a rege, frater eius germanus sedili [2]) scidit per medium caput eius et cerebrum per scissuram exiuit. Nicolaum comitem filium eius ibidem decollauerunt. Moynolth de genere Acus, et alios ibidem occiderunt. Residui uero ex traditoribus secesserunt in partes, et collectis uiribus suis uolebant regem inuadere. Fideles autem occurrerunt eis. Erat autem caput traditorum Tyodor de genere Symad, et Folcus, et Tytus et precipuus Sampson. Laudauit autem Sampson, qui erat pater comitum Thomas et Turda, quod iret in conuentum regis et ipsum coram multis uituperaret. Quo audito omnes laudauerunt. Et ipse Borich inani spe seductus, grates ei magnas retulit, et quod inceperat, hoc adimplere non simulauit, putans enim de uituperacione regis regnum habere. Rex autem descenderat prope fluuium Seo, et cum sederet in papilione sua cum suis principibus et militibus, ecce Sampson intrauit et regi dixit: Quid facis uilissime canis cum regno? Utilius est (116) domino tuo Borich regnum habere, et tu uiuas in monasterio tuo, sicut uixit pater tuus. Cum uero principes regni subito commoti fuissent, Johannes filius Otthonis notarius regis, Symigiensis prepositus dixit ad comitem Bud: Quid expectamus, quare non apprehendimus eum? Cumque apprehendere uoluissent, ille citissime equum ascendens fugiebat. Illi autem ad presens equum non habebant, qui de circulo regis ad consilium pedes uenerant; sed tamen clamor magnus fuit. Cum autem seruiens comitis Bud clamorem audisset, equum sine sella ascendit, et ipsum cum lancea usque Seo persecutus est. Tyodor autem et alii socii eius uolebant nauem intrare, illum citissime traducere, sed usque huc non potuerunt. Sampson uero equitans cecidit in fluuium, quem persecutor in fluuio lanceauit. Habebatque Sampson sub tunica panceriam, qui pre grauamine lorice natare non potuit [3]). Borich autem cum magna multitudine

1) Toldy: claudicabant.

2) Toldy adaugă: quodam.

3) Toldy adaugă: sed in flumine submersus interiit.

www.dacoromanica.ro

rutenorum et polonorum castra metatus est prope ad regem. Proceres autem regni Hungarie miserunt ad ducem rutenorum et polonorum, qui pro Borícho uenerant dicentes: Non decet uos contra iusticiam querere regnum homini adulterino. Nos enim scimus quod de iure regnum habere debeat Bela, et ipse regnat cum consensu totius regni. Hys auditis duces Ruscie et Polonie destiterunt amplius adiuuare Borichom, et reuersi sunt singuli in suas prouincias. Borich autem cum multitudine populorum uenit pugnare contra regem. Rex autem diuino fretus auxilio contriuit omne robur Borichi in prelio, et fugauit illum in gladio, conclusit exercitum Polonorum in morte, in ipsa festiuitate Marie Magdalene, accipiens spolia eorum, et reuersus est cum magna uictoria. In ipso autem prelio acriter et precipue pugnauerunt Myksa, Gaab, et Batur, et multos ex illis ceperunt et interfecerunt. Eratque eorum lorica sanguine humano confecta. In hoc prelio Miksa cepit Tyodorium intentorem malorum, Vosos cepit Vitalem, Gaab uero fratrem comitis de Cracouia polonum, Batur cepit Endre. Quos cum ad regem dux (117) issent grates multas retulit eis et elegantissime remunerauit eos. Postquam autem regnum confirmatum esset in manu regis Bele, utebatur ex uino multum. Cuius aulici consueti erant, ut quidquid in ebrietate regis petebant, habebant. Et post ebrietatem rex recipere non poterat. Poch et Saul uiros religiosos in ebrietate sua tradidit in manus inimicorum suorum, qui absque causa interfecti sunt. Regnauit igitur ipse Bela cecus annis nouem, mensibus XI diebus XII. Migrauit autem ad dominum anno domini MCXLI-o. Idus Februarii feria quinta. Cuius corpus Albe quiescit.

LXX. *Hic Geysa coronatur in regem.*

Respexit autem dominus Hungariam et dedit propugnatorem gradientem in multitudine fortitudinis sue. Dedit enim dominus regnum Geythe puero suo. Qui in die sancte Cecilie uirginis coronatus est. Cuius dextram apprehendit et confortauit, subiecitque ei gentes multas et dorsa regum uertit in fugam a facie gladii eius. Rapolt uero miles Alamanus castrum Poson ex-probitate[1]) Iuliani

1) Toldy completează lacuna de aci prin *industria et improbitate.*

www.dacoromanica.ro

comitis ceperat. Quod hungari non pro modica habuerunt penuria. Sed rex adolescens ea non silenter quieuit. Duxit enim rex exercitum contra furorem teutonicorum insultancium, et Hungarie(118) confinia deuastancium. Quamuis enim Cesar in propria persona non uenerat super regem, uniuersum fere robur regni Teutonicorum ad extirpandam Hungariam commouerat. Herricus autem quidam dux Austrie, principalis aduersarius regis, omnes bellatores de Saxonia et de Bauaria secum adduxerat. Erat enim tutor pupilli ducis Herrici Leonis, cui Saxonia et Bauaria hereditario competebant. Congregati sunt itaque teutonici in multitudine fortitudinis sue confidentes, et sicut gygantes steterunt contra hungaros. Rex autem cum uniuerso exercitu suo posuit spem suam in deo, et ordinatis agminibus cepit ire contra hostes suos. Sed et sacerdotes et leuite cunctique clerici qui aderant in spiritu contribulato et corde contrito implorabant adiutorium domini nostri Iesu Christi, et presidia sanctorum angelorum et maxime inuocabant clemenciam dei genetricis uirginis Marie, cuius patrocinio beatus rex Stephanus Hungariam specialiter commendauit. Rex autem accinctus est gladio et gloria domini apparuit super eum, confortatumque est illico cor eius diuinitus, et ipse robustior factus quam prius, exhilarata est facies eius, et totus alacer ibat in prelium. Cumque appropinquasset Guncel, quidam autenticus qui utramque linguam eorum bene nouerat, nunciauit regi, quod exercitus teutonicorum appropinquaret. Et dixit optimum tempus esse regi ut irrueret super eos, quia pauci sunt, et non omnes, quos in adiutorium uocauerant uenissent. Tunc rex cum omni exercitu suo accelerauit super eos trans metas Hungarie. Teutonici uero quasi gygantes obstupebant in equis arduis et optimis, superbi et abusione insultantes impetebant Hungaros, ut contumeliis suis terrorem eis incuterent. Hungari uero ex aduerso appropinquauerunt ad prelium, et intonuerunt buccinis et clanxerunt classicis, et clamauerunt ad Dominum, et clamor uociferantium ascendit in celum et belligerantium et comissum est prelium. Bisseni uero pessimi et Siculi uilissimi omnes pariter fugierunt sicut(119) oves a lupis, qui more solito preibant agmina hungarorum. Tunc etiam priusquam hungari confligere cepissent, quedam agmina hungarorum perterrita sunt a furore teutonicorum. Preualuerunt teutonici hungaros in initio bellici conflictus, qui sicut heretici, circa principia semper feruescunt, et in fine tepescunt. Tunc auunculus domini regis, Bele ban nominatus, gloriosus in milibus suis irruens super agmina teutonicorum, percussit eos ex aduerso grauiter, et

www.dacoromanica.ro

magnam stragem fecit in illis. Sed electi milites regis impetum fecerunt in hostes: grauatum est prelium contra teutonicos, et fortitudo eorum dissipata est, et corruerunt in ore gladii plus quam septem milia bellatorum, residui uero fugierunt. Saluauit igitur deus hungaros in die illa de faucibus draconum crudeliter seuiencium. Ibi usque adeo contritum est robur teutonicorum, quod nec rusticis hungaris in confinium eorum habitantibus aliquam iniuriam seu quodcumque grauamen inferre presumpserunt. Rex autem diuina gracia felici potitus uictoria, simul cum uniuersa gente sua benedixit et glorificauit deum. In eodem autem prelio comes Uros cepit comitem Rapolt teutonicum, qui iam pridem nocturnis insidiis castrum Poson occupauerat, et Gabriel Accionem [1]). Post hec in diebus illis fames afflixit Hungariam, que magnam partem hominum in morte obsorbuit.

LXXI. *Cesar Corrardus per Hungariam uadit Iherosolimam.*

(120) Circa etiam eadem tempora Corrardus Cesar iter faciens Iherosolimam, per Hungariam; Hungarie uero non Christi peregrinus apparuit, in qua non pacem, sed potius iram tiranni et predonis exercuit. Nam peticionis simulacione inuenta, aditum [2]), a regno Hungarie pecuniam non modicam extorsit, ita ut nulla mater ecclesia siue monasterium totius Hungarie remaneret, de quo pecunia non extraheretur et peregrinanti Cesari pre timore non offerretur. Cuius Cesaris precessum egregius rex Francorum uenerabiliter, et ut decet Christi peregrinum subsecutus, a rege Geycha honorabiliter susceptus est. Apud quem aliquamdiu commoratus, conpaternitatis uinculo regi Geyche sociatur, et tali dilecciouis nodo internexo, multis muneribus, a rege Geycha honeste conducitur et preter omnem regni molestiam, Hungarie fines cum suo exercitu [3]) in Greciam penetrauit. Postmodum autem rex Geycha, referente quodam milite suo nomine Gurk, audiuit quod Borich, adulterius regis Colomani esset in comitatu regis Francie, misitque ad eum dicens: Non est bonorum reddere malum pro bono, nec insidiantem uite mee uestrum erat defendere. Hys auditis facta est contencio inter reges Francorum; querebant enim milites eius, quisnam esset inter eos,

1) Toldy: Otthonem.
2) Toldy: pro aditu.
3) Toldy adaugă: transeundo.

www.dacoromanica.ro

qui mortem regis machinaretur, ut inuentus ab hys interficeretur. Borich autem uenerat consilio quorumdam hungarorum, ut si ipse regnum intrare posset, tunc a multis pro domino haberetur, et relicto rege ei multi adhererent. Qui uero cum talia audisset statim ad pedes regis Francorum se prostrauit, uitam ab eo et ueniam rogaturus, ut eum absque lesione extra regnum cum eo ire permitteret. Cumque rex Geycha audisset Borich apud regem Francorum, rogans eum ut pro amicitia sua Bori(121)chium ei uinctum remitteret; cumque hoc rex Francorum audisset, dixit: Nouerit rex, quod domus regis quasi ecclesia, pedes eius quasi altare, et quomodo possum reddere uinctum eum, qui ad domum regalem quasi ad ecclesiam, et ad pedes regis quasi ad altare se prostrauit? Cui nuncius ait: Quoniam magistri nostri sic interpretantur ut adulterinam progeniem eccesia non communicat. Borich autem uidens sibi mortem imminere, ea nocte rapuit unum dextrarium regis Lodouici, et aufugit. Quidam autem de agazonibus occurens ei uoluit eum tenere, quem Borich cum gladio percuciens, a uertice usque ad medium pectus eius descidit, et ipse manus sequentis euasit.

Post hec autem rex Geycha dedit ducales expensas fratribus suis Ladizlao et Stephano, duxitque exercitum in Rusciam super Lodomerium ducem ut uindicaret iniuriam soceri sui Minosloy, pro quo etiam iam pridem miserat exercitum, qui male tractatus fuerat a Rutenis et Cunis. Regnauit autem annis uiginti, mensibus tribus, diebus XV. Migrauit autem ad dominum anno domini MCLXI-o pridie Kal. Iunii feria quarta. Cuius corpus Albe quiescit.

LXXII. *Stephanus coronatur.*

Loco eius coronatur Stephanus filius eius et regnauit annis XI mensibus nouem, diebus tribus. In cuius imperio dux Ladizlaus filius regis ceci usurpauit sibi coronam dimidio anno. Migrauit autem ad dominum anno domini MCLXXII-o Kal. Febuarii feria prima, cuius corpus Albe quiescit.

LXXIII. *Stephanus usurpat sibi coronam.*

(122)Post hunc autem Stephanus frater eius usurpauit sibi coronam mensibus quinque. Coronatus est autem tercio Idus Februarii in dominica Exsurge, deuictus est autem in festo sanctorum Geruasii et Protasii feria tercia, ubi nobiles Hungarie corruerunt. Post

www.dacoromanica.ro

hoc expulsus est de regno. Obiit in castro Zemlen anno domini MCLXXIII-o tercio Idus Aprilis feria quinta. Cuius corpus Albe quiescit. Idem uero rex Stephanus filius Geyse migrauit ad dominum anno domini MCLXXIII. quarto Nonas Martii, feria prima. Cuius corpus Strigonii quiescit.

LXXIV. *Bela tercius coronatur.*

Postea regnauit Bela frater eius, qui fures et latrones persecutus est, et peticionibus loqui traxit originem ut romana habet curia et imperii. Qui coronatus est in diebus Ianuarii feria prima. Regnauit autem annis XXIII. mense uno diebus XIX. Obdormiuit autem in domino anno eiusdem MCXC Kal. May feria tercia. Cuius corpus Albe quiescit.

LXXV. *Emericus coronatur.*

(123) Cui successit Emericus filius eius et regnauit annis VIII-o mensibus VII diebus VI. Huius uxor Constantia filia regis Arragonie, Cesari Frederico per consilium apostolici copulatur. Migrauit autem ad dominum anno domini MCC pridie Kal. Decembris feria III. Cuius corpus requiescit in ecclesia Agriensi.

LXXVI. *Ladizlaus secundus coronatur.*

Post eum regnauit Ladizlaus filius eius, et coronatus est VII Kal. Septembris feria quinta. Regnauit autem mensibus VI diebus V. Migrauit autem ad dominum anno eiusdem MCC primo Nonis May. Cuius corpus Albe quiescit.

LXXVII. *Andreas pater sancte Elyzabeth coronatur in regem.*

(124) Huic successit Andreas filius Bele tertii. Qui Andreas coronatur est uicesimo septimo die post obitum regis Ladizlai, quarto Kal. Iunii in Penthecostes. Cuius uxor fuit domina Gertrudis de Alamania, de qua genuit Belam, Colomanum, Andream et beatam Elyzabeth. Sed proh dolor humani generis inimico procul dubio suadente, uxorem Bank bani magnifici uiri domina memorata ui tradidit cuidam fratri hospiti deludendam. Quam ob causam idem Bank banus de genere Bor oriundus, suum gladium in regine san-

www.dacoromanica.ro

guine miserabiliter cruentauit, et diro uulnere sauciatam anno domini MCCXII interfecit. Cuius corpus in monasterio griseorum monachorum de Pelis tumulatur. Pro cuius nece uox flebilis insonuit in tota Pannonia, et in omni genere Bank bani execrabilis et horrenda est sanguinis effusio subsecuta.

LXXVIII. *Andreas uadit Iherosolymam.*

Post hec Andreas terram sanctam uisitauit ad mandatum domini pape. Quod mandatum acceperat dum esset adhuc dux, sicut habetur extra de uoto et uoti redemptione: Licet uniuersis. Quia ipse compleuit et redemit uotum patris. Et ibi in terra sancta super exercitum Christianorum contra Soldanum Babilonie capitaneus et dux preficitur, et mox uictor efficitur gloriosus. Mansit autem tribus mensibus. Regali denique thezauro exposito diuersorum sanctorum per ipsum reliquie comparantur: caput uidelicet protomartyris Stephani, et caput beate Margarete uirginis et martyris, (125), dextera beati Thome apostoli, et sancti Bartholomei; item de uirga Aaron, et una de sex idriis illis in quibus Christus mutauit aquam in uinum, et alie multe, quas potuit congregare. Reuersusque in Hungariam cum pretiosis thezauris sanctorum.

Regnum autem suum reinuenit in prospero statu. Non tamen hoc suis meritis sed sanctorum quorum reliquias afferebat ascribi uoluit. In occursum ergo regis Benedictus filius Ega cancellarius regine omnes prelatos ecclesie compellebat. Modo autem illas reliquias sanctas specialiter ille ecclesie habent, quorum prelati regi uenienti obuiam occurrerunt. Transactis itaque novem annis rex generosam Elyzabeth filiam suam nobili uiro Lodouico Turingie Lanthgrauio copulauit. Qui post multos annos similiter cruce signatus deuote Iherosolimam pergens, ibidem migrauit ad Christum. Cuius festum Iherosolimis deuote celebratur. Migrauit autem rex Andreas ad dominum anno domini MCCXXXV, tricesimo anno regni sui. Cuius corpus in monasterio de Egrus feliciter requiescit.

LXXIX. *Rex Bela quartus coronatur.*

Rex Bela post eum filius eius coronatus est pridie Idus Octobris feria prima qua cantatur: Da pacem domine! in cathedrali ecclesia beati Petri Albe, quam ipse consecrari fecit, Colomano duce fratre eiusdem ensem regalem ad latus ipsius honorifice tenente,

www.dacoromanica.ro

Daniele uero duce Rutenorum equum suum ante ipsum summa cum reuerencia ducente. Regnauit autem XXXV annis, Anno domini MCCXLI ipso Bela regnante Mangali siue

LXXX. *Aducntus primus Tartarorum.*

Tartari cum quinquies centenis (126) milibus armatorum regnum Hungarie invaserunt. Contra quos Bela rex iuxta flumen Seo prelians uincitur, in quo prelio fere exstinguitur militia regni Hungarie, uniuersa. Ipso uero Bela rege ad mare fugam faciente, Tartari usque ibi ipsum crudeliter insecuntur. Manserunt enim ipsi Tartari in regno Hungarie tribus annis. Et quia seminare illis temporibus non potuerunt hungari, ideo multo plures post exitum illorum fame perierunt, quam illi, qui in captiuitatem ducti sunt, et gladio ceciderunt. Post hec autem rex Bela reuersus est de maritimis partibus, et ducem Austrie Fredericum uirum bellicosum ante Nouam ciuitatem gens occidit in prelio hungarorum, et transfixit per maxillam. Licet tamen idem dux ceciderit in hoc bello, Bela rex prefatus triumphum cum hungaris perdidit.

LXXXI. *Pugnat rex cum Othocario.*

Post hec idem rex anno domini MCCLX-o congregauit exercitum copiosum contra Othocarum regem bohenorum circa Morauiam una cum filio suo Stephano et Alpra duce cumanorum. Sed uictus fugit circa Haymburg III-o Idus Julii. Erat enim uir pacificus, sed in exercitibus et preliis minime fortunatus.

LXXXII. *Flagellat se populus.*

(127) Ipsius etiam tempore anno domini MCCLXIII-o plebs flagellis se feriendo uniuersaliter discurrebat. Obiit autem anno domini MCCLXX-o V-o Nonas May feria VI-a in festo Inuencionis sancte crucis in insula Budensi. Et sepultum est corpus eius Strigonii in ecclesia Fratrum minorum, constructa ad honorem uirginis gloriose, quam ipse dominus rex Bela adhuc uiuens sumptuoso opere et pulchro fecerat incoari. Ubi cum domina regina consorte sua Maria nomine, filia imperatoris grecorum et duce Bela filio suo carissimo feliciter requiescit. Vir uirtutibus plenus, cuius memoria quasi mel dulcorosum usque in diem hodiernum in ore omnium hungarorum,

www.dacoromanica.ro

Solul lui Basarab oferind pace lui Carol Robert.
Anul 1330.

www.dacoromanica.ro

et aliarum plurium nationum suauescit. Cuius corpus Philippus archiepiscopus Strigoniensis de ecclesia memorata auferri exhumando fecerat contra iura, et in sua ecclesia cathedrali indebite tumulari. Super quo facto coram supremo pontifice causa diutius uentillata, Fratres minores cum honore maximo rehabere ex integro meruerunt, et coram uirginis ara gloriosius condiderunt, ubi hi pulchri uersus continentur:

Aspice rem caram tres cingunt uirginis aram,
Rex dux regina quibus assint gaudia trina.

et sequitur:

Dum licuit, tua dum uiguit, rex Bela, potestas,
Fraus latuit, pax firma fuit, regnauit honestas.

LXXXIII. *Stephanus filius Bele coronatur.*

Post ipsum anno domini MCCLXX-o cepit regnare filius eius Stephanus super totam Hungariam. Qui Othacarum regem bohemorum in Hungariam cum bohemis australibus bramburgensibus ac ceteris mixtis gentibus cum potentia uenientem ante fluuium Rabcha deuicit uiriliter (128) ac fugauit. Preterea Budun ciuitatem bulgarorum expugnauit, et bulgaros superauit, regem eorum sibi compulit deseruire. Regnauit autem duobus annis et mortuus est in anno tertio regni sui in Magna insula, et sepultus est in ecclesia beate Virginis in insula Budensi, in loco Beginarum.

LXXXIV. *Ladizlaus filius Stephani coronatur in regem.*

Cui successit Ladizlaus filius eius, et coronatus est eodem anno, quo mortuus est pater eius, uidelicet anno domini MCCLXXIII-o. Qui imperatore adiuuante circa Morauiam occidit regem Othocarum supra dictum in prelio. Postea cum anno domini MCCLXXXII-o Oldamir dux Cumanie congregato exercitu cumanorum, circa lacum Hood uocatum, uolens hostiliter regnum inuadere hungarorum ut suo dominio subiugaret, contra eum rex Ladizlaus, ut fortis Josue pro gente sua et regno pugnaturus accessit. In cuius exercitu Lorandus filius Thome miles strenuus contra Cumanos lanceauit cum impetu uirtutis sue, et laudabiliter percussit plurimos et prostrauit. Postea cum prelium committeretur inter partes fortissimum, subito et inopinate ex diuina clementia pluuia grandis exoritur contra fa-

www.dacoromanica.ro

ciem paganorum et qui in arcubus sperabant et sagitta, propter ymbrium densitatem, iuxta propheticum, facti sunt ut stercus terre. Et sic rex Ladizlaus uictoriam obtinuit diuino fretus auxilio. Tandem postea pauci de ipsis Cumanis qui euaserant ad Tartaros fugientes quorum instinctu Tartari anno domini MCCLXXXV-o secunda vice

LXXXV. *Secunda uice intrant Tartari.*

(129) Intrauerunt in Hungariam, et usque Pesth uniuersa miserabiliter combusserunt. Iste enim rex Ladizlaus filiam regis Karoli de Apulia in coniugium habebat . Sed spreto thoro coniugali filiabus adhesit cumanorum, Cyduam Cupchech et Mandulam uocatas, ac alias quamplures in concubinas habebat; quarum amore cor eius est merito deprauatum et a suis baronibus et regni nobilibus odio habebatur.

LXXXVI. *Firmanus legatus intrat.*

Hinc insuper contra eum, qui cumanice et non catholice conuersabatur Philippus Firmanus sedis apostolice legatus aduenit, qui barbas radere, crines detruncare contra mores hungaricos, et pileos cumanicos, quorum usus in hungaria iam in consuetudine habebatur, abicere demandabat. Regem etiam anathematis uinculo feriens, ut paganos odiret, ritum christianorum diligeret, et thoro uiueret coniugali. Sed nichil in rege proficiens repatriauit.

LXXXVII. *Rex Ladizlaus interficitur.*

Post hec in breui ipse rex anno domini MCCXC-o feria secunda proxima ante festum sancte Margarethe uirginis et martyris prope castrum Kereszeg ab ipsis cumanis quibus adheserat est miserabiliter interfectus. Tempore enim istius regis Ladizlai cepit Hungaria a sua magnifica gloria reflecti, ut casus flebiles et euentus inferius ostendent. Ceperunt namque in ea (in)testina bella con(130)surgere, ciuitates confringi, uille per combustiones ad nichilum redigi, pax et concordia penitus conculcari, divites deficere, et nobiles rusticari pre inopia paupertatis. Illo tempore biga, scilicet duarum rotarum uehiculum a regni incolis, currus regis Ladizlai ducebatur, quia propter continua spolia animalia uehicula trahentia defecerant

www.dacoromanica.ro

in regno, sed homines more pecorum bigis iuncti uices animalium impendebant.

LXXXVIII. *Dux Andreas de Veneciis in Hungariam inducitur.*

Post cuius regis mortem eodem anno XVIII-o die Andreas dux Veneciis coronatur. Qui uiuente adhuc Ladizlao rege adductus in Hungariam fuerat. Cuius Andree regis ortum et originem uideamus, qua racione meruerit coronam Hungarie accipere. Cum enim rex Andreas secundus, pater quarti Bele regis et Colomani ducis mortua prima uxore sua, uel potius interfecta, ut superius dictum est, mare ad mandatum ecclesie transfretasset in terram sanctam, ad expugnandum pro sepulchro domini, ibi uictor existens reuertebatur feliciter cum honore. Tandem in Ytalia applicuit, et quadam uice apud marchionem Estensem est magnifice hospitatus. Ille uero marchio cognoscens regem esse uiduum, filiam suam excellenter pulchram et bene ornatam conspectui regis astare fecit. Rex uero uidens eam pulchram et suis oculis gratiosam, cum absque hoc ducere uellet uxorem, cum eadem domicella eodem die contraxit matrimonium, et in Hungariam secum duxit. Mortuo uero rege Andrea, domina ista uolens redire ad parentes suos, conuocatis principibus regni Hungarie archiepiscopis et episcopis, se grauidam prole manifestis indiciis demonstrauit, et sic est reuersa in terram suam Esth uocatam, et ibi apud patrem suum puerum masculum peperit, quem in baptismo Stephanum uocauerunt (131) Qui nutritus et educatus sub hoc titulo, quod esset filius regis Hungarie, tandem ad etatem ultimam deueniens [1]) usurpare dolose marchionatum uoluit avi sui; sed idem auus suus preualens ipsum remotius aufugauit. Et sic Stephanus fugiens abiit in Ispaniam ad Iacobum regem Aragonie, qui habebat in uxorem sororem istius Stephani, filiam Andree regis Hungarie; et ibi aliquamdiu commoratus, iterum in Ytaliam ueniens electus est potestas a ciuibus in Rauenna. Inde fugatus uenit Venecias. Ibi autem uir quidam ciuis Venetensis ciuitatis potior et dicior cognoscens et sciens ueraciter hunc esse filium regis Hungarie, tradidit sibi filiam suam in uxorem, et omnium bonorum suorum participem eum constituit. Ex illa autem habuit filium Stephanus, quem Andream uocauit nomine patris sui. Qui

1) *Toldy*: deuenientis.

www.dacoromanica.ro

Andreas auxilio et consilio auunculorum suorum, qui erant infinitarum diuiciarum, uiuente adhuc rege Ladizlao in Hungariam subintrauit, eo quod esset dux, qui deberet habere portionem in regno regis Andree, titulo aui sui. Cum autem rex Ladizlaus fuisset occisus, a baronibus regni Andreas dux feliciter coronatur. Qui anno secundo regni sui cum exercitu maximo Austriam debellauit. In cuius imperio quidam nobiles regni Johannes scilicet et Herricus banus filii Herrici ac Ugrinus filius Pouch de Vylac aliique quamplures in preiudicium regis Andree a papa Bonifacio VIII-o regem petierunt.

LXXXIX. *Rex Karolus adhuc[1]) existens, in Hungariam[2]) de Neapoli per quosdam barones regni Hungarie introducitur.*

Quorum instantiam papa admittens, quendam puerum XI annorum nomine Karolum anno (132) domini MCCXCIX-o uiuente adhuc Andrea rege in Hungariam destinauit. Cuius Karoli generacio et origo tali modo habetur. Rex Stephanus quintus filius Bele quarti regis Hungarie inter alias filias habuit unam nomine Mariam uocatam, quam Karulo claudo filio Karuli magni, qui ex donacione ecclesie fuit rex Sycilie, tradiderat in uxorem. Qui rex Carolus claudus ex illa filia Stephani regis genuit Carolum Martellum nomine. Carolus uero Martellus ex filia imperatoris Rodolphi Clementia nomine genuit filium, quem primo in terra sua uocauerunt Carobertum, quasi Carolum Robertum. In Hungaria autem ablato Roberto, ipsum Hungari Carolum uocauerunt. Ut autem iste Carolus regnare ualeret, et contra Andream regem potestatem accipere, papa prefatus unum et alium de latere suo contra regem Andream pro Carolo destinauit. Qui nichil agere ualentes ad propria redierunt. Interim anno domini MCCCI-o in festo sancti Felicis in Pincis idem rex Andreas, in castro Budensi requieuit in domino, et sepultus est in ecclesia S. Iohannis Euangeliste apud Fratres minores.

XC. *Dux Vencezlaus de Bohemia inducitur.*

Postea mortuo rege Andrea barones regni eodem anno in duas partes celerius diuiduntur, ita quod Matheus, Omodeus, et Ugrinus

1) Subînțeles: *puer.*
2) Toldy: Hungaria.

www.dacoromanica.ro

potentissimi principes in regno ac alii nobiles quamplures Carulo puero adheserunt, et eum regem nominabant uerbo non facto. Dominicus uero filius Stephani dicti Porch magister Thauarnicorum quondam regis Andree, Demetrius filius Nicolai, Herricus filius Herrici, uiri ualde magnifici, cum Iohanne archiepiscopo Colocensi, et Andrea episcopo Agriensi, Emerico episcopo Waradiensi, Haab (133) episcopo Vaciensi, Anthonio episcopo Chanadiensi, Nicolao episcopo Boznensi, et Iacobo episcopo Scepsensi, cui usque uitam fuerat concessus episcopatus, in mense Iulio uersus Bohemiam processerunt ad regem Vencezlaum, ut regni susciperet gubernacula hungarorum, ne regni liberi libertatem amitterent in suscepcione per ecclesiam dati regis. Ad ipsum autem regem Bohemie ob hanc racionem posuerunt gressus suos, quia rex Othocarus, qui per regem Ladizlaum fuerat interfectus, sicut est superius enarratum, habuit in uxorem filiam domine Anne, filie Bele regis quarti, qui ex ea genuit filium nomine Vencezlaum, qui regnauit in Bohemia patre mortuo multis annis. Qui Vencezlaus uenire noluit, sed filium suum ex filia imperatoris Rodolphi procreatum et genitum nomine similiter Vencezlaum in quadam uila Godin uocata circa Morouam ex parte Bohemie, quo prefati nobiles et episcopi conuenerant, in regem hungaris tradidit naturalem. Et ipsi confectis instrumentis literarum, et roborato fidei firmamento unanimiter susceperunt. Abhinc Te deum laudamus altissime proclamantes ad Albam ciuitatem regiam deuenerunt, ubi Iohannes archiepiscopus Colocensis cum episcopis aliis superius nominatis honorifice eum coronarunt. Sedes namque tunc archiepiscopatus Strigoniensis uacabat. Inde Budam uenientes, ibique Iohannes archiepiscopus obdormiuit in domino, et Iacobus episcopus Scepsensis quieuit in pace. Tumulantur autem in ecclesia sancti Iohannis apud Fratres minores.

XCI. *Rex Ladizlaus reuertitur ad patriam suam scilicet Bohemiam.*

Postea rege iam dicto, quem Hungari Ladizlaum uocauerunt, in Buda degente nullum castrum, nulla potencia seu potestas, nullum ius regale, sicut Carulo puero, ex parte baronum restituuntur. Sed (134) una pars regni Carulum, altera Ladizlaum regem appellabant nomine tantum, sed non re uel effectu regie maiestatis, seu potestatis. Tunc rex Vencezlaus pater Ladizlai nouiter coronati, uidens et considerans palliatas uersucias hungarorum anno domini MCCCIII-o cum multitudine exercitus Pannoniam est ingressus, et

www.dacoromanica.ro

iuxta Danubium circa Pesth aliquantulum residens, Ladizlaum filium suum cum corona regni accipiens et Ladizlaum filium Vernerii rectorem seu iudicem budensem, in suum regnum in pace reuertitur.

XCII. *Papa per sacerdotes budenses excommunicatur.*

Eodem tempore Frater Nicolaus de Ordine Predicatorum episcopus Hostiensis Cardinalis, apostolice sedis auctoritate suffultus, in Hungariam pro Carulo adueuit. Qui Bude residendo diebus aliquot, uidens se nichil posse proficere, reuersus est in curiam et ibi mortuo Bonifacio VIII in summum pontificem eligitur et creatur et Benedictus appellatur. In suo autem recessu ciues ciuitatis budensis pro quodam casu in interdictu reliquerat. Interdictum quippe religiosis et plebanis stricte seruantibus, surrexerunt pseudo-sacerdotes et perfidi, qui manifeste diuina populo celebrabant, et sacramenta ecclesiastica ministrabant publice interdictis. Insuper malum malo cumulantes perniciosius, conuocato populo, accensis lucernis summum pontificem Christi uicarium, archiepiscopos et episcopos uniuersos regni Hungarie, ac uiros religiosos communiter excommunicatos altis uocibus promulgabant. Hoc factum est castrum budense quodam dicto Petunmano regente, quem Ladizlao captiuato rex prefecerat Vencezlaus.

XCIII. *Dux Ottho introducitur.*

(135) Interdum uero filii Henrici, et quidam alii nobiles Otthonem ducem Bauarie subintroducunt in regem Hungarie, qui ueniens et coronam regni a Vencezlao oblatam petiuit sibi dari, ac secum ferens anno domini MCCCV-o Albam regalem ciuitatem petiit ut ibi coronaretur legittime in regem. Quem Benedictus episcopus Wesprimiensis et Frater Anthonius episcopus Chanadiensis in regem inunxerunt, et dicta corona regia coronarunt. Inde Budam ueniens, et in die sollempni — in decoro regio coronam sanctam habens in capite per omnes plateas et uicos incedebat eques cum populo copioso, ut cunctis se esse regem legittimum publicaret. Qui in breui terram Erdelw cum Beke filio Thome censuit uisitare, ubi Ladizlaus Woyuoda ipsum captiuauit et in castro suo tenuit uinculatum multis diebus. Qui miserabili fortuna sibi occurrente, de regno expellitur hungarorum.

www.dacoromanica.ro

XCIV. *De inuencione sacre corone.*

Nec hoc pretermittendum est, quod cum sacra corona per dictum Ottonem ducem ad Hungariam portaretur, propter timorem hostium fecit illam includi per artem tornatoriam in flasconem. Cum autem equitaret cum suis sub noctis silencio in strata publica, in qua plurimi uiatores transibant, casu de sella corrigiis, ubi erat flasco ille ligatus, quasi uas uinarium, nullo uidente cecidit resolutus. Postmodum uero luce clarescente, dum uidissent non esse thezaurum illum preciosum, quo citius potuerunt, timore percussi, retro celeriter cucurrerunt. Quam coronam inter multos transeuntes in terra iacentem in medio publice strate inuentam a nemine repererunt. Forsitan ceciderat(136)in prima uigilia noctis, reinuenta est autem sequenti die circa tempus non dubium uespertinum. Mirum certe et miraculum non tacendum! Quid enim per hoc quod illa corona cecidit intelligo, nisi quia dux ille usque uitam suam portare non potuit hanc coronam, sed amisit de capite coronam ipsam pariter et honorem. Quid est quod a nullo inuenta, sed ab ipsis qui portabant? nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo priuaretur. Quo facto in eisdem euentibus Ladizlaus filius Wernerii de captiuitate regis Vencezlai anno fere tercio liberatur, et cum Iohanne filio Chaak castrum budense per portam que est iuxta synagogam iudeorum feria quinta post festum beate Petronelle uirginis noctis in silencio subintrauit et quosdam ciues budenses suos aduersarios et proditores inuasit subito et destruxit. Peturmanus autem iudex ciuitatis nudus fugiens, uix euasit. Duos enim ex ipsis ciuibus, scilicet Martunherman [1]) et magistrum Martinum, iuratos ciues de duodecim, in caudis equorum per uicos et plateas ciuitatis crudeliter trahi fecit et eorum ossa ignibus concremari. Bona eorum obtinuit et possedit. Sacerdotes insuper illos perfidos superius nominatos manibus cathenatis et pedibus Thome Strigoniensi archiepiscopo destinauit. Quos idem archiepiscopus carceri mancipauit, et in eodem tristem spiritum emiserunt.

XCV. *Dominus frater Gentilis Cardinalis uenit in Hungariam.*

(137)Cum igitur puer Karolus absque regni solacio in Hungaria moraretur, Frater Gentilis tituli sancti Martini in montibus presby-

1) Toldy: Marcum Hermann.

www.dacoromanica.ro

ter Cardinalis de ordine Fratrum minorum ex autoritate summi pontificis plenaria anno domini MCCCVIII-o Pannoniam intrauit. Uno siquidem anno in pace transacto anno domini MCCCIX-o constitucione terribili promulgata, nobiles regni anathematis uinculo innodauit, pauperibus uero et diuitibus uniuersis diuina strictius interdixit. Et hec fecit illis nobilibus, qui iura regalia et reginalia nolebant restituere regi Carulo supradicto, et qui eum regem minime appellarent. Ladizlaum uero Voyuodam Transiluanum speciali excommunicacione feriens, eo quod coronam regni, quam ab Otthone duce dum eum captiuauerat, receperat, indebite detinebat. Et quia filiam suam idem Ladizlaus tradiderat filio Stephani regis Seruie scismatico in uxorem. Quapropter cum prefati nobiles extra cimiteria corpora iacentia conspicerent defunctorum, amaro spiritu perturbati, anno domini MCCCX-o congregati in campum Racus circa Pesth Carulum sepe dictum in regem concorditer susceperunt, et Albam properantes, feria quinta in octavis sancti regis Stephani sollempniter cum leticia coronarunt cum sacra corona a Ladizlao Voyuoda restituta. Anno eodem papa Clemens quartus, per cruciferos sancti Johannis inter christicolas mundi huius inestimabilem thesaurum fecit sagaciter procurari ad passagium generale pro terra sancta expugnanda; tradens dictis cruciferis graciam singularem, pecuniam largientes ab omnibus criminibus absoluendi usque ad continuos quinque annos. Sed postea de illo tanto thezauro nichil factum uidimus effectiue.

XCVI. *Pugna regis Karoli prope Cassam cum suis contra Matheum et filios Omodei.*

(138) Anno domini MCCCXII-o cum rex Carolus regale castrum Sarus uocatum a Demetrio filio Nicolai ex mandato Mathei potentissimi principis possessum suis uiribus obsideret, idem Matheus filius Petri de Trinchinio mille et septingentos milites lanceatos conducticios, et omne penitus suum posse contra regem in adiutorium Demetrii destinauit, ut ipsum regem de sub castro procul pelleret prepotenter. Principes autem exercitus Demetrium supra dictum, et Abam dictum pulchrum siue magnum constituit. Quorum aduentum rex audiens, putauit se non posse resistere, in Sepes se recepit. Cui Scepsenses equites pariter et pedestres fideliter concesserunt, cum quibus rex hostes suos audacius est aggressus. Qui interdum ciuitatem Cassa uocatam expugnare ceperunt, pro

www.dacoromanica.ro

Lupta dintre regele Carol Robert și voevodul Basarab.
Anul 1330.

www.dacoromanica.ro

morte Omodei Palatini, quem in Cassa cassenses theutonici uel potius Saxones peremerant innocentem. Quibus cum exploratores conclamarent regis aduentum, dimissa ciuitate intrepidi obuiam regio exercitui processerunt. Et ad locum pugnandi magis aptiorem rex et ipsi plurimum festinabant, quem locum ipsi primitus occuparunt. Rex interim in quadam valle circa Harnad cum exercitu confessione sacramentali premissa, et absolutione accepta, susceptoque domini corporis sacramento, a cruciferis supradictis, mori se per omnia parauerunt. At ipsi durissimi pacis hostes bellica arma induti, de montis cuiusdam cacumine, in vallem prefatam protinus certaturi obuiam regi descendebant, et in latere dicti montis, feria sexta in festo sanctorum Viti et Modesti prelium durissimum est commissum, quale a tempore tartarorum in Hungaria non contigit celebrari. In quo prelio de familia regis Kokos filius Stephani dicti Porch, et Stephanus filius Bagen [1]), Ladizlaus filius Thome, Jacobus filius Aladarii, Michael filius Petri (139) Gurke et Michael filii Gurke et Petrus castellanus de Bereg preclari nobiles corruerunt. Gurke sub uexillo regis uexilliarius existens occisus, uexillo regis cadente, sub uexillo cruciferorum rege pugnante. Ex parte uero altera Demetrius filius Nicolai et Aba principes exercitus, ac duo filii Omodei mortis iaculo uulnerati prepropere ceciderunt, et alii quamplurimi letaliter sauciati ibidem et alibi mortis debita persoluerunt; et licet ex parte regis plures ceciderunt, tamen rex uictoriam obtinuit gloriose. Quod factum a deo esse credimus et fatemur.

XCVII. *Obitus domine Marie prime uxoris regis Karoli.*

Anno domini MCCCXV.o domina Maria prima consors domini regis nacione polona filia ducis Kasmerii tercio die post festum beate Lucie uirginis et martyris in Themeswar uite cursum feliciter terminauit, et in Alba regali in ecclesia beate uirginis terre gremio commendatur. Anno domini MCCCXVIII-o accepit rex dominam Beatricem filiam regis romanorum sororem regis bohemorum de terra Luchumburgensi, que in reuolucione eiusdem anni obdormiuit in domino ,et Waradini in cathedrali ecclesia tumulatur. Eodem anno ecclesiam beate uirginis albensem, que frequenter incendio uastabatur, incepit rex tegere plumbeis tegumentis, et cum gloriosa

1) Toldy: Bageri.

www.dacoromanica.ro

testudine decorare. Insuper eciam columpnis firmissimis stabilire. Eodem anno mortuus est Matheus palatinus.

XCVIII. *Rex Karolus ducit in uxorem dominam Elyzabeth.*

(140) Anno domini MCCCXX-o accepit rex Karolus filiam Ladizlai, regis polonorum Elyzabeth nomine, de qua anno domini MCCCXXI-o habuit rex filium nomine Karolum. Qui puer mortuus est eodem anno quo natus est, et in Alba sepultus. Anno domini MCCCXXIV-o in Vyssegrad in festo sancti Remigii de eadem regina rex genuit filium nomine Ladizlaum.

XCIX. *Fundatio claustri Lypuensis.*

Anno domini MCCCXXV-o incoauit dominus rex Fratribus minoribus edificare ecclesiam in Lyppua ad honorem beati Lays noui sancti, episcopi tholosani et confessoris, qui fuit frater carnalis patris sui, scilicet primogenitus regis Sycilie, filius Marie regine, filie Stephani regis Hungarie, filii Bele quarti, professor uoto et habitu ordinis Fratrum minorum.

C. *Ludovicus nascitur.*

(141) Anno domini MCCCXXVI-o III-o Nonas Martii natus est eidem regi filius, quem nomine huius sancti confessoris consanguinei sui Lays pre gaudio appellauit. Anno domini MCCCXXVII feria quarta ante Dominicam ramis palmarum ecclecia beate uirginis de Alba regali quamuis plumbo tecta fuisset contra incendium ut superius memini, tamen flebiliter est combusta, et tota plumbea materia in laminas producta de tecto eius a facie ignis uehementis fluxit liquide sicut cera, excepto uno campanili, quod supra sacristiam est, ubi sanctorum reliquie quamplurime posite conseruantur; quod nemo dubitat eorum meritis remansisse. Sed nichilominus eandem ecclesiam postea iterum plumbo texit.

CI. *Andreas dux nascitur.*

Eodem anno in festo sancti Andree apostoli natus est ei filius, quem Andream appellauit.

www.dacoromanica.ro

CII. *Felicianus uulnerat dominam Elyzabeth reginam.*

Anno domini MCCCXXIX mortuus est Ladizlaus filius eius. Cum autem hysdem temporibus regnum Hungarie pacis optate tranquillitate gauderet et securum esset ab hostibus circumquaque, pacis emulus et inuidie seminator dyabolus misit in cor cuiusdam militis nomine Feliciani de genere Zaah, inueterato dierum, et canicie iam respersum ut dominum suum regem Karolum, et dominam Elyzabeth reginam, et duos filios eius Lays et Andream occideret gladio uno die. Qui Felicianus per Matheum de Trinchinio quondam palatinum fuerat exaltatus. (142) Tandem relicto Matheo uenerat ad regem. Quem rex regio fauore diligens, securo ingressu, regis ianua absque obice sibi patebat. Porro cum rex una cum regina et filiis suis prefatis anno domini MCCCXXX.o XV-o Ka. May feria quarta post octauas Pasce in suburbio castri Wyssegrad in domo sua pranderet, ante regis mensam clam subintrando idem Felicianus astitit, et euaginato acutissimo gladio, uehementissimo impetu more canis rabidi inmisericorditer regem reginam filiosque uoluit iugulare. Sed misericordia misericordis dei prohibente, quod uoluit non potuit effectui mancipare. Tamen regis manum dexteram leuiter uulnerauit. Sed proh dolor! regine dextere manus quatuor digitos, quos pauperibus et miserabilibus atque abiectis personis misericorditer in elemosinis extendebat, protinus amputauit. Cum quibus etiam digitis innumerabilibus ecclesiis paramenta uaria consuebat et altaribus sacerdotibusque ornamenta de preciosis purpuris transmittebat, et calices indefesse. Cum etiam pueros regios ibidem astantes uellet occidere, pedagogi puerorum, uidelicet filius Gyula de Kenesich, et Nicolaus filius Iohannis Palatini se interponentes, euadentibus pueris memoratis, letaliter uulnerantur in capite. Tunc Iohannes filius Alexandri in comitatu potokensi bone indolis iuuenis uicedapifer regine tunc existens, in ipsum Felicianum quasi in cruentam bestiam irruit, et cum bicello inter collum et scapulam fortiter feriendo transfixit, et ad terram deiecit. Hinc et inde per hostia gladiatores milites regis gladiis terribilibus membratim miserum laniantes, quoddam quasi monstrum gladiis effecerunt. Caput eius Budam mittitur, manus et pedes aliis ciuitatibus destinantur. Denique filius eius unicus adolescens, et unus sibi fidelis famulus fugam capientes euadere minime potuerunt, in caudis equorum uite terminum perceperunt. Quorum omnium cadauera canes in platea cum ossibus corroserunt. Et dignum quippe erat ut Felicia-

www.dacoromanica.ro

nus, qui multos christicolas membris eius feraliter mutilando priuauerat, ipse membris omnibus iusto dei iudicio priuaretur; et qui fuerat tortor pauperum indefessus (143) a communi morte hominum exclusus canina et subitanea morte moreretur, ut quasi canis cum canibus perciperet porcionem. Filia quoque eius Clara vocabulo uirgo pulcherrima de aula regia extrahitur, et naribus cum labiis turpiter mutilatis solum dentibus patefactis, et octo digitis ambarum manuum amputatis pollicibus saltem remanentibus per plurium ciuitatum uicos et plateas perducta in equo semiuiua et misera proclamare compellitur in hec uerba: Qui regi infidelis est per omnia recipiat talionem. Altera insuper filia Feliciani maior Sebe nomine cuidem nobili nomine Kopay matrimonialiter nupta, ante castrum Lewa iussu Emerici dicti de Bechei castellani ipsius castri capite truncatur et ipse Kopay in captiuitatis uinculo mortis debitum soluit. Filii eiusdem insuper in insulam marinam per cruciferos transportantur, nunquam terram natiuam reuisuri. Multi denique de ipsius genere Feliciani nobiles trucidantur.

Sic igitur Felicianus infelix lese maiestatis crimen incurrit, turbauit regnum, extinxit semen proprium, suam gentem infamauit, et perdidit esca canum effectus, solutus a seculo ligatus est in baratro, ac sepultus in inferno: mundo extitit fabula, et infidelibus disciplina. Tam enorme factum uno die uix creditur accidisse. Huc usque quo istud accidit rex Karolus uentis prosperis nauigauit et crispancia maris equora sue fortune carina ad uotum sulcauit. Sed iam fortuna uertibilis auersa [1]) facie ualefaciens terga uertit, quia undique bellis insurgentibus sua expedicio uincebatur; pedum etiam ac manuum dolore nimium torquebatur.

CIII. *Rex uadit cum exercitu contra Bazaraad* [2])

(144) Nam anno eodem quo Felic'anus indigne memorie periit, uidelicet anno domini MCCCXXX cum rex copiosum exercitum con-

---

1) Toldy: aduersa.

2) V. Motogna, Iarăşi lupta dela Posada în *Rev. Ist.* IX, p. 81, reproduce un document din Blagay, családoklevéltára p. 110 sq. în care chiar regele personal vorbeşte despre lupta dela Posada:

După un preambul Karului, Dei gratia . . . . . spune că recompenseazâ pe credinciosul Nicolae, fiul lui Radoslau, fiul lui Wahonik şi continuă:

Primo siquidem, dum nos tempore iam elapso, propter occupationem

www.dacoromanica.ro

gregasset, non tamen totum suum posse, quia ad confinia regni sui in diuersas expediciones contra aduersarios eiusdem regni, quam plurimos destinauerat pugnatores. Ipse uero per Zeurim in mense Septembri transtulit se in terram Bazarad Woyuode Vlachorum, ad induccionem Thome Woyuode transiluani, et Dyonisii filii Nicolai filii Jancha, que terra est inhabitabilis genti ignote; ut de ipsa terra ipsum Bazarad rex expelleret, aut certe terram ipsius uni ipsorum insultancium traderet possidendam: cum tamen ipse princeps censum debitum regie maiestati semper fideliter persoluisset. Cum autem rex Zeurim et castrum ipsius recepisset Dyonisio tradidit memorato omnia cum dignitate banatus. Quo facto Bazarad regi sic mandauit nuncios per honestos: Quia vos domine mi rex laborastis in conuocacione exercitus, laborem uestrum recompensabo VII milibus marcarum argenti. Ipsam etiam Zeurim cum suis atinenciis que nunc habetis pre manibus per potentiam, pacifice uobis tradam. Insuper censum quo teneor uestre corone, fideliter persolui faciam omni anno. Et nichilominus unum ex filiis meis uestre curie ad seruiendum deputabo, cum meis pecuniis et expensis, tantummodo reuertimini in pace uestra et personarum periculis precauete; quia si ueneritis ulterius, periculis minime euadetis. Quo audito rex elata mente in tale uerbum prorupit nunciis sic dicens: Sic dicite Bazarad: Ipse est pastor ouium mearum; de suis latibulis per barbas suas extraham. Tunc quidam fidelis baro Donch nomine, comes de Zolio et de Liptou, sic ait regi: Domine cum magna humilitate uobis et ad honorem uestrum ipse Bazarad loquitur, idcirco regie benignitatis fauorem et plenam dileccionem gracie sibi uelitis

---

terrarum et confiniorum regni nostri rationabilibus ex causis animum nostrum regium mouentibus, cunctorum etiam prelatorum et baronum ac regni nostri procerum uniuersorum ad id habito consilio prematuro, illum seuum Bozorad, Vayuodum Volahorum, rebellem et notorium emulum nostrum, diffidassemus et, congregato nostro ualido exercitu, in terram suam transalpinam, gentibus nostris ignotam, nostro regio culmini subiciendam, se transtulimus, ubi, certis diebus sine prelio inter alpes et montes per latibulos se moventes, fere omnibus edilibus hominum et equorum destituti laborabamus, factaque treuga cum predicto Bozorad, data fide sua perfida ut nobis uti regi pararet ac securum, exinde redeundi simul cum exercitu nostro iter preberet, confidentes de fide scismatici, in quo non fides, sed error fidei existit, revertebamur et cum gentibus nostris in quadam via perpetue anathemati data, ex utraque parte ripis preeminentibus circumsepta et ante, unde patentior erat, in pluribus locis indaginibus fortiter circumsepta et Volahorum pugnatorum gentium dicti Bozorad multitudine obsessa, asperrime circumquaque rabide et vehementi impetu, in

www.dacoromanica.ro

per(145)uestras literas remandare. Tunc rex uerbum superbie et comminacionis superius propositum iterauit. Relicto consilio saniori, protinus ultra pugnaturus processit. Et cum sibi et suis in terra incognita et inter alpes et montes siluarum uictualia inuenire nequirent, famis inedia ipse rex milites et equi sui laborare protinus ceperunt. Quo facto treuga ordinata cum Bazarad, et data fide ut ipse regi pareret, et securitatem regi cum suis omnibus redeundi preberet, et iter rectum ostenderet; rex reuertebatur securus, confidens de fide perfidi scismatici. Venit in quandam uiam cum toto exercitu que uia erat in circuitu et in utraque parte ripis prominentibus circumclusa, et ante unde erat dicta uia patencior indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumsepta per Vlachos. Rex autem et sui omnes nichil tale quid penitus opinantes, in ripis undique Vlachorum multitudo innumerabilis superius discurrendo iacula iacientes super regis exercitum, qui erant in fundo depresse uie, que nec uia dici potest, sed quasi nauis stricta, ubi propter pressuram cadebant dextrarii fortissimi cum militibus circumquaque. Quia nec ad ripas utriusque lateris uie propter precipitium ascendere poterant contra Vlachos, nec ultra procedere, nec fuge locum habebant propter indagines ibi factas; sed erant omnino sicut pisces in gurgustio, uel in rethe comprehensi. Cadebant iuuenes et senes, principes et potentes sine delictu. Darauit quippe sic iste miserabilis euentus a sexta feria usque ad secundam feriam, in quibus diebus collidebantur inuicem milites electi, sicut in cunis mouentur et agitantur infantes, uel sicut arundines que uento mouentur. Facta est autem ibi strages maxima, et cecidit militum

---

nos et nostrum irruendo exercitum diversis modis horrendis, caninosis insultibus, fundarum iaculis et aliis crudelium verberum ictibus afficiendo, gladiis feriunt turmas nostras sagittas lanceasque suas inebriant sanguine occisorum, undique ut muro obstructi momordiuis *(sic)* uerberum plagis, ubi nec ultra procedere, nec fuge locum habere poteramus, ceu pisces in gustrio vel sagena comprehensi, ad plasmatorem omnium rerum, protector noster aspice Deus, alta suspiria clamantes, in eodem Ihesu Christo pro nobis crucifixo et eius sacre genitricis simul cum sanctis omnibus, cum paucis nostris collateralibus, diuino tutamine, scutis desuper facto velamine creberrimos et in hoc *(sic)* ictus gladiorum, sagittarum, lancearum, et aliorum nonnullorum iaculorum super se tollendo, velut imbres pluviarum, vitam a mortis impetu arctius evitare cogebamur. Ubi prefatus Nicolaus, iuvenis atleta, ut tiro fortis, fidelis noster, vehementi spiritu ac mentis nostre intuitu, leonina ferocitate, viribus resumptis in virtute sui militaris bracchii, cunctis tamen suis feramentis de suo ad terram ruptis, corpore tantum scuto et acutissima sua vibrata lancea,

www.dacoromanica.ro

et principum ac nobilium incomputabilis multitudo, feria sexta in uigilia beati Martini, et post in sequenti. Ibi etiam occubuerunt tres prepositi, uidelicet: Magister Andreas prepositus albensis ecclesie, uir ualde uenerabilis, uice-cancellarius regie maiestatis existens cum sigillo regis periit. Item Michael prepositus de Posoga, et Nicolaus prepositus de Alba transilvana. Item Andreas plebanus de Sarus et Frater Petrus de ordine Predicatorum, uir honestus, dire mortis poculum acceperunt, quia in cerebra capitum eorum ligneos clauos miserabiliter affixerunt. (146) Quidam etiam sacerdotes qui erant capellani regis sunt occisi. Cumanorum denique corruit intestimabilis multitudo. Cadauera enim omnium, tam uirorum ecclesiasticorum quam laicorum nobilium in loco certaminis ibidem tempus resurrectionis generalis expectant; nec cari eorum potuerunt suos dilectos propter hostium incursus aliquatenus rehabere. Tulerunt enim Vlachi multos captiuos, tam uulneratos quam illesos, et acceperunt plurima arma uestesque pretiosas omnium elisorum, pecuniamque in auro et argento, in uasis pretiosis, et baltheis, et multa marsupia latorum grossorum, et equos multos cum sellis et frenis, que omnia portauerunt et tradiderunt ipsi Bazarad uoyuode. Rex autem mutauerat armorum suorum insignia quibus induerat Deseu filium Dyonisii, quem putantes esse regem crudeliter occiderunt. Rex uero ipse cum paucis pro tuitione suorum aliquorum fidelium uix euasit. Stabant enim in circuitu eius quasi muri lapidei: magister Donch cum Ladizlao filio suo, et militibus aliis de familia regis; et Magister Martinus filius Berend, qui omnes ictus gladiorum et sagittarum super

---

rursum in aciem offensorum nostrorum se viriliter contulit pugnaturus, caput nostrum priusquam suum fideliter defendendo coram oculis nostris, quinque fortiores Volahorum pugnatores qui pre cunctis caput nostrum regium orbare festinabant, sua veloci agilitate occisit et preceps in terram vita exutos prostravit, ubi et ipse Nicolaus miles ex adverso sex vulnera ad caput et humera sua tulit non modica, et fere viginti quinque suos nobiles familiares dimisit interemptos. Illico, favente Domino lassata ferventia pugnatorum, qui, de muro se ad latum dextrum trudentes, hinc inde peditantes, ex inopinato conflictu, volente Altissimo, qui cuncta solus preordinat, fuge presidio coacti et a loco elongati, ad salubriorem processimus tempus et exinde redditum sumpsimus ad propria (urmează donațiunea pentru meritele câștigate).

Datum per manus discreti uiri magistri Andree lectoris quinquecclesiensis, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno Domini MCCC tricesimo quinto idus decembris regni autem nostri uigesimo (Vezi *Introducerea*, nota 76).

www.dacoromanica.ro

se recipiebant, uelut ymbres pluuiarum, ut regis uita a mortis impetu seruaretur. Cadebant etiam in circuitu exercitus undique de canina multitudine Vlachorum quasi musce, que perdiderunt suauitatem unguenti, cum christianum populum, et unctos christi sacerdotes immisericorditer percusserunt. Quorum Vlachorum numerum ibi per hungaros occisorum, subtilis solummodo infernalis compotista collegit. Rex autem cum tali eventu uenit in Vyssegrad. Porro cum hungari fortissima et durissima prelia ubique gessissent, istud tamen eis accidit, ne propter uictoriarum frequenciam superbirent, uel certe post superbiam precedentem corriperentur, ut humilitatem discerent, et docerent, quatenus diuine dilectionis gratiam per paterne correctionis flagella uberius mererentur: quia illos corrigit deus pater, quos diligit.

Explicit secunda cronica Hungarorum.

www.dacoromanica.ro

Dezastrul armatei ungureşti. Fuga lui Carol Robert.
Anul 1330.

www.dacoromanica.ro

CRONICA PICTATA DELA VIENA.

In anul Domnului 1358, în ziua de marți, după Înălțare, s'a început această cronică care tratează despre faptele cele de demult și cele de acum ale Ungurilor, despre originea și propășirea lor, despre victoriile și vitejia lor, fiind culese datele din diferite cronici mai vechi, căutând adevărul și dând la o parte orice minciună. In numele Domnului, amin.

Prologul cronicei Ungurilor.

«Prin mine cârmuiesc regii», zice Dumnezeu Domnul prin gura înțeleptului Solomon, în capitolul al optulea al Proverbiilor sale. Dumnezeu cel prea mărit între sfinți, de o maiestate minunată, a cărui înaltă și neștirbită înțelepciune este fără de margine și fără de sfârșit, orânduiește cu dreapta-i judecată deopotrivă și cele din cer și cele de pe pământ. Deși el preaslăvește pe toți slujitorii săi și-i încarcă de mari onoruri și-i face stăpâni ai fericirii celei cerești; totuși, pentru ca să răsplătească pe cei vrednici cu vrednicie, ridică la demnități înalte și-i împărtășește cu o mai bogată răsplată pe cei pe cari îi găsește mai demni și pe cari îi recomandă meritele lor excepționale. Aceasta iese în evidență mai strălucit din superioritatea regilor celor distinși și din victoriile celebre repurtate de regii Ungurilor cari, sprijiniți de ajutorul autorității divine, după ce au biruit în lupte cu vitejie, distrugând fortărețele regilor și ale împăraților, au ajuns în războaie astfel de eroi, că nimenea nu le-a mai putut rezista. Aceasta se vede scris, negru pe alb, în vorba oracolului divin: «Prin mine, zice Dumnezeu, iar nu prin meritele lor proprii, domnesc și vor domni regii Ungurilor». Când pentru întâiași dată se manifestă autoritatea divină care are să aducă cu sine biruința de neîntrecut, zice: «prin mine însumi, care sunt de

www.dacoromanica.ro

o nesfârşită virtute şi care pot să ajut pe toţi pe câţi îi am înaintea mea. Fiindcă eu voiu ucide şi eu voiu face să trăiască, eu voiu lovi şi eu voiu tămădui, şi nu este nimenea care să poată scăpa din mâinile mele; eu ridic din pulvere pe cel sărac şi-l fac ca să şază împreună cu principii şi să ocupe tronul regesc». De aceea el adaugă: «Numai acei regi cârmuesc cari au cu ei dreptatea şi justiţia, limpezimea înţelepciunii, liniştea răbdării, pietatea îndurării, după vorba sfântă a Proverbiilor XX: «Mila şi dreptatea sunt paza regelui, iar îndurarea îi întăreşte tronul». Şi de asemenea spune Scriptura într'alt loc: «Regele înţelept şade pe tron şi înlătură orice rău numai cu privirea sa». Şi iarăşi Solomon zice în cartea Înţelepciunei VI: «Regele înţelept şi plin de milă este temelia poporului, el îndepărtează pe cei nelegiuiţi şi scapă din mâinile tiranilor popoarele robite». Toate acestea s'au împlinit faţă de regii Ungariei cari, biruind pe toţi tiranii, au izbutit să facă popoarele Ungariei ca să trăiască în frumuseţea păcii şi în liniştea plină de bogăţie, fiindcă ei, mai presus decât ori cari alţi regi, au avut teamă de Dumnezeu Domnul. De aceea în capitolul XVII al Deuteronomului stă scris: «Dumnezeu, vorbind despre regi, grăieşte: Regele odată ales, după ce se va fi aşezat pe tronul regatului său, va copia legea lui Dumnezeu, o va purta totdeauna cu sine şi o va citi în toate zilele vieţii sale, ca să înveţe să se teamă de Domnul Dumnezeul său şi să-i păzască vorbele lui, trecute în lege, pentru ca să domnească, el şi fiii săi, mulţi ani pe pământ şi să aibă o slavă vecinică». Originea, începutul, plecarea din Sciţia a acestor regi, anume ai Ungurilor, o voiu descrie pe rând, după diferitele istorii ale învăţaţilor sfinţi.

I. *Prima origine a Ungurilor, după sfânta Scriptură.*

După cum scrie autorul Scripturii, în capitolul al zecelea al Facerii: Iată cari sunt urmaşii fiilor lui Noe şi din aceşti trei fii ai săi şi anume din Sem, Cam şi Iaphet au ieşit, după potop, şaptezeci şi două de naţiuni. Din Iaphet cincisprezece, din Cam treizeci, din Sem douăzeci şi şapte. Acestea s'au risipit în cele trei părţi ale pământului. Lui Sem i-a căzut la sorţi Asia, lui Cam Africa, iar lui Iaphet Europa. Căci, după cum spune Iosephus, fiii lui Iaphet au luat în stăpânire regiunea nordică, dela munţii Taurus şi Amanus din Sycilia (Scitia) şi Siria până la fluviul Tanais, care este

www.dacoromanica.ro

în Scitia [1]). Acelaşi lucru îl confirmă şi Sfântul Ieronimus, în cartea sa despre Chestiunile Ebraice, că fiii lui Iaphet au stăpânit în Asia dela munţii Aman şi Taurus până la fluviul Tanais, iar în Europa până la Gades, lăsând localităţilor şi popoarelor numiri dintre cari, în urmă, foarte multe s'au schimbat, iar altele au rămas aceleaşi, sau aproape aceleeaşi sau numai asemănătoare. Fiii lui Iaphet sunt: Gomer, după care s'au numit Galatii şi în urmă Galicii, cari sunt părinţii Francilor, numiţi astfel după un oarecare Francio, fiul lui Paris, fiul lui Priam, primul rege al Troiei. Aceştia venind din Troia, după dărîmarea acestei cetăţi, în Pannonia care, odinioară, în vremea lui Alexandru cel Mare, se numea Grecia Superioară, au construit, la poalele muntelui Sicaan, de lângă fluviul Istru, care pe nemţeşte se numeşte Dunăre, o cetate foarte întărită, căreia i-au dat numele de Siccambria, după muntele Sycca şi au rămas aci patru sute de ani înainte de întruparea lui Christos; în urmă, temându-se de popoarele din răsărit, au trecut în ţinuturile din apus şi au ocupat regiunea de lângă fluviul Sakana [2]), căreia i-au dat numele Francia, după ducele lor Francio şi cetatea lor principală au numit-o Paris, după numele tatălui acestui Francio. Al doilea fiu al lui Iaphet, Magog, din care, după Sfântul Ieronimus, descind Sciţii apoi Maday, după care s'au numit Mezii; Iauan, după care se chiamă Grecii; de aceea pe ebreeşte Grecia se numeşte până în ziua de astăzi Iauan; şi Tubal, din care se pogoară Spaniolii; şi Mesoch, din care se trag Capadocienii; de aceea la ei, până în ziua de astăzi, se găseşte cetatea Mazecab; şi Tyras, după care s'au numit Tracii. Apoi fiii lui Gomer: Assenech, din care se trag Troianii; fiii lui Iauan Elyza, după care s'au numit mai întâi Elyseii, apoi Eolizii; şi Tarsis, din care au descins Cylicii. De aceea şi cetatea lor metropolă s'a numit Tharsus. Aci s'a născut apostolul Paul, după cum se vede în Faptele Apostolilor, în capitolul al douăzeci şi unulea şi următorul: «dela aceştia s'au împrăştiat însulele de popoare în ţările lor, fiecare cu limba sa». Aceasta o spunem aci prin anticipare, fiindcă faptul s'a petrecut mai târziu, în timpul despărţirii limbilor. Iar fiii lui Cam sunt: Chus, după care s'au numit Etiopienii de aceea în evreeşte Etiopia se numeşte Chus; şi Mezarim, din care pogoară Egiptenii, de aceea în evreeşte Egiptul

1) Cf. *Introducerea.*

2) *Sakana* este desigur *Sequana.*

www.dacoromanica.ro

se numeşte Mazarim. Phuth din care descind Sibii ; aceştia la început s'au numit Phutei; de aceea se găseşte aici un fluviu care până în ziua de astăzi se numeşte Phut. Şi Chanaan, după care s'au numit Chananeii, a căror ţară a fost dată în urmă fiilor lui Israil. Iar fiii lui Chus: Saba, după care s'au numit Sabeii; Evila, din care purced păgânii; şi Sabatha, din care purced Sabatenii. In urmă Chus a dat naştere lui Nemproth. Acesta a fost cel ce a pus la cale pe urmaşii lui Noe să zidească o cetate şi un turn împotriva lui Dumnezeu, şi despre care se vorbeşte în capitolul al unsprezecelea din cartea Facerii. De aceea se spune în Scriptură : „Acesta a început să fie puternic pe pământ şi prin puterea sa şi-a supus sieşi pe ceilalţi şi cu deasila i-a pus să muncească pentru el». De aceea spune mai departe Scriptura: «Şi era el un vânător strajnic, adecă un prigonitor de oameni, în faţa Domnului, căci nimica nu rămâne ascuns înaintea ochilor acestuia». De aci a ieşit proverbul, adecă vorba comună în gura tuturora : „ca şi un Nemproth». Căci, în urmă, de câte ori se ivea cineva prigonind pe oameni, îi se spunea, e un al doilea Nemproth sau asemenea cu Nemproth. Domnia acestuia a fost la început în Babilon şi urmaşii săi au stăpânit regiunile de lângă marea oceanului.

Din toate acestea se vede lămurit că nu este adevărată ideea acelora cari susţin că Hunor şi Magor, părinţii Ungurilor, ar fi fost fiii lui Nemproth care a fost fiul lui Chus, care a fost fiul lui Cam, blestemat de Noe; atât pentrucă atunci Ungurii n'ar fi din neamul lui Japhet, după cum afirmă sfatul Ieronimus, cât şi pentrucă Nemproth n'a locuit niciodată lângă fluviul Thanais care se găseşte în Orient, ci lângă marea Oceanului.

Deci, după cum spune sfânta scriptură şi sfinţii învăţaţi, Ungurii au descins din Magor, fiul lui Japhet care, în anul al cincizeci şi optulea după potop, după cum spune sfântul Sigilbert, episcopul din Antiochia, în Cronica popoarelor orientale, a intrat în ţara Evilat şi a dat naştere, cu soţia sa Enee, lui Magor şi Hunor, după cari s'au numit Maghiarii şi Hunii.

www.dacoromanica.ro

II. *Prima origine a răspândirii Ungurilor în Orientul Scitiei.*

Intr'una din zile însă s'a întâmplat ca ei (Magor şi Hunor) să pornească la vânătoare. Ieşindu-le în cale într'un deşert o cerboaică şi ei urmărind-o până în bălţile Meotyde, ea fugea în aintea lor. Aci însă dispărând cu totul din ochii lor, deşi au căutat-o mai multă vreme, n'au putut-o găsi nici de cum. In cele din urmă, străbătând amintitele regiuni băltoase, au observat că acestea sunt potrivite pentru hrana turmelor lor. De aci întorcându-se la tatăl lor şi luând învoiala acestuia, au intrat în regiunea băltoasă Meotyda, împreună cu tot ce aveau, cu gândul de a rămânea aci pentru hrana turmelor lor. Regiunea aceasta Meotyda este vecină cu patria lor Persia. Ea este înconjurată, în afară de un singur vad, din toate părţile de mare; are fluvii curgătoare şi este bogată în livezi, păduri, peşti, păsări şi fiare. Intrarea şi ieşirea de aci este anevoioasă. Intrând deci în ţara băltoasă Meotyda, au rămas aci nemişcaţi cinci ani. In al şaselea an însă, ieşind de acolo, au găsit din întâmplare într'un loc pustiu stând fără bărbaţi în corturi pe soţiile şi fiii fiilor lui Bereka [1]), cari la sunetul unei simfonii, sărbătoreau cu trompete o sărbătoare şi dănţuiau. Pe acestea răpindu-le repede le duseră cu toate lucrurile lor în regiunea Meotyda. Aceasta a fost cea dintâi pradă după potop. S'a întâmplat însă ca în acea luptă să fie prinse, între tineri, cele două fete ale lui Dule, şeful Alanilor, din cari pe una a luat-o de soţie Hunor şi pe a doua Magor. Din aceste femei şi-au tras originea toţi Hunii şi Ungurii. Locuind mai multă vreme în regiunea băltoasă Meotyda, au ajuns ca să se sporească într'un popor puternic şi ca acea regiune să nu-i mai poată nici cuprinde nici hrăni. Deci trimiţând de aci spioni în Sciţia, după ce au cercetat cu o rafinată şi scrupuloasă şiretenie regiunea Sciţiei au intrat în ea, ca în patria lor, având să rămână pentru totdeauna aci împreună cu copiii şi turmele lor. Iar când au sosit în această ţară, au aflat locuind în ea pe Alpruzi cari acum se numesc Pruteni. După ce au distrus sau au gonit şi au ucis pe aceştia, sunt recunoscuţi până în ziua de astăzi ca fiind posesoriii acestei ţări, deşi fără voia vecinilor lor. Căci ţinutul Scitiei se găseşte în Europa şi dintr'o parte se întinde spre răsărit până la marea Nordului, iar, din altă parte, se mărgineşte cu munţii Rifei. Spre răsăritul ei este Asia, spre apus

1) *Bereka, Belar,* la Simon de Kezu, p. 23; *Bular,* la Anonymus p. 70.

www.dacoromanica.ro

fluviul Ethul, adecă Donul. In adevăr popoarele ce trăesc acolo sunt neactive, dedate la superstiţii, dispreţuind natura, umblând după desfrâu, iubitoare de hoţie; în general de o culoare mai mult neagră decât albă. Căci Scitia este, ca cuprins, o unitate, dar ca guvernare se împarte în trei regate şi anume în Bascardia, Dencia şi Magoria. Ea are şi 108 provincii ce odinioară fuseseră împărţite între cele o sută opt neamuri ale fiilor lui Hunor şi Mogor, neamuri ce au ieşit din coapsele acestora, când pornind din băltoacele Meotyde au intrat în Scitia. De ţara scitică însă se mărgineşte dinspre răsărit ţara Iurianilor şi după aceasta Tarsia [1]); iar în urmă Mangalia [2]), unde se isprăveşte şi Europa. Iar în regiunea de miazăzi se găseşte naţiunea Corosmină şi Etiopia care se numeşte India Minoră şi după acestea între miazăzi şi cursul fluviului Don se află un deşert de nepătruns, unde, din cauza intemperiilor climei din acea zonă, sunt şerpi de diferite feluri, broaşte cât purceii, basiliscus şi mai multe animale otrăvitoare; tigri şi inorogi se produc aci. Marele fluviu Don izvorăşte din Scitia, de Unguri se numeşte Etul şi, dupăce străbate aci munţii cei plini de zăpadă ce înconjoară Scitia, îşi schimbă numele şi se chiamă Don. Lângă el spre Sud începe poporul Kytanilor şi al Alanilor şi în sfârşit prin trei guri se varsă în marea Rotundă [3]). Şi un al doilea fluviu, cu numele de Togata [4]), foarte mare, izvorăşte din ţara Sciţilor. Acesta curge prin păduri pustii şi străbătând bălţi şi munţi plini de zăpadă, pe unde soarele nu luceşte niciodată, intră în cele din urmă în Ircania şi se îndreaptă spre marea Nordului. Lungimea Scitiei se spune că s'ar întinde trei sute şaizeci de stadii, iar lăţimea de una sută nouă zeci. Situaţia ei este aşa de întărită că numai într'un singur loc foarte îngust se găseşte un vad; din această cauză Sciţii n'au fost supuşi de nici un popor nici odată, nici chiar de Macedoneni şi, de aceea, îi numim noi dent-os, adecă scutiţi din partea ori cărei puteri. Ii numim deci Dentos [5]) dela dentositas, fiindcă precum dinţii rod şi sdrobesc toate, deasemenea şi ei sdrobeau pe toate celelalte popoare. De aceea, Romanii îi numeau biciul lui Dumnezeu. Numita Scitie,

---

1) *Tarsia, Tartaria,* cf. Simon de Keza, p. 24.
2) *Mangalia,* Mongolia.
3) *Mare rotundum,* Marea Neagră.
4) *Togata, Togora,* la Simon de Keza, p. 23, 24.
5) *Dentos, Dentumogeri,* la Anonymus, p. 24.

www.dacoromanica.ro

totuşi, în unele părţi se zice că este destul de plăcută [1]). Incântătoare prin dumbrăvile, pădurile şi livezile sale, ea este bogată şi plină de tot felul de animale. Spre răsărit au vecini pe Pecenegi şi pe Cumanii cei Albi. Din spre marea Nordului care îi mărgineşte spre apus până la Susdalia [2]) este o pustietate plină de păduri, de nepătruns de piciorul omenesc, şi care se spune că se întinde într'un mare spaţiu, pe unde ceaţa stă necontenit timp de două luni şi pe unde soarele nu se zăreşte în aceste luni decât în lunile Iulie, Iunie şi August şi numai în atâtea ceasuri din zi, cât este dela şase până la nouă. In munţii amintitei pustietăţi se găseşte cristal, grifonii îşi fac cuiburi, iar păsările legisfalk cari pe ungureşte se numesc kerecset se ştie că-şi clocesc aci puii lor.

III. *Prima intrare a Ungurilor în Pannonia.*

In anul dela întruparea Domnului 373, în timpul împăratului Valens şi al lui Celestin I, papă al hisericii romane, într'a şasea epocă a lumii, fiindcă Hunii cari locuiau în Scitia se înmulţiseră, s'au strâns la un loc şi după ce şi-au ales de căpetenii pe Wele, fiul lui Chele, de origine din neamul lui Zemein, pe Keve [3]) şi pe fratele acestuia Kadicha, pe Ethele, Kewe şi Buda fiii lui Bendekus din neamul lui Kadar, s'au hotărît să invadeze regiunile apusului. Căci din cele o sută opt triburi au ales un milion de bărbaţi înarmaţi, adecă din fiecare neam câte zece mii, şi au lăsat pe ceilalţi Huni în Scitia ca să le păzească de duşman locuinţele şi ţara. Şi şi-au ales dintre ei un conducător, pe unul numit Kadar, din neamul lui Turda, ca să împace certurile dintre cei învrăjbiţi, să pedepsească pe hoţi, pe tâlhari şi pe răufăcători, cu aceea condiţie însă, că dacă acelaşi conducător ar da o sentinţă nedreaptă, comunitatea să o poată revoca şi să poată desărcina când ar voi pe conducătorul şi pe căpitanii cari ar greşi. Şi acest obiceiu legal s'a păstrat între Huni sau Unguri până în timpul ducelui Geysa [4]), fiul lui Toxun. Căci înainte de încreştinare în tabere, prin vocea crainicului, astfel strigând îi strângea pe Unguri la armată: «Glasul lui Dumnezeu şi al comunităţii întregi este ca fieştecare să se prezinte exact în cutare

1) Unele ediţii în loc de *lata* au *laeta*.
2) *Susdalia*, în Rusia, lângă Volga.
3) *Kewe*, *Reuwa*, la Simon de Keza, p. 25.
4) *Până în timpul ducelui Geysa*, cf. Anonymus, p. 28.

www.dacoromanica.ro

lor înarmat sau aşa precum este, spre a auzi porunca şi povaţa comunităţii». Deci oricare va fi călcat această poruncă, neputând să prezinte un motiv, legea scitică îl sancţionează, tăindu-l în două cu cuţitul, sau este aruncat în procese infamante sau fără nici o milă făcut sclav al comunităţii [1]). Deci abateri şi excese de acest fel au făcut ca un Hun să se diferenţieze de alt Hun. De altfel, pe câtă vreme un tată şi o mamă au dat naştere prin procreare la toţi Hunii, cum s'ar putea spune că unul este nobil şi altul nenobil, dacă în existenţa lor nu s'ar fi produs întâmplări nelegiuite? Deci, atunci toate căpeteniile cu un singur gând şi cu un singur suflet ieşind din Scitia au intrat la Pecenegi şi la Cumanii cei Albi apoi la Susdali şi Ruteni şi în ţara Cumanilor Negri. Ieşind apoi de aci au ajuns la Tisa şi după ce au cercetat dejur împrejur regiunea, întreaga ceată a găsit cu cale în unanimitate să nu meargă mai departe cu soţiile lor, cu carele lor şi cu corturile lor. Şi deoarece pe vremea aceea stăpânea Pamfilia, Frigia, Macedonia şi Dalmaţia tetrarchul Macrinus, lorgobard de naţiune şi din Sabaria de origine, fiind prevăzut cu arme de război, după ce a aflat că Hunii s'au aşezat deasupra Tisei şi că zi de zi îi devastează ţara, temându-se să-i atace numai cu fiii ţării sale, şi-a trimis delegaţi la Romani, cerând ca să i se trimeaţă ajutor împotriva Hunilor, căci el domnea peste cei amintiţi numai din graţia împăratului Romanilor. Romanii însă în acest timp îşi alesera de rege peste ei, din bunăvoia lor, pe Detricus din Verona, de naţiune german. Cerându-i-se ca să dea ajutor lui Macrinus, şi el primind bucuros, a pornit cu o armată de Italici, Germani şi de alte popoare amestecate din părţile de apus. A ajuns în cele din urmă în Zazholm [2]), unde se adunaseră chiar Longobarzii, la cetatea Potenciana [3]), pentru ca să trateze cu Macrinus planul dacă trebuie să atace şetrele Hunilor la trecerea lor peste Dunăre sau în alt loc potrivit. Pe când deci îşi făceau planurile şi-şi pierdeau timpul cu tratativele, Hunii trecând peste Dunăre în tăcerea nopţii peste burdufuri în Sicambria [4]), bătură crunt armata lui Macrinus şi a lui Detricus pe când ea se găsea în câmp în corturi, fiindcă cetatea Potentiana nu-i putea cuprinde pe toţi. Amărît din

1) *Sclav al comunităţii*, cf. Simon de Keza. p 25.
2) *Zazholm, Centum Colles, Centum Montes*, în judeţul Alba.
3) *Potentiana*, cetate romană, azi probabil în localitatea Hansabek.
3) *Sicambria*, Buda Vechie.

www.dacoromanica.ro

pricina acestei invazii Detricus a ieşit împotrva Hunilor, având să se lupte în câmpia Tarnukuolg [1]), unde, dând lupta, se spune că ar fi învins pe Huni, deşi cu o mare pierdere şi primejdie pentru ai săi. Cei ce au mai rămas dintre Huni au fugit dincolo de Tisa. Au căzut însă în acea zi dintre Huni 125 de mii şi între ei au pierit în această bătălie şi căpitanul lor Kewe. Iar dintre soldaţii lui Detricus şi Macrinus în afară de aceia cari fuseseră ucişi în corturile lor au pierit 210 mii. Văzând însă Detricus că a suferit în bătălie un aşa de mare dezastru pentru poporul său, după-ce s'a întâlnit în ziua următoare cu Macrinus, a plecat spre cetatea Tulna care pe atunci era o cetate a Latinilor, socotită printre oraşele Pannoniei. Cetatea Tulna este în Austria, trei conace [2]) depărtare de Viena. Hunii însă, când au aflat că vrăşmaşii lor s'au retras, s'au întors la locul de luptă şi au înmormântat cu toată pompa cadavrele tovarăşilor lor şi pe căpitanul lor Kewe, după obiceiul scitic, aproape de şosea şi, după cum credem, s'a ridicat o statuă de piatră, şi locul acela şi regiunea aceea au numit-o Keweoza [3]). Cunoscând deci din lupta precedentă curajul Romanilor şi pregătirea lor armată, după ce şi-au refăcut oastea, Hunii au plecat spre cetatea Tulna unde se strânseseră duşmanii lor. In contra lor se zice că le-au ieşit în cale Detricus şi Macrinus la Cesumaur [4]) şi luptând de dimineaţa până la ora nouă, Romanii au fost biruiţi. Aci a fost omorît şi Macrinus, iar Detricus a fost rănit în frunte de o săgeată şi întreaga armată a Romanilor a fost măcelărită şi fugărită. Iar dintre Huni au pierit în acea bătălie patruzeci de mii, fiind omoriţi Wela, Kewe şi Kadicha. Cadavrele acestora luându-le de aci le-au înmormântat lângă statua amintită împreună cu ceilalţi Huni. După ce însă armata Romanilor a fost împrăştiată la Cezunmaur, în urmă, timp de mai mulţi ani, Romanii n'au mai putut să se adune împotriva Hunilor.

---

1) *Tarnukuolg*, Tawarnucweg, la Simon de Keza p. 27 azi Tarnok, în comit. Pilis.

2) *Rastu*, conac, milă germană.

3) *Kewe oza*, Kewe háza.

4) *Cesumaur*, Zeiselmaur, în Austria Inferioară.

www.dacoromanica.ro

IV. *Alegerea lui Atyla ca rege al Ungurilor şi victoria aceluiaşi monarch.*

In anul patru sute unu dela întruparea Domnului, iar dela intrarea Ungurilor în Pannonia în anul al 28-lea, Ungurii sau Hunii, într'o voinţă unanimă, îşi aleseră peste ei, după obiceiul Romanilor, rege, pe Atyla, fiul lui Bendekuz, care la început era socotit ca unul dintre căpitani. Acesta a pus pe fratele său Buda [1]), duce şi conducător, dela fluviul Tisa până la Don, dispunând ca el însuşi să fie numit regele Ungurilor, groaza lumii, biciul lui Dumnezeu: Atyla, din graţia lui Dumnezeu, fiul lui Bendekuz, nepotul marelui Magor, crescut în Engadi, regele Hunilor, Mezilor, Goţilor, Danilor, groaza globului pământesc şi biciul lui Dumnezeu.

Regele Atyla era de coloare negricioasă cu ochii fioroşi, cu pasul maiestos, lat în piept, purtând o barbă mare, afemeiat peste măsură. Nu-i plăcea să ţie bani în caseta sa, de o îndrăzneală însă moderată. Era în lupte foarte viclean şi prevăzător, era de un corp ce se potrivea cu vitejia sa. De o voinţă extraordinară, se folosea de arme strălucitoare, de corturi curate şi civilizate. In adevăr, el era iubit de popoarele străine, pentru că era darnic şi popular; din cauza severităţii sale însă pe care o avea dela natură, era grozav de temut de ai săi. De aceea, naţiuni de diferite limbi alergau la el dela marginea pământului cărora le da bucuros ajutor după putinţă. Căci avea zece mii de care prevăzute cu coase, diferite maşini şi toate uneltele cu cari se sparg castrele şi cetăţile şi pe cari le ducea cu sine în armata sa. Avea obiceiul să aibă corturi făcute după diferitele chipuri ale diferitelor ţări. Unul însă îl avea totuşi aşa de celebru şi de extraordinar că era minunat încheiat din lame de aur aşa că aci se desfăcea aci se strângea din nou, după voia celor ce-l întindeau. Coloanele lui lucrate din aur şi având capitelari mobile, fiind însă la mijloc goale, se legau în cheutori cu pietre preţioase, artistic lucrate. Dar chiar, şi staulele [2]) sale, când pleca cu armata, erau pline cu cai din diferite ţări, pe cari, deşi ţinea mult la ei, îi dădea bucuros celor ce aveau lipsă, aşa că uneori de abia mai rămânea cu doi pentru trebuinţa călăriei sale. Iar aceste staule aveau o paratură de purpură şi de pânză de in; şeile regale însă erau lucrate din aur şi pietre preţioase. Masa lui era în întregime de aur, de ase-

1) *Buda*, el se numea de fapt *Bleda*, la Iordanes, *Bleta*.

2) *Maristalla*, germ. Marstall, staul.

www.dacoromanica.ro

menea şi vasele de bucătărie. Iar patul lui, o minunată lucrare din cel mai curat aur, îl purta cu sine în armată. Prin acestea şi alte strălucîri de acest fel din timpul său, Atyla, regele Hunilor, a rămas celebru. Iar oştirea sa, în afară de popoarele străine, era formată dintr'un milion de soldaţi, aşa fel că dacă se întâmpla ca un Scit să moară, altul să-l înlocuiască îndată. Armele soldaţilor săi erau lucrate mai ales din piele şi din diferite feluri de metale; ei aveau arcuri şi deasemenea lănci foarte ascuţite şi cuţite încinse la brâu. Insigna [1]) regelui Atyla, pe care de obiceiu o purta pe propriul său scut, avea asemănarea unui vultur în cap cu o coroană. Această insignă Hunii au purtat-o în totdeauna cu ei în armată, câtă vreme au trăit în comunitate, până în timpul ducelui Geycha, fiul lui Toxun.

V. *Continuarea povestirii.*

După ce Hunii, în urma bătăliei dată la Cezumaur, s'au întors victorioşi la corturile lor, au rămas câteva zile dincolo de Tisa împreună cu soţiile lor şi apoi regele Atyla a dispus să se strângă într'una din zile adunarea lor solemnă. La aceasta venind Detricus din Verona, împreună cu principii din Germania, se spune că au adus omagiu şi onoruri regelui Atyla. In urmă au sugerat regelui ideea să pornească personal în regiunile occidentale, unde ar putea să dobândească o mare glorie. Primind această propunere, după ce şi-a strâns în grabă armata, se spune că a plecat din Siccambria şi a făcut mai întâi o invazie în Iliria, apoi a trecut în regatul dela Constanţa, unde regele Sigismund i-a ieşit în drum lângă Basilea cu o armată numeroasă. Pe acesta Atyla l'a sdrobit cu întregul său popor şi l-a supus domniei sale. Pornind apoi din această localitate, a asediat cetatea Argentina de lângă Rin, cetate pe care, dela fundarea ei, nici un împărat roman n'a putut să o cucerească; Atyla însă a cucerit-o, dărâmându-i zidurile în mai multe locuri, pentru ca să fie deschsă fără de greutate o cale liberă tuturor celor cari ar sosi aci şi a dat ordin sever ca, atât timp cât va trăi el, să nu se refacă zidurile şi pentru ca această cetate să nu se mai numească Argentina, ci Strozburg, pentru mulţimea drumurilor, pe cari puse să se facă în zidurile ei. Pornind apoi cu armata, dela Argentina a distrus până

1) *Galnerium*, bannerium, drapel, insignă, cf. Simon de Keza, p. 29.

www.dacoromanica.ro

la pământ Luxovium, Bizancia[1]), Chalon, Masticon, Ligon, Burgundia şi Lugdunum. Şi de aci plecând dealungul fluviului Rou a ajuns la Catalauni, unde împărţindu-şi oştirea, a treia parte din armata sa, împreună cu generali distinşi, a trimis-o împotriva prea puterniculuĭ sultan Miramommona. Aflând despre aceasta sultanul a fugit dinaintea Hunilor din oraşul Sevila[2]) în Maroc, trecând braţul mării ce se numeşte golful Sevilei. Intr'aceea, a atacat pe regele Atyla pe neaşteptatee împreună cu zece regi din Occident un patriciu al Romanilor, cu numele de Aetius. Şi pe când se pregăteau să dea atacul asupra lui Atyla, acesta cerând un armistiţiu pentru ca să-şi adune armata ce fusese trimisă împotriva sultanului şi refuzându-i-se aceasta, s'a dat lupta între ambele armate de dimineaţa şi până noaptea în câmpia ce se numeşte Belwinde[3]). Intre cele două armate era un pârâu curgător, aşa de mic, că dacă cineva ar fi aruncat în el un fir de păr, prin mişcarea sa înceată de abia ar fi putut să se urnească din loc. După ce însă s'a dat lupta, inundând sângele animalelor şi al oamenilor, se spune că s'a făcut un torent atât de mare că ar fi târât cu sine un vizitiu cu car cu tot şi oameni înarmaţi şi în ambele armate acest torent a pricinuit nu o mică mortalitate. Aceasta este bătălia ce s'a dat între regii Occidentului şi Atyla în câmpia Beuscite dela Catalauni'a, decât care luptă nu se aminteşte alta în vechime, nici mai grozavă nici mai crâncenă, dintre toate bătăliile din această lume cari s'au dat vr'odată într'o singură zi şi într'o singură localitate. In adevăr, în această ciocnire a rămas mort pe loc cel mai mare rege al Goţilor, cu numele Aldaricus. Când ceilalţi regi au aflat despre moartea acestuia, ei cari scăpaseră au căutat prin fugă să se ascundă. Deci, în acea zi, s'a ridicat curajul Hunilor şi al regelui Atyla, şi groaza a cuprins întreg pământul şi, la auzul acestora, cele mai multe ţări se supuseră cu bani şi cu tribut. Iar a treia parte a armatei regelui Atyla, care n'a putut să ia parte în această bătălie, temându-se de Atyla, din cauza întârzierii sale, a rămas la Catalauni până la moartea lui Atyla şi s'au făcut locuitori ai nouei lor patrii, nemai voind să se întoarcă în Pannonia. Căci, în afară de popoarele străine, numai dintre Huni fuseseră trimişi în contra lui Miramammona şaizeci şi cinci de mii de inşi. Dintre aceşti Huni, mai mulţi fuseseră numiţi căpitani,

1) *Bizancia, Vesontio,* azi Besançon.
2) *Sibilia,* Sevila. *Strictum Sibilae,* golful Sevilei.
3) *Belwinde, Beluidar,* la Simon de Keza.

www.dacoromanica.ro

cari pe limba lor se numeau Spani. După numele acestora şi-a primit numele toată Spania. Rămânând Atyla numai câteva zile în locul luptei, s'a retras în sfârşit victorios şi a venit în cetatea Tolosa, în care cetăţenii l-au primit cu mari onoruri. Pornind apoi de aci a plecat în contra cetăţii Reims, adecă cetatea capitală a Goţilor care, atunci când el a plecat spre Catalaunia, îi se opuse cu străşnicie şi pe care acum ocupând-o fără zăbavă pe toţi câţi a găsit aci i-a distrus prin foc şi sabie. Prefăcând în ruine în chipul acesta toată Franţa şi Flandria, a ajuns la Colonia unde sălbătecia Hunilor a ucis cu cruzime pe Sfânta Ursula, fiica regelui Bractanilor, împreună cu unsprezece mii de fete. Trecând aci, la Colonia, peste Rin, a intrat în Turingia, în cetatea Ysnac [1]), unde, după ce a ţinut o adunare solemnă, şi-a trimis armata împotriva Dacilor [2]), Normanilor, Frisonilor, Litvanilor şi Prutenilor, pe cari după ce i-a învins, i-a făcut supuşii săi. Plecând de aci, după ce a ţinut adunarea, a intrat în cetatea Siccambria, din Pannonia, unde a ucis cu mâna sa proprie pe fratele său Buda şi i-a aruncat corpul în Dunăre, fiindcă, pe când Atyla zăbovea în apus, aci Buda trecuse în cârmuirea sa peste hotarele stabilite între el însuşi şi fratele său Atyla. Căci pusese ca Siccambria să se numească după numele său Buda Wara. Şi, cu toate că regele Atyla interzisese Hunilor şi altor popoare ca această cetate să nu se mai numească Budavar, ci cetatea lui Atyla, Teutonicii, temându-se de interdicţie, au numit-o Ecylburg [3]), adecă cetatea lui Atyla, Ungurii însă neţinând seama de interzicere o numesc şi o chiamă până în ziua de astăzi O-Buda. După ce a adus la îndeplinire astfel toate acestea, timp de cinci ani s'a odihnit la Siccambria, trimiţându-şi sau distribuindu-şi observatorii săi în cele patru colţuri ale lumii. In adevăr, prima grupă de observatori a fost aşezată la Siccambria, încât strigătul unuia să poată fi auzit ziua şi noaptea până la cetatea Colonia din Germania; a doua parte până în Lituania; a treia până pe malurile fluviului Don, adecă Etul; iar a patra staţiune a aşezat-o în cetatea Yadra din Dalmaţia. La vocea şi strigătul acestora cele patru părţi ale lumii ar fi putut să ştie ce face Atyla, sau cu ce ocupaţie se îndeletniceşte.

---

1) Ysnac, Eisenach, oraşel în Turingia.

2) *Impotriva Dacilor*, adecă a locuitorilor din Dania sau Danemarca.

3) Ecylburg, *urbs Ethelae*, lângă Buda.

www.dacoromanica.ro

VI. Fuga popoarelor

Oraşele din Pannonia, Pamfilia, Frigia, Macedonia şi Dalmaţia cari din cauza deselor asedii ale Hunilor fuseseră pustiite, părăsindu-şi solul natal, după ce au obţinut îngăduinţă dela Atyla, au trecut în Apulia pe marea Adriatică lăsându-şi trupele lor şi renunţând să mai fie supuse lui Atyla; Vlachii cari erau colonii lor şi pastorii lor rămaseră de bună voia lor în Pannonia.

VII. Cucerirea cetăţii Aquilea de regele Atyla.

După ce regele Atyla s'a odihnit cinci ani la Siccambria, a căutat să refacă lipsurile armatei sale, şi anume ale părţii a treia care rămăsese de mai de mult la Catalauni şi, după ce şi-a ţinut adunarea, a plecat din Pannonia şi trecând prin Carintia, Stiria şi Dalmaţia, s'a unit cu toţi ai săi în cetăţile Salona şi Spaletum, din marea Adriatică, şi a pus să se dea foc la amândouă aceste cetăţi. Iar plecând din acel loc, s'a îndreptat pe lângă mare spre cetăţile Tragura [1]) Sardona, Sibinic, Jadra, Nona, Scenia, Parentia, Pola, Caputistria şi Terestrina şi distrugând şi alte multe cetăţi din munţi, a ajuns în sfârşit la Aquilea a cărei mărime după ce a examinat-o, s'a îngrozit şi s'a socotit pierdut dacă ar lăsa numita cetate necucerită, cu atât mai vârtos cu cât mai mulţi rebeli Longobarzi se spunea că au fugit acolo din Pannonia. Reclamându-i pe aceştia dela cetăţeni printr'o solie şi refuzându-i-se predarea lor, a început să atace prin diferite maşini cetatea, pe care neputând nicidecum să o cuprinză, a asediat-o timp de un an şi jumătate. Intr'una din zile însă s'a întâmplat ca să înconjoare cetatea cu mai mulţi paznici care îl însoţeau, şi în cari, după părerea sa, el avea să-şi pună cea mai mare nădejde şi a văzut o barză sburând dela mare şi aşezându-se pe acoperişul unui palat, unde îşi avea cuibul, şi luând în cioc un puiu, l-a dus în nisipul mării. Intorcându-se din nou a transportat şi pe ceilalţi pui împreună cu cuibul. Văzând aceasta regele Atyla şi-a convocat soldaţii şi le-a spus: «Observaţi tovarăşi, cum această barză prevesteşte faptele viitoare şi cum simte că cetatea aceasta va fi distrusă de noi şi ca

1) Tragura. Identificarea oraşelor, precum şi notele explicative, se pot vedea în vol. IV al acestei colecţii de izvoarei istorice, textul cronicei pictate fiind luat după cel al lui Simon de Keza.

www.dacoromanica.ro

să nu piară împreună cu cetăţenii îşi ia precauţiunile ei. Fiţi deci pentru ziua de mâine mai viteji şi veţi vedea cetatea prăbuşindu-se». Apoi comunicând tuturora ordinul, pe lângă întrebuinţarea de tot felul de maşini de războiu, folosindu-se de o stratagemă scitică a cerut câte o şea dela fie care din cei un milion de soldaţi şi făcând din şei lângă zidul înconjurător o grămadă enormă, a poruncit să se dea foc şeilor; de flacăra şi căldura acestora zidul înmuindu-se, s'a prăbuşit la pământ cu turnuri cu tot. Văzând aceasta cetăţenii au părăsit oraşul şi au fugit într'o insulă din mare; au hotărât adecă să intre într'o insulă oarecare a mării, vecină cu Aquileia spre a rămânea pentru totdeauna acolo. Ea până în ziua de astăzi se numeşte Veneţia. După ce au locuit câtăva vreme în aceasta, au părăsit-o tot de frica regelui Atyla şi au intrat cu gândul de a rămânea în insula ce se numeşte Realth.

VIII. Originea Veneţienilor.

Unii Veneţieni sunt Troiani, după cum sună Cronica Veneţienilor: «după dărâmarea Troiei, au mai rămas totuşi la Aquilea pe care se spune că au fundat-o». In adevăr, Veneţienii nu admit că originea lor ar fi dela Sabaria, după cum cred unii. Căci la Sabaria locuiau Latinii, anume Longobarzii şi în Aquilea era aci o şcoală generală atât pentru Longobarzi cât şi pentru alte naţii din lume, foarte celebră pentru multe învăţături de poeţi şi filosofi, supusă însă rătăcirilor diferitelor idolatrii. Această cetate voind la început să o cuprinză regele Goţilor, Arcellaus, deşi a asediat-o mult timp, n'a putut-o lua. In cele din urmă a cucerit-o spaima hunii (Atyla). Locuitorii acesteia fiind goniţi de Huni, acum locuesc la Papia [1]) în Italia, lângă fluviul Ticin.

IX. Devastarea Germaniei.

Deci, după ce a distrus Aquilea şi Concordia, a dărâmat în urmă fortăreaţa din Forum Julii. De aci intrând în Marca Longobardiei a supus puterii sale Teruisium, Padova, Verona, Brixa, Cremona, Mantua, Perganum, Mediolanum, Alexandria şi Ferraria şi alte mai multe oraşe din aceeaşi regiune. După aceasta venind la Ravenna, arhiepiscopul Arianilor care făcuse să se ridice chiar în

1) Papya=Pavia.

www.dacoromanica.ro

cetate împotriva scaunului apostolic doisprezece cardinali, cari imitau secta sa, şi având un tezaur bogat, introduse pe ascuns fără ştirea concetăţenilor săi pe Huni în cetatea Ravenna şi a pus să fie ucişi creştinii cari erau căpeteniile cetăţii, făgăduind nu mai puţin regelui Atyla, că dacă ar primi secta sa şi ar prigoni pe creştini, i-ar da în mână, fără pierderi din partea poporului său şi fără cheltuială, întreaga Italie şi cetatea Roma şi Africa. Atyla primi bucuros propunerea mulţumindu-se mai mult de stăpânirea ţărilor decât de secta amintită. Romanii văzând primejdia, fiindcă din această cauză ar fi putut să se prăpădească creştinătatea, se adresară Papei Leon ca să-şi îndrepte paşii spre Atyla, cerându-i din partea Romanilor ca Atyla să primească cât va trăi tribut şi supunere. Intr'aceea regele Attila trimisese armata sa în Aquilea, punând în fruntea oştirii pe căpitanul Zorard, de fel din tribul Zoard. Acesta a jefuit Apulia, Terralaborie şi Calabria până la cetatea Regio şi Catona pe care se zice că ar fi fundat-o Cato şi s'a întors cu o foarte mare pradă. Când Papa Leon a ajuns la Ravenna, la Atyla, împreună cu mulţime de cler şi de cruci, au avut numai decât o convorbire unul cu altul, de călare, şi ascultând făgăduelile şi vorbele Romanilor, lui Atyla îi s'au părut condiţiunile grele, totuşi a admis cererile lor, din consideraţie pentru scaunul apostolic şi de teama unei viziuni ce i s'a arătat. Căci când regele şi-a ridicat ochii mai sus a văzut deasupra capului său un om atârnând în aer, având în mână o sabie care îl ameninţa oarecum să-i taie capul şi scrâjnind din dinţi. Deci aprobând cererile Romanilor, după ce a concediat pe papă, regele s'a întors la Ravenna, unde a pus să prinză pe arhiepiscopul Arian, împreună cu aderenţii săi, ascultând în aceasta de sfatul Papii. Şi după ce a cerut dela el şi dela complicii săi şaizeci de mii de mărci de aur, i-a tăiat capul, şi cu toată mulţimea armatei sale s'a întors în Panonnia. Şi astfel întinzându-şi imperiul său în lung şi în lat, în miază zi, apus, miază noapte şi răsărit, îşi puse în minte să treacă marea, pentru ca să subjuge Egiptul, Asiria şi Africa.

X. *Căsătoria regelui Atyla.*

Atunci i s'a adus într'una din zile ca mireasă fiica regelui Bractanilor cu numele Mikolch [1]), de o frumuseţe supraomenească, pe care se spune că aşa de mult a iubit-o, că a întrecut orice măsură,

1) Mikolch, *Micolt*, la Simon de Keza, *Ildico*, la Jordanes.

www.dacoromanica.ro

după cum avea obiceiul când bea. Şi când a isprăvit contactul cu fata, adormind, i-a năpădit în timpul nopţii sângele din nări şi, cum dormea cu faţa în sus, sângele i-a intrat pe gură în gât, unde, închegându-se, i-a împiedicat respiraţia şi a ucis pe Atyla. Iar Mikolch, sculându-se din somn şi atingând cu o mişcare repede pe bărbatul ei şi el neputându-se mişca, a văzut că trupul îi este rece şi lipsit de căldura naturală. Atunci, ţipând cât putu, a chemat pe uşierii regelui, arătându-le că bărbatul ei a intrat în viaţa de veci. Aceştia urlând cu strigăte puternice, făcură pe toţi străjerii să alerge cu ţipete la intrările palatului şi l-au îngropat în urmă împreună cu Wele, Cadicha şi Kewe şi alţi căpitani ai Hunilor în locul amintit mai sus. Aflându-se despre moartea lui Atyla, lumea întreagă a rămas încremenită, şi vrăşmaşii săi nu ştiau ce să facă, să-l plângă sau să se bucure, temându-se de mulţimea fiilor săi cari, cât un popor întreg, nu puteau să fie număraţi. Ei credeau că vr'unul dintre fiii tatălui lor va avea să domnească. Dar, prin viclenia lui Detricus şi a altor principi germani, pe cari Atyla în timpul domniei sale îi avea de gâtul său, comunitatea unită a Hunilor s'a împărţit în două cete, aşa că, unii se sileau să-şi aleagă de rege, după Atyla, pe Csaba, fiul regelui, născut cu fiica împăratului Grecilor, Honorius, alţii însă pe Aladariu, născut cu o principesă germană, anume cu domniţa Crumheldina [1]). Partea cea mai sănătoasă a Hunilor alăturându-se pe lângă Csaba, iar Detricus şi naţiile străine împreună cu puţinii Huni pe lângă Aladariu, începură amândoi să domnească deodată. Şi în vreme ce fiecare căuta să se alipească de unul din ei, prin şiretenia lui Detricus, care pe acea vreme la Siccambri era de partea lui Aladariu, între amândoi regii s'a iscat un războiu atât de cumplit că, timp de cincisprezece zile neîntrerupte, aşa de mult au inundat de sânge german Dunărea că, dacă Nemţii de ruşine n'ar ascunde măcelul ce li s'a făcut de Huni în zilele amintite, de sigur ar trebui să mărturisească că dela Siccambria până la Potentiana, nici oamenii nici animalele spurcate n'au putut să bea apă curată din Dunăre.

Aceasta este faimoasa bătălie pe care Hunii o numesc bătălia Crumheld până în ziua de astăzi. In aceste lupte Csaba şi Hunii totdeauna au avut victoria; în urmă însă Detricus, din Verona a făcut, prin trădare, ca Csaba să fie biruit. Căci, la început, Csaba

1) Poligamia era permisă la Sciţi şi la primii Unguri până la încreştinarea lor, când s'a introdus dreptul de primogenitură.

www.dacoromanica.ro

învinsese pe fratele său, dar în cele din urmă a fost el învins, aşa că de abia i-au mai rămas lui Csaba cincisprezece mii de oameni, ceilalţi Huni şi fiii lui Atyla fiind cu totul sau distruşi sau omorîţi. Deci, după moartea lui Atyla, atât fiii săi, cât şi Hunii, s'au distrus între sine. Fiind deci învins Csaba şi fraţii săi în număr de şaizeci, fiii regelui Atyla cari îl sprijiniseră, se spune că au plecat cu cincisprezece mii de Huni la unchiul său, Honorius. Şi cu toate că Honorius, împăratul Grecilor, ar fi voit să-l ţină locuitor al Greciei, el, nevoind să rămâie, s'a îndreptat spre locaşurile părinteşti, anume spre Scitia, cu gândul să rămâie aci. Csaba însă a stat în Grecia, împreună cu Honorius treisprezeci ani, şi a făcut drumul spre Scitia timp de un an întreg, din cauza primejdiilor călătoriei şi greutăţilor trecerii peste ape. Iar după ce a ajuns în Scitia şi anume în locaşul părintesc, nu şi-a luat soţie din Scitia, ci a luat una dela Corosmenia, după sfatul lui Bendekuz, bunicul său, pe care se spune că l'a găsit sănătos, dar foarte decrepit. Din această soţie a sa a născut pe Edemen şi Ed. Deci, acest Csaba, prin îndemnul său, a făcut ca Scitii să se întoarcă din nou în Pannonia. Mai rămăseseră însă dintre Huni trei mii de bărbaţi, cari scăpând cu fuga din lupta Crumheldină, s'au strâns în câmpia dela Csigla [1]). Ei fiindcă se temeau de popoarele din apus să nu dea buzna peste ei fără veste, au intrat în Ardeal şi s'au numit aci nu Unguri, ci Zekul [2]), cu alt nume. In adevăr, în timpul vieţii lui Atyla, Hunii înşişi fuseseră duşmani ai popoarelor din Occident. Zekulii însă sunt rămăşiţe ale Hunilor rămânând în câmpia amintită până la întoarcerea celorlalţi Unguri. Când deci au aflat că Ungurii se întorc pentru a doua oară în Panonnia, le-au ieşit înainte în Rutenia, cucerind împreună cu ei regiunea Pannoniei. După cucerirea acesteia, au avut aceeaşi soartă ca Ungurii, după cum au voit-o aceştia, nu în câmpia Pannoniei, ci au avut aceaşi soartă ca Vlachii, vecinii lor din munţi. De aceea, amestecaţi cu Vlachii, se spune că s'au folosit de alfabetul acestora. Aceşti Zeculii crezuseră anume că Csaba a pierit în Grecia. De aceea poporul până astăzi spune: «Atunci să te întorci, când se va întoarce Csaba din Grecia». Deci acest Csaba este fiul legitim al lui Atyla, născut cu fiica lui Honorius, împăratul Grecilor, şi ai cărui fii s'au numit Edemen şi Ed. Edemen însă când Ungurii s'au întors pentru a doua oară în Panonnia, a venit

---

1) *Csigla*, localitate până astăzi neidentificată.

2) *Zekul. Siculi*, Szekler, Secuii, Cf. *Sicules et Roumains*.

www.dacoromanica.ro

cu o foarte mare familie a tatălui său şi a mamei sale. Căci mama sa se născuse la Corosmini. Ed însă a rămas în Scitia la tatăl său. Din acest Csaba se trage neamul lui Aba. Când deci Csaba, ducându-se în Scitia, se lăuda în gura mare cu neamul mamei sale, nobilimea Hunilor l-a ţinut de rău, afirmând că el nu este un adevărat fiu al ţării Scitiei, ci un intrus al unei naţii străine, din care cauză nu şi-a luat de soţie o femee din Scitia, ci a luat una din neamul Corosmin. După ce însă fiii lui Atyla au pierit aproape cu totul, împreună cu poporul scitic, Pannonia a rămas zece ani fără de rege, rămânând în ea numai Slavii, Grecii, Vlachii, Teutonii şi străinii, Messiani, cari, pe când trăia Atyla, îi erau supuşi ca oameni de rând. S'a ridicat după aceasta un principe oarecare, numit Zuatapolug, fiul lui Morot, din Polonia, care, subjugând Bracta, guverna peste Bulgari şi Messiani, începând de asemenea să domnească şi în Pannonia după exterminarea Hunilor. Pe acesta nişte Unguri din Erdelw şi dela fluviul Hung, atrăgându-l prin diferite daruri şi spionându-l prin ştafete, după ce au aflat că armata lui nu este înarmată, au dat deodată năvală asupra lui Zuatapolug, într'un oare care oraş de lângă Podul Banului, de lângă Tata, ale cărui ruine se văd până astăzi şi l-au ucis cu toată oştirea. Astfel ei au început să stăpânească peste amintitele popoare ale Pannoniei peste cari întinzându-se şi le supusese sieşi fiul lui Morot [1]). Unii spun că Ungurii la întoarcerea lor în Pannonia au găsit domnind pe Morot, iar nu pe Zuatapolug; această credinţă provine de acolo fiindcă tatăl său cu numele Moroth era mai mare, dar că istovit de bătrâneţe stetea în linişte în fortăreaţa ce se numeşte Besprem. Auzind nenorocirea ce se întâmplase fiului său, de durere, şi-a sfârşit viaţa printr'o moarte subită. Iar fiul său era nou în domnie. Hunii însă se aşezară lângă fluviul Tisa şi de la Tisa au plecat după cinci ani. Dela lupta dela Kezumaur până la domnia lui Atyla a trecut un an. Atyla însă a domnit patruzeci şi patru de ani, ducatul său a ţinut cinci ani; a trăit însă o sută douăzeci şi cinci de ani. A murit însă după intrarea Ungurilor în Pannonia în anul al LXXII-lea, iar dela întruparea domnului în anul 445 în timpul împăratului Marcian al II-lea şi al papei Gelasius I. Iar în noaptea aceea, în care Atyla a murit în Siccambria, împăratul Marcian a văzut în vis

1) *Morot*, la Anonymus este duce de Bihor.

www.dacoromanica.ro

arcul lui Atyla frânt, înţelegând din aceasta că el însuşi a murit. El stetea atunci la Constantinopol.

Sfârşitul primei cronici a Ungurilor.

XI. Prologul despre a doua intrare a Ungurilor şi despre întâmplările fericite şi nefericite ale lor.

După ce am vorbit despre originea Hunilor, despre războaele lor fericite şi nefericite şi de câte ori şi-au schimbat sălaşurile, să vedem acum în ce timp s'au întors a doua oară în Pannonia, cine au fost conducătorii lor la întoarcere şi care a fost numărul ostaşilor din armată; aceasta am socotit cu cale să o arăt în prezenta lucrare.

In anul întrupării Domnului şase sute şaptezeci şi şapte, iar dela moartea lui Atyla, regele Ungurilor, în anul o sută patru, în timpul împăratului Constantin al treilea şi al papei Zaharia, după cum se spune în cronica Romanilor, Ungurii au pornit pentru a doua oară din Scitia în chipul următor: Eleud, fiul lui Ugeg, a născut în Scitia cu fata Eunodbilia, un fiu care s'a numit Almus, după faptul că mamei sale îi s'a arătat în vis o pasăre, venind la ea subt chipul unui vultur, pe când era însărcinată; că din pântecele ei a ieşit un râu, dar care nu s'a eporit în ţara ei, şi de aceea îi s'a proorocit că din coapsa ei se vor naşte regi glorioşi. Şi fiindcă în limba noastră somn se zice alm, şi fiindcă naşterea lui s'a proorocit printr'un vis, de aceea el s'a numit Almus. Acesta a fost fiul lui Eleud, acesta a fost al lui Ugeg, acesta al lui Ed, acesta al lui Csaba, acesta al lui Atyla, acesta al lui Bendecuz, acesta al lui Turda, acesta al lui Scemen, acesta al lui Ethei, acesta al lui Opus, acesta al lui Kadicha, acesta al lui Berend, acesta al lui Zulta, acesta al lui Bulchu, acesta al lui Bolug, acesta al lui Zambur, acesta al lui Zamur, acesta al lui Leel, acesta al lui Leventa, acesta al lui Kulche, acesta al lui Ompud acesta al lui Miske, acesta al lui Mike, acesta al lui Beztur, acesta al lui Budli, acesta al lui Chanad, acesta al lui Buken, acesta a l lui Bondofard, acesta al lui Farkas, acesta al lui Othmar, acesta al lui Kadar, acesta al lui Beler, acesta al lui Kear, acesta al lui Keve, acesta al lui Keled, acesta al lui Dama, acesta al lui Bor, acesta al lui Hunor, acesta al lui Nemproth, acesta al lui Thana, acesta al lui Iaphet, acesta al lui Noe.

www.dacoromanica.ro

Almus a dat naştere lui Arpad. Arpad a dat naştere lui Zoltan, Zoltan a dat naştere lui Toxun.

Deci în anul dela întruparea domnului şase sute sau şapte sute şaptezeci şi şapte, dela moartea lui Atyla în anul al sutelea, aşa numiţii în deobştie Maghiarii sau Hunii, iar latineşte Ungurii, au intrat din nou în Pannonia, în timpul împăratului Constantin al treilea şi al papei Zaharia. Trecând deci prin regatul Bessilor [1]), Cumanilor Albi, Susdalia şi cetatea numită Kyev, au trecut apoi Alpii într'o provincie oarecare, unde văzură vulturi nenumăraţi şi aci n'au putut să rămâe din pricina acelor vulturi, fiindcă vulturii se scoborau din copaci ca muştele şi le consumau devorându-le vitele lor şi caii; căci voia Dumnezeu ca să descalece mai curând în Ungaria. In urmă, scoborîră munţii timp de trei luni şi ajung la hotarele ţării Ungariei, adecă în Ardeal, fără învoirea popoarelor amintite şi aci pregătind şapte fortăreţe de lemn pentru soţiile lor şi pentru conservarea lucrurilor lor, au rămas aci câtva timp; de aceea Teutonii au numit din acea zi acea parte Simburg, adeca Şapte fortăreţe [2]).

XII. Alegerea celor şapte căpitani.

Pe când se găseau în cele şapte fortăreţe, temându-se de un atac din partea stăpânitorilor ce se aflau de jur împrejur, după ce s'au sfătuit împreună şi-au ales dintre ei şapte căpitani şi s'au împărţit în şapte armate, astfel ca fiecare armată să aibă un comandant în afară de ofiţerii şi sergenţii stabiliţi după chipul obişnuit. Căci o armată avea trei mii de oameni înarmaţi, în afară de sutaşi. Deci din cele o sută opt triburi, la a doua plecare din Scitia, din fiecare trib au pornit două mii de bărbaţi înarmaţi, ne fiind socotit numărul servitorilor.

XIII. Primul comandant.

Dar între aceşti comandanţi cel mai bogat şi cel mai puternic a fost Arpad, fiul lui Almus, fiul lui Eleud, fiul lui Ugeg. Tatăl său

---

1) *Bessi*, sunt Pecenegii sau Pacinaţii.

2) *Şapte fortăreţe*, vezi *Introducerea*, nota 31.

www.dacoromanica.ro

Almus, a fost ucis în ţara Ardealului [1]), deci n'a putut intra în Pannonia. Rămânând în Ardeal să se recreieze, şi-au refăcut turmele. Aci, aflând dela locuitori despre superioritatea pământului şi că Dunărea ar fi fluviul cel mai bun şi că un pământ mai bun nu s'ar găsi în toată lumea ca în acele regiuni ale Pannoniei, după ce au ţinut împreună o consfătuire, au trimis un crainic, şi anume pe Kusid, fiul lui Kund, ca să meargă şi să observe ţara în întregime şi să ia informaţii asupra locuitorilor pământeni. Şi după ce Kusid a venit în mijlocul Ungariei şi s'a scoborît în ţinutul Dunării, a găsit localitatea încântătoare, şi ţara din toate părţile bună şi roditoare, iar fluviul bun şi din toate părţile plin de livezi şi i-au plăcut mult. In urmă a venit la ducele provinciei, care domnea după Attyla, Zuatapolug, cu numele, l-a salutat împreună cu ai săi, şi i-a arătat motivul pentru care a venit. Auzind despre acesta Zuatapolug, s'a bucurat mult, căci credea că sunt nişte ţărani ce au venit ca să-i cultive pământurile; de aceea a concediat pe crainic încărcându-l cu daruri. Kusid însă umplând o damigeană cu apă de Dunăre, şi punând într'un burduf iarbă înspicată [2]) şi primind nişte pământ de humă neagră, s'a întors la ai săi. Şi după ce le-a povestit tot ce auzise şi văzuse, s'au bucurat mult, şi el le-a pus dinainte damigeana, pământul şi iarba. Cercetându-le pe acestea, le-au găsit bune, că pământul este excelent, că apa este gustoasă şi livezile cu iarbă asemenea cu cele ce le-a istorisit crainicul. Iar Arpad împreună cu oamenii săi, umplând un corn cu apa de Dunăre, a rugat în faţa tuturor Ungurilor, îndurarea atot puternicului Dumnezeu asupra acestui corn; pentruca Dumnezeu să le dăruiască pentru vecie această ţară. Spunând aceste vorbe, Ungurii strigară cu toţii de trei ori: Doamne, doamne, doamne, şi de atunci s'a născut acest obiceiu care se păstrează de Unguri până în ziua de astăzi. In urmă, după o hotărîre comună, au trimis din nou la duce pe acelaşi crainic şi, pentru pământul său, i-au dat un cal de Arabia cu o şea aurită şi cu un frâu de aur. Când l-a văzut ducele, a crezut că trebuie să se bucure şi mai mult, fiindcă oaspeţii i-l trimiseseră pentru

1) *Ţara Ardealului.* Cronicarul confundă aci ţara Ardealului, adecă ţara pădurilor, cu regiunea păduroasă dela Ung. *Erdõ* în limba maghiară însemnează pădure.

2) *Periae*, un fel de iarbă. Ungurescul *perje*, împrumutat dela Slavi, pare a fi fost tradus de autorul cronicei pictate în latinescul *periae*. Cf. Bartal, *Glos*, sub voce.

www.dacoromanica.ro

puțin pământ. Deci crainicul a cerut dela duce pământ, iarbă și apă. Ducele însă zâmbind zise: Să ia cât vor pentru acest dar. Și astfel crainicul s'a întors la ai săi. In timpul acesta însă Arpad cu cei șapte duci au intrat în Pannonia; nu ca oaspeți, ci stăpânind țara cu dreptul de moștenire. A trimis apoi la duce pe un alt crainic, încredințându-i solia următoare: Arpad și ai săi îți comunică: să nu mai stai de loc în această țară pe care au cumpărat-o dela tine, fiindcă pământul l-au cumpărat pentru cal, iarba pentru frâu, apa pentru șea. Iar tu, din cauza unei emfiteose, adecă din cauza lipsei și a lăcomiei i-ai cedat pământul, iarba și apa. După ce solii au comunicat acestea ducelui, el zâmbind zise: Să omoare calul acela cu un maiu de lemn, frâul să-l asvârle în livadă, iar șaua aurită să o arunce în apa Dunării. La acestea crainicul zise: Ce pagubă va avea stăpâne din aceasta? Dacă omori calul, va servi de mâncare câinilor săi, dacă frâul îl asvârli în iarbă, oamenii vor găsi aurul frâului când vor coci fânul. Dacă însă șeaua o arunci în Dunăre, pescarii lui vor depune pe malul ei aurul acelei șei și-l vor duce acasă. Deci, dacă ei au pământ, iarbă și apă, au totul. Auzind aceasta ducele, și-a strâns repede armata și de groaza Ungurilor după ce și-a câștigat ajutoare dela prieteni s'au adunat la un loc și au pornit împotriva lor. In timpul acesta Ungurii ajunseră la Dunăre și într'o câmpie prea frumoasă începură lupta în zorii zilei. Ajutorul lui Dumneeu însă a fost de partea Ungurilor, din fața cărora ducele sus numit a luat-o la fugă. Ungurii l-au urmărit până la Dunăre și aci de frica lor s'a aruncat în Dunăre, unde s'a înecat de furia apelor. Iar Dumnezeu a dat Ungurilor din nou Pannonia, precum dăduse drept moștenire în timpul lui Moise fiilor (lui Israil) țara lui Seon, regele Amorreilor și toate regatele Canaanului. Și precum în Scitia comandantul Arpad avea privilegiul special și acest privilegiu devenise la familia sa scitică lege și deci recunoscut, ca el singur să trebuiască să meargă în expediții în fruntea tuturora, iar la întoarcere să meargă cel din urmă, tot astfel se spune că pornind spre Pannonia, el a mers în fruntea celorlalți comandanți. De aceea Arpad, după ce a biruit și a omorît împreună cu ceilalți Unguri pe Zuatapolug, după cum s'a spus mai sus, și-a așezat tabăra pe muntele Noe, aproape de Alba și acest loc este cel dintâi pe care Arpad și l-a ales în Pannonia. Din această cauză cetatea Alba a fost fundată aproape de aci de către regele Ștefan cel Sfânt, care se trăgea din Arpad.

www.dacoromanica.ro

XIV. Al doilea comandant.

Iar al doilea comandant Zoboleh, dela care se trage neamul lui Chak, se zice că s'a aşezat în câmpia şi locul unde acum se găseşte părăsita Chakvara. Căci acea fortăreaţă a fundat-o căpitanul Zoboleh; în urmă, după moartea acestuia Chak a dat ordin să se numească de ai săi şi de familia sa, după numele său. La început, ea se numea Zoboley. Chiar şi această fortăreaţă a fost distrusă după hotărîrea comună a Ungurilor, în vremea lui Andrei, Bela şi Levanta, fiii lui Ladislau Pleşuvul.

XV. Al treilea comandant.

Iar al treilea comandant a fost Gyula, din care se trage Gyula, fiul lui Ladislau. Acest Gyula era un prinţ mare şi puternic care găsise într'o vânătoare a sa în Ardeal o mare cetate ce fusese construită mai de mult de Romani. El avea o fată foarte frumoasă ce se chema Sarolt, de a cărei frumuseţe vorbeau de multă vreme duci de prin provincii. Pe aceasta ducele Geysa, la sfatul şi cu sprijinul lui Beliud, care stăpânise teritoriul lui Culan, a luat-o de soţie legitimă. Acestui Beliud Culan îi dete pe fiica sa, pentru ca să lupte împotriva fratelui său Kean. Şi după moartea lui Culan, ţara sa a moştenit-o acelaşi Beliud. In cele din urmă, fiindcă Gyula a fost duşman al Ungurilor ce locuiau în Pannonia şi şi-a făcut o situaţie grea în multe privinţe, a fost trecut de regele Ştefan cel Sfânt în Pannonia. Totuşi nu acest comandant Gyula, ci al treilea după acesta.

XVI. Al patrulea comandant.

Numele celui de al patrulea comandant fusese Cund, ai cărui fii au fost Kusyd şi Cupan, cari şi-au fixat tabăra lor lângă Nyr şi aci, după primirea botezului, au fundat o mânăstire.

XVII. Al cincilea comandant.

Iar al cincilea a fost numit Leel care a gonit din părţile Golgotei pe Messiani, adecă pe Bocmi şi se spune că au avut mai multă vreme tabăra aci. Din acesta îşi trage originea sau strămoşii neamul lui Zuard.

www.dacoromanica.ro

XVIII. Al şaselea comandant.

Al şaselea comandant a avut numele de Werbulchu despre care se dovedeşte că şi-a fixat tabăra în apropierea Balatonului.

XIX. Al şaptelea comandant.

Al şaptelea comandant se numeşte Urs. Urmaşii acestuia locuesc la Seyo.

Celelalte triburi însă cari, ca familie, sunt deopotrivă sau asemănătoare cu cele despre cari am vorbit, au găsit loc de descălecare după bunul lor plac. Prin urmare, dacă unele manuscrise ne spun că au intrat în Pannonia numai aceşti şapte comandanţi şi că Ungaria a provenit şi s'a colonizat numai de cei şapte, de unde a venit neamul lui Akus, al lui Bor şi al lui Aba şi al altor nobili Unguri, câtă vreme aceştia nu sunt străini, ci au descins din Scitia? Căci se arată numai această socoteală singură, pe care ni-o spune poporul: cei şapte Unguri [1]). Dar dacă sunt numai şapte Unguri cu familiile lor şi nu pot fi primite mai multe familii, soţii, fii, fiice, servitori şi servitoare: cum se poate ca împreună cu o atare armată să fi cucerit ţara? Este cu neputinţă. S'a întâmplat deci ca în vremea lui Tocsun armata Maghiarilor să plece în Galia după pradă. Această armată la întoarcerea ei, după ce a trecut peste Rin, s'a împărţit în trei părţi, dintre cari două au revenit în Ungaria încărcate de glorie, iar una sdrobită. Pe aceasta a nimicit-o în întregime ducele Saxoniei la Eisenach, o cetate din Thuringia, în afară de şapte Unguri. Păstrând dintre toţi numai pe şapte inşi, după ce le-a tăiat urechile, i-a trimis în Pannonia. «Duceţi-vă astfel, le zise el, la Ungurii voştri, spunându-le, să nu mai vie pe viitor în acest loc de tortură». Celelalte două armate intraseră în Suevia. Auzind acestea despre cele ce li se întâmplase tovarăşilor şi rudelor lor, au renunţat să-şi mai ia prăzile din Suevia, ci tot ce le-a ieşit în cale, dela fluviul Iller [2]) până la fluviul Saar [3]) sau Leytak, au ucis dela om până la vită. Iar celor şapte Unguri fără urechi, fiindcă s'au întors vii acasă şi n'au preferat să moară împreună cu tovarăşii lor, co-

1) Cei şapte Unguri=*Hetumoger.*

2) *Iller,* un fluviu în Suevia.

3) *Saar* sau *Saytah,* afluent al Mosellei. Nu e vorba aci de Leytha. Cf. Podhradczky, *Chr. Bud.* p. 45.

www.dacoromanica.ro

munitatea se spune că le-a făcut următoarea judecată: Au pierdut tot ceeace au avut atât ca avere mişcătoare cât şi ca avere nemişcătoare şi, separându-i de soţiile şi de copiii lor şi lăsându-i desculţi fără încălţăminte, nu li s'a îngăduit să aibă nimica al lor propriu. In acelaşi timp, i-au făcut ca toată viaţa lor să trăiască cerşind din cort în cort. Din cauza acestei înjosiri cei şapte s'au numit în urmă Lazari [1]). Prin urmare, poporul vorbeşte despre aceşti Unguri condamnaţi astfel, iar nu despre cei şapte comandanţi. In afară de aceasta, fiindcă este oarecum natural ca omul să-şi atribuie merite mai mari el însuşi decât să-i atribuie alţii, comandanţii aceştia compunând cântece despre sine, au făcut ca meritele lor lumeşti să fie celebrate şi numele lor popularizat, pentru ca urmaşii aflând despre toate acestea să aibă cu ce să se fălească înaintea vecinilor şi a prietenilor lor. Este prin urmare constatat că nu numai cei şapte comandanţi au cucerit Pannonia, ci şi alţi nobili cari au descins din Scitia. De aceea, numele demnităţii şi cel al influenţei lor poate să fie mai preţuit la ei decât la alţii, numele nobleţei lor însă este deopotrivă. Prin urmare, fiindcă în timpul de care vorbim, se găsesc unii străini egali în nobleţă ca şi Ungurii, trebuie să cercetăm de unde provine aceasta, câtă vreme, ca număr, Ungurii ar fi fost de ajuns să umple întreaga Pannonie.

Fiindcă ducele Geysa, prevestit între alţii de un oracol divin, a început să treacă la religia creştină poporul maghiar şi fiindcă prin îndemnul său nu putea uşor să convertească pe cei dedaţi cu totul şi aplecaţi riturilor păgâne, a trebuit pe unii să-i înduplice cu armele. Spre a face aceasta, de oarece cei ce se opuneau nouei legi erau mai mulţi de cât cei ce aderau la ea, a găsit necesar ca această dorinţă a sa să o comunice şi regilor şi principilor creştini. Aceştia, auzind de o astfel de dorinţă, nu numai că i-au trimis ajutor, dar au venit chiar în persoană, pentrucă ei au considerat cruzimea Ungurilor ca primejdioasă şi stricăcioasă.

XX. Neamul lui Tata.

A intrat deci mai întâi dintre comiţii sfântului Severin din Apulia Deodatus, care a fost fundatorul şi înzestratorul mânăstirii dela Tata. Acesta, împreună cu sfântul episcop Adalbert din Praga, a botezat pe regele Ştefan cel Sfânt; de aceea mânăstirea poartă

1) Aceşti Lazari s'au mai numit şi cei şapte Unguri, *Hetmagiar*.

www.dacoromanica.ro

după el numele de Tata. Căci, fiindcă sfântul rege Ştefan din consideraţie pentru el nu i-a pronunţat numele, ci l-a numit Tată, s'a pierdut numele de Deodatus şi a rămas numele de Tata.[1])De aceea şi mânăstirea s'a numit astfel. Neamul acestuia nu s'a păstrat în Pannonia, fiindcă, deşi a avut o soţie, totuşi şi-a sfârşit viaţa fără de copii.

XXI. Neamul fiilor lui Hedrih.

In urmă a venit din Germania Volphgerus împreună cu fratele său Hedric, de origine din comiţii Heinburg, şi cu trei sute de pedestraşi îmbrăcaţi în platoşe. Ducele Geycha, pentru descălecarea sa de totdeauna i-a dat muntele Kyscen şi insula Dunării de lângă Jaurinum, unde făcându-şi o fortăreaţă de lemn, a construit pe acelaşi munte şi o mânăstire. Aci a şi fost înmormântat. Din aceştia se trage neamul lui Hedric.

XXII. Neamul lui Vecellinus care a venit din Germania.

A descins de asemenea Vecellinus din Bavaria şi anume din Vazunburg. Acesta a ucis în Symigiu, împreună cu Ştefan cel Sfânt, pe principele Kupan. Căci în acel timp era comandant de armată. Din aceştia îşi trage originea şi începutul neamului lu Jako.

XXIII. Neamul lui Hunt şi Paznan.

Mai sosiră în aceste zile Hunt şi Paznan cari încinseră, după un obiceiu nemţesc, cu sabia în fluviul Goron [2]) pe regele Stefan cel Sfânt. Căci neamul acestora nu pare a fi departe de aceste nume. Deci ducele Geycha sprijinindu-se pe ajutorul acestor comiţi şi regele Stefan cel Sfânt, fiul său, mai ales pe ajutorul divin, au convertit la creştinism pe unii, mai rebeli, cu puterea armelor, iar pe alţii, de bunăvoie. Pe cei doi comiţi atât ducele Geycha cât şi fiul său i.a îmbogăţit cu mari şi întinse proprietăţi pentru serviciile lor, după cum se constată aceasta astăzi în mod lămurit. Aceştia, cu trecerea vremii, s'au amestecat cu Ungurii prin contractarea de căsătorii. După sfatul şi cu ajutorul acestora a ajuns Stefan rege

1) *Tata.* Observă numele.

2) *Goron.* Acesta era un vechiu obiceiu german de a face pe cineva cavaler.

www.dacoromanica.ro

peste Unguri şi mai mulţi nobili unguri, aderenţi ai ducelui Cupan, respingând botezul şi legea creştină, au fost aruncaţi în robie ruşinoasă. Căci, în aceste vremuri cu atât era socotit cineva mai nobil, cu cât primea mai repede legea lui Christos.

XXIV. Neamul lui Poth.

Iar neamul lui Poth se trage de la împăratul Conrad de Altimburg. Poth a venit în Pannonia, în timpurile regelui Solomon, fiul regelui Andrei. Acest Poth s'a numit Ernest. Fără îndoială el s'a numit Poth, fiindcă făcea pe crainicul între împăratul Conrad şi regii Andrei şi Solomon. Căci Poth din limba germană se traduce în latineşte prin «nuntius».

Iar neamul lui Merse şi Gregoriu este din Franţa, din familia lui Guilelm numit Comes.

Iar neamul lui Kyquin şi al lui Renald îşi trag originea din Spania, sosind în Pannonia împreună cu regina Margareta, soţia regelui Bela, fiul lui Ladislau cel Pleşuv. Prima soţie a acestui Bela fusese din Polonia.

Despre neamul lui Guth Keled se povestesc multe; dar este sigur că ei au fost aduşi în ajutorul său de regele Petru, când acesta a fugit la împăratul Henric. Cei din castelul Stoph (Staufen) se trag din Suevia, de unde îşi are obârşia şi împăratul Frideric. Neamul acesta este dintre fruntaşii din Suevia; ei sunt săraci ca proprietăţi, dar în patria lor amintită au fost oameni de treabă şi energici. Neamul acestui Guth Keled în timpurile regelui Solomon şi al ducilor Ladislau şi Geycha se spune că au fost în fruntea afacerilor. Căci, pe vremea aceea familia aceasta a fost împărţită în două, unii fiind alături de duci, alţii alături de Solomon şi în special Wyd despre care se spune că Solomon l-a ridicat peste ceilalţi din familia amintită.

XXV. Neamul lui Oliver şi Ratold.

In urmă au venit în Ungaria din regatul Apuilei Oliver şi Ratold, în timpul regelui Coloman. Originea lor este din Caserta.

Iar Sambucii se trag din comiţii Campaniei din Franţa.

www.dacoromanica.ro

XXVI. Neamul lui Herman din Alemannia.

Impreună cu regina Keisla a venit şi neamul lui Herman. Ei sunt oameni liberi din Nurumburg, lipsiţi de proprietăţi.

XXVII. Neamul lui Buzad.

Trebuie să vorbim acum despre neamul lui Buzad. Neamul acestuia a fost adus în Ungaria de regele Stefan, fiul lui Bela al II, în ajutorul regelui amintit. Comiţii Orlamundi se trag din ei. Cel dintâi care a venit în ţară s'a numit Hadoch, ai cărui fii au fost deasemenea un Hadoch şi Arnold. Dela aceştia îşi trage originea banul Buzad. Neputându-se exprima numele de Hadolch, s'a spus prin schimonosire Hoholt. Neamul lui Chaak, cu alte câteva neamuri, făcură o conspiraţie împotriva acestui rege; prin Hohold ţi prin armata sa se spune că au fost distruşi.

XXVIII. Neamul Keled.

Familia fiilor lui Keled, Ştefan, Ladislau şi Grigorie, îşi trag obârşia din provincia Meissen. Căci Ştefan a fost fiul surorii marchizului din Meissen, fiul contelui de Herfold. Acesta, după uciderea în Frankfurt a Langrafului din Turingia, într'o adunare solemnă, unde trebuia să se aleagă împăratul, prin el şi prin alţii, aducându-se în contra sa o sentinţă de moarte de către principii germani, a decins, în zilele regelui Geycha, fiul regelui Bela II, în Panonnia împreună cu şaizeci de cavaleri îmbrăcaţi în platoşe şi a fost primit solemn de numitul rege şi investit precum se vede cu foarte bune şi întinse proprietăţi, în regiunea Meissen el intrând în pedeapsa proscripţiunii. Iar neamul lor, care se numesc Boiotha, a venit în Pannonia din Samberg.

XXIX. Neamul lui Symon şi Michael

Iar neamul lui Symon şi al fratelui său Michael se numeşte de Martindorf; în timpul regelui Andrei, fiul lui Bela III, a descins din Spania. Neamul acesta are în Spania multe fortăreţe, dintre cari una mai însemnată, numită Bogoth. Bunicul acestui Symon, având de mai mulţi ani sfadă cu regele Aragoniei, a fost în cele din urmă

www.dacoromanica.ro

aruncat în închisoare, prizonier al acestui rege. Comitele Symon şi Bertramus, îngrozindu-se de aceasta, au venit în Ungaria împreună cu soţia a doua a numitului rege Andrei, care soţie era din Campania. In Spania nici un neam nu îndrăznea să poarte pe scut acvila, afară de Symon şi Michael, fiindcă se spune că numai neamul lor a gonit armata sultanului din Tunis, când acesta a ocupat insulele Maiorca şi Minorca şi când au intrat cu navele şi ocupaseră flota, toţi ceilalţi soldaţi ai regelui Aragoniei dând bir cu fugiţii. De aceea, printr'un decret al regelui şi al oştirei, s'a stabilit ca emblema de mai înainte care fusese cu totul roşie, fără vr'o figură expresă, să fie prefăcută într'o acvilă [1]).

XXX. Intrarea diferitelor popoare.

Pe lângă aceea, au intrat în Ungaria, atât în timpul regelui Geicha şi al regelui Stefan cel Sfânt, cât şi în zilele altor regi, Boemi, Poloni, Greci, Spanioli, Ismaeliţi sau Saraceni, Bessi, Armeni, Saşi, Turingi, Misneni, Rhenenşi, Cumani şi Latini [2]). Aceştia, rămânând mai multă vreme în Ungaria, cu toate că nu se cunosc familiile lor, amestecându-se cu Ungurii în urma diferitelor căsătorii contractate, au dobândit pe lângă nobleţă şi descendenţi.

XXXI. Recapitularea faptelor petrecute în timpul ducelui Toxun.

După ce însă Zuatapolug, fiind ucis, Ungurii, după cum s'a spus mai sus, au descins în Panonnia, timp de şase ani, au căutat să-şi îmbunătăţească armamentul şi caii. Iar în anul al şaptelea devastară cumplit Boemia care, pe acea vreme, pare a fi fost condusă de Vratislav. De aci, întorcându-se victorioşi, după ce au făcut un armistiţiu [3]) cu ducele amintit, au stat liniştiţi un an. După aceea intrând ca duşmani în Carintia, dincolo de fortăreaţa Leopah, ducele Meraniei, numit Gothfrid şi ducele Carintiei Eberhard precum şi Grigorie, patriarchul din Aquilea, ieşindu-le înainte, s'a dat o luptă cumplită şi cu toate că dintre Unguri au pierit aci mulţi

1) Asupra nobililor unguri de origine străină, vezi amănunte la Simon de Keza: *De nobilibus advenis*, p. 59.

2) Nu este de mirare că nu sunt amintiţi şi Blachii. Ei se găsceau în ţară. Dacă ar fi fost amintiţi şi ei, ar fi însemnat că sunt străini în ţara lor.

1) *Treuga*, fr. trêve, armistiţiu.

www.dacoromanica.ro

inşi, totuşi Ungurii au ucis pe amândoi ducii, patriarchul scăpând cu fuga. In urmă, jefuind Carintia, Carniolia şi Stiria, s'au întors acasă cu o mare pradă. Când împăratul Conrad a aflat despre aceasta, că anume Ungurii au intrat în hotarele ţării sale şi că au ucis pe ducii amintiţi, a hotărît să vie în Ungaria şi după ce a ieşit din Italia şi a ajuns la cetatea Augusta din Suevia şi apoi s'a îndreptat spre Pannonia, având să atace pe Unguri, s'a ivit în timpul acesta un războiu intern între Romani; din această cauză, a trebuit să se întoarcă înapoi. Intr'aceea Ungurii, nemişcaţi timp de trei ani, n'au mai pornit în nici o parte.

XXXII. Devastarea Bulgariei de Unguri.

Iar în anul al patrulea Ungurii devastară Bulgaria şi luară din ea tezaurul şi arme nenumărate, ocupându-i castelele şi distrugându-i cetăţile cari, din voia lui Dumnezeu, le au şi le stăpânesc şi acum. După ce au supus amintitele regate, au intrat prin Forum Julii [1]) în marca Lombardiei, unde au distrus prin foc şi sabie cetatea Padua. De aci intrând în Lombardia, după ce au ucis pe Linthar, episcopul cetăţii din Vercelle, cel mai credincios consilier al împăratului Carol, au răpit din biserică un foarte mare tezaur şi, jefuind aproape întreaga Longobardie, s'au întors victorioşi în Pannonia cu foarte mari prăzi. După aceasta, odihnindu-se zece ani, în anul al unsprezecilea, distrugând Saxonia, Turingia, Suevia şi pe Francii orientali, adecă pe Burgunzi, pe când se găseau la marginea Bavariei, dincolo de fortăreaţa Abah, de din. coace de Dunăre, o armată de Germani, pe neaşteptate, le căzu în spate când se întorceau încărcaţi de prăzi. Ungurii puseră pe aceştia pe o fugă ruşinoasă, omorînd mulţi dintre soldaţii lor. In această ciocnire dintre Unguri pieriră trei mii de bărbaţi; cei cari însă scăpară, întorcându-se acasă la ei, timp de şaisprezece ani, rămaseră în Ungaria în nemişcare.

XXXIII. Moartea comandaţilor Leel şi Bulchu.

In timpul împăratului german Conrad I, în anul al optsprezecelea al domniei sale, Ungurii, pornind de acasă, au ajuns, după

1) Forum Julii, azi Frejus.

www.dacoromanica.ro

ce au devastat unele regiuni din Germania, la cetatea Augusta [1]), episcopul Ulrich împreună cu cetăţenii şi fruntaşii din Suevia neopunându-le nici o rezistenţă. In sfârşit, fiindcă Ungurii asediară cetatea şi în încăpăţânarea lor nu voiră să se retragă, s'au trimis stafete la numitul Conrad ca să le dea de grabă ajutoare, ceea ce el n'a întârziat să facă. Dar, fiindcă Ungurii în asediul oraşului n'au fost destul de prevăzători, armata germană şi armata italiană i-au atacat pe neaşteptate, aşa că dacă ar fi voit să fugă, n'ar fi putut, dintr'o parte, din cauza pârâului [2]) care în acele zile se revărsase într'un mod extraordinar prin canalele sale, iar, din altă parte, din cauza amintitelor armate cari îi înconjuraseră ca un zid şi-i ţineau strânşi. Şi astfel strâmtoraţi de duşmani, unii au fost prinşi, iar alţii ucişi cu cruzime. In această localitate au fost făcuţi prizonieri şi duşi înaintea împăratului distinşii comandanţi Leel şi Bulchu. Iar când împăratul i-a întrebat de ce se poartă ei atât de crud cu creştinii, ziseră: Noi suntem răzbunarea lui Dumnezeu celui prea înalt, fiind trimişi de el însuşi ca pedeapsă pentru voi, căci am fi prinşi şi ucişi de voi, dacă am înceta de a vă urmări». Atunci împăratul le zise: «Alegeţi-vă moartea pe care o voiţi». Leel spuse atunci: «să mi se aducă trompeta mea, cu care, după ce voiu fi cântat, îţi voiu da răspunsul». Ii s'a adus trompeta şi apropiindu-se de împărat, în vreme ce se pregătea să cânte, se spune că a lovit pe împărat în frunte cu atâta putere că acesta a murit din cauza unei singure lovituri. Şi i-a spus: «vei merge tu înaintea mea pe cealaltă lume şi mă vei sluji acolo». Căci există credinţa la Sciţi că pe acei pe cari îi omori în vieaţă, aceştia pe cealaltă lume sunt siliţi să-ţi slujească. Au fost prinşi fără întârziere şi ucişi în ştreang la Ratispona [3]).

O altă armată ungurească însă, în care se găseau patruzeci de mii de ostaşi bine înarmaţi şi cari îşi aşezaseră tabăra mai departe de cetatea Augusta, simţind că tovarăşii lor sunt aşa de cumplit strâmtoraţi, prinşi şi ucişi, s'au retras mai sus într'o insulă, aşteptând ca, la rândul său, armata împăratului să se separe. Şi când cea mai mare parte a armatei împăratului a căutat să meargă spre Rin, Ungurii atacându-i într'o câmpie, le-au ucis la început cu săgeţile caii, neîngăduind, ziua întreagă, nici să se retragă, nici

1) *Augusta*, Augsburg.
2) Pârâului numit *Lih*.
3) *Ratispona*, Regensburg.

www.dacoromanica.ro

să fugă undeva. In fine, fiindcă nu puteau să se mişte, s'au predat ca prizonieri, cu cari Ungurii rescumpărară pe tovarăşii lor reţinuţi la Ratispona. Iar, după ce au trecut şi prin această întâmplare, au ars mânăstirea Fulda, de unde au luat mult aur; apoi trecând Rinul au devastat cu sabie şi foc ducatul Lotaringiei, unde, lângă Strassburg căruia îi se spune în limba latină Argentina, au tăiat gâtul după ce i-au prins, lui Ekhard, ducele Lotaringiei şi lui Bertold, ducele de Brabant, cari veniseră în ajutorul acelora. Apoi, lovind cumplit Galia şi prădând îngrozitor biserica domnului, devastară teritoriul dela Metz, Trier şi Aachen, apoi, prin prăpăstiile munţilor, distrugând popoarele Senonilor [1]) îşi deschiseră cu sabia drum. Aci distruseră cetăţile Susa şi Turinul şi după ce au străbătut munţii amintiţi, văzând câmpia Lombardiei pustiită într'o raită aproape întreaga provincie; şi astfel victorioşi se întoarseră în ţara lor proprie.

XXXIV. Infrângerea Grecilor de Unguri.

Iar în anul al douăzeci şi unulea Ungurii plecând de acasă au intrat în Bulgaria şi de aci ajungând la Ydropolis, după ce au cucerit cetatea, au asediat în urmă Constantinopolul. Pe când ei se găseau în asediul acestei cetăţi, un Grec oarecare, cât un uriaş, ieşind din cetate a cerut ca să se lupte cu el doi Unguri, zicând, că dacă nu va învinge pe amândoi, împăratul Grecilor le va plăti Ungurilor un tribut. Fiind faţă de Unguri provocător în afară din cale, s'a găsit un adversar care grăi astfel Grecului: — Eu, zise el, sunt Botond [2]), Ungur adevărat, cel mai mic dintre Unguri. Ia cu tine ca tovarăşi doi Greci, dintre cari unul să-ţi primească sufletul, când vei muri, iar celălalt să-ţi îngroape cadavrul, fiindcă fără îndoială eu am să fac pe împăratul Grecilor tributar naţiei mele». Atunci comandantul Ungurilor, cu numele de Apor, care fusese pus în fruntea armatei cu consimţământul tuturora, a dat ordin ca Botond să plece cu securea la poarta cetăţii care era de metal şi la poartă să-şi arate forţa cu securea. Venind acesta la poartă, se spune că a dat o aşa de puternică lovitură şi că a făcut o astfel de spărtură în poartă că un copil de cinci ani ar fi putut uşor

1) Pasagiul acesta nu este sigur, fiind manuscrisul alterat.

2) *Botond,* Asupra acestui Botond vezi Anonymus, p. 54 sq. şi Simon de Keza, p. 44.

www.dacoromanica.ro

să iasă şi să intre pe gaură. Aranjându-se în urmă spectacolul Ungurilor şi al Grecilor, s'a pregătit terenul de luptă înaintea porţii cetăţii şi după o luptă, de mai puţin de o oră, Grecul a fost culcat la pământ şi numai de cât în urmă şi-a dat sufletul. Socotind-o drept o mare ruşine această faptă şi această întâmplare, împăratul Grecilor care împreună cu soţia sa stetea pe întăriturile cetăţii şi-a întors faţa, plecând spre palatul său. Când însă Ungurii cerură tributul pentru care se dase spectacolul şi se făcuse lupta, împăratul Grecilor, râzând de pretenţia tributului, Ungurii au plecat dela asediul cetăţii, dar au devastat toată Grecia, luând din ea aur, pietre scumpe şi nenumărate vite şi aşa s'au întors acasă. Şi astfel comunitatea Ungurilor subt comandanţii săi, subt ducii săi, se spune că au făcut aceste isprăvi şi alte isprăvi de acest fel, până în timpurile ducelui Toxun.

XXXV. Naşterea lui Ştefan cel Sfânt, primul rege al Ungurilor.

Toxun a născut apoi pe Geycha şi pe Michael, iar Michael a născut pe Ladislau cel Pleşuv şi pe Vazul. Geycha însă, în urma unei prevestiri a oracolului divin, a dat naştere cu Sarolth, fiica lui Gyula [1]), în anul întrupării domnului 969, sfântului rege Stefan, după cum stă scris în Legenda fericitului rege Stefan. Iar regele Stefan a avut mai mulţi fii şi între ei a avut un fiu cu numele de Emeric, iubit de Dumnezeu şi preţuit de oameni, a cărui pomenire a rămas binecuvântată. Acesta însă a fost răpit din lumea aceasta, pentru ca răutatea să nu-i întunece mintea şi pentru ca deşărtăciunea să nu-i amăgească sufletul, după cum stă scris în Cartea înţelepciunii cu privire la morţile premature. Iar noi, pentru ca cele făptuite să nu le mai tratăm, şi cele scoase odată la iveală să nu le mai scoatem din nou la iveală, nu vom mai istorisi nici câte şi cât de mari virtuţi a avut acesta şi nici cât de aprins propagator în slujba lui Dumnezeu a fost sfântul principe Emeric. Cel ce va voi să afle aceasta, n'are decât să ia cunoştinţă deplină

1) *Sarolth, fiica lui Gyula, a dat naştere lui Ştefan cel Sfânt.* Acest Ştefan, înainte de a fi fost botezat în religia catolică s'a numit *Bela*, sau în limba slavă *Voicu*. Iată ce ne spune I. Haugen II. 19, citat de Podhradczky în *Chr. Bud.* p. 62: Nach der gepurt Christi, Neunhundert neun und sechtzig jar, gebar Geycha den heyligen sanct Steffan, aus Sarolth der tochter Giula, der erstlich in seiner geburt Bela (bohemice Waic) genant ward».

www.dacoromanica.ro

despre purtarea plină de cucernicie a acestuia din Legenda aceluiaşi prea fericit creştin. Noi căutăm aci să descriem pe scurt şi în rezumat mai ales cele ce alţi scriitori au trecut cu vederea.

XXXVI. Lupta sfântului rege Stefan împotriva ducelui Cupan.

Iar sfântul rege Stefan, încă din tinereţea sa, a purtat un război glorios împotriva viteazului şi puternicului duce Cupan. Cupan era fiul lui Zyrind[1]) cel Pleşuv care, încă pe când era în vieaţă ducele Geycha, tatăl regelui Ştefan cel Sfânt, conducea un ducat. După moartea ducelui Geycha însă, Cupan a voit să ia în căsătorie incestuoasă pe mama sfântului rege Ştefan, şi să ucidă pe Sfântul Stefan şi principatul acestuia să-l supună puterii sale. El fusese duce de Symigiu[2]). Dar sfântul Stefan, după ce şi-a convocat pe fruntaşii săi, prin intervenţia duhovnicului său, prea fericitul Martin, a implorat ajutorul milostiveniei dumnezeeşti. In urmă, strângându-şi armata, a pornit împotriva duşmanului său şi şi-a încins mai întâi sabia la fluviul Goron şi şi-a aşezat aci ca paznici pentru paza sa personală, pe cei doi principi Hunt şi Paznan. Iar ca şef şi ca generalisim pentru întreaga sa armată a pus pe străinul Vencellinus. Şi, dându-se astfel lupta, s'au bătut mult timp vitejeşte din ambele părţi, şi, cu ajutorul milostivirei divine, fericitul duce Ştefan a obţinut o victorie strălucită. In aceeaşi luptă, comitele Vencellinus a ucis pe ducele Cupan şi a fost răsplătit cu mare dărnicie de fericitul Ştefan, pe atuncia numai duce. Iar pe Cupan fericitul Stefan a pus să-l taie în patru părţi: prima parte a trimis-o la poarta Strigoniului, a doua la cea a Vesprimului, a treia la cea a Jaurinului, a patra în Ardeal[3]). Iar fericitul duce Ştefan, promisiunea, pe care o făcuse atunci lui Dumnezeu, a ţinut-o. Căci întregul popor ce se găsea atunci în provincia ducelui Cupan a ho-

1) *Zyrind.* După numele lui Zyrind s'a numit provincia Zarandului.

2) *Duce de Symigiu,* Somogy Nobilii din Somogy şi din Zala, nevoind să-şi părăsească ritul părinţilor lor şi să primească credinţa catolică s'au revoltat în contra lui Ştefan, *asserentes nullo modo a ritu parentum discedere, nec unquam fidem catholicam recipere.* Pelbartus in *Serm. de laudibus S. Stephani,* la Podhradczky, în *Chr. Bud.* p. 64. Nu ştim dacă subt *ritus parentum* este de a se înţelege păgânismul sau ortodoxismul?

3) In Ardeal, corpul ciopârţit al lui Kupan a fost expus pentru privelişte tuturora la Alba Iulia. *Chr. Bud.* p. 64.

www.dacoromanica.ro

tărît să dea pe vecie şi de drept pentru mânăstirea sfântului Martin[1]) a zecea parte din copii, din fructe şi din vite. Iar Vencellinus amintit mai sus a dat naştere lui Radi, Radi însă a dat naştere lui Misca, iar Misca a dat naştere lui Cupan şi lui Martin.

XXXVII. Lupta regelui Stefan cel Sfânt împotriva lui Gyula ducele Transilvaniei.

In urmă, fericitul Stefan, după ce a primit din graţia lui Dumnezeu coroana maiestăţii regale, a purtat un faimos şi folositor războiu împotriva unchiului său cu numele Gyula care, pe acea vreme, avea domnia peste întregul regat al Ultrasilvaniei. Deci, în anul domnul 1002, fericitul rege Stefan a prins pe ducele Gyula împreună cu soţia şi cei doi fii ai săi şi i-a trimis în Ungaria. Aceasta însă pentru aceea a făcut-o, fiindcă, deşi îi s'a atras de foarte deseori luarea aminte de fericitul rege Stefan, el totuşi nu s'a întors la legea creştină şi n'a încetat de a ataca pe Unguri. Şi întregul lui regat, foarte mare şi foarte bogat, l-a unit cu monarchia Ungariei. Regatul acela însă al său se numeşte pe ungureşte Erdeleelw, care este udat de foarte multe râuri, din nisipul cărora se culege aur şi aurul din acea ţară este foarte bun.

XXXVIII. Al treilea războiu al regelui Ştefan cel Sfânt, împotriva ducelui Kean.

Iar după aceasta a pornit cu războiu împotriva lui Kean, ducele Bulgarilor şi Slavilor, cari popoare locuiau în nişte locuri foarte întărite[2]) dela natură. De aceea numai după multă osteneală şi sudoare a biruit în cele din urmă în războiu şi a ucis pe amintitul duce şi a luat o cantitate nepreţuită de tezaure şi mai ales aur, giuvaiere şi pietre nestimate şi a aşezat aci pe un strămoş al său, cu numele de Zoltan care în urmă a lăsat de moştenire acele părţi din Transilvania şi de aceea cle se numesc de obiceiu: Erdeelui Zoltan. Căci el era foarte bătrân şi trăise până în vremea sfântului rege şi de aceea a şi voit acesta ca el să stăpânească peste popoare bogate. De aceea, sfântul rege Ştefan, îmbogăţindu-se foarte mult

1) *Mânăstirea Sf. Martin*, zidită de Sf. Ştefan, la a. 1001, în Pannonia.
2) *Locuri întărite*. Este vorba de Ardeal.

www.dacoromanica.ro

cu aceste diferite tezaure, a donat şi a înzestrat biserica din Alba, pe care el însuşi o fundase, cu altare de aur şi cu cruci şi cu potire şi chiar cu haine preoţeşti brodate cu cel mai curat aur şi cu pietrele cele mai preţioase. Şi a dăruit cu belşug regesc vase pentru slujbă şi celelalte unelte necesare aceleeaşi biserici şi de aşişderea a dăruit şi celelalte biserici ale lui Dumnezeu. Iar între altele a dat aceleeaşi biserici din Alba unele daruri demne de amintire veşnică, anume două odăjdii [1]), dintre cari amândouă aveau marginea brodată cu şaptezeci şi patru de mărci de cel mai curat aur şi pietre nestimate pe cari prea fericitul Benedict [2]) pontificele Sfintei biserici romane, la rugămintea sfântului rege Stefan, le-a distins cu privilegiul unei autorităţi atât de mari că oricine celebrând liturghia se folosea de ele, putea legal să ungă pe rege, să-l încoroneze şi să-l încingă cu sabia. Dar, fiindcă banii acelui Gyula au fost câştigaţi pe căi rele, biserica însăşi a suferit de mai multe ori incendiu. In aceeaşi biserică a silit chiar pe unchiul său, în contra voinţei lui, să se boteze cu toată familia, iar, după aceea, l-a tratat cu cinste, ca pe un părinte. Regina Keisla însă, soţia sfântului rege a îmbogăţit peste măsură de mult biserica cu cruci de aur, cu mese sfinte, cu potire, cu giuvaericale şi cu podoabe.

XXXIX. Zidirea de către regele Stefan cel Sfânt în Buda Veche a unui templu pentru canonici.

In urmă, sfântul rege a venit în cetatea ce se numeşte Buda Veche împreună cu fiul său, sfântul Emeric şi cu regina. Şi fiindcă aci n'a găsit nici o lucrare închinată lui Christos, în care să poată să fie lăudat Creatorul tuturora, a început numai decât prea sfântul rege să zidească în mijlocul cetăţii o mare catedrală [3]) din tesaurul luat dela susnumitul Kean, ducele Bulgarilor şi al Slavilor, în cinstea apostolilor Petru şi Pavel, îmbogăţind-o cu multe moşii şi întărind-o cu libertăţi asemănătoare cu cele ale bisericii romane, în cinstea şi în onoarea curţii dela Roma, pe care o vizitase personal. Şi pe când se făcea clădirea la care fuseseră aduşi maeştri pietrari din Grecia, regele prea sfânt împreună cu regina, în semn de cucerni-

1) *Rationale,* stola pontificalis, odajdie.
3) *Benedict al VIII.*
3) *Caenobium,* biserică, catedrală.

www.dacoromanica.ro

cie, îşi petreceau vremea aci pe şantier. Regina însă se îngrijea de cruci, de icoane şi de podoabe. Fiindcă însă această mare operă dăinuise mai mulţi ani, de aceea mânăstirea nu s'a putut isprăvi în timpul vieţii sfântului rege Stefan ci, cu voia lui Dumnezeu, lucrarea a terminat-o, după mult timp, prea sfântul rege Ladislau, nepotul aceluiaşi fericit Stefan, aducând astfel la îndeplinire dorinţa strămoşului său, precum se va arăta mai târziu mai cu deamănuntul. Iar obiceiul cel mai de seamă al regelui Stefan cel sfânt era acesta, ca toate bisericile pe cari el le funda să le viziteze cel puţin de trei ori pe an. Şi când ajungea la o biserică, mai întâi se ducea la toate altarele şi la fiecare se închina. In urmă, când ieşea, înconjura biserica şi examina cu ochi scrutători şi pe îndelete crăpăturile şi spărturile din pereţi şi nu pleca din localitatea oraşului sau satului, decât după ce a văzut mai întâi renovarea. După această cercetare, regina când ajungea la vr'o biserică din Ungaria, punea să i se arate toate lucrurile ce existau în casa domnului şi reînoia în fiecare an cele ce trebuiau reînoite atât cele de postav cât şi cele de catifea. Iar fiul lor, fericitul Emeric depunea pe altare propriile sale haine de purpură spre a îmbrăca altarele cu ele, după cum se vede în bisericile regale până în ziua de astăzi. Iar prea sfântul său tată purta la brâu o pungă de aur plină de denari de argint curat şi când vedea câte un sărac, se a propia de el şi-l miluia cu mâinile sale proprii. De aceea, mâna dreaptă este mâna cea cu milă, în faţa ochilor Ungurilor, până în ziua de astăzi.

XL. Digresiune.

In anul domnului 1022, în mai multe localităţi au fost incendii multe şi mari şi un colosal cutremur de pământ a fost la 12 Mai într'o joi după Înălţarea domnului, la ora 10. Şi la 23 Iulie s'au văzut doi sori.

XLI. Moartea ducelui Sf. Emeric şi orbirea lui Vazul.

După ce însă domnul cel de sus şi-a arătat mila sa faţă de fericitul rege Stefan, întorcând, spre fugă, spatele regilor din faţa slăbiei sale, şi supunând domniei sale principatele şi puterile tuturor naţiilor externe învecinate, Sfântul rege Stefan, după deli-

www.dacoromanica.ro

berări, s statornicit ca el personal, călcând peste orice fast al gloriei lumeşti, şi depunând diadema temporară a regatului, să se dedea numai slujbei lui Dumnezeu şi deslegat de orice griji exterioare, să se consacre unei vieţi contemplative şi une: păci liniştite şi a dispus să dea coroana maiestăţii regeşti fiului său ducelui Emeric, un tânăr înzestrat de Dumnezeu cu cele mai divine moravuri. Căci era fericitul Emeric în prima floare a tinereţii, prin graţia cerească, mai presus decât firea comună a oamenilor, înarmat cu dreptate, prevedere, vitejie, cumpătare, înţelepciune, ştiinţă, blândeţe, milă, bunătate, dărnicie, smerenie şi răbdare şi împodobit cu celelalte virtuţi creştineşti şi politice, întocmai ca şi tatăl său, Sfântul Stefan. Şi, pe când prea sfântul său părinte intenţiona să încredinţeze prea sfântului său fiu grija administraţiei şi năcazurilor guvernării ţării, fericitul duce Emeric a murit de o moarte prematură. Şi l-a plâns sfântul rege Stefan şi l-a bocit mult, fără mângâere, Ungaria întreagă. Iar de durerea unei aşa de mari amărăciuni, sfântul rege Ştefan de mâhnire a căzut într'o boală grea şi după multe zile de abia s'a recules, dar vechia sănătate n'a mai putut să şi-o recapete cu totul. Căci suferea de podagră şi era chinuit de întristare şi de jale, mai ales fiindcă din sângele său nu vedea pe nimenea potrivit ca, după moartea sa, să păstreze ţara în legea lui Christos. Căci poporul unguresc era mai aplecat să încline spre păgânism decât pentru credinţa creştină. Intr'aceea au început să-l părăsească puterile şi simţindu-se copleşit de o boală grea a trimis în grabă un crainic, şi anume pe Buda, fiul lui Egiruch, care să aducă la sine pe Wazul [1]), fiul unchiului său după tată, pe care regele din cauza moravurilor lui destrăbălate şi a nebuniilor lui tinereşti îl băgase în închisoare ca să se îndrepteze şi porunci să-l scoată afară din închisoarea dela Nitria şi să-l aşeze de rege înainte ca el să moară. Aflând despre aceasta regina Keysla a făcut un complot cu nelegiuitul de Buda. Şi a trimis în cea mai mare grabă un crainic al său, cu numele de Sebus, fiul chiar al aceluiaşi Buda, la închisoarea în care se găsea Vazul. Deci Sebus luând-o înaintea crainicului regelui, a scos ochii lui Vazul şi i-a umplut cavităţile urechilor cu plumb şi apoi a fugit în Boema. După el, sosind crainicul regelui, a văzut pe Vazul orbit de ochi şi cu ochii aceia răniţi l-a condus la rege. Regele Stefan

1) *Vazul*, Basilius, Vasile sau Ladislau.

www.dacoromanica.ro

văzându-l aşa de miseleşte prăpădit, a izbucnit în lacrămi amare, dar din cauza boalei sale, n'a putut să pedepsească cu pedeapsa meritată pe răufăcători. De aceea, chemând pe fiii lui Ladislau cel Pleşuv, unchiul său, şi anume pe Andrei, Bela şi Leventa, i-a sfătuit să fugă cât mai repede, pentru ca să se salveze pe ei şi să scape teferi şi pe oamenii lor. Aceştia ascultând de sfatul sănătos al sfântului rege, fugiră în Boemia, scăpând din faţa primejdiilor şi a durerilor.

XLII. Moartea fericitului rege Stefan şi înmormântarea sa la Alba.

Iar fericitul rege Stefan plin de sfinţenie şi de graţie este răpit din această lume de nimic în al 46-lea an al domniei sale, la sărbătoarea Adormirii preafericitei Maria, pururea fecioară, şi a intrat în ceata sfinţilor îngeri. Şi a fost îngropat în biserica dela Alba pe care el însuşi o zidise în cinstea prea sfintei născătoare de Dumnezeu pururea fecioarei Maria, unde se arată multe semne şi minuni la intervenirea meritelor aceluiaşi prea sfânt rege Ştefan spre lauda şi gloria domnului nostru Iisus Christos care este prea slăvit în vecii vecilor. Amin. Şi îndată s'a prefăcut în cântec de jale glasul chitarei din întreaga Ungarie şi tot poporul din regat, atât nobili şi deopotrivă şi bogat şi sărac deplânseră cu foarte multe lacrimi şi strigăte de jale moartea prea sfântului rege, părintele cel mai bun al copiilor sărmani. Băieţii şi fetele din cauza întristării şi a doliului, îmbrăcaţi în haine negre timp de trei ani n'au mai jucat şi au amuţit orice fel de muzică, orice fel de distracţie şi orice fel de cântec de veselie. Şi l-au plâns cu plânset din inimă fierbinte şi plânsetul era mare şi fără mângâiere. Dar regina Keysla, împreună cu satelitul ei de crime Buda, au hotărît să facă rege pe Petru Alamanul adecă Venetul, fratele reginei. Prin aceasta intenţionau ca regina Keysla să poată să aducă la îndeplinire, după bunul ei plac, poruncile voinţei ei şi regatul Ungariei, pierzându-şi libertatea, să poată să-l supună fără de nici o piedică Teutonilor. Iar Vilhelm, tatăl regelui Petru a fost fratele regelui Sigismund al Burgunzilor, dar, după moartea sfântului Sigismund, a venit la împărat. Pe acesta împăratul l-a aşezat peste Veneţieni şi-i dăduse ca soţie pe sora sa, numită Gertruda, cu care a născut pe regina Keysla. După moartea Gertrudei însă Vilhelm a luat de soţie pe sora regelui Stefan, cu care a născut pe regele Petru.

www.dacoromanica.ro

XLIII. Cruuzimea regelui Petru.

După ce însă Petru a ajuns rege a dat la o parte bunătatea ce se cădea unei seninătăţi regale şi scrâjnind de furie teutonică, a început să aibă dispreţ pentru nobilii unguri. Cu o privire plină de îngâmfare şi cu o inimă nesăturată el mânca lacom averile ţării împreună cu Nemţii săi cari răgeau de sălbăticie de fiară şi cu Latinii cari murmurau cu limbuţie ca nişte rândunici. Locurile fortificate, garnizoanele, castelele le încredinţa spre pază numai Nemţilor şi nimenea pe acea vreme, nu mai putea să fie sigur de cinstea unei soţii sau de fecioria unei fete sau a unei surori din cauza obrăznicieî curtenilor regelui cari le violau nepedepsiţi. Căpeteniile Ungurilor văzând atunci nenorocirile ce se făceau poporului împotriva lui Dumnezeu, au ţinut sfat şi au rugat pe rege să-şi îndemne oamenii să înceteze cu purtare. lor atât de ticăloasă. Regele însă plin de o îngâmfare nemai pomenită şi-a dat pe faţă balele desgustătoare ale blestematului său venin preconceput, zicând: «Câtă vreme voiu fi în vieaţă, am să aşez în regatul Ungariei numai pe Nemţi, atât ca judecători în fruntea magistraturilor, cât şi ca subalterni şi ca ofiţeri şi ca administratori şi ca fruntaşi şi ca potentaţi ai ţării şi voiu umplea regatul cu străini şi-l voiu da cu totul în mâna Teutonicilor». Şi mai spunea: «acest nume de Ungaria este derivat dela angaria (gâtuire) şi ei înşişi trebuie să fie gâtuiţi». Acesta a fost deci izvorul vrajbei dintre regele Petru şi Unguri.

XLIV. Fuga lui Petru şi alegerea lui Aba.

Deci în anul al treilea al domniei lui Petru, principii Ungurilor şi ostaşii lor se întruniră într'un consiliu al Episcopilor împotriva regelui Petru şi plini de îngrijorare s'au întrebat dacă nu s'ar putea găsi atunci în ţară cineva din neamul regilor, care să fie în stare să ia cârma domniei şi să-i libereze de tirania lui Petru. Şi, fiindcă un astfel de om n'au putut să găsească, aleseră dintre ei înşişi pe un oarecare comite, numit Aba, urmaş dintr'o soră a regelui Stefan cel Sfânt şi-l făcură peste ei rege. Iar Aba, după ce şi-a strâns o armată de Unguri, a pornit să se lupte împotriva regelui Petru. Regele Petru însă când s'a văzut părăsit de ajutorul Ungurilor, speriindu-se grozav, a fugit în Bavaria, având să implore ajutorul lui Henric, regele Teutonilor. Scăpând deci Petru cu fuga

www.dacoromanica.ro

din mâinile Ungurilor, aceştia omorîră, tăindu-l în bucăţi, pe bărbosul de Buda, pricinuitorul tuturor crimelor, la sfatul căruia Petru aduse atâtea nenorociri Ungariei şi scoaseră ochii celor doi fii ai lui; pe Sebus însă care orbise pe Vazul, după ce i-au frânt mâinile şi picioarele, l-au ucis; iar pe unii bătându-i cu pietre şi pe alţii lovindu-i cu mangane de fer[1]), i-au omorît. Aba însă fiind înălţat la puterea regală, a fost consacrat ca rege: şi toate aşezămintele şi toate dăjdiile pe cari le stabilise regele Petru, după obiceiul său, regele Aba le-a anulat. In regularea tuturor acestora trei au fost mai ales dintre fruntaşii ţării ca mai de seamă: unul se numea Wisce, al doilea Toyzlau, iar al treilea Pezli, cari se năzuiau după libertatea poporului şi se sforţau cu bună credinţă să restitue regatul unei porodiţe regale. Dar, în al treilea an al regelui Aba, Petru împreună cu regele Henric al Teutonilor descinde cu o armată mare împotriva regelui Aba. Regele Aba însă auzind că Petru a fostt părăsit de Unguri, şi că a fost bine primit de Henric regele Teutonilor, a trimis, în anul 1042, crainici la Impărat,cari să-l sondeze, dacă îi s'a declarat duşman pentru că a gonit pe Petru din domnie. ori poate să încheie cu el o pace durabilă? Impăratul prin răspunsul său îi s'a arătat ca duşman, spunându-i: „De oarece s'a purtat rău cu oamenii mei, are să simtă el însuşi, ce pot şi cât pot». Auzind aceasta, a înţeles regele Aba că împăratul are intenţia să restabilească în domnie pe Petru. Apucinzându-se deci de mânie, şi-a strâns o armată puternică şi a invadat cu ea Austria şi Bavaria şi ambele maluri de fluviului Dunărea şi după ce şi-a împărţit în două cetele sale de ostaşi viteji, a trecut pe toţi duşmanii prin ascuţişul sabiei. Şi astfel a luat prăzi şi foarte mulţi captivi târând cu sine dela fluviul care se chema Trasen, peste care a trecut şi a jefuit totul până la cetatea Tuln, unde a înoptat. Aceasta s'a petrecut într'o marţi, din zorii zilei până noaptea; iar când s'a făcut ziuă, s'au întors în Ungaria veseli cu o mulţime renumărată de prizonieri. După aceasta a trimis soldaţi viteji în Carintia cari au luat foarte mulţi prizonieri şi s'au întors apoi în Ungaria. Gothfridus însă marchizul Austriei, dând un atac împotriva lor lângă Petovia, se spune că le-au luat multe prăzi; căci pe atunci Austria nu avea duci, ci marchizi. In acest timp, împăratul sărbătorea Paştile domnului în Colonia şi a cerut sfatul dela principii săi cum ar

1) *Manganum, bellica machina, tormentum,* Du Cange *Glos.* sub voce.

www.dacoromanica.ro

trebui să răzbune insulta adusă pe nedrept ţării sale de către Unguri. Ei în unanimitate, i-au dat sfatul să facă o invazie înarmată împotriva Ungurilor cari năvăliseră duşmăneşte în regatul său şi să libereze astfel pe prizonieri din sclavia lor. De aceea au pornit cu o expediţie colosală şi, după sfatul lui Vratislav, ducele Boemilor, a venit din partea de Nord a Dunării până la hotarele Ungariei. Solii Ungurilor însă promiseseră împăratului că aceştia stau în toate la dispoziţia sa, de cât doar că nu primesc de rege pe Petru; totuşi, împăratul căuta cu tot dinadinsul să-l facă rege, căci îşi dăduse cuvântul lui Petru, că-i va reda domnia. Ungurii însă nicidecum nu se învoiră la aceasta şi trimiţându-i daruri, după ce au făgăduit prin jurământ că vor permite prizonierilor teutoni să plece, împăratul s'a întors repede împotriva atacurilor lui Gothfrid ducele Lotaringiei, fiul ducelui Gozzilo.

XLV. Sosirea împăratului în Ungaria în contra lui Aba.

In anul următor regele Aba, trimiţând soli la împărat, l-a întrebat în privinţa păcii, făgăduindu-i liberarea prizonierilor pe cari îi avea, iar pentru aceia pe cari nu putea să-i dea, o compensare potrivită. Impăratul însă n'a voit să stea de vorbă, înainte de a veni în Bavaria, pentruca cei ce au suferit pe nedrept din partea Ungurilor, să ia parte la încheierea păcii. De aceea, împăratul a venit la fruntăriile Ungariei şi a poruncit ca pentru a doua zi să cucerească baricadele, cu cari Ungurii închiseseră fluviul Rabiţa. Intr'aceea însă împăratul a fost rugat de solii regelui Aba, ca să fixeze un termin potrivit, în lăuntrul căruia să-i remită pe toţi prizonierii, şi să-i dea încă şi daruri. Impăratul fiind deci atras de darurile acestea şi fiind preocupat de alte afaceri mai grave, s'a întors în Bizancium [1]), un oraş din Burgundia. Primind prin urmare din această parte siguranţă, regele Aba a devenit insolent [2]) şi a început să se poarte cu cruzime faţă de Unguri. Căci era de părere că toate trebuesc să fie comune cele ale stăpânilor cu cele ale slugilor; dar şi călcarea jurământului său o credea ca un nimica, dispreţuind pe nobilii ţării şi considerându-i tot una cu ţăranii şi cu cei proşti. Nobilii unguri însă nevoind să-i admită aceasta, şi suportând cu greu molestările lui, făcură o conspiraţiune şi se conjurară ca să-l omoare. Cineva dintre ei însă

1) *Bizancium*, Besançon.

2) *Insolent*, deşi Anonymus p. 48 ne spune că se purta ca un părinte, *qui pro sua pietate Aba vocabatur*.

www.dacoromanica.ro

a denunțat regelui pe cei ce se conjuraseră împotriva vieții lui; dintre aceștia pe care a putut i-a prins și i-a omorît, fără de vr'o judecată prealabilă, ceea ce s'a întors în detrimentul regelui. Căci pe când regele se găsea la Cenad în postul cel mare, închizând într'o casă în același post vr'o cincizeci de nobili, subt pretextul de a se consfătui cu ei, a pus ca să fie tăiați în bucăți de soldații săi înarmați, fără cercetare și fără să fi făcut mărturisiri. De aceea, fericitul Gerardus [1]), episcopul din Genard, a lovit pe rege cu severitatea canoanelor și i-a prevestit primejdia ce-l amenință. Unii dintre conjurați, determinați mai ales de acest fapt, veniră în fugă la împărat și au vorbit împotriva lui Aba, spunându-i : că el își calcă jurământul dat, că disprețuește pe nobilii cari l-au ales de rege peste ei, că mănâncă și călărește și vorbește necontenit cu țăranii și cu oamenii de jos. Împăratul le spuse acestora: «Obiceiurile acestea în adevăr nu sunt obiceiuri demne de un domn, ci de unul protivnic domnului». Și astfel instigară pe împărat să se răzbune asupra regelui Aba pentru nedreptățile făcute, fiindcă nu i-a dat nici prizonierii, după cum jurase împăratului și nici nu i-a dat recompense pentru daunele căşunate. Deci împăratul la îndemnurile Ungurilor, a venit, cu o armată din Noric și din Boemia și cu falangele curtenilor săi, în Marchizatul Austriei, prefăcându-se că nu intră în Ungaria și arătând pe față că va face pact cu regele Aba și că se va întoarce înapoi. Atunci delegații regelui Aba venind la împărat cerură pe Ungurii cari fugiseră la împărat, plângându-i-se și zicând: că aceia cari urmează acum cu credință pe împărat nu sunt decât niște tâlhari și niște hoți din țara ungurească, și principalii aţâțători ai războaelor și ai discordiei dintre Unguri și împărat; de aceea pe semănătorii unei astfel de discordii trebuie să-i dea pe mâinile lui Aba, regele Ungurilor. Împăratul însă a răspuns că aceasta nu o va face în nici un caz. De aceea, împăratul năvăli repede în teritorul Ungariei, intrând pe la Sopron și când a voit să treacă peste Rabuța pe la Bobuth, n'a putut să treacă peste fluviul Rabuța din cauza apelor ce stagnau și a pădurilor celor dese și a bălților pline de izvoare. Dar Ungurii cari erau împreună cu împăratul și cu regele Petru, conduseră armata, călărind noaptea întreagă, în sus pe

1) *Gerardus* este primul episcop din Cenad, unde Ștefan cel Sfânt întemeiase episcopia catolică în locul celei ortodoxe de la Morisena, din aceeași localitate.

www.dacoromanica.ro

lângă fluviile Raba şi Rabuţa pe cari, în zorii zilei, le-au trecut printr'un vad lesnicios. Regele Aba însă li-a ieşit înainte la Menfew[1]) lângă Jaurinum cu o mare mulţime de ostaşi, fiind foarte sigur de victorie, fiindcă unii Bavari îi făcuseră cunoscut că împăratul a venit împotriva sa cu puţini oameni. Şi, după cum se spune, regele Aba ar fi câştigat victoria, dacă unii Unguri păstrând încă prietenie pentru regele Petru, n'ar fi aruncat la pământ drapelele lor şi n'ar fi luat-o la fugă. Nemţii însă spun că atunci când ei s'au apropiat de luptă, a apărut un nor subţire şi împreună cu el un semn ceresc şi că un vârtej puternic ridicându-se, deodată printr'o putere divină, a aruncat un praf groaznic în faţa Ungurilor pe cari încă de mai înainte, după cum se spune, îi blestămase Papa ca să-i lovească, fiindcă îşi bătuseră joc de regele Petru, protejatul său. Luându-se deci la luptă, s'a dat o lungă şi înverşunată bătălie; în cele din urmă sprijinit de ajutorul lui Dumnezeu, împăratul a câştigat o victorie strălucită. Aba fiind învins a fugit spre Tisa, şi într'un sat oarecare, într'o groapă vechie a fost omorît mişeleşte de Ungurii cărora le făcuse rău în timpul domnici. Corpul său a fost îngropat în biserica, ce se găsea lângă acel sat. Dar, după câţiva ani, fiind desgropat din mormânt, s'au găsit neatinse giulgiurile şi hainele sale şi locul rănilor vindecate. In urmă corpul său a fost înmormântat în propria sa mânăstire din Sarus. Impăratul însă s'a întors în tabără, a îngenunchiat la pământ cu smerenie şi cucernicie înaintea lemnului sfânt al crucii dătătoare de mântuire şi descălţându-şi picioarele şi îmbrăcându-se cu o haină de pânză groasă, a prea mărit împreună cu întregul său popor îndurarea lui Dumnezeu, fiindcă în acea zi i-a scăpat din mâinile Ungurilor. Dintre Tentoni a căzut în acea zi şi în acel loc o nenumărată mulţime. De aceea acel loc, până în ziua de astăzi în limba lor se numeşte Ferlorum Payer[2]), iar pe limba noastră Westnemţi[3]). Căci din cauza mirosului greu al celor morţi timp de două luni omul nu putea să treacă uşor prin acele regiuni, iar arcaşii l-ar fi omorît. Intr'aceea Ungurii adunându-se la un loc veniră să roage pe împărat, cerând iertare şi milă; împăratul primindu-i în linişte şi cu bunăvoinţă, le-a admis cererea. Apoi a venit cu toată mulţimea sa, la Alba,

1) *Menfew*, lângă Jaurinum (Győr) azi moşia Mèfő.
2) Ferlorum Payer = Perditi Bouari.
3) Westnemti = Nemţi pierduţi.

www.dacoromanica.ro

care pe nemţeşte se numeşte Weissenburg, care este capitala Ungariei. Deci aci împăratul fiind onorat de Unguri cu cinste imperială şi cu un alaiu enorm, după ce a restabilit pe deplin pe regele Petru în coroana regală, şi după ce l-a împodobit ca un rege în sfintele insignii ale Sf. rege Ştefan, l-a condus cu mâna sa la tronul regal şi l-a pus să şează ca un rege în biserica glorioasei Maici a domnului, deapururi fecioara Maria şi aci a împăcat pe rege cu Ungurii şi pe Unguri cu regele lor. Şi, la cererea Ungurilor, le-a admis ca să-şi păstreze decretele şi judecăţile să se facă după obiceiurile lor. Orânduind toate acestea astfel, împăratul a lăsat pe regele Petru în Ungaria cu o garnizoană a sa şi el mulţumit şi fericit s'a întors la Regensburg.

XLVI. Intoarcerea împăratului în Ungaria.

Iar în anul următor, împăratul s'a întors din nou în Ungaria. Atunci regele Petru i-a predat, în mijlocul unei ceremonii solemne şi în faţa Ungurilor şi a Teutonicilor, regatul Ungariei împreună cu o lance aurită. Şi după ce împăratul a fost încărcat de rege cu multe şi mari daruri, s'a întors acasă plin de glorie. In vremea aceasta, Andrei, Bela şi Levanta, cari fugiseră în Boemia, au trecut de aci, din cauza lipsurilor şi a sărăciei, în Polonia, unde au fost primiţi bine şi cu onoruri de ducele Poloniei, Misca [1]). In acelaşi timp însă Pomeranii au refuzat să mai plătească tributul anual [2]) ducelui Poloniei de care depindeau. Atunci ducele începu să pretindă cu mâna înarmată tributul datorat de Pomerani. Pomeranii păgâni şi Polonii creştini căzură la învoială ca ducii lor să se lupte într'un duel şi dacă Pomeranul ar cădea învins să plătească tributul datorat, dacă însă ar cădea Polonul, să regrete numai paguba suferită. Dar fiindcă ducele Misca şi fiii săi aveau groază de duelul ce li se impunea, Bela fiind introdus între ei, printr'un tâlmaciu grăi astfel: „Dacă voi, Polonii şi ducele, stăpânul vostru, găsiţi cu cale, atunci eu, deşi sunt de neam mai nobil decât acel păgân, mă voiu lupta totuşi pentru folosul ţării voastre şi pentru onoarea ducală. Această propunere au găsit-o bună atât ducele pomeran cât şi Polonii. Şi, după ce, înarmaţi cu lăncile, s'au încins la luptă,

1) *Misca*, Micislav al II-a.

2) *Annua pensio, annua praestatio*, tribut.

www.dacoromanica.ro

se spune că Bela atât de voinicește a lovit pe Pomeran că dându-l de pe cal jos, acesta n'a mai putut să se miște din loc și fiind culcat la pământ, a fost străpuns cu sabia.

Atunci ducele pomeran s'a declarat biruit; iar Pomeranii văzând aceasta plătiră supuși și umiliți ducelui Poloniei tributul fără discuție. Iar, după ce ducele s'a întors acasă încărcat cu victoria câștigată de Bela, l-a lăudat pe acesta pentru curajul și puterea sa și i-a dat, pe lângă tributul pomeranic, și pe fiica sa de soție și a dat ordin ca să i se pună la dispoziție din larg de tot ce ar avea lipsă și, încărcat de onoruri, l-a păstrat în ducatul său și n'a neglijat de a-l face să moștenească o bună parte din țara sa.

XLVII. Ducele Bela numit Benyn [1]).

Iar ducele Bela a dat naștere în Polonia la doi fii, dintre cari pe unul l'a numit Geysa, pe al doilea însă Ladislau, după numele bunicului său. Dar lui Andrei și lui Laventa nu le-au plăcut să stea la ducele Poloniei împreună cu Bela, oarecum ca o povară [2]) pentru el și, din pricina titlurilor lor [3]), n'au găsit de cuviință să mai rămâie la curtea ducelui. După ce și-au luat rămas bun dela duce, fratele lor Bela, rămânând pe loc, s'au dus la regele din Lodomeria, care însă nu i-a primit. Neavând unde să-și plece capul, de aci s'au îndreptat spre Cumani. Văzându-i însă Cumanii persoane distinse, au crezut că au venit să facă spionaj în țara lor și dacă nu i-ar fi recunoscut un prizonier ungur, i-ar fi omorît. Dar, astfel, i-au ținut în urmă câtva timp la ei. De aci au plecat apoi în Rusia. In vremea aceasta, câțiva dintre magnații unguri, deplângând mizeria țării lor și în dorința de a scăpa de tirania lui Petru, mai păstrau pentru Andrei, Bela și Leventa, odrasle din sângele regelui Ștefan cel Sfânt, o fidelitate neîntinată și le trimiteau prin ștafete cu credință tot ce puteau din bunurile lor. Magnații despre care este vorba erau Visca, Bua și Buhna [4]) și alte rubedenii de ale lor cari așteptau mereu cu suspine și gemete timpul potrivit, când să poată să aducă înapoi în Ungaria pe Andrei, Bela și Leventa și se căzneau din toate puterile să resti-

1) Benyn este un diminutiv al lui Bela.

2) *Appendices*, trăind din pomana altora.

3) Din pricina titlurilor, adecă din cauza neamului lor.

4) *Bua* și *Buhna*, fiii lui Gyula din Transilvania. Cf. Anonymus, p. 44, 46.

www.dacoromanica.ro

tuie în regat pe o odraslă a regelui Ştefan cel Sfânt, care îi iubise şi-i ridicase. Căci regele Petru, înălţat prin puterea regelui Nemţilor, nu domnea, ci mai de grabă biciuia printr'o tiranie plină de cruzimi Ungaria asuprind-o. Dar, în urma denunţului unor trădători şi anume a lui Buda şi Devecher, Petru a aflat ce gânduri au numiţii nobili unguri, anume Visca, Bua şi Buhna, cum ar putea să restitue regatul unei odrasle regeşti şi să readucă în ţară, în contra regelui Petru, pe Andrei, Bela şi Leventa. Regele Petru însă, aprins de o furie nebună, a dat ordin să-i aresteze şi să-i omoare, spânzurându-i în furci, iar pe ceilalţi să-i chinuiască scoţându-le ochii. Şi întreaga ţară ungurească a lovit-o de atâtea nenorociri că oamenii voiau mai de grabă să moară decât să trăiască într'o mizerie atât de mare. Atunci nobilii maghiari, văzând nenorocirea poporului lor, s'au adunat la Cenad şi după ce au ţinut sfat au trimis, pentru întreaga ţară, curieri oficiali în Rusia la Andrei şi Leventa spunându-le că toată Ungaria îi aşteaptă cu credinţă şi că li se supune bucuros ca unor odrasle regeşti, numai să descalice în Ungaria şi să o scape de furia Nemţilor. Şi au jurat că îndată ce vor intra în Ungaria, toţi Ungurii, în unanimitate, vor alerga la ei şi li se vor supune domniei lor. Andrei şi Leventa însă, temându-se de vr'o cursă prefăcută, au trimis într'ascuns iscoade în Ungaria. Iar când au venit la Novum Castrum [1]), pe care îl construise regele Aba, iată că întreaga mulţime de Maghiari a alergat cu grămada înaintea lor şi cuprinşi de un instinct drăcesc cerură cu încăpăţânare dela Andrei şi Leventa să le permită ca poporul întreg să trăiască după ritul păgân, să ucidă pe episcopi şi pe clerici, să dărâme bisericile, să lepede legea creştină şi să se închine la idoli. Ei le-au îngăduit să facă după dorinţa inimii lor, să meargă şi să piară după ritul strămoşilor lor, căci altfel nu aveau să lupte pentru Andrei şi Leventa împotriva regelui Petru. Şi cel dintâi dintre Unguri, unul cu numele Vatha, din fortăreaţa Belus [2]), s'a dedicat diavolilor, răzându-şi capul şi lăsându-şi după moda păgânilor, trei plete de păr. Iar fiul acestuia, cu numele de Ianus, după multă vreme, urmând ritul tatălui său, a strâns la sine mulţi magi şi

1) *Novum Castrum* = Aba Ujvár.

2) *Belus*, probabil în provincia Trencin.

www.dacoromanica.ro

ghicitoare[1]) şi fermecătoare, prin descântecele cărora şi-a câştigat o mare cerebritate printre mai mărimi. Iar din multele zeiţe ale lor pe una cu numele de Rasdi, marele creştin, regele Bela, a prins-o şi a închis-o într'o temniţă, nedându-i drumul până nu şi-a mâncat propriile sale picioare şi până n'a murit acolo. Şi se găseşte astăzi scris în cărţile vechi despre Faptele Ungurilor, că era cu totul oprit creştinilor să-şi ia de soţie o femeie din neamul lui Vatha şi al lui Ianus cari, după cum în legea veche Dathan şi Abyron s'au sculat cu răzvrătire împotriva lui Dumnezeu, tot astfel şi aceştia au căutat să abată, în anii de mântuire, poporul maghiar dela legea lui Christos. Deci, pe acea vreme, la îndemnul păcătos şi ticălos al acelui Vatha, întreg poporul a început să se închine diavolilor, să mănânce carne de cal, şi în general să facă tot felul de fapte urâte. Căci au omorît atât pe clerici cât şi pe laicii ce se ţineau de ritul catolic şi au dărâmat foarte multe biserici de ale lui Dumnezeu. Apoi au pedepsit cu o moarte grozavă, răzvrătindu-se împotriva regelui Petru, pe toţi Nemţii şi Latinii cari se găseau împrăştiaţi prin Ungaria, puşi în fruntea diferitelor funcţiuni. Şi trimiţând în timpul nopţii în tabăra lui Petru, pe nişte cai sprinteni, trei curieri cari aveau să proclame în public porunca şi cuvântul lui Dumnezeu pentru Andrei şi Leventa: ca să fie ucişi episcopii şi clerul, să fie omorît dijmuitorul, să se reia legea păgână, să se şteargă ori ce fel de dări şi împreună cu Nemţii şi cu Latinii, să piară pe vecie amintirea lui Petru. Dupăce s'a făcut ziuă, informându-se regele Petru de cele petrecute, a aflat faptul sigur că fraţii despre cari era vorba s'au întors în ţară şi că la vederea lor reprezentanţii săi au fost omoriţi de Unguri. Prefăcându-se că nu este îngrozit de aceste veşti, s'a arătat vesel şi dupăce şi-a mutat tabăra din acel loc, a trecut peste Dunăre la Sytiaten[1]), dorind să ajungă la Alba. Ungurii însă bănuind ce voeşte să facă i-au luat-o înainte, şi au ocupat bastioanele şi turnurile cetăţii şi închizând porţile, l-au lăsat afară. Intr'aceea însă Andrei şi Leventa, înaintând cu aceeaşi mulţime de Maghiari, s'au apropiat prin mijlocul Ungariei de portul ce în general se numeşte Pesta. Aflând despre aceasta episcopii Gerardus, Bestricus, Buldi[2]) şi Beneta[3]), precum şi comitele Zo-

1) *Phitonissae, Pythonissae, sau Pythone spiritu afflatae.* Podhradczky. *Chr. Bud.* p. 94.

2) *Sytiaten,* sau Situa-tő, este o localitate la gura râului Zsitva, din com. Con arom.

3) *Buldi,* Buldus, episcop din Agria.

4) *Beneta,* Benedictus, episcop în Calocia.

www.dacoromanica.ro

nuc, ieşiră din cetatea Alba întru întâmpinarea ducilor Andrei şi Le. venta ca să-i primească cu toate onorurile. Dupăce însă amintiţii episcopi sosiră în grabă în locul numit Gyod [1]), aci, înainte de a merge la duci, voiră să asculte, în biserica Sfintei-Sabina, liturghia. Deci fericitul Gerardus, episcopul, îmbrăcat în haine preoţeşti spre a celebra liturghia, ca exortaţiune le spuse, zicând următoarele: «Fraţii mei, şi coepiscopii mei şi voi toţi ceilalţi credincioşi, cari sunteţi de faţă! Să ştiţi că noi astăzi vom ajunge, într'o bucurie eternă, cu coroana de martiri, la domnul nostru Iisus Christos. Căci vă aduc la cunoştinţă taina domnului ce mi s'a arătat în această noapte. Am văzut anume pe domnul nostru Iisus Christos şezând la sânul prea sfintei sale mame, pururea fecioarei Maria şi chemându-ne la sine ne-a împărtăşit chiar cu mâna sa împărtăşania trupului şi a sângelui său; iar episcopului Beneta, când s'a apropiat de el, Christos i-a retras cuminicătura. De aceea numai el astăzi va fi lipsit de tovărăşia mucenicieĭ noastre». Iar după aceasta fericitul Gerardus i-a îndemnat să-şi mărturisească unul altuia păcatele şi dupăce au ascultat liturghia, s'au închinat şi bucurându-se că prin mucenicie vor dobândi nădejdea sigură a unei fericiri veşnice, se împărtăşiră cu toţii. Apoi plecară pe drum spre portul Dunării, spre Pesta. Fericitul episcop Gerardus însă, cum' era el mic de statură şi istovit cu totul de puteri puse în slujba lui Dumnezeu, era dus într'o căruţă. După ce au ajuns în mai sus numitul port, iată că nişte oameni nelegiuiţi şi anume Vatha şi complicii săi, stăpâniţi de diavoli, cărora îşi dăduseră sufletele, se repeziră asupra episcopilor şi asupra tovarăşilor lor şi-i loveau cu pietrele. Iar fericitul episcop Gerardus făcea neîncetat semnul crucii asupra celor ce erau lapidaţi. Aceia însă văzând aceasta, cu mai multă furie se repeziră asupra sa, au răsturnat căruţa pe malul Dunării şi după ce l-au scos aci din car, îl aruncară, punându-l într'o teleagă [2]), de pe muntele Kelenfeld [3]). Şi pe când încă nu-şi dăduse sufletul îl străpunseră în piept cu o lancie şi pe urmă îi sdrobiră capul de un bolovan şi astfel, ca un martir plin de glorie, din năcazurile lumiĭ acesteia, a trecut la fericirea de veci. Dunărea, deşi se revărsase de mai multe ori peste acel bolovan, de care a fost sdrobit capul sfântului Gerardus, n'a putut să spele sângele timp de şapte ani

1) *Gyod*, cf. Anonymus, p. 60.

2) *Biga*, căruţă cu două roate, teleagă.

3) *Kelenfeld*, Kreenfeld, numit de atunci Muntele Sfântului Gerard.

www.dacoromanica.ro

de zile, până ce a fost şters de preoţi. Iar bolovanul acela se găseşte acum la Cenad la suprafaţa altarului. In locul în care fusese sdrobit capul său, se înalţă astăzi subt un deal o biserică în cinstea fericitului Gerardus. Acest Gerardus a fost un călugăr din Rosacium, de naţiune Veneţian [1]). El, venind în Pannonia, a dus la început vieaţă de eremit în Beel, în urmă însă a fost transferat ca episcop în catedrala dela Cenad. De asemenea şi episcopul Buldi, fiind lapidat cu pietre, a trecut la gloria eternă. Beztricus însă şi Beneta, după ce au trecut cu o corabie peste Dunăre la Andrei şi Leventa, ereticii [2]) cari se găseau pe malurile de dincolo au rănit pe episcopul Beztricus care a murit în urmă a treia zi. Ducele Andrei însă intervenind într'aceea a scăpat pe Beneta din mâinile lor şi astfel s'a împlinit proorocia sfântului Gerardus. Toţi au fost puşi între martiri, în afară de Beneta. Şi comitele Zonuk, sărind călare pe un cal trecea înnot peste Dunăre. Venind cu corabia un oarecare Ungur cu numele Murthmur, l-a ridicat în corabia sa ca să-l scape dela moarte. Căci acest Murthmur fusese botezat de comitele Zonuk. Şi pe când voia ca să scape pe numitul comite, ereticii începură să-l ameninţe cu moartea, dacă el însuşi nu ucide pe Zonuk. Murthmur având teamă de ameninţările lor, a ucis el însuşi pe comite în corabie cu sabia sa. Şi o aşa de mare mulţime de clerici şi de laici au suferit în aceeaşi zi martiriul pentru credinţa lui Christos, că numărul lor îl cunoaşte numai Dumnezeu şi îngerii.

XLVIII. Moartea regelui Petru.

Regele Petru însă, văzând că Ungurii în unanimitatea lor s'au alipit de ducii Andrei şi Leventa, a luat fuga, împreună cu Nemţii săi, spre Moson [3]), pentru ca de aci să treacă în Austria; dar n'a putut să scape. Căci, într'aceea, Ungurii ocupară mai întâi porţile şi ieşirile din ţară; iar, în acelaşi timp, delegatul ducelui Andrei a chemat pe regele Petru subt pretextul încheierii unei păcii onorabile. Acesta încrezându-se, era în întoarcere, după cum se spune. Dar mai mult de nevoie, fiindcă aflase că armata îi este protivnică

1) *Episcopul Gerardus* din Cenad fusese mai înainte călugăr în Rosacium, mânăstire în Calabria.

2) Se crede că aci n'ar fi vorba de păgâni, ci de creştini ortodocşi.

3) *Moson, Musum,* Wieselburg.

www.dacoromanica.ro

şi voia să se întoarcă în grabă la Alba. Abătându-se însă din drum pe la satul Zamur [1]), numitul delegat a voit să-l tragă într'o capcană, şi să-l ducă legat la ducele Andrei. Petru însă presimţind aceasta, s'a refugiat într'o curte, unde s'a apărat vitejeşte luptând el însuşi timp de trei zile. In sfârşit, toţi ostaşii săi fură ucişi de arcaşi şi el însuşi a fost prins de viu şi orbit [2]). Fiind dus la Alba, de marea sa supărare şi-a sfârşit în scurt timp viaţa. A fost îngropat la Cinci Biserici pe care el însuşi o fundase în cinstea fericitului apostol Petru, în anul al treilea al domniei sale de a doua oară.

XLIX. Incoronarea de Unguri a regelui Andrei

In urmă ducele Andrei [3]), asigurându-se din partea turburătorilor duşmane, a primit coroana regală în cetatea Alba, numai din partea a trei episcopi cari au scăpat din acel mare dezastru al creştinilor. S'a încoronat în anul Domnului 1047. Deci a dat ordin întregii naţii, subt ameninţarea pedepsei cu moartea, că dând la o parte ritul păgân, îngăduit lor mai înainte, să se întoarcă la adevărata lege a lui Christos şi să trăiască în toate după poruncile acelei legi pe care le-a propovăduit-o lor regele Ştefan. Leventa însă în timpul acesta a murit. Acesta, dacă ar fi trăit mai mult şi dacă ar fi ajuns la cârmuirea regatului, fără îndoială toată Ungaria ar fi corupt-o la idolatria păgână. Şi fiindcă Leventa însuşi n'a trăit după credinţa catolică, de aceea a fost îngropat lângă satul lui Toxun [4]), dincolo de Dunăre, unde se spune că repauzează după legea păgână bunicul său Toxun. — Unii susţin că cei trei fraţi au fost fiii ducelui Vazul, născuţi cu oare care fată din neamul lui Tatun şi că nu ar fi ieşit dintr'o căsătorie legitimă şi că din această legătură cei din Tatun [5]) şi-ar trage nobleţea lor. Fără îndoială aceasta este neexact şi transmisă din răutate. Căci în afară de aceasta ei sunt nobili [6]) fiindcă ei sunt fiii lui Ladislau cel Pleşuv, care se zice că şi-a luat de soţie o femeie din Rutenia, din care a dat naştere acestor

1) *Zamur* sau *Zamor*, o localitate în apropiere de Buda.
2) *Orbit*. Usurpatorii de tron erau pedepsiţi cu orbirea.
3) *Andrei*, sau Endre.
4) *Villa lui Taxun*, este satul Takson, pe malul Dunării, mai jos de Pesta.
5) Familia *Tatun*, avea proprietăţi în regiunea Somogy.
6) *Nobili*, adecă prinţi.

www.dacoromanica.ro

trei fraţi. Regele acesta însă a fost numit Andrei cel Alb şi Catolicul [1]) şi timp de trei ani a făcut prin armele sale tributari Ungurilor pe Poloni, Boemi şi Austriaci. Dar acest rege Andrei fiind lipsit de fratele său [2]), a trimis în Polonia după celălalt frate al său, după Bela, chemându-l cu mare dragoste la sine şi spunându-i: «Noi cari am fost odinioară părtaşi de sărăcie şi de năcazuri: te rog prea iubite frate, să vii cât mai în grabă la mine, pentru ca să fim tovarăşii bucuriilor şi să ne folosim în comun de bunătăţile regatului, fiind prezenţi şi trupeşte; căci eu nu am moştenitor şi nici alt frate în afară de tine. Tu să-mi fii moştenitor şi să-mi urmezi în domnie». Deci mişcat de aceste vorbe Bela a venit la rege cu întreaga sa familie, pe care văzându-l, regele s'a bucurat mult, fiindcă era sprijinit de puterea unui frate. Iar după aceea regele şi fratele său Bela, ţinând sfat, au împărţit ţara în trei părţi dintre cari două au rămas în proprietatea sau puterea Maiestăţii regale, iar a treia parte a fost încredinţată în proprietatea ducelui. Dar, această primă împărţire a ţării a fost pepiniera discordiei şi a războaielor dintre duci şi regii Ungariei [3]). In acel timp regele Andrei a construit lângă lacul Balaton o mânăstire în onoarea sfântului Anian, în locul ce se numeşte Tyhon [4]). Iar ca soţie a luat pe fiica ducelui Rutenilor, cu care a dat naştere lui Solomon şi David. Dintr'o concubină însă, pe care a avut-o din satul Moroth, a născut pe George. Mai departe ducele Bela a născut în Polonia pe fiii săi Geysa şi Ladislau, în Ungaria însă a născut pe Lampertus şi fete. Şi trăia regele şi ducele într'o complectă linişte şi pace.

L. Regele Teutonilor.

In timpul acela regele Teutonilor a asediat cu o mare oştire fortăreaţa Pojon, voind să răzbune ocara adusă lui Petru şi să subjuge Ungaria puterii sale. Şi a construit multe maşini de războiu pentru a cuceri fortăreaţa, dar n'a înaintat de loc în urma unui asediu de opt săptămâni. Numitul rege însă venise cu corăbiile pentru îm-

1) *Catholicus*, catolicul, probabil fiindcă s'a opus ortodoxismului.

2) Leventa care murise.

3) Impărţirea teritoriului ţării pentru o mai bună administrare era generală în acele vremuri.

4) *Tyhon*. In actul de danie al acestei mânăstiri se constată mai multe numiri d localităţi având un caracter românesc. Cf. Fejér. *Cod. Dipl.* I. p. 388,

www.dacoromanica.ro

presurarea Pojonului. Atunci Ungurii cari se găseau în fortăreaţă aflară un om foarte priceput la înotat, cu numele Zothmund, pe care îl trimiseră în tăcerea nopţii la corăbiile împărăteşti; acesta venind pe sub apă a găurit toate corăbiile cari se umplură deodată de apă şi puterea Teutonilor a fost frântă şi aşa de slăbiţi şi lipsiţi de puteri, că s'au întors acasă. Căci în Pojon erau mulţi ostaşi şi mai ales se găseau între ei Wojtech, Andrei, Vylungard, Vrosa şi Martin cari se luptau voiniceşte în fiecare zi cu Teutonii.

In anul următor însă a venit în Ungaria cu o mare mulţime de războinici pentru acelaşi motiv însuşi împăratul, până lângă izvoarele râurilor Zala şi Zelice [1]). A trimis însă şi corăbii încărcate cu provizii pe Dunăre în Ungaria şi în fruntea lor a pus pe episcopul Gebarth, fratele său. Aflând despre toate acestea regele Andrei şi ducele Bela au ars în foc toate grămezile de cereale şi tot fânul, iar pe locuitori împreună cu toate animalele lor i-au dus departe din acele ţinuturi, pe unde avea să treacă împăratul. Când Cesarul a intrat în Ungaria şi a sosit în acele regiuni arse, n'a putut să găsească provizii nici pentru soldaţi şi nici pentru cai şi nu ştiea nici unde se găseau navele sale şi nu putea să aibă dela ele nici un ajutor. Iar după ce a trecut pădurile şi s'a apropiat de munţii Bodohot [2]), a început să sufere de lipsa ori cărei hrăni. Intr'aceea însă episcopul Gebarth a ajuns la Geur şi trimiţând o scrisoare împăratului Henric, îl întreba, unde ar trebui să-l aştepte. Cel ce ducea scrisoarea, cu voia lui Dumnezeu, a fost prins de iscoadele [3]) regelui Andrei şi condus la el. Şi când i-a aflat conţinutul scrisorii, tălmăcind-o episcopul Nicolae [4]), i-a trimis înapoi episcopului Gebarth o scrisoare pe care i-a dus-o un oare care prieten al lui. Acesta însă prefăcându-se că a fost trimis de împărat, a dat scrisoarea episcopului Gebarth în care sta scris următoarele: «Ştii, prea bunule episcop Gebarth, că ne-a determinat să plecăm din Ungaria în Teutonia mari şi grele afaceri ale imperiului nostru; căci vrăşmaşii ne-au ocupat ca duşmani ţara noastră. Deci, haida, grăbeşte-te şi distrugându-ţi corăbiile cât vei putea mai repede, să ne ieşi înainte la Ratispona [5]), căci nu ai nici

1) *Zala* şi *Zelize*, râuri din Pannonia lângă lacul Balaton.

2) *Bodohot*, la Simon de Keza, Bodoct, o parte din pădurea Bakony.

3) *Latrunculi* regis, praecursores, iscoadele regelui, cari par a fi fost Pecenegii şi Secuii ce mergeau în fruntea armatelor maghiare.

4) *Episcopul Nicolae*, era secretarul regelui.

5) *Ratispona*, Regensburg.

www.dacoromanica.ro

o siguranţă zăbovind în Ungaria». Astfel aflând toate acestea episcopul Gebarth fugi în grabă în Teutonia. Deci împăratul fiind înşelat în nădejdea unei susţineri ce o aştepta dela corăbii, a început să ducă o lipsă cumplită, şi, de aşişderea şi întreaga sa armată împreună cu caii şi cu conducătorii lor se găseau în cea mai mare primejdie din cauza foamei. Pe deasupra acestora, Ungurii şi Bisenii în fiecare noapte îi atacau voinicește, ucizându-i cu săgeţile lor cele otrăvite şi, întinzând funii între corturile lor, prindeau pe foarte mulţi din cei cari le făceau oare cari servicii. Iar de frica ploii de săgeţi de cari Teutonii erau acoperiţi şi omorîţi, săpau pământul şi întinzând deasupra lor scuturile, zăceau ca în morminte cei vii împreună cu cei morţi. Căci mormântul ce-l săpau ziua pentru vr'un mort, cel viu zăcea în el noaptea şi cel care era săpat pentru cel viu pentru timpul nopţii, şi-l reclama mortul ziua. Văzând deci împăratul că este prins de atâtea şi de atât de mari primejdii, a trimis la regele Andrei şi la ducele Bela, rugându-i pentru încheerea unei păci durabile. Căci zicea că dacă regele Andrei îi oferă un drum sigur pentru întoarcere şi dacă îi va da ajutoare de trai pentru armata sa chinuită de foame, el nu va mai duşmăni nici odată pe regele Andrei şi pe urmaşii lui şi că de atunci înainte nu va mai căuta să supere pe regele Ungurilor cu vorba sau cu fapta, sau cu sfatul său. Dar chiar şi dacă cineva dintre urmaşii săi va ridica armele să se lupte împotriva Ungariei, să-l ajungă blestemul atot puternicului Dumnezeu şi să fie vecinic supt pedeapsa afurisenii. Şi că pe fiica sa, cu numele de Sofia, i-o dă de soţie lui Solomon, fiul regelui Andrei, pe care fiică dintru început o promisese cu jurământ fiului regelui Franciei, spre a întări mai mult legăturile unei păci vecinice. Că el va păzi toate acestea cu credinţă, le întăreşte prin puterea jurământului. Deci regele Andrei şi ducele Bela voind să fie mai mult iubitori de pace de cât sămănători de vrajbă, încheiară pacea cu împăratul. Iar împăratul în persoana sa proprie a întărit toate prin jurământ, pe care zise că-l va ţine cu credinţă. Atunci regele Andrei, folosindu-se de obicinuita dărnicie a regilor Ungariei, a trimis împăratului cinci zeci de lusoni colosali şi două mii de slănini, o mie de tauri enormi; iar pâine mai mult decât putea să ducă cu sine; şi oi şi boi sau vite de păşune şi o mare cantitate de vin. Şi foarte mulţi Teutoni din cauza îndopării lor cu nemăsurate mâncări şi din cauza gâlgâirei prea multei băuturi, mâncând şi bând au murit. Ceilalţi însă scăpând din ghiarele morţii prin mila Ungurilor, după ce şi-au părăsit corturile

www.dacoromanica.ro

şi scuturile şi după ce şi-au aruncat uneltele, s'au grăbit să plece în Teutonia, în aşa mare fugă că nici nu se mai uitau înapoi. Locul acesta însă după astă întâmplare, de unde Teutonii au fugit aşa de ruşinos, aruncându-şi scuturile, s'a numit până în ziua de astăzi Werteshege [1]).

LI *Incoronarea lui Solomon în timpul vieţii tatălui său, a regelui Andrei.*

După ce însă împăratul Henric a fugit aşa de ruşinos din Ungaria în ţara sa, regele Andrei i-a trimis o solie şi i-a cerut ca să-i dea pe fiica sa Sofia în căsătorie pentru fiul său Solomon, după cum şi promisese. Împăratul şi-a ţinut cuvântul cu credinţă, după cum îi făcându-se prin jurământ. Şi celebrându-se astfel căsătoria regală lângă fluviul Morva, şi întărindu-se deci prin aceasta şi mai puternic tratatul de pace, împăratul şi regele s'au întors veseli acasă. Dar regele Andrei, curând după aceasta, s'a paralizat şi atât în timp de iarnă cât şi în timp de vară trebuia să fie purtat pe un fotoliu. Deci după moartea regelui Ştefan cel sfânt au trecut unsprezece ani şi patru luni până la anul întâi al domniei regelui Andrei. Iar în timpul acesta Petru Teutonicul sau mai bine zis Venetul în prima şi a doua sa domnie a stăpânit cinci ani şi jumătate. Iar Aba a domnit trei ani. Fiindcă însă dragostea filială şi iubirea de cei de acelaşi sânge de obiceiu împiedică adevărul, la regele Andrei iubirea de fiu a biruit dreptatea şi rupând învoiala făgăduinţei sale, ceeace n'ar trebui să se întâmple la nişte regi, pe fiul său Solomon, un băieţaş numai de cinci ani, Andrei istovit de bătrâneţe a căutat să-l ungă de rege şi să-l încoroneze peste întreaga Ungarie, în anul al doisprezecilea al domniei sale. Pe faţă, spunea că face aceasta pentru pacea regatului, fiindcă împăratul nu i-ar fi dat pe fiica sa pentru fiul său, dacă nu l-ar încorona. Pe când însă se cânta la încoronarea lui Solomon: Să fii domn peste fraţii tăi; şi când printr'un interpret s'a făcut aceasta cunoscut ducelui Bela, că anume copilaşul Solomon a fost aşezat domn peste el, s'a supărat foarte tare. Alţii spun că a fost uns de rege cu asentimentul ducelui Bela şi al fiilor acestuia, anume Geycha şi Ladislau şi al tuturor nobililor ţării, dar că, în urmă la

1) *Werteshege*, Cf. Anonymus, p. 62, *Vertes*, o pădure mare în Pannonia numită astfel propter clipeos Theotonicorum inibi dimissos.

www.dacoromanica.ro

instigaţia semănătorilor de discordie, s'a născut vrajă între ei. Căci oamenii cari murmurau, cum de altfel se găsesc şi în timpurile noastre, insinuau pe lângă rege că Solomon nu va putea domni, dacă nu va fi ucis fratele său Bela. Iar, pe de altă parte, căutau să convingă pe Bela că este prilejul potrivit să pună mâna pe domnie, câtă vreme Solomon este încă un copil, iar tatăl sau istovit de bătrâneţe şi bolnav. Veniră deci regele şi ducele la Varkun. Regele însă ştiea bine că fiul său nu va putea să domnească după moartea sa, fără voia ducelui. De aceea, a chemat la o consfătuire pe doi credincioşi ai săi, cu cari intrând la sfat le spuse: «Vreau să încerc pe duce şi să-l întreb una din două; dacă vrea să aibe coroana ori ducatul»? Şi regele a pus să se aşeze o coroană înaintea sa pe un straiu roşu şi alăturea o sabie, care însemna ducatul. «Dacă ducele va voi să aibă, în bună pace, ducatul, să-l aibă; dacă însă coroana, voi doi fruntaşi, numai decât, săriţi şi cu aceeaşi sabie tăiaţi gâtul ducelui Bela». Şi ei făgăduiră că vor face întocmai. Pe când însă urzeau acest plan, Nicolae, comitele crainicilor, stând afară la uşa palatului, a auzit toate acestea, şi când au chemat pe duce la rege, şi când acesta intra pe uşe, comitele crainicilor i-a spus pe repezeală ducelui afacerea. «Dacă vrei să rămâi în vieaţă, primeşte sabia», şi mai mult n'a putut să-i spună. Când însă a intrat ducele, şi a văzut coroana stând jos înaintea regelui, împreună cu sabia, s'a mirat. Indată ce însă s'a aşezat, regele care zăcea s'a ridicat şi stând pe patul său, zise: «Duce, eu am încoronat pe fiul meu, nu atât din vr'o dorinţă, ci mai mult pentru pacea ţării, pace care mai dăunăzi a fost încheiată cu împăratul. Dar tu ai voinţa liberă: dacă vreai regatul, primeşte coroana, dacă ducatul, primeşte sabia; din acestea una să o dai fiului meu, dar coroana pe dreptate este a ta. Numai decât ducele şi-a adus aminte de vorbele comitelui Nicolae şi zise: «Să aibă coroana fiul tău care este uns şi mie dă-mi ducatul». Şi a primit îndată sabia.

Atunci regele s'a înclinat la picioarele lui, ceea ce rar s'a întâmplat vr'odată. Căci credea el că a dat coroana fiului său, cu aceeaşi desinteresare precum sieşi i-o dase Leventa. Dar ducele o făcuse aceasta de frică. In sfârşit, în urma insinuărilor sinistre ale unor oameni ticăloşi, regele şi ducele se certară. Ducele însă cum era el priceput şi precaut faţă de cursele regelui, a plecat cu toată familia sa în Polonia, la socrul său. Aflând despre aceasta regele Andrei şi temându-se de uneltirile aceluia, a trimis pe fiul său Solomon la împărat, socrul lui. Şi acolo l-au urmat mai mulţi fruntaşi din Ungaria. In timpul acesta ducele Bela a făcut cunoscut socrului său, ducele Polo-

www.dacoromanica.ro

niei, toate neajunsurile ce-i făcuse fratele său, regele Andrei. Ducele Poloniei atunci l-a ajutat cu bună credinţă şi efectiv. Şi astfel ducele Bela s'a întors în Ungaria întărit cu trei armate de ale socrului său. Regele Andrei însă, când a aflat că el a intrat cu armată în Ungaria, a făcut să i se dea din partea împăratului Teutonilor în ajutor doi duci şi anume pe Villelm şi pe Poth [1]). Şi pe ducele Boemilor, care era rudă cu el, l-a angajat pe plată, şi avea acum încredere în mulţimea celor angajaţi. Unguri însă nu aveau prea mulţi ostaşi, căci foarte mulţi din aceştia însoţiseră pe fiul lui Solomon şi dintre aceia cari rămăseseră în ţară, mulţi fugiră la ducele Bela. Atunci ducele Bela, deşi îi s'a vestit, că regele Andrei are o foarte marte mare mulţime de mercenari, totuşi a voit mai de grabă să moară în războiu de cât să fugă, fără de luptă, dinaintea armatei regelui. Atunci cu mult curaj şi-a dus armata îmbărbătată împotriva regelui Andrei spre Tisa. Villelm însă şi Poth, comandanţii Nemţilor, aprinşi de furie, trecură în grabă peste Tisa cu armatele lor şi dându-se lupta s'au bătut vitejeşte din ambele părţi. Dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, ducele Bela a obţinut victoria, fiind omorîţi acolo aproape toţi Nemţii, şi comandanţii lor prinşi. In urmă Ungurii cari erau pe lângă regele Andrei, văzând că ducele Bela a dobândit victoria, părăsind pe regele Andrei, se duseră şi ei la ducele Bela. Regele Andrei însă fugi în Teutonia, dar n'a putut să scape, căci a fost prins la poarta Musun şi fiind rău tratat în pădurea Bocon a murit la crucea [2]) ce se numeşte Scirc. A fost înmormântat în mânăstirea sfântului duhovnic Anian, mânăstire pe care acelaşi rege a construit-o în Tihon lângă lacul Balaton. A fost prins şi ducele Boemilor şi orbit, dar fără ştirea ducelui Bela. Iar generalii Villelm şi Poth au fost aduşi la ducele Bela, care le-a permis să plece de acolo liberi.

LII. *Fericita încoronare de rege a lui Bela.*

Deci ducele Bela, cunoscut şi sub numele de Benyn [3]), după victoria sa, a intrat triumfător în cetatea Alba şi aci, după ce a

1) *Poth*, este Ernistus Both de Lebyn.

2) La crucea, *ad crucem*, după alţii, la curtea, *ad curtem*.

3) *Benyn*, diminutivul lui *Bela*, care în acelaşi timp pare format din *Adalbertus*.

www.dacoromanica.ro

fost uns de episcopi, s'a încoronat de rege fericit cu diadema regală. Domnia sa a fost păgnică, fără să fi fost supărat de duşmani şi n'a umblat decât după binele poporului. In adevăr, între alte dovezi de priceperea sa, a pus să se bată bani, de o monedă ceva mai mare, din cel mai curat argint şi ca preţul de vânzare a lucrurilor să fie proporţionat cu valoarea lor, după o socoteală justă. Şi n'a îngăduit ca negustorii şi bancherii să-şi însuşească pe nedrept dela oamenii simpli şi dela ţărani printr'o urîtă lăcomie câştigul acestora. Căci acesta este motivul care aruncă de obiceiu poporul în sărăcie şi în lipsă; preţul fiind acum stabilit fie cine vindea şi cumpăra pe dreptate şi fără păcăleală. Regele a stabilit ca toate târgurile pentru vânzare şi cumpărare să fie în ziua de Sâmbătă [1]) şi a dat voie să circule în teritoriul ţării sale bizanţi. Şi a pus să se bată, după cum s'a spus mai sus, şi denari de argint [2]), din cari patru zeci valora un bizanţ. De aceea, până în ziua de astăzi patru zeci de denari se numesc aur, nu doar fiindcă ar fi de aur, ci fiindcă pe acea vreme atâţia denari valorau cât un bizanţ. Şi în toate zilele vieţii sale în întreaga Ungarie moneda n'a fost schimbată.

A făcut şi alte fapte vrednice de amintire vecinică. Intre altele a dispus ca soţiile şi copiii şi tot ce aveau acei cari urmaseră pe regele Solomon să fie păzite şi păstrate neatinse, pentru ca astfel aceia să se întoarcă de bunăvoe acasă şi să se bucure în pace de bunurile lor. De aceea foarte mulţi inşi îi s'au prefăcut în adepţi credincioşi.

Acest rege dintr'un sentiment de dragoste a uşurat şi sarcinile poporului unguresc, scutindu-i de serviciile la cari fusese obligaţi, de prestaţiile obicinuite şi de stoarcerile de bani de mai înainte. De aceea, Ungaria îmbogăţindu-se foarte mult, şi-a ridicat capul peste toate celalte ţări dimprejur, întrecându-le prin avere şi glorie. Pe vremea aceasta săracii se înavuţeau şi bogaţii se încărcau de glorie. Ba încă a trimis prea îndurătorul rege crainici în întreaga Ungarie ca să convoace din fiecare sat [3]) câte doi bătrâni buni de gură în sfatul regelui. Aflându-se despre aceasta au venit la rege,

---

1) *Sâmbătu.* Inainte vreme târgurile se făceau dumineca; de aceea până în ziua de astăzi duminecă se zice în ung. *vasárnap*, adecă ziua târgului.

2) *Denari de argint, denarius,* dela *decem.*

3) *Fiecare sat.* Villa însemna nu numai sat ci şi oraş. Aci nu pare a fi vorba de sate, ci, într'o ţară de nobili, e mai probabil că v'a fi fost vorba de orăşeni.

www.dacoromanica.ro

la Alba, nu numai cei cari fuseseră convocaţi, ci chiar toţi ţăranii şi robii cu întreaga gloată din Ungaria. Regele însă şi episcopii şi toţi fruntaşii, văzând mulţimea imensă, se temură ca nu cumva să-i atace şi au intrat în cetate, să-i observe de acolo. Gloata însă şi-a ales representanţi [1]), pentru cari ridicară o tribună de lemn [2]), de unde să poată fi văzuţi şi auziţi de oameni. Iar reprezentanţii trimiseră la rege şi la fruntaşii ţării crainici, spunându-le: «Permite-ne să avem ritul strămoşilor noştri: să trăim după obiceiul păgân, să omorîm cu pietre pe episcopi, să ucidem pe preoţi [3]), să spânzurăm pe perceptori, să dărâmăm bisericile, să spargem clopotele». Regele s'a întristat auzind toate acestea şi a cerut un răgaz de trei zile ca să chibzuiască asupra acestei afaceri. In timpul acesta reprezentanţii poporului stând pe tribuna lor cea înaltă predicau versuri blăstămate împotriva legii creştine; iar poporul întreg aplaudându-i striga: «Aşa să fie, aşa să fie!» Când însă după trei zile aşteptau răspunsul, soldaţii înarmaţi năvăliră, din porunca regelui, asupra lor şi pe unii din ei îi omorîră, pe şefii lor aruncându-i din înălţime îi sdrobiră, iar pe alţii legându-i îi bătură cu bătăi grozave şi astfel ucizând, legând şi bătând, soldaţii deabia putură potoli revolta lor. De când regele Ştefan cel Sfânt a convertit Ungaria la creştinism, de două ori ea s'a întors la păgânism: odată în timpul regelui Andrei, a doua oară în timpul regelui Bela, după cum am spus acum.

Iar regele Bela, plin de evlavie, după o domnie de trei ani răninduse la prăbuşirea tronului său, la Dömös, moşie regală, a început să se îmbolnăvească fără vindecare, şi îl duseră jumătate mort la râul Kynisua pentru oare cari nevoi ale ţării şi aci şi-a dat sufletul. Şi a fost înmormântat în sfânta mănăstire a Mântuitorului, mănăstire pe care el însuşi o construise în localitatea ce se numeşte Zugzard [4]). Acest Bela era pleşuv [5]), de o coloare castanie [6]) de aceea mănăstirea s'a numit după chipul său, Zugzard.

---

1) *Praepositi*, prefecţi, reprezentanţi.
2) *Orcistrum*, tribună de lemn.
3) *Exentherare*. viscera extrahere.
4) Zugzard=Szögszard, din comit. Tolna.
5) Pleşuv, ung. szárd.
6) Szög, ung. castaniu.

www.dacoromanica.ro

LIII. *Sosirea împăratului cu ginerele său, regele Solomon.*

Când însă a auzit regele Solomon despre moartea regelui Bela, s'a dus la socrul său, împăratul Teutonilor, şi l-a rugat să-l restituo în domnia Ungariei. Rugăciunilor sale împăratul le-a dat bucuros ascultare şi cu vestita sa armată de putere romană şi cu o suită strălucită a imperiului său glorios a readus pe Solomon în Ungaria. Intr'acea Geysa, fiul regelui Bela, cum era el om înţelept şi prevăzător, a pornit-o în sus spre Polonia împreună cu cei doi fii ai săi în vârstă tânără. Căci deocamdată nu putea să reziste unui atac al lui Solomon şi al Teutonilor. Deaceea, regele Solomon împreună cu împăratul au intrat fără greutate în Ungaria lipsită de rege şi au venit siguri în cetatea regească Alba şi aci au fost primiţi cu mari onoruri de tot clerul şi de tot poporul din Ungaria. Şi împăratul a grăit către întreaga mulţime de Unguri în favoarea ginerului său Solomon şi a întărit pacea reînoind-o între ei, adăugând şi sfinţenia jurământului. Şi a făcut ca regele Solomon să şeazăcu glorie pe tronul părintesc, încoronându-l cu asentimentul şi în aclamaţiunea întregei Ungarii. Iar el însuşi împăratul remunerat de regele Solomon din bogatul tezaur al Ungariei s'a întors acasă. Indată ce însă a plecat împăratul, Geysa de acolo, de unde din precauţiune se dusese, a revenit în Ungaria. Dar regele Solomon ca unul ce era nou şi nu bine înzdrăvănit în domnie, temându-se ca nu cumva Geysa să vie asupra sa cu armată de Poloni, s'a retras puţin cu ai săi şi s'a aşezat în fortăreaţa dela Musun, într'o garnizoană mai sigură. Dar, în urmă, episcopii şi alţi bărbaţi din cler îl sfătuiră insistent să facă între ei pace. Şi mai ales episcopul Desideriu căuta să înduioşeze inima ducelui Geysa prin sfaturi liniştitoare şi prin cuvinte dulci ca să redea în pace domnia lui Solomon, deşi acesta era mai tânăr, iar el să primească în linişte ducatul pe care îl avusese tatăl său. Iar Geysa, dând la o parte supărarea, a ascultat de sfaturile sănătoase ale episcopului. Şi la sărbătoarea sfinţilor mucenici Fabian şi Sebastian, regele Solomon şi ducele Geysa au încheiat pace la Geur [1]) în faţa Ungariei întregi. Apoi ziua Invierii domnului amândoi împreună au sărbătorit-o cu curtea lor la Cinci Biserici. Aici regele Solomon, chiar în ziua de Paşti în asistenţa capeteniilor ţării a fost încoronat cu cinste de mâinile

1) *Geur*, Győr.

www.dacoromanica.ro

ducelui Geysa şi a fost condus cu glorie în biserica [1]) regală a Sfântului Petru, cel dintâi dintre apostoli, spre a asculta liturghia. Şi astfel întreaga adunare a Ungurilor, văzând pacea dintre rege şi duce şi iubirea lor mutuală, lăudară pe Dumnezeu, iubitorul de pace şi s'a făcut o mare veselie în popor. In noaptea următoare însă s'a ivit prevestirea unei viitoare discordii şi turburări. Căci întreaga acea biserică şi toate palatele şi celelalte edificii şi dependenţele au fost cuprinse de o flacără neaşteptată şi toate s'au prăbuşit la pământ, pustiite de incendiu. Şi pe toţi îi cuprinsese teama din cauza furiei flacărilor ce ardeau şi de zgomotul grozav al clopotelor ce se răsturnau din turnuri. Şi nimeni nu ştiea încotro să o apuce. Regele şi ducele speriaţi de neaşteptata grozăvie şi înspăimântaţi de bănuiala unei urîte viclenii, apucă îndată fiecare în altă parte. Făcându-se însă ziuă, prin crainicii lor credincioşi, au aflat adevărata stare de lucruri, fiindcă nimica rău nu se pusese la cale din partea celor două partide prin vr'o ticăloşie, căci incediul s'a născut dintr'o întâmplare neaşteptată. Regele şi ducele s'au întâlnit din nou în pace.

Iar regele Zolomer din Dalmaţia, care era cumnat cu Geysa, a trimis crainici la regele Solomon şi la ducele Geysa şi i-a rugat să-l ajute în persoană împotriva duşmanilor săi şi anume în contra Carantanilor, cari pe atunci ocupaseră marca Dalmaţiei. Deci regele şi ducele, după ce şi-au strâns oastea, au plecat în Dalmaţia şi i-au restabilit toate ce i se luase. Iar regelui şi ducelui i-au dăruit daruri regale de mare preţ, mult aur şi argint. La întoarcerea lor însă palatinul Atha a rugat pe rege şi pe duci ca să ia parte la construirea mănăstirei sale pe care a zidit-o la Zelys, ceea ce ei au şi făcut.

LIV. *Lipsa de copii a regelui Solomon şi a fratelui său David.*

Iar regele Solomon şi fratele său David n'au avut nici odată copii şi cu ei s'a stins seminţia regelui Andrei. Aceasta, credem, s'a făcut din voinţa divină, fiindcă atunci când pentru întâiaşi dată s'a întors în Ungaria Andrei şi cu fratele său Leventa, pentru ca să poată pune mâna pe domnie, a îngăduit ca nelegiuitul de Vatha şi alţi ticăloşi să omoare pe sfântul Gerard şi pe mai mulţi creştini. Iar ducele Geysa a dat naştere lui Coloman şi lui Almus şi la mai

1) *Basilica*, însemna la început casa împăratului, mai târziu biserica.

www.dacoromanica.ro

multe fete. Şi între rege şi duce a fost pace şi linişte timp cam de treisprezece ani. Intr'aceea însă Boemii plini de îngâmfare năvăliră spre Trencin şi, în jaful lor, luară o mare pradă de oameni şi de animale. Regele şi ducele socotind aceasta ca o mare injurie, invadară Boemia cu armatele lor. Iar Boemii neîndrăznind să se împotrivească, Ungurii pustiiră cu sabie şi foc aproape întreaga Boemie. Cu această împrejurare Bator Opus, fiul lui Martin, a culcat viteje̦şte la pământ într'un duel pe un oare care Boem, având un trup cât un uriaş, fapt care a rămas de pomină în urmă la rege şi la toţi fruntaşii Ungariei. Şi astfel, regele şi ducele răzbunând bine injuria alor lor împotriva Boemilor, s'au întors veseli în Ungaria cu o foarte mare pradă de prizonieri din Boemia.

LV. *Devastarea Ungariei de Cumani.*

Iar după aceasta păgânii de Cumani distrugând prisăcile din partea de sus a porţii Meses, [1]) pătrunseră în Ungaria şi jefuind cu cruzime întreaga provincie Nyr până la fortăreaţa Byhorului [2]) şi târând cu ei o nesfârşită mulţime de bărbaţi şi de femei şi animale de tot felul, se întorceau acasă, trecând fără să fi bănuit cineva peste râurile Lapus şi apa Someşului. De aceea regele Solomon şi ducele Geysa împreună cu fratele său Ladislau, strângându-şi armata, alergară în cea mai mare grabă, trecând prin poarta Meses, mai înainte ca să fi trecut Cumani peste munţi, în cetatea Dobuka şi aşteptară aci sosirea păgânilor, aproape o întreagă săptămână. Un spion oare care însă, cu numele Fantiska [3]), ce era din Castrul cel Nou a anunţat pe rege şi pe duci, într'o joi, că armata Cumanilor se apropie. Atunci regele şi ducii, merseră călări cu armata grăbindu-se într'acolo şi în noaptea aceea descinseră aproape de Cumani. Sculându-se în zorii zilei însă, vineri, se îmbărbătară cu toţii prin împărtăşania cuminicăturii şi aşezându-se în linie de bătaie, porniră să lovească pe păgâni. Văzând aceasta şeful oştirii păgânilor, cu numele de Osul [4]) care a fost în slujba lui Gyula, ducele Cumanilor, cum era el plin

1) *Porta Meses*, forma trecerea din Ungaria în Ardeal.

2) *Fortăreaţa Byhorului*. Fortăreaţa a dat numele întregei regiuni.

3) Fantisca este o localitate lângă Dobriţin.

4) *Osul*, sau Oslu. Asupra acestui nume de factură românească vezi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, p. 297 sq.

www.dacoromanica.ro

de îngâmfare şi având o prea bună idee despre valoarea sa, zise oamenilor săi să se repeadă asupra Ungurilor cari sunt neînarmaţi şi să dea lupta ce are să fie o jucărie pentru ei. Deci înaintând păgânii împotriva Ungurilor, văzură grozavele trupe ale acestora şi vestiră numai decât pe şeful lor Osul. Acesta adunându-şi armata de mercenari a Cumanilor [1]), s'au strâns în grabă pe sprânceana unui munte foarte înalt, socotind că acesta are să-i fie de cea mai mare siguranţă. Căci este foarte greu urcuşul acelui munte, care de locuitori se numeşte Kyrieleys [2]). Intreaga oştire a Ungurilor însă s'a strâns la poalele acelui munte. Şi toţi soldaţii regelui purtau la fel drapelele făcute din pânză de in. Păgânii însă se strânseseră în vârful muntelui; dintre ei arcaşii cei mai viteji şi mai îndrăzneţi se scoborîseră în mijlocul coastei muntelui pentru ca să îndepărteze pe Unguri de la urcarea pe munte. Incepură deci să lovească cu ploaia de săgeţi cetele legiunilor regelui şi ale ducelui. Unii însă dintre soldaţii mai distinşi ai Ungurilor năvăliră asupra acelor arcaşi şi pe foarte mulţi din ei i-au ucis pe coasta aceluiaşi munte şi numai foarte puţini, în zorul lor, bătându-şi caii cu arcurile, au putut să se urce la tovarăşii lor. Regele Solomon însă, înferbântat în curajul unei întreceri îndârjite, s'a urcat pe un suiş foarte anevoios împreună cu ceata sa, târându-se oarecum spre păgânii cari vărsau asupră-i o ploaie foarte deasă de săgeţi. Iar ducele Geysa cum era un om totdeauna prevăzător, urcându-se pe un suiş mai lesnicios, a atacat cu săgeţile pe Cumani. Fratele său Ladislau la primul atac a doborît pe patru din cei mai viteji păgâni şi de al cincilea dintre ei a fost grav rănit cu o săgeată, duşmanul fiind ucis îndată în acelaşi loc. In urmă, din îndurarea lui Dumnezeu, s'a vindecat curând de acea rană. Deci păgânii strâmtoraţi de Unguri printr'o grozavă lovitură a morţii, începură să fugă de le plângeai de milă. Iar Ungurii urmărindu-i cu zor îşi înmuiară săbiile lor ascuţite şi însetate în sângele Cumanilor. Căci capetele Cumanilor, rase de curând, întocmai ca şi dovlecii nearjunşi încă bine la coacere, Ungurii le secerau prin lovituri de sabie.

---

1) *Conductus exercitus,* stipandiatus exercitus.

2) *Kyrieleys.* Cserhalom, după Bonfinius, Kérlés după Timon. Carol Hodor, *Descrip. Comit. Dobocensis,* p. 771, în *Chr. Bud.* p. 131, ed. Podhradczky, derivă cuvântul dela Kyrie eleison, quod iam illa aetate in loco Kérlés ad montis radicem sito, orantes meridiano ac vespertino tempore ad pulsum campanarum Kyrie eleison intonare soliti fuerint. La Kérlés s'a fundat în urmă o mânăstire benedictină.

www.dacoromanica.ro

In urmă prea fericitul duce Ladislau a văzut pe unul dintre păgâni care ducea pe spatele calului său pe o fată unguroaică foarte frumoasă. Deci ducele Ladislau socotind că aceea este fiica episcopului din Oradia, cu toate că era grav rănit, totuşi l-a urmărit în grabă călare pe calul său ce se numea Zug. Când însă s'a apropiat de el până într'atâta încât să-l lovească cu lancea, nu putea de loc să-l atingă, fiindcă nici calul său nu alerga destul de repede, nici al aceluia nu întârzia puţin, ci ca un braţ de om era între lancie şi dosul Cumanului. De aceea fericitul duce Ladislau strigă către copilă şi-i zise: «Frumoasă soră, apucă pe Cuman de brâu şi aruncă-te la pământ». Ceea ce a şi făcut. Şi când fericitul duce Ladislau era să-l lovească de departe cu lancea pe cel trântit la pământ şi voia să-l ucidă, fata s'a rugat grozav să nu-l omoare, ci să-l lase să plece. De unde se vede că la femei nu este bună credinţă, fiindcă aceea a voit să-l libereze poate din dragostea ei pentru păcat. Sfântul duce însă luptându-se mult timp cu el, după ce i-a rupt arcul, l-a omorît. Dar acea fată n'a fost a episcopului. Deci, regele şi gloriosii duci, după ce au ucis aproape pe toţi păgâni şi după ce au liberat pe toţi creştinii din robie, s'au întors acasă cu o fericită biruinţă a întregei Ungarii, bucurându-se de triumful victoriei. Şi o mare veselie a fost în întreaga ţară şi prin imnuri şi cântece de recunoştinţă binecuvântau pe Dumnezeu care le-a dat victoria.

LVI. *Sosirea Pecenegilor în Ungaria.*

Iar în al treilea an după sosirea Cumanilor s'a întâmplat ca Pecenegii, venind prin cetatea Alba din Bulgaria [1]), să treacă peste fluviul Sava în câmpia dela Buzias [2]) şi în jaful lor să ia cu ei acasă, în captivitate, nu o mică mulţime de popor şi prăzi. Regele însă şi ducele învinuiră de trădare Alba bulgărească, fiindcă au permis bandelor de Pecenegi, călcând pacea, să jefuiască Ungaria. De aceea, strângându-şi armatele, s'au întrunit la Zalankemen, unde după ce s'au consfătuit, au hotărît să asedieze şi să cucerească cetatea trădătoare Alba. De aci mutându-şi tabăra, se scoborîră pe lângă fluviul Sava, direct spre Nandor-Fejevar [3]). Şi s'a dat ordin atât din

1) Alba din Bulgaria este Belgradul, capitala Serbiei.
2) *Buzias.* Câmpia de lângă Sirmium.
3) Nandor Fehérvar, adecă cetatea Alba sau Belgrad.

www.dacoromanica.ro

partea regelui cât şi a ducelui ca întreaga armată ungurească să treacă cât mai în grabă peste fluviul Sava în Bulgaria. Grecii însă şi Bulgarii navigând în bărcile lor aruncau cu meşteşug foc sulfuric în navele Ungurilor şi le aprindeau în mijlocul apei. Au fost însă biruiţi de către Unguri Grecii vărsători de foc cari prin mulţimea corăbiilor lor acoperiseră fluviul. Deci, luând-o la fugă Grecii şi Bulgarii, au trecut Ungurii şi au ocupat hotarele Bulgarilor.

Regele şi ducele trecură peste Sava într'o luni şi dis de dimineaţă îşi orânduiră trupele şi manipulele de infanterie, vârându-le din toate părţile între excadroane de cavalerie şi asediară cetatea cu scuturile lor. Atunci Grecii şi Bulgarii temându-se de primejdia ce-i ameninţa în urma asediului, rugară pe Pecenegi, prin crainici trimişi într'ascuns ca, fără frică, să le vie într'ajutor, fiindcă nici regele nici ducele nu le-au împresurat oraşul, ci că au invadat asupra lor numai contele Vyd cu soldaţii din Dacia. Iar Pecenegii, fiind amăgiţi de vorbele lor înşelătoare, veniră în grabă în ajutorul lor şi momiţi de lăcomia lor de jaf pe care nădăjduiau să-l aibă după înfrângerea comitelui Vyd, se repeziră îndată asupra cetelor de Şopronieni, al căror şef era un comite numit Jan. Acesta însă a respins vitejeşte atacurile Pecenegilor, culcând la pământ cu spada pe foarte mulţi şi ducând pe cei rămaşi în captivitate. Insuşi şeful Pecenegilor, cu numele de Kazar, de abia a scăpat cu fuga împreună cu câţiva inşi din mâinile Ungurilor. De aceea regele şi ducele au adus acestui oştaş Jan mulţumiri meritate şi i-au dat daruri regale, fiindcă mai înainte ca regele şi prinţul să se fi sculat de la masa lor de dimineaţă, el a sdrobit mai multe mii de Pecenegi, întocmai ca o piatră netedă oalele de pământ. Apoi regelui şi principilor Geysa şi Ladislau, cari se aşezaseră pe o colină din apropierea cetăţii, începură să le aducă pe Pecenegii prinşi şi titvele celtor omorîţi, precum şi cai şi covoare a căror prezentare n'a putut să o termine în ziua de miercuri de dimineaţă şi până seara. Şi aceasta de aceea au făcut-o ei, pentruca Grecii şi Bulgarii cari erau asediaţi, văzând pe Pecenegi, în cari îşi puseseră nădejdea, aşa de crud măcelăriţi, să se îngrozească şi să se predea împreună cu cetatea lor regelui şi ducilor.

In urmă, regele şi ducii căutând locuri mai potrivite de unde să atace cetatea, au poruncit dulgherilor să construiască aci opt turnuri de lemn, îndoit de înalte, cât înălţimea zidurilor, de pe cari turnuri soldaţii să poată să arunce săgeţi în mijlocul cetăţii asupra oamenilor dinlăuntru. Intre turnuri au înălţat tot atâtea baliste cu cari să dă-

www.dacoromanica.ro

râme zidurile şi au ridicat şi maşini de războiu spre a apăra întrarea în turnuri şi alte unelte pentru luptă. Şi astfel în unele părţi au distrus zidurile până la temelie, dar cetatea n'au putut-o lua, fiindcă dinlăuntru o apărau ostaşi foarte războinici. Asediul a ţinut în chipul acesta două luni, în care vreme s'au ciocnit adeseori cu Saracenii ce ieşeau din cetate şi pe unii din ei i-au omorît, iar pe alţii i-au pus pe fugă. In urmă trei Saraceni foarte viteji şi îndrăzneţi ieşiră din cetate, cauzându-le Ungurilor răni prin suliţile, lancile şi săgeţile lor. Atunci Solomon, maşinistul regelui, a trăznit cu o lovitură de balistă pe unul dintre ei, al cărui cadavru Ungurii se căzneau să-l răpească, iar tovarăşii lui luptând vitejeşte îl apărau. Regele şi ducele însă văzând această încăerare, ziseră soldaţilor ce se găseau în jurul lor: «o dacă sângele şi inima Macabeilor s'ar înfierbânta în soldaţi, ca să apere pe Unguri de aceşti Saraceni cari luptă cu îndrăzneală înaintea întăriturilor cetăţii, spre a smulge Ungurii cadavrul Saracenului».

Auzind aceasta Obus, George şi Borş, nişte soldaţi războinici într'un mare avânt dădură năvală ca fulgerul asupra lor. Iar Obus, urmărindu-i de aproape cu mult curaj, i-a fugărit până la porţile cetăţii. Soldaţii de pe zidurile cetăţii aruncau pietrii şi săgeţi, totuşi Obus s'a întors neatins. In vremea aceasta George şi Bors îmbărbătau pe Ungurii cari tocmai răpiră cadavrul Saracenului şi-l aruncară într'un maidan cu gunoaie. Intr'a treia lună de asediu însă, o fată unguroaică ce fusese adusă aci în captivitate, într'o joi, dădu foc cetăţii. Şi un vânt de răsărit suflând cu putere, toate clădirile luară foc. Şi astfel armata Ungurilor dădu năvală în cetate pe acea parte, pe unde zidurile fuseseră dărîmate de baliste şi făcură un măcel groaznic printre Greci, Saraceni şi Bulgari. Iar cei cari dintre ei au putut să scape, fugiră în fortăreaţă împreună cu principele lor Nicota. Iar Ungurii după ce au cuprins cetatea în ziua următoare, stingându-se focul, găsiră tezaurele Grecilor deschise şi luară de acolo mult aur şi argint, pietre preţioase, giuvaericale scumpe şi un tezaur aproape de nestimat. La împărţirea acestuia între rege şi între duce s'a ivit sfadă. Şi nimeni dintre Unguri n'a existat care să nu se fi îmbogăţit.

In urmă cei închişi în fortăreaţă rugară pe rege şi pe principi ca să le dăruiască vieaţa şi libertatea, luând pentru ei cetatea şi toate celelalte. Deci cu mâinile întinse, dându-se în chezăşia regelui şi a principilor că nu-i vor mai ataca mai mult, toţi câţi se găseau în

www.dacoromanica.ro

fortăreaţă s'au scoborît la ei. Iar ducele Nicota purtând o icoană de argint a prea curatei maici a domnului, a pururea fecioarei Maria, venind cu o mare mulţime de popor, se dete în puterea principelui Geysa. Căci cunoştea pe Geysa ca pe un principe devotat lui Dumnezeu şi care avea milă până în adâncul sufletului său de prizonieri sau de cei amăriţi. Iar în puterea regelui Solomon veniră puţini, fiindcă îl cunoşteau ca pe un om aspru şi care asculta în toate poveţele cele urâte ale comitelui Vyd. Acest Vyd era blăstămat şi de Dumnezeu şi de oameni. Când însă regele a văzut că mai mulţi dintre aceia se refugiază la principe decât la el, s'a supărat grozav de mult. Iar când s'au întors cu tezaurul nepreţuit, şi au ajuns în oraşul Buziaş la moşia lui Vyd, voiră să împartă tezaurul şi pe captivi şi chiar şi pe aceia cari se refugiaseră din fortăreaţă sub ocrotirea lor. Principele însă împotrivindu-se deastădată regelui, nu putură să facă împărţeala. Acesta a fost motivul şi izvorul certurilor dintre ei. Dar când a împărţit tezaurul, regele, la sfatul lui Vyd şi al episcopului Frank şi a lui Radoan, fiul lui Bugar, şi al lui Ilia din familia lui Vyd, îl împărţiră în patru părţi. Şi a dat principelui a patra parte, iar din celelalte trei părţi una să o aibă toţi soldaţii, a doua Vyd, iar a treia Ilia. De aceea principele s'a simţit foarte ofensat.

LVII. *Vrajba dintre rege şi principi.*

Intr'aceea împăratul Grecilor, aflând despre mărinimia sufletească a principelui Geysa, a trimis la el crainici ca să încheie o pace şi o prietenie trainică. Principele însă îi trimise înapoi pe toţi prizonierii şi pe toţi câţi se refugiaseră din fortăreaţă la el. Iar la regele Solomon împăratul n'a trimis pe nimeni dintre Greci. De aceea regele Solomon cu atât mai mult a căzut în ghiarele invidiei faţă de principele Geysa. Nu numai atât, dar comitele Vyd stăruia cu îndârjire pe lângă rege ca să gonească pe principele Geysa şi că ar putea uşor să-şi revendice pentru sine ducatul principelui. Şi aceasta spunea el că ar putea-o face cu atât mai uşor, cu cât regele are o mai mare armată decât principele şi insista că n'ar trebui să tărăgănească lucrurile în această privinţă, ci mai curând să se grăbească. Şi determină pe rege prin următorul proverb: «Că precum două paloşe ascuţite nu pot sta în aceeaşi teacă, tot astfel nici voi nu puteţi domni doi inşi în acelaşi regat». Şi astfel regele târît de vorbele pline de venin ale lui Vyd, a fost cuprins de ură şi pismă. De aceea,

www.dacoromanica.ro

în urmă, căuta prilej, ca să pună mâna pe ducele Geysa printr'o capcană, sau să poarte războiu împotriva lui. Totuşi regele lucra într'ascuns şi, prefăcându-se că-i este prieten, l-a lăsat pe principe să plece în ducatul său.

LVIII. *Impăcarea lor.*

Regele în urmă a trimis după amândoi ducii ca să vie deodată la sine, pentru ca să plece cu oaste la Nys, o fortăreaţă a Grecilor. Căci regele în şiretenia sa căuta să-i prindă pe amândoi, pentru că, dacă ar putea să-i prinză pe amândoi deodată, de rest ar fi sigur. Ducii însă presimţind capcana regelui, au stat şi s'au consfătuit împreună. Ladislau cu jumătate din armată a rămas în părţile Nyrului, iar Geysa a plecat la rege care însă n'a îndrăznit să se atingă de el, căci n'ar fi încăput îndoială că Ladislau cu mâna sa puternică ar fi răzbunat pe fratele său.

Intr'acea oamenii din Nys oferiră cu dărnicie regelui şi ducelui o mare cantitate de aur, argint şi haine preţioase. După ce s'au întors dela oraşul Keve [1]), regele şi ducele s'au despărţit unul de altul. Ladislau însă, după sfatul fratelui său, s'a dus din Byhor în Rusia ca să ceară ajutorul amicilor săi spre a lua măsuri de precauţiune în contra machinaţiunilor regelui. Căci acum ajunsese la cunoştinţa tuturor nedreptatea şi duşmănia regelui în contra ducilor. Strângându-şi după aceasta armata şi in timpul acesta trimiţându-şi unul altuia dese ştafete, în cele din urmă regele şi ducele se întâlniră la Strigoniu şi aci, după o înţelegere, plecară fie care dintre ei numai cu câte opt oameni dintre episcopi şi fruntaşi în insula din apropierea acestei cetăţi, spre a sta de vorbă. Aici, învinovăţindu-se şi desvinovăţindu-se multă vreme, în cele din urmă, după ce s'au împăcat, încheind între ei un tratat, s'au întors Geysa la ducatul său, iar regele a venit la Alba. După aceasta regele a trimis la ducele Geysa pe Vyd, blestemat de Dumnezeu şi pe blândul Erney, pe cari Geysa de teama trădării lui Vyd, puse să-i spioneze. Şi, în acelaşi timp, a trimis şi ducele la rege pe episcopul din Oradia şi pe ticălosul de Vatha pe cari de aşişderea şi regele a pus să fie spionaţi. Regele însă dela satul Meger s'a dus spre fluviul Rabuţa întru întâmpinarea celor trei duci ai Teutonilor, pe cari îi aştepta să-i vie în ajutor în contra ducelui Geysa.

---

1) *Keve*, cf. Anonymus, p. 58.

www.dacoromanica.ro

Fiindcă însă ducele nu avea pe lângă sine nici pe fratele său şi nici ajutorul prietinilor, a trimis pe Vyd şi pe Erney îndărăt la rege, încheind un armistiţiu, dela sărbătoarea Sfântului Martin până la sărbătoarea Sfântului Gheorghe. Auzind aceasta a trimis şi regele înapoi pe Vatha şi pe episcopul din Oradia. In acelaşi timp, regele a sărbătorit Crăciunul în localitatea ce se numeşte Geminum Castellum [1]). De aci a venit la Zala, unde Marchrat, ducele Teutonilor, şi Vyd stăruiră pe lângă rege ca să pornească lupta împotriva ducelui. Căci Vyd aţâţa pe rege cu următoarele vorbe: «Iată, acum poţi birui uşor şi fără greş pe duce, fiindcă el este lipsit de orice ajutor; iar dacă amâni atacul până după armistiţiul stabilit, el va avea nădejde de scăpare». Iar după ce regele a sosit la Zugzard şi şi-a aşezat tabăra deasupra locului Kestelci, a venit să asculte vecernia în mânăstirea sfântă a Mântuitorului. După slujba vecerniei, chiar în mânăstire, Vyd şi ceilalţi sfătuiră pe rege zicându-i: «Stăpâne, ştii bine că Ladislau s'a dus în Rusia şi Lampert în Polonia ca să angajeze armată pentru fratele lor, ducele Geysa; adeseori ţi-am dat sfatul, ca şi acum, să porniţi asupra ducelui care este la vânătoare în Igfan [2]) şi să dăm un atac împotriva lui în tăcerea nopţii, să-l prindem şi să-i scoatem ochii. Iar când Ladislau şi Lampert vor fi venit sau vor fi adus armată cu ei, nu vor putea să ni se opună. Şi când vor fi auzit aceasta, chiar nu vor îndrăzni să intre în ţară. Şi puteţi să o faceţi, fiindcă toţi sfătuitorii săi, sunt oameni devotaţi ţie. Şi-mi vei da mie ducatul şi astfel îţi vei întări coroana».

Auzind toate acestea regele, a făgăduit că se va gândi până dimineaţă, la utrenie; planul a plăcut înaintea ochilor săi. Abatele din localitate, un latin cu numele Villerm, care stetea închis într'un loc ascuns, spre a se ruga lui Dumnezeu în mânăstire, a auzit planul când s'a urzit. Şi a trimis îndată un crainic la duce cu o scrisoare ca să se păzească de rege. Când însă crainicul a venit la duce, acesta avea sfătuitori necredincioşi, şi chiar trădători ai săi, şi anume pe Petrud, Zounuk şi Bykas, cari îi spuseră: „Domnule duce, nu-ţi fie frică, fiindcă abatele este un beţiv şi în beţia sa a trimis la voi crainicul şi nu ştie ce vorbeşte». Ei spuneau aceasta, fiindcă voiau să trădeze pe duce în mâinile lui Solomon. Iar ducele, încrezându-se în ei, rămase la vânătoare, tot acolo, la Igfan. Pe fratele său Ladi-

1) *Geminum Castellum=Ikervár.*

2) *Igfan.* Cf. Anonymus, p. 54 şi 63.

www.dacoromanica.ro

slau l-a trimis însă în Boemia, fiindcă chiar atunci se întorsese din Rusia fără de ajutor, ca să roage pe regele Otton, ducele Boemilor, să-i dea un sprijin, găsindu-se în strâmtorare. Iar în dimineaţa, până când regele hotărîse să se gândească, după ce a venit la slujba utreniei, acelaşi abate s'a ascuns în mânăstire ca să audă consfătuirea, fiindcă el era credincios ducelui, care era fiul fondatorului bisericii sale. După ce s'a cântat utrenia şi au ieşit cu toţii, regele şi Vyd au rămas pe loc şi au stabilit planul, după cum se lăudase Vyd să-i facă regelui. Acest plan l-a auzit şi numitul abate şi care, lepădând îndată haina sa călugărească, s'a îmbrăcat ca un laic, şi-a încins sabia, a încălecat un cal şi a venit în grabă mare la duce, pe care l-a găsit dimineaţa dormind şi l-a trezit din somn spunându-i: «Fugi repede, duce, că dacă nu fugi, soldaţii lui Solomon se apropie să te prinză». Atunci ducele strângându-şi în grabă armata a voit să alerge spre Boemia spre a se întâlni cu fratele său Ladislau; dar regele îi ieşi tocmai în cale. Vyd însă conducea pe rege, întocmai cum conduce un dascăl pe elevul său, şi fără nici un drept regele îi era supus de drept; fapt de care ar trebui să se ferească toţi oamenii şi mai ales regii. S'a hrănit cu cel mai urât sfat al perfidului Vyd şi şi-a pornit armata împotriva ducelui.

Ducele însă a ieşit cu oştirea sa înaintea regelui la Kemey; capeteniile ducelui, sau mai bine zis trădătorii ducelui, au trimis într'ascuns la rege crainici spunându-i: că dacă regele îi păstrează în demnităţile lor şi în graţia sa, ei vor părăsi în războiu pe duce şi vor alerga la rege. Iar regele le-a dat asigurări în această privinţă, confirmând aceasta prin jurământ. Atunci regele a trecut peste Tisa care tocmai era îngheţată, împotriva ducelui. Şi când s'au apropiat de începerea luptii, regele s'a înarmat lângă biserica fiului lui Nog, şi-a strâns trupele pentru atac şi a năvălit asupra ducelui, pe care l-a biruit, fiind acesta părăsit mişeleşte de ajutorul oamenilor săi. Iar căpeteniile lui Geysa, Petrud şi Bykas, au trecut la Solomon după cum îi făgăduiseră, chiar în mijlocul bătăliei, cu trei cete din tabăra lor. Dar ducele Geysa, deşi a fost părăsit de cea mai mare parte din oastea sa, totuşi nu s'a speriat, ci a dat cea mai straşnică luptă împotriva celor treizeci de cete ale lui Solomon, fiind susţinut numai de o singură ceată a sa. Trădătorii însă în fuga lor îşi ridicau scuturile în semn că se predau regelui, întocmai ca trădătorul Iuda care dăduse semnul ca soldaţii regelui să nu-l urmărească. Dar armata regelui necunoscând semnul trădării

www.dacoromanica.ro

şi văzând că trupa ducelui fuge, a urmărit-o până la moarte, aşa că foarte puţini din trădători au scăpat cu vieaţă şi bine ar fi fost ca nimenea să nu fi scăpat dintre acei cari într'un chip aşa de mârşav şi-au trădat pe stăpânul şi binefăcătorul lor! Pierzându-şi pe toţi soldaţii săi, ducele a părăsit lupta trecând peste Tisa la Cothoid [1]) şi a trimis pe căpitanul său George Fekete la fratele său Ladislau, ca să vie la el cât mai în grabă. Iar pe Iuanca, preotul său diacon, l-a trimis la Lampert. Şi Geysa mergând călare până la Vaţ, s'a întâlnit cu fratele său Ladislau, şi cu ducele Otto, cumnatul lor, cari veneau cu un puternic ajutor.

Şi când regele Geysa a văzut pe fratele său Ladislau, a început să plângă de prea marea sa durere, fiindcă şi-a pierdut pe oamenii săi cei mai credincioşi şi se tânguia pentru trădători. Ladislau însă mai tare de suflet, încurajă pe fratele său să nu mai plângă, ci mai degrabă să invoace mila prea puternicului Dumnezeu pentru ca să subjuge celor învinşi pe învingători, după cum se întâmplă în războaie. Intre rege şi duce lupta s'a dat înainte de Postul cel mare, la Kemei [2]), într'o miercuri, după duminecа în care se cântă: Exsurge. Iar în acest războiu Opus, fiul lui Martin, un viteaz vestit, din neamul lui Vecellin, a biruit într'un duel pe un ostaş foarte curajos al ducelui, cu numele de Petru, care mergea înaintea tuturora pe un cal şarg [3]) şi se distingea prin platoşa sa cea strălucitoare şi prin coiful aurit şi provoca la luptă pe toţi soldaţii. Căci din oastea lui Solomon, la susnumitul soldat, singur Opus pe un cal sur în platoşa sa de piele păroasă, smulgându-se la lovit cu o izbitură de lancie, ca fulgerul şi după ce, i-a spart platoşa, a stăpuns în două inima lui Petru. In acest războiu Opus cu desele sale lovituri de lancie atâta dezastru a pricinuit, că din cauza multelor izbituri, mâna sa cea dreaptă i-a amorţit şi a rămas lipită de mânerul sabiei. Iar regele Solomon şi mai ales Nemţii se mirau de vitejia şi de curajul în luptă al lui Opus.

Regele căştigând victoria a trecut la Thoroyd peste Tisa care era îngheţată şi a descins în curtea fiului lui Petru şi aci a aflat că Geysa s'a întâlnit cu ducii Ladislau şi Otto cari veneau spre el cu o mare mulţime de soldaţi. Blăstămatul de Vyd însă asmuţea pe

---

1) *Cothoid*, probabil Tokaj.

2) *Kemei*, Cf. Anonymus, p. 70, localitate lângă Tisa.

3) *Equus submirteus*, cal şarg.

www.dacoromanica.ro

rege cu următoarele vorbe: «Am isprăvit până acum cu armata ducelui, i-am ucis nobilii, am băgat groaza în el; acum şi-a strâns slugile, şi-a adunat secerătorii şi s'a înconjurat de ceata lor [1]). Nu trebuie să avem nici o îndoială că nu o să isprăvim îndată şi cu aceştia. Iar armata din Boemia, până ce se vor odihni tovarăşii noştri, eu cu Bacienii mei voiu lovi-o cu primejdia morţii. Ernei însă, totdeauna împăciuitor, auzind aceasta, a început să plângă. Când Solomon l-a văzut plângând, îi zise: «Comite Erney, am convingerea că tu eşti credincios ducelui, iar la mine stai numai din prefăcătorie». Căruia Erney îi răspunse: «Nici decum, stăpâne, dar n'aş vrea ca fraţii să se lupte cu fraţii, şi ca soldaţii să se omoare între ei, fiu pe tată şi tată pe fiu». Apoi adresându-se comitelui Vyd îi spuse: „Tu îndemni pe stăpânul nostru ca să se lupte cu fraţii şi zici: că a adunat o mie de ţărani cu coasele şi cu furcile. Uite, ce taie o mie de cosaşi, zeci mii de ţărani cu furca n'au putut încă să strângă şi nimenea afară de Dumnezeu nu poate să facă socoteala. Noi trebuie să murim pentru regele nostru, însă ar fi mai bine să dăm un sfat mai cuminte".

Deci regele, încrezându-se în vorbele lui Vyd, s'a grăbit cu armata sa şi într'o miercuri a ajuns la Racos [2]). Dar şi ducii Geysa, Ladislau şi Otto şi toată armata ungurească ce era cu ei, descinseră lângă Vaţ. Aci fusese o pădure mare şi nimeni nu rămăsese în ea în afară de un pustnic, cu numele Wach, de o vieaţă sfântă, după numele căruia ducele Geysa a numit cetatea zidită în urmă în această localitate. Şi, în vreme ce armata amintită mai sus aştepta pe Solomon să vie împotriva sa, ducii, într'o dimineaţă, steteau călări şi se consfătuiau, în locul unde acum este capela de piatră a sfântului apostol Petru, discutând cum au să dea lupta. Şi pe când steteau aci, fericitul Ladislau a avut, în ziua mare, o viziune cerească şi zise ducelui Geysa, fratele său: «Ai văzut ceva? Acesta răspunse: „Nimic". Atunci fericitul Ladislau adause: „Pe când steteam aci de sfat, iată că un înger al domnului s'a scoborît din cer, având o coroană de aur în mână şi ţi-a pus-o pe cap; de aceea sunt sigur că vom câştiga victoria şi că Solomon va fugi ca exilat şi biruit afară din ţară. Iar domnia şi coroana Dumnezeu ţi-o va da ţie". Acestuia

1) Soldaţi pe acele vremuri erau numai cei echipaţi milităreşte şi erau oarecum militari de profesie.

2) *Racos*, o câmpie lângă râul Racos, în apropiere de Pesta.

www.dacoromanica.ro

îi zise Geysa: Dacă Dumnezeu Domnul va fi fost cu noi şi ne va fi păzit de vrăşmaşii noştri, şi dacă această arătare se va împlini, vom zidi în acest loc o biserică pentru prea sfânta fecioara Maria, maică sa.

Spunând acestea porniră cu tabăra şi scoborîră în moşia ce se numeşte Zimgota[1]). Şi un munte numit Monorod se găsea între cele două armate şi în dimineaţa unei joi voiră să dea lupta, dar întunecimea deasă a unei ceţe ce veni peste ei pe neaşteptate i-a împiedicat. Dar, în noaptea viitoare, ţinând în mâini frânele cailor, aşteptau răsăritul soarelui. Vineri însă, în zorii zilei, regele după ce şi-a orânduit trupa, s'a suit călare pe creasta muntelui Monorod şi a dat ordin oamenilor cu bagajele, ca să rămâie pe coasta acelui munte, pentru ca dugmanii văzând cetele lor de călăreţi, iar nu bagajele, să creadă că ei stau în tabără. Iar Vyd le zicea: «Indată ce vor vedea armata noastră, vor lua-o la fugă». Dar şi ducii îşi orânduiră trupa în zorii zilei. Ladislau, după ce a îmbrăcat armele, a căzut la pământ şi a rugat mila a tot puternicului Dumnezeu, dând sfântului Martin făgăduiala că, dacă Dumnezeu îl va face să câştige victoria, va zidi chiar în acel loc o mânăstire în cinstea sfântului Martin; ceea ce s'a şi făcut. Şi, după ce Ladislau în mijlocul oastei sale din Byhor s'a aşezat în aripa stângă, şi după ce Otto s'a aranjat în aripa dreaptă, ducele Geysa cu Nitrienii săi a ocupat locul de la mijloc. In afară de aceasta, din cele două aripi a format de trei ori câte trei cete, fie care de patru şiruri legându-le împreună. Şi când regele s'a scoborît de pe munte, armata lui Geysa care era într'un loc mai jos, îi s'a părut într'o poziţie mai ridicată decât toate armatele lui Solomon. Văzând aceasta Erney zise comitetui Vyd: «Ar fi mirare ca această armată să fugă dinaintea noastră, fiindcă altfel n'ar fi lăsat Dunărea înapoia lor; ci cred că ei şi-au propus sau să învingă sau să moară cu toţii.

Pe când ducele Ladislau stetea în fruntea oastei sale călare pe un cal mândru, pentru ca să-şi îmbărbăteze şi să-şi animeze soldaţii, s'a întors în cerc înaintea trupei şi atingând cu lancea un mărăcine, o hermelină albă[2]) s'a agăţat ca prin minune de lancie şi i-a alunecat în jos pe lancie până în sân. Când însă a început lupta, comitele Vyd cu Bacienii săi au fost cu totul sdrobiţi la prima ciocnire de

1) *Zimgota*, un sat aproape de Pesta.

2) *Hermellina*, mus ponticus.

www.dacoromanica.ro

Boemieni. Iar ducele Ladislau își schimbase stindardele cu drapelele ducelui Geysa, cu intenția ca Solomon să atace mai vehement acea trupă, în care se purtau standardele lui Geysa, socotind că este trupa acestuia pe care mai înainte o învinsese. Ducele Ladislau însă căută să ferească pe fratele său, ducele Geysa, de atacul lui Solomon și de aceea a preferat să atragă primele atacuri ale războiului asupra sa. Dar când regele a ajuns la oastea lui Ladislau, îngrozit și plin de teamă a dat ordin stegarilor săi să se întoarcă spre trupele ducelui Geysa.

Când însă Ladislau a văzut că regele de frica sa s'a abătut în altă parte, a dat năvală asupra trupelor regelui. Și toți soldații săi au pornit la atac asupra lui pela spate. Dar și ducele Geysa din față a dat năvală asupra lor. Iar armatele lui Solomon găsindu-se ca într'o căldare și fiind rănite de armele cu zăngăt teribil ale trupelor lui Ladislau, se aflau acum destinate unei morți grozave. Dar și din față soldații lui Geysa le îmbiau paharul aceleiași morți îngrozitoare. Sunt măcelăriți Theutonicii, fug Latinii, dar nu găseau lor de fugă și cad înaintea Ungurilor ca boii pe scaunul măcelarului. Iar regele Solomon, după ce și-a pierdut pe toți oamenii săi, a luat-o la fugă și trecând peste Dunăre la Sygetfeu [1]), a ajuns în sfârșit împreună cu Opus, fiul lui Martin, la Musun la mama și soția sa. Armata ducilor l-a urmărit pe el și pe ai săi de dimineața și până seara. Iar în acest războiu n'au căzut numai Nemți și Latini, ci se spune că s'a prăpădit și cea mai mare parte din armata țării ungurești.

Iar ducii Geysa și Ladislau, cu voia cerească ridicați sufletește de victoria lor triumfală, au înălțat deasupra cadavrelor celor morți osanale lui Dumnezeu. Apoi ducele Ladislau, cum era el totdeauna de o deosebită cucernicie, văzând atâtea mii de morți, deși cei uciși i-au fost dușmani, totuși a fost mișcat până în adâncul sufletului său, și a început să verse lacrimi amare, lovindu-și fața și smulgându-și părul în plânsul său, întocmai ca o mamă la moartea fiilor ei. In urmă din prăzi a zidit biserica dela Monorod [2]). Iar ducele Teutonilor Marchart și Sentepolug, ducele Boemilor, au fost făcuți prizonieri, fiind grav răniți, iar soldații lor omorîți.

Pe când Ladislau se preumbla scoțând gemete de asupra cada-

1) *Sygetfeu*, în capul insulei Sf. Andrei, de lângă Veröcze.

2) *Monorod*, lângă Vaț.

www.dacoromanica.ro

vrelor celor morţi, văzând cadavrul comitelui Erney, a sărit îndată de pe cal şi îmbrăţişându-l îi zise cu lacrămile în ochi: «Comite Erney, iubitor de pace, te deplâng întocmai ca pe un frate al meu, fiindcă inima ta şi povaţa ta au fost întotdeauna pline de împăciuire. Şi ridicându-l cu propriile sale mâini, l-a sărutat şi a dat ordin soldaţilor săi să-l înmormânteze cu onoruri la Bacia. Iar când Ladislau se preumbla în altă parte, a văzut cadavrul lui Vyd şi zise: «Deplâng moartea ta, deşi mi-ai fost în totdeauna adversar; bine ar fi fost să nu fi murit şi să te fi pocăit şi să ne fi împăcat împreună. Dar mă mir că tu care n'ai fost de neam de duce, voiai totuşi, să aibi ducatul, şi de ce tu care nu erai de sânge regesc, umblai după coroană? Înţeleg acum, fiindcă inima ta care râvnea după ducat, zace străpunsă de o lancie, şi capul tău care dorea coroana a fost tăiat de o sabie». Dar a dat ordin ca şi el să fie înmormântat.

Soldaţii lui Geysa şi ai lui Ladislau însă, cari după povaţa lui Vyd fuseseră atraşi pentru pieirea fraţilor şi fiilor lor, în amărăciunea ce i-a cuprins, au sărit îndată de pe caii lor şi după ce i-au spintecat pieptul cu cuţitele, s'au apucat de ochii săi şi băgându-i în ochi pământ ziseră: «Ochii tăi nu s'au săturat nici odată de bogăţii şi de nobleţă, acum pământul să-ţi sature şi ochii şi peptul».

Iar ducele Boemilor Otto care-şi pusese tot sufletul pentru ducii Geysa şi Ladislau, s'a întors în patrie încărcat de nenumărate daruri. Solomon însă, când a venit la Musun, văzându-l mama sa a început să-l deplângă, după cum se şi cădea după unicul ei fiu care fusese acum lipsit de atâtea bunuri şi să-l mustre cu următoarele cuvinte: «Dragă fiule, tu nici odată n'ai vrut să asculţi de sfatul meu şi nici de sfatul lui Erney şi nici de al celorlalţi credincioşi ai tăi, ci te bizuiai numai pe sfatul lui Vyd şi uite acum te-ai distrus pe tine şi pe ai tăi! Nu te-am prevenit şi nu ţi-am spus că ţie îţi ajunge coroana Ungariei şi să dai de bunăvoie ducatul fraţilor tăi? Uite acum Vyd n'a putut să se facă duce şi nici tu nu vei mai avea coroana! Auzind acestea regele înfuriat a voit să lovească în faţă pe mama sa, dar i-a reţinut mâna soţia-sa. Acum a văzut regele Solomon că nu i-a ajutat Dumnezeu în războiu şi în aceeaşi noapte şi-a strâns resturile armatei la Musun şi la Pojon, tabere pe cari şi le construise de mai înainte. Căci pe mamă-sa şi pe soţia-sa când a plecat la luptă tot aci le lăsase; de aceea şi el, fiind biruit în lupte, de teama ducilor, s'a refugiat aci.

www.dacoromanica.ro

LIX. *Incoronarea lui Geysa ca rege.*

Apoi ducii Geysa şi Ladislau veniră cu oastea lor la Alba. In urmă, dupăce şi-au întărit cu garnizoane de soldaţi viteji fortăreaţa dela poarta Bobuth şi dela Alba şi alte fortăreţe, şi-au concediat armata şi au început să locuiască în Ungaria. Atunci Geysa ca duce mai mare, la îndemnul Ungurilor a primit coroana de rege. După încoronare a venit în locul unde li s'a arătat viziunea şi au început să discute cu fratele său Ladislau asupra localităţii, unde aveau să pună temelia construcţiei bisericii în cinstea Maicii fecioare. Şi în vreme ce steteau aci, lângă Vaţ, unde se găseşte acum biserica sfântului apostol Petru, le-a apărut un cerb având coarnele pline de candele aprinse şi a început să fugă în faţa lor spre pădure şi şi-a oprit paşii în locul unde este acum mânăstirea. Şi fiindcă soldaţii aruncau săgeţi asupra lui, el s'a aruncat în Dunăre, şi nu l-au văzut mai mult. Observând aceasta fericitul Ladislau zise: «In realitate n'a fost un cerb, ci îngerul Domnului". Atunci regele Geysa zise: „Spune-mi, frate dragă, ce vor fi însemnând toate aceste candele aprinse ce s'au văzut în coarnele cerbului". Fericitul Ladizlau răspunse că nu sunt coarne, ci aripi, nu sunt candele aprinse, ci pene strălucitoare, şi şi-a oprit paşii, fiindcă a voit să arate aci locul, unde să ridicăm, aci, iar nu aiurea, biserica Sfintei Fecioare. Pentru ca însă locul primei viziuni să nu rămână fără edificiu, s'a hotărît de Geysa şi de fraţii săi să se pună temelia aci a unei capele în cinstea Sfântului Petru, cel dintâi dintre apostoli. De aceea, regele Geysa a construit biserica din Vaţ şi a dăruit-o cu multe moşii şi proprietăţi. Şi nu numai această biserică, ci şi cea dela Buda, căreia i-a stabilit venituri dela Pesta şi alte trei sate în Simigiu şi podoabe preţioase.

In vremea aceasta Pecenegii, în unanimitatea lor, rugară pe regele Geysa că dacă le dă libertatea, ei au să înlăture ori ce atac din partea regelui Solomon, aşa că n'are să mai îndrăznească să iasă din Musun şi din Pojon ca să atace Ungaria. Regele Geysa le făgădui că le va aproba cererea, dacă aduc şi ei la îndeplinire făgăduiala lor. De aceea Pecenegii împreună cu principele lor Zoltan porniră călări împotriva regelui Solomon. Regele Solomon însă chemă în ajutorul său pe marchizul Teutonilor, promiţându-i bani. Când acesta a venit în faţa Pecenegilor, văzându-i marchizul de o înfăţişare îngrozitoare şi teribilă, s'a temut de ei. Aceasta mai

www.dacoromanica.ro

ales fiindcă şi-a adus aminte de felul mişelesc în care a pierit de Unguri ducii lor Villerm şi Poth şi Marcard. Şi zise regelui în chip prefăcut, că în timpul postului mare ei nu se luptă. Dar dacă regele vrea să-i atace şi dacă Pecenegii îl vor birui, atunci el fără discuţie le va veni într'ajutor. Şi astfel împreună cu armata sa s'a urcat pe muntele Baci şi de acolo privea ciocnirea celor ce se luptau. Când însă au ajuns la atac, Pecenegii fugiră din faţa lui Solomon, cum se topeşte ceara din faţa focului şi mulţi dintre ei fiind omorîţi, şi alţii înecaţi în lacul Ferteu [1]), puţini au mai scăpat cu fuga împreună cu Zoltan. Fiind deci învinşi Pecenegii, marchizul a cerut banii dela Solomon; el însă nu i-a dat nimic. Atunci a început să-l ameninţe, că are să-l învinovăţească înaintea împăratului că de teamă el n'a îndrăznit să se arate înaintea netrebnicilor de Pecenegi. Atunci mai sus amintitul marchiz, cu numele de Hermuh, furios a voit să vină asupra lui Solomon, dar temându-ne de împărat s'a oprit pe loc şi s'a întors trist la ai săi acasă.

LX. *Sosirea împăratului*

In urmă însă regele Solomon, temându-se de regele Geysa şi de fraţii acestuia, a plecat cu tot ce avea şi cu familia sa în Stiria şi după ce a lăsat pe mama sa şi pe soţia sa în mânăstirea dela Agmund [2]), el s'a întors la Musun, cu gândul ca să-şi strângă o armată, cu care să atace pe fraţii săi. Dar fiindcă din zi în zi Solomon scădea, în vreme ce ceilalţi propăşeau şi sporeau mereu, pierdut şi-a îndreptat paşii către împărat cu cererea de ajutor spre a se întoarce în Ungaria. Şi deşi i-a dat bani destui împăratului pentru plata soldaţilor, totuşi Nemţii şi Latinii de teama Ungurilor nu l-au sprijinit. Atunci regele Solomon a început să se plângă împăratului pentru pierderea regatului spunându-i: că a fost scos din ţara sa prin forţă şi că prin aceasta i-a adus insultă nu numai sieşi, dar mai ales puterii împărăteşti. Şi-i spunea într'una: «că e Ungaria ta, că e ţara ta, în care m'ai aşezat ca rege: că în timpul domniei mele ţi se dădeau maiestăţii tale toate bunurile ţării împreună cu un tribut anual şi ţi-e ţi se slujea după poruncile tale. Acum însă toate ţi se

1) *Ferteu* Neusiedlersee, între Sopron şi Moson.

2) *Agmund*, lângă fluviul Anasus, mânăstire zidită în an. 1073.

www.dacoromanica.ro

refuză de aceştia cari fac comploturi împotriva imperiului tău. De aceea, vino în Ungaria şi răzbună ocara ce ţi se aduce de duşmanii tăi şi revendică-ţi ţara».

Mişcat deci de astfel de vorbe, împăratul a intrat în Ungaria cu o mare armată. Iar proviziile pentru această armată îi se aduceau în mare cantitate cu năvile pe Dunăre. Şi, după ce împăratul a sosit la fluviul Wag, Solomon a luat în primire trei trupe şi a pornit cu ele călare de la Sempte [1]) împotriva Nitriei. Ieşind însă şi tinerii din cetate se luptau cu sine, fugind când unii când alţii, multă vreme, fără să se rănească. Atunci soldatul Opus, ales dintr'o mie, călare pe calul său, s'a repezit la poarta cetăţii şi ca un fulger a culcat la pământ pe un luptător. Nitrienii însă furioşi din cauza morţii tovarăşului lor, gemeau amarnic şi aruncându-şi lăncile asupra lui Opus, îi omorâră calul; el însă resistându-le vitejeşte s'a întors neatins. Dar Nemţii întorcându-se povestiră împăratului despre îndrăzneala lui Opus şi despre vitejia lui extraordinară în războiu. Impăratul atunci chemându-l la sine, l-a încărcat de laude şi i-a mulţumit cu vorbe plăcute. Şi a întrebat pe Solomon, dacă în armata lui Geysa şi Ladislau se mai găsesc mulţi atari soldaţi. Solomon însă, voind să laude pe Unguri, fără să se gândească a răspuns: «Sunt mulţi, zise el, şi încă şi mai buni». Atunci împăratul zise: «Dacă este aşa, cu atari soldaţi protivnici nu-ţi vei recuceri domnia». Când însă regele Geysa a aflat că împăratul a ajuns la Vaţ, s'a folosit de un plan plin de prevedere şi a dat ordin ca să ispitească şi câştige de partea sa pe patriarhul din Aquilea, de al cărui sfat împăratul asculta foarte mult, şi, în acelaşi timp, pe toţi comandanţii Nemţilor, făgăduindu-le mulţi bani, dacă ar determina pe împărat să se întoarcă înapoi. Deci patriarchul şi comandanţii momiţi de daruri, şi câştigaţi prin aur, se căzneau în diferite chipuri să determine pe împărat să se întoarcă în patrie. Căci patriarchul a născocit că a avut un vis, din tălmăcirea căruia de sigur întreaga armată a împăratului va pieri dintr'o răzbunare cerească, dacă nu se va întoarce cât mai de grabă. Dar şi comandanţii plăsmuiră, că şi ei au fost îngroziţi de atari semne cereşti. Şi începură să se plângă împăratului de nu ştiu ce prevestiri ameninţătoare de dezastru, dacă nu se vor întoarce în grabă. Iar în noaptea următoare comandanţii Nemţilor au învăţat pe câţiva soldaţi isteţi ca prin vociferările lor şi lovindu-şi pe rând scuturile, să

1) *Sempte*, localitate în partea stângă a râului Vaag.

www.dacoromanica.ro

simuleze că s'a produs o revoltă în armată. Făcând aceasta soldaţii, o mare groază a cuprins pe împărat şi întreaga armată care nu ştia de înşelăciunea şi prefăcătoria născocită. Şi s'a produs deci toată noaptea aceea un mare sgomot în tabără. Făcându-se însă ziua, împăratul a convocat pe patriarch şi pe comandanţi ca să-i întrebe ce e de făcut. Deci patriarhul şi comandanţii corupţi cu bani îi sfătuiră în toate chipurile ca să se întoarcă înapoi. Impăratul însă fiind frumos înşelat, s'a prefăcut că va da ajutor lui Solomon, mai târziu, şi-a distrus navele şi s'a întors în Germania.

LXI. *Fuga lui Solomon.*

Iar regele Solomon, înşelat în speranţele sale, a plecat la Pojon întristat şi cu lacrămile în ochi. Şi domnia a ajuns întărită în mâinile lui Geysa, şi din acest timp înainte s'a numit acesta marele rege. Ducatul l-a dat fratelui său Ladislau. Acesta însă a asediat fortăreaţa din Pojon vreme de mai multe zile, când soldaţii lui Solomon ieşeau din fortăreaţă şi se luau la întrecere cu soldaţii lui Ladislau. Câteodată şi Solomon şi Ladislau ieşeau şi subt drapele schimbate se luptau ca şi soldaţii. S'a întâmplat însă ca Ladislau în tăcerea unei amiezi să vie până la fortăreaţă. Solomon l-a văzut venind şi după ce şi-a schimbat armătura fără să-l cunoască a venit la el, dar nici Ladislau nu-l recunoştea. Soldaţii lui Solomon şedeau pe ziduri şi-i priveau. Solomon credea că acela este un nobil şi de aceea se dusese să se lupte cu el. Când însă a ajuns la el şi l-a privit în faţă, a văzut doi îngeri d'asupra capului lui Ladislau sburând cu o sabie de foc şi ameninţând pe duşmanii aceluia. Văzând aceasta Solomon, a fugit în fortăreaţă. Iar soldaţii îi spuseră: «Stăpâne, ce-am văzut acum? Nici odată nu te-am văzut fugind dinaintea a doi sau trei inşi; ce este acum cu tine»? Solomon le zise: «Ştiţi bine că eu nu fug de oameni, dar acesta pe care îl apără o sabie de foc nu este un om» Şi s'au mirat, auzind aceasta. De aceea au început mai mult să se teamă de el. Iar soldaţii lui Solomon, când împinşi de vr'o nevoie veneau la Ladislau, el îi trata cu libertate princiară şi cu o largă dărnicie şi le îngăduia să se întoarcă liberi la stăpânul lor. Pe vremea aceasta marele rege sărbătorea Naşterea domnului la Zugzard. La cererea sa liturghia solemnă a celebrat-o archiepiscopul Desideriu care printr'o predică foarte clară a atins inima regelui şi l-a dispus pentru bucuria păcii.

www.dacoromanica.ro

După celebrarea liturghiei, şi după ce s'au isprăvit toate cele de cuviinţă, regele a dat ordin ca să plece toţi, afară de episcopi şi de abaţi. Atunci regele cu lacrimi în ochi a căzut în genunchi înaintea archiepiscopului şi a celorlalte persoane din cler sau a prelaţilor, spunând că el a păcătuit când a ocupat tronul unui rege încoronat legal şi a făgăduit că va restitui regatul lui Solomon cu bună învoială, aşa ca acela să păstreze de drept coroana, iar a treia parte din regat să rămână în proprietatea sa, şi Solomon încoronat să stăpânească două părţi din ţară, cum le-a avut şi mai înainte. Deci episcopii plini de bucurie mulţumiră lui Dumnezeu, fiindcă vedeau că regele a fost împins şi iluminat din graţia Duhului Sfânt. Atunci marele rege, trimiţând crainici la regele Solomon, i-a explicat printr'o scrisoare modul păcii proiectate. Şi în vreme ce crainicii alergau şi diferiţii oameni aveau în această privinţă diferite păreri, reconcilierea nu s'a putut înfăptui. Intr'acea marele rege a căzut într'o boală grea şi în ziua a şaptea dinaintea calendelor lui Maiu, împodobit cu toate virtuţile a intrat pe calea veşniciei. El era catolic de credinţă, plin de dumnezeiască cucernicie şi cel mai desăvârşit principe creştin. A domnit trei ani şi a fost înmormântat în biserica sfintei Fecioare, biserică pe care el însuşi a construit-o. In primul an al domniei sale ţara ungurească a fost lovită de o grozavă foamete.

LXII. *Incoronarea ca rege a lui Ladislau cel Sfânt.*

După ce s'a aflat despre moartea marelui rege, întreaga mulţime de nobili unguri a convenit asupra fratelui său Ladislau şi l-au ales în unanimitate cu consimţământul comun al tuturora, cu acelaşi vot şi cu aceaşi voinţă, spre a conduce ţara, ba încă l-au determinat la aceasta numai după afectuoase şi stăruitoare rugăminţi. Căci îl cunoşteau cu toţii că este investit cu plinătatea virtuţilor, de credinţă catolică, distins prin cucernicie, larg în dărnicie, ales prin dragostea sa. Căci a strălucit ca luceafărul de dimineaţă în mijlocul unor nori, gonind întunericul cel urât şi lucea ca o lună plină când apare pe cer, ba chiar ca un soare strălucitor a strălucit el în mijlocul poporului său, ca grăsimea separată de carne. Şi se lupta cu leii şi cu urşii, parcă ar fi fost nişte miei: n'a ucis el pe uriaşi şi n'a scăpat de ruşine pe Israel? Căci el era mare şi după numele său, foarte mare. Căci

www.dacoromanica.ro

dacă ne referim la etimologia [1]) numelui său, Ladizlaus însemnează lauda dată de Dumnezeu poporului. Laos însemnează popor, iar dosis însemnează dând, sau dare sau dar. Iar prima silabă a numelui însemnează laus prin paragogă. Şi, deşi Ungurii l'au ales fără de voia sa rege, totuşi nici odată nu şi-a pus pe cap coroana, fiindcă el dorea mai mult o coroană cerească decât una pământească şi coroana unui rege viu. Şi n'a voit multă vreme să se încoroneze legal şi să aibă o coroană, ci a hotărît în sufletul său că dacă ar putea să se încheie o pace solidă, să dea regatul lui Solomon, iar el să păstreze ducatul.

După ce însă prin orânduirea lui Dumnezeu a luat în mâini cârma ţării, n'a căutat să-şi câştige o glorie pământească, şubredă şi trecătoare, ci a dorit din tot sufletul său o patrie cerească şi o glorie divină. Căci teama de Dumnezeu a avut-o totdeauna înaintea ochilor săi, în toate judecăţile sale şi mai ales în procesele criminale, în cari se dă după lege o pedeapsă cu moartea. Fiind luminat de o inspiraţie divină el ştiea că un rege nu are atât să conducă cât să fie condus. De aceea, în toate judecăţile sale se folosea de cea mai blândă severitate a legii şi de cea mai mare milă. Căci el era mângâietorul celor asupriţi, părinte iubitor de orfani, căci schimbându-i-se numele său cel adevărat, era numuit de toţi regele cel evlavios. El fiind onorat ca învingător, s'a arătat un august distins, nu după sensul cuvânului, cât mai mult după adevărul lucrurilor; căci el a mărit statul ungar. El, cel dintâi, a supus monarchiei sale cu drepuri eterne Dalmatia şi Croaţia. Căci murind fără moştenitori regele Zolomer, soţia acestuia, sora regelui Ladislau, fiind atacată cu multe ocări de inimicii bărbatului ei, a implorat în numele Iisus Christos, ajutorul fratelui său, al regelui Ladislau. Iar după ce regele a răzbunat-o complet, i-a restituit ei în întregime Croaţia şi Dalmatia. Acestea, în urmă, regina le-a supus domniei lui Ladislau. Regele a făcut aceasta nu din vr'o lăcomie, ci fiindcă în conformitate cu justiţia regală moştenirea îi revenea lui, fiindcă regele Zolomer era cu el în primul grad de rudenie şi n'avea moştenitori.

Solomon se găsea în vremea aceasta la Pojon şi reverendisimii

---

1) *Etimologia numelui său.* Este o etimologie greşită. Numele vine dela Volod, domnitor sau vladic, domn şi a fost primit în Polonia, unde s'a născut dintr'o mamă poloană.

www.dacoromanica.ro

episcopi lucrau la împăciuirea lor. Regele Ladislau însă, deşi ştiea că Solomon este pornit şi neîmpăciuitor, totuşi fiind biruit de iubirea sa sufletească, şi fiind determinat mai ales de dreptate, fiindcă Ladislau nu avea un drept legal faţă de el, ci toate le-a făcut de fapt, iar nu de drept, în al patrulea an al domniei sale, s'a împăcat cu Solomon, acordându-i sumele necesare pentru cheltuelele regale. Fruntaşii ţării însă, evitând cu precauţiune viitoarele primejdii ale unu dezastru de războiu, nu admiteau ca domnia să se împartă cu Solomon, ca nu cumva cele viitoare să nu fie mai rele decât cele trecute. Dar conştiinţa cauterizată a lui Solomon o sfâşia amărăciunea unei preconcepute supărări. De aceea a început plin de furie să unelteasă în sufletul său clocotitor o crimă pentru pieirea sângelui nevinovat al lui Ladislau. A căzut însă în groapa ce a făcut. In acelaşi an crucea domnului ce fusese aşezată în Alba a fost trăznită de un fulger.

După descoperirea planului criminal, regele Ladislau a pus mâna pe Solomon şi l-a aruncat în închisoarea dela Visegrad. In închisoare însă mai era cu Solomon şi Bodus, fiul lui Bokon. Aceasta a făcut-o nu din vr'o teamă, ci fiindcă era rudă cu regele şi fiindcă amenința să facă mai rău decât făcuse înainte şi spre a-i potoli puţintel furia. Căci el însuşi se ruga mereu pentru Solomon ca să se întoarcă la legea lui Dumnezeu. Căci dacă Solomon s'ar fi schimbat, în adevăr i-ar fi redat cu totul regatul, şi el s'ar fi mulţumit cu ducatul. Şi tocmai fiindcă Solomon se găsea în închisoare, Ladislau îl compătimea cu atât mai mult. Dar, în urmă, regele Solomon a fost liberat din închisoare la ziua ridicării corpului sfântului rege Ştefan şi al fericitului confesor Emeric şi a stat câteva zile pe lângă rege şi apoi, fugind, s'a dus la ducele Cumanilor, care se numea Kutesk. Acestuia Solomon i-a făgăduit prin jurământ că-i va da în deplină proprietate [1]) provincia Transilvană şi că-i va da şi pe fiică sa de soţie, dacă-i va veni într'ajutor împotriva lui Ladislau. Iar ducele Kutesk, atras de această speranţă deşartă, a invadat Ungaria cu o mare mulţime de Cumani şi a ajuns până în provincia fortăreţelor Ung [2]) şi Borsova [3]). Aflând despre aceasta regele Ladislau, a năvălit asupra lor şi mulţi au fost sdrobiţi în faţa sa şi au căzut multe mii de Cumani de ascuţişul sabiei sale. Iar regele Solomon împreună cu Kutesk

1) *Proprietario*, ca posesiune legitimă, *iure domini*.

2) *Ung*, azi Ungvár.

3) *Borsova*, nu departe de Muncaci.

www.dacoromanica.ro

deabia au scăpat cu fuga, ca două raţe cu aripile smulse de ghiarele unui vultur. Şi astfel regele Ladislau le-a luat prăzile şi în cântece şi imnuri binecuvântau pe Dumnezeu care le-a dat o biruinţă atât de strălucită. A dispus însă să se ridice pe acelaşi loc o biserică în cinstea prea puternicului Dumnezeu pentru pomenirea victoriei ce au dobândit cu ajutorul domnului.

In urmă regele Solomon împreună cu tâlharii de Cumani au invadat Bulgaria şi hotarele Greciei, unde însă au fost bătuţi cumplit de armata împăratului grec şi numai puţini au mai scăpat din ei. Căci, când au văzut Cumanii marea mulţime de soldaţi îmbrăcaţi în platoşe, s'au înspăimântat grozav şi au început să fugă, ca să treacă Dunărea înainte de a fi împresuraţi de duşmani. Şi cei ce n'aveau platoşe, fiind mai uşori, au apucat-o înainte. Solomon însă cu oamenii săi şi cu ceilalţi soldaţi îmbrăcaţi în platoşe, fiind împiedicaţi de greutatea armelor, urmau la distanţă pe tovarăşii lor. Era timp de iarnă şi ningea din greu şi zăpada le umplea ochii şi din cauza zăpezii celei dese nu puteau să-şi vază tovarăşii cari apucaseră înainte. Şi, rătăcind erau purtaţi prin nişte locuri deşerte, iar duşmanii îi urmăreau de aproape. Când au ajuns însă la o fortăreaţă deşartă şi părăsită, intrară în ea şi au rămas acolo o zi şi o noapte întreagă. Duşmanii însă împresurară fortăreaţa din toate părţile. Dar cei aşediaţi văzându-se în primejdie de a muri de foame, au preferat mai bine să moară luptând decât să piară de foame. Deci în zorii zilei ieşiră împotriva duşmanilor şi căzură împreună cu omorîtorii lor şi tot atâţia erau omorîţi pe câţi ei omorau. Regele Solomon însă deabia a putut să scape cu fuga împreună cu câţiva inşi şi a trecut Dunărea cu uşurinţă, fiindcă era îngheţată. Şi după ce au ajuns într'o pădure mare, a spus oamenilor săi ca să se repauzeze puţin spre a se odihni caii.Iar el, punând jos scutul, s'a prefăcut că se va întoarce numai de cât şi a intrat în întunericul pădurii; şi fără să bănuiască ceva oamenii săi, s'a îndepărtat de ei şi n'a mai apărut mai mult. Căci, înfrânt de atâtea împotriviri ale soartei, fiind acum învins de un spirit mântuitor care după atâtea nenorociri nu s'a făcut mai rău şi nemai opunâdu-se, după judecata sa proprie, adevărului prea înalt al lui Dumnezeu, ci simţând mâna lui Dumnezeu celui care cuprinde toate cu mila sa, a plâns amintindu-şi de cele întâmplate, şi pe cât se poate crede, după dreapta socoteală omenească, s'a căit de păcatele sale, călcându-şi pe inimă şi pocăindu-se. In adevăr este o fericită necesitate care te împinge spre mai bine; căci

www.dacoromanica.ro

în realitate aşa trebuie să fie ca cel pe care îl urăşte lumea, să-l iubească Dumnezeu. Iată corpul cel nobil al regelui Solomon, crescut în luxul regal, zace acum căzut în pulvere şi cenuşe şi el care mai înainte se lupta pentru cele lumeşti, acum se gândeşte numai la cele cereşti! Căci tot restul vieţii sale şi l-a petrecut numai în pelerinări, în rugăciuni, în posturi, în vegheri, în năcazuri şi în închinăciuni. A fost văzut odată chiar şi în Ungaria în timpul regelui Coloman, dar s'a ascuns îndată şi, în urmă, nu s'a mai văzut. A plecat apoi din această lume la domnul şi a fost înmormântat la cetatea Pola din Istria. Soţia sa însă şi mama sa au repausat la Agmund [1]).

Iar după aceea un oarecare Cuman, cu numele de Copulci, fiul lui Krul, a intrat cu o mare oaste în Ungaria ca să poarte războiu. Acesta după ce a prădat regatul Ultrasilvan, ducea cu sine o mare pradă. Şi după ce a jefuit teritorul transilvan, a trecut în Byhor şi a rămas câteva zile lângă fluviul Umsoer [2]). De aci trecând peste Tisa la Thocoyd [3]), şi-a împărţit armata în trei părţi; două părţi le-a trimis să devasteze regiunea nisipoasă, iar una să se lupte lângă Tisa. In luptele lor şi în prădăciunile lor, au ajuns până în localitatea ce se numeşte Becsey şi cu mulţimea lor de prăzi au hotărît să se întoarcă acasă. Şi spuneau, am vânat, luptând, acum să ne întoarcem, vânând. Aveau deci cu ei atâta pradă cât n'a avut niciodată un alt popor. Duceau în captivitate cu sine chiar soţii şi copii de nobili. Regele Ladislau însă era cu ai săi în Slavonia. Când, la revenirea sa, îi s'au adus toate acestea la cunoştinţă, s'a întors cât a putut mai în grabă şi călări, împreună cu oamenii săi, s'au luat repede după ei. Şi i-a ajuns lângă râul Timiş. Cumanii însă crezându-se cu totul liberi, erau mai mult vânători decât luptători. Iar Ladislau spunea soldaţilor săi: «Vreau mai bine să mor împreună cu voi decât să văz în robie soţiile şi copiii voştri». Şi spunând aceasta avea lacrimi în ochi şi, el cel dintâi, cu steagul roşiu în mâini, a atacat tabăra Cumanilor. Şi Dumnezeu a sdrobit pe Cumani în faţa Ungurilor. Căci regele Ladislau striga soldaţilor săi: «Să nu omorîm pe aceşti oameni, ci să-i prindem şi dacă se vor fi convertit la legea noastră, să rămână în vieaţă». Kopulci însă şi fruntaşii au murit, şi alţii foarte mulţi au fost făcuţi prisonieri şi nimenea din ei n'a scăpat în afară de un servitor cu numele de Escembu. Iar regele împreună cu toţi ai

1) *Agmund* vezi nota de mai sus p. 190.

2) *Umsoer*. Omsó-ér, un pârâu in Biharia, cf. Anonymus. p. 43.

3) *Thocoyd*, Tokay.

www.dacoromanica.ro

săi pentru o biruinţă atât de mare a mulţumit atotputernicului Dumnezeu, care l-a smuls din mâinile duşmanilor şi a numit acel fluviu Paganti, din cauza păgânilor, nume ce se păstrează până în ziua de astăzi [1]). Când Cumanii au aflat despre aceasta dela servitorul care scăpase, s'au mâhnit grozav şi au făgăduit prin jurământ că vor răzbuna moartea lui Kopulci. Şi au trimis regelui crainici şi au cerut prin vorbe pline de îngâmfare şi de insulte să li se libereze prizonierii, au batjocorit pe rege şi au hotărît şi ziua când să intre în Ungaria [2]). Când regele a auzit toate acestea, a zâmbit şi, înainte de ziua când ei îşi propuseseră să vină în Ungaria, le-a ieşit înainte călare, căci se temea de devastarea ţării. Şi într'o sâmbătă dis de dimineaţă aproape de Dunăre a atacat pe Cumani. Iar în primul atac regele a culcat la pământ pe ducele Cumanilor cu numele Akus şi pe Cusem pe care regele îl socotea ca necredincios sieşi, dar care în aceeaşi zi l-a servit cu credinţă şi cu eroism. Şi Dumnezeu a nimicit pe Cumani în faţa Ungurilor şi regele s'a întors acasă victorios.

LXIII. *Invazia în Rusia.*

Iar după aceasta regele încărcat de glorie a năvălit asupra Ruşilor, fiindcă, la sfatul lor, au intrat Cumanii în Ungaria. Şi când au văzut Rutenii că sunt rău strâmtoraţi, invocară îndurarea regelui, promiţându-i supunere în toate. Regele, făcându-i-se milă de ei, i-a primit bucuros. In urmă el a năvălit în Polonia. Polonii însă, ridicându-se împotriva sa, au dat luptă, însă, cu autorul lui Dumnezeu, Ungurii au câştigat victoria. In urmă Ungurii au asediat, timp de trei luni, fortăreaţa Korokou [3]). Intr'acea atât asediaţii cât şi asediatorii începură să ducă lipsă. Regele atunci şi comandanţii cerură dela toţi Ungurii ca, în tăcerea nopţii, să ducă fiecare câte o tureacă plină cu pământ; ceeace ce s'a şi făcut. Făcură apoi din pământul acela o movilă mare înaintea fortăreţei şi o acoperiră cu făină. Văzând atunci cei împresuraţi, că împresurătorii au din abundenţă de ale mâncării şi că pot să rămână multă vreme înaintea fortăreţii, au predat regelui cetatea, cu tot ce aveau şi se liniştiră, adică încheiară pace după dorinţa regelui. In urmă trecu de aci în Boemia şi a luat

---

1 Numele Paganti, dela *paganus*, este un nume de origine latină.

2) Din acest pasagiu rezultă că Transilvania nu era în mâna Ungurilor

3) *Korocou*, Cracovia.

www.dacoromanica.ro

neatinşi mulţi prizonieri din Boemia în Ungaria. Şi astfel regele încărcat de o mare victorie s'a întors vesel acasă.

LXIV. *Construirea bisericii din Oradia şi moartea regelui Ladislau.*

După aceasta a găsit în parochia fortăreţii Bihor între fluviile Criş, într'o vânătoare, un loc, unde la îndemnul îngerilor a hotărît să ridice în cinstea fecioarei Maria o mănăstire, loc pe care l-a numit Varad. Dar regele Ladislau gândindu-se totdeauna mai departe şi, îngrămădind virtute peste virtute, a răspândit mirosul suavităţii sale nu numai în Ungaria, ci în toate ţările creştine. De aceea, după moartea împăratului roman, ducii şi tetrarchii Theutonilor şi toţi baronii şi nobilii îl rugară pe el în comun şi în unanimitate ca să primească imperiul. Fiindcă însă în vremea sa el se îngrijea, nu numai de ale sale, ci şi de cele ce sunt ale lui Iisus Christos, şi meditând stăruitor, în mintea sa, la acea profeţie divină: «Să nu treci peste hotarele părinţilor tăi», a voit mai bine să se mulţumească cu hotarele sale, decât să umble să treacă peste măsura dreptului său, şi a refuzat să primească conducerea popoarelor, străine ca neam şi necunoscute. Slujind însă cu pietate şi cu credinţă pe Dumnezeu şi respectând cu sfinţenie legile, de abia putea să conducă Ungaria cu deplină vigoare.

După sărbătorirea Paştilor domnului la Bodrog, iată însă că sosesc la el stafete din Franţa, din Spania, din Anglia şi din Britania şi mai ales dela Wyllerm, fratele regelui Francilor, şi-i cerură să răzbune insulta adusă lui Dumnezeu atotputernicul şi se gândiră să libereze din mâna Saracenilor prea sfântul mormânt. De aceea, rugară pe gloriosul rege să le fie lor conducător şi cârmuitor în armata lui Iisus Christos. Regele însă, când a auzit aceasta, tare mult s'a bucurat şi în aceeaşi festivitate şi-a luat rămas bun dela nobilii Ungariei; şi toată Ungaria s'a întristat pentru el. Dar el ce începea odată, nu o lăsa până nu o aducea la îndeplinire. Şi a trimis crainici la Conrad, ducele Boemiei, fiul lui Otho, şi a cerut dela el şi l-a îndemnat să se pregătească să meargă împreună cu el dincolo de mare pentru răzbunarea nedreptăţii lui Iisus Christos. Acesta însă i-a făgăduit-o cu toată inima. Intr'aceea o rudă a ducelui Conrad, cu numele Sentapolug, venind la Praga în tăcerea unei nopţi, a cuprins cetatea. Făcându-se ziuă, a fost aşezat în tronul ducelui de episcopul din Praga şi a fost primit de unii cu onoruri. Conrad însă a venit

www.dacoromanica.ro

la gloriosul rege, unchiul său, şi i-a povestit ce i s'a întâmplat şi a rugat pe rege să-i vie personal într'ajutor. Regele a primit dar subt condiţia să nu se lase ducele de serviciul promis lui Dumnezeu. Şi fiindcă era legat de el cu legătură de rudenie şi aducându-şi aminte de acţiunea ducelui (Otto), tatăl său, care îi venise în ajutor în contra lui Solomon, i-a făgăduit că-l va ajuta personal. Iar regele avea cu sine pe fraţii săi mai mici, fiii regelui Geysa, pe Coloman şi Almus. Şi se prevestise regelui despre Coloman că are să verse sânge; deaceea a voit să-l facă episcop în Agria. Aflând Coloman despre aceasta, în aceeaşi noapte a plecat în Polonia, fiindcă auzise că odinioară a fost primit aci cu cinste tatăl său şi bunicul său. Şi l-au urmat din Ungaria Marcus, Ugra şi alţii.

Regele, strângându-şi deci armata, a pornit să se ducă în contra Boemilor pentru răzbunarea nepotului său. Când însă a ajuns la hotarul Boemiei, l-a cuprins o mare slăbiciune. Şi, convocându-şi căpeteniile sale, a trimis o stafetă la Coloman şi anume pe prepositul Marcel şi pe comitele Petru, ca să se întoarcă în Ungaria. Iar fericitul Ladislau astfel a orânduit ca, după el, să domnească Almus care, mânat de o simplicitate sinceră, a dat cinste fratelui său Coloman, preferind pentru acesta coroana regatului, ca unul căruia i se cuvenea în temeiul dreptului de primogenitură,

Dacă cineva vrea să ştie câte şi cât de mari binefaceri a adus neamului său fericitul Ladislau, va putea să ia cunoştinţă deplină din scrierile despre isprăvile sale. Plin deci de sfinţenie şi de har, a trecut în ceata îngerilor în anul al XIX-lea al domniei sale, şi a fost îngropat în mânăstirea sa dela Oradia. In anul domnului 1095, la 29 Iulie, într'o duminecă.

LXV. *Moartea regelui Ladislau cel Sfânt şi încoronarea legală a regelui Coloman, fiul lui Geysa.*

Deci, Coloman, fiul lui Geysa, s'a întors în grabă din Polonia şi a fost încoronat de rege şi a dat în depline puteri ducatul principelui Almus. In timpul lui Coloman, s'a întâmplat mai multe nenorociri, după cum se va arăta mai jos. Căci el era urât ca figură, dar viclean şi docil, sbârlit, păros, miop, ghebos, schiop şi peltic. Şi când mai susnumiţii peregrini ai lui Iisus Christos au aflat despre moartea gloriosului rege Ladislau, s'au întristat grozav şi au trimis apoi crainici la regele Coloman şi după cum au rugat pe glo-

www.dacoromanica.ro

riosul Ladislau, au cerut tot astfel şi de la el, socotindu-l a fi de aceeaşi cucernicie ca unul care era de acelaşi sânge. Regele Coloman însă, auzind aceasta, nu numai că nu le-a făgăduit să meargă cu ei, dar nu le-a încuviinţat de loc ca să treacă prin ţara sa. Şi-a trimis însă armata împotriva lor, ca să nu le permită să intre în regatul său, socotindu-i ca tirani, iar nu ca peregrini. Ei însă punându-şi nădejdea în Dumnezeu şi încrezându-se în aceia cari purtau semnul lui Iisus Christos, intrară cu curaj în Ungaria, omorînd pe mulţi dintre Unguri. Auzind aceasta regele şi-a strâns armata lângă Timiş şi, simulând pace, i-a lăsat să treacă. Şi când au ajuns la Zemlin şi ei crezându-se în pace, şi-au ridicat o tabără. Ocupară însă fortăreaţa Zemlin, cu gândul că regele nu o să le mai întindă alte curse şi că nu va fi mai rău decât a fost. Apoi devastară toată acea regiune, pentru hrană, şi tot ce puteau să jefuiască duceau la tabăra lor. Regele însă, folosindu-se în Timiş de un plan mai abil, a încheiat pace cu ei şi i-a cinstit cu multe daruri şi provizii şi i-a lăsat să plece în pace. Ei însă, peregrinii, plecând au cucerit Antiochia şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, au ajuns la Ierusalim.

După ce regele s'a întors acasă şi după ce ducele Almus a plecat la ducatul său, unii oameni nesocotiţi împinşi de un plan drăcesc începură să bage intrigi între ei. Căci spuneau ducelui: «Duce, regele îţi întinde curse şi vrea să pună mâna pe tine». Apoi spuneau regelui, «rege, ducele ţi-a întins curse şi dacă nu te păzeşti să ştii că, fără îndoială, ai să te prăpădeşti». Auzind însă acestea amândoi, tineri fiind şi uşuratici, şi-au strâns armata. Iar regele a venit cu armata sa împotriva ducelui la Varkony şi ducele la rândul său a venit aproape de Varkony, lăsând între ei numai fluviul Tisa. Ungurii cinstiţi însă cerură dela ei un armistiţiu, pentru ca să aibă loc o convorbire între ei. Căci îşi ziseră: «De ce să ne luptăm noi? Aceştia ne atacă şi noi vom muri; iar dacă ei ies din cetate, vor fugi; după cum mai înainte părinţii sau fraţii noştri s'au luptat cu părinţii sau fraţii lor, şi au murit. Noi nu vedem motiv de războiu. Dar, dacă lor le place lupta, să se lupte ei doi şi, cine va fi ieşit biruitor, acela să ne fie domn». Stabilindu-se acest plan, principii s'au întors. Şi când Grak a comunicat regelui ceeace s'a stabilit, şi Ilia a anunţat aceasta ducelui, s'au potolit fără de voia lor.

Iar după aceasta regele a pornit cu războiu în Rusia şi principesa Rutenilor cu numele de Lanca a venit întru întâmpinarea regelui şi căzând în genunchi înaintea lui, l-a rugat cu lacrimi în

www.dacoromanica.ro

ochi să nu-i prăpădească poporul. Şi, fiindcă ea prin rugăciunile ei insistente pe lângă rege care nu-i dădea ascultare îl plictisea, regele a gonit-o şi a respins-o de la sine, spunându-i: «Nu se cade ca maiestatea regală să fie înjosită de plânsetul unei femei». Iar ea bocindu-se, s'a întors înapoi şi a rugat pe atotputernicul Dumnezeu să o ajute. Şi foarte mulţi Comani, împreună cu Mircod, veniseră cu rugăciuni în favoarea Rutenilor. Ei, sculându-se de noapte atacară în zorii zilei tabăra regelui şi o jefuiră cumplit până la distrugere. Nobilii unguri însă înconjurară pe rege din toate părţile şi făcură în jurul lui un zid inexpugnabil. Dar Cumanii, urmărind pe comitele Euzem din familia lui Almasus, un bărbat viteaz şi viteiu, îl uciseră împreună cu toţi cei ce erau împreună cu el. De aşişderea uciseră, străpungând cu săgeţile lor, pe episcopii Kuppan şi pe Laurenţiu şi pe mulţi alţi luptători viteji. Iar unul dintre Cumani, cu numele de Monoch, urmărea strajnic pe Unguri. Pe acesta vrând să-l prindă Matei, cel mai destoinic ostaş al regelui, s'a repezit asupra lui. Acela însă, în fuga sa, aruncând înapoi o săgeată, a lovit pe Matei în picior şi dacă mulţi tovarăşi de ai săi nu l-ar fi apărat cu scuturile lor, n'ar fi scăpat de moarte. Dar Petru se întoarse spre Monoch şi când a aruncat săgeata spre Petru, n'a putut să-l săgeteze şi până ce să primească o altă săgeată, Petru a străpuns coasta lui Monoch, pe care, prinzându-l, îl duse viu la rege. Atunci comitele Jula, deşi rănit la picioare, a scăpat, dar din pricina acelei răni a murit în Ungaria. Atunci regele şi toţi ai săi fugind în grabă au venit în Ungaria. Tezaurul regelui însă şi toţi câţi n'au putut să fugă repede, au fost luaţi de Cumani. Şi aşa de mare a fost dezastrul de acolo, cât rareori au suferit Ungurii un aşa dezastru. Cei cari însă dintre Unguri au scăpat în păduri, de foame îşi mâncau frigându-şi talpa cismelor lor. Ce mai vorbă? A fost atunci o primejdie ce nu se poate spune.

Cu prima sa soţie regele a dat naştere lui Ladislau şi lui Ştefan, în anul domnului 1101. Şi pe când regele se găsea în Dalmaţia, în cetatea Zadur, şi se gândea să dea foc acelei cetăţi, din cauza cruzimilor poporului de acolo, şi pe când într'una din zile dormea în palatul său, pe care şi-l zidise aci, iată că sfântul (N) episcop din Zadra vine la el, cu o înfăţişare îngrozitoare şi apucându-l îl trase de păr şi l-a bătut cumplit cu vergi de laur. După ce episcopul l-a părăsit şi el s'a deşteptat, nu l-a mai văzut, dar simţea durerea şi vedea pe corpul său loviturile vergilor. De aceea, fără să vrea a renunţat la pedepsirea cetăţii. In urmă regele voi să plece în Rusia. In anul

www.dacoromanica.ro

domnului 1106 ducele Almus s'a întors din Padua, unde fugise de teama regelui. Regele l-a primit în pace, în urmă a fugit în Polonia şi cerând sfatul şi ajutorul Polonilor şi al Ungurilor, s'a întors în Ungaria şi a cuprins Novum Castrum [1]) şi a intrat în el. Auzind aceasta regele, a asediat fortăreaţa. Dar când a doua zi, voia să dea lupta, iată că deodată ducele încălecă pe un cal şi ieşind pe poarta fortăreţii a plecat singur spre tabăra regelui. Şi când a ajuns la cortul regelui, a descălecat repede şi a căzut la picioarele lui şi în faţa tuturora s'a declarat vinovat. Regele însă l-a iertat fără ştirea celorlalţi căci, la intervenţia ducelui, regele şi-a părăsit supărarea faţă de Ungurii ce erau în fortăreaţă [2]). In urmă, ducele a plecat la Ierusalim şi întorcându-se cu isbândă, regele l-a primit în pace. Ducele se îndeletnicea bucuros cu vânătoarea şi adeseori îşi petrecea vremea cu vânatul, iar regele îi dădea toate cele necesare pentru această plăcere.

LXVI. *Clădirea bisericii din Demes.*

Iar ducele, construind o mânăstire în Demes, a rugat pe rege ca să ia parte la târnosire, ceea ce s'a şi întâmplat. După aceea, palatiştii acuzară pe duce că i-ar fi întins curse, pentru ca să omoare pe rege cu ocazia târnosirii mânăstirii sale. Aceasta poate s'ar fi şi întâmplat, dacă prietenii regelui nu l-ar fi păzit cu cea mai mare veghere. Regele însă supărat, a voit să-l aresteze, dar respectabilii episcopi şi alţi boeri fruntaşi, ştiind că nu este adevărat ceea ce din închipuire se imputa principelui, interveniră pentru el la rege şi se impăcară prin jurământ şi a dat drumul în pace ducelui ca să se ducă la vânătoare în Bakony. Şi a trimis cu el doi nobili subt pretext să-i facă onoare; cărora însă pe ascuns le-a dat instrucţii ca să observe cu atenţie starea sufletească a ducelui, dacă cumva ducele ar unelti împotriva regelui şi să raporteze regelui. Şi când ducele a ajuns la Chour şi un vultur căruia i s'a dat drumul a prins o cioară, în naivitatea sa, zise nobililor [3]). «N'ar jura oare cioara aceasta vulturului că dacă i-ar da drumul, n'ar mai cârâi nimic în altă privinţă? Ei însă îi răspund: «Că nici vulturul n'ar da drumul cioarei pentru un jurământ, nici cioara n'ar putea să jure, fiind un animal fără raţiune». Iar, în aceeaşi noapte, vorbele ducelui au fost comunicate regelui. Când însă

1) *Novum Castrum*, Ujvár.

2) Textul nu este tocmai sigur.

3) *Iobagio* însemna la început om nobil.

www.dacoromanica.ro

ducele a ajuns la Bakony pentru vânat, s'a despărţit îndată de ei şi a fugit din nou la Padua spre a cere ajutor dela regele Nemţilor. In anul domnului 1112, N. fiul regelui Coloman, a murit şi regele şi-a luat o a doua soţie din Rusia pe care prinzând-o în păcatul adulterului, i-a dat drumul fără să întrebuinţeze violenţă. Căci ştiea că este scris: «Pe cei pe cari i-a unit Dumnezeu, omul să nu-i separe; de sigur contrar legii şi fără de nici o raţiune. De aceea, nu el s'a separat de ea, ci legea l-a separat de aceea pe care păcatul a acuzat-o, vina a condamnat-o, crima a sdrobit-o. Legea, deci, a trimis-o în ţara ei. Aceasta în şi din adulter a născut un fiu cu numele de Borich, iar Borich a dat naştere lui Coloman.

LXVII. *Orbirea ducelui Almus şi a fiului său.*

In anul domnului 1113 împăratul a pornit cu o armată colosală pentru ducele Almus şi a ajuns până la hotarele Ungariei ca să aibă o convorbire cu regele şi să încheie pace între ei; ceeace s'a şi întâmplat. Regele însă a trimis împăratului foarte multe daruri şi acesta, cinstit astfel, s'a întors acasă. In urmă, regele a făcut din nou pace cu ducele. După încheierea păcii însă, regele a prins pe duce, împreună cu fiul acestuia, Bela, un copilaş, şi le-a scos ochii. Şi dăduse ordin să şi castreze pe copilaşul Bela. Cel care l-a orbit însă, temându-se de Dumnezeu şi de sterilitatea regatului, a castrat un căţel, ale cărui testicule le-a dus regelui. Iar dintre nobilii regatului a orbit pe Uros, pe Vatha şi pe Paul. Totuşi vărsarea de sânge nevinovat nu i-a folosit întru nimic aceluia pe care, în urma răzbunării divine, l-a înghiţit o moarte prematură şi l-a pedepsit distrugerea unei domnii lumeşti. De unde este şi vorba: «Non sic impii, in omnes», etc. Iar ducele Almus a fost dus în mânăstirea sa dela Demes. După aceasta regele a căzut grav bolnav şi avea un medic oarecare latin, cu numele de Draco, în care avea o desăvârşită încredere. Acesta a aplicat un flastron pe cavităţile urechilor regelui, care suferea grozav de cap, şi prin deschizăturile urechilor puterea flastronului i-a scos nu o mică parte din creer. Dând însă la o parte flastronul pe care nu-l mai putea suporta, l-a arătat comitelui Othmar. Comitele Othmar examinând flastronul, a observat creerul scos şi a spus regelui: «Stăpâne, se cade să te pregăteşti de ducă». Auzind aceasta regele, s'a îngrozit şi a început să se vaite. In urmă însă a intrat la sfat cu criminalii Marc, fiul lui Syma şi cu Achille, fiul lui Iaco, şi cu alţi comiţi, după sfatul

www.dacoromanica.ro

cărora orbise pe duce şi pe fiul lui de abia ieşit din sânul mamei sale. Şi a trimis dintre ei pe unul cu numele de Benedict, fiul lui Both, să aresteze pe duce ca nu cumva, murind din întâmplare regele, să-i urmeze în domnie. Regele însă, la moartea sa, a dat povaţă fiului său şi fruntaşilor ţării, ca după moartea sa să răzbune împotriva Ruşilor nedreptatea ce ei i-au făcut. Iar, după ce a plecat Benedict, ducele şedea înaintea mânăstirii, plângându-şi durerea proprie. Auzind însă că nişte călăreţi se apropie în grabă, presimţând în sufletul său că-l ameninţă o primejdie, a pus să fie dus în mânăstire şi ţinea cu mâinile altarul sfintei fecioare Margareta, ca doar din respect pentru Dumnezeu şi sfinţii lui, să nu îndrăznească să-l smulgă de acolo. Benedict însă, numit astfel prin antifrază, s'a repezit cu mâinile-i nelegiuite asupra lui şi deşi ţinea cu mâinile altarul, l-a smuls cu forţa. Şi pe când, şi aşa, căuta să-l smulgă, mâna ducelui a fost rănită până la os şi altarul a fost umplut de sânge. Preoţii însă vedeau jertfa bisericii şi vrură să prinză pe acel Benedict. El însă, observând aceasta, furios în sufletul său, a ieşit cum a putut şi, pe când mergea călare grăbit prin pădurea Pilis, a căzut de pe cal şi frângându-şi gâtul a murit. Şi câinii săi cari îl urmau i-au mâncat carnea şi oasele.

Coloman acesta, după cum spun unii, ar fi fost episcop în Oradia, dar fiindcă fraţii săi pe cari îi avea au murit de vreme, marele pontifice dându-i deslegare, a fost împins spre domnie. De Unguri a fost numit Cunves Calman [1]), fiindcă avea cărţi din cari, în orele canonice [2]) cetea întocmai ca un episcop. Tot el, după ce regele, numit Petru, a fost asasinat în munţii Petergozdia [3]), a adăugat la Ungaria regatul Dalmaţiei. Şi tot el, închiriind galerele şi corăbiile Veneţienilor şi alocându-le o mare sumă de bani, a trimis în Apulia o numeroasă armată. Aceştia, după ce au devastat Apulia, au rămas în ea, timp de trei luni. După ce însă au cucerit Monopolis şi Brundisium, le-au lăsat în seama Veneţienilor spre folosul regelui Coloman; în urmă s'au întors şi ei de aci în Ungaria. Aceste cetăţi după gonirea Veneţienilor, în urma trimiterii de soldaţi din Pisa de către împărat, au fost recucerite. El a domnit două zeci şi cinci de ani, şase luni şi cinci zile; iar în anul domnului 1114, la 3 Februarie într'o marţi, a părăsit această lume. Corpul său se odihneşte la Alba.

---

1) *Cunves Calman*, Coloman cărturarul, ung. könyv, carte.

2) *Horae canonicae*, slujbele divine ce se fac în biserică.

3) *Petergozdia*, muntele lui Petru, Petersberg. Cf. Simon de Keza, p. 54.

www.dacoromanica.ro

LXVIII. *Incoronarea de rege a lui Ştefan, fiul lui Coloman.*

Fruntaşii ţării încoronară de rege pe Ştefan, fiul lui Coloman. Acesta era însă nevârstnic, dar sufletul său şi-l purta în palmă. In anul al nouălea al domniei sale a intrat în Dalmaţia şi a fost primit cu onoruri de Dalmatini. Intorcându-se de aci, şi-a trimis armatele şi a devastat hotarele Polonilor. Ţara însă a găsit de cuviinţă ca regele Ştefan să aibă o convorbire cu ducele Boemilor. Şi când a sosit la frontiera Ungariei, aproape de fluviul Orşova, iar ducele Boemiei a venit în faţa lui, îi mai despărţea numai fluviul. Se găsea însă de faţă Solth, un om urzitor totdeauna de gânduri rele care din cauza ticăloşiilor sale fusese izgonit din Ungaria şi care atunci se afla printre Boemi. Inainte ca regele să ajungă la convorbire cu ducele, Solth a trimis într'ascuns la rege o ştafetă, spunându-i: «Sunt credincios stăpânului meu; şi ceea ce am aflat dela Boemi îţi comunic. Să ştii că îndată ce vei avea convorbire cu ducele, acesta te va pierde. Fiindcă a auzit că ai tăi au venit fără de arme». Iar tot el, întorcându-se către duce, îi zise: «Indată ce vei fi avut convorbirea cu regele, acesta te va prinde. De aceea înarmează-ţi pe ai tăi şi să stea înarmaţi în tabără». Deci Boemii cum sunt ei furioşi şi băutori, făcură aşa precum îi sfătuise Solth. Şi a trimis o a doua ştafetă la rege spunându-i: «Regele să trimită arcaşi în apropiere de tabăra ducelui, ca să nu poată ei să fie întrecuţi de călăreţii ducelui». Regele însă cum era el pornit, a făcut precum zisese Solth, fără să ia sfatul oamenilor săi. Boemii văzând pe arcaţi venind, fără îndoială îşi dădură seamă că este adevărat acea ce auziseră. Se repeziră deci asupra arcaşilor. Ucenegii şi netrebnicii Secui [1]) fugiră până la tabăra regelui fără să fi fost răniţi. Regele însă auzind aceasta, a pornit în grabă călare spre Ungaria cu puţini inşi, fiindcă ai săi veniseră neînarmaţi şi cei ce aveau arme nu se puteau înarma, fiindcă nu cunoşteau planul regelui. Regele se socotea în înţelepciune egal cu Solomon, în vitejie cu Samson şi în curaj cu David. Dar nu era asemenea cu aceştia. Boemii devastară cumplit tabăra regelui. Ianus însă, fiul lui Vrosa, comitele palatin, era departe de rege. Acesta auzind, s'a înarmat bucuros şi în tăcere împreună cu ai săi şi năvăli asupra Boemilor cari îi devastau tabăra. Dumnezeu i-a sdrobit, trecându-i prin ascuţişul sabiei Ungurilor şi i-a prăpădit într'o moarte îngrozitoare. Şi Janus a trimis după rege

1) *Netrebnicii Secui.* Dovadă că Secuii au trăit la început în Nordul Ungariei, nu în Ardeal, unde, de altfel, au fost colonizaţi mai târziu.

www.dacoromanica.ro

o ştafetă, şi i-a comunicat victoria sa, pe care i-o dădu-se Domnul. De aceea, regele s'a întors bucurându-se mult. Dar i-a părut rău că Solth n'a murit în această bătălie, el care a produs atâta nenorocire prin minciunile sale.

Regele Ştefan însă nu voia să-şi ia o soţie legitimă, ci avea legături cu concubine şi femei desfrânate. De aceea baronii şi nobilii, fiind supăraţi din cauza pustiirii ţării şi a lipsei de moştenitori ai regelui, i-au adus de soţie o doamnă nobilă, fiica regelui Robert Viscardus din Apulia. In vremea aceasta sosi la rege ducele Teutonilor [1]), cu numele de Bezen, şi îi s'a plâns că fratele său l-a alungat din domnie şi se roagă de îndurarea sa, ca să-l ajute personal.

Regele Ştefan însă, voind să răzbune păţania tatălui său, a regelui Coloman, a făgăduit că va ajuta pe duce şi strângând o armată a plecat în Rusia. Şi după ce a ajuns aci, i-a asediat mai întâi fortăreaţa. S'a întâmplat însă ca, dis de dimineaţă, numitul duce Bezen să se plimbe pe dinaintea taberii sale, interesându-se de pregătirile pentru cucerire. Cei asediaţi ieşiseră din tabără să viziteze pe Unguri. Când i-a văzut ducele, a dat năvală asupra lor, cari însă luptând vitejeşte, au rănit pe duce mortal. Când regele a auzit de moartea ducelui, s'a supărat grozav şi a dat ordin tuturor Ungurilor, ca să cucerească fortăreaţa şi în aceeaşi zi să aleagă ori să pună mâna pe întăriturí ori să moară. Fruntaşii Ungurilor, după ce au ţinut sfat, ziseră: «Ce şi de ce să murim? Dacă vom cuceri ducatul, pe cine dintre noi va pune regele de duce? Să fie deci stabilit între noi, că nimeni n'are să atace fortăreaţa şi să spunem regelui că toate acestea le face fără sfatul nobililor». Când însă nobilii se adunară în sfatul regelui, s'au împărţit cu toţii în două partide. Atunci Cosma, din neamul lui Paznan se sculă şi zise regelui: «Stăpâne, spune-ne ce faci tu? Dacă cucereşti fortăreaţa cu mulţimea, dar cu moartea soldaţilor tăi, pe cine ai să aşezi ca duce? Dacă alegi pe unul dintre nobilii tăi, nimenea nu rămâne aci. Pe cine crezi tu că va vrea să aibă ducatul, părăsindu-şi ţara? Noi, baronii, nu vom lupta pentru cucerirea fortăreţii. Dacă vreai să-o cucereşti, luptă singur. Noi însă ne vom retrage în Ungaria şi ne vom alege alt rege». De aceea, după povaţa nobililor, crainicii începură să vestească în tabără, ca Ungurii să se întoarcă cât mai repede în Ungaria. Atunci regele văzându-se părăsit de ajutorul oamenilor săi, s'a întors şi el în Ungaria. După aceasta, în anul

1) Trebuie cetit: ducele Rutenilor.

www.dacoromanica.ro

al treilea, trimiţându-şi oastea a devastat hotarele Poloniei. In urmă şi-a trimis armata, dar numai falangele curtenilor săi, ca să devasteze teritoriile Bulgariei şi ale Serbiei.

In timpul acesta, împărăteasa din Constantinopol, fiica regelui Ladislau, cu numele Pyrisc, a trimis regelui Ştefan crainici cari să-i spună: că împăratul Mauritius, bărbatul ei, a criticat pe regele Ştefan spunându-i că regele Ungariei este un om crud; că ea contrazicându-l, împăratul a pedepsit-o. Aflând despre aceasta regele şi socotind-o drept o insultă, şi-a strâns în supărarea sa cea mare o armată cu care a invadat părţile Greciei şi a devastat cu foc şi sabie şi alte cetăţi ale Greciei şi a băgat groaza în toate cetăţile din acea provincie [1]). Toţi regii din toate ţările aveau teamă de regele Ştefan, întocmai ca de lovitura de fulger, de aceea copiii cei mici când ţipau erau aduşi la tăcere prin amintirea numelui regelui Ştefan. Regele avea pe lângă sine şapte sute de soldaţi din Franţa, cu ajutorul cărora a devastat Bulgaria şi prin a căror iscusinţă a putut să distrugă zidurile fortăreţelor greceşti. Dar fiindcă împăratul n'a venit la el, regele a trimis la împărat un crainic care să-l mustre spunându-i: Că nu este vrednic să fie numit împărat şi nici rege, ci o babă bătrână, fiindcă stă mereu la o parte, ca o babă». Auzind aceasta, împăratul i-a răspuns: «Să ştie sigur regele că chiar în acest an baba are să-i taie bărbăţia cu buric cu tot. De aceea împăratul a trimis o mare armată în Ungaria. După ce au sosit în Ungaria, la Haram, Ungurii n'au putut să-i opuie nici o piedică, fiindcă Grecii prin iscusinţa lor aruncau sulfur aprins asupra navelor ungureşti şi le încendiau chiar în mijlocul apei. Atunci regele şi-a trimis toate forţele ţării împotriva Grecilor, punând în fruntea lor pe generalul Setephel. După ce au sosit acestea, s'a dat lupta cu Grecii dincolo de râul Karaso în spre Boron. Iar mâna domnului a fost cu Grecii şi Ungurii n'au putut să le reziste. Şi astfel rareori s'a întâmplat un dezastru mai mare de cât cel ce a fost aci. Căci pârâul Karasu aşa de mult s'a amestecat cu sânge de om, că se credea că este cu totul de sânge. Zăceau în fluviu oameni îmbrăcaţi în platose, întocmai ca bușteniі, peste cari cei ce fugeau şi cei ce îi urmăreau, treceau râul ca pe punte. Şi erau măcelăriţi Ungurii ca şi boii şi nu se găsea cine să-i răscumpere din mâinile Grecilor. Şi s'au prăpădit aci comitele Ciz şi alţi mulţi ostaşi viteji. După aceasta, împăratul şi regele stabiliră prin crainici credincioşi ca

1) Pasagiul acesta este nesigur. El are înţeles numai făcându-se oarecari întregiri.

www.dacoromanica.ro

să stea de vorbă, ducându-se cu navele în insula care este foarte aproape de cetatea Bororich. Aci, după lungi discuţii între comandanţi, scuzându-se şi acuzându-se, au încheiat în cele din urmă pacea şi s'au întors acasă.

Şi astfel regele Ştefan a făcut numai din pricina pornirii sale sufleteşti multe năzbâtii ce nu trebuia să le facă. Astfel a ars în foc o damă creştină, iar pe unii oameni punea să-i murdărească cu baligă de cal, şi le vâra în dos lumini de ceară aprinsă. Ducele Almus din cauza cruzimii regelui suferise şi el mica sau mai bine zis, jumătatate din diminutio dreptur'lor sale. Acesta deşi fusese orbit, totuşi temându-se de moarte din partea regelui Ştefan, fugise în Grecia. Aci fusese primit bine de împărat şi îi s'a dat numele de Constantin. El zidise şi aci, încă de mai înainte, o cetate Constantina, în Macedonia, şi mulţi Unguri fugiseră la el din cauza grozăviilor regelui Ştefan. După moartea sa, corpul i-a fost luat din porunca regelui de episcopul Fulbert şi îngropat în biserica din Alba. Bela însă, fiul său, din cauza furiei regelui, era ţinut ascuns în Ungaria de nobili. Aceştia, după ce s'au sfătuit împreună, au făcut aceasta cunoscut regelui, care îl credea mort după orbire. Iar când regele a fost convins de episcopul Paul şi de comitele Othmar, cu ştiinţa cărora fusese el salvat, că în adevăr trăieşte, s'a bucurat grozav de mult, fiindcă ştiea bine că el nu are moştenitori. Şi a trimis numai de cât crainici în Serbia cari au adus ca soţie legitimă pentru Bela pe fiica marelui comite Uros. Aceasta nu după multă vreme a dat naştere lui Geycha. Aflând despre aceasta regele s'a bucurat mult. Căci regele hotărîse ca el să trăiască în Tolna [1]), şi-i dedea acolo subvenţii regale. Regele însă înainte să fi aflat despre existenţa lui Bela, dispusese prin jurământ ca să urmeze la domnie fiul surorei sale Sofia, numit Saul. S'a întâmplat însă ca regele să cază într'o grea boală la Agria, aşa că toţi îi prevedeau sfârşitul. Dar comitele Bors şi Iwan, mânaţi de o speranţă deşartă, au fost aleşi ca rege de către trădători. Regele însă însănătoşindu-se, cu voia lui Dumnezeu, lui Joan i-a tăiat capul, iar pe comitele Bors l-a gonit cu ruşine dela curtea sa în Grecia şi a hotărît ca nimenea dintre urmaşii lui să nu mai fie socotit demn de a mai intra vr'odată la curtea regală. Şi fiindcă regele ţinea mult la aceea că cine are să-i urmeze la tron, nobilii îl îndemnau să aleagă pe Bela.

---

1) *Tolna*, din jud. Tolna, vechia *Alta Ripa*.

www.dacoromanica.ro

In vremea aceasta regele Ştefan ţinea la Cumani mai mult decât s'ar fi cuvenit. Ducele acestora, numit Tatar care după omorul împăratului fugise cu câţiva inşi la rege, rămăsese la rege. Regele însă s'a îmbolnăvit de desinterie. Dar Cumanii cari, din prea marea îngăduinţă a regelui se deprinseseră la tot felul de crime, se purtau rău cu Ungurii. Atunci ţăranii unguri auzind că regele este pe patul de moarte, au început să ucidă pe Cumanii ce le jefuiau averile. Tatar însă, ducele Cumanilor, se plânse regelui de omorul oamenilor săi. Regele acum se simţea întrucâtva mai uşurat după boala sa. Când însă a văzut pe Tatar plângând şi pe ceilalţi Cumani din jurul său bocindu-se. fiindcă ţinea la ei foarte mult, a scos un gemet şi a zis: «Dacă mă voiu face sănătos pentru fiecare mort dintre ai voştri, voiu omorî zece Unguri. Acum însă să nu vă pierdeţi nădejdea de vieaţa mea, fiindcă m'am făcut sănătos». Şi spunând acestea, şi-a întins mâinile spre Cumani. Aceştia se repeziră să-i sărute mâinile, dar cu prea marea lor învălmăşeală, obosiră pe rege. De aceea, cuprins din nou de un atac de boală, şi-a dat sufletul. Pe când însă era pe pragul morţii, a îmbrăcat haina de călugăr. A părăsit tronul în anul al 18-lea al domniei şi a fost înmormântat la Oradia [1]).

LXIX. *Incoronarea lui Bela cel Orb, fiul lui Almus cel Orb, ca rege legitim*

După el însă a ocupat domnia Bela cel Orb, fiul ducelui Bela cel Orb. Evitând numărul nenorocirilor din trecut, el s'a îndeletnicit, în smerenia sa, cu practica operilor celor bune. Căci şi-a luat ca ajutor nu braţul său de carne muritoare, şi nici nu şi-a pus nădejdea în oameni, ci a alergat la ajutorul Celui prea înalt şi s'a pus subt pavăza lui Dumnezeu, care în mila sa cea mare l-a scos afară din sărăcie şi l-a aşezat în sânul său. Şi astfel domnia a fost dată în mâinile sale şi pe duşmanii săi Dumnezeu i-a lăsat de batjocură până în ziua de astăzi. El a dat naştere al patru fii şi anume lui Geysa, Ladislau, Ştefan şi Almus. In timpul domniei sale, regina Elena, după ce a ţinut sfat cu regele şi baronii [2]), a convocat o adunare generală a ţării, la

1) *A fost înmormântat la Oradia,* în mânăstirea Praemonstratensilor pe care el însuşi a zidit-o în a. 1130.

2) *Baronii.* Baron era pe vremea aceasta un fost soldat inobilat pentru faptele sale războinice.

www.dacoromanica.ro

Arad. Deci în acea zi de adunare generală, pe când regele şedea pe tronul regatului său, a venit regina cu fiii săi şi s'a aşezat lângă rege. Şi, adresându-se poporului întreg zise: «Ascultaţi, voi toţi cei credincioşi, bătrâni şi tineri, bogaţi şi săraci! Câtă vreme fiecăruia dintre voi Dumnezu i-a dat vedere naturală, aş vrea să ştiu dece regele, stăpânul nostru, a fost lipsit de ochi şi după al cui sfat s'a făcut aceasta; spuneţi-mi acum deschis, şi pedepsindu-i cu bună credinţă chiar în acest loc, daţi-ne nouă socoteală despre aceasta. Căci iată Dumnezeu a dat regelui nostru, în loc de doi ochi, patru». După ce a spus aceste cuvinte întreg poporul s'a repezit asupra acelor baroni, după sfatul cărora regele fusese orbit. Şi pe unii dintre ei i-a legat, iar pe alţii i-a măcelărit. Şi în cruzimea lor au ucis aci saizeci şi opt de ticăloşi [1]) şi toţi urmaşii acestora atât bărbaţi cât şi femei au fost trecuţi în nişte registre [2]). Mai mult încă, toate averile acestora au fost distribuite bisericilor catedrale. Şi astfel toate satele libere bisericeşti [3]) din Ungaria se numesc donaţiuni regale.

Dar fiindcă Ungurii, întocmai ca şi marea sărată, sunt necontenit agitaţi în nedreptatea lor, fiii netrebnicului Leviatan au invitat prin nişte stafete pe bastardul Borich să vie în ţară şi cu ajutorul lor să-şi revendice domnia, socotindu-l că este fiul lui Coloman. Atunci Borich, după-ce a dobândit ajutorul Rutenilor şi al Polonilor, a venit la hotarul Ungariei, direct în localitatea ce se numeşte Seo. Regele însă strângându-şi armata, porni împotriva lui. Şi foarte mulţi dintre nobili trecură de partea lui Borich. Fruntaşii unguri însă au fost convocaţi la o convorbire cu regele. Şi i-a întrebat regele dacă ştiu ei că Borich este un bastard sau este fiul regelui Coloman? Cei credincoşi regelui răspunseră că ştiu sigur că Borich este un bastard şi că nu este nici decum vrednic de coroana regală. Cei necredincioşi însă şi protivnicii începură să murmure că nu ştiu sigur şi şovăind se despărţiră în două partide. Regele însă şi consilierii săi, întrucât le-a stat în putere, despărţiră fiezii de miei şi luată hotărârea fermă să omoare pe loc pe trădători; ca nu cumva trădători să treacă de partea lui Borich şi interesele ţării să fie primejduite. S'a născut astfel o răscoală şi au prins acolo pe loc pe comitele Lampert, pe care pe

1) *Prophanus, reus,* vinovat, ticălos.

2) *Registrati,* trecuţi în nişte registre ca *infamati.* Pentru lèse maiestate li se confisca averile.

3) *Conditionalis sau conditionarius* erau oamenii liberaţi, subt condiţia de a face servicii stăpânilor. Cf. Simon de Keza p. 66.

www.dacoromanica.ro

când îl târa de lângă rege, fratele său vitreg l-a lovit cu un scaun în cap atât de rău că i-a ieşit creerul prin spărtură. Şi tot acolo i-au tăiat capul şi fiului acestuia, lui Nicolae, şi au omorît tot aci şi pe Moynolth din neamul lui Acus şi pe alţii. Cei cari însă dintre trădători au scăpat, s'au dus în diferite părţi şi, strângându-şi forţele, voiau să dea un atac asupra regelui. Cei credincioşi însă le-au ţinut piept. Capul trădătorilor era Teodor din neamul Symad şi Folcus şi Tytus şi mai ales Sampson. Şi a îndemnat pe Sampson care era tatăl conuţilor Thomas şi Turda să se ducă în adunarea regelui şi să-l insulte în faţa mulţimii. Toţi aplaudară acest plan. Şi însuşi Borich, împins de o speranţă deşartă, i-a mulţumit mult şi l-a încurajat să aducă la îndeplinire ceeace şi-a propus, socotind că în urma insultei regelui va obţine domnia. Regele în timpul acesta se apropiase de fluviul Seo, şi pe când se găsea în cortul său împreună cu nobilii şi cu vitejii săi, iată că intră Sampson şi spuse regelui: «Ce faci cu domnia, câine nemernic? Ar fi mai bine să laşi domnia stăpânului tău Borich, iar tu să trăieşti într'o mânăstire, cum a trăit şi tatăl tău». Dar în vreme ce fruntaşii ţării rămaseră consternaţi de această neaşteptată insultă, Ioan, fiul lui Otto, secretarul regelui, prepositul din Symigiu, zise către comitele Bud: «Ce mai aşteptăm, de nu punem mâna pe el?» Şi când vrură să-l prinză, acela, încălecându-şi în grabă calul, a început să fugă. Ceilalţi însă pentru moment n'aveau un cal la îndemână, fiindcă cei din cercul regelui veniseră la consiliu pe jos: dar totuşi a fost o mare turburare. Când însă a auzit aceasta servitorul comitelui, a sărit pe un cal fără şea şi s'a luat cu lancea după el până la Seo. Dar Teodor şi ceilalţi tovarăşi ai săi voiau să se urce într'o corabie şi să treacă de grabă, dar încă n'au izbutit să o facă. Sampson însă fiind călare, a căzut în apă şi urmăritorul său l-a străpuns cu lancea în fluviu. Căci Sampson avea subt tunică o cuirasă şi, din cauza greutăţii ei, n'a putut să înoate. Într'acea Borich cu o mare mulţime de Ruteni şi de Poloni şi-a aşezat tabăra în apropierea regelui. Fruntaşii ţării ungureşti trimiseră atunci la ducele Rutenilor şi la al Polonilor cari veniseră în ajutorul lui Borich ca să le spună: «Nu se cade ca voi să căutaţi, împotriva dreptăţii, domnia pentru un bastard. Căci noi ştim că pe dreptate domnia trebuie să o aibă Bela şi ca el să domnească cu asentimentul tuturora». Auzind aceasta ducii Rusiei şi ai Poloniei încetară de a mai sprijini pe Borich şi s'a întors fiecare în provincia sa. Borich însă cu mulţimea oamenilor săi a venit să se lupte cu regele. Dar regele cu ajutorul lui Dumnezeu a sdrobit

www.dacoromanica.ro

în luptă toate forţele lui Borich şi cu sabia în mână l-a pus pe fugă, iar armata polonă a pus-o în primejdie de moarte tocmai de ziua Mariei Magdalena, luându-i prăzile şi s'a întors acasă cu o mare biruinţă. In această bătălie însă s'au luptat deosebit de vitejeşte Myksa, Gaab şi Batur şi au prins pe mulţi dintre ei şi i-au omorît şi ei îşi aveau platoşele acoperite de sânge omenesc. In această bătălie Miksa a prins pe Teodor, urzitorul nenorocirilor, Vosos a prins pe Vitale, iar Gaab pe fratele comitelui polon din Cracovia şi Batur a prins pe Andrei. După ce i-au dus pe toţi aceştia la rege, au primit mulţumiri şi au fost din plin recompensaţi. Iar după ce domnia a fost consolidată în mâinile regelui Bela, s'a făcut uz de mult vin. Cei dela curte erau obişnuiţi cu aceasta, şi obţineau tot ce voiau în beţia regelui. Iar după beţie regele nu mai putea să revie. Poch şi Saul în beţia regelui au dat în mâinile duşmanilor feţe bisericeşti cari au fost ucişi fără judecată. Şi a domnit regele Bela cel orb nouă ani, unsprezece luni şi douăsprezece zile şi a plecat din lumea aceasta în anul domnului 1141, la idele lui Februarie într'o joi. Corpul său se odihneşee la Alba.

LXX. *Incoronarea lui Geysa ca rege.*

Dumnezeu însă şi-a întors ochii spre Ungaria şi i-a dat un luptător care mergea înainte în mulţimea vitejiei sale. Căci Dumnezeu a dat domnia fiului acestuia, Geytha, care a fost încoronat în ziua sfintei fecioare Cecilia. Dreapta lui a prins-o şi a întărit-o şi multe popoare i-a supus lui şi regi mulţi au fugit din faţa sabiei sale. Rapolt însă, un viteaz din Germania cuprinsese fortăreaţa Pojon din cauza ticăloşiei comitelui Julian, ceea ce Ungurii au socotit-o ca o mare ruşine. Dar tânărul rege nu putea privi aceasta cu indiferenţă. De aceea regele a pornit cu armata împotriva furiei Teutonilor cari au atacat şi au pustiit hotarele Ungariei. Deşi n'a venit personal împăratul împotriva regelui, totuşi trimise toate forţele imperiului german spre a distruge Ungaria. Henric însă un principe oare care din Austria, principalul adversar al regelui, adusese cu sine pe toţi soldaţii din Saxonia şi din Bavaria; căci el era tutorul minorului duce Henric Leon, căruia îi revenea ca moştenire Saxonia şi Bavaria. Se strânseseră deci Nemţii încrezători în forţele lor şi steteau ca nişte uriaşi în faţa Ungurilor. Regele însă cu întreaga sa armată şi-a pus toată nădejdea în Dumnezeu şi după ce şi-au rân-

www.dacoromanica.ro

duit trupele a început să meargă spre dușmanii săi. Dar și preoții și leviții și toți clericii turburați în sufletul lor și cu inima sdrobită implorau ajutorul domnului nostru Iisus Christos și sprijinul îngerilor și mai ales invocau îndurarea fecioarei Maria, născătoare de Dumnezeu, subt a cărui protecție fericitul rege Ștefan pusese țara ungurească. Regele însă a încins sabia, iar gloria Domnului a apărut asupra sa și inima lui s'a întărit în chip miraculos și a devenit mai puternic decât a fost mai înainte și fața sa s'a înveselit și mergea acum la războiu, cu totul altul, plin de vioiciune. Și când s'a apropiat bine, Guncel, o persoană de încredere care cunoștea temeinic ambele limbi, a anunțat regelui că armata germană se apropie. Și i-a spus în același timp că este momentul cel mai potrivit ca regele să-i atace, fiindcă sunt puțini și că n'au venit în ajutor toți pe câți i-a chemat. Atunci regele împreună cu toată armata sa s'a grăbit să dea năvală peste ei, dincolo de hotarele Ungariei. Teutonii însă, țapeni ca niște uriași pe caii lor cei înalți și sprinteni, îngâmfați și bătându-și necontenit joc, râdeau de Unguri, pentru ca prin insultele lor să bage spaima în ei. Ungurii însă din cea laltă parte se apropiau ca să se lupte și făcură să răsune trompetele și trâmbițele și învocau pe Dumnezeu. Strigătele celor ce vociferau și celor ce voiau să se lupte s'au urcat până la cer. Dar Pecenegii cei netrebnici și Secuii cei ticăloși [1]) fugiră cu toții de odată, ca și oile din fața lupilor, ei cari după obiceiu mergeau în fruntea cetelor ungurești. Și atunci, chiar înainte de a se începe lupta câteva cete de Unguri s'au îngrozit de furia Nemților. Și la începutul ciocnirii lor războinice asupra Ungurilor, Germanii avură oarecare superioritate, întocmai ca ereticii cari la început se aprind, iar la sfârșit se potolesc. Atunci unchiul regelui, numit banul Bela, viteaz glorios între viteji, atacând cetele Teutonilor, i-a lovit din față așa de grozav, că a făcut un mare dezastru printre ei. Dar și soldații aleși ai regelui dădură năvală asupra dușmanilor. Atunci lupta s'a întețit asupra Nemților, a căror putere a slăbit și căzură de ascuțișul săbiei mai mult de șapte mii de soldați, iar cei rămași o luară la fugă. Și astfel Dumnezeu a scăpat pe Unguri în această zi din ghiarele diavolilor furioși și cruzi. Și până într'atâta a fost sdrobită puterea Germanilor că nici măcar țăranilor unguri cari locuiau la fruntariile țării nu le-au mai pricinuit vr'un rău și nu le-au mai făcut cea mai mică pagubă. Regele însă

1) *Pecenegii cei netrebnici și Secuii cei ticăloși*, vezi nota p. 206.

www.dacoromanica.ro

câştigând, în ajutorul lui Dumnezeu, victoria a binecuvântat şi a preamărit, împreună cu tot poporul său, pe Domnul. In această bătălie Uros a prins pe comitele Rapolt care mai înainte ocupase printr'un atac de noapte fortăreaţa Pojon şi Gabriel prinse pe Accio. După aceasta, a lovit Ungaria, în acele zile, o foamete care a secerat o mare parte din oameni.

LXXI. Trecerea împăratului Conrad prin Ungaria spre Ierusalim.

Cam în aceeaşi vreme împăratul Conrad făcând drumul spre Jerusalim a trecut prin Ungaria. Pentru ţara ungurească însă el n'a apărut ca un pelerin al lui Christos, căci n'a arătat duhul păcii, ci mai degrabă mânia unui tiran şi a unui pirat. Căci găsind motivul prefăcut al cererii de sprijin, a stors din regatul Ungariei nu puţini bani, aşa că n'a scăpat nici o parochie şi nici o mănăstire din întreaga ţară din care să nu fi stors bani şi care de teamă să nu fi oferit împăratului pelerin. Urmând după trecerea acestui împărat trecerea distinsului rege al Francilor, cu respect şi cum se cădea unui pelerin, el a fost primit cu onoruri de regele Geycha. La care rămânând câtva timp, s'a aliat cu regele Geycha prin legătură de rudenie şi intervenind între ei o atare prietenie şi dragoste a fost condus chiar de regele Geycha încărcat de multe daruri şi onoruri şi, cu toată supărarea pricinuită în ţară, a pătruns prin teritoriul Ungariei cu întreaga sa armată în Grecia. In urmă însă regele Geycha, după denunţul ce i-a făcut un soldat oarecare cu numele Gurk, a aflat că Borich, bastardul regelui Coloman ar fi în tovărăşia regelui Franţei şi a trimis la el spunându-i: «Nu se cade ca un om de treabă să răsplătească binele cu rău şi nici să apăraţi pe cel care a urzit împotriva vieţii mele». Aflându-se despre aceasta, s'a ivit discuţie între regii Francilor; şi au întrebat pe soldaţii lui cine se află între ei care să pună la cale moartea regelui, şi găsindu-l să fie ucis. Borich de fapt venise în sfatul unor unguri, pentru ca, dacă ar putea să intre în ţară, atunci ar fi considerat de mulţi inşi ca domnitor şi părăsind pe rege s'ar uni mulţi cu el. Borich însă când a aflat de reclamaţiune, s'a aruncat îndată la picioarele regelui francez, rugându-se de iertare, să-l scape cu vieaţa şi să-i permită ca neatins să meargă cu el afară din ţară. Când regele Geycha a auzit că Borich se găseşte chiar pe lângă regele francez, l-a rugat ca în temeiul prieteniei lor să-i trimeată pe Borich legat. Când a aflat despre aceasta regele Francilor, i-a spus: «Nu ştie

www.dacoromanica.ro

regele, că domiciliul regelui este ca o biserică, picioarele lui ca un altar şi cum aş putea să-i dau legat pe acela ce a venit la casa regelui ca la o biserică şi s'a aruncat la picioarele regelui ca la un altar?» Crainicul însă îi răspunse: «Invăţaţii noştri susţin că biserica nu poate să aibă nimic comun cu o odraslă bastardă». Borich însă văzând că-l ameninţă moartea, chiar în acea noapte, punând mâna pe un cal al regelui Ludovic, a fugit. Dar cineva dintre rândaşii grajdului, ieşindu-i în cale, a voit să-l prindă. Borich însă lovindu-l cu sabia, i-a spintecat pieptul în două şi astfel a scăpat din mâinile celui ce-l urmărea.

Iar, după aceea, regele Geycha a făcut pentru fraţii săi Ladislau şi Ştefan cheltueli princiare şi şi-a pornit armata în Rusia împotriva ducelui Lodometriu, pentruca să răzbune pe socrul său Minosloy, pentru care şi mai înainte îşi trimisese o armată care însă fusese maltratată de Ruteni şi de Cumani. El a domnit douăzeci de ani, trei luni şi cincisprezece zile. A plecat în sânul lui Dumnezeu în anul domnului 1161, în ajunul calendelor lui Iunie într'o miercuri. Corpul său se odihneşte la Alba.

LXXII. *Incoronarea lui Ştefan.*

In locul său este încoronat ca rege fiul său Ştefan care a domnit unsprezece ani nouă luni şi trei zile. In timpul domniei acestuia a usurpat coroana o jumătate de an ducele Ladislau, fiul regelui Bela cel orb. A repausat în anul domnului 1172 la 1 Februarie într'o duminecă. Corpul său se odihneşte la Alba.

LXXIII. *Ştefan usurpă coroana pentru sine.*

După aceasta însă fratele său Ştefan usurpă coroana pentru sine timp de cinci luni. A fost încoronat la 15 Februarie în dumineca Exsurge[1]) şi a fost biruit în ziua Sfinţilor Gervasiu şi Protasiu într'o marţi, când au pierit mulţi nobili unguri. In urmă a fost gonit din domnie. A murit în fortăreaţa Zemlin[2]) în anul domnului 1173, la 3 Aprilie, într'o joi. Corpul său se odihneşte la Alba. Iar în acelaşi an a adormit în domnul regele Ştefan, fiul lui Geysa, în anul domnului 1173 în ziua de 4 Mai, într'o duminecă. Corpul său este îngropat la Strigoniu.

---

1) *Dumineca Exsurge* sau Sexagesima, 5 Febr. a. 1162.

2) *Zemlin*, lângă Sava, în faţa Belgradului.

www.dacoromanica.ro

LXXIV. *Incoronarea lui Bela al III-a.*

După aceea a domnit fratele său mai mic Bela care a stârpit pe hoţi şi pe tâlhari şi a introdus moda, după obiceiul Curţii romane şi a imperiului roman, de a se vorbi prin petiţiuni scrise. A fost încoronat la 13 Ianuarie, într'o duminecă. A domnit însă două zeci şi trei de ani, o lună şi nouăsprezece zile. A adormit în domnul în acelaşi an 1190, la 1 Mai, într'o marţi. Corpul său se odihneşte la Alba.

LXXV. *Incoronarea lui Emeric.*

Acestuia i-a urmat fiul său Emeric care a domnit opt ani, şapte luni şi şase zile. Soţia acestuia Constanţa, fiica regelui Aragoniei, s'a măritat în urmă, la sfatul marelui Pontifice, după împăratul Frederic. A adormit în domnul în anul 1200, la 30 Novembre, într'o marţi. Corpul său se odihneşte în biserica dela Agria.

LXXVI. *Incoronarea lui Ladislau al II-a.*

După el a domnit fiul său Ladislau care a fost încoronat la 25 August, într'o joi. A domnit însă şase luni şi cinci zile. A adormit în domnul în anul 1201, la 7 Mai. Corpul său se odihneşte la Alba.

LXXVII. *Incoronarea de rege a lui Andrei, tatăl Sfintei Elisabeta.*

După el a urmat Andrei, fiul lui Bela al III-a. Acest Andrei s'a încoronat în ziua a douăzeci şi şaptea după moartea regelui Ladislau, la Rosale, în ziua a patra înainte de calendele lui Iunie. Soţia acestuia a fost doamna Gertruda din Germania, cu care a născut pe Bela, Coloman, Andrei şi fericita Elisabeta. Dar din nenorocire pentru neamul omenesc, la sfatul de sigur al unui duşman, amintita doamnă pe soţia banului Bank, un bărbat distins, a dat-o cu forţa spre a fi batjocorită de un oarecare frate străin. Din cauza aceasta, acelaşi ban Bank, originar din neamul lui Bor, şi-a înmuiat mişeleşte sabia în sângele reginei şi lovind-o cu o rană grea, a ucis-o în anul domnului MCCXII. Corpul acesteia este îngropat în mănăstirea călu-

www.dacoromanica.ro

gărilor suri [1]) din Peliş [2]). Pentru moartea acesteia a răsunat în toată Pannonia voci de jale şi în întreg neamul banului Bank a urmat o urâtă şi grozavă vărsare de sânge.

LXXVIII. *Plecarea lui Andrei la Ierusalim.*

După aceea Andrei a vizitat ţara sfântă, la cererea Papei, a tot stăpânitor. Această cerere o primise, pe când era încă numai principe, după cum se vede scris, în afară de făgăduiala şi de aducerea la îndeplinire a făgăduielii: Făcem cunoscut tuturora [3])... El a împlinit şi s'a achitat de făgăduiala tatălui său. Iar în ţara sfântă a fost pus generalisim peste întreaga armată a creştinilor împotriva sultanului din Babilon şi a ieşit în curând învingător, plin de glorie. A rămas aci trei luni. In urmă, din tezaurul său regal a cumpărat relicviile multor sfinţi: şi anume capul marelui mucenic Ştefan, capul sfintei fecioare mucenice Margareta, mâna sfântului apostol Toma şi a sfântului Vartolomeu; de asemenea toiagul lui Aaron, unul din cele şase ulcioare în cari Christ a prefăcut apa în vin şi alte multe obiecte pe cari a putut să le strângă. Şi s'a întors în Ungaria cu tezaurele preţioase ale sfinţilor.

Regatul său însă l-a regăsit în stare prosperă. Aceasta însă a voit să fie atribuită nu meritelor sale, ci relicviilor sfinte pe cari le adusese. Deci, întru întâmpinarea regelui, Benedict fiul lui Ega, cancelarul reginei, a pus să-i iasă înainte toţi prelaţii bisericii. Iar astăzi acele relicvii sfinte le au în special acele biserici, a căror prelaţi au ieşit în calea regelui, la întoarcerea sa. După trecere de nouă ani însă, regele a măritat pe nobila sa fiică Elisabeta cu un nobil bărbat, cu Ludovic Landgraful de Turingia. Acesta, după mai mulţi ani, mergând de asemenea la Jerusalim, ca un devotat a cruciferilor, a adormit aci întru Christos. Iar regele Andrei a murit în anul domnului 1235, în al treizecilea an al domniei sale. Corpul său se odihneşte în pace în mănăstirea dela Agria.

---

1) *Călugări suri*, adică îmbrăcaţi în haine cenuşii, mai înainte fiind îmbrăcaţi în haine negre. Ei erau călugării Cisterceensi.

2) *Pelis*. Este abaţia din comitatul Pelys, de lângă Strigoniu.

3) Facem cunoscut tuturora. Textul era: *Licet universis liberum sit arbitrium in vovendo, nec necessitas in votis locum habeat, sed voluntas* etc.

www.dacoromanica.ro

LXXIX. *Incoronrea regelui Bela al IV-a.*

După el este încoronat de rege fiul său Bela [1]), cu o zi înante de idele lui Octomvrie, în prima duminecă în care se cântă: Da pacem domine! în catedrala bisericei fericitului Petru din Alba pe care el însuşi a căutat să-o târnosească. Ducele Coloman, fratele său, ţinea în cinstea lui şi fiind alăturea de el sabia regală, iar Daniel, ducele Rutenilor, ducea înaintea lui, cu cea mai mare smerenie, calul. Şi a domnit 25 de ani. In anul domnului 1241 pe când domnea însuşi Bela, Mongolii sau

LXXX. *Prima sosire a Tătarilor.*

Tătarii invadară regatul Ungariei cu 500.000 de soldaţi înarmaţi. Impotriva lor regele Bela luptând lângă râul Saio este biruit într'o bătălie în care este distrusă întreaga oştire a regatului Ungariei. Iar însuşi regele Bela luând fuga până la mare, Tătarii îl urmăresc cu înverşunare până aci. Tătarii rămaseră în regatul Ungariei trei ani. Şi fiindcă în acest timp Ungurii n'au putut să samene, de aceea după plecarea Tătarilor cu mult mai mulţi oameni au pierit de foame decât au fost aceia cari au fost duşi în robie şi cari au pierit de sabie [2]). După aceea regele Bela s'a întors din regiunile maritime şi poporul său a ucis pe ducele Austriei Frideric, un bărbat viteaz, înaintea Cetăţii Noui [3]), într'o bătălie cu Ungurii şi i-au sdrobit falca cu o săgeată. Totuşi, fiindcă acest duce a căzut în acest războiu, mai sus numitul rege Bela n'a putut avea cu Ungurii un triumf.

LXXXI. *Războiul cu Othocar.*

După aceasta, acelaşi rege şi-a strâns, în anul domnului o miedouă sute şaizeci, o numeroasă armată împotriva lui Othocar, regele Boemilor, lângă Moravia, împreună cu fiul său Ştefan şi cu Alpra,

---

1) *Bela*, numit şi *rex iunior*, care a domnit împreună cu tatăl său Andrei, până la moartea acestuia, din 1235, când este deplin încoronat, ca singur rege. A domnit până în 1270.

2) Amănunte asupra acestei invazii se pot vedea în Rogerii, *Carmen Miserabile*.

3) *Nova Civitas*, Neustadt. Lupta s'a dat la 15 Iunie 1246.

www.dacoromanica.ro

ducele Cumanilor; dar fiind învins a fugit la Haymburg. În ziua a treia a idelor din Julie. Căci el era un bărbat pacinic, iar în armată şi războaie foarte puţin norocos.

LXXXII. *Biciuirea poporului.*

Tot în timpul acestuia, în anul domnului 1263, poporul de jos alerga în toate părţile lovindu-se cu biciul [1]). El a murit deci în anul domnului 1270, la 3 Mai, în ziua de vineri, la sărbătoarea Aflării sfintei cruci, în insula dela Buda [2]) şi corpul său a fost înmormântat în biserica Fraţilor Minoriţi din Strigoniu, biserică zidită în cinstea Sfintei Fecioare şi pe care regele Bela, fiind încă în vieaţă, pusese să se înceapă printr'o frumoasă şi costisitoare lucrare. Aci odihneşte el în pace împreună cu soţia sa regina, numită Maria, fiica împăratului Grecilor şi cu prea scumpul său fiu, principele Bela. El a fost un bărbat plin de virtuţi, a cărui pomenire a rămas plăcută în gura tuturor Ungurilor şi a altor mai multe naţii. Corpul său a lăsat să fie scos, desgropându-l, din numita biserică, archiepiscopul Filip din Strigoniu, în contra ori cărui drept şi să fie înmormântat, fără îndreptăţire, în biserica sa catedrală. In această privinţă, chestiunea fiind adusă mai multă vreme în discuţia marelui Pontifice, Fraţii Minoriţi au obţinut să-l recapete din nou şi să fie îngropat cu toată pompa în faţa altarul Sfintei Fecioare, unde se văd aceste frumoase versuri:

Uite ce lucru frumos, trei inşi la altarul Fecioarei,
Rege, regina şi un duce, deci trei bucurii deodată.

Şi apoi urmează:

Timp cât ţi-a fost ţie dată domnia, puternice rege,
Frauda a lipsit, iar pacea şi cinstea au fost în vigoare.

LXXXIII. Incoronarea lui Ştefan, fiul lui Bela.

După el a început să domnească, în anul domnului o mie două

---

1) *Biciuirea poporului.* In *Chr. Bad.* p. 202, Podhradczky ne dă, după Siffridus Presbyter, următoarea informaţiune subt a. 1261: «Eodem anno multa millia Flagellatorum prodierunt in mundum, dicentes, hominem ab omnibus peccatis absolvi, si in tali secta per unum mensem versaretur».

2) *Insula Budensis,* numită mai înainte *Insula leporum,* s'a numit *Insula Fecioarei Maria,* în cinstea căreia se ridicase acolo un templu. De când Bela IV a transportat aci dela Vesprim osămintele fiicei sale Margareta, insula se numeşte până astăzi *Insula Margaretei.*

www.dacoromanica.ro

sute şapte zeci, fiul său Ştefan, peste toată Ungaria, el care a bătut vitejeşe şi a pus pe fugă lângă fluviul Răbuţa pe Othocar, regele Boemilor, care venise cu putere în Ungaria cu Boemii, Austriacii, Bramburgenzii şi cu neamuri amestecate. Pe lângă aceea, a cucerit Vidinul o cetate a Bulgarilor şi a biruit pe Bulgari şi a silit pe regele lor să-i fie supus. A domnit însă doi ani şi a murit în anul al treilea al domniei sale, în Insula cea Mare şi a fost îngropat în biserica fericitei Fecioare, la Buda, în locul Beginelor.

LXXXIV. *Incoronarea de rege a lui Ladislau, fiul lui Ştefan.*

Acestuia i-a urmat fiul său Ladislau care a fost încoronat în acelaşi an, în care a murit şi tatăl său şi anume în anul domnului 1273. Acesta a ucis cu ajutorul împăratului în războiul de lângă Morava pe regele mai sus numit Othocar. In urmă, în anul domnului 1282, Oldamir, ducele Cumanilor, strângându-şi o armată de Cumani, adunată lângă lacul Hood, voind să invadeze, ca duşman, în regatul Ungurilor spre a şi-l supune puterii sale, Ladislau a pornit împotriva lui, întocmai ca un Iosua, având să lupte pentru neamul şi regatul său. In armata acestuia, Lorand, fiul lui Toma, ostaş viteaz, s'a luptat împotriva Cumanilor cu tot eroismul virtuţii sale şi a lovit vitejeşte şi a sdrobit pe foarte mulţi Cumani. După aceea, când s'a dat bătălia cea mare între cele două părţi s'a ivit deodată, din îndurarea divină, pe neaşteptate o ploaie torenţială în contra feţii păgânilor şi aceştia, cari îşi puneau toată nădejdea lor în arcuri şi săgeţi, din cauza ploiei celei dese, s'au prefăcut, după vorba profetului, în tina pământului. Şi astfel regele Ladislau a câştigat victoria, fiind sprijinit de ajutorul divin. In sfârşit, după aceea, puţinii dintre Cumani cari au mai scăpat au fugit la Tătari şi la îndemnul lor Tătarii în anul domnului 1285 pentru a doua oară năvălesc în Ungaria.

LXXXV. *A doua invazie a Tătarilor.*

Tătarii au intrat în Ungaria şi mişeleşte au ars totul până la Pesta. Iar regele Ladislau ţinea în căsătorie pe fiica regelui Carol din Apulia. Dar, disprețuind patul conjugal, s'a alipit de fetele Cumanilor numite Cydua, Cupchech şi Mandula şi de alte mai multe

www.dacoromanica.ro

pe cari le-a avut de concubine [1]). De dragostea acestora, inima regelui cu drept cuvânt s'a stricat şi a ajuns să fie urât şi de baronii şi de nobilii din regat.

LXXXVI. *Sosirea delegatului Firmanus.*

Mai mult decât atât, împotriva regelui care trăia mai mult ca un cuman decât ca un catolic, sosi delegatul scaunului apostolic Filip Firmanus care cerea ca oamenii să se lepede de a-şi rade barba, de a-şi tăia părul în contra datinilor ungureşti şi să părăsească pletele cumanice a căror purtare se făcuse acum obiceiu în Ungaria, lovind pe rege chiar cu legătura anatemei pentru ca să urască pe păgâni, să ţină la legea creştinască şi să trăiască ţinând la patul conjugal. Dar ne izbutind întru nimica faţă de rege, s'a înapoiat în patria sa.

LXXXVII. *Uciderea regelui Ladislau.*

După aceasta, în scurtă vreme, însuşi regele a fost asasinat mişeleşte în anul domnului 1290, în ziua de luni înainte de sărbătoarea sfintei fecioare şi mucenice Margareta, în fortăreaţa Kereszeg [2]), chiar de Cumani, pe cari el îi îmbrăţişase. Iar în timpul acestui rege Ladislau Ungaria a început să decadă din gloria ei cea strălucită, cum vor dovedi-o mai jos întâmplările şi evenimentele demne de plâns. Căci au început să se ivească războaie interne, să se nimicească oraşe, să se reducă la nimic satele prin incendii, pacea şi unirea să fie cu totul călcate în picioare, bogaţii să sărăcească, nobilii să se rustifice, din cauza sărăciei. In vremea aceasta, trăsura regelui Ladislau era numită teleagă, adecă vehicul cu două roate, de către locuitorii ţării, fiindcă din cauza multor prădăciuni animalele de tracţiune lipseau în ţară şi oamenii, întocmai ca dobitoacele, înjugaţi la telegi, îndeplineau rolul de animale.

LXXXVIII. *Sosirea în Ungaria a ducelui Andrei de Veneţia.*

După moartea acestui rege, în acelaşi an, în ziua a 18-a, este

---

1) Soţia sa era închisă în mănăstirea din Insula Budensă, a Sfintei Fecioare Maria. Regele era un bărbat frumos şi captivant, după cum ne spune Simon de Keza, în *Prologul* operii sale, p. 19: *cuius pulchritudinem mirantur sol et luna.*

2) *Kereszeg*, fortăreaţă în judeţul Bihor, nu departe de Oradia.

www.dacoromanica.ro

încoronat Andrei, principe de Veneţia. Acesta, pe când trăia încă regele Ladislau, fusese adus în Ungaria. Să vedem care este naşterea şi originea acestui rege Andrei şi în temeiul căror drepturi a meritat el să primească acum coroana Ungariei. Regele Andrei al II-lea, tatăl regelui Bela al IV-lea şi al principelui Coloman, murindu-i prima sa soţie sau mai bine zis după uciderea primei sale soţii, după cum s'a arătat mai sus, pe când călătorea spre ţara sfântă, din însărcinarea bisericii, spre a cuceri mormântul domnului şi pe când pornind victorios de aci se întorcea fericit spre casă cu mare cinste, s'a abătut în cele din urmă în Italia şi într'o ocazie a fost prea bine ospătat de marchizul de Este. Acest marcograf ştiind că regele este văduv a făcut să vie în faţa regelui fiica sa, o fată foarte frumoasă şi bine gătită. Regele văzând-o frumoasă şi fermecătoare, fiindcă şi în afară de aceasta avea de gând să se căsătorească, a contractat chiar în aceeaşi zi căsătoria sa cu această domnişoară şi a dus-o cu sine în Ungaria. După moartea regelui Andrei însă, această doamnă voind să se întoarcă la părinţii săi, după ce a convocat pe principii regatului, pe archiepiscopi şi episcopi, dovedindu-le prin probe evidente că ea este însărcinată, s'a întors în ţara ei numită Esth şi aci la tatăl ei a născut un copil de sex masculin pe care la botez l-a numit Ştefan. Acesta, fiind crescut şi educat cu titlul de fiu al regelui Ungariei, a ajuns în sfârşit în vârstă matură şi prin înşelăciune a voit să usurpe marchizatul bunicului său. Acest bunic însă fiind mai puternic l-a gonit dela sine. Şi fugind astfel Ştefan a plecat în Spania la Iacob, regele Aragoniei, care ţinea de soţie pe sora acestui Ştefan, pe fiica regelui Andrei al Ungariei. După ce a rămas câtva timp aci, a venit din nou în Italia şi a fost ales şef al cetăţii Ravena. Alungat de aci a venit în Veneţia. Aici însă un cetăţean oarecare din cetatea Veneţia, foarte puternic şi bogat, cunoscând şi ştiind sigur că acesta este fiul regelui Ungariei, i-a dat pe fiica sa în căsătorie şi l-a făcut părtaş al averilor sale. Cu această fată a avut Ştefan un fiu, pe care l-a numit Andrei, după numele tatălui său. Acest Andrei cu ajutorul şi sfatul unchilor săi cari aveau bogăţii enorme a intrat în Ungaria, pe când trăia încă regele Ladislau, subt cuvântul că era principe şi care trebuia să aibă o porţiune din regatul regelui Andrei, în baza titlului dela bunicul său. Când însă a fost ucis regele Ladislau, ducele Andrei avu fericirea să fie încoronat de baronii ţării. Acesta, în anul al doilea al domniei sale, s'a luptat în Austria în fruntea unei armate foarte mari. Subt domnia acestuia nişte no-

www.dacoromanica.ro

bili ai țării și anume Joan și banul Henric și Ugrin, fiul lui Pocs de Uylac, și alți mai mulți au cerut, în prejudițiul regelui Andrei, un rege dela papa Bonifaciu al VIII-a.

LXXXIX. *Introducerea în Ungaria a lui Carol, încă de copil, de câțiva baroni ai țării.*

Papa, dând urmare cererilor insistente ale acestora, a trimis, pe când trăia încă regele Andrei, în Ungaria, în anul domnului 1299, pe un copil, numit Carol, de 11 ani. Familia și originea acestui Carol este următoarea: Regele Ștefan al V-a, fiul lui Bela al IV, regele Ungariei, între alte fete a avut una numită Maria pe care o dăduse în căsătorie lui Carol cel Schiop, fiul lui Carol cel Mare, care din dărnicia bisericii a fost rege în Sicilia. Acest rege Carol cel Schiop a avut cu această fiică a regelui Ștefan pe Carol numit Martell. Iar Carol Martell a dat naștere, cu fiica împăratului Rudolf, numită Clementia, unui fiu care în țara sa s'a numit Carobert, adică Carol Robert. In Ungaria însă pierzându-și numele de Robert, s'a numit de Unguri numai Carol. Pentru ca însă să poată domni acest Carol și să aibă putere în contra regelui Andrei, numitul papă a trimis pe unul și pe altul dintre oamenii săi împotriva regelui Andrei și pentru Carol.

Aceștia însă neputând face nimic, se întoarseră îndărăt acasă. Intr'aceea, în anul domului 1301, în ziua de Sf. Felix de Pincis, acest Andrei a repausat în domnul în fortăreața dela Buda [1]) și a fost înmormântat în biserica Sfântului evanghelist Ioan, la Frații Minoriți.

XC. *Introducerea în Ungaria a principelui Venceslav din Boemia.*

In urmă, după moartea regelui Andrei, baronii țării se despart curând în același an în două partide, așa că Mathei, Omodeu și Ugrin cei mai puternici fruntași din țară, și alți nobili mai mulți, se alipiră de copilul Carol și-l socoteau rege și cu vorba și cu fapta. Dominic însă, fiul lui Ștefan, numit Porcs, odinioară magistrul tezaurului regelui Andrei[2]), Dumitru, fiul lui Nicolae, Henric, fiul lui Henric, bărbați de o mare influență, împreună cu Ioan, archiepiscopul din

1) *Castrum Novum*, Montis Pestiensis.

2) *Magister Thavarnicorum*, magistrul tezaurului regelui.

www.dacoromanica.ro

Calocia şi Andrei, episcop din Agria, şi Emeric, episcop din Oradia, Haab, episcop din Vaţ, Anton, episcop din Cenad, Nicolae, episcop din Bosnia, şi Jacob, episcop din Zips, căruia îi s'a cedat episcopatul pentru întreaga sa vieaţă, au pornit în luna Iulie spre Boemia, la regele Venceslav, ca să primească acesta guvernul regatului unguresc, pentruca să nu piarză independenţa regatului liber, primind un rege dat de biserică. Iar la regele Boemiei, de aceea şi-au îndreptat paşii, fiindcă regele Otocar, care fusese omorît de regele Ladislau, după cum s'a povestit mai sus, a avut de soţie pe fiica doamnei Anna, fiica regelui Bela al IV-lea, şi care a născut cu ea un fiu numit Venceslau, care a domnit în Boemia mulţi ani, după moartea tatălui său. Acest Venceslau n'a voit să vină, ci le-a dat Ungurilor ca rege natural pe fiul său, născut cu fiica împăratului Rudolf şi născut de asemenea cu numele de Venceslau, în oarecare localitate numită Godin [1]) de lângă Morava, din Boemia, unde se strânseseră numiţii nobili şi episcopi. Şi după ce cu toţii făcură învoială scrisă şi după ce o întăriră prin jurământ, îl primiră în unanimitate. De aci proclamând cu voce tare: „Pre tine, Doamne, te lăudăm" au ajuns la cetatea Alba Regală, unde archiepiscopul Ioan din Calocia, împreună cu ceilalţi episcopi numiţi mai sus, l-au încoronat. Căci pe vremea aceasta archiepiscopatul din Strigoniu era vacant. Apoi au venit la Buda. Aci archiepiscopul Ioan a adormit în domnul şi episcopul Iacob din Zips s'a odihnit în pace. Ei însă au fost îngropaţi în biserica Sfântului Ioan, la Fraţii Minoriţi.

XCI. *Regele Venceslau se întoarce în patria sa, adică în Boemia.*

In urmă, regele amintit, pe care Ungurii l-au numit Ladislau [1]), petrecând un an în fortăreaţa dela Buda, n'a primit din partea nobilimii, ca de altfel şi copilul Carol, nici o putere şi nici un drept regal. Dar o parte din ţară numea de rege pe Carol, cealaltă parte pe Ladislau, dar numai ca nume, nu şi de fapt, ca maiestate sau putere regală. Atunci regele Venceslau, tatăl regelui Ladislau cel de curând încoronat, văzând şi gândindu-se la viclenia prefăcută a Ungurilor, a intrat în Pannonia cu o mulţime de armată în anul domnului 1303 şi stând câtva timp lângă Dunăre, aproape

1) *Godin*, azi Göding.

2) *Venceslau*, ca să-şi atragă favoarea Ungurilor, după încoronare, s'a numit Ladislau.

www.dacoromanica.ro

de Pesta, dupăce a primit pe fiul său Ladislau cu coroana regală şi pe Ladislau, fiul lui Verner, primarul sau magistratul din Buda, s'a întors liniştit în ţara sa.

XCII. *Excomunicarea făcută de papă împotriva preoţilor din Buda.*

In acelaşi timp, fratele Nicolae din ordinul predicatorilor, episcop cardinal la Ostia, învestit cu autoritatea scaunului apostolic, sosi în Ungaria în interesul lui Carol. Acesta şezând câteva zile la Buda, şi văzând că nu poate ajunge la nici un rezultat, s'a întors la Roma şi aci murind Bonifaciu al VIII a fost ales şi întărit în cea mai înaltă demnitate pontificală şi este numit Benedict. La plecarea sa însă din Buda lăsase subt interdicţie pe câţiva cetăţeni din Buda, pentru un motiv oarecare. Preoţii şi parochii observând cu stricteţă interdicţia, ieşiră la iveală pseudo-preoţii şi necredincioşii cari celebrau pe faţă înaintea poporului slujba divină şi dedeau în public celor interzişi sacramentele bisericeşti. Peste acest rău îngrămădind şi un alt rău mai primejdios, după ce au convocat poporul şi după ce au aprins lumânări proclamară în gura mare de excomunicaţi pe marele pontifice, înlocuitorul lui Christos, pe toţi archiepiscopii şi episcopii din ţara ungurească şi deopotrivă pe toţi preoţii. Aceasta s'a petrecut, pe când fortăreaţa dela Buda o conducea Peturman, amintit şi aiurea şi pe care îl alesese regele Venceslau pe când Ladislau era prizonier.

XCIII. *Intoarcerea în ţară ca rege a lui Ottho,*

Iar într'aceea fiii lui Henrich şi alţi câţiva nobili introduc ca rege al Ungariei pe Ottho, ducele de Bavaria [1]). Acesta sosind, a cerut să-i se dea coroana regală înapoiată de Venceslau şi luând-o cu sine s'a îndreptat în anul domnului 1305 spre cetatea Alba Regală ca să se încoroneze aci de rege, după formele legale. Benedict, episcopul din Vesprem şi Fratele Anton, episcopul din Cenad, îl unseră ca rege şi-l încoronară cu acea coroană regală. De aci venind la Buda şi, într'o zi solemnă, având ca podoabă regală sfânta coroană pe cap, a mers pe toate străzile şi cartierele călare, însoţit de o mulţime de popor, pentru ca să facă tuturor cunoscut că el este rege în toată forma. După câtva timp a socotit cu cale să viziteze

1) *Ottho, duce de Bavaria*, era şi el înrudit cu regii Ungariei.

www.dacoromanica.ro

ţara Ardealului împreună cu Beke, fiul lui Toma. Aci însă voevodul Ladislau[1]) a pus mâna pe el şi l-a ţinut închis în fortăreaţa sa mai multe zile. Şi având suferinţe de îndurat, a fost în urmă gonit din regatul unguresc.

XCIV. *Găsirea coroanei.*

Nu trebuie să trecem neamintit faptul că pe când sfânta coroană era purtată de acest duce Ottho prin Ungaria, de teama duşmanilor, el a făcut ca să fie închisă de un meşter strungar într'o lădiţă[2]). Şi pe când mergea călare, împreună cu oamenii săi, în tăcerea unei nopţi pe o şosea publică, pe care umblau mai mulţi călători, deslegându-se din întâmplare legăturile dela şeaua sa, de care era legată lădiţa, întocmai ca o damigeană de vin, a căzut fără să vază nimenea. In urmă însă, când s'a făcut ziuă, observând că lipseşte acel tezaur preţios, alergară înspăimântaţi cât putură mai în grabă pe şosea înapoi. Şi, deşi erau mulţi călători, au aflat coroana în mijlocul şoselei publice, fără să fi fost găsită de cineva. Probabil că ea căzuse noaptea târziu şi a fost regăsită fără îndoială spre seară în ziua următoare. O întâmplare de sigur ciudată şi care merită să fie amintită! Dar, ce să înţelegem prin aceea că s'a perdut această coroană, decât doar că acest principe nu putea să poarte această coroană până la sfârşitul vieţii sale şi că avea să o piardă de pe cap împreună, în acelaşi timp, şi cu cinstea. Şi ce să înţelegem prin aceea că ea n'a fost găsită de nimenea altul în afară de aceia cari o purtau, decât că Ungaria ce-i fusese dată avea să-i fie luată de îngerul ce-i o dăduse. Pe când se petreceau toate acestea şi în mijlocul acestor evenimente, Ladislau, fiul lui Werner este liberat, cam după trei ani, din captivitatea regelui Venceslau şi a intrat, în tăcerea nopţii, împreună cu Ioan, fiul lui Csak, în fortăreaţa dela Buda pe poarta ce se găseşte lângă sinagoga ovreiască, în ziua de joi, după sărbătoarea fericitei fecioare Petronella şi, punând repede mâna pe câţiva cetăţeni din Buda adversari şi trădători ai săi, i-a nimicit. Magistratul cetăţii însă Peturman de abia a scăpat gol cu fuga. Iar pe doi dintre cetăţeni şi anume pe Martun-

1) Ca să câştige favoarea lui Ladislau Apor, voevodul Ardealului, s'a decis să vie la curtea acestuia ca să ia în căsătorie pe fiica voevodului. Cf. amănunte în *Izv. Ist. Rom.* vol. III, p. 17.

2) *Flasco sau flasca* era propriu zis un vas în care se transporta vin.

www.dacoromanica.ro

hermanu şi pe magistul Martin, dintre cei doisprezece juraţi, a pus să fie târîţi cu cruzime de cozile unor cai prin uliţele şi mahalalele oraşului şi oasele lor să fie arse în foc. A pus apoi mâna pe averile lor şi le-a păstrat pentru sine. Pe lângă aceea, pe preoţii necredincioşi amintiţi mai sus i-a trimis, legaţi în lanţuri de mâini şi de picioare, archiepiscopului din Strigoniu Thoma. Archiepiscopul i-a aruncat în închisoare, unde şi-au dat tristul lor sfârşit.

XCV. *Venirea în Ungaria a Cardinalului Frate Gentilis.*

Pe când deci copilul Carol se găsea în Ungaria, fără mângăierea coroanei regale, a sosit în Pannonia în anul domnului 1308 Fratele Gentilis din mânăstirea muntelui Sfântului Martin, preot Cardinal din ordinul Fraţilor Minoriţi, având deplina autoritate a supremului Pontifice. In adevăr, trecând un an în pace, în anul domnului 1309, după promulgarea unei teribile constituţii, a înnodat în nodul anatemei pe nobilii regatului, iar tuturor celor bogaţi şi celor săraci le-a interzis cu stricteţe slujba divină. Şi a făcut aceasta pentru acei nobili cari nu voiau să restituie regelui Carol, amintit mai sus, drepturile regale şi reginale şi cari nu voiau de loc să-l recunoască de rege. Iar pe Ladislau, voevodul Transilvaniei, îl lovi cu o excomunicare specială, fiindcă deţinea fără drept coroana regatului, pe care o primise de la principele Ottho, când l-a prins în captivitate şi fiindcă pe fiica sa, acelaşi Ladislau o dăduse ca soţie fiului lui Ştefan, regele Serbiei, care era schismatic [1]). De aceea când nobilii amintiţi au văzut trupurile morţilor zăcând afară din cimitire, turburaţi în sufletele lor amărîte, adunându-se în anul domnului 1309 în câmpul Racoş de lângă Pesta, au primit unanim de rege pe adesori amintitul Carol şi grăbindu-se spre Alba într'o joi după ziua Sfântului rege Ştefan, l-au încoronat veseli şi solemn cu sfânta coroană restituită de voevodul Ladislau. In acelaşi an, papa Clement al IV prin cruciaţii Ioaniţi a căutat cu multă iscusinţă printre creştinii acestei lumi să strângă un tezaur nepreţuit pentru o expediţie generală spre a cuceri ţara sfântă; acordând amintiţilor cruciaţi o favoare deosebită, dându-le bani din belşug, scoşi din achitarea, prin indulgenţe, de ori ce crimă pe timp de cinci ani încontinuu. Dar, în urmă, dintr'un tezaur atât de mare n'am văzut nimic să se fi făcut efectiv.

1) Schismatic, adică ortodox.

www.dacoromanica.ro

XCVI. *Lupta de lângă Kassa a regelui Carol şi a alor săi în contra lui Mathei şi a fiilor lui Omodei.*

In anul domnului 1312, pe când regele Carol asedia cu toate forţele sale fortăreaţa regală, numită Sarus, pe care o stăpânea Dumitru, fiul lui Nicolae, din însărcinarea lui Mathei, cel mai puternic şef de armată, a trimis acelaşi Mathei, fiul lui Petru din Trencin, împotriva regelui şi ca ajutor pentru Dumitru, o mie şapte sute de ostaşi mercenari înarmaţi cu lancii, şi toate forţele sale, pentru ca să alunge cu puterea pe rege departe de fortăreaţa sa. Ca şefi de armată a aşezat pe Dumitru, amintit mai sus, şi pe Aba numit cel Frumos sau cel Mare. Regele aflând de unirea lor a socotit că nu poate să li se opună şi s'a retras la Sepes. Scepusenzii, călăreţi ca şi pedeştri, îi s'au declarat credincioşi şi cu ei a atacat regele cu mai mult curaj pe duşmanii săi. Aceştia începură să cucerească cetatea numită Cassa din cauza omorului palatinului Omodeu pe care Teutonicii din Cassa, mai de grabă Saşii din Cassa, îl uciseseră fără de nici o vină. Iscoadele anunţând sosirea regelui, ei au ieşit din cetate şi plini de curaj alergară întru întâmpinarea regelui. Şi atât regele cât şi ei se grăbeau să ocupe o poziţie mai bună de luptă, poziţie pe care au ocupat-o mai întâi duşmanii regelui. Acesta însă, în vremea aceasta, într'o vale de lângă satul Harnad, după ce împreună cu armata sa şi-a îndeplinit cele creştineşti, spovedindu-se şi împărtăşindu-se cu trupul domnului de către numiţii cruciaţi, erau pregătiţi în toate pentru moarte. Dar duşmanii grozavi ai păcii, după ce şi-au încins armele, scoborau acum de pe culmea unui deal spre valea amintită, având să dea lupta împotriva regelui din faţă, şi pe coasta zisului munte s'a dat cea mai crâncenă bătălie într'o vineri în ziua sfinţilor mucenici Vitus şi Modestus, bătălie cum nu s'a mai întâmplat să se dea în Ungaria din timpul Tătarilor. In această bătălie au pierit cei mai distinşi nobili din familia regală, Kokos, fiul lui Ştefan, numit Porch, şi Ştefan, fiul lui Bager, şi Ladislau, fiul lui Thoma, şi Iacob, fiul lui Aladariu, şi Michael, fiul lui Petru, Gurke şi Michael, fiii lui Gurke, şi Petru, castelanul din Bereg. Gurke găsindu-se stegar subt steagul regelui, a fost ucis, căzând steagul regelui, iar regele luptând subt steagul cruciaţilor. Din partea cealaltă însă a căzut curând şefii de armată Dumitru, fiul lui Nicolae, şi Aba, precum şi cei doi fii ai lui Omodeu, fiind răniţi de săgeata morţii, şi alţii, foarte mulţi, lo-

www.dacoromanica.ro

viţi mortal şi-au dat sufletul aici şi pe aiurea. Şi, cu toate că din partea regelui au căzut foarte mulţi, totuşi regele a câştigat o victorie strălucită. Ceea ce credem şi mărturisim că s'a făcut din voia lui Dumnezeu.

XCVII. *Moartea doamnei Maria, prima soţie a regelui Carol.*

In anul domnului 1315, doamna Maria, prima soţie a regelui, de naţiune polonă, fiica ducelui Casimir, a treia zi după ziua fericitei fecioare şi mucenice Lucia, şi-a sfârşit fericită zilele vieţii sale la Timişoara şi a fost băgată în sânul pământului, în Alba Regală, în biserica sfintei Fecioare. In anul domnului 1318, regele a luat de soţie pe doamna Beatrice, fiica regelui Romanilor, sora regelui Boemilor d'n ţara Luxemburgului; aceasta după trecere de un an a repausat în domnul şi a fost îngropată în catedrala bisericii din Oradia. In acelaşi an, biserica sfintei fecioare din Alba, care de multeori a fost pustiită de foc, a început regele să o acopere cu învăliş de plumb şi să o împodobească cu boltituri măreţe; pe lângă aceea, să o consolideze cu coloane foarte puternice. In acelaşi an a murit palatinul Mateiu.

XCVIII. *Căsătoria regelui Carol cu Elisabeta.*

In anul domnului 1320 regele Carol a luat de soţie pe fiica regelui Poloniei, cu numele de Elisabeta, cu care în anul domnului 1321 regele a avut un fiu, numit Carol. Acest copil a murit în acelaşi an în care s'a născut şi a fost înmormântat la Alba. In anul domnului 1324 regele a avut cu aceeaşi regină la Visegrad, în ziua sfântului Remigius [1]) un fiu cu numele de Ladislau.

XCIX. *Fundarea mânăstirii din Lipova.*

In anul domnului 1325 regele a început să zidească pentru Fraţii Minoriţi o biserică în Lipova în cinstea fericitului Ludovic, un sfânt nou, episcop şi duhovnic în Tholosa, care era frate de sânge cu tatăl său, adecă primogenitul regelui Sicîliei şi al reginei Maria, fiica regelui Ştefan al Ungariei, nepot al lui Bela al IV-a chirotonisându-se şi îmbrăcând rasa ordinului Fraţilor Minoriţi.

1) *Sf. Remigius*, la 1 Octomvrie.

www.dacoromanica.ro

C. *Naşterea lui Ludovic.*

In anul domnului 1326, cu trei zile înainte de nonele lui Martie, aceluiaşi rege îi s'a născut un fiu pe care de bucurie l-a numit Ludovic, după numele acestui sfânt duhovnic, ruda sa. In anul domnului 1327, miercuri înainte de duminica Floriilor, biserica sfintei Fecioare din Alba Regală, deşi era acoperită împotriva incendiului cu plumb, după cum am amintit mai sus, a ars totuşi în chip de plâns şi tot materialul de plumb topindu-se, întocmai ca ceara, a curs în şivoaie de pe acoperiş din cauza focului celui puternic, în afară de o clopotniţă care era deasupra sacristiei, unde se găseau foarte multe moaşte de ale sfinţilor şi nimenea n'a stat la îndoială să creadă că ele au scăpat numai mulţumită meritelor acelor sfinţi. In urmă însă biserica a fost nu mai puţin acoperită tot cu plumb.

CI. *Naşterea principelui Andrei.*

In acelaşi an, în ziua sfântului apostol Andrei, îi s'a născut un fiu, pe care l-a numit Andrei.

CII. *Felicianus răneşte pe regina Elisabeta.*

In anul domnului 1329, a murit fiul său, Ladislau. Pe când, în vremea aceasta, regatul Ungariei se bucura în linişte de o pace aşa de dorită şi se găsea în siguranţă din toate părţile de duşmani, diavolul, vrăjmaşul păcii şi semănătorul de vrajbă, a trimis gândul în inima unui oarecare ostaş, cu numele de Felician, din familia lui Zaah, un om bătrân ca zile şi încărunţit ca vârstă, să asasineze cu sabia în acelaşi timp şi pe stăpânul său, regele Carol, şi pe stăpâna sa, regina Elisabeta şi pe cei doi fii ai lor, Ludovic şi Andrei. Acest Felician fusese ridicat odinioară la măriri de palatinul Mateiu din Trencin. Dar, în urmă, părăsind pe Mateiu, a venit la rege. Regele împărtăşindu-l de favoarea sa regală, Felician avea intrarea liberă, fiindu-i în totdeauna deschisă uşa palatului. Intr'un cuvânt, pe când regele se găsea la masă în palatul său din suburbiul castrului sau dela Visegrad, împreună cu regina şi cu

2) La 7 Martie.

www.dacoromanica.ro

cei doi fii ai săi amintiți mai sus, în anul domnului 1330, la cincisprezece înainte de calendele lui Maiu, miercuri, în ziua a patra după Paşti, acest Felician, intrând pe ascuns, s'a oprit înaintea mesei regelui şi scoţând din teacă o spadă ascuţită, repezindu-se cu furie, întocmai ca un câine turbat, a voit să omoare mişeleşte pe rege, pe regină şi pe fiii lor. Mila lui Dumnezeu cel îndurător împiedicându-l însă, n'a putut să aducă la îndeplinire ce a voit. Totuşi a rănit uşor pe rege la mâna dreaptă. Dar, durere, a tăiat, în acelaşi timp, patru degete dela mâna dreaptă a reginei, degete pe cari ea le întindea dând milă săracilor, nevoiaşilor şi oamenilor de jos. Cu aceste degete chiar cosea ea diferitele odăjdii pentru nenumăratele biserici şi cu acestea trimitea ea podoabe pentru altare şi pentru preoţi, din purpură scumpă, şi potire, fără ca să obosească vreodată. Voind să omoare şi pe fiii regelui ce se găseau acolo, pedagogii copiilor, şi anume fiul lui Gyula din Kenesich, şi Nicolae, fiul palatinului Ioan, căutând să se opună, au fost răniţi de moarte la cap, în vreme ce copiii amintiţi scăpau cu fuga. Atunci Ioan, fiul lui Alexandru, din comitatul Patak, un tânăr de o fire distinsă, fiind pe atunci, ajutorul de sufragiu al reginei se repezi asupra lui Felician, ca asupra unei fiare sălbatice şi lovindu-l puternic cu un cuţit între gât şi gulerul hainei, l-a străpuns şi l-a culcat la pământ. Iar soldaţii regelui, atunci, dintr'o parte şi din alta intrând pe uşi cu sabiile lor teribile ciopârţiră membrele nenorocitului, lăsându-l ca pe un monstru. Capul său a fost trimis la Buda, iar mâinile şi picioarele apucară alt drum pentru alte cetăţi. In cele din urmă, unicul său fiu, un băiăţandru, şi singura sa slugă credincioasă, deşi au fugit, n'au putut să scape şi şi-au sfârşit vieaţa de cozile unor cai. Cadavrele tuturor acestora împreună cu oasele lor le-au ros câinii pe maidane. Şi în adevăr o merita aceasta Felician care pe mulţi creştini, mutilându-i ca o fiară, i-a lipsit de membrele lor, el însuşi acum să fie lipsit prin judecata lui Dumnezeu celui drept de toate membrele sale şi el care fusese neobosit chinuitor al săracilor, fiind lipsit acum de moartea obicinuită a oamenilor, să moară de o moarte năpraznică de câine şi întocmai ca şi un câine să-şi primească porţia sa împreună cu câinii. Şi fiica sa, cu numele de Clara o fată foarte frumoasă a fost scoasă afară din palatul regal şi tăindu-i în chip oribil, împreună cu nasul, buzele, şi lăsându-i să i se vază numai dinţii, îi s'a ciungărit dela amândouă mâinile opt degete şi i s'a lăsat nu-

www.dacoromanica.ro

mai degetele policare şi astfel a fost dusă jumătate moartă pe un cal călare prin străzile şi mahalalele oraşului fiind silită nenorocita să strige: «Cine este trădător, să-şi primească toată răsplata». O a doua fată, fata mai mare a lui Felician, cu numele de Sebe, măritată după un oare care nobil Kopay a fost decapitată înaintea fortăreţii Lewa, din porunca lui Emeric, castelanul de Becha şi însuşi Kopay şi-a terminat zilele în închisoare. Pe lângă aceasta, fiii acestuia, au fost transportaţi de cruciaţi într'o insulă din mare, nemai având să-şi vază niciodată ţara lor de naştere. In sfârşit mulţi nobili din neamul lui Felician au fost omorîţi.

Şi astfel mişelul de Felician a căzut în crimă de lèse maiestate, a turburat o domnie, şi-a stins sămânţa sa proprie, a adus faimă rea neamului său şi s'a pierdut pe sine, ajungând hrană câinilor; deslegându-se din această lume, a fost legat în fundul tartarului, fiind îngropat în iad. In lumea aceasta a rămas de pomină şi ca pildă pentru trădători. Şi un fapt atât de grozav cine ar putea crede că s'a săvârşit într'o singură zi? Până la această întâmplare, regele Carol a navigat cu corabia sa pe vânt favorabil şi a brăzdat, după dorinţă, cu nava sorţii sale întinsul încreţit al mării. De acum înainte destinul cel schimbăcios, luându-şi rămas bun, şi-a întors spatele, ridicându-se războaie din toate părţile, copleşindu-i prin mulţimea lor misiunea de îndeplinit; şi îl mai chinuia şi o durere de picoare şi de mâini.

CIII. *Expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab Voevod* [1]).

In acelaşi an, în care a murit nevrednicul de pomenire Felician, adecă în anul domnului 1330, regele şi-a adunat o mare oaste, — nu însă toată puterea sa armată, căci trimisese soldaţi la hotarele ţării în diferite expediţii, împotriva numeroşilor săi duşmani — şi la îndemnul voivodului ardelean Thoma şi a lui Dionisie [2]), fiul lui Nicolae, nepotul lui Ivanca, s'a dus în persoană, în luna lui Septembrie, prin Severin în ţara voevodului Vlahilor Bazarad, ţară care nu poate fi locuită de un popor neobicnuit cu ea, ca să alunge din această ţară pe Bazarad, sau cel puţin să dea în posesiune ţara aceluia unuia dintre curtenii săi, cu toate că voevodul plătise întotdeauna cu credinţă darea cuvenită Maiestăţii sale Regelui.

1) Acest capitol a fost tradus şi de I. Lupaş, *Lect. din izv. ist. rom.*

2) *Dionisie*, fiul lui Nicolae, era comite de Bihor.

www.dacoromanica.ro

După ce regele a cuprins Zeurinul (Severinul) şi fortăreaţa lui, le-a încredinţat toate numitului Dionisie împreună cu demnitatea de Ban. Făcându-se aceasta, Bazarad a trimis la rege o solie vrednică de toată cinstea ca să-i spună regelui: „Fiindcă voi, rege şi stăpân al meu, v'aţi ostenit cu strângerea oştirii, eu voiu răsplăti osteneala voastră cu 7000 mărci de argint, şi vă voiu lăsa în pace şi Zeverinul, cu toate ce se ţin de el, pe care acum, cu puterea le ţineţi în mâinile voastre. Pe deasupra, tributul ce datorez coroanei voastre, îl voiu plăti cu credinţă în tot anul. Şi nu mai puţin voiu trimite la curtea voastră pe unul dintre fiii mei, pentruca să servească pe banii mei şi pe cheltuiala mea, numai să vă întoarceţi îndărăt cu pace şi să înconjuraţi primejdia persoanelor voastre, pentrucă dacă veniţi şi mai mult înlăuntrul ţării, nu veţi putea nicidecum să înconjuraţi primejdia». Regele, auzind acestea, cu mintea trufaşe, a izbucnit faţă de soli cu următoarele vorbe, zicându-le: «Să spuneţi aşa lui Bazarad, că el e păstorul oilor mele şi eu, din ascunzişurile sale, de barbă îl voiu scoate".

Atunci un baron [1]) credincios, cu numele Danciu, comite de Zolyom şi de Liptou aşa a grăit regelui: «Stăpâne, acest Bazarad se adresează către voi cu mare smerenie şi spre cinstea voastră; pentru aceasta răspundeţi-i în scrisoarea voastră cu favoarea bunătăţii regale şi arătaţi-i deplină iubire şi milostivire».

Regele atunci a repetat vorba de sumeţie şi de ameninţare pomenită mai sus şi părăsind sfaturile mai sănătoase, a pornit îndată mai departe ca apoi să dea lupta. Şi neputând regele şi ai săi să găsească de mâncare în ţară necunoscută, între munţi şi dealuri cu păduri, au început să sufere în curând de foame regele însuşi, ostaşii şi caii. De aceea, s'a ordonat o împăcare cu Bazarad, dându-şi acesta cuvântul că va asculta de rege şi că va da regelui şi tuturor oamenilor săi siguranţa de a se întoarce acasă şi că-i va arăta un drum drept; şi astfel regele se întorcea în siguranţă punând temeiu pe credinţa perfidă a schismaticului.

Regele a ajuns pe o cale oarecare cu toată oastea sa, dar calea aceasta era cotită şi închisă de amândouă părţile de râpe foarte înalte de jur împrejur şi pe unde această cale era mai largă acolo Vlahii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci. Iar

---

1) *Baro, onis.* Cuvântul apare mai întâi pe la sfârşitul sec. XII şi însemnează om liber şi om viteaz, care merge pe cheltuiala sa la războiu. Cf. Bartal, *Gloss.* sub voce.

www.dacoromanica.ro

regele şi toţi ai săi negândindu-se în adevăr la aşa ceva, mulţimea nenumărată a Vlahilor sus pe râpe a alergat din toate părţile şi a aruncat săgeţi asupra oastei regelui, care se găsea în fundul unei căi adânci, ce nici nu se putea numi cale, ci mai curând un fel de corabie strâmtă, unde din pricina înghesuelii cei mai sprinteni cai şi ostaşi căzeau din toate părţile în luptă. Căci din pricina urcuşului, prăpăstios din acea cale nu se puteau sui în contra Vlahilor pe nici una din râpele de pe amândouă laturile drumului, nici nu puteau merge înainte, nici nu aveau loc de fugă, fiind făcute acolo prisăci, ci erau cu totul prinşi ostaşii regelui ca nişte peşti în vârşe ori în mreajă.

Căzeau tineri şi bătrâni, principi şi nobili fără nici o deosebire. Căci această tristă întâmplare a ţinut mult dela ziua a şasea a săptămânii până la ziua a doua a săptămânii viitoare, în cari zile soldaţii aleşi aşa se izbeau unii de alţii, precum în leagăn [1]) se leagănă şi se scutură pruncii sau cum se clatină trestiile de vânt. Şi a fost aci un cumplit dezastru, căci au căzut o mulţime de ostaşi, de principi şi de nobili şi numărul lor nu se poate socoti, din ziua a şasea, în preziua sfârşitului Martin [2]) şi după aceea în cea următoare.

Au murit acolo şi trei prepoziţi şi anume magistrul Andrei, prepozitul bisericii din Alba, un bărbat foarte venerabil, vicecancelarul maiestăţii sale regale, fiind acolo a pierit cu sigiliul regelui. Apoi Mihail, prepozitul din Pozsega şi Nicolae, prepozitul din Alba Transilvană. De asemenea Andrei, plebanul din Sarus şi călugărul Petru din ordinul predicatorilor, bărbat onorabil, acolo şi-a primit paharul morţii crâncene, pentru că în creerul capetelor lor au bătut mişeleşte cuie de lemn [3]). Şi au fost ucişi şi unii preoţi cari erau capelanii regelui. A căzut în sfârşit şi o mulţime nenumărată de Cumani.

Cadavrele tuturora, atât ale feţelor bisericeşti, cât şi ale nobililor laici acolo, pe locul luptei, aşteaptă vremea de apoi a învierii celei de obşte. Şi nici măcar cei mai de aproape ai lor n'au putut, din cauza năvălirii duşmanilor, să găsească pe cei scumpi ai lor, pentru ca înşişi să-i îngroape. Dar Vlachii au dus mulţi prizoni-

1) *Cunae*, leagăn.

2) După calendarul catolic, episcopul Martin cade în ziua de 11 Noembrie. Lupta a ţinut de vineri până marţi.

3) *Lignei clavi*, cuie de lemn ce le-au fost bătute în cap, obiceiu întrebuinţat de barbari.

www.dacoromanica.ro

eri, atât răniți cât și neatinși și au pus mâna pe foarte multe arme și haine de preț ale tuturor celor căzuți și bani în aur și argint și vase prețioase și brâuri de sabie și multe pungi cu groșițe late [1]) și mulți cai cu șele și cu frâne ce toate le-au luat și le-au dus lui Bazarad Voevod.

Iar regele își schimbase insemnele armelor sale, cu cari s'a îmbrăcat Desev, fiul lui Dionisie, pe care crezându-l Vlahii a fi însuși regele l-au omorît cu cruzime. Și însuși regele de abia a scăpat cu câțiva inși. Căci au stat împrejurul regelui, ca niște ziduri de piatră, magistrul Danciu cu fiul său Ladislau și alți ostași cari erau în serviciul personal al regelui și magistrul Martin, fiul lui Berend, cari primeau asupra lor toate loviturile de sabie și de săgeți, numai să scape viața regelui de lovitura morții.

Cădeau și împrejurul oastei, din toate părțile și din mulțimea câinească a Vlahilor, ca muștele cari au pierdut dulceața untului de lemn, când ucideau fără milă pe poporul creștin și pe preoții lor, unși ai lui Christos.

Numărul Vlahilor uciși acolo de Unguri numai judecătorul prieeput din Infern a putut să-l socotească. Regele însă după această întâmplare a venit la Visegrad. Intr'un cuvânt, cu toate că Ungurii au purtat războaie foarte mari și foarte crâncene, totuși aceasta li s'a întâmplat și lor, ca nu cumva să se sumețească de mulțimea victoriilor sau, cel puțin, să fie pedepsiți pentru îngâmfarea lor de mai înainte, pentru ca să cunoască și ei umilința și să înțeleagă că [2]) de mila iubirii dumnezeești se fac cu atât mai vrednici, cu cât rabdă loviturile de îndreptare ale tatălui ceresc. Căci Dumnezeu tatăl pe aceia îi pedepsește, pe cari îi iubește *(Nam Deus Pater illos corrigit, quos diligit).*

---

1) *Grossus, i.* groșiță, monedă introdusă în Ungaria de regele Carol Robert. Un gros valora 3 cruceri sau 5 denari. *Grossus latus sau minor,* valora 4 groșițe, *grossus maior,* 8 groșițe. Cf. Ant. Bartal. *Gloss.* sub voce,

2) *Quatenus,* cu această vorbă se încheie manuscrisul cronicei pictate.

www.dacoromanica.ro

I N D I C E

Aaron 95.
Aba 17, 22, 37, 38, 39, 40, 43, 49, 104, 105.
Abah 28.
Abyron 43.
Accio 92.
Achilles 82.
Adalbertus 24.
Adriaticum mare 12.
Africa 2, 14, 15.
Agria, Agriensis 77, 87, 94, 101.
Agmund 69, 75.
Akus 22, 76, 89.
Aladarius 15, 105.
Aldaricus 11.
Alamania, Alemania, Alamanicus 7, 14, 15, 24, 26, 28, 36, 90, 94.
Alani 4, 5.
Alba, diferite, Albensis, 21, 32, 33, 35, 40, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 57, 67, 73, 83, 86, 90, 93, 94, 95, 101, 102, 104, 105, 106, 111.
Alexandria 14.
Alexander, diferiţi 3, 107.
Almasus 79.
Almus, diferiţi 18, 19, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 88.
Alpra 96.
Alprozuri 5.
Alpes 18.
Altinburg 25.
Amanus 2.
Amorrei 21.
Andreas, Endre, diferiţi 21, 25, 26, 27, 35, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 90, 94, 95, 99, 100, 101, 106, 111.
Anglia 77.
Anianus 47, 51.
Anna 101.
Antiochia 79.
Anthonius 101, 102.
Apulia 12, 14, 24, 25, 83, 84, 98.
Aquilegia 12, 13, 14, 27.
Aquisgranensis 29.
Arabia 20
Arad 88.
Arragones, Aragones, Aragonia 27, 94, 99.
Arcellauus 13.
Argentina 10, 29.
Armeni 27.
Arnoldus 26.
Arpad 18, 19, 20, 21
Assenech 3.
Assirii 15.
Asya 2, 5.
Atha 54.
Atyla, Atila 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.
Augusta 27, 28.
Austria, Australes 8, 38, 39, 45, 46, 91, 96, 97, 100.

Babilon, Babilonia 3, 95.
Bacia 66.
Bachy 68.
Bachienses 58, 64.
Bacon 51.
Bagen 105.
Balatun 22, 47, 51.
Bankban 94, 95.
Bani pons 17.
Baratzlaus 38.

www.dacoromanica.ro

Barbancia 29.
Bartholomeus 95.
Bascardia 5.
Basilea 10.
Bator, Batur 55, 90.
Bavaria, Bavari 24, 28, 37, 38, 40, 91, 102.
Bazarad, Bazaraad 108, 109, 110, 111.
Beatrice 105.
Bechei, Bechey 75, 108.
Beel 45.
Beginae 97.
Beke 102.
Bela, Beela, diferiţi 21, 25, 26, 35, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 82, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 106.
Beliud 21.
Beler 18.
Belus 43.
Bendekuz 6, 8, 16, 18.
Benedictus 33, 82, 95, 102.
Beneta 44, 45.
Bereg 105.
Bereka 4.
Berend 18, 110.
Bertramus 27.
Besprem 17.
Bessi 6, 18, 27.
Beuscite 11.
Bewinde 10.
Bezen 84.
Beztricus şi Vestricus 45.
Beztur 18.
Bihor şi Byhor 55, 61, 65, 75, 76.
Bisseri 57, 58, 68, 69, 84, 91.
Bissi 7.
Bizancia 10.
Bizanclum 39.
Bobuth 39, 67.
Bodohot 47.
Bodrog 77.
Bodus 73.
Boheni, Bohemia, Bohemicus 22. 27, 35, 37, 39, 41, 46, 51, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 76, 77, 78, 83, 84, 96, 97, 100, 101, 105.
Boiotha, Boyoth 26.
Bokon 73, 81.
Bolug 18.
Bondofard 18.
Bonifacius 100, 102.
Bor 18, 22, 94.
Borich, Borichiom 81, 88, 89, 90, 92, 93.
Boron 86.
Bororich 86.
Bors 59, 87.
Borsua 73.
Bostricus 44.
Both 82.
Bothond 30.
Boyoth 26.
Bozniensis 101.
Byhor, Bihor, Byhoriensis 55, 61, 65.
Bykas 62, 63.
Bracta 17.
Bractani 11.
Bramburgenses 97.
Britania 77.
Brixa 14.
Brundisium 83.
Bua 42.
Bud 89.
Buda, diferiţi, Budensis 6, 8, 11, 33, 35, 37, 42, 68, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 107.
Budli 18.
Budavara 12.
Bugar 60.
Buhna 42.
Buken 18.
Bulchu 18, 28.
Buldi 44, 45.
Bulgari, Bulgaria 17, 28, 30, 32, 33, 57, 58, 74, 85, 97.
Burgundi, Burgundia 28, 36, 39.
Buzad 26.
Buzias 57, 60.

Calabria 14.
Calman 83.
Cam 2, 3, 4.
Campania 25, 27.
Capadoces 3.
Caputstria 12.

www.dacoromanica.ro

Carantani 54.
Carinthia 12, 27.
Carniolia 27.
Carolus, Carulus, Karolus 28, 101, 102, 104.
Carobertus 100.
Caserta 25.
Cassa 104, 105.
Cathalaunia, Cathalauni 11, 12.
Cato 14.
Catona 14
Cecilia 90.
Celestinus 6.
Cesumaur, Cezumaur 8, 10.
Chaba 15, 16, 17, 18.
Chaak, Chak 21, 26, 103.
Chakvara 21.
Chalon 10.
Chenad, Chanad, Chanadensis, Chanadinus 18, 39, 42, 45, 101, 102.
Chanaan, Chananei 3, 21.
Chele 6
Chigla 16.
Chour 81.
Chus 3.
Ciz 86.
Clara 108.
Clemeus 104.
Clementia 100.
Colocensis 101.
Colomanus, diferiţi 25, 55, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 88, 92, 94, 95, 99.
Colonia 11, 12, 38.
Comes 25.
Concordia 14.
Constancia 10, 94.
Constantina 86.
Constantinus 18, 86.
Constantmopolis 17, 30.
Copulch 75.
Corardus, Corrardus 25, 27, 28, 77, 92.
Corosmenia, Corosmini 5, 16, 17.
Cosma 85.
Cothoid 63.
Cracovia 90.
Cremona 14.
Croatia 72, 73.
Crumhelt, Crumheld, Crumheldinus 15, 16, 17.
Cumani (Cuni), Cumanicus, Cumania 6, 7, 18, 27, 42, 57, 96, 97, 98, 111.
Cund 22.
Cuni (Kuni), Cumani 55, 56, 57, 73, 74, 75, 76, 79, 87, 93.
Cupan 22, 24, 25, 31, 31.
Cupchech 98.
Cus 4.
Cusen 76.
Cusyd 22.
Cydua 98.
Cylices 3.

Daci 11.
Dalmaţia, Dalmatienses 7, 12, 54, 72, 73, 80, 83.
Dama 18.
Daniel 96.
Dani 8.
Danubius 7, 11, 15, 19, 20, 21, 24, 28, 38, 44, 45, 46, 47, 65, 66, 68, 69, 74, 76, 102.
Dathan 43.
David 47, 55, 84.
Demes 53, 81, 82.
Demetrius 101, 104, 105.
Dencia 5.
Dentos 6.
Deodatus 24.
Deseu 111.
Desiderius 54, 71.
Detricus 7, 8, 10, 15, 16.
Devecher 42.
Dobuka 55.
Dominicus 101.
Don 5, 8, 12.
Donch 109, 111.
Draco 82.
Dule 4.
Dun 3.
Dyonisius 108, 109, 111.

Eberhardus 27.
Eccylburg 12.
Ed 16, 17, 18.
Edemen 16.

www.dacoromanica.ro

Ega 95.
Egyptus, Egiptii 3, 15.
Eggrus 95.
Egiruch 35.
Ekhardus 29.
Elena 88.
Eleud 18, 19.
Elysei 3.
Elyza 3.
Elyzabeth 94, 95, 106, 107.
Emericus, Ermericus 31, 33, 34, 73, 94, 101, 108.
Endre, Andreas 41, 42, 43.
Enee 4.
Engadi 8.
Eolides 3.
Erdelw, Erdeelw 16, 17, 19, 21, 31, 32, 102.
Erney 61, 64, 66, 67.
Escembu 75.
Esth, Esthensis 99.
Ethei 18.
Ethela, 6, 18.
Ettyopia, Ethyopes 3, 5.
Ethul, Etul 5, 12.
Eucius 10.
Eunodbilia 18.
Europa 2, 5.
Emila 3.
Euila 3.
Euilat 4.
Euzem 79.

Fabianus 54.
Fantiska 55.
Farkas 18.
Felicianus 107, 108.
Ferraria 14.
Ferlorum payer 40.
Ferteu 68.
Firmanus 98.
Flandria 11.
Flangres 39.
Folcus 89.
Forum Iulii 14, 28.
Franci, Francia 3, 11, 25, 26, 28, 48, 77, 85, 92, 93.
Francigene 2.
Francio 2, 3.
Francio 2, 3.
Frank 60.
Fredericus 25, 94, 96.
Frigia, Frygia 7, 12,
Frisones 11.
Fulbertus 86.

Gaab 90.
Gabriel 92.
Gadira 2.
Galathe 2.
Gallia, Gallici 2, 11, 22, 29.
Gebarth 47, 48.
Gelasius 17.
Georgius 47, 59, 61, 63.
Gregorius 25, 26, 27.
Gentilis 103.
Gerardus 39, 44, 45, 55.
Germania, Germanicus 7, 10, 12, 15.
Gertrud 36, 94.
Gervasius 93.
Geur, Geurinum 47, 54.
Geycha, Geysa, diferiţi duci şi regi 6, 9, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 42, 47, 49, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 77, 78, 87, 88, 90, 93, 94.
Godin 101.
Golgata 22.
Gomer 2, 3.
Goron 24.
Gothfridus 27, 38.
Gotti 8, 11.
Gozzilo 38.
Grak 79.
Greci, Grecia 3, 15, 16, 17, 27, 30, 33, 57, 58, 59, 60, 74, 85, 86, 87, 92, 96.
Guilermus 25.
Guncel 91.
Gurk, Gurke 92, 105.
Gwth 25.
Gyod 44.
Gyula 21, 22, 31, 32, 33, 56, 107

Haab 101.
Hadoch, Hodold 26.

www.dacoromanica.ro

Haram 86.
Harnad 105.
Haymburg, Heinburg 24, 96.
Hedrich 24.
Hendrea, V. Andreas, 53.
Henricus, Herricus 25, 37, 47, 49, 91, 100, 101, 102.
Herfold 26.
Hermanus 26.
Hernistus 25.
Hernuh 69.
Hismaelita 27.
Hoholt, Hohold 26.
Honorius 15, 16.
Hood 97.
Hostiensis 102.
Hung 17.
Hungaria şi Hungari de mai multe ori.
Huni 4, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18.
Hunor 4, 5, 18.
Hunt 31, 24.
Hyspania 3.
Hyster 3.

Iacobus, diferiţi, 55, 99, 101, 105.
Iaco 82.
Iadra 12.
Jako 24.
Ian 58.
Iancha 109.
Ianus 43, 84.
Japhet 2, 3, 4, 18.
Iauan 3.
Iaurimum, Iauriensis 24, 31, 40.
Jeronimus 2, 3, 4.
Igfan 62.
Iherosolima, Ierosolima 79, 80. 92, 95.
Ilia 60, 79.
Illiricus 23.
India 5.
Insula Magna 97.
Iohannes, diferiţi, 89, 100, 101, 103, 104, 107.
Iosephus 2.
Iosua 97.
Irchania 5.
Ispani, Ispania 26, 27, 77, 99.
Israel 3, 72.
Istria 75.
Italia, Ytalia, Italicus 7, 14, 27, 28.
Iuanca 63.
Iudas 63.
Iudei 103.
Iuan, Iwan 87.
Jula 80.
Julianus 90.
Julius 101.
Juriani 5.

Kadar 6, 18.
Kadicha 6, 8, 15, 18.
Karasu 86.
Karinthia 38.
Karolus, Carolus, Karulus 98, 100, 103, 105, 106, 108.
Kasmerius 105.
Kazar 58.
Kean 21, 32, 33.
Kear 18.
Keysla, 26, 33, 34, 35, 36.
Keled, Keleed, 18, 25, 26.
Kelenfeld 44.
Kemey 62, 6.3
Kenesich 107.
Keres 76.
Kereszeg 98.
Kestelci 61.
Keve, Kewe 6, 8, 15, 18, 61.
Kezumaur 17.
Kokos 15.
Kopay 108.
Korokou 76.
Krul 75.
Kulan 21.
Kulche 18.
Kund 19.
Kuni 80.
Kuppan 79.
Kusid 19.
Kutesk 73.
Kynesua 53.
Kyo 18.
Kyquinius 25.
Kyrieleys 56.

www.dacoromanica.ro

Kyscen 24.
Kytani 5.

Ladizlaus, diferiţi, 21, 25, 26, 30, 33, 35, 42, 46, 47, 49, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 89, 85, 88, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 111.
Lampertus 47, 62, 63, 89.
Lanca 79.
Lapus 55.
Latinus 8, 13, 27, 36, 62, 66.
Laurencius 79.
Lays (Ludwicus) 106, 107.
Lazari 23.
Leel 18, 22, 28, 29.
Leo 14, 91.
Leopah 27.
Leventa 18, 21, 35, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 55, 108.
Leviatam 82.
Leytah 23.
Linthar 28.
Liptou 109.
Litua 12.
Lodomeria, Lodomerius 42, 93.
Lodovicus 93, 95.
Lombardia 28, 29.
Longobardia, Longobardus 7, 12, 13, 14.
Lorandus 97.
Lotoringienses 29.
Luchumburg 105.
Lucia 105.
Lugdunum 10.
Lipuensis, Lippua 106.
Luxorium 10.
Lytuani 11.

Macedonia-Machedonia-Macedonicus 5, 7, 12, 86.
Machabei 59.
Macrinus 7, 8.
Madai 3.
Magari 4.
Magog 3.
Magor, Magori 4, 8, 18.
Magoria 5.
Maiorica 27.
Mandula 98.
Mangali, Mangalia 5, 96.
Mantua 14.
Marcellus 78.
Marchart 61, 66.
Marcianus 17.
Marcus, Mark 77, 82.
Margaretha, diferite 25, 82, 95, 98.
Maria Magdalena 90.
Maria diferite 96, 100, 105, 106.
Marcod 68.
Marinus 11.
Marrochia 10.
Martellus 100.
Martinus, diferiţi, 31, 32, 47, 55, 61, 63, 65, 66, 103, 111.
Martunherman 103.
Matheus 79, 80, 100, 104, 106, 107
Masticon 10.
Mazecab 3.
Medi 3, 8.
Mediolanun 14.
Meotyda 4, 5.
Meger 61.
Menfeu 40.
Merania 27.
Mersa 25.
Meses 55.
Mesoch 3.
Messiani 17, 22.
Metensis 29.
Meysie, Meysnensis 26.
Mezarin 3.
Michael 26, 27, 30, 105, 111.
Mike, Myke 18.
Mikolch 15.
Minorica 27.
Minosloy 93.
Miramommona 10, 11.
Mircode 79.
Misca, Miske 18, 32.
Misnensis 27.
Modestus 105.
Mogor 5.
Monoch 79, 80.
Monopolis 83.
Monorod 65, 66.
Moravia 27, 96, 97.

www.dacoromanica.ro

Morova 101.
Morua 49.
Morot, Moroth 17, 47.
Mortundorf 26.
Moysi 21.
Moynolth 89.
Myksa 90.
Murthmur 45.
Musun 45, 51, 54, 66, 67, 68, 69.

Nandorfejervar 57.
Neapolis 100.
Nemproth 3, 4, 18.
Nicota 59.
Nicolaus, diferiţi 48, 50, 89, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 111.
Nitria, Nitrienses 35, 65, 69.
Noe 2, 3, 4, 18, 21.
Nog 63.
Nona 12.
Noricus 39.
Normani 11.
Nova civitas 96.
Novum castrum 43, 55.
Nurumburg 26.
Nyr 22, 55, 61.
Nys 60, 61.

Obus 59.
O(v)buda 12.
Oldamir 97.
Oliverus 25.
Omodeus 100, 104, 105.
Ompud 18.
Opour 30.
Opus 18, 55, 63, 64, 66, 69
Orlamundus 83.
Orsova 83.
Osul 56.
Ottho, Otto, 62, 63, 64, 67, 77, 89, 102, 103, 104.
Othmarus 18, 82, 86.
Othocarus 96, 97, 101.

Padua 14, 28.
Paganti 75.
Pamphylia 7, 12.
Pannonia 3, 6, 7, 8, 11, 12, 14 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 28, 24, 25, 26, 27, 28, 45, 95, 101, 103, 104.
Papya 13.
Parentia 12.
Paris 2, 3.
Parisani 83.
Patavi, Patavia 80, 81.
Paulus, diferiţi 3, 73, 82, 86.
Paznan 24, 31, 85.
Pelis, Pelys 82, 95.
Pergamum 14.
Persida 14.
Pertoldus (Bertoldus) 29.
Pesth 44, 68, 98, 102, 104.
Petergozdia 83.
Petovia 38.
Petronella 103.
Petrud 62, 63.
Petrus, diferiţi 25, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 54, 63, 64, 68, 78, 80, 83, 95, 104, 105, 111.
Peturmanus 102, 103.
Pezli 37.
Philippus 97, 98.
Phitonici 13.
Phut, Phuth, Phutens 3.
Pincis 100.
Praga, Pragensis 77.
Praedicatores 102, 111.
Priamus 2.
Protasius 93.
Pruteni 5, 11.
Poch 90.
Pola 12, 75.
Poloni, Polonia 17, 25, 27, 41, 42, 46, 47, 50, 51, 53, 62, 76, 77, 78, 83, 85, 90, 105, 106.
Pomorani 41.
Ponch 100.
Porch 101, 105.
Pozoga 111.
Poson 47, 67, 68, 70, 73, 90, 92
Potentiana 7, 15.
Poth 25, 51, 68.
Potokensis 107.
Pyrisk 85.

Quinqueeclesiae 46, 54.

www.dacoromanica.ro

Raba 40.
Rabcha, 38, 39, 40, 61, 97.
Racus 64, 104.
Radi 32.
Radoan 60.
Rapolt 90, 92.
Rasdi 43.
Ratispona 25, 29, 41, 48.
Ravenna 14, 99.
Realth 13.
Romenses 11.
Remigius 106.
Regiona 14.
Renus, Rhenus, Rhenenses 10, 11, 22, 27, 29.
Rhodanus 10.
Riphei 5.
Robertus 84, 10.
Rodolphus 100, 101.
Romani de mai multe ori.
Rosacium 45.
Ruscia 42, 61, 62, 76, 79, 80, 81. 82, 83, 84, 90.
Rutheni, Ruteni, Ruthenia 7. 16, 46, 47, 76, 79, 88, 90, 93. 96.

Saar 23.
Saba, Sabei 3.
Sabaria 7, 13.
Sabatha, Sabateni 3.
Sabina 44.
Sacana 3.
Salomon, diferiţi 1, 2, 25, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 84.
Salona 12.
Salvator 61.
Samberg 26.
Sambuk 25.
Samson 84.
Saraceni, Sarraceni 27, 59.
Sardona 12.
Sarolt 21, 31.
Sarus 40, 104, 111.
Sampson 89.
Saul 87, 90.
Saxonia, Saxones 22, 27, 28, 91.
Scenia 12.
Scepsenses 101, 104.
Scirc 5T.
Scithia, Scythia, Scyticus 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 29.
Scemen 18.
Sclavi 17, 32, 33.
Sclavonia 75.
Sebastianus 54.
Sebe 108.
Sebus 37.
Segusa 29.
Sem 2.
Sempte 69.
Senones, Senonienses 29.
Seo 88, 89, 96.
Seon 21.
Sentapolug 77.
Sepes 104.
Servia 85, 87, 104.
Setephel 86.
Severinus 24.
Seyo 22.
Sibies 3.
Sibilia 10.
Sibinicum 15.
Sicambria, Siccambria 3, 7, 10, 11, 12, 17.
Siccan 3.
Siculi 91.
Sigilbertus 4.
Sigismundus 10, 36.
Sophia 48, 49, 87.
Simad 89.
Simburg 19.
Simigium, Symigium 68.
Solt, Solth 83, 84.
Spaletum 12.
Sthepanus, diferiţi 21, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 53, 73, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 104, 105, 106.
Stiria 12, 27, 69.
Stoph 25.
Strigonium Strigoniensis 31, 61, 94, 96, 97, 101, 103.
Strozburg 10, 29.

www.dacoromanica.ro

Suevia 23, 25, 27, 28.
Suprunium, Supruniensis 39, 58.
Susdali, Susdalia 6, 7, 18.
Sycilia 2, 100, 106.
Syculi 84.
Syma 82.
Symigium, Symigiensis 24, 31. 89.
Symon 26, 27.
Syria 2.
Sytiaten 44.

Talna 87.
Tanay 2.
Tarnukwolg 7.
Tarsia 3, 5.
Tartari 96, 98, 105.
Tata 17, 24.
Tatar 87.
Tatun 46.
Taurus, Taurinus 2, 29.
Temes 75, 78, 79.
Terralaboris 14.
Terrestrina 12.
Tervisium 14.
Teutonia, Theutonia, Theutonicus 12, 15, 17, 19, 24, 28, 36, 37, 47, 49, 51, 61, 64, 66, 68, 69, 70, 76, 81, 84, 91, 82, 105.
Thana 18.
Thanay 4.
Tharsus, Tarsus 3.
Themesvar 105.
Thogata 5.
Tholosanus 11.
Thomas, diferiţi, 89, 95, 97, 102, 103, 105, 109.
Thocoyd 75.
Thoroyd 64.
Thuringi, Turingi, Thuringia 23, 27, 28.
Ticinus 13.
Toxun 6, 9, 18, 22, 27, 30, 46.
Toyzlou 37.
Traces 3.
Tragura 12.
Transilvanus 32, 73, 75, 104, 111.
Traysama 38.
Trenchen, Trinchinus 55, 104, 107.
Treurensis 29.
Troia, Troiani 3, 13.
Tubal 3.
Tulna 8, 38.
Tunisia 27.
Turda 6, 18, 89.
Turingia, Thuringia 11, 26, 95.
Tyhon 47, 51.
Tyodor, Tyodorius 89, 90.
Tyras 3.
Tyscia, Tiscia 7, 8, 10, 17, 40, 51, 63, 64, 75, 79, 89.

Ugeg 18, 19.
Ugra 77.
Ugrinus 100.
Ultrasilvanus 75.
Umsoer 75.
Ung 73.
Ungari, de mai multe ori.
Uros 87, 92.
Urosa 84.
Urricus 28.
Urs 22.
Ursula 11.

Wach 64.
Vacia, Vaciensis, 63, 64, 68, 70, 71, 101.
Wag 69.
Valens 6.
Varad, Waradini, Waradiensis, 57, 61, 76, 78, 83, 87, 101, 105.
Varkun, Warkun, 50, 79.
Vata, Vatha 43, 44, 55, 61, 82.
Vazul 30, 34, 35, 37, 46.
Wazunburg 24.
Vecellinus 24, 63.
Wele, Wela, 6, 8, 15.
Vencellinus, Vencillinus 31, 32.
Venceslaus 100, 101, 102, 103, 112.
Venecia, Venetia, Venetus, Venetensis 13, 36, 45, 49, 83, 99.
Werbulchu 22.
Vercellinus 28.
Vernerius 102, 103.
Verona 7, 10, 14, 16.
Werteshege 49.
Vesprimiensis, Wesprimiensis 31, 102.

www.dacoromanica.ro

Westnempti 40.
Vestricus Bestricus 45.
Veysinburg 40.
Vid, Vyd, Wyd 25, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 67.
Vienna 8.
Vylac 100.
Villelmus, Willermus, Wyllermus, 36, 51, 62, 68, 77.
Voytech 47.
Visca 37, 42.
Viscardus 84.
Vyssegrad 73, 106, 107, 112.
Vitalis 90.
Vitus 105.
Vlachi, 12, 16, 17, 109, 110, 111, 112.
Volphgerus 24.
Vosos 90.
Voylach 47.
Wlta 29.
Vratizlaus 27.
Vros 47.
Vrosa 82.

Yadra, Iadra 12.
Ydropolis 30.
Ysnacum 11, 22.
Yspania, Ispania 11, 25, 27.
Ytalia, Italia 13, 99.

Zaah 107.
Zaar v Ladizlaus 25.
Zacharia 18.
Zadriensis 80.
Zadur 80.
Zala 47, 61.
Zalankemen 57.
Zambur 18.
Zamur 18, 45.
Zava 57, 58.
Zazholm 7.
Zekul 16.
Zelice 47.
Zelyz 55.
Zemein 6.
Zemlen 94.
Zemlin 78.
Zeurim 109.
Zigetfeu 66.
Zimgota 65.
Zoard 14.
Zoboleh, Zoboley 21.
Zolio 109.
Zolomerus 54, 72, 73.
Zoltan 18, 32.
Zomus 55.
Zonuc-Zonunc 44, 45.
Zorard 14.
Zounuk 62.
Zothmund 47.
Zuard 22.
Zuatapolug 17, 19, 21, 97.
Zug 57.
Zugzard 53, 61, 71.
Zulta, Zultan 18, 68.
Zyrind 31.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Prefață	VII
Avant-Propos	IX
Introducerea	XXI
1. Istoricul manuscrisului	XXI
2. Descrierea și caracterizarea cronicei pictate	XXIII
3. Filiațiunea dintre Chronicon pictum și alte cronici	XXVI
4. Românii în cronica pictată	XXVIII
5. Concluzii	XLIX
Textul latin	1
Traducerea	
Cronica pictată dela Viena	113
Prologul Cronicei Ungurilor	113
I. Prima origine a Ungurilor după sfânta Scriptură	114
II. Prima origine a răspândirii Ungurilor în Orientul Sciției	117
III. Prima intrare a Ungurilor în Pannonia	119
IV. Alegerea lui Atyla ca rege al Ungurilor și victoria acestui monarch	122
V. Continuarea povestirii	123
VI. Fuga popoarelor	126
VII. Cucerirea cetății Aquilea de Atyla	126
VIII. Originea Veneților	127
IX. Devastarea Germaniei	127
X. Căsătoria regelui Atyla	128
XI. Prologul despre a doua intrare a Ungurilor și despre întâmplările fericite și nefericite ale lor	132
XII. Alegerea celor șapte căpitani	133

www.dacoromanica.ro

Pag.

XIII. Primul comandant — — — — — 133
XIV. Al doilea comandant — — — — — 136
XV. Al treilea comandant — — — — — 136
XVI. Al patrulea comandant — — — — 136
XVII. Al cincilea comandant — — — — 136
XVIII. Al şaselea comandant — — — — 137
XIX. Al şaptelea comandant — — — — 137
XX. Neamul lui Tata — — — — — — 138
XXI. Neamul fiilor lui Hedrih — — — — 139
XXII. Neamul lui Vecellinus care a venit din Germania — — — — — — — 139
XXII. Neamul lui Hunt şi Paznan — — — 139
XXIV. Neamul lui Poth — — — — — 140
XXV. Neamul lui Oliver şi Ratold — — — 140
XXV. Neamul lui Herman din Alamannia — 141
XXVII. Neamul lui Buzad — — — — — 141
XXVIII. Neamul Keled — — — — — 141
XXIX. Neamul lui Symon şi Michael — — 141
XXX. Intrarea diferitelor popoare — — — 142
XXXI. Recapitularea faptelor petrecute în timpul ducelui Toxun — — — — — 142
XXXII. Devastarea Bulgariei de Unguri — — 143
XXXIII. Moartea căpitanilor Leel şi Bulchu — 143
XXXIV. Infrângerea Grecilor de Unguri — 145
XXXV. Naşterea lui Ştefan cel Sfânt, primul rege al Ungurilor — — — — — 146
XXXVI. Lupta sfântului rege Ştefan împotriva ducelui Cupan — — — — — — 147
XXXVII. Lupta regelui Ştefan cel Sfânt, împotriva lui Gyula, ducele Transilvaniei 148
XXXVIII. Al treilea războiu al regelui Ştefan cel Sfânt, împotriva ducelui Kean — 148
XXXIX. Zidirea de către regele Ştefan cel Sfânt în Buda Veche a unui templu pentru canonici — — — — — — 149
XL. Digresiune — — — — — — — 150
XLI. Moartea ducelui Sf. Emeric şi orbirea lui Vazul — — — — — — — 150

www.dacoromanica.ro

Pag.

XLII. Moartea fericitului rege Ştefan şi înmormântarea sa la Alba — — — — — 152
XLIII. Cruzimea regelui Petru — — — — 153
XLIV. Fuga lui Petru şi alegerea lui Aba — 153
XLV. Sosirea împăratului în Ungaria în contra lui Aba — — — — — — — 155
XLVI. Intoarcerea împăratului în Ungaria — 158
XLVII. Ducele Bela numit Benyn — — — 159
XLVIII. Moartea regelui Petru — — — — 163
XLIX. Incoronarea de Unguri a regelui Andrei 164
L. Regele Teutonilor — — — — — — 165
LI. Incoronarea lui Solomon în timpul vieţii tatălui său, regele Andrei — — — — 168
LII. Fericita încoronare de rege a lui Bela — 170
LIII. Sosirea împăratului cu ginerele său, regele Solomon — — — — — — 173
LIV. Lipsa de copii a regelui Solomon şi a fratelui său David — — — — — — 174
LV. Devastarea Ungariei de Cumani — — 175
LVI. Sosirea Pecenegilor în Ungaria — — 177
LVII. Vrajba dintre rege şi principi — — 180
LVIII. Impăcarea lor — — — — — — 181
LIX. Incoronarea lui Geysa ca rege — — — 189
LX. Sosirea împăratului — — — — — 190
LXI. Fuga lui Solomon — — — — — 192
LXII. Incoronarea ca rege a lui Ladislau cel Sfânt — — — — — — — — 193
LXIII. Invazia în Rusia — — — — — 198
LXIV. Construirea bisericii din Oradea şi moartea regelui Ladislau — — — — — 199
LXV. Moartea regelui Ladislau şi încoronarea ca rege legitim a lui Coloman, fiul lui Geysa — — — — — — — 200
LXVI. Clădirea biserici din Demeş — — — 203
LXVII. Orbirea ducelui Almus şi a fiului său — 204
LXVIII. Incoronarea de rege a lui Ştefan, fiul lui Coloman — — — — — — 206

www.dacoromanica.ro

p.

LXIX. Incoronarea ca rege legitim a lui Bela cel Orb, fiul lui Almus cel Orb — — 210
LXX. Incoronarea lui Geysa ca Rege — — 213
LXXI. Trecerea împăratului Conrad prin Ungaria spre Ierusalim — — — — — 215
LXXII. Incoronarea lui Ştefan — — — — 216
LXXIII. Ştefan usurpă coroana pentru sine — 216
LXXIV. Incoronarea lui Bela al III — — — 217
LXXV. Incoronarea lui Emeric — — — — 217
LXXVI. Incoronarea lui Ladislau al II-lea — 217
LXXVII. Incoronarea de rege a lui Andrei, tatăl sfintei Elisabeta — — — — — 217
LXXIX. Plecarea lui Andrei la Ierusalim — 218
LXXIX. Incoronarea regelui Bela al IV — — 219
LXXX. Prima sosire a Tătarilor — — — 219
LXXXI. Războiul cu Othocar — — — — 219
LXXXII. Biciuirea poporului — — — — 220
LXXXIII. Incoronarea lui Ştefan, fiul lui Bela 220
LXXXIV. Incoronarea de rege a lui Ladislau, fiul lui Ştefan — — — — — — 221
LXXXV. A doua invazie a Tătarilor — — 221
LXXXVI. Sosirea delegatului Firmanus — — 222
LXXXVII. Omorul regelui Ladislau — — — 222
LXXXIII. Sosirea în Ungaria a ducelui Andrei din Veneţia — — — — — — 222
LXXXIX. Introducerea în Ungaria încă de copil a lui Carol de către câţiva baroni ai ţării — — — — — — — — — 224
XC. Introducerea în Ungaria a principelui Venceslav din Boemia — — — — — 224
XCI. Regele Venceslav se întoarce în patria sa, adecă în Boemia — — — — — 225
XCII. Excomunicarea făcută de papă împotriva preoţilor din Buda — — — — — 225
XCIII. Introducerea în ţară ca rege a lui Ottho 226
XCIV. Găsirea coroanei — — — — — 227
XCV. Venirea în Ungaria a Cardinalului Frate Gentilis — — — — — — — 228

www.dacoromanica.ro

XCVI. Lupta de lângă Kassa a regelui Carol şi a alor săi în contra lui Matei şi a fiilor lui Omodei — — — — — — — 229
XCVII. Moartea doamnei Maria, prima soţie a a regelui Carol — — — — — — 230
XCVIII. Căsătoria regelui Carol cu Elisabeta 230
XCIX. Fundarea mănăstirii din Lipova — — 230
C. Naşterea lui Ludovic — — — — — 230
CI. Naşterea principelui Andrei — — — — 231
CII. Felicianus răneşte pe regina Elisabeta —231
CIII. Expediţia lui Carol Robert împotriva lui Basarab Voevod — — — — — 233
Indicele — — — — — — — — — — — 237

www.dacoromanica.ro

DIN PUBLICAŢIUNILE AUTORULUI

Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, 2 vol. cu ilustraţiuni şi planşii.
Legende şi poveşti antice, cu stampe şi ilustraţiuni.
Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărţi şi ilustraţiuni.
Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă şi ilustraţiuni.
Romanica (Tablele cerate, Insula Şerpilor, etc.) studii istorice, filologice şi archeologice, cu o hartă şi ilustraţiuni.
Vieaţa şi opera lui G. Lazăr (în colaborare).
Basarabia, privire istorică.

Versificaţiunea latină, Prosodia şi Metrica.
Istoria literaturii latine, Antologie şi Crestomaţie.
Studii pedagogice, Limbile clasice în învăţământul secundar şi metodica lor.
Secuii şi secuizarea Românilor.
Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation.
Date privitoare la maghiarizarea Românilor.

Plinius, *Corespondenţa cu Împăratul Traian,* traducere.
Apuleius, *Amor şi Psyche,* cu ilustraţiuni, traducere.
Lucian, *Toxaris sau Prietinia,* traducere.
Cicero, *Discursul pentru Archias,* traducere.

INST. DE ARTE GRAFICE «BUCOVINA» I. E. TOROUŢIU, BUCUREŞTI

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL XII

BRODNICII

TEXT TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 8

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS XII

BRODNICI

EDIDIT

G POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1 9 3 8

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAȚA

Spre a înlătura dela început orice nedumerire, ne vedem siliți să precizăm încă odată scopul ce-l urmărim cu această publicațiune a noastră. Nu ne-am propus să facem critica textelor, nici să discutăm autenticitatea lor și nici nu urmărim să resolvim noi marile probleme ale istoriei noastre naționale. De altfel, nici n'am avea posibilitatea să cercetăm acum, dacă letopisețele ruseşti, ori izvoarele bizantine sau documentele occidentale, ce ne dau informațiuni despre Brodnicii cu cari ne ocupăm aci, sunt sau nu autentice, ori dacă cuprind sau nu interpolări. Această lucrare o lăsăm pe seama altora [1]*).*

Dar, publicând textele, după ultimile ediții critice ce există, precum și traducerea acestor texte, ne găsim îndemnați, spre a veni în ajutorul cetitorului mai puțin inițiat, să tragem din lectura izvoarelor și oarecari concluziuni ce ni se par mai logice. Noi însă nu urmărim să facem operă de sinteză generală, ci scoatem doar din anumite premise nişte încheieri și facem numai nişte sugestii, lăsându-i cetitorului libertatea ca, pe baza documentelor ce-i procurăm, să-și formeze însuși părerea ce o socotește mai nimerită.

De aceea, noi nu ne punem chestiunea dacă un Anonymus, bunăoară, scrie sau nu «fabule», după cum spun unii istorici de ai noștri, — deși în istoriografia Ungurilor Anonymus trece de cel mai mare cronicar al acestora — nici dacă Cronica lui Nestor, așa precum o avem, este sau nu interpolată, ci tragem din studiul izvoarelor concluziunile ce ni se par mai firești, luând de bază pentru Anonymus textul critic, redat pe cale fotografică de Fejér-

1) O astfel de lucrare a întreprins în timpul din urmă d. Jos. Schiopul. Vezi și revista ce conduce *Dacia Istorică*, No. 1—3, Cluj, 1937.

www.dacoromanica.ro

pataky, sau, pentru cronica lui Nestor, ediția critică germană, din 1931, a lui Trautmann și tot astfel pentru Rogerius, Vopiscus și toți ceilalți autori din colecția noastră.

Socotim însă că nu ne este îngăduit să negăm valoarea istorică a unor date admise de istoriografia străină, numai fiindcă ipercritica unor istorici români găsește cu cale să nege ceeace recunosc autorii străini [1]).

Tratând, în acest al XII-lea volum al colecției noastre de izvoare istorice, problema Brodnicilor, sperăm să fi făcut dovada despre existența uneia dintre cele mai vechi organizațiuni politice românești și despre existența celui dintâi voevod moldovean.

G. POPA-LISSEANU

1) In ultimul număr din *Ungarische Jahrbücher* (1937. pag. 57) istoricul ungur Elemér Moór, în studiul său *Die Anfänge der höfischen Kultur in Ungarn*, nu numai că nu neagă afirmațiunile lui Anonymus în privința Românilor, dar constată, între altele, din lectura acestui cronicar — după el a scris pe la anul 1200 — influența cavalerismului asupra literaturii ungurești din secolul al XII-lea și găsește elemente de cavalerism în numirea de *milites*, dată Ungurilor, numire ce designa, pe acea vreme, pe cavalerii medievali, față de caracterizarea înjositoare dată Românilor și Slavilor (cap. 25): «...habitatores terre illius uiliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclaui, quia alia arma *non haberent nisi arcum et sagittas*, et dux eorum Geleou minus esset tenax et non habaret circa se *bonos milites*».

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Inainte de a se fi constituit, în unităţi politice, populaţiunile române din Dacia Traiană ce duceau o vieaţă mai mult patriarhală şi aveau un regim familiar, deci, înainte ca principatele române să se fi constituit, pe bază teritorială, cel al Munteniei pe la sfârşitul veacului al XIII-lea şi cel al Moldovei cu o jumătate de secol mai târziu, se constată în regiunile noastre existenţa unei populaţiuni, având un teritoriu al său propriu, dar despre caracterul cărei populaţiuni istoricii până astăzi n'au căzut încă de acord. Cât timp va fi dăinuit vieaţa istorică a acestei populaţiuni, unde anume va fi locuit, ce fel de neam de oameni va fi fost, sunt atâtea întrebări cărora până în prezent nu li s'a găsit un răspuns sigur şi mulţumitor.

Este poporul Brodnicilor despre care ne vorbesc atât izvoarele ruseşti şi bizantine cât şi diplomele regale ungureşti şi bulele papale.

Problema Brodnicilor, populaţiune care prin aceea că a trăit în ţara noastră formează, chiar numai prin acest fapt, unul din izvoarele istoriei Românilor, n'a fost în deajuns studiată şi nici complet prezentată.

Cercetând această problemă pe temeiul documentelor, socotim că încheierile la cari am ajuns, şi cari, de altfel, sunt coroborate şi de celelalte concluziuni ce se desprind din analiza izvoarelor noastre istorice, sunt singurele ce se impun ca logice şi firești.

De aceea, potrivit normelor trase de noi, când am iniţiat publicarea acestei colecţii de izvoare istorice, vom reproduce, în original şi în traducere, textul tuturor datelor ce avem privitoare la Brodnici, precedându-le de această *Introducere*. In cazul când cetitorul n'ar fi de acord cu

www.dacoromanica.ro

concluziunile şi, uneori, cu sugestiile noastre din această introducere, va avea cel puţin înaintea sa nişte texte originale, privind istoria noastră medievală, cea mai însemnată parte, de sigur, din istoria Românilor şi cea mai stângaciu prezentată de scriitori, şi va putea, având libertate de apreciere, să ajungă la concluziunile ce va crede mai nimerite.

Pe Brodnici îi întâlnim pentru întâiaşi dată la anul 1147, iar pentru ultima oară la anul 1359, deci într'un restimp destul de apreciabil, de 212 ani.

In izvoarele ruseşti întâlnim pe Brodnici, subt anii 1147, 1216 şi 1224 în cele mai multe din letopiseţele Ipatievscaia, Lavrentievscaia, Niconova, Novgorodscaia, Voscresenscaia şi Tverscaia, iar în izvoarele bizantine la anul 1186. In documentele latine, emanate dela regii unguri, îi întâlnim la anii 1222, 1223, 1254 şi 1359, iar în cele ce provin dela Scaunul apostolic din Roma subt anii 1222, 1227 şi 1231. In total avem, prin urmare, şaisprezece dovezi medievale cari ne vorbesc cu mai multe ori mai puţine amănunte despre poporul şi ţara Brodnicilor.

Iată cuprinsul acestor izvoare:

I. *Izvoarele ruseşti.* Acestea fac menţiune despre Brodnici în următoarele împrejurări:

1. In războiul ce a pornit, la anul 1147, principele rus Sviatoslav împotriva Viaticilor, armata sa a fost întărită, pe malurile râului Oka, un afluent al fluviului Volga, între alte trupe, şi de trupele Cumanilor şi de cele ale Brodnicilor [1]).

Iată cum se exprimă despre acest fapt marele istoric rus N. M. Karamzin [2]).

«Sviatoslav, fiind îmbărbătat, s'a întors pe malurile râului Oka. Aci, s'au unit cu el chanii Cumani, unchii săi,

---

1) *Cronica Ipatievscaia,* colecţiunea cronicilor ruse, ed. St. Petersburg, II, pag. 242.

2) Karamzin, *Istoria statului rusesc,* II, 2, pag. 131; trad. fr. St. Thomas et Jeauffret, III, pag. 273; tr. ger. Hauenschild, III. pag. 200. Cu acest prilej, traducătorul german adaugă: Diess Wort (Brodnik) ist schon früher erklärt worden (Herumzöglinge); die Brodnik (Landstreicher) bildeten bei dem Heere der Mongolen wohl eine Art von Vorhut des Heeres, und mochten die leichteste Schaar seyn.

www.dacoromanica.ro

şi aşa numiţii Brodnici, despre care aicea se pomeneşte pentru prima dată. Aceşti oameni erau creştini, locuiau în stepele Donului printre barbari, asemănându-se cu aceştia prin viaţa lor sălbatică, cum probabil erau în cea mai mare parte dintre fugarii ruşi; ei pentru bani serveau pe principi în certurile lor».

Ştirea ce o găsim asupra Brodnicilor în letopiseţul Ipatiev ne este astfel redată în cronica Niconova [3]): Jurii Dolgoruki din Susdali i-a trimis lui Sviatoslav în ajutor 14.000 de Brodnici. După ce Sviatoslav a plecat la Deviogorsk îi mai vin în ajutor un grup de Polovci (Cumani) şi Brodnicii.

In lupta aceasta a sa, Sviatoslav fusese sprijinit şi de Iwan Berladnic care însă, în urmă, îl părăseşte, alipindu-se de duşmanul aceluia, Iziaslav, fiul lui Mstislav [4]).

2. In anul 1216, deci după un restimp de şapte decenii, ni se povesteşte în letopiseţele ruseşti despre un război între Mstislav din Novgorod purtat împotriva lui Iaroslav din Susdali. De partea acestuia din urmă erau, între alţii, şi Brodniţii, numiţi şi Bronnikii [5]).

3. In anul 1224, în lupta dela Calca, fluviu ce se varsă în marea de Azov, luptă dată între Tătari şi Ruşi, Brodnicii subt conducerea voevodului lor Ploscânea, au venit în sprijinul Tătarilor şi, în acelaşi timp, cu această împrejurare, voevodul a jurat, în numele Tătarilor, că dacă Mstislav. asediat de trei zile, se va supune, el îi va da libertatea, în schimbul unei sume de bani. După predare însă, Ploscânea şi-a călcat cuvântul, dând în mâinile Tătarilor pe Mstislav, împreună cu cei doi gineri ai acestuia.

Iată cum ne redă acest eveniment cronica rusă, numită Academicescaia: «Se luptau Ruşii cu Tătarii. De partea principilor ruşi erau Brodnicii şi Cumanii. Aceştia din urmă, la un moment dat, au început să fugă, producând prin aceasta un mare neajuns oştirii ruse. Principele Mstislav din Chiev rămâne pe o stâncă, în apropiere de râul Calca, pentru continuarea luptei şi începe să facă întări-

---

3) *Cronica Niconova* IX. p. 171. Cf. A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, p. 113.

4) *Cronica Voscresenscaia* II. pag. 38.

5) *Cronica Novgorodscaia*, pag. 22 sq. Cf. şi *Cronica Academicescaia* p. 469. la Boldur, *op. cit.* p. 113.

www.dacoromanica.ro

turi. Mai erau cu el doi principi. Erau şi Brodniţii bătrâni [6] cu voevodul lor Ploscânea şi el, blăstămatul, a sărutat crucea principelui Mstislav şi a ambilor principi că nu-i va bate şi-i va lăsa pentru rescumpărare şi amăgind blăstămatul i-a predat legaţi Tătarilor; oraşul (întăritura) a fost ocupat, oamenii ucişi, iar principii prizonieri ruşi puşi subt scânduri, pe cari s'au aşezat Tătarii, triumfând şi bucurându-se de victoria lor» [7]).

Iată cum se exprimă Karamzin despre lupta dela Calca.

«Pământul rusesc dela începutul său, după cuvintele letopiseţului, n'a văzut o asemenea nenorocire. O minunată oştire, voioasă şi puternică, a dispărut aproape cu desăvârşire; abia a zecea parte din ea a scăpat. Numai Chieveni au căzut pe loc zece mii. Cei mai pretinşi prieteni ai noştri. Cumanii, vinovaţi de acest războiu şi de acest dezastru, omorau pe Ruşi, ca să le ia caii şi îmbrăcămintea. Mstislav din Galiţia, încercând pentru întâiaş dată nestatornicia soartei, mirat şi mâhnit, s'a aruncat într'o luntre şi, trecând peste Dnipru, a dat ordin să se distrugă toate vasele, pentru ca Tătarii să nu se poată lua după el. Şi a plecat la Halici, iar Vladimir Riuricovici din Smolensc la Chiev. Pe când Mstislav Romanovici din Chiev era încă pe malurile râului Calca, într'o tabără întărită, de pe un mal stâncos, a văzut fuga Ruşilor şi n'a voit să se mişte din loc: minunat exemplu de mărime sufletească şi de mândrie ostăşească! Tătarii se apropiau de această întăritură; trei zile s'au luptat cu Ruşii şi n'au putut să-i învingă şi i-au oferit lui Mstislav Romanovici să-l lase liber, dacă el le va da preţul rescumpărării pentru dânsul şi pentru drujina lui. Principele s'a învoit. Voevodul Brodnicilor cu numele de Ploscânea, fiind atunci în slujba Mongolilor, în numele lor, a jurat pentru dreapta îndeplinire a condiţiilor; însă el a înşelat pe Ruşi şi legându-l pe nenorocitul de Mstislav cu cei doi gineri ai lui, principele Andrei şi Alexandru Dubroveţchi, i-a predat comandanţilor Cingiscanului. Furioşi

---

6) Brodniţii bătrâni, adecă Brodnicii de veche organizaţie patriarhală.

7) *Cronica rusă*, numită Academică, anexă la *cronica Lavrientievscaia*. III, p. 482, la Boldur, *op. cit.* pag. 114. Cf. şi *cronica Novgorodscaia*, pag. 40 sq.

www.dacoromanica.ro

de mânie din cauza dârzei rezistenţe a mărinimosului Mstislav al Chievului, şi aducându-şi aminte de uciderea solilor lor în tabăra noastră, i-au tăiat pe toţi Ruşii, pe cei trei principi i-au sufocat subt scânduri şi s'au aşezat să petreacă peste corpurile lor. In felul acesta s'a sfârşit această primă luptă cu vărsarea de sânge a strămoşilor noştri cu Mongolii, cari, după relatările istoricului tătar, intenţionat i-a atras pe Ruşi în stepa periculoasă şi s'au luptat cu ei şapte zile întregi [8]).

II. *Izvoarele bizantine.*

Spre sfârşitul veacului al XII-lea şi anume la anul 1185, din cauza birurilor prea mari ce le-a pus împăratul Isaac Angel pe poporul de jos şi în special pe păstorii români din munţii Balcani, pentru ca el să facă faţă enormelor cheltueieli ce avea la nunta sa cu fiica regelui Bela al III-lea al Ungariei, doi fraţi, Petru şi Asan, pornesc în solie la împărat, la Constantinopol, ca să protesteze împotriva impunerilor ce-i loveau atât de greu. Impăratul nu numai că n'a dat satisfacţie soliei, dar a primit-o cu palme. Atunci Petru şi Asan, întorcându-se acasă, încearcă şi izbutesc să provoace o răscoală printre Români şi Bulgari. In acelaşi timp, Asan este proclamat ca rege.

Uniţi cu Bulgarii, Românii poartă mai multe lupte cu Bizantinii. Intr'una din aceste lupte fiind biruiţi, Petru şi Asan se văd nevoiţi să treacă Dunărea, pentruca să ceară ajutor dela popoarele cari, pe acea vreme, stăpâneau teritoriile dela nordul Dunării.

Cu sprijinul primit de peste Dunăre, Asaneştii învinq la anul 1190 armatele bizantine, le pun pe fugă şi le pricinuesc un adevărat dezastru.

Scriitorii bizantini cari ne vorbesc despre aceste evenimente ne spun că alături de Cumani au venit în ajutorul Vlachilor şi Bulgarilor dela Sudul Dunării şi Vlachii din Nordul acestui fluviu [9]). Scriitorul Nicetas Choniates Acominatus, într'un pasagiu reprodus de noi în original mai

---

8) Karamzin, *op. cit.*, III, 8, p. 144—145.

9) Nicetas Choniates, *Hist.*, ed. Bonn, p. 663: Σκύθαι μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἴστρον διαβάντες.

www.dacoromanica.ro

jos, ne arată că alături de Cumani se găseau şi Brodnicii (Bordonii), adăugând că aceştia sunt o ramură a Tauroscilor, că sunt viteji şi dispreţuitori de moarte.

Şi este de remarcat că atunci când Nicetas ne vorbeşte despre Bordoni, alăturea de Cumani, nu pomeneşte nici un cuvânt despre Vlachii dela Nordul Dunării; aceasta ar putea să ne servească drept dovadă că, în mintea sa, identificarea dintre Vlachi şi Bordoni era un lucru dela sine înţeles; în acelaşi timp, mai rezultă şi faptul indiscutabil că Bordonii nu sunt Cumani, dar că locuiau în vecinătatea lor, la stânga Dunării, într'o regiune pe care el nu o determină.

Dar, dacă izvoarele ruseşti şi bizantine nu pot să ne fixeze localitatea unde trăiau aceşti Brodnici, aruncându-i câteodată în stepele Rusiei şi chiar pe malurile îndepărtatului Don, documentele ungureşti şi bulele papale ne dau în această privinţă câteva informaţiuni foarte preţioase; ele ne arată nu numai timpul aproximativ când au trăit aceşti Brodnici, dar, întru câtva, chiar localităţile pe cari ei le au ocupat.

III. *Izvoarele ungureşti. Diplomele regilor unguri. Bulele papale.*

Ele sunt în număr de şapte, iar cuprinsul lor în rezumat este următorul:

1. Din anul 1222, ni s'a păstrat o diplomă a regelui Ungariei, Andrei al II-lea, diplomă prin care se confirmă actul de danie făcut de acelaşi rege cavalerilor Teutoni din ţara Bârsei. Este deci o confirmare a diplomei prin care li se dăruise acestor cavaleri ţara Bârsei, deşartă şi nelocuită — deserta et inhabitata — şi se enumeră şi condiţiunile în care se face actul de danie. Când însă examinăm mai de aproape aceste condiţiuni, vedem că ţara Bârsei nu era nici pustie nici nelocuită, ci că se găseau în ea locuitori cari îşi aveau îndeletnicirile lor şi cari locuitori constituiau pe acea vreme, pe lângă teritoriu, bogăţia regatului ungar.

— In timpul din urmă, în temeiul unor judicioase studii ale d-lui Iosif Schiopul, s'a pus la îndoială autenticitatea acestor diplome. Noi însă, până ce nu se va fi pronunţat în mod definitiv istoriografia noastră asupra faptelor pusă

www.dacoromanica.ro

în discuţie şi până nu se va fi făcut dovada, cari anume diplome sunt false şi cari nu, şi întru cât ele sunt falşe sau autentice, luăm de bun conţinutul lor [10]).

In diploma de mai sus a regelui Andrei se spune între altele:

Ca aurul şi argintul ce se va fi găsit în ţara dată cavalerilor ca feud să treacă jumătate la fiscul regelui, iar cealaltă jumătate să fie a ordinului [11]); ca târgurile să fie libere, iar veniturile lor să treacă în întregime pe seama ordinului, pentru ca din ele să aibă mijloace de a apăra regatul — ad munimen — în contra Cumanilor; ca să aibă voie să ridice şi cetăţi de piatră, nu numai de lemn. In urmă, diploma fixează hotarele ţării dăruite.

Apoi diploma mai adaugă: Le-am mai acordat pe deasupra şi fortăreaţa (castrum) Cruceburg [12]), pe care cavalerii Teutoni o construiseră din nou şi împreună cu aceasta şi livezile de lângă fortăreaţă şi apoi, dela hotarul teritoriului Cruceburg, teritoriul ce duce până la hotarele Brodnicilor — usque ad terminos Prodnicorum — şi dela castrul dela Almage (Hălmeag) până la izvoarele Bârsei şi de aci până la Dunăre.

In acelaşi timp, li se mai dărueşte fraţilor ordinului teuton dreptul de a avea şase corăbii pe Olt şi şase pe Mureş şi scutire de a plăti vamă, când vor trece prin ţara Vlachilor şi când vor trece prin ţara Secuilor.

Intrucât până în acest an, anul datării diplomei regelui Andrei al II-lea (1222), cucerirea Ardealului nu era completă [13]), iar colonizarea Secuilor nu se făcuse încă în regiunea Treiscaunelor şi a Ciucului, pare plauzibilă părerea exprimată în articolul canonicului Karácsonyi că vama românească şi cea secuiască — fapt ce presupune o oarecare organizare politică a celor două popoare — a fost la apus de ţara Bârsei. Românii vor fi avut vama lor în regiu-

10) Vezi discuţiunea aceasta în *Ţara Bârsei*, din anii 1933, 1934 şi 1935 şi la care a luat parte domnii Em. C. Lăzărescu, I. Lupaş, Aur. Sacerdoţeanu şi Ios. Schiopul.

11) Vezi nota dela pag. 66.

12) Cruceburg se indentifică cu Kreuzburg, Teliu (urg. Nyén); deşi unii învăţaţi cred că acest castru ar fi în munţi, la vechiul hotar al Ardealului.

13) Cf. G. Popa-Lisseanu, *Sicules et Roumains*, p. 27.

www.dacoromanica.ro

nea Pierşani—Hălmeag, iar Secuii în regiunea Cohalmului[14]). Căci numai pe aci erau drumuri mari, pe de o parte, drumul Făgăraşului, oraş pe acea vreme neînsemnat, spre Cârţa, localitate vestită, unde se stabilise ordinul călugărilor Cistercensi, cu o impozantă mânăstire ale cărei urme se văd şi astăzi, iar pe de altă parte, drumul spre Nord-vest spre Târnava şi Mureş, pela Homorod. Un drum ducea pe la Românii din ţara Făgăraşului, iar celălalt pe la Secuii din regiunea Odorheiului.

După ce li se mai acordă cavalerilor teutoni şi alte câteva concesiuni cu scopul de a fi ei pe viitor ca un zid de apărare al regatului ungar — tamquam firmum propugnaculum, — diploma este întărită prin pecetie regală şi iscălită de întregul cler şi de întreaga curte a regelui.

Nu ne putem opri de a atrage atenţia asupra faptului că în diploma regală nu se determină hotarele daniei decât în partea dinspre apus, nu şi în cea dinspre răsărit. Aceasta este o dovadă, credem noi, că spre apus erau regiuni organizate, pe când, spre răsărit şi miază noapte, nu. Feudul regal din Ardeal nu este deci hotărnicit în spre răsărit şi miază noapte, fiindcă aci se găseau populaţiuni cu o organizaţiune politică rudimentară, fie că aceste populaţiuni erau Români, fie că erau populaţiuni româno-slave.

2. Tot din anul 1222, din luna Decemvrie, ni s'a păstrat o bulă papală[15]) care cuprinde confirmarea din partea papei Honoriu al III-lea a donaţiunei dată de regele Andrei al II-lea cavalerilor teutoni din ţara Bârsei. Papa aprobă condiţiunile puse de rege. Dar, fiindcă, pentru cancelaria papală, Brodnic şi Blac (Valach) erau două noţiuni identice, ea înlocueşte vorba Brodnic prin cea de Blac şi spune: que procedit usque ad terminos Blacorum[16]).

Ediţia lui Zimmermann-Werner, din 1892, cuprinzând textul critic al acestei bule papale, ne arată că în original era Prodnicorum, iar nu Blacorum. N'avem posibilitatea să colaţionăm textele şi nici să punem la îndoială veraci-

14) Karácsonyi, *Megjegyzések az oláh telepités kérdéséhez*, în *Századok*, 1908, pag. 847.

15) Vezi şi Ios. Schiopul, *Dacia Istorică*, 2. pag. 70.

16) Documentul, în cele mai multe ediţii, cuprinde *ad terminos Blacorun* în loc de *Brodnicorum*.

www.dacoromanica.ro

tatea spuselor editorilor germani. Versiunea ad terminos Blacorum se baza pe un copiar dela începutul veacului al XV-lea. Autorul acestui copiar propusese această identificare, probabil fiindcă, pe la anul 1400, exista conştiinţa că Brodnicii sunt aceiaşi cu Românii.

3. In anul următor, 1223, regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă actul de danie făcut mai înainte mânăstirei Cârţa (Kerch,Candela) din judeţul Făgăraşului. Documentul păstrat în original şi într'un transsumpt, ambele autentice [17]), cuprinde de fapt confirmarea a două danii, a două moşii, ale căror hotare le descrie.

Mai întâi, se dă consimţământul regesc pentru cedarea către mânăstirea cisterciensă din Cârţa a unei moşii din judeţul Sibiului, a moşiei Cisnădioara (Kis Disznod, Michelsberg — Mons sancti Michaelis).

Preotul Gocelinus, pentru devotamentul său, primise dela rege proprietatea Cisnădioara, împreună cu biserica şi cu tot teritoriul ce-i aparţinea şi, dintr'un profund sentiment religios, a dăruit, la rândul său, această moşie cu tot ce se ţinea de ea, mânăstirei din Cârţa a ordinului călugăresc cisterciens. Proprietatea aceasta fusese luată dela biserica din Sibiu, în schimbul proprietăţii Borothnic, — quem de Zebeniensi ecclesia in concambium terre Borothnik receperamus. — Pentru valabilitatea daniei, preotul Gocelinus cere asentimentul regelui care. firește, nu i-l refuză.

Cu această împrejurare se arată şi hotarele moşiei ce se găsea între Răşinari, Cristian şi Sibiu.

Tot prin prezentul privilegiu regal se confirmă şi dania ce se făcuse aceleeaşi mănăstiri prin voevodul de atunci Benedict şi se spune că pământul a fost smuls dela Blacci — terram quam prius eidem monasterio contuleramus, exemptam de Blaccis.

In acelaşi timp se arată şi hotarele moşiei: Oltul, părâul Arinilor (Egwerpotak), Făgetul (Nogebik-Nagybükk), Arpaşelul (rivulus Arpas), munţii Carpaţi (Alpes) şi râul Cârţa (Kurchz).

Din lectura acestui document reţinem două fapte precise: Intâi, că regele Andrei luase dela biserica din Sibiu

17) Jos. Schiopul, *Dacia Istorică*. I, p. 5. In aceeaşi revistă, în ultimul număr (II, 1). d. Al. Doboşi caută să facă dovada că şi acest document este un falşificat.

www.dacoromanica.ro

proprietatea Cisnădioara, în schimbul moşiei Brodnic (în lectură ungurească Borotnic) şi că a dat-o preotului Gocelinus care, la rândul său, a dăruit-o mănăstirii din Cârţa şi, al doilea, că regele a luat dela Români, — a smuls de la Români, exemptam de Blaccis — nu ştim subt ce motiv, — proprietatea ce aceştia aveau la Cârţa, până sus la munte şi a dăruit-o aceleeaşi mănăstiri catolice. Românii fiind ortodocşi şi, deci schismatici, probabil că chiar acest fapt va fi fost motivul pentru care li s'a luat de rege moşia lor dela Cârţa.

Brodnicii de aci nu încape îndoială că sunt cetăţeni ai regatului ungar, din judeţul Sibiu sau Făgăraş.

4. In anul 1227, papa Grigorie al IX-lea numeşte pe arhiepiscopul din Strigoniu ca legat apostolic al Sfântului Scaun pentru ţara Cumanilor şi pentru ţara Brodnic şi-l autorizâ să predice, să boteze, să înfiinţeze biserici şi să instituie preoţi şi chiar episcopi. Căci, zice bula papală: «Am văzut din scrisoarea ta că mai mulţi nobili din neamul Cumanilor au venit la tine ca să-i botezi şi că însuşi principele lor, Bortz, a venit cu supuşii săi la tine ca să primească credinţa creştină, că te-au rugat să te duci la ei să le arăţi calea vieţii pe care să poată să ajungă la cunoaşterea adevăratului Dumnezeu. De aceea, mi-ai trimis pe arhidiaconul din Zala ca să mă roage ca, liberându-te de făgăduiala ta (votum) ce ai făcut (de a merge la locurile sfinte), să te duci în Cumania şi Brodnic, ţară vecină — terra illa vicina — având delegaţia noastră de a predica în numele nostru, de a boteza, de a clădi biserici, de a numi preoţi şi chiar de a face episcopi şi în genere tot ce priveşte cultul şi lăţirea credinţei» [18]).

Din această interesantă scrisoare a papei Grigorie al IX-lea rezultă că poporul Cumanilor fusese înainte vreme păgân şi că acum a găsit momentul potrivit să treacă la creştinism, fie din convingere, fie din consideraţiuni de ordin politic spre a se pune subt protecţia bisericii catolice, în acel timp atât de influentă şi puternică. Alături de Cumani

18) Documentul din 1228, Hurmuzaki. *Doc.* I, p. 107, ne dă şi numele episcopului numit în ţara Cumanilor. Este Teodoric ce avea să fie ajutat de călugării predicatori, trimişi de papă pentru propagandă în ţările din răsăritul Europei.

www.dacoromanica.ro

cari trăiau în această vreme în ţara noastră, şi în special în Moldova, ca pătură conducătoare, mai sunt amintiţi şi Brodnicii — de cuius gentis conversione speratur.

Nu putem şti cu precisiune dacă acest «de cuius gentis conversione speratur» se rapoartă numai la Cumani cari erau păgâni sau numai la Brodnici cari, precum o ştim din alte izvoare, erau creştini. Gramatica latină admite ambele interpretări. In ipoteza a doua ar fi vorba numai despre convertirea la catolicism a Brodnicilor ortodocşi. Noi înclinăm pentru ipoteza a doua, fiindcă, în afară de faptul că Brodnicii, ca Români, după cum vom vedea, erau creştini de multă vreme, dar ortodoxismul lor constituia un mare neajuns pentru Scaunul apostolic de la Roma.

Dovezi despre aceasta avem, — pe lângă împrejurarea că în actele medievale numirea de «infideles» se rapoartă la ortodocşi, iar nu la necreştini, cari se numesc heretici sau «păgâni», — mai multe documente din aceeaşi epocă [19]).

Unde locuiau aceşti Brodnici? Documentul ne spune

---

19) Dăm conţinutul numai a două documente:

Din anul 1234, există scrisoarea principelui de coroană, viitorul rege al Ungariei, Bela al IV-lea, către papa Grigorie al IX-lea, prin care scrisoare îşi ia asupra sa îndatorirea să distrugă prin toate mijloacele pe ortodocşi şi pe falşii creştini. — Universos hereticos et alios christianos qui relicta fide christianitatis ad superstitionem Ysmahelytarum vel Judaeorum pervertuntur, quocumque nomine censeantur et falsos christianos de terris nostris bona fide studebimus pro viribus extirpare. — Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 128.

Tot din acelaşi an, ni s'a păstrat o scrisoare a papei Grigorie al IX-lea către acelaşi Bela, prin care scrisoare ni se spune că în episcopia Cumanilor se găsesc nişte popoare cari se numesc Români şi cari primesc tainele bisericeşti dela nişte falşi episcopi de ritul grecesc şi că se fac una cu Românii chiar şi Ungurii şi Nemţii din regatul Ungariei şi-l invită ca episcopul Cumanilor să numească pe seama Românilor un episcop catolic din neamul lor. — In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quidam populi. qui Walati vocantur, existunt, qui etsi censentur nomine christiano, sub una tamen fide varios ritus habentes et mores, illa committunt, que huic sunt nomini inimica. Nam Romanam ecclesiam contemnentes non a venerabili fratre nostro... Episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudoepiscopis Grecorum ritum tenentibus universa recipiunt ecclesiastica sacramenta et nonnulli de regno Ungarie tam Ungari quam Theutonici et alii ortodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem, et sic cum eis, quia populus unus facti cum eisdem Walathis, eo contempto, premissa sacramenta in grave ortodoxorum scandalum et derogationem non modicam fidei christiane.... Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 132.

www.dacoromanica.ro

clar: «in terra illa vicina», care nu poate fi decât partea de răsărit a Munteniei sau Moldova de jos, împreună cu regiunile Ardealului răsăritean, încă necucerit şi încă necolonizat de Unguri în această epocă, deşi o suzeranitate vagă maghiară se întindea şi peste ţinuturile Moldovei şi ale Munteniei.

5) Cu patru ani în urmă, şi anume în anul 1231, papa Grigorie al IX-lea felicită pe arhiepiscopul din Strigoniu — el se numea Robert — că a întors la legea creştină pe mai mulţi Cumani şi-l numeşte legat apostolic al său în provinciile Cumanilor şi ale Brodnicilor, cu dreptul de a predica în aceste ţări, de a înfiinţa biserici, de a institui preoţi şi chiar episcopi. Bula aceasta papală este concepută aproape în aceeiaşi termini ca şi cea din 1227 şi, în mare parte, îi reproduce cuprinsul. In aceasta însă se vorbeşte nu de ţara Cumanilor şi a Brodnicilor, ci de Cumanorum et Brodnicorum proviciis sibi vicinis, de quorum gentis conversione speratur.

6) In anul 1254, regele Ungariei Bela al IV-lea scrie papei Inocentie al IV că Tătarii au de gând să năvălească din nou asupra Ungariei şi-l roagă să-i dea ajutor atât în contra Tătarilor, cât şi împotriva celorlalţi duşmani ai săi, împotriva Rutenilor, Brodnicilor, Bulgarilor şi Bosniecilor, popoare vecine cu Ungaria dinspre răsărit şi miază-zi.

Căci, după marea invazie mongolă din 1241 care a pustiit în lung şi în lat întreaga Ungarie şi la care pare a fi luat parte şi Românii, dimpreună cu Cumanii şi cu celelalte popoare din răsăritul Carpaţilor, se anunţă acum o nouă expediţie de jaf a Tătarilor. Regele Bela disperat se adresează papei, cerându-i ajutor şi arătându-i primejdia nu numai pentru sine, ci şi pentru întreaga creştinătate. «Căci până acum, spune desnădăjduit regele, deşi am făcut apel în apus, la papă, la împărat şi la Franci, n'am primit de nicăiri nici o mângăiere, nici un ajutor, de cât doar vorbe — de quibus omnibus nichil consolacionis vel subsidii accepimus, nisi verba.

In acelaşi timp, regele Bela aminteşte papei că, numai în interesul creştinătăţii şi numai având în vedere foloase politice, şi-a măritat cele două fete, una după un principe al Rutenilor şi pe cealaltă după un principe din Polonia,

www.dacoromanica.ro

iar pe fiul său mai mare l-a făcut să ia în căsătorie o Cumancă şi că a introdus chiar Cumani în ţara sa. Dar, acum, spre părerea sa de rău, constată că totul este de geaba, căci se vede silit să lupte cu ajutorul păgânilor ca să-şi apere ţara — per paganos hodie regnum nostrum defendimus —. Iar popoarele cari odinioară ne erau supuse nouă, popoare megieşe cu ţara noastră dinspre răsărit, s'au unit acum cu Tătarii şi vor să nimicească toată Europa — regiones que ex parte Orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea subiacebant... contra totam Europam suum innumerabilem exercitum destinaverunt.

In pasagiul acesta din scrisoarea regelui Bela al IV nu poate fi vorba, firește, de Brodnicii dela Făgăraş, ori de cei dela Sibiu, ale căror ţinuturi, precum ştim, fuseseră pustiite de Tătari în prima lor invazie, când au intrat în Ardeal prin pasul Branului, ci de Brodnicii cari vor fi locuit la răsărit şi la miazăzi de regatul Ungariei şi în regiunea Treiscaunelor, încă necolonizată de Secui.

Tot din această scrisoare se mai constată că singurul sprijin pe care se poate bizui regele este cel al călugărilor ordinului Ospitalier, pe cari i-a aşezat în locurile cele mai expuse, la hotarul Cumanilor şi al Bulgarilor.

Este, prin urmare, neîndoios ca arhiepiscopul Robert din Strigoniu care obţinuse dela papă delegaţia de a converti pe Cumani şi pe Brodnici, înţelege pe locuitorii din afară de regatul Ungariei, că prin urmare Brodnicii sunt un popor ce locuiau mai ales în Moldova de mai târziu [20]).

7) Pentru ultima oară întâlnim pe Brodnici într'un document din anul 1359, emanat din cancelaria regelui Ungariei Ludovic I [21]).

Prepozitul din Sibiu s'a plâns regelui că Saşii din scaunul Cincului au pus stăpânire cu puterea — potentialiter — pe moşia sa Proştea, Prepostfalva, — alio nomine Prodnik nuncupata — şi că acum o deţin ocupată samavolnic în prejudiţiul şi paguba sa. De aceea, regele însărcinează Capitlul din Alba Iulia să cerceteze faptele şi la prima con-

---

20) Karácsonyi, *Századok*, a. 1908, pag. 609.

21) Documentul original se găseşte în archiva Capitlului dela Alba Iulia.

www.dacoromanica.ro

gregaţie generală dela Alba Iulia, unde era acum reşedinţa episcopatului din Ardeal, să-i raporteze cum stau în realitate lucrurile.

Comuna Proştea, numită astfel de sigur după numirea germană de Probstdorf, se găseşte în judeţul Târnava Mare, plasa Agnita, şi are o populaţiune, în marea ei majoritate, formată din Români, câţiva Unguri şi restul Saşi. Satul se numea altă dată, după cum ne arată documentul de mai sus, Prodnik.

Nu încape îndoială că avem de a face în această comună cu urmaşii foştilor Brodnici [22]).

Brodnicii în istoriografia străină şi în cea română. — Cu problema Brodnicilor s'a ocupat atât scriitorii străini cât şi scriitorii noştri; nici unii nici alţii însă n'au ajuns la o soluţiune definitivă.

Toţi au pornit dela însemnarea cuvântului de Brodnic şi cei mai mulţi au admis că profesiunea ce se ascunde subt numele acesta ar fi putut să dea numele întregului popor. In adevăr, după unii, vorba Brodnic ar veni, după cum a arătat-o marele slavist Miklosich [23]), din radicalul «brod», vad, şi sufixul «nic» şi ar însemna locuitori dela vaduri, locuitori dela poduri.

Cuvântul slav «brod» a trecut şi în limba română subt formele de brod, brodar, brodina sau brudină, a brodi sau a se brodi şi, în sfârşit, brodite.

Brod însemnează şi în limba noastră vad şi pod pluti-

---

22) Karácsonyi I., *A borodnok ország* în *Századok*, pag. 613 greşeşte când crede că precum au imigrat în Ardeal cete de Ruşi şi Pecenegi, tot astfel au imigrat din Moldova de mai târziu cete mici de Brodnici şi că o astfel de ceată ar fi descins în teritoriul comunei Proştea de astăzi; de aceea ar fi şi fost numit satul în secolul al XIII, satul Brodnicilor, ung. Borothnik. Dar, nu numai cete, ci chiar păstori singurateci ar fi vizitat, în vederea păşunatului, teritoriul nelocuit al Treiscaunelor şi ar fi putut astfel să dea, mai ales în partea de miazăzi a judeţului Treiscaune o sumă de numiri slave ca Boroşinău, Covasna, Osdola, Zagon, Papolţ şi alte multe.

23) Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, *Etymologisches Wörterbuch; Die slavische Elemente im Rumunischen*, sub voce. In această ultimă lucrare, Miklosich citează vorbele *brod*, vadum, *brod*, navis (în l. sârbă); *brod*, *brudina*, traiectus, *brudariu*, portitor, *brodesc*, deliro, *broditi*, blaterare, *brodeală* eventus.

www.dacoromanica.ro

tor; brodar, cu aceeaşi însemnare ca podar, ne arată pe cel ce mână brodul sau podul; brodină sau brudină, şi chiar prudină, însemnează întâi vad ca în proverbul «a se feri de putină şi a da peste brudină»; în al doilea rând, luntre sau pod şi, în a treia însemnare, taxa ce se dă pentru trecutul unei ape cu brodul, ca în «De vei avea să-ţi plăteşti brudina, nimeni nu te opreşte să intri în corabie» [24]).

Tot din brod pare a veni şi cuvântul nostru popular a brodi sau a se brodi, adecă a ajunge la o apă tocmai în momentul potrivit, când te poţi urca pe brod ca să te treacă pe celălalt mal. Şi tot din brod derivă şi brodite, pe brodite, adecă pe nimerite.

Şi, fără îndoială, din verbul «broditi» care în limba slavă însemnează «a colinda», «a merge încoace şi încolo», s'a ajuns la concepţiunea de «nomad», dată Brodnicilor, în limba germană Herumzöglinge sau Landstreicher, cum îi numeşte traducătorul german al lui Karamzin.

Scriitorii ruşi, aproape în unanimitate, luându-se după însemnarea cuvântului de «brodnic» şi după cea a lui «broditi» au considerat acest popor, ca popor slav şi anume rusesc. In sprijinul teoriei lor ei au, în afară de cuvântul ce neîndoielnic este de origine slavă, şi faptul că întâlnim pe Brodnici în stepele Rusiei şi, uneori, fiind aruncaţi până în regiunile îndepărtate ale Donului.

Astfel istoricul rus, Karamzin, socoteşte, după cum am amintit mai sus, pe Brodnici drept creştini, locuind printre barbari — deşi cronicile nu o spun — cu cari se aseamănă prin vieaţa lor şi fiind recrutaţi printre Ruşii pribegi şi punându-se pentru bani în serviciul principilor ruşi în certurile dintre ei [25]).

Hruševškyi, istoricul poporului ucrainian, ţinând seama de arătările analelor ruseşti şi mai ales fiind influinţat de informaţiunile culese din Karamzin consideră pe Brodnici drept o populaţiune rusească, locuind în veacul al XII şi XIII, la gurile Donului şi ducând o vieaţă de stepă [26]).

---

24) *Dicţionarul limbii române*, sub voce.

25 Karamzin. *Histoire de l'Empire de Russie*, III. 8, pag. 144, trad. franceză.

26) Mih. Hrusevskyi, *Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes, I, pag. 127:* Eine zahlreiche ukrainische Steppen Bevölkerung, die Brodniki (Freigänger) welche in enger Verbrüderung mit den Nomadenhorden, den Beherrschenden der Steppen, in diesen Steppen zu leben vermochte».

www.dacoromanica.ro

Tot ca Ruşi socotesc pe Brodnici şi scriitorii Ilovaischi şi Veselago, aşezându-i în apropiere de marea Neagră sau marea de Azov şi considerându-i ca marinari creştini [27]).

Hunfalvy, istoric ungur cu cunoscute prejudecăţi, şi care s'a ocupat în special cu problemele româneşti, socoteşte pe Brodnici ca Români şi urmărind chimera de a demonstra lipsa de continuitate a elementului roman în Dacia Traiană, crede a fi descoperit în această identificare nomadismul poporului român [28]).

Şi Peisker deduce nomadismul Românilor şi originea lor asiatică, precum şi o înrudire a lor cu popoarele turco-tătare, din identificarea cu Brodnicii cari ar fi locuit odinioară în regiunile îndepărtatului Don [29]).

Istoricii noştri sunt împărţiţi pe chestiunea Brodnicilor în două tabere: unii cred că sunt Români, alţii că nu sunt Români.

Cel dintâi care a studiat la noi problema Brodnicilor a fost Radu Rosetti. Acesta credea că Brodnicii ar fi aceiaşi cu Bârladnicii, adecă cu locuitorii Berladului, că ei ar fi locuit spre miazăzi de Bolochoveni cari trăiau ceva mai la miazănoapte şi că ar fi format, în veacul al XII-lea, cea dintâi organizaţie de stat în Moldova. Şi, aceiaşi Bârladnici sunt descrişi de Karamzin, după cronicile ruseşti, aproape cu aceleaşi cuvinte ca şi Brodnicii, de cari nu s'ar deosebi întru nimic, de cât doar că ei locuesc în Moldova, având de capitală Bârladul [30]).

Şi, după cum Bolochovenii dela Nord [31]) — continuă

---

27) Citaţi de d. A. V. Boldur. *op. cit. pag. 115,* şi ale căror lucrări nu ni-au fost accesibile.

28) Hunfalvy. *Die Rumänen und ihre Ansprüche,* pag. 77: «Der Hirte, namentlich der Gebirgshirte ist zum Wandern gezwungen, er führt ein unstätes Leben. In den slavischen Sprachen heisst der herumvagierende Mensch «brodnik», und siehe da, auch unter diesem Namen kommen die Wlachen als Brodniken vor».

29) Peisker, *Die Abkunft der Rumänen,* pag. 201. Cf. şi Sacerdoţeanu. *Consideraţiuni asupra Istoriei Românilor în evul mediu,* pag. 148.

30) R. Rosetti. *Revista Nouă,* III. pag. 55.

31) Numele Bolochovenilor.—dela Voloch: cum numeau Ruşii pe Români— se întâlneşte, în documentele vremii, în numirea localităţii Bolechow din Galiţia, numită Villa Valachorum cf. Onciul. *Orig. princip. rom.,* pag. 237. Domnul A. V. Boldur. *op. cit.,* pag. 120, enumeră o sumedenie de localităţi cari ne

www.dacoromanica.ro

să-şi desvolte R. Rosetti ideea — s'au putut împăca cu Tătarii subt îndatorirea de a cultiva grâul şi meiul (mălaiul) [32]) trebuitor oştirilor lui Bati, tot astfel şi Brodnicii, de mai la Sud, vor fi obţinut probabil aceleaşi condiţiuni ca şi consangenii lor de mai la Nord.—In marea pustiire a Mongolilor se pare că numai Românii, ca popor sedentar [33]), vor fi găsit mijlocul de a se adapta împrejurărilor, fie unindu-se în lupte cu barbarii, ca în cazul voevodului Ploscânea, fie servindu-i cu alimente, de cari aceştia aveau atâta nevoie.

Dumitru Onciul, întrebuinţând şi în problema Brodnicilor o metodă critică riguroasă, ajunge la concluziunea că Brodnicii nu pot să fie decât Români şi ne atrage luarea aminte în special asupra împrejurării că ei sunt numiţi întotdeauna alăturea de Cumani şi nici odată nu se confundă cu aceştia [34]). Brodnicii sunt, după Onciul, aceiaşi cu Vlahii dela nordul Dunării, cu cari însă întotdeauna se confundă.

«Această confundare a ambelor numiri, zice Onciul, pe lângă faptul că Brodnicii sunt deosebiţi ca popor şi de Cumani şi de Ruşi, cum şi că ei ajută pe Asăneşti în luptele acestora cu Bizantinii, lupte la cari au luat parte şi Românii din Ţara Românească, ar indica că Brodnicii din Moldova meridională erau Români. Dar numele lor este slav, derivând din slav. brod (=vad) şi ar putea să însem-

---

amintesc pe Bolochovenii de odinioară. Domnul Iorga se miră în *Revista Istorică*, XXI. pag. 100, că noi ne-am ocupat în vol. VII al acestei colecţii de Izvoare istorice şi de Bolochoveni pe cari d-sa în «*Brodnicii şi Românii*», pag. 150 îi considera ca «lichidaţi». şi al căror nume n'are nimic a face cu Românii»; deşi chiar d-sa în *Ist. Rom.* III, pag. 81 socoteşte că ar putea fi crezuţi şi ca Români. căci ne spune: «Dacă, mult mai sus cronica rusească a lui Ipatie pomeneşte la 1150, Bolohovo la Bug. iar la 131 Bolohovsci între Chiev, Haliciu şi Volinia, putem sau ba să-i admitem ca Români, cum s'a făcut în general până acum. De fapt, Bolohovenii par a fi în adevăr numai capi de foarte mici ocoale de oraşe».

32) Letopiseţul lui Ipatie, ediţ. III. a Comis. Arch. St. Petersburg, pag. 626. «De acolo arzând şi robind ţara Bolohoveană, i-a lăsat pe ei Tătarilor. pentru ca să le are şi samene grâu şi meiu».

33) Cf. Sacerdoţeanu, *Românii şi Barbarii în secolul al IX*, pag. 7: «Barbarul fiind militar. fie de luptă regulată, fie de jefuire, după cum era cazul. trebuie neapărat să fi fost cineva obligat să producă întreţinerea».

34) Asupra simbiozei Românilor cu Cumanii, vezi *Izvoarele Istoriei Românilor* XI, *Cronica pictată dela Viena*, pag. XLVIII.

www.dacoromanica.ro

ne locuitori pe vad sau lângă un râu mai mare, cum ar fi Prutul sau Nistrul. Acest nume slav dându-le şi diplomele ungureşti, în cari ei se găsesc menţionaţi până la invaziunea Tătarilor, pe când Ungurii numesc pe Români Vlachi (ung. Oláh), ar urma că Brodnicii erau mai probabil o populaţiune mixtă, compusă din Români şi Slavi, cu organizaţie deosebită de cea a Ruşilor propriu zişi, ca şi de cea a Cumanilor, de cari popoare ei sunt deosebiţi în ştirile ce avem despre ei».

Şi observă mai departe istoricul Onciul: «Faptul că ei nu fac cauză comună cu Ruşii şi Cumanii în contra Tătarilor, vorbeşte invederat pentru caracterul lor străin de aceste popoare în ce priveşte naţionalitatea şi organizaţiunea lor, cum şi naţionalitatea română, cel puţin pentru a elementului conducător între ei, pentru organizaţiunea lor cnezească. Iar dacă întâlnim la ei un voevod, menţionat în analele ruseşti cu ocaziunea unui războiu, acesta pare să fie numai un conducător în timp de războiu care înţeles îl are cuvântul voevod în limba rusească. Ori cum voevodul Brodnicilor nu poate fi considerat ca fiind investit cu putere monarchică, cum erau voevozii români de apoi. Organizaţiunea cnezească a Brodnicilor, cu urmele posterioare de cnezi ce se constată pe teritoriul lor, are în tot cazul cea mai multă probabilitate pentru sine» [35]).

Pornind tot de la etimologia cuvântului «brodnic», canonicul Augustin Bunea socoteşte pe Brodnici ca Români; numele de «brodnic» însă îl identifică nu cu cel de Vlah, cum credea Onciul, ci cu cel de Muntean. «Căci, zice Augustin Bunea, singura dificultate care s'ar putea aduce în contra naţionalităţii române a Brodnicilor este acest nume al lor. Cei mai mulţi istoriografi deduc numirea aceasta dela cuvântul slav brod=prudină, brudină, pod umblător, vad, şi astfel Brodnicii ar însemna podari sau oameni cari locuesc la vadurile râurilor. Dar această explicare ni se pare nefirească, mai întâi pentrucă nu se poate închipui ca un popor şi o provincie întreagă să se numească după o îndeletnicire a unor puţini oameni care îndeletnicire se află la toate popoarele. Apoi este şi dificultatea că din brod,

35) D. Onciul, *Originele Principatelor Romane*, pag. 90.

www.dacoromanica.ro

pod, ca să faci podar, nu se adaugă sufixul «nik», ci «ar» şi astfel podarii ar trebui să se cheme în limba slavă «brodar». De aceea, lăsând în grija slaviştilor explicaţiunea firească a acestei numiri, observăm că cuvântul Brodnic, Prodnic, stă alături la un scriitor bizantin cu numirea Bordoni cari împreună cu Cumanii ajută pe Asaneşti în contra Bizantinilor în luptele urmate la întemeierea imperiului româno-bulgar în 1186. Deci se poate ca numirea Brodnicilor să se derive dela slavicul brodo=munte, ceeace cu sufixul nik ar însemna Muntean, ca Berladnic=Bârlădean. Ştim însă că Românii la sărărit şi miază zi de Ardeal s'au numit Munteni şi ţara lor Muntenia sau latineşte Transalpina [36]), care numire se întâmpină în documente încă din veacul al XIII-lea. Astfel ţara Brodnic sau Borodnic n'ar fi alta decât numirea slavă a ţării care mai târziu s'a numit latineşte Transalpina, iar Românii i-au spus Muntenia. Ţara aceasta a Muntenilor a fost odinioară însă cu mult mai mare şi se întindea şi în Munţii Ardealului, până ce i-au scos de acolo, Ungurii lăsându-le în Ardeal numai ţara (terra Blacorum) dintre Olt şi Carpaţi [37])».

Părerea canonicului Aug. Bunea o admite şi C. Kogălniceanu [38]) care în sprijinul unei păreri de ordin lincvistic aduce un argument de ordin istoric şi anume un fapt pe care ni-l citează călugărul dominican Ascelinus. La anul 1246, acest călugăr, făcând un raport despre misiunea ce a avut la Cumani, ne vorbeşte despre masacrele Tătarilor asupra popoarelor, mai cu seamă creştine. şi ne citează pe Unguri, pe Munteni şi pe Poloni — de tanta occisione hominum et maxime Christianorum ac potissime Hungarorum Montanorum et Polonorum [39]). Prin Munteni, Kogălniceanu crede că Ascelinus a voit să înţeleagă pe Brodnicî,

---

36) Hunfalvy, *op. cit.* pag. 97 crede că precum din Erdö-elve, numele unguresc al Ardealului s'a născut, prin traducere, Ultra Silvania şi mai apoi Transilvania, tot astfel din ungurscul Havas el földje, am avea, în traducere, Ultra montes nivium şi mai apoi Transalpina.

37) Aug. Bunea, *Incercare de Istoria Românilor până la 1382*, pag. 130 sq.

38) C. Kogălniceanu, *Românii subt Unguri până la întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei*, în *Arhiva*, XXXVII. a. 1930, pag. 98.

39) Hurmuzaki, *Doc.* I. pag. 235.

www.dacoromanica.ro

„al căror nume îl socoteşte format din radicalul brodo= munte şi sufixul nic.

Plecând dela înţelesul etimologic al cuvântului Brodnic, radic. brod şi sufixul nic, istoricii noştri au căutat să arate cari sunt acele vaduri lângă cari a trăit acest popor al Brodnicilor.

Domnul Iorga crede că numele de Brodnic este împrumutat dela «o obişnuinţă», mai mult de la «o cancelarie slavonă», iar ipoteza susţinută de Onciul, cum că Brodnicii, ca şi voevodul lor Ploscânea ar fi Români, nu o admite. Iată cum argumentează D-sa în această privinţă:

«Dacă în veacul al XII încă ar fi fost o organizaţie românească în stare să ducă aşa de departe lupte, când cu Turanienii când alături de Turanieni, jucând şi un rol ca cel al lui «Ploscânea», evident că am fi avut de multă vreme o formă politică determinată în regiunile Moldovei, unde ea apare abia la jumătatea secolului al XIV. Trebuie lăsaţi la o parte deci aceşti Brodnici, al căror nume va fi avut sensul derivat de «pribegi», pe care-l menţionează Onciul şi a căror asemănare cu Cazacii Donului se poate menţinea» [40]).

D-sa pare deci că face deosebire între Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii ce trăiau în regiunile noastre. Vorbind despre identificarea Brodnicilor cu Bordonii (Brodonii), din cronica bizantină, cari luptă alături de Cumani în contra Bizantinilor pentru «Bizanţul vlaho-bulgăresc al Asaneştilor», susţine că ei trebuesc căutaţi în vadurile dobrogene şi basarabene ale Dunării. Căci zice D-sa: «Oameni de vad, în părţile dunărene, Brodnicii nu pot fi căutaţi decât la vadurile dobrogene şi basarabene ale Dunării şi marilor ei afluenţi, acolo unde e vadul dela Isaccea, marele vad, vadul dela Măcin, Vadul-lui-Isac pe Prut, Vadul-lui-Vodă pe Nistru. Ei îndeplineau aici şi funcţia pe care, pe vremea Avarilor, Bizantinii o atribuie la Dunărea vestică aşa numiţilor ναῦται [41]).

Şi fiindcă numele lor «de cancelarie» trimite la o orga-

---

40) Iorga, *Brodnicii şi Românii*, în *An. Ac. Rom.* VIII, s. III, pag. 149.

41) Iorga, *Ibidem*, pag. 150. Cf. şi N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor la Dunărea-de-jos* în *Anuarul de Ist. Naţ. Cluj*, pag. 146.

www.dacoromanica.ro

nizaţie, d. Iorga crede că ar putea fi vorba de formaţiunile drâstoriene şi dobrogene ale lui Tatul şi ceilalţi cari ar fi format aci un fel de «Vlaşcă» [42]).

Ademenit de înşelătoarea etimologie a cuvântului de «brodnic», d. Iorga cade în contrazicere când se găseşte în faţa interpretării realităţilor istorice. Căci este silit să constate pe aceiaşi Brodnici şi în regiunile muntoase şi fără de vaduri ale Carpaţilor şi se vede obligat, în acelaşi timp, să treacă subt tăcere pe Brodnicii din Ardeal.

«Când Manuil, zice d. Iorga, a crezut că poate strânge pe Unguri prin pasurile Moldovei, el a venit prin vadul de la Obluciţa, căutând pasurile din Secuime şi în cale el ia cu dânsul pe Vlahi, aceiaşi ca Vădenii brodnici pe cari îi vom întâlni mai târziu la trecerea marilor ape, în legătură cu formaţiunile din Dobrogea şi dela Silistra» [43]). Iar mai jos «Existenţa unor formaţiuni de state la Dunărea de jos, existând pe la 1100 şi întinzându-se firesţe cât numele de Vlaşca, menţiunea oamenilor dela vaduri, Brodnicii şi la Unguri şi la Slavi, se va înţelege cum trupele lui Manuil Comnenul au putut găsi... Români în calea lor spre Haliciu [44]).

Şi apoi «Am dovedit aiurea că oamenii dela broduri, adecă dela vaduri, nu pot fi decât cei dela aceeaşi Dunăre, unde fiinţase şi un stat al lor care trebuie admis, deci ca existent şi acuma, acea Vlaşcă a cării întindere mergea în adevăr până subt muscele [45]).

Evident, avem de a face aci cu Brodnicii cari nu trăiau numai la vaduri.

In cele din urmă, vorbind despre Brutenii amintiţi alături de Blaci în luptele lui Ottocar al Boemiei în contra împăratului german, d. Iorga crede că aceşti Bruteni pot fi «cel mult Brodnici moldoveni».

Din interpretarea faptelor istorice rezultă deci, chiar

---

42) Vezi C. Necşulescu. *Ipoteza formaţiunilor politice române la Dunăre, în sec. XI*, în *Rev. Ist. Rom.* VII. pag. 122, care încearcă să facă dovadă despre netemeinicia acestor formaţiuni politice.

43) Iorga, *Istoria Românilor*, III. pag. 75.

44) Iorga. *Istoria Românilor*, III. pag. 81.

45) Iorga. *Ist. Rom.* III, pag. 108. La pag. 114 se vorbeşte de drumul Brodnicilor dela Câmpulung înainte spre Dunăre.

www.dacoromanica.ro

după d. Iorga, că Brodnicii se găseau peste tot, şi în Muntenia şi în Moldova şi în Ardeal, unde D-sa îi constatase altă dată, iar nu numai la vadurile dobrogene şi basarabene.

Domnul V. Motogna admiţând pentru numele de Brodnic o etimologie neacceptată de nimenea, a crezut că în vorba Brodnic am avea radicalul Bron sau Bran, ceea ce în limbile slave însemnează «poartă» şi sufixul «ic» şi a socotit că poate să identifice pe Brodnici cu Vrânceni, având aceeaşi însemnare de păzitori ai trecătorilor, de păzitori ai porţilor [46]). Mai târziu însuşi D-sa a părăsit ca neîntemeiată părerea ce emisese.

Părintele I. Ferenţ, de altfel într'un studiu temeinic făcut asupra Cumanilor, găseşte prilejul să se ocupe şi de problema Brodnicilor [47]). D-sa, întemeindu-se pe interpretarea diplomei regelui Andrei al II-lea şi a confirmării papei Honoriu al III, caută să stabilească localitatea unde puteau trăi Brodnicii. Această localitate nu putea să fie de cât la sudul Moldovei, lângă Siretul inferior.

In ce priveşte însă naţionalitatea acestui popor, părintele Ferenţ nu-i socoteşte ca Români, aducând în sprijinul părerii sale următoarele argumente:

Intemeindu-se pe faptul că în unele izvoare ruseşti Brodnicii ne sunt prezentaţi ca nomazi, pe când Românii se ştie că n'au fost niciodată nomazi, în sensul cum au fost Mongolii şi Cumanii; că ei ne apar pe malurile râului Oka în anul 1147, alături de Cumani, ca aliaţi ai principelui rus Sviatoslav; că, mai târziu, la anul 1186, dau ajutor, tot alături de Cumani, Asaneştilor; iar în 1222 şi 1254 îi găsim în Moldova lângă Siretul inferior şi în 1223 la Calca lângă Don ca aliaţi ai Tătarilor, în contra Ruşilor şi Cumanilor, subt conducerea voevodului Ploscânea, trage concluziunea că Brodnicii nu puteau să fie Români [48]).

De asemenea, împrejurarea că Brodnicii sunt amintiţi în anul 1227 alături de Cumani, a căror (Brodnici sau Cumani) convertire la creştinism sau numai la catolicism se

---

46) V. Motogna. *Revista Istorică*. anul 1922, pag. 55.

47) I. Ferenţ, *Cumanii şi Episcopia lor*, pag. 125.

48) I. Ferenţ. *loc. cit.*, pag. 127.

www.dacoromanica.ro

nădăjdueşte; că în 1254 Brodnicii sunt numiţi «infideles», face pe părintele Ferenţ să conchidă că Brodnicii nu sunt Români. Ei ar fi un trib din neamul turcesc al Berendicilor, popor nomad, despre care ne vorbeşte . cronica lui Nestor. Aceşti Berendici, locuind pe malul stâng al Niprului ar fi fost numiţi de Ruşi Brodnici, nume ce li-a rămas şi la vadurile Siretului din Moldova de jos [49]).

«Argumentul, conchide maliţios mai departe părintele Ferenţ, este bolnav de un «nimis probat: ergo nihil probat». A preface pe Ploskinia al analelor ruseşti, cum susţinuse D. Onciul în Ploscânea şi a vedea în el un Român, ne pare un joc filologic, fără valoare decât acea a unui haz» [50]).

Cât priveşte Proştea-Prodnic de lângă Târnava sau Borothnic de lângă Sibiu, acestea, după părintele Ferenţ, n'ar fi decât nişte reminiscenţe din epoca slavonă [51]).

Pentru d. Romulus Cândea, Brodnicii sunt un popor de naţionalitate română [52]). D-sa se bazează pe cercetările lui Onciul şi pe cele ale d-lui Iorga [53]).

Domnul C. C. Giurescu, după ce constată existenţa neîndoielnică a Brodnicilor în ţara noastră, că aceşti Brodnici sunt o populaţiune care locuia lângă vaduri şi anume lângă vadurile râurilor din răsăritul Munteniei şi din sudul Moldovei, că «ţara Brodnic pare a fi avut o întindere apreciabilă, de vreme ce este amintită alături de Cumania» socoteşte că, — ţinând seama de împrejurarea că la data când apar Brodnicii, asimilarea Slavilor era fapt împlinit, — nu este lipsită de temei ipoteza care îi consideră drept Români. D-sa nu separă pe Brodnicii voevodului Ploscânea cari la 1223 luptaseră la Calca, de Brodnicii din ţara

49) I. Ferenţ, *loc. cit.*, pag. 128.

50) I. Ferenţ, *op. cit.*, pag. 129.

51) Vezi în *Revista Istorică*, anul 1923 critica întemeiată ce aduce d. V. Motogna obiecţiunilor părintelui I. Ferenţ.

52) Rom. Cândea, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, pag. 3, nota 2.

53) La 1905, când d. Iorga a publicat *Geschichte des rumänischen Volkes*, Brodnicii, locuitori dela vaduri erau socotiţi ca identici cu Moldovenii. Căci d-sa zice I, pag. 183: «Folglich sind diese Bauern an den «Furten» nichts anderes als diejenigen Rumänen, welche, wie es auch der Bericht über die kaiserlich byzantinischen Züge besagt, in dem Hügellande der Moldau Ackerbau trieben». In acelaşi timp aminteşte tot aci şi despre Prodnicii dela Făgăraş şi de Borothnicii dela Sibiu.

www.dacoromanica.ro

noastră. Şi, prudent, D-sa crede că în starea de astăzi a cunoştinţelor despre Brodnici, problema acestei populaţiuni rămâne deocamdată nedeslegată [54]).

Pentru d. A. V. Boldur, problema Brodnicilor este una din cele mai interesante probleme ale istoriografiei noastre. Această importanţă o atribuie în special faptului că avem de a face aci cu nişte Români cari trăiesc în afară de graniţele actuale ale ţării noastre [55]).

D-sa stabileşte mai întâi identitatea dintre Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii din regiunile noastre şi supunând unei amănunţite cercetări atât cronicele ruseşti, cât şi toponimia provinciilor Voliniei, Podoliei, Chievului şi Galiciei, ajunge să constate un surprinzător de mare număr de localităţi de origine românească. O hartă ce însoţeşte cartea sa scoate şi mai bine în evidenţă elementul românesc din regiunile pe cari le cercetează. Şi d. Boldur conchide că, într'o vreme, raporturile dintre Români şi Ruşi erau de o strânsă legătură.

In acelaşi timp, d. Boldur stabileşte definitiv şi forma exactă a cuvântului Ploscânea, bănuită numai de Onciul, ca având un timbru românesc, căci, colaţionând cronicile Voscresenscaia şi Academicescaia, care este numai o anexă a cronicei numite a lui Lavrentie, constată că, în cronica Academică, numele voevodului este Ploscânea, cu â, «exact cum îl preconizase cu spiritul său pătrunzător Dumitru Onciul [56]).

Domnul Boldur însă ni se pare că greşeşte atunci când fixează patria Brodnicilor.

In adevăr, D-sa pornind dela împrejurarea că în cronicile ruseşti denumirea populaţiunilor se face sau după caracterul teritoriului unde locuesc acele populaţiuni (Devliani, locuitori ai dealurilor, Poliani, locuitori ai câmpiilor), sau dela oraşul din care ele se trag (Smoliani-Smolensk, Periaslavţi-Periaslavl, Novogorodţi-Novogorod) socoteşte că şi Brodnicii s'ar numi după oraşul Brodi, pe care D-sa îl constată ca fiind odinioară capitala şi oraşul prin-

54) C. C. Giurescu. *Istoria Românilor*. I. pag. 313.

55) A. V. Boldur. *Istoria Basarabiei*. I. pag. 111.

56) A. V. Boldur. *Ibidem*, pag. 115. Vezi şi pasagiile din *Cronica din Novgorod*. pag. 40 reproduse de noi mai jos.

www.dacoromanica.ro

cipal al regiunei din sud-vestul oraşului de azi Vladimir Volânski. Oraşul Brodi, în al doilea rând, situat într'o regiune mlăştinoasă cu bălţi şi vaduri, regiune cunoscută astăzi subt numele de Bălţile Pinsk, a jucat în trecut un mare rol istoric. Centrul Brodnicilor ar fi fost, după părerea d-lui Boldur, între Galiţia, Volinia şi Podolia [57]).

Din regiunea Brodnicilor, ca şi din cea a Bolohovenilor, la Sudul celei dintâi, d. Boldur ne citează o sumedenie de localităţi cari ne dau dovadă despre aşezările româneşti ale Brodnicilor. Astfel, pe lângă numeroasele localităţi cari păstrează în radicalul lor numele de Volohi, Bolohi, Vlahi, Vlasi etc., numiri pe cari Slavii le întrebuinţează spre a designa pe Români, ni se citează trei comune numite Plosca, — după care de sigur s'a numit voevodul Brodnicilor, Ploscânea, — apoi localităţile Bronic, Brodniţa, Brodoc — un Brodoc îl întâlnim şi în judeţul Vaslui [58]), — Sataţnov (Satu nou), Singura, Troianov, şi alte multe cari păstrează pe dacicul «dava»: Gnidava, Vlodava, Voscodavia, Voscodauţi, etc. şi valul Troian, la hotarul dinspre Halici, ridicat de sigur de Brodnici cari mai păstrau încă amintirea lui Traian [59]).

O schimbare radicală în configuraţiunea ţărilor româneşti s'a produs numai prin marea invazie tătărească din 1241. Cu această împrejurare Moldova şi Muntenia fiind măturate de elementele barbare suprapuse, Românii şi-au părăsit, după părerea d-lui Boldur, lăcaşurilor lor din ţara Brodnic şi din ţara Bolochovenilor, unde se stabiliseră de mult, şi au imigrat unii spre Sud, în Moldova, alţii spre Vest în Polonia şi alţii, în sfârşit spre văile Ucrainei şi pe valea Niprului. Cei ce au rămas pe loc s'au desnaţionalizat complet şi n'au lăsat după ei decât o amintire slabă în toponimia regiunilor ruse [60]).

---

57) Boldur. *op. cit.* pag. 119.

58) O villa Brodnuk. o întâlnim în 1253 în Nitria Cf. Fejér. *Cod. dipl.*, V. 2. p. 137: câteva localităţi derivate din Brod. în *Dicţ. Geogr. al Rom.*, Brodniţa (germ. Strassburg) este un oraş în Polonia etc.

59) Boldur. *op. cit.* pag. 132.

60) Boldur. *op. cit.* pag. 140.

www.dacoromanica.ro

Domnul G. I. Brătianu, în două cărţi ale D-sale [61]), admiţând părerea lui Uspenschij [62]), crede, ca şi odinioară Dumitru Onciul, că Brodnicii sunt acelaşi popor ca şi Brodoni-Vordoni din cronica bizantină, οἱ ἐκ Βορδόνης, că numele lor este acelaşi cu al Brodnicilor din analele ruseşti din 1147, uniţi atunci cu Cumanii; că acest nume al lor este acelaşi cu cel al Brodnicilor din documentele ungureşti dela începutul veacului al XIII-lea; că ei sunt stăpânii vadurilor, adecă ai regiunilor din Moldova de miazăzi, vecină cu ţinuturile Munteniei, brăzdate de atâţia afluenţi ai Dunării; că, trăind în vecinătatea Cumanilor, n'au fost în totdeauna în bune raporturi cu aceştia; că şeful lor, un voevod cu numele Ploscânea — d. Brătianu nu face deosebire între Brodnicii analelor ruseşti şi Brodnicii regiunilor noastre — se găsea alături de Tătari, când aceştia în 1223 invadaseră Rusia sudică.

Şi se întreabă d. Brătianu: «Să fie oare prea riscat de a apropia de misterioşii N. nd. r sau V. n. nd. r pe Vordonii sau Brodonii textelor bizantine, Brodnicii, pe cari cancelaria pontificală, la începutul veacului al XIII, îi confundă cu Românii din Carpaţi?... Ipoteza V. n. nd. r—Vordoni, Brodoni pare greu de admis».

Iată despre ce este vorba:

Un geograf anonim din Afganistanul de miază noapte a compus la Gozgân, în anul 982, o geografie universală, întitulată *Hudûd-al-Âlam* «frontierele lumii», în care ni se arată că ţara Maghiarilor se mărgineşte la răsărit cu munţii, la apus şi miazănoapte cu teritoriile Ruşilor, la miazăzi cu tribul creştin al V. n. nd. r., cari sunt oameni slabi şi săraci, stăpâni pe puţine averi. Mirvâţii sunt vecini cu munţii V. n. nd. r. şi se întind de aci până în ţara Pecenegilor şi până la marea Neagră [63]).

---

61) G. I. Brătianu, *Vicina şi Cetatea Albă*, pag. 33 şi *Une énigme et un miracle historique: le peuple Roumain*, pag. 98.

62) Th. Uspenschij, *Obrazovanie vtorago bolgarskago carstva*, Odessa. 1879, Anexă. pag. 35.

63) V. Minorsky, *Une nouvelle source persane sur les Hongrois au X-e siècle* în *Nouvelle Revue de Hongrie* LVI (1937), pag. 305. Cf. şi G. I. Brătianu, *Une énigme*, pag. 94.

www.dacoromanica.ro

Arătările geografului anonim din Afganistan sunt întregite, cu un secol mai târziu, de informaţiunile ce ne dă un scriitor persan, cunoscut de obiceiu subt numele său de origine, Gardîzî, care pe la anul 1050 a scris o carte întitulată *Zayn-al-achbâr*, «podoaba istoriilor» în care între altele ne vorbeşte despre Maghiari şi despre popoarele învecinate cu aceştia. Informaţiunile geografului anonim, ca şi ale lui Gardîzî, ne sunt confirmate şi de alţi doi scriitori orientali: de Ibn Rusta, dela începutul veacului al X-lea şi de Al-Bakrî, dela sfârşitul veacului al XI-lea şi de copiatorii lor de mai târziu.

Iată ce ne spune Gardîzî în traducerea românească a d-lui A. Decei [64]).

«Intre ţara Bulgarilor şi ţara Es-g-l [65]) cari sunt tot din Bulgari, este hotarul Maghiarilor. Şi aceşti Maghiari sunt un neam de Turci. Şi conducătorul lor e cu 20.000 de călăreţi; şi pe acest conducător îl numesc K-n-de [66]) şi acesta este numele stăpânului [67]) lor celui mai mare. Şi pe acel conducător care orândueşte treburile îl numesc dj-le [68]), iar Maghiarii fac ce poruncesc dj-le. Ei au o pustie cu iarbă şi loc vast [69]). Şi ţara lor e 100 de parasange pe 100 de parasange. Şi ţara lor e lipită de Marea de Rûm (=Marea Neagră), care din râul Djaihûn în acea mare cade [70]). Şi ei locuesc între aceste râuri. Şi cum se face iarnă, acela care se găseşte mai departe de fluviu, se întoarce lângă fluviu şi peste iarnă stă acolo; şi prind peşti şi cu aceştia îşi câştigă hrana. Şi acel fluviu este acela care e la stânga lor. Lângă Slavi este un popor din imperiul roman (āz Rûm) şi

---

64) A. Decei, *Asupra unui pasagiu din geograful persan Gardîzî*, în volumul de omagiu al *Fraţilor Al. şi I. Lapedatu*, pag. 881. Tot dela d. A. Decei am împrumutat şi notele din acest pasagiu al lui Gardîzî. Cf. şi Gr. Kuun Géza în *A magyar honfoglalás Kútfői*, pag. 139 sq.

65) Minorsky: Askil.

66) K-n-de = Kende.

67) Stăpânului, adecă regelui.

68) Dj-le, echivalentul lui Γύλας la Porphyrogenitus, ung. Gyula, rom. Gelu.

69) Minorsky: Ei posedă o câmpie întinsă plină de iarbă.

70) In acea mare cade. Pasagiul acesta este neclar. Minosky: Ţara lor se găseşte lângă marea de Rûm spre care curg două fluvii mari.

www.dacoromanica.ro

toți sunt creștini și pe ei îi numesc N-n-d-r. Și ei sunt mai mulți decât Maghiarii, însă sunt mai slabi. Și pe aceste două fluvii, pe unul îl chiamă Itil [71]) iar pe celălalt Dûbâ. Și cum Maghiarii sunt pe marginea fluviului, îi văd pe acești N-n-d-z (N-?-dh-z). Și sub N-n-d-r, pe marginea fluviului, este un munte mare și apa (=fluviul) iese pe lângă acest munte. Și dincolo de acest munte este un popor creștin și ei sunt numiți M-r-vat (M-r-dât?) Și între ei și între N-n-d-r (N-n-d-z) este un drum de zece zile... Și așa se zice că numărul lor (al Maghiarilor) e mai mare decât al Romanilor (Rûm). Și ei sunt un popor deosebit... Și țara Maghiarilor este toată cu arbori și mlaștini și pământul lor e umed. Și ei necontenit îi birue pe Slavi și mereu impun Slavilor biruri și pe ei îi au ca pe sclavii lor. Și Maghiarii sunt adoratori ai focului și merg în expediții în contra Slavilor și Rușilor și de acolo aduc robi și îi duc Romanilor și îi vând...»

Prin urmare atât geograful anonim din Afganistan cât și Gardîzî, precum și Al Bacri constată că între Unguri și între Slavi locuesc două popoare creștine, deosebite de Unguri și de Slavi, considerați și unii și ceilalți ca păgâni și anume poporul M-r-vat, adecă poporul Croaților (ung. Horvât) sau poate poporul morav al lui Suatopluc, cucerit de Unguri la 894 și al doilea poporul numit M-n-d (dh)-r(z) sau V. n., nd. r.

Observăm, împreună cu d. Decei, că toate amănuntele, atât cele de ordin geografic: munții, Dunărea, cât și cele de ordin etnic: popor deosebit de Maghiari și de Slavi, apoi faptul că ei sunt mai mulți decât Maghiarii, dar mai slabi decât ei, — evident din punct de vedere militar, ceea ce conglăsuește cu spusele Notarului anonim — că sunt creștini, pe când Maghiarii și Slavii sunt păgâni, că fac parte din imperiul roman și că trăesc între Maghiari și între Slavi, departe de aceștia din urmă la o distanță de 400—500 km.,

---

71) Minorsky: Atil. Izvoarele persane confundă cele trei etape ale așezării Ungurilor: cea dela Urali, cu cea dela Atelkuz (Atel-közöt, între ape) de care ne vorbește Porfirogenitul și cu cea din Pannonia.

www.dacoromanica.ro

toate aceste arătări ne fac să credem că aci este vorba de poporul român [72]).

«Chiar şovăirea în aplicarea punctelor diacritice, în cele două manuscrise, zice d. Decei care a studiat în amănunte această problemă, ar arăta că în original numele a fost scris altfel» [73]).

De aceea n'ar fi exclus ca subt numele V. n. nd. r. să se ascundă numele Vordonilor, adecă al Brodnicilor [74]).

Brodnicii-Prutenii. Părerea noastră se deosibeşte cu totul de părerile istoricilor citaţi până aci.

Numele de Brodnic este după noi — şi faptul îl prezentăm ca o simplă ipoteză — traducerea în limba slavă a numelui de Prutean, locuitor al regiunei dela Prut.

Se ştie că Românii, în afară de numele lor de origine, au purtat şi un al doilea nume distinctiv, luat după cursul apelor în jurul cărora s'au aşezat: Olteni, cei din valea Oltului, Crişeni, cei din valea Crişului, Timoceni, cei din valea Timocului, Bănăţeni cei din Banatul Timişului, Moldoveni, cei din valea Moldovei şi aşa mai departe. Tot astfel s'au numit Pruteni cei din valea Prutului.

Numirea de Pruteni, pe care o întâlnim în cronici şi în documente, găsindu-se în luptă de întrecere cu numirea de Moldoveni, subt care nume odinioară erau cunoscuţi numai locuitorii de lângă râul Moldova, a fost biruită şi ea a cedat locul. Astfel s'au numit, cu trecerea vremii, Moldoveni nu

---

72) De altfel, însuşi Minorsky, lector de literatura şi istoria persană dela Şcoala de studii orientale dela Londra, înainte de a se fi pronunţat pentru identificarea poporului N. nd. r sau V. l. nd. r cu tribul turcesc al *Vunundur*-ilor de care vorbeşte Mas'ûdî şi care ar fi invadat în 934 teritoriul bizantin, a socotit că trebuie identificat cu vr'o populaţie românească din Moldova sau din Muntenia: «J'avais tout d'abord pensé à identifier les N. nd. r à quelque population roumaine de Moldavie, ou *même* de Valachie»; identificare ce a făcut-o în urmă d. Decei, elevul lui Minorsky.

73) Decei. *l. cit.* p. 899.

74) Atât d. Decei cât şi d. Brătianu presupun că subt numele V.n.nd.r. sau N.n.d(dh.).r.(z) s'ar putea să se ascundă numele trecător al vreunui conducător al poporului român. — desemnat. înlăuntru, totdeauna prin numele de «Rumân», iar. în afară, prin numele de «Vlah», — după un vechiu obiceiu turcesc de a se numi popoarele după numele şefului: Osmanlii (Osman), Selgiuzii (Selciuc).

www.dacoromanica.ro

numai locuitorii din valea Moldovei, ci şi cei din valea Siretului, din valea Prutului şi din alte văi. Şi s'ar putea ca înlăturarea cuvântului Prutean să se fi datorat tocmai faptului că s'a generalizat întrebuinţarea cuvântului tradus în limba slavonă. — Astăzi însă, prin fixarea, pe cale literară, a graiului românesc, se observă în limbă tocmai fenomenul contrar, cel al înlocuirii din circulaţie a elementelor slave prin elemente de origine latină: vrednic prin demn, vreme prin timp, oblăduire, conducere, etc.

Intre râurile ce se varsă din teritoriul scitic în fluviul Istru, Herodot, cu câteva veacuri înainte de Christos, ne citează şi râul Πόρατα, numit de Greci Πυρετός. Mai târziu, acelaşi râu, Profirogenitul îl numeşte Βρούτος în limba pecenegă Βουράτ. Brutos este forma ce se apropie mai mult de românescul Prut.

Porata sau Pyretus, însemnând în limba vechilor Traci o apă peste care se poate trece cu plutele sau cu podul de lemn, — Istrul sau Dunărea nu putea fi trecut decât cu bărcile sau cu corăbiile, — Slavii dând în drumul lor spre miazăzi peste Românii Pruteni, adecă peste Românii dela vadurile sau dela podurile Prutului, le-au tradus numele în limba lor, numindu-i Brodnici.

Asupra originii numelui de Prut s'au dat felurite etimologii. Pare însă că vorba e de obârşie iraniană, modificată de fonetica tracă şi având însemnarea de: trecere, vad sau pod[75]). Domnul N. Drăgan care ne citează toate aceste etimologii, şovăeşte de a face o apropiere între numele Prutului şi cel al Brodnicilor; dar, ne atrage luarea aminte asupra Prutenilor din cronica lui Simon de Keza şi din Cronica pictată dela Viena.

Românii Pruteni, în traducere slavă, Brodnici, se întâlnesc pe întregul teritoriu locuit de poporul nostru, şi în special în Moldova, patria lor de origine. Deci, îi găsim, în acelaşi timp, după cum o constată documentele, şi în Muntenia şi în Ardeal.

Cum însă, după spusele cronicilor publicate de noi, re-

---

75) Asupra numelui de Prut, vezi V. Pârvan, *Nume ae râuri daco-scitice* pag. 8, A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, pag. 8. Cf. şi N. Drăgan, *Românii din veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, pag. 575.

www.dacoromanica.ro

zultă că Românii s'au desvoltat şi menţinut pe un teritoriu foarte extins şi cum ei, în epoca migraţiunilor popoarelor, n'au putut rămânea cu totul neatinşi de aceste migraţiuni, nu e de mirare că îi întâlnim în regiuni atât de îndepărtate de vatra lor din Carpaţi. Şi deşi, cum observă d. I. Nistor, dislocarea Românilor s'a făcut în mare parte odată cu venirea Ungurilor [76]), când pământul autohtonilor a trecut în proprietatea regelui, dar lăsându-li-se dreptul de migraţiune, este sigur că o aşa de mare masă de Români nu putea să imigreze în regiunile din Galiţia şi din Polonia răsăriteană şi să-şi menţină, în acelaşi timp, şi instituţiunile lor şi drepturile lor — se citează în Galiţia peste cinci sute de comune cu jus valachicum [77]) — dacă n'ar fi fost de mult imigraţi aci şi consideraţi oarecum ca autohtoni în acele părţi.

Iar dacă întâlnim pe Brodnicii dela Prut până în regiunile Donului nu trebuie să se uite că nicăirea letopiseţele ruseşti nu ne vorbesc despre aceşti Brodnici, ca fiind locuitori ai regiunilor în cari ei ne apar ca luptători. In aceste letopiseţe ni se spune numai atât că ei au luptat alături de Cumani, şi într'o împrejurare, ni se numeşte şi conducătorul lor, Ploscânea.

Aceşti Brodnici ai analelor ruseşti cari luptă în contra Ruşilor sau alături de Ruşi şi, totdeodată, alături de Cumani, pe cari îi însoţesc, sau împotriva Cumanilor, sunt o trupă înarmată dusă de împrejurări pe cari nu le cunoaştem până în regiuni atât de îndepărtate.

Uneori întâlnim pe Pruteni sau Bruteni alături de Vlahi. Astfel în lupta regelui Ottocar al Boemiei împotriva împăratului german, din anul 1277, Thomas Tuscus ne spune că au luat parte şi Blacii şi Brutenii: «Temptat cum multis nobilibus Alamanie machinari rebellionem Brutenos et infideles sibi in adiutorium vocat, sed deo disponente Brutenis et Blacis inter se discordantibus suo rex Boemie proposito defraudatur [78]).

---

76) I. Nistor. *Emigrările de peste munţi.* In *An. Ac. Rom.* XXXVIII ser. II, pag. 221.

77) Cf. şi D. Mototolescu. *Ius. Valachicum* în Polonia. pag. 9.

78) *Mon. Germ. Hist.* XXII. pag. 525.

www.dacoromanica.ro

Aceşti Bruteni puşi alături de «infideles», adecă de necatolici, apoi alături de Blaci, credem că erau Prutenii brodnici, iar nu Ruteni cum îi socotea d. Sacerdoţeanu [79]) Domnul Iorga e de părere că aceşti Bruteni nu pot fi Rutenii din Galiţia «ci cel mult Brodnicii moldoveni» [80]).

Prutenii — şi câte odată numele Pruteni se confundă cu al Prusienilor [81]) după cum numele Dacilor se confundă cu cel al Dacilor (Datilor) din Danemarca — se întâlnesc în lupte uneori alături de Tătari. Astfel în lupta din anul 1259, împotriva cetăţii Sandomir — castrum Sandomiriense — iau parte împreună cu Tătarii şi Prutenii: Anno quo supra (1259) ante festum Sancti Andreae apostoli pro peccatis Christianorum intraverunt Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis et aliis gentibus terram Sandomiriensem [82]).

De altfel, nu trebuie să ne mirăm de faptul că Românii, fie că se numesc Pruteni sau Brodnici, fie că se numesc Vlahi sau Volochi, se întâlnesc în regiuni atât de îndepărtate de vatra lor. In evul mediu îi întâlnim peste tot locul şi în teritorii unde nu ne-am aştepta să-i întâlnim. Astfel, izvoare vrednice de toată încrederea ni-i arăta, la anul 1433, luptând împotriva Turcilor alături de Goţii creştini din Crimea [83]); după ce la anul 1210 îl găsiserăm luptând

---

79) Aur. Sacerdoteanu, *In jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277, în Arhivele Olteniei*, XIII, pag. 285.

80) Iorga, *Istoria Românilor*, III, pag. 150.

81) *Cf. Chronica Albrici monachi Trium Fontium a Monacho novi monasterii Hoiensis interpolata*, în *Mon. Ger. Hist. Scrip.* XXIII, pag. 911: Prutheni pagani, nu pot fi decât Prusienii păgâni.

82) Godyslaw Paszka. *Cron.* în *Mon. Polon. hist. II*, pag. 585, citat de T. Hotnog, *Bersabenii din cronicile vechi poloneze, în Arhiva* XXXIV., pag. 69. Domnul Hotnog crede că aceşti Prutheni sunt Prusienii.

83) Heyd, *Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo* II, pag. 119 ne vorbeşte despre Valachi cari au luptat pentru apărarea, în anul 1433, a cetăţii Theodoro. Căci ni se spune: L'armata turca era a campo a un castello fortissimo della Gotia, che si chiama Teodoro, dove si trova il signore della Gotia con trecento Valacchi e gli ha dato cinque battaglie ordinate e non ha potuto obtenere... Vezi şi pag. 160: Gli stranieri che si trovavano nella città, come Valacchi, Polacchi, Russi, Georgii, Cerchessi ed altri; essi stessi in parte venduti come schiavi, in parte caricati di catene.

www.dacoromanica.ro

contra Bulgarilor la Vidin [84]) şi după ce i-am constatat mai apoi, în anul 1260, luptând în armata regelui Bela al IV-lea, împotriva lui Ottocar al II-lea, regele Boemiei.

Această cercetare a noastră asupra problemei Brodnicilor, coroborată cu datele ce ni le procură studiul celorlalte izvoare ale istoriei Românilor, ne duce la concluziunea că, înainte de a se fi organizat principatele române pe bază politico-teritorială, cel al Munteniei pe la anul 1290 şi cel al Moldovei cu o jumătate de veac mai târziu, au existat în regiunile noastre mici organizaţiuni ale populaţiunilor româneşti, dintre cari ni se amintesc între alţii Brodnicii-Pruteni şi că cel dintâi voevod ce-l întâlnim în pragul istoriei noastre naţionale a fost voevodul Ploscânea al Brodnicilor.

In acelaşi timp, ni se pare că se adevereşte şi părerea acelora [85]) cari susţin că înjghebarea celor două principate române s'a putut face, complet şi într'un timp aşa de scurt, numai prin conlucrarea, pe lângă elementele interne, şi a elementelor externe, în Muntenia prin elementele româneşti de peste Dunăre şi de peste Carpaţi, în Moldova prin elementele româneşti din Maramureş şi de peste Nistru.

84) D. Jos. Schiopul, *Un comes Scibiniensis la 1210?* în *Daica Istorică* 2, pag. 65, crede că este vorba de un comes din Sebenicul din Dalmaţia.

85) Cf. A. V. Boldur, *op. cit.* pag. 158.

www.dacoromanica.ro

TEXTELE

A

LETOPISETELE RUSEŞTI [1])

Anul 1147

Anul 1147. In luptele dintre principii ruşi, purtate în anul 1147, au luat parte pe lângă Cumani, şi cete de Brodnici.

1. CRONICA IPATIEVSCAIA [2])

Святославъ же пришедъ ста у Нериньска, и тогда придоша къ нему сли изъ Половець, отъ уевъ его, съ Василемъ Половциномъ, 60 чади прислали ся бяхуть, тако рекуче: „прашаемъ здоровія твоего, а коли ны велишь къ собѣ со силою прити? „Въ то же веремя прибѣгоша изъ Руси дѣцкы и повѣдаша ему Володимира въ Черниговѣ, а Изяслава у Стародубѣ. Святославъ же приде къ Дѣтославлю, и ту придоша къ нему друзіи Половцѣ, Токсобичи, и пристави къ нимъ Судимира Кочебича и Горѣна, и посла я на Смолняны, и повоеваша верхъ Угры. Въ то же время выбѣгоша посадничи Володимери и Изяславли изъ Вятичь, изъ Бряньска, и изъ Мьченьска, и изъ Блове, и оттуда иде Девягорьску, иде заемъ вси Вятичи и до Брянескъ, и до Воробіинъ, Подесьнье, Домогощь и Мценескъ. Въ то же веремя придоша къ нему Бродничи, и Половци придоша къ нему мнози, уевѣ его. Въ то же веремя Изяславъ Давыдовичь изъ Новагорода иде Чернигову. Въ то же веремя приде Гюргьвичь Глѣбъ ко Святославу Девягорьску, и оттуда идоша Мцьнеску, Святославичемъ, и съ Гюргевичемъ, и съ Половци, и ту даявъ имъ дары многы, и поиде къ граду на Изяславича. И въспадши угониша и посли отъ Володимира Давыдовича и отъ Всеволодича, рекуче: „не имѣй на ны въ томъ жалобы, но будемы вси за одинъ мужь, и не помяни злобъ нашихъ а крестъ къ намъ цѣлуй, а отцину свою възми, и что есми

1) *Letopiseţele ruseşti*, ediţia Comisiunii Archeologice din St. Petersburg.

2) *Cronica Ipatievscaia*, pag. 27, seq.

www.dacoromanica.ro

взяли твоего, а то ти възворотимъ" — и цѣловаша крестъ, и не управиша. Того же лѣта посла Володимиръ и Изяславъ Давыдовича изъ Чернигова послы къ Изяславу князю Кіевьскому, река: „брате! се заялъ Олговичь Святославъ волость мою Вятичѣ, поидивѣ нань, аже и проженевѣ, то поидевѣ на Дюрдѣя Суждаль, любо съ нимъ миръ створимъ, любо ся съ нимъ бьемъ".

2. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1])

1146. И повелѣ выняти его изъ поруба, и несоша и въ келію, и лежа ту 8 днiй, ни яды, ни пія, ни глаголя, но токмо душа бѣ въ немъ, и повелѣ ся постричи Еѳимію епископу, потомъ же отда ему Богъ немощи, и приведоша и въ Кіевъ въ монастырь святаго Ѳеодора, и призва игумена и братію, и совръши имъ же обѣщалъ, ту пострижеся и въ схиму. На предняя же возвратимся. Давыдовичи поидоша отъ Корачева ко Дебряньску, а Святославъ Всеволодичь оста въ Корачевѣ, а оттуду посла въ Козелескъ ко стрыеви своему Святославу, глаголя: „Изяславъ Мьстиславичь пошелъ къ Кіеву, а Давыдовичи съ Ростиславомъ Мьстиславичемъ съ Смоленьскимъ хотятъ ити по тебѣ". Давыдовича же пришедъ стаста во Дебряньсцѣ, а Святославъ изъ Козелска иде Дѣдославлю; ту же и разболѣся князь Иванъ Юрьевичь, внукъ Володимерь. Святославъ же оттуду поиде ко Осетру, и ту отступи отъ него Иванко Берладникъ къ Ростиславу Смоленьскому князю, вземъ у Святослава 200 гривенъ сребра, а 12 гривенъ злата. Пришедшу Святославъ въ Колтескъ городъ, и ту присла ему Юрьи Володимеричь помочь, тысящу бронникъ дружины Бѣлозерьскіе. Святославъ же перебравъ дружину, хотѣ итти съ Бѣлозерци на Давыдовичи ко Дѣдославлю, и въ то время нача изнемогати Иванъ Юрьевичь и бысть боленъ велми, Святославъ же не ѣха отъ него, ни дружины пусти. Слышавше же Давыдовича, оже присла Юрьи помочь Святославу, и не смѣста по немъ ити, но съзваша Вятичи и рѣста имъ: „се есть ворогъ и вамъ, и намъ; да ловите убити его лестью и дружину его избійте, а имѣніе его на полонъ вамъ", и тако возвратистася изъ Дѣдославля.

3. CRONICA NICONOVA [2])

1146. А князь велики Святославъ Олговичь иде къ Козелску, и изъ Козелска иде къ Дѣдославлю, и тамо разболѣся у него князь Иванко сынъ княжь Юрьевъ Владимерича Ма-

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 37.

2) *Cronica Niconova*, pag. 171.

www.dacoromanica.ro

номашь. Князь же Святославъ Олговичь иде въ Рязань, и бывъ во Мченскѣ, и въ Тулѣ, и въ Дубкѣ на Дону, и въ Елцѣ и въ Пронскѣ, и пріиде въ Резань на Оку, и поидѣ вверхъ по Окѣ, и пребывъ во градѣ Осетрѣ, и тамо отступи отъ него князь Иванко Берладникъ, сынъ Ростиславль, внукь Мстиславль, правнукъ Владимера Манамаха, праправнукъ Всеволожь, препраправнукъ Ярославль, пращуръ великого Владимера, и иде ко отцу своему Ростиславу въ Смоленескъ, а Святославъ иде вверхъ по Окѣ рѣцѣ, и пришедъ ста на усть Поротвы рѣки въ Любинцѣ Омосовѣ, и пребывъ ту мысляше ити къ Колотску. И присла къ нему князь Юрьи Владимеричь Маномашь изъ Суждаля въ помощь четыренадесять тысящь бронникъ, а князь Изяславъ Давыдовичь и братъ его Володимеръ Давыдовичь, то слышевше не смѣста по немъ ити, но възвратистася изъ Дѣдославля. Того же лѣта преставися князь Иванко Юрьевичь, внукъ Володимера Маномаха, у князя Святослава Олговича на усть Поротвы рѣки въ Любинцѣ Амосовѣ, мѣсяца марта въ 29 день, и вземше тѣло его братіа его, князь Борисъ Юрьевичь, и князь Глѣбъ Юрьевичь, и идоша ко отцу своему, великому князю Юрью Владимеричю Маномашу, въ Суждаль, а Святославь иде Олговичь вверхъ по Окѣ рѣцѣ, пребывая съ великимъ княземъ Юрьемъ Суждалскимъ, съ сыномъ великого князя Володимера Маномаха. Того же лѣта преставися благовѣрная княгини инока Марина, дщи великого князя Владимера Маномаха, мѣсяца апрѣля въ 30 день, и положена бысть во святей церкви въ монастыри, въ немъ же постриженся. Того же лѣта здѣлаша четыре церкви камены....

4. CRONICA TVERSCAIA [1])

1146. На ту же осень Игорь въ порубѣ болѣнь бѣ, и просяше чернечьства, князь великій же повелѣ выпусти(в)ши его постричи, и бысть постриженъ въ Переяславли отъ епископа Еуфимія, потомъ же оздравѣ, и ведоша его въ Кіевь въ манастырь святаго Феодора, и ту схыму възложиша на нь. Давыдовичи же поидоша за Святославомь ко Дебряньску, а Святославь Всеволодичь Олговича оста въ Карачевѣ, а Святославь изъ Козельска иде къ Дѣдославлю: ту же разболѣся у него Ивань Юріевичь. Онъ же поиде къ Сестру, и ту Ростиславичь Ивань Берладичничь отступи отъ него къ Ростиславу къ Смоленьскому, а Святославь пріиде во Колтескь городъ, и ту присла ему Юрій Долгорукій изъ Суждаля помочь 1000 бронникъ, а Давыдовичи то слышавше, не смѣша по немъ ити, но возвратистася изъ Дѣдославля.

---

1) *Cronica Tverscaia*, pag. 207.

www.dacoromanica.ro

Anul 1216

Anul 1216. In luptele dintre principii ruşi Sviatoslav şi Iaroslav, iau parte, pe lângă Cumani, şi trupe de Brodnici.

5. CRONICA DIN NOVGOROD [1])

1216 . Н быша на Городищи на рѣцѣ Сарѣ у святѣй Маринѣ, априля въ 9, въ Великъ день; и ту пріѣха Костянтинъ князь съ Ростовци, и възрадовашася видѣвшеся, и крестъ цѣловаша. И отрядиша Володимера Псковскаго съ дружиною въ Ростовъ, а сами пришедше съ полкы, сташа противу Персяславлю, въ Ѳомину недѣлю. И ѣхавше изъ полковъ, подъ городомъ изымаша человѣка и испыташа, оже князя Ярослава въ городѣ нѣту, пошелъ бяше къ брату Юрьеви съ полкы, скопивъ всю свою волость, съ Новгородци и съ Новоторжци, а Юрьи, со Святославомъ, и съ Володимеромъ, вышелъ бяше изъ Володимеря съ всею братьею. И бяху полци силни велми, Муромци, Бродници и Городчанѣ, и вся сила Суздалской земли, бяше бо погнано изъ поселей до пѣшца. Оле страшно чюдо и дивно, братіе! поидоша сынове на отци, а отци на дѣти, братъ на брата, рабы на господу, а господа на рабы. И ста Ярославъ и Юрьи съ братьею на рѣцѣ Кзѣ, а Мстиславъ и Володимеръ съ Новгородци постависта свои полкы близъ Юрьева, и ту стояста, а Костянтинъ далѣ стояше съ своими полкы, рѣцѣ Липицѣ. И узрѣша полкы стояща Ярославли и Юрьевы, и послаша Ларіона соцкого къ Юрью: „кланяемъ ти ся, нѣту съ тобою обиды, обида намъ съ Ярославомъ". Отвѣща же Юрьи: „одинъ есмь братъ съ Ярославомъ". И посласта къ Ярославу ркуще: „пусти мужи Новгородци и Новоторжци; что еси зашелъ волости Новгородцкіи, Волокъ въспяти, а миръ съ нами возми, а крестъ къ намъ цѣлуй, а крови не проливай" Отвѣща же Ярославъ: „мира не хочю, а мужи у мене; а далече есте шли, и вышли есте аки рыба на сухо". И сказа Ларіонъ ту рѣчь княземъ и Новгородцемъ И пакы посласта къ обѣма князема съ послѣднею рѣчью: „мы пришли есмя, брате Юрьи и Ярославе, не на пролитье крови, не дай Богъ створити того, управимся, мы есме племенници, а дадимъ старѣйшинство Костянтину, а посадите его въ Володимерѣ, а вамъ земля Суздальская вся".

Володимеръ же Смоленскій постави полкъ свой съ края, а отъ него Мьстиславъ и Всеволодъ съ Новгородци, и Володимеръ съ Псковичи, а отъ него ста Костянтинъ съ Ростовци, Ярославъ же ста съ своими полки, и съ Муромьскими и съ Городчаны и съ Бродники противу Володимеру и Смолняномъ, а Юрьи ста противу Мьстиславу и Новгородцемъ.

---

1) *Cronica din Novgorod*, pag. 22 seq.

www.dacoromanica.ro

6. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1])

Are aproape acelaşi cuprins ca şi cronica din Novgorod.

Anul 1224

Anul 1224. In lupta dela râul Calca dintre Tătari şi principii ruşi au luat parte, pe lângă Cumani, şi trupe de Brodnici. Aceştia, subt comanda voevodului lor Ploscânea, au luptat împotriva principilor ruşi, fiind de partea Tătarilor.

7. CRONICA DIN NOVGOROD [2])

1224. Того же Русьстіи князи не послушаша, нъ послы избиша, а сами поидоша противу имъ, и не дошьдъше Ольшья и сташа на Днѣпрѣ, и прислаша къ нимъ второе послы Татари, рекуще тако: а есте послушали Половьчь, а послы наша есте избили, а идете противу насъ, тѳ вы поидите; а мы васъ не заяли, да въ семъ Богъ. и отпустиша прочь послы ихъ. Тогда же Мьстиславъ перебродяся Днѣпрь преиде въ 1000 вои на сторожи Татарьскыя, и побѣди я, а прокъ ихъ въбѣже съ воеводою своимъ Гемябегомъ въ курганъ Половьчьскыи, и ту имъ не бы мочи, и погребоша воеводу своего Гемябега жива въ земли, хотяще животъ его ублюсти, и ту й налѣзоша, испросивъше Половьци у Мьстислава. и убиша и. Слышавъше же то князи Русьстіи, поидоша за Днѣпрь, и поидоша вси въ купѣ по нихъ же, идоша 9 днiи, и заидоша за Калакъ-рѣку, и послаша въ сторожихъ Яруна съ Половьци, а сами станомъ сташа ту. Тъгда же Ярунъ съступися съ ними, хотя битися, и побѣгоша не успѣвъше ничто же Половци назадъ, и потъпташа бѣжаще станы Русьскыхъ князь, не успѣша бо исполчитися противу имъ, и съмятошася вся, и бысть сѣця зла и люта. Мьстиславъ же Кыевьскыи, видя се зло, не движеся съ мѣста никамо же, сталъ бо бѣ на горѣ, надъ рѣкою надъ Калкомъ. Бѣ бо мѣсто то камянисто, и ту угоши городъ около себе на колѣхъ, и бися съ ними изъ города того по 3 дни. Ини же Татари поидоша по Русьскыхъ князихъ, бьюче до Днѣпря, а у города того оста 2 воеводѣ, Цьгырканъ и Тешюканъ, на Мьстислава и на зятя его на Андрея и на Олександра Дубровьцьскаго Бѣста бо 2 князя съ Мьстиславомъ. Ту же и Бродници съ Татары быша, и воеводa Плоскына, и тъ оканьныи воевода цѣловавъ крестъ чьстный къ Мьстиславу и къ обѣма князема, яко ихъ не избити,

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 121 seq.

2) *Cronica Novgorodscaia*, pag. 40, seq.

www.dacoromanica.ro

нъ пустити ихъ на искупъ, и солга оканьныи, преда ихъ извязавъ Татаромъ; а городъ възяша и люди изсѣкоша, и ту костью падоша, а князи имъше издавиша, подъкладъше подъ дъскы, а сами верху сѣдоша обѣдати, и тако животъ ихъ концяша, а иныхъ князь до Днѣпрѣ гоняче убиша 6: Святослава Яневьскаго, Изяслава Ингворовиця, Святослава Шюмьскаго, Мьстислава Черниговьскаго съ сыномъ, Гюргя Несвѣжьскаго. Тъгда же Мьстиславъ Мьстиславлиць переже перебѣгъ Днѣпрь, отрѣя отъ берега лодье, да не идуть Татари по нихъ, а самъ одва убѣжа, а прочіи вои десятыи приде кождо въсвояси, а иныхъ Половци побиша изъ коня, а иного изъ порта.

8. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1])

1223. Татарамъ же бѣгающимъ, Даниловы же избивающе ихъ своимъ полкомъ, и Олгови Курскому крѣпко бьющуся съ ними, тогда же Ярунъ и инии полци Половечьстіи съступишеся съ ними, хотяще битися; пакы же воскорѣ побѣгоша Половци, и потопташа бѣжаще станы Рускыхъ князь, а князи не успѣша оплъчитися противу ихъ, и смятошася вси полци Рустіи, и бысть сѣча зла и люта, грѣхъ ради нашихъ Рускымъ полкомъ побѣженомъ бывшимъ. Данилъ же видѣвъ, яко крѣпчае брань Татарьска належитъ, обрати конь свой и побѣже отъ устремленіа противныхъ, и вжада воды и пій, и почюти рану на тѣлеси своемъ, во брани же не познася крѣпости ради мужества возраста своего, бѣ бо дръзъ и храборъ, и не бѣ ни въ чемъ же ему зарока. И бысть побѣда на вси князи Рускіе, ака же не бывала отъ начала Руской земли никогда же. Видѣвъ же се великій князь Кіевьскій бывшее зло, и не движеся никамо же съ мѣста, сталъ бѣ на горѣ надъ рѣкою Калкою, бѣ бо мѣсто каменисто, и ту учиниша городокъ съ кольемъ, и бися съ ними изъ города по 3 дни. А инии Татарове поидоша послѣ Рускыхъ князей, бьюще ихъ и до Днѣпра, а у города осташася два воеводы, Чегырканъ и Тешуканъ, на князя Мстислава, и на зятя его на Андреа, на Александра Дубровьскаго, бѣста бо ту 2 князя со княземъ Мстиславомъ. Ту же и Бродници быша старыи, и воевода ихъ Плоскиня, и ту окаанній даша роту ко князю Мстиславу и обѣма князема, яко не избити ихъ, но пустити ихъ на искупъ, и солгавъ окаанній предасть ихъ, связавъ, Татаромъ, а городъ взяша, людей же изсѣкоша, а князей подкладоша подъ дскы, и сѣдоша върху ихъ обѣдати, и тако ту скончаша князи животъ свой.

---

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 131, seq.

www.dacoromanica.ro

B

IZVOARE BIZANTINE

NICETAS CHONIATES

Anul 1186. Nicetas Choniates Acominatus, într'un codice din Veneția, Fol. 104, pe verso, ne spune că Bordonii, οἱ ἐκ Βορδόνης considerați ca Brodoni sau Brodnici [1]), o ramură a Taurosciților Ταυροσκυθῶν ἀποσπάδες, au dat ajutor Asaneștilor în luptele acestora împotriva armatelor bizantine.

Σκύθαι μὲν γὰρ ἔθνος ἀδούλωτον ἐς δεῦρο, ἄξεινόν τε καὶ λίαν ἀρήιον, καὶ οἱ ἐκ Βορδόνης οὗτοι, τοῦ θανεῖν ὑπερόπται, κὰι Ταυροσκυθῶν ἀποσπάδες, γένος δὲ καὶ οὗτοι κάτοχον Ἄρεϊ τοῖς κατὰ τὸν Αἷμον ξυναράμενοι βαρβάροις, συνυπέκυψαν αὐτοῖς ἡττηθεῖσι καὶ συναπώλοντο, τὴν δὲ περσικὴν ὁμαιχμίαν, ἥτις ἀπεβοήθει τοῖς ἀποστάταις καὶ ἀγχούροις Φιλαδελφεῦσι ἀπεκρούσω καθάπαξ ξυμβαλὼν καὶ καταδιώξας ὄπισθεν ἐξεκέντισας.

---

1) Th. Uspenschij în *Obrazovanie vtorago bolgarskago carstva*, Odessa, 1879, în Apendice, pag. 35.

www.dacoromanica.ro

C

DIPLOME REGALE — BULE PAPALE

I

Anul 1222 (înainte de 7 Maiu). Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă din nou donaţiunea ce făcuse mai înainte cavalerilor Teutoni în ţara Bârsei şi le mai acordă noui privilegii [1]).

In nomine sanctae trinitatis et individuae unitatis [2]). Andreas dei gratia Ungariae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae, Serviae, Galaciae Lodomeriaeque rex in perpetuum. Inter regalis excellentiae insignia, quibus recolendae memoriae antecessorum nostrorum recolenda memoria insignitur, illud [3]) excellentius et commendabilius prae ceteris invenitur commendandis hospitibus largioris liberalitatis dexteram porrigere, quorum conversatio et utilis esse [4]) regno dignoscitur et oratio deo esse commendabilis reperitur. Hinc est quod piae recordationis parentum nostrorum vestigia pio desiderio amplectentes et aeternae vitae bravium cum eis post praesentis vitae cursum [5]) apprehendere cupientes Hermanno magistro religiosae fraternitatis hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum [6]) Jerosolimitani eiusque fratribus tam praesentibus quam futuris caritatis intuitu quandam terram Burza nomine ultra silvas versus Cumanos licet desertam et inhabitatam contulimus pacifice inhabitandam et in

1) Primul codice din anul 1280, de pe actul original, este însemnat de noi cu litera *A*. Mai există apoi al doilea codice din anul 1260—1270 al călugărilor din Viena, însemnat cu litera *B* şi al treilea codice din 1317 al archiepiscopului Thomas din Strigoniu, însemnat cu litera *C*. Documentul este reprodus de N. Densuşianu în colecţia Hurmuzachi, I, pag. 74, de Teutsch-Firnhaber, *Urkundenbuch*, I. 17, de Fejér, *Codex Dipl.* III. 1, pag. 370, şi de Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I. pag. 18. Pe acesta din urmă l-am luat de bază pentru textul nostru.

2) *Unitatis*, în *A*. In nomine sanctae et individuae trinitatis.

3) *Illud*. In *B* şi *C* istud.

4) *Esse*. In *A* lipseşte.

5) *Post praesentis vitae cursum*, în *B* şi *C* praesentem cursum.

6) *Theutonicorum*, în *B* Thevtunicorum.

www.dacoromanica.ro

perpetuum libere possidendam, ut et regnum per conversationem eorum propagatum dilatetur et elemosina nostra per orationem eorum ad remedium animae nostrae et parentum nostrorum coram summo [1]) deo deportetur. Praeterea eis concessimus, quod si aurum vel argentum in praedicta terra Burza inventum fuerit, media pars ad fiscum regium per manus fratrum deportetur, reliqua ad eosdem devolvatur. Insuper libera fora et tributa fororum eiusdem terrae eis totaliter indulsimus et ad munimen regni contra Cumanos castra et urbes lapideas construere eos permisimus, ut et inimicis Christi resistere valeant et personae nostrae et heredibus nostris legitime nobis succedentibus ad coronam ad honorem pateant et munimen. Statuimus etiam quod nullus vaivoda super eos descensum habeat, liberos denarios et pondera eis remisimus et ab omni exactione et collecta eos esse permisimus liberos et immunes. Nullius iudicio sive iurisdictioni, nisi solius regis subiaceant. Judicem iidem fratres super eorum populum constituant. Nos vero praemissos fratres in possessionem praedictae terrae Burza per pristaldum [2]) nostrum Facate [3]) Iuna nomine iussimus introduci, qui praedictam terram perambulavit et eam ad verbum Michaelis vaivodae certis metis circumsignatam ipsis assignavit. Prima vero meta huius terrae incipit de indaginibus castri Almaye et procedit usque ad indagines castri Noialt et inde progreditur usque ad indagines Nycolai, ubi aqua defluit quae vocatur Alt et sic ascendit per Alt usque ubi Tartelowe cadit in Alt. Addidimus etiam postmodum eisdem fratribus conferentes castrum quod Cruceburg nominatur, quod fratres praedicti de novo construxerant, cum pratis circa illud adiacentibus et a fine terrae Cruceburg terram, quae vadit usque ad terminos Prodnicorum et ab indaginibus Almaye in parte altera vadit usque ad ortum aquae quae vocatur Burza, et inde progreditur usque ad Danubium, cuius donationis postmodum factae a nobis fratribus memoratis pristaldum dedimus Ypochz banum. Concessimus etiam eisdem fratribus quod super fluvium Alt sex naves et super fluvium Mors sex alias naves habeant liberas per totum regnum nostrum sales deferentes in descendendo nec non alias res in ascendendo referentes, et salifodinas quae akana vocantur sufficientes ad illas duodecim naves libere ubicumque voluerint eisdem concessimus in perpetuum. Item concessimus, quod nullum tributum debeant persolvere nec populi eorum, cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blacorum, homines quoque nunc terram inhabitantes praedictam ad eorundem fratrum servitium et domus eorum [4]) utilitatem

1) *Summo.* în *C.* supremo.
2) *Pristaldum.* în *A: pristallum.*
3) *Facate.* în *B:* Facatae.
4) *Eorum.* în *B* şi *C:* ipsorum.

www.dacoromanica.ro

sine requisitione liberos dimisimus, ita ut si aliqui de cetero de nostris hominibus vel hospitibus terrae nostrae pertinentibus ad ipsos transmigraverint, statim cum ad notitiam fratrum ex veritate pervenerit, eos qui sic intraverint [1]) expellant [2]), et hii qui eos introduxerint in manus regis vel nunciorum eius tradent. Quicunque etiam in regno nostro constitutus proprietatem suam memoratis fratribus pro elemosina dare voluerit, de nostra munificentia liberam habeat facultatem et ipsam donationis nostrae gratiam ut libera permaneat nostro privilegio perpetuo confirmamus. Praeterea talem et tantam eisdem fratribus concessimus libertatem, quod nullus monetariorum ultra silvas terram eorum intret vel praesumat eos in aliquo molestare et ipsum ius et utilitatem, quam in terra ipsorum percipere deberemus de nova moneta, totaliter eisdem fratribus indulsimus, quia ira nostra contra eos provocata eo tempore, cum terram, saepe dictam eis praeceperamus auferri, fuerant non modicum damnificati. Quam restaurationem facimus eo, quod ipsi [3]) in confinio illo tamquam plantatio novella sint positi et assiduos paganorum patientes insultus, se pro regno tamquam firmum propugnaculum de die in diem morti opponere non formidant. Verumtamen nullam potestatem habeant cudendi quamcumque monetam sine regis licentia speciali. Domum autem seu hospitale fratrum eorundem cum omnibus possessionibus et bonis suis, quae in praesentiarum legitime habere cognoscuntur aut in futurum praestante deo iuste poterint [4]) adipisci, sub nostra protectione suscipimus, statuentes ut perpetuis futuris temporibus sub regia tutela et defensione consistant. Et ut istud eis ratum permaneat atque firmum, praesentem paginam sibi iussimus bullae nostrae aureae caractere insigniri [5]). Datum per manus Cleti aulae regiae cancellarii, Agriensis praepositi, anno ab incarnatione domini millesimo CCo. XXII. Venerabili Johanne Strigoniensi, Ugrino Colocensi archiepiscopis, Desiderio Chenadiensi. Ruberto [6]) Vesprimiensi, Stephano Zagrabiensi, Thoma Agriensi, Alexandro Waradiensi, Cosma Geuriensi, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Briccio Waciensi episcopis et Reginaldo Ultrasilvano electo existentibus et ecclesias dei feliciter gubernantibus [7]). Theodoro filio Wetich palatino, Pousa filio Nane curiali, Nicolao Bachiensi, Tiburcio Posoniensi, Helia Bichoriensi, Martino filio

---

1) *Intraverint*, în *B* şi *C*: intraverunt.

2) *Expellant*, în *B*: expellent.

3) *Ipsi*, lipseşte în *A*.

4) *Poterint*, în *B* şi *C*: poterit.

5) *Caractere insigniri*, în *B* iussimus sigilli nostri caractere roborare.

6) *Ruberto*, în *B* şi *C*: *Roberto*.

7) *Feliciter gubernantibus*, în *A*: episcopis... electo Ultrasilvano existentibus, în *C*: episcopis existentibus et ecclesias utiliter gubernantibus.

www.dacoromanica.ro

Michaelis Novi castri comitibus[1]) existentibus et aliis multis comitatus tenentibus. Regni nostri anno XVII-a.

II.

Anul 1222. Papa Honoriu al III-lea confirmă donațiunea ce făcuse regele Ungariei, Andrei al II-lea, cavalerilor Teutoni în țara Bârsei, precum și nouile privilegii acordate[2]).

Honorius episcopus servus servorum dei dilectis filiis magistro et fratribus domus sanctae Mariae Theotonicorum Jerosolimitanae salutem et apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum tum vigor aequitatis quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum. Sane in privilegiis carissimi in Christo filii nostri Andreae regis Ungarorum illustris perspeximus inter cetera contineri, quod ipse quandam terram nomine Burza tunc desertam et inhabitatam vobis donavit intuitu pietatis perpetuo libere possidendam, concedendo nihilominus vobis, ut si aurum vel argentum in praedicta terra contigerit reperiri, una pars ad regium fiscum pertineat, reliqua vero vestris usibus dep[ute]tur. Libera quoque fora et tributa fororum eiusdem terrae totaliter vobis indulsit, liberos denarios et pondera vobis nihilominus remittendo et reddendo vos ab omni exactione liberos et immunes ac statuendo, quod nulli vaivodae super vos liceat habere descensum. Ipsam quoque terram certis distinxit l[im]itibus sive metis, quarum prima incipit ab indaginibus castri Almag[e] et procedit usque ad indagines castrî Noilgiant et inde progreditur usque ad indagines Nicolym, ubi aqua defluit quae vocatur Alt, sic ascendendo per Alt usque Tertillou cadit in Alt et iterum vadit usque ad ortum eiusdem Tertillou, et ab ortu aquae, quae Timis vocatur, progreditur[3]) usque ad effluxum aquae, quae dicitur Borsa et deinde, sicut montes nivium terram complectuntur eandem, usque ad Almagiam se extendit. Addidit etiam postmodum idem[4]) rex donationi praedic-

1) *Comitibus*, în *A*: militibus.

2) Originalul este pe un pergament din Archiva statului dela Königsberg. Pergamentul fiind foarte deteriorat, lacunele din el au fost întregite după un copiariu al privilegiilor ordinului dela începutul secolului al XV, codex *A*. Documentul este reprodus de N. Densușianu în colecția Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 76, Fejér, *Codex dipl.* III, 1, pag. 422, de Teutsch-Firnhaber, *Urkundenbuch*, I, 19 și de Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, pag. 22. Pe acesta din urmă l-am luat de bază pentru textul nostru.

3) *Progreditur*, în *Original*: progregritur.

4) *Idem*, în *Original*: idex.

www.dacoromanica.ro

tae castrum, quod Cuzeburc [1]) nominatur de novo constructum a vobis cum pratis adiacentibus circa illud nec non a termino ipsius castri terram quandam, quae procedit usque ad terminos prodnicorum [2]) et ab indaginibus Almagie in parte altera protenditur usque ad ortum aquae, quae Burza vocatur, et inde ad Danubium usque procedit. Concessit etiam vobis, ut super fluvium nomine Alt sex naves ac totidem super fluvium nomine Mors liberas habeatis, per totum regnum eius salem descendendo ferentes et referentes res alias ascendendo. Salifodinas etiam quae Akana vocantur sufficientes ad praedictas duodecim naves libere ubicumque volueritis vobis regia liberalitate concessit, concedendo, ut nullum teneamini praestare tributum nec etiam homines vestri, cum per Siculorum terram transierint aut Blachorum. Ad haec homines, qui terram ipsam inhabitabant, quando dicta donatio facta fuit vobis et domui vestrae liberos sine requisitione dimisit, expresso ut si aliqui de hominibus eius vel hospitibus terrae suae ad vos de cetero transmigraverint, eos exinde, quam cito ad notitiam vestram pervenerint, expelletis. Adiecit insuper, ut quilibet in regno eius, qui proprietatem suam vobis in elemosinam voluerit elargiri, id faciendi habeat liberam facultatem. Ea etiam vos concessit libertate gaudere, ut nullus monetariorum ultra silvas terram vestram intrare vel vos in aliquo molestare praesumat, totu[m ius et utilitatem, quam in terra vestra debebat percipere, vobis totaliter indulg]endo. Id p[ensando specialiter in reco]mpensationem [da]mn[orum, quae] perpessi fuistis, quando eius ira contra vos provocata praedictam te[rram vobis praece]pit auferri, ac etiam [ideo], quod in regni confinio p[ositi freque]ntes paganorum sustinetis insultus, vos pro regno morti tanquam [firmum] propugnaculum opponentes, verumtamen nullam potestatem hab[eatis] cudendi quamcumque monetam absque regis licentia speciali. Nos ergo vestris iustis precibus benignum impertientes assensum, praedictas terras cum libertatibus et immunitatibus suis, sicut eas iuste ac pacifice obtinetis, et in privilegiis dicti regis plenius continetur, vobis et domui vestrae auctorite apostolica confirmamus et praesentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Laterani, XIIII Kalendas Januarii, pontificatus nostri anno septimo.

---

1) *Cuzeburc.* Codex A: Cruczeburg.

2) *Prodnicorum.* Textul în Hurmuzaki: Blacorum. In mai multe locuri textul acesta din colecția Hurmuzaki diferă de textul stabilit de Zimmermann-Werner.

www.dacoromanica.ro

III.

Anul 1223 (după 30 Novembre). Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă donaţiunea ce a făcut preotul Gocelinus mânăstirei din Cârţa, judeţul Făgăraş, o moşie pe care regele i-o dăruise mai înainte acestui preot [1]).

In nomine sanctae trinitatis et individuae unitatis. Andreas dei gratia Hungariae, Dalmaciae, Croaciae, Ramae, Serviae, Galliciae Lodomeriaeque rex in perpetuum. Cum quaelibet iusta petitio apud regiae serenitatis excellentiam sit admittenda, illa maxime mereri censetur obtentum quae ab animo divinitus inspirato procedens prodit velle petentis largiendo terrena lucrari caelestia et temporalibus institutis acquirere sempiterna. Hinc est quod ad universorum notitiam tenore praesentium pervenire volumus, quod cum fideli et dilecto clerico nostro magistro Gocelino propter indeciduae fidelitatis obsequia montem sancti Michaelis cum ecclesia et terra sibi pertinente situm in Ultrasilvanis partibus, quem de Zebeniensi ecclesia in concambium terrae Borothnik receperamus simul cum omnibus suis pertinentiis eodem iure libertatis quo nos obtinueramus libere et pacifice iure perpetuo possidendam per fidelem nostrum Pouka filium Ceci Eliahim contulissemus, postmodum processu temporis divinitus sibi inspirante pro remedio animae suae intuitu aeternae retributionis quo unusquisque generaliter indiget, monasterio de Kerch contulisset, accedens ad nostram praesentiam multa precum postulavit instantia, quod donationi suae assensum praeberemus et privilegio regiae auctoritatis confirmaremus. Cum igitur regiae maestatis intersit cuiusque iura integra conservare et piis dispositionibus auctoritatem impendere iustas eius petitiones et optimam intentionem considerantes favorem adhibuimus condignum praenominatum itaque montem simul cum ecclesia et terra cum suis pertinentiis eodem titulo libertatis, quo iam dictus magister Gocelinus per nos possederat [2]), in praesenti pagina adnotatam fecimus auctoritate nostri privilegii perennari praememorato monasterio iure perpetuo possidendam. Prima meta terrae montis sancti Michaelis

---

1) Originalul din 1273 ce se găsea odinioară în Cisnădioara, apoi în Cisnădia, a dispărut astăzi cu totul. O copie din 1359 se găseşte în Archiva din Sibiu; o a doua copie din 1449 se afla la Capitlul din Alba Iulie, iar o a treia copie se găseşte în Muzeul Brukenthal din Sibiu. Documentul este reprodus de N. Densuşianu în colecţia Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 79; în revista *Transilvania* a. 1871, pag. 42; de Fejér, *Codex Dipl.* III, 1, 399 şi VII, 1, 212; de Teutsch-Firnhaber, *Urkundenbuch*, I, 23 şi de Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, pag. 26.

2) *Possederat*, în *Original*: possiderat.

www.dacoromanica.ro

incipit ab oriente in pede alpium et descendit per torrentem descendentem ab ipsis alpibus versus villam Ruetel metis assignatis secus rivulum usque ad viam, quae ducit de ipso monte ad villam Ruetel, inde transit ipsam viam et ascendit per quandam viam usque ad metam quae dividit territoria de villa Hermani et de villa Reutel, inde tendit sub pede montis vinearum de villa Hermani et per quandam semitam quae ducit ad Insulam Christianam usque verticem montis nemorosi et per ipsum verticem ascendit iterum in alpes versus occidentem et ibi terminatur. Item etiam confirmamus in praesenti privilegio terram quam prius eidem monasterio contuleramus exemptam de Blaccis pro remedio animae nostrae per fidelem ac dilectum nostrum Benedictum tunc temporis vaivodam assignari facientes. Meta vero huius terrae incipiens a fluvio Alt, ubi finis est cuiusdam insulae ascendit per paludem quae vocatur Eguerpotak usque fagos quae dicuntur Nogebik et in fine dictarum fagorum cadit in rivulum qui dicitur Arpas et exinde per eundem rivulum ascendit usque alpes et per alpes veniens versus australem plagam descendit in rivum qui dicitur Kurchz et per eundem rivum venit in fluvium Alt et sic terminatur. Ut autem huius nostrae confirmationis series salva semper et inconcussa permaneat, praesentem concessimus paginam sigilli nostri munimine in perpetuum roboratam. Datum per manus Cleti aulae nostrae cancellarii et Agriensis praepositi, anno dominicae incarnationis millesimo CCo XXo IIIo. Strigoniensi sede vacante, reverendo Wgrino Colocensi archiepiscopo existente, Desiderio Chenadiensi, Roberto Vesprimiensi, Stephano Zagrabiensi, Thoma Agriensi, Briccio Vaciensi, Bartolomeo Quinqueecclesiensi, Regnaldo Ultrasilvano et aliis episcopis ecclesias dei gubernantibus. Jula palatino et comite Budrogiensi, Salamone bano, Nicolao curiali comite reginae et comite Supruniensi, Botez aulae nostrae curiali comite et comite Bekesiensi, Buzad Posoniensi, Martino Musuniensi, Laurencio Wyuariensi et aliis comitibus comitatus tenentibus. Regni autem nostri anno vigesimo.

IV.

Anul 1227. Papa Grigorie al IX numeşte pe archiepiscopul din Strigoniu ca legat apostolic în ţara Cumanilor şi în ţara Brodnic şi-l autorizâ să predice, să boteze, să înfiinţeze biserici şi să instituie preoţi şi episcopi [1]).

Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri... Strigoniensi, Archiepiscopo apostolicae sedis Legato, salutem etc. Gaudemus

1) Reprodus de Theiner, în *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, pag. 86, de Fejér, în *Codex Dipl.* III, 2, pag. 108 şi de Densuşianu în colecţia Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 102.

www.dacoromanica.ro

in domino magnificam et mirificam Salvatoris nostri clementiam laudum praeconiis extollentes, quod nichil odiens eorum, quae fecit, sed omnes salvos fieri et neminem perire volens, homines iacentes in tenebris ignorantiae de gentilitatis errore ad viam veritatis dignatur per suam ineffabilem misericordiam revocare. Nuper siquidem per litteras tuas nobis transmissas accepimus, quod Jesus Christus deus ac dominus noster super gentem Cumanorum clementer respiciens, eis salvationis ostium aperuit hiis diebus. Aliqui enim nobiles gentis illius per te ad baptismi gratiam pervenerunt et quidám princeps Bortz nomine de terra illorum cum omnibus suis subditis per ministerium tuum fidem desiderat suscipere christianam; propter quod unicum filium suum una cum fratribus praedicatoribus, messis dominicae operariis in terra praedicta, ad te specialiter destinavit, attentius obsecrans, ut personaliter accedens ad ipsum et suos viam vitae ostenderes ipsis, per quam ad veri dei notitiam valeant pervenire. Unde quamvis pro executione voti tui, quod emiseras pro terrae sanctae succursu, in peregrinationis esses itinere constitutus, considerans tamen tam magnum animarum fructum et augmentum christianae fidei exinde pervenire posse, si piis eorum desideriis condescendas, intermisso dictae peregrinationis itinere, dilectum filium... Archidiaconum de Zala ad nos destinare curasti, devote ac humiliter supplicans ut tibi hoc faciendi non obstante voto praedicto licentiam praeberemus; et quia magis fructificare poteris, si apostolicae sedis legatione fungaris, cum auctoritas semper consueverit multum favoris habere in Cumania et Brodnic[1]) terra illa vicina, de cuius gentis conversione speratur, legationis officium tibi committere dignaremur, per quod habeas potestatem in eisdem terris vice nostra predicandi, baptizandi, aedificandi ecclesias, ordinandi clericos, nec non et creandi episcopos, et generaliter omnia quae ad cultum et ampliationem fidei pertinent, exercendi. Cum igitur maius bonum minori sit merito praeferendum, et de tuae caritatis ardore geramus fiduciam pleniorem, accedendi ad dictas provincias licentiam tibi concedimus postulatam, devotioni tuae super praedictis plenae legationis officium in eisdem provinciis committentes[2]). Datum Anagniae II Kal. Augusti. Anno Primo.

---

1) *Brodnic.* In *Documentele* Hurmuzaki se dă facsimul acestui cuvânt, împreună cu facsimilul cuvintelor: Cumanorum, Cumania, Bortz şi Zala.

2) In *Chronicon Alberici*, la Fejér. III. 2, p. 111 se spune:

«In Hungaria, magister Robertus Vesprimiensis, vir bonus et religiosus, in Leodiensi Diaecesi natus, factus Archiepiscopus Strigoniensis (A 1226), cui cruce signato, et in procinctu itineris constituto, occurrit filius Principis de

www.dacoromanica.ro

V.

Anul 1231. Papa Grigorie al IX felicită pe archiepiscopul din Strigoniu că a întors la creştinism mai mulţi Cumani şi-l numeşte legat apostolic al său în ţara Cumanilor şi în ţara Brodnic cu dreptul de a predica, de a înfiinţa biserici, de a institui preoţi şi episcopi şi tot ceeace priveşte cultul [1]).

Gregorius episcopus etc. Venerabili fratri... Archiepiscopo Strigoniensi apostolicae sedis legato, salutem etc. Gaudemus in domino magnificam et mirificam Salvatoris nostri clementiam laudum praeconiis extollentes, quod nichil odiens eorum, quae fecit, sed omnes salvos fieri et neminem perire volens, homines iacentes in tenebris ignorantiae, de gentilitatis errore ad viam veritatis dignatur per suam ineffabilem misericordiam revocare. Sane te accepimus referente, quod Jesus Christus deus et dominus noster super gentem Cumanorum clementer respiciens, eis salvationis hostium aperuit hiis diebus. Aliqui enim principes et alii nobiles gentis illius cum omnibus sibi subditis per te ad baptismi gratiam pervenerunt, attentius obsecrantes, ut iterum personaliter ad ipsos accedens, viam vitae ipsis ostendas, per quam ad veri Dei notitiam valeant pervenire. Unde quamvis ad executionem voti tui, quod emiseras pro terrae sanctae subsidio, tenearis, considerans tamen tam magnum animarum fructum et augmentum christianae fidei exinde provenire posse, si piis eorum desideriis condescendas, devote nobis ac humiliter supplicasti, ut te a voto absolventes eodem, hoc faciendi tibi licentiam praeberemus: et quia magis fructificare poteris, si apostolicae sedis legatione fungaris, cum auctoritas semper consueverit multum favoris habere in Cumanorum et Brodnico-

---

Cumania, et ait: Domine, baptista me cum duodecim istis; et Pater meus veniet ad te utrasilvas, in tali loco cum duobus millibus virorum, qui omnes desiderant de manu tua baptisari. Quo facto abiit Archiepiscopus ultrasylvas in occursum Patris illius cum Bartholomaeo Quinqueecclesiarum Episcopo — — et ibi baptisati sunt ultra quindecim millia hominum».

Şi Fejér mai adaugă: «Meminit eventus huius etiam Theodoricus de Appoldia in vita S. Dominici, scribens: Ducem Bemborch cum mille fere ex familia eius converterunt (filii S. Dominici) quem e sacro Baptismatis fonte non absque magno gaudio suscepit Serenissimus Hungariae Rex».

1) Reprodus de Theiner, în *Vetera Monum. hist. Hung.* I, pag. 93, de Fejér, în *Codex Dipl.* III, 2, pag. 238 şi de N. Densuşianu în colecţia Hurmuzaki, *Doc.* pag. 113.

www.dacoromanica.ro

rum[1]) provinciis sibi vicinis, de quorum gentis conversione speratur, legationis officium tibi committere dignaremur, per quod habeas potestatem in eisdem terris vice nostra praedicandi, baptizandi, hedificandi ecclesias, ordinandi clericos nec non et creandi episcopos, et generaliter omnia, quae ad cultum et ampliationem fidei pertinent, exercendi. Cum igitur maius bonum minori sit merito praeferendum, et de tuae caritatis ardore geramus fiduciam pleniorem, a praedicto voto te penitus absolventes, accedendi ad dictas provincias licentiam tibi concedimus postulatam, devotioni tuae super praedictis plenae legationis officium in eisdem provinciis committendo. Datum Laterani III Kal. Martii. Pontificatus nostri Anno Quarto.

VI

Anul 1254. Regele Ungariei, Bela al IV-lea, scrie papei Inocentie al IV-lea că Tătarii au pus de gând să invadeze din nou Ungaria şi roagă pe pontifice să-i vină într'ajutor, precum şi în contra Rutenilor, Brodnicilor, Bulgarilor şi Bosnienilor, popoare vecine cu Ungaria[2]).

Sanctissimo in Christo Patri et D-no I. dei gracia Sacrosanctae Romanae ecclesiae summo Pontifici, B. eadem gracia rex Hungariae reverenciam in omnibus tam debitam quam devotam. Cum regnum Hungariae per pestem Thartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum, et quasi ovile saepibus sit diversis infidelium generibus circumsaeptum, utpote Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum[3]) a parte orientis; Bulgarorum et Boznensium haereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad praesens per nostrum exercitum dimicamur; Alamannorum vero a parte occidentis et aquilonis, a quibus propter consimilem professionem fidei, fructum alicuius subsidii dictum regnum sentire deberet, non fructum, sed spinas guerrae suae sentire compellitur, bona dicti regni per rapinas subitaneas diripiencium: propter quod, sed maxime propter Thartaros, quos timere per

---

1) *Brodnicorum.* In Documentele din colecţia Hurmuzaki se dă facsimilul acestui cuvânt împreună cu facsimilul cuvântului Cumanorum.

2) Reprodus de Theiner în *Vetera Monum. hist. Hung.* I. pag. 230—232; de Fejér. *Codex Dipl.* IV. 2. pag. 218—224 şi de N. Densuşianu. în colecţia Hurmuzaki. *Doc.* I. pag. 259—262.

3) *Brodnicorum.* In Documentele din colecţia Hurmuzaki se dă facsimilul acestui cuvânt împreună cu facsimilul cuvintelor: Thartharorum. Cumanorum. Boznensium. Thartaros. apoi Ruscia, Cumania. Brodnici, Bulgaria. Bulgarorum. Romanie. Danubius şi Totyla.

www.dacoromanica.ro

experienciam belli didicit, prout aliae naciones per quas transiverunt, consimiliter didicerunt, requisito consilio Praelatorum ac principum nostri Regni ad Christi vicarium ac fratres suos, tanquam ad unicum et ultimum in ultimis christianae fidei necessitatibus protectorem dignum duximus confugere, ne nobis, ymmo pocius vobis in nobis et aliis christicolis accidat, quod timetur. Rumores enim de Thartharis de die in diem nobis adveniunt, quod non solum contra nos, cui indignati sunt quamplurimum, eo quod post tantam laesionem eis subesse renuimus, cum omnes aliae naciones, contra quas experti sunt vires suas, tributarias se eisdem constituerunt, et specialiter regiones, quae ex parte orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, quae in magna parte nostro dominio antea subiacebant, ymmo eciam contra totam christianitatem condixerunt et prout a quam pluribus fide dignis pro certo dicitur, firmiter in brevi proposuerint contra totam Europam suum innumerabilem exercitum destinare. Timemus eciam, quod si ipsa gens venerit, ut nostri nequeuntes, vel etiam nolentes saeviciam ferocitatis Thartharicae hostiliter sustinere, eorundem iugo nobis eciam invitis, timore ducti, se submittant, prout iam fecerunt sui praefati alii convicini, nisi per circumspectam sedis apostolicae provisionem regnum nostrum caucius et potenticius muniatur, ut consolentur populi, qui habitant in eodem. Nos autem haec scribimus principaliter propter duo, ne possimus argui super possibilitate et neglicencia. Super possibilitatis articulo dicimus, quod quicquid adesse possibilitatis nostrae super hoc per experienciam facti concludi potuit, nos conclusimus, nos et nostra Thartharorum viribus et ingeniis nondum cognitis exponentes. Super negligencia vero nequaquam redargui possumus. Requisivimus enim, adhuc Thartharis in regno nostro dimicantibus contra nos, super condicto negocio tres tocius christianitatis principaliores Curias, scilicet vestram, que domina et magistra omnis Curiae a christicolis creditur et habetur, et imperialem, cui eciam propter hoc nos submittere decreveramus, si tempore praedictae pestilenciae nobis competens auxilium impenderet et iuvamen; Francorum etiam Curiam requiri fecimus: de quibus omnibus nichil consolacionis vel subsidii recepimus, nici verba. Nos vero ad id quod potuimus recurrentes propter bonum christianitatis maiestatem regiam humiliando, duas filias nostras duobus ducibus Ruthenorum et terciam duci Poloniae tradidimus in uxores, ut per ipsos et alios amicos nostros, qui sunt ex parte orientis, sciremus nova, quae multum latent de Thartharis, ut sic eorundem conatibus et fraudulentis ingeniis utcumque commodius resistere valeremus. Cumanos eciam in regno nostro recepimus, et prohdolor per Paganos hodie regnum nostrum defendimus, et per Paganos infideles ecclesiae conculcamus. Amplius propter defensionem fidei christianae filio nostro primogenito Cumanam quandam thoro coniunximus maritali, ut per hoc vi-

www.dacoromanica.ro

taremus deterius, et ut occasionem aliquam nancisci possemus, per quam valeremus eosdem, sicut plures iam fecimus, ad baptismi lavacrum convocare. Ex hiis ergo et aliis exoptamus, ut pateat sanctitati Summi pontificis per argumentum evidens, quod in tot rerum angariis a nullo christianorum Europae principe, seu gente alicuius iuvaminis emolumentum recepimus, nisi a domo Hospitalis iherosolimitani, cuius fratres ad requisicionem nostram nuper arma sumpserunt contra Paganos et Scismaticos ad defensionem regni nostri et fidei christianae, quos iam partim collocavimus in loco magis suspecto videlicet in confinio Cumanorum ultra Danubium et Bulgarorum, per quem etiam locum tempore invasionis regni nostri ad nos aditum habuit exercitus Thartharorum, de quo eciam loco intendimus, et speramus, quodsi factum nostrum et dictorum fratrum deus prosperaverit, et sedes apostolica eisdem favorem suum dignata fuerit impertiri, quod propagines Catholicae fidei, sicut protenditur Danubius usque ad mare Constantinopolitanum, per ipsos poterimus propagare, et sic Romanie imperio et eciam terrae sanctae poterunt impendere subsidia opportuna. Partim vero eosdem in medio regni nostri collocavimus ad defensionem castrorum, quae circa Danubium aedificari facimus, cum gens nostra ad hoc adstiterit insueta, quia in hoc resedit examinatum quampluries nostrorum consilium, quod esset salubrius nobis et toti Europae, ut Danubius fortaliciis muniretur. Haec enim est aqua contradictionis, hic Eraclius occurrit Cosdroe pro Romano imperio defendendo, et hic eciam nos quantumcunque improvisi, et tunc enormiter laesi per decem menses contradiximus Thartaris, regno nostro tunc fere penitus fortaliciis et defensoribus immunito, quod, quod absit, si possideretur a Thartaris, esset pro ipsis apertum hostium ad alias fidei catholicae regiones, tum quia ex ista parte versus christicolas non est mare impediens, tum quia possint familias suas ac animalia, in quibus habundant mirabiliter, ibidem apcius quam alibi collocare. Totyla ad exemplum veniat, qui ex parte orientis ac occidentalem veniens subiugandam, in medio regni Hungariae sedem suam principaliter collocavit; et contra Caesares, qui ex occidente ad sibi submittendum oriens dimicaverant, quam plurima ad constructionem exercitus faciunt, infra regni nostri terminos deponebant. Super hiis ergo provideat circumspecta pontificalis sanctitas, et antequam vulnus marcescat, salutare dignetur apponere medicamen. Admiratur enim quam plurimum sapiencium multitudo, eo quod rebus ut nunc sic se habentibus, Regem Franciae, tam nobile membrum Ecclesiae, de Europae finibus vestra paternitas licentiari sustinuit. Admiratur inquam et admirari non desinit, eo quod apostolica clemencia multis provideat, sicut Constantinopolitano imperio et ultramarinis partibus, quae si amitterentur, quod absit, non tamen nocerent Europae habitatoribus, quantum si regnum nostrum solum a Thartharis contingeret possideri

www.dacoromanica.ro

Protestamur itaque deum et hominem, quod tanta est necessitas et magnitudo dicti negocii, quod nisi diversa viarum pericula nobis contradicerent, non solum nuncios, quos mittimus, mitteremus, sed etiam ad proclamandum in facie tocius Ecclesiae, ad excusandum nos, et licenciandum etiam, licet invitos, ad componendum cum Thartharis, si super hoc auxilium non impenderit paterna sanctitas, et necesitas ingruerit, ad pedes vestros, personaliter venissemus. Supplicamus igitur, ut consideret sancta mater Ecclesia, etsi non nostra, saltem sanctorum Regum praedecessorum nostrorum merita, qui plena devocione et reverencia se et suum populum per eorum praedicacionem orthodoxae fidei subiugatum, inter ceteros mundi principes in puritate fidei et obedienciae servaverunt, propter quae sibi et suis successoribus, quamdiu eisdem successerunt prospera, apostolica sedes irrequisita interdum promittebat omnem graciam et favorem, si necessitas immineret. Eya ergo gravis necessitas nunc imminere pro certo creditur, aperite paterna viscera, manum competentis subsidii pro defensione fidei, et utilitate publica in tantae persequucionis tempore porrigendo: alioquin si in peticione tam favorabili, et universaliter pro obedientibus Romanae ecclesiae tam necessaria, quod credere non possumus, pateremur repulsam, cogeremur non tanquam filii, sed privigni necessitate compulsi, quasi extra gregem patris exclusi suffragia mendicare. Datum in Potoca in die sancti Martini Episcopi et Conf. III Idus Novembris.

VII.

Anul 1359. Decemvrie 11. Regele Ungariei, Ludovic I, însărcinează Capitlul din Alba Iulia să ancheteze şi să-i raporteze în privinţa afacerii proprietăţii din comuna Proştea [1]).

Ludovicus dei gratia rex Hungariae fidelibus suis capitulo Albensi Transilvanae salutem et gratiam. Dicit nobis discretus vir Paulus praepositus Zebeniensis, quod universi Saxones de sede Senk quandam possessionem suam Prepostfalva alio nomine Prodnik nuncupatam, quae semper et ab antiquo ad dictam ecclesiam suam Zebeniensem pertinuisset, potentialiter occupassent et nunc detinerent occupatam et in suum praeiudicium non modicum et gravamen. Super quo fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo praesente Nicolaus filius quondam Symonis bani de Darlaz aut Symon filius Laurencii de Balasteleke aut Akus de Hydeguiz aliis absentibus homo noster

1) Reprodus de Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, pag. 170. Originalul în Archiva Capitlului din Alba Iulia.

www.dacoromanica.ro

ab omnibus et specialiter a Saxonibus in congregatione nostra generali Albae ad feriam sextam proximam ante festum conceptionis beatae virginis celebrari proclamata concurrentibus a quibus decet, licet diligenter de praemissis investigando sciat et inquirat omnimodam veritatem. Et post haec prout vobis veritas constiterit praemissorum nobis fideliter rescribatis. Datum in Alba Julae, feria quarta proxima post festum conceptionis beatae virginis supra dictum, anno domini MCCCLmo nono.

In dos, adresa: Fidelibus suis capitulo Albensi Transivanae pro Paulo praeposito Zebeniensi inquisitoria.

www.dacoromanica.ro

TRADUCEREA TEXTELOR

A

IZVOARELE RUSEŞTI

Anul 1147. In luptele dintre principii ruşi, din anul 1147, au luat parte, pe lângă Cumani, şi trupe de Brodnici.

1. CRONICA IPATIEVSCAIA [1]).

Anul 1147. Iar Sviatoslav, după ce a sosit, s'a oprit la Nerinsk şi aci au venit la el soli dela Cumani, dela unchii săi, împreună cu Vasile Cumanul, şi şasezeci de tineri au trimis spunându-i: „te întrebăm de sănătate. Ne porunceşti oare să venim la tine cu oaste?" In acelaşi timp au venit din Rusia soli şi l-au pus pe Vladimir la Cernigov şi pe Iziaslav la Starodub. Iar Sviatoslav a venit la Dedoslavl, şi acolo au venit la el alţi Cumani, Toxobicii, şi au adăugat pe lângă ei pe Sudimir Kocebici şi pe Goren şi i-a trimis împotriva Smolenilor şi i-au biruit în sus de Unguri. In acelaşi timp alergară voevozii lui Vladimir şi ai lui Iziaslav dela Viatici, din Briansk şi din Mcensk şi din Blove ; şi de aci au mers spre Deviagorsk şi mergând au cotropit pe Viatici până la Briansk şi până la Vorobin ţinutul Desnei, Domagoşti şi Mcenesk. In acelaşi timp au venit la el Brodnicii şi mulţi Cumani au sosit la el, unchii săi. In acelaşi timp Iziaslav Davidovici s'a dus dela Novgorod la Cernigov. In aceeaşi vreme a venit Gleb Ghiurghevici la Sviatoslav, la Deviagorsk şi de acolo au mers spre Mcensk, cu Sviatoslavici şi cu Ghiurghevici şi cu Cumani ; şi acolo le-au dat daruri multe şi au plecat spre oraş, împotriva lui Iziaslavici. Şi ridicându-se el, l-au ajuns solii lui Vladimir Davidovici spunându-i ; „să nu fii supărat pe noi, ci să fim uniţi cu toţii ca unul singur şi nu-i mai aminti de supărările noastre, ci sărută-ne crucea, iar ceea ce ai avut de baştină, să-ţi iai înapoi şi ceeace ţi-am luat dintr'ale tale, ţi le vom înapoia", şi au sărutat crucea şi n'au mai făcut nimic. In acelaşi an au trimis Vladimir şi Iziaslav Davi-

1) *Cronica Ipatievscaia*, pag. 30.

www.dacoromanica.ro

dovici dela Cernigov soli la Izíaslav cneazul din Chiev spunându-i „frate, iată că Sviatoslav Olgovici a cotropit țara mea Viatici; să pornim împotriva lui, și dacă îl vom goni să plecăm împotriva Suzdalului al lui Ghiurghe și ori să facem pace cu el, ori să ne batem cu el".

2. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1]).

Anul 1146. Și a poruncit[2]) să-l scoață din închisoare și l-au dus la chilie și a zăcut acolo opt zile, fără să mănânce, fără să bea și fără să grăiască ceva, ci numai sufletul mai era în el. Și a poruncit episcopului Eutimie să-l călugărească; iar apoi ușurându-i Dumnezeu boala, l-au dus la Chiev, la mânăstirea sfântului Teodor, unde au chemat egumenii și frații săvârșind cele prescrise, l-au tuns acolo pentru schimă. Dar să ne întoarcem la cele de mai sus. Davidovicii s'au dus la Koracev, la Debriansk, iar Sviatoslav Vsevolodici a rămas la Koracev, iar de acolo a trimis un sol la Kozelsk, la unchiul său Sviatoslav zicându-i: „Iziaslav Mstislavici s'a dus la Chiev, iar Davidovicii cu Rostislav Mstislavici al Smolenskului vor să vie după tine". Iar Davidovicii venind au stat la Debriansk, iar Sviatoslav s'a dus dela Kozelsk la Dedoslavl și acolo s'a îmbolnăvit cneazul Ivan Iurievici, nepotul lui Vladimir. Iar Sviatoslav voia să meargă de acolo la Osetr; și acolo l-a lăsat Ivanko Berladnik mergând la Rostislav al Smolenskului, după ce a luat dela Sviatoslav 200 grivne argint și 12 grivne aur. Când Sviatoslav a venit la orașul Koltesk, Iurie i-a trimis acolo într'ajutor o mie de bronnici din drujina dela Belozersk. Iar Sviatoslav după ce și-a luat drujina voia să se ducă cu Belozerenii împotriva Davidovicilor la Dedoslavl și în acel timp a început să se îmbolnăvească Ivan Iurievici și a fost greu bolnav, iar Sviatoslav nu pleca de lângă el, nici n'a lăsat drujina. Iar Davidovicii după ce au aflat că Iurie a trimis ajutor lui Sviatoslav n'au mai îndrăznit să vie după el, ci au chemat pe Viatici și le-a spus: „acesta este dușmanul vostru și al nostru, căutați să-l omorîți prin șiretenie și drujina lui să o distrugeți, iar bogăția lui să fie pradă pentru voi" și astfel s'a întors dela Dedoslavl...

3. CRONICA NICONOVA[3]).

Anul 1147. Iar marele cneaz Sviatoslav Olgovici s'a dus la Kozelsk, iar dela Kozelsk s'a dus la Dedoslavl și acolo s'a

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 37.

2) In *cronica Voscresenscaia* în loc de anul 1147 avem indicat anul 1146, iar în loc de anul 1224 avem indicat anul 1223. De asemenea în *Cronica Tverscaia* în loc de anul 1147 avem indicat anul 1146.

3) *Cronica Niconova*, pag. 171.

www.dacoromanica.ro

îmbolnăvit cneazul Ivanko fiul cneazului Iurie Vladimerici Monomah. Iar cneazul Sviatoslav Olgovici s'a dus la Reazan şi a fost la Mcensk, şi la Tula, şi la Dubok pe Don şi la Eleţ şi la Pronsk şi a venit la Reazan la Oka şi a mers în sus pe Oka şi s'a oprit în oraşul Osetr şi acolo l-a părăsit cneazul Ivanko Berladnik, fiul lui Rostislav, nepotul lui Mstislav, strănepotul lui Vladimir Monomah, stră-strănepotul lui Vsevolod, stră-stră-strănepotul lui Iaroslav al lui Vladimir cel Mare şi s'a dus la tatăl său Rostislav, la Smolensk, iar Sviatoslav s'a dus la râul Oka în sus şi a ajuns la gura râului Porotva, la Lubineţ Omosov şi fiind acolo voia să meargă la Kolotsk. Şi i-a trimis cneazul Iurie Vladimerici Monomah din Suzdal 14 mii bronnici în ajutor; iar cneazul Iziaslav Davidovici şi fratele său Vladimir Davidovici, când au văzut aceasta, n'au îndrăznit să meargă după el, ci s'au înapoiat dela Dedoslavl. In acelaşi an a repausat cneazul Ivanco Iurievici, nepotul lui Vladimir Monomah, la cneazul Sviatoslav Olgovici, la Lubineţ Amosov, la gura râului Porotva, luna Martie în a 29-a zi şi au luat trupul lui fraţii săi cneazul Boris Iurievici şi cneazui Gleb Iurievici şi au mers la tatăl lor marele cneaz Iurie Vladimerici Monomah, la Suzdal, iar Sviatoslav Olgovici s'a dus pe Oka în sus, rămânând în prietinie şi în unire cu marele cneaz Iurie al Suzdalului, fiul marelui cneaz Vladimir Monomah. In acelaşi an a repausat binecredincioasa cnează, călugăriţa Marina, fiica marelui cneaz Vladimir Monomah, luna Aprile în ziua a 30-a, şi a fost înmormântată la sfânta biserică dela mânăstirea, la care s'a călugărit. In acelaşi an s'au zidit patru biserici de piatră...

4. CRONICA TVERSCAIA [1]).

Anul 1146. Tot în acea toamnă se îmbolnăvi în temniţă Igor şi ceru să fie călugărit; atunci marele cneaz porunci să-l libereze şi să-l călugărească şi fu călugărit la Periaslavl de episcopul Eufimie; în urmă se însănătoşi şi l-au dus la Chiev, la mânăstirea sfântului Teodor şi acolo au pus schimă pe el. Iar Davidovicii s'au dus după Sviatoslav la Debriansk, iar Sviatoslav, fiul lui Vsevolod, l-a lăsat pe Olgovici la Karacev, iar Sviatoslav dela Kozelsk s'a dus la Dedoslavl; acolo se îmbolnăvise Ioan, fiul lui Iurie. Iar el se duse la Sestra şi acolo Ioan Rostislavici Berladici se retrase dela el la Rostislav cel dela Smolensk, iar Sviatoslav veni la oraşul Koltesk şi acolo i-a trimis Iurie Dolgoruki ajutor dela Suzdal 1000 bronnici; iar Davidovicii dacă au aflat aceasta n'au mai îndrăznit să meargă după el, ci s'au înapoiat dela Dedoslavl...

1) *Cronica Tverscaia*, pag. 207.

www.dacoromanica.ro

Anul 1216. Luptele dintre principii ruşi Iaroslav şi Sviatoslav, lupte la cari au luat parte şi trupe de Brodnici.

5. CRONICA DIN NOVGOROD [1]).

Anul 1216. Şi au fost la Gorodişte, la râul Sara, în ziua sfintei Marina, la 9 Aprilie, la Paşti şi au sosit acolo cneazul Constantin cu Rostovenii şi s'au bucurat văzându-se şi au sărutat crucea. Şi au trimis pe Vladimir din Pscov cu drujina sa la Rostov, iar ei venind cu armatele lor s'au oprit în faţa Periaslavlului, în săptămâna Tomei. Şi cei ce au ieşit din armată au prins lângă oraş un om şi au aflat că cneazul Iaroslav nu se găseşte în oraş, că s'a dus la fratele său Iurie cu oştiri, cu Novogorodeni şi cu Novotorjeni, iar cneazul Iurie (Vsevolodici), cu Sviatoslav şi cu Vladimir au ieşit din (oraşul) Vladimir cu toate trupele lor şi erau foarte puternice oştirile lor: Muromeni, Brodnici, Gorodceni şi toate forţele din ţară Suzdalului, că au ieşit din sălaşurile lor până şi cei ce luptau pe jos. Vai ce grozavă şi ciudată minune, fraţilor! au pornit fiii împotriva părinţilor şi părinţii împotriva fiilor lor, fratele împotriva fratelui său, stăpânii împotriva robilor, robii împotriva stăpânilor lor! Şi s'au oprit Iaroslav şi Iurie cu oştirile lor la râul Kza, iar Mstislav şi Vladimir cu Novgorodenii şi-au aşezat armatele lângă cea a lui Iurie şi au stat acolo, iar Constantin cu oştirea sa a rămas mai departe lângă râul Lipiţa. Şi au văzut stând armatele lui Iaroslav şi ale lui Iurie şi au trimis la Iurie pe sutaşul Larion (spre a-i spune): „Ne închinăm ţie; pe tine n'avem nici o supărare; supărarea noastră este împotriva lui Iaroslav". Iurie a răspuns: „Tot frate sunt cu Iaroslav". A trimis apoi la Iaroslav, spunându-i: „Lasă-ţi soldaţii Novgorodeni şi Novotorjeni. Ceeace ai cuprins din ţara Novgorodului, Volocul, dă-l înapoi şi împacă-te cu noi şi sărută-ne crucea şi nu vărsa sânge". Iar Iaroslav răspunse: Nu vreau pace; soldaţi am, iar voi aţi mers prea departe şi aţi ajuns ca peştele pe uscat". Şi Larion povesti cnejilor şi Novgorodenilor ceeace a spus el. Şi au trimis din nou la cei doi cneji ultima sa vorbă: „am venit, fraţilor, Iurie şi Iaroslav, nu să vărsăm sânge. Dumnezeu să ne ferească să facem aceasta, că doar suntem rude, ci să dăm întâietatea lui Constantin, să-l aşezaţi la Vladimir, iar voi să rămâneţi cu ţara Suzdalului... Şi au început să-şi rânduiască oştirile: Vladimir din Smolensc şi-a aşezat armata la margine, dincolo de el s'a aşezat Mstislav şi Vsevolod cu Novgorenii şi Vladimir din Pscov cu Pscovenii; după el şi-a rânduit trupa sa de Rostoveni Constantin. Iaroslav însă s'a aşezat cu trupele sale de Muromeni, de Gorodceni şi de

1) *Cronica Novgorodscaia*, pag. 22, seq.

www.dacoromanica.ro

Brodnici în faţa lui Vladimir şi a Smolenilor, iar Iurie în faţa lui Mstislav şi a Novgorodenilor...

6. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1])

Anul 1216. Are aproape acelaşi cuprins ca şi cronica din Novgorod.

Anul 1224

Anul 1224. Lupta dela Calca dintre Tătari şi principii ruşi. Alături de Cumani au luat parte în această luptă şi trupe de Brodnici. Acestea, subt conducerea voevodului Ploscânea au luptat împotriva principiilor ruşi, fiind de partea Tătarilor.

7. CRONICA NOVGORODULUI [2]).

Anul 1224. Iar cnejii Ruşi nu l-au ascultat, ci i-au omorît solii şi au pornit împotriva lor, dar n'au ajuns până la Oleşie, ci au rămas la Nipru şi au trimis la ei Tătarii alţi soli spunându-le următoarele; „aţi ascultat de Cumani, iar pe solii noştri i-aţi omorît şi acum veniţi împotriva noastră; veniţi; noi nu v'am cotropit ţara, pentru asta Dumnezeu ne este martor". Şi au lăsat să plece solii lor. Atunci Mstislav a trecut Niprul cu o mie de soldaţi şi, lovind sentinelele tătăreşti, le-au biruit, iar cei ce au scăpat au fugit cu voevodul lor Gemeabeg la movila Cumană şi acolo ne mai având putere şi-au băgat pe voevodul lor Gemeabeg în pământ de viu, voind să-i scape vieaţa şi acolo l-au găsit Cumanii şi primind învoirea lui Mstislav -au omorît. Iar cnejii Ruşi dacă au aflat despre aceasta, s'au dus dincolo de Nipru şi au pornit toţi împreună după ei (după Tătari) şi au mers nouă zile şi au ajuns până dincolo de râul Kalak [3]) şi au trimis ca sentinele pe Iarun împreună cu Cumanii şi ei au rămas cu tabăra acolo. Atunci s'a ciocnit Iarun cu dânşii voind să dea lupta, dar Cumanii au fugit, fără să fi avut vr'un succes şi în fuga lor au călcat taberile cnejilor Ruşi cari n'au izbutit să-şi orânduiască împotriva lor linia lor de bătaie şi a fost o mare învălmăşeală şi o luptă grea şi crâncenă. Dar Mstislav al Chievului, văzând această nenorocire, nu s'a urnit din loc, ci stetea pe un deal, deasupra fluviului Kalak, că era

---

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 121 seq.

2) *Cronica din Novgorod*, pag. 40 seq.

3) Kalak = Calca, fluviu ce se varsă în marea de Azov.

www.dacoromanica.ro

o movilă pietroasă şi acolo a făcut o întăritură cu pari şi din această întăritură s'a luptat cu dânşii timp de trei zile. Ceilalţi Tătari însă au pornit după cnejii Ruşi şi i-au bătut până la Nipru, iar lângă întăritură au lăsat doi voevozi, pe Ţigârcan şi pe Teşiucan, împotriva lui Mstislav şi a ginerilor săi Andrei şi Alexandru Dubroveţchi, căci doi cneji au fost pe lângă Mstislav. Au fost acolo împreună cu Tătarii şi Brodnicii cu voevodul lor Ploscâna şi acest voevod viclean a sărutat cinstita cruce a lui Mstislav şi a celor doi cneji, că nu vor fi omorîţi, ci lăsaţi să se răscumpere; dar a mințit vicleanul şi i-a trădat dându-i legaţi Tătarilor şi întăritura a fost cucerită, pe oameni i-au taiat şi au căzut acolo morţi, iar pe cneji luându-i i-au strivit punându-i subt scânduri şi aşezându-se deasupra lor la un ospăţ şi astfel şi-au sfârşit vieaţa; pe ceilalţi cneji gonindu-i până la Nipru au omorît şase din ei: pe Sviatoslav Iancovski, pe Iziaslav Ingvorovici, pe Sviatoslav Şumski, pe Mstislav Cernigovski cu fiul său, pe Ghiurghe de Nesvej. Apoi Mstislav Mstislavici a trecut cel dintâi Niprul, ducând lotcile dela mal ca să nu vie cu ele în urma lor Tătarii şi de abia au scăpat; iar dintre soldaţi al zecelea de abia a ajuns îndărăt, iar pe ceilalţi i-au omorît Cumanii, pe unii pentru cai, iar pe alţii pentru hainele lor.

8. CRONICA VOSCRESENSCAIA [1]).

Anul 1223. Iar când Tătarii au început să fugă şi Daniil cu oastea sa îi nimicea şi Oleg dela Kursk îi sdrobea, Iarun şi alte trupe cumane i-au lovit, voind să se bată cu ei. Dar Cumanii au luat-o curând la fugă şi în fuga lor a călcat taberile cnejilor ruşi. Aceştia n'au izbutit să se ridice împotriva lor şi s'a produs o mare învălmăşeală în toate trupele ruseşti şi a fost o luptă grea şi crâncenă şi, pentru păcatele noastre, armatele ruseşti au fost biruite. Atunci Daniil, văzând că oastea tătărească este mai puternică, şi-a întors calul şi a fugit de urmărirea vrăşmaşilor săi şi însetând, a băut apă şi şi-a simţit boală în trupul său; în luptă însă n'a simţit puterea ei în trupul său, din cauza voiniciei sale şi a tinereţii sale, căci era viteaz şi dârz şi înfrunta totul. Şi asupra cnejilor ruşi a fost o biruinţă, precum n'a mai fost niciodată dela începutul ţării ruseşti. Iar marele cneaz al Chievului, văzând nenorocirea ce s'a ivit, nu s'a urnit din loc, ci s'a aşezat pe un deal deasupra râului Calca, căci era un loc pietros şi acolo a făcut o întăritură din pari şi timp de trei zile s'a luptat cu ei din întăritură. Iar alţi Tătari au plecat pe urma cnejilor Ruşi, biruindu-i până la Nipru, iar la întăritură au lăsat doi voevozi, pe Cegârcan şi pe Te-

1) *Cronica Voscresenscaia*, pag. 131 seq.

www.dacoromanica.ro

şucan, împotriva cneazului Mstislav şi a ginerilor lui Andrei şi Alexandru Dubrovski, căci fuseseră acolo doi cneji împreună cu cneazul Mstislav. Şi tot acolo au fost şi Brodnicii cei vechi [1]) şi voevodul lor Ploscânea şi acolo vicleanul a făcut jurământ cneazului Mstislav şi celor doi cneji că n'au să fie omorâţi, ci o să fie lăsaţi pentru răscumpărare şi a minţit vicleanul şi i-a trădat Tătarilor legaţi şi întăritura au luat-o, pe oameni i-au tăiat, iar pe cneji i-au pus subt scânduri şi s'au aşezat deasupra lor la masă şi astfel şi-au sfârşit acolo viaţa cnejii [2]).

1) Brodnicii cei vechi, adecă Brodnicii cu organizaţie familiară, nu cu organizaţie politico-teritorială.

2) Legături de prietenie între populaţiunile române şi între Tătari le constată şi alte letopiseţe ruseşti. Astfel *cronica Ipatievscaia*. ed. III St. Petersburg. pag. 626, ne spune că principele Daniel după ce a robit pe Bolochoveni i-a lăsat pe aceştia Tătarilor «ca să le are şi să le samene grâu şi meiu».

www.dacoromanica.ro

B

IZVOARE BIZANTINE

NICETAS CHONIATES

Anul 1186. Nicetas Choniates într'un codice dela Veneţia Fol. 104, pe verso, ne spune că Bordonii οἱ ἐκ Βορδόνης adecă Brodonii sau Brodnicii [1]), o ramură a Tauroscilor, Ταυροσκυθῶν ἀποσπάδες, au dat ajutor Asaneştilor în luptele acestora împotriva armatelor imperiale bizantine.

Sciţii, [2]) popor care până astăzi încă n'a fost robit, neospitalier şi foarte războinic şi acei ce-şi trag originea din Bordoni [3]) dispreţuitori de moarte şi fiind o ramură a Tauroscilor, popor îndrăgit de zeul războiului, dând ajutor barbarilor [4]) au căzut, fiind învinşi împreună, şi au pierit, iar alianţa de arme cu Persii cari dedeau ajutor rebelilor şi Egiptenilor învecinaţi a desfăcut-o, respingându-i din nou şi în urmă i-a gonit omorându-i·

1) Th. Uspenschi, în *Obrazovanie vtorago bolgaskago carstva*. Odessa 1879, în *Apendice*, pag. 35.

2) Se numeau Sciţi popoarele dela Nordul Dunării. In vremea aceasta, la anul 1186. conducerea politică în regiunile din stânga Dunării o aveau Cumanii cari trăiau în simbioză cu Românii. Cf. *Izvoarele Istoriei Românilor*. XI. Introducerea.

3) Bordonii, adică Brodonii, consideraţi de istorici ca Brodnici.

4) Barbarii sunt Vlachii şi Bulgarii cari se luptau împotriva împăratului din Bizanţ. Isaac Angel.

www.dacoromanica.ro

C

DIPLOME REGALE — BULE PAPALE

I.

Anul 1222 (înainte de 7 Maiu). Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă din nou donaţiunea ce făcuse mai înainte cavalerilor Teutoni în ţara Bârsei şi le mai acorda noui privilegii.

In numele sfintei Treimi, una şi nedespărţită. Andrei, din mila lui Dumnezeu pentru totdeauna rege al Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei, [1]) Serbiei, Galiţiei şi Lodomeriei. Intre semnele superiorităţii regale prin cari se pune în evidenţă amintirea deosebită a predecesorilor, este socotit acela ca mai însemnat şi ca mai vrednic de recomandat, între toate celelalte, care întinde o mână darnică străinilor a căror convertire pe de o parte este recunoscută ca fiind folositoare pentru ţară, iar, pe de altă parte, ruga lor este considerată ca fiind plăcută înaintea lui Dumnezeu. De aceea, călcând cu pietate filială pe urmele părinţilor noştri de pioasă amintire şi dorind după trecerea acestei vieţi, să legăm cu ei frumuseţea unei vieţi eterne, am dăruit lui Hermann, magistrul frătietăţii religioase a sfintei Marii a Teutonicilor dela Ierusalim, şi fraţilor lui atât celor de astăzi cât şi celor viitori, în vederea dragostei pentru ei, ţara numită Burza [2]), de dincolo de păduri, [3]) dinspre Cumani, deşi ea este pustie şi nelocuită, spre a o locui în pace şi spre a o stăpâni liber pe vecie, pentru ca şi ţara noastră, prin rămânerea lor acolo, să se mărească şi dania aceasta a noastră plină de milă să se prefacă înaintea lui Dumnezeu cel prea înalt, prin rugăciunile lor, într'o mântuire a sufletului nostru şi al părinţilor noştri. Pe lângă aceea, le-am dat concesiunea ca

1) *Rama* era o parte din Bosnia.

2) *Terra Borza*, ţara Bârsei.

3) De dincolo de păduri, adică *Ultrasilvania* sau *Transilvania*.

www.dacoromanica.ro

aurul şi argintul ce se va fi găsit în numita ţară Burza, jumătate să fie dat fiscului regesc de mâinile fraţilor,[1]) iar restul să fie întrebuinţat de ei[2]). Le-am mai acordat încă în întregime libertatea târgurilor şi veniturile târgurilor din acea ţară şi le-am dat voie să zidească fortăreţe şi cetăţi de piatră împotriva Cumanilor şi pentru întărirea regatului nostru, pentru ca să poată rezista şi duşmanilor lui Christos şi, în acelaşi timp, să servească spre cinste şi pază persoanei noastre şi urmaşilor noştri cari ne-ar succeda legal la coroană. Şi am dispus ca nici un voevod să nu se amestece într'ale lor şi le-am dat libertatea monetelor şi măsurilor şi le-am permis să fie liberi şi scutiţi de ori ce dări şi de ori ce biruri. Şi să nu fie supuşi la nici o altă judecată sau iurisdicţiune decât singură a regelui; şi ca numai fraţii să stabilească judecători pentru poporul lor. Şi am mai dat ordin ca fraţii trimişi înainte să fie introduşi în stăpânirea mai sus numitei ţări Burza prin pristaldul nostru[3]) Facate Juna care a cutreerat dela un capăt până la celălalt ţara amintită şi, în urma dispoziţiei voevodului Mihail, le-a dat-o în seamă, după ce le-a fixat de jur împrejur hotarele precise. Primul hotar al acestei ţări începe dela prisăcile fortăreţii Almage[4]) şi merge înainte până la prisăcile fortăreţii Noialt[5]) şi de aci înaintează până la prisăcile Nycolae[6]) unde apa curge în jos, apă ce se numeşte Olt şi astfel hotarul urcă pe Olt până unde Tartelove[7]) se varsă în Olt. Aceloraşi fraţi le-am mai acordat în urmă fortăreaţa ce se numeşte Cruceburg[8]) pe care mai sus numiţii fraţi o construiseră din nou, împreună cu livezile ce se găsesc de jur împrejur şi dela marginea teritoriului Cruceburg, pământul ce merge până la hotarul Brodnicilor şi dela prisăcile Almage, în altă direcţie hotarul merge până la izvorul apei ce se numeşte Burza şi de aci înaintează până la Dunăre; iar ca pristald pentru această donaţie făcută în urmă de noi, am dat pe banul Ypochz. Şi am mai acordat încă aceloraşi fraţi dreptul ca şase corăbii să ducă în libertate, pe fluviul Olt şi alte şase corăbii pe fluviul Mureş, sare, la scoborîş în jos, în tot regatul

1) Adecă ale frăţietăţii cavalerilor Teutoni.

2) Nu trebuie să ne prinză mirarea văzând conţinutul acestui pasagiu. In ţara Bârsei se găseau mine de aur în regiunea Branului. Urmele acestora se pot vedea şi astăzi în movilele de pământ scormonit în partea de miazănoapte a satului Bran.

3) Pristaldul, advocatul executor al regelui, Fekete Iános.

4) Almaye, Almage, Almagia, Halmagen, Halmágy, Halmeag, de lângă Şercaia, jud. Făgăraş.

5) Galt am Alt sau Rupea.

6) Miklosvar, adecă oraşul lui Nicolae.

7) Tartelove, Tertillou, Tarlunga, râu după care s'a numit satul Ţărlungeni, din jud. Braşov.

8) Cruceburg, Crucpurg, Criţburg, Kreuzburg, Nyén (Năeni?) sau Teliu.

www.dacoromanica.ro

nostru, precum şi alte lucruri să transporte la urcuş în sus. şi le-am mai acordat pentru totdeauna minele de sare ce se numesc Ocna, ajungându-le pentru cele douăsprezece corăbii să facă trasport liber ori unde vor voi. De asemenea le-am mai acordat ca oamenii lor să nu fie obligaţi să plătească dări când vor fi trecut prin ţara Secuilor şi prin ţara Românilor, iar oamenii ce locuesc acum în numita ţară a aceloraşi fraţi i-am lăsat liberi, fără să fie rechiziţionaţi pentru serviciul aceloraşi fraţi şi pentru folosul casei lor; aşa că dacă cineva din ceilalţi oameni ai noştri sau dintre străinii ce se găsesc în ţara noastră ar fi fugit la ei, îndată ce faptul ar fi fost adus la cunoştinţa fraţilor, pe cei cari vor fi intrat la ei să-i gonească şi pe cei cari cari îi vor fi introdus să-i dea în mâinile regelui sau a denunţătorilor lui. Şi ori ce locuitor din ţara noastră va fi voit să dea în dar numiţilor fraţi vr'o proprietate de a lor, să aibă voie din partea noastră, şi pentru ca această favoare a donaţiunii noastre să rămână liberă pentru totdeauna, o confirmăm prin acest privilegiu al nostru. In afară de aceasta, am dat aceloraşi fraţi o astfel şi o atât de mare libertate că nici un monetar să nu intre din ţara de dincolo de păduri [1]) sau să încerce să le aducă vr'o supărare şi le-am acordat în întregime aceloraşi fraţi dreptul şi folosul pe care noi ar trebui să-l percepem în ţara lor din noua monedă, fiindcă prin supărarea noastră iscată faţă de ei, în timpul când dăduserăm ordin ca ţara de atâtea ori amintită să li se ia înapoi, fuseseră nu puţin pedepsiţi. Această restabilire de aceea am făcut-o ca ei înşişi să fie aşezaţi în acea margine a ţării ca o nouă plantaţie [2]) şi înfruntând necontenitele atacuri ale păgânilor să nu se teamă de a rezista din zi în zi mai mult morţii, fiind ca un puternic bastion. Totuş însă nu le-am dat putinţă de a bate monete noui fără o specială încuviinţare regală. Casa lor însă sau ospitalitatea lor [3]) împreună cu toate posesiunile şi moşiile lor cari în prezent sunt recunoscute ca având-u-le legal dobândite, sau cele ce vor mai putea dobândi cu ajutorul lui Dumnezeu, le luăm sub protecţia noastră, hotărînd ca în toate vremurile viitoare să se găsească subt pază şi apărarea regească. Şi pentru ca aceasta să rămână pe vecie ratificată şi confirmată, am dat ordin ca prezenta pagină să fie prevăzută cu caracterul bulei noastre de aur. S'a dat prin mână la Cletus, cancelarul curţei regale, prepozit de Agria, în anul dela întruparea Domnului o mie două sute douăzeci şi doi, fiind de faţă arhiepiscopii venerabilul Ioan din Strigoniu şi Ugrin din Calocea şi episcopii, fericiţi conducători ai bisericii, Desideriu din Cenad, Rupert din Vesprem, Ştefan din Zagreb, Toma din Agria, Alexandru din Oradia, Cosma din Geur, Bar-

1) Transilvania sau Ultrasilvania.

2) *Nova plantatio*, o nouă colonizare.

3) *Hospitale*, casa călugărilor numiţi ospitalii.

www.dacoromanica.ro

tolomeiu din Cinci-Biserici şi Bricciu din Vaţ. Fiind de faţă Reginald ales în Ultrasilvania ; în prezenţa comiţilor Theodor, palatinul, fiul lui Wetich, Pousa, judecător al Curţii, fiul lui Nane, Nicolau din Bacia, Tiburciu din Pojon, Helia din Bihor, Martin fiul lui Michael din Novum Castrum şi alţii mai mulţi şefi de comitate. In anul al VII-lea al domniei noastre.

II.

Anul 1222. Papa Honoriu al III-lea confirmă donaţiunea ce făcuse regele Ungariei, Andrei al II-lea, Ordinului cavalerilor Teutoni în Ţara Bârsei, precum şi nouile privilegii acordate.

Honoriu, episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, iubiţilor mei fii, magistrului şi fraţilor din casa sfintei Marii a Teutonicilor Ierosolimitani sănătate şi binecuvântare apostolică. Ni se cere, pe de o parte, un lucru drept şi cinstit, iar, pe de o altă parte, puterea dreptăţii, pe care o urmăreşte ordinea şi raţiunea, pretinde ca prin autoritatea noastră lucrul să ajungă la rezultatul dorit. In adevăr, din privilegiul prea scumpului nostru fiu întru Cristos, Andrei, strălucitul rege al Ungurilor, am aflat, printre altele, că se găseşte şi aceea că el v'a dăruit, în pietatea sa, o ţară oarecare ce se chiamă Burza, deşartă şi nelocuită, spre a o stăpâni liber de veci, acordându-vă nu mai puţin ca, dacă în numita ţară se va întâmpla să se găsească aur sau argint, o parte să revie fiscului regesc, iar cealaltă parte să rămână pentru folosul vostru. V'a mai acordat în întregime şi libertatea târgurilor şi venitul târgurilor din aceeaşi ţară, lăsându-vă nu mai puţin libertatea banilor şi a măsurilor şi dându-vă libertate şi scutire de orice dajdie şi a dispus ca nici un voevod să nu aibe voie să se amestece în treburile voastre. Şi chiar şi ţara v'a fixat-o prin anumite hotare sau miezuine, [2]) dintre cari cel dintâi începe dela prisăcile fortăreţii Almage [3]) şi înaintează până la prisăcile fortăreţii Noilgiant şi de aci merge înainte până la prisăcile fortăreţii Nicolym unde curge apa ce se chiamă Olt şi urcând cursul Oltului până la Tertillou care se varsă în Olt şi de aci merge până la izvorul aceluiaşi Tertillou şi dela izvorul apei ce se chiamă Timiş şi înaitează până la izvorul apei ce se numeşte Borsa şi de aci, cum munţii

1) Honoriu era mare pontifice la Roma şi din modestie se numeşte simplu *episcop*, robul robilor.

2) *Meta* însemnează propriu zis ţeruş sau stâlp de hotar.

3) Asupra localităţilor vezi notele din capitolul precedent, reprodus în mare parte în acest capitol.

www.dacoromanica.ro

de zăpadă [1]) înconjoară această țară se întinde până la Almagia. Același rege v'a mai acordat în urmă, pe lângă amintita danie, fortăreața ce se numește Cuzeburc, zidită de voi din nou, împreună cu livezile ce se întind de jur împrejur și nu mai puțin, dela marginea acestei fortărețe, un teritoriu oarecare ce se întinde până la hotarul Brodnicilor și dela prisăcile Almagiei se întinde, în cealaltă parte, până la izvorul apei ce se numește Burza și de aci înaintează până la Dunăre. V'a mai acordat ca să aveți libere, pe fluviul numit Olt, șase corăbii și tot atâtea pe fluviul numit Mureș, transportând în jos prin tot regatul lui sare și transportând în sus alte mărfuri. Dărnicia regală v'a mai acordat chiar și minele de sare ce se numesc Acana, [2]) îndestulătoare pentru cele douăsprezece corăbii, liberi de a face transporturi ori unde veți voi, făcându-vă concesia ca să nu fiți obligați să plătiți nici o dare nici voi nici oamenii voștri, când veți trece prin țara Secuilor sau a Românilor. Pe lângă aceea, oamenii ce locuesc în acea tară, [3]) fiindcă numita danie vi s'a făcut vouă și casei voastre, au fost lăsați liberi de ori ce rechiziționare [4]), precizându-se că dacă careva ar fi venit la voi fie dintre oamenii lui (ai regelui) sau dintre străinii din țară. [5]) să-i alungați îndată ce lucrul va fi ajuns la cunoștința voastră. A mai adăugat încă pe deasupra că, dacă cineva din regatul său va fi voit să vă facă danie vr'o proprietate, să aibă voie liberă să o facă. Și v'a mai îngăduit să vă bucurați de o astfel de libertate ca nimenea dintre monetari să nu poată să intre din Ultransilvania în țara voastră sau să încerce să vă aducă vr'o supărare, acordându-vă vouă ori ce drept și folosință ce el ar fi trebuit să-l perceapă din țara voastră. Aceasta, fiindcă s'a gândit în special la recompensa daunelor ce ați suferit atunci, când supărarea regală provocată împotriva voastră a căutat să vă ia dreptul asupra numitului teritoriu [6]) și mai ales fiindcă, fiind voi așezați la marginea regatului său, aveți de susținut atacurile dese ale păgânilor și fiindcă, pentru regatul său, rezistați înfruntând moartea ca o fortăreață de apărare; dar dreptul de a bate monedă nu-l aveți, fără de o specială învoire a lui. Deci, dându-vă asentimentul la rugăciunile voastre drepte, vă confirmăm teritoriile amintite cu libertățile și scutirile lor, precum le-ați dobândit în pace și pe bună dreptate și cari se gă-

1) *Montes nivium* sunt Carpații.

2) Acana, Ocna.

3) Oamenii ce locuesc în acea țară. Rezultă că țara nu era *deserta* et *inhabitata*, cum s'a spus mai sus. *Deserta* și *inhebitata* însemnează de sigur lipsită de o armată organizată.

4) Rechiziționare pentru serviciul Ordinului Teutonilor.

5) Străinii purtau numele de *hospites*.

6) Inainte de a fi fost goniți în anul 1225, cavalerii teutoni mai avuseseră conflicte cu regele Ungariei.

www.dacoromanica.ro

sesc amănuţit expuse în privilegiile numitului rege, atât pentru voi cât şi pentru casa voastră, cu autoritatea noastră apostolică şi le întarim cu puterea prezentei scrisori.[1]) Nimenea să nu aibă pe viitor dreptul de a călca această scrisoare de confirmare sau să îndrăznească să i se opună. Iar cel ce va fi căutat totuş să se atingă de ea, să ştie că va întâmpina pedeapsa atot puternicului Dumnezeu şi a apostolilor Petru şi Pavel. Dat în Lateran, la 14 ale Calendelor lui Ianuarie, în anul al şaptelea al pontificatului nostru.

III.

Anul 1223 (după 30 Novembre). Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă donaţiunea ce a făcut preotul Gocelin monastirei din Cârţa, judeţul Făgăraş, o moşie pe care regele i-o dăruise mai înainte acestui preot.

In numele sfintei Treimi, una şi nedespărţită. Andrei, din mila lui Dumnezeu rege pentru totdeauna al Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei [2]), Serbiei, Galiţiei şi Lodomeriei. Deoarece cererile drepte trebuie să găsească o primire favorabilă înaintea serenităţii supreme regale, acelea mai ales merită să aibă câştig de cauză cari, pornind dintr'un suflet inspirat de divinitate, dă la iveală voinţa celui ce caută să dobândească cele cereşti, nesocotind cele pământeşti şi să ajungă la stăpânirea lumii veşnice în locul lumii trecătoare. Pornind dela astfel de consideraţiuni, am voit să ajungă la cunoştinţa tuturora cuprinsul celor de faţă că atunci când am dat, prin omul nostru de încredere Pouka, fiul lui Eliahim cel Orb, credinciosului şi distinsului nostru cleric, magistrului Gocelinus, pentru neştirbita sa fidelitate, muntele Sfântului Michail [3]). împreună cu teritoriul ei, situat în părţile Ardealului, proprietate ce am luat-o dela biserica Sibiului, în schimbul teritoriului Borothnic, împreună cu toate ce-i aparţineau şi cu acelaşi drept de libertate cu care noi îl dobândiserăm, pentru a-l stăpâni de veci, liber şi în pace, iar acum, după trecerea vremii (acelaşi Gocelinus), în urma unei inspiraţii divine, pentru mântuirea sufletului său şi în vederea unei recompense eterne, de care fiecare dintre noi avem nevoie, l-a cedat mânăstirii Cârţa şi venind înaintea noastră a cerut cu stăruitoare rugăminţi ca să-i dau asentimentul pentru această danie şi să o întăresc cu privilegiul autorităţii regale; deci, fiindcă

1) Prezenta scrisoare este o bulă papală.

2) Rama era numele unei părţi din Bosnia.

3) Muntele Sf. Michael, Michelsberg, este satul de astăzi Cisnădioara.

www.dacoromanica.ro

interesul maiestăţii regale este de a păstra în întregime drepturile tuturora şi de a acorda autoritate dispoziţiilor pline de pietate, având în vedere cererea lui cea dreaptă şi prea frumoasa lui intenţie, i-am acordat favoarea necesară. Deci, muntele numit mai sus, împreună cu biserica şi cu teritoriul şi cu cele ce atârnau de ele, le-am dat de veci mănăstirii amintite cu acelaşi titlu de libertate, cu care numitul magistru Gocelinus le-a stăpânit dela noi, fiind consemnate în prezentul act spre a le stăpâni cu drept de veci şi cu autoritatea privilegiului nostru. Hotarul cel dintâi al teritoriului muntelui Sfântului Michael începe, din partea dinspre răsărit, dela poalele Carpaţiior [1]) şi coboară pe apa ce curge din Carpaţi spre satul Ruetel [2]), hotarul fiind însemnat, în afară de apă, de ţăruşi [3]) până la calea ce duce chiar dela munte până la satul Ruetel; apoi de aci trece calea însăşi şi urcă pe o altă cale până la hotarul ce desparte teritoriul oraşului lui Herman [4]) şi al satului Reufel, apoi înaintează subt poalele dealului cu vii ale oraşului lui Herman şi printr'o potecă oarecare ce duce la Insula Creştină [5]) până la vârful plin de păduri al dealului şi pe vârf urcă iarăşi până la Carpaţi în partea din spre apus şi aci se termină. Deasemenea, tot prin prezentul privilegiu, confirmăm din nou dania de pământ pe care, pentru mântuirea sufletului nostru, o am făcut aceleeaşi mânăstiri, rupând-o din teritoriul Vlachilor [6]) şi dându-i-o prin credinciosul şi iubitul nostru Benedict, pe acea vreme voevod. Hotarul acestei moşii începe dela râul Olt, unde se găseşte capătul unei insule, urcă prin mlaştina ce se numeşte Eguerpotak [7]), până la fagii ce se numesc Nogebik [8]) şi pe la capul acestui Făget ajunge până la râul ce se numeşte Arpaş şi de acolo pe acelaşi râuleţ urcă în sus până la munţi şi prin munţi venind spre regiunea dinspre miazăzi, coboară până la râul ce se chiamă Cârţa şi pe acelaşi râu în jos ajunge până la Olt, unde se termină. Pentruca această confirmare a noastră să rămână întreagă şi neatinsă, am făcut ca această diplomă a noastră să fie întărită prin aplicarea sigiliului nostru. S'a dat prin mâna lui Cletus, cancelarul Curţii noastre şi prepozit în Agria, în anul întrupării Domnului o mie

---

1) *Alpes* este numirea ce se dă în general Carpaţilor. *Mons* propriu zis însemnează *deal.*

2) Ruetel, Cisnădia, Heltau, Nagy Disznod.

3) *Meta* însemnează şi hotar, miezuină şi ţăruşul de hotar.

4) *Villa Hermanni* este Sibiul. Familia lui Hermann după care s'a numit oraşul Sibiu, Cibinium.

5) *Insula Christiana,* este satul Christian de lângă Sibiu.

6) *Exemptam de Elaccis;* aci n'a fost un schimb de pământ.

7) Valea Arinilor.

8) Făgetul Mare.

www.dacoromanica.ro

două sute două zeci şi trei, Scaunul din Strigoniu fiind vacant şi fiind de faţă reverendul Ugrin, arhiepiscop de Calocea, Desideriu din Cenad, Robert din Vesprem, Ştefan din Zagreb, Thoma din Agria. Bricciu din Vaţ, Vartolomeiu din Pecs[1]), Regnald din Ultransilvania şi alţi episcopi conducători ai bisericii lui Dumnezeu. Fiind de faţă Jula palatinul şi comitele de Bodrog, banul Solomon, Nicolae comite curial al reginei şi comite de Sopron, Botez[2]), comite curial al Casei noastre şi comite de Bekes, Buzad din Pojon, Martin din Moson, Laurentiu din Wyvaria[3]) şi alţi comiţi din comitate. In anul al douăzecilea al domniei noastre.

IV

Anul 1227. Papa Grigorie al IX-lea numeşte pe arhiepiscopul din Strigoniu ca legat apostolic în ţara Cumanilor şi în ţara Brodnic şi-l autorizâ să predice, să boteze, să înfiinţeze biserici şi să instituie preoţi şi episcopi.

Episcopul Grigorie[4]) etc. Venerabilului frate... Arhiepiscopului din Strigoniu, delegat al Scaunuiui Apostolic, sănătate etc. Ne bucurăm, preaslăvind cu laude nesfârşite măreaţa şi minunata milă a Mântuitorului nostru care, fără de nici o ură împotriva celor ce el a creiat, ci voind ca toată lumea să fie mântuită şi ca nimenea să nu piară, a găsit cu cale, în mila sa neţărmurită, să readucă dela păcatul originar la calea adevărului pe oamenii ce zac în bezna întunericului. In adevăr, am aflat din scrisoarea ta trimeasă nouă de curând că Dumnezeul şi stăpânul nostru Iisus Christos, aruncându-şi ochii cu îndurare asupra poporului Cumanilor, le-a deschis în zilele din urmă poarta mântuirei. Căci din această naţie au sosit la tine unii fruntaşi ca să-i botezi şi că un principe al lor, cu numele de Bortz, din ţara lor, doreşte să primească împreună cu supuşii săi, prin mijlocirea ta, credinţa creştină; de aceea, pe unicul său fiu l-a trimis în special la tine, împreună cu fraţii predicatori[5]), rugându-te cu insistenţă, după ce s'a săvârşit liturghia de duminecă, ca ducându-te personal la el şi la ai săi, să le araţi calea vieţii pe care cale să poată să ajungă la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu. De aceea, deşi în executarea promisiunii

1) Pecs, Cinci Biserici.

2) Botez poartă nume românesc.

3) Wyvaria, Ujvár.

4) E vorba despre Papa Grigorie al IX care din modestie, se mulţumeşte cu titlul de episcop.

5) Trimişi anume de papă în Orient pentru propagandă creştină şi ca observatori politici.

www.dacoromanica.ro

tale [1]), pe care ai dat-o pentru cucerirea pământului sfânt, te găsești ca un peregrin pe drum, socotind totuș că pe calea apucată acum se pot dobândi mai multe suflete și un mare spor în credința creștină, dacă ai ceda dorinței arzătoare a acelora, întrerupându-ți drumul peregrinării, pe iubitul fiu.... arhidiaconul din Zala ai căutat să-l trimiți la mine, rugându-te cu închinăciune și umilință ca să-ți acordăm libertatea de a face aceasta, fără să fii împiedicat de făgăduința amintită [2]); și fiindcă vei putea să aibi succese mai mari, dacă te ai bucura de o delegație a Scannului Apostolic — căci prestigiul nostru se bucură întotdeauna de o mare trecere în Cumania și în Brodnic, țară vecină cu ea, despre convertirea cărui popor avem mari speranțe [3]), — am găsit de cuviință să-ți dăm însărcinarea de delegat [4]), în temeiul căreia să aibi putere în aceste țări ca, în numele nostru, să predici, să botezi, să zidești biserici, să hirotonisești preoți și de asemenea să institui episcopi și în general de a exercita toate cele ce privesc cultul și lățirea credinței. Deci, fiindcă este firesc lucru ca un bun mai mare să aibă precădere față de un bun mai mic, și fiindcă avem deplină încredere în zelul dragostei tale, îți încuviințăm libertatea cerută de a te duce în numitele provincii, încredințând devotamentului tău însărcinarea unei delegațiuni complete în acele provincii, amintite mai sus [5]). Dat la 2-a ale Calendelor lui August [6]), anul întâi (1227).

V.

Anul 1231. Papa Grigorie al IX-lea felicită pe arhiepiscopul din Strigoniu că a întors la creștinism mai mulți Cumani și-l numește legat apostolic al său în țara Cumanilor și în țara Brodnic cu dreptul de a predica, de a înființa biserici, de a institui preoți și episcopi și a lua măsuri în tot ceea ce privește cultul.

Episcopul Grigorie [7]) etc. Venerabilului frate Arhiepiscopului din Strigoniu, delegat al Scaunului Apostolic, sănătate etc.

---

1) *Votum*, adecă dorința exprimată în fața lui Dumnezeu și a oamenilor de a se duce, ca un cruciat, să lupte pentru cucerirea sfântului mormânt.

2) De a face pelerinagiul.

3) Este nesigur dacă aci este vorba de o convertire la creștinism sau la catolicism și dacă această convertire se referă la Brodnici ori numai la Cumani.

4) Delegat apostolic.

5) Adecă în Cumania și în țara Brodnicilor.

6) In colecțiunea de documente a lui Theiner găsim: *Datum Anagniae...*

7) Vezi notele dela capitolul IV, textul fiind în mare parte o reproducere a acelui capitol.

www.dacoromanica.ro

Ne bucurăm, preaslăvind cu laude nesfârşite măreaţa şi minunata milă a Mântuitorului nostru care, fără nici o ură împotriva celor ce el a creiat, ci voind ca toţi să fie mântuiţi şi ca nimenea să nu piară, a găsit cu cale, în mila sa neţărmurită, să readucă dela păcatul originar la calea adevărului pe cei ce zac în bezna întunericului. In adevăr, am aflat din raportul tău că Domnul şi Dumnezeul nostru Isus Christos, arucându-şi ochii cu îndurare asupra poporului Cumanilor, le-a deschis în zilele din urmă calea spre mântuire. Căci unii principi şi unii nobili din acest popor, împreună cu toţi supuşii lor au ajuns, prin mijlocirea ta, la taina botezului, rugându-te stăruitor ca, ducându-te la ei să le arăţi personal calea vieţii, pe care cale să poată să ajungă la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu. Deaceea, cu toate că eşti obligat să-ţi îndeplineşti o făgăduială, pe care ai dat-o ca să ajuţi ţara sfântă, socotind totuş că pe calea apucată acum se pot dobândi mai multe suflete şi un mare spor de credinţă creştinească, dacă ai ceda dorinţii arzătoare a acelora, te-ai rugat de noi cu închinăciune şi umilinţă, ca slobozându-te de această făgăduinţă, să-ţi dăm libertatea de a face aceasta; şi fiindcă ai putea să aibi succese mai mari dacă te ai bucura de o delegaţie a Scaunului Apostolic, — căci prestigiul nostru se bucură întotdeauna de o mare trecere în proviincile Cumanilor şi ale Brodnicilor vecini cu ei, de convertirea cărui popor avem o mare nădejde, — am găsit de cuviinţă să-ţi dăm însărcinarea de delegat, în temeiul căreia să aibi puterea ca, în numele nostru, în aceste ţări să predici, să botezi, să zideşti biserici, să institui preoţi şi de asemenea de a face episcopi şi în general de a exercita toate cele ce privesc cultul şi lăţirea credinţei. Deci, fiindcă este firesc lucru ca un bun mai mare să albă precădere faţă de un bun mai mic, şi fiindcă avem o deplină încredere în zelul dragostei tale, slobozindu-te cu totul de făgăduiala amintită mai sus, îţi acordăm libertatea cerută de a te duce în provincile arătate, încredinţând devotamentului tău însărcinarea unei delegaţiuni complecte în acele provincii. Dat la Lateran la 3 ale Calendelor lui Martie. Anul al patrulea al pontificatului nostru (1231).

VI.

Anul 1254. Regele Ungariei, Bela al IV-lea, scrie papei Inocentie al IV-lea că Tătarii au pus de gând să invadeze din nou Ungaria şi-l roagă pe pontifice să-i vină într'ajutor atât în contra Tătarilor cât şi în contra Rutenilor, Brodnicilor, Bulgarilor şi Bosnienilor, popoare vecine cu Ungaria.

Prea sfinţitului întru Christos părinte şi stăpân, Inocentie, din mila lui Dumnezeu pontifice suprem al Sfintei biserici ro-

www.dacoromanica.ro

mane, eu Bela, din aceeaş milă rege al Ungariei, cu devotată supunere ce-ţi datoresc în toate. Deoarece ţara Ungariei a fost prefăcută, în cea mai mare parte, într'un pustiu, din pricina invaziei Tatarilor şi este înconjurată, întocmai ca un staul de oi, de îngrămădirea diferitelor popoare necredincioase, ca Ruşi, Cumani şi Brodnici, din spre răsărit, de ereticii Bulgari şi Bosnieni, dinspre miazăzi, împotriva cărora chiar şi în timpul de faţă purtăm războiu; iar din partea dinspre apus şi miază noapte, de unde pentru asemănarea credinţei ar trebui ca ţara noastră să simtă bucuria unui ajutor oarecare, dar în realitate este împinsă să simtă spinii războiului, fiindcă prin jafuri neaşteptate ne răpesc averile regatului nostru: de aceea şi, mai ales, din pricina Tătarilor, de cari, în urma experienţei războiului, am învăţat să ne temem, după cum de asemenea şi alte popoare pe la cari au trecut, au învăţat să se teamă de ei; după ce ne-am consfătuit cu prelaţii şi cu fruntaşii ţării noastre, am găsit de cuviinţă să recurgem la ajutorul reprezentantului lui Christos şi al fraţilor săi, oarecum ca la singurul şi ultimul sprijin la nevoie al credinţii creştine, ca să nu ni se întâmple, deceeace ne temem, atât nouă, cât şi mai degrabă vouă în noi şi alţi slujitori ai lui Christos. Căci, zi de zi, ne sosesc veşti dela Tătari că ei s'au declarat nu numai împotriva noastră, faţă de cari sunt foarte supăraţi, că am refuzat să li ne supunem, după marele nostru dezastru, în vreme ce alte popoare, împotriva cărora şi-au arătat puterea lor, li s'au constituit ca tributare şi în special regiunile cari se mărginesc cu regatul nostru dinspre răsărit ca Rusia, Cumania, Brodnicii şi Bulgaria, ţări cari înainte vreme în mare parte stăteau subt oblăduirea noastră, ci ei (Tătarii) s'au declarat împotriva întregei creştinătăţi, şi, după cum se asigură din partea celor mai mulţi bărbaţi de încredere, şi-au pus în gând să-şi trimeată, la sigur, nenumărata lor armată împotriva întregei Europe. Şi mai avem o teamă, ca nu cumva după ce vor fi sosit Tătarii, ai noştri, neputând sau chiar şi numai nevoind să înfrunte, ca duşmani, grozăvia cruzimii tătăreşti, să nu se supună, împinşi de frică, subt jugul acelora, şi fără voia noastră, după cum au făcut-o înainte vreme şi alţi vecini, amintiţi mai sus [1]), dacă nu se vor lua măsuri de precauţiune şi încă din toate puterile, pentru ca să fie întărit regatul nostru şi popoarele ce locuesc în el să aibe o încurajare. Noi însă scriem toate acestea mai ales pentru două motive: să nu putem fi învinovăţiţi pentru posibilitate şi pentru negligenţă. In privinţa punctului posibilitate, spunem că ceeace se poate conchide asupra acestui fapt, am conchis, din experienţa trecutului, atunci când ne-am expus pe noi şi ale noastre forţelor şi tacticii necunoscute până atunci ale Tătarilor.

1) Brodnicii, subt conducerea lui Ploscânea, s'au luptat, în lupta dela Calca, alături de ătari împotriva Ruşilor. Vezi pag. 39.

www.dacoromanica.ro

In ce privește negligența nu putem fi nici decum învinovățiți. Căci, pe când încă se luptau Tătarii cu noi în țara noastră, am făcut apel, în această privință, la cele trei Curți [1]) mai principale din întreaga creștinătate și anume la a voastră care este socotită și considerată de creștini ca stăpâna și magistra ori cărei Curți și la cea a Impăratului căruia, din acest motiv, hotărâsem să-i ne supunem, dacă în timpul amintitului dezastru ne-ar fi acordat ajutorul și sprijinul necesar; și-am făcut apel chiar și la Curtea franceză. Dela toți aceștia n'am primit nici o mângăere și nici un sprijin, decât numai vorbe. Noi însă am recurs la ceea ce am putut, înjosind, pentru folosul creștinătății, maiestatea noastră regală și am dat în căsătorie pe cele două fiice ale noastre după doi principi ruși și pe a treia după principele Poloniei, pentru ca prin ei și prin ceilalți prietini ai noștri, cari se găsesc în țările de răsărit, să aflăm noutăți cari de Tătari sunt ținute în taină și astfel să putem rezista oarecum mai ușor încercărilor și tacticii lor ascunse. Și am primit în țara noastră chiar și pe Cumani și astfel, spre marea noastră durere ne apărăm astăzi țara prin Păgâni și prin niște Păgâni căutăm să nimicim pe necredincioșii bisericii. Mai mult încă, în vederea apărării credinței creștine, am dat în căsătorie fiului meu prim-născut o Cumancă oarecare, pentruca prin aceasta să scăpăm de un rău mai mare și pentru ca să găsim mijlocul de a putea prin aceasta să-i aducem la legea botezului, după cum am făcut aceasta până acum cu mai mulți inși. Am dori ca din toate acestea, ca și din altele, să reiasă în mod evident pentru sanctitatea marelui Pontifice dovada că, într'o atât de mare strâmtorare, n'am primit nici un sprijin dela nici un principe creștin din Europa și dela nici un popor, decât dela Casa Ospitalilor din Ierusalim, ai căror frați, la apelul nostru au luat armele în contra Păgânilor și Schismaticilor [2]), pentru apărarea țării noastre și a credinței creștine. Pe aceștia, în parte, i-am și așezat într'un loc mai expus și anume la hotarele Cumanilor dincolo de Dunăre și la cele ale Bulgarilor. Căci prin aceste locuri a pătruns armata Tătarilor în timpul invaziei în regatul nostru, locuri din cari avem intenția și nădejdia, dacă Dumnezeu ne va ajuta în fapta noastră și a numiților frați, și dacă Scaunul Apostolic va găsi cu cale să ne împărtășească de sprijinul său, să putem să răspândim prin ei sămânța credinței catolice, cum se revarsă Dunărea, până la marea Constantinopolitană și astfel vor putea Frații Ospitalieri să aducă sprijinul lor necesar imperiului roman [3]) și chiar țării sfinte. Pe aceștia, în parte, i-am și așezat în mijlocul regatului

1) *Curiae*. Curți sau foruri.

2) Se vede și de aci ce mare interes punea Papa pe convertirea la catolicism a Ortodocșilor schismatici.

3) *Imperium Romaniae* este imperiul roman de răsărit.

www.dacoromanica.ro

nostru, pentru apărarea fortăreţelor pe cari am pus să se zidească lângă Dunăre, poporul nostru nefiind deprins cu astfel de treburi. Căci la aceasta s'a oprit hotărîrea noastră pe care am examinat-o de atâtea ori că este mai sănătos pentru noi şi pentru întreaga Europă ca Dunărea să fie întărită cu fortăreţe. Căci această apă este apa hotarului de discuţie [1]); aci s'au întâlnit apărând imperiul roman Eraclie cu Cosdroe şi tot aci, noi, oricât de nepregătiţi şi grozav de loviţi, aci ne-am împotrivit Tătarilor, timp de zece luni, deşi ţara noastră era pe atunci aproape cu totul lipsită de fortăreţe şi de apărători, ţară care, doamne fereşte, dacă ar fi în stăpânirea Tătarilor, ar fi o poartă deschisă, chiar pentru ei, spre alte ţări ale legii catolice, atât fiindcă din această parte nu există nici o mare care să-i împiedice în spre creştini, cât şi fiindcă ar putea aci, mai mult decât în altă parte, să-şi aşeze familiile şi animalele lor, de cari au un număr foarte mare. Să luăm de exemplu pe Totyla; acesta, venind din răsărit ca să cucerească apusul, şi-a aşezat reşedinţa sa mai ales în mijlocul Ungariei şi, dimpotrivă, Impăraţii cari din apus au căutat ca să cucerească răsăritul cele mai multe pregătiri pentru armatele lor le făceau aci şi erau isprăvite dincolo de ţara noastră. Asupra acestora sanctitatea pontificală, în prevederea ei, să ia aminte şi, înainte ca rana să fi făcut puroi, să se gândească să-i aplice leacul tămăduitor. Astăzi o lume întreagă de înţelepţi stă uimită în faţa voastră, fiindcă în împrejurările de acum sanctitatea voastră a căutat să îndepărteze din Europa pe regele Franţei, un membru atât de distins al bisericii. Vă admiră şi nu încetează de a vă admira, fiindcă mila voastră apostolică are în vedere pe mulţi, chiar şi pe cei din împărăţia dela Constantinopol şi din regiunile de peste mare, cari, dacă s'ar pierde, doamne fereşte, totuş n'ar fi pentru locuitorii Europii o suferinţă atât de mare, pe cât ar fi, dacă ţara noastră s'ar întâmpla să fie cucerită de Tătari. Luăm de martori pe Dumnezeu şi pe oameni, că aşa de mare este acum strâmtorarea noastră şi atât de grozavă este mulţimea nevoilor noastre, că dăcă nu ne-ar sta împotrivă diferitele primejdii de călătorie, nu v'am trimite numai soliile pe cari vi le trimitem, ci, spre a striga în gura mare, în faţa întregei biserici, am veni personal la picioarele voastre spre a ne scuza şi chiar de a vă cere învoiala ca să ne înţelegem, deşi fără voia noastră, cu Tătarii, dacă, în privinţa ajutorului cerut, sanctitatea voastră, ca un părinte, nu ne-ar putea face nimic şi dacă nevoia ne-ar obliga la aceasta. Ne rugăm, deci ca sfânta Biserică să ţină seama, dacă nu de meritele noastre, cel puţin de ale predecesorilor noştri cari, în prevederea lor, s'au păstrat şi pe ei şi poporul unit în credinţa ortodoxă [2]) printre ceilalţi principi ai lumii, în cură-

1) *Aqua contradictionis.*

2) Adecă a adevăratului catolicism. Nu este aci vorba de ortodoxism, ci de întrebuinţarea etimologică a cuvântului *ortodox.*

www.dacoromanica.ro

ţenia credintei şi a devotamentului lor. Din această cauză, ea (biserica) le-a făgăduit şi lor şi urmaşilor lor, câtă vreme le-a mers lor bine, toată dragostea şi tot sprijinul de care ar avea cândva nevoie. Iată deci ziua când nevoia este grozavă; deschideţi-vă inima, întinzând acum o mână de ajutor necesar şi pentru apărarea credinţei şi pentru folosul public, în această vreme de grea restrişte; în cazul contrar, dacă la o cerere atât de îndreptăţită şi în general atât de necesară pentru supuşii bisericii romane, am primi un refuz, ceeace nu ne vine să credem, am fi siliţi, nu ca nişte fii sufleteşti, ci ca nişte fii vitregi, împinşi de nevoie, să cerşim în altă parte ajutor, în afară de familia tatălui nostru. Dat la Potoca, în ziua episcopului şi confesorului Sf. Martin, la 3 ale Idelor lui Novembrie.

VII.

Anul 1359. Decemvrie 11. Regele Ungariei, Ludovic I-iu, însărcinează Capitlul din Alba Iulia să ancheteze şi să-i raporteze în privinţa proprietăţii din comuna Proştea.

Ludovic, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, credincioşilor săi din Capitlul dela Alba Julia din Transilvania, sănătate şi dragoste. Secretarul meu Paulus, prepozitul dela Sibiu, ne-a adus la cunoştinţă că toţi Saşii din scaunul Cinc i-au ocupat cu forţa proprietatea sa Proştea[1]), numită cu alt nume şi Prodnik[2]), care a aparţinut totdeauna, din vechime, de biserica sa din Sibiu şi că după ce au ocupat-o o stăpânesc acum în prejudiţiul şi în paguba sa. In această privinţă atrăgându-vă vouă, credincioşii mei, serioasa luare aminte, vă ordonăm să trimiteţi ca martor un om de încredere, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Symon, fost ban de Darloz sau Symon, fiul lui Laurenţiu din Blajel[3]), sau Akus din Hoghiz[4]), în lipsa altora, omul nostru să afle şi să cerceteze adevărul în tot felul, după ce va fi examinat mai întâi antecedentele dela toţi cei ce se cuvine şi mai ales dela Saşii cari vor fi venit in congregaţia noastră generală convocată la Alba Julia pentru ziua de Vineri înainte de Sărbătoarea Bunei Vestiri a Maicii Domnului. Şi în urmă să ne comunicaţi nouă precis care este adevărul stabilit în baza cercetărilor făcute.

In dos, Adresa: Credincioşilor săi din Capitlul dela Alba din Transilvania. Anchetă pentru Paulus, prepozitul din Sibiu.

---

1) *Prepostfalva*, Probstdorf

2) Adecă satul *Brodnicilor*.

3) *Balastelke*.

4) *Hidegviz*.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Acana 69.
Acominatus 5, 41.
Afganistan 26, 27, 28.
Agnita 14.
Agria, Agriensis 44, 48, 67, 71, 71.
Akana 46.
Akus 54, 78.
Alamania 31, 51.
Alba Julia, Albensis 13, 14, 47, 54, 55, 78.
Al Bacri 27, 28.
Albericus, Albricus 32, 49.
Alexander 4, 40, 44, 63, 67.
Almage, Almaye 7, 43, 45, 46, 66, 68, 69.
Alt 43, 45, 46, 48.
Amosov (Omosov) 37, 59.
Anagnia 49.
Andreas Sf. 32.
Andrei Dobrovschi 4, 40, 62, 63.
Andrei II 6, 7, 8, 9, 22, 42, 45, 47, 65, 68, 70.
Angel 5, 64.
Appoldia 50.
Ardeal 7, 8, 12, 13, 14, 19, 21, 22, 30, 70.
Arpaş, Arpaşelul 9, 48, 71.
Asan 5.
Asanesti 5, 17, 19, 20, 22, 41, 64.
Ascelinus 19.
Atelcuz 28.
Atil 28.
Azov 3, 16, 20, 39, 61.

Bacia, Bachiensis 44, 68.
Balasteleke 54, 78.
Balcani 5.
Banat, Banaţeni 29.
Barsa, Bursa 6, 7, 8, 42, 65.
Bartholomeu 44, 48, 50, 67.
Basarabia, basarabean 3, 20, 22.
Bati 17.
Bekes 72.
Bekesiensis 48.
Bela III 5.
Bela IV 11, 12, 13, 33, 51, 74, 75.
Belozerenii 36, 58.
Belozersk 36, 58.
Bemborch 50.
Benedict 9, 48, 71.
Berendici 23.
Berlad, Berladnic, Bârladean 3, 10, 19, 36, 37, 58, 59.
Bihor, Bichoriensis 44, 68.
Bizanţ, Bizantini 5, 17, 19, 20, 64.
Blaci, Blacci 8, 9, 10, 19, 21, 31, 32, 43, 46, 48, 71.
Blăjel 78.
Blove 35, 57.
Boemia 21, 31, 33.
Boldur A. 3, 4, 16, 24, 25, 33.
Bolechov 16.
Bolohi 25.
Bolohovci 17.
Bolochoveni 16, 17, 25, 63.
Bodrog 72.
Bordoni 6, 19, 41, 64.
Boris 37, 59.
Boroşinău 14.
Borothnic, Borodnic 9, 10, 19, 23, 47, 70.
Borsa 45, 68.

www.dacoromanica.ro

Bortz 10, 49, 72.
Bosnia, Bosnieni 12, 51, 65, 74, 75.
Botez 48, 72.
Bourat 30.
Bran, Bron 13, 22.
Braşov 66.
Briansk 35, 57.
Briccius 44, 48, 68, 72.
Brodi 24, 25.
Brodnic (Prodnic) Bronniki, Brodniţii 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 72, 73, 74, 75.
Brodnuc 25.
Brodniţa 25.
Brodoc 25.
Bronic 25.
Brodoni 20, 26, 41, 64.
Brătianu G. 26, 29.
Brukenthal 47.
Bruteni 21, 31, 32.
Budrogensis 48.
Bulgari, Bulgaria 5, 12, 13, 27, 33, 51, 52, 53, 64, 74, 75.
Bunea Aug. 18, 19.
Bursa-Burza 42, 43, 45, 46, 65, 66, 68, 69.
Buzad 8, 72.

Calca 3, 4, 22, 23, 39, 40, 61, 62, 75.
Calocea 67, 72.
Câmpulung 21.
Cândea 23.
Candela 9.
Carpaţi 9, 12, 19, 21, 26, 31, 33, 69, 71.
Cârţa 8, 9, 10, 47, 70, 71.
Cegârcan 40, 62.
Cenad, Chenadiensis 44, 48, 67, 42.
Cerchessi 32.
Cernigov 35, 36, 57, 58.
Cernigovschi 40, 62.
Chiev, 3, 4, 5, 17, 24, 36, 37, 39, 40, 58, 59, 61, 62.
Choniates 5.
Cibinium 71.
Cinc 13, 78.
Cinci Biserici 68, 72.
Cingiscan 4.
Cisnădia 47, 71.
Cisnădioara 9, 10, 47, 70.
Cistercensi 8.
Ciuc 7.
Cletus 44, 48, 67, 71.
Cohalm 8.
Colocensis 44, 48.
Comnen 21.
Constantin 38, 60.
Constantinopol 5, 53, 76, 77.
Cosdroe 53, 77.
Cosma 44, 67.
Covasna 14.
Crimea 32.
Criş, Crişeni 29.
Cristian 9, 71.
Croatia 28, 42, 47, 65, 70.
Cruceburg, Kreuzburg, Cuzeburg 7, 43, 46, 66, 69.
Cumani (Comani), Cumania, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 31, 32, 35, 39, 40, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 61, 62, 64, 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76.

Daci, Dacia 1, 8, 16, 32.
Dalmatia 33, 42, 47, 65, 70.
Danemarca 32.
Daniil 40, 62, 63.
Danubius 43, 46, 51, 53.
Darlaz 54, 78.
Dati 32.
Davidicii 37, 69.
Davidovicii 35, 36, 37, 57, 58, 59.
Debriansk 36, 37, 58, 59.
Decei A. 27, 28, 29.
Dedoslavl 35, 36, 37, 57, 58, 59.
Densuşianu N. 42, 45, 47, 48, 50, 51.
Desiderius 44, 48, 67, 72.
Desna 35, 57.
Deviagorsk, 3, 35, 57.
Devliani 24.
Djaihun 27.
Doboşi Al. 9.

www.dacoromanica.ro

Dobrovețchi (Dubrovețchi) 4, 40. 62, 63.
Dolgoruchi 3, 37, 59.
Domagosti 35, 57.
Dominicus S. 50.
Dnipru 4.
Dobrogea, dobrogean 20, 21, 22.
Don 3, 6, 15, 16, 20, 22, 31, 37, 59.
Drăgan N. 30.
Drâstorian 21.
Duba 28.
Dubok 37, 59.
Dunarea 5, 6, 7, 17, 20, 21, 26, 28, 30, 33, 64, 66, 69, 76, 77.

Egipteni 41, 64.
Eguerpotak 48, 71.
Eleț 37, 59.
Eliahim 47, 70.
Eraclius 53, 77.
Erdöelve 19.
Esgl 27.
Eufimie 37, 59.
Eutimie 36, 58.
Europa 10, 13, 52, 53, 75, 76, 77.

Facate 43, 66.
Făgăraș 8, 9, 10, 13, 23, 47.
Făgetul Mare, 9, 71.
Fejér 25, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 51.
Fekete Janos 66.
Ferenț I. 22, 23.
Firnhaber 42, 45, 47.
Franci 12, 52.
Francia 53.

Galatia, Galitia, Gallicia 4, 16, 24, 25, 31, 32, 42, 47, 65, 70.
Gardizi, 27, 28.
Gemeabeg 39, 61.
Georgii 32.
Geur, Geuriensis 44, 67.
Ghiurghe 36, 40, 58, 62.
Ghiurghevici 35, 57.
Giurescu C. C. 23, 24.
Gleb Giurghevici, Iurievici 35, 37, 57, 59.
Gnidava 25.
Gocelinus 9, 10, 47, 70, 71.
Goren 35, 57.
Gorodceni 38, 60.
Gorodiște 38, 60.
Gozgân 26.
Goti, Gotia 32.
Greci 11, 30.
Grigorie IX 10, 11, 12, 48, 50, 72, 73
Gyula, Gyla 27.

Halici 4, 17, 21, 25.
Halmeag 7, 8.
Hauenschild 2.
Havaselföldje 19.
Helia 44, 68.
Heltau 71.
Herman 42, 48, 65, 71.
Herodot 30.
Heyd 32.
Hidegviz, Hydegviz 54, 78.
Hoghiz, 78.
Hoiensis 32.
Homorod 8.
Honoriu III 8, 22, 45, 63.
Horvat 28.
Hotnog T. 32.
Hrușevschi 15.
Hunfalvy 16, 19.
Hurmuzaki 10, 11, 19, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51.

Iaroslav 3, 37, 38, 59, 60.
Iancovschi 40, 62.
Iarun 39, 40, 61, 62.
Ibn Rusta 27.
Ierosolimitanus 42, 45, 53, 65, 66, 76.
Igor 37, 59.
Ilovaischi 16.
Ingvorovici 40, 62.
Inocentie 12, 51, 74.
Insula Creștină 48, 71.
Ioan Iurevici 37, 59.
Ioan din Strigoniu 44, 67.
Iorga 17, 20, 21, 22, 23, 32.
Ipatie 17.
Isaac 5, 64.
Isaccea 20.
Istru 5, 30.

www.dacoromanica.ro

Italieni 32.
Itil 28.
Iudeii 11.
Iula 48, 72.
Iuna 43, 66.
Iurie 37, 38, 39, 59, 60, 61.
Iurievici 36, 37, 58, 59.
Ivanko Iurievici 36, 37, 58, 59.
Ivanco Berladnic 36, 58.
Iziaslav 3, 30, 35, 36, 37, 57, 58, 59.
Iziaslav Ingvorovici 40, 62.
Iziaslavici 35, 57.

Kalak 39, 61.
Karacev 37, 59.
Karacsonyi 7, 8, 13, 14.
Karamzin 2, 4, 15, 16.
Kende 27.
Kerch (Cârţa) 9, 47.
Kis Disznod 9.
Kocebici 35, 57.
Koracev 36, 58.
Kogalniceanu C. 19.
Kolotsk 37, 59.
Koltesk 36, 37, 58, 59.
Kozelsk 36, 37, 58, 59.
Königsberg 45.
Kreuzburg 7.
Kurchz 48.
Kursk 40, 62.
Kuun Geza 27.
Kza 38, 60.

Lapedatu A. şi I. 27.
Larion 38, 60.
Lateran 46, 51, 70, 74.
Laurentius 24, 48, 54, 72, 78.
Lăzărescu Em. 7.
Leodiensis 49,
Lipiţa 38, 60.
Lodomeria 42, 47, 65, 70.
Londra 29.
Lubineţ 37, 59.
Ludovic I, 13, 54, 78.
Lupaş I. 7.

Măcin 20.
Maghtari 26, 27, 28.
Munuil 21.
Maria 42, 45, 63, 68.
Marina 37, 38, 59, 60.
Maramureş 33.
Martin 44, 48, 68, 72, 78.
Mcensk 35, 37, 57, 59.
Mcenesk 35, 57.
Michael 43, 45, 66, 68.
Sf. Michael 47, 70, 71.
Michelsberg 9, 70.
Miklosich 14.
Miklosvár 66.
Minorski 26, 27, 28, 29.
Mirvati 26.
Moldova-Moldoveni 1, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 29, 30, 33.
Mongoli 2, 4, 5, 17, 22.
Montani 19.
Monomah 37, 38.
Mors (Mureş) 43, 46.
Moson 72.
Motogna V. 22, 23.
Mototolescu D. 31.
Movila Cumană 39, 61.
Mrvat 28.
Mstislav 3, 4, 5, 37, 38, 39, 40, 59, 60, 61, 62, 63.
Mstislavici 36, 40, 58, 62.
Muntenia, Muntean, 1, 12, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 33.
Mureş 7, 8, 66, 69.
Muromeni 38, 60.
Musuniensis 48.

Nagy-Disznod 71.
Nane 44, 68.
Neagra, marea 16, 26.
Necşulescu C. 21.
Nemţi 11.
Nerinsk 35, 57.
Nestor 23.
Nesvej 40, 62.
Nicetas Choniates 5, 6, 41, 64.
Nicolae 43, 44, 48, 54, 55, 66, 68, 72, 78.
Nipru 23, 25, 39, 40, 61, 62.
Nistor I. 31.

www.dacoromanica.ro

Nistru 18, 20, 33.
Nitria 25.
Nogebik 9, 48, 71.
Noialt 43.
Noilgiant 45, 68.
Novgorod, Novgorodeni 3, 24, 35, 38, 39, 57, 60, 61.
Novgorodți 24.
Novotorjeni 38, 60.
Novum castrum 45, 68.
Nndr 28.
Nyén (Năeni) 7, 66.

Obluciţa 21.
Ocna 67, 69.
Odorhei 8.
Oka 2, 22, 37, 59.
Olah 8.
Oleg 40, 62.
Oleşie 39, 61.
Olgovici 36, 37, 58, 59.
Olt, 7, 9, 19, 29, 66, 68, 69, 71.
Oltean 29.
Omosov 37, 59.
Onciul D. 16, 17, 18, 20, 23, 24, 26.
Oradia 67.
Oşdola 14.
Osetr 36, 37, 58, 59.
Osman 29.
Osmanlii 29.
Ospitalieri 13, 76.
Ottocar 21, 31, 33.

Pannonia 28.
Papolţ 14.
Părăul Arinilor 9.
Pârvan V. 30.
Paszka God. 32.
Paulus ap. 46.
Paulus 53, 55, 78.
Pavel ap. 70.
Pecenegi 14, 26.
Pecs 72.
Peisker 16.
Periaslavl 24, 37, 38, 59, 60.
Periaslavţi 24.
Petru ap. 46, 70.
Petru (Asan) 5.
Perşani 8.
Pinsk 25.
Ploscânea 3, 4, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 33, 39, 40, 61, 62, 63, 75.
Podolia 24, 25.
Polacchi 32.
Poliani 24.
Poloni, Polonia 12, 19, 25, 31, 52, 76.
Polovci 3.
Popa-Lisseanu G. 7.
Pojon, Posoniensis 44, 48, 68, 72.
Porphyrogenitus 27, 28, 30.
Porata 30.
Porotva 37, 59.
Potoca 54, 78.
Pouka 47, 70.
Pousa 44, 68.
Prepostfalva 13, 54.
Probstdorf 14, 78.
Prodnic 7, 8, 13, 14, 19, 23, 43, 46, 54, 78.
Pronsk 37, 59.
Proştea 13, 14, 23, 54, 76.
Prusieni 32.
Prut 18, 20, 29, 30, 31.
Prutean, 29, 30, 31, 32, 33.
Pscov 38, 60.
Pscoveni 38, 60.
Pyretus 30.

Quinqueecclesiae 44, 48, 50.

Rama 42, 47, 65, 70.
Răşinari 9.
Reazan 37, 59.
Reutel 47.
Reginald 44, 48, 68, 72.
Robert 12, 13, 44, 48, 49, 72.
Roma 2, 11, 68.
Romania 76.
Români, România 1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 51, 53, 54, 64, 67, 69.
Romanovici 4.
Rosetti A. 30.
Rosetti R. 16, 17, 30.
Rostislav, 36, 37, 58, 59.

www.dacoromanica.ro

Rostov 38, 60.
Rostoveni 38, 60.
Rum 27, 28.
Ruetel 47, 71.
Rupea 66.
Rupert 67.
Ruricovici 4.
Rusi, Ruscia 3, 4, 5, 6, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 28, 31, 32, 35, 39, 40, 51, 52, 57, 61, 62, 75.
Rutenii, Rutheni 12, 32, 51, 52, 74.

Sacerdoţeanu Aur. 7, 16, 17, 32.
Salamon 48.
Sandomir, Sandomiriense, 32.
Sara 38, 60.
Saşii 13, 14, 78.
Satanov 25.
Saxones 54, 55.
Scaunul apostolic 2, 10, 11.
Scibiniensis 33.
Schiopul Ios 6, 7, 8, 9, 33.
Sciţii 5, 41, 64.
Sebenicul 33.
Secui, Secuime 7, 8, 13, 21, 67, 69.
Selgiucizi 29.
Senk, 54.
Serbia, Servia 42, 47, 65, 79.
Şercaia 66.
Sestra 37, 59.
Sibiu 9, 10, 13, 23, 47, 70, 78.
Siculi 7, 43, 46.
Silistra 21.
Simon de Keza 30.
Singura 25.
Siret 22, 23, 30.
Slavi 18, 21, 23, 25, 27, 28, 28, 30.
Smoleni 24, 35, 39, 57, 61.
Smolensk 4, 36, 37, 38, 58, 59, 60.
Solomon 72.
Sopron 72.
Starodub 35, 57.
Stephanus, Stefan 44, 48, 67, 72.
Strassburg 25.
Strigoniu, Strigoniensis 10, 12, 13, 42, 44, 48, 49, 50, 72, 73.
Sudimir 35, 57.
Supruniensis 48.
Sumski 40, 62.
Suzdal 3, 36, 37, 38, 58, 59, 60.
Sviatoslav 2, 3, 22, 35, 36, 37, 38, 40, 57, 58, 59, 60, 62.
Sviatapoluc 28.
Symon 54, 78.

Tartelowe, Tarlunga 43, 66.
Tarlungeni 66.
Tarnava 8, 14, 23.
Tatari, Thartari 3, 4, 12, 13, 17, 18, 19, 22, 26, 32, 39, 40, 51, 52, 53, 54, 61, 62, 63, 75, 76.
Tatul 21.
Tauroscitii 6, 41, 64.
Teliu 7, 66.
Tertilou, Tertillou 45, 68.
Teşucan 40, 62.
Teutoni, Theutonii, Teotoni, 6, 7, 11, 42, 45, 65, 66, 68, 69.
Teutsch-Firnhaber 42, 45, 47.
Teodor, Theodor 32, 36, 37, 44, 58, 59, 68.
Theodoricus 10, 50.
Theiner 48, 50, 51, 73.
Tiburciu 44, 68.
Ţigurcan 40, 62.
Timiş 29, 45, 68.
Timoc, Timoceni 29.
Toma, Thomas 38, 60, 67.
Totyla 51, 53, 77.
Toxobici 35, 57.
Traci 30.
Traian 25.
Transilvania 19 ,47, 65, 67, 78.
Treiscaune 7, 13, 14.
Troianov 25.
Tula 37, 59.
Turanieni 20.
Turci 27, 32.

Ucraina 15, 25.
Ugrin, Wgrinus 44, 48 ,67, 72.
Ultrasilvania, Ultrasilva 19, 44, 47, 48, 65, 67, 68, 69, 72.
Ujvár 72.
Unguri, Ungaria (Hungari, Hungaria) 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 18, 19,

www.dacoromanica.ro

21, 26, 28, 35, 42, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 57, 65, 68, 69, 70, 74, 75, 77, 78.
Urali 28.
Uspenschi 26, 41, 64.

Vaciensis (Vaţ) 44, 48, 68, 72.
Vădeni 21.
Vadul lui Isac 20.
Vadul lui Vodă 20.
Valachi, Valachia 29, 32.
Walati, Walathi 11.
Valea Arinilor 71.
Valul Troian 25.
Varadiensis 44.
Vartolomeu 72.
Vasile Cumanul 35, 57.
Vaslui 25.
Vaţ, v. Vaciensis
Venetia 41, 64.
Werner 45, 46, 47, 54.
Veselago 16.
Vesprem, Vesprimiensis 44, 48, 49, 67, 72.
Wetich 44, 68.
Viatici 2, 35, 36, 57, 58.
Vicina 26.
Vidin 33.
Viena 17, 42.
Vlachi, Valachi, Vlasi 5, 6, 7, 16, 17, 18, 21, 25, 29, 31, 32, 64, 71.
Vladimir oraş 25, 38, 60.
Vladimir 4, 35, 36, 37, 38, 39, 57, 58, 59, 60, 61.
Vladimerici 37, 59.
Vlaşca 21.
Vlodava 25.
Volga 2.
Volinia 17, 24, 25.
Volochi 16, 25, 32.
Volocul 38, 60.
Vordoni 26, 29.
Vorobin 35, 57.
Vosçodauţi 25.
Voscodavia 25.
Vrânceni 22.
Vsevolod 37, 59.
Vsevolodici 36, 38, 58, 60.
Vunundur 29.
Wyvaria, Wyvariensis 48, 72.

Ypochz 43, 66.
Ysmahelyta 11.

Zagon 14.
Zagreb 67, 72.
Zabrabiensis 44, 48.
Zala 10, 49, 73.
Zebeniensis 9, 47, 54, 55.
Zimmermann-Werner, 8, 42, 45, 46, 47, 54.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Prefață.

Pag.

Introducerea — — — — — — — — — — 1

Izvoarele ruseşti — — — — — — — — 1
Izvoarele bizantine — — — — — — — — 2
Izvoarele ungureşti. Diplomele regilor unguri — Bulele papale — — — — — — — — — 6
Brodnicii în istoriografia străină şi în cea română 14
Brodnicii-Prutenii — — — — — — — — 29

Textele.

A. Letopiseţele ruseşti — — — — — — 35
B. Izvoarele bizantine — — — — — — 41
C. Diplomele regale — Bulele papale — — — 42

Traducerea.

A. *Izvoarele ruseşti.*

1. Cronica lui Ipatie, Anul 1147 — — — 57
2. Cronica Voscresenscaia — — — — 58
3. Cronica Niconova — — — — — — 58
4. Cronica Tverscaia — — — — — — 59
5. Cronica din Novgorod, Anul 1216 — — 60
6. Cronica Voscresenscaia — — — — 61
7. Cronica din Novgorod, Anul 1224 — — 61
8. Cronica Voscresenscaia — — — — 62

www.dacoromanica.ro

B. *Izvoarele bizantine.*

Pag.

C. *Diplomele regale — Bulele papale.*

1. Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă donaţiunea făcută cavalerilor Teutoni în ţara Bârsei — — — — — — 65
2. Papa Honoriu al III confirmă donaţiunea regală făcută Cavalerilor Teutoni în ţara Bârsei — — — — — — — 68
3. Regele Ungariei, Andrei al II-lea, confirmă donaţiunea făcută de preotul Gocelin — 70
4. Papa Grigorie al IX-lea numeşte pe arhiepiscopul din Strigoniu legat apostolic în Cumania şi ţara Brodnicilor — — — — 72
5. Papa Grigorie al IX-lea felicită pe arhiepiscopul din Strigoniu şi-l numeşte legat apostolic în Cumania şi ţara Brodnicilor — 73
6. Regele Ungariei, Bela al IV-lea, cere ajutor dela Papă împotriva Tătarilor, Brodnicilor, etc. — — — — — — — 74
7. Regele Ungariei, Ludovic I, însărcinează Capitlul din Alba Iulia cu o anchetă — — 78

Indicele — — — — — — — — — — — 79

ERRATĂ

Pag. 32, ultimul rând a se citi ii în loc de il.

Pag. 41, penultimul rând a se citi ἐπεβοήθει în loc de ἀπεβοήθει.

---

www.dacoromanica.ro

DIN PUBLICAŢIUNILE AUTORULUI

Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, 2 vol. cu ilustraţiuni şi planşii.
Legende şi poveşti antice, cu stampe şi ilustraţiuni.
Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărţi şi ilustraţiuni.
Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă şi ilustraţiuni.
Romanica (Tablele cerate, Insula Şerpilor, etc.) studii istorice, filologice şi archeologice, cu o hartă şi ilustraţiuni.
Vieaţa şi opera lui G. Lazăr (în colaborare).
Basarabia, privire istorică.

Versificaţiunea latină, Prosodia şi Metrica.
Istoria literaturii latine, Antologie şi Crestomaţie.
Studii pedagogice, Limbile clasice în învăţământul secundar şi metodica lor.
Secuii şi secuizarea Românilor.
Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation.
Date privitoare la maghiarizarea Românilor.

Plinius, *Corespondenţa cu Împăratul Traian*, traducere.
Apuleius, *Amor şi Psyche*, cu ilustraţiuni, traducere.
Lucian, *Toxaris sau Prietinia*, traducere.
Cicero, *Discursul pentru Archias*, traducere.

---

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL XIII

AMMIAN MARCELLIN

[RĂZBOIUL CU GOŢII]

TEXT, TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 9

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS XIII

AMMIANI MARCELLINI,

[BELLUM GOTHICUM]

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1 9 3 9

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢA

Cu volumul al XIV-lea se încheie colecţia noastră de «Izvoare ale Istoriei Românilor». Avem satisfacţia, o mărturisim cu mulţumire, de a fi izbutit, cu enorme sacrificii, mai ales de timp şi de muncă, şi împotriva tuturor adversităţilor descurajătoare, să dăm la lumină principalele izvoare ale istoriei noastre naţionale.

O lucrare atât de vastă, ca cea întreprinsă de noi, nu poate, evident, să fie aşa de uşor terminată ; ea nu poate să fie opera unui singur om, ci, mai de grabă, opera unei întregi generaţii de istorici. Ne mângâiem însă că ceea ce, la început, nici măcar nu îndrăzneam să nădăjduim, astăzi se vede înfiripat, rămânând ca alţii, în urma noastră, să continuie lucrarea şi să o desăvârşească.

Noi însă, dacă ne vor mai ajuta puterile — Horatius râde cu mult humor de cei ce caută să-şi clădească palate în preajma apusului vieţii lor:

Tu secanda marmora
locas sub ipsum funus et sepulcri
Immemor struis domos [1]) —

şi dacă vom mai avea, ca şi în trecut, sprijinul material necesar, nu vom continua să publicăm aceste izvoare în cadrul tras până aci, adecă de a publica operile autorilor în întregimea lor, ci pe viitor ne vom mulţumi să publicăm numai pasagiile privitoare la istoria Românilor [2]).

---

1) Horatius. Od. II, 18.

2) O mică parte din acestea le-am publicat mai de mult în manualele noastre de limba latină, de oarece am avut totdeauna convingerea că pentru

www.dacoromanica.ro

Am dori, în special, să publicăm într'un volum tot ce au scris autorii clasici, Ovidius, Horatius etc. despre țara noastră și despre popoarele cari au trăit în țara noastră [1]). *Apoi, în alt volum, sau în alte două volume, să tipărim izvoarele bizantine, căci din acestea, până acum, n'am publicat decât «Ambasadele» lui Priscus, ca având o mai mare importanță pentru istoria noastră medievală. Un Procopius, Theophanes, Theophilactus, Zonaras, Zosimus, Nicetas Choniates, Porphyrogenitus, Anna Comnena, Cedrenus etc. vor forma cuprinsul unuia sau unor volume viitoare.*

Lucrarea noastră de căpetenie nu stă, o repetăm, în «Introducerile» pe cari le-am găsit necesare să le publicăm la începutul volumelor noastre spre a scoate în evidență părțile mai importante ce se desprind din cuprinsul textelor, ci ea constă, în primul rând, în publicarea chiar a acestor texte pe cari le punem la îndemâna marelui public, ele fiind de obiceiu rare, și, în al doilea rând, în traducerea acestor texte, ca o ușurare pentru cetitor.

Iar dacă, pe ici pe colea, vom fi izbutit să arătăm puncte noi, nesemnalate de alții înaintea noastră, sau dacă le vom fi dat o nouă interpretare, deosebită de aceea care va fi fost dată de alții, pentru aceasta nimenea n'ar trebui să și-o ia asupra-și, ca și când am fi călcat într'o grădină străină.

Căci adevărul, chiar dacă nu ni-ar fi pe plac, trebuie spus întotdeauna fără înconjur, fiindcă el, fără de voia noastră, iese la iveală și cu cât va fi fost mai curând spus, cu atâta și serviciul ce va fi adus istoricul va fi fost mai mare.

Și serviciul pe care noi l-am adus, publicând aceste texte sau relevând anumite idei ce se desprind din ele, avem convingerea că este real, fiindcă, în afară de rare

---

învățământul nostru național autorii postclasici cari se ocupă cu împrejurările din țara noastră au pentru noi aproape aceeași însemnătate pe care o au pentru țările din Occident un Caesar sau un Tacit.

1) Corespondența lui Plinius cu împăratul Traian, creatorul romanității din Dacia, ar putea fi socotită și ea ca făcând parte din izvoarele istoriei noastre primitive.

www.dacoromanica.ro

excepții, istoricii noștri și profesorii de istorie au folosit izvoarele istorice numai din mâna a doua și numai din interpretarea ce au dat-o faptelor cercetători străini, iar nu mergând ei înșiși la izvoare. Și se știe doar că apa este limpede numai la izvor și că ea se turbură de obiceiu când este scoasă și uneori ia gustul vasului în care se pune, mai ales dacă se întâmplă ca acest vas să nu fie destul de curat.

Căci, ca să vorbim pe șleau, câți dintre istoricii noștri ar putea să spună că au cetit în original pe un Anonymus sau pe un Rogerius, pe un Nestor sau pe un Priscus, pe un Vopiscus sau pe un Jordanes? Ei s'ar putea număra pe degetele dela o singură mână. Și, cu toate acestea, ce lectură minunată și plină de învățăminte nu găsim la un Ammian Marcellin ori în Cronica pictată dela Viena, lectură instructivă și recreativă nu numai pentru un istoric, dar chiar și pentru un simplu cetitor!

G. POPA-LISSEANU

---

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Viaţa sa. Ammian Marcellin s'a născut dintr'o familie grecească, la Antiochia, pe la anul 330 d. Chr. [1]). Informaţiunile ce avem asupra vieţii sale le scoatem din opera ce ne-a lăsat. El ne spune că mai tot timpul a fost soldat în armata romană, trăind mai întâi în suita generalului Ursicinus, care era magister equitum pentru Orient, apoi făcând parte din corpul de elită al Impăratului Iulian, şi şi-a câştigat în luptele cu duşmanii Romei merite de războiu la Rin, la Dunăre şi în Persia.

La anul 353 pleacă, fiind adiutant al lui Ursicinus, în Colonia şi în Galia, unde generalul roman avea să reprime revolta lui Silvanus, iar la 357 însoţind pe Ursicinus îl găsim la Sirmium şi de aci este trimis în Orient şi anume în Mesopotamia, împotriva Perşilor. La anul 359 Ammian a fost trimis împreună cu un centurion, la satrapul din Corduena, ca observator şi pe când se întorcea la Ursicinus cu informaţiunile sale, a fost atacat de duşmani şi a fost silit să se despartă de comandantul său şi să se refugieze în cetatea Amida, din Armenia Majoră. Aci a luat parte la apărarea cetăţii, luptând vitejeşte, iar, după ce a căzut cetatea, s'a refugiat la Mitilene, de unde s'a întors apoi în Antiochia, în patria sa. In tot acest timp, Ammian a contribuit la succesele generalului său Ursicinus.

După ce Ursicinus a ieşit din arena politică, Ammian

---

1) Fiind *ingenuus* însemnează că era dintr'o familie nobilă. Opera sa, intitulată *Res gestae* se termină cu următoarele vorbe: haec ut miles quondam et Graecus... explicavi.

www.dacoromanica.ro

Marcellin pare să se fi retras şi el în vieaţa privată. Dar, în curând, în anul 363, îl vedem între «protectores domestici» ai împăratului Iulian, adecă în corpul de gardă imperială, în războiul acestuia împotriva Perşilor. Din faptul chiar că Ammian făcea parte dintre protectores domestici, rezultă că el era din clasa nobililor, căci în domesticatus nu puteau să intre decât fiii de comandanţi, fiii comiţilor şi ai magistraţilor militari. In acest domesticatus au fost între alţii, coleg cu Ammian, Jovian, viitorul împărat, şi Gaudentius, tatăl lui Aetius, ajuns mai târziu magister equitum. Unii dintre domestici protectores ajungeau în comitatu pentru paza împăratului, iar alţii erau trimişi, cum a fost mai înainte Ammian, cu magister militum în diferitele provincii ale imperiului. Ammian Marcellin a avut ambele roluri, fiind şi în suita generalului şi în suita împăratului.

In anul 371 Ammian se găsea în Antiochia, unde a asistat la un faimos proces de trădare şi unde a rămas până în timpul catastrofei lui Valens din 378 când, după cum ne spune, a auzit strigându-se: «Vivus ardeat Valens». In acest răstimp însă a făcut călătorii în Eqipt. în Grecia şi în Tracia. Aci, în Tracia, a vizitat locul dezastrului lui Valens, căci ne spune: ut indicat nunc usque albentes ossibus campi [2]).

Ultimii ani ai vieţii sale Ammian şi i-a petrecut la Roma, unde a fost chemat, poate de împăratul Gratian, şi unde s'a dedicat cu totul artelor şi literilor, aflându-se în prietenia celor mai de seamă personalităţi romane.

Aci şi-a compus opera sa din care a făcut lecturi publice ce au fost mult gustate şi aplaudate. Asupra vieţii sale dela Roma nu se ştie precis, decât doar că a fost nemulţumit, şi că a criticat moravurile si obiceiurile societăţii romane. Şi, deşi se susţine că ar fi fost senator, totuş, din faptul că nu s'a bucurat de clarissumat, se deduce că n'a avut nici odată la Roma această demnitate. De altfel, în timpul foametei din 383 Ammian Marcellin a fost con-

2) Amm. Marcell. *Res gest.* XXXI, 7.

www.dacoromanica.ro

siderat ca străin şi a fost atins ca atare de rigorile luate împotriva străinilor.

Nu se ştie cand a murit; probabil în preajma anului 400.

Opera sa. Informaţiunile destul de precise ce avem asupra vieţii lui Ammian ne arată că autorul se găsea în situaţie să cunoască exact evenimentele istorice ce descrie şi la cari a luat parte în persoană. Căci, războiul cu Goţii, descris cu amănunte de autorul nostru şi care face obiectul acestui volum, s'a petrecut în timpul vieţii lui Ammian Marcellin.

Voind să continue opera lui Tacit, Ammian a reluat firul istoriei dela moartea lui Domiţian (96) şi în «Res Gestae» ale sale a descris istoria imperiului până la anul 378, moartea lui Valens, în 31 de cărţi, dintre cari primele 13 s'au pierdut. Ni s'a păstrat numai partea a doua a operei sale, cuprinzând anii 353—378, adecă evenimentele petrecute sub împăraţii Constantiu, Julian, Jovian, Valentinian II şi Valens. Şi, întru cât în cele 18 cărţi ce ne-au rămas se descriu întâmplările istorice din 25 ani, urmează ca în cele 13 cărţi dispărute să se fi tratat numai în mod sumar cele petrecute în timp de 257 de ani, subt împăraţii precedenţi. Şi, în vreme ce în fiecare din cărţile rămase se tratează evenimentele petrecute cam într'un an şi jumătate, în cele pierdute urmează să se fi tratat, în fiecare carte, evenimentele petrecute în timp de 20 de ani. In acelaşi timp, fiindcă Ammian caută să continue pe Tacit, titlul scrierii sale pare să fi fost, «Rerum Gestarum a fine Corneli Taciti libri» [3]).

In compunerea acestei istorii, cea mai importantă din întreaga literatură latină, după cea a lui Tacit, autorul a suferit două influenţe: cea a predecesorului şi modelului său, Tacit, şi cea a contimporanilor săi: analişti şi biografi. Căci, pe deoparte, Ammian voeşte să scrie o istorie a imperiului roman, iar, pe de altă parte, să compue biografiile împăraţilor, după schema ce predomina pe acele vre-

3) Opera lui Ammian este urmată de obiceiu de opera lui Anonymus Valesius.

www.dacoromanica.ro

muri. In primul înțeles găsim în opera lui Ammian expunerea evenimentelor și soarta provinciilor în urma invaziilor barbare, iar, în al doilea înțeles, avem caracterizările împăraților: origine, familie, virtuți, defecte etc.

Izvoarele lui Ammian. Ele se reduc la cele cetite și cele văzute — *lecta et visa.* In partea întâia a operei sale ce ni s'a păstrat, precum și în cele treisprezece cărți pierdute, Ammian își tratează materia în mod cronologic și după izvoarele sale scrise. Dela cartea XXVI începând însă, și până la sfârșit, Ammian nu mai are nevoie de izvoare scrise, lucrurile cunoscându-le personal.

Ammian, deși foarte rar citează izvoarele sale de inspirație — voind prin aceasta să arate că el totdeauna este bine informat — se folosește de cei mai mulți autori clasici și de contimporanii săi. Dar, întrucât el în cărțile în cari ne vorbește despre războiul cu Goții, — război cu care ne ocupăm în acest volum al nostru, — Ammian Marcellin face apel mai ales la cunoștințele sale personale și foarte puțin la izvoare scrise, le vom lăsa pe acestea la o parte, trimițând pe cetitorul ce ar dori să cunoască mai deaproape și izvoarele scrise ale lui Ammian, la studiul lui Seeck [4]).

Limba și stilul lui Ammian. Fiind grec din naștere și învățând limba latină în Antiochia, Ammian nu cunoaște bine limba latină și nici nu are simțul acestei limbi; în același timp, istoria sa este plină de elenisme. Dorind să apară ca mare scriitor, el se străduește pe căi nenaturale, recurgând la expresii căutate în autorii vechi, în Plaut, Terentiu, Vergiliu, Cicero etc., să ne dea în stilul său o exprimare aleasă, dar care ne prezintă toate caracterele stilului epocii sale: inversiuni silite, flori retorice, fraze de efect. El are o limbă încurcată și nu totdeauna corectă. Intrebuințează în stilul său comparativul în loc de positiv, quod în loc de ac., cu inf. și o consecutio temporum neregulată. De aceea, Ammian este și greu de cetit, «eine Qual der Leser», cum se exprimă un critic literar.

4) Seeck, în Pauly-Wissowa, *Real-Encyc.* sub voce.

www.dacoromanica.ro

Concepţia sa istorică. Ammian este nepărtinitor, nu denaturează adevărul şi se ţine departe de ceea ce el numeşte *silentium* et *mendacium* [5]), cu alte vorbe, el nu trece cu vederea evenimentele din consideraţiuni pentru persoane şi nici nu inventează lucruri ce n'ar fi existat în realitate; este cam ceea ce, subt o altă formă mai lapidară, spune Tacit: «sine ira et studio».

De un simţ moral foarte desvoltat, de o suficientă pătrundere a evenimentelor, Ammian are o judecată sănătoasă, bazată pe informaţiuni personale, câştigate în lungile sale călătorii. Scrisul său îl animează din când în când prin episoade şi cunoştinţe geografice şi de ştiinţe naturale. Nu abuzează de discursuri ca ceilalţi contimporani ai săi.

Luptele religioase ce s'au deslănţuit în timpul vieţii sale pe Ammian nu-l ating, iar relaţiile sale personale nu-l abat dela credinţa sa. Şi, deşi trăieşte în societatea împăratului Julian Apostatul, el rămâne imparţial faţă de creştini şi indiferent faţă de dogme. Ca toţi învăţaţii din acele vremuri, Ammian era şi el un filosof, în sensul în care se înţelegea filosofia în acel timp şi, deşi era politeist, el are vorbe bune pentru creştini şi admiraţie pentru martiri.

Ammian este însă un superstiţios, care, deşi cunoştea cauzele evenimentelor, le considera ca prevestiri împlinite. El credea că lumea este condusă de puteri supranaturale, de un «numen caeleste», el credea în fatum, în fortuna, în auspicii şi în augurii.

Textul lui Ammian se bazează pe manuscrisul unui învăţat din sec. X-lea, Hersfelder. O copie s'a făcut pentru biblioteca mânăstirii dela Fulda; ea a trecut în urmă în Italia şi se află acum în Vatican. Există astăzi mai multe codice ale lui Ammian. Noi am luat de bază textul critic al lui Ch. Upson Clark [6]).

Valolarea operii lui Ammian, cu defectele şi calităţile ei, nimeni n'a caracterizat-o aşa de bine ca marele istoric german Mommsen : «Nichts destoweniger bleibt uns Ammianus auf seinem eigentlichen Gebiet was er uns war, ein

---

5) Amm. Marcell. *Res gestae,* XXXI, 16: Opus veritatem professum numquam sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio.

6) Carolus Upson Clark. *Ammiani Marcellini. Rerum gestarum libri qui supersunt.* 1915

www.dacoromanica.ro

ehrenhafter frei und hoch denkender Mann und ein scharfer und dennoch liebevoller Kündiger des menschlichen Herzens, besser geeignet höfische Nichtswürdigkeit zu durchschauen, aber mit allen seinen nicht geringen Unzulänglichkeiten und Fehlern dennoch weitaus der beste Geschichtschreiber einer ebenso tief versunkenen wie höchst bedeutsamen Epoche der Weltgeschichte[7]).

Ammian Marcellin ca izvor al istoriei Românilor. N'avem pretenţia ca în aceste mici studii introductive la Izvoarele Istoriei Românilor să resolvăm noi înşi-ne problemele cele mari ale istoriei noastre naţionale; avem însă datoria, după cum am mai spus-o şi altă dată, să semnalăm pasagiile cari pun aceste probleme şi să ne dăm câteodată şi noi părerea.

Iată în rezumat ceeace ne spune Ammian Marcellin despre popoarele de la Nordul Dunării şi cum, o întreagă serie de chestiuni privind istoria Românilor, se desprinde din arătările şi în legătură cu arătările acestui scriitor.

In cartea a XXVII ni se spune că generalul roman Procopius care pretindea că se trage din sângele împărătesc al lui Constantin cel Mare, porneşte în anul 363 cu războ u împotriva împăratului Valens. cu ajutorul lui Athanaric, regele Visigoţilor, din tribul Tervingilor, aliat mai înainte cu Romanii. Dupăce însă răscoala a fost înăbuşită, Valens cere socoteală lui Athanaric pentru trădarea lui şi scuzele ce i s'au adus, negăsindu-le justificate, pleacă în fruntea unei armate puternice să pedepsească pe Goţi. Expediţia a ţinut trei ani.

In primăvara anului întâi (367) — ne spune Ammian Marcellin — Valens vine la Dunăre, în regiunea de astăzi a Turtucaei — Transmarisca, — din faţa gurii Argeşului. De aci trece la Daphne peste Dunăre, unde împăratul Constantin refăcuse vechia cetate, ca un cap de pod, la Nordul marelui fluviu.

Goţii îngroziţi se retrag spre munţii Serrilor, înalţi şi şi prăpăstioşi, în cari nu puteau pătrunde de cât cei ce îi cunoşteau — ad montes Serrorum arduos et inaccessos

7) Mommsen, *Hermes*, XVI, pag. 635.

www.dacoromanica.ro

nisi perquam gnaris —. Impăratul, neputându-i urmări aci, şi-a trimis cavaleria cu cete de jefuitori — cum praedatoriis globis — ca să prădeze tot ce ar găsi în calea lor. Cu acest rezultat se sfârşi campania de războiu din primul an şi împăratul se întoarse acasă.

In anul următor (368) campania n'a fost mai fericită în rezultate, căci dupăce împăratul a ajuns la Dunăre, în apropiere de satul Carpilor — prope vicum Carporum — a fost silit să rămână pe loc, în tabără, din pricina revărsării apelor Dunării şi, în urmă, s'a întors în tabăra de iarnă dela Marcianopolis — Devnia de astăzi, din Bulgaria.

In al treilea an — ne spune mai departe Ammian — împăratul a plecat pe alt drum, mai spre Nord — şi vom vedea mai târziu de ce — şi ajunge la Noviodunum — Isaccea de astăzi — şi de aci trece peste Dunăre, pe un pod de corăbii, în teritoriul barbarilor — în Barbaricum — şi după ce a rămas câtva timp în Basarabia, a pus pe fugă pe Athanaric, şetul Tervingilor, — numit iudex potentissimus — şi apoi s'a întors la Marcianopolis, în lagărul său de iarnă.

După expediţia aceasta de trei ani (367—369) a împăratului Valens, fără rezultate apreciabile, Goţii, fiindcă sufereau lipsuri din pricina întreruperii oricărui comerţ şi fiindcă se găseau într'o necontenită teamă de împărat care se afla cantonat în apropierea lor, au trimis de mai multe ori delegaţi la Romani cari să ceară pace. Impăratul, după ce a cumpănit bine lucrurile, a primit să facă pace şi un tratat a fost încheiat între Goţi şi Romani, în mijlocul Dunării, deoarece Athanaric nu voia să vină în teritoriul roman, subt pretextul că s'ar fi legat cândva cu jurământ în faţa tatălui său, că nu va pune nici odată piciorul pe pământul Romanilor. Condiţiunile păcii însă nu le cunoaştem.

Iar în cartea XXXI Ammian Marcellin ne spune că, în urmă cu câţiva ani, (a. 375) se vesteşte cu groază despre sosirea Hunilor, cari, unindu-se cu Alanii şi cu o parte din tribul Greutungilor, al Ostroqoţilor supuşi de Huni, atacă pe neaşteptate pe Athanaric, regele Tervingilor din grupul Visigoţilor şi-l pun pe fugă, silindu-l să se refugieze în munţi — coegerunt ad effugia properare

www.dacoromanica.ro

montium praeruptorum. — Iar întăriturile ce acesta caută să facă în toată graba dela Siret şi până la Dunăre, cuprinzând şi ţara tribului Taifalilor — a superciliis Gerasi fuminis ad usque Danubium Taifalorum terras praestringens — sunt fără de nici un folos, faţă de repeziciunea cu care lucrau Hunii.

Presiunea Hunilor devenind din ce în ce mai mare — continuă mai departe Ammian Marcellin — şefii Visigoţilor, Alavivus şi Fritigern, cer voie dela Romani să se stabilească cu popoarele lor în imperiul roman, dela Sudul Dunării; Athanaric însă, neîndrăznind să ceară şi el aceeaşi permisiune, fiindcă împăratul Valens trebuia să-i păstreze supărare pentru refuzul de a nu călca pe teritoriul roman, s'a retras cu toţi ai săi în munţii de nepătruns şi anume în Caucaland, gonind de aci pe Sarmaţi — quam simultatem veritus, ut adhuc durantem ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium, cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis.

Din informaţiile ce ni le procură istoricul Ammian Marcellin se desprind câteva probleme de foarte mare importanţă, privind istoria primitivă a Românilor. Le vom examina pe rând cronologiceşte, cum s'au produs ele.

Athanaric, în prima campanie de războiu a lui Valens, s'a retras în munţii Serrilor — montes Serrorum — unde împăratul nu i-a mai urmărit. In realitate însă, după cum a observat-o şi C. Diculescu, această retragere a Goţilor era simulată, ei înşişi lăsând să se răspândească această veste eronată spre a păcăli pe Romani [8]), în realitate ei s'au retras în Moldova. Dovadă despre aceasta sunt înse-şi campaniile din anii următori, cari nu s'au mai făcut pe la Oltenita, ci mai pe la Nord. In special expediţia din anul al treilea s'a făcut pe la Noviodunum-Isaccea, de unde împăratul a trecut peste Dunăre în Basarabia de astăzi. Aci, dând piept cu Athanaric, l-a pus pe fugă.

Cine sunt aceşti Serri? Geograful Pomponius Mela ne spune că între popoarele ce locuiau în regiunea Caucasului, pe ţărmul Pontului Euxin erau şi Serri [9]), iar Pli-

8) C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten*, pag. 34.

9) Mela. *De situ Orbis*. I. 19. 14. Ediţiile mai noui nu mai cu această indicaţiune.

www.dacoromanica.ro

nius, în Istoria sa Naturală [10]); ne enumeră printre naţiunile de pe versantul nordic al Caucasului şi pe Serri. Ei sunt Sarmaţi de rasă iraniană. Sarmaţii apar în istorie încă din sec. V în. de Chr. şi vin în Dacia prin sec. I în. Chr. unde îi întâlnim subt numele de Iazygi, ocupând pusta Ungariei, şi sub numele de Roxolani, între Prut şi Nistru, şi vor fi fost poate şi în câmpia Munteniei. Sarmaţii iau parte alături de Decebal în luptele lacestuia împotriva lui Traian şi după înfrângerea Dacilor au rămas în locuinţele lor, iar după retragerea legiunilor îi găsim între Prut şi Nistru şi în câmpia Ungariei [11]). Sarmaţii-Serri din Caucasia, dela marea de Azov, după informaţiile din Zosimus, au venit la Dunăre la anul 322 şi, trecând peste acest fluviu, au început să jefuiască ţara. Impăratul Constantin pleacă însuşi în contra lor, îi birue şi sileşte pe regele lor Rausimod să se refugieze peste Dunăre cu o parte din armată. Noua încercare a Sarmaţilor de a ataca pe Romani a fost repede oprită de împărat care trece Dunărea şi îi învinge pe «o colină plină de păduri», omorând între alţi mulţi, chiar şi pe regele lor Rausimod [12]).

Pe la anul 367, în timpul primei expediţiuni a lui Valens împotriva Tervingilor, tribul Sarmaţilor Serri pare a fi locuit în regiunea Carpaţilor, în regiunea munţilor Serrilor, — montes Serrorum — numiţi şi Caucasus, după cum vom vedea mai târziu.

Vicus Carporum. In campania războinică din anul al doilea, împăratul Valens a fost silit să stea pe malurile Dunării, din cauza revărsării apelor acestui fluviu. El a rămas în apropiere de Vicus Carporum.

Unde va fi fost acest vicus nu se poate preciza.

Carpii — numiţi de autorii vechi şi Carpidae, Carpiani, Carpodaci şi chiar Callipidae — sunt o populaţiune tracă numeroasă din Dacia Traiană, nesupusă de Romani. Ei par a fi unul şi acelaşi popor cu Dacii liberi şi au o-

---

10) Plinius, *Hist. Nat.* VI, 5, 2.

11) C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, I, pag. 180.

12) Zosimus, II, 21, în *Corp. scrip. hist. Byz*, ed Bonn cf. şi N. Bănescu. *Bizanţul şi Romanitatea în An. Ac. Rom.* LXXII, pag. 16.

www.dacoromanica.ro

cupat odinioară, la marginea nordică a provinciei Dacia, un teritoriu foarte extins.

După apariţiunea Goţilor, pentru întâiaş dată la începutul veacului al treilea, subt domnia împăratului Caracala, Carpii au atacat, fie singuri fie în unire cu Goţii, în mai multe rânduri, imperiul roman şi înfrângerea lor a procurat mai multor împăraţi titlul de Carpicus.

Cel mai puternic atac al lor a fost cel din 251, când, în unire cu Goţii, de subt conducerea lui Cniva, au lovit oştirile împăratului Decius care a pierit în lupta dela Abritus, azi Abtat-Calessi, din Dobrogea. In urma acestei bătălii, urmaşul lui Decius, Trebonianus Gallus, a fost silit să le plătească o soldă anuală.

Subt împăraţii Valerian şi Galien, atacurile Carpilor se reînoiesc şi n'au putut fi aduşi la tăcere de cât subt Claudius al II, de către Aurelian care a întreprins o expediţie în contra lor la Nordul Dunării. Victoria asupra Carpilor i-a câştigat lui Aurelian titlul de Carpicus, sau Carpisculus, cu o altă însemnare, cum în glumă îi plăcea să se numească singur.

La anul 368, subt domnia împăratului Valens, întâlnim pe Carpi, după cum am văzut mai sus, la dreapta Dunării, probabil în regiunea Durostorului, sau şi mai la Nord, iar câţiva ani în urmă, subt Diocleţian şi Gallerius, Carpii, fiind din nou bătuţi de legiunile romane, sunt trecuţi la anul 381 peste Dunăre [13]). Totuş Carpii au mai rămas şi la Nordul Dunărei, unde îi întâlnim subt împăratul Theodosiu, subt numirea de Carpodaci [14]).

Nu putem şti sigur, dacă acest vicus Carporum a fost la Sudul sau la Nordul Dunării. Căci, prin faptul că Ammian se înşală cu privire la situaţia cetăţii Daphne, pe care o socoteşte pe malul drept al Dunării, deşi noi ştim precis că cetatea aceasta era pe malul stâng, în vatra satului de

---

13) Iordanes, *Romana* 299: Carporum gens tunc devicta et in Romanum solum tranlata, cf. şi Aurelius Victor, *Caesares* 39, 43: Carporum natio translata omnis in nostrum solum.

14) Zosimus, *op. cit.* IV, 33 ne spune că uniţi cu Scyrii şi cu Hunii, Carpodacii atacând pe Romani, au fost bătuţi de Theodosiu şi goniţi peste Istru în locuinţele lor.

www.dacoromanica.ro

astăzi Spanţov [15]), s'ar putea ca autorul să se fi înşelat şi în privinţa situaţiei acestui vicus Carporum şi ca el să fie fost în realitate la Nordul Dunării.

După numele acestor Carpi credem noi, împreună cu alţi mulţi, că s'au numit şi munţii Carpaţi.

Numele «Carpaţilor» s'a explicat în diferite chipuri. După unii, am avea în el un vechiu apelativ modificat de fonetica Grecilor, după analogia numelui insulei Karpathos; după alţii ar fi un apelativ slav «chrebet»; după alţii, apoi, ar fi un cuvânt de origine germană «Harbotha»; în sfârşit unii cred că ar proveni din albanezul «Karpete» [16]).

A superciliis Gerasi fluminis. Cu prilejul sosirii Hunilor, Ammian Marcellin ne spune că Visigoţii au căutat să se apere. Regele lor Athanaric pune să se facă de zor întărituri «a superciliis Gerasi fluminis ad usque Danubium Taifalorum terras praestringens».

Pasagiul acesta a fost de obiceiu greşit interpretat de istorici.

S'a crezut anume că «a superciliis Gerasi» ar putea să însemneze dela izvoarele Gerasului. adecă ale Siretului — unii au crezut că ale Prutului — şi s'a căutat să se arate că aceste întărituri s'ar fi făcut din Bucovina şi până la Dunăre. Alţii, plecând tot dela înţelesul greşit dat cuvântului supercilium, au identificat pe acest Gerasus cu afluentul Siretului, cu râul Putna.

Supercilium însă, pe lângă înţelesul său primitiv, mai însemnează şi margine, mal sau ţărm. In acest sens îl găsim de mai multe ori în Ammian. Deci, a supercil is Gerasi însemnează dela malurile Siretului şi întăriturile făcute de Athanaric ar corespunde cu fortificaţiunile noastre dela Barboşi — Galaţi.

Caucaland, — Caucasus, — Caucoenses. Athanaric, regele Visigoţilor, neputând rezista Hunilor şi neavând nici posibilitatea de a trece în imperiul roman, cum au tre-

---

15) Cf. G. Popa-Lisseanu, *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 65.

16) Vezi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, pag. 624.

www.dacoromanica.ro

cut ceilalţi doi şefi ai Visigoţilor, Fritigern şi Alavivus, s'a retras în Caucaland, într'un loc de refugiu, gonind de aci pe Sarmaţi, — ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inaccessum et montium cum suis declinavit, Sarmatis inde extrusis.

Numirea de Caucaland, subt forma sa adjectivală de Caucalandensis, o întâlnim numai la Amnian Marcellin. Cuvântul este format, după cum se poate uşor vedea din radicalul Cauca [17]) şi apelativul german Land. Subt forma simplă, Cauca o găsim şi în toponima din Spania. Istoricul Zosimus ne spune că la Cauca din Spania s'a născut împăratul Theodosie.

Unde este Caucalandul? In dibuirea după identificarea acestei localităţi, s'au făcut diferite ipoteze. Unii istorici au identificat Caucalandul cu Ardealul, în întregimea sa, alţii numai cu regiunea Târnavelor, iar alţii numai cu regiunea secuizată dela izvoarele Oltului. Cei mai mulţi au identificat Caucalandul cu regiunea Buzăului; iar alţii în sfârşit, acum în urmă, cu ţinutul Coziei.

Intrucât, pe acele vremuri, în Ardeal locuiau Gepizii, iar nu Sarmaţii, şi întrucât se pare că prin Caucalandensis locus s'ar fi desemnat un loc restrâns [18]), iar nu o ţară întreagă, suntem înclinaţi să credem că prin Caucaland Ammian Marcelln nu s'a putut gândi la Ardealul de astăzi.

In ce priveşte regiunea Târnavelor sau la Oltului superior, identificarea Caucalandului ar fi posibilă, deşi noi nu admitem nici această ipoteză.

De obiceiu, se face apropiere între Cauca şi Kükülö, numele maghiar, şi Kokel, numele german, al Târnavelor. Românii au împrumutat dela Slavi acest nume de Târnava [19]), care este format din radicalul slav «trn», spin sau ghimpe şi sufixul locativ «ova» — afară numai dacă nu va fi existat vorba şi în graiul Dacilor, întrucât sufixa «ova»

---

17) Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, pag. 17, socoteşte Cauca o vorbă de origină dacă.

18) Vezi I. Conea, *Cercetări geografice în Istoria Românilor*, pag. 20.

19) G. Popa-Lisseanu, *Date privitoare la maghiarizarea Românilor*, pg. 70.

www.dacoromanica.ro

o întâlnim şi în vorbe de origine dacă sau celtică, ca bunăoară «Berzova» [20]).

Ungurii, dând peste o populaţie românească, la venirea lor în Ardeal, au tradus cuvântul de Târnavă prin Kükülö, apa spinilor, iar Saşii, la rândul lor, au împrumutat numirea dela Unguri [21]). Unii istorici cred că Kükülö, kökény, spin, ar putea deriva din Kukul, vorbă de origine cumană, având aceeaşi însemnare de spin sau ghimpe.

Intr'o lucrare mai recentă. d. I. Conea, după ce identifică muntele Caucas cu muntele Coziei şi după ce caută să stabilească cum că numirea de Goţi ne-ar fi dat numirea de «hoţi», în limba noastră, — lotrul este în aceeaşi regiune şi cu aceeaşi însemnare, — crede că această Cauca ar putea să fie aceeaşi cu ţara Loviştei, adecă ţara vânatului de capre, cozia în limbile slave însemnând «capră», după cum Vâlcea ar fi ţara bogată în vânat de lupi.

Nu credem ca regele Athanaric, după înfrângerea sa de la Siret, să fi plecat tocmai în ţara Loviştei spre a se aşeza acolo, în urma izgonirii Sarmaţilor.

Chestiunea identificării Caucalandului [22]) nu se poate separa de soluţionarea altor două chestiuni, cea a muntelui Caucasus şi cea a populaţiunii Caucoensilor şi credem că tocmai deslegarea acestor ultime două chestiuni au pus pe o cale greşită pe cercetătorii problemei Caucalandului.

O inscripţie votivă din Colonia Agrippinensis (Köln) ne vorbeşte despre un legionar roman care ia parte în expediţia lui Traian împotriva Dacilor. Inscripţia are cuprinsul următor: Matronis Aufanib(us) C. Iul(ius) Mansuetus, m(iles) l(egionis) I M(inerviae) p(iae) f(idelis)

---

20) Părerea d-lui Iorga, *Ist. Rom.* I, 2, pag. 107, că încă din timpul lui Decebal s'ar fi vorbit în Dacia şi limba slavă, căci «altfel nu ne-am putea explica pe teritoriul acestei ţări vechile numiri slave cari nu au, ca cele de mai târziu, un sens în limba noastră», ni se pare inadmisibilă. Noi credem că nefiind studiate în de ajuns elementele trace din toponimia românească, s'au lăsat prea multe explicări pe seama limbilor slave.

21) G. Kisch, în *Arhiv des Vereins für siebenb. Landeskunde* 45, pag. 183, crede că Kükülö ar proveni dintr'un vechiu cuvânt ung. kukul, spin şi jó, apă. fără să recunoască în el o traducere a «Târnavei».

22) G. Kisch, *op. cit.* pag. 60 crede că acest Caucaland ar proveni din got. hauha, hoch şi land, Land şi ar însemna Hochland.

www.dacoromanica.ro

v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(i)t?) ad Alutum flumen secus mont(em) Caucasi. Adecă soldatul C. Julius Mansuetus din legiunea I Minervia consacră, — mai târziu, — matroanelor Aufane, — nişte divinităţi casnice ale apelor, — o inscripţie în amintirea trecerii sale pe lângă fluviul Alutus (Aluta), de lângă muntele Caucas.

Vorba Caucasus, a cărei etimologie nu e sigură, însemnează un munte foarte înalt şi scriitorii romani, Plinius şi Mela, ne vorbesc şi de alţi munţi, purtând acest nume, în afară de munţii Caucasus ce desparte Europa de Asia. Şi, întrucât Sarmaţii s'au pripăşit în ţara noastră, venind din regiunile Caucasului, e de presupus că popularizarea acestui cuvânt, în detrimentul cuvântului de Carpaţi, s'a făcut mai ales de Sarmaţi. Şi, după cum numirea de Alpes desemna, până târziu în evul mediu, munţii Carpaţi, — în documentele din Occident—tot astfel Caucasus însemna, într'o vreme, munţii Carpaţi, munţii Serrilor, de cari am vorbit mai sus [23]). Ad Alutum flumen secus montem Caucas, din inscripţia citată, însemnează la Olt, în munţii Carpaţi, iar nu numai de cât în munţii Coziei.

Apropierea dintre Caucasus şi Cauca este evidentă şi ea a fost constatată acum o jumătate de veac şi de Xenopol [24]). In Caucasus putem deci recunoaşte uşor radicalul lui Cauca şi suntem siguri că Ammian Marcellin a înţeles prin retragerea lui Athanaric în Caucaland, retragerea în munţii Caucasului, adecă ai Carpaţilor.

Această părere a noastră este întărită şi de o informaţie ce ne dă Ptolemeu, din veacul al II-lea d. Chr. Acest geograf enumerând cele cincisprezece seminţii ce locuiau în timpul său în Dacia, ne vorbeşte şi despre Caucoenses [25]), o seminţie dacă, a cărei aşezare nu o precizează, dar care trebuie să fie pusă în legătură cu Caucalandensis locus al lui Ammian Marcellin şi cu Caucasus din inscripţia din Colonia a legionarului Mansuetus.

---

23) Şi cronicarul Nestor, *Izv. Ist. Rom.* VII, pag. 32 numeşte Carpaţii Caucasus.

24) Xenopol. *Ist. Rom.* I, 137.

25 Claudius Ptolemaeus, *Geogr.* III, 8, § 5. Cf. şi Pauly-Wissowa, *Real-Encyc.* sub voce.

www.dacoromanica.ro

Ptolemeu ne citează pe Caucoenses, ca ocupând locul al şaselea în lista sa ce începe cu seminţiile din spre apus ale Daciei, şi sunt fixaţi, de toţi cercetătorii cari fac apropiere între Caucaland şi germ. Kokel-Târnava, în regiunea dela izvoarele Târnavelor [26]). Noi însă credem că aceşti Caucoenses vor fi fost stabiliţi în aceeaşi regiune a Carpaţilor, unde va fi fost şi Caucalandul, adică în regiunea de munte a Buzăului [27]).

Numirea de Cauca se regăseşte şi în Bacaucis (nom. probabil Ba-cauca), o localitate pe care Geograful Ravennat o constată în Dacia, în drumul dintre Viminacium şi Tibiscum, şi anume după oraşul Arcidava şi Potula [28]). Acest Bacauca ar urma sa fie în regiunea Banatului timişan sau în cea a Crişului. Tomaschek crede că în Bacauca avem aceeaşi temă ca şi în Caucoenses, Cauca fiind precedat de prep. ba [29]).

Creştinismul la Visigoţi. Contactul cu lumea romană, în care noua doctrină religioasă a creştinismului se respândea în sec. III cu atâta repeziciune, nu putea să nu influenţeze şi pe barbarii ce căutau prin toate mijloacele să se apropie de Romani. fie ca duşmani şi jefuitori, fie ca prieteni şi admiratori. In special, după catastrofa împăratului Decius, mort în 251 la Abritus din Dobrogea, Goţii într'o sângeroasă invazie prădează subt împăratul Valerian regiunile Asiei Mici, luând de acolo o sumedenie de prizonieri, între cari pe foarte mulţi creştini pe cari i-au trecut apoi, în retragerea lor, la Nordul Dunării.

Dar, mai ales, după edictul împăratului Constantin cel Mare care a deschis, în a. 325, sinodul dela Nicea,

---

26) Cf. I. Brătescu. *Dacia şi Moesia după Ptolemeu,* în *Bul. Soc. reg. de geogr.* XLII, pag. 15.

27) C. C. Giurescu, *op. cit.,* pag. 96, bănueşte a fi fost fixaţi în aceeaşi regiune. Vezi harta D-sale.

28) Anonymus Ravennas. *Geogr.* IV. 14, pag. 264.

29) Tomaschek. *Die alten Thraker* în *Sitzungsber. d. Akad. der Wiss.* 131. pag. 58. Cf. şi Pârvan. *Get.* pag. 270. Unii istorici, între cari şi Xenopol, *Ist. Rom.* I. pag. 136. cred că trebuie făcută o apropiere şi între Cogaeonum şi Cauca. Cogaeonum era o peşteră în munţi unde se retrăsese Zamolxes şi. în urmă. Deceneu. Tomaschek. *op. cit.* pag. 91. reduce Cogaeonum la acelaşi radical pe care îl întâlnim şi în Caucasus, Caucoenses şi Caucaland.

www.dacoromanica.ro

unde s'a osândit arianismul, s'a deschis creştinismului un larg drum pentru progrese enorme, nu numai în lumea romană, dar şi în lumea barbarilor dela Nordul Dunării. Şi astfel Ulfilas, care, deşi poartă un nume german, în realitate el era un Cappadocian cu o puternică învăţătură greco-latină, ca urmaş al acelor prizonieri luaţi de Goţi la retragerea lor din Asia [30]), a predicat la Goţii dela Dunăre, la stânga acestui fluviu ca şi mai târziu, poate, la Durostor, şi a contribuit mult la răspândirea nouei doctrine a lui Christos şi, traducând cărţile sfinte în limba Goţilor.

Se înţelege dela sine că nu fără de mari lupte şi de convulsiuni interne s'a putut introduce creştinismul şi la Goţi. Astfel, între Athanaric, regele suprem al Visigoţilor şi între ceilalţi şefi ai lor, Fritigern şi Alavivus, s'a produs o primejdioasă ruptură care a degenerat în războiu între fraţi, adecă între cele două jumătăţi desbinate ale Visigoţilor. Fritigern recurse atunci la ajutorul Romanilor cari nu i-l refuză [31]).

Ca şi Romanii, de asemenea şi Goţii, unii erau păgâni şi alţii creştini, iar aceştia din urmă unii erau catolici, adecă ortodocşi, iar alţii Ariani. Valens era arian şi spre a-i converti la arianism, a îngăduit lui Fritigern şi lui Alavivus să treacă cu oamenii lor în imperiul său şi Athanaric, pe lângă alte motive, va fi avut probabil şi motivul religios de a nu cere dela Valens îngăduinţa de a trece şi el peste Dunăre. Căci Athanaric era păgân şi ca atare pornise o goană cumplită împotriva creştinilor din Dacia; iar la anul 372 a fost ars, martirul Nicetas, cu încă vr'o 27 creştini şi a fost înecat în râul Buzău, martirul Sava Gotul [32]).

Goţii nefiind un popor cu totul sedentar, ci găsindu-se într'o necontenită mişcare a triburilor lor, duceau în războaie şi pe precţi. Şi dovadă despre aceasta ne dă însuşi Ammian Marcellin care ne spune că Fritigern a trimis la

---

30) Ulfilas, născut în 311, episcop în 341, mort. 383.

31) Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes*, pag. 423.

32) Grecii neavând cosonanta B, cuvântul Buzeu ne este redat prin Mu seu, Cf. şi Tomaschek, *op. cit.* pag. 495. Asupra persecuţiunilor lui Athanaric, vezi şi C. C. Giurescu, *Ist. Rom.* I, pag. 197.

www.dacoromanica.ro

împăratul Valens o solie în care se găsea un episcop creştin — Christiani ritus presbyter. — Iar Sozomen susţine că în delegaţiunea, din a. 376, sosită la împărat să ceară voie de a se stabili Goţii în imperiu, a fost însuşi Ulfilas [33]), care, deşi era catolic, deci ortodox, spre a face pe placul lui Valens, la primit arianismul, el şi Goţii pe cari îi păstorea.

Şi mai târziu chiar, peste un secol şi jumătate, constatăm că Justiniana prima cuprindea şi pe creştinii din Dacia Traiană.

Din toate acestea se poate vedea că Romanii se interesau de populaţiunile creştine dela Nordul Dunării, că le sprijineau la nevoie şi cu toate că nu le mai puteau apăra prin puterea lor armată, le stăpâneau prin superioritatea lor spirituală.

Fuga lui Athanaric — Tezaurul dela Pietroasa. După ce Fritigern şi Alavivus au trecut în anul 376 în imperiul roman şi după dezastrul armatelor imperiale de la Adrianopol şi moartea misterioasă a lui Valens, cetele de Goţi, nenumărate ca număr, cum ne afirmă Ammian Marcellin, au putut să cutreere în voie şi să jefuiască atât în dreapta cât şi în stânga Dunării, acest fluviu ne mai fiind păzit de nimenea şi el ne mai servind ca o barieră de netrecut. Dar, cu venirea la domnie a curajiosului Theodosie, Goţii sunt bătuţi din nou şi reduşi la tăcere.

Fritigern, mai apoi, fiind urmărit de Athanaric, fiindcă era creştin, a fost omorît din ordinul regelui [34]) Cât despre acest rege Athanaric, rămas în teritoriul Daciei şi retras anume în Caucaland nu mai ştim decât doar că a avut să înfrunte o nouă răscoală a oamenilor săi şi că a trebuit să se refugieze în cele din urmă la Constantinopol. Impăratul l-a primit bine, cu toate onorurile ce se cuvenea unui rege [35]), dar că după câtva timp a murit, de o

---

33) Sozomenus, *Hist. Eccles.* IV. 37

34) Cf. Zeiller, *op. cit.*, pag. 513.

35) Vezi la Iordanes; *Getica.* XXVIII, admiraţia lui Athanaric pentru împărat şi pentru oraşul Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

moarte naturală, după cum spun unii, sau fiind asasinat, după cum susţin alţii şi că a avut o înmormântare regală [36]).

Cu prilejul refugiului său la Constantinopol, sau poate în vr'o altă împrejurare, Athanaric şi-a ascuns tezaurul său regal, descoperit la Pietroasa, acum o sută de ani, şi cunoscut subt numirea de Cloşca cu puii de aur, tezaur ce se mai găseşte, poate, la Moscova, unde a fost transportat în timpul marelui război. Căci, la jumătatea drumului dintre Mizil şi Buzău, în fundul unei văi între cele două sate, Pietroasa de Sus şi Pietroasa de Jos, la poalele muntelui Istriţa [37]) ce predomină în depărtare şesul Bărăganului s'a descoperit, la anul 1838, de nişte ţărani, poate cel mai însemnat tezaur din antichitate.

Compus din 22 bucăţi, dintre cari zece au dispărut din neştiinţa ţăranilor chiar în timpul descoperirii sale, acest tezaur cuprinde obiecte întrebuinţate în solemnităţi religioase şi obiecte de podoabă. După studiile aprofundate ale archeologului Alexandru Odobescu, într'o monumentală operă asupra acestui tezaur [38]), obiectele ce ni s'au păstrat făceau parte dintr'un tezaur regal şi erau întrebuinţate, o parte, ca podoabe pentru rege sau pentru şeful religiei [39]).

După părerea lui Odobescu, armele şi obiectele de gâteală vor fi fost luate de rege la plecarea sa spre Constantinopol, iar restul tezaurului va fi fost ascuns într'un loc uşor de regăsit. Moartea lui Athanaric — pentru Odobescu nu era nici o îndoială că tezaurul dela Pietroasa n'ar fi aparţinut acestui rege — a făcut ca el să rămână ascuns în sânul pământului, timp de patrusprezece veacuri şi jumătate.

D-l Iorga, considerând tezaurul dela Pietroasa da cele mai frumoase şi mai bogate manifestări ale artei scito-elenice, nu crede a fi opera unei civilizaţii goto-sarmată, din

---

36) Iordanes, *Getica*, XXVIII, 144. Vezi *ibidem* nota lui Mommsen.

37) La poalele muntelui fusese cândva un castru roman, de sigur ocupat de Goţi.

38) Păcat că ultimele două volume au fost publicate numai în rezumat.

39) Al. Odobesco, *Le trésor de Pétroassa*, pag. 471; cf. şi Pârvan, *Getica*, pag. 437.

www.dacoromanica.ro

sec. IV-lea, ci socoteşte să fie o fabricaţie străină [40]). D-sa poate are dreptate, dar aceasta nu exclude posibilitatea de a fi aparţinut acest tezaur, ori care ar fi originea sa, regelui Athanaric al Visigoţilor.

Faptul că pe un inel din acest tezaur se găseşte în caractere runice o inscripţie de cuprinsul: Gutani ogvi hailag, cum ceteşte Odobescu, sau Gutane Iowi hailag, cum au propus alţi cercetători, adecă consacrat lui Jupiter — Donar al Goţilor — ne dă siguranţa că avem de a face cu un tezaur ce a aparţinut unui neam germanic, fără îndoială neamului Visigoţilor [41]).

Că ţara Caucaland în care s'au retras Visigoţii, neputând rezista invaziei Hunilor corespunde cu regiunea Buzăului, unde s'a găsit şi tezaurul dela Pietroasa, rezultă şi dintr'o altă descoperire arheologică ce s'a făcut la satul Chiojdul Mic, din valea Buzăului, în partea lui muntoasă. Un mormânt germanic ce datează de pe la sfârşitul secolului al IV-lea şi în care s'a găsit o fibulă de argint şi de aur împodobită cu grenate, s'a descoperit acum patru ani în satul sus numit. Mormântul, ca şi fibula găsită în el, sunt de origină visigotă [42]).

Studiind această descoperire d. C. C. Giurescu ajunge la următoarea concluzie:

«Pare probabil că Vizigoţii, în retragerea lor, să fi apucat pe valea Buzăului în sus. Pentru cine vine din Moldova sudică — şi ştim că de acolo veneau Vizigoţii, după ce încercaseră zădarnic să se împotrivească Hunilor — valea Buzăului este prima vale largă care se deschide spre munte. Pentru a scăpa de năvălitori, Vizigoţii aveau două posibilităţi: sau să treacă peste Dunăre, în imperiu, ceea ce o parte însemnată a lor, subt conducerea lui Fritigern şi Alaviv, a şi făcut, în toamna lui 376, probabil pela Durostorum, sau să se retragă în locuri mai depărtate, părăsind

---

40) N. Iorga, *Ist. Rom.* I, 1, pag. 57.

41) In caractere runice, întrebuinţate în antichitate de Germani, sunt şi cele două inscripţii gotice... descoperite acum câţiva ani. la Buneşti, lângă Fălticeni. Vezi I. Bianu, *Inscripţii în limba gotică şi în caractere runice*, în *An. Ac. Rom.* III. V. a 1931, pag. 1.

42) C. C. Giurescu, *Mormântul dela Chiojdu*, în *Rev. Ist. Rom.*, pag. 333.

www.dacoromanica.ro

câmpia cea atât de proprie urmăririlor : este soluţia la care s'a oprit restul Vizigoţilor, sub conducerea lui Athanaric. Ei au apucat deci pe valea Buzăului care se deschide largă spre munte, străjuită spre apus de puternicul masiv, încă în bună parte acoperit de păduri, al Istriţei. Acest masiv, înalt de 744 metri, domină câmpia şi prin înălţimea lui se distinge imediat, ori din ce direcţie ar veni călătorul. Nu-i de mirare prin urmare că posesorul tezaurului descoperit la Pietroasa — mulţi cercetători cred că acesta a fost Athanaric — să fi ales ca ascunzătoare un loc tocmai pe această înălţime uşor de recunoscut în eventualitatea unei înapoieri. Înaintând pe valea Buzăului în sus, era natural ca o parte a Vizigoţilor să fi cercetat şi văile afluenţilor acestui râu, prin urmare şi valea Băscei, pe care e aşezat, în munte, satul Chiojdu. Aci va fi ajuns moartea pe unul din conducători ; aşa s'ar explica prezenţa acestei fibule luxoase, de argint şi aur şi împodobită cu pietre roşii [43])».

Amintirea Goţilor, despre cari unii istorici români par a fi înclinaţi să creadă că nici n'ar fi fost vr'odată stabiliţi în ţara noastră, ne este atestată de mai multe numiri ca Goteşul, Gotanul [44]), Golta şi altele din jud. Buzău, fără să mai pomenim de alte urme, fie de limbă, fie monumente archeologice. Iar numele de Cauca, din Caucaland, ni s'a păstrat fără îndoială în numele de Coca ce se găseşte aşa de frecvent tocmai în regiunea Buzăului [45]).

In Marele Dicţionar geografic al României întâlnim nu mai puţin de douăzeci de ori această numire de Coca, fie dată unor moşii sau munţi, fie unor ape sau izvoare. Astfel avem Coca vechiul nume al comunei Niculeşti şi al comunei Şarânga, Coca numire dată unor localităţi dintre

---

43) C. C. Giurescu, *Mormântul germanic dela Chiojdu*, în *Rev. Ist. Rom.* pag. 343.

44) Muntele Gotul şi părâul Gotului, în jud. Alba.

45) Deşi diftongul latin *au* nu se preface în limba română în *o* (din *cauda* avem «coadă», din *laudat*, «laudă»), totuşi chiar în limba Goţilor *au* s'a prefăcut în *o*. Cf. F. Wrede. *Ulfilas, oder die Denkmäler der gotischen Sprache*, pag. 295 : Wulfila schrieb und las *raup*, der Ostgote schrieb *raup*, las aber *röp*. Augustus în scrierea Ostgoţilor se cetea Ogustus, cf. şi C. Diculescu, *op. cit.* pag. 43.

www.dacoromanica.ro

munţii Bodineşti, Sărăţelul Bercii şi râul Slănic, precum şi în jurul muntelui Istriţa, Coca, moşie în com. Şarânga, Coca, munte, Coca, pădure, Coca Antemirească, cătun în com. Niculeşti, Coca Mereiască, moşie, Coca Mereiască, sfoară de moşie, Coca Vlăhuţii, Coca Furtunescu, Coca Vişanul, Coca Frunză-Verde, Coca Seacă, cătun, Coca Niculeşti, moşie, Coca Plină, izvor, Fundul Cocii, Coca Schei, moşie, Coca Seacă, izvor, Vârful Cocii. Toate aceste numiri le găsim în judeţul Buzău [46]).

Ca încheiere observăm, încă odată, că din cele de mai sus rezultă că Ammian Marcellin este un izvor principal pentru istoria noastră medievală şi că el ne pune o serie întreagă de probleme a căror desleglare aşteaptă pe cercetătorii viitori. Căci din lectura acestui scriitor, uşurată de noi prin traducerea ce dăm acum în româneşte, cetitorul va putea scoate o mulţime de date privind trecutul ţării şi al neamului nostru. Iar dacă acest autor nu ne vorbeşte nimica direct despre autohtoni, aceasta se datoreşte mai ales faptului că pentru barbari laverea lor o constituiau, în cea mai parte, robii, adecă oamenii cuceriţi cari, ca şi în antichitatea greo-romană de mai înainte, erau consideraţi ca «mancipia», obiecte, şi cari, în această calitate a lor, le dădeau în acelaşi timp cuceritorilor garanţia aprovizionării cu hrană, în cereale şi în vite. Aceşti autohtoni, oameni simpli şi necăjiţi, având anumite atribuţiuni, de ordin economic, nu aveau nici un rol politic şi ca atari n'aveau ce căuta în consemnările istoricilor.

---

46) D-l M. Burghelea ne atrage atenţia asupra numelui de Dealul Cocanilor, în stânga Intorsurii Buzăului,, pe harta militară a Inst. geogr. din Viena.

www.dacoromanica.ro

LIBER XXVII

IV.

Describuntur populi et VI prouinciae Thraciarum singularumque clarae urbes.

1 Dum aguntur antedicta per Gallias et Italiam, noui per Thracias exciti sunt procinctus. Valens enim, ut consulto placuerat fratri, cuius regebatur arbitrio, arma concussit in Gothos, ratione iusta permotus, quod auxilia misere Procopio, ciuilia bella coeptanti. Ergo conueniet pauca super harum origine regionum et situ transcurrere, per breuem excessum.

2 Erat Thraciarum descriptio facilis, şi ueteres concinerent stili, quorum obscura uarietas, quoniam opus ueritatem professum non iuuat, sufficiet ea, quae uidisse meminimus, expedire. 3. Has terras immensa quondam camporum placiditate aggerumque altitudine fuisse porrectas, Homeri perennis auctoritas docet, aquilonem et zefyrum uentos exinde flare fingentis, quod aut fabulosum est, aut tractus antehac diffusi latissime, destinatique nationibus feris, cuncti Thraciarum uocabulo censebantur. 4. Et partem earum habitauere Scordisci, longe nunc ab isdem prouinciis disparati, saeui quondam et truces, et (ut antiquitas docet), hostiis captiuorum Bellonae litantes et Marti, humanumque sanguinem in ossibus capitum cauis bibentes auidius, quorum asperitate post multiplices pugnarum aerumnas, saepe res Romana uexata, postremo omnem amisit exercitum, cum rectore.

5. Sed (ut nunc cernimus), eadem loca, formata in cornuti sideris modum, effingunt theatri faciem speciosam. Cuius in summitate occidentali, montibus praeruptis densetae, [1]) Succorum patescunt angustiae, Thracias dirimentes et Daciam. 6. Partem uero sinistram, arctois obnoxiam stellis, Haemimontanae

1) Alte manuscrise : densitatae.

www.dacoromanica.ro

celsitudines claudunt, et Hister, qua Romanum caespitem lambit, urbibus multis et castris contiguus et castellis. 7. Per dextrum (quod australe est), latus, scopuli tenduntur Rhodopes, unde eoum iubar exsurgit, finitur in fretum; cui undosius ab Euxino ponto labenti, pergentique fluctibus reciprocis ad Aegaeum, discidium panditur terrarum angustum. 8. Ex angulo tamen orientali, Macedonicis iungitur conlimitiis, per artas praecipitesque uias, quae cognominantur Acontisma: cui proxima Arethusa cursualis est statio, in qua uisitur Euripidis sepulchrum, tragoediarum sublimitate conspicui, et Stagira, ubi Aristotelen, (ut Tullius ait), fundentem aureum flumen, accipimus natum. 9. Haec quoque priscis temporibus loca, barbari tenuere, morum sermonumque uarietate dissimiles. E quibus praeter alios, ut inmaniter efferati timebantur Odrysae, ita humanum fundere sanguinem adsueti, ut cum hostium copia non daretur, ipsi inter epulas post cibi satietatem et potus, suis uelut alienis corporibus imprimerent ferrum.

10. Verum aucta republica, dum consulare uigeret [1]) imperium, has gentes antehac semper indomitas, uagantesque sine cultu uel legibus, Marcus Didius ingenti destinatione repressit, Drusus intra fines continuit proprios, Minucius prope amnem Hebrum a celsis Odrysarum montibus defluentem, superatas proelio strauit, post quos residui ab Appio Claudio proconsule sunt infesta concertatione deleti.Oppida enim in Bosporo sita et Propontide, classes optinuere Romanae. 11. Aduenit post hos imperator Lucullus, qui cum durissima gente Bessorum conflixit omnium primus, eodemque impetu Haemimontanos acriter resistentes, oppressit. Quo inminente, Thraciae omnes in dicionem ueterum transiere nostrorum, hocque modo post procinctus ancipites, rei publicae sex prouinciae sunt quaesitae.

12. Inter quas prima ex fronte, quae Illyriis est confinis, Thracia speciali nomine appellatur: quam Philippopolis, Eumolpias uetus et Beroea, amplae ciuitates exornant. Post hanc Hemimontus Hadrianopolim habet (quae dicebatur Uscudama), et Anchialon ciuitates magnas. Dein Mysia, ubi Marcianopolis est, a sorore Traiani principis ita cognominata, et Dorostorus, [2]) et Nicopolis, et Odessus, [3]) iuxtaque Scythia, in qua celebriora sunt aliis oppida Dionysopolis, et Tomi, et Callatia [4]). Europa omnium ultima, praeter municipia urbibus nitet duabus, Apris et Perintho, quam Heracleam posteritas dixit. 13. Rhodopa huic adnexa, Maximianopolim habet et Maroneam, et Aenum, qua condita et relicta, Aeneas Italiam auspiciorum prosperitate perpetua, post diuturnos occupauit errores.

---

1) Alte manuscrise: uiueret.

2) Alte manuscrise: Dorestorus.

3) Alte manuscrise: Odrisus.

4) Alte manuscrise: Calatis.

www.dacoromanica.ro

14. Constat autem, (ut uulgauere rumores adsidui), omnes paene agreſtes, qui per regiones praedictas, montium circumcolunt altitudines, salubritate uirium, et praerogatiua quadam uitae longius propagandae, nos anteire, idque inde contingere arbitrantur, quod conluuione ciborum abstinent... calidis, et perenni uiriditate roris adsperginibus gelidis, corpora constringente, aurae purioris dulcedine potiuntur, radiosque solis, suapte natura uitales, primi omnium sentiunt, nullis adhuc maculis rerum humanarum infectos. His ita digestis, pedem referamus ad coepta.

V.

Valens Aug. Gothis, qui auxilia Procopio contra ipsum miserant, bellum infert, et post trienium pacem cum eis facit.

1. Procopio superato in Frygia, internarumque dissensionum materia consopita, Victor, magister equitum, ad Gothos est missus, cogniturus aperte, quam ob causam gens amica Romanis, foederibusque longae pacis obstricta, tyranno dederat adminicula, bellum principibus legitimis inferenti. Qui ut factum firma defensione purgarent, litteras eiusdem obtulere Procopii, ut generis Constantiniani propinquo, imperium sibi debitum sumpsisse commemorantis, ueniaque dignum adserentes errorem.

2. Quibus eodem referente Victore, compertis, Valens parui ducens excusationem uanissimam, in eos signa commouit, motus aduentantis iam praescios, et pubiscente uere, quaesito in unum exercitu, prope Dafnen[1]) nomine munimentum, est castra metatus : ponteque contabulato supra nauium foros, flumen transgressus est Histrum, resistentibus nullis. 3. Iamque sublatus fiducia, cum ultro citroque discurrens, nullum inueniret, quem superare poterat uel terrere : omnes enim formidine perciti militis cum apparatu ambitioso propinquantis, montes petiuere Serrorum[2]), arduos et inaccessos nisi perquam gnaris. 4. Ne igitur aestate omni conmsupta, sine ullo remearet effectu, Arintheo magistro peditum misso cum praedatoriis globis, familiarum rapuit partem, quae antequam ad dirupta uenirent et flexuosa, capi potuerunt, per plana camporum errantes. Hocque tantum, quod fors dederat, impetrato, redit cum suis innoxius, nec inlato graui uulnere, nec accepto.

5. Anno secuto, ingredi terras hostiles pari alacritate conatus, fusius Danubii gurgitibus euagatis impeditus mansit immobilis prope Carporum uicum, statiuis castris ad usque autum-

1) Unele manuscrise : Daphnen.

2) Unele manuscrise : Succorum.

www.dacoromanica.ro

num locatis, emensum. Unde quia nihil agi potuit dirimente magnitudine fluentorum, Marcianopolim ad hiberna discessit.

6. Simili pertinacia, tertio quoque anno, per Nouidunum nauibus ad transmittendum amnem conexis perrupto barbarico, continuatis itineribus longius agentes Greuthungos [1]) bellicosam gentem adgressus est, postque leuiora certamina, Athanaricum ea tempestate iudicem potentissimum, ausum resistere, cum manu quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coegit in fugam, ipseque cum omnibus suis, Marcianopolim rediuit ad hiemem agendam (ut in illis tractibus) habilem.

7. Aderant post diuersos triennii casus, finiendi belli materiae tempestiuae: prima quod ex pricipis diuturna permansione, metus augebatur hostilis; dein quod commerciis uetitis, ultima necessariorum inopia barbari stringebantur, adeo ut legatos supplices saepe mittentes, uenialem poscerent pacem. 8. Quibus imperator rudis quidem, uerum spectator adhuc aequissimus rerum, antequam adulationum perniciosis inlecebris captus, rem publicam funeribus perpetuo deflendis, adfligeret, in commune consultans, pacem dari oportere decreuit. 9. Missique uicissim Victor et Arintheus, qui tunc equestrem curabant militiam et pedestrem, cum propositis condicionibus adsentiri Gothos docuissent, litteris ueris, praestituitur componendae paci conueniens locus. Et quoniam adserebat Athanaricus, sub timenda exsecratione iurisiurandi se esse obstrictum, mandatisque prohibitum patris, ne solum calcaret aliquando Romanum, et adigi non poterat, indecorumque erat et uile, ad eum imperatorem transire; recte noscentibus placuit, nauibus remigio directis in medium flumen, quae uehebant cum armigeris principem, gentisque iudicem, inde cum suis, foederari, (ut statutum est) pacem. 10. Hocque composito et acceptis obsidibus, Valens Constantinopolim redit, ubi postea Athanaricus, proximorum factione genitalibus terris expulsus, fatali sorte decessit, et ambitiosis exequiis ritu sepultus est nostro.

LIBER XXXI.

I.

Caedis Valentis Aug. et cladis a Gothis inferendae prodigia.

1. Inter haec Fortunae uolucris rota, aduersa prosperis semper alternans, Bellonam furiis in societatem adscitis, armabat, maestosque transtulit ad Orientem euentus, quos aduentare praesagiorum fides clara monebat et portentorum. 2. Post multa

1) Greuthungos în loc de Theruingos; este o eroare a autorului.

www.dacoromanica.ro

enim, quae uates auguresque praedixere ueridice, resultabant canes ululantibus lupis, et querulum quoddam nocturnae uolucres tinniebant [1]) et flebile, et squalidi solis exortus hebetabant matutinos diei candores, et Antiochiae per rixas tumultusque uulgares, id in sonsuetudinem uenerat, ut quisquis uim se pati existimaret, *Vivus ardeat Valens,* licentius clamitaret, uocesque praeconum audiebantur adsidue mandantium, congeri ligna ad Valentini lauacri succensionem, studio ipsius principis conditi. 3. Quae hunc illi impendere exitum uitae, modo non aperte loquendo monstrabant. Super his laruale simulacrum Armeniae regis, et miserabiles umbrae paulo ante in negotio Theodori caesorum, per quietem stridendo carmina quaedam neniarum horrenda, multos diris terroribus agitabant. 4. Vagula [2]) gurgulione consecto, exanimis visa est iacens, cuius mors publicorum funerum aerumnas indicabat amplas et peruulgatas. Denique cum Chalcedonos subuerterentur ueteres muri, ut apud Constantinopolim aedificaretur lauacrum, ordine resoluto saxorum, in quadrato lapide, qui structura latebat in media, hi Graeci uersus incisi reperti sunt, futura plene pandentes:

5. Ἀλλ'ὁπόταν νύμφαι δροσεραὶ κατὰ ἄστυ χορείῃ
Τερπόμεναι στρωφῶνται εὐστεφέας κατ'ἀγυιάς,
Καὶ τεῖχος λουτροῖο πολύστονον ἔσσεται ἄλκας,
Δὴ τότε μυρία φῦλα πολυσπερέων ἀνθρώπων
Ἴστρον καλλιρόοιο πόρον περάοντα σὺν αἰχμῇ,
Καὶ Σκυθικὴν ὀλέσει χώρην καὶ Μυσίδα γαίην,
Παιονίης δ'ἐπιβάντα σὺν ἐλπίσι μαινομένῃσιν
Αὐτοῦ καὶ βιότοιο τέλος καὶ δῆριν ἐφέξει.

II.

De Hunorum et Halanorum aliarumque Scythiae Asiaticae gentium sedibus et moribus.

1. Totius autem sementem exitii, et cladum [1]) originem diuersarum, quas Martius furor incendio insolito miscendo cuncta conciuit, hanc comperimus causam. Hunorum gens monumentis ueteribus leuiter nota, ultra paludes Maeoticas glacialem oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit. 2. Ubi quoniam ab ipsis nascendi primitiis, infantum ferro sulcantur altius genae, et pilorum uigor tempestiuus emergens, conrugatis cicatricibus hebetetur, senescunt imberbes, absque ulla uenustate,

1) In loc de: gemebant.

2) Alte manuscrise: tragula, aquila, vaccula.

www.dacoromanica.ro

spadonibus similes, conpactis omnes firmisque membris, et opimis ceruicibus, prodigiose deformes et pandi, ut bipedes existimes bestias, uel quales in conmarginandis pontibus effigiati stipites dolantur incompte. 3. In hominum autem figura, licet insuaui ita uictu sunt asperi, ut neque igni neque saporatis indigeant cibis, sed radicibus herbarum agrestium, et semicruda cuiusuis pecoris carne uescantur, quam inter femora sua equorumque terga, subsertam, fotu calefaciunt breui. 4. Aedificiis nullis umquam tecti, sed haec uelut ab usu communi discreta sepulchra, declinant. Nec enim apud eos uel arundine fastigatum repperiri tugurium potest. Sed uagi montes peragrantes et siluas, pruinas famem sitimque perferre ab incunabulis adsuescunt. Peregre tecta (nisi adigente maxima necessitate) non subeunt: nec enim [apud eos] se tutos existimant esse sub tectis... 5. Indumentis operiuntur linteis uel ex pellibus siluestrium murum consarcinatis; nec alia illis domestica uestis est, alia forensis, sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta, non ante deponitur aut mutatur, quam diuturna carie in pannulos diffluxerit defrustata. 6. Galeris incuruis capita tegunt, hirsuta crura coriis munientes haedinis, eorumque calcei formulis nullis aptati, uetant incedere gressibus liberis. Qua causa ad pedestres parum adcommodati sunt pugnas, uerum equis prope adfixi, duris quidem sed deformibus, et muliebriter isdem non numquam insidentes, funguntur muneribus consuetis. Ex ipsis quiuis in hac natione pernox et perdius [1]) emit et vendit, cibumque sumit et potum, et inclinatus ceruici angustae iumenti, în altum soporem ad usque uarietatem effunditur somniorum. 7. Et deliberatione super rebus proposita seriis, hoc habitu omnes in commune consultant. Aguntur autem nulla seueritate regali, set [2]) tumultuario primatum ductu contenti, perrumpunt quicquid inciderit. 8. Et pugnant non numquam lacessiti, sed ineuntes proelia cuneatim, uariis uocibus sonantibus toruum. Utque ad pernicitatem sunt leues et repentini, ita subito de industria dispersi incessunt, ut inconposita acie, cum caede uasta discurrunt, nec inuadentes uallum, nec castra inimica pilantes, prae nimia rapiditate cernuntur. 9. Eoque omnium acerrimos facile dixeris bellatores, quod procul missilibus telis, acutis ossibus pro spiculorum acumine, arte mira coagmentatis, et distinctis..., comminus ferro sine sui respectu confligunt, hostisque dum mucronum noxias obseruant, contortis laciniis inligant, ut laqueatis resistentium membris, equitandi uel gradiendi adimant facultatem. 10. Nemo apud eos arat nec stiuam aliquando contingit. Omnes enim sine sedibus fixis, absque lare uel lege aut ritu stabili dispalantur, semper fugientium si-

---

1) Alte manuscrise: peruius.

2) Alte manuscrise: sed.

www.dacoromanica.ro

miles, cum carpentis in quibus habitant: ubi coniuges taetra illis uestimenta contexunt, et coeunt cum maritis, et pariunt, et ad usque pubertatem nutriunt pueros. Nullusque apud eos interrogatus, respondere unde oritur potest, alibi conceptus natusque procul, et longius educatus. 11. Per indutias infidi et inconstantes, ad omnem auram incidentis spei nouae perquam mobiles, totum furori incitatissimo tribuentes. Inconsultorum animalium ritu, quid honestum inhonestumue sit, penitus ignorantes, flexiloqui et obscuri, nullius religionis uel superstitionis reuerentia aliquando districti, auri cupidine inmensa flagrantes, adeo permutabiles et irasci faciles ut eodem aliquotiens die, a sociis nullo inritante saepe desciscant, itidemque propitientur, nemine leniente.

12. Hoc expeditum indomitumque hominum genus, externa praedandi auiditate flagrans inmani, per rapinas finitimorum grassatum et caedes, ad usque Halanos [1]) peruenit, ueteres Massagetas, qui unde sint uel quas incolant terras, quoniam huc res prolapsa est, consentaneum est demonstrare, geografica perplexitate monstrata, quae diu multa luda . . . et uaria, tandem repperit ueritatis interna . . . 13 Abundans aquarum Hister aduenarum magnitudine fluenti Sauromatas praetermeat, ad usque amnem Tanaim pertinentis, qui Asiam terminat ad Europa. Hoc transito in inmensum extentas Scythiae solitudines Halani inhabitant, ex montium appellatione cognominati, paulatimque nationes conterminas crebritate uictoriarum adtritas, ad gentilitatem sui uocabuli traxerunt (ut Persae). 14. Inter hos Nerui [2]) mediterranea incolunt loca, uicini uerticibus celsis, quos praeruptos geluque torpentes, aquilones astringunt. Post quos Vidini sunt et Geloni, perquam feri, qui detractis peremptorum hostium cutibus, indumenta sibi equisque tegmina conficiunt bellatoriis. Gelonis Agathyrsi conlimitant, interstincti colore caeruleo corpora simul et crines, et humiles quidem minutis atque raris, nobiles uero latius fucatis et densioribus notis. 15. Post hos Melanchlaenas et Anthropofagos palari accepimus per diuersa, humanis corporibus uictitantes, quibus ob haec alimenta nefanda desertis, finitimi omnes longa petiere terrarum. Ideoque plaga omnis orienti aestiuo obiecta, usque dum uenitur ad Seras, inhabitabilis minsit. 16. Parte alia prope Amazonum sedes, Halani sunt orienti adclines diffusi per populosas gentes et amplas, Asiaticos uergentes in tractus, quas dilatari ad usque Gangen accepi, fluuium intersecantem terras Indorum, mareque inundantem australe.

17. Hi bipertiti per utramque mundi plagam Halani, quorum gentes uarias nunc recensere non refert, licet dirempti spatiis longis, per pagos, (ut Nomades) uagantur inmensos,

---

1) Alte manuscrise: Alanos.

2) Alte texte au Neuri.

www.dacoromanica.ro

aeui tamen progressu, ad unum concessere uocabulum, et summatim omnes Halani cognominantur, ob mores et modum efferatum uiuendi, eandemque armaturam. 18. Nec enim ulla sunt illis uel tuguria, aut uersandi uomeris cura, sed carne et copia uictitant lactis, plaustris supersidentes, quae operimentis curuatis corticum per solitudines conferunt, sine fine distentas. Cumque ad graminea uenerint, in orbiculatam figuram locatis sarracis [1]), ferino ritu uescuntur, absumptisque pabulis, uelut carpentis ciuitates impositas uehunt, maresque supra cum feminis coeunt, et nascuntur in his et educuntur infantes, et habitacula sunt haec illis perpetua, et quocumque ierint, illic genuinum existimant larem. 19. Armenta prae se agentes, cum gregibus pascunt, maximeque equini pecoris est eis sollicitior cura. Ibi campi semper herbescunt, intersitis pomiferis locis: atque ideo transeuntes quolibet, nec alimentis nec pabulis indigent, quod efficit umectum solum et crebri fluminum praetermeantium cursus. 20. Omnis igitur aetas et sexus inbellis, circa uehicula ipsa uersatus, muniis distringitur mollibus: iuuentus uero equitandi usu a prima pueritia coaliscens, incedere pedibus existimat uile, et omnes multiplici disciplina prudentes sunt bellatores. Unde etiam Persae, qui sunt originitus Scythae, pugnandi sunt peritissimi.

21. Proceri autem Halani paene sunt omnes et pulchri. crinibus mediocriter flauis, oculorum temperata toruitate terribiles, et armorum leuitate uelores, Hunisque per omnia suppares, uerum uictu mitiores et cultu, latrocinando et uenando ad usque Maeotica stagna, et Cimmerium Bosporum, itidemque Armenios discurrentes, et Mediam. 22. Utque hominibus quietis et placidis, otium est uoluptabile, ita illos pericula iuuant et bella. Iudicatur ibi beatus, qui in proelio profuderit animam, senescentes enim et fortuitis mortibus mundo digressos, ut degeneres et ignauos, conuiciis atrocibus insectantur, nec quicquam est quod elatius iactent, quam homine quolibet occiso, proque exuuiis gloriosis interfectorum auulsis capitibus, detractas pelles pro faleris iumentis accommodant bellatoriis. 23. Nec templum apud eos uisitur aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum cerni usquam potest, sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem, regionum quas circumcolunt, praesulem uerecundius colunt. 24. Futura miro praesagiunt modo. Nam rectiores uirgas uimineas colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis, praestituto tempore discernentes, aperte quid portenditur norunt. 25. Seruitus quid sit ignorant, omnes generoso semine procreati, iudicesque etiam nunc eligunt diuturno bellandi usu spectatos. Sed ad reliqua textus propositi reuertamur.

---

1) Alte manuscrise : sarriculis.

www.dacoromanica.ro

III.

Huni Halanos Tanaitas armis aut pactis sibi adiungunt Gothosque invandunt ac suis sedibus pellunt.

1. Igitur Huni peruasis Halanorum regionibus, quos Greuthungis confines, Tanaitas consuetudo cognominauit, interfectisque multis et spoliatis, reliquos sibi concordandi fide pacta iunxerunt, eisque adhibitis confidentius Ermenrichi late patentes et uberes pagos repentino impetu perruperunt, bellicosissimi regis, et per multa uariaque fortiter facta, uicinis nationibus formidati. 2. Qui ui subitae procellae perculsus, quamuis manere fundatus et stabilis diu conatus est, inpendentium tamen diritatem augente uulgatius fama, magnorum discriminum metum uoluntaria morte sedauit. 3. Cuius post obitum, rex Vithimiris creatus, restitit aliquantisper Halanis, Hunis aliis fretus, quos mercede sociauerat [1]) partibus suis. Verum post multas quas pertulit clades, animam effudit in proelio, ui superatus armorum. Cuius parui filii Viderichi nomine curam susceptam, Alatheus tuebatur et Safrax, duces exerciti et firmitate pectorum noti, qui cum tempore arto praeuenti, abiecissent fiduciam repugnandi, cautius discedentes, ad amnem Danastium [2]) peruenerunt, inter Histrum et Borysthenem, per camporum ampla spatia diffluentem. 4. Haec ita praeter spem accidisse doctus Athanaricus, Theruingorum iudex, in quem (ut ante relatum est), ob auxilia missa Procopio, dudum Valens commouerat signa, stare gradu fixo temptabat, surrecturus in uires, si ipse quoque lacesseretur, ut ceteri. 5. Castris denique prope Danastii margines a Greuthungorum uallo [3]) longius oportune metatis, Munderichum ducem postea limitis per Arabiam, cum Lagarimano et optimatibus aliis, ad usque uicesimum lapidem misit, hostium speculaturos aduentum, ipse aciem nullo turbante, interim struens. 6. Verum longe aliter quam rebatur, euenit. Huni enim (ut sunt in coniectura sagaces), multitudinem esse longius aliquam suspicati, praetermissis quos uiderant, in quietem tamquam nullo obstante, compositis, rumpente noctis tenebras luna, uado fluminis penetrato, id quod erat potissimum elegerunt, et ueriti ne praecursorius index procul agentes absterreat, Athanaricum ipsum ictu petiuere ueloci. 7. Eumque stupentem ad impetum primum, amissis quibusdam suorum, coegerunt ad effugia properare montium praeruptorum. Qua rei nouitate, maioreque venturi pauore constrictus, a superciliis Gerasi fluminis ad usque Danubium, Taifalorum terras praestringens, muros altius

1) Alte manuscrise : sociauit.

2) Alte texte : Danastrum.

3) Alte manuscrise : Greuthungorum uallem.

www.dacoromanica.ro

erigebat: hac lorica diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans et salutem. 8. Dumque efficax opera suscitatur, Huni passibus eum citis urgebant, et iam oppresserant aduentantes, ni grauati praedarum onere destitissent.

Fama tamen late serpente per Gothorum reliquas gentes, quod inuisitatum antehac hominum genus, ut turbo montibus celsis, ex abdito sinu coortum, adposita quaeque conuellit et modo ruinae corrumpit: populi pars maior quae Athanaricum attenuata necessariorum paenuria deseruerat, quaeritabat domicilium remotum ab omni notitia barbarorum, diuque deliberans, quas eligeret sedes, cogitauit Thraciae receptaculum, gemina ratione sibi conueniens, quod et caespitis est feracissimi, et amplitudine fluentorum Histri distinguitur ab aruis patentibus iam peregrini fulminibus Martis: hocque idem residui uelut mente cogitauere communi.

IV.

Pars maior Gothorum cognomine Theruingorum finibus suis expulsa, permissu Valentis a Romanis transportatur in Thraciam, obsequium et auxilia pollicita. Greuthungi quoque, pars altera Gothorum, furtim ratibus Histrum transeunt.

1. Itaque duce Alauiuo ripas occupauere Danubii, missisque oratoribus ad Valentem, suscipi se humili prece poscebant, et quiete uicturos se pollicentes, et daturos (si res flagitasset) auxilia. 2. Dum aguntur haec in externis, nouos maioresque solitis casus, uersare gentes arctoas, rumores terribiles diffuderunt: per omne quicquid ad Pontum a Marcomannis praetenditur et Quadis, multitudinem barbaram abditarum nationum, ui subita sedibus pulsam, circa flumen Histrum uagari, cum caritatibus suis disseminantes. 3. Quae res aspernanter a nostris inter initia ipsa accepta est, hanc ob causam, quod illis tractibus non nisi peracta aut sopita audiri procul agentibus consueuerant bella. 4. Verum pubiscente fide gestorum, cui robur[1]) aduentus gentilium addiderat legatorum, precibus et obtestatione petentium citra flumen suscipi plebem extorrem: nagotium laetitiae fuit potius quam timori, eruditis adulatoribus in maius fortunam principis extollentibus, quae ex ultimis terris tot tirocinia trahens, ei nec opinanti offerret, ut conlatis in unum suis et alienigenis uiribus, inuictum haberet exercitum, et pro militari supplemento quod prouinciatim annuum pendebatur, thesauris accederet auri

1) Alte manuscrise: rumor.

www.dacoromanica.ro

cumulus magnus. 5. Hacque spe mittuntur diuersi, qui cum uehiculis plebem transferant truculentam. Et nauabatur opera diligens, nequi Romanam rem euersurus relinqueretur, uel quassatus morbo letali. Proinde permissu imperatoris, transeundi Danubium copiam, colendique adepti Thraciae partes, transfretabantur in dies et noctes, nauibns ratibuspue et cauatis arborum alueis agminatim inpositi, atque per amnem longe omnium difficillimum, imbriumque crebritate tunc auctum, ob densitatem nimiam contra ictus aquarum nitentes quidam, et natare conati, hausti sunt plures.

6. Ita turbido instantium studio, orbis Romani pernicies ducebatur. Illud sane neque obscurum est neque incertum, infaustos transuehendi barbaram plebem ministros, numerum eius conprehendere calculo saepe temptantes, conquieuisse frustatos,

„quem qui scire uelit"

ut eminentissimus memorat uates,

„Libyci uelit aequoris idem
discere, quam multae zefyro traduntur harenae"

7. Resipiscant tandem memoriae ueteres, Medicas acies ductantes ad Graeciam: quae dum Hallespontiacos pontes, et discidio quodam fabrili, mare sub imo Athonis pede quaesitum exponunt et turmatim apud Doriscum exercitus rcensitos, concordante omni posteritate, ut fabulosae sunt lectae. 8. Nam postquam innumerae gentium multitudines, per prouincias circumfusae, pandentesque se in spatia ampla camporum, regiones omnes et cuncta oppleuere montium iuga, fides quoque uetustatis recenti documento firmata est. Et primus cum Alauiuo suscipitur Fritigernus, quibus et alimenta pro tempore, et subigendos agros tribui statuerat imperator.

9. Per idem tempus nostri limitis reseratis obicibus, atque (ut Aetnaeas fauillas armatorum agmina diffundente barbaria), cum difficiles necessitatum articuli correctores rei militaris poscerent aliquos claritudine gestarum rerum notissimos: quasi laeuo quodam numine diligente, in unum quaesiti potestatibus praefuere castrensibus homines maculosi: quibus Lupicinus antistabat et Maximus, alter per Thracias comes, dux alter exitiosus, ambo aemulae temeritatis. 10. Quorum insidiatrix auiditas materia malorum omnium fuit. Nam (ut alia omittamus, quae memorati uel certe sinentibus isdem, alii perditis rationibus, in commeantis peregrinos adhuc innoxios deliquerunt), illud dicetur, quod nec apud sui periculi iudices, absoluere ulla poterat uenia, triste et inauditum. 11. Cum traducti barbari uictus inopia uexarentur, turpe commercium duces inuisissimi cogitarunt, et quantos undique insatiabilitas colligere potuit canes, pro singulis dederunt mancipiis, inter quae ducti sunt optimatum....

12. Per hos dies interea etiam Vithericus Greuthungorum rex cum Alatheo et Safrace, quorum arbitrio regebatur, itemque Farnobio, propinquans Histri marginibns, ut simili susciperetur

www.dacoromanica.ro

humanitate, obsecrauit imperatorem legatis propere missis. 13 Quibus (ut communi rei conducere uidebatur), repudiatis, et quid capesserent anxiis, Athanarichus paria pertimescens, abscessit, memor Valentem dudum cum foederaretur concordia despexisse, adfirmantem se religione deuinctum, ne calcaret solum aliquando Romanum, hacque causatione [1]), principem firmare pacem in medio flumine coegisse : quam simultatem ueritus, ut adhuc durantem, ad Caucalandensem locum altitudine siluarum inaccessum et montium, cum suis omnibus declinauit, Sarmatis inde extrusis.

V.

Theruingi fame et inopia pressi ac pessime habiti, Ducibus Alauiuo et Fritigerno a Valente deficiunt, ac Lupicinum cum suis fundunt.

1. At uero Theruingi, iam dudum transire permissi, prope ripas etiam tum uagabantur, duplici impedimento adstricti, quod ducum dissimulatione perniciosa, nec uictui congruis sunt adiuti, et tenebantur consulto nefandis nundinandi commerciis. 2. Quo intellecto, ad perfidiam instantium malorum subsidium uerti mussabant, et Lupicinus ne iam deficerent pertimescens, eos admotis militibus, adigebat ocius proficisci.

3. Id tempus oportunum nancti Greuthungi, cum alibi militibus occupatis, nauigia ultro citroque discurrere solita, transgressum eorum prohibentia quiescere perspexissent, ratibus transiere male contextis, castraque a Fritigerno locauere longissime.

4. At ille genuina praeuidendi sollertia, uenturos muniens casus, ut et imperiis oboediret, et regibus ualidis iungeretur, incidis segnius Marcianopolim tarde peruenit itineribus lentis. Ubi aliud accessit atrocius, quod arsuras in commune exitium, faces furiales accendit. 5. Alauiuo et Fritigerno ad conuiuium conrogatis, Lupicinus ab oppidi moenibus, barbaram plebem, opposito milite, procul arcebat, introire ad comparanda uictui necessaria, ut dicioni nostrae obnoxiam et concordem, per preces adsidue postulantem, ortisque maioribus iurgiis inter habitatores et uetitos, ad usque necessitatem pugnandi est uentum. Efferatique acrius barbari, cum necessitudines hostiliter rapi sentirent, spoliarunt interfectam militum magnam..... 6. Quae accidisse idem Lupicinus, latenti nuntio doctus, dum in nepotali mensa ludicris concrepantibus, diu discumbens uino marcebat et somno, futuri conicíens exitum, satellites omnes, qui pro praetorio (honoris et tutelae causa) duces praestolabantur, occidit. 7. Hocque populus qui muros obsidebat dolenter accepto, ad uin-

1) Alte manuscrise : occasione.

www.dacoromanica.ro

dictam detentorum regum (ut opinabatur), paulatim augescens, multa minabatur et saeua. Utque erat Fritigernus expediti sonsilii, ueritus ne teneretur obsidis uice cum ceteris, exclamauit, grauiore pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum uulgus sineretur exire cum sociis, quod arbitratum humanitatis specie ductores suos occisos, in tumultum exarsit. Hocque impetrato, egressi omnes exceptique cum plausu et gaudiis, ascensis equis euolorunt, moturi incitamenta diuersa bellorum. 8. Haec ubi fama, rumorum nutrix maligna, dispersit, urebatur dimicandi studio Theruingorum natio omnis, et inter metuenda multa periculorumque praevia maximorum, uexillis de more sublatis, auditisque triste sonantibus classicis, iam turmae praedatoriae concursabant, pilando uillas et incendendo, uastisque cladibus quicquid inueniri poterat permiscentes.

9. Aduersus quos Lupicinus properatione tumultuaria coactis militibus, temere magis quam consulte progressus, in nono ab urbe miliario stetit, paratus ad decernendum. Barbarique hoc contemplato, globos inrupere nostrorum incauti [1]), et parmas oppositis corporibus inlidendo, obuios hastis perforabant et gladiis, furoreque urgente cruento, et tribuni et pleraque pars armatorum periere, signis ereptis, praeter ducem infaustum, qui ad id solum intentus, ut confligentibus aliis, proriperet ipse semet in fugam, urbem cursu concito petit. Post quae hostes armis induti Romanis, nullo uetante, par uaria grassabantur.

10. Et quoniam ad has partes post multiplices uentum est actus, id lecturos (siqui erunt umquam), obtestamur, nequis a nobis scrupulose gesta uel numerum exigat peremptorum, qui comprehendi nullo genere potuit. Sufficiet enim, ueritate nullo uelata mendacio, ipsas rerum digerere summitates, cum explicandae rerum memoriae, ubique debeatur integritas fida. 11. Negant antiquitatum ignari, tantis malorum tenebris offusam aliquando fuisse rem publicam, sed falluntur malorum recentium stupore confixi. Namque si superiores uel recens praeteritae reuoluantur aetates, tales tamque tristes rerum motus saepe contigisse monstrabunt. 12. Inundarunt Italiam ex abditis oceani partibus, Teutones repente cum Cimbris, sed post inflictas rei Romanae clades inmensas, ultimis proeliis per duces amplissimos superati, quid potestas Martia adhibita prudentia ualet, radicitus extirpati, discriminibus didicere supremis. 13. Marco itidem moderante imperium, unum spirando uesania gentium dissonarum, post bellorum fragores inmensos, post aerumnas [2]) urbium captarum et direptarum, et poenas sumptas pro rectoris interitu, partes eorum exiguas reliquisset intactas. 14. Verum mox post calamitosa dispendia, res in integrum sunt restitutae, hac gratia, quod nondum solutioris uitae mollitie, sobria uetustas infecta, nec ambitiosis

1) Alte mansucrise : incautos.

2) Alte texte : miseriam, ruinas, exitus.

www.dacoromanica.ro

mensis nec flagitiosis quaestibus inhiabat, sed unanimanti ardore, summi et infimi inter se congruentes, ad speciosam pro re publica mortem, tamquam ad portum aliquem tranquillum properabant et placidum.

15. Duobus nauium milibus, perrupto Bosporo et litoribus Propontidis, Scythicarum gentium cateruae transgressae, ediderunt quidem acerbas terra marique strages; sed amissa suorum parte maxima reuerterunt. 16. Ceciderunt dimicando cum barbaris imperatores Decii pater et filius. Obsessae Pamphyliae ciuitates, insulae populatae conplures, inflammata Macedonia omnis, diu multitudo Thessalonicam circumsedit itidemque Cyzicum. Anchialos capta et tempore eodem Nicopolis, quam indicium uictoriae contra Dacos, Traianus condidit imperator, 17. Post clades acceptas, inlatasque multas et saeuas, excisa est Filippopolis, centum hominum milibus, nisi fingunt annales, intra moenia iugulatis. Vagati per Epirum Thessaliamque, et omnem Graeciam licentius hostes externi, sed adsumpto in imperium Claudio, glorioso ductore, et eodem honesta morte praerepto, per Aurelianum, acrem uirum, et seuerissimum noxarum ultorem, pulsi per longa saecula siluerunt inmobiles, nisi quod postea latrocinales globi vicina cum sui exitio rarius incursabant. Verum ea persequar unde deuerti.

VI.

Sueridus et Colias Gothorum Optimates, una cum suis prius recepti, cur rebellauerint, et caesis Hadriapolitanis, Fritigerno se adiunxerint, ad diripiendas Thracias conuersi.

1. Hoc gestorum textu circumlato nuntiis densis, Sueridus et Colias (Gothorum optimates) cum populis suis longe ante susceptí, et curare apud Hadrianopolim hiberna dispositi, salutem suam ducentes antiquissimam omnium, otiosis animis accidentia cuncta contuebantur. 2. Verum imperatoris litteris repente perlatis, quibus transire iussi sunt in Hellespontum, uiaticum cibos biduique dilationem tribui sibi sine tumore poscebant. Quod ciuitatis magistratus ferens indigne (suscensebat enim isdem ob rem suam in suburbano uastatam), imam plebem omnem cum Fabricensibus, quorum illic ampla est multitudo, productam, in eorum armauit exitium, iussisque bellicum canere bucinis, ni abirent ocius (ut statutum est) pericula omnibus minabatur extrema. 3. Quo malo praeter spem Gothi perculsi, et concito quam considerato ciuium adsultu[1]) perterriti, steterunt inmobiles, laceratique ad ultimum detestatione atque conuiciis, et temptati

1) Alte manuscrise: assulto.

www.dacoromanica.ro

missilium iactibus raris, ad defectionem erupere confessam, et caesis plurimis quos impetus deceperat petulantior, auersisque residuis, et telorum uarietate confixis, habitu iam Romano cadaueribus spoliatis armati, uiso propius Fritigerno, iunxerunt semet ut morigeri socii, urbemque clausam obsidionalibus aerumnis urgebant. In qua difficultate diutius positi, passim et promisce[1]) ruebant, eminensque aliquorum audacia peribat inulta, multique sagittis et rotatis per fundas lapidibus interibant. 4. Tunc Fritigernus frustra cum tot cladibus conluctari, homines ignaros obsidendi contemplans, relicta ibi manu sufficiente, abire negotio inperfecto suasit, pacem sibi esse cum parietibus memorans, suadensque ut populandas opimas regiones et uberes, absque discrimine ullo, uacuas praesidiis etiamtum adorerentur. 5. Laudato regis consilio, quem cogitatorum norant fore socium efficacem, per Thraciarum latus omne dispersi caute gradiebantur, dediticiis uel captiuis uicos uberes ostendentibus, eos praecipue, ubi alimentorum repperiri satias dicebatur, eo maxime adiumento, praeter genuinam erecti fiduciam, quod confluebat ad eos in dies ex eadem gente multitudo..., dudum a mercatoribus uenundati, adiectis plurimis quos primo transgressu necati inedia, uino exili uel panis frustis mutauere uilissimis. 6. Quibus accessere sequendarum auri uenarum periti non pauci, uectigalium perferre posse non sufficientes sarcinas graues, susceptique libenti consensione cunctorum, magno usui isdem fuere ignota peragrantibus loca, conditoria frugum occulta, et latebras hominum, et receptacula secretiora, monstrando. 7. Nec quicquam nisi inaccessum et deuium, praeeuntibus isdem mansit intactum. Sine distantia enim aetatis uel sexus, caedibus incendiorumque magnitudine cuncta flagrabant, abstractisque ab ipso uberum suctu paruulis et necatis, raptae sunt matres, et uiduatae maritis coniuges ante oculos caesis, et puberes[2]) adultique pueri, per parentum cadauera tracti sunt. 8. Senes denique multi, ad satietatem uixisse clamantes, post amissas opes cum speciosis feminis, manibus post terga contortis, defletisque gentilium fauillis, aedium ducebantur extorres.

VII.

Profuturus et Traianus ac Richomeres pugnant aequo Marte cum Gothis.

1. Haec ex Thraciis magno maerore accepta, Valentem principem in sollicitudines uarias distraxerunt. Et confestim Victore magistro equitum misso ad Persas, ut super Armeniae

1) Alte manuscrise: promiscue.

2) Alte texte: impuberes.

www.dacoromanica.ro

statu pro captu rerum componeret inpendentium, ipse Antiochia protinus egressurus, ut Constantinopolim interim peteret, Profuturum praemisit et Traianum, ambo rectores, anhelantes quidem altius, sed inbellis. 2. Qui cum ad loca ueniissent, ubi particulatim perque furta magis et latrocinia, multitudo minui deberet hostilis, ad id quod erat perniciosum, intempestiue conuersi, legiones ab Armenia ductas, opposuere, uesanum adhuc spirantibus barbaris, opere quidem Martio saepe recte compertas, sed inpares plebi inmensae, quae celsorum iuga montium occuparat et campos. 3. Hi numeri nondum experti, quid cum desperatione rabies ualeret indomita, trusos hostes ultra Haemi montis abscisos scopulos faucibus inpegere praeruptis, ut in barbaros locis et in solis, nusquam repperiens exitum, diuturna consumeret fames, et operirentur ipsi Frigeridum ducem, cum Pannonicis et transalpinis auxiliis aduentantem, quem petitu Valentis Gratianus ire disposuit in procinctum, laturum suppetias his qui ad ultimum uexabantur exitium. 4. Post quem Richomeres, domesticorum tum comes, imperatu eiusdem Gratiani motus e Galliis, properauit ad Thracias, ductans cohortes aliquas nomine tenus, quarum pars pleraque deseruerat, ut iactauere quidam, Merobaudis suasu, ueriti ne destitutae adminiculis Galliae uastarentur licenter, Rheno perrupto. 5. Verum articulorum dolore Frigerido praepedito, uel certe (ut obtrectatores finxere maliuoli,) morbum causante, ne feruentibus proeliis interesset, uniuersos regens ex communi sententia, Richomeres Profuturo sociatur et Traiano, tendentibus prope oppidum Salices, unte haud longo spatio separatum, uulgus inaestimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram multitudine digesta plaustrorum, tamquam intramuranis cohibitum spatiis, otio fruebatur et uberiate praedarum.

6. Praeuia igitur spe meliorum, Romani duces (si fors copiam attulisset), ausuri aliquid gloriosum, Gothos quicquid molirentur, sagaciter obseruabant: id scilicest praestruentes, ut si aliorsum castra mouissent, quod fecere creberrime, terga ultimorum adorti, plures confoderent contis, magnamque spoliorum auerterent partem, 7. Hoc intellecto, hostes uel transfugarum indiciis docti, per quos nihil latebat incognitum, in eodem loco diu manserunt: sed oppositi exercitus metu praestricti, aliorumque militum quos affluere iam sperabant: tessera data gentili, per diuersa prope diffusas acciuere uastatorias manus, quae optimatum acceptis... statatimque incensi malleoli, ad carraginem (quam ita ipsi appellant) aliti uelocitate regressae, incentiuum audendi maiora popularibus addiderunt. 8. Nihil post haec inter partes praeter indutias laxatum est breues. Reversis enim his quos necessitas euocarat, plebs omnis intra saeptorum ambitum etiam tum contrusa inmaniter fremens, nimisque concita truculentis, experiri postrema discrimina, nec principibus gentis, qui aderant, renuentibus, cruditate festinabant. Et quoniam haec

www.dacoromanica.ro

sole agebantur extremo, noxque aduentans ad quietem inuitos retinebat et maestos, capto per otium cibo, somni manserunt expertes. 9. Contra Romani, his cognitis, ipsi quoque exsomnes, uerebantur hostes et male sanos eorum ductores, ut rabidas feras: euentum licet anciptem, ut numero satis inferiores, prosperum tamen ob iustiorem sui causam, mentibus expectantes inpauidis.

10. Candente [1]) itaque protinus die, signo ad arma capienda ex utraque parte per lituos dato, barbari postquam inter eos ex more iuratum est, tumulosos locos adpetere temptauerunt, quo exinde per procliue rotarum modo obuios impetu conuoluerent acriore. Hocque uiso, ad suos quisque manipulos properans miles, stabili gradu consistens, nec uagabatur nec relictis ordinibus procursabat 11. Ergo ubi utrimque acies cautius incedentes, gressu steterunt immobili toruitate mutua bellatores luminibus se contuebantur obliquis. Et Romani quidem uoce undique Martia concinentes, a minore solita ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, uires ualidas erigebant. Barbari uero maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis, interque uarios sermonis dissoni strepitus, leuiora proelia temptabantur. 12. Iamque uerrutis et missilibus aliis, utrimque semet eminus lacessentes, ad conferendas coiere minaciter manus, et scutis in testudinum formam coagmentatis, pes cum pede conlatus est. Barbarique ut reparabiles semper et celeres, ingentes clauas in nostros conicientes ambustas, mucronesque acrius resistentium pectoribus inlidentes, sinistrum cornu perrumpunt: quod inclinatum subsidialis robustissimus globus, e propinquo latere fortiter excitus, haerente iam morte [2]) ceruicibus sustentauit. 13. Ferruente igitur densis caedibus proelio, in confertos quisque promptior ruens, ritu grandinis undique uolitantibus telis oppetebat et gladiis et sequebantur equites hinc inde fugientium occipitia lacertis ingentibus [3]) praecidentes et terga, itidemque altrinsecus pedites, lapsorum timore inpeditorum, secando suffragines. 14. Et cum omnia caesorum corporibus opplerentur, iacebant inter eos quidam semanimes, spem uitae inaniter usurpando, alii glande fundis excussa, uel harundinibus armatis ferro confixi, quorundam capita per medium frontis et uerticis, mucrone distincta, in utrumque umerum magno cum horrore pendebant. Et pertinaci concertatione nondum lassatae, aequo Marte partes semet altrinsecus adflitabant, nec de rigore genuino quidquam remittebant, dum vires animorum alacritas excitaret. Diremit tamen interneciua certamina, cedens uespero dies, et cunctis qua quisque potuit, inconposite discedentibus, residui omnes repetunt tentoria tristiores. 16. Humatis denique

1) Alte texte: ca(n)dente.

2) Alte manuscrise: cohorte.

3) Alte texte: uigentibus.

www.dacoromanica.ro

pro locorum et temporis ratione, honoratis quibusdam inter defunctos, reliqua peremptorum corpora dirae uolucres consumpserunt, adsuetae illo tempore cadaueribus pasci, ut indicant nunc usque albentes ossibus campi. Constat tamen in numero longe minore Romanos, cum copiosa multitudine conluctatos, funerea multa perpessos: non tamen sine deflendis aerumnis, exagitasse barbaram plebem.

VIII.

Clausi intra Haemimontanas Gothi, deinde a Romanis emissi, Thraciam rapinis, caedibus, stupris, incendiisque foedant et Barzimenem Scutariorum Tribunum interficiunt.

1. His casibus proeliorum ita luctuose finitis, nostri proximos Marcianopoleos petiuere secessus. Gothi intra uehiculorum anfractus, sponte sua contrusi, numquam exinde per dies septem egredi uel uideri sunt ausi, ideoque oportunitatem milites nancti, inmensas alias barbarorum cateruas inter Haemimontanas angustias clauserunt, aggerum obiectu celsorum, hac spe nimirum, ut inter Histrum et solitudines perniciosa hostium multitndo conpacta, nullosque repperiens exitus, periret inedia, cunctis utilibus ad uiuendum in ciuitates ualidas conportatis, quarum nullam etiam tum circumsedere conati sunt, haec et similia machinari penitus ignorantes. 2. Post quae repetiuit Gallias Richomeres, ob maiorem proeliorum fremitum qui sperabatur, inde adminicula perducturus. Haec Gratiano quater et Merobaude consulibus agebantur, anno in autumnum uergente.

3. Inter quae Valens audito lugubri bellorum direptionumque euentu, Saturninum equestris exercitus ad tempus cura commissa, suppetias Traiano ferentem, misit et Profuturo. 4. Forteque isdem diebus per Scythiae regiones et Moesiae, omnibus quae poterant mandi, consumptis, feritate urgente pariter et inopia, erumpere barbari molibus magnis ardebant. Hocque saepe temptato, cum obruerentur uigore nostrorum, per asperitates scruposas ualide resistentium, adacti necessitate postrema, Hunorum [1]) et Halanorum aliquos ad societatem spe praedarum ingentium adsciuerunt.

5. Quo cognito Saturninus (iam enim aderat, et praetenturas stationesque disponebat agrarias), paulatim conligens suos, digredi parabat consilio non absurdo: ne subita multitudo, ut amnis inmani [2]) inpulsu undarum obicibus ruptis emissus, conuelleret leui negotio cunctos, suspecta loca acutius [3]) obseruantes. 6. Deinde post reseratas angustias abitumque militis tem-

1) Alte manuscrise: Chunorum.

2) Alte manuscrise: ut inmanis pulsis.

3) Alte manuscrise: diutius, auidius, tutius, cautius.

www.dacoromanica.ro

pestiuum, incomposite, qua quisque clausorum potuit (nullo uetante), turbandis incubuit rebus: et uastabundi omnes per latitundines Thraciae pandebantur impune, ab ipsis tractibus [1]) quos praetermeat Hister [2]), exorsi, ad usque Rhodopen et fretum, quod immensa disterminat maria, rapinis et caedibus, sanguineque et incendiis et liberorum corporum corruptelis, omnia foedissime permiscentes [3]). 7. Tunc erat spectare cum gemitu facta [4]) dicta uisuque praedira, attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari, fetibus grauidas adhuc immaturis, antequam prodirent in lucem, impia tolerantibus multa; implicatos alios matribus paruulo s, et puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus. 8. Post quae adulta uirginitas, castitasque nuptarum, ore abiecto, flens ultima ducebatur, mox profanandum pudorem optans morte (licet cruciabili) praeuenire. Inter quae cum beluae ritu traheretur ingenuus paulo ante diues et liber, de te Fortuna ut inclementi querebatur et caeca, quae eum puncto temporis brevi opibus exutum et dulcedine caritatum, domoque extorrem, quam concidisse uidit in cinerem et ruinas, aut lacerandum membratim, aut seruiturum sub uerberibus et tormentis crudo deuouisti uictori.

9. Barbari tamen, uelut diffractis caueis bestiae, per Thraciarum amplitudines fusius incitati, oppidum petiuere nomine Dibaltum, ubi tribunum Scutariorum Barzimeren inuentum cum suis, Cornutisque [5]) et aliis peditum numeris castra ponentem adsiliunt, eruditum puluere militari rectorem. 10. Qui confestim (ut adigebat necessitas instantis exitii), iussa canere bellicum tuba, lateribus firmatis prorupit, cum promptis adcinctis ad proelium: fortiterque resistendo pari pugnandi sorte discesserat, ni eum equitum adcursus complurium, anhelum circumuenisset et fessum. Et ita cecidit interfectis barbarorum non paucis, quorum clades copiarum magnitudo celabat.

IX.

Frigeridus Dux Gratiani Farnobium Optimatem cum multis Gothis et Taifalis caedit: reliquis uita, et agri circa Padum dati.

1. Re in hunc modum peracta, Gothi quid [6]) postea molirentur incerti, quaeritabant Frigeridum, tamquam obicem uali-

1) Alte manuscrise: tractatibus.
2) Alte manuscrise: Hisiter, Hyster, Ister.
3) Alte manuscrire: permiscens, permiscebant.
4) Alte manuscrise: factu.
5) Alte manuscrise: cornitisque, comitibusque.
6) Alte manuscrise: quod.

www.dacoromanica.ro

dum, ubi reppererint excisuri: et cultiore uictu somnoque parumper adsumpto, eum sequebantur ut ferae: docti quod Gratiani monitu reuersus in Thracias, et prope Beroeam uallo metato, euentus rerum speculabatur ancipites. 2. Et hi quidem ad patrandum propositum, discursione rapida maturabant. Ille uero regendi conseruandique militis non ignarus, id quod cogitatum est, suspicatus, uel exploratorum relatione [1]), quos miserat, aperte instructus, per montium celsa siluarumque densitates, ad Illyricum redit, erectus prosperitate nimia, quam ei fors optulit insperata. 3. Repedando enim congregatosque in cuneos sensim progrediens, Gothorum optimatem Farnobium, cum uastatoriis globis uagantem licentius, occupauit, ducentemque Taifalos, nuper in societatem adhibitos: qui (si dignum est dici), nostris ignotarum gentium terrore dispersis, transiere flumen direpturi uacua defensoribus loca. 4. Eorum cateruis subito uisis, certare comminus dux cautissimus parans, adortusque nationis utriusque grassatores, minantes etiam tum acerbas... trucidassetque omnes ad unum, ut ne nuntius quidem cladis post appareret, ni cum aliis multis perrempto Farnobio metuendo, antehac incensore turbarum, obtestatus prece impensa superstitibus pepercisset, uiuosque omnes circa Mutinam Regiumque et Parmam, Italica oppida, rura culturos exterminauit. 5. Hanc Taifalorum genten [2])... ac turpem obscenae uitae flagitiis ita accepimus mersam, ut apud eos nefandi concubitus foedere copulentur maribus puberes, aetatis uiriditatem in eorum pollutis usibus consumpturi. Porro siqui iam adultus aprum exceperit solus, uel interemerit ursum immanem, conluuione liberatur incesti.

X.

Lentienses Alamanni a Gratiani Aug. Ducibus proelio superati, Rege Priario etiam interfecto; et post deditionem datis Gratiano tironibus, domum redire permissi.

1. Haec autumno uergente in hiemem, funesti per Thracias turbines conuerrebant [3]). Quae temporum rabies, uelut cuncta cientibus Furiis, ad regiones quoque longinquas progrediens, late serpebat. 2. Et iam Lentienses Alamannicus populus, tractibus Raetiarum confinis, per fallaces discursus, uiolato foedere dudum concepto, conlimitia nostra templabat, quae clades hinc exitiale primordium sumpsit. 3. Ex hac natione quidam inter principis armigeros militans, poscente negotio reuersus in larem, ut erat in loquendo effusior, interrogantes multos quid ageretur in palatio, docet, arcessitu Valentis patrui Gra-

1) Alte manuscrise: ratione.

2) Alte manuscrise: Tarphalorum, Thaiphalorum, Trifallorum.

3) Alte manuscrise: concurrebant.

www.dacoromanica.ro

tianum orientem uersus mox signa moturum, ut duplicatis uiribus repellantur plagarum terminalium adcolae, ad Romanarum rerum excidium coniurati. 4. Quibus auide Lentienses acceptis, ipsi quoque haec quasi uicini cernentes, ut sunt ueloces et rapidi, conferti in praedatorios globos, Rhenum gelu peruium pruinis Februario mense .... tendentes prope cum Petulantibus Celtae, non sine sui iactura, adflictos grauiter adultis uiribus auerterunt. 5. Verum retrocedere coacti Germani, atque noscentes exercitus pleramque partem in Illyricum (ut imperatore mox adfuturo), praegressam, exarsere flagrantius: maioraque coeptantes, pagorum omnium incolis in unum conlectis, cum quadraginta armorum milibus uel septuaginta, ut quidam laudes extollendo principis iactitarunt, sublati in superbiam nostra confidentius inruperunt.

6. Quibus Gratianus cum formidine magna compertis, reuocatis cohortibus, quas praemiserat in Pannonias, conuocatisque aliis, quas in Galliis retinuerat dispositio prudens, Nannieno negotium dedit, uirtutis sobriae duci: eique Mallobauden iunxit pari potestate conlegam, domesticorum comitem, regemque Francorum, uirum bellicosum et fortem. 7. Nannieno igitur pensante fortunarum uersabiles casus, ideoque cunctandum esse censente, Mallobaudes alta pugnandi cupiditate raptatus (ut consueuerat), ire in hostem, differendi impatiens, agebatur. 8. Proinde horrifico aduersum fragore terrente, ubi primum apud Argentariam signo per cornicines dato, concurri est coeptum, sagittarum uerrutorumque missilium pulsibus, crebriores hinc indeque sternebantur. 9. Sed in ipso proeliorum ardore, infinita hostium multitudine milites uisa, uitantesque aperta discrimina, per calles consitas arboribus et angustas, ut quisque potuit, dispersi, paulo postea stetere fidentius, et splendore conspicui, proculque nitore, fulgentes armorum, imperatorii aduentus iniecere barbaris metum, 10. Qui repente uersi in terga, resistentesque interdum, nequid ultimae rationis omitterent, ita sunt caesi, ut ex praedicto numero non plus quam quinque milia, ut aestimabatur, euaderent, densitate nemorum tecta, inter complures alios audaces et fortes, rege quoque Priario interfecto, exitialium concitore pugnarum.

11. Hac laeti successus fiducia Gratianus erectus, iamque ad partes tendens eoas, laeuorsus flexo itinere, latenter Rheno transito, spe incitatior bona, uniuersam, si id temptanti fors adfuisset, delere statuit malefidam et turbarum auidam gentem. 12. Hocque urgentibus aliis super alios nuntiis cognito, Lentienses[1]) aerumnis populi sui ad internicionem paene deleti, et repentino principis aduentu defixi, quid capesserent ambigentes, cum neque repugnandi neque agendi aliquid aut moliendi, laxamentum possent inuenire uel breue, impetu celeri obsessos

1) Alte manuscrise: Lensiensis.

www.dacoromanica.ro

petiuerunt inuiis cautibus colles, abruptisque per ambitum rupibus insistentes, rebus caritatibusque suis, quas secum conduxerant, omni uirium robore propugnabant. 13 Qua difficultate perpensa, uelut murorum obicibus opponendi, per legiones singulas quingenteni[1]) leguntur armati, usu prudenter bellandi comperti. Qui ea re animorum aucta fiducia, quod uersari inter antesignanos uisebatur acriter princeps, montes scandere nitebantur, tamquam uenaticias praedas, si calcassent editiora, confestim sine certamine ullo rapturi: exorsumque proelium uergente in meridiem die, tenebrae quoque occupauere nocturnae. 14 Quippe magno utriusque partis pugnabatur exitio: caedebant cadebantque nostrorum non pauci, simul arma imperatorii comitatus auro colorumque micantia claritudine, iaculatione ponderum densa confringebantur.

15. Et inde diu reputante Gratiano cum optimatibus, perniciosum apparebat et inritum, contra asperitates aggerum prominentium, intempestiua contendere pertinacia, multis (ut in tali negotio), uariatis sententiis, otioso milite circumuallari placuit barbaros, inedia fatigatos, quia locorum iniquitate defenderentur. 16. Verum cum obstinatione simili renitentes Germani, peritique regionum, petissent alios montes, his quos ante insiderant, altiores: conuersus illuc cum exercitu imperator, eadem qua antea fortitudine, semitas ducentes ad ardua quaeritabat. 17. Quem Lentienses intentum iugulis suis, omni perseuerandi studio contemplantes, post deditionem, quam impetrauere supplici prece, oblata (ut praeceptum est) iuuentute ualida nostris tirociniis permiscenda, ad genitales terras innoxii ire permissi sunt.

18. Hanc uictoriam oportunam et fructuosam, quae gentes hebetauit occiduas, sempiterni numinis nutu, Gratianus incredibile dictu est, quo quantoque uigore, exerta celeritate, aliorsum properans expediuit: praeclarae indolis adulescens, facundus et moderatus et bellicosus et clemens, ad aemulationem lectorum progrediens principum, dum etiam tum lanugo genis inserperet speciosa, ni uergens in ludibriosos actus natura, laxantibus proximis, semet ad uana studia Caesaris Commodi conuertisset, licet hic incruentus. 19. Vt enim ille, quia perimere iaculis plurimas feras spectante consueuerat populo, et centum leones in amphitheatrali circulo simul emissos, telorum uario genere, nullo geminato uulnere, contruncauit, ultra hominem exultauit, ita hic quoque, intra saepta quae appellant uiuaria, sagittarum pulsibus crebris, dentatas conficiens bestias, incidentia multa parui ducebat et seria: eo tempore quo etiam si imperium Marcus regeret Antoninus, aegre sine collegis similibus et magna sobrietate consiliorum, lenire luctuosos rei publicae poterat casus.

20. Dispositis igitur, quae pro temporum captu per Gallias

1) Alte manuscrise: quingenti.

www.dacoromanica.ro

res rationesque poscebant, et punito Scutario proditore, qui festinare principem ad Illyricum, barbaris indicarat, Gratianus exinde digressus per castra, quibus Felicis Arboris nomen est, per Lauriacum ad opitulandum oppresae parti porrectis itineribus ire tendebat.

21. Isdemque diebus, Frigerido multa atque utilia pro securitate communi sollertissime cogitanti, munireque properanti Succorum angustias, ne discursatores hostes et leues, tamquam exaestuare sueti torrentes, per septentrionales prouincias fusius uagarentur, successor Maurus nomine mittitur comes, uenalis ferociae specie, et ad cuncta mobilis et incertus; is est quem praeteritorum textu rettulimus, ambigenti super corona capiti imponenda, Iuliano Caesari, dum inter eius armigeros militaret, adroganti astu fidenter, torquem obtulisse collo abstractam. 22. Remotusque in ipsa uertigine pereuntium rerum, dux cautus et diligens, cum etiam si dudum discessisset in otium, ad procinctum reduci negotiorum magnitudine poscente deberet.

XI.

Sebastianus Gothos spoliis onustos apud Berceam inopinantes concidit: paucos fuga seruauit. Gratianus Aug. ad patruum Valentem properat, ei contra Gothos laturus auxilium.

1. His forte diebus, Valens tandem excitus Antiochia, longitudine uiarum emensa, uenit Constantinopolim, ubi moratus paucissimos dies, seditioneque papalarium leui pulsatus Sebastiano paulo ante ab Italia (ut petierat) misso, uigilantiae notae ductori, pedestris exercitus cura commissa, quem regebat antea Traianus: ipse ad Melanthiada uillam Caesarianam profectus, militem stipendio fouebat et alimentis, et blanda crebritate sermonum. 2. Unde cum itinere edicto per tesseram Nicen uenisset, quae statio ita cognominatur, relatione speculatorum didicit refertos opima barbaros praeda, a Rhodopes[1]) tractibus prope Hadrianopolim reuertisse: qui motu imperatoris, cum abundanti milite cognito, popularibus iungere se festinant, circa Beroeam et Nicopolim agentibus[2]) praesidiis fixis: atque ilico ut oblatae occasionis maturitas postulabat, cum trecentenis militibus per singulos numeros lectis, Sebastianus properare dispositus est, conducens rebus publicis aliquid (ut promittebat) acturus. 3. Qui itineribus celeratis, conspectus prope Hadrianopolim, obseratis ui portis, iuxta adire prohibebatur: ueritis defensoribus, ne captus ab hoste ueniret et subornatus, atque

1) Alte manuscrise: Rodopeis.

2) Alte texte: ingentibus.

www.dacoromanica.ro

contingeret aliquid in ciuitatis perniciem, quale per Actum acciderat comitem, quo per fraudem a Magnentiacis militibus capto, claustra patefacta sunt Alpium Iuliarum. 4. Agnitus tamen licet sero Sebastianus, et urbem introire permissus, cibo et quiete curatis pro copia, quos ductabat, secuta luce impetu clandestino erupit, uesperaque incedente, Gothorum uastatorios cuneos prope flumen Hebrum subito uisos, paulisper opertus aggeribus et frutectis, obscura nocte suspensis passibus consopitos adgressus est, adeoque prostrauit, ut praeter paucos quos morte uelocitas exemerat pedum, interirent reliqui omnes, praedamque retraxit innumeram, quam nec ciuitas cepit nec planities lata camporum. 5. Qua causa percitus Fritigernus, et extimescens ne dux (ut suepe audierat), impetrabilis, dispersos licenter suorum globos raptuique intentos consumeret, inprouisos adoriens: reuocatis omnibus prope Cabylen oppidum cito discessit, ut agentes in regionibus patulis, nec inedia nec occultis uexarentur insidiis.

6. Dum haec aguntur in Thraciis, Gratianus docto litteris patruo, qua industria superauerit Alamannos, pedestri itinere, praemissis impedimentis et sarcinis, ipse cum expeditiore militum manu, permeato Danubio, delatus Bononiam, Sirmium introiit, et quadriduum ibi moratus, per idem flumen ad Martis castra descendit, febribus interuallatis adflictus: in quo tractu Halanorum impetu repentino tamptatus, amisit sequentium paucos.

XII.

Valens Aug. ante aduentum Gratiani cum Gothis pugnare constituit.

1. Isdemque diebus exagitatus ratione gemina Valens, quod Lentienses compererat superatos, quodque Sebastianus subinde scribens, facta dictis exaggerabat, e Melanthiade signa commouit, aequiperare facinore quodam egregio, aduliscentem properans filium fratris, cuius uirtutibus urebatur: ducebatque multiplices copias, nec contemnendas nec segnes, quippe etiam ueteranos isdem iunxerat plurimos, inter quos et honoratiores alii et Traianus recinctus est, paulo ante magister armorum. 2. Et quoniam exploratione sollicita, cognitum est cogitare hostes fortibus praesidiis itinera claudere, per quae commeatus necessarii portabuntur, occursum est huic conatui competenter, ad retinendas oportunitates angustiarum, quae prope erant, peditibus sagittariis et equitum turma citius missa. 3. Triduoque proximo, cum barbari gradu incederent leni, et metuentes eruptionem per deuia quindecim milibus passuum a ciuitate discreti, stationem peterent Nicen (incertum quo errore) procursatoribus omnem illam multitudinis partem, quam

www.dacoromanica.ro

uiderant, in numero decem milium esse firmantibus, imperator procaci quodam calore perculsus, isdem occurrere festinabat. 4. Proinde agmine quadrato incedens, prope suburbanum Hadrianupoleos uenit, ubi uallo sudibus fossaque firmato, Gratianum inpatienter operiens, Richomeren comitem domesticorum suscepit, ab eodem imperatore praemissum cum litteris, ipsum quoque uenturum mox indicantibus. 5. Quarum textu oratus, ut praestolaretur paulisper periculorum participem. neue abruptis discriminibus temere semet committeret solum, adhibitis in consilium potestatibus uariis, quid facto opus esset deliberabat. 6. Et cum Sebastiano auctore, quidam protinus eundem ad certamen urgerent, Victor nomine (magister equitum) Sarmata sed cunctator et cautus, eadem sentientibus multis, imperii socium expectari censebat, ut incrementis exercitus Gallicani adscitis, opprimeretur lenius tumor barbaricus flammans. 7. Vicit tamen funesta principis destinatio, et adulabilis quorundam sententia regiorum, qui ne paene iam partae uictoriae, (ut opinabantur) consors fieret Gratianus, properari cursu celeri suadebant.

8. Et dum necessaria parabantur ad decernendum, Christiani ritus presbyter (ut ipsi appellant), missus a Fritigerno legatus, cum aliis humilibus uenit ad principis castra, susceptusque leniter, eiusdem ductoris optulit scripta, petentis propalam ut sibi suisque, quos extorres patriis laribus, rapidi ferarum gentium exegere discursus, habitanda Thracia sola cum pecore omni concederentur et frugibus: hoc impetrato, spondentis perpetuam pacem. 9. Praeter haec idem Christianus, ut conscius arcanorum et fidus, secretas alias eiusdem regis optulit litteras, qui astu et ludificandi uarietate nimium sollers, docebat Valentem, quasi mox amicus futurus et socius, aliter se popularium saeuitiam mollire non posse, uel ad condiciones rei Romanae profuturas allicere, nisi subinde armatum isdem iuxta monstraret exercitum, et timore imperatorii nominis intentato, eos a pernicioso pugnandi reuocaret ardore. Et legati quidem ut ambigui frustra habiti discesserunt.

10. Exoriente uero aurora diei, quem quintum Iduum Augustarum numerus ostendit annalis, signa praepropere commouentur, inpedimentis et sarcinis prope Hadrianopoleos muros, cum legionum tutela congrua conlocatis. Thesauri enim et principalis fortunae insignia cetera, cum praefecto et consistorianis ambitu moenium tenebantur. 11. Decursis itaque uiarum spatiis confragosis, cum in medium torridus procederet dies, octaua tandem hora hostium carpenta cernuntur, quae ad speciem rotunditatis detornatae digesta, exploratorum relatione adfirmabantur. Atque (ut mos est) ululante barbara plebe ferum et triste, Romani duces aciem struxere: et anteposito dextro cornu equitum primo, peditatus pars maxima subsidebat. 12, Cornu autem equitum laeuum, disiectis adhuc per itinera plurimis, summa diffi-

www.dacoromanica.ro

cultate conductum, properabat passibus citis. Dumque idem cornu nullo etiam tum interturbante, extenditur, horrendo fragore, sibilantibus armis, pulsuque minaci scutorum, territi barbari, quoniam pars eorum cum Alatheo et Safrace, procul agens et accita, nondum uenerat, oraturos pacem misere legatos. 13. Eorum dum uilitatem despicit imperator, ut firma fieret paciscenda, optimates poscens idoneos mitti, illi de industria cunctabantur, ut inter fallacis [1]) indutias, equites sui redirent, quos adfore iam sperabant. Et miles feruore calefactus aestiuo, siccis faucibus conmarceret, relucente amplitudine camporum incendiis, quos lignis nutrimentisque aridis subditis, ut hoc fieret idem, hostes urebant. Cui malo aliud quoque accedebat exitiale, quod homines et iumenta cruciabat inedia grauis.

14. Inter quae Fritigernus, callidus futuri coniector, Martemque partimescens ancipitem, uelut caduceatorem, unum e plebe suo misit arbitrio, petens nobiles quosdam et electos ad se prope diem obsides mitti, inpauidus ipse minimi litare laturus, et necessaria. 15. Laudato probatoque formidati ducis proposito, tribunus Aequitius, cui tunc erat cura palatii credita, Valentis propinquus, adsentientibus cunctis ire pignoris loco mature disponitur. Quo renitente, quia semel captus ab hostibus lapsusque a Dibalto, uerebatur eorum inrationabiles motus, Richomeres se sponte obtulit propria, ireque promiserat libens, pulchrum hoc quoque facinus, et uiro conuenire existimans forti. Iamque pergebat, indicia dignitatis et natalium... 16. Eo ad uallum hotile tendente, sagittarii et scutarii, quos Bacurius Hiberus quidam tunc regebat et Cassio, auidius impetu calenti progressi, iamque aduersis conexi, ut inmature proruperant, ita inerti discessu, primordia belli foedarunt. 17. Hocque impedimento conatus intempestiui et Richomeris alacritas fracta est, nusquam ire permissi, et equitatus Gothorum cum Alatheo reuersus et Safrace, Halanorum manu permixta, ut fulmen prope montes celsos excussus, quoscumque adcursu ueloci inuenire comminus potuit, incitata caede turbauit.

XIII

Gothi omnes in unum coniuncti nimirum Theruingi ductu Fritigerni Reg. et Greuthungi ducibus Alatheo et Safrace, cum Romanis acie instructa confligunt, et fuso equitatu, pedites nudatos atque confertos cum maxima strage in fugam conniciunt. Valens occisus nusquam comparuit.

1. Cumque arma ex latere omni concuterentur et tela, lituosque Bellona luctuosos inflaret in clades Romanas, solito inma-

1) Alte manuscrise: fallaces.

www.dacoromanica.ro

nius furens, cedentes nostri multis interclamantibus restiterunt. et proelium flammarum ritu accrescens, terrebat millitum animos, confixis quibusdam rotatis ictibus iaculorum et sagittarum. 2. Deinde conlisae in modum rostratarum nauium acies, trudentesque se uicissim, undarum specie motibus sunt reciprocis iactitatae.

Et quia sinistrum cornu ad usque plaustra ipsa accessit, ultra (siqui tulissent suppetias), processurum: a reliquo equitatu desertum, multitudine hostili urgente, ac si ruina aggeris magni, oppressum atque deiectum est: steterunt inprotecti pedites ita concateruatis manipulis, ut uix mucronem exerere, aut manus reducere, quisquam posset. Nec iam obiectu pulueris caelum patere potuit ad prospectum, clamoribus resultans horrificis. Qua causa tela undique mortem uibrantia, destinata cadebant et noxia, quod nec prouideri poterant nec caueri. 3. Verum ubi effusi inmensis agminibus barbari, iumenta conterebant et uiros, et neque ad receptum confertis ordinibus, laxari usquam poterat locus, et euadendi copiam constipatio densior adimebat: nostri quoque ultimo cadenti contemptu, occursantes receptis gladiis obtruncabant, et mutuis securium ictibus, galeae perfrigebantur atque loricae. 4. Videreque licebat celsum ferocia barbarum, genis stridore constrictis, succiso poplite aut abscisa ferro dextera uel confosso latere inter ipsa quoque mortis confinia, minaciter circumferentem oculos truces: ruinaque confligentium mutua, humi corporibus stratis, campi peremptis impleti sunt, et morientium gemitus, profundisque uulneribus transfixorum, cum timore audiebantur ingenti. 5. In hoc tanto tamque confusae rei tumultu, exhausti labore et periculis pedites, cum deinceps neque uires illis neque mentes suppeterent ad consilium, diffractis hastarum plerisque conlisione adsidua, gladiis contenti destrictis, in confertas hostium turmas se immergebant, salutis inmemores, circumspectantes ademptum esse omne euadendi suffugium. 6. Et quia humus riuis operta sanguineis, gressus labiles euertebat, conabantur modis omnibus uitam inpendere non inultam: adeo magno animorum robore oppositi incumbentibus, ut etiam telis quidam propriis interirent. Atra denique cruoris facie omnia conturbante, et quocunque se inflexerant oculi, aceruis caesorum adgestis, exanimata cudauera sine parsimonia calcabantur. 7. Solque sublimior, decurso Leone. ad domicilium caelestis Virginis transiens, Romanos magis attenuatos inedia, sitique confectos, etiam armorum grauantibus sarcinis exurebat. Ad ultimum incumbente barbarorum pondere acies inclinatae nostrorum, quod solum postremis malis habuere subsidium, incondite qua quisque poterat, uertuntur in pedes.

8. Dumque omnes dispersi per ignotos tramites cedunt, imperator diris pauoribus circumsaeptus, paulatimque insiliens funerum moles, ad Lancearios confugit et Mattiarios: qui dum multitudo tolerabatur hostilis, fixis corporibus steterant incon-

www.dacoromanica.ro

cussi. Eoque uiso, Traianus exclamat, spem omnem absumptam, ni desertus ab armigeris princeps, saltim aduenticio tegeretur auxilio. 9. Hocque audito, Victor nomine comes, Batauos in subsidiis locatos haut procul, ad imperatoris praesidium raptim cogere properans, cum inuenire neminem posset, gradiens retro discessit. Parique modo Richomeres periculo semet exemit et Saturninus.

10. Sequebantur itaque furore ex oculis elucente, barbari nostros, iam liquente uenarum calore torpentes: quorum aliqui percussoribus cadebant incertis, non nulli ponderibus solis urgentium obruti, ictuque suorum aliqui trucidati: nec enim saepe renitentibus cedebatur, aut parcebat cedentibus quisquam. 11. Super his obstruebant itinera iacentes multi semineces, cruciatus uulnerum inconferentes, cum quibus aggeres quoque equorum constrati, cadaueribus campos implerunt. Diremit haec numquam pensabilia damna, quae magno rebus stetere Romanis, nullo splendore lunari nox fulgens.

12. Primaque caligine tenebrarum, inter gregarios imperator, ut opinari dabatur (neque enim uidisse se quisquam, uel praesto fuisse adseuerauit), sagitta perniciose saucius ruit, spirituque mox consumpto decessit, nec postea repertus est usquam. Hostium enim paucis spoliandi gratia mortuos, per ea loca diu uersatis, nullus fugatorum uel accolarum illuc adire est usus. 13. Simili clade Caesarem accipimus Decium, dimicantem cum barbaris acriter, equi lapsu prostratum, quem feruentem retinere non ualuit, abiectumque in paludem, nec emergere potuisse, nec inueniri. 14. Alii dicunt, Valentem animam non exhalasse confestim, sed cum candidatis et spadonibus paucis, prope ad agrestem casam relatum, secunda contignatione fabre munitam, dum fouetur manibus imperitis, circumsessum ab hostibus, qui esset ignorantibus, dedecore captiuitatis exemptum. 15. Cum enim oppessulatas ianuas perrumpere conati qui secuti sunt, a parte pensili domus sagittis incesserentur, ne per moras inexpedibiles, populandi amitterent copiam, congestis stipulae fascibus et lignorum, flammaque supposita, aedificium cum hominibus torruerunt. 16. Unde quidam de candidatis, per fenestram lapsus captusque a barbaris, prodidit factum, et eos maerore adflixit, magna gloria defraudatos, quod Romanae rei rectorem non cepere superstitem. Is ipse iuuenis, occulte postea reuersus ad nostros, haec ita accidisse narrauit. 17. Pari clade recuperatis Hispaniis, Scipionum alterum cremata turri in quam confugerat, absumptum incendio hostili, conperimus. Illud tamen certum est, nec Scipioni nec Valenti, sepulturam (qui supremitatis honor est) contigisse.

18. In hac multiplici uirorum inlustrium clade, Traiani mors eminuit et Sebastiani, cum quibus triginta quinque oppetiuere, tribuni uacantes, et numerorum rectores, et Valerianus atque Aequitius, quorum alter stabulum alter curabat palatium. Inter

www.dacoromanica.ro

hos etiam Promotorum tribunus, Potentius, cecidit in primaevo aetatis flore, bono cuique spectatus, meritis Vrsicini patris, magistri quondam armorum, suisque commendabilis. Constatque uix tertiam euasisse exercitus partem. 19... annalibus praeter Cannensem pugnam ita ad internicionem res legitur gesta, quamquam Romani aliquotiens reflante Fortuna fallaciis lusi, bellorum iniquitati cesserunt ad tempus, et certamina multa, fabulosae neniae fleuere Graecorum.

XIV.

Valentis Aug. uirtutes et uitia.

1. Perit autem hoc exitu Valens, quinquagesimo anno contiguus, cum per annos quattuor imperasset et decem, paruo minus. Cuius bona multis cognita dicemus et uitia. 2. Amicus fidelis et firmus, uitor acer ambitionum, seuerus militaris et ciuilis disciplinae corrector, peruigil semper et anxius, ne quis propinquitatem eius praetendens, altius semet efferret, erga deferendas potestates uel adimendas, nimium tardus, prouinciarum aequissimus tutor, quarum singulas ut domum propriam custodibat[1]) indemnes, tributorum onera studio quodam molliens singulari, nulla uectigalium admittens augmenta, in adaerandis reliquorum debitis non molestus, furibus et in peculatu deprehensis iudicibus, inimicus asper et uehemens. Nec sub alio principe in huius modi negotiis, melius secum actum esse meminit oriens. 3. Super his omnibus liberalis erat cum moderatione, cuius rei licet abundent exempla, unum tamen sufficiet poni. Ut sunt in palatiis non nulli alienarum rerum auidi, siqui caducum uel aliud petisset ex usu, cum magna iustorum iniustorumque distinctione, contradicturis copia seruata, donabat ei qui petierat, tres uel quattuor alios absentes aliquotiens impetratorum participes iungens: ut castigatius agerent inquieti, lucra quibus inhiabant, hoc minui commento cernentes. 4. Super aedificiis autem, quae per diuersas urbes et oppida uel instaurauit, uel a primis instruxit auspiciis (ne sim longior) taceo, rebus ipsis id apertius monstrare concedens. Haec bonis omnibus aemulanda sunt, ut existimo: nunc eius uitia percurramus.

5. Magnarum opum intemperans adpetitor, laborum impatiens, duritiamque magis adfectans inmanem, in crudelitatem procliuior, subagrestis ingenii, nec bellicis nec liberalibus studiis eruditus: alienis gemitibus libenter emolumenta fructusque conquirens, tuncque magis intolerabilis, cum incidentia crimina ad contemptam uel laesam principis amplitudinem trahens, in sanguinem saeuiebat et dispendia locupletum. 6. Illud quoque

1) Alte manuscrise: custodiebat.

www.dacoromanica.ro

ferri non poterat, quod cum legibus lites omnes quaestionesque commitere uideri se uellet, destinatisque uelut lectis iudicibus negotia spectanda mandabat, nihil agi contra libidinem suam patiebatur: iniuriosus alia et iracundus, et criminantibus sine differentia ueri uel falsi, facillime patens, quae uitiorum labes etiam in his priuatis cotidianisque rationibus, impendio est formidanda.

7. Cessator et piger: nigri coloris, pupula oculi unius obstructa, sed ita ut non eminus appareret, figura bene conpacta membrorum, staturae nec procerae nec humilis, incuruis cruribus extanteque mediocriter uentre.

8. Haec super Valente dixisse sufficiet, quae uera esse aequalis nobis memoria plene testatur. Illud autem praeteriri non conuenit, quod cum oraculo tripodis, quam mouisse Patricium docuimus et Hilarium, tres uersus illos fatidicos comperisset, quorum ultimus est

ἐν πεδίοισι Μίμαντος ἀταιομένοιο Ἄρηος

ut erat inconsummatus et rudis, inter initia contemnebat, processu uero luctuum maximorum, abiecte etiam timidus, eiusdem sortis recordatione Asiae nomen horrebat: ubi Erythraeo oppido superpositum montem Mimanta, et Homerum scripsisse et Tullium, doctis referentibus audiebat. 9. Denique post interitum eius, discessumque hostilem, prope locum in quo cecidisse existimatus est, inuentus dicitur saxeus monumenti suggestus, cui lapis adfixus incisis litteris Graecis, sepultum ibi nobilem quendam Mimanta ueterem indicabat.

XV.

Gothi uictores Hadrianopolim oppugnant, ubi thesauros suos Valens et Imperatoria insignia cum Praefecto et Consistorianis reliquerat; et omnia frustra experti discedunt.

1. Post exitialem pugnam cum iam tenebris nox terras implesset, hi qui superfuere, dextra pars alii laeua, uel quo metus traxerat ferebantur, quisque proximos quaerens: cum praeter se nihil singuli cernere poterant, occipitiis propriis ferrum arbitrantes haesere. Audiebantur tamen (licet longius) heiulatus miserabiles relictorum, singultusque morientium, et uulneratorum cruciabiles fletus.

2. Luce uero coeptante, uictores, ut bestiae sanguinis inritamento atrocius efferatae, spei inanis inlecebris agitati, Hadrianopolim agminibus petiuere densetis[1]), eam uel cum discriminibus excisuri postremis: docti per proditores et transfugas, potestatum culmina maximarum, et fortunae principalis insignia,

1) Alte manuscrise: densatis.

www.dacoromanica.ro

thesaurosque Valentis, illic ut arduo in munimento conditos. 3. Et ne interuallatis ardor intepisceret moris, hora diei quarta ambitu cincto murorum, infestissime certabatur, oppugnatoribus genuina ferocia ad praeceps exitium festinantibus, contraque defensorum uigore, ualidis uiribus incitato. 4. Et quia militum calonumque numerus magnus, ciuitatem cum iumentis introire prohibitus, adfixus parietibus moenium, aedibus continuis, pro loci humilitate fortiter decernebat, superaratque rabies inminentium ad usque horam diei nonam, subito pedites nostri trecenti, ex his qui prope ipsas stetere loricas, conferti in cuneum, desciuerunt ad barbaros, eosque illi auide raptos, confestim (incertum quo consilio) trucidarunt; et ex eo deinceps obseruatum est, neminem huius modi aliquid, uel in desperatione rerum ultima cogitasse. 5. Feruente itaque tot malorum congerie, repente cum fragore caelesti, imbres nubibus atris effusi dispersere circumfrementium globos, reuersique ad uallum dimensum, tereti figura plaustrorum, inmanes spiritus latius porrigentes, iubebant nostris per minaces litteras et legatum . . . . etatem, fide retinendae salutis accepta. 6. Verum introire non auso, qui missus est, per Christianum quendam portatis scriptis et recitatis, utque decebat contemptis, parandis operibus diei residuum et nox omnis abrumpta. Nam intrinsecus silicibus magnis obstrusae sunt portae, et moenium intuta firmata, et ad emittenda undique tela uel saxa, tormenta per locos aptata sunt habiles, adgestaque prope sufficiens aqua. Pridie enim dimicantium quidam, siti ad usque ipsa uitae detrimenta uexati sunt.

7. Contra Gothi reputantes difficiles Martis euentus, anxiique cum sterni et sauciari cernerent fortiores, et particulatim uires suas conuelli, astutum iniere consilium, quod ipsa indicante iustitia publicatum est. 8. Partis enim nostrae candidatos aliquos qui die praeterito ad eos defecerant, pellexere, ut simulata fuga uelut ad propria remeantes, intra muros suscipi se curarent, ingressique latenter quandam incenderent partem: ut tamquam signo erecto occultius, dum circa extinguendum incendium distringitur multitudo clausorum, ciuitas perrumperetur inpropugnata. 9. Perrexere (ut statutum est) candidati: cumque prope fossas uenissent, manus tendentes, orantesque ut Romanos semet admitti poscebant. Et recepti quia nulla erat suspicio quae uetaret, interrogatique super consiliis hostium, uariarunt: unde factum est ut cruenta quaestione uexati, ceruicibus perirent abscisis, quid acturi uenerant, aperte confessi.

10. Omni itaque bellandi apparatu praestructo, aduentante uiligia tertia, barbari abolito praeteritorum uulnerum metu, in urbis obseratos aditus multiplicatis ordinibus inundarunt, et obstinationem repugnatium ...ere. At cum armatis provinciales et palatini ad obruendos eos excitatius exurgebant, et cuiusce modi tela in multitudine tanta, uel temere missa, cadere

www.dacoromanica.ro

sine noxa non poterant. 11. Animaduersum est a nostris isdem telis barbaros uti, quibus appetebantur. Ideoque mandatum est, ut neruis ferrum lignumque conectentibus, ante iactum incisis, emitterentur arcu sagittae, quae uolitantes uires integras reseruabant. Infixae uero corporibus, nihil uigoris perdebant, aut certe (si cecidissent in uanum), ilico frangebantur. 12. Dedit autem rebus ita flagrantibus graue momentum, casus admodum inopinus. Scorpio genus tormenti, quem onagrum sermo uulgaris appellat, e regione contra hostium aciem densam locatus, lapidem contorsit ingentem, qui licet humo frustra inlisus est, uisus, tamen ita eos metu exanimauit, ut stupore spectaculi noui, cedentes e medio abire temptarent. 13. Sed bucinis optimatum monitu occinentibus, instauratum est proelium, et pari modo res Romana superior stetit, nullo ferme alio telo, uel funditoris amento, in cassum excusso. Agmina enim praeeuntium ductorum, quos rapiendi Valentis malis lacrationibus quaesita cupiditas incendebat, secuti ceteri prae se ferebant, aequiperasse discrimina potiorum: namque semineces aliquot, aut magnis obtriti ponderibus, uel confixi iaculis pectora, uoluebantur, non nulli scalas uehendo, ascensumque in muros ex latere omni parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis et columnarum fragmentis et cylindris. 14. Nec quemquam furentium cruoris horrenda species ad serum usque diem ab alacritate faciendi fortiter auertebat, hoc incitante, quod etiam defensorum plurimos cadere diuersis ictibus uidentes, eminus laetabantur. Ita sine requie ulla uel modo, pro moenibus et contra moenia ingentibus animis pugnabantur. 15. Et quia nullo ordine iam sed per procursum pugnabatur et globos, quod desperationis erat signum extremae, flexo in uesperam die, digressi omnes rediere ad tentoria tristes, inconsideratae dementiae alter alterum arguentes, quod non (ut suaserat antea Fritigernus), obsidionales aerumnas ubique declinarunt.

XVI

Gothi, Hunorum Halanorumque copiis auro sibi adiunctis, frustra Constantinopolim tentant. Qua arte Iulius, magister militum trans Taurum, Orientales prouincias Gothis exonerauerit.

1. Conuersi post haec per omne tempus noctis (ut aestiuae) non longum, ad uulnerum curas, artesque medendi gentiles, reddita luce, in uarias consiliorum uias diducebantur, quorsum tenderent ambigentes, multisque dictatis et controuersis, occupare statuunt Perinthum, exindeque... diuitiarum referta, docentibus omnia perfugis, etiam domorum nedum urbium interna noscentes. Hanc secuti sententiam, quam utilem existi-

www.dacoromanica.ro

marunt, itineribus lentis, miscentes cuncta populationibus et incendiis, nullo renitente pergebant.

2. Obsessi uero apud Hadrianopolim, post eorum abitum tempestiuum, cum uacare hoste loca proxima compertae fidei nuntiassent exploratores, egressi media nocte, uitatis aggeribus publicis, per nemorosa et deuia pars Filippopolim, exindeque Serdicam, alia ad Macedoniam, cum intemeratis opibus quas uehebant, omni studio ad properandum excogitato, currebant, uelut in regionibus illis repperiendo Valente. Quem inter medios certaminum turbines oppetisse; uel certe ad tugurium confugisse, ubi aestimatus est ui periisse flammarum, penitus ignorabant.

3. At Gothi Hunis Halanisque permixti, nimium bellicosis et fortibus rerumque asperarum diff cultatibus induratis, quos miris praemiorum inlecebris sibi sociarat sollertia Fritigerni, fixis iuxta Perinthum castris, ipsam quidem urbem cladum [1]) memores prisinarum, nec adire nec temptare sunt ausi, agros uero fertiles late distentos et longe, ad extremam uastauere paenuriam, cultoribus caesis aut captis, 4. Unde Constantinopolim, copiarum cumulis inhiantes amplissimis, formas quadratorum agminum insidiarum metu seruantes, ire ocius festinabant, multa in exitium urbis inclitae moliturі. Quos inferentes sese inmodice, obicesque portarum paene pulsantes, hoc casu caeleste repulit numen. 5. Saracenorum cuneus (super quorum origine moribusque, diuersis in locis rettulimus plura), ad furta magis expeditionalium rerum, quam ad concursatorias habilis pugnas, recens illuc accersitus, congressurus barbarorum globo repente conspecto, a ciuitate fidenter erupit, diuque extento certamine pertinaci, aequis partes discessere momentis. 6. Sed orientalis turma nouo neque ante uiso superauit euentu. Ex ea enim crinitus quidam, nudus omnia praeter pubem, subraucum et lugubre strepens, educto pugione, agmini se medio Gothorum inseruit, et interfecti hostis iugulo labra admouit, effusumque cruorem exuxit. Quo monstruoso miraculo barbari territi, postea non ferocientes ex more, cum agendum adpeterent aliquid, sed ambiguis gressibus incedebant. 7. Processu dein audacia fracta, cum murorum ambitum insularumque spatiis inmensis oblongum, et inaccessas pulchritudines urbis, et incolentium plebem considerarent inmensam, iuxtaque fretum, quod Pontum disterminat et Aegaeum, disiectis bellorum officinis, quas parabant, post accepta maiora funera quam inlata, exinde digressi sunt effusorie per arctoas prouincias, quas peragrauere licenter, ad usque radices Alpium Iuliarum, quas Venetas appellabat antiquitas.

8. His diebus efficacia Iulii, magistri militiae, trans Taurum enituit salutaris et uelox. Conperta enim fatorum sorte per Thracias, Gothos antea susceptos, dispersosque per uarias

1) Alte manuscrise: cladium.

www.dacoromanica.ro

ciuitates et castra, datis tectioribus litteris ad eorum rectores, Romanos omnes (quod his temporibus raro contingit), uniuersos tamquam uexillo erecto, uno eodemque die, mandauit occidi, exspectatione promissi stipendii securos, ad suburbana productos. Quo consilio prudenti sine strepitu uel mora completo, orientales prouinciae discriminibus ereptae sunt magnis.

6. Haec ut miles quondam et Graecus, a principatu Caesaris Neruae exorsus, ad usque Valentis interitum, pro uirium explicaui mensura: opus ueritatem professum, numquam (ut arbitror), sciens silentio ausus corrumpere, uel mendacio. Scribant reliqua potiores, aetate et doctrinis florentes, Quos id (si libuerit) adgressuros, procudere linguas ad maiores moneo stilos.

www.dacoromanica.ro

TRADUCERE

CARTEA XXVII

IV.

Descrierea celor șase provincii ale Traciei și menționarea orașelor ce se găsesc în ele.

Pe când cele arătate mai sus se petreceau prin Galia și prin Italia, în Tracia au izbucnit noui războaie. Căci Valens după dorința fratelui său, de care era condus, ridică armele împotriva Goților, determinat de un motiv temeinic, fiindcă aceștia trimiseseră ajutoare lui Procop us căre pornise războiul civil. De aceea, se cade să spun câteva cuvinte, într'o scurtă digresiune, despre originea și situația geografică a acestei regiuni.

Descrierea Traciei ar fi ușoară, dacă cărțile celor vechi ar fi de acord, dar ele se contrazic; și fiindcă nu se descoperă adevărul ce ele ni-l făgăduesc, ne mulțumim să arătăm numai cele ce ne aducem aminte că am văzut noi înșine. Homer[2]), de o autoritate eternă, ne spune că această țară a fost odinioară o nemărginită câmpie, plăcută și cu munți înalți, închipuindu-și că este patria Crivățului și a Zefirului. Aceasta sau este o exagerare sau că, înainte vreme, erau socotiți sub numirea de Tracia, toate ținuturile cele foarte întinse și locuite de națiuni sălbatice. Și anume o parte din ea o locuiau Scordiscii[3]) astăzi foarte depărtați de aceste provincii, un popor altădată crud și fioros, cum ne-o arată antichitatea, sacrificând Belonei și lui Marte pe prizonieri și bând cu lăcomie sânge de om în titve de

1) Despre războiul cu Goții Ammian Marcellin ne vorbește în cartea XXVII, cap. V și în întreaga carte a XXXI-a. Capitolul IV din cartea a XXVII servește întrucâtva ca introducere.

2) Homer. *Iliada* IX. 5: Când Boreas și Zefirus suflând din Tracia veneau în sbor neașteptat.

3) Pasagiul acesta este luat după Festus 9, care scrisese cu vr'o 20 ani mai înainte. Vezi Mommsen. *Herm.* XVI 607.

www.dacoromanica.ro

capete omeneşti. De barbaria acestora statul roman, după multe pierderi, fiind adeseori lovit, în cele din urmă şi-a pierdut întreaga sa armată, împreună cu comandant cu tot [1])

Dar, această ţară, după cum observăm acum, este de forma unui corn de lună sau mai bine zis ne dă imaginea unui frumos amfiteatru. In vârful de apus, îndesat de munţi prăpăstioşi, se deschide defileul Succilor ce desparte Tracia de Dacia. Partea stângă însă, cea dela Nord, o închid înălţimile muntelui Haemus, şi Istrul, pe unde atinge solul roman, e plin de multe oraşe, castre şi fortificaţii. Pe latura dreaptă care este la miază zi se înalţă vârfurile munţilor Rodope; dinspre soare-răsare se termină cu o strâmtoare de mare, în care apele curgând în unde puternice din Marea Neagră şi mergând să se lovească cu valurile reciproce din Marea Egee, se deschide o îngustă separaţiune de pământ [2]). Din unghiul său de răsărit Tracia se mărgineşte cu Macedonia, prin nişte căi strâmte şi cu stânci prăpăstioase care se numesc Acontisma; nu departe de aci este staţiunea de cursă [3]) Arethusa, unde se poate vedea mormântul lui Euripide, celebru prin sublimele sale tragedii şi Stagira unde am aflat că s'a născut Aristoteles care, după cum afirmă Cicero, scoate din gura sa un fluviu de aur. Şi aceste locuri în vremurile vechi le-au ocupat barbarii, diferiţi ca moravuri şi graiu; dintre cari, pe lângă alţii, erau temuţi ca cei mai sălbatici Odrysii, atât de obişnuiţi să verse sânge de om, că atunci când nu aveau duşmani, ei înşişi la ospeţe, după ce se săturau de mâncare şi de băutură, întorceau armele în contra corpurilor alor lor, ca în corpurile unor străini.

Dar, după desvoltarea statului roman, pe când era în vigoare puterea consulară, aceste populaţiuni, înainte vreme totdeauna nesupuse şi rătăcind de colo până colo, fără civilizaţie şi fără legi, le-a biruit după multă stăruinţă Marcus Didius; Drusus apoi le-a redus la frontierele lor naturale, iar Minucius supuindu-le într'o luptă, le-a biruit lângă râul Hebru care curge din munţii cei înalţi ai Odrysilor; după aceştia cei rămaşi au fost distruşi într'o crâncenă luptă de proconsulul Appius Claudius; iar oraşele situate lângă Bosfor şi Propontida au fost încercuite de flotele romane. A sosit după aceştia generalul Lucullus care cel dintâi s'a ciocnit cu poporul cel voinic al Bessilor şi a supus în aceeaşi expediţie şi pe Hemimontani care resistară cu înverşunare. Prin vitejia sa, toată Tracia trecu subt puterea strămoşiior noştri şi, în acest mod, după cuceriri adesea îndoelnice, s'au adaus şase provincii pe lângă statul roman.

Intre acestea, cea dintâi care se mărgineşte cu Iliria,

---

1) C. Porcius Cato.

2) Un istm

3) Unele ediţii au *convallis et statio*, adecă Valea Arethusa.

www.dacoromanica.ro

poartă numele special de Tracia pe care o împodobesc două cetăţi mari, Philippopolis, vechia Eumolpias şi Beroe. După aceasta, provincia Aemimontului are ca cetăţi mari Hadrianopolis, ce se numea odată Uscudama şi Anchialon. Apoi Mysia, unde se găseşte Marcianopolis, numită astfel după numele surorii împăratului Traian, şi Durostorus, şi Nicopolis, şi Odessus. Şi alăturea este Scitia în care, între altele, sunt mai celebre cetăţile Dionysopolis şi Tomi şi Calatis. Provincia Europa este cea din urmă dintre toate; ea străluceşte, pe lângă muncipiile sale, prin două cetăţi Apris şi Perinthus, numită mai târziu Heraclea. Lipită de aceasta, provincia Rodope, are ca cetăţi Maximianopolis şi Maronea şi Aenos pe care a fundat-o şi apoi a părăsit-o Aeneas spre a întemeia, subt auspicii mai bune şi după mai multe rătăciri pe mare, domnia eternă a Italiei.

E constatat însă, după cum în general ni-o arată svonurile dese, că aproape toţi ţăranii cari locuesc în amintitele regiuni de munte şi în munţii cei înalţi de acolo ne întrec pe noi şi printr'o constituţie trupească mai sănătoasă şi prin prerogativa unei vieţi mai lungi şi aceasta se crede că provine din aceea că ei se feresc de mâncări murdare şi fierbinţi şi răcorindu-şi trupul cu roua proaspătă ce o calcă necontenit, respiră dulceaţa unui aer mai curat şi se împărtăşesc, ei mai mult decât toţi, de razele de soare dătător de vieaţă, nefiind atinşi până acum de viţiile omeneşti. După această expunere, să ne întoarcem la subiectul nostru.

V.

Războiul de trei ani al împăratului Valens împotriva Goţilor. Incheierea păcii.

După înfrângerea lui Procopius în Frigia, şi după ce au luat sfârşit cauzele luptelor interne, Victor, magister equitum, a fost trimis la Goţi, spre a cunoaşte lămurit din ce motive acest popor, prietin cu Romanii, şi legat printr'un sincer tratat pe pace, dăduse ajutor unui tiran (—lui Procopius—) care a ridicat armele împotriva unor împăraţi legitimi. Aceştia, pentruca să-şi scuze fapta print'o apărare temeinică, aduseră o scrisoare a acelulaşi Procopius care amintea că a luat imperiul ce i se datora ca unei rude din sângele lui Constantin şi susţineau că greşeala lor este vrednică de a fi iertată.

Aflând toate acestea din raportul lui Victor, împăratul Valens a socotit că această scuza este cu totul neîntemeiată, şi a pornit cu războiu împotriva Goţilor cari au fost preveniţi îndată şi, la începutul primăverii, strângându-şi întreaga armată, a poposit, făcându-şi tabăra, lângă fortăreaţa numită Daphne şi a

www.dacoromanica.ro

trecut peste Dunăre, după ce a făcut un pod de vase, fără să-i se opună cineva. Şi căpătând o mare încredere în sine, fiindcă în drumul său în dreapta şi în stânga, n'a întâlnit pe nimenea pe care să-l poată birui sau măcar să-l gonească dinaintea sa: căci toţi fiind cuprinşi de o teribilă groază de armata ce se apropia cu o mare pregătire şi strălucire, se îndreptară spre munţii cei înalţi ai Serrilor [1]), inaccesibili decât doar pentru cei cari îi cunoşteau bine. Pentruca totuş să nu treacă toată vara, fără să nu aibă nici un rezultat, a trimis pe Arintneus, magister peditum, cu cete de oameni de pradă, şi care a putut să prinza o parte din familiile celor ce rătăceau prin întinsul câmpiilor înainte de a fi ajuns la munţii cei înalţi şi cotiţi. Şi astfel, obţinând numai ceea ce-i dăduse întâmplarea, s'a întors cu ai săi acasă, fără să pricinuiască cuiva vr'o mare lovitură şi nici să o primească.

In anul următor, pe când se pregătea să între cu acelaşi entusiasm în ţara duşmanilor, revărsarea Dunării prin apele sale ieşite din albie împiedecându-l, l-a ţinut nemişcat în apropierea satului Carpilor, rămânând cu trupele sale în tabără de vară, până toamna. De aci, fiindcă n'a putut să facă nimic, din pricina mărimii apelor, a poecat în tabără de iarnă la Marcianopolis.

Şi în al treilea an, cu aceeaşi încăpăţânare, după ce a trecut peste Dunăre, la Noviodunum, pe un pod de corăbii, a năvălit în teritoriul barbarilor [2]) şi continuându-şi înaintarea, după lungi marşuri, a atăcat tribul războinic al Greuthungilor şi, după câteva lupte uşoare, a silit pe Athanaric, — pe acea vreme cel mai puternic şef care îndrăsnise să-i se opună cu trupa ce o credea că-i va fi de ajuns, — să fugă de teama pieirei, şi în urmă împăratul cu toţi ai săi s'a întors la Marcianopolis, loc potrivit, în acele ţinuturi, de a petrece iarna.

După diferitele întâmplări din cei trei ani, s'au ivit motive serioase de a se pune capăt războiului: primul că, din cauza necontenitei rămâneri a împăratului, teama duşmanilor Goţi sporea mereu; apoi comerţul fiind împiedicat, barbarii sufereau de lipsa celor necesare pentru vieaţă; aşa că au trimis adeseori delegaţi cu rugămintea de a cere pace spre a uita trecutul. Imparatul, deşi era un om incult, era însă un drept cumpănitor al situaţiunilor, înainte de epoca în care, prins de mrejele primejdioase ale linguşitorilor, a lovit interesele statului prin necontenite răni, se hotărî, după ce a luat sfatul şi al celorlalţi, că ar fi bine să le acorde pacea cerută. Şi au fost trimişi Victor şi în urmă Arintheus, comandanţii călăreţilor şi ai pedeştrilor. Aceştia, arătându-i prin scrisori autentice că Goţii

1) Unele ediţii au Succorum în loc de Serrorum.

2) *Barbaricum*, era numirea dată ţărilor dela Nordul Dunării ocupate de barbari.

www.dacoromanica.ro

sunt gata să primească condițiunile ce li s'au propus, n'a mai rămas decât fixarea locului pentru încheerea păcii. Dar, fiindcă Athanaric susținea că el este legat de teama de a nu-și călca jurământul și oprit de porunca tatălui său, de a nu călca niciodată pe pământul roman și deoarece nu putea să fie constrâns, iar, pe de altă parte, fiindcă ar fi fost necuviincios și urît ca împăratul să treacă la el, cei ce au tratat afacerea au găsit cu cale ca în mijlocul fluviului, cu ajutorul corăbiilor care ducea de aci pe principe, împreună cu suita sa, de dincolo pe generalul barbar și cu ai săi, să se încheie pacea cum s'a stabilit [1]). După încheerea acesteia, și după primirea de obstatici, Valens s'a întors la Constantinopol, unde, în urmă Athanaric, gonit din țara sa de naștere de o răscoală a alor săi, a murit de o soarte fatală și a fost îngropat după obiceiurile noastre cu o înmormântare măreață.

Cartea XXXI.

I.

Prevestirea morții împăratului Valens și a invaziei Goților.

Intr'aceea roata sorții schimbătoare ce aduce cu sine pe rând când fericirea când nefericirea a pus armele în mâna Bellonei și, chemând în tovărășia ei și pe Furii, a transportat în țările din răsărit evenimente dureroase pe cari le-au arătat că se vor ivi atât prevestirile cât și minunile de tot felul. Căci, pe lângă mai multe alte prezicări cu fond de adevăr ale unor profeți și ale unor auguri, câinii începură să urle ca lupii, iar cucuvelele de noapte cârâiau cântece de plâns și de jale; soarele acoperit de nori la aurora întuneca strălucirea zilelor și în Antiochia [2]), în timpul frământărilor și turburărilor populare, se auzea mereu în gura mulțimii, din partea celor ce se credeau năpăstuiți, obrăznicia „Viuus ardeat Valens" [3]) și, imitând pe crainicii publici se auzeau strigăte necurmate din partea celor ce cereau să se aducă lemne spre a se da foc termelor împăratului Valens, construite la stăruința sa. Toate acestea erau

1) Râul Padul a fost cândva teatrul tot unei astfel de conferințe între Carol VIII. regele Franței și Ludovic Sforza, duce de Milan.

2) Impăratul Valens se găsea în vremea aceasta în Asia, la Antiochia.

3) Viuus ardeat Valens, să arză de viu Valens, adecă, la moarte cu Valens.

www.dacoromanica.ro

semne ce arătau în mod invederat că i se apropie sfârşitul vieţii. Pe lângă aceasta, fantoma de mort a regelui Armeniei şi nenorocitele umbre mortuale a celor ucişi puţin mai înainte, în afacerea lui Theodor, nelinişteau în tăcerea nopţii pe mulţi înşi şi cântecele lugubre ale neniilor[1]) băgau în ei spaimă şi groază. Şi o juncă cu capul tăiat a fost găsită moartă în stradă, ceea ce prevestea nenorociri publice mari şi mult răspândite[2]). In sfârşit, când s'au dărâmat nişte ziduri vechi din Calcedonia, pentruca să se clădească o baie la Constantinopol, dându-se la o parte şirul de bolovani, pe o piatră de formă pătrată ce s'a aflat în mijlocul construcţiei, s'au găsit săpate următoarele versuri greceşti prevestitoare de viitor:

Când veţi vedea sosind în cetate şi prin cartiere
Nimfe cu braţe de rouă'ncărcate şi prinse în horă
Când veţi vedea ridicându-se zidul ce'nprejmue baia,
Oarde de barbari războinici veni-vor din ţări depărtate,
Istrul trecându-l şi undele-i mândre pe poduri de vase,
Jafuri şi-omor vor face la Sciţi şi'n a Misilor ţară,
Dar în Pannonia ajungând cu nebune nădejdi de prădare
Capăt s'a pune atunci şi vieţii şi luptelor crunte.

II.

Locuinţele şi moravurile Hunilor, Alanilor şi ale altor popoare scitice.

Sămânţa întregului dezastru şi a diferitelor nenorociri pe care furia Războiului le-a provocat învălmăşind totul într'un incendiu ne mai pomenit, am aflat că ar avea următoarea cauză: Poporul Hunilor, puţin cunoscut în vechile monumente istorice, locuia dincolo de băltile Maeotice, lângă Oceanul îngheţat şi în sălbăticie întrecea orice măsură. Căci băieţilor chiar dela naştere li se tăia adânc cu ferul obrazul pentru ca distrugându-le din vreme rădăcina părului, să li se facă cicatrici şi să ajungă imberbi până la bătrâneţe, având o înfăţişare scârboasă, întocmai ca eunucii. Toţi au trupurile ca trunchiul, cu membre vânjoase, grozav de diformi şi strâmbi, că-ti vine să crezi că sunt nişte animale cu două picioare şi nişte chipuri de oameni, cum se cioplesc la capătul podurilor. Şi în figură de om, deşi hidoşi, poartă o vieaţă de sălbatic. Ei nu simt nevoia de mâncări gătite la foc, ci se hrănesc cu rădăcini de ierburi sălbatice şi cu carne jumătate crudă de animale de

1) Neniile erau bocetele ce se recitau de femei la înmormântări.

2) Ammian Marcellin credea în superstiţii. Evenimentele sunt, după el, totdeauna rezultatul unor prevestiri.

www.dacoromanica.ro

tot felul şi pe care, pe spatele cailor, o încălzesc puţin între picioarele lor. Ei nu se adăpostesc în case, şi fug de întrebuinţarea zilnică a acestora, ca de nişte morminte. Şi, la ei, nu se poate găsi nici o colibă acoperită chiar măcar numai cu trestie ci, în rătăcirile lor, cutreerând munţii şi pădurile, sunt obicinuiţi din copilărie să rabde de frig, de foame şi de sete. Când sunt în străini, nu intră în casă, decât atunci când i-ar sili o mare nevoie, căci ei nu se socotesc siguri niciodată în case. Ca haine ei se îmbracă cu pânză de in sau cu blăni de şobolani sălbatici, cusute la un loc; şi nu au o altă haină pentru întrebuinţarea de acasă şi întrebuinţarea din public şi, vârându-şi odată capul în tunica lor de o coloare ordinară, nu o mai lapădă şi nu o mai schimbă, decât după ce se va fi rupt în petece prin întrebuinţarea zilnică. Ei îşi acopere capul cu o şapcă îndoită şi-şi înfăşoară cu piele de capră pulpele lor cele păroase şi încălţămintea lor, nefiind potrivită pentru mers, îi împiedică să meargă cu pasul liber; din această cauză ei sunt puţin potriviţi pentru a merge la lupte pe jos, ci aproape legaţi pe caii lor, cari, deşi sunt urîţi, sunt puternici; stau pe ei, uneori, ca femeile, şi-şi fac toate îndeletnicirile lor obişnuite. Fieşte cine din acest popor, călare ziua şi noaptea, cumpără şi vinde, mănâncă şi bea, şi înclinat pe gâtul cel slab al animalului lor, dorm adânc şi visează, în bună voie, tot felul de vise. Şi, în deliberările lor asupra lucrurilor serioase, în această ţinută se consfătuesc cu toţii. Ei nu sunt ţinuţi de nici o autoritate regală severă, ci mulţumiţi de conducerea şefilor gloatelor lor gălăgioase, dau năvală la luptă în orice împrejurare. Şi luptă uneori, când sunt atacaţi, şi merg la bătălie în formă de cete, scoţând din gura lor un sgomot asurzitor. Şi, pe cât sunt ei la iuţeală de uşori şi de repezi: pe atâta apoi iarăşi intenţionat, merg răsfiraţi, încât, din cauza iuţelii lor, nu se văd când luptă, afară de linie de bătaie, alergând la un măcel grozav, neatăcând fortificaţii şi nejefuind tabăra întărită. De aceea, ai putea uşor să spui că ei sunt cei mai buni dintre toţi luptătorii pentrucă, de departe, ei luptă cu siliţi pe cari le aruncă, având în vârf oase ascuţite, legate cu o artă minunată şi distincte[1])... iar de aproape cu ferul lovesc fără deosebire şi, în vreme ce duşmanul observă mişcarea armei, o strânge într'o curea şi, celor ce călăresc sau merg pe jos, le i-au puterea oricărei mişcări. Nimenea la ei nici nu ară nici nu atinge plugul vreodată; toţi umblă de colo până colo, fără de locuri stabile, fără cămin, fără de lege şi sunt lipsiţi de orice fel de stabilitate, îţi dau impresia că totdeauna fug împreună cu carele lor în cari locuesc. In aceste care femeile ţes hainele lor cele urâte, aci se împerechează cu bărbaţii şi aci nasc şi îşi cresc copiii până se fac mari. Şi nimenea la ei fiind între-

1) Pasagiul acesta fiind defectuos înţelesul este nesigur.

www.dacoromanica.ro

bat, nu poate să-ţi răspundă, unde s'a născut, fiind într'un loc conceput, aiurea născut şi în altă parte crescut. In timp de armistiţiu, sunt necredincioşi şi nesiguri, la ori ce suflare de vânt sunt îndată gata să se mişte, făcând toate într'o furie şi într'o pornire. Şi întocmai ca animalele negrăitoare, aproape cu totul nu ştiu ce este onest şi ce este neonest, vorbesc enigmatic şi obscur, nu sunt legaţi de respectul nici unei religii, nici unei superstiţii, ard numai de o nepărmurită lăcomie după aur; sunt aşa de schimbăcioşi şi uşori la mânie că uneori în aceeaşi zi fără de nici un motiv desfac o prietenie şi de asemenea o reînoesc fără să fi intervenit cineva.

Acest neam de oameni totdeauna gata şi fără nici un frâu, arzând de o nemăsurată dorinţă de a prăda pe alţii, pornind să jefuiască pe vecini şi să-i omoare, au ajuns până la Alani, Massageţii de odinioară. Aceştia, de unde sunt ei şi în ce ţari locuesc, fiindcă a venit vorba despre ei, socotesc că este bine să o arăt; lămurind confuzia geografică, care multă vreme... în cele din urmă a găsit adevărul...[1] Istrul, mărit din pricina multor ape ce le primeşte, trece prin ţara Sauromaţilor care se întinde până la fluviul Tanais[2] ce desparte Asia de Europa. Dincolo de acest fluviu, locuesc, în pustietăţile nemăsurat de întinse al Scitiei, Alanii, numiţi după numele munţilor, şi cari supunând încetul cu încetul popoarele vecine, după mai multe victorii, le-au atras, ca şi Perşii, la neamul de numele lor. Intre aceştia, Nervii locuesc în localităţile dinlăuntrul ţării, în vecinătatea unor munţi înalţi cari, fiind prăpăstioşi şi bătuţi de ger, crivăţul îi face de nepătruns. După aceştia vin Gelonii şi Vidini, foarte fioroşi, cari, după ce jupuesc pielea duşmanilor ce au omorît, îşi fac din ea îmbrăcăminte şi oblânci pentru caii lor de luptă. Vecini cu Gelonii sunt Agathyrsii, tatuaţi, remarcabili prin corpurile şi părul lor de o coloare albastră şi, în vreme ce oamenii de jos se deosibesc prin nişte pete mai mici şi mai rare, nobilii au aceste pete mai late şi mai dese. După ei se spune că locuesc nomazii Melanchlaeni şi Antropophagi care mănâncă carne de om şi de cari toţi vecinii lor, fugind din pricina abominabilei lor mâncări, au plecat departe de ei; şi de aceea întreaga regiune aşezată la Nordestul lor până ajungi la Seri a rămas nelocuită. In cealaltă parte, în apropierea lăcaşurilor Amazoanelor, Alanii se învecinesc cu regiunile orientale şi, împărţiţi în populaţiuni numeroase şi mari, se îndreaptă spre ţinuturile aziatice şi despre cari am aflat că se lăţesc până la Gange, un fluviu ce separă ţările Indienilor şi merge de se varsă în Oceanul austral.

Impărţiţi aci în două continente ale lumii, aceşti Alani, ale căror diferite popoare nu găsim cu cale să le enumerăm

1) Textul fiind defectuos, pasagiul acesta este deasemnea nesigur.

2) *Tanais.* Bugul de azi.

www.dacoromanica.ro

aci, deşi sunt separaţi de mari depărtări, cutreeră, ca nomazii, regiuni nemărginite; cu trecerea vremii însă, din cauza moravurilor lor şi a felului sălbatic de vieaţă, precum şi din cauza aceluiaşi chip de a se înarma, au ajuns la un singur nume şi s'au numit cu toţii cu numele generic de Alani. Ei n'au nici un fel de case şi nici grija de a trage brazdă, ci se hrănesc cu carne şi mai cu seamă cu lapte, şi şezând în carele lor cu coviltire acoperite cu scoarţe de arbori, pornesc prin singurătăţi nesfârşite. Şi când ajung la locuri cu păşune, îşi aşază carele lor în formă de cerc şi, ca sălbaticii, se apucă să mănânce. Şi, după ce s'a isprăvit păşunea de pe câmp, îşi duc mai departe ceiăţile lor, puse oare cum în care; în acestea bărbaţii se culcă cu femeile lor, în acestea se nasc şi cresc copiii; aceste care sunt locuinţa lor obişnuită şi ori încotro s'ar duce, aci îşi au căminul lor familiar. Mânând înaintea lor turmele, le duc la păşune şi cea mai mare grije a lor este grija pentru rasa cailor. Ei caută câmpii pline de iarbă şi localităţi acoperite cu pomi rodi ori; şi astfel, trecând din loc în loc, nu duc lipsă nici de alimente nici de hrană pentru vite, hrană pe care li o procură solul umed şi cursul des al apelor ce ei străbat. Toţi cei mici de vârstă, precum şi femeile nerăzboinice, se ocupă de treburile uşoare din preajma carelor; tineretul însă, deprinzându-se din copilărie cu obiceiul călăriei, socotesc lucru ruşinos să meargă pe jos şi toţi, învăţând arta războiului, devin luptători. Deaceea şi Perşii [1]) cari sunt de origină din Scitia sunt foarte pricepuţi la lupte.

Aproape toţi Alanii sunt înalţi şi frumoşi, cu părul puţin cam bălaiu, inspiră groază, însă n'au ochii însoţimântători; sunt iuţi în mânuirea armelor şi întocmai ca Hunii, dar ceva mai blânzi, şi ca traiu şi ca moravuri; în drumurile lor după jaf şi după vânat ajung până la lacurile Meotide şi până la Bosforul cimerian şi deasemenea până în Armenia şi în Media. Şi, pe cât oamenii liniştiţi şi blânzi caută răpausul cel plăcut, pe atâta pe ei îi încântă primejdiile şi războaiele. La ei acela este socotit ca fericit care şi-a dat vieaţa în luptă; căci cei ce îmbătrânesc şi pleacă din lume de o moarte întâmplătoare sunt încărcaţi de tot felul de ocări urîte, ca fiind degeneraţi şi netrebnici. Şi nimic nu se laudă mai mult la ei decât de a fi omorît un om şi, tăind capetele celor omoriţi şi jupuindu-le pielea de pe cap, ca pradă glorioasă, împodobesc gâtul cailor lor cu aceste falere de război. La ei nu se poate vedea nici templu nici altar şi nici măcar un bordei nu se găseşte care să fie acoperit cu trestie, ci, după un obicei barbar, se înfige în pământ o spadă goală, căreia i se închină, ca lui Marte, zeitatea adorată în acele regiuni. Au un mod cu totul deosebit de

1) Aci se face o confuzie între Perşi şi între Parţi; numai aceştia din urmă sunt originari din Scitia.

www.dacoromanica.ro

divinaţiune: leagă la un loc nuiele de lemn cât mai drepte şi, adăugând nişte descântece secrete, le desfac într'o anumită zi, şi află astfel viitorul. Ei nu cunosc ce este sclavia, toţi sunt născuţi liberi şi-şi aleg de conducători [1]), chiar şi acum, pe cei mai distinşi în armele de război. Dar să ne întoarcem la subiectul ce ni-am propus.

III.

Hunii se unesc cu Alanii şi împreună invadează ţara Goţilor pe cari îi alungă.

Hunii, după ce au năvălit în ţinuturile Alanilor, vecini cu Greutungii şi cari de obiceiu se numesc Tanaiţi, au omorît pe mai mulţi din ei şi i-au jefuit, iar pe cei cari au scăpat i-au silit să încheie cu ei alianţă. Sprijiniţi de aceştia pătrund, plini de încredere, după un atac dat pe neaşteptate, în satele deschise şi bogate ale lui Ermanric, un rege foarte războinic care, în urma mai multor fapte vitejeşti, băgase groaza în popoarele vecine. Acest Ermanric surprins, ca de puterea unei furtuni fără de veste, deşi a încercat multă vreme să reziste, în cele din urmă totuş, fiindcă faima exagerase grozăvia situaţiei, mai mult decât era ea în realitate, a scăpat, de teama unui dezastru pentru regatul său, printr'o sinucidere [2]). După moartea acestuia şi după alegerea ca rege a lui Vithimir, acesta sprijinit deoparte de Hunii pe cari şi-i câştigase pentru sine cu bani, a rezistat câtăva vreme Alanilor. Dar, după mai multe înfrângeri pe cari le-a suferit în război, a murit în cele din urmă, căzând vitejeşte pe câmpul de luptă. Tutela fiului minor al acestuia, numit Videric, au luat-o Alatheus şi Saphrax, doi generali încercaţi şi cu multă experienţă. Aceştia, dându-şi seama că în împrejurările nefavorabile de atunci le este cu neputinţă să înfrunte primejdia, se retraseră încetul cu încetul până pe malurile fluviului Danastrus [3]) care îşi rostogoleşte valurile prin câmpiile întinse dintre Istru şi Boristene [4]). Toate aceste întâmplări neaşteptate determinară pe şeful Thervingilor Athanaric — împotriva căruia, după cum s'a spus mai sus, Valens tocmai pornise cu armata sa, fiindcă dăduse ajutor rebelului Procopius — să se pregătească din toate puterile sale spre a rezista, dacă şi el ar fi atacat de Huni ca şi ceilalţi. Şi-a ridicat deci cu mare îngrijorare o puternică fortăreaţă aproape de malurile

1) Şefii barbarilor se numeau judecători.

2) După Iordanes, *Getica*, XXIV 29, a fost omorît de fraţii Sarus şi Ammius.

3) Danastrus este Nistrul.

4) Borysthenes, este Niprul.

www.dacoromanica.ro

Danastrului şi în apropiere de fortificaţiile Greutungilor, şi a trimis pe Munderich, mai apoi „dux limitis per Arabiam", împreună cu Lagariman şi alţi câţiva nobili, până la miliarul al douăzecilea, spre a observa sosirea duşmanilor, în vreme ce el însuşi, neturburat de nimenea, avea să facă pregătirile de luptă. Dar s'a întâmplat cu totul altfel decât credea el. Căci Hunii, cum sunt ei cu mirosul fin, bănuind că grosul armatei se găseşte ceva mai departe, au trecut în linişte pe lângă cei pe cari îi văzuseră, ca şi când nu li s'ar împotrivi nimenea şi după ce şi-au orânduit şirurile de bătaie, într'o noapte luminată de lună, pătrunseră la ei printr'un vad al fluviului şi urmărindu-şi principala lor preocupare şi temându-se ca nu cumva vr'un spion să denunţe ceeace ei fac, izbiră pe însuşi Athanaric într'un atac pe neaşteptate. Băgând groaza în el dela prima lovitură, l-au silit, după oarecari pierderi, să-şi găsească refugiul în munţii cei înalţi şi prăpăstioşi. In urma acestei prime ciocniri, şi constrâns de o groază şi mai mare pentru viitor, a început să ridice dela malurile cele înalte ale fluviului Gerasus[1]) până la Dunăre, deacurmezişul ţării Taifalilor, un zid înalt: prin acesta ca o platoşe, dacă ar termina lucrarea la timp, socotea el că-şi va asigura securitatea şi mântuirea. Dar, în vreme ce lucrarea se făcea cu zor, Hunii sosesc cu paşi grăbiţi şi l-ar fi sdrobit în înaintarea lor, dacă n'ar fi fost întârziaţi din cauza prăzilor cu cari erau încărcaţi.

In vremea aceasta, s'a lăţit repede şi la celelalte populaţiuni gotice svonul că un neam de oameni, cum până atuncea nimeni n'a mai văzut, întocmai ca un uragan din munţii cei înalţi, ieşind din fundul pământului, s'a năpustit sdrobind şi distrugând totul în calea sa. Cea mai mare parte din popor care părăsise pe Athanaric, din lipsa din ce în ce mai mare de alimente, căutau acum un domiciu retras şi departe de cunoştinţa barbarilor, şi chibzuind multă vreme ce locuri să-şi aleagă ca locuinţe, s'au gândit la o retragere în Tracia, ţinând seamă mai ales de două motive, întâi, fiindcă ţara este foarte bogată în livezi şi al doilea, fiindcă ar fi fost separaţi de mărimea apelor Dunării de regiunile deschise pentru fulgerile streine ale zeului Marte; în urmă şi ceilalţi Goţi primiră această părere comună.

IV.

Thervingii sunt transportaţi, cu consimţământul împăratului Valens, în Tracia, promiţându-i acestuia ajutorul lor. In acelaşi timp trece peste Dunăre, fără voia împăratului, şi tribul Greutungilor.

De aceea Goţii Thervingi, subt conducerea lui Alavivus ocupară malurile Dunării şi trimiseră soli[2]) la împăratul Valens

1) Gerasus, vechiul nume al Siretului.

2) In solia aceasta a Visigoţilor creştini a fost poate şi episcopul Ulfilas.

www.dacoromanica.ro

rugându-l cu umilință să-i primească, făgăduindu-i că vor trăi liniștiți și la nevoie îi vor servi ca trupe auxiliare. Pe când se petreceau toate acestea la frontieră, se răspândiră, în interiorul țării, svonuri grozave despre întâmplări noi și mai mari decât cele obișnuite până atunci: că popoarele dela Nord se frământă, că întregul teritoriu dela marea Neagră și până la Marcomani și la Quazi este invadat de o mulțime de națiuni barbare necunoscute, gonite din teritoriile lor de o putere nebănuită și că rătăcesc împrejurul Istrului împreună cu familiile lor. La început nu li s'a dat de ai noștri acestor svonuri nici o atenție, fiindcă era obiceiul ca, despre războaiele din aceste regiuni, să nu se vorbească decât după ce se isprăveau sau cel puțin se potoleau. Dar, cu înaintarea evenimentelor, cărora li s'a dat confirmarea după sosirea delegaților străini cari cereau prin rugăciuni stăruitoare să fie admis dincoace de Dunăre poporul fără de țară: chestiunea a fost mai mult obiect de bucurie decât de teamă, lingușitorii iscusiți ridicând în slavă pe împăratul căruia un noroc orb i-a adus din țări îndepărtate atâția soldați noui, fără să se fi gândit la asta, așa că unindu-se puterile sale cu cele de din afară, se va forma o armată de neînvins și, în locul suplimentului militar, pe care îl plăteau anual provinciile, s'ar spori considerabil veniturile tezaurului [1]). In această nădejde au fost trimiși mai mulți agenții cari să transporte pe corăbii pe oaspeții barbari. Și-și dădeau toată silința, ca nu cumva să rămână dincolo vre'unul dintre viitorii distrugători ai statului roman [2]), chiar dacă s'ar găsi bolnav pe patul de moarte. Deci, cu învoirea împăratului, se luptau cu valurile ziua și noaptea spre a trece mulțimea peste Dunăre, pentru ca să cultive țara ocupând părți din teritoriul Traciei; erau așezați în cete în corăbii și pe plute și în trunchiuri scobite de arbori [3]), și pe un fluviu foarte greu de trecut, care pe atunci crescuse din cauza ploilor prea dese. Din pricina îmbulzelii prea mari, luptând împotriva valurilor, unii încercând să înoate, au fost înghițiți de apă.

Așa de mare era zorul celor ce se grăbeau să piarză lumea romană! Fără îndoială, nu este nici lucru necunoscut, nici lucru nesigur că agenții însărcinați cu îndatorirea fatală de a transporta această mulțime de barbari, deși au încercat de mai multe ori să stabilească numărătoarea, au trebuit să renunțe la ea. Era un număr pe care „cine ar vrea să-l cunoască ar trebui,—cum spune celebrul poet,—să numere cât nisip ridică

---

1) Transformat în bani tributul ce provinciile îl plăteau în soldați, tezaurul s'ar mări enorm.

2) Ammian Marcellin ironizează hotărîrea împăratului de a recurge la ajutor străin pentru apărarea fruntariilor imperiului.

3) Trunchiuri scobite de arbori, adecă în monoxile.

www.dacoromanica.ro

vântul de pe întinsa câmpie a Lybiei" [1]) ar trebui să-şi reamintească de armatele persane aduse în Grecia cari au ocupat odinioară Hellespontul şi printr'o transportare meşteşugită le-au dus peste mare la poalele muntelui Athos, trecând trupele în revistă la Doriscos, fapte asupra cărora, deşi antichitatea întreagă este de acord, totuş sunt socotite ca poveşti. Dar, de când mulţimea nenumărată de popoare s'au răspândit prin provincii şi au ocupat întinsele teritorii ale câmpiilor şi au umplut toate ţinuturile şi toate înălţimile munţilor, buna credinţă a antichităţii este întărită prin această dovadă a noastră. Şi cel dintâi a fost primit Fritigern, împreună cu Alavivus, cărora împăratul hotărâse să li se dea la nevoie şi alimente şi să li se distribuie câmpii de cultivat.

In aceste vremuri, când s'au deschis zăvoarele porţilor dela fruntariile imperiului şi când barbaria şi-a revărsat, ca cenuşa Aetnei, cetele sale înarmate[2]) şi în vreme ce în împrejurări militare atât de grele s'ar fi reclamat la postul de comandă cei mai renumiţi şi cei mai experimentaţi generali, ca şi cum o divinitate fatală ar fi dictat alegerea, s'au găsit în fruntea puterii militare, căutaţi la un loc, nişte oameni pătaţi, între cari în primul rând, era Lupicinus şi Maximus, unul comes per Thracias, celălalt dux, om de nimic, amândoi de o egală incapacitate. Nerušinata lor lăcomie a fost semânţa tuturor nenorocirilor. Căci, ca să trecem cu vederea peste multe altele pe cari, numiţii le-au săvârşit cu întreţinerea unor străini, până atunci încă nevinovaţi, sau au închis ochii, iar alţii au pierdut socotelile, vom aminti un singur fapt trist şi nemai auzit, căruia nişte judecători, nici în propria lor cauză, n'ar putea să găsească o scuză. Fiindcă barbarii trecuţi erau chinuiţi de lipsa de hrană, ticăloşii de comandanţi se gândiră la cea mai murdară specula şi câţi câini au putut să strângă de pretutindenea nesăturarea lor, i-au vândut pentru câte un sclav, între cari au fost şi copii de-ai nobililor.

Intr'aceea, în aceleaşi zile, Vitheric, regele Greuthungilor, împreună cu Alatheus şi Safrax, cari aveau regenţa şi, deasemenea, şi Farnobius, apropiindu-se de malurile Istrului, au trimis numai decât o delegaţiune la împărat, conjurându-l să-i primească şi pe ei cu bunăvoinţă. Răspunsul fiind negativ, fiindcă se credea că aşa este în interesul statului, nu ştiau ce atitudine trebuiau să ia; iar Athanaric, fiindcă se temea de un refuz la fel, s'a retras, căci şi-a adus aminte că odinioară, când s'a ivit o neînţelegere, a tratat cu îngâmfare pe Valens, susţinând că este legat prin jurământ să nu calce niciodată pe teritoriul roman şi cu această motivare a constrâns pe împărat să iscă-

1) Vezi. Vergilius. *Georg.* II, 105.

2) Impăratul Valens dăduse ordin ca imigranţii să fie dezarmaţi. Lăcomia generalilor însă a făcut ca această măsură de precauţiune să fie nesocotită şi barbarii şi-au putut păstra armele lor.

www.dacoromanica.ro

lească pacea în mijlocul Dunării. Temându-se de această supărare a împăratului care putea să dăinuiască, s'a retras cu toţi ai săi în localitatea Caucaland inaccesibilă din cauza mulţimii de păduri şi a munţilor, gonind de aci pe Sarmaţi.

V

Thervingii, trataţi rău de Romani şi, împinşi de lipsă şi de foame, se răscoală sub conducerea lui Alavivus şi a lui Fritigern şi biruesc armata lui Lupicinus.

Thervingii, cu toate că li se îngăduise de multă vreme să treacă peste Dunăre, se găseau încă cutreerând pe malurile fluviului, fiind ţinuţi pe loc de o îndoită piedică, întâi, fiindcă din primejdioasa tactică a comandanţilor nu erau ajutaţi cu porţia lor de hrană, iar, pe de altă parte, erau opriţi intenţionat de specula vânzării. Văzând aceasta Goţii, începură să murmure că vor pune mâna pe arme faţă de ticăloşia ce-i ameninţa, şi Lupicinus, temându-se să nu se revolte, aducându-şi armata, îi sili să plece mai repede,

Greuthungii însă, găsind momentul potrivit, soldaţii Romani fiind ocupaţi în altă parte, observară că năvile romane obişnuite să meargă în sus şi în jos ca să le împiedice trecerea, stau pe loc, au trecut pe nişte bărci legate la repezeală şi-şi ridicară o tabără nu departe de cea a lui Fritigern [1]).

Fritigern însă, având o înăscută iscusinţă de a prevedea lucrurile şi asigurându-se şi pentru întâmplările viitoare, pentru ca să se supună şi la porunca împăratului şi să se poată uni şi cu regii cei puternici ai Goţilor, înainta încet şi ajunse târziu, cu paşi nezoriţi la Marcianopolis. Aici s'a întâmplat ceva mai grozav, care avea să aprinză scânteia ce urma să ducă la pieirea tuturora. Alavivus şi Fritigern au fost poftiţi la un oaspăţ şi Lupicinus a pus ca să fie oprită de trupele romane, departe de zidurile oraşului, plebea barbarilor, de a nu pătrunde înăuntru spre a-şi cumpăra cele necesare. Goţii ca unii ce erau supuşi stapânirii noastre şi erau liniştiţi, cereau voie mereu şi se rugau şi, născându-se între locuitori şi cei împiedicaţi certuri din ce în ce mai mari, s'a ajuns până la nevoia de a se lua la bătaie. Barbarii devenind din ce în ce mai furioşi, fiindcă vedeau că rubedeniile lor le sunt răpite, devastară un post militar pe care îl omorîră [2]).... Lupicinus fiind informat în secret de cele ce se întâmplaseră, pe când chefuiau cu glume şi era

1) Cine putea să procure Goţilor la repezeală bărcile necesare trecerii lor peste Dunăre, dacă nu autohtonii pe cari istoricul nu-i aminteşte, dar cari au trebuit să existe pe acolo?

2) Pasagiul acesta este nesigur, textul original fiind alterat.

www.dacoromanica.ro

toropit de prea mult vin şi de somn, gândindu-se la sfârşitul afacerii ce-şi propusese, pe toţi oamenii cari, ca pază sau în semn de cinste aşteptau pe comandanţi în faţa pretoriului, a pus să-i ucidă. Poporul care se găsea afară din oraş, aflând cu durere despre aceasta, adunându-se încetul cu încetul spre a răzbuna pe regii deţinuţi, cum se credea, devenea din ce în ce mai ameninţător şi mai îndârjit. Iar Fritigern cum era el iute în hotărîri, temându-se să nu fie reţinut împreună cu ceilalţi ca ostatic, exclamă că se expun unei mari primejdii, dacă nu-l lasă să plece cu tovarăşii săi spre a potolii mulţimea, fiindcă s'a iscat o răscoală, crezându-se că subt pretextul unui ospăţ şefii lor sunt ucişi. Incuviinţându-i-se aceasta, au ieşit cu toţii şi au fost primiţi cu aplauze şi cu bucurie şi, urcându-se pe cai, plecară ca în zbor să se pregătească de războiu. Când s'a împrăştiat această veste, înveninată de fel de fel de zvonuri, tot poporul Thervingilor se aprinse de dorul de luptă şi, deşi se aflau în faţa atâtor primejdii mari, ridicând după obiceiul lor steagurile, făcură să se auză sunetul lugubru al trompetelor şi începură să alerge în toate părţile cetele de pradă, jefuind şi incendiind satele şi distrugând într'un dezastru enorm tot ce le ieşea în cale.

Impotriva acestora Lupicinus, după ce şi-a strâns în graba unei rezistenţe soldaţii, şi înaintând mai mult orbeşte decât cu prevedere, s'a oprit la miliarul al noulea dela oraş, gata de luptă. Barbarii, când au văzut aceasta, năvăliră fără grije asupra cetelor noastre şi lovindu-şi scuturile lor cele scurte de corpurile ce li se opuneau, străpungeau cu lăncile şi cu pumnalele lor pe cei ce le ieşeau în cale şi, dând zor, cu o furie grozavă, făcură să piară tribunii şi cea mai mare parte dintre soldaţii noştri. Şi ni s'au răpit steagurile, scăpând însă nenorocitul de comandant, care numai la un singur lucru se gândea, cum, în vreme ce se luptau ceilalţi, să scape el cu fuga şi se îndreptă în goană spre oraş. In urma acestora, duşmanii încingând armele romane, fără să li se opună cineva, jefuiră toate.

Şi, fiindcă am ajuns la această parte a istorisirii mele privîtoare la multele şi variatele întâmplări, rugăm pe cetitorii noştri, dacă se vor găsi aceştia, să nu pretindă dela noi date exacte despre numărul celor ucişi, pe cari n'am putut nici decum să le aflăm. Deci să ne mulţumim de a raporta lucrurile numai aproximativ, neacoperind adevărul cu minciuna; spre a explica faptele istorice se cere în general numai conştiinţa adevărului [1]). Cei ce nu cunosc antichităţea susţin că niciodată statul n'a fost lovit de o atât de mare nenorăcire, dar ei se înşeală, fiind izbiţi de grozăvia unor nenorociri recente. Căci, dacă s'ar reaminti epocile cele dedemult sau cele mai

1) Din această frază putem vedea concepţia autorului privitor la compunerea istoriei.

www.dacoromanica.ro

de curând întâmplate, s'ar putea arăta că adeseori s'au mai ivit asemenea triste evenimente. Au inundat Italia din părţile cele mai îndepărtate ale Oceanului, pe neaşteptate, Teutonii împreună cu Cimbrii, dar după mai multe dezastre mari aduse statului roman, fiind biruiţi în sfârşit în ultimele lor lupte de generali superiori şi stârpiţi cu totul, au învăţat prin nenorocirile lor ce valoare are forţa războinică întrebuinţată cu prudenţă. De asemenea, subt domnia împăratului Marcus-Aurelius, când nebunia popoarelor de diferite limbi fusese cuprinsă de un singur gând, după nenumărate înfrângeri, după nenumărate nenorociri ale unor oraşe cucerite şi jefuite, după pedepsa pentru peirea unui şef, puţine părţi au rămas neatinse. Dar, în urmă, după dezastruoase pagube, lucrurile s'au restabilit din nou, din motivul că antichitatea sobră şi nestricată nu avea ca ideal nici moliciunea unei vieţi destrăbălate, nici desfrâul meselor luxoase şi nici câştigurile nepermise, ci într'o dorinţă unanimă, cei mari uniţi cu cei mici, se grăbeau la strălucirea unei morţi pentru patrie, întocmai ca la un liman oarecare liniştit şi plăcut.

Cete de tribuni scitice, trecând în năvala lor cu două mii de corăbii peste Bosfor şi ţărmii Propontidei, ne-au produs pierderi dezastruoase pe uscat şi pe mare; dar pierzând o foarte mare parte din ele s'au întors înapoi. Au căzut luptând cu barbarii împăraţii Decii, tatăl şi fiul. Au fost asediate cetăţile Pamfiliei; au fost devastate mai multe insule; întreaga Macedonie a fost incendiată, mulţimea a înconjurat multă vreme Thessalonicul şi deasemenea şi Cyzicul. A fost cucerit Anchialos şi, în acelaşi timp, Nicopolis pe care l-a zidit Traian, ca o amintire a victoriei sale asupra Dacilor. După un dezastru suferit şi după mai multe cruzimi îndurate, a fost dărîmat Filippopolis, fiind ucişi înăuntrul oraşului, dacă analele spun adevărul, o sută de mii de oameni. Au cutreerat în libertate prin Epir şi Thessalia şi prin toată Grecia duşmani din afară, dar, când au luat conducerea Claudius, glorios comandant, şi după moartea onorabilă a acestuia, Aurelian, un bărbat energic şi foarte sever, pedepsitor al greşelilor, au fost alungaţi şi reduşi la tăcere şi nemişcare secole întreţi, şi în urmă n'au mai făcut decât doar ca bande de lotri în regiunile învecinate, incursiuni mai rare, în care nu izbuteau. Dar să reluăm firul istoriei noastre.

VI.

Revolta lui Suerid şi Colias, şefii Goţilor, cari după ce au fost primiţi de Romani, ucid pe locuitorii din Adrianopol şi se unesc cu Fritigern spre a pustii Tracia.

Deşi această ţesătură de fapte a fost cunoscută prin svonuri dese, totuş Suerid şi Colias, şefii unor Goţi, primiţi cu

www.dacoromanica.ro

mult înainte împreună cu popoarele lor şi fiind aşezaţi în tabăra de iarnă ce lângă Adrianopol, se gândeau înainte de toate la situaţunea lor şi priveau cu indeferenţă toate celelalte întâmplări. Dar, când li s'a adus o scrisoare neaşteptată din partea împăratului, prin care scrisoare li se poruncea ca să treacă peste Hellespont, ei cerură, fără să murmure, mijloace de transport, alimente şi o amânare de trei zile. Magistratul oraşului, socotind aceasta pentru sine ca o insultă — el era supărat pe ei, fiindcă i se jefuise un conac ce avea afară din cetate — a înarmat în contra lor toată plebea de jos, împreună cu lucrătorii din fabrici [1]) cari erau într'o mare mulţime, scoţind-o afară şi poruncind să sune de alarmă, dacă nu pleacă mai iute, cum a hotărît, şi îi ameninţa cu toate rigorile. Goţii loviţi de această nenorocire cu totul neaşteptată şi îngroziţi de atacul mai mult grăbit decât precugetat al cetăţenilor, rămaseră nemişcati şi răniţi adânc de insulte şi de ocări şi loviţi din când în când şi de aruncături de săgeţi, se revoltară într'o răsvrătire făţişe şi ucizând pe mai mulţi cari îi atacaseră mai cu îndrăzneală, în vreme ce fugeau ceilalţi, şi izbiţi de fel de fel de arme, după ce s'au înarmat ca Romanii cu armele luate dela cei căzuţi în luptă, s'au unit cu Fritigern care tocmai se apropia şi, ca fraţi de arme, se repeziră să atace oraşul încunjurându-l cu tot aparatul de asediu. In această situaţie găsindu-se mai multă vreme, uneori se năpusteau asupra cetăţii deavalma şi îndrăsneala unora cari îşi sacrificau viaţa rămânea nerăzbunată şi piereau mulţi de săgeţile sau de pietrele aruncate cu prăştiile. Atunci Fritigern, dându-şi seama că luptau degeaba şi cu atâtea pierderi, că oamenii săi nu se pricepeau la asediu, lăsând o trupă deajuns pentru blocarea cetăţii, le-a dat sfatul să lase lucrul baltă, spunându-le să facă pace cu zidurile şi i-a povăţuit să devasteze reţiunile bogate şi roditoare şi să atace fără deosebire toate câte pe atunci erau lipsite de garnizoane. Aprobând sfatul regelui pe care îl cunoşteau ca pe un bun tovarăş pentru această afacere, porniră cu cumpătare, înprăştiindu-se prin întregul ţinut al Traciei, satele mai bogate fiindu-le arătate de supuşii sau de prizonierii lor, şi mai ales acelea unde se spunea că se găsesc alimente mai din belşug. Ei aflau ajutor, pe lângă curajul lor înăscut, în special în faptul că zi de zi alergau la ei o mulţime de inşi din neamul lor, vânduţi odinioară de negustori, şi la care se adăugau forte mulţi din cei ce trecuseră mai înainte de foame (daţi de părinţi lor) pentru puţin vin sau pentru o bucăţică de pâine. Se alipiseră de ei nu puţini din cei ce căutau să exploateze minele de aur şi cari nu puteau să suporte sarcina cea grea a dărilor; acestia au fost primiţi cu o bucurie generală, fiindu-le de mare folos

1) La Adrianopol era o manufactură de arme pusă sub conducerea unui «magister officii».

www.dacoromanica.ro

în cutreerarea unor locuri necunoscute, arătându-le magaziile de cereale ascurse, şi ascunzătorile oamenilor şi locurile de retragere ale acestora. Şi la indicarea lor, în afară de localităţile în care nu puteau merge, n'a rămas nimic neatins. Căci, fără deosebire de vârstă şi de sex, toate ardeau de foc şi de omor: pruncii erau smulşi dala sânul mamelor lor şi ucişi, femeile răpite, soţiile văduvite în faţa bărbaţilor lor ucişi, băeţi tineri şi băeţi în vârstă târâţi peste cadavrele părinţilor lor. In sfârşit, mulţi bătrâni, strigând că au trăit prea mult, după ce şi-au pierdut averile, împreună cu soţiile lor nobile, cu mâinile legate la spate şi plângând cenuşa părinţilor erau duşi departe de căminurile lor.

VII.

Generalii romani Profuturus, Traian şi Richomer au succese în luptele împotriva Goţilor.

Impăratul Valens, aflând cu mare întristare aceste veşti din Tracia, ajunsese în mare încurcătură. De aceea trimise numaidecât pe Victor, magister equitum, in Persia, pentruca, după înprejurările de faţă, să facă pace în chestiunea Armeniei, el însuş având să plece indată din Antiochia, pentru ca să se ducă la Constantinopol şi trimise înaintea sa pe Profuturus şi pe Traian ambii comandanţi, cu pretenţii ce e drept foarte mari, dar nerăzboinici. Ei, ajungând la locurile unde mulţimea de duşmani trebuia să fie înputinată, din cauza jefuirilor şi a furturilor cu care se îndeletniceau în special, întorcându-se nebuneşte la ceea ce era mai primejdios, au opus legiunile aduse din Armenia, barbarilor încă îndârjiţi, legiuni adeseori încercate în război, dar neegale unei mulţumiri nenumărate care ocupase vârfurile munţilor celor înalţi şi câmpiile. Generalii romani, necunoscând încă măsura la care poate să ducă, la disperare, o furie nestăpânită, dupăce au bătut pe duşmani, i-au înpins dincolo de stâncile prăpăstioase ale muntelui Haemus, pentruca barbarii, neavând nici o ieşire de aici şi moară de foame, iar ei înşişi să aştepte pe Frigerid [1]), generalul ce avea să sosească cu ajutoare din Pannonia şi de peste Alpi, căci la cererea lui Valens, Graţian dăduse ordin să pornească în formaţie militară spre a da sprijin celor ce se găseau într'o mare primejdie. In urma acestuia Richomer, pe atunci comes domesticorum, pornind din Galia, la porunca aceluiaşi se Graţian, se grăbea în drumul său spre Tracia, ducând cu sine câteva cohorte, numai cu numele, căci cea mai mare parte din ele dezertaseră, după cum susţin unii la îndemnul lui Merobaudes care se temea ca un cumva Galia fiind părăsită de trupă, să fie devastată în libertate de ce

1) Frigerid, general roman, era şi el de origine germană. De asemenea poartă nume străin şi Richomer, Merobaudes şi alţii.

www.dacoromanica.ro

cari ar fi trecut de peste Rin. Dar Frigerid, fiind împiedicat de reumatism sau, cel puţin după cum au plăsmuit bârfitorii săi, pretextând cazul de boală, pentruca să nu ia parte în acest războiu grozav, i-a condus pe toţi, după o hotărâre comună, Richomer care s'a unit cu Profuturus şi cu Traian la Salices (Salcii[1]). Nu departe de aici, mulţimea nenumărată de barbari se aşezase îndărătul carelor orânduite în formă de cerc, stând închişi ca într'o cetate şi consuma în linişte prada lor cea bogată.

Comandanţii romani, în nădejdia unei reuşite fericite, dacă soarta le-ar fi favorabilă, observau cu luare aminte tot ceeace făceau Goţii, având în vedere o mare faptă de arme; ei aveau anume intenţia că dacă duşmanii ar porni cu tabăra în altă parte, ceea ce adeseori făceau, ei să le atace ariergarda, să ucidă pe mai mulţi cu suliţele şi să le ia o mare parte din prăzi. Înţelegând aceasta duşmanii şi fiind informaţi de denunţările transfugiilor, de cari nimic nu rămânea ascuns, au stat mai multă vreme în acelaşi loc: dar, ţinuţi de teama armatei din faţa lor şi a altor soldaţi cari puteau să mai vie, îşi chemară cetele lor devastatoare împrăştiate în toate părţile. La ordinul şefilor, ca în zbor de pasăre, aceştia întorcându-se îndală, la semnalele de foc, în carrago, — astfel numesc ei burgurile formate de care, — insuflară conaţionaliior lor focul îndrăznelii de fapte mari. Şi, de acum înainte, între cele două părţi, nu putea să mai fie decât un scurt armistiţiu. De fapt, întorcându-se toţi cei pe cari îi chemase nevoia de pradă, întreg poporul fiind strâns în burgul de care şi făcând un freamăt enorm, aţâţau sufletele aprinse să dea lupta decisivă, şefii cari erau de faţă neopunându-se explosiei lor. Şi, fiindă toate acestea se petreceau pe înserate, şi fiindcă noaptea ce sosea îi reţirea liniştiţi şi trişti, fără voia lor, au luat masa în linişte şi au rămas cu ochii deschişi. La rândul lor Romanii, cunoscând şi ei situaţia, fără să doarmă, se temeau de duşmani şi de şefii lor cari ca nişte fiare sălbatice, îşi aveau capul în mână şi aşteptau, fără spaimă, rezultatul îndoelnic al luptei ca unii ce erau inferiori ca număr, dar totuş un rezultat favorabil cauzei lor celei drepte.

Deci, îndată ce s'a luminat de ziuă, dându-se cu trompeta semnalul de ambele părţi de a pune mâna pe arme, barbarii, reînoindu-şi jurământul, după obiceiul lor, încearcă să ocupe locurile cele înalte, pentruca de aci, pornind ca într'un vârtej ce nu se poate opri, să atace pe cei din faţa Ior. Văzând aceasta fie care soldat dintr'ai noştri, grăbindu-se la manipulul său şi ocupându-şi locul fixat, nu mai alerga în dreapta şi în stânga şi nici nu-şi mai părăsea şirul. Inaintând deci din ambele părţi cu precauţiune, se opriră şi, stând nemişcaţi, începură

1) Salices, localitate în Moesia Inferioară, pe drumul dintre Noviodunum şi Istrus.

www.dacoromanica.ro

luptătorii să se privească cu ură, şi cu ameninţare. Atunci Romanii, cântând de odată din toate părţile cântecul lor de războiu, mai întâi cu o voce slabă şi apoi pe un ton din ce în ce mai ridicat, cantec pe care îl numesc cu un nume străin de „barritus", însuflară curaj la ai lor. Barbarii însă, la rândul lor, cu strigăte stridente, îşi ridicau în slavă strămoşii şi, în mijlocul unui sgomot de diferite limbi[1], porneau la primele lupte. Apoi începuseră să se atace unii pe alţii, aruncând de departe săgeţii şi sulişi, în urmă pâşîră, ameninţându-se, la lupta de mână şi ridicându-şi scuturile în formă de acoperemânt [2], erau unii în picioarele celorlalţi. Barbarii, putând să-şi reintregească pierderile şi fiind mai sprinteni, aruncau asupra soldaţilor noştri lemne colosale aprinse şi, lovind cu înverşunare în pieptul celor ce le rezi tau, înfrângeau flancul nostru stâng; acesta cedând, o puternică ceată de ajutor, rupându-se vitejeşte din trupa din vecinătate, a sprijinit oştirea ameninţată cu distrugerea. Aprinzându-se focul uciigător al luptei, cei ce se aruncau vitejeşte în vălmăşeag se expuneau sulițiilor şi sabiilor ce sburau din toate părţile, ca grindina, iar călăreţii cu braţe puternice urmăreau pe cei fugari, tăindule ceafa şi spatele şi, pe de altă parte, pedeştrii tăiau picioarele celor pe cari teama îi împiedica de a se ridica. Şi, în vreme ce pământul dispărusa sub cadavrele celor morţi, se găsea printre ei câte un muribund, având speranţa deşartă de a scăpa cu vieaţa : unii erau ucişi de plumbul din prăştii, alţii de fierul din săgeată, alţii aveau capetele spintecate prin mijlocul creştetului şi al frunţii şi atârnând oribil pe amândoi umerii. Şi lupta înverşunată n'a încetat; ambele partide erau sdrobite într'o luptă nedecisă şi, cât timp vioiciunea le mai ataţa puterile, n'a scăzut nimic din vigoarea lor firească. Totuş bătălia uciigătoare a întrerupt-o noaptea ce a sosit şi fiecare s'a retras din luptă cum a putut, fără să i se fi dat vre'un ordin, iar cei rămaşi s'au întors cu toţii trişti în corturile lor. In sfârşit au fost îngropaţi, după loc şi împrejurări, dându-se onoruri uneori dintre cei morţi; celelalte leşuri ale celor ce au murit le-au consumat păsările grozave, obişnuite în acele vremuri să se hrănească cu cadavre, după cum o arată până în ziua de astăzi câmpiile pline de oase albe. Se constată totuş că Romanii, deşi într'un număr cu mult mai mic, având să dea luptă cu o mulţime numeroasă, au avut mari pierderi; dar, cu toate aceste pagube însemnate, au înfrânt gloatele barbare.

---

1) *Varios sermonis dissoni strepitus*, unter den disharmonischen Klängen der verschiedenen Sprachen (Dr. D. Coste, Auszüge aus Ammianus Marcellinus, p. 91); pare că rezultă din acest pasagiu că în armata Goţilor se găseau mai multe popoare cari luptau împotriva Romanilor.

2. Soldaţii ridicau scuturile şi făceau din ele un acoperemânt ce dedea impresia unei carapace de broască ţestoasă: *testudo*.

www.dacoromanica.ro

VIII.

Goţii închişi în regiunea muntelui Haemus, apoi lăsaţi liberi de Romani, devastează Tracia; în urmă ucid pe Barzimeres, tribunul scutierilor.

După ce s'au sfârşit atât de jalnic aceste întâmplări de războiu, ai noştri s'au îndreptat, retrăgându-se spre Marcianopolis, cetatea cea mai apropiată. Goţii, retrăgându-se ei de ei, neurmăriţi, îşi găsiră refugiu înăuntrul burgului lor de care şi, timp de şapte zile, n'au mai îndrăznit nici să iasă, nici să se arate: de aceea, ostăşimea noastră a găsit de cuviinţă să închidă celelalte trupe nenumărate de barbari între strâmtorile Haemului, prin ridicarea de întărituri, fără îndoială cu scopul ca mulţimea îngrămădită de duşmani între Istru şi pustietăţile deşerte, în primejdia de a nu găsi nici o ieşire, să piară de foame, fiind transportate toate cele necesare pentru trai în cetăţile fortificate, dintre cari până atunci a n'a încercat pe nici una să-o asedieze, ei nefiind pricepuţi în atari operaţiuni[1]). După aceasta Richomer a plecat în Galia spre a aduce de acolo trupe de ajutor, fiindcă se aşteapta la războaie mai mari. Toate acestea se petreceau în al patrulea consulat a lui Graţian şi al lui Merobaudes, spre toamnă.

In timpul acesta Valens, aflând despre rezultatul trist al războaielor şi despre prădăciuni, a încredinţat vremelnic pe Saturnin cu conducerea cavaleriei şi l-a trimis în ajutor lui Traian şi lui Profuturus. Şi, întâmplător tot în aceleaşi zile, isprăvindu-se în regiunile Scitiei şi ale Moesiei, tot ce era de mâncat, barbarii împinşi şi de sălbăticia lor şi de foame, ardeau de dorinta de a sparge barierile ce-i închideau; şi încercând aceasta de mai multe ori, dar fiind mereu înfrânţi de energia soldaţilor noştri cari rezistau cu îndârjire, ajutaţi de situaţiunea terenului stâncos, după ce s'au văzut constrânşi de ultima necesitate, atraseră în tovărăşia lor pe mai mulţi Alani şi Huni în nădejdia unor prăzi bogate.

Aflând despre aceasta Saturnin, care tocmai sosise şi aşeza posturi şi gărzi înaintate, strângându-şi încetul cu încetul soldaţii, se pregătea să se retragă, nu fără motive întemeiate: ca nu cumva mulţimea, pe neaşteptate, pornindu-se ca un râu, într'un torent colosal, după ruperea zăgazurilor, să-i smulgă pe toţi fără greutate, pe cei ce păzeau defileurile primejdioase. Apoi, după ce s'au deschis defileurile şi după plecarea la timp a soldaţilor noştri, s'au năpustit, în desordine, fiecare prin deschizătura pe care a putut, să jefuiască totul, ne mai împie-

1) Să se observe lipsa de experienţă a Goţilor de a cuceri cetăţile fortificate.

www.dacoromanica.ro

dicându-i nimenea. Şi, devastând nepedepsiţi, s'au răspândit cu toţii pe întinsele câmpii ale Traciei şi începând din ţinuturile, pe unde trece Istrul până la Rodope şi la locul ce desparte cele două mări colosale, au jefuit totul într'un chip ingrozitor, prin furt, omor, sânge şi foc, şi prin pângărirea trupurilor unor oameni născuţi liberi. Ai fi putut vedea atunci fapte grozave şi de spus şi de văzut, femei încremenite de frică, fiind mânate de biciul barbarilor, soţii însărcinate de fii încă neformaţi, suferind înainte de a fi născut, multe bestialităţi: copii mici strângând pe mamele lor, plânsetele băeţilor nevrâstnici şi ale fetelor nobile, duse cu mâinile legate într'o sălbatecă sclavie. După cari fete mari şi soţii cinstite, cu ochi în pământ, fiind târîte, plângând şi voind mai bine o moarte, oricât de chinuitoare, decât profanarea cinstii lor. In mijlocul acestora, când era târât, ca un animal de rând, cetăţenul mai înainte bogat şi liber, se plângea de tine, Soarta nemiloasă şi oarbă, care într'un moment l-ai părăsit unui învingător crud, despoindu-l de averi, lipsindu-l de plăcerea lor, gonindu-l din casa sa pe care a văzut-o căzând în cenuşe şi în ruină, şi având să-i smulgă membrele sau să-i fie rob în bătăi şi chinuri.

Totuş barbarii, ca nişte fiare scăpate din cuşcă, împrăştiindu-se prin câmpiile Traciei, se îndreptară spre oraşul numit Dibaltus [1]), unde găsiră pe Barzimeres, un tribun al scutierilor, împreună cu ai săi şi cu Cornuţii şi cu alte trupe de infanterie, lucrând la formarea unui lagăr şi se reped asupra lui. El era un ofiţer priceput în afaceri militare şi care numai decât, după cum cereau împrejurările critice ce-l ameninţau, a poruncit să se dea semnalul de războiu şi după ce şi-a întărit flancurile, porni cu oamenii săi gata de luptă: şi rezistând vitejeşte ar fi plecat cu sorţi egali din luptă, dacă nu l-ar fi împresurat, în vreme ce gâfâia şi era obosit, o ceată de călăreţi. Şi astfel a căzut, fiind omorîţi nu puţini barbari, al căror dedastru nu se putea vedea din cauza mulţimii trupelor lor.

IX.

Frigerid, un general al lui Graţian, omoară pe Farnobius, unul dintre fruntaşii Goţilor, împreună cu o mulţime de Goţi şi de Taifali. Ceilalţi sunt colonizaţi în regiunea Padului.

După ce s'a dat lupta în acest chip, Goţii, nehotărîţi ce aveau să întreprindă în urmă, începură să caute pe Frigerid, unde ar putea să-l găsească, el fiind singurul lor vrăşmaş pe-

1) Dibaltus, o cetate pe ţărmul trac al mării Negre, atestat de Ptolemeu III, 11, 7, Geogr. Ravennat, IV. 6, Suidas şi de inscripţii.

www.dacoromanica.ro

riculos. După ce se recreară cu o masă mai bună şi un somn mai bogat, se puseră pe urma lui ca nişte fiare. Erau informaţi că, din ordinul lui Graţian, el s'ar fi întors în Tracia şi că, ridicându-şi o tabără lângă Beroe [1]), avea să aştepte aci desfăşurarea evenimentelor. De aceea, ei se grăbiră să-şi aducă repede la îndeplinire planul lor. Frigerid însă ştiea nu numai să comande, dar şi să-şi cruţe şi soldaţii şi bănuind intenţiile lor, sau fiind informat de relatările spionilor pe cari îi trimisese, s'a îndreptat spre Iliria, prin înălţimi de munţi şi prin desimea pădurilor, fiind încurajat şi de un mare succes pe care i l-a dat în palmă o întâmplare neaşteptată. Căci, în retragerea sa, pe când mergea încetişor cu trupele sale aşezate în formă de ichiu, a surprins pe şeful Goţilor, Farnobius, care cu cetele sale devastatoare jefuise în libertate şi târa cu sine şi pe Taifalii pe cari de curând şi-i făcuse aliaţi. Aceştia, întreacât fie zis, pe când ai noştri se găseau împrăştiaţi de groaza năvălirii popoarelor necunoscute, trecură peste fluviu, având să jefuiască locurile lipsite de apărători.

La vederea neaşteptată a cetelor lor, comandantul pregătindu-se cu mare grije să dea lupta, după ce a atăcat avangardele ambelor triburi cari pe atunci erau de temut [2]), i-ar fi ucis pe toţi până la unul, aşa ca să nu rămână nici măcar un vestitor al dezastrului lor, dacă, după moartea lui Farnobius — şi a altora mai mulţi, — înainte vreme un temut aţâţător de cete, nu s'ar fi rugat cu rugăciuni stăruitoare pentru cruţarea celor rămaşi şi pe care în vieaţă i-a colonizat ca lucrători de pământ, pe toţi, lângă Mutina, Regium şi Parma, oraşe din Italia. Acest trib al Taifalilor am aflat că a decăzut până într'atâta ticăloşie că la ei tinerii nevrâstnici sunt pângăriţi de bărbaţi într'o convieţuire scârboasă, prostituându-şi tinereţea şi numai dacă un tânăr a prins singur, fără ajutor, un mistreţ la vânătoare, sau dacă va fi omorât un urs mare, scapă de această murdărie.

X.

Victoria asupra Lentienilor. Moartea lui Priarius. Predarea Lentienilor.

Aceasta era la sfârştitul toamnei [3]) trista înfăţişare a Traciei şi turburarea, ca şi când furiile ar fi răscolit totul, se întindea necontenit, cuprinzând regiunile cele mai îndepărtate. Şi iată că Lentienii, o populaţiune germană, vecină cu ţinuturile Reţiei, în

1) Beroe, Verria de astăzi.

2) Pasagiul fiind alterat, traducerea nu este sigură.

3) Anul 377.

www.dacoromanica.ro

urma unei amăgiri, călcând tratatul ce-l încheiaseră de multă vreme cu noi, încep să ne neliniştească vecinătatea, un adevărat dezastru pentru ei şi care a pornit din următorul motiv: Din acel popor al Lentienilor, un soldat oarecare din garda împăratului, găsindu-se acasă în afaceri particulare, cum era el slobod de gură, fiind întrebat de mai mulţi inşi ce mai este nou pe la palat, a spus că împăratul Graţian, la îndemnul unchiului său Valens, are să pornească cu război în orient, pentru ca, cu puteri îndoite, să alunge pe locuitorii vecini din acele ţinuturi cari s'au conjurat pentru pieirea imperiului roman. Această veste lovi şi pe Lentieni cari se considerau şi ei de vecini şi cum ei sunt oameni iuţi şi repezi, formându-se în cete de pradă, trecură, în luna lui Februarie, peste Rinul ce înghe[illegible]ase [1]... Celţii, ridicându-se împotriva lor împreună cu Petulanţii, nu fără mari pierderi din partea lor, îi goniră, izbindu-i cu forţele lor organizate. Dar Germanii, fiind siliţi să se retragă şi aflând că cea mai mare parte din armata noastră a înaintat până în Iliria, având să fie comandată chiar de împărat, se aprinseră şi mai mult de dorul de a lupta şi făcând planuri mari, au adunat la un loc pe toţi locuitorii satelor, patruzeci de mii de oameni, sau şapte zeci de mii, după cum susţin unii cari vor să ridice meritele împăratului, şi plini de îngâmfare năvăliră încrezători în teritoriul roman.

Graţian, aflând despre toate acestea cu mare groază, şi-a rechemat cohortele ce le trimisese înainte în Pannonia şi, dând ordin să vină la sine şi altele pe cari în prevederea sa dispusese să fie reţinute în Galia, a numit de comandant pe Nannian, un general de o virtute încercată, alipindu-i de coleg, cu o egală putere, pe Mallobaudes, comes domesticorum, şi rege al Francilor, un bărbat războinic şi viteaz. Pe de o parte Nannian, gândindu-se la întâmplările schimbăcioase ale sorţii, era de părere că trebuie să târăgănească lucrurile, pe de altă parte, Mallobaudes, târît de dorinţa sa de luptă, cum avea obiceiul, şi nesuferind amânarea, era nerăbdător să meargă asupra duşmanului. Dar, după ce s'a ridicat deodată din partea opusă un sgomot îngrozitor, dându-se de trompetişti la Argentaria [2] semnalul de luptă, s'a început atacul şi au căzut la pământ mulţi inşi şi dintr'o parte şi din cealaltă, loviţi de săgeţi, de suliţi şi de o ploaie de pietre. Dar, în focul războiului, văzând soldaţii noştri nesfârşita mulţime de duşmani şi voind să fugă de lupta pe faţă, împrăştiindu-se pe poteci înguste şi acoperite cu arbori, s'au retras fiecare cum a putut; puţin mai târziu, rezistară mai încăzători, şi s'au arătat mai ţanţoşi, iar la sosirea gardei, prin strălucirea armelor împărăteşti, băgară frică în barbari. Aceştia începeau să întoarcă spatele, rezistând însă din când în când, pen-

1) Pasagiul acesta este de asemenea nesigur.

2) Colmar, după unii. Herburg sau Arburg după alţii.

www.dacoromanica.ro

truca să-şi facă datoria şi au fost aşa de măcelăriţi că din numărul amintit mai sus n'au scăpat, după cum se crede, decât cinci mii de inşi, ocrotiţi de desimea pădurilor. Intre mulţi alţi viteji şi eroi a murit şi regele Priarius, promotorul acestui război sângeros.

Incurajat şi încrezut în sine după acest succes frumos, Graţian, deşi pornise în regiunile din răsărit, întorcându-şi drumul spre stânga, a trecut pe ascuns peste Rin şi avea intenţia, dacă l-ar ajuta şi norocul, să distrugă întreaga populaţie necredincioasă şi turbulentă. Aflând despre aceasta Lentienii, prin vestitori cari veneau după alţi vestitori, şi prăpădiţi aproape cu totul de cheltuelile lor, şi înspăimântaţi de sosirea neaşteptată a împăratului, erau în nedumerire ce aveau de făcut şi fiindcă, pentru moment, nu puteau găsi nici un mijloc nici de a organiza rezistenţa nici să facă sau să întreprindă ceva, se îndreptară în mare grabă prin poteci neumblate spre colinele asediate şi acăţându-se de stânci prăpăstioase, se luptau din toate puterile pentru averile şi pentru familiile lor pe cari le duseseră cu sine. Examinând această grea situaţie, ca şi când ar avea să ia cu asalt nişte ziduri, au fost aleşi din fiecare legiune câte cinci sute de soldaţi, pricepuţi în meşteşugul asediului. Aceştia aveau o îndrăzneală cu atât mai mare, cu cât principele era văzut luptând vitejeşte în primele rânduri; ei se sileau să escaladeze munţii, ca după nişte prăzi de vânat, pe cari ar pune mâna îndată, fără de nici o luptă, dacă ar fi ajuns în vârf. Războiul, început la amiazi, a dăinuit până noaptea pe întuneric. Lupta era îndârjită din ambele părţi; ucideau şi cădeau mulţi şi dintre ai noştri, iar armele gardei împărăteşti, strălucind de lumina aurului şi a colorilor, erau lovite de aruncăturile dese ale bolovanilor şi proiectilelor.

In urmă Graţian, consfătuindu-se cu generalii săi, au găsit cu cale că este primejdios şi zădarnic ca să lupte cu o încăpăţinare nelalocul ei împotriva unor stânci înalte şi, părerile fiind diferite, ca în astfel de împrejurări, au aflat de cuviinţă ca barbarii să fie blocaţi de soldaţi cari să nu acţioneze, spre a fi biruiţi cu foamea, întrucât duşmanii erau apăraţi de un loc, pentru ei favorabil. Dar, fiindcă Germanii nu erau mai puţin încăpăţînaţi decât noi, şi fiindcă cunoşteau regiunile, s'au îndreptat spre alţi munţi mai înalţi decât cei pe cari îi ocupaseră înainte. Iar împăratul, întorcându-se cu armata sa într'acolo, caută cu aceeaşi îndârjire, ca şi mai înainte, potecile ce duceau la înălţimi. Când Lentienii îl văzură acăţărat de munţii lor cu aceeaşi stăruinţă, s'au predat, care predare împăratul primind-o, la rugăciunile lor, i s'a dat, cum se face deobiceiu, tineret voinic care să se amestece cu recruţii noştri şi li s'a permis ca liberi să se întoarcă în patria lor.

După această victorie norocoasă şi plină de rezultate, fiindcă a pus, cu ajutorul lui Dumnezeu, cu botul pe labe po-

www.dacoromanica.ro

poarele din apus, este de necrezut cu câtă vigoare şi cu câtă iuţeală descătuşată n'a pornit Graţian în grabă în altă direcţie. Tânăr, de o fire deosebită, orator, cumpătat, războinic, îndurător, era asemănător cu cei mai aleşi împăraţi, pe când încă de abia îi mijea mustaţa, dacă, dela fire, n'ar fi fost atras spre lucruri uşuratice şi dacă, încurajat de cei din jurul său, nu s'ar fi apropiat de îndeletnicirile deşarte ale împăratului Commod, fără să fi fost crud ca acesta. Căci, după cum acela, fiindcă obicinuia ca în faţa poporului să omoare mai multe fiare, şi odată o sută de lei sloboziţi în acelaşi timp în amfiteatru, cu diferite feluri de arme, nu din două lovituri, a culcat la pământ şi s'a considerat ca un supra-om, tot astfel Graţian, în îngrăditura ce se numeşte Parcul de vânătoare, cu dese lovituri de săgeţi, omora fiarele sălbatice, nedând atenţie multor întâmplări de seamă şi serioase, într'o vreme când chiar dacă ar fi avut conducerea un Marcus Antoninus, împreună cu colegi tot atât de înţelepţi, nu ştiu dacă, cu marea sa înţelepciune, ar fi putut să vindece toate rănile statului.

După ce a luat toate măsurile ce-i îngăduiau împrejurările pentru siguranţa Galiei şi după ce a pedepsit pe Scutarius care prin trădare denunţase barbarilor că împăratul pleacă în Iliria, Graţian în marş forţat se grăbi să plece de aci prin cetatea ce se numeşte Felix Arbor şi prin Lauriac spre a da ajutor provinciilor în situaţia lor critică.

Tot în zilele acestea Frigerid, care făcuse multe lucruri folositoare pentru securitatea comună a statului şi care tocmai se pregătea să întărească defileul Succilor, pentru ca să împedice bandele uşoare de duşmani de a cutreera în libertate provinciile septentrionale, întocmai ca nişte torenţi ce de obicei ies din matca lor, a fost înlocuit cu un oarecare Maurus, un comite venal şi fioros, gata pentru orice, un om nehotărît: acela de care am spus în cărţile precedente că pe când era soldat în garda împăratului Iulian şi acesta stătea la îndoială, dacă trebuie sau nu să-şi pună pe cap coroana, deşi în viclenia sa o dorea, i-a oferit salba sa pe care şi-a smuls-o dela gât. Şi astfel a fost îndepărtat, într'una din cele mai critice situaţii, un comandant prevăzător şi energic, pe câtă vreme, chiar dacă s'ar fi găsit în retragere ar fi trebuit să fie readus în armată, reclamându-l interesele statului.

XI.

Generalul Sebastian surprinde lângă Veria pe Goţi încărcaţi de prăzi şi îi decimează, scăpând însă numai puţini cu fuga. Graţian aleargă în ajutorul unchiului său Valens împotriva Goţilor.

Din întâmplare, în aceste zile se hotărî, în sfârşit, şi Valens să plece din Antiochia şi după o călătorie grea sosi la

www.dacoromanica.ro

Constantinopol unde, rămânând numai câteva zile, avu năcazul de a potoli o uşoară răscoală populară. La cererea sa, Sebastian fiind trimis puţin mai înainte din Italia, un ofiţer de o capacitate încercată, a fost încredinţat cu conducerea infanteriei pe care mai înainte o avusese Traian; iar el însu-şi se duse în vila împărătească Melanthias, unde a căutat să-şi atragă simpatiile soldaţilor prin soldă, prin hrană abondentă şi prin cuvântări măgulitoare. De aci, dând cu tessera ordin de plecare, ajunse la Nice, un port militar ce se numea astfel, şi unde a aflat din relatările spionilor săi că barbarii, încărcaţi de prăzi, s'au întors din ţinuturile dela Rodope aproape de Adrianopol; dar că aceia, fiind informaţi despre mişcările împăratului şi de mulţimea lui de soldaţi, se grăbesc să se unească cu populaţiunile lor cari îşi aveau cartierele fixate la Beroea şi la Nicopolis. Şi aci numai decât, după cum cereau împrejurările, împăratul a dat ordin ca Sebastian să plece cu câte trei sute de soldaţi de elită din fiecare legiune spre a da, după cum promitea, o lovitură. Ajungând în marş forţat la Adrianopol, a fost împedicat să intre înlăuntru, porţile fiind zăvorîte, căci apărătorii se temeau ca nu cumva el să vie ca prizonier travestit al duşmanilor şi să nu fie vr'o primejdie pentru oraş, cum s'a întâmplat cu comitele Actus care, fiind prins de soldaţii din Magnencia, a deschis prin fraudă defileul Alpilor Julieni. Totuş Sebastian, deşi târziu, a fost recunoscut şi îi s'a îngăduit să intre în cetate. Aci, după ce oamenii pe cari îi conducea, s'au recreat din belşug cu mâncare şi cu repaus, a doua zi, ieşind în mare linişte, când a început să se facă seară a văzut cetele de jaf ale Goţilor lângă fluviul Hebru şi, furişându-se spre a nu fi văzuţi, printre dealuri şi tufişuri, cu paşi uşori, a atacat în întunerecul nopţii pe duşmanii ce dormeau şi aşa i-a măcelărit că în afară de puţini inşi pe cari i-a scăpat iuţeala picoarelor lor, toţi ceilalţi au pierit şi le-a luat o nenumărată pradă care n'a încăput nici în cetate nici în largul şes al câmpurilor. Fritigern a fost atât de îngrozit şi de înspăimântat din această cauză, ca nu cumva comandantul neadormit [1]), după cum auzise adeseori, să-i distrugă trupele sale împrăştiate în libertate şi ocupate cu jaful, atacându-le pe neaşteptate; deaceea chemând pe toţi ai săi lângă oraşul Cabyle [2]) a plecat repede ca având să opereze în regiuni deschise, în cari să nu fie supăraţi nici de foame nici de capcane ascunse.

Pe când se petreceau toate acestea în Tracia, Graţian înştiinţând printr'o scrisoare pe unchiul său Valens, cu câtă iscusinţă a biruit pe Germani, după ce şi-a trimis înainte bagajele şi proviziile, venea pe jos cu trupe uşoare şi trecând Du-

1) *Impetrabilis* însemnează de care nu te poţi apropia.

2) Cabyle oraş în Tracia.

www.dacoromanica.ro

nărea ajunse la Bononia [1]) şi a intrat în Sirmium [2]), unde a rămas patru zile. Tot pe lângă fluviu ajunse până la Martis castra, deşi suferea de friguri intermitente: în acest drum a fost încercat de un atac neaşteptat al Alanilor şi a pierdut câţiva oameni din suita sa.

XII

Valens se hotărăşte să dea lupta, fără să aştepte pe Graţian.

In aceleaşi zile, Valens, turburat din două motive, întâi fiindcă Lentienii au fost biruiţi de Graţian, şi, al doilea, fiindcă Sebastian, scriindu-i despre aceasta, exagera lucrurile, a plecat cu armata dela Melanthias pentruca, printr'o faptă de arme strălucită, să nu rămâie mai prejos decât tânărul fiu al fratelui său, de ale cărui isprăvi era gelos. El avea subt comanda sa multă oaste viteză şi nu de dispreţuit, fiindcă reintraseră în serviciu foarte mulţi veterani şi ofiţeri superiori şi s'a înrolat însuşi Traian, fost magister armorum. Şi, fiindcă, prin cercetaşi ageri, aflase că duşmanii umblă să-i închiză prin gărzi puternice drumurile de aprovizionare prin care se făceau transporturile necesare aprovizionării, a luat măsuri potrivite în contra acestei încercări spre a reţinea acest avantagiu al strâmtorilor cari erau în apropiere, trimiţând în grabă un detaşament de arcaşi pedeştri, sprijinit de escadroane de cavalerie. Trei zile în urmă, fiindcă barbarii înaintau cu pasul încet şi fiindcă ei se temeau de vr'un atac prin surprindere într'o regiune necunoscută, s'au îndreptat spre staţiunea Nice, cinsprezece mii de paşi departe de cetate şi aci posturile înaintate aduseră vestea— şi nu se ştie de unde a provenit greşală, — că toată acea mulţime pe care o văzuseră, nu era mai mare de zece mii de oameni şi atunci împăratul, târât de o dorinţă nebună, a început să alerge cu toată iuţeala spre ei. In urmă, formându-se în falangă în patru unghiuri, a venit aproape de mahalalele Adrianapolului, unde, ridicându-şi o tabără închisă de pari şi şanţ, a primit, aşteptând cu nerăbdare pe Graţian, pe Richomer, comes domesticorum, care fusese trimis înainte de acelaşi împărat cu o scrisoare prin care îi arăta că va veni şi el însu-şi în curând. In textul scrisorii era rugat ca să mai aştepte numai puţin timp pe acela care are să-i fie tovarăş în primejdii şi să nu se expună singur orbeşte într'o situaţie periculoasă. Valens convocând într'un consiliu pe toţi generalii, a început să se sfătuiască ce este de făcut. La propunerea lui Sebastian, unii îl îndemnau se pornească numai decât la luptă, un anumit Victor însă, magister

1) Bononia. Banoştor.

2) Sirmium. Mitroviţa.

www.dacoromanica.ro

equitum, un Sarmat, dar general prevăzător şi temporizator, de acord cu mai mulţi inşi, a fost de părere să fie aşteptat şi celălalt împărat, pentruca, întărindu-se cu armata din Galia, să înfrângă mai uşor furia înflăcărată a barbarilor. A biruit totuş încăpăţânarea fatală a împăratului şi părerea linguşitoare a curtenilor cari sfătuiau pe împărat să se grăbească cât mai mult, pentru ca să nu fie şi Graţian părtaş la gloria unei victorii câştigate deja, după cum socoteau ei.

Pe când se pregăteau cele necesare pentru luptă, soseşte în tabăra împăratului un presbyter, cum îl numesc ei, de ritul creştin, fiind trimis ca delegat de Fritigern, împreună cu mai mulţi oameni de jos şi, fiind primit îndată, i-a arătat o scrisoare a aceluiaşi rege, cerându-i pentru sine şi pentru ai săi, goniţi din căminurile părinteşti de invazia neaşteptată a unor neamuri sălbatice, să le permită să locuiască în teritoriile Traciei, împreună cu ce s'ar găsi în ele ca turme şi fructe: că dacă ar dobândi aceasta, i-ar promite o pace eternă. Pe lângă aceasta, acelaşi creştin, ca om de încredere şi ca om cunoscător al tainelor, i-a mai arătat şi o altă scrisoare a aceluiaşi rege, care cu şiretenie şi foarte meşter în a păcăli în fel şi chip, îndemna pe Valens, ca viitor în curând amic şi tovarăş, că numai aşa ar putea să înfrângă cruzimea oamenilor săi sau să-i atragă la condiţiuni mai profitabile pentru statul roman, dacă li s'ar arăta înarmat lângă armata sa, că, băgând groaza în ei cu numele împăratului, i-ar abate mai uşor de la dorul lor primejdios de a se bate. Delegaţii fiind consideraţi ca neprezentând destulă încredere, au plecat fără rezultat.

In zorii zilei următoare, după calendar la 5 ale idelor lui August[1]) pornesc în mare grabă, lăsând bagajele şi proviziile lângă zidurile Adrianopolului, slabă paza necesară a legiunilor. Căci tezaurul şi celelalte insignii ale imperiului erau ţinute înlăuntrul oraşului, împreună cu prefectul şi cu consistorianii[2]). După ce au mers un spaţiu de drum anevoios, în mijlocul unei zile cu arşiţă, zăresc în sfârşit, pe la ora a opta, carele duşmanilor cari, după rapoartele cercetaşilor trimişi înainte, erau aşezate în formă de cerc rotund, şi după cum le era obiceiul, plebea barbară urla sălbatic şi lugubru. Comandanţii romani îşi aranjară liniile de bătaie: aripa dreaptă a cavaleriei era în faţă, fiind susţinută de cea mai mare parte din pedestrime, aripa stângă însă a cavaleriei, fiind încă împrăştiată pe drum din cauza greutăţii marşului, se grăbea să vie la linie, iuţindu-şi paşii. Şi, în vreme ce aceeaşi aripă se aşeza în rând, neturburată de nimenea, barbarii fiind îngroziţi de sgomotul înspăimântător, de armele zăngănitoare şi de loviturile ameninţătoare ale scuturilor şi, mai ales, fiindcă o parte a lor, subt comanda

1) La 9 August.

2) Consistorianii erau membrii civili ai Consiliului.

www.dacoromanica.ro

lui Alatheus şi Safrax încă nu sosise, deşi fusese chemată, luptând în altă parte, trimiseră delegaţi cari să ceară pace. Împăratul neprimindu-i, fiind oameni fără importanţă şi cerând ca să i se trimeată, pentru ca pacea să fie o pace temeinică, oameni de vază, barbarii amânau lucrurile intenţionat spre a câştiga răgaz, ca, în timpul armistiţiului, să le sosească şi cavaleria pe care o aşteptau. In vremea aceasta soldaţii noştri în zăduful arşiţei de vară se topeau cu gâturile uscate de sete, iar întinsul câmpiilor lucea de incendiile pe cari duşmanii le aprinseseră cu lemne şi materiale inflamabile. Pe lângă această nenorocire se adauga una şi mai grozavă, că oamenii şi vitele erau chinuite de foame.

In timpul acesta Fritigern, om iscusit şi prevăzător, temându-se de capriţul războiului, a trimis pe răspunderea sa pe cineva din poporul său ca parlamentar, spre a cere să i se trimeaţă în grabă mai mulţi nobili de seamă, având să-şi ia asupră-şi ameninţările soldaţilor şi să ne dea şi cele de trebuinţă. Propunerea aceasta a unui rege ce inspira groază a fost bine primită şi aprobată şi a fost destinat, cu asentimentul tuturora, să se ducă drept obstatic Aequitius, o rudă a lui Valens, căruia îi era încredinţată atunci cura palatii. Acesta a refuzat însărcinarea, fiindcă odinioară, fiind prins de duşmani, şi, fugind dela Dibaltus [1]), se temea de o răzbunare a lor nesocotită. Atunci Richomer se oferi de bună voie, promiţând că va merge bucuros, fiindcă socotea această faptă şi frumoasă şi demnă de un om viteaz şi astfel plecă spre a da dovadă şi de demnitate şi de naşterea sa [2]). Pe când se îndrepta spre lagărul duşmanilor, arcaşii şi scutierii pe cari îi cămanda pe atunci Bacurius din Iberia şi Cassio, mergând in avântul lor aprins prea departe şi ciocnindu-se cu vrăşmaşii lor, pe cât de prematur părea atacul, pe atât de nepotrivită părea retragerea; aceasta era o ruşine pentru un început de război. Orice încercare de împăcare fiind zădărnicită, a fost de prisos şi devotamentul lui Richomer care n'a mai putut să înainteze, iar călărimea Goţilor întorcându-se împreună cu Alatheus şi cu Safrax, ajutată şi de o ceată de Alani, sosind ca un fulger din munţii cei înalţi, culca la pământ, omorînd pe ori cine putea să găsească în cale.

---

1) Vezi nota dela pag. 88.

2) Pasagiul acesta are o lacună şi deci nu este sigur.

www.dacoromanica.ro

XIII

Goţii unindu-se la un loc, Thervingii subt Fritigern, Grunthungii subt Alatheus şi Safrax, dau luptă deschisă cu Romanii. Ei pun pe fugă cavaleria romană şi măcelăresc infanteria. Impăratul Valens îşi pierde vieaţa în această bătălie. Corpul său n'a putut fi găsit.

Şi, în vreme ce armele de apărare şi armele de atac se ciocneau din ambele părţi, şi, în vreme ce zeiţa Bellona mai înfuriată ca de obiceiu făcea să răsune trompela ei cea lugubră pentru pieirea Romanilor, ai noştrii, deşi începură să se retragă puţin, totuş rezistau, şi bătălia, întocmai ca şi o flacără în creştere, băga groaza în sufletele soldaţilor, fiind loviţi mai mulţi înşi de izbiturile ucigătoare ale suliţilor şi ale săgeţilor. Apoi, ciocnindu-se, întocmai ca două excadrile de corăbii rostrate, şi împingându-se unele cu altele, au fost aruncate de izbituri reciproce, ca şi valurile de apă.

Şi, fiindcă flancul nostru stâng înaintase până la carele duşmane, ar fi mers şi mai departe, dacă i s'ar fi dat ajutoare; fiind însă părăsit de cavalerie şi apăsat de mulţimea de barbari, a fost copleşit şi respins, întocmai ca de prăvălirea unui munte de pământ: şi s'au găsit pedestraşii fără apărare în manipulele lor şi aşa de strânşi că nu putea cineva să scoată sabia sau să-şi mişte mâinile. Şi din cauza prafului ce se ridicase nu se mai putea vedea cerul care răsuna de strigătele îngrozitoare. Din această cauză armele aduceau moartea în toate părţile; ele nu dedeau greş şi nu erau neucigătoare, fiindcă nimenea nu se putea apăra sau feri. Dar, deoarece barbarii cari porniseră în cete nenumărate ciopârţiseră la un loc şi vitele şi oamenii şi, de carece nu mai era loc nici pentru desfăşurarea trupei nici pentru retragere, iar îngrămădirea din ce în ce mai mare înlăturase ori ce putinţă de apărare individuală, ai noştri, în ultimul dispreţ pentru moarte, ucideau cu sabia în mână pe oricine le ieşea în cale şi din ambele părţi coifuri şi platoşe erau tăiate de loviturile de securi. Puteai să vezi aci pe barbarul voinic şi fioros, cu faţa crispată, răgind de durere, cu picioarele sau mâinile tăiete de fier ori cu pieptul străpuns şi în prada morţii mai aruncându-şi încă ochii săi cei ameninţători; în urma celor ce s'au izbit între ei, câmpiile erau acoperite de trupurile celor ce căzuseră şi se auzeau cu mare groază gemetele muribunzilor, străpunşi de răni adânci. In această învălmăşeală şi zăpăceală atât de mare, legionarii istoviţi de oboseală şi de primejdii, nemai având nici putere nici minte de a mai lua o hotărîre şi cei mai mulţi fiind lipsiţi de lănci cari se rupseseră în mâinile lor şi mulţumindu-se să facă apel numai la săbiile lor, se repezeau în mijlocul cetelor

www.dacoromanica.ro

compacte ale dușmanilor, fără să se mai gândească la scăpare, văzând că nu au nici un loc de refugiu. Și, fiindcă terenul era acoperit de râuri de sânge și nu-i lăsa să înainteze, căutau în toate chipurile ca cel puțin să nu-și dea viața nerăzbunată. Și, așa de mare era focul din sufletul celor ce luptau împotriva celor ce le ieșeau în cale, că de multe ori unii cădeau de loviturile camarazilor lor. Moartea neagră într'un cuvânt acoperise totul de sânge și, ori unde-ți întorceai ochii, nu erau decât grămezi de oameni uciși și se călca fără cruțare peste cadavre lipsite de viață. Iar soarele de sus, străbătând constelațiunea Leului, a trecut în sânul Fecioarei cerești, dogorind mai ales pe Romanii istoviți de foame, prăpădiți de sete și sleiți de povara armelor. In cele din urmă, subt apăsarea greutății dușmanilor, liniile noastre de bătaie s'au înclinat și singurul mijloc ce l-au mai avut în marea lor nenorocire, a fost fuga, pe unde a putut fiecare.

Și în vreme ce, împrăștiindu-se cu toții, au apucat pe poteci necunoscute, împăratul cuprins de groaza morții, sărind cu anevoie printre grămezile de cadavre, s'a refugiat la Lanceari și la Mattiari cari stătuseră nemișcați, țepeni în locurile lor, câtă vreme se desfășura atacul dușmanilor. Văzându-l Traian zise că orice nădejde e pierdută, dacă împăratul părăsit de trupele romane nu găsește ajutor la auxiliari. Când a auzit aceasta comitele Victor, s'a grăbit să adune iute pe Batavi, așezați nu departe ca rezervă a împăratului dar, negăsind pe nimenea, s'a gândit să se scape singur și a fugit. De așișderea, s'au scăpat de primejdie în același fel Richoner și Saturninus.

Și, acum, barbarii cu ochii strălucind de furie, urmăreau pe soldații noștri prăpădiți din cauza sângelui ce pierdeau din vine și dintre cari unii cădeau de loviturile ce le primeau fără să știe de unde, alții de armele celor ce îi goneau și mulți chiar de armele alor noștri. Și nu se retrăgeau nici din fața celor ce uneori rezistau și nici nu cruța cineva pe cel ce se preda. Pe lângă aceasta, drumurile erau închise de corpurile celor ce-și dădeau sufletul în dureri din cauza rănilor primite și cari, împreună cu grămezile de cai morți, umpluseră câmpurile de cadavre. Acestui dezastru ireparabil care avea să apese multă vreme asupra destinelor statului roman nu i-a pus capăt decât noaptea care din întâmplare a fost lipsită de strălucirea lunei.

La prima cădere a întunerecului, împăratul găsindu-se în mijlocul soldaților de rând, după cum se crede, căci nimenea n'a susținut că l'a văzut sau că ar fi fost de față, s'a prăvălit la pământ, fiind grav rănit de o săgeată și a murit apoi dându-și ultima suflare și, în urmă, n'a mai fost găsit nicăirea. Căci câțiva dintre dușmani, stând mai mult timp prin acele locuri spre a jefui pe cei morți, n'a mai îndrăznit nimenea nici dintre fugari nici dintre localnici, să se ducă pe acolo. De o nenorocire

www.dacoromanica.ro

identică ştim că a avut parte şi împăratul Decius, luptând vitejeşte cu barbarii şi căzând când i s'a poticnit calul pe care în goană nu l-a putut să-l reţie şi a fost aruncat într'o baltă, din care n'a mai putut să iasă afară şi nici să mai fie găsit. Alţii susţin că Valens nu şi-a dat sufletul îndată, că s'a dus împreună cu câţiva candidaţi şi câţiva eunuci la o casă ţărănească din apropiere, zidită mai frumos şi având şi etaj şi, în timp ce era bandajat de mâinile unui om nepriceput, a fost înconjurat de duşmani cari nu ştiau cine este şi a scăpat astfel de ruşinea de a ajunge prizonier. Căci, cei ce îi urmăreau încercând să rupă porţile ce erau asediate şi fiind primiţi dela etajul casei cu săgeţi, spre a nu pierde printr'o zăbavă fără folos ocazia de a prăda, au îngrămădit împrejurul casei trosnii de lemne şi de trestii, le-a dat foc şi au ars clădirea cu oameni cu tot. Unul dintre candidaţi [1]), scăpând de aci pe o fereastră şi fiind prins de barbari le-a descoperit faptul, umplându-i de amărăciune că au fost lipsiţi de o mare glorie, că n'au putut să prindă de viu pe conducătorul statului roman. Acest tânăr, întorcându-se în urmă într'ascuns la ai noştri, a istorisit cum s'au petrecut faptele. De acelaşi fel de moarte ştim că a pierit şi Scipio al doilea, când a fost cucerită Spania, arzând într'un incendiu al duşmanilor, când s'a retras într'un turn, căruia i s'a dat foc. Este în orice caz neîndoios că nici Scipio nici Valens nu s'au bucurat de suprema onoare a înmormântării.

In acest dezastru enorm al mai multor bărbaţi iluştri, în fruntea cărora iese la iveală mai ales moartea lui Traian şi a lui Sebastian, şi-au găsit sfârşitul treizeci şi cinci de tribuni, cu comandament şi fără comandament, precum şi Valerianus şi Aequitius, unul având cura stabulorum, al doilea cura palatii. Intre ei a căzut şi Potentius, tribunul Promotilor [2]), un tânăr în floarea vârstei, preţuit de toţi oamenii de treabă şi pe care îl recomanda atât meritele sale personale cât şi meritele tatălui său Ursicinus, odinioară magister armorum. Şi se constată că de abia a treia parte din armată a scăpat din acest măcel. Din analele istoriei, se vede, că în afară de lupta dela Cannae n'a fost nici un dezastru mai mare, deşi uneori Romanii, păcăliţi de suflul înşelător al soartei, au cedat nedreptăţii războaielor şi deşi bocetele Grecilor au exagerat uneori prăpădul armatelor lor.

XIV.

Caracterizarea împăratului Valens.

Astfel s'a sfâşit Valens, în preajma anului al cincizecilea al vârstei, după o domnie ceva mai puţin de patrusprezece ani.

1) *Candidaţi*, ofiţeri de elită.

2) *Promotus* era ofiţerul însărcinat cu personalul

www.dacoromanica.ro

Vom vorbi acum despre calităţile şi defectele sale. Era prietin credincios şi statornic, pedepsea repede intrigile, militar sever şi păzitor al disciplinei şi al legilor, veghetor şi necontenit îngrijorat ca nu cumva cineva din rudele sale să aibă pretenţii prea mari din faptul rudeniei, foarte circumspect în oferirea şi retragerea funcţiunilor, administrator echitabil al provinciilor, ale căror interese le păzea întocmai ca şi interesele casei sale, căuta să uşureze cu o grijă deosebită sarcina impozitelor, nu permitea sporirea dărilor, era îngăduitor în recuperarea arieratelor, faţă pe hoţi şi faţă de judecătorii prinşi cu luare de mită era fără milă. Şi în această privinţă provinciile orientale nu-şi amintesc că s'ar fi procedat mai bine subt un alt împărat. Era darnic, dar într'o măsură dreaptă; despre aceasta avem o sumedenie de exemple, totuş este de ajuns să arătăm unul singur. Cum se întâmplă la curţile împărăteşti ca unii să fie lacomi după avere străină, dacă cineva cerea vre un bun fără stăpân sau altceva de acest fel, împăratul cu cea mai mare imparţialitate i-l acorda aceluia care îl ceruse, şi păstrând putinţa contestaţiilor celor interesaţi, dar în acelaşi timp adăuga alţi trei sau patru beneficiari cari câteodată nici nu făcuseră nici o intervenţie, aşa că cei ce erau ahtiaţi după câştig şi lucrau să obţină câştigul, se vedeau micşoraţi în planurile lor. Cât despre edificiile pe care le-a construit sau le-a inaugurat, punându-le temelia în diferite cetăţi şi oraşe, ca să nu fiu prea lung. le trec subt tăcere, ele putând fi văzute cu ochii de toţi. Toate acestea, după părerea mea, sunt vrednice de a fi luate ca model: acum să arătăm şi defectele acestui împărat.

El era de o necumpătată lăcomie după averi, incapabil de muncă, voia să apară de o mare asprime, era aplecat spre cruzime, de o fire grosolană, necultivat nici în îndeletnicirile literare, nici în cele militare, îşi căuta bucuros de interesele şi de avantagiile sale, fără să-i pese de lacrimile celorlalţi şi atunci era mai fără îndurare, când, exagerând o vină întâmplătoare privitor la disperţul demnităţii sale sau de lèse maiestate, în cruzimea sa mergea până la pedeapsa cu moartea şi la confiscarea averilor celor bogaţi. Şi aceea nu se putea să i se ierte ca atunci când el voia ca toate procesele şi toate anchetele să se facă după legi, nu suferea ca nimic să nu se facă în contra voinţei sale, el însu-şi numind pe judecători. De altcum violent şi furios, dedea uşor ascultare denunţurilor, fie că i se raporta adevărul, fie că i se raporta vr'o minciună, viţiu care este un defect grozav chiar şi în afacerile private şi de toate zilele.

Lăsător şi leneş: de culoare negricoasă, având într'un ochi o albeaţă, dar care nu se vedea de departe, bine şi legat ca membre, de o statură nici mare nici mică, cu picioarele puţin crăcănate, cu pântecele cam mare.

Spunând aceastea despre Valens credem că am spus totul:

www.dacoromanica.ro

că ele sunt adevărate o dovedește amintirea generației contemporane. Nu trebuie însă să trecem sub tăcere că atunci când oracolul tripodului pe care l-a consultat, după cum am arătat, Patricius și Hilarius, a pronunțat cele trei versuri profetice, ultimul vers era:

„In câmpiile lui Mimas ale răzbunătorului Ares" [1]

și cum el era încă neexperimentat și fără educație, la început n'a ținut seama de ele, cu timpul însă, în mijlocul celei mai grele situații, devenind grozav de fricos, se îngrozea numai la numele de Asia, amintindu-și de acea profeție: căci aflase spunându-i oamenii învățați, că și Homer și Tullius Cicero au scris despre muntele Mimas ce se ridică deasupra orașului Erythrea. In sfârșit după moartea sa și după retragerea dușmanilor, aproape de locul unde se crede că a căzut el, se spune că s'a descoperit un monument de piatră pe care era scris în caractere grecești că acolo a fost îumormântat un oarecare vechiu nobil Mimas.

XV.

Asediul Adrianopolului de către Goți. Deblocarea cetății.

Când noaptea a acoperit cu întunericul său, după lupta ucigătoare, pământul, cei cari au mai supraveţuit, unii au pornit la dreapta alții spre stânga, sau încotro îi mâna groaza, fiecare căutând la cei din apropiere; dar cum nimerea nu putea să vadă în afară de sine pe ceilalți, socotea că o sabie îi atârnă deasupra capului. Se auzeau numai, deși de departe, urletele grozave ale celor părăsiți și sughițurile muribunzilor și gemetele sfâșietoare ale celor răniți.

Când însă a început se se facă de ziuă, biruitorii, întocmai ca fiarele înebunite mai grozav la vederea sângelui, mânați și momiți de o speranță deșartă, se îndreptară în cete dese spre Adrianopol, cu gândul de a-l cuceri cu tot prețul, fiind informați de trădători și de transfugi că acolo se găsește fruntea magistraților și insignile demnității imperiale, și tezaurele lui Valens, ascunse aci, ca fiind într'o mai mare siguranță. Și, pentru ca prin prea marea lor zăbavă să nu slăbească focul din suflete, la ora a patra din zi, înconjurând zidurile, începură lupta cu îndârjire, pe de o parte asediatorii dând zor cu înăscuta lor sălbăticie spre a distruge, iar, pe de altă parte, apărătorii luptând cu toate forțele lor. Și, fiindcă un mare număr de soldați și de ordonanțe, fiind împiedicați să intre în

1) Vezi XXIX 1. Sângele tău nu va fi curs nerăzbunat și Tisifona plină de mânie va pregăti în câmpiile lui Mimas ale lui Ares, răzbunătorul, un destin urît.

www.dacoromanica.ro

oraş cu vitele lor, se luptau vitejeşte, cum puteau, alipindu-se de pereţii întăriturilor şi lângă casele mărginaşe şi învinseseră furia celor ce-i ameninţau până la ora a noua din zi, trei sute dintre aceştia, cari stătuseră chiar lângă ziduri, orânduindu-se în formă de ceată, plecară la barbari. Aceştia, punând mâna pe ei, îi uciseră pe dată cu cruzime, nu se ştie în ce scop; din acest moment s'a observat că nimenea, nici în cea mai critică situaţie nu s'a mai gândit la aşa ceva. După atâtea nenorociri îngrămădite una peste alta, o binecuvântată ploiae torenţială, revărsându-se cu fulgere din norii cei negri, a pus pe goană cetele impresurătorilor şi le-a făcut să se întoarcă la carele lor aşezate în formă de cerc. Ei mai purtau însă în sufletele lor curaj şi îndrăsneală, căci ne-au trimis printr'un sol o scrisoare ca să se predea îndată[1])... Dar, cel ce fusese trimis neîndrăznind să intre înlăuntru, a dat scrisoarea unui creştin oarecare să o aducă şi să o citească. Nefiind primit, după cum era şi natural, tot restul zilei şi noaptea întreagă a fost întrebuinţată cu pregătirea operaţiunilor de apărare. Pe dinăutru, porţile au fost blocate cu balovani mari; zidurile, în părţile lor neapărate, au fost întărite şi s'au aşezat, în locuri potrivite pentru aruncarea proiectilelor şi a pietrelor, maşini de războiu şi s'a îngrijit de apă de rezervă, căci în ajun unii soldaţi au suferit de o sete de moarte după apă.

La rândul lor, Goţii, gândindu-se la rezultatul anevoios al războiului şi fiind descurajaţi, văzând că cei mai viteji dintre ei sunt doboriţi sau răniţi şi că în particular ei îşi irosesc puterile, au recurs la o stratagemă, plină de viclenie care a fost descoperită numai printr'o dreptate divină. Căci atraseră de partea lor pe câţiva candidaţi, cari cu o zi înainte trecuseră la ei, pentru ca, prefăcându-se că fug spre a se întoare acasă, să ceară să fie primiţi înăuntrul zidurilor şi intrând odată înăutru să pună foc pe furiş unei părţi din cetate. Şi la un semn dat pe ascuns, când mulţimea celor asediaţi s'ar strânge să stingă focul, cetatea, nefiind apărată să fie cucerită. Candidaţii, potrivit învoielii, porniră şi când au venit aproape de şanţuri, întinzând mâinile şi rugându-se au cerut să fie primiţi înăuntru. După ce au fost primiţi, căci nu se ridica nici o bănuială, când au fost întrebaţi despre planurile duşmanilor, s'au contrazis; de aici a urmat că fiind supuşi mei anchete sângeroase, după ce au făcut mărturisiri pe faţă, de ceeace veniseră să facă, au fost omoriţi cu toţi, tăindu-li-se capetele.

Deci, după ce s'a pregătit întregul aparat de luptă, când a sosit veghia a treia, barbarii lăsând la o parte teama de rănile din trecut, dădură năvală şiruri strânse asupra intrărilor de nepătruns ale cetăţii şi..,. încăpăţânarea soldaţilor[2]). Dar lo-

1) Textul fiind defectuos, traducerea este nesigură.

2) Pasagiul fiind deteriorat, traducerea nu este sigură.

www.dacoromanica.ro

cuitorii, împreună cu soldaţii şi oamenii de serviciu ai palatului, se ridicară cu mult curaj spre a-i goni şi într'o mulţime atât de mare de duşmani nici o suliţă de nici un fel, chiar aruncată fără ţintă, nu putea să cadă fără efect. S'a observat însă de ai noştri, că barbarii se foloseau de aceleaşi arme cu cari erau atacaţi. S'a dat atunci ordin ca înainte de aruncare să fie tăiată legătura ce leagă fierul de lemn şi să fie astfel aruncate săgeţile din arc şi cari în zborul lor îşi păstrau toată forţa, dar intipfe în corp nu-şi pierdeau puterea, sau cel puţin dacă căzeau în deşert, se frângeau pe loc. O întâmplare cu totul neaşteptată a adus sfârşitul acestei lupte. O maşină de războiu ce arunca proectile şi pe care poporul de obicei o numeşte onagru [1]), aşezată în faţa şirurilor dese ale duşmanilor, a aruncat o piatră colosală, care, deşi a căzut pe pământ fără efect, a băgat totuş atâta groază în ei, că de spaima acestui spectacol, părăsindu-şi locul cu toţii căutau să fugă. Dar la îndemnul şefilor, sunându-se din trompete, lupta s'a restabilit, însă, în acest chip, situaţiunea Romanilor a ajuns mai bună, aproape nici o săgeată şi nici o aruncătură de praştie ne rămânând fără efect. Căci, deşi şefii pe care îi mâna dorinţa de a pune mâna pe tezaurile câştigate pe căi urîte ale lui Valens, luptau în primele rânduri, înfruntând primejdiile, cei ce-i urmau nu erau la aceeaşi înălţime cu ei; căci unii se rostogoleau la pământ în ghiarele morţi, fie sdrobiti de pietre enorme sau loviţi în piept de proiectile, iar alţii, ducând scările şi pregătindu-se să se urce pe ziduri, erau aruncaţi din toate părţile, subt propiile lor greutăţi, fiind sdrobiţi în căderea lor de pietre, de bucăţi de coloane sau de alte materiale cilindrice. Totuş priveliştea îngrozitoare a sângelui n'a abătut pe nimenea dintre barbarii furioşi până seara dela măcel, mângâindu-se cu aceea că vedeau că şi dintre apărători căzeau mulţi de loviturile lor şi se bucurau din depărtare. Şi astfel se luptau cu curaj fără încetare şi în toate chipurile unii pentru ziduri şi alţii înpotriva zidurilor. Şi fiindcă lupta se dădea fără ordine, pe apucate, şi fără unitate, ceeace era semnul unei deznădejdii de cauză, când s'a făcut seară, s'au întors cu toţi trişti la corturile lor şi învinuindu-se unul pe altul de oarba lor nebunie că n'au părăsit, cum îi sfătuise mai înainte Fritigern, peste tot riscurile unui asediu primejdios.

---

1) *Onager*, măgar sălbatec.

www.dacoromanica.ro

XVI.

Goții, atrăgându-și pe Huni și pe Alani, încearcă să cucerească Constatinopolul. Generalul Julian măcelărește pe Goții din provinciile orientale.

După aceasta, tot timpul nopții, nu prea lung (căci era vară) s'au întors să-și lege rănile după priceperea lor în ale doctoriei, iar, când s'a făcut ziuă, s'au sfătuit în fel și chip, pe ce cale să apuce, neștiind ce să facă; după multe discuții pentru și contra, se hotărăsc în urmă să ocupe și alte cetăți pline de bogății fiindcă, fugarii le arătase toate, ei cunoscând nu numai cele dinăuntrul orașelor, dar și cele din lăuntrul caselor. Incuviințându-se această părere pe care au găsit-o folositoare, au pornit-o în marș domol, distrugând totul în calea lor prin jaf și incendii, fără să li se împotrivească cineva.

Iar cei ce fuseseră asediați la Adrianopol, după plecerea binevenită a Goților, aflând dela iscoade vrednice de credință că dușmanii au evacuat locurile din apropiere, au ieșit în puterea nopții, și ferindu-se de drumurile publice, au alergat prin păduri și prin poteci neumblate, unii spre Filippopol și de aici spre Serdica, alții spre Macedonia, împreună cu bruma de averi ce le mai rămăsese și fiind preocupați numai și numai de fuga lor, în nădejdea că vor găsi prin aceste ținuturi pe împăratul Valens. Căci ei nu-și puteau deloc închipui că el ar fi căzut în vârtejiul luptelor sau că cel puțin s'ar fi refugiat la cortul unde precum se crede a pierit în mijlocul flăcărilor.

Iar Goții, uniți cu Hunii și cu Alanii, popoare viteze și foarte războinice și oțelite în tot felul de strapațe, popoare pe cari încercatul de Fritigern și le apropiase prin tot felul de făgăduieli, deși și-au ridicat un lagăr lângă Perinth, n'au îndrăznit, fiindcă își aducea aminte de neizbânda de curând, nici să se apropie de zidurile cetății, nici să o atace, ci devastară până la ultima colibă, în lung și în lat, toate câmpiile cele bogate, ucizând sau robind pe locuitori. De aci, ahtiați după marile averi îngrămădite, se grăbiră să se ducă la Constantinopol, însă păstrând, de teama de vreo capcană, orânduirea de batalioane, în formă de patrat, și rezervându-și toate puterile lor pentru nimicirea acestei vestite cetăți. Când furia lor a început să se deslănțuiască, atingând aproape porțile zăvorite, o divinitate din cer i-a făcut să bată în retragere. Un corp de Saraceni, despre a căror origine și moravuri am spus mai multe în diferite ocazii[1]), fiind chemați acolo de curând, trupă potrivită mai mult pentru lupte de gherila decât de strategie regulată, având să se ciocnească cu o

1) Cf. XIV, 4.

www.dacoromanica.ro

ceată de barbari pe care i-a văzut pe neașteptate, s'a repezit din cetate cu toată încrederea în sine și, luptând multă vreme într'o luptă îndârjită, se retrag în cele din urmă, bătaia rămânând nedecisă. Orientalii însă câștigară printr'o întâmplare până atânci nemai văzută. Căci din ceata lor un om cu plete mari, gol cu totul în afară de brâu, scoțând un sbieret de fiară sălbatică, cu un pumnal în mână se repezi în mijlocul cetei de Goți și, după ce a ucis un dușman, și-a apropiat buzele de gâtul celui omorît și a supt sângele ce curgea. Barbarii îngrozindu-se de această monstruoasă priveliște, de atunci înainte n'au mai fost după obiceiul lor așa de furioși, și când întrepindeau ceva, procedau cu pași mai șovăelnici. Iar, cu trecerea vremii, li s'a frânt și curajul, căci au văzut lungul circuit al zidurilor și al cartierelor nemărginite și frumusețile lor inaccesibile și mulțimea numeroasă de locuitori și alăturea strâmtoarea ce desparte marea Neagră de marea Egee. De aceea, dărămând atelierele pe care le pregăteau, după ce au suferit mai multe pierderi decât au pricinuit ei, au plecat de aci, împrăștiindu-se prin provinciile nordice pe cari le-au străbătut în libertate până la poalele munților Iuliani, numiți altă dată ai Veneției.

In timpul acesta Iulius, magister militiae trans Taurum, a făcut o strălucită faptă, și sănătoasă și energică. Căci, aflând despre evenimentele ce se petreceau în Tracia, a dat ordin ca toți Goții cari fuseseră primiți mai înainte și cari erau distribuiți în diferitele cetăți și castre, după ce li s'a dat scrisori secrete conducătorilor lor, toți fiind Romani, (ceea ce rar se întâmpla pe acele vremuri) să fie omorîți cu toții, ca la o comandă, în una și aceeași zi, fiind adunați în mahalale, în vederea primirii soldei făgăduite.

Acestea le-am descris eu, vechiu soldat și Grec după măsura puterilor mele, începând cu domnia împăratului Nerva până la moartea lui Valens, operă ce face dovadă de adevăr pe care, nici odată, pe cât socotesc, n'am căutat, cu știință, să-l denaturez prin tăcere sau prin minciună. Restul să descrie alții mai vrednici decât mine ca vârstă și ca învățătură. Dacă se vor găsi cari să voiască să întreprindă aceasta, le dau sfatul să-și modeleze limba pentru un stil mai elegant.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Abritus 20, 25.
Abtat Calessi 20.
Acontisma 34.
Actus 56.
Adrianopol 27, 59, 62.
Aegaeum mare 65.
Aeneas 34.
Aenus 34.
Aequitius 58, 60.
Aetius 12.
Aetna 43.
Agathyrsi 39.
Agrippinensis col. 23.
Alamanni 56.
Alani (Halani) 17, 39, 52.
Alatheus 41, 44, 58
Alavivus 18, 22, 26, 27, 29, 42, 44.
Alpes, 24, 65.
Alutus 24.
Ammianus v. Marcellinus.
Amazones 39.
Amida 11.
Anchialos 34, 46.
Antiochia 11, 12, 14, 37, 48, 55.
Antoninus (Marcus) 54.
Antropophagi 39.
Appius (Claudius) 34.
Apros 34.
Argentaria 53.
Arabia 41.
Arbor Felix 55.
Arcidava 25.
Ardeal 22, 23.
Argeş 16.
Arethusa 34.
Arintheus 35, 36.
Aristoteles 34.
Armeni, Armenia 11, 37, 40, 47, 48.
Asia 24, 25, 26, 39, 62.
Athanaricus 16, 17, 18, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 36, 41, 42, 44.
Atho 43.
Aufanes 23, 24.
Aurelius 20.
Aurelianus 20, 46.
Azov 19.

Bacaucis 25.
Bacurius 58.
Bănescu 19.
Baragan 28.
Barbu 17.
Barboşi 21.
Barzimeres 50, 51.
Basarabia 17, 18.
Bâsca 30.
Batavi 60.
Bellona 33, 36, 58.
Beroe 34, 52, 55.
Berzova 23.
Bessi 34.
Bianu 29.
Bizanţ 19.
Bononia 56.
Borysthenes 41.
Bosporus 34, 46.
Brătescu 25.
Bucovina 21.
Bulgaria 17.
Buneşti 29.

www.dacoromanica.ro

Burghelea 30.
Buzău 22, 25, 26, 28, 29, 30.

Cabyle 56.
Calessi Abtat 20.
Callatis 34.
Callipidae 19.
Cappadocia 26.
Caracala 20.
Cassius 58.
Carpați 19, 21, 24, 25.
Carpi 17, 19, 20, 21, 35.
Carpiani 19.
Carpidae 19.
Carpicus 20.
Carpisculus 20.
Carpodaci 19, 20.
Cauca 22, 23, 24, 25, 80.
Caucaland 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29.
Caucalandensis 44.
Caucasia, Caucasus, 18, 19, 21, 23, 24, 25.
Caucoenses 21, 23, 24, 25.
Celtae 53.
Chalcedoni 37.
Chiojdul 29, 30.
Cicero 14.
Cimbri 45.
Cimmerium 40.
Clark 15, 16.
Claudius 20, 46.
Cniva 20.
Coca 31.
Cogaeonum 25.
Cocani 30.
Colias 46.
Colonia 11, 24.
Commodus imp. 54.
Constantin imp. 16, 19, 25.
Constantinopol 27, 28, 36, 37, 48, 55, 64, 65.
Constantiu imp. 13.
Conea 22, 23.
Consistoriani 62.
Corduena 11.
Cornuti 51.
Cozia 22, 23, 24.
Criș 25.
Cyzicus 46.

Daci, Dacia 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 46.
Dafne (Daphne) 16, 20, 35.
Danastrus 41.
Danubius v. Dunărea.
Decebal 19, 23.
Deceneus 25.
Decius 20, 25, 46, 60.
Devnia 17.
Dibaltus 51, 58.
Diculescu 18.
Didius (Marcus) 34.
Diocletianus 20.
Dronysopolis 34.
Dobrogea 20, 21, 25
Domitian 13.
Donar 29.
Doriscus 43.
Drăgan 21.
Drusus 34.
Dunare (Danubius) 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 29, 35, 41, 42, 43, 56.
Durostorum (Dorostorum) 20, 26, 29, 34.

Egipt (Aegyptus) 12.
Epirus 46.
Ermanricus 41.
Erythraea 62.
Eumolpias 34.
Euripides 34.
Europa 24, 34, 39.
Euxinus pontus 34.

Fabricenses 46.
Fălticeni 29.
Farnobius 44, 51, 52.
Filipopolis (Philippopolis) 34, 46, 65.
Franci 53.
Frigeridus 51.
Fritigern (Fritigernus) 18, 22, 26, 27, 29, 43, 44, 45, 46, 47, 56, 57, 58, 64, 65.

www.dacoromanica.ro

Frygia 35.
Fulda 15.

Galaţi 21.
Galerius 20.
Gallia 11, 33, 48, 50, 53, 54, 57.
Gallien 20.
Gange 39.
Gaudentius 12.
Geloni 39.
Gepizi 22.
Gerasus 18, 21, 41.
Germani 29, 53, 54.
Giurescu 19, 25, 28, 29, 30.
Golta 30.
Gotanul 30.
Goteşul 30.
Gotul 30.
Goţi 13, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 41, 42, 46, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65.
Gratianus 12, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57.
Graecia, Graeci 12, 21, 26, 37, 43, 46, 61, 62, 66.
Greuthungi 17, 36, 41, 42, 43, 44, 58.

Haemimontus 33, 34, 48, 50.
Hadrianopolis (Adrianopol) 34, 46, 55, 65.
Halani-Alani 40, 41, 50, 56, 58. 64, 65.
Harbotha 21.
Hebrus 34, 56.
Hellespontus 43, 46.
Heraclea 34.
Hersfelder 15.
Hiberus 58.
Hilarius 62.
Hister v. Ister 34, 35, 39, 41, 42, 44, 50.
Hispania-Spania 60.
Homerus 33, 62.
Huni 17, 18, 20, 21, 29, 37, 39, 40, 41, 50, 64, 65.
Hunfalvy 22.

Iazygi 19.
Illyricum (Iliria) 34, 52, 53, 55.
Intorsura Buzăului 30.
Iordanes 20, 27, 28.
Iorga 23, 28, 29.
Iovian 12, 13.
Isaccea 17, 18.
Ister v. Hister 20, 37, 51.
Istriţa 28, 30.
Italia 15, 33, 34, 45, 52, 55.
Iulianus 11, 12, 13, 15, 55.
Iuliani (Alpes) 56.
Julius mag. 64.
Iustinian 27.

Karpathos 21.
Karpete 21.
Kisch 23.
Kokel 22, 25.
Kükülö 22, 23.

Lagarimanus 41
Lancearii 59.
Lauriacum 55.
Lentienses 52, 53, 54, 58.
Libycus aequor 43.
Lovişte 23.
Lucullus 34.
Lupicinus 43, 44, 45.

Macedonia-Macedonicus 34, 46, 65.
Maeotis, Maeotica 37, 40.
Magnentiacus 56.
Mallobaudes 53.
Mansuetus 23, 24.
Marcianopolis 17, 34, 36, 44, 50.
Marcomanni 42.
Marcus Aurelius 45.
Marcellinus (Ammianus) 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 26, 27, 31.
Maronea 34.
Mars 33, 40, 42, 49, 58, 63.
Martis Castra 56.
Masagetae 39.
Mattiarii 59
Maurus 35.
Maximianopolis 34.

www.dacoromanica.ro

Maximus 43.
Media 40, 43.
Mela 18, 24.
Melanthias 39, 55, 56.
Merobaudes 50.
Mesopotamia 11.
Mimas 62.
Minervia 23, 24.
Minucius 34.
Mitilene 11.
Mizil 28.
Moesia 25, 50.
Moldova 18, 29.
Mommsen 15, 16, 28.
Moscova 28.
Mundericus 41.
Muntenia 19.
Mutina 52.
Muzeu 26.
Mysia 34, 37.

Nannienus 53.
Nerva 66.
Nervi (Neuri) 39.
Nestor 24.
Nice 55, 56.
Nicea 28.
Nicetas 26.
Nicopolis 34, 46, 55.
Nistru 19.
Noviodunum 17, 18, 36.

Odessus 34.
Odobescu 28, 29.
Odrysae 34.
Olt 22, 24.
Oltenița 18.
Ostrogoți 17.

Padus 51.
Paeonia 37.
Pamphilia 46.
Pannonia 48, 53.
Parma 52.
Pârvan 25, 28.
Patricius 62.
Pauly-Wissowa 14, 28.
Petulantes 53.
Perinthus 34, 64. 65.
Persi, Persia 11, 12, 39, 40, 47.
Pietroasa 27, 28, 29, 30.
Plautus 14.
Plinius 18, 19, 24.
Pomponius (Mela) 18.
Pontus Euxinus 18, 42, 65.
Popa Lisseanu 21, 22.
Potentius 61.
Potula 28.
Priarius 52, 53.
Procopius 16, 33, 35, 41.
Profuturus 48, 50.
Promotori 61.
Propontida 34, 46.
Prut 19, 21.
Ptolemeu 24, 25.
Putna 21.

Quadi 42.

Raetia 52.
Rausimod 19.
Ravennas 25.
Regium 52.
Rhenus-Rin 11, 48, 53.
Rhodope 34, 51, 55.
Richomeres 47, 48, 50, 57, 58, 60.
Roma, Romani, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 35, 36, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 53, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66.
Români 16, 18, 22.
Roxolani 19.

Safrax 41, 44, 58.
Salices-Sălcii 48.
Saraceni 65
Sarmatia, Sarmati 18, 19, 22, 23, 24, 44.
Sașii 23.
Saturninus 50, 60.
Sauromati 39.
Sava Gotul 26.
Scipio 60.
Scordisci 33
Scyri 20.
Scutarius 55.

www.dacoromanica.ro

Scythia, Scythicus 39, 40, 46, 50.
Sebastianus 55, 56, 57, 60.
Seeck 14.
Serae 39.
Serdica 65.
Serri 16, 18, 19, 24, 35.
Silvanus 11.
Sirmium 11, 56.
Siret 17, 21, 23.
Slavi 22.
Sozomen 27.
Spania 22.
Spanţov 21.
Stagira 34.
Sueridus 46.
Succi 33, 55.

Tacitus (Cornelius) 13.
Taifali 18, 21, 41, 51, 52.
Tanais, Tanaitae 39, 41.
Târnava 22, 23, 25.
Taurus 64, 65.
Terentius 14.
Teutones 45.
Theodosie 20, 22, 27.
Theodorus 37.
Thervingi 16, 17, 19, 36, 41, 42, 44, 45, 58.
Thessalia 46.
Thessalonica 46.
Thracia 12, 33, 34, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57.
Tibiscum 25.
Tomaschek 25, 26.
Tomi 34.
Traianus imp. 19, 23, 25, 34.
Traianus gen. 46, 47, 48, 50, 55, 56, 60.
Transmarisca 16.
Trebonianus (Gallus) 20.
Tullius (Cicero) 34, 62.
Turtucaia 16.

Ulfila 26, 27, 30.
Ungaria, Ungurii 19, 23.
Ursicinus 11, 61.
Uscudama 34.

Vâlcea 23.
Valens 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 26, 27, 33, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 47, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66.
Valentinianus II 13.
Valerianus 20, 25, 60.
Valesius 13.
Vatican 15.
Veneti 65.
Vergilius 65.
Victor 35, 36, 47, 57, 60
Videricus 41.
Vidini 38.
Viminacium 25.
Visigoţii 16, 17, 18, 21, 22, 25, 28, 29, 30.
Vithericus 43.
Vithimir 41.
Wrede 30.

Xenopol 24, 25.

Zamolxes 25.
Zeiller 26, 27.
Zosimus 19, 20, 22.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

1. Prefaţa — — — — — — — — — — — 7

2. Introducere — — — — — — — — — — — 11

3. Textul latin — — — — — — — — — — — 33

Liber XXVII — — — — — — — — — 33

Cap. IV. Describuntur populi, et VI provinciae Thraciarum singularumque clarae urbes 33

Cap. V. Valens Aug. Gothis bellum infert et post triennium pacem cum eis facit — — 35

Liber XXXI — — — — — — — — — 36

Cap. I. Caedis Valentis Aug. et cladis a Gothis inferendae prodigia — — — — — 36

Cap. II. De Hunorum et Alanorum aliarumque Scythiae Asiaticae gentium sedibus et moribus — — — — — — — — — 37

Cap. III. Huni Alanos Tanaitas armis au pactis sibi adiungunt, Gothosque invadunt, ac suis sedibus pellunt — — — — — 41

Cap. IV. Theruingi finibus suis expulsi a Romanis transportantur in Thraciam. Greuthungi furtim ratibus Histrum transeunt — 42

Cap. V. Thervingi a Valente deficiunt et Lupicinum cum suis fundunt — — — — 44

Cap. VI. Sueridus et Colias, una cum suis prius recepti cur rebellaverint et Fritigerno se adiunxerint, ad diripiendas Thracias conuersi — — — — — — — — 46

Cap. VII. Profuturus et Traianus ac Richomeres pugnant cum Gothis — — — — 47

www.dacoromanica.ro

Pag.

Cap. VII. Clausi intra Aeminontanas Gothi, deinde a Romanis emissi Thraciam foedant et Barzimerem interficiunt — — — 50

Cap. IX. Frigerídus Farnobium cum multis Gothis et Taifalis caedit: reliquis uita et agri circa Padum dati — — — — — — 51

Cap. X. Lentienses proelio superati, post deditionem domum redire permissi — — — 52

Cap. XI. Sebastianus Gothos spoliis onustos concidit. Gratianus Aug. ad patruum Valentem properat ei auxilium laturus — — 55

Cap. XII. Valens Aug. cum Gothis pugnare constituit — — — — — — — — 56

Cap. XIII. Gothi omnes in unum coniuncti cum Romanis confligunt et cum maxima strage in fugam coniciunt. Valens Aug. occisus nusquam comparuit — — — — — 58

Cap. XIV. Valentis Aug. uirtutes et uitia — — 61

Cap. XV. Gothi uictores Hadrianopolim oppugnant et omnia frustra experti discedunt — 62

Cap. XVI. Gothi frustra Constantinopolim tentant. Qua arte Julius, mgaister militum trans Taurum, Orientales provincias Gothis exonerauerit — — — — — — 64

4. Traducerea — — — — — — — — — — — 67

5. Indicele — — — — — — — — — — — 107

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL XIV

IORDANES

GETICA

TEXT, TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1939

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS XIV

IORDANIS

GETICA

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1 9 3 9

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE

Viața sa. Iordanes sau Iordanis — în manuscrisele de a treia mână Iornandes — este un nume ce se întâlnește de mai multe ori în literatura latină de mai târziu, atât subt forma vulgară de Iordanis, cât și subt forma clasică de Iordanes [1]). Anul nașterii sale nu-l cunoaștem; probabil s'a născut la sfârșitul veacului al V-lea sau la începutul celui de al VI-lea.

Din ceea ce însu-și ne spune, Iordanes pare a fi fost un Got, de origină alană. Căci în cap. 4 al scrierii sale *Getica* zice clar: «Paria, tatăl tatălui meu Alanoviiamuthes, adecă bunicul meu, a fost secretarul lui Candax și eu de asemenea am fost înainte de convertirea mea, secretarul fiului surorei lui Gunthiges, magister militum [2])». Acest Candax era un șef al Alanilor care, de voie de nevoie, se găsea subt steagul lui Attila și după moartea acestuia, scuturând jugul Hunilor, s'a retras în părțile Dobrogei. Aci probabil s'a născut Iordanes, poate chiar la Durostor.

In afară de faptul că autorul nostru dovedește, din tot ce scrie, că părtinește neamul Goților, în ultimul capitol al Geticei ne spune precis că el își trage originea din a-

---

1) Geograful Ravennat îl numește Iordanis cosmographus sau chronographus.

2) *Getica*, Cap. L: Scyri et certi Alanorum cum duce suo nomine Candac Scythiam minorem inferioremque Moesiam acceperunt, Caius Candacis Alanoviiamuthis patris mei genitor Paria, i. e. meus auus notarius... fuit eiusque germanae filio Gunthigis... mag. milit... ego item, quamuis agrammatus Iordanis ante conuersionem meam notarius fui.

www.dacoromanica.ro

ceastă naţie a Goţilor [3]). Cu toate că Iordanes ne spune că şi el a fost secretar, nu ne precizează al cui secretar a fost. Faptul că bunicul său a fost secretar la un alan şi el la un got, ne-ar putea explica îndeajuns predilecţia sa pentru istoria Goţilor, fără ca să fi şi fost un got din naştere.

Nu ştim sigur ce va fi însemnând «înainte de convertirea mea». Probabil că însemnează înainte de a fi intrat în mânăstire sau cel puţin în viaţa de ascet, cum crede Mommsen [4]). S'ar putea însă ca Iordanes să fi înţeles prin acea convertire trecerea sa dela arianism la catolicism. In orice caz, atitudinea sa faţă de creştinism ni-l arată ca făcând parte din tagma preoţească.

De asemenea, nu putem şti dacă Iordanes a fost sau nu episcop. De fapt, în unele manuscrise ale operii sale întitulate Romana — nu şi în Getica — găsim în titlul cărţii «Iordanis episcopus» [5]), iar unele manuscrise de categoria a treia, îl numesc chiar «episcopus Ravennas». Sunt unii istorici cari identifică pe scriitorul nostru cu episcopul din Crotona care a trăit pe aceeaşi vreme, iar alţii îl fac episcop în Africa.

Opera sa. Sunt două scrierile lui Iordanes, date la iveală în anul 551 şi anume «De origine actibusque Getarum» şi «De summa temporum» sau «De origine actibusque Romanorum». Prima scriere mai poartă şi titlul prescurtat de «Getica», iar a doua «De regnorum ac temporum successione», cunoscută şi ea în general subt numirea de «Romana». După cum ne spune însu-şi autorul, terminarea operei Romana, scrisă mai întâi şi dedicată fratelui Vigilius, a suferit o amânare, fiind întreruptă de publicarea Geticei, scrisă la îndemnul fratelui Castalius, căreia îi este dedicată cartea aceasta.

---

3) *Getica* LX: quasi ex ipsa trahenti originem. Dacă acest *quasi* nu este cauzal, cum crede Kappelmacher în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.* sub voce, atunci s'ar putea ca Iordanes să nu fi fost de origină got, ci un străin de acest neam.

4) Mommnen în *Monumenta Germaniae Historica*, V, Iordanis, *Romana et Getica*, pag. XIII.

5) Incipit liber Iordanis episcopi.

www.dacoromanica.ro

«Romana» este un rezumat scurt, fără metodă, care începe cu Facerea lumii şi ajunge până în timpul autorului. El cuprinde întâi un şir de date cronologice, în sensul lui Eusebius, şi al lui Ieronimus, apoi extrase din Florus, pe care însă nu-l numeşte, şi în sfârşit o cronică a împăraţilor dela August până la Justinian. Lucrarea aceasta n'are o prea mare valoare istorică şi noi nu ne vom ocupa de ea.

Nici Getica nu are o valoare literară prea mare ; ea are însă o mare însemnătate pentru cuprinsul ei interesant şi pentru cunoştinţele ce ea ne procură şi pe cari nu le-am cunoaşte de aiurea.

Ambele sale opere, Iordanes le-a scris, poate, la noi, în Moesia Inferioară sau la Salonic, după cum cred unii. Faptul că Iordanes dă o mare desvoltare evenimentelor petrecute în răsărit, ne face să credem că pe autor îl interesa în special imperiul de răsărit, de unde el era de origine şi unde a trăit. Unii critici literari cred că Iordanes este din Tomis — Constanţa de astăzi — alţii din Marcianopolis — Devnia din Bulgaria, iar alţii, între cari şi Mommsen, socotesc că va fi trăit prin vr'o mânăstire din Iliria.

Getica, după cum ne spune însu-şi Iordanes, este un rezumat al celor 12 volume ale Senatorului, adecă ale lui Magnus Aurelius Cassiodorus, un contimporan al său, mare scriitor şi mare demnitar în Italia, subt domnia Goţilor. Cassiodor scrisese o istorie a Goţilor, istorie care s'a pierdut, iar Getica lui Iordanes este un rezumat al acestei scrieri. Dispensator, adecă intendentul lui Cassiodor, i-a împrumutat autorului nostru, opera lui Cassiodor, pe care Iordanes a cetit-o în timp de trei zile şi a făcut din ea, din memorie, un rezumat pe care ni-l dă în Getica sa. A adaus însă dela sine multe lucruri pe cari le-a socotit necesare, la început, la sfârşit şi la mijloc [6]).

Insemnătatea rezumatului lui Iordanes a crescut prin pierderea originalului, căci acest rezumat ne serveşte astăzi drept original pentru chestiunile ce privesc poporul Goţilor. Căci zice Fournier, traducătorul lui Iordanes :

---

6) *Get. Pref.:* addedi conuenientia, initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens.

www.dacoromanica.ro

«Oricum ar fi, rezumatul ne serveşte nouă drept original; această simplă schiţă cu toate lipsurile ce prezintă istorisirea, cu toate defectele de critică ale autorului, cu toată ignoranţa şi părtinirea sa pentru Goţi, este încă unul din cele mai preţioase monumente cari ni s'au păstrat pentru cunoaşterea istoriei şi geografiei din secolul al cincilea şi al şaselea al erei noastre [7]).

Lipsindu-ne originalul lui Cassiodor, nu putem şti ce datoreşte autorul modelului său şi ce datoreşte celorlalte izvoare ale sale, căci de sgur, Iordanes care era un învăţat, deşi pe sine se numeşte agrammatus, a utilizat din belşug întreaga literatură istorică ce i-a stat la îndemână.

Izvoarele Geticei. Ele sunt de trei feluri şi anume:

1) Izvoare istorice şi geografice greco-romane. Dintre acestea unele ni s'au păstrat până astăzi, altele însă, deşi utilizate de autor în veacul al VI-lea în care el trăia, s'au pierdut în urmă. Intre cele păstrate până în timpurile noastre sunt operile geografilor Strabo, Ptolemeu şi Pomponius Mela, apoi ale istoricilor T. Liviu, Tacit, Dio, Ammian, Orosius, Priscus etc., iar între cele dispărute sunt operile lui Trogus Pompeius, Dexipp, Dionysiu din Alexandria şi alţii, fără să mai amintim pe poeţii Vergiliu şi Lucan. In fruntea lucrărilor pierdute, dar utilizate de aproape de Iordanes, sunt cele două opere speciale asupra istoriei Goţilor, a lui Cassiodor şi a lui Ablaviu [8]).

2. In al doilea rând Iordanes s'a folosit de izvoare gotice. Nu putem şti, dacă acestea vor fi fost izvoare scrise. Autorul ne spune că Ulfila a învăţat pe Goţi scrisul şi ne vorbeşte şi de o colecţie de Legi, numite «Belagines», cari par a fi fost o codificare a obiceiurilor Goţilor.

Ştim însă că Goţii aveau cultul forţii şi bucuria luptelor, «certanimis gaudia» şi Iordanes ne-a păstrat amintirea cântecelor lor din clipe solemne. Ca toate popoarele, de asemenea şi Goţii au avut, în pragul istoriei lor, rudi-

---

7) G. Fournier de Moujan, *Iordanes*, col. Nisard, pag. 413.

8) Asupra izvoarelor lui Iordanes a se vedea amănunte la Mommsen, *Iordanis Romana et Getica* în *Mon. Ger. Hist.* V, şi la Kappelmacher în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.* sub voce.

www.dacoromanica.ro

mente de cultură, exprimate prin fabulae şi prin cantus sau cantiones [9]).

3. In al treilea rând, Iordanes s'a folosit, într'o largă măsură, de tradiţiile orale pe cari le avea latât dela Cassiodor şi familia acestuia, cât şi din ceea ce cunoştea el personal.

Iordanes, deşi se numeşte pe sine agrammatus [10]), totuş, înainte de a fi intrat în viaţa monachală, a avut funcţiunea de notarius, adecă de secretar, o însărcinare care pe acele vremuri însemna o foarte mare demnitate şi a cunoscut, după cum rezultă din scrierile sale, nu numai cele mai de seamă izvoare greceşti şi latineşti, dar a şi avut ca model pe cei mai mari scriitori romani. Astfel poetul Vergiliu nu numai că este citat de trei ori, dar îi împrumută expresii întregi, precum şi cuvinte izolate [11]). Din ceea ce se vede că în timpul lui Iordanes, Vergiliu se învăţa în şcoală.

Limba şi stilul Geticei. Scriind în graiul popular ce se vorbea în secolul al VI-lea, limba lui Iordanes nu putea să fie decât limba latină vulgară, limbă ce se întâlneşte şi în inscripţiile din acea vreme. De aceea şi este Iordanes un izvor nesecat pentru studiul latinei vulgare. Căci în timpul de atuncea dispăruseră cazurile, genurile se confundaseră între ele, iar desinenţele se schimbaseră [12]).

---

9) Moartea lui Theodoric II Goţii o celebrau prin cântece de laudă. cantibus honoratus, *Get.* XLI: iar Amm. Marc. *Res Gestae* XXXI. 7: Barbari (Gothi) maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis.

10) Cap. L.

11) *Get.* I: Verg. *Georg.* I. 30: tibi serviat ultima Thyle: *Get.* V: Verg. *Aen.* III. 35: Gradiuumque patrem Geticis qui praesidet arvis: *Get.* VII: Verg. Aen. VI. 471: ac si dura silex aut stet Marpesia cautes. Expresii *Get.* XXVI: quid non auri sacra fames compellit adquiescere: Verg. *Aen.* III. 56: quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames. Vorbe isolate *Get.* XL fluenta mixta clade: Verg. *Aen.* XII. 31 fluenta sanquine: *Get.* L şi XXVI: lacrimabile bellum: Verg. *Aen.* VII, 604: lacrimabile bellum: Get. XXIX: tutissima statione: Verg. *Georg.* IV, 421: statio tutissima nautis: *Get.* XV: famam factis extendens: Verg. *Aen.* X. 468: famam extendere factis. etc.

12) Dăm numai câteva exemple, trimiţând pe cetitor la studiul amănunţit al lui Kappelmacher din Pauly-Wissowa. *Real-Encycl.* sub voce: Romano iurae, în loc de iure: utriusque generi. în loc de generis: foedus inito în loc de initum: cum paucis satellitibus et Romanos în loc de et Romanis: a Lupicino Maximo-

www.dacoromanica.ro

Deşi scrisă într'o latinească barbară, Getica nu este lipsită de aparatul retoric întrebuinţat de istorici şi nici de ornamentele de stil utilizate de marii scriitori [13]).

Concepţia istorică a lui Iordanes. Iordanes nu este nici un mare scriitor, nici un mare istoric. Rezumând, desigur neîndemânatic, scrierea lui Cassiodor, el n'are, după cum rezultă din lectura Geticei, decât un singur gând : să preamărească dinastia Amalilor şi să dovedească în subsidiar că numai în unire cu Romanii pot să ajungă Goţii la glorie şi la strălucire. Iar materia ce avea să trateze era prea vastă pentru puterile lui Iordanes care nu avea nici destul simţ istoric şi nici suficientă pătrundere a problemelor ce-şi propusese să zugrăvească şi să descrie.

Dela Iordanes ni s'au păstrat unsprezece manuscrise, cinci de categoria întâia şi câte trei de categoria a doua şi a treia. Cel mai vechiu manuscris, archetipul comun, este cel dela Heidelberg, din veacul al VIII-lea.

Noi am luat de bază a lucrării noastre textul critic al lui Mommsen, din *Mon. Ger. Hist. V.*

Getica lui Iordanes ca izvor al istoriei Românilor. După părăsirea, la anul 275, a provinciei Dacia dela Nordul Dunării de către trupele şi administraţia romană, această ţară a rămas în stăpânirea, în afară de a Dacilor liberi şi a Carpilor, în aceea a Goţilor, un popor barbar, de origine germană care trăia, pe atunci, mai ales din jaf şi din prădăciuni şi care avea ca îndeletnicire principală războiul. Subt stăpânirea acestora, ţara s'a găsit de la 275 până la 375, când au venit Hunii, timp de o sută de ani.

---

que Romanorum ducum, în loc de Romanorum ducibus ; ob decorem în loc de ob decus ; ob nimium frigorem, în loc de frigus ; gaudium feliciorem în loc de felicius ; desinet în loc de desinit ; dolum quod în loc de qui, fluvium quod, în loc de qui ; flumine qui în loc de quod ; in Ravena în loc de Ravennae; omnisque genera tormentorum, în loc de omnia genera ; longo per tempore în loc de longum per tempus ; de origine actusque Getarum, în loc de actibusque Getarum ; dum în loc de cum, etc.

13) Astfel întâlnim de mai multe ori : Quid multa? sau quid multum? aliteraţiuni şi asonanţe : fortuna facta, apparuit disparuit, cum timore et tremore ; pleonasme : sequens successor ; genetivul identităţii : regia palatii ; silua lignorum etc.

www.dacoromanica.ro

Tendința acestor barbari fiind aceea de a jefui și ținta lor fiind bogățiile ce se îngrămădiseră în cetățile romane din Sudul Dunării — căci la Nordul acestui fluviu se desvoltase mai mult o vieață rurală — Goții au atacat în mai multe rânduri, singuri sau în unire cu aliații lor, provinciile din dreapta Dunării, pricinuind mari stricăciuni imperiului și nimicind uneori armatele romane și, câte odată, chiar și pe împărații lor, cum a fost cazul împăratului Decius, ucis în Dobrogea la Abritus, sau al împăratului Valens, mort atât de tragic în lupta dela Adrianopol.

Stăpânirea Goților în regiunile dela Nordul Dunării a făcut ca țara să fie numită «Gothia», după cum mai târziu a fost numită «Gepidia», iar faptul încreștinării acestui popor l-ar fi determinat de sigur spre o vieață sedentară, dacă n'ar fi dat peste el, în chip atât de năpraznic, Hunii, uniți cu Alanii și dacă n'ar fi fost silit să-și părăsească locuințele. Și nu numai în timpul invaziei Hunilor, dar chiar de mai înainte, Goții au început să se apropie de Romani și Iordanes insistă mult asupra raporturilor de bună vecinătate și chiar de prietenie între Romani și între Goți cari se considerau ca «federați» ai imperiului [14]).

Iar faptul că luptele ce s'au dat între Goți, Huni, Gepiri, Vandali sau între aceștia și între Romani, au avut loc pe teritoriul «Romaniei», atât în stânga cât și în dreapta Dunării, și, fără îndoială, și cu concursul autohtonilor, ne obligă să considerăm evenimentele ca făcând parte din istoria primitivă a țării noastre. Și cu toate că autohtonii nu sunt amintiți în mod precis în nararea evenimentelor din istoria specială a Goților, existența lor, se poate bănui la tot pasul [15]).

In ce privește în special istoria Românilor, Iordanes ne procură câteva informațiuni foarte prețioase :

Gothia și stăpânirea Goților în Dacia. S'a pus la îndoială stăpânirea și așezarea Goților în Dacia și aceasta nu numai de istoricii noștri mai vechi, dar chiar și de unii, nu de toți, istorici din zilele noastre. Astfel, ca să nu citâm decât pe cei mai de seamă istorici ai noștri, Xenopol, ne

14) Iordanes, *Get.* XV, 85 ne citează chiar și un împărat de origine gotă, pe Maximinus.

15) Cf. Iordanes, *Get.* XII, 70: «popoarele Gepizilor».

www.dacoromanica.ro

spune că Goţii n'au pornit nici când o expediţie a lor din Dacia, «unde nu s'au aşezat nici odată» [16]), iar d. Iorga zice textual: ideia unei Dacii locuite în adevăr de Goţi — sau, mai apoi, de Gepizi, cum pretinde o teorie nouă, primită cu entusiasm în cercurile ştiinţifice germane — şi prefăcută într'o adevărată patrie a lor, nu se potriveşte înainte de toate cu felul lor de vieaţă. Agricultura lor în acest moment — şi încă multă vreme — nu există, cum nici casa lor clădită — Zimmer şi Zimmermann sunt în legătură cu timber, în englezeşte «lemn» —; ei trăiesc exclusiv ca ostaşii în lagăr... Mai imposibilă pare o stăpânire a lor în Ardeal, care era doar inima Daciei. Ţinta lor fiind bogăţiile provinciilor de miazăzi ale împărăţiei, o asemenea aşezare la lor într'o regiune de munţi ar fi însemnat o adevărată întemniţare, închiderea întregului lor viitor... In această privinţă întemeierea statelor visigote în Galia şi Spania e cu deosebire luminoasă. Aceşti Goţi, trecuţi atâta timp prin filiera romană, se feresc de Pirenei, unde stăruie şi mai departe rămăşiţele aborigenilor basci cari au rezistat ca Albanezii în Pind, de sigur ca Moţii în Ardeal, ca unele elemente dace în părţile Hunedoarei»... [17]). In sfârşit, alţi istorici susţin că nici n'ar fi existat o Gothie în ţările noastre.

Dar Iordanes ne vorbeşte clar despre o Gothia în fosta Dacie, dela Nordul Dunării — regnante Gothis Buruista Dicineus venit in Gothiam [18]), — şi, un capitol mai jos, după ce ne arată că numai două intrări erau în inima Daciei, Boutiae şi Tapae, ne spune: «Această Gothia pe care strămoşii noştri au numit-o Dacia şi care acum se numeşte Gepidia, se mărgineşte la răsărit cu Roxolanii, la apus cu Jazygii — Haec Gothia quam Daciam appellavere maiores, quae nunc Gepidia dicitur... [19]).

Din aceste două pasagii ale lui Iordanes rezultă că Goţii cari au stăpânit ţara noastră, proape singuri, o sută

16) Xenopol, *Ist. Rom.* I, 214. Acelaş lucru îl susţine şi Haşdeu, *Istor. critic. a Român.* pag. 304.

17) Iorga, *Istoria Românilor*, II, pag. 55.

18) Iordanes, *Get.* XI, 67.

19) Iordanes, *Get.* XII, 74.

www.dacoromanica.ro

de ani (dela 275 până la 375, iar după venirea Hunilor, vr'o trei sferturi de veac (375 până la lupta dela Nedao din 454) supuşi şi ei aceloraşi Huni, fără să fi avut aşezări stabile, au stăpânit de-a binelea regiunile nostre, că ţara ce ei au stăpânit, cu excepţia epocei hunice, s'a numit «Gothia» şi că descoperirile archeologice ce s'au găsit în mare număr, provenind dela Goţi sau de la Gepizi, — şi ei de neam german — fac dovada că Goţii se vor fi indeletnicit, cel puţin o parte din ei, cu ocupaţiunile unei vieţi sedentare [20]).

Dar chiar dacă am admite că Goţii nu vor fi avut de loc o vieaţă sedentară, o vieaţă care să-i facă să fie lipiţi de pământ, nu este mai puţin adevărat că ei erau pe cale de a se fixa definitiv, în locurile ce ocupau, mai ales după primirea creştinismului. De altfel, când Romanii au oferit Goţilor câmpii de cultivat — subigendos agros tribui statuerat imperator [21]) şi când ei li-au făgăduit că se vor stabili în ţinuturile romane din dreapta Dunării, unde vor trăi după legile şi obiceiurile Romanilor — ut, partem Thraciae sive Moesiae si illis traderet ad colendum, eius se legibus eiusque vivere imperiis subderentur [22]), aceasta presupune că ei s'au decis, cel puţin pentru viitor, pentru o vieaţă sedentară, cu care desigur începuseră să se obişnuiască în preajma sosirii Hunilor.

O dovadă despre stăpânirea Goţilor în Dacia ne dă însuşi Iordanes în capitolul în care ne povesteşte despre războiul dela a. 262 dintre Fastida, regele Gepizilor şi Ostrogota, regele Ostrogoţilor, uniţi cu Visigoţii. Căci ne spune Iordanes că regele Fastida al Gepizilor, stabiliţi în părţile de apus ale Daciei, fiindcă se găseau într'un teritoriu închis de munţi prăpăstioşi şi strâmtoraţi de păduri dese — inclusum se montium quaeritans asperitate silvarumque densitate constrictum — ceru dela Ostrogota să-i cedeze o parte din ţara sa. Acesta îi răspunse că ori cât de mare groază are de a se lupta cu un popor înrudit, totuş

20) C. Diculescu, *Vechimea Creştinismului în Dacia*, pag. 3. crede că şi zânele Ele din mitologia noastră populară sunt de origine germană: Flurelfen, Waldelfen, Hauselfen, Wasserelfen etc.

21) Ammian Marcellin, *Res Gest.* XXXI. 4. 8.

22) Iordanes, *Get.* XXV, 131.

www.dacoromanica.ro

teritoriu nu-i cedează. Fastida porni atunci cu războiu împotriva lui Ostrogota şi în urma luptei de la oraşul Galtis. de lângă fluviul Auha. este biruit şi se întoarce umilit în patria sa — properavit ad patriam humiliatus —, iar Goţii mulţumiţi de plecarea Gepizilor. trăiesc în urmă în patria lor în pace şi în fericire — in patria feliciter in pace versantur. Lupta aceasta s'a dat la Galt. lângă Olt. în jud. Târnava Mare. unde se mai văd şi astăzi urmele unei vechi cetăţi. şi s'a dat pentru un teritoriu pe care îl stăpâneau Goţii.

Aceeaşi stăpânire a Goţilor în Dacia rezultă şi dintr'un alt pasagiu al lui Iordanes. Vorbindu-ne despre luptele cu Vandalii. o altă seminţie germană. foarte războinică care ocupa cândva teritoriul. unde locuesc astăzi Gepizii. — zice Iordanes — şi anume lângă fluviile Marisia. Miliare Gilpil şi Grisia. ne spune că după mai multe bătălii. date lângă Mureş. Vandalii au fost bătuţi de Goţi şi au fost siliţi să-şi părăsească locuinţele lor, iar regele Goţilor s'a întors acasă — superatis depraedatisque Vandalibus ad propria loca. unde exierat remeavit [24]). Deci. şi din această informaţie a lui Iordanes. rezultă o stăpânire şi poate chiar o aşezare a Goţilor în Ardeal. în reguinea Mureşului şi a Crişurilor.

Galtis, Auha. Vechia numire de Galtis. unde s'a dat lupta între Fastida şi Ostrogota. o întrebuinţează astăzi numai Saşii din Ardeal. în forma de Galt. Românii au adoptat numirea de Ungra pentru aceeaşi localitate, dela maghiarul Ugra. fie că se va fi stabilit acolo o colonie de Unguri. adecă de Secui. în drumul lor de colonizarea regiunei de răsărit a Transilvaniei. fie că Ungurii vor fi găsit acolo o cetate vechie din epoca romană sau din timpul stăpânirii Goţilor în Ardeal. cetate pe care au ocupat-o ei. Numirea cea veche — să admitem că va fi fost Galtis — s'a pierdut din graiul Românilor, cum s'a pierdut bunăoară şi numirea oraşului Morisena. dela gura Mureşului. care s'a înlocuit cu numirea cea nouă de Csanad [25]).

---

23) Iordanes, *Get.* XVII. 10.

24) Iordanes, *Get.* XXII. 113.

25) Walter Scheiner. *Die Ortsnamen* în *Balkanarchiv*, II, pag. 55, ne-

www.dacoromanica.ro

Şi dacă numirea de Galt provine din vechiul Galtis al lui Iordanes, dela cine au putut împrumuta Saşii la venirea lor în Ardeal, pe la jumătatea secolului al XII-lea, această numire, dacă nu de la autohtonii ce vor fi găsit în văile Oltului; după cum, pe de altă parte, Ungurii n'au putut împrumuta decât tot dela autohtoni numirea Morisenei dela gura Mureşului, înainte de a o fi înlocuit cu numirea cea nouă de Csanad?

Localitatea Galt ne este atestată şi prin documente. Astfel documentul din 1211 ne vorbeşte de castrum Noilgiant, cel din 1222 castrum Noialt, cel din 1222, emanat de cancelaria papei Honorius III castrum Noilgiant [26]), ca să nu vorbim decât de cele mai cunoscute documente.

Lupta, din anul 262, s'a dat la Galtis, lângă râul Auha care nu poate fi decât Oltul. Toţi istoricii câţi s'au ocupat de această numire — pe care o întâlnim, ca şi numirea de Galtis, numai la Iordanes — au căzut de acord că Auha nu poate să fie decât numirea Oltului şi au admis părerea că am avea o transcriere greşită a cuvântului Aluta sau Alutus, istoriceşte bine constatat.

C. Diculescu însă care caută cu tot dinadinsul să găsească cât mai multe elemente germane în graiul nostru, căzând de multeori în evidente exagerări, socoteşte că Auha sau Ahua nu este o greşală de transcriere a lui Aluta, ci un cuvânt german, corespunzător latinescului aqua, şi înseamnă apă, râu şi că deci ar fi un nume secundar al Oltului [27]).

Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia. In capitolul al XXII-lea al Geticei sale, Iordanes vorbind despre regele Goţilor Geberich care porneşte cu războiu împotriva Vandalilor, ne spune că aceştia ocupă teritoriul unde locuiau

---

cunoscând, probabil, pasagiul din Iordanes, emite o ipoteză ce nu se poate verifica şi anume că acest Galt ar fi o traducere a ungurescului «ugar», paragină, ogor necultivat.

26) Hurmuzaki, *Doc.* I, pag. 546, I, pag. 75 şi I, pag. 77, cf. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch.* I, pag. 12, 19 şi 23. I. Kniezsa, în *Arch. Europ. Centro-Orient.* IV, pag. 356, nu crede că acest Galtis s'ar regăsi în Galt din jud. Târnava Mare.

27) C. Diculescu, *Die Gepiden.* II, pag. 90.

www.dacoromanica.ro

pe atuncea Gepizii — el scrie pe la a. 551 — şi anume lângă râurile Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia care întrece în mărime pe toate celelalte — quo tempore erant in eo loco manentes, ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia, qui omnes supra dictos excedet [28]).

Acest pasagiu, socotit ca neclar, a dat mult de lucru cercetătorilor. Căci dacă cel dintâi dintre cele patru râuri enumerate este fără îndoială Mureşul, iar cel din urmă Crişul, celelalte două Miliare şi Gilpil n'au putut fi identificate, deşi unii au propus pentru Gilpil identificarea cu Jiul. Şi apoi, în al doilea rând, cum se poate spune că râul Crişul este cel mai mare din toate?

Miliare nu poate fi decât o transcriere greşită a vr'unui copist. Grienberger[29]), a propus în loc de iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisiam, textul iuxta flumina Marisiam, Iliarem et Gilpil et Grisiam toate în acuzativ [30]). C. Diculescu crede că s'ar fi putut întâmpla ca în textul primitiv să fi fost Miliaque şi printr'o transcriere greşită să se fi ajuns la Miliare şi că atât în Milia cât şi în Gilpil să avem de a face cu două numiri de origine germană, primul însemnând nisip, arena, ceea ce ar corespunde lui fluvius Arenae din geografia Anonimului Ravennat [31]) şi al doilea indicând un râu furios, rauschender, wilder Fluss, Strom. In cazul acesta Miliare ar corespunde Crişului Alb şi Gilpil sau Gilpit, Crişului Negru.

Cât priveşte dificultatea cea mai de seamă care constă în afirmaţiunea lui Iordanes că Grisia ar fi cel mai mare dintre aceste râuri, C. Diculescu o înlătură susţinând că pasajul acesta ar fi necomplet şi că în enumerarea râurilor ar lipsi cuvântul de Tisia, care ar fi trebuit să fie în text, care ar fi fost necesar să existe şi care râu de fapt este cel

---

28) Iordanes, *Get.* XXII, 113.

29) Grienberger, *Zeitschrift für deutsches Altertum*, la C. Diculescu, *op. cit.*, pag. 88.

30) Iordanes nu ţine seama de desinentele cazuale ca bunăoară în Tisia, Tibisia et Dricca transeuntes, unde trebuia evident să avem Tisiam, Tibisiam et Driccam transeuntes.

31) Geogr. Ravennat, 204, 16.

www.dacoromanica.ro

mai mare din toate acestea, mărginind ţara Vandalilor din spre apus.

Flutausis. Vorbindu-ne despre popoarele din vechia Sciţie, Iordanes ne spune că în partea de apus locuesc Gepizii, a căror ţară e străbătută de râuri mari şi vestite. Căci «Tisia îi străbate Nordul şi apusul, iar din spre miază zi ea se mărgineşte cu Dunărea cea mare, şi din spre răsărit cu Flutausis care se varsă cu furie, repede şi vijelios, în apele Istrului. Inlăuntrul acestor râuri este Dacia apărată de munţi înalţi, în formă de coroană — in qua Scythia prima ab occidente gens residet Gepidarum, que magnis opinatisque ambitur fluminibus. Nam Tisia per aquilonem chorumque discurrit; ab africo uero magnus ipse Danubius, ab eoo Flutausis secat, qui rapidus ac verticosus in Istri fluenta furens divolvitur. Introrsus illis Dacia est ad coronae speciem arduis Alpibus emunita [32]).

Ce este acest Flutausis? Fluviul Flutausis pe care Anonimul Ravennat [33]) îl numeşte Flautasis a fost în diferite feluri identificat şi, mai ales, de unii, cu Siretul, de alţii cu Tisa superioară şi de alţii cu Timişul. După Diculescu însă în Flutausis n'am avea decât Oltul care, întocmai ca şi Flutausis al lui Iordanes, vine furios şi turbat «Olt de mănios», în vreme ce Siretul bunăoară curge lin şi domol [34]). Numele său cel adevărat nu ar fi Fl(uvius) Aluta cum au propus unii, ci Fl(uvius) Taus cu sufixa is, ca în Mar-is, Tib-is. Acest Taus ar fi după Diculescu un nume german ce ar însemna o apă turbure, Schlam, Schmutz, şi ar fi o traducere a numelui autohton Aluta, cu aceeaşi însemnare de apă turbure. Prin urmare, în Flutausis am avea o germanizare a vorbei Aluta-Olt [35]). Asupra lui Flutausis, probabil nu s'a spus ultimul cuvânt.

Tigas, Tifisas şi *Drencon.* In capitolul XXIV al Geticei sale, Iordanes orientându-se după arătările scriitorului

32) Iordanes, *Get.* V, 33.

33) Geogr. Ravennat, IV, 14.

34) C. Diculescu, *Die Gepiden* I, pag. 74.

35) Asupra cuvântului Olt vezi N. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, pag. 536, unde se dă şi bibliografia chestiunei.

www.dacoromanica.ro

grec Priscus care a descris cu amănunte călătoria ce a făcut ca delegat la curtea regelui Attila, ne citează, între altele, râurile Tigas, Tifisas şi Drencon peste cari a trecut ambasada ce conducea. Despre aceste râuri am vorbit altă dată şi trimitem pe cetitor la volumul nostru Priscus, «Ambasadele». [36]).

Tapae şi *Boutae*. Vorbindu-ne despre Dacia, Iordanes ne spune: «Înţeleg Dacia cea veche — spre a nu se confunda cu Dacia Aureliană, — pe care o ocupă acum popoarele Gepizilor. Această ţară, situată în faţa Moesiei, dincolo de Dunăre este mărginită de o cunună de munţi, având numai două intrări, una pe la Boutae şi alta pe la Tapae — Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. Quae patria in conspectu Moesiae sita trans Danubium corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum par Boutas alterum per Tapas.

In privinţa acestor localităţi, principalele intrări în inima Daciei, istoricii, până acuma, nu s'au pronunţat decât asupra Tapei, identificând-o cu defileul Porţii de fer, Poarta transilvană, prin care se străbate din spre Banat în regiunea Haţegului, unde se găsea Capitala ţării [37]).

Cât priveşte localitatea Boutae ea a rămas neidentificată până acum. Propunerea d-lui I. Conea de a o identifica cu Boiţa, nume slav ce ar însemna Războieni, unde s'ar fi dat lupte între Romani şi Daci. la ieşirea din defileul Oltului. pare plausibilă [38]).

*

* *

Pentru istoria noastră medievală însemnătatea arătărilor lui Iordanes sporeşte prin aceea că el, ca şi predecesorii săi, consideră pe Goţi ca fiind unul şi acelaşi popor

---

36) *Izv. Ist. Rom.* VIII. Priscus, *Ambasadele*, pag. 35.

37) Iorga, *Ist. Rom.* I. 2. pag. 115. Cf. şi Tomaschek. *Die alten Thraker*, în *Sitzb. d. Akad. d. Wissensch.* 131, pag. 91.

38) I. Conea, *Cercetări geografice în Istoria Românilor*, I, pag. 25.

NOTA. — Inainte de a-şi fi publicat Mommsen ediţia sa critică. bazată pe studiul amănunţit al celor unsprezece codice, toate ediţiile de până atunci ale Geticei cuprindeau, în cap. V, 35, următorul text: Sclaveni a Civitate nova et Sclavino Rumunnensi, et laco qui appellatur Musianus usque ad Danastrum et in

www.dacoromanica.ro

cu vechii Sciţi, împotriva cărora au purtat faimoase războaie regii Perşilor, ai Egiptului şi ai Macedoniei şi, în urmă, ca fiind acelaşi popor cu Geţii şi cu Dacii, în privinţa cărora ne dă informaţii pe cari el le socoteşte ca privind pe Goţi.

Şi apoi, pentru întâiaş dată întâlnim la Iordanes un rezumat mai mult sau mai puţin complet al istoriei Goţilor şi al dinastiilor lor, precum şi o caracterizare amănunţită a acestui popor ce a trăit secole întregi în regiunile noastre şi în simbioză cu poporul român, caracterizare ce se potriveşte de minune cu ceea ce ne spun autorii clasici Caesar, Tacit şi alţii despre Germanii de odinioară şi cu ceea ce cunoaştem noi despre poporul german de astăzi.

Neastâmpărul lor din timp de pace de a trece cât mai repede pe picior de luptă, numai şi numai pentruca virtuţile lor războinice să nu decadă şi sufletele lor să nu se moleşească [39]) în îndeletniciri de ordin spiritual, apoi cultul forţii, dus până la exces şi agresivitatea lor înăscută sunt însuşiri, calităţi sau, poate, defecte ce se constată la rasa germanică pentru toate vremurile. Şi autorii noştri, de cari ne ocupăm acum, ne scot la iveală nu numai virtuţile războinice ale Goţilor, dar şi defectele şi viţiile lor [40]).

Acest popor al Goţilor cari, de multe ori în calitatea lor de «federaţi», au servit în politica de basculă, a celor două imperii romane ca masă de manevră, şi a căror însemnătate în viaţa romană a fost, pe acele vremuri, atât

---

boream Viscla tenus commorantur: hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Adecă Sclavenii locuesc dela Cetatea nouă. (Noviodurum-Isaccea) şi locul numit Sclavinus Rumunnensis şi lacul Musianus (Mursa de lângă Drava, din Pannonia inferior) până la Nistru şi în Nord până la Vistula şi au drept cetăţi lacurile şi pădurile.

N'avem posibilitatea să colaţionăm manuscrisele lui Iordanes. Dar ar fi de dorit ca cineva să reia studiul lor spre a se vedea cari anume conţin textul cu Rumunense, de unde provin ele şi de când sunt datate şi dacă nu cumva s'a înşelat însuşi Mommsen în interpretarea acestui pasagiu.

39) Iordanes, *Get.* XXIX, 147.

40) Vezi la Ammian Marcellin, *Res. Gest.* XXXI, 9, abominabilul obiceiu al homosexualităţii constatat la Taifali, un trib al Goţilor ce trăia la Nordul Dunării, în regiunile noastre. S'ar putea întâmpla ca autorul să facă aci o confuzie; noi însă constatăm faptul, aşa cum reiese din scrisul său.

www.dacoromanica.ro

de covârşitoare că au meritat să preocupe pe cei mai de seamă istorici de atunci [41]), a trăit secole întregi în mijlocul autohtonilor romani sau romanizaţi dela Nordul Dunării. Aceştia deşi erau părăsiţi de apărarea din partea legiunilor romane, au stat totuş necontenit subt influenţa spirituală a Romanilor. Aceşti autohtoni, dupăcum ni-o dovedesc izvoarele istorice contimporane, cu toate că trăiau subt dependenţa materială a barbarilor, n'au fost nici odată lipsiţi cel puţin de sprijinul moral al celor două imperii romane.

In rezumat, dacă istoria este în adevăr «magistra vitae», atunci cetitorul va găsi, fără îndoială în lectura lui Iordanes multe învăţăminte folositoare şi un îndreptar sigur în vieaţă. In acelaşi timp, va desprinde stăruitoarea povaţă a autorului că numai în unire cu Romanii vor găsi Goţii calea cea mai netedă de urmat.

---

41) Un Ammian Marcellin le-a consacrat din opera sa mai mult decât o carte. Un Procopius a scris patru volume despre războiul cu Goţii. Un Cassiodor a compus o *Getică* în douăsprezece volume. Câte o Getică a scris şi Ablavius şi Dio Chrysostomus. Aceste trei Getice s'au pierdut şi nu ni s'a păstrat decât Getica lui Iordanes, ca un rezumat al Geticei lui Cassiodor.

www.dacoromanica.ro

1. Volentem me paruo subuectum nauigio oram tranquilli litoris stringere et minutos de priscorum, ut quidam ait, stagnis pisciculos legere, in altum, frater Castali, laxari uela compellis relictoque opusculo, quod intra manus habeo, id est, de adbreuiatione chronicorum, suades, ut nostris uerbis duodecem Senatoris uolumina de origine actusque Getarum ab olim et usque nunc per generationes regesque descendentem in uno et hoc paruo libello choartem: dura satis imperia et tamquam ab eo, qui pondus operis huius scire nollit, inposita. 2. Nec illud aspicis, quod tenuis mihi est spiritus ad inplendam eius tam magnaficam dicendi tubam: super omne autem pondus, quod nec facultas eorundem librorum nobis datur, quatenus eius sensui inseruiamus, sed, ut non mentiar, ad triduanam lectionem dispensatoris eius beneficio libros ipsos antehac relegi. Quorum quamuis uerba non recolo, sensus tamen et res actas credo me integre retinere. 3. Ad quos et ex nonnullis historiis Grecis ac Latinis addedi conuenientia, initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens. Quare sine contumelia quod exigisti suscipe libens, libentissime lege; et si quid parum dictum est et tu, ut uicinus genti, commemoras, adde, orans pro me, frater, carissime. Dominus tecum. Amen.

I.

4. Maiores nostri, ut refert Orosius, totius terrae circulum Oceani limbo circumseptum triquadrum statuerunt eiusque tres partes Asiam, Eoropam et Africam uocauerunt. De quo trepertito orbis terrarum spatium innumerabiles pene scriptores existunt, qui non solum urbium locorumue positiones explanant, uerum etiam et quod est liquidius, passuum miliariumque dimetiunt quantitatem, insulas quoque marinis fluctibus intermixtas, tam maiores, quam etiam minores, quas Cycladas uel Sporadas cognominant, in inmenso maris magni pelagu sitas determinant. 5. Oceani uero intransmeabiles ulteriores fines non solum describere quis adgressus est, uerum etiam nec cuiquam licuit transfretare, quia resistente ulva et uentorum spiramine quie-

www.dacoromanica.ro

scente inpermeabilis esse sentitur et nulli cognita nisi ei qui eam constituit. 6. Ceterior uero eius pelagi ripa, quam diximus totius mundi circulum, in modum coronae ambiens fines suos, curiosis hominibus et qui de hac re scribere uoluerunt perquaquam innotuit, quia et terrae circulum ab incolis possidetur et nonnullae insule in eodem mare habitabiles sunt, ut in orientali plaga et Indico Oceano Hyppodem, Iamnesiam, Solis perustam quamuis inhabitabilem, tamen omnino sui spatio in longo latoque extensam: Taprobanem quoque, in qua (excepto oppida uel possessiones) decem munitissimas urbes decoram. 7. Sed et aliam omnino gratissimam Silefantinam: nec non et Theron, licet non ab aliquo scriptore dilucidas, tamen suis possessoribus affatim refertas. Habet in parte occidua idem Oceanus aliquantas insulas et pene cunctis ob frequentiam euntium et redeuntium notas. Et sunt iuxta fretum Gaditanum haut procul una Beata et alia quae dicitur Fortunata. Quamuis nonnuli et illa gemina Galliciae et Lysitaniae promuntoria in Oceani insulas ponant, in quarum una templum Herculis, in alia monumentum adhuc conspicitur Scipiones, tamen, quia extremitatem Galliciae terrae continent, ad terram magnam Europae potius quam ad Oceani pertinent insulas. 8. Habet tamen et alias insulas interius in suo estu, quae dicuntur Baleares, habetque et alia Mevania, nec non Orcadas numero XXXIII quamuis non omnes excultas. 9. Habet et in ultimo plagae occidentalis aliam insulam nomine Thyle, de qua Mantuanus inter alia: „tibi seruiat ultima Thyle". Habet quoque is ipse inmensus pelagus in parte artoa, id est septentrionali, amplam insulam nomine Scandzam, unde nobis sermo, si dominus iubauerit, est adsumpturus, quia gens, cuius originem flagitas, ab huius insulae gremio uelut examen apium erumpens in terram Europae aduinit: quomodo uero aut qualiter, in subsequentibus, si dominus donauerit, explanauimus [1].

II.

10. Nunc autem de Brittania insula, que in sino Oceani inter Spanias, Gallias et Germaniam sita est, ut potuero, paucis absolvam. Cuius licet magnitudine olim nemo, ut refert Libius [2], circumuectus est, multis tamen data est uaria opinio de ea loquendi. Quae diu si quidem armis inaccensam [3] Romanis Iulius Caesar proeliis ad gloriam tantum quesitis aperuit: peruia deinceps mercimoniis aliasque ob causas multis facta mortalibus non indiligenti, quae secuta est, aetati certius sui prodidit situm, quem, ut a Grecis Latinisque autoribus accepimus, persequimur. 11. Triquadram eam plures dixere consimilem, inter septentrionalem occidentalemque plagam proiectam, uno, qui

1) Unele manuscrise au explanabimus.

2) Alte manuscrise: Livius.

3) Alte manuscrise: inaccessam.

www.dacoromanica.ro

magnus est, angulo Reni hostia spectantem, dehinc correptam latitudine oblique retro abstractam in duos exire alios, geminoque latere longiorem Galliae praetendi atque Germaniae. 12. In duobus milibus trecentis decem stadiis latitudo eius ubi patentior, longitudo non ultra septem mil. centum triginta duo stadia fertur extendi; modo uero dumosa, modo siluestrae iacere planitiae, montibus etiam nonnullis increscere: mari tardo circumfluam, quod nec remis facile inpellentibus cedat, nec uentorum flatibus intumescat, credo, quia remotae longius terrae causas motibus negant: quippe illic latius quam usquam aequor extenditur. Refert autem Strabo Grecorum nobilis scriptor tantas illam exalare nebulas, madefacta humo Oceani crebris excursibus, ut subtectus sol per illum pene totum fediorem, qui serenus est, diem negetur aspectui. 13. Noctem quoque clariorem in extrema eius parte minimamque Cornelius etiam annalium scriptor enarrat, metallis plurimis cupiosam, herbis frequentem et his feraciorem omnibus, que pecora magis quam homines alant: labi uero per eam multa quam maximae relabique flumina gemmas margaritasque uoluentia. Silorum colorati uultus; torti pleroque crine et nigro nascuntur; Calydoniam uero incolentibus rutilae cumae, corpora magna, sed fluuida: Gallis sive Spanis, ut quibusque obtenduntur, adsimiles. Unde coniectauere nonnulli, quod ea ex his accolas contiguo uocatos acceperit. 14. Inculti aeque omnes populi regesque populorum; cunctos tamen in Calydoniorum Meatarumque concessisse nomina Dio auctor est celeberrimus scriptor annalium. Virgeas habitant casas, communia tecta cum pecore, silueque illis saepe sunt domus. Ob decorem nescio an aliam quam ob rem ferro pinguntur corpora. 15. Bellum inter se aut imperii cupidine, aut amplificandi quae possident, saepius gerunt, non tantum equitatu uel pedite, uerum etiam bigis curribusque falcatis, quos more uulgare essedas uocant. Haec pauca de Brittaniae insulae forma dixisse sufficiat.

III.

16. Ad Scandziae insulae situm, quod superius reliquimus, redeamus. De hac etenim in secundo sui operis libro Claudius Ptolomeus, orbis terrae discriptor egregius, meminit dicens: est in Oceani arctoi salo posita insula magna, nomine Scandza, in modum folii cetri, lateribus pandis, per longum ducta concludens se. De qua et Pomponius Mela in maris sinu Codano positam refert, cuius ripas influit Oceanus. Haec a fronte posita est Vistulae fluminis, qui Sarmaticis montibus ortus in conspectu Scandzae septentrionali Oceano trisulcus inlabitur, Germaniam Scythiamque disterminans. 17. Haec ergo habet ab oriente uastissimum lacum in orbis terrae gremio, unde Vagi fluuius uelut

www.dacoromanica.ro

quodam uentrae generatus in Oceanum undosus euoluitur. Ab occidente namque inmensu pelago circumdatur, a septentrione quoque innauigabili eodem uastissmo concluditur Oceano, ex quo quasi quodam brachio exiente, sinu distento, Germanicum mare efficitur. 18. Ubi etiam paruae quidem, sed plures perhibentur insulae esse dispositae, ad quas si congelato mari ob nimium frigus lupi transierint, luminibus feruntur orbari. Ita non solum inhospitalis hominibus, uerum etiam beluis terra crudelis est. 19. In Scandza uero insula, unde nobis sermo est, licet multae et diuersae maneant nationes, septem tamen eorum nomina meminit Ptolemaeus. Apium ibi turba mellifica ob nimium frigore nusquam repperitur. In cuius parte arctoa gens Adogit consistit, quae fertur in aestate media quadraginta diebus et noctibus luces habere continuas, itemque brumali tempore eodem dierum noctiumque numero luces clara nescire. 20. Ita alternato merore cum gaudio benificio aliis damnoque impar est. Et hoc quare? Quia prolixioribus diebus solem ad orientem per axis marginem uident redeuntem, breuioribus uero non sic conspicitur apud illos, sed aliter, quia austrinis signis percurrit, et quod nobis uidetur sol ab imo surgere, illos per terrae marginem dicitur circuire. 21. Aliae uero ibi sunt gentes Screrefennae, que frumentorum non queritant uictum, sed carnibus ferarum atque ouis auium uiuunt; ubi tanta paludibus fetura ponitur, ut et augmentum prestent generi et satietatem ad cupiam [1]) genti. Alia uero gens ibi moratur Suehans, quae uelud Thyringi equis utuntur eximiis. Hi quoque sunt, qui in usibus Romanorum sappherinas pelles commercio interueniente per alias innumeras gentes transmittunt, famosi pellium decora nigridine. Hi cum inopes uiuunt, ditissime uestiuntur. 22. Sequitur deinde diuersarum turba nationum, Theustes, Vagoth, Bergio, Hallin, Liothida, quorum omnium sedes sub uno plani ac fertilis, et propterea inibi aliarum gentium incursionibus infestantur. Post hos Ahelmil, Finnaithae, Fervir, Gauthigoth, acre hominum genus et at bella prumtissimum. Dehinc Mixi, Euagre, Otingis. Hi omnes excisis rupibus quasi castellis inhabitant ritu beluino. 23. Sunt et his exteriores Ostrogothae, Raumarici, Aeragnaricii, Finni mitissimi, Scandzae cultoribus omnibus mitiores; nec non et pares eorum Vinouiloth; Suetidi, cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores; quamuis et Dani, ex ipsorum stirpe progressi, Herulos propriis sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandiae nationes nomen sibi ob nimia proceritate affectant praecipuum. 24. Sunt quamquam et horum positura Grannii, Augandzi, Eunixi, Taetel, Rugi, Arochi, Ranii, quibus non ante multos annos Roduulf rex fuit, qui contempto proprio regno ad Theodorici Gothorum regis gremio conuolauit et, ut desiderabat, inuenit. Hae itaque gentes,

1) Alte manuscrise: copiam.

www.dacoromanica.ro

Germanis corpore et animo grandiores, pugnabant beluina saevitia.

IV.

25. Ex hac igitur Scandza insula quasi officina gentium aut certe uelut uagina nationum cum rege suo nomine Berig Gothi quondam memorantur egressi: qui ut primum e nauibus exientes terras attigerunt, ilico nomen loci dederunt. Nam odieque[1]) illic, ut fertur, Gothiscandza uocatur. 26. Unde mox promouentes ad sedes Vlmerugorum, qui tunc Oceani ripas insidebant, castra metati sunt eosque commisso proelio propriis sedibus pepulerunt, eorumque uicinos Vandalos iam tunc subiugantes suis aplicauere uictoriis. Ubi uero magna populi numerositate crescente et iam pene quinto rege regnante post Berig Filimer, filio Gadarigis, consilio sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoueret exercitus. 27. Qui aptissimas sedes locaquae dum quereret congrua, peruenit ad Scythiae terras, quae lingua eorum Oium[2]) uocabantur: ubi delectatus magna ubertate regionum et exercitus mediaetate transposita pons dicitur, unde amnem traiecerat, inreparabiliter corruisse, nec ulterius iam cuidam licuit ire aut redire. Nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus uoragine circumiecta concluditur, quem utraque confusione natura reddidit inperuium. Verumtamen hodieque illic et uoces armentorum audiri et indicia hominum depraehendi commeantium attestationem, quamuis a longe audientium, credere licet. 28. Haec ergo pars Gothorum, quae apud Filemer dicitur in terras Olum emenso amne transposita, optatum potiti solum. Nec mora ilico ad gentem Spalorum adueniunt consertoque proelio uictoriam adipiscunt, exindeque iam uelut uictores ad extremam Scythiae partem, que Ponto mari uicina est, properant. Quemadmodum et in priscis eorum carminibus pene storicu ritu in commune recolitur: quod et Ablauius descriptor Gothorum gentis egregius uerissima adtestatur historia. 29. In quam sententiam et nonnulli consensere maiorum: Ioseppus quoque annalium relator uerissimus dum ubique ueritatis conseruet regulam et origines causarum a principio reuoluat. Haec uero quae diximus de gente Gothorum principia cur omiserit, ignoramus: sed tantu Magog eorum stirpe comemorans, Scythas eos et natione et uocabulo asserit appellatos. Cuius soli terminos, antequam aliud ad medium deducamus, necesse est, ut iacent, edicere.

---

1) Alte manuscrise: hodie.

2) Alte manuscrise: Ocum, Ouim.

www.dacoromanica.ro

V.

30. Scythia si quidem Germaniae terre confines eo tenus, ubi Ister oritur amnis uel stagnus dilatatur Morsianus,[1]) tendens usque ad flumina Tyram, Danastrum et Vagosolam, magnumque illu Danaprum[2]) Taurumque montem, non illum Asiae, sed proprium, id est Scythicum, per omnem Meotidis aditum, ultraque Meotida per angustias Bosfori usque ad Caucasum montem amnemque Araxem ac deinde in sinistram partem reflexa post mare Caspium, quae in extremis Asiae finibus ab Oceano eoroboro in modum fungi primum tenuis, post haec latissima et rotunda forma exoritur, uergens ad Hunnus, Albanos et Seres usque digreditur. 31. Haec, inquam, patria, id est Scythia, longe se tendens lateque aperiens, habet ab oriente Seres, in ipso sui principio litus Caspii maris commanentes; ab occidente Germanos et flumen Vistulae: ab arctu, id est septentrionali, circumdatur oceano, a meridiae Persida, Albania, Hiberia, Ponto atque extremo alueo Istri, qui dicitur Danubius ab ostea sua usque ad fontem. 32 In eo uero latere, qua Ponticum litus attingit, oppidis haut obscuris inuoluitur, Boristhenide, Olbia, Callipolida, Chersona, Theodosia, Careon, Myrmicion et Trapezunta, quas indomiti Scytharum nationes Grecis permiserunt condere, sibimet commercia prestaturos. In cuius Scythiae medium est locus, qui Asiam Europamque ab alterutro dividit, Riphei scilicet montes, qui Thanain uastissimum fundunt intrantem Meotida cuius paludis circuitus passuum mil. CXLIIII, nusquam octo ulnis altius subsidentis. 33. In qua Scythia prima ab occidente gens residet Gepidarum, que magnis opinatisque ambitur fluminibus. Nam Tisia [3]) per aquilonem ejus chorumque discurrit; ab africo uero magnus ipse Danubius, ab eoo Flutausis [4]) secat, qui rapidus ac uerticosus in Istri fluenta furens diuoluitur. 34. Introrsus illis Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus emunita, iuxta quorum sinistrum latus, qui in aquilone uergit, ab ortu Vistulae fluminis per inmensa spatia Venetharum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per uarias familias et loca mutentur, principaliter tamen Sclaueni [5]) et Antes nominantur. 35. Sclaueni a ciuitate Nouietunense [6]) et laco [7]) qui appellatur Mursiano [8]) usque ad

1) Alte manuncrise: Mursianus, Musianum, Morsiamon.

2) Alte manuscrise: Danubrum, Danapirum.

3) Alte manuscrise: Tisiam, Tisianus, Thisia.

4) Alte manuscrise: Fluttausis, Fluctausis, Flutaus, Fluitans, Flutausi, Flutasi, Flatausis, la Ravennat.

5) Alte manuscrise: Scaueni, Sclauani, Sclauenni.

6) Alte mansucrise: Nouietuense, Nouietanense, Noui et sclauinorum unnense.

7) Alte manuscrise: loco, lacu.

8) Alte manuscrise: Mursianus, Musiano, Musianus.

www.dacoromanica.ro

Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur: hi paludes siluasque pro ciuitatibus habent. Antes uero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curuatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum[1]), quae flumina multis mansionibus ab inuicem absunt. 36. Ad litus autem Oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur, Vidiuarii resident, ex diuersis nationibus adgregati; post quos ripam Oceani item Aesti tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in austrum adsidet gens Acatzirorum[2]) fortissima, frugum ignara, quae pecoribus et uenationibus uictitat. 37. Ultra quos distendunt supra mare Ponticum Bulgarum sedes, quos notissimos peccatorum nostrorum mala fecerunt. Hinc iam Hunni quasi fortissimorum gentium fecundissimus cespes bifariam populorum rabiem pullularunt. Nam alii Altziagiri, alii Sauiri nuncupantur, qui tamen sedes habent diuisas: iuxta Chersonam Altziagiri, quo Asiae bona auidus mercator importat, qui aestate campos peruagant effusas sedes, prout armentorum inuitauerint pabula, hieme supra mare Ponticum se referentes. Hunuguri autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum uenit commercium: quos tantorum uirorum formidauit audacia. 38. Quorum mansione prima in Scythiae solo iuxta paludem Meotidem, secundo in Mysiam Thraciamque et Daciam, tertio supra mare Ponticum rursus in Scythia legimus habitasse: nec eorum fabulas alicubi repperimus scriptas, qui eos dicunt in Brittania uel in unaqualibet insularum in seruitute redactos et in unius caballi praetio a quodam ereptos. Aut certe si quis eos aliter dixerit in nostro[3]) urbe, quam quod nos diximus, fuisse exortos, nobis aliquid obstrepebit: nos enim potius lectioni credimus quam fabulis anilibus consentimus.

39. Ut ergo ad nostrum propositum redeamus, in prima sede Scythiae iuxta Meotidem commanentes praefati, unde loquimur, Filimer regem habuisse noscuntur. In secunda, id est Daciae, Thraciaeque et Mysiae solo Zalmoxen, quem mirae philosophiae eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium. Nam et Zeutam prius habuerunt eruditum, post etiam Dicineum, tertium Zalmoxen, de quo superius diximus. Nec defuerunt, qui eos sapientiam erudirent. 40. Unde et pene omnibus barbaris Gothi sapientiores semper extiterunt Grecisque pene consimiles, ut refert Dio, qui historias eorum annalesque Greco stilo composuit. Qui dicit primum Tarabosteseos, deinde uocatos Pilleatos hos, qui inter eos generosi extabant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur. Adeo ergo fuere laudati Gaetae, ut dudum Martem, quem poetarum fallacia deum

1) Alte manuscrise: Danubium.

2) Alte manuscrise: Acatirorum, Agatzirorum, Agaziri la Revennat, Acatziri la Priscus.

3) Unele manuscrise au nostro orbe, nostra urbe.

www.dacoromanica.ro

belli pronuntiat, apud eos fuisse dicant exortum. Unde et Vergilius: „gradiuumque patrem, Geticis qui praesidet aruis". 41. Quem Martem Gothi semper asperrima placauere cultura (nam uictimae eius mortes fuere captorum), opinantes bellorum praesulem apte humani sanguinis effusione placandum. Huic praede primordia uouebantur, huic truncis suspendebantur exubiae, eratque illis religionis preter ceteros insinuatus affectus, cum parenti deuotio numinis uideretur inpendi. 42. Tertia uero sede super mare Ponticum iam humaniores et, ut superius diximus, prudentiores effecti, diuisi per familias populi, Vesegothae familiae Baltaorum, Ostrogothae praeclaris Amalis seruiebant.

V.

43. Quorum studium fuit primum inter alias gentes uicinas arcum intendere neruis, Lucano [1]) plus storico quam poeta testante: „Armeniosque arcus Geticis intendite neruis". Ante quos etiam cantu maiorum facta modulationibus citharisque canebant, Eterpamara, Hanale, Fridigerni, Vidigoiae et aliorum, quorum in hac gente magna opinio est, quales uix heroas fuisse miranda iactat antiquitas. 44. Tunc, ut fertur, Vesosis Scythis lacrimabile sibi potius intulit bellum, eis uidelicet, quos Amazonarum uiros prisca tradit auctoritas, de quas et feminas bellatrices Orosius in primo uolumine professa uoce testatur. Unde cum Gothis eum tunc dimicasse euidenter probamus, quem cum Amazonarum uiris absolute pugnasse cognoscimus, qui tunc a Borysthene amne, quem accolae Danaprum [2]) uocant, usque ad Thanain fluuium circa sinum paludis Meotidis consedebant. 45. Thanain uero hunc dico, qui ex Ripheis montibus deiectus adeo preceps ruit, ut, cum uicina flumina sive Meotis et Bosforus gelu solidentur, solus amnium confragosis montibus uaporatus, numquam Scythico duriscit algore. Hic Asiae Europaeque terminus famosus habetur. Nam alter est ille, qui montibus Chrinnorum oriens, in Caspium mare dilabitur. 46, Danaper autem ortus grande palude, quasi ex matre profunditur. Hic usque ad medium sui dulcis est et potabilis, piscesque nimii saporis gignit, ossa carentibus chartellagine tantum habentes in corporis continentiam. Sed ubi fit Ponto uicinior, paruum fontem suscipit, cui Exampheo cognomen est, adeo amarum, ut, cum sit quadraginta dierum itinere nauigabilis, huius aquis exiguis inmutetur, infectusque ac dissimilis sui inter Greca oppida Callipidas et Hypannis in mare defluat. Ad cuius ostia insula est in fronte. Achillis nomine. Inter hos terra uastissima, siluis consita, paludibus dubia.

---

1) Alte manuscrise au historico.

2) Unele manuscrise au Danubrum, Danubium.

www.dacoromanica.ro

VI.

47. Hic ergo Gothis morantibus Vesosis, Aegyptiorum rex, in bellum inruit, quibus tunc Tanausis rex erat. Quod proelio ad Phasim fluuium, a quo Fasides aues exortae in totum mundum epulis potentum exuberant, Thanausis Gothorum rex Vesosi Aegyptiorum occurrit, eumque grauiter debellans in Aegypto usque persecutus est, et nisi Nili amnis intransmeabilis obstetissent fluenta uel munitiones, quas dudum sibi ob incursiones Aethiopum Vesosis fieri praecepisset, ibi in eius eum patria extinxisset. Sed dum eum ibi positum non ualuisset laedere, reuertens pene omnem Asiam subiugauit et sibi tunc caro amico Sorno, regi Medorum, ad persoluendum tributum subditos fecit. Ex cuius exercitu uictores tunc nonnulli prouincias subditas contuentes et in omni fertilitate pollentes deserta suorum agmina sponte in Asiae partibus residerunt. 48. Ex quorum nomine uel genere Pompeius Trogus Parthorum dicit extitisse prosapiem. Unde etiam hodieque lingua Schytica fugaces quod est, Parthi dicuntur, suoque generi respondentes inter omnes pene Asiae nationes soli sagittarii sunt et acerrimi bellatores. De nomine uero, quod diximus eos Parthos, fugaces, ita aliquanti aethymologiam traxerunt, ut dicerent Parthi, quia suos refugerunt parentes. Hunc ergo Thanausim regem Gothorum mortuum inter numina sui populi coluerunt.

VII.

49. Post cuius decessum et exercitu eius cum successores ipsius in aliis partibus expeditione gerentibus feminae Gothorum a quadam uicina gente temptantur in praeda. Quae doctae a uiris fortiter resisterunt hostesque super se uenientes cum magna uerecundia abigerunt. Qua patratae uictoria fretaeque maioris audacia inuicem se cohortantes arma arripiunt elegentesque duas audentiores Lampeto et Marpesia principatui subrogarunt. 50. Quae dum curam gerunt, ut et propria defenderent et aliena uastarent, sortitae Lampeto restitit fines patrios tuendo, Marpesia uero feminarum agmine sumpta nouum genus exercitui duxit in Asiam, diuersasque gentes bello superans, alios uero pace concilians, ad Cauchasum uenit, ibique certum tempus demorans loci nomen dedit Saxum Marpesiae, unde et Vergilius: „ac si dura silex aut stet Marpesia cautes", in eo loco, ubi post haec Alexander Magnus portas constituens Pylas Caspias nominavit, quod nunc Lazorum gens custodit pro munitione Romana. 51. Hic ergo certum temporis Amazonas commanentes confortati sunt. Unde egressi et Alem fluuium, quod iuxta Gargaram ciuitatem praeterfluit, transeuntes, Armeniam, Syriam Ciliciamque, Galatiam, Pisidiam omniaque Asiae loca aequa felicitate domuerunt; Ioniam Eoliamque conuersae deditas sibi

www.dacoromanica.ro

prouincias effecerunt. Ubi diutius dominantes etiam ciuitates castraque suo in nomine dicauerunt. Ephesi quoque templum Dianae ob sagittandi ac uenandi studium, quibus se artibus tradidissent, effusis opibus mirae pulchritudinis condiderunt. 52. Tale ergo Scythiae genitae feminae casu Asiae regna potitae per centum pene annos tenuerunt et sic demum ad proprias socias in cautes Marpesios, quas superius .diximus, repedarunt, in montem scilicet Caucasi. Cuius montis quia facta iterum mentio est, non ab re arbitror eius tractum situmque describere, quando maximam partem orbis noscitur circuire iugo continuo. 53. Is namque ab Indico mare surgens, qua meridiem respicit, sole uaporatus ardescit; qua septentrione patet, rigentibus uentis est obnoxius et pruinis. Mox in Syriam curuato angulo reflexus, licet amnium plurimos emittat, in Vasianensem tamen regionem Eufratem Tigrimque nauigeros ad opinionem maximam perennium fontium cupiosis fundit uberibus. Qui amplexantes terras Syrorum Mesopotamiam et appellari faciunt et uideri, in sinum rubri maris fluenta deponentes. 54. Tunc in boream reuertens Scythicas terras iugus antefatus magnis flexibus peruagatur atque ibidem opinatissima flumina in Caspium mare profundens Araxem, Cysum et Cambisen continuatoque iugo ad Ripheos usque in montes extenditur. Indeque Scythicis gentibus dorso suo terminum praebens ad Pontum usque discendit, consertisque collibus Histri quoque fluenta contingit, quo amne scissus dehiscens Scythia quoque Taurus uocatur. 55. Talis ergo tantusque et pene omnium montium maximus excelsas suas erigens summitates naturali constructione praestat gentibus inexpugnanda munimina. Nam locatim recisus, qua disrupto iugo uallis hiatu patescit, nunc Caspias portas, nunc Armenias, nunc Cilicas, uel secundum locum quale fuerit, facit, uix tamen plaustro meabilis, lateribus in altitudinem utremque desectis, qui pro gentium uarietate diuerso uocabulo nuncupatur. Hunc enim Lammum, mox Propanissimum Indus appellat; Parthus primum Castram, post Nifatem edicit; Syrus et Armenus Taurum Scytha Cauchasum ac Rifeum, iterumque in fine Taurum cognominat; aliaeque conplurimae gentes huic iugo dedere uocabulo. Et quia de eius continuatione pauca libabimus, ad Amazonas, unde diuertimus, redeamus.

VIII

56. Quae ueritae, ne eorum prolis rarisceret, uicinis gentibus concubitum petierunt, facta nundina semel in anno, ita ut futuri temporis eadem die reuertentibus in id ipsum, quidquid partus masculum edidisset, patri redderet, quidquid uero feminei sexus nasceretur, mater ad arma bellica erudiret: siue, ut quibusdam placet, editis maribus nouercali odio infantis miserandi fata rumpebant. Ita apud illas detestabile puerperium erat, quod

www.dacoromanica.ro

ubique constat esse uotiuum. 57. Quae crudelitas illis terrorem maximum comulabat opinionis uulgatae. Nam quae, rogo, spes esset capto, ubi indulgi uel filio nefas habebatur? contra has, ut fertur, pugnauit Herculis, et Melanis pene plus dolo quam uirtute subegit. Theseus uero Hippoliten in praeda tulit, de qua et genuit Hypolitum. Hae quoque Amazones post haec habuere reginam nomine Penthesileam, cuius Troiano bello extant clarissima documenta. Nam hae feminae usque ad Alexandrum Magnum referuntur tenuisse regimen.

IX.

58. Sed ne dicas: de uiris Gothorum sermo adsumptus cur in feminas tamdiu perseuerat? audi et uirorum insignem et laudabilem fortitudinem. Dio storicus et antiquitatum diligentissimus inquisitor, qui operi suo Getica titulum dedit (quos Getas iam superiori loco Gothos esse probauimus, Orosio Paulo dicente) — hic Dio regem illis post tempora multa commemorat nomine Telefum. Ne uero quis dicat hoc nomen a lingua Gothica omnino peregrinum esse, nemo qui nesciat animaduertat usu pleraque nomina gentes amplecti, ut Romani Macedonum, Greci Romanorum, Sarmatae Germanorum, Gothi plerumque mutuantur Hunnorum. 59. Is ergo Telefus, Herculis filius natus ex Auge, sororis Priami coniugio copulatus, procerus quidem corpore, sed plus uigore terribilis, qui paternam fortitudinem propriis uirtutibus aequans Herculis genium formae quoque similitudinem referebat. Huius itaque regnum Moesiam appellavere maiores. Quae prouincia habet ab oriente ostia fluminis Danubii, a meridie Macedonia, ab occasu Histria, a septentrione Danubium. 60. Is ergo antefatus habuit bellum cum Danais, in qua pugna Thesandrum ducem Greciae interemit et dum Aiacem infestus inuadit Uliximque persequitur, uitibus equo cadente ipse corruit Achillisque iaculo femur sauciatus diu mederi nequiuit; Grecos tamen, quamuis iam saucius, e suis finibus proturbauit. Thelepho uero defuncto Euryphylus filius successit in regno, ex Priami Frygum regi germana progenitus. Qui ob Casandrae amorem bello interesse Troiano, ut parentibus soceroque ferret auxilium, cupiens, mox [1]) uenisset extinctus est.

X.

61. Tunc Cyrus, rex Persarum, post grande interuallum et pene post DCXXX annorum tempore (Pompeio Trogo testante) Getarum reginae Thomyre sibi exitiabile intulit bellum. Qui elatus ex Asiae uictoriis Getas nititur subiugare, quibus, ut diximus, regina erat Thomyris. Quae cum Abraxem amnem Cyri arcere potuisset accessum, transitum tamen permisit, elegens armis eum

1) Unele manuscrise au mox cum.

www.dacoromanica.ro

uincere quam locorum beneficio submouere; quod et factum est, 62. Et ueniente Cyro prima cessit fortuna Parthis in tantum, ut et filium Thomyris et plurimum exercitum trucidarent. Sed iterato Marte Getae cum sua regina Parthos deuictos superant atque prosternunt opimamque praedam de eis auferunt, ibique primum Gothorum gens sirica uidit tentoria. Tunc Thomyris regina aucta uictoria tantaque praeda de inimicis potita, in partem Moesiae, quae nunc a magna Scythia nomen mutuatum minor Scythia appellatur, transiens, ibi in Ponti Moesiaco litore Thomes ciuitatem suo de nomine aedificauit. 63. Dehinc Darius, rex Persarum, Hystaspis filius, Antyri, regis Gothorum, filiam in matrimonio postulauit, rogans pariter atque deterrens, nisi suam peragerent uoluntatem. Cuius affinitatem Gothi spernentes, legationem eius frustrarunt. Qui repulsus dolore flammatus est et DCC milia armatorum contra ipsos produxit exercitum, uerecundiam suam malo publico uindicare contendens; nauibusque pene a Chalcedona usque ad Bizantium in instar pontium tabulatis atque consertis Thraciam petit et Moesiam; pontemque rursus in Danubio pari modo constructum duobus mensibus crebris fatigatus in Tapis VIII milia perdidit armatorum, timensque, ne pons Danubii ab eius adversariis occuparetur, celeri fuga in Thracia repedavit, nec Mysiae solum sibi credens tutum fore aliquantulum remorandi. 64. Post cuius decessum iterum Xerses filius eius paternas iniurias ulcisci se aestimans, cum sua septingenta et auxiliarium CCC milia armatorum, rostratas naues mille ducentas, onerarias tria milia, super Gothos ad bellum profectus nec temptare in conflictu praeualuit, eorum animositate et constantia superatus. 65. Sic namque ut uenerat, absque aliquo certamine suo cum robore recessit. Philippus quoque, pater Alexandri Magni, cum Gothis amicitias copulans Medopam Gudilae regis filiam accepit uxorem, ut tali affinitate roboratus Macedonum regna firmaret. Qua tempestate Dio storico dicente Philippus inopia pecuniae passus, Odyssitanam Moesiae ciuitatem instructis copiis uastare deliberat, quae tunc propter uicinam Thomes Gothis erat subiecta. Unde et sacerdotes Gothorum illi qui pii uocabantur subito patefactis portis cum citharis et uestibus candidis obuiam egressi patriis diis, ut sibi propitii Macedonas repellerent, uoce supplici modulantes. Quos Macedones sic fiducialiter sibi occurrere contuentes stupiscent et, si dici fas est, ab inermibus terrentur armati. Nec mora soluta acie quam ad bellandum construxerant, non tantum ab urbis excidio *abstinuerunt*,[1]) uerum etiam et quos foris fuerant iure belli adepti, reddiderunt, foedusque inito ad sua reuersi sunt. 66. Quod dolum post longum tempus reminiscens egregius Gothorum ductor Sithalcus, CL uirorum milibus congregatis Atheniensibus intulit bellum aduersus Perdiccam Macedoniae regem, quem Alexander apud

1) Unele manuscrise au remouerunt.

www.dacoromanica.ro

Babylloniam ministri insidiis potans interitum Atheniensium principatui hereditario iure reliquerat succesorem. Magno proelio cum hoc inito Gothi superiores inuenti sunt, et sic pro iniuria, qua illi in Moesia dudum fecissent, isti in Grecia discurrentes cunctam Macedoniam uastauerunt.

XI.

67. Dehinc regnante Gothis Buruista Dicineus uenit in Gothiam, quo tempore Romanorum Sylla potitus est principatum. Quem Dicineum suscipiens Buruista dedit ei pene regiam potestatem; cuius consilio Gothi Germanorum terras, quas nunc Franci optinent, populati sunt. 68. Caesar uero, qui sibi primus omnium Romanum uindicauit imperium et pene omnem mundum suae dicioni subegit omniaque regna perdomuit, adeo ut extra nostro urbe in oceani sinu repositas insulas occuparet, et nec nomen Romanorum auditu qui nouerant, eos Romanis tributarios faceret, Gothos tamen crebro pertemptans nequiuit subicere. Gaius Tiberius iam tertius regnat Romanis: Gothi tamen suo regno incolume perseuerant. 69. Quibus hoc erat salubre, hoc adcommodum, hoc uotiuum, ut, quidqu d Dicineus eorum consiliarius precepisset, hoc modis omnibus expetendum, hoc utile iudicantes, effectui manciparent. Qui cernens eorum animos sibi in omnibus oboedire et naturalem eos habere ingenium, omnem pene phylosophiam eos instruxit: erat namque huius rei magister peritus. Nam ethicam eos erudiens barbaricos mores conpescuit; fysicam tradens naturaliter propriis legibus uiuere fecit, quas usque nunc conscriptas belagines nuncupant; logicam instruens rationis eos supra ceteras gentes fecit expertes; practicen ostendens in bonis actibus conuersare suasit; theoreticen demonstrans signorum duodecem et per ea planetarum cursus omnemque astronomiam contemplari edocuit, et quomodo lunaris urbis augmentum sustinet aut patitur detrimentum, edixit, solisque globum igneum quantum terreno orbe in mensura excedat, ostendit, aut quibus nominibus uel quibus signis in polo caeli uergente et reuergente trecentae quadraginta et sex stellae ab ortu in occasu precipites ruant, exposuit. 70. Qualis erat, rogo, uoluptas, ut uiri fortissimi, quando ab armis quantolumcumque uacassent, doctrinis philosophicis inbuebantur? uideris unum caeli positionem, alium herbarum fruticumque explorare naturas, istum lunae commoda incommodaque, illum solis labores adtendere et quomodo rotatu caeli raptos retro reduci ad partem occiduam, qui ad orientalem plagam ire festinant, ratione accepta quiescere. 71. Haec et alia nonnulla Dicineus Gothis sua peritia tradens mirabilis apud eos enituit, ut non solu[1]) mediocribus, immo et regibus imperaret. Elegit namque ex eis tunc nobilissimos pru-

1) Unele manuscrise au solum, solis.

www.dacoromanica.ro

dentioresque uiros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella uenerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis pilleatorum contradens, ut reor, quia opertis capitibus tyaris, quos pilleos alio nomine nuncupamus, litabant: 72. reliquam uero gentem capillatos dicere iussit, quod nomen Gothi pro magno suscipientes adhuc odie suis cantionibus reminiscent.

XII.

73. Decedente uero Dicineo pene pari ueneratione habuerunt Comosicum, quia nec inpar erat sollertiae. Hic etenim e rex illis et pontifex ob suam peritiam habebatur et in summa iustitia populos iudicabat. Et hoc rebus excedente humanis Coryllus rex Gothorum in regno conscendit et per quadraginta annos in Dacia suis gentibus imperauit. Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. 74. Quae patria in conspectu Moesiae sita trans Danubium corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum per Boutas, alterum per Tapas. Haec Gotia, quam Daciam appellauere maiores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur, tunc ab oriente Aroxolani, ab occasu Iazyges, a septentrione Sarmatae et Basternae, a meridiae amnis Danubii terminabant. Nam Iazyges ab Aroxolanis Aluta tantum fluuio segregantur. 75. Et quia Danubii mentio facta est, non ab re iudico pauca de tali amne egregio indicare. Nam hic in Alamannicis aruis exoriens sexaginta a fonte suo usque ad ostia in Ponto mergentia per mille ducentorum passuum milia hinc inde suscipiens flumina in modum spinae, quem costas ut cratem intexunt, omnino amplissimus est. Qui lingua Bessorum Hister uocatur, ducentis tantum pedibus in altum aquam in alueo habet profundam. Hic etenim amnis inter cetera flumina in magnum omnes superans praeter Nilum. Haec de Danubio dixisse sufficiat. Ad propositum uero, unde nos digressimus [1]), iubante [2]) domino redeamus.

XIII.

76. Longum namque post interuallum Domitiano imperatore regnante eiusque auaritiam metuentes foedus, quod dudum cum aliis principibus pepigerant, Gothi soluentes, ripam Danubii iam longe possessam ab imperio Romano deletis militibus cum eorum ducibus uastauerunt. Cui prouinciae tunc post Agrippam Oppius praeerat Savinus, Gothis autem Dorpaneus principatum agebat, quando bello commisso Gothi, Romanos deuictos, Oppii Sauini caput abscisum, multa castella et ciuitates inuadentes de

1) Unele manuscrise au digressi sumus.

2) Alte manuscrise: iuuante, adiuuante.

www.dacoromanica.ro

parte imperatoris publice depraedarunt. 77. Qua necessitate suorum Domitianus cum omni uirtute sua Illyricum properauit et totius pene rei publicae militibus ductore Fusco praelato cum lectissimis uiris amnem Danubii consertis nauibus ad instar pontis transmeare coegit super exercitum Dorpanei. 78. Tum Gothi haut segnes reperti arma capessunt primoque conflictu mox Romanos deuincunt Fuscoque duce extincto diuitias de castris militum spoliant magnaque potiti per loca uictoria iam proceres suos quorum quasi fortuna uincebant, non puros homines, sed semideos id est Ansis uocauerunt. Quorum genealogia ut paucis percurram uel quis quo parente genitus est aut unde origo coepta, ubi finem effecit, absque inuidia, qui legis, uera dicentem ausculta.

XIV.

79. Horum ergo heroum, ut ipsi suis in fabulis referunt, primus fuit Gapt, qui genuit Hulmul, Hulmul uero genuit Augis: at Augis genuit eum, qui dictus est Amal, a quo et origo Amalorum decurrit: qui Amal genuit Hisarna: Hisarnis autem genuit Ostrogotha: Ostrogotha autem genuit Hunuil: Hunuil item genuit Athal: Athal genuit Achiulf et Oduulf: Achiulf autem genuit Ansila et Ediulf, Vultuulf et Hermenerig: Vultuulf uero genuit Valarauans: Valarauans autem genuit Vinitharium: Vinitharius quoque Vandiliarium: Vandalarius genuit Thiudemer et Valarim et Vidimir; 80. Thiudimir genuit Theodericum; Theodericus genuit, Amalasuentham: Amalasuentha genuit Athalaricum et Matesuentham de Eutharico uiro suo, cuius affinitas generis sic ad eam coniuncta est. 81. Nam supra dictus Hermanaricus, filius Achiulf, genuit Hunimundum: Hunimundus autem genuit Thorismundo: Thorismund uero genuit Berimud: Berimud [1]) autem genuit Vetericum: Vetericus item genuit Euthericum, qui coniunctus Amalasuinthae genuit Athalaricum et Mathesuentam, mortuoque in puerilibus annis Athalarico Mathesuenthae Vitigis est copulatus, de quo non suscepit liberum; adductique simul a Belesario Constantinopolim; et Vitigis rebus excedente humanis Germanus patricius fratruelis Iustiniani imp. eam in conubio sumens patriciam ordinariam fecit; de qua et genuit filium item Germanum nomine. Germano uero defuncto ipsa uidua perseuerare disponit. Quomodo autem aut qualiter regnum Amalorum distructum est, loco suo, si dominus iubauerit [2]) edicimus.

82. Nunc autem ad id, unde digressum fecimus, redeamus doceamusque, quomodo ordo gentis, unde agimus, cursus sui metam expleuit. Ablabius enim storicus [3]) refert, quia ibi super

1) Unele manuscrise au Berimund.

2) Unele manuscrise: iuuauerit, iuuerit, uoluerit.

3) Unele manuscrise au historicus, istoricus, hystoricus.

www.dacoromanica.ro

limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythia commanere, ibi pars eorum, qui orientali plaga tenebat, eisque praeerat Ostrogotha, utrum ab ipsius nomine, an a loco, id est orientales, dicti sunt Ostrogothae, residui uero Vesegothae, id est a parte occidua.

XV.

83. Et quia iam superius diximus eos transito Danubio aliquantum temporis in Mysiam Thraciamque uixisse, ex eorum reliquiis fuit et Maximinus imp. post Alexandrum Mamaeae. Nam, ut dicit Symmachus in quinto suae historiae libro, Maximinus, inquiens, Caesar mortuo Alexandro ab exercitu effectus est imp., ex infimis parentibus in Thracia natus, a patre Gotho nomine Micca, matre Halana, quae Ababa dicebatur. Is triennio regnans, dum in Christianos arma commoueret, imperium simul et uitam amisit. 84. Nam hic Seuero imp. regnante et natalis die filii celebrante, post prima aetate et rusticana uita de pascuis in militiam uenit. Princeps si quidem militares dederat ludos; quod cernens Maximinus, quamuis semibarbarus adulescens, propositis praemiis patria lingua petit ab imperatore, ut sibi luctandi cum expertis militibus licentiam daret. 85. Seuerus, ammodum miratus magnitudinem formae — erat enim, ut fertur, statura eius procera ultra octo pedes — iussit eum lixis corporis nexu contendere, ne quid a rudi homine militaribus uiris eueniret iniuriae. Tum Maximinus sedecim lixas tanta felicitate[1]) prostrauit, ut uincendo singulos nullam sibi requiem per intercapidinem temporis daret. Hic captis praemiis iussus in militiam mitti, primaque ei stipendia equestria fuere. Tertia post haec die, cum imperator prodiret ad campum, uidit eum exultantem more barbarico iussitque tribuno, ut eum cohercitum ad Romanam inbueret disciplinam. Ille uero, ubi de se intellexit principem loqui, accessit ad eum equitantemque praeire pedibus coepit. 86. Tum imperator equo ad lentum cursum calcaribus incitato multos urbes[2]) huc atque illuc usque ad suam defatigationem uariis deflexibus impediuit ac deinde ait illi: „num quid uis post cursum, Thracisce, luctare?" respondit: „quantum libet, imperator". Ita Seuerus, ex equo desiliens, recentissimos militum cum eo decertari iussit. At ille septem ualentissimos iuuenes ad terram elisit, ita ut antea nihil per interualla respiraret, solusque a Caesare et argenteis praemiis et aureo torque donatus est; iussus deinde inter stipatores degere corporis principalis. 87. Post haec sub Antonino Caracalla ordines duxit ac saepe famam factis extendens plures militiae grados centuriatumque strenuitatis suae praetium tulit. Macrino tamen postea in regno ingresso recusauit militiam pene triennio, tribunatusque habens honore numquam se oculis Macrini optulit, indignum ducens

1) Unele manuscrise: facilitate, uelocitate.

2) Unele manuscrise: urbis, orbes.

www.dacoromanica.ro

eius imperium, qui perpetrato facinus fuerat adquisitum. 88. Ad Eliogabalum dehinc quasi ad Antonini filium reuertens tribunatum suum adiit et post hunc sub Alexandrum Mamaeae contra Parthos mirabiliter dimicauit. Eoque Mogontiaco militari tumulto occisso ipse exercitus electione absque senatus consultu effectus est imperator, qui cuncta bona sua in persecutione Christianorum malo uoto foedauit, occisusque Aquileia a Puppione, regnum reliquid Philippo. Quod nos idcirco huic nostro opusculo de Symmachi hystoria mutuauimus, quatenus gentem, unde agimus, ostenderemus ad regni Romani fastigium usque uenisse. Ceterum causa exegit, ad id, unde digressimus [1]), ordine redeamus.

XVI.

89. Nam gens ista mirum in modum in ea parte, qua uersabatur, id est Ponti in litore Scythiae soli, enituit, sine dubio tanta spatia tenens terrarum, tot sinos maris, tot fluminum cursus, sub cuius saepe dextera Vandalus iacuit, stetit sub praetio Marcomannus, Quadorum principes in seruitute redacti sunt. Philippo namque ante dicto regnante Romanis, qui solus ante Constantinum Christianus cum Philippo idem filio fuit, cuius et secundo anno regni Roma millesimum annum expleuit, Gothi, ut adsolet, subtracta sibi stipendia sua aegre ferentes, de amicis effecti sunt inimici. Nam quamuis remoti sub regibus uiuerent suis, rei publicae tamen Romanae foederati erant et annua munera percipiebant. 90. Quid multa? transiens tunc Ostrogotha cum suis Danubio Moesiam Thraciasque uastauit. Ad quem rebellandum Decius senator a Philippo dirigitur. Qui ueniens dum Getis nihil praeualet, milites proprios exemptos a militia fecit uitae priuatae degi, quasi eorum neglectu Gothi Danubium transfretassent, factaque ut puta in suis uindicta ad Philippum revertitur. Milites uero uidentes se post tot labores militia pulsos, indignati ad Ostrogothae regis Gothorum auxilium confugerunt. 91 Qui excipiens eos eorumque uerbis accensus mox tricenta milia suorum armata produxit ad bellum adhibitis sibi Taifalis et Astringis nonnullis, sed et Carporum trea milia, genus hominum ad bella nimis expeditum, qui saepe fuere Romanis infesti: quos tamen post haec imperante Dioclitiano et Maximiano Galerius Maximinus Caesar deuicit et rei publicae Romanae subegit. His ergo addens Gothos et Peucinos ab insula Peucis, quae in ostia Danubii Ponto mergentia iacet, Argaithum et Gunthericum nobilissimos suae gentis doctores praefecit. 92. Qui mox Danubium uadati et de secundo Moesiam populati, Marcianopolim eiusdem patriae urbem famosam metropolim adgrediuntur, diuque obsessam accepta pecunia ab his qui inerant

1) Unele manuscrise au digressi sumus.

www.dacoromanica.ro

reliquerunt. 93. Et quia Marcianopolim nominauimus, libet aliqua de eius situ breuiter intimare. Nam hanc urbem Traianus imperator hac re, ut fertur, aedificauit, eo quod Marciae sororis suae puella, dum lauat in flumine illo qui nimii limpiditatis saporisque in media urbe oritur Potami cognomento, exindeque uellit aquam haurire, casu uas aureum quod ferebat in profundum decidit, metalli pondere praegrauatum longeque post ab imis emersit; quod certe non erat usitatum aut uacuum sorberi aut certe semel uoratum undis respuentibus enatare. His Traianus sub admiratione conpertis fontique numinis quoddam inesse credens conditam ciuitatem germanae suae in nomine Marcianopolim nuncupauit.

XVII

94. Abhinc ergo, ut dicebamus, post longam obsidionem accepto praemio ditatus Geta recessit ad propria. Quem cernens Gepidarum natio subito ubique uincentem praedisque ditatum, inuidia ductus arma in parentibus mouit. Quomodo uero Getae Gepidasque sint parentes si quaeris, paucis absoluam. Meminisse debes me in initio de Scandzae insulae gremio Gothos dixisse egressos cum Berich rege suo, tribus tantum nauibus uectos ad ripam Oceani citerioris, id est Gothiscandza. 94. Quarum trium una nauis, ut adsolet, tardior nancta nomen genti fertur dedisse; nam lingua eorum pigra gepanta dicitur. Hinc factum est, ut paulatim et corruptae nomen eis ex conuicio nasceretur Gepidas. Nam sine dubio ex Gothorum prosapie et hi trahent originem; sed quia, ut dixi, gepanta pigrum aliquid tardumque designat pro gratuito conuicio Gepidarum nomen exortum est, quod nec ipsud credo falsissimum: sunt etenim tardioris ingenii et grauiores corporum uelocitate. 96. Hi ergo Gepidae tacti inuidia, dum Spesis prouincia commanerent in insulam Visclae amnis uadibus circumactam, quam patrio sermone dicebant Gepedoios. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Viuidaria incolit ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Viuidarii ex diuersis nationibus ac si in unum asylum collecti sunt et gentem fecisse noscuntur. 97. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Fastida quietam gentem excitans patrios fines per arma dilatauit. Nam Burgundzones pene usque ad internicionem deleuit aliasque nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque male prouocans consanguinitatis foedus prius inportuna concertatione uiolauit superba admodum elatione iactatus, crescenti populo dum terras coepit addere, incolas patrios reddidit rariores. 98. Is ergo missis legatis ad Ostrogotham, cuius adhuc imperio tam Ostrogothae quam Vesegothae, id est utrique eiusdem gentes populi, subiacebant, inclusum se montium quaeritans asperitate siluarumque densitate constrictum, unum poscens e duobus, ut aut bellum sibi aut locorum suorum

www.dacoromanica.ro

spatia praepararet. 99. Tunc Ostrogotha rex Gothorum ut erat solidi animi, respondit legatis bellum se quidem talem horrere durumque fore et omnino scelestum armis confligere cum propinquis, loca uero non cedere. Quid multa? Gepidas in bella inruunt, contra quos, ne minor iudicaretur, mouit et Ostrogotha procinctum, conueniuntque ad oppidum Galtis[1],) iuxta quod currit fluvius Auha[2]), ibique magna partium uirtute certatum est, quippe quos in se et armorum et pugnandi similitudo commouerat; sed causa melior uiuacitasque ingenii iubit Gothos. 10. Inclinata denique parte Gepidarum proelium nox diremit. Tunc relicta suorum strage Fastida rex Gepidarum properauit ad patriam, tam pudendis obprobriis humiliatus, quam fuerat elationis erectus. Redeunt uictores Gothi Gepidarum discessione contenti, suaque in patria feliciter in pace uersantur, usque dum eorum praeuius existeret Ostrogotha.

XVIII

101. Post cuius decessum Cniua, exercitum diuidens in duas partes, nonnullos ad uastandum Moesiam dirigit, sciens eam negligentibus principibus defensoribus destitutam; ipse uero cum LXX milibus ad Eusciam[3]), id est Nouas conscendit. Unde a Gallo duce remotus Nicopolim accedit, quae iuxta Iatrum fluvium est constituta notissima; quam deuictis Sarmatis Traianus et fabricauit et appellauit Victoriae ciuitatem. Ubi Decio superueniente imperatore tandem Cniua in Hemi partibus, quae non longe aberant, recessit, unde apparatu disposito Philippopolim ire festinans. 102. Cuius secessu Decius imperator cognoscens et ipsius urbis ferre subsidium gestiens iugum Hemi montis transacto ad Beroam uenit. Ibique dum equos exercitumque lassum refoueret, ilico Cniua cum Gothis in modum fulminis ruit, uastatoque Romano exercitu imperatorem cum pauculis, qui fugere quiuerant, ad Eusciam rursus trans Alpes in Mysia proturbauit, ubi tunc Gallus dux limitis cum plurima manu bellantium morabatur; collectoque tam exinde quam de Usco exercitu, futuri belli se parat in aciae[4]). 103. Cniua uero diu obsessam inuadit Philippopolim praedaque potitus Prisco duce qui inerat sibi foederauit quasi cum Decio pugnaturum. Venientesque ad conflictum ilico Decii filium sagitta saucium crudeli funere confodiunt. Quod pater animaduertens licet ad confortandos animos militum fertur dixisse; „nemo tristetur: perditio unius militis non est rei publicae deminutio", tamen, paterno

1) Unele *manuscrise* au Gautis, Caltis.

2) Unele manuscrise au Eucha, Aucha, Hauua.

3) Unele manuscrise au Eustesiam, Eustesium, Euscesium, Euiscesium, Eiuscesium.

4) Unele manuscrise au acie, aciem.

www.dacoromanica.ro

affectu non ferens, hostes inuadit, aut mortem aut ultionem fili exposcens, ueniensque ad Abritto[1]) Moesiae ciuitatem circumseptus a Gothis et ipse extinguitur imperii finem uitaeque terminum faciens. Qui locus hodieque Decii ara dicitur, eo quod ibi ante pugnam mirabiliter idolis immolasset.

XIX

104. Defuncto tunc Decio Gallus et Volusianus regnum potiti sunt Romanorum, quando et pestilens morbus, pene istius necessitatis consimilis, quod nos ante hos nouem annos experti sumus, faciem totius orbis foedauit, supra modum tamen Alexandriam totiusque Aegypti loca deuastans, Dionysio storico[2]) super hanc cladem lacrimauiliter exponente, quod et noster conscribit uenerabilis martyr Christi et episcopus Cyprianus in libro, cuius titulus est „de mortalitate". 105. Tunc et Emilianus quidam Gothis saepe ob principum neglegentiam Mysiam deuastantibus, ut uidit licere nec a quoquam sine magno rei publicae dispendio remoueri, similiter suae fortunae arbitratus posse uenire, tyrannidem in Moesia arripuit omneque manu militari ascita coepit urbes et populos deuastare. Contra quem intra paucos menses dum multitudo apparatus adcresceret, non minimum incomodum rei publicae parturiuit; qui tamen in ipso pene nefario conatus sui initio extinctus et uitam et imperium, quod inhiabat, amisit: 106 Supra dicti uero Gallus et Volusianus imperatores, quamuis uix biennio in imperio perseuerantes ab hac luce migrarunt, tamen ipsud biennium, quod affuerunt, ubique pacati, ubique regnauerunt gratiosi, praeter quod unum eorum fortunae reputatum est, id est generalis morbus, sed hoc ab imperitis et calumniatoribus, qui uitam solent aliorum dente maledico lacerare. Hi ergo mox imperio adepti sunt, foedus cum gente, pepigerunt Gothorum. Et nec longo interuallo utrisque regibus occumbentibus Gallienus arripuit principatum.

XX

107. Quod in omni lasciuia resoluto Respa et Veduco Tharuaroque duces Gothorum sumptis nauibus Asiam transierunt, fretum Ellispontiacum transuecti, ubi multas eius prouinciae ciuitates populatas opinatissimum illud Ephesiae Dianae templum, quod dudum dixeramus Amazonas condidisse, igne succendunt. Partibusque Bithiniae delati Chalcedonam subuerterunt, quam post Cornelius Abitus aliqua parte reparauit, quae hodieque, quamuis regiae urbis uicinitate congaudeat, signa

1) Unele manuscrise au Abrito, Abrittum, Abritum.

2) Unele manuscrise au hystorico.

www.dacoromanica.ro

tamen ruinarum suarum aliquanta ad indicium retinet posteritatis. 108. Hac ergo felicitate Gothi, qua intrauerunt partibus Asiae, praedas spoliaque potiti, Hellispontiacum fretum retranseunt, uastantes itinere suo Troiam Iliumque, quae uix a bello illo Agamemnoniaco quantulum se reparantes rursus hostili mucrone deletae sunt. Post Asiae ergo tale excidium Thracia eorum experta est feritatem. Nam ibi ad radices Emi montis et mari uicinam Anchialos ciuitatem adgressi mox adeunt, urbem, quam dudum Sardanaphalus, rex Parthorum, inter limbum maris et Emi radices locasset. 109. Ibi ergo multis feruntur mansisse diebus aquarum calidarum delectati lauacris, quae ad duodecimo miliario Anchialitanae ciuitatis sunt siti, ab imo suae fontis ignei scaturrientes, et inter reliqua totius mundi thermarum innumerabilium loca omnino precipua et ad sanitatem infirmorum efficacissima.

XXI

110. Exinde ergo ad proprias sedes regressi post haec a Maximiano imperatore rediguntur in auxilio Romanorum contra Parthos rogati, ubi omnino datis auxiliariis fideliter decertati sunt. Sed postquam Caesar Maximinus pene cum eorum solacia Narseum regem Persarum Saporis magni nepotem fugasset eiusque omnes opes simulque uxores et filios depraedasset Achillemque in Alexandria Dioclitianus superasset, et Maximianus Herculius in Africa Quinquegentianos adtriuisset, pacem rei publicae nancti coeperunt quasi Gothos neglegere. 111. Nam sine ipsos dudum contra quasuis gentes Romanus exercitus difficile decertatus est. Apparet namque frequenter, quomodo inuitabantur sic: ut et sub Constantino rogati sunt et contra cognatum eius Licinium arma tulerunt eumque deuictum et in Thessalonica clausum priuatum ab imperio Constantini uictoris gladio trucidarunt. 112. Nam et ut famosissimam et Romae emulam in suo nomine conderet ciuitatem, Gothorum interfuit operatio, qui foedus inito cum imperatore quadraginta suorum milia illi in solacio contra gentes uarias obtulere; quorum et numerus et militia usque ad praesens in re publica nominatur, id est foederati. Tunc etenim sub Ariarici et Aorici regum suorum florebant imperio. Post quorum decessum successor regni extitit Geberich uirtutis et nobilitatis eximius.

XXII

113. Nam hic Hilderith patre natus, auo Ouida, proauo Nidada, gloriam generis sui factis illustribus exaequauit. Primitias regni sui mox in Vandalica gente extendere cupiens contra

www.dacoromanica.ro

Visimar eorum rege qui Asdingorum[1]) stirpe, quod inter eos eminet genusque indicat bellicosissimum, Deuxippo storico[2]) referente, qui eos ab Oceano ad nostrum limitem uix in anni spatio peruenisse testatur prae nimia terrarum inmensitate. Quo tempore erant in eo loco manentes, ubi nunc Gepidas sedent, iuxta flumina Marisia, Miliare et Gilpil et Grisia[3]), qui omnes supra dictos excedet. 114. Erat namque illis tunc ab oriente Gothus, ab occidente Marcomanus, a septentrione Hermundolus, a meridie Histrum, qui et Danubius dicitur. Hic ergo Vandalis commorantibus bellum indictum est a Geberich rege Gothorum ad litus praedicti amnis Marisiae, ubi nec diu certatum est ex aequali, sed mox ipse rex Vandalorum Visimar magna parte cum gentis suae prosternitur. 115. Geberich uero Gothorum ductor eximius superatis depraedatisque Vandalis ad propria loca, unde exierat, remeauit. Tunc perpauci Vandali, qui euasissent, collecta inbellium suorum manu, infortunata patria relinquentes Pannoniam sibi a Constantino principe petierunt ibique per LX annos plus minus sedibus locatis imperatorum decretis ut incolae famularunt. Unde iam post longum ab Stiliconae mag. mil. et ex consule atque patricio inuitati Gallias occupauerunt, ubi finitimos depraedantes non adeo fixas sedes habuerunt.

XXIII

116. Nam Gothorum rege Geberich rebus humanis excedente post temporis aliquod Hermanaricus nobilissimus Amalorum in regno successit qui multas et bellicosissimas arctoi gentes perdomuit suisque parere legibus fecit. Quem merito nonnulli Alexandro Magno comparauere maiores. Habebat si quidem quos domuerat Golthescytha Thiudos Inaunxis Vasinabroncas Merens Mordens Imniscaris Rogas Tadzans Athaul Nauego Bubegenas Coldas. 117. Sed cum tantorum seruitio clarus haberetur, non passus est nisi et gentem Herulorum, quibus praeerat Halaricus, magna ex parte trucidatam reliquam suae subegeret dicioni. Nam praedicta gens, Ablauio istorico referente, iuxta Meotida palude inhabitans in locis stagnantibus, quas Greci ele uocant. Eluri[4]) nominati sunt, gens quantum uelox, eo amplius superbissima. 118. Nulla si quidem erat tunc gens, quae non leuem armaturam in acie sua ex ipsis elegeret. Sed quamuis uelocitas eorum ab aliis crebro bellantibus euagaret, Gothorum tamen stabilitate subiacuit et tarditati, fecitque causa fortunae, ut et ipsi inter reliquas gentes Getarum regi Hermanarico ser-

1) Unele manuscrise au Asdringorum, Ardigorum, Aspingorum.

2) Unele manuscrise au hystorico, historico.

3) Unele manuscrise au Marsida, Miliaria, Militare, Arine la Revennat, Gilfil, Gilpit la Revennat, Grissia, Gresia la Revennat.

4) Unele manuscrise au Hele, Helae; Heluri, Eruli, Ercli.

www.dacoromanica.ro

uirent. 119. Post Herulorum cede item Hermanaricus in Venethos arma commouit, qui, quamuis armis despecti, sed numerositate pollentes, primum resistere conabantur. Sed nihil ualet multitudo inbellium, praesertim ubi et deus permittit et multitudo armata aduenerit. Nam hi, ut in initio expositionis uel catalogo gentium dicere coepimus, ab una stirpe exorti, tria nunc nomina ediderunt, id est Venethi, Antes, Sclaueni; qui quamuis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique deseuiunt, tamen tunc omnes Hermanarici imperiis seruierunt. 120. Aestorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam Oceani Germanici insident, idem ipse prudentia et uirtute subegit omnibusque Scythiae et Germaniae nationibus ac si propriis lauoribus[1]) imperauit.

XXIV

121. Post autem non longi temporis interuallo, ut refert Orosius, Hunnorum gens omni ferocitate atrocior exarsit in Gothos. Nam hos, ut refert antiquitas, ita extitisse conperimus. Filimer rex Gothorum et Gadarici magni filius qui post egressu Scandzae insulae iam quinto loco tenens principatum Getarum, qui et terras Scythicas cum sua gente introisse superius a nobis dictum est, repperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Haliurunnas[2]) is ipse cognominat, easque habens suspectas de medio sui proturbat longeque ab exercitu suo fugatas in solitudinem coegit errare. 122. Quas spiritus inmundi per herimum uagantes dum uidissent et eorum conplexibus in coitu miscuissent, genus hoc ferocissimum ediderunt, quae fuit primum inter paludes, minutum tetrum atque exile quasi hominum genus nec alia uoce notum nisi quod humani sermonis imaginem adsignabat. Tali igitur Hunni stirpe creati Gothorum finibus aduenerunt. 123. Quorum natio saeua, ut Priscus istoricus refert, Meotida palude ulteriore ripa insidens, uenationi tantum nec alio labore experta, nisi quod, postquam creuisset in populis, fraudibus et rapinis uicinarum gentium quiete conturbans. Huius ergo gentis, ut adsolet, uenatores, dum in interioris Meotidae ripam uenationes inquirent, animaduertunt, quomodo ex improuiso cerua se illis optulit ingressaque paludem nunc progrediens nunc subsistens index uiae se tribuit. 124. Quam secuti uenatores paludem Meotidam, quem imperuium ut pelagus aestimant, pedibus transierunt. Mox quoque Scythica terra ignotis apparuit, cerua disparuit. Quod, credo, spiritus illi, unde progeniem trahunt, ad Scytharum inuidia id egerunt. 125. Illi uero, qui praeter Meotidam alium mundum esse paenitus ignorabant, admiratione ducti terrae Scythicae et, ut sunt

1) Unele manuscrise au labores.

2) Alte manuscrise au Haluirunnas, Aliorumnas, Aliuruncas, Alirumnas.

www.dacoromanica.ro

sollertes, iter illud nullae ante aetati notissimum diuinitus sibi ostensum rati, ad suos redeunt, rei gestum edocent, Scythiam laudant persuasaque gente sua uia, qua cerua indice dederant, ad Scythiam properant, et quantoscumque prius in ingressu Scytharum habuerunt, litauere uictoriae, reliquos perdomitos subegerunt. 126. Nam mox ingentem illam paludem transierunt, ilico Alpidzuros, Alcildzuros, Itimaros, Tuncarsos et Boiscos, qui ripae istius Scythiae insedebant, quasi quaedam turbo gentium rapuerunt. Halanos quoque pugna sibi pares, sed humanitate, uictu formaque dissimiles, frequenti certamine fatigantes, subiugauerunt. 127. Nam et quos bello forsitan minine superabant, uultus sui terrore nimium pauorem ingerentes, terribilitate fugabant, eo quod erat eis species pauenda nigridinis et uelud quaedam, si dici fas est, informis offa, non facies, habensque magis puncta quam lumina. Quorum animi fiducia turuus[1]) prodet aspectus, qui etiam in pignora sua primo die nata desaeuiunt. Nam maribus ferro genas secant, ut ante quam lactis nutrimenta percipiant, uulneris cogantur subire tolerantiam. 128. Hinc inberbes senescunt et sine uenustate efoebi sunt, quia facies ferro sulcata tempestiuam pilorum gratiam cicatricis absumit. Exigui quidem forma, sed argutis motibus expediti et ad equitandum promptissimi, scapulis latis, et ad arcos sagittasque parati firmis ceruicibus et superbia semper erecti. Hi uero sub hominum figura uiuunt beluina saeuitia.

129. Quod genus expeditissimum multarumque nationum grassatorem Getae ut uiderunt, pauiscunt, suoque cum rege deliberant, qualiter tali se hoste subducant. Nam Hermanaricus, rex Gothorum, licet, ut superius retulimus, multarum gentium extiterat triumphator, de Hunnorum tamen aduentu dum cogitat, Rosomonorum gens infida, quae tunc inter alias illi famulatum exhibebat, tali eum nanciscitur occasione decipere. Dum enim quandam mulierem Sunilda nomine ex gente memorata pro mariti fraudulento discessu rex furore commotus equis ferocibus inligatam incitatisque cursibus per diuersa diuelli praecipisset, fratres eius Sarus et Ammius, germanae obitum uindicantes, Hermanarici latus ferro petierunt; quo uulnere saucius egram uitam corporis inbecillitate contraxit. 130. Quam aduersam eius ualitudinem captans Balamber rex Hunnorum in Ostrogotharum parte mouit procinctum, a quorum societate iam Vesegothae quadam inter se intentione seiuncti habebantur. Inter haec Hermanaricus tam uulneris dolore quam etiam Hunnorum incursionibus non ferens gradeuus et plenus dierum centesimo decimo anno uitae suae defunctus est. Cuius mortis occasio dedit Hunnis praeualere in Gothis illis, quos dixeramus orientali plaga sedere et Ostrogothas nuncupari.

---

1) Alte manuscrise au toruis, toruus.

www.dacoromanica.ro

XXV.

131, Vesegothae, id est illi alii eorum socii et occidui soli cultores, metu parentum exterriti, quidnam de se propter gentem Hunnorum deliberarent, ambigebant, diuque cogitantes tandem communi placito legatos in Romania direxerunt ad Valentem imperatorem fratrem Valentianini imperatoris senioris, ut, partem Traciae siue Moesiae si illis traderet ad colendum, eius se legibus eiusque uiuere imperiis subderentur. Et, ut fides uberior illis haberetur promittunt se, si doctores linguae suae donauerit, fieri Christianos. 132. Quod Valens conperto mox gratulabundus annuit, quod ultro petere uoluisset, susceptosque in partibus Moesiae Getas quasi murum regni sui contra citeras statuit gentes. Et quia tunc Valens imperator Arrianorum perfidia saucius nostrarum partium omnes ecclesias obturasset, suae parti fautores ad illos diriget praedicatores, qui uenientes rudibus et ignaris ilico perfidiae suae uirus infundunt. Sic quoque Vesegothae a Valente imperatore Arriani potius quam Christiani effecti. De cetero tam Ostrogothis quam Gepidis parentibus suis pro affectionis gratia euangelizantes huius perfidiae culturam edocentes, omnem ubique linguae huius nationem ad culturam huius sectae inuitauerunt. Ipsi quoque, ut dictum est, Danubio transmeantes Daciam ripensem, Moesiam Thraciasque permisso [1]) principis insederunt.

XXVI.

134. Quibus euenit, ut adsolet genti, necdum bene loco fundatis, penuria famis, coeperuntque primates eorum et duces, qui regum uice illis praeerant, id est Fritigernus, Alatheus et Safrac, exercitus inopiam condolere negotiationemque a Lupicino Maximoque Romanorum ducum expetere. Verum quid non auri sacra fames compellit adquiescere? coeperunt duces auaritia compellente non solum ouium bouumque carnes, uerum etiam canum et inmundorum animalium morticina eis pro magno contradere, adeo, ut quemlibet mancipium in uno pane aut decem libris carne mercarent. 135. Sed iam mancipiis et supellectile deficientibus filios eorum auarus mercator uictus necessitate exposcit. Haut enim secus parentes faciunt salute suorum pignorum prouidentes: faciliusque deliberant ingenuitatem perire quam uitam, dum misericorditer alendus quis uenditur quam moriturus seruatur. Contigit etenim illo sub tempore erumnoso Lupicinus ut ductor Romanorum Fritigernum Gothorum regulum in conuiuio inuitaret dolumque ei, ut post exitus docuit, moliretur. 136. Sed Fritigernus dolum nescius cum paucorum

1) Unele manuscrise au permissu.

www.dacoromanica.ro

comitatu ad conuiuium ueniens, dum intus in preturio[1]) aepularetur, clamorem miserorum morientium audiret: nam in alia parte socios eius reclausos dum milites ducis sui iussu trucidare conarentur et uox morientium duriter emissa iam suspectis auribus intonaret, ilico aperto dolo cognoscens Fritigernus euaginato gladio e conuiuio non sine magna temeritate uelocitateque egreditur suosque socios ab imminenti morte ereptos ad necem Romanorum instigat. 137. Qui nancti occasione uotiua elegerunt uiri fortissimi in bello magis quam in fame deficere et ilico in ducum Lupicini et Maximi armantur occisione. Illa namque dies Gothorum famem Romanorumque securitatem ademit, coeperuntque Gothi iam non ut aduenae et peregrini, sed ut ciues et domini possesoribus imperare totasque partes septentrionales usque ad Danubium suo iuri tenere. 138 Quod conperiens in Antiochia Valens imperator mox armato exercitu in Thraciarum partes egreditur; ubi lacrimabile bello commisso uincentibus Gothis in quodam praedio iuxta Adrianopolim saucius ipse refugiens ignorantibusque, quod imperator in tam vili casula delitisceret, Gothis, ignemque, ut adsolet saeuiente inimico, supposito, cum regali pompa crematus est, haut secus quam dei prorsus iudicio, ut ab ipsis igni conbureretur, quos ipse uera fide petentibus in perfidia declinasset ignemque caritatis ad gehennae ignem detorsisset. Quo tempore Vesegothae Thracias Daciaque ripense post tanti gloria tropaei tamquam solum genitalem potiti coeperunt incolere.

XXVII.

139. Sed Theodosio ab Spania Gratianus imperator electo et in orientali principatu loco Valentis patrui subrogato, militaremque disciplinam mox in meliori statu reposita ignauia priorum principum et desidia exclusa Gothus ut sensit, pertimuit. Nam imperator acri omnino ingenii uirtuteque et consilio clarus dum praeceptorum saeueritate et liberalitate blanditiaque sua remissum exercitum ad fortia prouocaret. At uero ubi milites principe meliore mutato fiduciam acceperunt, Gothos impetere temptant eosque Thraciae finibus pellunt. Sed Theodosio principe pene tunc usque ad disperationem egrotanti datur iterum Gothis audacia diuisoque exercitu Fritigernus ad Thessaliam praedandam, Epiros et Achaiam digressus est. Alatheus uero et Safrac cum residuis copiis Pannoniam petierunt. 141. Quod cum Gratianus imperator, qui tunc a Roma in Gallis ob incursione Vandalorum recesserat, conperisset, quia Theodosio fatali desperatione succumbente Gothi maius saeuirent, mox ad eos collecto uenit exercitu, nec tamen fretus in armis, sed gratia eos mune-

1) Unele manuscrise au praeturio, praeturi, praetorio.

www.dacoromanica.ro

ribusque uicturus, pacemque, uictualia illis concedens, cum ipsis inito foedere fecit.

XXVIII.

142. Ubi uero post haec Theodosius conualuit imperator repperitque cum Gothis et Romanis Gratiano imperatore pepigisse quod ipse optauerat, admodum grato animo ferens et ipse in hac pace consensit, Aithanaricoque rege[1]), qui tunc Fritigerno successerat, datis sibi muneribus sociauit moribusque suis benignissimis ad se eum in Constantinopolim accedere inuitauit. 143. Qui omnino libenter adquiescens regia urbe ingressus est miransque: „en", inquid, „cerno, quod saepe incredulus audiebam", famam uidelicet tantae urbis; et huc illuc oculos uoluens nunc situm urbis commeatuque[2]) nauium, nunc moenia clara prospectans miratur, populosque diuersarum gentium quasi fonte in uno e diuersis partibus scaturriente unda, sic quoque milite ordinato aspiciens; „deus", inquit, „sine dubio terrenus est imperator et quisquis aduersus eum manu mouerit, ipse sui sanguinis reus existit". 144 In tali ergo admiratione maioreque a principe honore suffultus paucis mensibus interiectis ab hac luce migrauit. Quem princeps affectionis gratia pene plus mortuum quam uiuum honorans dignae tradidit sepulturae, ipse quoque in exequiis feretro eius praeiens. 145. Defuncto ergo Aithanarico cunctus eius exercitus in seruitio Theodosii imperatoris perdurans Romano se imperio subdens cum milite uelut unum corpus effecit militiaque illa dudum sub Constantino principe foederatorum renouata et ipsi dicti sunt foederati. E quibus imperator contra Eugenium tyrannum, qui occiso Gratiano Gallias occupasset, plus quam uiginti milia armatorum fideles sibi et amicos intellegens secum duxit uictoriaque de praedicto tyranno potitus ultionem exegit.

XXIX.

146. Postquam uero Theodosius amator pacis generisque Gothorum rebus excessit humanis coeperuntque eius filii utramque rem publicam luxoriose uiuentes adnihilare auxiliariisque suis, id est Gothis, consueta dona subtrahere, mox Gothis fastidium eorum increuit, uerentesque, ne longa pace eorum resoleueretur fortitudo, ordinato super se rege Halarico, cui erat post Amalos secunda nobilitas Balthorumque ex genere origo mirifica, qui dudum ob audacia uirtutis Baltha, id est audax,

1) Unele manuscrise au Aithanaricum regem, Athanaricum regem, Aitanaricum quoque regem.

2) Unele manuscrise au commeatumque, commeatisque, meatumque.

www.dacoromanica.ro

nomen inter suos acceperat. 147. Mox ergo antefatus Halaricu creatus est rex, cum suis deliberans suasit eos suo labore quaes rere regna quam alienis per otium subiacere, et sumpto exercitu per Pannonias Stilicone et Aureliano consulibus et per Sirmium dextroque latere quasi uiris uacuam intrauit Italiam nulloque penitus obsistente ad pontem applicauit Candidiani, qui tertio miliario ab urbe aberat regia Rauennate. 148. Quae urbs inter paludes et pelago interque Padi fluenta unius tantum patet accessu, cuius dudum possessores, ut tradunt maiores, αἰνετοί, id est laudabiles, dicebantur. Haec in sino regni Romani super mare Ionio constituta ut in modum insulae influentium aquarum redundatione concluditur. 149. Habet ab oriente mare, ad quam qui recto cursu de Corcyra atque Hellade partibus nauigatur, dextrum latus primum Epiros, dehinc Dalmatiam Liburniam Histriamque et sic Venetias radens palmula nauigat. Ab occidente uero habet paludes, per quas uno angustissimo introitu ut porta relicta est. A septentrionale quoque plaga ramus illi ex Pado est, qui Fossa uocitatur Asconis. 150. A meridie item ipse Padus, quem Italiae soli fluuiorum regem dicunt, cognomento Eridanus, ab Augusto imperatore latissima fossa demissus, qui septima sui aluei parte per mediam influit ciuitatem, ad ostia sua amoenissimum portum praebens, classem ducentarum quinquaginta nauium Dione referente tutissima dudum credebatur recipere statione. 151. Qui nunc, ut Fauius ait, quod aliquando portus fuerit, spatiosissimus ortus ostendit arboribus plenus, uerum de quibus non pendeant uela, sed, poma. Trino si quidem urbs ipsa uocabulo gloriatur trigeminaque positione exultat, id est prima Rauenna, ultima Classis, media Caesarea inter urbem et mare, plena mollitiae harenaque minuta uectationibus apta.

XXX.

152. Verum enim uero cum in eius uicinitate Vesegotharum applicuisset exercitus et ad Honorium imperatorem, qui intus residebat, legationem misisset, quatenus si permitteret, ut Gothi pacati in Italia residerent, sic eos cum Romanorum populo uiuere, ut una gens utraque credere possit: sin autem aliter, bellando quis quem ualebat expellere, et iam securus qui uictor existeret imperaret. Sed Honorius imperator utraque pollicitatione formidans suoque cum senatu inito consilio, quomodo eos fines Italos expelleret, deliberabat. 153. Cui ad postremum sententia sedit, quatenus prouincias longe positas, id est Gallias Spaniasque, quas pene iam perdidisset Gizericique eas Vandalorum regis uastaret inruptio, si ualeret, Halaricus sua cum gente sibi tamquam lares proprias uindicaret. Donationem sacro oraculo confirmatam consentiunt Gothi hac ordinatione et ad patriam sibi traditam proficiscuntur. 154. Post quorum discessu

www.dacoromanica.ro

nec quicquam mali in Italia perpetrato Stilico patricius et socer Honorii imperatoris — nam utramque eius filiam, id est Mariam et Thermantiam, sibi princeps unam post unam consocians utramque uirginem et intactam deus ab hac luce uocauit — hic ergo Stilico ad Polentiam ciuitatem in Alpes Cottiarum locatam dolose accedens, nihilque male suspicantibus Gothis ad necem totius Italiae suamque deformitatem ruit in bello. 155. Quem ex inprouiso Gothi cernentes primum perterriti sunt, sed mox recollectis animis et, ut solebant, hortatibus excitati omnem pene exercitum Stiliconis in fuga conuersum usque ad internicionem deiciunt furibundoque animo arreptum iter deserunt et in Liguria post se, unde iam transierant, reuertuntur; eamque praedis spoliisque potiti Emiliam pari tenore deuastant Flamminiaeque aggerem inter Picenum et Tusciam usque ad urbem Romam discurrentes, quidquid in utrumque latus fuit, in praeda diripiunt. Ad postremum Romae ingressi Halarico iubente spoliant tantum, non autem, ut solent gentes, igne supponunt nec locis sanctorum in aliquo paenitus iniuria inrogare patiuntur. Exindeque egressi per Campaniam et Lucania simili clade peracta Brittios accesserunt: ubi diu resedentes ad Siciliam et exinde ad Africae terras ire deliberant. Bryttiorum si quidem regio in extremis Italiae finibus australi interiacens parti — angulus eius Appinini montis initium fecit — Adriaeque pelagus uelut lingua porrecta a Tyrreno aestu seiungens nomen quondam a Bryttia sortitus regina. 156. Ibi ergo ueniens Alaricus rex Vesegotharum cum opibus totius Italiae, quas in praeda diripuerat, et exinde, ut dictum est, per Siciliam ad Africam quietam patriam transire disponens. Cuius, quia non est liberum quodcumque homo sine notu [1]) dei disposuerit, fretus ille horribilis aliquantas naues submersit, plurimas conturbauit. Qua aduersitate depulsus Halaricus, dum secum, quid ageret, deliberaret, subito inmatura morte praeuentus rebus humanis excessit. 158. Quem nimia sui dilectione lugentes Busento amne iuxta Consentina ciuitate de alueo suo deriuato — nam hic fluuius a pede montis iuxta urbem dilapsus fluit unda salutifera — huius ergo in medio aluei collecta captiuorum agmina saepulturae locum effodiunt, in cuius foueae gremium Halaricum cum multas opes obruunt, rursusque aquas in suo alueo reducentes, et ne a quoquam quandoque locus cognosceretur, fossores omnes interemerunt, regnumque Vesegotharum Atauulfo eius consanguineo et forma menteque conspicuo tradent; nam erat quamuis non adeo proceritate staturae formatus, quantum pulchritudine corporis uultuque decorus.

1) Unele manuscrise au mutu.

www.dacoromanica.ro

XXXI.

159. Qui suscepto regno reuertens item ad Romam, si quid primum remanserat, more locustarum erasit, nec tantum priuatis diuitiis Italiam spolians, immo et publicis, imperatore Honorio nihil resistere praeualente, cuius et germanam Placidiam Theodosii imperatoris ex altera uxore filiam ab urbe captiuam abduxit. 160. Quam tamen ob generis nobilitatem formeque pulchritudine et integritate castitatis adtendens in Foro Iuli Aemiliae ciuitate suo matrimonio legitime copulauit, ut gentes hac societate conperta quasi adunatam Gothis rem publicam efficacius terrerentur, Honorioque Augusto quamuis opibus exausto tamen iam quasi cognatum grato animo derelinquens, Gallias tendit. 161. Ubi cum aduenisset, uicinae gentes perterritae in suis se coeperunt finibus continere, qui dudum crudeliter Gallias infestassent, tam Franci, quam Burgondiones. Nam Vandali uel Alani, quos superius diximus permissu principum Romanorum utramque Pannoniam resedere, nec ibi sibi metu Gothorum arbitrantes tutum fore, si reuerterentur, ad Gallias transierunt. 162. Sed mox a Galliis, quas ante non multum tempus occupassent, fugientes, Spanias se recluserunt, adhuc memores ex relatione maiorum suorum, quid dudum Geberich Gothorum rex genti suae prestitisset incommodi uel quomodo eos uirtute sua patrio solo expulisset. Tali ergo casu Galliae Atauulfo patuere uenienti. 163. Confirmato ergo Gothus regno in Gallis Spanorum casu coepit dolere, eosque deliberans a Vandalorum incursibus eripere, suas opes Barcilona cum certis fidelibus derelictas plebeque inbelle, interiores Spanias introibit, ubi saepe cum Vandalis decertans tertio anno, postquam Gallias Spaniasque domuisset, occubuit gladio ilia perforata Eueruulfi, de cuius solitus erat ridere statura. Post cuius mortem Segericus rex constituitur, sed et ipse suorum fraude peremptus ocius regnum cum uita reliquid.

XXXII.

164. Dehinc iam quartus ab Alarico rex constituitur Valia nimis destrictus et prudens. Contra quem Honorius imperator Constantium uirum industria militari pollentem multisque proeliis gloriosum cum exercitu dirigens, ueritus, ne foedus dudum cum Atauulfo inito ipse turbaret et aliquas rursus in re publica insidias moliretur uicinas sibi gentes expulsas, simulque desiderans germanam suam Placidiam subiectionis obprobrio liberare, paciscens cum Constantio, ut, aut bello aut pace uel quo modo si eam potuisset ad suum regnum reducere, ei eam in matrimonio sociaret. 165. Quo placito Constantius obans [1]) cum

1) Unele manuscrise au ouans.

www.dacoromanica.ro

copia armatorum et pene iam regio apparatu Spanias petit. Cui Vallias rex Gothorum non cum minori procinctu ad claustra Pyrenei occurrit; ubi ab utraque parte legatione directa ita conuenit pacisci, ut Placidiam sororem principis redderet suaque solacia Romanae rei publicae, ubi usus exegerit, non denegaret. Eo namque tempore Constantinus quidam apud Gallias inuadens imperium filium suum Constantem ex monacho fecerat Caesarem; sed non diu tenens regno praesumpto mox foederatos Gothos Romanosque ipse occiditur Arelato, filius uero eius Vienna. Post quos item Iouinus ac Sebastianus pari temeritate rem publicam occupandam existimantes pari exitio perierunt.

166. Nam duodecimo anno regni Valiae, quando et Hunni post pene quinquaginta annorum inuasam Pannoniam a Romanis et Gothis expulsi sunt, uidens Valia Vandalos in suis finibus, id est Spaniae solum, audaci temeritate ab interioribus partibus Galliciae, ubi eos fugauerat dudum Atauulfus, egressos et cuncta in praedas uastare, eo fere tempore, quo Hierius et Ardabures consules processissent, nec mora mox contra eos mouit exercitum.

XXXIII.

167. Sed Gyzericus rex Vandalorum iam a Bonifatio in Africam inuitatus, qui Valentiniano principi ueniens in offensa non aliter se quam malo rei publicae potuit uindicare. Is ergo suis praecibus eos inuitans per traiectum angustiarum, qui dicitur fretus Gaditanus et uix septem milibus Africam ab Spaniis diuidet ostiaque maris Tyrreni in Oceani estu egeritur [1]), transposuit. 168. Erat namque Gyzericus iam Romanorum clade in urbe notissimus, statura mediocris et equi casu claudicans, animo profundus, sermone rarus, luxoriae contemptor, ira turbidus, habendi cupidus, ad sollicitandas gentes prouidentissimus, semina contentionum iacere, odia miscere paratus. 169. Tali Africa rem publicam praecibus Bonifatii, ut diximus, inuitatus intrauit, ubi a diuinitate, ut fertur, accepta auctoritate diu regnans, ante obitum suum filiorum agmine accito ordinauit, ne inter ipsos de regni ambitione intentio [2]) esset, sed ordine quisque et gradu suo, alii si superuiueret, id est, seniori suo fieret sequens successor et rursus ei posterior eius. Quod obseruantes per annorum multorum spatia regnum feliciter possiderunt, nec, ut in reliquis gentibus adsolet, intestino bello foedati sunt, suoque ordine unus post unum regnum excipiens in pace populis imperauit. 170. Quorum ordo iste ac successio fuit: primum Gyzericus, qui pater et dominus, sequens Hunericus, tertius Gunthamundus, quartus Thrasamundus, quintus Ilderich. Quem

1) Unele manuscrise au egeretur, erigitur.

2) Unele manuscrise au contentio.

www.dacoromanica.ro

malo gentis suae Gelimer inmemor ataui praeceptorum de regno eiectum et interemptum tyrannide praesumpsit. 171. Sed non ei cessit inpune quod fecerat. Nam mox Iustiniani imperatoris ultio in eum apparuit et cum omne genus suum opibusque, quibus more praedonis incubabat, Constantinopolim delatus per uirum gloriosissimum Belesarium mag. mil. Orientalem, exconsolem ordinarium atque patricium, magnum in circo populo spectaculum fuit seraque suae paenitudinis gerens cum se uideret de fastigio regali deiectum, priuatae uitae, cui noluit famulari, redactus occubuit. 172. Sic Africa, quae in diuisione urbis [1]) terrarum tertia pars mundi describitur, centesimo fere anno a Vandalico iugo erepta in libertate reuocata est regni Romani, et quae dudum ignauis dominis ducibusque infidelibus a rei publicae Romanae corpus gentilis manus abstulerat, a sollerte domino et fideli ductore nunc reuocata hodieque congaudet. Quamuis et post haec aliquantulum intestino proelio Maurorumque infidelitate adtrita sese lamentauerit, tamen triumphus Iustiniani imperatoris a deo sibi donatus, quod inchoauerat, ad pacem usque perduxit. Sed nobis quid opus est, unde res non exeget [2]), dicere? Ad propositum redeamus.

173. Vallia si quidem, rex Gothorum, adeo cum suis in Vandalos saeuiebat, ut uoluisset eos etiam et in Africa persequi, nisi eum casus, qui dudum Halarico in Africa tendenti contigerat, reuocasset. Nobilitatus namque intra Spanias incruentamque uictoriam potitus Tolosam reuertitur, Romano imperio fugatis hostibus aliquantas prouincias, quod promiserat, derelinquens, sibique aduersa post longum ualitudine superueniente rebus humanis excessit, eo uidelicet tempore, quo Beremud, 174. Thorismundo patre progenitus, de quo in catalogo Amalorum familiae superius diximus, cum filio Vitiricho ab Ostrogothis, qui adhuc in Scythiae terras Hunnorum oppressionibus subiacebant, ad Vesegotharum regnum migrauit. Conscius enim uirtutis et generis nobilitate facilius sibi credens principatum a parentibus deferre, quem heredem regum constabat esse multorum. Quis namque de Amalo dubitaret, si uacasset elegere? Sed nec ipse adeo uoluit, quis esset, ostendere. 175. Et illi iam post mortem Valliae Theoderidum ei dederant successorem. Ad quem ueniens Beremud animi pondere qua ualebat eximio generis sui amplitudine commoda taciturnitate suppressit, sciens regnantibus semper regali stirpe genitos esse suspectos. Passus est ergo ignorari, ne faceret ordinata confundi. Susceptusque cum filio suo a rege Theodorido honorifice nimis, adeo ut nec consilio suo expertem nec conuiuio faceret alienum, non tamen pro generis nobilitate, quam ignorabat, sed pro animi fortitudine et robore mentis, quam non poterat occultare.

1) Unele manuscrise au orbis.

2) Unele manuscrise au exegit, exigit.

www.dacoromanica.ro

XXXIV.

176. Quid plurimum? Defuncto Vallia, ut superius quod diximus repetamus, qui parum fuerat felix Gallis [1]), prosperrimus feliciorque Theodoridus successit in regno, homo summa moderatione compositus, animi corporisque utilitate habendus. Contra quem Theodosio et Festo consulibus pace rupta Romani Hunnis auxiliaribus secum iunctis in Galliis arma mouerunt. Turbauerat namque eos Gothorum foederatorum manus, qui cum Gaina comite Constantinopolim efferasset. Aetius ergo patricius tunc praeerat militibus, fortissimorum Moesium stirpe progenitus in Dorostorena ciuitate a patre Gaudentio, labores bellicos tolerans, rei publicae Romanae singulariter natus, qui superbam Suauorum Francorumque barbariem immensis caedibus seruire Romano imperio coegisset. Hunnis quoque auxiliariis Litorio ductante contra Gothos Romanus exercitus mouit procinctum, diuque ex utraque parte acies ordinatae cum utrique fortes et neuter infirmior esset, datis dextris in pristina concordia redierunt, foedusque firmatum ab alterutrum fida pace peracta recessit uterque. 178. Qua pace Attila, Hunnorum omnium dominus et paene totius Scythiae gentium solus in mundo regnator, qui erat famosa inter omnes gentes claritate mirabilis. Ad quem in legatione se missum a Theodosio iuniore Priscus istoricus tali uoce inter alia refert: ingentia si quidem flumina, id est Tisia Tibisiaque et Dricca [2]) transientes uenimus in loco illo, ubi dudum Vidigoia Gothorum fortissimus Sarmatum dolo occubuit; indeque non longe ad uicum, in quo rex Attila morabatur, accessimus, uicum inquam ad instar ciuitatis amplissimae, in quo lignea moenia ex tabulis nitentibus fabricata repperimus, quarum compago ita solidum mentiebatur, ut uix ab intentu possit iunctura tabularum conpraehendi. 179. Videres triclinia ambitu prolixiore distenta porticusque in omni decore dispositas. Area uero curtis ingenti ambitu cingebatur, ut amplitudo ipsa regiam aulam ostenderet. Hae sedes erant Attilae regis barbariae tota tenenti; haec captis ciuitatibus habitacula praeponebat.

XXXV

180. Is namque Attila patre genitus Mundzuco, cuius fuere germani Octar et Roas, qui ante Attilam regnum tenuisse narrantur, quamuis non omnino cunctorum quorum ipse. Post quorum obitum cum Bleda germano Hunnorum successit in

1) Unele manuscrise au Gallils, Gallus.

2) Unele manuscrise au Tysia, Tysilia: Tibussia, Tibusia, Tybisia: Dracca, Deacca, Drica, Driaa.

www.dacoromanica.ro

regno, et, ut ante expeditionis [1]), quam parabat, par foret, augmentum uirium parricidio quaerit, tendens ad discrimen omnium nece suorum. 181. Sed librante iustitia detestabili remedio crescens deformes exitus suae crudelitatis inuenit. Bleda enim fratre fraudibus interempto, qui magnae parti regnabat Hunnorum, uniuersum sibi populum adunavit, aliarumque gentium, quas tunc in dicione tenebat, numerositate collecta, primas mundi gentes Romanos Vesegothasque subdere praeoptabat. 182. Cuius exercitus quingentorum milium esse numero ferebatur. Vir in concussione gentium natus in mundo, terrarum omnium metus, qui, nescio qua sorte, terrebat cuncta formidabili de se opinione uulgata. Erat namque superbus incessu, huc atque illuc circumferens oculos, ut elati potentia ipso quoque motu corporis appareret; bellorum quidem amator, sed ipse manu temperans, consilio ualidissimus, supplicatium exorabilis, propitius autem in fide semel susceptis; forma brevis, lato pectore, capite grandiore, minutis oculis, rarus barba, canis aspersus, semo nasu, teter colore, origenis [2]) suae signa restitueus. 183. Qui quamuis huius esset naturae, ut semper magna confideret, addebat ei tamen confidentia gladius Martis inuentus, sacer apud Scytharum reges semper habitus, quem Priscus istoricus tali refert occasione detectum. Cum pastor, inquiens, quidam gregis unam boculam [3]) conspiceret claudicantem nec causam tanti uulneris inueniret, sollicitus uestigia cruoris insequitur tandemque uenit ad gladium, quem depascens herbas incauta calcauerat, effossumque protinus ad Attilam defert. Quo ille munere gratulatus, ut erat magnanimis, arbitratur se mundi totius principem constitutum et per Martis gladium potestatem sibi conccesam esse bellorum.

XXXVI

184. Huius ergo mentem ad uastationem orbis paratam comperiens Gyzericus, rex Vandalorum, quem paulo ante memorauimus, multis muneribus ad Vesegotharum bella precipitat, metuens, ne Theodoridus Vesegotharum rex filiae suae ulcisceretur iniuriam, quae Hunerico Gyzerici filio iuncta prius quidem tanto coniugio laetaretur, sed postea, ut erat ille et in sua pignora truculentus, ob suspicionem tantummodo ueneni ab ea parati, naribus abscisam truncatamque auribus, spolians decore naturali, patri suo ad Gallias remiserat, ut turpe funus miseranda semper offerret et crudelitas, qua etiam mouerentur externi, uindictam patris efficacius impetraret. 185. Attila igitur dudum bella concepta Gyzerici redemptione parturiens,

1) Alte manuscrise: expeditioni.

2) In loc de originis.

3) Unele manuscrise: buculam, baculam.

www.dacoromanica.ro

legatos in Italia ad Valentinianum principem misit, serens Gothorum Romanorumque discordia, ut, quos proelio non poterat concutere, odiis internis elideret, asserens, se rei publicae eius amicitias in nullo uiolare, sed contra Theodoridum Vesegotharum regem sibi esse certamen. Unde cum excipi libenter optaret, citera epistula usitatis salutationum blandimentis oppleuerat, studens fidem adhibere mendacio. 186. Pari etiam modo ad regem Vesegotharum Theoderidum dirigit scripta, hortans, ut a Romanorum societate discederet recoleretque proelia, quae paulo ante contra eum fuerant concitata. Sub nimia feritate homo subtilis ante quam bella gereret arte pugnabat. Tunc Valentinianus imperator ad Vesegothas eorumque regem Theoderidum in his uerbis legationem direxit: 187. „Prudentiae uestrae est, fortissimi gentium, aduersus orbis conspirare tyranum, qui optat mundi generale habere seruitium, qui causas proelii non requirit, sed, quidquid commiserit, hoc putat esse legitimum. Ambitum suum brachio metitur, superbiam licentia satiat; qui ius fasque contemnens, hostem se exhibet et naturae. Cunctorum etenim meretur hic odium, qui in commune omnium se adprobat inimicum. 188. Recordamini, quaeso, quod certe non potest obliuisci, ab Hunnis non per bella, ubi communis casus est, fusum, sed, quod grauiter anget[1]), insidiis appetitum. Ut de nobis taceamus, potestis hanc inulti ferre seperbiam? Armorum potentes fauete propriis doloribus et communes iungite manus. Auxiliamini etiam rei publicae, cuius membrum tenetis. Quam sit autem nobis expetenda uel amplexanda societas, hostis interrogate consilia". 189. His et similia legati Valentiniani regem permouerunt Theodoridum. Quibus ille respondit: „habetis", inquid, „Romani, desiderium uestrum; fecistis Attilam et nobis hostem. Sequimur illum quocumque uocauerit, et quamuis infletur de deuersis gentium uictoriis, norunt tamen Gothi confligere cum superbis. Nullum bellum dixerim graue, nisi quod causa debilitat, quando nil triste pauet, cui maiestas adriserit". Adclamant responso comites duci, laetus sequitur uulgus. 190. Fit omnibus ambitus pugnae, hostes iam Hunni disiderantur. Producitur itaque a rege Theodorido Vesegatharum innumerabilis multitudo; qui quattuor filios domi dimissos, id est Friderichum et Eurichum, Retemerim et Himnerith secum tantum Thorismud et Theodericum maiores natu participes laboris adsumit. Felix procinctum, auxilium tutum, suaue collegium habere solacia illorum, quibus delectat ipsa etiam simul subire discrimina. A parte uero Romanorum tanta patricii Aetii prouidentia fuit, cui tunc innitebatur res publica Hesperiae plagae, ut undique bellatoribus congregatis aduersus fecorem et infinitam multitudinem non impar occurreret. Hi enim adfuerunt auxiliares: Franci, Sarmatae, Armoriciani, Liticiani, Burgundiones, Saxones,

1) Unele manuscrise: angent, angit, agit.

www.dacoromanica.ro

Ripari, Olibriones, quondam milites Romani, tunc uero iam in numero auxiliarium exquisiti, aliaeque nonnulli Celticae uel Germanie nationes. 192. Conuenitur itaque in campos Catalaunicos, qui et Mauriaci nominantur, centum leuuas, ut Galli uocant, in longum tenentes et septuaginta in latum. Leuua autem Gallica una mille et quingentorum passuum quantitate metitur. Fit ergo area innumerabilium populorum pars illa terrarum. Conseruntur acies utraeque fortissmae: nihil subreptionibus agitur, sed aperto Marte certatur. 193. Quae potest digna causa tantorum motibus inuenire? aut quod odium in se cunctos animauit armari? probatum est humanum genus regibus uiuere, quando unius mentis insano impetu strages sit facta populorum et arbitrio superbi regis momento defecit quod tot saeculis natura progenuit.

XXXVII.

194. Sed antequam pagnae ipsius ordinem referamus, necessarium uidetur edicere, quae in ipsis bellorum motibus acciderunt, quia sicut famosum proelium, ita multiplex atque perplexum. Sangibanus namque rex Alanorum metu futurorum perterritus Attilae se tradere pollicetur et Aurelianam ciuitatem Galliae, ubi tunc consistebat, in eius iura transducere. 195. Quod ubi Theodoridus et Aetius agnouerunt, magnis aggeribus eandem urbem ante aduentum Attilae struunt, suspectumque custodiunt Sangibanum et inter suos auxiliares medium statuunt cum propria gente. Igitur Attila rex Hunnorum tali perculsus euentu diffidens suis copiis metuit inire conflictum. Inter que fugam reuoluens ipso funere tristiorem, statuit per aruspices futura inquirere. 196. Qui more solito nunc pecorum fibras, nunc quasdam uenas in abrasis ossibus intuentes Hunnis infausta denuntiant; hoc tamen quantulum praedixere solacii, quod summus hostium ductor de parte aduersa occumberet relictamque uictoriam sua morte triumphum foedaret. Cumque Attila necem Aetii, quod eius motibus obuiabat, uel cum sua perditione duceret expetendam, tali praesagio sollicitus, ut erat consiliorum in rebus bellicis exquisitor, circa nonam diei horam proelium sub trepidatione committit, ut, si secus cederet, nox imminens subueniret.

XXXVIII.

197. Conuenere partes, ut diximus, in campos Catalaunicos. Erat autem positio loci decliui tumore in editum collis excrescens. Quem uterque cupiens exercitus obtinere, quia loci oportunitas non paruum beneficium confert, dextram partem Hunni cum suis, sinistram Romani et Vesegothae cum auxiliariis occuparunt, relictoque de cacumine eius iugo certamen

www.dacoromanica.ro

ineunt. Dextrum itaque cornum[1]) cum Vesegothis Theoderidus tenebat, sinistrum Aetius cum Romanis, conlocantes in medio Sangubanum, quem superius rettulimus praefuisse Alanis, prouidentes cautioni militari ut eum, de cuius animo minus praesumebant, fidelium turba concluderent. Facile namque adsumit pugnandi necessitatem, cui fugiendi inponitur difficultas. 198. E diuerso uero fuit Hunnorum acies ordinata, ut in medio Attila cum suis fortissimis locaretur, sibi potius rex hac ordinatione prospiciens, quatenus inter gentis suae rubor positus ab imminenti periculo redderetur exceptus. Cornua uero eius multiplices populi et diuersae nationes, quos[2]) dicioni suae subdiderat, ambiebant. 199. Inter quos Ostrogotharum praeminebat exercitus Valamire et Theodemire et Videmere germanis ductantibus, ipso etiam rege, cui tunc seruiebant, nobilioribus, quia Amalorum generis eos potentia inlustrabat; eratque et Gepidarum agmini innumerabili rex ille famosissimus Ardaricus, qui ob nimiam suam fidelitatem erga Attila eius consiliis intererat. Nam perpendens Attila sagacitate sua, eum et Valamerem, Ostrogotharum regem, super ceteros regulos diligebat. 200. Erat namque Valamir secreti tenax, blandus alloquio, dolis gnarus; Ardaricus fide et consilio, ut diximus, clarus. Quibus non inmerito contra parentes Vesegothas debuit credere pugnaturis, reliqua autem, si dici fas est, turba regum diuersarumque nationum ductores ac si satellites notibus Attilae attendebant, et ubi oculo annuisset, absque aliqua murmuratione cum timore et tremore unusquisque adstabat, aut certe, quod iussus fuerat, exequebatur. 201. Solus Attila rex omnium regum super omnes et pro omnibus sollicitus erat. Fit ergo de loci, quem diximus, oportunitate certamen. Attila suos diriget, qui cacumen montis inuaderent, sed a Thorismundo et Aetio praeuenitur qui eluctati collis excelsa ut conscederent, superiores effecti sunt, uenientesque Hunnos montis beneficio facile turbauerunt.

XXXIX.

202. Tunc Attila cum uideret exercitum causa praecedente turbatum, tali eum ex tempore credidit alloquio confirmandum. „Post uictorias tantarum gentium, post orbem, si consistatis, edomitum, ineptum iudicaueram tamquam ignaros rei uerbis acuere. Quaerat hoc aut nouus ductor aut inexpertus exercitus. 203. Nec mihi fas est aliquid uulgare dicere, nec uobis oportet audire. Quid autem aliud uos quam bellare consuetum? aut quid uiro forti suauius, quam uindicta manu querere? magnum munus a natura animos ultione satiare. 204. Adgrediamur igitur hostem alacres: audaciores sunt semper, qui inferunt bellum.

1) Unele manuscrise: cornu.

2) Unele manuscrise: quas.

www.dacoromanica.ro

Adunatas dispicite dissonas gentes: indicium pauoris est societate defendi. En ante impetum nostrum terroribus iam feruntur, excelsa quaerunt, tumulos capiunt et sera paenitudine in campos monitiones[1]) efflagitant. Nota uobis sunt quam sint leuia Romanorum arma: primo etiam non dico uulnere, sed ipso puluere grauantur, dum in ordine coeunt et acies testudineque conectunt. 205. Vos confligite perstantibus animis, ut soletis, despicientesque eorum aciem Alanos inuadite, in Vesegothas incumbite. Inde nobis cita uictoria quaerere, unde se continet bellum. Abscisa autem neruis mox membra relabuntur, nec potest stare corpus, cui ossa subtraxeris. Consurgant animi, furor solitus intumescat. Nunc consilia, Hunni, nunc arma depromite: aut uulneratus quis aduersarii mortem reposcat aut inlaesus hostium clade satietur. 206. Victuros nulla tela conueniunt, morituros et in otio fata praecipitant. Postremo cur fortuna Hunnos tot gentium uictores adseret, nisi ad certaminis huius gaudia praeparasset? quis denique Meotidarum iter maiores nostros aperuit tot saeculis clausum secretum? Quis adhuc inermibus cedere faciebat armatos? Faciem Hunnorum non poterat ferre adunata collectio. Non fallor eventu: hic campus est, quem nobis tot prospera promiserunt. Primus in hoste tela coiciam. Si quis potuerit Attila pugnante otio ferre, sepultus est". his uerbis accensi, in pugna cuncti praecipitantur.

XL.

207. Et quamuis haberent res ipse formidinem, praesentia tamen regis cunctatione merentibus auferebat. Manu manibus congrediuntur; bellum atrox multiplex immane pertinax, cui simile nulla usquam narrat antiquitas, ubi talia gesta referantur ut nihil esset, quod in uita sua conspicere potuisset egregius, qui huius miraculi priuaretur aspectu. 208. Nam si senioribus credere fas est, riuulus memorati campi humili ripa praelabens, peremptorum uulneribus sanguine multo prouectus est, non auctus imbribus, ut solebat, sed liquore concitatus insolito torrens factus est cruoris augmento. Et quos illic coegit in aridam sitim uulnus inflictum, fluenta mixta clade traxerunt: ita constricti sorte miserabili sorvebant[2]) putantes sanguinem quem fuderant sauciati. 209. Hic Theodoridus rex dum adhortans discurrit exercitum, equo depulsus pedibusque suorum conculcatus uitam maturae senectutis conclusit. Alii uero dicunt eum interfectum telo Andagis de parte Ostrogotharum, qui tunc Attilanis sequebantur regimen. Hoc fuit, quod Attilae praesagio aruspices prius dixerant, quamuis ille de Aetio suspicaret. 210. Tunc Vesegothae diuidentes se ab Alanis inuadunt Hunnorum caterua

1) Unele ediții: munitiones.

2) Unele manuscrise au sorbebant.

www.dacoromanica.ro

et pene Attilam trucidarent, nisi prouidus prius fugisset et se suosque ilico intra septa castrorum, quam plaustris uallatum habebat, reclusisset; quamuis fragili munimine, eo tamen quaesierunt subsidium uitae, quibus paulo ante nullus poterat muralis agger obsistere. 211. Thorismud autem regis Theodoridi filius, qui cum Aetio collem anticipans hostes de superiore loco proturbauerat, credens se ad agmina propria peruenire, nocte caeca ad hostium carpenta ignarus incurrit. Quem fortiter demicante quidam capite uulnerato equo deiecit, suorumque prouidentia liberatus a proeliandi intentione desiuit. 212. Aetius uero similiter noctis confusione diuisus cum inter hostes medius uagaretur, trepidus, ne quid incidisset aduersi Gothos, inquiret, tandemque ad socia castra perueniens, relicuum noctis scutorum defensione transegit. Postera die luce orta cum tumulatos cadaueribus campos aspicerent nec audere Hunnos erumpere, suam arbitrantes uictoriam scientesque Attilam non nisi magna clade confossum bella confugere, cum tamen nil ageret uel prostratus abiectum, sed strepens armis, tubis canebat incursionemque minabatur, uelut leo uenabulis praessus speluncae aditus obambulans nec audet insurgere nec desinet fremetibus uicina terrere: sic bellicosissimus rex uictores suos turbabat inclusus. 213. Conueniunt itaque Gothi Romanique et quid agerent de superato Attila, deliberant. Placet eum obsidione fatigari, quia annonae copiam non habebat, quando ab ipsorum sagitariis intra septa castrorum locatis crebris ictibus arceretur accessus. Fertur autem desperatis rebus praedictum regem adhuc et suppraemo[2]) magnanimem equinis sellis construxisse pyram seseque, si aduersarii inrumperent, flammis inicere uoluisse, ne aut aliquis eius uulnere laetaretur aut in potestate hostium tantarum gentium dominus perueniret.

XLI.

214. Verum inter has obsidionum moras Vesegothae regem, fili patrem requirunt, admirantes eius absentiam, dum felicitas fuerit subsecuta. Cumque diutius exploratum, ut uiris fortibus mos est, inter densissima cadauera repperissent, cantibus honoratum inimicis spectantibus abstulerunt. Videres Gothorum globos dissonis uocibus confragosos adhuc inter bella furentia funeri reddidisse culturam. Fundebantur lacrimae, sed quae uiris fortibus inpendi solent. Nam mors erat, sed Hunno teste gloriosa, unde hostium putaretur inclinatam fore superbiam, quando tanti regis efferri cadaver cum suis insignibus conspiciebant. 215. At Gothi Theodorito adhuc iusta soluentes armis insonantibus regiam deferunt maiestatem fortissimusque Thorismud bene gloriosos manes carissimi patris, ut decebat filium, patris

1) Alte manuscrise: supremo, suppremo.

www.dacoromanica.ro

exequias prosecutus. Quod postquam peractum est, orbitatis dolore commotus et uirtutis impetu, qua ualebat, dum in reliquis Hunnorum mortem patris uindicare contendit, Aetium patricium ac si seniorem prudentiaque maturum de hac parte consuluit, quid sibi esset in tempore faciendum. 216. Ille uero metuens, ne Hunnis funditus interemptis a Gothis Romanum praemeretur[1]) imperium, praebet hac suasione consilium, ut ad sedes proprias remearet regnumque, quod pater reliquerat, arriperet, ne germani eius opibus adsumptis paternis Vesegotharum regno peruaderent grauiterque dehinc cum suis et, quod peius est, miseriterque pugnaret. Quod responsum non ambiguae, ut datum est, sed pro sua potius utilitate susceptum relictis Hunnis redit ad Gallias. 217. Sic humana fragilitas dum suspicionibus occurrit, magna plerumque agenda rerum occasione intercepit. In hoc etenim famosissimo et fortissimarum gentium bello ab utrisque partibus CLXV milia caesa referuntur, exceptis quindecim milibus Gepidarum et Francorum, qui ante congressionem publicam noctu sibi occurrentes mutuis concidere uulneribus, Francis pro Romanorum, Gepidas pro Hunnorum parte pugnantibus.

218. Attila igitur cognita discessione Gothorum, quod de inopinatis collegi solet, inimicorum magis aestimans dolum diutius se intra castra continuit. Sed ubi hostium absentia sunt longa silentia consecuta, erigitur mens ad uictoriam, gaudia praesumuntur atque potentis regis animus in antiqua fata reuertitur. Thorismud ergo, patre mortuo in campis statim Catalaunicis, ubi et pugnauerat, regia maiestate subuectus Tolosam ingreditur. Hic licet fratrum et fortium turba gauderet, ipse tamen sic sua initia moderatus est, ut nullius repperiret de regni sucessione certamen.

XLII.

219. Attila uero nancta occasione de secessu Vesegotharum, et, quod saepe optauerat, cernens hostium solutione per partes, mox iam securus ad oppressionem Romanorum mouit procinctum, primaque adgressione Aquileiensem obsidet ciuitatem, quae est metropolis Venetiarum, in mucrone uel lingua Atriatici [1]) posita sinus, cuius ab oriente murus Natissa amnis fluens a monte Piccis elambit. 220. Ibique cum diu multumque obsidens nihil paenitus praeualeret, fortissimis intrinsecus Romanorum militibus resistentibus, exercitu iam murmurante et discedere cupiente, Attila deambulans circa muros, dum, utrum solueret castra an adhuc remoraretur, deliberat, animaduertit candidas aues, id est ciconias, qui in fastigia domorum nidifi-

1) In loc de premeretur.

1) Unele manuscrise au Adriatici.

www.dacoromanica.ro

cant, de ciuitate foetos suos trahere atque contra morem per rura forinsecus conportare. 221. Et ut erat sagacissimus inquisitor, presensit et ad sous: „respicite", inquid, „aues futurarum rerum prouidas perituram relinquere ciuitatem casurasque arces periculo imminente deserere. Non hoc uacuum, non hoc credatur incertum; rebus presciis consuetudinem mutat uentura formido". Qui plura? animos suorum rursus ad oppugnandam Aquileiam inflammat. Qui machinis constructis, omniaque genera tormentorum adhibita, nec mora et inuadunt ciuitatem, spoliant diuidunt uastantque crudeliter, ita ut uix eius uestigia ut appareat reliquerunt. 222. Exhinc iam audaciores et necdum Romanorum sanguine satiati per reliquas Venetum ciuitates Hunni bacchantur. Mediolanum quoque Liguriae metropolim et quondam regiam urbem pari tenore deuastant nec non et Ticinum aequali sorte deiciunt uicinaque loca saeuientes allidunt demoliuntque pene totam Italiam. Cumque ad Romam animus fuisset eius adtentus accedere, sui eum, ut Priscus istoricus refert, remouerunt, non urbi, cui inimici erant, consulentes, sed Alarici quondam Vesegotharum regis obicientes exemplo, ueriti regis sui fortunam, quia ille post fractam Romam non diu superuixerit, sed protinus rebus humanis excessit. 223. Igitur dum eius animus ancipiti negotio inter ire et nom ire fluctuaret secumque deliberans tardaret, placida ei legatio a Roma aduenit. Nam Leo papa per se ad eum accedens in agro Venetum Ambuleio, ubi Mincius amnis commeantium frequentatione transitur. Qui mox deposuit exercitatu furore et rediens, quo uenerat, iter ultra Danubium promissa pace discessit, illud pre omnibus denuntians atque interminando decernens, grauiora se in Italia inlaturum, nisi ad se Honoriam Valentiniani principis germanam, filiam Placidiae Augustae, cum portione sibi regalium opum debita mitterent. 224. Ferebatur enim, quia haec Honoria, dum propter aulae decus ad castitatem tenererur nutu fratris inclusa, clam eunucho misso Attilam inuitasse, ut contra fratris potentiam eius patrociniis uteretur: prorsus indignum facinus, ut licentiam libidinis malo publico conpararet.

XLIII.

225. Reuersus itaque Attila in sedes suas et quasi otii penitens grauiterque ferens a bello cessare, ad Orientis principem Marcianum legatos dirigit, prouinciarum testans uastationem, quod sibi promissum a Theodosio quondam imperatore minime persolueretur, et inhumanior solito suis hostibus appareret. Haec tamen agens, ut erat uersutus et callidus, alibi minatus alibi arma sua commouit, et, quod restabat indignationi, faciem in Vesegothas conuertit. 226. Sed nom eum, quem de Romanis, reportauit euentum. Nam per dissimiles anteriores uias recurrens, Alanorum partem trans flumen Ligeris considentem

www.dacoromanica.ro

statuit suae redigere dicioni, quatenus mutata per ipsos belli facie terribilior immineret. Igitur ab Dacia et Pannonia prouinciis, in quibus tunc Hunni cum diuersis subditis nationibus insidebant, egrediens Attila in Alanos mouit procinctum. 227. Sed Thorismud rex Vesegotharum, fraudem Attilae non inpari subtilitate presentiens, ad Alanos tota uelocitate prius aduenit, ibique superuenientis Attilae iam motibus preparatus occurrit, consertoque proelio pene simili eum tenore, ut prius in campos Catalaunicos, ab spe remouit uictoriae fugatumque a partibus suis sine triumpho remittens in sedes proprias fugire[1]) compulit. Sic Attila famosus et multarum uictoriarum dominus dum quaerit famam perditoris abicere et quod prius a Vesegothis pertulerat abolere, geminata sustenuit ingloriosusque recessit. 228. Thorismud uero repulsis ab Alanis Hunnorum cateruis sine aliqua suorum lesione Tolosa migrauit suorumque quieta pace conposita tertio anno regni sui egrotans, dum sanguinem tollit de uena, ab Ascalc suo clenti inimico nuntiante arma subtracta peremptus est. Una tamen manu, quam liberam habebat, scabillum tenens sanguinis sui extitit ultor, aliquantos inisdiantes sibi extinguens.

XLIV.

229. Post cuius decessum Theoderidus germanus eius Vesaegotharum in regno succedens, mox Riciarium Suauorum regem cognatum suum repperit inimicum. Hic etenim Riciarius affinitate Theoderidi presumens, uniuersam pene Spaniam sibi creditit occupandam, iudicans oportunum tempus subreptionis incomposita initia temptare regnantis. 230. Quibus antea Gallicia et Lysitania sedes fuere, quae in dextro latere Spaniae per ripam Oceani porriguntur, habentes ab oriente Austrogonia, ab occidente in promuntorio sacrum Scipionis Romani ducis monumentum, a septentrione Oceanum, a meridie Lysitaniam et fluuium Tagum, qui harenis suis permiscens auri metalla trahit cum limi uilitate diuitias. Exinde ergo exiens Riciarius rex Suauorum nititur totas Spanias occupare. 231. Cui Theodoridus cognatus suus, et erat moderatus, legatos mittens, pacifice dixit, ut non solum recederet a finibus alienis, uerum etiam nec temptare presumeret, odium sibi tali ambitione adquirens. Ille uero animo pretumido ait: „si hic murmuras et me uenire causaris, Tolosam, ubi tu sedes, ueniam; ibi, si uales, resiste". His auditis aegre tulit Theodoridus compacatusque cum citeris gentibus arma mouit in Suauos, Burgundzonum quoque Gnudiuchum et Hilpericum reges auxiliarios habens sibique devotos. 232. Ventum est ad certamen iuxta flumen Ulbium, qui inter Asturicam Hiberiamque pretermeat, consertoque proelio Theo-

1) Unele manuscrise au fugere.

www.dacoromanica.ro

deridus cum Vesegothis, qui ex iusta parte pugnabat, uictor efficitur, Suauorum gente pene cuncta usque ad internicione prosternens. Quorum rex Riciarius relicta infesta hoste fugiens in naue conscendit aduersaque procella Tyrreni hoste repercussus Vesegotharum est manibus redditus. 233. Miserabilis non differt mortem, cum elementa mutauerit. Theoderidus uero uictor existens subactis pepercit nec ultra certamine saeuire permisit, preponens Suauis, quos subegerat, clientem proprium nomine Agriuulfum. Qui in breui animu[1]) praeuaricatione Suauorum suasionibus commutans neglexit imperata conplere, potius tyrranica elatione superbiens credensque se ea uirtute prouinciam obtinere, qua dudum cum domino suo ea subigisset. Vir si quidem erat Varnorum stirpe genitus, longe a Gothici sanguinis nobilitate seiunctus, idcirco nec libertatem studens nec patrono fidem reseruans. 234. Quo conperto Theodoridus mox contra eum, qui eum de regno peruaso deicerent, destinauit. Qui uenientes sine mora in primo eum certamine superantes congruam factorum eius ab eo exigerunt ultionem. Captus namque et suorum solacio destitutus capite plectitur, sensitque tandem iratum, qui propitium dominum crediderat contemnendum. Tunc Suaui rectoris sui interitum contuentes locorum sacerdotes ad Theodoridum supplices direxerunt. Quos ille pontificali reuerentia suscipiens non solum inpunitatem Suauorum indulsit, sed ut sibi de suo genere principem constituerent, flexus pietate concessit. Quod et factum est, et Rimismundum sibi Suaui regulum ordinauerunt. His peractis paceque cuncta munitis, tertio decimo regni sui anno Theodoridus occubuit.

XLV.

235. Cui frater Eurichus praecupida festinatione succedens sceua[1]) suspicione pulsatus est. Nam dum haec circa Vesegotharum gente et alia nonnulla geruntur, Valentinianus imperator dolo Maximi occisus est et ipse Maximus tyrrannico more regnum inuasit. Quod audiens Gyzericus rex Vandalorum ab Africa armata classe in Italiam uenit Romaeque ingressus cuncta deuastat. Maximus uero fugiens a quodam Urso milite Romano, interemptus est. 236. Post quem iussu Marciani imperatoris Orientalis Maiurianus Occidentale suscepit imperium gubernandum. Sed et ipse non diu regnans, dum contra Alanos, qui Gallias infestabant, mouisset procinctum, Dertona iuxta fluuium Hyra cognomento occiditur. Cuius locum Seuerus inuasit, qui tertio anno imperii sui Romae obiit. Quod cernens Leo imperator, qui in Orientali regno Marciano successerat, Anthemium patricium suum ordinans Romae principem distinauit. Qui ueniens

1) Unele manuscrise au animum, annu.

1) Unele manuscrise au seua.

www.dacoromanica.ro

ilico Recimerem generum suum contra Alanos direxit, uirum egregium et pene tunc in Italia ad exercitum singularem. Qui et multitudine Alanorum et regem eorum Beorgum in primo statim certamine superatos internicioni prostrauit. 237, Euricus ergo, Vesegotharum rex, crebram mutationem Romanorum principum cernens Gallias suo iure nisus est occupare. Quod conperiens Anthemius imperator Brittonum solacia postulauit. Quorum rex Riotimus cum duodecim milia ueniens in Beturigas ciuitate Oceano e nauibus egresso susceptus est. Ad quos rex Vesegotharum Eurichus innumerum ductans aduenit exercitum diuque pugnans Riutimum Brittonum rege, antequam Romani in eius societate coniungerentur, effugauit. Qui amplam partem exercitus amissam cum quibus potuit fugiens ad Burgundzonum gentem uicinam Romanisque in eo tempore foederatam aduenit. Eurichus uero rex Vesegotharum Areuernam Galliae ciuitatem *occupauit* Anthemio principe iam defuncto: qui cum Ricemere genero suo intestino bello saeuiens Romam triuisset, ipseque a genero peremptus regnum reliquid [1]) Olybrio. Quo tempore in Constantinopolim Aspar primus patriciorum et Gothorum genere clarus cum Ardabure et Patriciolo filiis, illo quidem olim patricio, hoc autem Caesare generoque Leonis principis appellato, spadonum ensibus in palatio uulneratus interiit. Et necdum Olybrio octauo mense in regno ingresso obeunte Glycerius apud Rauennam plus presumptione quam electione Caesar effecus. Quem anno uix expleto Nepus Marcellini quondam patricii sororis filius a regno deiciens in Porto Romano episcopum ordinauit. 240. Tantas uarietates mutationesque Eurichus cernens, ut diximus superius, Areuernam occupans ciuitatem, ubi tunc Romanorum dux praeerat Ecdicius nobilissimus senator et dudum Auiti imperatoris, qui ad paucos dies regnum inuaserat, filius (nam hic ante Olybrium paucos dies tenens imperium ultro secessit Placentia, ibique episcopus est ordinatus). Huius ergo filius Ecdicius, diu certans cum Vesegothis nec ualens antestare, relicta patria maximeque urbem Areuernate hosti, ad tutiora se loca collegit. 241. Quod audiens Nepus imperator praecepit Ecdicium relictis Galliis ad se uenire loco eius Orestem mag. mil. ordinatum. Qui Orestes suscepto exercitu et contra hostes egrediens a Roma Rauenna peruenit ibique remoratus Augustulum filium suum imperatorem effecit. Quo conperto Nepus fugit Dalmatias ibique defecit privatus a regno, ubi iam Glycerius dudum imperator episcopatum Salonitanum habebat.

---

1) Unele manuscrise au reliquit.

www.dacoromanica.ro

XLVI.

242. Augustulo uero a patre Oreste in Rauenna imperatore ordinato non multum post Odoacer Torcilingorum rex habens secum Sciros, Herulos diuersarumque gentium auxiliarios Italiam occupauit et Orestem interfectum Augustulum filium eius de regno pulsum in Lucullano Campaniae castello exilii poena damnauit. 243. Sic quoque Hesperium Romanae gentis imperium, quod septingentesimo nono urbis conditae anno primus Augustorum Octavianus Augustus tenere coepit, cum hoc Augustulo periit anno decessorum prodecessorumque regni quingentesimo uicesimo secundo, Gothorum dehinc regibus Romam Italiamque tenentibus. Interea Odoacer rex gentium omnem Italiam subiugatam, ut terrorem suum Romanis iniceret, mox initio regni sui Bracilam comitem apud Rauennam occidit regnoque suo confortato pene per tredecem annos usque ad Theodorici praesentiam, de quo in subsequentibus dicturi sumus, obtenuit.

XLVII.

244. Interim tamen ad eum ordinem, unde digressi sumus, redeamus, et quomodo Euricus rex Vesegotharum Romani regni nacillationem cernens Arelatum et Massiliam propriae subdidit dicioni. Gyzericus etenim Vandalorum rex suis eum muneribus ad ista committenda inlicuit, quatenus ipse Leonis uel Zenonis insidias, quas contra eum direxerant, praecaueret, egitque, ut Orientalem imperium Ostrogothas, Hesperium Vesegothae uastarent, ut in utramque rem publicam hostibus decernentibus ipse in Africa quietus regnaret. Quod Eurichus grato suscipiens animo, totas Spanias Galliasque sibi iam iure proprio tenens, simul quoque et Burgunzones subegit Arelatoque degens nono decimo anno regni sui uita priuatus est. 245. Huic successit proprius filius Alarichus, qui nonus in numero ab illo Alarico magno regnum adeptus est Vesegotharum. Nam pari tenore, ut de Augustis superius diximus, et in Alaricis prouenisse cognoscitur, et in eos saepe regna deficiunt, a quorum nominibus inchoarunt. Quod nos interim praetermisso sic ut promisimus omnem Gothorum texamus originem.

XLVIII.

246. Et quia, dum utrique gentes, tam Ostrogothae quam etiam Vesegothae, in uno essent, ut ualui, maiorum sequens dicta reuolui diuisosque Vesegothas ab Ostrogothis ad liquidum sum prosecutus, necesse nobis est iterum ad antiquas eorum Scythicas sedes redire et Ostrogotharum genealogia actusque pari tenore exponere. Quos constat morte Hermanarici regis

www.dacoromanica.ro

sui, decesione a Vesegothis diuisos, Hunnorum subditos dicioni, in eadem patria remorasse, Vinithario tamen Amalo principatus sui insignia retinente. 247. Qui aui Vultulfi uirtute imitatus, quamuis Hermanarici felicitate inferior, tamen aegre ferens Hunnorum imperio subiacere, paululum se subtrahens ab illis suaque dum nititur ostendere uirtute, in Antorum fines mouit procinctum, eosque dum adgreditur prima congressione superatus, deinde fortiter egit regemque eorum Boz nomine cum filiis suis et LXX primatibus in exemplum terroris adfixit, ut dediticiis metum cadauera pendentium geminarent. Sed dum tali libertate uix anni spatio imperasset, non est passus Balamber, rex Hunnorum, sed ascito ad se Gesimundo, Hunnimundi magni filio, qui iuramenti sui et fidei memor cum ampla parte Gothorum imperio subiacebat, renouatoque cum eo foedere super Vinitharium duxit exercitum: diuque certati primo et secundo certamine Vinitharius uincit. Nec ualet aliquis commemorare, quanta strage de Hunnorum Venetharius fecit exercitu. 249. Tertio uero proelio subreptionis auxilio ad fluvium nomine Erac, dum utrique ad se uenissent, Balamber sagitta missa caput Venetharii saucians interemit neptemque eius Vadamercam sibi in coniugio copulans iam omnem in pace Gothorum populum subactum possedit, ita tamen, ut genti Gothorum semperum[1]) proprius regulus, quamuis Hunnorum consilio, imperaret. 250. Et mox defuncto Venethario rexit eos Hunimundus, filius quondam regis potentissimi Hermanarici, acer in bello totoque corpore pulchritudine pollens, qui post haec contra Suauorum gente feliciter dimicauit. Eoque defuncto successit Thorismud filius eius flore iuuentutis ornatus, qui secundo principatus sui anno contra Gepidas mouit exercitum magnaque de illis potitus uictoria casu equi dicitur interemptus. 251. Quo defuncto sic eum luxerunt Ostrogothae, ut quadraginta per annos in eius locum rex alius non succederet, quatenus et illius memoriae semperum haberent in ore et tempus accederet, quo Valamer habitum repararet uirilem, qui erat ex consubrino eius genitus Vandalario; quia filius eius, ut superius diximus, Beremud iam contempta Ostrogotharum gente propter Hunnorum dominio ad partes Hesperias fuisset gente secutus, de quo et ortus est Vetericus. Veterici quoque filius natus est Euthericus, qui, iunctus Amalasuenthae filiae Theodorici, item Amalorum stirpe iam diuisa coniunxit et genuit Athalaricum et Mathesuentam. Sed quia Athalaricus in annis puerilibus defunctus est, Mathesuenta Constantinopolim allata de secundo uiro id est Germano fratruele Iustiniani imperatoris, genuit postumum filium, quem nominauit Germanum.

252. Sed nobis, ut ordo, quem coepimus, decurrat, ad Vandalarii sobulem, quae trino flore pululabat, redeundum est. Hic enim Vandalarius, fratruelis Hermanarici et supra scripti Thorismudi consubrinus, tribus editis liberis in gente Amala

1) Unele manuscrise au semper unus, semper.

www.dacoromanica.ro

gloriatus est, id est Valamir Thiudimir Vidimir. Ex quibus per successione parentum Valamir in regno conscendit adhuc Hunnis eos inter alias gentes generaliter optinentibus. 253. Eratque tunc in tribus his germanis contemplatio grata, quando mirabilis Thiudimer pro fratris Valamir militabat imperio, Valamir uero pro altero iubebat ornando, Vidimer seruire fratribus aestimabat. Sic eis mutua affectione se tuentibus nulli paenitus deerat regnum, quod utrique in sua pace tenebant. Ita tamen, ut saepe dictum est, imperabant, ut ipsi Attilae Hunnorum regis imperio deseruirent: quibus nec contra parentes Vesegothas licuisset recusare certamen, sed necessitas domini, etiam paricidium si iubet, inplendum est. Nec aliter ab Hunnorum dominio diuelli potuit gens aliqua Scythica, nisi optata cunctis nationibus in commune et Romanis mors Attilae proueniret, quae tam fuit uilis, ut uita mirabilis.

XLIX.

254. Qui, ut Priscus istoricus refert, exitus sui tempore puellam Ildico nomine decoram ualde sibi in matrimonio post innumerabiles uxores, ut mos erat gentis illius, socians eiusque in nuptiis hilaritate nimia resolutus, uino somnoque grauatus resupinus iaceret, redundans sanguis, qui ei solite de naribus effluebat, dum consuetis meatibus impeditur, itinere ferali faucibus illapsus extinxit. Ita glorioso per bella regi temulentia pudendos exitos[1]) dedit. Sequenti uero luce cum magna pars diei fuisset exempta, ministri regii triste aliquid suspicantes post clamores maximos fores effringunt inueniuntque Attilae sine ullo uulnere necem sanguinis effusione peractam puellamque demisso uultu sub uelamine lacrimantem. 255. Tunc, ut gentis illius mos est, crinium parte truncata informes facies cauis turpauere uulneribus, ut proeliator eximius non femineis lamentationibus et lacrimis, sed sanguine lugeretur uirile. De quo id accessit mirabile, ut Marciano principi Orientis de tam feroci hoste sollicito in somnis diuinitas adsistens arcum Attilae in eadem nocte fractum ostenderet, quasi quod gens ipsa eo telo multum praesumat. Hoc Priscus istoricus uera se dicit adtestatione probare. Nam in tantum magnis imperiis Attila terribilis habitus est, ut eius mortem in locum muneris superna regnantibus indicarent. 256. Cuius manes quibus a sua gente honoratae sunt, pauca de multis dicere non omittamus. In mediis si quidem campis et intra tenturia sirica[1]) cadauere conlocato spectaculum admirandum et sollemniter exhibetur. Nam de tota gente Hunnorum lectissimi equites in eo loco, quo erat positus, in modum cir-

1) Unele manuscrise au exitus.

2) Unele manuscrise au serica.

www.dacoromanica.ro

censium cursibus ambientes, facta eius cantu funereo tali ordine referebant. 257. „Praecipuus Hunnorum rex Attila, patre genitus Mundzuco, fortissimarum gentium dominus, qui inaudita ante se potentia solus Scythica et Germanica regna possedit nec non utraque Romani urbis imperia captis ciuitatibus terruit et, ne praedae reliqua subderentur, placatus praecibus annuum uectigal accepit: cumque haec omnia prouentu felicitatis egerit, non uulnere hostium, non fraude suorum, sed gente incolume[1]) inter gaudia laetus sine sensu doloris occubuit. Quis ergo hunc exitum putet, quem nullus aestimat uindicandum?" 258. Postquam talibus lamentis est defletus, strauam super tumulum eius quam appellant ipsi ingenti commessatione concelebrant, et contraria inuicem sibi copulantes luctu funereo mixto gaudio explicabant, noctuque secreto cadauer terra reconditum copercula primum auro, secundum argento, tertium ferri, rigore communiunt, significantes tali argumento potentissimo regi omnia conuenisse: ferrum, quod gentes edomuit, aurum et argentum, quod ornatum rei publicae utriusque acceperit. Addunt arma hostium caedibus adquisita, faleras uario gemmarum fulgore praetiosas et diuersi generis insignia, quibus colitur aulicum decus. Et, ut tantis diuitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt, emersitque momentanea mors sepelientibus cum sepulto.

L.

259. Talibus peractis, ut solent animi iuuenum ambitu potentiae concitari, inter successores Attilae de regno orta contentio est, et dum inconsulti imperare cupiunt cuncti, omnes simul imperium perdiderunt. Sic frequenter regna grauat copia quam inopia successorum. Nam filii Attilae, quorum per licentiam libidinis pene populus fuit, gentes sibi diuidi aequa sorte poscebant, ut ad instar familiae bellicosi reges cum populis mitterentur in sortem. Quod ut Gepidarum rex conperit Ardarichus, indignatus de tot gentibus uelut uilissimorum mancipiorum condicione tractari, contra filios Attilae primus insurgit inlatumque seruiendi pudore secuta felicitate detersit, nec solum suam gentem, sed et ceteras qui pariter praemebantur sua discessione, absoluit, quia facile omnes adpetunt, quod pro cunctorum utilitate temptatur. In mutuum igitur armantur exitium bellumque committitur in Pannonia iuxta flumen, cui nomen est Nedao. 261. Illic concursus factus est gentium uariarum, quas Attila in sua tenuerat dicione. Diuiduntur regna cum populis, fiuntque ex uno corpore membra diuersa, nec quae unius passioni conpaterentur, sed quae exciso capite in inuicem insanirent; quae numquam contra se pares inuenerant, nisi ipsi mu-

1) Unele manuscrise au incolomae, incolumi.

www.dacoromanica.ro

tuis se uulneribus sauciantes se ipsos discerperent fortissimae nationes. Nam ibi admirandum reor fuisse spectaculum, ubi cernere erat contis pugnantem Gothum, ense furentem Gepida, in uulnere suo Rugum tela frangentem, Suauum pede, Hunnum sagitta praesumere, Alanum graui, Herulum leui armatura aciem strui. 262. Post multos ergo grauesque conflictos fauit Gepidis inopinata uictoria. Nam xxx fere milia tam Hunnorum quam aliarum gentium, quae Hunnis ferebant auxilium, Ardarici gladius conspiratioque peremit. In quo proelio filius Attilae maior natu nomine Ellac occiditur, quem tantum parens super citeros amasse perhibebatur, ut eum cunctis diuersisque liberis suis in regno preferret; sed non fuit uota patris fortuna consentiens. Nam post multas hostium cedes sic uiriliter eum constat peremptum, ut tam gloriosum superstis[1]) pater optasset interitum. 263. Reliqui uero germani eius eo occiso fugantur iuxta litus Pontici maris, ubi prius Gothos sedisse descripsimus. Cesserunt itaque Hunni, quibus cedere putabatur uniuersitas. Adeo discidium perniciosa res est, ut diuisi corruerent, qui adunatis uiribus territabant. Haec causa Ardarici regis Gepidarum felix affuit diuersis nationibus, qui Hunnorum regimini inuiti famulabantur, eorumque diu maestissimos animos ad helaritatem[2]) libertatis uotiuam erexit; uenientesque multi per legatos suos ad solum Romanum et a principe tunc Marciano gratissime suscepti distributas sedes, quas incolerent, acceperunt.

264. Nam Gepidi Hunnorum sibi sedes uiribus uindicantes totius Daciae fines uelut uictores potiti nihil aliud a Romano imperio, nisi pacem et annua sollemnia, ut strenui uiri, amica pactione postulauerunt. Quod et libens tunc annuit imperator et usque nunc consuetum donum gens ipsa a Romano suscipit principe. Gothi uero cernentes Gepidas Hunnorum sedes sibi defendere Hunnorumque populum suis antiquis sedibus occupare, maluerunt a Romano regno terras petere quam cum discrimine suo inuadere alienas, accipientesque Pannoniam, quae in longo porrecta planitiae habet ab oriente Moesiam superiorem, a meridie Dalmatiam, ab occasu Noricum, a septentrione Danubium. Ornata patria ciuitatibus plurimis, quarum prima Syrmis, extrema Vindomina[3]).

265. Sauromatae uero quos Sarmatas dicimus et Cemandri et quidam ex Hunnis parte Illyrici ad Castramartenam[4]) urbem sedes sibi datas coluerunt. Ex quo genere fuit Bliuila dux Pentapolitanus eiusque germanus Froila et nostri temporis Bessa patricius. Scyri uero et Sadagarii et certi Alanorum cum duce suo nomine Candac Scythiam minorem inferioremque Moe-

1) Unele manuscrise au suprestis, superstitem, superstes.

2) Unele manuscrise au elaritatem, eleritatem, hilaritatem.

3) Unele manuscris au Vendomina, Vindouona adecă Vindobona.

4) Castra Martis.

www.dacoromanica.ro

siam acceperunt. 266. Cuius Candacis Alanouiiamuthis patris mei genitor Paria, id est meus auus, notarius, quousque Candac ipse uiueret, fuit, eiusque germanae filio Gunthicis, qui et Baza dicebatur, mag. mil., filio Andages fili Andele de prosapia Amalorum descendente, ego item quamuis agramatus[1]) Iordannis[2]) ante conuersionem meam notarius fui. Rugi uero aliaeque nationes nonnullae Bizzim et Arcadiopolim ut incolerent, petiuerunt. Hernac quoque iunior Attilae filius cum suis in extrema minoris Scythiae sedes delegit. Emnetzur et Vltzindur consanguinei eius in Dacia ripense Vto et Hisco Almoque potiti sunt, multique Hunnorum passim proruentes tunc se in Romania dediderunt, e quibus nunc usque Sacromontisi et Fossatisii dicuntur.

LI.

267. Erant si quidem et alii Gothi, qui dicuntur minores, populus inmensus, cum suo pontifice ipsoque primate Vulfila, qui eis dicitur et litteras instituisse. Hodieque sunt in Moesia regionem incolentes Nicopolitanam ad pedes Emimonti gens multa, sed paupera et inbellis nihilque habundans nisi armenta diuersi gencris pecorum et pascua siluaque lignarum: parum tritici citerarumque specierum terras fecundas. Vineas uero nec, si sunt alibi, certi eorum cognoscent ex uicina loca sibi uinum negotiantes; nam lacte aluntur plerique.

LII.

Ergo, ut ad gentem, unde agimus, reuertamur, id est Ostrogotharum, qui in Pannonia sub rege Valamir eiusque germani Thiudimer et Videmir morabantur, quamuis diuisa loca, consilia tamen unita (nam Valamer inter Scarniungam et Aqua nigra fluuios, Thiudimer iuxta lacum Pelsois, Vidimer inter utrosque manebant), contigit ergo, ut Attilae fili contra Gothos quasi desertores dominationis suae, uelut fugacia mancipia requirentes, uenirent ignarisque aliis fratribus super Valamer solum inruerent. 269. Quos tamen ille quamuis cum paucis excepit diuque fatigatis ita prostrauit, ut uix pars aliqua hostium remaneret, quae in fuga uersa eas partes Scythiae peteret, quas Danabri amnis fluenta praetermeant, quam lingua sua Hunni Var appellant. Eo namque tempore ad fratris Thiudimeri gaudii nuntium direxit, sed eo mox die nuntius ueniens feliciorem in domo Thiudimer repperit gaudium. Ipso si quidem die Theodoricus eius filius, quamuis de Erelieua concubina, bonae tamen spei

1) Unele manuscrine au agrammatus, agrammatos.

2) Unele manuscrise au Iordanis, Iornandis.

www.dacoromanica.ro

puerolus [1]) natus erat. 270. Post tempus ergo, non multum rex Valamir eiusque germani Thiudemir et Vidimir, consueta dum tardarent dona a principe Marciano, quae ad instar strenuae acciperent et pacis foedera custodirent missa legatione ad imperatorem uident Theodericum Triarii filium, et hunc genere Gothico, alia tamen stirpe, non Amala procreatum, omnino florentem cum suis, Romanorumque amicitiis iunctum et annua sollemnia consequentem, et se tantum despici. 271. Ilico furore commoti arma arripiunt et Illyricum pene totum discurrentes in praeda deuastant. Sed statim imperator animo mutato ad pristinam recurrit amicitiam missaque legatione tam praeterita cum instantibus munera tribuit quam etiam de futuro sine aliqua controuersia tribuere compromittit. pacisque obsidem ab eis, quem supra rettulimus, Theodoricum, infantulum Thiudimeris accipit; qui iam septem annorum incrementa conscendens octauum intrauerat annum. Quem dum pater cunctatur dare, patruus Valamir extitit supplicator tantum, ut pax firma inter Romanos Gothosque maneret. Datus igitur Theodoricus obses a Gothis ducitur ad urbem Constantinopolitanam Leoni principi, et, quia puerulos [2]) elegans erat, meruit gratiam imperialem habere.

LIII.

272. Postquam ergo firma pax Gothorum cum Romanis effecta est, uidentes Gothi non sibi sufficere ea quae ab imperatore acciperent simulque solitam cupientes ostentare uirtutem, coeperunt uicinas gentes circumcirca praedari, primum contra Sadagis, qui interiorem Pannoniam possidebant, arma mouentes. Quod ubi rex Hunnorum Dintzic filius Attilae cognouisset, collectis secum qui adhuc uidebantur quamuis pauci eius tamen sub imperio remansisse Ultzinzures, Angisciros, Bittugures, Bardores, uenientesque ad Basianam Pannoniae ciuitatem eamque circumuallans fines eius coepit praedare. 273. Quod conperto Gothi ibi, ubi erant, expeditionemque soluentes, quam contra Sadagis collegerant, in Hunnos conuertunt et sic eos suis a finibus inglorios pepulerunt, ut iam ex illo tempore qui remanserunt Hunni et usque actenus Gothorum arma formident Quiescente uero tandem Hunnorum gente a Gothis Hunumundus Suauorum dux dum ad depraedandas Dalmatias transit, armenta Gothorum in campis errantia depraedauit, quia Dalmatia Suauiae uicina erat nec a Pannonios fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant. 274. Quid plurimum? Hunimundus cum Suauis uastatis Dalmatiis ad sua reuertens, Thiudimer germanus Valameris regis Gothorum non tantum iacturam armentorum dolens quantum metuens, ne Suaui, si inpune hoc lucrarentur, ad maiorem licentiam prosilirent, sic uigilaui

1) Unele manuscrise au puerulus.

2) Unele manuscrise au puerolus, puerulus.

www.dacoromanica.ro

in eorum transitu, ut intempesta nocte dormientes inuaderet ad lacum Pelsodis consertoque inopinato proelio ita eos oppressit, ut etiam ipsum regem Hunimundum captum omnem exercitum eius, qui gladio euadissent, Gothorum subderet seruituti. Et dum multum esset amator misericordiae, facta ultione ueniam condonauit reconciliatusque cum Suauis eundem, quem ceperat, adoptans sibi filium, remisit cum suis in Suauia. 275. Sed ille inmemor paternae gratiae post aliquod tempus conceptum dolum parturiens Scirorumque gente incitans, qui tunc super Danubium consedebant et cum Gothis pacifice morabantur, quatenus scissi ab eorum foedere secumque iuncti in arma prosilerent[1]) gentemque Gothorum inuaderent. Tunc Gothis nihil mali sperantibus, praesertim de utrisque amicis uicinis confisi, bellum exurgit ex inprouiso coactique necessitate ad arma confugiunt solitoque certamine arrepto se suaque iniuria ulciscuntur. 276. In eo si quidem proelio rex eorum Valamir dum equo insidens ad cohortandos suos ante aciem curreret, proturbatus equus corruit sessoremque suum deiecit, qui mox inimicorum lanceis confossus interemptus est. Gothi uero tam regis sui mortem quam suam iniuriam a rebellionibus exigentes ita sunt proeliati, ut pene de gente Scirorum nisi qui nomen ipsud ferrent, et hi cum dedecore, non remansissent: sic omnes extincti sunt.

LIV.

277. Quorum exitio Suauorum reges Hunimundus et Halaricus uereti, in Gothos arma mouerunt freti auxilio Sarmatarum, qui cum Beuca et Babai regibus suis auxiliarii ei aduenissent, ipsasque Scirorum reliquias quasi ad ultionem suam acrius pugnaturos accersientes cum Edica et Hunuulfo eorum primatibus habuerunt simul secum tam Gepidas quam ex gente Rugorum non parua solacia, ceterisque hinc inde collectis ingentem multitudinem adgregantes ad amnem Bolia in Pannoniis castra metati sunt. 278. Gothi tunc Valamero defuncto ad fratrem eius Thiudimer confugerunt. Qui quamuis dudum cum fratribus regnans, tamen auctioris potestatis insignia sumens, Vidimer fratre iuniore accito et cum ipso curas belli partitus, coactus ad arma prosiliuit; consertoque proelio superior pars inuenitur Gothorum, adeo ut campus inimicorum corruentium cruore madefactus ut rubrum pelagus appareret armaque et cadauera in modum collium tumulata campum plus per decem milibus oppleuerunt. 279. Quod Gothi cernentes, ineffabili exultatione laetantur, eo quod et regis sui Valameris sanguinem et suam iniuriam cum maxima inimicorum strage ulciscerentur. De uero innumeranda uariaque multitudine hostium qui ualuit euadere, uerquaquam effugati uix ad sua inglorii peruenerunt.

1) Unele manuscrise au prosilirent.

www.dacoromanica.ro

LV.

280. Post certum uero tempus instanti hiemali frigore amnemque Danubii solite congelato — nam istiusmodi fluuius ille congelascit, ut in silicis modum pedestrem uehat exercitum plaustraque et traculas uel quidquid uehiculi fuerit, nec cumbarum indigeat lintres — sic ergo eum gelatum Thiodimer Gothorum rex cernens pedestrem ducit exercitum emensoque Danubio Suauis inprouisus a tergo apparuit. Nam regio illa Suauorum ab oriente Baibaros habet, ab occidente Francos, a meridie Burgundzones, a septentrione Thuringos. 281. Quibus Suauis tunc iuncti aderant etiam Alamanni ipsique Alpes erectos omnino regentes, unde nonnulla fluenta Danubium influunt nimio cum sonu uergentia. Hic ergo taliterque munito loco rex Thiudimer hiemis tempore Gothorum ductauit exercitum, et tam Suauorum gente quam etiam Alamannorum, utrasque ad inuicem foederatas, deuicit, uastauit et pene subegit. Inde quoque uictor ad proprias sedes, id est Pannonias reuertens Theodoricum filium suum, quem Constantinopolim obsidem dederat, a Leone imperatore remissum cum magnis muneribus gratanter excepit. 282. Qui Theodoricus iam aduliscentiae annos contingens expleta pueritia, decem et octo annos peragens, ascitis certis ex satellitibus patris et ex populo amatores sibi clientesque consocians, paene sex milia uiros, cum quibus inconscio patre emenso Danubio super Babai Sarmatarum rege discurrit, qui tunc de Camundo duce Romanorum uictoria potitus superbiae tumore regnabat, eoque superueniens Theodoricus interemit familiaque et censu depraedans ad genitorem suum cum uictoria repedauit. Singidunum dehinc ciuitatem, quam ipsi Sarmatae occupassent, inuadens, non Romanis reddidit, sed suae subdedit dicioni.

LVI.

283. Minuentibus deinde hinc inde uicinarum gentium spoliis coepit et Gothis uictus uestitusque deesse et hominibus, quibus dudum bella alimonia prestitissent, pax coepit esse contraria, omnesque cum magno clamore ad regem Thiudimer accedentes Gothi orant, quacumque parte uellit tantum ductaret exercitum. Qui accito germano missaque sorte hortatus est, ut ille in parte Italiae, ubi tunc Glycerius regnabat imperator, ipse uero sicut fortior ad fortiorem regnum accederet Orientalem: quod et factum est. 284. Et mox Vidimer Italiae terras intrauit, extremum fati munus reddens rebus excessit humanis, successorem relinquens Vidimer filium suumque synonymum. Quem Glycerius imperator muneribus datis de Italia ad Gallias transtulit, quae a diuersis circumcirca gentibus praemebantur, asse-

www.dacoromanica.ro

rens uicinos ibi Vesegothas eorum parentes regnare. Quid multum? Vidimer acceptis muneribus simulque mandata a Glycerio imperatore Gallias tendit seseque cum parentibus Vesegothis iungens unum corpus efficiunt, ut dudum fuerant, et sic Gallias Spaniasque tenentes suo iuri[1]) defendunt, ut nullus ibi alius preualeret.

285. Thiudimer autem, frater senior, cum suis transit Saum amnem Sarmatis militibusque interminans bellum, si aliqui ei obstaret. Quod illi uerentes quiescunt, immo nec praeualent ad tantam multitudinem. Videns Thiudimer undique sibi prospera prouenire, Naissum primam urbem inuadit Illyrici filioque suo Theodorico sociatis Astat et Inuilia comitibus per castro Herculis transmisit Ulpiana. 286. Qui uenientes tam eam quam Stobis mox in deditione accipiunt nonullaque loca Illyrici inaccessibilia sibi primum tunc peruia faciunt. Nam Eracleam et Larissam ciuitates Thessaliae primum praedas ereptas, dehinc ipsas iure bellico potiuntur. Thiudimer uero rex animaduertens felicitatem suam quam etiam filii nec his tantum contentus, egrediens Naisitanam urbem paucis ad custodiam derelictis ipse Thessalonicam petiit, in qua Helarianus patricius a principe directus cum exercitu morabatur. 287. Qui dum uideret uallo muniri Thessalonicam nec se eorum conatibus posse resistere, missa legatione ad Thiudimer regem muneribusque oblatis ab excidione eum urbis retorquet initoque foedere Romanus ductor cum Gothis loca eis iam sponte, quae incolerent, tradidit, id est Cerru, Pellas, Europa, Mediana, Petina, Bereu et alia quae Sium uocatur. 288. Ubi Gothi cum rege suo armis depositis composita pace quiescunt. Nec diu post haec et rex Thiudimer in ciuitate Cerras fatale egritudine occupatus uocatis Gothis Theodoricum filium regni sui designat heredem et ipse mox rebus humanis excessit.

LVII

289. Theodorico uero gentis suae regem audiens ordinato imperator Zeno grate suscepit eique euocaturia destinata ad se in urbe uenire precepit, dignoque suscipiens honore inter proceres sui palatii conlocauit. Et post aliquod tempus ad ampliandum honorem eius in arma sibi eum filium adoptauit de suisque stipendiis triumphum in urbe donauit, factusque consul ordinarius, quod summum bonum primumque in mundo decus edicitur; nec tantum hoc, sed etiam et equestrem statuam ad famam tanti uiri ante regiam palatii conlocauit. 290. Inter haec ergo Theodoricus Zenonis imperio foedere sociatus, dum ipse in urbe omnibus bonis frueretur gentemque suam in Illyrico, ut diximus, residentem non omnino idoneam aut refertam audiret,

1) Unele manuscrise au iure.

www.dacoromanica.ro

elegit potius solito more gentis suae labore que rere uictum quam ipse otiose frui regni Romani bona et gentem suam mediocriter uictitare, secumque deliberans ad principem ait: „quamuis nihil deest nobis imperio uestro famulantibus, tamen, si dignum ducit pietas uestra, desiderium mei cordis libenter exaudiat". 291. Cumque ei, ut solebat, familiariter facultas fuisset loquendi concessa: „Hesperia", inquid, „plaga, quae dudum decessorum prodecessorumque uestrorum regimine gubernata est, et urbs illa caput orbis et domina quare nunc sub regis Thorcilingorum Rogorumque tyrranide fluctuatur? Dirige me cum gente mea, si praecepis, ut et hic expensarum pondere careas et ibi, si adiutus a domino uicero, fama uestrae pietatis inradiet. Expedit namque, ut ego, qui sum seruus uester et filius, si uicero, uobis donantibus regnum illud possedeam[1]); haut ille, quem non nostis, tyrranico iugo senatum uestrum partemque rei publicae captiuitatis seruitio premat. Ego enim si uicero, uestro dono uestroque munere possedebo; si uictus fuero, uestra pietas nihil amittit, immo, ut diximus; lucratur expensas". 292. Quo audito quamuis egrae ferret imperator discessum eius, nolens tamen eum contristare annuit quae poscebat, magnisque ditatum muneribus dimisit a se, senatum populumque ei commendans Romanum. Igitur egressus urbe regia Theodoricus et ad suos reuertens omnem gentem Gothorum, qui tamen ei prebuerunt consensum, Hesperiam tendit rectoque itinere per Sirmis ascendit uicina Pannoniae, indeque Venetiarum fines ingressus ad Pontem Sontii nuncupatum castra metatus est. 293. Cumque ibi ad reficienda corpora hominum iumentorumque aliquanto tempore resedisset, Odoacer armatum contra eum direxit exercitum. Quem ille ad campos Veronenses occurrens magno strage deleuit castraque soluta finibus Italiae cum potiore audacia intrat, transactoque Pado amne ad Rauennam regiam urbem castra componit tertio fere miliario ab urbe locus, qui appellatur Pineta. Quod cernens Odoacer intus se in urbe communit; indeque subreptiue noctu frequenter cum suis egrediens Gothorum exercitum inquietat, et hoc non semel nec iterum, sed frequenter et pene molitur toto triennio. 294. Sed frustra laborat, quia cuncta Italia dominum iam dicebat Theodoricum et illius ad nutum res illa publica obsecundabat. Tantum ille solus cum paucis satellitibus et Romanos, qui aderant, et fame et bello cotidie intra Rauennam laborabat. Quod dum nihil proficeret, missa legatione ueniam supplicat. 295. Cui et primum concedens Theodoricus postmodum ab hac luce priuauit tertioque, ut diximus, anno ingressus sui in Italia Zenonemque imp. consultu priuatum abitum suaeque gentis uestitum seponens insigne regio amictu, quasi iam Gothorum Romanorumque regnator, adsumit missaque legatione ad Lodoin Francorum regem filiam eius

1) Unele manuscrise au possideam.

www.dacoromanica.ro

Audefledam sibi in matrimonio petit. 296. Quam ille grate libenterque concessit suosque filios Celdebertum et Heldebertum et Thiudebertum credens hac societate cum gente Gothorum inito foedere sociari. Sed non adeo ad pacis concordiam profuit ista coniunctio, quia saepenumero propter Gallorum terras grauiter inter se decertati sunt, numquamque Gothus Francis cessit, dum uiueret Theodoricus.

LVIII.

297. Antequam ergo de Audefledam subolem haberet, naturales ex concubina, quas genuisset adhuc in Moesia, filias, unam nomine Thiudigoto et aliam Ostrogotho, quas mox in Italiam uenit, regibus uicinis in coniugio copulauit, id est unam Alarico Vesegotharum et aliam Sigismundo Burgundzonorum. 298. De Alarico ergo natus est Amalaricus. Quem auus Theodoricus in annis puerilibus utroque parente orbato dum fouet atque tuetur, comperit Eutharicum Veterici filium Beretmodi et Thorismodi nepotem, Amalorum de stirpe descendentem, in Spania degi, iuuenili, aetate prudentia et uirtute corporisque integritate pollentem. Ad se eum facit uenire eique Amalasuentham filiam suam in matrimonio iungit. 299. Et ut in plenum suam progeniem dilataret, Amalafridam germanam suam matrem Theodahadi, qui postea rex fuit, Africa regi Vandalorum coniuge dirigit Thrasamundo filiamque eius neptem suam Amalabergam Thuringorum regi consociat Herminefredo. 300. Pitzamum quoque suum comitem et inter primos electum ad obtinendam Sirmiensem dirigit ciuitatem. Quam ille expulso rege eius Trasarico, filio Trapstilae, retenta eius matre obtinuit. Inde contra Sauinianum Illyricum mag. mil,. qui tunc cum Mundone praeuerat conflictum, ad ciuitatem cognomine Margo planum, quae inter Danubium Margumque fluminibus adiacebat, cum duobus milibus ergo peditum, equitibus quingentis in Mundonis solacia ueniens Illyricianum exercitum demoliuit. 301. Nam hic Mundo de Attilanis quondam origine descendens Gepidarum gentem fugiens ultra Danubium in incultis locis sine ullis terrae cultoribus diuagatus et plerisque abactoribus scamarisque et latronibus undecumque collectis turrem quae Herta dicitur super Danubii ripam positam occupans ibique agresti ritu praedasque innectens uicinis regem se suis grassatoribus fecerat. Hunc ergo pene desperatum et iam de traditione sua deliberantem Petza subueniens e manibus Sauiniani eripuit, suoque regi Theodorico cum gratiarum actione fecit subiectum. 302. Non minore tropeo de Francis per Ibbam, suum comitem, in Galliis adquisiuit plus triginta milia Francorum in proelio caesa. Nam et Thiudem suum armigerum post mortem Alarici generi tutorem in Spaniae regno Amalarici nepotis constituit. Qui Amalaricus in ipsa aduliscentia Francorum fraudibus inretitus regnum cum uita

www.dacoromanica.ro

amisit. Post quem Thiudis tutor eodem regno ipse inuadens, Francorum insidiosam calumniam de Spaniis pepulit, et usque dum uiueret, Vesegothas contenuit. 303. Post quem Thiudigisglosa regnum adeptus, non diu regnans deficit occicus a suis. Cui succedens hactenus Agil continet regnum. Contra quem Atanagildus insurgens Romani regni concitat uires, ubi et Liberius patricius cum exercitu destinatur. Nec fuit in parte occidua gens, quae Theodorico, dum aduiueret, aut amicitia aut subiectione non deseruiret.

LIX.

304. Sed postquam ad senium peruenisset et se in breui ab hac luce egressurum cognusceret, conuocans Gothos comites gentisque suae primates Athalaricum infantulum adhuc uix decennem, filium filiae suae Amalasuenthae, qui Eutharico patre orbatus erat, regem constituit, eisque in mandatis ac si testamentali uoce denuntians, ut regem colerent, senatum populumque Romanum amarent principemque Orientalem placatum semper propitiumque haberent post deum. 305. Quod praeceptum quamdiu Athalaricus rex eiusque mater aduiuerent, in omnibus custodientes pene per octo annos in pace regnarunt: quamuis Francis de regno puerili desperantibus, immo in contemptu habentibus bellaque parare molientibus quod pater et auus Gallias occupasset, eis concessit. Cetera in pace et tranquillitate possessa. Dum ergo ad spem iuuentutis Athalaricus accederet, tam suam aduliscentiam quam matris uiduitatem Orientis principi commendauit, sed in breui infelicissimus inmatura morte praeuentus, rebus humanis excessit. 306. Tum mater, ne pro sexus sui fragilitate a Gothis sperneretur, secum deliberans, Theodahadum consubrinum suum germanitatis gratia accersitum a Tuscia, ubi priuatam uitam degens in laribus propriis erat, in regno locauit. Qui inmemor consanguinitatis post aliquantum tempus a palatio Rauennate abstractam in insulam laci Bulsiniensis eam exilio religauit, ubi paucissimos dies in tristita degens ab eius satellitibus in balneo strangulata est.

LX.

307. Quod dum Iustinianus imperator Orientalis audisset et quasi susceptorum suorum morte ad suam iniuriam redundaret, sic est commotus. Eodem namque tempore de Africa Vandalicum cum per fidelissimum suum patricium Belesarium reportasset triumphum, nec mora in ipso tempore madentibus

1) Unele manuscrise au cognoscet.

1) Unele manuscrise au consobrinum.

www.dacoromanica.ro

adhuc armis cruore Vandalico contra Gothos per eundem ducem mouit procinctum. 308. Qui dux prouidentissimus haud secus arbitratus Getarum subicere populum, nisi prius nutricem eorum occupasset Siciliam. Quod et factum est. Trinacriaque ingressus mox Gothi, qui Syracusanum oppidum insidebant, uidentes se nihil praeualere cum suo duce Sinderith ultro se Belesario dediderunt. Cumque ergo Romanus ductor Siciliam peruasisset, Theodahadus comperiens Euermud generum suum cum exercitu ad fretum, quod inter Campaniam Siciliamque interiacet et de Tyrreni maris sinu uastissimum Adriaticus aestus euoluitur, custodiendum direxit. Ubi cum Euermud accessisset Regium oppidum, castra composuit. 309. Nec mora deterioratam causam cernens suorum ad partes uictoris paucis et fidelissimis famulis consciis mouit, ultroque se Belesarii pedes aduoluens Romani regni optat seruire principibus. Quod Gothorum exercitus sentiens suspectum Theodahadum clamitat regno pellendum et sibi ductorem suum Vitiges, qui armiger eius fuerat, in rege leuandum. 310. Quod et factum est; et mox in campos Barbaricos Vitiges in regno leuatus Romam ingreditur praemissisque Rauenna fidelissimis sibi uiris Theodahadi necem demandat. Qui uenientes imperata sibi perficiunt et occiso Theodahado regem qui a rege missus adueniebat (et adhuc in campos Barbaricos erat Vitigis) populis nuntiat. 311 Inter haec Romanus exercitus emenso freto Campaniam accedens, subuersumque Neapolim Romae ingreditur; unde ante paucos dies rex Vitigis egressus, Rauenna profectus, Mathesuentam filiam Amalasuenthae Theodorici quondam regis neptem sibi in matrimonio sociarat. Cumque his nouis nuptiis delectatus aulam regiam fouit Rauenna, Roma egressus imperialis exercitus munita utriusque Tusciae loca inuadit. Quod cernens per nuntios Vitiges, cum Hunila duce Gothorum manu armis conserta mittit Perusia. Ubi dum Magnum comitem cum parvo exercitu residentem obsessione longa euellere cupiunt, superueniente Romano exercitu ipsi euulsi et omnino extincti sunt. Quod audiens Vitiges ut leo furibundus omnem Gothorum exercitum congregat Rauennaque egressus Romanas arces obsidione longa fatigat, Sed frustrata eius audacia post quattuordecim menses ab obsidione Romanae urbis aufugit et se ad Ariminensem oppressionem praeparat. 313. Unde pari tenore frustratus fugatusque Rauenna se recepit; ubi obsessus nec mora ultro se ad partes dedit uictoris cum Mathesuentha iugale regiasque opes. Et sic famosum regnum fortissimamque gentem diuque regnantem tandem pene duomillensimo et tricesimo anno uictor gentium diuersarum Iustinianus imperator per fidelissimum consulem uicit Belesarium, et perductum Vitiges Constantinopolim patricii honore donauit. Ubi plus biennio demoratus imperatorisque in affectu coniunctus, rebus excessit humanis. 314. Mathesuentham uero iugalem eius fratri suo Germano patricio coniunxit imperator. De quibus post humatum

www.dacoromanica.ro

patris Germani natus est filius idem Germanus. In quo coniuncta Aniciorum genus cum Amala stirpe spem adhuc utriusque generi domino praestante promittit.

315. Haec hucusque Getarum origo ac Amalorum nobilitas et uirorum fortium facta. Haec laudanda progenies laudabiliori principi cessit et fortiori duci manus dedit, cuius fama nullis saeculis nullisque silebitur aetatibus, sed uictor ac triumphator Iustinianus imperator et consul Belesarius Vandalici Africani Geticique dicentur. 316. Haec qui legis, scito me maiorum secutum scriptis ex eorum latissima prata paucos flores legisse, unde inquirenti pro captu ingenii mei coronam contexam. Nec me quis in fauorem gentis praedictae, quasi ex ipsa trahenti originem, aliqua addidisse credat, quam quae legi et comperi. Nec si tamen cuncta, quae de ipsis scribuntur aut referuntur, complexus sum, nec tantum ad eorum laudem quantum ad laudem eius qui uicit exponens.

www.dacoromanica.ro

DESPRE ORIGINEA ŞI FAPTELE GOŢILOR

IORDANES CĂTRĂ CASTALIUS

Voind să ating numai, purtat pe o barcă mică, marginea unui ţărm liniştit şi să pescuesc din lacurile celor vechi peştişori mărunţi, după cum spune cineva, tu, frate Castaliu, mă îndemni să dau drumul vintrelor şi, părăsindu-mi mica mea lucrare ce o am în mâini, adecă Rezumatul cronicilor, îmi dai sfatul să strâng la un loc, într'o redusă cărticică, cele douăsprezece volume ale lui Cassiodor [1]) despre originea şi faptele Goţilor, din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, urmând şirul generaţiilor şi al regilor: o lucrare destul de grea şi poruncită oarecum de un om care nu vrea să ştie de greutăţile unei astfel de opere. Şi tu nu te uiţi la aceea că suflarea mea este prea slabă ca să fac să răsune o trompetă puternică: povara aceasta copleşeşte puterile mele, de oarece aceste cărţi nu ne sunt la îndemână spre a putea urmări în deaproape înţelesul lor; dar ca să spun adevărul adevărat, am citit înainte de aceasta, într'o lectură de trei zile, aceste volume, mulţumită omului său de afaceri [2]). Şi cu toate că nu reproduc cuvânt de cuvânt, totuş păstrez în întregime înţelesul şi faptele. La aceasta am adăugat unele amănunte necesare pe cari le-am cules din istoricii greci şi latini, amestecând şi eu începutul şi sfârşitul şi mai multe în corpul lucrării. De aceea, primeşte cu plăcere şi fără dojană cele ce mi-ai cerut şi ceteşte-le cu bunăvoinţă; şi dacă pe ici-colea arătările mele sunt prea sărace, tu care te găseşti în vecinătatea acestui popor, şi-ţi aminteşti, adaugă-le, rugându-te pentru mine, prea scumpul meu frate. Domnul cu tine. Amin [3]).

---

1) *Senator* este Flavius Aurelius Cassiodorus Senator, cunoscut în genere subt numele de Cassiodor. Vezi *Introducerea*, pag. 8.

2) *Dispensator*, om de încredere, om de afaceri.

3) Începutul acestei prefeţe Iordanes l-a copiat, după cum a observat-o Mommsen în ediţia sa, după Rufinus în epistola lui Paul către Romani.

www.dacoromanica.ro

ORIGINEA GOȚILOR ȘI FAPTELE LOR.

I.

Impărțirea pământului.

Pământul întreg, înconjurat din toate părțile de țărmii Oceanului, l-au împărțit strămoșii noștri [1]), după cum ne spune Orosius, în trei părți și au numit cele trei părți Asia, Europa și Africa. Despre acest glob pământesc astfel împărțit au scris un număr nenumărat de scriitori cari au explicat nu numai poziția orașelor și a localităților, ci chiar au determinat în mod precis și numărul pașilor lor și al milelor lor. Ei ne-au dat chiar și măsurătoarea insulelor presărate în apele mării atât a celor mari cât și a celor mici pe cari le numesc Cyclade și Sporade și cari sunt risipite pe nemărginitul întins al Oceanului. Cât despre țărmii cei mai îndepărtați ai Oceanului nu numai că nimenea n'a încercat până acuma să-i descrie, dar nici măcar nu și-a îngăduit cineva să meargă la ei, fiindcă, din cauza rezistenței plantelor marine și a lipsei de bătaia vânturilor cari acolo nu suflă, se face dovada că ei sunt de netrecut și că nimenea nu-i cunoaște decât doar acela singur care i-a creiat. Țărmul de dincoace al acestei mări însă, de care am vorbit, înconjurând întocmai ca o cunună marginea lumii întregi, a putut fi cunoscut de oamenii curioși și de cei cari au voit să scrie despre acest lucru, fiindcă, pe de o parte, pământul la marginea sa, este stăpânit de locuitori și fiindcă, pe de altă parte, sunt locuite mai multe insule din acea mare, ca în ținutul de răsărit și în Oceanul Indic: Hippodes [2]), Iamnesia, Insula arsă de Soare, care, deși nu este locuită, are totuș o mare întindere în lungime și în lățime; precum și Taprobane care, în afară de orașe și de ferme, este împodobită cu zece cetăți foarte întărite; de asemenea și prea frumoasa Silefantina și de așișderea Theros cari, toate, deși nu sunt descrise de nici un scriitor, sunt totuș pline de o mulțime de locuitori. In partea dinspre apus, același Ocean are câteva insule cunoscute aproape de toți câți se duc și se întorc de acolo. Și mai departe de marea Gaditană sunt două insule una numită Beata, cealaltă Fortunata. Și, cu toate că unii scriitori socotesc printre insulele din Ocean și cele două promuntorii dela Gallicia și dela Lusitania, în cari se văd până astăzi într'unul templul lui Hercule și în

1) Pasagiul acesta este luat după Paulus Orosius, *Historiarum adversum paganos liber.* I, 2, 1. cu mici modificări.

2) Mommsen ne citează după Julius Honorius: insulae orientales Oceani quae sunt Hippodes insula, Iannessi insula, Solis perusta insula, Taprobane insula, Silenfantine insula, Teron insula.

www.dacoromanica.ro

celălalt monumentul lui Scipio [1]), totuş, de oarece ele se găsesc la marginea cea mai îndepărtată a ţării Galiciei, ele se ţin mai mult de marele continent al Europei, decât de insulele Oceanului. Marea în interiorul ei are totuş şi alte insule cari se numesc Baleare şi una căreia i se spune Mevania [2]) şi de asemenea Orcadele în număr de 33 măcar că nu toate sunt locuite. In partea cea mai dinspre apus, se mai găseşte o insulă numită Thyle, despre care poetul dela Mantua ne spune: „Şi Thyle dela marginea pământului să-ţi fie ţie supusă" [3]). Această mare nemărginită mai are în partea nordică, adecă septemtrională, o insulă enormă, numită Scandza [4]); cu aceasta, dacă ne ajută Dumnezeu, vom începe povestirea noastră, fiindcă poporul despre a cărui origine voieşti să mă întrebi, pornind, ca un roi de albine, din sânul acestei insule, a sosit în teritoriul Europei. Cum însă, şi în ce împrejurări, voi căuta să arăt în cele următoare, dacă va vrea Dumnezeu.

II.

Descrierea insulei Britania.

Acum însă voiu descrie, în cât mai puţine cuvinte voiu putea, insula Britaniei care este situată în golful Oceanului între Spania, Galia şi Germania. Cu toate că nimenea n'a înconjurat-o niciodată în toată întinderea ei, după cum ne spune T. Livius, totuş păreri s'au dat diferite de cei ce ne vorbesc despre ea [5]). In adevăr ea, fiind multă vreme necunoscută de armele romane, Julius Caesar, în urma războaelor pe cari le-a întreprins mai mult pentru gloria sa personală, a descoperit-o şi, apoi fiind deschisă oamenilor pentru comerţ şi pentru alte motive, cei ce au cercetat-o în epocile următoare mai cu deamănuntul au arătat mai precis situaţia ei, pe care noi acum o descriem, după cum am aflat-o dela autorii greci şi latini. Cei mai mulţi ni-au prezentat-o sub formă de triunghiu [6]), aşezată în regiunea dinspre miazănoapte şi apus, cu unghiul cel mai mare în faţa gurii Rinului, apoi micşorându-şi lătimea se termină în cele două unghiuri, întinzându-se cu cele două laturi în faţa Galiei şi a Germaniei. Lăţimea Britaniei unde ea este mai mare, este de 2310

1) Mela III. 1. 4: Monumentum Coepionis.

2) Vezi Orosius I. 2. 16. 78. 82, citat şi de Mommsen.

3) Vergilius. *Georg.* I, 30.

4) Scandza. Scandinavia, câtă vreme nu se descoperise partea nordică. Scandza era socotită ca o insulă.

5) Cf. Tacit. *Agricola.* 10, care ne aminteşte despre istoricul Livius, cartea 105, astăzi pierdută.

6) Caesar. *De Bel. Gal. V:* Insula natura triquetra.

www.dacoromanica.ro

stadii; lungimea însă se spune că n'ar fi mai mare de 7132 de stadii; că ar fi un şes, aci plin de tufe, aci plin de păduri, având în unele părţi munţi înalţi; că ar fi înconjurată de o mare liniştită care nu se lasă uşor lovită de vâsle şi nici nu se umflă de vânturi, fiindcă pământul îndepărtat nu-i dă ocazie de a se agita, căci aci marea este mai întinsă ca aiurea. Strabo însă, un vestit scriitor, ne spune că pământul acestei insule, umedă de revărsările dese ale Oceanului, face să se ridice o ceaţă atât de deasă că soarele fiind acoperit aproape toată ziua care deşi e senină este mohorîtă, este smuls privirii şi de asemenea Cornelius Tacitus [1]), scriitor de anale, ne povesteşte că noaptea este mai luminoasă în partea cea mai îndepărtată a insulei şi că e foarte scurtă. Ea este plină de metale şi plină de păşuni şi prin aceasta este mai bogată, fiindcă poate să hrănească mai multe vite decât oameni. Şi în ea curg încoace şi încolo multe şi foarte mari fluvii cari duc în ele pietre preţioase şi mărgăritare. Silii au feţele colorate şi se nasc cu părul negru şi creţ. Locuitorii din Caledonia au din contră părul roşcat, sunt de statură înaltă, dar nu sunt prea viguroşi; după părerea unora ei sunt asemenea cu Galii şi cu Spaniolii; de aceea au şi presupus unii că din cauza vecinătăţii au şi primit locuitorii de aci colonişti. Sunt deopotrivă de inculţi şi popoarele şi regii lor [2]): celebrul scriitor de anale, Dio [3]), ne spune că toţi aŭ primit numele de Calydoni şi Meati. Ei locuesc în colibe de nuiele, au locuinţele împreună cu vitele lor şi adeseori trăiesc în păduri. Işi tatuiază trupurile cu fierul, nu ştiu din ce motive, ca podoabă sau pentru altceva. Ei poartă războiu unii cu alţii sau din dorinţa de a conduce sau de a-şi mări proprietăţile pe cari le au şi nu numai cu pedestrime şi cavalerie, ci şi cu care cu două roate şi cu care înarmate cu coase, pe cari de obiceiu le numesc essede [4]). Acestea spuse în privinţa formei insulei Britania să fie deajuns.

III.

Descrierea insulei Scandza.

Să ne întoarcem acum la situaţia insulei Scandzia de care am vorbit mai sus. Despre aceasta Claudius Ptolemeus, un distins geograf ne aminteşte în cartea a II-a a operii sale spunându-ne: se găseşte situată în apele nordice ale Oceanului o insulă mare, cu numele de Scandza, în forma unei foi de cedru,

1) Tacitus, *Agricola* 10 şi 11, pe care Iordanes îl copiază.

2) Mela, III, 6. 51.

3) Dio, Cassius, la Mommsen, op. cit. pag. 57.

4) Cf. Mela III, 2. 51.

www.dacoromanica.ro

cu marginile încreţite, trase mult în lungime. Despre ea ne vorbeşte şi Pomponius Mela că ar fi situată în golful codan [1]) al mării, şi ale căreia maluri le udă Oceanul. Ea este situată în faţa fluviului Vistula ce izvoreşte din munţii Sarmatiei şi se varsă în faţa Scandzei în Oceanul Nordic pe trei guri, despărţind Germania de Scitia. Scandzia are deci dinspre răsărit un lac foarte întins în sânul globului pământesc, de unde fluviul Vagus [2]) se varsă cu undele sale, ieşind ca dintr'un pântece, în Ocean. Căci dinspre apus ea este înconjurată de o mare nemărginită şi de asemenea dinspre miazănoapte este închisă de acelaşi nemărginit Ocean nenavigabil, din care se desface un fel de braţ, întinzându-se un fel de golf şi formând marea Germanică. Aci se spune că se găsesc mai multe insule mici în cari atunci când înghiaţă marea din cauza gerului, trecând lupii, se zice că-şi pierd vederea; aşa că această ţară nu este numai neospitalieră pentru oameni, dar şi primejdioasă pentru animale. Deci în insula Scandza, despre care ne ocupăm acum, deşi se găseau multe şi felurite popoare, totuş Ptolemeu ne aminteşte numele numai a şapte din ele. Roiuri de albine producătoare de miere nu se găsesc aci nicăirea din cauza frigului prea mare. In partea nordică locueşte poporul Adogit [3]), despre care se spune că în mijlocul verii au lumină necontenită ziua şi noaptea timp de patruzeci de zile şi că de asemenea în timp de iarnă în acelaşi număr de zile şi de nopţi nu cunosc lumina soarelui. Şi astfel, alternând întristarea cu bucuria, unii se bucură de avantagii sau se întristează de lucruri pentru alţii necunoscute cu totul. Şi de ce aceasta? Fiindcă în zilele cele lungi ei văd prin marginea axei polare soarele întorcându-se spre răsărit, iar în zilele cele scurte la ei nu se vede astfel, ci într'altfel, fiindcă parcurge cerul de sud şi în vreme ce la noi el pare că se ridică de jos în sus, la ei se spune că înconjoară marginea pământului. Iar celelalte popoare de aci sunt: Screrefennii cari nu caută ca hrană grâul, ci se nutresc cu carne de animale şi cu ouă de păsări şi atâtea cuiburi se pun în bălţi în cât să se şi înmulţească în deajuns şi să procure, în acelaşi timp, hrană oamenilor. Un alt popor care locueşte aci este cel al Suehansilor cari întocmai ca Thyringii, au cai minunaţi. Aceştia sunt şi cei cari prin comerţul nenumăratelor popoare dau Romanilor peile sappherine şi sunt vestiţi prin negrul strălucitor al peilor. Ei, cu toate că sunt săraci, se îmbracă foarte bogat. Urmează apoi ceata altor popoare: Theuştii, Vagothii, Bergii, Hallinii, Liothida, a căror locuinţe se găsesc toate într'o regiune şeasă şi bogată şi de aceea sunt atacaţi aci de invaziile altor popoare. După

1) Mela III, 31: Super Albim Codanus inges sinus magnis parvisque insulis refertus est.

2) Vagus, nu se ştie care este acest râu.

3) Singur Iordanes ne vorbeşte de poporul Adogit.

www.dacoromanica.ro

aceştia urmează Ahelmilii, Finnaiţii, Fervirii, Gauthigoţii, un neam de oameni iuţi şi gata de lupte. Apoi vin Mixii, Evagrii, Otingii. Toţi aceştia trăesc ca fierele sălbatice în scobituri de stânci, întocmai ca în fortăreţe. Mai departe locuesc Ostrogoţhii, Raumaricii, Aeragnaricii şi Finii cei blânzi, şi ,mai blânzi decât toţi ceilalţi, Scanzii; şi deaşişderea, asemănători cu aceştia Vinoviloţii, Suetidii, cunoscuţi ca mai înalţi ca trup decât ceilalţi din acest popor: desi şi Danii [1]), ieşind din neamul acestora, au gonit pe Heruli din propriile lor locuinţe şi cari Heruli dintre toate popoarele din Scandia şi-au luat un nume distinctiv după înălţimea lor cea mare. Din această regiune sunt şi Grannii, Auganzii, Eunixii, Taetelii, Rugii, Arochii şi Ranii, cari nu de mult au avut de rege pe Roduulf, care neglijând propriul său regat a alergat la sânul regelui Theodoric al Goţilor şi a găsit ceeace dorea. Toate aceste popoare, mai mari decât Germanii, ca suflet şi ca trup, se luptau cu cruzime de fiare.

IV.

Emigrarea Goţilor din Scandza şi stabilirea lor la Marea Neagră.

Deci din această insulă Scandza, întocmai ca dintr'o fabrică de popoare sau mai bine ca dintr'un rezervoriu de naţiuni, se spune că au pornit cândva Goţii cu regele lor Berig. Ei, îndată ce, ieşind din corăbii, au pus piciorul pe uscat, au dat numele numai decât locului, căci şi astăzi după cum se spune, ţara aceea se numeşte Gothiscandza. De aici, înaintară în curând spre ţara Ulmerugilor, cari pe acea vreme locuiau pe ţărmii Oceanului, îşi ridicară aci tabere şi dând lupte cu ei, îi goniră din lăcaşurilor lor şi subjugară şi pe vecinii lor, pe Vandali, şi-i adauseră la cuceririle lor. Sporind aci numărul poporului lor, sub al cincilea rege, după Berig, sub domnia lui Filimer, fiul lui Gadarix, luară hotărârea ca armata să plece mai departe împreună cu familiile Goţilor. Şi, căutându-şi astfel locuinţe potrivite şi locuri pentru folosul lor, au ajuns în teritoriul Scitiei care pe limba lor se chema Oium. Dupăce aici s'au bucurat de bogăţia cea mare a ţinuturilor şi dupăce o jumătate din armată se spune că a fost trecută peste un pod care ducea peste un fluviu, podul s'a prăbuşit fără să se mai poată repara, aşa că nimenea n'a mai putut nici să meargă înainte nici să se mai întoarcă. Căci acest loc este închis, după cum se spune, din toate părţile de un abis încojurat de bălţi ce se mişcă necontenit şi pe care natura l-a făcut de netrecut, amestecând

1) Cf. Geogr. Ravennas I, 12, care ne citează pe Jordanes, numindu-l Iordanus sapientissimus cosmographus.

www.dacoromanica.ro

apa cu pământul. Dar şi astăzi se aud aci mugete de animale şi se văd urme de oameni, dacă este să credem mărturisirea celor ce merg pe acolo, cu toate că ei aud numai, din depărtare. Deci acea parte dintre Goţi de cari se spune că au trecut subt conducerea lui Filimer peste fluviu şi au ajuns în ţara Oium, a pus stăpânire pe teritoriul dorit. Şi, fără să piardă vremea, au ajuns de aci la poporul Spalilor şi după ce s'a bătut cu ei au câştigat victoria şi biruitori s'au grăbit de aci spre partea cea mai îndepărtată a Scitiei care se găseşte în vecinătatea mării Negre. Acestea ne sunt povestite peste tot în cântecele lor cele vechi aproape ca într'o istorie. Aceasta ni-o mărturtseşte şi distinsul Ablavius, scriitorul neamului Goţilor în istoria sa cea veridică. Şi aceeaşi părere o au şi unii scriitori mai vechi. Şi, de asemenea şi Ioseppus, cel mai vecidic cronicar, care păstrează regula adevărului şi desvăluie dintru început originele cauzelor, de ce va fi trecut cu vederea începuturile ce le isvorisim aci despre neamul Goţilor, nu putem şti. Dar, amintind despre Magog, ca fiind din provincia acestora, susţine că ei sunt Sciţi şi că ei au fost numiţi Sciţi şi ca naţie şi ca nume[1]). Inainte de a vorbi despre ei, este necesar să descriem teritorului unde se găsesc.

V.

Scitia, situaţia şi popoarele ei. Stabilirea Goţilor în Scitia. Fluviile Tanais şi Boristene.

Sciţia se învecineşte cu teritoriul Germaniei până la izvoarele Istrului sau până unde se află lacul Morsianus[2]); ea se întinde până la fluviile Tyras, Danaster[3]) şi Vagosola[4]) şi până la marele Danaper şi la muntele Taurus, nu cel din Asia, ci până la cel propriu, adică la cel Scitic şi dealungul întregei mari Meotide şi dincolo de Meotida prin strâmtoarea Bosforului până la muntele Caucas şi fluviul Araxe şi apoi, aplecându-se în partea stângă după marea Caspică se întinde până la marginea cea mai îndepărtată a Asiei dinspre Oceanul Euroboream. Ea are forma unei ciuperci, la început subţire, apoi se lăţeşte foarte mult şi se rotunjeşte şi se întinde până la Huni, la Albani şi până la Seri. Aceasta zic este patria lor, adică Scitia, ce se întinde deci foarte mult în lungime şi lăţi-

1) Cf. Flavius Josephus. *Antiq.* I. 6. Din Magog, un fiul al lui Japhet, provin. după Josephus, Sciţii.

2) Lacul Morsianus sau Mursianus în Pannonia.

3) Tyras ca şi Danaster, sunt vechile numiri ale Nistrului.

4) Vagosola, la Anonimul Ravennat IV, 5, 16: Bagossolam, care pare a fi Bugul.

www.dacoromanica.ro

me şi se mărgineşte spre răsărit cu Serii cari trăiesc începând dela ţărmii marii Caspice, apoi dinspre apus ea se mărgineşte cu Germanii şi cu fluviul Vistula, dinspe Ursă, adecă dinspre miazănoapte, este înconjurată de Ocean, dinspre miazăzi de Persia, Albania, Hiberia, marea Neagră şi cursul cel mai îndepărtat al Istrului care se numeşte Dunărea, dela gura sa până la izvorul său. In partea aceea unde atinge ţărmul mării Negre, ea este împodobită cu oraşe nu necunoscute: Boristhenida, Olbia, Callipolida, Cherson, Theodosia, Careon, Myrmicion şi Trapezunta pe cari oraşe neîmblânzitele popoare scite îngăduiră Grecilor să le fundeze spre a face comerţ cu ele. In mijlocul acelei Scitii este un loc ce desparte una de alta Asia de Europa şi anume munţii Riphei, din cari izvoreşte nemăsuratul Tanais, fluviu ce se varsă în Meotida care este un lac al cărui circuit este de o sută patru zeci şi patru mii de paşi şi a cărui adâncime nicăeri nu este mai mare de opt coţi. In aceasta Scitie primul popor care locueşte dela apus începând este poporul Gepizilor, a căror ţară este străbătută de fluvii mari şi vestite. Căci Tisia îi străbate Nordul şi apusul, iar dinspre sud se mărgineşte cu Dunărea cea mare, dinspre răsărit o taie Flutausis [1]) care se varsă cu furie, repede şi vijelios, în apele Istrului. Inlăuntrul lor este Dacia apărată de munţi înalţi, în formă de cunună. In partea stângă a acestora, în partea ce se îndreaptă spre miazănoapte, dela izvoatele Vistulei, pe un spaţiu nemărginit, este aşezată numeroasa populaţiune a Venetilor. Numele acestora, deşi astăzi este schimbat după diferite familii şi localităţi, totuş sunt amintiţi mai ales Sclavenii şi Antii. Sclavenii [2]) sunt amintiţi dela cetatea Novietunense [3]) şi dela lacul ce se numeşte Mursian [4]) până la Danaster şi în Nord până la Viscla: aceştia au ca cetăţi lacurile şi pădurile. Anţii însă, cari sunt cei mai viteji dintre ei, se intind, pe unde marea Pontică se înconvoaie, dela Danaster până la Danaper, fluvii cari sunt departe unul de altul o cale de mai multe zile. Pe ţărmulOceanului însă, acolo unde apele fluviului Vistula se varsă pe trei guri, locuesc Vidivarii, adunaţi la un loc din diferite naţiuni; după ei, trăesc de asemenea pe ţărmul Oceanului Aesti, un popor cu totul paşnic. Spre miazănoapte de aceştia locueşte neamul prea viteaz al Acatzirilor cari, necunoscând agricultura, trăesc din vite şi din vânat. Dincolo de aceştia, dea-

---

1) Vezi *Introducerea*, pag. 17.

2) Asupra acestui pasagiu a se vedea nota dela pag. 27 a ediţiei lui Jordanes de Carol Aug. Closs. Stuttgart, 1861. precum şi *Introducerea* noastră pag. 19 cu privire la: Sclavino Rumunnense.

3) Novietunense. Noviodunum, numire de origine celtică, Isaccea de azi.

4) Lacul Mursianic, este la Sud de Mursa, lângă Drava de Jos

www.dacoromanica.ro

supra mării Negre, se întind sălaşurile Bulgarilor [1]) pe cari din păcatele noastre, îi cunoaştem prea bine. De aci au ieşit, ca buruiana cea deasă, Hunii, cea mai vitează naţiune, spre a face o îndoită invazie furioasă asupra popoarelor. Căcii uni se numesc Altziagiri, iar alţii Saviri cari îşi au totuş separate sălaşurile lor: Altziagirii sunt stabiliţi lângă Cherson, unde lacomul negustor aduce mărfurile sale din Asia; ei cutreeră vara câmpiile servindu-le drept lăcaşuri împrăştiate pe acolo, pe unde îi atrag păşiunile pentru vitele lor, şi se retrag iarna deasupra mării Negre. Hunugurii însă de acolo ne sunt cunoscuţi, fiindcă dela ei ne vine comerţul cu piei de hermelină; aceştia sunt cei cari au băgat groaza chiar şi în cei mai viteji oameni. Despre aceşti Huni cetim că au locuit la primul lor popas în teritoriul Scitiei, lângă locul Meotida, în cel de al doilea, în Misia, Tracia şi Dacia, în al treilea îi găsim locuind, deasemenea, în Scitia la Nordul mării Negre. Dar nu aflăm nicăeri scrisă povestea care să ne spună că ei au fost prefăcuţi în sclavi în Britania sau în vr'o altă insulă şi că ar fi fost scăpaţi cu preţul unui cal. Iar dacă cineva din oraşul nostru ar spune altfel decât ceace noi spunem despre originea lor, nu are aprobarea noastră: căci noi credem mai de grabă ceeace am cetit, decât să admitem poveştile babelor.

Deci, ca să ne întoarcem la subiectul nostru Goţii, amintiţi mai sus şi cu cari ne ocupăm aci, pe când se găseau în primul lor popas din Scitia, de lângă marea Meotidă, se ştie că au avut ca rege pe Filimer. In al doilea popas, adecă în Dacia, Tracia şi Misia, pe Zalmoxe, despre care cei mai mulţi scriitori de anale ne spun că a fost un filosof de o erudiţie extraordinară. Căci, şi mai înainte, au avut pe învăţatul Zeuta, după aceea pe Deceneu şi în al treilea rând pe Zalmoxe, de care am vorbit mai sus. Deci Goţii n'au fost lipsiţi de oameni cari să se ocupe cu filozofia. De aceea, Goţii au fost în totdeauna superiori în filosofie faţă de aproape toţi barbarii şi maimai egali cu Grecii, după cum susţine Dio [2]) care a compus în limba greacă istoria şi analele lor. El ne spune că cei mai iluştri dintre ei s'au numit la început Taraboşti, apoi Pilleati, din numărul cărora se alegeau regii şi preoţii. Şi, atât de mult erau preţuiţi Goţii, că se spunea că s'a născui la ei odinioară Marte, pe care fantezia poeţilor l-a făcut zeu al. războiului. De aceea Vergilius ne spune; „Neobositul tată ce stăpâneşte câmpiile Getice“ [3]). Pe acest Marte Goţii l-au adorat întodeauna

1) Imperiul bulgar din regiunea de peste Dunăre a fost întemeiat la anul 679: pentru întâiaş dată însă Bulgarii apărură, după Zonaras, *Annal* III, pag. 121, la frontierele imperiului roman, la anul 499.

2) Dio Chrysostomus, nu Dio Cassius. El a scris o Getică în limba grecească.

3) Vergilius, *Aen.* III, 36.

www.dacoromanica.ro

printr'nn cult barbar, căci victimele lui au fost prizionerii omoriți, socotind că arbitrul războiului trebuie înpăcat cu vărsare de sânge omenesc. Lui i se jertfeau primele prăzi, lui îi se atârnau de trunchiul arborilor spoliile de război și, față de ceilalți zei, un sentiment religios deosebit provenea din faptul că invocându-i divinitatea se părea că se invoacă un părinte al lor. In al treilea popas al lor însă, dela Nordul mării Negre, ei au devenit mai umani și, după cum am spus mai sus, mai înțelepți; popoarele lor erau împărțite în familii, Vesegoții fiind supuși Balților, Ostrogoții iluștrilor Amali.

Indeletnicirea lor principală față de alte popoare vecine era de a întinde arcul, dupăcum ne spune Lucan, un istoric mai mult decât un poet: „Intindeți arcuri Armeniene cu coarde Getice"[1]). Inainte vreme, ei cântau și faptele strămoșilor, în cântece însoțite de chitare, pe un Eterpamara, Hanale, Fridigern, Vidigoia și pe alții, pe cari îi ține acest popor în mare cinste și cu cari antichitatea atât de mult admirată de abia poate să-și compare eroii ei. Pe atunci, după cum se spune, Vesosis a pornit un război mai mult pentru sine dezastruos, impotriva Sciților, adecă împotriva acelora pe cari vechile mărturii ni-i prezintă ca bărbați ai Amazoanelor, femei războinice, de cari ne vorbește precis Orosius, în prima carte a istoriei sale[2]) de unde noi scoatem dovada evidentă că Vesosis s'a luptat atunci cu Goții, când a atacat, cum știm sigur, pe bărbații Amazoanelor ce trăiau pe atunci dela râul Borysthene, pe care locuitorii de acolo îl numesc Danaper, până la fluviul Thanais de lângă sânul lacului Meotis. Vorbesc însă de acest Thanais[3]) care ieșind din munții Riphei se rostogolește atât de năvalnic că, în vreme ce fluviile vecine și chiar Meotis și Bosforul înghiață de ger, el singur dintre râuri, păstrându-și căldura, printre munții prăpăstioși, niciodată nu înghiață de gerul din Scitia. Acest fluviu faimos este considerat ca limita dintre Asia și Europa. Căci este și un al doilea Thanais care, izvorând din munții Chrinnilor, se varsă în Marea Caspică. Danaper însă izvorăște dintr'un lac enorm și iese ca din sânul unei mame. Acesta, până la mijlocul său, are apă dulce și potabilă și produce pești de un gust ales, lipsiți de oase și având numai un sgârciu ce le ține corpul. Când însă se apropie de mare, primește un mic izvor numit Exampheus, așa de amar că deși este navigabil, o cale de patru zeci de zile, se schimbă de apa cea puțină a acestuia și se decolorează și de nerecunoscut se varsă în mare între orașele Callipida și Hypannis[4]). La gura sa se gă-

1) Lucanus, *Phars.* VIII, 221.
2) Orosius, *op. cit.*, I, 13.
3) Cf. Mela, I, 19, 115.
4) Mela II, 1 - 7.

www.dacoromanica.ro

seşte insula numită a lui Achille[1]). Intre aceste două fluvii este un teritoriu întins, plin de păduri şi bălţi primejdioase.

VI.

Goţii învinş pe Vesosis, regele Egiptului. Cuceririle Goţilor în Asia. Originea Parţilor.

Pe când Goţii locuiau aci, subt conducerea regelui lor Tanausis, le-a declarat războiu Vesosis, regele Egiptului [2]). In lupta de lângă fluviul Phasis, de unde provin fasanii, păsări ce strălucesc în toată lumea la mesele bogaţilor, Tanausis, regele Goţilor, a ieşit întru întâmpinarea lui Vesosis al Egiptului şi, bătându-l cumplit, l-a urmărit până în Egipt şi,dacă n'ar fi fost împiedicat de fluviul Nil, care nu era de trecut şi de fortificaţiile pe cari odinioară dăduse ordin să le facă împotriva incursiunilor Et opienilor, l-ar fi nimicit chiar în patria lui. Dar, fiindcă aci n'a putut să-i facă nici un rău, s'a întors înapoi şi a subjugat aproape toată Asia şi scumpului său amic Sornus, regele Mezilor, a pus pe supuşi să-i plătească tribut. Unii dintre biruitorii din armata sa, văzând provinciile cucerite, bogate în tot felul de roade, se aşezară în părţile Asiei, părăsind de bună voie trupele. Trogus Pompeius spune că din ei îşi trag originea Parţii şi ca nume şi ca neam. De aceea până în ziua de astăzi pe limba scitică fugarii se numesc Parţi şi nedesmiţindu-şi neamul lor, ei singuri aproape dintre toate popoarele din Asia sunt arcaşi şi strajnici luptători. In privinţa numelui însă de Parţi, sau fugari, pe care li l-au dat, unii au scos etimologia că se numesc Parţi, fiindcă au fugit de rudeniile lor [3]). Iar pe acest Tanausis, regele Goţilor, după moarte, popoarele l-au pus în rândul zeilor.

VII.

Amazoanele. Războaele lor. Fundarea templului din Efes. Descrierea Caucazului.

După moartea acestuia şi pe când urmaşii săi se găseau cu armata într'o expediţiune în alte părţi, femeile Goţilor au fost atacate spre a fi prădate de un popor din vecinătate. Ele însă, fiind învăţate de bărbaţii lor, rezistară vitejeşte şi goniră

1) Insula lui Achille este Insula Şerpilor. Cf. *Romanica* noastră, pag. 15.

2) Iustinnus, *Hist. Philip.* I. 1 şi II. 1. Vesosis, după unii, ar fi Sesostris.

3) Iustinus XXXXI. 1: Parthi Scytharum exules fuere. Hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur: nam Scythico sermone exules parthi dicuntur.

www.dacoromanica.ro

în mod ruşinos pe duşmanii ce veniseră asupra lor. După ce au câştigat această victorie, au prins curaj mai mare şi, îndemnându-se între ele, pun mâna pe arme şi aleseră pe două dintre ele mai îndrăzneţe, pe Lampeto şi pe Marpesia[1]) pe cari le făcură comandante. Acestea, având grije să apere şi patria şi să facă şi devastări în afară, au tras la sorţi, şi Lamperto a rămas acasă să apere hotarele patriei, iar Marpesia, luând o ceată de femei, porni în Asia cu un nou fel de oaste şi după ce a biruit în războiu diferite pupoare şi dupăce pe altele le-a câştigat ca aliate, a ajuns până la Caucas; aci, rămânând mai mult timp, dădu locului numele de Stânca Marpesia, de aceea şi Vergilius a spus:

„Aspru granit şi marmur'acolo Marpesia pare"[2]),

în acel loc unde, în urmă, Alexandru cel mare stabili nişte porţi pe cari le-a numit Porţile Caspice şi pe cari acum le păzeşte poporul Lazilor pentru apărarea Romanilor. Aci Amazoanele, după ce au rămas mai multă vreme, au prins curaj. Şi, pornind de aici, au trecut fluviul Alis, care curge pe lângă cetatea Gargara şi au cucerit cu noroc egal Armenia, Siria şi Cilicia, Galatia, Pisidia şi toate localităţile din Asia; apoi întorcându-se spre Ionia şi Eolia, le prefăcură în provincii supuse lor. Aci, domnind mai multă vreme, au ridicat chiar şi cetăţi şi fortăreţe, numite după numele lor. Chiar şi templul Dianei din Efes[3]), din cauza pasiunii lor de a trage cu săgeata şi de a vâna, îndeletniciri cărora li s'au consacrat, l-au zidit de o frumuseţe admirabilă, încărcându-l cu bogăţii. Deci aceste femei, născute în Sciţia, printr'o întâmplare norocoasă, punând stăpânire pe regatele din Asia, le-au pastrat cam vr'o sută de ani şi în sfârşit se întoarseră la tovarăşele lor dela Stâncile Marpesiene, de cari am vorbit mai sus, adecă la muntele Caucas[4]). Şi fiindcă am făcut din nou amintire de aceşti munţi, socotesc că nu este nelalocul său să descriu poziţia şi situaţia lor, fiindcă se ştie că cea mai mare parte din lume este înconjurată de lanţul lor prelungit. Căci Caucasul, începând dela Oceanul Indian, pe partea dinspre miazăzi, este ars de arşiţa soarelui; în partea deschisă spre miazănoapte este supus la vânturi reci şi la îngheţuri. Apoi muntele acesta, formând ca un cerc, o prelungire spre Siria, deşi lasă să iasă din coastele sale ca din nişte nesecate isvoare mai multe râuri, totuş în regiunea Vasiniană dă naştere Eufratului şi Tigrului, după opiniunea nenerală, ambele fluvii navigabile[5]). Aceste râuri cu-

1) Asupra Amazoanelor a se vedea *Mitologia greco-romană în lectură ilustrată* II. p. 239. precum şi *Romanica.* Insula Şerpilor. pag. 141.

2) Vergilius, *Aen.* VI. 471.

3) Iustinus. *op. cit.* II. 4. 16.

4) Descrierea Caucasului vezi Mela I. 15. Plinius, *Nat. hist.* V. 27.

5) Textul nu este destul de clar.

www.dacoromanica.ro

prind ţara Asirienilor şi dau numele şi figura Mesopotamiei [1]), depunându-şi apele lor în sânul mării Roşii. Apoi sus numitul munte, întorcându-se înapoi, străbate cu mari cotituri ţările scitice şi de aci trimite fluvii vestite în marea Caspică: Araxes, Cyrus, şi Cambyse şi într'un lanţ neîntrerupt se întinde până la munţii Riphei. De aci, formând cu creasta sa marginea popoarelor scitice, înaintează până la marea Pontică şi prin coline înşirate una după alta, atinge chiar apele Istrului, în locul unde acest râu, bifurcându-se, se despică şi Scitia se numeşte şi Taurus. Astfel este deci acest munte şi atât de mare că poate este cel mai înalt dinte toţi munţii, ridicându-şi vârfurile sale în sus şi oferind prin construcţiunea lor naturală întărituri pentru popoare de necucerit. Căci, fiind tăiat din distanţă în distanţă, pe unde se deschide prin întreruperea sa, de câte o vale, formează când porţile Caspice, când cele Armene, când cele Ciliciene, sau altele, după ţara unde se află defileul. Acesta deabia poate să fie trecut cu carul, laturile fiind prăpăstioase şi purtând numele său după diferitele popoare. Căci Indianul îl numeşte aci Lammus, dincolo Propanissimus; Parthul îi zice întâi Castra, apoi Nifate; Sirianul şi Armeanul Taurus; Scitul îl numeşte Cauchasus şi Rifeus, şi iarăşi, unde se termină, a douaoară, Taurus. Şi alte mai multe popoare au dat numele lor acestui munte. Dar, după ce am atins puţine despre întinderea acestui munte, să ne întoarcem la Amazoane, dela cari ne-am îndepărtat.

VIII.

Impreunarea Amazoanelor cu popoarele vecine. Ţinuta faţă de copiii lor.

Acestea temându-se să nu se stingă neamul lor, au căutat să se împreune cu popoarele vecine [2]) Şi stabiliră odată pe an târguri în aşa fel ca, în urmă, întorcându-se în anul viitor în aceeaşi zi, toţi copiii câţi se vor fi născut de sex bărbătesc să fie daţi tatălui, iar cei ce s'ar fi născut de sex femenin să fie crescuţi de mamă pentru armele războiului; sau, după cum cred unii, când se năştea un băiat, cu o ură de mamă vitregă, era tăiată viaţa nenorocitului copil: aşa de urgisită era la ele naşterea unui băiat, atât de dorită la alţii. Această cruzime răspândea împrejurul lor o mare groază, căci te întrebi ce nădejde mai putea să aibă la ele un prizonier, câtă vreme era o neleguire de a cruţa pe un fiu propriu? Impotriva acestora, după cum spune tradiţia, s'a luptat şi Hercule, şi pe Melanes [3]) a

1) Mesopotamia însemnează ţara dintre râuri.

2) Iustinus, *op. cit.*, II, 4. 9.

3) Iustinus, II. 4. 23: Menalippe.

www.dacoromanica.ro

subjugat-o mai mult prin viclenie decât prin curajul său. Iar Teseu a luat ca pradă pe Hippolita, cu care a născut pe Hyppolit[1]). Tot aceste Amazoane au avut după aceea ca regină pe Penthesilea de ale cărei fapte strălucite avem dovezi din războiul Troian. Căci aceste femei se spune că şi-au păstrat regatul lor până la Alexandru cel Mare[2]).

IX.

Goţii, bărbaţi lai Amazoanelor. Regele Telef. Descrierea Moesiei. Moartea lui Telef.

Dar, pentruca să nu spui: dece fiind vorba despre bărbaţii Goţilor, stăruesc aşa de mult asupra femeilor lor? ascultă şi despre faptele însemnate şi glorioase ale bărbaţilor lor. Istoricul Dio[3]), un cercetător foarte scrupulos al antichităţilor, care şi-a intitulat lucrarea sa Getica, (de cari Geţi am arătat în pasagiul nostru de mai sus că sunt Goţi, după spusele lui Orosius Paulus[4]), acest Dio ne pomeneşte despre un rege al lor numit Telef, care a trăit mult timp în urmă. Şi, pentruca să nu zică cineva că acest nume este cu totul străin de limba Goţilor, să observe că nimenea nu este care să nu ştie că popoarele au obiceiul să adopte nume străine, ca Romanii să împrumute nume dela Macedoneni, Grecii dela Romani, Sarmaţii dela Germani şi Goţii foarte adeseori dela Huni. Deci acest Tefef, fiul lui Hercule, născut cu Auge, şi soţul unei surori a lui Priam, era înalt ca înfăţişare, şi de o putere îngrozitoare şi care egala prin propriile sale virtuţi vitejia părintească, fiind un al diolea Hercule. El a avut ca regat ţara pe care strămoşii noştri au numit-o Moesia, o provincie ce se mărgineşte la răsărit cu gurile Dunării, la miazăzi cu Macedonia, la apus cu Istria şi la miazănoapte cu Dunărea[5]). Mai sus numitul Telef a purtat război cu Grecii şi în luptă a ucis pe Thesandru, comandantul Grecilor; când însă s'a repezit duşmăneşte asupra lui Ajax şi urmărea pe Ulise, calul său căzând, împiedicându-se într'o viţă de vie, s'a prăvălit la pământ şi fiind rănit la pulpă de o săgeată a lui Achile n'a putut multă vreme să se tămăduiască: totuş, deşi rănit, a gonit pe Greci din hotarele ţării sale. Iar după moartea lui Telef, i-a urmat în domnie fiul său Euryfil, născut cu o soră bună a lui Priam, regele Frigienilor. El, din dragoste pentru Casandra dorind să dea

1) Iustinus, II, 4, 23.
2) Iustinus, II, 4, 31.
3) Getica lui Dio s'a pierdut.
4) Orosius, 1, 16: Geţii cari acum se numesc Goţi.
5) Orosius I, 1, 55.

www.dacoromanica.ro

ajutor rudelor sale şi socrului său, a luat parte la războiul troian, dar a murit curând după sosirea sa.

X.

Războaiele lui Cir împotriva reginei Geţilor, Tomiris. Fundarea cetăţii Tomis. Războaiele lui Dariu şi Xerxe în contra Goţilor. Alianţa Goţilor cu Filip şi invazia lor în Grecia.

Multă vreme în urmă, după un răstimp de aproape şase sute treizeci de ani, după mărturia lui Pompeius Trogus, a pornit Cyrus, regele Perşilor, un război ce avea să-i fie spre peire, împotriva Thomyrei, regina Geţilor [1]). Acest Cyrus, fiind beat de glorie, în urma victoriilor sale din Asia, se hotărăşte să subjuge şi pe Geţi, peste cari, după cum am spus, domnea regina Thomyris, Aceasta, deşi ar fi putut să împiedice sosirea lui Cyrus la trecerea râului Abraxes, totuş i-a îngăduit trecerea, preferind să-l biruiască prin arme decât să-l îndepărteze prin poziţia favorabilă a localităţii; şi, în aceasta, a reuşit. La venirea lui Cyrus norocul la început a fost de partea Parţilor, până într'atâta că ei măcelăriră pe fiul Thomyrei şi armata lui cea numeroasă; dar într'a doua luptă Geţii, împreună cu regina lor, bătură pe Parţi, învingându-i şi, masacrându-i, le-au luat o bogată pradă. Şi aici, pentru întâiaş dată, a văzut poporul Goţilor corturi de mătase. După această victorie, regina Thomyris, găsindu-se în stăpânirea unei mari prăzi, câştigate dela duşmani, a trecut în părţile Moesiei, care acum se numeşte Scitia minor, după numele împrumutat dela Scitia cea Mare şi a fundat aci pe ţărmul moesiac al marii Negre, cetatea numită după numele ei Thomes [2]). Mai apoi Darius, regele Perşilor, fiul lui Hystaspe, a cerut în căsătorie pe fiica lui Antyrus, regele Goţilor, rugându-l, dar în acelaş timp şi ameninţându-l, dacă nu-i împlineşte voinţa. Goţii însă, refuzând alianţa cu el, înşelară speranţele soliei. Aprins de mânie din pricina refuzului, Darius a ridicat împotriva lor o armată de şapte sute de mii de soldaţi, căutând să răzbune cu sângele supuşilor săi o ruşine personală; şi, după ce a ridicat un pod de vase aproape dela Chalcedona până la Bizant, a intrat în Tracia şi în Moesia; şi după ce a construit în acelaşi chip un pod peste Dunăre, fiind atacat necontenit timp de două luni, a pierdut la Tape opt mii de soldaţi şi, temându-se ca podul de peste Dunăre să nu fie ocupat

1) Herodot, I, 205: Thomyris era regina Massageţilor.

2) Ovidius crede că numirea oraşului Tomis provine dela verbul τέμνω, Medea hotărînd să fie tăiate membrele fratelui ei şi să fie răspândite pe mare, pentru ca între timp ea să poată scăpa cu fuga de urmărirea tatălui ei.

www.dacoromanica.ro

de adversarii săi, a luat-o repede la fugă spre Tracia, fără să se mai oprească în Moesia, necrezându-se aci în siguranță [1]). După moartea sa, fiul acestuia Xerxes, voind să răzbune insulta adusă tatălui său, a pornit din nou cu război asupra Goților, cu o armată de șapte sute de mii de soldați și cu trei sute de mii de auxiliari, având și o mie două sute de vase de război și trei mii de vase de transport; n'a izbutit însă în întreprinderea sa, fiind biruit de curajul și dârzenia Goților. Și, precum a venit, așa s'a și întors cu trupele sale, fără să fi dat vr'o luptă. Chiar și Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, legând prietenie cu Goții, a luat în căsătorie pe Medopa, fiica regelui Gudila, așa că, ajungând mai puternic prin această rudenie, și-a întărit regatul Macedoniei. In vremea aceasta, după spusele istoricului Dio, Fllip ducând mare lipsă de bani, s'a gândit să jefuiască cu o armată regulată cetatea din Moesia Odyssus care fiind în vecinătatea lui Thomes, era sub stăpânirea Goților. De aci, preoții Goților, aceia cari se numeau cucernici, deschiseră în grabă porțile și fiind îmbrăcați în haine albe, ieșiră înainte, invocând, prin cântece și rugăciuni, pe zeii părintești ca să le fie favorabili, îndepărtând pe Macedoneni. Macedonenii, văzându-i că le ies înainte cu atâta încredere, rămaseră uimiți și, dacă se cade să o spunem, deși înarmați, se îngrozesc de niște oameni neînarmați. Și, dând drumul, fără întârziere, soldaților orânduiți în linie de bătaie, nu numai că n'au mai dărâmat cetatea, dar le-au dat înapoi chiar și pe cei ce fuseseră făcuți, după dreptul războiului, ca prizonieri și, încheiând cu ei pace, s'au întors înapoi acasă. După mult timp, în urmă, aducându-și aminte de această ticăloșie, distinsul rege al Goților, Sitalcus, strângându-și o armată de o sută cincizeci de mii de ostași, a pornit cu război împotriva Athenienilor și anume împotriva lui Perdicas, regele Macedonenilor, pe care Alexandru îl lăsase ca moștenitor cu toate drepturile asupra principatului Athenienilor, când a băut la Babilon băutura, otrăvită de trădarea unui ofițer al său [2]). Dând împotriva acestuia o mare bătălie, Goții ieșiră învingători și astfel, pentru nedreptatea suferită odinioară în Moesia, Goții năvăliră în Grecia și jefuiră Macedonia întreagă.

XI.

Deceniu la Goți în timpul lui Boerebista. Invățăturile sale. Urmașul său Comosic.

Mai târziu, pe când se găsea la Goți ca rege Boerebista, a venit în Gothia Deceneu, în vremea când la Roma a luat

1) Orosius, II, 8.

2) Orosius, op. cit. III, 20.

www.dacoromanica.ro

puterea Sula. Boerebista primind pe Deceneu i-a dat o putere aproape regească; după sfatul acestuia, Goţii au început să pustiască teritoriile Germanilor, pe cari acum le stăpânesc Francii. Caesar însă care cel dintâi dintre toţi şi-a luat asupra-şi conducerea statului roman, care a supus sub puterea sa lumea întreagă, care a subjugat toate ţările până într'atâta, încât a ocupat în afară de cetatea noastră până şi insulele aşezate departe în sânul Oceanului, şi care a făcut tributari Romanilor chiar şi pe aceia cari nu auziseră de numele de Roman, totuş pe Goţi, deşi a încercat, n'a putut să-i subjuge [1]). Gaius Tiberius era acum al treilea împărat al Romanilor; Goţii totuş, şi sub domnia sa, au rămas independenţi. Acesta era norocul lor, acesta era avantajul lor, acesta era singurul lor gând, să ducă la îndeplinire, pe orice cale, ceeace îi învăţa sfătuitorul lor Deceneu, judecând că este folositor să realizeze. Iar el, observând dispoziţia lor de a-l asculta în toate, şi că ei sunt din fire inteligenţi, i-a instruit aproape în toate ramurile de filosofie; căci era în aceasta el un maestru priceput. El i-a învăţat morala, desbarându-i de moravurile lor cele barbare; i-a instruit în ştiinţele fizicii, făcându-i să trăiască potrivit legilor naturii: legi pe cari transcriindu-le le păstrează până astăzi, numindu-le belagines [2]); i-a învăţat logica, făcându-i cu mintea superiori celorlalte popoare; arătându-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune; demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor şi toate secretele astronomice şi cum creşte şi scade orbita lunei şi cu cât globul de foc al soarelui întrece măsura globului pământesc şi le-a expus sub ce nume şi sub ce semne cele trei sute patruzeci şi şase de stele trec în drumul lor cel repede dela răsărit până la apus spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc. Vezi ce mare plăcere, ca nişte oameni prea viteji, să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, când mai aveau puţintel timp liber din războaie! Puteai să vezi pe unul cercetând poziţia cerului, pe altul proprietatea ierburilor şi ale fructelor, pe acesta studiind creşterea şi scăderea lunii, pe cestălalt observând eclipsele soarelui şi cum prin rotaţia cerului, soarele vrând să atingă regiunea orientală este dus înapoi spre regiunea occidentală şi cum, dându-şi seama de aceste fenomene, se liniştea. Deceneu transmiţând acestea şi alte multe Goţilor, le-a apărut prin ştiinţa sa ca o fiinţă supranaturală şi a ajuns să conducă nu numai pe oamenii de rând, dar chiar şi pe regi. Căci a ales atunci dintre ei pe bărbaţii cei mai no-

1) Cf. Orosius, I. 16.

2) Belagines par a fi o codificare a obiceiurilor Goţilor. Colecţia aceasta nu ni s'a păstrat.

www.dacoromanica.ro

bili şi mai înţelepţi pe care i-a învăţat teologia, i-a sfătuit să cinstească anumite divinităţi şi anumite sanctuare şi le-a dat numele de pilleaţi, fiindcă, după cum bănuesc, aveau capetele acoperite cu o thiară, pe care ei alt nume o numeau pilleus: restul poporului a dat ordin să se numească capillati, nume căruia Goţii, dându-i o mare consideraţie, îl reamintesc până astăzi în cântecele lor.

Iar după moartea lui Deceneu, au avut aproape în aceeaşi veneraţie pe Comosicus, fiindcă era de o potrivă cu el de iscusit. Acesta era considerat la ei pentru priceperea sa, şi ca rege şi ca preot suprem şi ca judecător care împărţea poporului dreptatea în ultima instanţă.

XII.

Coryllus, regele Goţilor. Dacia veche. Situaţiunea sa. Descrierea Dunării.

Dar, după ce Comosicus a părăsit lumea aceasta, s'a urcat pe tron, ca rege al Goţilor, Coryllus care a condus timp de patruzeci de ani popoarele sale în Dacia. Înţeleg Dacia cea veche pe care o ocupă acum popoarele Gepizilor. Această ţară, situată în faţa Moesiei, dincolo de Dunăre, este înconjurată de o cunună de munţi, având numai două intrări, una pela Boutae, alta pela Tapae [1]). Această Gotia pe care strămoşii noştri au numit-o Dacia şi care acum se numeşte Gepidia, cum am spus, se mărgineşte la răsărit cu Aroxolanii [2]), la apus cu Iazygii, la miază noapte cu Sarmaţii şi Bastarnii şi la miază zi cu fluviul Dunărea. Iazygii sunt despărţiţi de Aroxolani numai de fluviul Aluta. Şi fiindcă a venit vorba despre Dunăre, cred că nu e nelalocul său să dau câteva indicaţii despre acest fluviu atât de însemnat. El izvorăşte din câmpia Alamanniei şi primeşte dela izvorul său şi până la gura sa care se varsă în marea Neagră şaizeci de râuri din dreapta şi din stânga [3]), pe o întindere de un milion două sute cincizeci de mii de paşi, având forma unei spinări de peşte, în care se înfig fluviile ca nişte coaste şi în general este cel mai mare fluviu. Pe limba Bessilor se numeşte Hister şi are adâncimea apei, în albia unde este mai profundă, numai de două sute de picioare. Dunărea întrece în mărime pe toate celelalte fluvii, în afară de Nil [4]).

---

1) Vezi *Introducerea*. pag. 18.

2) Aroxolanii = Roxolanii.

3) Ammianus Marcellinus, *Res. gest.* XXII, 8, 44.

4) Mela, II, 1, 8.

www.dacoromanica.ro

Atât despre Dunăre. Să ne întoarcem acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, la subiectul nostru, dela care ne-am depărtat.

XIII.

Dorpaneu, regele Goţilor. Victoriile sale asupra Romanilor în timpul lui Domitian. Ansii.

După un răstimp îndelungat şi pe când domnea împăratul Domiţian, Goţii, de teama lăcomiei acestuia, desfăcură alianţa ce o încheiaseră odinioară cu alţi împăraţi şi începură să devasteze împreună cu şefii lor malurile Dunării, cari erau de mult în stăpânirea imperiului roman, distrugându-le armatele şi omorîndu-le comandanţii. In fruntea acestor provincii se găsea pe atunci ca guvernator, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar la la Goţi conducerea o avea Dorpeneus [1]). Dându-se lupta, Romanii au fost învinşi, iar lui Oppius Sabinus îi s'a tăiat capul şi Goţii, năvălind asupra mai multor castre şi cetăţi, au prădat regiunile ce atârnau de imperiu. Domniţian, în această strâmtoare a alor săi, a plecat cu toate forţele sale în Illiria şi încredinţând conducerea aproape a întregei armate generalului său Fuscus şi câtorva bărbaţi distinşi, i-a ob igat să treacă peste Dunăre, împotriva armatei lui Dorpaneus, pe un pod din corăbii legate împreună. Atunci Goţii, cări nu se lăsară să fie surprinşi, pun mâna pe arme şi chiar la prima ciocnire învinş pe Romani, omoară pe generalul lor Fuscus, îi jefuesc bogăţiile din tabăra soldaţilor şi pun mâna în dreapta şi în stânga pe averile lor. Pentru victoria lor, pe şefii, prin al căror noroc biruiseră, nu i-au mai numit oameni simpli, ci semizei, adică Ansi [2]). Genealogia acestora voesc să o expun în puţine cuvinte, fiecare din ce părinte s'a născut, sau de unde îşi trage originea şi unde şi-a găsit sfârşitul ; iar tu, cetitorule, ascultă-mă fără părtinire, având să spun numai adevărul.

1) Iordanes identifică pe Geto-Daci cu Goţii, după cum mai înainte identificase pe Sciţi cu Goţii — Cf. Orosius, VII, 7.

2) Ansii sunt fiii lui Odin din mitologia scandinavă.

www.dacoromanica.ro

XIV.

Genealogia Amalilor. Ostrogoţi şi Visigoţi.

Deci dintre aceşti eroi, după cum ei însi-şi spun în poeziile lor, cel dintâi a fost Gapt [1]) care a născut pe Hulmul. Hulmul însă a născut pe Augis: iar Augis a născut pe acela care s'a numit Amal, dela care se trage şi originea Amalilor: acest Amal a născut pe Hisarna: Hisarnis însă a născut pe Ostrogotha: Ostrogotha însă a născut pe Hunuil: Hunuil de asemenea a dat naştere lui Athal: Athal a născut pe Achiulf şi Oduulf: Achiulf însă a născut pe Ansila şi Ediulf, Vultuulf şi Hermenerig: Vultuulf însă a născut pe Valaravans: Valaravans însă a născut pe Vinitharius: Vinitharius de asemenea a născut pe Vandiliarius: Vandiliarius a născut pe Thiudemer, Valamir şi Vidimir: Thiudimir a născut pe Theodericus: Theodericus a născut pe Amalasuentha: Amalasuentha a născut pe Athalaricus şi Mathesuentha cu bărbatul său Eutharicus, a cărei rudenie de neam astfel a fost unită cu ea. Căci susnumitul Hermanaricus, fiul lui Achiulf a născut pe Hunimund: Hunimund însă a născut pe Thorismund: Theorismund însă a născut pe Beri-

1) Lista regilor este luată după Cassiodor.

Genealogia regilor Amali

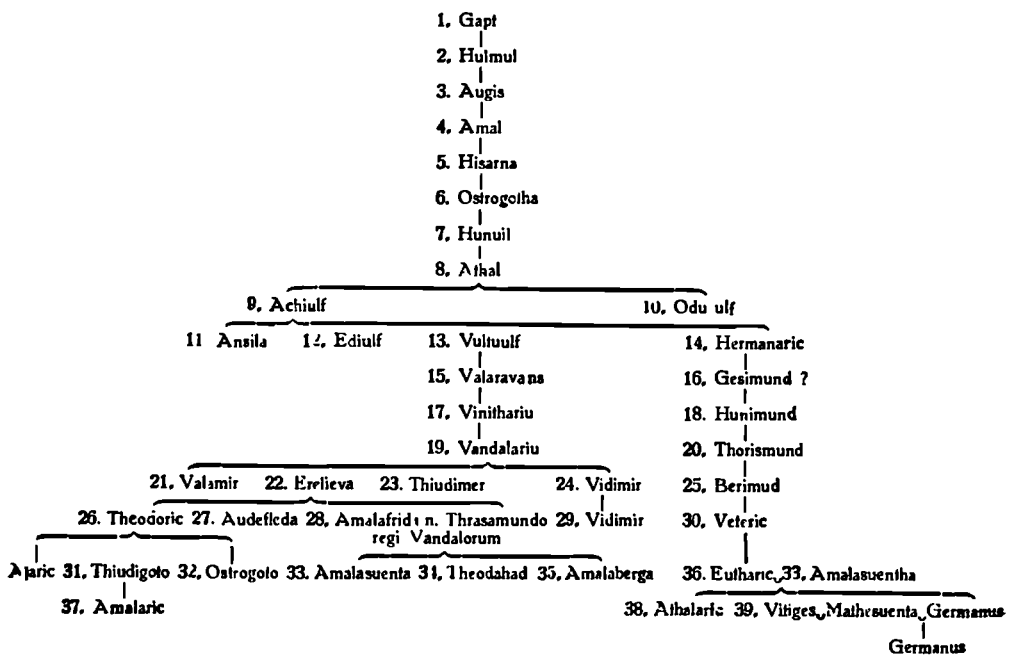

www.dacoromanica.ro

mud: Berimud însă a născut pe Vetericus: Vetericus însă a născut pe Euthericus care unindu-se cu Amalasuintha a născut pe Athalaricus şi Mathesuenta şi Athalaricus murind în anii copilăriei, Vitiges a luat în căsătorie pe Mathesuentha, cu care n'a avut copii şi fiind aduşi împreună de Belisariu la Constantinopol şi Vitiges murind a luat-o în căsătorie patriciul Germanus, un fiu al fratelui împăratului Iustinian şi pe care a făcut-o patricie ordinară. Cu aceasta a născut un fiu de asemenea Germanus cu numele; iar, Germanus murind, văduva însă-şi nu s'a mai căsătorit. Cum însă şi ce fel s'a distrus regatul Amalilor o vom arăta în alt loc [1]) dacă Domnul ne va ajuta.

Acuma însă să ne întoarcem la aceea de unde ne-am depărtat şi să arătăm cum şirul neamului de care vorbim a pus capăt peregrinaţiunilor sale. Căci istoricul Ablabius ne spune că în vreme ce se găseau, după cum am zis, în Scitia pe ţărmul mării Negre, o parte din ei care se aflau în regiunile orientale şi aveau în fruntea lor pe Ostrogotha, s'au numit Ostrogoţi, adecă orientali; nu se ştie după numele lui sau după loc; ceilalţi însă Visigoţi, adecă din partea de apus.

XV.

Originea împăratului Maximin. Forţa sa. Persecuţia creştinilor. Moartea sa.

Despre aceştia am spus mai sus că, după ce au trecut Dunărea, au trăit câtăva vreme în Moesia şi în Tracia, şi că dintre urmaşii lor au fost şi Maximinus [2]), un împărat, după Alexandru, fiul lui Mamaea. Căci, după cum susţine Symmachus în cartea a cincea a istoriei sale, „după moartea lui Alexandru, zice el, a fost ales de împărat de către armată Maximin, născut în Tracia din părinţi de jos, dintr'un tată got cu numele de Micca şi dintr'o mamă alană ce se chema Ababa". El a domnit trei ani, când a pornit război în contra creştinilor şi şi-a pierdut şi împărăţia şi vieaţa. El, pe când domnea împăratul Sever şi pe când acesta sărbătorea ziua de naştere a fiului său, a venit dela ţară în armată, ca tânăr, şi după o vieaţă petrecută păscând vitele la câmp. Împăratul dădu-se tocmai nişte jocuri militare. Văzându-le Maximin, deşi era un tânăr jumătate barbar, fiindcă erau puse înainte premii, ceru dela împărat, în limba sa părintească, să-i dea voie să se lupte cu soldaţii încercaţi. Împăratul Sever, mirându-se de mărimea lui — căci era, după cum se spune, de o statură înaltă de peste opt picioare — a dat ordin ca el să se ia la trântă cu ordo-

1) Vezi cap. LX. 315.

2) Capitolinus. *Vita Maximini.* 1. 2. 3. 4. 5.

www.dacoromanica.ro

nanţele soldaţilor, pentru ca să nu expună pe ostaşi la ocara unui om de jos. Atunci Maximin a trântit la pământ şaisprezece ordonanţe, cu atâta uşurinţă, că a doborît pe fiecare în parte, fără nici o clipă de răpaus. Şi astfel, luând premiul, s'a dat ordin ca să fie primit în armată şi cele dintâi servicii le-a făcut în cavalerie. Trei zile în urmă, când împăratul a ieşit la câmpul de exerciţii, l-a văzut abătându-se ca un barbar dela disciplina militară şi a poruncit tribunului să-l readucă la disciplina romană. El însă, înţelegând că împăratul vorbeşte de el, s'a apropiat şi a început să alerge înaintea împăratului care mergea călare. Atunci împăratul, dând pinteni calului său care mergea încet, l'a făcut prin diferite ocoluri în dreapta şi în stânga, să se obosească şi în urmă îi zise: „după alergarea asta mai vrei să te lupţi, Tracule?", „Impărate, îi răspunse, cât doreşti". Atunci Sever, descălecând de pe cal, a poruncit ca cei mai neobosiţi soldaţi să se ia la luptă cu el. Dar el a culcat la pământ pe şapte dinte cei mai voinici tineri, fără să respire, ca şi mai înainte, nici o clipă, şi el singur a fost dăruit de împărat cu premii de argint şi cu brăţare de aur şi, apoi, s'a dat ordin ca să facă parte din trupa de straje a împăratului. In urmă, subt Antonin Caracalla a ajuns sergent şi, mărindu-şi reputaţia prin fapte, a trecut mai multe grade şi, ca preţ al silinţelor sale, a obţinut rangul de centurion. Totuş mai târziu, când Macrin a ajuns la domnie, a părăsit serviciul militar, timp de trei ani şi având rangul de tribun, n'a dat niciodată ochii cu Macrin, socotindu-l nevrednic de a domni, fiindcă îşi câştigase domnia printr'o crimă. In urmă, subt Eliogabal, ca şi subt fiul acestuia Antonin, s'a întors înapoi şi şi-a luat locul de tribun şi, după aceasta, s'a luptat admirabil în contra Parţilor subt Alexandru, fiul lui Mamaea. Acesta fiind ucis în răscoala militară dela Mogontiac [1]). a fost făcut el însu-şi ca împărat într'o alegere a armatei, fără un senatus consultum. El şi-a întinat toate faptele sale cele bune printr'o rezoluţie urîtă de a se persecuta creştinii şi a fost ucis la Aquileia de Puppio şi a lăsat domnia lui Philipp, Toate acestea de aceea le-am împrumutat din istoria lui Symmachus, în această lucrare a noastră, ca să arătăm că poporul acesta, despre care trătăm aci, a ajuns până la cea mai înaltă culme a domniei romane. Dar trebuie să revenim la punctul, de unde a început digresiunea noastră.

1) Orosius, VII. 18.

www.dacoromanica.ro

XVI.

Goţii la marea Neagră. Goţii federaţi ai Romanilor. Devastarea Moesiei şi Traciei. Asediul oraşului Marcianopolis. Fundarea acestui oraş.

Căci acest popor a avut o strălucire extraordinară în ţinuturile în cari trăia, adecă pe ţărmii teritoriului scitic dela marea Neagră, stăpânind fără să-i discute cineva regiuni atât de întinse, atâtea sinuri de mare şi cursurile atâtor fluvii: subt mâna sa a căzut adeseori Vandalul, i-a plătit tribut Marcomannul, i-au fost robiţi principii Quazilor. In adevăr, subt domnia împăratului roman Philipp, de care am vorbit mai sus, şi care, înnainte de Constantin, a fost singurul împărat creştin împreună cu fiul său, de asemenea Philipp, şi sub domnia căruia, în anul al doilea, Roma a împlinit mia de ani, Goţii, fiind tocmai nemulţumiţi că li s'a retras solda, din prieteni ce erau, s'au prefăcut în duşmani; căci ei, deşi trăiau retraşi sub regii lor, erau totuş federaţi ai statului roman şi primeau în fiecare an daruri de la el. Ce mai vorbă? Trecând atunci Ostrogota cu ai săi peste Dunăre, a început să jefuiască Moesia şi Tracia. Filip trimise împotriva lui pe senatorul Decius. Acesta, venind în fruntea trupelor sale şi neobţinând nici un succes asupra Goţilor, şi-a concediat soldaţii, trimiţându-i pe la căminurile lor, ca oameni particulari, ca şi cum din neglijenţa lor ar fi trecut Goţii Dunărea şi, răzbunându-se oarecum asupra lor, se întoarce la Filip. Soldaţii însă, văzându-se concediaţi după atâtea necazuri îndurate, alergară, în supărarea lor, la ajutorul lui Ostrogota, regele Goţilor. Acesta după ce i-a primit, s'a înflăcărat de vorbele lor şi a format numai decât o armată de treizeci de mii de oameni gata de luptă; s'a unit apoi şi cu Taifalii şi cu unii dintre Astringi şi încă şi cu trei mii de Carpi, un neam de oameni totdeauna gata de războiu şi cari adeseori au fost primejdioşi pentru Romani; pe aceştia totuş, în urmă, în timpul domniei împăratului Dioclitian şi Maximian, i-a biruit principele Galerius Maximinus şi i-a supus statului roman [1]). Deci, după ce Ostrogota a adăugat la aceştia pe Goţii săi şi pe Peucinii din insula Peuce ce se găseşte la gurile Dunărei, unde ea se varsă în Pontul Euxin, a pus în fruntea lor drept conducători pe Argaith şi pe Guntheric, cei mai viteji din neamul lor. Aceştia, trecând îndată peste Dunăre pe un pod, după ce au jefuit a doua oară Moesia, au atăcat Marcianopolis, faimoasa metropolă a acestei provincii şi după un lung asediu, au părăsit-o, primind bani dela cei ce se găseau înlăuntrul cetăţii. Şi, fiindcă am amintit despre Marcianopolis [1]), e bine să spunem câteva cuvinte

1) Marcianopolis, Devnia de astăzi, din Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

despre fundarea acesteia. Căci această cetate a întemeiat-o, după cum se spune, împăratul Traian în următorea împrejurare. O fată, fiica surorii sale Marcia, pe când se scălda în acel fluviu care, cu numele de Potamos, izvorăşte din mijlocul cetăţii, având o apă limpede şi gustoasă, când a voit să ia apă de aci, vasul de aur ce-l avea i-a căzut din întâmplare în adâncime, îngreunat de greutatea metalului şi a apărut apoi mai departe la suprafaţă. Faptul era ceva neobişnuit, ca un vas gol să fie înghiţit de apă şi odată plin cu apă, să înnoate desupra undelor. Traian s'a mirat când a aflat de toate acestea şi crezând că o zeitate oare care locueşte în izvor, a numit cetatea ce a fundat aci Marcianopolis, după numele surorii sale.

XVII.

Gepizii şi Goţii. Originea Gepizilor. Vividarii. Victoriile lui Fastida, regele Gepizilor. Infrângerea Gepizilor de regele Ostrogota.

De aci, Getul, după cum spuneam, după un lung asediu, s'a întors acasă îmbogăţit de banii primiţi. Poporul Gepizilor însă, văzându-i aşa deodată învingători peste tot locul şi îmbogăţiţi de prăzi, plini de invidie, pun mâna pe arme împotriva rudeniilor lor. Dacă mă întrebi cum sunt Goţii înrudiţi cu Gepizii, ţi-o voiu spune în puţine cuvinte. Trebuie să-ţi aduci aminte că am spus la început[1]) că Goţii, ieşind cu regele lor Berich din sânul insulei Scandza, au fost duşi numai pe trei corăbii pe malul de dincoace al Oceanului, adică în Gothiscandza. Una dintre aceste trei corăbii înaintând, după cum se întâmplă, mai încet decât celelalte, se spune că a dat numele neamului, căci pe limba lor leneş se zice gepanta. De aci s'a făcut că în decursul timpului şi prin corupţie dintr'un nume de ocară să se nască numele Gepizilor. Căci fără îndoială şi aceştia îşi trag originea din neamul Goţilor; dar, fiindcă, după cum am spus, gepanta însemnează ceva leneş şi încet, dintr'o vorbă de ocară s'a născut fără intenţie numele Gepizilor şi cred că li se potriveşte de minune, căci ei sunt mai încetinei ca spirit şi mai greoi ca iuţeală corporală. Deci, aceşti Gepizi au fost cuprinşi de invidie, pe când se găseau în provincia Spesis, pe o insulă înconjurată de vadurile fluviului Viscla, pe care în limba părinţilor lor o numeau Gepedoios. Astăzi această insulă o locueşte, după cum se spune, naţia Vividaria[2]), Gepizii trecând în alte ţări mai bune. Aceşti Vividarii se ştie

1) Cap. IV. 25.

2) Vividaria, mai sus Vidivarii.

www.dacoromanica.ro

că din diferite naţii s'su strâns la un loc ca într'un azil şi au format un singur popor. Deci, după cum spuneam, Fastida, regele Gepizilor, dând îmbold poporului său liniştit, a mărit cu armele hotarele patriei sale. Căci a distrus aproape cu totul pe Burgundzoni şi a subjugat şi alte câteva popoare. Şi, provocând nebuneşte şi pe Goţi, a călcat, el cel dintâi, printr'un atac vinovat legăturile de rudenie şi, împins de o îngânfare fără de margini, în vreme ce adăuga ţinuturi noi pentru poporul său, îşi împuţina de locuitori propria sa naţiune. Trimiţând deci soli la Ostrogotha, subt a căruia conducere se găseau încă atât Ostrogoţii cât şi Visigoţii, adică ambele popoare de acelaşi neam, i-a cerut, deoarece el se găsea închis de munţi înalţi şi strâmtorat de păduri dese, una din două, sau să se pregătească de războiu sau să-i pună la dispoziţie o parte din ţara sa. Atunci Ostrogotha, regele Goţilor, care era un bărbat de caracter, respunse delegaţilor că el are groază de războiu şi-i vine greu să-l poarte şi că, peste tot, este o crimă să se lupte cu popoare înrudite, dar că teritorii nu-i cedează. Ce să mai spun? Gepizii pun mâna pn arme; în contra lor, spre a nu părea că-i este teamă, a pornit la luptă şi Ostrogotha; se ciocnesc lângă oraşul Galtis, pe lângă care curge fluviul Auha[1]) şi aci s'a dat o luptă cu mare curaj din ambele părţi, ca unii cari aveau aceleaşi arme şi acelaşi sistem de luptă; dar pe Goţi i-a ajutat şi o cauză mai dreaptă şi iuţeala lor firească. In sfârşit, partida Gepizilor a început să dea înapoi, iar noaptea a pus capăt luptii. Atunci Fastida, regele Gepizilor, părăsind câmpul de dezastru al alor săi, a fugit în patria sa pe atât de umilit de ruşinoasă ocară, pe cât fusese mai înainte plin de îngâmfare. Goţii se întorc victorioşi şi mulţumiţi de plecarea Gepizilor, şi, câtă vreme a trăit Ostrogotha, ei petrec în pace şi în fericire în patria lor.

XVIII.

Cniva conduce pe Goţi în Moesia. Infrângerea Romanilor. Moartea lui Decius.

După moartea acestuia, Cniva, împărţindu-şi armata în două, pe unii i-a îndemnat să devasteze Moesia, ştiind că, din cauza nepăsării împăraţilor, ţara este lipsită de apărători, iar el, cu şaptezeci de mii de soldaţi, s'a urcat spre Uscia[2]) adecă spre Novae[3]) De aci, fiind respins de generalul Gallus, s'a dus

1) Vezi *Introducerea*, pag. 14.

2) Uscia, Oescus la gura Iskerului.

3) Novae: Sunt mai multe cetăţi cu acest nume. Novae de aci este din Moesia Inferior.

www.dacoromanica.ro

la Nicopole, o cetate foarte vestită, așezată lângă fluviul Iatrus. Această cetate a zidit-o Traian, după înfrângerea Sarmaților, și a numit-o cetatea Victoriei [1]). Venind aci împăratul Decius, Cniva s'a retras în părțile Hemului, care nu e departe de aici, de unde după ce a făcut pregătiri, s'a grăbit să meargă la Philippopole.

Impăratul Decius, aflând despre retragerea lui și dorind cu tot dinadinsul să vie într'ajutorul cetății, a trecut lanțul munților Hemus și a ajuns la Beroe. Și în vreme ce își odihnea caii și armata obosită, Cniva cu Goții săi dădu buzna peste ei, ca fulgerul, și, distrugând armata romană, a pus în urmărire pe împărat cu puțintei oameni, cari putuseră să fugă, iarăș până la Euscia dincolo de munți, în Mysia, unde pe atunci Gallus, ca miles limitis, se găsea în tabără cu cea mai mare parte din oaste. Și după ce a unit armata de aci cu cea dela Uscus, se pregătea pentru o nouă luptă. Cniva însă, după un asediu mai îndelungat al Philippopolului, a pătruns înlăuntru și după ce a prădat cetatea, s'a unit cu generalul Priscus care fusese în cetate, având să lupte împreună împotriva lui Decius. Și, după ce au început bătălia, lovesc, rănindu-l de moarte, cu o săgeată pe fiul lui Decius. Observând aceasta tatăl, se spune că pentru a întări curajul soldaților săi, n'ar fi zis decât: „nimeni să nu se întristeze: pierderea unui soldat nu este o scădere pentru forțele statului"; totuș, neputând rezista durerii părintești, dădu năvală asupra dușmanilor, căutând să răzbune moartea fiului său; și, ajungând la Abrittus [2]), o cetate în Moesia, a fost înconjurat de dușmani și omorît și el, punând astfel capăt și domniei sale și vieții sale. Locul acesta se numește și astăzi altarul lui Decius, fiindcă înainte de bătaie nenorocitul făcuse mari jertfe pentru idolii păgâni.

XIX.

Gallus și Volusianus. Ciuma în timpul domniei acestora. Revolta lui Aemilian. Moartea sa. Alianța cu Goții.

După moartea lui Decius, au fost aleși atunci ca împărați ai Romanilor, Gallus și Volusianus, când o boală molipsitoare, aproape asemenea cu acea pe care am îndurat-o înainte cu nouă ani [3]), a îndoliat fața întregului glob pământesc, pustiind peste măsură mai ales Alexandria și localitățile din întreg Egiptul. Istoricul Dionysius ne-a expus acest dezastru într'o povestire demnă de plâns și a descris-o și venerabilul martir al lui

1) Cetatea Victoriei, Nico-polis.

2) Vezi *Cetăți și orașe în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 72.

3) An. 541—543.

www.dacoromanica.ro

Christos, episcopul Cyprian într'o carte intitulată despre Mortalitate[1]). Tot pe vremea aceasta, şi un oarecare Emilian, când a văzut că Goţii din cauza nepăsării împăraţilor, jefuesc mereu Moesia şi că îşi iau libertăţi şi că nu pot fi împiedicaţi de nimeni fără de mari sacrificii şi, gândindu-se deaşişderea că poate să-şi încerce norocul, a pus mâna pe putere în Moesia şi a început să cuprindă cu forţă armată totul şi să jefuiască cetăţi şi popoare. Dar, în câteva luni, mulţimea ce s'a îngroşat în jurul lui, revoltându-se, nu puţine pierderi a pricinuit statului. Iar el pieri la începutul încercării sale criminale şi şi-a pierdut şi vieaţa şi domnia după care ofta. Cât despre susnumiţii împăraţi Gallus şi Volusianus, cu toate că au domnit aproape doi ani şi au părăsit această lume, totuş în aceşti doi ani, în cari au domnit, a fost liniste peste tot şi au fost iubiţi de toţi, afară doar că li s'a imputat un singur lucru nenorocului lor, adecă epidemia generală, dar aceasta de oameni cari nu-şi dau seama şi de calomniatori cari au obiceiul ca să critice cu dintele răutăţii vieaţa altora[2]). Ei însă, odată ce au ajuns la domnie, au încheiat un tratat cu poporul Goţilor. Şi, nu după un lung răstimp, murind ambii regi[3]) a pus mâna pe domnie Gallienus.

XX.

Năvălirea Goţilor în Asia. Arderea templului din Efes. Pustiirea Traciei. Cucerirea cetăţii Anchial.

Şi, în vremea ce împăratul se dedea din ce în ce mai mult desfrânărilor, şefii Goţilor, Respa, Veduc şi Tharuaro, luând nişte corăbii, au trecut în Asia, traversând strâmtoarea Hellespontului şi jefuiră mai multe cetăţi din această provincie, dând foc vestitului templu al Dianei din Efes pe care, după cum am spus[4]) îl fondaseră odinioară Amazoanele. Intrând apoi în ţinuturile Bithiniei, distruseră Chalcedonia, restaurată în urmă de Cornelius Abitus, în parte, şi care astăzi, deşi se bucură de vecinătatea unei cetăţi regeşti, păstrează totuş ca indiciu pentru posteritate câteva din ruinele sale. Deci, Goţii plini de noroc pun mâna pe prăzi şi pe spolii şi se retrag prin strâmtoarea Hellespontului, prin aceleaşi regiuni, după ce au jefuit în drumul lor Troia şi Ilium cari, fiind în câtva reparate, după acel faimos război al lui Agamemnon, sunt acum din nou distruse de sabia duşmană. Deci, după un astfel de jaf,

1) Hieronymus *Chron.* a. 2269.

2) Cf. Orosius. *op. cit.*. VII.

3) Regi. adecă în înţelesul de împăraţi.

4) Cap. VII. 51.

www.dacoromanica.ro

săvârşit în Asia, avea acum şi Thracia să sufere sălbătăcia lor. Căci aci, la poalele muntelui Hemus, în vecinătatea mării, atacând cetatea Anchialos, intrară în ea, cetate pe care o fundase odinioară Sardanapalus, regele Parţilor, între ţărmul mării şi poalele Hemului. Se spune că aci au rămas mai multe zile, desfătându-se în băile de ape calde cari sunt situate la o depărtare de douăsprezece mile de cetatea Anchialos şi cari ţâşnesc din fundul izvorului lor de foc şi sunt, între celelalte nenumărate localităţi de băi termale, cele mai de seamă din toată lumea şi cele mai bune pentru sănătatea bolnavilor.

XXI.

Împăratul Maximian se luptă cu ajutorul Goţilor în Asia şi Africa. Goţii federaţi ai Romanilor.

De aci, întorcându-se la propriile lor locuinţe, au fost chemaţi după aceea de împăratul Maximian să dea ajutor Romanilor împotriva Parţilor, cu cari s'au luptat în general cu bună credinţă, ca trupe auxiliare. Dar, după ce principele Maximinus a pus pe fugă, numai cu ajutorul lor, pe Narses, regele Perşilor, nepotul marelui Sapor, şi a pus mâna pe toate averile lui, împreună cu soţiile şi fiii lui şi după ce Dioclitian a biruit în Alexandria pe Achilles şi după ce Maximinus Herculius a sdrobit în Africa pe Quinquegentiani [1]), au început, pacea fiind asigurată pentru statul roman, să nesocotească pe Goţi. Căci, înainte vreme, fără de ei, cu greu s'a luptat armata romană împotriva oricăror popoare. In toate împrejurările se vede clar că alergau la ajutorul lor: astfel şi subt Coustantin au fost chemaţi şi au luat armele în contra rudei sale Licinius şi l'au învins şi, închizându-l în Thessalonic, l-au lipsit de imperiu, ucizându-l cu sabia victoriosului Constantin. Şi, când acesta a fundat faimoasa cetate, rivala Romei, numită după numele său, Goţii au intervenit cu ajutorul lor şi, încheiând un tratat cu împăratul, i-au oferit împotriva diferitelor neamuri un sprijin de patruzeci de mii de oameni. Numărul şi armata aceasta se găseşte până şi astăzi în serviciul statului, ca federaţi. Câci, pe atunci, subt domnia regilor lor Ariaric şi Aoric, situaţia Goţilor era înfloritoare. După moartea acestora, a venit ca urmaş la domnie Geberich, om distins şi ca virtute şi ca nobleţă.

---

1) Orosius VII, 25.

www.dacoromanica.ro

XXII.

Originea lui Geberich, regele Goţilor. Atacul în contra lui Visimar, regele Vandalilor. Luptele lor la malurile Mureşului. Stabilirea în Pannonia a Vandalilor învinşi.

Căci acest Geberich, născut din tatăl său Hilderith, din moşul său Ovida, din strămoşul său Nidada, n'a fost mai pe jos în fapte strălucite decât gloria neamului său. Dorind ca începuturile domniei sale să le inaugureze prin supunerea Vandalilor, a pornit împotriva lui Visimar, regele acestora, care era din tribul Asdingilor, cel mai de seamă din toate triburile şi era foarte războinic. După spusa istoricului Dexippus [1]), ei au ajuns dela Ocean până în regiunile noastre, abia în decurs de un an de zile, din cauza mărimii teritoriilor pe cari ei au trebuit să le străbată. Atunci ei ocupau locurile unde astăzi locuesc Gepizii, lârgă fluviile Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia care întrece pe toate celelalte în mărime [2]). Pe vremea aceea Vandalii se mărgineau la răsărit cu Goţii, la apus cu Marcomanii, la miazănoapte cu Hermundurii, la miazăzi cu Dunărea ce se mai numeşte şi Istrul. Pe când deci Vandalii se găseau aici, li s'a declarat războiu de Geberich, regele Goţilor, la ţărmul fluviului numit mai sus Marisia, unde, după ce s'au luptat câtva timp cu puteri egale, în cele din urmă însuşi regele Vandalilor Visimar este doborît cu o mare parte din neamul său. Iar Geberich, distinsul şef al Goţilor, după ce a biruit şi a jefuit pe Vandali, s'a întors acasă de unde plecase. Atunci prea puţinii Vandali cari scăpaseră, după ce au strâns ceata tuturor celor ce puteau să poarte armele, şi-au părăsit patria lor cea nenorocită şi au cerut dela împăratul Constantin să li se dea Pannonia şi au rămas aci timp de patruzeci de ani, supunându-se decretelor împărăteşti, ca locuitori ai provincii. De aci, multă vreme mai târziu, fiind chemaţi de Stilicon, magister militiae, exconsul şi patriciu, au ocupat Gallia, unde au jefuit popoarele vecine, fără însă sa se fi aşezat în locuinţe stabile.

XXIII.

Hermanaric, regele Goţilor. Cuceririle sale.

Câtva timp în urmă, după moartea lui Geberich, regele Goţilor, a urmat la domnie Hermanaric, cel mai vestit din familia Amalilor care a supus şi a adus să asculte de legile

1) Dexippus, *Frag.* 24, pag. 685, în *Frag. Hist. Graec.* III, ed. Müller.
2) Vezi *Introducerea*, pag. 16.

www.dacoromanica.ro

sale pe foarte multe popoare războinice din răsărit. De aceea, cu drept cuvânt, unii dintre strămoşii noştri l-au compărat cu Alexandru cel Mare. Căci avea subt autoritatea sa popoarele pe cari le supusese Golthescythii, Thiuzii, Inaunxii, Vasinabroncii, Merenii, Mordenii, Imniscarii, Rogii, Tadzanii, Athaulii, Navegii, Bubegenii, Colzii [1]). Dar, fiindcă ajunsese vestit prin subjugarea atâtor popoare, nu s'a răbdat să nu supună şi pe Heruli, un popor peste care stăpânea Halaric; după ce a ucis o parte din ei, pe ceilalţi i-a subjugat. Căci numitul popor, după spusa istoricului Ablavius, locuind în nişte locuri mlăştinoase de lângă băltile Meotide, pe cari Grecii le numesc ele, s'au numit Eluri [2]), un neam de oameni pe cât de iuţi pe atât de îngâmfaţi. Pe acea vreme nu era popor care să nu fi voit să-şi aleagă dintre ei în lupte oameni din infanteria lor uşor înarmată. Dar, deşi iuţeala lor le-a adus folos adeseori faţă de alţi luptători, totuş, faţă de tăria greoaie, şi faţă de încetineala Goţilor, au trebuit să rămână mai prejos şi soarta a voit ca şi ei să se supună între celelalte popoare getice regelui Hermanaric. După distrugerea Herulilor, Hermanaric a pornit de asemenea cu armele împotriva Venethilor, cari, măcar că erau puţin războinici, dar fiind puternici ca număr, au încercat la început să se împotrivească. Dar, mulţimea nedisciplinată n'are nici o valoare; mai ales când nu vrea Dumnezeu, şi când soseşte o armată numeroasă. Căci ei, după cum am arătat-o la începutul expunerii noastre, sau în lista popoarelor, deşi au ieşit din aceeaşi tulpină, poartă acum trei numiri diferite şi anume: Venetai, Anti şi Sclavani. Aceştia, cu toate că astăzi, pentru păcatele noastre, s'au revoltat peste tot locul, pe atunci erau supuşi cu toţii domniei lui Hermanaric. Şi, de asemenea, şi naţiunea Aestilor, cari sunt stabiliţi pe malurile cele mai îndepărtate ale Oceanului, tot el a supus-o prin prevederea şi curajul său şi ca preţ al necazurilor sale a stăpânit toate popoarele din Scitia şi din Germania.

XXIV.

Originea Hunilor. Trecerea balţilor Meotide. Subjugarea Sciţilor şi Alanilor. Descrierea Hunilor. Supliciul Sunildei. Ostrogoţii părăsiţi de Visigoţi. Moartea lui Hermanaric.

Dar, nu după un lung răstimp, după cum ne spune Orosius [3]), Hunii, cel mai grozav popor prin sălbăticia sa, dă nă-

1) Sunt numele triburilor finnice.

2) Elurii sunt Heruli, goniţi din Scandinavia de Danezi şi stabiliţi la marea Neagră.

3) Orosius. VII. 33. 10.

www.dacoromanica.ro

vală peste Goți. Căci iată ce ne spun izvoarele vechi în privința originii lor. Filimer, regele Goților, fiul lui Gadaric cel Mare, și care a fost al cincilea șef al Goților, după plecarea lor din insula Scandza, și despre care am spus mai sus că a intrat cu națiunea sa în țările Scitiei, a descoperit în poporul său niște vrăjitoare pe cari în graiul părintesc le numește el însu-și Haliurunne [1]); neavând nici o încredere în ele le-a gonit din mijlocul alor săi și punându-le pe fugă departe de armata sa, le-a silit să trăiască rătăcind prin țări străine. Spiritele necurate ce cutreeră pustietățile le-au văzut și unindu-se cu ele au dat naștere acestui neam de oameni de o grozavă sălbătecie. Ei au trăit la început în bălți, oameni mărunți, negricioși, prăpădiți, oameni numai în aparență, graiul lor de abia sămănând cu graiul omenesc. Aceasta era originea Hunilor cari au sosit la frontierele Goților. Națiia lor sălbatică, după cum ne spune istoricul Priscus, locuia pe malurile de dincolo ale bălților Meotide, neavând altă ocupație decât vânatul; în urmă, înmulțindu-se cât un popor, turburau liniștea popoarelor învecinate prin hoțiile și prădăciunile lor. Niște vânători din neamul lor, umblând ca de obiceiu, după vânat pe malurile de dincolo ale bălții Meotide, au observat cum li s'a arătat deodată o cerboaică, intrând în baltă și, când înaintând când oprindu-se, li s'a oferit drept călăuză de drum. Vânătorii luându-se pe urma ei trecură cu piciorul balta Meotidă pe care o socoteau de netrecut, întocmai ca și o mare. In curând, când li s'a arătat înaintea țara scitică, cerboaica a dispărut. Spiritele acelea din cari își trag originea Hunii cred că au făcut-o din ură împotriva Sciților. Hunii însă, cari nu-și inchipuiau de fel că ar mai fi o altă lume dincolo de balta Meotidă, fură cuprinși de admirație pentru țara Scitică și cum sunt ei oameni iscusiți, au socotit că o zeitate le-a arătat lor acel drum necunoscut de nimenea până atunci; se întorc acasă la ai lor, le istorisesc întâmplarea, laudă Sciția atâta, până ce conving națiia lor să se grăbească să plece în Scitia pe calea ce le-o indicase cerboaica și pe toți câți întâlniră în calea lor la intrare în Sciția îi jertfesc Victoriei, pe ceilalți, îi supun și îi subjugă. Căci, îndată ce trecură peste acea baltă nemărginită, cuprinseră numai decât, ca într'un vârtej, pe Alpidzuri [2]), pe Alcildzuri, pe Itimari, pe Tuncarsi și pe Boisci, popoare ce locuiau pe malul de dincoace al Scitiei. Subjugară, biruindu-i în mai multe lupte, și pe Alani cari nu erau mai pe jos decât ei în bătălii, dar neasemenea cu ei în moravuri și în felul lor de viață [3]). Căci, deși li s'ar fi

1) Aliorumnae, vezi Du Cange. *Glos.* sub voce.

2) Alpidzuri..., Boisci vezi *Ambasadele* lui Priscus. *Izv. Ist. Rom.* VIII, pag. 81.

3) Cf. Ammian Marcell., XXXI, 2, 21.

www.dacoromanica.ro

putut împotrivi cu armele în mâini, totuş nu puteau să reziste înfăţişerii lor îngrozitoare şi fugeau de privirea lor. In adevăr, Hunii erau grozav de negri, iar faţa lor era, dacă se poate spune aşa, o masă de carne fără formă; ei n'aveau ochi, ci mai mult nişte puncte negre. Siguranţa lor şi curajul lor îl trăda privirea lor înfiorătoare, căci sunt cruzi până şi faţă de copii lor nou născuţi: băieţilor le taie cu ferul obrajii pentru ca înainte de a suge lapte să fie siliţi să se obişnuiască cu rănile. De aceea, ei ajung la bătrâneţe fără de barbă, şi băieţi mari lipsiţi de orice frumuseţe, fiindcă faţa lor brăzdată de fier împiedică prin cicatrici creşterea la timp a frumuseţiii părului. Ca statură ei sunt mici, dar iuţi şi îndemânateci la mişcări, la călărie sunt sprinteni; sunt laţi în spate şi sunt totdeauna înarmaţi cu arcuri şi săgeţi, ţepeni cu gâtul şi cu capul ridicat de îngânfare. Ei subt figură de om, trăiesc într'o barbarie de fiară [1]).

Când au văzut Goţii acest neam de oameni cu mişcări repezi şi jefuitori de multe popoare, s'au înspăimântat şi au început să chibzuiască împreună cu regele, cum ar putea să se pună la adăpost de un astfel de duşman. Căci Hermanaric, regele Goţilor, deşi ieşise triumfător, după cum am spus mai sus, asupra mai multor popoare, totuş era îngrijat de sosirea Hunilor, când naţia necredincioasă a Rosomonilor, care pe atunci îi era supusă împreună în alte popoare, profită de următoarea împrejurare ca să-l părăsească: Bărbatul unei femei, numită Sunilda, din acest popor, fiindcă a părăsit pe rege cu necredinţă, acesta furios a dat ordin ca femeea să fie spintecată în bucăţi, legând-o de nişte cai sălbatici pe cari i-a luat la goană. Fraţii acesteia, Sarus şi Ammius, spre a răzbuna moartea surorii lor, loviră în piept cu arma pe Hermanaric [2]); din cauza rănii fără vindecare, de aci înainte regele şi-a dus o viaţă de bolnav. Profitând de această stare de boală a sa, Balamber, regele Hunilor, porni cu războiu împotriva regiunii Ostrogoţilor, de cari tocmai se despărţiseră acum Visigoţii din pricina rivalităţii dintre ei. Intr'aceea Hermanaric, ne mai putând suporta vieaţa, atât din cauza durerii rănii sale, cât şi din cauza atacurilor Hunilor şi-a dat sufletul, fiind foarte bătrân şi împlinind vârsta de o sută zece ani. Moartea sa a dat prilej Hunilor să aibă precădere asupra Goţilor, de cari am spus că locuesc în regiunile orientale şi se numesc Ostrogoţi.

---

1) Ammian Marcell, XXXI, 2. I.

2) După Ammian Marcellin. Hermanaric s'a sincus — voluntaria morte.

www.dacoromanica.ro

XXV.

Spaima Visigoților. Stabilirea lor, cu învoirea împăratului, în regiunile de peste Dunăre, în Dacia Ripensă, în Moesia și Tracia. Arianismul Goților

Visigoții, adecă ceilalți tovarăși ai lor, cari locuiau în teritoriul de apus, se găseau în aceeași groază ca și frații lor și nu știau, din cauza Hunilor, ce hotărîre să ia; după multă chibzuire trimiseră, în sfârșit, după o înțelegere comună, o deputație în Romania, la împăratul Valens, fratele împăratului Valentinian I-iu, spre a cere să li se acorde o parte din Tracia sau din Moesia ca locuințe, unde să se stabilească, având să trăiască după legile lui și având să fie supuși autorității lui. Și, spre a-i inspira și mai multă încredere, îi făgăduesc că dacă le ar da oameni cunoscători ai limbii lor, s'ar face creștini. Aflând Valens despre aceasta s'a felicitat și le-a încuviințat numai decât ceeace el însuși ar fi dorit să le propună și, primind Goți în regiunile Moesiei, i-a stabilit ca un zid de apărare al regatului său în potriva celorlalte popoare. Și fiindcă pe atunci împăratul Valens era cucerit de perfidia ariană și închisese toate bisericile de credința noastră, le-a trimis predicatori din secta sa cari vărsară acolo în sufletele noilor veniți și ignoranți veninul ereziei lor. Și astfel Visigoții au fost prefăcuți mai degrabă Ariani decât creștini [1]). Din partea lor, ei predicară evanghelia atât Ostrogoților cât și Gepizilor, rudele și aliații lor, transmițându-le cultul acestei erezii și atraseră la cultul acestei secte toate popoarele de limba lor. Și ei, după cum am spus, trecură peste Dunăre și se așezară cu îngăduiala împăratului în Dacia Ripensă, în Moesia și în Tracia.

XXVI.

Foamete la Visigoți. Cruzimea și lăcomia generalilor romani. Revolta Visigoților și devastarea provinciilor nordice. Lupta lui Valens împotriva lor. Moartea împăratului.

A dat peste ei, cum se întâmplă de obiceiu popoarelor încă nestabilite definitiv într'o țară, o mare foamete. Atunci șefii și generalii lor cari îi conduceau, în lipsa unor regi, Fritigern, Alatheu și Safrax, cerură de milă pentru armatele lor alimente de vânzare dela generalii Romanilor Lupicinus și

1) Orosius, VII. 33, 19.

www.dacoromanica.ro

Maximus. Dar, unde nu împinge setea nelegiuită după bani [1]? Impinşi de lăcomie generalii romani începură să le vânză pe un mare preţ nu numai carne de oaie şi de vită, ci şi mortăciuni de animale spurcate şi aşa de scump că se vindea un sclav pentru o pâine şi o bucată de carne pentru zece libre. Dar, după ce a început să li se isprăvească şi sclavii şi lucrurile, negustorul lacom le-a pretins acelora, în nevoia lor de hrană, chiar şi pe fiii lor şi părinţii fură siliţi să li-i dea, găsindu-se că e mai bine să-şi piarză libertatea decât vieaţa şi, fiind vânduţi să trăiască ori cât de mizerabil s'ar hrăni, decât să fie păstraţi, având să moară de foame [2]. In această vreme de amărăciune, generalul roman Lupicinus a poftit din întâmplare la un ospăţ pe Fritigern, un mic rege al Goţilor şi să-i întindă o cursă, după cum s'a putut constata în cele din urmă. Fritigern însă, nebănuind ticăloşia, veni la ospăţ însoţit de o mică ceată şi pe când el se găsea la masă în pretoriul generalului, auzi ţipetele nenorociţilor ce erau ucişi: căci tovarăşii săi închişi în altă parte, pe când erau omorîţi din porunca generalului şi când strigătele grozave ale muribunzilor i-au ajuns urechi, l-au umplut de bănueli. Atunci numai decât, dându-şi seama de ticăloşia descoperită, Fritigern îşi scoase sabia în mijlocul ospăţului şi ieşi afară, nu fără o mare primejdie şi cu o mare iuţeală, scoţindu-şi tovarăşii dela o moarte sigură, îi determină să omoare pe Romani. Atunci aceşti bărbaţi prea viteji, dându-li-se un bun prilej pentru jertfă, preferiră să moară mai de grabă în luptă, decât de foame şi se înarmară îndată să omoare pe generalii Lupicinus şi Maximus. Ziua aceasta a pus deci capăt şi foamei Goţilor şi siguranţei Romanilor, căci Goţii au început ca, de acum înainte, să nu se mai socotească ca străini şi peregrini, ci să poruncească ca stăpâni şi ca cetăţeni ai posesiunilor lor de pământ şi să ţină subt autoritatea lor de drept toate părţile nordice ale ţării până la Dunăre. Când a aflat despre toate acestea împăratul Valens în Antiochia, şi-a echipat îndată armata şi a plecat în părţile Traciei. Aci s'a dat o luptă care i-a fost fatală, căci îl învinseră Goţii, iar el rănit s'a refugiat într'o fermă de lângă Adrianopol. Goţii neştiind că împăratul s'ar fi ascuns într'o căscioară atât de sărăcăcioasă, i-a dat foc, cum fac deobiceiu duşmanii în furia lor, şi a ars cu toată pompa regală; astfel s'a împlinit judecata lui Dumnezeu ca el să fie ars chiar de aceia cari cerându-i adevărata credinţă, el i-a abătut spre schisma ariană şi focul iubirii l-a înlocuit cu focul gheenei [3]. Din acest moment Visigoţii, după o victorie atât de strălucită, începură

1) Vergilius, *Aen.* III 56: Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames?

2) Ammian Marcellin, *op. cit.*, XXXI, 4, 9 şi 11.

3) Orosius, VII, 33, 19.

www.dacoromanica.ro

să se stabilească în Tracia şi în Dacia Ripensă, ca şi când ar fi fost aci stăpâni de veci.

XXVII.

Theodosiu. Alungarea Goţilor din Tracia. Fritigern pustieşte Tesalia, Epirul şi Achaia. Safrax şi Alatheu intră în Pannonia. Incheierea păcii între Gratian şi Goţi.

Atunci împăratul Graţian alese în locul unchiului său Valens pe Theodosiu, pe care îl puse în fruntea imperiului de răsărit. După ce acesta a readus disciplina în armată, Goţii, când a simţit că au pierit nepăsarea de odinioară a împăraţilor şi trândevia lor, au fost cuprinşi de groaza, Căci împăratul, energic din fire, vestit prin virtutea sa şi prin prevederea sa a însuflat vitejie în armată, stimulând-o prin poveţe severe, prin dărnicie şi prin blândeţe. Iar soldaţii, când au dobândit încredere prin schimbarea unui împărat mai bun, au recăpătat curaj să atace pe Goti şi-i gonesc din teritoriul Traciei. Când însa împăratul Theodosiu s'a îmbolnăvit de moarte, îndrăzneala Goţilor a crescut din nou şi împărţindu-şi armata în două, Fritigern a pornit să devasteze Tesalia, Epirul şi Achaia, iar Alatheu şi Safrax cu restul trupelor s'au îndreptat spre Pannonia. Când a aflat despre aceasta împăratul Graţian, care părăsise Roma din cauza încurziuni Vandatilor, şi venise în Gallia, fiindcă Goţii erau de o cruzime din ce în ce mai mare, în urma boalei aproape de moarte a lui Theodosiu, şi-a strâns repede armata şi a venit la ei, având să-i învingă, nu bazându-se atât pe arme, cât pe favoruri şi daruri, şi după ce le-a dat alimente pentru hrană, a făcut pace cu ei, încheiând şi un tratat.

XXVIII.

Athanaric la Constantinopol. Moartea sa. Goţii din nou federaţi luptă în contra tiranului Eugen.ui

Când însă, după aceasta, Theodosiu s'a însănătoşit şi a aflat că Graţian a încheiat un tratat cu Goţii, ceeace şi el dorise, a primit faptul cu mulţumire şi a rămas pe lângă această pace, iar pe regele Athanaric care urmase în domnie după Fritigern şi-l atrase prin daruri şi prin bunătatea firii sale şi l-a poftit să vie la el, la Constantinopol. Acesta primi bucuros şi, când a intrat în cetatea regală, zise minunându-se: „Iată acum văd cu ochii ceace am auzit fără să cred" şi anume strălucirea unei cetăţi atât de mari şi aruncându-şi privirile încoace şi în colo se mira, când de poziţia cetăţii, când de mişcarea corăbiilor, când de celebrele fortificaţii şi de popoarele de di-

www.dacoromanica.ro

ferite naţiuni, ca într'o fântână în care se scurg apele din diferite parţi; şi privind soldaţii în linie de bătae zise; „Împăratul este fără îndoială un zeu de pământ, şi cine îşi ridică mâna asupra lui, vinovăţia trebuie să o ispăşească cu sângele său". Fiind deci într'o astfel de admiraţie şi ridicat de împărat în onoruri din ce în ce mai mari, după trecerea de câteva luni, a murit. In dragostea sa, împăratul onorându-l aproape mai mult mort decât viu, i-a făcut o înmormântare demnă, el însu-şi mergând în fruntea dricului în convoiul înmormântării. Murind deci Athanaric, întreaga sa armata a rămas în slujba împăratului Theodosiu, supusă imperiului roman [1]), făcând un singur corp cu armata sa şi s'a înoit tratatele de federaţie făcute odinioară subt împăratul Constantin şi ei însi-şi s'au numit federaţi. Din aceştia împăratul a dus cu sine în contra tiranului Eugeniu care, după uciderea lui Graţian ocupase Gallia, mai mult de douăzeci de mii de soldaţi sie-şi credincioşi şi pe cari i-a socotit devotaţi şi învingând pe numitul tiran, s'a răzbunat asupra lui.

XXIX.

Moartea lui Theodosiu. Ne mai primind darurile dela Romani, Goţii aleg de rege pe Alaric. Invazia în Italia. Descrierea Ravennei.

Dar, dupăce a murit Theodosiu care preţuia pacea şi pe Goţi, fiii săi, prin vieaţa lor destrăbălată, încep, să dea de râpă ambele state romane şi să nu mai plătească tovarăşilor lor, adecă Goţilor, subsidiile obişnuite. De aceea, Goţii încep în curând să aibă dispreţ faţă de ei şi, fiindcă se temeau ca printr'o pace prea îndelungată să nu le slăbească vitejia, îşi aleg ca rege peste ei pe Alaric. Acesta era din familia Balthilor, un neam de eroi, a doua familie nobilă după cea a Amalilor şi cari odinioară, din cauza îndrăznelii lor şi a curajului lor, a primit între ai lor numele de Baltha [2]), adecă curajiosul. Deci, îndată ce numitul Alaric a fost ales rege, a ţinut sfat cu ai săi şi a hotărît că este mai bine ca prin munca lor să caute să cucerească ţări decât ca în trândăvie să rămână supuşii altora: şi strângându-şi o armată, a întrat în timpul consulatului lui Stilico şi al lui Aurelian [3]) prin Pannonia şi prin Sirmium, pe care l-au lăsat la dreapta, în Italia care era oarecum lipsită de apărători; şi, neîntâmpinând nici un fel de opunere, s'au oprit la Podul Candidian, la trei mii de paşi depărtare de

1) Orosius, VII, 34, 7.

2) Balth însemnează ilustru.

3) Anul 400.

www.dacoromanica.ro

cetatea regală Ravenna. Această cetate situată între lacuri, mare şi râul Po, are o intrare numai dintr'o singură parte. Ea era stăpânită odinioară, după cum ne spun strămoşii, de Eneti, nume ce însemnează vrednic de laudă. Situată în sânul imperiului roman, deasupra mării Ioniene, ea este închisă, ca o insulă, de revărsarea apelor. Din spre răsărit se mărgineşte cu marea; la ea ajunge, dacă porneşte cineva din Corcyra şi din părţile Helladei, plutind cu nava, şi atingând la dreapta cu vâslele măi întâi Epirul, apoi Dalmatia, Liburnia şi Istria şi în urmă Veneţia. Din spre apus se mărgineşte cu lacurile, printre cari este lăsată o foarte strâmtă intrare, ca o poartă. Din partea dinspre miazănoapte ea este înconjurată de un braţ al fluviului Po, ce se numeşte Canalul Ascon şi spre miazăzi de acelaşi Po care singur se numeşte şi regele fluviilor, supranumit şi Eridanus. Albia acestuia a fost mult adâncită de împăratul August; a şeaptea parte din apele râului curge prin mijlocul cetăţii, la gura sa formându-se un port admirabil în care, după spusa lui Dio, se credea odinioară că poate fi primită în siguranţă o flotă de două sute cinci zeci de corăbii. Astăzi, după cum susţine Fabius, regiunea, care odinioară fusese un port, ne arată o grădină foarte întinsă plină de arbori, din cari însă atârnă nu pânze ca odinioară, ci poame. In adevăr, oraşul poartă acum cu mândrie trei numiri şi răspunde la cele trei cartiere şi anume primul este Ravenna, ultimul Classis, cel dela mijloc Caesarea; acesta din urmă, între oraş şi mare, este încântător, plin de nisip şi potrivit pentru transporturi.

XXX.

Alaric la Ravenna. Honoriu îi cedează Galia şi Spania. Atacul lui Stilicon. Goţii pornesc în contra Romei pe care o jefuesc. Devastează Lucania, Campania şi Bruttium. Moartea lui Alaric. Inmormântarea sa.

Astfel, dupăce armata Visigoţilor a ajuns în vecinătatea acestei cetăţi, a trimis o solie la împăratul Honoriu care se găsea înlăuntru, să-i spună că dacă îngăduie ca Goţii să se stabilească in pace în Italia, ei vor trăi cu poporul Romanilor în aşa fel, încât să se poată să se creadă că este un singur popor; dacă însă i-ar goni, acela care in luptă va ieşi învingător, singur va domni în pace peste celălalt. Impăratul Honoriu îngrozindu-se de ambele alternative, după ce s'a sfătuit cu senatul, s'a gândit, cum ar putea să-i alunge din teritoriul Italiei. In cele din urmă, a ajuns la hotărîrea ca provinciile îndepărtate, adecă Galia şi Spania pe cari aproape le pierduse şi pe cari le pustiau atacurile lui Gizeric, regele Vandalilor, să le revendice, dacă ar fi în stare, Alaric împreună cu poporul

www.dacoromanica.ro

său şi să le aibe ca nişte căminuri proprii ale sale. Donaţiunea întărind-o printr'un decret imperial, Goţii consimt la această propunere şi pornesc spre patria ce li s'a încredinţat. După plecarea lor însă, neîncând nici o stricăciune în Italia, patriciul Stilico, socrul împăratului Honoriu, — căci pe amândouă fiicele sale şi anume pe Maria şi pe Thermantia, pe care împăratul le-a luat, una după alta, de soţii şi pe amândouă Dumnezeu a făcut ca să plece ca fecioare din această lume — acest Stilico deci s'a dus cu viclenie până la cetatea Polentia, situată în munţii Cottieni, şi fără ca Goţii să bănuiască cel mai mic rău, a deslănţuit asupra lor un război, fatal pentru întreaga Italie şi pentru ruşinea sa proprie. Goţii observând atacul neaşteptat, la început au fost cuprinşi de groază, dar în urmă reculegându-se şi, după obiceiul lor îmbărbătându-se unul pe altul, pun pe fugă aproape întreaga armată a lui Stilico, o măcelăresc cumplit, şi furioşi în sufletele lor, părăsesc calea apucată şi se întorc în Liguria prin care trecuseră, încărcându-se de prăzi şi spolii, şi jefuesc de aşisderea provincia Emilia şi alergând pe şoseaua Flamminia dintre Picenum şi Toscana, prădează tot ce găsesc în dreapta şi în stânga lor şi ajung în cele din urmă la Roma. Intrând în cetate, din ordinul lui Alaric. o jefuesc numai, însă nu-i dau foc, după obiceiul păgânilor, şi nici nu se îngădue să se atingă în vr'un fel oarecare de lăcaşurile sfinţilor [1]). Ieşind apoi de aci, se duseră în Bruttium, pustiind în acelaşi fel Campania şi Lucania. Apoi rămânând aci mai multă vreme se gândesc să treacă în Sicilia şi de aci în urmă în Africa. Regiunea Bruttiilor, situată la extremitatea sudică a Italiei, formează un unghiu, de unde îşi ia începutul muntele Appenin şi întinzându-se ca o limbă de pământ ce desparte marea Adriatică de de marea Tyrreniană, îşi primeşte numele dela o regină Bryttia. Ajungând deci aci Alaric, regele Visigoţilor, împreună cu toate bogăţiile Italiei pe cari le-au răpit în prădăciunea lor, se pregătea, după cum s'a spus, să treacă prin Sicilia spre a se stabili în linişte în Africa. Dar, fiindcă fără de voia lui Dumnezeu omul nu este liber să dispună de orice, marea cea grozavă de aci i-a scufundat câteva corăbii, iar altele mai multe i le-a împraştiat. Fiind Alaric impedicat de nenorocul său, pe când se chibzuia ce avea să facă, a murit deodată de o moarte năprasnică. Iar Goţii, după ce au jelit pe prea iubitul lor rege, au abătut din albia sa, lângă cetatea Consentina, râul Buzentus căci acest fluviu izvorând la picioarele unui munte, udă cu apele sale dătătoare de sănătate această cetate. Deci în mijlocul albiei o ceată de robi săpară un loc pentru mormânt în sânul cărei gropi au înmormântat pe Alaric împreună cu multe bogăţii şi apoi dând din nou drumul apelor, pentruca locul să nu fie vr'odată cunoscut de cineva, au ucis pe toţi groparii.

1) Publicul s'a refugiat în biserici şi în temple.

www.dacoromanica.ro

După moartea lui Alaric, Vîsigoții încredințează domnia lui Ataulf, o rudă a lui, om distins, și ca trup și ca suflet; căci, deși nu era prea înalt ca statură, era frumos și la corp și la înfățișare.

XXXI.

Ataulf, urmașul lui Alaric, se întoarce la Roma pe care o jefuește. Căsătoria sa cu Placidia. Plecarea sa în Galia și Spania. Războaele sale în contra Vandalilor. Moartea sa. Urmașul său Segeric este de asemeni omorît.

Indată ce Ataulf a luat conducerea, Goții s'au întors din nou la Roma unde, ca lăcustele, au ras tot ce mai rămăsese de prima dată și au jefuit Italia nu numai de bogățiile private. dar și de cele publice, împăratul Honoriu nefiind în stare să li se împotrivească; ba încă a dus din oraș în robie și pe Placidia sora lui, fiica împăratului Theodosiu, dintr'a doua căsătorie a lui. Având însă în vedere neamul ei cel nobil, frumusețea chipului ei și cinstea neprihănită, a luat-o în căsătorie legitimă în cetatea Forum Julii, din provincia Aemilia, pentru ca popoarele aflând despre această încuscrire să fie cuprinse de fapt de o mai mare groază, văzând că imperiul a încăput pe mâna Goților. Și. deși împăratul Honoriu a fost secătuit de orice avere, totuș Ataulf și-a părăsit ruda bucuros și s'a dus în Gallia. Aci, îndată ce a sosit, popoarele din vecinătate îngrozindu-se, au început să se mărginească în hotarele țării lor, deși mai înainte atât Francii cât și Burgundionii pustiau strașnic Galia. Cât despre Vandali și Alani, despre cari am vorbit mai sus [1]), ei se stabiliseră cu învoirea împăraților romani în ambele Pannonii; dar socotind că aci nu vor fi în siguranță de frica de Goți, dacă aceștia s'ar întoarce, trecură în Gallia. In curând însă, fugind și din Galia, pe care au ocupat-o nu mult timp, s'au închis în Spania. Și își mai aduceau aminte, din spusele strămoșilor lor, de câte neajunsuri le pricinuise odinioară neamului lor Geberich, regele Goților și cum aceștia prin vitejia lor i-au gonit din țara părintească. In astfel de împrejurări îi se deschidea lui Ataulf Galia la sosirea sa. După ce și-a întărit domnia în Galia, a început să se neliniștească de situația din Spania și se gândi să o scape de atacurile Vandalilor; din averile sale câștigându-și oameni credincioși și siguri, a intrat în Barcelona și în interiorul Spaniei ce avea o populațiune puțin războinică. Aci după mai multe lupte cu Vandalii, dupe ce supuse Galia și Spania, a murit

1) Cap. XXII.

www.dacoromanica.ro

în al treilea an, fiind străpuns cu sabia în piept de Everuulf, de a cărui statură de obiceiu își bătea joc. După moartea sa, a fost ales de rege Segeric, dar și acesta a fost ucis mișelește de oamenii săi și, împreună cu vieața, și-a pierdut și domnia [1]).

XXXII.

Valia. Constantin este trimis în Spania spre a elibera pe Placidia. Pacea dintre Constantin și Valia. Valia și Romanii împotriva tiranului Constantin. Soartea lui Iovinus și a lui Sebastian. Valia în Spania contra Vandalilor.

In urmă este ales ca rege, al patrulea după Alaric, Valia pe cât de viteaz pe atâta și de prevăzător. Impotriva acestuia împăratul Honoriu a trimis cu oaste pe Constantin, un bărbat distins prin calitățile sale militare, și care își câștigase glorie în mai multe războaie. El se temea că pacea încheiată odinioară cu Ataulf să nu o nimicească și să nu neliniștească din nou teritoriile statului roman, după ce ar fi învins popoarele învecinate și, în același timo, împăratul dorea să-și libereze și pe soru-sa Placidia dintr'o captivitate rușinoasă; căzu deci la învoială cu Constantin ca să i-o dea lui în căsătorie pe Placidia, dacă ar aduce-o înapoi în țara sa, fie prin război, fie pe cale pașnică, fie pe orice altă cale ar putea. Constantin primi propunerea cu plăcere și a plecat în Spania vesel, având o mare armată și cu o pregătire ca un rege. In calea sa a ieșit nu cu o mai mică armată, în defileul Pyrineilor, regele Goților, Valia. Aci s'au trimis soli dintr'o parte și alta și au căzut la învoială să facă pace, ca Placidia, sora împăratului să fie dată înapoi și să nu refuze statului roman ajutorul său, dacă ar cere împrejurările [2]). Căci în vremea aceasta un oarecare Constantin usurpase domnia în Galia și pe fiul său Constans din călugăr îl făcuse Caesar; dar nu s'a bucurat mult de domnia usurpată, căci, pornind împotriva lui Goții federați cu Romanii, a fost ucis la Arelatum, iar fiul său la Vienna. După aceștia, cu același curaj, s'au gândit să usurpe domnia Iovinus și Sebastianus, dar au pierit și ei având aceeași soartă.

In anul al doisprezecelea al domniei lui Valia și în timpul când Hunii au fost goniți de Romani și de Goți din Pannonia, pe care o cuprinseseră timp de vr'o cincizeci de ani, Valia, văzând că Vandalii au plecat cu mare îndrăzneală din teritoriile lor, adecă din Galia, unde îi gonise odinioară Ataulf și că jefuesc totul în teritoriile sale, porni fără zăbavă cu armată împotriva lor, în timpul când erau consuli Hierius și Ardabures.

---

1) Orosius. VII. 43. 9.

2) Orosius, VII, 43. 12.

www.dacoromanica.ro

XXXIII.

Gyzeric şi Vandalii în Africa. Portretul lui Gyzeric. Urmaşii săi. Gelimer. Liberarea Africei de Vandali. Valia la Tolosa. Moartea sa. Beremud şi Vitirich părăsesc pe Ostrogoţi şi trec la Visigoţi. Theodorich urmaş al lui Valia. Ţinuta lui Beremud.

In timpul acesta Gyzeric, regele Vandalilor, este chemat în Africa de Bonifaciu care, căzând în disgraţia împăratului Valentinian, n'a putut să se răzbune altfel decât făcând rău statului. Deci, la rugămintea acestuia, fiind chemaţi Vandalii, au trecut în Africa, prin strâmtoarea îngustă ce se numeşte strâmtoarea Gades care desparte Africa de Spania pe o lărgime de abia de şapte mii de paşi şi care mână apele Oceanului în marea Tyrrheniană. Gyzeric era acum binecunoscut la Roma din cauza dezastrelor ce le pricinuise Romanilor. El era de o statură mijlocie, schiop din cauza unei căderi a calului său, având planuri măreţe, vorbind puţin, dispreţuind luxul, pierzându-şi capul la mânie, fiind lacom după averi, foarte prevăzător în câştigarea popoarelor, gata întru a arunca sămânţa de ceartă şi a aţâţa ura. Cu astfel de însuşiri fiind acest rege, a fost invitat, după cum am spus, de rugăciunile lui Bonifaciu şi a intrat în Africa, unde după cum se spune a domnit cu o autoritate primită dela Dumnezeu; înainte de moarte, chemând la sine mulţimea fiilor săi, a orânduit, spre a nu se ivi între ei neînţelegere din cauza ambiţiei de a domni, ca pe rând, după gradul său, fiecare care ar supravieţui, adecă care ar urma, să vie după unul mai în vârstă şi în urmă tot astfel succesorul său. Această orânduire au purtat-o multă vreme şi au domnit în fericire. Ei nu s'au murdărit în războaie interne, cum se întâmplă la alte popoare, ci primind domnia pe rând, unul după altul, îşi conduseră în pace popoarele [1]). Iată care a fost ordinea şi succesiunea lor: cel dintâi a fost Gyzeric, care a fost tatăl şi domnul lor, al doilea Huneric, al treilea Gunthamund, al patrulea Thrasamund, al cincile Ilderich. Pe acesta, spre nenorocirea neamului lor, Gelimer, uitându-şi de povaţa strâmoşească, l-a gonit din domnie şi l-a ucis, usurpând puterea; dar fapta sa n'a rămas nepedepsită, căci faţă de el a sosit răzbunarea împăratului Justinian. Fiind dus la Constantinopol de strălucitul bărbat Belisarie, magister militum Orientalis, consul ordinar şi patriciu, împreună cu toată familia sa şi cu toate averile sale de care ca un hoţ niciodată nu se despărţea, a fost readus la vieaţa de om particular, cu care vieaţă n'a putut să se obişnuiască. Astfel Africa,

1) In pace populis imperarunt. Adecă ei aveau numai conducerea popoarelor, nu erau însăşi poporul ce locuia în ţara unde trăiau.

www.dacoromanica.ro

care, în împărţirea pământului, formează a treia parte a lumii, a fost smulsă după o sută de ani de subt jugul vandalic şi redată liberă imperiului roman şi ea care odinioară a fost ruptă din trupul statului roman, sub nişte împăraţi slabi şi sub nişte generali necredincioşi, de o armată păgână, a fost readusă acum de un împărat priceput şi de un comandant credincios şi se bucură astăzi de libertate. Şi, cu toate că în urmă a avut să sufere câtăva vreme din pricina unui războiu intern şi de necredinţa Maurilor, totuş triumful împăratului Justinian, dat lui de Dumnezeu, a dus la bun sfârşit ceeace începuse. Dar ce nevoie avem să vorbim despre aceste lucruri cari nu au nici o legătură cu subiectul nostru. Să revenim la ceeace ne-am propus să scriem.

Vallia, regele Goţilor a fost cuprins de atâta vrăşmăşie împreună cu ai săi împotriva Vandalilor, că a voit să-i urmărească până şi în Africa, dacă nu l-ar fi împiedicat o întâmplare care l'a împiedicat odinioară şi pe Alaric, când a voit să treacă in Africa [1]). Incărcându-se de glorie înlăuntrul Spaniei şi dobândind o victorie fără vărsare de sânge, el se întoarce la Tolosa, lăsând imperiului roman câteva provincii pe care le promisese şi din cari a gonit pe duşmani. A murit în timpul când Beremud, fiul lui Thorismund, acela de care am vorbit mai sus cu prilejul listei dinastiei Amalilor, a trecut, împreună cu fiul său Vitirich, dela Ostrogoţii ce se găseau apăsaţi subt jugul Hunilor în Scitia, în regatul Visigoţilor. Acest Beremud îşi dădea bine seama de curajul său şi de nobleţea neamului său şi credea că rudele sale îi vor încredinţa mai degraba lui domnia, fiind socotit ca moştenitorul mai multor regi. Căci cine ar sta la îndoială să nu aleagă pe un Amal, dacă tronul ar fi vacant. Dar nici el n'a prea vrut să arate cine este. După moartea lui Vallia, Visigoţii îi dăduseră ca urmaş pe Theodorid. Venind la el Beramud, om din fire plin de cumpăt, a acoperit cu tăcere strălucirea naşterii sale, fiindcă ştia bine că regii bănuesc în totdeauna pe cei ce sunt de origine regală. Şi a preferat să trăiască necunoscut decât să producă turburări în cele orânduite. Regele Theodorid l-a primit, împreună cu fiul lui, cu mari onoruri, aşa că îl primea în consfătuirile sale şi la masa sa, nu însă din cauza nobleţii neamului său, pe care nu-o cunoştea, ci pentru curajul său şi pentru mintea sa pricepută pe cari nu putea să le ascundă.

1) Orosius. VII. 43. 11. 12.

www.dacoromanica.ro

XXXIV.

Romanii şi Hunii în contra lui Theodorid. Aetius. Goţii şi Romanii fac pace. Attila. Reşedinţa lui Attila.

In scurt, după moartea lui Vallia, ca să repetăm ce am spus mai sus, şi care n'a prea fost fericit în Galia, a urmat în domnie Theodorid, foarte norocos şi destul de fericit, un om înzestrat cu multă cumpătare şi cu mari puteri sufleteşti şi trupeşti. Impotriva acestuia, Romanii subt consulatul lui Theodosiu şi Festus [1]), rupând tratatul de pace, au pornit cu războiu în Galia, uniţi cu Hunii pe cari îi aveau ca trupe de ajutor. Căci voiau să pedepsească cetele Goţilor federaţi cari, la Constantinopol, luaseră partea comitetului Gaina. Pe vremea aceasta în fruntea armatelor era patriciul Aetius, născut în cetatea Dorostorena, din neamul prea viteaz al Moesiilor, fiu al lui Gaudentius. Oţelit pe câmpurile de războiu, părea anume născut ca să fie de folos statului roman, el care, după numeroase măceluri, a adus sub jugul imperiului roman îngâmfatele popoare barbare ale Suevilor şi ale Francilor. Armata romană a pornit războiul împotriva Goţilor şi cu ajutorul Hunilor de subt comanda lui Litorius şi după ce s'au luptat multă vreme din ambele părţi, cele două armate deopotrivă de viteze şi nici una din ele ne fiind inferioară, îşi întinseră mâna şi s'au întors acasă, restabilindu-se vechea înţelegere şi după ce s'a întărit printr'o pace de bună credinţă tratatul din ambele părţi, s'au retras şi unii şi ceilalţi. Prin această pace, Atilla, stăpânul tuturor Hunilor, singurul cârmuitor în lumea întreagă al popoarelor din toată Scitia, a ajuns faimos la toate popoarele, gloria sa având o mare strălucire. Istoricul Priscus, fiind trimis de Theodosiu cel tânăr într'o delegaţiune la el, ne raportează între altele următoarele: trecând peste nişte fluvii foarte mari şi anume peste Tisia, Tibisia şi Dricca [2]) am ajuns în localitatea unde odinioară Vidigoia, cel mai viteaz dintre Goţi, a căzut printr'o mişelie a Sarmaţilor; de aci am ajuns nu departe de satul în care stătea regele Attila, zic sat, dar cât o cetate foarte mare, în care am găsit un palat de lemn ridicat din scânduri lucioase, a căror legătură era aşa de bine făcută, că de abea se putea observa, chiar dacă te uitai cu toată atenţia. Puteai să vezi săli întinse pentru ospeţe şi portice de o admirabilă architectură. Area curţii era înconjurată de o enormă împrejmuire, aşa că mărimea ei te făcea să vezi un palat regal. Aceasta era re-

1) Anul 439 d. Chr.

2) Priscus, *Ambasadele* în *Izv. Ist. Rom.*, VIII, Cf. *Introducerea*, pag. 17.

www.dacoromanica.ro

şedinţa regelui Attila care avea în stăpânire toată ţara barbarilor[1]); această locuinţă o preferea el tuturor cetăţilor cucerite.

XXXV.

Attila. Moartea lui Bleda. Portretul lui Attila. Sabia lui Marte.

Acest Attila a avut de tată pe Mundzuc, ai cărui fraţi au fost Octar şi Roas, cari se spune că au avut domnia peste Huni înainte de Attila, deşi nu peste poporul lor întreg. După moartea acestora, a urmat la domnie Attila, împreună cu fratele său Bleda, şi, pentru ca înaintea expediţiunilor ce pregătea să fie la înălţime, a căutat mai întâi să-şi sporească puterile printr'un paricidiu, tinzând să dispuie de toţi, omorând pe ai săi. Călcând orice dreptate, el şi-a mărit forţele sale pe căi urîte, şi în cruzimea sa a ajuns la rezultate înfame. Căci, omorînd mişeleşte pe fratele său care stăpânea o mare parte din Huni, şi-a supus sie-şi întreaga naţie şi strângând un mare număr de popoare, pe lângă popoarele de alte neamuri ce le avea subt dependenţa sa, s'a gândit să supună şi pe cele mai însemnate popoare din lume, pe Romani şi pe Visigoţi. Armata sa se credea că numără cinci sute de mii de soldaţi. Acest om se născuse în lume pentru sdrobirea popoarelor şi pentru îngrozirea globului pământesc: căci nu ştiu prin ce fatalitate a băgat spaima în toţi, răspândind în lume o grozavă părere despre sine. Era mândru la mers, îşi rotea ochii în dreapta şi în stânga, aşa că, chiar numai din mişcarea trupului său ţapân, se vedea puterea sa. Era iubitor de războaie, dar ştiea să se şi stăpânească, avea planuri măreţe şi asculta bucuros rugăciunile cuiva, şi era bun cu cei cari îi se supuneau. De statură scurt, cu pieptul lat, cu capul mare, cu ochii mici, cu barba rară, cu părul încărunţit, cu nasul cârn, de culoare negricioasă, reproducea trăsurile rasei sale. Şi, cu toate că din fire avea totdeauna o mare încredere în sine, această încredere i-a mai sporit-o găsirea unei săbii a lui Marte care era totdeauna socotită ca sfântă de regii Sciţilor. Istoricul Priscus ne spune că ea a fost descoperită în următoarea împrejurare: Un păstor, văzând că o juncă din turmă sa şchioapă şi neştiind care este cauza rănii mari ce ea avea, s'a pus pe urmele sângelui şi în sfârşit a dat de o sabie peste care junca din nebăgare de seamă a călcat pe când păştea, şi desgropând-o în urmă a dus-o la Attila. Felicitându-se de acest dar, în grandomania sa a început să se

1) Barbaria, adecă Barbaricum, după cum se numea pe atunci ţara dela nordul Dunării.

www.dacoromanica.ro

socotească că el este sortit să fie stăpânul lumii întregi şi că sabia lui Marte îi punea în puterea sa soarta luptelor [1]).

XXXVI.

Cruzimea lui Gyzeric faţă de fiica lui Theodorid. Solia lui Attila către Valentinian. Politica sa înşelătoare. Solia lui Valentinian către Theodorid. Răspunsul lui Theodorid. El însoţeşte pe Romani contra lui Attila. Aliaţii Romanilor. Intâlnirea în câmpiile Catalaurice.

Gyzeric. regele Vandalilor, despre care am amintit puţin mai sus [2]), aflând despre gândul lui Attila de a cuceri lumea întreagă, îl atrase prin nenumărate daruri să declare războiu Visigoţilor, temându-se ca nu cumva Theodorid, regele Visigoţilor să caute să se răzbune de ocara adusă fiicei sale, care, căsătorită cu Huneric, fiul lui Gyzeric, era la început fericită, găsindu-se într'o familie atât de distinsă, dar, pe urmă, cum era el necruţător chiar faţă de ai săi, pentru o simplă bănuială că ar fi încercat să-l otrăvească, i-a tăiat nasul şi urechile, despoind-o de frumuseţea ei naturală şi o trimise în Galia la tatăl ei, pentru ca, nenorocita, să poarte până la moarte semnul cumplitei lui pedepse; o astfel de barbarie ar fi mişcat şi pe nişte străini, necum să nu fi reclamat ea răzbunarea unui părinte. Deci, Attila care de multă vreme dorea să pună în executare războiul ca plănuise, fiind câştigat de darurile lui Gyzeric, a trimis în Italia la împăratul Valentinian [3]), să samene vrajbă între Goţi şi Romani, pentru ca să slăbească prin vrăşmăşii interne pe cei pe cari nu putea să-i înfrângă prin război. El susţinea că nu voeşte de loc să strice prietenia sa cu imperiul, ci să ducă războiu numai împotriva lu Theodorid, regele Visigoţilor. La acest războiu ar dori bucuros ca el să nu ia parte; de aceea, sfârşitul scrisorii era plin de obişnuitele urări de sănătate, căutând să câştige încredere pentru făţărnicia sa. In acelaşi chip, a trimis o scrisoare şi lui Theodorid, regele Visigoţilor, indemnându-l să părăsească alianţa cu Romanii şi să reia războaele cari puţin mai înainte fuseseră purtate împotriva lor cu atâta duşmănie. Acest om şiret, înainte de a purta un războiu cu armele, purta un războiu diplomatic. Atunci împăratul Valentinian trimise la Visigoţi şi la regele lor Theodorid o deputaţiune care să-i vorbească astfel: „se cade ca tu cel mai viteaz dintre oameni să te uneşti în înţelepciunea

1) Intreg acest pasagiu este luat din Priscus, *Ambasadele.*

2) Cap. XXXIII.

3) Valentinian al III, 425—455.

www.dacoromanica.ro

ta cu noi împotriva tiranului globului pământesc, împotriva aceluia care doreşte să robească lumea întreagă, care nu caută motive de războiu, ci socoteşte de legal tot ceea ce el face. Trage un cerc împrejurul său pe care îl măsoară cu braţul; libertatea sa şi-o satură cu îngâmfarea; el îşi râde de dreptatea omenească şi de dreptatea lui Dumnezeu şi se declară duşman al omenirii; de aceaa, este vrednic de ură cel ce îşi face o glorie din ura împotriva tuturor. Aduceţi-vă aminte, vă rog, de ceeace, de sigur, nu se poate uita: Războiul s'a pornit de Huni, dar ceea ce este mai grozav este că acest războiu Attila îl face prin viclenie. De aceea, pentru ca să nu mai vorbim despre noi, puteţi voi lăsa nepedepsită îngânfarea acestuia? Având armele în mâini, gândiţi-vă la propriile voastre dureri şi uniţi-vă braţele cu ale noastre. Ajutaţi deci statul, din care o parte o faceţi şi voi. Cât de mult dorim noi unirea, cât de mult dorim ca ea să fie îmbrăţişată de voi, întrebaţi pe duşmani de sfaturile ce vă dau". Prin acestea şi prin astfel de vorbe, deputaţii lui Valentinian mişcară pe Theodorid. Acesta le răspunse: „dorinţa voastră e împlinită, ne-aţi făcut şi pe noi duşmani ai lui Attila. Il vom urmări, ori unde se va găsi şi deşi el se făleşte cu diferite victorii asupra celor mai mândre dintre naţiuni, totuş Goţii ştiu să se lupte cu cei mândri. Aş putea spune că nici un războiu nu este greu decât cel care nu are nici un motiv legitim; cel ce are cu sine dreptatea cerească, de nimica nu trebuie să se teamă". Tovarăşii şefului primesc acest răspuns cu aclamaţiuni, iar mulţimea îi urmează veselă. Dorul de a se lupta îi cuprinde pe toţi, ard de dorinţa de a se război cu Hunii. Deci regele Theodorid scoate o nenumărată mulţime de Visigoţi şi lăsând acasă pe patru din fiii săi şi anume pe Friderich, Eurich, Retemeris şi Himnerith, ia cu sine să împărtăşească străpaţul numai pe cei mai în vârstă, pe Thorismud şi pe Theoderic. Frumoasă armată, ajutor sigur, tovărăşie plăcută, având sprijinul acelora care se bucură chiar şi numai de a înfrunta aceleaşi primejdii. Iar, din partea Romanilor, atât de mare a fost prevederea patriciului Aetius, pe umeri căreia se sprijinea pe atunci imperiul de apus, că strângând din toate părţile ostaşi, ieşea nu cu forţe neegale în calea neşfârşitei mulţimi sălbatice. Căci el avea ca trupe auxiliare pe Franci, Sarmaţi, Armoriciani, Liticiani, Burgundioni, Saxoni, Ripari[1]). Olibrioni, odinioară soldaţi romani, iar pe atunci recrutaţi în numărul auxiliarilor, şi alte naţiuni Celtice şi Germane. Se strâng deci în câmpiile Catalaunice, cari se mai numesc şi Mauriace, având în lungime o sută de leghe, cum le numesc Galii şi în lăţime şapte zeci. Leghea galică însă e formată din o mie cinci sute de paşi. Deci, acea parte de pământ se preface într'o arenă de nenumărate popoare. Ambele armate

1) Francii Ripuari.

www.dacoromanica.ro

pline de curaj, se găseau faţă în faţă. Nu mai e vorba de o vr'o şiretenie, ci lupta se dă pe faţă. Şi care poate să fie pricina mişcării atâtor popoare? sau ce ură a putut să-i înarmeze pe toţi, unii împotriva celortalţi? S'a făcut acum dovadă că neamul omenesc trăieşte prin regi, fiindcă s'a produs un măcel de popoare prin atacul nebunesc al unuia singur şi fiindcă, prin voinţa unui rege îngâmfat, s'a distrus într'o clipă ceeace natura a creiat timp de atâtea secole.

XXXVII.

Singiban, regele Alanilor, făgăduieşte lui Attila predarea Orleanului. Theodorid şi Aetius ocupă cetatea. Pregetul lui Attila, care consultă haruspicii.

Dar, înainte de a expune ordinea de bătaie, ni se pare necesar să arătăm mişcările ce s'au produs, în cele două armate, fiindcă acestea sunt tot atât de var'ate şi cu urmări diferite, pe cât de faimoasă este lupta. Căci Singiban, regele Alanilor, îngrozit de teamă pentru viitor, făgăduieşte lui Attila că-i va preda şi că-i va trece în puterea lui de drept Aureliana [1]), o cetate din Galia, unde se găsea el pe atunci. Dar, îndată ce Theodorid şi Aetius aflară despre această trădare, construiesc înainte de sosirea lui Attila mari fortificaţii împrejurul acestei cetăţi, pe Singiban care acum căzuse în bănuială îl pun sub pază şi-l aseză împreună cu poporul său în mijlocul trupelor auxiliare. De aceea, Attila, regele Hunilor, foarte mişcat de această întâmplare, şi neavând încredere în trupele sale, nu îndrăznea să înceapă lupta şi gândindu-se în sine la o fugă, împrejurare mai rea decât însă-şi moartea, s'a hotărît să întrebe pe haruspici în privinţa viitorului. Aceştia după ce au observat, după obiceiul lor cunoscut, când măruntaele victimelor, când vinele de pe oasele jupuite de carne, prevestesc Hunilor evenimente urîte. Totuş orecare mângâiere le-au prezis, prin aceea că supremul comandant din armata potrivnică are să moară mai înainte de victorie şi că prin moartea sa are să se păteze triumful. Fiindcă Attila socotea că trebuie să ajungă chiar cu ruina sa proprie la moartea lui Aetius, de oarece acesta îi încurca toate planurile sale de războiu, preocupat de prevestire şi cum era el priceput în tactica militară, porni la luptă tremurând, cam la ora a noua din zi, pentru ca, dacă n'ar izbuti, să fie ajutat de sosirea nopţii.

---

1) Aureliana, oraşul de azi Orléans.

www.dacoromanica.ro

XXXVIII.

Dispoziţiile luate înainte de luptă. Ajutoarele Hunilor. Romanii ocupă o colină.

Cele două partide se strânseră, după cum am spus, în câmpiile Catalaunice [1]). Poziţia locului era de aşa fel că pe o ridicătură cu laturi aplecate se înalţa o colină. Amândouă armatele dorind să o ocupe, căci locul prin situaţia sa oferea nu neînsemnate avantagii, Hunii cuprinseră partea dreaptă, iar Romanii şi Visigoţii, împreună cu trupele ajutătoare, partea stângă. Mai rămâsese să se lupte pentru ocuparea vârfului colinei. Theodorid împreună cu Visigoţii se găseau la aripa dreaptă, Aetius cu Romanii la aripa stângă, iar în mijloc au aşezat pe Singiban, despre care am spus mai sus [2]) că avea comanda asupra Alanilor, prevăzând, ca precauţiune militară, să fie înconjurat de trupe credincioase, asupra sentimentelor lui având bănueli. Căci uşor recurge la necesitatea de a se lupta acela care se găseşte în faţa neputinţii de a fugi. De partea cealaltă însă linia de bătaie a Hunilor era astfel orânduită că Attila se găsea la mijloc cu cei mai viteji ai săi, în această orânduire regele avându-se în vedere mai ales pe sine, căci aşezat în mijlocul forţelor armate ale neamului său, era ferit de orice primejdie. Aripile însă i le formau multele popoare şi naţiuni pe cari le supusese puterii sale. Intre acestea se distingea armata Ostrogoţilor, condusă de fraţii Valamir şi Theodemir şi Videmer, mai iluştri chiar decât regele căruia îi slujeau pe atunci, fiindcă ei erau din distinsul şi puternicul neam al Amalilor. Mai era acolo şi faimosul rege al Gepizilor Ardaric care, pentru devotamentul său faţă de Attila, lua parte la consfătuirile acestuia, şi o trupă numeroasă a sa. Căci Attila cu mintea sa pătrunzătoare cântărindu-l pe el şi pe Valamer, regele Ostrogoţilor, îi preţuia mai mult decât pe ceilalţi regişori. Căci Valamir ştia să păstreze secretele, era cu vorba dulce şi priceput în viclenii, Ardaric însă, după cum am spus, era devotat şi cu sfaturi sigure. Aceştora avea să le încredinţeze lupta împotriva rudelor lor, Visigoţii. Cealaltă mulţime de regi, dacă e permis să le spunem astfel şi conducătorii diferitelor popoare, aşteptau ca şi slugile semnul lui Attila şi când acesta le dădea un semn din ochiu, fără să murmure, fiecare cuprins de frică şi cutremur sta smirna şi îndeplinea numai decât ordinul dat. Singur Attila, regele tuturor regilor, îngrijea de toţi şi pentru toţi. Lupta se dedea deci acum, după cum am spus, pentru ocuparea locului favo-

1) Iordanes descrie amănunţit lupta din câmpia Mauriacă.

2) Cap. XXXVII. 124.

www.dacoromanica.ro

rabil. Attila trimisese pe ai săi să cuprinză vârful colinei, dar Thorismund şi Aetius i-au luat-o înainte, căci, sforţându-se să urce înălţimea colinei, au ajuns ei cei dintâi şi, mulţumită poziţiei, goniră uşor pe Huni ce veneau în urmă.

XXXIX.

Discursul lui Attila ţinut înaintea soldaţilor săi.

Văzând atunci Attila că în armată sa s'a produs din întâmplarea aceasta mare turburare, a găsit de cuviinţă să-şi încurajeze soldaţii, ţinându-le următoarea cuvântare; „după victoriile voastre asupra atâtor popoare, după subjugarea lumii întregi, dacă voi vă găsiţi astăzi aci, ar trebui să socotesc drept o prostie să vă îndemn prin vorbe ca pe nişte soldaţi ce nu-şi dau seama de situaţie. Aceasta să o facă un comandant novice, faţă de o armată fără experienţă. Mie nu mi se cade să vă spun vorbe goale, şi nici voua să le ascultaţi. Căci, ce alta aţi învăţat voi până acum decât ca să vă luptaţi? Sau, ce poate fi mai plăcut pentru un bărbat viteaz decât să se răzbune cu mâna sa proprie? Un mare dar ni s'a dat dela natură de a ne potoli setea din suflet prin răzbunare. De aceea, să atăcăm cu înverşunare pe duşmani. Mai curajioşi sunt totdeauna cei cari deschid lupta. Dispreţuiţi adunătura de naţii, de diferite graiuri. Este un semn de spaimă, când te aperi prin aliaţi. Vedeţi cum sunt ei cuprinşi de groază înaintea atacului nostru, cum caută înălţimile, cum ocupă vârfurile de coline, şi, în urmă căindu-se, îşi caută siguranţa în întăriturile de pe câmpie. Ştiţi prea bine ce uşoare sunt armele Romanilor, chiar la prima, nu zic rană, dar la prima ridicare de praf, ei îşi pierd cumpătul, deşi merg în rânduri strânse şi în linie de bătaie se acoperă cu scuturile. Voi loviţi-i cu curajul vostru obişnuit şi cu dispreţ pentru trupele lor, daţi năvală asupra Alanilor, repeziţi-vă asupra Visigoţilor. De acolo trebuie să smulgem o victorie repede, de unde se găseşte centrul războiului. Dacă sunt tăiaţi odată nervii, membrele se prăbuşesc îndată fără putere, căci trupul nu mai poate să se ţină în picioare, dacă odată i-ai scos oasele. Sus curajul vostru, furia voastră obişnuită să izbucnească. Huni, arătaţi-vă acum priceperea, scoateţi acum armele: fiecă unul rănit caută moartea duşmanului, fie că altul neatins este însetat de sângele vrăşmaşilor. Pe cei sortiţi să biruiască nu-i atinge nici o armă, pe cei destinaţi să moară soarta îi ajunge şi în timp de pace. În sfârşit, dece norocul ar fi încărcat pe Huni de atâtea biruinţe peste popoare, dacă nu i-ar fi destinat bucuria acestei lupte? Cine oare a deschis strămoşilor noştri drumul prin Meotida care rămăsese închis atâtea veacuri? Cine făcea ca oamenii înarmaţi să fugă dinaintea unor

www.dacoromanica.ro

oameni încă neînarmaţi? Adunătura de popoare strânse nu va putea să suporte nici măcar faţa Hunilor. Nu mă înşel asupra rezultatului: aci este câmpul de bătălie făgăduit de atâtea victorii. Eu voiu arunca cel dintâi arma asupra duşmanului. Dacă cineva poate să stea liniştit, când luptă Attila, acela este pierdut". Inflăcăraţi de aceste vorbe, se aruncă cu toţi în luptă.

XL.

Lupta. Moartea lui Theodorid. Attila bătut se retrage între care. Zăpăceala în armata romană. Aetius şi aliaţii săi se recunosc învingători. Blocarea lui Attila între carele sale. Disperarea lui Attila.

Şi, cu toate că situaţia era grozavă, totuş prezenţa regelui a înlăturat orice preget. Ajung piept la piept: războiul a fost crâncen, felurit, îngrozitor, îndârjit, cum n'a mai fost altul de când e lumea şi în care se vorbeşte despre astfel de fapte că un viteaz care ar fi fost lipsit de o atare priveliştе, în toată vieaţa n'ar fi putut să vază ceva asemănător. Căci, dacă este să credem ce spun bătrânii, un pârâiaş ce curge în amintita câmpie, în albia sa nu prea adâncă, s'a umflat de sângele curs din rănile celor omorîţi aşa de mult că s'a prefăcut într'un adevărat torent, crescut nu ca de obiceiu din apa ploilor, ci dintr'un altfel de lichid. Iar cei pe cari îi mâna aci setea, beau apă amestecată cu sângele scurs din rănile celor ucişi. Aci regele Theodorid, în vreme ce alerga să-şi îmbărbăteze armata, a căzut depe cal şi a fost călcat în picioare de oamenii săi, pierzându-şi vieaţa. Alţii spun că ar fi fost ucis de arma lui Andage din partida Ostrogoţilor ce se găsea pe atunci subt ordinele lui Attila. Această moarte a fost aceea pe care haruspicii au prezis-o în prevestirile lor lui Attila, cu toate că acesta bănuia că era vorba de Aetius. Atunci Visigoţii, despărţindu-se de Alani, se repeziră asupra cetelor de Huni şi erau cât pe aci să omoare pe Attila, dacă în prevederea sa n'ar fi luat-o la fugă şi dacă nu s'ar fi închis pe sine şi pe ai săi înlăuntrul taberei formate din carele îngrămădite de jur împrejur. Şi, măcar că această tabără era o subredă întăritură, totuş au căutat aci un refugiu împotriva morţii aceia cărora puţin mai înainte nu puteau se li se împotrivească nici cele mai puternice ziduri. Thorismud însă, fiul regelui Theodorid, care împreună cu Aetius ocupase mai înainte vârful colinei şi gonise din locul de mai sus pe duşmani, crezând că se duce la trupa sa, a dat, fără să-şi dea seama, în întunerecul nopţii, peste carele duşmanilor. Şi, pe când se lupta ca un viteaz, cineva îl răni la cap şi-l dete jos de pe cal, dar fiind liberat de ai săi

www.dacoromanica.ro

cari îl apărau, s'a retras din focul luptei. De aşişderea şi Aetius, despărţindu-se de ai săi, în zăpăceala nopţii, rătăcea printre duşmani, căutând cu teamă să nu li se fi întâmplat ceva Goţilor; dar, în sfârşit, a ajuns între tovarăşii săi de arme şi a petrecut restul nopţii apărat înapoia scuturilor. In ziua următoare, când s'a făcut lumină, văzând câmpurile acoperite de cadavre şi că Hunii nu mai îndrăznesc să se arate, socotiră ai noştri că au câştigat victoria, mai ales ştiind că Attila nu fuge din luptă, decât atunci când a suferit un mare dezastru. Şi, deşi Attila nu făcea nimic, poate fiindcă se socotea biruit, totuş puse să se sune din trompete şi ameninţa cu începerea luptei. Intocmai ca un leu ţinut de armele vânătorilor, umblând în dreapta şi în stânga, la intrările cuştei sale, nu îndrăzneşte să atace, dar nu conteneşte de a înspăimânta pe cei din prejur prin răgetele sale, tot astfel războinicul rege, deşi închis, baga groază în învingătorii săi. Atunci Goţii şi Romani se adună la sfat să vadă, după înfrângerea lui Attila, ce este de făcut. Găsesc cu cale să-l ţină asediat, de oarece el era lipsit de alimente şi fiindcă arcaşii lui, aşezaţi înlăuntrul taberii, ne împedicau, prin desele lor lovituri, să ne apropiem. Se mai povesteşte că în această situaţie disperată, numitul rege Attila, extraordinar până şi în primejdie, ar fi ridicat un rug din şeile cailor şi ar fi voit să se arunce în flăcări, dacă duşmanii ar fi pătruns în tabăra sa, fie pentruca nimenea să nu se poată lăuda că l-a rănit, fie pentru ca, el stăpânul lumii, să nu cadă în mâinile unor duşmani atât de mari.

XLI.

Inmormântarea lui Theodorid. Proclamarea de rege a lui Thorismud. Sfatul lui Aetius dat lui Thorismud. Attila despresurat câştigă curaj. Thorismud în Tolosa.

In timpul cât a ţinut acest asediu, Vizigoţii şi fiii lui Theodoric îşi căutau unii pe rege, alţi pe părintele lor, mirându-se, în bucuria generală ce a urmat, de lipsa lui. Căutându-l multă vreme, după obiceiul unor oameni viteji, l-au găsit într'o mare grămadă de cadavre. I-au cântat cântece de laudă şi l-au ridicat din faţa duşmanilor. Ai fi putut vedea atunci, în mijlocul unui războiu a cărui furie încă nu încetase, cetele de Goţi cu glasuri lipsite de ori ce melodie, cum îi aduceau cinstea înmormântării. Se vărsau lacrimi, dar de acelea pe cari de obiceiu numai viteji ştiu să le răspândească. Căci era o moarte, dar o moarte glorioasă, în faţa Hunilor: din ea se putea vedea mândria înjosită a duşmanilor, cari se uitau cum ciar în ochi lor era dus la mormânt cadavrul unui atât de mare rege cu toate insignile sale. In acelaşi timp Goţii, înainte de a

www.dacoromanica.ro

fi sfârşit cu onorurile înmormântării, proclamă de rege pe prea viteazul şi gloriosul Thorismud care aduce la îndeplinire înmormântarea prea scumpului său părinte, după cum se şi cădea din partea unui fiu. Sfârşindu-se toate acestea, Thorismund, mişcat de durerea pierderii şi de voinicia ce purta în suflet, caută să se răzbune asupra celorlalţi Hunii de moartea tatălui său. In această privinţă cere sfatul patriciului Aetius, ca fiind mai bătrân şi cu mai multă experienţă, spre a vedea ce are de făcut în această împrejurare. Aetius, însă de teamă ca nu cumva, după distrugerea complectă a Hunilor, imperiul roman să sufere vr'un neajuns din partea Goţilor, îi dădu în această consultare sfatul, să se întoarcă acasă şi să ocupe domnia ce-i o lăsase tatăl său, ca nu cumva fraţii, punând mâna pe averile părinteşti, să-i smulgă domnia peste Visigoţi şi să fie în urmă silit să poarte cu ai săi un războiu greu şi ceea ce ar fi şi mai rău, un războiu nenorocit. Primind acest sfat şi nedându-şi seama de duplicitatea cu care a fost dat, ci ca fiind mai de grabă în folosul său, Thorismund a părăsit pe Huni şi s'a întors în Galia. Astfel slăbiciunea omenească, când se ivesc bănuesile, pierde câteodată ocazia de a face fapte mari. In acest prea faimos războiu al celor mai viteze popoare, se spune că au pierit din ambele părţi o sută şaizeci şi cinci de mii de oameni, în afară de cele cincisprezece mii de Gepizi şi de Franci cari înainte de atacul principal, s'au luptat între ei noaptea, omorându-se unii pe alţii, Francii bătându-se pentru Romani şi Gepizii pentru Huni.

Attila deci, aflând despre plecarea Goţilor, ceea ce se întâmplă în împrejurări neprevăzute, şi aşteptându-se mai mult la o cursă a duşmanilor săi, a rămas mai mult timp închis în tabăra sa. Dar, după ce lipsa duşmanilor a fost urmată de o lungă tăcere, gândul său se ridică până întru a-şi atribui o victorie; începe să se bucure şi curajiul puternicului rege de odinioară revine la vechiul său destin. Cât priveşte pe Thorismund, aceasta, după moartea tatălui său, fiind ridicat în grabă la maiestatea regală în câmpiile Catalaunice, unde luptase, îşi face intrarea în Tolosa. Aci, fraţii săi şi fruntaşii poporului l-au primit cu bucurie şi a avut la început o domnie plină de moderaţiune, aşa că nimeni n'a găsit motiv să-i discute succesiunea la tronul tatălui său.

www.dacoromanica.ro

XLII.

Attila porneşte să cucerească Italia. Asediul Aquileiei. Pustiirea cetăţii Aquileia, Milanul, Pavia, etc. Jefuirea Italiei. Marşul spre Roma. Ambasada papei Leon. Placea. Honoria, purtările ei şi învinuirile ce i se aduc.

Attila însă, folosindu-se de împrejurarea ce i se dădea prin retragerea Visigoţilor şi observând desbinarea în partide a duşmanilor, lucru ce-l dorise adeseori, fiind acum sigur de sine, a pornit să cucerească Italia; la cel dintâi atac asedià cetatea Aquileia, metropola Veneţiei, situată în vârful sau în limba sânului Adriatic, ale cărui ziduri dinspre răsărit le udă fluviul Natissa ce izvoreşte din muntele Piccis. Aci, cu toate că a ţinut cetatea împreşurată mai multă vreme, n'a putut nici decum să o cucerească, fiind apărată dinlăuntru de soldaţi romani viteji. In vreme ce armata sa începu să murmure, dorind să se retragă, Attila a făcut din nou un ocol al zidurilor, gândindu-se, dacă n'ar trebui să ridice asediul sau să mai rămână: atunci a observat niste păsări albe, adecă niste berze cari îşi fac cuiburile pe acoperişurile caselor, scoţându-şi din cetate puii lor şi aşezându-i, contrar obiceiului lor, afară pe câmp. Când a văzut Attila aceasta, cum era el un foarte pătrunzător observator, s'a adresat soldaţilor săi cu următoarele cuvinte: „Uitaţi-vă cum aceste păsări, prevăzând viitorul, părăsesc cetatea ce e pe cale să piară şi cum fug ele din cauza primejdii ce le ameninţă în oraşul ce are să cadă. Aceasta nu este o vorbă goală; să nu se creadă că aceasta n'ar fi sigur: groaza face pe cei cari presimt viitorul să-şi schimbe obiceiurile". Ce mai vorbă? Le aprinde din nou curajul de a cuceri Aquileia. Construesc maşini de războiu, întrebuinţează tot felul de aparate de aruncat şi în curând pătrund în cetate, o jefuesc, o împart, o prădează îngrozitor, aşa că deabia mai rămân câteva urme cari să se mai vază din ea. Incurajindu-se de acest succes şi nefiind săturaţi încă de sânge roman, Hunii îşi preumblă furia şi prin celelalte cetăţi ale Veneţilor. Devastează în acelaşi fel şi Milanul, metropola Liguriei, odinioară capitala regală. Supun la aceeaşi soarte Ticinul, îşi bat joc cu cruzime de cetăţile învecinate şi distrug aproape toată Italia. Când însă şi-a pus în gând să se ducă până la Roma, oamenii săi, după cum ne spunne istoricul Priscus, l-au abătut dela acest plan, nu fiindcă ar fi avut în vedere cetatea, căruia îi erau duşmani, ci punându-i înainte exemplul lui Alaric, regele Visigoţilor şi temându-se şi pentru regele lor de aceeaşi soarte, flindcă Alaric, după cucerirea Romei, n'a mai trăit mult timp, ci a murit în curând. Şi, în vreme ce Attila şovăia în sufletul său plin de îndoială, să meargă sau să nu meargă, şi în vreme ce pregeta, gândindu-se

www.dacoromanica.ro

în sine, a sosit dela Roma o plăcută soţie. Căci a venit însu-şi papa Leon în localitatea Veneţilor, numită Ambuleius, unde râul Mincius are un vad pe unde poate să treacă numeroşi trecători. Attila opri furia armatei sale şi s'a întors de unde venise, adică dincolo de Dunăre, plecând după ce a încheiat pacea. Dar a declarat în public şi prin ameninţări a făcut să se ştie că va jefui Italia şi mai grozav, dacă nu i se va trimete pe Honoria, sora împăratului Valentinian, fiica Augustei Placidia, împreună cu partea ce i se cuvinea din tezaurul imperial [1]). Căci se spunea că această Honoria, atât pentru cinstea curtei, cât şi pentru cinstea fecioriei sale, fusese închisă din ordinul fratelui ei şi că ea, trimiţând într'ascuns un eunuc, a chemat pe Attila, pentru ca să se pună subt protecţiunea lui, împotriva puterii fratelui ei ; faptă de sigur urîtă, fiindcă îşi căuta, prin nenorocirea ţării libertate pentru pasiunea ei.

XLIII.

A doua expediţie a lui Attila în Galia. Atacul contra Alanilor. Thorismud îl respinge. Moartea acestuia la Tolosa.

După ce s'a întors Attila la locuinţele sale, a început oarecum să se căiască de neactivitatea sa şi să sufere mult de faptul că a încetat să se războiască. De aceea, a trimis o solie la împăratul din Orient, Marcian, vestindu-i că are să pornească să-i jefuiască provinciile, fiindcă nu i-a mai plătit de loc cele ce i s'au făgăduit odinioară de împăratul Theodosiu [2]) şi că se va purta acum cu duşmanii săi mai grozav decât ca de obiceiu. Totuş, procedând el astfel, cum era viclean şi şiret, cu toate că şi-a arătat ameninţările sale într'o parte, a pornit cu oastea în altă parte, şi ascultând de supărarea sa, şi-a întors faţa în spre Visigoţi. Dar, faţă de ei n'a ajuns la acelaşi rezultat ca faţă de Romani. Căci, apucând pe căi deosebite de cele de mai înainte, a hotărît să aducă subt stăpânirea sa acea parte dintre Alani cari locuiau dincolo de fluviul Loira, pentru ca prin înfrângerea acestora, schimbându-şi planul, se apară mai ingrozitor. Deci, plecând Attila din Dacia şi din Pannonia, provincii în care se aşezase cu popoarele supuse sie-şi, a pornit cu războiu împotriva Alanilor. Dar Thorismud, regele Visigoţilor, presimţând, cu aceeaşi istetime, planul viclean a lui Attila, a sosit în ajutorul Alanilor cu toată iuţeala mai înainte şi aci, pregătindu-se, a preîntâmpinat mişcările lui Attila care a sosit

1) Cf. Priscus, *Fragmenta Hist. Graec.* IV, pg. 99. ed. Müller.

2) E vorba de imp. Theodosiu al II-lea.

www.dacoromanica.ro

în urmă. Incepându-se lupta i-a luat orice nădejdie de biruinţă, întocmai ca şi mai înainte în câmpiile Catalaunice şi, punându-l pe fugă, l-a lipsit de ori ce victorie în această parte şi l-a făcut să se retragă repede la propriile sale locuinţe. Astfel, celebrul Attila, stăpân pe atâtea victorii, în timp ce căuta să înlăture faima unei înfrângeri, în loc să spele ruşinea suferită din partea Visigoţilor, a suferit a doua înfrângere şi s'a întors acasă ruşinat. Thorismud însă, după ce a gonit dela Alani cetele Hunilor, a plecat spre Tolosa fără ca armata sa să fi suferit vr'o pierdere. După ce a încheiat o pace cu ai săi, în al treilea an al unei domnii liniştite, s'a îmbolnăvit şi a fost asasinat în timp ce-i scotea sânge dintr'o vână, de un client al său, Ascalc, un conspirator care îi spuse că un duşman i-a luat armele. Totuş cu singura mână ce o avea liberă, luând un scăunel, s'a răzbunat, omorînd câţiva dintre conspiratori.

XLIV.

Theodorid urmează la domnie după Thorismud. Riciarius, regele Suavilor voieşte să ocupe toată Spania. Solia lui Theodorid către Riciarius şi răspunsul acestuia. Theodorid porneşte împotriva Suavilor. Lupta de lângă fluviul Ulbius. Riciarius este prins şi omorît. Theodorid iartă pe Suavi şi le dă de conducător pe Agrivulf. Revolta acestuia şi moartea sa. Alegerea lui Rimismund ca rege al Suavilor. Moartea lui Theodorid.

După moartea acestuia, urmând la domnia Visigoţilor fratele său Theodorid, acesta descoperi în curând un duşman în Riciarius, regele Suavilor, o rudă a sa. Acest Riciarius, bazându-se pe rudenia cu Theodorid, a crezut să ocupe pentru sine mai toată Spania, socotind acum momentul favorabil pentru dobândirea ei, şi punând la încercare începuturile neconsolidate ale domniei rudei sale. Inainte vreme, aceşti Suavii aveau ca teritorii alel lor Gallicia şi Lysitania cari se întind dealungul Oceanului, pe aturea dreaptă a Spaniei, mărginindu-se spre răsărit cu Austrogonia, spre apus cu promuntoriul unde se ridică monumentul închinat generalului roman Scipio, la miază noapte cu Oceanul şi la miază zi cu Lysitania şi fluviul Tag care, având în nisipul său un metal preţios, duce împreună cu aur şi nomolul fără valoare. Pornind de aci Riciarius, regele Suavilor, caută să subjuge toată Spania. Theodorid, ruda sa, fiind un om cumpătat, îi trimise o solie care să-i spună liniştit nu numai să se retragă din teritoriile care nu erau ale lui, dar nici să nu-şi pună în gând să le pretindă pe viitor, printr'o astfel de ambiţie neavând să-şi atragă decât ura. Riciarius

www.dacoromanica.ro

însă îi răspunse cu înfumurare: „dacă tu murmuri aci şi pretinzi să mă împiedici de a înainta, am să viu la Tolosa, unde şezi tu: acolo dacă ai putere împotriveşte-mi-te". Auzind aceasta Theodorid a fost cuprins de amărăciune şi făcând înţelegere cu celelalte popoare, a pornit la războiu împotriva Suavilor, având sprijinul devotat a lui Gnudiuch şi a lui Hilperic, regi ai Burgundionilor. Lupta s'a dat lângă fluviul Ulbius ce curge între Asturia şi Hiberia şi după ce s'au luat la bătae, Theodorid cu Visigoţii săi, cari luptau pentru o cauză dreaptă, au ieşit biruitori şi au distrus aproape cu totul triburile Suavilor. Regele Riciarius, după ce a părăsit victoria în mâinile duşmanilor săi, a luat-o la fugă şi s'a suit într'o corabie, dar fiind întors de o furtună puternică în momentul de a intra în marea Tyrreniană, a căzut în mâna Visigoţilor, cari l-au omorît numai decât, fără sa-i fi folosit ceva schimbarea elementelor [1]). Theodorid însă, după ce a ieşit biruitor, a iertat pe cei ce i s'au supus şi n'a mai îngăduit să fie măcelăriţi şi a pus în fruntea Suavilor supuşi acum sie-şi, pe un client al său numit Agrivulf. Acesta însă în curând şi-a schimbat, la îndemnul Suavilor, sentimentele, tradându-şi stăpânul; el n'a mai ascultat de ordinele date, şi s'a purtat cu îngâmfare, ca un tiran, şi socotind ca provincia să o conducă prin calităţile sale, cu cari mai înainte vreme ajutase pe stăpânul său să o cucerească. Acesta era din neamul Varnilor, ca nobleţă cu mult mai prejos decât sângele gotic, deaceea nici nu s'a gândit la libertate şi nici n'a păstrat credinţă patronului său. Theodorid, aflând despre această trădare, a trimes numai decât trupe ca să-l gonească din domnia ce-şi arogase. Sosind trupele şi biruindu-l fără întârziere la cea dintâi ciocnire, i-au dat o pedeapsă potrivită cu faptele sale. Căci, fiind prins şi părăsit de ai săi, a plătit-o cu capul şi a simţit în sfârşit mânia stăpânului pe care a crezut că poate să-l nesocotească. Atunci Suavii, văzând moartea şefului lor, au trimis la Theodorid spre a-i cere iertare pe preoţii din ţara lor. El primindu-i cu respectul datorit unor preoţi, nu numai că a dat Suavilor iertare, dar le-a şi îngăduit, lăsându-se mişcat de pietate, să-şi aleagă un principe din neamul lor. Aceştia au şi făcut-o şi Suavii îşi aleseră de principe pe Rimismund. Astfel petrecându-se lucrurile, după ce s'a făcut pace peste tot locul, Theodorid a murit în al treisprezecilea an al domniei sale.

1) Schimbarea elementelor, adecă fuga pe mare.

www.dacoromanica.ro

XLV.

Eurich urmaş al lui Theodorid. Maximus usurpă domnia. Gizeric, regele Vandalilor, devastează Roma. Uciderea lui Maximus, Majorianus, Severus, Anthemius. Infrângerea Alanilor. Intervenţia Bretonilor şi înfrângerea lor. Avitus. Ultimii împăraţi din Occident.

Fratele său Euric, urmându-i la domnie cu mare zor şi grabă, a deşteptat împotriva sa bănueli urîte. Dar, pe când se petreceau acestea şi altele de acest fel la poporul Visigoţilor, împăratul Valentinian a pierit prin viclenia lui Maximus care a ocupat domnia ca un tiran. Aflând despre aceasta Gizeric, regele Vandalilor, a trecut cu o flotă înarmată din Africa în Italia şi intrând în Roma a jefuit complet tot ce era înlăuntru. Iar Maxim, luând-o la fugă a fost omorît de un oarecare Ursus, un soldat roman. După moartea sa, din porunca împăratului de răsărit, Marcian, a ocupat domnia imperiului de apus Maiorianus. Dar nici acesta n'a domnit mult timp, căci este ucis lângă fluviul Hyra la Dertona, pe când se ducea cu armata împotriva Alanilor cari jefuiau Galia. Locul său l-a ocupat Severus care a murit la Roma în al treilea an al guvernării sale. Văzând aceasta împăratul Leon care urmase în domnia imperiului de răsărit lui Marcian, alese ca împărat la Roma pe Anthemius, patriciul său. Acesta, ajungând la Roma, trimise numai decât împotriva Alanilor pe ginerele său Recimer, un bărbat distins şi pe acele vremuri poate singurul în Italia capabil de a comanda o armată. Acesta îndată, la prima ciocnire, a culcat la pământ, omorând-o o mare mulţime de Alani, împreună cu regele lor Beorg. Dar Euric, regele Visigoţilor, văzând deasa schimbare de împăraţi romani, a căutat să ocupe de drept pentru sine Galia întreagă. Văzând aceasta împăratul Anthemius a cerut numai decât ajutorul Brettonilor. Regele acestora Riothim, sosind cu douăsprezece mii de soldaţi, a fost primit în cetatea Beturiga, după ce a debarcat de pe Ocean din nave. Regele Visigoţilor, Eurich, sosi numai decât, aducând împotriva lor o armată numeroasă şi după o luptă îndelungată a pus pe fugă pe Riothim, regele Brettonilor, înainte ca Romanii să se fi putut uni cu el. După ce a pierdut o mare parte din armata sa, fugind cu câţi a putut, a sosit la poporul vecin al Burgundionilor, federaţi în acea vreme cu Romanii. Euric însă, regele Visigoţilor, a pus mâna pe Arverna, o cetate din Galia, împăratul Anthemius fiind acum mort: căci între acesta şi ginerele său născându-se un războiu crâncen intern, după ce călcase în picioare Roma şi fiind ucis de ginerele său, domnia a lăsat-o în mâna lui Olybrius. In acest timp la Constantinopol,

www.dacoromanica.ro

Aspar, primul dintre patricii, dintr'o familie strălucită de Goți, a pierit rănit de sabia eunucilor în palat, împreună cu fiii săi Ardabures și Patriciolus, dintre cari primul fusese odinioară patriciu, iar al doilea Caesar, numit ginere al Impăratului Leon. Olybrius murind înainte de a intra într'a opta lună de domnie, Glycerius a fost proclamat împărat la Ravenna, mai mult în baza pretențiunilor sale, decât în urma unei alegeri. Pe acesta însă, neînplinind un an, l-a gonit din domnie Nepos, fiul unei surori a lui Marcellinus, fost patriciu, și l-a orânduit ca episcop în Portul Romei. Văzând Euric, atâtea și atât de mari schimbări, după cum am spus mai sus, ocupă cetatea Arverna pe care o conducea pe acea vreme comandantul Romanilor Ecdicius, un foarte distins senator, fiul împăratului Avitus de odinioară care ocupase domnia numai câteva zile (căci acesta având domnia numai de câteva zile înainte de Olybrius, s'a retras de bună voie la Placentia, unde a fost orânduit ca episcop). Deci fiul acestuia Ecdicius s'a luptat multă vreme cu Visigoții, dar, neputându-le rezista, și-a părăsit patria și în special cetatea Arverna, în mâna dușmanilor și s'a retras în localități mari sigure. Auzind aceasta împăratul Nepos, dete ordin lui Ecdicius ca, părăsind Galia să vină la el; iar în locul lui a orânduit pe Orestes, magister militum. Acest Orestes, luând conducerea armatei și pornind împotriva dușmanilor, când a ajuns de la Roma la Ravenna, s'a oprit aci și a numit pe fiul său Augustulus ca împărat. Aflând despre aceasta Nepos, a fugit în Dalmatia și aci a murit, lipsit de domnie, unde împăratul de odinioară Glycerius era episcop de Salona.

XLVI.

Odoacru îndepărtează pe Augustulus. Căderea imperiului de apus. Odoacru în Italia. Moartea lui Bracila.

Iar Augustulus, fiind numit de tatăl său Orestes la Ravenna de împărat, Odoacru, regele Torcilingilor, nu mult după aceea, având cu sine pe Scyri, Heruli și trupele ajutătoare ale altor popoare, a ocupat Italia și după ce a omorît pe Orestes, a scos din domnie pe fiul acestuia Augustulus și l-a condamnat la pedeapsa exilului în castelul lui Lucullus din Campania. Și astfel imperiul roman a apus, care a început să fie ocupat în anul șapte sute nouă de Octavianus Augustus, cel dintâi dintre Augusti, a pierit cu acest Augustulus în anul al cinci sute douăzeci și doilea al domniei predecesorilor ce au murit; de aci înainte Roma și Italia au stăpânit-o regii Gotilor. Intr'aceea Odoacru, regele popoarelor, după ce a cucerit întreaga Italie, pentruca să bage groază în Romani, a ucis la Ravenna, chiar la începutul domniei sale, pe Bracila și întărindu-și prin aceasta

www.dacoromanica.ro

domnia, a stăpânit imperiul timp de patrusprezece ani, până la aparițiunea lu Theodoric, despre care vom vorbi în cele următoare.

XLVII.

Euric cuprinde cetățile Arles și Marsilia. Cuceririle sale în Spania și Galia. Infrângerea Burgundzonilor. Moartea sa. Alaric.

Până atunci, să ne întoarcem la șirul povestirii noastre pe care l-am întrerupt. Euric, regele Visigoților, observând că imperiul roman se clatină, a cucerit pentru sine Arelatum și Massilia [1]). Căci Gyzeric, regele Vandalilor, l-a determinat prin darurile sale să facă aceasta: spre a se pune la adăpost de primejdiile ce i-ar fi venit din partea lui Leon și a lui Zenon, a lucrat așa fel ca Ostrogoții să devasteze imperiul de răsărit, iar Vizigoții cel de apus; ambele state romane având să lupte cu dușmanii din sânul lor, el să poată domni în liniște în Africa. Euric primi propunerea cu dragă inimă și pe lângă toată Spania și toată Galia, peste cari era stăpân de drept, a subjugat și pe Burgundioni; dar, pe când se găsea la Arelatum, a murit în anul al nouăsprezecelea al domniei sale. Lui i-a urmat propriul său fiu Alarich, care a fost al nouălea rege al Visigoților, de când Alaric cel Mare a ocupaf domnia. Și în același chip, după cum am spus mai sus [1]) despre Augustulus, s'a întâmplat la fel și cu Alaric: domnia se termină adeseori cu principii de același nume, cu care a început. Dar să lăsăm pentru o clipă aceasta la o parte și să povestim, după cum am făgăduit, întreaga origine a Goților.

XLVIII.

Vinitariu, regele Ostrogoților, atacă pe Huni și pe Anti. Moartea sa. Regii din familia Amalilor. Urmașii săi.

Și, fiindcă ambele popoare, atât Ostrogoții cât și Visigoții au fost odată un singur popor, am tratat, urmând pe cât ni-a stat în putere pilda celor vechi, istoria Visigoților deosebit de cea a Ostrogoților. De aceea, găsim necesar să ne întoarcem acum din nou la vechile locuințe din Scitia și să istorisim, în același fel, genealogia și faptele Ostrogoților. Și se constată, că

1) Arles și Marsilia.

1) Cap. XLVI, 243.

www.dacoromanica.ro

aceştia la moartea regelui lor Hermanaric, s'au despărţit de Visigoţi, rămânând supuşi Hunilor în aceeaşi patrie a lor; totuş Vinitariu, din dinastia Amalilor, a păstrat insigniile princiare. Acesta, luând de pildă virtuţile bunicului său Vultulf, deşi norocul l-a slujit mai puţin decât pe Hermanaric, totuş a suportat cu greu domnia Hunilor şi sustrăgându-se de aceştia puţin câte puţin şi bizuindu-se pe curajul său, a pornit cu razboiu împotriva ţării Anţilor. A fost însa biruit de aceştia dela primul atac. Mai târziu însă s'a purtat vitejeşte şi pe regele acelora cu numele de Boz, împreună cu fiii lui şi cu şapte zeci de fruntaşi i-a răstignit pe cruce, pentru ca să slujească cadavrele celor crucificaţi drept groază şi exemplu pentru supuşi. Trăind însă în această libertate aproape un an, Balamber, regele Hunilor, nu i-a mai răbdat şi chemând la sine pe Gesimund, fiul marelui Hunnimund care, credincios jurământului său şi a devotamentului făgăduit, rămăsese supus domniei Hunilor, împreună cu cea mai mare parte din Goţi, şi după ce au întărit din nou vechea lor alianţă, l-a trimis cu armată împotriva lui Vinithariu. Luptându-se timp îndelungat, în prima şi a doua bătălie, Vinithariu a ieşit biruitor. Şi n'ar putea să spună cineva, cât dezastru n'a produs Vinithariu în armata Hunilor. In a treia bătălie însă, venind prin surprindere unii împotriva celorlalţi, Balamber, aruncând, lângă fluviul numit Erac, o săgeată, îl lovi în cap pe Vinithariu şi-l omorî. Apoi, luând în căsătorie pe nepoata acestuia Vadamerca, tot poporul Goţilor îi rămase supus, totuş însă aşa fel ca să fie todeauna guvernat de un regişor propriu, deşi atârnând de Huni. După moartea lui Vinithariu, conducerea o luă îndată Hunimund, fiul preaputernic ului rege de odinioară Hermanaric. Hunimund era iscusit în războiu şi de o frumuseţe corporală deosebită. Acesta s'a luptat în urmă cu izbândă împotriva Suavilor. După moartea sa, i-a urmat în domnie fiul său Thorismud, un tânăr în floarea vârstei. Acesta a pornit în anul al doilea al domniei sale cu războiu împotriva Gepizilor, câştigând o mare victorie asupra lor şi a murit se spune într'o cădere a calului său. La moartea sa, Ostrogoţii l-au jelit aşa de mult că, timp de patruzeci de ani, alt rege nu i-a mai ocupat locul şi aceasta pentru ca să aibă totdeauna în gură amintirea lui şi ca să sosească timpul când Valamer să răscumpere pierderea unui astfel de bărbat. Acesta din urmă era fiul lui Vandalariu, văr cu Thorismud. Fiul său Beremud, după cum am spus mai sus [1]), ca dispreţ pentru neamul Ostrogoţilor, din cauza supunerii lor către Huni, a trecut în apus la Visigoţi. Fiul acestuia a fost Veteric şi acesta a avut de fiu pe Eutharic care, căsătorindu-se cu Amalasuentha, fiica lui Theodoric, a unit din nou familia Amalilor, divizată de multă vreme şi a dat naştere lui Athalaric şi Mathesuentei. Dar, fiindcă Athalaric a murit în

1) Cap. XXXIII, 174.

www.dacoromanica.ro

anii copilăriei, Mathesuenta a fost dusă la Constantinopol, unde s'a căsătorit a doua oară cu Germanus, un frate al împăratului Iustinian şi cu care a născut un fiu posthum pe care l-a numit tot Germanus.

Dar pentru ca să urmăm ordinea ce am stabilit, să ne întoarcem la urmaşii lui Vandalariu care a a avut o întreită odraslă. Căci acest Vandalariu, nepot de frate a lui Hermanaric şi vărul lui Thorismud,de care am vorbit mai sus, a avut trei copii cari l-au făcut ilustru în neamul Amalilor şi anume pe Valamir, Thiudimir şi Vidimir. Dintre aceştia Valamir, urmând părintelui său, a ajuns la domnie, pe când încă Hunii stăpâneau peste ei şi peste alte neamuri. Şi-ţi era mai mare dragul să priveşti la cei trei fraţi, când Thiumidir lupta admirabil pentru domnia fratelui său Valamir, când Valamir poruncea pentru fratele său al doilea, înlărcându-l de onoruri, şi când Vidimir se socotea fericit când putea să servească pe fraţii săi. Astfel, apărându-se într'o dragoste mutuală, nici unul nu era lipsit de domnia pe care o aveau cu toţii în pace. Totuş însă, după cum am spus, ei astfel domneau că erau supuşi poruncilor lui Attila, regele Hunilor: ei n'ar fi putut să refuze lupta nici împotriva rudelor lor Visigoţii, dar nevoile unui stăpân trebuie să le aduci la îndeplinire chiar şi când ţi-ar ordona să faci un paricidiu. Şi nici un popor diu Scitia n'ar fi putut să se smulgă din domnia Hunilor pe altă cale decât dacă ar fi sosit moartea lui Attila, lucru de dorit pentru toate popoarele şi penru Romani ; această moarte a fost pe atât de josnică, pe cât vieaţa i-a fost de minunată.

XLIX.

Moartea lui Attila. Inmormântarea sa

Attila, spre sfârşitul vieţei sale, după cum ne spune istoricul Priscus, a luat în căsătorie, după alte nenumărate soţii, precum era obiceiul Hunilor,o fată foarte frumoasă, cu numele de Ildico, şi cu prilejul nunţii sale, dându-se la prea mare petrecere, pe când obosit de vin, şi de somn stătea culcat pe spate, sângele ce de obiceiu îi curgea pe nări năpădindu-l, n'a putut să iasă pe căile obişnuite, ci, apucând o cale nenorocită în gât l-a sufocat. Astfel regele, glorios în războaie, şi-a găsit în beţie un sfârşit ruşinos. A doua zi însă, spre sfârşitul ei, slăjitorii regeşti bănuind ceva urît, sparseră porţile, strigând îngroziţi, şi descoperiră moartea lui Attila, fără nici o rană şi sufocat prin vărsare de sânge, iar pe fată cu capul plecat, plângând acoperită de un voal. Atunci, după obiceiul acestui popor, tăindu-i o şuviţă de păr, îşi sluţiră cu răni adânci faţa, şi aşa destul de urîtă, şi aceasta, pentru ca un luptător atât de dis-

www.dacoromanica.ro

tins să nu fie bocit cu plânsete şi lacrămi femeieşti, ci cu sânge bărbătesc. Cu această împrejurare s'a mai întâmplat şi o minune: împăratului Marcian din răsărit, fiind îngrozit de un duşman atât de primejdios, i-a apărut în vis o divinitate, arătându-i în aceeaşi noapte arcul lui Attila frânt, arc de care se credea să atârnă toată nădejdea Hunilor. Istoricul Priscus spune că poate aduce dovezi că faptul este adevărat. Căci, aşa de îngrozitor era socotit Attila pentru marile împărăţii, că moartea lui părea a fi un dar al cerului făcut regilor. Nu vom trece cu vederea de a spune câte ceva şi despre felul cum s'a celebrat la acest popor înmormântarea. S'a expus cu solemnitate în mijlocul unui câmp, aşezat într'un cort de mătase, cadavrul spre a fi privit de toată lumea. Şi, cei mai aleşi călăreţi din întregul neam al Hunilor, alergând în acel loc, unde era aşezat cadavrul, ca în cursele de circ, îi povesteau în cântece funebre faptele în felul următor: „Attila cel mai de seamă rege al Hunilor, fiul lui Mundzuc, stăpânul celor mai viteze popoare, el care cu o putere ne mai auzită până atunci a stăpânit singur regatul Scitiei şi al Germaniei, el care a băgat groază în cele două împerii ale Romanilor, cucerindu-le oraşele şi pentru ca restul să scape de a fi prădat, s'a înduioşat la rugăciuni, primind un tribut anual [1]) şi săvârşind toate acestea prin norocul său, a părăsit această lume nu de mâna unui duşman, nici de trădarea oamenilor săi, ci vesel, fără să simtă durerea, în mijlocul bucuriei poporului său înfloritor. Cine poate să creadă că a murit acela pe care nimeni nu găseşte cu cale să-l răzbune? După ce l-au jelit cu astfel de bocete, au celebrat pe mormântul său un mare ospăţ, pe care ei îl numesc strava şi manifestând pe rând sentimente contrarii, amestecau bucuria lor cu doliul înmormântării şi, în tăcerea unei nopţi, îngropară cadavrul pe care îl închiseră întâi într'un coşciug de aur, acesta într'unul de argint şi al treilea fiind de fier tare, arătând prin aceasta că se potrivesc toate cu prea puternicul rege: fierul fiindcă a supus cu el popoarele, aurul şi argintul fiindcă a primit onorurile celor două împărăţii. Şi-i mai adăugară în mormânt armele câştigate în măcelurile duşmanilor, falere preţioase, strălucind de diferite pietre nestimate şi podoabe de diferite feluri de cari strălucesc palatele. Şi, pentruca lăcomia omenească să nu fie ispitită de atâtea bogăţii, uciseră, răsplătindu-i cu o urîtă răsplată pe ce-i însărcinaţi cu înmormântarea şi o moarte, în acelaşi timp, a înmormântat şi pe gropari şi pe cel îngropat.

---

1) Priscus, *Frag.* 3 pag. 90 ed. Müller.

www.dacoromanica.ro

L.

Certurile dintre urmaşii lui Attila. Lupta dela Nedao. Moartea lui Ellac. Liberarea popoarelor de subt jugul Hunilor.

După ce s'au îndeplinit toate acestea, între urmaşii lui Attila, cum era firesc ca tinerii să arză de dorinţa după putere, s'a născut discuţie în privinţa domniei, şi fiindcă toţi umblau nebuneşte după ea, au pierdut-o deodată cu toţii. Căci de obiceiu ruina unui regat nu o aduce lipsa de urmaşi, ci tocmai mulţimea acestora. Fiii lui Attila, cari formau, din cauza iubirii lui pătimaşe pentru femei, aproape un popor întreg, pretindeau să li se împartă prin sorţ, în părţi egale popoarele, în aşa fel ca regii puternici, împreună cu popoarele lor, întocmai ca si moştenirea unei familii, să fie traşi la sorţi. Când a aflat despre aceasta Ardarich, regele Gepizilor, n'a putut să rabde ca atâtea naţiuni să fie tratate ca nişte robi de rând şi s'a ridicat el cel dintâi împotriva fiilor lui Attila şi, în urma unui războiu norocos, a şters ruşinea jugului robiei. Şi, despărţindu-se de Huni, n'a deslegat numai poporul său, ci şi pe celelalte popoare cari erau deopotrivă de asuprite, fiindcă omul este repede gata, când e vorba de folosul tuturora. Pun mâna pe arme din ambele părţi şi războiul se dă, pe viaţă şi pe moarte, în Pannonia, lângă fluviul ce se chiamă Nedao. Aci s'au ciocnit în luptă diferitele popoare pe cari Attila le ţinuse sub stăpânirea sa. Se despart regatele şi popoarele lor şi dintr'un singur corp ce desfac diferitele membre; ele nu mai aveau aceeaşi unitate de vederi, ci capul fiindu-le tăiat, nebunia i-a cuprins pe unii împotriva celorlalţi. Şi astfel aceste popoare prea viteze cari nici odată n'ar fi găsit duşmani deopotrivă cu ele, decât atunci când s'ar fi lovit unele pe altele, se sfâşieau acum între ele. Căci, socotesc că a fost o minunată privelişte atunci, când puteai să vezi pe Got lovind cu suliţa, pe Gepid izbind nebuneşte cu sabia, pe Rug frângându-şi arma în rana sa, pe Suav luptând cu pedestrinea, pe Hun apărându-se cu săgeata, pe Alan pornind la luptă cu arme grele, pe Herul cu arme uşoare. După multe şi grele atacuri, victoria neaşteptată a fost de partea Gepizilor. Căci sabia lui Ardaric şi a sprijinitorilor săi a culcat la pământ aproape treizeci de mii de Huni şi alte naţii cari dădeau ajutor Hunilor. In această bătălie a fost ucis şi fiul cel mai mare al lui Attila, cu numele de Ellac pe care se spune că părintele său atât de mult l-a iubit faţă de toţi ceilalţi fraţi ai lui, că l-a destinat drept urmaş peste toţi fiii săi; soarta însă n'a aprobat dorinţa tatălui. S'a constatat că el a murit aşa de vitejeşte, făcând să cadă mulţi duşmani, că dacă tatăl său ar fi trăit, o astfel de moarte glorioasă ar fi dorit să aibă. După moartea sa, ceilalţi fraţi ai

www.dacoromanica.ro

săi au fost goniți până lângă țărmul mării Negre, unde am arătat că fuseseră stabiliți mai înainte Goții. Și astfel au fost biruiți Huni cari se credeau că au biruit toată lumea. Atât de primejdioasă este discordia; fiind desbinați căzură chiar aceia cari uniți ca forțe băgaseră spaima în toate sufletele. Această victorie a lui Ardaric a fost o fericire pentru toate popoarele cari erau silite să slujească cârmuirii Hunilor și a adus dorita bucurie a libertății în sufletele de multă vreme pline de întristare. Și mulți, venind prin delegații lor pe teritoriul roman și fiind primiți cu mare bucurie de Marcian, pe atunci împărat, primiră locuri cari li s'au distribuit pentru locuințe.

Iar Gepizii, reclamând pentru ei, în temeiul vitejiei lor, teritoriile Hunilor și, ca învingători, punând stăpânire pe pământul Daciei întregi, nu cerură nimic dela împeriul roman, în pactul lor de alianță, decât pace și un dar anual. Impăratul le-a încuviințat atunci bucuros toate acestea și până în ziua de astăzi acest popor primește dela împăratul roman darul obișnuit. Iar Goții, văzând că Gepezii au luat în stăpânire și apără pentru sine teritoriile Hunilor și că poporul Hunilor și-a ocupat vechile lor locuințe de odinioară, au găsit mai cu cale să ceară dela imperiul roman pământuri decât să se expună primejdiei de a invada țările altora și au primit Pannonia care este întinsă într'o lungă câmpie și se mărginește spre răsărit cu Moesia superioară, spre miază zi cu Dalmația, spre apus cu Noricul și spre miază noapte cu Dunărea. Țara este impodobită cu mai multe cetăți, dintre cari cea dintâi este Syrmis și cea din urmă Vindomina [1]).

Sauromații însă, pe cari îi numim Sarmați și Cemandrii și unii dintre Huni au ocupat locuințele ce li s'au dat în partea Iliriei, lângă cetatea Castramartena [2]). Din poporul acestora a ieșit Blivila ducele din Pentapolis și fratele său Froila și în timpurile noastre patriciul Bessa. Scyrii însă și Sadagarii și unii Alani, împreună cu șeful lor Candac au fost colonizați în Scitia minoră și în Moesia inferioară. Paria, tatăl tatălui meu Alanoviiamuthis, adecă bunicul meu, a fost secretarul acestui Candac, cât timp a trăit și al fiului surorii sale Gunthic, magister militum, care se numea și Bassa și era un fiu al lui Andages, fiul lui Andela ce se pogora din familia Amalilor. Și eu Jordanes, oricât de neînvățat sunt, am fost secretar, înainte de convertirea mea. Rugii însă și alte câteva popoare au cerut să fie colonizați la Bizzi și la Arcadiopolis. Și Hernac, cel mai tânăr fiu al lui Attila și-a ales, împreună cu ai săi, locuințe în partea cea mai îndepărtată din Scitia minor. Emnetzur și Ultzindur, rudele lui, s'au stabilit în Dacia Ripensă la Utus,

1) Mitrovita de astăzi și Viena.

2) Castramartena = Castra Martis.

www.dacoromanica.ro

Hiscus şi Almus [1]) şi mulţi dintre Huni, ieşind la iveală de ici şi de colo, s'au stabilit în Romania, dintre cari până acum se numesc Sacromontisii şi Fossatisii, urmaşii lor [2]).

LI.

Goţii Minori din Moesia. Ulfila.

Se mai găsesc şi alţi Goţi cari se numesc Minori, popor foarte numeros cu un pontifice al lor propriu, Vulfila [3]) care este un şef al lor şi de care se spune că i-ar fi învăţat arta scrisului. Ei locuesc şi astăzi în Moesia în ţinutul dela Nicopolis la poalele Emimontelui [4]) popor mare dar sărac şi nerăzboinic, neavând altă bogăţie decât turme de diferite feluri, păşuni şi păduri cu lemne; ei produc puţin grâu, deşi ţara lor este roditoare în diferite cereale. Cât despre vii sunt unii cari nici n'au auzit de existenţa lor, vinul neavându-l decât din negoţul cu popoarele vecine; cei mai mulţi se hrănesc cu lapte.

LII.

Valamir, Thiudimer şi Vidimer, regi ai Goţilor. Atacul Hunilor. Naşterea lui Theodoric. Goţii în Iliria şi pacea cu Romanii. Theodoric obstatic.

Deci, pentru ca să ne întoarcem la poporul a cărui istorie o povestim, adică la Ostrogoţi, cari locuiau în Pannonia subt regele lor Valamir şi fraţii săi Thiudimer şi Videmir, ei trăiau într'o unire strânsă, deşi ţările lor erau separate, (căci Valamir era stabilit între fluviile Scarniunga şi Aqua Nigra, Thiudimer lângă lacul Pelso [5]) şi Vidimer între cei doi. Din întâmplare însă, fiii lui Attila porniră împotriva Goţilor, reclamându-i ca dezertori ai stăpânirii lor, ca nişte robi fugari şi dădură năvală peste ţara lui Valamir fără să ştie măcar fraţii lui. Valamir a rezistat totuş, deşi cu puţine forţe, şi, după ce i-a hărţuit multă vreme, le-a dat o astfel de lovitură, că de abia au mai scăpat câţiva cari, luând fuga s'au îndreptat spre acele părţi din Scitia ce se găsesc lângă cursul fluviului Danaber şi care pe limba lor se numeşte Hunni Var. In timpul când Valamir a trimis fratelui său Thiudimer vestea bucuriei sale, tot în aceeaşi zi, sosind

1) Fluvii lângă Dunăre.

2) Aceşti Sacromontisi şi Fossatisi par a fi descendenţi ai populaţiunilor romane ce însoţiseră pe Huni în expediţiile lor războinice.

3) Vezi *Introducerea*, pag. 8. Cf. şi Socrates, *Hist. eccles.* V, 33.

4) Haemus azi munţii Balcani.

5) Pelso, aproape de lacul Balaton.

www.dacoromanica.ro

vestitorul, a găsit în casa lui Thiudimer o bucurie şi mai mare. Căci, în aceeaşi zi, îi s'a născut un fiu, Theodoric, un fiu de bună speranţă, deşi era născut de concubina Erelieva. Puţin timp în urmă, regele Valamir şi fraţii săi Tniudemir şi Vidimir, trimiţând soli la împăratul Marcian ca să primească darurile obişnuite şi pe cari le primeau sub forma de soldă [1]), pentru ca să păzească tratatele de pace, au văzut că Theodoric, fiul lui Triarius şi acesta de neam gotic, dar dintr'o altă familie, nu din dinastia Amalilor, se bucura el şi ai săi, de o favoare specială, fiind legat de o prietenie strânsă cu Romanii, şi primind darurile în fiecare an, în vreme ce ei erau nesocotiţi. In supărarea lor, pun numai decât mâna pe arme şi cutreerând aproape toată Iliria, o devastează. Impăratul însă, schimbând îndată tactica, a alergat la prietenia de odinioară şi, trimiţând o solie le-a dat nu numai darurile pentru prezent, dar şi pe cele din trecut şi le-a făgăduit că pe viitor li se vor da darurile fără nicio discuţie şi a primit dela ei pe Theodoric, copilaşul lui Thiudimer, despre care am vorbit mai sus. Acesta împlinise acum şapte ani şi intrase în al optulea. Tatăl său, pregetând să-l dea, unchiul său Valamir a intervenit cu rugăciunile sale, numai şi numai să se încheie o pace trainică cu Romanii. Theodoric, fiid dat de Goţi ca obstatic, este dus la Constantinopol, la împăratul Leon, şi fiindcă băiatul era plin de drăgălăşenie, a câştigat în curând dragostea împărătească.

LIII.

Ostrogoţii în contra Sadagilor. Dintzig, fiul lui Attila, atacă pe Ostrogoţi. Războiul Ostrogoţilor în contra Suavilor şi Scirilor. Moartea lui Valamir.

După ce s'a încheiat între Goţi şi Romani o pace temeinică, Goţii au socotit că darurile ce primesc dela Romani nu le sunt îndestulătoare şi dorind, în acelaşi timp, să dea dovezi de vitejia lor, începură să facă prădăciuni la popoarele din prejurul lor şi mai întâi pornesc cu războiu împotriva Sadagilor, un popor ce stăpânea interiorul Pannoniei. Când a aflat despre aceasta Dintzic, fiul lui Attila, a strâns pe toţi câţi atârnau de el, deşi puţini, dar cari îi recunoşteau domnia şi anume pe Ultzinzuri, Angisciri, Bittuguri şi Bardori şi venind la cetatea Basiana din Pannonia a împresurat-o şi, a început să-i prădeze teritoriul. Goţii, aflând despre aceasta, şi-au oprit expediţiunea pe care o îndreptaseră împotriva Sadagilor şi se întorc de unde se găseau împotriva Hunilor şi i-au gonit cu atâta ruşine din hotarele lor, că din acel timp Hunii cari mai rămaseră, până în ziua de astăzi, duc groază de armele Goţilor. După potolirea,

1) Strenua, nu era un tribut, ci cadoul de anul nou, fr. étrennes.

www.dacoromanica.ro

în sfârşit, a Hunilor, Hunimund, regele Suavilor[1]), în trecerea sa ca să prădeze Dalmaţia, a prădat şi vitele Goţilor ce rătăceau pe câmpuri, fiindcă Suevia era vecină cu Dalmaţia şi nu era tare departe de Pannonia, unde mai ales locuiau pe atunci Goţii. Ce mai vorbă? Hunimund şi cu Suavii, pe când se întorceau acasă, după devastarea Dalmaţiei, Thiudemir, fratele lui Valamir, regele Goţilor, în părerea sa de rău, nu atât pentru pierderea vitelor, cât mai mult de teamă ca nu cumva Suavii, văzând că isprava lor a rămas nepedepsită, să meargă mai departe cu îndrăzneala lor, i-a pândit în trecerea lor şi pe când dormeau, în puterea unei nopţi, i-a atacat lângă lacul Pelso[2]) şi lovindu-i într'o luptă la care nu se aşteptau, aşa de cumplit i-a bătut, că întreaga armată ce a scăpat de sabie, a fost dusă în robia Goţilor, fiind prins însuşi regele Hunimund. Dar, fiindcă Thindimer era un om pornit spre milă, după ce s'a văzut răzbunat, li-a dăruit iertare şi, împăcându-se cu Suavii, a adoptat de fiu chiar pe Hunimund pe care îl prinsese şi l-a trimis înapoi cu ai săi în Suavia. Dar acesta, uitându-şi de bunătatea părintească, după câtva timp, născocind o ticăloşie, a început să aţâţe poporul Scirilor, care pe atunci era stabilit deasupra Dunării şi trăia în pace cu Goţii, ca, desfăcându-se din alianţa cu aceştia şi unindu-se cu sine, să ridice armele împotriva Goţilor şi să năvălească asupra lor. Atunci Goţii cari nu se aşteptau la nici un rău din partea lor şi, mai ales, având încredere în vecinii lor, se pomenesc cu un războiu pe care nu-l bănuiau şi se văd siliţi să pună mâna pe arme; dar, luptând cu vitejia lor obişnuită, se răzbună şi asupra lor şi de ocara ce li s'a adus. In această bătălie însă, regele Valamir, pe când se găsea călare şi alerga înaintea frontului spre a-şi îmbărbăta ostaşii, calul speriindu-se a căzut şi şi-a aruncat jos călăreţul. Acesta a fost străpuns numai decât de lăncile inimicilor şi omorît. Goţii însă, spre a răzbuna atât moartea regelui lor cât şi injuria răzvrătirii, s'au luptat atât de vitejeşte că au făcut să piară aproape toţi din neamul Scirilor, afară de aceia cari să le mai poarte numele, deşi cu ruşine.

LIV.

Suavii, Sarmaţii, Scirii, Gepizii, Rugii împotriva Ostrogoţilor. Victoria Ostrogoţilor.

Regii Suavilor Hunimund şi Alaric, temându-se să nu o păţească şi ei la fel, porniră cu războiu împotriva Goţilor, fiind sprijiniţi de ajutorul Sarmaţilor cari sosiseră ca auxiliari ai lor subt regii Beuga şi Babai, şi chiar de ajutorul rămăşiţelor Sci-

1) Suavii aceştia sunt locuitorii de lângă râul Sava.

2) Vezi nota pag. 145.

www.dacoromanica.ro

rilor subt conducerea şefilor lor Edica şi Hunuulf, ca unii cari, fiind chemaţi, aveau să lupte cu o îndârjire cu atât mai mare cu cât era vorba de o răzbunare; şi aveau de partea lor, în acelaşi timp, şi pe Gepizi şi ajutoare nu puţine din partea Rugilor. Strângând din dreapta şi din stânga o armată numeroasă, îşi ridicară tabăra în Pannonia lângă fluviul Bolia. Atunci Goţii, alergară, după moartea lui Valamir, la fratele acestuia, Thiudemir, care, deşi domnea de multă vreme împreună cu fraţii săi, nu luase insigniile unei demnităţi supreme; el, chemând pe fratele său mai tânăr Vidimir, au împărţit împreună grijile războiului şi, fiind nevoiţi, au alergat la arme. După ce s'a dat lupta, au ieşit învingători Goţii, aşa fel că întreg câmpul a fost udat de sângele vrăşmaşilor, părând ca o mare înroşită, iar armele şi cadavrele îngrămădite, ca nişte coline, umplură câmpia cu mai mult de zece mii de morţi. Văzând aceasta Goţii, s'au umplut de o nespusă bucurie, fiindcă prin acest dezastru al duşmanilor răzbunară atât sângele regelui Valamir, cât şi injuriile ce li s'au adus. Iar din nenumărata mulţime de duşmani diferiţi, cei cari au putut scăpa, au fugit, ajungând acasă încărcaţi de ruşine.

LV.

Thiudimer supune pe Suavi şi pe Alamani. Theodoric se întoarce dela Constantinopol. Expediţia lui Theodoric în contra Sarmaţilor. Cucerirea Singidunului.

Iar, după un anumit timp, în preajma unei ierni geroase, când Dunărea de obiceiu este îngheţată, (căci acest fluviu aşa de tare îngheaţă că poate ţinea, întocmai ca o piatră, o armată pedestră şi cară şi sănii şi tot felul de vehicule, fără să mai fie nevoie de luntrii): văzând Thiodimer, regele Goţilor, Dunărea îngheţată, se puse în fruntea armatei sale pedestre şi mergând de-alungul Dunării, căzu pe neaşteptate în spatele Suevilor. Ţara Suavilor se mărgineşte la răsărit cu Baibarii [1]), spre apus cu Francii, spre miazăzi cu Burgundzonii şi la miazănoapte cu Thuringii. Cu aceşti Suavi erau uniţi pe atunci şi Alamannii cari stăpânesc în întregime înălţimile Alpilor de unde, izvorând unele râuri, se îndreaptă să se verse cu sgomot în fluviul Dunărea. Aici deci, într'o localitate întărită astfel şi pe timp de iarnă, îşi duse Theodimer, regele Goţilor, armata şi birui atât poporul Suavilor cât şi pe cel al Alamanilor, unul după altul, deşi erau federaţi, le-au jefuit ţara şi i-au supus aproape în întregime. De aci s'a întors învingător la căminul său, adecă în Pannonia, unde a avut bucuria să primească şi pe fiul său Theodoric, pe care îl dăduse ca obstatic la Constan-

1) Cf. Mommesn, *op. cit.*, pag. XXXIII.

www.dacoromanica.ro

tinopol, fiindu-i acum trimis înapoi de împăratul Leon, încărcat cu mari daruri. Acest Theodoric ieşise acum din vârsta copilăriei şi intra în cea a adolescenţei şi ne împlinind încă optsprezece ani, şi-a atras pe lângă sine pe oamenii tatălui său şi oameni din popor şi şi-a ales partizani şi clienţi, aproape şase mii de bărbaţi. Cu acestea trecu Dunărea, fără ştirea tatălui său, şi se îndreptă împotriva lui Babai, regele Sarmaţilor, care pe atunci, câştigând o victorie asupra generalului roman Camundus, domnea ca un tiran îngâmfat. Theodoric l-a omorît prin surprindere şi după ce a pus mâna pe familia şi pe tesaurele lui, s'a întors triumfător la tatăl său. In urmă a cucerit cetatea Singidunum pe care o ocupaseră Sarmaţii, dar în loc să o restituie Romanilor, a păstrat-o în stăpânirea sa.

LVI.

Goţii năvălesc în ambele imperii romane. Moartea lui Vidimer. Fiul său, sinonim, trece în Gallia şi se uneşte cu Visigoţii. Thiudimer ocupă Nişul şi alte cetăţi. Helarianus încheie pace cu Thiudimer şi primeşte mai multe cetăţi. Moartea lui Thiudimer.

Impuţinându-se din ce mai mult, în toate părţile la popoarele vecine, prăzile şi lipsindu-le Goţilor hrana şi veştmintele, pacea a început pentru nişte oameni cari nu trăiau decât din războaie, să fie de nesuferit. De aceea, Goţii se duseră atunci cu toţii, cu strigăte asurzitoare, la regele lor Thiudimer să-l roage să plece, numai cu armata, în orice parte ar voi el. Acesta, după ce a chemat pe fratele său şi după ce au tras la sorţi, l-a îndemnat să pornească asupra Italiei, unde domnea pe atunci ca împărat Glycerius, iar el, ca mai viguros, să invadeze imperiul de răsărit ce era mai puternic. Şi astfel s'a şi făcut: Vidimer a intrat numai decât în ţările Italiei, unde a plătit ultimul tribut al sorţii, trecând din această lume şi lăsând ca urmaş pe fiul său ce se numea tot Vidimer. Impăratul Glycerius l-a încărcat de daruri şi l-a făcut să treacă din Italia în Galia care era expusă jafului diferitelor neamuri din împrejurime, asigurându-l că acolo stăpânesc rudele lor Visegoţii. In scurt, Vidimer, primind darurile şi însărcinarea dela împăratul Glycerius, se duse în Galia unde s'a unit cu rudele sale Visigoţii şi au făcut un singur trup cum fuseseră şi altădată şi astfel, ocupând Galia şi Spania, le apără ca fiind de drept ale lor şi că nimenea altul să nu aibă aici putere faţă de ei.

Thiudimer însă, fratele său mai mare, a trecut cu ai săi peste râul Sava, ameninţând cu războiu pe Sarmaţi şi armata imperiului, dacă îi s'ar opune. Aceştia, temându-se de ameninţări, rămaseră liniştiţi sau poate că nu aveau nici o putere faţă de

www.dacoromanica.ro

o mulțime atât de mare. Atunci Thiudimer, văzând că toate îi merg în plin, a invadat Naissul [1]), cea dintâi cetate din Iliria și, asociind cu fiul său Theodoric pe comiții Astat și Invilia, li-a poruncit să se ducă peste fortăreața lui Hercule la Ulpiana. Aceștia, sosind aci, au primit în curând în supunerea lor atât această cetate cât și Stobis și unele localități, inaccesibile din Iliria, atunci le-au cuprins pentru întâiaș dată. Iar cetățile Eraclea și Larissa din Thessalia, prădându-le pentru prima oară, le-au stăpânit în urmă în baza dreptului lor de război. Thiudimer însă, gândindu-se la succesele sale și ale fiului său și nemulțumindu-se cu ele, pleacă din cetatea Naissus, după ce a lăsat aci puțini oameni de pază, și se îndreaptă spre Thessalonic, unde se găsea cu armata, trimis de împărat, patriciul Helarianus. Acesta, când a văzut că Thessalonicul este asediat și înconjurat cu un șanț și că el nu poate să reziste încercărilor dușmane, a trimts o delegațiune la regele Thiudimer, îi oferi daruri și-l făcu să se retragă dela asediul cetății; și după ce comandantul Romanilor încheia o alianță cu Goții, le dete de bună voie câteva locuri pe cari să le locuiască și anume Cerru, Pellas, Europa, Mediana, Petina, Bereu și altele cari se numesc Sium. Aci Goții, împreună cu regele lor, depunând armele, trăesc în pace. Nu mult după aceasta și regele Thiudimer a fost lovit în cetatea Cerras de o boală mortală. De aceea, convocă pe Goți și le desemnă ca moștenitor al regatului său pe Theodoric și, curând după aceasta, își dete sufletul.

LVII.

Zeno dă onoruri lui Theodoric. Theodoric contra lui Odoacru care este învins. Rezistența lui Odoacru în Ravenna. Predarea și moartea lui Odoacru.

Impăratul Zeno a primit cu plăcere știrea că Theodoric a fost proclamat rege de poporul său și, trimițându-i o scrisoare de invitație, l-a chemat să vie la Constantinopol, unde l-a primit cu onoruri demne de un rege și l-a așezat printre demnitarii palatului. Iar, după câtva timp, spre a-i mări cinstea, l-a adoptat ca fiu al său de arme [2]) și l-a onorat cu cheltuiala sa proprie cu uu triumf în Constantinopol și l-a făcut consul ordinar [3]), ceea ce însemnează culmea măririi și cea mai de seamă glorie în lume; și, nu numai atâta, ci i-a ridicat în curtea palatului său, pentru proslăvirea faimei unui bărbat atât de distins, o statue equestră. Pe când Theodoric se găsea deci

1) Naissus, Nișul.

2) Nu poate fi vorba de o adopțiune legală.

3) Consul în anul 484.

www.dacoromanica.ro

ca asociat al imperiului lui Zeno, în baza unui tratat, şi pe când el se bucura în cetate de toate bunătăţile, a aflat că poporul său ce era stabilit în Iliria, după cum am spus, nu se găsea într'o prea bună stare şi nici în bogăţie. Deaceea, a voit, după obiceiul naţiei sale, să-şi agonisească mai de grabă prin muncă hrana decât să se bucure în trândăvie de plăcerile împărăţiei romane, în vreme ce poporul său ducea o viaţă plină de greutăţi. Şi, chibzuind în sine, spuse împăratului: „Deşi nouă, cari slujim la curtea voastră, nu ne lipseşte nimica, totuş, dacă maiestatea voastră găseşte cu cale, să asculte cu bunăvoinţă dorinţa inimii mele". După ce i s'a dat putinţa să vorbească liber, ca de obiceiu zise: „De ce ţara Hesperia, care odinioară a fost condusă de cârmuirea predecesorilor voştri, astăzi decedaţi, şi de ce acea cetate, capitala, stăpâna lumii, să tânjească acum sub tirănia regelui Thorcilingilor şi Rugilor? Trimite-mă pe mine şi poporul meu, dacă găseşti de cuvinţiă, pentru ca pe deoparte să fii scutit de greutatea cheltuelilor, iar acolo, dacă voiu fi învingător, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe de altă parte, să fac să strălucească faima gloriei voastre. Căci se cuvine ca eu care sunt robul şi fiul vostru, să stăpânesc, dacă voiu fi învingător, acel regat, ca un dar al vostru, iar nu să apese cu jugul sclaviei senatul vostru acela pe care nu-l cunoaşteţi şi să ţină în captivitate o parte a statului. Căci eu, dacă voiu fi fost învingător, voiu stăpâni ţara ca un dar şi ca o favoare a voastră, iar dacă voiu fi învins, pietatea voastră nu va pierde nimic, ci din contră, după cum am spus, va economisi cheltuielile". Auzind aceasta împăratul, deşi îi părea rău de plecarea lui, totuş ca să nu-l întristeze i-a aprobat cererea şi i-a dat drumul, după ce l-a încărcat cu mari daruri şi după ce l-a recomandat poporului şi senatului roman. Deci, plecând Theodoric din cetatea regală şi întorcându-se la ai săi, a pornit spre Italia cu tot neamul Goţilor cari i-au dat aprobarea lor şi în linie dreaptă au urcat prin Sirmium, din vecinătatea Pannoniei şi de aci au intrat în teritoriul Veneţian unde a făcut o tabără la podul numit a lui Sontius [1]), După ce au rămas aci câtva timp spre a se odihni oamenii şi vitele, se pomenesc cu oastea înarmată a lui Odoacru. Intâlnirea a fost în câmpia dela Verona, unde l-a învins pe Odoacru într'o mare luptă şi, după ce a ridicat tabăra, a intrat cu mare curaj în teritoriul Italiei, trecând peste râul Po şi şi-a făcut tabăra lângă cetatea regală Ravenna, într'un loc cam la trei mile departe de cetate şi care se numeşte Pineta [2]). Văzând aceasta Odoacru se întări înlăuntru cetăţii, de unde ieşind dese ori noaptea, hărţuia armata Goţilor şi aceasta nu odată, de două ori, ci adeseori a făcut-o, aproape timp de trei ani. Dar de geaba se căsnea, căci

1) Podul dela Isonzo.

2) Vestită pădure de pini.

www.dacoromanica.ro

Italia toată cunoştea acum de stăpân pe Theodoric şi ţara era condusă după voinţa acestuia. Odoacru însă, singur, cu puţini aderenţi şi cu câţiva Romani care erau cu el, începură zilnic să sufere înlăuntru Ravennei din cauza foamei şi a războiului. Neputând merge astfel înainte, a trimes o delegaţie care să ceară iertare. Theodoric la început a încuviinţat-o, în urmă însă i-a luat vieaţa şi, în al treilea an dela intrarea sa în Italia, după cum am spus, la sfatul împăratului Zeno, a aruncat haina sa particulară şi îmbrăcămintea neamului său şi a luat îmbrăcămintea regală deosebită, ca împărat al Goţilor şi al Romanilor şi trimiţând o delegaţie la Lodois, regele Francilor, a cerut în căsătorie pe fiica acestuia Audefleda. Acesta i-a dat-o bucuros şi cu mulţumire, în speranţa că prin această alianţă fiii săi Celdebert şi Heldebert şi Thiudebert se vor uni cu Goţii, încheind cu ei un tratat. Dar această unire n'a folosit prea mult pentru pacea lor solidă, căci adeseori au purtat între ei lupte crâncene pentru teritoriile Goţilor şi câtă vreme a trăit Theodoric, ni ci odată Gotul n'a fost biruit pe Franci.

LVIII.

Căsătoria lui Theodoric. Căsătoria fiicelor sale, a surorii şi a nepoatei sale. Petza cucereşte Sirmium. Ajutorul dat lui Mundo. Infrângerea Francezilor în Galia. Moartea sa. Regii Visigoţilor în Spania.

Inainte de a avea urmaşi cu Audefleda, el avusese cu o concubină, încă în Moesia, două fiice naturale, una cu numele de Thiudigoto şi a doua Ostrogotho. Pe acestea, îndată ce a venit în Italia, le-a măritat cu regi din vecinătate, adecă pe una cu Alaric al Visigoţilor şi pe cealaltă cu Sigismund al Burgundzonilor. Din Alaric s'a născut în urmă Amalaric. Pe acesta bunicul său Theodoric, fiindcă băiatul şi-a pierdut din copilărie pe amândoi părinţii, l-a luat sub tutela sa ca să-l crească, când a aflat că trăeşte în Spania Eutharic, fiul lui Veteric, fiul lui Beretmod şi nepotul lui Thorismod, descedent din neamul Amalilor, un tânăr în floarea vârstei, distins prin înţelepciunea şi virtutele sale, şi de o frumoasă înfăţişare corporală. Puse să-l cheme la el şi-i dete în căsătorie pe fiica sa Amalasuentha. Şi pentru ca să-şi mărească din plin urmaşii, pe sora sa Amalafrida, mama lui Theodat, care mai apoi a ajuns rege, a trimis-o în Africa ca soţie pentru regele Vandalilor Thrasamund, iar pe fiica ei, nepoata sa, Amalaberga, o mărită după Herminefred, regele Thuringilor. Şi pe comitele său Pitzam, unul dintre fruntaşii Goţilor, îl trimise să cuprinză cetatea Sirmium. Acesta goni pe regele Trasaric, fiul lui Trapstila şi cuceri ce-

www.dacoromanica.ro

tatea, reţinând ca prizonieră pe mama aceluia. De aci plecă împotriva lui Savinianus, magister militum în Iliria, care se pregătise tocmai atunci la luptă împotriva lui Mundo, lângă cetatea numită Margoplanum [1]) care se găseşte între fluviile Dunărea şi Margus şi venind în ajutorul lui Mundo cu două mii de pedeştri şi cinci sute de călăreţi, a distrus armata din Iliria. Acest Mundo anume, pogorîtor din neamul de odinioară al lui Attila, fugind de poporul Gepizilor, cutreera peste Dunăre locuri necultivate şi lipsite de agricultori şi, strângând din toate părţile hoţi de vite, bandiţi şi tâlhari, a ocupat turnul ce se numeşte Herta, aşezat deasupra malului Dunării şi aci prădând pe vecini ca nişte sălbateci, făcuse să i se dea de răufăcători numele de rege [2]). Acesta ajungând într'o stare desperată şi gândindu-se chiar să se predea, a fost scos din mâinele lui Savinianus, venindu-i în ajutor Petza şi ca un act de recunoştinţă, s'a declarat supus al regelui Theodoric. Nu o mai mică victorie a câştigat în Galia comitele său Ibba, ucizând într'o luptă mai mult de treizeci de mii de Franci. In acelaşi timp, a pus pe Thiudes cel ce-i purta armele, după moartea ginerelui său Alaric, tutor în Spania al nepotului său Amalaric. Acest Amalaric şi-a pierdut chiar în tinereţe şi domnia şi vieaţa, lăsându-se prins de vicleniile Francilor. După acesta, tutorul său Thiudes, ocupând el însuşi domnia, a gonit din Spania pe Francii cu pretenţiuni viclene şi a stăpânit peste Visigoţi, cât timp a trăit. După el a ocupat domnia Thiudigisglosa, dar n'a domnit mult, ci a fost ucis de ai săi. După el a urmat Agil care are domnia până în ziua de astăzi. Impotriva acestuia, ridicându-se Atanagild, puse în mişcare forţele imperiului roman care trimite cu o armată pe patriciul Liberius. Deci, în regiunea din apus n'a existat nici un popor care, cât timp a trăit Theodoric, să nu-i fi slujit lui, fie ca aliat, fie ca supus.

LIX.

Athanaric rege. Provinciile din Gallia cedate Francilor. Athanaric subt protecţia împăratului de răsărit. Moartea sa. Theodat. Asasinarea Amalasuenthei.

Dar, după ce a ajuns în pragul bătrâneţii şi a simţit că va părăsi în curând această lume, a convocat pe comiţii goţi şi pe fruntaşii poporului său şi a proclamat de rege pe Athanaric, fiul fiicei sale Amalasuentha, un băiat de abia de zece ani, al cărui tată, Eutharic, murise. Şi, ca şi când ar fi dispus pe cale testamentară, li-a recomandat să respecte pe rege, să iu-

1) Probabil Margus din Moesia.

2) Cetele lui Mundo dela *Turnul Herta*, din Nordul Dunării — super Danubii ripam — din nişte locuri necultivate — loca inculta sine ullis terrae cultoribus — par a fi deasemenea populaţiuni romane din Dacia părăsită.

www.dacoromanica.ro

beasca senatul şi poporul roman şi să trăiască întotdeauna în pace cu împăratul roman de răsărit. Povaţa aceasta au păzit-o în totul Athalaric şi mama sa, cât timp au trăit în pace aproape opt ani de zile: măcar că Francii disconsiderând domnia unui băiat, ba chiar luând-o în bătae de joc, au început să se pregătească de războiu; atunci el le-a cedat regiunile ocupate în Galia de tatăl şi de bunicul său şi a rămas în pace şi linişte numai cu stăpânirea celorlalte. Dar, dupăce Athalaric a ieşit din vârstra copilăriei, a pus subt protecţiunea împăratului din Orient atât adolescenţa sa, cât şi văduvia mamei sale. Curând însă, surprins de o moarte timpurie, nenorocitul a părăsit această lume. Atunci mama sa, pentru ca să nu fie dispreţuită de Goţi din pricina sexului ei, chibzuind în sine, s'a gândit să cheme pe vărul ei Theodat din Thuscia care ducea aci o viaţă privată, ocupându-se de afacerile sale proprii, şi-i încredinţă domnia, având în vedere rudenia lor. Acesta, nevrând să ţină seama de legătura lor de sânge, după câtăva vreme, smulgând-o din palatul dela Revenna, a surghiunit-o în exil într'o insulă din lacul Bulsinens, unde, petrecând în amărăciune foarte puţine zile, a fost gâtuită în baie de oamenii lui Theodat.

LX.

Belisariu în Sicilia. Goţii se supun lui Belisariu. Theodat este trădat. Vitiges ales rege. Belisariu cuprinde Neapolul şi Roma. Căsătoria lui Vitiges. Infrângerea Goţilor. Vitiges şi Mathesuenta se predau lui Belisariu. Mathesuenta se căsătoreşte cu Germanus. Epilogul lui Iordanes.

Când a aflat despre aceasta Iustinian, împăratul de răsărit, a fost viu mişcat, fiindcă moartea oarecum a protejaţilor săi, se resfrângea ca o ofensă şi asupra sa. In acelaşi timp, deoarece tocmai atunci repurtase un trumf în Africa asupra Vandalilor prin prea credinciosul său patriciu Belisariu, a dat ordin ca fără zăbavă armele încă ude de sângele Vandalilor să fie pornite de acelaşi general asupra Goţilor. Acest general, foarte prevăzător, a crezut să supună poporul Goţilor nu pe altă cale decât ocupându-le mai întâi grânarul lor din Sicilia; ceeace a şi făcut. Intrând în Trinacria, Goţii cari se găseau în Siracuza, văzând că nu se găsesc într'o situaţie prea avantagioasă, s'au supus îndată lui Belisariu, ei de şi, împreună cu comandantul lor Sinderith. Când Theodat a aflat că generalul roman a invadat Sicilia, a trimes pe Evermud, ginerele său, cu o armată ca să păzească strâmtoarea ce se găseşte între Campania şi Sicilia şi unde apele din sânul marii tyreniene se aruncă în valuri mari spre marea Adriatică. După ce Evermud a sosit la oraşul Regium, şi-a ridicat aci o tabără. Dar repede-

www.dacoromanica.ro

repede, văzând situaţia alor săi disperată, s'a dat de partea învingătorului, împreună cu puţinii oameni de ai săi credincioşi şi cari fuseseră puşi în cunoştinţă despre aceasta şi, îngenunchind înaintea picioarelor lui Belisariu, au cerut să fie luaţi în slujba împăraţilor romani. Când a simţit aceasta armata Goţilor, a ţipat în gura mare că trebue gonit Theodat ca trădător şi să ridice la rangul de rege pe şeful lor Vitiges, care fusese purtătorul de arme al aceluia. Şi aşa au facut. Şi îndată Vitiges, fiind ridicat în câmpiile Barbarice[1]) la rangul de rege intră în Roma şi, trimiţându-şi înainte la Ravenna oamenii săi cei mai credincioşi, îi însărcinează să omoare pe Theodat. Aceştia sosind îşi împlinesc misiunea şi după ce au ucis pe Theodat, curierul ce venea dela rege (căci Vitiges era încă în câmpiile Barbarice), vesteşte popoarele de noul rege. In timpul acesta armata romană trecuse peste strâmtoare şi ajunsese în Campania, unde distruse Neapolul şi intră în Roma: de aci, cu câteva zile mai înainte, ieşise regele Vitiges şi plecând la Ravenna luase în căsătorie pe Mathesuenta, fiica Amalasuenthei, nepoata fostului rege Theodoric. Pe când el petrecea în noua sa căsătorie la curtea regească din Ravenna, armata imperială, plecând din Roma, ocupă localităţile întărite din ambele Toscane. Când a aflat despre aceasta, prin vestitorii săi, Vitiges, a trimes la Perusia[2]) pe Hunila, un general got, cu o ceată bine înarmată, unde voia să silească la supunere printr'un lung asediu pe comitele Magnus ce se găsea înlăuntru cu o mică armată, când, venind pe neaşteptate armata romană, ei înşişi fură prinşi şi omorîţi cu toţii. Aflând despre aceasta Vitiges, ca un leu furios, strânge toată armata Goţilor şi pornind din Ravenna, supuse fortăreţele romane la grozăviile unui lung asediu. Dar, îndrăzneala sa a fost zădărnicită, căci după un asediu de patrusprezece luni a trebuit să plece dela Roma şi se pregătea să asedieze Ariminium[3]). Dar, şi aici, fiind împiedicat, a fost pus pe fugă şi s'a retras la Ravenna. Aci, fiind împresurată cetatea, s'a predat repede în mâna învingătorului împreună cu Mathesuentha, soţia sa, şi cu tezaurele regale. Şi astfel faimosul şi prea viteazul popor care domnise multă vreme a fost biruit de împăratul Justinian, învingătorul multor popoare, în anul al aproape două mii treizecilea, prin prea credinciosul său consul Belisariu, iar Vitiges fiind dus la Constantinopol a fost dăruit cu onoarea de patriciu. Aci, după ce a rămas mai bine de doi ani şi fiind încărcat cu onoruri din partea împăratului, a părăsit lumea aceasta. Iar pe Mathesuentha împăratul o dete în căsătorie fratelui său, patriciul Germanus. Din aceştia, după moartea tatălui său Germanus, s'a născut un fiu de asemenea numit Germanus. In acesta, unindu-se neamul Aniciilor cu neamul Amalilor, pro-

1) Câmpiile Barbarice sunt Câmpia Pomptinică dintre Roma şi Terracina.

2) Perusia, Perugia.

3) Ariminium, Rimini.

www.dacoromanica.ro

mite, dacă vrea Dumnezeu, că vor dăinui virtuțile ambelor dinastii.

Aceasta a fost până în zilele noastre originea Goților și neamul cel nobil al Amalilor și faptele bărbaților viteji. Acest neam vrednic de laudă a cedat unui împărat mai de laudă și unui comandant mai viteaz, a cărui faimă nu se va stinge în toate veacurile și în toate timpurile, ci vor fi pomeniți învingătorul și trumfătorul împărat Justinian și consulul Belisariu cu numele de Vandalicus, Africanus și Geticus. Iar tu care mă cetești să știi că eu am urmărit deaproape scrierile înaintașilor mei, culegând de prin întinsele lor grădini, puțintele flori din care să împletesc o cunună pentru cititor. Și să nu creadă cineva că eu, fiindcă îmi trag originea din acest neam, am adaus ceva în favoarea acestui popor, în afară de ceeace am aflat din cărți și din cercetările mele proprii. Și totuș, dacă n'am istorisit toate câte s'au scris și s'au spus despre acest popor, aceasta am făcut-o, fiindcă eu am avut în vedere nu atât lauda sa, cât lauda învingătorului.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Ababa 36.
Abitus (Cornelius) 40.
Ablavius 8, 25, 42.
Abraxes (Araxes) 31.
Abritus (Abrittus) 11, 40.
Acatziri 27.
Achaia 46.
Achilles 28, 31, 41.
Achiulf 35.
Adogit 24.
Adrianopolis 11, 46.
Adriaticum (Atriaticum) mare 60, 78.
Aegyptus 18, 29, 40.
Aemilia civitas 50.
Aeolia v. Eolia.
Aeragnarici 24.
Aesti 27, 43.
Aethiopes 29.
Aetius 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60.
Africa 6, 21, 41, 49, 51, 52, 63, 65, 76, 77, 79.
Agamemnoniac 41
Agil, regele Visigoţilor 77.
Agrippa 34.
Agriuulfus 63.
Ahelmil 24.
Aiax 31.
Aithanaricus 47.
Alamanni-Alamannicus 34, 73.
Alaricus 49, 50, 61, 65, 76.
Albani, Albania 26.
Alani (Halani) 5, 11, 50, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 69.
Alanoviiamuthis, 5, 70.
Alatheus 45, 46.
Alcildzuri 44.
Alexander Magnus 29, 31, 32, 42.
Alexander Mamaeae 36, 37.
Alexandria 40, 41.
Alis (Halis) 29.
Almus 70.
Alpes 17, 26, 39, 73.
Alpidzuri 44.
Altziangiri 27.
Aluta-Alutus 15, 17, 34.
Amal 35.
Amala-Amali 10, 28, 35, 42, 47, 52, 57, 66, 70, 71, 76, 79.
Amalaberga 76.
Amalafrida 76.
Amalaricus 76.
Amalasuentha 35, 66, 76, 77, 78.
Ambuleius ager 61.
Ammian Marcellin 8, 9, 13, 19, 44.
Anchialus, Anchialitanus 41.
Andages 58, 70.
Andela 70.
Angisciri 71.
Anicii 79.
Ansila 35.
Ansi 35.
Anthemius imp. 63, 64.
Antes 26, 27, 43.
Anti 66.
Antoninus imp. 37.
Antyrus, rege al Goţilor 32.
Aoricus, rege al Goţilor 41.
Appeninus 49.
Aquileia, Aquiliensis 37, 60, 61.
Araxes 26, 30.
Arcadiopolis 70.
Ardabures 51. 64.

www.dacoromanica.ro

Ardaricus, rege al Gepizilor 57, 68, 69.
Ardeal 12, 14, 15.
Arelatum 51. 65.
Arena 16.
Areuerna 64.
Argaitus 37.
Ariaricus 41.
Armoricianus 55.
Arochi 24.
Aroxolani-Roxolani 34.
Ascon 48.
Ascalc 62.
Asdingi 42.
Asia 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 40, 41.
Aspar 64.
Astat 74.
Astringi 37.
Asturia-Asturica 62.
Athal 35.
Athaul 42.
Athanagildus 77.
Atauulfus 49, 50, 51.
Athenienses 32.
Attila 5, 17, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 76.
Audefleda 76.
Augandzi 24.
Auge 31.
Augustus 7, 48.
Augustulus imp. 4, 65.
Auha (Ahua) 14, 15, 39.
Aureliana civitas 56
Aurelianus dux 48.
Austrogonia 62.
Avitus imp. 64.

Babai 72, 73.
Babyllonia 33.
Baibari 73.
Balamber 44, 66.
Baleares 22.
Balthi 28, 47.
Bănat 18.
Barcilona 50.
Barbarici campi 78.
Bardones 71.
Basiana 71.
Beata 22.
Belesarius 35, 52, 77, 78, 79.
Beorgus, rege al Alanilor 64.
Bereu 74.
Berig-Berich 38.
Beretmodus 76.
Bergio 24.
Berimud 35, 52, 66.
Beroe 39.
Bessa 69.
Bessi 34.
Beturiges-Bituriges 64.
Beuca, rege al Sarmaţilor 72.
Bithinia 40.
Bittugures 71.
Bizzi 70.
Bleda 53, 54.
Blivila 69.
Boisci 44.
Boiţa 18.
Bolia 72.
Bonifatius 51.
Boutae 12, 18, 34.
Boz, rege al Anţilor 66.
Borysthenes 28.
Boristhenide 26.
Bosporus-Bosforus 26, 28.
Bracila 65.
Brittania-Brittani 22, 23, 27.
Britti 64.
Bryttia 49.
Bubegenae 42.
Bulgari-Bulgaria 7, 27.
Bulsiniensis 77.
Burgundzones 38, 55, 55, 62, 64, 65, 73, 76.
Boerebiste-Buruista 33.
Busentus 49.
Byzantium 32.

Caesar (Iulius) 22, 33, 36.
Caesarea 48.
Callipidae 28.
Callipolis 26.
Calydoni, Calidonia 23.
Cambyses, Cambises 30.
Campania 49, 65, 78.
Camundus 73.
Candac 5, 69, 70.

www.dacoromanica.ro

Candidiani pons 48.
Kappelmacher 6, 8, 9.
Caracalla 36.
Careon 26.
Carpi 10, 37.
Caspius 26, 28, 30.
Caspiae pylae 29.
Cassandra 31.
Cassiodor 7, 8, 9, 10.
Castalius 6, 21.
Castra 30.
Castra Martis 69.
Catalaunici campi 56, 60, 62.
Caucasus-Cauchasus 26, 29, 30.
Celdebertus 76.
Celticae nationes 56.
Cerras 74.
Cerru 74.
Cetatea Nouă-Noviodunum 18.
Chalcedonia 32, 40.
Cherson 26, 27.
Chrinni 28.
Cilicia, Cilicus 29, 30.
Classis 48.
Kniezsa 15.
Cniva 39.
Codanus sinus 23.
Coldae 42.
Comosicus 34.
Conea 18.
Constans 51.
Constantinopolis 35, 47, 52, 53, 64, 66, 71, 73, 78.
Constantinus, imp. 41, 42, 47.
Constantinus quidam 51.
Constanța 7.
Constantius, imp. 50.
Coryllus 34.
Cottiani Alpes 49.
Consentina 49.
Corcyra 48.
Crișul 14, 16.
Crotona 6.
Csanad 14, 15.
Cyclades 21.
Cyprian 40.
Cyrus 31, 32.
Cysus 30.
Daci-Dacia 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 26, 27, 34, 45, 46, 62, 69.
Dalmatia 48, 64, 69, 71.
Danaber-Danaper 26, 27, 28, 70.
Danaster 18, 26, 27.
Danaus 31.
Dani 24.
Danubius 17, 26, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 42, 45, 46, 61, 69, 72, 73, 76.
Darius 32.
Decius 11, 37, 40.
Dertona 63.
Dexippus, Deuxippus 8, 42.
Diana 40.
Decaeneus-Dicineus 12, 27, 33, 34.
Devnia 7.
Diculescu 13, 15, 16, 17.
Dio 8, 27, 31, 32, 48.
Dintzic 71.
Dioclitianus 37, 41.
Dionysius 8, 40.
Dobrogea 5, 11.
Domitianus 34, 35.
Dorostorena 53.
Dorpaneus 34, 35.
Drăgan 17.
Drencon-Dricca 16, 17. 53.
Drava 19.
Dunărea 10, 11, 12, 17, 18.
Durostorum 5.

Ecdicius 64.
Edica 72.
Ediulf 35.
Egipt v. Aegyptus.
Ele 13.
Eliogabal 37.
Ellac 69.
Eluri 42.
Emilia-Emilianus 40, 49.
Emimons 41, 70.
Emnetzur 70.
Eolia v. Aeolia 29.
Ephesus 30, 40.
Epirus 46, 48.
Erac 66.
Eraclea-Heraclea 74.

www.dacoromanica.ro

Erelieva 70.
Eridanus 48.
Eterpamara 28.
Eugenius 47.
Eufrates 30.
Eunixi 24.
Eurichus-Euricus 55, 63, 64, 65.
Europa 21, 22, 26, 28, 74.
Euscia 39.
Eusebius 7.
Eutharicus 35, 66, 76, 77.
Euagre 24.
Euermud 78.
Eueruulfus 50.
Exampheus 28.

Fastida 13, 14, 38, 39.
Favius (Fabius) 48.
Fervir 24.
Festus 53.
Filimer şi Filemer 25, 43.
Finnaitae 24.
Finni 24.
Flautausis 17.
Flamminia 49.
Florus 7.
Flutausis-Flautasis 17.
Forum Iulii 50.
Fortuna 22.
Fossa 48.
Fossatisii 70.
Fournier 7, 8.
Franci 33, 50, 53, 55, 60, 73, 75, 76, 77.
Friderichus 55.
Fritigernus 28, 45, 46, 47.
Froila 69.
Fryges 31.
Fuscus 35.

Gadaricus 43.
Gaditanum fretum 22, 51.
Gaina 53.
Galatia 29.
Gallia 12, 22, 23, 42, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 56, 60, 62, 63, 64, 65, 73. 74, 75, 76, 77.
Gallicia 22, 51.
Gallus imp. 40.
Gallus dux 39.
Galerius, imp. 40.
Galt, Galtis 14, 15, 39.
Gapt 35.
Gargara 29.
Gaudentius 53.
Gauthigoth 24.
Geberich 15, 41, 42, 58.
Gelimer 52.
Gepidae 11, 12, 14, 15, 17, 18, 26, 34, 38, 39, 42, 45, 57, 60, 66, 68, 69, 72, 76.
Gesimundus 66.
Gilpil 14, 15, 16, 42.
Glycerius 69, 73, 74.
Germani-Germania 6, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 33, 35, 43, 56, 66, 78, 79.
Geti-Gothi, de mai multe ori.
Gothescytha 42.
Gothiscandia-Gothiscandza 25, 38.
Gnudiuchus 62.
Grannii 24.
Gratianus 46, 47.
Greci 21, 22, 23, 26, 27, 28, 31, 42.
Grisia 14, 15, 16, 42.
Gudila 32.
Gunthamundus 51.
Gunthiges 5, 70.
Gunthericus 37.
Gyzericus-Gizericus 48, 51, 54, 63, 65.

Halani v. Alani 36, 44.
Halaricus v. Alaricus 42, 47, 48, 49, 52, 72.
Haliurunnae 43.
Hallin 24.
Hanale 28.
Haşdeu 12.
Haţeg 18.
Heidelberg 10.
Helarianus 74.
Heldebertus 76.
Hellas 48.
Hellespontus 40, 41.
Haemus-Hemus, Emus 39.

www.dacoromanica.ro

Herculis templum 22.
Herculis castrum 74.
Hercules 31.
Hermanaricus 35, 42, 43, 44, 65, 66.
Herminefredus 76.
Hermenerig 35.
Hermundolus 42.
Hernac 70.
Herta 76.
Heruli 24, 43, 65, 69.
Hesperia 55, 65, 66, 75.
Hiberia 26.
Hibernia 62.
Hierius 51.
Hilderith 41.
Himnerith 55.
Hilpericus 62.
Hisarna-Hisarnis 35.
Histria 31, 48.
Hister 30, 34, 42.
Hiscus-Oescus 70.
Honoria 61.
Honorius 40, 49, 50.
Honorius papa 15.
Hunedoara 12.
Humericus 52, 54.
Hunni 5, 10, 11, 13, 26, 27, 31, 44, 45, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 71.
Hunni Var 70.
Hunila 78.
Hunimundus-Hunumundus 35, 66, 71, 72.
Huniul 35.
Hunuguri 27.
Hunuuulfus 72.
Hyspani 28.
Hypolita 31.
Hypolitus 31.
Hyppode 22.
Hyra 63.
Hystaspes 32.

Iamnesia 22.
Iatrus 39.
Iazyges 12.
Ibba 78
Ieronimus-Hieronymus 7.
Jiul 16.
Iliare 16.
Illyricum 35, 69, 71, 74, 76.
Imniscarii 42.
Inaunxi 42.
Indus-Indicus 22, 30.
Invilia 74.
Ionia 29.
Iordanes, de mai multe ori.
Iorga 12, 18.
Jovinus 51.
Ister-Hister 17, 26.
Ionicum mare 48.
Italia 7, 48, 49, 50, 55, 61, 63, 64, 65, 73, 75.
Itimari 44.
Justinianus 7, 52, 77.

Lammus 30.
Lampeto 29.
Larissa 74.
Latini 21, 22.
Lazi 29.
Leo, imp. 63, 64, 65, 71, 73.
Leo papa 61.
Liberius 77.
Libius (Livius) 8, 22.
Liburnia 48.
Licinius 41.
Ligeris fl. 61.
Liguria 49, 61.
Liothida 24.
Liticiani 55.
Litorius 53.
Lodoin, rex Francorum 75.
Lucan 8, 28.
Lucania 49.
Lucullanum castellum 65.
Lupicinus 9, 45, 46.
Lusitania-Lysitania 22, 62.

Macedonia-Macedones 18, 31, 32, 33
Macrinus, imp. 36.
Magnus 78.
Magog 25.
Maiorianus, imp. 63.

www.dacoromanica.ro

Mamaea 36.
Mantuanus (Vergilius) 22.
Marcia 38.
Marcianopolis 7, 37, 38.
Marcianus, imp. 61, 63, 67, 69, 71.
Marcellinus 64.
Marcomanni 37, 42.
Margoplanum 76.
Margus 76.
Maria 49.
Maris 17.
Marisia 14, 15, 16, 42.
Marpesia 29, 30.
Massilia 65.
Mathesuentha 35, 66, 78.
Mauri 52.
Mauriaci campi 56.
Maximianus, imp. 37, 41.
Maximinus, imp. 36, 41.
Maximus, imp. 9, 45, 46, 63.
Meatae (Maeatae) 23.
Mediana 74.
Medopa 32.
Medi 29.
Mediolanum 61.
Mela (Pomponius) 8, 23.
Melanis (Menalippe) 31.
Meotis (Maeotis) 26, 27, 28, 42, 43, 58.
Merens 42.
Mesopotamia 30.
Mevania 22.
Micca 36.
Milia-Miliare 14, 15, 16, 42.
Mincius 61.
Mixi 24.
Moesia 5, 7, 13, 18, 27, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 45, 48, 53, 96, 70, 76.
Mogontiacum 37.
Mogontiacum 37.
Mommsen 6, 7, 8, 10, 18, 19.
Mordens 42.
Morisena 14, 15.
Morsianus-Mursianus lacus 26.
Mundo 76.
Mundzucus 53, 68.
Mureș 14, 15, 16.
Mursa 19.
Musianus 18.
Myrmicion 26.
Mysia v. Moesia.

Naissus (Naisitanus) 74.
Narseus rex Persarum 41.
Natissa fl. 60
Nauego 42.
Nedao fl. 13, 68.
Nepus 64.
Nicopolis (Nicopolitanus) 39, 70.
Nidada 41.
Nifates 30.
Nilus 29, 30.
Noialt-Noilgiant 15.
Noricum 69.
Novae 39.
Novietunense 26.
Noviodunum 19.

Oceanus 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 38, 42, 43, 62.
Octar 53.
Octavianus, imp. 65.
Odoacer 65, 75.
Oduulf 35.
Odyssus-Odyssitanus 32.
Oium 25.
Olbia 26.
Olt 14, 15, 17, 18.
Olibriones 26.
Olybrius, imp. 64.
Orcades 22.
Orestes 64, 65.
Orientalis 65, 67, 73, 77.
Orosius 8, 21, 28, 31, 43.
Ostrogotha 13, 14, 35, 36, 37, 38, 39.
Ostrogothae 24, 28, 44, 45, 52, 57, 58, 65, 66, 70.
Ostrogotho 76.
Otingis 24.
Ovida 41.

Padus 48, 75.
Pannonia 42, 46, 48, 50, 51, 62, 68, 69, 70, 71, 72, 75.
Paria 5, 70.
Parthi 29, 30, 32, 37, 41.

www.dacoromanica.ro

Patriciolus 64.
Pauly-Wissowa 6, 8, 9.
Pellas (Pellae) 74.
Pelso lacus 70, 72.
Pentapolis 69.
Penthesilea 31.
Perdicca 32.
Persae 18, 31, 32, 41.
Persida 26.
Perusia 78.
Petina 74.
Petza 76.
Peuce (Peucini) 37.
Phasis fl. 29.
Philippus 32, 37.
Philippopolis 39.
Piccis mons 60.
Pind 12.
Pineta 75.
Pirinei-Pyrenaeus 12, 51.
Pisidia 29.
Pitza, Petza-Pitzanus 76.
Placentia 64.
Placidia 50, 51, 61.
Poarta de fer 18.
Polentia-Pollentia 49.
Pontus-Ponticus 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 36, 37, 69.
Portus Romanus 64.
Potamus 38.
Priamus 31.
Priscus 8, 17, 18, 27, 43, 53, 54, 61, 67.
Priscus dux 39.
Propanissimus 30.
Ptolemaeus-Ptolomeus 8, 23, 24.
Puppio 37.
Pyrenei v. Pirenei.

Quadi 37.
Quinquegentiani 41.

Rani 24.
Raumarici 24.
Ravenna 10, 46, 64, 65, 75, 78.
Ravennas geogr. 5, 6, 16, 17, 27, 77.
Recimer-Recemer 64.
Regium 78.
Renus 23.
Respa 40.
Retemeris 55.
Riotimus-Riutimus 64.
Ripari 56.
Riphei 26, 28, 30.
Roas 53.
Roduulf 24.
Rogi, Rugi 24, 42, 69, 70, 72, 75.
Roma, Romani, de mai multe ori.
Rosomoni 44.
Roxolani v. Aroxolani 12.
Rugi v. Rogi.
Rumunnense 19.

Sabinus-Savinus 34.
Sabiri-Saviri 27.
Sacromontisi 70.
Sadagarii 69.
Sadagi 71.
Safrac 45, 46.
Salonic 7.
Salona-Salonitanus 64.
Sangibanus-Sangulbanus 56, 57.
Sapor 41.
Sardanaphalus 41.
Sarmatae-Sauromatae 23, 31, 39, 44, 53, 55, 69, 72, 73, 74.
Şaşi 14, 15.
Savus-Saus fl. 74.
Savinianus 76.
Saviri v. Sabiri.
Saxones 55.
Scandia-Scandza 22, 23, 24, 25, 38, 43.
Scarniunga fl. 70.
Scheiner 14.
Scipio 22, 62.
Sclaveni 18, 26, 43.
Screrefennae 24.
Scyri-Sciri 65, 69, 72.
Scythia-Scythicus 5, 17, 18, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 36, 37, 43, 44, 52, 53, 54, 65, 67, 68, 69, 70.
Sebastianus 51.
Secui 14.
Segericus rex Vesegot. 58.
Senator Cassiodorus 21.

www.dacoromanica.ro

Seres 26.
Severus imp. 36, 63.
Sicilia 49, 78.
Sigismundus 76.
Silefantina 22.
Silores 23.
Sinderith 78.
Singidunum 73.
Siret 17.
Sirmium, Sirmis, Syrmis, Sirmiensis 48, 69, 75, 76.
Sitalces, Sithalcus 32.
Sium 74.
Solis insula 22.
Sontii pons 75.
Sornus 29.
Spali 25.
Spania, Spani 12, 22, 23, 46, 48, 50, 51, 52, 62, 65, 74, 76, 77.
Spesis provincia 38.
Sporades 21.
Stilico 44, 48, 49.
Stobi 74.
Strabo 8, 23.
Suavi 53, 62, 63, 66, 71, 72, 73.
Suehans 24.
Suetidi 24.
Sunilda 44.
Sylla 33.
Symmachus 36, 37.
Syracusae 78.
Syria-Syrus 29, 30.
Syrmis v. Sirmium.

Tacitus (Cornelius) 8, 18, 23.
Tadzans 42.
Taetel 24.
Tagus 62.
Taifali 19, 37.
Tanausis (Thanausis) 29.
Tapae 12, 18, 32, 34.
Taprobane 22.
Tarabostesei 27.
Târnava 14, 15.
Taurus 30.
Taus 17.
Tetefus 31.
Thanais 26, 38.
Tharuarus 40.
Theodahadus 76, 77, 78.
Theodemir 57.
Theodoricus I, II, 9, 24, 35, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 65, 66, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78.
Theodosia 26.
Theodosius 46, 47, 50, 53, 61.
Thermantia 49.
Thesander 31.
Theseus 31.
Thessalia 46, 74.
Thessalonica 41, 74.
Theros insula 22.
Theustes 24.
Thiudebertus 76.
Thiudi 42.
Thiudimer-Tiudimir 35, 67, 70, 71, 72, 73, 74.
Thiudis 77.
Thiudigisglosa 77.
Thiudigoto 76.
Thomes 32.
Thomyris 31, 32.
Thorcilingi-Torcilingi 65, 75.
Thorismud 35, 52, 55, 57, 59, 60, 62, 66, 76.
Thrasamundus 76.
Thracia 13, 18, 27, 32, 36, 37, 41, 45, 46.
Thraciscus 36.
Thuringi-Thyringi 24, 73, 74.
Thyle 9, 22.
Tiberius imp. 33.
Tibis 17.
Tibisia 16, 53.
Ticinum 61.
Tifisas 17.
Tigas 17.
Tigris 30.
Timiș 17.
Tisa-Tisia 16, 17, 26, 53.
Tolosa 52, 60, 62.
Tomaschek 18.
Tomis 7.
Torcilingi v. Thorcilingi.
Traianus, imp. 38. 39.
Transilvania 14.

www.dacoromanica.ro

Trapezus 26.
Trapstila-Thraustila 76.
Trasamundus-Thrasammundus 51.
Trasaricus-Thrasaricus 76.
Triarius 71.
Trinacria 78.
Trogus Pompeius 8, 29, 31.
Troia 41.
Troianus 31.
Tuncarsi 44.
Tuscia 49, 77, 78.
Tyras 26.
Tyrrenus 49, 51, 63, 78.

Ugra 14.
Ulbius 62.
Ulfila-Vulfila 8, 70.
Ulixes 31.
Ulmerugi 25.
Ulpiana 74.
Ultzinzures 70, 71.
Ungra 14.
Unguri 14, 15.
Ursus 63.
Uscus-Oescus 39.
Utus 70.

Vadamerca 66.
Vagosola fl. 26.
Vagoth 24.
Vagus fl. 23.
Valamir, Valamer 51, 66. 67, 70, 71, 72.
Valaravans 35.
Valaris 35.
Valens 11, 45, 46.
Valentinianus 45, 51, 55, 61, 63.
Valia-Vallia 50, 51, 52, 53.
Vandalarius 66.
Vandali, Vandalicus, Vandilarius 11, 14, 15, 16, 25, 37, 41, 42, 46, 48, 50, 51, 52, 54, 63, 65, 76, 77, 78, 79.
Varni 63.
Vasianensis regio 30.
Vasinabronca 42.
Veducus 40.
Venetarius-Vinitarius 35, 66.
Venethi, Venetia 26, 43, 48, 60, 61.
Vergilius 8, 9è 28, 29.
Veronenses campi 75.
Vesegothae 13, 28, 36, 38, 44, 45, 46, 48, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 76, 77.
Vesosis 28, 29.
Vetericus 35, 76.
Victoriae civitas 39.
Vidigoia 28, 53.
Vidimir-Vidimer 35, 57, 67, 70, 71, 72, 73, 74.
Vidivarii 27.
Vienna 51.
Vigilius 6.
Vindomina
Vinoviloth 24.
Visimar 42.
Viscla-Vistula 19, 23, 26, 27, 38.
Vitiges 35, 78.
Vitirichus 52.
Vividarii v. Vidivarii.
Volusianus, imp. 40.
Vultuulfus 35, 66.

Xenopol 11, 12.
Xerxes 32.

Zalmoxes 27.
Zeno, imp. 65, 74, 75.
Zeuta 27.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Introducerea — — — — — — — — — —	5
Textul latin — — — — — — — — — —	21
Traducerea — — — — — — — — — — —	81
Scrisoarea adresată lui Castalius — — — — — —	81
I. Impărţirea pământului — — — — —	82
II. Descrierea insulei Britania — — — —	83
III. Descrierea insulei Scandza — — — —	84
IV. Emigrarea Goţilor din Scandza şi stabilirea lor la marea Neagră — — — — —	86
V. Scitia şi popoarele ei. Goţii în Scitia — —	87
VI. Infrângerea lui Vesosis. Cuceririle Goţilor în Asia — — — — — — — —	91
VII. Amazoanele şi războaiele lor. Descrierea Caucasului — — — — — — —	91
VIII. Amazoanele şi copiii lor — — — —	93
IX. Telef şi descrierea Moesiei — — — —	94
X. Războaele Goţilor împotriva reginei Thomyris şi împotriva Perşilor. Invazia Goţilor în Grecia — — — — — — — —	95
XI. Deceneu şi învăţăturile sale. Comosicus —	96
XII. Coryllus şi Dacia cea veche. Dunărea —	98
XIII. Dorpaneu şi victoriile sale împotriva Romanilor — — — — — — — — —	99
XIV. Genealogia Amalilor. Ostrogoţi şi Visigoţi	100
XV. Origina împăratului Maximus şi mortea sa.	101
XVI. Goţii la marea Neagră. Devastarea Moesiei şi a Traciei. Asediul oraşului Marcianopolis şi fundarea sa — — — — — —	103

www.dacoromanica.ro

Pag.

XVII. Gepizii şi Goţii. Războiul dintre Goţi şi Gepizi — — — — — — — — 104
XVIII. Cniva în Moesia. Infrângerea şi moartea imp. Decius — — — — — — 105
XIX. Gallus şi Volusianus şi alianţa cu Goţii — 106
XX. Goţii în Asia. Pustiirea Traciei. Cucerirea cetăţii Anchialos — — — — — — 107
XXI. Imp. Maximian, împreună cu Goţii federaţi, în Asia şi Africa — — — — — 108
XXII. Geberich şi lupta sa cu Visimar. Vandalii în Panonia — — — — — — — 109
XXIII. Hermanaric şi cuceririle sale — — — 109
XXIV. Originea şi descrierea Hunilor. Moartea lui Hermanaric — — — — — — 110
XXV. Spaima Visigoţilor. Stabilirea lor în dreapta Dunării — — — — — — 113
XXVI. Foamete la Visigoţi. Răzvrătirea Visigoţilor. Lupta şi moartea imp. Valens — 113
XXVII. Imp. Theodosiu. Fritigern şi pustiirile sale. Pacea cu Goţii — — — — — 115
XXVIII. Athanaric la Constantinopol. Moartea sa. Goţii federaţi ai Romanilor — — — 115
XXIX. Moartea lui Theodosiu. Alaric şi invasia Goţilor în Italia. Ravenna — — — — 116
XXX. Alaric la Ravenna. Cedarea Galiei Goţilor. Atacul lui Stilicon. Devastarea Italiei. Moartea şi înmormântarea lui Alaric 117
XXXI. Ataulf şi devastarea Romei. Plecarea sa în Galia. Războaele sale contra Vandalilor. Segeric — — — — — — — 119
XXXII. Vallia. Liberarea Placidiei. Infrângerea unor usurpatori — — — — — — 120
XXXIII. Gyzeric în Africa. Liberarea Africei de Vandali. Theoderich ca urmaş al lui Vallia — — — — — — — — 121
XXXIV. Romanii şi Hunii în contra lui Theodorid. Attila. Reşedinţa sa. — — — 123
XXXV. Moartea lui Bleda. Portretul lui Attila 124
XXXVI. Ambasade la Valentinian şi Theodorid. Alianţele Romanilor — — — — 125

www.dacoromanica.ro

Pag.

XXXVII. Singiban. Pregătirea luptei — — 127
XXXVIII. Ajutoarele Hunilor. Romanii ocupă o colină — — — — — — — — 128
XXXIX. Discursul lui Attila — — — — 129
XL. Lupta și moartea lui Theodorid. Zăpăceala în cele două armate — — — — — 130
XLI. Inmormântarea lui Theodorid. Plecarea lui Thorismud — — — — — — — 131
XLII. Attila în Italia. Asediul Aquileiei. Jefuirea Italiei. Marșul spre Roma și retragerea lui Attila — — — — — — 133
XLIII. Attila, din nou în Galia, este respins de Thorismud. Moartea acestuia — — — 134
XLIV. Theodorid și luptele sale cu Suavii. Moartea sa — — — — — — — 135
XLV. Eurich. Vandalii la Roma. Infrângerea Romanilor — — — — — — — 137
XLVI. Odoacru și îndepărtarea lui Augustulus. Căderea imperiului de apus — — — 138
XLVII. Eurich și cuceririle sale în Galia și Spania — — — — — — — — 139
XLVIII. Vinithariu, regele Ostrogoților, în luptă cu Hunii și cu Antii. Moartea sa și urmașii săi — — — — — — — 139
XLIX. Moartea și înmormântarea lui Attila — 141
L. Certurile între urmașii lui Attila. Lupta dela Nedao. Liberarea popoarelor — — — 143
LI. Goții minori din Moesia. Ulfila — — — 145
LII. Valamir, Thiudimer și Vidimer regi ai Goților. Goții în Iliria și pacea cu Romanii. Theodoric obstatic — — — — — 145
LIII. Ostrogoții în luptă cu Sadagii. Ostrogoții în contra Suavilor și Scirilor — — — 146
LIV. Victoria Ostrogoților împotriva Suavilor, Sarmaților, Scirilor, Gepizilor și Rugilor 147
LV. Supunerea Suavilor și Alamannilor. Expediția lui Theodoric în contra Sarmaților. Cucerirea Singidunului — — — — 148
LVI. Goții atacă ambele imperii romane. Ocuparea Nișului și a altor cetăți — — — 149

www.dacoromanica.ro

Pag.

LVII. Zeno şi Theodoric. Rezistenţa şi înfrângerea lui Odoacru — — — — — 150

LVIII. Căsătoria lui Theodoric şi a fiicelor sale. Cucerirea Sirmiului. Ajutorarea lui Mundo. Infrângerea Francilor în Galia. Moartea lui Theodoric — — — — — — 152

LIX. Athanaric şi moartea sa. Theodat. Asasinarea Amalasuenthei — — — — — 153

LX. Belisariu in Sicilia. Supunerea Goţilor. Vitiges rege. Infrângerea Goţilor. Vitiges şi Mathesuenta se predau lui Belisariu. Germanus. Epilogul lui Iordanes — — — 154

Indicele — — — — — — — — — — 157

www.dacoromanica.ro

DIN PUBLICAȚIUNILE AUTORULUI

Mitologia greco-romană în lecțiuni ilustrată, 2 vol. cu ilustrațiuni și planșii.
Legende și povești antice, cu stampe și ilustrațiuni.
Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărți și ilustrațiuni.
Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și ilustrațiuni.
Romanica (Tablele cerate, Insula Șerpilor, etc.) studii istorice, filologice și archeologice, cu o hartă și ilustrațiuni.
Viața și opera lui G. Lazăr (în colaborare).
Basarabia, privire istorică.

Versificațiunea latină, Prosodia și Metrica.
Istoria literaturii latine, Antologie și Crestomație.
Studii pedagogice, Limbile clasice în învățământul secundar și metodica lor.
Secuii și secuizarea Românilor.
Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation.
Date privitoare la maghiarizarea Românilor.

Plinius, *Corespondența cu Impăratul Traian,* traducere.
Apuleius, *Amor și Psyche,* cu ilustrațiuni, traducere.
Lucian, *Toxaris sau Prietinia,* traducere.
Cicero, *Discursul pentru Archias,* traducere.

---

www.dacoromanica.ro

COLECȚIUNEA IZVOARELOR ISTORIEI ROMÂNILOR

A U A P Ă R U T:

1. Anonymus Bele regis notarius
Gesta Hungarorum

2. Anonymus geographus
Descriptio Europae Orientalis

3. **Daco-Romani in Carminibus medii aevi**

4. Simon de Keza
Chronicon Hungaricum

5. Rogerius
Miserabile Carmen

6. Ricardus
De inventa Ungaria magna

7. Nestor
Chronica

8. Priscus Panites
Excerpta de Legationibus

9. Flavius Vopiscus
Divus Aurelianus

10. Eutropius
Breviarium historiae Romanae

11. **Chronicon pictum Vindobonense**

12. **Brodnici**

13. Ammiani Marcellini
Rerum gestarum liber XXXI (Bellum Gothicum).

14. Jordanes
De origine actibusque Getarum.

www.dacoromanica.ro

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL XV

PROCOPIUS DIN CAESAREA
DE AEDIFICIIS

TEXT, TRADUCERE ŞI COMENTARII DE

G. POPA-LISSEANU

BUCUREŞTI
TIPOGRFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUŢIU
1 9 3 9

www.dacoromanica.ro

FONTES

HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS XV

PROCOPII CAESARIENSIS DE AEDIFICIIS

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI
TIPOGRFIA «BUCOVINA», I. E. TOROUȚIU
1 9 3 9

www.dacoromanica.ro

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

www.dacoromanica.ro

PREFAŢA

Cu opera lui Procopius, De aedificiis, se completează cu încă un izvor principal colecţia noastră Fontes historiae Daco-Romanorum. *O colecţie cu totul completă nu se va putea face nici odată şi de nimenea, atât de multe sunt izvoarele istorice ale unui popor.*

Spre deosebire de celelalte volume, acesta îmbrăţişează numai materialul ce interesează mai de aproape istoria noastră primitivă, căci, din opera lui Procopius, am cuprins în această ediţie numai construcţiunile ce a ridicat împăratul Justinian în jurul mării Negre, în peninsula Balcanică şi la nordul Dunării şi am lăsat la o parte, ca ne având pentru noi un prea mare interes, clădirile ce a construit acest împărat în Asia, în Africa şi la Constantinopol.

Ca şi textul ambasadelor lui Priscus, de asemenea şi textul grecesc al lui Procopius, l-am reprodus pe cale fotografică, după cea mai bună ediţie critică din câte există. In chipul acesta credem că am putut scăpa de inevitabilele greşeli de tipar.

O hartă ce însoţeşte volumul de faţă cuprinde toate localităţile ce am putut identifica. In ea cetitorul va avea, dintr'o singură privire, aproape întregul material ce conţine cartea aceasta.

G. POPA-LISSEANU

www.dacoromanica.ro

PROCOPIUS, CONSTRUCȚIILE RIDICATE DE IMPĂRATUL JUSTINIAN

INTRODUCERE

I. *Viața autorului.* — Procopius, cel mai mare istoric din epoca bizantină, s'a născut spre sfârșitul veacului al V-lea la Caesarea, în Palestina. Venind la Constantinopol, capitala imperiului roman de răsărit și cel mai însemnat centru de cultură pe vremea aceea — imperiul roman de apus căzuse în mâna Goților, cu câteva decenii mai înainte — s'a dedicat, ca mai toți oamenii de seamă din acele timpuri, studiilor juridice și a ajuns să fie repede cunoscut. Dovadă despre aceasta găsim în faptul că încă din anul 527, an în care moare împăratul Justin și-i ocupă locul Justinian, este luat de consilier juridic, asesor și secretar ξύμβουλος, πάρεδρος și ὑπογραφεύς de generalul Belizarie care îl duce cu sine în cele mai multe campanii de război ale sale [1]).

Intr'o epocă în care împăratul Justinian avea să procedeze la o însemnată operă juridică, la codificarea tuturor textelor de legi câte existau până atunci, alegerea de consilier juridic și de secretar al celebrului general, ne arată ce rol important îi se rezervase lui Procopius la curtea imperială și ce situație de răspundere nu avea el să aibă în timpul lungei domnii, de 38 de ani, a acestui mare împărat.

In anul 533, Procopius însoțește pe generalul Belizarie în războiul acestuia în Africa împotriva Vandalilor, unde a rămas câtva timp chiar și după plecarea comandantului,

1) Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, p. 230, Cf. Ch. Diehl, *La Grande Encyclopédie, Procop de Césarée.*

www.dacoromanica.ro

iar în anul 536 se duse în Italia, unde Belizarie se lupta în contra Goților. De aci pleacă în urmă tot însoțind pe Belizarie în expediția ce acesta avea să poarte împotriva Perșilor.

In anul 542, întâlnim pe Procopius din nou la Constantinopol, unde a ocupat, probabil, demnități însemnate, după cum rezultă aceasta din titlul de *Illustris* pe care îl purta. Timpul morții sale, ca și al nașterii, nu se cunoaște. Se crede că a murit după anul 562.

II. *Opera sa.* Procopius este celebru prin trei scrieri.

1. Cea dintâi și, în același timp, cea mai de seamă scriere a lui Procopius este opera sa istorică (Ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ὀκτώ). In aceasta sunt descrise, în două cărți, războaele Romanilor în contra Perșilor, în alte două cărți războaele în contra Vandalilor și în urmă în alte trei cărți războaele împotriva Goților. Aceste cărți erau terminate în anul 545 și au fost publicate în 550 sau 551. La aceste șapte cărți de istorie, în care ni se povestesc întâmplările unor războae speciale și cu un caracter local, Procopius a mai adăugat și o a opta carte în care se expun evenimentele petrecute până la anul 554. Această carte este mai mult un supliment al celorlalte șapte cărți precedente.

Această operă istorică a lui Procopius, operă ce poate fi considerată ca o istorie a epocii lui Justinian, se bazează, în ce privește evenimentele petrecute mai înainte, pe izvoare de mâna întâi, izvoare pe cari nu le citează decât atunci când în ele se susțin păreri deosebite de ale sale ; iar în ce privește descrierea evenimentelor contimporane, ea se bazează în special pe larga experiență a autorului, și pe observațiile și informațiunile ce și le-a câștigat direct la fața locului. Și în aceasta stă în special însemnătatea și valoarea acestei opere istorice.

2. A doua lucrare a lui Procopius, scrisă după primele șapte cărți de istorie, sunt niște *Memorii*, numite de cei vechi Anecdota, iar de cei mai noui Istoria secretă (Historia arcana). Această lucrare este, pe de o parte, o justificare și o întregire a celor ce el a spus, și mai ales a celor ce n'a îndrăznit să spună în cărțile sale de istorie, iar, pe de altă parte, o critică aspră plină de acuzațiuni amare

www.dacoromanica.ro

aduse lui Justinian, împărătesei Theodora, lui Belizarie şi soţiei acestuia, Antonina, învinuindu-i de toate nenorocirile câte au căzut pe imperiul roman [1]). Şi dacă cetitorul, cetind printre rânduri, poate să descopere adevărul tăinuit în descrierea faptelor istorice, în Istoria secretă ţine însuşi autorul să scoată în evidenţă morala faptelor şi să biciuiască, uneori în chip trivial, pe făptuitori. Lucrarea aceasta de mare importanţă pentru cunoaşterea moravurilor din acea epocă, s'a publicat numai după moartea împăratului.

3. A treia lucrare a lui Procopius, întitulată Περὶ κτισμάτων şi numită cu un termin latin, nu tocmai potrivit, *De aedificiis*, adecă despre construcţiile ce le-a ridicat împăratul Justinian, a fost scrisă şi publicată între anii 558—560. Este o operă de laudă şi de glorificare a împăratului, un panegiric ce a servit de model şi pentru alte panegirice de mai târziu, panegirice ce s'au scris în literatura bizantină mai ales subt dinastiile Comnenilor şi Paleologilor.

Nu se cunoaşte motivul ce a determinat pe Procopius să scrie acest panegiric. Autorul va fi voit probabil să îndulcească puţin raporturile dintre sine şi împărat. Acesta pare a fi fost indispus pentru critica ce i s'a adus în cărţile asupra războaelor ; sau poate va fi fost şi vr'un alt motiv. Ar fi chiar posibil ca Procopius să fi scris această carte la îndemnul împăratului. Justinian nu are, după Procopius, decât însuşiri bune, nu are decât calităţi de om superior. Laudele exagerate şi lipsite de orice măsură merg uneori aşa de departe că ele ne apar ca o ironie. Căci tot ce s'a făcut din partea statului sau a comunităţilor, tot ce s'a construit ca lucrare de utilitate publică, ori cât de neînsemnată ar fi, se atribuie împăratului, care ne este prezentat ca restauratorul şi mântuitorul providenţial al imperiului.

Dar, cu toate aceste exagerări retorice, lucrarea aceasta a lui Procopius este de o foarte mare însemnătate istorică şi geografică şi unul dintre cele mai importante izvoare pentru cunoaşterea istoriei interne a imperiului roman de răsărit.

III. *Caracterizarea operei lui Procopius.* — Având o

1) Comparetti, *Procopio di Cesarea, Le inedite.*

www.dacoromanica.ro

serioasă cultură literară şi câştigându-şi la faţa locului, ca secretar şi consilier juridic al unui mare general, cunoştinţe bogate de militărie, de politică, de geografie şi de etnografie, şi găsindu-se în măsură să poată consulta archivele oficiale, hărţile şi itinerariile, Procopius poseda o bună pregătire spre a putea să scrie cu competinţă opera ce a întreprins. Inzestrat dela natură cu o mare iubire de adevăr şi cu un desvoltat simţ istoric, autorul prin relaţiile sale cu înalta societate şi prin demnităţile cu cari fusese învestit, se găsea în situaţie de a deveni un mare istoric. Şi dacă totuş ţinuta sa faţă de împărat lasă câteodată de dorit, mai ales în De aedificiis, aceasta se explică prin presiunea despotică în care scria.

Ca model de imitat Procopius a avut pe Herodot şi pe Tucidide, la înălţimea cărora însă n'a putut să se ridice, nici ca concepţie, nici ca limbă, nici ca stil. Influenţa lor însă se poate uşor urmări, mai cu seamă în cărţile asupra războaelor.

IV. *De aedificiis ca izvor al Istoriei Românilor.* — Din lectura atentă a scrierii lui Procopius «De aedificiis» putem să aflăm şi să precizăm, pe de o parte, câteva fapte noui de ordin general pe cari n'am putea să le cunoaştem de aiurea, iar, pe de altă parte, să câştigăm o întreagă serie de informaţiuni şi de date, privind în special trecutul nostru ca popor şi trecutul unor localităţi din ţara noastră.

De ordin general ni se precizează în De aedificiis două fapte de o mare însemnătate :

1) *Imperiul roman şi imperiul bizantin.* — In toate cele trei scrieri ale lui Procopius ni se vorbeşte despre imperiul roman de răsărit, iar nu despre imperiul bizantin. Un imperiu bizantin n'a existat, cel puţin în secolul al VI-lea când a scris Procopius. Imperiul Constantinopolitan, un imperiu roman nou, este dublarea şi, în urmă, după căderea Romei, continuarea imperiului roman de apus. El nu este un imperiu grecesc, cum îl consideră mulţi, ci al doilea imperiu roman, iar poporul grec, după cum am mai spus-o şi altădată, este un popor romanic de limbă greacă. Căci iată ce spuneam încă din 1914 : «Monumentele antice

www.dacoromanica.ro

din noul teritoriu dobrogean, ca în genere monumentele antice din întreaga ţară, ne arată, încă odată mai mult, legătura intimă ce a existat întotdeauna între civilizaţiunea greacă şi civilizaţiunea latină. Poporul grec, în timpul imperiului roman, era grec numai ca limbă; cultura sa însă era cultura romană, felul său de a fi era felul de a fi al Romanului. Exceptând limba, încolo am putea zice că poporul grec era un popor romanic [1]).

Şi spuneam mai departe : «Deşi cultura latină a biruit cultura elină şi s'a impus acesteia, totuş limba grecească, având atâtea calităţi inerente sieşi, n'a putut fi nimicită, cum s'a întâmplat cu alte limbi. Aceasta se explică prin faptul că Romanii înşişi au recunoscut superioritatea limbii greceşti pe care adeseori o considerau ca pe a lor proprie, pe care o cunoşteau toţi intelectualii şi în care nu arareori îşi exprimau gândurile lor.

Şi mai adăugam : «Nu numai atât, dar chiar şi cultura grecească de astăzi este în cea mai mare parte o cultură romanică. Insăşi limba neogrecească din zilele noastre, ca şi limba Albanezilor, un alt popor necomplet romanizat, este plină de elemente romanice. Şi din punct de vedere politic spuneam : «E de mirare cum nu s'a putut încă ajunge la convingerea unităţii culturale greco-romanice şi cum, mai ales în Grecia, exclusivismul naţional a făcut să se împiedice desvoltarea culturii romanice. Lupta între oameni de aceaşi rasă, dintre oameni cu aşa de multe interese vitale comune, apare astăzi ca un non sens politic».

Iar dacă limba nu este singurul criteriu pentru cunoaşterea etnicului unui popor, ci numai unul dintre multele criterii, atunci Grecii de astăzi, tocmai contrar celor susţinute de actualul preşedinte al Academiei greceşti, sunt Romanici de limbă grecească, sunt elinofoni.

De aceea nu trebuie să ne prinză mirarea, dacă întâlnim la Procopius printre cele 761 numiri de localităţi câte ne sunt citate în ediţia noastră din De aedificiis, foarte multe numiri latine sau latinizate şi acestea nu numai în regiunile nordice, dar chiar şi în cele din sudul

1) *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, p. 6.

www.dacoromanica.ro

peninsulei Balcanice. Citãm numai câteva din acestea: Augustas, Piscinae, Candida, Verus, Fasciae, Via, Castina, Gesilaefassatum, Petroniana etc. Şi nu trebuie să scăpăm din vedere că autorul scriind greceşte, grecizează numirile latine de cari ne vorbeşte. Câte odată ţine să ne spună că vorba latină are cutare însemnare în greceşte; că bunăoară ripa însemnează mal, prima, întâia (Justiniana prima) şi secunda, a doua.

2. *Hunii în De aedificiis.* — Prin lupta de lângă râul Nedao din Pannonia, lupta dată în anul 454 între fiii lui Attila şi regii popoarelor supuse acestuia, s'a distrus imperiul Hunilor fără însă să fi dispărut, cum se crede de obiceiu, şi acest popor de barbari. Ei au mai dăinuit multă vreme, colonizaţi în peninsula Balcanilor şi după arătările lui Procopius au mai neliniştit împărăţia romană cel puţin o sută de ani. Toate invaziile ce s'au făcut în imperiul roman dela sudul Dunării, înainte de refacerea cetăţilor de către Justinian, sunt atribuite de Procopius barbarilor huni. Şi nu numai în regiunile dela Dunăre, dar chiar şi în sudul peninsulei, în Cheronez şi în Rodope, Hunii năvălesc în provinciile romane. E drept însă că subt numele acestor barbari se vor fi ascuns uneori şi triburile de Alani, de Sciri etc. şi poate şi de Sclavini cari îşi făcuseră aparițiunea cam în aceleaşi localităţi dobrogene, unde fuseseră colonizaţi şi Hunii, şi cari trăiau din jaf şi din hoţie, după spusele lui Procopius.

Pentru Istoria Românilor, în special, De aedificiis ne procură următoarele informaţiuni:

1. *Justiniana Prima.* — Ca recunoştinţă pentru localitatea în care Justinian a văzut pentru întâiaş dată lumina zilei, a ţinut să prefacă această localitate dintr'un sat modest într'o frumoasă cetate, numind-o, după numele său, Justiniana Prima. Şi nu numai că a împodobit acest oraş, fortificat ca cetate, cu admirabile edificii şi monumente publice, de cari ne vorbeşte cu entuziasm Procopius, dar l-a ridicat la rangul de capitală a regiunei, făcându-l un impor-

www.dacoromanica.ro

tant centru administrativ şi în acelaşi timp un centru bisericesc.

Reşedinţa prefectueri Illyricului, ce fusese mai înainte vreme la Sirmium, precum şi reşedinţa archiepiscopală dela Thessalonic a mutat-o acum la Justiniana Prima, dând astfel acestui oraş o strălucire împărătească. Deci archiepiscopatul întregului Illyric, precum şi vicariatul papei trec acum în acest oraş împărătesc şi rămân aci până în veacul al VII-lea, când archiepiscopia latină a Illyricului se refugiază din nou, subt presiunea Slavilor, la Thessalonic.

Ni s'a păstrat şi actul de fundaţie al acestei cetăţi. In Novella a XI-a, redactată numai în limba latină, într'o frumoasă scrisoare, împăratul Justinian, adresându-se archiepiscopului Catellianus, ne spune :

«Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes in qua primo deus praestitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primae Justinianae patriae nostrae pro tempore sacrosanctus antistes, non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat, et ceterae provinciae sub eius sint auctoritate. id est tam ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis, nec non et Mysia secunda, et Dardania et Praevalitana provincia et secunda Macedonia et pars secundae etiam Pannoniae quae in Bacensi est civitate[1]).

Şi ceva mai jos : «Cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et iam Viminacium quam Recidiva[2]) et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam praefecturam, quae in Pannonia fuerat constituta, in nostra felicissima patria collocare,

1) In Bacensi civitate. Acest oraş se identifică de obiceiu cu Bassiana, despre care ne vorbeşte şi Jordanes în *Getica* 53 şi Geogr. Ravennas, *Cosm.* p. 214, 16, localitate între Sava şi Dunăre, la extremitatea de apus a împărăţiei lui Justinian.

2) Unele manuscrise au Recidua.

www.dacoromanica.ro

cum nihil quidem magni distat a Dacia Mediterranea secunda Pannonia [1]).

Din această scrisoare a împăratului Justinian rezultă că provincia Dacia dela nordul Dunării ce încăpuse pe mâinile barbarilor de aproape trei sute de ani, n'a fost cu totul năpăstuită de Romani, ci a fost părăsită numai temporar, în interesul apărării imperiului, că din când în când ea reintra din nou în stăpânirea romană şi că pe la mijlocul veacului al VI-lea ea se găsea, cel puţin în parte, subt dependenţa imperiului. Iar dacă din punct de vedere administrativ şi al apărării de duşmani prin legiuni, Dacia lui Traian a putut fi părăsită, din punct de vedere spiritual şi bisericesc şi din punct de vedere economic şi comercial, ea a rămas totdeauna subt influenţa împărăţiei romane şi subt protecţia acestei împărăţii.

. Cât priveşte cele două oraşe dela nordul Dunării, despre cari scrisoarea împărătească ne spune că au revenit din nou subt stăpânirea romană — nostrae iterum dicioni redactae sunt — deşi nu cunoaştem data când se va fi petrecut acest fapt, constatăm totuş că ele nu sunt două turnuri de observaţie cum ne spune Procopius, cel puţin pentru Lederata — «în faţa cetăţii Novae, pe continentul din faţă se ridică un turn de mult părăsit, aşa numitul Lederata, din care împăratul a ridicat un castel mare şi mai ales foarte puternic [2]) — ci sunt două oraşe populate cu locuitori creştini, asupra cărora avea să se întindă iuridicţiunea civilă şi bisericească ce se stabilise acum în Prima Justiniana din Dardania.

Cât despre oraşul Recidiva sau Recidava despre care ne vorbeşte această Novella a împăratului Justinian, ea nu ne este cunoscută din alte izvoare istorice. După V. Pârvan, Recidiva, ori Recidava (şi Recidua), n'ar fi decât o formă coruptă a Arcidavei, oraş citat de Ravennat între Bersovia şi Potula [3]), pe drumul dela Lederata spre Tibiscum şi Sarmisegetuza ; Arcidava este satul de astăzi Vărădia. Se înţelege că o localitate din interiorul Daciei,

1) Iustinianus, *Novella* XI, Praefatio.
2) Procopius, *De aedif.* IV, 6.
3) Geogr. Ravennas, *Cosmogr.*, p. 204, 4.

www.dacoromanica.ro

observă V. Pârvan, nu putea fi ocupată şi întărită de Justinian, dacă Gepizii, stăpânitorii acestor regiuni, nu s'ar fi învoit la aceasta, în schimbul unor avantagii acordate lor de împărat[1]).

Cetăţi formate cu apelativul — Dava şi — Para în De aedificiis. — O sumedenie de numiri topice enumerate de Eutropius în De aedificiis sunt formate cu apelativul «dava» şi «para». Primul din aceste apelative «dava» sau «deva» are o extindere foarte mare, atât în stânga cât şi în dreapta Dunării, şi se întâlneşte până şi în Asia Mică; al doilea apelativ însă «para» se găseşte numai în numiri topice în teritoriul tracic propriu zis, dela sudul marelui fluviu.

Se crede în deobşte că formaţiunea poporului român a avut loc numai în Dacia lui Traian, sau, după unii, în special după cei ce tăgăduesc continuitatea elementului roman la nordul Dunării, că această formaţiune ar fi avut loc numai în peninsula Balcanică şi anume în contactul cu Ilirii, a căror influenţă asupra formării limbii noastre este de netăgăduit. Adevărul însă este altul. Neamul românesc, după cum am arătat-o şi altădată, s'a format în acelaşi timp, de ambele părţi ale Dunării care n'a fost un fluviu despărţitor de neam, ci, din contră, o punte de legătură pentru acelaşi neam. Şi, formaţiunea poporului românesc a avut loc pe un teritoriu foarte extins, pe întregul teritoriu tracic care cuprindea atât populaţiunile trace propriu zise, dela sudul Dunării, romanizate în timpul cuceririi Daciei, cât şi populaţiunile trace ale Dacilor şi ale Geţilor dela Dunărea de jos.

Romanitatea aceasta coherentă de pe un teritoriu aşa de extins a fost spartă de invaziile popoarelor barbare, în special de invazia Slavilor şi a Bulgarilor şi apoi de invazia Ungurilor. Şi odată cu spargerea coheziunei acestei romanităţi, a fost spartă şi unitatea limbii care, formată pe acelaşi teritoriu, unitară în sine, a trebuit să sufere prefa-

1) V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la Istoria creştinismului Daco-Roman*, p. 187.

www.dacoromanica.ro

cerea sa în cele trei dialecte : daco-român, macedo-român şi istro-român.

Că formaţiunea neamului românesc a avut loc pe un teritoriu aşa de extins, ne-o dovedeşte, între altele, şi apelativul «dava» ce se întâlneşte din regiunile transnistriene şi galiţiene, până în sudul peninsulei Balcanice. Căci, din regiunea Bugului, unde întâlnim localităţi ca Vidava, Moldava, Şatava, Liatava Olceadava (Olcea daev) — până şi în ţinutul Chievului întâmpinăm numiri topice ca Voscodavia, Voscodavţi, Voscodavinţi[1]) — şi până la Adrianopol, vechiul Uscudava[2]), adecă cetatea locuitorilor veniţi dela Oescus-Gigen dela Dunăre, găsim o sumedenie de aşezări, urmate cu apelativul «dava», aşezări ce ne pomenesc teritoriul de formaţiune al neamului românesc.

Fără a mai aminti nenumăratele localităţi ce le cunoaştem în interiorul Daciei, formate cu apelativul «dava», atestate de autori şi de inscripţii, constatăm că Procopius în De aedificiis ne citează nu mai puţin de paisprezece cetăţi terminate în «dava» şi de cinsprezece cu apelativul «para».

Iată cetăţile cu apelativul «dava» sau «deva» : In Dardania Cuvimedava, în ţinutul Cabeţan : Danedava, Bregedava şi Itadeva ; în ţinutul Remesian : Aiadava, Cumudeva ; în Hemimont : Cyridava ; în Moesia Zicideva, Zisnudeva, Scedeva ; în interior Murideva ; lângă Dunăre Aidava, Sucidava şi Sicivida, probabil Sicidava.

Cetăţi formate cu apelativul «para» sau «pera». In Dardania : Dardapara, Priscupera, în teritoriul...[3]), Hesdupara ; în ţinutul Remesian : Topera, Dardapara, Grinciapara, Mutzipara, Scaripara ; în Tracia Bospara, Besupara, Isgipara, Belaidipara, Beripara, Ceriparon, Avthipara, şi în Moesia Beripara.

Apelativele acestea «dava» sau «deva», caracteristice trace, ca şi «dunum» caracteristic celtic, se adaugă întocmai ca şi germanul «burg» sau «berg» pe lângă topicul pe care aveau să-l determine.

---

1) A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p. 125.

2) Uscudava sau Uscudama. Finala *dama*, constatată în sanscrita, se regăseşte în gr. δόμος lat. domus şi în limbile slav. dom.

3) Fiind o lacună în text nu se cunoaşte numele teritoriului.

www.dacoromanica.ro

Πύργος *Burg, Turris-Turn în De aedificiis.* — Vieaţa cuvintelor, întocmai ca şi cea a oamenilor, nu rămâne întotdeauna aceeaşi, ci, cu trecerea vremii, ea se schimbă şi înţelesul primitiv de multe ori piere, cum aşa de lapidar ni-a spus-o cândva poetul Horatius:

Mortalia facta peribunt
Nedum sermonum stet honos et gratia vivax [1])

Acestei influenţe modificatoare a timpului n'a putut să i se smulgă nici cuvântul ce ne dă noţiunea de «turn». Căci, precum cuvântul «panis», în accepţiunea sa primitivă, nu însemnează «pâine», ci «hrană» — pâinea noastră cea de toate zilele nu însemna într'o epocă în care pâinea ca atare poate nici nu exista, ci hrana noastră cea de toate zilele — tot astfel şi cuvântul grec şi latin ce corespundea noţiunei de turn, nu însemna turla ce împodobeşte o biserică sau un palat, ci însemna întăritură, fortificaţie.

Pentru ideea de fortificaţie Grecii aveau cuvântul de πύργος, înrudit cu germanul Burg [2]).

Romanii pentru aceeaşi noţiune aveau cuvântul «turris», împrumutat din gr. τύρρις, τύρσις, , loc întărit, fortificaţie, casă îngrădită cu ziduri.

Alături de Burg-ul lor, Germanii au mai împrumutat, probabil dela Anglo-Saxoni [3]), cuvântul Turm sau Turn, pe care l-am adoptat şi noi, căci vorba românească „turn", nu derivă direct din turris, cu care este înrudit, având aceeaşi obârşie comună, ci din germanul Turn.

Dar, Burgul german ce-l întâlnim ca apelativ în atâtea nume de cetăţi şi de oraşe (Hamburg, Strassburg) — uneori subt forma de Berg [4]) în aceeaş accepţiune (Bamberg, Nürnberg) — are aceeaşi însemnare cu πύργος al Grecilor.

---

1) Horatius, *Ep. ad Pisones*, v. 70.

2) Seeck, în Pauly-Wissowa, *Encyc.* sub voce, crede că nu au nimic comun πύργος cu Burg.

3) Walde, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch:* turris.

4) Cf. Kluge, *Etymol. Wörterbuch der deutschen Sprache* şi *Grimm, Deutsches Wörterbuch* sub voce, constată aceeaşi origine pentru Burg şi Berg.

www.dacoromanica.ro

Apelativul german „burg" este foarte vechiu. Il întâlnim în Tacit în cuvântul Asciburgium [1]).

In De aedificiis, ca şi în cărţile de istorie ale lui Procopius, îl găsim având întocmai aceeaşi însemnare, ca şi pyrgos în greceşte. Astfel avem: Mareburgus, Halicaniburgus, Stiliburgus, Lucerniaburgus, Laccoburgus, Sculcoburgus, Burgonovore şi Burgus altus [2]).

In acelaşi timp, întâlnim alături de aceste burguri, un Pyrgos cui nomen Litterata (Lederata), Pyrgos Iudaeus, Saltopyrgos şi mai multe monopyrgia, a căror situaţiune nu ne este precizată ca loc.

Burgurile acestea, întocmai ca şi Pyrgus-urile greceşti serveau ca posturi de observaţie, pe marile căi de comunicaţie, dar mai ales la fruntariile ţării spre a împiedica trecerea barbarilor jefuitori. Intr'o inscripţie găsită în Dacia, pe malurile Dunării, la Duna Pentelek, se spune precis: ripam omnem burgis a solo extructis item praesidiis per loca opportuna ad clandestinos latrunculorum transitus oppositis munivit [3]).

Păzitorii burgurilor se numeau burgarii şi drepturile lor erau prevăzute prin legi. Ei erau constituiţi în corporaţii, — corpora, — şi alcătuiau un numerus. Impreună cu veredarii (veredus, cal) cari făceau serviciul de curieri poştali, aceşti burgarii se întâlnesc de multe ori şi în inscripţiile găsite la noi [4]) şi burgarii din Dacia păzeau în specal calea militară a văii Oltului.

Dar, fiindcă Goţii şi Gepizii şi alte neamuri germane au trăit mai multă vreme prin regiunile noastre dunărene. s'ar putea crede că aceste numiri de burguri să fi fost date de populaţiunile germane [5]). Noi însă socotim că ele sunt

---

1) Tacitus, *Hist.* IV, 33, *Germ.* 3. In limba latină, ca termen militar, se constată la Vegetius dela sfârşitul sec. IV.

2) Procopius, *De aedif.* IV, 4, 6, 7. Un Burgus noes întâlnim şi în regiunea Tzanilor de lângă marea Neagră, *De aedif.* III, 6. Cf. Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, 1930, p. 529 sq.

3) C. I. L. III, 10312 şi 10313. Cf. V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, p. 108.

4) Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, pag. 126. Cf. şi G. Cantacuzino, *Câteva corpuri barbare în armata romană*, p. 63.

5) K. Miller, în *Itineraria Romana*, pag. 501, vorbindu-ne despre burgurile dela Dunăre, semnalate de Procopius, nu stă la îndoială să

www.dacoromanica.ro

simple traduceri ale pyrgurilor greceşti. De părerea noastră este şi Skok [1]) şi alţii. Căci, în general, triburile germane nu ridicau burguri şi nici nu încercau să cucerească burgurile.

In această privinţă avem două mărturii precise. Una este a lui Ammian Marcellin care ne spune lămurit că Goţii nu ştiu să asedieze cetăţi — haec et similia machinari penitus ignorantes [2]) — şi a doua mărturie este cea a lui Procopius care ne spune — citäm textul grecesc în traducere — „aceste întăriturí le-a făcut nu doar ca să fie de necucerit, dacă cineva le-ar ataca, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite de apărători, barbarii din aceste regiuni *evitând asediul oraşelor*. Cele mai multe din aceste întăriturí, — continuă mai departe Procopius, — erau formate dintr'un singur turn, de aceea se şi numeau ele monopyrgia şi, de sigur, dinlăuntru le apărau puţini oameni; aceasta însă ajungea pe atunci să bage groaza în popoarele barbare spre a nu mai ataca pe Romani [3]). Se înlege că aceste *turnuri-sperietoare*, cum le numeşte V. Pârvan [4]), au fost făcute una cu pământul la venirea lui Attila.

Astfel de turnuri de observaţie şi de apărare [5]), în acelaşi timp, se ridicau mai ales la stânga Dunării. Procopius ne spune clar: ἐν δὲ τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ ἄλλα τε πολλὰ φρούρια ἐκ θεμελίων καὶ ταῦτα τῶν ἐσχάτων ἐδείματο (=şi pe malul de pe continentul din faţă *alte multe castele* pe cari le-a zidit din temelie) [6]). Iar în altă parte ne spune : οὐ δὴ ἐν

---

afirme că trebuesc atribuite Germanilor: Eine Reihe von Kastellen, welche auf burgos endigen von deutschen Truppen erbaut wurden, fără însă să ne poată dovedi când şi în ce împrejurare au fost ele construite.

1) Skok, *op. cit.*, pag. 531, a. 1930.

2) Amm. Marcell. *Res gest.* XXXI, 8.

3) Procopius, *De aedif.* IV, 5.

4) V. Pârvan, *Contribuţiuni la istoria creştinismului daco-roman*, pag. 180.

5) Cetăţi formate cu apelativul Turn, Turris se găseau mai multe la Romani. Astfel se aminteşte Turris Caesaris, localitate fortificată în Apulia, Turris Stratonis, Turris Caesarea, patria lui Procopius din Palestina, Turris Libisonis în Sardinia, Turris Protesilai în Troada, Turres Hannibalis în Africa şi în Spania.

6) Procopius, *De aedif.* 6.

www.dacoromanica.ro

δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνιαχῇ ἐπὶ θάτερα πολίσματά τε καὶ φρούρια τῇδε δειμάμενοι (= nu numai în partea dreaptă a fluviului, ci pe alocurea şi pe cealaltă parte a zidit oraşe şi castele) [1]). Şi fără îndoială din acele vremuri ni s'a păstrat amintirea cunoscutelor noastre turnuri: Turnu-Severin [2]) şi Turnu-Măgurele [3]).

Turris Traiani. — Cu Turnul Măgurele socotim că trebuie identificat şi Turris Traiani, de care ne vorbeşte Procopius într'una din cărţile sale asupra războaielor cu Goţii [4]). Căci iată ce ne spune acest istoric. „Împăratul Justinian a trimis o solie la barbari (la Anţi şi Sclaveni) cerându-le să se ducă cu toţii în vechea cetate Turris care, aşezată dincolo de Dunăre, şi clădită odinioară de împăratul Traian, era pustie de mai mulţi ani, fiind jefuită de barbari. Şi le mai făgăduieşte să le dea şi câmpiile din împrejurime cari erau ale Romanilor, în virtutea drepturilor lor celor vechi şi pe deasupra mulţi bani, cu o singură condiţie, ca, încheiând un tratat cu Romanii să se împotrivească Hunilor ce şi-au pus în gând să invadeze în imperiul roman" [5]). Anţii şi Sclavenii primiră propunerea Romanilor.

Din acest interesant pasagiu al lui Procopius rezultă că pe la mijlocul veacului al VI-lea, veac în care precum

---

1) Procopius, *De aedif.* 5.

2) Asupra numirii acestui turn vezi Drăgan, *Romanii în veacurile* IX—XIV, pag. 261.

3) Existenţa unei cetăţi romane la Turnu-Măgurele ne este atestată de o inscripţie găsită la Nicopoaia, lângă Turnu-Măgurele, cetate prefăcută în cetate turcească; ea a fost dărîmată în urma tratatului dela Adrianopol din 1827. In inscripţie se vorbeşte despre un conductor publici portorii Ilyrici et ripae Thraciae. Cf. şi *Marele Dicţionar geogr. al Rom.*, sub voce.

4) Şi d. Aur. Sacerdoţeanu, *Consideraţiuni asupra Istoriei Românilor* în evul mediu, pag. 263, bănueşte că ar fi vorba de Turnu-Măgurele, iar nu de Turnu-Severin.

5) Procopius, de *Bello Gothico*, III, 14. Vezi III, 34 unde se vorbeşte despre influenţa Romanilor în războiul dintre Longobarzi şi Gepizi. In politica lor de basculă, Romanii căutau să se amestece întotdeauna în războaele dintre diferitele populaţiuni barbare dela nordul Dunării. Şi aceasta o făceau, ca şi în cazul de faţă, în baza *vechilor lor drepturi* de stăpânire asupra Daciei Traiane.

www.dacoromanica.ro

ştim s'a plămădit neamul românesc şi a început să se formeze limba română, imperiul roman stăpânea regiunile din stânga Dunării, şi le stăpânea în virtutea unor drepturi pe cari le considerau ca drepturi vechi. Această stăpânire nu va fi fost, desigur, în totdeauna efectivă; o stăpânire spirituală însă nu va fi încetat nici odată să existe.

Cetăţile romane dela stânga Dunării în De aedificiis: Lederata, Recidava, Drubeta-Theodora, Sycidava, Turris Traiani, Daphne.

Nu ne ocupăm aci de cetăţile şi oraşele din interiorul Daciei, despre cari ne vorbesc autorii şi inscripţiile, ci vom aminti numai pe acelea cari ne sunt menţionate de Procopius, aproape trei sute de ani după părăsirea Daciei.

a) *Lederata* şi *Recidava*. Lederata, prin ' etimologie populară Literata, despre care am vorbit mai sus, se găsea în Banat, în faţa oraşului Novae, Brniţa de astăzi din Jugoslavia. Acest Lederata, pe care Procopius îl numeşte turn, pyrgos, era de fapt o cetate însemnată. Căzută în ruină, împăratul Justinian a prefăcut-o, după cum ni se spune în De aedificiis, într'o fortăreaţă mare şi mai ales foarte puternică.

Şi, după cum, şi în alte părţi, exista un oppidum şi un transoppidum, tot astfel exista şi aci o Lederata si o Translederata. In partea dreaptă a Dunării, în locul Translederatei, avem localitatea numită astăzi Rama, iar în stânga fluviului, în Banat, în locul Lederatei, sau în apropiera ei, avem localitatea numită Palanca Nouă [1]).

Recidava-Recidiva, despre care am vorbit mai sus, nu ne este cunoscută decât din Novella XI-a a împăratului Justinian. După V. Pârvan, Recidiva ar fi o transcriere coruptă a Arcidavei, oraş populat, în calea militară spre Sarmisegetuza, şi ai cărei locuitori treceau acum subt ierarchia bisericească a Justinianei Prime.

---

1) Hipoteza celor două oraşe, un oppidum şi un transoppidum, hipoteză propusă de V. Pârvan şi verificată prin exemplul Diernei şi Transdiernei, primeşte după C. Litzica, *I. Niculce, Contribuţiuni de topografia Balcanică în evul mediu*, p. 46, o nouă verificare prin arătările geografului arab Hadzi-Calfa care pomeneşte aci de două oraşe Haram (Rama) şi Jeni-Haram. Cf. şi Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

b) *Drobeta-Theodora.* Plecând dela Novae din faţa Lederatei, pe Dunăre în jos, Procopius, după ce ne enumeră castelele Cantabaza, Smornes, Campses, Tanatas, Zernes şi Ducepratum, şi după ce ne arată că împăratul Justinian a clădit din temelie pe malul stâng al Dunării mai multe castele, pe cari însă nu le numeşte, — fiindcă, probabil, nu se găseau în hărţile sau în itinerariile ce va fi avut în faţă — ajunge la cetatea *Caput Bovis,* operă a împăratului Traian şi apoi la orăşelul Zanes-Cladova.

In ce priveşte Caput Bovis, lectură admisă mai întâi de editorul lui Procopius, Claudius Maltretus [1]), din anul 1663 şi după el de toţi ceilalţi editori de mai târziu [2]), C. Litzica, reluând studiul manuscriselor, ajunge la concluziunea foarte plauzibilă că lectura lui Maltretus este greşită şi că în realitate nu poate să fie vorba de un Caput Bovis, ci de un *Caput Fossae.* Căci, după cum copistul neglijent a ajuns să transcrie numirea de Castra Martis, din acelaşi capitol al lui Procopius prin καὶ Στραμάρτις, tot astfel din καὶ πουδφόσες, lecţiune atestată în manuscrisul principal, cel din Vatican, s'a ajuns la lecţiunea καὶ πουδβόες, pe care Maltretus a interpretat-o greşit, ca însemnând Caput Bovis. Şi Maltretus a fost determinat pentru această interpretare de faptul că în antichitate se găseau mai multe numiri analoage: Caput Arietis, Caput Bubali etc.

In apropiere de Caput Fossae [3]) se găseşte fortăreaţa Pontes. Şi Procopius ţine să ne arate în ce împrejurări s'a ridicat această clădire. Impăratul Traian, dând ordin să se construiască podul ce-i poartă numele şi ale cărui urme se mai pot vedea şi astăzi, când scad apele Dunării, şi-a asigurat opera prin fortificaţii ridicate pe ambele maluri ale fluviului şi a numit fortificaţia de pe malul drept Pontes şi cea de pe malul stâng Theodora.

Neamintindu-se de Procopius nimica despre Drobeta

1) Claudius Maltretus, *Procopii Caesariensis, De aedificiis Justiniani libri sex.*, Paris, 1663.

2) Cf. Dindorf în *Corp. script, hist. Byzant.* ed. Bonn şi Haury, *Procopii Caesariensis opera omnia,* 1912, ediţie critică, pe care am adoptat-o şi noi în textul nostru.

3) Fossa în limba latină însemnează şi canal.

www.dacoromanica.ro

sau Drubeta [1]), oraş care neapărat trebuia să fi fost numit, V. Pârvan, şi după el şi alţii, a crezut că trebuie considerată numirea de Theodora ca un dublet al Drobetei.

Mai apoi, din cauza ruinării podului şi din cauza picioarelor de piatră — în realitate însă după cum cred unii mai mult din cauza stâncilor dela Porţile de Fier — s'a ajuns la facerea unui canal, alături de albia Dunării, pe unde să se facă navigaţia în dreptul podului celui mare de piatră. Canalul era lung de 2.220 m. şi se termina la Caput Fossae, astăzi satul Şip. Canalul este acum astupat [2]).

Pe malul stâng al Dunării, împăratul Traian ridicase o fortificaţie pe care Procopius o numeşte, de două ori în acelaşi pasagiu, Theodora. De sigur, după cum presupune V. Pârvan, avem de a face aci cu Drobeta, atestată de atâtea ori de monumentele şi de inscripţiile găsite în această localitate.

Podul lui Traian dela Drobeta-T. Severin, descris cu amănunte de D. Tudor [3]), pare să nu fi durat multă vreme. In orice caz, subt Justinian, în veacul al VI-lea nu mai exista şi împărăţii de după Traian nu s'au mai gândit să-l refacă spre a nu fi folosit de barbari pentru trecerea lor în imperiu. După arătările lui Procopius, Justinian a reclădit cetatea Pontes pe care a făcut-o inexpugnabilă; dar Theodora din stânga Dunării a lăsat-o în părăsire, fiind prea expusă invaziilor barbarilor.

Dar dacă împăratul Justinian n'a refăcut fortăreaţa

---

1) Asupra Drobetei vezi: Al. Bărcăcilă: *Drubeta,* azi *T. Severin,* p. 38. După d. Bărcăcilă, Procopius când ne spune că împăratul n'a refăcut castrul Theodora, înţelege că n'a refăcut castrul în întregimea sa, cum a refăcut Pontes, iar nu că n'ar fi refăcut în parte turnurile de apărare şi de observaţie ale acestui castru, norddunărean. „Justinian s'a mulţumit să aibă la Drubeta, zice d. Bărcăcilă, un fort redus la colţul sudvestic al castrului traianic, cum va fi avut şi în alte puncte strategice ale Dunării, grosul garnizoanei îşi va fi avut adăpostul la Pontes. Justinian a făcut micul fort de veghe şi de pază, pe care cu dreptate Procopius nu l-a putut socoti drept castrul reconstruit, ca la Pontes".

2) Ar fi posibil ca numirea de Pontes (la plural) să se fi dat din cauza celor două poduri, unul mai mare peste Dunăre, podul construit de Apollodor din Damasc şi celălalt mai mic peste canal.

3) D. Tudor, *Podul lui Traian dela Drobeta.*

www.dacoromanica.ro

dela capul podului din Dacia Traiană, aceasta nu însemnează că oraşul Drobeta a fost cu totul părăsit şi că n'ar fi existat acolo o vieaţă romană. Dovadă despre aceasta ne sunt monumentele arheologice ce s'au găsit aci şi cari se păstrează în colecţiunea Muzeului regiunii Porţilor de Fier dela liceul din T.-Severin, strânsă prin îngrijirea d-lui Bărcăcilă.

Monetele găsite în castrul dela Drobeta, provenind dela împăraţii Constantin şi Licinius şi până la Valens şi Gratian, apoi ţiglele având inscripţii, ce e drept fragmentare, dar prezentând caractere specifice secolului al IV-lea şi în sfârşit un capitel de pilastru, având săpată în relief o cruce, în forma în care se întâmpină pe monumentele funerare creştine găsite la Constanţa, din secolul al V-VI-lea, toate acestea ne dovedesc că la Drobeta vieaţa romană n'a încetat să pulseze după părăsirea Daciei.

Examinând aceste monumente archeologice, V. Pârvan se întreabă cu drept cuvânt: „De cine a fost locuită vechea cetate? Nu este greu de hotărît: sau de o garnizoană imperială sau de o populaţie romano-barbară, trăind în pace cu imperiul. De barbari duşmani, în orice caz, nu: şi anume pentrucă dela Constantin la Valens, expediţiile romane în stânga Dunării sunt aproape neîntrerupte, imperiul este destul de puternic şi subt nici un cuvânt Constantin, Constantius ori Valens n'ar fi putut suferi încuibarea vr'unui roiu de barbari în poziţia strategică aşa de importantă dela Drobeta [1]).

c) *Sucidava-Sucivida-Celei.* — După strămutarea în răsărit, la Constantinopol, a celui de al doilea imperiu roman, căile de comunicaţie spre Dacia şi Carpaţi nu mai duceau pe la Drobeta, rămasă oarecum izolată, ci pe valea Oltului. Pe aici era drumul cel mai scurt dela Constantinopol spre inima Daciei. Dela Oescus-Gigen din Bulgaria se trecea Dunărea pela Sucidava, azi Celei, şi pe valea Oltului se ajungea în Carpaţi. Şi calea aceasta era foarte frecventată, căci, odată cu părăsirea Daciei nu s'a întrerupt şi legăturile cu regiunile dela nordul Dunării. Aceste

1) V. Pârvan, *Contribuţiuni epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, pag. 195.

www.dacoromanica.ro

regiuni nu mai erau doar apărate de armata romană, dar, altfel, relaţiunile, mai ales cele comerciale şi cele spirituale au existat în totdeauna. De aceea, nu trebuie să ne prinză mirarea că împăraţii s'au preocupat, în socotelile lor pentru apărarea imperiului, şi de vechia Dacie. Şi Procopius, ne spuse limpede, că şi alţi împăraţi, înainte de Justinian, s'au interesat de Dacia Traiană. Ba ştim precis că împăraţi ca un Constantin cel Mare, şi în urmă Justinian, s'au gândit să ocupe din nou Dacia părăsită de Aurelian.

In vederea acestei reocupări, împăratul Constantin, întocmai ca şi înaintaşul său Traian, cu două sute de ani mai înainte, a construit, în aceleaşi proporţii, un nou pod peste Dunăre, la Celei, la gura Oltului. Podul acesta al împăratului Constantin ne este atestat de scriitorii latini şi greci: Aurelius Victor [1]), Cedrenus şi Chronicon Pascale. Şi tocmai ca şi Traian, a făcut şi Constantin fortificaţii pentru apărarea podului său.

Existenţa acestui pod ne este dovedită prin două probe materiale. Mai întâi, avem o monetă reprodusă de Marsigli, care, în anul 1691, a vizitat localitatea Celei. Moneta reprezintă pe avers pe împăratul Constantin cu cornul abundenţei şi cu inscripţia Populus Romanus, iar pe revers două turnuri pe un pod, subt care curg valuri de apă. Intre turnuri este inscripţia Cons, adecă oraşul Constantinopol şi subt inscripţie litera I, probabil iniţiala atelierului unde a fost bătută moneta. Ea se găseşte în colecţia de monete Netzhammer [2]).

Apoi mai există, în al doilea rând, un medalion reprezentând podul lui Constantin, având pe avers bustul împăratului. Pe revers este reprezentată o zeitate a Dunării şi o imagine a împăratului înarmat cu o suliţă şi un scut căruia îi arată drumul o Victorie ce se găseşte în faţa

---

1) Aurelius Victor, *De Caesaribus*, XLI, 18: Pons per Danubium ductus, castra castellaque pluribus locis commode posita. Cedrenus, *Historiarum compendium*, I, p. 517, ed. Bonn: καὶ αὐτὸς τὸν Δάνουβιν περάσας γέφυραν ἐν αὐτῷ λιθίνην πεποίηκε. şi *Chronicon Paschale*, subt anul 328, ne vorbeşte de acelaşi pod de piatră, γέφυραν λιθίνην πεποίηκε *Mon. Ger. Hist.* IX, *Chronica Minora*, vol. I, p. 233.

2) Marsigli, *Danubius*, II, pag. 37. Cf. Netzhammer, *Aus Rumänien*, II, 218.

www.dacoromanica.ro

lui. Inaintea Impăratului mai este reprezentat în genunchi un prizonier. Se mai observă şi un trofeu pe umărul stâng al împăratului. Sub pod este inscripţia: Danubius.

Medalionul acesta, reprodus de Netzhammer se găseşte de asemenea reprodus în cabinetele de monete din Viena şi Paris.

Nici podul împăratului Constantin n'a durat mult. Dovadă avem în faptul că împăratul Valens voind să treacă cu armata sa peste Dunăre, a fost nevoit să-şi construiască un pod de vase şi n'a recurs la podul lui Constantin, pod care probabil se ruinase.

Procopius nu ne aminteşte nimic despre acest pod dela Sycidava. De altfel, nici despre Oescus nu ne spune nimic, decât doar că se numea Palatiolum, din faţa Sicividei, adecă a Sucidavei, pe cari le-a restaurat. Căci ne spune: „Nu departe de aci, de cetatea Hunilor, se găseşte o localitate în care, de ambele părţi ale Istrului, erau două castele, cel din Iliria numit Palatiolum, iar cel din faţa lui Sycivida. Acestea ruinate cu timpul, împăratul Justinian le-a renovat şi le-a tăiat prin aceasta barbarilor drumul [1]).

d) *Turris Traiani,* T. Măgurele [2]).

e) *Dahpne-Constantiana.* — In faţa Transmariscei, Turtucaia de astăzi, cetate ce se găsea pe malul drept al Dunării, la gura râului Mariscus-Argeşul [3]) din zilele noastre, se afla odinioară castelul Daphne. După cercetările făcute de Tocilescu, acest castel s'ar găsi în vatra satului Spanţov, de lângă Olteniţa, după cele ale lui V. Pârvan, el s'ar fi aflând probabil, chiar la Olteniţa de astăzi sau poate la Ulmeni. Castelul se mai numea şi Constantiana, după numele fondatorului său.

Iată ce ne spune Procopius, singurul izvor ce ne vorbeşte despre această Daphne [4]): «Urmează fortăreaţa Transmarisca [5]), căreia, pe continentul din faţă, îi răspun-

1) Procopius, *De aedif.*, IV, 6. In Sycivida C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 94, vede o germanizare a Sycidavei.

2) Vezi mai sus, p. 22.

3) Argeşul este vechiul Ordessos, numit şi Mariscus mai târziu.

4) Cetăţi cu numele de Daphne se mai aflau şi în Licia, Palestina şi Siria.

5) Transmarisca presupune şi o Marisca pe malul stâng al Dunării, după cum o Transleđerata presupune o Lederata şi o Transdierna o Derna,

www.dacoromanica.ro

de Daphne, un castel întemeiat odinioară de împăratul Constantin; căci el a socotit că este necesar să fie aci o garnizoană pe ambele maluri ale fluviului. Cu vremea însă barbarii au distrus-o cu totul, dar împăratul Justinian a rezidit-o din temelie[1]). Textul lui Procopius nu ne lasă să cunoaştem, dacă Justinian a rezidit numai Transmarisca sau şi Daphne.

Insemnătatea acestei cetăţi de lângă actuala Olteniţă în războaele ce împăratul Constantin a purtat împotriva Goţilor şi Sarmaţilor rezultă şi din împrejurarea că el a pus să se bată monete de aur, de argint şi de aramă pentru victoriile sale. O astfel de monetă ni s'a păstrat până astăzi şi ea se găseşte în colecţia Netzhammer[2]).

Pe aversul acestei monete este înfăţişat împăratul Constantin cu diadema pe cap, având ochii ridicaţi spre cer, cum îi plăcea să fie reprezentat după anul 325 (Conciliul dela Nicea), iar pe revers este o Victorie ţinând într'o mână o ramură, având în faţă un trofeu şi la picioare un prizonier dela care zeiţa îşi întoarce ochii şi inscripţia Constantiana Dafne.

Moneta aceasta ne face să credem că întemeierea cetăţii Daphne trebuie pusă în legătură cu expediţia de război a împăratului Constantin împotriva Goţilor.

Cu toate că această Daphne va fi fost în secolul al VI, când scrie Procopius, mai mult un cap de pod, totuş, de oarece la Transmarisca din faţă se găsea o garnizoană puternică formată, la un moment dat, din legiunea XI Claudia ce staţiona la Durostorul din apropiere şi fiindcă

---

o Transdrobeta, o Drobeta, un Transaquincum, un Aquincum. Asupra originei Transmariscei, ca numire, vezi Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, a. 1930, p. 552. Cf. şi C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, II, p. 4, în *Sitzungsberiche der wien.* Akademie a. 1929. Cf. şi G. I. Brătianu *Les origines du peuple roumain: Les données archéologiques*, pag. 31. In Marisca am avea un cuvânt de origine germană *(marsk, marais)*, oraşul fiind întemeiat în bălţile dela gura Argeşului. D. G. I. Brătianu ne atrage atenţia asupra reapariţiunii unor numiri preromane, întrebuinţate de localnici: *Pulpideva*, în loc de grec. Philippopolis, *Ordessus* în loc de Mariscus, etc.

1) Procopius, *De aedif.* IV, 7.

2) Netzhammer, *Aus Rumänien*, II, pag. 211.

www.dacoromanica.ro

la Transmarisca funcţiona şi o episcopie [1]), e de presupus că şi Daphne se bucura, după părăsirea Daciei, de protecţia legiunilor romane dela sudul Dunării [2]).

Cetăţi şi castele la Dunăre şi în Dobrogea, refăcute de Justinian. — Având înaintea ochilor săi, ca mijloace de informaţie, archive, itinerarii şi acte oficiale, Procopius se ocupă numai de imperiul roman de răsărit, nu şi de cel de apus, care, la data când scrie el, încăpuse de mult pe mâinile Goţilor. Procopius se ocupă, prin urmare, numai de regiunile din Asia, din Africa şi din partea orientală a peninsulei Balcanice, lăsând netratate ţinuturile din Bosnia, Herţegovina, Dalmaţia şi toate celelalte regiuni ce aparţineau sau aparţinuseră imperiului Occidental al Romei.

Dar, întrucât tinuturile din Asia [3]) şi din Africa nu au vr'o însemnătate deosebită pentru istoria Românilor, în această carte a noastră nu ne ocupăm decât de informaţiile şi de datele ce ni le procura Procopius asupra localităţilor din peninsula Balcanică şi din regiunile dela marea Neagră, localităţi ce se pot vedea, întrucât am putut face identificarea lor, în harta ce însoţeşte acest volum al nostru.

Lăsând deci la o parte regiunile din Asia şi din Africa, se întâlnesc în această carte a noastră 761 de numiri de localităţi. Din acestea pentru 182, Procopius ne vorbeşte

---

1) Cf. Netzhammer, *ibidem* şi G. Popa Lisseanu, *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 63.

2) In *Notitia Dignitatum*, pag. 4, Sub dispositione viri illustris Magistri militum per Thracias găsim printre legiunile comitatense: *Constantini Daphnenses* şi *Ballistarii Daphnenses*.

3) Totuş nu putem să nu atragem luarea aminte a cetitorului asupra unui pasagiu, privind ridicarea la a. 536 de către împăratul Justinian a unui castel în Asia, la poalele muntelui Sinai, împotriva barbarilor Saraceni, castel despre care ne vorbeşte Procopius în *De aedificiis*, V, 8. După legenda ce s'a născut în urmă, împăratul ar fi adus aci o sută de *sclavi ai Romei* împreună cu soţiile şi cu copii lor. Pentru aceştia a zidit lângă mânăstire case, în cari ei să poată locui şi să străjuiască mânăstirea şi pe călugări. Formându-se în colonie a parte, fără amestec cu alte naţii, aceşti fii ai creştinilor păstrau amintirea venirii lor din ţara numită Llah. Vezi Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, pag. 4.

www.dacoromanica.ro

în special, pentru fiecare în parte, dându-ne despre ele informaţiuni mai mult ori mai puţin complete, arătându-ni-se unde ele se găsesc şi, uneori, chiar şi îndemnul ce l-a determinat pe împărat să renoveze sau să clădească din temelii construcţiile sale. Celelalte localităţi însă, în număr de 579, ne sunt înşirate în două liste, seci, fără de nici un fel de indicaţie, în afară doar de cea a ţinutului în care ele se găsesc. Şi se întâmplă, câte odată, ca aceeaşi localitate să fie trecută, ca dublet, de două ori. Identificarea acestor localităţi a făcut obiect de studiu al mai tuturor istoricilor ce s'au ocupat de archeologia peninsulei Balcanice şi ele se găsesc amintite în itinerariile celor vechi, în Notitia Dignitatum Orientis, în inscripţiuni şi în toate operile mai însemnate de geografie antică.

Am arătat cetăţile dela nordul Dunării. Iată acum *cetăţile şi castelele din Dobrogea* pe cari le întâlnim în De aedificis şi cari, fiind astăzi pe teritoriu românesc, ne interesează mai de aproape. Ele ne sunt atestate unele cu indicaţia localităţii unde se găsesc, iar altele sunt numai enumerate în listele lui Procopius.

In Moesia Inferioară

1. Transmarisca-Turtucaia
2. Altina-Oltina
3. Candidiana-Dolni Rahova
4. Saltopyrgus neidentificat
5. Durostorum-Silistra
6. Sycidava-Mârlan
7. Cuestros, poate Cius-Eski Sarai
8. Palmatis, neidentificat
9. Adina, neidentificată[1])
10. Tilicion, neidentificat[2])

In Scythia Inferioară

11. Sf. Chiril[3]) lângă Axiopolis
12. Ulmetum[4])-Pantelimonul de sus
13. Ibida-Slava Rusă[4])
14. Aegissus-Tulcea
15. Almiris[5]), Salmoruda-Zaporojeni.

1) Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, I, pag. 61, bănueşte că Adina este o formă coruptă din Aldina. Existenţa Slavilor constatată, la Adina şi la vicus Ulmetum, de Procopius, nu ne este atestată şi de alte izvoare.

2) Tilicion, pare a fi un dublet al lui Tillito.

3) Cf. Litzica, *Conv. Liter.*, a. 1920, pag. 202.

4) Pârvan, *Cetatea Ulmetum* în *An. Ac. Rom.* s. II, a. 1912, p. 49, a 1914 p. 245 şi a. 1915 p. 265.

5) Pârvan, *Ibidem.*

6) Cf. Litzica, *Ibidem*, pag. 204.

www.dacoromanica.ro

In cele două liste ale lui Procopius ne mai sunt arătate, fără indicaţia regiunei, următoarele cetăţi şi castele din Dobrogea:

16. Troesmis-Igliţa
17. Noviodunum-Isaccea
18. Constantiana [1])-Constanţa
19. Callatis-Mangalia
20. Zaldapa [2])-Bazargic
21. Abrittus-Abtat Calessi
22. Axiopa [3])-Axiopolis-Cernavoda
23. Carso, Carsum [4])-Hârşova
24. Tomis-Constanţa
25. Novovicus-Babadag
26. Altina [5])-Oltina
27. Murideva, neidentificată [6])
28. Valentiniana, neidentificată [7])
29. Tropaeum [8])-Adam Clissi
30. Gratiana [9]), lângă Marughiol
31. Argamo-Ergina, lângă Jurilovca [10])
32. Tzascles [11]), probabil Salices
33. Creas-Ecrene [12])
34. Pulchra Theodora [13]) lângă Tomis [14].

---

1) Constantiana este de sigur un dublet pentru Tomis care se mai numea şi Constantiana. Nu e de presupus a fi un dublet pentru Daphne Constantiana.

2) Zaldapa, Vezi *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 86.

3) Axiopa este aceeaşi localitate cu Axiopolis.

4) Carsum sau Carsium este redat de Hierocles prin Carpos, fie că era aceeaşi localitate cu Vicus Carporum, fie că era o reminiscenţă a acestui sat al Carpilor. Asupra lui Carsium Troesmis, Noviodunum. vezi şi Pârvan, *Descoperiri nouă*, *An. Ac. Rom.*, II, a. 1913, p. 478, p. 491, p. 502.

5) Altina este de sigur un dublet.

6) După Pârvan şi Litzica ar putea fi identificată ca Buteridava, ori cu Buteries, castel în Dacia Mediterranea. Procopius, *De aedif.* IV, 4.

7) Valentiniana va fi fost în vecinătatea Mangaliei, cf. Litzica, *op. cit.*., pag. 77.

8) Nemenţionat de Procopius, nefiind un loc de apărare.

9) O Gratiana se întâlneşte şi în Iliria.

10) Argamo, cu dubletul Ergamia, era situată pe malul lacului Raselm.

11) Cf. Pârvan, *Histria* în *An. Ac. Rom.*, p. 383 a. 1916, Cf. Ammian Marcell. în *Izv. Ist. Rom.*, XIII, pag. 48.

12) Cf. Litzica, *op. cit.*, p. 80.

13) Cf. şi Iorga, *Ist. Rom.* II, p. 225.

14) Cetăţi şi castele, în dreapta Dunării, în Jugoslavia şi Bulgaria, citate fiecare în parte de Procopius şi atestate, cele mai multe, şi de alte izvoare:

1. Singidunum-Belgrad
2. Octavum-La opt mii de paşi

www.dacoromanica.ro

Câteva dintre aceste localităţi dobrogene le întâlnim fiind trecute şi în *Synecdemus* (călăuza) al lui Hierocles, un scriitor care a trăit de asemenea, ca şi Procopius, în timpul lui Justinian, şi despre care nu se ştie nimic altceva decât că a publicat înainte de anul 535 o schiţă statistică a imperiului roman de răsărit. In acest Synecdemus sunt

3. Viminacium-Costolaţ
4. Picnus s Pincus-Grădişte
5. Cupus-Golubaţ
6. Novae-Brnica
7. Cantabaza-Creben
8. Smornes-Gradinţa
9. Campses-Lucadniţa
10. Tanata s. Taliata-Milonovaţ
11. Zernes s. Dierna
12. Ducepratum-Corvinograd
13. Caput Fossae-Sip
14. Zanes-Cladova
15. Pontes-Costol
16. Mareburgus neidentificat
17. Susiana, neidentificată
18. Armata, neidentificată
19. Timena, neidentificată
20. Theodorupolis, neidentificată
21. Stiliburgus, neidentificat
23. Ad Aquas-Vidrovaţ
24. Burgo novore, neidentificată
25. Laccoburgus, neidentificat
26. Dorticum-Racoviţa
27. Jidovul-Racidniţa
28. Burgus altus, neidentificat
29. Gombes, neidentificat
30. Crispa, dublet pentru Florentina.
31. Longiniana, neidentificat
32. Ponteserium, neidentificat
33. Bononia-Vidin
34. Novum, lângă Vidin
35. Ratiaria-Arcer
36 Mocaţiana, lângă Arcer
37. Almus-Lom Palanca
38. Tricesa, neidentificat
39. Putedis, neidentificat
40. Cebrus-Cibar Palanca
41. Bigranae neidentificat
42. Onos, neidentificat
43. Augusta-Ogost
44. Aidava-Rahova
45. Variana-Selanovce
46. Valeriana-Dealu vertes
47. Castra Martis, neidentificat
48. Zetnucortus, neidentificat.
49. Iscus-Gigen
50. Hunnorum cast. neidentificat
51. Palatiolum, vechiul Oescus
52. Utus-Gaureni
53. Lapidaria, neidentificat
54. Lucerniaria burgus, neidentificat
55. Securisca-Gurabelii
56. Quintodemus-Beleni
57. Theodorupolis-Vardin
58. Iatron-Iantra
59. Tigas-Tigra-Marotin
60. Maxentii cast., neidentificat
61. Quinton-Vicus Quintionis, neidentificat, Cf. Pârvan, Histria, IV, *An. Ac. Rom.*, 1916, p. 618.

Iată acum, tot dela dreapta Dunării, din Jugoslavia şi din Bulgaria, câteva din cele mai cunoscute localităţi ce se întâlnesc în cele două liste din De aedificiis; lista completă se poate vedea în text.

In Iliria:

1. Braiola
2. Castellum novum
3. Florentiana
4. Romuliana
5. Sceptecasas

www.dacoromanica.ro

enumerate 64 provincii — el le numeşte eparchii [1]) — având 912 oraşe (deşi în titlul cărţii se vorbeşte despre 935 oraşe [2]).

Lucrarea aceasta a lui Hierocles este o schiţă de geografie politică — nu bisericească cum s'ar crede — şi a servit de principal izvor pentru lucrarea scriitorului împărat Porphyrogenitus, din secolul al X-lea, *De thematibus*, care reproduce aidoma pasagiile lui Hierocles.

Iată oraşele din eparchia Mysiei şi a Scythiei după Synecdemus şi după De thematibus:

In eparchia Mysiei:	In eparchia Scythiei:
1. Marcianopolis-Devnia	8. Tomis-Constanţa
2. Odyssus-Varna	9. Dionysopolis-Balcic
3. Dorostolus-Silistra	10. Acrae-Caliacra
4. Nicopolis ad Istrum-Stari Nicup	11. Callatis-Mangalia
5. Novae-Şiştov (probabil)	12. Istros-Caranasuf
6. Appiaria-Rahova	13. Constantiana-Constanţa [3])
7. Ebraetos-Abtat Calessi.	14. Zeldepa-Bazargic [4])
	15. Tropeus-Adam Clisi

---

6. Argentares
7. Aureliana
8. Turribas-Turribus
9. Scaripara
10. Timalciolum
11. Vicanovo
12. Juliovalle

In Tracia

1. Scatrina
2. Appiaria-Rahova
3. Exanta Prista-Rusciuc
4. Limo-Dimo
5. Nicopolis-Stari Nicup
6. Zicideva
7. Zisnudeva
8. Gemellomuntes
9. Fossatum
10. Maurovalle
11. Scedeva
12. Odyssus-Varna

1) Eparchie însemnează provincie, prefectură, iar nu provincie bisericească.

2) Hierocles, *Synecdemus*, edit. Aug. Burckhardt; Const. Porphyrogenitus, *De thematibus*, III, ed. Bonn şi *Patrologia graeca*, CXIII, Hieroclis Grammatici, *Synecdemus*.

3) Porphyrogenitus enumeră în provincia Sciţiei numai 14 cetăţi, deşi în lista sa trece ca a 15-a cetate pe Constantiana. Nu este sigur dacă el nu se va fi gândit la Constantiana-Daphne.

2) Zeldepa sau Zaldapa este probabil Bazargicul, numit altădată

www.dacoromanica.ro

16. Axiopolis-Hinog (Cernavoda)
17. Capidava-Calachioi [2])
18. Carsos-Hârşova
19. Trosmis-Iglita
20. Noviodunum-Isaccea
21. Aegissus-Tulcea
22. Almyris-Zaporojeni sau Dunavăţ.

In această listă a lui Hierocles întâlnim enumerate numai oraşele din Mysia şi din Scythia, nu şi cetăţile şi castelele de apărare, pe cari le înşiră aproape în întregime Procopius.

In rezumat, dacă dialectica unor istorici străini a putut să pună la îndoială continuitatea elementului roman sau romanizat din Dacia Traiană, această dialectică nu va mai putea tăgădui, după cele arătate mai sus, existenţa unor oraşe dela nordul Dunării, după părăsirea Daciei, şi nici interesul ce-l purtau împăraţii romani pentru această existenţă a lor, fie că oraşele acestea erau numai nişte simple „emporii" pentru relaţiile comerciale, fie că ele serveau de legătură cu regiunile stăpânite de populaţiunile autochtone dela stânga marelui fluviu. Punţile de trecere peste acest fluviu roman nu erau rupte decât în vreme de războaie şi poate nici atunci. In acelaşi timp, credem că am putut face dovada, din arătările lui Procopius din De aedificiis, că romanitatea a continuat să existe cel puţin până în secolul al VI, nu numai în Pannonia, cum susţine Alföldi [3]), ci şi în Dacia Traiană.

Dobrici. Vezi amănunte în ale noastre *Cetăţi şi oraşe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, pag. 86 seq.

3) Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum*, pag. 46, Pârvan, *Descoperiri în Scythia Minor.*, *An. Ac. Rom.*, 1913, p. 467.

1) Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, I, p. 19,

www.dacoromanica.ro

PROCOPIUS

Περὶ κτισμάτων sive DE AEDIFICIIS

CARTEA III-a şi IV-a

TEXT

www.dacoromanica.ro

ζ'. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν Τζάνοις Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται. ἐν δὲ δὴ τῇ μετ' αὐτοὺς χώρᾳ, ἣ παρὰ τὸν Εὔξεινον οἰκεῖται Πόντον, πόλις ἐστί που, Τραπεζοῦς ὄνομα· οὗ δὴ ἀπορίας ὑδάτων οὔσης, ὀχετὸν ἐτεκτήνατο Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, ὅνπερ Εὐγενίου καλοῦσι μάρτυρος, ταύτῃ τε τὴν ἀπορίαν τοῖς τῇδε ᾠκημένοις διέλυσεν. ἐνταῦθα δὲ κἀν τῇ Ἀμασείᾳ τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀνενεώσατο, χρόνῳ πεπονηκότα πολλῷ. μετὰ δὲ τοὺς Τραπεζουντίων ὅρους χωρίον ἐστὶ Ῥιζαῖον ὄνομα, ὃ δὴ καινουργήσας αὐτὸς ὀχύρωμα περιβέβληκε λόγου τε καὶ ἀκοῆς κρεῖσσον. πόλεων γὰρ τῶν Πέρσαις ὁμόρων οὐδεμιᾶς ἧσσον μεγέθους πέρι καὶ ἀσφαλείας δεδημιούργηται.

Καὶ φρούριον δὲ ᾠκοδομήσατο ἐπὶ Λαζικῆς Λοσόριον ὄνομα, καὶ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ στενωποὺς ἐτειχίσατο, οὕσπερ Κλεισούρας καλεῖν νενομίκασιν, ὅπως δὴ ἀποκεκλεισμένοι τῆς ἐπὶ Λαζικὴν εἰσόδου οἱ πολέμιοι εἶεν. ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν Λαζοῖς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίαν, ἀρχαίαν τε οὖσαν καὶ σαθρὰν τῇ οἰκοδομίᾳ γεγενημένην, ἀνενεώσατο. οὕτω καὶ Πέτραν ἐν Λαζοῖς πόλιν ἀξιοθέατον κατεστήσατο, ἥνπερ Λαζοὶ μὲν ἀβουλίᾳ τῇ σφετέρᾳ παρέδοσαν Πέρσαις, Χοσρόην ἐνταῦθα στρατῷ μεγάλῳ ἐπαγαγόμενοι, Ῥωμαῖοι δὲ Περσῶν καθυπέρτεροι τῷ πολέμῳ γενόμενοι καὶ τοὺς μὲν κτείναντες, τοὺς δὲ δορυαλώτους πεποιημένοι, ἐς τὸ ἔδαφος τὴν πόλιν καθεῖλον, ὡς μὴ αὖθις οἱ βάρβαροι κακουργεῖν ἔχοιεν ἐνταῦθα ἰόντες, ἥπερ μοι ἅπαντα ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν πολέμων δεδήλωται λόγοις· ἵνα δὴ καὶ τοῦτό μοι δεδιήγηται, ὡς ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ ἐκ Λαζικῆς ἐπὶ τὴν Μαιῶτιν ἰόντι λίμνην φρούρια δύο, Σεβαστούπολίν τε καὶ Πιτυοῦντα, καθεῖλον Ῥωμαῖοι, Χοσρόην ἀκούσαντες στράτευμα στέλλειν ἐνταῦθα διὰ σπουδῆς ἔχειν τούς ⟨τε⟩ τὰ φρούρια ταῦτα

www.dacoromanica.ro

καθέξοντας. ἀλλὰ νῦν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ταύτην δὴ τὴν Σεβαστούπολιν ἀνανεωσάμενος ξύμπασαν, καὶ τῷ μὲν περιβόλῳ τοῖς τε ἄλλοις ὀχυρώμασι πεποιημένος ἀνάλωτον, ταῖς δὲ ἀγυιαῖς καὶ ταῖς ἄλλαις οἰκοδομίαις διακοσμήσας, τῷ τε κάλλει καὶ τῷ μεγέθει πόλιν τανῦν ἀξιολογωτάτην ἐν τοῖς μάλιστα κατεστήσατο.

Καὶ μὴν καὶ Βοσπόρου καὶ Χερσῶνος πόλεων, αἵπερ κατὰ τὴν ἐκείνῃ ἀκτὴν ἐπιθαλασσίδιαι μετὰ λίμνην τε τὴν Μαιώτιδα καὶ τοὺς Ταύρους καὶ Ταυροσκύθας ἐν ἐσχάτῳ οἰκοῦνται τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, πεπονηκότα παντάπασι τὰ τείχη εὑρὼν ἐς μέγα τι κάλλους τε καὶ ἀσφαλείας κατεστήσατο χρῆμα. ἔνθα δὴ καὶ φρούρια πεποίηται τό τε Ἀλούστου καλούμενον καὶ τὸ ἐν Γορζουβίταις. διαφερόντως δὲ τὴν Βόσπορον τῷ ἐρύματι ἐκρατύνατο, ἥνπερ ἐκ παλαιοῦ βεβαρβαρωμένην καὶ ὑπὸ τοῖς Οὔννοις κειμένην ἐς τὸ Ῥωμαίων αὐτὸς μετήνεγκε κράτος. ἔστι δέ τις ἐνταῦθα χώρα κατὰ τὴν παραλίαν, Δόρυ ὄνομα, ἵνα δὴ ἐκ παλαιοῦ Γότθοι ᾤκηνται, οἳ Θευδερίχῳ ἐς Ἰταλίαν ἰόντι οὐκ ἐπισπόμενοι, ἀλλ' ἐθελούσιοι αὐτοῦ μείναντες, Ῥωμαίων καὶ εἰς ἐμὲ εἰσιν ἔνσπονδοι· ξυνστρατεύουσί τε αὐτοῖς ἐπὶ πολεμίους τοὺς σφετέρους ἰοῦσιν, ἡνίκα ἂν βασιλεῖ βουλομένῳ εἴη. ἐξικνοῦνται δὲ ἐς τρισχιλίους, καὶ τά τε πολέμια ἔργα εἰσὶν ἄριστοι τά τε ἐς τὴν γεωργίαν αὐτουργοὶ δεξιοί, καὶ φιλοξενώτατοι δέ εἰσιν ἀνθρώπων ἁπάντων. αὐτὴ δὲ ἡ χώρα τὸ Δόρυ τῆς μὲν γῆς ἐν ὑψηλῷ κεῖται, οὐ μέντοι οὔτε τραχεῖα οὔτε σκληρά ἐστιν, ἀλλ' ἀγαθή τε καὶ εὔφορος καρπῶν τῶν ἀρίστων. πόλιν μὲν οὖν ἢ φρούριον οὐδαμῇ τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς ἐδείματο ταύτης, κατείργεσθαι περιβόλοις τισὶν οὐκ ἀνεχομένων τῶν τῇδε ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν πεδίῳ ἀσμενέστατα ᾠκημένων ἀεί. ὅπη ποτὲ δὲ τῶν ἐκείνῃ χωρίων βάσιμα εὐπετῶς τοῖς ἐπιοῦσιν ἐδόκει

www.dacoromanica.ro

εἶναι, ταύτας δὴ τειχίσμασι μακροῖς τὰς εἰσόδους περιβαλών, τὰς ἐκ τῆς ἐφόδου φροντίδας ἀνέστειλε Γότθοις. ταῦτα μὲν οὖν τῇδέ πη ἔχει.

Πόλιν δέ τινα ἐπιθαλασσίαν οἰκοῦσι Θρᾷκες παρὰ τὴν ἠϊόνα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, Ἀγχίαλον ὄνομα, ἥσπερ ἐν ἐπιτηδείῳ μνησθείημεν ἄν, περιηγούμενοι τὰ ἐπὶ τῆς Θρᾴκης χωρία. ἐπεὶ δὲ τανῦν ὁ λόγος ἡμῖν διελήλυθεν ὅσα παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου δεδημιούργηται τῷ βασιλεῖ τούτῳ, οὐδέν τι χεῖρον ἀφηγήσασθαι ἐνταῦθα τοῦ λόγου ὅσα δὴ ἐπὶ τῆς Ἀγχιάλου ταύτης ἐδείματο. ἐνταῦθα οὖν πηγαὶ θερμῶν φύσει ὑδάτων ἀναβλυστάνουσι, τῆς πόλεως οὐ πολλῷ ἄποθεν ἀπαυτοματίζουσαι βαλανεῖα τοῖς τῇδε ἀνθρώποις· τοῦτον δὲ τὸν χῶρον ἀτείχιστον ἐκ παλαιοῦ ὄντα ὑπερεώρων οἱ προβεβασιλευκότες τὰ πρότερα, καίπερ ἐν γειτόνων ᾠκημένων αὐτῷ βαρβαρικῶν ἐθνῶν τοσούτων τὸ πλῆθος. ἐπεχωρίαζόν τε αὐτῷ οἱ νενοσηκότες τὰ σώματα, μετὰ κινδύνων τὴν παραψυχὴν κομιζόμενοι. τειχήρη τοίνυν αὐτὸν ἐν τῷ παρόντι πεποιημένος Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, ἀκίνδυνον διεπράξατο σφίσι τὴν ἄκεσιν εἶναι. τὰ μὲν οὖν γῆς τῆς ἑῴας, ἔτι μέντοι καὶ Ἀρμενίας καὶ Τζανικῆς ὀχυρώματα καὶ τά γε ἀμφὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, τῇδε Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται. ἡμῖν δὲ ἐνθένδε ἐπὶ τὰς οἰκοδομίας ἰτέον, ἅσπερ ἐν Εὐρώπῃ τῇ ἄλλῃ πεποίηται.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

α'. Πέλαγος μέγα νηὶ διαπλεῦσαι ἀπαρασκεύῳ μοχθηρόν τε ἡγοῦμαι εἶναι καὶ κινδύνων μεγάλων ἀτεχνῶς ἔμπλεων. ταὐτὸ δέ ἐστι τὰς Ἰουστινιανοῦ βασιλέως οἰκοδομίας λόγῳ φαυλοτάτῳ διαμετρήσασθαι. ψυχῆς γὰρ μεγέθει ὁ βασιλεὺς οὗτος τά τε ἄλλα, ὡς εἰπεῖν, ἅπαντα καὶ τὰ ἐς τὰς οἰκοδομίας οὐδέν τι ἧσσον λόγου διαπέ-

www.dacoromanica.ro

πρακται κρείσσω. ἐν δὲ δὴ τῇ Εὐρώπῃ καὶ τὴν ὑπουργίαν ἐναρμόσασθαι τῷ τῆς χρείας ἀξιώματι διὰ σπουδῆς ἔχων ἔργα οὐκ εὐδιήγητα οὐδὲ εἰς συγγραφὴν διαπεπόνηται πρόχειρα. γεγένηται γὰρ ἐπαξίως τῷ τε γειτονήματι ποταμοῦ Ἴστρου καὶ τῇ ἐνθένδε διὰ τοὺς ἐγκειμένους τῇ χώρᾳ βαρβάρους ἀνάγκῃ. ἔθνη γὰρ αὐτῇ γειτονοῦντα διακεκλήρωται Οὐννικά τε καὶ Γοτθικά, καὶ τὰ ἐν Ταύροις καὶ τὰ ἐν Σκύθαις ἀνταίρει, καὶ ὅσα Σκλαβηνοὶ καὶ ὅσα ἄττα, εἴτε Σαυρομάτας Ἀμαξοβίους εἴτε Μετανάστας ταῦτα δὴ ἐκάλουν τὰ ἔθνη οἱ τῶν ἱστοριῶν ἀναγραψάμενοι τὰ ἀρχαιότατα, καὶ εἴ τι ἄλλο θηριῶδες ἀνθρώπων γένος ἢ νέμεσθαι, ἢ ἱδρύσθαι ἐνταῦθα ξυμβαίνει. οἷς δὴ ἀπέραντα πολεμησείουσιν ὑπαντιάζειν διατεινομένῳ Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ πάρεργόν τε οὐδὲν ποιουμένῳ ἐπάναγκες ἦν ἐρύματά τε περιβάλλεσθαι ἀνάριθμα καὶ στρατιωτῶν ἀμύθητα φυλακτήρια καταστήσασθαι, καὶ ὅσα ἄλλα πολεμίοις ἀνεπικηρυκεύτοις τε καὶ ἀνεπιμίκτοις ἐμπόδια εἴη. οἷς δὴ τοῖς πολεμίοις τὸν πόλεμον οὐκ ἐξ αἰτίας ἐγειρομένοις ποιεῖσθαι νόμος, οὐδὲ μετὰ πρεσβείαν ἐπενεγκεῖν, οὐδὲ μὴν οὐδὲ ξυνθήκαις διαλῦσαί τισιν, ἢ κατὰ χρόνον ἀνακωχεῦσαι, ἀλλ' ἐγχειρῆσαι μὲν ἀπροφασίστως, καταλῦσαι δὲ σιδήρῳ μόνῳ. ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τὰ λειπόμενα βαδιούμεθα. ἔργου γὰρ ἀρξαμένους τρόπῳ ὁτῳοῦν ἐς πέρας ἀφῖχθαι ξυνοίσει μᾶλλον ἢ ἀτελεύτητον ἀπολιπόντας ὀπίσω ἰέναι. ἐπεὶ καὶ ἄλλως ἂν οὐκ ἔξω κατηγορίας τὸ πρᾶγμα εἴη, βασιλέα μὲν τὸν ἡμέτερον εἰργάσθαι τὰ ἔργα, ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν ἀποκνεῖν λόγους. μέλλοντας δὲ τὰ Εὐρωπαῖα τούτου δὴ τοῦ βασιλέως διαριθμεῖσθαι οἰκοδομήματα, ὀλίγα ἄττα ἀμφὶ τῇδε τῇ χώρᾳ ὑπειπεῖν ἄξιον.

Ἐκ τοῦ Ἀδριατικοῦ καλουμένου πελάγους ἐπιρροή τις διωθουμένη τε καὶ ἀποσαλεύουσα τῆς ἄλλης θαλάσσης

www.dacoromanica.ro

ἐπὶ τὴν ἤπειρον ἀναβαίνει, καὶ σχίζουσα τὴν γῆν ἐπὶ πλεῖστον ποιεῖται τὸν Ἰόνιον κόλπον, ἐν δεξιᾷ μὲν Ἠπειρώτας τε καὶ τὰ ἐκείνῃ ἔθνη, ἐν ἀριστερᾷ δὲ Καλαβροὺς ἔχουσα, ἔν τε πορθμῷ ἐπὶ μακρότατον θλιβομένη περιλαμβάνει τὴν ἤπειρον σχεδόν τι πᾶσαν. καθύπερθε δὲ ἀντιπρόσωπος τῇ θαλάσσῃ φερόμενος ποταμὸς Ἴστρος γῆς τῆς Εὐρώπης νησοειδῆ τὴν γῆν τίθεται. ἐνταῦθα οἰκοδομήματα πολλά τε καὶ ἀξιολογώτατα ὁ βασιλεὺς οὗτος πεποίηται. πᾶσαν γὰρ Εὐρώπην ἐς τὸ ἀσφαλὲς τειχισάμενος ἀπρόσβατον κατεστήσατο βαρβάροις εἶναι, οἳ δὴ ὑπὲρ Ἴστρου ποταμοῦ ᾤκηνται.

Ἀλλά μοι ἀπὸ τῆς τοῦ βασιλέως ἀρκτέον πατρίδος, ἣ πασῶν μάλιστα τά τε πρωτεῖα ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦδε τὰς ἀπαρχὰς τοῦ λόγου δοτέον. αὐτῇ γὰρ ἂν μόνῃ ὀγκοῦσθαί τε καὶ διαθρύπτεσθαι καὶ ἀποσεμνύνεσθαι πρέποι βασιλέα Ῥωμαίοις θρεψαμένῃ τε καὶ παρασχομένῃ τοιοῦτον, οὗ δὴ τὰ ἔργα καὶ λόγῳ εἰπεῖν καὶ γραφῇ παρακαταθέσθαι ἀμήχανον.

Ἐν Δαρδάνοις που τοῖς Εὐρωπαίοις, οἳ δὴ μετὰ τοὺς Ἐπιδαμνίων ὅρους ᾤκηνται, τοῦ φρουρίου ἄγχιστα, ὅπερ Βεδεριανα ἐπικαλεῖται, χωρίον Ταυρίσιον ὄνομα ἦν, ἔνθεν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ὁ τῆς οἰκουμένης οἰκιστὴς ὥρμηται. τοῦτο μὲν οὖν τὸ χωρίον ἐν βραχεῖ τειχισάμενος κατὰ τὸ τετράγωνον σχῆμα καὶ γωνίᾳ ἑκάστῃ πύργον ἐνθέμενος Τετραπυργίαν εἶναί τε καὶ καλεῖσθαι πεποίηκε. παρ' αὐτὸ δὲ μάλιστα τὸ χωρίον πόλιν ἐπιφανεστάτην ἐδείματο, ἥνπερ Ἰουστινιανὴν ὠνόμασε Πρῖμαν (πρώτη δὲ τοῦτο τῇ Λατίνων φωνῇ δύναται) ταῦτα τῇ θρεψαμένῃ τροφεῖα ἐκτίνων. καίτοι Ῥωμαίους ἐχρῆν ἅπαντας τοῦτο δὴ ἀλλήλοις ἐπικοινοῦσθαι τὸ ὄφλημα, ἐπεὶ καὶ σωτῆρα ἐθρέψατο ἡ χώρα κοινὸν ἅπασιν. ἐνταῦθα δὲ καὶ ὀχετὸν τεκτηνάμενος ὕδασι τὴν πόλιν ἀειρ–

www.dacoromanica.ro

ρύτοις διεπράξατο ἐπιεικῶς πλήθειν. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῷ τῆς πόλεως οἰκιστῇ ὑπέρογκά τε καὶ λόγου πολλοῦ διαπεπόνηται ἄξια. θεοῦ μὲν τεμένη διαριθμεῖσθαι οὐ ῥᾴδια, καταγώγια δὲ ἀρχόντων φράζεσθαι λόγῳ ἀμήχανα, στοῶν μεγέθη, ἀγορῶν κάλλη, τὰς κρήνας, τὰς ἀγυιάς, τὰ βαλανεῖα, τὰ πωλητήρια. πόλις ἁπλῶς μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος καὶ τὰ ἄλλα εὐδαίμων καὶ οἵα τῆς χώρας ἁπάσης μητρόπολις εἶναι. εἰς ἀξιώματος γὰρ τοσόνδε ἥκει. πρὸς δὲ καὶ τὸν Ἰλλυριῶν ἀρχιερέα διακεκλήρωται, τῶν ἄλλων πόλεων αὐτῇ, ἅτε πρώτῃ τὸ μέγεθος οὔσῃ, ἐξισταμένων. ὥστε καὶ ἀνθυπούργηκε τῷ βασιλεῖ κλέος· ἡ μὲν γὰρ τροφίμῳ ἀποσεμνύνεται βασιλεῖ, ὁ δὲ ἀντιφιλοτιμεῖται δεδημιουργηκέναι τὴν πόλιν. καί μοι ἄχρι τοῦδε εἰπεῖν ἀποχρήσει. ἅπαντα γὰρ ἐς τὸ ἀκριβὲς λεπτολογεῖσθαι ἀμήχανον, ἐπεὶ τῷ βασιλεῖ προσηκούσης τῆς πόλεως ἐλασσοῦσθαι αὐτῆς ἅπαντα λόγον ἐπάναγκες.

Ἔτι μέντοι καὶ Βεδεριάνα τὸ φρούριον ἀνοικοδομησάμενος ὅλον πολλῷ ὀχυρώτερον κατεστήσατο. ἦν δέ τις ἐν Δαρδάνοις ἐκ παλαιοῦ πόλις, ἥπερ Οὐλπιᾶνα ὠνόμαστο. ταύτης τὸν περίβολον καθελὼν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον (ἦν γὰρ σφαλερὸς ἐς τὰ μάλιστα καὶ ὅλως ἀχρεῖος) ἄλλα τε αὐτῇ παμπληθῆ ἐγκαλλωπίσματα ποιησάμενος, ἔς τε τὴν νῦν μεταθέμενος εὐκοσμίαν, Σεκοῦνδαν αὐτὴν Ἰουστινιανὴν ἐπωνόμασε. σεκοῦνδαν γὰρ τὴν δευτέραν Λατῖνοι λέγουσι. καὶ ἄλλην δὲ αὐτῇ πλησίον ἐδείματο πόλιν οὐ πρότερον οὖσαν, ἥνπερ Ἰουστινούπολιν τῷ θείῳ ὁμωνύμως ἐκάλεσεν. ἀλλὰ καὶ Σαρδικῆς καὶ Ναϊσουπόλεως, ἔτι μέντοι Γερμαῆς τε καὶ Πανταλείας διερρωγότα τῷ χρόνῳ τὰ τείχη εὑρὼν οἰκοδομησάμενός τε ξὺν τῷ ἀσφαλεῖ ἄμαχα τοῖς πολεμίοις διεπράξατο εἶναι. καὶ πολίχνια δὲ τούτων δὴ μεταξὺ ἐδείματο τρία, Κρατίσκαρά τε καὶ Κουιμέδαβα καὶ Ῥουμισίανα. οὕτω μὲν οὖν τάσδε

www.dacoromanica.ro

τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνέστησε. πρόβολον δὲ ἰσχυρότατον αὐτῶν τε καὶ πάσης Εὐρώπης Ἴστρον ποταμὸν ποιεῖσθαι ἐθέλων, ἐρύμασι τοῦ ποταμοῦ τὴν ἠϊόνα περιβάλλει συχνοῖς, ὥσπερ μοι γεγράψεται οὐ πολλῷ ὕστερον, φυλακτήριά τε στρατιωτῶν πανταχόθι τέθειται τῆς ἀκτῆς, ἀναχαιτίσοντα τὴν διάβασιν βεβαιότατα τοῖς τῇδε βαρβάροις. ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ ἐξειργασμένων, ὑπόπτως ἐς τῆς ἀνθρωπείας ἐλπίδος τὸ σφαλερὸν ἔχων, λογισάμενός τε ὡς εἰ τοῖς πολεμίοις ὅτῳ δή ποτε τρόπῳ διαπορθμεύσασθαι δυνατὰ εἴη, ἐπιθήσονται ἀφυλάκτοις τὸ παράπαν τοῖς ἀγροῖς οὖσι, καὶ ἀνθρώπους μὲν ἐξανδραποδιοῦσιν ἡβηδὸν ἅπαντας, χρήματα δὲ ληΐσονται πάντα, οὐκ ἐπὶ κοινῆς αὐτοῖς μόνον τὴν ἀσφάλειαν ἐν τοῖς κατὰ τὸν ποταμὸν ὀχυρώμασιν ἀπέλιπεν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἰδίαν πεποίηται· οὕτω συνεχῆ τὰ ἐρύματα ἐν τοῖς χωρίοις ἀπεργασάμενος ὥστε ἀγρὸς ἕκαστος ἢ φρούριον ἀποτετόρνευται, ἢ τῷ τετειχισμένῳ πρόσοικός ἐστιν, ἐνταῦθά τε κἀν τῇ Ἠπείρῳ τῇ τε νέᾳ καὶ τῇ παλαιᾷ καλουμένῃ. οὗ δὴ καὶ πόλις αὐτῷ πεποίηται Ἰουστινιανούπολις, ἡ πρότερον Ἀδριανούπολις καλουμένη

Ἀνενεώσατο δὲ Νικόπολίν τε καὶ Φωτικὴν καὶ τὴν Φοινίκην ὠνομασμένην. αἱ δύο αὗται πολίχναι, ἥ τε Φωτικὴ καὶ ἡ Φοινίκη, ἐν τῷ χθαμαλῷ τῆς γῆς ἔκειντο, ὕδασι περιρρεόμεναι τῇδε λιμνάζουσι. διὸ δὴ λογισάμενος Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς εἶναι ἀμήχανα ἐπὶ στερρᾶς θεμελίων συνθήκης περιβόλους αὐταῖς ἀναστῆναι, αὐτὰς μὲν ἐπὶ σχήματος τοῦ αὐτοῦ εἴασε, φρούρια δὲ αὐτῶν ἀγχοτάτω ἔν τε ἀνάντει καὶ ἰσχυρῶς ὀρθίῳ ἐδείματο. ἦν δέ τις ἐνταῦθα πόλις ἀρχαία, ὕδασιν ἐπιεικῶς κατακορὴς οὖσα, ὀνόματός τε τῆς τοῦ χωρίου φύσεως ⟨ἀξίου ἐπιτυχοῦσα⟩. Εὔροια γὰρ ἀνέκαθεν ὠνομάζετο. ταύτης δὲ τῆς Εὐροίας οὐ πολλῷ ἄποθεν λίμνη κέχυται καὶ

www.dacoromanica.ro

νῆσος κατὰ μέσον ἀνέχει καὶ λόφος αὐτῇ ἐπανέστηκε. διαλείπει δὲ ἡ λίμνη τοσοῦτον, ὅσον τινὰ ἐν εἰσόδου μοίρᾳ τῇ νήσῳ λελεῖφθαι. ἔνθα δὴ βασιλεὺς τοὺς τῆς Εὐβοίας μεταβιβάσας οἰκήτορας, πόλιν ὀχυρωτάτην οἰκοδομησάμενος ἐτειχίσατο.

β'. Μετὰ δὲ τὴν Ἤπειρον ὅλην Αἰτωλούς τε καὶ Ἀκαρνᾶνας παραδραμόντι ὅ τε Κρισαῖος ἐκδέχεται κόλπος καὶ ὅ τε Ἰσθμὸς ἥ τε Κόρινθος καὶ τὰ ἄλλα τῆς Ἑλλάδος χωρία. ἔνθα δὴ τῆς παρ' αὐτοῦ τὰ μάλιστα προνοίας ἠξίωνται. μάλιστα ⟨δὲ⟩ πάντων θαυμάσειεν ἄν τις ὁπόσοις περιβόλοις ἐτειχίσατο τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν. τῶν τε γὰρ ἄλλων προὐνόησε πάντων καὶ οὐχ ἥκιστα τῶν ἐν Θερμοπύλαις ἀνόδων. πρῶτα μὲν οὖν τὰ τείχη ἐς ὕψος αὐτῷ ἀνέστη μέγα. ἦν γάρ, εἴ τις προσίοι, εὐπετῶς ἁλωτὰ καὶ οὐ τετειχισμένα τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει, ἀλλ' ἀποτετριγχωμένα ἐδόκει εἶναι. οἷς δὴ καὶ διπλᾶς τὰς ἐπάλξεις ἐντέθειται πάσας. κατὰ ταὐτὰ δὲ κἀν τῷ φρουρίῳ ἐξείργασται, ὅπερ ἐνταῦθα ἐκ παλαιοῦ ἦν παρέργως οὕτω πεποιημένον τοῖς πάλαι ἀνθρώποις. διαρκές τε γὰρ αὐτῷ ὕψος ἐντέθεικε καὶ διπλοῦς τοὺς προμαχῶνας πεποίηται. πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ ἀνύδρῳ παντάπασιν ὄντι ταμιεῖον ὑετίων ὑδάτων ἐπετεχνήσατο. ἔπειτα δὲ καὶ ἀνόδους πολλὰς ἀφυλάκτους τε καὶ ἀτειχίστους τὰ πρότερα οὔσας ἐς τὸ ἀκριβὲς ἐτειχίσατο. θαυμάσειεν ἄν τις εἰκότως τὸν Περσῶν βασιλέα, ὅτι δὴ χρόνον ἐνταῦθα κατατρίψας πολύν, μίαν τινὰ στενὴν ἀτραπὸν εὗρατο, καὶ ταῦτα προδοτῶν Ἑλλήνων τυχών, ὁδῶν τε ἀτειχίστων ἐκείνῃ πολλῶν καὶ ἀμαξιτῶν σχεδόν τι οὐσῶν. ἥ τε γὰρ θάλασσα τοὺς πρόποδας ἐπικλύζουσα τῶν ὀρῶν, ἀνεστομωμένας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἐποιεῖτο εἶναι τὰς ἐνθένδε ἀνόδους, καὶ σηράγγων τε καὶ χαραδρῶν ἀδιεξόδων ἐνταῦθα οὐσῶν, ἀμήχανα ἔδοξεν εἶναι τοῖς πάλαι ἀνθρώ-

www.dacoromanica.ro

ποις τειχίσμασιν ἐς τὸ ἀκριβὲς περιβαλέσθαι τὰ διηρημένα τῇ φύσει, τῇ τε πρὸς τὰ χαλεπώτατα τῶν ἔργων ὀκνήσει ἀταλαίπωρον ἀφέμενοι τὴν ἀσφάλειαν ἐπὶ τῇ τύχῃ κατέλιπον, ἐς τὴν ἐσομένην βαρβάροις τῆς ὁδοῦ ἄγνοιαν ἀποθέμενοι τὰς τῆς σωτηρίας ἐλπίδας. ἐπεὶ πρὸς τὴν ταλαιπωρίαν ἀπολέγοντες ἀεὶ ἄνθρωποι, τὰ σφίσιν αὐτοῖς δυσκολώτατα δόξαντα εἶναι οὐδὲ ἄλλοις τισὶν οἴονται ῥᾴδια ἔσεσθαι. διὸ δὴ οὐκ ἄν τις ἔτι φιλονεικοίη μὴ οὐχὶ ἀνθρώπων ἁπάντων, οἳ δὴ ἐς τὸν πάντα αἰῶνα γεγένηνται, Ἰουστινιανὸν βασιλέα προμηθέστατον γεγονέναι καὶ διαφερόντως ἐπιμελέστατον, ᾧ γε οὐδὲ θάλασσα χαλεπὴ γέγονε, γειτνιῶσά τε τοῖς ὄρεσι καὶ περιχεομένη καὶ ἐπικλύζουσα, ἐν κλυδωνίῳ τε καὶ ψάμμῳ ὑγρᾷ τοῖς θεμελίοις στηρίζεσθαι, καὶ τοῖς ἐναντιωτάτοις διαφανῶς ἐναρμόζεσθαι, ἀνθρώπων τε προσχωρεῖν τέχνῃ καὶ βιαζομένοις ὑπείκειν. οὐ μέντοι οὐδὲ τάς τε λόχμας καὶ νάπας ἀλλήλαις ἀνάψας, οὐδὲ τὴν θάλασσαν τῷ ὄρει ἐναρμοσάμενος ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὅλην τε τὴν Ἑλλάδα περιβαλὼν τοῖς ὀχυρώμασι, κατέπαυσε τὴν ὑπὲρ τῶν κατηκόων σπουδήν, ἀλλὰ καὶ φρούρια πολλὰ τοῦ τείχους ἐντὸς ἐτεκτήνατο, ἄξια τύχης τῆς ἀνθρωπείας βεβουλευμένος, ᾗ βέβαιον οὐδὲν οὐδὲ ἀκαταγώνιστον γίνεται. ὥστε εἰ τοῖς τείχεσι τούτοις τρόπῳ ὁτῳοῦν ἢ χρόνῳ ἁλῶναι ξυμβαίη, ἐν τοῖς φρουρίοις τὰ φυλακτήρια διασώζοιτο. καὶ μὴν καὶ σιτῶνας ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καὶ ὑδάτων ἔλυτρα πανταχόθι πεποίηται, στρατιώτας τε φρουροὺς ἐς δισχιλίους μάλιστα τῇδε ἱδρύσατο· ὃ οὐδέ τις τῶν πρώην βασιλέων πώποτε ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου πεποίηκεν. ἀφύλακτα γὰρ τὸ παράπαν τὰ τείχη ταῦτα ἄνωθέν τε καὶ ἐς ἐμὲ ἦν, ἀγροίκων τε τῶν ἐπιχωρίων τινὲς τῶν πολεμίων καταθεόντων μεθαρμοσάμενοι τὴν δίαιταν ἐν τῷ παραυτίκα, ἐπὶ καιροῦ τε

www.dacoromanica.ro

αὐτοσχεδιάζοντες τὰ πολέμια, ἐκ περιτροπῆς ἐνταῦθα ἐφρούρουν, ἀλώσιμοί τε τοῖς πολεμίοις ἀπειρίᾳ τοῦ ἔργου ῥᾷστα ξὺν τῇ Ἑλλάδι ἐγίνοντο, ταύτῃ τε τῇ σμικρολογίᾳ ἡ χώρα ἐπὶ μακρότατον ἀπέκειτο ἐπιοῦσι βαρβάροις.

Οὕτω μὲν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τὰ ἐν Θερμοπύλαις ἐρύματα ἐκρατύνατο. καὶ πόλεων δὲ ἁπασῶν, αἵπερ αὐτῶν ἐκτὸς τῇ χώρᾳ ἐξικανοῦσιν οὖσαι, ξὺν ἐπιμελείᾳ πολλῇ τείχη ᾠκοδομήσατο ἰσχυρά, ἔν τε Σάκκῳ καὶ Ὑπάτῃ καὶ Κορακίοις καὶ Οὐννῷ καὶ Βαλέαις καὶ τῷ καλουμένῳ Λεονταρίῳ. ἐν δὲ τῇ Ἡρακλείᾳ πεποίηται τάδε. ἐξ Ἰλλυριῶν ἐς Ἑλλάδα ἰόντι, ὄρη δύο ἐπὶ μακρότατον ἀλλήλοιν ὡς ἀγχοτάτω ξυνίασι, στενωπὸν ἐν βραχεῖ ἀπεργαζόμενα τὴν μεταξὺ χώραν (κλεισούρας νενομίκασι τὰ τοιαῦτα καλεῖν)· πηγὴ δὲ κατὰ μέσον κάτεισιν, ἐν μὲν ὥρᾳ θερινῇ πότιμον ἀποβλύζουσα καὶ καθαρὸν ὕδωρ ἀπὸ τῶν ὀρῶν, ἃ ταύτῃ ἀνέχει, ἐς ῥύακά τε ἀποκεκριμένη βραχύν. ἐπειδὰν δὲ ὗοι, χειμάρρους ἐνταῦθα ἐπικυρτοῦται ὑψηλός τε ὑπερφυῶς καὶ δεινῶς ἄγριος ἐπὶ πλεῖστον τῶν ἐκείνῃ σκοπέλων ἀπὸ τῶν χαραδρῶν συνάγων τὸ ῥεῦμα. ἐνθένδε τοῖς βαρβάροις εἰσιτητὰ ἐπί τε Θερμοπύλας οὐδενὶ πόνῳ ἐγίνετο καὶ τὴν ταύτῃ Ἑλλάδα. τοῦ δὲ στενωποῦ ἐφ' ἑκάτερα δύο ἐκ παλαιοῦ ὀχυρώματα ἦν, πὴ μὲν Ἡράκλεια πόλις, ἥσπερ ἐπεμνήσθην ἀρτίως, πὴ δὲ ὁ Μυροπώλης καλούμενος, οὐκ ὀλίγῃ διεστηκὼς χώρᾳ. ταῦτα δὲ ἄμφω τὰ ὀχυρώματα ἐν ἐρειπίοις ἐκ παλαιοῦ ὄντα Ἰουστινιανὸς ἀνῳκοδομήσατο βασιλεὺς καὶ διατειχίσματι τὸν στενωπὸν ὀχυρωτάτῳ περιβαλών, τούτῳ τε συνάψας ὄρος ἑκάτερον τοῖς μὲν βαρβάροις τὴν δίοδον ἀνεχαίτισε, τῷ δὲ χειμάρρῳ ἐπάναγκές ἐστι λιμνάζοντι τοῦ τείχους ἐντός, εἶτα ἐφύπερθεν αὐτοῦ φερομένῳ ὅπῃ παρατύχοι ἰέναι.

Καὶ πόλεις δὲ τῆς Ἑλλάδος ἁπάσας, αἵπερ ἐντός εἰσι

www.dacoromanica.ro

τῶν ἐν Θερμοπύλαις τειχῶν, ἐν τῷ βεβαίῳ κατεστήσατο εἶναι, τοὺς περιβόλους ἀνανεωσάμενος ἅπαντας. κατερηρίπεσαν γὰρ πολλῷ πρότερον, ἐν Κορίνθῳ μὲν σεισμῶν ἐπιγενομένων ἐξαισίων, Ἀθήνησι δὲ καὶ Πλαταιᾶσι κἀν τοῖς ἐπὶ Βοιωτίας χωρίοις χρόνου μὲν μήκει πεπονηκότες, ἐπιμεληθεντος δὲ αὐτῶν οὐδενὸς τῶν πάντων ἀνθρώπων. ἐπίμαχον δὲ ἢ ἀφύλακτον οὐδὲν εἴασεν, ἐπεὶ αὐτῷ προεγρηγορότι τῶν κατηκόων ἔννοια γέγονεν ὡς οἱ βάρβαροι καταθέοντες, ἂν οὕτω τύχῃ, τά γε ἀμφὶ Θερμοπύλας χωρία, ἐπειδὰν τάχιστα πύθωνται οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος ἔσεσθαι ὑπερβεβηκόσι τὸ ἔρυμα τοῦτο, τειχήρους πανταχόθι γεγενημένης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἐθελοκακήσουσιν αὐτίκα δὴ μάλα ἐξεπιστάμενοι ὡς πολιορκεῖν σφίσι πόλιν ἑκάστην ἐπάναγκες ἔσται. προσδοκία γὰρ μηκυνομένη ταλαιπωρεῖν οὐκ ἀνέχεται, οὐδὲ ἀναβαλλομένης ὠφελείας ἐφίεται, ἀλλ' ἀποδίδοται τῆς περὶ ταῦτα ὀκνήσεως τὴν μέλλουσαν τύχην.

Ταῦτα διαπεπραγμένος Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, ἐπεὶ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις ἁπάσας ἀτειχίστους ἐμάνθανεν εἶναι, λογισάμενος ὅτι δή οἱ πολὺς τετρίψεται χρόνος, εἰ κατὰ μιᾶς ἐπιμελοῖτο, τὸν Ἰσθμὸν ὅλον ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐτειχίσατο, ἐπεὶ αὐτοῦ καταπεπτώκει τὰ πολλὰ ἤδη. φρούριά τε ταύτῃ ἐδείματο καὶ φυλακτήρια κατεστήσατο. τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ ἄβατα τοῖς πολεμίοις ἅπαντα πεποίηκεν εἶναι τὰ ἐν Πελοποννήσῳ χωρία, εἰ καί τι ἐς τὸ ἐν Θερμοπύλαις ὀχύρωμα κακουργήσοιεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῇδε κεχώρηκε.

γ'. Πόλις δὲ ἦν τις ἐπὶ Θεσσαλίας, Διοκλητιανούπολις ὄνομα, εὐδαίμων μὲν τὸ παλαιὸν γεγενημένη, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου βαρβάρων οἱ ἐπιπεσόντων καταλυθεῖσα καὶ οἰκητόρων ἔρημος γεγονυῖα ἐπὶ μακρότατον· λίμνη δέ τις αὐτῇ ἐν γειτόνων τυγχάνει οὖσα, ἣ Καστορία

www.dacoromanica.ro

ὠνόμασται. καὶ νῆσος κατὰ μέσον τῆς λίμνης τοῖς ὕδασι περιβέβληται. μία δὲ εἰς αὐτὴν εἴσοδος ἀπὸ τῆς λίμνης ἐν στενῷ λέλειπται, οὐ πλέον ἐς πεντεκαίδεκα διήκουσα πόδας. ὄρος τε τῇ νήσῳ ἐπανέστηκεν ὑψηλὸν ἄγαν, ἥμισυ μὲν τῇ λίμνῃ καλυπτόμενον, τῷ δὲ λειπομένῳ ἐγκείμενον. διὸ δὴ ὁ βασιλεὺς οὗτος τὸν Διοκλητιανουπόλεως ὑπερειδὼν χῶρον ἅτε που διαφανῶς εὐέφοδον ὄντα καὶ πεπονθότα πολλῷ πρότερον ἅπερ ἐρρήθη, πόλιν ἐν τῇ νήσῳ ὀχυρωτάτην ἐδείματο, καὶ τὸ ὄνομα, ὡς τὸ εἰκός, ἀφῆκε τῇ πόλει. ἐπὶ μέντοι Ἐχιναίου τε καὶ Θηβῶν καὶ Φαρσάλου καὶ ἄλλων τῶν ἐπὶ Θεσσαλίας πόλεων ἁπασῶν, ἐν αἷς Δημητριάς τέ ἐστι καὶ Μητρόπολις ὄνομα καὶ Γόμφοι καὶ Τρίκα, τοὺς περιβόλους ἀνανεωσάμενος, ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐκρατύνατο, χρόνῳ τε καταπεπονηκότας μακρῷ, εὐπετῶς τε ἁλωτοὺς ὄντας, εἴ τις προσίοι.

Ἀλλ' ἐπεὶ ἐς Θεσσαλίαν ἀφίγμεθα, φέρε δή, τῷ λόγῳ ἐπί τε τὸ ὄρος τὸ Πήλιον καὶ Πηνειὸν ποταμὸν ἴωμεν. ῥεῖ μὲν ἐξ ὄρους τοῦ Πηλίου πράῳ τῷ ῥείθρῳ ὁ Πηνειός, ὡραΐσται δὲ αὐτῷ περιρρεομένη πόλις ἡ Λάρισσα, τῆς Φθίας ἐνταῦθα οὐκέτι οὔσης, τοῦτο δὴ τοῦ μακροῦ χρόνου τὸ διαπόνημα. φέρεται δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος εὖ μάλα προσηνῶς ἄχρι ἐς θάλασσαν. εὔφορός τε οὖν ἐστιν ἡ χώρα καρπῶν παντοδαπῶν καὶ ποτίμοις ὕδασι κατακορὴς ἄγαν, ὥνπερ ὀνίνασθαι ὡς ἥκιστα εἶχον περίφοβοι ὄντες οἱ τῇδε ᾠκημένοι διηνεκὲς καὶ καραδοκοῦντες ἀεὶ τοὺς βαρβάρους ἐγκείσεσθαι σφίσιν· ἐπεὶ οὐδαμῇ τῶν ταύτῃ χωρίων ὀχύρωμα ἦν, ὅπη ἂν καταφυγόντες σωθήσονται. ἀλλὰ καὶ Λάρισσαν καὶ Καισάρειαν, πεπονηκότων σφίσιν ὑπεράγαν τῶν ἐρυμάτων, σχεδόν τι ἀτειχίστους εἶναι ξυνέβαινε. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς ἄμφω τείχη ἰσχυρότατα ποιησάμενος γνησίᾳ τὴν χώραν εὐδαιμονίᾳ ξυνῴκισεν. οὐ πολλῷ δὲ ἄποθεν ὄρη ἀνέχει

www.dacoromanica.ro

ἀπόκρημνα, οὐρανομήκεσιν ἀμφιλαφῆ δένδροις· οἰκεῖα δὲ Κενταύροις τὰ ὄρη. καὶ γέγονε Λαπίθαις ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ πρὸς τὸ Κενταύρων γένος ἡ μάχη, ὡς οἱ μῦθοι ἡμῖν ἐκ παλαιοῦ ἰσχυρίζονται, νεανιευόμενοι γεγονέναι ἀνθρώπων γένος ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἀλλόκοτον καὶ ζῴων φύσιν τινὰ δυοῖν σύμμικτον. ἀφῆκε δέ τι καὶ τῷ μύθῳ ἐν προσηγορίᾳ μαρτύριον ὁ παλαιὸς χρόνος, φρουρίου ἐν τοῖς τῇδε ὄρεσιν ὄντος. Κενταυρόπολις γὰρ τὸ χωρίον καὶ εἰς ἐμὲ ὀνομάζεται. οὗπερ τὸ τεῖχος Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς καταπεπτωκὸς ἤδη σὺν Εὐρυμένῃ τῷ φρουρίῳ ἐνταῦθά πῃ ὄντι καὶ ταὐτὸ πεπονθότι ἀνοικοδομησάμενος ἐκρατύνατο. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα φρούρια ἐπὶ Θεσσαλίας ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀνενεώσατο, ὧνπερ τὰ ὀνόματα σὺν τοῖς ἐν Μακεδονίᾳ τετειχισμένοις ἐν καταλόγῳ γεγράψεταί μοι οὐ πολλῷ ὕστερον.

Ἀλλὰ νῦν, ἵνα μηδὲν τῆς Ἑλλάδος ἀπολειφθείη μένον ἄρρητον, ἐς Εὔβοιαν ἡμῖν τὴν νῆσον ἰτέον, ἐπεὶ Ἀθηνῶν τε καὶ Μαραθῶνος ἄγχιστα ἕστηκεν. Εὔβοια τοίνυν ἡ νῆσος ἥδε προβέβληται μὲν τῆς Ἑλλάδος εἰς θάλασσαν, δοκεῖ δέ που ἀπενεχθῆναι, μιᾶς μὲν οὔσης τῆς γῆς πρότερον, ἀποσχισθείσης δὲ πορθμῷ ὕστερον· ῥήγνυσι γάρ τις τὴν ἤπειρον ἐνταῦθα τῆς θαλάσσης ἐπιρροὴ ἀμφὶ Χαλκίδα πόλιν, ἐν στενῷ τε ξυνιοῦσα καὶ ταῖς ὄχθαις ἑκατέρωθι σφιγγομένη ἐς ῥύακος εὖρος. καὶ νῆσος μὲν τὸ ἀποτετμημένον τῆς γῆς γέγονεν· Εὔριπος δὲ ὁ πορθμὸς ἐπωνόμασται. τοιαύτη μὲν οὖν τις ἡ Εὔβοια τυγχάνει οὖσα· ζεῦγμα δὲ τῷ πορθμῷ μία τις ἐγκειμένη ποιεῖται δοκός· ἥνπερ ἐπιτιθέντες μέν, ἡνίκα ἂν ᾖ βουλομένοις σφίσιν, οἱ ἐπιχώριοι ἠπειρῶται δοκοῦσιν εἶναι καὶ εἰς γῆν τὴν ἀντιπέρας πεξοὶ ἴασιν, ἀφαιρούμενοι δὲ ταῖς τε ἀκάτοις διαπορθμεύονται τὸν ἀνάπλουν καὶ νησιῶται γίνονται αὖθις, ἑνός τε ξύλου ἐπιβολῇ καὶ ἀφαιρέσει καὶ

www.dacoromanica.ro

πεζεύουσι καὶ ναυτίλλονται * * * ἐντὸς καθειργμένην καλοῦσι Παλλήνην. τὴν μέντοι εἴσοδον διατειχίσματι τὸ παλαιὸν καταλαβόντες οἱ ἐπιχώριοι, ταύτῃ τε τὴν ἑκατέρωθι συζεύξαντες θάλασσαν, πόλιν ἐνταῦθα ἐδείμαντο, ἣν πάλαι μὲν Ποτίδαιαν, τανῦν δὲ Κασανδρίαν ὀνομάζουσιν. οὕτω δὲ τὰς ἐνταῦθα οἰκοδομίας ὁ χρόνος διέφθειρε πάσας ὥστε δὴ Οὐννικόν τι ἔθνος οὐ πολλῷ πρότερον καταθέοντες τὰ ἐκείνῃ χωρία, ὥσπερ τι διαχειρίζοντες οἷόν τι πάρεργον, τό τε ξύμβαμα τοῦτο καὶ τὴν πόλιν ἄφοβοι ἐξεῖλον, καίπερ ἐξ οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι οὐ τειχομαχήσαντες πώποτε. ἀλλὰ καὶ τοῦτο Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ γέγονε πρόφασις ἀρετήν τε καὶ μεγαλοφροσύνην ἐνδείξασθαι. τοῖς γὰρ ξυμπίπτουσι χαλεποῖς ἀντίξουν ποιούμενος ἀεὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, τῶν ξυμβεβηκότων τὰ πονηρότατα ταῖς ἐπιγινομέναις ἀγαθοεργίαις εὐθὺς μεταβιβάζεται ἐς τύχην ἀμείνω. καὶ Παλλήνης ἀμέλει πόλιν τε τὴν προβεβλημένην τῆς χώρας ἁπάσης καὶ τὸ κατὰ τὴν εἴσοδον διατείχισμα τοῖς ἐπιβουλεύειν ἐθέλουσιν ἄμαχόν τε καὶ ἀνανταγώνιστον διεπράξατο διαφανῶς εἶναι. ταῦτα μὲν οὖν ἐν πράξεσιν αὐτῷ ταῖς ἐπὶ Μακεδονίαν διαπεπόνηται.

Ῥεῖ δέ τις ποταμὸς Θεσσαλονίκης οὐ πολλῷ ἄποθεν, Ῥήχιος ὄνομα· ὃς δὴ χώραν ἀγαθήν τε καὶ γεώδη περιερχόμενος τὰς ἐκβολὰς εἰς θάλασσαν τὴν ἐκείνῃ ποιεῖται. προσηνὴς δὲ ὁ ποταμός ἐστι, γαληνὸν τὸ ὕδωρ καὶ πότιμον, ἡ γῆ χθαμαλή, ἀρόματα πολλά, ἕλος εὔνομον. καὶ ταύτῃ μὲν εὐδαιμονίας ἡ χώρα εὖ ἔχει, βαρβάροις δὲ λίαν εὐέφοδος οὖσα ἐτύγχανεν, οὔτε φρούριον ἐν σημείοις τεσσαράκοντα οὔτε ἄλλο τι ἔρυμα ἔχουσα. διὸ δὴ ὁ βασιλεὺς παρά τε τὰς τοῦ Ῥηχίου ποταμοῦ ἐκβολὰς καὶ τὴν τῆς θαλάσσης ἠϊόνα φρούριον ᾠκοδομήσατο ἐχυρώτατον, καινουργήσας αὐτός, ὅπερ Ἀρτεμίσιον ἐπωνόμασται.

www.dacoromanica.ro

δ'. Ὅσα δὲ καὶ ἄλλα ὀχυρώματα ἐν τῇδε τῇ τῆς Εὐρώπης πεποίηται μοίρᾳ εἰπεῖν ἄξιον. καὶ εἰ μὲν παρ' ἄλλοις ἀνθρώπων τισὶ μακράν τε ᾠκημένοις καὶ πολιτείαν ἑτέραν ἔχουσι τὸν κατάλογον ἐποιούμεθα τῶν τῇδε φρουρίων, ἅπερ Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται, ἵνα δὴ ἔμελλεν ὁ λόγος ἀμάρτυρος εἶναι, εὖ οἶδ' ὅτι μυθολόγος τε ἂν τῶν ἔργων τῷ ἀριθμῷ ἔδοξεν εἶναι καὶ ἄπιστος ὅλως. νῦν δὲ (ἥ τε γὰρ ὄψις οὐ μακράν που τυγχάνει οὖσα καὶ παμπληθεῖς ἄγαν οἱ ἐκεῖθεν ἐπιχωριάζοντες ἡμῖν ἄνθρωποι) φέρε δὴ νεανιευσάμενοι τὴν ἀλήθειαν ἐχέγγυον οὖσαν, ἀπαριθμησώμεθα μηδεμιᾷ ὀκνήσει τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δὴ ἀμφὶ τὰς χώρας τάς μοι ἔναγχος δεδηλωμένας πεποίηται Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, ἢ τὰ πεπονηκότα ἐρυμάτων ἀνανεούμενος, ἢ νέα τείχη ἐπιτεχνώμενος. οὐδὲν δὲ χεῖρον ὡς ἐν καταλόγῳ ἐπελθεῖν ἅπαντα, ὡς μὴ τῶν ὀνομάτων ἐπιμιξίᾳ ὄχλος τις ἐπιγένηται τῷ λόγῳ πολύς.

Φρούρια μὲν οὖν νέα πρὸς τοῦ βασιλέως ἐν Ἠπείρῳ ⟨νέᾳ⟩ γεγένηται τάδε·

Βουλπιανσός.
Ἐπίστερβα.
Σκημινίτης.
Ἄονα.
Στεφανιακόν.
Ἄργος.
Ἁλίουλα.
Δυρράχιν.
Ὁ ἅγιος Σαβιανός.
Γέμενος.
Βακουστή.
Ἄλιστρος.
Πάταπα.
Ἐπιδοῦντα.
Βάκουστα.
Μάρτις.
Εἰρήνη.
Σπερέτιον.
Ἀοιών.
Στρέδην.
Γυναικομίτης.
Λάβελλος.
Ἐπίλεον.
Πισκιναί.
Δεύφρακος.

www.dacoromanica.ro

Δολέβιν.
Ἡδονία.
Τιτιάνα.
Κιθινάς.
Οὐλίβουλα.
Βρεβατή.
Θησαυρός.

Ἀνενεώθη δὲ τάδε·

Τοῦ ἁγίου Στεφάνου.
Κεθρέων.
Ἄπις.
Πήλεον.
Κώμη.
Πακούε.
Σκυδρέων πόλις.
Ἀντίπαγραι.
Τίθυρα.
Βρέβετα.
Βοῦπος.
Ἐνδύνεια.
Διόνυσος.
Τοῦ Πτωχείου.
Τυρκανός.
Κάπαζα.
Πούψαλος.
Γάβραιον.
Διόνοια.
Κλημεντιανά.
Ἰλλύριν.
Κιλικαί.
Ἀργυάς.
Θέρμα.
Ἀμάντεια.
Παρέτιον.

Ἐν δὲ Ἠπείρῳ παλαιᾷ, νέα μὲν φρούρια ἐγένοντο τάδε·

Παρμός.
Ὅλβος.
Κιόνιν.
Μαρκιανά.
Ἄλγος.
Κείμενος.
Ξηροπόταμος.
Εὐρώπη.
Χίμαιραι.
Ἡλέγα.
Ὁμόνοια.
Ἄδανον.

Ἀνενεώθη δὲ τάδε·

Μουρκίαρα.
Κάστινα.
Γενύσιος.
Πέρκος.
Μαρμάρατα.
Λίστρια.
Πετρωνιανά.
Κάρμινα.
Τοῦ ἁγίου Σαβίνου.
Καὶ ἐν φρουρίῳ Κώμῃ κινστάρνα.

www.dacoromanica.ro

Μέρτιος.
Πέζιον.
Ὄναλος.
Καὶ ἀπὸ Ἰουστινιανοπόλεως καὶ Φωτικῆς· φρούρια δύο τοῦ ἁγίου Δονάτου.
Συμφύγιον.
Προνάθιδον.
Ἥδωνες.
Κάστελλος.
Βουλιβάς.
Πάλυρος.
Τράνα.
Ποσειδών.
Κολοφωνία.

Ἐπὶ Μακεδονίας·

Κάνδιδα.
Κολοβῶνα.
Βασιλικὰ Ἀμύντου.
Μελίχιξα.
Πασκᾶς.
Αὐλών.
Βολβός.
Βριγίζης.
Ὀπτᾶς.
Πλευρόν.
Κάμινος.
Θέρμα.
Βογᾶς.
Νεάπολις.
Κάλαρνος.
Μουσεῖον.
Ἀκρέμβα.
Ἀδριάνιον.
Ἔδανα.
Σίκλαι.
Νύμφιον.
Μέτιζος.
Ἀργικιανόν.
Βάξινος.
Κασσωπᾶς.
Παρθίων.
Γεντιανόν.
Πρινίανα.
Θήστεον.
Κύρρου.
Γουρασσών.
Κουμαρκίανα.
Λιμνηδήριον.
Βουρβοώδην.
Βάβας.
Κρυνίανα.
Πέλεκον.
Λάγης.
Κραταιά.
Φασκίαι.
Πλακιδιανά.
Ὑγεά.
Λιμναί.
Ὄπτιον.
Χάραδρος.
Κάσσωπες.

www.dacoromanica.ro

Ἀνενεώθη καὶ ἐπὶ Θεσσαλίας φρούρια τάδε·

Ἀλκών.
Λόσσονος.
Γεροντική.
Πέρβυλα.
Κερκινέου.
Σκιδρεοῦς.
Φράκελλαν.

Ἐπὶ Δαρδανίας δὲ πεποίηται τάδε. νέα μέν·

Λαβέριον.
Κάστιμον.
Ῥαβεστόν.
Καστέλλιον.
Ἀκρένζα.
Τεριάς.
Δροῦλλος.
Βικτωρίας.

Ἀνενεώθη δὲ τάδε·

Κεσίανα.
Τεζούλη.
Οὐσιανά.
Βεσίανα.
Μασκᾶς.
Λίστη.
Κελλιριανά.
Ζυσβάες.
Γένζανα.
Πετρίζην.
Εὐτυχιανά.
Μουλατώ.
Βελάς.
Κάτταρος.
Κατταρηχός.
Πέντζα.
Κατταφέτερος.
Δάβανος.
Κούβινος.
Γέρματζα.
Βικτωριανά.
Ἄζετα.
Δουρβουλιανά.
Σούρικον.
Κούσινες.
Τουττιανά.
Βαλλεσιανά.
Βήλλα.
Κατρέλατες.
Κασύελλα.
Μανίανα.
Πρισκούπερα.
Μιλετής.
Δαρδάπαρα.
Κέσουνα.
Βερινιανά.
Λάσβαρος.
Καστελλοβρέταρα.
Ἐδετζίω.
Δίνιον.
Κέκωλα.

www.dacoromanica.ro

Ἔμαστος.
Καστελῶνα.
Καπόμαλβα.
Σέρετος.
Πτωχεῖον.
Κουινώ.
Βέρζανα.
Βεσαΐανα.
Ἄρσα.
Βλεζώ.
Λάβουτζα.
Κυίντου.
Βερμέζιον.
Κατράσεμα.
Ῥοτοῦν.
Κοβέγκιλες.
Μαρκελλιανά.
Πριμονιανά.
Παμίλινος.
Ἀρία.

Ὑπὸ πόλιν Σαρδικήν·

Σκούπιον.
Στένες.
Μαρκίπετρα.
Βρίπαρον.
Ῥωμανιανά.
Στρούας.
Πρωτίανα.
Μακκουνιανά.
Σκοπέντζανα.

Ἐν δὲ τῇ Καβετζῷ χώρᾳ,

νέον μὲν Βαλβαί. ἀνενεώθη δὲ τάδε·

Βυρσία.
Σταμαζώ.
Κλεσβέστιτα.
Δουΐανα.
Τούρικλα.
Μέδεκα.
Πεπλαβιός.
Κοῦναι.
Βίνεος.
Τρισκίανα.
Παρνοῦστα.
Τζίμες.
Βιδζώ.
Στενεκόρτα.
Δανεδέβαι.
Ἀρδεία.

* * *. νέα μέν·

Βουγάραμα.
Βέτζας.
Βρεγεδάβα.
Βόρβρεγα.
Τουροῦς.

Ἀνενεώθη δέ·

Σαλεβρίες.
Ἀρκοῦνες.
Δουρίες.
Βουτερίες.

www.dacoromanica.ro

Βαρβαρίες.
Ἀρβατίας.
Κουτζούσουρα.
Ἐταιρίες.
Ἰταβερίες.
Βόττες.
Βιτζιμαίας.
Βαδζιάνια.
Βάνες.
Βιμηρός.
Τουσουδεάας.
Σκουάνες.
Σκεντουδίες.
Σκάρες.
Τουγουρίας.
Βεμάστες.
Στραμεντίας.
Λίγνιος.
Ἰταδεβά.

Ὑπὸ πόλιν Γέρμεννε,
νέον μὲν Σκαπλιζώ.
ἀνενεώθη δέ·

Γερμάς.
Καναδαράς.
Ῥολλιγεράς.
Σκινζερίες.
Ῥιγινοκάστελλον.
Σουεγωγμένσε.

Ὑπὸ πόλιν Παυτά·

Τάρπωρον.
Σουάβαστας.
Χερδούσκερα.
Βλέβοις.
Ζεαπουρίες.

Ἐν χώρᾳ Σκασσετάνᾳ·

Ἄλαρον.
Μαγιμιάς.
Λουκουνάντα.
Βάλαυσον.
Βούττις.

Ὑπὸ πόλιν δὲ... νέα μέν·

Καλβεντία.
Φαράνορες.
Στρανβάστα.
Ἄλδανες.
Βαραχτέστες.
Σάρματες.
Ἄρσενα.
Βράρκεδον.
Ἐραρία.
Βερκάδιον.
Σαβινίριβες.
Τιμίανα.
Κάνδιλαρ.
Ἄρσαζα.
Βικούλεα.
Καστέλλιον.
Γρόφφες.
Γάρκες.
Πίστες.

www.dacoromanica.ro

Δούσμανες.
Βράτζιστα.
Ὁλόδοριξ.
Κασσία.
Γράνδετον.
Οὐρβρίανα.
Νώγετο.
Γούρβικον.
Λαύτζονες.
Δουλίαρες.
Μεδίανα.
Τιούγκωνα.
Καστέλλιον.

Ἀνενεώθη δέ

Ἔρκουλα.
Μουτζιανικάστελλον.
Βούρδωπες.
Κάλις.
Μιλλάρεκα.
Δέδβερα.
Χεσδούπαρα.

Ἐν χώρᾳ Ῥεμισιανισίᾳ·

Βριττουρα.
Σούβαρας.
Λαμπωνίανα.
Στρόγγες.
Δάλματας.
Πριμίανα.
Φρερραρία.
Τόπερα.
Τόμες.
Κούας.
Τζερτζενούτζας.
Στένες.
Αἰάδαβα.
Δέστρεβα.
Πρετζουρίες.
Κουμούδεβα.
Δευριάς.
Λούτζολο.
Ῥεπόρδενες.
Σπέλογκα.
Σκοῦμβρο.
Βρίπαρο.
Τουλκόβουργο.
Λογγίανα.
Λουποφαντάνα.
Λαρδάπαρα.
Βουρδόμινα.
Γριγκιάπανα.
Γραῖκος.
Δρασίμαρκα.

Ἐν χώρᾳ Ἀκυενισίῳ, νέον μὲν Τιμαθοχιώμ. τὰ δὲ ἀνανεωθέντα·

Πέτρες.
Σκουλκόβουργο.
Βινδιμίολα.
Βραίολα.

www.dacoromanica.ro

Ἀργανόκιλι.
Καστελλόνοβο.
Φλωρεντίανα.
Ῥωμυλίανα.
Σεπτέκασας.
Ἀργένταρες.
Αὐριλλίανα.
Γέμβερο.
Κλέμαδες.
Τουρρίβας.
Γρίβο.
Χάλαρο.
Τζούτρατο.
Μουτζίπαρα.
Στένδας.
Σκαρίπαρα.
Ὀδρίουζο.
Κιπίπενε.
Τρασίανα.
Πότες.
Ἄμουλο.
Σέτλοτες.
Τιμακίολον.
Μερίδιο.
Μεριοπόντεδε.
Τρεδετετιλίους.
Βραίολα.
Μώτρεσες.
Βικάνοβο.
Κουαρτίανα.
Ἰουλιόβαλλαι.
Πόντζας.
Ζάνες.

ε'. Οὕτω μὲν σύμπασαν τὴν μεσόγειον Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἐν Ἰλλυριοῖς ἐτειχίσατο. τρόπον δὲ ὅντινα καὶ τὴν ἠϊόνα ποταμοῦ Ἴστρου, ὃν καὶ Δανούβιον ὀνομάζουσιν, ἐρύμασί τε καὶ φυλακτηρίοις στρατιωτῶν ἐκρατύνατο, ἐγὼ δηλώσω. οἱ Ῥωμαίων τὸ παλαιὸν αὐτοκράτορες τοῖς ἐπέκεινα ᾠκημένοις βαρβάροις τὴν τοῦ Δανουβίου διάβασιν ἀναστέλλοντες ὀχυρώμασί τε κατέλαβον τούτου δὴ τοῦ ποταμοῦ τὴν ἀκτὴν ξύμπασαν, οὐ δὴ ἐν δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνιαχῇ ἐπὶ θάτερα πολίσματά τε καὶ φρούρια τῇδε δειμάμενοι. ταῦτα δὲ τὰ ὀχυρώματα ἐξειργάσαντο οὐκ ἀμήχανα προσελθεῖν, εἴ τις προσίοι, ἀλλ' ὅσον δὴ μὴ ἀνδρῶν ἔρημον

www.dacoromanica.ro

τὴν τοῦ ποταμοῦ ἠιόνα λελεῖφθαι· ἐπεὶ τειχομαχεῖν τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις οὐδαμῇ ἔγνωστο. τὰ πολλὰ τῶν ἑρμάτων αὐτοῖς ἀμέλει ἀπεκέκριτο ἐς πύργον ἕνα, μονοπύργιά τε, ὡς τὸ εἰκός, ἐπεκαλεῖτο, ἄνθρωποί τε ὀλίγοι κομιδῇ ἐν αὐτοῖς ἵδρυντο. καὶ τοῦτο τηνικάδε ἀπέχρη τὰ τῶν βαρβάρων δεδίσσεσθαι γένη, ὥστε δὴ ἀναδύεσθαι τὴν ἐς Ῥωμαίους ἐπίθεσιν. χρόνῳ δὲ ὕστερον Ἀττίλας στρατῷ μεγάλῳ ἐσβεβληκώς, τά τε ὀχυρώματα πόνῳ οὐδενὶ ἐς ἔδαφος καθεῖλε, καὶ γῆν Ῥωμαίων ὑπαντιάζοντός οἱ οὐδενὸς ἐληΐσατο τὴν πολλήν. ἀλλ' Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἀνῳκοδομήσατό τε τὰ καθηρημένα, οὐχ ἥπερ τὰ πρότερα ἦν, ἀλλ' ἐς τοῦ ὀχυρώματος τὸ καρτερώτατον μάλιστα, καὶ πλεῖστα ἔτι ἐπετεχνήσατο καινουργήσας αὐτός. ταύτῃ τε παντάπασιν ἀνεσώσατο ἀπολωλυῖαν ἤδη τὴν ἀσφάλειαν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ. ἅπερ ἅπαντα ὅντινα γεγένηται τρόπον, ἐγὼ δηλώσω.

Κάτεισι μὲν ἐξ ὀρέων τῶν ἐν Κελτοῖς ποταμὸς Ἴστρος, οἳ τανῦν Γάλλοι ἐπικαλοῦνται· χώραν δὲ περιβάλλει πολλήν, ἐκ μὲν τοῦ ἐπὶ πλεῖστον παντελῶς ἔρημον, ἐνιαχῇ δὲ βαρβάρους οἰκήτορας ἔχουσαν, θηριώδη τέ τινα δίαιταν ἔχοντας καὶ ἀνεπίμικτον τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. Δακίας δὲ ὡς ἀγχοτάτω γενόμενος, ἐνταῦθα διορίζων φαίνεται πρῶτον τούς τε βαρβάρους, οἳ δὴ αὐτοῦ τὰ ἐπ' ἀριστερᾷ ἔχουσι, τήν τε Ῥωμαίων γῆν ἐν δεξιᾷ οὖσαν. διὸ δὴ Ῥιπησίαν καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὴν ταύτῃ Δακίαν· ῥῖπα γὰρ ἡ ὄχθη τῇ Λατίνων καλεῖται φωνῇ. πόλιν οὖν παρὰ τὴν ἐκείνῃ ἀκτήν, ὄνομα Σιγγηδόνον, ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐδείμαντο πρώτην. ταύτην δὲ βάρβαροι προϊόντος τοῦ χρόνου ἑλόντες, ἔς τε τὸ ἔδαφος καθελόντες εὐθύς, ἔρημον ἀνθρώπων παντάπασι κατεστήσαντο. τρόπῳ δὲ τῷ αὐτῷ καὶ τῶν ἄλλων ὀχυρωμάτων κατεστήσαντο τὰ πλεῖστα. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς ἀνανεω-

www.dacoromanica.ro

σάμενος ξύμπασαν καὶ τειχίσματι ὀχυρωτάτῳ περιβαλών, πόλιν περιφανῆ τε καὶ λόγου πολλοῦ ἀξίαν πεποίηκεν αὖθις. φρούριόν τε ἄλλο διαφερόντως ἐχυρὸν ἀνέστησε νέον, πόλεως Σιγγηδόνου ὀκτὼ μάλιστα σημείοις διέχον, ὅπερ Ὄκταβον λόγῳ τῷ εἰκότι καλοῦσιν. ἐπίπροσθεν δὲ αὐτοῦ πόλις ἦν ἀρχαία τὸ Βιμινάκιον, ἥνπερ ὁ βασιλεὺς (ἐκ θεμελίων γὰρ ἀπωλώλει τῶν ἐσχάτων πολλῷ πρότερον) ἀνοικοδομησάμενος ξύμπασαν ἀπέδειξε νέαν.

ϛ'. Ἐκ δὲ Βιμινακίου προϊόντι ὀχυρώματα τρία πρὸς τῇ τοῦ Ἴστρου ἠϊόνι ξυμβαίνει εἶναι, Πιγκούς τε καὶ Κούπους καὶ Νοβάς. οἷς δὴ πρότερον ἥ τε οἰκοδομία καὶ τὸ ὄνομα ἐπὶ πύργου ἑνὸς ἔκειτο. ἀλλὰ νῦν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τά τε οἰκία καὶ τὰ ἐρύματα ἔς τε πλῆθος καὶ μέγεθος ἐν τούτοις δὴ τοῖς χωρίοις ἀνενεγκὼν μέγα, πόλεων αὐτοῖς ἀξιώματα οὐκ ἀπὸ τοῦ εἰκότος ἐντέθεικε. Νοβῶν δὲ καταντικρὺ ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ πύργος ἐκ παλαιοῦ ἀπημελημένος ἑστήκει, ὄνομα Λιτερατά· ὅνπερ οἱ πάλαι ἄνθρωποι Λεδέρατα ἐκάλουν. ὃν δὴ ἐς φρούριον μέγα τε καὶ διαφερόντως ἐχυρώτατον ὁ καθ' ἡμᾶς βασιλεὺς μετεστήσατο. μετὰ Νοβὰς δὲ φρούρια Καρταβαξά τε καὶ Σμόρνης τε καὶ Κάμψης καὶ Τανάτα καὶ Ζέρνης καὶ Δουκεπράτου. ἐν δὲ τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ ἄλλα τε πολλὰ φρούρια ἐκ θεμελίων [καὶ ταῦτα] τῶν ἐσχάτων ἐδείματο. μετὰ δὲ Καπούτβοες ὠνόμασται, τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ ἔργον, καὶ πολίχνιον ἐφεξῆς παλαιόν, Ζάνες ὄνομα. οἷσπερ ἅπασιν ἐρύματα περιβαλὼν ἐχυρώτατα προβόλους εἶναι τῆς πολιτείας ἀνανταγωνίστους πεποίηται. τούτου δὲ τοῦ Ζάνες οὐ πολλῷ ἄποθεν φρούριον μέν ἐστι, Πόντες ὄνομα· ὁ δὲ ποταμὸς ἐκροήν τινα ἐνταῦθα ἐκβάλλων, ταύτῃ τε περιπολῶν ὀλίγην τινὰ τῆς ἀκτῆς μοῖραν, ἐπιστρέφει αὖθις ἐς ῥοῦν τὸν οἰκεῖον, καὶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀνα-

www.dacoromanica.ro

μίγνυται. ποιεῖ δὲ ταῦτα οὐκ αὐτόματος, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐπινοίαις ἀναγκασθείς. ὅτου δὲ δὴ ἕνεκα Πόντες τε ὁ χῶρος ἐκλήθη καὶ ἀναγκαστὸν περιάγουσιν αὐτόσε τὸν Ἴστρον, ἐγὼ δηλώσω.

Ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Τραϊανός, θυμοειδής τε ὢν καὶ δραστήριος, ὥσπερ ἀγανακτοῦντι ἐῴκει, ὅτι δὴ οὐκ ἀπέραντος αὐτῷ ἡ βασιλεία εἴη, ἀλλὰ ποταμῷ Ἴστρῳ ὁρίζεται. ξεῦξαι οὖν αὐτὸν γεφύρᾳ διὰ σπουδῆς ἔσχεν, ὡς διάβατός τε αὐτῷ καὶ οὐδαμῇ ἐμπόδιος εἴη ἐς τοὺς ἐπέκεινα βαρβάρους ἰόντι. ὅπως μὲν οὖν τὴν γέφυραν ἐπήξατο ταύτην, ἐμοὶ μὲν οὐκ ἂν ἐν σπουδῇ γένοιτο, Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Δαμασκηνός, ὁ καὶ παντὸς γεγονὼς ἀρχιτέκτων τοῦ ἔργου, φραζέτω. οὐ μέντοι τις τὸ λοιπὸν γέγονεν ὄνησις ἐνθένδε Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ τὴν γέφυραν ὅ τε Ἴστρος ἐπιχυθεὶς ὕστερον καὶ ὁ χρόνος ἐπιρρεύσας καθεῖλον. πεποίηται δὲ Τραϊανὸς τότε καὶ φρούρια δύο τοῦ ποταμοῦ ἐφ' ἑκάτερα, καὶ αὐτοῖν Θεοδώραν μὲν ἐπωνόμασαν τὸ ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ, Πόντες δὲ τὸ ἐπὶ Δακίας ὁμωνύμως τῷ ἔργῳ ἐκλήθη. πόντην γὰρ τὴν γέφυραν Ῥωμαῖοι τῇ Λατίνων καλοῦσι φωνῇ. ἀλλ' ἐπεὶ ἐνταῦθα γινομέναις ναυσὶν ἄπλους τὸ λοιπὸν ὁ ποταμὸς ἦν, τῶν τῆς γεφύρας αὐτόθι ἐρειπίων τε καὶ θεμελίων [ἐνταῦθα] κειμένων, τούτου δὴ ἕνεκα τὸν ποταμὸν ἀναγκάζουσι μεταπορεύεσθαι τὸν αὐτοῦ δρόμον καὶ τὴν πορείαν ἀνακυκλεῖν αὖθις, ὅπως ἂν πλωΐμου καὶ τὸ ἐνθένδε αὐτὸν ἔχοιεν. ἄμφω μὲν οὖν καταπεπονηκότα τὰ φρούρια ταῦτα διά τε χρόνου μῆκος καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπισκηψάντων ἐνταῦθα βαρβάρων διεφθάρθαι ξυνέβη. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς Πόντην μέν, ὅπερ ἐστὶ τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ δεξιᾷ, νέᾳ τε καὶ ἀμάχῳ ἐπιεικῶς ἀνανεωσάμενος οἰκοδομίᾳ, τὴν ἀσφάλειαν Ἰλλυριοῖς ἀνεσώσατο· τοῦ δὲ αὐτοῦ ἐπὶ θάτερα ὄντος, ὅπερ

www.dacoromanica.ro

Θεοδώραν καλοῦσιν, ἅτε ἀποκειμένου τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις, προσήκειν οἱ ἐπιμελεῖσθαι οὐδαμῇ ᾠέτο· τὰ δὲ νῦν ἑστῶτα μετὰ τὴν Πόντην ὀχυρώματα ᾠκοδομήσατο καινουργήσας αὐτός, ἅπερ καλεῖται Μαρεβούργου τε καὶ Σουσίανα, Ἁρμάτα τε καὶ Τιμένα, καὶ Θεοδωρούπολίς τε καὶ Στιλιβούργου καὶ Ἁλικανιβούργου.

Ἦν δέ τι πολίχνιον ἐγγὺς κείμενον, Ἀκυὲς ὄνομά, οὗπερ ὀλίγα ἄττα σαθρὰ γεγονότα ὁ βασιλεὺς ἐπηνώρθωσε. καὶ μετ' ἐκεῖνο Βουργονόβορε καὶ Λακκόβουργο, καὶ τὸ Λορτικὸν ἐπικαλούμενον φρούριον, ὅπερ τῷ χρόνῳ ἐξίτηλον γεγενημένον, ἐς ὀχύρωμα νῦν ἐχυρώτατον κατεστήσατο. καὶ πύργον ἕνα, Ἰουδαῖος καλούμενον, φρούριον διεσκευάσατο κεκαλλιστευμένον καλεῖσθαί ⟨τε⟩ καὶ εἶναι. καὶ τὸ δὴ Βουργουάλτου ὠνομασμένον, ἔρημόν τε καὶ παντάπασιν ἀοίκητον τὰ πρότερα ὄν, ἀλλὰ καὶ χῶρον ἕτερον περιβόλῳ ἐτειχίσατο νέῳ, ὅνπερ ἐπικαλοῦσι Γόμβες. καὶ τὸ Κρίσπας ἔρυμα καταπεπονηκὸς τῷ μήκει τοῦ χρόνου, ἔτι μέντοι καὶ Λογγινιάνα καὶ Ποντεσέριον ἐδείματο, ἔργον διαφερόντως ἐξαίσιον. ἐν δὲ Βονωνίᾳ τε καὶ Νοβῷ προμαχεῶνας διερρυηκότας ἀνενεώσατο. καὶ Ῥατιαρίας πόλεως ὅσα καταπεπτώκει, ὀρθὰ ἐστήσατο. καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα κατὰ τὸ χρείᾳ ξυνοῖσον ἢ βραχέα κομιδῇ ὄντα ἐπὶ μέγα ἐξῆρεν, ἢ συνέστειλε τὸ περιττὸν ἀφελόμενος, ὅπως δὴ μὴ τοῖς πολεμίοις ἢ τῷ ὑπεράγαν βραχεῖ ἢ τῷ ἀμέτρῳ εὐέφοδα εἴη, ὥσπερ ἀμέλει Μωκατίανα μὲν πύργον ἕνα κατὰ μόνας τὰ πρότερα ὄντα φρούριον τανῦν τελεώτερον κατεστήσατο. τὸ δέ γε Ἀλμοῦ, χώραν περιβεβλημένον πολλήν, ἐς ὀλίγον ξυναγαγὼν σὺν τῷ ἀσφαλεῖ ἄμαχον εἶναι τοῖς πολεμίοις εἰργάσατο. καὶ πολλαχῇ δὲ πύργον ἕνα κατὰ μόνας ἑστῶτα εὑρὼν καὶ διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητον τοῖς ἐπιοῦσιν ὄντα φρούριον ἐχυρώτατον κατεστήσατο. ὃ δὴ περί τε Τρί-

www.dacoromanica.ro

κεσαν καὶ Πούτεδιν πεποίηκε. καὶ μὴν καὶ ὀχυρώματα τοῦ ἐν Κεβρῷ τὰ καταπεπονηκότα θαυμασίως ὡς ἐπηνώρθωσε· φρούριόν τε οὐ πρότερον ὂν ἐν Βιγρανῇ δεδημιούργηκε, καὶ αὐτοῦ ἄγχιστα ἕτερον ἐν χωρίῳ, ἐφ' οὗ δὴ πύργος εἷς τὰ πρότερα ὢν εἱστήκει μόνος, ὄνομα Ὄνος. ἐλέλειπτο δὲ μόνα πόλεως ἐδάφη οὐ πολλῷ ἄποθεν· Αὐγοῦστες ὠνομάζετο ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἡ πόλις. νῦν δὲ τὸ μὲν παλαιὸν ὄνομα ἔχουσα, νέα δὲ καὶ ἀκραιφνὴς ὅλη πρὸς Ἰουστινιανοῦ βασιλέως γεγενημένη, ὁμίλῳ οἰκητόρων ἐπιεικῶς πλήθει. ἀλλὰ καὶ τὰ πεπονθότα τοῦ ἐν Ἀεδάβῃ ἐρύματος ἐπηνώρθωσε, καὶ Βαριάνα πόλιν ἐκ παλαιοῦ κειμένην ἀνέστησεν. ἔτι μέντοι καὶ Βαλεριάναν, ἔρυμα πρότερον οὐδὲν ἔχουσαν, ἐτειχίσατο.

Πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ χωρίων οὐ παρὰ τοῦ ποταμοῦ κειμένων τὴν ὄχθην, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἄποθεν ὄντων ἐπεμελήσατο, πεσουμένων ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον, τειχίσμασί τε αὐτὰ περιβέβληκεν ἀμάχοις τισί. Κάστρα Μάρτις τε καὶ Ζητνουκόρτου καὶ Ἰσκὸς τὰ χωρία ἐπικαλεῖται ταῦτα. παρὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ τὴν ὄχθην φρούριον παλαιόν, Οὔννων ὄνομα, ἐπιμελείας ἠξίωσε τά τε ἄλλα καὶ ἀμφὶ τῷ περιβόλῳ πολλῆς. ἔστι δέ τις χῶρος οὐ πολλῷ ἄποθεν τούτου δὴ τοῦ Οὔννων φρουρίου, ἔνθα δὴ ὀχυρώματα δύο Ἴστρου ποταμοῦ ἐφ' ἑκάτερα ἦν, ἐν μὲν Ἰλλυριοῖς Παλατίολον ὄνομα, ἐπὶ θάτερα δὲ Συκίβιδα. ταῦτα καθῃρημένα τῷ χρόνῳ ἀνανεωσάμενος Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῶν ταύτῃ βαρβάρων τὰς ἐπιδρομὰς ἀνεχαίτισεν, ἐπέκεινά τε φρούριον ᾠκοδομήσατο, παλαιὸν ἔρυμα, ὅπερ Οὕτως ὠνόμασται. ἐν ὑστάτῳ δὲ τῶν Ἰλλυρικῶν ὁρίων φρούριον ἀνῳκοδομήσατο, Λαπιδαρίας ὄνομα, καὶ πύργον ἕνα ἑστῶτα μόνον, Λουκερναριαβούργου καλούμενον, ἐς φρούριον ἀξιοθέατον μετεστή-

www.dacoromanica.ro

σατο. ταῦτα μὲν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἐν Ἰλλυριοῖς διαπέπρακται. οὐ μόναις δὲ ταῖς οἰκοδομίαις τὴν χώραν ἐτειχίσατο, ταύτην, ἀλλὰ καὶ στρατιωτῶν φρουρὰς ἐν τοῖς ὀχυρώμασι πᾶσιν ἀξιολογωτάτας καταστησάμενος τὰς τῶν βαρβάρων ἐπιβουλὰς ἀπεκρούσατο.

ζ'. Τὰ μὲν οὖν Ἰλλυριῶν ὀχυρώματα παρὰ ποταμὸν Ἴστρον ταύτῃ πη ἔχει. ἐπὶ Θρᾴκης δὲ νῦν ἰτέον. ἡμῖν τὰ ἐρύματα, ὅσα δὴ παρὰ τὴν ἐκείνῃ ἀκτὴν Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται. οὐ γάρ μοι ἀπὸ τρόπου ἔδοξεν εἶναι ἅπασαν πρότερον περιηγησαμένῳ τὴν ταύτῃ ἠϊόνα οὕτω δὴ ἐπελθεῖν καὶ τὰ κατὰ τὴν μεσόγαιαν αὐτῷ πεπραγμένα. πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ Μυσοὺς ἐνθένδε ἴωμεν, οὕσπερ ἀγχεμάχους οἱ ποιηταὶ καλοῦσιν· ἐπεὶ καὶ χώραν τὴν Ἰλλυριοῖς ὅμορον ἔχουσι. μετὰ τὸν χῶρον οὖν, ὅνπερ Λουκερναριαβοῦργον καλοῦσι, Σεκούρισκα τὸ φρούριον ᾠκοδομήσατο Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, καινουργήσας αὐτός. ἐπέκεινά τε τὰ πεπονηκότα ἐν Κυντοδήμου ἀνενεώσατο. καὶ μετὰ τοῦτο πόλιν ἐδείματο οὐ πρότερον οὖσαν, ἥνπερ ὁμωνύμως τῇ βασιλίδι Θεοδωρόπολιν ἐπωνόμασεν. ἔτι μέντοι φρουρίων τοῦ τε Ἰατρῶν καλουμένου καὶ Τιγᾶς τὰ πεπονθότα νέᾳ τινὶ διεσώσατο οἰκοδομίᾳ, καὶ τοῖς Μαξεντίου πύργον ἐντέθεικεν, ἐπεὶ αὐτοῦ προσδεῖν ᾤετο. καὶ τὸ Κυντῶν ἐδείματο φρούριον οὐ πρότερον ὄν. μεθ' ὃ δὴ τὸ Τρασμαρίσκας ὀχύρωμά ἐστιν· οὗπερ καταντικρὺ ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ Κωνσταντῖνός ποτε Ῥωμαίων βασιλεὺς φρούριον οὐκ ἀπημελημένως ᾠκοδομήσατο, Δάφνην ὄνομα, οὐκ ἀξύμφορον νενομικως εἶναι φυλάσσεσθαι ταύτῃ τὸν ποταμὸν ἑκατέρωθεν. ὃ δὴ προϊόντος τοῦ χρόνου βάρβαροι μὲν ἀφανίζουσι τὸ παράπαν, Ἰουστινιανὸς δὲ ἀνῳκοδομήσατο βασιλεὺς ἐκ θεμελίων ἀρξάμενος. μετὰ δὲ Τρασμαρίσκαν ἔρυμά τε τὸ Ἀλτηνῶν, καὶ ὅπερ καλοῦσι Κανδιδιάνα, καθῃρημένον πρὸς

www.dacoromanica.ro

αὐτῶν πολεμίων πολλῷ πρότερον, ἐπιμελείας ἠξίωσε κατὰ λόγον τῆς χρείας. ἔστι δὲ τρία ἐξῆς ὀχυρώματα παρὰ τὴν τοῦ Ἴστρου ἠϊόνα, Σαλτουπύργος τε καὶ Δορόστολος καὶ Συκιδάβα. ὧν δὴ ἑκάστου τὰ πεπονθότα οὐκ ἀπημελημένως ὁ βασιλεὺς ἐπηνώρθωσε. καὶ Κούηστρις δέ, ὅπερ κεῖται τῆς ἀκτῆς ἔκτοσθεν, ἐπιμέλειαν τὴν ὁμοίαν πεποίηται. καὶ Πάλματις ἐν στενῷ κείμενον μεῖζόν τε κατεστήσατο καὶ διαφερόντως εὐρύτερον, καίπερ οὐ παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ ποταμοῦ ὄν. οὗ δὴ ἄγχιστα καὶ φρούριον Ἄδινα καινουργήσας ἐδείματο, ἐπεὶ διηνεκὲς διαλανθάνοντες Σκλαβηνοὶ βάρβαροι ἐνταῦθα ἐνεδρεύοντές τε κεκρυμμένως ἀεὶ τοὺς τῇδε ἰόντας ἄβατα ἐποίουν τὰ ἐκείνῃ χωρία. καὶ φρούριον δὲ τὸ Τιλικίων ᾠκοδομήσατο, καὶ αὐτοῦ ἐν ἀριστερᾷ κείμενον ἔρυμα.

Οὕτω μὲν καὶ Μυσοῖς τὰ ὀχυρώματα ἐπί τε τῆς ἀκτῆς ποταμοῦ Ἴστρου ἔσχε καὶ ταύτης πλησίον. ἐπὶ Σκύθας δὲ τὸ λοιπὸν βαδιοῦμαι· ἔνθα δὴ φρούριον πρῶτον Κυρίλλου ἁγίου ἐπώνυμόν ἐστιν, οὗπερ τὰ πεπονηκότα τῷ χρόνῳ ἀνῳκοδομήσατο οὐκ ἀπημελημένως Ἰουστινιανὸς βασιλεύς. ἐπέκεινά τε αὐτοῦ ἦν μὲν ἐκ παλαιοῦ ὀχύρωμα, Οὐλμιτῶν ὄνομα, βαρβάρων δὲ Σκλαβηνῶν ἐπὶ χρόνου μῆκος ἐκείνῃ τὰς ἐνέδρας πεποιηκότων, διατριβήν τε αὐτόθι ἐπὶ μακρότατον ἐσχηκότων, ἔρημόν τε παντάπασι γέγονε, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ ὅτι μὴ τὸ ὄνομα, ἐλέλειπτο ἔτι. ὅλον τοίνυν ἐκ θεμελίων δειμάμενος, ἐλεύθερα τῆς τῶν Σκλαβηνῶν ἐπιθέσεώς τε καὶ ἐπιβουλῆς κατεστήσατο εἶναι τὰ ἐκείνῃ χωρία. ἔστι δέ που μετὰ τοῦτο Ἰβιδὰ πόλις, ἧς δὴ τοῦ περιβόλου πολλὰ ἐπεπόνθει, ἅπερ ἀνανεωσάμενος οὐδεμιᾷ μελλήσει ἐχυρωτάτην διεπράξατο εἶναι. φρούριόν τε δεδημιούργηκε νέον αὐτὸς μετ' αὐτήν, ὅπερ Δίγισσον ὀνομάζουσι. καὶ ἄλλο δὲ φρούριον Σκυθίας ἐν ὑστάτῳ κεῖται, Ἄλμυρις ὄνομα, οὗ δὴ τὰ πολλὰ σα-

www.dacoromanica.ro

θρᾷ γεγονότα διαφανῶς ἀνοικοδομησάμενος διεσώσατο. ὅσα δὲ καὶ ἄλλα ὀχυρώματα ἐν τῇ τῆς Εὐρώπης μοίρᾳ εἰπεῖν ἄξιον.

η'. Ὅσα μὲν δὴ ἔν τε Δαρδάνοις καὶ Ἠπειρώταις καὶ Μακεδόσι καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰλλυριῶν ἔθνεσιν, ἔτι μέντοι καὶ ὅσα ἐπί τε τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀμφὶ ποταμὸν Ἴστρον οἰκοδομήματα Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται, ἤδη μοι ἔμπροσθεν δεδιήγηται. ἐπὶ τὴν Θρᾴκην δὲ τὸ λοιπὸν ἴωμεν, ἀρίστην πηγνύμενοί τινα τοῦ λόγου κρηπῖδα τὰ ἐπὶ Βυζαντίου χωρία, ἐπεὶ καὶ τῆς Θρᾴκης ἡ πόλις οὐ τῷ κράτει μόνον, ἀλλὰ καὶ χωρίων προέστηκε φύσει, τῇ μὲν Εὐρώπῃ ὥσπερ τις ἀκρόπολις ἐπεμβαίνουσα, φραττομένη δὲ τῆς διοριζούσης αὐτὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας θαλάσσης τὸ πέρας. ἤδη μὲν οὖν τάς τε ἄλλας ἁπάσας τῆς πόλεως κτίσεις, καὶ ὅσα δὴ ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς ἐντός τε καὶ ἐκτὸς τοῦ Κωνσταντινουπόλεως περιβόλου δεδημιούργηκεν, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δεδήλωκα λόγοις. τὰ δὲ δὴ ἐνθένδε ἐρῶν ἔρχομαι.

Φρούριόν ἐστιν ἐν προαστείῳ τῆς πόλεως, ὅπερ Στρογγύλον ὁμωνύμως τῇ τοῦ ἐρύματος συνθέσει καλοῦσιν. ἐντεῦθεν ἡ ἐς τὸ Ῥήγιον ὁδὸς ἄγουσα, ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἀνώμαλος οὖσα, ὄμβρων, ἂν οὕτω τύχοι, ἐπιπεσόντων, τελματώδης τε καὶ δυσπάριτος τοῖς τῇδε ἰοῦσιν ἐγίνετο. νῦν δὲ λίθοις αὐτὴν καταστρώσας ἀμαξιαίοις ὁ βασιλεὺς οὗτος εὐπετῆ τε κατεστήσατο καὶ ἄπονον ὅλως. μῆκος μὲν τῇ ὁδῷ τῇδε ἄχρι ἐς Ῥήγιον· εὑρύνεται δὲ τοσοῦτον, ἐς ὅσον ἁμάξας οὐ στενοχωρεῖν δύο ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλαις ἰούσας. τραχεῖς οἱ λίθοι διαφερόντως· εἰκάσαις ἂν αὐτοὺς μυλίτας εἶναι. εὐμεγέθεις τέ εἰσι μάλιστα. ὥστε δὴ ἕκαστος γῆν μὲν ἐπικαλύπτει πολλήν, ἐς ἄγαν δὲ ὑψοῦ ἀνέχει. ἐς δὲ τό τε ὁμαλὲς καὶ τό γε λεῖον ἐπιεικῶς ἐξειργασμένοι, οὐκ ἐνῆφθαι τῇ συν-

www.dacoromanica.ro

θέσει, οὐδέ πη ἐς τὸ ἀκριβὲς μεμυκέναι, ἀλλὰ συμπεφυκέναι δοκοῦσιν ἀλλήλοις. ταῦτα μὲν οὖν τοιαῦτά ἐστι.

Λίμνην δέ τινα εἶναι ἄγχιστα τοῦ Ῥηγίου καλουμένου ξυμβαίνει, ἐς ἣν τὰς ἐκβολὰς ἔχουσι ποταμοὶ ἐκ χωρίων τῶν ὕπερθεν τῇδε φερόμενοι. διακέχυται δὲ ἡ λίμνη αὕτη μέχρι ἐς θάλασσαν· ὥστε μία τις ἀμφοτέραιν ἀκτὴ ἐν στενῷ μάλιστα τυγχάνει οὖσα. ταύτην δὲ ἄμφω ἐπικλύζουσι τὴν ἀκτὴν ἀντικυματοῦσαι καὶ ἀλλήλοις ἀντιμυκώμεναι. ἀεί τε ἀλλήλαις εὐθὺ ἴενται τὴν ἠϊόνα ἐπικοινούμεναι. ἐπειδὰν δὲ ὡς πλησιαίτατα ἵκωνται, ἀναχαιτίζουσι τὴν ἐπιρροήν, ἐφ' ἑαυτὰς ἐπιστρέφουσαι, ὥσπερ ἐνταῦθα τὰ ὅρια σφίσι πηξάμεναι. ἔστι δὲ καὶ ἀλλήλαις οὗ ἀναμίγνυνται, πορθμόν τινα μεταξὺ ἔχουσαι, ἄδηλον ὂν ὁποτέρα ποτὲ αὐτῶν τὸ τοῦ πορθμοῦ ὕδωρ διακεκλήρωται. οὔτε γὰρ ἡ τῆς θαλάσσης ἐπιρροὴ ἐς τὴν λίμνην ἀεὶ φέρεται οὔτε διηνεκὲς ἐς τὴν θάλασσαν ἡ λίμνη ἐκβάλλει, ἀλλ' ὄμβρων μὲν ἐπιγενομένων πολλῶν, ἐπιπνεύσαντός τε ἀνέμου νότου, ἐκ τῆς λίμνης ὁ πορθμὸς προϊὼν φαίνεται. ἢν δὲ ἀπὸ βορρᾶ τὸ πνεῦμα ἴοι, ἡ θάλασσα τὴν λίμνην ἐπικλύζειν δοκεῖ. ἐν τούτῳ μέντοι ἡ θάλασσα τῷ χώρῳ ἐς βράχος κατατείνει παμμέγεθες, ὀλίγης τινὸς ἀπολελειμμένης μεταξὺ χώρας, ἥπερ διήκει ἐς ἄβυσσον. ἐς τόσον δὲ στενὴ τυγχάνει οὖσα, ὥστε δὴ καὶ Μύρμηξ ὠνόμασται. οὗτος δὲ ὁ πορθμός, ὅ τε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν λίμνην ξευγνύων, ἧπέρ μοι εἴρηται, πάλαι μὲν γεφύρᾳ ξυλίνῃ διαβατὸς ἦν ἐπὶ κινδύνῳ μάλιστα τοῖς τῇδε ἰοῦσιν, ἐπεὶ τοῖς ξύλοις, ἂν οὕτω τύχοι, ⟨ξυν⟩διεφθείροντο· νῦν δὲ αὐτὴν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς λίθοις λογάδην ἐμβεβλημένοις ἐς ἀψῖδος μετεωρίσας μέγα τι χρῆμα, τὴν ἐκείνῃ διάβασιν ἀκίνδυνον κατεστήσατο.

Τοῦ δὲ Ῥηγίου ἐπέκεινα πόλις ἐστί που, Ἀθύρας ὄνομα, ἧσπερ τοὺς οἰκήτορας δίψῃ δεινοτάτῃ ἐχομένους εὗρων

www.dacoromanica.ro

τὴν ἀπορίαν διέλυσε σφίσιν, ἔλυτρον ἐνταῦθα δειμάμενος, θησαυρίζων μὲν ἐπικαιριώτατα τὴν τῶν ὑδάτων οὐκ ἀναγκαίαν περιουσίαν, πρυτανεύων δὲ αὐτὴν ἐν ἐπιτηδείῳ τοῖς τῇδε ἀνθρώποις. ἀνῳκοδομήσατο δὲ καὶ τὰ πεπονθότα τοῦ περιβόλου.

Ἔστι δὲ μετὰ τὴν Ἀθύραν τις χῶρος, ὅνπερ Ἐπισκοπεῖα καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι. ὃν δὴ κατανενοηκὼς Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιδρομαῖς ὑποκείμενον, ἐπὶ πλεῖστον δέ, ὡς οὐδαμῇ ὀχυρώματος ὄντος, ἀφύλακτα παντάπασιν ὄντα τὰ ἐκείνῃ χωρία, φρούριον ἐνταῦθα ἐδείματο· οὗ δὴ τοὺς πύργους πεποίηται οὐχ ἧπερ εἰώθει, ἀλλὰ τρόπῳ τοιῷδε. προὔχει τις ἐκ τοῦ περιβόλου οἰκοδομία, στενωτάτη μὲν κατ' ἀρχὰς οὖσα, τελευτῶσα δὲ ἐς εὖρος μέγα· ἐφ' οὗ δὴ ἕκαστος ἐξείργασται πύργος. ταύτῃ τε τοῖς πολεμίοις ἄγχιστά πη τοῦ τείχους ἰέναι ἀμήχανά ἐστιν, ἐπεὶ τῶν πύργων κατὰ μέσον γινόμενοι ἐν ἀμφιβόλῳ κατὰ κορυφὴν πρὸς τῶν ἐκείνῃ φρουρῶν ῥᾷστα βαλλόμενοι διαφθείρονται. τάς τε πύλας ἐνταῦθα οὐ κατὰ τὰ ξυνειθισμένα τῶν πύργων μεταξὺ ἔθεντο, ἀλλ' ἐκ πλαγίας κατὰ τὸ ἐν στενῷ προὔχον τοῦ τείχους, οὐχ ὁρωμένας τοῖς πολεμίοις, ἀλλ' ὄπισθεν διαλανθανούσας. ἐνταῦθα Θεόδωρος βασιλεῖ τὴν ὑπουργίαν παρέσχετο, σιλεντιάριος τὴν ἀρχήν, συνετὸς μάλιστα. τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἔρυμα τῇδε πεποίηται. ἐπὶ τείχη δὲ τὰ μακρὰ ἐνθένδε ἰόντας ὀλίγα ὑπειπεῖν ἄξιον.

Θ'. Ἡ θάλασσα ἐξ ὠκεανοῦ καὶ Ἰσπανίας γῆν τὴν Εὐρωπαίαν ἐν ἀριστερᾷ ποιουμένη μέχρι μὲν ἐς Θρᾴκην κατὰ ταὐτὰ χωρεῖ πρὸς ἀνίσχοντά που τὸν ἥλιον, ἔνθεν δὲ σχιζομένη πὴ μὲν ἐπὶ τὴν ἑῴαν στέλλεται μοῖραν, πὴ δὲ κατὰ βραχὺ ἐγκαρσία γεγενημένη τὸν Εὔξεινον καλούμενον ἀποτελεῖ πόντον. ἐς Βυζάντιον δὲ ἀφικομένη ὥσπερ ἐπὶ νύσσης τινὸς καμπὴν ποιεῖται ἀμφὶ τὰ πρὸς

www.dacoromanica.ro

ἔω τῆς πόλεως, πλαγία τε πολλῷ ἔτι μᾶλλον γιγνομένη ἐν πορθμῷ ἴεται, ἰσθμὸν τῆς Θρᾴκης τά τε πρόσω καὶ ὀπίσω, ὡς τὸ εἰκός, ἐργαζομένη. οὐχ ὅτι ἐς ἐκροὰς ἐνταῦθα ἡ θάλασσα μερίζεται δύο, ἧπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἰσθμοῖς εἴωθεν, ἀλλὰ περιστρεφομένη τε θαυμασίως ὡς καὶ περιβαλλομένη ἑκατέρωθεν Θρᾴκην τε τὴν ἄλλην καὶ διαφερόντως τὰ ἐπὶ Βυζαντίου προάστεια πάντα. οἰκοδομοῦνται δὲ καὶ περιστέλλουσιν οἱ ταύτῃ ἄνθρωποι τὰ προάστεια οὐχ ὅσον ἐς χρείαν, ἀλλ' ἐς ὕβριν τε καὶ τρυφὴν ὅρον οὐκ ἔχουσαν, καὶ ὅσα ἄλλα πλούτου ἐξουσία ἐς τοὺς ἀνθρώπους ἰοῦσα ποιεῖ. ἔπιπλά τε κατατίθενται ἐνταῦθα πολλὰ καὶ διαπονήματα ἐν αὐτοῖς ἐνδελεχέστατα ἔχουσιν· ἐπειδὰν οὖν καταθεῖν τινας τῶν πολεμίων γῆν τὴν Ῥωμαίων ἐξαπιναίως ξυνενεχθείη, οὐδὲν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις χωρίοις προστρίβεσθαι τὴν ζημίαν ἐνταῦθα ξυμβαίνει, ἀλλὰ κακοῖς ἄγαν τοῖς ἀνηκέστοις βαρύνεσθαι τὰ ἐκείνῃ χωρία. ὃ δὴ ἀναστέλλειν Ἀναστάσιος βασιλεὺς διὰ σπουδῆς ἔχων ἐν χώροις οὐχ ἧσσον ἢ σημείοις τεσσαράκοντα τοῦ Βυζαντίου διέχουσι μακρὰ οἰκοδομησάμενος τείχη, ἄμφω τῆς θαλάσσης τὰς ἀκτὰς ἔζευξεν, οὗ δὴ ἀλλήλαιν διεστήκασιν ὁδῷ ἡμέραιν δυοῖν μάλιστα· ταύτῃ τε ἅπαντα ἐν τῷ ἐχυρῷ καθεστάναι τὰ ἐντὸς ᾤετο. ἦν δὲ ἄρα μειζόνων τοῦτο συμφορῶν αἴτιον. οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἦν οἰκοδομίαν τοσαύτην τὸ μέγεθος ἢ ἐς τὸ ἀσφαλὲς ἐξειργάσθαι, ἢ φρουρεῖσθαι ξὺν τῷ ἀκριβεῖ. ἐπειδάν τε μοῖρα τινὶ τούτων δὴ τῶν μακρῶν τειχῶν ἐπισκήψαιεν οἱ πολέμιοι, καὶ τοὺς φρουροὺς ἅπαντας ὑποχειρίους ἐποιοῦντο οὐδενὶ πόνῳ, τοῖς τε ἄλλοις ἐπιπίπτοντες ἀπροσδόκητοι κακὰ οὐκ εὐδιήγητα ἐξειργάζοντο.

Ἀλλὰ βασιλεὺς τά τε πεπονθότα τούτων δὴ ἀνοικοδομησάμενος τῶν τειχῶν, τά τε σφαλερὰ ἐπὶ τὸ ἐχυρώτατον

www.dacoromanica.ro

κρατυνάμενος τῶν φρουρῶν ἕνεκα, προσεπετεχνήσατο τάδε. τὰς μὲν ἐξόδους, αἵπερ ἐκ πύργου ἑκάστου ἐς τοὺς αὐτοῦ ἐχομένους ἐξάγουσιν, ἐφράξατο πάσας. ἄνοδον δὲ καθ' ἕκαστον ἐκ τοῦ ἐδάφους ἔντοσθεν ἐτεκτήνατο μίαν· ἥνπερ ἐπὶ καιροῦ καθειργνύντες οἱ ταύτῃ φρουροὶ τοὺς πολεμίους περιφρονοῦσι τοῦ περιβόλου ἐντὸς γενομένους· ἐπεὶ πύργος ἐς ἀσφάλειαν ἕκαστος αὐτὸς κατὰ μόνας τοῖς φρουροῖς ἀπόχρη. καὶ τούτων δὴ τῶν τειχῶν ἐντὸς τὰ ἐς ἀσφάλειαν ἐνδελεχέστατα διεπράξατο, τά τε ἄλλα πεποιημένος ἥπέρ μοι ἔναγχος εἴρηται καὶ πόλεως Σηλυβρίας ἀνανεωσάμενος ὅσα πεπονθότα τοῦ περιβόλου ἐτύγχανεν. ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μακρῶν τειχῶν ταῦτα Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ εἴργασται.

Ἡράκλεια δὲ ἡ πόλις ἥδε, ἡ παραλία, ἡ ἐν γειτόνων, ἡ Πέρινθος (ᾗ πάλαι μὲν τὰ πρωτεῖα τῆς Εὐρώπης ἐδίδοσαν, νῦν δὲ δὴ μετά γε Κωνσταντινούπολιν τὰ δευτερεῖα παρέχονται) διψῶσά τε καὶ λίαν αὐχμῶσα ἔναγχος ἔκειτο, οὐχ ὅτι ἄνυδρος ⟨ἦν⟩ ἡ ἀμφ' αὐτὴν χώρα οὐδὲ ὅτι ἀπημέλητο ταῦτα τοῖς ἐκ παλαιοῦ δειμαμένοις τὴν πόλιν, ἐπεὶ καὶ κατάρρυτος Εὐρώπη ταῖς κρήναις, καὶ ποιεῖσθαι τοῖς πάλαι ἀνθρώποις ὀχετοὺς ἔμελεν, ἀλλὰ τὰ ξυνειθισμένα ποιῶν ὁ χρόνος τῇ πόλει τὴν ὀχεταγωγίαν ἀνῄρηκεν, ἢ καταγεγηρακυῖαν τὴν οἰκοδομίαν ὑπερῳδῶν, ἢ τῷ μὴ ἐπιμελεῖσθαι τοὺς Ἡρακλεώτας αὐτῆς ἐπὶ τὴν φθορὰν ποδηγούμενος. ὀλίγου τε ἀοίκητος διὰ τοῦτο Ἡράκλεια ἐλέλειπτο εἶναι. ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐκείνῃ βασίλεια ὁ χρόνος ἐποίει ἀξιοθέατα ἐπιεικῶς ὄντα. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς οὐ παρέργως, ἀλλὰ βασιλικῶς μάλιστα, τὴν πόλιν ἰδών, ὕδασί τε αὐτὴν ποτίμοις καὶ διειδέσιν ἐπέκλυσε, καὶ τῶν βασιλείων ἀποστερεῖσθαι τοῦ ἀξιώματος ὡς ἥκιστα ξυνεχώρησεν, ἀνοικοδομησάμενος ἅπαντα.

www.dacoromanica.ro

Ἡρακλείας δὲ ἄποθεν ἡμέρας ὁδὸν χωρίον ἐπιθαλασσίδιον ἦν, Ῥαιδεστὸς ὄνομα, παράπλου μὲν ἐφ' Ἑλλησπόντου καλῶς κείμενον, εὐλίμενον δὲ καὶ τῇ κατὰ θάλασσαν ἐργασίᾳ ἐπιτηδείως ἔχον τοῖς ⟨ἐπ'⟩ ἐμπορίᾳ ναυτιλλομένοις καταίρειν τε καὶ ἀποφορτίζεσθαι προσηνῶς μάλιστα, καὶ αὖ πάλιν ἀνάγεσθαι οὐδενὶ πόνῳ ἐμπλησαμένοις τοῦ γόμου τὰ πλοῖα· βαρβάροις δὲ ἄποκείμενον καταθέουσιν, ἂν οὕτω τύχῃ, ἐξαπιναίως τὰ ἐκείνῃ χωρία, τῷ μήτε ἀποτετριγχωμένον μήτε τῇ φύσει δυσπρόσοδον εἶναι. ὥστε καὶ τοῖς ἐμπόροις δέει τοῦ κινδύνου ὑπεροφθὲν ἐν ὀλιγωρίᾳ ἐγένετο. νῦν δὲ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς οὐχ ὅσον τῷ χωρίῳ τὴν ἀσφάλειαν προσεποίησεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς περιοίκους ἐσώσατο πάντας. ἐπὶ Ῥαιδεστοῦ γὰρ ἀνέστησε πόλιν, τείχει μὲν ἐρυμνήν, μεγέθει δὲ διαφερόντως ὑπέρογκον. οὗ δὴ βαρβάρων σφίσιν ἐγκειμένων οἱ πλησιόχωροι ἅπαντες εἰς καιρὸν καταφεύγοντες σὺν τοῖς χρήμασι διασώζονται.

ι'. Τὰ μὲν οὖν ἐπὶ Ῥαιδεστοῦ Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ ταύτῃ πη ἔσχεν. ὅσα δὲ αὐτῷ ἀμφὶ Χερρονήσῳ διαπεπόνηται, ἐρῶν ἔρχομαι. προβέβληται μὲν πάσης ἡ Χερρόνησος τῆς κατ' αὐτὴν Θρᾴκης. ἐπεμβαίνουσα γὰρ τῇ θαλάσσῃ καὶ ὥσπερ ἐχομένη τοῦ πρόσω, δόκησιν παρέχεται ὅτι δὴ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν χωρεῖ. ἀκτὴ δὲ αὐτῆς ἀμφὶ πόλιν Ἐλαιοῦντα προὔχουσα μία, σχίζει τε εἰς δύο τὴν θάλασσαν μοίρας, καὶ αὐτὴ τῷ ῥοθίῳ ἀποτεμνομένη τῆς ἄλλης ἠπείρου, καὶ προσιούσῃ ἐπίπροσθεν τῇ θαλάσσῃ ὑποχωροῦσα, τὸν Μέλανα καλούμενον ποιεῖ κόλπον. νῆσος δὲ τὸ λοιπὸν ὀλίγου δέοντος γίνεται, ὄνομα τῷ ποιουμένῳ προσῆκον κτωμένη. Χερρόνησος γάρ, ὡς τὸ εἰκός, ὀνομάζεται, ἰσθμῷ διειργομένη βραχεῖ, μὴ νῆσος παντάπασιν εἶναι. κατὰ τοῦτον οἱ πάλαι ἄνθρωποι τὸν ἰσθμὸν παρέργως τε καὶ λίαν ἀπημελημένως ἐδείμαντο

www.dacoromanica.ro

διατείχισμα κλίμακι ἁλωτόν. κῆπον γάρ πού τινα εἰκῆ κείμενον αἱμασιᾷ περιβάλλειν οἰόμενοι, ἰσχνόν τε αὐτὸ καὶ ὀλίγον τῆς γῆς ὑπερανεστηκὸς ἐξειργάσαντο. πρὸς δὲ καὶ τὴν ἑκατέρωθι τοῦ ἰσθμοῦ θάλασσαν προβόλους τεκτηνάμενοι βραχεῖς τε καὶ φαύλους, οὕσπερ καλεῖν νενομίκασι μώλους, τὴν μεταξὺ χώραν τοῦ τε ῥοθίου καὶ τοῦ περιβόλου ἐφράξαντο, οὐ ταύτῃ τοὺς ἐπιβουλεύσοντας ἀπωσόμενοι, ἀλλ' ἐπὶ τὰς εἰσόδους παρακαλέσοντες· οὕτω δὴ αὐτὸ εὐκαταφρόνητον ἐξειργάσαντο, καὶ τοῖς ἀποπειρασομένοις εὐάλωτον. ἡγούμενοι δέ τι τοῖς πολεμίοις ἄμαχον πεποιῆσθαι ὀχύρωμα, τούτου δὴ τοῦ περιβόλου τὰ ἐντὸς ἅπαντα φυλακῆς οὐδεμιᾶς ἀξιοῦν ἔγνωσαν, ἐπεὶ οὔτε φρούριον οὔτε ἄλλο τι ἔρυμα ἐπὶ Χερρονήσου ξυνέβαινεν εἶναι, καίπερ ὀλίγου δέοντος ἐς τριῶν κατατεινούσης ὁδὸν ἡμερῶν. ἔναγχος ἀμέλει γοῦν οἱ πολέμιοι καταθέοντες τὰ ἐπὶ τῆς Θρᾴκης χωρία ἐγκεχειρήκασι μὲν ὡς ἀποπειρασόμενοι τῆς κατὰ τὴν ἠιόνα εἰσόδου, δεδιξάμενοι δὲ τοὺς ταύτῃ φρουροὺς ἐσπεπηδήκασιν ὥσπερ τι ἄθυρμα παίζοντες, ἐντός τε τοῦ περιβόλου γεγένηνται οὐδενὶ πόνῳ.

Πολλὰ τοίνυν ἀμφὶ τῶν κατηκόων τῇ σωτηρίᾳ διασκοπούμενος Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἐποίει τάδε. πρῶτα μὲν αὐτῷ ἐξίτηλον τὸ παλαιὸν γεγένηται τεῖχος, οὐδὲ ὅσον ἴχνους οἱ ἀπολελειμμένου τινός. ἕτερον δὲ αὐτίκα ἐπὶ τῆς αὐτῆς χώρας ἀνέστη, ὅπερ ἐπιεικῶς εὐρυνόμενον ὑψοῦ ἀνέχει. ὑπεράνω τε τῶν ἐπάλξεων ἀνειλημμένη θόλος ἐν στοᾶς τρόπῳ ὄροφον ποιεῖται, καλύπτουσα τοὺς τοῦ περιβόλου ἀμυνομένους. ἄλλοι τε τῇ θόλῳ προμαχῶνες ἐγκείμενοι διπλασιάζουσι τοῖς τῇδε τειχομαχοῦσι τὸν πόλεμον. ἔπειτα δὲ ἀμφοτέρωθι ἐς τοῦ περιβόλου τὰ πέρατα πρὸς αὐταῖς που τῆς θαλάσσης ταῖς ῥαχίαις μάλιστα, προβόλους πεποίηται, [οὓς μώλους καλοῦσιν,]

www.dacoromanica.ro

ἐπὶ πλεῖστον μὲν τοῦ ῥοθίου διήκοντας, τῷ δὲ τείχει ξυναπτομένους, ὕψους δὲ πέρι τῷ ἐρύματι ἐναμίλλους ὄντας. ἀλλὰ καὶ τὴν τάφρον τοῦ περιβόλου ἔκτοσθεν οὖσαν περικαθάρας τε καὶ κατορύξας ἐνδελεχέστατα μέγα τι αὐτῇ εὖρους τε καὶ βάθους ἐντέθειται χρῆμα. καὶ μὴν καὶ στρατιωτῶν καταλόγους ἐν τούτοις ἱδρύσατο τοῖς μακροῖς τείχεσι πᾶσι βαρβάροις ἀντιτάξασθαι ἱκανοὺς ὄντας, ἤν τι τῆς Χερρονήσου ἀποπειρῶνται. οὕτω δὲ ταῦτα ἐν τῷ βεβαίῳ τῆς ἀσφαλείας καταστησάμενος καὶ τοῖς ἔνδον οὐδέν τι ἧσσον ὀχυρώματα προσεποίησεν. ὥστε εἰ τοῖς μακροῖς τείχεσιν (ἀπέστω δὲ τοῦ λόγου) παθεῖν τι ξυμβαίη, οὐδέν τι ἧσσον Χερρονησιώτας ἐν ἀσφαλεῖ εἶναι. πόλιν τε γὰρ Ἀφροδισιάδα ἐρύματι ἐχυρωτάτῳ περιεβάλλετο, ἀτείχιστον ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον τὰ πρότερα οὖσαν, καὶ Κίβειριν πόλιν, ἐπ' ἐδάφους κειμένην, τειχήρη πεποιημένος ξυνῴκισεν· ἔνθα δὴ καὶ βαλανεῖα καὶ ξενῶνας ᾠκοδομήσατο, οἰκία τε παμπληθῆ καὶ ὅσα ἄλλα πέφυκεν ἐπιφανῆ ἐνδείκνυσθαι πόλιν. ἀλλὰ καὶ τὴν Καλλίπολιν καλουμένην βεβαιότατα ἐτείχίσατο, ἐλπίδι τῶν μακρῶν τειχῶν ἀτείχιστον ἀπολελειμμένην τοῖς πρόσθεν ἀνθρώποις. οὗ δὴ καὶ σιτῶνάς τε καὶ οἰνῶνας ἐδείματο δαπάνῃ τῇ πάσῃ τῶν ἐπὶ Χερρονήσου στρατιωτῶν ἱκανῶς ἐχόντας.

Ἔστι δέ τις Ἀβύδου καταντικρὺ πόλις ἀρχαία, Σηστὸς ὄνομα, καὶ αὐτὴ τὰ πρότερα παρέργως κειμένη, ὀχύρωμά τε οὐδὲν ἔχουσα. λόφος δὲ αὐτῇ τις ἰσχυρῶς ἀπότομος ἐπανέστηκεν· ἵνα δὴ φρούριον ἐδείματο ἀπρόσβατον ὅλως, ἑλεῖν τε, εἴ τις ἐγχειροίη, ἀμήχανον. Σηστοῦ δὲ οὐ μακρὰν ἄποθεν τὴν Ἐλαιοῦντα ξυμβαίνει εἶναι. πέτρα τε τῆς θαλάσσης ἀπορραγεῖσα ἐνταῦθα ἀνέχει, ἄκραν οὐρανομήκη ἐξαίρουσα τειχήρη φύσιν. φρούριον οὖν καὶ τῇδε ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐδείματο, δυσπάριτόν τε καὶ

www.dacoromanica.ro

τοῖς προσιοῦσι παντελῶς ἄμαχον. ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν Θεσκῷ φρούριον ἐπὶ θάτερα τοῦ μακροῦ τείχους ἱδρύσατο, περιβόλῳ κρατυνάμενος ἐχυρῷ μάλιστα· ταύτῃ τε τοῖς Χερρονησιώταις τὴν ἀσφάλειαν πανταχόθεν αὐτὸς προσεποίησε.

ια΄. Μετὰ δὲ Χερρόνησον Αἶνος οἰκεῖται πόλις, ἐπὶ τοῦ οἰκιστοῦ τῆς προσηγορίας ὠνομασμένη. Αἰνείας γὰρ ἦν, ὥσπερ λέγουσιν, ὁ τοῦ Ἀγχίσου. ταύτης ὁ περίβολος εὐάλωτός τε ἦν τῷ χθαμαλὸς εἶναι· οὐδὲ ὅσον γὰρ ἐς τὸ ἀναγκαῖον ἀνεῖχεν ὕψος· καὶ ἀναπεπταμένην τινὰ εἴσοδον κατὰ τῆς θαλάσσης τὸ γειτόνημα εἶχεν, ἀμηγέπη ἐπιψαύοντος αὐτοῦ τοῦ ῥοθίου. ἀλλὰ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀνέστησε μὲν αὐτὸν ἐς ὕψος, μὴ ὅτι ἁλῶναι, ἀλλὰ καὶ ἀποπειρᾶσθαι ἀμήχανον. ἐπεξαγαγὼν δὲ καὶ πανταχόσε φραξάμενος ἀνάλωτον Αἶνον παντάπασι κατεστήσατο. καὶ ταύτῃ μὲν ἡ πόλις ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐγεγόνει· ἔμεινε δὲ τοῖς βαρβάροις ἡ χώρα καταθεῖν εὐπετής· ἐπεὶ Ῥοδόπη ὀχυρωμάτων ἐκ παλαιοῦ ὑπεσπάνιζεν. ἦν δέ τις κώμη ἐν τῇ μεσογείᾳ, Βέλλουρος ὄνομα, πλούτου μὲν δυνάμει καὶ πολυανθρωπίᾳ ἴσα καὶ πόλις, τῷ μέντοι τειχήρης οὐδαμῇ εἶναι ληϊζομένοις διηνεκὲς ἐπαρκοῦσα βαρβάροις, ἀγροῖς τε τοῖς ἀμφ' αὐτὴν κειμένοις πολλοῖς γε οὖσι ταὐτὸ πάσχουσα. καὶ αὐτὴν δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος πολίζει τε καὶ ἀποτειχίζει, καὶ αὐτοῦ ἐπαξίαν τίθεται εἶναι. καὶ μὴν καὶ ἄλλων τῶν ἐπὶ Ῥοδόπης πόλεων ὅσα δὴ ἐνδεῖν ἢ καταπεπονηκέναι ξυννενέχθη τῷ χρόνῳ σπουδῇ τῇ πάσῃ ἀνέστησεν. ἐν αἷς Τραϊανούπολίς τε καὶ Μαξιμιανούπολίς εἰσιν, ὥνπερ ἐπηνώρθωσε τὰ ἐν τοῖς προβόλοις σαθρὰ γεγονότα. ταῦτα μὲν οὖν τῇδε πεποίηται.

Ἀναστασιούπολις δὲ ἡ τῇδε οὖσα τειχήρης μὲν καὶ πρότερον ἦν, ἐν δὲ τῇ παραλίᾳ κειμένη ἀφύλακτον εἶχε τὴν ταύτῃ ἠϊόνα. τὰ πλοῖα πολλάκις ἀμέλει ἐνταῦθα

www.dacoromanica.ro

καταίροντα ὑποχείρια βαρβάροις Οὔννοις ἐξαπιναίως γεγένηται· ὥστε καὶ τὰς νήσους ἐνθένδε τὰς τῇ χώρᾳ ἐπικειμένας ἠνώχλησαν. Ἰουστινιανὸς δὲ βασιλεὺς διατειχίσματι τὴν παραλίαν περιβαλὼν ὅλην, ταῖς τε ναυσὶ καὶ τοῖς νησιώταις τὴν ἀσφάλειαν ἀνεσώσατο. ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ ὕδατος ὀχετὸν ἐκ τῶν ὀρῶν, ἃ ταύτῃ ἀνέχει, μέχρι ἐς τὴν πόλιν ⟨ἐς⟩ ὑπέρογκον ἀνέστησεν ὕψος. ἔστι δέ τις ἐν Ῥοδόπῃ πόλις ἀρχαία, Τόπερος ὄνομα, ἣ ποταμοῦ μὲν ῥεῖθρα περιβάλλεται ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον, λόφον δὲ αὐτῇ ἐπανεστηκότα ὄρθιον εἶχεν. ἀφ' οὗ δὴ οὐ πολλῷ ἔμπροσθεν Σκλαβηνοῖς βαρβάροις ἑάλω. ἀλλὰ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς μέγα τῷ περιβόλῳ ὕψος ἐντέθεικεν· ὥστε ὑπεραίρει τοσούτῳ τὸν λόφον, ὅσῳ δὴ αὐτοῦ καταδεέστερος τὰ πρότερα ἦν. καὶ στοὰν μὲν ἐπανέστησεν ἐν θολωτῷ τείχει, ὅθεν δὴ τοῖς τειχομαχοῦσιν οἱ τῆς πόλεως ἀμυνόμενοι ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς διαμάχονται, τῶν δὲ πύργων ἕκαστον φρούριον ἐρυμνὸν ἐσκευάσατο εἶναι. ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τοῦ περιβόλου μέχρι ἐς τὸν ποταμὸν διατειχίσματι περιβαλὼν ἐκρατύνατο. ταῦτα μὲν οὖν Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ τῇδε πεποίηται.

Καὶ ὅσα δὲ αὐτῷ ὀχυρώματα εἴργασται ἀμφί τε τὴν ἄλλην Θρᾴκην καὶ τὴν νῦν καλουμένην Αἱμίμοντον, ἐγὼ δηλώσω. πρῶτα μὲν Φιλιππουπόλεώς τε καὶ Βεροίας, ἔτι μέντοι Ἀδριανουπόλεώς τε καὶ Πλωτινουπόλεως τά τε ἐνδέοντα καὶ καταπεπονηκότα σπουδῇ τῇ πάσῃ ᾠκοδομήσατο· ἐπεὶ αὐτὰς ἐπιμαχωτάτας ξυνέβαινεν εἶναι, καίπερ ἔθνεσι γειτονούσας βαρβάρων πολλοῖς. καὶ φρούρια δὲ ἀνάριθμα ἐπὶ Θρᾴκης ἱδρύσατο πάσης, δι' ὧν τὴν χώραν, ἀποκειμένην τὰ πρότερα ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιδρομαῖς, παντάπασιν ταύτην ἀδήωτον κατεστήσατο. ἔστι δὲ τὰ φρούρια, ὅσα ἡμᾶς μεμνῆσθαι αὐτῶν, πρὸς ὄνομα τάδε.

[Ὅσα φρούρια ὁ θειότατος ἡμῶν βασιλεὺς Ἰουστινια-

www.dacoromanica.ro

νὸς ἔκτισεν ἐν χώρᾳ τῇ καλουμένῃ Εὐρώπῃ καὶ Ῥοδόπῃ καὶ Θρᾴκῃ καὶ Αἱμιμόντῳ οὕτως.]

Ἐν Εὐρώπῃ·

Λυδικαί.
Ἐλαῖαι.

Ἐν Ῥοδόπῃ τὰ καινούργια·

Κασεήρα.
Θεοδωρούπολις.
Τὸ τοῦ Θράσου.
Σουδανέλ.
Μούνδεπα.
Θαρσάνδαλα.
Δένιζος.
Τόπαρου.
Δαλάταρβα.
Βρέ.
Κουσκάβιρι.
Κούσκουλις.

Θρᾴκης.

Βόσπαρα.
Βεσούπαρον.
Καπιστούρια.
Βηρίπαρα.
Ἰσγίπερα.
Ὀζόρμη.
Βηρηΐαρος.
Ταμουβαρί.
Σκέμνας.
Καράσθυρα.
Πίνζος.
Τουλεοῦς.
Ἄρζον.
Καστράζαρβα.
Ζωσίτερσον.
Βέργισον.
Δίγγιον.
Σάκισσος.
Κουρτουξοῦρα.
Ποταμουκάστελλον.
Εἰσδίκαια.
Τὸ ἐμπόριον Ταυροκεφάλων.
Βηλαϊδίπαρα
Σκίτακες.
Βέπαρα.
Πουσινόν.
Ὑμαυπάρουβρι.
Σκαριωτασαλούκρα.
Αὐγούστας.
Οὐρδαούς.
Τοῦ ἁγίου Τραϊανοῦ.
Δέρταλλος.
Σολβανοῦ.
Βάσκον.
Ζίγκυρο.

Αἱμιμόντου.

www.dacoromanica.ro

Ζημάρκου.
Κηριπάρων.
Κασιβόνων.
Τὸ Οὔκου.
Ἀντωῖνου.
Γεσιλαφοσσᾶτον.
Χεροῖνον.
Προβλίνου.
Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. P 92
Βουρδέπτω.
Ῥακούλη.
Τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ.
Τζιταετοῦς.
Βηλαστύρας.
Γετρίνας.
Βρέδας.
Βῆρος.
Θωκύωδις.
Βία.
Ἀναγογκλί.
Σούρας.
Αὐθιπάρου.
Δορδᾶς.
Σαρμαθῶν.
Κλεισοῦρα.
Ὑλασιάναι.
Θρασαρίχου.
Βαῖκα.
Χρύσανθος.
Μαρκέρωτα.
Ζδεβρήν.
Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου.
Ἄσγαρζος.
Βουρτούδγιζ.
Ταυρόκωμον.
Νίκη.
Καβοτούμβα.
Δελξας.
Γητριστάους.
Δέβρη. [Γητριστάοις].
Προβίνου.
Κάρβερος.
Τησιμόντη.
Ἀσγίζους.
Δαλάταρβα.
Θεοδωρούπολις.
Τζυειδών.
Τζονπολέγων.
Βασίβουνον.
Ἀγχίαλος.
Μαρκιανόν.
Κυρίδανα.
Βεκοῦλι.
Τὰ Θρᾳκῶν λειπόμενα.
Παρά τε τὸν Εὔξεινον πόντον καὶ ποταμὸν Ἴστρον, κἀν τῇ μεσογείᾳ, οὕτως.

Μυσίας παρὰ μὲν ποταμὸν Ἴστρον·

Ἐρκούλεντε.
Σκατρῖνα.
Ἀππίαρα.
Ἑξεντάπριστα.

www.dacoromanica.ro

Δεονίανα.
Λιμώ.
Ὀδυσσός.
Βίδιγις.
Ἀρῖνα.
Νικόπολις.
Ζικίδεβα.
Σπίβυρος.
Πόλις Κάστελλον.
Κιστίδιζος.
Βαστέρνας.
Μέταλλος.
Βηρίπαρα.
Σπαθιζός.
Μαρκέρωτα.
Βόδας.
Ζισνούδεβα.
Τουρούλης.
Ἰουστινιανούπολις.
Θερμά.
Γεμελλομοῦντες.
Ἀσίλβα.
Κούσκαυρι.
Κούσκουλι.
Φοσσᾶτον.
Βισδίνα.
Μαρκιανούπολις.
Σκυθιάς.
Γραψώ.
Νονώ.
Τροσμής.
Νεαϊοδουνώ.
Ῥεσιδίνα.
Κωνσταντιανά.
Καλλάτις.
Βασσίδινα.
Βελεδίνα.
Ἄβριττος.
Ῥουβοῦστα.
Δινισκάρτα.
Μοντερεγῖνε.
Βέκις.
Ἀλτῖνα.
Μανροβάλλε.
Τίγρα.
Σκεδεβά.
Νόβας.

Ἐν δὲ τῇ μεσογείᾳ

Κοπούστορος.
Βιργινασώ.
Τιλλιτώ.
Ἀγκυριανά.
Μουριδεβά.
Ἴτζης.
Καστελλόνοβο.
Παδισάρα.
Βισμαφά.
Βαλεντινιάνα.
Ζάλδαπα.
Ἀξίοπα.
Καρσώ.
Γρατίανα.
Πρέϊδις.

www.dacoromanica.ro

Ἀργαμώ.
Παυλίμανδρα.
Τζάσκλις.
Πούλχρα Θεοδώρα.
Τόμις.

Κρέας.
Κατασσοῦ.
Νίσκονις.
Νοβεϊουστινιανά.
Πρεσιδίω.
Ἐργαμία.

Celelalte cărţi din opera lui Procopius *De aedificiis*, nereproduse de noi şi netraduse, se ocupă de construcţiile clădite de împăratul Justinian în Constantinopol, în Asia şi în Africa.

www.dacoromanica.ro

PROCOPIUS

CONSTRUCȚIILE ÎMPĂRATULUI JUSTINIAN

CARTEA III

CAP. 7

Acestea au fost construcțiile pe cari le-a făcut împăratul Justinian la Tzani [1]). Dincolo de aceștia, pe țărmul pontului Euxin se găsește cetatea Trapezus [2]); aici, din cauza lipsei de apă, împăratul Iustinian a construit un apeduct pe care l-a numit după numele mucenicului Eugeniu și a scăpat astfel pe locuitori de suferința lor. Tot aci, precum și în Amasea, a reînoit mai multe temple ruinate din pricina vechimii lor. Dincolo de munții Trapezuntinilor este o localitate ce se chiamă Rhizaeum pe care a renovat-o și a întărit-o cu niște întăriturî mai presus de orice laudă. Căci dintre cetățile din vecinătatea Persiei, nici una n'a fost clădită mai presus decât aceasta, atât ca mărime cât și ca siguranță.

In Lazica [3]) a zidit o fortăreață numită Losorium și în aceeași regiune a întărit defileul pe care îl numim Clisura, pentru ca dușmanii, dacă ar năvăli în Lazica, să aibă drumul închis. Și la Lazi a renovat și biserica creștinilor, care fiind veche era în stare de ruină. Și tot la Lazi a clădit și o cetate Petra, demnă de admirat, pe care însă Lazii în nesocotința lor au dat-o Perșilor, când Chosroe a venit aci cu o mare

---

1) Tzani, altă dată Sani, locuitori la sudul mării Negre. Regiunea lor se numea Tzanica.

2) Trapezus, astăzi Trapizunda.

3) Lazica este o regiune ocupată de Lazi în extremul cot al mării Negre.

www.dacoromanica.ro

armată. După ce însă Romanii au ieşit biruitori din războiul împotriva Perşilor, omorînd pe unii şi făcând prizonieri pe alţii, au distrus cetatea până la pământ, pentru ca nu cumva, întorcându-se din nou duşmanii, să mai aibă putinţa să ne facă rău, cum am arătat toate acestea lămurit în cartea noastră despre războaie [1]), unde am amintit şi aceea că, pe continentul din faţa Lazicei, pe unde este drumul spre lacul Maeotis, Romanii au dărâmat două fortăreţe şi anume Sevastopol şi Pityuns, fiindcă auziseră că s'ar strădui Chosroe să trimeată acolo o armată spre a ocupa aceste fortăreţe [2]). Acuma însă împăratul Justinian, Sevastopolul care mai înainte nu era decât un castru, l-a reînoit în întregime şi prin ziduri împrejmuitoare şi prin alte întărituri l-a făcut o cetate inexpugnabilă, împodobindu-o cu temple şi cu alte clădiri şi, atât ca frumuseţe cât şi ca mărime, l-a făcut una dintre cele mai admirabile cetăţi.

Apoi, fiindcă a aflat că zidurile cetăţilor Bosfor şi Cherson [3]) — cari cetăţi sunt situate pe ţărmul maritim dincolo de lacul Maeotis, şi dincolo de Tauri şi de Tauro-sciţi, dela marginea împărăţiei romane — sunt ruinate cu totul, le-a făcut frumoase şi puternice. Aci a ridicat şi castelele numite Alusti şi Gorzubita. In special a întărit cetatea Bosforul care barbarizată de mult şi căzută în stăpânirea Hunilor, a adus-o subt stăpânirea romană. In aceste părţi există o regiune, situată lângă mare, cu numele de Dory [4]), pe care din vechime o locuesc Goţii cari n'au urmat pe Theodoric, când acesta a plecat în Italia, ci au rămas pe loc, de buna lor voie, ca federaţi ai Romanilor până în ziua de astăzi, luând parte şi ei la războaie ori de câte ori ar fi voit împăratul. Ei sunt socotiţi la peste trei mii şi sunt foarte buni ostaşi, pricepuţi lucrători de pământ şi mai ospitalieri decât toţi oamenii. Acest ţinut Dory este într'o poziţie ridicată, cu toate acestea nu este nici sterp nici neroditor, ci este mănos şi producător de fructe.

---

1) E vorba despre războaele Romanilor cu Perşii, II, 15, 17, 29 şi cu Goţii, IV, 11 şi passim.

2) *De Bel. Pers.* II, 29. *De Bel. Got.*, IV, 4.

3) E vorba de Bosforul tauric, nu de cel tracic, şi de Cherson dela gura Niprului.

4) După Isambert *Anecdota*, Dory ar fi o localitate în sudul Basarabiei şi al Moldovei.

www.dacoromanica.ro

In această regiune împăratul n'a zidit nicăirea nici o cetate şi nici o fortăreaţă; oamenii de aici nu caută să se închidă între ziduri, ci le place să locuiască întotdeauna la câmp. Şi fiindcă se părea că s'ar putea pătrunde uşor la ei şi-au întărit intrările prin nişte ziduri lungi [1]), punând astfel pe Goţi în siguranţă de invaziile duşmanilor. Acestea până aci.

Cetatea numită Anchialos este locuită de Traci; este o cetate lângă pontul Euxin, despre care vom vorbi, când vom descrie ţinutul Traciei. Dar, de oarece a venit vorba despre cele ce împăratul nostru a construit pe ţărmul pontului Euxin, nu este nelalocul său să arăt aci ceeace el a zidit la Anchialos. Aci ţâşnesc nişte izvoare de apă caldă, cari servesc ca băi pentru locuitori. Acest loc împăraţii ce au domnit mai înainte, din neglijenţă, l-au lăsat din vechime neîntărit, deşi în vecinătate erau atâtea popoare barbare. Cei ce îşi aveau corpurile bolnave se tratau aci, dar nu-şi aduceau uşurare în boala lor fără primejdie. Impăratul Justinian a înconjurat locul cu un zid, unindu-le vindecarea cu siguranţa. Acestea sunt întăriturile pe cari împăratul Justinian le-a ridicat în Armenia, în Tzanica şi în jurul pontului Euxin. De acum trebuie să mergem să descriem construcţiile pe cari el le-a făcut în restul Europei.

CARTEA IV.

Cap. I

Socotesc că este o mare şi grea primejdie pentru cel ce caută să treacă peste întinsul unei mari pe o corabie nepregătită cu cele necesare. Tot astfel este să descrii, fiind lipsit de talent, construcţiunile făcute de împăratul Justinian. Căci acest împărat, ca în tot ce a întreprins, deasemenea şi aceste construcţii ce a adus la îndeplinire, le-a făcut nu cu o mai mică mărime sufletească. In ce priveşte Europa el, căutând să egaleze lucrurile cu necesităţile, a făcut opere în descrierea cărora scrisul meu nu poate să fie la înălţime. Căci a făcut astfel de lucrări cari să fie vrednice de vecinătatea marelui fluviu Istru şi potrivite cu nevoile reclamate de barbarii stabiliţi în acele părţi. In adevăr, în acea vecinătate

1) Pare a fi vorba de apărare prin *limes*, iar nu prin burguri.

www.dacoromanica.ro

locuesc popoare numite hunice şi gotice şi de acolo ne ameninţă cu războiu popoarele taurice şi scitice şi Slavii şi alţii, fie Sauromaţi ce locuesc în care, fie Metanaşti [1]), numiţi astfel de istoricii din vechime, şi alte neamuri de oameni sălbatici cari se întâmplă să se găsească pe aci, ori ca nomazi, umblând după păşuni, ori ca stabili. Impăratul Justinian căutând cu tot dinadinsul să li se împotrivească acestor popoare ce erau în necontenite lupte şi nefăcând lucrul de mântuială, a fost nevoit să ridice de jur-împrejur nenumărate întărituri, să facă clădiri solide pentru garnizoane de soldaţi şi alte lucrări cari să fie zăgaz pentru duşmanii neîmblânziţi şi sălbatici. Căci duşmanii îşi luară drept normă să poarte războiu fără de nici un motiv, să nu-l declare în urma vreunei ambasade, nici să-l sfârşească prin vr'un tratat ori să-l întrerupă prin vr'un armistiţiu, ci îl începeau fără să-l declare şi-l sfârşeau numai prin arme. Dar, vom merge mai departe cu istorisirea, căci odată lucrul început se cade să-l ducem până la sfârşit şi să nu-l lăsăm neisprăvit, dând înapoi, fiindcă altfel aş fi vinovat de a nu vorbi despre ceea ce împăratul nostru nu pregetă să facă cu fapta. Având deci de gând să enumăr construcţiunile împăratului din Europa, se cade să spun mai înainte câte ceva despre această ţară.

Din marea Adriatică o parte a apelor udă în dreapta uscatul şi formează despărţindu-se de restul mării, sinul Ionic, separând astfel pământul că în dreapta scaldă pe Epiroţi şi alte popoare, iar în stânga pe Calabrii şi strâmtându-se foarte mult, înconjoară aproape tot uscatul. Deasupra însă, fluviul Istru, curgând din partea contrară, dă Europei forma unei insule. Aci împăratul nostru a construit foarte multe edificii de cea mai mare însemnătate. Căci, întărind bine toată Europa a făcut-o inaccesibilă pentru duşmanii ce locuesc dincolo de Istru.

Eu însă trebuie să încep cu patria împăratului; el având în toate întâietatea, trebuie ca începutul descrierii mele să pornească dela el. Căci această patrie într'o singură privinţă se poate făli, se poate lăuda şi glorifica: în aceea de a fi dat Romanilor un astfel de împărat, ale cărui fapte întrec orice putinţă de a le povesti şi descrie.

La Dardanii din Europa, cari locuesc dincolo de munţii

1) *Metanaşti*, migranţi sau nomazi.

www.dacoromanica.ro

Epidamnilor în vecinătatea castrului ce se chiamă Bederiana, era o localitate numită Tauresium [1]), unde a văzut lumina zilei împăratul Justinian, restauratorul lumii întregi. Locul acesta, într'un spaţiu restrâns, l-a zidit în formă de pătrat şi ridicând în fiecare colţ câte un turn, a făcut să se numească Tetrapyrgia [2]). Lângă acel loc a zidit o foarte vestită cetate, pe care a numit-o Iustiniana *prima,* cu un cuvânt latin, ce însemnează întâia, ca răsplată pentru hrana celei ce l-a hrănit [3]); deşi s'ar cădea ca toţi Romanii să-şi impună unii altora aceeaşi îndatorire, fiindcă regiunea aceasta a dat naştere mântuitorului comun al tuturora. Aci a construit şi un apeduct pentru apa ce curge acum în oraş cu prisosinţă şi fără încetare; şi altele multe a mai clădit cari sunt demne de amintit şi cari fac cinste fundatorului cetăţii. Nu este uşor să enumere cineva sanctuarele închinate lui Dumnezeu, să descrie cu condeiul palatele magistraţilor, mărimea porticilor, frumuseţea pieţelor, străzile, băile, pieţele. Într'un cuvânt este o cetate mare şi populată şi în altele fericită şi metropolă, cu drept cuvânt, a întregei provincii: până la atâta însemnătate a ajuns ea. Pe lângă aceea, Justiniana prima este şi reşedinţa archiepiscopatului Iliriei [4]), toate celelalte cetăţi cedându-i întâietatea, ca fiind mai mare; ea serveşte ca o dovadă pentru gloria împăratului. Şi astfel ea este vestită pentru naşterea împăratului, iar împăratul se făleşte de a fi fundat această cetate. Atât despre aceasta. Căci îmi este peste putinţă să descriu toate cu deamănuntul şi apoi se cuvine ca întreaga mea descriere să fie mai prejos decât cetatea vrednică de împărat.

Apoi a renovat fortăreaţa Bediriana şi a întărit-o cu mult mai bine. Exista în Dardania o cetate veche, numită

---

1) Identificarea localităţilor Tauresium şi Bederiana este greu de făcut. Unii cred că Tauresium şi Bederiana ar fi la Precoplje, la apus de Niş, alţii că ar fi la Ochrida şi în fine, după alţii, la Scupi, Usküb, pe valea Vardarului, unde se află astăzi satele *Taor* şi în apropiere *Bader.* Asemănarea numelor fiind izbitoare, cei mai mulţi cred că se poate identifica Tauresium şi Bederiana cu localitatea Scupi. Vezi discuţia aceasta la Litzica, *Contribuţiuni la Topografia Balcanică în evul mediu,* pag. 22 sq. Cf. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren,* p. 79.

2) Tetrapyrgia, Quadriturrita, cele patru turnuri.

3) Ca răsplată pentru naşterea sa.

4) Vezi *Introducerea,* pag. 14.

www.dacoromanica.ro

Ulpiana [1]), ale cărei ziduri erau aşa de ruinate că nu mai erau de nici un folos; dărâmându-i cea mai mare parte din ziduri, a refăcut-o din nou, împodobind-o cu multe podoabe şi punând-o în stare de înflorire şi a numit-o Justiniana *secunda*, căci secunda pe latineşte însemnează a doua. Nu departe de aci a zidit o altă cetate ce n'a existat mai înainte şi pe care a numit-o după numele unchiului său Iustinupolis [2]). Şi aflând că zidurile Serdicei [3]), Naisopolului [4]), Germaei [5]) şi Pautaliei [6]) sunt ruinate de vremuri, le-a restaurat, punându-le cu totul în siguranţă din partea duşmanilor. Şi între ele a zidit alte trei cetăţi mai mici Cratiscara [7]), Cuvimedava [8]) şi Rumisiana [9]). Şi aceste cetăţi le-a ridicat din temelie. Şi voind să facă din fluviul Istru un puternic bulevard de apărare pentru aceste cetăţi şi pentru întreaga Europă, a împânzit malul fluviului cu dese întăriturí, după cum vom arăta-o puţin mai jos şi a aşezat pe mal peste tot locul garnizoane militare cari să împiedice trecerea barbarilor din vecinătate. Dar, deşi a făcut toate acestea, totuş, fiindcă n'avea toată încrederea şi nădejdea pusă în oameni, socotind în sine că, dacă cumva duşmanii ar trece în vr'un mod oarecare peste fluviu şi ar da peste locuitorii din câmp cu totul neapăraţi, i-ar duce pe toţi cei găsiţi în slavie, luându-le toate averile, n'a crezut că e de ajuns să facă stăpâni peste fortificaţii numai pe locuitorii de lângă fluviu, ci le-a dat şi lor o proprie siguranţă, ridicând întăriturí în interiorul ţării, aşa ca fiecare ţinut să-şi aibă fortăreaţa sa sau să fie în vecinătatea unui loc întărit, atât aici, cât şi în Epirul cel Nou şi în cel Vechiu,

---

1) Ulpiana este o cetate cunoscută după monumentele epigrafice ce s'au găsit şi cari ne vorbesc despre această cetate. Astăzi localitatea se numeşte Lepljan.

2) Iustinupolis era în apropiere de Ulpiana, probabil tot în Câmpul Mierlei.

3) Serdica-Sofia, oraşul fundat de Traian, apoi Capitala Daciei mediterranee.

4) Naisopolis—Niş.

5) Germaea, — Germania, locul de naştere al lui Belizarie — azi Banja.

6) Peutalia — Pavtalia — Küstendil.

7) Crasticara (Scretisca) — Tatarcik

8) Cuimedava — Cumudeva — lângă Pirot.

9) Rumisiana — Remesiana, reşedinţă de episcopie — Bela Palanca spre apus de Niş.

www.dacoromanica.ro

unde a făcut cetatea Justinianupolis, numită mai înainte Adrianopolis [1]).

A renovat de asemenea Nicopolis [2]) și Photica [3]) și așa numita Phoenice [4]). Aceste două din urmă orașe sunt situate într'un teritoriu jos și sunt înconjurate de niște bălți pline de apă. De aceea, împăratul Justinian, socotind că nu este posibil să ridice pentru ele ziduri cari să poată sta pe temelii solide, le-a lăsat în forma veche, dar a clădit fortificații în apropierea lor pe un deal ridicat și cu laturi prăpăstioase. Se mai găsia aci și o cetate veche, fiind plină de apă, numită după natura locului, căci din vechime purta numele de Euria [5]). Nu departe de această Euria se găsește un lac, și în mijlocul lui se află o insulă în care se înalță o colină. Lacul însă lasă atâta cât să permită o intrare în insulă pe o porțiune de pământ. Aci împăratul transportând locuitori din Euria, a zidit o cetate cu ziduri foarte puternice.

CAP. 2

După Epirul întreg, cel ce parcurge Aetolia și Acarnania, are în față sinul Crisaeus, Istmul, adecă Corintul și restul Greciei. Aci s'a arătat mai mult decât ori unde simțul de prevedere al împăratului. E de mirare mai ales cu câte fortificații n'a întărit el imperiul roman [6]). Căci s'a gândit la toate și nu mai puțin la intrarea Thermopylelor. Mai întâi, a ridicat aci zidurile la o mare înălțime. De aceea, munții ce se înalță aci, nefiind întăriți, erau ușor de cucerit pentru cine ar fi încercat, cu toate că păreau inexpugnabili. Crestele munților le-a îndoit pe toate cu turnuri, apoi castrul care din vechime fusese ridicat aci de oameni de mântuială l-a refăcut. Îi s'a dat o înălțime destul de mare și îi s'a adaus câte o îndoită crenelă de ziduri. Pe lângă aceasta, locul fiind cu totul lipsit de apă, s'a construit un rezervoriu de apă de

1) Justinianopolis odinioară Adrianopolis, cetate în Epir, lângă râul Drinos.

2) Nicopolis — Actia Nicopolis, capitala Epirului azi Paleopreveza.

3) Photica — Aidonat, azi Limboni.

4) Phoenice — azi satul Phoenice, la sud de Santi Quaranta.

5) Euria, din εὐρέω, cu cursul ușor, azi Ianina.

6) Să se observe că pentru Procopiu imperiul este roman, iar nu bizantin.

www.dacoromanica.ro

ploaie. Apoi mai multe poteci, fiind nepăzite şi neîntărite înainte vreme, le-a refăcut cu conştiinciozitate. Cu drept cuvânt, s'ar putea cineva mira, cum de regele Perşilor, pierzând aci multă vreme, n'a găsit decât o singură potecă strâmtă şi aceasta numai după ce a dat de un trădător, câtă vreme existau acolo mai multe drumuri neîntărite şi bune pentru un car. Iar marea, udând cu valurile sale poalele muntelui, face ca în cea mai mare parte să fie aci drumurile de neumblat, ele fiind pe aicea pline de crăpături şi nepracticabile din pricina torenţilor; de aceea, oamenii de odinioară au socotit că este imposibil de a întări cu ziduri cele ce sunt despărţite dela natură. Apoi, în faţa unei lucrări din cele mai grele, amânară mereu, lăsând în seama sorţii apărarea locului şi aruncând nădejdea salvării lor în aceea că nici barbarii nu cunosc drumul. Oamenii în adevăr fug întotdeauna de munca ce li se pare lor grea, socotind că ea nici pentru alţii nu este uşoară. De aceea, nimeni să nu mai încerce să întunece de aci înainte lauda împăratului Justinian, fiindcă, dintre toţi oamenii câţi au existat vr'odată, el singur i-a întrecut pe toţi în înţelepciune şi în energie, el căruia nu i-a fost greu nici chiar marea din vecinătatea munţilor pe cari îi udă, curgând în jurul lor, să o fixeze din temelii, în mijlocul valurilor şi a nisipului celui ud şi să armonizeze elementele ce dela natură par contrarii, supunându-le technicei oamenilor şi făcându-le să cedeze forţii. Acest împărat, nu numai că a unit unele cu altele, pădurile cu poenele, nu numai că a împăcat munţii cu marea, nu numai că a înconjurat toată Grecia cu întărituri, nu numai că n'a încetat dragostea sa pentru supuşi, dar a clădit chiar şi înlăuntrul zidurilor mai multe fortificaţii, îngrijindu-se astfel de soarta oamenilor pentru cari nimica nu este sigur, nimica de nebiruit: aşa că, dacă cumva s'ar întâmpla ca duşmanii să pună mâna cu timpul şi pe aceste ziduri prin vr'un mijloc oarecare, paznicii să se refugieze în fortăreţe. Şi a făcut peste tot, în locuri adăpostite, hambare şi rezervorii de apă şi a orînduit aci ca la două mii de soldaţi staţionari, ceea ce nici odată mai înainte n'a făcut-o vr'un împărat. Dar, uneori, chiar şi în timpul nostru, zidurile acestea au rămas cu totul fără de apărători. Când însă locuitorii dela ţară vedeau pe duşmani, îşi schimbau îndată felul de vieaţă şi se prefăceau uşor în soldaţi de ocazie şi făceau, rând pe rând, aci de pază. Dar, din cauza lipsei lor de expe-

www.dacoromanica.ro

rienţă, erau cuceriţi uşor de duşmani şi împreună cu ei şi Elada. Această lipsă de prevedere a fost de multe ori cauza că ţara a rămas deschisă pentru barbari.

Astfel împăratul Justinian a făcut întărituri puternice la Thermopile. Şi toate cetăţile ce se găsesc în mare număr în această regiune, dincolo de Thermopile, le-a întărit cu mare grije prin ziduri puternice. Intre acestea au fost Saccus, Hypata, Coracii, Unnum, Baleae şi Leontarium. Iată ce a făcut la Heraclea [1]). Pentru cel ce vine din Iliria în Elada îi iese în cale doi munţi cari multă vreme merg împreună foarte aproape, formând în defileul lor o potecă ce se numeşte Clisura. La mijloc se găseşte un izvor; în timp de vară curge din munte o apă bună de băut şi curată care creşte şi, în cursul ei, se preface într'un pârâiaş. Când plouă se ridică aci un torent mărit de ploi şi înalt peste măsură, grozav de năbădăios, strângând apele din văgăunile munţilor. Pe aci se deschide pentru barbari o intrare fără greutate spre Thermopile şi prin aceasta spre întreaga Grecie. In acest loc, defileul era din vechime întărit din ambele părţi, aci de cetatea Heraclea, de care am amintit mai sus, dincolo de aşa numita Myropolis, despărţită printr'un spaţiu îngust. Zidurile amândurora fiind de multă vreme ruinate, împăratul Justinian le-a restaurat, închizând defileul printr'un zid puternic şi prin aceasta, unind amândoi munţii, a închis drumul barbarilor, dar a silit torentul de apă să stagneze înlăuntrul zidurilor şi apoi trecând peste acestea să se reverse, unde s'ar fi întâmplat.

Iar cetăţile din întreaga Eladă, câte sunt ele dincoace de zidurile Thermopilelor, le-a pus în siguranţă, renovând toate fortificaţiile lor. Căci se ruinaseră de multa vreme, la Corint întâmplându-se puternice cutremure de pământ, iar la Atena şi Platea şi în restul Beoţiei, căzând din cauza timpului îndelungat, nimenea nemai îngrijindu-se de ele. Şi n'a lăsat nimic neîntărit şi nepăzit, căci, gândindu-se la supuşii săi, i-a venit în minte că dacă barbarii ar scobori din întâmplare în ţinuturile din jurul Thermopilelor, după ce ar simţi în urmă că n'ar fi de nici un folos de a fi trecut peste acea întăritură, restul Eladei fiind peste tot întărit cu ziduri puternice, li-ar pieri îndată curajul, ştiind că trebuie să asedieze fiecare ce-

1) Heraclea Trachinia din Lamia. Celelalte localităţi sunt greu de identificat.

www.dacoromanica.ro

tate în parte. Căci când nădejdia este amânată nu se apucă cineva de o muncă grea și nici nu-l împinge pe cineva spre un câștig amânat, ci sacrifică foloasele viitoare unei prezente neactivități.

După ce a făcut toate acestea împăratul Justinian, aflând că toate cetățile din Peloponez sunt lipsite de ziduri de apărare, și înțelegând că are să treacă încă multă vreme, pentru ca să poată să îngrijească de fiecare în parte, a întărit istmul cu un zid puternic, căci cel pe care îl avea era de mult căzut în ruină. Aci a așezat castre și garnizoane. In chipul acesta a făcut ca întreg Peloponezul să nu fie accesibil pentru dușmani, chiar dacă ar fi înfrânt fortificațiile dela Thermopile. Dar acestea ajung până aci.

CAP. 3

In Thessalia era o cetate, cu numele Diocletianopolis [1]) ce fusese fericită odinioară, dar, cu trecerea timpului, din cauza invaziunilor barbarilor, dărâmată și de mult pustie de locuitori. Intâmplarea face ca să fie vecină cu ea un lac, ce se chiamă Castoria. In mijlocul lacului este o insulă înconjurată de apă; o singură intrare are într'un loc îngust, nu mai lat de 15 picioare. In insulă se ridică un munte foarte înalt, jumătate udat de apa lacului, iar restul fiind înlăuntrul insulei. De aceea, acest împărat, părăsind localitatea Diocleţianopolis care avea un acces ușor și care a suferit cu mult înainte cele ce am spus, a zidit în insulă o cetate foarte puternică și i-a dat, cum se și cădea, numele său. Și de așișderea, renovând zidurile înconjurătoare ale cetăților Echinoeus, ale Thebei, ale Pharsalului și ale tuturor celorlalte cetăți din Thessalia, între cari este Demetrias și așa numita Metropolis și Gomphi și Tricattus [2]), căzute în ruină din cauza timpului îndelungat, le-a pus în stare de siguranță, fiind ele ușor de cucerit, dacă cineva le-ar fi atacat.

Dar, deoarece am ajuns în Thessalia, hait să mergem cu descrierea la muntele Pelion și la fluviul Peneu. Din muntele Pelion izvorăște cu un curs liniștit Peneul pe care îl împodobește cetatea pe lângă care curge, Larissa, unde este

1) Oraș lângă lacul Castoria, azi Castoria.

2) Vezi identificarea lor la Litzica, *op. cit.*, p. 30.

www.dacoromanica.ro

Phthia ce acum nu mai există; aceasta a fost distrusă din cauza timpului îndelungat. Fluviul acesta curge foarte lin până în mare. Ţinutul de aci este producător în tot felul de fructe şi bogat în apă potabilă, de care locuitorii totdeauna îngroziţi nu puteau să se bucure, fiind mereu în aşteptarea sosirii asupra lor a barbarilor, fiindcă nicăirea nu era în ţară o întăritură, unde să se refugieze spre a se salva. In adevăr, Larissa şi Caesarea, întăriturile lor fiind cu totul distruse, se vedeau lipsite de apărare. Impăratul Justinian, făcând o fabrică de materiale, a adus prin puternice ziduri fericirea regiunii. Nu departe de aci, se găsesc nişte munţi prăpăstioşi îmbrăcaţi în copaci înalţi până la cer. Munţii aceştia sunt locuinţele Centaurilor. In această ţară, după spusa miturilor de odinioară, s'a petrecut lupta între neamul Centaurilor cu Lapiţii, povestindu-ni-se că ar fi existat odinioară un neam de oameni monstruos şi de două naturi [1]). Timpul de odinioară ne-a păstrat oarecari urme în numirea cetăţii ce se găseşte în aceşti munţi. Căci ţinutul de aci se numeşte până în ziua de astăzi Centauropolis; zidurile acestei cetăţi fiind ruinate, împăratul Justinian le-a restaurat şi le-a întărit, împreună cu cele ale fortăreţii Eurymene ce se găsea aci, deasemenea ruinată. Şi alte multe castre a renovat împăratul acesta în Thessalia; numele lor le vom transcrie ceva mai târziu în lista noastră, împreună cu cele clădite în Macedonia.

Iar acum, pentru ca să nu rămână nimica din Elada neenumerat, să trecem la insula Euboea, care este foarte aproape de Athena şi de Marathon; căci această insulă Euboea se găseşte lângă Grecia, în mare. Ea pare a fi fost cândva despărţită, înainte fiind una cu continentul, separată în urmă, printr'un sân de mare. Căci aci o limbă de apă, lângă cetatea Chalcis, desparte uscatul şi din ambele părţi se strâmtează ţărmii cei prăpăstioşi şi se reduc la lăţimea unui râu. Limba aceasta de mare se numeşte Euripus. Aceasta este situaţia Euboeei. Legătura peste apă o face o singură punte. Punând-o, de câte ori voesc, localnicii par a fi continentali şi trec cu piciorul pe ţărmul din faţă şi iarăş apoi, ridicând-o, merg cu barca şi devin iarăş insulari. Şi astfel, prin aruncarea unei singure bârne şi prin înlăturarea ei, sunt când pedeştri când

1) Centaurii erau oameni cu trupul de cal. Vezi amănunte în *Mitol. gr. rom.*, II, p. 48.

www.dacoromanica.ro

plutaşi. Insula închisă înăuntru o numesc Pallene [1])... Vechii locuitori i-au închis intrarea cu un zid şi, unind marea de ambele părţi, au clădit aci o cetate pe care oamenii de odinioară au numit-o Potidea, cei de astăzi Casandria. Tot ce fusese în acest loc din vechime construit, timpul a măcinat, aşa că Hunii nu mult înainte, atacând această regiune au cucerit cetatea fără teamă, ca şi când n'ar fi avut nimic de făcut, şi fără piedică, deşi de când e lumea ei nici odată n'au căutat să asedieze oraşe [2]). De aceea, împăratul Justinian a găsit prilejul să-şi arate şi virtutea şi mărinimia, căci, punând prevederea în faţa nenorocirilor, prin dărnicia sa, le-a dat suferinţelor o soartă mai bună. Iar cetatea Pallene, protectoarea întregei regiuni, şi intrările ei le-a făcut de nebiruit şi de necucerit, pentru cei ce ar mai fi voit să le atace. Acestea a căutat el să le înfăptuiască în Macedonia.

Nu departe de Thessalonic curge râul numit Rhechius. Acesta, curgând printr'o câmpie roditoare şi lipsită de piatră, îşi descară apele în marea învecinată. Cursul fluviului este lin, apa liniştită şi bună de băut. Câmpia este într'o regiune joasă, locul băltos este bogat în păşuni. Acestea fac în adevăr ţara fericită; dar, tocmai de aceea foarte râvnită de barbari, neavând în cele 40 de miliare nici castre şi nici un fel de fortificaţii. De aceea, împăratul a zidit, la revărsarea râului Rhechius şi la ţărmul mării, un castel foarte întărit, o clădire nouă pe care a numit-o Artemisium.

CAP. 4.

Se cuvine acum să vorbesc şi despre celelalte construcţii ce le-a făcut în această parte a Europei. Şi dacă aş face, înaintea altor oameni cari ar locui departe de aci şi cari s'ar găsi într'a altă ţară, enumerarea fortificaţiilor ce le-a ridicat împăratul Justinian, istorisirea mea, fiind fără de martori, ştiu bine că ar părea a fi fantastică şi cu totul de necrezut, din cauza numărului celui mare de lucrări săvârşite. Acuma însă acestea se pot vedea cu ochii şi foarte mulţi oameni

1) Textul aci prezintă o lacună. Se continuă cu descrierea construcţiilor din Macedonia.

2) Aci pare că se ascunde subt numele Hunilor, numele Goţilor, fiindcă despre aceştia ştim, din alte izvoare, că evitau asediul oraşelor.

www.dacoromanica.ro

localnici trăesc aci, împreună cu noi. Deci hait, bazându-ne pe adevărul garantat, să enumerăm fără întârziere întăriturile pe cari le-a făcut împăratul Justinian în provinciile numite, fie că a restaurat pe cele ruinate, fie că pe altele le-a ridicat din nou. Şi nu va fi nepotrivit să le arăt pe toate într'o listă, pentru ca mulţimea de numiri să nu producă, prin amestecul lor, o prea mare confuzie.

Iată deci castelele cele noui făcute de împărat în Noul Epir :

Vulpiansus
Episterba
Sceminites
Aona-Avelona
Stephaniacum-Stefana [1])
Argos [2])
Aliula [3])
Dyrrachin [4])
Sanctus Sabinus
Gemenus
Bacuste
Alistrus
Patapa
Epidunta
Bacusta
Martis
Irene
Speretion
Aoion
Streden
Gynaecomites
Labellus
Epileon
Piscinae
Deuphracus
Dolebin
Hedonia
Titiana
Cithinas
Ulibula [5])
Brebate
Thesaurus.

Renovate:
Sancti Stephani
Cethreon
Apis
Peleum
Come
Pacoue
Scydreon polis
Antipagrae
Tithyra
Brebeta
Bupos
Endynia
Dionysos
Ptohiu
Tyrcanus
Capaza
Pupsalus
Gabraeon
Dionoia
Clementiana
Illyrin
Cilicae
Argyas
Therma
Amanteia
Paretion

1) Stephani fanum.
2) Lângă Castoria.
3) Aliula-Olivula.
4) Dyrrachium-Durazzo.
5) Pare a fi un dublet.

www.dacoromanica.ro

In vechiul Epir castele noui:

Parmus
Ulbus
Cionin
Marciana
Algus
Cimenus
Xeropotamus
Europa
Chimaerae
Helega
Homonoia
Adanon

Renovate:
Murciara
Castina
Genysius
Percus
Marmarata
Listria
Petroniana
Carmina
Sancti Sabini
Şi în castrul Come cisterna
Martius
Pezium
Onalus
Şi în câmpia dela Justianopol şi a Fhoticei două castele ale sfântului Donatus:
Symphygiun
Pronathidum
Hedones
Castellus
Bulibas
Palyrus
Posidon
Trana
Colophonia

In Macedonia:

Candida
Colobona
Basilica Amyntae
Melichiza
Pascas
Aulon
Bolbus
Brigizes
Optas
Plevrum
Caminus
Therma
Bogas
Neapolis
Calarnus
Museium
Acremba
Adrianium
Edana
Siclae
Nymphium
Metizus
Argicianum
Bazinus
Cassapas
Parthion
Gentianum
Priniana
Thesteum
Cyrrhi
Gurasson
Limnederium
Burbooden
Cumarciana
Babas
Cryniana
Pelecum
Lages
Crataeą
Fasciae
Placidiana
Hygea
Limnaae
Optium
Haradrus
Cassopes

Castele renovate în Thessalia:

Alcon
Lossonus
Gerontice
Perbyla

www.dacoromanica.ro

Cercinei
Scidreus
Fracellan

Castele nuoi în Dardania:

Laberium
Castimum
Rabestum
Castellium
Acrenza
Terias
Drullus
Victoriae

Renovate:

Cesiana
Tezule
Usiana
Besiana
Mascas
Liste
Celleriana
Zysbaes
Genzana
Petrizen
Eutychiana
Mulato
Belas
Cattarus
Cattarecus
Pentza
Cattafeterus
Dabanus
Cuvinus
Germatza
Victoriana
Azeta
Durbuliana
Suricum
Cusines
Tuttiana
Vallesiana
Vella
Catrelates
Casyella
Maniana
Priscupera
Miletes
Dardapara
Cesuna
Veriniana
Lasbarus
Castellovretara
Edetzio
Dinium
Cecola
Emastus
Castelona
Capomalva
Seretus
Ptocheium
Cuino
Berzana
Besaiana
Arsa
Blezo
Labutza
Quinti
Bermezion
Catrasema
Rotun
Cobenciles
Marcelliana
Primoniana
Pamilinus
Aria

In teritoriul cetății Sardica:

Scupium
Stenes
Marcipetra
Briparum
Romaniana
Struas
Protiana
Maccuniana
Scopentzana

In ținutul Cabetzan, nou Valvae, renovate:

Byrsia
Stamazo
Clesbestina

www.dacoromanica.ro

Duiana
Turicla
Medeca
Peplavius
Cunae
Bineus
Trisciana
Parnusta
Tzimes
Bidzo
Stenecorta
Danedeva
Ardeia

...Noui:

Bugarama
Betzas
Bregedava
Borbrega
Turus

Renovate :

Salebries
Arcunes
Duries
Buteries
Barbaries
Arvatias
Cutzusura
Etaeries
Itaberies
Bottes
Bitzimaias
Badziania
Banes
Bimeros
Tusudeaas
Scuanes
Scentudies
Scares
Tugurias
Bemastes
Stramentias
Lignius
Itadeva.

In teritoriul cetăţii Germene, nou Scaplizo, renovate:

Germas
Candaras
Rolligeras
Scinzeries
Riginocastellum
Suegogmense

In teritoriul cetăţii Pauta:

Tarporum
Suavastas
Herduscera
Blebois
Zeapuries

In ţinutul Scassetana:

Alarum
Magimias
Lucunanta
Balausum
Buttis

In teritoriul cetăţii... noui:

Calventia
Faranores
Stranbasta
Aldanes
Barahtestes
Sarmates [1])
Arsena [2])
Brarcedum
Eraria
Bercadium
Sabiniribes
Timiana
Candilar
Arsaza

1) La Sarmates era o colonie de Sarmaţi poate din timpul împăratului Constantin. Cf. Jireček, *Die Heerstrasse*, pag. 19.

2) Arsena, în drum spre miază-zi, azi Ražanj.

www.dacoromanica.ro

Viculea
Castellium
Groffes
Garces
Pistes
Dusmanes
Bratzista
Olodoris
Cassia
Grandetum
Urbriana
Nogeto
Gurbicum
Laudzones
Duliares
Mediana [1])
Tiugcona
Castellium

Renovate:

Hercula
Mutzianicastellum
Burdopes
Calis
Millareca
Dedbera
Hesdupara

In teritoriul Remesian:

Brittura
Subaras
Lamponiana
Stronges
Dalmatas
Primiana
Frerraria [2])
Topera
Tomes
Cuas
Tzertzenutzas
Stenes
Aiadava
Destreba
Pretzuries
Cumedeva (Cuimedava)
Devrias
Lutzolo
Repordenes
Spelonca
Scumbro
Briparo
Tulcoburgo (Sculcoburgo)
Longiana
Lupofantana [3])
Dardapara
Burdomina
Grinciapana
Graecus
Drasimarca

In teritoriul Aquiensis, nou Timathochium, renovate:

Petres
Sculcoburgo (Tulcoburgo)
Vindimiola
Braiola [4])
Arganocili
Castellonovo
Florentiana
Romyliana [5])
Sceptecasas (Septem casae)

---

1) *Mediana*, azi Brzibrod, trei mile departe de Niș, Cf. Jireček, *Die Heerstrasse*, pag. 22.

2) Frerraria, probabil în loc de Ferraria.

3) Lupofantana. Dativul adnominalis întrebuințat în locul genetivului. Fântâna Lupului, ca și mai sus Sculco sau Tulco burgul.

4) Diminutivul Braiola presupune existența unui Braia sau Bria, vorbă tracă, însemnând oraș. Același cuvânt îl întâlnim ca apelativ în Mesembria, Selimbria etc. Tema aceasta o găsim și în vorba Brăila. Vezi Bileţchi-Albescu, *Din vechia toponomastică a României*, în *Orpheus*, IV, pag. 9.

5) Romula, mama împăratului Galerius. In cinstea ei, împăratul a zidit un castel numit Romuliana.

www.dacoromanica.ro

Argentares
Auriliana
Gembero
Clemades
Turribas [1])
Gribo
Chalaro
Tzutrato
Mutzipara
Stendas
Scaripara
Odriuzo
Cipipene
Trasiana
Potes [2])
Amulo
Setlotes
Timaciolum [3])
Meridio
Meriopontede
Tredetetilius [4])
Braiola [5])
Motreses
Vicanovo
Quartiana
Iuliovallae [6])
Pontzas
Zanes [7])

CAP. 5.

Astfel a fortificat împăratul Justinian tot teritoriul mediteranian al Iliriei. Voiu arăta acuma însă şi în ce chip a întărit el cu fortificaţii şi cu garnizoane de soldaţi malul Istrului ce se mai numeşte şi Danubius. Împăraţii romani de odinioară, spre a împiedica trecerea barbarilor ce locuiau de partea cealaltă a Dunării, a împânzit cu cetăţi întregul ţărm al fluviului, ridicând fortăreţe şi castele nu numai în partea dreaptă, ci pe ici colo şi pe cealaltă parte [8]). Aceste întăriturí le-a făcut nu ca să fie de necucerit, dacă cineva le ar fi atacat, ci ca să nu lase malurile fluviului lipsite cu totul de apărători, barbarii din acele regiuni evitând asediul oraşelor. Cele mai multe dintre întărituri erau formate dintr'un singur turn; de aceea, cu drept cuvânt, se numeau ele monopyrgia [9]) şi, de sigur, puţini oameni le apărau dinlăuntru; dar aceasta ajungea pe atunci să bage groază în popoarele barbare, ca să se teamă de a ataca pe Romani. Mai târziu însă Attila, năvălind cu o armată mare, a cuprins fără nici o

1) Turribas, probabil Turribus.

2) Potes, dublet al lui Pontes.

3) Timaciolum, adecă Timacul cel mic, numire păstrată în actualul Timoc.

4) Tredetitilius, cei treisprezece tei.

5) Braiola este un dublet.

6) Juliovalle, Valea lui Juliu. Dativul Julio este adnominalis.

7) Zanes este un dublet.

8) E vorba de regiunile dela nordul Dunării, după retragerea armatei romate din Dacia lui Traian.

9) Monopyrgia, adecă un singur turn.

www.dacoromanica.ro

greutate acele întărituri şi, ne opunându-i-se nimenea, a pustiit o mare parte din teritoriul roman. Dar, împăratul Justinian a refăcut cele dărâmate, nu în forma de mai înainte, ci întărindu-le foarte puternic şi, pe lângă aceasta, a făcut multe din nou, redând astfel imperiului roman securitatea ce se pierduse. Toate aceste le voiu lămuri, cum s'au petrecut.

Din munţii Celţilor cari acum se numesc Galli izvorăşte fluviul Istru; el înconjoară o mare regiune care, în cea mai mare parte, este pustie, fiind locuită pe ici colo de barbari cari trăiesc din vânat, neamestecaţi cu alte neamuri. Ajungând în vecinătatea Daciei, se pare că desparte mai întâi pe barbarii ce se găsesc la stânga de Romanii ce se află la dreapta. De aceea Romanii numesc acea Dacie, Ripensă, căci ripa în latineşte însemnează mal. Pe malul de acolo fusese zidită odinioară prima cetate numită Singidunum [1]). Cu trecerea vremii, barbarii cucerind-o, au distrus-o complet, lăsând-o cu totul lipsită de locuitori. In acelaşi chip, dărâmară ei cele mai multe dintre celelalte localităţi întărite. Impăratul Justinian, renovând-o în întregime şi împrejmuind-o cu ziduri puternice, a făcut ca ea să apară din nou o cetate vestită şi însemnată. A ridicat şi un alt castel foarte întărit, la o depărare de opt mile; de aceea, cu drept cuvânt, acesta se numeşte al „Optulea" [2]). Dincolo de el era o cetate veche, Viminacium [3]) pe care împăratul, fiindcă cu vremea se năruise din temelie, a restabilit-o, aşa că apare cu totul nouă.

CAP. 6.

Pentru cel ce pleacă înainte din Viminacium, îi iese în faţă pe malul Istrului trei localităţi întărite Picnus [4]), Cupus [5]) şi Novae [6]. Acestea, înainte vreme aveau un singur nume şi pentru fabrica de materiale şi pentru unicul lor turn. Impăratul însă a făcut acum în aceste locuri atâtea edificii şi atâtea întărituri că ele, şi ca populaţie şi ca mărime, sunt

1) Singidunum, Belgrad, oraş întărit.

2) Nu se poate identifica, dar era la opt mii de paşi, pe Dunăre în jos.

3) Viminacium—Costolaţ, cf. Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 341.

4) Picnus—Grădişte.

5) Cupus—Golubaţ.

6) Novae—Brniţa.

www.dacoromanica.ro

însemnate acum ca cetăți adevărate, nu numai în aparență. In fața cetății Novae, pe continentul din față, se ridică un turn de mult părăsit, așa numita Literata; cei vechi o numeau Lederata [1]). Din ea împăratul nostru a ridicat o fortăreață mare și mai ales foarte puternică. După Novae sunt castelele Cantabaza [2]), Smornes [3]), Campses [4]), Tanata [5]), Zernes [6]) și Ducepratum [7]) și pe malul de dincolo alte multe pe cari le-a ridicat din temelie [8]) la marginea țării [9]). Apoi așa numitul Caputbovis [10]), opera împăratului Traian, în urmă vechiul orășel cu numele de Zanes [11]). Toate acestea împăratul le-a întărit, ridicându-le ziduri de jur împrejur și prefăcându-le în citadele de necucerit ale imperiului. Nu departe de Zanes este fortăreața numită Pontes [12]). Fluviul desfăcându-și aci cursul în două, prin aceasta înconjoară o mică parte din țărm și apoi revine iarăș în matca sa și-și amestecă din nou apele. Aceasta a făcut-o fluviul nu dela sine, ci silit de technica oamenilor. De ce locul s'a numit Pontes și de ce Istrul este silit să revie la albia sa, o voiu arăta acum.

Traian, împăratul Romanilor, fiind un om iscusit și energic, deoarece credea că nu este demn să aibă, în loc de o împărăție nemărginită, una mărginită de fluviul Istru, și-a pus în gând să lege fluviul printr'un pod spre a trece liber și spre a nu fi împiedicat atunci când ar voi să atace pe barbarii

---

1) Lederata vezi *Introducerea*, pag. 23.

2) Cantabaza—Medovnița. C. Remus Ilie, *Cetățile dela Dunăre* în sec. VI, în *Rev. Ist.*, XI, pag. 24.

3) Smornes—Gradința.

4) Campses—Lucadnița.

5) Tanata—Taliata, Milanovat.

6) Zernes—Dierna, Orșova. Era și o Transdierna pe malul drept, numită în urmă tot Dierna, azi Tekija. Vezi *Introducerea*, pag. 23.

7) Ducepatum—Ducis pratum. Corvinograd, după Litzica, la Kașajna.

8) Atragem atenția cetitorului asupra acestei fraze a autorului: ἐν δὲ τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ ἄλλα τε πολλὰ φρούρια ἐκ θεμελίων καὶ ταῦτα τῶν ἐσχάτων ἐδείματο.

9) Deși vorbește de nordul Dunării, totuș autorul îl numește marginea țării.

10) Codex Vaticanus are textul καὶ πουδφόσες. Litzica, *op. cit.*, p. 49, presupune că e vorba de *caput fossae*. Maltretus în ediția sa ne dă forma Καπούδβοες, pe care îl traduce prin Caput bovis — Șip. Vezi *Introducerea*, pag. 24.

11) Zanes—Cladova.

12) Pontes—Costol.

www.dacoromanica.ro

din cealaltă parte. Cum a construit acest pod, nu voiu căuta să o spun; să o spună aceasta Apollodor din Damasc care este architectul întregei opere. De altfel, podul n'a fost de folos în urmă pentru Romani, el ruinându-se prin revărsarea Dunării şi cu trecerea timpului [1]). Cu acest prilej Traian a clădit şi două fortăreţe de ambele părţi ale fluviului şi a numit pe cea de pe continentul din faţă Theodora, celeilalte însă, situată în Dacia [2]) i-a dat numele de Pontes, căci Romanii numesc podul cu vorba latină pons. Dar, fiindcă fluviul prin acest fapt devenea nenavigabil din cauza ruinelor şi a fundaţiilor, au fost siliţi să schimbe cursul fluviului şi apoi să revie iarăşi la albia sa, pentru ca să aibă astfel şi aci un loc de navigat. Ambele fortăreţe s'au ruinat în decursul timpului şi nu mai puţin au fost distruse de barbarii năvălitori. Pontes care este situată în dreapta fluviului, împăratul Justinian a refăcut-o printr'o lucrare destul de nouă şi inexpugnabilă, punând în siguranţă pe Iliri. In ce priveşte pe cea de dincolo care se numeşte Theodora, s'a gândit că nu trebuie să-i dea nici o atenţie ca una care era expusă barbarilor de acolo. Intăriturile ce se găsesc după Pontes le-a reclădit, renovându-le şi anume Mareburgul [3]), Susiana, Armata, Timena, Theodorupolis, Stiliburgus şi Alicaniburgus [4]).

In vecinătate se găsea orăşelul numit Aques [5]); o parte a acestuia fiind prefăcută în ruine, împăratul a rezidit-o. Apoi, după el a restabilit, prefăcând în fortificaţii puternice, Burgonovore [6]) şi Laccoburgul şi Dorticum [7]), castele ce căzuseră

---

1) Rezultă din acest pasagiu că pe la a. 550 când scrie Procopius cartea sa, podul lui Traian nu mai exista.

2) Dacia Ripensă, adecă Dacia din dreapta Dunării ce dăinuia încă în timpul lui Procopius.

3) In Mareburgus credem că trebue să recunoaştem Burgul sau Turnul cel Mare. Πύργος este acelaşi cu Burgul german. Aceste burguri nu se pot identifica.

4) In Alicaniburgus, după Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitsch. f. Romanisch. Philologie*, 1930, p. 530, am avea de a face cu numele de persoană gotic Alica, în dat. adnomininalis, şi apelativul burgus. Alica Gothus *Thes. lin. lat.*, p. 1557.

5) Aques, adecă Ad Aquas, azi Vidrovaţ.

6) In Burgonovore, cum observă şi Litzica avem probabil o corupţie fonetică ori paleografică, urmând să înţelegem Burgus novus. Probabil că odinioară în loc de novo era vetere, din care se va fi păstrat în vr'un manuscris re. Identificarea lui ca şi a lui Laccobugus nu se poate face.

7) Dorticum, azi Racoviţa.

www.dacoromanica.ro

în ruină din cauza vremurilor. Şi aşa numitul Turn al Jidovului l-a prefăcut aşa fel ca să pară în adevăr o prea frumoasă fortăreaţă. Pe lângă aceasta Burgovaltum [2]) fiind părăsit de mai înainte şi cu totul nelocuit, precum şi un al doilea oraş, aşa numitul Gombes, le-a înconjurat cu ziduri. Iar castelul Crispa, căzut în ruine în decursul vremurilor, precum şi Longiniana şi Ponteserium [3]) le-a reclădit, o lucrare admirabilă. La Bononia [3]) şi la Novum [4]) a renovat turnurile derîmate. Şi tot ce se ruinase la cetatea Ratiaria [5]) a reparat. Şi alte multe, după cum cerea trebuinţa, pe cele mici le-a mărit sau pe cele prea mari le-a micşorat, pentru ca să nu dea cele prea mari sau cele prea mici acces uşor duşmanilor; precum bunăoară s'a îngrijit de Mocatiana [6]), mai înainte fiind un simplu turn, a prefăcut-o într'o adevărată fortăreaţă, iar la Almus [7]), un castru foarte întins, reducându-l şi punându-l în siguranţă, l-a făcut de necucerit pentru duşmani. Şi în multe locuri, găsind câte un singur turn şi fiind din cauza aceasta o glumă pentru asediatori, a ridicat câte o fortăreaţă foarte puternică, cum a făcut spre pildă la Tricesa şi la Putedis [8]). Iar la Cebrus întăriturile ce erau în ruină le-a reparat admirabil. Iar la Bigranae a zidit o nouă fortăreaţă şi de aşişderea o a două fortăreaţă în ţinutul din imediata apropiere, unde mai înainte era un singur turn, numit Onos [9]). Nu departe de aci se vedeau numai urmele unei cetăţi. Inainte vreme cetatea se numea Augusta [10]). Acum, păstrându-şi numele cel vechiu, a fost prefăcută de împăratul Justinian într'o cetate nouă şi, fiind intactă, este plină de o mulţime de locuitori. A refăcut şi ruinele fortăreţii Ai-

---

1) Burgovaltum, adecă Burgul, sau Turnul cel înalt.

2) Castelele Crispa, Longiniana şi Ponteserium n'au putut fi identificate până acum.

3) Bononia, Vidinul de astăzi.

4) Novum neidentificat până acum.

5 Ratiaria e capitala Daciei Ripense, azi Arcer.

6) Mocaţiana, se crede a fi Rometodia.

7) Almus, azi Lom.

8) Tricesa şi Putedis n'au putut fi identificate.

9) Bigranae şi Onos nu au fost identificate.

10) Augusta, Ogost, în faţa oraşului Bechet.

www.dacoromanica.ro

dava [1]) şi a ridicat cetatea Variana, de mult distrusă şi la Valeriana [2]), care n'avea înainte întărituri, a ridicat ziduri.

Pe lângă aceasta s'a îngrijit şi de regiunile ce nu sunt lângă malurile fluviului, ci sunt mult mai departe şi cari ameninţau cu ruina şi pe cari le-a înconjurat cu ziduri foarte puternice. A făcut aceasta la Castra Martis [3]), la Zetnucortus [4]) şi la Iscus [5]). Iar la malurile Istrului a găsit cu cale să îngrijească de vechia fortăreaţă numită a Hunilor [6]) şi a întărit-o cu ziduri. Nu departe de aci, de cetatea Hunilor, se găseşte un teritoriu în care de ambele părţi ale Istrului erau două fortăreţe, cea din Iliria numită Palatiolum [7]), cea din faţa ei Sycivida [8]). Acestea, ruinate cu timpul, împăratul Justinian renovându-le a tăiat prin aceasta drumul barbarilor şi a mai zidit o fortăreaţă din vechiul monument, numit Utus [9]). Iar la marginea extremă a Iliriei a rezidit castrul numit Lapidaria [10]) şi singurul turn pe care îl avea şi care se chema Lucernariaburg [11]), l-a prefăcut într'o fortăreaţă demnă de văzut. Acestea sunt construcţiile lui Justinian din Iliria [12]). Dar, nu numai că a făcut aceste clădiri în toată ţara, ci, aşezând în toate cetăţile garnizoane puternice de soldaţi, a înlăturat atacurile barbarilor.

---

1) Aidava, lângă Rahova, unde s'au găsit ruine de cetate.

2) Variana şi Valeriana cari nu pot fi identificate se găseau, după Litzica la satele Ostrov şi Vadin.

3) Castra Martis, mai în interiorul ţării, nu la Dunăre, poate satul Kula, după Litzica pe valea Iskerului.

4) Zetnucortus, neidentificată.

5) Iscus, este Ulpia Oescus.

6) Cetatea Hunilor, neidentificată.

7) Palatiolum, construit de împăr. Constantin cu ocazia facerii podului dela Celei.

8) Sycivida, sau Sicidiva—Celei, unde s'au găsit inscripţii.

9) Utus, la revărsarea râului Vid.

10) Lapidaria, neidentficată; între Vid şi Osma.

11) Lucernariaburg, neindentificată, de asemeni între Vid şi Osma. Cu Lucernariaburgul se termină localităţile din Iliria. Marginea provinciei era la Osma, vechiul Asimus, citat de Priscus în *Izv. Ist. Rom.*, VIII, p. 120.

12) După Procopius, Iliria se întindea la dreapta Dunării până la Oescus din faţa revărsării Oltului.

www.dacoromanica.ro

CAP. 7.

Acestea sunt, prin urmare, fortificaţiile ce le-a făcut în Iliria lângă fluviul Istru. Să trecem acum la fortificaţiile pe cari le-a ridicat împăratul Justinian în Tracia lângă malurile aceluiaşi fluviu. Căci mi se pare că trebuie să enumăr mai întâi cele ce el a construit lângă mal şi în urmă pe cele făcute în interior. Şi, mai întâi de toate, să mergem de aci la Mysi, pe cari poeţii îi numesc anchemachi [1]), ţara lor fiind vecină cu Iliria. Deci, după localitatea numită Turnul Lucernaria, împăratul Justinian a clădit prin renovare Securisca [2]). Apoi a renoit zidurile ruinate ale Quintodemului [3]). După aceasta a zidit o cetate care nu exista mai înainte şi pe care a numit-o Theodoropolis [4]), după numele împărătesei. Apoi printr'o nouă fabrică de materiale a refăcut fortăreaţa Iatrilor[5]) şi Tigas cari erau în ruină şi a adăugat un turn la castelul lui Maxentius [7]), fiindcă îl socotea necesar, şi la Chinton [8]) a zidit un castel care nu exista mai înainte. După aceasta vine fortăreaţa Transmarisca [9]), în faţa căreia pe malul opus împăratul Constantin zidise odinioară, nu de mântuială, o fortăreaţă numită Daphne [10]), fiindcă socotea că nu este fără folos de a păzi fluviul de ambele părţi. Cu trecerea vremii barbarii au distrus-o cu totul; Justinian însă a rezidit-o din temelie. După Transmarisca a ţinut să se îngrijească, după cum şi trebuia, de fortificaţiile dela Altina [11]) şi de aşa numita Candidiana [12]), cu mult înainte distruse de duşmani. Pe malurile Istrului sunt

---

1) Anchemachi, adecă ce lupta de aproape: *comminus pugnantes.*

2) Securisca spre apus de satul Beleni, la Belavoda.

3) Quintodem, ar putea fi o variantă a lui Dimo, — Beleni.

4) Theodoropolis, poate satul Vardin.

5) Iatron, la revărsarea râului Iantra.

6) Tigas, sau Tigras, lângă satul Martin (Marotin).

7) Maxentii Cast. neidentificat.

8) Quinton, neidentificat.

9) Transmarisca—Turtucaia, vezi *Introducerea*, p. 28.

10) Daphne—Spanţov, veţi *Introducerea* p. 22.

11) Altina, Oltina, (var. Ἀλτιδίνα). In *Not. Dig. or.* cap. 37 pag. 102 întâlnim: Milites nauclarii Altinenses Altino, Cf. Tomaschek în Pauly-Wissowa, sub voce. Oltina este un sat, un deal şi o movilă în jud. Constanţa.

12) Candidiana—Dolni Rahova.

www.dacoromanica.ro

în şir trei fortărete Turnul Saltus [1]), Durostorul [2]) şi Sucidava [3]). Ruinele fiecăreia din acestea împăratul a îngrijit să fie reparate. Şi a avut grije de asemenea şi de Quesor [4]), care se găseşte mai departe de mal. Şi castrul Palmatis [5]) aşezat într'un loc strâmt l-a mărit şi l-a lărgit, deşi el nu este pe malul fluviului. In apropiere a zidit prin renovare fortăreaţa Adina [6]); aci barbarii Sclavini, ascunzându-se mereu şi din locuri tăinuite ţinând drumul călătorilor, făceau regiunea de aci de neumblat. Şi a intărit şi castrul Tilichion [7]) şi în stânga lui a ridicat un fort.

Astfel erau fortificaţiile din Mysia de pe malul fluviului Istru şi din vecinătatea sa. Să trecem acum la Sciţi [8]). Aci este mai întâi fortăreaţa numită după Sfântul Chyril [9]), unde împăratul a avut grije să renoveze cele ce cu timpul se ruinaseră. Exista apoi din vechime aici o fortăreaţă numită Ulmetum [10]), unde barbarii Sclavini stabilindu-şi locuinţele lor, s'a golit cu totul şi nu i-a mai rămas decât numele. Rezidind-o în întregime, din temelie, a făcut aci un ţinut liber de năvălirile Sclavinilor. Dincolo de aceasta se găseşte cetatea Ibida [11]), ale cărei ziduri împrejmuitoare, fiind în mare parte ruinate, le-a renovat în grabă şi a căutat ca locul să fie foarte bine întărit. Dincolo de aceasta a zidit un nou castel, pe care l-a numit Aegistus [12]). Şi o altă fortăreaţă ce se găseşte la marginea Scitiei, numită Halmyris [13]), fiind în mare parte distrusă a reînoit-o, făcând şi o fabrică de materiale. Şi acum găsesc de cuviinţă să enumăr şi celelalte întăriturí ce a construit în această parte a Europei.

---

1) Saltus pyrgos, neidentificat.

2) Durostorum—Silistra.

3) Sucidava, Socidava, Sagadava, Mârlan, Cf. Skorpil, *Anciens Monuments bulgares*, în *La Dobroudja*, p. 109.

4) Cuesoris, probabil nu era la Dunăre.

5) Palmatis, neidentificat.

6) Adina, neidentificat. Cf. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave* I. pag. 6.

7) Tilichion, la apus de Silistra, poate Tillito.

8) E vorba de Scythia Minor.

9) Sf. Chyril—Axiopolis—lângă Cernavodă.

10) Ulmetun, Pantelimonul de sus. Vezi Pârvan, *Ulmetum*, *An. Ac. R.* a. 1912, 1914 şi 1915.

11) Ibida, Slava Rusă, Cf. Pârvan, *ibidem.*

12) Aegystus sau Aegyssus—Tulcea.

13) Halmiris—Zaporojeni.

www.dacoromanica.ro

CAP. 8.

Până aci am arătat edificiile pe cari le-a construit împăratul Justinian în Dardania, în Epir, în Macedonia şi la celelalte popoare din Iliria precum şi cele din Elada şi de lângă fluviul Istru. Să trecem acum la restul Traciei, punând temeiul cel mai de seamă al descrierii noastre pe regiunea Bizanţului, deoarece cetatea de aci întrece pe toate celelalte nu numai prin puterea ei, ci şi prin poziţia locului, înaintând ca o acropole a Europei şi păzând ţărmul mării, unde acesta o separă de Asia. Dar de oarece în cărţile precedente [1]) am explicat cele ce împăratul a înfăptuit ca lăcaşuri sfinte, atât înlăuntrul cât şi în afară de zidurile Constantinopolului, vom căuta să vorbim acum despre celelalte.

In suburbiul oraşului, se găseşte o fortăreaţă care potrivit aşezării sale se numeşte Strongyl [2]) — Şoseaua ce duce de aci la Rhegium, fiind în cea mai mare parte neregulată, când se întâmplă să cază ploi mari, ea devine plină de băltoace şi nepracticabilă pentru călători. Acum împăratul acesta pavând-o cu piatră a făcut-o bună pentru cară şi peste tot lesnicioasă de umblat. Lungimea drumului este până la Rhegium, şi are o aşa lărgime că pot să nu se lovească două care ce ar veni din direcţie contrară. Pietrile sunt extraordinar de tari, ai putea spune că sunt pietre de moară. Sunt mai ales foarte mari aşa că fiecare acopere un mare teren şi sunt şi ridicate. Ele sunt lucrate să fie unite şi netede aşa că nu se simt legăturile şi nici că n'ar fi lipite exact, ci par a fi concrescute împreună. Atâta despre aceasta.

In apropiere de numitul Rhegium [3]), există un lac, în care îşi varsă apele râurile ce vin din locurile mai înalte, iar lacul le varsă în mare. Astfel amândouă au un ţărm comun şi acesta foarte îngust. Pe acest ţărm îl inundă amândouă, când valurile protivnice năvălesc, căci acestea se aruncă unul împotriva celuilalt pe ţărmul comun. Când vin în apropiere îşi întorc apele revenind înapoi, caşi când aci şi-ar fi fixat sfârşitul lor. In unele părţi, apele se amestecă, formând între ele o limbă de mare, fără să se ştie cui aparţine apa

1) Vezi *De aedificiis*, cartea I-a.
2) Strongyl, Rotonda, azi Stromboli.
3) Rhegium, oraş în Tracia, lângă Propontida (marea de Marmara).

www.dacoromanica.ro

din această limbă. Căci nici marea nu se varsă totdeauna în lac, nici lacul nu se varsă totdeauna în mare, ci numai când vin ploi torenţiale; la suflarea austrului, se vede cum din lac înaintează valurile, şi când suflă crivăţul se vede cum marea inundă lacul. In acest loc marea se retrage foarte mult, strâmtându-se şi rămânând la mijloc un prea îngust spaţiu care se întinde în profunzime şi e atât de strâmt că se numeşte Myrmex [1]). Peste această limbă de apă ce uneşte lacul cu marea, despre care am vorbit, era odinioară un pod de lemn foarte primejdios pentru trecători, fiindcă se întâmpla ca ei să se prăbuşească împreună cu podul. Acum însă împăratul Justinian, ridicând o mare lucrare din piatră cioplită în arcuri înalte, a făcut aci o trecere fără pericol.

Dincolo de Rhegium este o cetate numită Athyra, ai cărei locuitori aflând împăratul că sufere de o cumplită lipsă de apă, i-a scăpat de năcaz, construind aci un rezervoriu, în care să se strângă apă mai mult chiar decât este nevoie, şi îngrijind astfel din tot sufletul său de oameni. Şi a ridicat şi zidurile dimprejurul cetăţii, ziduri cari erau ruinate.

Dincolo de Athyra este o localitate pe care autochtonii o numesc Episcopia. Impăratul Justinian, observând că aceasta este expusă invaziilor duşmanilor, şi că ţinutul acesta, în cea mai mare parte, este lipsit de întărituri şi de orice apărare, a zidit aci o fortăreaţă. Turnurile acesteia nu le-a ridicat în mod obişnuit, ci în chipul următor: Din zidul împrejmuitor, iese în afară o construcţie, la început foarte îngustă, dar sfârşind cu o mare lăţime; de fiecare parte a zidit câte un turn. Prin aceasta se făcea ca duşmanii să nu se poată apropia de ziduri, fiindcă erau distruşi, fiind lesne loviţi de aruncăturile păzitorilor de pe înălţimea dintre turnuri. Şi aci, nici porţile nu se găseau la locul obişnuit între turnuri, ci erau aşezate oblic în părţile zidului ieşit în afară, fiind nevăzute de duşmani, ci ascunse îndărăt. In această privinţă i-a adus servicii împăratului Theodorus Silentarius[2]), un bărbat foarte iscusit. Astfel s'au făcut fortificaţiile aci. Inainte de a vorbi despre zidurile lungi [3]), se cuvine să spun încă ceva:

1) Myrmex, furnică, stâncă submarină.

2) Silentarius era o demnitate la curtea împăratului: qui Palatio vel alibi silentium indicit, vezi Du Cange, *Glos.* sub voce.

3) Zidurile cele lungi sunt zidurile cele mari cari apărau Constantinopolul dinspre continentul european.

www.dacoromanica.ro

CAP. 9.

Marea, începând dela Ocean şi din Spania, lasă Europa în stânga şi se întinde spre răsărit până în Tracia. De aci, despărţindu-se, o parte se îndreaptă spre răsărit, iar altă parte, făcând o cotitură, se opreşte în aşa numitul pontul Euxin. Când ajunge la Bizanţ, ca la un sfârşit oarecare, ea îşi abate cursul spre laturea de răsărit a oraşului şi, îndoindu-se din ce în ce mai mult, se preface într'un sân de mare, formând cum e natural, din faţă şi din dos, istmul Traciei. Nu doar că marea s'ar despărţi aci în două în cursul ei, cum se obişnueşte la alte istmuri, ci fiindcă, într'o minunată cotitură, îmbrăţişează de ambele părţi Tracia şi, în acelaşi timp, mai ales întreg teritoriul suburban al Bizanţului. Oamenii construesc aci vile şi împodobesc aceste fauburguri nu pentru ce ar trebui, ci pentru lux şi plăcerile lor nemărginite şi pentru tot felul de desfrânări pe cari le aduce omului bogăţia. Căci îngrămădesc aci mobile multe şi-şi păstrează aci lucrurile de artă. Dar, deoarece nu mai puţin decât celelalte regiuni sufereau din cauza invaziilor neaşteptate ale duşmanilor asupra teritoriului roman, ba încă erau şi mai rău pustiite, împăratul Anastasie [1]) a avut grije să înlăture răul, zidind nişte ziduri lungi, nu mai mici decât dela mila a patruzecea dela Bizanţ, cari să unească cele două mări, unde depărtarea între ele este de două zile. Prin aceasta credea el că va fi în siguranţă tot ce s'ar găsi înlăuntrul lor. Dar de aci rezultau nenorociri şi mai mari. Căci nu era posibil ca această construcţie să aibă destulă mărime sau să fie destul de puternică, ori să fie îndeajuns de păzită. Dacă duşmanii ar fi cucerit în vr'o parte aceste ziduri lungi, pe toţi păzitorii din lăuntrul întăriturilor îi supuneau fără greutate, şi atacând pe ceilalţi pe neaşteptate le produceau nenorociri nespus de mari.

Impăratul nostru însă, reparând ruinele acestor ziduri şi întărind straşnic părţile slabe pentru pază, a făcut următoarele lucrări technice. A închis toate intrările ce duceau dela fiecare turn la turnurile vecine şi la fiecare turn a zidit în interior câte o singură intrare dela pământ. De acolo paznicii ascunşi la timp îşi râdeau de duşmani, chiar când ei ajungeau înlăuntrul zidurilor, fiindcă fiecare turn îşi avea pentru sigu-

1) Impăratul Anastasie a construit aceste ziduri în anul 507.

www.dacoromanica.ro

ranță destui apărători. Iar în lăuntrul zidurilor a procurat o siguranță desăvârșită, nu numai prin cele ce am spus, dar și prin renovarea ruinelor cari se întâmplaseră să cadă din cetatea Selybria [1]). Acestea le-a făcut împăratul Justinian la zidurile cele mari.

Iar cetatea Heraclea, situată lângă mare, în vecinătate, numită odinioară Perinthus, cea dintâi localitate din Europa, iar acum a doua după Constantinopol, era înainte vreme lipsită de apă și cu totul neroditoare, nu fiindcă teritoriul dimprejur ar fi fost lipsit de apă și nici că vechii locuitori ai cetății nu s'ar fi îngrijit de aceasta, căci și Europa avea izvoare din abundență și oamenii de odinioară s'au îngrijit de apeducte, dar timpul, făcându-și obiceiul, a stricat conducta, fie că s'a neglijat vechia lucrare, fie că incuria Heracleenilor a dus la aceeași pierdere. Din această cauză locuitorii au părăsit în curând Heraclea. Același lucru l-a făcut vechimea și cu palatul destul de admirabil din acea cetate. Impăratul Justinian, văzând cetatea a prevăzut-o, nu de mântuială, cu apă potabilă și limpede, ci cu o dărnicie regală, din abundență și, renovând toate, n'a lăsat ca cetatea să fie lipsită de cinstea împărătească.

La depărtare de o zi de Heraclea era o localitate lângă mare numită Rhaedestus, într'o frumoasă poziție pentru cei ce călătoresc spre Hellespont, având un port bun și favorabil pentru comerțul maritim, plăcut pentru acostarea și descărcarea corăbiilor și apoi din care corăbiile încărcate puteau să plece fără greutate. Dar, dacă s'ar fi întâmplat ca barbarii să atace ținutul, el le sta gata deschis, fiindcă nu avea nici întărituri, nici acces greu dela natură; așa că împăratul Justinian nu numai că a pus ținutul în siguranță, dar a salvat și pe toți locuitorii din vecinătate. Căci a rezidit cetatea Rhaedestus, pe de o parte, cu ziduri puternice, iar, pe de altă parte, a făcut-o prin mărimea ei, extraordinar de populată. Când amenințau barbarii, toți locuitorii din vecinătate se refugiau aci, la timp, și, împreună cu avutul lor, găseau mântuire.

---

1) Selybria era lângă zidurile cele lungi.

www.dacoromanica.ro

CAP. 10.

Acestea le-a făcut împăratul Justinian la Rhaedestus. Acum viu să arăt cele ce a înfăptuit el la Cherrones. Cherronezul este toată acea parte care este în faţa Traciei. Căci, înaintând în mare se pare că intră în Asia, ca şi cum ar fi unită cu malul de dincolo. Ţărmul ei are lângă cetatea Elaeus un promuntoriu care desparte marea în două părţi, şi fiind separat de restul continentului prin valurile sgomotoase ale mării şi, retrăgându-se din faţa mării ce înaintează, formează un golf ce se numeşte Melas [1]). Puţin lipseşte ca să nu fie o insulă, de aceea a şi primit un nume potrivit, căci cu drept cuvânt se numeşte Cherrones [2]), despărţită printr'un istm îngust, ca să nu fie cu totul o insulă. In acest istm locuitorii de odinioară făcură, de mântuială, un zid, fără de nici o grije, putând fi trecut cu o scară. Ai crede că este o grădină înconjurată cu un gard, scund şi puţin ridicat dela pământ. De ambele părţi ale istmului au făcut nişte mici şi slabe ridicături, pe cari le-au numit moles, iar spaţiul din mijloc dintre zid şi valurile sgomotoase astfel l-a întărit că nu părea a împiedica pe asediatori, ci mai mult a-i pofti la intrare: o lucrare de o aşa de mare bătaie de joc şi uşor de cucerit pentru cei ce ar încerca. Şi, socotind ei că au făcut nişte fortificaţii pentru duşmani inexpugnabile, tot ce se găsea înlăuntrul zidurilor n'au găsit cu cale să pună la adăpost, fiindcă în Cherrones nu se găsea nici un castru, nici o fortificaţie, deşi locuitorii trăiau pe o distanţă de trei zile depărtare. De aceea, duşmanii nu de mult, invadând ţinutul Traciei, puseră stăpânire pe intrarea dela ţărm şi băgând groaza în păzitori, ca în glumă au escaladat întăriturile, înaintând fără nici o greutate înăuntrul zidurilor.

De aceea, împăratul Justinian, gândindu-se la mântuirea supuşilor săi, făcu următoarele: Mai întâi a dărîmat cu totul zidul cel vechiu, ne mai lăsând nici o urmă din el. Apoi, în acelaşi loc, a ridicat un altul de o lăţime şi de înălţime potrivită. Deasupra crenelelor, o boltă ridicată formează un acoperiş în forma unui portic care ascunde pe apărătorii zidului. Un al doilea rând de creneluri, aşezate peste bolţi, dublează

1) Melas, negru, adecă Golful negru.
2) Insula Cherros sau Chersos.

www.dacoromanica.ro

pe luptători împotriva asediatorilor. Apoi, la ambele extremități ale zidului împrejmuitor, mai ales unde stâncile sunt lovite de valuri, a ridicat niște diguri pe cari le numesc moles și cari înaintând în mare și, fiind unite cu zidul, au aceeași înălțime cu el. Iar șanțul ce era în afara zidului, curățându-l și scoțând mult pământ, l-a făcut mai larg și mai adânc. Și în aceste ziduri lungi a așezat cete de soldați, cari să fie în stare să se opună tuturor barbarilor, dacă ar încerca ceva împotriva Cherronesului. Astfel, fiind acestea acum așezate spre pază și siguranță, nu mai puțin s'a îngrijit el de cei din lăuntrul întăriturilor. Așa că, dacă li s'ar întâmpla cumva, doamne ferește, ceva zidurilor celor lungi, să fie Cherronienii nu mai puțin la adăpost. Căci, cetatea Aphrodisias, fiind înainte vreme în cea mai mare parte fără de ziduri, a înconjurat-o cu niște ziduri foarte puternice; iar cetatea Cibera, ruinată la pământ, a întărit-o cu ziduri și cu locuitori; a ridicat aci băi și hoteluri și foarte multe clădiri și altele cari să arate o cetate strălucită. Și de asișderea, așa numita Callipolis a înconjurat-o cu ziduri puternice, căci locuitorii de mai înainte, în nădejdea zidurilor celor lungi, o lăsaseră neînarmată. Aci a mai construit și hambare pentru grâu și hrube pentru vin, pentru ca soldații ce s'ar găsi în Cherrones să aibă hrană îndeajuns.

In fața lui Abydos, se găsește o cetate veche numită Sextos, înainte vreme neglijată și neavând nici un fel de întăriturí. Deasupra ei se înalță o colină prăpăstioasă. Aci a zidit un castel inaccesibil și inexpugnabil, dacă ar încerca cineva să-l cucerească. Nu departe de Sextos se găsește Elaeus. Aci, o stâncă ce înaintează în mare, își ridică vârful până la cer, întărită dela natură. Și aici a zidit împăratul un castel greu de atins și cu totul de necucerit de cei ce ar veni împotrivă-i. Dar și la Thescos, de cealaltă parte a zidurilor celor lungi, a zidit un castel foarte puternic, întărind zidul împrejmuitor. Prin aceasta a pus în siguranță pe Cherronienii din toate părțile.

CAP. 11.

Dincolo de Cherrones se află cetatea Aenos, numită după numele fundatorului ei. Căci acesta era, după cum se spune, Aenea, fiul lui Anchise. Zidurile împrejmuitoare de

www.dacoromanica.ro

aci erau ușor de luat, fiind scunde. Nu numai că zidurile nu aveau înălțimea necesară, dar aveau și o intrare deschisă din partea din spre mare, unde valurile o atingeau ușor. Impăratul Justinian însă nu numai că le-a ridicat în înălțime, ca să nu fie de cucerit, ci nici măcar de încercat pentru cucerire. Retrăgându-le puțin dela mare și întărindu-le din toate părțile, a făcut Aenos-ul cu totul inexpugnabil și prin aceasta a pus cetatea în siguranță. Dar rămânea pentru barbari ușor de atacat ținutul, de oarece din vechime în Rhodope întăriturile erau rare. In mijlocul regiunii, se afla un sat cu numele Belluros, întocmai cât un oraș prin puterea bogăției și mulțimea de oameni, dar care, neavând ziduri, era pentru barbarii ce jefuiau necontenit, drept bună pradă, câmpiile învecinate având și ele să sufere aceeași soartă. Și pe acesta împăratul nostru l-a prefăcut într'o cetate, ridicându-i ziduri, și făcând-o demnă de el. Și la celelalte cetăți din Rhodope le-a ridicat cu toată râvna ceea ce le lipsea sau cele ce căzuse cu timpul în ruină. Intre acestea sunt Traianupolis și Maximianupolis, ale căror ziduri căzute în ruină le-a renovat. Acestea le-a făcut aci.

Era aici cetatea Anastasiupolis, având de mai înainte ziduri, dar țărmul situat lângă mare îl avea fără apărare. De aceea, barbarii Huni de multeori, găsind repede corăbii aduse aci, dedeau peste ei și dedeau de lucru și insulelor din împrejurime. Impăratul Justinian însă, înconjurând cu ziduri tari țărmul întreg, a pus în siguranță și pe corăbieri și pe insulari și a construit și un apeduct enorm pentru apa din munți, unde ea se găsea. In Rhodope se află o cetate veche ce se chiamă Toperos, în jurul căreia curge în cea mai mare parte un râu, având deasupra sa o colină prăpăstioasă, pe unde nu mult înainte a fost cucerită de barbarii Sclavini. Impăratul Justinian însă i-a ridicat de jur împrejur niște ziduri înalte, astfel că ele au întrecut colina pe atâta, pe cât mai înainte erau mai mici. Și a zidit și un portic în zidul de boltă, de unde apărătorii cetății se luptă din siguranță împotriva asediatorilor și din fiecare turn a făcut câte un puternic castel și a întărit cu ziduri tot spațiul dela centura orașului până la râu. Acestea le-a făcut aci împăratul Justinian.

Iar acum voiu arăta întăriturile ce le-a construit și în restul Traciei și în așa numitul Haemimont. Și, mai întâi, a zidit cu toată râvna cele ce lipseau și cele ce căzuseră în

www.dacoromanica.ro

ruină la Philippopolis și al Plotinopolis, căci acestea erau din întâmplare neîntărite, cu toate că aveau de vecine multe popoare barbare. Și a zidit în toată Tracia nenumărate castele și a făcut cu totul de neatacat regiunile expuse mai înainte invaziilor barbarilor. Iar castelele ce mi le aduc aminte sunt următoarele:

C a s t e l e l e

In Europa

Lydicae
Elaeae

In Rhodope, noui

Caseera
Theodorupolis
Thrasi
Sudanel
Mundepa
Tharsandala
Denizus
Toparum
Dalatarba
Bre
Cuscàbiri
Cusculis.

In Thracia:

Bospara
Besuparum
Capisturia
Veripara
Isgipera
Ozorme [1])
Bereiarus
Tamonbari
Scemnas
Carasthyra
Pinzus
Tuleus
Arzum
Castrazarba
Zositersum
Bergisum
Dingium
Sacissus
Curtuzura
Potamucastellum
Eisdicaea
Emporion Tavrocephalum
Belaidipara
Scitaces
Bepara
Pusinum
Ymauparubri
Scariotasalucra
Augustas
Urdaus
Sancti Traiani
Deltallus
Solvani
Bascum
Zincyro

In Haenimont

Zemarchi
Ceriparon
Casibonon
Uci
Antoinum
Gesilafossatum
Cheroinum
Probini
Santi Theodori
Burdepto

1) Ozorme în locul unei *Mansio Zyrmae*, cf. Jirecek, *Die Heerstrasse*, pag. 36.

www.dacoromanica.ro

Racule
Sancti Juliani
Tzitaetus
Belastyras
Getrinas
Bredas
Verus
Thocyodis
Via
Anagoncli
Suras
Avthipari
Dordas
Sarmathon
Cleisura
Hylasianae
Thrasarichi
Baeca
Chrysanthus
Marcerota
Zdebren
Sancti Theodori
Asgarzus
Burtudgiz
Taurocomum
Nice
Cavotumba
Deixas
Getristaus
Debre
Probini
Carberus
Teesimonte
Asgizus
Dalatarba
Theodorupolis

Tzyeidon
Tzonpolegon
Basibunum
Anchialus
Marcianum
Cyridana [1])
Beculi.

Celelalte din Tracia, de lângă pontul Euxin, şi în interior sunt:
In Mysia lângă fluviul Istru:

Erculente
Scatrina [2])
Appiaria [3])
Exentaprista [4])
Deoniana
Limo [5])
Odyssus [6])
Bidigis
Arina
Nicopolis [7])
Zicideva [8])
Spibyrus
Poliscastellum
Cistidizus
Basternas
Metallus
Beripara
Spadizus
Marcerota
Bodas
Zisnudeva
Turules [9])
Justinianupolis

---

1) Cyridana, probabil Cyridava.

2) Scatrina probabil este aceeaşi localitate cu Scatras, atestată de Geogr. Ravennas, p. 187, 13.

3) Rahova.

4) Rusciuc.

5) Limo=Dimo.

6) Odyssus—Varna.

7) Nicopolis ad Istrum — Stari Nicup.

8) Zicideva este probabil un dublet al lui Scedeva, care pare a fi în loc de Sycidava, dava Sucilor, azi localitatea Mârlan.

9) Turules, după Litzica, ar fi articolul τοῦ urmat de Ρούνις, un castel lângă Varna.

www.dacoromanica.ro

Therma
Gemellomuntes
Asilva
Cuscavri
Cusculi
Fosastum [1])
Bisdina
Marcianupolis [2])
Scythias [3])
Grapso
Nono [4])
Trosmes [5])
Neaioduno [6])
Residina
Constantiana [7])
Callatis [8])
Bassidina
Beledina
Abrittus [9])
Rubusta
Diniscarta
Monteregine
Becis

Altina [10])
Mavrovalle [11])
Tigra [12])
Scedeva
Novas [13])

In regiunea interioară
Copustorus
Birginaso
Tillito
Ancyriana
Murideva
Itzis
Castellonovo
Padisara
Bismafa
Valentiniana
Zaldapa [14])
Axiopa [15])
Carso [16])
Gratiana
Preides
Argamo [17])

---

1) Fossatum, în limba albaneză fsat, ne-a dat în românește cuvântul sat.

2) Azi Devnia în Bulgaria.

3) Scythias este probabil, nu un castel, ci numele provinciei.

4) Nono, probabil Novo, adecă Novovicus azi Babadag.

5) Trosmes, Troesmis, Igliţa.

6) Neaioduno Noviodunum, Isaccea.

7) Constantiana, e de sigur dubletul lui Tomis.

8) Callatis—Mangalia.

9) Abrittus—Abtat Celessi.

10) Altina este un dublet.

11) Maurovalle. In Mauro avem de sigur un Dativ adnominalis în loc de genetiv, ca și în Iuliovalle.

12) Tigra e desigur un dublet al lui Tigas, localitatea de azi Martin între Rusciuc și Rahova.

13) Novae-Șiștov, din Bulgaria, nefiind întărit de împărat, a fost trecut cu vederea de Procopius în înșirarea specială a cetăților și castetelelor dela Dunăre și a fost înșirat numai în lista generală.

14) Zaldapa-Zeldapa—Bazargic.

15) Axiopa, dublet Axiopolis, Sf. Chiril, Cernavoda.

16) Carso—Carsum—Hârșova.

17) Argamo, Ergina lângă Jurilovca.

www.dacoromanica.ro

Paulimandra [1])
Tzasclis [2])
Pulchra Theodora
Tomis [3])
Creas [4])
Catassu
Nisconis
Noveiustiniana
Presidio
Ergamia [5])

1) Paulimandra, Târla lui Paul. Mandra este probabil o vorbă tracă.

2) Tzasclis, Salices, amintită de Ammian Marcellin, *Izv. Ist. Rom.* XIII, pag. 48.

3) Tomis—Constanța.

4) Creas—Ecrene.

5) Ergamia pare a fi dubletul lui Argamo.

www.dacoromanica.ro

INDICELE NUMELOR PROPRII

Abrittus 32, 117.
Abtat Calessi 32, 34, 117.
Abydos 113.
Acarnania 89.
Acrae 34.
Acremba 96.
Acrenza 97.
Actia Nicopolis 89.
Adam Clissi 32, 34.
Adanum 96.
Ad Aquas 33.
Adina 31, 107.
Adrianium 96.
Adrianopolis 18, 22, 89.
Adriatica (mare) 86.
Aedava 18, 33, 105.
Aegissus 31, 35, 107.
Aegistus (Aegissus) 107.
Aenea 113.
Aenos 113, 114.
Aetolia 89.
Africa 9, 21, 30.
Aiadava 18, 99.
Aidonat 89.
Alani 14.
Alarum 98.
Albanezi 13.
Alcon 96.
Aldanes 98.
Aldina 31.
Alföldi 35.
Algus 96.
Alicaniburgus 103.
Alistrus 95.
Aliula 95.
Almiris (Almyris) 31, 35.
Almus 33, 104.
Altina 31, 32, 106, 117.
Alusti 84.
Amanteia 95.
Amasea 83.
Ammias Marcellin 32, 118.
Amulo 100.
Anagoncli 116.
Anastasie 110.
Anastasupolis 114.
Anchialos 85, 116.
Anchise 113.
Ancyriana 117.
Anglosaxoni 19.
Antii 22.
Antipagrae 95.
Antoinum 115.
Antonina 11.
Aoion 95.
Aona 95.
Apis 95.
Aphrodisias 113.
Apollodor 25, 103.
Appiaria 34, 116.
Apulia 21.
Aques 103.
Aquensis 99.
Aquincum 29.
Arcer 33, 104.
Arcidava 16, 23.
Arcunes 98.
Ardeia 98.
Argamo 32, 117, 118.
Arganocili 99.
Argentares 34, 100.
Argeș 28, 29.
Argicianum 96.
Argos 95.

www.dacoromanica.ro

Argyas 95.
Aria 97.
Arina 116.
Armata 33, 103.
Armenia 85.
Arsa 97.
Arsaza 98.
Arsena 98.
Artemisium 94.
Arvatias 98.
Arzum 115.
Asciburgium 20.
Asgarzus 116.
Asgizus 116.
Asia 17, 30, 108, 112.
Asilva 117.
Asimus 105.
Athena 91 93.
Athyra 109.
Attila 14, 21, 100.
Augusta 14, 33, 104, 115.
Aulon 96.
Aurelian 29.
Aureliana 34, 100.
Aurelius Victor 27.
Avelona 95.
Avthipara 18, 116.
Axiopa 32, 117.
Axiopolis 31, 32, 35, 107, 117.
Azeta 97.

Babadag 32, 117.
Babas 96.
Bacensis 15.
Bacusta 95.
Bader 87.
Badziania 98.
Baeca 116.
Balausum
Balcanica penins. 13, 14, 18, 23, 30, 31, 87.
Balcic 34.
Baleae 91.
Bamberg 19.
Banat 23.
Banes 98.
Banja 88.
Barahtestes 98.
Barbaries 98.
Barcăcilă 25, 26.
Basarabia 18, 84.
Bascum 115.
Basibunum 116.
Basilica Amynthae 96.
Bassiana 15.
Bassidina 117.
Basternas 116.
Bazargic 32, 34, 117.
Bazinus 96.
Bechet 104.
Becis 117.
Beculi 116.
Bederiana 87.
Belaidipara 18, 115.
Belapalanca 88.
Belas 97.
Belastyras 116.
Belavoda 106.
Beledina 117.
Beleni 33, 106.
Belgrad 32, 101.
Belluros 114.
Bemastes 98.
Belizarie 9, 10, 88.
Beotia 91.
Bepara 115.
Bercadium 98.
Bereiarus 115.
Bergisum 115.
Beripara 18, 116.
Bermezion 97.
Beroia 115.
Berzana 97.
Berzovia 16.
Besaiana 97.
Besiana 97.
Besupara 18.
Besuparum 115.
Betzas 98.
Beza 30.
Bidigis 116.
Bidzo 98.
Bigranae 33, 104.
Bileţchi-Albescu 99.
Bimeros 98.
Bineus 98.
Birginaso 117.
Bisdina 117.
Bismafa 117.

www.dacoromanica.ro

Bitzimaias 98.
Bizanț 108, 110.
Blebois 98.
Blezo 97.
Bodas 116.
Bogas 96.
Bolbus 96.
Boldur 18.
Bononia 33, 104.
Borbrega 98.
Bosfor 84.
Bosnia 30.
Bospara 18, 115.
Bottes 98.
Braia 99.
Brăila 100.
Braiola 33, 99, 100.
Brătianu 29.
Bratzista 99.
Brarcedum 98.
Bre 115.
Brebate 95.
Brebeta 95.
Bredas 116.
Bregedava 18, 98.
Brigizes 96.
Briparo 99.
Brniţa 23, 33, 101.
Briparum 97.
Brittura 99.
Brzibrod 99.
Bulgaria, Bulgari, 17, 26, 32, 33, 117.
Bupos 95.
Burtudgiz 116.
Burdooden 96.
Burgovaltum 104.
Bulibas 96.
Bugu 18.
Burdomina 99.
Burdopes 99.
Buttis 98.
Buterideva 32.
Buteries 32, 98.
Bugarama 98.
Burgus noes 20.
Burgus altus 20, 33.
Burgonovore 20, 33, 103.
Burdepto 115.
Burckhardt 34.
Byrsia 97.
Byzanț 24.

Cabetzan 18, 97.
Caesarea 9,93.
Calabri 86.
Calachioi 35.
Calarnus 96.
Caliacra 34.
Calis 99.
Callatis 32, 34, 117.
Callipolis 113.
Calventia 98.
Caminus 96.
Câmpul Mierlei 88.
Campses 24, 33, 102.
Candaras 98.
Candida 14, 96.
Candidiana 31, 106.
Candilar 98.
Cantabaza 24, 33, 102.
Cantacuzino 20.
Capaza 95.
Capidava 35.
Capisturuia 115.
Capomalva 97.
Caput Arietis 24.
Caput Bovis 24, 102.
Caput Bubali 24.
Caput Fosae 24, 25, 33.
Caranasuf 34.
Carasthyra 115.
Carberus 116.
Carmina 96.
Carpi, Carpos 32.
Carpaţi 26.
Carso, Carsum 32, 35, 117.
Casandria 94.
Caseera 115.
Casibonon 115.
Cassia 99.
Cassopes 96.
Castellium 97, 99.
Castellus 96.
Castelum 116.
Castelona 97.
Castello novo 33, 99, 117.
Castellovretara 97.
Castimum 97.

www.dacoromanica.ro

Castina 14, 96.
Castoria 92, 95.
Castra Martis 24, 33, 105.
Castrazarba 115.
Casyella 97.
Catassu 118.
Catellianus 15.
Catrasema 97.
Catrelates 97.
Cattafeterus 97.
Cattarecus 97.
Cattarus 97.
Cavetzum 97.
Cavotumba 116.
Cebrus 33, 104.
Cecola 97.
Cedrenus 27.
Celei 26, 27, 105.
Celleriana 97.
Celti 101.
Centauri 93.
Centauropolis 93.
Cercinei 97.
Ceriparon 18, 115.
Cernavoda 32, 35, 107, 117.
Cesarea (Caesarea) 11.
Cesiana 97.
Cesuna 97.
Cethreon 95.
Chalaro 100.
Chalcis 93.
Chiev 18.
Chimaerae 96.
Chiril (Chyril) sf. 31, 107, 117.
Cherronez 14, 112, 113.
Cheroinum 115.
Cherson 84.
Chersos 112.
Chosroe 83, 84.
Christescu 20.
Chrysanthus 116.
Cibar Palanca 33.
Cibera 113.
Cilicae 95.
Cimenus 96.
Cionin 96.
Cipipene 100.
Cistidizus 116.
Cithinas 95.
Cius 31.
Cladova 24, 33, 102.
Claudia 29.
Cleisura 116.
Clemades 100.
Clementiana 95.
Clesbestina 97.
Clisura 83, 91.
Kluge 19.
Cobenciles 97.
Colobona 96.
Colophonia 96.
Come 95, 96.
Comneni 11.
Comparetti 11.
Constanța 26, 32, 34, 106, 118.
Constantiana 28, 29, 32, 34, 117.
Constantin 26, 27, 28, 29, 98, 105, 106.
Constantini Daphnenses 30.
Constantius 26
Constantinopol 9, 10, 12, 23, 26, 27, 108, 109, 111.
Coracii 91.
Copustorus 117.
Corint 89, 91.
Corvinograd 33.
Costol 33, 102.
Costolaț 33, 101.
Crataea 96.
Cratiscara 88.
Creas 32, 118.
Creben 33.
Crisaeus 89.
Crispa 33, 104.
Krumbacher 9.
Cryniana 96.
Cuas 99.
Cuestros 31.
Cuimedava 88, 99.
Couino 97.
Kula 105.
Cumarciana 96.
Cumedeva 18, 99.
Cumudeva 88.
Cunae 98.
Cupus 33, 101.
Curtuzuia 115.
Cuscabiri 115,

www.dacoromanica.ro

Cuscavri 117.
Cusculi 117.
Cusculis 115.
Cusines 97.
Kustendil 88.
Cutzusura 98.
Cuvimedava 18, 88.
Cuvinus 97.
Cyridana 18, 116.
Cyrrhi 96.

Dabanus 97.
Dacia 15, 16, 17, 18, 20, 23, 26, 27, 30, 32, 35, 100, 101, 103, 104.
Dalatarba 115, 116.
Dalmatas 99.
Dalmatia 30.
Damasc 25, 103.
Danedava 18, 88.
Danubius 15, 27, 28, 100.
Daphne 23, 28, 29, 30, 32, 34, 106.
Daphnenses 30.
Dardani, Dardania 15, 16, 18, 86, 87, 97, 108.
Dardapara 18, 97.
Dealu vertes 33.
Debre 116.
Dedbera 99.
Deixas 116.
Dertallus 115.
Demetrias 92.
Denizus 115.
Deoniana 116.
Destreba 99.
Deuphracus 95.
Devnia 34, 117.
Devrias 99.
Diculescu 28.
Diehl 9.
Dierna 23, 28, 33, 102.
Dimo 34, 106, 116.
Dindorf 24.
Dingium 151.
Diniscarta 117.
Dinium 97.
Diocletianopolis 92.
Dionoia 95.
Dionysopolis 34.
Dionysos 95.
Dobrici 35.
Dobrogea 13, 30, 31, 32, 35.
Dolebin 95.
Dolni Rahova 31, 106.
Donatus sf. 96.
Dordas 116.
Dorostolus 34.
Dorticum 33, 103.
Dory 84.
Drăgan 22.
Drasimarca 99.
Drobeta (Drubeta) 23, 24, 25, 26, 29.
Drullus 97.
Du Cange 109.
Ducepratum 24, 33, 102.
Duiana 98.
Duliares 99.
Dunărea 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 100, 101, 102, 103, 105, 117.
Dunavăț 35.
Durbuliana 97.
Durazzo 95.
Duries 98.
Durostor 29, 31, 95, 107.
Dusmanes 99.
Dyrrachin, Dyrrachium 95.

Ebraetus 34.
Echinoeus 92.
Ecrene 32, 108.
Edana 96.
Edetio 97.
Eisdicaea 115.
Elaeae 115.
Elaeus 112, 113.
Elada 99, 93, 108.
Emastus 97.
Endynia 95.
Epidamni 87.
Epidunta 95.
Epileum 95.
Epir, Epiroți 86, 88, 89, 95, 96, 108.
Episcopia 109.
Episterba 95.
Eraria 98.
Erculente 116.
Ergamia 118.
Ergina 32, 117.

www.dacoromanica.ro

Eski Sarai 31.
Etaeries 98.
Euboea 93.
Eugeniu 83.
Euria 89.
Euripus 93.
Europa 85, 86, 88, 94, 96, 107, 108, 110, 111, 115.
Eurymene 93.
Euthychiana 97.
Euxin (pontus) 83, 85, 110, 116.
Exenta prista 34, 116.

Faranores 98.
Fasciae 14, 96.
Ferraria 99.
Florentiana 33, 99.
Florentine 33.
Fossatum 34, 117.
Francellan 97.
Frerraria 93.

Gabraeon 95.
Galerius 99.
Galli 101.
Garces 99.
Gaureni 33.
Gembero 100.
Gemellomuntes 34, 117.
Gemenus 95.
Gentianum 96.
Genysius 96.
Genzana 97.
Gepizii 17, 20, 22, 28.
Germae 88.
Germane 98.
Germani, Germania 19, 21, 88.
Germas 98.
Germatza 97.
Gerontice 96.
Gesilafossatum 14, 115.
Geții 17.
Getrinas 116.
Getristaus 116.
Gigen 18, 26, 33.
Golubaț 33, 101.
Gombes 33, 104.
Gomphi 92.
Goții, Goticus, 9, 10, 20, 21, 22, 29, 30, 84, 85, 86, 94, 103.
Gradință 33, 102.
Grădiște 33, 101.
Gratian 26.
Gratiana 32, 117.
Graecia, Graecus, Greci 13, 19, 89, 91, 93, 98, 99.
Grandetum 99.
Grapso 117.
Gribo 100.
Grim 19.
Grincipana 18 99.
Groffes 99.
Grozubita 84.
Gurasson 96.
Gurabelli 33.
Gurbicum 99.
Gynaecomites 95.

Haemimont 114.
Halicaniburgus 20.
Halmiris (Almiris) 107.
Hamburg 19.
Hannibal 21.
Haram 23.
Haradrus 96.
Hârșova 32, 35, 117.
Haury 24.
Hedonia 95.
Hedones 96.
Helega 96.
Hellespont 111.
Hemimont 18.
Heraclea 91, 111.
Hercula 98.
Herodot 12.
Herduscera 98.
Herțegovina 30.
Hesdupara 18, 99.
Hierocles 32, 33, 34, 35.
Hinog 35.
Histria 32, 33.
Homonoia 96.
Horatius 19.
Huni 14, 22, 28, 33, 84, 86, 94, 105, 114.
Hygea 96.
Hylasianae 116.
Hypata 91.

www.dacoromanica.ro

Ianina 89.
Iantra 33, 106.
Iatron 33, 106.
Ibida 31, 107.
Ieni Haram 23.
Igliţa 32, 35, 117.
Jidovul 20, 33, 104.
Jirecek 98, 99.
Iliria, Illyric 14, 15, 17, 28, 32, 33, 87, 91, 95, 100, 103, 105, 106, 108.
Jonic (sânul) 86.
Iordanes 15.
Iorga 32.
Irene 95.
Isaccea 32, 35, 117.
Isambert 84.
Iscus 33, 105.
Isgipera 18, 115.
Isker 105.
Istmul 89.
Istros 34.
Istru 28, 84, 85, 86, 88, 100, 101, 105, 106, 107, 108.
Itaberies 98.
Itadeva 18, 98.
Italia 10.
Itzis 117.
Jugoslavia 23, 32, 33.
Iulianus sf. 116.
Iuliovalle 34, 100, 117.
Iurilovca 32, 117.
Justin 9.
Justinian 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114.
Justiniana Prima 14, 5, 16, 23, 87.
Justiniana Secunda 88.
Justinupolis 88.
Justinianopolis 89, 96, 116.

Labellus 95.
Laberium 97.
Labutza 97.
Laccoburgus 20, 33, 102.
Lages 96.
Lamia 91.
Lamponiana 99.
Lapidaria 33, 105.
Lapitii 93.
Larissa 92, 93.
Lasbarus 97.
Lautzones 99.
Lazi 83.
Lazica 83, 84.
Lederata 16, 20, 23, 24, 28, 102.
Leontarium 91.
Lepljan 88.
Liatava 18.
Libisonis (turris) 21.
Licia 28.
Licinius 26.
Lignius 98.
Lliah 30.
Limboli 89.
Limnaae 96.
Limnederium 96.
Limo 34 115.
Liste 97.
Listria 96.
Literata-Litterata 15, 20, 23, 102.
Litzica 23, 24, 31, 32, 87, 92, 102, 103, 105, 116.
Lom (Palanca) 33, 104.
Longiana 99.
Longiniana 33, 104.
Longobarzii 22.
Losorium 83.
Lossonus 96.
Lucadniţa 33, 102.
Lucernaria 20, 33, 105, 106.
Lucunanta 98.
Lupofantana 99.
Lutzolo 99.
Lydicae 113.

Maccuniana 97.
Macedonia 15, 93, 94, 96, 108.
Maeotis 84.
Magimias 98.
Măgurele (Turn) 22, 28.
Maltretus 24, 102.
Mangalia 32, 34, 117.
Maniana 97.
Marathon 93.
Marcerota 116.
Marciana 96.

www.dacoromanica.ro

Marcianupolis 34, 117.
Marcianum 116.
Marceliana 97.
Marcipetra 97.
Mareburgus 20, 33, 103.
Marcellin Ammian 21.
Marisca 28.
Mariscus 28.
Mârlan 31, 107, 116.
Marmara (mare) 108.
Marmarata 96.
Marotin (Martin) 33.
Marsigli 27.
Martin 106 117.
Martis 95.
Martius 96.
Marughiol 32.
Marcas 97.
Maurovalle 34, 117.
Maxentii cest. 33, 106.
Maximianopolis 114.
Medeca 98.
Mediana 99.
Medovniţa 102.
Melas 112.
Melichiza 96.
Meridio 100.
Meriopontede 100.
Mesembria 99.
Metallus 116.
Metanasti 86.
Metizus 96.
Metropolis 92.
Milanovaţ 33 102.
Miletes 97.
Millareca 99.
Miller 20.
Mlodava 18.
Mocatiana 33 104.
Moesia 18 31.
Moldova 84.
Monteregine 117.
Motreses 100.
Mulato 97.
Mundera 115.
Murciana 96.
Murideva 18, 32, 117.
Museium 96.
Mutziani cast. 99.
Mutzipara 18, 100.
Myrmex 109.
Myropolis 91.
Mysi, Mysia 15, 34, 35, 106, 107, 116.

Naioduno 117.
Naisopol 88.
Neagra (mare) 20, 30, 83.
Neapolis 96.
Nedao 14.
Netzhammer 27, 28, 29, 30.
Nice 116.
Nicea 29.
Nicopolis 34, 89, 116.
Niederle 31, 107.
Nipru 84.
Niş, 87, 88, 99.
Nisconis 118.
Nogeto 99.
Nono 117.
Novae 16, 23, 24, 33, 34, 101, 102.
Novas 117.
Noveiustiniana 118.
Noviodunum 32, 35, 117.
Novo 117.
Novum 33, 104.
Nürnberg 19.
Nymphium 96.

Ochrida 87.
Octavum 32, 101.
Odriuzo 107.
Odyssus 34, 116.
Oescus 18, 26, 28, 33, 105.
Ogost 33, 104.
Olbus 96.
Olceadava-Olceadaev 18.
Olivula 95.
Olodoris
Olt 20, 26, 27, 105.
Olteniţa 28, 29.
Oltina, 31, 32, 106.
Onalus 96.
Onos 33, 104.
Optas 96.
Optium 96.
Ordessus 28, 29.
Orpheus 99.
Orşova

www.dacoromanica.ro

Osma 103.
Ostrov 105.
Ozorma 115.

Pacoue 95.
Padisara 117.
Palanca Nouă 23.
Palatiolum 28, 33, 105.
Paleologi 11.
Paleopreveza 89.
Palestina 9, 21, 28.
Pallene 94.
Palmatis 31, 107.
Palyrus 96.
Pamilinus 97.
Pannonia 14, 15, 16, 35.
Pantelimonul de Sus 31, 107.
Paretion 95.
Paris 28.
Parthion 96.
Parmus 96.
Parnusta 98.
Pârvan 17 21, 23, 26, 28, 31, 32, 33, 35, 107.
Pascas 96.
Patapa 95.
Patapa 95.
Patsch 29.
Pautalia, Pavta 88, 98.
Paulimandra 118.
Pharsalus 92.
Philippopolis 29, 115.
Phoenice 89.
Photica 89, 96.
Phtia 93.
Pelecum 96.
Peleum 95.
Pelion 92.
Peloponez 92.
Peneu 92.
Pentelek (Duna) 20.
Pentza 97.
Peplavius 98.
Perbyla 96.
Percus 96.
Perinthus 111.
Persi, Persia 10, 83, 84, 90.
Petra 83.
Petres 99.
Petrizen 97.
Petroniana 14, 96.
Pezium 96.
Picnus-Pincus 33, 101.
Pinzus 115.
Pirot 88.
Piscinae 14, 93.
Pistes 99.
Pithyuns 84.
Placidiana 96.
Platea 91.
Plevrum 96.
Plotinopolis 115.
Policastellum 116.
Ponteserium 33, 104.
Pontes 10, 24, 25, 33, 102, 103.
Pontzas 100.
Porphyrogenitus 34.
Porțile de Fier 25, 26.
Poseidon 96.
Potamucastellum 115.
Potes 100.
Potidea 94.
Potula 16.
Praevalitana 15.
Precoplje 87.
Preides 117.
Presidio 118.
Pretzuries 99.
Primoniana 97.
Primiana 99.
Priniana 96.
Priscupera 18, 97.
Priscus 103.
Probini 115, 116.
Procopius 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 89, 103, 105, 117.
Protesilaus 21.
Pronathidum 96.
Propontida 108.
Protiana 97.
Ptocheium 97.
Ptohiu 95.
Pulpideva 29.
Pupsalus 95.
Pusinum 105.
Putedis 33, 104.

www.dacoromanica.ro

Quadriturrita 87.
Quartiana 100.
Quesor 107.
Quinti 97.
Quintodemus 35, 106.
Quinton 106.
Quintovicus 33.

Rabestum 97.
Racidniţa 33.
Racoviţa 33, 103.
Racule 116.
Rahova 33, 34, 105, 116, 117.
Rama 23.
Ratiaria 33, 104.
Ravennat 15, 16.
Razanj 98.
Razelm 32.
Recidiva, Recediva, Recidua 15, 16, 23.
Remesia 18.
Remesiana 88.
Remus 102.
Repordenes 99.
Residina 117.
Rhechius 94
Rhaedestus 111, 112.
Rhegium 108, 109.
Rhizaeum 83.
Rhodope 114.
Ripensa (Dacia) 103.
Reginocastellum 98.
Rodope (Rhodope) 14.
Rolligeras 98.
Roma, Romani, 10, 12, 13, 16, 19, 21, 22, 27, 30, 84, 86, 87, 100, 101, 102, 103.
Romania 9, 12, 14, 22, 27, 29, 30.
Romula 99.
Romuliana (Romyliana) 33, 99.
Romaniana 97.
Rometodia 104.
Rotun 97.
Rusciuc 34, 116, 117.
Rubusta 117.
Rumisiana 88.

Sabini sancti 95, 96.
Sabiniribes 98.
Sacerdoţeanu 22.
Sacissus 115.
Saccus 91.
Salebries 98.
Salices 32, 118.
Salmoruda 31.
Saltopyrgus 20, 31, 107.
Sani 33.
Santi Caranta 89.
Sardica 97.
Sardinia 21.
Sarmates 98.
Sarmati 29, 98.
Sarmathum 116.
Sarmisegetuza 16, 23.
Şatava 18.
Sauromati 86.
Sava 15.
Scaplizo 98.
Scares 98.
Scariotasalucra 115.
Scaripara 18, 34, 100.
Scassetana 98.
Scatras 116.
Scatrina 34, 116.
Scedeva 18, 34, 116, 117.
Sceminites 95.
Scemnas 115.
Scentudies 98.
Sceptecasas 33, 99.
Scidreus 97.
Scinzeries 98.
Sciri 14.
Scitaces 115.
Scitia (Scythia) 31, 34, 35, 86, 107, 117.
Sclavini 14, 22, 107, 114.
Scopentzana 97.
Sculcoburgus 20, 99.
Scumbro 99.
Scretisca 88.
Scuanes 98.
Scupi 87.
Scupium 97.
Scydreonpolis 95.
Securisca 33, 106.
Seeck 19.
Selimbria 99.
Selybria 111.

www.dacoromanica.ro

Selanovce 33.
Serdica 88.
Seretus 97.
Setlotes 100.
Sevastopol 84.
T. Severin 22, 25, 26.
Sextos 113.
Sicidava 18, 28, 105.
Siclae 96.
Silistra 31, 34, 107.
Sinai 30.
Singidunum 32, 101.
Şip 25, 33, 102.
Siria 28.
Sirmium 14, 15.
Şiştov 34, 117.
Skok 20, 21, 103.
Skorpil 107.
Slava Rusă 31, 107.
Slavii 15, 17, 31, 86.
Smornes 24, 33, 102.
Socidava-Sagadava 107.
Sofia 88.
Solvani 115.
Spadizus 116.
Spania 21, 110.
Spanţov 28, 106.
Spelonca 99.
Speretium 95.
Spibyrus 116.
Stamazo 97.
Stari Nicup 34, 116.
Stendas 100.
Stenes 97, 99.
Stenecorta 98.
Stefana 95.
Stephani sancti 95.
Stephaniacum 95.
Stiliburgus 20, 33, 103.
Stranbasta 98.
Stratonis (Turius) 21.
Stramentias 98.
Strassburg 19.
Streden 95.
Stromboli 108.
Stronges 99.
Strongyl 108.
Struas 97.
Suavastas 98.
Subaras 99.
Suci 116.
Sucidava 18, 26, 107.
Sudanel 115.
Suegogmense 98.
Suras 116.
Suricum 97.
Susiana 33, 103.
Sycidava, Sycivida 23, 26, 28, 31, 105, 107, 116.
Symphygium 96.

Tacit 20.
Taliata 33, 102.
Tamonbari 115.
Tanata 24, 33, 102.
Taor 87.
Tarporum 98.
Tatarcic 88.
Tauresium 87.
Taurice 86.
Tauri 84.
Taurocomum 116.
Tauro-sciţii 84.
Taurocephalum 115.
Teesimonte 116.
Tekija 102.
Terias 97.
Tetrapyrgia 87.
Tezule 97.
Tharsandala 115.
Theba 92.
Theodora 11, 23, 24, 25, 103.
Theodorupolis 33, 103, 106, 115, 116.
Pulchra Theodora 32, 118.
Theodoric 84.
Theodorus sf. 115, 116.
Theodorus selentarius 109.
Thessalia 92, 93, 96.
Thessalonic 15, 94.
Therma 95, 96, 117.
Thermopile 89, 91, 92.
Thesteum 96.
Thesaurus 95.
Thescos 113.
Thrasarichi 116.
Thrasi 115.
Thocyodis 116
Tibiscum 16.

www.dacoromanica.ro

Tigas 33, 106, 117.
Tigras 33, 106, 117.
Tilicion 31, 107.
Tillito 31, 107, 117.
Timalciolum 34, 100.
Timacul 100.
Timathochum 99.
Timena 33, 103.
Timiana 98.
Timoc 100.
Tithyra 25.
Titiana 95.
Tiugcona 99.
Tocilescu 20, 28.
Tolcoburgo 99.
Tomaschek 101.
Tomis 32, 34, 117, 119
Tomes 99.
Toparum 115.
Topera 18, 99.
Toperos 114.
Trachinia 91.
Tracia-Thracia 18, 22, 30, 85, 106, 108, 110, 112, 114, 115.
Traian 16, 17, 22, 24, 25, 27, 28, 100, 102, 103.
Traian sf. 115.
Traianopolis 114.
Trana 96.
Transaquincum 29.
Transdierna 23, 28, 102.
Transdrobeta 29.
Translederata 23, 28.
Transmarisca 28, 29, 30, 31, 106.
Trapezus 83.
Trasiana 100.
Tredentetilius 100.
Tricaltus 92.
Tricesa 33, 104.
Trisciana 98.
Tropaeum 32, 34.
Troada 28.
Trosmis, Troesmis 32, 35, 117.
Tudor 25.
Tucidide 12.
Tugurias 98.
Tulcea 31, 35, 107.
Tulcoburgo 99.
Tuleus 115.
Turicla 98.
Turris Traiani 23.
Turris Caesarea 21.
Turris Caesaris 21.
Turribus, Turribas, 34, 100.
Turtucaia 28, 31, 106.
Turules 116.
Turus 98.
Tuttiana 97.
Tusudeaas 98.
Tyrcanus 95.
Tzani 20, 83.
Tzanica 85.
Tzasclis 32, 118.
Tzertzenutzas 99.
Tzimes 98.
Tzitaetus 116.
Tzonpolegon 116.
Tzutrato 110.
Tzyeidon 116.

Uci 115.
Ulibula 95.
Ulmeni 28.
Ulmetum 31, 107.
Ulpia Oescus 105.
Ulpiana 88.
Unguri 19.
Unnum 91.
Urbriana 99.
Urdaus 115.
Usiana 97.
Usküb 87.
Usudava-Uscudama 18.
Utus 33, 105.

Vadin 105.
Walde 19.
Valens 26, 28.
Valentiniana 32, 107.
Valeriana 33, 105.
Vallesiana 97.
Valvae 97.
Vandali 9, 10.
Varadia 16.
Vardar 87.
Vardin 33, 106.
Variana 33, 105.
Varna 34, 116.

www.dacoromanica.ro

Vatican 24.
Vegetius 20.
Weiss 35.
Vella 97.
Veriniana 97.
Veripara 115.
Verus 14, 116.
Via 14, 116.
Vicanovo 34, 100.
Victoriana 97.
Victoriae 97.
Viculea 99.
Vid 105.
Vidava 18.
Vidin 33, 104.
Vidrovaţ 33, 103.
Viena 28.
Viminacium 15, 33, 105.
Vindimiola 99.
Voscodavia 18.
Voscodavinţi 18.
Voscodavţi 18.
Vulpiansus 95.

Xeropotamus 96.

Ymauparubri 115.

Zaldapa (Zeldapa) 32, 34, 117.
Zanes 24, 33, 100, 102.
Zaporojeni 31, 35, 107.
Zdebren 116.
Zeldapa (Zaldapa, Zeldepa) 34.
Zeapuries 98.
Zemarchi 115.
Zernes 24, 33, 102.
Zetnucortus 33, 105.
Zicidava (Zicideva) 18, 34, 115, 116
Zisnudeva 18, 34, 116.
Zositersum 115.
Zincyro 115.
Zysbaes 97.

E R R A T A

A se ceti Procopius în loc de Eutropius, pag 17.

, „ „ Mlodava „ „ „ Moldova „ 18

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefața 7

Introducerea

Viața autorului 9
Opera sa 10
Caracterizarea operii lui Procopius 11
De aedificiis ca izvor al istoriei Românilor . . . 12

Imperiul roman și imperiul bizantin . . . 12
Hunii în De aedficiis 14
Justiniana Prima 14
Cetăți formate cu apelativul „dava" și „para" 17
Pyrgos-Burg, Turris-Turn in De aedificiis . 19
Cetățile romane din stânga Dunării în De aedificiis 23

Lederata și Recidava 23
Drobeta-Theodora 24
Sucidava (Sicivida) Celei 26
Turris Traiani 28
Daphne Constantiana 28

Cetăți și castele la Dunăre și în Dobrogea . 30

Textul grecesc 39
Traducerea textului grecesc 83
Indicele numerelor proprii 119

www.dacoromanica.ro

DIN PUBLICAȚIUNILE AUTORULUI

Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, 2 vol. cu ilustrațiuni și planșii.
Legende și povești antice, cu stampe și ilustrațiuni.
Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărți și ilustrațiuni.
Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și ilustrațiuni.
Romanica (Tablele cerate, Insula Șerpilor, etc.) studii istorice, filologice și archeologice, cu o hartă și ilustrațiuni.
Viața și opera lui G. Lazăr (în colaborare).
Basarabia, privire istorică.
Românii în izvoarele istorice medievale, cu hărți și ilustrațiuni.

Versificațiunea latină, Prosodia și Metrica.
Istoria literaturii latine, Antologie și Crestomație.
Studii pedagogice, Limbile clasice în învățământul secundar și metodica lor.
Secuii și secuizarea Românilor.
Sicules et Roumains, Un procès de dénationalisation.
Date privitoare la maghiarizarea Românilor.

Plinius, *Corespondența cu Impăratul Traian*, traducere.
Apuleius, *Amor și Psyche*, cu ilustrațiuni, traducere.
Lucian, *Toxaris sau Prietinia*, traducere.
Cicero, *Discursul pentru Archias*, traducere.

---

www.dacoromanica.ro

PROCOPIUS „DE AEDIFICIIS"

Localitățile semnalate în cartea IV

G. Popa-Lisseanu. Fontes Historiae Daco-Romanorum

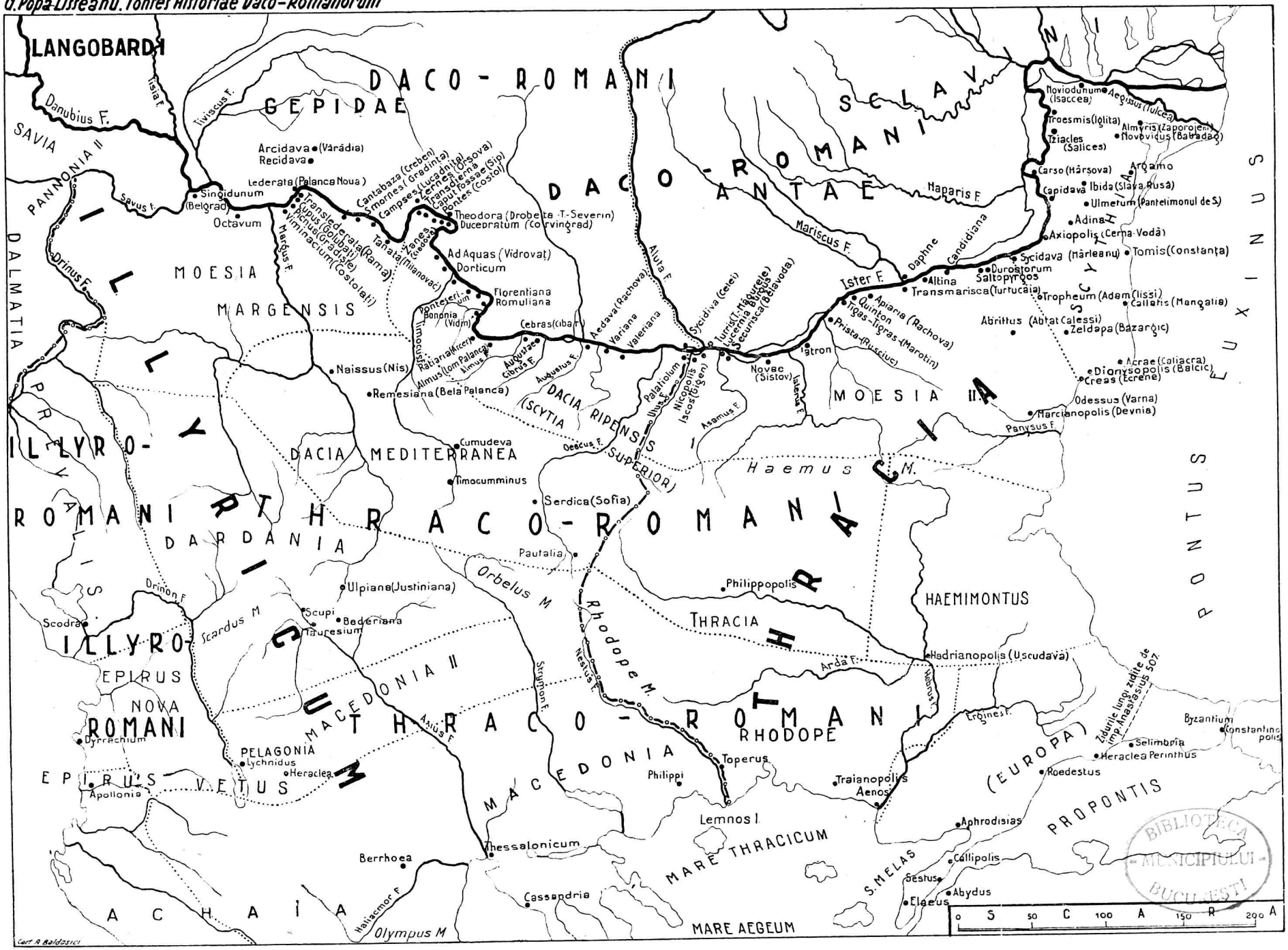

BIBLIOTECA MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro